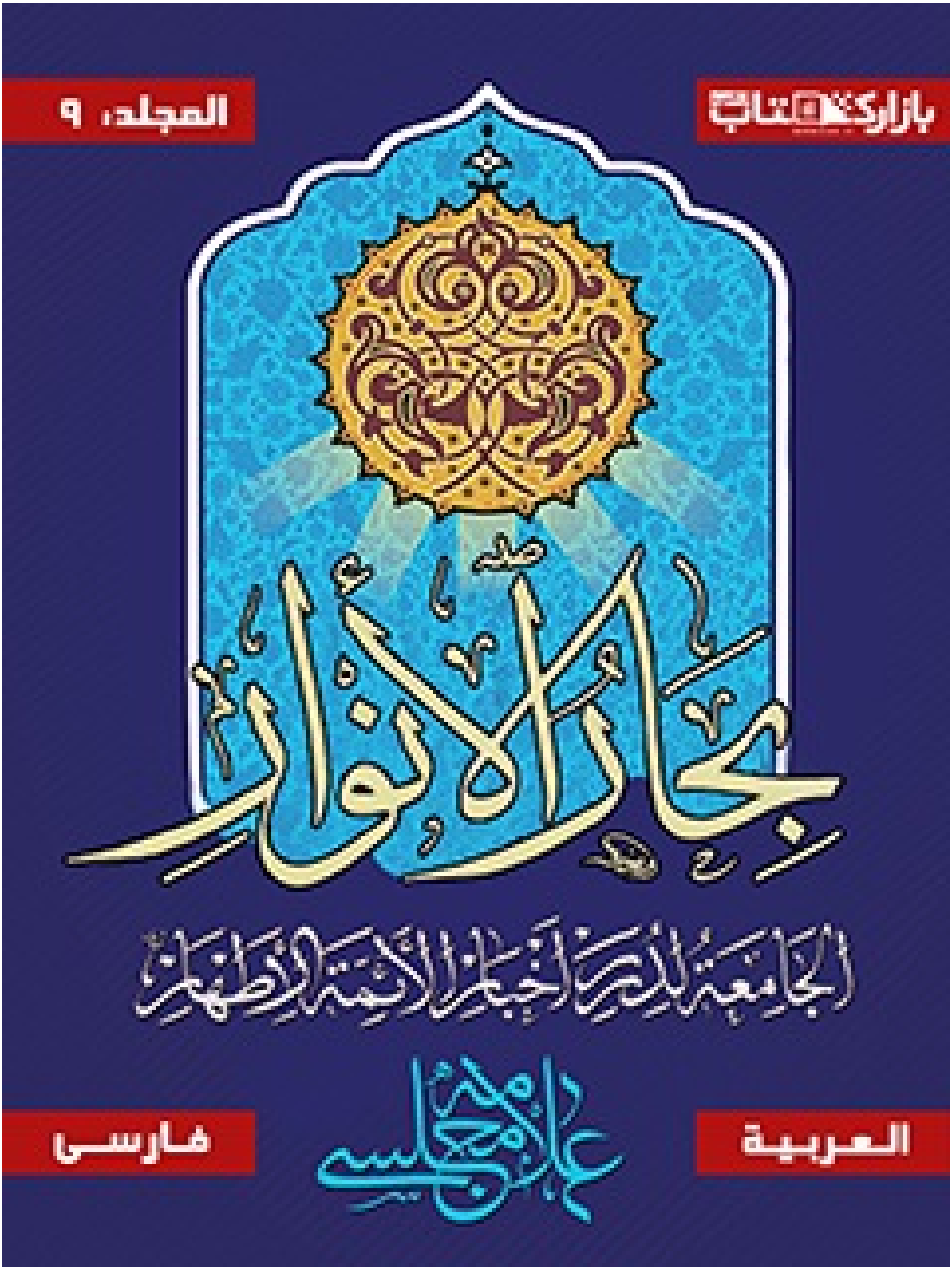
مرکز القائمیة اصفهان للبحوث والتحریات الکمبیوتریة

السلام علیک یا صاحب الزمان

بازار کتاب
المجلد، ٩
بحار الأنوار
الجامعة لدرر أخبار الأئمة الأطهار
علامه مجلسی
العربية
فارسی

بسم الله الرحمن الرحیم

بحارالانوار الجامعه لدرر اخبار الائمه الاطهار علیهم السلام با ترجمه فارسی

کاتب:

محمدباقر بن محمدتقی علامه مجلسی

نشرت فی الطباعهٔ:

مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

رقمی الناشر:

مرکز القائمیهٔ باصفهان للتحریات الکمبیوتریهٔ

الفهرس

بحار الأنوار الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار المجلد ۹ : کتاب احتجاج و مناظره – ۱

اشاره

سرشناسه: مجلسی محمد باقربن محمدتقی ۱۰۳۷ - ۱۱۱۱ق.

عنوان و نام پدیدآور: بحارالانوار: الجامعه لدرر أخبار الائمه الأطهار تالیف محمدباقر المجلسی.

مشخصات نشر: بیروت داراحیاء التراث العربی [۱۴۴۰].

مشخصات ظاهری: ج - نمونه.

یادداشت: عربی.

یادداشت: فهرست نویسی بر اساس جلد بیست و چهارم، ۱۴۰۳ق. [۱۳۶۰].

یادداشت: جلد۲۴،۵۲،۶۵،۶۶،۶۷،۸۷،۹۲،۹۱،۹۴،۱۰۳،۱۰۸(چاپ سوم: ۱۴۰۳ق.=۱۹۸۳م.=[۱۳۶۱]).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج .۲۴. کتاب الامامه. ج.۵۲. تاریخ الحجه. ج۶۵،۶۶،۶۷. الایمان و الکفر. ج.۸۷. کتاب الصلاه . ج. ۹۱،۹۲ .الذکر و الدعا. ج. ۹۴. کتاب السوم. ج.۱۰۳.فهرست المصادر. ج.۱۰۸.الفهرست.-

موضوع: احادیث شیعه — قرن ۱۱ق

رده بندی کنگره: BP۱۳۵/م۳ب ۳۱۳۰۰ ی ح

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی: ۱۶۸۰۹۴۶

ص: ۱

**[ترجمه]

سرشناسه : مجلسی، محمد باقربن محمدتقی، ۱۰۳۷ - ۱۱۱۱ق.

عنوان قراردادی : بحار الانوار .فارسی .برگزیده

عنوان و نام پدیدآور : ترجمه بحارالانوار/ مترجم گروه مترجمان؛ [برای] نهاد کتابخانه های عمومی کشور.

مشخصات نشر : تهران: نهاد کتابخانه های عمومی کشور، موسسه انتشارات کتاب نشر، ۱۳۹۲ -

مشخصات ظاهری : ج.

شابک : دوره : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ ؛ ج.۱ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۷-۲ ؛ ج.۲ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۸-۹ ؛ ج.۳ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۹-۶ ؛ ج.۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰۷۰-۲ : ؛ ج.۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۱-۹ : ؛ ج.۶ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۲-۶ : ؛ ج.۷ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۳-۳ : ؛ ج.۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۴-۰ ؛ ج.۱۰ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۷۶-۴ : ؛ ج.۱۱ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۳-۲ : ؛ ج.۱۲ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۶۶-۵ : ؛ ج.۱۳ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۵-۶ : ؛ ج.۱۴ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۶-۳ : ؛ ج.۱۵ ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۷-۰ : ؛ ج.۱۶:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۸-۷ ؛ ج.۱۷:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۸۹-۴ ؛ ج.۱۸ : ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۰-۰ ؛ ج.۱۹:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۱-۷ ؛ ج.۲۰:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۲-۴ ؛ ج.۲۱: ۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۳-۱ ؛ ج.۲۲:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۴-۸ ؛ ج.۲۳:۹۷۸-۶۰۰-۷۱۵۰-۹۵-۵

مندرجات : ج.۱. کتاب عقل و علم و جهل.- ج.۲. کتاب توحید.- ج.۳. کتاب عدل و معاد.- ج.۴. کتاب احتجاج و مناظره.- ج. ۵. تاریخ پیامبران.- ج.۶. تاریخ حضرت محمد صلی الله علیه وآله.- ج.۷. کتاب امامت.- ج.۸. تاریخ امیرالمومنین.- ج.۹. تاریخ حضرت زهرا و امامان والامقام حسن و حسین و سجاد و باقر علیهم السلام.- ج.۱۰. تاریخ امامان والامقام حضرات صادق، کاظم، رضا، جواد، هادی و عسکری علیهم السلام.- ج.۱۱. تاریخ امام مهدی علیه السلام.- ج.۱۲. کتاب آسمان و جهان - ۱.- ج.۱۳. آسمان و جهان - ۲.- ج.۱۴. کتاب ایمان و کفر.- ج.۱۵. کتاب معاشرت، آداب و سنت ها و معاصی و کبائر.- ج.۱۶. کتاب مواعظ و حکم.- ج.۱۷. کتاب قرآن، ذکر، دعا و زیارت.- ج.۱۸. کتاب ادعیه.- ج.۱۹. کتاب طهارت و نماز و روزه.- ج.۲۰. کتاب خمس، زکات، حج، جهاد، امر به معروف و نهی از منکر، عقود و معاملات و قضاوت

وضعیت فهرست نویسی : فیپا

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

یادداشت : ج.۲ - ۸ و ۱۰ - ۱۶ (چاپ اول: ۱۳۹۲) (فیپا).

موضوع : احادیث شیعه -- قرن ۱۱ق.

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور، مجری پژوهش

شناسه افزوده : نهاد کتابخانه های عمومی کشور. موسسه انتشارات کتاب نشر

رده بندی کنگره : BP۱۳۵/م۳ب۳۰۴۲۱۶۷ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی : ۲۹۷/۲۱۲

شماره کتابشناسی ملی : ۳۳۴۸۹۸۵

ص: ۱

**[ترجمه]

مقدمه المؤلف

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذی خَلَقَ الْإِنْسانَ و عَلَّمَهُ الْبَیانَ و سلک به سبل الهدی بعلم الدلیل و منار البرهان و احتج علی عباده برسله و أوصیائهم لیخرجوهم من ظلمات الکفر و الضلاله إلی نور الهدی و الإیمان و نصر أعوان الدین و أنصار الحق و الیقین بالبراهین الباهره و الحجج القاهره علی من ضل و أضل من سائر أهل الأدیان و الصلاه علی من جعل الصلاه علیه ذریعه للوصول إلی موائد الکرامه و الإحسان محمد الذی نور الله به صدور أنبیائه و أصفیائه بلوامع العرفان و علی أهل بیته الذین أکمل الله بولائهم علی عباده الامتنان و جعلهم خزنه علم القرآن و سدنه بیت الإیقان أما بعد فهذا هو المجلد الرابع من کتاب بحار الأنوار فی بیان ما احتج الله سبحانه و تعالی و رسوله و حججه صلوات الله علیهم أجمعین علی المخالفین و المعاندین من أرباب الملل المختلفه و العقائد الزائغه عن الدین المبین و ذکر ما لا یخص بابا من أبواب الکتاب من جوامع علوم الدین و إن فرقت أجزاؤها علی أبواب المناسبه لها تیسیرا للطالبین من مؤلفات تراب أقدام المؤمنین محمد باقر بن محمد تقی حشرهما الله تعالی مع الأئمه الطاهرین و جعلهما من أفزاع یوم الدین من الآمنین و ممن یؤتی کتابه بفضل ربه بیمین.

**[ترجمه]بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

ستایش سزاوار خدایی است که «خَلَقَ الْإِنْسانَ و عَلَّمَهُ الْبَیانَ» انسان را آفرید و به او سخن گفتن آموخت، و او را با دانش دلیل و برهان به شاهراه هدایت راهنمایی کرد، و به واسطه پیامبران و ائمه معصومین علیهم السلام حجت را بر بندگانش تمام نمود، تا آنان را از تاریکی های کفر به سوی روشنایی ایمان بیرون آورد. و نیز انسان های متدیّن و یاوران حق و یقین را با دلایل واضح و حجت های غالب بر گمراهان و گمراه کنندگان از سایر مذاهب یاری نمود، و درود بر کسی که صلوات فرستادن بر او وسیله رسیدن به نعمت های بیکران لطف و عنایت است. یعنی محمّد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم که خداوند به واسطه او سینه های پیامبران و برگزیدگان خود را به روشنایی شناخت منوّر ساخت. و درود بر خاندان پاکش که خداوند نعمت ها را به وسیله آنان بر بندگانش تمام کرد و آنها را گنجینه علم و دانش قرآن و محافظان پایگاه یقین قرار داد.

اما بعد: این کتاب جلد چهارم بحارالانوار است که مشتمل بر احتجاج و استدلال های خداوند و پیامبر و ائمه اطهار علیهم السلام با مخالفان و ستیزه جویان از ارباب مذاهب گوناگون و عقاید باطله و گمراه از راه حقیقت می باشد، که دربردارنده مطالب دیگری از مجموعه دانش های دینی که به یک باب اختصاص ندارد نیز بوده است. گرچه آن مجموعه دانش ها به بخش های مختلف مناسب برای سهولت استفاده کنندگان پخش شده است.

این اثر از تألیفات خاک پای مؤمنین محمّد باقر بن محمّد تقی است که خداوند هر دو را با ائمه طاهرین محشور فرماید و از گرفتاری های قیامت محفوظ بدارد و از کسانی قرار دهد که به فضل خود نامه عمل ایشان را به دست راست آنان می دهند.

ص: ۱

**[ترجمه]

باب ۱ احتجاج الله تعالی علی أرباب الملل المختلفه فی القرآن الکریم

ذکر آیات الباب

البقره: «إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا سَواءٌ عَلَیْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا یُؤْمِنُونَ* خَتَمَ اللَّهُ عَلی قُلُوبِهِمْ وَ عَلی سَمْعِهِمْ وَ عَلی أَبْصارِهِمْ غِشاوَهٌ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِیمٌ* (۱)وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالْیَوْمِ الْآخِرِ وَ ما هُمْ بِمُؤْمِنِینَ* یُخادِعُونَ اللَّهَ وَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ ما یَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَ ما یَشْعُرُونَ *فِی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزادَهُمُ اللَّهُ مَرَضاً وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ بِما کانُوا یَکْذِبُونَ* وَ إِذا قِیلَ لَهُمْ لا تُفْسِدُوا فِی الْأَرْضِ قالُوا إِنَّما نَحْنُ مُصْلِحُونَ* أَلا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَ لکِنْ لا یَشْعُرُونَ* وَ إِذا قِیلَ لَهُمْ آمِنُوا کَما آمَنَ النَّاسُ قالُوا أَ نُؤْمِنُ کَما آمَنَ السُّفَهاءُ أَلا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهاءُ وَ لکِنْ لا یَعْلَمُونَ* وَ إِذا لَقُوا الَّذِینَ آمَنُوا قالُوا آمَنَّا وَ إِذا خَلَوْا إِلی شَیاطِینِهِمْ قالُوا إِنَّا مَعَکُمْ إِنَّما نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ* اللَّهُ یَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَ یَمُدُّهُمْ فِی طُغْیانِهِمْ یَعْمَهُونَ *(۲)أُولئِکَ الَّذِینَ اشْتَرَوُا الضَّلالَهَ بِالْهُدی فَما رَبِحَتْ تِجارَتُهُمْ وَ ما کانُوا مُهْتَدِینَ»(۶-۱۶) (و قال تعالی): «یا أَیُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّکُمُ الَّذِی

ص: ۲

١- الختم: الاستيثاق من الشى ء و المنع منه، و حيث إن قلوبهم لا ينفذ فيها الانذار و أن أسماعهم تنبو عن الاصغاء إلى قول الحق و عيونهم لا تعتبر بالعبر و لا تنتفع بالنظر كانه استوثقت بالختم و غشيت بالغطاء.

٢- العمه: التردد فى الامر من التحير، قال الرضى فى التلخيص «ص ۵»: هاتان استعارتان: فالاولى منها إطلاق صفه الاستهزاء على اللّه سبحانه، و المراد بها أنّه تعالى يجازيهم على استهزائهم بارصاد العقوبه لهم فسمى الجزاء على الاستهزاء باسمه، إذ كان واقعا فى مقابلته، و إنّما قلنا: إن الوصف بحقيقه الاستهزاء غير جائز عليه تعالى لانه عكس أوصاف الحكيم و ضد طرائق الحليم، و الاستعاره الأخرى قوله: «وَ يَمُدُّهُمْ فِي طُغْيانِهِمْ يَعْمَهُونَ» أى يمد لهم كأنّه يخليهم، و الامتداد فى عمههم و الجماح فى غيهم إيجابا للحجه و انتظارا للمراجعه، تشبيها بمن أرخى الطول للفرس أو الراحله ليتنفس خناقها و يتسع مجالها.

خَلَقَكَمْ وَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَمْ لَعَلَّكَمْ تَتَّقُونَ* الَّذِی جَعَلَ لَكَمُ الْأَرْضَ فِراشاً وَ السَّماءَ بِناءً وَ أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَراتِ رِزْقاً لَكُمْ فَلا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْداداً وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ*وَ إِنْ كُنْتُمْ فِی رَیْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا عَلی عَبْدِنا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا شُهَداءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِینَ»(۲۱-۲۳) (و قال تعالی): «إِنَّ اللَّهَ لا یَسْتَحْیِی أَنْ یَضْرِبَ مَثَلًا ما بَعُوضَةً فَما فَوْقَها فَأَمَّا الَّذِینَ آمَنُوا فَیَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَ أَمَّا الَّذِینَ كَفَرُوا فَیَقُولُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا یُضِلُّ بِهِ كَثِیراً وَ یَهْدِی بِهِ كَثِیراً وَ ما یُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفاسِقِینَ»(۲۶) (و قال تعالی): «یا بَنِی إِسْرائِیلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِیَ الَّتِی أَنْعَمْتُ عَلَیْكُمْ وَ أَوْفُوا بِعَهْدِی أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَ إِیَّایَ فَارْهَبُونِ* وَ آمِنُوا بِما أَنْزَلْتُ مُصَدِّقاً لِما مَعَكُمْ وَ لا تَكُونُوا أَوَّلَ كافِرٍ بِهِ وَ لا تَشْتَرُوا بِآیاتِی ثَمَناً قَلِیلًا وَ إِیَّایَ فَاتَّقُونِ* وَ لا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْباطِلِ وَ تَكْتُمُوا الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ»(۴۰-۴۲) (و قال تعالی): «أَ تَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتابَ أَ فَلا تَعْقِلُونَ»(۴۴) (و قال تعالی): «یا بَنِی إِسْرائِیلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِیَ الَّتِی أَنْعَمْتُ عَلَیْكُمْ وَ أَنِّی فَضَّلْتُكُمْ عَلَی الْعالَمِینَ»(۴۷) (و قال تعالی): «أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْ یُؤْمِنُوا لَكُمْ وَ قَدْ كانَ فَرِیقٌ مِنْهُمْ یَسْمَعُونَ كَلامَ اللَّهِ ثُمَّ یُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ ما عَقَلُوهُ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ *وَ إِذا لَقُوا الَّذِینَ آمَنُوا قالُوا آمَنَّا وَ إِذا خَلا بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ قالُوا أَ تُحَدِّثُونَهُمْ بِما فَتَحَ اللَّهُ عَلَیْكُمْ لِیُحاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَ فَلا تَعْقِلُونَ* أَ وَ لا یَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ ما یُسِرُّونَ وَ ما یُعْلِنُونَ* وَ مِنْهُمْ أُمِّیُّونَ لا یَعْلَمُونَ الْكِتابَ إِلَّا أَمانِیَّ (۱)وَ إِنْ هُمْ إِلَّا یَظُنُّونَ* فَوَیْلٌ لِلَّذِینَ یَكْتُبُونَ الْكِتابَ بِأَیْدِیهِمْ ثُمَّ یَقُولُونَ هذا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِیَشْتَرُوا بِهِ ثَمَناً قَلِیلًا فَوَیْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَیْدِیهِمْ وَ وَیْلٌ لَهُمْ مِمَّا یَكْسِبُونَ»(۷۵-۷۹)

۱- الامی: الذی لا یکتب و لا یقرأ من کتاب، و قال قطرب: الامیه: الغفله و الجهاله فالامی منه و هو قله المعرفه. و الامانی إمّا من الامنیه و هی التلاوه، أی إلّا أن یتلی علیهم، أو بمعنی الأحادیث المختلقه و الاکاذیب أی لا یعلمون من الکتاب إلّا أحادیث اختلقها رؤساؤهم و أکاذیب یحدث بها علماؤهم، أو المراد أنهم یتمنون علی اللّه ما لیس لهم مثل قولهم: لن تمسنا النار إلّا أیاما معدوده، و قولهم: نحن أبناء اللّه و أحباؤه.

(و قال تعالى): «وَ إِذْ أَخَذْنا مِيثاقَ بَنِي إِسْرائِيلَ (إلى قوله): ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَ أَنْتُمْ مُعْرِضُونَ* وَ إِذْ أَخَذْنا مِيثاقَكُمْ لا تَسْفِكُونَ دِماءَكُمْ وَ لا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَ أَنْتُمْ تَشْهَدُونَ *ثُمَّ أَنْتُمْ هؤُلاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَ تُخْرِجُونَ فَرِيقاً مِنْكُمْ مِنْ دِيارِهِمْ تَظاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ وَ إِنْ يَأْتُوكُمْ أُسارى تُفادُوهُمْ وَ هُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْراجُهُمْ أَ فَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتابِ وَ تَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ إلى قوله وَ قالُوا قُلُوبُنا غُلْفٌ (۱)بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا ما يُؤْمِنُونَ* وَ لَمَّا جاءَهُمْ كِتابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِما مَعَهُمْ وَ كانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جاءَهُمْ ما عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكافِرِينَ* بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِما أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْياً أَنْ يُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلى مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ فَباؤُ بِغَضَبٍ عَلى غَضَبٍ وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ مُهِينٌ* وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِما أَنْزَلَ اللَّهُ قالُوا نُؤْمِنُ بِما أُنْزِلَ عَلَيْنا وَ يَكْفُرُونَ بِما وَراءَهُ وَ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقاً لِما مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِياءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ *(إلى قوله): قُلْ إِنْ كانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ* وَ لَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (إلى قوله): قُلْ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ وَ هُدىً وَ بُشْرى لِلْمُؤْمِنِينَ (إلى قوله): يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَقُولُوا راعِنا وَ قُولُوا انْظُرْنا وَ اسْمَعُوا وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ أَلِيمٌ (إلى قوله): أَمْ تُرِيدُونَ

ص: ۴

۱- قال الرضى فى التلخيص «ص ۸»: إما أن يكون غلف جمع أغلف مثل أحمر و حمر، أو يكون جمع غلاف مثل حمار و حمر و يخفف فيقال: حمر، قال أبو عبيده: كل شى ء فى غلاف فهو أغلف، يقال: سيف أغلف، و قوس غلفاء، و رجل أغلف: إذا لم يختتن، فمن قرأ غلف على جمع أغلف فالمعنى: أن المشركين قالوا: قلوبنا فى أغطيه عما تقوله، يريدون النبىّ صلّى اللّه عليه و آله، و نظير ذلك قوله سبحانه حاكيا عنهم: «وَ قالُوا قُلُوبُنا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونا إِلَيْهِ وَ فِي آذانِنا وَقْرٌ» و من قرأ قلوبنا غلف على جمع غلاف بالتثقيل و التخفيف فمعنى ذلك أنهم قالوا: قلوبنا أوعيه فارغه لا شى ء فيها فلا تكثر علينا من قولك فانا لا نعى منه شيئا، فكان قولهم هذا على طريق الاستعفاء من كلامه و الاحتجاز عن دعائه انتهى. قلت: و قيل: إن معناه: قلوبنا أوعيه للعلم تنبيها على أنا لا نحتاج أن نتعلم منك فلنا غنيه بما عندنا.

أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكَمْ كَما سُئِلَ مُوسى مِنْ قَبْلُ وَ مَنْ يَتَبَدَّلِ الْكَفْرَ بِالْإِيمانِ فَقَدْ ضَلَّ سَواءَ السَّبِيلِ* وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمانِكُمْ كُفَّاراً حَسَداً مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ ما تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ (إلى قوله): وَ قالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كانَ هُوداً أَوْ نَصارى تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ قُلْ هاتُوا بُرْهانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ (إلى قوله): وَ قالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصارى عَلى شَيْ ءٍ وَ قالَتِ النَّصارى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلى شَيْ ءٍ وَ هُمْ يَتْلُونَ الْكِتابَ كَذلِكَ قالَ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ فِيما كانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (إلى قوله): وَ قالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَداً سُبْحانَهُ بَلْ لَهُ ما فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قانِتُونَ»(٨٣-١١۶) (و قال تعالى): «وَ قالَ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ لَوْ لا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينا آيَهٌ كَذلِكَ قالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآياتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ* إِنَّا أَرْسَلْناكَ بِالْحَقِّ بَشِيراً وَ نَذِيراً وَ لا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحابِ الْجَحِيمِ* وَ لَنْ تَرْضى عَنْكَ الْيَهُودُ وَ لَا النَّصارى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدى وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ما لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا نَصِيرٍ* (إلى قوله): وَ قالُوا كُونُوا هُوداً أَوْ نَصارى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّهَ إِبْراهِيمَ حَنِيفاً وَ ما كانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ»(١١٨-١٣۵) (و قال تعالى): «قُلْ أَ تُحاجُّونَنا فِي اللَّهِ وَ هُوَ رَبُّنا وَ رَبُّكُمْ وَ لَنا أَعْمالُنا وَ لَكُمْ أَعْمالُكُمْ وَ نَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ *أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْراهِيمَ وَ إِسْماعِيلَ وَ إِسْحاقَ وَ يَعْقُوبَ وَ الْأَسْباطَ كانُوا هُوداً أَوْ نَصارى قُلْ أَ أَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهادَهً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَ مَا اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ»(١٣٩-١۴٠) (و قال تعالى): «سَيَقُولُ السُّفَهاءُ مِنَ النَّاسِ ما وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كانُوا عَلَيْها قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَ الْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ (إلى قوله): الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَعْرِفُونَهُ كَما يَعْرِفُونَ أَبْناءَهُمْ وَ إِنَّ فَرِيقاً مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ»(١۴٢-١۴۶) (و قال تعالى): «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْداداً (١)يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِ

١- أي نظراء و أمثالا.

اللَّهِ وَ الَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَ لَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً وَ أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذابِ* إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ* وَ قالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً (۱)فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنَ النَّارِ»(۱۶۵-۱۶۷) (و قال سبحانه): «وَ إِذا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ قالُوا بَلْ نَتَّبِعُ ما أَلْفَيْنا (۲)عَلَيْهِ آباءَنا أَ وَ لَوْ كانَ آباؤُهُمْ لا يَعْقِلُونَ *شَيْئاً وَ لا يَهْتَدُونَ وَ مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِما لا يَسْمَعُ إِلَّا دُعاءً وَ نِداءً (۳)صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لا يَعْقِلُونَ»(۱۷۰-۱۷۱) (و قال تعالى): «لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ وَ لكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ (إلى قوله): وَ أُولئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ»(۱۷۷)

۱- أى رجعه إلى الدنيا.

۲- أى وجدنا عليه آباءنا.

۳- نعق الغراب: صاح. المؤذن: رفع صوته بالاذان. الراعى بغنمه: صاح بها و زجرها. قال الطبرسىّ: ثم ضرب اللّه مثلا للكفار فى تركهم إجابه من يدعوهم إلى التوحيد و ركونهم إلى التقليد فقال: «مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ» أى يصوت «بِما لا يَسْمَعُ» من البهائم «إِلَّا دُعاءً وَ نِداءً» و اختلف فى تقدير الكلام و تأويله على وجوه: أولها أن المعنى: مثل الذين كفروا فى دعائك إياهم أى مثل الداعى لهم إلى الايمان كمثل الناعق فى دعائه المنعوق به من البهائم التى لا تفهم، و إنّما تسمع الصوت، فكما أن الانعام لا يحصل لها من دعاء الراعى إلّا السماع دون تفهم المعنى فكذلك الكفّار لا يحصل لهم من دعائك إياهم إلى الايمان إلّا السماع دون تفهم المعنى لانهم يعرضون عن قبول قولك و ينصرفون عن تأمله فيكونون بمنزله من لم يعقله و من لم يفهمه، و هو المروى عن أبى جعفر عليه السلام. ثانيها أن يكون المعنى: مثل الذين كفروا و مثلنا، أو مثل الذين كفروا و مثلك يا محمّد كمثل الذى ينعق بما لا يسمع إلّا دعاء و نداء، أى كمثل الانعام المنعوق بها و الناعق الراعى الذى يكلمها و هى لا تعقل. ثالثها أن المعنى: مثل الذين كفرا فى دعائهم الأصنام كمثل الراعى فى دعائه الانعام بتعال و ما جرى مجراه من الكلام فكما أن من دعا البهائم يعد جاهلا فداعى الحجاره أشدّ جهلا منه. رابعها أن مثل الذين كفروا فى دعائهم الأصنام و هى لا تعقل كمثل الذى ينعق دعاء و نداء بما لا يسمع صوته جمله، و يكون المثل مصروفا إلى الغنم و ما أشبهها ممّا يسمع و إن لم يفهم. خامسها أن يكون المعنى: و مثل الذين كفروا كمثل الغنم الذى لا يفهم دعاء الناعق.

(و قال سبحانه): «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا وَ يُشْهِدُ اللَّهَ عَلى ما فِي قَلْبِهِ وَ هُوَ أَلَدُّ الْخِصامِ* وَ إِذا تَوَلَّى سَعى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيها وَ يُهْلِكَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ وَ اللَّهُ لا يُحِبُّ الْفَسادَ* وَ إِذا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ (۱)بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَ لَبِئْسَ الْمِهادُ»(۲۰۴-۲۰۶) (و قال سبحانه): «سَلْ بَنِي إِسْرائِيلَ كَمْ آتَيْناهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَ مَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقابِ»(۲۱۱)

آل عمران: «فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَ مَنِ اتَّبَعَنِ وَ قُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ الْأُمِّيِّينَ أَ أَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَ إِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ وَ اللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبادِ»(۲۰) (و قال تعالى): «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيباً مِنَ الْكِتابِ يُدْعَوْنَ إِلى كِتابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَ هُمْ مُعْرِضُونَ* ذلِكَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّاماً مَعْدُوداتٍ وَ غَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ»(۲۳-۲۴) (و قال سبحانه): «إِنَّ مَثَلَ عِيسى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ قالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ* فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَكُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَكُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ (۲)فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكاذِبِينَ (إلى قوله تعالى): قُلْ يا أَهْلَ الْكِتابِ تَعالَوْا إِلى كَلِمَةٍ سَواءٍ بَيْنَنا وَ بَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَ لا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئاً وَ لا يَتَّخِذَ بَعْضُنا بَعْضاً أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ* يا أَهْلَ الْكِتابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْراهِيمَ وَ ما أُنْزِلَتِ التَّوْراةُ وَ الْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَ فَلا تَعْقِلُونَ *ها أَنْتُمْ هؤُلاءِ حاجَجْتُمْ فِيما لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيما لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ* ما كانَ إِبْراهِيمُ يَهُودِيًّا وَ لا نَصْرانِيًّا وَ لكِنْ كانَ حَنِيفاً مُسْلِماً وَ ما كانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ* إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْراهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَ هذَا النَّبِيُّ وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ اللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ* وَدَّتْ طائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَ ما يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَ ما يَشْعُرُونَ* يا أَهْلَ الْكِتابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآياتِ اللَّهِ وَ أَنْتُمْ تَشْهَدُونَ* يا أَهْلَ الْكِتابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَ

۱- العزه: الحميه و الانفه.

۲- قال الراغب: أصل البهل كون الشى ء غير مراعى، و البهل و الابتهال فى الدعاء: الاسترسال فيه و التضرع، و من فسر الابتهال باللعن فلاجل ان الاسترسال هنا لاجل اللعن.

بِالْباطِلِ وَ تَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ* وَ قالَتْ طائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ آمِنُوا بِالَّذِی أُنْزِلَ عَلَی الَّذِینَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهارِ وَ اكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ* وَ لا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِینَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدی هُدَی اللَّهِ أَنْ یُؤْتی أَحَدٌ مِثْلَ ما أُوتِیتُمْ أَوْ یُحاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِیَدِ اللَّهِ یُؤْتِیهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ واسِعٌ عَلِیمٌ* یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ* وَ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطارٍ یُؤَدِّهِ إِلَیْكَ وَ مِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِینارٍ لا یُؤَدِّهِ إِلَیْكَ إِلَّا ما دُمْتَ عَلَیْهِ قائِماً ذلِكَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لَیْسَ عَلَیْنا فِی الْأُمِّیِّینَ سَبِیلٌ وَ یَقُولُونَ عَلَی اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ* بَلی مَنْ أَوْفی بِعَهْدِهِ وَ اتَّقی فَإِنَّ اللَّهَ یُحِبُّ الْمُتَّقِینَ* إِنَّ الَّذِینَ یَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ أَیْمانِهِمْ ثَمَناً قَلِیلًا أُولئِكَ لا خَلاقَ لَهُمْ فِی الْآخِرَهِ (۱)وَ لا یُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَ لا یَنْظُرُ إِلَیْهِمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ (۲)وَ لا یُزَكِّیهِمْ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ *وَ إِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِیقاً یَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ (۳)بِالْكِتابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتابِ وَ ما هُوَ مِنَ الْكِتابِ وَ یَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ ما هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ یَقُولُونَ عَلَی اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ *ما كانَ لِبَشَرٍ أَنْ یُؤْتِیَهُ اللَّهُ الْكِتابَ وَ الْحُكْمَ وَ النُّبُوَّهَ ثُمَّ یَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِباداً لِی مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لكِنْ كُونُوا رَبَّانِیِّینَ بِما كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتابَ وَ بِما كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ* وَ لا یَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلائِكَهَ وَ النَّبِیِّینَ أَرْباباً أَ یَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (إلی قوله تعالی): أَ فَغَیْرَ دِینِ اللَّهِ یَبْغُونَ وَ لَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ كَرْهاً وَ إِلَیْهِ یُرْجَعُونَ (إلی قوله): كَیْفَ یَهْدِی اللَّهُ قَوْماً كَفَرُوا بَعْدَ إِیمانِهِمْ وَ شَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَ جاءَهُمُ الْبَیِّناتُ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمِینَ»(۵۹-۸۶) (و قال تعالی): «كُلُّ الطَّعامِ كانَ حِلًّا لِبَنِی إِسْرائِیلَ إِلَّا ما حَرَّمَ إِسْرائِیلُ عَلی نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْراهُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْراهِ فَاتْلُوها إِنْ كُنْتُمْ صادِقِینَ* فَمَنِ افْتَری عَلَی اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ فَأُولئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ* قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّهَ إِبْراهِیمَ حَنِیفاً وَ ما كانَ مِنَ الْمُشْرِكِینَ»(۹۳-۹۵)

۱- أی لا نصیب لهم فی الجنه.

۲- أی لا یرحمهم اللّه یوم القیامه، كما یقول القائل لغیره إذا استرحمه: انظر إلی.

۳- لوی الحبل: فتله. لوی رأسه أو برأسه: أماله و أعرض. لوی لسانه بكذا: كنایه عن الكذب و تخرص الحدیث، أی و منهم لفریق یحرفون التوراه تحریفا خفیفا لیخفی و تحسبوه من الكتاب.

(و قال تعالی): «قُلْ یا أَهْلَ الْکِتابِ لِمَ تَکْفُرُونَ بِآیاتِ اللَّهِ وَ اللَّهُ شَهِیدٌ عَلی ما تَعْمَلُونَ* قُلْ یا أَهْلَ الْکِتابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَها عِوَجاً وَ أَنْتُمْ شُهَداءُ وَ مَا اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ* یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِنْ تُطِیعُوا فَرِیقاً مِنَ الَّذِینَ أُوتُوا الْکِتابَ یَرُدُّوکُمْ بَعْدَ إِیمانِکُمْ کافِرِینَ* وَ کَیْفَ تَکْفُرُونَ وَ أَنْتُمْ تُتْلی عَلَیْکُمْ آیاتُ اللَّهِ وَ فِیکُمْ رَسُولُهُ وَ مَنْ یَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِیَ إِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ»(۹۸-۱۰۱) (و قال تعالی): «وَ لَوْ آمَنَ أَهْلُ الْکِتابِ لَکانَ خَیْراً لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَ أَکْثَرُهُمُ الْفاسِقُونَ* لَنْ یَضُرُّوکُمْ إِلَّا أَذیً وَ إِنْ یُقاتِلُوکُمْ یُوَلُّوکُمُ الْأَدْبارَ ثُمَّ لا یُنْصَرُونَ *ضُرِبَتْ عَلَیْهِمُ الذِّلَّهُ أَیْنَ ما ثُقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَ حَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَ باؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَ ضُرِبَتْ عَلَیْهِمُ الْمَسْکَنَهُ ذلِکَ بِأَنَّهُمْ کانُوا یَکْفُرُونَ بِآیاتِ اللَّهِ وَ یَقْتُلُونَ الْأَنْبِیاءَ بِغَیْرِ حَقٍّ ذلِکَ بِما عَصَوْا وَ کانُوا یَعْتَدُونَ* لَیْسُوا سَواءً مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ أُمَّهٌ قائِمَهٌ یَتْلُونَ آیاتِ اللَّهِ آناءَ اللَّیْلِ وَ هُمْ یَسْجُدُونَ *یُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ وَ یَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ یَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْکَرِ وَ یُسارِعُونَ فِی الْخَیْراتِ وَ أُولئِکَ مِنَ الصَّالِحِینَ»(۱۱۰-۱۱۴) (و قال تعالی): «لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِینَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِیرٌ وَ نَحْنُ أَغْنِیاءُ سَنَکْتُبُ ما قالُوا وَ قَتْلَهُمُ الْأَنْبِیاءَ بِغَیْرِ حَقٍّ وَ نَقُولُ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِیقِ* ذلِکَ بِما قَدَّمَتْ أَیْدِیکُمْ وَ أَنَّ اللَّهَ لَیْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِیدِ* الَّذِینَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَیْنا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّی یَأْتِیَنا بِقُرْبانٍ تَأْکُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جاءَکُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِی بِالْبَیِّناتِ وَ بِالَّذِی قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ* فَإِنْ کَذَّبُوکَ فَقَدْ کُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِکَ جاؤُ بِالْبَیِّناتِ وَ الزُّبُرِ وَ الْکِتابِ الْمُنِیرِ* کُلُّ نَفْسٍ ذائِقَهُ الْمَوْتِ وَ إِنَّما تُوَفَّوْنَ أُجُورَکُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ (۱)وَ أُدْخِلَ الْجَنَّهَ فَقَدْ فازَ وَ مَا الْحَیاهُ الدُّنْیا إِلَّا مَتاعُ الْغُرُورِ* لَتُبْلَوُنَّ فِی أَمْوالِکُمْ وَ أَنْفُسِکُمْ وَ لَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِینَ أُوتُوا الْکِتابَ مِنْ قَبْلِکُمْ وَ مِنَ الَّذِینَ أَشْرَکُوا أَذیً کَثِیراً وَ إِنْ تَصْبِرُوا وَ تَتَّقُوا فَإِنَّ ذلِکَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ* وَ إِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِیثاقَ الَّذِینَ أُوتُوا الْکِتابَ لَتُبَیِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَ لا تَکْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَراءَ ظُهُورِهِمْ وَ اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَناً قَلِیلًا فَبِئْسَ ما یَشْتَرُونَ* لا تَحْسَبَنَّ الَّذِینَ یَفْرَحُونَ بِما أَتَوْا وَ یُحِبُّونَ

۱- أی ابعد عن النار و نحی عنها.

أَنْ يُحْمَدُوا بِما لَمْ يَفْعَلُوا فَلا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفازَةٍ (۱)مِنَ الْعَذابِ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ* وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَدِيرٌ»(۱۸۱-۱۸۹) (و قال تعالى): «وَ إِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خاشِعِينَ لِلَّهِ لا يَشْتَرُونَ بِآياتِ اللَّهِ ثَمَناً قَلِيلًا* أُولئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسابِ»(۱۹۹)

النساء: «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيباً مِنَ الْكِتابِ يَشْتَرُونَ الضَّلالَةَ وَ يُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ* وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدائِكُمْ وَ كَفى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَ كَفى بِاللَّهِ نَصِيراً* مِنَ الَّذِينَ هادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَواضِعِهِ وَ يَقُولُونَ سَمِعْنا وَ عَصَيْنا وَ اسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَ راعِنا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَ طَعْناً فِي الدِّينِ وَ لَوْ أَنَّهُمْ قالُوا سَمِعْنا وَ أَطَعْنا وَ اسْمَعْ وَ انْظُرْنا لَكانَ خَيْراً لَهُمْ وَ أَقْوَمَ وَ لكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا* يا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ آمِنُوا بِما نَزَّلْنا مُصَدِّقاً لِما مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً (۲)فَنَرُدَّها عَلى أَدْبارِها أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَما لَعَنَّا أَصْحابَ السَّبْتِ وَ كانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا* إِنَّ اللَّهَ لا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَ يَغْفِرُ ما دُونَ ذلِكَ لِمَنْ يَشاءُ وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرى إِثْماً عَظِيماً* أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشاءُ وَ لا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا (۳)انْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ كَفى بِهِ إِثْماً مُبِيناً* أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيباً مِنَ الْكِتابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَ الطَّاغُوتِ (۴)وَ يَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هؤُلاءِ أَهْدى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا* أُولئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ مَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيراً *أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ

۱- مفازه: منجاه، أى فلا تحسبنهم بمكان ينجون من العذاب.

۲- أى نمحو ما فيها من عين و أنف و فم حتّى نجعلها لوحا واحدا كالاقفاء لا تستبين فيها جارحه، قال الرضى قدّس سرّه: هذه استعاره عن مسخ الوجوه، أى يزيل تخاطيطها و معارفها تشبيها بالصحيفه المطموسه التى عميت سطورها و اشكلت حروفها.

۳- الفتيل: ما تفتله بين أصابعك من خيط أو وسخ و يضرب به المثل فى الشى ء الحقير، قاله الراغب. و يأتى أيضا بمعنى السحاه فى شق النواه.

۴- الجبت: الأصنام. و يقال لكل ما عبد من دون اللّه. الساحر و الكاهن. خسار الناس. الطاغوت: كل متعد. كل رأس ضلال. الشيطان. الصارف عن طريق الخير.

مِنَ الْمُلْكِ فَإِذاً لا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيراً* (۱)أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلى ما آتاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنا آلَ إِبْراهِيمَ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ آتَيْناهُمْ مُلْكاً عَظِيماً»(۴۴-۵۴) (و قال سبحانه): «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِما أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَ ما أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَ قَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَ يُرِيدُ الشَّيْطانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلالًا بَعِيداً* وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ تَعالَوْا إِلى ما أَنْزَلَ اللَّهُ وَ إِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُوداً* فَكَيْفَ إِذا أَصابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جاؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنا إِلَّا إِحْساناً وَ تَوْفِيقاً* أُولئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ ما فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَ عِظْهُمْ وَ قُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغاً»(۶۰-۶۳) (و قال تعالى): «وَ يَقُولُونَ طاعَةٌ فَإِذا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَ اللَّهُ يَكْتُبُ ما يُبَيِّتُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَ كَفى بِاللَّهِ وَكِيلًا *أَ فَلا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَ لَوْ كانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلافاً كَثِيراً* وَ إِذا جاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذاعُوا بِهِ وَ لَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَ لَوْ لا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطانَ إِلَّا قَلِيلًا»(۸۱-۸۳) (و قال تعالى): «إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِناثاً وَ إِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطاناً مَرِيداً* لَعَنَهُ اللَّهُ وَ قالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبادِكَ نَصِيباً مَفْرُوضاً* وَ لَأُضِلَّنَّهُمْ وَ لَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَ لَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذانَ الْأَنْعامِ (۲)وَ لَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَ مَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْراناً مُبِيناً»(۱۱۷-۱۱۹) (و قال تعالى): «لَيْسَ بِأَمانِيِّكُمْ وَ لا أَمانِيِّ أَهْلِ الْكِتابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءاً يُجْزَ بِهِ وَ لا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَ لا نَصِيراً»(۱۲۳) (و قال تعالى): «يَسْئَلُكَ أَهْلُ الْكِتابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتاباً مِنَ السَّماءِ فَقَدْ

۱- النقير: و قبه فى ظهر النواه، و يضرب به المثل فى الشى ء الطفيف.

۲- و لأمنينهم أى لا جعل لهم امنيه. و الامنيه: الصوره الحاصله فى النفس من تمنى الشى ء. و ليبتكن أى ليقطعن آذان الانعام أو يشقونها. و البتك: قطع الأعضاء و الشعر، و يقاربه البتر و البت و البشك و البتل، لكن الأول يستعمل فى قطع الذنب خاصّه، و الثانى فى قطع الحبل و الوصل و الثالث فى قطع الثوب، و الرابع فى الانقطاع عن النكاح.

سَأَلُوا مُوسى أَكْبَرَ مِنْ ذلِكَ فَقالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُمُ الْبَيِّناتُ فَعَفَوْنا عَنْ ذلِكَ وَ آتَيْنا مُوسى سُلْطاناً مُبِيناً* وَ رَفَعْنا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثاقِهِمْ وَ قُلْنا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبابَ سُجَّداً وَ قُلْنا لَهُمْ لا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَ أَخَذْنا مِنْهُمْ مِيثاقاً غَلِيظاً* فَبِما نَقْضِهِمْ مِيثاقَهُمْ وَ كُفْرِهِمْ بِآياتِ اللَّهِ وَ قَتْلِهِمُ الْأَنْبِياءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَ قَوْلِهِمْ قُلُوبُنا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْها بِكُفْرِهِمْ فَلا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا* وَ بِكُفْرِهِمْ وَ قَوْلِهِمْ عَلى مَرْيَمَ بُهْتاناً عَظِيماً *وَ قَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَ ما قَتَلُوهُ وَ ما صَلَبُوهُ وَ لكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَ إِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ ما لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّباعَ الظَّنِّ وَ ما قَتَلُوهُ يَقِيناً* بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَ كانَ اللَّهُ عَزِيزاً حَكِيماً *وَ إِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَ يَوْمَ الْقِيامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً *فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هادُوا حَرَّمْنا عَلَيْهِمْ طَيِّباتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَ بِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيراً* وَ أَخْذِهِمُ الرِّبَوا وَ قَدْ نُهُوا عَنْهُ وَ أَكْلِهِمْ أَمْوالَ النَّاسِ بِالْباطِلِ وَ أَعْتَدْنا لِلْكافِرِينَ مِنْهُمْ عَذاباً أَلِيماً* لكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَ الْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَ ما أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَ الْمُقِيمِينَ الصَّلاةَ وَ الْمُؤْتُونَ الزَّكاةَ وَ الْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ أُولئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْراً عَظِيماً»(۱۵۳-۱۶۲) (و قال تعالى): «يا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْراً لَكُمْ وَ إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ ما فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ كانَ اللَّهُ عَلِيماً حَكِيماً* يا أَهْلَ الْكِتابِ لا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَ لا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَ كَلِمَتُهُ أَلْقاها إِلى مَرْيَمَ وَ رُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ وَ لا تَقُولُوا ثَلاثَةٌ انْتَهُوا خَيْراً لَكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلهٌ واحِدٌ سُبْحانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ وَ كَفى بِاللَّهِ وَكِيلًا* لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْداً لِلَّهِ وَ لَا الْمَلائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَ مَنْ يَسْتَنْكِفْ عَنْ عِبادَتِهِ وَ يَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ إِلَيْهِ جَمِيعاً *فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَ يَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَ أَمَّا الَّذِينَ اسْتَنْكَفُوا وَ اسْتَكْبَرُوا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذاباً أَلِيماً وَ لا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَ لا نَصِيراً* يا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جاءَكُمْ بُرْهانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ أَنْزَلْنا إِلَيْكُمْ نُوراً مُبِيناً فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ اعْتَصَمُوا

بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَ فَضْلٍ وَ يَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِراطاً مُسْتَقِيماً»(۱۷۰-۱۷۶)

المائده: «وَ لَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثاقَ بَنِي إِسْرائِيلَ (إلى قوله): فَبِما نَقْضِهِمْ مِيثاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَ جَعَلْنا قُلُوبَهُمْ قاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَواضِعِهِ (۱)وَ نَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَ لا تَزالُ تَطَّلِعُ عَلى خائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ* وَ مِنَ الَّذِينَ قالُوا إِنَّا نَصارى أَخَذْنا مِيثاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنا بَيْنَهُمُ الْعَداوَةَ (۲)وَ الْبَغْضاءَ إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ وَ سَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِما كانُوا يَصْنَعُونَ* يا أَهْلَ الْكِتابِ قَدْ جاءَكُمْ رَسُولُنا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيراً مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتابِ وَ يَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَ كِتابٌ مُبِينٌ* يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوانَهُ سُبُلَ السَّلامِ وَ يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَ يَهْدِيهِمْ إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ* لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً إِنْ أَرادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَ أُمَّهُ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَيْنَهُما يَخْلُقُ ما يَشاءُ وَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ* وَ قالَتِ الْيَهُودُ وَ النَّصارى نَحْنُ أَبْناءُ اللَّهِ وَ أَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشاءُ وَ يُعَذِّبُ مَنْ يَشاءُ وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَيْنَهُما وَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ *يا أَهْلَ الْكِتابِ قَدْ جاءَكُمْ رَسُولُنا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلى فَتْرَةٍ (۳)مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا ما جاءَنا مِنْ بَشِيرٍ وَ لا نَذِيرٍ فَقَدْ جاءَكُمْ بَشِيرٌ وَ نَذِيرٌ وَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»(۱۰-۱۹) (و قال سبحانه): «وَ قالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَ لُعِنُوا بِما قالُوا بَلْ يَداهُ مَبْسُوطَتانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشاءُ وَ لَيَزِيدَنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْياناً وَ كُفْراً وَ أَلْقَيْنا بَيْنَهُمُ الْعَداوَةَ وَ الْبَغْضاءَ إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ كُلَّما أَوْقَدُوا ناراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَ يَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَساداً وَ اللَّهُ لا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ* وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتابِ آمَنُوا وَ

۱- قال الرضى قدّس سرّه: و المراد بها- و اللّه أعلم- أنهم يعكسون الكلام عن حقائقه و يزيلونه عن جهه صوابه حملا له على أهوائهم و عطفا على آرائهم.

۲- أى فألقينا بينهم العداوه، و أصل الاغراء الالصاق.

۳- الفتره: السكون و الانقطاع، أى المده التى تكون بين كل رسول و رسول.

اتَّقَوْا لَكَفَّرْنا عَنْهُمْ سَيِّئاتِهِمْ وَ لَأَدْخَلْناهُمْ جَنَّاتِ النَّعِيمِ* وَ لَوْ أَنَّهُمْ أَقامُوا التَّوْراةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ ساءَ ما يَعْمَلُونَ»(۶۴-۶۶) (و قال تعالى): «قُلْ يا أَهْلَ الْكِتابِ لَسْتُمْ عَلى شَيْ‏ءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْراةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَ لَيَزِيدَنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْياناً وَ كُفْراً فَلا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِينَ (إلى قوله سبحانه): لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَ قالَ الْمَسِيحُ يا بَنِي إِسْرائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَ رَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَ مَأْواهُ النَّارُ وَ ما لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصارٍ* لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ ثالِثُ ثَلاثَةٍ وَ ما مِنْ إِلهٍ إِلَّا إِلهٌ واحِدٌ وَ إِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ *أَ فَلا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَ يَسْتَغْفِرُونَهُ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ* مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَ أُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كانا يَأْكُلانِ الطَّعامَ انْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآياتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ *قُلْ أَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَ لا نَفْعاً وَ اللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* قُلْ يا أَهْلَ الْكِتابِ لا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَ لا تَتَّبِعُوا أَهْواءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَ أَضَلُّوا كَثِيراً وَ ضَلُّوا عَنْ سَواءِ السَّبِيلِ* (إلى قوله): تَرى كَثِيراً مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ ما قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ فِي الْعَذابِ هُمْ خالِدُونَ* وَ لَوْ كانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ النَّبِيِّ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِياءَ وَ لكِنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ فاسِقُونَ* لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَداوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا وَ لَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قالُوا إِنَّا نَصارى ذلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَ رُهْباناً (۱)وَ أَنَّهُمْ لا يَسْتَكْبِرُونَ* وَ إِذا سَمِعُوا ما أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنا آمَنَّا فَاكْتُبْنا مَعَ الشَّاهِدِينَ* وَ ما لَنا لا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ ما جاءَنا مِنَ الْحَقِّ وَ نَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنا رَبُّنا مَعَ

۱- قيل: قسيس كلمه سريانيه فى الأصل معناها شيخ، و فى العرف الكنسى هو أحد أصحاب المراتب فى الديانه، و هو بين الاسقف و الشماس. و رهبان: من اتخذ الرهبانيه و هى الاعتزال عن الناس إلى دير طلبا للتعبد.

الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ فَأَثابَهُمُ اللَّهُ بِما قالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِينَ فِيها وَ ذلِكَ جَزاءُ الْمُحْسِنِينَ»(۶۸-۸۵) (و قال تعالى): ما جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَ لا سائِبَةٍ وَ لا وَصِيلَةٍ وَ لا حامٍ وَ لكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلُونَ* وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ تَعالَوْا إِلى ما أَنْزَلَ اللَّهُ وَ إِلَى الرَّسُولِ قالُوا حَسْبُنا ما وَجَدْنا عَلَيْهِ آباءَنا أَ وَ لَوْ كانَ آباؤُهُمْ لا يَعْلَمُونَ شَيْئاً وَ لا يَهْتَدُونَ»(۱۰۳-۱۰۴) (و قال تعالى): «وَ إِذْ قالَ اللَّهُ يا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَ أُمِّي إِلهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قالَ سُبْحانَكَ ما يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ ما لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ ما فِي نَفْسِي وَ لا أَعْلَمُ ما فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ* (إلى آخر السوره: ۱۱۶-۱۲۰)

الأنعام: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ (إلى قوله): وَ ما تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آياتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كانُوا عَنْها مُعْرِضِينَ *فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْباءُ ما كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ *أَ لَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ ما لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَ أَرْسَلْنَا السَّماءَ عَلَيْهِمْ مِدْراراً وَ جَعَلْنَا الْأَنْهارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْناهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَ أَنْشَأْنا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْناً آخَرِينَ *وَ لَوْ نَزَّلْنا عَلَيْكَ كِتاباً فِي قِرْطاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هذا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ* وَ قالُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَ لَوْ أَنْزَلْنا مَلَكاً لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لا يُنْظَرُونَ *وَ لَوْ جَعَلْناهُ مَلَكاً لَجَعَلْناهُ رَجُلًا وَ لَلَبَسْنا عَلَيْهِمْ ما يَلْبِسُونَ *وَ لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ ما كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ *قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا كَيْفَ كانَ عاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ* إلى قوله تعالى قُلْ أَيُّ شَيْ ءٍ أَكْبَرُ شَهادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَ أُوحِيَ إِلَيَّ هذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَ مَنْ بَلَغَ أَ إِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرى قُلْ لا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّما هُوَ إِلهٌ واحِدٌ وَ إِنَّنِي بَرِي ءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ *الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَعْرِفُونَهُ كَما يَعْرِفُونَ أَبْناءَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لا يُؤْمِنُونَ* (إلى قوله): وَ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَ جَعَلْنا عَلى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فِي آذانِهِمْ وَقْراً (۱)وَ إِنْ

۱- الاكنه: الاغطيه. و الوقر: الصمم.

يَرَوْا كُلَّ آيَهٍ لاـ يُؤْمِنُوا بِهـا حَتَّى إِذا جاؤُکَ يُجادِلُونَکَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هـذا إِلَّا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ *وَ هُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَ يَنْأَوْنَ عَنْهُ (۱)وَ إِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَـهُمْ وَ مـا يَشْـعُرُونَ *(إلى قوله): قَـدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُـکَ الَّذِی يَقُولُونَ فَـإِنَّهُمْ لاـ يُكَـذِّبُونَکَ وَ لكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآياتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ *وَ لَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِک فَصَبَرُوا عَلى ما كُذِّبُوا وَ أُوذُوا حَتَّى أَتاهُمْ نَصْرُنا وَ لا مُبَدِّلَ لِكَلِماتِ اللَّهِ وَ لَقَدْ جاءَکَ مِنْ نَبَإِ الْمُرْسَـلِينَ* وَ إِنْ كانَ كَبُرَ عَلَيْکَ إِعْراضُـهُمْ فَإِنِ اسْـتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِیَ نَفَقاً فِی الْأَرْضِ أَوْ سُـلَّماً فِی السَّماءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَهٍ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُـدى فَلا تَكُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِينَ* إِنَّما يَسْـتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْـمَعُونَ وَ الْمَوْتى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ وَ قـالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَهٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قادِرٌ عَلى أَنْ يُنَزِّلَ آيَهً وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ *إلى قوله تعالى قُلْ أَ رَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتاكُمْ عَذابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَهُ أَ غَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ* بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ ما تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شاءَ وَ تَنْسَوْنَ ما تُشْرِكُونَ (إلى قوله): قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَـمْعَكُمْ وَ أَبْصارَكُمْ وَ خَتَمَ عَلى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآياتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ (۲)*قُلْ أَ رَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتاكُمْ عَـذابُ اللَّهِ بَغْتَهً أَوْ جَهْرَهً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ* (إلى قوله): قُـلْ لاـ أَقُولُ لَكُمْ عِنْـدِی خَزائِنُ اللَّهِ وَ لاـ أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَ لاـ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّی مَلَـکٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مـا يُوحى إِلَیَّ قُلْ هَلْ يَسْـتَوِی الْأَعْمى وَ الْبَصِـيرُ أَ فَلا تَتَفَكَّرُونَ *وَ أَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِیٌّ وَ لا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ* (إلى قوله): قُلْ إِنِّی نُهِيتُ أَنْ أَعْبُـدَ الَّذِينَ تَـدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لا أَتَّبِعُ أَهْواءَكُمْ قَدْ ضَـلَلْتُ إِذاً وَ ما أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ* قُلْ إِنِّی عَلى بَيِّنَهٍ مِنْ رَبِّی وَ كَـذَّبْتُمْ بِهِ مـا عِنْـدِی ما تَسْـتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَ هُوَ خَيْرُ الْفاصِـلِينَ* قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْـدِی ما تَسْـتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِـیَ الْأَمْرُ بَيْنِی وَ بَيْنَكُمْ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ* (إلى قوله تعالى): قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُماتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعاً وَ خُفْيَهً لَئِنْ أَنْجانا مِنْ هذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ*

۱- أی يتباعدون عنه، من النأی و هو البعد.

۲- أی يعرضون عنها.

قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْها وَ مِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ* قُلْ هُوَ الْقادِرُ عَلى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذاباً مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً (۱)وَ يُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآياتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ* وَ كَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَ هُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ* لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ وَ سَوْفَ تَعْلَمُونَ *وَ إِذا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آياتِنا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَ إِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطانُ فَلا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ* (إلى قوله تعالى): قُلْ أَ نَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَنْفَعُنا وَ لا يَضُرُّنا وَ نُرَدُّ عَلى أَعْقابِنا بَعْدَ إِذْ هَدانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّياطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرانَ لَهُ أَصْحابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنا قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدى وَ أُمِرْنا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعالَمِينَ»(۱-۷۱) (و قال سبحانه): «وَ ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قالُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ عَلى بَشَرٍ مِنْ شَيْ ءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتابَ الَّذِي جاءَ بِهِ مُوسى نُوراً وَ هُدىً لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَراطِيسَ تُبْدُونَها وَ تُخْفُونَ كَثِيراً وَ عُلِّمْتُمْ ما لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَ لا آباؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ *وَ هذا كِتابٌ أَنْزَلْناهُ مُبارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَ لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرى وَ مَنْ حَوْلَها وَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ هُمْ عَلى صَلاتِهِمْ يُحافِظُونَ* (إلى قوله تعالى): وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ الْجِنَّ وَ خَلَقَهُمْ وَ خَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَ بَناتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ (۲)سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يَصِفُونَ* بَدِيعُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَ لَمْ تَكُنْ لَهُ صاحِبَةٌ وَ خَلَقَ كُلَّ شَيْ ءٍ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْ ءٍ عَلِيمٌ (إلى قوله): قَدْ جاءَكُمْ بَصائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ

۱- أی فرقا مختلفه الاهواء و النزعات.

۲- قال الرضی قدس اللّه روحه فی التلخیص «ص ۳۸»: هذه استعاره، و المراد انهم ادعوا له سبحانه بنین و بنات بغیر علم، و ذلک مأخوذ من الخرق و هی الأرض الواسعه و جمعها خروق لان الریح تنخرق فیها أی تتسع، و الخرق من الرجال: الکثیر العطاء، فکانه ینخرق به، و الخرقه جماعه الجراد، و الخریق: الریح الشدید الهبوب، و کان معنی قوله تعالی: «وَ خَرَقُوا لَهُ» أی اتسعوا فی دعوی البنین و البنات له و هم کاذبون فی ذلک. و من قرأ: «و خرقوا» بالتشدید فانما أراد تکثیر الفعل من هذا الجنس، و الاختراق و الاختلاق و الاختراع و الابتشاک بمعنی واحد و هو الادعاء للشی ء علی طریق الکذب و الزور.

أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ عَمِيَ فَعَلَيْها وَ ما أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ* وَ كَذلِكَ نُصَرِّفُ الْآياتِ وَ لِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَ لِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ *اتَّبِعْ ما أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ (إلى قوله سبحانه): وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمانِهِمْ لَئِنْ جاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِها قُلْ إِنَّمَا الْآياتُ عِنْدَ اللَّهِ وَ ما يُشْعِرُكُمْ أَنَّها إِذا جاءَتْ لا يُؤْمِنُونَ* وَ نُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَ أَبْصارَهُمْ كَما لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ نَذَرُهُمْ فِي طُغْيانِهِمْ يَعْمَهُونَ *وَ لَوْ أَنَّنا نَزَّلْنا إِلَيْهِمُ الْمَلائِكَةَ وَ كَلَّمَهُمُ الْمَوْتى وَ حَشَرْنا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْ ءٍ قُبُلًا ما كانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ* (إلى قوله): أَ فَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَماً وَ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتابَ مُفَصَّلًا وَ الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ *وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقاً وَ عَدْلًا لا مُبَدِّلَ لِكَلِماتِهِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ *وَ إِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ* (إلى قوله): وَ إِنَّ الشَّياطِينَ لَيُوحُونَ إِلى أَوْلِيائِهِمْ لِيُجادِلُوكُمْ وَ إِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ إلى قوله تعالى وَ إِذا جاءَتْهُمْ آيَةٌ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتى مِثْلَ ما أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَ عَذابٌ شَدِيدٌ بِما كانُوا يَمْكُرُونَ* (إلى قوله): وَ رَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَ يَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ ما يَشاءُ كَما أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ* إِنَّ ما تُوعَدُونَ لَآتٍ وَ ما أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ* قُلْ يا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلى مَكانَتِكُمْ إِنِّي عامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ* وَ جَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَ الْأَنْعامِ نَصِيباً فَقالُوا هذا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَ هذا لِشُرَكائِنا فَما كانَ لِشُرَكائِهِمْ فَلا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَ ما كانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلى شُرَكائِهِمْ ساءَ ما يَحْكُمُونَ* وَ كَذلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلادِهِمْ شُرَكاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَ لِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ ما فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَ ما يَفْتَرُونَ *وَ قالُوا هذِهِ أَنْعامٌ وَ حَرْثٌ حِجْرٌ (۱)لا يَطْعَمُها إِلَّا مَنْ نَشاءُ بِزَعْمِهِمْ وَ أَنْعامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُها وَ أَنْعامٌ لا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِراءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِما كانُوا يَفْتَرُونَ* وَ قالُوا ما فِي بُطُونِ هذِهِ الْأَنْعامِ خالِصَةٌ لِذُكُورِنا وَ مُحَرَّمٌ عَلى

۱- الحجر: الممنوع منه بتحريمه.

أَزْواجِنا وَ إِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ* قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلادَهُمْ سَفَهاً بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ حَرَّمُوا ما رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِراءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَ ما كانُوا مُهْتَدِينَ* (إلى قوله سبحانه): وَ عَلَى الَّذِينَ هادُوا حَرَّمْنا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَ مِنَ الْبَقَرِ وَ الْغَنَمِ حَرَّمْنا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُما إِلَّا ما حَمَلَتْ ظُهُورُهُما أَوِ الْحَوايا (١)أَوْ ما اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذلِكَ جَزَيْناهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَ إِنَّا لَصادِقُونَ* فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ واسِعَةٍ وَ لا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ* سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شاءَ اللَّهُ ما أَشْرَكْنا وَ لا آباؤُنا وَ لا حَرَّمْنا مِنْ شَيْءٍ كَذلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذاقُوا بَأْسَنا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ* قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبالِغَةُ فَلَوْ شاءَ لَهَداكُمْ أَجْمَعِينَ* قُلْ هَلُمَّ شُهَداءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هذا فَإِنْ شَهِدُوا فَلا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا وَ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَ هُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ (إلى قوله): وَ هذا كِتابٌ أَنْزَلْناهُ مُبارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَ اتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ *أَنْ تَقُولُوا إِنَّما أُنْزِلَ الْكِتابُ عَلى طائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنا وَ إِنْ كُنَّا عَنْ دِراسَتِهِمْ لَغافِلِينَ* أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتابُ لَكُنَّا أَهْدى مِنْهُمْ فَقَدْ جاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ هُدىً وَ رَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآياتِ اللَّهِ وَ صَدَفَ عَنْها سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ *عَنْ آياتِنا سُوءَ الْعَذابِ بِما كانُوا يَصْدِفُونَ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آياتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آياتِ رَبِّكَ لا يَنْفَعُ نَفْساً إِيمانُها لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمانِها خَيْراً قُلِ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ* إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَ كانُوا شِيَعاً لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّما أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِما كانُوا يَفْعَلُونَ* (إلى قوله): قُلْ إِنَّنِي هَدانِي رَبِّي إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ* دِيناً قِيَماً (٢)مِلَّةَ إِبْراهِيمَ حَنِيفاً وَ ما كانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ* قُلْ إِنَّ صَلاتِي وَ نُسُكِي (٣)وَ

١- الحوايا جمع حويه و هى الامعاء.

٢- قيما أى ثابتا مقوما لأمور معاشهم و معادهم، أو ثابتا دائما لا ينسخ، و قرئ بالتخفيف من قيام. و الملّه: اسم لما شرع اللّه تعالى لعباده على لسان الأنبياء، مأخوذه من أمللت الكتاب، و لا تضاف الا الى النبىّ الذى تسند إليه بخلاف الدين فانه يضاف للّه و للنبى و لآحاد امته. حنيفا أى مائلا و عادلا عن كل دين سوى دين اللّه، مخلصا فى العباده للّه.

٣- النسك: العباده. كل ما تقرب به إلى اللّه الا أن الغالب اطلاقها على الذبح.

مَحْيايَ وَ مَماتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ* لا شَرِيکَ لَهُ وَ بِذلِکَ أُمِرْتُ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ *قُلْ أَ غَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَ هُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْ ءٍ وَ لا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْها وَ لا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرى ثُمَّ إِلى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ»(۹۱-۱۴۱)

الأعراف: المص *كِتابٌ أُنْزِلَ إِلَيْکَ فَلا يَكُنْ فِي صَدْرِکَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَ ذِكْرى لِلْمُؤْمِنِينَ *اتَّبِعُوا ما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَ لا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِياءَ قَلِيلًا ما تَذَكَّرُونَ»(۱-۳) (و قال سبحانه): «وَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَةً قالُوا وَجَدْنا عَلَيْها آباءَنا وَ اللَّهُ أَمَرَنا بِها قُلْ إِنَّ اللَّهَ لا يَأْمُرُ بِالْفَحْشاءِ أَ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ* قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَ أَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَ ادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَما بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ* فَرِيقاً هَدى وَ فَرِيقاً حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلالَةُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّياطِينَ أَوْلِياءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ *إلى قوله وَ لَقَدْ جِئْناهُمْ بِكِتابٍ فَصَّلْناهُ عَلى عِلْمٍ هُدىً وَ رَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ* (إلى قوله تعالى حاكيا عن نوح (هود) على نبينا و آله و عليه السلام): أَ تُجادِلُونَنِي فِي أَسْماءٍ سَمَّيْتُمُوها أَنْتُمْ وَ آباؤُكُمْ ما نَزَّلَ اللَّهُ بِها مِنْ سُلْطانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ»(۲۸-۷۱)

(و قال تعالى): «قُلْ يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعاً الَّذِي لَهُ مُلْکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ يُحيِي وَ يُمِيتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ (۱)الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ كَلِماتِهِ وَ اتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ»(۱۵۸)

(و قال سبحانه): «أَ وَ لَمْ يَتَفَكَّرُوا ما بِصاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ *أَ وَ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْ ءٍ وَ أَنْ عَسى أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ (إلى قوله): قُلْ لا أَمْلِکُ لِنَفْسِي نَفْعاً وَ لا ضَرًّا إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ وَ لَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَ ما مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَ بَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ* (إلى قوله): أَ يُشْرِكُونَ ما لا يَخْلُقُ شَيْئاً وَ هُمْ يُخْلَقُونَ*

۱- قيل: منسوب إلى الأمه الذين لم يكتبوا لكونه على عادتهم كقولک: عامى لكونه على عاده العامّه. و قيل: سمى به لانه لم يكن يكتب و لا يقرأ من كتاب، و ذلک فضيله له لاستغنائه بحفظه و اعتماده على ضمان اللّه منه بقوله: «سَنُقْرِئُکَ فَلا تَنْسى و قيل: سمى بذلک لنسبته إلى أم القرى.

وَ لا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْراً وَ لا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ *وَ إِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدى لا يَتَّبِعُوكُمْ سَواءٌ عَلَيْكُمْ أَ دَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صامِتُونَ *إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبادٌ أَمْثالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ* أَ لَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِها أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِها أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِها أَمْ لَهُمْ آذانٌ يَسْمَعُونَ بِها قُلِ ادْعُوا شُرَكاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلا تُنْظِرُونِ* إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتابَ وَ هُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ *وَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَ لا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ *وَ إِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدى لا يَسْمَعُوا وَ تَراهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَ هُمْ لا يُبْصِرُونَ *خُذِ الْعَفْوَ وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِينَ *وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ (۱)فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ* (إلى قوله تعالى): وَ إِذا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَةٍ قالُوا لَوْ لا اجْتَبَيْتَها قُلْ إِنَّما أَتَّبِعُ ما يُوحى إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هذا بَصائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ (۲)وَ هُدىً وَ رَحْمَةٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ»(۱۸۴-۲۰۳)

الأنفال: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ أَنْتُمْ تَسْمَعُونَ *وَ لا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قالُوا سَمِعْنا وَ هُمْ لا يَسْمَعُونَ *إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لا يَعْقِلُونَ *وَ لَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْراً لَأَسْمَعَهُمْ وَ لَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَ هُمْ مُعْرِضُونَ* يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ إِذا دَعاكُمْ لِما يُحْيِيكُمْ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ (۳)وَ أَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ* (إلى قوله تعالى): وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا قالُوا قَدْ سَمِعْنا لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هذا إِنْ هذا إِلَّا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ *وَ إِذْ قالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِيمٍ* وَ ما

۱- أی إن نالک من الشیطان وسوسه و نخسه فی القلب بما یعول للإنسان لیصرفک عما امرت به فاستعذ باللّه.

۲- أی حجج بینه من ربکم.

۳- قال الرضی رضوان اللّه تعالی علیه: هذه استعاره و المعنی أن اللّه تعالی أقرب إلی العبد من قلبه فکانه حائل بینه و بینه من هذا الوجه، أو یکون المعنی انه تعالی قادر علی تبدیل قلب المرء من حال إلی حال، إذ کان سبحانه موصوفا بأنّه مقلب القلوب، و المعنی أنّه ینقلها من حال الامن إلی حال الخوف، و من حال الخوف إلی حال الامن، و من حال المساءه الی حال السرور، و من حال المحبوب الی حال المکروه.

كانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِيهِمْ وَ ما كانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ (إلى قوله): وَ ما كانَ صَلاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكاءً وَ تَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ (إلى قوله تعالى): قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ ما قَدْ سَلَفَ وَ إِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ»(۲۰-۳۸)

التوبه: «وَ قالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَ قالَتِ النَّصارى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْواهِهِمْ يُضاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ* اتَّخَذُوا أَحْبارَهُمْ وَ رُهْبانَهُمْ أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَ ما أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلهاً واحِداً لا إِلهَ إِلَّا هُوَ سُبْحانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ *يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ يَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَ لَوْ كَرِهَ الْكافِرُونَ *هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدى وَ دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ* يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيراً مِنَ الْأَحْبارِ (۱)وَ الرُّهْبانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوالَ النَّاسِ بِالْباطِلِ وَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ (إلى قوله): إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عاماً وَ يُحَرِّمُونَهُ عاماً لِيُواطِؤُا عِدَّةَ ما حَرَّمَ اللَّهُ فَيُحِلُّوا ما حَرَّمَ اللَّهُ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمالِهِمْ وَ اللَّهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكافِرِينَ»(۳۰-۳۷)

(و قال تعالى): «وَ إِذا ما أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زادَتْهُ هذِهِ إِيماناً فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزادَتْهُمْ إِيماناً وَ هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ *وَ أَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزادَتْهُمْ رِجْساً إِلَى رِجْسِهِمْ (۲)وَ ماتُوا وَ هُمْ كافِرُونَ* أَ وَ لا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لا يَتُوبُونَ وَ لا هُمْ يَذَّكَّرُونَ* وَ إِذا ما أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ هَلْ يَراكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَفْقَهُونَ»(۱۲۳-۱۲۷)

۱- الاحبار جمع الحبر: العالم و الفقيه، و الحبر: الاثر المستحسن، سمى العالم بذلك لما يبقى من أثر علومهم فى نفوس الناس و من آثار أفعالهم الحسنه المقتدى بها، و الحبر الأعظم عند النصارى: خلف السيّد المسيح على الأرض. و عند اليهود: رئيس الكهنه.

۲- قال السيّد الرضيّ: هذه استعاره ظاهره، و ذلك أن السوره لا تزيد الارجاس رجسا و لا القلوب مرضا بل هى شفاء للصدور و جلاء للقلوب، و لكن المنافقين لما ازدادوا عند نزولها عمى و عمها و ازدادت قلوبهم ارتيابا و مرضا حسن أن يضاف ذلك إلى السوره على طريقه لاهل اللسان معروفه.

يونس: الر تِلْكَ آياتُ الْكِتابِ الْحَكِيمِ *أَ كانَ لِلنَّاسِ عَجَباً أَنْ أَوْحَيْنا إِلى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَ بَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قالَ الْكافِرُونَ إِنَّ هذا لَساحِرٌ مُبِينٌ»(١-٢) (و قال تعالى): «وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا بَيِّناتٍ قالَ الَّذِينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ ما يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما يُوحى إِلَيَّ إِنِّي أَخافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ* قُلْ لَوْ شاءَ اللَّهُ ما تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَ لا أَدْراكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ أَ فَلا تَعْقِلُونَ* فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً أَوْ كَذَّبَ بِآياتِهِ إِنَّهُ لا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ *وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَضُرُّهُمْ وَ لا يَنْفَعُهُمْ وَ يَقُولُونَ هؤُلاءِ شُفَعاؤُنا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَ تُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِما لا يَعْلَمُ فِي السَّماواتِ وَ لا فِي الْأَرْضِ سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ* (إلى قوله): وَ يَقُولُونَ لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ»(١٥-٢٠) (و قال تعالى): «قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصارَ وَ مَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ يُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَ مَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَ فَلا تَتَّقُونَ* فَذلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ فَما ذا بَعْدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلالُ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ *كَذلِكَ حَقَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لا يُؤْمِنُونَ *قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكائِكُمْ مَنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ قُلِ اللَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ* قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَ فَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لا يَهِدِّي إِلَّا أَنْ يُهْدى فَما لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ* وَ ما يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئاً إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِما يَفْعَلُونَ* وَ ما كانَ هذَا الْقُرْآنُ أَنْ يُفْتَرى مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَ تَفْصِيلَ الْكِتابِ لا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعالَمِينَ* أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ* بَلْ كَذَّبُوا بِما لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَ لَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كانَ عاقِبَةُ الظَّالِمِينَ* وَ مِنْهُمْ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ لا يُؤْمِنُ بِهِ وَ رَبُّكَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِينَ *وَ إِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَ لَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا

أَعْمَـلُ وَ أَنَا بَرِی ءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ* وَ مِنْهُمْ مَنْ یَسْـتَمِعُونَ إِلَیْکَ أَ فَأَنْتَ تُسْـمِعُ الصُّمَّ وَ لَوْ کانُوا لا یَعْقِلُونَ* وَ مِنْهُمْ مَنْ یَنْظُرُ إِلَیْکَ أَ فَأَنْتَ تَهْدِی الْعُمْیَ وَ لَوْ کانُوا لا یُبْصِـرُونَ (إلی قوله): وَ یَقُولُونَ مَتی هذَا الْوَعْدُ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ* قُلْ لا أَمْلِکُ لِنَفْسِـی ضَرًّا وَ لا نَفْعاً إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ لِکُلِّ أُمَّهٍ أَجَلٌ إِذا جاءَ أَجَلُهُمْ فَلا یَسْتَأْخِرُونَ ساعَهً وَ لا یَسْتَقْدِمُونَ* قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ أَتاکُمْ عَذابُهُ بَیاتاً أَوْ نَهاراً ما ذا یَسْـتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ أَ ثُمَّ إِذا ما وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ آلْآنَ وَ قَدْ کُنْتُمْ بِهِ تَسْـتَعْجِلُونَ* (۱)... وَ یَسْـتَنْبِئُونَکَ أَ حَقٌّ هُوَ قُلْ إِی وَ رَبِّی إِنَّهُ لَحَقٌّ وَ ما أَنْتُمْ بِمُعْجِزِینَ (إلی قوله): یا أَیُّهَا النَّاسُ قَدْ جاءَتْکُمْ مَوْعِظَهٌ مِنْ رَبِّکُمْ وَ شِـفاءٌ لِما فِی الصُّدُورِ وَ هُـدیً وَ رَحْمَهٌ لِلْمُـؤْمِنِینَ* قُـلْ بِفَضْـلِ اللَّهِ وَ بِرَحْمَتِهِ فَبِـذلِکَ فَلْیَفْرَحُوا هُوَ خَیْرٌ مِمَّا یَجْمَعُونَ *قُـلْ أَ رَأَیْتُمْ ما أَنْزَلَ اللَّهُ لَکُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَراماً وَ حَلالًا قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَکُمْ أَمْ عَلَی اللَّهِ تَفْتَرُونَ (إلی قوله): وَ لا یَحْزُنْکَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّهَ لِلَّهِ جَمِیعاً هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ *أَلا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ مَنْ فِی الْأَرْضِ وَ ما یَتَّبِعُ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَکاءَ إِنْ یَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ إِنْ هُمْ إِلَّا یَخْرُصُونَ* هُوَ الَّذِی جَعَلَ لَکُمُ اللَّیْلَ لِتَسْـکُنُوا فِیهِ وَ النَّهارَ مُبْصِـراً إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَسْـمَعُونَ *قالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَداً سُبْحانَهُ هُوَ الْغَنِیُّ لَهُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَکُمْ مِنْ سُلْطانٍ بِهذا أَ تَقُولُونَ عَلَی اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ* قُلْ إِنَّ الَّذِینَ یَفْتَرُونَ عَلَی اللَّهِ الْکَذِبَ لا یُفْلِحُونَ (إلی قوله): إِنَّ الَّذِینَ حَقَّتْ عَلَیْهِمْ کَلِمَتُ رَبِّکَ لا یُؤْمِنُونَ* وَ لَوْ جاءَتْهُمْ کُلُّ آیَهٍ حَتَّی یَرَوُا الْعَذابَ الْأَلِیمَ (إلی قوله): وَ لَوْ شـاءَ رَبُّکَ لَآمَنَ مَنْ فِی الْأَرْضِ کُلُّهُمْ جَمِیعـاً أَ فَأَنْتَ تُکْرِهُ النَّاسَ حَـتَّی یَکُونُـوا مُـؤْمِنِینَ (إلی قـوله): قُـلِ انْظُرُوا مـا ذا فِی السَّمـاواتِ وَ الْأَرْضِ وَ مـا تُغْنِی الْآیـاتُ وَ النُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لا یُؤْمِنُونَ* فَهَلْ یَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَیَّامِ الَّذِینَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّی مَعَکُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِینَ* ثُمَّ نُنَجِّی رُسُلَنا وَ الَّذِینَ آمَنُوا کَذلِکَ حَقًّا عَلَیْنا نُنْجِ الْمُؤْمِنِینَ* قُلْ یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنْ کُنْتُمْ فِی شَکٍّ مِنْ دِینِی فَلا أَعْبُدُ الَّذِینَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لکِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِی

۱- سقطت من هنا آیه و هی: «ثُمَّ قِیلَ لِلَّذِینَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِما کُنْتُمْ تَکْسِبُونَ»

يَتَوَفَّاكُمْ وَ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ* وَ أَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً وَ لا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ* وَ لا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَنْفَعُكَ وَ لا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذاً مِنَ الظَّالِمِينَ (إلى قوله سبحانه): قُلْ يا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدى فَإِنَّما يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَ مَنْ ضَلَّ فَإِنَّما يَضِلُّ عَلَيْها وَ ما أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ* وَ اتَّبِعْ ما يُوحى إِلَيْكَ وَ اصْبِرْ حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ وَ هُوَ خَيْرُ الْحاكِمِينَ»(۳۱-۱۰۹)

هود: «الر كِتابٌ أُحْكِمَتْ آياتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ* أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنَّنِي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ وَ بَشِيرٌ *وَ أَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتاعاً حَسَناً إِلى أَجَلٍ مُسَمًّى وَ يُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَ إِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخافُ عَلَيْكُمْ عَذابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ* إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْ‌ءٍ قَدِيرٌ* أَلا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيابَهُمْ يَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ وَ ما يُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ (إلى قوله): وَ لَئِنْ أَخَّرْنا عَنْهُمُ الْعَذابَ إِلى أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ ما يَحْبِسُهُ أَلا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفاً عَنْهُمْ وَ حاقَ بِهِمْ ما كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ (إلى قوله): فَلَعَلَّكَ تارِكٌ بَعْضَ ما يُوحى إِلَيْكَ وَ ضائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ جاءَ مَعَهُ مَلَكٌ إِنَّما أَنْتَ نَذِيرٌ وَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَيْ‌ءٍ وَكِيلٌ* أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَياتٍ وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ *فَإِلَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّما أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَ أَنْ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ (إلى قوله): فَلا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يُؤْمِنُونَ»(۱-۱۷)

(و قال تعالى): «تِلْكَ مِنْ أَنْباءِ الْغَيْبِ نُوحِيها إِلَيْكَ ما كُنْتَ تَعْلَمُها أَنْتَ وَ لا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هذا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعاقِبَةَ لِلْمُتَّقِينَ»(۴۹)
(و قال سبحانه): «وَ كُلًّا نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْباءِ الرُّسُلِ ما نُثَبِّتُ بِهِ فُؤادَكَ وَ جاءَكَ فِي هذِهِ الْحَقُّ وَ مَوْعِظَةٌ وَ ذِكْرى لِلْمُؤْمِنِينَ* وَ قُلْ لِلَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلى مَكانَتِكُمْ إِنَّا عامِلُونَ *وَ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ* وَ لِلَّهِ غَيْبُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ إِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَ تَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَ ما رَبُّكَ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ»(۱۲۰-۱۲۳)

یوسف: «ذلِکَ مِنْ أَنْباءِ الْغَیْبِ نُوحِیهِ إِلَیْکَ وَ ما کُنْتَ لَدَیْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَ هُمْ یَمْکُرُونَ* وَ ما أَکْثَرُ النَّاسِ وَ لَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِینَ *وَ ما تَسْئَلُهُمْ عَلَیْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ لِلْعالَمِینَ *وَ کَأَیِّنْ مِنْ آیَهٍ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ یَمُرُّونَ عَلَیْها وَ هُمْ عَنْها مُعْرِضُونَ* وَ ما یُؤْمِنُ أَکْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَ هُمْ مُشْرِکُونَ *أَ فَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِیَهُمْ غاشِیَهٌ مِنْ عَذابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِیَهُمُ السَّاعَهُ بَغْتَهً وَ هُمْ لا یَشْعُرُونَ* قُلْ هذِهِ سَبِیلِی أَدْعُوا إِلَی اللَّهِ عَلی بَصِیرَهٍ أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنِی وَ سُبْحانَ اللَّهِ وَ ما أَنَا مِنَ الْمُشْرِکِینَ* وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ إِلَّا رِجالًا نُوحِی إِلَیْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُری أَ فَلَمْ یَسِیرُوا فِی الْأَرْضِ فَیَنْظُرُوا کَیْفَ کانَ عاقِبَهُ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لَدارُ الْآخِرَهِ خَیْرٌ لِلَّذِینَ اتَّقَوْا أَ فَلا تَعْقِلُونَ»(۱۰۲-۱۰۹)

الرعد: «المر تِلْکَ آیاتُ الْکِتابِ وَ الَّذِی أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الْحَقُّ وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یُؤْمِنُونَ* (إلی قوله تعالی): وَ یَسْتَعْجِلُونَکَ بِالسَّیِّئَهِ قَبْلَ الْحَسَنَهِ وَ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلاتُ وَ إِنَّ رَبَّکَ لَذُو مَغْفِرَهٍ لِلنَّاسِ عَلی ظُلْمِهِمْ وَ إِنَّ رَبَّکَ لَشَدِیدُ الْعِقابِ* وَ یَقُولُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَهٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ (إلی قوله): هُوَ الَّذِی یُرِیکُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ یُنْشِئُ السَّحابَ الثِّقالَ* وَ یُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَ الْمَلائِکَهُ مِنْ خِیفَتِهِ وَ یُرْسِلُ الصَّواعِقَ فَیُصِیبُ بِها مَنْ یَشاءُ وَ هُمْ یُجادِلُونَ فِی اللَّهِ وَ هُوَ شَدِیدُ الْمِحالِ* لَهُ دَعْوَهُ الْحَقِّ وَ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا یَسْتَجِیبُونَ لَهُمْ بِشَیْ ءٍ إِلَّا کَباسِطِ کَفَّیْهِ إِلَی الْماءِ لِیَبْلُغَ فاهُ وَ ما هُوَ بِبالِغِهِ وَ ما دُعاءُ الْکافِرِینَ إِلَّا فِی ضَلالٍ* وَ لِلَّهِ یَسْجُدُ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ کَرْهاً وَ ظِلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ* قُلْ مَنْ رَبُّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَ فَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِیاءَ لا یَمْلِکُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعاً وَ لا ضَرًّا قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِی الظُّلُماتُ وَ النُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَکاءَ خَلَقُوا کَخَلْقِهِ فَتَشابَهَ الْخَلْقُ عَلَیْهِمْ قُلِ اللَّهُ خالِقُ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ هُوَ الْواحِدُ الْقَهَّارُ (إلی قوله سبحانه): (۱)أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَسالَتْ أَوْدِیَهٌ بِقَدَرِها فَاحْتَمَلَ السَّیْلُ زَبَداً رابِیاً وَ مِمَّا یُوقِدُونَ عَلَیْهِ فِی النَّارِ ابْتِغاءَ حِلْیَهٍ أَوْ مَتاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ کَذلِکَ یَضْرِبُ

۱- هکذا فی النسخ، و الآیه غیر متوسطه بآیه اخری، فقوله: «الی قوله سبحانه» زیاده و لعله من النسّاخ.

اللّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفاءً وَ أَمَّا ما يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكَثُ فِي الْأَرْضِ كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ (إلى قوله): أَ فَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمى إِنَّما يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ»(۱-۱۹)

(و قال تعالى): «وَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنابَ (إلى قوله تعالى): كَذلِكَ أَرْسَلْناكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِها أُمَمٌ لِتَتْلُوَا عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنا إِلَيْكَ وَ هُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لا إِلهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ إِلَيْهِ مَتابِ* وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ الْمَوْتى بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعاً أَ فَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعاً وَ لا يَزالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِما صَنَعُوا قارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيباً مِنْ دارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لا يُخْلِفُ الْمِيعادَ* وَ لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كانَ عِقابِ* أَ فَمَنْ هُوَ قائِمٌ عَلى كُلِّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِما لا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَ صُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ (إلى قوله): وَ الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَفْرَحُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَ مِنَ الْأَحْزابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّما أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَ لا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَ إِلَيْهِ مَآبِ* وَ كَذلِكَ أَنْزَلْناهُ حُكْماً عَرَبِيًّا وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ بَعْدَ ما جاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ما لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا واقٍ (إلى قوله): وَ إِنْ ما نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ وَ عَلَيْنَا الْحِسابُ (إلى قوله): وَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفى بِاللَّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتابِ»(۲۷-۴۳)

إبراهيم: «الر كِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلى صِراطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ (إلى قوله): مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمالُهُمْ كَرَمادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عاصِفٍ لا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلى شَيْ ءٍ ذلِكَ هُوَ الضَّلالُ الْبَعِيدُ* أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَ يَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ وَ ما ذلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ»(۱-۲۰)

(و قال تعالى): «أَ لَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُها ثابِتٌ وَ فَرْعُها فِي السَّماءِ* تُؤْتِي أُكُلَها كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّها وَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ* وَ مَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ ما لَها مِنْ قَرارٍ»(۲۴-۲۶)

(و قال سبحانه): «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْراً وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ* جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَها وَ بِئْسَ الْقَرارُ* وَ جَعَلُوا لِلَّهِ أَنْداداً لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ»(۲۸-۳۰)

الحجر: «الر تِلْكَ آياتُ الْكِتابِ وَ قُرْآنٍ مُبِينٍ* رُبَما يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ *ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَ يَتَمَتَّعُوا وَ يُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (إلى قوله): وَ قالُوا يا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ* لَوْ ما تَأْتِينا بِالْمَلائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ* ما نُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَ ما كانُوا إِذاً مُنْظَرِينَ *إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ (إلى قوله): وَ لَوْ فَتَحْنا عَلَيْهِمْ باباً مِنَ السَّماءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ* لَقالُوا إِنَّما سُكِّرَتْ أَبْصارُنا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ (إلى قوله): وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ وَ إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ* إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ *وَ لَقَدْ آتَيْناكَ سَبْعاً مِنَ الْمَثانِي وَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ* لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلى ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَ اخْفِضْ جَناحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ *وَ قُلْ إِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْمُبِينُ *كَما أَنْزَلْنا عَلَى الْمُقْتَسِمِينَ* الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ *فَوَ رَبِّكَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ* عَمَّا كانُوا يَعْمَلُونَ *فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ* إِنَّا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ* الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ* وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِما يَقُولُونَ* فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَ كُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ *وَ اعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ»(۱-۹۹)

النحل: «أَتى أَمْرُ اللَّهِ فَلا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ* يُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلى مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ *خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بِالْحَقِّ تَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ (إلى قوله): أَ فَمَنْ يَخْلُقُ

كَمَنْ لاـ يَخْلُقُ أَ فَلاـ تَـذَكَّرُونَ (إلى قوله): وَ الَّذِينَ يَـدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لاـ يَخْلُقُونَ شَـيْئاً وَ هُمْ يُخْلَقُونَ* أَمْواتٌ غَيْرُ أَحْيـاءٍ وَ ما يَشْـعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ* إِلهُكُمْ إِلهٌ واحِدٌ فَالَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَ هُمْ مُسْتَكْبِرُونَ* لا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ وَ مـا يُعْلِنُونَ* إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُسْـتَكْبِرِينَ* وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ ما ذا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قالُوا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ* لِيَحْمِلُوا أَوْزارَهُمْ كامِلَةً يَوْمَ الْقِيامَةِ وَ مِنْ أَوْزارِ الَّذِينَ يُضِـلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلا ساءَ ما يَزِرُونَ (إلى قوله): وَ قالَ الَّذِينَ أَشْـرَكُوا لَوْ شاءَ اللَّهُ ما عَبَـدْنا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَـيْ ءٍ نَحْنُ وَ لاـ آباؤُنـا وَ لاـ حَرَّمْنـا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَـيْ ءٍ كَـذلِكَ فَعَـلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلاغُ الْمُبِينُ (إلى قوله): إِنْ تَحْرِصْ عَلى هُداهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَ ما لَهُمْ مِنْ ناصِرِينَ (إلى قوله): وَ أَنْزَلْنا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ ما نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ* أَ فَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَـذابُ مِنْ حَيْثُ لا يَشْـعُرُونَ* أَوْ يَأْخُـذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمـا هُمْ بِمُعْجِزِينَ* أَوْ يَأْخُـذَهُمْ عَلى تَخَوُّفٍ فَـإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ *أَ وَ لَمْ يَرَوْا إِلى مـا خَلَـقَ اللَّهُ مِنْ شَـيْ ءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلالُـهُ عَنِ الْيَمِينِ وَ الشَّمائِلِ سُـجَّداً لِلَّهِ وَ هُمْ داخِرُونَ* وَ لِلَّهِ يَسْـجُدُ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ مِنْ دابَّةٍ وَ الْمَلائِكَةُ وَ هُمْ لا يَسْـتَكْبِرُونَ* يَخافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ *وَ قالَ اللَّهُ لا تَتَّخِذُوا إِلهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّما هُوَ إِلهٌ واحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ* وَ لَهُ مـا فِي السَّمـاواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لَهُ الـدِّينُ واصِـباً أَ فَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ *وَ ما بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْئَرُونَ *ثُمَّ إِذا كَشَـفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ إِذا فَرِيـقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْـرِكُونَ* لِيَكْفُرُوا بِمـا آتَيْنـاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَـوْفَ تَعْلَمُـونَ* وَ يَجْعَلُـونَ لِمـا لا يَعْلَمُونَ نَصِـيباً مِمَّا رَزَقْنـاهُمْ تَـاللَّهِ لَتُسْـئَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ *وَ يَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَناتِ سُـبْحانَهُ وَ لَهُمْ ما يَشْـتَهُونَ *وَ إِذا بُشِّرَ أَحَـدُهُمْ بِالْأُنْثى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ كَظِيمٌ* يَتَوارى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مـا بُشِّرَ بِهِ أَ يُمْسِـكُهُ عَلى هُونٍ أَمْ يَـدُسُّهُ فِي التُّرابِ أَلاـ سـاءَ ما يَحْكُمُـونَ (إلى قـوله تعـالى): وَ يَجْعَلُونَ لِلَّهِ مـا يَكْرَهُونَ وَ تَصِفُ أَلْسِـنَتُهُمُ الْكَـذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْـنى لاـ جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَ أَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ (إلى قوله): وَ ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْكِتابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَ هُدىً وَ رَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (إلى

قوله): وَ اللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلى بَعْضٍ فِی الرِّزْقِ فَمَا الَّذِینَ فُضِّلُوا بِرَادِّی رِزْقِهِمْ عَلى ما مَلَکَتْ أَیْمانُهُمْ فَهُمْ فِیهِ سَواءٌ أَ فَبِنِعْمَهِ اللَّهِ یَجْحَدُونَ (إلى قوله): وَ یَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا یَمْلِکُ لَهُمْ رِزْقاً مِنَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ شَیْئاً وَ لا یَسْتَطِیعُونَ* فَلا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثالَ إِنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ *ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْداً مَمْلُوکاً لا یَقْدِرُ عَلى شَیْ ءٍ وَ مَنْ رَزَقْناهُ مِنَّا رِزْقاً حَسَناً فَهُوَ یُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَ جَهْراً هَلْ یَسْتَوُونَ* الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَکْثَرُهُمْ لا یَعْلَمُونَ *وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَیْنِ أَحَدُهُما أَبْکَمُ لا یَقْدِرُ عَلى شَیْ ءٍ وَ هُوَ کَلٌّ عَلى مَوْلاهُ أَیْنَما یُوَجِّهْهُ لا یَأْتِ بِخَیْرٍ هَلْ یَسْتَوِی هُوَ وَ مَنْ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ هُوَ عَلى صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ (إلى قوله): فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّما عَلَیْکَ الْبَلاغُ الْمُبِینُ *یَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ یُنْکِرُونَها وَ أَکْثَرُهُمُ الْکافِرُونَ (إلى قوله): وَ نَزَّلْنا عَلَیْکَ الْکِتابَ تِبْیاناً لِکُلِّ شَیْ ءٍ وَ هُدىً وَ رَحْمَهً وَ بُشْرى لِلْمُسْلِمِینَ (إلى قوله): وَ أَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذا عاهَدْتُمْ وَ لا تَنْقُضُوا الْأَیْمانَ بَعْدَ تَوْکِیدِها وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَیْکُمْ کَفِیلًا إِنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ ما تَفْعَلُونَ* وَ لا تَکُونُوا کَالَّتِی نَقَضَتْ غَزْلَها مِنْ بَعْدِ قُوَّهٍ أَنْکاثاً تَتَّخِذُونَ أَیْمانَکُمْ دَخَلًا بَیْنَکُمْ أَنْ تَکُونَ أُمَّهٌ هِیَ أَرْبى مِنْ أُمَّهٍ إِنَّما یَبْلُوکُمُ اللَّهُ بِهِ وَ لَیُبَیِّنَنَّ لَکُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ ما کُنْتُمْ فِیهِ تَخْتَلِفُونَ* وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَعَلَکُمْ أُمَّهً واحِدَهً وَ لکِنْ یُضِلُّ مَنْ یَشاءُ وَ یَهْدِی مَنْ یَشاءُ وَ لَتُسْئَلُنَّ عَمَّا کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ* وَ لا تَتَّخِذُوا أَیْمانَکُمْ دَخَلًا بَیْنَکُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِها وَ تَذُوقُوا السُّوءَ بِما صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ وَ لَکُمْ عَذابٌ عَظِیمٌ (إلى قوله): وَ إِذا بَدَّلْنا آیَهً مَکانَ آیَهٍ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما یُنَزِّلُ قالُوا إِنَّما أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَکْثَرُهُمْ لا یَعْلَمُونَ* قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّکَ بِالْحَقِّ لِیُثَبِّتَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ هُدىً وَ بُشْرى لِلْمُسْلِمِینَ* وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ یَقُولُونَ إِنَّما یُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسانُ الَّذِی یُلْحِدُونَ إِلَیْهِ أَعْجَمِیٌّ وَ هذا لِسانٌ عَرَبِیٌّ مُبِینٌ (إلى قوله): ثُمَّ أَوْحَیْنا إِلَیْکَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّهَ إِبْراهِیمَ حَنِیفاً وَ ما کانَ مِنَ الْمُشْرِکِینَ»(۱-۱۲۳)

(و قال سبحانه): «ادْعُ إِلى سَبِیلِ رَبِّکَ بِالْحِکْمَهِ وَ الْمَوْعِظَهِ الْحَسَنَهِ وَ جادِلْهُمْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّکَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِیلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِینَ (إلى قوله): وَ اصْبِرْ وَ ما صَبْرُکَ إِلَّا بِاللَّهِ وَ لا تَحْزَنْ عَلَیْهِمْ وَ لا تَکُ فِی ضَیْقٍ مِمَّا یَمْکُرُونَ* إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِینَ اتَّقَوْا وَ الَّذِینَ هُمْ مُحْسِنُونَ»(۱۲۵-۱۲۸)

الإسراء: «إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ يَهْدِی لِلَّتِی هِیَ أَقْوَمُ وَ یُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِینَ الَّذِینَ یَعْمَلُونَ الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْراً کَبِیراً* وَ أَنَّ الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذاباً أَلِیماً (إلی قوله): ذلِکَ مِمَّا أَوْحی إِلَیْکَ رَبُّکَ مِنَ الْحِکْمَهِ وَ لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتُلْقی فِی جَهَنَّمَ مَلُوماً مَدْحُوراً* أَ فَأَصْفاکُمْ رَبُّکُمْ بِالْبَنِینَ وَ اتَّخَذَ مِنَ الْمَلائِکَهِ إِناثاً* إِنَّکُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلًا عَظِیماً* وَ لَقَدْ صَرَّفْنا فِی هذَا الْقُرْآنِ لِیَذَّکَّرُوا وَ ما یَزِیدُهُمْ إِلَّا نُفُوراً* قُلْ لَوْ کانَ مَعَهُ آلِهَهٌ کَما یَقُولُونَ إِذاً لَابْتَغَوْا إِلی ذِی الْعَرْشِ سَبِیلًا* سُبْحانَهُ وَ تَعالی عَمَّا یَقُولُونَ عُلُوًّا کَبِیراً (إلی قوله): وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَیْنَکَ وَ بَیْنَ الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ حِجاباً مَسْتُوراً* وَ جَعَلْنا عَلی قُلُوبِهِمْ أَکِنَّهً أَنْ یَفْقَهُوهُ وَ فِی آذانِهِمْ وَقْراً وَ إِذا ذَکَرْتَ رَبَّکَ فِی الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلی أَدْبارِهِمْ نُفُوراً* نَحْنُ أَعْلَمُ بِما یَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ یَسْتَمِعُونَ إِلَیْکَ وَ إِذْ هُمْ نَجْوی إِذْ یَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُوراً* انْظُرْ کَیْفَ ضَرَبُوا لَکَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا فَلا یَسْتَطِیعُونَ سَبِیلًا (إلی قوله): قُلِ ادْعُوا الَّذِینَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلا یَمْلِکُونَ کَشْفَ الضُّرِّ عَنْکُمْ وَ لا تَحْوِیلًا *أُولئِکَ الَّذِینَ یَدْعُونَ یَبْتَغُونَ إِلی رَبِّهِمُ الْوَسِیلَهَ أَیُّهُمْ أَقْرَبُ وَ یَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَ یَخافُونَ عَذابَهُ إِنَّ عَذابَ رَبِّکَ کانَ مَحْذُوراً (إلی قوله): وَ إِذْ قُلْنا لَکَ إِنَّ رَبَّکَ أَحاطَ بِالنَّاسِ وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْیَا الَّتِی أَرَیْناکَ إِلَّا فِتْنَهً لِلنَّاسِ وَ الشَّجَرَهَ الْمَلْعُونَهَ فِی الْقُرْآنِ وَ نُخَوِّفُهُمْ فَما یَزِیدُهُمْ إِلَّا طُغْیاناً کَبِیراً (إلی قوله سبحانه): قُلْ کُلٌّ یَعْمَلُ عَلی شاکِلَتِهِ فَرَبُّکُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدی سَبِیلًا (إلی قوله تعالی): وَ لَئِنْ شِئْنا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِی أَوْحَیْنا إِلَیْکَ ثُمَّ لا تَجِدُ لَکَ بِهِ عَلَیْنا وَکِیلًا*إِلَّا رَحْمَهً مِنْ رَبِّکَ إِنَّ فَضْلَهُ کانَ عَلَیْکَ کَبِیراً* قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلی أَنْ یَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا یَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ کانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِیراً *وَ لَقَدْ صَرَّفْنا لِلنَّاسِ فِی هذَا الْقُرْآنِ مِنْ کُلِّ مَثَلٍ فَأَبی أَکْثَرُ النَّاسِ إِلَّا کُفُوراً* وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً *أَوْ تَکُونَ لَکَ جَنَّهٌ مِنْ نَخِیلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجِیراً *أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَفاً أَوْ تَأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَهِ قَبِیلًا* أَوْ یَکُونَ لَکَ بَیْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقی فِی السَّماءِ وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِیِّکَ حَتَّی تُنَزِّلَ عَلَیْنا کِتاباً نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحانَ رَبِّی هَلْ کُنْتُ إِلَّا بَشَراً رَسُولًا*

وَ ما مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جاءَهُمُ الْهُدى إِلَّا أَنْ قالُوا أَ بَعَثَ اللَّهُ بَشَراً رَسُولًا* قُلْ لَوْ كانَ فِي الْأَرْضِ مَلائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّماءِ مَلَكاً رَسُولًا* قُلْ كَفى بِاللَّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ إِنَّهُ كانَ بِعِبادِهِ خَبِيراً بَصِيراً (إلى قوله): قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذاً لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفاقِ وَ كانَ الْإِنْسانُ قَتُوراً»(٩-١٠٠)

(و قال تعالى): «وَ بِالْحَقِّ أَنْزَلْناهُ وَ بِالْحَقِّ نَزَلَ وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا مُبَشِّراً وَ نَذِيراً* وَ قُرْآناً فَرَقْناهُ (١)لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلى مُكْثٍ وَ نَزَّلْناهُ تَنْزِيلًا* قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذا يُتْلى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقانِ سُجَّداً *وَ يَقُولُونَ سُبْحانَ رَبِّنا إِنْ كانَ وَعْدُ رَبِّنا لَمَفْعُولًا* وَ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقانِ يَبْكُونَ وَ يَزِيدُهُمْ خُشُوعاً»(١٠٥-١٠٩)

الكهف: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلى عَبْدِهِ الْكِتابَ وَ لَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً قَيِّماً لِيُنْذِرَ بَأْساً شَدِيداً مِنْ لَدُنْهُ وَ يُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْراً حَسَناً* ماكِثِينَ فِيهِ أَبَداً* وَ يُنْذِرَ الَّذِينَ قالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَداً* ما لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَ لا لِآبائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْواهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِباً* فَلَعَلَّكَ باخِعٌ نَفْسَكَ عَلى آثارِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهذَا الْحَدِيثِ أَسَفاً»(١-٦)

(و قال تعالى): «وَ اتْلُ ما أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتابِ رَبِّكَ لا مُبَدِّلَ لِكَلِماتِهِ وَ لَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً (٢)(إلى قوله): وَ قُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَ مَنْ شاءَ فَلْيَكْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنا لِلظَّالِمِينَ ناراً أَحاطَ بِهِمْ سُرادِقُها (٣)(إلى قوله تعالى): ما أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ وَ ما كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُداً (إلى قوله): وَ لَقَدْ صَرَّفْنا فِي هذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَ كانَ الْإِنْسانُ

١- قال الشريف الرضى قدس اللّه روحه: معنى فرقناه أى بيناه للناس بنصوع مصباحه و شدوخ أوضاحه حتّى صار كمفرق الرأس فى وضوح مخطه، أو كفرق الصبح فى بيان منبلجه. و قد قال بعضهم: معنى فرقناه أى فصلناه سورا و آيات، فذلك بمنزله فرق الشعر، و هو تمييز بعضه من بعض حتّى يزول التباسه و يتخلص التفافه.

٢- ملتحدا أى ملتجأ تلتجئ إليه، يقال: التحد إليه أى التجأ و مال إليه.

٣- السرادق: الفسطاط الذى يمد فوق صحن البيت.

أَكْثَرَ شَيْ ءٍ جَدَلًا* وَ ما مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جاءَهُمُ الْهُدى وَ يَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذابُ قُبُلًا (إلى قوله): وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآياتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْها وَ نَسِيَ ما قَدَّمَتْ يَداهُ إِنَّا جَعَلْنا عَلى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فِي آذانِهِمْ وَقْراً وَ إِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذاً أَبَداً»(۲۷-۵۷)

(و قال سبحانه): «أَ فَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبادِي مِنْ دُونِي أَوْلِياءَ إِنَّا أَعْتَدْنا جَهَنَّمَ لِلْكافِرِينَ نُزُلًا (إلى قوله): قُلْ إِنَّما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحى إِلَيَّ أَنَّما إِلهُكُمْ إِلهٌ واحِدٌ فَمَنْ كانَ يَرْجُوا لِقاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صالِحاً وَ لا يُشْرِكْ بِعِبادَةِ رَبِّهِ أَحَداً»(۱۰۲-۱۱۰)

مريم: «ذلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ *ما كانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحانَهُ إِذا قَضى أَمْراً فَإِنَّما يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ* وَ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هذا صِراطٌ مُسْتَقِيمٌ *فَاخْتَلَفَ الْأَحْزابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ»(۳۴-۳۷)

(و قال تعالى): «وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا بَيِّناتٍ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقاماً وَ أَحْسَنُ نَدِيًّا* وَ كَمْ أَهْلَكْنا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثاثاً وَ رِءْياً *قُلْ مَنْ كانَ فِي الضَّلالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمنُ مَدًّا* حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذابَ وَ إِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكاناً وَ أَضْعَفُ جُنْداً (إلى قوله): أَ فَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآياتِنا وَ قالَ لَأُوتَيَنَّ مالًا وَ وَلَداً* أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمنِ عَهْداً *كَلَّا سَنَكْتُبُ ما يَقُولُ وَ نَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذابِ مَدًّا* وَ نَرِثُهُ ما يَقُولُ وَ يَأْتِينا فَرْداً *وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا* كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبادَتِهِمْ وَ يَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا (إلى قوله): وَ قالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمنُ وَلَداً *لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئاً إِدًّا *تَكادُ السَّماواتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَ تَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَ تَخِرُّ الْجِبالُ هَدًّا *أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمنِ وَلَداً* وَ ما يَنْبَغِي لِلرَّحْمنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً* إِنْ كُلُّ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِلَّا آتِي الرَّحْمنِ عَبْداً (إلى قوله): فَإِنَّما يَسَّرْناهُ بِلِسانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَ تُنْذِرَ بِهِ قَوْماً لُدًّا»(۷۳-۹۷)

طه: «وَ كَذلِكَ أَنْزَلْناهُ قُرْآناً عَرَبِيًّا وَ صَرَّفْنا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْراً* فَتَعالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَ قُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْماً»(۱۱۳-۱۱۴) (و قال سبحانه): «وَ قالُوا لَوْ لا يَأْتِينا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ أَ وَ لَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ ما فِي الصُّحُفِ الْأُولى* وَ لَوْ أَنَّا أَهْلَكْناهُمْ بِعَذابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقالُوا رَبَّنا لَوْ لا أَرْسَلْتَ إِلَيْنا رَسُولاً فَنَتَّبِعَ آياتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَ نَخْزى* قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحابُ الصِّراطِ السَّوِيِّ وَ مَنِ اهْتَدى»(۱۳۳-۱۳۵)

الأنبياء: «اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسابُهُمْ وَ هُمْ فِي غَفْلَةٍ مُعْرِضُونَ* ما يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ إِلَّا اسْتَمَعُوهُ وَ هُمْ يَلْعَبُونَ* لاهِيَةً قُلُوبُهُمْ وَ أَسَرُّوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هذا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَ فَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَ أَنْتُمْ تُبْصِرُونَ* قالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّماءِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ* بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ بَلِ افْتَراهُ بَلْ هُوَ شاعِرٌ فَلْيَأْتِنا بِآيَةٍ كَما أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ* ما آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْناها أَ فَهُمْ يُؤْمِنُونَ* وَ ما أَرْسَلْنا قَبْلَكَ إِلَّا رِجالاً نُوحِي إِلَيْهِمْ فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ *وَ ما جَعَلْناهُمْ جَسَداً لا يَأْكُلُونَ الطَّعامَ وَ ما كانُوا خالِدِينَ* ثُمَّ صَدَقْناهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْناهُمْ وَ مَنْ نَشاءُ وَ أَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ* لَقَدْ أَنْزَلْنا إِلَيْكُمْ كِتاباً فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَ فَلا تَعْقِلُونَ* (إلى قوله): وَ ما خَلَقْنَا السَّماءَ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما لاعِبِينَ* لَوْ أَرَدْنا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْواً لَاتَّخَذْناهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فاعِلِينَ* بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْباطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذا هُوَ زاهِقٌ وَ لَكُمُ الْوَيْلُ مِمَّا تَصِفُونَ* وَ لَهُ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَنْ عِنْدَهُ لا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبادَتِهِ وَ لا يَسْتَحْسِرُونَ* يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَ النَّهارَ لا يَفْتُرُونَ *أَمِ اتَّخَذُوا آلِهَةً مِنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنْشِرُونَ *لَوْ كانَ فِيهِما آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتا فَسُبْحانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ *لا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَ هُمْ يُسْئَلُونَ* أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً قُلْ هاتُوا بُرْهانَكُمْ هذا ذِكْرُ مَنْ مَعِيَ وَ ذِكْرُ مَنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ *وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ* وَ قالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمنُ وَلَداً سُبْحانَهُ بَلْ عِبادٌ مُكْرَمُونَ* لا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ *يَعْلَمُ ما بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ وَ لا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضى وَ هُمْ مِنْ خَشْيَتِهِ مُشْفِقُونَ* وَ مَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلهٌ مِنْ دُونِهِ فَذلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ (إلى قوله

سبحانه): وَ ما جَعَلْنا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِکَ الْخُلْدَ أَ فَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخالِدُونَ (إلی قوله): وَ إِذا رَآکَ الَّذِینَ کَفَرُوا إِنْ یَتَّخِذُونَکَ إِلَّا هُزُواً أَ هذَا الَّذِی یَذْکُرُ آلِهَتَکُمْ وَ هُمْ بِذِکْرِ الرَّحْمنِ هُمْ کافِرُونَ* خُلِقَ الْإِنْسانُ مِنْ عَجَلٍ سَأُرِیکُمْ آیاتِی فَلا تَسْتَعْجِلُونِ (إلی قوله): قُلْ مَنْ یَکْلَؤُکُمْ (۱)بِاللَّیْلِ وَ النَّهارِ مِنَ الرَّحْمنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِکْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ* أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنا لا یَسْتَطِیعُونَ نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ وَ لا هُمْ مِنَّا یُصْحَبُونَ* بَلْ مَتَّعْنا هؤُلاءِ وَ آباءَهُمْ حَتَّی طالَ عَلَیْهِمُ الْعُمُرُ أَ فَلا یَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِی الْأَرْضَ نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها أَ فَهُمُ الْغالِبُونَ* قُلْ إِنَّما أُنْذِرُکُمْ بِالْوَحْیِ وَ لا یَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعاءَ إِذا ما یُنْذَرُونَ (إلی قوله تعالی): وَ هذا ذِکْرٌ مُبارَکٌ أَنْزَلْناهُ أَ فَأَنْتُمْ لَهُ مُنْکِرُونَ»(۱-۵۰)

(و قال سبحانه): «وَ لَقَدْ کَتَبْنا فِی الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّکْرِ أَنَّ الْأَرْضَ یَرِثُها عِبادِیَ الصَّالِحُونَ *إِنَّ فِی هذا لَبَلاغاً لِقَوْمٍ عابِدِینَ* وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا رَحْمَةً لِلْعالَمِینَ* قُلْ إِنَّما یُوحی إِلَیَّ أَنَّما إِلهُکُمْ إِلهٌ واحِدٌ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ *فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ آذَنْتُکُمْ عَلی سَواءٍ وَ إِنْ أَدْرِی أَ قَرِیبٌ أَمْ بَعِیدٌ ما تُوعَدُونَ* إِنَّهُ یَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَ یَعْلَمُ ما تَکْتُمُونَ *وَ إِنْ أَدْرِی لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَکُمْ وَ مَتاعٌ إِلی حِینٍ* قالَ رَبِّ احْکُمْ بِالْحَقِّ وَ رَبُّنَا الرَّحْمنُ الْمُسْتَعانُ عَلی ما تَصِفُونَ»(۱۰۵-۱۱۲)

الحج: «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُجادِلُ فِی اللَّهِ بِغَیْرِ عِلْمٍ وَ یَتَّبِعُ کُلَّ شَیْطانٍ مَرِیدٍ* کُتِبَ عَلَیْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ یُضِلُّهُ وَ یَهْدِیهِ إِلی عَذابِ السَّعِیرِ (إلی قوله تعالی): وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُجادِلُ فِی اللَّهِ بِغَیْرِ عِلْمٍ وَ لا هُدیً وَ لا کِتابٍ مُنِیرٍ* ثانِیَ عِطْفِهِ لِیُضِلَّ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ لَهُ فِی الدُّنْیا خِزْیٌ وَ نُذِیقُهُ یَوْمَ الْقِیامَةِ عَذابَ الْحَرِیقِ* ذلِکَ بِما قَدَّمَتْ یَداکَ وَ أَنَّ اللَّهَ لَیْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِیدِ* وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَعْبُدُ اللَّهَ عَلی حَرْفٍ (۲)فَإِنْ أَصابَهُ خَیْرٌ

۱- أی من یحفظکم و یحرسکم من عذاب اللّه إذا صب علیکم لیلا و نهارا.

۲- قال السیّد الرضیّ رضوان اللّه علیه: هذه استعاره و المراد- و اللّه أعلم-: صفه الإنسان المضطرب الدین الضعیف الیقین الذی لم یثبت فی الحق قدمه و لا استمرت علیه سریرته، فأوهن شبهه تعرض له ینقاد معها و یفارق دینه لها، تشبیها بالقائم علی طرف مهواه، فأدنی عارض یزلقه و أضعف دافع یطرحه.

اطْمَأَنَّ بِهِ وَ إِنْ أَصابَتْهُ فِتْنَهٌ انْقَلَبَ عَلى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيا وَ الْآخِرَهَ ذلِكَ هُوَ الْخُسْرانُ الْمُبِينُ *يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَضُرُّهُ وَ ما لا يَنْفَعُهُ ذلِكَ هُوَ الضَّلالُ الْبَعِيدُ* يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَبِئْسَ الْمَوْلى وَ لَبِئْسَ الْعَشِيرُ (إلى قوله): مَنْ كانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَهِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّماءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ ما يَغِيظُ* وَ كَذلِكَ أَنْزَلْناهُ آياتٍ بَيِّناتٍ وَ أَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ (إلى قوله): أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ وَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ وَ النُّجُومُ وَ الْجِبالُ وَ الشَّجَرُ وَ الدَّوَابُّ وَ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَ كَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذابُ وَ مَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ ما يَشاءُ»(۳-۱۸)

(و قال سبحانه): «وَ إِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ عادٌ وَ ثَمُودُ *وَ قَوْمُ إِبْراهِيمَ وَ قَوْمُ لُوطٍ *وَ أَصْحابُ مَدْيَنَ وَ كُذِّبَ مُوسى فَأَمْلَيْتُ لِلْكافِرِينَ (۱)ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كانَ نَكِيرِ (إلى قوله): أَ فَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِها أَوْ آذانٌ يَسْمَعُونَ بِها فَإِنَّها لا تَعْمَى الْأَبْصارُ وَ لكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ* وَ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذابِ وَ لَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَ إِنَّ يَوْماً عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَهٍ مِمَّا تَعُدُّونَ* وَ كَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَهٍ أَمْلَيْتُ لَها وَ هِيَ ظالِمَهٌ ثُمَّ أَخَذْتُها وَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ*قُلْ يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّما أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ (إلى قوله): ذلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَ أَنَّ ما يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْباطِلُ وَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ* أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّهً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ* لَهُ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ وَ إِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ* أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ ما فِي الْأَرْضِ وَ الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَ يُمْسِكُ السَّماءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ *وَ هُوَ الَّذِي أَحْياكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنْسانَ لَكَفُورٌ *لِكُلِّ أُمَّهٍ جَعَلْنا مَنْسَكاً هُمْ ناسِكُوهُ فَلا يُنازِعُنَّكَ فِي الْأَمْرِ وَ ادْعُ إِلى رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلى هُدىً مُسْتَقِيمٍ* وَ إِنْ جادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما تَعْمَلُونَ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ فِيما كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ* أَ لَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما فِي السَّماءِ وَ الْأَرْضِ إِنَّ ذلِكَ فِي كِتابٍ إِنَّ ذلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ*

۱- أى أمهلتهم و اطلت مده تمتعهم.

وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطاناً وَ ما لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَ ما لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ* وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا بَيِّناتٍ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ يَكادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آياتِنا قُلْ أَ فَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذلِكُمُ النَّارُ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ بِئْسَ الْمَصِيرُ* يا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُباباً وَ لَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَ إِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبابُ شَيْئاً لا يَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَ الْمَطْلُوبُ *ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ»(۴۲-۷۴)

المؤمنون: «فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّى حِينٍ* أَ يَحْسَبُونَ أَنَّما نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مالٍ وَ بَنِينَ *نُسارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْراتِ بَلْ لا يَشْعُرُونَ (إلى قوله): وَ لا نُكَلِّفُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها وَ لَدَيْنا كِتابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَ هُمْ لا يُظْلَمُونَ* بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هذا وَ لَهُمْ أَعْمالٌ مِنْ دُونِ ذلِكَ هُمْ لَها عامِلُونَ* حَتَّى إِذا أَخَذْنا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذابِ إِذا هُمْ يَجْأَرُونَ* لا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِنَّا لا تُنْصَرُونَ *قَدْ كانَتْ آياتِي تُتْلى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلى أَعْقابِكُمْ تَنْكِصُونَ* مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سامِراً (۱)تَهْجُرُونَ *أَ فَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جاءَهُمْ ما لَمْ يَأْتِ آباءَهُمُ الْأَوَّلِينَ *أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ* أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَ أَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كارِهُونَ* وَ لَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْواءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ وَ مَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْناهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ* أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجاً فَخَراجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَ هُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ* وَ إِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ* وَ إِنَّ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّراطِ لَناكِبُونَ *(۲)وَ لَوْ رَحِمْناهُمْ وَ كَشَفْنا ما بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِي طُغْيانِهِمْ يَعْمَهُونَ* وَ لَقَدْ أَخَذْناهُمْ بِالْعَذابِ فَمَا اسْتَكانُوا لِرَبِّهِمْ وَ ما يَتَضَرَّعُونَ حَتَّى إِذا فَتَحْنا عَلَيْهِمْ باباً ذا عَذابٍ شَدِيدٍ إِذا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ* وَ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصارَ وَ الْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا ما تَشْكُرُونَ* وَ هُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ *وَ هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَ يُمِيتُ وَ لَهُ اخْتِلافُ اللَّيْلِ وَ النَّهارِ أَ فَلا تَعْقِلُونَ* بَلْ قالُوا مِثْلَ ما قالَ الْأَوَّلُونَ *قالُوا أَ إِذا مِتْنا وَ كُنَّا تُراباً وَ عِظاماً أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ* لَقَدْ وُعِدْنا

۱- أصل السمر: سواد الليل، و منه قيل: لا آتيك السمر و القمر أي لا آتيك أبدا، ثم استعمل للحديث بالليل، و منه قوله تعالى: «سامِراً تَهْجُرُونَ» و قولهم: لا أفعله ما سمر بنا سمير أي ما تحدث الناس ليلا؛ يعني أبدا.

۲- نكب عنه: عدل.

نَحْنُ وَ آباؤُنا هذا مِنْ قَبْلُ إِنْ هذا إِلَّا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ* قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَ مَنْ فِيها إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ *سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَ فَلا تَذَكَّرُونَ* قُلْ مَنْ رَبُّ السَّماواتِ السَّبْعِ وَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ* سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَ فَلا تَتَّقُونَ* قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْ ءٍ وَ هُوَ يُجِيرُ وَ لا يُجارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ* سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ* بَلْ أَتَيْناهُمْ بِالْحَقِّ وَ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ* مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَ ما كانَ مَعَهُ مِنْ إِلهٍ إِذاً لَذَهَبَ كُلُّ إِلهٍ بِما خَلَقَ وَ لَعَلا بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ *عالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهادَةِ فَتَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ *قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيَنِّي ما يُوعَدُونَ *رَبِّ فَلا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ* وَ إِنَّا عَلى أَنْ نُرِيَكَ ما نَعِدُهُمْ لَقادِرُونَ* ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ نَحْنُ أَعْلَمُ بِما يَصِفُونَ *وَ قُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزاتِ الشَّياطِينِ (۱)وَ أَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ (إلی قوله): أَ فَحَسِبْتُمْ أَنَّما خَلَقْناكُمْ عَبَثاً وَ أَنَّكُمْ إِلَيْنا لا تُرْجَعُونَ* فَتَعالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ *وَ مَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ لا بُرْهانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّما حِسابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لا يُفْلِحُ الْكافِرُونَ»(۵۴-۱۱۷)

النور: «لَقَدْ أَنْزَلْنا آياتٍ مُبَيِّناتٍ وَ اللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ* وَ يَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالرَّسُولِ وَ أَطَعْنا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ وَ ما أُولئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ* وَ إِذا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذا فَرِيقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ* وَ إِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ* أَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمِ ارْتابُوا أَمْ يَخافُونَ أَنْ يَحِيفَ (۲)اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ رَسُولُهُ بَلْ أُولئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ *إِنَّما كانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنا وَ أَطَعْنا وَ أُولئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* وَ مَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ يَخْشَ اللَّهَ وَ يَتَّقْهِ فَأُولئِكَ هُمُ الْفائِزُونَ* وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لا تُقْسِمُوا طاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِما تَعْمَلُونَ* قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّما عَلَيْهِ ما حُمِّلَ وَ عَلَيْكُمْ ما حُمِّلْتُمْ وَ إِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا وَ ما عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلاغُ الْمُبِينُ (إلی قوله): لا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَ مَأْواهُمُ النَّارُ وَ لَبِئْسَ الْمَصِيرُ»(۴۶-۵۷)

۱- همزات الشیاطین:خطراته التی یخطرها یقلب الانسان ووساوسه

۲- الحیف: المیل فی الحکم و الجنوح إلی أحد الجانبین.

الفرقان: «تَبارَکَ الَّذِی نَزَّلَ الْفُرْقانَ (۱)عَلی عَبْدِهِ لِیَکُونَ لِلْعالَمِینَ نَذِیراً *الَّذِی لَهُ مُلْکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لَمْ یَتَّخِذْ وَلَداً وَ لَمْ یَکُنْ لَهُ شَرِیکٌ فِی الْمُلْکِ وَ خَلَقَ کُلَّ شَیْ ءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدِیراً* وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَهً لا یَخْلُقُونَ شَیْئاً وَ هُمْ یُخْلَقُونَ وَ لا یَمْلِکُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَ لا نَفْعاً وَ لا یَمْلِکُونَ مَوْتاً وَ لا حَیاهً وَ لا نُشُوراً* وَ قالَ الَّذِینَ کَفَرُوا إِنْ هذَا إِلَّا إِفْکٌ افْتَراهُ وَ أَعانَهُ عَلَیْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جاؤُ ظُلْماً وَ زُوراً *وَ قالُوا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ اکْتَتَبَها فَهِیَ تُمْلی عَلَیْهِ بُکْرَهً وَ أَصِیلًا* قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِی یَعْلَمُ السِّرَّ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ کانَ غَفُوراً رَحِیماً *وَ قالُوا ما لِهذَا الرَّسُولِ یَأْکُلُ الطَّعامَ وَ یَمْشِی فِی الْأَسْواقِ لَوْ لا أُنْزِلَ إِلَیْهِ مَلَکٌ فَیَکُونَ مَعَهُ نَذِیراً *أَوْ یُلْقی إِلَیْهِ کَنْزٌ أَوْ تَکُونُ لَهُ جَنَّهٌ یَأْکُلُ مِنْها وَ قالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُوراً* انْظُرْ کَیْفَ ضَرَبُوا لَکَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا فَلا یَسْتَطِیعُونَ سَبِیلًا* تَبارَکَ الَّذِی إِنْ شاءَ جَعَلَ لَکَ خَیْراً مِنْ ذلِکَ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ یَجْعَلْ لَکَ قُصُوراً (إلی قوله سبحانه): وَ ما أَرْسَلْنا قَبْلَکَ مِنَ الْمُرْسَلِینَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَیَأْکُلُونَ الطَّعامَ وَ یَمْشُونَ فِی الْأَسْواقِ وَ جَعَلْنا بَعْضَکُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَهً أَ تَصْبِرُونَ وَ کانَ رَبُّکَ بَصِیراً* وَ قالَ الَّذِینَ لا یَرْجُونَ لِقاءَنا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْنَا الْمَلائِکَهُ أَوْ نَری رَبَّنا لَقَدِ اسْتَکْبَرُوا فِی أَنْفُسِهِمْ وَ عَتَوْا عُتُوًّا کَبِیراً (إلی قوله): وَ قالَ الَّذِینَ کَفَرُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَیْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَهً واحِدَهً کَذلِکَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَکَ وَ رَتَّلْناهُ تَرْتِیلًا* وَ لا یَأْتُونَکَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْناکَ بِالْحَقِّ وَ أَحْسَنَ تَفْسِیراً (إلی قوله): أَ رَأَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ أَ فَأَنْتَ تَکُونُ عَلَیْهِ وَکِیلًا* أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَکْثَرَهُمْ یَسْمَعُونَ أَوْ یَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا کَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِیلًا (إلی قوله): فَلا تُطِعِ الْکافِرِینَ وَ جاهِدْهُمْ بِهِ جِهاداً کَبِیراً (إلی قوله سبحانه): وَ یَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا یَنْفَعُهُمْ وَ لا یَضُرُّهُمْ وَ کانَ الْکافِرُ عَلی رَبِّهِ ظَهِیراً *وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا مُبَشِّراً وَ نَذِیراً *قُلْ ما أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شاءَ أَنْ یَتَّخِذَ إِلی رَبِّهِ سَبِیلًا* وَ تَوَکَّلْ عَلَی الْحَیِ

۱- الفرقان اسم لا مصدر، و تقدیره کتقدیر رجل قنعان أی یقنع به فی الحکم، و الفرقان أبلغ من الفرق لانه یستعمل فی الفرق بین الحق و الباطل، و الفرق یستعمل فی ذلک و فی غیره، و یطلق ذلک علی کلام اللّه لانه یفرق بین الحق و الباطل فی الاعتقاد، و الصدق و الکذب فی المقال، و الصالح و الطالح فی الاعمال.

الَّذِی لاـ یَمُوتُ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَ کَفی بِهِ بِذُنُوبِ عِبادِهِ خَبِیراً (إلی قوله): وَ إِذا قِیلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمنِ قالُوا وَ مَا الرَّحْمنُ أَ نَسْجُدُ لِما تَأْمُرُنا وَ زادَهُمْ نُفُوراً»(۱-۶۰)

الشعراء: «طسم* تِلْکَ آیاتُ الْکِتابِ الْمُبِینِ* لَعَلَّکَ باخِعٌ نَفْسَکَ (۱)أَلَّا یَکُونُوا مُؤْمِنِینَ* إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَیْهِمْ مِنَ السَّماءِ آیَةً فَظَلَّتْ أَعْناقُهُمْ لَها خاضِعِینَ *وَ ما یَأْتِیهِمْ مِنْ ذِکْرٍ مِنَ الرَّحْمنِ مُحْدَثٍ إِلَّا کانُوا عَنْهُ مُعْرِضِینَ* فَقَدْ کَذَّبُوا فَسَیَأْتِیهِمْ أَنْبؤُا ما کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ* أَ وَ لَمْ یَرَوْا إِلَی الْأَرْضِ کَمْ أَنْبَتْنا فِیها مِنْ کُلِّ زَوْجٍ کَرِیمٍ* إِنَّ فِی ذلِکَ لَآیَةً وَ ما کانَ أَکْثَرُهُمْ مُؤْمِنِینَ»(۱-۸)

(و قال سبحانه): «وَ إِنَّهُ لَتَنْزِیلُ رَبِّ الْعالَمِینَ* نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِینُ *عَلی قَلْبِکَ لِتَکُونَ مِنَ الْمُنْذِرِینَ *بِلِسانٍ عَرَبِیٍّ مُبِینٍ* وَ إِنَّهُ لَفِی زُبُرِ الْأَوَّلِینَ* أَ وَ لَمْ یَکُنْ لَهُمْ آیَةً أَنْ یَعْلَمَهُ عُلَماءُ بَنِی إِسْرائِیلَ* وَ لَوْ نَزَّلْناهُ عَلی بَعْضِ الْأَعْجَمِینَ* فَقَرَأَهُ عَلَیْهِمْ ما کانُوا بِهِ مُؤْمِنِینَ *کَذلِکَ سَلَکْناهُ فِی قُلُوبِ الْمُجْرِمِینَ *لا یُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّی یَرَوُا الْعَذابَ الْأَلِیمَ* فَیَأْتِیَهُمْ بَغْتَةً وَ هُمْ لا یَشْعُرُونَ* فَیَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ* أَ فَبِعَذابِنا یَسْتَعْجِلُونَ *أَ فَرَأَیْتَ إِنْ مَتَّعْناهُمْ سِنِینَ* ثُمَّ جاءَهُمْ ما کانُوا یُوعَدُونَ *ما أَغْنی عَنْهُمْ ما کانُوا یُمَتَّعُونَ (إلی قوله): وَ ما تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّیاطِینُ* وَ ما یَنْبَغِی لَهُمْ وَ ما یَسْتَطِیعُونَ *إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ* فَلاـ تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتَکُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِینَ *وَ أَنْذِرْ عَشِیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ *وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِمَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ* فَإِنْ عَصَوْکَ فَقُلْ إِنِّی بَرِیءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ* وَ تَوَکَّلْ عَلَی الْعَزِیزِ الرَّحِیمِ* الَّذِی یَراکَ حِینَ تَقُومُ وَ تَقَلُّبَکَ فِی السَّاجِدِینَ *إِنَّهُ هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ *هَلْ أُنَبِّئُکُمْ عَلی مَنْ تَنَزَّلُ الشَّیاطِینُ *تَنَزَّلُ عَلی کُلِّ أَفَّاکٍ أَثِیمٍ* یُلْقُونَ السَّمْعَ وَ أَکْثَرُهُمْ کاذِبُونَ»(۱۹۲-۲۲۳)

النمل: «طس تِلْکَ آیاتُ الْقُرْآنِ وَ کِتابٍ مُبِینٍ* هُدیً وَ بُشْری لِلْمُؤْمِنِینَ (إلی قوله): وَ إِنَّکَ لَتُلَقَّی الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَکِیمٍ عَلِیمٍ»(۱-۶)

(و قال تعالی): «قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ سَلامٌ عَلی عِبادِهِ الَّذِینَ اصْطَفی آللَّهُ خَیْرٌ أَمَّا

ص: ۴۰

۱- أی مهلک نفسک أسفا و غما علی اعراضهم عنک و عدم إیمانهم بک. و أصل البخع: أن یبلغ بالذبح البخاع و هو عرق مستبطن الفقار، و ذلک أقصی حدّ الذبح.

يُشْرِكُونَ* أَمَّنْ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ أَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَنْبَتْنا بِهِ حَدائِقَ ذاتَ بَهْجَةٍ ما كانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَها أَ إِلهٌ مَعَ اللَّهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ* أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَراراً وَ جَعَلَ خِلالَها أَنْهاراً وَ جَعَلَ لَها رَواسِيَ وَ جَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حاجِزاً أَ إِلهٌ مَعَ اللَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ* أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذا دَعاهُ وَ يَكْشِفُ السُّوءَ وَ يَجْعَلُكُمْ خُلَفاءَ الْأَرْضِ أَ إِلهٌ مَعَ اللَّهِ قَلِيلًا ما تَذَكَّرُونَ* أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُماتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ مَنْ يُرْسِلُ الرِّياحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ أَ إِلهٌ مَعَ اللَّهِ تَعالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ* أَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أَ إِلهٌ مَعَ اللَّهِ قُلْ هاتُوا بُرْهانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ (1)(إلى قوله): وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَ لا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ (إلى قوله): وَ إِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ ما تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَ ما يُعْلِنُونَ (إلى قوله): إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلى بَنِي إِسْرائِيلَ أَكْثَرَ الَّذِي هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ* وَ إِنَّهُ لَهُدىً وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ *إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ* فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ* إِنَّكَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتى وَ لا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعاءَ إِذا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ *وَ ما أَنْتَ بِهادِي الْعُمْيِ عَنْ ضَلالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآياتِنا فَهُمْ مُسْلِمُونَ (إلى قوله): أَ لَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَ النَّهارَ مُبْصِراً إِنَّ فِي ذلِكَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ (إلى قوله): إِنَّما أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِي حَرَّمَها وَ لَهُ كُلُّ شَيْ ءٍ وَ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ* وَ أَنْ أَتْلُوَا الْقُرْآنَ فَمَنِ اهْتَدى فَإِنَّما يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَ مَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّما أَنَا مِنَ الْمُنْذِرِينَ* وَ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُرِيكُمْ آياتِهِ فَتَعْرِفُونَها وَ ما رَبُّكَ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ»(58-93)

القصص: «وَ لَوْ لا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنا لَوْ لا أَرْسَلْتَ إِلَيْنا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آياتِكَ وَ نَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ* فَلَمَّا جاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنا قالُوا لَوْ لا أُوتِيَ مِثْلَ ما أُوتِيَ مُوسى أَ وَ لَمْ يَكْفُرُوا بِما أُوتِيَ مُوسى مِنْ قَبْلُ قالُوا سِحْرانِ تَظاهَرا وَ قالُوا إِنَّا بِكُلٍّ كافِرُونَ* قُلْ فَأْتُوا بِكِتابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدى مِنْهُما أَتَّبِعْهُ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ *فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ أَنَّما يَتَّبِعُونَ أَهْواءَهُمْ وَ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَواهُ بِغَيْرِ هُدىً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ* وَ لَقَدْ وَصَّلْنا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ *الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ* وَ إِذا يُتْلى عَلَيْهِمْ قالُوا

1- أى إنّه يعلم ما تخفيه صدورهم من عداوه رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و مكائدهم.

آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنـا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ (إلی قوله): وَ قـالُوا إِنْ نَتَّبِعِ الْهُـدی مَعَکَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنا أَ وَ لَمْ نُمَکِّنْ لَهُمْ حَرَماً آمِناً يُجْبی إِلَيْهِ [(١)](#)ثَمَراتُ کُلِّ شَيْ ءٍ رِزْقاً مِنْ لَدُنَّا وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ (إلی قوله): قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْکُمُ اللَّيْلَ سَرْمَداً إِلی يَوْمِ الْقِيامَهِ مَنْ إِلهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيکُمْ بِضِياءٍ أَ فَلا تَسْمَعُونَ* قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْکُمُ النَّهارَ سَرْمَداً إِلی يَوْمِ الْقِيامَهِ مَنْ إِلهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيکُمْ بِلَيْلٍ تَسْکُنُونَ فِيهِ أَ فَلا تُبْصِرُونَ»(۴۷-۷۱)

(و قال سبحانه): «قُلْ رَبِّی أَعْلَمُ مَنْ جاءَ بِالْهُدی وَ مَنْ هُوَ فِی ضَلالٍ مُبِينٍ* وَ ما کُنْتَ تَرْجُوا أَنْ يُلْقی إِلَيْکَ الْکِتابُ إِلَّا رَحْمَهً مِنْ رَبِّکَ فَلا تَکُونَنَّ ظَهِيراً لِلْکافِرِينَ *وَ لا يَصُدُّنَّکَ عَنْ آياتِ اللَّهِ بَعْدَ إِذْ أُنْزِلَتْ إِلَيْکَ وَ ادْعُ إِلی رَبِّکَ وَ لا تَکُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِکِينَ* وَ لا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ کُلُّ شَيْ ءٍ هالِکٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُکْمُ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ»(۸۵-۸۸)

العنکبوت: «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِـاللَّهِ فَإِذا أُوذِیَ فِی اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَهَ النَّاسِ کَعَـذابِ اللَّهِ وَ لَئِنْ جاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّکَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا کُنَّا مَعَکُمْ أَ وَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمـا فِی صُـدُورِ الْعالَمِينَ* وَ لَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَيَعْلَمَنَّ الْمُنافِقِينَ *وَ قالَ الَّذِينَ کَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنـا وَ لْنَحْمِـلْ خَطايـاکُمْ وَ مـا هُمْ بِحـامِلِينَ مِنْ خَطايـاهُمْ مِنْ شَيْ ءٍ إِنَّهُمْ لَکاذِبُونَ* وَ لَيَحْمِلُنَّ أَثْقالَهُمْ وَ أَثْقالًا مَعَ أَثْقالِهِمْ وَ لَيُسْئَلُنَّ يَوْمَ الْقِيامَهِ عَمَّا کانُوا يَفْتَرُونَ»(۱۰-۱۳)

(و قال سبحانه): «مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِياءَ کَمَثَلِ الْعَنْکَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتاً وَ إِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْکَبُوتِ لَوْ کانُوا يَعْلَمُونَ* إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما يَـدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْ ءٍ وَ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَکِيمُ *وَ تِلْکَ الْأَمْثالُ نَضْرِبُها لِلنَّاسِ وَ ما يَعْقِلُها إِلَّا الْعالِمُونَ *خَلَقَ اللَّهُ السَّمـاواتِ وَ الْأَرْضَ بِـالْحَقِّ إِنَّ فِی ذلِکَ لَآيَهً لِلْمُؤْمِنِينَ (إلی قوله): وَ لا تُجادِلُوا أَهْلَ الْکِتابِ إِلَّا بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَ قُولُوا آمَنَّا بِالَّذِی أُنْزِلَ إِلَيْنا وَ أُنْزِلَ إِلَيْکُمْ وَ إِلهُنا وَ إِلهُکُمْ واحِدٌ وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ* وَ کَذلِکَ أَنْزَلْنا

۱- أی يحمل إليه و يجمع فيه.

إِلَيْکَ الْکِتابَ فَالَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْکِتابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ مِنْ هؤُلاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَ ما يَجْحَدُ بِآياتِنا إِلَّا الْکافِرُونَ* وَ ما کُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ کِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِيَمِينِکَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ* بَلْ هُوَ آياتٌ بَيِّناتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَ ما يَجْحَدُ بِآياتِنا إِلَّا الظَّالِمُونَ* وَ قالُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آياتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآياتُ عِنْدَ اللَّهِ وَ إِنَّما أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ *أَ وَ لَمْ يَکْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنا عَلَيْکَ الْکِتابَ يُتْلى عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذلِکَ لَرَحْمَةً وَ ذِکْرى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ *قُلْ کَفى بِاللَّهِ بَيْنِي وَ بَيْنَکُمْ شَهِيداً يَعْلَمُ ما فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْباطِلِ وَ کَفَرُوا بِاللَّهِ أُولئِکَ هُمُ الْخاسِرُونَ* وَ يَسْتَعْجِلُونَکَ بِالْعَذابِ وَ لَوْ لا أَجَلٌ مُسَمًّى لَجاءَهُمُ الْعَذابُ وَ لَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَ هُمْ لا يَشْعُرُونَ* يَسْتَعْجِلُونَکَ بِالْعَذابِ وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْکافِرِينَ (إلى قوله): وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَکُونَ (إلى قوله تعالى): وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَحْيا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِها لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَکْثَرُهُمْ لا يَعْقِلُونَ (إلى قوله): فَإِذا رَکِبُوا فِي الْفُلْکِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذا هُمْ يُشْرِکُونَ* لِيَکْفُرُوا بِما آتَيْناهُمْ وَ لِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ *أَ وَ لَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنا حَرَماً آمِناً وَ يُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَ فَبِالْباطِلِ يُؤْمِنُونَ وَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ يَکْفُرُونَ»(۴۱-۶۷)

الروم: «أَ وَ لَمْ يَتَفَکَّرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ ما خَلَقَ اللَّهُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ وَ أَجَلٍ مُسَمًّى وَ إِنَّ کَثِيراً مِنَ النَّاسِ بِلِقاءِ رَبِّهِمْ لَکافِرُونَ* أَ وَ لَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا کَيْفَ کانَ عاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ کانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَ أَثارُوا الْأَرْضَ وَ عَمَرُوها أَکْثَرَ مِمَّا عَمَرُوها وَ جاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّناتِ فَما کانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَ لکِنْ کانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ (إلى قوله): ضَرَبَ لَکُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِکُمْ هَلْ لَکُمْ مِنْ ما مَلَکَتْ أَيْمانُکُمْ مِنْ شُرَکاءَ فِي ما رَزَقْناکُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَواءٌ تَخافُونَهُمْ کَخِيفَتِکُمْ أَنْفُسَکُمْ کَذلِکَ نُفَصِّلُ الْآياتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ* بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْواءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَ ما لَهُمْ مِنْ ناصِرِينَ (إلى قوله): وَ إِذا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنِيبِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذا أَذاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِکُونَ* لِيَکْفُرُوا بِما

آتَيْنـاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ* أَمْ أَنْزَلْنا عَلَيْهِمْ سُلْطاناً فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِما كانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ (إلى قوله تعالى): اللَّهُ الَّذِى خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذلِكُمْ مِنْ شَىْ‌ءٍ سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ (إلى قوله): وَ لَئِنْ أَرْسَلْنا رِيحاً فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ* فَإِنَّكَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتى وَ لا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعاءَ إِذا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ *وَ ما أَنْتَ بِهادِ الْعُمْىِ عَنْ ضَلالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِآياتِنا فَهُمْ مُسْلِمُونَ (إلى قوله تعالى): وَ لَقَدْ ضَرَبْنا لِلنَّاسِ فِى هذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَ لَئِنْ جِئْتَهُمْ بِآيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ *كَذلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلى قُلُوبِ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ* فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ لا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لا يُوقِنُونَ»(٨-٦٠)

لقمان: «الم* تِلْكَ آياتُ الْكِتابِ الْحَكِيمِ* هُدىً وَ رَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَ (إلى قوله): وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِى لَهْوَ الْحَدِيثِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ يَتَّخِذَها هُزُواً أُولئِكَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ* وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِ آياتُنا وَلَّى مُسْتَكْبِراً كَأَنْ لَمْ يَسْمَعْها كَأَنَّ فِى أُذُنَيْهِ وَقْراً فَبَشِّرْهُ بِعَذابٍ أَلِيمٍ (إلى قوله): خَلَقَ السَّماواتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها وَ أَلْقى فِى الْأَرْضِ رَواسِىَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَ بَثَّ فِيها مِنْ كُلِّ دابَّةٍ وَ أَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَنْبَتْنا فِيها مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ *هذا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونِى ما ذا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِى ضَلالٍ مُبِينٍ (إلى قوله): وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجادِلُ فِى اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ لا هُدىً وَ لا كِتابٍ مُنِيرٍ* وَ إِذا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ قالُوا بَلْ نَتَّبِعُ ما وَجَدْنا عَلَيْهِ آباءَنا أَ وَ لَوْ كانَ الشَّيْطانُ يَدْعُوهُمْ إِلى عَذابِ السَّعِيرِ* وَ مَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَ هُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقى وَ إِلَى اللَّهِ عاقِبَةُ الْأُمُورِ* وَ مَنْ كَفَرَ فَلا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ إِلَيْنا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِما عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ* نُمَتِّعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلى عَذابٍ غَلِيظٍ* وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ (إلى قوله): وَ إِذا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَ ما يَجْحَدُ بِآياتِنا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ»(١-٢٢)

التنزيل: «الم* تَنْزِيلُ الْكِتابِ لا رَيْبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعالَمِينَ* أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْماً ما أَتاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ* اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوى عَلَى الْعَرْشِ ما لَكُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا شَفِيعٍ أَ فَلا تَتَذَكَّرُونَ (إلى قوله): وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآياتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْها إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْتَقِمُونَ (إلى قوله): أَ وَ لَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَساكِنِهِمْ إِنَّ فِي ذلِكَ لَآياتٍ أَ فَلا يَسْمَعُونَ»(١-٢۶)

الأحزاب: «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْناكَ شاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذِيراً *وَ داعِياً إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِراجاً مُنِيراً* وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيراً* وَ لا تُطِعِ الْكافِرِينَ وَ الْمُنافِقِينَ وَ دَعْ أَذاهُمْ وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَ كَفى بِاللَّهِ وَكِيلًا»(۴۵-۴۸)

سبأ: «وَ الَّذِينَ سَعَوْا فِي آياتِنا مُعاجِزِينَ أُولئِكَ لَهُمْ عَذابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ *وَ يَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقَّ وَ يَهْدِي إِلى صِراطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ* وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُلُّكُمْ عَلى رَجُلٍ يُنَبِّئُكُمْ إِذا مُزِّقْتُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ* أَفْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً أَمْ بِهِ جِنَّةٌ بَلِ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِي الْعَذابِ وَ الضَّلالِ الْبَعِيدِ* أَ فَلَمْ يَرَوْا إِلى ما بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ إِنْ نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفاً مِنَ السَّماءِ إِنَّ فِي ذلِكَ لَآيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ (إلى قوله تعالى): قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ لا يَمْلِكُونَ مِثْقالَ ذَرَّةٍ فِي السَّماواتِ وَ لا فِي الْأَرْضِ وَ ما لَهُمْ فِيهِما مِنْ شِرْكٍ وَ ما لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ (إلى قوله): قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَ إِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلى هُدىً أَوْ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ* قُلْ لا تُسْئَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنا وَ لا نُسْئَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ* قُلْ يَجْمَعُ بَيْنَنا رَبُّنا ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنا بِالْحَقِّ وَ هُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلِيمُ* قُلْ أَرُونِيَ الَّذِينَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَكاءَ كَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ* وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيراً وَ نَذِيراً وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يَعْلَمُونَ (إلى قوله): وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا بَيِّناتٍ قالُوا ما هذا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا كانَ يَعْبُدُ آباؤُكُمْ وَ قالُوا ما هذا إِلَّا إِفْكٌ مُفْتَرىً وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جاءَهُمْ إِنْ هذا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ* وَ ما آتَيْناهُمْ

مِنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَها وَ ما أَرْسَلْنا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَذِيرٍ (إلى قوله): قُلْ إِنَّما أَعِظُكُمْ بِواحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَثْنى وَ فُرادى ثُمَّ تَتَفَكَّرُوا ما بِصاحِبِكُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذابٍ شَدِيدٍ* قُلْ ما سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ شَهِيدٌ *قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَّامُ الْغُيُوبِ* قُلْ جاءَ الْحَقُّ وَ ما يُبْدِئُ الْباطِلُ وَ ما يُعِيدُ* قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّما أَضِلُّ عَلى نَفْسِي وَ إِنِ اهْتَدَيْتُ فَبِما يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ»(۵-۵۰)

فاطر: «أَ فَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَناً فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ فَلا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَراتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِما يَصْنَعُونَ (إلى قوله): ذلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ ما يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ* إِنْ تَدْعُوهُمْ لا يَسْمَعُوا دُعاءَكُمْ وَ لَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجابُوا لَكُمْ وَ يَوْمَ الْقِيامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَ لا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ* يا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَراءُ إِلَى اللَّهِ وَ اللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ* إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَ يَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ* وَ ما ذلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ (إلى قوله): وَ ما يَسْتَوِي الْأَعْمى وَ الْبَصِيرُ *وَ لَا الظُّلُماتُ وَ لَا النُّورُ وَ لَا الظِّلُّ وَ لَا الْحَرُورُ* وَ ما يَسْتَوِي الْأَحْياءُ وَ لَا الْأَمْواتُ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشاءُ وَ ما أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ* إِنْ أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ *إِنَّا أَرْسَلْناكَ بِالْحَقِّ بَشِيراً وَ نَذِيراً وَ إِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلا فِيها نَذِيرٌ* وَ إِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّناتِ وَ بِالزُّبُرِ وَ بِالْكِتابِ الْمُنِيرِ* ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كانَ نَكِيرِ (إلى قوله): وَ الَّذِي أَوْحَيْنا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ إِنَّ اللَّهَ بِعِبادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ (إلى قوله): قُلْ أَ رَأَيْتُمْ شُرَكاءَكُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي ما ذا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّماواتِ أَمْ آتَيْناهُمْ كِتاباً فَهُمْ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْهُ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً إِلَّا غُرُوراً (إلى قوله): وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمانِهِمْ لَئِنْ جاءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ أَهْدى مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جاءَهُمْ نَذِيرٌ ما زادَهُمْ إِلَّا نُفُوراً* اسْتِكْباراً فِي الْأَرْضِ وَ مَكْرَ السَّيِّئِ وَ لا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ (۱)فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا»(۸-۴۳)

۱- قال السيّد الرضيّ قدس اللّه روحه: هذه استعاره و المراد ان اللّه تعالى يعاقب المشركين على مكرهم بالمؤمنين فكانما مكروا بأنفسهم و وجهوا الضرر إليهم لا- إلى غيرهم، إذ كان المكر عائدا بالوبال عليهم، و معنى «لا يَحِيقُ» أى لا يحل و لا ينزل و لا يحيط إلّا بهم، و هذه الألفاظ بمعنى واحد.

يس: يس* وَ الْقُرْآنِ الْحَكِيمِ* إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ* عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ* تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ* لِتُنْذِرَ قَوْماً ما أُنْذِرَ آباؤُهُمْ فَهُمْ غافِلُونَ* لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلى أَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لا يُؤْمِنُونَ (إلى قوله): وَ سَواءٌ عَلَيْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا يُؤْمِنُونَ (إلى قوله): أَ لَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لا يَرْجِعُونَ (إلى قوله): وَ إِذا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا ما بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَ ما خَلْفَكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ* وَ ما تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آياتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كانُوا عَنْها مُعْرِضِينَ* وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَ نُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلالٍ مُبِينٍ (إلى قوله): وَ مَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَ فَلا يَعْقِلُونَ *وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ وَ ما يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَ قُرْآنٌ مُبِينٌ* لِيُنْذِرَ مَنْ كانَ حَيًّا وَ يَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكافِرِينَ (إلى قوله): وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ لا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَ هُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ* فَلا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ وَ ما يُعْلِنُونَ»(۱-۷۶)

الصافات: «فَاسْتَفْتِهِمْ أَ هُمْ أَشَدُّ خَلْقاً أَمْ مَنْ خَلَقْنا إِنَّا خَلَقْناهُمْ مِنْ طِينٍ لازِبٍ* بَلْ عَجِبْتَ وَ يَسْخَرُونَ *وَ إِذا ذُكِّرُوا لا يَذْكُرُونَ *وَ إِذا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ *وَ قالُوا إِنْ هذا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ»(۱۱-۱۵) (و قال سبحانه): «فَاسْتَفْتِهِمْ أَ لِرَبِّكَ الْبَناتُ وَ لَهُمُ الْبَنُونَ *أَمْ خَلَقْنَا الْمَلائِكَةَ إِناثاً وَ هُمْ شاهِدُونَ *أَلا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ *وَلَدَ اللَّهُ وَ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ* أَصْطَفَى الْبَناتِ عَلَى الْبَنِينَ* ما لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ* أَ فَلا تَذَكَّرُونَ *أَمْ لَكُمْ سُلْطانٌ مُبِينٌ *فَأْتُوا بِكِتابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ *وَ جَعَلُوا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَباً وَ لَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ* سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ* إِلَّا عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ* فَإِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ* ما أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفاتِنِينَ *إِلَّا مَنْ هُوَ صالِ الْجَحِيمِ* وَ ما مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقامٌ مَعْلُومٌ* وَ إِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ *وَ إِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ* وَ إِنْ كانُوا لَيَقُولُونَ* لَوْ أَنَّ عِنْدَنا ذِكْراً مِنَ الْأَوَّلِينَ* لَكُنَّا عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ*

فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (إلى قوله): فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ* وَ أَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ *أَ فَبِعَذابِنا يَسْتَعْجِلُونَ *فَإِذا نَزَلَ بِساحَتِهِمْ فَساءَ صَباحُ الْمُنْذَرِينَ* وَ تَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ *وَ أَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ»(۱۴۹-۱۷۹)

ص: «ص وَ الْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ* بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَ شِقاقٍ *كَمْ أَهْلَكْنا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنادَوْا وَ لاتَ حِينَ مَناصٍ* وَ عَجِبُوا أَنْ جاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَ قالَ الْكافِرُونَ هذا ساحِرٌ كَذَّابٌ *أَ جَعَلَ الْآلِهَةَ إِلهاً واحِداً إِنَّ هذا لَشَيْ ءٌ عُجابٌ *وَ انْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَ اصْبِرُوا عَلى آلِهَتِكُمْ إِنَّ هذا لَشَيْ ءٌ يُرادُ* ما سَمِعْنا بِهذا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هذا إِلَّا اخْتِلاقٌ* أَ أُنْزِلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ مِنْ بَيْنِنا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَذُوقُوا عَذابِ* أَمْ عِنْدَهُمْ خَزائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ* أَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَيْنَهُما فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبابِ *جُنْدٌ ما هُنالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزابِ»(۱-۱۱)

(و قال سبحانه): «وَ ما خَلَقْنَا السَّماءَ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما باطِلًا ذلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ* أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ* كِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَيْكَ مُبارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آياتِهِ وَ لِيَتَذَكَّرَ أُولُوا الْأَلْبابِ»(۲۷-۲۹) (و قال سبحانه): «قُلْ إِنَّما أَنَا مُنْذِرٌ وَ ما مِنْ إِلهٍ إِلَّا اللَّهُ الْواحِدُ الْقَهَّارُ* رَبُّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ* قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ *ما كانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلى إِذْ يَخْتَصِمُونَ *إِنْ يُوحى إِلَيَّ إِلَّا أَنَّما أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ (إلى قوله): قُلْ ما أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَ ما أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ* إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعالَمِينَ *وَ لَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ»(۶۵-۸۸)

الزمر: «تَنْزِيلُ الْكِتابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ* إِنَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ الْكِتابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصاً لَهُ الدِّينَ* أَلا لِلَّهِ الدِّينُ الْخالِصُ *وَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِياءَ ما نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونا إِلَى اللَّهِ زُلْفى إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي ما هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ *إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي مَنْ هُوَ كاذِبٌ كَفَّارٌ *لَوْ أَرادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً لَاصْطَفى مِمَّا يَخْلُقُ ما يَشاءُ سُبْحانَهُ هُوَ اللَّهُ الْواحِدُ الْقَهَّارُ (إلى قوله): وَ إِذا مَسَّ الْإِنْسانَ ضُرٌّ دَعا رَبَّهُ مُنِيباً إِلَيْهِ ثُمَّ إِذا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ (۱)نَسِيَ ما كانَ يَدْعُوا إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَ جَعَلَ لِلَّهِ

۱- خوله الشی ء: أعطاه إيّاه متفضلا أو ملكه إياه.

أَنْداداً لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكَفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحابِ النَّارِ (إلى قوله): قُلْ إِنِّی أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصاً لَهُ الدِّينَ*وَ أُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ* قُلْ إِنِّی أَخافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّی عَذابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ* قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصاً لَهُ دِينِی* فَاعْبُدُوا ما شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ قُلْ إِنَّ الْخاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ أَلا ذلِكَ هُوَ الْخُسْرانُ الْمُبِينُ (إلى قوله): أَ فَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلامِ فَهُوَ عَلى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولئِكَ فِی ضَلالٍ مُبِينٍ* اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتاباً مُتَشابِهاً مَثانِیَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَ قُلُوبُهُمْ إِلى ذِكْرِ اللَّهِ ذلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِی بِهِ مَنْ يَشاءُ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ (إلى قوله): وَ لَقَدْ ضَرَبْنا لِلنَّاسِ فِی هذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ* قُرْآناً عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِی عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ* ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلًا فِيهِ شُرَكاءُ مُتَشاكِسُونَ [(١)] وَ رَجُلًا سَلَماً لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيانِ مَثَلًا الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ (إلى قوله): أَ لَيْسَ اللَّهُ بِكافٍ عَبْدَهُ وَ يُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ* وَ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَ لَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِی انْتِقامٍ* وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَ فَرَأَيْتُمْ ما تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرادَنِیَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كاشِفاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرادَنِی بِرَحْمَةٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِیَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ* قُلْ يا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلى مَكانَتِكُمْ إِنِّی عامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ* مَنْ يَأْتِيهِ عَذابٌ يُخْزِيهِ وَ يَحِلُّ عَلَيْهِ عَذابٌ مُقِيمٌ *إِنَّا أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْكِتابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدى فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ ضَلَّ فَإِنَّما يَضِلُّ عَلَيْها وَ ما أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ (إلى قوله): أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعاءَ قُلْ أَ وَ لَوْ كانُوا لا يَمْلِكُونَ شَيْئاً وَ لا يَعْقِلُونَ* قُلْ لِلَّهِ الشَّفاعَةُ جَمِيعاً لَهُ مُلْكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ* وَ إِذا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَ إِذا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ قُلِ اللَّهُمَّ فاطِرَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ عالِمَ الْغَيْبِ وَ الشَّهادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبادِكَ فِی ما كانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ (إلى قوله): وَ أَنِيبُوا إِلى رَبِّكُمْ وَ أَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذابُ ثُمَّ لا تُنْصَرُونَ* وَ اتَّبِعُوا أَحْسَنَ ما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذابُ

١- التشاكس: الاختلاف.

بَغْتَةً وَ أَنْتُمْ لاـ تَشْـعُرُونَ (إلى قوله): قُـلْ أَ فَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّی أَعْبُـدُ أَيُّهَا الْجاهِلُونَ *وَ لَقَـدْ أُوحِیَ إِلَيْکَ وَ إِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِکَ لَئِنْ أَشْرَکْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُکَ وَ لَتَکُونَنَّ مِنَ الْخاسِرِينَ* بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَ کُنْ مِنَ الشَّاکِرِينَ»(۱-۶۶)

المؤمن: «مـا يُجـادِلُ فِی آياتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ کَفَرُوا فَلا يَغْرُرْکَ تَقَلُّبُهُمْ فِی الْبِلادِ* کَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ الْأَحْزابُ مِنْ بَعْـدِهِمْ وَ هَمَّتْ کُـلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُـذُوهُ وَ جادَلُوا بِالْباطِلِ لِيُـدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ (۱)فَأَخَـذْتُهُمْ فَکَيْفَ کانَ عِقابِ (إلى قوله): وَ اللَّهُ يَقْضِـی بِالْحَقِّ وَ الَّذِينَ يَـدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا يَقْضُونَ بِشَیْ ءٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِـيرُ* أَ وَ لَمْ يَسِـيرُوا فِی الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا کَيْفَ کانَ عاقِبَةُ الَّذِينَ کـانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ کـانُوا هُمْ أَشَـدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَ آثـاراً فِی الْأَرْضِ فَأَخَـذَهُمُ اللَّهُ بِـذُنُوبِهِمْ وَ ما کانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ واقٍ* ذلِکَ بِأَنَّهُمْ کانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّناتِ فَکَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ إِنَّهُ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقابِ»(۴-۲۲)

(و قال سبحانه): «فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ اسْـتَغْفِرْ لِذَنْبِکَ وَ سَـبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ بِالْعَشِيِّ وَ الْإِبْکارِ* إِنَّ الَّذِينَ يُجادِلُونَ فِی آياتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُـلْطانٍ أَتاهُمْ إِنْ فِی صُدُورِهِمْ إِلَّا کِبْرٌ ما هُمْ بِبالِغِيهِ فَاسْـتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِـيرُ* لَخَلْقُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ أَکْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا يَعْلَمُونَ* وَ ما يَسْـتَوِی الْأَعْمى وَ الْبَصِـيرُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ وَ لَا الْمُسِی ءُ قَلِيلًا مـا تَتَـذَکَّرُونَ (إلى قوله): قُـلْ إِنِّی نُهِيتُ أَنْ أَعْبُـدَ الَّذِينَ تَـدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جاءَنِی الْبَيِّناتُ مِنْ رَبِّی وَ أُمِرْتُ أَنْ أُسْـلِمَ لِرَبِّ الْعالَمِينَ (إلى قوله): أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجادِلُونَ فِی آياتِ اللَّهِ أَنَّى يُصْـرَفُونَ *الَّذِينَ کَذَّبُوا بِالْکِتابِ وَ بِما أَرْسَلْنا بِهِ رُسُلَنا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ (إلى قوله): وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلًا مِنْ قَبْلِکَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنا عَلَيْکَ وَ مِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْکَ وَ ما کانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِیَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذا جاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِیَ بِالْحَقِّ وَ خَسِرَ هُنالِکَ الْمُبْطِلُونَ»(۵۵-۷۸) (إلى آخر السوره).

السـجده: «حم تَنْزِيـلٌ مِنَ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ *کِتـابٌ فُصِّلَتْ آيـاتُهُ قُرْآناً عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ *بَشِـيراً وَ نَـذِيراً فَأَعْرَضَ أَکْثَرُهُمْ فَهُمْ لا يَسْمَعُونَ* وَ قالُوا قُلُوبُنا فِی

۱- أی ليبطلوا به الحق.

أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونا إِلَيْهِ وَ فِی آذانِنا وَقْرٌ وَ مِنْ بَيْنِنا وَ بَيْنِکَ حِجابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنا عامِلُونَ* قُلْ إِنَّما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحى إِلَيَّ أَنَّما إِلهُكُمْ إِلهٌ واحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَ اسْتَغْفِرُوهُ وَ وَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ *الَّذِينَ لا يُؤْتُونَ الزَّكاةَ وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كافِرُونَ (إلى قوله): فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صاعِقَةً مِثْلَ صاعِقَةِ عادٍ وَ ثَمُودَ* إِذْ جاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ قالُوا لَوْ شاءَ رَبُّنا لَأَنْزَلَ مَلائِكَةً فَإِنَّا بِما أُرْسِلْتُمْ بِهِ كافِرُونَ (إلى قوله): وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لا تَسْمَعُوا لِهذَا الْقُرْآنِ وَ الْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ *فَلَنُذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذاباً شَدِيداً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي كانُوا يَعْمَلُونَ (إلى قوله): وَ مَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعا إِلَى اللَّهِ وَ عَمِلَ صالِحاً وَ قالَ إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ *وَ لا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَ لَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ عَداوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ *وَ ما يُلَقَّاها إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَ ما يُلَقَّاها إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ (إلى قوله): إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جاءَهُمْ وَ إِنَّهُ لَكِتابٌ عَزِيزٌ *لا يَأْتِيهِ الْباطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ* ما يُقالُ لَكَ إِلَّا ما قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَ ذُو عِقابٍ أَلِيمٍ* وَ لَوْ جَعَلْناهُ قُرْآناً أَعْجَمِيًّا لَقالُوا لَوْ لا فُصِّلَتْ آياتُهُ ءَ أَعْجَمِيٌّ وَ عَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذِينَ آمَنُوا هُدىً وَ شِفاءٌ وَ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ فِي آذانِهِمْ وَقْرٌ وَ هُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولئِكَ يُنادَوْنَ مِنْ مَكانٍ بَعِيدٍ (إلى قوله): قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ كانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقاقٍ بَعِيدٍ»(۱-۵۲)

حمعسق: «وَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِياءَ اللَّهُ حَفِيظٌ عَلَيْهِمْ وَ ما أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ* وَ كَذلِكَ أَوْحَيْنا إِلَيْكَ قُرْآناً عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرى وَ مَنْ حَوْلَها وَ تُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لا رَيْبَ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَ فَرِيقٌ فِي السَّعِيرِ (إلى قوله): أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِياءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَ هُوَ يُحْيِ الْمَوْتى وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (إلى قوله): شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ ما وَصَّى بِهِ نُوحاً وَ الَّذِي أَوْحَيْنا إِلَيْكَ وَ ما وَصَّيْنا بِهِ إِبْراهِيمَ وَ مُوسى وَ عِيسى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَ لا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ ما تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ* وَ ما تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ ما جاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْياً بَيْنَهُمْ وَ لَوْ لا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلى أَجَلٍ مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَ إِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتابَ مِنْ

بَعْدِهِمْ لَفِی شَکٍّ مِنْهُ مُرِیبٍ* فَلِذلِکَ فَادْعُ وَ اسْتَقِمْ کَما أُمِرْتَ وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَهُمْ وَ قُلْ آمَنْتُ بِما أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ کِتابٍ وَ أُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَیْنَکُمُ اللَّهُ رَبُّنا وَ رَبُّکُمْ لَنا أَعْمالُنا وَ لَکُمْ أَعْمالُکُمْ لا حُجَّةَ بَیْنَنا وَ بَیْنَکُمُ اللَّهُ یَجْمَعُ بَیْنَنا وَ إِلَیْهِ الْمَصِیرُ*وَ الَّذِینَ یُحَاجُّونَ فِی اللَّهِ مِنْ بَعْدِ ما اسْتُجِیبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ داحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ عَلَیْهِمْ غَضَبٌ وَ لَهُمْ عَذابٌ شَدِیدٌ (إلی قوله): قُلْ لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِی الْقُرْبی وَ مَنْ یَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِیها حُسْناً إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَکُورٌ* أَمْ یَقُولُونَ افْتَری عَلَی اللَّهِ کَذِباً فَإِنْ یَشَإِ اللَّهُ یَخْتِمْ عَلی قَلْبِکَ وَ یَمْحُ اللَّهُ الْباطِلَ وَ یُحِقُّ الْحَقَّ بِکَلِماتِهِ إِنَّهُ عَلِیمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ (إلی قوله): اسْتَجِیبُوا لِرَبِّکُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ یَأْتِیَ یَوْمٌ لا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ ما لَکُمْ مِنْ مَلْجَإٍ یَوْمَئِذٍ وَ ما لَکُمْ مِنْ نَکِیرٍ* فَإِنْ أَعْرَضُوا فَما أَرْسَلْناکَ عَلَیْهِمْ حَفِیظاً إِنْ عَلَیْکَ إِلَّا الْبَلاغُ (إلی قوله): وَ کَذلِکَ أَوْحَیْنا إِلَیْکَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنا ما کُنْتَ تَدْرِی مَا الْکِتابُ وَ لَا الْإِیمانُ وَ لکِنْ جَعَلْناهُ نُوراً نَهْدِی بِهِ مَنْ نَشاءُ مِنْ عِبادِنا وَ إِنَّکَ لَتَهْدِی إِلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ* صِراطِ اللَّهِ الَّذِی لَهُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ أَلا إِلَی اللَّهِ تَصِیرُ الْأُمُورُ»(۱-۵۳)

الزخرف: «حم* وَ الْکِتابِ الْمُبِینِ* إِنَّا جَعَلْناهُ قُرْآناً عَرَبِیًّا لَعَلَّکُمْ تَعْقِلُونَ* وَ إِنَّهُ فِی أُمِّ الْکِتابِ لَدَیْنا لَعَلِیٌّ حَکِیمٌ* أَ فَنَضْرِبُ عَنْکُمُ الذِّکْرَ صَفْحاً أَنْ کُنْتُمْ قَوْماً مُسْرِفِینَ* (۱)وَ کَمْ أَرْسَلْنا مِنْ نَبِیٍّ فِی الْأَوَّلِینَ *وَ ما یَأْتِیهِمْ مِنْ نَبِیٍّ إِلَّا کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ* فَأَهْلَکْنا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشاً وَ مَضی مَثَلُ الْأَوَّلِینَ (إلی قوله سبحانه): وَ جَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبادِهِ جُزْءاً إِنَّ الْإِنْسانَ لَکَفُورٌ مُبِینٌ *أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا یَخْلُقُ بَناتٍ وَ أَصْفاکُمْ بِالْبَنِینَ *وَ إِذا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِما ضَرَبَ لِلرَّحْمنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ

۱- قال الرضی قدس اللّه اسراره: هذه استعاره، یقال: ضربت عنه و أضربت عنه بمعنی واحد، و سواء قولک: ذهبت عنه صفحا و أعرضت عنه صفحا و ضربت و أضربت عنه صفحا، و معنی صفحا هاهنا أی أعرضت عنه بصفحه وجهی، و المراد- و اللّه أعلم- : أ فنضرب عنکم بالذکر، فیکون الذکر مرورا لصفحه عنکم من أجل اسرافکم و بغیکم، أی لسنا نفعل ذلک بل نوالی تذکیرکم لتتذکروا و نتابع زجرکم لتنزجروا، و لما کان سبحانه یستحیل أن یصف نفسه باعراض الصفحه کان الکلام محمولا علی وصف الذکر بذلک علی طریق الاستعاره.

كَظِيمٌ* أَ وَ مَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَهِ وَ هُوَ فِي الْخِصامِ غَيْرُ مُبِينٍ* وَ جَعَلُوا الْمَلائِكَهَ الَّذِينَ هُمْ عِبادُ الرَّحْمنِ إِناثاً أَ شَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهادَتُهُمْ وَ يُسْئَلُونَ* وَ قالُوا لَوْ شاءَ الرَّحْمنُ ما عَبَدْناهُمْ ما لَهُمْ بِذلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ *أَمْ آتَيْناهُمْ كِتاباً مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ* بَلْ قالُوا إِنَّا وَجَدْنا آباءَنا عَلى أُمَّهٍ وَ إِنَّا عَلى آثارِهِمْ مُهْتَدُونَ* وَ كَذلِكَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَهٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قالَ مُتْرَفُوها إِنَّا وَجَدْنا آباءَنا عَلى أُمَّهٍ وَ إِنَّا عَلى آثارِهِمْ مُقْتَدُونَ* قالَ أَ وَ لَوْ جِئْتُكُمْ بِأَهْدى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آباءَكُمْ قالُوا إِنَّا بِما أُرْسِلْتُمْ بِهِ كافِرُونَ* فَانْتَقَمْنا مِنْهُمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كانَ عاقِبَهُ الْمُكَذِّبِينَ (إلى قوله): بَلْ مَتَّعْتُ هؤُلاءِ وَ آباءَهُمْ حَتَّى جاءَهُمُ الْحَقُّ وَ رَسُولٌ مُبِينٌ* وَ لَمَّا جاءَهُمُ الْحَقُّ قالُوا هذا سِحْرٌ وَ إِنَّا بِهِ كافِرُونَ* وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ هذَا الْقُرْآنُ عَلى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ*أَ هُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَياهِ الدُّنْيا وَ رَفَعْنا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِيًّا وَ رَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ (إلى قوله): أَ فَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْيَ وَ مَنْ كانَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ* فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ *أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْناهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ* فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ وَ إِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَ لِقَوْمِكَ وَ سَوْفَ تُسْئَلُونَ* وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنا أَ جَعَلْنا مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ آلِهَهً يُعْبَدُونَ»(۲-۴۵).

(و قال تعالى): «وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ*وَ قالُوا أَ آلِهَتُنا خَيْرٌ أَمْ هُوَ ما ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ* إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنا عَلَيْهِ وَ جَعَلْناهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرائِيلَ* وَ لَوْ نَشاءُ لَجَعَلْنا مِنْكُمْ مَلائِكَهً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ (إلى قوله): لَقَدْ جِئْناكُمْ بِالْحَقِّ وَ لكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كارِهُونَ* أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَإِنَّا مُبْرِمُونَ *أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَ نَجْواهُمْ بَلى وَ رُسُلُنا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ* قُلْ إِنْ كانَ لِلرَّحْمنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِينَ* سُبْحانَ رَبِّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ*فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَ يَلْعَبُوا حَتَّى يُلاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ (إلى قوله): وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ* وَ قِيلِهِ يا رَبِّ إِنَّ هؤُلاءِ قَوْمٌ لا يُؤْمِنُونَ* فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَ قُلْ سَلامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ»(۵۷-۷۹)

الدخان: «حم* وَ الْكِتابِ الْمُبِينِ* إِنَّا أَنْزَلْناهُ فِي لَيْلَهٍ مُبارَكَهٍ إِنَّا كُنَّا

مُنْذِرِينَ (إلى قوله): بَلْ هُمْ فِی شَکٍّ یَلْعَبُونَ (إلى قوله): فَإِنَّما یَسَّرْناهُ بِلِسانِکَ لَعَلَّهُمْ یَتَذَکَّرُونَ* فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ»(۱-۵۹)

الجاثیه: «حم* تَنْزِیلُ الْکِتابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِیزِ الْحَکِیمِ (إلى قوله): تِلْکَ آیاتُ اللَّهِ نَتْلُوها عَلَیْکَ بِالْحَقِّ فَبِأَیِّ حَدِیثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَ آیاتِهِ یُؤْمِنُونَ* وَیْلٌ لِکُلِّ أَفَّاکٍ أَثِیمٍ* یَسْمَعُ آیاتِ اللَّهِ تُتْلى عَلَیْهِ ثُمَّ یُصِرُّ مُسْتَکْبِراً کَأَنْ لَمْ یَسْمَعْها فَبَشِّرْهُ بِعَذابٍ أَلِیمٍ* وَ إِذا عَلِمَ مِنْ آیاتِنا شَیْئاً اتَّخَذَها هُزُواً أُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِینٌ* مِنْ وَرائِهِمْ جَهَنَّمُ وَ لا یُغْنِی عَنْهُمْ ما کَسَبُوا شَیْئاً وَ لا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِیاءَ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِیمٌ* هذا هُدىً وَ الَّذِینَ کَفَرُوا بِآیاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِیمٌ (إلى قوله): قُلْ لِلَّذِینَ آمَنُوا یَغْفِرُوا لِلَّذِینَ لا یَرْجُونَ أَیَّامَ اللَّهِ لِیَجْزِیَ قَوْماً بِما کانُوا یَکْسِبُونَ (إلى قوله): تعالى ثُمَّ جَعَلْناکَ عَلى شَرِیعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْها وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَ الَّذِینَ لا یَعْلَمُونَ* إِنَّهُمْ لَنْ یُغْنُوا عَنْکَ مِنَ اللَّهِ شَیْئاً وَ إِنَّ الظَّالِمِینَ بَعْضُهُمْ أَوْلِیاءُ بَعْضٍ وَ اللَّهُ وَلِیُّ الْمُتَّقِینَ* هذا بَصائِرُ لِلنَّاسِ وَ هُدىً وَ رَحْمَةٌ لِقَوْمٍ یُوقِنُونَ (إلى قوله): أَ فَرَأَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلى عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلى سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلى بَصَرِهِ غِشاوَةً فَمَنْ یَهْدِیهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَ فَلا تَذَکَّرُونَ* وَ قالُوا ما هِیَ إِلَّا حَیاتُنَا الدُّنْیا نَمُوتُ وَ نَحْیا وَ ما یُهْلِکُنا إِلَّا الدَّهْرُ وَ ما لَهُمْ بِذلِکَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا یَظُنُّونَ»(۱-۲۴)

الأحقاف: «حم *تَنْزِیلُ الْکِتابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِیزِ الْحَکِیمِ* ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَیْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ وَ أَجَلٍ مُسَمًّى وَ الَّذِینَ کَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ *قُلْ أَ رَأَیْتُمْ ما تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِی ما ذا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْکٌ فِی السَّماواتِ ائْتُونِی بِکِتابٍ مِنْ قَبْلِ هذا أَوْ أَثارَةٍ مِنْ عِلْمٍ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ* وَ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ یَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لا یَسْتَجِیبُ لَهُ إِلى یَوْمِ الْقِیامَةِ وَ هُمْ عَنْ دُعائِهِمْ غافِلُونَ* وَ إِذا حُشِرَ النَّاسُ کانُوا لَهُمْ أَعْداءً وَ کانُوا بِعِبادَتِهِمْ کافِرِینَ* وَ إِذا تُتْلى عَلَیْهِمْ آیاتُنا بَیِّناتٍ قالَ الَّذِینَ کَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جاءَهُمْ هذا سِحْرٌ مُبِینٌ* أَمْ یَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ إِنِ افْتَرَیْتُهُ فَلا تَمْلِکُونَ لِی مِنَ اللَّهِ شَیْئاً هُوَ أَعْلَمُ بِما تُفِیضُونَ فِیهِ کَفى بِهِ شَهِیداً بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ وَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِیمُ* قُلْ ما کُنْتُ بِدْعاً مِنَ الرُّسُلِ وَ ما أَدْرِی ما یُفْعَلُ بِی وَ لا بِکُمْ إِنْ أَتَّبِعُ

إِلَّا ما يُوحى إِلَيَّ وَ ما أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ*قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ كانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ كَفَرْتُمْ بِهِ وَ شَهِدَ شاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرائِيلَ عَلى مِثْلِهِ فَآمَنَ وَ اسْتَكْبَرْتُمْ إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ* وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لَوْ كانَ خَيْراً ما سَبَقُونا إِلَيْهِ وَ إِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هذا إِفْكٌ قَدِيمٌ* وَ مِنْ قَبْلِهِ كِتابُ مُوسى إِماماً وَ رَحْمَةً وَ هذا كِتابٌ مُصَدِّقٌ لِساناً عَرَبِيًّا لِيُنْذِرَ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَ بُشْرى لِلْمُحْسِنِينَ (إلى قوله): فَاصْبِرْ كَما صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَ لا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ ما يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا ساعَةً مِنْ نَهارٍ بَلاغٌ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفاسِقُونَ»(۱-۳۵)

محمد: «وَ الَّذِينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَ يَأْكُلُونَ كَما تَأْكُلُ الْأَنْعامُ وَ النَّارُ مَثْوىً لَهُمْ *وَ كَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْناهُمْ فَلا ناصِرَ لَهُمْ* أَ فَمَنْ كانَ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ (إلى قوله): وَ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ ما ذا قالَ آنِفاً أُولئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِمْ وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ»(۱۲-۱۶) (إلى آخر السوره).

الفتح: «إِنَّا أَرْسَلْناكَ شاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذِيراً* لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ تُعَزِّرُوهُ وَ تُوَقِّرُوهُ وَ تُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ أَصِيلًا* إِنَّ الَّذِينَ يُبايِعُونَكَ إِنَّما يُبايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّما يَنْكُثُ عَلى نَفْسِهِ وَ مَنْ أَوْفى بِما عاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْراً عَظِيماً»(۸-۱۰)

الحجرات: «وَ اعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَ لكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمانَ وَ زَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَ كَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَ الْفُسُوقَ وَ الْعِصْيانَ أُولئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ»(۷) (و قال سبحانه): «قالَتِ الْأَعْرابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَ لكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنا وَ لَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمانُ فِي قُلُوبِكُمْ وَ إِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمالِكُمْ شَيْئاً إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ (إلى قوله): قُلْ أَ تُعَلِّمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ وَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ* يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَداكُمْ لِلْإِيمانِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ* إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ اللَّهُ بَصِيرٌ بِما تَعْمَلُونَ»(۱۶-۱۸)

ق: «ق وَ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ* بَلْ عَجِبُوا أَنْ جاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقالَ الْكافِرُونَ هذا شَيْ‌ءٌ عَجِيبٌ* أَ إِذا مِتْنا وَ كُنَّا تُراباً ذلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ (إلى قوله): وَ كَمْ أَهْلَكْنا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشاً فَنَقَّبُوا فِي الْبِلادِ هَلْ مِنْ مَحِيصٍ* إِنَّ فِي ذلِكَ لَذِكْرى لِمَنْ كانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِيدٌ (إلى قوله سبحانه): نَحْنُ أَعْلَمُ بِما يَقُولُونَ وَ ما أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخافُ وَعِيدِ»(۱-۴۵)

الذاريات: «فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ* وَ لا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ* كَذلِكَ ما أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قالُوا ساحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ* أَ تَواصَوْا بِهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طاغُونَ* فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَما أَنْتَ بِمَلُومٍ* وَ ذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ»(۵۰-۵۵) (إلى آخر السوره).

الطور: «فَذَكِّرْ فَما أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِكاهِنٍ وَ لا مَجْنُونٍ* أَمْ يَقُولُونَ شاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ* قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ* أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلامُهُمْ بِهذا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طاغُونَ* أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لا يُؤْمِنُونَ *فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كانُوا صادِقِينَ *أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْ‌ءٍ أَمْ هُمُ الْخالِقُونَ* أَمْ خَلَقُوا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بَلْ لا يُوقِنُونَ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ* أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطانٍ مُبِينٍ* أَمْ لَهُ الْبَناتُ وَ لَكُمُ الْبَنُونَ* أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْراً فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ* أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ* أَمْ يُرِيدُونَ كَيْداً فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ الْمَكِيدُونَ* أَمْ لَهُمْ إِلهٌ غَيْرُ اللَّهِ سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ* وَ إِنْ يَرَوْا كِسْفاً مِنَ السَّماءِ ساقِطاً يَقُولُوا سَحابٌ مَرْكُومٌ* فَذَرْهُمْ حَتَّى يُلاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ *يَوْمَ لا يُغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئاً وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ* وَ إِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذاباً دُونَ ذلِكَ وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ* وَ اصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنا وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ* وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ إِدْبارَ النُّجُومِ»(۲۹-۴۹)

النجم: «وَ النَّجْمِ إِذا هَوى* ما ضَلَّ صاحِبُكُمْ وَ ما غَوى* وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى* إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحى* عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوى* ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوى (إلى قوله): أَ فَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى* وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرى* أَ لَكُمُ الذَّكَرُ وَ لَهُ الْأُنْثى* تِلْكَ إِذاً

قِسْمَةٌ ضِيزى* إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْماءٌ سَمَّيْتُمُوها أَنْتُمْ وَ آباؤُكُمْ ما أَنْزَلَ اللَّهُ بِها مِنْ سُلْطانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ ما تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَ لَقَدْ جاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدى* أَمْ لِلْإِنْسانِ ما تَمَنَّى* فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَ الْأُولى* وَ كَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّماواتِ لا تُغْنِي شَفاعَتُهُمْ شَيْئاً إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشاءُ وَ يَرْضى* إِنَّ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنْثى* وَ ما لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ إِنَّ الظَّنَّ لا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئاً (إلى قوله): أَ فَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّى* وَ أَعْطى قَلِيلًا وَ أَكْدى* (1)أَ عِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرى* أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِما فِي صُحُفِ مُوسى* وَ إِبْراهِيمَ الَّذِي وَفَّى* أَلَّا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرى* وَ أَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسانِ إِلَّا ما سَعى* وَ أَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرى* ثُمَّ يُجْزاهُ الْجَزاءَ الْأَوْفى»(1-41) (إلى آخر السوره).

القمر: «اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ* وَ إِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَ يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ* وَ كَذَّبُوا وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ وَ كُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ* وَ لَقَدْ جاءَهُمْ مِنَ الْأَنْباءِ ما فِيهِ مُزْدَجَرٌ* حِكْمَةٌ بالِغَةٌ فَما تُغْنِ النُّذُرُ* فَتَوَلَّ عَنْهُمْ (إلى قوله سبحانه): وَ لَقَدْ جاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ* كَذَّبُوا بِآياتِنا كُلِّها فَأَخَذْناهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ* أَ كُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولئِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَراءَةٌ فِي الزُّبُرِ* أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ* سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ يُوَلُّونَ الدُّبُرَ (إلى قوله): وَ لَقَدْ أَهْلَكْنا أَشْياعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ* وَ كُلُّ شَيْ‌ءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ* وَ كُلُّ صَغِيرٍ وَ كَبِيرٍ مُسْتَطَرٌ»(1-53)

الرحمن: «الرَّحْمنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ (إلى آخر السوره).

الواقعه: «أَ فَرَأَيْتُمْ ما تُمْنُونَ *أَ أَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخالِقُونَ (إلى قوله): أَ فَرَأَيْتُمْ ما تَحْرُثُونَ* أَ أَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ* لَوْ نَشاءُ لَجَعَلْناهُ حُطاماً فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ* إِنَّا لَمُغْرَمُونَ* بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ* أَ فَرَأَيْتُمُ الْماءَ الَّذِي تَشْرَبُونَ *أَ أَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ* لَوْ نَشاءُ جَعَلْناهُ أُجاجاً فَلَوْ لا تَشْكُرُونَ* أَ فَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ* أَ أَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَها أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُنَ* نَحْنُ جَعَلْناها تَذْكِرَةً

1- قال الراغب: الكدى: صلابه فى الأرض، يقال: حفر فاكدى: إذا وصل إلى كديه، و استعير ذلك للطالب المخفق و المعطى المقل.

وَ مَتاعاً لِلْمُقْوِينَ* فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ* فَلا أُقْسِمُ بِمَواقِعِ النُّجُومِ* وَ إِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ* إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ* فِي كِتابٍ مَكْنُونٍ* لا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ* تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعالَمِينَ* أَ فَبِهذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ *وَ تَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ (إلى قوله): إِنَّ هذا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ* فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ»(۵۸-۹۶)

الحديد: «وَ ما لَكُمْ لا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَ قَدْ أَخَذَ مِيثاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ* هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلى عَبْدِهِ آياتٍ بَيِّناتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ وَ إِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ (إلى قوله تعالى): أَ لَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَ ما نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَ لا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ مِنْ قَبْلُ فَطالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ فاسِقُونَ* اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآياتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ (إلى قوله): يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ آمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ *لِئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتابِ أَلَّا يَقْدِرُونَ عَلى شَيْ ءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ أَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ»(۸-۲۹)

المجادله: «إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ كُبِتُوا كَما كُبِتَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ قَدْ أَنْزَلْنا آياتٍ بَيِّناتٍ وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ مُهِينٌ (إلى قوله): أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ما هُمْ مِنْكُمْ وَ لا مِنْهُمْ وَ يَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ* أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذاباً شَدِيداً إِنَّهُمْ ساءَ ما كانُوا يَعْمَلُونَ* اتَّخَذُوا أَيْمانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذابٌ مُهِينٌ (إلى قوله): اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطانُ فَأَنْساهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُولئِكَ حِزْبُ الشَّيْطانِ أَلا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطانِ هُمُ الْخاسِرُونَ *إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ أُولئِكَ فِي الْأَذَلِّينَ* كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَ رُسُلِي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ»(۵-۲۱)

الممتحنه: «قَدْ كانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْراهِيمَ وَ الَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآؤُا مِنْكُمْ وَ مِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنا بِكُمْ وَ بَدا بَيْنَنا وَ بَيْنَكُمُ الْعَداوَةُ وَ الْبَغْضاءُ أَبَداً حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْراهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَ ما أَمْلِكُ

لَکَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَیْ ءٍ رَبَّنا عَلَیْکَ تَوَکَّلْنا وَ إِلَیْکَ أَنَبْنا وَ إِلَیْکَ الْمَصِیرُ (إلی قوله): یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَتَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ قَدْ یَئِسُوا مِنَ الْآخِرَهِ کَما یَئِسَ الْکُفَّارُ مِنْ أَصْحابِ الْقُبُورِ»(۴-۱۳)

الصف: «وَ إِذْ قالَ عِیسَی ابْنُ مَرْیَمَ یا بَنِی إِسْرائِیلَ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَیْکُمْ مُصَدِّقاً لِما بَیْنَ یَدَیَّ مِنَ التَّوْراهِ وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ یَأْتِی مِنْ بَعْدِی اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جاءَهُمْ بِالْبَیِّناتِ قالُوا هذا سِحْرٌ مُبِینٌ* وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَری عَلَی اللَّهِ الْکَذِبَ وَ هُوَ یُدْعی إِلَی الْإِسْلامِ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمِینَ* یُرِیدُونَ لِیُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ کَرِهَ الْکافِرُونَ *هُوَ الَّذِی أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدی وَ دِینِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ کُلِّهِ وَ لَوْ کَرِهَ الْمُشْرِکُونَ»(۶-۹)

الجمعه: «هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولًا مِنْهُمْ یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ وَ یُزَکِّیهِمْ وَ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ إِنْ کانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِی ضَلالٍ مُبِینٍ (إلی قوله): قُلْ یا أَیُّهَا الَّذِینَ هادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّکُمْ أَوْلِیاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ* وَ لا یَتَمَنَّوْنَهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَیْدِیهِمْ وَ اللَّهُ عَلِیمٌ بِالظَّالِمِینَ*قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِی تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلاقِیکُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلی عالِمِ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ فَیُنَبِّئُکُمْ بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ»(۲-۸)

المنافقون: «إِذا جاءَکَ الْمُنافِقُونَ (إلی آخر السوره)

التغابن: «أَ لَمْ یَأْتِکُمْ نَبَأُ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذاقُوا وَبالَ أَمْرِهِمْ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِیمٌ *ذلِکَ بِأَنَّهُ کانَتْ تَأْتِیهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَیِّناتِ فَقالُوا أَ بَشَرٌ یَهْدُونَنا فَکَفَرُوا وَ تَوَلَّوْا وَ اسْتَغْنَی اللَّهُ وَ اللَّهُ غَنِیٌّ حَمِیدٌ (إلی قوله تعالی): فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ النُّورِ الَّذِی أَنْزَلْنا وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبِیرٌ (إلی قوله): وَ أَطِیعُوا اللَّهَ وَ أَطِیعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّیْتُمْ فَإِنَّما عَلی رَسُولِنَا الْبَلاغُ الْمُبِینُ»(۵-۱۲)

الطلاق: «الَّذِینَ آمَنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَیْکُمْ ذِکْراً* رَسُولًا یَتْلُوا عَلَیْکُمْ آیاتِ اللَّهِ مُبَیِّناتٍ لِیُخْرِجَ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَ یَعْمَلْ صالِحاً یُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدِینَ فِیها أَبَداً قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقاً»(۱-۱۱) (إلی آخر السوره).

الملک: «هُوَ الَّذِی جَعَلَ لَکَمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِی مَناکِبِها (۱)وَ کُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَ إِلَیْهِ النُّشُورُ* أَ أَمِنْتُمْ مَنْ فِی السَّماءِ أَنْ یَخْسِفَ بِکُمُ الْأَرْضَ فَإِذا هِیَ تَمُورُ* أَمْ أَمِنْتُمْ مَنْ فِی السَّماءِ أَنْ یُرْسِلَ عَلَیْکُمْ حاصِباً فَسَتَعْلَمُونَ کَیْفَ نَذِیرِ* وَ لَقَدْ کَذَّبَ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَکَیْفَ کانَ نَکِیرِ* أَ وَ لَمْ یَرَوْا إِلَی الطَّیْرِ فَوْقَهُمْ صافَّاتٍ وَ یَقْبِضْنَ ما یُمْسِکُهُنَّ إِلَّا الرَّحْمنُ إِنَّهُ بِکُلِّ شَیْ ءٍ بَصِیرٌ *أَمَّنْ هذَا الَّذِی هُوَ جُنْدٌ لَکُمْ یَنْصُرُکُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ إِنِ الْکافِرُونَ إِلَّا فِی غُرُورٍ* أَمَّنْ هذَا الَّذِی یَرْزُقُکُمْ إِنْ أَمْسَکَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فِی عُتُوٍّ وَ نُفُورٍ* أَ فَمَنْ یَمْشِی مُکِبًّا عَلی وَجْهِهِ أَهْدی أَمَّنْ یَمْشِی سَوِیًّا عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ* قُلْ هُوَ الَّذِی أَنْشَأَکُمْ وَ جَعَلَ لَکُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصارَ وَ الْأَفْئِدَةَ قَلِیلًا ما تَشْکُرُونَ* قُلْ هُوَ الَّذِی ذَرَأَکُمْ فِی الْأَرْضِ وَ إِلَیْهِ تُحْشَرُونَ (إلی قوله): قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ ماؤُکُمْ غَوْراً فَمَنْ یَأْتِیکُمْ بِماءٍ مَعِینٍ»(۱۵-۳۰)

القلم: «ن وَ الْقَلَمِ وَ ما یَسْطُرُونَ* ما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّکَ بِمَجْنُونٍ* وَ إِنَّ لَکَ لَأَجْراً غَیْرَ مَمْنُونٍ* وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظِیمٍ *فَسَتُبْصِرُ وَ یُبْصِرُونَ* بِأَیِّکُمُ الْمَفْتُونُ* إِنَّ رَبَّکَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِیلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِینَ *فَلا تُطِعِ الْمُکَذِّبِینَ* وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَیُدْهِنُونَ* وَ لا تُطِعْ کُلَّ حَلَّافٍ مَهِینٍ *هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِیمٍ* مَنَّاعٍ لِلْخَیْرِ مُعْتَدٍ أَثِیمٍ* عُتُلٍّ بَعْدَ ذلِکَ زَنِیمٍ *أَنْ کانَ ذا مالٍ وَ بَنِینَ* إِذا تُتْلی عَلَیْهِ آیاتُنا قالَ أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ* سَنَسِمُهُ عَلَی الْخُرْطُومِ (إلی قوله): أَ فَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِینَ کَالْمُجْرِمِینَ* ما لَکُمْ کَیْفَ تَحْکُمُونَ* أَمْ لَکُمْ کِتابٌ فِیهِ تَدْرُسُونَ* إِنَّ لَکُمْ فِیهِ لَما تَخَیَّرُونَ* أَمْ لَکُمْ أَیْمانٌ عَلَیْنا بالِغَهٌ إِلی یَوْمِ الْقِیامَهِ إِنَّ لَکُمْ لَما تَحْکُمُونَ *سَلْهُمْ أَیُّهُمْ بِذلِکَ زَعِیمٌ* أَمْ لَهُمْ شُرَکاءُ فَلْیَأْتُوا بِشُرَکائِهِمْ إِنْ کانُوا صادِقِینَ (إلی قوله): فَذَرْنِی وَ مَنْ یُکَذِّبُ بِهذَا الْحَدِیثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَیْثُ لا یَعْلَمُونَ *وَ أُمْلِی لَهُمْ إِنَّ کَیْدِی مَتِینٌ *أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْراً فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ* أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَیْبُ فَهُمْ یَکْتُبُونَ (إلی قوله): وَ إِنْ یَکادُ الَّذِینَ کَفَرُوا لَیُزْلِقُونَکَ بِأَبْصارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّکْرَ وَ یَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ* وَ ما هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ لِلْعالَمِینَ»(۱-۵۲)

۱- أی جوانبها و نواحیها.

الحاقه: «فَلا أُقْسِمُ بِما تُبْصِرُونَ وَ ما لا تُبْصِرُونَ* إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ* وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شاعِرٍ قَلِيلًا ما تُؤْمِنُونَ* وَ لا بِقَوْلِ كاهِنٍ قَلِيلًا ما تَذَكَّرُونَ* تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعالَمِينَ* وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنا بَعْضَ الْأَقاوِيلِ* لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْيَمِينِ* ثُمَّ لَقَطَعْنا مِنْهُ الْوَتِينَ* فَما مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حاجِزِينَ* وَ إِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقِينَ *وَ إِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ* وَ إِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكافِرِينَ* وَ إِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ* فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ»(۳۹-۵۲)

المعارج: «فَلا أُقْسِمُ بِرَبِّ الْمَشارِقِ وَ الْمَغارِبِ إِنَّا لَقادِرُونَ* عَلى أَنْ نُبَدِّلَ خَيْراً مِنْهُمْ وَ ما نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ *فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَ يَلْعَبُوا حَتَّى يُلاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ»(۴۰-۴۲)

نوح: «وَ قالُوا لا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَ لا تَذَرُنَّ وَدًّا وَ لا سُواعاً وَ لا يَغُوثَ وَ يَعُوقَ وَ نَسْراً»(۲۳)

الجن: «قُلْ إِنَّما أَدْعُوا رَبِّي وَ لا أُشْرِكُ بِهِ أَحَداً* قُلْ إِنِّي لا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَ لا رَشَداً* قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً* إِلَّا بَلاغاً مِنَ اللَّهِ وَ رِسالاتِهِ»(۲۰-۲۳) (إلى آخر السوره).

المزمل: «وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا* رَبُّ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ لا إِلهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا* وَ اصْبِرْ عَلى ما يَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِيلًا* وَ ذَرْنِي وَ الْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَ مَهِّلْهُمْ قَلِيلًا (إلى قوله): إِنَّا أَرْسَلْنا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شاهِداً عَلَيْكُمْ كَما أَرْسَلْنا إِلى فِرْعَوْنَ رَسُولًا (إلى قوله): إِنَّ هذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شاءَ اتَّخَذَ إِلى رَبِّهِ سَبِيلًا»(۸-۱۹)

المدثر: «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ* قُمْ فَأَنْذِرْ (إلى قوله): ذَرْنِي وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً *وَ جَعَلْتُ لَهُ مالًا مَمْدُوداً *وَ بَنِينَ شُهُوداً* وَ مَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيداً* ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ *كَلَّا إِنَّهُ كانَ لِآياتِنا عَنِيداً* سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً* إِنَّهُ فَكَّرَ وَ قَدَّرَ* فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ* ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ *ثُمَّ نَظَرَ *ثُمَّ عَبَسَ وَ بَسَرَ *ثُمَّ أَدْبَرَ وَ اسْتَكْبَرَ* فَقالَ إِنْ هذا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ* إِنْ هذا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ* سَأُصْلِيهِ سَقَرَ (إلى قوله): وَ ما

هِیَ إِلَّا ذِکْری لِلْبَشَرِ* کَلَّا وَ الْقَمَرِ* وَ اللَّیْلِ إِذْ أَدْبَرَ* وَ الصُّبْحِ إِذا أَسْفَرَ* إِنَّها لَإِحْدَی الْکُبَرِ* نَذِیراً لِلْبَشَرِ* لِمَنْ شاءَ مِنْکُمْ أَنْ یَتَقَدَّمَ أَوْ یَتَأَخَّرَ (إلی قوله): فَما لَهُمْ عَنِ التَّذْکِرَهِ مُعْرِضِینَ *کَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَهٌ *فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَهٍ* بَلْ یُرِیدُ کُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ یُؤْتی صُحُفاً مُنَشَّرَهً *کَلَّا بَلْ لا یَخافُونَ الْآخِرَهَ *کَلَّا إِنَّهُ تَذْکِرَهٌ فَمَنْ شاءَ ذَکَرَهُ* وَ ما یَذْکُرُونَ إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوی وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَهِ»(۱-۵۶)

القیامه: «لا تُحَرِّکْ بِهِ لِسانَکَ لِتَعْجَلَ بِهِ*إِنَّ عَلَیْنا جَمْعَهُ وَ قُرْآنَهُ* فَإِذا قَرَأْناهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ* ثُمَّ إِنَّ عَلَیْنا بَیانَهُ* کَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعاجِلَهَ *وَ تَذَرُونَ الْآخِرَهَ»(۱۶-۲۱)

الدهر: «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنا عَلَیْکَ الْقُرْآنَ تَنْزِیلًا* فَاصْبِرْ لِحُکْمِ رَبِّکَ وَ لا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِماً أَوْ کَفُوراً (إلی قوله): إِنَّ هؤُلاءِ یُحِبُّونَ الْعاجِلَهَ وَ یَذَرُونَ وَراءَهُمْ یَوْماً ثَقِیلًا* نَحْنُ خَلَقْناهُمْ وَ شَدَدْنا أَسْرَهُمْ وَ إِذا شِئْنا بَدَّلْنا أَمْثالَهُمْ تَبْدِیلًا* إِنَّ هذِهِ تَذْکِرَهٌ فَمَنْ شاءَ اتَّخَذَ إِلی رَبِّهِ سَبِیلًا»(۲۳-۲۹)

المرسلات: «أَ لَمْ نَخْلُقْکُمْ مِنْ ماءٍ مَهِینٍ»(۲۰) (إلی آخر السوره).

النبأ: «أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهاداً»(۶) (إلی آخر السوره).

النازعات: «أَ أَنْتُمْ أَشَدُّ خَلْقاً أَمِ السَّماءُ بَناها* رَفَعَ سَمْکَها فَسَوَّاها *وَ أَغْطَشَ لَیْلَها وَ أَخْرَجَ ضُحاها* وَ الْأَرْضَ بَعْدَ ذلِکَ دَحاها* أَخْرَجَ مِنْها ماءَها وَ مَرْعاها وَ الْجِبالَ أَرْساها* مَتاعاً لَکُمْ وَ لِأَنْعامِکُمْ»(۲۸-۳۳)

عبس: «عَبَسَ وَ تَوَلَّی (إلی آخر السوره).

التکویر: «فَلا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ* الْجَوارِ الْکُنَّسِ* وَ اللَّیْلِ إِذا عَسْعَسَ *وَ الصُّبْحِ إِذا تَنَفَّسَ* إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ کَرِیمٍ *ذِی قُوَّهٍ عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ مَکِینٍ* مُطاعٍ ثَمَّ أَمِینٍ* وَ ما صاحِبُکُمْ بِمَجْنُونٍ* وَ لَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِینِ* وَ ما هُوَ عَلَی الْغَیْبِ بِضَنِینٍ* وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شَیْطانٍ رَجِیمٍ* فَأَیْنَ تَذْهَبُونَ* إِنْ هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ لِلْعالَمِینَ* لِمَنْ شاءَ مِنْکُمْ أَنْ یَسْتَقِیمَ* وَ ما تَشاؤُنَ إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعالَمِینَ»(۱۵-۲۹)

الإنفطار: «يا أَيُّهَا الْإِنْسانُ ما غَرَّکَ بِرَبِّکَ الْکَرِيمِ* الَّذِی خَلَقَکَ فَسَوَّاکَ فَعَدَلَکَ* فِی أَيِّ صُورَةٍ ما شاءَ رَکَّبَکَ»(۶-۸)

الإنشقاق: «فَلا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ* وَ اللَّيْلِ وَ ما وَسَقَ* وَ الْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ* لَتَرْکَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ* فَما لَهُمْ لا يُؤْمِنُونَ* وَ إِذا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لا يَسْجُدُونَ* بَلِ الَّذِينَ کَفَرُوا يُکَذِّبُونَ *وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما يُوعُونَ *فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَلِيمٍ* إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ»(۱۶-۲۵)

البروج: «بَلِ الَّذِينَ کَفَرُوا فِی تَکْذِيبٍ *وَ اللَّهُ مِنْ وَرائِهِمْ مُحِيطٌ* بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ* فِی لَوْحٍ مَحْفُوظٍ»(۱۹-۲۲)

الطارق: «وَ السَّماءِ ذاتِ الرَّجْعِ* وَ الْأَرْضِ ذاتِ الصَّدْعِ* إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ* وَ ما هُوَ بِالْهَزْلِ* إِنَّهُمْ يَکِيدُونَ کَيْداً* وَ أَکِيدُ کَيْداً* فَمَهِّلِ الْکافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْداً»(۱۱-۱۷)

الأعلی: إلی آخر السوره

الغاشيه: «أَ فَلا يَنْظُرُونَ إِلَی الْإِبِلِ کَيْفَ خُلِقَتْ* وَ إِلَی السَّماءِ کَيْفَ رُفِعَتْ *وَ إِلَی الْجِبالِ کَيْفَ نُصِبَتْ *وَ إِلَی الْأَرْضِ کَيْفَ سُطِحَتْ *فَذَکِّرْ إِنَّما أَنْتَ مُذَکِّرٌ* لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ* إِلَّا مَنْ تَوَلَّی وَ کَفَرَ *فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذابَ الْأَکْبَرَ* إِنَّ إِلَيْنا إِيابَهُمْ *ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنا حِسابَهُمْ»(۱۷-۲۶)

البلد: «لا أُقْسِمُ بِهذَا الْبَلَدِ (إلی آخر السوره).

أ لم نشرح: (إلی آخر السوره)

و التين: (إلی آخر السوره)

العلق: (إلی آخر السوره)

البينه: (إلی آخر السوره)

الماعون: (إلی آخر السوره)

الکوثر: (إلی آخر السوره)

الکافرون: (إلی آخر السوره)

النصر: (إلی آخر السوره).

lt;meta info="- «إِنَّ الَّذینَ كَفَرُوا سَواءٌ عَلَیْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا یُؤْمِنُونَ *خَتَمَ اللَّهُ عَلی قُلُوبِهِمْ وَ عَلی سَمْعِهِمْ وَ عَلی أَبْصارِهِمْ غِشاوَةٌ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظیمٌ *وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالْیَوْمِ الْآخِرِ وَ ما هُمْ بِمُؤْمِنینَ *یُخادِعُونَ اللَّهَ وَ الَّذینَ آمَنُوا وَ ما یَخْدَعُونَ إِلاَّ أَنْفُسَهُمْ وَ ما یَشْعُرُونَ *فی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزادَهُمُ اللَّهُ مَرَضاً وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلیمٌ بِما كانُوا یَكْذِبُونَ *وَ إِذا قیلَ لَهُمْ لا تُفْسِدُوا فِی الْأَرْضِ قالُوا إِنَّما نَحْنُ مُصْلِحُونَ *أَلا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَ لكِنْ لا یَشْعُرُونَ *وَ إِذا قیلَ لَهُمْ آمِنُوا كَما آمَنَ النَّاسُ قالُوا أَ نُؤْمِنُ كَما آمَنَ السُّفَهاءُ أَلا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهاءُ وَ لكِنْ لا یَعْلَمُونَ *وَ إِذا لَقُوا الَّذینَ آمَنُوا قالُوا آمَنَّا وَ إِذا خَلَوْا إِلی شَیاطینِهِمْ قالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّما نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ *اللَّهُ یَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَ یَمُدُّهُمْ فی طُغْیانِهِمْ یَعْمَهُونَ *أُولئِكَ الَّذینَ اشْتَرَوُا الضَّلالَةَ بِالْهُدی فَما رَبِحَتْ تِجارَتُهُمْ وَ ما كانُوا مُهْتَدینَ.» – . بقره / ۶ – ۱۶ –

{در حقیقت كسانی كه كفر ورزیدند- چه بیمشان دهی، چه بیمشان ندهی – برایشان یكسان است [آنها] نخواهند گروید. خداوند بر دلهای آنان، و بر شنوایی ایشان مُهر نهاده و بر دیدگانشان پرده ای است و آنان را عذابی بزرگ است. و برخی از مردم می گویند: «ما به خدا و روز بازپسین ایمان آورده ایم»، ولی گروندگان [راستین] نیستند. با خدا و مؤمنان نیرنگ می بازند ولی جز بر خویشتن نیرنگ نمی زنند، و نمی فهمند. در دلهایشان مرضی است و خدا بر مرضشان افزود و به [سزای] آنچه به دروغ می گفتند، عذابی دردناك [در پیش] خواهند داشت. و چون به

آنان گفته شود: «در زمین فساد مكنید»، می گویند: «ما خود اصلاحگریم.» به هوش باشید كه آنان فسادگرانند، لیكن نمی فهمند. و چون به آنان گفته شود: «همان گونه كه مردم ایمان آوردند، شما هم ایمان بیاورید»، می گویند: «آیا همان گونه كه كم خردان ایمان آورده اند، ایمان بیاوریم؟» هشدار كه آنان همان كم خردانند ولی نمی دانند. و چون با كسانی كه ایمان آورده اند برخورد كنند، می گویند: «ایمان آوردیم»، و چون با شیطانهای خود خلوت كنند، می گویند: «در حقیقت ما با شماییم، ما فقط [آنان را] ریشخند می كنیم.» خدا [است كه] ریشخندشان می كند، و آنان را در طغیانشان فرو می گذارد تا سرگردان شوند. همین كسانند كه گمراهی را به [بهای] هدایت خریدند، در نتیجه داد و ستدشان سود [ی به بار] نیاورد و هدایت یافته نبودند.}

– «یا أَیُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذی

ص: ۲

خَلَقَكُمْ وَ الَّذینَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ *الَّذی جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِراشاً وَ السَّماءَ بِناءً وَ أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَراتِ رِزْقاً لَكُمْ فَلا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْداداً وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ *وَ إِنْ كُنْتُمْ فی رَیْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا عَلی عَبْدِنا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا شُهَداءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقینَ.» – . بقره / ۲۱ – ۲۳ –

{ای مردم، پروردگارتان را كه شما، و كسانی را كه پیش از شما بوده اند آفریده است، پرستش كنید باشد كه به تقوا گرایید. همان [خدایی] كه زمین را برای شما فرشی [گسترده]، و آسمان را بنایی [افراشته] قرار داد و از آسمان آبی فرود آورد و بدان از میوه ها رزقی برای شما بیرون آورد پس برای خدا همتایانی قرار ندهید، در حالی كه خود می دانید. و اگر در آنچه بر بنده خود نازل كرده ایم شك دارید، پس – اگر راست می گویید – سوره ای مانند آن بیاورید و گواهان خود را – غیر خدا – فرا

خوانید.}

- «وَ بَشِّرِ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْری مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ کُلَّما رُزِقُوا مِنْها مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقاً قالُوا هذَا الَّذی رُزِقْنا مِنْ قَبْلُ وَ أُتُوا بِهِ مُتَشابِهاً وَ لَهُمْ فیها أَزْواجٌ مُطَهَّرَةٌ وَ هُمْ فیها خالِدُونَ *إِنَّ اللَّهَ لا یَسْتَحْیی أَنْ یَضْرِبَ مَثَلاً ما بَعُوضَةً فَما فَوْقَها فَأَمَّا الَّذینَ آمَنُوا فَیَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَ أَمَّا الَّذینَ کَفَرُوا

فَیَقُولُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلاً یُضِلُّ بِهِ کَثیراً وَ یَهْدی بِهِ کَثیراً وَ ما یُضِلُّ بِهِ إِلاَّ الْفاسِقینَ.» - . بقره ۲۵ - ۲۶ -

{و کسانی را که ایمان آورده اند و کارهای شایسته انجام داده اند، مژده ده که ایشان را باغهایی خواهد بود که از زیر [درختان] آنها جویها روان است. هر گاه میوه ای از آن روزیِ ایشان شود، می گویند: «این همان است که پیش از این [نیز] روزیِ ما بوده.» و مانند آن [نعمتها] برای آنها آورده شود و در آنجا همسرانی پاکیزه خواهند داشت و در آنجا جاودانه بمانند. خدای را از اینکه به پشه ای - یا فروتر [یا فراتر] از آن - مَثَل زند، شرم نیاید. پس کسانی که ایمان آورده اند می دانند که آن [مَثَل] از جانب پروردگارشان بجاست ولی کسانی که به کفر گراییده اند می گویند: «خدا از این مَثَل چه قصد داشته است؟» [خدا] بسیاری را با آن گمراه، و بسیاری را با آن راهنمایی می کند و [لی] جز نافرمانان را با آن گمراه نمی کند.}

- «یا بَنی إِسْرائیلَ اذْکُرُوا نِعْمَتِیَ الَّتی أَنْعَمْتُ عَلَیْکُمْ وَ أَوْفُوا بِعَهْدی أُوفِ بِعَهْدِکُمْ وَ إِیَّایَ فَارْهَبُونِ *وَ آمِنُوا بِما أَنْزَلْتُ مُصَدِّقاً لِما مَعَکُمْ وَ لا تَکُونُوا أَوَّلَ کافِرٍ بِهِ وَ لا تَشْتَرُوا بِآیاتی ثَمَناً قَلیلاً وَ إِیَّایَ فَاتَّقُونِ *وَ لا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْباطِلِ وَ تَکْتُمُوا الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ.» - . بقره / ۴۰ - ۴۲ -

{ای فرزندان اسرائیل، نعمتهایم را که بر شما ارزانی داشتم به یاد آرید، و به پیمانم وفا کنید، تا به پیمانتان وفا کنم، و تنها از من بترسید. و بدانچه نازل کرده ام - که مؤید همان چیزی است که با شماست - ایمان آرید و نخستین منکر آن نباشید، و آیات مرا به بهایی ناچیز نفروشید، و تنها از من پروا کنید. و حق را به باطل درنیامیزید، و حقیقت را - با آنکه خود می دانید - کتمان نکنید.}

- «أَ تَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَکُمْ وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْکِتابَ أَفَلا تَعْقِلُونَ.» - . بقره / ۴۴ -

{آیا مردم را به نیکی فرمان می دهید و خود را فراموش می کنید، با اینکه شما کتاب [خدا] را می خوانید؟ آیا [هیچ] نمی اندیشید؟}

- «یا بَنی إِسْرائیلَ اذْکُرُوا نِعْمَتِیَ الَّتی أَنْعَمْتُ عَلَیْکُمْ وَ أَنِّی فَضَّلْتُکُمْ عَلَی الْعالَمینَ.» - . بقره / ۴۷ -

{ای فرزندان اسرائیل، از نعمتهایم که بر شما ارزانی داشتم، و [از] اینکه من شما را بر جهانیان برتری دادم، یاد کنید.}

- «أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْ یُؤْمِنُوا لَکُمْ وَ قَدْ کانَ فَریقٌ مِنْهُمْ یَسْمَعُونَ کَلامَ اللَّهِ ثُمَّ یُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ ما عَقَلُوهُ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ *وَ إِذا لَقُوا الَّذینَ آمَنُوا قالُوا آمَنَّا وَ إِذا خَلا بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ قالُوا أَ تُحَدِّثُونَهُمْ بِما فَتَحَ اللَّهُ عَلَیْکُمْ لِیُحَاجُّوکُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّکُمْ أَ فَلا تَعْقِلُونَ *أَ وَ لا یَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ ما یُسِرُّونَ وَ ما یُعْلِنُونَ *وَ مِنْهُمْ أُمِّیُّونَ لا یَعْلَمُونَ الْکِتابَ إِلاَّ أَمانِیَّ وَ إِنْ هُمْ إِلاَّ یَظُنُّونَ *فَوَیْلٌ لِلَّذینَ

يَكْتُبُونَ الْكِتابَ بِأَيْديهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هذا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَناً قَليلاً فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْديهِمْ وَ وَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ.» - بقره / ۷۵ - ۷۹ - .

{آیا طمع دارید که [اینان] به شما ایمان بیاورند؟ با آنکه گروهی از آنان سخنان خدا را می شنیدند، سپس آن را بعد از فهمیدنش تحریف می کردند، و خودشان هم می دانستند.و [همین یهودیان] چون با کسانی که ایمان آورده اند برخورد کنند، می گویند: «ما ایمان آورده ایم.» و وقتی با همدیگر خلوت می کنند، می گویند: «چرا از آنچه خداوند بر شما گشوده است، برای آنان حکایت می کنید تا آنان به [استناد] آن، پیش پروردگارتان بر ضد شما استدلال کنند؟ آیا فکر نمی کنید؟» آیا نمی دانند که خداوند آنچه را پوشیده می دارند، و آنچه را آشکار می کنند، می داند؟ و [بعضی] از آنان بی سوادانی هستند که کتاب [خدا] را جز خیالات خامی نمی دانند، و فقط گمان می برند. پس وای بر کسانی که کتاب [تحریف شده ای] با دستهای خود می نویسند، سپس می گویند: «این از جانب خداست»، تا بدان بهای ناچیزی به دست آرند پس وای بر ایشان از آنچه دستهایشان نوشته، و وای بر ایشان از آنچه [از این راه] به دست می آورند.}

ص: ۳

- «وَ إِذْ أَخَذْنا ميثاقَ بَنی إِسْرائيلَ لا تَعْبُدُونَ إِلاَّ اللَّهَ وَ بِالْوالِدَيْنِ إِحْساناً وَ ذِی الْقُرْبی وَ الْيَتامی وَ الْمَساكينِ وَ قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْناً وَ أَقيمُوا الصَّلاةَ وَ آتُوا الزَّكاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلاَّ قَليلاً مِنْكُمْ وَ أَنْتُمْ مُعْرِضُونَ *وَ إِذْ أَخَذْنا ميثاقَكُمْ لا تَسْفِكُونَ دِماءَكُمْ وَ لا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَ أَنْتُمْ تَشْهَدُونَ *ثُمَّ أَنْتُمْ هؤُلاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَ تُخْرِجُونَ فَريقاً مِنْكُمْ مِنْ دِيارِهِمْ تَظاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ وَ إِنْ يَأْتُوكُمْ أُسارى تُفادُوهُمْ وَ هُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْراجُهُمْ أَ فَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتابِ وَ تَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَما جَزاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذلِكَ مِنْكُمْ إِلاَّ خِزْيٌ فِی الْحَياةِ الدُّنْيا وَ يَوْمَ الْقِيامَةِ يُرَدُّونَ إِلی أَشَدِّ الْعَذابِ وَ مَا اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ *أُولئِكَ الَّذينَ اشْتَرَوُا الْحَياةَ الدُّنْيا بِالْآخِرَةِ فَلا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذابُ وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ *وَ لَقَدْ آتَيْنا مُوسَى الْكِتابَ وَ قَفَّيْنا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَ آتَيْنا عيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّناتِ وَ أَيَّدْناهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَ فَكُلَّما جاءَكُمْ رَسُولٌ بِما لا تَهْوی أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَريقاً كَذَّبْتُمْ وَ فَريقاً تَقْتُلُونَ *وَ قالُوا قُلُوبُنا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَليلاً ما يُؤْمِنُونَ *وَ لَمَّا جاءَهُمْ كِتابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِما مَعَهُمْ وَ كانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جاءَهُمْ ما عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكافِرينَ *بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِما أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْياً أَنْ يُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلی مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ فَباؤُ بِغَضَبٍ عَلی غَضَبٍ وَ لِلْكافِرينَ عَذابٌ مُهينٌ *وَ إِذا قيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِما أَنْزَلَ اللَّهُ قالُوا نُؤْمِنُ بِما أُنْزِلَ عَلَيْنا وَ يَكْفُرُونَ بِما وَراءَهُ وَ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقاً لِما مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِياءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنينَ *وَ لَقَدْ جاءَكُمْ مُوسی بِالْبَيِّناتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَ أَنْتُمْ ظالِمُونَ *وَ إِذْ أَخَذْنا ميثاقَكُمْ وَ رَفَعْنا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا ما آتَيْناكُمْ بِقُوَّةٍ وَ اسْمَعُوا قالُوا سَمِعْنا وَ عَصَيْنا وَ أُشْرِبُوا فی قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَما يَأْمُرُكُمْ بِهِ إيمانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنينَ *قُلْ إِنْ كانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ *وَ لَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَيْديهِمْ وَ اللَّهُ عَليمٌ بِالظَّالِمينَ *وَ لَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلی حَياةٍ وَ مِنَ الَّذينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَ ما هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَ اللَّهُ بَصيرٌ بِما يَعْمَلُونَ *قُلْ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْريلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلی قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ وَ هُدیً وَ بُشْری لِلْمُؤْمِنينَ *مَنْ كانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَ مَلائِكَتِهِ وَ رُسُلِهِ وَ جِبْريلَ وَ ميكالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكافِرينَ *وَ لَقَدْ أَنْزَلْنا إِلَيْكَ آياتٍ بَيِّناتٍ وَ ما يَكْفُرُ بِها إِلاَّ الْفاسِقُونَ *أَ وَ كُلَّما عاهَدُوا عَهْداً نَبَذَهُ فَريقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يُؤْمِنُونَ *وَ لَمَّا جاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِما مَعَهُمْ نَبَذَ فَريقٌ مِنَ الَّذينَ أُوتُوا الْكِتابَ كِتابَ اللَّهِ وَراءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لا يَعْلَمُونَ *وَ اتَّبَعُوا ما

تَتْلُوا الشَّياطينُ عَلى مُلْكِ سُلَيمانَ وَ ما كَفَرَ سُلَيمانُ وَ لكِنَّ الشَّياطينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَ ما أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبابِلَ
هارُوتَ وَ مارُوتَ وَ ما يُعَلِّمانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولا إِنَّما نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُما ما يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ زَوْجِهِ وَ ما
هُمْ بِضارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ يَتَعَلَّمُونَ ما يَضُرُّهُمْ وَ لا يَنْفَعُهُمْ وَ لَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَراهُ ما لَهُ فِي الْآخِرَهِ مِنْ خَلاقٍ وَ لَبِئْسَ
ما شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كانُوا يَعْلَمُونَ *وَ لَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَمَثُوبَهٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَوْ كانُوا يَعْلَمُونَ *يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا لا
تَقُولُوا راعِنا وَ قُولُوا انْظُرْنا وَ اسْمَعُوا وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ أَليمٌ *ما يَوَدُّ الَّذينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ وَ لاَ الْمُشْرِكينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ
مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَ اللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظيمِ *ما نَنْسَخْ مِنْ آيَهٍ أَوْ نُنْسِها نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْها أَوْ مِثْلِها أَ لَمْ
تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَديرٌ *أَ لَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا نَصيرٍ *أَمْ
تُريدُونَ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكُمْ كَما سُئِلَ مُوسى مِنْ قَبْلُ وَ مَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإيمانِ فَقَدْ ضَلَّ سَواءَ السَّبيلِ *وَدَّ كَثيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ
لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إيمانِكُمْ كُفَّاراً حَسَداً مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ ما تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ
اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَديرٌ *وَ أَقيمُوا الصَّلاهَ وَ آتُوا الزَّكاهَ وَ ما تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِما تَعْمَلُونَ بَصيرٌ
*وَ قالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّهَ إِلاَّ مَنْ كانَ هُوداً أَوْ نَصارى تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ قُلْ هاتُوا بُرْهانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ *بَلى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ
وَ هُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ *وَ قالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصارى عَلى شَيْ ءٍ وَ قالَتِ النَّصارى
لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلى شَيْ ءٍ وَ هُمْ يَتْلُونَ الْكِتابَ كَذلِكَ قالَ الَّذينَ لا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ فيما كانُوا فيهِ
يَخْتَلِفُونَ *وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَساجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَ سَعى فى خَرابِها أُولئِكَ ما كانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوها إِلاَّ خائِفينَ
لَهُمْ فِي الدُّنْيا خِزْيٌ وَ لَهُمْ فِي الْآخِرَهِ عَذابٌ عَظيمٌ *وَ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَ الْمَغْرِبُ فَأَيْنَما تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ واسِعٌ عَليمٌ *وَ قالُوا
اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَداً سُبْحانَهُ بَلْ لَهُ ما فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قانِتُونَ *بَديعُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ إِذا قَضى أَمْراً فَإِنَّما يَقُولُ لَهُ
كُنْ فَيَكُونُ *وَ قالَ الَّذينَ لا يَعْلَمُونَ لَوْ لا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتينا آيَهٌ كَذلِكَ قالَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا
الْآياتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ *إِنَّا أَرْسَلْناكَ بِالْحَقِّ بَشيراً وَ نَذيراً وَ لا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحابِ الْجَحيمِ *وَ لَنْ تَرْضى عَنْكَ الْيَهُودُ وَ لاَ النَّصارى
حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدى وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ بَعْدَ الَّذى جاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ما لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا نَصيرٍ
*الَّذينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلاوَتِهِ أُولئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ مَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولئِكَ هُمُ الْخاسِرُونَ *يا بَنى إِسْرائيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ
الَّتى أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَ أَنِّى فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعالَمينَ *وَ اتَّقُوا يَوْماً لا تَجْزى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً وَ لا يُقْبَلُ مِنْها عَدْلٌ وَ لا تَنْفَعُها
شَفاعَهٌ وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ *وَ إِذِ ابْتَلى إِبْراهيمَ رَبُّهُ بِكَلِماتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قالَ إِنِّى جاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِماماً قالَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتى قالَ لا يَنالُ
عَهْدِى الظَّالِمينَ *وَ إِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثابَهً لِلنَّاسِ وَ أَمْناً وَ اتَّخِذُوا مِنْ مَقامِ إِبْراهيمَ مُصَلًّى وَ عَهِدْنا إِلى إِبْراهيمَ وَ إِسْماعيلَ أَنْ طَهِّرا
بَيْتِىَ لِلطَّائِفينَ وَ الْعاكِفينَ وَ الرُّكَّعِ السُّجُودِ *وَ إِذْ قالَ إِبْراهيمُ رَبِّ اجْعَلْ هذا بَلَداً آمِناً وَ ارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَراتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ
بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ قالَ وَ مَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَليلاً ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلى عَذابِ النَّارِ وَ بِئْسَ الْمَصيرُ *وَ إِذْ يَرْفَعُ إِبْراهيمُ الْقَواعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَ
إِسْماعيلُ رَبَّنا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّميعُ الْعَليمُ *رَبَّنا وَ اجْعَلْنا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِنا أُمَّهً مُسْلِمَهً لَكَ وَ أَرِنا مَناسِكَنا وَ تُبْ
عَلَيْنا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحيمُ *رَبَّنا وَ ابْعَثْ فيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آياتِكَ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَهَ وَ يُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ
أَنْتَ الْعَزيزُ الْحَكيمُ *وَ مَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّهِ إِبْراهيمَ إِلاَّ مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَ لَقَدِ اصْطَفَيْناهُ فِي الدُّنْيا وَ إِنَّهُ فِي الْآخِرَهِ لَمِنَ الصَّالِحينَ *إِذْ
قالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعالَمينَ *وَ وَصَّى بِها إِبْراهيمُ بَنيهِ وَ يَعْقُوبُ يا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفى لَكُمُ الدِّينَ فَلا تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَ
أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ *أَمْ كُنْتُمْ شُهَداءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قالَ لِبَنيهِ ما تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدى قالُوا نَعْبُدُ إِلهَكَ وَ إِلهَ آبائِكَ إِبْراهيمَ وَ
إِسْماعيلَ وَ إِسْحاقَ إِلهاً واحِداً وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ *تِلْكَ أُمَّهٌ قَدْ خَلَتْ لَها ما كَسَبَتْ وَ لَكُمْ ما كَسَبْتُمْ وَ لا تُسْئَلُونَ عَمَّا كانُوا
يَعْمَلُونَ *وَ قالُوا كُونُوا هُوداً أَوْ نَصارى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّهَ إِبْراهيمَ حَنيفاً وَ ما كانَ مِنَ الْمُشْرِكينَ.» - . بقره / ۸۳ - ۱۳۵ -

{و چون از فرزنـدان اسـرائیل پیمان محکم گرفتیم که: «جز خـدا را نپرستید، و به پدر و مادر، و خویشان و یتیمان و مسـتمندان احسان کنیـد، و با مردم [به زبانِ] خوش سـخن بگوییـد، و نماز را به پا داریـد، و زکات را بدهید» آن گاه، جز اندکی از شـما، [همگی] به حالت اعراض روی برتافتیـد. و چون از شـما پیمان محکم گرفتیم که: «خون همـدیگر را مریزیـد، و یکـدیگر را از سرزمین خود بیرون نکنیـد» سـپس [به این پیمان] اقرار کردیـد، و خود گواهید. [ولی] باز همین شـما هستید که یکدیگر را می کشید، و گروهی از خودتان را از دیارشان بیرون می رانید، و به گناه و تجاوز، بر ضد آنان به یکدیگر کمک می کنید. و اگر به اسارت پیش شـما آیند، به [دادن] فدیه، آنان را آزاد می کنید، با آنکه [نه تنها کشـتن، بلکه] بیرون کردن آنان بر شما حرام شده است. آیا شما به پاره ای از کتاب [تورات] ایمان می آورید، و به پاره ای کفر می ورزید؟ پس جزای هر کس از شما که چنین کند، جز خواری در زندگی دنیا چیزی نخواهد بود، و روز رستاخیز ایشان را به سخت ترین عذابها باز برند، و خداوند از آنچه می کنید غافل نیست. همین کسانند که زندگی دنیا را به [بهای] جهان دیگر خریدند. پس نه عذاب آنان سبک گردد، و نه ایشان یاری شوند. و همانا به موسـی کتاب [تورات] را دادیم، و پس از او پیامبرانی را پشت سـر هم فرسـتادیم، و عیسی پسر مریم را معجزه های آشکار بخشیدیم، و او را با «روح القدس» تأیید کردیم پس چرا هر گاه پیامبری چیزی را که خوشایند شما نبود برایتان آورد، کبر ورزیدیـد؟ گروهی را دروغگو خواندید و گروهی را کشتید. و گفتند: «دلهای ما در غلاف است.» [نه، چنین نیست] بلکه خـدا به سـزای کفرشان، لعنتشان کرده است. پس آنان که ایمان می آورند چه اندک شـماره اند. و هنگامی که از جانب خداوند کتابی که مؤید آنچه نزد آنان است برایشان آمد، و از دیرباز [در انتظارش] بر کسانی که کافر شده بودند پیروزی می جسـتند ولی همین که آنچه [که اوصافش] را می شـناختند برایشان آمد، انکارش کردند. پس لعنت خدا بر کافران بـاد. وه که به چه بـد بهایی خود را فروختنـد که به آنچه خـدا نازل کرده بود از سـر رشک انکار آوردنـد، که چرا خداونـد از فضل خویش بر هر کس از بندگانش که بخواهد [آیاتی] فرو می فرسـتد. پس به خشـمی بر خشم دیگر گرفتار آمدند. و برای کافران عـذابی خفت آور است. و چون به آنان گفته شود: «به آنچه خـدا نازل کرده ایمان آوریـد»، می گوینـد: «ما به آنچه بر [پیـامبر] خودمان نازل شـده ایمان می آوریم.» و غیر آن را - با آنکه [کاملا] حق و مؤیـد همان چیزی است که با آنان است - انکار می کننـد. بگو: «اگر مؤمن بودیـد، پس چرا پیش از این، پیامبران خدا را می کشتید؟» و قطعاً موسـی برای شـما معجزات آشـکاری آورد، سـپس آن گوساله را در غیاب وی [به خـدایی] گرفتید، و سـتمکار شدید. و آن گاه که از شـما پیمان محکم گرفتیم، و [کوه] طور را بر فراز شـما برافراشتیم، [و گفتیم:] «آنچه را به شـما داده ایم به جـد و جهـد بگیرید، و [به دسـتورهای آن] گوش فرا دهیـد.» گفتنـد: «شـنیدیم و نافرمـانی کردیم.» و بر اثر کفرشان، [مِهر] گوساله در دلشان سرشـته شـد. بگو: «اگر مؤمنید [بدانید که] ایمانتان شما را به بد چیزی وامی دارد.»بگو: «اگر در نزد خدا، سرای بازپسین یکسر به شما اختصاص دارد، نه دیگر مردم، پس اگر راست می گویید آرزوی مرگ کنید.» ولی به سـبب کارهایی که از پیش کرده اند، هرگز آن را آرزو نخواهنـد کرد. و خدا به [حال] سـتمگران داناست. و آنان را مسـلماً آزمندترین مردم به زندگی، و [حتی حریص تر] از کسانی که شرک می ورزند خواهی یافت. هر یک از ایشان آرزو دارد که کاش هزار سال عمر کند با آنکه اگر چنین عمری هم به او داده شود، وی را از عـذاب دور نتوانـد داشت. و خـدا بر آنچه می کنند بیناست.بگو: «کسـی که دشـمن جبرئیل است [در واقع دشمن خداست] چرا که او، به فرمان خدا، قرآن را بر قلبت نازل کرده است، در حالی که مؤید [کتابهای آسمانی] پیش از آن، و هـدایت و بشارتی برای مؤمنان است.»هر که دشـمن خدا، و فرشـتگان و فرسـتادگان او، و جبرئیل و میکائیل است [بداند که]

خدا یقیناً دشمن کافران است.و همانا بر تو آیاتی روشن فرو فرستادیم، و جز فاسقان [کسی] آنها را انکار نمی کند. و مگر نه این بود که [یهود] هر گاه پیمانی بستند، گروهی از ایشان آن را دور افکندند؟ بلکه [حقیقت این است که] بیشترشان ایمان نمی آورند. و آن گاه که فرستاده ای از جانب خداوند برایشان آمد - که آنچه را با آنان بود تصدیق می داشت - گروهی از اهل کتاب، کتاب خدا را پشت سر افکندند، چنان که گویی [از آن هیچ] نمی دانند. و آنچه را که شیطان [صفت] ها در سلطنت سلیمان خوانده [و درس گرفته] بودند، پیروی کردند. و سلیمان کفر نورزید، لیکن آن شیطان [صفت] ها به کفر گراییدند که به مردم سحر می آموختند. و [نیز از] آنچه بر آن دو فرشته، هاروت و ماروت، در بابِل فرو فرستاده شده بود [پیروی کردند]، با اینکه آن دو [فرشته] هیچ کس را تعلیم [سحر] نمی کردند مگر آنکه [قبلًا به او] می گفتند: «ما [وسیله] آزمایشی [برای شما] هستیم، پس زنهار کافر نشوی.» و [لی] آنها از آن دو [فرشته] چیزهایی می آموختند که به وسیله آن میان مرد و همسرش جدایی بیفکنند. هر چند بدون فرمان خدا نمی توانستند به وسیله آن به احدی زیان برسانند. و [خلاصه] چیزی می آموختند که برایشان زیان داشت، و سودی بدیشان نمی رسانید. و قطعاً [یهودیان] دریافته بودند که هر کس خریدار این [متاع] باشد، در آخرت بهره ای ندارد. وه که چه بد بود آنچه به جان خریدند- اگر می دانستند. اگر آنها گرویده و پرهیزگاری کرده بودند قطعاً پاداشی [که] از جانب خدا [می یافتند] بهتر بود - اگر می دانستند. ای کسانی که ایمان آورده اید، نگویید: «راعنا»، و بگویید: «انظرنا»، و [این توصیه را] بشنوید و [گر نه] کافران را عذابی دردناک است. نه کسانی که از اهل کتاب کافر شده اند، و نه مشرکان [هیچ کدام] دوست نمی دارند خیری از جانب پروردگارتان بر شما فرود آید، با آنکه خدا هر که را خواهد به رحمت خود اختصاص دهد، و خدا دارای فزون بخششی عظیم است. هر حکمی را نسخ کنیم، یا آن را به [دست] فراموشی بسپاریم، بهتر از آن، یا مانندش را می آوریم مگر ندانستی که خدا بر هر کاری تواناست؟ مگر ندانستی که فرمانروایی آسمانها و زمین از آنِ خداست و شما جز خدا سرور و یاوری ندارید؟ آیا می خواهید

ص: ۵

از پیامبر خود همان را بخواهید که قبلًا از موسی خواسته شد؟ و هر کس کفر را با ایمان عوض کند، مسلماً از راه درست گمراه شده است. بسیاری از اهل کتاب - پس از اینکه حق برایشان آشکار شد- از روی حسدی که در وجودشان بود، آرزو می کردند که شما را، بعد از ایمانتان، کافر گردانند. پس عفو کنید و درگذرید، تا خدا فرمان خویش را بیاورد، که خدا بر هر کاری تواناست. و نماز را به پا دارید و زکات را بدهید و هر گونه نیکی که برای خویش از پیش فرستید، آن را نزد خدا باز خواهید یافت آری، خدا به آنچه می کنید بیناست. و گفتند: «هرگز کسی به بهشت درنیاید، مگر آنکه یهودی یا ترسا باشد.» این آرزوهای [واهیِ] ایشان است. بگو: «اگر راست می گویید، دلیل خود را بیاورید.» آری، هر کس که خود را با تمام وجود، به خدا تسلیم کند و نیکوکار باشد، پس مزد وی پیش پروردگار اوست، و بیمی بر آنان نیست، و غمگین نخواهند شد. و یهودیان گفتند: «ترسایان بر حق نیستند.» و ترسایان گفتند: «یهودیان بر حق نیستند»- با آنکه آنان کتاب [آسمانی] را می خوانند. افراد نادان نیز [سخنی] همانند گفته ایشان گفتند. پس خداوند، روز رستاخیز در آنچه با هم اختلاف می کردند، میان آنان داوری خواهد کرد.و کیست بیدادگرتر از آن کس که نگذارد در مساجد خدا، نام وی برده شود، و در ویرانی آنها بکوشد؟ آنان حق ندارند جز ترسان و لرزان در آن [مسجد] ها درآیند. در این دنیا ایشان را خواری، و در آخرت عذابی بزرگ است. و مشرق و مغرب از آنِ خداست پس به هر سو رو کنید، آنجا روی [به] خداست. آری، خدا گشایشگر داناست.

و گفتند: «خداوند فرزندی برای خود اختیار کرده است.» او منزّه است. بلکه هر چه در آسمانها و زمین است، از آنِ اوست، [و] همه فرمانپـذیر اوینـد. افراد نادان گفتنـد: «چرا خدا با ما سـخن نمی گوید؟ یا برای ما معجزه ای نمی آید؟» کسانی که پیش از اینان بودنـد [نیز] مثل همین گفته ایشان را می گفتنـد. دلها [و افکار] شان به هم می ماند. ما نشانه ها [ی خود] را برای گروهی که یقین دارند، نیک روشن گردانیده ایم. ما تو را بحق فرستادیم، تا بشارتگر و بیم دهنده باشی، و [لی] درباره دوزخیان، از تو پرسشی نخواهـد شـد. و هرگز یهودیـان و ترسایـان از تـو راضـی نمی شونـد، مگر آنکه از کیش آنـان پیروی کنی. بگـو: «در حقیقت، تنها هدایتِ خداست که هدایت [واقعی] است.» و چنانچه پس از آن علمی که تو را حاصل شد، باز از هوسـهای آنان پیروی کنی، در برابر خدا سرور و یاوری نخواهی داشت. کسانی که کتاب [آسمانی] به آنان داده ایم، [و] آن را چنان که باید می خواننـد، ایشاننـد که بـدان ایمان دارند. و [لی] کسانی که بدان کفر ورزند، همانانند که زیانکارانند. ای فرزندان اسـرائیل، نعمتم را، که بر شما ارزانی داشتم، و اینکه شما را بر جهانیان برتری دادم، یاد کنید. و بترسید از روزی که هیچ کس چیزی [از عـذاب خـدا] را از کسـی دفع نمی کنـد، و نه بـدل و بلاگردانی از وی پـذیرفته شود، و نه او را میانجیگری سودمنـد افتد، و نه یاری شونـد. و چون ابراهیم را پروردگارش با کلماتی بیازمود، و وی آن همه را به انجام رسانیـد، [خدا به او] فرمود: «من تو را پیشـوای مردم قرار دادم.» [ابراهیم] پرسـید: «از دودمـانم [چطـور]؟» فرمـود: «پیمـان من به بیـدادگران نمی رسـد.» و چون خـانه [کعبه] را برای مردم محل اجتماع و [جای] امنی قرار دادیم، [و فرمودیم:] «در مقام ابراهیم، نمازگاهی برای خود اختیار کنیـد»، و به ابراهیم و اسـماعیل فرمان دادیم که: «خانه مرا برای طواف کنندگان و معتکفان و رکوع و سـجودکنندگان پاکیزه کنید.» و چـون ابراهیـم گفـت: «پروردگـارا، ایـن [سـرزمین] را شـهری امـن گردان، و مردمش را - هر کس از آنـان کـه به خـدا و روز بازپسـین ایمان بیاورد - از فرآورده ها روزی بخش»، فرمود: «و [لی] هر کس کفر بورزد، اندکی برخوردارش می کنم، سـپس او را با خواری به سوی عذاب آتش [دوزخ] می کشانم، و چه بد سـرانجامی است.» و هنگامی که ابراهیم و اسـماعیل پایه های خـانه [کعبه] را بالاـ می بردنـد، [می گفتنـد:] «ای پروردگار ما، از ما بپـذیر که در حقیقت، تو شـنوای دانایی. پروردگارا، ما را تسلیم [فرمـان] خود قرار ده و از نسل ما، امتی فرمانبردار خود [پدیـد آر] و آداب دینی ما را به ما نشان ده و بر ما ببخشای، که تویی توبه پـذیر مهربـان. پروردگـارا، در میـان آنان، فرسـتاده ای از خودشان برانگیز، تا آیات تو را بر آنان بخوانـد، و کتاب و حکمت به آنان بیاموزد و پاکیزه شان کند، زیرا که تو خود، شـکست ناپذیر حکیمی.» و چه کسـی - جز آنکه به سبک مغزی گرایـد - از آیین ابراهیم روی برمی تابـد؟ و مـا او را در این دنیـا برگزیـدیم و البته در آخرت [نیز] از شایسـتگان خواهـد بـود. هنگامی که پروردگارش به او فرمود: «تسـلیم شو»، گفت: «به پروردگار جهانیان تسـلیم شدم.» و ابراهیم و یعقوب، پسران خود را به همان [آیین] سـفارش کردند [و هر دو در وصـیتشان چنین گفتند:] «ای پسـران من، خداوند برای شـما این دین را برگزید پس، البته نباید جز مسـلمان بمیرید.» آیا وقتی که یعقوب را مرگ فرا رسـید، حاضـر بودید؟ هنگامی که به پسـران خود گفت: «پس از من، چه را خواهیـد پرستید؟» گفتند: «معبود تو، و معبود پدرانت، ابراهیم و اسـماعیل و اسـحاق- معبودی یگانه- را می پرستیم و در برابر او تسـلیم هستیم.» آن جماعت را روزگار به سر آمد دستاورد آنان برای آنان و دستاورد شما برای شماست و از آنچه آنان می کرده انـد، شـما بازخواست نخواهیـد شـد. و [اهل کتاب] گفتنـد: «یهودی یا مسیحی باشـید، تا هدایت یابید» بگو: «نه، بلکه [بر] آیین ابراهیم حق گرا [هستم] و وی از مشرکان نبود.»}

- «قُلْ أَ تُحَاجُّونَنا فِي اللَّهِ وَ هُوَ رَبُّنا وَ رَبُّكُمْ وَ لَنا أَعْمالُنا وَ لَكُمْ أَعْمالُكُمْ وَ نَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ *أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْراهِيمَ وَ إِسْماعِيلَ وَ إِسْحاقَ وَ يَعْقُوبَ وَ الْأَسْباطَ كانُوا هُوداً أَوْ نَصارى قُلْ أَ أَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَ مَا اللَّهُ

بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ.» - . بقره / ۱۳۹ - ۱۴۰ -

{بگو: آیا درباره خدا با ما بحث و گفتگو می کنید؟ با آنکه او پروردگار ما و پروردگار شماست و کردارهای ما از آنِ ما، و کردارهای شما از آن شماست، و ما برای او اخلاص می ورزیم. یا می گویید: «ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و اسباط [دوازده گانه] یهودی یا نصرانی بوده اند؟» بگو: «آیا شما بهتر می دانید یا خدا؟» و کیست ستمکارتر از آن کس که شهادتی از خدا را در نزد خویش پوشیده دارد؟ و خدا از آنچه می کنید غافل نیست.}

- «سَيَقُولُ السُّفَهاءُ مِنَ النَّاسِ ما وَلاَّهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتی كانُوا عَلَيْها قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَ الْمَغْرِبُ يَهْدی مَنْ يَشاءُ إِلی صِراطٍ مُسْتَقيمٍ*وَ كَذلِكَ جَعَلْناكُمْ أُمَّةً وَسَطاً لِتَكُونُوا شُهَداءَ عَلَى النَّاسِ وَ يَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهيداً وَ ما جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتی كُنْتَ عَلَيْها إِلاَّ لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلی عَقِبَيْهِ وَ إِنْ كانَتْ لَكَبيرَةً إِلاَّ عَلَى الَّذينَ هَدَى اللَّهُ وَ ما كانَ اللَّهُ لِيُضيعَ إيمانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحيمٌ *قَدْ نَری تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّماءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضاها فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ وَ حَيْثُ ما كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَ إِنَّ الَّذينَ أُوتُوا الْكِتابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَ مَا اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ*وَ لَئِنْ أَتَيْتَ الَّذينَ أُوتُوا الْكِتابَ بِكُلِّ آيَةٍ ما تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَ ما أَنْتَ بِتابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَ ما بَعْضُهُمْ بِتابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ مِنْ بَعْدِ ما جاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذاً لَمِنَ الظَّالِمينَ *الَّذينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَعْرِفُونَهُ كَما يَعْرِفُونَ أَبْناءَهُمْ وَ إِنَّ فَريقاً مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ.»
- . بقره / ۱۴۲ - ۱۴۶ -

{به زودی مردم کم خرد خواهند گفت: «چه چیز آنان را از قبله ای که بر آن بودند روی گردان کرد؟» بگو: «مشرق و مغرب از آن خداست هر که را خواهد به راه راست هدایت می کند.» و بدین گونه شما را امتی میانه قرار دادیم، تا بر مردم گواه باشید و پیامبر بر شما گواه باشد. و قبله ای را که [چندی] بر آن بودی، مقرر نکردیم جز برای آنکه کسی را که از پیامبر پیروی می کند، از آن کس که از عقیده خود برمی گردد بازشناسیم و البتّه [این کار] جز بر کسانی که خدا هدایت [شان] کرده، سخت گران بود و خدا بر آن نبود که ایمان شما را ضایع گرداند، زیرا خدا [نسبت] به مردم دلسوز و مهربان است. ما [به هر سو] گردانیدنِ رویت در آسمان را نیک می بینیم. پس [باش تا] تو را به قبله ای که بدان خشنود شوی برگردانیم پس روی خود را به سوی مسجد الحرام کن و هر جا بودید، روی خود را به سوی آن بگردانید. در حقیقت، اهل کتاب نیک می دانند که این [تغییر قبله] از جانب پروردگارشان [بجا و] درست است و خدا از آنچه می کنند غافل نیست. و اگر هر گونه معجزه ای برای اهل کتاب بیاوری [باز] قبله تو را پیروی نمی کنند، و تو [نیز] پیرو قبله آنان نیستی، و خود آنان پیرو قبله یکدیگر نیستند، و پس از علمی که تو را [حاصل] آمده، اگر از هوسهای ایشان پیروی کنی، در آن صورت جدّا از ستمکاران خواهی بود. کسانی که به ایشان کتاب [آسمانی] داده ایم، همان گونه که پسران خود را می شناسند، او [محمد] را می شناسند و مسلماً گروهی از ایشان حقیقت را نهفته می دارند، و خودشان [هم] می دانند.}

- «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْداداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ

ص: ۶

اللَّهِ وَ الَّذينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَ لَوْ يَرَى الَّذينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَميعاً وَ أَنَّ اللَّهَ شَديدُ الْعَذابِ *إِذْ تَبَرَّأَ الَّذينَ

اتُّبِعُوا مِنَ الَّذينَ اتَّبَعُوا وَ رَأَوُا الْعَذابَ وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ *وَ قالَ الَّذينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذلِكَ يُريهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ وَ ما هُمْ بِخارِجينَ مِنَ النَّارِ.» - . بقره / ۱۶۵ - ۱۶۷ -

{و برخی از مردم، در برابر خـدا، همانندهایی [برای او] برمی گزینند، و آنها را چـون دوستی خـدا، دوست می دارند ولی کسانی که ایمان آورده اند، به خدا محبت بیشتری دارند. کسانی که [با برگزیدن بتها، به خود] ستم نموده اند، اگر می دانستند هنگامی که عذاب را مشاهده کنند تمام نیرو [ها] از آنِ خداست، و خدا سخت کیفر است. آن گاه که پیشوایان از پیروان بیزاری جویند و عذاب را مشاهده کنند، و میانشان پیوندها بریده گردد. و پیروان می گویند: «کاش برای ما بازگشتی بود تا همان گونه که [آنان] از ما بیزاری جستند [ما نیز] از آنان بیزاری می جستیم.» این گونه خداوند، کارهایشان را - که بر آنان مایه حسرتهاست - به ایشان می نمایاند، و از آتش بیرون آمدنی نیستند.}

- «وَ إِذا قيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ قالُوا بَلْ نَتَّبِعُ ما أَلْفَيْنا عَلَيْهِ آباءَنا أَ وَ لَوْ كانَ آباؤُهُمْ لا يَعْقِلُونَ شَيْئاً وَ لا يَهْتَدُونَ *وَ مَثَلُ الَّذينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذى يَنْعِقُ بِما لا يَسْمَعُ إِلاَّ دُعاءً وَ نِداءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لا يَعْقِلُونَ.» - . بقره / ۱۷۰ - ۱۷۱ -

{و چون به آنان گفته شود: «از آنچه خدا نازل کرده است پیروی کنید» می گویند: «نه، بلکه از چیزی که پدران خود را بر آن یافته ایم، پیروی می کنیم.» آیا هر چند پدرانشان چیزی را درک نمی کرده و به راه صواب نمی رفته اند [باز هم در خور پیروی هستند]؟و مَثَل [دعوت کننده] کافران چون مَثَل کسی است که حیوانی را که جز صدا و ندایی [مبهم، چیزی] نمی شنود بانگ می زند. [آری،] کرند، لالند، کورند. [و] درنمی یابند.}

- «لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ وَ لكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ الْمَلائِكَةِ وَ الْكِتابِ وَ النَّبِيِّينَ وَ آتَى الْمالَ عَلى حُبِّهِ ذَوِى الْقُرْبى وَ الْيَتامى وَ الْمَساكينَ وَ ابْنَ السَّبيلِ وَ السَّائِلينَ وَ فِى الرِّقابِ وَ أَقامَ الصَّلاةَ وَ آتَى الزَّكاةَ وَ الْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذا عاهَدُوا وَ الصَّابِرينَ فِى الْبَأْساءِ وَ الضَّرَّاءِ وَ حينَ الْبَأْسِ أُولئِكَ الَّذينَ صَدَقُوا وَ أُولئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ.» - . بقره / ۱۷۷ -

{نیکوکاری آن نیست که روی خود را به سوی مشرق و [یا] مغرب بگردانید، بلکه نیکی آن است که کسی به خدا و روز بازپسین و فرشتگان و کتاب [آسمانی] و پیامبران ایمان آوَرَد، و مال [خود] را با وجودِ دوست داشتنش، به خویشاوندان و یتیمان و بینوایان و در راه ماندگان و گدایان و در [راهِ آزاد کردن] بندگان بدهد، و نماز را برپای دارد، و زکات را بدهد، و آنان که چون عهد بندند، به عهد خود وفادارانند و در سختی و زیان، و به هنگام جنگ شکیبایانند آنانند کسانی که راست گفته اند، و آنان همان پرهیزگارانند.}

ص: ۷

- «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِى الْحَياةِ الدُّنْيا وَ يُشْهِدُ اللَّهَ عَلى ما فى قَلْبِهِ وَ هُوَ أَلَدُّ الْخِصامِ *وَ إِذا تَوَلَّى سَعى فِى الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فيها وَ يُهْلِكَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ وَ اللَّهُ لا يُحِبُّ الْفَسادَ *وَ إِذا قيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَ لَبِئْسَ الْمِهادُ *وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرى نَفْسَهُ ابْتِغاءَ مَرْضاتِ اللَّهِ وَ اللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبادِ *يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِى السِّلْمِ كَافَّةً وَ لا تَتَّبِعُوا

خُطُواتِ الشَّيْطانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبينٌ *فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْكُمُ الْبَيِّناتُ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزيزٌ حَكيمٌ *هَلْ يَنْظُرُونَ إِلاَّ أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فى ظُلَلٍ مِنَ الْغَمامِ وَ الْمَلائِكَةُ وَ قُضِيَ الْأَمْرُ وَ إِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ *سَلْ بَنى إِسْرائيلَ كَمْ آتَيْناهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَ مَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَديدُ الْعِقابِ.» - . بقره / ۲۰۴ - ۲۱۱ -

{و از میان مردم کسی است که در زندگی این دنیا سخنش تو را به تعجّب وامی دارد، و خدا را بر آنچه در دل دارد گواه می گیرد، و حال آنکه او سخت ترین دشمنان است. و چون برگردد [یا ریاستی یابد] کوشش می کند که در زمین فساد نماید و کشت و نسل را نابود سازد، و خداوند تباهکاری را دوست ندارد. و چون به او گفته شود: «از خدا پروا کن» نخوت، وی را به گناه کشاند. پس جهنم برای او بس است، و چه بد بستری است. از فرزندان اسرائیل بپرس: چه بسیار نشانه های روشنی به آنان دادیم و هر کس نعمت خدا را - پس از آنکه برای او آمد - [به کفران] بدل کند، خدا سخت کیفر است.}

- «فَإِنْ حاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَ مَنِ اتَّبَعَنِ وَ قُلْ لِلَّذينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ الْأُمِّيِّينَ أَ أَسْلَمْتُمْ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوْا وَ إِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ وَ اللَّهُ بَصيرٌ بِالْعِبادِ.» - . آل عمران / ۲۰ -

{پس اگر با تو به محاجّه برخاستند، بگو: «من خود را تسلیم خدا نموده ام، و هر که مرا پیروی کرده [نیز خود را تسلیم خدا نموده است].» و به کسانی که اهل کتابند و به مشرکان بگو: «آیا اسلام آورده اید؟» پس اگر اسلام آوردند، قطعاً هدایت یافته اند، و اگر روی برتافتند، فقط رساندنِ پیام بر عهده توست، و خداوند به [امور] بندگان بیناست.}

- «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذينَ أُوتُوا نَصيباً مِنَ الْكِتابِ يُدْعَوْنَ إِلى كِتابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَريقٌ مِنْهُمْ وَ هُمْ مُعْرِضُونَ *ذلِكَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلاَّ أَيَّاماً مَعْدُوداتٍ وَ غَرَّهُمْ فى دينِهِمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ.» - . آل عمران / ۲۳ - ۲۴ -

{آیا داستان کسانی را که بهره ای از کتاب [تورات] یافته اند ندانسته ای که [چون] به سوی کتاب خدا فراخوانده می شوند تا میانشان حکم کند، آن گه گروهی از آنان به حال اعراض، روی برمی تابند؟ این بدان سبب بود که آنان [به پندار خود] گفتند: «هرگز آتش جز چند روزی به ما نخواهد رسید»، و برساخته هایشان آنان را در دینشان فریفته کرده است.}

- «إِنَّ مَثَلَ عيسى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ قالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ *الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرينَ *فَمَنْ حَاجَّكَ فيهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعالَوْا نَدْعُ أَبْناءَنا وَ أَبْناءَكُمْ وَ نِساءَنا وَ نِساءَكُمْ وَ أَنْفُسَنا وَ أَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكاذِبينَ *إِنَّ هذا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَ ما مِنْ إِلهٍ إِلاَّ اللَّهُ وَ إِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزيزُ الْحَكيمُ *فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَليمٌ بِالْمُفْسِدينَ *قُلْ يا أَهْلَ الْكِتابِ تَعالَوْا إِلى كَلِمَةٍ سَواءٍ بَيْنَنا وَ بَيْنَكُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللَّهَ وَ لا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئاً وَ لا يَتَّخِذَ بَعْضُنا بَعْضاً أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ *يا أَهْلَ الْكِتابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فى إِبْراهيمَ وَ ما أُنْزِلَتِ التَّوْراةُ وَ الْإِنْجيلُ إِلاَّ مِنْ بَعْدِهِ أَ فَلا تَعْقِلُونَ *ها أَنْتُمْ هؤُلاءِ حاجَجْتُمْ فيما لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فيما لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ *ما كانَ إِبْراهيمُ يَهُودِيًّا وَ لا نَصْرانِيًّا وَ لكِنْ كانَ حَنيفاً مُسْلِماً وَ ما كانَ مِنَ الْمُشْرِكينَ *إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْراهيمَ لَلَّذينَ اتَّبَعُوهُ وَ هذَا النَّبِيُّ وَ الَّذينَ آمَنُوا وَ اللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنينَ *وَدَّتْ طائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَ ما يُضِلُّونَ إِلاَّ أَنْفُسَهُمْ وَ ما يَشْعُرُونَ *يا أَهْلَ الْكِتابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآياتِ اللَّهِ وَ أَنْتُمْ تَشْهَدُونَ *يا أَهْلَ الْكِتابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْباطِلِ وَ تَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ *وَ قالَتْ طائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ آمِنُوا بِالَّذى أُنْزِلَ عَلَى الَّذينَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهارِ وَ اكْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ *وَ لا تُؤْمِنُوا إِلاَّ لِمَنْ

تَبِعَ دینَکَمْ قُلْ إِنَّ الْهُدی هُدَی اللَّهِ أَنْ یُؤْتی أَحَدٌ مِثْلَ ما أُوتیتُمْ أَوْ یُحاجُّوکُمْ عِنْدَ رَبِّکَمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِیَدِ اللَّهِ یُؤْتیهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ واسِعٌ عَلیمٌ *یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظیمِ *وَ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطارٍ یُؤَدِّهِ إِلَیْکَ وَ مِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدینارٍ لا یُؤَدِّهِ إِلَیْکَ إِلاَّ ما دُمْتَ عَلَیْهِ قائِماً ذلِکَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لَیْسَ عَلَیْنا فِی الْأُمِّیِّینَ سَبیلٌ وَ یَقُولُونَ عَلَی اللَّهِ الْکَذِبَ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ *بَلی مَنْ أَوْفی بِعَهْدِهِ وَ اتَّقی فَإِنَّ اللَّهَ یُحِبُّ الْمُتَّقینَ *إِنَّ الَّذینَ یَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ أَیْمانِهِمْ ثَمَناً قَلیلاً أُولئِکَ لا خَلاقَ لَهُمْ فِی الْآخِرَهِ وَ لا یُکَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَ لا یَنْظُرُ إِلَیْهِمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ وَ لا یُزَکِّیهِمْ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلیمٌ *وَ إِنَّ مِنْهُمْ لَفَریقاً یَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْکِتابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْکِتابِ وَ ما هُوَ مِنَ الْکِتابِ وَ یَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ ما هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ یَقُولُونَ عَلَی اللَّهِ الْکَذِبَ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ *ما کانَ لِبَشَرٍ أَنْ یُؤْتِیَهُ اللَّهُ الْکِتابَ وَ الْحُکْمَ وَ النُّبُوَّهَ ثُمَّ یَقُولَ لِلنَّاسِ کُونُوا عِباداً لی مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لکِنْ کُونُوا رَبَّانِیِّینَ بِما کُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْکِتابَ وَ بِما کُنْتُمْ تَدْرُسُونَ *وَ لا یَأْمُرَکُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلائِکَهَ وَ النَّبِیِّینَ أَرْباباً أَ یَأْمُرُکُمْ بِالْکُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ *وَ إِذْ أَخَذَ اللَّهُ میثاقَ النَّبِیِّینَ لَما آتَیْتُکُمْ مِنْ کِتابٍ وَ حِکْمَهٍ ثُمَّ جاءَکُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِما مَعَکُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَ لَتَنْصُرُنَّهُ قالَ أَ أَقْرَرْتُمْ وَ أَخَذْتُمْ عَلی ذلِکُمْ إِصْری قالُوا أَقْرَرْنا قالَ فَاشْهَدُوا وَ أَنَا مَعَکُمْ مِنَ الشَّاهِدینَ *فَمَنْ تَوَلَّی بَعْدَ ذلِکَ فَأُولئِکَ هُمُ الْفاسِقُونَ *أَ فَغَیْرَ دینِ اللَّهِ یَبْغُونَ وَ لَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ کَرْهاً وَ إِلَیْهِ یُرْجَعُونَ *قُلْ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ ما أُنْزِلَ عَلَیْنا وَ ما أُنْزِلَ عَلی إِبْراهیمَ وَ إِسْماعیلَ وَ إِسْحاقَ وَ یَعْقُوبَ وَ الْأَسْباطِ وَ ما أُوتِیَ مُوسی وَ عیسی وَ النَّبِیُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لا نُفَرِّقُ بَیْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ *وَ مَنْ یَبْتَغِ غَیْرَ الْإِسْلامِ دیناً فَلَنْ یُقْبَلَ مِنْهُ وَ هُوَ فِی الْآخِرَهِ مِنَ الْخاسِرینَ *کَیْفَ یَهْدِی اللَّهُ قَوْماً کَفَرُوا بَعْدَ إیمانِهِمْ وَ شَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَ جاءَهُمُ الْبَیِّناتُ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمینَ.» – . آل عمران / ۵۹ – ۸۶ –

{در واقع، مَثَلِ عیسی نزد خدا همچون مَثَلِ [خلقت] آدم است [که] او را از خاک آفرید سپس بدو گفت: «باش» پس وجود یافت. [آنچه درباره عیسی گفته شد] حق [و] از جانب پروردگار تو است. پس، از تردیدکنندگان مباش. پس هر که در این [باره] پس از دانشی که تو را [حاصل] آمده، با تو محاجه کند، بگو: «بیایید پسرانمان و پسرانتان، و زنانمان و زنانتان، و ما خویشان نزدیک و شما خویشان نزدیک خود را فرا خوانیم سپس مباهله کنیم، و لعنت خدا را بر دروغگویان قرار دهیم.» آری، داستان درست [مسیح] همین است و معبودی جز خدا نیست، و خداست که در واقع، همان شکست ناپذیر حکیم است. پس اگر رویگردان شدند، همانا خداوند به [حال] مفسدان داناست. بگو: «ای اهل کتاب، بیایید بر سر سخنی که میان ما و شما یکسان است بایستیم که: جز خدا را نپرستیم و چیزی را شریک او نگردانیم، و بعضی از ما بعضی دیگر را به جای خدا به خدایی نگیرد.» پس اگر [از این پیشنهاد] اعراض کردند، بگویید: «شاهد باشید که ما مسلمانیم [نه شما].» ای اهل کتاب، چرا درباره ابراهیم محاجه می کنید با آنکه تورات و انجیل بعد از او نازل شده است؟ آیا تعقل نمی کنید؟ هان، شما [اهل کتاب] همانان هستید که درباره آنچه نسبت به آن دانشی داشتید محاجه کردید، پس چرا در مورد چیزی که بدان دانشی ندارید محاجه می کنید؟ با آنکه خدا می داند و شما نمی دانید. ابراهیم نه یهودی بود و نه نصرانی، بلکه حق گرایی فرمانبردار بود، و از مشرکان نبود. در حقیقت، نزدیکترین مردم به ابراهیم، همان کسانی هستند که او را پیروی کرده اند، و [نیز] این پیامبر و کسانی که [به آیین او] ایمان آورده اند و خدا سرور مؤمنان است. گروهی از اهل کتاب آرزو می کنند کاش شما را گمراه می کردند، در صورتی که جز خودشان [کسی] را گمراه نمی کنند و نمی فهمند. ای اهل کتاب، چرا به آیات خدا کفر می ورزید با آنکه خود [به درستی آن] گواهی می دهید؟ ای اهل کتاب، چرا حق را به باطل درمی آمیزید

و حقیقت را کتمـان می کنیـد، با اینکه خود می دانیـد؟ و جماعتی از اهل کتاب گفتنـد: «در آغاز روز به آنچه بر مؤمنان نازل شـد، ایمان بیاوریـد، و در پایان [روز] انکار کنیـد شایـد آنان [از اسـلام] برگردنـد.» و [گفتنـد:] «جز به کسـی که دین شـما را پیروی کنـد، ایمان نیاوریـد - بگو: «هـدایت، هـدایت خـداست» - مبادا به کسـی نظیر آنچه به شـما داده شده، داده شود، یا در پیشگاه پروردگارتـان با شـما محاجه کننـد.» بگو: « [این] تفضل به دست خـداست آن را به هر کس که بخواهـد می دهـد، و خداونـد، گشایشـگر داناست. رحمت خود را به هر کس که بخواهـد مخصوص می گرداند، و خداوند دارای بخشـش بزرگ است. و از اهل کتاب، کسی است که اگر او را بر مال فراوانی امین شمری، آن را به تو برگرداند و از آنان کسی است که اگر او را بر دیناری امین شمری، آن را به تو نمی پردازد، مگر آنکه دایماً بر [سرِ] وی به پا ایستی. این بدان سبب است که آنان [به پنـدار خود] گفتنـد: «در مورد کسـانی که کتاب آسـمانی ندارنـد، بر زیان ما راهی نیست.» و بر خـدا دروغ می بندنـد با اینکه خودشان [هم] می داننـد. آری، هر که به پیمان خود وفا کنـد، و پرهیزگاری نمایـد، بی تردید خداوند، پرهیزگاران را دوسـت دارد. کسانی که پیمان خـدا و سوگنـدهای خود را به بهای ناچیزی می فروشـند، آنان را در آخرت بهره ای نیست و خـدا روز قیـامت با آنان سـخن نمی گویـد، و به ایشان نمی نگرد، و پاکشان نمی گردانـد، و عـذابی دردناك خواهنـد داشت. و از میان آنـان گروهی هسـتند که زبان خود را به [خوانـدن] کتاب [تحریف شـده ای] می پیچاننـد، تا آن [بربافته] را از [مطالب] کتاب [آسـمانی] پنداریـد، با اینکه آن از کتاب [آسـمانی] نیست و می گویند: «آن از جانب خداست»، در صورتی که از جانب خدا نیست و بر خـدا دروغ می بندنـد، با اینکه خودشان [هم] می داننـد. هیچ بشـری را نسـزد که خدا به او کتاب و حکم و پیامبری بدهد سـپس او به مردم بگوید: «به جای خدا، بندگان من باشـید.» بلکه [باید بگوید:] «به سبب آنکه کتاب [آسمانی] تعلیم می دادیـد و از آن رو که درس می خواندیـد، علمای دین باشـید.» و [نیز] شـما را فرمان نخواهـد داد که فرشـتگان و پیامبران را به خـدایی بگیریـد. آیـا پس از آنکه سـر به فرمـان [خـدا] نهـاده ایـد [بـاز] شـما را به کفر وامی دارد؟ و [یاد کن] هنگامی را که خداوند از پیامبران پیمان گرفت که هر گاه به شما کتاب و حکمتی دادم، سپس شما را فرستاده ای آمد که آنچه را با شماست تصدیق کرد، البته به او ایمان بیاورید و حتماً یاریش کنید. [آن گاه] فرمود: «آیا اقرار کردید و در این باره پیمانم را پذیرفتید؟» گفتند: «آری، اقرار کردیم.» فرمود: «پس گواه باشید و من با شما از گواهانم.» پس، کسانی که بعد از این [پیمان] روی برتابند آنان، خود، نافرمانانند. آیا جز دین خدا را می جویند؟ با آنکه هر که در آسـمانها و زمین است خواه و ناخواه سـر به فرمان او نهاده است، و به سوی او بازگردانیده می شوند. بگو: «به خدا و آنچه بر ما نازل شده، و آنچه بر ابراهیم و اسـماعیل و اسحاق و یعقوب و اسـباط نازل گردیده، و آنچه به موسی و عیسی و انبیای [دیگر] از جانب پروردگارشان داده شده، گرویدیم [و] میان هیچ یك از آنان فرق نمی گذاریم و ما او را فرمانبرداریم. و هر که جز اسلام، دینی [دیگر] جوید، هرگز از وی پذیرفته نشود، و وی در آخرت از زیانکـاران است. چگـونه خداونـد، قومی را که بعـد از ایمانشـان کـافر شدنـد، هـدایت می کنـد؟ بـا آنکه شهادت دادند که این رسول، بر حق است و برایشان دلایل روشن آمد، و خداوند قوم بیدادگر را هدایت نمی کند.}

- «كُلُّ الطَّعامِ كـانَ حِلاًّ لِبَنِی إِسْرائیلَ إِلاَّ ما حَرَّمَ إِسْرائیلُ عَلی نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْراةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْراةِ فَاتْلُوها إِنْ كُنْتُمْ صادِقِینَ *فَمَنِ افْتَری عَلَی اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ فَأُولئِكَ هُمُ الظّالِمُونَ *قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْراهِیمَ حَنِیفاً وَ ما كانَ مِنَ الْمُشْرِكِینَ.» - . آل عمران / ۹۳ - ۹۵ -

{همه خوراکیها بر فرزندان اسرائیل حلال بود، جز آنچه پیش از نزول تورات، اسرائیل [یعقوب] بر خویشتن حرام ساخته بود.

بگو: «اگر [جز این است و] راست می گویید، تورات را بیاورید و آن را بخوانید.» پس کسانی که بعد از این، بر خدا دروغ بندند، آنان خود ستمکارانند. بگو: «خدا راست گفت. پس، از آیین ابراهیم که حق گرا بود و از مشرکان نبود، پیروی کنید.»}

ص: ۹

- «قُلْ يا أَهْلَ الْكِتابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآياتِ اللَّهِ وَ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلى ما تَعْمَلُونَ *قُلْ يا أَهْلَ الْكِتابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَها عِوَجاً وَ أَنْتُمْ شُهَداءُ وَ مَا اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ *يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فَرِيقاً مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمانِكُمْ كافِرِينَ *وَ كَيْفَ تَكْفُرُونَ وَ أَنْتُمْ تُتْلى عَلَيْكُمْ آياتُ اللَّهِ وَ فِيكُمْ رَسُولُهُ وَ مَنْ يَعْتَصِمْ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ.» - . آل عمران / ۹۸ - ۱۰۱ -

{بگو: «ای اهل کتاب، چرا به آیات خدا کفر می ورزید؟ با آنکه خدا بر آنچه می کنید گواه است.» بگو: «ای اهل کتاب، چرا کسی را که ایمان آورده است، از راه خدا باز می دارید و آن [راه] را کج می شمارید، با آنکه خود [به راستیِ آن] گواهید؟» و خدا از آنچه می کنید غافل نیست. ای کسانی که ایمان آورده اید، اگر از فرقه ای از اهل کتاب فرمان برید، شما را پس از ایمانتان به حال کفر برمی گردانند. و چگونه کفر می ورزید، با اینکه آیات خدا بر شما خوانده می شود و پیامبر او میان شماست؟ و هر کس به خدا تمسک جوید، قطعاً به راه راست هدایت شده است.}

- «وَ لَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتابِ لَكانَ خَيْراً لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَ أَكْثَرُهُمُ الْفاسِقُونَ *لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلاَّ أَذىً وَ إِنْ يُقاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبارَ ثُمَّ لا يُنْصَرُونَ *ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ أَيْنَ ما ثُقِفُوا إِلاَّ بِحَبْلٍ مِنَ اللَّهِ وَ حَبْلٍ مِنَ النَّاسِ وَ باؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَ ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذلِكَ بِأَنَّهُمْ كانُوا يَكْفُرُونَ بِآياتِ اللَّهِ وَ يَقْتُلُونَ الْأَنْبِياءَ بِغَيْرِ حَقٍّ ذلِكَ بِما عَصَوْا وَ كانُوا يَعْتَدُونَ *لَيْسُوا سَواءً مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ أُمَّةٌ قائِمَةٌ يَتْلُونَ آياتِ اللَّهِ آناءَ اللَّيْلِ وَ هُمْ يَسْجُدُونَ *يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ يُسارِعُونَ فِي الْخَيْراتِ وَ أُولئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ.» - . آل عمران ۱۱۰ - ۱۱۴ -

{و اگر اهل کتاب ایمان آورده بودند قطعاً برایشان بهتر بود. برخی از آنان مؤمنند و [لی] بیشترشان نافرمانند. جز آزاری [اندک] هرگز به شما زیانی نخواهند رسانید و اگر با شما بجنگند، به شما پشت نمایند، سپس یاری نیابند. هر کجا یافته شوند، به خواری دچار شده اند - مگر آنکه به پناه امان خدا و زینهار مردم [روند] - و به خشمی از خدا گرفتار آمدند، و [مُهر] بینوایی بر آنان زده شد. این بدان سبب بود که به آیات خدا کفر می ورزیدند و پیامبران را بناحق می کشتند. [و نیز] این [عقوبت] به سزای آن بود که نافرمانی کردند و از اندازه درمی گذرانیدند. [ولی همه آنان] یکسان نیستند. از میان اهل کتاب، گروهی درستکردارند که آیات الهی را در دل شب می خوانند و سر به سجده می نهند. به خدا و روز قیامت ایمان دارند و به کار پسندیده فرمان می دهند و از کار ناپسند بازمی دارند و در کارهای نیک شتاب می کنند، و آنان از شایستگانند.}

- «لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَ نَحْنُ أَغْنِياءُ سَنَكْتُبُ ما قالُوا وَ قَتْلَهُمُ الْأَنْبِياءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَ نَقُولُ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ *ذلِكَ بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَ أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلاَّمٍ لِلْعَبِيدِ *الَّذِينَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنا أَلاَّ نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِيَنا بِقُرْبانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّناتِ وَ بِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ *فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ جاؤُ بِالْبَيِّناتِ وَ الزُّبُرِ وَ الْكِتابِ الْمُنِيرِ *كُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ الْمَوْتِ وَ إِنَّما تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَ

أَدْخِلَ الْجَنَّهَ فَقَدْ فازَ وَ مَا الْحَياهُ الدُّنْيا إِلاَّ مَتاعُ الْغُرُورِ *لَتُبْلَوُنَّ فی أَمْوالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ وَ لَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذينَ أُوتُوا الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَ مِنَ الَّذينَ أَشْرَكُوا أَذیً كَثيراً وَ إِنْ تَصْبِرُوا وَ تَتَّقُوا فَإِنَّ ذلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ *وَ إِذْ أَخَذَ اللَّهُ ميثاقَ الَّذينَ أُوتُوا الْكِتابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَ لا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَراءَ ظُهُورِهِمْ وَ اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَناً قَليلاً فَبِئْسَ ما يَشْتَرُونَ *لا تَحْسَبَنَّ الَّذينَ يَفْرَحُونَ بِما أَتَوْا وَ يُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِما لَمْ يَفْعَلُوا فَلا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفازَهٍ مِنَ الْعَذابِ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَليمٌ *وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ اللَّهُ عَلی كُلِّ شَيْ ءٍ قَديرٌ. - . آل عمران / ۱۸۱ - ۱۸۹ -

{مسلماً خداوند، سخن كسانی را كه گفتند: «خدا نيازمند است و ما توانگريم»، شنيد. به زودی آنچه را گفتند، و بناحق كشتنِ آنان پيامبران را، خواهيم نوشت و خواهيم گفت: «بچشيد عذابِ سوزان را.» اين [عقوبت] به خاطر كار و كردار پيشين شماست، [و گر نه] خداوند هرگز نسبت به بندگان [خود] بيدادگر نيست. همانان كه گفتند: «خدا با ما پيمان بسته كه به هيچ پيامبری ايمان نياوريم تا برای ما قربانيی بياورد كه آتش [آسمانی] آن را [به نشانه قبول] بسوزاند.» بگو: «قطعاً پيش از من، پيامبرانی بودند كه دلايل آشكار را با آنچه گفتيد، برای شما آوردند. اگر راست می گوييد، پس چرا آنان را كشتيد؟» پس اگر تو را تكذيب كردند، [بدان كه] پيامبرانی [هم] كه پيش از تو، دلايل روشن و نوشته ها و كتاب روشن آورده بودند، تكذيب شدند. هر جانداری چشنده [طعم] مرگ است، و همانا روز رستاخيز پاداشهايتان به طور كامل به شما داده می شود. پس هر كه را از آتش به دور دارند و در بهشت درآورند قطعاً كامياب شده است و زندگی دنيا جز مايه فريب نيست. قطعاً در مالها و جانهايتان آزموده خواهيد شد، و از كسانی كه پيش از شما به آنان كتاب داده شده و [نيز] از كسانی كه به شرك گراييده اند، [سخنان دل] آزار بسياری خواهيد شنيد، و [لی] اگر صبر كنيد و پرهيزگاری نماييد، اين [ايستادگی] حاكی از عزم استوار [شما] در كارهاست. و [ياد كن] هنگامی را كه خداوند از كسانی كه به آنان كتاب داده شده، پيمان گرفت كه حتماً بايد آن را [به وضوح] برای مردم بيان نماييد و كتمانش مكنيد. پس، آن [عهد] را پشتِ سرِ خود انداختند و در برابر آن، بهايی ناچيز به دست آوردند، و چه بد معامله ای كردند. البته گمان مبر كسانی كه بدانچه كرده اند شادمانی می كنند و دوست دارند

ص: ۱۰

به آنچه نكرده اند مورد ستايش قرار گيرند، قطعاً گمان مَبَر كه برای آنان نجاتی از عذاب است، [كه] عذابی دردناک خواهند داشت. و فرمانروايیِ آسمانها و زمين از آنِ خداست، و خداوند بر هر چيزی تواناست.}

وَ إِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خاشِعينَ لِلَّهِ لا يَشْتَرُونَ بِآياتِ اللَّهِ ثَمَناً قَليلًا أُولئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَريعُ الْحِسابِ.» - . آل عمران / ۱۹۹ -

{و البته از ميان اهل كتاب كسانی هستند كه به خدا و بدانچه به سوی شما نازل شده و به آنچه به سوی خودشان فرود آمده ايمان دارند، در حالی كه در برابر خدا خاشعند، و آيات خدا را به بهای ناچيزی نمی فروشند. اينانند كه نزد پروردگارشان پاداش خود را خواهند داشت. آری! خدا زود شمار است.}

- «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذينَ أُوتُوا نَصيباً مِنَ الْكِتابِ يَشْتَرُونَ الضَّلالَهَ وَ يُريدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبيلَ *وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدائِكُمْ وَ كَفی بِاللَّهِ وَلِيًّا

وَ كَفی بِاللَّهِ نَصیراً*مِنَ الَّذینَ هادُوا یُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَواضِعِهِ وَ یَقُولُونَ سَمِعْنا وَ عَصَیْنا وَ اسْمَعْ غَیْرَ مُسْمَعٍ وَ راعِنا لَیًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَ طَعْناً فِی الدِّینِ وَ لَوْ أَنَّهُمْ قالُوا سَمِعْنا وَ أَطَعْنا وَ اسْمَعْ وَ انْظُرْنا لَكانَ خَیْراً لَهُمْ وَ أَقْوَمَ وَ لكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلا یُؤْمِنُونَ إِلاَّ قَلیلاً*یا أَیُّهَا الَّذینَ أُوتُوا الْكِتابَ آمِنُوا بِما نَزَّلْنا مُصَدِّقاً لِما مَعَكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً فَنَرُدَّها عَلی أَدْبارِها أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَما لَعَنَّا أَصْحابَ السَّبْتِ وَ كانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولاً*إِنَّ اللَّهَ لا یَغْفِرُ أَنْ یُشْرَكَ بِهِ وَ یَغْفِرُ ما دُونَ ذلِكَ لِمَنْ یَشاءُ وَ مَنْ یُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَری إِثْماً عَظیماً*أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذینَ یُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ یُزَكِّی مَنْ یَشاءُ وَ لا یُظْلَمُونَ فَتیلاً*انْظُرْ كَیْفَ یَفْتَرُونَ عَلَی اللَّهِ الْكَذِبَ وَ كَفی بِهِ إِثْماً مُبیناً*أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذینَ أُوتُوا نَصیباً مِنَ الْكِتابِ یُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَ الطَّاغُوتِ وَ یَقُولُونَ لِلَّذینَ كَفَرُوا هؤُلاءِ أَهْدی مِنَ الَّذینَ آمَنُوا سَبیلاً*أُولئِكَ الَّذینَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ مَنْ یَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصیراً*أَمْ لَهُمْ نَصیبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذاً لا یُؤْتُونَ النَّاسَ نَقیراً*أَمْ یَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلی ما آتاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَیْنا آلَ إِبْراهیمَ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ آتَیْناهُمْ مُلْكاً عَظیماً.» - . نساء / ۴۴ - ۵۴ -

{آیا به کسانی که بهره ای از کتاب یافته اند ننگریستی؟ گمراهی را می خرند و می خواهند شما [نیز] گمراه شوید. و خدا به [حالِ] دشمنان شما داناتر است. کافی است که خدا سرپرستِ [شما] باشد، و کافی است که خدا یاورِ [شما] باشد. برخی از آنان که یهودی اند، کلمات را از جاهای خود برمی گردانند، و با پیچانیدن زبان خود و به قصد طعنه زدن در دین [اسلام، با درآمیختن عبری به عربی] می گویند: «شنیدیم و نافرمانی کردیم و بشنو [که کاش] ناشنوا گردی.» و [نیز از روی استهزا می گویند:] «راعنا» [که در عربی یعنی: به ما التفات کن، ولی در عبری یعنی: خبیث ما،] و اگر آنان می گفتند: «شنیدیم و فرمان بردیم، و بشنو و به ما بنگر»، قطعاً برای آنان بهتر و درست تر بود، ولی خدا آنان را به علّت کفرشان لعنت کرد، در نتیجه جز [گروهی] اندک ایمان نمی آورند. ای کسانی که به شما کتاب داده شده است، به آنچه فرو فرستادیم و تصدیق کننده همان چیزی است که با شماست ایمان بیاورید، پیش از آنکه چهره هایی را محو کنیم و در نتیجه آنها را به قهقرا بازگردانیم یا هم چنان که «اصحاب سَبْت» را لعنت کردیم آنان را [نیز] لعنت کنیم، و فرمان خدا همواره تحقق یافته است. مسلّماً خدا، این را که به او شرک ورزیده شود نمی بخشاید و غیر از آن را برای هر که بخواهد می بخشاید، و هر کس به خدا شرک ورزد، به یقین گناهی بزرگ بربافته است. آیا به کسانی که خویشتن را پاک می شمارند ننگریسته ای؟ [چنین نیست،] بلکه خداست که هر که را بخواهد پاک می گرداند، و به قدر نخ روی هسته خرمایی ستم نمی بینند. ببین چگونه بر خدا دروغ می بندند. و بس است که این، یک گناهِ آشکار باشد. آیا کسانی را که از کتابِ [آسمانی] نصیبی یافته اند ندیده ای؟ که به «جِبت» و «طاغوت» ایمان دارند، و در باره کسانی که کفر ورزیده اند می گویند: «اینان از کسانی که ایمان آورده اند راه یافته ترند.»اینانند که خدا لعنتشان کرده، و هر که را خدا لعنت کند هرگز برای او یاوری نخواهی یافت.آیا آنان نصیبی

از حکومت دارند؟ [اگر هم داشتند،] به قدر نقطه پشت هسته خرمایی [چیزی] به مردم نمی دادند. بلکه به مردم، برای آنچه خدا از فضل خویش به آنان عطا کرده رشک می ورزند در حقیقت، ما به خاندان ابراهیم کتاب و حکمت دادیم، و به آنان ملکی بزرگ بخشیدیم.}

- «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذینَ یَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِما أُنْزِلَ إِلَیْكَ وَ ما أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ یُریدُونَ أَنْ یَتَحاكَمُوا إِلَی الطَّاغُوتِ وَ قَدْ أُمِرُوا أَنْ

يَكْفُرُوا بِهِ وَ يُرِيدُ الشَّيْطانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلالاً بَعيداً *وَ إِذا قيلَ لَهُمْ تَعالَوْا إِلى ما أَنْزَلَ اللَّهُ وَ إِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنافِقينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُوداً *فَكَيْفَ إِذا أَصابَتْهُمْ مُصيبَةٌ بِما قَدَّمَتْ أَيْديهِمْ ثُمَّ جاؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنا إِلاَّ إِحْساناً وَ تَوْفيقاً *أُولئِكَ الَّذينَ يَعْلَمُ اللَّهُ ما في قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَ عِظْهُمْ وَ قُلْ لَهُمْ في أَنْفُسِهِمْ قَوْلاً بَليغاً.» – . نساء / ۶۰ – ۶۳ –

{آیا ندیده ای کسانی را که می پندارند به آنچه به سوی تو نازل شده و [به] آنچه پیش از تو نازل گردیده، ایمان آورده اند [با این همه] می خواهند داوریِ میان خود را به سوی طاغوت ببرند، با آنکه قطعاً فرمان یافته اند که بدان کفر ورزند، و [لی] شیطان می خواهد آنان را به گمراهیِ دوری دراندازد. و چون به ایشان گفته شود: «به سوی آنچه خدا نازل کرده و به سوی پیامبر [او] بیایید»، منافقان را می بینی که از تو سخت، روی برمی تابند. پس چگونه، هنگامی که به [سزایِ] کار و کردار پیشینشان مصیبتی به آنان می رسد، نزد تو می آیند و به خدا سوگند می خورند که ما جز نیکویی و موافقت قصدی نداشتیم؟ اینان همان کسانند که خدا می داند چه در دل دارند. پس، از آنان روی برتاب، و [لی] پندشان ده، و با آنها سخنی رسا که در دلشان [مؤثّر] افتد، بگوی.}

– «وَ يَقُولُونَ طاعَةٌ فَإِذا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذي تَقُولُ وَ اللَّهُ يَكْتُبُ ما يُبَيِّتُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَ كَفى بِاللَّهِ وَكيلاً *أَ فَلا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَ لَوْ كانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فيهِ اخْتِلافاً كَثيراً *وَ إِذا جاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذاعُوا بِهِ وَ لَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَ إِلى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَ لَوْ لا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ لاَتَّبَعْتُمُ الشَّيْطانَ إِلاَّ قَليلاً .» – . نساء / ۸۱ – ۸۳ –

{و می گویند: فرمانبرداریم، ولی چون از نزد تو بیرون می روند، جمعی از آنان شبانه، جز آنچه تو می گویی تدبیر می کنند. و خدا آنچه را که شبانه در سر می پرورند، می نگارد. پس، از ایشان روی برتاب و بر خدا توکّل کن، و خدا بس کارساز است. آیا در [معانی] قرآن نمی اندیشند؟ اگر از جانب غیر خدا بود قطعاً در آن اختلاف بسیاری می یافتند. و چون خبری [حاکی] از ایمنی یا وحشت به آنان برسد، انتشارش دهند و اگر آن را به پیامبر و اولیای امر خود ارجاع کنند، قطعاً از میان آنان کسانی اند که [می توانند درست و نادرست] آن را دریابند، و اگر فضل خدا و رحمتِ او بر شما نبود، مسلّماً جز [شمارِ] اندکی، از شیطان پیروی می کردید.}

– «إِنْ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلاَّ إِناثاً وَ إِنْ يَدْعُونَ إِلاَّ شَيْطاناً مَريداً *لَعَنَهُ اللَّهُ وَ قالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبادِكَ نَصيباً مَفْرُوضاً *وَ لَأُضِلَّنَّهُمْ وَ لَأُمَنِّيَنَّهُمْ وَ لَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذانَ الْأَنْعامِ وَ لَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ وَ مَنْ يَتَّخِذِ الشَّيْطانَ وَلِيًّا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْراناً مُبيناً.» – . نساء / ۱۱۷ – ۱۱۹ –

{[مشرکان]، به جای او، جز بتهای مادینه را [به دعا] نمی خوانند، و جز شیطانِ سرکش را نمی خوانند. خدا لعنتش کند، [وقتی که] گفت: «بی گمان، از میان بندگانت نصیبی معیّن [برای خود] برخواهم گرفت. و آنان را سخت گمراه و دچار آرزوهای دور و دراز خواهم کرد، و وادارشان می کنم تا گوشهای دامها را شکاف دهند، و وادارشان می کنم تا آفریده خدا را دگرگون سازند.» و [لی] هر کس به جای خدا، شیطان را دوست [خدا] گیرد، قطعاً دستخوش زیان آشکاری شده است.}

– «لَيْسَ بِأَمانِيِّكُمْ وَ لا أَمانِيِّ أَهْلِ الْكِتابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءاً يُجْزَ بِهِ وَ لا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَ لا نَصيراً.» – . نساء / ۱۲۳ –

{[پاداش و کیفر] به دلخواه شما و به دلخواه اهل کتاب نیست هر کس بدی کند، در برابر آن کیفر می بیند، و جز خدا برای خود یار و مددکاری نمی یابد.}

- «یَسْئَلُکَ أَهْلُ الْکِتابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَیْهِمْ کِتاباً مِنَ السَّماءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسی أَکْبَرَ مِنْ ذلِکَ فَقالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُمُ الْبَیِّناتُ فَعَفَوْنا عَنْ ذلِکَ وَ آتَیْنا مُوسی سُلْطاناً مُبیناً *وَ رَفَعْنا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمیثاقِهِمْ وَ قُلْنا لَهُمُ ادْخُلُوا الْبابَ سُجَّداً وَ قُلْنا لَهُمْ لا تَعْدُوا فِی السَّبْتِ وَ أَخَذْنا مِنْهُمْ میثاقاً غَلیظاً *فَبِما نَقْضِهِمْ میثاقَهُمْ وَ کُفْرِهِمْ بِآیاتِ اللَّهِ وَ قَتْلِهِمُ الْأَنْبِیاءَ بِغَیْرِ حَقٍّ وَ قَوْلِهِمْ قُلُوبُنا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَیْها بِکُفْرِهِمْ فَلا یُؤْمِنُونَ إِلاَّ قَلیلاً *وَ بِکُفْرِهِمْ وَ قَوْلِهِمْ عَلی مَرْیَمَ بُهْتاناً عَظیماً *وَ قَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسیحَ عیسَی ابْنَ مَرْیَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَ ما قَتَلُوهُ وَ ما صَلَبُوهُ وَ لکِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَ إِنَّ الَّذینَ اخْتَلَفُوا فیهِ لَفی شَکٍّ مِنْهُ ما لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلاَّ اتِّباعَ الظَّنِّ وَ ما قَتَلُوهُ یَقیناً *بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَیْهِ وَ کانَ اللَّهُ عَزیزاً حَکیماً *وَ إِنْ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ إِلاَّ لَیُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَ یَوْمَ الْقِیامَةِ یَکُونُ عَلَیْهِمْ شَهیداً *فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذینَ هادُوا حَرَّمْنا عَلَیْهِمْ طَیِّباتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَ بِصَدِّهِمْ عَنْ سَبیلِ اللَّهِ کَثیراً *وَ أَخْذِهِمُ الرِّبَوا وَ قَدْ نُهُوا عَنْهُ وَ أَکْلِهِمْ أَمْوالَ النَّاسِ بِالْباطِلِ وَ أَعْتَدْنا لِلْکافِرینَ مِنْهُمْ عَذاباً أَلیماً *لکِنِ الرَّاسِخُونَ فِی الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَ الْمُؤْمِنُونَ یُؤْمِنُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَیْکَ وَ ما أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِکَ وَ الْمُقیمینَ الصَّلاةَ وَ الْمُؤْتُونَ الزَّکاةَ وَ الْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ أُولئِکَ سَنُؤْتیهِمْ أَجْراً عَظیماً.» - . نساء / ۱۵۳ - ۱۶۲ -

{اهل کتاب از تو می خواهند که کتابی از آسمان [یکباره] بر آنان فرود آوری.

ص: ۱۲

البتّه از موسی بزرگتر از این را خواستند و گفتند: «خدا را آشکارا به ما بنمای.» پس به سزای ظلمشان صاعقه آنان را فرو گرفت. سپس، بعد از آنکه دلایل آشکار برایشان آمد، گوساله را [به پرستش] گرفتند، و ما از آن هم درگذشتیم و به موسی برهانی روشن عطا کردیم. و کوه طور را به یادبود پیمان [با] آنان، بالای سرشان افراشته داشتیم و به آنان گفتیم: «سجده کنان از در درآیید» و [نیز] به آنان گفتیم: «در روز شنبه تجاوز مکنید.» و از ایشان پیمانی استوار گرفتیم. پس به [سزای] پیمان شکنی شان، و انکارشان نسبت به آیات خدا، و کشتار ناحقّ آنان [از] انبیا، و گفتارشان که: «دلهای ما در غلاف است» [لعنتشان کردیم] بلکه خدا به خاطر کفرشان بر دلهایشان مُهر زده و در نتیجه جز شماری اندک [از ایشان] ایمان نمی آورند. و [نیز] به سزای کفرشان و آن تهمت بزرگی که به مریم زدند، و گفته ایشان که: «ما مسیح، عیسی بن مریم، پیامبر خدا را کشتیم»، و حال آنکه آنان او را نکشتند و مصلوبش نکردند، لیکن امر بر آنان مشتبه شد و کسانی که در باره او اختلاف کردند، قطعاً در مورد آن دچار شکّ شده اند و هیچ علمی بدان ندارند، جز آنکه از گمان پیروی می کنند، و یقیناً او را نکشتند. بلکه خدا او را به سوی خود بالا بُرد، و خدا توانا و حکیم است. و از اهلِ کتاب، کسی نیست مگر آنکه پیش از مرگ خود حتماً به او ایمان می آورد، و روز قیامت [عیسی نیز] بر آنان شاهد خواهد بود. پس به سزای ستمی که از یهودیان سر زَد و به سبب آنکه [مردم را] بسیار از راه خدا باز داشتند، چیزهای پاکیزه ای را که بر آنان حلال شده بود حرام گردانیدیم و [به سبب] ربا گرفتنشان- با آنکه از آن نهی شده بودند- و به ناروا مال مردم خوردنشان، و ما برای کافران آنان عذابی دردناک آماده کرده ایم. لیکن راسخان آنان در دانش، و مؤمنان، به آنچه بر تو نازل شده و به آنچه پیش از تو نازل گردیده ایمان دارند و خوشا بر نمازگزاران، و زکات دهندگان و ایمان آورندگان به خدا و روز بازپسین که به زودی به آنان پاداشی بزرگ

خواهیم داد.}

- «یا أَیُّهَا النَّاسُ قَدْ جاءَکُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّکُمْ فَآمِنُوا خَیْراً لَکُمْ وَ إِنْ تَکْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ ما فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ کانَ اللَّهُ عَلیماً حَکیماً *یا أَهْلَ الْکِتابِ لا تَغْلُوا فی دینِکُمْ وَ لا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلاَّ الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسیحُ عیسَى ابْنُ مَرْیَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَ کَلِمَتُهُ أَلْقاها إِلى مَرْیَمَ وَ رُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ وَ لا تَقُولُوا ثَلاثَةٌ انْتَهُوا خَیْراً لَکُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلهٌ واحِدٌ سُبْحانَهُ أَنْ یَکُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ وَ کَفى بِاللَّهِ وَکیلاً *لَنْ یَسْتَنْکِفَ الْمَسیحُ أَنْ یَکُونَ عَبْداً لِلَّهِ وَ لاَ الْمَلائِکَةُ الْمُقَرَّبُونَ وَ مَنْ یَسْتَنْکِفْ عَنْ عِبادَتِهِ وَ یَسْتَکْبِرْ فَسَیَحْشُرُهُمْ إِلَیْهِ جَمیعاً *فَأَمَّا الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَیُوَفِّیهِمْ أُجُورَهُمْ وَ یَزیدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَ أَمَّا الَّذینَ اسْتَنْکَفُوا وَ اسْتَکْبَرُوا فَیُعَذِّبُهُمْ عَذاباً أَلیماً وَ لا یَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِیًّا وَ لا نَصیراً *یا أَیُّهَا النَّاسُ قَدْ جاءَکُمْ بُرْهانٌ مِنْ رَبِّکُمْ وَ أَنْزَلْنا إِلَیْکُمْ نُوراً مُبیناً *فَأَمَّا الَّذینَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ اعْتَصَمُوا بِهِ فَسَیُدْخِلُهُمْ فی رَحْمَةٍ مِنْهُ وَ فَضْلٍ وَ یَهْدیهِمْ إِلَیْهِ صِراطاً مُسْتَقیماً *یَسْتَفْتُونَکَ قُلِ اللَّهُ یُفْتیکُمْ فِی الْکَلالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَکَ لَیْسَ لَهُ وَلَدٌ وَ لَهُ أُخْتٌ فَلَها نِصْفُ ما تَرَکَ وَ هُوَ یَرِثُها إِنْ لَمْ یَکُنْ لَها وَلَدٌ فَإِنْ کانَتَا اثْنَتَیْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثانِ مِمَّا تَرَکَ وَ إِنْ کانُوا إِخْوَةً رِجالاً وَ نِساءً فَلِلذَّکَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَیَیْنِ یُبَیِّنُ اللَّهُ لَکُمْ أَنْ تَضِلُّوا وَ اللَّهُ بِکُلِّ شَیْءٍ عَلیمٌ.» - . نساء / ۱۷۰ - ۱۷۶ -

{ای مردم، آن پیامبر [موعود]، حقیقت را از سوی پروردگارتان برای شما آورده است. پس ایمان بیاورید که برای شما بهتر است. و اگر کافر شوید [بدانید که] آنچه در آسمانها و زمین است از آنِ خداست، و خدا دانای حکیم است. ای اهل کتاب، در دین خود غلوّ مکنید، و در باره خدا جز [سخنِ] درست مگویید. مسیح، عیسی بن مریم، فقط پیامبر خدا و کلمه اوست که آن را به سوی مریم افکنده و روحی از جانب اوست. پس به خدا و پیامبرانش ایمان بیاورید و نگویید [خدا] سه گانه است. باز ایستید که برای شما بهتر است. خدا فقط معبودی یگانه است. منزّه از آن است که برای او فرزندی باشد. آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آنِ اوست، و خداوند بس کارساز است. مسیح از اینکه بنده خدا باشد هرگز ابا نمی ورزد، و فرشتگان مقرّب [نیز ابا ندارند] و هر کس از پرستش او امتناع ورزد و بزرگی فروشد، به زودی همه آنان را به سوی خود گرد می آورد. امّا کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، پاداششان را به تمام [و کمال] خواهد داد، و از فضل خود به ایشان افزونتر می بخشد. و امّا کسانی که امتناع ورزیده و بزرگی فروخته اند، آنان را به عذابی دردناک دچار می سازد و در برابر خدا برای خود یار و یاوری نخواهند یافت. ای مردم، در حقیقت برای شما از جانب پروردگارتان برهانی آمده است، و ما به سوی شما نوری تابناک فرو فرستاده ایم. و امّا کسانی که به خدا گرویدند و به او تمسّک جستند،

به زودی [خدا] آنان را در جوار رحمت و فضلی از جانب خویش درآورد، و ایشان را به سوی خود، به راهی راست هدایت کند. از تو [در باره کلاله] فتوا می طلبند بگو: «خدا در باره کلاله فتوا می دهد: اگر مردی بمیرد و فرزندی نداشته باشد، و خواهری داشته باشد، نصفِ میراث از آنِ اوست. و آن [مرد نیز] از او ارث می برد، اگر برای او [خواهر] فرزندی نباشد. پس اگر [ورثه فقط] دو خواهر باشند، دو سوم میراث برای آن دو است، و اگر [چند] خواهر و برادرند، پس نصیب مرد، مانند نصیب دو زن است. خدا برای شما توضیح می دهد تا مبادا گمراه شوید، و خداوند به هر چیزی داناست.}

- «فَبِما نَقْضِهِمْ میثاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَ جَعَلْنا قُلُوبَهُمْ قاسِیَةً یُحَرِّفُونَ الْکَلِمَ عَنْ مَواضِعِهِ وَ نَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُکِّرُوا بِهِ وَ لا تَزالُ تَطَّلِعُ عَلى

خائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلاَّ قَليلاً مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنينَ *وَ مِنَ الَّذينَ قالُوا إِنَّا نَصارى أَخَذْنا ميثاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنا بَيْنَهُمُ الْعَداوَةَ وَ الْبَغْضاءَ إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ وَ سَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِما كانُوا يَصْنَعُونَ *يا أَهْلَ الْكِتابِ قَدْ جاءَكُمْ رَسُولُنا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثيراً مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتابِ وَ يَعْفُوا عَنْ كَثيرٍ قَدْ جاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَ كِتابٌ مُبينٌ *يَهْدي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوانَهُ سُبُلَ السَّلامِ وَ يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَ يَهْديهِمْ إِلى صِراطٍ مُسْتَقيمٍ *لَقَدْ كَفَرَ الَّذينَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً إِنْ أَرادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَ أُمَّهُ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ جَميعاً وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَيْنَهُما يَخْلُقُ ما يَشاءُ وَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ *وَ قالَتِ الْيَهُودُ وَ النَّصارى نَحْنُ أَبْناءُ اللَّهِ وَ أَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشاءُ وَ يُعَذِّبُ مَنْ يَشاءُ وَ لِلَّهِ مُلْكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَيْنَهُما وَ إِلَيْهِ الْمَصيرُ *يا أَهْلَ الْكِتابِ قَدْ جاءَكُمْ رَسُولُنا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ أَنْ تَقُولُوا ما جاءَنا مِنْ بَشيرٍ وَ لا نَذيرٍ فَقَدْ جاءَكُمْ بَشيرٌ وَ نَذيرٌ وَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَديرٌ.» - . [1] مائده / ۱۳- ۱۹ -

{پس به [سزای] پیمان شکستنشان لعنتشان کردیم و دلهایشان را سخت گردانیدیم. [به طوری که] کلمات را از مواضع خود تحریف می کنند، و بخشی از آنچه را بدان اندرز داده شده بودند به فراموشی سپردند. و تو همواره بر خیانتی از آنان آگاه می شوی، مگر [شماری] اندک از ایشان [که خیانتکار نیستند]. پس، از آنان درگذر و چشم پوشی کن که خدا نیکوکاران را دوست می دارد. و از کسانی که گفتند: «ما نصرانی هستیم»، از ایشان [نیز] پیمان گرفتیم، و [لی] بخشی از آنچه را بدان اندرز داده شده بودند فراموش کردند، و ما [هم] تا روز قیامت میانشان دشمنی و کینه افکندیم، و به زودی خدا آنان را از آنچه می کرده اند [و می ساخته اند] خبر می دهد. ای اهل کتاب، پیامبر ما به سوی شما آمده است که بسیاری از چیزهایی از کتاب [آسمانی خود] را که پوشیده می داشتید برای شما بیان می کند، و از بسیاری [خطاهای شما] درمی گذرد. قطعاً برای شما از جانب خدا روشنایی و کتابی روشنگر آمده است. خدا هر که را از خشنودی او پیروی کند، به وسیله آن [کتاب] به راه های سلامت رهنمون می شود، و به توفیق خویش، آنان را از تاریکیها به سوی روشنایی بیرون می برد و به راهی راست هدایتشان می کند. کسانی که گفتند: «خدا همان مسیح پسر مریم است» مسلّماً کافر شده اند. بگو: اگر [خدا] اراده کند که مسیح پسر مریم و مادرش و هر که را که در زمین است، جملگی به هلاکت رساند، چه کسی در مقابل خدا اختیاری دارد؟ فرمانروایی آسمانها و زمین و آنچه میان آن دو است از آن خداست. هر چه بخواهد می آفریند، و خدا بر هر چیزی تواناست. و یهودان و ترسایان گفتند: «ما پسران خدا و دوستان او هستیم.» بگو: «پس چرا شما را به [کیفر] گناهانتان عذاب می کند؟ نه،] بلکه شما [هم] بشرید از جمله کسانی که آفریده است. هر که را بخواهد می آمرزد، و هر که را بخواهد عذاب می کند، و فرمانروایی آسمانها و زمین و آنچه میان آن دو می باشد از آن خداست، و بازگشت [همه] به سوی اوست.» ای اهل کتاب، پیامبر ما به سوی شما آمده که در دوران فترت رسولان [حقایق را] برای شما بیان می کند، تا مبادا [روز قیامت] بگویید: «برای ما بشارتگر و هشداردهنده ای نیامد.» پس قطعاً برای شما بشارتگر و هشداردهنده ای آمده است. و خدا بر هر چیزی تواناست.}

- «وَ قالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْديهِمْ وَ لُعِنُوا بِما قالُوا بَلْ يَداهُ مَبْسُوطَتانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشاءُ وَ لَيَزيدَنَّ كَثيراً مِنْهُمْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْياناً وَ كُفْراً وَ أَلْقَيْنا بَيْنَهُمُ الْعَداوَةَ وَ الْبَغْضاءَ إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ كُلَّما أَوْقَدُوا ناراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَ يَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَساداً وَ اللَّهُ لا يُحِبُّ الْمُفْسِدينَ *وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتابِ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَكَفَّرْنا عَنْهُمْ سَيِّئاتِهِمْ وَ لَأَدْخَلْناهُمْ جَنَّاتِ النَّعيمِ *وَ لَوْ أَنَّهُمْ أَقامُوا التَّوْراةَ وَ الْإِنْجيلَ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ وَ كَثيرٌ مِنْهُمْ ساءَ

ما يَعْمَلُونَ.» – . مائده / ۶۴ – ۶۶ –

{و یهود گفتند: «دست خدا بسته است.» دستهای خودشان بسته باد. و به [سزای] آنچه گفتند، از رحمت خدا دور شوند. بلکه هر دو دست او گشاده است، هر گونه بخواهد می بخشد. و قطعاً آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو فرود آمده، بر طغیان و کفر بسیاری از ایشان خواهد افزود، و تا روز قیامت میانشان دشمنی و کینه افکندیم. هر بار که آتشی برای پیکار برافروختند، خدا آن را خاموش ساخت. و در زمین برای فساد می کوشند. و خدا مفسدان را دوست نمی دارد. و اگر اهل کتاب ایمان آورده

ص: ۱۴

و پرهیزگاری کرده بودند، قطعاً گناهانشان را می زدودیم و آنان را به بوستانهای پر نعمت درمی آوردیم. و اگر آنان به تورات و انجیل و آنچه از جانب پروردگارشان به سویشان نازل شده است، عمل می کردند، قطعاً از بالای سرشان [برکات آسمانی] و از زیر پاهایشان [برکات زمینی] برخوردار می شدند. از میان آنان گروهی میانه رو هستند، و بسیاری از ایشان بد رفتار می کنند.}

– «قُلْ يا أَهْلَ الْكِتابِ لَسْتُمْ عَلى شَيْ ءٍ حَتَّى تُقيمُوا التَّوْراةَ وَ الْإِنْجيلَ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَ لَيَزيدَنَّ كَثيراً مِنْهُمْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْياناً وَ كُفْراً فَلا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرينَ *إِنَّ الَّذينَ آمَنُوا وَ الَّذينَ هادُوا وَ الصَّابِئُونَ وَ النَّصارى مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ عَمِلَ صالِحاً فَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ *لَقَدْ أَخَذْنا ميثاقَ بَني إِسْرائيلَ وَ أَرْسَلْنا إِلَيْهِمْ رُسُلاً كُلَّما جاءَهُمْ رَسُولٌ بِما لا تَهْوى أَنْفُسُهُمْ فَريقاً كَذَّبُوا وَ فَريقاً يَقْتُلُونَ *وَ حَسِبُوا أَلاَّ تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا وَ صَمُّوا ثُمَّ تابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَ صَمُّوا كَثيرٌ مِنْهُمْ وَ اللَّهُ بَصيرٌ بِما يَعْمَلُونَ *لَقَدْ كَفَرَ الَّذينَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَ قالَ الْمَسيحُ يا بَني إِسْرائيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَ رَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَ مَأْواهُ النَّارُ وَ ما لِلظَّالِمينَ مِنْ أَنْصارٍ *لَقَدْ كَفَرَ الَّذينَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ ثالِثُ ثَلاثَةٍ وَ ما مِنْ إِلهٍ إِلاَّ إِلهٌ واحِدٌ وَ إِنْ لَمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذابٌ أَليمٌ *أَ فَلا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَ يَسْتَغْفِرُونَهُ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحيمٌ *مَا الْمَسيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلاَّ رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَ أُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كانا يَأْكُلانِ الطَّعامَ انْظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآياتِ ثُمَّ انْظُرْ أَنَّى يُؤْفَكُونَ *قُلْ أَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَ لا نَفْعاً وَ اللَّهُ هُوَ السَّميعُ الْعَليمُ *قُلْ يا أَهْلَ الْكِتابِ لا تَغْلُوا في دينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ وَ لا تَتَّبِعُوا أَهْواءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَ أَضَلُّوا كَثيراً وَ ضَلُّوا عَنْ سَواءِ السَّبيلِ *لُعِنَ الَّذينَ كَفَرُوا مِنْ بَني إِسْرائيلَ عَلى لِسانِ داوُدَ وَ عيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذلِكَ بِما عَصَوْا وَ كانُوا يَعْتَدُونَ *كانُوا لا يَتَناهَوْنَ عَنْ مُنكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ ما كانُوا يَفْعَلُونَ *تَرى كَثيراً مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ ما قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ فِي الْعَذابِ هُمْ خالِدُونَ *وَ لَوْ كانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ النَّبِيِّ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَا اتَّخَذُوهُمْ أَوْلِياءَ وَ لكِنَّ كَثيراً مِنْهُمْ فاسِقُونَ *لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَداوَةً لِلَّذينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَ الَّذينَ أَشْرَكُوا وَ لَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذينَ آمَنُوا الَّذينَ قالُوا إِنَّا نَصارى ذلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسينَ وَ رُهْباناً وَ أَنَّهُمْ لا يَسْتَكْبِرُونَ *وَ إِذا سَمِعُوا ما أُنْزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرى أَعْيُنَهُمْ تَفيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنا آمَنَّا فَاكْتُبْنا مَعَ الشَّاهِدينَ *وَ ما لَنا لا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ ما جاءَنا مِنَ الْحَقِّ وَ نَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنا رَبُّنا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحينَ *فَأَثابَهُمُ اللَّهُ بِما قالُوا جَنَّاتٍ تَجْري مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدينَ فيها وَ ذلِكَ جَزاءُ الْمُحْسِنينَ.» – . مائده / ۶۸ – ۸۵ –

{بگو: «ای اهل کتاب، تا [هنگامی که] به تورات و انجیل و آنچه از پروردگارتان به سوی شما نازل شده است عمل نکرده اید

بر هیچ [آیین بر حقّی] نیستید.» و قطعاً آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، بر طغیان و کفر بسیاری از آنان خواهد افزود. پس بر گروه کافران اندوه مخور. کسانی که ایمان آورده و کسانی که یهودی و صابئی و مسیحی اند، هر کس به خدا و روز بازپسین ایمان آوَرَد و کار نیکو کند، پس نه بیمی بر ایشان است و نه اندوهگین خواهند شد. ما از فرزندان اسرائیل سخت پیمان گرفتیم، و به سویشان پیامبرانی روانه کردیم. هر بار پیامبری چیزی بر خلاف دلخواهشان برایشان آورد، گروهی را تکذیب می کردند و گروهی را می کشتند. و پنداشتند کیفری در کار نیست. پس کور و کَر شدند. سپس خدا توبه آنان را پذیرفت. باز بسیاری از ایشان کور و کر شدند، و خدا به آنچه انجام می دهند بیناست. کسانی که گفتند: «خدا همان مسیح پسر مریم است»، قطعاً کافر شده اند، و حال آنکه مسیح، می گفت: «ای فرزندان اسرائیل، پروردگار من و پروردگار خودتان را بپرستید که هر کس به خدا شرک آوَرَد، قطعاً خدا بهشت را بر او حرام ساخته و جایگاهش آتش است، و برای ستمکاران یاورانی نیست.» کسانی که [به تثلیث قائل شده و] گفتند: «خدا سومین [شخص از] سه [شخص یا سه اقنوم] است، قطعاً کافر شده اند، و حال آنکه هیچ معبودی جز خدای یکتا نیست. و اگر از آنچه می گویند باز نایستند، به کافران ایشان عذابی دردناک خواهد رسید. چرا به درگاه خدا توبه نمی کنند، و از وی آمرزش نمی خواهند؟ و خدا آمرزنده مهربان است. مسیح، پسر مریم جز پیامبری نبود که پیش از او [نیز] پیامبرانی آمده بودند و مادرش زنی بسیار راستگو بود. هر دو غذا می خوردند. بنگر چگونه آیات [خود] را برای آنان توضیح می دهیم سپس ببین چگونه [از حقیقت] دور می افتند. بگو: «آیا غیر از خدا چیزی را که اختیار زیان و سود شما را ندارد، می پرستید؟ و حال آنکه خداوند شنوای داناست.» بگو: «ای اهل کتاب، در دین خود بناحق گزافه گویی نکنید، و از پی هوسهای گروهی که پیش از این گمراه گشتند و بسیاری [از مردم] را گمراه کردند و [خود] از راه راست منحرف شدند، نروید.» از میان فرزندان اسرائیل، آنان که کفر ورزیدند، به زبان داوود و عیسی بن مریم مورد لعنت قرار گرفتند. این [کیفر] به خاطر آن بود که عصیان ورزیده و [از فرمان خدا] تجاوز می کردند. [و] از کار زشتی که آن را مرتکب می شدند، یکدیگر را بازنمی داشتند. راستی، چه بد بود آنچه می کردند. بسیاری از آنان را می بینی که با کسانی که کفر ورزیده اند دوستی می کنند. راستی چه زشت است آنچه برای خود پیش فرستادند، [در نتیجه] خدا بر ایشان خشم گرفت، و پیوسته در عذاب می مانند. و اگر به خدا و پیامبر و آنچه که به سوی او فرود آمده ایمان می آوردند، آنان را به دوستی نمی گرفتند، لیکن بسیاری از ایشان نافرمانند. مسلّماً یهودیان و کسانی را که شرک ورزیده اند، دشمن ترین مردم نسبت به مؤمنان خواهی یافت و قطعاً کسانی را که گفتند: «ما نصرانی هستیم»، نزدیکترین مردم در دوستی با مؤمنان خواهی یافت، زیرا برخی از آنان دانشمندان و رهبانانی اند که تکبر نمی ورزند. و چون آنچه را به سوی این پیامبر نازل شده، بشنوند، می بینی بر اثر آن حقیقتی که شناخته اند، اشک از چشم هایشان سرازیر می شود. می گویند: پروردگارا، ما ایمان آورده ایم پس ما را در زمره گواهان بنویس. و برای ما چه [عذری] است که به خدا و آنچه از حقّ به ما رسیده، ایمان نیاوریم و حال آنکه چشم داریم که پروردگارمان ما را با

ص: ۱۵

گروه شایستگان [به بهشت] درآورد؟ پس به پاس آنچه گفتند، خدا به آنان باغ هایی پاداش داد که از زیر [درختان] آن نهرها جاری است. در آن جاودانه می مانند، و این پاداش نیکوکاران است.}

- «ما جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحیرَهٍ وَ لا سائِبَهٍ وَ لا وَصیلَهٍ وَ لا حامٍ وَ لکِنَّ الَّذینَ کَفَرُوا یَفْتَرُونَ عَلَی اللَّهِ الْکَذِبَ وَ أَکْثَرُهُمْ لا یَعْقِلُونَ *وَ

إذا قيلَ لَهُمْ تَعالَوْا إلى ما أَنْزَلَ اللَّهُ وَ إِلَى الرَّسُولِ قالُوا حَسْبُنا ما وَجَدْنا عَلَيْهِ آباءَنا أَ وَ لَوْ كانَ آباؤُهُمْ لا يَعْلَمُونَ شَيْئاً وَ لا يَهْتَدُونَ *يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لا يَضُرُّكُمْ مَنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَميعاً فَيُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا شَهادَةُ بَيْنِكُمْ إِذا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حينَ الْوَصِيَّةِ اثْنانِ ذَوا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصابَتْكُمْ مُصيبَةُ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُما مِنْ بَعْدِ الصَّلاةِ فَيُقْسِمانِ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لا نَشْتَري بِهِ ثَمَناً وَ لَوْ كانَ ذا قُرْبى وَ لا نَكْتُمُ شَهادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذاً لَمِنَ الْآثِمينَ *فَإِنْ عُثِرَ عَلى أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْماً فَآخَرانِ يَقُومانِ مَقامَهُما مِنَ الَّذينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيانِ فَيُقْسِمانِ بِاللَّهِ لَشَهادَتُنا أَحَقُّ مِنْ شَهادَتِهِما وَ مَا اعْتَدَيْنا إِنَّا إِذاً لَمِنَ الظَّالِمينَ *ذلِكَ أَدْنى أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهادَةِ عَلى وَجْهِها أَوْ يَخافُوا أَنْ تُرَدَّ أَيْمانٌ بَعْدَ أَيْمانِهِمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ اسْمَعُوا وَ اللَّهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفاسِقينَ *يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ ما ذا أُجِبْتُمْ قالُوا لا عِلْمَ لَنا إِنَّكَ أَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ *إِذْ قالَ اللَّهُ يا عيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتي عَلَيْكَ وَ عَلى والِدَتِكَ إِذْ أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَ كَهْلاً وَ إِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ التَّوْراةَ وَ الْإِنْجيلَ وَ إِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْني فَتَنْفُخُ فيها فَتَكُونُ طَيْراً بِإِذْني وَ تُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ بِإِذْني وَ إِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتى بِإِذْني وَ إِذْ كَفَفْتُ بَني إِسْرائيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّناتِ فَقالَ الَّذينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هذا إِلاَّ سِحْرٌ مُبينٌ *وَ إِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بي وَ بِرَسُولي قالُوا آمَنَّا وَ اشْهَدْ بِأَنَّنا مُسْلِمُونَ *إِذْ قالَ الْحَوارِيُّونَ يا عيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنا مائِدَةً مِنَ السَّماءِ قالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنينَ *قالُوا نُريدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْها وَ تَطْمَئِنَّ قُلُوبُنا وَ نَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنا وَ نَكُونَ عَلَيْها مِنَ الشَّاهِدينَ *قالَ عيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنا أَنْزِلْ عَلَيْنا مائِدَةً مِنَ السَّماءِ تَكُونُ لَنا عيداً لِأَوَّلِنا وَ آخِرِنا وَ آيَةً مِنْكَ وَ ارْزُقْنا وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقينَ *قالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُها عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذاباً لا أُعَذِّبُهُ أَحَداً مِنَ الْعالَمينَ *وَ إِذْ قالَ اللَّهُ يا عيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُوني وَ أُمِّيَ إِلهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قالَ سُبْحانَكَ ما يَكُونُ لي أَنْ أَقُولَ ما لَيْسَ لي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ ما في نَفْسي وَ لا أَعْلَمُ ما في نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلاَّمُ الْغُيُوبِ *ما قُلْتُ لَهُمْ إِلاَّ ما أَمَرْتَني بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَ رَبَّكُمْ وَ كُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهيداً ما دُمْتُ فيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَني كُنْتَ أَنْتَ الرَّقيبَ عَلَيْهِمْ وَ أَنْتَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ شَهيدٌ *إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبادُكَ وَ إِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزيزُ الْحَكيمُ *قالَ اللَّهُ هذا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْري مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدينَ فيها أَبَداً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ ذلِكَ الْفَوْزُ الْعَظيمُ *لِلَّهِ مُلْكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما فيهِنَّ وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَديرٌ.» - . مائده / ۱۰۳ - ۱۲۰ -

{خدا [چیزهای ممنوعی از قبیل:] بحیره و سائبه و وصیله و حام قرار نداده است. ولی کسانی که کفر ورزیدند، بر خدا دروغ می بندند و بیشترشان تعقّل نمی کنند. و چون به آنان گفته شود: «به سوی آنچه خدا نازل کرده و به سوی پیامبر [ش] بیایید»، می گویند: «آنچه پدران خود را بر آن یافته ایم ما را بس است.» آیا هر چند پدرانشان چیزی نمی دانسته و هدایت نیافته بودند؟ ای کسانی که ایمان آورده اید، به خودتان بپردازید. هر گاه شما هدایت یافتید، آن کس که گمراه شده است به شما زیانی نمی رساند. بازگشت همه شما به سوی خداست. پس شما را از آنچه انجام می دادید، آگاه خواهد کرد. ای کسانی که ایمان آورده اید، هنگامی که یکی از شما را [نشانه های] مرگ دررسید، باید از میان خود دو عادل را در موقع وصیّت، به شهادت میان خود فرا خوانید یا اگر در سفر بودید و مصیبت مرگ، شما را فرا رسید [و شاهد مسلمان نبود] دو تن از غیر [همکیشان] خود را [به شهادت بطلبید]. و اگر [در صداقت آنان] شکّ کردید، پس از نماز، آن دو را نگاه می دارید پس به خدا سوگند یاد می کنند که ما این [حقّ] را به هیچ قیمتی نمی فروشیم هر چند [پای] خویشاوند [در کار] باشد، و شهادت الهی را کتمان نمی کنیم، که [اگر کتمان حقّ کنیم] در این صورت از گناهکاران خواهیم بود. و اگر معلوم شد که آن دو دستخوش گناه شده اند، دو تن دیگر از کسانی که بر آنان ستم رفته است، و هر دو [به میّت] نزدیکترند، به جای آن دو [شاهد

قبلی] قیام کنند پس به خدا سوگند یاد می کنند که: گواهی ما قطعاً از گواهی آن دو درست تر است، و [از حقّ] تجاوز نکرده ایم، چرا که [اگر چنین کنیم] از ستمکاران خواهیم بود. این [روش] برای اینکه شهادت را به صورت درست ادا کنند، یا بترسند که بعد از سوگندخوردنشان، سوگندهایی [به وارثان میّت] برگردانده شود، [به صواب] نزدیکتر است. و از خدا پروا دارید، و [این پندها را] بشنوید، و خدا گروه فاسقان را هدایت نمی کند. [یاد کن] روزی را که خدا پیامبران را گرد می آورد پس می فرماید: «چه پاسخی به شما داده شد؟» می گویند: «ما را هیچ دانشی نیست. تویی که دانای رازهای نهانی.» [یاد کن] هنگامی را که خدا فرمود: «ای عیسی پسر مریم، نعمت مرا بر خود و بر مادرت به یاد آور، آن گاه که تو را به روح القدس تأیید کردم که در گهواره [به اعجاز] و در میانسالی [به وحی] با مردم سخن گفتی و آن گاه که تو را کتاب و حکمت و تورات و انجیل آموختم و آن گاه که به اذن من، از گِل، [چیزی] به شکل پرنده می ساختی، پس در آن می دمیدی، و به اذن من پرنده ای می شد، و کور مادرزاد و پیس را به اذن من شفا می دادی و آن گاه که مردگان را به اذن من [زنده از قبر] بیرون می آوردی و آن گاه که [آسیب] بنی اسرائیل را - هنگامی که برای آنان حجّتهای آشکار آورده بودی - از تو باز داشتم. پس کسانی از آنان که کافر شده بودند گفتند: این [ها چیزی] جز افسونی آشکار نیست. و [یاد کن] هنگامی را که به حواریّون وحی کردم که به من و فرستاده ام ایمان آورید. گفتند: «ایمان آوردیم، و گواه باش که ما مسلمانیم.» و [یاد کن] هنگامی را که حواریّون گفتند: «ای عیسی پسر مریم، آیا پروردگارت می تواند از آسمان، خوانی برای ما فرود آوَرَد؟» [عیسی] گفت: «اگر ایمان دارید از خدا پروا دارید.» گفتند: «می خواهیم از آن بخوریم، و دلهای ما آرامش یابد، و بدانیم که به ما راست گفته ای، و بر آن از گواهان باشیم.» عیسی پسر مریم گفت: «بار الها، پروردگارا، از آسمان، خوانی بر ما فرو فرست تا عیدی برای اوّل و آخر ما باشد و نشانه ای از جانب تو. و ما را روزی ده که تو بهترین روزی دهندگانی.» خدا فرمود: «من آن را بر شما فرو خواهم فرستاد، و [لی] هر کس از شما پس از آن انکار ورزد، وی را [چنان] عذابی کنم که هیچ یک از جهانیان را [آن چنان] عذاب نکرده باشم.» و [یاد کن] هنگامی را که خدا فرمود: «ای عیسی پسر مریم، آیا تو به مردم گفتی: من و مادرم را همچون دو خدا به جایِ خداوند بپرستید؟» گفت: «منزّهی تو، مرا نزیبد که [در باره خویشتن] چیزی را که حق من نیست بگویم. اگر آن را گفته بودم قطعاً آن را می دانستی. آنچه در نفسِ من است تو می دانی و آنچه در ذات توست من نمی دانم، چرا که تو خود، دانای رازهای نهانی. جز آنچه مرا بدان فرمان دادی [چیزی] به آنان نگفتم [گفته ام] که: خدا، پروردگار من و پروردگار خود را عبادت کنید، و تا وقتی در میانشان بودم بر آنان گواه بودم پس چون روح مرا گرفتی، تو خود بر آنان نگهبان بودی، و تو بر هر چیز گواهی. «اگر عذابشان کنی، آنان بندگان تواند و اگر بر ایشان ببخشایی تو خود، توانا و حکیمی.» خدا فرمود: «این، روزی است که راستگویان را راستی شان سود بخشد.» برای آنان باغهایی است که از زیر [درختان] آن نهرها روان است. همیشه در آن جاودانند. خدا از آنان خشنود است و آنان [نیز] از او خشنودند. این است رستگاری بزرگ. فرمانروایی آسمانها و زمین و آنچه در آنهاست از آنِ خداست، و او بر هر چیزی تواناست. }

- «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذی خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ جَعَلَ الظُّلُماتِ وَ النُّورَ ثُمَّ الَّذینَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ یَعْدِلُونَ *هُوَ الَّذی خَلَقَكُمْ مِنْ طینٍ ثُمَّ قَضی أَجَلاً وَ أَجَلٌ مُسَمًّی عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ *وَ هُوَ اللَّهُ فِی السَّماواتِ وَ فِی الْأَرْضِ یَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَ جَهْرَكُمْ وَ یَعْلَمُ ما تَكْسِبُونَ *وَ ما تَأْتیهِمْ مِنْ آیَةٍ مِنْ آیاتِ رَبِّهِمْ إِلاَّ كانُوا عَنْها مُعْرِضینَ *فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جاءَهُمْ فَسَوْفَ یَأْتیهِمْ أَنْباءُ ما كانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ *أَ لَمْ یَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِی الْأَرْضِ ما لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَ أَرْسَلْنَا السَّماءَ عَلَیْهِمْ مِدْراراً وَ جَعَلْنَا الْأَنْهارَ تَجْری مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْناهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَ أَنْشَأْنا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْناً آخَرینَ *وَ لَوْ نَزَّلْنا عَلَیْكَ كِتاباً فی قِرْطاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَیْدیهِمْ

لَقالَ الَّذینَ کَفَرُوا إِنْ هـذا إِلاَّ سِحْرٌ مُبینٌ *وَ قالُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ مَلَکٌ وَ لَوْ أَنْزَلْنا مَلَکاً لَقُضِیَ الْأَمْرُ ثُمَّ لا یُنْظَرُونَ *وَ لَوْ جَعَلْناهُ
مَلَکاً لَجَعَلْناهُ رَجُلاً وَ لَلَبَسْنا عَلَیْهِمْ ما یَلْبِسُونَ *وَ لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِکَ فَحاقَ بِالَّذینَ سَخِرُوا مِنْهُمْ ما کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ
*قُلْ سیرُوا فِی الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا کَیْفَ کانَ عاقِبَةُ الْمُکَذِّبینَ *قُلْ لِمَنْ ما فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ کَتَبَ عَلی نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ
لَیَجْمَعَنَّکُمْ إِلی یَوْمِ الْقِیامَةِ لا رَیْبَ فیهِ الَّذینَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لا یُؤْمِنُونَ *وَ لَهُ ما سَکَنَ فِی اللَّیْلِ وَ النَّهارِ وَ هُوَ السَّمیعُ الْعَلیمُ
*قُلْ أَ غَیْرَ اللَّهِ أَتَّخِذُ وَلِیًّا فاطِرِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ یُطْعِمُ وَ لا یُطْعَمُ قُلْ إِنِّی أُمِرْتُ أَنْ أَکُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَ لا تَکُونَنَّ مِنَ
الْمُشْرِکینَ *قُلْ إِنِّی أَخافُ إِنْ عَصَیْتُ رَبِّی عَذابَ یَوْمٍ عَظیمٍ *مَنْ یُصْرَفْ عَنْهُ یَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَ ذلِکَ الْفَوْزُ الْمُبینُ *وَ إِنْ
یَمْسَسْکَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلا کاشِفَ لَهُ إِلاَّ هُوَ وَ إِنْ یَمْسَسْکَ بِخَیْرٍ فَهُوَ عَلی کُلِّ شَیْ‏ءٍ قَدیرٌ *وَ هُوَ الْقاهِرُ فَوْقَ عِبادِهِ وَ هُوَ الْحَکیمُ
الْخَبیرُ *قُلْ أَیُّ شَیْ‏ءٍ أَکْبَرُ شَهادَةً قُلِ اللَّهُ شَهیدٌ بَیْنی وَ بَیْنَکُمْ وَ أُوحِیَ إِلَیَّ هذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَکُمْ بِهِ وَ مَنْ بَلَغَ أَ إِنَّکُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ
مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْری قُلْ لا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّما هُوَ إِلهٌ واحِدٌ وَ إِنَّنی بَری‏ءٌ مِمَّا تُشْرِکُونَ *الَّذینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یَعْرِفُونَهُ کَما یَعْرِفُونَ
أَبْناءَهُمُ الَّذینَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لا یُؤْمِنُونَ *وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَری عَلَی اللَّهِ کَذِباً أَوْ کَذَّبَ بِآیاتِهِ إِنَّهُ لا یُفْلِحُ الظَّالِمُونَ *وَ یَوْمَ
نَحْشُرُهُمْ جَمیعاً ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذینَ أَشْرَکُوا أَیْنَ شُرَکاؤُکُمُ الَّذینَ کُنْتُمْ تَزْعُمُونَ *ثُمَّ لَمْ تَکُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلاَّ أَنْ قالُوا وَ اللَّهِ رَبِّنا ما کُنَّا
مُشْرِکینَ *انْظُرْ کَیْفَ کَذَبُوا عَلی أَنْفُسِهِمْ وَ ضَلَّ عَنْهُمْ ما کانُوا یَفْتَرُونَ *وَ مِنْهُمْ مَنْ یَسْتَمِعُ إِلَیْکَ وَ جَعَلْنا عَلی قُلُوبِهِمْ أَکِنَّةً أَنْ
یَفْقَهُوهُ وَ فی آذانِهِمْ وَقْراً وَ إِنْ یَرَوْا کُلَّ آیَةٍ لا یُؤْمِنُوا بِها حَتَّی إِذا جاؤُکَ یُجادِلُونَکَ یَقُولُ الَّذینَ کَفَرُوا إِنْ هـذا إِلاَّ أَساطیرُ
الْأَوَّلینَ *وَ هُمْ یَنْهَوْنَ عَنْهُ وَ یَنْأَوْنَ عَنْهُ وَ إِنْ یُهْلِکُونَ إِلاَّ أَنْفُسَهُمْ وَ ما یَشْعُرُونَ *وَ لَوْ تَری إِذْ وُقِفُوا عَلَی النَّارِ فَقالُوا یا لَیْتَنا نُرَدُّ وَ لا
نُکَذِّبَ بِآیاتِ رَبِّنا وَ نَکُونَ مِنَ الْمُؤْمِنینَ *بَلْ بَدا لَهُمْ ما کانُوا یُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَ لَوْ رُدُّوا لَعادُوا لِما نُهُوا عَنْهُ وَ إِنَّهُمْ لَکاذِبُونَ *وَ
قالُوا إِنْ هِیَ إِلاَّ حَیاتُنَا الدُّنْیا وَ ما نَحْنُ بِمَبْعُوثینَ *وَ لَوْ تَری إِذْ وُقِفُوا عَلی رَبِّهِمْ قالَ أَ لَیْسَ هـذا بِالْحَقِّ قالُوا بَلی وَ رَبِّنا قالَ فَذُوقُوا
الْعَذابَ بِما کُنْتُمْ تَکْفُرُونَ *قَدْ خَسِرَ الَّذینَ کَذَّبُوا بِلِقاءِ اللَّهِ حَتَّی إِذا جاءَتْهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً قالُوا یا حَسْرَتَنا عَلی ما فَرَّطْنا فیها وَ هُمْ
یَحْمِلُونَ أَوْزارَهُمْ عَلی ظُهُورِهِمْ أَلا ساءَ ما یَزِرُونَ *وَ مَا الْحَیاةُ الدُّنْیا إِلاَّ لَعِبٌ وَ لَهْوٌ وَ لَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَیْرٌ لِلَّذینَ یَتَّقُونَ أَ فَلا تَعْقِلُونَ
*قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَیَحْزُنُکَ

الَّذی یَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لا یُکَذِّبُونَکَ وَ لکِنَّ الظَّالِمینَ بِآیاتِ اللَّهِ یَجْحَدُونَ *وَ لَقَدْ کُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِکَ فَصَبَرُوا عَلی ما کُذِّبُوا وَ
أُوذُوا حَتَّی أَتاهُمْ نَصْرُنا وَ لا مُبَدِّلَ لِکَلِماتِ اللَّهِ وَ لَقَدْ جاءَکَ مِنْ نَبَإِ الْمُرْسَلینَ *وَ إِنْ کانَ کَبُرَ عَلَیْکَ إِعْراضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ
تَبْتَغِیَ نَفَقاً فِی الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِی السَّماءِ فَتَأْتِیَهُمْ بِآیَةٍ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَی الْهُدی فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجاهِلینَ *إِنَّما یَسْتَجیبُ
الَّذینَ یَسْمَعُونَ وَ الْمَوْتی یَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَیْهِ یُرْجَعُونَ *وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَیْهِ آیَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قادِرٌ عَلی أَنْ یُنَزِّلَ آیَةً وَ لکِنَّ
أَکْثَرَهُمْ لا یَعْلَمُونَ *وَ ما مِنْ دَابَّةٍ فِی الْأَرْضِ وَ لا طائِرٍ یَطیرُ بِجَناحَیْهِ إِلاَّ أُمَمٌ أَمْثالُکُمْ ما فَرَّطْنا فِی الْکِتابِ مِنْ شَیْ‏ءٍ ثُمَّ إِلی رَبِّهِمْ
یُحْشَرُونَ *وَ الَّذینَ کَذَّبُوا بِآیاتِنا صُمٌّ وَ بُکْمٌ فِی الظُّلُماتِ مَنْ یَشَأِ اللَّهُ یُضْلِلْهُ وَ مَنْ یَشَأْ یَجْعَلْهُ عَلی صِراطٍ مُسْتَقیمٍ *قُلْ أَ رَأَیْتَکُمْ
إِنْ أَتاکُمْ عَذابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْکُمُ السَّاعَةُ أَ غَیْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ کُنْتُمْ صادِقینَ *بَلْ إِیَّاهُ تَدْعُونَ فَیَکْشِفُ ما تَدْعُونَ إِلَیْهِ إِنْ شاءَ وَ
تَنْسَوْنَ ما تُشْرِکُونَ *وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا إِلی أُمَمٍ مِنْ قَبْلِکَ فَأَخَذْناهُمْ بِالْبَأْساءِ وَ الضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ یَتَضَرَّعُونَ *فَلَوْ لا إِذْ جاءَهُمْ بَأْسُنا
تَضَرَّعُوا وَ لکِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَ زَیَّنَ لَهُمُ الشَّیْطانُ ما کانُوا یَعْمَلُونَ *فَلَمَّا نَسُوا ما ذُکِّرُوا بِهِ فَتَحْنا عَلَیْهِمْ أَبْوابَ کُلِّ شَیْ‏ءٍ حَتَّی إِذا
فَرِحُوا بِما أُوتُوا أَخَذْناهُمْ بَغْتَةً فَإِذا هُمْ مُبْلِسُونَ *فَقُطِعَ دابِرُ الْقَوْمِ الَّذینَ ظَلَمُوا وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمینَ *قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ
سَمْعَکُمْ وَ أَبْصارَکُمْ وَ خَتَمَ عَلی قُلُوبِکُمْ مَنْ إِلهٌ غَیْرُ اللَّهِ یَأْتیکُمْ بِهِ انْظُرْ کَیْفَ نُصَرِّفُ الْآیاتِ ثُمَّ هُمْ یَصْدِفُونَ *قُلْ أَ رَأَیْتَکُمْ إِنْ
أَتاکُمْ عَذابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ یُهْلَکُ إِلاَّ الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ *وَ ما نُرْسِلُ الْمُرْسَلینَ إِلاَّ مُبَشِّرینَ وَ مُنْذِرینَ فَمَنْ آمَنَ وَ أَصْلَحَ فَلا

خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ *وَ الَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا يَمَسُّهُمُ الْعَذابُ بِما كانُوا يَفْسُقُونَ *قُلْ لا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدى خَزائِنُ اللّهِ وَ لا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَ لا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّى مَلَكٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ ما يُوحى إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْأَعْمى وَ الْبَصيرُ أَ فَلا تَتَفَكَّرُونَ *وَ أَنْذِرْ بِهِ الَّذينَ يَخافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلى رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَ لا شَفيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ *وَ لا تَطْرُدِ الَّذينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَداةِ وَ الْعَشِيِّ يُريدُونَ وَجْهَهُ ما عَلَيْكَ مِنْ حِسابِهِمْ مِنْ شَيْ ءٍ وَ ما مِنْ حِسابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْ ءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظّالِمينَ *وَ كَذلِكَ فَتَنّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَ هؤُلاءِ مَنَّ اللّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنا أَ لَيْسَ اللّهُ بِأَعْلَمَ بِالشّاكِرينَ *وَ إِذا جاءَكَ الَّذينَ يُؤْمِنُونَ بِآياتِنا فَقُلْ سَلامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءاً بِجَهالَةٍ ثُمَّ تابَ مِنْ بَعْدِهِ وَ أَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحيمٌ *وَ كَذلِكَ نُفَصِّلُ الْآياتِ وَ لِتَسْتَبينَ سَبيلُ الْمُجْرِمينَ *قُلْ إِنِّى نُهيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللّهِ قُلْ لا أَتَّبِعُ أَهْواءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذاً وَ ما أَنَا مِنَ الْمُهْتَدينَ *قُلْ إِنِّى عَلى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّى وَ كَذَّبْتُمْ بِهِ ما عِنْدى ما تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُكْمُ إِلاَّ لِلّهِ يَقُصُّ الْحَقَّ وَ هُوَ خَيْرُ الْفاصِلينَ *قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدى ما تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنى وَ بَيْنَكُمْ وَ اللّهُ أَعْلَمُ بِالظّالِمينَ *وَ عِنْدَهُ مَفاتِحُ الْغَيْبِ لا يَعْلَمُها إِلاَّ هُوَ وَ يَعْلَمُ ما فِى الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ ما تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلاَّ يَعْلَمُها وَ لا حَبَّةٍ فى ظُلُماتِ الْأَرْضِ وَ لا رَطْبٍ وَ لا يابِسٍ إِلاَّ فى كِتابٍ مُبينٍ *وَ هُوَ الَّذى يَتَوَفّاكُمْ بِاللَّيْلِ وَ يَعْلَمُ ما جَرَحْتُمْ بِالنَّهارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فيهِ لِيُقْضى أَجَلٌ مُسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *وَ هُوَ الْقاهِرُ فَوْقَ عِبادِهِ وَ يُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتّى إِذا جاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنا وَ هُمْ لا يُفَرِّطُونَ *ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللّهِ مَوْلاهُمُ الْحَقِّ أَلا لَهُ الْحُكْمُ وَ هُوَ أَسْرَعُ الْحاسِبينَ *قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُماتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعاً وَ خُفْيَةً لَئِنْ أَنْجانا مِنْ هذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشّاكِرينَ *قُلِ اللّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْها وَ مِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ *قُلْ هُوَ الْقادِرُ عَلى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذاباً مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَ يُذيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآياتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ *وَ كَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَ هُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكيلٍ *لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ وَ سَوْفَ تَعْلَمُونَ *وَ إِذا رَأَيْتَ الَّذينَ يَخُوضُونَ فى آياتِنا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتّى يَخُوضُوا فى حَديثٍ غَيْرِهِ وَ إِمّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطانُ فَلا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرى مَعَ الْقَوْمِ الظّالِمينَ *وَ ما عَلَى الَّذينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسابِهِمْ مِنْ شَيْ ءٍ وَ لكِنْ ذِكْرى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ *وَ ذَرِ الَّذينَ اتَّخَذُوا دينَهُمْ لَعِباً وَ لَهْواً وَ غَرَّتْهُمُ الْحَياةُ الدُّنْيا وَ ذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِما كَسَبَتْ لَيْسَ لَها مِنْ دُونِ اللّهِ وَلِيٌّ وَ لا شَفيعٌ وَ إِنْ تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لا يُؤْخَذْ مِنْها أُولئِكَ الَّذينَ أُبْسِلُوا بِما كَسَبُوا لَهُمْ شَرابٌ مِنْ حَميمٍ وَ عَذابٌ أَليمٌ بِما كانُوا يَكْفُرُونَ *قُلْ أَ نَدْعُوا مِنْ دُونِ اللّهِ ما لا يَنْفَعُنا وَ لا يَضُرُّنا وَ نُرَدُّ عَلى أَعْقابِنا بَعْدَ إِذْ هَدانَا اللّهُ كَالَّذِى اسْتَهْوَتْهُ الشَّياطينُ فِى الْأَرْضِ حَيْرانَ لَهُ أَصْحابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنا قُلْ إِنَّ هُدَى اللّهِ هُوَ الْهُدى وَ أُمِرْنا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعالَمينَ.» – . انعام / ۱ – ۷۱ –

{ستایش خدایی را که آسمان ها و زمین را آفرید، و تاریکیها و روشنایی را پدید آورد. با این همه کسانی که کفر ورزیده اند، [غیر او را] با پروردگار خود برابر می کنند. اوست کسی که شما را از گِل آفرید. آن گاه مدّتی را [برای شما عمر] مقرّر داشت. و اجَل حتمی نزد اوست. با این همه، [بعضی از] شما [در قدرت او] تردید می کنید. و او در آسمانها و زمین خداست. نهان و آشکار شما را می داند، و آنچه را به دست می آورید [نیز] می داند. و هیچ نشانه ای از نشانه های پروردگارشان به سویشان نمی آمد مگر آنکه از آن روی بر می تافتند. آنان حقّ را هنگامی که به سویشان آمد تکذیب کردند، پس به زودی، [حقیقت] خبرهای آنچه را که به ریشخند می گرفتند به آنان خواهد رسید. آیا ندیده اند که پیش از آنان چه بسیار امّتها را هلاک کردیم؟ [امّتهایی که] در زمین به آنان امکاناتی دادیم که برای شما آن امکانات را فراهم نکرده ایم، و [باران های] آسمان را پی در پی بر آنان فرو فرستادیم، و رودبارها از زیر [شهرهای] آنان روان ساختیم. پس ایشان را به [سزای] گناهانشان هلاک کردیم، و پس از آنان نسلهای دیگری پدید آوردیم.و اگر مکتوبی، نوشته بر کاغذ، بر تو نازل می کردیم و آنان، آن

را با دستهای خود لمس می کردند قطعاً کافران می گفتند: «این [چیزی] جز سحر آشکار نیست.» و گفتند: «چرا فرشته ای بر او نازل نشده است؟» و اگر فرشته ای فرود می آوردیم، قطعاً کار تمام شده بود سپس مهلت نمی یافتند. و اگر او را فرشته ای قرار می دادیم، حتماً وی را [به صورت] مردی در می آوردیم، و امر را هم چنان بر آنان مشتبه می ساختیم. و پیش از تو پیامبرانی به استهزا گرفته شدند. پس آنچه را ریشخند می کردند گریبانگیر ریشخندکنندگان ایشان گردید. بگو: «در زمین بگردید، آن گاه بنگرید که فرجام تکذیب کنندگان چگونه بوده است؟» بگو: «آنچه در آسمان ها و زمین است از آنِ کیست؟» بگو: «از آنِ خداست» که رحمت را بر خویشتن واجب گردانیده است. یقیناً شما را در روز قیامت - که در آن هیچ شکی نیست - گِرد خواهد آورد. خودباختگان کسانی اند که ایمان نمی آورند. و آنچه در شب و روز آرام [و تکاپو] دارد، از آنِ اوست و او شنوای داناست. بگو: «آیا غیر از خدا - پدیدآورنده آسمانها و زمین - سرپرستی برگزینم؟ و اوست که خوراک می دهد، و خوراک داده نمی شود.» بگو: «من مأمورم که نخستین کسی باشم که اسلام آورده است، و [به من فرمان داده شده که:] هرگز از مشرکان مباش.» بگو: «اگر به پروردگارم عصیان ورزم از عذاب روزی بزرگ می ترسم.» آن روز، کسی که [عذاب] از او برگردانده شود، قطعاً [خدا] بر او رحمت آورده، و این است همان رستگاری آشکار. و اگر خدا به تو زیانی برساند، کسی جز او برطرف کننده آن نیست، و اگر خیری به تو برساند پس او بر هر چیزی تواناست. و اوست که بر بندگان خویش چیره است، و اوست حکیم آگاه. بگو: «گواهی چه کسی از همه برتر است؟» بگو: «خدا میان من و شما گواه است. و این قرآن به من وحی شده تا به وسیله آن، شما و هر کس را [که این پیام به او] برسد، هشدار دهم. آیا واقعاً شما گواهی می دهید که در جنب خدا، خدایان دیگری است؟» بگو: «من گواهی نمی دهم.» بگو: «او تنها معبودی یگانه است، و بی تردید، من از آنچه شریک [او] قرار می دهید بیزارم.» کسانی که کتاب [آسمانی] به آنان داده ایم، همان گونه که پسران خود را می شناسد، او [پیامبر] را می شناسد. کسانی که به خود زیان زده اند، ایمان نمی آورند. و کیست ستمکارتر از آن کس که بر خدا دروغ بسته یا آیات او را تکذیب نموده؟ بی تردید، ستمکاران رستگار نمی شوند. و [یاد کن] روزی را که همه آنان را محشور می کنیم، آن گاه به کسانی که شرک آورده اند می گوییم: «کجایند شریکان شما که [آنها را شریک خدا] می پنداشتید؟» آن گاه عذرشان جز این نیست که می گویند: «به خدا، پروردگارمان سوگند که ما مشرک نبودیم.» ببین، چگونه به خود دروغ می گویند و آنچه برمی بافتند از ایشان یاوه شد. و برخی از آنان به تو گوش فرا می دهند، و [لی] ما بر دلهایشان پرده ها افکنده ایم تا آن را نفهمند، و در گوشهایشان سنگینی [قرار داده ایم]. و اگر

ص: ۱۶

هر معجزه ای را ببینند به آن ایمان نمی آورند. تا آنجا که وقتی نزد تو می آیند و با تو جدال می کنند، کسانی که کفر ورزیدند، می گویند: «این [کتاب] چیزی جز افسانه های پیشینیان نیست.» و آنان [مردم را] از آن باز می دارند و [خود نیز] از آن دوری می کنند، و [لی] جز خویشتن را به هلاکت نمی افکنند و نمی دانند. و ای کاش [منکران را] هنگامی که بر آتش عرضه می شوند، می دیدی که می گویند: «کاش بازگردانده می شدیم و [دیگر] آیات پروردگارمان را تکذیب نمی کردیم و از مؤمنان می شدیم.» [ولی چنین نیست] بلکه آنچه را پیش از این نهان می داشتند، برای آنان آشکار شده است. و اگر هم بازگردانده شوند قطعاً به آنچه از آن منع شده بودند برمی گردند و آنان دروغگویند. و گفتند: «جز زندگی دنیای ما [زندگی دیگری] نیست و برانگیخته نخواهیم شد.» و اگر بنگری هنگامی را که در برابر پروردگارشان باز داشته می شوند. [خدا] می

فرمایـد: «آیا این حقّ نیست؟» می گوینـد: «چرا، سوگند به پروردگارمان [که حق است].» می فرماید: «پس به [کیفر] آنکه کفر می ورزیدیـد، این عـذاب را بچشـید.» کسانی که لقای الهی را دروغ انگاشـتند قطعاً زیان دیدند. تا آن گاه که قیامت بناگاه بر آنـان دررسـد، می گوینـد: «ای دریغ بر مـا، بر آنچه در باره آن کوتاهی کردیم.» و آنان بار سـنگین گناهانشان را به دوش می کشند. چه بـد است بـاری که می کشـند. و زنـدگی دنیا جز بازی و سرگرمی نیست، و قطعاً سـرای بازپسـین برای کسانی که پرهیزگاری می کنند بهتر است. آیا نمی اندیشید؟ به یقین، می دانیم که آنچه می گویند تو را سخت غمگین می کند. در واقع آنان تو را تکـذیب نمی کننـد، ولی سـتمکاران آیات خـدا را انکار می کنند. و پیش از تو نیز پیامبرانی تکذیب شدند، ولی بر آنچه تکذیب شدند و آزار دیدند شـکیبایی کردند تا یاری ما به آنان رسـید، و برای کلمات خدا هیچ تغییردهنده ای نیست. و مسلّماً اخبـار پیامبران به تو رسـیده است. و اگر اعراض کردن آنان [از قرآن] بر تو گران است، اگر می توانی نقبی در زمین یا نردبانی در آسمان بجویی تا معجزه ای [دیگر] برایشان بیاوری [پس چنین کن]، و اگر خدا می خواست قطعاً آنان را بر هدایت گِرد می آورد، پس زنهار از نادانان مباش. تنها کسانی [دعوت تو را] اجابت می کنند که گوش شنوا دارند، و [امّا] مردگان را خداونـد [در قیـامت] بر خواهـد انگیخت سـپس بـه سـوی او بازگردانیـده می شونـد. و گفتنـد: «چرا معجزه ای از جـانب پروردگارش بر او نازل نشـده است؟» بگو: «بی تردید، خدا قادر است که پدیده ای شگرف فرو فرستد، لیکن بیشتر آنان نمی داننـد.» و هیـچ جنبنـده ای در زمین نیست و نه هیـچ پرنده ای که با دو بال خود پرواز می کند مگر آنکه آنها [نیز] گروه هاییماننـد شـما هسـتند، ما هیـچ چیزی را در کتاب [لوح محفوظ] فروگذار نکرده ایم سـپس [همه] به سوی پروردگارشان محشور خواهنـد گردیـد. و کسانی که آیات ما را دروغ پنداشـتند، در تاریکیها [یِ کفر] کر و لالنـد، هر که را خـدا بخواهد گمراهش می گذارد و هر که را بخواهد بر راه راست قرارش می دهد. بگو: «به نظر شـما، اگر عذاب خدا شما را دررسد یا رستاخیز شما را دریابد، اگر راسـتگویید، کسـی غیر از خدا را می خوانید؟» [نه،] بلکه تنها او را می خوانید، و اگر او بخواهد رنج و بلا را از شما دور می گرداند، و آنچه را شـریک [او] می گردانید فراموش می کنید. و به یقین، ما به سوی امّتهایی که پیش از تو بودند [پیامبرانی] فرسـتادیم، و آنان را به تنگی معیشت و بیماری دچار ساختیم، تا به زاری و خاکساری درآیند. پس چرا هنگامی که عـذاب ما به آنان رسـید تضرّع نکردند؟ ولی [حقیقت این است که] دلهایشان سـخت شده، و شـیطان آنچه را انجام می دادند برایشان آراسـته است. پس چون آنچه را که بـدان پند داده شده بودند فراموش کردند، درهای هر چیزی [از نعمتها] را بر آنان گشودیم، تا هنگامی که به آنچه داده شـده بودنـد شاد گردیدنـد ناگهان [گریبان] آنان را گرفتیم، و یکباره نومیـد شدند. پس ریشه آن گروهی که سـتم کردنـد برکنـده شد، و سـتایش برای خداوند، پروردگار جهانیان است. بگو: «به نظر شـما، اگر خدا شنوایی شـما و دیـدگانتان را بگیرد و بر دلهایتان مُهر نَهَـد، آیا غیر از خدا کدام معبودی است که آن را به شـما بازپس دهد؟» بنگر چگونه آیات [خود] را [گوناگون] بیان می کنیم، سپس آنان روی برمی تابند؟ بگو: «به نظر شما، اگر عذاب خدا ناگهان یـا آشـکارا بـه شـما برسـد، آیـا جز گروه سـتمگران [کسـی] هلاـک خواهـد شـد؟» و مـا پیـامبران [خـود] را جز بشـارتگر و هشداردهنـده نمی فرستیم، پس کسانی که ایمان آورنـد و نیکوکاری کننـد بیمی بر آنان نیست و انـدوهگین نخواهنـد شـد. و کسانی که آیات ما را دروغ انگاشـتند، به [سـزای] آنکه نافرمانی می کردنـد، عذاب به آنان خواهد رسید. بگو: «به شـما نمی گـویم گنجینه هـای خـدا نزد من است و غیب نیز نمی دانم و به شـما نمی گـویم که من فرشته ام. جز آنچه را که به سوی من وحی می شود پیروی نمی کنم.» بگو: «آیا نابینا و بینا یکسان است؟ آیا تفکّر نمی کنیـد.» و به وسـیله این [قرآن] کسانی را که بیم دارنـد که به سوی پروردگارشـان محشور شونـد هشـدار ده [چرا] که غیر او برای آنهـا یـار و شـفیعی نیست، باشـد که پروا کنند. و کسانی را که پروردگار خود را بامدادان و شامگاهان می خوانند - در حالی که خشنودی او را می خواهند - مران. از

حساب آنان چیزی بر عهده تو نیست، و از حساب تو [نیز] چیزی بر عهده آنان نیست، تا ایشان را برانی و از ستمکاران باشی. و بدین گونه ما برخی از آنان را به برخی دیگر آزمودیم، تا بگویند: «آیا اینانند که از میان ما، خدا بر ایشان منّت نهاده است؟» آیا خدا به [حالِ] سپاسگزاران داناتر نیست؟ و چون کسانی که به آیات ما ایمان دارند، نزد تو آیند، بگو: «درود بر شما، پروردگارتان رحمت را بر خود مقرّر کرده که هر کس از شما به نادانی کار بدی کند و آن گاه به توبه و صلاح آید، پس وی آمرزنده مهربان است.» و این گونه، آیات [خود] را به روشنی بیان می کنیم تا راه و رسم گناهکاران روشن شود. بگو: «من نهی شده ام که کسانی را که شما غیر از خدا می خوانید بپرستم.» بگو: «من از هوسهای شما پیروی نمی کنم، و گر نه گمراه شوم و از راه یافتگان نباشم.» بگو: «من از جانب پروردگارم دلیل آشکاری [همراه] دارم، و [لی] شما آن را دروغ پنداشتید، [و] آنچه را به شتاب خواستار آنید در اختیار من نیست. فرمان جز به دست خدا نیست، که حق را بیان می کند، و او بهترین داوران است.» بگو: «اگر آنچه را با شتاب خواستار آنید نزد من بود، قطعاً میان من و شما کار به انجام رسیده بود، و خدا به [حالِ] ستمکاران داناتر است.» و کلیدهای غیب، تنها نزد اوست. جز او [کسی] آن را نمی داند، و آنچه در خشکی و دریاست می داند، و هیچ برگی فرو نمی افتد مگر [اینکه] آن را می داند، و هیچ دانه ای در تاریکیهای زمین، و هیچ تر و خشکی نیست مگر اینکه در کتابی روشن [ثبت] است. و اوست کسی که شبانگاه، روح شما را [به هنگام خواب] می گیرد و آنچه را در روز به دست آورده اید می داند سپس شما را در آن بیدار می کند، تا هنگامی معیّن به سر آید آن گاه بازگشت شما به سوی اوست سپس شما را به آنچه انجام می داده اید آگاه خواهد کرد. و اوست که بر بندگانش قاهر [و غالب] است و نگهبانانی بر شما می فرستد، تا هنگامی که یکی از شما را مرگ فرا رسد، فرشتگان ما جانش بستانند، در حالی که کوتاهی نمی کنند. آن گاه به سوی خداوند- مولای بحقشان- برگردانیده شوند. آگاه باشید که داوری از آنِ اوست، و او سریعترین حسابرسان است. بگو: «چه کسی شما را از تاریکیهای خشکی و دریا می رهاند؟ در حالی که او را به زاری و در نهان می خوانید: که اگر ما را از این [مهلکه] برهاند، البته از سپاسگزاران خواهیم بود.» بگو: «خداست که شما را از آن [تاریکیها] و از هر اندوهی می رهاند، باز شما شرك می ورزید.» بگو: «او تواناست که از بالای سرتان یا از زیر پاهایتان عذابی بر شما بفرستد یا شما را گروه گروه به هم اندازد [و دچار تفرقه سازد] و عذاب بعضی از شما را به بعضی [دیگر] بچشاند.» بنگر، چگونه آیات [خود] را گوناگون بیان می کنیم باشد که آنان بفهمند. و قوم تو آن [قرآن] را دروغ شمردند، در حالی که آن بر حق است. بگو: «من بر شما نگهبان نیستم.» برای هر خبری هنگام [وقوع] است، و به زودی خواهید دانست. و چون ببینی کسانی [به قصد تخطئه] در آیات ما فرو می روند از ایشان روی برتاب، تا در سخنی غیر از آن درآیند و اگر شیطان تو را [در این باره] به فراموشی انداخت، پس از توجّه، [دیگر] با قوم ستمکار منشین. و چیزی از حساب آنان [ستمکاران] بر عهده کسانی که پروا [یِ خدا] دارند، نیست. لیکن، تذکّر دادن [لازم] است، باشد که [از استهزا] پرهیز کنند. و کسانی را که دین خود را به بازی و سرگرمی گرفتند و زندگی دنیا آنان را فریفته است، رها کن و [مردم را] به وسیله این [قرآن] اندرز ده مبادا کسی به [کیفر] آنچه کسب کرده به هلاکت افتد، در حالی که برای او در برابر خدا یاری و شفاعتگری نباشد و اگر [برای رهایی خود] هر گونه فدیه ای دهد، از او پذیرفته نگردد. اینانند که به [سزای] آنچه کسب کرده اند به هلاکت افتاده اند، و به [کیفر] آنکه کفر می ورزیدند، شرابی از آب جوشان و عذابی پر درد خواهند داشت. بگو: «آیا به جای خدا چیزی را بخوانیم که نه سودی به ما می رساند و نه زیانی و آیا پس از اینکه خدا ما را هدایت کرده از عقیده خود بازگردیم؟ مانند کسی که شیطانها او را در بیابان از راه به در برده اند، و حیران [بر جای مانده] است؟ برای او یارانی است که وی را به سوی هدایت می خوانند که:» به سوی ما بیا. «بگو:» هدایت خداست که هدایتِ [واقعی] است، و دستور یافته ایم که تسلیم پروردگار جهانیان باشیم.}

-«وَ ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قالُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ عَلى بَشَرٍ مِنْ شَيْ‏ءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتابَ الَّذى جاءَ بِهِ مُوسى نُوراً وَ هُدىً لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَراطِيسَ تُبْدُونَها وَ تُخْفُونَ كَثِيراً وَ عُلِّمْتُمْ ما لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَ لا آباؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فى خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ *وَ هذا كِتابٌ أَنْزَلْناهُ مُبارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذى بَيْنَ يَدَيْهِ وَ لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرى وَ مَنْ حَوْلَها وَ الَّذينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ هُمْ عَلى صَلاتِهِمْ يُحافِظُونَ *وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً أَوْ قالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَ لَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْ‏ءٌ وَ مَنْ قالَ سَأُنْزِلُ مِثْلَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ وَ لَوْ تَرى إِذِ الظَّالِمُونَ فى غَمَراتِ الْمَوْتِ وَ الْمَلائِكَةُ باسِطُوا أَيْديهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذابَ الْهُونِ بِما كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَ كُنْتُمْ عَنْ آياتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ *وَ لَقَدْ جِئْتُمُونا فُرادى كَما خَلَقْناكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ تَرَكْتُمْ ما خَوَّلْناكُمْ وَراءَ ظُهُورِكُمْ وَ ما نَرى مَعَكُمْ شُفَعاءَكُمُ الَّذينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فيكُمْ شُرَكاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَ ضَلَّ عَنْكُمْ ما كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ *إِنَّ اللَّهَ فالِقُ الْحَبِّ وَ النَّوى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ مُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذلِكُمُ اللَّهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ *فالِقُ الْإِصْباحِ وَ جَعَلَ اللَّيْلَ سَكَناً وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ حُسْباناً ذلِكَ تَقْديرُ الْعَزيزِ الْعَليمِ *وَ هُوَ الَّذى جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِها فى ظُلُماتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآياتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ *وَ هُوَ الَّذى أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَ مُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآياتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ *وَ هُوَ الَّذى أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَخْرَجْنا بِهِ نَباتَ كُلِّ شَيْ‏ءٍ فَأَخْرَجْنا مِنْهُ خَضِراً نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَراكِباً وَ مِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِها قِنْوانٌ دانِيَةٌ وَ جَنَّاتٍ مِنْ أَعْنابٍ وَ الزَّيْتُونَ وَ الرُّمَّانَ مُشْتَبِهاً وَ غَيْرَ مُتَشابِهٍ انْظُرُوا إِلى ثَمَرِهِ إِذا أَثْمَرَ وَ يَنْعِهِ إِنَّ فى ذلِكُمْ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ *وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ الْجِنَّ وَ خَلَقَهُمْ وَ خَرَقُوا لَهُ بَنينَ وَ بَناتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يَصِفُونَ *بَديعُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ أَنَّى يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَ لَمْ تَكُنْ لَهُ صاحِبَةٌ وَ خَلَقَ كُلَّ شَيْ‏ءٍ وَ هُوَ بِكُلِّ شَيْ‏ءٍ عَليمٌ *ذلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ خالِقُ كُلِّ شَيْ‏ءٍ فَاعْبُدُوهُ وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْ‏ءٍ وَكيلٌ *لا تُدْرِكُهُ الْأَبْصارُ وَ هُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصارَ وَ هُوَ اللَّطيفُ الْخَبيرُ *قَدْ جاءَكُمْ بَصائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ

ص: ١٧

أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ عَمِيَ فَعَلَيْها وَ ما أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفيظٍ *وَ كَذلِكَ نُصَرِّفُ الْآياتِ وَ لِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَ لِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ *اتَّبِعْ ما أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكينَ *وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ ما أَشْرَكُوا وَ ما جَعَلْناكَ عَلَيْهِمْ حَفيظاً وَ ما أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكيلٍ *وَ لا تَسُبُّوا الَّذينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْواً بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلى رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِما كانُوا يَعْمَلُونَ *وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمانِهِمْ لَئِنْ جاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِها قُلْ إِنَّمَا الْآياتُ عِنْدَ اللَّهِ وَ ما يُشْعِرُكُمْ أَنَّها إِذا جاءَتْ لا يُؤْمِنُونَ *وَ نُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَ أَبْصارَهُمْ كَما لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ نَذَرُهُمْ فى طُغْيانِهِمْ يَعْمَهُونَ *وَ لَوْ أَنَّنا نَزَّلْنا إِلَيْهِمُ الْمَلائِكَةَ وَ كَلَّمَهُمُ الْمَوْتى وَ حَشَرْنا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْ‏ءٍ قُبُلاً ما كانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلاَّ أَنْ يَشاءَ اللَّهُ وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ *وَ كَذلِكَ جَعَلْنا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَياطينَ الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ يُوحى بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوراً وَ لَوْ شاءَ رَبُّكَ ما فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَ ما يَفْتَرُونَ *وَ لِتَصْغى إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَ لِيَرْضَوْهُ وَ لِيَقْتَرِفُوا ما هُمْ مُقْتَرِفُونَ *أَ فَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغى حَكَماً وَ هُوَ الَّذى أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتابَ مُفَصَّلاً وَ الَّذينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرينَ *وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقاً وَ عَدْلاً لا مُبَدِّلَ لِكَلِماتِهِ وَ هُوَ السَّميعُ الْعَليمُ *وَ إِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَ إِنْ هُمْ إِلاَّ يَخْرُصُونَ *إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبيلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدينَ *فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآياتِهِ مُؤْمِنينَ *وَ ما لَكُمْ أَلاَّ تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ قَدْ فَصَّلَ لَكُمْ ما حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلاَّ مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَ إِنَّ كَثيراً لَيُضِلُّونَ بِأَهْوائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدينَ *وَ ذَرُوا ظاهِرَ الْإِثْمِ وَ باطِنَهُ إِنَّ الَّذينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِما كانُوا يَقْتَرِفُونَ *وَ لا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ إِنَّهُ لَفِسْقٌ وَ إِنَّ الشَّياطينَ لَيُوحُونَ إِلى أَوْلِيائِهِمْ لِيُجادِلُوكُمْ وَ إِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ

إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ *أَ وَ مَنْ كانَ مَيْتاً فَأَحْيَيْناهُ وَ جَعَلْنا لَهُ نُوراً يَمْشی بِهِ فِی النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِی الظُّلُماتِ لَيْسَ بِخارِجٍ مِنْها كَذلِكَ
زُيِّنَ لِلْكافِرِينَ ما كانُوا يَعْمَلُونَ *وَ كَذلِكَ جَعَلْنا فی كُلِّ قَرْيَةٍ أَكابِرَ مُجْرِمِيها لِيَمْكُرُوا فِيها وَ ما يَمْكُرُونَ إِلاَّ بِأَنْفُسِهِمْ وَ ما يَشْعُرُونَ
*وَ إِذا جاءَتْهُمْ آيَةٌ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتى مِثْلَ ما أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغارٌ
عِنْدَ اللَّهِ وَ عَذابٌ شَدِيدٌ بِما كانُوا يَمْكُرُونَ *فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلامِ وَ مَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً
حَرَجاً كَأَنَّما يَصَّعَّدُ فِی السَّماءِ كَذلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ *وَ هذا صِراطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيماً قَدْ فَصَّلْنَا الْآياتِ
لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ *لَهُمْ دارُ السَّلامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ هُوَ وَلِيُّهُمْ بِما كانُوا يَعْمَلُونَ *وَ يَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعاً يا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ
الْإِنْسِ وَ قالَ أَوْلِياؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنا بِبَعْضٍ وَ بَلَغْنا أَجَلَنَا الَّذِی أَجَّلْتَ لَنا قالَ النَّارُ مَثْواكُمْ خالِدِينَ فِيها إِلاَّ ما شاءَ
اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ *وَ كَذلِكَ نُوَلِّی بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضاً بِما كانُوا يَكْسِبُونَ *يا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ أَ لَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ
مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آياتی وَ يُنْذِرُونَكُمْ لِقاءَ يَوْمِكُمْ هذا قالُوا شَهِدْنا عَلى أَنْفُسِنا وَ غَرَّتْهُمُ الْحَياةُ الدُّنْيا وَ شَهِدُوا عَلى أَنْفُسِهِمْ
أَنَّهُمْ كانُوا كافِرِينَ *ذلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرى بِظُلْمٍ وَ أَهْلُها غافِلُونَ *وَ لِكُلٍّ دَرَجاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَ ما رَبُّكَ بِغافِلٍ
عَمَّا يَعْمَلُونَ *وَ رَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَ يَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ ما يَشاءُ كَما أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ *إِنَّ ما
تُوعَدُونَ لَآتٍ وَ ما أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ *قُلْ يا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلى مَكانَتِكُمْ إِنِّی عامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لا يُفْلِحُ
الظَّالِمُونَ *وَ جَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَ الْأَنْعامِ نَصِيباً فَقالُوا هذا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَ هذا لِشُرَكائِنا فَما كانَ لِشُرَكائِهِمْ فَلا يَصِلُ إِلَى
اللَّهِ وَ ما كانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلى شُرَكائِهِمْ ساءَ ما يَحْكُمُونَ *وَ كَذلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلادِهِمْ شُرَكاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ
وَ لِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ ما فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَ ما يَفْتَرُونَ *وَ قالُوا هذِهِ أَنْعامٌ وَ حَرْثٌ حِجْرٌ لا يَطْعَمُها إِلاَّ مَنْ نَشاءُ بِزَعْمِهِمْ
وَ أَنْعامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُها وَ أَنْعامٌ لا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِراءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِما كانُوا يَفْتَرُونَ *وَ قالُوا ما فی بُطُونِ هذِهِ الْأَنْعامِ
خالِصَةٌ لِذُكُورِنا وَ مُحَرَّمٌ عَلى أَزْواجِنا وَ إِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ *قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا
أَوْلادَهُمْ سَفَهاً بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ حَرَّمُوا ما رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِراءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَ ما كانُوا مُهْتَدِينَ *وَ هُوَ الَّذِی أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشاتٍ وَ
غَيْرَ مَعْرُوشاتٍ وَ النَّخْلَ وَ الزَّرْعَ مُخْتَلِفاً أُكُلُهُ وَ الزَّيْتُونَ وَ الرُّمَّانَ مُتَشابِهاً وَ غَيْرَ مُتَشابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذا أَثْمَرَ وَ آتُوا حَقَّهُ يَوْمَ
حَصادِهِ وَ لا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ *وَ مِنَ الْأَنْعامِ حَمُولَةً وَ فَرْشاً كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَ لا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطانِ إِنَّهُ لَكُمْ
عَدُوٌّ مُبِينٌ *ثَمانِيَةَ أَزْواجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَ مِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحامُ الْأُنْثَيَيْنِ نَبِّئُونی
بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ *وَ مِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَ مِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحامُ الْأُنْثَيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ
شُهَداءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهذا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ *قُلْ لا
أَجِدُ فی ما أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّماً عَلى طاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلاَّ أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَماً مَسْفُوحاً أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقاً أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ
بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ باغٍ وَ لا عادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ *وَ عَلَى الَّذِينَ هادُوا حَرَّمْنا كُلَّ ذی ظُفُرٍ وَ مِنَ الْبَقَرِ وَ الْغَنَمِ حَرَّمْنا عَلَيْهِمْ
شُحُومَهُما إِلاَّ ما حَمَلَتْ ظُهُورُهُما أَوِ الْحَوايا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذلِكَ جَزَيْناهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَ إِنَّا لَصادِقُونَ *فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ
ذُو رَحْمَةٍ واسِعَةٍ وَ لا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ *سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شاءَ اللَّهُ ما أَشْرَكْنا وَ لا آباؤُنا وَ لا حَرَّمْنا مِنْ شَیْءٍ
كَذلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذاقُوا بَأْسَنا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَ إِنْ أَنْتُمْ إِلاَّ تَخْرُصُونَ
*قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبالِغَةُ فَلَوْ شاءَ لَهَداكُمْ أَجْمَعِينَ *قُلْ هَلُمَّ شُهَداءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هذا فَإِنْ شَهِدُوا فَلا تَشْهَدْ مَعَهُمْ
وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا وَ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَ هُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ *قُلْ تَعالَوْا أَتْلُ ما حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلاَّ
تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئاً وَ بِالْوالِدَيْنِ إِحْساناً وَ لا تَقْتُلُوا أَوْلادَكُمْ مِنْ إِمْلاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَ إِيَّاهُمْ وَ لا تَقْرَبُوا الْفَواحِشَ ما ظَهَرَ مِنْها وَ ما
بَطَنَ وَ لا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتی حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ ذلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ *وَ لا تَقْرَبُوا مالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتی هِيَ أَحْسَنُ حَتَّى

يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَ أَوْفُوا الْكَيْلَ وَ الْميزانَ بِالْقِسْطِ لا نُكَلِّفُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَها وَ إِذا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَ لَوْ كانَ ذا قُرْبى وَ بِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ*وَ أَنَّ هذا صِراطي مُسْتَقيماً فَاتَّبِعُوهُ وَ لا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبيلِهِ ذلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ *ثُمَّ آتَيْنا مُوسَى الْكِتابَ تَماماً عَلَى الَّذي أَحْسَنَ وَ تَفْصيلاً لِكُلِّ شَيْ ءٍ وَ هُدىً وَ رَحْمَةً لَعَلَّهُمْ بِلِقاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ *وَ هذا كِتابٌ أَنْزَلْناهُ مُبارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَ اتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ *أَنْ تَقُولُوا إِنَّما أُنْزِلَ الْكِتابُ عَلى طائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنا وَ إِنْ كُنَّا عَنْ دِراسَتِهِمْ لَغافِلينَ*أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتابُ لَكُنَّا أَهْدى مِنْهُمْ فَقَدْ جاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ هُدىً وَ رَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآياتِ اللَّهِ وَ صَدَفَ عَنْها سَنَجْزِي الَّذينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آياتِنا سُوءَ الْعَذابِ بِما كانُوا يَصْدِفُونَ*هَلْ يَنْظُرُونَ إِلاَّ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آياتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتي بَعْضُ آياتِ رَبِّكَ لا يَنْفَعُ نَفْساً إيمانُها لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ في إيمانِها خَيْراً قُلِ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ*إِنَّ الَّذينَ فَرَّقُوا دينَهُمْ وَ كانُوا شِيَعاً لَسْتَ مِنْهُمْ في شَيْ ءٍ إِنَّما أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِما كانُوا يَفْعَلُونَ*مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثالِها وَ مَنْ جاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلا يُجْزى إِلاَّ مِثْلَها وَ هُمْ لا يُظْلَمُونَ*قُلْ إِنَّني هَداني رَبِّي إِلى صِراطٍ مُسْتَقيمٍ ديناً قِيَماً مِلَّةَ إِبْراهيمَ حَنيفاً وَ ما كانَ مِنَ الْمُشْرِكينَ *قُلْ إِنَّ صَلاتي وَ نُسُكي وَ مَحْيايَ وَ مَماتي لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمينَ*لا شَريكَ لَهُ وَ بِذلِكَ أُمِرْتُ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمينَ*قُلْ أَ غَيْرَ اللَّهِ أَبْغي رَبًّا وَ هُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْ ءٍ وَ لا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلاَّ عَلَيْها وَ لا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرى ثُمَّ إِلى رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ فيهِ تَخْتَلِفُونَ.» - . انعام / ۹۱ - ۱۶۴ -

{و آن گاه که [یهودیان] گفتند: «خدا چیزی بر بشری نازل نکرده»، بزرگی خدا را چنان که باید نشناختند. بگو: «چه کسی آن کتابی را که موسی آورده است نازل کرده؟ [همان کتابی که] برای مردم روشنایی و رهنمود است، [و] آن را به صورت طومارها درمی آورید. [آنچه را] از آن [می خواهید] آشکار و بسیاری را پنهان می کنید، در صورتی که چیزی که نه شما می دانستید و نه پدرانتان، [به وسیله آن] به شما آموخته شد.» بگو: «خدا [همه را فرستاده]» آن گاه بگذار تا در ژرفای [باطل] خود به بازی [سرگرم] شوند.و این خجسته کتابی است که ما آن را فرو فرستادیم، [و] کتابهایی را که پیش از آن آمده تصدیق می کند. و برای اینکه [مردم] أم القری [مکّه] و کسانی را که پیرامون آنند هشدار دهی. و کسانی که به آخرت ایمان می آورند، به آن [قرآن نیز] ایمان می آورند، و آنان بر نمازهای خود مراقبت می کنند. و کیست ستمکارتر از آن کس که بر خدا دروغ می بندد یا می گوید: «به من وحی شده»، در حالی که چیزی به او وحی نشده باشد، و آن کس که می گوید: «به زودی نظیر آنچه را خدا نازل کرده است نازل می کنم»؟ و کاش ستمکاران را در گردابهای مرگ می دیدی که فرشتگان [به سوی آنان] دستهایشان را گشوده اند [و نهیب می زنند:] «جانهایتان را بیرون دهید» امروز به [سزای] آنچه بناحق بر خدا دروغ می بستید و در برابر آیات او تکبر می کردید، به عذاب خوارکننده کیفر می یابید. و همان گونه که شما را نخستین بار آفریدیم [اکنون نیز] تنها به سوی ما آمده اید، و آنچه را به شما عطا کرده بودیم پشت سر خود نهاده اید، و شفیعانی را که در [کار] خودتان، شریکان [خدا] می پنداشتید با شما نمی بینیم. به یقین، پیوند میان شما بریده شده، و آنچه را که می پنداشتید از دست شما رفته است. خدا شکافنده دانه و هسته است. زنده را از مرده، و مرده را از زنده بیرون می آورد. چنین است خدای شما پس چگونه [از حق] منحرف می شوید؟ [هموست که] شکافنده صبح است، و شب را برای آرامش و خورشید و ماه را وسیله حساب قرار داده. این اندازه گیریِ آن توانای داناست. و اوست کسی که ستارگان را برای شما قرار داده تا به وسیله آنها در تاریکیهای خشکی و دریا راه یابید. به یقین، ما دلایل [خود] را برای گروهی که می دانند به روشنی بیان کرده ایم. و او همان کسی است که شما را از یک تن پدید آورد. پس [برای شما] قرارگاه و محل امانتی [مقرر کرد]. بی تردید، ما آیات [خود] را برای مردمی که می فهمند به روشنی بیان کرده ایم. و اوست کسی که از آسمان، آبی فرود آورد پس به وسیله آن از هر گونه

گیاه برآوردیم، و از آن [گیاه] جوانه سبزی خارج ساختیم که از آن، دانه های متراکمی برمی آوریم. و از شکوفه درخت خرما خوشه هایی است نزدیک به هم. و [نیز] باغهایی از انگور و زیتون و انار - همانند و غیر همانند - خارج نمودیم. به میوه آن چون ثمر دَهَد و به [طرز] رسیدنش بنگرید. قطعاً در اینها برای مردمی که ایمان می آورند نشانه هاست. و برای خدا شریکانی از جن قرار دادند، با اینکه خدا آنها را خلق کرده است. و برای او، بی هیچ دانشی، پسران و دخترانی تراشیدند. او پاک و برتر است از آنچه وصف می کنند. پدیدآورنده آسمانها و زمین است. چگونه او را فرزندی باشد، در صورتی که برای او همسری نبوده، و هر چیزی را آفریده، و اوست که به هر چیزی داناست. این است خدا، پروردگار شما: هیچ معبودی جز او نیست، آفریننده هر چیزی است. پس او را بپرستید، و او بر هر چیزی نگهبان است. چشمها او را درنمی یابند و اوست که دیدگان را درمی یابد، و او لطیفِ آگاه است. به راستی رهنمودهایی از جانب پروردگارتان برای شما آمده است. پس هر که

ص: ۱۸

به دیده بصیرت بنگرد به سود خود او، و هر کس از سر بصیرت ننگرد به زیان خود اوست، و من بر شما نگهبان نیستم. و این گونه آیات [خود] را گوناگون بیان می کنیم، تا مبادا بگویند تو درس خوانده ای، و تا اینکه آن را برای گروهی که می دانند روشن سازیم. از آنچه از پروردگارت به تو وحی شده پیروی کن. هیچ معبودی جز او نیست، و از مشرکان روی بگردان. و اگر خدا می خواست آنان شرک نمی آوردند، و ما تو را بر ایشان نگهبان نکرده ایم، و تو وکیل آنان نیستی. و آنهایی را که جز خدا می خوانند دشنام مدهید که آنان از روی دشمنی [و] به نادانی، خدا را دشنام خواهند داد. این گونه برای هر امتی کردارشان را آراستیم. آن گاه بازگشت آنان به سوی پروردگارشان خواهد بود، و ایشان را از آنچه انجام می دادند آگاه خواهد ساخت. و با سخت ترین سوگندهایشان، به خدا سوگند خوردند که اگر معجزه ای برای آنان بیاید، حتماً بدان می گروند. بگو: «معجزات، تنها در اختیار خداست.» و شما چه می دانید که اگر [معجزه هم] بیاید باز ایمان نمی آورند. و دلها و دیدگانشان را برمی گردانیم [در نتیجه به آیات ما ایمان نمی آورند] چنان که نخستین بار به آن ایمان نیاوردند. و آنان را رها می کنیم تا در طغیانشان سرگردان بمانند. و اگر ما فرشتگان را به سوی آنان می فرستادیم و [اگر] مردگان با آنان به سخن می آمدند، و هر چیزی را دسته دسته در برابر آنان گرد می آوردیم، باز هم ایمان نمی آوردند- جز اینکه خدا بخواهد- ولی بیشترشان نادانی می کنند. و بدین گونه برای هر پیامبری دشمنی از شیطانهای انس و جن برگماشتیم. بعضی از آنها به بعضی، برای فریب [یکدیگر]، سخنان آراسته القا می کنند و اگر پروردگار تو می خواست چنین نمی کردند. پس آنان را با آنچه به دروغ می سازند واگذار. و [چنین مقرر شده است] تا دلهای کسانی که به آخرت ایمان نمی آورند به آن [سخن باطل] بگراید و آن را بپسندد، و تا اینکه آنچه را باید به دست بیاورند، به دست آورند. پس، آیا داوری جز خدا جویم؟ با اینکه اوست که این کتاب را به تفصیل به سوی شما نازل کرده است. و کسانی که کتاب [آسمانی] بدیشان داده ایم می دانند که آن از جانب پروردگارت به حق فرو فرستاده شده است. پس تو از تردیدکنندگان مباش. و سخن پروردگارت به راستی و داد، سرانجام گرفته است و هیچ تغییر دهنده ای برای کلمات او نیست و او شنوای داناست. و اگر از بیشتر کسانی که در [این سر] زمین می باشند پیروی کنی، تو را از راه خدا گمراه می کنند. آنان جز از گمانِ [خود] پیروی نمی کنند و جز به حدس و تخمین نمی پردازند. باری، پروردگار تو به [حالِ] کسی که از راه او منحرف می شود داناتر است، و او به [حالِ] راه یافتگان [نیز] داناتر است. پس، اگر به آیات او ایمان دارید از آنچه نام خدا [به هنگام ذبح] بر آن برده شده است بخورید. و شما را چه شده است

که از آنچه نام خدا بر آن برده شده است نمی خورید؟ با اینکه [خدا] آنچه را بر شما حرام کرده - جز آنچه بدان ناچار شده اید - برای شما به تفصیل بیان نموده است. و به راستی، بسیاری [از مردم، دیگران را] از روی نادانی، با هوسهای خود گمراه می کنند. آری، پروردگار تو به [حال] تجاوزکاران داناتر است. و گناه آشکار و پنهان را رها کنید، زیرا کسانی که مرتکب گناه می شوند، به زودی در برابر آنچه به دست می آوردند کیفر خواهند یافت. و از آنچه نام خدا بر آن برده نشده است مخورید، چرا که آن قطعاً نافرمانی است. و در حقیقت، شیطان ها به دوستان خود وسوسه می کنند تا با شما ستیزه نمایند. و اگر اطاعتشان کنید قطعاً شما هم مشرکید. آیا کسی که مرده [دل] بود و زنده اش گردانیدیم و برای او نوری پدید آوردیم تا در پرتو آن، در میان مردم راه برود، چون کسی است که گویی گرفتار در تاریکیهاست و از آن بیرون آمدنی نیست؟ این گونه برای کافران آنچه انجام می دادند زینت داده شده است. و بدین گونه، در هر شهری گناهکاران بزرگش را می گماریم تا در آن به نیرنگ پردازند، و [لی] آنان جز به خودشان نیرنگ نمی زنند و درک نمی کنند. و چون آیتی برایشان بیاید، می گویند: «هرگز ایمان نمی آوریم تا اینکه نظیر آنچه به فرستادگان خدا داده شده است به ما [نیز] داده شود.» خدا بهتر می داند رسالتش را کجا قرار دهد. به زودی، کسانی را که مرتکب گناه شدند، به [سزای] آنکه نیرنگ می کردند، در پیشگاه خدا خواری و شکنجه ای سخت خواهد رسید. پس کسی را که خدا بخواهد هدایت نماید، دلش را به پذیرش اسلام می گشاید و هر که را بخواهد گمراه کند، دلش را سخت تنگ می گرداند چنان که گویی به زحمت در آسمان بالا می رود. این گونه، خدا پلیدی را بر کسانی که ایمان نمی آورند قرار می دهد. و راه راست پروردگارت همین است. ما آیات [خود] را برای گروهی که پند می گیرند، به روشنی بیان نموده ایم. برای آنان، نزد پروردگارشان سرای عافیت است، و به [پاداش] آنچه انجام می دادند، او یارشان خواهد بود. و [یاد کن] روزی را که همه آنان را گرد می آورد [و می فرماید:] «ای گروه جنیان، از آدمیان [پیروان] فراوان یافتید.» و هواخواهان آنها از [نوع] انسان می گویند: «پروردگارا، برخی از ما از برخی دیگر بهره برداری کرد، و به پایانی که برای ما معین کردی رسیدیم.» [خدا] می فرماید: «جایگاه شما آتش است در آن ماندگار خواهید بود، مگر آنچه را خدا بخواهد [که خود تخفیف دهد] آری، پروردگار تو حکیم داناست.» و این گونه برخی از ستمکاران را به [کیفر] آنچه به دست می آوردند، سرپرست برخی دیگر می گردانیم.

ای گروه جن و انس، آیا از میان شما فرستادگانی برای شما نیامدند که آیات مرا بر شما بخوانند و از دیدار این روزتان به شما هشدار دهند؟ گفتند: «ما به زیان خود گواهی دهیم.» [که آری، آمدند] و زندگی دنیا فریبشان داد، و بر ضد خود گواهی دادند که آنان کافر بوده اند. این [اتمام حجت] بدان سبب است که پروردگار تو هیچ گاه شهرها را به ستم نابود نکرده، در حالی که مردم آن غافل باشند. و برای هر یک [از این دو گروه]، از آنچه انجام داده اند، [در جزا] مراتبی خواهد بود، و پروردگارت از آنچه می کنند غافل نیست. و پروردگار تو بی نیاز و رحمتگر است. اگر بخواهد شما را می برد، و پس از شما، هر که را بخواهد جانشین [شما] می کند هم چنان که شما را از نسل گروهی دیگر پدید آورده است. قطعاً آنچه به شما وعده داده می شود آمدنی است، و شما درمانده کنندگان [خدا] نیستید. بگو: «ای قوم من، هر چه مقدور شما هست انجام دهید من [هم] انجام می دهم. به زودی خواهید دانست که فرجام [نیکوی] آن سرای از آنِ کیست. آری، ستمکاران رستگار نمی شوند.» و [مشرکان،] برای خدا از آنچه از کِشت و دامها که آفریده است سهمی گذاشتند، و به پندار خودشان گفتند: «این ویژه خداست و این ویژه بتان ما.» پس آنچه خاص بتانشان بود به خدا نمی رسید، و [لی] آنچه خاص خدا بود به بتانشان می رسید. چه بد داوری می کنند. و این گونه برای بسیاری از مشرکان، بتانشان کشتن فرزندانشان را آراستند، تا هلاکشان کنند و

دینشان را بر آنان مشتبه سازند و اگر خدا می خواست چنین نمی کردند. پس ایشان را با آنچه به دروغ می سازند رها کن. و به زعم خودشان گفتند: «اینها دامها و کشتزار [های] ممنوع است، که جز کسی که ما بخواهیم نباید از آن بخورد، و دامهایی است که [سوار شدن بر] پشت آنها حرام شده است.» و دامهایی [داشتند] که [هنگام ذبح] نام خدا را بر آن [ها] نمی بردند به صرف افترا بر [خدا] به زودی [خدا] آنان را به خاطر آنچه افترا می بستند جزا می دهد. و گفتند: «آنچه در شکم این دامهاست اختصاص به مردان ما دارد و بر همسران ما حرام شده است،

ص: ۱۹

و اگر [آن جنین] مرده باشد، همه آنان [از زن و مرد] در آن شریکند. به زودی [خدا] توصیف آنان را سزا خواهد داد، زیرا او حکیم داناست. کسانی که از روی بی خردی و نادانی، فرزندان خود را کشته اند، و آنچه را خدا روزیشان کرده بود – از راه افترا به خدا – حرام شمرده اند، سخت زیان کردند. آنان به راستی گمراه شده، و هدایت نیافته اند. و اوست کسی که باغ هایی با داربست و بدون داربست، و خرمابن، و کشتزار با میوه های گوناگون آن، و زیتون، و انار، شبیه به یکدیگر و غیر شبیه پدید آورد. از میوه آن – چون ثمر داد – بخورید، و حق [بینوایان از] آن را روز بهره برداری از آن بدهید، و [لی] زیاده روی مکنید که او اسرافکاران را دوست ندارد. و [نیز] از دامها، حیوانات بارکش و حیوانات کرک و پشم دهنده را [پدید آورد]. از آنچه خدا روزیتان کرده است بخورید، و از پی گامهای شیطان مروید که او برای شما دشمنی آشکار است. هشت فرد [آفرید و بر شما حلال کرد]: از گوسفند دو تا، و از بز دو تا. بگو: «آیا [خدا] نرها [ی آنها] را حرام کرده یا ماده را؟ یا آنچه را که رحم آن دو ماده در بر گرفته است؟» اگر راست می گویید، از روی علم، به من خبر دهید.» و از شتر دو، و از گاو دو. بگو: «آیا [خدا] نرها [ی آنها] را حرام کرده یا ماده ها را؟ یا آنچه را که رحم آن دو ماده در بر گرفته است؟ آیا وقتی خداوند شما را به این [تحریم] سفارش کرد حاضر بودید؟» پس کیست ستمکارتر از آن کس که بر خدا دروغ بندد، تا از روی نادانی، مردم را گمراه کند؟ آری، خدا گروه ستمکاران را راهنمایی نمی کند. بگو: «در آنچه به من وحی شده است، بر خورنده ای که آن را می خورد هیچ حرامی نمی یابم، مگر آنکه مردار یا خونِ ریخته یا گوشت خوک باشد که اینها همه پلیدند. یا [قربانیی که] از روی نافرمانی، [به هنگام ذبح] نام غیر خدا بر آن برده شده باشد. پس کسی که بدون سرکشی و زیاده خواهی [به خوردن آنها] ناچار گردد، قطعاً پروردگار تو آمرزنده مهربان است. و بر یهودیان، هر [حیوان] چنگال داری را حرام کردیم، و از گاو و گوسفند، پیه آن دو را بر آنان حرام کردیم، به استثنای پیه هایی که بر پشت آن دو یا بر روده هاست یا آنچه با استخوان درآمیخته است. این [تحریم] را به سزای ستم کردنشان، به آنان کیفر دادیم، و ما البتّه راستگوییم.

[ای پیامبر،] پس اگر تو را تکذیب کردند، بگو: «پروردگار شما دارای رحمتی گسترده است و [با این حال] عذاب او از گروه مجرمان بازگردانده نخواهد شد.» کسانی که شرک آوردند به زودی خواهند گفت: «اگر خدا می خواست، نه ما و نه پدرانمان شرک نمی آوردیم، و چیزی را [خودسرانه] تحریم نمی کردیم.» کسانی هم که پیش از آنان بودند، همین گونه [پیامبران خود را] تکذیب کردند، تا عقوبت ما را چشیدند. بگو: «آیا نزد شما دانشی هست که آن را برای ما آشکار کنید؟ شما جز از گمان پیروی نمی کنید، و جز دروغ نمی گویید.» بگو: «برهانِ رسا ویژه خداست، و اگر [خدا] می خواست قطعاً همه شما را هدایت می کرد.» بگو: «گواهان خود را که گواهی می دهند به اینکه خدا اینها را حرام کرده، بیاورید.» پس اگر هم شهادت دادند تو با آنان شهادت مده، و هوسهای کسانی را که آیات ما را تکذیب کردند و کسانی که به آخرت ایمان

نمی آورنـد و [معبودان دروغین را] با پروردگارشان همتا قرار می دهنـد، پیروی مکن. بگو: «بیاییـد تا آنچه را پروردگارتان بر شمـا حرام کرده برای شـما بخوانم: چیزی را با او شـریک قرار مدهیـد و به پـدر و مادر احسان کنیـد و فرزنـدان خود را از بیم تنگدستی مکشید ما شما و آنان را روزی می رسانیم و به کارهای زشت – چه علنی آن و چه پوشیده [اش] – نزدیک مشوید و نَفْسـی را که خدا حرام گردانیده، جز بحق مکشید. اینهاست که [خدا] شما را به [انجام دادن] آن سفارش کرده است، باشد که بیندیشـد. و به مـال یتیم – جز به نحوی [هر چه نیکوتر] – نزدیـک مشویـد، تـا به حـد رشـد خود برسـد. و پیمـانه و ترازو را به عـدالت، تمام بپیمایید. هیچ کس را جز به قدر توانش تکلیف نمی کنیم. و چون [به داوری یا شـهادت] سـخن گویید دادگری کنید، هر چند [درباره] خویشاوند [شـما] باشد. و به پیمان خدا وفا کنید. اینهاست که [خدا] شـما را به آن سفارش کرده است، باشـد که پنـد گیریـد. و [بدانیـد] این است راه راست من پس، از آن پیروی کنیـد. و از راه ها [ی دیگر] که شـما را از راه وی پراکنـده می سـازد پیروی مکنیـد. اینهاست که [خـدا] شـما را به آن سـفارش کرده است، باشـد که به تقوا گراییـد. آن گاه به موسـی کتـاب دادیم، برای اینکه [نعمت را] بر کسـی که نیکی کرده است تمـام کنیم، و برای اینکه هر چیزی را بیان نماییم، و هـدایت و رحمتی باشـد، امیـد که به لقـای پروردگارشـان ایمان بیاورنـد. و این، خجسـته کتابی است که ما آن را نازل کردیم پس، از آن پیروی کنید و پرهیزگاری نمایید، باشد که مورد رحمت قرار گیرید، تا نگویید: «کتاب [آسمانی]، تنها بر دو طایفه پیش از ما نازل شـده، و ما از آموختن آنان بی خبر بودیم.» یا نگویید: «اگر کتاب بر ما نازل می شد، قطعاً از آنان هدایت یافته تر بودیم.» اینک

حجّتی از جانب پروردگارتان برای شـما آمـده و رهنمود و رحمتی است. پس کیست سـتمکارتر از آن کس که آیات خـدا را دروغ پنـدارد و از آنهـا روی گردانـد؟ به زودی کسـانی را که از آیـات ما روی می گرداننـد، به سـبب [همین] اعراضـشان، به عذابی سـخت مجازات خواهیم کرد. آیا جز این انتظار دارند که فرشتگان به سویشان بیایند، یا پروردگارت بیاید، یا پاره ای از نشـانه هـای پروردگارت بیایـد؟ [اما] روزی که پاره ای از نشانه های پروردگارت [پدیـد] آیـد، کسـی که قبلًا ایمان نیاورده یا خیری در ایمان آوردن خود به دست نیاورده، ایمان آوردنش سود نمی بخشد. بگو: «منتظر باشید که ما [هم] منتظریم.» کسانی که دین خود را پراکنـده ساختنـد و فرقه فرقه شدنـد، تو هیـچ گونه مسـئول ایشـان نیستی، کارشان فقط با خـداست. آن گاه به آنچه انجـام می دادنـد آگاهشـان خواهـد کرد. هر کس کار نیکی بیاورد، ده برابر آن [پاداش] خواهـد داشت، و هر کس کار بـدی بیـاورد، جز ماننـد آن جزا نیابـد و بر آنـان سـتم نرود. بگو: «آری! پروردگارم مرا به راه راست هـدایت کرده است: دینی پایدار، آیین ابراهیمِ حق گرای! و او از مشرکان نبود.» بگو: «در حقیقت، نماز من و [سایر] عبادات من

ص: ۲۰

و زنـدگی و مرگ من، برای خـدا، پروردگـار جهانیـان است. [که] او را شـریکی نیست، و بر این [کـار] دسـتور یافته ام، و من نخستین مسـلمانم.» بگو: «آیا جز خـدا پروردگاری بجویم؟ با اینکه او پروردگار هر چیزی است، و هیـچ کس جز بر زیان خود [گنـاهی] انجام نمی دهـد، و هیـچ بـاربرداری بـار [گناه] دیگری را برنمی دارد، آن گاه بازگشت شـما به سوی پروردگارتان خواهد بود، پس شما را به آنچه در آن اختلاف می کردید آگاه خواهد کرد.

- «المص*کِتـابٌ أُنْزِلَ إِلَيْـكَ فَلاـ يَكُنْ فی صَـدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْـذِرَ بِهِ وَ ذِكْری لِلْمُؤْمِنینَ *اتَّبِعُوا مـا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَ لا

تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِياءَ قَلِيلًا ما تَذَكَّرُونَ . -. اعراف / ۱ - ۳ - »

{الف، لام، میم، صاد. کتابی است که به سوی تو فرو فرستاده شده است- پس نباید در سینه تو از ناحیه آن، تنگی باشد- تا به وسیله آن هشدار دهی و برای مؤمنان پندی باشد. آنچه را از جانب پروردگارتان به سوی شما فرو فرستاده شده

است، پیروی کنید و جز او از معبودان [دیگر] پیروی مکنید. چه اندک پند می گیرید!}

وَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَةً قالُوا وَجَدْنا عَلَيْها آباءَنا وَ اللَّهُ أَمَرَنا بِها قُلْ إِنَّ اللَّهَ لا يَأْمُرُ بِالْفَحْشاءِ أَ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ *قُلْ أَمَرَ رَبِّی بِالْقِسْطِ وَ أَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَ ادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَما بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ *فَرِيقاً هَدى وَ فَرِيقاً حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلالَةُ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّياطِينَ أَوْلِياءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ *يا بَنی آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَ كُلُوا وَ اشْرَبُوا وَ لا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ *قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتی أَخْرَجَ لِعِبادِهِ وَ الطَّيِّباتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِیَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِی الْحَياةِ الدُّنْيا خالِصَةً يَوْمَ الْقِيامَةِ كَذلِكَ نُفَصِّلُ الْآياتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ *قُلْ إِنَّما حَرَّمَ رَبِّیَ الْفَواحِشَ ما ظَهَرَ مِنْها وَ ما بَطَنَ وَ الْإِثْمَ وَ الْبَغْیَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ أَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ ما لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطاناً وَ أَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ *وَ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذا جاءَ أَجَلُهُمْ لا يَسْتَأْخِرُونَ ساعَةً وَ لا يَسْتَقْدِمُونَ*يا بَنی آدَمَ إِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آياتی فَمَنِ اتَّقى وَ أَصْلَحَ فَلا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ *وَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا وَ اسْتَكْبَرُوا عَنْها أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فِيها خالِدُونَ *فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً أَوْ كَذَّبَ بِآياتِهِ أُولئِكَ يَنالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتابِ حَتَّى إِذا جاءَتْهُمْ رُسُلُنا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قالُوا أَيْنَ ما كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَ شَهِدُوا على أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كانُوا كافِرِينَ *قالَ ادْخُلُوا فی أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ فِی النَّارِ كُلَّما دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَها حَتَّى إِذَا ادَّارَكُوا فِيها جَمِيعاً قالَتْ أُخْراهُمْ لِأُولاهُمْ رَبَّنا هؤُلاءِ أَضَلُّونا فَآتِهِمْ عَذاباً ضِعْفاً مِنَ النَّارِ قالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَ لكِنْ لا تَعْلَمُونَ *وَ قالَتْ أُولاهُمْ لِأُخْراهُمْ فَما كانَ لَكُمْ عَلَيْنا مِنْ فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ *إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا وَ اسْتَكْبَرُوا عَنْها لا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوابُ السَّماءِ وَ لا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فی سَمِّ الْخِياطِ وَ كَذلِكَ نَجْزِی الْمُجْرِمِينَ *لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهادٌ وَ مِنْ فَوْقِهِمْ غَواشٍ وَ كَذلِكَ نَجْزِی الظَّالِمِينَ *وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لا نُكَلِّفُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيها خالِدُونَ *وَ نَزَعْنا ما فی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی هَدانا لِهذا وَ ما كُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْ لا أَنْ هَدانَا اللَّهُ لَقَدْ جاءَتْ رُسُلُ رَبِّنا بِالْحَقِّ وَ نُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوها بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *وَ نادى أَصْحابُ الْجَنَّةِ أَصْحابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنا ما وَعَدَنا رَبُّنا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ ما وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ *الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَ يَبْغُونَها عِوَجاً وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ كافِرُونَ *وَ بَيْنَهُما حِجابٌ وَ عَلَى الْأَعْرافِ رِجالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيماهُمْ وَ نادَوْا أَصْحابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوها وَ هُمْ يَطْمَعُونَ *وَ إِذا صُرِفَتْ أَبْصارُهُمْ تِلْقاءَ أَصْحابِ النَّارِ قالُوا رَبَّنا لا تَجْعَلْنا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ *وَ نادى أَصْحابُ الْأَعْرافِ رِجالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيماهُمْ قالُوا ما أَغْنى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَ ما كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ *أَ هؤُلاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لا يَنالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ *وَ نادى أَصْحابُ النَّارِ أَصْحابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنا مِنَ الْماءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ قالُوا إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَهُما عَلَى الْكافِرِينَ *الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْواً وَ لَعِباً وَ غَرَّتْهُمُ الْحَياةُ الدُّنْيا فَالْيَوْمَ نَنْساهُمْ كَما نَسُوا لِقاءَ يَوْمِهِمْ هذا وَ ما كانُوا بِآياتِنا يَجْحَدُونَ *وَ لَقَدْ جِئْناهُمْ بِكِتابٍ فَصَّلْناهُ عَلى عِلْمٍ هُدىً وَ رَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ *هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِی تَأْوِيلُهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جاءَتْ رُسُلُ رَبِّنا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنا مِنْ شُفَعاءَ فَيَشْفَعُوا لَنا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِی كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ ضَلَّ عَنْهُمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ*إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِی خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ فی سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِی اللَّيْلَ النَّهارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثاً وَ الشَّمْسَ

وَ الْقَمَرَ وَ النُّجومَ مُسَخَّراتٍ بِأَمْرِهِ أَلا لَهُ الْخَلْقُ وَ الْأَمْرُ تَبارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعالَمينَ *ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعاً وَ خُفْيَةً إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُعْتَدينَ *وَ لا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلاحِها وَ ادْعُوهُ خَوْفاً وَ طَمَعاً إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَريبٌ مِنَ الْمُحْسِنينَ *وَ هُوَ الَّذی يُرْسِلُ الرِّياحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَیْ رَحْمَتِهِ حَتَّى إِذا أَقَلَّتْ سَحاباً ثِقالاً سُقْناهُ لِبَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَنْزَلْنا بِهِ الْماءَ فَأَخْرَجْنا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ كَذلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ *وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَباتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَ الَّذی خَبُثَ لا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِداً كَذلِكَ نُصَرِّفُ الْآياتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ *لَقَدْ أَرْسَلْنا نُوحاً إِلى قَوْمِهِ فَقالَ يا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ ما لَكُمْ مِنْ إِلهٍ غَيْرُهُ إِنِّی أَخافُ عَلَيْكُمْ عَذابَ يَوْمٍ عَظيمٍ *قالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَراكَ فی ضَلالٍ مُبينٍ *قالَ يا قَوْمِ لَيْسَ بی ضَلالَةٌ وَ لكِنِّی رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعالَمينَ *أُبَلِّغُكُمْ رِسالاتِ رَبِّی وَ أَنْصَحُ لَكُمْ وَ أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ *أَ وَ عَجِبْتُمْ أَنْ جاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَ لِتَتَّقُوا وَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ *فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْناهُ وَ الَّذينَ مَعَهُ فِی الْفُلْكِ وَ أَغْرَقْنَا الَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا إِنَّهُمْ كانُوا قَوْماً عَمينَ *وَ إِلى عادٍ أَخاهُمْ هُوداً قالَ يا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ ما لَكُمْ مِنْ إِلهٍ غَيْرُهُ أَ فَلا تَتَّقُونَ *قالَ الْمَلَأُ الَّذينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَراكَ فی سَفاهَةٍ وَ إِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكاذِبينَ *قالَ يا قَوْمِ لَيْسَ بی سَفاهَةٌ وَ لكِنِّی رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعالَمينَ *أُبَلِّغُكُمْ رِسالاتِ رَبِّی وَ أَنَا لَكُمْ ناصِحٌ أَمينٌ *أَ وَ عَجِبْتُمْ أَنْ جاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَ اذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَ زادَكُمْ فِی الْخَلْقِ بَصْطَةً فَاذْكُرُوا آلاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ *قالُوا أَ جِئْتَنا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَ نَذَرَ ما كانَ يَعْبُدُ آباؤُنا فَأْتِنا بِما تَعِدُنا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقينَ*قالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَ غَضَبٌ أَ تُجادِلُونَنی فی أَسْماءٍ سَمَّيْتُمُوها أَنْتُمْ وَ آباؤُكُمْ ما نَزَّلَ اللَّهُ بِها مِنْ سُلْطانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّی مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرينَ.» - . اعراف / ۲۸ - ۷۱ -

{و چون کار زشتی کننـد، می گوینـد: «پـدران خود را بر آن یافتیم و خدا ما را بدان فرمان داده است.» بگو: «قطعاً خدا به کار زشت فرمان نمی دهـد، آیا چیزی را که نمی دانید به خدا نسبت می دهید؟» بگو: «پروردگارم به دادگری فرمان داده است، و [اینکه] در هر مسجدی روی خود را مستقیم [به سوی قبله] کنید، و در حالی که دین خود را برای او خالص گردانیده اید وی را بخوانیـد، همان گونه که شـما را پدیـد آورد [به سوی او] برمی گردید.» [در حالی که] گروهی را هدایت نموده، و گروهی گمراهی بر آنان ثابت شـده است، زیرا آنان شیاطین را به جای خدا، دوسـتان [خود] گرفته اند و می پندارند که راه یافتگانند. ای فرزنـدان آدم، جـامه خود را در هر نمـازی بر گیریـد، و بخوریـد و بیاشامیـد و [لی] زیاده روی مکنیـد که او اسـرافکاران را دوست نمی دارد. [ای پیـامبر] بگو: «زیورهـایی را که خـدا برای بنـدگانش پدیـد آورده، و [نیز] روزیهـای پاکیزه را چه کسـی حرام گردانیـده؟» بگو: «این [نعمتها] در زنـدگی دنیا برای کسانی است که ایمان آورده انـد و روز قیامت [نیز] خاصّ آنان می باشد.» این گونه آیات [خود] را برای گروهی که می دانند به روشـنی بیان می کنیم. بگو: «پروردگار من فقط زشـتکاریها را - چه آشـکارش [باشـد] و چه پنهان - و گناه و سـتم ناحق را حرام گردانیـده است و [نیز] اینکه چیزی را شـریک خدا سازید که دلیلی بر [حقّانیّت] آن نازل نکرده و اینکه چیزی را که نمی دانیـد به خـدا نسبت دهیـد. و برای هر امّتی اجلی است پس چون اجلشـان فرا رسـد، نه [می تواننـد] ساعتی آن را پس اندازنـد و نه پیش. ای فرزنـدان آدم، چون پیامبرانی از خودتان برای شـما بیایند و آیات مرا بر شـما بخوانند، پس هر کس به پرهیزگاری و صـلاح گراید، نه بیمی بر آنان خواهد بود و نه اندوهگین می شونـد. و کسانی که آیات ما را دروغ انگاشـتند و از [پذیرش] آنها تکبر ورزیدند آنان همدم آتشـند [و] در آن جاودانند. پس کیست ستمکارتر از آن کس که بر خدا دروغ بندد یا آیات او را تکذیب کند؟ اینان کسانی هستند که نصیبشان از آنچه مقرّر شده به ایشان خواهد رسـید، تا آن گاه که فرشتگان ما به سراغشان بیایند که جانشان بستانند، می گویند: «آنچه غیر از خدا می خوانديـد کجاست؟» می گویند: «از [چشم] ما ناپدید شدند» و علیه خود گواهی می دهند که آنان کافر بودند. می فرمايد: «در

میان امّتهایی از جنّ و انس، که پیش از شما بوده اند، داخل آتش شوید.» هر بار که امّتی [در آتش] درآید، همکیشان خود را لعنت کنـد، تا وقتی که همگی در آن به هم پیوندند [آن گاه] پیروانشان درباره پیشوایانشان می گویند: «پروردگارا، اینان ما را گمراه کردند، پس دو برابر عذاب آتش به آنان بده.» [خدا] می فرماید: «برای هر کدام [عذاب] دو چندان است ولی شما نمی دانیـد.» و پیشوایانشان به پیروانشان می گویند: «شـما را بر ما امتیازی نیست. پس به سـزای آنچه به دست می آوردید عذاب را بچشـید.» در حقیقت، کسانی که آیات ما را دروغ شـمردند و از [پذیرفتن] آنها تکبّر ورزیدند، درهای آسـمان را برایشان نمی گشاینـد و در بهشت درنمی آینـد مگر آنکه شـتر در سوراخ سوزن داخـل شود. و بـدینسان بزهکـاران را کیفر می دهیم. برای آنان از جهنّم بستری و از بالایشان پوششـهاست، و این گونه بیـدادگران را سـزا می دهیم. و کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسـته کرده انـد – هیچ کسـی را جز به قدر توانش تکلیف نمی کنیم – آنان همدم بهشـتند [که] در آن جاودانند. و هر گونه کینه ای را از سینه هایشان می زداییم. از زیر [قصرهای] شان نهرها جاری است، و می گویند: «ستایش خدایی را که ما را بدین [راه] هـدایت نمود، و اگر خـدا ما را رهبری نمی کرد ما خود هـدایت نمی یافتیم. در حقیقت، فرسـتادگانِ پروردگارِ ما حق را آوردنـد.» و به آنان نـدا داده می شود که این همان بهشتی است که آن را به [پاداش] آنچه انجام می دادیـد میراث یافته اید. و بهشتیـان، دوزخیـان را آواز می دهنـد که: «مـا آنچه را پروردگارمـان به ما وعـده داده بود درست یافتیم آیا شـما [نیز] آنچه را پروردگارتان وعـده کرده بود راست و درست یافتیـد؟» می گویند: «آری.» پس آواز دهنده ای میان آنان آواز درمی دهد که: «لعنت خـدا بر سـتمکاران باد.» همانان که [مردم را] از راه خدا باز می دارند و آن را کج می خواهند و آنها آخرت را منکرند. و میـان آن دو [گروه]، حـایلی است، و بر اعراف، مردانی هسـتند که هر یک [از آن دو دسـته] را از سـیمایشان می شناسـند، و بهشتیان را – که هنوز وارد آن نشده و [لی] [بدان] امید دارند – آواز می دهند که: «سـلام بر شما.» و چون چشمانشان به سوی دوزخیان گردانیده شود، می گویند: «پروردگارا، ما را در زمره گروه ستمکاران قرار مده.» و اهل اعراف، مردانی را که آنان را از سیمایشان می شناسند، ندا می دهند [و] می گویند: «جمعیّت شما و آن [همه] گردنکشی که می کردید، به حال شما سودی نـداشت.» «آیا اینان همان کسان نبودنـد که سوگنـد یاد می کردیـد که خـدا آنان را به رحمتی نخواهـد رسانیـد؟» « [اینک] به بهشت درآیید. نه بیمی بر شماست و نه اندوهگین می شوید.» و دوزخیان، بهشتیان را آواز می دهند که: «از آن آب یا از آنچه خدا روزیِ شما کرده، بر ما فرو ریزید.» می گویند: «خدا آنها را بر کافران حرام کرده است.» همانان که دین خود را سرگرمی و بازی پنداشتند، و زندگی دنیا مغرورشان کرد. پس همان گونه که آنان دیدار امروز خود را از یاد بردند، و آیات ما را انکار می کردنـد، ما [هم] امروز آنان را از یاد می بریم. و در حقیقت، ما برای آنان کتابی آوردیم که آن را از روی دانش، روشن و شیوایش سـاخته ایم، و برای گروهی که ایمان می آورنـد هـدایت و رحمتی است. آیا [آنان] جز در انتظار تأویل آننـد؟ روزی که تـأویلش فرا رسـد، کسـانی که آن را پیش از آن به فراموشـی سپرده انـد می گوینـد: «حقاً فرسـتادگان پروردگار ما حق را آوردند. پس آیا [امروز] ما را شفاعتگرانی هست که برای ما شفاعت کنند یا [ممکن است به دنیا] بازگردانیده شویم، تا غیر از آنچه انجام می دادیم انجام دهیم؟» به راستی که [آنان] به خویشـتن زیان زدنـد، و آنچه را به دروغ می ساختند از کف دادند. در حقیقت، پروردگـار شـما آن خـدایی است که آسـمانها و زمین را در شـش روز آفریـد سـپس بر عرش [جهانـداری] استیلا یافت. روز را به شب– که شـتابان آن را می طلبد– می پوشاند، و [نیز] خورشید و ماه و ستارگان را که به فرمان او رام شده اند [پدیـد آورد]. آگـاه بـاش که [عـالم] خلق و امر از آنِ اوست. فرخنـده خـدایی است پروردگـار جهانیـان. پروردگار خود را به زاری و نهانی بخوانیـد که او از حد گذرندگان را دوست نمی دارد. و در زمین پس از اصـلاح آن فساد مکنید، و با بیم و امید او را بخوانیـد کـه رحمت خـدا به نیکوکـاران نزدیـک است. و اوست که بادهـا را پیشـاپیش [بـاران] رحمتش مژده رسـان می

فرستد، تا آن گاه که ابرهای گرانبار را بردارند، آن را به سوی سرزمینی مرده برانیم، و از آن، باران فرود آوریم و از هر گونه میوه ای [از خاک] برآوریم. بدینسان مردگان را [نیز از قبرها] خارج می سازیم، باشد که شما متذکر شوید. و زمین پاک [و آماده]، گیاهش به اذن پروردگارش برمی آید و آن [زمینی] که ناپاک [و نامناسب] است [گیاهش] جز اندک و بی فایده برنمی آید. این گونه، آیات [خود] را برای گروهی که شکر می گزارند، گونه گون بیان می کنیم. همانا نوح را به سوی قومش فرستادیم. پس گفت: «ای قوم من، خدا را بپرستید که برای شما معبودی جز او نیست، من از عذاب روزی سترگ بر شما بیمناکم.» سران قومش گفتند: «واقعاً ما تو را در گمراهی آشکاری می بینیم.» گفت: «ای قوم من، هیچ گونه گمراهی در من نیست، بلکه من فرستاده ای از جانب پروردگار جهانیانم. پیامهای پروردگارم را به شما می رسانم و اندرزتان می دهم و چیزهایی از خدا می دانم که [شما] نمی دانید. آیا تعجب کردید که بر مردی از خودتان، پندی از جانب پروردگارتان برای شما آمده تا شما را بیم دهد و تا شما پرهیزگاری کنید و باشد که مورد رحمت قرار گیرید؟» پس او را تکذیب کردند، و ما او و کسانی را که با وی در کشتی بودند نجات دادیم و کسانی را که آیات ما را دروغ پنداشتند غرق کردیم، زیرا آنان گروهی کور [دل] بودند. و به سوی عاد، برادرشان هود را [فرستادیم] گفت: «ای قوم من، خدا را بپرستید که برای شما معبودی جز او نیست، پس آیا پرهیزگاری نمی کنید؟» سرانِ قومش که کافر بودند گفتند: «در حقیقت، ما تو را در [نوعی] سفاهت می بینیم و جداً تو را از دروغگویان می پنداریم.» گفت: «ای قوم من، در من سفاهتی نیست، ولی من فرستاده ای از جانب پروردگار جهانیانم. پیامهای پروردگارم را به شما می رسانم و برای شما خیرخواهی امینم. آیا تعجب کردید که بر مردی از خودتان، پندی از جانب پروردگارتان برای شما آمده تا شما را هشدار دهد؟ و به خاطر آورید زمانی را که [خداوند] شما را پس از قوم نوح، جانشینان [آنان] قرار داد، و در خلقت، بر قوّت شما افزود. پس نعمتهای خدا را به یاد آورید، باشد که رستگار شوید.» گفتند: «آیا به سوی ما آمده ای که تنها خدا را بپرستیم و آنچه را که پدرانمان می پرستیدند رها کنیم؟ اگر راست می گویی، آنچه را به ما وعده می دهی برای ما بیاور.» گفت: «راستی که عذاب و خشمی [سخت] از پروردگارتان بر شما مقرر گردیده است. آیا درباره نامهایی که خود و پدرانتان [برای بتها] نامگذاری کرده اید، و خدا بر [حقانیت] آنها برهانی فرو نفرستاده با من مجادله می کنید؟ پس منتظر باشید که من [هم] با شما از منتظرانم.»}

- «قُلْ یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَیْکُمْ جَمیعاً الَّذی لَهُ مُلْکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ یُحْیی وَ یُمیتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ النَّبِیِّ الْأُمِّیِّ الَّذی یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ کَلِماتِهِ وَ اتَّبِعُوهُ لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُونَ.» - . اعراف / ۱۵۸ -

{بگو: «ای مردم، من پیامبر خدا به سوی همه شما هستم، همان [خدایی] که فرمانروایی آسمانها و زمین از آنِ اوست. هیچ معبودی جز او نیست که زنده می کند و می میراند. پس به خدا و فرستاده او - که پیامبر درس نخوانده ای است که به خدا و کلمات او ایمان دارد - بگروید و او را پیروی کنید، امید که هدایت شوید.»}

أَوَ لَمْ یَتَفَکَّرُوا ما بِصاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلاَّ نَذیرٌ مُبینٌ *أَ وَ لَمْ یَنْظُرُوا فی مَلَکُوتِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَیْ‌ءٍ وَ أَنْ عَسی أَنْ یَکُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِأَیِّ حَدیثٍ بَعْدَهُ یُؤْمِنُونَ *مَنْ یُضْلِلِ اللَّهُ فَلا هادِیَ لَهُ وَ یَذَرُهُمْ فی طُغْیانِهِمْ یَعْمَهُونَ *یَسْئَلُونَکَ عَنِ السَّاعَةِ أَیَّانَ مُرْساها قُلْ إِنَّما عِلْمُها عِنْدَ رَبِّی لا یُجَلِّیها لِوَقْتِها إِلاَّ هُوَ ثَقُلَتْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ لا تَأْتیکُمْ إِلاَّ بَغْتَةً یَسْئَلُونَکَ کَأَنَّکَ حَفِیٌّ عَنْها قُلْ إِنَّما عِلْمُها عِنْدَ اللَّهِ وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یَعْلَمُونَ *قُلْ لا أَمْلِکُ لِنَفْسی نَفْعاً وَ لا ضَرًّا إِلاَّ ما شاءَ اللَّهُ وَ لَوْ کُنْتُ أَعْلَمُ الْغَیْبَ لَاسْتَکْثَرْتُ مِنَ الْخَیْرِ وَ ما مَسَّنِیَ السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلاَّ نَذیرٌ وَ بَشیرٌ لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ *هُوَ الَّذی خَلَقَکُمْ مِنْ

نَفْسٍ واحِدَهٍ وَ جَعَلَ مِنْها زَوْجَها لِيَسْكُنَ إِلَيْها فَلَمَّا تَغَشَّاها حَمَلَتْ حَمْلاً خَفيفاً فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُما لَئِنْ آتَيْتَنا صالِحاً لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرينَ *فَلَمَّا آتاهُما صالِحاً جَعَلا لَهُ شُرَكاءَ فيما آتاهُما فَتَعالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ *أَ يُشْرِكُونَ ما لا يَخْلُقُ شَيْئاً وَ هُمْ يُخْلَقُونَ *وَ لا يَسْتَطيعُونَ لَهُمْ نَصْراً وَ لا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ*وَ إِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدى لا يَتَّبِعُوكُمْ سَواءٌ عَلَيْكُمْ أَ دَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صامِتُونَ *إِنَّ الَّذينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبادٌ أَمْثالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ *أَ لَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِها أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِها أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِها أَمْ لَهُمْ آذانٌ يَسْمَعُونَ بِها قُلِ ادْعُوا شُرَكاءَكُمْ ثُمَّ كيدُونِ فَلا تُنْظِرُونِ *إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذی نَزَّلَ الْكِتابَ وَ هُوَ يَتَوَلَّی الصَّالِحينَ *وَ الَّذينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا يَسْتَطيعُونَ نَصْرَكُمْ وَ لا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ *وَ إِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدى لا يَسْمَعُوا وَ تَراهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَ هُمْ لا يُبْصِرُونَ *خُذِ الْعَفْوَ وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلينَ *وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَميعٌ عَليمٌ *إِنَّ الَّذينَ اتَّقَوْا إِذا مَسَّهُمْ طائِفٌ مِنَ الشَّيْطانِ تَذَكَّرُوا فَإِذا هُمْ مُبْصِرُونَ *وَ إِخْوانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِی الغَيِّ ثُمَّ لا يُقْصِرُونَ *وَ إِذا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآيَهٍ قالُوا لَوْ لا اجْتَبَيْتَها قُلْ إِنَّما أَتَّبِعُ ما يُوحی إِلَيَّ مِنْ رَبِّی هذا بَصائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ وَ هُدیً وَ رَحْمَهٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ.» - . اعراف / ۱۸۴ - ۲۰۳ -

{آیا نیندیشیده اند که همنشین آنان هیچ جنونی ندارد؟ او جز هشداردهنده ای آشکار نیست. آیا در ملکوت آسمانها و زمین و هر چیزی که خدا آفریده است ننگریسته اند و اینکه شاید هنگام مرگشان نزدیک شده باشد؟ پس به کدام سخن، بعد از قرآن ایمان می آورند؟ هر که را خداوند گمراه کند، برای او هیچ رهبری نیست، و آنان را در طغیانشان سرگردان وا می گذارد. از تو در باره قیامت می پرسند [که] وقوع آن چه وقت است؟ بگو: «علم آن، تنها نزد پروردگار من است. جز او [هیچ کس] آن را به موقع خود آشکار نمی گرداند. [این حادثه] بر آسمانها و زمین گران است، جز ناگهان به شما نمی رسد.» [باز] از تو می پرسند گویا تو از [زمان وقوع] آن آگاهی. بگو: «علم آن، تنها نزد خداست، ولی بیشتر مردم نمی دانند.» بگو: «جز آنچه خدا بخواهد، برای خودم اختیار سود و زیانی ندارم، و اگر غیب می دانستم قطعاً خیر بیشتری می اندوختم و هرگز به من آسیبی نمی رسید. من جز بیم دهنده و بشارتگر برای گروهی که ایمان می آورند، نیستم.» اوست آن کس که شما را از نفس واحدی آفرید، و جفت وی را از آن پدید آورد تا بدان آرام گیرد. پس چون [آدم] با او [حوا] درآمیخت باردار شد، باری سبک. و [چندی] با آن [بار سبک] گذرانید، و چون سنگین بار شد، خدا، پروردگار خود را خواندند که اگر به ما [فرزندی] شایسته عطا کنی قطعاً از سپاسگزاران خواهیم بود. و چون به آن دو، [فرزندی] شایسته داد، در آنچه [خدا] به ایشان داده بود، برای او شریکانی قرار دادند، و خدا از آنچه [با او] شریک می گردانند برتر است. آیا موجوداتی را [با او] شریک می گردانند که چیزی را نمی آفرینند و خودشان مخلوقند؟

ص: ۲۱

و نمی توانند آنان را یاری کنند و نه خویشتن را یاری دهند. و اگر آنها را به [راه] هدایت فراخوانید، از شما پیروی نمی کنند. چه آنها را بخوانید یا خاموش بمانید، برای شما یکسان است. در حقیقت، کسانی را که به جای خدا می خوانید، بندگانی امثال شما هستند. پس آنها را [در گرفتاری ها] بخوانید، اگر راست می گویید باید شما را اجابت کنند. آیا آنها پاهایی دارند که با آن راه بروند، یا دستهایی دارند که با آن کاری انجام دهند، یا چشمهایی دارند که با آن بنگرند، یا گوشهایی دارند که با آن بشنوند؟ بگو: «شریکان خود را بخوانید سپس در باره من حیله به کار برید و مرا مَهَلت مدهید.» بی تردید، سرور من آن خدایی است که قرآن را فرو فرستاده، و همو دوستدار شایستگان است. و کسانی را که به جای او می خوانید، نمی توانند شما

را یاری کنند و نه خویشتن را یاری دهند. و اگر آنها را به [راه] هدایت فرا خوانید، نمی شنوند، و آنها را می بینی که به سوی تو می نگرند در حالی که نمی بینند. گذشت پیشه کن، و به [کار] پسندیده فرمان ده، و از نادانان رُخ برتاب.و اگر از شیطان وسوسه ای به تو رسد، به خدا پناه بَر، زیرا که او شنوای داناست.در حقیقت، کسانی که [از خدا] پروا دارند، چون وسوسه ای از جانب شیطان بدیشان رسد [خدا را] به یاد آورند و بناگاه بینا شوند. و یارانشان آنان را به گمراهی می کشانند و کوتاهی نمی کنند.و هر گاه برای آنان آیاتی نیاوری، می گویند: «چرا آن را خود برنگزیدی؟ «بگو: «من فقط آنچه را که از پروردگارم به من وحی می شود پیروی می کنم. این [قرآن] رهنمودی است از جانب پروردگار شما و برای گروهی که ایمان می آورند هدایت و رحمتی است.}

- «يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا أَطيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ أَنْتُمْ تَسْمَعُونَ *وَ لا تَكُونُوا كَالَّذينَ قالُوا سَمِعْنا وَ هُمْ لا يَسْمَعُونَ *إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذينَ لا يَعْقِلُونَ *وَ لَوْ عَلِمَ اللَّهُ فيهِمْ خَيْراً لَأَسْمَعَهُمْ وَ لَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَ هُمْ مُعْرِضُونَ*يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا اسْتَجيبُوا لِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ إِذا دَعاكُمْ لِما يُحْييكُمْ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ وَ أَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ *وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لا تُصيبَنَّ الَّذينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَديدُ الْعِقابِ *وَ اذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَليلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخافُونَ أَنْ يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآواكُمْ وَ أَيَّدَكُمْ بِنَصْرِهِ وَ رَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّباتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ *يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا لا تَخُونُوا اللَّهَ وَ الرَّسُولَ وَ تَخُونُوا أَماناتِكُمْ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ*وَ اعْلَمُوا أَنَّما أَمْوالُكُمْ وَ أَوْلادُكُمْ فِتْنَةٌ وَ أَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظيمٌ *يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقاناً وَ يُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئاتِكُمْ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظيمِ *وَ إِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَ يَمْكُرُونَ وَ يَمْكُرُ اللَّهُ وَ اللَّهُ خَيْرُ الْماكِرينَ *وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا قالُوا قَدْ سَمِعْنا لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هذا إِنْ هذا إِلاَّ أَساطيرُ الْأَوَّلينَ *وَ إِذْ قالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنا حِجارَةً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَليمٍ*وَ ما كانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فيهِمْ وَ ما كانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ *وَ ما لَهُمْ أَلاَّ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَ هُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ وَ ما كانُوا أَوْلِياءَهُ إِنْ أَوْلِياؤُهُ إِلاَّ الْمُتَّقُونَ وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ *وَ ما كانَ صَلاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلاَّ مُكاءً وَ تَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ *إِنَّ الَّذينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَها ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَ الَّذينَ كَفَرُوا إِلى جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ *لِيَميزَ اللَّهُ الْخَبيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَ يَجْعَلَ الْخَبيثَ بَعْضَهُ عَلى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَميعاً فَيَجْعَلَهُ في جَهَنَّمَ أُولئِكَ هُمُ الْخاسِرُونَ *قُلْ لِلَّذينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ ما قَدْ سَلَفَ وَ إِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلينَ.» - . انفال / ۲۰ - ۳۸ -

{ای کسانی که ایمان آورده اید، خدا و فرستاده او را فرمان برید و از او روی برنتابید در حالی که [سخنان او را] می شنوید. و مانند کسانی مباشید که گفتند: «شنیدیم» در حالی که نمی شنیدند. قطعاً بدترین جنبندگان نزد خدا کران و لالانی اند که نمی اندیشند. و اگر خدا در آنان خیری می یافت قطعاً شنوایشان می ساخت و اگر آنان را شنوا می کرد، حتماً باز به حال اعراض، روی برمی تافتند. ای کسانی که ایمان آورده اید، چون خدا و پیامبر، شما را به چیزی فرا خواندند که به شما حیات می بخشد، آنان را اجابت کنید، و بدانید که خدا میان آدمی و دلش حایل می گردد، و هم در نزد او محشور خواهید شد. و از فتنه ای که تنها به ستمکاران شما نمی رسد بترسید و بدانید که خدا سخت کیفر است. و به یاد آورید هنگامی را که شما در زمین، گروهی اندک و مستضعف بودید. می ترسیدید مردم شما را بربایند، پس [خدا] به شما پناه داد و شما را به یاری خود نیرومند گردانید و از چیزهای پاک به شما روزی داد، باشد که سپاسگزاری کنید. ای کسانی که ایمان آورده اید، به خدا و پیامبر او

خیانت مکنید و [نیز] در امانتهای خود خیانت نورزید و خود می دانید [که نباید خیانت کرد]. و بدانید که اموال و فرزندان شما [وسیله] آزمایش [شما] هستند، و خداست که نزد او پاداشی بزرگ است. ای کسانی که ایمان آورده اید، اگر از خدا پروا دارید، برای شما [نیروی] تشخیص [حقّ از باطل] قرار می دهد و گناهانتان را از شما می زداید و شما را می آمرزد و خدا دارای بخشش بزرگ است. و [یاد کن] هنگامی را که کافران در باره تو نیرنگ می کردند تا تو را به بند کَشَند یا بکُشند یا [از مکّه] اخراج کنند، و نیرنگ می زدند، و خدا تدبیر می کرد، و خدا بهترین تدبیرکنندگان است. و چون آیات ما بر آنان خوانده شود، می گویند: «به خوبی شنیدیم، اگر می خواستیم، قطعاً ما نیز همانند این را می گفتیم، این جز افسانه های پیشینیان نیست.» و [یاد کن] هنگامی را که گفتند: «خدایا، اگر این [کتاب] همان حقّ از جانب توست، پس بر ما از آسمان سنگهایی بباران یا عذابی دردناک بر سر ما بیاور.»

ص: ۲۲

و [لی] تا تو در میان آنان هستی، خدا بر آن نیست که ایشان را عذاب کند، و تا آنان طلب آمرزش می کنند، خدا عذاب کننده ایشان نخواهد بود. چرا خدا [در آخرت] عذابشان نکند، با اینکه آنان [مردم را] از [زیارت] مسجد الحرام باز می دارند در حالی که ایشان سرپرست آن نباشند. چرا که سرپرست آن جز پرهیزگاران نیستند، ولی بیشترشان نمی دانند. و نمازشان در خانه [خدا] جز سوت کشیدن و کف زدن نبود. پس به سزای آنکه کفر می ورزیدید، این عذاب را بچشید! بی گمان، کسانی که کفر ورزیدند، اموال خود را خرج می کنند تا [مردم را] از راه خدا بازدارند. پس به زودی [همه] آن را خرج می کنند، و آن گاه حسرتی بر آنان خواهد گشت سپس مغلوب می شوند. و کسانی که کفر ورزیدند، به سوی دوزخ گردآورده خواهند شد. تا خدا، ناپاک را از پاک جدا کند، و ناپاکها را روی یکدیگر نهد و همه را متراکم کند آن گاه در جهنم قرار دهد. اینان همان زیانکارانند. به کسانی که کفر ورزیده اند، بگو: «اگر بازایستند، آنچه گذشته است برایشان آمرزیده می شود و اگر بازگردند، به یقین، سنّت [خدا در مورد] پیشینیان گذشت.»}

- «وَ قالَتِ الْیَهُودُ عُزَیْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَ قالَتِ النَّصاری الْمَسیحُ ابْنُ اللَّهِ ذلِکَ قَوْلُهُمْ بِأَفْواهِهِمْ یُضاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذینَ کَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّی یُؤْفَکُونَ *اتَّخَذُوا أَحْبارَهُمْ وَ رُهْبانَهُمْ أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ الْمَسیحَ ابْنَ مَرْیَمَ وَ ما أُمِرُوا إِلاَّ لِیَعْبُدُوا إِلهاً واحِداً لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ سُبْحانَهُ عَمَّا یُشْرِکُونَ *یُریدُونَ أَنْ یُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ یَأْبَی اللَّهُ إِلاَّ أَنْ یُتِمَّ نُورَهُ وَ لَوْ کَرِهَ الْکافِرُونَ *هُوَ الَّذی أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدی وَ دینِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ کُلِّهِ وَ لَوْ کَرِهَ الْمُشْرِکُونَ *یا أَیُّهَا الَّذینَ آمَنُوا إِنَّ کَثیراً مِنَ الْأَحْبارِ وَ الرُّهْبانِ لَیَأْکُلُونَ أَمْوالَ النَّاسِ بِالْباطِلِ وَ یَصُدُّونَ عَنْ سَبیلِ اللَّهِ وَ الَّذینَ یَکْنِزُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّةَ وَ لا یُنْفِقُونَها فی سَبیلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَلیمٍ *یَوْمَ یُحْمی عَلَیْها فی نارِ جَهَنَّمَ فَتُکْوی بِها جِباهُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ هذا ما کَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِکُمْ فَذُوقُوا ما کُنْتُمْ تَکْنِزُونَ *إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنا عَشَرَ شَهْراً فی کِتابِ اللَّهِ یَوْمَ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ مِنْها أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذلِکَ الدِّینُ الْقَیِّمُ فَلا تَظْلِمُوا فیهِنَّ أَنْفُسَکُمْ وَ قاتِلُوا الْمُشْرِکینَ کَافَّةً کَما یُقاتِلُونَکُمْ کَافَّةً وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقینَ *إِنَّمَا النَّسی ءُ زِیادَةٌ فِی الْکُفْرِ یُضَلُّ بِهِ الَّذینَ کَفَرُوا یُحِلُّونَهُ عاماً وَ یُحَرِّمُونَهُ عاماً لِیُواطِؤُا عِدَّةَ ما حَرَّمَ اللَّهُ فَیُحِلُّوا ما حَرَّمَ اللَّهُ زُیِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمالِهِمْ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الْکافِرینَ.» - . توبه / ۳۰ - ۳۷ -

{و یهود گفتند: «عُزَیر، پسر خداست.» و نصاری گفتند: «مسیح، پسر خداست.» این سخنی است [باطل] که به زبان می آورند،

و به گفتار کسانی که پیش از این کافر شده اند شباهت دارد. خدا آنان را بکشد چگونه [از حق] بازگردانده می شوند؟ اینان دانشمندان و راهبان خود و مسیح پسر مریم را به جای خدا به الوهیّت گرفتند، با آنکه مأمور نبودند جز اینکه خدایی یگانه را بپرستند که هیچ معبودی جز او نیست. منزّه است او از آنچه [با وی] شریک می گردانند. می خواهند نور خدا را با سخنان خویش خاموش کنند، ولی خداوند نمی گذارد، تا نور خود را کامل کند، هر چند کافران را خوش نیاید. او کسی است که پیامبرش را با هدایت و دین درست، فرستاد تا آن را بر هر چه دین است پیروز گرداند، هر چند مشرکان خوش نداشته باشند. ای کسانی که ایمان آورده اید، بسیاری از دانشمندان یهود و راهبان، اموال مردم را به ناروا می خورند، و [آنان را] از راه خدا باز می دارند، و کسانی که زر و سیم را گنجینه می کنند و آن را در راه خدا هزینه نمی کنند، ایشان را از عذابی دردناک خبر ده. روزی که آن [گنجینه] ها را در آتش دوزخ بگدازند، و پیشانی و پهلو و پشت آنان را با آنها داغ کنند [و گویند:] «این است آنچه برای خود اندوختید، پس [کیفر] آنچه را می اندوختید بچشید.» در حقیقت، شماره ماه ها نزد خدا، از روزی که آسمانها و زمین را آفریده، در کتاب [علمِ] خدا، دوازده ماه است از این [دوازده ماه]، چهار ماه، [ماهِ] حرام است. این است آیین استوار، پس در این [چهار ماه] بر خود ستم مکنید، و همگی با مشرکان بجنگید، چنان که آنان همگی با شما می جنگند، و بدانید که خدا با پرهیزگاران است. جز این نیست که جابجا کردنِ [ماههای حرام]، فزونی در کفر است که کافران به وسیله آن گمراه می شوند آن را یک سال حلال می شمارند، و یک سال [دیگر]، آن را حرام می دانند، تا با شماره ماههایی که خدا حرام کرده است موافق سازند، و در نتیجه آنچه را خدا حرام کرده [بر خود] حلال گردانند. زشتیِ اعمالشان برایشان آراسته شده است، و خدا گروه کافران را هدایت نمی کند.}

- «وَ إِذا ما أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ یَقُولُ أَیُّکُمْ زادَتْهُ هذِهِ إِیماناً فَأَمَّا الَّذینَ آمَنُوا فَزادَتْهُمْ إِیماناً وَ هُمْ یَسْتَبْشِرُونَ *وَ أَمَّا الَّذینَ فی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزادَتْهُمْ رِجْساً إِلَی رِجْسِهِمْ وَ ماتُوا وَ هُمْ کافِرُونَ *أَ وَ لا یَرَوْنَ أَنَّهُمْ یُفْتَنُونَ فی کُلِّ عامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَیْنِ ثُمَّ لا یَتُوبُونَ وَ لا هُمْ یَذَّکَّرُونَ *وَ إِذا ما أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ هَلْ یَراکُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لا یَفْقَهُونَ.» - . توبه / ۱۲۴ - ۱۲۷ -

{و چون سوره ای نازل شود، از میان آنان کسی است که می گوید: «این [سوره] ایمان کدام یک از شما را افزود؟» امّا کسانی که ایمان آورده اند بر ایمانشان می افزاید و آنان شادمانی می کنند. امّا کسانی که در دلهایشان بیماری است، پلیدی بر پلیدیشان افزود و در حال کفر درمی گذرند. آیا نمی بینند که آنان در هر سال، یک یا دو بار آزموده می شوند، باز هم توبه نمی کنند و عبرت نمی گیرند؟ و چون سوره ای نازل شود، بعضی از آنان به بعضی دیگر نگاه می کنند [و می گویند:] «آیا کسی شما را می بیند؟» سپس [مخفیانه از حضور پیامبر] بازمی گردند. خدا دلهایشان را [از حقّ] برگرداند، زیرا آنان گروهی هستند که نمی فهمند.{

ص: ۲۳

- «الر تِلْکَ آیاتُ الْکِتابِ الْحَکیمِ*أَ کانَ لِلنَّاسِ عَجَباً أَنْ أَوْحَیْنا إِلی رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَ بَشِّرِ الَّذینَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قالَ الْکافِرُونَ إِنَّ هذا لَساحِرٌ مُبینٌ.» - . یونس / ۱ - ۲ -

{الف، لام، راء. این است آیاتِ کتابِ حکمت آموز. آیا برای مردم شگفت آور است که به مردی از خودشان وحی کردیم

که: مردم را بیم ده و به کسانی که ایمان آورده انـد مژده ده که برای آنان نزد پروردگارشان سابقه نیک است؟ کافران گفتند: «این [مرد] قطعاً افسونگری آشکار است.»}

- «وَ إِذا تُتْلی عَلَیْهِمْ آیاتُنا بَیِّناتٍ قالَ الَّذینَ لا یَرْجُونَ لِقاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَیْرِ هذا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ ما یَکُونُ لی أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسی إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ ما یُوحی إِلَیَّ إِنِّی أَخافُ إِنْ عَصَیْتُ رَبِّی عَذابَ یَوْمٍ عَظیمٍ *قُلْ لَوْ شاءَ اللَّهُ ما تَلَوْتُهُ عَلَیْکُمْ وَ لا أَدْراکُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فیکُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ أَ فَلا تَعْقِلُونَ *فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَری عَلَی اللَّهِ کَذِباً أَوْ کَذَّبَ بِآیاتِهِ إِنَّهُ لا یُفْلِحُ الْمُجْرِمُونَ *وَ یَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا یَضُرُّهُمْ وَ لا یَنْفَعُهُمْ وَ یَقُولُونَ هؤُلاءِ شُفَعاؤُنا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَ تُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِما لا یَعْلَمُ فِی السَّماواتِ وَ لا فِی الْأَرْضِ سُبْحانَهُ وَ تَعالی عَمَّا یُشْرِکُونَ *وَ ما کانَ النَّاسُ إِلاَّ أُمَّةً واحِدَةً فَاخْتَلَفُوا وَ لَوْ لا کَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّکَ لَقُضِیَ بَیْنَهُمْ فیما فیهِ یَخْتَلِفُونَ *وَ یَقُولُونَ لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَیْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّی مَعَکُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرینَ.» -. یونس / ۱۵ - ۲۰ -

{و چون آیات روشنِ ما بر آنان خوانـده شود، آنان که به دیـدار ما امیـد ندارند می گویند: «قرآن دیگری جز این بیاور، یا آن را عـوض کن.» بگـو: «مرا نرسـد که آن را از پیش خود عوض کنم. جز آنچه را که به من وحی می شود پیروی نمی کنم. اگر پروردگـارم را نافرمـانی کنم، از عـذاب روزی بزرگ می ترسم.» بگـو: «اگر خـدا می خـواست آن را بر شـما نمی خوانـدم، و [خدا] شـما را بدان آگاه نمی گردانید. قطعاً پیش از [آوردن] آن، روزگاری در میان شـما به سـر برده ام. آیا فکر نمی کنید؟» پس کیست سـتمکارتر از آن کس که دروغی بر خـدای بنـدد یـا آیـات او را تکـذیب کنـد؟ به راستی مجرمـان رسـتگار نمی شونـد.و به جای خدا، چیزهایی را می پرسـتند که نه به آنان زیان می رساند و نه به آنان سود می دهد. و می گویند: «اینها نزد خدا شـفاعتگران ما هستند.» بگو: «آیا خدا را به چیزی که در آسمانها و در زمین نمی داند، آگاه می گردانید؟» او پاک و برتر است از آنچه [بـا وی] شـریک می سازنـد. و مردم جز یـک امّت نبودنـد. پس اختلاف پیـدا کردنـد. و اگر وعـده ای از جانب پروردگـارت مقرر نگشـته بود، قطعاً در آنچه بر سـر آن با هم اختلاف می کننـد، میانشان داوری می شـد. و می گوینـد: «چرا معجزه ای از جانب پروردگارش بر او نازل نمی شود؟» بگو: «غیب فقط به خـدا اختصاص دارد. پس منتظر باشـید که من هم با شما از منتظرانم.»}

- «قُلْ مَنْ یَرْزُقُکُمْ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أَمَّنْ یَمْلِکُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصارَ وَ مَنْ یُخْرِجُ الْحَیَّ مِنَ الْمَیِّتِ وَ یُخْرِجُ الْمَیِّتَ مِنَ الْحَیِّ وَ مَنْ یُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَیَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَ فَلا تَتَّقُونَ *فَذلِکُمُ اللَّهُ رَبُّکُمُ الْحَقُّ فَما ذا بَعْدَ الْحَقِّ إِلاَّ الضَّلالُ فَأَنَّی تُصْرَفُونَ *کَذلِکَ حَقَّتْ کَلِمَةُ رَبِّکَ عَلَی الَّذینَ فَسَقُوا أَنَّهُمْ لا یُؤْمِنُونَ *قُلْ هَلْ مِنْ شُرَکائِکُمْ مَنْ یَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ یُعیدُهُ قُلِ اللَّهُ یَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ یُعیدُهُ فَأَنَّی تُؤْفَکُونَ *قُلْ هَلْ مِنْ شُرَکائِکُمْ مَنْ یَهْدی إِلَی الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ یَهْدی لِلْحَقِّ أَ فَمَنْ یَهْدی إِلَی الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ یُتَّبَعَ أَمَّنْ لا یَهِدِّی إِلاَّ أَنْ یُهْدی فَما لَکُمْ کَیْفَ تَحْکُمُونَ *وَ ما یَتَّبِعُ أَکْثَرُهُمْ إِلاَّ ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لا یُغْنی مِنَ الْحَقِّ شَیْئاً إِنَّ اللَّهَ عَلیمٌ بِما یَفْعَلُونَ *وَ ما کانَ هـذَا الْقُرْآنُ أَنْ یُفْتَری مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لکِنْ تَصْدیقَ الَّذی بَیْنَ یَدَیْهِ وَ تَفْصیلَ الْکِتابِ لا رَیْبَ فیهِ مِنْ رَبِّ الْعالَمینَ *أَمْ یَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ کُنْتُمْ صادِقینَ *بَلْ کَذَّبُوا بِما لَمْ یُحیطُوا بِعِلْمِهِ وَ لَمَّا یَأْتِهِمْ تَأْویلُهُ کَذلِکَ کَذَّبَ الَّذینَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ کَیْفَ کانَ عاقِبَةُ الظَّالِمینَ *وَ مِنْهُمْ مَنْ یُؤْمِنُ بِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ لا یُؤْمِنُ بِهِ وَ رَبُّکَ أَعْلَمُ بِالْمُفْسِدینَ *وَ إِنْ کَذَّبُوکَ فَقُلْ لی عَمَلی وَ لَکُمْ عَمَلُکُمْ أَنْتُمْ بَریئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَ أَنَا بَری ءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ *وَ مِنْهُمْ مَنْ یَسْتَمِعُونَ إِلَیْکَ أَ فَأَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَ لَوْ کانُوا لا یَعْقِلُونَ *وَ مِنْهُمْ مَنْ یَنْظُرُ إِلَیْکَ أَ فَأَنْتَ تَهْدِی الْعُمْیَ وَ لَوْ کانُوا لا یُبْصِرُونَ *إِنَّ اللَّهَ لا یَظْلِمُ النَّاسَ شَیْئاً وَ لکِنَّ النَّاسَ أَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُونَ *وَ یَوْمَ یَحْشُرُهُمْ کَأَنْ لَمْ یَلْبَثُوا إِلاَّ ساعَةً مِنَ النَّهارِ یَتَعارَفُونَ بَیْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذینَ

كَذَّبُوا بِلِقاءِ اللَّهِ وَ ما كانُوا مُهْتَدينَ *وَ إِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذى نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهيدٌ عَلى ما يَفْعَلُونَ *وَ
لِكُلِّ أُمَّةٍ رَسُولٌ فَإِذا جاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَ هُمْ لا يُظْلَمُونَ *وَ يَقُولُونَ مَتى هذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ *قُلْ لا
أَمْلِكُ لِنَفْسى ضَرًّا وَ لا نَفْعاً إِلاَّ ما شاءَ اللَّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذا جاءَ أَجَلُهُمْ فَلا يَسْتَأْخِرُونَ ساعَةً وَ لا يَسْتَقْدِمُونَ *قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ
أَتاكُمْ عَذابُهُ بَياتاً أَوْ نَهاراً ما ذا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ *أَ ثُمَّ إِذا ما وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ آلْآنَ وَ قَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ *ثُمَّ قيلَ لِلَّذينَ
ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلاَّ بِما كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ *وَ يَسْتَنْبِئُونَكَ أَ حَقٌّ هُوَ قُلْ إِى وَ رَبِّى إِنَّهُ لَحَقٌّ وَ ما أَنْتُمْ بِمُعْجِزينَ
*وَ لَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ ما فِى الْأَرْضِ لاَفْتَدَتْ بِهِ وَ أَسَرُّوا النَّدامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذابَ وَ قُضِىَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَ هُمْ لا يُظْلَمُونَ *أَلا
إِنَّ لِلَّهِ ما فِى السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ أَلا إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ *هُوَ يُحْيى وَ يُميتُ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ *يا أَيُّهَا
النَّاسُ قَدْ جاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ شِفاءٌ لِما فِى الصُّدُورِ وَ هُدىً وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنينَ *قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَ بِرَحْمَتِهِ فَبِذلِكَ فَلْيَفْرَحُوا
هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ *قُلْ أَ رَأَيْتُمْ ما أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَراماً وَ حَلالاً قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ *وَ
ما ظَنُّ الَّذينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيامَةِ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَشْكُرُونَ *وَ ما تَكُونُ فى شَأْنٍ
وَ ما تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَ لا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلاَّ كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُوداً إِذْ تُفيضُونَ فيهِ وَ ما يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقالِ ذَرَّةٍ فِى الْأَرْضِ
وَ لا فِى السَّماءِ وَ لا أَصْغَرَ مِنْ ذلِكَ وَ لا أَكْبَرَ إِلاَّ فى كِتابٍ مُبينٍ *أَلا إِنَّ أَوْلِياءَ اللَّهِ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ *الَّذينَ
آمَنُوا وَ كانُوا يَتَّقُونَ *لَهُمُ الْبُشْرى فِى الْحَياةِ الدُّنْيا وَ فِى الْآخِرَةِ لا تَبْديلَ لِكَلِماتِ اللَّهِ ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظيمُ *وَ لا يَحْزُنْكَ
قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَميعاً هُوَ السَّميعُ الْعَليمُ *أَلا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِى السَّماواتِ وَ مَنْ فِى الْأَرْضِ وَ ما يَتَّبِعُ الَّذينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
شُرَكاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَ إِنْ هُمْ إِلاَّ يَخْرُصُونَ *هُوَ الَّذى جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فيهِ وَ النَّهارَ مُبْصِراً إِنَّ فى ذلِكَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ
يَسْمَعُونَ *قالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَداً سُبْحانَهُ هُوَ الْغَنِىُّ لَهُ ما فِى السَّماواتِ وَ ما فِى الْأَرْضِ إِنْ عِنْدَكُمْ مِنْ سُلْطانٍ بِهذا أَ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ
ما لا تَعْلَمُونَ*قُلْ إِنَّ الَّذينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لا يُفْلِحُونَ *مَتاعٌ فِى الدُّنْيا ثُمَّ إِلَيْنا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذيقُهُمُ الْعَذابَ الشَّديدَ بِما
كانُوا يَكْفُرُونَ *وَ اتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قالَ لِقَوْمِهِ يا قَوْمِ إِنْ كانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقامى وَ تَذْكيرى بِآياتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ
فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَ شُرَكاءَكُمْ ثُمَّ لا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَىَّ وَ لا تُنْظِرُونِ *فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَما سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِىَ
إِلاَّ عَلَى اللَّهِ وَ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمينَ *فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْناهُ وَ مَنْ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ وَ جَعَلْناهُمْ خَلائِفَ وَ أَغْرَقْنَا الَّذينَ كَذَّبُوا
بِآياتِنا فَانْظُرْ كَيْفَ كانَ عاقِبَةُ الْمُنْذَرينَ *ثُمَّ بَعَثْنا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلاً إِلى قَوْمِهِمْ فَجاؤُهُمْ بِالْبَيِّناتِ فَما كانُوا لِيُؤْمِنُوا بِما كَذَّبُوا بِهِ مِنْ
قَبْلُ كَذلِكَ نَطْبَعُ عَلى قُلُوبِ الْمُعْتَدينَ*ثُمَّ بَعَثْنا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسى وَ هارُونَ إِلى فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِ بِآياتِنا فَاسْتَكْبَرُوا وَ كانُوا قَوْماً
مُجْرِمينَ *فَلَمَّا جاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنا قالُوا إِنَّ هذا لَسِحْرٌ مُبينٌ *قالَ مُوسى أَ تَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جاءَكُمْ أَ سِحْرٌ هذا وَ لا يُفْلِحُ
السَّاحِرُونَ *قالُوا أَ جِئْتَنا لِتَلْفِتَنا عَمَّا وَجَدْنا عَلَيْهِ آباءَنا وَ تَكُونَ لَكُمَا الْكِبْرِياءُ فِى الْأَرْضِ وَ ما نَحْنُ لَكُما بِمُؤْمِنينَ *وَ قالَ فِرْعَوْنُ
ائْتُونى بِكُلِّ ساحِرٍ عَليمٍ *فَلَمَّا جاءَ السَّحَرَةُ قالَ لَهُمْ مُوسى أَلْقُوا ما أَنْتُمْ مُلْقُونَ *فَلَمَّا أَلْقَوْا قالَ مُوسى ما جِئْتُمْ بِهِ السِّحْرُ إِنَّ اللَّهَ
سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدينَ *وَ يُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِماتِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ *فَما آمَنَ لِمُوسى إِلاَّ ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلى
خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَ مَلَائِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ وَ إِنَّ فِرْعَوْنَ لَعالٍ فِى الْأَرْضِ وَ إِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفينَ *وَ قالَ مُوسى يا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ
فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمينَ *فَقالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنا رَبَّنا لا تَجْعَلْنا فِتْنَةً لِلْقَوْمِ الظَّالِمينَ *وَ نَجِّنا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكافِرينَ*وَ
أَوْحَيْنا إِلى مُوسى وَ أَخيهِ أَنْ تَبَوَّءا لِقَوْمِكُما بِمِصْرَ بُيُوتاً وَ اجْعَلُوا بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَ أَقيمُوا الصَّلاةَ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنينَ *وَ قالَ مُوسى رَبَّنا
إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَ مَلَأَهُ زينَةً وَ أَمْوالاً فِى الْحَياةِ الدُّنْيا رَبَّنا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلى أَمْوالِهِمْ وَ اشْدُدْ عَلى قُلُوبِهِمْ فَلا
يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوُا الْعَذابَ الْأَليمَ *قالَ قَدْ أُجيبَتْ دَعْوَتُكُما فَاسْتَقيما وَ لا تَتَّبِعانِ

سَبيلَ الَّذينَ لا يَعْلَمُونَ *وَ جاوَزْنا بِبَنى إِسْرائيلَ الْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَ جُنُودُهُ بَغْياً وَ عَدْواً حَتَّى إِذا أَدْرَكَهُ الْغَرَقُ قالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلاَّ الَّذى آمَنَتْ بِهِ بَنُوا إِسْرائيلَ وَ أَنَا مِنَ الْمُسْلِمينَ *آلْآنَ وَ قَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَ كُنْتَ مِنَ الْمُفْسِدينَ *فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَ إِنَّ كَثيراً مِنَ النَّاسِ عَنْ آياتِنا لَغافِلُونَ *وَ لَقَدْ بَوَّأْنا بَنى إِسْرائيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَ رَزَقْناهُمْ مِنَ الطَّيِّباتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّى جاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضى بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ فيما كانُوا فيهِ يَخْتَلِفُونَ *فَإِنْ كُنْتَ فى شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ فَسْئَلِ الَّذينَ يَقْرَؤُنَ الْكِتابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرينَ *وَ لا تَكُونَنَّ مِنَ الَّذينَ كَذَّبُوا بِآياتِ اللَّهِ فَتَكُونَ مِنَ الْخاسِرينَ *إِنَّ الَّذينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ *وَ لَوْ جاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ حَتَّى يَرَوُا الْعَذابَ الْأَليمَ *فَلَوْ لا كانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَها إيمانُها إِلاَّ قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنا عَنْهُمْ عَذابَ الْخِزْيِ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا وَ مَتَّعْناهُمْ إِلى حينٍ *وَ لَوْ شاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَميعاً أَ فَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا مُؤْمِنينَ *وَ ما كانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ يَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذينَ لا يَعْقِلُونَ *قُلِ انْظُرُوا ما ذا فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما تُغْنِى الْآياتُ وَ النُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لا يُؤْمِنُونَ *فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلاَّ مِثْلَ أَيَّامِ الَّذينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّى مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرينَ *ثُمَّ نُنَجِّى رُسُلَنا وَ الَّذينَ آمَنُوا كَذلِكَ حَقًّا عَلَيْنا نُنْجِ الْمُؤْمِنينَ *قُلْ يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فى شَكٍّ مِنْ دينى فَلا أَعْبُدُ الَّذينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذى يَتَوَفَّاكُمْ وَ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنينَ *وَ أَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنيفاً وَ لا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكينَ *وَ لا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَنْفَعُكَ وَ لا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذاً مِنَ الظَّالِمينَ *وَ إِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلا كاشِفَ لَهُ إِلاَّ هُوَ وَ إِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصيبُ بِهِ مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ وَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحيمُ *قُلْ يا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جاءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدى فَإِنَّما يَهْتَدى لِنَفْسِهِ وَ مَنْ ضَلَّ فَإِنَّما يَضِلُّ عَلَيْها وَ ما أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكيلٍ *وَ اتَّبِعْ ما يُوحى إِلَيْكَ وَ اصْبِرْ حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ وَ هُوَ خَيْرُ الْحاكِمينَ.» - . يونس / ۳۱ - ۱۰۹ -

{بگو: «كيست كه از آسمان و زمين به شما روزى مى بخشد؟ يا كيست كه حاكم بر گوشها و ديدگان است؟ و كيست كه زنده را از مرده بيرون مى آورد و مرده را از زنده خارج مى سازد؟ و كيست كه كارها را تدبير مى كند؟» خواهند گفت: «خدا» پس بگو: «آيا پروا نمى كنيد؟» اين است خدا، پروردگار حقيقى شما، و بعد از حقيقت جز گمراهى چيست؟ پس چگونه [از حق] بازگردانيده مى شويد؟ اين گونه سخن پروردگارت بر كسانى كه نافرمانى كردند به حقيقت پيوست، [چرا] كه آنان ايمان نمى آورند. بگو: «آيا از شريكان شما كسى هست كه آفرينش را آغاز كند و سپس آن را برگرداند؟» بگو: «خداست كه آفرينش را آغاز مى كند و باز آن را برمى گرداند. پس چگونه [از حقّ] بازگردانيده مى شويد؟» بگو: «آيا از شريكان شما كسى هست كه به سوى حقّ رهبرى كند؟» بگو: «خداست كه به سوى حقّ رهبرى مى كند» پس، آيا كسى كه به سوى حقّ رهبرى مى كند سزاوارتر است مورد پيروى قرار گيرد يا كسى كه راه نمى يابد مگر آنكه هدايت شود؟ شما را چه شده، چگونه داورى مى كنيد؟ و بيشترشان جز از گمان پيروى نمى كنند [ولى] گمان به هيچ وجه [آدمى را] از حقيقت بى نياز نمى گرداند. آرى، خدا به آنچه مى كنند داناست. و چنان نيست كه اين قرآن از جانب غير خدا [و] به دروغ ساخته شده باشد. بلكه تصديق [كننده] آنچه پيش از آن است مى باشد، و توضيحى از آن كتاب است، كه در آن ترديدى نيست، [و] از پروردگار جهانيان است. يا مى گويند: «آن را به دروغ ساخته است؟» بگو: «اگر راست مى گوييد، سوره اى مانند آن بياوريد، و هر كه را جز خدا مى توانيد، فرا خوانيد.» بلكه چيزى را دروغ شمردند كه به علم آن احاطه نداشتند و هنوز تأويل آن برايشان نيامده است. كسانى [هم] كه پيش از آنان بودند، همين گونه [پيامبرانشان را] تكذيب كردند. پس بنگر كه فرجام ستمگران چگونه بوده است. و از آنان كسى است كه بدان ايمان مى آورد، و از آنان كسى است كه بدان ايمان نمى آورد، و

پروردگار تو به [حال] فسادگران داناتر است. و اگر تو را تکذیب کردند، بگو: «عمل من به من اختصاص دارد، و عمل شما به شما اختصاص دارد. شما از آنچه من انجام می دهم

ص: ۲۴

غیر مسئولید، و من از آنچه شما انجام نمی دهید غیر مسئولم.» و برخی از آنان کسانی اند که به تو گوش فرا می دهند. آیا تو کران را- هر چند در نیابند- شنوا خواهی کرد؟ و از آنان کسی است که به سوی تو می نگرد. آیا تو نابینایان را- هر چند نبینند- هدایت توانی کرد؟ خدا به هیچ وجه به مردم ستم نمی کند، لیکن مردم خود بر خویشتن ستم می کنند. و روزی که آنان را گرد می آورد، گویی جز به اندازه ساعتی از روز درنگ نکرده اند. با هم اظهار آشنایی می کنند. قطعاً کسانی که دیدار خدا را دروغ شمردند زیان کردند و [به حقیقت] راه نیافتند. و اگر پاره ای از آنچه را که به آنان وعده می دهیم به تو بنمایانیم، یا تو را بمیرانیم [در هر دو صورت] بازگشتشان به سوی ماست. سپس خدا بر آنچه می کنند گواه است. و هر امّتی را پیامبری است. پس چون پیامبرشان بیاید، میانشان به عدالت داوری شود و بر آنان ستم نرود. و می گویند: «اگر راست می گویید، این وعده چه وقت است؟» بگو: «برای خود زیان و سودی در اختیار ندارم، مگر آنچه را که خدا بخواهد. هر امّتی را زمانی [محدود] است. آن گاه که زمانشان به سر رسد، پس نه ساعتی [از آن] تأخیر کنند و نه پیشی گیرند.» بگو: «به من خبر دهید، اگر عذاب او شب یا روز به شما دررسد، بزهکاران چه چیزی از آن به شتاب می خواهند؟» سپس، آیا هنگامی که [عذاب بر شما] واقع شد، اکنون به آن ایمان آوردید، در حالی که به [آمدن] آن شتاب می نمودید؟ پس به کسانی که ستم ورزیدند گفته شود: «عذاب جاوید را بچشید. آیا جز به [کیفر] آنچه به دست می آوردید، جزا داده می شوید؟» و از تو خبر می گیرند: «آیا آن راست است؟» بگو: «آری! سوگند به پروردگارم که آن قطعاً راست است، و شما نمی توانید [خدا را] درمانده کنید.» و اگر، برای هر کسی که ستم کرده است، آنچه در زمین است می بود، قطعاً آن را برای [خلاصی و] بازخرید خود می داد. و چون عذاب را ببینند پشیمانی خود را پنهان دارند، و میان آنان به عدالت داوری شود و بر ایشان ستم نرود. بدانید، که در حقیقت آنچه در آسمانها و زمین است از آنِ خداست. بدانید، که در حقیقت وعده خدا حقّ است ولی بیشتر آنان نمی دانند. او زنده می کند و می میراند و به سوی او بازگردانیده می شوید. ای مردم، به یقین، برای شما از جانب پروردگارتان اندرزی، و درمانی برای آنچه در سینه هاست، و رهنمود و رحمتی برای گروندگان [به خدا] آمده است. بگو: «به فضل و رحمت خداست که [مؤمنان] باید شاد شوند.» و این از هر چه گرد می آورند بهتر است. بگو: «به من خبر دهید، آنچه از روزی که خدا برای شما فرود آورده [چرا] بخشی از آن را حرام و [بخشی را] حلال گردانیده اید» بگو: «آیا خدا به شما اجازه داده یا بر خدا دروغ می بندید؟» و کسانی که بر خدا دروغ می بندند، روز رستاخیز چه گمان دارند؟ در حقیقت، خدا بر مردم، دارای بخشش است ولی بیشترشان سپاسگزاری نمی کنند. و در هیچ کاری نباشی و از سوی او [خدا] هیچ [آیه ای] از قرآن نخوانی و هیچ کاری نکنید، مگر اینکه ما بر شما گواه باشیم آن گاه که بدان مبادرت می ورزید. و هم وزن ذره ای، نه در زمین و نه در آسمان از پروردگار تو پنهان نیست، و نه کوچکتر و نه بزرگتر از آن چیزی نیست، مگر اینکه در کتابی روشن [درج شده] است. آگاه باشید، که بر دوستان خدا نه بیمی است و نه آنان اندوهگین می شوند. همانان که ایمان آورده و پرهیزگاری ورزیده اند. در زندگی دنیا و در آخرت مژده برای آنان است. وعده های خدا را تبدیلی نیست این همان کامیابی بزرگ است. سخن آنان تو را غمگین نکند، زیرا عزّت، همه از آنِ خداست. او شنوای داناست. آگاه باش، که هر که

[و هر چه] در آسمانها، و هر که [و هر چه] در زمین است از آن خداست. و کسانی که غیر از خدا شریکانی را می خوانند، [از آنها] پیروی نمی کنند. اینان جز از گمان پیروی نمی کنند و جز گمان نمی برند. اوست کسی که برای شما شب را قرار داد تا در آن بیارامید و روز را روشن [گردانید]. بی گمان، در این [امر] برای مردمی که می شنوند نشانه هایی است. گفتند: «خدا فرزندی برای خود اختیار کرده است.» منزّه است او. او بی نیاز است. آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آنِ اوست. شما را بر این [ادّعا] حجّتی نیست. آیا چیزی را که نمی دانید، به دروغ بر خدا می بندید؟ بگو: «در حقیقت کسانی که بر خدا دروغ می بندند، رستگار نمی شوند.» بهره ای [اندک] در دنیا [دارند]. سپس بازگشتشان به سوی ماست. آن گاه به [سزای] آنکه کفر می ورزیدند، عذاب سخت به آنان می چشانیم. و خبر نوح را بر آنان بخوان، آن گاه که به قوم خود گفت: «ای قوم من، اگر ماندن من [در میان شما] و اندرز دادن من به آیات خدا، بر شما گران آمده است، [بدانید که من] بر خدا توکّل کرده ام. پس [در] کارتان با شریکان خود همداستان شوید، تا کارتان بر شما ملتبس ننماید سپس در باره من تصمیم بگیرید و مهلتم ندهید.»

«و اگر روی گردانیدید، من مُزدی از شما نمی طلبم. پاداش من جز بر عهده خدا نیست، و مأمورم که از گردن نهندگان باشم.» پس او را تکذیب کردند. آن گاه وی را با کسانی که در کشتی همراه او بودند نجات دادیم، و آنان را جانشین [تبهکاران] ساختیم، و کسانی را که آیات ما را تکذیب کردند غرق کردیم. پس بنگر که فرجام بیم داده شدگان چگونه بود. آن گاه، پس از وی رسولانی را به سوی قومشان برانگیختیم، و آنان دلایل آشکار برایشان آوردند، ولی ایشان بر آن نبودند که به چیزی که قبلًا آن را دروغ شمرده بودند ایمان بیاورند. این گونه ما بر دلهای تجاوزکاران مُهر می نهیم. سپس، بعد از آنان موسی و هارون را با آیات خود، به سوی فرعون و سران [قوم] وی فرستادیم، و [لی آنان] گردنکشی کردند و گروهی تبهکار بودند. پس چون حقّ از نزد ما به سویشان آمد، گفتند: «قطعاً این سحری آشکار است.» موسی گفت: «آیا وقتی حقّ به سوی شما آمد، می گویید: [این سحر است؟] آیا این سحر است؟ و حال آنکه جادوگران رستگار نمی شوند.» گفتند: «آیا به سوی ما آمده ای تا ما را از شیوه ای که پدرانمان را بر آن یافته ایم بازگردانی، و بزرگی در این سرزمین برای شما دو تن باشد؟ ما به شما دو تن ایمان نداریم.» و فرعون گفت: «هر جادوگر دانایی را پیش من آورید.» و چون جادوگران آمدند، موسی به آنان گفت: «آنچه را می اندازید بیندازید.» پس چون افکندند، موسی گفت: «آنچه را شما به میان آوردید سحر است. به زودی خدا آن را باطل خواهد کرد. آری، خدا کار مفسدان را تأیید نمی کند.» و خدا با کلمات خود، حقّ را ثابت می گرداند، هر چند بزهکاران را خوش نیاید. سرانجام، کسی به موسی ایمان نیاورد مگر فرزندانی از قوم وی، در حالی که بیم داشتند از آنکه مبادا فرعون و سران آنها ایشان را آزار رسانند، و در حقیقت، فرعون در آن سرزمین برتری جوی و از اسرافکاران بود. و موسی گفت: «ای قوم من، اگر به خدا ایمان آورده اید، و اگر اهل تسلیمید بر او توکّل کنید.» پس گفتند: «بر خدا توکّل کردیم. پروردگارا، ما را برای قوم ستمگر [وسیله] آزمایش قرار مده.» «و ما را به رحمت خویش، از گروه کافران نجات ده.» و به موسی و برادرش وحی کردیم که شما دو تن برای قوم خود در مصر خانه هایی ترتیب دهید و سراهایتان را رو به روی هم قرار دهید و نماز برپا دارید و مؤمنان را مژده ده. و موسی گفت: «پروردگارا، تو به فرعون و اشرافش در زندگی دنیا زیور و اموال داده ای، پروردگارا، تا [خلق را] از راه تو گمراه کنند، پروردگارا، اموالشان را نابود کن و آنان را دل سخت گردان که ایمان نیاورند تا عذاب دردناک را ببینند.» فرمود: «دعای هر دوی شما پذیرفته شد. پس ایستادگی کنید و راه کسانی را که نمی دانند پیروی مکنید.» و فرزندان اسرائیل را از دریا گذراندیم، پس فرعون و سپاهیانش از روی ستم و تجاوز، آنان را دنبال

کردنـد، تا وقتی که در شُرُفِ غرق شـدن قرار گرفت، گفت: «ایمان آوردم که هیـچ معبودی جز آنکه فرزنـدان اسـرائیل به او گرویـده اند، نیست، و من از تسـلیم شدگانم.» اکنون؟ در حالی که پیش از این نافرمانی می کردی و از تباهکاران بودی؟ پس امروز تو را با زره [زرّین] خودت به بلنـدی [ساحل] می افکنیم، تا برای کسانی که از پی تو می آیند عبرتی باشد، و بی گمان، بسیاری از مردم از نشانه های ما غافلند. به راستی ما فرزندان اسرائیل را در جایگاه [های] نیکو منزل دادیم، و از چیزهای پاکیزه به آنـان روزی بخشـیدیم. پس به اختلاـف نپرداختنـد مگر پس از آنکه علم برای آنان حاصل شـد. همانا پروردگار تو در روز قیـامت در بـاره آنچه بر سر آن اختلاـف می کردنـد میانشان داوری خواهـد کرد. و اگر از آنچه به سوی تو نازل کرده ایم در تردیدی، از کسانی که پیش از تو کتاب [آسـمانی] می خواندند بپرس. قطعاً حقّ از جانب پروردگارت به سوی تو آمده است. پس زنهار از تردیدکنندگان مباش. و از کسانی که آیات ما را دروغ پنداشتند مباش، که از زیانکاران خواهی بود. در حقیقت، کسانی که سخن پروردگارت بر آنان تحقق یافته ایمان نمی آورنـد، هر چنـد هر گونه آیتی برایشان بیایـد، تا وقتی که عذاب دردناك را ببیننـد. چرا هیچ شـهری نبود که [اهل آن] ایمان بیاورد و ایمانش به حال آن سود بخشد؟ مگر قوم یونس که وقتی [در آخرین لحظه] ایمـان آوردنـد، عـذاب رسوایی را در زنـدگی دنیـا از آنـان برطرف کردیم، و تـا چنـدی آنان را برخوردار سـاختیم. و اگر پروردگـار تو می خواست، قطعـاً هر که در زمین است همه آنهـا یکسـر ایمان می آوردنـد. پس آیا تو مردم را ناگزیر می کنی که بگروند؟ و هیچ کس را نرسد که جز به اذن خدا ایمان بیاورد، و [خدا] بر کسانی که نمی اندیشـند، پلیدی را قرار می دهـد. بگو: «بنگریـد که در آسـمانها و زمین چیست؟» و [لی] نشانه ها و هشـدارها، گروهی را که ایمان نمی آورند سود نمی بخشـد. پس آیا جز ماننـد روزهای کسانی را که پیش از آنان درگذشـتند، انتظار می برند؟ بگو: «انتظار برید که من [نیز] با شما از منتظرانم.»

سپس فرسـتادگان خود و کسانی را که گرویدنـد می رهانیم، زیرا بر ما فریضه است که مؤمنان را نجات دهیم. بگو: «ای مردم، اگر در دین من تردید دارید، پس [بدانید که من] کسانی را که به جای خدا می پرستید نمی پرستم، بلکه خدایی را می پرستم که

جان شـما را می سـتاند، و دسـتور یافته ام که از مؤمنان باشم.» و [به من دسـتور داده شده است] که به دین حنیف روی آور، و زنهار از مشرکان مباش. و به جای خدا، چیزی را که سود و زیانی به تو نمی رساند، مخوان که اگر چنین کنی، در آن صورت قطعاً از جمله سـتمکارانی. و اگر خـدا به تو زیانی برساند، آن را برطرف کننده ای جز او نیست، و اگر برای تو خیری بخواهد، بخشـش او را ردّکننـده ای نیست. آن را به هر کس از بنـدگانش که بخواهـد می رساند، و او آمرزنده مهربان است. بگو: «ای مردم، حقّ از جـانب پروردگارتـان برای شـما آمـده است. پس هر که هـدایت یابـد به سود خویش هـدایت می یابـد، و هر که گمراه گردد به زیان خود گمراه می شود، و من بر شـما نگهبان نیستم.» و از آنچه بر تو وحی می شود پیروی کن و شکیبا باش تا خدا [میان تو و آنان] داوری کند، و او بهترین داوران است.}

- «الر کِتابٌ أُحْکِمَتْ آیاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَکیم خَبیر*أَلَّا تَعْبُدُوا إِلاَّ اللَّهَ إِنَّنی لَکُمْ مِنْهُ نَذیرٌ وَ بَشیرٌ*وَ أَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّکُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَیْهِ یُمَتِّعْکُمْ مَتاعاً حَسَناً إِلی أَجَلٍ مُسَمًّی وَ یُؤْتِ کُلَّ ذی فَضْلٍ فَضْلَهُ وَ إِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّی أَخافُ عَلَیْکُمْ عَذابَ یَوْمٍ کَبیرٍ *إِلَی

اللّهِ مَرْجِعُكَمْ وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَىْ ءٍ قَديرٌ *أَلا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلا حينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيابَهُمْ يَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ وَ ما يُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَليمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ *وَ ما مِنْ دَابَّةٍ فِى الْأَرْضِ إِلاَّ عَلَى اللّهِ رِزْقُها وَ يَعْلَمُ مُسْتَقَرَّها وَ مُسْتَوْدَعَها كُلٌّ فى كِتابٍ مُبينٍ *وَ هُوَ الَّذى خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ فى سِتَّةِ أَيَّامٍ وَ كانَ عَرْشُهُ عَلَى الْماءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً وَ لَئِنْ قُلْتَ إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذينَ كَفَرُوا إِنْ هذا إِلاَّ سِحْرٌ مُبينٌ *وَ لَئِنْ أَخَّرْنا عَنْهُمُ الْعَذابَ إِلى أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ ما يَحْبِسُهُ أَلا يَوْمَ يَأْتيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفاً عَنْهُمْ وَ حاقَ بِهِمْ ما كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ *وَ لَئِنْ أَذَقْنَا الْإِنْسانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْناها مِنْهُ إِنَّهُ لَيَؤُسٌ كَفُورٌ *وَ لَئِنْ أَذَقْناهُ نَعْماءَ بَعْدَ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئاتُ عَنِّى إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ *إِلاَّ الَّذينَ صَبَرُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ أَجْرٌ كَبيرٌ *فَلَعَلَّكَ تارِكٌ بَعْضَ ما يُوحى إِلَيْكَ وَ ضائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ جاءَ مَعَهُ مَلَكٌ إِنَّما أَنْتَ نَذيرٌ وَ اللّهُ عَلى كُلِّ شَىْ ءٍ وَكيلٌ *أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَياتٍ وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللّهِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ *فَإِلَّمْ يَسْتَجيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّما أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّهِ وَ أَنْ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ *مَنْ كانَ يُريدُ الْحَياةَ الدُّنْيا وَ زينَتَها نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمالَهُمْ فيها وَ هُمْ فيها لا يُبْخَسُونَ *أُولئِكَ الَّذينَ لَيْسَ لَهُمْ فِى الْآخِرَةِ إِلاَّ النَّارُ وَ حَبِطَ ما صَنَعُوا فيها وَ باطِلٌ ما كانُوا يَعْمَلُونَ *أَ فَمَنْ كانَ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَ يَتْلُوهُ شاهِدٌ مِنْهُ وَ مِنْ قَبْلِهِ كِتابُ مُوسى إِماماً وَ رَحْمَةً أُولئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ مَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ فَلا تَكُ فى مِرْيَةٍ مِنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يُؤْمِنُونَ. - . هود / ١ - ١٧ -

{الف، لام، راء. کتابی است که آیات آن استحکام یافته، سپس از جانب حکیمی آگاه، به روشنی بیان شده است: که جز خدا را نپرستید. به راستی من از جانب او برای شما هشداردهنده و بشارتگرم، و اینکه از پروردگارتان آمرزش بخواهید، سپس به درگاه او توبه کنید، [تا اینکه] شما را با بهره مندی نیکویی تا زمانی معیّن بهره مند سازد، و به هر شایسته نعمتی از کَرَم خود عطا کند، و اگر رویگردان شوید من از عذاب روزی بزرگ بر شما بیمناکم. بازگشت شما به سوی خداست، و او بر هر چیزی تواناست. آگاه باشید که آنان دل می گردانند [و می کوشند] تا [راز خود را] از او نهفته دارند. آگاه باشید آن گاه که آنان جامه هایشان را بر سر می کشند [خدا] آنچه را نهفته و آنچه را آشکار می دارند، می داند، زیرا او به اسرار سینه ها داناست. و هیچ جنبنده ای در زمین نیست مگر [اینکه] روزیش بر عهده خداست، و [او] قرارگاه و محلّ مُردنش را می داند. همه [اینها] در کتابی روشن [ثبت] است. و اوست کسی که آسمانها و زمین را در شش هنگام آفرید و عرش او بر آب بود، تا شما را بیازماید که کدام یک نیکوکارترید. و اگر بگویی: «شما پس از مرگ برانگیخته خواهید شد» قطعاً کسانی که کافر شده اند خواهند گفت: «این [ادّعا] جز سحری آشکار نیست.» و اگر عذاب را تا چندگاهی از آنان به تأخیر افکنیم، حتماً خواهند گفت: «چه چیز آن را باز می دارد؟» آگاه باش، روزی که [عذاب] به آنان برسد از ایشان بازگشتنی نیست، و آنچه را که مسخره می کردند آنان را فرو خواهد گرفت. و اگر از جانب خود رحمتی به انسان بچشانیم، سپس آن را از وی سلب کنیم، قطعاً نومید و ناسپاس خواهد بود. و اگر- پس از محنتی که به او رسیده- نعمتی به او بچشانیم حتماً خواهد گفت: «گرفتاریها از من دور شد!» بی گمان، او شادمان و فخرفروش است. مگر کسانی که شکیبایی ورزیده و کارهای شایسته کرده اند [که] برای آنان آمرزش و پاداشی بزرگ خواهد بود. و مبادا تو برخی از آنچه را که به سویت وحی می شود ترک گویی و سینه ات بدان تنگ گردد که می گویند: «چرا گنجی بر او فرو فرستاده نشده یا فرشته ای با او نیامده است؟» تو فقط هشداردهنده ای، و خدا بر هر چیزی نگهبان است. یا می گویند: «این [قرآن] را به دروغ ساخته است.» بگو: «اگر راست می گویید، ده سوره برساخته شده مانند آن بیاورید و غیر از خدا هر که را می توانید فرا خوانید.» پس اگر شما را اجابت نکردند، بدانید که آنچه نازل شده است به علم خداست، و اینکه معبودی جز او نیست. پس آیا شما گردن می نهید؟ کسانی که زندگی دنیا و

زیور آن را بخواهند [جزای] کارهایشان را در آنجا به طور کامل به آنان می دهیم، و به آنان در آنجا کم داده نخواهد شد. اینان کسانی هستند که در آخرت جز آتش برایشان نخواهد بود، و آنچه در آنجا کرده اند به هدر رفته، و آنچه انجام می داده اند باطل گردیده است. آیا کسی که از جانب پروردگارش بر حجّتی روشن است و شاهدی از [خویشان] او، پیرو آن است، و پیش از وی [نیز] کتاب موسی راهبر و مایه رحمت بوده است [دروغ می بافد]؟ آنان [که در جستجوی حقیقت اند] به آن می گروند، و هر کس از گروه های [مخالف] به آن کفر ورزد آتش وعده گاه اوست. پس در آن تردید مکن که آن حقّ است [و] از جانب پروردگارت [آمده است] ولی بیشتر مردم باور نمی کنند.}

- «تِلْکَ مِنْ أَنْباءِ الْغَیْبِ نُوحیها إِلَیْکَ ما کُنْتَ تَعْلَمُها أَنْتَ وَ لا قَوْمُکَ مِنْ قَبْلِ هذا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعاقِبَهَ لِلْمُتَّقینَ.» - . هود / ۴۹ -

{این از خبرهای غیب است که آن را به تو وحی می کنیم. پیش از این نه تو آن را می دانستی و نه قوم تو. پس شکیبا باش که فرجام [نیک] از آنِ تقواپیشگان است.}

- «وَ کُلاًّ نَقُصُّ عَلَیْکَ مِنْ أَنْباءِ الرُّسُلِ ما نُثَبِّتُ بِهِ فُؤادَکَ وَ جاءَکَ فی هذِهِ الْحَقُّ وَ مَوْعِظَهٌ وَ ذِکْری لِلْمُؤْمِنینَ *وَ قُلْ لِلَّذینَ لا یُؤْمِنُونَ اعْمَلُوا عَلی مَکانَتِکُمْ إِنَّا عامِلُونَ *وَ انْتَظِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ *وَ لِلَّهِ غَیْبُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ إِلَیْهِ یُرْجَعُ الْأَمْرُ کُلُّهُ فَاعْبُدْهُ وَ تَوَکَّلْ عَلَیْهِ وَ ما رَبُّکَ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُون.» - . هود / ۱۲۰ - ۱۲۳ -

{و هر یک از سرگذشتهای پیامبران [خود] را که بر تو حکایت می کنیم، چیزی است که دلت را بدان استوار می گردانیم، و در اینها حقیقت برای تو آمده، و برای مؤمنان اندرز و تذکّری است. و به کسانی که ایمان نمی آورند بگو: «بر حسب امکانات خود عمل کنید که ما [هم] عمل خواهیم کرد.» «و منتظر باشید که ما [نیز] منتظر خواهیم بود.» و نهان آسمانها و زمین از آنِ خداست، و تمام کارها به او بازگردانده می شود پس او را پرستش کن و بر او توکّل نمای، و پروردگار تو از آنچه انجام می دهید غافل نیست.}

ص: ۲۶

- «ذلِکَ مِنْ أَنْباءِ الْغَیْبِ نُوحیهِ إِلَیْکَ وَ ما کُنْتَ لَدَیْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَ هُمْ یَمْکُرُونَ *وَ ما أَکْثَرُ النَّاسِ وَ لَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنینَ *وَ ما تَسْئَلُهُمْ عَلَیْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِکْرٌ لِلْعالَمینَ *وَ کَأَیِّنْ مِنْ آیَهٍ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ یَمُرُّونَ عَلَیْها وَ هُمْ عَنْها مُعْرِضُونَ *وَ ما یُؤْمِنُ أَکْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلاَّ وَ هُمْ مُشْرِکُونَ *أَ فَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِیَهُمْ غاشِیَهٌ مِنْ عَذابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِیَهُمُ السَّاعَهُ بَغْتَهً وَ هُمْ لا یَشْعُرُونَ *قُلْ هذِهِ سَبیلی أَدْعُوا إِلَی اللَّهِ عَلی بَصیرَهٍ أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنی وَ سُبْحانَ اللَّهِ وَ ما أَنَا مِنَ الْمُشْرِکینَ *وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ إِلاَّ رِجالاً نُوحی إِلَیْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُری أَ فَلَمْ یَسیرُوا فِی الْأَرْضِ فَیَنْظُرُوا کَیْفَ کانَ عاقِبَهُ الَّذینَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لَدارُ الْآخِرَهِ خَیْرٌ لِلَّذینَ اتَّقَوْا أَ فَلا تَعْقِلُونَ.» - . یوسف / ۱۰۲ - ۱۰۹ -

{این [ماجرا] از خبرهای غیب است که به تو وحی می کنیم، و تو هنگامی که آنان همداستان شدند و نیرنگ می کردند نزدشان نبودی. و بیشتر مردم - هر چند آرزومند باشی - ایمان آورنده نیستند. و تو بر این [کار] پاداشی از آنان نمی خواهی. آن [قرآن] جز پندی برای جهانیان نیست. و چه بسیار نشانه ها در آسمانها و زمین است که بر آنها می گذرند در حالی که از

آنها روی برمی گردانند. و بیشترشان به خدا ایمان نمی آورند جز اینکه [با او چیزی را] شریک می گیرند. آیا ایمنند از اینکه عذاب فراگیر خدا به آنان دررسد، یا قیامت - در حالی که بی خبرند - بناگاه آنان را فرا رسد؟ بگو: «این است راه من، که من و هر کس (پیروی ام) کرد با بینایی به سوی خدا دعوت می کنیم، و منزّه است خدا، و من از مشرکان نیستم.» و پیش از تو [نیز] جز مردانی از اهل شهرها را - که به آنان وحی می کردیم - نفرستادیم. آیا در زمین نگردیده اند تا فرجام کسانی را که پیش از آنان بوده اند بنگرند؟ و قطعاً سرای آخرت برای کسانی که پرهیزگاری کرده اند بهتر است. آیا نمی اندیشید؟}

- «المر تِلْکَ آیاتُ الْکِتابِ وَ الَّذی أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الْحَقُّ وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یُؤْمِنُونَ *اللَّهُ الَّذی رَفَعَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها ثُمَّ اسْتَوی عَلَی الْعَرْشِ وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ کُلٌّ یَجْری لِأَجَلٍ مُسَمًّی یُدَبِّرُ الْأَمْرَ یُفَصِّلُ الْآیاتِ لَعَلَّکُمْ بِلِقاءِ رَبِّکُمْ تُوقِنُونَ *وَ هُوَ الَّذی مَدَّ الْأَرْضَ وَ جَعَلَ فیها رَواسِیَ وَ أَنْهاراً وَ مِنْ کُلِّ الثَّمَراتِ جَعَلَ فیها زَوْجَیْنِ اثْنَیْنِ یُغْشِی اللَّیْلَ النَّهارَ إِنَّ فی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ *وَ فِی الْأَرْضِ قِطَعٌ مُتَجاوِراتٌ وَ جَنَّاتٌ مِنْ أَعْنابٍ وَ زَرْعٌ وَ نَخیلٌ صِنْوانٌ وَ غَیْرُ صِنْوانٍ یُسْقی بِماءٍ واحِدٍ وَ نُفَضِّلُ بَعْضَها عَلی بَعْضٍ فِی الْأُکُلِ إِنَّ فی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ *وَ إِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَ إِذا کُنَّا تُراباً أَ إِنَّا لَفی خَلْقٍ جَدیدٍ أُولئِکَ الَّذینَ کَفَرُوا بِرَبِّهِمْ وَ أُولئِکَ الْأَغْلالُ فی أَعْناقِهِمْ وَ أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فیها خالِدُونَ *وَ یَسْتَعْجِلُونَکَ بِالسَّیِّئَهِ قَبْلَ الْحَسَنَهِ وَ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلاتُ وَ إِنَّ رَبَّکَ لَذُو مَغْفِرَهٍ لِلنَّاسِ عَلی ظُلْمِهِمْ وَ إِنَّ رَبَّکَ لَشَدیدُ الْعِقابِ *وَ یَقُولُ الَّذینَ کَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَهٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ *اللَّهُ یَعْلَمُ ما تَحْمِلُ کُلُّ أُنْثی وَ ما تَغیضُ الْأَرْحامُ وَ ما تَزْدادُ وَ کُلُّ شَیْ ءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدارٍ *عالِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ الْکَبیرُ الْمُتَعالِ *سَواءٌ مِنْکُمْ مَنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَ مَنْ جَهَرَ بِهِ وَ مَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّیْلِ وَ سارِبٌ بِالنَّهارِ *لَهُ مُعَقِّباتٌ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ یَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لا یُغَیِّرُ ما بِقَوْمٍ حَتَّی یُغَیِّرُوا ما بِأَنْفُسِهِمْ وَ إِذا أَرادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوْءاً فَلا مَرَدَّ لَهُ وَ ما لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ والٍ *هُوَ الَّذی یُریکُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ یُنْشِئُ السَّحابَ الثِّقالَ *وَ یُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَ الْمَلائِکَهُ مِنْ خیفَتِهِ وَ یُرْسِلُ الصَّواعِقَ فَیُصیبُ بِها مَنْ یَشاءُ وَ هُمْ یُجادِلُونَ فِی اللَّهِ وَ هُوَ شَدیدُ الْمِحالِ *لَهُ دَعْوَهُ الْحَقِّ وَ الَّذینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا یَسْتَجیبُونَ لَهُمْ بِشَیْ ءٍ إِلَّا کَباسِطِ کَفَّیْهِ إِلَی الْماءِ لِیَبْلُغَ فاهُ وَ ما هُوَ بِبالِغِهِ وَ ما دُعاءُ الْکافِرینَ إِلَّا فی ضَلالٍ *وَ لِلَّهِ یَسْجُدُ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ کَرْهاً وَ ظِلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ *قُلْ مَنْ رَبُّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَ فَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِیاءَ لا یَمْلِکُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعاً وَ لا ضَرًّا قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصیرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِی الظُّلُماتُ وَ النُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَکاءَ خَلَقُوا کَخَلْقِهِ فَتَشابَهَ الْخَلْقُ عَلَیْهِمْ قُلِ اللَّهُ خالِقُ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ هُوَ الْواحِدُ الْقَهَّارُ *أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَسالَتْ أَوْدِیَهٌ بِقَدَرِها فَاحْتَمَلَ السَّیْلُ زَبَداً رابِیاً وَ مِمَّا یُوقِدُونَ عَلَیْهِ فِی النَّارِ ابْتِغاءَ حِلْیَهٍ أَوْ مَتاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ کَذلِکَ یَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَیَذْهَبُ جُفاءً وَ أَمَّا ما یَنْفَعُ النَّاسَ فَیَمْکُثُ فِی الْأَرْضِ کَذلِکَ یَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ *لِلَّذینَ اسْتَجابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنی وَ الَّذینَ لَمْ یَسْتَجیبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُمْ ما فِی الْأَرْضِ جَمیعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ أُولئِکَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسابِ وَ مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ وَ بِئْسَ الْمِهادُ *أَ فَمَنْ یَعْلَمُ أَنَّما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ الْحَقُّ کَمَنْ هُوَ أَعْمی إِنَّما یَتَذَکَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ.» - . رعد / ۱ - ۱۹ -

{الف، لام، میم، راء. این است آیات کتاب، و آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، حق است، ولی بیشتر مردم نمی گروند. خدا [همان] کسی است که آسمانها را بدون ستونهایی که آنها را ببینید برافراشت، آن گاه بر عرش استیلا یافت و خورشید و ماه را رام گردانید هر کدام برای مدتی معین به سیر خود ادامه می دهند. [خداوند] در کار [آفرینش] تدبیر می کند، و آیات [خود] را به روشنی بیان می نماید، امید که شما به لقای پروردگارتان یقین حاصل کنید. و اوست کسی که زمین را گسترانید و در آن، کوه ها و رودها نهاد، و از هر گونه میوه ای در آن، جُفت جُفت قرار داد. روز را به شب می پوشاند.

قطعاً در این [امور] برای مردمی که تفکر می کننـد نشـانه هـایی وجود دارد. و در زمین قطعـاتی است کنـار هم، و باغ هایی از انگور و کشتزارها و درختان خرما، چه از یک ریشه و چه از غیر یک ریشه، که با یک آب سـیراب می گردند، و [با این همه] برخی از آنهـا را در میوه [از حیث مزه و نوع و کیفیت] بر برخی دیگر برتری می دهیم. بی گمـان در این [امر نیز] برای مردمی که تعقّل می کنند دلایل [روشنی] است. و اگر عجب داری، عجب از سخن آنان [کافران] است که: «آیا وقتی خاک شدیم، به راستی در آفرینش جدیـدی خـواهیم بـود؟» اینـان همـان کساننـد کـه بـه پروردگارشـان کفر ورزیـده انـد و در گردنهایشـان زنجیرهاست، و آنان همدم آتشند و در آن ماندگار خواهند بود. و پیش از رحمت، شتابزده از تو عذاب می طلبند و حال آنکه پیش از آنان [بر کافران] عقوبتها رفته است، و به راستی پروردگار تو نسبت به مردم - با وجود ستمشان - بخشایشگر است، و به یقین پروردگار تو سـخت کیفر است. و آنان که کافر شده اند می گویند: «چرا نشانه ای آشکار از طرف پروردگارش بر او نازل نشـده است؟» [ای پیامبر،] تو فقط هشداردهنـده ای، و برای هر قومی رهبری است. خـدا می دانـد آنچه را که هر ماده ای [در رحم] بـار می گیرد، و [نیز] آنچه را که رَحِمها می کاهنـد و آنچه را می افزاینـد. و هر چیزی نزد او انـدازه ای دارد. دانای نهان و آشکار، [و] بزرگ بلندمرتبه است. [برای او] یکسان است: کسـی از شـما سـخن [خود] را نهان کند و کسـی که آن را فاش گرداند، و کسی که خویشتن را به شب پنهان دارد و در روز، آشکارا حرکت کند. برای او فرشتگانی است که پی در پی او را به فرمان خـدا از پیش رو و از پشت سـرش پاسداری می کنند. در حقیقت، خدا حال قومی را تغییر نمی دهد تا آنان حال خود را تغییر دهنـد. و چون خـدا برای قومی آسـیبی بخواهـد، هیـچ برگشتی برای آن نیست، و غیر از او حمـایتگری برای آنان نخواهد بود. اوست کسـی که برق را برای بیم و امید به شما می نمایاند، و ابرهای گرانبار را پدیدار می کند. رعد، به حمد او، و فرشـتگان [جملگی] از بیمش تسبیح می گویند، و صاعقه ها را فرو می فرسـتند و با آنها هر که را بخواهد، مورد اصابت قرار می دهـد، در حـالی که آنـان در بـاره خـدا مجـادله می کننـد، و او سـخت کیفر است. دعـوت حق برای اوست. و کسـانی که [مشرکان] جز او می خوانند، هیچ جوابی به آنان نمی دهند، مگر مانند کسی که دو دستش را به سوی آب بگشاید تا [آب] به دهانش برسـد، در حالی که [آب] به [دهان] او نخواهد رسـید، و دعای کافران جز بر هدر نباشد. و هر که در آسـمانها و زمین است - خواه و ناخواه - با سایه هایشان، بامـدادان و شامگاهان، برای خـدا سـجده می کننـد. بگو: «پروردگار آسـمانها و زمین کیست؟» بگو: «خـدا!» بگو: «پس آیا جز او سرپرسـتانی گرفته ایـد که اختیار سود و زیان خود را ندارند؟» بگو: «آیا نابینا و بینا یکسانند؟ یا تاریکی ها و روشـنایی برابرند؟ یا برای خدا شریکانی پنداشته اند که مانند آفرینش او آفریده اند و در نتیجه، [این دو] آفرینش بر آنان مشتبه شـده است؟» بگو: «خـدا آفریننـده هر چیزی است، و اوست یگانه قهار.» [همو که] از آسـمان، آبی فرو فرسـتاد. پس رودخانه هایی به اندازه گنجایش خودشان روان شدند، و سیل، کفی بلند روی خود برداشت، و از آنچه برای به دست آوردن زینتی یا کالایی، در آتش می گدازند هم نظیر آن کفی برمی آید. خداوند،

ص: ۲۷

حق و باطل را چنین مَثَل می زنـد. اما کف، بیرون افتاده از میان می رود، ولی آنچه به مردم سود می رساند در زمین [باقی] می مانـد. خداونـد مَثَل ها را چنین می زنـد. برای کسانی که پروردگارشان را اجابت کرده انـد پاداش بس نیکوست. و کسانی که وی را اجـابت نکرده انـد، اگر سراسـر آنچه در زمین است وماننـد آن را بـا آن داشـته باشـند، قطعـاً آن را برای بازخریـد خود خواهنـد داد. آنان به سـختی بازخواست شونـد و جایشان در دوزخ است و چه بد جایگاهی است. پس، آیا کسـی که می داند

آنچه از جانب پروردگارت به تو نازل شـده، حقیقت دارد، مانند کسـی است که کوردل است؟ تنها خردمندانند که عبرت می گیرند.{

- «وَ یَقُولُ الَّذینَ کَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ یُضِلُّ مَنْ یَشاءُ وَ یَهْدی إِلَیْهِ مَنْ أَنابَ *الَّذینَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِکْرِ اللَّهِ أَلا بِذِکْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ *الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ طُوبی لَهُمْ وَ حُسْنُ مَآبٍ *کَذلِکَ أَرْسَلْناکَ فی أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِها أُمَمٌ لِتَتْلُوَا عَلَیْهِمُ الَّذی أَوْحَیْنا إِلَیْکَ وَ هُمْ یَکْفُرُونَ بِالرَّحْمنِ قُلْ هُوَ رَبِّی لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ عَلَیْهِ تَوَکَّلْتُ وَ إِلَیْهِ مَتابِ *وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُیِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ کُلِّمَ بِهِ الْمَوْتی بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمیعاً أَ فَلَمْ یَیْأَسِ الَّذینَ آمَنُوا أَنْ لَوْ یَشاءُ اللَّهُ لَهَدَی النَّاسَ جَمیعاً وَ لا یَزالُ الَّذینَ کَفَرُوا تُصیبُهُمْ بِما صَنَعُوا قارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَریباً مِنْ دارِهِمْ حَتَّی یَأْتِیَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لا یُخْلِفُ الْمیعادَ *وَ لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِکَ فَأَمْلَیْتُ لِلَّذینَ کَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَکَیْفَ کانَ عِقابِ *أَ فَمَنْ هُوَ قائِمٌ عَلی کُلِّ نَفْسٍ بِما کَسَبَتْ وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَکاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِما لا یَعْلَمُ فِی الْأَرْضِ أَمْ بِظاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زُیِّنَ لِلَّذینَ کَفَرُوا مَکْرُهُمْ وَ صُدُّوا عَنِ السَّبیلِ وَ مَنْ یُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ *لَهُمْ عَذابٌ فِی الْحَیاةِ الدُّنْیا وَ لَعَذابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ وَ ما لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ واقٍ *مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ تَجْری مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ أُکُلُها دائِمٌ وَ ظِلُّها تِلْکَ عُقْبَی الَّذینَ اتَّقَوْا وَ عُقْبَی الْکافِرینَ النَّارُ *وَ الَّذینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یَفْرَحُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَیْکَ وَ مِنَ الْأَحْزابِ مَنْ یُنْکِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّما أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَ لا أُشْرِکَ بِهِ إِلَیْهِ أَدْعُوا وَ إِلَیْهِ مَآبِ *وَ کَذلِکَ أَنْزَلْناهُ حُکْماً عَرَبِیًّا وَ لَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْواءَهُمْ بَعْدَ ما جاءَکَ مِنَ الْعِلْمِ ما لَکَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِیٍّ وَ لا واقٍ *وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلاً مِنْ قَبْلِکَ وَ جَعَلْنا لَهُمْ أَزْواجاً وَ ذُرِّیَّةً وَ ما کانَ لِرَسُولٍ أَنْ یَأْتِیَ بِآیَةٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ لِکُلِّ أَجَلٍ کِتابٌ *یَمْحُوا اللَّهُ ما یَشاءُ وَ یُثْبِتُ وَ عِنْدَهُ أُمُّ الْکِتابِ *وَ إِنْ ما نُرِیَنَّکَ بَعْضَ الَّذی نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّیَنَّکَ فَإِنَّما عَلَیْکَ الْبَلاغُ وَ عَلَیْنَا الْحِسابُ *أَ وَ لَمْ یَرَوْا أَنَّا نَأْتِی الْأَرْضَ نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها وَ اللَّهُ یَحْکُمُ لا مُعَقِّبَ لِحُکْمِهِ وَ هُوَ سَریعُ الْحِسابِ *وَ قَدْ مَکَرَ الَّذینَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَکْرُ جَمیعاً یَعْلَمُ ما تَکْسِبُ کُلُّ نَفْسٍ وَ سَیَعْلَمُ الْکُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَی الدَّارِ *وَ یَقُولُ الَّذینَ کَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلاً قُلْ کَفی بِاللَّهِ شَهیداً بَیْنی وَ بَیْنَکُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْکِتابِ.» - . رعد / ۲۷ - ۴۳ -

{و کسانی که کـافر شـده انـد می گوینـد: «چرا از جـانب پروردگـارش معجزه ای بر او نـازل نشـده است؟» بگـو: «در حقیقت خـداست که هر کس را بخواهـد بی راه می گذارد و هر کس را که [به سوی او] بازگردد، به سوی خود راه می نماید.» همان کسانی که ایمان آورده انـد و دلهایشان به یاد خـدا آرام می گیرد. آگاه باش که با یاد خـدا دلها آرامش می یابـد. کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسـته کرده اند، خوشا به حالشان، و خوش سـرانجامی دارند. بدین گونه تو را در میان امتی که پیش از آن، امتهـایی روزگـار به سر بردنـد، فرسـتادیم تـا آنچه را به تو وحی کردیم بر آنان بخوانی، در حالی که آنان به [خـدای] رحمـان کفر می ورزنـد. بگـو: «اوسـت پروردگـار من. معبـودی به جز او نیست. بر او توکـل کرده ام و بـازگشت من به سـوی اوست.» و اگر قرآنی بود که کوه ها بـدان روان می شـد، یا زمین بدان قطعه قطعه می گردید، یا مردگان بدان به سـخن درمی آمدنـد [بـاز هم در آنـان اثر نمی کرد.] نه چنین است، بلکه همه امور بسـتگی به خـدا دارد. آیـا کسـانی که ایمان آورده انـد، ندانسـته انـد که اگر خـدا می خواست قطعاً تمام مردم را به راه می آورد؟ و کسانی که کافر شـده اند پیوسـته به [سـزای] آنچه کرده انـد مصیبت کوبنـده ای به آنان می رسـد یا نزدیک خانه هایشان فرود می آیـد، تا وعده خدا فرا رسد. آری، خدا وعده [خود را] خلاف نمی کنـد. و بی گمان، فرسـتادگان پیش از تو [نیز] مسـخره شدنـد. پس به کسانی که کافر شده بودند مهلت دادم، آن گاه آنان را [به کیفر] گرفتم. پس چگونه بود کیفر من؟ آیا کسـی که بر هر شخصـی بدانچه کرده است مراقب است

[ماننـد کسـی است که از همه جا بی خبر است]؟ و برای خدا شـریکانی قرار دادند. بگو: «نامشان را ببرید» آیا او را به آنچه در زمین است و او نمی دانـد خبر می دهید، یا سـخنی سـطحی [و میان تهی] می گویید؟ [چنین نیست] بلکه برای کسانی که کافر شـده انـد نیرنگشان آراسـته شـده و از راه [حق] بازداشـته شـده انـد و هر که را خدا بی راه گذارد رهبری نخواهد داشت. برای آنان در زنـدگی دنیا عـذابی است، و قطعاً عـذاب آخرت دشوارتر است، و برای ایشان در برابر خدا هیچ نگهدارنده ای نیست. وصف بهشتی که به پرهیزگاران وعـده داده شـده [این است که] از زیر [درختان] آن نهرها روان است. میوه و سایه اش پایـدار اسـت. این است فرجـام کسـانی که پرهیزگـاری کرده انـد و فرجـام کـافران آتش [دوزخ] است. و کسـانی که به آنـان کتـاب [آسـمانی] داده ایم، از آنچه به سوی تو نازل شده شاد می شوند. و برخی از دسـته ها کسانی هسـتند که بخشـی از آن را انکار می کننـد. بگو: «جز این نیست که من مأمورم خـدا را بپرسـتم و به او شـرک نورزم. به سوی او می خوانم و بازگشـتم به سوی اوست.» و بـدین سـان آن [قرآن] را فرمـانی روشن نـازل کردیم، و اگر پس از دانشـی که به تو رسـیده [باز] از هوسـهای آنان پیروی کنی، در برابر خـدا هیـچ دوست و حمـایتگری نخواهی داشت. و قطعاً پیش از تو [نیز] رسولانی فرسـتادیم، و برای آنان زنـان و فرزنـدانی قرار دادیم. و هیـچ پیـامبری را نرسـد که جز به اذن خـدا معجزه ای بیاورد. برای هر زمانی کتابی است. خـدا آنچه را بخواهـد محو یـا اثبـات می کنـد، و اصـل کتاب نزد اوست. و اگر پاره ای از آنچه را که به آنان وعـده می دهیم به تو بنمایانیم، یا تو را بمیرانیم، جز این نیست که بر تو رسانـدن [پیام] است و بر ما حساب [آنان]. آیا ندیـده اند که ما [همواره] می آییـم و از اطراف ایـن زمیـن می کـاهیم؟ و خـداست کـه حکـم می کنـد. برای حکـم او بازدارنـده ای نیسـت، و او به سـرعت حسابرسـی می کنـد. و به یقین، کسانی که پیش از آنان بودنـد نیرنگ کردنـد، ولی همه تـدبیرها نزد خداست. آنچه را که هر کسی به دست می آورد می داند.

و به زودی کافران بدانند که فرجام آن سـرای از کیست. و کسانی که کافر شدند می گویند: «تو فرسـتاده نیستی.» بگو: «کافی است خدا و آن کس که نزد او علم کتاب است، میان من و شما گواه باشد.»}

- «الر کِتـابٌ أَنْزَلْنـاهُ إِلَیْـکَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِـنَ الظُّلُمـاتِ إِلَی النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِـمْ إِلی صِـراطِ الْعَزیزِ الْحَمیـدِ *اللَّهِ الَّذی لَـهُ مـا فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ وَ وَیْلٌ لِلْکافِرینَ مِنْ عَذابٍ شَدیدٍ *الَّذینَ یَسْتَحِبُّونَ الْحَیاهَ الدُّنْیا عَلَی الْآخِرَهِ وَ یَصُدُّونَ عَنْ سَبیلِ اللَّهِ وَ یَبْغُونَها عِوَجاً أُولئِکَ فی ضَلالٍ بَعیدٍ *وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسانِ قَوْمِهِ لِیُبَیِّنَ لَهُمْ فَیُضِلُّ اللَّهُ مَنْ یَشاءُ وَ یَهْدی مَنْ یَشاءُ وَ هُوَ الْعَزیزُ الْحَکیمُ *وَ لَقَدْ أَرْسَـلْنا مُوسی بِآیاتِنا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَکَ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ وَ ذَکِّرْهُمْ بِأَیَّامِ اللَّهِ إِنَّ فی ذلِکَ لَآیاتٍ لِکُلِّ صَبَّارٍ شَـکُورٍ*وَ إِذْ قـالَ مُوسی لِقَوْمِهِ اذْکُرُوا نِعْمَهَ اللَّهِ عَلَیْکُمْ إِذْ أَنْجـاکُمْ مِنْ آلِ فِرْعَـوْنَ یَسُومُـونَکُمْ سُـوءَ الْعَـذابِ وَ یُـذَبِّحُونَ أَبْناءَکُمْ وَ یَسْـتَحْیُونَ نِساءَکُمْ وَ فی ذلِکُمْ بَلاءٌ مِنْ رَبِّکُمْ عَظیمٌ *وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّکُمْ لَئِنْ شَـکَرْتُمْ لَأَزیـدَنَّکُمْ وَ لَئِنْ کَفَرْتُمْ إِنَّ عَـذابی لَشَدیـدٌ *وَ قالَ مُوسـی إِنْ تَکْفُرُوا أَنْتُمْ وَ مَنْ فِی الْأَرْضِ جَمیعاً فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِیٌّ حَمیـدٌ *أَ لَمْ یَأْتِکُمْ نَبَؤُا الَّذینَ مِنْ قَبْلِکُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَ عادٍ وَ ثَمُودَ وَ الَّذینَ مِنْ بَعْدِهِمْ لا یَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جاءَتْهُمْ رُسُـلُهُمْ بِالْبَیِّناتِ فَرَدُّوا أَیْدِیَهُمْ فی أَفْواهِهِمْ وَ قالُوا إِنَّا کَفَرْنا بِما أُرْسِـلْتُمْ بِهِ وَ إِنَّا لَفی شَکٍّ مِمَّا تَدْعُونَنا إِلَیْهِ مُریبٍ *قالَتْ رُسُلُهُمْ أَ فِی اللَّهِ شَکٌّ فاطِرِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ یَدْعُوکُمْ لِیَغْفِرَ لَکُمْ مِنْ ذُنُوبِکُمْ وَ یُؤَخِّرَکُمْ إِلی أَجَلٍ مُسَـمًّی قالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنا تُریـدُونَ أَنْ تَصُـدُّونا عَمَّا کانَ یَعْبُدُ آباؤُنا فَأْتُونا بِسُـلْطانٍ مُبینٍ *قالَتْ لَهُمْ رُسُـلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلاَّـ بَشَرٌ مِثْلُکُمْ وَ لکِنَّ اللَّهَ یَمُنُّ عَلی مَنْ یَشـاءُ مِنْ عِبادِهِ وَ ما کانَ لَنا أَنْ نَأْتِیَکُمْ بِسُـلْطانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَ عَلَی اللَّهِ فَلْیَتَوَکَّلِ الْمُؤْمِنُونَ *وَ ما لَنا أَلَّا نَتَوَکَّلَ عَلَی اللَّهِ وَ قَدْ هَدانا سُبُلَنا وَ لَنَصْبِرَنَّ عَلی ما آذَیْتُمُونا وَ عَلَی اللَّهِ فَلْیَتَوَکَّلِ الْمُتَوَکِّلُونَ *وَ قالَ

الَّذينَ كَفَرُوا لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكَمْ مِنْ أَرْضِنا أَوْ لَتَعُودُنَّ فى مِلَّتِنا فَأَوْحى إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ الظّالِمينَ *وَ لَنُسْكِنَنَّكُمُ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ ذلِكَ لِمَنْ خافَ مَقامى وَ خافَ وَعيدِ *وَ اسْتَفْتَحُوا وَ خابَ كُلُّ جَبّارٍ عَنيدٍ *مِنْ وَرائِهِ جَهَنَّمُ وَ يُسْقى مِنْ ماءٍ صَديدٍ *يَتَجَرَّعُهُ وَ لا يَكادُ يُسيغُهُ وَ يَأْتيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكانٍ وَ ما هُوَ بِمَيِّتٍ وَ مِنْ وَرائِهِ عَذابٌ غَليظٌ *مَثَلُ الَّذينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمالُهُمْ كَرَمادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرّيحُ فى يَوْمٍ عاصِفٍ لا يَقْدِرُونَ مِمّا كَسَبُوا عَلى شَيْ ءٍ ذلِكَ هُوَ الضَّلالُ الْبَعيدُ *أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَ يَأْتِ بِخَلْقٍ جَديدٍ *وَ ما ذلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزيزٍ. » - . ابراهيم / ۱ - ۲۰ -

{الف، لام، راء. کتابی است که آن را به سوی تو فرود آوردیم تا مردم را به اذن پروردگارشان از تاریکیها به سوی روشنایی بیرون آوری: به سوی راه آن شکست ناپذیر ستوده. خدایی که آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آن اوست، و وای بر کافران از عذابی سخت. همانان که زندگی دنیا را بر آخرت ترجیح می دهند و مانع راه خدا می شوند و آن را کج می شمارند. آنانند که در گمراهی دور و درازی هستند. و ما هیچ پیامبری را جز به زبان قومش نفرستادیم، تا [حقایق را] برای آنان بیان کند. پس خدا هر که را بخواهد بی راه می گذارد و هر که را بخواهد هدایت می کند، و اوست ارجمند حکیم. و در حقیقت، موسی را با آیات خود فرستادیم [و به او فرمودیم] که قوم خود را از تاریکیها به سوی روشنایی بیرون آور، و روزهای خدا را به آنان یادآوری کن، که قطعاً در این [یادآوری]، برای هر شکیبایِ سپاسگزاری عبرتهاست. و [به خاطر بیاور] هنگامی را که موسی به قوم خود گفت: «نعمت خدا را بر خود به یاد آورید، آن گاه که شما را از فرعونیان رهانید، [همانان] که بر شما عذاب سخت روا می داشتند، و پسرانتان را سر می بریدند و زنانتان را زنده می گذاشتند، و در این [امر] برای شما از جانب پروردگارتان آزمایشی بزرگ بود. و آن گاه که پروردگارتان اعلام کرد که اگر واقعاً سپاسگزاری کنید، [نعمت] شما را افزون خواهم کرد، و اگر ناسپاسی نمایید، قطعاً عذاب من سخت خواهد بود.» و موسی گفت: «اگر شما و هر که در روی زمین است همگی کافر شوید، بی گمان، خدا بی نیاز ستوده [صفات] است.» آیا خبرِ کسانی که پیش از شما بودند: قوم نوح و عاد و ثمود، و آنان که بعد از ایشان بودند [و] کسی جز خدا از آنان آگاهی ندارد، به شما نرسیده است؟ فرستادگانشان دلایل آشکار برایشان آوردند، ولی آنان دستهایشان را [به نشانه اعتراض] بر دهانهایشان نهادند و گفتند: «ما به آنچه شما بدان مأموریت دارید کافریم، و از آنچه ما را بدان می خوانید سخت در شکّیم.»پیامبرانشان گفتند: «مگر در باره خدا- پدید آورنده آسمانها و زمین- تردیدی هست؟ او شما را دعوت می کند تا پاره ای از گناهانتان را بر شما ببخشاید و تا زمان معینی شما را مهلت دهد.» گفتند: «شما جز بشری مانند ما نیستید. می خواهید ما را از آنچه پدرانمان می پرستیدند باز دارید. پس برای ما حجتی آشکار بیاورید.» پیامبرانشان به آنان گفتند: «ما جز بشری مثل شما نیستیم. ولی خدا بر هر یک از بندگانش که بخواهد منّت می نهد، و ما را نرسد که جز به اذن خدا برای شما حجّتی بیاوریم، و مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند.» و چرا بر خدا توکل نکنیم و حال آنکه ما را به راه هایمان رهبری کرده است؟ و البته ما بر آزاری که به ما رساندید شکیبایی خواهیم کرد، و توکل کنندگان باید تنها بر خدا توکل کنند. و کسانی که کافر شدند، به پیامبرانشان گفتند: «شما را از سرزمین خودمان بیرون خواهیم کرد مگر اینکه به کیش ما بازگردید.» پس پروردگارشان به آنان وحی کرد که حتماً ستمگران را هلاک خواهیم کرد. و قطعاً شما را پس از ایشان در آن سرزمین سکونت خواهیم داد. این برای کسی است که از ایستادن [در محشر به هنگام حساب] در پیشگاه من بترسد و از تهدیدم بیم داشته باشد. و [پیامبران از خدا] گشایش خواستند، و [سرانجام] هر زورگوی لجوجی نومید شد. [آن کس که] دوزخ پیش روی اوست و به او آبی چرکین نوشانده می شود. آن را جرعه جرعه می نوشد و نمی تواند آن را فرو برد، و مرگ از هر جانبی به سویش می آید ولی نمی میرد و عذابی سنگین به دنبال دارد. مَثَل کسانی

که به پروردگار خود کافر شدنـد، کردارهایشان به خاکستری می مانـد که بادی تنـد در روزی طوفانی بر آن بوزد: از آنچه به دست آورده انـد هیچ [بهره ای] نمی توانند بُرد. این است همان گمراهیِ دور و دراز. آیا در نیافته ای که خدا آسـمانها و زمین را به حق آفریده؟ اگر بخواهد شما را می برد و خلق تازه ای می آورد، و این [کار] بر خدا دشوار نیست.}

ص: ۲۸

- «أَ لَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُها ثابِتٌ وَ فَرْعُها فِي السَّماءِ *تُؤْتِي أُكُلَها كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّها وَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ *وَ مَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ ما لَها مِنْ قَرارٍ.» - . ابراهیم / ۲۴ - ۲۶ -

{آیا ندیدی خدا چگونه مَثَل زده: سخنی پاک که مانند درختی پاک است که ریشه اش استوار و شاخه اش در آسمان است؟ میوه اش را هر دم به اذن پروردگارش می دهـد. و خـدا مَثَلها را برای مردم می زنـد، شایـد که آنان پنـد گیرنـد. و مَثَلِ سـخنی ناپاک چون درختی ناپاک است که از روی زمین کنده شده و قراری ندارد.}

- «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْراً وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ *جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَها وَ بِئْسَ الْقَرارُ *وَ جَعَلُوا لِلَّهِ أَنْداداً لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ.» - ابراهیم / ۲۸ - ۳۰ -

{آیا به کسانی که [شکر] نعمت خدا را به کفر تبدیل کردنـد و قوم خود را به سرای هلاکت درآوردند ننگریستی؟ [در آن سرای هلاکت که] جهنم است [و] در آن وارد می شونـد، و چه بـد قرارگاهی است. و برای خدا مانندهایی قرار دادند تا [مردم را] از راه او گمراه کنند. بگو: «برخوردار شوید که قطعاً بازگشت شما به سوی آتش است.»}

- «الر تِلْكَ آياتُ الْكِتابِ وَ قُرْآنٍ مُبِينٍ *رُبَما يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ *ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَ يَتَمَتَّعُوا وَ يُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ *وَ ما أَهْلَكْنا مِنْ قَرْيَةٍ إِلاَّ وَ لَها كِتابٌ مَعْلُومٌ *ما تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَها وَ ما يَسْتَأْخِرُونَ *وَ قالُوا يا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ *لَوْ ما تَأْتِينا بِالْمَلائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ *ما نُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَ ما كانُوا إِذاً مُنْظَرِينَ *إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ *وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ *وَ ما يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ *كَذلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ *لا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَ قَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ *وَ لَوْ فَتَحْنا عَلَيْهِمْ باباً مِنَ السَّماءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ *لَقالُوا إِنَّما سُكِّرَتْ أَبْصارُنا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ *وَ لَقَدْ جَعَلْنا فِي السَّماءِ بُرُوجاً وَ زَيَّنَّاها لِلنَّاظِرِينَ *وَ حَفِظْناها مِنْ كُلِّ شَيْطانٍ رَجِيمٍ *إِلاَّ مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهابٌ مُبِينٌ *وَ الْأَرْضَ مَدَدْناها وَ أَلْقَيْنا فِيها رَواسِيَ وَ أَنْبَتْنا فِيها مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ *وَ جَعَلْنا لَكُمْ فِيها مَعايِشَ وَ مَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرازِقِينَ *وَ إِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاَّ عِنْدَنا خَزائِنُهُ وَ ما نُنَزِّلُهُ إِلاَّ بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ *وَ أَرْسَلْنَا الرِّياحَ لَواقِحَ فَأَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَسْقَيْناكُمُوهُ وَ ما أَنْتُمْ لَهُ بِخازِنِينَ *وَ إِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِي وَ نُمِيتُ وَ نَحْنُ الْوارِثُونَ *وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَ لَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ *وَ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ *وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ *وَ الْجَانَّ خَلَقْناهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نارِ السَّمُومِ *وَ إِذْ قالَ رَبُّكَ لِلْمَلائِكَةِ إِنِّي خالِقٌ بَشَراً مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ *فَإِذا سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ ساجِدِينَ *فَسَجَدَ الْمَلائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ *إِلاَّ إِبْلِيسَ أَبى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ *قالَ يا إِبْلِيسُ ما لَكَ أَلاَّ تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ *قالَ لَمْ أَكُنْ لِأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ *قالَ فَاخْرُجْ مِنْها فَإِنَّكَ رَجِيمٌ *وَ إِنَّ عَلَيْكَ

اللَّعْنَهَ إِلى يَوْمِ الدِّينِ *قالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنی إِلى يَوْمِ يُبْعَثُونَ *قالَ فَإِنَّکَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ *إِلى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ*قالَ رَبِّ بِما أَغْوَيْتَنی لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِی الْأَرْضِ وَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعينَ *إِلاَّ عِبادَکَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصينَ *قالَ هذا صِراطٌ عَلَيَّ مُسْتَقيمٌ *إِنَّ عِبادی لَيْسَ لَکَ عَلَيْهِمْ سُلْطانٌ إِلاَّ مَنِ اتَّبَعَکَ مِنَ الْغاوينَ *وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعينَ *لَها سَبْعَهُ أَبْوابٍ لِکُلِّ بابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ *إِنَّ الْمُتَّقينَ فی جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ *ادْخُلُوها بِسَلامٍ آمِنينَ *وَ نَزَعْنا ما فی صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ إِخْواناً عَلى سُرُرٍ مُتَقابِلينَ *لا يَمَسُّهُمْ فيها نَصَبٌ وَ ما هُمْ مِنْها بِمُخْرَجينَ *نَبِّئْ عِبادی أَنِّی أَنَا الْغَفُورُ الرَّحيمُ *وَ أَنَّ عَذابی هُوَ الْعَذابُ الْأَليمُ *وَ نَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْراهيمَ *إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقالُوا سَلاماً قالَ إِنَّا مِنْکُمْ وَجِلُونَ *قالُوا لا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُکَ بِغُلامٍ عَليمٍ *قالَ أَ بَشَّرْتُمُونی عَلى أَنْ مَسَّنِيَ الْکِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ *قالُوا بَشَّرْناکَ بِالْحَقِّ فَلا تَکُنْ مِنَ الْقانِطينَ *قالَ وَ مَنْ يَقْنَطُ مِنْ رَحْمَهِ رَبِّهِ إِلاَّ الضَّالُّونَ *قالَ فَما خَطْبُکُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ *قالُوا إِنَّا أُرْسِلْنا إِلى قَوْمٍ مُجْرِمينَ *إِلاَّ آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعينَ *إِلاَّ امْرَأَتَهُ قَدَّرْنا إِنَّها لَمِنَ الْغابِرينَ *فَلَمَّا جاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ *قالَ إِنَّکُمْ قَوْمٌ مُنْکَرُونَ *قالُوا بَلْ جِئْناکَ بِما کانُوا فيهِ يَمْتَرُونَ *وَ أَتَيْناکَ بِالْحَقِّ وَ إِنَّا لَصادِقُونَ *فَأَسْرِ بِأَهْلِکَ بِقِطْعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَ اتَّبِعْ أَدْبارَهُمْ وَ لا يَلْتَفِتْ مِنْکُمْ أَحَدٌ وَ امْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ *وَ قَضَيْنا إِلَيْهِ ذلِکَ الْأَمْرَ أَنَّ دابِرَ هؤُلاءِ مَقْطُوعٌ مُصْبِحينَ *وَ جاءَ أَهْلُ الْمَدينَهِ يَسْتَبْشِرُونَ *قالَ إِنَّ هؤُلاءِ ضَيْفی فَلا تَفْضَحُونِ *وَ اتَّقُوا اللَّهَ وَ لا تُخْزُونِ *قالُوا أَ وَ لَمْ نَنْهَکَ عَنِ الْعالَمينَ *قالَ هؤُلاءِ بَناتی إِنْ کُنْتُمْ فاعِلينَ *لَعَمْرُکَ إِنَّهُمْ لَفی سَکْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ *فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَهُ مُشْرِقينَ *فَجَعَلْنا عالِيَها سافِلَها وَ أَمْطَرْنا عَلَيْهِمْ حِجارَهً مِنْ سِجِّيلٍ *إِنَّ فی ذلِکَ لَآياتٍ لِلْمُتَوَسِّمينَ *وَ إِنَّها لَبِسَبيلٍ مُقيمٍ *إِنَّ فی ذلِکَ لَآيَهً لِلْمُؤْمِنينَ *وَ إِنْ کانَ أَصْحابُ الْأَيْکَهِ لَظالِمينَ *فَانْتَقَمْنا مِنْهُمْ وَ إِنَّهُما لَبِإِمامٍ مُبينٍ *وَ لَقَدْ کَذَّبَ أَصْحابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلينَ *وَ آتَيْناهُمْ آياتِنا فَکانُوا عَنْها مُعْرِضينَ *وَ کانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبالِ بُيُوتاً آمِنينَ *فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَهُ مُصْبِحينَ *فَما أَغْنى عَنْهُمْ ما کانُوا يَکْسِبُونَ *وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلاَّ بِالْحَقِّ وَ إِنَّ السَّاعَهَ لَآتِيَهٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَميلَ *إِنَّ رَبَّکَ هُوَ الْخَلاَّقُ الْعَليمُ *وَ لَقَدْ آتَيْناکَ سَبْعاً مِنَ الْمَثانی وَ الْقُرْآنَ الْعَظيمَ *لا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْکَ إِلى ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِلْمُؤْمِنينَ *وَ قُلْ إِنِّی أَنَا النَّذيرُ الْمُبينُ *کَما أَنْزَلْنا عَلَى الْمُقْتَسِمينَ *الَّذينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضينَ *فَوَ رَبِّکَ لَنَسْئَلَنَّهُمْ أَجْمَعينَ *عَمَّا کانُوا يَعْمَلُونَ *فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِکينَ *إِنَّا کَفَيْناکَ الْمُسْتَهْزِئينَ *الَّذينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ *وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّکَ يَضيقُ صَدْرُکَ بِما يَقُولُونَ *فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ وَ کُنْ مِنَ السَّاجِدينَ *وَ اعْبُدْ رَبَّکَ حَتَّى يَأْتِيَکَ الْيَقينُ.» - . حجر / ۱ - ۹۹ -

{الف، لام، راء. این است آیات کتاب [آسمانی] و قرآن روشنگر. چه بسا کسانی که کافر شدند آرزو کنند که کاش مسلمان بودند. بگذارشان تا بخورند و برخوردار شوند و آرزو [ها] سرگرمشان کند، پس به زودی خواهند دانست. و هیچ شهری را هلاک نکردیم مگر اینکه برای آن اجلی معین بود. هیچ امتی از اجل خویش نه پیش می افتد و نه پس می ماند. و گفتند: «ای کسی که قرآن بر او نازل شده است، به یقین تو دیوانه ای. اگر راست می گویی چرا فرشته ها را پیش ما نمی آوری؟» فرشتگان را جز به حق فرو نمی فرستیم، و در آن هنگام، دیگر مهلت نیابند. بی تردید، ما این قرآن را به تدریج نازل کرده ایم، و قطعاً نگهبان آن خواهیم بود. و به یقین، پیش از تو [نیز] در گروه های پیشینیان [پیامبرانی] فرستادیم. و هیچ پیامبری برایشان نیامد جز آنکه او را به مسخره می گرفتند. بدین گونه آن [استهزا] را در دل بزهکاران راه می دهیم، [که] به او ایمان نمی آورند، و راه [و رسم] پیشینیان پیوسته چنین بوده است. و اگر دری از آسمان بر آنان می گشودیم که همواره از آن بالا می رفتند، قطعاً می گفتند: «در حقیقت، ما چشم بندی شده ایم، بلکه ما مردمی هستیم که افسون شده ایم.» و به یقین، ما در آسمان برجهایی قرار دادیم و آن را برای تماشاگران آراستیم. و آن را از هر شیطان رانده شده ای حفظ کردیم. مگر آن کس

که دزدیده گوش فرا دهد که شهابی روشن او را دنبال می کند. و زمین را گسترانیدیم و در آن کوه های استوار افکندیم و از هر چیز سنجیده ای در آن رویانیدیم. و برای شما و هر کس که شما روزی دهنده او نیستید، در آن وسایل زندگی قرار دادیم. و هیچ چیز نیست مگر آنکه گنجینه های آن نزد ماست، و ما آن را جز به اندازه ای معین فرو نمی فرستیم. و بادها را باردارکننده فرستادیم و از آسمان، آبی نازل کردیم، پس شما را بدان سیراب نمودیم، و شما خزانه دار آن نیستید. و بی تردید، این ماییم که زنده می کنیم و می میرانیم، و ما وارث [همه] هستیم. و به یقین، پیشینیان شما را شناخته ایم و آیندگان [شما را نیز] شناخته ایم. و مسلماً پروردگار توست که آنان را محشور خواهد کرد، چرا که او حکیم داناست. و در حقیقت، انسان را از گِلی خشک، از گلی سیاه و بدبو، آفریدیم. و پیش از آن، جن را از آتشی سوزان و بی دود خلق کردیم. و [یاد کن] هنگامی را که پروردگار تو به فرشتگان گفت: «من بشری را از گلی خشک، از گلی سیاه و بدبو، خواهم آفرید. پس وقتی آن را درست کردم و از روح خود در آن دمیدم، پیش او به سجده درافتید. پس فرشتگان همگی یکسره سجده کردند، جز ابلیس که خودداری کرد از اینکه با سجده کنندگان باشد. فرمود: «ای ابلیس، تو را چه شده است که با سجده کنندگان نیستی؟» گفت: «من آن نیستم که برای بشری که او را از گلی خشک، از گلی سیاه و بدبو، آفریده ای، سجده کنم.» فرمود: «از این [مقام] بیرون شو که تو رانده شده ای. و تا روز جزا بر تو لعنت باشد. گفت: «پروردگارا، پس مرا تا روزی که برانگیخته خواهند شد مهلت ده.» فرمود: «تو از مهلت یافتگانی، تا روز [و] وقت معلوم.» گفت: «پروردگارا، به سبب آنکه مرا گمراه ساختی، من [هم گناهانشان را] در زمین برایشان می آرایم و همه را گمراه خواهم ساخت، مگر بندگان خالص تو از میان آنان را.» فرمود: «این راهی است راست [که] به سوی من [منتهی می شود]. در حقیقت، تو را بر بندگان من تسلطی نیست، مگر کسانی از گمراهان که تو را پیروی کنند، و قطعاً وعده گاه همه آنان دوزخ است، [دوزخی] که برای آن هفت در است، و از هر دری بخشی معین از آنان [وارد می شوند]. بی گمان، پرهیزگاران در باغها و چشمه سارانند. [به آنان گویند:] «با سلامت و ایمنی در آنجا داخل شوید.» و آنچه کینه [و شایبه های نفسانی] در سینه های آنان است برکَنیم برادرانه بر تختهایی روبروی یکدیگر نشسته اند. نه رنجی در آنجا به آنان می رسد و نه از آنجا بیرون رانده می شوند. به بندگان من خبر ده که منم آمرزنده مهربان. و اینکه عذاب من، عذابی است دردناک. و از مهمانان ابراهیم به آنان خبر ده، هنگامی که بر او وارد شدند و سلام گفتند. [ابراهیم] گفت: «ما از شما بیمناکیم.» گفتند: «مترس، که ما تو را به پسری دانا مژده می دهیم.» گفت: «آیا با اینکه مرا پیری فرا رسیده است بشارتم می دهید؟ به چه بشارت می دهید؟» گفتند: «ما تو را به حق بشارت دادیم. پس، از نومیدان مباش.» گفت: «چه کسی – جز گمراهان – از رحمت پروردگارش نومید می شود؟»

[سپس] گفت: «ای فرشتگان، [دیگر] کارتان چیست؟» گفتند: «ما به سوی گروه مجرمان فرستاده شده ایم، مگر خانواده لوط، که ما قطعاً همه آنان را نجات می دهیم، جز زنش را که مقدر کردیم او از بازماندگان [در عذاب] باشد.» پس چون فرشتگان نزد خاندان لوط آمدند، [لوط] گفت: «شما مردمی ناشناس هستید.» گفتند: « [نه،] بلکه برای تو چیزی آورده ایم که در آن تردید می کردند، و حق را برای تو آورده ایم و قطعاً ما راستگوییانیم، پس، پاسی از شب [گذشته] خانواده ات را حرکت ده و [خودت] به دنبال آنان برو، و هیچ یک از شما نباید به عقب بنگرد، و هر جا به شما دستور داده می شود بروید. و او را از این امر آگاه کردیم که ریشه آن گروه صبحگاهان بریده خواهد شد. و مردم شهر، شادی کنان روی آوردند.

[لوط] گفت: «اینان مهمانان منند، مرا رسوا مکنید،و از خدا پروا کنید و مرا خوار نسازید.» گفتند: «آیا تو را [از مهمان کردن]

مردم بیگانه منع نکردیم؟» گفت: «اگر می خواهید [کاری مشروع] انجام دهید، اینان دختران منند [با آنان ازدواج کنید].» به جان تو سوگند، که آنان در مستی خود سرگردان بودند. پس به هنگام طلوع آفتاب، فریاد [مرگبار] آنان را فرو گرفت. و آن [شهر] را زیر و زَبر

کردیم و بر آنان سنگهایی از سنگ گل باراندیم. به یقین، در این [کیفر] برای هوشیاران عبرتهاست. و [آثار] آن [شهر هنوز] بر سر راهی [دایر] برجاست. بی گمان، در این برای مؤمنان عبرتی است. و راستی اهل «ایکه» ستمگر بودند. پس، از آنان انتقام گرفتیم، و آن دو [شهر، اکنون] بر سر راهی آشکاراست. و اهل «حجر» [نیز] پیامبران [ما] را تکذیب کردند. و آیات خود را به آنان دادیم، و [لی] از آنها اعراض کردند. و [برای خود] از کوه ها خانه هایی می تراشیدند که در امان بمانند. پس صبحدم، فریاد [مرگبار]، آنان را فرو گرفت. و آنچه به دست می آوردند، به کارشان نخورد. و ما آسمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است جز به حق نیافریده ایم، و یقیناً قیامت فرا خواهد رسید. پس به خوبی صرف نظر کن، زیرا پروردگار تو همان آفریننده داناست. و به راستی، به تو سبع المثانی [سوره فاتحه] و قرآن بزرگ را عطا کردیم. و به آنچه ما دسته هایی از آنان [کافران] را بدان برخوردار ساخته ایم چشم مدوز، و بر ایشان اندوه مخور، و بال خویش برای مؤمنان فرو گستر. و بگو: «من همان هشداردهنده آشکارم.» همان گونه که [عذاب را] بر تقسیم کنندگان نازل کردیم: همانان که قرآن را جزء جزء کردند [به برخی از آن عمل کردند و بعضی را رها نمودند]. پس سوگند به پروردگارت که از همه آنان خواهیم پرسید، از آنچه انجام می دادند. پس آنچه را بدان مأموری آشکار کن و از مشرکان روی برتاب، که ما [شرّ] ریشخندگران را از تو برطرف خواهیم کرد. همانان که با خدا معبودی دیگر قرار می دهند. پس به زودی [حقیقت را] خواهند دانست. و قطعاً می دانیم که سینه تو از آنچه می گویند تنگ می شود. پس با ستایش پروردگارت تسبیح گوی و از سجده کنندگان باش. و پروردگارت را پرستش کن تا اینکه مرگ تو فرا رسد.}

- «أَتى أَمْرُ اللَّهِ فَلا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ *يُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلى مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لا إِلهَ إِلاَّ أَنَا فَاتَّقُونِ *خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بِالْحَقِّ تَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ *خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ *وَ الْأَنْعامَ خَلَقَها لَكُمْ فِيها دِفْءٌ وَ مَنافِعُ وَ مِنْها تَأْكُلُونَ *وَ لَكُمْ فِيها جَمالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَ حِينَ تَسْرَحُونَ *وَ تَحْمِلُ أَثْقالَكُمْ إِلى بَلَدٍ لَمْ تَكُونُوا بالِغِيهِ إِلاَّ بِشِقِّ الْأَنْفُسِ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ *وَ الْخَيْلَ وَ الْبِغالَ وَ الْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوها وَ زِينَةً وَ

يَخْلُقُ ما لا تَعْلَمُونَ *وَ عَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَ مِنْها جائِرٌ وَ لَوْ شاءَ لَهَداكُمْ أَجْمَعِينَ *هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً لَكُمْ مِنْهُ شَرابٌ وَ مِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ *يُنْبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَ الزَّيْتُونَ وَ النَّخِيلَ وَ الْأَعْنابَ وَ مِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ إِنَّ فِي ذلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ *وَ سَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَ النَّهارَ وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ وَ النُّجُومُ مُسَخَّراتٌ بِأَمْرِهِ إِنَّ فِي ذلِكَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ *وَ ما ذَرَأَ لَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفاً أَلْوانُهُ إِنَّ فِي ذلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ *وَ هُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْماً طَرِيًّا وَ تَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَها وَ تَرَى الْفُلْكَ مَواخِرَ فِيهِ وَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ *وَ أَلْقى فِي الْأَرْضِ رَواسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَ أَنْهاراً وَ سُبُلاً لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ *وَ عَلاماتٍ وَ بِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ *أَ فَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لا يَخْلُقُ أَ فَلا تَذَكَّرُونَ *وَ إِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لا تُحْصُوها إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ *وَ اللَّهُ يَعْلَمُ ما تُسِرُّونَ وَ ما تُعْلِنُونَ *وَ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لا يَخْلُقُونَ شَيْئاً وَ هُمْ يُخْلَقُونَ *أَمْواتٌ غَيْرُ أَحْياءٍ وَ ما يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ *إِلهُكُمْ إِلهٌ واحِدٌ فَالَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكِرَةٌ وَ هُمْ مُسْتَكْبِرُونَ *لا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ وَ ما يُعْلِنُونَ إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ *وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ ما ذا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قالُوا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ *لِيَحْمِلُوا أَوْزارَهُمْ كامِلَةً يَوْمَ

الْقِيامَهِ وَ مِنْ أَوْزارِ الَّذينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلا ساءَ ما يَزِرُونَ *قَدْ مَكَرَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيانَهُمْ مِنَ الْقَواعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ أَتاهُمُ الْعَذابُ مِنْ حَيْثُ لا يَشْعُرُونَ *ثُمَّ يَوْمَ الْقِيامَهِ يُخْزيهِمْ وَ يَقُولُ أَيْنَ شُرَكائِيَ الَّذينَ كُنْتُمْ تُشَاقُّونَ فيهِمْ قالَ الَّذينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَ السُّوءَ عَلَى الْكافِرينَ *الَّذينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلائِكَهُ ظالِمي أَنْفُسِهِمْ فَأَلْقَوُا السَّلَمَ ما كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلى إِنَّ اللَّهَ عَليمٌ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *فَادْخُلُوا أَبْوابَ جَهَنَّمَ خالِدينَ فيها فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرينَ *وَ قيلَ لِلَّذينَ اتَّقَوْا ما ذا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قالُوا خَيْراً لِلَّذينَ أَحْسَنُوا في هذِهِ الدُّنْيا حَسَنَهٌ وَ لَدارُ الْآخِرَهِ خَيْرٌ وَ لَنِعْمَ دارُ الْمُتَّقينَ *جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَها تَجْري مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ لَهُمْ فيها ما يَشاؤُنَ كَذلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقينَ *الَّذينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلائِكَهُ طَيِّبينَ يَقُولُونَ سَلامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّهَ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *هَلْ يَنْظُرُونَ إِلاَّ أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلائِكَهُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرُ رَبِّكَ كَذلِكَ فَعَلَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ ما ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَ لكِنْ كانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ *فَأَصابَهُمْ سَيِّئاتُ ما عَمِلُوا وَ حاقَ بِهِمْ ما كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ *وَ قالَ الَّذينَ أَشْرَكُوا لَوْ شاءَ اللَّهُ ما عَبَدْنا مِنْ دُونِهِ مِنْ

شَيْ ءٍ نَحْنُ وَ لا آباؤُنا وَ لا حَرَّمْنا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْ ءٍ كَذلِكَ فَعَلَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلاَّ الْبَلاغُ الْمُبينُ *وَ لَقَدْ بَعَثْنا في كُلِّ أُمَّهٍ رَسُولاً أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَ اجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلالَهُ فَسيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كانَ عاقِبَهُ الْمُكَذِّبينَ *إِنْ تَحْرِصْ عَلى هُداهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لا يَهْدي مَنْ يُضِلُّ وَ ما لَهُمْ مِنْ ناصِرينَ *وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمانِهِمْ لا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ بَلى وَعْداً عَلَيْهِ حَقًّا وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يَعْلَمُونَ *لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذي يَخْتَلِفُونَ فيهِ وَ لِيَعْلَمَ الَّذينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كانُوا كاذِبينَ *إِنَّما قَوْلُنا لِشَيْ ءٍ إِذا أَرَدْناهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ *وَ الَّذينَ هاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ ما ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيا حَسَنَهً وَ لَأَجْرُ الْآخِرَهِ أَكْبَرُ لَوْ كانُوا يَعْلَمُونَ *الَّذينَ صَبَرُوا وَ عَلى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ *وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ إِلاَّ رِجالاً نُوحي إِلَيْهِمْ فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ *بِالْبَيِّناتِ وَ الزُّبُرِ وَ أَنْزَلْنا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ ما نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ *أَ فَأَمِنَ الَّذينَ مَكَرُوا السَّيِّئاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذابُ مِنْ حَيْثُ لا يَشْعُرُونَ *أَوْ يَأْخُذَهُمْ في تَقَلُّبِهِمْ فَما هُمْ بِمُعْجِزينَ *أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلى تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحيمٌ *أَ وَ لَمْ يَرَوْا إِلى ما خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْ ءٍ يَتَفَيَّؤُا ظِلالُهُ عَنِ الْيَمينِ وَ الشَّمائِلِ سُجَّداً لِلَّهِ وَ هُمْ داخِرُونَ *وَ لِلَّهِ يَسْجُدُ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ مِنْ دابَّهٍ وَ الْمَلائِكَهُ وَ هُمْ لا يَسْتَكْبِرُونَ *يَخافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ يَفْعَلُونَ ما يُؤْمَرُونَ *وَ قالَ اللَّهُ لا تَتَّخِذُوا إِلهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّما هُوَ إِلهٌ واحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ *وَ لَهُ ما فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لَهُ الدِّينُ واصِباً أَ فَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ *وَ ما بِكُمْ مِنْ نِعْمَهٍ فَمِنَ اللَّهِ ثُمَّ إِذا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَإِلَيْهِ تَجْئَرُونَ *ثُمَّ إِذا كَشَفَ الضُّرَّ عَنْكُمْ إِذا فَريقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ *لِيَكْفُرُوا بِما آتَيْناهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ *وَ يَجْعَلُونَ لِما لا يَعْلَمُونَ نَصيباً مِمَّا رَزَقْناهُمْ تَاللَّهِ لَتُسْئَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ *وَ يَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَناتِ سُبْحانَهُ وَ لَهُمْ ما يَشْتَهُونَ *وَ إِذا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِالْأُنْثى ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَ هُوَ كَظيمٌ *يَتَوارى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ ما بُشِّرَ بِهِ أَ يُمْسِكُهُ عَلى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرابِ أَلا ساءَ ما يَحْكُمُونَ *لِلَّذينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ مَثَلُ السَّوْءِ وَ لِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلى وَ هُوَ الْعَزيزُ الْحَكيمُ *وَ لَوْ يُؤاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ ما تَرَكَ عَلَيْها مِنْ دابَّهٍ وَ لكِنْ يُؤَخِّرُهُمْ إِلى أَجَلٍ مُسَمًّى فَإِذا جاءَ أَجَلُهُمْ لا يَسْتَأْخِرُونَ ساعَهً وَ لا يَسْتَقْدِمُونَ *وَ يَجْعَلُونَ لِلَّهِ ما يَكْرَهُونَ وَ تَصِفُ أَلْسِنَتُهُمُ الْكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنى لا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ النَّارَ وَ أَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ *تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنا إِلى أُمَمٍ مِنْ قَبْلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطانُ أَعْمالَهُمْ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ الْيَوْمَ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَليمٌ *وَ ما أَنْزَلْنا عَلَيْكَ الْكِتابَ إِلاَّ لِتُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي اخْتَلَفُوا فيهِ وَ هُدىً وَ رَحْمَهً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ *وَ اللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَحْيا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها إِنَّ في ذلِكَ لَآيَهً لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ *وَ إِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعامِ لَعِبْرَهً نُسْقيكُمْ مِمَّا في بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَ دَمٍ لَبَناً خالِصاً سائِغاً لِلشَّارِبينَ *وَ مِنْ ثَمَراتِ النَّخيلِ وَ الْأَعْنابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَراً وَ رِزْقاً حَسَناً إِنَّ في ذلِكَ لَآيَهً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ *وَ أَوْحى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذي مِنَ الْجِبالِ بُيُوتاً وَ مِنَ الشَّجَرِ وَ مِمَّا يَعْرِشُونَ *ثُمَّ

كُلى مِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ فَاسْلُكى سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلاً يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِها شَرابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوانُهُ فيهِ شِفاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فى ذلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ *وَ اللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَ مِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَىْ لا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئاً إِنَّ اللَّهَ عَليمٌ قَديرٌ *وَ اللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلى بَعْضٍ فِى الرِّزْقِ فَمَا الَّذينَ فُضِّلُوا بِرَادِّى رِزْقِهِمْ عَلى ما مَلَكَتْ أَيْمانُهُمْ فَهُمْ فيهِ سَواءٌ أَ فَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ *وَ اللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْواجاً وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَزْواجِكُمْ بَنينَ وَ حَفَدَةً وَ رَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّباتِ أَ فَبِالْباطِلِ يُؤْمِنُونَ وَ بِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ *وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقاً مِنَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ شَيْئاً وَ لا يَسْتَطيعُونَ *فَلا تَضْرِبُوا لِلَّهِ الْأَمْثالَ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ *ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً عَبْداً مَمْلُوكاً لا يَقْدِرُ عَلى شَيْ ءٍ وَ مَنْ رَزَقْناهُ مِنَّا رِزْقاً حَسَناً فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَ جَهْراً هَلْ يَسْتَوُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ *وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً رَجُلَيْنِ أَحَدُهُما أَبْكَمُ لا يَقْدِرُ عَلى شَيْ ءٍ وَ هُوَ كَلٌّ عَلى مَوْلاهُ أَيْنَما يُوَجِّهْهُ لا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوى هُوَ وَ مَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ هُوَ عَلى صِراطٍ مُسْتَقيمٍ *وَ لِلَّهِ غَيْبُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما أَمْرُ السَّاعَةِ إِلاَّ كَلَمْحِ الْبَصَرِ أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَديرٌ *وَ اللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهاتِكُمْ لا تَعْلَمُونَ شَيْئاً وَ جَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصارَ وَ الْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ *أَ لَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّراتٍ فى جَوِّ السَّماءِ ما يُمْسِكُهُنَّ إِلاَّ اللَّهُ إِنَّ فى ذلِكَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ *وَ اللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ بُيُوتِكُمْ سَكَناً وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ جُلُودِ الْأَنْعامِ بُيُوتاً تَسْتَخِفُّونَها يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَ يَوْمَ إِقامَتِكُمْ وَ مِنْ أَصْوافِها وَ أَوْبارِها وَ أَشْعارِها أَثاثاً وَ مَتاعاً إِلى حينٍ *وَ اللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلالاً وَ جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْجِبالِ أَكْناناً وَ جَعَلَ لَكُمْ سَرابيلَ تَقيكُمُ الْحَرَّ وَ سَرابيلَ تَقيكُمْ بَأْسَكُمْ كَذلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ *فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ الْمُبينُ *يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنْكِرُونَها وَ أَكْثَرُهُمُ الْكافِرُونَ *وَ يَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهيداً ثُمَّ لا يُؤْذَنُ لِلَّذينَ كَفَرُوا وَ لا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ *وَ إِذا رَأَى الَّذينَ ظَلَمُوا الْعَذابَ فَلا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَ لا هُمْ يُنْظَرُونَ *وَ إِذا رَأَى الَّذينَ أَشْرَكُوا شُرَكاءَهُمْ قالُوا رَبَّنا هؤُلاءِ شُرَكاؤُنَا الَّذينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكاذِبُونَ *وَ أَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَ ضَلَّ عَنْهُمْ ما كانُوا يَفْتَرُونَ *الَّذينَ كَفَرُوا وَ صَدُّوا عَنْ سَبيلِ اللَّهِ زِدْناهُمْ عَذاباً فَوْقَ الْعَذابِ بِما كانُوا يُفْسِدُونَ *وَ يَوْمَ نَبْعَثُ فى كُلِّ أُمَّةٍ شَهيداً عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ جِئْنا بِكَ شَهيداً عَلى هؤُلاءِ وَ نَزَّلْنا عَلَيْكَ الْكِتابَ تِبْياناً لِكُلِّ شَيْ ءٍ وَ هُدىً وَ رَحْمَةً وَ بُشْرى لِلْمُسْلِمينَ *إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ وَ إيتاءِ ذِى الْقُرْبى وَ يَنْهى عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْكَرِ وَ الْبَغْىِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ *وَ أَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذا عاهَدْتُمْ وَ لا تَنْقُضُوا الْأَيْمانَ بَعْدَ تَوْكيدِها وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفيلاً إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما تَفْعَلُونَ *وَ لا تَكُونُوا كَالَّتى نَقَضَتْ غَزْلَها مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكاثاً تَتَّخِذُونَ أَيْمانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِىَ أَرْبى مِنْ أُمَّةٍ إِنَّما يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ وَ لَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ ما كُنْتُمْ فيهِ تَخْتَلِفُونَ *وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً واحِدَةً وَ لكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدى مَنْ يَشاءُ وَ لَتُسْئَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *وَ لا تَتَّخِذُوا أَيْمانَكُمْ دَخَلاً بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِها وَ تَذُوقُوا السُّوءَ بِما صَدَدْتُمْ عَنْ سَبيلِ اللَّهِ وَ لَكُمْ عَذابٌ عَظيمٌ *وَ لا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَناً قَليلاً إِنَّما عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ *ما عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَ ما عِنْدَ اللَّهِ باقٍ وَ لَنَجْزِيَنَّ الَّذينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ ما كانُوا يَعْمَلُونَ *مَنْ عَمِلَ صالِحاً مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثى وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَياةً طَيِّبَةً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ ما كانُوا يَعْمَلُونَ *فَإِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجيمِ *إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطانٌ عَلَى الَّذينَ آمَنُوا وَ عَلى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ *إِنَّما سُلْطانُهُ عَلَى الَّذينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَ الَّذينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ *وَ إِذا بَدَّلْنا آيَةً مَكانَ آيَةٍ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما يُنَزِّلُ قالُوا إِنَّما أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ *قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذينَ آمَنُوا وَ هُدىً وَ بُشْرى لِلْمُسْلِمينَ *وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّما يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِسانُ الَّذى يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِىٌّ وَ هذا لِسانٌ عَرَبِىٌّ مُبينٌ *إِنَّ الَّذينَ لا يُؤْمِنُونَ بِآياتِ اللَّهِ لا يَهْديهِمُ اللَّهُ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَليمٌ *إِنَّما يَفْتَرِى الْكَذِبَ الَّذينَ لا يُؤْمِنُونَ بِآياتِ اللَّهِ وَ أُولئِكَ هُمُ الْكاذِبُونَ *مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إيمانِهِ إِلاَّ مَنْ أُكْرِهَ وَ قَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإيمانِ وَ لكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْراً فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظيمٌ *ذلِكَ بِأَنَّهُمُ اسْتَحَبُّوا الْحَياةَ الدُّنْيا عَلَى الْآخِرَةِ وَ أَنَّ اللَّهَ لا يَهْدِى الْقَوْمَ الْكافِرينَ *أُولئِكَ الَّذينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِمْ وَ سَمْعِهِمْ وَ أَبْصارِهِمْ وَ أُولئِكَ هُمُ الْغافِلُونَ *لا جَرَمَ أَنَّهُمْ

فِی الْآخِرَهِ هُمُ الْخاسِرُونَ *ثُمَّ إِنَّ رَبَّکَ لِلَّذینَ هاجَرُوا مِنْ بَعْدِ ما فُتِنُوا ثُمَّ جاهَدُوا وَ صَبَرُوا إِنَّ رَبَّکَ مِنْ بَعْدِها لَغَفُورٌ رَحیمٌ *یَوْمَ تَأْتی کُلُّ نَفْسٍ تُجادِلُ عَنْ نَفْسِها وَ تُوَفَّی کُلُّ نَفْسٍ ما عَمِلَتْ وَ هُمْ لا یُظْلَمُونَ *وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً قَرْیَهً کانَتْ آمِنَهً مُطْمَئِنَّهً یَأْتیها رِزْقُها رَغَداً مِنْ کُلِّ مَکانٍ فَکَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذاقَهَا اللَّهُ لِباسَ الْجُوعِ وَ الْخَوْفِ بِما کانُوا یَصْنَعُونَ *وَ لَقَدْ جاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْهُمْ فَکَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذابُ وَ هُمْ ظالِمُونَ *فَکُلُوا مِمَّا رَزَقَکُمُ اللَّهُ حَلالاً طَیِّباً وَ اشْکُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ کُنْتُمْ إِیَّاهُ تَعْبُدُونَ *إِنَّما حَرَّمَ عَلَیْکُمُ الْمَیْتَهَ وَ الدَّمَ وَ لَحْمَ الْخِنْزیرِ وَ ما أُهِلَّ لِغَیْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَیْرَ باغٍ وَ لا عادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحیمٌ *وَ لا تَقُولُوا لِما تَصِفُ أَلْسِنَتُکُمُ الْکَذِبَ هذا حَلالٌ وَ هذا حَرامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَی اللَّهِ الْکَذِبَ إِنَّ الَّذینَ یَفْتَرُونَ عَلَی اللَّهِ الْکَذِبَ لا یُفْلِحُونَ *مَتاعٌ قَلیلٌ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلیمٌ *وَ عَلَی الَّذینَ هادُوا حَرَّمْنا ما قَصَصْنا عَلَیْکَ مِنْ قَبْلُ وَ ما ظَلَمْناهُمْ وَ لکِنْ کانُوا أَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُونَ *ثُمَّ إِنَّ رَبَّکَ لِلَّذینَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهالَهٍ ثُمَّ تابُوا مِنْ بَعْدِ ذلِکَ وَ أَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّکَ مِنْ بَعْدِها لَغَفُورٌ رَحیمٌ *إِنَّ إِبْراهیمَ کانَ أُمَّهً قانِتاً لِلَّهِ حَنیفاً وَ لَمْ یَکُ مِنَ الْمُشْرِکینَ *شاکِراً لِأَنْعُمِهِ اجْتَباهُ وَ هَداهُ إِلی صِراطٍ مُسْتَقیمٍ *وَ آتَیْناهُ فِی الدُّنْیا حَسَنَهً وَ إِنَّهُ فِی الْآخِرَهِ لَمِنَ الصَّالِحینَ *ثُمَّ أَوْحَیْنا إِلَیْکَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّهَ إِبْراهیمَ حَنیفاً وَ ما کانَ مِنَ الْمُشْرِکینَ.» - . نحل / ۱ - ۱۲۳ -

{[هان] امر خدا دررسید، پس در آن شتاب مکنید. او منزّه و فراتر است از آنچه [با وی] شریک می سازند. فرشتگان را با «روح»، به فرمان خود، بر هر کس از بندگانش که بخواهد نازل می کند، که بیم دهید که معبودی جز من نیست. پس، از من پروا کنید. آسمانها و زمین را به حق آفریده است. او فراتر است از آنچه [با وی] شریک می گردانند. انسان را از نطفه ای آفریده است، آن گاه ستیزه جویی آشکار است. و چارپایان را برای شما آفرید: در آنها برای شما [وسیله] گرمی و سودهایی است، و از آنها می خورید. و در آنها برای شما زیبایی است، آن گاه که [آنها را] از چراگاه برمی گردانید، و هنگامی که [آنها را] به چراگاه می برید. و بارهای شما را به شهری می برند که جز با مشقت بدنها بدان نمی توانستید برسید. قطعاً پروردگار شما رئوف و مهربان است. و اسبان و استران و خران را [آفرید] تا بر آنها سوار شوید و [برای شما] تجمّلی [باشد]، و آنچه را نمی دانید می آفریند. و نمودن راه راست بر عهده خداست، و برخی از آن [راهها] کژ است، و اگر [خدا] می خواست مسلماً همه شما را هدایت می کرد. اوست کسی که از آسمان، آبی فرود آورد که [آب] آشامیدنی شما از آن است، و روییدنی [هایی] که [رمه های خود را] در آن می چرانید [نیز] از آن است. به وسیله آن، کشت و زیتون و درختان خرما و انگور و از هر گونه محصولات [دیگر] برای شما می رویاند. قطعاً در اینها برای مردمی که اندیشه می کنند نشانه ای است. و شب و روز و خورشید و ماه را برای شما رام گردانید، و ستارگان به فرمان او مسخّر شده اند. مسلماً در این [امور] برای مردمی که تعقل می کنند نشانه هاست. و [همچنین] آنچه را در زمین به رنگهای گوناگون برای شما پدید آورد [مسخّر شما ساخت]. بی تردید، در این [امور] برای مردمی که پند می گیرند نشانه ای است. و اوست کسی که دریا را مسخّر گردانید تا از آن گوشت تازه بخورید، و پیرایه ای که آن را می پوشید از آن بیرون آورید. و کشتیها را در آن، شکافنده [آب] می بینی، و تا از فضل او بجویید و باشد که شما شکر گزارید. و در زمین کوه هایی استوار افکند تا شما را نجنباند، و رودها و راهها [قرار داد] تا شما راه خود را پیدا کنید. و نشانه هایی [دیگر نیز قرار داد]، و آنان به وسیله ستاره [قطبی] راه یابی می کنند. پس آیا کسی که می آفریند

ص: ۲۹

چون کسی است که نمی آفریند؟ آیا پند نمی گیرید؟ و اگر نعمت [های] خدا را شماره کنید، آن را نمی توانید بشمارید.

قطعاً خدا آمرزنده مهربان است. و خدا آنچه را که پنهان می دارید و آنچه را که آشکار می سازید می داند. و کسانی را که جز خدا می خوانند، چیزی نمی آفرینند در حالی که خود آفریده می شوند. مردگانند نه زندگان، و نمی دانند کی برانگیخته خواهند شد. معبود شما معبودی است یگانه. پس کسانی که به آخرت ایمان ندارند، دلهایشان انکارکننده [حق] است و خودشان متکبرند. شكّ نیست که خداوند آنچه را پنهان می دارند و آنچه را آشکار می سازند، می داند، و او گردنکشان را دوست نمی دارد. و چون به آنان گفته شود: «پروردگارتان چه چیز نازل کرده است؟» می گویند: «افسانه های پیشینیان است.» تا روز قیامت بار گناهان خود را تمام بردارند، و [نیز] بخشی از بار گناهان کسانی را که ندانسته آنان را گمراه می کنند. آگاه باشید، چه بد باری را می کشند. پیش از آنان کسانی بودند که مکر کردند، و [لی] خدا از پایه بر بنیانشان زد، در نتیجه از بالای سرشان سقف بر آنان فرو ریخت، و از آنجا که حدس نمی زدند عذاب به سراغشان آمد. سپس روز قیامت آنان را رسوا می کند و می گوید: «کجایند آن شریکان من که در باره آنها [با پیامبران] مخالفت می کردید؟» کسانی که به آنان علم داده شده است می گویند: «در حقیقت، امروز رسوایی و خواری بر کافران است.» همانان که فرشتگان جانشان را می گیرند در حالی که بر خود ستمکار بوده اند. پس، از در تسلیم درمی آیند [و می گویند:] «ما هیچ کار بدی نمی کردیم.» آری، خدا به آنچه می کردید داناست. پس، از درهای دوزخ وارد شوید و در آن همیشه بمانید، و حقّا که چه بد است جایگاه متکبران. و به کسانی که تقوا پیشه کردند، گفته شود: «پروردگارتان چه نازل کرد؟» می گویند: «خوبی.» برای کسانی که در این دنیا نیکی کردند [پاداش] نیکویی است، و قطعاً سرای آخرت بهتر است، و چه نیکوست سرای پرهیزگاران: بهشتهای عدن که در آن داخل می شوند رودها از زیر [درختان] آنها روان است در آنجا هر چه بخواهند برای آنان [فراهم] است. خدا این گونه پرهیزگاران را پاداش می دهد. همان کسانی که فرشتگان جانشان را- در حالی که پاکند- می ستانند [و به آنان] می گویند: «درود بر شما باد، به [پاداش] آنچه انجام می دادید به بهشت درآیید.» آیا [کافران] جز این که فرشتگانِ [جان ستان] به سویشان آیند، یا فرمان پروردگارت [دایر بر عذابشان] دررسد، انتظاری می برند؟ کسانی که پیش از آنان بودند [نیز] این گونه رفتار کردند، و خدا به ایشان ستم نکرد، بلکه آنان به خود ستم می کردند. پس [کیفر] بدیهایی که کردند به آنان رسید، و آنچه مسخره اش می کردند آنان را فرا گرفت. و کسانی که شرك ورزیدند گفتند: «اگر خدا می خواست - نه ما و نه پدرانمان - هیچ چیزی را غیر از او نمی پرستیدیم و بدون [حکم] او چیزی را حرام نمی شمردیم.» کسانی که پیش از آنان بودند [نیز] چنین رفتار کردند، و [لی] آیا جز ابلاغ آشکار بر پیامبران [وظیفه ای] است؟ و در حقیقت، در میان هر امتی فرستاده ای برانگیختیم [تا بگوید:] «خدا را بپرستید و از طاغوت [فریبگر] بپرهیزید.» پس، از ایشان کسی است که خدا [او را] هدایت کرده، و از ایشان کسی است که گمراهی بر او سزاوار است. بنا بر این در زمین بگردید و ببینید فرجام تکذیب کنندگان چگونه بوده است. اگر [چه] بر هدایت آنان حرص ورزی، ولی خدا کسی را که فرو گذاشته است هدایت نمی کند، و برای ایشان یاری کنندگانی نیست. و با سخت ترین سوگندهایشان بخدا سوگند یاد کردند که خدا کسی را که می میرد بر نخواهد انگیخت. آری، [انجام] این وعده بر او حق است، لیکن بیشتر مردم نمی دانند. تا [خدا] آنچه را در [مورد] آن اختلاف دارند، برای آنان توضیح دهد، و تا کسانی که کافر شده اند، بدانند که آنها خود دروغ می گفته اند. ما وقتی چیزی را اراده کنیم، همین قدر به آن می گوییم: «باش»، بی درنگ موجود می شود. و کسانی که پس از ستمدیدگی، در راه خدا هجرت کرده اند، در این دنیا جای نیکویی به آنان می دهیم، و اگر بدانند، قطعاً پاداش آخرت بزرگتر خواهد بود. همانان که صبر نمودند و بر پروردگارشان توکّل می کنند. و پیش از تو [هم] جز مردانی که بدیشان وحی می کردیم گسیل نداشتیم. پس اگر نمی دانید، از پژوهندگان کتابهای آسمانی جویا شوید، [زیرا آنان را] با دلایل آشکار و نوشته ها [فرستادیم]، و این قرآن را به

سوی تو فرود آوردیم، تا برای مردم آنچه را به سوی ایشان نازل شده است توضیح دهی، و امید که آنان بیندیشند. آیا کسانی که تدبیرهای بد می اندیشند، ایمن شدند از اینکه خدا آنان را در زمین فرو ببرد، یا از جایی که حدس نمی زنند عذاب برایشان بیاید؟ یا در حال رفت و آمدشان [گریبان] آنان را بگیرد، و کاری از دستشان برنیاید؟ یا آنان را در حالی که وحشت زده اند فرو گیرد؟ همانا پروردگار شما رؤوف و مهربان است. آیا به چیزهایی که خدا آفریده است، ننگریسته اند که [چگونه] سایه هایشان از راست و [از جوانب] چپ می گردد، و برای خدا در حال فروتنی سر بر خاک می سایند؟ و آنچه در آسمانها و آنچه در زمین از جنبندگان و فرشتگان است، برای خدا سجده می کنند و تکبّر نمی ورزند. از پروردگارشان که حاکم بر آنهاست می ترسند و آنچه را مأمورند انجام می دهند. و خدا فرمود: «دو معبود برای خود مگیرید. جز این نیست که او خدایی یگانه است. پس تنها از من بترسید.» و آنچه در آسمانها و زمین است از آنِ اوست، و آیین پایدار [نیز] از آنِ اوست. پس آیا از غیر خدا پروا دارید؟ و هر نعمتی که دارید از خداست، سپس چون آسیبی به شما رسد به سوی او روی می آورید [و می نالید]. و چون آن آسیب را از شما برطرف کرد، آن گاه گروهی از شما به پروردگارشان شرک می ورزند. [بگذار] تا آنچه را به ایشان عطا کرده ایم ناسپاسی کنند. اکنون برخوردار شوید، و [لی] زودا که بدانید. و از آنچه به ایشان روزی دادیم، نصیبی برای آن [خدایانی] که نمی دانند [چیست] می نهند. به خدا سوگند که از آنچه به دروغ برمی بافتید، حتماً سؤال خواهید شد. و برای خدا دخترانی می پندارند. منزّه است او. و برای خودشان آنچه را میل دارند [قرار می دهند]. و هر گاه یکی از آنان را به دختر مژده آورند، چهره اش سیاه می گردد، در حالی که خشم [و اندوه] خود را فرو می خورد. از بدیِ آنچه بدو بشارت داده شده، از قبیله [خود] روی می پوشاند. آیا او را با خواری نگاه دارد، یا در خاک پنهانش کند؟ وه چه بد داوری می کنند. وصف زشت برای کسانی است که به آخرت ایمان ندارند، و بهترین وصف از آنِ خداست، و اوست ارجمند حکیم. و اگر خداوند مردم را به [سزای] ستمشان مؤاخذه می کرد، جنبنده ای بر روی زمین باقی نمی گذاشت، لیکن [کیفر] آنان را تا وقتی معیّن بازپس می اندازد، و چون اجلشان فرا رسد، ساعتی آن را پس و پیش نمی توانند افکنند. و چیزی را که خوش نمی دارند، برای خدا قرار می دهند، و زبانشان دروغ پردازی می کند که [سرانجام] نیکو از آنِ ایشان است. حقاً که آتش برای آنان است و به سوی آن پیش فرستاده خواهند شد. سوگند به خدا که به سوی امتهای پیش از تو [رسولانی] فرستادیم [اما] شیطان اعمالشان را برایشان آراست و امروز [هم] سرپرستشان هموست و برایشان عذابی دردناک است. و ما [این] کتاب را بر تو نازل نکردیم، مگر برای اینکه آنچه را در آن اختلاف کرده اند، برای آنان توضیح دهی، و [آن] برای مردمی که ایمان می آورند، رهنمود و رحمتی است.

ص: ۳۰

و خدا از آسمان آبی فرود آورد و با آن زمین را پس از پژمردنش زنده گردانید، قطعاً در این [امر] برای مردمی که شنوایی دارند نشانه ای است. و در دامها قطعاً برای شما عبرتی است: از آنچه در [لابلای] شکم آنهاست، از میان سرگین و خون، شیری ناب به شما می نوشانیم که برای نوشندگان گواراست. و از میوه درختان خرما و انگور، باده مستی بخش و خوراکی نیکو برای خود می گیرید. قطعاً در این [ها] برای مردمی که تعقل می کنند نشانه ای است. و پروردگار تو به زنبور عسل وحی [الهام غریزی] کرد که از پاره ای کوه ها و از برخی درختان و از آنچه داربست [و چفته سازی] می کنند، خانه هایی برای خود درست کن، سپس از همه میوه ها بخور، و راه های پروردگارت را فرمانبردارانه، بپوی. [آن گاه] از درون [شکم] آن،

شهـدی که به رنگهای گوناگون است بیرون می آیـد. در آن، برای مردم درمانی است. راستی در این [زنـدگی زنبوران] برای مردمی که تفکر می کننـد نشانه [قدرت الهی] است. و خدا شـما را آفرید، سپس [جان] شـما را می گیرد، و بعضـی از شـما تا خـوارترین [دوره] سالهـای زنـدگی [فرتوتی] بازگردانـده می شود، به طوری که بعـد از [آن همه] دانستن، [دیگر] چیزی نمی داننـد. قطعاً خدا داناىِ تواناست. و خدا بعضـی از شـما را در روزی بر بعضـی دیگر برتری داده است. و [لی] کسانی که فزونی یافته انـد، روزیِ خود را به بنـدگان خود نمی دهند تا در آن با هم مساوی باشـند. آیا باز نعمت خدا را انکار می کنند؟ و خدا برای شـما از خودتان همسـرانی قرار داد، و از همسـرانتان برای شـما پسـران و نوادگانی نهاد و از چیزهای پاکیزه به شما روزی بخشـید. آیا [باز هم] به باطل ایمان می آورنـد و به نعمت خـدا کفر می ورزنـد؟ و به جای خدا چیزهایی را می پرسـتند که در آسـمانها و زمین به هیـچ وجه اختیار روزی آنان را ندارنـد و [به کاری] توانایی ندارنـد. پس برای خدا مثل نزنید، که خدا می داند و شـما نمی دانید. خدا مَثَلی می زند: بنده ای است زرخرید که هیچ کاری از او برنمی آید. آیا [او] با کسـی که به وی از جـانب خود روزیِ نیکو داده ایم، و او از آن در نهان و آشـکار انفاق می کنـد یکسان است؟ سپاس خـدای راست. [نه،] بلکه بیشترشان نمی دانند. و خدا مثلی [دیگر] می زند: دو مردند که یکی از آنها لال است و هیچ کاری از او برنمی آید و او سربار خداونـدگارش می باشـد. هر جا که او را می فرسـتد خیری به همراه نمی آورد. آیا او با کسـی که به عدالت فرمان می دهد و خود بر راه راست است یکسان است؟ و نهان آسـمانها و زمین از آنِ خـداست، و کار قیامت جز مانند یک چشم بر هم زدن یا نزدیکتر [از آن] نیست، زیرا خـدا بر هر چیزی تواناست. و خدا شـما را از شـکم مادرانتان - در حالی که چیزی نمی دانستید - بیرون آورد، و برای شـما گوش و چشـمها و دلهـا قرار داد، باشـد که سپاسـگزاری کنیـد. آیا به سوی پرنـدگانی که در فضای آسـمان، رام شده اند ننگریسـته اند؟ جز خدا کسی آنها را نگاه نمی دارد. راستی در این [قدرت نمایی] برای مردمی که ایمان می آورند نشانه هایی است. و خدا برای شـما خانه هایتان را مایه آرامش قرار داد، و از پوست دامها برای شـما خانه هایی نهاد که آن [ها] را در روز جابجا شـدنتان و هنگام ماندنتان سبک می یابید، و از پشـمها و کرکها و موهای آنها وسایل زندگی که تـا چنـدی مورد اسـتفاده است [قرار داد]. و خـدا از آنچه آفریـده، به سود شـما سـایه هایی فراهم آورده و از کوه ها برای شـما پناهگاه هایی قرار داده و برای شـما تن پوشـهایی مقرر کرده که شـما را از گرما [و سـرما] حفظ می کند، و تن پوشها [زره ها] یی که شما را در جنگتان حمایت می نماید. این گونه وی نعمتش را بر شما تمام می گرداند، امید که شما [به فرمانش] گردن نهیـد. پس اگر رویگردان شونـد، بر تو فقـط ابلاـغ آشـکار است. نعمت خـدا را می شناسـند، امـا باز هم منکر آن می شونـد و بیشترشان کافرنـد. و [یاد کن] روزی را که از هر امتی گواهی برمی انگیزیم، سپس به کسانی که کافر شـده انـد رخصت داده نمی شود و آنان مورد بخشـش قرار نخواهنـد گرفت. و چون کسانی که سـتم کرده انـد عذاب را ببینند [شـکنجه] آنان کاسـته نمی گردد و مهلت نمی یابنـد. و چون کسانی که شـرک ورزیدند، شـریکان خود را ببینند می گویند: «پروردگارا، اینها بودند آن شـریکانی که ما به جای تو می خواندیم». و [لی شریکان] قول آنان را رد می کنند که: «شما جداً دروغگویانید.» و آن روز در برابر خدا از در تسـلیم درآیند و آنچه را که برمی بافتند بر باد می رود. کسانی که کفر ورزیدند و از راه خدا باز داشـتند به [سزای] آنکـه فسـاد می کردنـد عـذابی بر عـذابشان می افزاییم. و [به یـاد آور] روزی را که در هر امـتی گـواهی از خودشـان برایشان برانگیزیم، و تو را [هم] بر این [امت] گواه آوریم، و این کتاب را که روشنگر هر چیزی است و برای مسلمانان رهنمود و رحمت و بشارتگری است، بر تو نازل کردیم. در حقیقت، خدا به دادگری و نیکوکاری و بخشـش به خویشاوندان فرمان می دهـد و از کار زشت و ناپسـند و سـتم باز می دارد. به شـما انـدرز می دهد، باشد که پند گیرید. و چون با خدا پیمان بستید، به پیمـان خود وفا کنیـد و سوگنـدهای [خود را] پس از اسـتوار کردن آنها مشـکنید، با اینکه خـدا را بر خود ضامن [و گواه] قرار

داده اید، زیرا خدا آنچه را انجام می دهید می داند. و مانند آن [زنی] که رشته خود را پس از محکم بافتن، [یکی یکی] از هم می گسست مباشید که سوگندهای خود را میان خویش وسیله [فریب و] تقلب سازید [به خیال این] که گروهی از گروه دیگر [در داشتن امکانات] افزونترند. جز این نیست که خدا شما را بدین وسیله می آزماید و روز قیامت در آنچه اختلاف می کردید، قطعاً برای شما توضیح خواهد داد. و اگر خدا می خواست قطعاً شما را امّتی واحد قرار می داد، ولی هر که را بخواهد بیراه و هر که را بخواهد هدایت می کند و از آنچه انجام می دادید حتماً سؤال خواهید شد. و زنهار، سوگندهای خود را دستاویز تقلب میان خود قرار مدهید، تا گامی بعد از استواریش بلغزد، و شما به [سزای] آنکه [مردم را] از راه خدا باز داشته اید دچار شکنجه شوید و برای شما عذابی بزرگ باشد. و پیمان خدا را به بهای ناچیزی مفروشید، زیرا آنچه نزد خداست - اگر بدانید - همان برای شما بهتر است. آنچه پیش شماست تمام می شود و آنچه پیش خداست پایدار است، و قطعاً کسانی را که شکیبایی کردند به بهتر از آنچه عمل می کردند، پاداش خواهیم داد. هر کس - از مرد یا زن - کار شایسته کند و مؤمن باشد، قطعاً او را با زندگی پاکیزه ای، حیاتِ [حقیقی] بخشیم، و مسلماً به آنان بهتر از آنچه انجام می دادند پاداش خواهیم داد. پس چون قرآن می خوانی از شیطانِ مطرود به خدا پناه بر، چرا که او را بر کسانی که ایمان آورده اند، و بر پروردگارشان توکل می کنند، تسلطی نیست. تسلط او فقط بر کسانی است که وی را به سرپرستی برمی گیرند، و بر کسانی که آنها به او [خدا] شرک می ورزند. و چون حکمی را به جای حکم دیگر بیاوریم - و خدا به آنچه به تدریج نازل می کند داناتر است - می گویند: «جز این نیست که تو دروغ بافی.» [نه،] بلکه بیشتر آنان نمی دانند. بگو: «آن را روح القدس از طرف پروردگارت به حق فرود آورده، تا کسانی را که ایمان آورده اند استوار گرداند، و برای مسلمانان هدایت و بشارتی است.» و نیک می دانیم که آنان می گویند: «جز این نیست که بشری به او می آموزد.» [نه چنین نیست، زیرا] زبان کسی که [این] نسبت را به او می دهند غیر عربی است و این [قرآن] به زبان عربی روشن است. در حقیقت، کسانی که به آیات خدا ایمان ندارند، خدا آنان را هدایت نمی کند و برایشان عذابی دردناک است. تنها کسانی دروغ پردازی می کنند که به آیات خدا ایمان ندارند و آنان خود دروغگویانند. هر کس پس از ایمان آوردن خود، به خدا کفر ورزد [عذابی سخت خواهد داشت] مگر آن کس که مجبور شده و [لی] قلبش به ایمان اطمینان دارد. لیکن هر که سینه اش به کفر گشاده گردد خشم خدا بر آنان است و برایشان عذابی بزرگ خواهد بود، زیرا آنان زندگی دنیا را بر آخرت برتری دادند و [هم] اینکه خدا گروه کافران را هدایت نمی کند. آنان کسانی اند که خدا بر دلها و گوش و دیدگانشان مُهر نهاده و آنان خود غافلانند. شک نیست که آنها در آخرت همان زیانکارانند. با این حال، پروردگار تو نسبت به کسانی که پس از [آن همه] زجر کشیدن، هجرت کرده و سپس جهاد نمودند و صبر پیشه ساختند، پروردگارت [نسبت به آنان] بعد از آن [همه مصایب] قطعاً آمرزنده و مهربان است. [یاد کن] روزی را که هر کس می آید [و] از خود دفاع می کند، و هر کس به آنچه کرده، بی کم و کاست پاداش می یابد و بر آنان ستم نمی رود. و خدا شهری را مثل زده است که امن و امان بود [و] روزیش از هر سو فراوان می رسید، پس [ساکنانش] نعمتهای خدا را ناسپاسی کردند، و خدا هم به سزای آنچه انجام می دادند، طعم گرسنگی و هراس را به [مردم] آن چشانید. و به یقین، فرستاده ای از خودشان برایشان آمد، اما او را تکذیب کردند، پس در حالی که ظالم بودند آنان را عذاب فرو گرفت. پس، از آنچه خدا شما را روزی کرده است، حلال [و] پاکیزه بخورید، و نعمت خدا را - اگر تنها او را می پرستید - شکر گزارید. جز این نیست که [خدا] مردار و خون و گوشت خوک و آنچه را که نام غیر خدا بر آن برده شده حرام گردانیده است. [با این همه،] هر کس که [به خوردن آنها] ناگزیر شود، و سرکش و زیاده خواه نباشد، قطعاً خدا آمرزنده مهربان است. و برای آنچه زبان شما به دروغ می پردازد، مگویید: «این حلال است و آن حرام» تا بر خدا دروغ بندید، زیرا کسانی که بر خدا دروغ می

بندند رستگار نمی شوند. [ایشان راست] اندک بهره ای، و [لی] عذابشان پر درد است. و بر کسانی که یهودی شدند، آنچه را قبلًا بر تو حکایت کردیم، حرام گردانیدیم، و ما بر آنان ستم نکردیم، بلکه آنها به خود ستم می کردند. [با این همه] پروردگار تو نسبت به کسانی که به نادانی مرتکب گناه شده، سپس توبه کرده و به صلاح آمده اند، البته پروردگارت پس از آن آمرزنده مهربان است. به راستی ابراهیم، پیشوایی مطیع خدا [و] حق گرای بود و از مشرکان نبود.

[و] نعمتهای او را شکرگزار بود. [خدا] او را برگزید و به راهی راست هدایتش کرد. و در دنیا به او نیکویی و [نعمت] دادیم و در آخرت [نیز] از شایستگان خواهد بود. سپس به تو وحی کردیم که: «از آیین ابراهیم حق گرای پیروی کن، [چرا که] او از مشرکان نبود.»}

- «ادْعُ إِلی سَبیلِ رَبِّکَ بِالْحِکْمَهِ وَ الْمَوْعِظَهِ الْحَسَنَهِ وَ جادِلْهُمْ بِالَّتی هِیَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّکَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبیلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدینَ *وَ إِنْ عاقَبْتُمْ فَعاقِبُوا بِمِثْلِ ما عُوقِبْتُمْ بِهِ وَ لَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَیْرٌ لِلصَّابِرینَ *وَ اصْبِرْ وَ ما صَبْرُکَ إِلاَّ بِاللَّهِ وَ لا تَحْزَنْ عَلَیْهِمْ وَ لا تَکُ فی ضَیْقٍ مِمَّا یَمْکُرُونَ *إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذینَ اتَّقَوْا وَ الَّذینَ هُمْ مُحْسِنُونَ.» - . نحل / ۱۲۵ - ۱۲۸ -

{با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت دعوت کن و با آنان به [شیوه ای] که نیکوتر است مجادله نمای. در حقیقت، پروردگار تو به [حال] کسی که از راه او منحرف شده داناتر، و او به [حال] راه یافتگان [نیز] داناتر است. و اگر عقوبت کردید، همان گونه که مورد عقوبت قرار گرفته اید [متجاوز را] به عقوبت رسانید، و اگر صبر کنید البته آن برای شکیبایان بهتر است. و صبر کن و صبر تو جز به [توفیق] خدا نیست و بر آنان اندوه مخور و از آنچه نیرنگ می کنند دل تنگ مدار. در حقیقت، خدا با کسانی است که پروا داشته اند و [با] کسانی [است] که آنها نیکوکارند.}

ص: ۳۱

- «إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ یَهْدی لِلَّتی هِیَ أَقْوَمُ وَ یُبَشِّرُ الْمُؤْمِنینَ الَّذینَ یَعْمَلُونَ الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْراً کَبیراً *وَ أَنَّ الَّذینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ أَعْتَدْنا لَهُمْ عَذاباً أَلیماً *وَ یَدْعُ الْإِنْسانُ بِالشَّرِّ دُعاءَهُ بِالْخَیْرِ وَ کانَ الْإِنْسانُ عَجُولاً *وَ جَعَلْنَا اللَّیْلَ وَ النَّهارَ آیَتَیْنِ فَمَحَوْنا آیَهَ اللَّیْلِ وَ جَعَلْنا آیَهَ النَّهارِ مُبْصِرَهً لِتَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّکُمْ وَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنینَ وَ الْحِسابَ وَ کُلَّ شَیْ ءٍ فَصَّلْناهُ تَفْصیلاً *وَ کُلَّ إِنسانٍ أَلْزَمْناهُ طائِرَهُ فی عُنُقِهِ وَ نُخْرِجُ لَهُ یَوْمَ الْقِیامَهِ کِتاباً یَلْقاهُ مَنْشُوراً *اقْرَأْ کِتابَکَ کَفی بِنَفْسِکَ الْیَوْمَ عَلَیْکَ حَسیباً *مَنِ اهْتَدی فَإِنَّما یَهْتَدی لِنَفْسِهِ وَ مَنْ ضَلَّ فَإِنَّما یَضِلُّ عَلَیْها وَ لا تَزِرُ وازِرَهٌ وِزْرَ أُخْری وَ ما کُنَّا مُعَذِّبینَ حَتَّی نَبْعَثَ رَسُولاً *وَ إِذا أَرَدْنا أَنْ نُهْلِکَ قَرْیَهً أَمَرْنا مُتْرَفیها فَفَسَقُوا فیها فَحَقَّ عَلَیْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْناها تَدْمیراً *وَ کَمْ أَهْلَکْنا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوحٍ وَ کَفی بِرَبِّکَ بِذُنُوبِ عِبادِهِ خَبیراً بَصیراً *مَنْ کانَ یُریدُ الْعاجِلَهَ عَجَّلْنا لَهُ فیها ما نَشاءُ لِمَنْ نُریدُ ثُمَّ جَعَلْنا لَهُ جَهَنَّمَ یَصْلاها مَذْمُوماً مَدْحُوراً *وَ مَنْ أَرادَ الْآخِرَهَ وَ سَعی لَها سَعْیَها وَ هُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولئِکَ کانَ سَعْیُهُمْ مَشْکُوراً *کُلاًّ نُمِدُّ هؤُلاءِ وَ هَؤُلاءِ مِنْ عَطاءِ رَبِّکَ وَ ما کانَ عَطاءُ رَبِّکَ مَحْظُوراً *انْظُرْ کَیْفَ فَضَّلْنا بَعْضَهُمْ عَلی بَعْضٍ وَ لَلْآخِرَهُ أَکْبَرُ دَرَجاتٍ وَ أَکْبَرُ تَفْضیلاً *لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوماً مَخْذُولاً *وَ قَضی رَبُّکَ أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ إِیَّاهُ وَ بِالْوالِدَیْنِ إِحْساناً إِمَّا یَبْلُغَنَّ عِنْدَکَ الْکِبَرَ أَحَدُهُما أَوْ کِلاهُما فَلا تَقُلْ لَهُما أُفٍّ وَ لا تَنْهَرْهُما وَ قُلْ لَهُما قَوْلاً کَریماً *وَ اخْفِضْ لَهُما جَناحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَهِ وَ قُلْ رَبِّ ارْحَمْهُما کَما رَبَّیانی صَغیراً *رَبُّکُمْ أَعْلَمُ بِما فی نُفُوسِکُمْ إِنْ تَکُونُوا صالِحینَ فَإِنَّهُ کانَ لِلْأَوَّابینَ غَفُوراً *وَ آتِ ذَا الْقُرْبی حَقَّهُ وَ الْمِسْکینَ وَ ابْنَ السَّبیلِ وَ لا تُبَذِّرْ تَبْذیراً *إِنَّ الْمُبَذِّرینَ کانُوا إِخْوانَ الشَّیاطینِ وَ کانَ الشَّیْطانُ لِرَبِّهِ کَفُوراً *وَ إِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغاءَ رَحْمَهٍ مِنْ رَبِّکَ تَرْجُوها فَقُلْ لَهُمْ قَوْلاً

مَيْسُوراً *وَ لا تَجْعَلْ يَدَکَ مَغْلُولَةً إِلى عُنُقِکَ وَ لا تَبْسُطْها کُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَحْسُوراً *إِنَّ رَبَّکَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشاءُ وَ
يَقْدِرُ إِنَّهُ کانَ بِعِبادِهِ خَبِيراً بَصِيراً *وَ لا تَقْتُلُوا أَوْلادَکُمْ خَشْيَةَ إِمْلاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَ إِيَّاکُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ کانَ خِطْأً کَبِيراً *وَ لا تَقْرَبُوا
الزِّنی إِنَّهُ کانَ فاحِشَةً وَ ساءَ سَبِيلاً *وَ لا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتی حَرَّمَ اللَّهُ إِلاَّ بِالْحَقِّ وَ مَنْ قُتِلَ مَظْلُوماً فَقَدْ جَعَلْنا لِوَلِيِّهِ سُلْطاناً فَلا يُسْرِفْ
فِی الْقَتْلِ إِنَّهُ کانَ مَنْصُوراً *وَ لا تَقْرَبُوا مالَ الْيَتِيمِ إِلاَّ بِالَّتی هِیَ أَحْسَنُ حَتَّى يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَ أَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ کانَ مَسْؤُلاً *وَ
أَوْفُوا الْکَيْلَ إِذا کِلْتُمْ وَ زِنُوا بِالْقِسْطاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذلِکَ خَيْرٌ وَ أَحْسَنُ تَأْوِيلاً *وَ لا تَقْفُ ما لَيْسَ لَکَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ
الْفُؤادَ کُلُّ أُولئِکَ کانَ عَنْهُ مَسْؤُلاً *وَ لا تَمْشِ فِی الْأَرْضِ مَرَحاً إِنَّکَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَ لَنْ تَبْلُغَ الْجِبالَ طُولاً *کُلُّ ذلِکَ کانَ
سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّکَ مَکْرُوهاً *ذلِکَ مِمَّا أَوْحى إِلَيْکَ رَبُّکَ مِنَ الْحِکْمَهِ وَ لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتُلْقى فی جَهَنَّمَ مَلُوماً مَدْحُوراً
*أَ فَأَصْفاکُمْ رَبُّکُمْ بِالْبَنِينَ وَ اتَّخَذَ مِنَ الْمَلائِکَهِ إِناثاً إِنَّکُمْ لَتَقُولُونَ قَوْلاً عَظِيماً *وَ لَقَدْ صَرَّفْنا فی هذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّکَّرُوا وَ ما يَزِيدُهُمْ
إِلاَّ نُفُوراً *قُلْ لَوْ کانَ مَعَهُ آلِهَهٌ کَما يَقُولُونَ إِذاً لَابْتَغَوْا إِلى ذِی الْعَرْشِ سَبِيلاً *سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا کَبِيراً *تُسَبِّحُ لَهُ
السَّماواتُ السَّبْعُ وَ الْأَرْضُ وَ مَنْ فِيهِنَّ وَ إِنْ مِنْ شَیْ ءٍ إِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَ لکِنْ لا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ کانَ حَلِيماً غَفُوراً *وَ إِذا
قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَيْنَکَ وَ بَيْنَ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ حِجاباً مَسْتُوراً *وَ جَعَلْنا عَلى قُلُوبِهِمْ أَکِنَّهً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فی آذانِهِمْ وَقْراً
وَ إِذا ذَکَرْتَ رَبَّکَ فِی الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلى أَدْبارِهِمْ نُفُوراً *نَحْنُ أَعْلَمُ بِما يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْکَ وَ إِذْ هُمْ نَجْوى إِذْ
يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلاَّ رَجُلاً مَسْحُوراً *انْظُرْ کَيْفَ ضَرَبُوا لَکَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا فَلا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلاً *وَ قالُوا أَ إِذا کُنَّا عِظاماً وَ
رُفاتاً أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقاً جَدِيداً *قُلْ کُونُوا حِجارَهً أَوْ حَدِيداً *أَوْ خَلْقاً مِمَّا يَکْبُرُ فی صُدُورِکُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنا قُلِ الَّذی
فَطَرَکُمْ أَوَّلَ مَرَّهٍ فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْکَ رُؤُسَهُمْ وَ يَقُولُونَ مَتى هُوَ قُلْ عَسى أَنْ يَکُونَ قَرِيباً *يَوْمَ يَدْعُوکُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَ تَظُنُّونَ
إِنْ لَبِثْتُمْ إِلاَّ قَلِيلاً *وَ قُلْ لِعِبادی يَقُولُوا الَّتی هِیَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطانَ يَنْزَغُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطانَ کانَ لِلْإِنْسانِ عَدُوًّا مُبِيناً *رَبُّکُمْ أَعْلَمُ
بِکُمْ إِنْ يَشَأْ يَرْحَمْکُمْ أَوْ إِنْ يَشَأْ يُعَذِّبْکُمْ وَ ما أَرْسَلْناکَ عَلَيْهِمْ وَکِيلاً *وَ رَبُّکَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لَقَدْ فَضَّلْنا
بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلى بَعْضٍ وَ آتَيْنا داوُدَ زَبُوراً *قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلا يَمْلِکُونَ کَشْفَ الضُّرِّ عَنْکُمْ وَ لا تَحْوِيلاً
*أُولئِکَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَهَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَ يَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَ يَخافُونَ عَذابَهُ إِنَّ عَذابَ رَبِّکَ کانَ مَحْذُوراً *وَ
إِنْ مِنْ قَرْيَهٍ إِلاَّ نَحْنُ مُهْلِکُوها قَبْلَ يَوْمِ الْقِيامَهِ أَوْ مُعَذِّبُوها عَذاباً شَدِيداً کانَ ذلِکَ فِی الْکِتابِ مَسْطُوراً *وَ ما مَنَعَنا أَنْ نُرْسِلَ
بِالْآياتِ إِلاَّ أَنْ کَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ وَ آتَيْنا ثَمُودَ النَّاقَهَ مُبْصِرَهً فَظَلَمُوا بِها وَ ما نُرْسِلُ بِالْآياتِ إِلاَّ تَخْوِيفاً *وَ إِذْ قُلْنا لَکَ إِنَّ رَبَّکَ
أَحاطَ بِالنَّاسِ وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتی أَرَيْناکَ إِلاَّ فِتْنَهً لِلنَّاسِ وَ الشَّجَرَهَ الْمَلْعُونَهَ فِی الْقُرْآنِ وَ نُخَوِّفُهُمْ فَما يَزِيدُهُمْ إِلاَّ طُغْياناً کَبِيراً
*وَ إِذْ قُلْنا لِلْمَلائِکَهِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلاَّ إِبْلِيسَ قالَ أَ أَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِيناً *قالَ أَ رَأَيْتَکَ هذَا الَّذی کَرَّمْتَ عَلَیَّ لَئِنْ
أَخَّرْتَنِ إِلى يَوْمِ الْقِيامَهِ لَأَحْتَنِکَنَّ ذُرِّيَّتَهُ إِلاَّ قَلِيلاً *قالَ اذْهَبْ فَمَنْ تَبِعَکَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزاؤُکُمْ جَزاءً مَوْفُوراً *وَ اسْتَفْزِزْ مَنِ
اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِکَ وَ أَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِکَ وَ رَجِلِکَ وَ شارِکْهُمْ فِی الْأَمْوالِ وَ الْأَوْلادِ وَ عِدْهُمْ وَ ما يَعِدُهُمُ الشَّيْطانُ إِلاَّ
غُرُوراً *إِنَّ عِبادی لَيْسَ لَکَ عَلَيْهِمْ سُلْطانٌ وَ کَفى بِرَبِّکَ وَکِيلاً *رَبُّکُمُ الَّذی يُزْجی لَکُمُ الْفُلْکَ فِی الْبَحْرِ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ
کانَ بِکُمْ رَحِيماً *وَ إِذا مَسَّکُمُ الضُّرُّ فِی الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلاَّ إِيَّاهُ فَلَمَّا نَجَّاکُمْ إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَ کانَ الْإِنْسانُ کَفُوراً *أَ
فَأَمِنْتُمْ أَنْ يَخْسِفَ بِکُمْ جانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْکُمْ حاصِباً ثُمَّ لا تَجِدُوا لَکُمْ وَکِيلاً *أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَکُمْ فِيهِ تارَهً أُخْرى فَيُرْسِلَ
عَلَيْکُمْ قاصِفاً مِنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَکُمْ بِما کَفَرْتُمْ ثُمَّ لا تَجِدُوا لَکُمْ عَلَيْنا بِهِ تَبِيعاً *وَ لَقَدْ کَرَّمْنا بَنی آدَمَ وَ حَمَلْناهُمْ فِی الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ
رَزَقْناهُمْ مِنَ الطَّيِّباتِ وَ فَضَّلْناهُمْ عَلى کَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنا تَفْضِيلاً *يَوْمَ نَدْعُوا کُلَّ أُناسٍ بِإِمامِهِمْ فَمَنْ أُوتِیَ کِتابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولئِکَ
يَقْرَؤُنَ کِتابَهُمْ وَ لا يُظْلَمُونَ فَتِيلاً *وَ مَنْ کانَ فی هذِهِ أَعْمى فَهُوَ فِی الْآخِرَهِ أَعْمى وَ أَضَلُّ سَبِيلاً *وَ إِنْ کادُوا لَيَفْتِنُونَکَ عَنِ
الَّذی أَوْحَيْنا إِلَيْکَ لِتَفْتَرِیَ عَلَيْنا غَيْرَهُ وَ إِذاً لَاتَّخَذُوکَ خَلِيلاً *وَ لَوْ لا أَنْ ثَبَّتْناکَ لَقَدْ کِدْتَ تَرْکَنُ إِلَيْهِمْ شَيْئاً قَلِيلاً *إِذاً لَأَذَقْناکَ

ضِعْفَ الْحَياهِ وَ ضِعْفَ الْمَماتِ ثُمَّ لا تَجِدُ لَکَ عَلَیْنا نَصیراً *وَ إِنْ کادُوا لَیَسْتَفِزُّونَکَ مِنَ الْأَرْضِ لِیُخْرِجُوکَ مِنْها وَ إِذاً لا یَلْبَثُونَ خِلافَکَ إِلاَّ قَلیلاً *سُنَّهَ مَنْ قَدْ أَرْسَلْنا قَبْلَکَ مِنْ رُسُلِنا وَ لا تَجِدُ لِسُنَّتِنا تَحْویلاً *أَقِمِ الصَّلاهَ لِدُلُوکِ الشَّمْسِ إِلی غَسَقِ اللَّیْلِ وَ قُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ کانَ مَشْهُوداً *وَ مِنَ اللَّیْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نافِلَهً لَکَ عَسی أَنْ یَبْعَثَکَ رَبُّکَ مَقاماً مَحْمُوداً *وَ قُلْ رَبِّ أَدْخِلْنی مُدْخَلَ صِدْقٍ وَ أَخْرِجْنی مُخْرَجَ صِدْقٍ وَ اجْعَلْ لی مِنْ لَدُنْکَ سُلْطاناً نَصیراً *وَ قُلْ جاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْباطِلُ إِنَّ الْباطِلَ کانَ زَهُوقاً *وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ما هُوَ شِفاءٌ وَ رَحْمَهٌ لِلْمُؤْمِنینَ وَ لا یَزیدُ الظَّالِمینَ إِلاَّ خَساراً *وَ إِذا أَنْعَمْنا عَلَی الْإِنْسانِ أَعْرَضَ وَ نَأی بِجانِبِهِ وَ إِذا مَسَّهُ الشَّرُّ کانَ یَؤُساً *قُلْ کُلٌّ یَعْمَلُ عَلی شاکِلَتِهِ فَرَبُّکُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدی سَبیلاً *وَ یَسْئَلُونَکَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّی وَ ما أُوتیتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلاَّ قَلیلاً *وَ لَئِنْ شِئْنا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذی أَوْحَیْنا إِلَیْکَ ثُمَّ لا تَجِدُ لَکَ بِهِ عَلَیْنا وَکیلاً *إِلاَّ رَحْمَهً مِنْ رَبِّکَ إِنَّ فَضْلَهُ کانَ عَلَیْکَ کَبیراً *قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلی أَنْ یَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا یَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ کانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهیراً *وَ لَقَدْ صَرَّفْنا لِلنَّاسِ فی هذَا الْقُرْآنِ مِنْ کُلِّ مَثَلٍ فَأَبی أَکْثَرُ النَّاسِ إِلاَّ کُفُوراً *وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً *أَوْ تَکُونَ لَکَ جَنَّهٌ مِنْ نَخیلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجیراً *أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَفاً أَوْ تَأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَهِ قَبیلاً *أَوْ یَکُونَ لَکَ بَیْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقی فِی السَّماءِ وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِیِّکَ حَتَّی تُنَزِّلَ عَلَیْنا کِتاباً نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحانَ رَبِّی هَلْ کُنْتُ إِلاَّ بَشَراً رَسُولاً *وَ ما مَنَعَ النَّاسَ أَنْ یُؤْمِنُوا إِذْ جاءَهُمُ الْهُدی إِلاَّ أَنْ قالُوا أَ بَعَثَ اللَّهُ بَشَراً رَسُولاً *قُلْ لَوْ کانَ فِی الْأَرْضِ مَلائِکَهٌ یَمْشُونَ مُطْمَئِنِّینَ لَنَزَّلْنا عَلَیْهِمْ مِنَ السَّماءِ مَلَکاً رَسُولاً *قُلْ کَفی بِاللَّهِ شَهیداً بَیْنی وَ بَیْنَکُمْ إِنَّهُ کانَ بِعِبادِهِ خَبیراً بَصیراً *وَ مَنْ یَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَ مَنْ یُضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِیاءَ مِنْ دُونِهِ وَ نَحْشُرُهُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ عَلی وُجُوهِهِمْ عُمْیاً وَ بُکْماً وَ صُمًّا مَأْواهُمْ جَهَنَّمُ کُلَّما خَبَتْ زِدْناهُمْ سَعیراً *ذلِکَ جَزاؤُهُمْ بِأَنَّهُمْ کَفَرُوا بِآیاتِنا وَ قالُوا أَ إِذا کُنَّا عِظاماً وَ رُفاتاً أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ خَلْقاً جَدیداً *أَ وَ لَمْ یَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذی خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ قادِرٌ عَلی أَنْ یَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَ جَعَلَ لَهُمْ أَجَلاً لا رَیْبَ فیهِ فَأَبَی الظَّالِمُونَ إِلاَّ کُفُوراً *قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِکُونَ خَزائِنَ رَحْمَهِ رَبِّی إِذاً لَأَمْسَکْتُمْ خَشْیَهَ الْإِنْفاقِ وَ کانَ الْإِنْسانُ قَتُوراً.» - - اسراء / ۹ - ۱۰۰ -

{قطعاً این قرآن به [آیینی] که خود پایدارتر است راه می نماید، و به آن مؤمنانی که کارهای شایسته می کنند، مژده می دهد که پاداشی بزرگ برایشان خواهد بود. و اینکه برای کسانی که به آخرت ایمان نمی آورند عذابی پر درد آماده کرده ایم. و انسان [همان گونه که] خیر را فرا می خواند، [پیشامد] بد را می خواند و انسان همواره شتابزده است. و شب و روز را دو نشانه قرار دادیم. نشانه شب را تیره گون و نشانه روز را روشنی بخش گردانیدیم تا [در آن،] فضلی از پروردگارتان بجویید، و تا شماره سالها و حساب [عمرها و رویدادها] را بدانید و هر چیزی را به روشنی باز نمودیم. و کارنامه هر انسانی را به گردن او بسته ایم، و روز قیامت برای او نامه ای که آن را گشاده می بیند بیرون می آوریم. «نامه ات را بخوان. کافی است که امروز خودت حسابرس خود باشی.» هر کس به راه آمده تنها به سود خود به راه آمده، و هر کس بیراهه رفته تنها به زیان خود بیراهه رفته است. و هیچ بردارنده ای بار گناه دیگری را بر نمی دارد، و ما تا پیامبری برنینگیزیم، به عذاب نمی پردازیم.و چون بخواهیم شهری را هلاک کنیم، خوشگذرانانش را وا می داریم تا در آن به انحراف [و فساد] بپردازند، و در نتیجه عذاب بر آن [شهر] لازم گردد، پس آن را [یکسره] زیر و زبر کنیم. و چه بسیار نسلها را که ما پس از نوح به هلاکت رساندیم، و پروردگار تو به گناهان بندگانش بس آگاه و بیناست. هر کس خواهان [دنیای] زودگذر است، به زودی هر که را خواهیم [نصیبی] از آن می دهیم، آن گاه جهنم را که در آن خوار و رانده داخل خواهد شد، برای او مقرر می داریم. و هر کس خواهان آخرت است و نهایت کوشش را برای آن بکند و مؤمن باشد، آنانند که تلاش آنها مورد حق شناسی واقع خواهد شد.

هر دو [دسته:] اینان و آنان را از عطای پروردگارت مدد می بخشیم، و عطای پروردگارت [از کسی] منع نشده است. ببین چگونه بعضی از آنان را بر بعضی دیگر برتری داده ایم، و قطعاً درجات آخرت و برتری آن بزرگتر و بیشتر است. معبود دیگری با خدا قرار مده تا نکوهیده و وامانده بنشینی. و پروردگار تو مقرر کرد که جز او را مپرستید و به پدر و مادر [خود] احسان کنید. اگر یکی از آن دو یا هر دو، در کنار تو به سالخوردگی رسیدند به آنها [حتی] «اوف» مگو و به آنان پرخاش مکن و با آنها سخنی شایسته بگوی. و از سر مهربانی، بال فروتنی بر آنان بگستر و بگو: «پروردگارا، آن دو را رحمت کن چنان که مرا در خُردی پروردند.» پروردگار شما به آنچه در دلهای خود دارید آگاه تر است. اگر شایسته باشید، قطعاً او آمرزنده توبه کنندگان است. و حق خویشاوند را به او بده و مستمند و در راه مانده را [دستگیری کن] و ولخرجی و اسراف مکن. چرا که اسرافکاران برادران شیطانهایند، و شیطان همواره نسبت به پروردگارش ناسپاس بوده است. و اگر به امید رحمتی که از پروردگارت جویای آنی، از ایشان روی می گردانی، پس با آنان سخنی نرم بگوی. و دستت را به گردنت زنجیر مکن و بسیار [هم] گشاده دستی منما تا ملامت شده و حسرت زده بر جای مانی. بی گمان، پروردگار تو برای هر که بخواهد، روزی را گشاده یا تنگ می گرداند. در حقیقت، او به [حال] بندگانش آگاه بیناست. و از بیم تنگدستی فرزندان خود را مکشید. ماییم که به آنها و شما روزی می بخشیم. آری، کشتن آنان همواره خطایی بزرگ است. و به زنا نزدیک مشوید، چرا که آن همواره زشت و بد راهی است. و نفسی را که خداوند حرام کرده است جز به حق مکشید، و هر کس مظلوم کشته شود، به سرپرست وی قدرتی داده ایم، پس [او] نباید در قتل زیاده روی کند، زیرا او [از طرف شرع] یاری شده است. و به مال یتیم - جز به بهترین وجه - نزدیک مشوید تا به رشد برسد، و به پیمان [خود] وفا کنید، زیرا که از پیمان پرسش خواهد شد. و چون پیمانه می کنید، پیمانه را تمام دهید، و با ترازوی درست بسنجید که این بهتر و خوش فرجام تر است. و چیزی را که بدان علم نداری دنبال مکن، زیرا گوش و چشم و قلب، همه مورد پرسش واقع خواهند شد. و در [روی] زمین به نخوت گام برمدار، چرا که هرگز زمین را نمی توانی شکافت، و در بلندی به کوه ها نمی توانی رسید. همه این [کارها] بدش نزد پروردگار تو ناپسندیده است. این [سفارشها] از حکمتهایی است که پروردگارت به تو وحی کرده است، و با خدای یگانه معبودی دیگر قرار مده، و گرنه حسرت زده و مطرود در جهنم افکنده خواهی شد. آیا [پنداشتید که] پروردگارتان شما را به [داشتن] پسران اختصاص داده، و خود از فرشتگان دخترانی برگرفته است؟ حقّاً که شما سخنی بس بزرگ می گویید. و به راستی، ما در این قرآن [حقایق را] گونه گون بیان کردیم، تا پند گیرند و [لی] آنان را جز نفرت نمی افزاید. بگو: «اگر - چنان که می گویند - با او خدایانی [دیگر] بود، در آن صورت حتماً در صدد جستن راهی به سوی [خداوند،] صاحب عرش، برمی آمدند.» او [پاک و] منزّه است و از آنچه می گویند بسی والاتر است. آسمانهای هفتگانه و زمین و هر کس که در آنهاست او را تسبیح می گویند، و هیچ چیز نیست مگر اینکه در حال ستایش، تسبیح او می گوید، ولی شما تسبیح آنها را درنمی یابید. به راستی که او همواره بردبار [و] آمرزنده است. و چون قرآن بخوانی، میان تو و کسانی که به آخرت ایمان ندارند پرده ای پوشیده قرار می دهیم. و بر دلهایشان پوششها می نهیم تا آن را نفهمند و در گوشهایشان سنگینی [قرار می دهیم] و چون در قرآن پروردگار خود را به یگانگی یاد کنی با نفرت پشت می کنند. هنگامی که به سوی تو گوش فرا می دارند ما بهتر می دانیم به چه [منظور] گوش می دهند، و [نیز] آن گاه که به نجوا می پردازند وقتی که ستمگران گویند: «جز مردی افسون شده را پیروی نمی کنید.» ببین چگونه برای تو مثلها زدند و گمراه شدند، در نتیجه راه به جایی نمی توانند ببرند. و گفتند: «آیا وقتی استخوان و خاک شدیم [باز] به آفرینشی جدید برانگیخته می شویم؟» بگو: «سنگ باشید یا آهن، یا آفریده ای از آنچه در خاطر شما بزرگ می نماید [باز هم برانگیخته خواهید شد].» پس خواهند گفت: «چه کسی ما را بازمی گرداند؟» بگو: «همان

کس که نخستین بار شما را پدید آورد.»

[باز] سرهای خود را به طرف تو تکان می دهند و می گویند: «آن کی خواهد بود؟» بگو: «شاید که نزدیک باشد.» روزی که شما را فرا می خواند، پس در حالی که او را ستایش می کنید اجابتش می نمایید و می پندارید که جز اندکی [در دنیا] نمانده اید. و به بندگانم بگو: «آنچه را که بهتر است بگویند»، که شیطان میانشان را به هم می زند، زیرا شیطان همواره برای انسان دشمنی آشکار است. پروردگار شما به [حال] شما داناتر است اگر بخواهد بر شما رحمت می آورد، یا اگر بخواهد شما را عذاب می کند، و تو را بر ایشان نگهبان نفرستاده ایم. و پروردگار تو به هر که [و هر چه] در آسمانها و زمین است داناتر است. و در حقیقت، بعضی از انبیا را بر بعضی برتری بخشیدیم و به داوود زبور دادیم. بگو: «کسانی را که به جای او [معبود خود] پنداشتید، بخوانید. [آنها] نه اختیاری دارند که از شما دفع زیان کنند و نه [آنکه بلایی را از شما] بگردانند. آن کسانی را که ایشان می خوانند [خود] به سوی پروردگارشان تقرب می جویند [تا بدانند] کدام یک از آنها [به او] نزدیکترند، و به رحمت وی امیدوارند، و از عذابش می ترسند، چرا که عذاب پروردگارت همواره در خور پرهیز است. و هیچ شهری نیست مگر اینکه ما آن را [در صورت نافرمانی،] پیش از روز رستاخیز، به هلاکت می رسانیم یا آن را سخت عذاب می کنیم. این [عقوبت] در کتاب [الهی] به قلم رفته است. و [چیزی] ما را از فرستادن معجزات باز نداشت جز اینکه پیشینیان، آنها را به دروغ گرفتند، و به ثمود ماده شتر دادیم که [پدیده ای] روشنگر بود، و [لی] به آن ستم کردند، و ما معجزه ها را جز برای بیم دادن [مردم] نمی فرستیم.و [یاد کن] هنگامی را که به تو گفتیم: «به راستی پروردگارت بر مردم احاطه دارد.» و آن رؤیایی را که به تو نمایاندیم، و [نیز] آن درخت لعنت شده در قرآن را جز برای آزمایش مردم قرار ندادیم و ما آنان را بیم می دهیم، ولی جز بر طغیان بیشتر آنها نمی افزاید. و هنگامی را که به فرشتگان گفتیم: «برای آدم سجده کنید» پس [همه] جز ابلیس سجده کردند. گفت: «آیا برای کسی که از گل آفریدی سجده کنم؟» [سپس] گفت: «به من بگو: این کسی را که بر من برتری دادی [برای چه بود]؟ اگر تا روز قیامت مهلتم دهی قطعاً فرزندانش را - جز اندکی [از آنها] - ریشه کن خواهم کرد.» فرمود: «برو که هر کس از آنان تو را پیروی کند مسلماً جهنم سزایتان خواهد

بود که کیفری تمام است. و از ایشان هر که را توانستی با آوای خود تحریک کن و با سواران و پیادگانت بر آنها بتاز و با آنان در اموال و اولاد شرکت کن و به ایشان وعده بده»، و شیطان جز فریب به آنها وعده نمی دهد. «در حقیقت، تو را بر بندگان من تسلطی نیست، و حمایتگری [چون] پروردگارت بس است.» پروردگار شما کسی است که کشتی را در دریا برای شما به حرکت در می آورد، تا از فضل او برای خود بجویید، چرا که او همواره به شما مهربان است. و چون در دریا به شما صدمه ای برسد، هر که را جز او می خوانید ناپدید [و فراموش] می گردد، و چون [خدا] شما را به سوی خشکی رهانید، روی گردان می شوید، و انسان همواره ناسپاس است. مگر ایمن شدید از اینکه شما را در کنار خشکی در زمین فرو برد یا بر شما طوفانی از سنگریزه ها بفرستد، سپس برای خود نگاهبانی نیابید. یا [مگر] ایمن شدید از اینکه بار دیگر شما را در آن [دریا] باز گرداند و تندبادی شکننده بر شما بفرستد و به [سزای] آنکه کفر ورزیدید غرقتان کند آن گاه برای خود در برابر ما کسی را نیابید که آن را دنبال کند؟ و به راستی ما فرزندان آدم را گرامی داشتیم، و آنان را در خشکی و دریا [بر مرکبها] برنشاندیم، و از چیزهای پاکیزه به ایشان روزی دادیم، و آنها را بر بسیاری از آفریده های خود برتری آشکار دادیم. [یاد کن] روزی را که هر گروهی را با پیشوایشان فرا می خوانیم. پس هر کس کارنامه اش را به دست راستش دهند، آنان کارنامه خود را می

خوانند و به قدر نخک هسته خرمایی به آنها ستم نمی شود. و هر که در این [دنیا] کور [دل] باشد در آخرت [هم] کور [دل] و گمراهتر خواهد بود. و چیزی نمانده بود که تو را از آنچه به سوی تو وحی کرده ایم گمراه کنند تا غیر از آن را بر ما ببندی و در آن صورت تو را به دوستی خود بگیرند. و اگر تو را استوار نمی داشتیم، قطعاً نزدیک بود کمی به سوی آنان متمایل شوی. در آن صورت، حتماً تو را دو برابر [در] زندگی و دو برابر [پس از] مرگ [عذاب] می چشانیدیم، آن گاه در برابر ما برای خود یاوری نمی یافتی. و چیزی نمانده بود که تو را از این سرزمین برکَنند، تا تو را از آنجا بیرون سازند، و در آن صورت آنان [هم] پس از تو جز [زمان] اندکی نمی ماندند سنّتی که همواره در میان [امتهای] فرستادگانی که پیش از تو گسیل داشته ایم [جاری] بوده است، و برای سنت [و قانون] ما تغییری نخواهی یافت. نماز را از زوال آفتاب تا نهایت تاریکی شب برپادار، و [نیز] نماز صبح را، زیرا نماز صبح همواره [مقرون با] حضور [فرشتگان] است. و پاسی از شب را زنده بدار، تا برای تو [به منزله] نافله ای باشد، امید که پروردگارت تو را به مقامی ستوده برساند. و بگو: «پروردگارا، مرا [در هر کاری] به طرز درست داخل کن و به طرز درست خارج ساز، و از جانب خود برای من تسلطی یاری بخش قرار ده.» و بگو: «حق آمد و باطل نابود شد. آری، باطل همواره نابودشدنی است.» و ما آنچه را برای مؤمنان مایه درمان و رحمت است از قرآن نازل می کنیم، و [لی] ستمگران را جز زیان نمی افزاید. و چون به انسان نعمت ارزانی داریم، روی می گرداند و پهلو تهی می کند، و چون آسیبی به وی رسد نومید می گردد. بگو: «هر کس بر حسب ساختار [روانی و بدنی] خود عمل می کند، و پروردگار شما به هر که راه یافته تر باشد داناتر است.» و در باره روح از تو می پرسند، بگو: «روح از [سنخ] فرمان پروردگار من است، و به شما از دانش جز اندکی داده نشده است.» و اگر بخواهیم، قطعاً آنچه را به تو وحی کرده ایم می بریم، آن گاه برای [حفظ] آن، در برابر ما، برای خود مدافعی نمی یابی، مگر رحمتی از جانب پروردگارت [به تو برسد]، زیرا فضل او بر تو همواره بسیار است. بگو: «اگر انس و جن گرد آیند تا نظیر این قرآن را بیاورند، مانند آن را نخواهند آورد، هر چند برخی از آنها پشتیبان برخی [دیگر] باشند.» و به راستی در این قرآن از هر گونه مَثَلی، گوناگون آوردیم، ولی بیشتر مردم جز سرِ انکار ندارند. و گفتند: «تا از زمین چشمه ای برای ما نجوشانی، هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد. یا [باید] برای تو باغی از درختان خرما و انگور باشد و آشکارا از میان آنها جویبارها روان سازی، یا چنان که ادعا می کنی، آسمان را پاره پاره بر [سر] ما فرو اندازی، یا خدا و فرشتگان را در برابر [ما حاضر] آوری، یا برای تو خانه ای از طلا [کاری] باشد، یا به آسمان بالا روی، و به بالا رفتن تو [هم] اطمینان نخواهیم داشت، تا بر ما کتابی نازل کنی که آن را بخوانیم.» بگو: «پاک است پروردگار من، آیا [من] جز بشری فرستاده هستم؟»

ص: ۳۲

و [چیزی] مردم را از ایمان آوردن باز نداشت، آن گاه که هدایت برایشان آمد، جز اینکه گفتند: «آیا خدا بشری را به سِمَتِ رسول مبعوث کرده است؟» بگو: «اگر در روی زمین فرشتگانی بودند که با اطمینان راه می رفتند، البته بر آنان [نیز] فرشته ای را بعنوان پیامبر از آسمان نازل می کردیم.» بگو: «میان من و شما، گواه بودن خدا کافی است، چرا که او همواره به [حال] بندگانش آگاه بینا است.» و هر که را خدا هدایت کند او رهیافته است، و هر که را گمراه سازد، در برابر او برای آنان هرگز دوستانی نیابی، و روز قیامت آنها را کور و لال و کر، به روی چهره شان درافتاده، برخواهیم انگیخت: جایگاهشان دوزخ است. هر بار که آتش آن فرو نشیند، شراره ای [تازه] برایشان می افزاییم. جزای آنها این است، چرا که آیات ما را انکار

کردند و گفتند: «آیا وقتی ما استخوان و خاک شدیم [باز] در آفرینشی جدید برانگیخته خواهیم شد؟» آیا ندانستند که خدایی که آسمانها و زمین را آفریده، تواناست که مانند آنان را بیافریند و [همان خداست که] برایشان زمانی مقرر فرموده که در آن هیچ شکی نیست؟ و [لی] ستمگران جز انکار [چیزی را] نپذیرفتند. بگو: «اگر شما مالک گنجینه های رحمت پروردگارم بودید، باز هم از بیم خرج کردن قطعاً امساک می ورزیدید، و انسان همواره بخیل است.»}

- «وَ بِالْحَقِّ أَنْزَلْناهُ وَ بِالْحَقِّ نَزَلَ وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلاَّ مُبَشِّراً وَ نَذیراً *وَ قُرْآناً فَرَقْناهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلى مُکْثٍ وَ نَزَّلْناهُ تَنْزیلاً *قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذینَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذا یُتْلى عَلَیْهِمْ یَخِرُّونَ لِلْأَذْقانِ سُجَّداً *وَ یَقُولُونَ سُبْحانَ رَبِّنا إِنْ کانَ وَعْدُ رَبِّنا لَمَفْعُولاً *وَ یَخِرُّونَ لِلْأَذْقانِ یَبْکُونَ وَ یَزیدُهُمْ خُشُوعاً. » - . اسراء / ۱۰۵ - ۱۰۹ -

{و آن [قرآن] را به حق فرود آوردیم و به حق فرود آمد، و تو را جز بشارت دهنده و بیم رسان نفرستادیم.و قرآنی [با عظمت را] بخش بخش [بر تو] نازل کردیم تا آن را به آرامی بر مردم بخوانی، و آن را به تدریج نازل کردیم. بگو: « [چه] به آن ایمان بیاورید یا نیاورید، بی گمان کسانی که پیش از [نزول] آن دانش یافته اند، چون [این کتاب] بر آنان خوانده شود سجده کنان به روی درمی افتند.» و می گویند: «منزّه است پروردگار ما، که وعده پروردگار ما قطعاً انجام شدنی است.» و بر روی زمین می افتند و می گریند و بر فروتنی آنها می افزاید.}

- «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذی أَنْزَلَ عَلى عَبْدِهِ الْکِتابَ وَ لَمْ یَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً*قَیِّماً لِیُنْذِرَ بَأْساً شَدیداً مِنْ لَدُنْهُ وَ یُبَشِّرَ الْمُؤْمِنینَ الَّذینَ یَعْمَلُونَ الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْراً حَسَناً *ماکِثینَ فیهِ أَبَداً *وَ یُنْذِرَ الَّذینَ قالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَداً *ما لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَ لا لِآبائِهِمْ کَبُرَتْ کَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْواهِهِمْ إِنْ یَقُولُونَ إِلاَّ کَذِباً *فَلَعَلَّکَ باخِعٌ نَفْسَکَ عَلى آثارِهِمْ إِنْ لَمْ یُؤْمِنُوا بِهذَا الْحَدیثِ أَسَفاً.» - . کهف / ۱ - ۶ -

{ستایش خدایی را که این کتاب [آسمانی] را بر بنده خود فرو فرستاد و هیچ گونه کژی در آن ننهاد، [کتابی] راست و درست، تا [گناهکاران را] از جانب خود به عذابی سخت بیم دهد، و مؤمنانی را که کارهای شایسته می کنند نوید بخشد که برای آنان پاداشی نیکوست. در حالی که جاودانه در آن [بهشت] ماندگار خواهند بود. و تا کسانی را که گفته اند: خداوند فرزندی گرفته است، هشدار دهد. نه آنان و نه پدرانشان به این [ادعا] دانشی ندارند. بزرگ سخنی است که از دهانشان برمی آید. [آنان] جز دروغ نمی گویند. شاید، اگر به این سخن ایمان نیاورند، تو جان خود را از اندوه، در پیگیریِ [کار] شان تباه کنی.}

- «وَ اتْلُ ما أُوحِیَ إِلَیْکَ مِنْ کِتابِ رَبِّکَ لا مُبَدِّلَ لِکَلِماتِهِ وَ لَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً *وَ اصْبِرْ نَفْسَکَ مَعَ الَّذینَ یَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَداةِ وَ الْعَشِیِّ یُریدُونَ وَجْهَهُ وَ لا تَعْدُ عَیْناکَ عَنْهُمْ تُریدُ زینَةَ الْحَیاةِ الدُّنْیا وَ لا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنا قَلْبَهُ عَنْ ذِکْرِنا وَ اتَّبَعَ هَواهُ وَ کانَ أَمْرُهُ فُرُطاً *وَ قُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّکُمْ فَمَنْ شاءَ فَلْیُؤْمِنْ وَ مَنْ شاءَ فَلْیَکْفُرْ إِنَّا أَعْتَدْنا لِلظَّالِمینَ ناراً أَحاطَ بِهِمْ سُرادِقُها وَ إِنْ یَسْتَغیثُوا یُغاثُوا بِماءٍ کَالْمُهْلِ یَشْوِی الْوُجُوهَ بِئْسَ الشَّرابُ وَ ساءَتْ مُرْتَفَقاً *إِنَّ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ إِنَّا لا نُضیعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلاً *أُولئِکَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْری مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهارُ یُحَلَّوْنَ فیها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ یَلْبَسُونَ ثِیاباً خُضْراً مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ مُتَّکِئینَ فیها عَلَى الْأَرائِکِ نِعْمَ الثَّوابُ وَ حَسُنَتْ مُرْتَفَقاً *وَ اضْرِبْ لَهُمْ مَثَلاً رَجُلَیْنِ جَعَلْنا لِأَحَدِهِما جَنَّتَیْنِ مِنْ أَعْنابٍ وَ حَفَفْناهُما بِنَخْلٍ وَ جَعَلْنا بَیْنَهُما زَرْعاً *کِلْتَا الْجَنَّتَیْنِ آتَتْ أُکُلَها وَ لَمْ تَظْلِمْ مِنْهُ شَیْئاً وَ فَجَّرْنا خِلالَهُما نَهَراً *وَ کانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقالَ

لِصاحِبِهِ وَ هُوَ يُحاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مالاً وَ أَعَزُّ نَفَراً *وَ دَخَلَ جَنَّتَهُ وَ هُوَ ظالِمٌ لِنَفْسِهِ قالَ ما أَظُنُّ أَنْ تَبيدَ هذِهِ أَبَداً *وَ ما أَظُنُّ السَّاعَةَ قائِمَةً وَ لَئِنْ رُدِدْتُ إِلى رَبِّى لَأَجِدَنَّ خَيْراً مِنْها مُنْقَلَباً *قالَ لَهُ صاحِبُهُ وَ هُوَ يُحاوِرُهُ أَ كَفَرْتَ بِالَّذى خَلَقَكَ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلاً *لكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّى وَ لا أُشْرِكُ بِرَبِّى أَحَداً *وَ لَوْ لا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ ما شاءَ اللَّهُ لا قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مالاً وَ وَلَداً *فَعَسى رَبِّى أَنْ يُؤْتِيَنِ خَيْراً مِنْ جَنَّتِكَ وَ يُرْسِلَ عَلَيْها حُسْباناً مِنَ السَّماءِ فَتُصْبِحَ صَعيداً زَلَقاً *أَوْ يُصْبِحَ ماؤُها غَوْراً فَلَنْ تَسْتَطيعَ لَهُ طَلَباً *وَ أُحيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلى ما أَنْفَقَ فيها وَ هِىَ خاوِيَةٌ عَلى عُرُوشِها وَ يَقُولُ يا لَيْتَنى لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّى أَحَداً *وَ لَمْ تَكُنْ لَهُ فِئَةٌ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ ما كانَ مُنْتَصِراً *هُنالِكَ الْوَلايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَواباً وَ خَيْرٌ عُقْباً *وَ اضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَياةِ الدُّنْيا كَماءٍ أَنْزَلْناهُ مِنَ السَّماءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَباتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشيماً تَذْرُوهُ الرِّياحُ وَ كانَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَىْ ءٍ مُقْتَدِراً *الْمالُ وَ الْبَنُونَ زينَةُ الْحَياةِ الدُّنْيا وَ الْباقِياتُ الصَّالِحاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَواباً وَ خَيْرٌ أَمَلاً *وَ يَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبالَ وَ تَرَى الْأَرْضَ بارِزَةً وَ حَشَرْناهُمْ فَلَمْ نُغادِرْ مِنْهُمْ أَحَداً *وَ عُرِضُوا عَلى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونا كَما خَلَقْناكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِداً *وَ وُضِعَ الْكِتابُ فَتَرَى الْمُجْرِمينَ مُشْفِقينَ مِمَّا فيهِ وَ يَقُولُونَ يا وَيْلَتَنا ما لِهذَا الْكِتابِ لا يُغادِرُ صَغيرَةً وَ لا كَبيرَةً إِلاَّ أَحْصاها وَ وَجَدُوا ما عَمِلُوا حاضِراً وَ لا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَداً *وَ إِذْ قُلْنا لِلْمَلائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلاَّ إِبْليسَ كانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَ فَتَتَّخِذُونَهُ وَ ذُرِّيَّتَهُ أَوْلِياءَ مِنْ دُونى وَ هُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمينَ بَدَلاً *ما أَشْهَدْتُهُمْ خَلْقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ وَ ما كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُداً *وَ يَوْمَ يَقُولُ نادُوا شُرَكائِىَ الَّذينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجيبُوا لَهُمْ وَ جَعَلْنا بَيْنَهُمْ مَوْبِقاً *وَ رَأَى الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُواقِعُوها وَ لَمْ يَجِدُوا عَنْها مَصْرِفاً *وَ لَقَدْ صَرَّفْنا فى هذَا الْقُرْآنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَ كانَ الْإِنْسانُ أَكْثَرَ شَىْ ءٍ جَدَلاً *وَ ما مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جاءَهُمُ الْهُدى وَ يَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلاَّ أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذابُ قُبُلاً *وَ ما نُرْسِلُ الْمُرْسَلينَ إِلاَّ مُبَشِّرينَ وَ مُنْذِرينَ وَ يُجادِلُ الَّذينَ كَفَرُوا بِالْباطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ وَ اتَّخَذُوا آياتى وَ ما أُنْذِرُوا هُزُواً *وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآياتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْها وَ نَسِىَ ما قَدَّمَتْ يَداهُ إِنَّا جَعَلْنا عَلى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فى آذانِهِمْ وَقْراً وَ إِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذاً أَبَداً.» - . كهف / ۲۷ - ۵۷ -

{و آنچه را که از کتاب پروردگارت به تو وحی شده است بخوان. کلمات او را تغییردهنده ای نیست، و جز او هرگز پناهی نخواهی یافت. و با کسانی که پروردگارشان را صبح و شام می خوانند [و] خشنودی او را می خواهند، شکیبایی پیشه کن، و دو دیده ات را از آنان برمگیر که زیور زندگی دنیا را بخواهی، و از آن کس که قلبش را از یاد خود غافل ساخته ایم و از هوس خود پیروی کرده و [اساس] کارش بر زیاده روی است، اطاعت مکن. و بگو: «حق از پروردگارتان [رسیده] است. پس هر که بخواهد بگرود و هر که بخواهد انکار کند، که ما برای ستمگران آتشی آماده کرده ایم که سراپرده هایش آنان را در بر می گیرد، و اگر فریادرسی جویند، به آبی چون مس گداخته که چهره ها را بریان می کند یاری می شوند. وه! چه بد شرابی و چه زشت جایگاهی است.» کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند [بدانند که] ما پاداش کسی را که نیکوکاری کرده است تباه نمی کنیم. آنانند که بهشتهای عدن به ایشان اختصاص دارد که از زیر [قصرها] شان جویبارها روان است. در آنجا با دستبندهایی از طلا آراسته می شوند و جامه هایی سبز از پرنیان نازک و حریر ستبر می پوشند. در آنجا بر سریرها تکیه می زنند. چه خوش پاداش و نیکو تکیه گاهی! و برای آنان، آن دو مرد را مَثَل بزن که به یکی از آنها دو باغ انگور دادیم و پیرامون آن دو [باغ] را با درختان خرما پوشاندیم، و میان آن دو را کشتزاری قرار دادیم. هر یک از این دو باغ محصول خود را [به موقع] می داد و از [صاحبش] چیزی دریغ نمی ورزید، و میان آن دو [باغ] نهری روان کرده بودیم. و برای او میوه فراوان بود. پس به رفیقش - در حالی که با او گفت و گو می کرد - گفت: «مال من از تو بیشتر است و از حیث افراد از تو

نیرومندترم.» و در حالی که او به خویشتن ستمکار بود، داخل باغ شد [و] گفت: «گمان نمی کنم این نعمت هرگز زوال پذیرد.» و گمان نمی کنم که رستاخیز بر پا شود، و اگر هم به سوی پروردگارم بازگردانده شوم قطعاً بهتر از این را در بازگشت، خواهم یافت. رفیقش - در حالی که

با او گفت و گو می کرد - به او گفت: «آیا به آن کسی که تو را از خاک، سپس از نطفه آفرید، آن گاه تو را [به صورت] مردی درآورد، کافر شدی؟» اما من [می گویم:] اوست خدا، پروردگار من، و هیچ کس را با پروردگارم شریک نمی سازم. و چون داخل باغت شدی، چرا نگفتی: ما شاء اللّه، نیرویی جز به [قدرت] خدا نیست. اگر مرا از حیث مال و فرزند کمتر از خود می بینی، امید است که پروردگارم بهتر از باغ تو به من عطا فرماید، و بر آن [باغ تو] آفتی از آسمان بفرستد، تا به زمینی هموار و لغزنده تبدیل گردد یا آب آن [در زمین] فروکش کند تا هرگز نتوانی آن را به دست آوری.» [تا به او رسید آنچه را باید برسد] و [آفت آسمانی] میوه هایش را فرو گرفت. پس برای [از کف دادن] آنچه در آن [باغ] هزینه کرده بود، دستهایش را بر هم می زد در حالی که داربستهای آن فرو ریخته بود. و [به حسرت] می گفت: «ای کاش هیچ کس را شریک پروردگارم نمی ساختم.» و او را در برابر خدا گروهی نبود، تا یاریش کنند، و توانی نداشت که خود را یاری کند. در آنجا [آشکار شد که] یاری به خدایِ حق تعلق دارد. اوست بهترین پاداش و [اوست] بهترین فرجام. و برای آنان زندگی دنیا را مَثَل بزن که مانند آبی است که آن را از آسمان فرو فرستادیم سپس گیاه زمین با آن درآمیخت و [چنان] خشک گردید که بادها پراکنده اش کردند، و خداست که همواره بر هر چیزی تواناست. مال و پسران زیور زندگی دنیایند، و نیکیهای ماندگار از نظر پاداش نزد پروردگارت بهتر و از نظر امید [نیز] بهتر است. و [یاد کن] روزی را که کوه ها را به حرکت درمی آوریم، و زمین را آشکار [و صاف] می بینی، و آنان را گرد می آوریم و هیچ یک را فرو گذار نمی کنیم. و ایشان به صف بر پروردگارت عرضه می شوند [و به آنها می فرماید:] به راستی همان گونه که نخستین بار شما را آفریدیم [باز] به سوی ما آمدید، بلکه پنداشتید هرگز برای شما موعدی مقرر قرار نخواهیم داد. و کارنامه [عمل شما در میان] نهاده می شود، آن گاه بزهکاران را از آنچه در آن است بیمناک می بینی، و می گویند: «ای وای بر ما، این چه نامه ای است که هیچ [کار] کوچک و بزرگی را فرو نگذاشته، جز اینکه همه را به حساب آورده است.» و آنچه را انجام داده اند حاضر یابند، و پروردگار تو به هیچ کس ستم روا نمی دارد. و [یاد کن] هنگامی را که به فرشتگان گفتیم: «آدم را سجده

کنید،» پس [همه]- جز ابلیس- سجده کردند، که از [گروه] جن بود و از فرمان پروردگارش سرپیچید. آیا [با این حال،] او و نسلش را به جای من دوستان خود می گیرید، و حال آنکه آنها دشمن شمایند؟ و چه بد جانشینانی برای ستمگرانند. [من] آنان را نه در آفرینش آسمانها و زمین به شهادت طلبیدم و نه در آفرینش خودشان. و من آن نیستم که گمراهگران را همکار خود بگیرم. و [یاد کن] روزی را که [خدا] می گوید: «آنهایی را که شریکان من پنداشتید، ندا دهید»، پس آنها را بخوانند و [لی] اجابتشان نکنند، و ما میان آنان ورطه ای قرار دهیم. و گناهکاران آتش [دوزخ] را می بینند و درمی یابند که در آن خواهند افتاد، و از آن راه گریزی نیابند. و به راستی در این قرآن، برای مردم از هر گونه مَثَلی آوردیم، و [لی] انسان

ص: ۳۲

بیش از هر چیز سَرِ جدال دارد. و چیزی مانع مردم نشد از اینکه وقتی هدایت به سویشان آمد ایمان بیاورند، و از پروردگارشان

آمرزش بخواهند، جز اینکه [مستحق شوند] تا سنت [خدا در مورد عذاب] پیشینیان، در باره آنان [نیز] به کار رود، یا عذاب رویارویشان بیاید. و پیامبران [خود] را جز بشارت دهنده و بیم رسان گسیل نمی داریم، و کسانی که کافر شده اند، به باطل مجادله می کنند تا به وسیله آن، حق را پایمال گردانند، و نشانه های من و آنچه را [بدان] بیم داده شده اند به ریشخند گرفتند. و کیست ستمکارتر از آن کس که به آیات پروردگارش پند داده شده، و از آن روی برتافته، و دستاورد پیشینه خود را فراموش کرده است؟ ما بر دلهای آنان پوششهایی قرار دادیم تا آن را درنیابند و در گوشهایشان سنگینی [نهادیم]. و اگر آنها را به سوی هدایت فراخوانی باز هرگز به راه نخواهند آمد.}

- «أَ فَحَسِبَ الَّذینَ کَفَرُوا أَنْ یَتَّخِذُوا عِبادی مِنْ دُونی أَوْلِیاءَ إِنَّا أَعْتَدْنا جَهَنَّمَ لِلْکافِرینَ نُزُلاً *قُلْ هَلْ نُنَبِّئُکُمْ بِالْأَخْسَرینَ أَعْمالاً *الَّذینَ ضَلَّ سَعْیُهُمْ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا وَ هُمْ یَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ یُحْسِنُونَ صُنْعاً *أُولئِکَ الَّذینَ کَفَرُوا بِآیاتِ رَبِّهِمْ وَ لِقائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمالُهُمْ فَلا نُقیمُ لَهُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ وَزْناً *ذلِکَ جَزاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِما کَفَرُوا وَ اتَّخَذُوا آیاتی وَ رُسُلی هُزُواً *إِنَّ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ کانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلاً *خالِدینَ فیها لا یَبْغُونَ عَنْها حِوَلاً *قُلْ لَوْ کانَ الْبَحْرُ مِداداً لِکَلِماتِ رَبِّی لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ کَلِماتُ رَبِّی وَ لَوْ جِئْنا بِمِثْلِهِ مَدَداً *قُلْ إِنَّما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُکُمْ یُوحی إِلَیَّ أَنَّما

إِلهُکُمْ إِلهٌ واحِدٌ فَمَنْ کانَ یَرْجُوا لِقاءَ رَبِّهِ فَلْیَعْمَلْ عَمَلاً صالِحاً وَ لا یُشْرِکْ بِعِبادَهِ رَبِّهِ أَحَداً.» - . کهف / ۱۰۲ - ۱۱۰ -

{آیا کسانی که کفر ورزیده اند، پنداشته اند که [می توانند] به جای من، بندگانم را سرپرست بگیرند؟ ما جهنم را آماده کرده ایم تا جایگاه پذیرایی کافران باشد. بگو: «آیا شما را از زیانکارترین مردم آگاه گردانم؟» [آنان] کسانی اند که کوشش شان در زندگی دنیا به هدر رفته و خود می پندارند که کار خوب انجام می دهند. [آری،] آنان کسانی اند که آیات پروردگارشان و لقای او را انکار کردند، در نتیجه اعمالشان تباه گردید، و روز قیامت برای آنها [قدر و] ارزشی نخواهیم نهاد. این جهنم سزای آنان است، چرا که کافر شدند و آیات من و پیامبرانم را به ریشخند گرفتند. بی گمان کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، باغهای فردوس جایگاه پذیرایی آنان است. جاودانه در آن خواهند بود، و از آنجا درخواست انتقال نمی کنند. بگو: «اگر دریا برای کلمات پروردگارم مرکّب شود، پیش از آنکه کلمات پروردگارم پایان پذیرد، قطعاً دریا پایان می یابد، هر چند نظیرش را به مدد [آن] بیاوریم.» بگو: «من هم مثل شما بشری هستم و [لی] به من وحی می شود که خدای شما خدایی یگانه است. پس هر کس به لقای پروردگار خود امید دارد باید به کار شایسته بپردازد، و هیچ کس را در پرستش پروردگارش شریک نسازد.»}

- «ذلِکَ عیسَی ابْنُ مَرْیَمَ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذی فیهِ یَمْتَرُونَ *ما کانَ لِلَّهِ أَنْ یَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحانَهُ إِذا قَضی أَمْراً فَإِنَّما یَقُولُ لَهُ کُنْ فَیَکُونُ *وَ إِنَّ اللَّهَ رَبِّی وَ رَبُّکُمْ فَاعْبُدُوهُ هذا صِراطٌ مُسْتَقیمٌ *فَاخْتَلَفَ الْأَحْزابُ مِنْ بَیْنِهِمْ فَوَیْلٌ لِلَّذینَ کَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ یَوْمٍ عَظیمٍ.» - . مریم / ۳۴ - ۳۷ -

{این است [ماجرای] عیسی پسر مریم، [همان] گفتار درستی که در آن شک می کنند. خدا را نسزد که فرزندی برگیرد. منزّه است او. چون کاری را اراده کند، همین قدر به آن می گوید: «موجود شو»، پس بی درنگ موجود می شود. و در حقیقت، خداست که پروردگار من و پروردگار شماست، پس او را بپرستید. این است راه راست. اما دسته ها [ی گوناگون] از میان آنها به اختلاف پرداختند، پس وای بر کسانی که کافر شدند از مشاهده روزی دهشتناک.}

- «وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا بَيِّناتٍ قالَ الَّذينَ كَفَرُوا لِلَّذينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَريقَيْنِ خَيْرٌ مَقاماً وَ أَحْسَنُ نَدِيًّا *وَ كَمْ أَهْلَكْنا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَحْسَنُ أَثاثاً وَ رِءْياً *قُلْ مَنْ كانَ فِی الضَّلالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمنُ مَدًّا حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذابَ وَ إِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكاناً وَ أَضْعَفُ جُنْداً *وَ يَزيدُ اللَّهُ الَّذينَ اهْتَدَوْا هُدىً وَ الْباقِياتُ الصَّالِحاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَواباً وَ خَيْرٌ مَرَدًّا *أَ فَرَأَيْتَ الَّذی كَفَرَ بِآياتِنا وَ قالَ لَأُوتَيَنَّ مالاً وَ وَلَداً *أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمنِ عَهْداً *كَلَّا سَنَكْتُبُ ما يَقُولُ وَ نَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذابِ مَدًّا *وَ نَرِثُهُ ما يَقُولُ وَ يَأْتينا فَرْداً *وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا *كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبادَتِهِمْ وَ يَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا *أَ لَمْ تَرَ أَنَّا أَرْسَلْنَا الشَّياطينَ عَلَى الْكافِرينَ تَؤُزُّهُمْ أَزًّا *فَلا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّما نَعُدُّ لَهُمْ عَدًّا *يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقينَ إِلَى الرَّحْمنِ وَفْداً *وَ نَسُوقُ الْمُجْرِمينَ إِلى جَهَنَّمَ وِرْداً *لا يَمْلِكُونَ الشَّفاعَةَ إِلاَّ مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمنِ عَهْداً *وَ قالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمنُ وَلَداً *لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئاً إِدًّا *تَكادُ السَّماواتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَ تَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَ تَخِرُّ الْجِبالُ هَدًّا *أَنْ دَعَوْا لِلرَّحْمنِ وَلَداً *وَ ما يَنْبَغی لِلرَّحْمنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً *إِنْ كُلُّ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِلاَّ آتِی الرَّحْمنِ عَبْداً *لَقَدْ أَحْصاهُمْ وَ عَدَّهُمْ عَدًّا *وَ كُلُّهُمْ آتيهِ يَوْمَ الْقِيامَةِ فَرْداً *إِنَّ الَّذينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمنُ وُدًّا *فَإِنَّما يَسَّرْناهُ بِلِسانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقينَ وَ تُنْذِرَ بِهِ قَوْماً لُدًّا.» - . مريم / ٧٣ - ٩٧ -

{و چون آیات روشن ما بر آنان خوانده شود، کسانی که کفر ورزیده اند به آنان که ایمان آورده اند می گویند: «کدام یک از [ما] دو گروه جایگاهش بهتر و محفلش آراسته تر است؟» و چه بسیار نسلها را پیش از آنان نابود کردیم، که اثاثی بهتر و ظاهری فریباتر داشتند. بگو: «هر که در گمراهی است [خدای] رحمان به او تا زمانی مهلت می دهد، تا وقتی آنچه به آنان وعده داده می شود: یا عذاب، یا روز رستاخیز را ببینند پس به زودی خواهند دانست جایگاه چه کسی بدتر و سپاهش ناتوان تر است.» و خداوند کسانی را که هدایت یافته اند بر هدایتشان می افزاید، و نیکی های ماندگار، نزد پروردگارت از حیث پاداش بهتر و خوش فرجام تر است. آیا دیدی آن کسی را که به آیات ما کفر ورزید و گفت: «قطعاً به من مال و فرزند [بسیار] داده خواهد شد»؟ آیا بر غیب آگاه شده یا از [خدای] رحمان عهدی گرفته است؟ نه چنین است. به زودی آنچه را می گوید، می نویسیم و عذاب را برای او خواهیم افزود. و آنچه را می گوید، از او به ارث می بریم و تنها به سوی ما خواهد آمد. و به جای خدا، معبودانی اختیار کردند تا برای آنان [مایه] عزت باشد. نه چنین است. به زودی [آن معبودان] عبادت ایشان را انکار می کنند و دشمن آنان می گردند. آیا ندانستی که ما شیطانها را بر کافران گماشته ایم، تا آنان را [به گناهان] تحریک کنند؟ پس بر ضد آنان شتاب مکن، که ما [روزها] را برای آنها شماره می کنیم. [یاد کن] روزی را که پرهیزگاران را به سوی [خدای] رحمان گروه گروه محشور می کنیم. و مجرمان را با حال تشنگی به سوی دوزخ می رانیم. [آنان] اختیار شفاعت را ندارند، جز آن کس که از جانب [خدای] رحمان پیمانی گرفته است. و گفتند: « [خدای] رحمان فرزندی اختیار کرده است.» واقعاً چیز زشتی را [بر زبان] آوردید. چیزی نمانده است که آسمانها از این [سخن] بشکافند و زمین چاک خورَد و کوه ها به شدت فرو ریزند. از اینکه برای [خدای] رحمان فرزندی قایل شدند. [خدای] رحمان را نسزد که فرزندی اختیار کند. هر که در آسمانها و زمین است جز بنده وار به سوی [خدای] رحمان نمی آید. و یقیناً آنها را به حساب آورده و به دقت شماره کرده است. و روز قیامت همه آنها تنها، به سوی او خواهند آمد. کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، به زودی [خدای] رحمان برای آنان محبتی [در دلها] قرار می دهد. در حقیقت، ما این [قرآن] را بر زبان تو آسان ساختیم تا پرهیزگاران را بدان نوید، و مردم ستیزه جو را بدان بیم دهی.}

- «وَ كَذلِکَ أَنْزَلْناهُ قُرْآناً عَرَبِیًّا وَ صَرَّفْنا فیهِ مِنَ الْوَعیدِ لَعَلَّهُمْ یَتَّقُونَ أَوْ یُحْدِثُ لَهُمْ ذِکْراً *فَتَعالَی اللَّهُ الْمَلِکُ الْحَقُّ وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ یُقْضی إِلَیْکَ وَحْیُهُ وَ قُلْ رَبِّ زِدْنی عِلْماً.» - . طه / ۱۱۳ - ۱۱۴ -

{و این گونه آن را [به صورت] قرآنی عربی نازل کردیم، و در آن از انواع هشدارها سخن آوردیم، شاید آنان راه تقوا در پیش گیرند،

ص: ۳۳

یا [این کتاب] پندی تازه برای آنان بیاورد. پس بلند مرتبه است خدا، فرمانروای بر حق، و در [خواندن] قرآن، پیش از آنکه وحی آن بر تو پایان یابد، شتاب مکن، و بگو: «پروردگارا، بر دانشم بیفزای.»}

- «وَ قالُوا لَوْ لا یَأْتینا بِآیَهٍ مِنْ رَبِّهِ أَ وَ لَمْ تَأْتِهِمْ بَیِّنَهُ ما فِی الصُّحُفِ الْأُولی *وَ لَوْ أَنَّا أَهْلَکْناهُمْ بِعَذابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقالُوا رَبَّنا لَوْ لا أَرْسَلْتَ إِلَیْنا رَسُولاً فَنَتَّبِعَ آیاتِکَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَ نَخْزی *قُلْ کُلٌّ مُتَرَبِّصٌ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحابُ الصِّراطِ السَّوِیِّ وَ مَنِ اهْتَدی.» - . طه / ۱۳۳ - ۱۳۵ -

{و گفتند: «چرا از جانب پروردگارش معجزه ای برای ما نمی آورد؟» آیا دلیل روشن آنچه در صحیفه های پیشین است برای آنان نیامده است؟ و اگر ما آنان را قبل از [آمدنِ قرآن] به عذابی هلاک می کردیم، قطعاً می گفتند: «پروردگارا، چرا پیامبری به سوی ما نفرستادی تا پیش از آنکه خوار و رسوا شویم از آیات تو پیروی کنیم؟» بگو: «همه در انتظارند. پس در انتظار باشید. زودا که بدانید یاران راه راست کیانند و چه کسی راه یافته است.»

- «اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسابُهُمْ وَ هُمْ فی غَفْلَهٍ مُعْرِضُونَ *ما یَأْتیهِمْ مِنْ ذِکْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحْدَثٍ إِلاَّ اسْتَمَعُوهُ وَ هُمْ یَلْعَبُونَ*لاهِیَهً قُلُوبُهُمْ وَ أَسَرُّوا النَّجْوَی الَّذینَ ظَلَمُوا هَلْ هذا إِلاَّ بَشَرٌ مِثْلُکُمْ أَ فَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَ أَنْتُمْ تُبْصِرُونَ *قالَ رَبِّی یَعْلَمُ الْقَوْلَ فِی السَّماءِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ السَّمیعُ الْعَلیمُ *بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ بَلِ افْتَراهُ بَلْ هُوَ شاعِرٌ فَلْیَأْتِنا بِآیَهٍ کَما أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ *ما آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْیَهٍ أَهْلَکْناها أَ فَهُمْ یُؤْمِنُونَ*وَ ما أَرْسَلْنا قَبْلَکَ إِلاَّ رِجالاً نُوحی إِلَیْهِمْ فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّکْرِ إِنْ کُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ *وَ ما جَعَلْناهُمْ جَسَداً لا یَأْکُلُونَ الطَّعامَ وَ ما کانُوا خالِدینَ *ثُمَّ صَدَقْناهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَیْناهُمْ وَ مَنْ نَشاءُ وَ أَهْلَکْنَا الْمُسْرِفینَ *لَقَدْ أَنْزَلْنا إِلَیْکُمْ کِتاباً فیهِ ذِکْرُکُمْ أَ فَلا تَعْقِلُونَ *وَ کَمْ قَصَمْنا مِنْ قَرْیَهٍ کانَتْ ظالِمَهً وَ أَنْشَأْنا بَعْدَها قَوْماً آخَرینَ *فَلَمَّا أَحَسُّوا بَأْسَنا إِذا هُمْ مِنْها یَرْکُضُونَ *لا تَرْکُضُوا وَ ارْجِعُوا إِلی ما أُتْرِفْتُمْ فیهِ وَ مَساکِنِکُمْ لَعَلَّکُمْ تُسْئَلُونَ *قالُوا یا وَیْلَنا إِنَّا کُنَّا ظالِمینَ *فَما زالَتْ تِلْکَ دَعْواهُمْ حَتَّی جَعَلْناهُمْ حَصیداً خامِدینَ *وَ ما خَلَقْنَا السَّماءَ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَیْنَهُما لاعِبینَ *لَوْ أَرَدْنا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْواً لاَتَّخَذْناهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ کُنَّا فاعِلینَ *بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَی الْباطِلِ فَیَدْمَغُهُ فَإِذا هُوَ زاهِقٌ وَ لَکُمُ الْوَیْلُ مِمَّا تَصِفُونَ *وَ لَهُ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَنْ عِنْدَهُ لا یَسْتَکْبِرُونَ عَنْ عِبادَتِهِ وَ لا یَسْتَحْسِرُونَ *یُسَبِّحُونَ اللَّیْلَ وَ النَّهارَ لا یَفْتُرُونَ *أَمِ اتَّخَذُوا آلِهَهً مِنَ الْأَرْضِ هُمْ یُنْشِرُونَ *لَوْ کانَ فیهِما آلِهَهٌ إِلاَّ اللَّهُ لَفَسَدَتا فَسُبْحانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا یَصِفُونَ *لا یُسْئَلُ عَمَّا یَفْعَلُ وَ هُمْ یُسْئَلُونَ *أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَهً قُلْ هاتُوا بُرْهانَکُمْ هذا ذِکْرُ مَنْ مَعِیَ وَ ذِکْرُ مَنْ قَبْلی بَلْ أَکْثَرُهُمْ لا یَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ *وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِکَ مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ نُوحی إِلَیْهِ أَنَّهُ لا إِلهَ إِلاَّ أَنَا فَاعْبُدُونِ *وَ قالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمنُ وَلَداً سُبْحانَهُ بَلْ عِبادٌ مُکْرَمُونَ *لا یَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَ هُمْ بِأَمْرِهِ یَعْمَلُونَ *یَعْلَمُ ما بَیْنَ أَیْدیهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ وَ لا یَشْفَعُونَ إِلاَّ لِمَنِ ارْتَضی وَ هُمْ مِنْ خَشْیَتِهِ مُشْفِقُونَ *وَ مَنْ یَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّی إِلهٌ مِنْ دُونِهِ فَذلِکَ نَجْزیهِ

جَهَنَّمَ كَذلِكَ نَجْزِى الظَّالِمينَ *أَ وَ لَمْ يَرَ الَّذينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ كانَتا رَتْقاً فَفَتَقْناهُما وَ جَعَلْنا مِنَ الْماءِ كُلَّ شَيْ ءٍ حَيٍّ أَ فَلا يُؤْمِنُونَ *وَ جَعَلْنا فِى الْأَرْضِ رَواسِيَ أَنْ تَميدَ بِهِمْ وَ جَعَلْنا فيها فِجاجاً سُبُلاً لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ *وَ جَعَلْنَا السَّماءَ سَقْفاً مَحْفُوظاً وَ هُمْ عَنْ آياتِها مُعْرِضُونَ *وَ هُوَ الَّذى خَلَقَ اللَّيْلَ وَ النَّهارَ وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ كُلٌّ فى فَلَكٍ يَسْبَحُونَ *وَ ما جَعَلْنا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَ فَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخالِدُونَ *كُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ الْمَوْتِ وَ نَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَ الْخَيْرِ فِتْنَةً وَ إِلَيْنا تُرْجَعُونَ *وَ إِذا رَآكَ الَّذينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلاَّ هُزُواً أَ هذَا الَّذى يَذْكُرُ آلِهَتَكُمْ وَ هُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمنِ هُمْ كافِرُونَ *خُلِقَ الْإِنْسانُ مِنْ عَجَلٍ سَأُريكُمْ آياتى فَلا تَسْتَعْجِلُونِ *وَ يَقُولُونَ مَتى هذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ *لَوْ يَعْلَمُ الَّذينَ كَفَرُوا حينَ لا يَكُفُّونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ النَّارَ وَ لا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ *بَلْ تَأْتيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلا يَسْتَطيعُونَ رَدَّها وَ لا هُمْ يُنْظَرُونَ *وَ لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحاقَ بِالَّذينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ ما كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ *قُلْ مَنْ يَكْلَؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَ النَّهارِ مِنَ الرَّحْمنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ *أَمْ لَهُمْ آلِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِنْ دُونِنا لا يَسْتَطيعُونَ نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ وَ لا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ *بَلْ مَتَّعْنا هؤُلاءِ وَ آباءَهُمْ حَتَّى طالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ أَ فَلا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِى الْأَرْضَ نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها أَ فَهُمُ الْغالِبُونَ *قُلْ إِنَّما أُنْذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَ لا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعاءَ إِذا ما يُنْذَرُونَ *وَ لَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ يا وَيْلَنا إِنَّا كُنَّا ظالِمينَ *وَ نَضَعُ الْمَوازينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيامَهِ فَلا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئاً وَ إِنْ كانَ مِثْقالَ حَبَّهٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنا بِها وَ كَفى بِنا حاسِبينَ *وَ لَقَدْ آتَيْنا مُوسى وَ هارُونَ الْفُرْقانَ وَ ضِياءً وَ ذِكْراً لِلْمُتَّقينَ *الَّذينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَ هُمْ مِنَ السَّاعَهِ مُشْفِقُونَ *وَ هذا ذِكْرٌ مُبارَكٌ أَنْزَلْناهُ أَ فَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ.» - . انبياء / ۱ - ۵۰ -

{برای مردم [وقت] حسابشان نزدیک شده است، و آنان در بی خبری روی گرداننـد. هیـچ پند تازه ای از پروردگارشان نیامد، مگر اینکه بازی کنان آن را شـنیدند. در حالی که دلهایشان مشغول است. و آنان که ستم کردند پنهانی به نجوا برخاستند که: «آیا این [مرد] جز بشری مانند شماست؟ آیا دیده و دانسته به سوی سحر می روید؟» [پیامبر] گفت: «پروردگارم [هر] گفتار [ی] را در آسمان و زمین می داند، و اوست شنوای دانا.» بلکه گفتند: «خوابهای شوریده است، [نه] بلکه آن را بربافته، بلکه او شاعری است. پس همان گونه که برای پیشینیان هم عرضه شد، باید برای ما نشانه ای بیاورد.» قبل از آنان [نیز مردم] هیچ شهری- که آن را نابود کردیم- [به آیات ما] ایمان نیاوردند. پس آیا اینان [به معجزه] ایمان می آورند؟ و پیش از تو [نیز] جز مردانی را که به آنان وحی می کردیم گسیل نداشتیم. اگر نمی دانید از پژوهندگان کتابهای آسمانی بپرسید. و ایشان را جسدی که غذا نخورند قرار ندادیم و جاویدان [هم] نبودند. سپس وعده [خود] به آنان را راست گردانیدیم و آنها و هر که را خواستیم نجات دادیم و افراطکاران را به هلاکت رسانیدیم. در حقیقت، ما کتابی به سوی شما نازل کردیم که یادِ شما در آن است. آیا نمی اندیشید؟ و چه بسیار شهرها را که [مردمش] ستمکار بودند درهم شکستیم، و پس از آنها قومی دیگر پدید آوردیم. پس چون عذاب ما را احساس کردند، بناگاه از آن می گریختند. [هان] مگریزید، و به سوی آنچه در آن متنعّم بودید و [به سوی] سراهایتان بازگردید، باشد که شما مورد پرسش قرار گیرید. گفتند: «ای وای بر ما، که ما واقعاً ستمگر بودیم.» سخنشان پیوسته همین بود، تا آنان را دروشده بی جان گردانیدیم. و آسمان و زمین و آنچه را که میان آن دو است به بازیچه نیافریدیم. اگر می خواستیم بازیچه ای بگیریم، قطعاً آن را از پیش خود اختیار می کردیم. بلکه حق را بر باطل فرو می افکنیم، پس آن را در هم می شکند، و بناگاه آن نابود می گردد. وای بر شما از آنچه وصف می کنید. و هر که در آسمانها و زمین است برای اوست، و کسانی که نزد اویند از پرستش وی تکبّر نمی ورزند و درمانده نمی شوند. شبانه روز، بی آنکه سستی ورزند، نیایش می کنند. آیا برای خود خدایانی از زمین اختیار کرده اند که آنها [مردگان را] زنده می کنند؟ اگر در آنها [زمین و آسمان] جز خدا، خدایانی [دیگر] وجود داشت، قطعاً [زمین و آسمان] تباه می شد. پس منزّه است خدا، پروردگار

عرش، از آنچه وصف می کننـد. در آنچه [خدا] انجام می دهد چون و چرا راه ندارد، و [لی] آنان [انسانها] سؤال خواهند شد. آیـا به جـای او خـدایانی برای خود گرفته انـد؟ بگو: «برهانتان را بیاوریـد.» این است یادنامه هر که با من است و یادنامه هر که پیش از من بوده. [نه!] بلکه بیشترشان حق را نمی شناسـند و در نتیجه از آن رویگرداننـد. و پیش از تو هیـچ پیامبری نفرسـتادیم مگر اینکه به او وحی کردیم که: «خـدایی جز من نیست، پس مرا بپرستیـد.»و گفتنـد: « [خـدای] رحمان فرزندی اختیار کرده.» منزّه است او. بلکه [فرشتگان] بندگانی ارجمندند، که در سخن بر او پیشی نمی گیرند، و خود به دستور او کار می کنند. آنچه فراروی آنان و آنچه پشت سرشان است می داند، و جز برای کسی که [خدا] رضایت دهد، شفاعت نمی کنند و خود از بیم او هراسانند. و هر کس از آنان بگوید: «من [نیز] جز او خدایی هستم»،

ص: ۴

او را بـه دوزخ کیفر می دهیـم. [آری] سزای سـتمکاران را ایـن گـونه می دهیـم. آیـا کسـانی که کفر ورزیدنـد ندانسـتند که آسـمانها و زمین هر دو به هم پیوسـته بودنـد، و ما آن دو را از هم جدا ساختیم، و هر چیز زنده ای را از آب پدید آوردیم؟ آیا [باز هم] ایمان نمی آورنـد؟ و در زمین کوه هایی اسـتوار نهادیم تا مبادا [زمین] آنان [مردم] را بجنباند، و در آن راههایی فراخ پدید آوردیم، باشد که راه یابند. و آسـمان را سقفی محفوظ قرار دادیم، و [لی] آنان از [مطالعه در] نشانه های آن اعراض می کنند. و اوست آن کسی که شب و روز و خورشید و ماه را پدید آورده است. هر کدام از این دو در مداری [معین] شناورند. و پیش از تو برای هیچ بشری جاودانگی [در دنیا] قرار ندادیم. آیا اگر تو از دنیا بروی آنان جاویدانند؟ هر نفسـی چشـنده مرگ است، و شما را از راه آزمایش

به بد و نیک خواهیم آزمود، و به سوی ما بازگردانیده می شوید. و کسانی که کافر شدند، چون تو را ببینند فقط به مسخره ات می گیرنـد [و می گوینـد:] «آیـا این همـان کس است که خـدایانتان را [به بـدی] یـاد می کنـد؟» در حـالی که آنـان خود، یاد [خدای] رحمان را منکرند. انسان از شتاب آفریده شده است. به زودی آیاتم را به شما نشان می دهم. پس [عذاب را] به شتاب از من مخواهیـد. و می گوینـد: «اگر راست می گوییـد، این وعـده [قیامت] کی خواهـد بود؟» کاش آنان که کافر شده اند می دانسـتند آن گـاه که آتش را نه از چهره های خود و نه از پشتشان بازنمی تواننـد داشت، و خود مورد حمایت قرار نمی گیرند [چه حالی خواهنـد داشت]. بلکه [آتش] به طور ناگهانی به آنان می رسد و ایشان را بهت زده می کند [به گونه ای] که نه می تواننـد آن را برگرداننـد و نه به آنـان مهلت داده می شود. و مسلماً پیـامبران پیش از تو [نیز] مورد ریشـخند قرار گرفتنـد، پس کسانی که آنان را مسخره می کردند، [سزای] آنچه که آن را به ریشخند می گرفتند گریبانگیرشان شد. بگو: «چه کسی شما را شب و روز از [عذاب] رحمان حفظ می کند؟» [نه] بلکه آنان از یاد پروردگارشان روی‌گردانند. آیا برای آنان خدایانی غیر از ماست که از ایشان حمایت کننـد؟ [آن خـدایان] نه می توانند خود را یاری کنند و نه از جانب ما یاری شوند. [نه] بلکه اینها و پـدرانشان را برخـوردار کردیـم تـا عمرشـان به درازا کشـید. آیـا نمی بیننـد که مـا می آییم و زمین را از جـوانب آن فرو می کـاهیم؟ آیا باز هم آنان پیروزنـد؟ بگو: «من شـما را فقط به وسـیله وحی هشـدار می دهم.» و [لی] چون کران بیم داده شونـد، دعوت را نمی شـنوند. و اگر شـمه ای از عذاب پروردگارت به آنان برسد، خواهند گفت: «ای وای بر ما که ستمکار بودیم.» و ترازوهای داد را در روز رسـتاخیز می نهیم، پس هیـچ کس [در] چیزی سـتم نمی بیند، و اگر [عمل] هموزن دانه خردلی باشـد آن را می آوریـم و کـافی است کـه مـا حسـابرس باشـیم. و در حقیقـت، بـه موسی و هـارون فرقـان دادیـم و [کتابشـان] برای

پرهیزگاران روشنایی و اندرزی است. [همان] کسانی که از پروردگارشان در نهان می ترسند و از قیامت هراسناکند. و این [کتاب]- که آن را نازل کرده ایم- پندی خجسته است. آیا باز هم آن را انکار می کنید؟

- «وَ لَقَدْ كَتَبْنا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُها عِبادِيَ الصَّالِحُونَ *إِنَّ فى هذا لَبلاغاً لِقَوْمٍ عابِدِينَ *وَ ما أَرْسَلْناكَ إِلاَّ رَحْمَةً لِلْعالَمِينَ *قُلْ إِنَّما يُوحى إِلَيَّ أَنَّما إِلهُكُمْ إِلهٌ واحِدٌ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ *فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ آذَنْتُكُمْ عَلى سَواءٍ وَ إِنْ أَدْرى أَ قَرِيبٌ أَمْ بَعِيدٌ ما تُوعَدُونَ *إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَ يَعْلَمُ ما تَكْتُمُونَ *وَ إِنْ أَدْرى لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَ مَتاعٌ إِلى حِينٍ *قالَ رَبِّ احْكُمْ بِالْحَقِّ وَ رَبُّنَا الرَّحْمنُ الْمُسْتَعانُ عَلى ما تَصِفُونَ.» - . انبياء / ۱۰۵ - ۱۱۲ -

{و در حقیقت، در زبور پس از تورات نوشتیم که زمین را بندگان شایسته ما به ارث خواهند برد. به راستی در این [امور] برای مردم عبادت پیشه ابلاغی [حقیقی] است. و تو را جز رحمتی برای جهانیان نفرستادیم. بگو: «جز این نیست که به من وحی می شود که خدای شما خدایی یگانه است. پس آیا مسلمان می شوید؟» پس اگر روی برتافتند بگو: «به [همه] شما به طور یکسان اعلام کردم، و نمی دانم آنچه وعده داده شده اید آیا نزدیک است یا دور.» [آری،] او سخن آشکار را می داند و آنچه را پوشیده می دارید می داند. و نمی دانم، شاید آن برای شما آزمایشی و تا چندگاهی [وسیله] برخورداری باشد. گفت: «پروردگارا، [خودت] به حق داوری کن، و به رغم آنچه وصف می کنید، پروردگار ما همان بخشایشگر دستگیر است.»}

- «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ يَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطانٍ مَرِيدٍ *كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَنْ تَوَلاَّهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَ يَهْدِيهِ إِلى عَذابِ السَّعِيرِ *يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فى رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْناكُمْ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَ غَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَ نُقِرُّ فِي الْأَرْحامِ ما نَشاءُ إِلى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَ مِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى وَ مِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلى أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئاً وَ تَرَى الْأَرْضَ هامِدَةً فَإِذا أَنْزَلْنا عَلَيْهَا الْماءَ اهْتَزَّتْ وَ رَبَتْ وَ أَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ *ذلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَ أَنَّهُ يُحْيِ الْمَوْتى وَ أَنَّهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *وَ أَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لا رَيْبَ فِيها وَ أَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ *وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ لا هُدىً وَ لا كِتابٍ مُنِيرٍ *ثانِيَ عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيا خِزْيٌ وَ نُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ عَذابَ الْحَرِيقِ *ذلِكَ بِما قَدَّمَتْ يَداكَ وَ أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلاَّمٍ لِلْعَبِيدِ *وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلى حَرْفٍ فَإِنْ أَصابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَ إِنْ أَصابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيا وَ الْآخِرَةَ ذلِكَ هُوَ الْخُسْرانُ الْمُبِينُ *يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَضُرُّهُ وَ ما لا يَنْفَعُهُ ذلِكَ هُوَ الضَّلالُ الْبَعِيدُ *يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ لَبِئْسَ الْمَوْلى وَ لَبِئْسَ الْعَشِيرُ *إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ ما يُرِيدُ *مَنْ كانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّماءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ ما يَغِيظُ *وَ كَذلِكَ أَنْزَلْناهُ آياتٍ بَيِّناتٍ وَ أَنَّ اللَّهَ يَهْدِى مَنْ يُرِيدُ *إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَ الَّذِينَ هادُوا وَ الصَّابِئِينَ وَ النَّصارى وَ الْمَجُوسَ وَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ *أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ وَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ وَ النُّجُومُ وَ الْجِبالُ وَ الشَّجَرُ وَ الدَّوَابُّ وَ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَ كَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذابُ وَ مَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ ما يَشاءُ.» - . حج / ۳ - ۱۸ -

{و برخی از مردم در باره خدا بدون هیچ علمی مجادله می کنند و از هر شیطان سرکشی پیروی می نمایند. بر [شیطان] مقرر شده است که هر کس او را به دوستی گیرد، قطعاً او وی را گمراه می سازد و به عذاب آتشش می کشاند.ای مردم، اگر در باره برانگیخته شدن در شکّید، پس [بدانید] که ما شما را از خاک آفریده ایم، سپس از نطفه، سپس از علقه، آن گاه از مضغه،

دارای خلقت کامل و [احیاناً] خلقت ناقص، تا [قدرت خود را] بر شما روشن گردانیم. و آنچه را اراده می کنیم تا مدتی معین در رحمها قرار می دهیم، آن گاه شما را [به صورت] کودک برون می آوریم، سپس [حیات شما را ادامه می دهیم] تا به حد رشدتان برسید، و برخی از شما [زودرس] می میرد، و برخی از شما به غایت پیری می رسد به گونه ای که پس از دانستن [بسی چیزها] چیزی نمی داند. و زمین را خشکیده می بینی و [لی] چون آب بر آن فرود آوریم به جنبش درمی آید و نمو می کند و از هر نوع [رستنیهای] نیکو می رویاند. این [قدرت نماییها] بدان سبب است که خدا خود حق است، و اوست که مردگان را زنده می کند و [هم] اوست که بر هر چیزی تواناست. و [هم] آنکه رستاخیز آمدنی است [و] شکی در آن نیست، و در حقیقت، خداست که کسانی را که در گورهایند برمی انگیزد. و از [میان] مردم کسی است که در باره خدا بدون هیچ دانش و بی هیچ رهنمود و کتاب روشنی به مجادله می پردازد، [آن هم] از سرِ نخوت، تا [مردم را] از راه خدا گمراه کند. در این دنیا برای او رسوایی است، و در روز رستاخیز او را عذاب آتش سوزان می چشانیم. این [کیفر] به سزای چیزهایی است که دستهای تو پیش فرستاده است و [گرنه] خدا به بندگان خود بیدادگر نیست. و از میان مردم کسی است که خدا را فقط بر یک حال [و بدون عمل] می پرستد. پس اگر خیری به او برسد

ص: ۳۵

بدان اطمینان یابد، و چون بلایی بدو رسد روی برتابد. در دنیا و آخرت زیان دیده است. این است همان زیانِ آشکار. به جای خدا چیزی را می خواند که نه زیانی به او می رساند و نه سودش می دهد. این است همان گمراهی دور و دراز. کسی را می خواند که زیانش از سودش نزدیکتر است. وه چه بد مولایی و چه بد دمسازی! بی گمان، خدا کسانی را که گرویده و کارهای شایسته کرده اند به باغهایی درمی آورَد که از زیر [درختان] آن رودبارها روان است. خدا هر چه بخواهد انجام می دهد. هر که می پندارد که خدا [پیامبرش] را در دنیا و آخرت هرگز یاری نخواهد کرد [بگو] تا طنابی به سوی سقف کشد [و خود را حلق آویز کند] سپس [آن را] بِبُرَد. آن گاه بنگرد که آیا نیرنگش چیزی را که مایه خشم او شده از میان خواهد برد؟ و بدین گونه [قرآن] را [به صورت] آیاتی روشنگر نازل کردیم، و خداست که هر که را بخواهد راه می نماید. کسانی که ایمان آوردند و کسانی که یهودی شدند و صابئی ها و مسیحیان و زرتشتیان و کسانی که شرک ورزیدند، البته خدا روز قیامت میانشان داوری خواهد کرد، زیرا خدا بر هر چیزی گواه است. آیا ندانستی که خداست که هر کس در آسمانها و هر کس در زمین است، و خورشید و ماه و [تمام] ستارگان و کوه ها و درختان و جنبندگان و بسیاری از مردم برای او سجده می کنند؟ و بسیاری اند که عذاب بر آنان واجب شده است. و هر که را خدا خوار کند او را گرامی دارنده ای نیست، چرا که خدا هر چه بخواهد انجام می دهد.}

- «وَ إِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ عادٌ وَ ثَمُودُ *وَ قَوْمُ إِبْراهِيمَ وَ قَوْمُ لُوطٍ *وَ أَصْحابُ مَدْيَنَ وَ كُذِّبَ مُوسى فَأَمْلَيْتُ لِلْكافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كانَ نَكِيرِ *فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْناها وَ هِيَ ظالِمَةٌ فَهِيَ خاوِيَةٌ عَلى عُرُوشِها وَ بِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَ قَصْرٍ مَشِيدٍ *أَ فَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونَ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِها أَوْ آذانٌ يَسْمَعُونَ بِها فَإِنَّها لا تَعْمَى الْأَبْصارُ وَ لكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ *وَ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذابِ وَ لَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَ إِنَّ يَوْماً عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ *وَ كَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَمْلَيْتُ لَها وَ هِيَ ظالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْتُها وَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ *قُلْ يا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّما أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ *فَالَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَ رِزْقٌ كَرِيمٌ *وَ الَّذِينَ سَعَوْا فِي آياتِنا مُعاجِزِينَ أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَحِيمِ *وَ ما أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ

رَسُولٍ وَ لا نَبِیٍّ إِلاّ إِذا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّیْطانُ فی أُمْنِیَّتِهِ فَیَنْسَخُ اللَّهُ ما یُلْقِی الشَّیْطانُ ثُمَّ یُحْکِمُ اللَّهُ آیاتِهِ وَ اللَّهُ عَلیمٌ حَکیمٌ *لِیَجْعَلَ ما یُلْقِی الشَّیْطانُ فِتْنَةً لِلَّذینَ فی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْقاسِیَةِ قُلُوبُهُمْ وَ إِنَّ الظّالِمینَ لَفی شِقاقٍ بَعیدٍ *وَ لِیَعْلَمَ الَّذینَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّکَ فَیُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَ إِنَّ اللَّهَ لَهادِ الَّذینَ آمَنُوا إِلى صِراطٍ مُسْتَقیمٍ *وَ لا یَزالُ الَّذینَ کَفَرُوا فی مِرْیَةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِیَهُمُ السّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ یَأْتِیَهُمْ عَذابُ یَوْمٍ عَقیمٍ *الْمُلْکُ یَوْمَئِذٍ لِلَّهِ یَحْکُمُ بَیْنَهُمْ فَالَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصّالِحاتِ فی جَنّاتِ النَّعیمِ *وَ الَّذینَ کَفَرُوا وَ کَذَّبُوا بِآیاتِنا فَأُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ مُهینٌ *وَ الَّذینَ هاجَرُوا فی سَبیلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ ماتُوا لَیَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقاً حَسَناً وَ إِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَیْرُ الرّازِقینَ *لَیُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلاً یَرْضَوْنَهُ وَ إِنَّ اللَّهَ لَعَلیمٌ حَلیمٌ *ذلِکَ وَ مَنْ عاقَبَ بِمِثْلِ ما عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِیَ عَلَیْهِ لَیَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ *ذلِکَ بِأَنَّ اللَّهَ یُولِجُ اللَّیْلَ فِی النَّهارِ وَ یُولِجُ النَّهارَ فِی اللَّیْلِ وَ أَنَّ اللَّهَ سَمیعٌ بَصیرٌ *ذلِکَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَ أَنَّ ما یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْباطِلُ وَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِیُّ الْکَبیرُ *أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطیفٌ خَبیرٌ *لَهُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ وَ إِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَنِیُّ الْحَمیدُ *أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَکُمْ ما فِی الْأَرْضِ وَ الْفُلْکَ تَجْری فِی الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَ یُمْسِکُ السَّماءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلاّ بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنّاسِ لَرَؤُفٌ رَحیمٌ *وَ هُوَ الَّذی أَحْیاکُمْ ثُمَّ یُمیتُکُمْ ثُمَّ یُحْییکُمْ إِنَّ الْإِنْسانَ لَکَفُورٌ *لِکُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنا مَنْسَکاً هُمْ ناسِکُوهُ فَلا یُنازِعُنَّکَ فِی الْأَمْرِ وَ ادْعُ إِلى رَبِّکَ إِنَّکَ لَعَلى هُدىً مُسْتَقیمٍ *وَ إِنْ جادَلُوکَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما تَعْمَلُونَ *اللَّهُ یَحْکُمُ بَیْنَکُمْ یَوْمَ الْقِیامَةِ فیما کُنْتُمْ فیهِ تَخْتَلِفُونَ *أَ لَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ ما فِی السَّماءِ وَ الْأَرْضِ إِنَّ ذلِکَ فی کِتابٍ إِنَّ ذلِکَ عَلَى اللَّهِ یَسیرٌ *وَ یَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لَمْ یُنَزِّلْ بِهِ سُلْطاناً وَ ما لَیْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَ ما لِلظّالِمینَ مِنْ نَصیرٍ *وَ إِذا تُتْلى عَلَیْهِمْ آیاتُنا بَیِّناتٍ تَعْرِفُ فی وُجُوهِ الَّذینَ کَفَرُوا الْمُنْکَرَ یَکادُونَ یَسْطُونَ بِالَّذینَ یَتْلُونَ عَلَیْهِمْ آیاتِنا قُلْ أَ فَأُنَبِّئُکُمْ بِشَرٍّ مِنْ ذلِکُمُ النّارُ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذینَ کَفَرُوا وَ بِئْسَ الْمَصیرُ *یا أَیُّهَا النّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذینَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ یَخْلُقُوا ذُباباً وَ لَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ وَ إِنْ یَسْلُبْهُمُ الذُّبابُ شَیْئاً لا یَسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطّالِبُ وَ الْمَطْلُوبُ *ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِیٌّ عَزیزٌ.» - . حج / ۴۲ - ۷۴ -

{و اگر تو را تکذیب کنند، قطعاً پیش از آنان قوم نوح و عاد و ثمود [نیز] به تکذیب پرداختند. و [نیز] قوم ابراهیم و قوم لوط. و [همچنین] اهل مَدْیَن. و موسی تکذیب شد، پس کافران را مهلت دادم، سپس [گریبان] آنها را گرفتم. [بنگر،] عذاب من چگونه بود؟ و چه بسیار شهرها را - که ستمکار بودند - هلاکشان کردیم و [اینک] آن [شهرها] سقفهایش فرو ریخته است، و [چه بسیار] چاههای متروک و کوشکهای افراشته را. آیا در زمین گردش نکرده اند، تا دلهایی داشته باشند که با آن بیندیشند یا گوشهایی که با آن بشنوند؟ در حقیقت، چشمها کور نیست لیکن دلهایی که در سینه هاست کور است. و از تو با شتاب تقاضای عذاب می کنند، با آنکه هرگز خدا وعده اش را خلاف نمی کند، و در حقیقت، یک روز [از قیامت] نزد پروردگارت مانند هزار سال است از آنچه می شمرید. و چه بسا شهری که مهلتش دادم، در حالی که ستمکار بود سپس [گریبان] آن را گرفتم، و فرجام به سوی من است. بگو: «ای مردم، من برای شما فقط هشداردهنده ای آشکارم.» پس آنان که گرویده و کارهای شایسته کرده اند، آمرزش و روزی نیکو برای ایشان خواهد بود. و کسانی که در [تخطئه] آیات ما می کوشند [و به خیال خود] عاجزکنندگان ما هستند، آنان اهل دوزخند. و پیش از تو [نیز] هیچ رسول و پیامبری را نفرستادیم جز اینکه هر گاه چیزی تلاوت می نمود، شیطان در تلاوتش القای [شبهه] می کرد. پس خدا آنچه را شیطان القا می کرد محو می گردانید، سپس خدا آیات خود را استوار می ساخت، و خدا دانای حکیم است. تا آنچه را که شیطان القا می کند، برای کسانی که در دلهایشان بیماری است و [نیز] برای سنگدلان آزمایشی گرداند، و ستمگران در ستیزه ای بس دور و درازند. و تا آنان که دانش یافته اند بدانند که این [قرآن] حق است [و] از جانب پروردگار توست. و بدان ایمان آورند و دلهایشان برای او

خـاضع گردد. و به راسـتی خداونـد کسـانی را که ایمـان آورده انـد، به سوی راهی راست راهبر است. و [لی] کسـانی که کفر ورزیـده اند، همواره از آن در تردیدند، تا بناگاه قیامت برای آنان فرا رسد، یا عذاب روزی بدفرجام به سـراغشان بیاید. در آن روز، پادشاهی از آنِ خداست: میان آنان داوری می کند، و [در نتیجه] کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند در باغهای پرناز و نعمت خواهند بود. و کسانی که کفر ورزیده و نشانه های ما را دروغ پنداشته اند، برای آنان عذابی خفّت آور خواهـد بود. و آنـان که در راه خـدا مهـاجرت کرده، و آن گـاه کشـته شـده یا مرده انـد، قطعاً خداونـد به آنان رزقی نیکو می بخشـد. و راستی این خـداست که بهترین روزی دهندگان است. آنان را به جایگاهی که آن را می پسـندند درخواهد آورد، و شـک نیست که خداونـد دانـایی بردبـار است. آری چنین است، و هر کس نظیر آنچه بر او عقوبت رفته است دست به عقوبت زنـد، سپس مورد سـتم قرار گیرد، قطعاً خدا او را یاری خواهد کرد، چرا که خدا بخشایشگر و آمرزنده است. این بدان سـبب است که خـدا شب را در روز درمی آورد و روز را [نیز] در شب درمی آورد، و خداست که شـنوای بیناست. [آری،] این بدان سبب است که خـدا خود حق است و آنچه به جـای او می خواننـد آن باطـل است، و این خـداست که والاـ و بزرگ است. آیا ندیده ای که خدا از آسمان، آبی فرو فرستاد و زمین سرسبز گردید؟ آری، خداست که دقیق و آگاه است. آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آنِ اوست، و در حقیقت، این خـداست که خود بی نیـازِ سـتوده [صـفات] است. آیا ندیـده ای که خـدا آنچه را در زمین است به نفع شـما رام گردانیـد، و کشتیهـا در دریـا به فرمان او رواننـد، و آسـمان را نگاه می دارد تا [مبادا] بر زمین فرو افتد، مگر به اذن خودش [باشد]. در حقیقت، خداوند نسبت به مردم سـخت رئوف و مهربان است. و اوست که شـما را زنـدگی بخشـید، سپس شـما را می میرانـد، و باز زنـدگی [نو] می دهد. حقا که انسان سـخت ناسپاس است. برای هر امتی مناسـکی قرار دادیم که آنها بـدان عمل می کننـد، پس نباید در این امر با تو به ستیزه برخیزند، به راه پروردگارت دعوت کن، زیرا تو بر راهی راست قرار داری. و اگر بـا تو مجـادله کردنـد، بگو: «خـدا به آنچه می کنیـد داناتر است.» خـدا روز قیامت در مورد آنچه با یکـدیگر در آن اختلاف می کردید، داوری خواهد کرد. آیا ندانسـته ای که خداوند آنچه را در آسـمان و زمین است می داند؟ اینها [همه] در کتابی [مندرج] است. قطعاً این بر خدا آسان است.

ص: ۳۶

و به جـای خـدا چیزی را می پرسـتند که بر [تأییـد] آن حجّتی نـازل نکرده و بـدان دانشـی ندارنـد، و برای سـتمکاران یـاوری نخواهـد بود. و چون آیات روشن ما بر آنان خوانده می شود، در چهره کسانی که کفر ورزیده اند [اثر] انکار را تشـخیص می دهی: چیزی نمانـده که بر کسانی که آیات ما را بر ایشان تلاوت می کنند حمله ور شوند. بگو: «آیا شـما را به بدتر از این خبر دهم؟ [همان] آتش است که خـدا آن را به کسانی که کفر ورزیـده انـد وعده داده، و چه بد سـرانجامی است.» ای مردم، مَثَلی زده شد. پس بدان گوش فرا دهید: کسانی را که جز خدا می خوانید هرگز [حتی] مگسی نمی آفرینند، هر چند برای [آفریدن] آن اجتماع کننـد، و اگر آن مگس چیزی از آنان بربایـد نمی تواننـد آن را بازپس گیرنـد. طالب و مطلوب هر دو ناتوانند. قدر خدا را چنان که در خور اوست نشناختند. در حقیقت، خداست که نیرومند شکست ناپذیر است.}

- « فَذَرْهُمْ فی غَمْرَتِهِمْ حَتَّی حینٍ *أَ یَحْسَبُونَ أَنَّما نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مالٍ وَ بَنینَ *نُسارِعُ لَهُمْ فِی الْخَیْراتِ بَلْ لا یَشْعُرُونَ *إِنَّ الَّذینَ هُمْ مِنْ خَشْیَهِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ *وَ الَّذینَ هُمْ بِآیاتِ رَبِّهِمْ یُؤْمِنُونَ *وَ الَّذینَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لا یُشْرِکُونَ *وَ الَّذینَ یُؤْتُونَ ما آتَوْا وَ قُلُوبُهُمْ وَجِلَهٌ أَنَّهُمْ إِلی رَبِّهِمْ راجِعُونَ *أُولئِکَ یُسارِعُونَ فِی الْخَیْراتِ وَ هُمْ لَها سابِقُونَ *وَ لا نُکَلِّفُ نَفْساً إِلَّا وُسْعَها وَ لَدَیْنا کِتابٌ یَنْطِقُ

بِالْحَقِّ وَ هُمْ لا يُظْلَمُونَ *بَلْ قُلُوبُهُمْ فى غَمْرَةٍ مِنْ هذا وَ لَهُمْ أَعْمالٌ مِنْ دُونِ ذلِكَ هُمْ لَها عامِلُونَ *حَتَّى إِذا أَخَذْنا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذابِ إِذا هُمْ يَجْأَرُونَ *لا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِنَّا لا تُنْصَرُونَ *قَدْ كانَتْ آياتى تُتْلى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلى أَعْقابِكُمْ تَنْكِصُونَ *مُسْتَكْبِرينَ بِهِ سامِراً تَهْجُرُونَ *أَ فَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أَمْ جاءَهُمْ ما لَمْ يَأْتِ آباءَهُمُ الْأَوَّلينَ *أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ *أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جاءَهُمْ بِالْحَقِّ وَ أَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كارِهُونَ *وَ لَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْواءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ وَ مَنْ فيهِنَّ بَلْ أَتَيْناهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ *أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجاً فَخَراجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَ هُوَ خَيْرُ الرَّازِقينَ *وَ إِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلى صِراطٍ مُسْتَقيمٍ *وَ إِنَّ الَّذينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّراطِ لَناكِبُونَ *وَ لَوْ رَحِمْناهُمْ وَ كَشَفْنا ما بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فى طُغْيانِهِمْ يَعْمَهُونَ *وَ لَقَدْ أَخَذْناهُمْ بِالْعَذابِ فَمَا اسْتَكانُوا لِرَبِّهِمْ وَ ما يَتَضَرَّعُونَ *حَتَّى إِذا فَتَحْنا عَلَيْهِمْ باباً ذا عَذابٍ شَديدٍ إِذا هُمْ فيهِ مُبْلِسُونَ *وَ هُوَ الَّذى أَنْشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصارَ وَ الْأَفْئِدَةَ قَليلاً ما تَشْكُرُونَ *وَ هُوَ الَّذى ذَرَأَكُمْ فِى الْأَرْضِ وَ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ *وَ هُوَ الَّذى يُحْيى وَ يُميتُ وَ لَهُ اخْتِلافُ اللَّيْلِ وَ النَّهارِ أَ فَلا تَعْقِلُونَ *بَلْ قالُوا مِثْلَ ما قالَ الْأَوَّلُونَ *قالُوا أَ إِذا مِتْنا وَ كُنَّا تُراباً وَ عِظاماً أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ *لَقَدْ وُعِدْنا نَحْنُ وَ آباؤُنا هذا مِنْ قَبْلُ إِنْ هذا إِلاَّ أَساطيرُ الْأَوَّلينَ *قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَ مَنْ فيها إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ *سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَ فَلا تَذَكَّرُونَ *قُلْ مَنْ رَبُّ السَّماواتِ السَّبْعِ وَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظيمِ *سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَ فَلا تَتَّقُونَ *قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْ‏ءٍ وَ هُوَ يُجيرُ وَ لا يُجارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ *سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ *بَلْ أَتَيْناهُمْ بِالْحَقِّ وَ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ *مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَ ما كانَ مَعَهُ مِنْ إِلهٍ إِذاً لَذَهَبَ كُلُّ إِلهٍ بِما خَلَقَ وَ لَعَلا بَعْضُهُمْ عَلى بَعْضٍ سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ *عالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهادَةِ فَتَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ *قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيَنِّى ما يُوعَدُونَ *رَبِّ فَلا تَجْعَلْنى فِى الْقَوْمِ الظَّالِمينَ *وَ إِنَّا عَلى أَنْ نُرِيَكَ ما نَعِدُهُمْ لَقادِرُونَ *ادْفَعْ بِالَّتى هِىَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةَ نَحْنُ أَعْلَمُ بِما يَصِفُونَ *وَ قُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزاتِ الشَّياطينِ *وَ أَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ *حَتَّى إِذا جاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قالَ رَبِّ ارْجِعُونِ *لَعَلِّى أَعْمَلُ صالِحاً فيما تَرَكْتُ كَلاَّ إِنَّها كَلِمَةٌ هُوَ قائِلُها وَ مِنْ وَرائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلى يَوْمِ يُبْعَثُونَ *فَإِذا نُفِخَ فِى الصُّورِ فَلا أَنْسابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَ لا يَتَساءَلُونَ *فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوازينُهُ فَأُولئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ *وَ مَنْ خَفَّتْ مَوازينُهُ فَأُولئِكَ الَّذينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فى جَهَنَّمَ خالِدُونَ *تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ وَ هُمْ فيها كالِحُونَ *أَ لَمْ تَكُنْ آياتى تُتْلى عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِها تُكَذِّبُونَ *قالُوا رَبَّنا غَلَبَتْ عَلَيْنا شِقْوَتُنا وَ كُنَّا قَوْماً ضالِّينَ *رَبَّنا أَخْرِجْنا مِنْها فَإِنْ عُدْنا فَإِنَّا ظالِمُونَ *قالَ اخْسَؤُا فيها وَ لا تُكَلِّمُونِ *إِنَّهُ كانَ فَريقٌ مِنْ عِبادى يَقُولُونَ رَبَّنا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنا وَ ارْحَمْنا وَ أَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمينَ *فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّى أَنْسَوْكُمْ ذِكْرى وَ كُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ *إِنِّى جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِما صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفائِزُونَ *قالَ كَمْ لَبِثْتُمْ فِى الْأَرْضِ عَدَدَ سِنينَ *قالُوا لَبِثْنا يَوْماً أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسْئَلِ الْعادِّينَ *قالَ إِنْ لَبِثْتُمْ إِلاَّ قَليلاً لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ *أَ فَحَسِبْتُمْ أَنَّما خَلَقْناكُمْ عَبَثاً وَ أَنَّكُمْ إِلَيْنا لا تُرْجَعُونَ *فَتَعالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَريمِ *وَ مَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ لا بُرْهانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّما حِسابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لا يُفْلِحُ الْكافِرُونَ.» -. مومنون / ۵۴ - ۱۱۷ -

{پس آنها را در ورطه گمراهی شان تا چندی واگذار. آیا می پندارند که آنچه از مال و پسران که بدیشان مدد می دهیم، [از آن روی است که] می خواهیم به سودشان در خیرات شتاب ورزیم؟ [نه،] بلکه نمی فهمند. در حقیقت، کسانی که از بیم پروردگارشان هراسانند، و کسانی که به نشانه های پروردگارشان ایمان می آورند، و آنان که به پروردگارشان شرک نمی آورند، و کسانی که آنچه را دادند [در راه خدا] می دهند، در حالی که دلهایشان ترسان است [و می دانند] که به سوی پروردگارشان بازخواهند گشت، آنانند که در کارهای نیک شتاب می ورزند و آنانند که در انجام آنها سبقت می جویند. و هیچ کس را جز به قدر توانش تکلیف نمی کنیم، و نزد ما کتابی است که به حق سخن می گوید و آنان مورد ستم قرار نخواهند گرفت. [نه،] بلکه دلهای آنان از این [حقیقت] در غفلت است، و آنان غیر از این [گناهان] کردارهایی [دیگر] دارند

که به انجام آن مبادرت می ورزند. تا وقتی خوشگذرانان آنها را به عذاب گرفتار ساختیم، بناگاه به زاری درمی آیند. امروز زاری مکنید که قطعاً شما از جانب ما یاری نخواهید شد. در حقیقت، آیات من بر شما خوانده می شد و شما بودید که همواره به قهقرا می رفتید. در حالی که از [پذیرفتن] آن تکبر می ورزیدید و شب هنگام [در محافل خود] بدگویی می کردید. آیا در [عظمت] این سخن نیندیشیده اند، یا چیزی برای آنان آمده که برای پدران پیشین آنها نیامده است؟ یا پیامبر خود را [درست] نشناخته و [لذا] به انکار او پرداخته اند؟ یا می گویند او جنونی دارد؟ [نه،] بلکه [او] حق را برای ایشان آورده و [لی] بیشترشان حقیقت را خوش ندارند. و اگر حق از هوسهای آنها پیروی می کرد، قطعاً آسمانها و زمین و هر که در آنهاست تباه می شد. [نه!] بلکه یادنامه شان را به آنان داده ایم، ولی آنها از [پیروی] یادنامه خود روی گردانند. یا از ایشان مزدی مطالبه می کنی؟ و مزد پروردگارت بهتر است، و اوست که بهترین روزی دهندگان است. و در حقیقت، این تویی که جداً آنها را به راه راست می خوانی. و به راستی کسانی که به آخرت ایمان ندارند، از راه [درست] سخت منحرفند. و اگر ایشان را ببخشاییم، و آنچه از صدمه بر آنان [وارد آمده] است برطرف کنیم، در طغیان خود کوردلانه اصرار می ورزند. و به راستی ایشان را به عذاب گرفتار کردیم و [لی] نسبت به پروردگارشان فروتنی نکردند و به زاری درنیامدند. تا وقتی که دری از عذاب دردناک بر آنان گشودیم، بناگاه ایشان در آن [حال] نومید شدند. و اوست آن کس که برای شما گوش و چشم و دل پدید آورد. چه اندک سپاس گزارید. و اوست آن کس که شما را در زمین پدید آورد، و به سوی اوست که گردآورده خواهید شد. و اوست آن کس که زنده می کند و می میراند، و اختلاف شب و روز از اوست. مگر نمی اندیشید؟ [نه،] بلکه آنان [نیز] مثل آنچه پیشینیان گفته بودند، گفتند. گفتند: «آیا چون بمیریم و خاک و استخوان شویم، آیا واقعاً باز ما زنده خواهیم شد؟ درست همین را قبلًا به ما و پدرانمان وعده دادند.

این جز افسانه های پیشینیان [چیزی] نیست.» بگو: «اگر می دانید [بگویید] زمین و هر که در آن است به چه کسی تعلق دارد؟» خواهند گفت: «به خدا.» بگو: «پس آیا عبرت نمی گیرید؟» بگو: «پروردگار آسمانهای هفتگانه و پروردگار عرش بزرگ کیست؟» خواهند گفت: «خدا.» بگو: «آیا پرهیزگاری نمی کنید؟» بگو: «فرمانروایی هر چیزی به دست کیست؟ و اگر می دانید [کیست آنکه] او پناه می دهد و در پناه کسی نمی رود؟» خواهند گفت: «خدا.» بگو: «پس چگونه دستخوش افسون شده اید؟» [نه!] بلکه حقیقت را برایشان آوردیم، و قطعاً آنان دروغگویند. خدا فرزندی اختیار نکرده و با او معبودی [دیگر] نیست، و اگر جز این بود، قطعاً هر خدایی آنچه را آفریده [بود] با خود می برد، و حتماً بعضی از آنان بر بعضی دیگر تفوّق می جستند. منزه است خدا از آنچه وصف می کنند. دانای نهان و آشکار، و برتر است از آنچه [با او] شریک می گردانند. بگو: «پروردگارا، اگر آنچه را که [از عذاب] به آنان وعده داده شده است به من نشان دهی، پروردگارا، پس مرا در میان قوم ستمکار قرار مده.» و به راستی که ما تواناییم که آنچه را به آنان وعده داده ایم بر تو بنمایانیم. بدی را به شیوه ای نیکو دفع کن. ما به آنچه وصف می کنند داناتریم. و بگو: «پروردگارا، از وسوسه های شیطانها به تو پناه می برم. و پروردگارا، از اینکه [آنها] به پیش من حاضر شوند به تو پناه می برم.» تا آن گاه که مرگ یکی از ایشان فرا رسد، می گوید: «پروردگارا، مرا بازگردانید، شاید من در آنچه وانهاده ام کار نیکی انجام دهم. نه چنین است، این سخنی است که او گوینده آن است و پشاپیش آنان برزخی است تا روزی که برانگیخته خواهند شد. پس آن گاه که در صور دمیده شود، [دیگر] آن روز میانشان نسبت خویشاوندی

وجود نـدارد، و از [حـال] یکـدیگر نمی پرسـند. پس کسـانی که کفه میزان [اعمال] آنان سـنگین باشـد، ایشان رسـتگارانند. و کسانی که کَفِّه میزان [اعمال] شان سبک باشـد، آنان به خویشـتن زیان زده [و] همیشه در جهنم می مانند. آتش چهره آنها را می سوزانـد، و آنـان در آنجـا ترش روینـد. آیـا آیات من بر شـما خوانـده نمی شـد و [همواره] آن را مورد تکـذیب قرار نمی دادیـد؟ می گوینـد: «پروردگارا، شـقاوت ما بر ما چیره شـد و ما مردمی گمراه بودیم.» پروردگارا، ما را از اینجا بیرون بر، پس اگر بـازهم [به بـدی] برگشـتیم، در آن صـورت سـتمگر خـواهیم بود. می فرمایـد: « [برویـد] در آن گم شویـد و بـا من سـخن مگوییـد.» در حقیقت، دسته ای از بندگان من بودند که می گفتند: «پروردگارا، ایمان آوردیم. بر ما ببخشای و به ما رحم کن [که] تو بهترین مهربانانی.» و شـما آنان [مؤمنان] را به ریشـخند گرفتید، تا [با این کار] یاد مرا از خاطرتان بردند و شـما بر آنان می خندیدیـد. من [هم] امروز به [پاس] آنکه صبر کردنـد، بـدانان پاداش دادم. آری، ایشانند که رسـتگارانند. می فرماید: «چه مـدت به عـدد سالها در زمین مانـدیـد؟» می گوینـد: «یک روز یا پاره ای از یک روز ماندیم. از شـمارگران [خود] بپرس.» می فرماید: «جز اندکی درنگ نکردید، کاش شـما می دانستید.» آیا پنداشتید که شـما را بیهوده آفریده ایم و اینکه شما به سوی ما بازگردانیـده نمی شویـد؟ پس والاـست خـدا، فرمانروای بر حق، خـدایی جز او نیست. [اوست] پروردگار عرش گرانمایه. و هر کس بـا خـدا معبود دیگری بخوانـد، که برای آن برهانی نخواهـد داشت، حسابش فقط با پروردگارش می باشـد، در حقیقت، کافران رستگار نمی شوند.}

- «لَقَدْ أَنْزَلْنا آیاتٍ مُبَیِّناتٍ وَ اللَّهُ یَهْدی مَنْ یَشاءُ إِلی صِـراطٍ مُسْتَقیم *وَ یَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالرَّسُولِ وَ أَطَعْنا ثُمَّ یَتَوَلَّی فَریقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْـدِ ذلِـکَ وَ مـا أُولئِکَ بِالْمُؤْمِنینَ *وَ إِذا دُعُوا إِلَی اللَّهِ وَ رَسُولِهِ لِیَحْکُمَ بَیْنَهُمْ إِذا فَریقٌ مِنْهُمْ مُعْرِضُونَ *وَ إِنْ یَکُنْ لَهُمُ الْحَقُّ یَـأْتُوا إِلَیْهِ مُـذْعِنینَ *أَ فی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمِ ارْتـابُوا أَمْ یَخـافُونَ أَنْ یَحیفَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ وَ رَسُولُهُ بَـلْ أُولئِکَ هُمُ الظَّالِمُونَ *إِنَّما کانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنینَ إِذا دُعُوا إِلَی اللَّهِ وَ رَسُولِهِ لِیَحْکُمَ بَیْنَهُمْ أَنْ یَقُولُوا سَـمِعْنا وَ أَطَعْنـا وَ أُولئِکَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ *وَ مَنْ یُطِعِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ یَخْشَ اللَّهَ وَ یَتَّقْهِ فَأُولئِـکَ هُمُ الْفائِزُونَ *وَ أَقْسَـمُوا بِاللَّهِ جَهْـدَ أَیْمانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَیَخْرُجُنَّ قُلْ لا تُقْسِـمُوا طاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَبیرٌ بِمـا تَعْمَلُونَ *قُلْ أَطیعُوا اللَّهَ وَ أَطیعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّما عَلَیْهِ ما حُمِّلَ وَ عَلَیْکُمْ ما حُمِّلْتُمْ وَ إِنْ تُطیعُوهُ تَهْتَـدُوا وَ ما عَلَی الرَّسُولِ إِلاَّ الْبَلاغُ الْمُبینُ *وَعَدَ اللَّهُ الَّذینَ آمَنُوا مِنْکُمْ وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَیَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِی الْأَرْضِ کَما اسْتَخْلَفَ الَّذینَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ لَیُمَکِّنَنَّ لَهُمْ دینَهُمُ الَّذِی ارْتَضـی لَهُمْ وَ لَیُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْناً یَعْبُدُونَنی لا یُشْرِکُونَ بی شَیْئاً وَ مَنْ کَفَرَ بَعْدَ ذلِکَ فَأُولئِکَ هُمُ الْفاسِـقُونَ *وَ أَقیمُوا الصَّلاـةَ وَ آتُوا الزَّکـاةَ وَ أَطیعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّکُمْ تُرْحَمُونَ *لاـ تَحْسَـبَنَّ الَّذینَ کَفَرُوا مُعْجِزینَ فِی الْأَرْضِ وَ مَأْواهُمُ النَّارُ وَ لَبِئْسَ الْمَصیرُ.» - . نور / ۴۶ - ۵۷ -

{قطعاً آیاتی روشـنگر فرود آورده ایم، و خـدا هر که را بخواهـد به راه راست هـدایت می کنـد. و می گویند: «به خدا و پیامبر [او] گرویدیم و اطاعت کردیم.» آن گاه دسـته ای از ایشان پس از این [اقرار] روی برمی گردانند، و آنان مؤمن نیستند. و چون به سوی خـدا و پیامبر او خوانـده شونـد، تا میان آنان داوری کند، بناگاه دسته ای از آنها روی برمی تابند. و اگر حق به جانب ایشان باشـد، به حال اطاعت به سوی او می آینـد. آیا در دلهایشان بیماری است، یا شک دارند، یا از آن می ترسـند که خدا و فرسـتاده اش بر آنان ستم ورزند؟ [نه،] بلکه خودشان ستمکارند. گفتار مؤمنان - وقتی به سوی خدا و پیامبرش خوانده شوند تا میانشان داوری کند - تنها این است که می گویند: «شنیدیم و اطاعت کردیم.» اینانند که رستگارند. و کسی که خدا و فرستاده او را فرمان بَرَد، و از خـدا بترسـد و از او پروا کنـد آنانـنـد که خود کامیابنـد. و با سوگـنـدهای سـخت خود به خـدا سوگـنـد یاد

کردند که اگر به آنان فرمان دهی، بی شک [برای جهاد] بیرون خواهند آمد. بگو: «سوگند مخورید. اطاعتی پسندیده [بهتر است] که خدا به آنچه می کنید داناست.» بگو: «خدا و پیامبر را اطاعت کنید.

پس اگر پشت نمودید، [بدانید که] بر عهده اوست آنچه تکلیف شده و بر عهده شماست آنچه موظّف هستید. و اگر اطاعتش کنید راه خواهید یافت، و بر فرستاده [خدا] جز ابلاغ آشکار [مأموریتی] نیست. خدا به کسانی از شما که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، وعده داده است که حتماً آنان را در این سرزمین جانشین [خود] قرار دهد همان گونه که کسانی را که پیش از آنان بودند جانشین [خود] قرار داد، و آن دینی را که برایشان پسندیده است به سودشان مستقر کند، و بیمشان را به ایمنی مبدل گرداند، [تا] مرا عبادت کنند و چیزی را با من شریک نگردانند، و هر کس پس از آن به کفر گراید، آنانند که نافرمانند. و نماز را برپا کنید و زکات را بدهید و پیامبر [خدا] را فرمان برید تا مورد رحمت قرار گیرید. و مپندار کسانی که کفر ورزیدند [ما را] در زمین درمانده می کنند جایگاهشان در آتش است و چه بد بازگشتگاهی است.}

ص: ۳۸

- «تَبارَکَ الَّذی نَزَّلَ الْفُرْقانَ عَلی عَبْدِهِ لِیَکُونَ لِلْعالَمینَ نَذیراً *الَّذی لَهُ مُلْکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لَمْ یَتَّخِذْ وَلَداً وَ لَمْ یَکُنْ لَهُ شَریکٌ فِی الْمُلْکِ وَ خَلَقَ کُلَّ شَیْ ءٍ فَقَدَّرَهُ تَقْدیراً *وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَهً لا یَخْلُقُونَ شَیْئاً وَ هُمْ یُخْلَقُونَ وَ لا یَمْلِکُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَ لا نَفْعاً وَ لا یَمْلِکُونَ مَوْتاً وَ لا حَیاهً وَ لا نُشُوراً *وَ قالَ الَّذینَ کَفَرُوا إِنْ هذا إِلَّا إِفْکٌ افْتَراهُ وَ أَعانَهُ عَلَیْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جاؤُ ظُلْماً وَ زُوراً *وَ قالُوا أَساطیرُ الْأَوَّلینَ اکْتَتَبَها فَهِیَ تُمْلی عَلَیْهِ بُکْرَهً وَ أَصیلاً *قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذی یَعْلَمُ السِّرَّ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ کانَ غَفُوراً رَحیماً *وَ قالُوا ما لِهذَا الرَّسُولِ یَأْکُلُ الطَّعامَ وَ یَمْشی فِی الْأَسْواقِ لَوْ لا أُنْزِلَ إِلَیْهِ مَلَکٌ فَیَکُونَ مَعَهُ نَذیراً *أَوْ یُلْقی إِلَیْهِ کَنْزٌ أَوْ تَکُونُ لَهُ جَنَّهٌ یَأْکُلُ مِنْها وَ قالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلاً مَسْحُوراً *انْظُرْ کَیْفَ ضَرَبُوا لَکَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا فَلا یَسْتَطیعُونَ سَبیلاً *تَبارَکَ الَّذی إِنْ شاءَ جَعَلَ لَکَ خَیْراً مِنْ ذلِکَ جَنَّاتٍ تَجْری مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ یَجْعَلْ لَکَ قُصُوراً *بَلْ کَذَّبُوا بِالسَّاعَهِ وَ أَعْتَدْنا لِمَنْ کَذَّبَ بِالسَّاعَهِ سَعیراً *إِذا رَأَتْهُمْ مِنْ مَکانٍ بَعیدٍ سَمِعُوا لَها تَغَیُّظاً وَ زَفیراً *وَ إِذا أُلْقُوا مِنْها مَکاناً ضَیِّقاً مُقَرَّنینَ دَعَوْا هُنالِکَ ثُبُوراً *لا تَدْعُوا الْیَوْمَ ثُبُوراً واحِداً وَ ادْعُوا ثُبُوراً کَثیراً *قُلْ أَ ذلِکَ خَیْرٌ أَمْ جَنَّهُ الْخُلْدِ الَّتی وُعِدَ الْمُتَّقُونَ کانَتْ لَهُمْ جَزاءً وَ مَصیراً *لَهُمْ فیها ما یَشاؤُنَ خالِدینَ کانَ عَلی رَبِّکَ وَعْداً مَسْؤُلاً *وَ یَوْمَ یَحْشُرُهُمْ وَ ما یَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَیَقُولُ أَ أَنْتُمْ أَضْلَلْتُمْ عِبادی هؤُلاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبیلَ *قالُوا سُبْحانَکَ ما کانَ یَنْبَغی لَنا أَنْ نَتَّخِذَ مِنْ دُونِکَ مِنْ أَوْلِیاءَ وَ لکِنْ مَتَّعْتَهُمْ وَ آباءَهُمْ حَتَّی نَسُوا الذِّکْرَ وَ کانُوا قَوْماً بُوراً *فَقَدْ کَذَّبُوکُمْ بِما تَقُولُونَ فَما تَسْتَطیعُونَ صَرْفاً وَ لا نَصْراً وَ مَنْ یَظْلِمْ مِنْکُمْ نُذِقْهُ عَذاباً کَبیراً *وَ ما أَرْسَلْنا قَبْلَکَ مِنَ الْمُرْسَلینَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَیَأْکُلُونَ الطَّعامَ وَ یَمْشُونَ فِی الْأَسْواقِ وَ جَعَلْنا بَعْضَکُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَهً أَ تَصْبِرُونَ وَ کانَ رَبُّکَ بَصیراً *وَ قالَ الَّذینَ لا یَرْجُونَ لِقاءَنا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْنَا الْمَلائِکَهُ أَوْ نَری رَبَّنا لَقَدِ اسْتَکْبَرُوا فی أَنْفُسِهِمْ وَ عَتَوْا عُتُوًّا کَبیراً *یَوْمَ یَرَوْنَ الْمَلائِکَهَ لا بُشْری یَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمینَ وَ یَقُولُونَ حِجْراً مَحْجُوراً *وَ قَدِمْنا إِلی ما عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْناهُ هَباءً مَنْثُوراً *أَصْحابُ الْجَنَّهِ یَوْمَئِذٍ خَیْرٌ مُسْتَقَرًّا وَ أَحْسَنُ مَقیلاً *وَ یَوْمَ تَشَقَّقُ السَّماءُ بِالْغَمامِ وَ نُزِّلَ الْمَلائِکَهُ تَنْزیلاً *الْمُلْکُ یَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمنِ وَ کانَ یَوْماً عَلَی الْکافِرینَ عَسیراً *وَ یَوْمَ یَعَضُّ الظَّالِمُ عَلی یَدَیْهِ یَقُولُ یا لَیْتَنِی اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبیلاً *یا وَیْلَتی لَیْتَنی لَمْ أَتَّخِذْ فُلاناً خَلیلاً *لَقَدْ أَضَلَّنی عَنِ الذِّکْرِ بَعْدَ إِذْ جاءَنی وَ کانَ الشَّیْطانُ لِلْإِنْسانِ خَذُولاً *وَ قالَ الرَّسُولُ یا رَبِّ إِنَّ قَوْمِی اتَّخَذُوا هذَا الْقُرْآنَ مَهْجُوراً *وَ کَذلِکَ جَعَلْنا لِکُلِّ نَبِیٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمینَ وَ کَفی بِرَبِّکَ هادِیاً وَ نَصیراً *وَ قالَ الَّذینَ کَفَرُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَیْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَهً واحِدَهً کَذلِکَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَکَ وَ رَتَّلْناهُ تَرْتیلاً *وَ لا یَأْتُونَکَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْناکَ بِالْحَقِّ وَ أَحْسَنَ تَفْسیراً

*الَّذينَ يُحْشَرُونَ عَلى وُجُوهِهِمْ إِلى جَهَنَّمَ أُوْلئِکَ شَرٌّ مَکاناً وَ أَضَلُّ سَبيلاً *وَ لَقَدْ آتَيْنا مُوسَى الْکِتابَ وَ جَعَلْنا مَعَهُ أَخاهُ هارُونَ وَزيراً *فَقُلْنَا اذْهَبا إِلَى الْقَوْمِ الَّذينَ کَذَّبُوا بِآياتِنا فَدَمَّرْناهُمْ تَدْميراً *وَ قَوْمَ نُوحٍ لَمَّا کَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْناهُمْ وَ جَعَلْناهُمْ لِلنَّاسِ آيَةً وَ أَعْتَدْنا لِلظَّالِمينَ عَذاباً أَليماً *وَ عاداً وَ ثَمُودَ وَ أَصْحابَ الرَّسِّ وَ قُرُوناً بَيْنَ ذلِکَ کَثيراً *وَ کُلاًّ ضَرَبْنا لَهُ الْأَمْثالَ وَ کُلاًّ تَبَّرْنا تَتْبيراً *وَ لَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتی أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ أَ فَلَمْ يَکُونُوا يَرَوْنَها بَلْ کانُوا لا يَرْجُونَ نُشُوراً *وَ إِذا رَأَوْکَ إِنْ يَتَّخِذُونَکَ إِلاَّ هُزُواً أَ هذَا الَّذی بَعَثَ اللَّهُ رَسُولاً *إِنْ کادَ لَيُضِلُّنا عَنْ آلِهَتِنا لَوْ لا أَنْ صَبَرْنا عَلَيْها وَ سَوْفَ يَعْلَمُونَ حينَ يَرَوْنَ الْعَذابَ مَنْ أَضَلُّ سَبيلاً *أَ رَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ أَ فَأَنْتَ تَکُونُ عَلَيْهِ وَکيلاً *أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَکْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلاَّ کَالْأَنْعامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبيلاً *أَ لَمْ تَرَ إِلى رَبِّکَ کَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَ لَوْ شاءَ لَجَعَلَهُ ساکِناً ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَليلاً *ثُمَّ قَبَضْناهُ إِلَيْنا قَبْضاً يَسيراً *وَ هُوَ الَّذی جَعَلَ لَکُمُ اللَّيْلَ لِباساً وَ النَّوْمَ سُباتاً وَ جَعَلَ النَّهارَ نُشُوراً *وَ هُوَ الَّذی أَرْسَلَ الرِّياحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَیْ رَحْمَتِهِ وَ أَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً طَهُوراً *لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً وَ نُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنا أَنْعاماً وَ أَناسِيَّ کَثيراً *وَ لَقَدْ صَرَّفْناهُ بَيْنَهُمْ لِيَذَّکَّرُوا فَأَبى أَکْثَرُ النَّاسِ إِلاَّ کُفُوراً *وَ لَوْ شِئْنا لَبَعَثْنا فی کُلِّ قَرْيَةٍ نَذيراً *فَلا تُطِعِ الْکافِرينَ وَ جاهِدْهُمْ بِهِ جِهاداً کَبيراً *وَ هُوَ الَّذی مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هذا عَذْبٌ فُراتٌ وَ هذا مِلْحٌ أُجاجٌ وَ جَعَلَ بَيْنَهُما بَرْزَخاً وَ حِجْراً مَحْجُوراً *وَ هُوَ الَّذی خَلَقَ مِنَ الْماءِ بَشَراً فَجَعَلَهُ نَسَباً وَ صِهْراً وَ کانَ رَبُّکَ قَديراً *وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَنْفَعُهُمْ وَ لا يَضُرُّهُمْ وَ کانَ الْکافِرُ عَلى رَبِّهِ ظَهيراً *وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلاَّ مُبَشِّراً وَ نَذيراً *قُلْ ما أَسْئَلُکُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلاَّ مَنْ شاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلى رَبِّهِ سَبيلاً *وَ تَوَکَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذی لا يَمُوتُ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَ کَفى بِهِ بِذُنُوبِ عِبادِهِ خَبيراً *الَّذی خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما فی سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوى عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمنُ فَسْئَلْ بِهِ خَبيراً *وَ إِذا قيلَ لَهُمُ اسْجُدُوا لِلرَّحْمنِ قالُوا وَ مَا الرَّحْمنُ أَ نَسْجُدُ لِما تَأْمُرُنا وَ زادَهُمْ نُفُوراً. » – . فرقان / ۱ – ۶۰ –

{بزرگ [و خجسته] است کسی که بر بنده خود، فرقان [کتاب جداسازنده حق از باطل] را نازل فرمود، تا برای جهانیان هشداردهنده ای باشد. همان کس که فرمانروایی آسمانها و زمین از آنِ اوست، و فرزندی اختیار نکرده و برای او شریکی در فرمانروایی نبوده است، و هر چیزی را آفریده و بدان گونه که درخور آن بوده اندازه گیری کرده است. و به جای او خدایانی برای خود گرفته اند که چیزی را خلق نمی کنند و خود خلق شده اند و برای خود نه زیانی را در اختیار دارند و نه سودی را، و نه مرگی را در اختیار دارند و نه حیاتی و نه رستاخیزی را. و کسانی که کفر ورزیدند، گفتند: «این [کتاب] جز دروغی که آن را بربافته [چیزی] نیست، و گروهی دیگر او را بر آن یاری کرده اند.» و قطعاً [با چنین نسبتی] ظلم و بهتانی به پیش آوردند. و گفتند: «افسانه های پیشینیان است که آنها را برای خود نوشته، و صبح و شام بر او املا می شود.» بگو: «آن را کسی نازل ساخته است که رازِ نهانها را در آسمانها و زمین می داند، و هموست که همواره آمرزنده مهربان است.» و گفتند: «این چه پیامبری است که غذا می خورد و در بازارها راه می رود؟ چرا فرشته ای به سوی او نازل نشده تا همراه وی هشداردهنده باشد؟ یا گنجی به طرف او افکنده نشده یا باغی ندارد که از [بار و بر] آن بخورد؟» و ستمکاران گفتند: «جز مردی افسون شده را دنبال نمی کنید.» بنگر چگونه برای تو مَثَلها زدند و گمراه شدند در نتیجه نمی توانند راهی بیابند. بزرگ [و خجسته] است کسی که اگر بخواهد بهتر از این را برای تو قرار می دهد: باغهایی که جویبارها از زیر [درختان] آن روان خواهد بود، و برای تو کاخها پدید می آورد. [نه!] بلکه [آنها] رستاخیز را دروغ خواندند، و برای هر کس که رستاخیز را دروغ خوانَد آتشِ سوزان آماده کرده ایم. چون [دوزخ] از فاصله ای دور، آنان را ببیند، خشم و خروشی از آن می شنوند. و چون آنان را در تنگنایی از آن به زنجیر کشیده بیندازند، آنجاست که مرگ [خود] را می خواهند. «امروز یک بار هلاکِ [خود] را مخواهید و بسیار هلاک [خود] را بخواهید.» بگو: «آیا این [عقوبت] بهتر است یا بهشت جاویدان که به پرهیزگاران وعده داده شده است

که پـاداش و سـرانجام آنـان است؟» جـاودانه هر چه بخواهنـد در آنجا دارنـد. پروردگار تو مسئول [تحقق] این وعـده است. و روزی که آنـان را بـا آنچه به جـای خـدا می پرسـتند، محشـور می کنـد، پس می فرمایـد: «آیـا شـما این بنـدگان مرا به بیراهه کشاندیـد یـا خـود گمراه شدنـد؟» می گوینـد: «منزّهی تـو، مـا را نسـزد که جز تـو دوسـتی برای خـود بگیریم، ولی تو آنـان و پدرانشان را برخوردار کردی تا [آنجا که] یاد [تو] را فراموش کردند و گروهی هلاک شده، بودند.» قطعاً [خدایانتان] در آنچه می گفتیـد، شـما را تکذیب کردند در نتیجه نه می توانید [عذاب را از خود] دفع کنید و نه [خود را] یاری نمایید و هر کس از شمـا شـرک ورزد عـذابی سـهمگین به او می چشـانیم. و پیش از تو پیـامبران [خود] را نفرسـتادیم جز اینکه آنان [نیز] غـذا می خوردند و در بازارها راه می رفتند، و برخی از شـما را برای برخی دیگر [وسیله] آزمایش قرار دادیم. آیا شکیبایی می کنید؟ و پروردگار تو همواره بیناست. و کسانی که به لقای ما امیـد ندارنـد، گفتند: «چرا فرشـتگان بر ما نازل نشدند یا پروردگارمان را نمی بینیم؟» قطعاً در مورد خود تکبر ورزیدند و سـخت سرکشی کردند. روزی که فرشتگان را ببینند، آن روز برای گناهکاران بشارتی نیست، و می گوینـد: «دور و ممنوع [از رحمت خداییـد].» و به هر گونه کاری که کرده اند می پردازیم و آن را [چون] گَردی

پراکنـده می سـازیم. آن روز، جایگاه اهل بهشت بهتر و استراحتگاهشان نیکوتر است. و روزی که آسـمان با ابری سپیـد از هم می شـکافد و فرشـتگان نزول یابنـد! آن روز، فرمـانروایی بحق، از آنِ [خـدایِ] رحمان است و روزی است که بر کافران بسـی دشوار است. و روزی است که سـتمکار دسـتهای خود را می گَزد [و] می گویـد: «ای کـاش بـا پیـامبر راهی برمی گرفتم.» «ای وای، کـاش فلانـی را دوست [خـود] نگرفته بودم. او [بود که] مرا به گمراهی کشانیـد پس از آنکه قرآن به من رسـیده بود.» و شیطان همواره فروگذارنـده انسان است. و پیامبر [خـدا] گفت: «پروردگارا، قوم من این قرآن را رها کردنـد.» و این گونه برای هر پیـامبری دشـمنی از گناهکـاران قرار دادیم، و همین بس که پروردگـارت راهبر و یـاور توست. و کسـانی که کـافر شدنـد، گفتنـد: «چرا قرآن یک جا بر او نازل نشـده است؟» این گونه [ما آن را به تدریـج نازل کردیم] تا قلبت را به وسـیله آن استوار گردانیم، و آن را به آرامی [بر تو] خوانـدیم. و برای تو مَثَلی نیاوردند، مگر آنکه [ما] حق را با نیکوترین بیان برای تو آوردیم. کسـانی که – به رو درافتـاده – به سوی جهنم رانـده می شونـد، آنـان بـدترین جـای و گم ترین راه را دارنـد. و به یقین [ما] به موسـی کتـاب [آسـمانی] عطا کردیم، و برادرش هارون را همراه او دستیار [ش] گردانیـدیم. پس گفتیم: «هر دو به سوی قومی که نشانه های ما را به دروغ گرفتند بروید.» پس [ما] آنان را به سـختی هلاک نمودیم. و قوم نوح را آن گاه که پیامبران [خدا] را تکـذیب کردنـد غرقشان ساختیم، و آنان را برای [همه] مردم عبرتی گردانیدیم و برای سـتمکاران عذابی پردرد آماده کرده ایم. و [نیز] عادیان و ثمودیان و اصحـابِ رَسّ و نسـلهایِ بسیاری میان این [جماعتها] را [هلاک کردیم]. و برای همه آنان مَثَلها زدیم و همه را زیر و زبر کردیم. و قطعاً بر شـهری که باران بلا بر آن بارانده شد گذشـته اند مگر آن را ندیده اند؟ [چرا،] ولی امیـد به زنـده شـدن ندارنـد. و چون تو را ببیننـد، جز به ریشـخندت نگیرنـد، [که:] «آیا این همان کسـی است که خـدا او را به رسالت فرسـتاده است؟ چیزی نمانده بود که ما را از خدایانمان – اگر بر آن ایسـتادگی نمی کردیم – منحرف کند. «و هنگامی که عـذاب را می بینند به زودی خواهند دانست چه کسـی گمراه تر است. آیا آن کس که هوایِ [نفس] خود را معبود خویش گرفته است دیـدی؟ آیـا [می توانی] ضـامنِ او باشـی؟ یـا گمـان داری که بیشترشان می شـنوند یا می اندیشـند؟ آنان جز مانند سـتوران نیسـتند، بلکه گمراه ترنـد. آیـا ندیـده ای که پروردگـارت چگـونه سـایه را گسـترده است؟ و اگر می خواست، آن را ساکن قرار می داد، آن گاه خورشـید را بر آن دلیل گردانیدیم. سپس آن [سایه] را اندک اندک به سوی خود بازمی گیریم. و

اوست کسی که شب را برای شما پوششی قرار داد و خواب را [مایه] آرامشی. و روز را زمان برخاستن [شما] گرداند. و اوست آن کس که بادها را نویدی پیشاپیش رحمت خویش [باران] فرستاد و از آسمان، آبی پاک فرود آوردیم، تا به وسیله آن سرزمینی پژمرده را زنده گردانیم و آن را به آنچه خلق کرده ایم - از دامها و انسانهای بسیار - بنوشانیم. و قطعاً آن [پند] را میان آنان گوناگون ساختیم تا توجه پیدا کنند، و [لی] بیشتر مردم جز ناسپاسی نخواستند.و اگر می خواستیم قطعاً در هر شهری هشداردهنده ای برمی انگیختیم. پس، از کافران اطاعت مکن، و با [الهام گرفتن از] قرآن با آنان به جهادی بزرگ بپرداز. و اوست کسی که دو دریا را موج زنان به سوی هم روان کرد: این یکی شیرین [و] گوارا و آن یکی شور [و] تلخ است و میان آن دو، مانع و حریمی استوار قرار داد. و اوست کسی که از آب، بشری آفرید و او را [دارای خویشاوندیِ] نَسَبی و دامادی قرار داد، و پروردگار تو همواره تواناست. و غیر از خدا چیزی را می پرستند که نه سودشان می دهد و نه زیانشان می رساند و کافر همواره در برابر پروردگار خود همپشت [شیطان] است. و تو را جز بشارتگر و بیم دهنده نفرستادیم. بگو: «بر این [رسالت] اجری از شما طلب نمی کنم، جز اینکه هر کس بخواهد راهی به سوی پروردگارش [در پیش] گیرد.» و بر آن زنده که نمی میرد توکل کن

ص: ۳۹

و به ستایش او تسبیح گوی و همین بس که او به گناهانِ بندگانش آگاه است. همان کسی که آسمانها و زمین، و آنچه را که میان آن دو است، در شش روز آفرید. آن گاه بر عرش استیلا یافت. رحمتگر عام [اوست]. در باره وی از خبره ای بپرس [که می داند]. و چون به آنان گفته شود: « [خدای] رحمان را سجده کنید»، می گویند: «رحمان چیست؟ آیا برای چیزی که ما را [بدان] فرمان می دهی سجده کنیم؟» و بر رمیدنشان می افزاید.}

- «طسم*تِلْکَ آیاتُ الْکِتابِ الْمُبینِ *لَعَلَّکَ باخِعٌ نَفْسَکَ أَلاَّ یَکُونُوا مُؤْمِنینَ *إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَیْهِمْ مِنَ السَّماءِ آیَهً فَظَلَّتْ أَعْناقُهُمْ لَها خاضِعینَ *وَ ما یَأْتیهِمْ مِنْ ذِکْرٍ مِنَ الرَّحْمنِ مُحْدَثٍ إِلاَّ کانُوا عَنْهُ مُعْرِضینَ *فَقَدْ کَذَّبُوا فَسَیَأْتیهِمْ أَنْبؤُا ما کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ *أَ وَ لَمْ یَرَوْا إِلَی الْأَرْضِ کَمْ أَنْبَتْنا فیها مِنْ کُلِّ زَوْجٍ کَریمٍ *إِنَّ فی ذلِکَ لَآیَهً وَ ما کانَ أَکْثَرُهُمْ مُؤْمِنینَ.» - . شعراء / ۱ - ۸ -

{طا، سین، میم. این است آیه های کتاب روشنگر. شاید تو از اینکه [مشرکان] ایمان نمی آورند، جان خود را تباه سازی. اگر بخواهیم، معجزه ای از آسمان بر آنان فرود می آوریم، تا در برابر آن، گردنهایشان خاضع گردد. و هیچ تذکّر جدیدی از سوی [خدای] رحمان برایشان نیامد جز اینکه همواره از آن روی برمی تافتند. [آنان] در حقیقت به تکذیب پرداختند، و به زودی خبر آنچه که بدان ریشخند می کردند، بدیشان خواهد رسید. مگر در زمین ننگریسته اند که چه قدر در آن از هر گونه جفتهای زیبا رویانیده ایم؟ قطعاً در این [هنرنمایی] عبرتی است و [لی] بیشترشان ایمان آورنده نیستند.}

- «وَ إِنَّهُ لَتَنْزیلُ رَبِّ الْعالَمینَ *نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمینُ *عَلی قَلْبِکَ لِتَکُونَ مِنَ الْمُنْذِرینَ *بِلِسانٍ عَرَبِیٍّ مُبینٍ *وَ إِنَّهُ لَفی زُبُرِ الْأَوَّلینَ *أَ وَ لَمْ یَکُنْ لَهُمْ آیَهً أَنْ یَعْلَمَهُ عُلَماءُ بَنی إِسْرائیلَ *وَ لَوْ نَزَّلْناهُ عَلی بَعْضِ الْأَعْجَمینَ *فَقَرَأَهُ عَلَیْهِمْ ما کانُوا بِهِ مُؤْمِنینَ *کَذلِکَ سَلَکْناهُ فی قُلُوبِ الْمُجْرِمینَ *لا یُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّی یَرَوُا الْعَذابَ الْأَلیمَ *فَیَأْتِیَهُمْ بَغْتَهً وَ هُمْ لا یَشْعُرُونَ *فَیَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ *أَ فَبِعَذابِنا یَسْتَعْجِلُونَ *أَ فَرَأَیْتَ إِنْ مَتَّعْناهُمْ سِنینَ *ثُمَّ جاءَهُمْ ما کانُوا یُوعَدُونَ *ما أَغْنی عَنْهُمْ ما کانُوا یُمَتَّعُونَ *وَ ما أَهْلَکْنا مِنْ قَرْیَهٍ إِلاَّ لَها مُنْذِرُونَ *ذِکْری وَ ما کُنَّا ظالِمینَ *وَ ما تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّیاطینُ *وَ ما یَنْبَغی لَهُمْ وَ ما یَسْتَطیعُونَ *إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ

لَمَعْزُولُونَ *فَلا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ *وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ *وَ اخْفِضْ جَناحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ *فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ *وَ تَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ *الَّذِي يَراكَ حِينَ تَقُومُ *وَ تَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ *إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ

الْعَلِيمُ *هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّياطِينُ *تَنَزَّلُ عَلى كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ *يُلْقُونَ السَّمْعَ وَ أَكْثَرُهُمْ كاذِبُونَ.» - . شعراء / ۱۹۲ - ۲۲۳ -

{و راستی که این [قرآن] وحی پروردگار جهانیان است. «روح الامین» آن را بر دلت نازل کرد، تا از [جمله] هشداردهندگان باشی به زبان عربی روشن، و [وصفِ] آن در کتابهای پیشینیان آمده است. آیا برای آنان، این خود دلیلی روشن نیست که علمای بنی اسرائیل از آن اطّلاع دارند؟ و اگر آن را بر برخی از غیر عرب زبانان نازل می کردیم، و [پیامبر] آن را بر ایشان می خواند به آن ایمان نمی آوردند. این گونه در دلهای گناهکاران، [انکار را] راه می دهیم: که به آن نگروند تا عذاب پردرد را ببینند، که به طور ناگهانی - در حالی که بی خبرند - بدیشان برسد. و بگویند: «آیا مهلت خواهیم یافت؟» پس آیا عذاب ما را به شتاب می خواهند؟ مگر نمی دانی که اگر سالها آنان را برخوردار کنیم، و آن گاه آنچه که [بدان] بیم داده می شوند بدیشان برسد، آنچه از آن برخوردار می شدند، به کارشان نمی آید [و عذاب را از آنان دفع نمی کند]؟ و هیچ شهری را هلاک نکردیم مگر آنکه برای آن هشداردهندگانی بود. [تا آنان را] تذکّر [دهند] و ما ستمکار نبوده ایم. و شیطانها آن را فرود نیاورده اند. و آنان را نسزد و نمی توانند [وحی کنند]. در حقیقت آنها از شنیدن، معزول [و محروم] اند. پس با خدا، خدای دیگر مخوان که از عذاب شدگان خواهی شد. و خویشانِ نزدیکت را هشدار ده. و برای آن مؤمنانی که تو را پیروی کرده اند، بال خود را فرو گستر. و اگر تو را نافرمانی کردند، بگو: «من از آنچه می کنید بیزارم.» و بر [خدایِ] عزیزِ مهربان توکّل کن، آن کس که چون [به نماز] برمی خیزی تو را می بیند، و حرکت تو را در میان سجده کنندگان [می نگرد]. او همان شنوای داناست. آیا شما را خبر دهم که شیاطین بر چه کسی فرود می آیند؟ بر هر دروغزن گناهکاری فرود می آیند که [دزدانه] گوش فرا می دارند و بیشترشان دروغگویند.}

- «طس تِلْكَ آياتُ الْقُرْآنِ وَ كِتابٍ مُبِينٍ *هُدىً وَ بُشْرى لِلْمُؤْمِنِينَ *الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكاةَ وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ *إِنَّ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ أَعْمالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ *أُولئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذابِ وَ هُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ *وَ إِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ.» - . نمل / ۱ - ۶ -

{طا، سین. این است آیات قرآن و [آیاتِ] کتابی روشنگر، که [مایه] هدایت و بشارت برای مؤمنان است. همانان که نماز برپا می دارند و زکات می دهند و خود به آخرت یقین دارند. کسانی که به آخرت ایمان ندارند، کردارهایشان را در نظرشان بیاراستیم [تا هم چنان] سرگشته بمانند. آنان کسانی اند که عذاب سخت برای ایشان خواهد بود، و در آخرت، خود زیانکارترین [مردم] اند. و حقّاً تو قرآن را از سوی حکیمی دانا دریافت می داری.}

- «وَ أَمْطَرْنا عَلَيْهِمْ مَطَراً فَساءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ *قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ سَلامٌ عَلى عِبادِهِ الَّذِينَ اصْطَفى آللَّهُ خَيْرٌ أَمَّا يُشْرِكُونَ *أَمَّنْ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ أَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَنْبَتْنا بِهِ حَدائِقَ ذاتَ بَهْجَةٍ ما كانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَها أَ إِلهٌ مَعَ اللَّهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ *أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَراراً وَ جَعَلَ خِلالَها أَنْهاراً وَ جَعَلَ لَها رَواسِيَ وَ جَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حاجِزاً أَ إِلهٌ مَعَ اللَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا

يَعْلَمُونَ *أَمَّنْ يُجيبُ الْمُضْطَرَّ إِذا دَعاهُ وَ يَكْشِفُ السُّوءَ وَ يَجْعَلُكُمْ خُلَفاءَ الْأَرْضِ أَ إِلهٌ مَعَ اللَّهِ قَليلاً ما تَذَكَّرُونَ *أَمَّنْ يَهْديكُمْ فى ظُلُماتِ الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ وَ مَنْ يُرْسِلُ الرِّياحَ بُشْراً بَيْنَ يَدَىْ رَحْمَتِهِ أَ إِلهٌ مَعَ اللَّهِ تَعالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ *أَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعيدُهُ وَ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أَ إِلهٌ مَعَ اللَّهِ قُلْ هاتُوا بُرْهانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ *قُلْ لا يَعْلَمُ مَنْ فِى السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلاَّ اللَّهُ وَ ما يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ *بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِى الْآخِرَهِ بَلْ هُمْ فى شَكٍّ مِنْها بَلْ هُمْ مِنْها عَمُونَ *وَ قالَ الَّذينَ كَفَرُوا أَ إِذا كُنَّا تُراباً وَ آباؤُنا أَ إِنَّا لَمُخْرَجُونَ *لَقَدْ وُعِدْنا هذا نَحْنُ وَ آباؤُنا مِنْ قَبْلُ إِنْ هذا إِلاَّ أَساطيرُ الْأَوَّلينَ *قُلْ سيرُوا فِى الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كانَ عاقِبَهُ الْمُجْرِمينَ *وَ لا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَ لا تَكُنْ فى ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ *وَ يَقُولُونَ مَتى هذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ *قُلْ عَسى أَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذى تَسْتَعْجِلُونَ *وَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَشْكُرُونَ *وَ إِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ ما تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَ ما يُعْلِنُونَ *وَ ما مِنْ غائِبَهٍ فِى السَّماءِ وَ الْأَرْضِ إِلاَّ فى كِتابٍ مُبينٍ *إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ يَقُصُّ عَلى بَنى

إِسْرائيلَ أَكْثَرَ الَّذى هُمْ فيهِ يَخْتَلِفُونَ *وَ إِنَّهُ لَهُدىً وَ رَحْمَهٌ لِلْمُؤْمِنينَ *إِنَّ رَبَّكَ يَقْضى بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ وَ هُوَ الْعَزيزُ الْعَليمُ *فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبينِ *إِنَّكَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتى وَ لا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعاءَ إِذا وَلَّوْا مُدْبِرينَ *وَ ما أَنْتَ بِهادِى الْعُمْىِ عَنْ ضَلالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلاَّ مَنْ يُؤْمِنُ بِآياتِنا فَهُمْ مُسْلِمُونَ *وَ إِذا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنا لَهُمْ دَابَّهً مِنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كانُوا بِآياتِنا لا يُوقِنُونَ *وَ يَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّهٍ فَوْجاً مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِآياتِنا فَهُمْ يُوزَعُونَ *حَتَّى إِذا جاؤُ قالَ أَ كَذَّبْتُمْ بِآياتى وَ لَمْ تُحيطُوا بِها عِلْماً أَمَّا ذا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *وَ وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِما ظَلَمُوا فَهُمْ لا يَنْطِقُونَ *أَ لَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فيهِ وَ النَّهارَ مُبْصِراً إِنَّ فى ذلِكَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ *وَ يَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِى السَّماواتِ وَ مَنْ فِى الْأَرْضِ إِلاَّ مَنْ شاءَ اللَّهُ وَ كُلٌّ أَتَوْهُ داخِرينَ *وَ تَرَى الْجِبالَ تَحْسَبُها جامِدَهً وَ هِىَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحابِ صُنْعَ اللَّهِ الَّذى أَتْقَنَ كُلَّ شَىْ ءٍ إِنَّهُ خَبيرٌ بِما تَفْعَلُونَ *مَنْ جاءَ بِالْحَسَنَهِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْها وَ هُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ *وَ مَنْ جاءَ بِالسَّيِّئَهِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِى النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلاَّ ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *إِنَّما أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هذِهِ الْبَلْدَهِ الَّذى حَرَّمَها وَ لَهُ كُلُّ شَىْ ءٍ وَ أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمينَ *وَ أَنْ أَتْلُوَا الْقُرْآنَ فَمَنِ اهْتَدى فَإِنَّما يَهْتَدى لِنَفْسِهِ وَ مَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّما أَنَا مِنَ الْمُنْذِرينَ *وَ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَيُريكُمْ آياتِهِ فَتَعْرِفُونَها وَ ما رَبُّكَ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ.» – . نمل / ۵۸ – ۹۳ –

{و بارانی [از سجّیل] بر ایشان فروباریدیم، و باران هشدارداده شدگان، چه بد بارانی بود. بگو: «سپاس برای خداست، و درود بر آن بندگانش که [آنان را] برگزیده است.» آیا خدا بهتر است

ص: ۴۰

یا آنچه [با او] شریک می گردانند؟ [آیا آنچه شریک می پندارند بهتر است] یا آن کس که آسمانها و زمین را خلق کرد و برای شما آبی از آسمان فرود آورد، پس به وسیله آن، باغهای بهجت انگیز رویانیدیم. کار شما نبود که درختانش را برویانید. آیا معبودی با خداست؟ [نه،] بلکه آنان قومی منحرفند. [آیا شریکانی که می پندارند بهتر است] یا آن کس که زمین را قرارگاهی ساخت و در آن رودها پدید آورد و برای آن، کوه ها را [مانند لنگر] قرار داد، و میان دو دریا برزخی گذاشت؟ آیا معبودی با خداست؟ [نه،] بلکه بیشترشان نمی دانند. یا [کیست] آن کس که درمانده را – چون وی را بخواند – اجابت می کند، و گرفتاری را برطرف می گرداند، و شما را جانشینان این زمین قرار می دهد؟ آیا معبودی با خداست؟ چه کم پند می

پذیرید. یا آن کس که شما را در تاریکیهای خشکی و دریا راه می نماید و آن کس که بادها [یِ باران زا] را پیشاپیش رحمتش بشارتگر می فرستد؟ آیا معبودی با خداست؟ خدا برتر [و بزرگتر] است از آنچه [با او] شریك می گردانند. یا آن کس که خلق را آغاز می کند و سپس آن را بازمی آورد، و آن کس که از آسمان و زمین به شما روزی می دهد؟ آیا معبودی با خداست؟ بگو: «اگر راست می گویید، برهان خویش را بیاورید.» بگو: «هر که در آسمانها و زمین است- جز خدا- غیب را نمی شناسند و نمی دانند کی برانگیخته خواهند شد؟» [نه،] بلکه علم آنان در باره آخرت نارساست [نه،] بلکه ایشان در باره آن تردید دارند [نه،] بلکه آنان در مورد آن کوردلند. و کسانی که کفر ورزیدند، گفتند: «آیا وقتی ما و پدرانمان خاك شدیم، آیا حتماً [زنده از گور] بیرون آورده می شویم؟ در حقیقت، این را به ما و پدرانمان قبلًا وعده داده اند این جز افسانه های پیشینیان نیست.» بگو: «در زمین بگردید و بنگرید فرجام گنه پیشگان چگونه بوده است.» و بر آنان غم مخور، و از آنچه مکر می کنند تنگدل مباش. و می گویند: «اگر راست می گویید، این وعده کی خواهد بود؟» بگو: «شاید برخی از آنچه را به شتاب می خواهید در پی شما باشد.» و راستی پروردگارت بر [این] مردم دارای بخشش است، ولی بیشترشان سپاس نمی دارند. و در حقیقت، پروردگار تو آنچه را در سینه هایشان نهفته و آنچه را آشکار می دارند نیک می داند. و هیچ پنهانی در آسمان و زمین نیست، مگر اینکه در کتابی روشن [درج] است. بی گمان، این قرآن بر فرزندان اسرائیل بیشترِ آنچه را که آنان در باره اش اختلاف دارند حکایت می کند. و به راستی که آن، رهنمود و رحمتی برای مؤمنان است. در حقیقت، پروردگار تو طبق حکم خود میان آنان داوری می کند، و اوست شکست ناپذیر دانا. پس بر خدا توکّل کن که تو واقعاً بر حقّ آشکاری. البتّه تو مردگان را شنوا نمی گردانی، و این ندا را به کران – چون پشت بگردانند – نمی توانی بشنوانی. و راهبر کوران [و بازگرداننده] از گمراهی شان نیستی. تو جز کسانی را که به نشانه های ما ایمان آورده اند و مسلمانند، نمی توانی بشنوانی. و چون قول [عذاب]

بر ایشان واجب گردد، جنبنده ای را از زمین برای آنان بیرون می آوریم که با ایشان سخن گوید که: مردم [چنان که باید] به نشانه های ما یقین نداشتند. و آن روز که از هر امّتی، گروهی از کسانی را که آیات ما را تکذیب کرده اند محشور می گردانیم، پس آنان نگاه داشته می شوند تا همه به هم بپیوندند. تا چون [همه کافران] بیایند، [خدا] می فرماید: «آیا نشانه های مرا به دروغ گرفتید و حال آنکه از نظر علم، بدانها احاطه نداشتید؟ آیا [در طول حیات] چه می کردید؟» و به [کیفر] آنکه ستم کردند، حکمِ [عذاب] بر آنان واجب گردد، در نتیجه ایشان دَم برنیارند. آیا ندیده اند که ما شب را قرار داده ایم تا در آن بیاسایند، و روز را روشنی بخش [گردانیدیم]؟ قطعاً در این [امر] برای مردمی که ایمان می آورند مایه های عبرت است. و روزی که در صور دمیده شود، پس هر که در آسمانها و هر که در زمین است به هراس افتد، مگر آن کس که خدا بخواهد. و جملگی با زبونی رو به سوی او آورند. و کوه ها را می بینی [و] می پنداری که آنها بی حرکتند و حال آنکه آنها ابرآسا در حرکتند. [این] صُنعِ خدایی است که هر چیزی را در کمال استواری پدید آورده است. در حقیقت، او به آنچه انجام می دهید آگاه است. هر کس نیکی به میان آورد، پاداشی بهتر از آن خواهد داشت، و آنان از هراس آن روز ایمنند. و هر کس بدی به میان آورَد، به رو در آتش [دوزخ] سرنگون شوند. آیا جز آنچه می کردید سزا داده می شوید؟ من مأمورم که تنها پروردگار این شهر را که آن را مقدّس شمرده و هر چیزی از آنِ اوست پرستش کنم، و مأمورم که از مسلمانان باشم، و اینکه قرآن را بخوانم. پس هر که راه یابد تنها به سود خود راه یافته است و هر که گمراه شود بگو: «من فقط از هشداردهندگانم.» و بگو: «ستایش از آنِ خداست. به زودی آیاتش را به شما نشان خواهد داد و آن را خواهید شناخت.» و پروردگار تو از آنچه می

کنید غافل نیست.}

- «وَ لَوْ لاـ أَنْ تُصیبَهُمْ مُصیبَةٌ بِما قَدَّمَتْ أَیْدیهِمْ فَیَقُولُوا رَبَّنا لَوْ لا أَرْسَلْتَ إِلَیْنا رَسُولاً فَنَتَّبِعَ آیاتِکَ وَ نَکُونَ مِنَ الْمُؤْمِنینَ *فَلَمَّا جاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنا قالُوا لَوْ لا أُوتِیَ مِثْلَ ما أُوتِیَ مُوسی أَ وَ لَمْ یَکْفُرُوا بِما أُوتِیَ مُوسی مِنْ قَبْلُ قالُوا سِحْرانِ تَظاهَرا وَ قالُوا إِنَّا بِکُلٍّ کافِرُونَ *قُلْ فَأْتُوا بِکِتابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدی مِنْهُما أَتَّبِعْهُ إِنْ کُنْتُمْ صادِقینَ *فَإِنْ لَمْ یَسْتَجیبُوا لَکَ فَاعْلَمْ أَنَّما یَتَّبِعُونَ أَهْواءَهُمْ وَ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَواهُ بِغَیْرِ هُدیً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمینَ *وَ لَقَدْ وَصَّلْنا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ یَتَذَکَّرُونَ *الَّذینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ یُؤْمِنُونَ *وَ إِذا یُتْلی عَلَیْهِمْ قالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنا إِنَّا کُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمینَ *أُولئِکَ یُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَیْنِ بِما صَبَرُوا وَ یَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَهِ السَّیِّئَهَ وَ مِمَّا رَزَقْناهُمْ یُنْفِقُونَ *وَ إِذا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَ قالُوا لَنا أَعْمالُنا وَ لَکُمْ أَعْمالُکُمْ سَلامٌ عَلَیْکُمْ لا نَبْتَغِی الْجاهِلینَ *إِنَّکَ لا تَهْدی مَنْ أَحْبَبْتَ وَ لکِنَّ اللَّهَ یَهْدی مَنْ یَشاءُ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدینَ *وَ قالُوا إِنْ نَتَّبِعِ الْهُدی مَعَکَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنا أَ وَ لَمْ نُمَکِّنْ لَهُمْ حَرَماً آمِناً یُجْبی إِلَیْهِ ثَمَراتُ کُلِّ شَیْ ءٍ رِزْقاً مِنْ لَدُنَّا وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ لا یَعْلَمُونَ *وَ کَمْ أَهْلَکْنا مِنْ قَرْیَهٍ بَطِرَتْ مَعیشَتَها فَتِلْکَ مَساکِنُهُمْ لَمْ تُسْکَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلاَّ قَلیلاً وَ کُنَّا نَحْنُ الْوارِثینَ *وَ ما کانَ رَبُّکَ مُهْلِکَ الْقُری حَتَّی یَبْعَثَ فی أُمِّها رَسُولاً یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِنا وَ ما کُنَّا مُهْلِکِی الْقُری إِلاَّ وَ أَهْلُها ظالِمُونَ *وَ ما أُوتیتُمْ مِنْ شَیْ ءٍ فَمَتاعُ الْحَیاهِ الدُّنْیا وَ زینَتُها وَ ما عِنْدَ اللَّهِ خَیْرٌ وَ أَبْقی أَ فَلا تَعْقِلُونَ *أَ فَمَنْ وَعَدْناهُ وَعْداً حَسَناً فَهُوَ لاقیهِ کَمَنْ مَتَّعْناهُ مَتاعَ الْحَیاهِ الدُّنْیا ثُمَّ هُوَ یَوْمَ الْقِیامَهِ مِنَ الْمُحْضَرینَ *وَ یَوْمَ یُنادیهِمْ فَیَقُولُ أَیْنَ شُرَکائِیَ الَّذینَ کُنْتُمْ تَزْعُمُونَ *قالَ الَّذینَ حَقَّ عَلَیْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنا هؤُلاءِ الَّذینَ أَغْوَیْنا أَغْوَیْناهُمْ کَما غَوَیْنا تَبَرَّأْنا إِلَیْکَ ما کانُوا إِیَّانا یَعْبُدُونَ *وَ قیلَ ادْعُوا شُرَکاءَکُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ یَسْتَجیبُوا لَهُمْ وَ رَأَوُا الْعَذابَ لَوْ أَنَّهُمْ کانُوا یَهْتَدُونَ *وَ یَوْمَ یُنادیهِمْ فَیَقُولُ ما ذا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلینَ *فَعَمِیَتْ عَلَیْهِمُ الْأَنْباءُ یَوْمَئِذٍ فَهُمْ لاـ یَتَساءَلُونَ *فَأَمَّا مَنْ تابَ وَ آمَنَ وَ عَمِلَ صالِحاً فَعَسی أَنْ یَکُونَ مِنَ الْمُفْلِحینَ *وَ رَبُّکَ یَخْلُقُ ما یَشاءُ وَ یَخْتارُ ما کانَ لَهُمُ الْخِیَرَهُ سُبْحانَ اللَّهِ وَ تَعالی عَمَّا یُشْرِکُونَ *وَ رَبُّکَ یَعْلَمُ ما تُکِنُّ صُدُورُهُمْ وَ ما یُعْلِنُونَ *وَ هُوَ اللَّهُ لاـ إِلهَ إِلاَّ هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِی الْأُولی وَ الْآخِرَهِ وَ لَهُ الْحُکْمُ وَ إِلَیْهِ تُرْجَعُونَ *قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَیْکُمُ اللَّیْلَ سَرْمَداً إِلی یَوْمِ الْقِیامَهِ مَنْ إِلهٌ غَیْرُ اللَّهِ یَأْتیکُمْ بِضِیاءٍ أَ فَلا تَسْمَعُونَ.» - . قصص / ۴۷ - ۷۱ -

{و اگر نبود که وقتی به [سزای] پیش فرستِ دستهایشان مصیبتی به ایشان برسد، بگویند: «پروردگارا، چرا فرستاده ای به سوی ما نفرستادی تا از احکام تو پیروی کنیم و از مؤمنان باشیم» [قطعاً در کیفر آنان شتاب می کردیم]. پس چون حق از جانب ما برایشان آمد، گفتند: «چرا نظیر آنچه به موسی داده شد، به او داده نشده است؟» آیا به آنچه قبلًا به موسی داده شد کفر نورزیدند؟ گفتند: «دو ساحر با هم ساخته اند.» و گفتند: «ما همه را منکریم.» بگو: «پس اگر راست می گویید، کتابی از جانب خدا بیاورید که از این دو هدایت کننده تر باشد تا پیرویش کنم.» پس اگر تو را اجابت نکردند، بدان که فقط هوسهای خود را پیروی می کنند و کیست گمراه تر از آنکه بی راهنمایی خدا از هوسش پیروی کند؟ بی تردید خدا مردم ستمگر را راهنمایی نمی کند. و به راستی، این گفتار را برای آنان پی در پی و به هم پیوسته نازل ساختیم، امید که آنان پند پذیرند. کسانی که قبل از آن، کتاب [آسمانی] به ایشان داده ایم، آنان به [قرآن] می گروند. و چون بر ایشان فرو خوانده می شود، می گویند:

«بدان ایمان آوردیم که آن درست است [و] از طرف پروردگار ماست ما پیش از آن [هم] از تسلیم شوندگان بودیم.» آنانند که به [پاس] آنکه صبر کردند و [برای آنکه] بدی را با نیکی دفع می نمایند و از آنچه روزی شان داده ایم انفاق می کنند، دو بار پاداش خواهند یافت. و چون لغوی بشنوند از آن روی برمی تابند و می گویند: «کردارهای ما از آنِ ما و کردارهای شما از آنِ شماست. سلام بر شما، جویای [مصاحبت] نادانان نیستیم.» در حقیقت، تو هر که را دوست داری نمی توانی راهنمایی کنی، لیکن خداست که هر که را بخواهد راهنمایی می کند، و او به راه یافتگان داناتر است. و گفتند: «اگر با تو از [نورِ] هدایت پیروی کنیم، از سرزمین خود ربوده خواهیم شد.» آیا آنان را در حرمی امن جای ندادیم که محصولات هر چیزی- که رزقی از جانب ماست- به سوی آن سرازیر می شود؟ ولی بیشترشان نمی دانند. و چه بسیار شهرها که هلاکش کردیم، [زیرا] زندگی خوش، آنها را سرمست کرده بود. این است سراهایشان که پس از آنان - جز برای عدّه کمی - مورد سکونت قرار نگرفته، و ماییم که وارث آنان بودیم. و پروردگار تو [هرگز] ویرانگر شهرها نبوده است تا [پیشتر] در مرکز آنها پیامبری برانگیزد که آیات ما را بر ایشان بخواند، و ما شهرها را - تا مردمشان ستمگر نباشند - ویران کننده نبوده ایم. و هر آنچه به شما داده شده است، کالای زندگی دنیا و زیور آن است، و [لی] آنچه پیش خداست بهتر و پایدارتر است مگر نمی اندیشید؟ آیا کسی که وعده نیکو به او داده ایم و او به آن خواهد رسید، مانند کسی است که از کالای زندگی دنیا بهره مندش گردانیده ایم [ولی] او روز قیامت از [جمله] احضارشدگان [در آتش] است؟ و [به یاد آور] روزی را که آنان را ندا می دهد و می فرماید: «آن شریکان من، که می پنداشتید کجایند؟» آنان که حکم [عذاب] بر ایشان واجب آمده، می گویند: «پروردگارا، اینانند کسانی که گمراه کردیم گمراهشان کردیم هم چنان که خود گمراه شدیم، [از آنان] به سوی تو بیزاری می جوییم ما را نمی پرستیدند [بلکه پندار خود را دنبال می کردند].» و [به آنان] گفته می شود: «شریکان خود را فرا خوانید.» [پس آنها را می خوانند] ولی پاسخشان نمی دهند و عذاب را می بینند [و آرزو می کنند که] ای کاش هدایت یافته بودند. و روزی را که [خدا] آنان را ندا درمی دهد و می فرماید: «فرستادگان [ما] را چه پاسخ دادید؟» پس در آن روز اخبار بر ایشان پوشیده گردد و از یکدیگر نمی توانند بپرسند. و امّا کسی که توبه کند و ایمان آوَرَد و به کار شایسته پردازد، امید که از رستگاران باشد. و پروردگار تو هر چه را بخواهد می آفریند و برمی گزیند، و آنان اختیاری ندارند. منزّه است خدا، و از آنچه [با او] شریک می گردانند برتر است. و آنچه را سینه هایشان پوشیده یا آشکار می دارد، پروردگارت می داند. و اوست خدا [یی که] جز او معبودی نیست. در این [سرایِ] نخستین و در آخرت، ستایش از آن اوست، و فرمان، او راست و به سوی او بازگردانیده می شوید. بگو: «هان، چه می پندارید اگر خدا تا روز رستاخیز شب را بر شما جاوید بدارد جز خداوند کدامین معبود برای شما روشنی می آورد؟ آیا نمی شنوید؟»}

- «إِنَّ الَّذی فَرَضَ عَلَیْکَ الْقُرْآنَ لَرادُّکَ إِلی مَعادٍ قُلْ رَبِّی أَعْلَمُ مَنْ جاءَ بِالْهُدی وَ مَنْ هُوَ فی ضَلالٍ مُبینٍ *وَ ما کُنْتَ تَرْجُوا أَنْ یُلْقی إِلَیْکَ الْکِتابُ إِلاَّ رَحْمَةً مِنْ رَبِّکَ فَلا تَکُونَنَّ ظَهیراً لِلْکافِرینَ *وَ لا یَصُدُّنَّکَ عَنْ آیاتِ اللَّهِ بَعْدَ إِذْ أُنْزِلَتْ إِلَیْکَ وَ ادْعُ إِلی رَبِّکَ وَ لا تَکُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِکینَ *وَ لا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ کُلُّ شَیْ ءٍ هالِکٌ إِلاَّ وَجْهَهُ لَهُ الْحُکْمُ وَ إِلَیْهِ تُرْجَعُونَ.
- . قصص / ۸۵ - ۸۸ -

{در حقیقت، همان کسی که این قرآن را بر تو فرض کرد، یقیناً تو را به سوی وعده گاه بازمی گرداند. بگو: «پروردگارم بهتر می داند چه کس هدایت آورده و چه کس در گمراهی آشکاری است؟» و تو امیدوار نبودی که بر تو کتاب القا شود، بلکه

این رحمتی از پروردگار تو بود. پس تو هرگز پشتیبان کافران مباش. و البته نبایـد تو را از آیات خـدا – بعد از آنکه بر تو نازل شـده است – باز دارنـد، و به سوی پروردگارت دعوت کن، و زنهار از مشـرکان مباش. و با خدا معبودی دیگر مخوان. خدایی جز او نیست. جز ذات او همه چیز نابودشونده است. فرمان از آنِ اوست. و به سوی او بازگردانیده می شوید.}

– «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذا أُوذِیَ فِی اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَهَ النَّاسِ کَعَذابِ اللَّهِ وَ لَئِنْ جاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّکَ لَیَقُولُنَّ إِنَّا کُنَّا مَعَکُمْ أَ وَ لَیْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِما فی صُدُورِ الْعالَمینَ *وَ لَیَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذینَ آمَنُوا وَ لَیَعْلَمَنَّ الْمُنافِقینَ *وَ قالَ الَّذینَ کَفَرُوا لِلَّذینَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبیلَنا وَ لْنَحْمِلْ خَطایاکُمْ وَ ما هُمْ بِحامِلینَ مِنْ خَطایاهُمْ مِنْ شَیْ ءٍ إِنَّهُمْ لَکاذِبُونَ *وَ لَیَحْمِلُنَّ أَثْقالَهُمْ وَ أَثْقالاً مَعَ أَثْقالِهِمْ وَ لَیُسْئَلُنَّ یَوْمَ الْقِیامَهِ عَمَّا کانُوا یَفْتَرُونَ. » – . عنکبوت / ۱۰ – ۱۳ –

{و از میان مردم کسانی انـد که می گویند: «به خدا ایمان آورده ایم» و چون در [راه] خدا آزار کشـند، آزمایش مردم را مانند عـذاب خـدا قرار می دهند و اگر از جانب پروردگارت یاری رسد حتماً خواهند گفت: «ما با شـما بودیم.» آیا خدا به آنچه در دلهای جهانیان است داناتر نیست؟ و قطعاً خـدا کسانی را که ایمان آورده اند می شـناسد، و یقیناً منافقان را [نیز] می شـناسد. و کسـانی که کافر شـده انـد، به کسانی که ایمان آورده انـد می گوینـد: «راه ما را پیروی کنیـد و گناهانتان به گردن ما.» و [لی] چیزی از گناهانشان را به گردن نخواهند گرفت قطعاً آنان دروغگویانند. و قطعاً بارهای گران خودشان و بارهای گران [دیگر] را با بارهای گران خود برخواهند گرفت، و مسلّماً روز قیامت از آنچه به دروغ برمی بستند پرسیده خواهند شد.}

– «مَثَلُ الَّذینَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِیاءَ کَمَثَلِ الْعَنْکَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَیْتاً وَ إِنَّ أَوْهَنَ الْبُیُوتِ لَبَیْتُ الْعَنْکَبُوتِ لَوْ کانُوا یَعْلَمُونَ *إِنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ ما یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَیْ ءٍ وَ هُوَ الْعَزیزُ الْحَکیمُ *وَ تِلْکَ الْأَمْثالُ نَضْرِبُها لِلنَّاسِ وَ ما یَعْقِلُها إِلَّا الْعالِمُونَ *خَلَقَ اللَّهُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنَّ فی ذلِکَ لَآیَهً لِلْمُؤْمِنینَ *اتْلُ ما أُوحِیَ إِلَیْکَ مِنَ الْکِتابِ وَ أَقِمِ الصَّلاهَ إِنَّ الصَّلاهَ تَنْهی عَنِ الْفَحْشاءِ وَ الْمُنْکَرِ وَ لَذِکْرُ اللَّهِ أَکْبَرُ وَ اللَّهُ یَعْلَمُ ما تَصْنَعُونَ *وَ لا تُجادِلُوا أَهْلَ الْکِتابِ إِلَّا بِالَّتی هِیَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذینَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَ قُولُوا آمَنَّا بِالَّذی أُنْزِلَ إِلَیْنا وَ أُنْزِلَ إِلَیْکُمْ وَ إِلهُنا وَ إِلهُکُمْ واحِدٌ وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ *وَ کَذلِکَ أَنْزَلْنا إِلَیْکَ الْکِتابَ فَالَّذینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یُؤْمِنُونَ بِهِ وَ مِنْ هؤُلاءِ مَنْ یُؤْمِنُ بِهِ وَ ما یَجْحَدُ بِآیاتِنا إِلَّا الْکافِرُونَ *وَ ما کُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ کِتابٍ وَ لا تَخُطُّهُ بِیَمینِکَ إِذاً لَارْتابَ الْمُبْطِلُونَ *بَلْ هُوَ آیاتٌ بَیِّناتٌ فی صُدُورِ الَّذینَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَ ما یَجْحَدُ بِآیاتِنا إِلَّا الظَّالِمُونَ *وَ قالُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ آیاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآیاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَ إِنَّما أَنَا نَذیرٌ مُبینٌ *أَ وَ لَمْ یَکْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنا عَلَیْکَ الْکِتابَ یُتْلی عَلَیْهِمْ إِنَّ فی ذلِکَ لَرَحْمَهً وَ ذِکْری لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ *قُلْ کَفی بِاللَّهِ بَیْنی وَ بَیْنَکُمْ شَهیداً یَعْلَمُ ما فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ الَّذینَ آمَنُوا بِالْباطِلِ وَ کَفَرُوا بِاللَّهِ أُولئِکَ هُمُ الْخاسِرُونَ *وَ یَسْتَعْجِلُونَکَ بِالْعَذابِ وَ لَوْ لا أَجَلٌ مُسَمًّی لَجاءَهُمُ الْعَذابُ وَ لَیَأْتِیَنَّهُمْ بَغْتَهً وَ هُمْ لا یَشْعُرُونَ *یَسْتَعْجِلُونَکَ بِالْعَذابِ وَ إِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحیطَهٌ بِالْکافِرینَ *یَوْمَ یَغْشاهُمُ الْعَذابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَ یَقُولُ ذُوقُوا ما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *یا عِبادِیَ الَّذینَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضی واسِعَهٌ فَإِیَّایَ فَاعْبُدُونِ *کُلُّ نَفْسٍ ذائِقَهُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَیْنا تُرْجَعُونَ *وَ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّهِ غُرَفاً تَجْری مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدینَ فیها نِعْمَ أَجْرُ الْعامِلینَ *الَّذینَ صَبَرُوا وَ عَلی رَبِّهِمْ یَتَوَکَّلُونَ *وَ کَأَیِّنْ مِنْ دَابَّهٍ لا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ یَرْزُقُها وَ إِیَّاکُمْ وَ هُوَ السَّمیعُ الْعَلیمُ *وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ لَیَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّی یُؤْفَکُونَ *اللَّهُ یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ یَشاءُ مِنْ عِبادِهِ وَ یَقْدِرُ لَهُ إِنَّ اللَّهَ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلیمٌ *وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَحْیا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِها لَیَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَکْثَرُهُمْ لا یَعْقِلُونَ *وَ ما هذِهِ الْحَیاهُ الدُّنْیا إِلاَّ لَهْوٌ وَ لَعِبٌ وَ إِنَّ الدَّارَ الْآخِرَهَ لَهِیَ الْحَیَوانُ لَوْ کانُوا یَعْلَمُونَ *فَإِذا رَکِبُوا فِی الْفُلْکِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصینَ لَهُ الدِّینَ فَلَمَّا

نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذا هُمْ يُشْرِكُونَ *لِيَكْفُرُوا بِما آتَيْناهُمْ وَ لِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ *أَ وَ لَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنا حَرَماً آمِناً وَ يُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَ فَبِالْباطِلِ يُؤْمِنُونَ وَ بِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ.» - . عنكبوت / ۴۱ - ۶۷ -

{داستان كسانى كه غير از خدا دوستانى اختيار كرده اند، همچون داستان عنكبوت است كه [با آب دهان خود] خانه اى براى خويش ساخته، و در حقيقت - اگر مى دانستند - سست ترين خانه ها همان خانه عنكبوت است. هر آنچه را كه جز او مى خوانند خدا مى داند، و هم اوست شكست ناپذيرِ سنجيده كار. و اين مَثَلها را براى مردم مى زنيم و [لى] جز دانشوران آنها را درنيابند. خداوند آسمانها و زمين را به حقّ آفريد. قطعاً در اين [آفرينش] براى مؤمنان عبرتى است. آنچه از كتاب به سوى تو وحى شده است بخوان، و نماز را برپا دار، كه نماز از كار زشت و ناپسند بازمى دارد، و قطعاً ياد خدا بالاتر است، و خدا مى داند چه مى كنيد. و با اهل كتاب، جز به [شيوه اى] كه بهتر است، مجادله مكنيد - مگر [با] كسانى از آنان كه ستم كرده اند - و بگوييد: «به آنچه به سوى ما نازل شده و [آنچه] به سوى شما نازل گرديده، ايمان آورديم و خداى ما و خداى شما يكى است و ما تسليم اوييم.» و همچنين ما قرآن را بر تو نازل كرديم.

ص: ۴۲

پس آنان كه بديشان كتاب داده ايم بدان ايمان مى آورند، و از ميان اينان كسانى اند كه به آن مى گروند، و جز كافران [كسى] آيات ما را انكار نمى كند. و تو هيچ كتابى را پيش از اين نمى خواندى و با دست [راست] خود [كتابى] نمى نوشتى، و گر نه باطل انديشان قطعاً به شك مى افتادند. بلكه [قرآن] آياتى روشن در سينه هاى كسانى است كه علم [الهى] يافته اند، و جز ستمگران منكر آيات ما نمى شوند. و گفتند: «چرا بر او از جانب پروردگارش نشانه هايى [معجزه آسا] نازل نشده است؟» بگو: «آن نشانه ها پيش خداست، و من تنها هشداردهنده اى آشكارم.» آيا براى ايشان بس نيست كه اين كتاب را كه بر آنان خوانده مى شود بر تو فروفرستاديم؟ در حقيقت، در اين [كار] براى مردمى كه ايمان دارند، رحمت و يادآورى است. بگو: «كافى است خدا ميان من و شما شاهد باشد. آنچه را كه در آسمانها و زمين است مى داند، و آنان كه به باطل گرويده و خدا را انكار كرده اند همان زيانكارانند.» و از تو به شتاب درخواست عذاب [الهى را] دارند، و اگر سرآمدى معيّن نبود، قطعاً عذاب به آنان مى رسيد و بى آنكه خبردار شوند غافلگيرشان مى كرد. و شتابزده از تو عذاب مى خواهند، و حال آنكه جهنّم قطعاً بر كافران احاطه دارد. آن روز كه عذاب از بالاى [سرِ] آنها و از زير پاهايشان آنها را فروگيرد، و [خدا] مى فرمايد: «[نتيجه] آنچه را مى كرديد بچشيد.»

«اى بندگان من كه ايمان آورده ايد، زمين من فراخ است تنها مرا بپرستيد.» هر نفسى چشنده مرگ است، آن گاه به سوى ما بازگردانيده خواهيد شد. و كسانى كه ايمان آورده و كارهاى شايسته كرده اند، قطعاً آنان را در غرفه هايى از بهشت جاى مى دهيم كه از زير آنها جويها روان است، جاودان در آنجا خواهند بود چه نيكوست پاداش عمل كنندگان! همان كسانى كه شكيبايى ورزيده و بر پروردگارشان توكّل نموده اند. و چه بسيار جاندارانى كه نمى توانند متحمّل روزى خود شوند. خداست كه آنها و شما را روزى مى دهد، و اوست شنواى دانا. و اگر از ايشان بپرسى: «چه كسى آسمانها و زمين را آفريده و خورشيد و ماه را [چنين] رام كرده است؟» حتماً خواهند گفت: «اللّه» پس چگونه [از حقّ] بازگردانيده مى شوند؟ خدا بر هر كس از بندگانش كه بخواهد روزى را گشاده مى گرداند و [يا] بر او تنگ مى سازد، زيرا خدا به هر چيزى داناست. و اگر از آنان

بپرسی: «چه کسی از آسمان، آبی فروفرستاده و زمین را پس از مرگش به وسیله آن زنده گردانیده است؟» حتماً خواهند گفت: «اللّه.» بگو: «ستایش از آنِ خداست با این همه، بیشترشان نمی اندیشند. این زندگی دنیا جز سرگرمی و بازیچه نیست، و زندگی حقیقی همانا [در] سرای آخرت است ای کاش می دانستند. و هنگامی که بر کشتی سوار می شوند، خدا را پاکدلانه می خوانند، و [لی] چون به سوی خشکی رساند و نجاتشان داد، بناگاه شرک می ورزند. بگذار تا به آنچه بدیشان داده ایم انکار آورند و بگذار تا برخوردار شوند، زودا که بدانند. آیا ندیده اند که ما [برای آنان] حرمی امن قرار دادیم و حال آنکه مردم از حوالیِ آنان ربوده می شوند؟ آیا به باطل ایمان می آورند و به نعمت خدا کفر می ورزند؟}

- «أَ وَ لَمْ يَتَفَكَّرُوا فى أَنْفُسِهِمْ ما خَلَقَ اللَّهُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلاَّ بِالْحَقِّ وَ أَجَلٍ مُسَمًّى وَ إِنَّ كَثيراً مِنَ النَّاسِ بِلِقاءِ رَبِّهِمْ لَكافِرُونَ *أَ وَ لَمْ يَسيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كانَ عاقِبَةُ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَ أَثارُوا الْأَرْضَ وَ عَمَرُوها أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوها وَ جاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّناتِ فَما كانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَ لكِنْ كانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ *ثُمَّ كانَ عاقِبَةَ الَّذينَ أَساؤُا السُّواى أَنْ كَذَّبُوا بِآياتِ اللَّهِ وَ كانُوا بِها يَسْتَهْزِؤُنَ *اللَّهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ *وَ يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُبْلِسُ الْمُجْرِمُونَ *وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ مِنْ شُرَكائِهِمْ شُفَعاءُ وَ كانُوا بِشُرَكائِهِمْ كافِرينَ *وَ يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يَوْمَئِذٍ يَتَفَرَّقُونَ *فَأَمَّا الَّذينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَهُمْ فى رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ *وَ أَمَّا الَّذينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا وَ لِقاءِ الْآخِرَةِ فَأُولئِكَ فِي الْعَذابِ مُحْضَرُونَ *فَسُبْحانَ اللَّهِ حينَ تُمْسُونَ وَ حينَ تُصْبِحُونَ *وَ لَهُ الْحَمْدُ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ عَشِيًّا وَ حينَ تُظْهِرُونَ *يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ يُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها وَ كَذلِكَ تُخْرَجُونَ *وَ مِنْ آياتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ إِذا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ *وَ مِنْ آياتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْواجاً لِتَسْكُنُوا إِلَيْها وَ جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَ رَحْمَةً إِنَّ فى ذلِكَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ *وَ مِنْ آياتِهِ خَلْقُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ اخْتِلافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَ أَلْوانِكُمْ إِنَّ فى ذلِكَ لَآياتٍ لِلْعالِمينَ *وَ مِنْ آياتِهِ مَنامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَ النَّهارِ وَ ابْتِغاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فى ذلِكَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ *وَ مِنْ آياتِهِ يُريكُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ يُنَزِّلُ مِنَ السَّماءِ ماءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها إِنَّ فى ذلِكَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ *وَ مِنْ آياتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّماءُ وَ الْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذا دَعاكُمْ دَعْوَةً مِنَ الْأَرْضِ إِذا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ *وَ لَهُ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قانِتُونَ *وَ هُوَ الَّذى يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعيدُهُ وَ هُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَ لَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلى فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ الْعَزيزُ الْحَكيمُ *ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلاً مِنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِنْ ما مَلَكَتْ أَيْمانُكُمْ مِنْ شُرَكاءَ فى ما رَزَقْناكُمْ فَأَنْتُمْ فيهِ سَواءٌ تَخافُونَهُمْ كَخيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ كَذلِكَ نُفَصِّلُ الْآياتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ *بَلِ اتَّبَعَ الَّذينَ ظَلَمُوا أَهْواءَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَمَنْ يَهْدى مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَ ما لَهُمْ مِنْ ناصِرينَ *فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنيفاً فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْها لا تَبْديلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَ لكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يَعْلَمُونَ *مُنيبينَ إِلَيْهِ وَ اتَّقُوهُ وَ أَقيمُوا الصَّلاةَ وَ لا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكينَ *مِنَ الَّذينَ فَرَّقُوا دينَهُمْ وَ كانُوا شِيَعاً كُلُّ حِزْبٍ بِما لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ *وَ إِذا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْا رَبَّهُمْ مُنيبينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذا أَذاقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذا فَريقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ *لِيَكْفُرُوا بِما آتَيْناهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ *أَمْ أَنْزَلْنا عَلَيْهِمْ سُلْطاناً فَهُوَ يَتَكَلَّمُ بِما كانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ *وَ إِذا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِها وَ إِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِما قَدَّمَتْ أَيْديهِمْ إِذا هُمْ يَقْنَطُونَ *أَ وَ لَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشاءُ وَ يَقْدِرُ إِنَّ فى ذلِكَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ *فَآتِ ذَا الْقُرْبى حَقَّهُ وَ الْمِسْكينَ وَ ابْنَ السَّبيلِ ذلِكَ خَيْرٌ لِلَّذينَ يُريدُونَ

وَجْهَ اللَّهِ وَ أُولئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ *وَ ما آتَيْتُمْ مِنْ رِباً لِيَرْبُوَا فى أَمْوالِ النَّاسِ فَلا يَرْبُوا عِنْدَ اللَّهِ وَ ما آتَيْتُمْ مِنْ زَكاةٍ تُريدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ *اللَّهُ الَّذى خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُميتُكُمْ ثُمَّ يُحْييكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذلِكُمْ مِنْ شَيْ ءٍ

سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ *ظَهَرَ الْفَسادُ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ بِما كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذيقَهُمْ بَعْضَ الَّذي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ *قُلْ سيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كانَ عاقِبَةُ الَّذينَ مِنْ قَبْلُ كانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكينَ *فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ *مَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَ مَنْ عَمِلَ صالِحاً فَلِأَنْفُسِهِمْ يَمْهَدُونَ *لِيَجْزِيَ الَّذينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ لا يُحِبُّ الْكافِرينَ *وَ مِنْ آياتِهِ أَنْ يُرْسِلَ الرِّياحَ مُبَشِّراتٍ وَ لِيُذيقَكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَ لِتَجْرِيَ الْفُلْكُ بِأَمْرِهِ وَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ *وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ رُسُلاً إِلى قَوْمِهِمْ فَجاؤُهُمْ بِالْبَيِّناتِ فَانْتَقَمْنا مِنَ الَّذينَ أَجْرَمُوا وَ كانَ حَقًّا عَلَيْنا نَصْرُ الْمُؤْمِنينَ *اللَّهُ الَّذي يُرْسِلُ الرِّياحَ فَتُثيرُ سَحاباً فَيَبْسُطُهُ فِي السَّماءِ كَيْفَ يَشاءُ وَ يَجْعَلُهُ كِسَفاً فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلالِهِ فَإِذا أَصابَ بِهِ مَنْ يَشاءُ مِنْ عِبادِهِ إِذا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ *وَ إِنْ كانُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمُبْلِسينَ *فَانْظُرْ إِلى آثارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها إِنَّ ذلِكَ لَمُحْيِ الْمَوْتى وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَديرٌ *وَ لَئِنْ أَرْسَلْنا ريحاً فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ *فَإِنَّكَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتى وَ لا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعاءَ إِذا وَلَّوْا مُدْبِرينَ *وَ ما أَنْتَ بِهادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلالَتِهِمْ إِنْ تُسْمِعُ إِلاَّ مَنْ يُؤْمِنُ بِآياتِنا فَهُمْ مُسْلِمُونَ *اللَّهُ الَّذي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفاً وَ شَيْبَةً يَخْلُقُ ما يَشاءُ وَ هُوَ الْعَليمُ الْقَديرُ *وَ يَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ ما لَبِثُوا غَيْرَ ساعَةٍ كَذلِكَ كانُوا يُؤْفَكُونَ *وَ قالَ الَّذينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَ الْإيمانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ في كِتابِ اللَّهِ إِلى يَوْمِ الْبَعْثِ فَهذا يَوْمُ الْبَعْثِ وَ لكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ *فَيَوْمَئِذٍ لا يَنْفَعُ الَّذينَ ظَلَمُوا مَعْذِرَتُهُمْ وَ لا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ *وَ لَقَدْ ضَرَبْنا لِلنَّاسِ في هذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَ لَئِنْ جِئْتَهُمْ بِآيَةٍ لَيَقُولَنَّ الَّذينَ كَفَرُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلاَّ مُبْطِلُونَ *كَذلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلى قُلُوبِ الَّذينَ لا يَعْلَمُونَ *فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ لا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذينَ لا يُوقِنُونَ.» - روم / ۸ - ۶۰ - .

{آیا در خودشان به تفکّر نپرداخته اند؟ خداوند آسمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است، جز به حق و تا هنگامی معیّن، نیافریده است، و [با این همه] بسیاری از مردم لقای پروردگارشان را سخت منکرند. آیا در زمین نگردیده اند تا ببینند فرجام کسانی که پیش از آنان بودند، چگونه بوده است؟ آنها بس نیرومندتر از ایشان بودند، و زمین را زیر و رو کردند و بیش از آنچه آنها آبادش کردند آن را آباد ساختند، و پیامبرانشان دلایل آشکار برایشان آوردند. بنا بر این خدا بر آن نبود که بر ایشان ستم کند، لیکن خودشان بر خود ستم می کردند. آن گاه فرجام کسانی که بدی کردند [بسی] بدتر بود، [چرا] که آیات خدا را تکذیب کردند و آنها را به ریشخند می گرفتند. خداست که آفرینش را آغاز و سپس آن را تجدید می کند، آن گاه به سوی او بازگردانیده می شوید. و روزی که قیامت برپا شود مجرمان نومید می گردند. و برای آنان از شریکانشان شفیعانی نیست، و خود منکر شریکان خود می شوند. و روزی که رستاخیز برپا گردد، آن روز [مردم] پراکنده می شوند. امّا کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، در گلستانی، شادمان می گردند. و امّا کسانی که کافر شده و آیات ما و دیدار آخرت را به دروغ گرفته اند، پس آنان در عذاب حاضر آیند. پس خدا را تسبیح گویید آن گاه که به عصر درمی آیید و آن گاه که به بامداد درمی شوید. و ستایش از آنِ اوست در آسمانها و زمین و شامگاهان و وقتی که به نیمروز می رسید. زنده را از مرده بیرون می آورد، و مرده را از زنده بیرون می آورد، و زمین را بعد از مرگش زنده می سازد و بدین گونه [از گورها] بیرون آورده می شوید. و از نشانه های او این است که شما را از خاک آفرید پس بناگاه شما [به صورت] بشری هر سو پراکنده شدید. و از نشانه های او اینکه از [نوع] خودتان همسرانی برای شما آفرید تا بدانها آرام گیرید، و میانتان دوستی و رحمت نهاد. آری، در این [نعمت] برای مردمی که می اندیشند قطعاً نشانه هایی است. و از نشانه های [قدرت] او آفرینش آسمانها و زمین و اختلاف زبانهای شما و رنگهای شماست. قطعاً در این [امر نیز] برای دانشوران نشانه هایی است. و از نشانه

های [حکمت] او خواب شما در شب و [نیم] روز و جستجوی شما [روزی خود را] از فزون بخششی اوست. در این [معنی نیز] برای مردمی که می شنوند، قطعاً نشانه هایی است. و از نشانه های او [اینکه] برق را برای شما بیم آور و امیدبخش می نمایاند، و از آسمان به تدریج آبی فرومی فرستد، که به وسیله آن، زمین را پس از مرگش زنده می گرداند. در این [امر هم] برای مردمی که تعقل می کنند، قطعاً نشانه هایی است. و از نشانه های او این است که آسمان و زمین به فرمانش برپایند پس چون شما را با یک بار خواندن از زمین فراخوانَد، بناگاه [از گورها] خارج می شوید. و هر که در آسمانها و زمین است از آنِ اوست همه او را گردن نهاده اند. و اوست آن کس که آفرینش را آغاز می کند و باز آن را تجدید می نماید و این [کار] بر او آسانتر است. و در آسمانها و زمین نمونه والا-[ی هر صفت برتر] از آنِ اوست، و اوست شکست ناپذیر سنجیده کار. [خداوند] برای شما از خودتان مَثَلی زده است: آیا در آنچه به شما روزی داده ایم شریکانی از بردگانتان دارید که در آن [مال با هم] مساوی باشید و همان طور که شما از یکدیگر بیم دارید از آنها بیم داشته باشید؟ این گونه، آیات خود را برای مردمی که می اندیشند، به تفصیل بیان می کنیم.

[نه، این چنین نیست] بلکه کسانی که ستم کرده اند، بدون هیچ گونه دانشی هوسهای خود را پیروی کرده اند. پس آن کس را که خدا گمراه کرده، چه کسی هدایت می کند؟ و برای آنان یاورانی نخواهد بود. پس روی خود را با گرایش تمام به حقّ، به سوی این دین کن، با همان سرشتی که خدا مردم را بر آن سرشته است. آفرینش خدای تغییرپذیر نیست. این است همان دین پایدار، ولی بیشتر مردم نمی دانند. به سویش توبه برید و از او پروا بدارید و نماز را برپا کنید و از مشرکان مباشید: از کسانی که دین خود را قطعه قطعه کردند و فرقه فرقه شدند هر حزبی بدانچه پیش آنهاست دلخوش شدند. و چون مردم را زیانی رسد، پروردگار خود را، در حالی که به درگاه او توبه می کنند، می خوانند، و آن گاه که از جانب خود رحمتی به آنان چشانید، بناگاه دسته ای از ایشان به پروردگارشان شرک می آورند. بگذار تا به آنچه بدانها عطا کرده ایم کفران ورزند.

ص: ۴۳

[بگو:] برخوردار شوید، زودا که خواهید دانست. یا [مگر] حجّتی بر آنان نازل کرده ایم که آن [حجّت] در باره آنچه با [خدا] شریک می گردانیده اند سخن می گوید؟ و چون مردم را رحمتی بچشانیم، بدان شاد می گردند و چون به [سزای] آنچه دستاورد گذشته آنان است، صدمه ای به ایشان برسد، بناگاه نومید می شوند. آیا ندانسته اند که [این] خداست که روزی را برای هر کس که بخواهد فراخ یا تنگ می گرداند؟ قطعاً در این [امر] برای مردمی که ایمان می آورند عبرتهاست. پس حقّ خویشاوند و تنگدست و در راه مانده را بده. این [انفاق] برای کسانی که خواهان خشنودی خدایند بهتر است، و اینان همان رستگارانند. و آنچه [به قصد] ربا می دهید تا در اموال مردم سود و افزایش بردارد، نزد خدا فزونی نمی گیرد و [لی] آنچه را از زکات - در حالی که خشنودی خدا را خواستارید - دادید، پس آنان همان فزونی یافتگانند [و مضاعف می شود]. خدا همان کسی است که شما را آفرید، سپس به شما روزی بخشید، آن گاه شما را می میراند و پس از آن زنده می گرداند. آیا در میان شریکان شما کسی هست که کاری از این [قبیل] کند؟ منزّه است او، و برتر است از آنچه [با وی] شریک می گردانند. به سبب آنچه دستهای مردم فراهم آورده، فساد در خشکی و دریا نمودار شده است، تا [سزایِ] بعضی از آنچه را که کرده اند به آنان بچشاند، باشد که بازگردند. بگو: «در زمین بگردید و بنگرید فرجام کسانی که پیشتر بوده [و] بیشترشان مشرک بودند چگونه بوده است.» پس به سوی این دین پایدار روی بیاور، پیش از آنکه روزی از جانب خدا فرارسد که

برگشت ناپذیر باشد، و در آن روز [مردم] دسته دسته می شوند. هر که کفر ورزد، کفرش به زیان اوست، و کسانی که کار شایسته کنند، [فرجام نیک را] به سود خودشان آماده می کنند. تا [خدا] کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، به فضل خویش پاداش دهد، که او کافران را دوست نمی دارد. و از نشانه های او این است که بادهای بشارت آور را می فرستد، تا بخشی از رحمتش را به شما بچشاند و تا کشتی به فرمانش روان گردد، و تا از فضل او [روزی] بجویید، و امید که سپاسگزاری کنید. و در حقیقت، پیش از تو فرستادگانی به سوی قومشان گسیل داشتیم، پس دلایل آشکار برایشان آوردند، و از کسانی که مرتکب جرم شدند انتقام گرفتیم، و یاری کردن مؤمنان بر ما فرض است. خدا همان کسی است که بادها را می فرستد و ابری برمی انگیزد و آن را در آسمان - هر گونه بخواهد - می گستراند و انبوهش می گرداند، پس می بینی باران از لابلای آن بیرون می آید. و چون آن را به هر کس از بندگانش که بخواهد، رسانید، بناگاه آنان شادمانی می کنند. و قطعاً پیش از آنکه بر ایشان فروریزد، [آری،] پیش از آن سخت نومید بودند. پس به آثاررحمت خدا بنگر که چگونه زمین را پس از مرگش زنده می گرداند. در حقیقت، هم اوست که قطعاً زنده کننده مردگان است، و اوست که بر هر چیزی تواناست. و اگر بادی [آفت زا] بفرستیم و [کِشت خود را] زردشده ببینند، قطعاً پس از آن کفران می کنند. و در حقیقت، تو مردگان را شنوا نمی گردانی، و این دعوت را به کران - آن گاه که به ادبار پشت می گردانند - نمی توانی بشنوانی. و تو کوران را از گمراهی شان به راه نمی آوری. تو تنها کسانی را می شنوانی که به آیات ما ایمان می آورند و خود تسلیمند. خداست آن کس که شما را ابتدا ناتوان آفرید، آن گاه پس از ناتوانی قوّت بخشید، سپس بعد از قوّت، ناتوانی و پیری داد. هر چه بخواهد می آفریند و هموست دانای توانا. و روزی که رستاخیز برپا شود، مجرمان سوگند یاد می کنند که جز ساعتی [بیش] درنگ نکرده اند [در دنیا هم] این گونه به دروغ کشانیده می شدند. و [لی] کسانی که دانش و ایمان یافته اند، می گویند: «قطعاً شما [به موجب آنچه] در کتاب خدا [ست] تا روز رستاخیز مانده اید، و این، روزِ رستاخیز است ولی شما خودتان نمی دانستید.» و در چنین روزی، [دیگر] پوزشِ آنان که ستم کرده اند سود نمی بخشد، و بازگشت به سوی حق از آنان خواسته نمی شود. و به راستی در این قرآن برای مردم از هر گونه مَثَلی آوردیم، و چون برای ایشان آیه ای بیاوری، آنان که کفر ورزیده اند حتماً خواهند گفت: «شما جز بر باطل نیستید.» این گونه، خدا بر دلهای کسانی که نمی دانند مُهر می نهد. پس صبر کن که وعده خدا حقّ است، و زنهار تا کسانی که یقین ندارند، تو را به سبکسری واندارند.}

- «الم *تِلْکَ آیاتُ الْکِتابِ الْحَکیم *هُدیً وَ رَحْمَةً لِلْمُحْسِنینَ *الَّذینَ یُقیمُونَ الصَّلاةَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکاةَ وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ یُوقِنُونَ *أُولئِکَ عَلی هُدیً مِنْ رَبِّهِمْ وَ أُولئِکَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ *وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَشْتَری لَهْوَ الْحَدیثِ لِیُضِلَّ عَنْ سَبیلِ اللَّهِ بِغَیْرِ عِلْمٍ وَ یَتَّخِذَها هُزُواً أُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ مُهینٌ *وَ إِذا تُتْلی عَلَیْهِ آیاتُنا وَلَّی مُسْتَکْبِراً کَأَنْ لَمْ یَسْمَعْها کَأَنَّ فی أُذُنَیْهِ وَقْراً فَبَشِّرْهُ بِعَذابٍ أَلیمٍ *إِنَّ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعیمِ *خالِدینَ فیها وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا وَ هُوَ الْعَزیزُ الْحَکیمُ *خَلَقَ السَّماواتِ بِغَیْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها وَ أَلْقی فِی الْأَرْضِ رَواسِیَ أَنْ تَمیدَ بِکُمْ وَ بَثَّ فیها مِنْ کُلِّ دابَّةٍ وَ أَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَنْبَتْنا فیها مِنْ کُلِّ زَوْجٍ کَریمٍ *هذا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونی ما ذا خَلَقَ الَّذینَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فی ضَلالٍ مُبینٍ *وَ لَقَدْ آتَیْنا لُقْمانَ الْحِکْمَةَ أَنِ اشْکُرْ لِلَّهِ وَ مَنْ یَشْکُرْ فَإِنَّما یَشْکُرُ لِنَفْسِهِ وَ مَنْ کَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِیٌّ حَمیدٌ *وَ إِذْ قالَ لُقْمانُ لِابْنِهِ وَ هُوَ یَعِظُهُ یا بُنَیَّ لا تُشْرِکْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْکَ لَظُلْمٌ عَظیمٌ *وَ وَصَّیْنَا الْإِنْسانَ بِوالِدَیْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْناً عَلی وَهْنٍ وَ فِصالُهُ فی عامَیْنِ أَنِ اشْکُرْ لی وَ لِوالِدَیْکَ إِلَیَّ الْمَصیرُ *وَ إِنْ جاهَداکَ عَلی أَنْ تُشْرِکَ بی ما لَیْسَ لَکَ بِهِ عِلْمٌ فَلا تُطِعْهُما وَ صاحِبْهُما فِی الدُّنْیا مَعْرُوفاً وَ اتَّبِعْ سَبیلَ مَنْ أَنابَ إِلَیَّ ثُمَّ إِلَیَّ مَرْجِعُکُمْ فَأُنَبِّئُکُمْ بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *یا بُنَیَّ إِنَّها إِنْ تَکُ مِثْقالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَکُنْ فی صَخْرَةٍ أَوْ فِی السَّماواتِ أَوْ فِی الْأَرْضِ یَأْتِ بِهَا اللَّهُ

إِنَّ اللَّهَ لَطيفٌ خَبيرٌ *يا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلاةَ وَ أْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَ انْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ اصْبِرْ عَلى ما أَصابَكَ إِنَّ ذلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ *وَ لا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَ لا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحاً إِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتالٍ فَخُورٍ *وَ اقْصِدْ فی مَشْيِكَ وَ اغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْواتِ لَصَوْتُ الْحَميرِ *أَ لَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ وَ أَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظاهِرَةً وَ باطِنَةً وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ لا هُدىً وَ لا كِتابٍ مُنيرٍ *وَ إِذا قيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ قالُوا بَلْ نَتَّبِعُ ما وَجَدْنا عَلَيْهِ آباءَنا أَ وَ لَوْ كانَ الشَّيْطانُ يَدْعُوهُمْ إِلى عَذابِ السَّعيرِ *وَ مَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَ هُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقى وَ إِلَى اللَّهِ عاقِبَةُ الْأُمُورِ *وَ مَنْ كَفَرَ فَلا يَحْزُنْكَ كُفْرُهُ إِلَيْنا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُمْ بِما عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَليمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ *نُمَتِّعُهُمْ قَليلاً ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلى عَذابٍ غَليظٍ *وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ *لِلَّهِ ما فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَميدُ *وَ لَوْ أَنَّ ما فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلامٌ وَ الْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ ما نَفِدَتْ كَلِماتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزيزٌ حَكيمٌ *ما خَلْقُكُمْ وَ لا بَعْثُكُمْ إِلاَّ كَنَفْسٍ واحِدَةٍ إِنَّ اللَّهَ سَميعٌ بَصيرٌ *أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهارِ وَ يُولِجُ النَّهارَ فِي اللَّيْلِ وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ كُلٌّ يَجْري إِلى أَجَلٍ مُسَمًّى وَ أَنَّ اللَّهَ بِما تَعْمَلُونَ خَبيرٌ *ذلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَ أَنَّ ما يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْباطِلُ وَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبيرُ *أَ لَمْ تَرَ أَنَّ الْفُلْكَ تَجْري فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آياتِهِ إِنَّ فی ذلِكَ لَآياتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ *وَ إِذا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَ ما يَجْحَدُ بِآياتِنا إِلاَّ كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ. » - . لقمان / ۱ - ۳۲ -

{الف، لام، میم. این است آیات کتاب حکمت آموز، [که] برای نیکوکاران رهنمود و رحمتی است، [همان] کسانی که نماز برپا می دارند و زکات می دهند، و [هم] ایشانند که به آخرت یقین دارند.آنانند که از جانب پروردگارشان از هدایت برخوردارند، و ایشانند که رستگارانند.و برخی از مردم کسانی اند که سخن بیهوده را خریدارند تا [مردم را] بی [هیچ] دانشی از راه خدا گمراه کنند، و [راه خدا] را به ریشخند گیرند برای آنان عذابی خوارکننده خواهد بود. و چون آیات ما بر او خوانده شود، با نِخوت روی برمی گرداند، چنان که گویی آن را نشنیده [یا] گویی در گوشهایش سنگینی است پس او را از عذابی پردرد خبر ده. در حقیقت، کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، باغهای پرنعمت خواهند داشت، که در آن جاودان می مانند وعده خداست که حقّ است و هموست شکست ناپذیر سنجیده کار. آسمانها را بی هیچ ستونی که آن را ببینید خلق کرد و در زمین کوه های استوار بیفکند تا [مبادا زمین] شما را بجنباند، و در آن از هر گونه جنبنده ای پراکنده گردانید، و از آسمان آبی فروفرستادیم و از هر نوع [گیاه] نیکو در آن رویانیدیم. این، خلق خداست. [اینک] به من نشان دهید کسانی که غیر از اویند چه آفریده اند؟ [هیچ!] بلکه ستمگران در گمراهی آشکارند. و به راستی، لقمان را حکمت دادیم که: خدا را سپاس بگزار و هر که سپاس بگزارد، تنها برای خود سپاس می گزارد و هر کس کفران کند، در حقیقت، خدا بی نیاز ستوده است. و [یاد کن] هنگامی را که لقمان به پسر خویش - در حالی که وی او را اندرز می داد - گفت: «ای پسرک من، به خدا شرک میاور که به راستی شرک ستمی بزرگ است.» و انسان را در باره پدر و مادرش سفارش کردیم. مادرش به او باردار شد، سستی بر روی سستی. و از شیر بازگرفتنش در دو سال است. [آری، به او سفارش کردیم] که شکرگزارِ من و پدر و مادرت باش که بازگشت [همه] به سوی من است. و اگر تو را وادارند تا در باره چیزی که تو را بدان دانشی نیست به من شرک ورزی، از آنان فرمان مبر، و [لی] در دنیا به خوبی با آنان معاشرت کن، و راه کسی را پیروی کن که توبه کنان به سوی من بازمی گردد و [سرانجام] بازگشت شما به سوی من است، و از [حقیقت] آنچه انجام می دادید شما را با خبر خواهم کرد. «ای پسرک من، اگر [عملِ تو] هموزن دانه خَردلی و در تخته سنگی یا در آسمانها یا در زمین باشد، خدا آن را می آورد، که

خدا بس دقیق و آگاه است. ای پسرک من، نماز را برپا دار و به کار پسندیده وادار و از کار ناپسند باز دار، و بر آسیبی که بر تو وارد آمده است شکیبا باش. این [حاکی] از عزم [و اراده تو در] امور است. و از مردم [به نِخوت] رُخ برمتاب، و در زمین خرامان راه مرو که خدا خودپسندِ لافزن را دوست نمی دارد. و در راه رفتنِ خود میانه رو باش، و صدایت را آهسته ساز، که بدترین آوازها بانگ خران است. آیا ندانسته اید که خدا آنچه را که در آسمانها و آنچه را که در زمین است، مسخّر شما ساخته و نعمتهای ظاهر و باطن خود را بر شما تمام کرده است؟ و برخی از مردم در باره خدا بی [آنکه] دانش و رهنمود و کتابی روشن [داشته باشند] به مجادله برمی خیزند. و چون به آنان گفته شود: «آنچه را که خدا نازل کرده پیروی کنید»، می گویند: « [نه!] بلکه آنچه که پدرانمان را بر آن یافته ایم پیروی می کنیم» آیا هر چند شیطان آنان را به سوی عذاب سوزان فرا خواند؟ و هر کس خود را - در حالی که نیکوکار باشد - تسلیم خدا کند، قطعاً در ریسمان استوارتری چنگ درزده، و فرجام کارها به سوی خداست. و هر کس کفر ورزد، نباید کفر او تو را غمگین گرداند. بازگشتشان به سوی ماست، و به [حقیقتِ] آنچه کرده اند آگاهشان خواهیم کرد. در حقیقت، خدا به راز دلها داناست. [ما] آنان را اندکی برخوردار می سازیم، سپس ایشان را در عذابی پر فشار درمانده می کنیم. و اگر از آنها بپرسی: «چه کسی آسمانها و زمین را آفریده است؟ مسلّماً خواهند گفت: «خدا.» بگو: «ستایش از آنِ خداست» ولی بیشترشان نمی دانند. آنچه در آسمانها و زمین است از آنِ خداست، در حقیقت، خدا همان بی نیاز ستوده [صفات] است. و اگر آن چه درخت در زمین است قلم باشد و دریا را هفت دریای دیگر به یاری آید، سخنان خدا پایان نپذیرد. قطعاً خداست که شکست ناپذیر حکیم است. آفرینش و برانگیختن شما [در نزد ما] جز مانند [آفرینش] یک تن نیست، که خدا شنوای بیناست. آیا ندیده ای که خدا شب را در روز درمی آورد، و روز را [نیز] در شب درمی آورد، و آفتاب و ماه را تسخیر کرده است [که] هر یک تا وقت معلومی روانند و [نیز] خدا به آنچه می کنید آگاه است؟ این [ها همه] دلیل آن است که خدا خود حق است و غیر از او هر چه را که می خوانند باطل است، و خدا همان بلندمرتبه بزرگ است. آیا ندیده ای که کشتیها به نعمت خدا در دریا روان می گردند تا برخی از نشانه های [قدرت] خود را به شما بنمایاند؟ قطعاً در این [قدرت نمایی،] برای هر شکیبای سپاسگزاری، نشانه هاست. و چون موجی کوه آسا آنان را فرا گیرد، خدا را بخوانند و اعتقاد [خود] را برای او خالص گردانند، و [لی] چون نجاتشان داد و به خشکی رساند برخی از آنان میانه رو هستند، و نشانه های ما را جز هر خائن ناسپاسگزاری انکار نمی کند.}

- «الم *تَنْزیلُ الْکِتابِ لا رَیْبَ فیهِ مِنْ رَبِّ الْعالَمینَ *أَمْ یَقُولُونَ افْتَراهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّکَ لِتُنْذِرَ قَوْماً ما أَتاهُمْ مِنْ نَذیرٍ مِنْ قَبْلِکَ لَعَلَّهُمْ یَهْتَدُونَ *اللَّهُ الَّذی خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَیْنَهُما فی سِتَّهِ أَیَّامٍ ثُمَّ اسْتَوی عَلَی الْعَرْشِ ما لَکُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِیٍّ وَ لا شَفیعٍ أَ فَلا تَتَذَکَّرُونَ *یُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّماءِ إِلَی الْأَرْضِ ثُمَّ یَعْرُجُ إِلَیْهِ فی یَوْمٍ کانَ مِقْدارُهُ أَلْفَ سَنَهٍ مِمَّا تَعُدُّونَ *ذلِکَ عالِمُ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ الْعَزیزُ الرَّحیمُ *الَّذی أَحْسَنَ کُلَّ شَیْ ءٍ خَلَقَهُ وَ بَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسانِ مِنْ طینٍ *ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلالَهٍ مِنْ ماءٍ مَهینٍ *ثُمَّ سَوَّاهُ وَ نَفَخَ فیهِ مِنْ رُوحِهِ وَ جَعَلَ لَکُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصارَ وَ الْأَفْئِدَهَ قَلیلاً ما تَشْکُرُونَ *وَ قالُوا أَ إِذا ضَلَلْنا فِی الْأَرْضِ أَ إِنَّا لَفی خَلْقٍ جَدیدٍ بَلْ هُمْ بِلِقاءِ رَبِّهِمْ کافِرُونَ *قُلْ یَتَوَفَّاکُمْ مَلَکُ الْمَوْتِ الَّذی وُکِّلَ بِکُمْ ثُمَّ إِلی رَبِّکُمْ تُرْجَعُونَ *وَ لَوْ تَری إِذِ الْمُجْرِمُونَ ناکِسُوا رُؤُسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنا أَبْصَرْنا وَ سَمِعْنا فَارْجِعْنا نَعْمَلْ صالِحاً إِنَّا مُوقِنُونَ *وَ لَوْ شِئْنا لَآتَیْنا کُلَّ نَفْسٍ هُداها وَ لکِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّی لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعینَ *فَذُوقُوا بِما نَسیتُمْ لِقاءَ یَوْمِکُمْ هذا إِنَّا نَسیناکُمْ وَ ذُوقُوا عَذابَ الْخُلْدِ بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *إِنَّما یُؤْمِنُ بِآیاتِنَا الَّذینَ إِذا ذُکِّرُوا بِها خَرُّوا سُجَّداً وَ سَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ هُمْ لا یَسْتَکْبِرُونَ *تَتَجافی جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضاجِعِ یَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفاً وَ طَمَعاً وَ مِمَّا رَزَقْناهُمْ یُنْفِقُونَ *فَلا تَعْلَمُ نَفْسٌ ما أُخْفِیَ لَهُمْ مِنْ قُرَّهِ أَعْیُنٍ جَزاءً بِما کانُوا

يَعْمَلُونَ *أَ فَمَنْ كانَ مُؤْمِناً كَمَنْ كانَ فاسِقاً لا يَسْتَوُونَ *أَمَّا الَّذينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوى نُزُلاً بِما كانُوا يَعْمَلُونَ *وَ أَمَّا الَّذينَ فَسَقُوا فَمَأْواهُمُ النَّارُ كُلَّما أَرادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْها أُعيدُوا فيها وَ قيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذابَ النَّارِ الَّذى كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ *وَ لَنُذيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذابِ الْأَدْنى دُونَ الْعَذابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ *وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآياتِ رَبِّهِ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْها إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمينَ مُنْتَقِمُونَ *وَ لَقَدْ آتَيْنا مُوسَى الْكِتابَ فَلا تَكُنْ فى مِرْيَةٍ مِنْ لِقائِهِ وَ جَعَلْناهُ هُدىً لِبَنى إِسْرائيلَ *وَ جَعَلْنا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنا لَمَّا صَبَرُوا وَ كانُوا بِآياتِنا يُوقِنُونَ *إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ فيما كانُوا فيهِ يَخْتَلِفُونَ *أَ وَ لَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فى مَساكِنِهِمْ إِنَّ فى ذلِكَ لَآياتٍ أَ فَلا يَسْمَعُونَ.» - . سجده / ۱ - ۲۶ -

{الف، لام، میم. نازل شدن این کتاب- که هیچ [جای] شک در آن نیست- از طرف پروردگار جهانهاست. آیا می گویند: «آن را بربافته است»؟ [نه چنین است] بلکه آن حقّ و از جانب پروردگار توست، تا مردمی را که پیش از تو بیم دهنده ای برای آنان نیامده است هشدار دهی، امید که راه یابند. خدا کسی است که آسمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است، در شش هنگام آفرید، آن گاه بر عرش [قدرت] استیلا یافت، برای شما غیر از او سرپرست و شفاعتگری نیست آیا باز هم پند نمی گیرید؟ کار [جهان] را از آسمان [گرفته] تا زمین، اداره می کند آن گاه [نتیجه و گزارش آن] در روزی که مقدارش - آن چنان که شما [آدمیان] برمی شمارید - هزار سال است، به سوی او بالا می رود. اوست دانایِ نهان و آشکار، که شکوهمندِ مهربان است. همان کسی که هر چیزی را که آفریده است نیکو آفریده، و آفرینش انسان را از گِل آغاز کرد سپس [تداوم] نسل او را از چکیده آبی پست مقرّر فرمود آن گاه او را درست اندام کرد، و از روح خویش در او دمید، و برای شما گوش و دیدگان و دلها قرار داد چه اندک سپاس می گزارید.و گفتند: «آیا وقتی در [دلِ] زمین گم شدیم، آیا [باز] ما در خلقت جدیدی خواهیم بود؟» [نه،] بلکه آنها به لقای پروردگارشان [و حضور او] کافرند. بگو: «فرشته مرگی که بر شما گمارده شده، جانتان را می ستاند، آن گاه به سوی پروردگارتان بازگردانیده می شوید.» و کاش هنگامی را که مجرمان پیش پروردگارشان سرهاشان را به زیر افکنده اند می دیدی [که می گویند:] «پروردگارا، دیدیم و شنیدیم ما را بازگردان تا کار شایسته کنیم، چرا که ما یقین داریم.» و اگر می خواستیم، حتماً به هر کسی [از روی جبر] هدایتش را می دادیم، لیکن سخن من محقّق گردیده که: «هر آینه جهنّم را از همه جنّیان و آدمیان خواهم آکند.» پس به [سزای] آنکه دیدار این روزتان را از یاد بردید [عذاب را] بچشید ما [نیز] فراموشتان کردیم، و به [سزای] آنچه انجام می دادید عذاب جاودان را بچشید. تنها کسانی به آیات ما می گروند که چون آن [آیات] را به ایشان یادآوری کنند، سجده کنان به روی درمی افتند، و به ستایش پروردگارشان تسبیح می گویند و آنان بزرگی نمی فروشند. پهلوهایشان از خوابگاهها جدا می گردد [و] پروردگارشان را از روی بیم و طمع می خوانند، و از آنچه روزیشان داده ایم انفاق می کنند. هیچ کس نمی داند چه چیز از آنچه روشنی بخش دیدگان است به [پاداش] آنچه انجام می دادند برای آنان پنهان شده است. آیا کسی که مؤمن است، چون کسی است که نافرمان است؟ یکسان نیستند. اما کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، به [پاداشِ] آنچه انجام می دادند در باغهایی که در آن جایگزین می شوند، پذیرایی می گردند. و اما کسانی که نافرمانی کرده اند، پس جایگاهشان آتش است. هر بار که بخواهند از آن بیرون بیایند، در آن بازگردانیده می شوند و به آنان گفته می شود: «عذابِ آن آتشی را که دروغش می پنداشتید بچشید.» و قطعاً غیر از آن عذاب بزرگتر، از عذاب این دنیا [نیز] به آنان می چشانیم، امید که آنها [به خدا] بازگردند. و کیست بیدادگرتر از آن کس که به آیات پروردگارش پند داده شود [و] آن گاه از آن روی بگرداند؟ قطعاً ما از مجرمان انتقام کشنده ایم. و به راستی [ما] به موسی کتاب دادیم. پس در لقای او [با خدا] تردید مکن، و آن [کتاب] را برای

فرزندان اسرائیل [مایه] هدایت قرار دادیم. و چون شکیبایی کردند و به آیات ما یقین داشتند، برخی از آنان را پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما [مردم را] هدایت می کردند. در حقیقت، پروردگار تو، خود روز قیامت در آنچه با یکدیگر در باره آن اختلاف می نمودند، میانشان داوری خواهد کرد. آیا برای آنان روشن نگردیده که چه بسیار نسلها را پیش از آنها نابود گردانیدیم [که اینان] در سراهایشان راه می روند؟ قطعاً در این [امر] عبرتهاست، مگر نمی شنوند؟}

ص: ۴۴

- «یا أَیُّهَا النَّبِیُّ إِنَّا أَرْسَلْناکَ شاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذیراً *وَ داعِیاً إِلَی اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَ سِراجاً مُنیراً *وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنینَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلاً کَبیراً *وَ لا تُطِعِ الْکافِرینَ وَ الْمُنافِقینَ وَ دَعْ أَذاهُمْ وَ تَوَکَّلْ عَلَی اللَّهِ وَ کَفی بِاللَّهِ وَکیلاً.» - . احزاب / ۴۵ - ۴۸ -

{ای پیامبر، ما تو را [به سِمَتِ] گواه و بشارتگر و هشداردهنده فرستادیم، و دعوت کننده به سوی خدا به فرمان او، و چراغی تابناک. و مؤمنان را مژده ده که برای آنان از جانب خدا بخشایشی فراوان خواهد بود. و کافران و منافقان را فرمان مبَر، و از آزارشان بگذر و بر خدا اعتماد کن و کارسازی [چون] خدا کفایت می کند.}

- «وَ الَّذینَ سَعَوْا فی آیاتِنا مُعاجِزینَ أُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلیمٌ *وَ یَرَی الَّذینَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذی أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ هُوَ الْحَقَّ وَ یَهْدی إِلی صِراطِ الْعَزیزِ الْحَمیدِ *وَ قالَ الَّذینَ کَفَرُوا هَلْ نَدُلُّکُمْ عَلی رَجُلٍ یُنَبِّئُکُمْ إِذا مُزِّقْتُمْ کُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّکُمْ لَفی خَلْقٍ جَدیدٍ *أَفْتَری عَلَی اللَّهِ کَذِباً أَمْ بِهِ جِنَّةٌ بَلِ الَّذینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ فِی الْعَذابِ وَ الضَّلالِ الْبَعیدِ *أَ فَلَمْ یَرَوْا إِلی ما بَیْنَ أَیْدیهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ إِنْ نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَیْهِمْ کِسَفاً مِنَ السَّماءِ إِنَّ فی ذلِکَ لَآیَةً لِکُلِّ عَبْدٍ مُنیبٍ *وَ لَقَدْ آتَیْنا داوُدَ مِنَّا فَضْلاً یا جِبالُ أَوِّبی مَعَهُ وَ الطَّیْرَ وَ أَلَنَّا لَهُ الْحَدیدَ *أَنِ اعْمَلْ سابِغاتٍ وَ قَدِّرْ فِی السَّرْدِ وَ اعْمَلُوا صالِحاً إِنِّی بِما تَعْمَلُونَ بَصیرٌ *وَ لِسُلَیْمانَ الرِّیحَ غُدُوُّها شَهْرٌ وَ رَواحُها شَهْرٌ وَ أَسَلْنا لَهُ عَیْنَ الْقِطْرِ وَ مِنَ الْجِنِّ مَنْ یَعْمَلُ بَیْنَ یَدَیْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَ مَنْ یَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنا نُذِقْهُ مِنْ عَذابِ السَّعیرِ *یَعْمَلُونَ لَهُ ما یَشاءُ مِنْ مَحاریبَ وَ تَماثیلَ وَ جِفانٍ کَالْجَوابِ وَ قُدُورٍ راسِیاتٍ اعْمَلُوا آلَ داوُدَ شُکْراً وَ قَلیلٌ مِنْ عِبادِیَ الشَّکُورُ *فَلَمَّا قَضَیْنا عَلَیْهِ الْمَوْتَ ما دَلَّهُمْ عَلی مَوْتِهِ إِلاَّ دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْکُلُ مِنْسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَیَّنَتِ الْجِنُّ أَنْ لَوْ کانُوا یَعْلَمُونَ الْغَیْبَ ما لَبِثُوا فِی الْعَذابِ الْمُهینِ *لَقَدْ کانَ لِسَبَإٍ فی مَسْکَنِهِمْ آیَةٌ جَنَّتانِ عَنْ یَمینٍ وَ شِمالٍ کُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّکُمْ وَ اشْکُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَیِّبَةٌ وَ رَبٌّ غَفُورٌ *فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنا عَلَیْهِمْ سَیْلَ الْعَرِمِ وَ بَدَّلْناهُمْ بِجَنَّتَیْهِمْ جَنَّتَیْنِ ذَواتَیْ أُکُلٍ خَمْطٍ وَ أَثْلٍ وَ شَیْ ءٍ مِنْ سِدْرٍ قَلیلٍ *ذلِکَ جَزَیْناهُمْ بِما کَفَرُوا وَ هَلْ نُجازی إِلاَّ الْکَفُورَ *وَ جَعَلْنا بَیْنَهُمْ وَ بَیْنَ الْقُرَی الَّتی بارَکْنا فیها قُریً ظاهِرَةً وَ قَدَّرْنا فیهَا السَّیْرَ سیرُوا فیها لَیالِیَ وَ أَیَّاماً آمِنینَ *فَقالُوا رَبَّنا باعِدْ بَیْنَ أَسْفارِنا وَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْناهُمْ أَحادیثَ وَ مَزَّقْناهُمْ کُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّ فی ذلِکَ لَآیاتٍ لِکُلِّ صَبَّارٍ شَکُورٍ *وَ لَقَدْ صَدَّقَ عَلَیْهِمْ إِبْلیسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلاَّ فَریقاً مِنَ الْمُؤْمِنینَ *وَ ما کانَ لَهُ عَلَیْهِمْ مِنْ سُلْطانٍ إِلاَّ لِنَعْلَمَ مَنْ یُؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّنْ هُوَ مِنْها فی شَکٍّ وَ رَبُّکَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ حَفیظٌ *قُلِ ادْعُوا الَّذینَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ لا یَمْلِکُونَ مِثْقالَ ذَرَّةٍ فِی السَّماواتِ وَ لا فِی الْأَرْضِ وَ ما لَهُمْ فیهِما مِنْ شِرْکٍ وَ ما لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهیرٍ *وَ لا تَنْفَعُ الشَّفاعَةُ عِنْدَهُ إِلاَّ لِمَنْ أَذِنَ لَهُ حَتَّی إِذا فُزِّعَ عَنْ قُلُوبِهِمْ قالُوا ما ذا قالَ رَبُّکُمْ قالُوا الْحَقَّ وَ هُوَ الْعَلِیُّ الْکَبیرُ *قُلْ مَنْ یَرْزُقُکُمْ مِنَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ وَ إِنَّا أَوْ إِیَّاکُمْ لَعَلی هُدیً أَوْ فی ضَلالٍ مُبینٍ *قُلْ لا تُسْئَلُونَ عَمَّا أَجْرَمْنا وَ لا نُسْئَلُ عَمَّا تَعْمَلُونَ *قُلْ یَجْمَعُ بَیْنَنا رَبُّنا ثُمَّ یَفْتَحُ بَیْنَنا بِالْحَقِّ وَ هُوَ الْفَتَّاحُ الْعَلیمُ *قُلْ أَرُونِیَ الَّذینَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَکاءَ کَلاَّ بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزیزُ الْحَکیمُ *وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلاَّ کَافَّةً لِلنَّاسِ بَشیراً وَ نَذیراً وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یَعْلَمُونَ *وَ یَقُولُونَ مَتی هذَا الْوَعْدُ إِنْ کُنْتُمْ صادِقینَ *قُلْ لَکُمْ

میعادُ یَوْمٍ لا تَسْتَأْخِرُونَ عَنْهُ ساعَةً وَ لا تَسْتَقْدِمُونَ *وَ قالَ الَّذینَ کَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهذَا الْقُرْآنِ وَ لا بِالَّذی بَیْنَ یَدَیْهِ وَ لَوْ تَری إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ یَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ الْقَوْلَ یَقُولُ الَّذینَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذینَ اسْتَکْبَرُوا لَوْ لا أَنْتُمْ لَکُنَّا مُؤْمِنینَ *قالَ الَّذینَ اسْتَکْبَرُوا لِلَّذینَ اسْتُضْعِفُوا أَ نَحْنُ صَدَدْناکُمْ عَنِ الْهُدی بَعْدَ إِذْ جاءَکُمْ بَلْ کُنْتُمْ مُجْرِمینَ *وَ قالَ الَّذینَ اسْتُضْعِفُوا لِلَّذینَ اسْتَکْبَرُوا بَلْ مَکْرُ اللَّیْلِ وَ النَّهارِ إِذْ تَأْمُرُونَنا أَنْ نَکْفُرَ بِاللَّهِ وَ نَجْعَلَ لَهُ أَنْداداً وَ أَسَرُّوا النَّدامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذابَ وَ جَعَلْنَا الْأَغْلالَ فی أَعْناقِ الَّذینَ کَفَرُوا هَلْ یُجْزَوْنَ إِلاَّ ما کانُوا یَعْمَلُونَ *وَ ما أَرْسَلْنا فی قَرْیَةٍ مِنْ نَذیرٍ إِلاَّ قالَ مُتْرَفُوها إِنَّا بِما أُرْسِلْتُمْ بِهِ کافِرُونَ *وَ قالُوا نَحْنُ أَکْثَرُ أَمْوالاً وَ أَوْلاداً وَ ما نَحْنُ بِمُعَذَّبینَ *قُلْ إِنَّ رَبِّی یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ یَشاءُ وَ یَقْدِرُ وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یَعْلَمُونَ *وَ ما أَمْوالُکُمْ وَ لا أَوْلادُکُمْ بِالَّتی تُقَرِّبُکُمْ عِنْدَنا زُلْفی إِلاَّ مَنْ آمَنَ وَ عَمِلَ صالِحاً فَأُولئِکَ لَهُمْ جَزاءُ الضِّعْفِ بِما عَمِلُوا وَ هُمْ فِی الْغُرُفاتِ آمِنُونَ *وَ الَّذینَ یَسْعَوْنَ فی آیاتِنا مُعاجِزینَ أُولئِکَ فِی الْعَذابِ مُحْضَرُونَ *قُلْ إِنَّ رَبِّی یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ یَشاءُ مِنْ عِبادِهِ وَ یَقْدِرُ لَهُ وَ ما أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَیْ‌ءٍ فَهُوَ یُخْلِفُهُ وَ هُوَ خَیْرُ الرَّازِقینَ *وَ یَوْمَ یَحْشُرُهُمْ جَمیعاً ثُمَّ یَقُولُ لِلْمَلائِکَةِ أَ هؤُلاءِ إِیَّاکُمْ کانُوا یَعْبُدُونَ *قالُوا سُبْحانَکَ أَنْتَ وَلِیُّنا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ کانُوا یَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَکْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ *فَالْیَوْمَ لا یَمْلِکُ بَعْضُکُمْ لِبَعْضٍ نَفْعاً وَ لا ضَرًّا وَ نَقُولُ لِلَّذینَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذابَ النَّارِ الَّتی کُنْتُمْ بِها تُکَذِّبُونَ *وَ إِذا تُتْلی عَلَیْهِمْ آیاتُنا بَیِّناتٍ قالُوا ما هذا إِلاَّ رَجُلٌ یُریدُ أَنْ یَصُدَّکُمْ عَمَّا کانَ یَعْبُدُ آباؤُکُمْ وَ قالُوا ما هذا إِلاَّ إِفْکٌ مُفْتَریً وَ قالَ الَّذینَ کَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جاءَهُمْ إِنْ هذا إِلاَّ سِحْرٌ مُبینٌ *وَ ما آتَیْناهُمْ مِنْ کُتُبٍ یَدْرُسُونَها وَ ما أَرْسَلْنا إِلَیْهِمْ قَبْلَکَ مِنْ نَذیرٍ *وَ کَذَّبَ الَّذینَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ ما بَلَغُوا مِعْشارَ ما آتَیْناهُمْ فَکَذَّبُوا رُسُلی فَکَیْفَ کانَ نَکیرِ *قُلْ إِنَّما أَعِظُکُمْ بِواحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَثْنی وَ فُرادی ثُمَّ تَتَفَکَّرُوا ما بِصاحِبِکُمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلاَّ نَذیرٌ لَکُمْ بَیْنَ یَدَیْ عَذابٍ شَدیدٍ *قُلْ ما سَأَلْتُکُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَکُمْ إِنْ أَجْرِیَ إِلاَّ عَلَی اللَّهِ وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَیْ‌ءٍ شَهیدٌ *قُلْ إِنَّ رَبِّی یَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلاَّمُ الْغُیُوبِ *قُلْ جاءَ الْحَقُّ وَ ما یُبْدِئُ الْباطِلُ وَ ما یُعیدُ *قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّما أَضِلُّ عَلی نَفْسی وَ إِنِ اهْتَدَیْتُ فَبِما یُوحی إِلَیَّ رَبِّی إِنَّهُ سَمیعٌ قَریبٌ.» -. سباء / ۵ - ۵۰ -

{و کسانی که در [ابطال] آیات ما کوشش می ورزند که ما را درمانده کنند، برایشان عذابی از بلایی دردناک باشد. و کسانی که از دانش بهره یافته اند، می دانند که آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، حق است و به راه آن عزیز ستوده [صفات] راهبری می کند. و کسانی که کفر ورزیدند، گفتند: «آیا مردی را به شما نشان دهیم که شما را خبر می دهد که چون کاملا متلاشی شدید، [باز] قطعاً در آفرینشی جدید خواهید بود؟ آیا [این مرد] بر خدا دروغی بسته یا جنونی در اوست؟» [نه!] بلکه آنان که به آخرت ایمان ندارند در عذاب و گمراهیِ دور و درازند. آیا به آنچه- از آسمان و زمین- در دسترسشان و پشت سرشان است ننگریسته اند؟ اگر بخواهیم آنان را در زمین فرو می بریم، یا پاره سنگهایی از آسمان بر سرشان می افکنیم. قطعاً در این [تهدید] برای هر بنده توبه کاری عبرت است. و به راستی داوود را از جانب خویش مزیّتی عطا کردیم. [و گفتیم:] ای کوه ها، با او [در تسبیح خدا] همصدا شوید، و ای پرندگان [هماهنگی کنید]. و آهن را برای او نرم گردانیدیم. [که] زره های فراخ بساز و حلقه ها را درست اندازه گیری کن. و کار شایسته کنید، زیرا من به آنچه انجام می دهید بینایم. و باد را برای سلیمان [رام کردیم:] که رفتن آن بامداد، یک ماه، و آمدنش شبانگاه، یک ماه [راه] بود، و معدن مس را برای او ذوب [و روان] گردانیدیم، و برخی از جنّ به فرمان پروردگارشان پیش او کار می کردند، و هر کس از آنها از دستور ما سر برمی تافت، از عذاب سوزان به او می چشانیدیم.

[آن متخصّصان] برای او هر چه می خواست: از نمازخانه ها و مجسّمه ها و ظروف بزرگ مانند حوضچه ها و دیگهای چسبیده

به زمین می ساختند. ای خاندان داوود، شکرگزار باشید. و از بندگان من اندکی سپاسگزارند. پس چون مرگ را بر او مقرر داشتیم، جز جنبنده ای خاکی [موریانه] که عصای او را [به تدریج] می خورد، [آدمیان را] از مرگ او آگاه نگردانید پس چون [سلیمان] فرو افتاد برای جنّیان روشن گردید که اگر غیب می دانستند، در آن عذاب خفّت آور [باقی] نمی ماندند. قطعاً برای [مردم] سبا در محلّ سکونتشان نشانه [رحمتی] بود: دو باغستان از راست و چپ [به آنان گفتیم:] از روزیِ پروردگارتان بخورید و او را شکر کنید. شهری است خوش و خدایی آمرزنده. پس روی گردانیدند، و بر آن سیل [سدّ] عَرِم را روانه کردیم، و دو باغستان آنها را به دو باغ که میوه های تلخ و شوره گز و نوعی از کُنارِ تُنُک داشت تبدیل کردیم. این [عقوبت] را به [سزای] آنکه کفران کردند به آنان جزا دادیم و آیا جز ناسپاس را به مجازات می رسانیم؟ و میان آنان و میان آبادانیهایی که در آنها برکت نهاده بودیم شهرهای متّصل به هم قرار داده بودیم، و در میان آنها مسافت را، به اندازه، مقرر داشته بودیم. در این [راه] ها، شبان و روزان آسوده خاطر بگردید. تا گفتند: «پروردگارا، میان [منزلهای] سفرهایمان فاصله انداز.» و بر خویشتن ستم کردند. پس آنها را [برای آیندگان، موضوعِ] حکایتها گردانیدیم، و سخت تار و مارشان کردیم قطعاً در این [ماجرا] برای هر شکیبای سپاسگزاری عبرتهاست. و قطعاً شیطان گمان خود را در مورد آنها راست یافت. و جز گروهی از مؤمنان، [بقیه] از او پیروی کردند. و [شیطان] را بر آنان تسلّطی نبود، جز آنکه کسی را که به آخرت ایمان دارد از کسی که در باره آن در تردید است باز شناسیم. و پروردگار تو بر هر چیزی نگاهبان است. بگو: «کسانی را که جز خدا [معبود خود] پنداشته اید بخوانید هموزن ذرّه ای نه در آسمانها و نه در زمین مالک نیستند، و در آن دو شرکتی ندارند، و برای وی از میان آنان هیچ پشتیبانی نیست.» و شفاعتگری در پیشگاه او

سود نمی بخشد، مگر برای آن کس که به وی اجازه دهد. تا چون هراس از دلهایشان برطرف شود، می گویند: «پروردگارتان چه فرمود؟» می گویند: «حقیقت و هموست بلندمرتبه و بزرگ.» بگو: «کیست که شما را از آسمانها و زمین روزی می دهد؟» بگو: «خدا و در حقیقت یا ما، یا شما بر هدایت یا گمراهی آشکاریم.» بگو: « [شما] از آنچه ما مرتکب شده ایم بازخواست نخواهید شد، و [ما نیز] از آنچه شما انجام می دهید بازخواست نخواهیم شد.» بگو: «پروردگارمان ما و شما را جمع خواهد کرد سپس میان ما به حقّ داوری می کند، و اوست داور دانا.» بگو: «کسانی را که [به عنوان] شریک به او ملحق گردانیده اید، به من نشان دهید.» چنین نیست، بلکه اوست خدای عزیز حکیم. و ما تو را جز [به سِمَتِ] بشارتگر و هشداردهنده برای تمام مردم، نفرستادیم لیکن بیشتر مردم نمی دانند. و می گویند: «اگر راست می گویید، این وعده چه وقت است؟» بگو: «میعاد شما روزی است که نه ساعتی از آن پس توانید رفت، و نه پیشی توانید جُست.» و کسانی که کافر شدند گفتند: «نه به این قرآن و نه به آن [توراتی] که پیش از آن است هرگز ایمان نخواهیم آورد.» و ای کاش بیدادگران را هنگامی که در پیشگاه پروردگارشان بازداشت شده اند می دیدی [که چگونه] برخی از آنان با برخی [دیگر جدل و] گفتگو می کنند کسانی که زیردست بودند به کسانی که [ریاست و] برتری داشتند، می گویند: «اگر شما نبودید قطعاً ما مؤمن بودیم.» کسانی که [ریاست و] برتری داشتند، به کسانی که زیردست بودند، می گویند: «مگر ما بودیم که شما را از هدایت- پس از آنکه به سوی شما آمد- بازداشتیم؟ [نه،] بلکه خودتان گناهکار بودید.» و کسانی که زیردست بودند به کسانی که [ریاست و] برتری داشتند، می گویند: « [نه،] بلکه نیرنگ شب و روز [شما بود] آن گاه که ما را وادار می کردید که به خدا کافر شویم و برای او همتایانی قرار دهیم.» و هنگامی که عذاب را ببینند پشیمانی خود را آشکار کنند. و در گردنهای کسانی که کافر شده اند غُلها می نهیم آیا جز به سزای آنچه انجام می دادند می رسند؟ و [ما] در هیچ شهری هشداردهنده ای نفرستادیم جز آنکه خوشگذرانان آنها

گفتند: «ما به آنچه شما بدان فرستاده شده اید کافریم.» و گفتند: «ما دارایی و فرزندانمان از همه بیشتر است و ما عذاب نخواهیم شد.» بگو: «پروردگار من است که روزی را برای هر کس که بخواهد گشاده یا تنگ می گرداند لیکن بیشتر مردم نمی دانند.» و اموال و فرزندانتان چیزی نیست که شما را به پیشگاه ما نزدیک گرداند، مگر کسانی که ایمان آورده و کار شایسته کرده باشند. پس برای آنان دو برابر آنچه انجام داده اند پاداش است و آنها در غرفه ها [ی بهشتی] آسوده خاطر خواهند بود. و کسانی که در [ابطال] آیات ما می کوشند که [ما را به خیال خود] درمانده کنند آنانند که در عذاب احضار می شوند. بگو: «در حقیقت، پروردگار من است که روزی را برای هر کس از بندگانش که بخواهد گشاده یا برای او تنگ می گرداند. و هر چه را انفاق کردید عوضش را او می دهد. و او بهترین روزی دهندگان است.» و [یاد کن] روزی را که همه آنان را محشور می کند، آن گاه به فرشتگان می فرماید: «آیا اینها بودند که شما را می پرستیدند؟» می گویند: «منزّهی تو، سرپرست ما تویی نه آنها! بلکه جنّیان را می پرستیدند بیشترشان به آنها اعتقاد داشتند.» اکنون برای یکدیگر سود و زیانی ندارید، و به کسانی که ستم کرده اند می گوییم: «بچشید عذاب آتشی را که آن را دروغ می شمردید.» و چون آیات تابناک ما بر آنان خوانده می شود می گویند: «این جز مردی نیست که می خواهد شما را از آنچه پدرانتان می پرستیدند باز دارد.» و [نیز] می گویند: «این جز دروغی بربافته نیست.» و کسانی که به حقّ- چون به سویشان آمد- کافر شدند می گویند: «این جز افسونی آشکار نیست.» و ما کتاب هایی به آنان نداده بودیم

ص: ۴۵

که آن را بخوانند، و پیش از تو هشداردهنده ای به سویشان نفرستاده بودیم. و کسانی که پیش از اینان بودند، [نیز] تکذیب کردند، در حالی که اینان به ده یک آنچه بدیشان داده بودیم نرسیده اند. [آری،] فرستادگانِ مرا دروغ شمردند پس چگونه بود کیفر من؟ بگو: «من فقط به شما یک اندرز می دهم که: دو دو و به تنهایی برای خدا به پا خیزید، سپس بیندیشید که رفیق شما هیچ گونه دیوانگی ندارد. او شما را از عذاب سختی که در پیش است جز شداردهنده ای [بیش] نیست. بگو: «هر مزدی که از شما خواستم آن از خودتان! مزد من جز بر خدا نیست، و او بر هر چیزی گواه است.» بگو: «بی گمان، پروردگارم حقیقت را القا می کند [اوست] دانای نهانها.» بگو: «حق آمد و [دیگر] باطل از سر نمی گیرد و برنمی گردد.» بگو: «اگر گمراه شوم، فقط به زیان خود گمراه شده ام، و اگر هدایت یابم [این از برکتِ] چیزی است که پروردگارم به سویم وحی می کند، که اوست شنوای نزدیک.»}

- «أَ فَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَناً فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ فَلا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَراتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِما يَصْنَعُونَ *وَ اللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّياحَ فَتُثِيرُ سَحاباً فَسُقْناهُ إِلى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها كَذلِكَ النُّشُورُ *مَنْ كانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعاً إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَ الْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَ الَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئاتِ لَهُمْ عَذابٌ شَدِيدٌ وَ مَكْرُ أُولئِكَ هُوَ يَبُورُ *وَ اللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْواجاً وَ ما تَحْمِلُ مِنْ أُنْثى وَ لا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَ ما يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَ لا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتابٍ إِنَّ ذلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ *وَ ما يَسْتَوِي الْبَحْرانِ هذا عَذْبٌ فُراتٌ سائِغٌ شَرابُهُ وَ هذا مِلْحٌ أُجاجٌ وَ مِنْ كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْماً طَرِيًّا وَ تَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَها وَ تَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَواخِرَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ *يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهارِ وَ يُولِجُ النَّهارَ فِي اللَّيْلِ وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى ذلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ ما يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ *إِنْ تَدْعُوهُمْ لا يَسْمَعُوا دُعاءَكُمْ وَ لَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجابُوا لَكُمْ وَ يَوْمَ الْقِيامَةِ يَكْفُرُونَ

بِشِرْكِكُمْ وَ لا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبيرٍ *يا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَراءُ إِلَى اللَّهِ وَ اللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَميدُ *إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَ يَأْتِ بِخَلْقٍ جَديدٍ *وَ ما ذلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزيزٍ *وَ لا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرى وَ إِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلى حِمْلِها لا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْ‌ءٌ وَ لَوْ كانَ ذا قُرْبى إِنَّما تُنْذِرُ الَّذينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَ أَقامُوا الصَّلاةَ وَ مَنْ تَزَكَّى فَإِنَّما يَتَزَكَّى لِنَفْسِهِ وَ إِلَى اللَّهِ الْمَصيرُ *وَ ما يَسْتَوِي الْأَعْمى وَ الْبَصيرُ *وَ لاَ الظُّلُماتُ وَ لاَ النُّورُ *وَ لاَ الظِّلُّ وَ لاَ الْحَرُورُ *وَ ما يَسْتَوِي الْأَحْياءُ وَ لاَ الْأَمْواتُ إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشاءُ وَ ما أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ *إِنْ أَنْتَ إِلاَّ نَذيرٌ *إِنَّا أَرْسَلْناكَ بِالْحَقِّ بَشيراً وَ نَذيراً وَ إِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلاَّ خَلا فيها نَذيرٌ *وَ إِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ جاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّناتِ وَ بِالزُّبُرِ وَ بِالْكِتابِ الْمُنيرِ *ثُمَّ أَخَذْتُ الَّذينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كانَ نَكيرِ *أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَخْرَجْنا بِهِ ثَمَراتٍ مُخْتَلِفاً أَلْوانُها وَ مِنَ الْجِبالِ جُدَدٌ بيضٌ وَ حُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوانُها وَ غَرابيبُ سُودٌ *وَ مِنَ النَّاسِ وَ الدَّوَابِّ وَ الْأَنْعامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوانُهُ كَذلِكَ إِنَّما يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبادِهِ الْعُلَماءُ إِنَّ اللَّهَ عَزيزٌ غَفُورٌ *إِنَّ الَّذينَ يَتْلُونَ كِتابَ اللَّهِ وَ أَقامُوا الصَّلاةَ وَ أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْناهُمْ سِرًّا وَ عَلانِيَةً يَرْجُونَ تِجارَةً لَنْ تَبُورَ *لِيُوَفِّيَهُمْ أُجُورَهُمْ وَ يَزيدَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ *وَ الَّذي أَوْحَيْنا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ إِنَّ اللَّهَ بِعِبادِهِ لَخَبيرٌ بَصيرٌ *ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتابَ الَّذينَ اصْطَفَيْنا مِنْ عِبادِنا فَمِنْهُمْ ظالِمٌ لِنَفْسِهِ وَ مِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَ مِنْهُمْ سابِقٌ بِالْخَيْراتِ بِإِذْنِ اللَّهِ ذلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبيرُ *جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَها يُحَلَّوْنَ فيها مِنْ أَساوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَ لُؤْلُؤاً وَ لِباسُهُمْ فيها حَريرٌ *وَ قالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنا لَغَفُورٌ شَكُورٌ *الَّذي أَحَلَّنا دارَ الْمُقامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لا يَمَسُّنا فيها نَصَبٌ وَ لا يَمَسُّنا فيها لُغُوبٌ *وَ الَّذينَ كَفَرُوا لَهُمْ نارُ جَهَنَّمَ لا يُقْضى عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَ لا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذابِها كَذلِكَ نَجْزي كُلَّ كَفُورٍ *وَ هُمْ يَصْطَرِخُونَ فيها رَبَّنا أَخْرِجْنا نَعْمَلْ صالِحاً غَيْرَ الَّذي كُنَّا نَعْمَلُ أَ وَ لَمْ نُعَمِّرْكُمْ ما يَتَذَكَّرُ فيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَ جاءَكُمُ النَّذيرُ فَذُوقُوا فَما لِلظَّالِمينَ مِنْ نَصيرٍ *إِنَّ اللَّهَ عالِمُ غَيْبِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ عَليمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ *هُوَ الَّذي جَعَلَكُمْ خَلائِفَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَ لا يَزيدُ الْكافِرينَ كُفْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِلاَّ مَقْتاً وَ لا يَزيدُ الْكافِرينَ كُفْرُهُمْ إِلاَّ خَساراً *قُلْ أَ رَأَيْتُمْ شُرَكاءَكُمُ الَّذينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُوني ما ذا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّماواتِ أَمْ آتَيْناهُمْ كِتاباً فَهُمْ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْهُ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً إِلاَّ غُرُوراً *إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ أَنْ تَزُولا وَ لَئِنْ زالَتا إِنْ أَمْسَكَهُما مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كانَ حَليماً غَفُوراً *وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمانِهِمْ لَئِنْ جاءَهُمْ نَذيرٌ لَيَكُونُنَّ أَهْدى مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جاءَهُمْ نَذيرٌ ما زادَهُمْ إِلاَّ نُفُوراً *اسْتِكْباراً فِي الْأَرْضِ وَ مَكْرَ السَّيِّئِ وَ لا يَحيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلاَّ بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلاَّ سُنَّتَ الْأَوَّلينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْديلاً وَ لَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْويلاً.» - . فاطر / ۸ - ۴۳ -

{آیا آن کس که زشتیِ کردارش برای او آراسته شده و آن را زیبا می بیند [مانند مؤمن نیکوکار است]؟ خداست که هر که را بخواهد بی راه می گذارد و هر که را بخواهد هدایت می کند. پس مبادا به سبب حسرتها [ی گوناگون] بر آنان، جانت [از کف] برود قطعاً خدا به آنچه می کنند داناست. و خدا همان کسی است که بادها را روانه می کند پس [بادها] ابری را برمی انگیزند، و [ما] آن را به سوی سرزمینی مرده راندیم، و آن زمین را بدان [وسیله]، پس از مرگش زندگی بخشیدیم رستاخیز [نیز] چنین است. هر کس سربلندی می خواهد، سربلندی یکسره از آنِ خداست. سخنان پاکیزه به سوی او بالا می رود، و کار شایسته به آن رفعت می بخشد. و کسانی که با حیله و مکر کارهای بد می کنند، عذابی سخت خواهند داشت، و نیرنگشان خود تباه می گردد. و خدا [ست که] شما را از خاکی آفرید، سپس از نطفه ای، آن گاه شما را جفت جفت گردانید، و هیچ مادینه ای بار نمی گیرد و بار نمی نهد مگر به علم او. و هیچ سالخورده ای عمر دراز نمی یابد و از عمرش کاسته نمی شود، مگر آنکه در کتابی [مندرج] است. در حقیقت، این [کار] بر خدا آسان است. و دو دریا یکسان نیستند: این یک، شیرینِ تشنگی زدا [و] نوشیدنش گواراست و آن یک، شورِ تلخ مزه است و از هر یک گوشتی تازه می خورید و زیوری که آن را بر

خود می پوشید بیرون می آورید و کشتی را در آن، موج شکاف می بینی تا از فضلِ او [روزی خود را] جستجو کنید، و امید که سپاس بگزارید. شب را به روز درمی آورد و روز را به شب درمی آورد، و آفتاب و ماه را تسخیر کرده است [که] هر یک تا هنگامی معیّن روانند این است خدا پروردگار شما فرمانروایی از آنِ اوست. و کسانی را که بجز او می خوانید، مالک پوست هسته خرمایی [هم] نیستند. اگر آنها را بخوانید، دعای شما را نمی شنوند، و اگر [فرضاً] بشنوند اجابتتان نمی کنند، و روز قیامت شرکِ شما را انکار می کنند و [هیچ کس] چون [خدای] آگاه، تو را خبردار نمی کند. ای مردم، شما به خدا نیازمندید، و خداست که بی نیازِ ستوده است. و اگر بخواهد شما را می بَرد و خلقی نو [بر سر کار] می آورد. و این [امر] برای خدا دشوار نیست. و هیچ بار بَردارنده ای بار [گناه] دیگری را برنمی دارد، و اگر گرانباری [دیگری را به یاری] به سوی بارش فرا خواند چیزی از آن برداشته نمی شود، هر چند خویشاوند باشد. [تو] تنها کسانی را که از پروردگارشان در نهان می ترسند و نماز برپا می دارند، هشدار می دهی و هر کس پاکیزگی جوید تنها برای خود پاکیزگی می جوید، و فرجام [کارها] به سویِ خداست. و نابینا و بینا یکسان نیستند، و نه تیرگیها و روشنایی، و نه سایه و گرمای آفتاب. و زندگان و مردگان یکسان نیستند. خداست که هر که را بخواهد شنوا می گرداند و تو کسانی را که در گورهایند نمی توانی شنوا سازی. تو جز هشداردهنده ای [بیش] نیستی. ما تو را بحق، [به سِمَتِ] بشارتگر و هشدار دهنده گسیل داشتیم، و هیچ امّتی نبوده مگر اینکه در آن هشدار دهنده ای گذشته است. و اگر تو را تکذیب کنند، قطعاً کسانی که پیش از آنها بودند [نیز] به تکذیب پرداختند. پیامبرانشان دلایل آشکار و نوشته ها و کتاب روشن برای آنان آوردند. آن گاه کسانی را که کافر شده بودند فرو گرفتم پس چگونه بود کیفر من؟ آیا ندیده ای که خدا از آسمان، آبی فرود آورد و به [وسیله] آن میوه هایی که رنگهای آنها گوناگون است بیرون آوردیم؟ و از برخی کوه ها، راهها [و رگه ها] ی سپید و گلگون به رنگهای مختلف و سیاه پر رنگ [آفریدیم].و از مردمان و جانوران و دامها که رنگهایشان همان گونه مختلف است [پدید آوردیم]. از بندگان خدا تنها دانایانند که از او می ترسند. آری، خدا ارجمندِ آمرزنده است. در حقیقت، کسانی که کتاب خدا را می خوانند و نماز برپا می دارند و از آنچه بدیشان روزی داده ایم، نهان و آشکارا انفاق می کنند، امید به تجارتی بسته اند که هرگز زوال نمی پذیرد. تا پاداششان را تمام بدیشان عطا کند و از فزون بخششِ خود در حقّ آنان بیفزاید که او آمرزنده حق شناس است. و آنچه از کتاب به سوی تو وحی کرده ایم، خود حق [و] تصدیق کننده [کتابهای] پیش از آن است. قطعاً خدا نسبت به بندگانش آگاهِ بیناست. سپس این کتاب را به آن بندگان خود که [آنان را] برگزیده بودیم، به میراث دادیم پس برخی از آنان بر خود ستمکارند و برخی از ایشان میانه رو، و برخی از آنان در کارهای نیک به فرمان خدا پیشگامند و این خود توفیق بزرگ است. [در] بهشتهای همیشگی [که] به آنها درخواهندآمد. در آنجا با دستبندهایی از زر و مروارید زیور یابند و در آنجا جامه شان پَرنیان خواهد بود. و می گویند: «سپاس خدایی را که اندوه را از ما بزدود، به راستی پروردگار ما آمرزنده [و] حق شناس است همان [خدایی] که ما را به فضل خویش در سرای ابدی جای داد. در اینجا رنجی به ما نمی رسد و در اینجا درماندگی به ما دست نمی دهد.» و [لی] کسانی که کافر شده اند، آتش جهنّم برای آنان خواهد بود. حکم به مرگ بر ایشان [جاری] نمی شود تا بمیرند، و نه عذابِ آن از ایشان کاسته شود. [آری،] هر ناسپاسی را چنین کیفر می دهیم. و آنان در آنجا فریاد برمی آورند: «پروردگارا، ما را بیرون بیاور، تا غیر از آنچه می کردیم، کار شایسته کنیم.» مگر شما را [آن قدر] عمر دراز ندادیم که هر کس که باید در آن عبرت گیرد، عبرت می گرفت و [آیا] برای شما هشداردهنده نیامد؟ پس بچشید که برای ستمگران یاوری نیست. خدا [ست که] دانای نهان آسمانها و زمین است، و اوست که به راز دلها داناست. اوست آن کس که شما را در این سرزمین جانشین گردانید. پس هر کس کفر ورزد کفرش به زیان اوست، و کافران را کفرشان جز دشمنی نزد پروردگارشان نمی افزاید، و

کافران را کفرشان غیر از زیان نمی افزاید. بگو: «به من خبر دهید از شریکان خودتان که به جای خدا می خوانید به من نشان دهید که چه چیزی از زمین را آفریده اند؟ یا آنان در [کارِ] آسمانها همکاری داشته اند؟ یا به ایشان کتابی داده ایم که دلیلی بر [حقّانیت] خود از آن دارند؟» [نه،] بلکه ستمکاران جز فریب به یکدیگر وعده نمی دهند. همانا خدا آسمانها و زمین را نگاه می دارد تا نیفتند، و اگر بیفتند بعد از او هیچ کس آنها را نگاه نمی دارد اوست بردبار آمرزنده. و با سوگندهای سخت خود به خدا سوگند یاد کردند که اگر هرآینه هشداردهنده ای برای آنان بیاید، قطعاً از هر یک از امّتها [ی دیگر] راه یافته تر شوند، و [لی] چون هشداردهنده ای برای ایشان آمد، جز بر نفرتشان نیفزود. [انگیزه] این کارشان فقط گردنکشی در [رویِ] زمین و نیرنگ زشت بود و نیرنگ زشت جز [دامن] صاحبش را نگیرد. پس آیا جز سنّت [و سرنوشتِ شوم] پیشینیان را انتظار می برند؟ و هرگز برای سنّت خدا تبدیلی نمی یابی و هرگز برای سنّت خدا دگرگونی نخواهی یافت.}

ص: ۴۶

- «یس *وَ الْقُرْآنِ الْحَکیمِ *إِنَّکَ لَمِنَ الْمُرْسَلینَ *عَلی صِراطٍ مُسْتَقیمٍ *تَنْزیلَ الْعَزیزِ الرَّحیمِ *لِتُنْذِرَ قَوْماً ما أُنْذِرَ آباؤُهُمْ فَهُمْ غافِلُونَ *لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلی أَکْثَرِهِمْ فَهُمْ لا یُؤْمِنُونَ *إِنَّا جَعَلْنا فی أَعْناقِهِمْ أَغْلالاً فَهِیَ إِلَی الْأَذْقانِ فَهُمْ مُقْمَحُونَ *وَ جَعَلْنا مِنْ بَیْنِ أَیْدیهِمْ سَدًّا وَ مِنْ خَلْفِهِمْ سَدًّا فَأَغْشَیْناهُمْ فَهُمْ لا یُبْصِرُونَ *وَ سَواءٌ عَلَیْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا یُؤْمِنُونَ *إِنَّما تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّکْرَ وَ خَشِیَ الرَّحْمنَ بِالْغَیْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَهٍ وَ أَجْرٍ کَریمٍ *إِنَّا نَحْنُ نُحْیِ الْمَوْتی وَ نَکْتُبُ ما قَدَّمُوا وَ آثارَهُمْ وَ کُلَّ شَیْ ءٍ أَحْصَیْناهُ فی إِمامٍ مُبینٍ *وَ اضْرِبْ لَهُمْ مَثَلاً أَصْحابَ الْقَرْیَهِ إِذْ جاءَهَا الْمُرْسَلُونَ *إِذْ أَرْسَلْنا إِلَیْهِمُ اثْنَیْنِ فَکَذَّبُوهُما فَعَزَّزْنا بِثالِثٍ فَقالُوا إِنَّا إِلَیْکُمْ مُرْسَلُونَ *قالُوا ما أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنا وَ ما أَنْزَلَ الرَّحْمنُ مِنْ شَیْ ءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَکْذِبُونَ *قالُوا رَبُّنا یَعْلَمُ إِنَّا إِلَیْکُمْ لَمُرْسَلُونَ *وَ ما عَلَیْنا إِلاَّ الْبَلاغُ الْمُبینُ *قالُوا إِنَّا تَطَیَّرْنا بِکُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّکُمْ وَ لَیَمَسَّنَّکُمْ مِنَّا عَذابٌ أَلیمٌ *قالُوا طائِرُکُمْ مَعَکُمْ أَ إِنْ ذُکِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ *وَ جاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدینَهِ رَجُلٌ یَسْعی قالَ یا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلینَ *اتَّبِعُوا مَنْ لا یَسْئَلُکُمْ أَجْراً وَ هُمْ مُهْتَدُونَ *وَ ما لِیَ لا أَعْبُدُ الَّذی فَطَرَنی وَ إِلَیْهِ تُرْجَعُونَ *أَ أَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَهً إِنْ یُرِدْنِ الرَّحْمنُ بِضُرٍّ لا تُغْنِ عَنِّی شَفاعَتُهُمْ شَیْئاً وَ لا یُنْقِذُونِ *إِنِّی إِذاً لَفی ضَلالٍ مُبینٍ *إِنِّی آمَنْتُ بِرَبِّکُمْ فَاسْمَعُونِ *قیلَ ادْخُلِ الْجَنَّهَ قالَ یا لَیْتَ قَوْمی یَعْلَمُونَ *بِما غَفَرَ لی رَبِّی وَ جَعَلَنی مِنَ الْمُکْرَمینَ *وَ ما أَنْزَلْنا عَلی قَوْمِهِ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ جُنْدٍ مِنَ السَّماءِ وَ ما کُنَّا مُنْزِلینَ *إِنْ کانَتْ إِلَّا صَیْحَهً واحِدَهً فَإِذا هُمْ خامِدُونَ *یا حَسْرَهً عَلَی الْعِبادِ ما یَأْتیهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ *أَ لَمْ یَرَوْا کَمْ أَهْلَکْنا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَیْهِمْ لا یَرْجِعُونَ *وَ إِنْ کُلٌّ لَمَّا جَمیعٌ لَدَیْنا مُحْضَرُونَ *وَ آیَهٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَیْتَهُ أَحْیَیْناها وَ أَخْرَجْنا مِنْها حَبًّا فَمِنْهُ یَأْکُلُونَ *وَ جَعَلْنا فیها جَنَّاتٍ مِنْ نَخیلٍ وَ أَعْنابٍ وَ فَجَّرْنا فیها مِنَ الْعُیُونِ *لِیَأْکُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَ ما عَمِلَتْهُ أَیْدیهِمْ أَ فَلا یَشْکُرُونَ *سُبْحانَ الَّذی خَلَقَ الْأَزْواجَ کُلَّها مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَ مِمَّا لا یَعْلَمُونَ *وَ آیَهٌ لَهُمُ اللَّیْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهارَ فَإِذا هُمْ مُظْلِمُونَ *وَ الشَّمْسُ تَجْری لِمُسْتَقَرٍّ لَها ذلِکَ تَقْدیرُ الْعَزیزِ الْعَلیمِ *وَ الْقَمَرَ قَدَّرْناهُ مَنازِلَ حَتَّی عادَ کَالْعُرْجُونِ الْقَدیمِ *لَا الشَّمْسُ یَنْبَغی لَها أَنْ تُدْرِکَ الْقَمَرَ وَ لَا اللَّیْلُ سابِقُ النَّهارِ وَ کُلٌّ فی فَلَکٍ یَسْبَحُونَ *وَ آیَهٌ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنا ذُرِّیَّتَهُمْ فِی الْفُلْکِ الْمَشْحُونِ *وَ خَلَقْنا لَهُمْ مِنْ مِثْلِهِ ما یَرْکَبُونَ *وَ إِنْ نَشَأْ نُغْرِقْهُمْ فَلا صَریخَ لَهُمْ وَ لا هُمْ یُنْقَذُونَ *إِلَّا رَحْمَهً مِنَّا وَ مَتاعاً إِلی حینٍ *وَ إِذا قیلَ لَهُمُ اتَّقُوا ما بَیْنَ أَیْدیکُمْ وَ ما خَلْفَکُمْ لَعَلَّکُمْ تُرْحَمُونَ *وَ ما تَأْتیهِمْ مِنْ آیَهٍ مِنْ آیاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا کانُوا عَنْها مُعْرِضینَ *وَ إِذا قیلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَکُمُ اللَّهُ قالَ الَّذینَ کَفَرُوا لِلَّذینَ آمَنُوا أَ نُطْعِمُ مَنْ لَوْ یَشاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلاَّ فی ضَلالٍ مُبینٍ *وَ یَقُولُونَ مَتی هذَا الْوَعْدُ إِنْ کُنْتُمْ صادِقینَ *ما یَنْظُرُونَ إِلاَّ صَیْحَهً واحِدَهً تَأْخُذُهُمْ وَ هُمْ یَخِصِّمُونَ *فَلا یَسْتَطیعُونَ تَوْصِیَهً وَ لا إِلی أَهْلِهِمْ

يَرْجِعُونَ *وَ نُفِخَ فِى الصُّورِ فَإِذا هُمْ مِنَ الْأَجْداثِ إِلى رَبِّهِمْ يَنْسِلُونَ *قالُوا يا وَيْلَنا مَنْ بَعَثَنا مِنْ مَرْقَدِنا هذا ما وَعَدَ الرَّحْمنُ وَ صَدَقَ الْمُرْسَلُونَ *إِنْ كانَتْ إِلاَّ صَيْحَةً واحِدَةً فَإِذا هُمْ جَميعٌ لَدَيْنا مُحْضَرُونَ *فَالْيَوْمَ لا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئاً وَ لا تُجْزَوْنَ إِلاَّ ما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *إِنَّ أَصْحابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فى شُغُلٍ فاكِهُونَ *هُمْ وَ أَزْواجُهُمْ فى ظِلالٍ عَلَى الْأَرائِكِ مُتَّكِؤُنَ *لَهُمْ فيها فاكِهَةٌ وَ لَهُمْ ما يَدَّعُونَ *سَلامٌ قَوْلاً مِنْ رَبٍّ رَحيم *وَ امْتازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ *أَ لَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يا بَنى آدَمَ أَنْ لا تَعْبُدُوا الشَّيْطانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبينٌ *وَ أَنِ اعْبُدُونى هذا صِراطٌ مُسْتَقيمٌ *وَ لَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلاًّ كَثيراً أَ فَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ *هذِهِ جَهَنَّمُ الَّتى كُنْتُمْ تُوعَدُونَ *اصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِما كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ *الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلى أَفْواهِهِمْ وَ تُكَلِّمُنا أَيْديهِمْ وَ تَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِما كانُوا يَكْسِبُونَ *وَ لَوْ نَشاءُ لَطَمَسْنا عَلى أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّراطَ فَأَنَّى يُبْصِرُونَ *وَ لَوْ نَشاءُ لَمَسَخْناهُمْ عَلى مَكانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطاعُوا مُضِيًّا وَ لا يَرْجِعُونَ *وَ مَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِى الْخَلْقِ أَ فَلا يَعْقِلُونَ *وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ وَ ما يَنْبَغى لَهُ إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرٌ وَ قُرْآنٌ مُبينٌ *لِيُنْذِرَ مَنْ كانَ حَيًّا وَ يَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكافِرينَ *أَ وَ لَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدينا أَنْعاماً فَهُمْ لَها مالِكُونَ *وَ ذَلَّلْناها لَهُمْ فَمِنْها رَكُوبُهُمْ وَ مِنْها يَأْكُلُونَ *وَ لَهُمْ فيها مَنافِعُ وَ مَشارِبُ أَ فَلا يَشْكُرُونَ *وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ *لا يَسْتَطيعُونَ نَصْرَهُمْ وَ هُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ *فَلا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّا نَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ وَ ما يُعْلِنُونَ.» - . يس / ۱ - ۷۶ -

{يس [ياسين] سوگند به قرآن حكمت آموز، كه قطعاً تو از [جمله] پيامبرانى، بر راهى راست. [و كتابت] از جانب آن عزيزِ مهربان نازل شده است، تا قومى را كه پدرانشان بيم داده نشدند و در غفلت ماندند، بيم دهى. آرى، گفته [خدا] در باره بيشترشان محقّق گرديده است، در نتيجه آنها نخواهند گرويد. ما در گردنهاى آنان، تا چانه هايشان، غُلهايى نهاده ايم، به طورى كه سرهايشان را بالا نگاه داشته و ديده فرو هشته اند. و [ما] فراروى آنها سدّى و پشت سرشان سدّى نهاده و پرده اى بر [چشمان] آنان فرو گسترده ايم، در نتيجه نمى توانند ببينند. و آنان را چه بيم دهى [و] چه بيم ندهى، به حالشان تفاوت نمى كند: نخواهند گرويد. بيم دادن تو، تنها كسى را [سودمند] است كه كتاب حقّ را پيروى كند و از [خداىِ] رحمان در نهان بترسد. [چنين كسى را] به آمرزش و پاداشى پر ارزش مژده ده. آرى! ماييم كه مردگان را زنده مى سازيم و آنچه را از پيش فرستاده اند، با آثار [و اعمال] شان درج مى كنيم، و هر چيزى را در كارنامه اى روشن برشمرده ايم. [داستان] مردم آن شهرى را كه رسولان بدانجا آمدند براى آنان مَثَل زن: آن گاه كه دو تن سوى آنان فرستاديم، و [لى] آن دو را دروغزن پنداشتند، تا با [فرستاده] سوّمين [آنان را] تأييد كرديم، پس [رسولان] گفتند: «ما به سوى شما به پيامبرى فرستاده شده ايم.» [ناباوران آن ديار] گفتند: «شما جز بشرى مانند ما نيستيد، و [خداى] رحمان چيزى نفرستاده، و شما جز دروغ نمى پردازيد.» گفتند: «پروردگار ما مى داند كه ما واقعاً به سوى شما به پيامبرى فرستاده شده ايم.» و بر ما [وظيفه اى] جز رسانيدن آشكار [پيام] نيست. پاسخ دادند: «ما [حضور] شما را به شگون بد گرفته ايم. اگر دست برنداريد، سنگسارتان مى كنيم و قطعاً عذاب دردناكى از ما به شما خواهد رسيد.» [رسولان] گفتند: «شومىِ شما با خود شماست. آيا اگر شما را پند دهند [باز كفر مى ورزيد؟ نه!] بلكه شما قومى اسرافكاريد.» و [در اين ميان] مردى از دورترين جاىِ شهر دوان دوان آمد، [و] گفت: «اى مردم، از اين فرستادگان پيروى كنيد. از كسانى كه پاداشى از شما نمى خواهند و خود [نيز] بر راه راست قرار دارند، پيروى كنيد. آخر چرا كسى را نپرستم كه مرا آفريده است و [همه] شما به سوى او بازگشت مى يابيد؟ آيا به جاى او خدايانى را بپرستم كه اگر [خداى] رحمان بخواهد به من گزندى برساند، نه شفاعتشان به حالم سود مى دهد و نه مى توانند مرا برهانند؟ در آن صورت، من قطعاً در گمراهى آشكارى خواهم بود. من به پروردگارتان ايمان آوردم. [اقرار] مرا بشنويد.»

[سرانجام به جرم ایمان کشته شد، و بدو] گفته شد: «به بهشت درآی.» گفت: «ای کاش، قوم من می دانستند، که پروردگارم چگونه مرا آمرزید و در زمره عزیزانم قرار داد.» پس از [شهادت] وی هیچ سپاهی از آسمان بر قومش فرود نیاوردیم و [پیش از این هم] فروفرستنده نبودیم. تنها یک فریاد بود و بس. و بناگاه [همه] آنها سرد بر جای فسردند. دریغا بر این بندگان! هیچ فرستاده ای بر آنان نیامد مگر آنکه او را ریشخند می کردند. مگر ندیده اند که چه بسیار نسلها را پیش از آنان هلاک گردانیدیم که دیگر آنها به سویشان بازنمی گردند؟ و قطعاً همه آنان در پیشگاه ما احضار خواهند شد. و زمین مرده، برهانی است برای ایشان، که آن را زنده گردانیدیم و دانه از آن برآوردیم که از آن می خورند. و در آن [زمین] باغهایی از

درختان خرما و تاک قرار دادیم و چشمه ها در آن روان کردیم. تا از میوه آن و [از] کارکردِ دستهایِ خودشان بخورند، آیا باز [هم] سپاس نمی گزارند؟ پاک [خدایی] که از آنچه زمین می رویاند و [نیز] از خودشان و از آنچه نمی دانند، همه را نر و ماده گردانیده است. و نشانه ای [دیگر] برای آنها شب است که روز را [مانند پوست] از آن برمی کنیم و بناگاه آنان در تاریکی فرو می روند. و خورشید به [سوی] قرارگاه ویژه خود روان است. تقدیرِ آن عزیز دانا این است. و برای ماه منزلهایی معین کرده ایم، تا چون شاخکِ خشکِ خوشه خرما برگردد. نه خورشید را سِزَد که به ماه رسد، و نه شب بر روز پیشی جوید، و هر کدام در سپهری شناورند. و نشانه ای [دیگر] برای آنان اینکه: ما نیاکانشان را در کشتیِ انباشته، سوار کردیم. و مانند آن برای ایشان مرکوبها [ی دیگری] خلق کردیم. و اگر بخواهیم غرقشان می کنیم و هیچ فریادرسی نمی یابند و رویِ نجات نمی بینند. مگر رحمتی از جانب ما [شامل آنها گردد] و تا چندی [آنها را] برخوردار سازیم. و چون به ایشان گفته شود: «از آنچه در پیش رو و پشت سر دارید بترسید، امید که مورد رحمت قرار گیرید» [نمی شنوند]. و هیچ نشانه ای از نشانه های پروردگارشان بر آنان نیامد، جز اینکه از آن رویگردان شدند. و چون به آنان گفته شود: «از آنچه خدا به شما روزی داده انفاق کنید»، کسانی که کافر شده اند، به آنان که ایمان آورده اند، می گویند: «آیا کسی را بخورانیم که اگر خدا می خواست [خودش] وی را می خورانید؟ شما جز در گمراهیِ آشکاری [بیش] نیستید.» و می گویند: «اگر راست می گویید، پس این وعده [عذاب] کی خواهد بود؟» جز یک فریاد [مرگبار] را انتظار نخواهند کشید که هنگامی که سرگرم جدالند غافلگیرشان کند. آن گاه نه توانایی وصیّتی دارند و نه می توانند به سوی کسان خود برگردند. و در صور دمیده خواهد شد، پس بناگاه از گورهای خود شتابان به سویِ پروردگار خویش می آیند. می گویند: «ای وای بر ما، چه کسی ما را از آرامگاهمان برانگیخت؟ این است همان وعده خدای رحمان، و پیامبران راست می گفتند.» [باز هم] یک فریاد است و بس و بناگاه همه در پیشگاه ما حاضر آیند. امروز بر کسی هیچ ستم نمی رود، جز در برابر آنچه کرده اید پاداشی نخواهید یافت. در این روز، اهل بهشت کار و باری خوش در پیش دارند. آنها با همسرانشان در زیر سایه ها بر تختها تکیه می زنند. در آنجا برای آنها [هر گونه] میوه است و هر چه دلشان بخواهد. از جانب پروردگار [ی] مهربان [به آنان] سلام گفته می شود. و ای گناهکاران، امروز [از بی گناهان] جدا شوید. ای فرزندان آدم، مگر با شما عهد نکرده بودم که شیطان را مپرستید، زیرا وی دشمن آشکار شماست؟ و اینکه مرا بپرستید این است راه راست! و [او] گروهی انبوه از میان شما را سخت گمراه کرد آیا تعقّل نمی کردید؟ این است جهنّمی که به شما وعده داده می شد! به [جُرم] آنکه کفر می ورزیدید، اکنون در آن درآیید. امروز بر دهانهای آنان مُهر می نهیم، و دستهایشان با ما سخن می گویند، و پاهایشان بدانچه فراهم می ساختند گواهی می دهند. و اگر بخواهیم، هرآینه فروغ از دیدگانشان می گیریم تا در راه [کج] بر هم پیشی جویند ولی [راه راست را] از کجا می توانند ببینند؟ و اگر بخواهیم، هرآینه ایشان را در جای خود مسخ می کنیم [به گونه ای] که نه بتوانند بروند و نه برگردند. و

هر که را عمر دراز دهیم، او را در خلقت دچار افْت می کنیم آیا نمی اندیشند؟ و [ما] به او شعر نیاموختیم و در خور وی نیست این [سخن] جز اندرز و قرآنی روشن نیست. تا هر که را [دلی] زنده است بیم دهد، و گفتار [خدا] در باره کافران محقّق گردد. آیا ندیده اند که ما به قدرت خویش برای ایشان چهارپایانی آفریده ایم تا آنان مالک آنها باشند؟ و آنها را برای ایشان رام گردانیدیم. از برخی شان سواری می گیرند و از بعضی می خورند. و از آنها سودها و نوشیدنیها دارند. پس چرا شکرگزار نیستید؟ و غیر از خدا [یِ یگانه] خدایانی به پرستش گرفتند، تا مگر یاری شوند. [ولی بتان] نمی توانند آنان را یاری کنند و آنانند که برای [بتان] چون سپاهی احضار شده اند. پس، گفتار آنان تو را غمگین نگرداند که ما آنچه را پنهان و آنچه را آشکار می کنند، می دانیم.}

-فَاسْتَفْتِهِمْ أَ هُمْ أَشَدُّ خَلْقاً أَمْ مَنْ خَلَقْنا إِنَّا خَلَقْناهُمْ مِنْ طينٍ لازِبٍ *بَلْ عَجِبْتَ وَ يَسْخَرُونَ *وَ إِذا ذُكِّرُوا لا يَذْكُرُونَ *وَ إِذا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخِرُونَ *وَ قالُوا إِنْ هذا إِلاَّ سِحْرٌ مُبينٌ .» - . صافات / ۱۱ - ۱۵ -

{پس، [از کافران] بپرس: آیا ایشان از نظر آفرینش سخت ترند یا کسانی که [در آسمانها] خلق کردیم؟ ما آنان را از گِلی چسبنده پدید آوردیم. بلکه عجب می داری و [آنها] ریشخند می کنند. و چون پند داده شوند عبرت نمی گیرند. و چون آیتی ببینند به ریشخند می پردازند. و می گویند: «این جز سحری آشکار نیست.»}

- «فَاسْتَفْتِهِمْ أَ لِرَبِّكَ الْبَناتُ وَ لَهُمُ الْبَنُونَ *أَمْ خَلَقْنَا الْمَلائِكَةَ إِناثاً وَ هُمْ شاهِدُونَ *أَلا إِنَّهُمْ مِنْ إِفْكِهِمْ لَيَقُولُونَ *وَلَدَ اللَّهُ وَ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ *أَصْطَفَى الْبَناتِ عَلَى الْبَنينَ *ما لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ *أَ فَلا تَذَكَّرُونَ *أَمْ لَكُمْ سُلْطانٌ مُبينٌ *فَأْتُوا بِكِتابِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ *وَ جَعَلُوا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَباً وَ لَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ *سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ *إِلاَّ عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصينَ *فَإِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ *ما أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفاتِنينَ *إِلاَّ مَنْ هُوَ صالِ الْجَحيمِ *وَ ما مِنَّا إِلاَّ لَهُ مَقامٌ مَعْلُومٌ *وَ إِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ *وَ إِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ *وَ إِنْ كانُوا لَيَقُولُونَ *لَوْ أَنَّ عِنْدَنا ذِكْراً مِنَ الْأَوَّلينَ *لَكُنَّا عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصينَ *فَكَفَرُوا بِهِ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ *وَ لَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنا لِعِبادِنَا الْمُرْسَلينَ *إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ *وَ إِنَّ جُنْدَنا لَهُمُ الْغالِبُونَ *فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حينٍ *وَ أَبْصِرْهُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ *أَ فَبِعَذابِنا يَسْتَعْجِلُونَ *فَإِذا نَزَلَ بِساحَتِهِمْ فَساءَ صَباحُ الْمُنْذَرينَ *وَ تَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حينٍ *وَ أَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ.» - . صافات / ۱۴۹ - ۱۷۹ -

{پس، از مشرکان جویا شو: آیا پروردگارت را دختران و آنان را پسران است؟! یا فرشتگان را مادینه آفریدیم و آنان شاهد بودند؟ هش دار که اینان از دروغ پردازی خود قطعاً خواهند گفت: «خدا فرزند آورده.» در حالی که آنها قطعاً دروغگویانند. آیا [خدا] دختران را بر پسران برگزیده است؟ شما را چه شده؟ چگونه داوری می کنید؟ آیا سَرِ پندگرفتن ندارید؟! یا دلیلی آشکار [در دست] دارید؟ پس اگر راست می گویید کتابتان را بیاورید. و میان خدا و جنّ ها پیوندی انگاشتند و حال آنکه جنّیان نیک دانسته اند که [برای حساب پس دادن،] خودشان احضار خواهند شد. خدا منزّه است از آنچه در وصف می آورند. به استثنای بندگان پاکدل خدا. در حقیقت، شما و آنچه [که شما آن را] می پرستید، بر ضدّ او گمراه گر نیستید، مگر کسی را که به دوزخ رفتنی است. و هیچ یک از ما [فرشتگان] نیست مگر [اینکه] برای او [مقام و] مرتبه ای معیّن است. و در حقیقت، ماییم که [برای انجام فرمان خدا] صف بسته ایم. و ماییم که خود تسبیح گویانیم. و [مشرکان] به تأکید می گفتند: «اگر پند [نامه ا] ی از پیشینیان نزد ما بود، قطعاً از بندگان خالص خدا می شدیم.»

ولی [وقتی قرآن آمد] به آن کافر شدند، و زودا که بدانند. و قطعاً فرمان ما درباره بندگان فرستاده ما از پیش [چنین] رفته است: که آنان [بر دشمنان خودشان] حتماً پیروز خواهند شد. و سپاه ما هرآینه غالب آیندگانند. پس تا مدّتی [معیّن] از آنان روی برتاب. و آنان را بنگر که خواهند دید. آیا عذاب ما را شتابزده خواستارند؟ پس هشدارداده شدگان را آن گاه که عذاب به خانه آنان فرود آید چه بد صبحگاهی است. و از ایشان تا مدّتی [معیّن] روی برتاب. و بنگر که خواهند دید.}

- «ص وَ الْقُرْآنِ ذِی الذِّکْرِ *بَلِ الَّذینَ کَفَرُوا فی عِزَّةٍ وَ شِقاقٍ *کَمْ أَهْلَکْنا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنادَوْا وَ لاتَ حینَ مَناصٍ *وَ عَجِبُوا أَنْ جاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَ قالَ الْکافِرُونَ هذا ساحِرٌ کَذَّابٌ *أَ جَعَلَ الْآلِهَةَ إِلهاً واحِداً إِنَّ هذا لَشَیْ ءٌ عُجابٌ *وَ انْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَ اصْبِرُوا عَلی آلِهَتِکُمْ إِنَّ هذا لَشَیْ ءٌ یُرادُ *ما سَمِعْنا بِهذا فِی الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هذا إِلَّا اخْتِلاقٌ *أَ أُنْزِلَ عَلَیْهِ الذِّکْرُ مِنْ بَیْنِنا بَلْ هُمْ فی شَکٍّ مِنْ ذِکْری بَلْ لَمَّا یَذُوقُوا عَذابِ *أَمْ عِنْدَهُمْ خَزائِنُ رَحْمَةِ رَبِّکَ الْعَزیزِ الْوَهَّابِ *أَمْ لَهُمْ مُلْکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَیْنَهُما فَلْیَرْتَقُوا فِی الْأَسْبابِ *جُنْدٌ ما هُنالِکَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزابِ.» -. ص / ۱ - ۱۱ -

{صاد. سوگند به قرآن پراندرز. آری، آنان که کفر ورزیدند در سرکشی و ستیزه اند. چه بسیار نسلها که پیش از ایشان هلاک کردیم که [ما را] به فریاد خواندند، و [لی] دیگر مجال گریز نبود. و از اینکه هشداردهنده ای از خودشان برایشان آمده درشگفتند، و کافران می گویند: «این، ساحری شیّاد است.آیا خدایان [متعدّد] را خدای واحدی قرار داده؟ این واقعاً چیز عجیبی است.» و بزرگانشان روان شدند [و گفتند:] «بروید و بر خدایان خود ایستادگی نمایید که این امر قطعاً هدف [ما] ست. [از طرفی] این [مطلب] را در آیین اخیر [عیسوی هم] نشنیده ایم این [ادّعا] جز دروغ بافی نیست. آیا از میان ما قرآن بر او نازل شده است؟» [نه!] بلکه آنان در باره قرآنِ من دودلند. [نه،] بلکه هنوز عذاب [مرا] نچشیده اند. آیا گنجینه های رحمت پروردگار ارجمندِ بسیار بخشنده تو نزد ایشان است؟ آیا فرمانروایی آسمانها و زمین و آنچه میان آن دو است از آنِ ایشان است؟ [اگر چنین است] س [با چنگ زدن] در آن اسباب به بالا روند. این سپاهکِ دسته های دشمن در آنجا [بَدْر] درهم شکستنی اند.}

- «وَ ما خَلَقْنَا السَّماءَ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَیْنَهُما باطِلاً ذلِکَ ظَنُّ الَّذینَ کَفَرُوا فَوَیْلٌ لِلَّذینَ کَفَرُوا مِنَ النَّارِ *أَمْ نَجْعَلُ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ کَالْمُفْسِدینَ فِی الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقینَ کَالْفُجَّارِ *کِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَیْکَ مُبارَکٌ لِیَدَّبَّرُوا آیاتِهِ وَ لِیَتَذَکَّرَ أُولُوا الْأَلْبابِ.» -. ص / ۲۷ - ۲۹ -

{و آسمان و زمین و آنچه را که میان این دو است به باطل نیافریدیم، این گمان کسانی است که کافر شده [و حق پوشی کرده] اند، پس وای از آتش بر کسانی که کافر شده اند. یا [مگر] کسانی را که گرویده و کارهای شایسته کرده اند، چون مفسدانِ در زمین می گردانیم، یا پرهیزگاران را چون پلیدکاران قرار می دهیم؟ [این] کتابی مبارک است که آن را به سوی تو نازل کرده ایم تا در [باره] آیات آن بیندیشند، و خردمندان پند گیرند.}

- «قُلْ إِنَّما أَنَا مُنْذِرٌ وَ ما مِنْ إِلهٍ إِلَّا اللَّهُ الْواحِدُ الْقَهَّارُ *رَبُّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَیْنَهُمَا الْعَزیزُ الْغَفَّارُ *قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظیمٌ *أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ *ما کانَ لِیَ مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلی إِذْ یَخْتَصِمُونَ *إِنْ یُوحی إِلَیَّ إِلَّا أَنَّما أَنَا نَذیرٌ مُبینٌ *إِذْ قالَ رَبُّکَ لِلْمَلائِکَةِ إِنِّی

خالِقٌ بَشَراً مِنْ طينٍ *فَإِذا سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فيهِ مِنْ رُوحی فَقَعُوا لَهُ ساجِدینَ *فَسَجَدَ الْمَلائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ *إِلاَّ إِبْلیسَ اسْتَكْبَرَ وَ كانَ مِنَ الْكافِرینَ *قالَ یا إِبْلیسُ ما مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِما خَلَقْتُ بِیَدَیَّ أَسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعالینَ *قالَ أَنَا خَیْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنی مِنْ نارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طینٍ *قالَ فَاخْرُجْ مِنْها فَإِنَّكَ رَجیمٌ *وَ إِنَّ عَلَیْكَ لَعْنَتی إِلی یَوْمِ الدِّینِ *قالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنی إِلی یَوْمِ یُبْعَثُونَ *قالَ فَإِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرینَ *إِلی یَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ *قالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِیَنَّهُمْ أَجْمَعینَ *إِلاَّ عِبادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصینَ *قالَ فَالْحَقُّ وَ الْحَقَّ أَقُولُ *لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَ مِمَّنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعینَ *قُلْ ما أَسْئَلُكُمْ عَلَیْهِ مِنْ أَجْرٍ وَ ما أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفینَ *إِنْ هُوَ إِلاَّ ذِكْرٌ لِلْعالَمینَ *وَ لَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حینٍ.» - . ص / ۶۵ - ۸۸ -

{بگو: «من فقط هشداردهنده ای هستم، و جز خدای یگانه قهّار معبودی دیگر نیست. پروردگار آسمانها و زمین و آنچه میان آن دو است، همان شکست ناپذیر آمرزنده. بگو: «این خبری بزرگ است، [که] شما از آن روی برمی تابید. مرا در باره ملإ اعلی هیچ دانشی نبود آن گاه که مجادله می کردند. به من هیچ [چیز] وحی نمی شود، جز اینکه من هشداردهنده ای آشکارم. آن گاه که پروردگارت به فرشتگان گفت: «من بشری را از گِل خواهم آفرید. پس چون او را [کاملًا] درست کردم و از روح خویش در آن دمیدم، سجده کنان برای او [به خاک] بیفتید.» پس همه فرشتگان یکسره سجده کردند. مگر ابلیس [که] تکبّر نمود و از کافران شد. فرمود: «ای ابلیس، چه چیز تو را مانع شد که برای چیزی که به دستان قدرت خویش خلق کردم سجده آوری؟ آیا تکبّر نمودی یا از [جمله] برتری جویانی؟» گفت: «من از او بهترم مرا از آتش آفریده ای و او را از گِل آفریده ای.» فرمود: «پس، از آن [مقام] بیرون شو، که تو رانده ای. و تا روز جزا لعنت من بر تو باد.» گفت: «پروردگارا، پس مرا تا روزی که برانگیخته می شوند مهلت ده.» فرمود: «در حقیقت، تو از مهلت یافتگانی، تا روز معیّنِ معلوم.» [شیطان] گفت: «پس به عزّت تو سوگند که همگی را جدّا از راه به در می برم، مگر آن بندگان پاکدل تو را.» فرمود: «حقّ [از من] است و حق را می گویم: هرآینه جهنّم را از تو و از هر کس از آنان که تو را پیروی کند، از همگی شان، خواهم انباشت.» بگو: «مزدی بر این [رسالت] از شما طلب نمی کنم و من از کسانی نیستم که چیزی از خود بسازم [و به خدا نسبت دهم]. این [قرآن] جز پندی برای جهانیان نیست. و قطعاً پس از چندی خبر آن را خواهید دانست.»}

- «تَنْزیلُ الْكِتابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزیزِ الْحَكیمِ *إِنَّا أَنْزَلْنا إِلَیْكَ الْكِتابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصاً لَهُ الدِّینَ *أَلا لِلَّهِ الدِّینُ الْخالِصُ وَ الَّذینَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِیاءَ ما نَعْبُدُهُمْ إِلاَّ لِیُقَرِّبُونا إِلَی اللَّهِ زُلْفی إِنَّ اللَّهَ یَحْكُمُ بَیْنَهُمْ فی ما هُمْ فیهِ یَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لا یَهْدی مَنْ هُوَ كاذِبٌ كَفَّارٌ *لَوْ أَرادَ اللَّهُ أَنْ یَتَّخِذَ وَلَداً لَاصْطَفی مِمَّا یَخْلُقُ ما یَشاءُ سُبْحانَهُ هُوَ اللَّهُ الْواحِدُ الْقَهَّارُ *خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بِالْحَقِّ یُكَوِّرُ اللَّیْلَ عَلَی النَّهارِ وَ یُكَوِّرُ النَّهارَ عَلَی اللَّیْلِ وَ سَخَّرَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ كُلٌّ یَجْری لِأَجَلٍ مُسَمًّی أَلا هُوَ الْعَزیزُ الْغَفَّارُ *خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْها زَوْجَها وَ أَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعامِ ثَمانِیَةَ أَزْواجٍ یَخْلُقُكُمْ فی بُطُونِ أُمَّهاتِكُمْ خَلْقاً مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فی ظُلُماتٍ ثَلاثٍ ذلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ فَأَنَّی تُصْرَفُونَ *إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَنِیٌّ عَنْكُمْ وَ لا یَرْضی لِعِبادِهِ الْكُفْرَ وَ إِنْ تَشْكُرُوا یَرْضَهُ لَكُمْ وَ لا تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أُخْری ثُمَّ إِلی رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَیُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ إِنَّهُ عَلیمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ *وَ إِذا مَسَّ الْإِنْسانَ ضُرٌّ دَعا رَبَّهُ مُنیباً إِلَیْهِ ثُمَّ إِذا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِیَ ما كانَ یَدْعُوا إِلَیْهِ مِنْ قَبْلُ وَ جَعَلَ لِلَّهِ أَنْداداً لِیُضِلَّ عَنْ سَبیلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلیلاً إِنَّكَ مِنْ أَصْحابِ النَّارِ *أَمَّنْ هُوَ قانِتٌ آناءَ اللَّیْلِ ساجِداً وَ قائِماً یَحْذَرُ الْآخِرَةَ وَ یَرْجُوا رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الَّذینَ یَعْلَمُونَ وَ الَّذینَ لا یَعْلَمُونَ إِنَّما یَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبابِ *قُلْ یا عِبادِ الَّذینَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذینَ أَحْسَنُوا فی هذِهِ الدُّنْیا حَسَنَةٌ وَ أَرْضُ اللَّهِ واسِعَةٌ إِنَّما یُوَفَّی الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَیْرِ حِسابٍ *قُلْ إِنِّی أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصاً لَهُ الدِّینَ *وَ

أُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ أَوَّلَ الْمُسْلِمينَ *قُلْ إِنِّی أَخافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّی عَذابَ يَوْمٍ عَظيمٍ *قُلِ اللَّهَ أَعْبُدُ مُخْلِصاً لَهُ دينی *فَاعْبُدُوا ما شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ قُلْ إِنَّ الْخاسِرينَ الَّذينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْليهِمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ أَلا ذلِکَ هُوَ الْخُسْرانُ الْمُبينُ *لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ وَ مِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذلِکَ يُخَوِّفُ اللَّهُ بِهِ عِبادَهُ يا عِبادِ فَاتَّقُونِ *وَ الَّذينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوها وَ أَنابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْری فَبَشِّرْ عِبادِ *الَّذينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولئِکَ الَّذينَ هَداهُمُ اللَّهُ وَ أُولئِکَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبابِ *أَ فَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَهُ الْعَذابِ أَ فَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِی النَّارِ *لكِنِ الَّذينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ غُرَفٌ مِنْ فَوْقِها غُرَفٌ مَبْنِيَّهٌ تَجْری مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَعْدَ اللَّهِ لا يُخْلِفُ اللَّهُ الْميعادَ *أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَسَلَكَهُ يَنابيعَ فِی الْأَرْضِ ثُمَّ يُخْرِجُ بِهِ زَرْعاً مُخْتَلِفاً أَلْوانُهُ ثُمَّ يَهيجُ فَتَراهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَجْعَلُهُ حُطاماً إِنَّ فی ذلِکَ لَذِكْری لِأُولِی الْأَلْبابِ *أَ فَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلامِ فَهُوَ عَلی نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقاسِيَهِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولئِکَ فی ضَلالٍ مُبينٍ *اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَديثِ كِتاباً مُتَشابِهاً مَثانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلينُ جُلُودُهُمْ وَ قُلُوبُهُمْ إِلی ذِكْرِ اللَّهِ ذلِکَ هُدَی اللَّهِ يَهْدی بِهِ مَنْ يَشاءُ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما

لَهُ مِنْ هادٍ *أَ فَمَنْ يَتَّقی بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذابِ يَوْمَ الْقِيامَهِ وَ قيلَ لِلظَّالِمينَ ذُوقُوا ما كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ *كَذَّبَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتاهُمُ الْعَذابُ مِنْ حَيْثُ لا يَشْعُرُونَ *فَأَذاقَهُمُ اللَّهُ الْخِزْیَ فِی الْحَياهِ الدُّنْيا وَ لَعَذابُ الْآخِرَهِ أَكْبَرُ لَوْ كانُوا يَعْلَمُونَ *وَ لَقَدْ ضَرَبْنا لِلنَّاسِ فی هذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ *قُرْآناً عَرَبِيًّا غَيْرَ ذی عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ *ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً رَجُلاً فيهِ شُرَكاءُ مُتَشاكِسُونَ وَ رَجُلاً سَلَماً لِرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيانِ مَثَلاً الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ *إِنَّکَ مَيِّتٌ وَ إِنَّهُمْ مَيِّتُونَ *ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ *فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَی اللَّهِ وَ كَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جاءَهُ أَ لَيْسَ فی جَهَنَّمَ مَثْویً لِلْكافِرينَ *وَ الَّذی جاءَ بِالصِّدْقِ وَ صَدَّقَ بِهِ أُولئِکَ هُمُ الْمُتَّقُونَ *لَهُمْ ما يَشاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذلِکَ جَزاءُ الْمُحْسِنينَ *لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذی عَمِلُوا وَ يَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذی كانُوا يَعْمَلُونَ *أَ لَيْسَ اللَّهُ بِكافٍ عَبْدَهُ وَ يُخَوِّفُونَکَ بِالَّذينَ مِنْ دُونِهِ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ *وَ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ مُضِلٍّ أَ لَيْسَ اللَّهُ بِعَزيزٍ ذِی انْتِقامٍ *وَ لَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَ فَرَأَيْتُمْ ما تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كاشِفاتُ ضُرِّهِ أَوْ أَرادَنی بِرَحْمَهٍ هَلْ هُنَّ مُمْسِكاتُ رَحْمَتِهِ قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ *قُلْ يا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلی مَكانَتِكُمْ إِنِّی عامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ *مَنْ يَأْتيهِ عَذابٌ يُخْزيهِ وَ يَحِلُّ عَلَيْهِ عَذابٌ مُقيمٌ *إِنَّا أَنْزَلْنا عَلَيْکَ الْكِتابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدی فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ ضَلَّ فَإِنَّما يَضِلُّ عَلَيْها وَ ما أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكيلٍ *اللَّهُ يَتَوَفَّی الْأَنْفُسَ حينَ مَوْتِها وَ الَّتی لَمْ تَمُتْ فی مَنامِها فَيُمْسِکُ الَّتی قَضی عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَ يُرْسِلُ الْأُخْری إِلی أَجَلٍ مُسَمًّی إِنَّ فی ذلِکَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ *أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعاءَ قُلْ أَ وَ لَوْ كانُوا لا يَمْلِكُونَ شَيْئاً وَ لا يَعْقِلُونَ *قُلْ لِلَّهِ الشَّفاعَهُ جَميعاً لَهُ مُلْکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ *وَ إِذا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ وَ إِذا ذُكِرَ الَّذينَ مِنْ دُونِهِ إِذا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ *قُلِ اللَّهُمَّ فاطِرَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ عالِمَ الْغَيْبِ وَ الشَّهادَهِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبادِکَ فی ما كانُوا فيهِ يَخْتَلِفُونَ *وَ لَوْ أَنَّ لِلَّذينَ ظَلَمُوا ما فِی الْأَرْضِ جَميعاً وَ مِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذابِ يَوْمَ الْقِيامَهِ وَ بَدا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ ما لَمْ يَكُونُوا يَحْتَسِبُونَ *وَ بَدا لَهُمْ سَيِّئاتُ ما كَسَبُوا وَ حاقَ بِهِمْ ما كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ *فَإِذا مَسَّ الْإِنْسانَ ضُرٌّ دَعانا ثُمَّ إِذا خَوَّلْناهُ نِعْمَهً مِنَّا قالَ إِنَّما أُوتيتُهُ عَلی عِلْمٍ بَلْ هِیَ فِتْنَهٌ وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ *قَدْ قالَهَا الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَما أَغْنی عَنْهُمْ ما كانُوا يَكْسِبُونَ *فَأَصابَهُمْ سَيِّئاتُ ما كَسَبُوا وَ الَّذينَ ظَلَمُوا مِنْ هؤُلاءِ سَيُصيبُهُمْ سَيِّئاتُ ما كَسَبُوا وَ ما هُمْ بِمُعْجِزينَ *أَ وَ لَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشاءُ وَ يَقْدِرُ إِنَّ فی ذلِکَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ *قُلْ يا عِبادِیَ الَّذينَ أَسْرَفُوا عَلی أَنْفُسِهِمْ لا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَهِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَميعاً إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحيمُ *وَ أَنيبُوا إِلی رَبِّكُمْ وَ أَسْلِمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذابُ ثُمَّ لا تُنْصَرُونَ *وَ اتَّبِعُوا أَحْسَنَ ما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذابُ بَغْتَهً وَ أَنْتُمْ لا تَشْعُرُونَ *أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ يا حَسْرَتی عَلی ما فَرَّطْتُ فی جَنْبِ اللَّهِ وَ إِنْ كُنْتُ لَمِنَ

السَّاخِرِينَ *أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدانی لَکُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِینَ *أَوْ تَقُولَ حینَ تَرَی الْعَذابَ لَوْ أَنَّ لی کَرَّهً فَأَکُونَ مِنَ الْمُحْسِنینَ *بَلی قَدْ جاءَتْکَ آیاتی فَکَذَّبْتَ بِها وَ اسْتَکْبَرْتَ وَ کُنْتَ مِنَ الْکافِرِینَ *وَ یَوْمَ الْقِیامَهِ تَرَی الَّذینَ کَذَبُوا عَلَی اللَّهِ وُجُوهُهُمْ مُسْوَدَّهٌ أَ لَیْسَ فی جَهَنَّمَ مَثْویً لِلْمُتَکَبِّرینَ *وَ یُنَجِّی اللَّهُ الَّذینَ اتَّقَوْا بِمَفازَتِهِمْ لا یَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَ لا هُمْ یَحْزَنُونَ *اللَّهُ خالِقُ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ وَکیلٌ *لَهُ مَقالیدُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ الَّذینَ کَفَرُوا بِآیاتِ اللَّهِ أُولئِکَ هُمُ الْخاسِرُونَ *قُلْ أَ فَغَیْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّی أَعْبُدُ أَیُّهَا الْجاهِلُونَ *وَ لَقَدْ أُوحِیَ إِلَیْکَ وَ إِلَی الَّذینَ مِنْ قَبْلِکَ لَئِنْ أَشْرَکْتَ لَیَحْبَطَنَّ عَمَلُکَ وَ لَتَکُونَنَّ مِنَ الْخاسِرینَ *بَلِ اللَّهَ فَاعْبُدْ وَ کُنْ مِنَ الشَّاکِرینَ. » - . زمر / ۱ - ۶۶ -

{نازل شدن [این کتاب] از جانب خدایِ شکست ناپذیرِ سنجیده کار است. ما [این] کتاب را به حقّ به سوی تو فرود آوردیم، پس خدا را - در حالی که اعتقاد [خود] را برای او خالص کننده ای - عبادت کن. آگاه باشید: آیینِ پاک از آنِ خداست، و کسانی که به جای او دوستانی برای خود گرفته اند [به این بهانه که:] ما آنها را جز برای اینکه ما را هر چه بیشتر به خدا نزدیک گردانند، نمی پرستیم، البتّه خدا میان آنان در باره آنچه که بر سر آن اختلاف دارند، داوری خواهد کرد. در حقیقت، خدا آن کسی را که دروغ پردازِ ناسپاس است هدایت نمی کند. اگر خدا می خواست برای خود فرزندی بگیرد، قطعاً از [میان] آنچه خلق می کند، آنچه را می خواست برمی گزید. منزّه است او، اوست خدای یگانه قهار. آسمانها و زمین را به حقّ آفرید.

شب را به روز درمی پیچد، و روز را به شب درمی پیچد و آفتاب و ماه را تسخیر کرد. هر کدام تا مدّتی معیّن روانند. آگاه باش که او همان شکست ناپذیر آمرزنده است. شما را از نفسی واحد آفرید، سپس جفتش را از آن قرار داد، و برای شما از دامها هشت قسم پدید آورد. شما را در شکمهای مادرانتان آفرینشی پس از آفرینشی [دیگر] در تاریکیهای سه گانه [: مشیمه و رحم و شکم] خلق کرد. این است خدا، پروردگار شما، فرمانروایی [و حکومت مطلق] از آنِ اوست. خدایی جز او نیست، پس چگونه [و کجا از حقّ] برگردانیده می شوید؟ اگر کفر ورزید، خدا از شما سخت بی نیاز است و برای بندگانش کفران را خوش نمی دارد، و اگر سپاس دارید آن را برای شما می پسندد، و هیچ بردارنده ای بارِ [گناهِ] دیگری را برنمی دارد، آن گاه بازگشت شما به سوی پروردگارتان است، و شما را به آنچه می کردید خبر خواهد داد، که او به راز دلها داناست. و چون به انسان آسیبی رسد، پروردگارش را - در حالی که به سوی او بازگشت کننده است - می خواند سپس چون او را از جانب خود نعمتی عطا کند، آن [مصیبتی] را که در رفعِ آن پیشتر به درگاه او دعا می کرد، فراموش می نماید و برای خدا

همتایانی قرار می دهد تا [خود و دیگران را] از راه او گمراه گرداند. بگو: «به کفرت اندکی برخوردار شو که تو از اهل آتشی.» [آیا چنین کسی بهتر است] یا آن کسی که او در طول شب در سجده و قیام اطاعت [خدا] می کند [و] از آخرت می ترسد و رحمت پروردگارش را امید دارد؟ بگو: «آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟» تنها خردمندانند که پندپذیرند. بگو: «ای بندگان من که ایمان آورده اید، از پروردگارتان پروا بدارید. برای کسانی که در این دنیا خوبی کرده اند، نیکی خواهد بود، و زمین خدا فراخ است. بی تردید، شکیبایان پاداش خود را بی حساب [و] به تمام خواهند یافت.» بگو: «من مأمورم که خدا را - در حالی که آیینم را برای او خالص گردانیده ام - بپرستم. و مأمورم که نخستینِ مسلمانان باشم.» بگو: «من اگر به پروردگارم عصیان ورزم، از عذاب روزی هولناک می ترسم.» بگو: «خدا را می پرستم در حالی که دینم را

برای او بی آلایش می گردانم. پس هر چه را غیر از او می خواهید، بپرستید « [ولی به آنان] بگو:» زیانکاران در حقیقت کسانی اند که به خود و کسانشان در روز قیامت زیان رسانده اند آری، این

همان خسران آشکار است.» آنها از بالای سرشان چترهایی از آتش خواهند داشت و از زیر پایشان [نیز] طَبَق هایی [آتشین است]، این [کیفری] است که خدا بندگانش را به آن بیم می دهد. ای بندگان من، از من بترسید. و [لی] آنان که خود را از طاغوت به دور می دارند تا مبادا او را بپرستند و به سوی خدا بازگشته اند آنان را مژده باد، پس بشارت ده به آن بندگان من که: به سخن گوش فرامی دهند و بهترین آن را پیروی می کنند اینانند که خدایشان راه نموده و اینانند همان خردمندان. پس آیا کسی که فرمان عذاب بر او واجب آمده [کجا روی رهایی دارد]؟ آیا تو کسی را که در آتش است می رهانی؟ لیکن کسانی که از پروردگارشان پروا داشتند، برای ایشان غرفه هایی است که بالای آنها غرفه هایی [دیگر] بنا شده است نهرها از زیر آن روان است. وعده خداست خدا خلاف وعده نمی کند. مگر ندیده ای که خدا از آسمان، آبی فرود آورد پس آن را به چشمه هایی که در [طبقات زیرینِ] زمین است راه داد، آن گاه به وسیله آن کشتزاری را که رنگهای آن گوناگون است بیرون می آورد، سپس خشک می گردد، آن گاه آن را زرد می بینی، سپس خاشاکش می گرداند. قطعاً در این [دگرگونیها] برای صاحبان خرد عبرتی است. پس آیا کسی که خدا سینه اش را برای [پذیرش] اسلام گشاده، و [در نتیجه] برخوردار از نوری از جانب پروردگارش می باشد [همانند فرد تاریکدل است]؟ پس وای بر آنان که از سخت دلی یاد خدا نمی کنند اینانند که در گمراهی آشکارند. خدا زیباترین سخن را [به صورت] کتابی متشابه، متضمّن وعده و وعید، نازل کرده است. آنان که از پروردگارشان می هراسند، پوست بدنشان از آن به لرزه می افتد، سپس پوستشان و دلشان به یاد خدا نرم می گردد. این است هدایت خدا، هر که را بخواهد، به آن راه نماید، و هر که را خدا گمراه کند او را راهبری نیست. پس آیا آن کس که [به جای دستها] با چهره خود، گزند عذاب را روز قیامت دفع می کند [مانند کسی است که از عذاب ایمن است]؟ و به ستمگران گفته می شود: «آنچه را که دستاوردتان بوده است بچشید.» کسانی [هم] که پیش از آنان بودند به تکذیب پرداختند، و از آنجا که حدس نمی زدند عذاب برایشان آمد. پس خدا در زندگی دنیا رسوایی را به آنان چشانید، و اگر می دانستند، قطعاً عذاب آخرت بزرگتر است. و در این قرآن از هر گونه مَثَلی برای مردم آوردیم،

باشد که آنان پندگیرند. قرآنی عربی، بی هیچ کژی باشد که آنان راه تقوا پویند. خدا مَثَلی زده است: مردی است که چند خواجه ناسازگار در [مالکیّت] او شرکت دارند [و هر یک او را به کاری می گمارند] و مردی است که تنها فرمانبر یک مرد است. آیا این دو در مَثَل یکسانند؟ سپاس خدای را. [نه،] بلکه بیشترشان نمی دانند. قطعاً تو خواهی مُرد، و آنان [نیز] خواهند مُرد سپس شما روز قیامت پیش پروردگارتان مجادله خواهید کرد. پس کیست ستمگرتر از آن کس که بر خدا دروغ بست، و [سخن] راست را چون به سوی او آمد، دروغ پنداشت؟ آیا جایِ کافران در جهنّم نیست؟ و آن کس که راستی آورد و آن را باور نمود آنانند که خود پرهیزگارانند. برای آنان، هر چه بخواهند پیش پروردگارشان خواهد بود. این است پاداش نیکوکاران. تا خدا، بدترین عملی را که کرده اند، از ایشان بزداید، و آنان را به بهترین کاری که می کرده اند، پاداش دهد. آیا خدا کفایت کننده بنده اش نیست؟ و [کافران] تو را از آنها که غیر اویند می ترسانند و هر که را خدا گمراه گرداند برایش راهبری نیست. و هر که را خدا هدایت کند گمراه کننده ای ندارد. مگر خدا نیست که نیرومندِ کیفرخواه است؟ و اگر از آنها بپرسی: «چه کسی آسمانها و زمین را خلق کرده؟» قطعاً خواهند گفت: «خدا.» بگو: « [هان] چه تصور می کنید، اگر خدا

بخواهـد صـدمه ای به من برسانـد آیا آنچه را به جای خـدا می خوانیـد، می تواننـد صدمه او را برطرف کنند یا اگر او رحمتی برای من اراده کنـد آیا آنها می تواننـد رحمتش را بازدارنـد؟» بگو: «خـدا مرا بس است. اهل توکّل تنها بر او توکّل می کنند.» بگـو: «ای قوم من، شـما بر حسب امکانـات خود عمـل کنیـد، من [نیز] عمـل می کنم، پس به زودی خواهیـد دانست: [که] چه کس را عذابی که رسوایش کند خواهد آمد و عذابی پایدار بر او نازل می شود.» ما این کتاب را برای [رهبریِ] مردم به حق بر تو فروفرستادیم. پس هر کس هدایت شود، به سود خود اوست، و هر کس بیراهه رود، تنها به زیان خودش گمراه می شود، و تو بر آنها وکیل نیستی. خدا روح مردم را هنگام مرگشان به تمامی بازمی ستاند، و [نیز] روحی را که در [موقع] خوابش نمرده است [قبض می کند] پس آن [نفسی] را که مرگ را بر او واجب کرده نگاه می دارد، و آن دیگر [نَفْسها] را تا هنگامی معیّن [به سوی زنـدگیِ دنیا] بازپس می فرستد. قطعاً در این [امر] برای مردمی که می اندیشـند نشانه هایی [از قدرت خدا] ست. آیا غیر از خـدا شـفاعتگرانی برای خود گرفته انـد؟ بگو: «آیا هر چند اختیار چیزی را نداشـته باشـند و نیندیشـند؟» بگو: «شـفاعت، یکسـره از آنِ خـداست. فرمانروایی آسـمانها و زمین خاصّ اوست سپس به سوی او باز گردانیـده می شویـد.» و چون خـدا به تنهـایی یـاد شود، دلهـای کسانی که به آخرت ایمان ندارنـد، منزجر می گردد، و چون کسانی غیر از او یاد شونـد، بناگاه آنان شادمانی می کنند. بگو: «بار الها، ای پدیدآورنده آسـمانها و زمین، [ای] دانای نهان و آشکار، تو خود در میان بندگانت بر سر آنچه اختلاف می کردنـد، داوری می کنی.» و اگر آنچه در زمین است، یکسـره برای کسانی که ظلم کرده اند باشد و نظیرش [نیز] با آن باشـد، قطعاً [همه] آن را برای رهایی خودشان از سـختی عـذابِ روز قیامت خواهند داد، و آنچه تصوّر [ش را] نمی کردند، از جانب خدا برایشان آشکار می گردد. و [نتیجه] گناهانی که مرتکب شده اند، برایشان ظاهر می شود، و آنچه را که بـدان ریشـخند می کردنـد، آنها را فرامی گیرد. و چون انسان را آسـیبی رسـد، ما را فرامی خواند سـپس چون نعمتی از جانب خود به او عطا کنیم می گویـد: «تنها آن را به دانش خود یافته ام». نه چنان است، بلکه آن آزمایشـی است، ولی بیشترشان نمی داننـد. قطعـاً کسانی که پیش از آنان بودنـد [نیز] این [سـخن] را گفتنـد و آنچه به دست آورده بودنـد، کاری برایشان نکرد. تا [آنکه] کیفر آنچه مرتکب شـده بودنـد، بـدیشان رسـید و کسانی از این [گروه] که سـتم کرده انـد، به زودی نتایـج سوء آنچه مرتکب شـده انـد، بـدیشان خواهد رسـید و آنان درمانده کننده [ما] نیسـتند. آیا ندانسـته اند که خداست که روزی را برای هر کس که بخواهد، گشاده یا تنگ می گرداند؟ قطعاً در این [اندازه گیری] برای مردمی که ایمان دارند نشانه هایی [از حکمت] است. بگو: «ای بنـدگان من - که بر خویشـتن زیاده روی روا داشـته ایـد - از رحمت خدا نومید مشوید. در حقیقت، خدا همه گناهان را می آمرزد، که او خود آمرزنـده مهربان است. و پیش از آنکه شـما را عـذاب دررسد، و دیگر یاری نشوید، به سوی پروردگارتـان بازگردیـد، و تسلیم او شویـد. و پیش از آنکه به طور ناگهـانی و در حالی که حـدس نمی زنیـد شـما را عـذاب دررسد،

ص: ۴۹

نیکوترین چیزی را که از جانب پروردگارتان به سوی شما نازل آمده است پیروی کنید.» تا آنکه [مبادا] کسی بگوید:

«دریغا بر آنچه در حضور خـدا کوتاهی ورزیـدم بی تردیـد من از ریشـخندکنندگان بودم.» یا بگـویـد: «اگر خـدایم هدایت می کرد، مسلّماً از پرهیزگـاران بودم.» یـا چون عـذاب را ببینـد، بگویـد: «کاش مرا برگشتی بود تا از نیکوکاران می شـدم.» [به او گوینـد:] آری، نشـانه هـای من بر تو آمـد و آنهـا را تکـذیب کردی و تکبّر ورزیـدی و از [جمله] کـافران شـدی.و روز قیامت

کسانی را که بر خدا دروغ بسته اند روسیاه می بینی، آیا جای سرکشان در جهنم نیست؟ و خدا کسانی را که تقوا پیشه کرده اند، به [پاسِ] کارهایی که مایه رستگاری شان بوده، نجات می دهد. عذاب به آنان نمی رسد و غمگین نخواهند گردید. خدا آفریدگار هر چیزی است، و اوست که بر هر چیز نگهبان است. کلیدهای آسمان و زمین از آنِ اوست، و کسانی که نشانه های خدا را انکار کردند، آنانند که زیانکارانند. بگو: «ای نادانان، آیا مرا وادار می کنید که جز خدا را بپرستم؟» و قطعاً به تو و به کسانی که پیش از تو بودند وحی شده است: «اگر شرک ورزی حتماً کردارت تباه و مسلّماً از زیانکاران خواهی شد.» بلکه خدا را بپرست و از سپاسگزاران باش.}

- «ما یُجادِلُ فی آیاتِ اللَّهِ إِلاَّ الَّذینَ کَفَرُوا فَلا یَغْرُرْکَ تَقَلُّبُهُمْ فِی الْبِلادِ *کَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ الْأَحْزابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَ هَمَّتْ کُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ لِیَأْخُذُوهُ وَ جادَلُوا بِالْباطِلِ لِیُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتُهُمْ فَکَیْفَ کانَ عِقابِ *وَ کَذلِکَ حَقَّتْ کَلِمَةُ رَبِّکَ عَلَی الَّذینَ کَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحابُ النَّارِ *الَّذینَ یَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَ مَنْ حَوْلَهُ یُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ یُؤْمِنُونَ بِهِ وَ یَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذینَ آمَنُوا رَبَّنا وَسِعْتَ کُلَّ شَیْ‏ءٍ رَحْمَةً وَ عِلْماً فَاغْفِرْ لِلَّذینَ تابُوا وَ اتَّبَعُوا سَبیلَکَ وَ قِهِمْ عَذابَ الْجَحیمِ *رَبَّنا وَ أَدْخِلْهُمْ جَنَّاتِ عَدْنٍ الَّتی وَعَدْتَهُمْ وَ مَنْ صَلَحَ مِنْ آبائِهِمْ وَ أَزْواجِهِمْ وَ ذُرِّیَّاتِهِمْ إِنَّکَ أَنْتَ الْعَزیزُ الْحَکیمُ *وَ قِهِمُ السَّیِّئاتِ وَ مَنْ تَقِ السَّیِّئاتِ یَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ وَ ذلِکَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظیمُ *إِنَّ الَّذینَ کَفَرُوا یُنادَوْنَ لَمَقْتُ اللَّهِ أَکْبَرُ مِنْ مَقْتِکُمْ أَنْفُسَکُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَی الْإیمانِ فَتَکْفُرُونَ *قالُوا رَبَّنا أَمَتَّنَا اثْنَتَیْنِ وَ أَحْیَیْتَنَا اثْنَتَیْنِ فَاعْتَرَفْنا بِذُنُوبِنا فَهَلْ إِلی خُرُوجٍ مِنْ سَبیلٍ *ذلِکُمْ بِأَنَّهُ إِذا دُعِیَ اللَّهُ وَحْدَهُ کَفَرْتُمْ وَ إِنْ یُشْرَکْ بِهِ تُؤْمِنُوا فَالْحُکْمُ لِلَّهِ الْعَلِیِّ الْکَبیرِ *هُوَ الَّذی یُریکُمْ آیاتِهِ وَ یُنَزِّلُ لَکُمْ مِنَ السَّماءِ رِزْقاً وَ ما یَتَذَکَّرُ إِلاَّ مَنْ یُنیبُ *فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصینَ لَهُ الدِّینَ وَ لَوْ کَرِهَ الْکافِرُونَ *رَفیعُ الدَّرَجاتِ ذُو الْعَرْشِ یُلْقِی الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلی مَنْ یَشاءُ مِنْ عِبادِهِ لِیُنْذِرَ یَوْمَ التَّلاقِ *یَوْمَ هُمْ بارِزُونَ لا یَخْفی عَلَی اللَّهِ مِنْهُمْ شَیْ‏ءٌ لِمَنِ الْمُلْکُ الْیَوْمَ لِلَّهِ الْواحِدِ الْقَهَّارِ *الْیَوْمَ تُجْزی کُلُّ نَفْسٍ بِما کَسَبَتْ لا ظُلْمَ الْیَوْمَ إِنَّ اللَّهَ سَریعُ الْحِسابِ *وَ أَنْذِرْهُمْ یَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ لَدَی الْحَناجِرِ کاظِمینَ ما لِلظَّالِمینَ مِنْ حَمیمٍ وَ لا شَفیعٍ یُطاعُ *یَعْلَمُ خائِنَةَ الْأَعْیُنِ وَ ما تُخْفِی الصُّدُورُ *وَ اللَّهُ یَقْضی بِالْحَقِّ وَ الَّذینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا یَقْضُونَ بِشَیْ‏ءٍ إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمیعُ الْبَصیرُ *أَ وَ لَمْ یَسیرُوا فِی الْأَرْضِ فَیَنْظُرُوا کَیْفَ کانَ عاقِبَةُ الَّذینَ کانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ کانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَ آثاراً فِی الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَ ما کانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ واقٍ *ذلِکَ بِأَنَّهُمْ کانَتْ تَأْتیهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَیِّناتِ فَکَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ إِنَّهُ قَوِیٌّ شَدیدُ الْعِقابِ.»
- . غافر / ۴ - ۲۲ -

{جز آنهایی که کفر ورزیدند [کسی] در آیات خدا ستیزه نمی کند، پس رفت و آمدشان در شهرها تو را دستخوش فریب نگرداند. پیش از اینان قوم نوح، و بعد از آنان دسته های مخالف [دیگر] به تکذیب پرداختند، و هر امّتی آهنگ فرستاده خود را کردند تا او را بگیرند، و به [وسیله] باطل جدال نمودند تا حقیقت را با آن پایمال کنند. پس آنان را فرو گرفتم آیا چگونه بود کیفر من؟ و بدین سان فرمان پروردگارت درباره کسانی که کفر ورزیده بودند، به حقیقت پیوست که ایشان همدمان آتش خواهند بود. کسانی که عرش [خدا] را حمل می کنند، و آنها که پیرامون آنند، به سپاس پروردگارشان تسبیح می گویند و به او ایمان دارند و برای کسانی که گرویده اند طلب آمرزش می کنند: «پروردگارا، رحمت و دانش تو بر هر چیز احاطه دارد کسانی را که توبه کرده و راه تو را دنبال کرده اند ببخش و آنها را از عذاب آتش نگاه دار.» «پروردگارا، آنان را در باغهای جاوید که وعده شان داده ای، با هر که از پدران و همسران و فرزندانشان که به صلاح آمده اند، داخل کن، زیرا تو خود ارجمند و حکیمی. و آنان را از بدیها نگاه دار، و هر که را در آن روز از بدیها حفظ کنی، البتّه رحمتش کرده ای و این

همان کامیابی بزرگ است.» کسانی که کافر بوده اند مورد ندا قرار می گیرند که: «قطعاً دشمنی خدا از دشمنی شما نسبت به همدیگر سخت تر است، آن گاه که به سوی ایمان فراخوانده می شدید و انکار

می ورزیدید.» می گویند: «پروردگارا، دو بار ما را به مرگ رسانیدی و دو بار ما را زنده گردانیدی. به گناهانمان اعتراف کردیم پس آیا راه بیرون شدنی [از آتش] هست؟» این [کیفر] از آن روی برای شماست که چون خدا به تنهایی خوانده می شد، کفر می ورزیدید و چون به او شرک آورده می شد، [آن را] باور می کردید. پس [امروز] فرمان از آنِ خدای والای بزرگ است. اوست آن کس که نشانه های خود را به شما می نمایاند و برای شما از آسمان روزی می فرستد، و جز آن کس که توبه کار است [کسی] پند نمی گیرد. پس خدا را پاکدلانه فراخوانید، هر چند ناباوران را ناخوش افتد. بالابرنده درجات، خداوند عرش، به هر کس از بندگانش که خواهد آن روح [فرشته] را، به فرمان خویش می فرستد، تا [مردم را] از روز ملاقات [با خدا] بترساند. آن روز که آنان ظاهر گردند، چیزی از آنها بر خدا پوشیده نمی ماند. امروز فرمانروایی از آنِ کیست؟ از آنِ خداوند یکتای قهّار است. امروز هر کسی به [موجب] آنچه انجام داده است کیفر می یابد. امروز ستمی نیست آری، خدا زود شمار است. و آنها را از آن روزِ قریب [الوقوع] بترسان، آن گاه که جانها به گلوگاه می رسد در حالی که اندوه خود را فرومی خورند. برای ستمگران نه یاری است و نه شفاعتگری که مورد اطاعت باشد.

[خدا] نگاههای دزدانه و آنچه را که دلها نهان می دارند، می داند. و خداست که به حقّ داوری می کند، و کسانی را که در برابر او می خوانند [عاجزند و] به چیزی داوری نمی کنند در حقیقت، خداست که خود شنوای بیناست. آیا در زمین نگردیده اند تا ببینند فرجام کسانی که پیش از آنها [زیسته] اند چگونه بوده است؟ آنها از ایشان نیرومندتر [بوده] و آثار [پایدارتری] در روی زمین [از خود باقی گذاشتند]، با این همه، خدا آنان را به کیفر گناهانشان گرفتار کرد و در برابر خدا حمایتگری نداشتند. این [کیفر] از آن روی بود که پیامبرانشان دلایل آشکار برایشان می آوردند ولی [آنها] انکار می کردند. پس خدا [گریبان] آنها را گرفت، زیرا او نیرومند سخت کیفر است.}

- «فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ اسْتَغْفِرْ لِذَنْبِکَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ بِالْعَشِیِّ وَ الْإِبْکارِ *إِنَّ الَّذینَ یُجادِلُونَ فی آیاتِ اللَّهِ بِغَیْرِ سُلْطانٍ أَتاهُمْ إِنْ فی صُدُورِهِمْ إِلاَّ کِبْرٌ ما هُمْ بِبالِغیهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمیعُ الْبَصیرُ *لَخَلْقُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ أَکْبَرُ مِنْ

خَلْقِ النَّاسِ وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یَعْلَمُونَ *وَ ما یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصیرُ وَ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ وَ لاَ الْمُسی ءُ قَلیلاً ما تَتَذَکَّرُونَ *إِنَّ السَّاعَةَ لَآتِیَةٌ لا رَیْبَ فیها وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یُؤْمِنُونَ *وَ قالَ رَبُّکُمُ ادْعُونی أَسْتَجِبْ لَکُمْ إِنَّ الَّذینَ یَسْتَکْبِرُونَ عَنْ عِبادَتی سَیَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ داخِرینَ *اللَّهُ الَّذی جَعَلَ لَکُمُ اللَّیْلَ لِتَسْکُنُوا فیهِ وَ النَّهارَ مُبْصِراً إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَی النَّاسِ وَ لکِنَّ أَکْثَرَ النَّاسِ لا یَشْکُرُونَ *ذلِکُمُ اللَّهُ رَبُّکُمْ خالِقُ کُلِّ شَیْ ءٍ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ فَأَنَّی تُؤْفَکُونَ *کَذلِکَ یُؤْفَکُ الَّذینَ کانُوا بِآیاتِ اللَّهِ یَجْحَدُونَ *اللَّهُ الَّذی جَعَلَ لَکُمُ الْأَرْضَ قَراراً وَ السَّماءَ بِناءً وَ صَوَّرَکُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَکُمْ وَ رَزَقَکُمْ مِنَ الطَّیِّباتِ ذلِکُمُ اللَّهُ رَبُّکُمْ فَتَبارَکَ اللَّهُ رَبُّ الْعالَمینَ *هُوَ الْحَیُّ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصینَ لَهُ الدِّینَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمینَ *قُلْ إِنِّی نُهیتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذینَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جاءَنِی الْبَیِّناتُ مِنْ رَبِّی وَ أُمِرْتُ أَنْ أُسْلِمَ لِرَبِّ الْعالَمینَ *هُوَ الَّذی خَلَقَکُمْ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ یُخْرِجُکُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّکُمْ ثُمَّ لِتَکُونُوا شُیُوخاً وَ مِنْکُمْ مَنْ یُتَوَفَّی مِنْ قَبْلُ وَ لِتَبْلُغُوا أَجَلاً مُسَمًّی وَ لَعَلَّکُمْ تَعْقِلُونَ *هُوَ الَّذی یُحْیی وَ یُمیتُ فَإِذا قَضی أَمْراً فَإِنَّما یَقُولُ لَهُ کُنْ فَیَکُونُ *أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذینَ یُجادِلُونَ فی آیاتِ اللَّهِ أَنَّی

يُصْـرَفُونَ *الَّذينَ كَذَّبُوا بِالْكِتابِ وَ بِما أَرْسَـلْنا بِهِ رُسُلَنا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ *إِذِ الْأَغْلالُ فى أَعْناقِهِمْ وَ السَّلاسِلُ يُسْحَبُونَ *فِى الْحَميمِ ثُمَّ فِى النَّارِ يُسْـجَرُونَ *ثُمَّ قيلَ لَهُمْ أَيْنَ ما كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ *مِنْ دُونِ اللَّهِ قالُوا ضَـلُّوا عَنَّا بَلْ لَمْ نَكُنْ نَـدْعُوا مِنْ قَبْلُ شَـيْئاً كَـذلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكافِرينَ *ذلِكُمْ بِما كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِى الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ بِما كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ *ادْخُلُوا أَبْوابَ جَهَنَّمَ خالِـدينَ فيها فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرينَ *فَـاصْبِرْ إِنَّ وَعْـدَ اللَّهِ حَقٌّ فَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذى نَعِـدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنا يُرْجَعُونَ *وَ لَقَـدْ أَرْسَـلْنا رُسُـلاً مِنْ قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْـنا عَلَيْكَ وَ مِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُـصْ عَلَيْكَ وَ ما كانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِىَ بِآيَةٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذا جاءَ أَمْرُ اللَّهِ قُضِـىَ بِالْحَقِّ وَ خَسِرَ هُنالِكَ الْمُبْطِلُونَ.» - . غافر / ۵۵ - ۷۸ -

{پس صبر کن که وعده خدا حقّ است و برای گناهت آمرزش بخواه و به سپاس پروردگارت، شامگاهان و بامدادان ستایشگر باش. در حقیقت، آنان که درباره نشانه های خدا - بی آنکه حجّتی برایشان آمده باشد - به مجادله برمی خیزند در

دلهایشان جز بزرگنمایی نیست [و] آنان به آن [بزرگی که آرزویش را دارنـد] نخواهنـد رسـید. پس به خـدا پناه جوی، زیرا او خود شـنوای بیناست. قطعاً آفرینش آسمانها و زمین بزرگتر [و شکوهمندتر] از آفرینش مردم است، ولی بیشتر مردم نمی دانند. و نابینا و بینا یکسان نیستند، و کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسـته کرده انـد [نیز] با [مردم] بـدکار [یکسان] نیسـتند چه انـدك پنـد می پذیریـد. در حقیقت، رسـتاخیز قطعاً آمـدنی است در آن تردیـدی نیست، ولی بیشتر مردم ایمان نمی آورنـد. و پروردگارتان فرمود: «مرا بخوانیـد تا شـما را اجابت کنم. در حقیقت، کسانی که از پرسـتش من کبر می ورزنـد به زودی خوار در دوزخ درمی آیند.» خدا [همان] کسـی است که شب را برای شـما پدید آورد تا در آن آرام گیرید، و روز را روشنی بخش [قرار داد]. آری، خـدا بر مردم بسیار صاحب تفضّل است، ولی بیشتر مردم سپاس نمی دارنـد. این است خـدا، پروردگار شـما [که] آفریننـده هر چیزی است: خـدایی جز او نیست. پس چگونه [از او] بازگردانیـده می شویـد؟ کسانی که نشانه های خدا را انکـار می کردنـد، این گونه [از خـدا] رویگردان می شونـد. خـدا [همان] کسـی است که زمین را برای شـما قرارگاه ساخت و آسـمان را بنایی [گردانید] و شـما را صورتگری کرد و صورتهای شما را نیکو نمود و از چیزهای پاکیزه به شما روزی داد. این است خـدا پروردگار شـما! بلنـدمرتبه و بزرگ است خـدا، پروردگار جهانیان. اوست [همان] زنده ای که خدایی جز او نیست. پس او را در حالی که دین [خود] را برای وی بی آلایش گردانیـده ایـد بخوانید. سـپاس [ها همه] ویژه خدا پروردگار جهانیان است. بگـو: «من نهی شـده ام از اینکه جز خـدا کسـانی را که [شـما] می خوانیـد پرسـتش کنم [آن هم] هنگـامی که از جـانب پروردگـارم مرا دلایـل روشن رسـیده باشـد، و مأمورم که فرمانبر پروردگار جهانیان باشم.» او همان کسـی است که شـما را از خـاکی آفریـد، سپس از نطفه ای، آن گـاه از علقه ای، و بعـد شـما را [به صورت] کودکی برمی آورد، تـا به کمال قوّت خود برسـید و تا سالمند شوید، و از میان شما کسی است که مرگِ پیش رس می یابد، و تا [بالاخره] به مدّتی که مقرّر است برسید، و امیـد که در انـدیشه فرورویـد. او همان کسـی است که زنده می کند و می میراند، و چون به کاری حکم کند، همین قدر به آن می گوید: «باش.» بی درنگ موجود می شود. آیا کسانی را که در [ابطال] آیات خدا

مجـادله می کننـد ندیـده ای [کـه] تـا کجـا [از حقیقـت] انحراف حاصـل کرده انـد؟ کسـانی کـه کتـاب [خـدا] و آنچـه را که فرستادگان خود را بدان گسیل داشته ایم تکذیب کرده اند، به زودی خواهند دانست هنگامی که غُلها در گردنهایشان [افتاده] و [با] زنجیرها کشانیـده می شونـد، در میان جوشاب. [و] آن گاه در آتش برافروخته می شوند. آن گاه به آنان گفته می شود: «آنچه را در برابر خـدا [بـا او] شـریک می ساختیـد کجاینـد؟» می گوینـد: «گمشـان کردیم، بلکه پیشتر [هم] مـا چیزی را نمی

خوانـدیم.» این گونه خـدا کافران را بی راه می گذارد. این [عقوبت] به سـبب آن است که در زمین به ناروا شادی و سـرمستی می کردید و بدان سـبب است که [سـخت به خود] می نازیدید. از درهای دوزخ درآیید، در آن جاودان [بمانید]. چه بد اسـت جـای سـرکشان. پس صـبر کـن کـه وعـده خـدا راسـت است. پس - چه پـاره ای از آنچه را که به آنـان وعـده داده ایم، به تو بنمایانیم، چه تو را از دنیا ببریم - [در هر صورت آنان] به سوی ما بازگردانیـده می شونـد. و مسلّماً پیش از تو فرسـتادگانی را روانه کردیم. برخی از آنـان را [ماجرایشـان را] بر تـو حکـایت کرده ایم و برخی از ایشـان را بر تـو حکـایت نکرده ایم، و هیچ فرستاده ای را نرسد که بی اجازه خدا نشانه ای بیاورد. پس چون فرمان خدا برسد به حقّ داوری می شود، و آنجاست که باطل کاران زیان می کنند.}

- «حم *تَنْزيلٌ مِنَ الرَّحْمنِ الرَّحيم *كِتابٌ فُصِّلَتْ آياتُهُ قُرْآناً عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ *بَشيراً وَ نَذيراً فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ فَهُمْ لا يَسْمَعُونَ *وَ قالُوا قُلُوبُنا فی أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونا إِلَيْهِ وَ فی آذانِنا وَقْرٌ وَ مِنْ بَيْنِنا وَ بَيْنِكَ حِجابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنا عامِلُونَ *قُلْ إِنَّما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحى إِلَيَّ أَنَّما إِلهُكُمْ إِلهٌ واحِدٌ فَاسْتَقيمُوا إِلَيْهِ وَ اسْتَغْفِرُوهُ وَ وَيْلٌ لِلْمُشْرِكينَ *الَّذينَ لا يُؤْتُونَ الزَّكاةَ وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كافِرُونَ *إِنَّ الَّذينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ *قُلْ أَ إِنَّكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذی خَلَقَ الْأَرْضَ فی يَوْمَيْنِ وَ تَجْعَلُونَ لَهُ أَنْداداً ذلِكَ رَبُّ الْعالَمينَ *وَ جَعَلَ فيها رَواسِيَ مِنْ فَوْقِها وَ بارَكَ فيها وَ قَدَّرَ فيها أَقْواتَها فی أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَواءً لِلسَّائِلينَ *ثُمَّ اسْتَوى إِلَى السَّماءِ وَ هِيَ دُخانٌ فَقالَ لَها وَ لِلْأَرْضِ ائْتِيا طَوْعاً أَوْ كَرْهاً قالَتا أَتَيْنا طائِعينَ *فَقَضاهُنَّ سَبْعَ سَماواتٍ فی يَوْمَيْنِ وَ أَوْحى فی كُلِّ سَماءٍ أَمْرَها وَ زَيَّنَّا السَّماءَ الدُّنْيا بِمَصابيحَ وَ حِفْظاً ذلِكَ تَقْديرُ الْعَزيزِ الْعَليم *فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صاعِقَةً مِثْلَ صاعِقَةِ عادٍ وَ ثَمُودَ *إِذْ جاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْديهِمْ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ قالُوا لَوْ شاءَ رَبُّنا لَأَنْزَلَ مَلائِكَةً فَإِنَّا بِما أُرْسِلْتُمْ بِهِ كافِرُونَ *فَأَمَّا عادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَ قالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً أَ وَ لَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذی خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَ كانُوا بِآياتِنا يَجْحَدُونَ *فَأَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ ريحاً صَرْصَراً فی أَيَّامٍ نَحِساتٍ لِنُذيقَهُمْ عَذابَ الْخِزْيِ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا وَ لَعَذابُ الْآخِرَةِ أَخْزى وَ هُمْ لا يُنْصَرُونَ *وَ أَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْناهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمى عَلَى الْهُدى فَأَخَذَتْهُمْ صاعِقَةُ الْعَذابِ الْهُونِ بِما كانُوا يَكْسِبُونَ *وَ نَجَّيْنَا الَّذينَ آمَنُوا وَ كانُوا يَتَّقُونَ *وَ يَوْمَ يُحْشَرُ أَعْداءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ *حَتَّى إِذا ما جاؤُها شَهِدَ عَلَيْهِمْ سَمْعُهُمْ وَ أَبْصارُهُمْ وَ جُلُودُهُمْ بِما كانُوا يَعْمَلُونَ *وَ قالُوا لِجُلُودِهِمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنا قالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذی أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَ هُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ *وَ ما كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَ لا أَبْصارُكُمْ وَ لا جُلُودُكُمْ وَ لكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لا يَعْلَمُ كَثيراً مِمَّا تَعْمَلُونَ *وَ ذلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذی ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرْداكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخاسِرينَ *فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوىً لَهُمْ وَ إِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَما هُمْ مِنَ الْمُعْتَبينَ *وَ قَيَّضْنا لَهُمْ قُرَناءَ فَزَيَّنُوا لَهُمْ ما بَيْنَ أَيْديهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ وَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فی أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ إِنَّهُمْ كانُوا خاسِرينَ *وَ قالَ الَّذينَ كَفَرُوا لا تَسْمَعُوا لِهذَا الْقُرْآنِ وَ الْغَوْا فيهِ لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ *فَلَنُذيقَنَّ الَّذينَ كَفَرُوا عَذاباً شَديداً وَ لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَسْوَأَ الَّذی كانُوا يَعْمَلُونَ *ذلِكَ جَزاءُ أَعْداءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فيها دارُ الْخُلْدِ جَزاءً بِما كانُوا بِآياتِنا يَجْحَدُونَ *وَ قالَ الَّذينَ كَفَرُوا رَبَّنا أَرِنَا الَّذَيْنِ أَضَلَّانا مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ نَجْعَلْهُما تَحْتَ أَقْدامِنا لِيَكُونا مِنَ الْأَسْفَلينَ *إِنَّ الَّذينَ قالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلائِكَةُ أَلَّا تَخافُوا وَ لا تَحْزَنُوا وَ أَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتی كُنْتُمْ تُوعَدُونَ *نَحْنُ أَوْلِياؤُكُمْ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا وَ فِي الْآخِرَةِ وَ لَكُمْ فيها ما تَشْتَهی أَنْفُسُكُمْ وَ لَكُمْ فيها ما تَدَّعُونَ *نُزُلاً مِنْ غَفُورٍ رَحيم *وَ مَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِمَّنْ دَعا إِلَى اللَّهِ وَ عَمِلَ صالِحاً وَ قالَ إِنَّنی مِنَ الْمُسْلِمينَ *وَ لا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَ لَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتی هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذی بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ عَداوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَميمٌ *وَ ما يُلَقَّاها إِلَّا الَّذينَ صَبَرُوا وَ ما يُلَقَّاها إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظيم *وَ إِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّميعُ الْعَليمُ *وَ مِنْ آياتِهِ اللَّيْلُ وَ النَّهارُ وَ الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ لا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَ لا لِلْقَمَرِ وَ اسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذی خَلَقَهُنَّ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ

تَعْبُدُونَ *فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذينَ عِنْدَ رَبِّکَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَ النَّهارِ وَ هُمْ لا يَسْأَمُونَ *وَ مِنْ آياتِهِ أَنَّکَ تَرَى الْأَرْضَ خاشِعَةً فَإِذا أَنْزَلْنا عَلَيْهَا الْماءَ اهْتَزَّتْ وَ رَبَتْ إِنَّ الَّذى أَحْياها لَمُحْيِ الْمَوْتى إِنَّهُ عَلى کُلِّ شَىْ ءٍ قَديرٌ *إِنَّ الَّذينَ يُلْحِدُونَ فى آياتِنا لا يَخْفَوْنَ عَلَيْنا أَ فَمَنْ يُلْقى فِى النَّارِ خَيْرٌ أَمْ مَنْ يَأْتى آمِناً يَوْمَ الْقِيامَةِ اعْمَلُوا ما شِئْتُمْ إِنَّهُ بِما تَعْمَلُونَ بَصيرٌ *إِنَّ الَّذينَ کَفَرُوا بِالذِّکْرِ لَمَّا جاءَهُمْ وَ إِنَّهُ لَکِتابٌ عَزيزٌ *لا يَأْتيهِ الْباطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزيلٌ مِنْ حَکيمٍ حَميدٍ *ما يُقالُ لَکَ إِلاَّ ما قَدْ قيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِکَ إِنَّ رَبَّکَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَ ذُو عِقابٍ أَليمٍ *وَ لَوْ جَعَلْناهُ قُرْآناً أَعْجَمِيًّا لَقالُوا لَوْ لا فُصِّلَتْ آياتُهُ ءَ أَعْجَمِيٌّ وَ عَرَبِيٌّ قُلْ هُوَ لِلَّذينَ آمَنُوا هُدىً وَ شِفاءٌ وَ الَّذينَ لا يُؤْمِنُونَ فى آذانِهِمْ وَقْرٌ وَ هُوَ عَلَيْهِمْ عَمًى أُولئِکَ يُنادَوْنَ مِنْ مَکانٍ بَعيدٍ *وَ لَقَدْ آتَيْنا مُوسَى الْکِتابَ فَاخْتُلِفَ فيهِ وَ لَوْ لا کَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّکَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَ إِنَّهُمْ لَفى شَکٍّ مِنْهُ مُريبٍ *مَنْ عَمِلَ صالِحاً فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ أَساءَ فَعَلَيْها وَ ما رَبُّکَ بِظَلاَّمٍ لِلْعَبيدِ *إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ وَ ما تَخْرُجُ مِنْ ثَمَراتٍ مِنْ أَکْمامِها وَ ما تَحْمِلُ مِنْ أُنْثى وَ لا تَضَعُ إِلاَّ بِعِلْمِهِ وَ يَوْمَ يُناديهِمْ أَيْنَ شُرَکائى قالُوا آذَنَّاکَ ما مِنَّا مِنْ شَهيدٍ *وَ ضَلَّ عَنْهُمْ ما کانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَ ظَنُّوا ما لَهُمْ مِنْ مَحيصٍ *لا يَسْأَمُ الْإِنْسانُ مِنْ دُعاءِ الْخَيْرِ وَ إِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَؤُسٌ قَنُوطٌ *وَ لَئِنْ أَذَقْناهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هذا لى وَ ما أَظُنُّ السَّاعَةَ قائِمَةً وَ لَئِنْ رُجِعْتُ إِلى رَبِّى إِنَّ لى عِنْدَهُ لَلْحُسْنى فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذينَ کَفَرُوا بِما عَمِلُوا وَ لَنُذيقَنَّهُمْ مِنْ عَذابٍ غَليظٍ *وَ إِذا أَنْعَمْنا عَلَى الْإِنْسانِ أَعْرَضَ وَ نَأى بِجانِبِهِ وَ إِذا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعاءٍ عَريضٍ *قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ کانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ کَفَرْتُمْ بِهِ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فى شِقاقٍ بَعيدٍ.» – . فصلت / ۱ – ۵۲ –

{حاء، میم. وحی [نامه] ای است از جانب [خدای] رحمتگر مهربان. کتابی است که آیات آن، به روشنی بیان شده. قرآنی است به زبان عربی برای مردمی که می دانند. بشارتگر و هشداردهنده است. و [لی] بیشتر آنان رویگردان شدند، در نتیجه [چیزی را] نمی شنوند. و گفتند: «دلهای ما

از آنچه ما را به سوی آن می خوانی سخت محجوب و مهجور است. و در گوشهای ما سنگینی و میان ما و تو پرده ای است پس تو کار خود را بکن ما [هم] کار خود را می کنیم.» بگو: «من، بشری چون شمایم، جز اینکه به من وحی می شود که خدای شما خدایی یگانه است. پس مستقیماً به سوی او بشتابید و از او آمرزش بخواهید. و وای بر مشرکان.» همان کسانی که زکات نمی دهند و آنان که به آخرت ناباورند. کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند آنان را پاداشی بی پایان است. بگو: «آیا این شمایید که واقعاً به آن کسی که زمین را در دو هنگام آفرید، کفر می ورزید و برای او همتایانی قرار می دهید؟ این است پروردگار جهانیان.» و در [زمین]، از فراز آن [لنگرآسا] کوه ها نهاد و در آن خیر فراوان پدید آورد، و مواد خوراکی آن را در چهار روز اندازه گیری کرد [که] برای خواهندگان، درست [و متناسب با نیازهایشان] است. سپس آهنگِ [آفرینشِ] آسمان کرد، و آن بخاری بود. پس به آن و به زمین فرمود: «خواه یا ناخواه بیایید.» آن دو گفتند: «فرمان پذیر آمدیم.» پس آنها را [به صورت] هفت آسمان، در دو هنگام مقرّر داشت و در هر آسمانی کار [مربوط به] آن را وحی فرمود، و آسمانِ [این] دنیا را به چراغها آذین کردیم و [آن را نیک] نگاه داشتیم این است اندازه گیریِ آن نیرومند دانا. پس اگر روی برتافتند بگو: «شما را از آذرخشی چون آذرخش عاد و ثمود بر حذر داشتم.» چون فرستادگان [ما] از پیش رو و از پشت سرشان بر آنان آمدند [و گفتند:] «زنهار، جز خدا را میرستید»، گفتند: «اگر پروردگار ما می خواست، قطعاً فرشتگانی فرومی فرستاد، پس ما به آنچه بدان فرستاده شده اید کافریم.» و امّا عادیان، به ناحقّ، در زمین سر برافراشتند و گفتند: «از ما نیرومندتر

کیست؟» آیا ندانسته اند که آن خدایی که خلقشان کرده خود از ایشان نیرومندتر است؟ و در نتیجه آیات ما را انکار می کردند. پس بر آنان تندبادی توفنده در روزهایی شوم فرستادیم تا در زندگی دنیا عذاب رسوایی را بدانان بچشانیم و قطعاً عذاب آخرت رسواکننده تر است و آنان یاری نخواهند شد. و امّا ثمودیان: پس آنان را راهبری کردیم و [لی] کوردلی را بر هدایت ترجیح دادند، پس به [کیفر] آنچه مرتکب می شدند صاعقه عذابِ خفّت آور آنان را فروگرفت. و کسانی را که ایمان آورده بودند و پروا می داشتند رهانیدیم. و [یاد کن] روزی را که دشمنان خدا به سوی آتش گردآورده و بازداشت [و دسته دسته تقسیم] می شوند. تا چون بدان رسند، گوششان و دیدگانشان و پوستشان به آنچه می کرده اند، بر ضدّشان گواهی دهند. و به پوست [بدنِ] خود می گویند: «چرا بر ضدّ ما شهادت دادید؟»

می گویند: «همان خدایی که هر چیزی را به زبان درآورده ما را گویا گردانیده است، و او نخستین بار شما را آفرید و به سوی او برگردانیده می شوید.» و [شما] از اینکه مبادا گوش و دیدگان و پوستتان بر ضدّ شما گواهی دهند [گناهانتان را] پوشیده نمی داشتید لیکن گمان داشتید که خدا بسیاری از آنچه را که می کنید نمی داند. و همین بود گمانتان که درباره پروردگارتان بردید شما را هلاك کرد و از زیانکاران شدید. پس اگر شکیبایی نمایند جایشان در آتش است و اگر از در پوزش درآیند مورد اجابت قرار نمی گیرند. و برای آنان دمسازانی گذاشتیم، و آنچه در دسترس ایشان و آنچه در پی آنان بود در نظرشان زیبا جلوه دادند و فرمان [عذاب] در میان امّتهایی از جنّ و انس که پیش از آنان روزگار به سر برده بودند، بر ایشان واجب آمد، چرا که آنها زیانکاران بودند. و کسانی که کافر شدند گفتند: «به این قرآن گوش مدهید و سخن لغو در آن اندازید، شاید شما پیروز شوید.» و قطعاً کسانی را که کافر شده اند عذابی سخت می چشانیم و حتماً آنها را به بدتر از آنچه می کرده اند جزا می دهیم. آری، سزای دشمنان خدا همان آتش است که در آن، منزل همیشگی دارند. [این] جزا به کیفر آن است که نشانه های ما را انکار می کردند. و کسانی که کفر ورزیدند گفتند: «پروردگارا، آن دو [گمراه گری] از جنّ و انس که ما را گمراه کردند به ما نشان ده تا آنها را زیر قدمهایمان بگذاریم تا زبون شوند.» در حقیقت، کسانی که گفتند: «پروردگار ما خداست» سپس ایستادگی کردند، فرشتگان بر آنان فرود می آیند [و می گویند:] «هان، بیم مدارید و غمین مباشید، و به بهشتی که وعده یافته بودید شاد باشید. در زندگی دنیا و در آخرت دوستانتان ماییم، و هر چه دلهایتان بخواهد در [بهشت] برای شماست، و هر چه خواستار باشید در آنجا خواهید داشت روزیِ آماده ای از سوی آمرزنده مهربان است.» و کیست خوشگفتارتر از آن کس که به سوی خدا دعوت نماید و کار نیك کند و گوید: «من [در برابر خدا] از تسلیم شدگانم»؟ و نیکی با بدی یکسان نیست. [بدی را] به آنچه خود بهتر است دفع کن آن گاه کسی که میان تو و میان او دشمنی است، گویی دوستی یك دل می گردد. و این [خصلت] را جز کسانی که شکیبا بوده اند نمی یابند، و آن را جز صاحب بهره ای بزرگ، نخواهد یافت. و اگر دمدمه ای از شیطان تو را از جای درآورد، پس به خدا پناه ببر که او خود شنوای داناست. و از نشانه های [حضورِ] او شب و روز و خورشید و ماه است نه برای خورشید سجده کنید و نه برای ماه، و آن خدایی را سجده کنید که آنها را خلق کرده است اگر تنها او را می پرستید. پس اگر کبر ورزیدند، کسانی که در پیشگاه پروردگارِ تواند شبانه روز او را نیایش می کنند و خسته نمی شوند. و از [دیگر] نشانه های او این است که تو زمین را فسرده می بینی و چون باران بر آن فروریزیم به جنبش درآید و بردَمَد. آری، همان کسی که آن را زندگی بخشید قطعاً زنده کننده مردگان است. در حقیقت، او بر هر چیزی تواناست. کسانی که در [فهم و ارائه] آیات ما کژ می روند بر ما پوشیده نیستند. آیا کسی که در آتش افکنده می شود بهتر است یا کسی که روز قیامت آسوده خاطر می آید؟ هر چه می خواهید بکنید که او به آنچه انجام می

دهید بیناست. کسانی که به این قرآن - چون بدیشان رسید - کفر ورزیدند [به کیفر خود می رسند] و به راستی که آن کتابی ارجمند است. از پیش روی آن و از پشت سرش باطل به سویش نمی آید وحی [نامه] ای است از حکیمی ستوده [صفات]. به تو جز آنچه به پیامبران پیش از تو گفته شده است گفته نمی شود. به راستی که پروردگار تو دارای آمرزش و دارنده کیفری پردرد است. و اگر [این کتاب را] قرآنی غیر عربی گردانیده بودیم، قطعاً می گفتند: «چرا آیه های آن روشن بیان نشده؟ کتابی غیر عربی و [مخاطبِ آن] عرب زبان؟» بگو: «این [کتاب] برای کسانی که ایمان آورده اند رهنمود و درمانی است، و کسانی که ایمان نمی آورند در گوشهایشان سنگینی است و قرآن بر ایشان نامفهوم است، و [گویی] آنان را از جایی دور ندا می دهند! و به راستی موسی را کتاب [تورات] دادیم، پس در آن اختلاف واقع شد، و اگر از جانب پروردگارت فرمانِ [مهلت] سبقت نگرفته بود، قطعاً میانشان داوری شده بود و در حقیقت آنان درباره آن به شکّی سخت دچارند. هر که کار شایسته کند، به سود خود اوست و هر که بدی کند، به زیان خود اوست، و پروردگار تو به بندگان [خود] ستمکار نیست. دانستن هنگام رستاخیز فقط منحصر به اوست، و میوه ها از غلافهایشان بیرون نمی آیند و هیچ مادینه ای بار نمی گیرد و بار نمی گذارد مگر آنکه او به آن علم دارد. و روزی که [خدا] آنان را ندا می دهد: «شریکان من کجایند؟» می گویند: «با بانگ رسا به تو می گوییم که هیچ گواهی از میان ما نیست.» و آنچه از پیش می خواندند، از [نظرِ] آنان ناپدید می شود و می دانند که آنان را روی گریز نیست. انسان از دعای خیر خسته نمی شود، و چون آسیبی به او رسد مأیوس [و] نومید می گردد. و اگر از جانب خود رحمتی - پس از زیانی که به او رسیده است - بچشانیم، قطعاً خواهد گفت: «من سزاوار آنم و گمان ندارم که رستاخیز برپا شود، و اگر هم به سوی پروردگارم بازگردانیده شوم، قطعاً نزد او برایم خوبی خواهد بود. «پس بدون شکّ، کسانی را که کفران کرده اند، به آنچه انجام داده اند آگاه خواهیم کرد، و مسلماً از عذابی سخت به آنان خواهیم چشانید. و چون انسان را نعمت بخشیم، روی برتابد و خود را کنار کشد، و چون آسیبی بدو رسد دست به دعای فراوان بردارد. بگو: «به من خبر دهید، اگر [قرآن] از نزد خدا [آمده] باشد و آن را انکار کرده باشید، چه کسی گمراه تر از آن کس خواهد بود که به مخالفتی دور و دراز [دچار] آمده باشد؟»}

- «حم *عسق *كَذلِكَ يُوحى إِلَيْكَ وَ إِلَى الَّذينَ مِنْ قَبْلِكَ اللَّهُ الْعَزيزُ الْحَكيمُ *لَهُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ وَ هُوَ الْعَلِيُّ الْعَظيمُ *تَكادُ السَّماواتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَ الْمَلائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَ يَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِی الْأَرْضِ أَلا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحيمُ *وَ الَّذينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِياءَ اللَّهُ حَفيظٌ عَلَيْهِمْ وَ ما أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكيلٍ *وَ كَذلِكَ أَوْحَيْنا إِلَيْكَ قُرْآناً عَرَبِيًّا لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرى وَ مَنْ حَوْلَها وَ تُنْذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لا رَيْبَ فيهِ فَريقٌ فِی الْجَنَّةِ وَ فَريقٌ فِی السَّعيرِ *وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً واحِدَةً وَ لكِنْ يُدْخِلُ مَنْ يَشاءُ فی رَحْمَتِهِ وَ الظَّالِمُونَ ما لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا نَصيرٍ *أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِياءَ فَاللَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَ هُوَ يُحْيِ الْمَوْتى وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ قَديرٌ *وَ مَا اخْتَلَفْتُمْ فيهِ مِنْ شَيْ ءٍ فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذلِكُمُ اللَّهُ رَبِّی عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ إِلَيْهِ أُنيبُ *فاطِرُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْواجاً وَ مِنَ الْأَنْعامِ أَزْواجاً يَذْرَؤُكُمْ فيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْ ءٌ وَ هُوَ السَّميعُ الْبَصيرُ *لَهُ مَقاليدُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشاءُ وَ يَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْ ءٍ عَليمٌ *شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ ما وَصَّى بِهِ نُوحاً وَ الَّذی أَوْحَيْنا إِلَيْكَ وَ ما وَصَّيْنا بِهِ إِبْراهيمَ وَ مُوسى وَ عيسى أَنْ أَقيمُوا الدِّينَ وَ لا تَتَفَرَّقُوا فيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكينَ ما تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبی إِلَيْهِ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدی إِلَيْهِ مَنْ يُنيبُ *وَ ما تَفَرَّقُوا إِلاَّ مِنْ بَعْدِ ما جاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْياً بَيْنَهُمْ وَ لَوْ لا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلى أَجَلٍ مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَ إِنَّ الَّذينَ أُورِثُوا الْكِتابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفی شَكٍّ مِنْهُ مُريبٍ *فَلِذلِكَ فَادْعُ وَ اسْتَقِمْ كَما أُمِرْتَ وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَهُمْ وَ قُلْ آمَنْتُ بِما أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتابٍ وَ أُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ رَبُّنا وَ رَبُّكُمْ لَنا أَعْمالُنا وَ لَكُمْ أَعْمالُكُمْ لا حُجَّةَ بَيْنَنا وَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ

يَجْمَعُ بَيْنَنا وَ إِلَيْهِ الْمَصيرُ *وَ الَّذينَ يُحاجُّونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ ما اسْتُجيبَ لَهُ حُجَّتُهُمْ داحِضَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ عَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَ لَهُمْ عَذابٌ شَديدٌ *اللَّهُ الَّذى أَنْزَلَ الْكِتابَ بِالْحَقِّ وَ الْميزانَ وَ ما يُدْريکَ لَعَلَّ السَّاعَةَ قَريبٌ *يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذينَ لا يُؤْمِنُونَ بِها وَ الَّذينَ آمَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْها وَ يَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ أَلا إِنَّ الَّذينَ يُمارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفى ضَلالٍ بَعيدٍ *اللَّهُ لَطيفٌ بِعِبادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشاءُ وَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزيزُ *مَنْ كانَ يُريدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فى حَرْثِهِ وَ مَنْ كانَ يُريدُ حَرْثَ الدُّنْيا نُؤْتِهِ مِنْها وَ ما لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصيبٍ *أَمْ لَهُمْ شُرَكاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ ما لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَ لَوْ لا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَ إِنَّ الظَّالِمينَ لَهُمْ عَذابٌ أَليمٌ *تَرَى الظَّالِمينَ مُشْفِقينَ مِمَّا كَسَبُوا وَ هُوَ واقِعٌ بِهِمْ وَ الَّذينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فى رَوْضاتِ الْجَنَّاتِ لَهُمْ ما يَشاؤُنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذلِکَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبيرُ *ذلِکَ الَّذى يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبادَهُ الَّذينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ قُلْ لا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلاَّ الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبى وَ مَنْ يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فيها حُسْناً إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ *أَمْ يَقُولُونَ افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً فَإِنْ يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلى قَلْبِکَ وَ يَمْحُ اللَّهُ الْباطِلَ وَ يُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِماتِهِ إِنَّهُ عَليمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ *وَ هُوَ الَّذى يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبادِهِ وَ يَعْفُوا عَنِ السَّيِّئاتِ وَ يَعْلَمُ ما تَفْعَلُونَ *وَ يَسْتَجيبُ الَّذينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ وَ يَزيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَ الْكافِرُونَ لَهُمْ عَذابٌ شَديدٌ *وَ لَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَ لكِنْ يُنَزِّلُ بِقَدَرٍ ما يَشاءُ إِنَّهُ بِعِبادِهِ خَبيرٌ بَصيرٌ *وَ هُوَ الَّذى يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ ما قَنَطُوا وَ يَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَ هُوَ الْوَلِيُّ الْحَميدُ *وَ مِنْ آياتِهِ خَلْقُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَثَّ فيهِما مِنْ دابَّةٍ وَ هُوَ عَلى جَمْعِهِمْ إِذا يَشاءُ قَديرٌ *وَ ما أَصابَكُمْ مِنْ مُصيبَةٍ فَبِما كَسَبَتْ أَيْديكُمْ وَ يَعْفُوا عَنْ كَثيرٍ *وَ ما أَنْتُمْ بِمُعْجِزينَ فِي الْأَرْضِ وَ ما لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَ لا نَصيرٍ *وَ مِنْ آياتِهِ الْجَوارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلامِ *إِنْ يَشَأْ يُسْكِنِ الرِّيحَ فَيَظْلَلْنَ رَواكِدَ عَلى ظَهْرِهِ إِنَّ فى ذلِکَ لَآياتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ *أَوْ يُوبِقْهُنَّ بِما كَسَبُوا وَ يَعْفُ عَنْ كَثيرٍ *وَ يَعْلَمَ الَّذينَ يُجادِلُونَ فى آياتِنا ما لَهُمْ مِنْ مَحيصٍ *فَما أُوتيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتاعُ الْحَياةِ الدُّنْيا وَ ما عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَ أَبْقى لِلَّذينَ آمَنُوا وَ عَلى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ *وَ الَّذينَ يَجْتَنِبُونَ كَبائِرَ الْإِثْمِ وَ الْفَواحِشَ وَ إِذا ما غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ *وَ الَّذينَ اسْتَجابُوا لِرَبِّهِمْ وَ أَقامُوا الصَّلاةَ وَ أَمْرُهُمْ شُورى بَيْنَهُمْ وَ مِمَّا رَزَقْناهُمْ يُنْفِقُونَ *وَ الَّذينَ إِذا أَصابَهُمُ الْبَغْيُ هُمْ يَنْتَصِرُونَ *وَ جَزاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُها فَمَنْ عَفا وَ أَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لا يُحِبُّ الظَّالِمينَ *وَ لَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولئِکَ ما عَلَيْهِمْ مِنْ سَبيلٍ *إِنَّمَا السَّبيلُ عَلَى الَّذينَ يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ أَليمٌ *وَ لَمَنْ صَبَرَ وَ غَفَرَ إِنَّ ذلِکَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ *وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِنْ بَعْدِهِ وَ تَرَى الظَّالِمينَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذابَ يَقُولُونَ هَلْ إِلى مَرَدٍّ مِنْ سَبيلٍ *وَ تَراهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْها خاشِعينَ مِنَ الذُّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ وَ قالَ الَّذينَ آمَنُوا إِنَّ الْخاسِرينَ الَّذينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْليهِمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ أَلا إِنَّ الظَّالِمينَ فى عَذابٍ مُقيمٍ *وَ ما كانَ لَهُمْ مِنْ أَوْلِياءَ يَنْصُرُونَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ سَبيلٍ *اسْتَجيبُوا لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ ما لَكُمْ مِنْ مَلْجَإٍ يَوْمَئِذٍ وَ ما لَكُمْ مِنْ نَكيرٍ *فَإِنْ أَعْرَضُوا فَما أَرْسَلْناکَ عَلَيْهِمْ حَفيظاً إِنْ عَلَيْکَ إِلاَّ الْبَلاغُ وَ إِنَّا إِذا أَذَقْنَا الْإِنْسانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرِحَ بِها وَ إِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ بِما قَدَّمَتْ أَيْديهِمْ فَإِنَّ الْإِنْسانَ كَفُورٌ *لِلَّهِ مُلْکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ يَخْلُقُ ما يَشاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشاءُ إِناثاً وَ يَهَبُ لِمَنْ يَشاءُ الذُّكُورَ *أَوْ يُزَوِّجُهُمْ ذُكْراناً وَ إِناثاً وَ يَجْعَلُ مَنْ يَشاءُ عَقيماً إِنَّهُ عَليمٌ قَديرٌ *وَ ما كانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلاَّ وَحْياً أَوْ مِنْ وَراءِ حِجابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولاً فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ ما يَشاءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكيمٌ *وَ كَذلِکَ أَوْحَيْنا إِلَيْکَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنا ما كُنْتَ تَدْرى مَا الْكِتابُ وَ لَا الْإيمانُ وَ لكِنْ جَعَلْناهُ نُوراً نَهْدى بِهِ مَنْ نَشاءُ مِنْ عِبادِنا وَ إِنَّکَ لَتَهْدى إِلى صِراطٍ مُسْتَقيمٍ *صِراطِ اللَّهِ الَّذى لَهُ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ أَلا إِلَى اللَّهِ تَصيرُ الْأُمُورُ.» - .
شوری / ۱ - ۵۳ -

{حاء، میم، عین، سین، قاف. این گونه، خدای نیرومند حکیم به سوی تو و به سوی کسانی که پیش از تو بودند، وحی می کند. آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آنِ اوست و او بلندمرتبه بزرگ است. چیزی نمانده که آسمانها از فرازشان

بشکافند و [حال آنکه] فرشتگان به سپاس پروردگارشان تسبیح می گویند و برای کسانی که در زمین هستند آمرزش می طلبند. آگاه باش، در حقیقت خداست که آمرزنده مهربان است. و کسانی که به جای او دوستانی برای خود گرفته اند، خدا بر ایشان نگهبان است و تو بر آنان گمارده نیستی. و بدین گونه قرآن عربی به سوی تو وحی کردیم تا [مردمِ] مکّه و کسانی را که پیرامون آنند هشدار دهی، و از روزِ گردآمدن [خلق] - که تردیدی در آن نیست - بیم دهی گروهی در بهشتند و گروهی در آتش. و اگر خدا می خواست، قطعاً آنان را امّتی یگانه می گردانید، لیکن هر که را بخواهد، به رحمت خویش درمی آورد و ستمگران نه یاری دارند و نه یاوری. آیا به جای او دوستانی برای خود گرفته اند؟ خداست که دوست راستین است، و اوست که مردگان را زنده می کند، و هموست که بر هر چیزی تواناست. و درباره هر چیزی اختلاف پیدا کردید، داوریش به خدا [ارجاع می گردد]. چنین خدایی پروردگار من است. بر او توکل کردم و به سوی او بازمی گردم. پدیدآورنده آسمانها و زمین است. از خودتان برای شما جفتهایی قرار داد، و از دامها [نیز] نر و ماده [قرار داد]. بدین وسیله شما را بسیار می گرداند. چیزی مانند او نیست و اوست شنوای بینا. کلیدهای آسمانها و زمین از آنِ اوست. برای هر کس که بخواهد روزی را گشاده یا تنگ می گرداند. اوست که بر هر چیزی داناست. از [احکامِ] دین، آنچه را که به نوح در باره آن سفارش کرد، برای شما تشریع کرد و آنچه را به تو وحی کردیم و آنچه را که درباره آن به ابراهیم و موسی و عیسی سفارش نمودیم که: «دین را برپا دارید و در آن تفرقه اندازی مکنید.» بر مشرکان آنچه که ایشان را به سوی آن فرا می خوانی، گران می آید. خدا هر که را بخواهد، به سوی خود برمی گزیند، و هر که را که از در توبه درآید، به سوی خود راه می نماید. و فقط پس از آنکه علم برایشان آمد، راه تفرقه پیمودند [آن هم] به صرف حسد [و برتری جویی] میان همدیگر. و اگر سخنی [دایر بر تأخیر عذاب] از جانب پروردگارت تا زمانی معیّن، پیشی نگرفته بود، قطعاً میانشان داوری شده بود. و کسانی که بعد از آنان کتاب [تورات] را میراث یافتند

ص: ۵۱

واقعاً درباره او در تردیدی سخت [دچار] اند. بنا بر این به دعوت پرداز، و همان گونه که مأموری ایستادگی کن، و هوسهای آنان را پیروی مکن و بگو: «به هر کتابی که خدا نازل کرده است ایمان آوردم و مأمور شدم که میان شما عدالت کنم خدا پروردگار ما و پروردگار شماست اعمال ما از آنِ ما و اعمال شما از آنِ شماست میان ما و شما خصومتی نیست خدا میان ما را جمع می کند، و فرجام به سوی اوست. و کسانی که درباره خدا پس از اجابت [دعوت] او به مجادله می پردازند، حجّتشان پیش پروردگارشان باطل است، و خشمی [از خدا] برایشان است و برای آنان عذابی سخت خواهد بود. خدا همان کسی است که کتاب و وسیله سنجش را به حق فرود آورد، و تو چه می دانی شاید رستاخیز نزدیک باشد. کسانی که به آن ایمان ندارند شتابزده آن را می خواهند، و کسانی که ایمان آورده اند، از آن هراسناکند و می دانند که آن حقّ است. بدان که آنان که در مورد قیامت تردید می ورزند، قطعاً در گمراهی دور و درازی اند. خدا نسبت به بندگانش مهربان است: هر که را بخواهد روزی می دهد و اوست نیرومند غالب. کسی که کِشت آخرت بخواهد، برای وی در کِشته اش می افزاییم، و کسی که کِشت این دنیا را بخواهد به او از آن می دهیم و [لی] در آخرت او را نصیبی نیست. آیا برای آنان شریکانی است که در آنچه خدا بدان اجازه نداده، برایشان بنیادِ آیینی نهاده اند؟ و اگر فرمان قاطع [درباره تأخیر عذاب در کار] نبود مسلّماً میانشان داوری می شد و برای ستمکاران شکنجه ای پردرد است. [در قیامت] ستمگران را از آنچه انجام داده اند، هراسناک می بینی و [جزای

عملشان] به آنان خواهد رسید، و کسانی که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند در باغهای بهشتند. آنچه را بخواهند نزد پروردگارشان خواهند داشت این است همان فضل عظیم. این همان [پاداشی] است که خدا بندگان خود را که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند [بدان] مژده داده است. بگو: «به ازای آن [رسالت] پاداشی از شما خواستار نیستم، مگر دوستی درباره خویشاوندان.» و هر کس نیکی به جای آورد [و طاعتی اندوزد]، برای او در ثواب آن خواهیم افزود. قطعاً خدا آمرزنده و قدرشناس است.

آیا می گویند: «بر خدا دروغی بسته است؟» پس اگر خدا بخواهد بر دلت مُهر می نَهد و خدا باطل را محو و حقیقت را با کلمات خویش پا برجا می کند. اوست که به راز دلها داناست. و اوست کسی که توبه را از بندگان خود می پذیرد و از گناهان درمی گذرد و آنچه می کنید می داند. و [درخواستِ] کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده اند اجابت می کند و از فضل خویش به آنان زیاده می دهد، و [لی] برای کافران عذاب سختی خواهد بود. و اگر خدا روزی را بر بندگانش فراخ گرداند، مسلّماً در زمین سر به عصیان برمی دارند، لیکن آنچه را بخواهد به اندازه ای [که مصلحت است] فرومی فرستد. به راستی که او به [حال] بندگانش آگاهِ بیناست. و اوست کسی که باران را – پس از آنکه [مردم] نومید شدند – فرود می آورد، و رحمت خویش را می گسترد و هموست سرپرست ستوده. و از نشانه های [قدرتِ] اوست آفرینش آسمانها و زمین و آنچه از [انواع] جنبنده در میان آن دو پراکنده است، و او هر گاه بخواهد بر گردآوردنِ آنان تواناست. و هر [گونه] مصیبتی به شما برسد به سبب دستاورد خود شماست، و [خدا] از بسیاری درمی گذرد. و شما در زمین درمانده کننده [خدا] نیستید، و جز خدا شما را سرپرست و یاوری نیست. و از نشانه های او سفینه های کوه آسا در دریاست. اگر بخواهد باد را ساکن می گرداند و [سفینه ها] بر پشت [آب] متوقّف می مانند. قطعاً در این [امر] برای هر شکیبای شکرگزاری نشانه هاست. یا به [سزایِ] آنچه [کشتی نشینان] مرتکب شده اند هلاکشان کند، و [لی] از بسیاری درمی گذرد. و [تا] آنان که در آیات ما مجادله می کنند، بدانند که ایشان را [روی] گریزی نیست. و آنچه به شما داده شده، برخورداری [و کالای] زندگی دنیاست، و آنچه پیش خداست برای کسانی که گرویده اند و به پروردگارشان اعتماد دارند بهتر و پایدارتر است. و کسانی که از گناهان بزرگ و زشتکاریها خود را به دور می دارند و چون به خشم درمی آیند درمی گذرند. و کسانی که [ندای] پروردگارشان را پاسخ [مثبت] داده و نماز برپا کرده اند و کارشان در میانشان مشورت است و از آنچه روزیشان داده ایم انفاق می کنند. و کسانی که چون ستم بر ایشان رسد، یاری می جویند [و به انتقام برمی خیزند]. و جزای بدی، مانند آن، بدی است. پس هر که درگذرد و نیکوکاری کند، پاداش او بر [عهده] خداست. به راستی او ستمگران را دوست نمی دارد. و هر که پس از ستم [دیدنِ] خود، یاری جوید [و انتقام گیرد] راه [نکوهشی] بر ایشان نیست. راه [نکوهش] تنها بر کسانی است که به مردم ستم می کنند، و در [روی] زمین به ناحق سر برمی دارند. آنان عذابی دردناک [در پیش] خواهند داشت. و هر که صبر کند و درگذرد، مسلّماً این [خویشتن داری، حاکی] از اراده قوی [در] کارهاست. و هر که را خدا بی راه گذارد، پس از او یار [و یاور] ی نخواهد داشت، و ستمگران را می بینی که چون عذاب را بنگرند می گویند: «آیا راهی برای برگشتن [به دنیا] هست؟» آنان را می بینی [که چون] بر [آتش] عرضه می شوند، از [شدّتِ] زبونی، فروتن شده اند: زیرچشمی می نگرند. و کسانی که گرویده اند می گویند: «در حقیقت، زیانکاران کسانی اند که روز قیامت خودشان و کسانشان را دچار زیان کرده اند.» آری، ستمکاران در عذابی پایدارند. و جز خدا برای آنان دوستانی [دیگر] نیست که آنها را یاری کنند، و هر که را خدا بی راه گذارد هیچ راهی برای او نخواهد بود. پیش از آنکه روزی فرارسد که آن را از جانب خدا برگشتی نباشد،

پروردگارتان را اجابت کنید. آن روز نه برای شما پناهی و نه برایتان [مجال] انکاری هست. پس اگر روی برتابند، ما تو را بر آنان نگهبان نفرستاده ایم. بر عهده تو جز رسانیدن [پیام] نیست، و ما چون رحمتی از جانب خود به انسان بچشانیم، بدان شاد و سرمست گردد، و چون به [سزای] دستاورد پیشین آنها، به آنان بدی رسد، انسان ناسپاسی می کند. فرمانروایی [مطلقِ] آسمانها و زمین از آنِ خداست هر چه بخواهد می آفریند به هر کس بخواهد فرزند دختر و به هر کس بخواهد فرزند پسر می دهد. یا آنها را پسر [ان] و دختر [انی] توأم با یکدیگر می گرداند، و هر که را بخواهد عقیم می سازد. اوست دانای توانا. و هیچ بشری را نرسد که خدا با او سخن گوید جز [از راه] وحی یا از فراسوی حجابی، یا فرستاده ای بفرستد و به اذن او هر چه بخواهد وحی نماید. آری، اوست بلندمرتبه سنجیده کار. و همین گونه، روحی از امر خودمان به سوی تو وحی کردیم. تو نمی دانستی کتاب چیست و نه ایمان [کدام است؟] ولی آن را نوری گردانیدیم که هر که از بندگان خود را بخواهیم به وسیله آن راه می نماییم، و به راستی که تو به خوبی به راه راست هدایت می کنی. راهِ همان خدایی که آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آنِ اوست. هش دار که [همه] کارها به خدا بازمی گردد.}

- «وَ لَمّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْیَمَ مَثَلًا إِذا قَوْمُکَ مِنْهُ یَصِدُّونَ *وَ قالُوا أَ آلِهَتُنا خَیْرٌ أَمْ هُوَ ما ضَرَبُوهُ لَکَ إِلاّ جَدَلاً بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ *إِنْ هُوَ إِلاّ عَبْدٌ أَنْعَمْنا عَلَیْهِ وَ جَعَلْناهُ مَثَلًا لِبَنی إِسْرائیلَ *وَ لَوْ نَشاءُ لَجَعَلْنا مِنْکُمْ مَلائِکَةً فِی الْأَرْضِ یَخْلُفُونَ *وَ إِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسّاعَةِ فَلا تَمْتَرُنَّ بِها وَ اتَّبِعُونِ هذا صِراطٌ مُسْتَقیمٌ *وَ لا یَصُدَّنَّکُمُ الشَّیْطانُ إِنَّهُ لَکُمْ عَدُوٌّ مُبینٌ *وَ لَمّا جاءَ عیسی بِالْبَیِّناتِ قالَ قَدْ جِئْتُکُمْ بِالْحِکْمَةِ وَ لِأُبَیِّنَ لَکُمْ بَعْضَ الَّذی تَخْتَلِفُونَ فیهِ فَاتَّقُوا اللّهَ وَ أَطیعُونِ *إِنَّ اللّهَ هُوَ رَبّی وَ رَبُّکُمْ فَاعْبُدُوهُ هذا صِراطٌ مُسْتَقیمٌ *فَاخْتَلَفَ الْأَحْزابُ مِنْ بَیْنِهِمْ فَوَیْلٌ لِلَّذینَ ظَلَمُوا مِنْ عَذابِ یَوْمٍ أَلیمٍ *هَلْ یَنْظُرُونَ إِلاَّ السّاعَةَ أَنْ تَأْتِیَهُمْ بَغْتَةً وَ هُمْ لا یَشْعُرُونَ *الْأَخِلاّءُ یَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلاَّ الْمُتَّقینَ *یا عِبادِ لا خَوْفٌ عَلَیْکُمُ الْیَوْمَ وَ لا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ *الَّذینَ آمَنُوا بِآیاتِنا وَ کانُوا مُسْلِمینَ *ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَ أَزْواجُکُمْ تُحْبَرُونَ *یُطافُ عَلَیْهِمْ بِصِحافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَ أَکْوابٍ وَ فیها ما تَشْتَهیهِ الْأَنْفُسُ وَ تَلَذُّ الْأَعْیُنُ وَ أَنْتُمْ فیها خالِدُونَ *وَ تِلْکَ الْجَنَّةُ الَّتی أُورِثْتُمُوها بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *لَکُمْ فیها فاکِهَةٌ کَثیرَةٌ مِنْها تَأْکُلُونَ *إِنَّ الْمُجْرِمینَ فی عَذابِ جَهَنَّمَ خالِدُونَ *لا یُفَتَّرُ عَنْهُمْ وَ هُمْ فیهِ مُبْلِسُونَ *وَ ما ظَلَمْناهُمْ وَ لکِنْ کانُوا هُمُ الظّالِمینَ *وَ نادَوْا یا مالِکُ لِیَقْضِ عَلَیْنا رَبُّکَ قالَ إِنَّکُمْ ماکِثُونَ *لَقَدْ جِئْناکُمْ بِالْحَقِّ وَ لکِنَّ أَکْثَرَکُمْ لِلْحَقِّ کارِهُونَ *أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَإِنّا مُبْرِمُونَ.» - . زخرف / ۵۷ - ۷۹ -

{و هنگامی که [در مورد] پسر مریم مثالی آورده شد، بناگاه قوم تو از آن [سخن] هلهله درانداختند [و اعراض کردند]، و گفتند: «آیا معبودان ما بهترند یا او؟» آن [مثال] را جز از راه جدل برای تو نزدند، بلکه آنان مردمی جدل پیشه اند.

[عیسی] جز بنده ای که بر وی منّت نهاده و او را برای فرزندان اسرائیل سرمشق [و آیتی] گردانیده ایم نیست. و اگر بخواهیم قطعاً به جای شما فرشتگانی که در [روی] زمین جانشین [شما] گردند قرار دهیم. و همانا آن، نشانه ای برای [فهم] رستاخیز است، پس زنهار در آن تردید مکن، و از من پیروی کنید این است راه راست! و مبادا شیطان شما را از راه به در بَرد، زیرا او برای شما دشمنی آشکار است. و چون عیسی دلایل آشکار آورد، گفت: «به راستی برای شما حکمت آوردم، و تا در باره بعضی از آنچه در آن اختلاف می کردید برایتان توضیح دهم. پس، از خدا بترسید و فرمانم ببرید.» در حقیقت، خداست که خود پروردگار من و پروردگار شماست. پس او را بپرستید این است راه راست. تا [آنکه] از میانشان، احزاب دست به اختلاف زدند، پس وای بر کسانی که ستم کردند از عذاب روزی دردناک! آیا جز [این] انتظار می برند که رستاخیز - در حالی که

حدس نمی زنند - ناگهان بر آنان دررسد؟ در آن روز، یاران - جز پرهیزگاران - بعضی شان دشمن بعضی دیگرند. ای بندگان من، امروز بر شما بیمی نیست و غمگین نخواهید شد. همان کسانی که به آیات ما ایمان آورده و تسلیم بودند. شما با همسرانتان شادمانه داخل بهشت شوید. سینیهایی از طلا و جام هایی در برابر آنان می گردانند، و در آنجا آنچه دلها آن را بخواهند و دیدگان را خوش آید [هست] و شما در آن جاودانید. و این است همان بهشتی که به [پاداش] آنچه می کردید میراث یافتید. در آنجا برای شما میوه هایی فراوان خواهد بود که از آنها می خورید. بی گمان، مجرمان در عذاب جهنّم ماندگارند. [عذاب] از آنان تخفیف نمی یابد و آنها در آنجا نومیدند. و ما بر ایشان ستم نکردیم، بلکه خود ستمکار بودند. و فریاد کشند: «ای مالک، [بگو:] پروردگارت جان ما را بستاند.» پاسخ دهد: «شما ماندگارید.» قطعاً حقیقت را برایتان آوردیم، لیکن بیشتر شما حقیقت را خوش نداشتید. یا در کاری ابرام ورزیده اند؟ ما [نیز] ابرام می ورزیم.}

- «حم *وَ الْكِتابِ الْمُبينِ *إِنَّا أَنْزَلْناهُ فى لَيْلَةٍ مُبارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرينَ *فيها يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكيمٍ *أَمْراً مِنْ عِنْدِنا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلينَ *رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّميعُ الْعَليمُ *رَبِّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَيْنَهُما إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنينَ *لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ يُحْيى وَ يُميتُ رَبُّكُمْ وَ رَبُّ آبائِكُمُ الْأَوَّلينَ *بَلْ هُمْ فى شَكٍّ يَلْعَبُونَ *فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِى السَّماءُ بِدُخانٍ مُبينٍ *يَغْشَى النَّاسَ هذا عَذابٌ أَليمٌ *رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ *أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرى وَ قَدْ جاءَهُمْ رَسُولٌ مُبينٌ *ثُمَّ تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ قالُوا مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ *إِنَّا كاشِفُوا الْعَذابِ قَليلاً إِنَّكُمْ عائِدُونَ *يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرى إِنَّا مُنْتَقِمُونَ *وَ لَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَ جاءَهُمْ رَسُولٌ كَريمٌ *أَنْ أَدُّوا إِلَيَّ عِبادَ اللَّهِ إِنِّى لَكُمْ رَسُولٌ أَمينٌ *وَ أَنْ لا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّى آتيكُمْ بِسُلْطانٍ مُبينٍ *وَ إِنِّى عُذْتُ بِرَبِّى وَ رَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونِ *وَ إِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لى فَاعْتَزِلُونِ *فَدَعا رَبَّهُ أَنَّ هؤُلاءِ قَوْمٌ مُجْرِمُونَ *فَأَسْرِ بِعِبادى لَيْلاً إِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ *وَ اتْرُكِ الْبَحْرَ رَهْواً إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُغْرَقُونَ *كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ *وَ زُرُوعٍ وَ مَقامٍ كَريمٍ *وَ نَعْمَةٍ كانُوا فيها فاكِهينَ *كَذلِكَ وَ أَوْرَثْناها قَوْماً آخَرينَ *فَما بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّماءُ وَ الْأَرْضُ وَ ما كانُوا مُنْظَرينَ *وَ لَقَدْ نَجَّيْنا بَنى إِسْرائيلَ مِنَ الْعَذابِ الْمُهينِ *مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ كانَ عالِياً مِنَ الْمُسْرِفينَ *وَ لَقَدِ اخْتَرْناهُمْ عَلى عِلْمٍ عَلَى الْعالَمينَ *وَ آتَيْناهُمْ مِنَ الْآياتِ ما فيهِ بَلؤُا مُبينٌ *إِنَّ هؤُلاءِ لَيَقُولُونَ *إِنْ هِىَ إِلاَّ مَوْتَتُنَا الْأُولى وَ ما نَحْنُ بِمُنْشَرينَ *فَأْتُوا بِآبائِنا إِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ *أَ هُمْ خَيْرٌ أَمْ قَوْمُ تُبَّعٍ وَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْناهُمْ إِنَّهُمْ كانُوا مُجْرِمينَ *وَ ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما لاعِبينَ *ما خَلَقْناهُما إِلاَّ بِالْحَقِّ وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ *إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ ميقاتُهُمْ أَجْمَعينَ *يَوْمَ لا يُغْنى مَوْلًى عَنْ مَوْلًى شَيْئاً وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ *إِلاَّ مَنْ رَحِمَ اللَّهُ إِنَّهُ هُوَ الْعَزيزُ الرَّحيمُ *إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ *طَعامُ الْأَثيمِ *كَالْمُهْلِ يَغْلى فِى الْبُطُونِ *كَغَلْيِ الْحَميمِ *خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلى سَواءِ الْجَحيمِ *ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذابِ الْحَميمِ *ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزيزُ الْكَريمُ *إِنَّ هذا ما كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ *إِنَّ الْمُتَّقينَ فى مَقامٍ أَمينٍ *فى جَنَّاتٍ وَ عُيُونٍ *يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَ إِسْتَبْرَقٍ مُتَقابِلينَ *كَذلِكَ وَ زَوَّجْناهُمْ بِحُورٍ عينٍ *يَدْعُونَ فيها بِكُلِّ فاكِهَةٍ آمِنينَ *لا يَذُوقُونَ فيهَا الْمَوْتَ إِلاَّ الْمَوْتَةَ الْأُولى وَ وَقاهُمْ عَذابَ الْجَحيمِ *فَضْلاً مِنْ رَبِّكَ ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظيمُ *فَإِنَّما يَسَّرْناهُ بِلِسانِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ *فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ.»
- . دخان / ۱ - ۵۹ -

{حاء، میم. سوگند به کتاب روشنگر، [که] ما آن را در شبی فرخنده نازل کردیم، [زیرا] که ما هشداردهنده بودیم.

ص: ۵۳

در آن [شب] هر [گونه] کاری [به نحوی] استوار فیصله می یابد. [این] کاری است [که] از جانب ما [صورت می گیرد]. ما

فرستنده [پیامبران] بودیم. [و این] رحمتی از پروردگار توست، که او شنوای داناست. پروردگار آسمانها و زمین و آنچه میان آن دو است، اگر یقین دارید. خدایی جز او نیست او زندگی می بخشد و می میراند پروردگار شما و پروردگار پدران شماست. ولی نه، آنها به شك و شبهه خویش سرگرمند. پس در انتظار روزی باش که آسمان دودی نمایان برمی آورد، که مردم را فرومی گیرد این است عذاب پردرد. [می گویند:] «پروردگارا، این عذاب را از ما دفع کن که ما ایمان داریم.» آنان را کجا [جای] پند [گرفتن] باشد، و حال آنکه به یقین برای آنان پیامبری روشنگر آمده است. پس، از او روی برتافتند و گفتند: «تعلیم یافته ای دیوانه است.» ما این عذاب را اندکی از شما برمی داریم [ولی شما] در حقیقت باز از سر می گیرید. روزی که دست به حمله

می زنیم، همان حمله بزرگ [آن گاه] ما انتقام کشنده ایم. و به یقین، پیش از آنان قوم فرعون را بیازمودیم، و پیامبری بزرگوار برایشان آمد، که [به آنان گفت:] «بندگان خدا را به من بسپارید، زیرا که من شما را فرستاده ای امینم. و بر خدا برتری مجویید که من برای شما حجّتی آشکار آورده ام. و من به پروردگار خود و پروردگار شما پناه می برم از اینکه مرا سنگباران کنید. و اگر به من ایمان نمی آورید، پس، از من کناره گیرید.» پس پروردگار خود را خواند که: «اینها مردمی گناهکارند.» [فرمود:] «بندگانم را شبانه ببر، زیرا شما مورد تعقیب واقع خواهید شد. و دریا را هنگامی که آرام است پشت سر بگذار، که آنان سپاهی غرق شدنی اند.» [وه!] چه باغها و چشمه سارانی [که آنها بعد از خود] بر جای نهادند، و کشتزارها و جایگاه های نیکو، و نعمتی که از آن برخوردار بودند. [آری،] این چنین [بود] و آنها را به مردمی دیگر میراث دادیم. و آسمان و زمین بر آنان زاری نکردند و مهلت نیافتند. و به راستی، فرزندان اسرائیل را از عذاب خفّت آور رهانیدیم: از [دستِ] فرعون که متکبری از افراطکاران بود. و قطعاً آنان را دانسته بر مردم جهان ترجیح دادیم. و از نشانه ها [ی الهی] آنچه را که در آن آزمایشی آشکار بود، بدیشان دادیم. هر آینه این [کافران] می گویند: «جز مرگ نخستین، دیگر [واقعه ای] نیست و ما زنده شدنی نیستیم. اگر راست می گویید، پس پدران ما را [باز] آورید. آیا ایشان بهترند یا قوم «تُبّع» و کسانی که پیش از آنها بودند؟ آنها را هلاك کردیم، زیرا که گنهکار بودند. و آسمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است به بازی نیافریده ایم آنها را جز به حقّ نیافریده ایم، لیکن بیشترشان نمی دانند. در حقیقت، روز «جداسازی» موعد همه آنهاست. همان روزی که هیچ دوستی از هیچ دوستی نمی تواند حمایتی کند، و آنان یاری نمی شوند، مگر کسی را که خدا رحمت کرده است، زیرا که اوست همان ارجمند مهربان. آری! درخت زقّوم، خوراك گناه پیشه است. چون مسِ گداخته در شکمها می گدازد همانند جوشش آب جوشان. او را بگیرید و به میان دوزخش بکشانید، آن گاه از عذابِ آب جوشان بر سرش فروریزید. بچش که تو همان ارجمند بزرگواری! این است همان چیزی که درباره آن تردید می کردید. به راستی پرهیزگاران در جایگاهی آسوده [اند]، در بوستانها و کنار چشمه سارها. پرنیانِ نازك و دیبای ستبر می پوشند [و] برابر هم نشسته اند. [آری،] چنین [خواهد بود] و آنها را با حوریانِ درشت چشم همسر می گردانیم. در آنجا هر میوه ای را [که بخواهند] آسوده خاطر می طلبند. در آنجا جز مرگِ نخستین، مرگ نخواهند چشید و [خدا] آنها را از عذاب دوزخ نگاه می دارد. [این] بخششی است از جانب پروردگار تو. این است همان کامیابی بزرگ. در حقیقت، [قرآن] را بر زبان تو آسان گردانیدیم، امید که پند پذیرند. پس مراقب باش، زیرا که آنان هم مراقبند.}

- «حم *تَنْزیلُ الْکِتابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزیزِ الْحَکیمِ *إِنَّ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ لَآیاتٍ لِلْمُؤْمِنینَ *وَ فی خَلْقِکُمْ وَ ما یَبُثُّ مِنْ دابَّةٍ

آیـاتٌ لِقَوْمٍ یُوقِنُونَ *وَ اخْتِلافِ اللَّیْلِ وَ النَّهارِ وَ ما أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّماءِ مِنْ رِزْقٍ فَأَحْیا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها وَ تَصْرِیفِ الرِّیاحِ آیـاتٌ لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ *تِلْکَ آیاتُ اللَّهِ نَتْلُوها عَلَیْکَ بِالْحَقِّ فَبِأَیِّ حَدِیثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَ آیاتِهِ یُؤْمِنُونَ *وَیْلٌ لِکُلِّ أَفَّاکٍ أَثِیمٍ *یَسْمَعُ آیـاتِ اللَّهِ تُتْلی عَلَیْهِ ثُمَّ یُصِرُّ مُسْتَکْبِراً کَأَنْ لَمْ یَسْمَعْها فَبَشِّرْهُ بِعَذابٍ أَلِیمٍ *وَ إِذا عَلِمَ مِنْ آیاتِنا شَیْئاً اتَّخَذَها هُزُواً أُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِینٌ *مِنْ وَرائِهِمْ جَهَنَّمُ وَ لا یُغْنی عَنْهُمْ ما کَسَبُوا شَیْئاً وَ لا مَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِیاءَ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِیمٌ *هذا هُدیً وَ الَّذِینَ کَفَرُوا بِآیـاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِیمٌ *اللَّهُ الَّذی سَخَّرَ لَکُمُ الْبَحْرَ لِتَجْرِیَ الْفُلْکُ فیهِ بِأَمْرِهِ وَ لِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَ لَعَلَّکُمْ تَشْکُرُونَ *وَ سَخَّرَ لَکُمْ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ جَمیعاً مِنْهُ إِنَّ فی ذلِکَ لَآیاتٍ لِقَوْمٍ یَتَفَکَّرُونَ *قُلْ لِلَّذینَ آمَنُوا یَغْفِرُوا لِلَّذینَ لا یَرْجُونَ أَیَّامَ اللَّهِ لِیَجْزِیَ قَوْماً بِما کانُوا یَکْسِبُونَ *مَنْ عَمِلَ صالِحاً فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ أَساءَ فَعَلَیْها ثُمَّ إِلی رَبِّکُمْ تُرْجَعُونَ *وَ لَقَدْ آتَیْنا بَنی إِسْرائیلَ الْکِتابَ وَ الْحُکْمَ وَ النُّبُوَّةَ وَ رَزَقْناهُمْ مِنَ الطَّیِّباتِ وَ فَضَّلْناهُمْ عَلَی الْعالَمینَ *وَ آتَیْناهُمْ بَیِّناتٍ مِنَ الْأَمْرِ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلاَّ مِنْ بَعْدِ ما جاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْیاً بَیْنَهُمْ إِنَّ رَبَّکَ یَقْضی بَیْنَهُمْ یَوْمَ الْقِیامَةِ فیما کانُوا فیهِ یَخْتَلِفُونَ *ثُمَّ جَعَلْناکَ عَلی شَریعَةٍ مِنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْها وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَ الَّذینَ لا یَعْلَمُونَ *إِنَّهُمْ لَنْ یُغْنُوا عَنْکَ مِنَ اللَّهِ شَیْئاً وَ إِنَّ الظَّالِمینَ بَعْضُهُمْ أَوْلِیاءُ بَعْضٍ وَ اللَّهُ وَلِیُّ الْمُتَّقینَ *هذا بَصائِرُ لِلنَّاسِ وَ هُدیً وَ رَحْمَةٌ لِقَوْمٍ یُوقِنُونَ *أَمْ حَسِبَ الَّذینَ اجْتَرَحُوا السَّیِّئاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ کَالَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ سَواءً مَحْیاهُمْ وَ مَماتُهُمْ ساءَ ما یَحْکُمُونَ *وَ خَلَقَ اللَّهُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَ لِتُجْزی کُلُّ نَفْسٍ بِما کَسَبَتْ وَ هُمْ لا یُظْلَمُونَ *أَ فَرَأَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلی عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلی سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلی بَصَرِهِ غِشاوَةً فَمَنْ یَهْدیهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَ فَلا تَذَکَّرُونَ *وَ قالُوا ما هِیَ إِلاَّ حَیاتُنَا الدُّنْیا نَمُوتُ وَ نَحْیا وَ ما یُهْلِکُنا إِلاَّ الدَّهْرُ وَ ما لَهُمْ بِذلِکَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلاَّ یَظُنُّونَ.» – . جاثیه / ۱ – ۲۴ –

{حاء، میم. فرو فرستادن این کتاب، از جانب خدای ارجمند سنجیده کار است.به راستی در آسمانها و زمین، برای مؤمنان نشانه هایی است.و در آفرینش خودتان و آنچه از [انواع] جنبنده [ها] پراکنده می گرداند، برای مردمی که یقین دارند نشانه هایی است.و [نیز در] پیاپی آمدن شب و روز، و آنچه خدا از روزی از آسمان فرود آورده و به [وسیله] آن، زمین را پس از مرگش زنده گردانیده است و [همچنین در] گردش بادها [به هر سو،] برای مردمی که می اندیشند نشانه هایی است. این [ها] ست آیات خدا که به راستی آن را بر تو می خوانیم. پس، بعد از خدا و نشانه های او به کدام سخن خواهند گروید؟وای بر هر دروغزن گناه پیشه! [که] آیات خدا را که بر او خوانده می شود، می شنود و باز به حال تکبر – چنان که گویی آن را نشنیده است – سماجت می ورزد. پس او را از عذابی پردرد خبر ده.و چون از نشانه های ما چیزی بداند، آن را به ریشخند می گیرد. آنان عذابی خفّت آور خواهند داشت. پیشاپیش آنها دوزخ است، و نه آنچه را اندوخته و نه آن دوستانی را که غیر از خدا اختیار کرده اند، به کارشان می آید، و عذابی بزرگ خواهند داشت. این رهنمودی است و کسانی که آیات پروردگارشان را انکار کردند، برایشان عذابی دردناک از پلیدی است. خدا همان کسی است که دریا را به سود شما رام گردانید، تا کشتیها در آن به فرمانش روان شوند، و تا از فزون بخشی او [روزی خویش را] طلب نمایید، و باشد که سپاس دارید. و آنچه را در آسمانها و آنچه را در زمین است به سود شما رام کرد همه از اوست. قطعاً در این [امر] برای مردمی که می اندیشند نشانه هایی است. به کسانی که ایمان آورده اند بگو تا از کسانی که به روزهای [پیروزیِ] خدا امید ندارند درگذرند، تا [خدا هر] گروهی را به [سبب] آنچه مرتکب می شده اند به مجازات رسانند. هر که کاری شایسته کند، به سود خود اوست، و هر که بدی کند به زیانش باشد. سپس به سوی پروردگارتان برگردانیده می شوید. و به یقین، فرزندان اسرائیل را کتاب [تورات] و حکم و پیامبری دادیم و از چیزهای پاکیزه روزیشان کردیم و آنان را بر مردم روزگار برتری دادیم. و دلایل روشنی در امر

[دین] به آنان عطا کردیم، و جز بعد از آنکه علم برایشان [حاصل] آمد، [آن هم] از روی رشک و رقابت میان خودشان، دستخوش اختلاف نشدند. قطعاً پروردگارت روز قیامت میانشان درباره آنچه در آن اختلاف می کردند، داوری خواهد کرد. سپس تو را در طریقه آیینی [که ناشی] از امر [خداست] نهادیم. پس آن را پیروی کن، و هوسهای کسانی را که نمی دانند پیروی مکن. آنان هرگز در برابر خدا از تو حمایت نمی کنند [و به هیچ وجه به کار تو نمی آیند] و ستمگران بعضی شان دوستان بعضی [دیگر] ند، و خدا یار پرهیزگاران است. این [کتاب] برای مردم، بینش بخش و برای قومی که یقین دارند، رهنمود و رحمتی است. آیا کسانی که مرتکب کارهای بد شده اند پنداشته اند که آنان را مانند کسانی قرار می دهیم که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند [به طوری که] زندگی آنها و مرگشان یکسان باشد؟ چه بد داوری می کنند. و خدا آسمانها و زمین را به حقّ آفریده است، و تا هر کسی به [موجب] آنچه به دست آورده پاداش یابد، و آنان مورد ستم قرار نخواهند گرفت. پس آیا دیدی کسی را که هوس خویش را معبود خود قرار داده و خدا او را دانسته گمراه گردانیده و بر گوش او و دلش مُهر زده و بر دیده اش پرده نهاده است؟ آیا پس از خدا چه کسی او را هدایت خواهد کرد؟ آیا پند نمی گیرید؟ و گفتند: «غیر از زندگانی دنیای ما [چیز دیگری] نیست می میریم و زنده می شویم، و ما را جز طبیعت هلاک نمی کند.» و [لی] به این [مطلب] هیچ دانشی ندارند [و] جز [طریق] گمان نمی سِپرند.}

- «حم *تَنْزِیلُ الْکِتابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِیزِ الْحَکِیمِ *ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَیْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ وَ أَجَلٍ مُسَمًّی وَ الَّذِینَ کَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ *قُلْ أَ رَأَیْتُمْ ما تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِی ما ذا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْکٌ فِی السَّماواتِ ائْتُونِی بِکِتابٍ مِنْ قَبْلِ هذا أَوْ أَثارَهٍ مِنْ عِلْمٍ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ *وَ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ یَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لا یَسْتَجِیبُ لَهُ إِلی یَوْمِ الْقِیامَهِ وَ هُمْ عَنْ دُعائِهِمْ غافِلُونَ *وَ إِذا حُشِرَ النَّاسُ کانُوا لَهُمْ أَعْداءً وَ کانُوا بِعِبادَتِهِمْ کافِرِینَ *وَ إِذا تُتْلی عَلَیْهِمْ آیاتُنا بَیِّناتٍ قالَ الَّذِینَ کَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جاءَهُمْ هذا سِحْرٌ مُبِینٌ *أَمْ یَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ إِنِ افْتَرَیْتُهُ فَلا

تَمْلِکُونَ لِی مِنَ اللَّهِ شَیْئاً هُوَ أَعْلَمُ بِما تُفِیضُونَ فِیهِ کَفی بِهِ شَهِیداً بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ وَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِیمُ *قُلْ ما کُنْتُ بِدْعاً مِنَ الرُّسُلِ وَ ما أَدْرِی ما یُفْعَلُ بِی وَ لا بِکُمْ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما یُوحی إِلَیَّ وَ ما أَنَا إِلَّا نَذِیرٌ مُبِینٌ *قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ کانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ کَفَرْتُمْ بِهِ وَ شَهِدَ شاهِدٌ مِنْ بَنِی إِسْرائِیلَ عَلی مِثْلِهِ فَآمَنَ وَ اسْتَکْبَرْتُمْ إِنَّ اللَّهَ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمِینَ *وَ قالَ الَّذِینَ کَفَرُوا لِلَّذِینَ آمَنُوا لَوْ کانَ خَیْراً ما سَبَقُونا إِلَیْهِ وَ إِذْ لَمْ یَهْتَدُوا بِهِ فَسَیَقُولُونَ هذا إِفْکٌ قَدِیمٌ *وَ مِنْ قَبْلِهِ کِتابُ مُوسی إِماماً وَ رَحْمَهً وَ هذا کِتابٌ مُصَدِّقٌ لِساناً عَرَبِیًّا لِیُنْذِرَ الَّذِینَ ظَلَمُوا وَ بُشْری لِلْمُحْسِنِینَ *إِنَّ الَّذِینَ قالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقامُوا فَلا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَ لا هُمْ یَحْزَنُونَ *أُولئِکَ أَصْحابُ الْجَنَّهِ خالِدِینَ فِیها جَزاءً بِما کانُوا یَعْمَلُونَ *وَ وَصَّیْنَا الْإِنْسانَ بِوالِدَیْهِ إِحْساناً حَمَلَتْهُ أُمُّهُ کُرْهاً وَ وَضَعَتْهُ کُرْهاً وَ حَمْلُهُ وَ فِصالُهُ ثَلاثُونَ شَهْراً حَتَّی إِذا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَ بَلَغَ أَرْبَعِینَ سَنَهً قالَ رَبِّ أَوْزِعْنِی أَنْ أَشْکُرَ نِعْمَتَکَ الَّتِی أَنْعَمْتَ عَلَیَّ وَ عَلی والِدَیَّ وَ أَنْ أَعْمَلَ صالِحاً تَرْضاهُ وَ أَصْلِحْ لِی فِی ذُرِّیَّتِی إِنِّی تُبْتُ إِلَیْکَ وَ إِنِّی مِنَ الْمُسْلِمِینَ *أُولئِکَ الَّذِینَ نَتَقَبَّلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ ما عَمِلُوا وَ نَتَجاوَزُ عَنْ سَیِّئاتِهِمْ فِی أَصْحابِ الْجَنَّهِ وَعْدَ الصِّدْقِ الَّذِی کانُوا یُوعَدُونَ *وَ الَّذِی قالَ لِوالِدَیْهِ أُفٍّ لَکُما أَ تَعِدانِنِی أَنْ أُخْرَجَ وَ قَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِی وَ هُما یَسْتَغِیثانِ اللَّهَ وَیْلَکَ آمِنْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَیَقُولُ ما هذا إِلَّا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ *أُولئِکَ الَّذِینَ حَقَّ عَلَیْهِمُ الْقَوْلُ فِی أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ إِنَّهُمْ کانُوا خاسِرِینَ *وَ لِکُلٍّ دَرَجاتٌ مِمَّا عَمِلُوا وَ لِیُوَفِّیَهُمْ أَعْمالَهُمْ وَ هُمْ لا یُظْلَمُونَ *وَ یَوْمَ یُعْرَضُ الَّذِینَ کَفَرُوا عَلَی النَّارِ أَذْهَبْتُمْ طَیِّباتِکُمْ فِی حَیاتِکُمُ الدُّنْیا وَ اسْتَمْتَعْتُمْ بِها فَالْیَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذابَ الْهُونِ بِما کُنْتُمْ تَسْتَکْبِرُونَ فِی الْأَرْضِ بِغَیْرِ الْحَقِّ وَ بِما کُنْتُمْ تَفْسُقُونَ *وَ اذْکُرْ أَخا عادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقافِ وَ قَدْ خَلَتِ النُّذُرُ

مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ أَلاَّ تَعْبُدُوا إِلاَّ اللَّهَ إِنِّی أَخافُ عَلَیْکُمْ عَذابَ یَوْمٍ عَظیمٍ *قالُوا أَ جِئْتَنا لِتَأْفِکَنا عَنْ آلِهَتِنا فَأْتِنا بِما تَعِدُنا إِنْ کُنْتَ مِنَ الصَّادِقینَ *قالَ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَ أُبَلِّغُکُمْ ما أُرْسِلْتُ بِهِ وَ لکِنِّی أَراکُمْ قَوْماً تَجْهَلُونَ *فَلَمَّا رَأَوْهُ عارِضاً مُسْتَقْبِلَ أَوْدِیَتِهِمْ قالُوا هذا عارِضٌ مُمْطِرُنا بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهِ ریحٌ فیها عَذابٌ أَلیمٌ *تُدَمِّرُ کُلَّ شَیْ ءٍ بِأَمْرِ رَبِّها فَأَصْبَحُوا لا یُری إِلاَّ مَساکِنُهُمْ کَذلِکَ نَجْزِی الْقَوْمَ الْمُجْرِمینَ *وَ لَقَدْ مَکَّنَّاهُمْ فیما إِنْ مَکَّنَّاکُمْ فیهِ وَ جَعَلْنا لَهُمْ سَمْعاً وَ أَبْصاراً وَ أَفْئِدَةً فَما أَغْنی عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ وَ لا أَبْصارُهُمْ وَ لا أَفْئِدَتُهُمْ مِنْ شَیْ ءٍ إِذْ کانُوا یَجْحَدُونَ بِآیاتِ اللَّهِ وَ حاقَ بِهِمْ ما کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ *وَ لَقَدْ أَهْلَکْنا ما حَوْلَکُمْ مِنَ الْقُری وَ صَرَّفْنَا الْآیاتِ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ *فَلَوْ لا نَصَرَهُمُ الَّذینَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ قُرْباناً آلِهَةً بَلْ ضَلُّوا عَنْهُمْ وَ ذلِکَ إِفْکُهُمْ وَ ما کانُوا یَفْتَرُونَ *وَ إِذْ صَرَفْنا إِلَیْکَ نَفَراً مِنَ الْجِنِّ یَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِیَ وَلَّوْا إِلی قَوْمِهِمْ مُنْذِرینَ *قالُوا یا قَوْمَنا إِنَّا سَمِعْنا کِتاباً أُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوسی مُصَدِّقاً لِما بَیْنَ یَدَیْهِ یَهْدی إِلَی الْحَقِّ وَ إِلی طَریقٍ مُسْتَقیمٍ *یا قَوْمَنا أَجیبُوا داعِیَ اللَّهِ وَ آمِنُوا بِهِ یَغْفِرْ لَکُمْ مِنْ ذُنُوبِکُمْ وَ یُجِرْکُمْ مِنْ عَذابٍ أَلیمٍ *وَ مَنْ لا یُجِبْ داعِیَ اللَّهِ فَلَیْسَ بِمُعْجِزٍ فِی الْأَرْضِ وَ لَیْسَ لَهُ مِنْ دُونِهِ أَوْلِیاءُ أُولئِکَ فی ضَلالٍ مُبینٍ *أَ وَ لَمْ یَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذی خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ لَمْ یَعْیَ بِخَلْقِهِنَّ بِقادِرٍ عَلی أَنْ یُحْیِیَ الْمَوْتی بَلی إِنَّهُ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدیرٌ *وَ یَوْمَ یُعْرَضُ الَّذینَ کَفَرُوا عَلَی النَّارِ أَ لَیْسَ هذا بِالْحَقِّ قالُوا بَلی وَ رَبِّنا قالَ فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما کُنْتُمْ تَکْفُرُونَ *فَاصْبِرْ کَما صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَ لا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ کَأَنَّهُمْ یَوْمَ یَرَوْنَ ما یُوعَدُونَ لَمْ یَلْبَثُوا إِلاَّ ساعَةً مِنْ نَهارٍ بَلاغٌ فَهَلْ یُهْلَکُ إِلاَّ الْقَوْمُ الْفاسِقُونَ.» - . احقاف / ۱ - ۳۵ -

{حاء، میم. فرو فرستادن این کتاب، از جانب خدای ارجمند حکیم است. [ما] آسمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است جز به حقّ و [تا] زمانی معیّن نیافریدیم، و کسانی که کافر شده اند، از آنچه هشدار داده شده اند رویگردانند. بگو: «به من خبر دهید، آنچه را به جای خدا فرامی خوانید به من نشان دهید که چه چیزی از زمین [را] آفریده یا [مگر] آنان را در [کار] آسمانها مشارکتی است؟ اگر راست می گویید، کتابی پیش از این [قرآن] یا بازمانده ای از دانش نزد من آورید.» و کیست گمراه تر از آن کس که به جای خدا کسی را می خواند که تا روز قیامت او را پاسخ نمی دهد، و آنها از دعایشان بی خبرند؟ و چون مردم محشور گردند، دشمنان آنان باشند و به عبادتشان انکار ورزند. و چون آیات روشن ما بر ایشان خوانده شود، آنان که چون حقیقت به سویشان آمد منکر آن شدند، گفتند: «این سحری آشکار است.» یا می گویند: «این [کتاب] را بربافته است.» بگو: «اگر آن را بربافته باشم در برابر خدا اختیار چیزی برای من ندارید. او آگاه تر است به آنچه [با طعنه] در آن فرومی روید. گواه بودن او میان من و شما بس است، و اوست آمرزنده مهربان.» بگو: «من از [میان] پیامبران، نو درآمدی نبودم و نمی دانم با من و با شما چه معامله ای خواهد شد.

ص: ۵۴

جز آنچه را که به من وحی می شود، پیروی نمی کنم و من جز هشداردهنده ای آشکار [بیش] نیستم.» بگو: «به من خبر دهید، اگر این [قرآن] از نزد خدا باشد و شما بدان کافر شده باشید و شاهدی از فرزندان اسرائیل به مشابهت آن [با تورات] گواهی داده و ایمان آورده باشد، و شما تکبر نموده باشید [آیا باز هم شما ستمکار نیستید؟] البتّه خدا قوم ستمگر را هدایت نمی کند.» و کسانی که کافر شدند، به آنان که گرویده اند گفتند: «اگر [این دین] خوب بود، بر ما بِدان پیشی نمی گرفتند.» و چون بدان هدایت نیافته اند، به زودی خواهند گفت: «این دروغی کهنه است.» و [حال آنکه] پیش از آن، کتاب موسی، راهبر و [مایه] رحمتی بود و این [قرآن] کتابی است به زبان عربی که تصدیق کننده [آن] است، تا کسانی را که ستم کرده اند هشدار دهد و

برای نیکوکاران مژده ای باشد. محقّقاً کسانی که گفتند: «پروردگار ما خداست» سپس ایستادگی کردند، بیمی بر آنان نیست و غمگین نخواهند شد. ایشان اهل بهشتند که به پاداش آنچه انجام می دادند جاودانه در آن می مانند. و انسان را [نسبت] به پدر و مادرش به احسان سفارش کردیم. مادرش با تحمّل رنج به او باردار شد و با تحمّل رنج او را به دنیا آورد. و بار برداشتن و از شیر گرفتنِ او سی ماه است، تا آن گاه که به رشد کامل خود برسد و به چهل سال برسد، می گوید: «پروردگارا، بر دلم بیفکن تا نعمتی را که به من و به پدر و مادرم ارزانی داشته ای سپاس گویم و کار شایسته ای انجام دهم که آن را خوش داری، و فرزندانم را برایم شایسته گردان در حقیقت، من به درگاه تو توبه آوردم و من از فرمان پذیرانم.» ایناننـد کسانی که بهترینِ آنچه را انجام داده اند از ایشان خواهیم پذیرفت و از بدیهایشان درخواهیم گذشت در [زمره] بهشتیانند [همان] وعده راستی که بدانان وعده داده می شده است. و آن کس که به پدر و مادر خود گوید: «اف بر شما، آیا به من وعده می دهید که زنده خواهم شد و حال آنکه پیش از من نسلها سپری [و نابود] شدند.» و آن دو به [درگاه] خدا زاری می کنند: «وای بر تو، ایمان بیاور. وعده [و تهدیدِ] خدا حقّ است.» و [لی پسر] پاسخ می دهد: «اینها جز افسانه های گذشتگان نیست.» آنان کسانی اند که گفتار [خدا] علیه ایشان – همراه با امّتهایی از جنّیان و آدمیان که پیش از آنان روزگار به سر بردند – به حقیقت پیوست، بی گمان آنان زیانکار بودند. و برای هر یک در [نتیجه] آنچه انجام داده اند درجاتی است، و تا [خدا پاداش] اعمالشان را تمام بدهد و آنان مورد ستم قرار نخواهند گرفت.و آن روز که آنهایی را که کفر ورزیده اند، بر آتش عرضه می دارند [به آنان می گویند:] «نعمتهای پاکیزه خود را در زندگی دنیایتان [خودخواهانه] صَرف کردید و از آنها برخوردار شدید پس امروز به [سزای] آنکه در زمین بناحق سرکشی می نمودید و به سبب آنکه نافرمانی می کردید، به عذاب خفّت [آور] کیفر می یابید.» و برادر عادیان را به یاد آور، آن گاه که قوم خویش را در ریگستان بیم داد – در حالی که پیش از او و پس از او [نیز] قطعاً هشداردهندگانی گذشته بودند – که: «جز خدا را مپرستید واقعاً من بر شما از عذاب روزی هولناک می ترسم.» گفتند: «آیا آمده ای که ما را از خدایانمان برگردانی؟ پس اگر راست می گویی، آنچه به ما وعده می دهی [بر سرمان] بیاور.» گفت: «آگاهی فقط نزد خداست، و آنچه را بدان فرستاده شده ام به شما می رسانم، ولی من شما را گروهی می بینم که در جهل اصرار می ورزید.» پس چون آن [عذاب] را [به صورت] ابری روی آورنده به سوی وادیهای خود دیدند، گفتند: «این ابری است که بارش دهنده ماست.» [هود گفت: «نه،] بلکه همان چیزی است که به شتاب خواستارش بودید: بادی است که در آن عذابی پردرد [نهفته] است. همه چیز را به دستور پروردگارش بنیان کن می کند.» پس چنان شدند که جز سراهایشان دیده نمی شد. این چنین گروه بدکاران را سزا می دهیم. و به راستی در چیزهایی به آنان امکانات داده بودیم که به شما در آنها [چنان] امکاناتی نداده ایم، و برای آنان گوش و دیده ها و دلهایی [نیرومندتر از شما] قرار داده بودیم، و [لی] چون به نشانه های خدا انکار ورزیدند [نه] گوششان و نه دیدگانشان و نه دلهایشان، به هیچ وجه به دردشان نخورد، و آنچه ریشخندش می کردند به سرشان آمد. و بی گمان، همه شهرهای پیرامون شما را هلاک کرده و آیات خود را گونه گون بیان داشته ایم، امید که آنان بازگردند. پس چرا آن کسانی را که غیر از خدا، به منزله معبودانی، برای تقرّب [به خدا] اختیار کرده بودند، آنان را یاری نکردند بلکه از دستشان دادند؟ و این بود دروغ آنان و آنچه برمی بافتند. و چون تنی چند از جنّ را به سوی تو روانه کردیم که قرآن را بشنوند. پس چون بر آن حاضر شدند [به یکدیگر] گفتند: «گوش فرادهید.» و چون به انجام رسید، هشداردهنده به سوی قوم خود بازگشتند. گفتند: «ای قوم ما، ما کتابی را شنیدیم که بعد از موسی نازل شده [و] تصدیق کننده [کتابهای] پیش از خود است، و به سوی حقّ و به سوی راهی راست راهبری می کند. ای قوم ما، دعوت کننده خدا را پاسخ [مثبت] دهید و به او ایمان آورید تا [خدا] برخی از گناهانتان را بر شما ببخشاید و از عذابی پردرد پناهتان دهد. و کسی که

دعوت کننده خدا را اجابت نکند، در زمین درمانده کننده [خدا] نیست و در برابر او دوستانی ندارد. آنان در گمراهی آشکاری اند. مگر ندانسته اند که آن خدایی که آسمانها و زمین را آفریده و در آفریدن آنها درمانده نگردید می تواند مردگان را [نیز] زنده کند؟ آری، اوست که بر همه چیز تواناست. و روزی که کافران بر آتش عرضه می شوند [از آنان می پرسند:] «آیا این راست نیست؟» می گویند: «سوگند به پروردگارمان که آری.» می فرماید: «پس به [سزای] آنکه انکار می کردید عذاب را بچشید.»پس همان گونه که پیامبرانِ نستوه، صبر کردند، صبر کن، و برای آنان شتابزدگی به خرج مده. روزی که آنچه را وعده داده می شوند بنگرند، گویی که آنان جز ساعتی از روز را [در دنیا] نمانده اند [این] ابلاغی است. پس آیا جز مردم نافرمان هلاکت خواهند یافت؟}

- «إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ جَنَّاتٍ تَجْرى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ الَّذينَ كَفَرُوا يَتَمَتَّعُونَ وَ يَأْكُلُونَ كَما تَأْكُلُ الْأَنْعامُ وَ النَّارُ مَثْوىً لَهُمْ *وَ كَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتى أَخْرَجَتْكَ أَهْلَكْناهُمْ فَلا ناصِرَ لَهُمْ *أَ فَمَنْ كانَ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ *مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فيها أَنْهارٌ مِنْ ماءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَ أَنْهارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَ أَنْهارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبينَ وَ أَنْهارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَ لَهُمْ فيها مِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ وَ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خالِدٌ فِى النَّارِ وَ سُقُوا ماءً حَميماً فَقَطَّعَ أَمْعاءَهُمْ *وَ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ

حَتَّى إِذا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قالُوا لِلَّذينَ أُوتُوا الْعِلْمَ ما ذا قالَ آنِفاً أُولئِكَ الَّذينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِمْ وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ.» - . محمد / ۱۲ - ۱۶ -

{خدا کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند، در باغهایی که از زیرِ [درختانِ] آنها نهرها روان است درمی آورد، و [حال آنکه] کسانی که کافر شده اند، [در ظاهر] بهره می برند و همان گونه که چارپایان می خورند، می خورند، و [لی] جایگاه آنها آتش است. و بسا شهرها که نیرومندتر از آن شهری بود که تو را [از خود] بیرون راند، که ما هلاکشان کردیم و برای آنها یار [و یاوری] نبود. آیا کسی که بر حجّتی از جانب پروردگار خویش است، چون کسی است که بدی کردارش برای او زیبا جلوه داده شده و هوسهای خود را پیروی کرده اند؟ مَثَلِ بهشتی که به پرهیزگاران وعده داده شده [چون باغی است که] در آن نهرهایی است از آبی که [رنگ و بو و طعمش] برنگشته و جویهایی از شیری که مزه اش دگرگون نشود و رودهایی از باده ای که برای نوشندگان لذّتی است و جویبارهایی از انگبینِ ناب. و در آنجا از هر گونه میوه برای آنان [فراهم] است و [از همه بالاتر] آمرزش پروردگار آنهاست. [آیا چنین کسی در چنین باغی دل انگیز] مانند کسی است که جاودانه در آتش است و آبی جوشان به خوردشان داده می شود [تا] روده هایشان را از هم فروپاشد؟ و از میان [منافقان] کسانی اند که [در ظاهر] به [سخنان] تو گوش می دهند، ولی چون از نزد تو بیرون می روند، به دانش یافتگان می گویند: «هم اکنون چه گفت؟» اینان همانانند که خدا بر دلهایشان مُهر نهاده است و از هوسهای خود پیروی کرده اند.}

- «إِنَّا أَرْسَلْناكَ شاهِداً وَ مُبَشِّراً وَ نَذيراً *لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ تُعَزِّرُوهُ وَ تُوَقِّرُوهُ وَ تُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ أَصيلاً *إِنَّ الَّذينَ يُبايِعُونَكَ إِنَّما يُبايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْديهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّما يَنْكُثُ عَلى نَفْسِهِ وَ مَنْ أَوْفى بِما عاهَدَ عَلَيْهُ اللَّهَ فَسَيُؤْتيهِ أَجْراً عَظيماً. » - . فتح / ۸ - ۱۰ -

{[ای پیامبر،] ما تو را [به سِمَتِ] گواه و بشارتگر و هشداردهنده ای فرستادیم. تا به خدا و فرستاده اش ایمان آورید و او را

یاری کنید و ارجش نهید، و [خدا] را بامدادان و شامگاهان به پاکی بستایید. در حقیقت، کسانی که با تو بیعت می کنند، جز این نیست که با خدا بیعت می کنند دست خدا بالای دستهای آنان است. پس هر که پیمان شکنی کند، تنها به زیان خود پیمان می شکند، و هر که بر آنچه با خدا عهد بسته وفادار بماند، به زودی خدا پاداشی بزرگ به او می بخشد.}

- «قُلْ أَ تُعَلِّمُونَ اللَّهَ بِدينِكُمْ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ وَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْ ءٍ عَليمٌ *يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَداكُمْ لِلْإيمانِ إِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ *إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ اللَّهُ بَصيرٌ بِما تَعْمَلُونَ.» - . حجرات / ۱۶ - ۱۸ -

{بگو: «آیا خدا را از دین [داری] خود خبر می دهید؟ و حال آنکه خدا آنچه را که در آسمانها و آنچه را که در زمین است می داند، و خدا به همه چیز داناست. از اینکه اسلام آورده اند بر تو منّت می نهند بگو: «بر من از اسلام آوردنتان منّت مگذارید، بلکه [این] خداست که با هدایت کردن شما به ایمان، بر شما منّت می گذارد، اگر راستگو باشید. خداست که نهفته آسمانها و زمین را می داند و خدا [ست که] به آنچه می کنید بیناست.»}

ص: ۵۵

- «ق وَ الْقُرْآنِ الْمَجيدِ *بَلْ عَجِبُوا أَنْ جاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقالَ الْكافِرُونَ هذا شَيْ ءٌ عَجيبٌ *أَ إِذا مِتْنا وَ كُنَّا تُراباً ذلِكَ رَجْعٌ بَعيدٌ *قَدْ عَلِمْنا ما تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَ عِنْدَنا كِتابٌ حَفيظٌ *بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جاءَهُمْ فَهُمْ فى أَمْرٍ مَريجٍ *أَ فَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّماءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْناها وَ زَيَّنَّاها وَ ما لَها مِنْ فُرُوجٍ *وَ الْأَرْضَ مَدَدْناها وَ أَلْقَيْنا فيها رَواسِيَ وَ أَنْبَتْنا فيها مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهيجٍ *تَبْصِرَةً وَ ذِكْرى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنيبٍ *وَ نَزَّلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً مُبارَكاً فَأَنْبَتْنا بِهِ جَنَّاتٍ وَ حَبَّ الْحَصيدِ *وَ النَّخْلَ باسِقاتٍ لَها طَلْعٌ نَضيدٌ *رِزْقاً لِلْعِبادِ وَ أَحْيَيْنا بِهِ بَلْدَةً مَيْتاً كَذلِكَ الْخُرُوجُ *كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَ أَصْحابُ الرَّسِّ وَ ثَمُودُ *وَ عادٌ وَ فِرْعَوْنُ وَ إِخْوانُ لُوطٍ *وَ أَصْحابُ الْأَيْكَةِ وَ قَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعيدِ *أَ فَعَيِينا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فى لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَديدٍ

*وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ وَ نَعْلَمُ ما تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَريدِ *إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيانِ عَنِ الْيَمينِ وَ عَنِ الشِّمالِ قَعيدٌ *ما يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلاَّ لَدَيْهِ رَقيبٌ عَتيدٌ *وَ جاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذلِكَ ما كُنْتَ مِنْهُ تَحيدُ *وَ نُفِخَ فِي الصُّورِ ذلِكَ يَوْمُ الْوَعيدِ *وَ جاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَها سائِقٌ وَ شَهيدٌ *لَقَدْ كُنْتَ فى غَفْلَةٍ مِنْ هذا فَكَشَفْنا عَنْكَ غِطاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَديدٌ *وَ قالَ قَرينُهُ هذا ما لَدَيَّ عَتيدٌ *أَلْقِيا فى جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنيدٍ *مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُريبٍ *الَّذى جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَأَلْقِياهُ فِي الْعَذابِ الشَّديدِ *قالَ قَرينُهُ رَبَّنا ما أَطْغَيْتُهُ وَ لكِنْ كانَ فى ضَلالٍ بَعيدٍ *قالَ لا تَخْتَصِمُوا لَدَيَّ وَ قَدْ قَدَّمْتُ إِلَيْكُمْ بِالْوَعيدِ *ما يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَ ما أَنَا بِظَلاَّمٍ لِلْعَبيدِ *يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَ تَقُولُ هَلْ مِنْ مَزيدٍ *وَ أُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقينَ غَيْرَ بَعيدٍ *هذا ما تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفيظٍ *مَنْ خَشِيَ الرَّحْمنَ بِالْغَيْبِ وَ جاءَ بِقَلْبٍ مُنيبٍ *ادْخُلُوها بِسَلامٍ ذلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ *لَهُمْ ما يَشاؤُنَ فيها وَ لَدَيْنا مَزيدٌ *وَ كَمْ أَهْلَكْنا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشاً فَنَقَّبُوا فِي الْبِلادِ هَلْ مِنْ مَحيصٍ *إِنَّ فى ذلِكَ لَذِكْرى لِمَنْ كانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهيدٌ *وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما فى سِتَّةِ أَيَّامٍ وَ ما مَسَّنا مِنْ لُغُوبٍ *فَاصْبِرْ عَلى ما يَقُولُونَ وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ الْغُرُوبِ *وَ مِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَ أَدْبارَ السُّجُودِ *وَ اسْتَمِعْ يَوْمَ يُنادِ الْمُنادِ مِنْ مَكانٍ قَريبٍ *يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذلِكَ يَوْمُ الْخُرُوجِ *إِنَّا نَحْنُ نُحْيي وَ نُميتُ وَ إِلَيْنَا الْمَصيرُ *يَوْمَ تَشَقَّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِراعاً ذلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنا يَسيرٌ *نَحْنُ أَعْلَمُ بِما يَقُولُونَ وَ ما أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخافُ وَعيدِ.» - . ق / ۱ - ۴۵ -

{قاف، سوگند به قرآن باشكوه، [كه آنان نگرويدند،] بلكه از اينكه هشداردهنده اى از خودشان برايشان آمد، در شگفت شدند و كافران گفتند: «اين [محمّد و حكايت معاد] چيزى عجيب است.» «آيا چون مُرديم و خاك شديم [زنده مى شويم]؟ اين بازگشتى بعيد است.» قطعاً دانسته ايم كه زمين [چه مقدار] از اجسادشان فرو مى كاهد. و پيش ما كتاب ضبط كننده اى است. [نه،] بلكه حقيقت را، وقتى برايشان آمد، دروغ خواندند، و آنها در كارى سردرگم [مانده] اند. مگر به

آسمان بالاى سرشان ننگريسته اند كه چگونه آن را ساخته و زينتش داده ايم و براى آن هيچ گونه شكافتگى نيست. و زمين را گسترديم و در آن لنگر [آسا كوه] ها فرو افكنديم و در آن از هر گونه جُفت دل انگيز رويانيديم. [تا] براى هر بنده توبه كارى بينش افزا و پندآموز باشد. و از آسمان، آبى پر بركت فرود آورديم، پس بدان [وسيله] باغها و دانه هاى دروكردنى رويانيديم. و درختان تناور خرما كه خوشه [هاى] روى هم چيده دارند. [اينها همه] براى روزىِ بندگان [من] است، و با آن [آب] سرزمين مرده اى را زنده گردانيديم رستاخيز [نيز] چنين است. پيش از ايشان قوم نوح و اصحاب رسّ و ثمود، و عاد و فرعون و برادران لوط، و بيشه نشينان و قوم تُبّع به تكذيب پرداختند همگى فرستادگان [ما] را به دروغ گرفتند و [در نتيجه] تهديد [من] واجب آمد. مگر از آفرينش نخستين [خود] به تنگ آمديم؟ [نه!] بلكه آنها از خلق جديد در شبهه اند. و ما انسان را آفريده ايم و مى دانيم كه نفس او چه وسوسه اى به او مى كند، و ما از شاهرگ [او] به او نزديكتريم. آن گاه كه دو [فرشته] دريافت كننده از راست و از چپ، مراقب نشسته اند. [آدمى] هيچ سخنى را به لفظ درنمى آورد مگر اينكه مراقبى آماده نزد او [آن را ضبط مى كند]. و سكرات مرگ، حقيقت را [به پيش] آورد اين همان است كه از آن مى گريختى! و در صور دميده شود، اين است روز تهديد [من]. و هر كسى مى آيد [در حالى كه] با او سوق دهنده و گواهى دهنده اى است. [به او مى گويند:] «واقعاً كه از اين [حال] سخت در غفلت بودى. و [لى] ما پرده ات را [از جلوى چشمانت] برداشتيم و ديده ات امروز تيز است.» و [فرشته] همنشين او مى گويد: «اين است آنچه پيش من آماده است [و ثبت كرده ام].» [به آن دو فرشته خطاب مى شود:] «هر كافر سرسختى را در جهنّم فروافكنيد،

[هر] بازدارنده از خيرى، [هر] متجاوز شكّاكى، كه با خداوند، خدايى ديگر قرار داد. [اى دو فرشته،] او را در عذاب شديد فروافكنيد. [شيطانِ] همدمش مى گويد: «پروردگار ما، من او را به عصيان وانداشتم، ليكن [خودش] در گمراهى دور و درازى بود.» [خدا] مى فرمايد: «در پيشگاه من با همديگر مستيزيد [كه] از پيش به شما هشدار داده بودم. پيش من حكم دگرگون نمى شود، و من [نسبت] به بندگانم بيدادگر نيستم.» آن روز كه [ما] به دوزخ مى گوييم: «آيا پر شدى؟» و مى گويد: «آيا باز هم هست؟» و بهشت را براى پرهيزگاران نزديك گردانند، بى آنكه دور باشد. [و به آنان گويند:] اين همان است كه وعده يافته ايد [و] براى هر توبه كار نگهبانِ [حدود خدا] خواهد بود: آنكه در نهان از خداى بخشنده بترسد و با دلى توبه كار [باز] آيد. به سلامت [و شادكامى] در آن درآييد [كه] اين روزِ جاودانگى است. هر چه بخواهند در آنجا دارند، و پيش ما فزونتر [هم] هست. و چه بسا نسلها كه پيش از ايشان هلاك كرديم كه [بس] نيرومندتر از اينان بودند و شهرها را درنورديدند [امّا سرانجام] مگر گريزگاهى بود؟ قطعاً در اين [عقوبتها] براى هر صاحبدل و حق نيوشى كه خود به گواهى ايستد، عبرتى است. و در حقيقت، آسمانها و زمين و آنچه را كه ميان آن دو است در شش هنگام آفريديم و احساس ماندگى نكرديم. و بر آنچه مى گويند صبر كن، و پيش از برآمدن آفتاب و پيش از غروب، به ستايش پروردگارت تسبيح گوى. و پاره اى از شب و به دنبال سجود [به صورت تعقيب و نافله] او را تسبيح گوى. و روزى كه منادى از جايى نزديك ندا درمى دهد، به گوش

باش.روزی که فریاد [رستاخیز] را به حقّ می شنوند، آن [روز] روز بیرون آمدن [از زمین] است. ماییم که خود، زندگی می بخشیم و به مرگ می رسانیم و برگشت به سوی ماست. روزی که زمین به سرعت از [اجسادِ] آنان جدا و شکافته می شود این حشری است که بر ما آسان خواهد بود. ما به آنچه می گویند داناتریم، و تو به زور وادارنده آنان نیستی پس به [وسیله] قرآن هر که را از تهدید [من] می ترسد پند ده.}

- «فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ إِنِّی لَکُمْ مِنْهُ نَذیرٌ مُبینٌ *وَ لا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ إِنِّی لَکُمْ مِنْهُ نَذیرٌ مُبینٌ *کَذلِکَ ما أَتَى الَّذینَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلاَّ قالُوا ساحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ *أَ تَواصَوْا بِهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طاغُونَ *فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَما أَنْتَ بِمَلُومٍ *وَ ذَکِّرْ فَإِنَّ الذِّکْرى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنینَ.» - . ذاریات / ۵۰ - ۵۵ -

{پس به سوی خدا بگریزید، که من شما را از طرف او بیم دهنده ای آشکارم. و با خدا معبودی دیگر قرار مدهید که من از جانب او هشداردهنده ای آشکارم. بدین سان بر کسانی که پیش از آنها بودند هیچ پیامبری نیامد جز اینکه گفتند: «ساحر یا دیوانه ای است.» آیا همدیگر را به این [سخن] سفارش کرده بودند؟ [نه!] بلکه آنان

مردمی سرکش بودند. پس، از آنان روی بگردان، که تو درخور نکوهش نیستی. و پند ده، که مؤمنان را پند سود بخشد.}

- «فَذَکِّرْ فَما أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّکَ بِکاهِنٍ وَ لا مَجْنُونٍ *أَمْ یَقُولُونَ شاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَیْبَ الْمَنُونِ *قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّی مَعَکُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصینَ *أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلامُهُمْ بِهذا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طاغُونَ *أَمْ یَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ بَلْ لا یُؤْمِنُونَ *فَلْیَأْتُوا بِحَدیثٍ مِثْلِهِ إِنْ کانُوا صادِقینَ *أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَیْرِ شَیْ ءٍ أَمْ هُمُ الْخالِقُونَ *أَمْ خَلَقُوا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بَلْ لا یُوقِنُونَ *أَمْ عِنْدَهُمْ خَزائِنُ رَبِّکَ أَمْ هُمُ الْمُصَیْطِرُونَ *أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ یَسْتَمِعُونَ فیهِ فَلْیَأْتِ مُسْتَمِعُهُمْ بِسُلْطانٍ مُبینٍ *أَمْ لَهُ الْبَناتُ وَ لَکُمُ الْبَنُونَ *أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْراً فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ *أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَیْبُ فَهُمْ یَکْتُبُونَ *أَمْ یُریدُونَ کَیْداً فَالَّذینَ کَفَرُوا هُمُ الْمَکیدُونَ *أَمْ لَهُمْ إِلهٌ غَیْرُ اللَّهِ سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا یُشْرِکُونَ *وَ إِنْ یَرَوْا کِسْفاً مِنَ السَّماءِ ساقِطاً یَقُولُوا سَحابٌ مَرْکُومٌ *فَذَرْهُمْ حَتَّى یُلاقُوا یَوْمَهُمُ الَّذی فیهِ یُصْعَقُونَ *یَوْمَ لا یُغْنی عَنْهُمْ کَیْدُهُمْ شَیْئاً وَ لا هُمْ یُنْصَرُونَ *وَ إِنَّ لِلَّذینَ ظَلَمُوا عَذاباً دُونَ ذلِکَ وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ لا یَعْلَمُونَ *وَ اصْبِرْ لِحُکْمِ رَبِّکَ فَإِنَّکَ بِأَعْیُنِنا وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ حینَ تَقُومُ *وَ مِنَ اللَّیْلِ فَسَبِّحْهُ وَ إِدْبارَ النُّجُومِ.» - . طور / ۲۹ - ۴۹ -

{پس اندرز ده که تو به لطف پروردگارت نه کاهنی و نه دیوانه. یا می گویند: «شاعری است که انتظار مرگش را می بریم [و چشم به راهِ بَدِ زمانه بر اوییم].» بگو: «منتظر باشید که من [نیز] با شما از منتظرانم.» آیا پندارهایشان آنان را به این [موضعگیری] وا می دارد یا [نه،] آنها مردمی سرکشند؟ یا می گویند: «آن را بربافته.» [نه،] بلکه باور ندارند. پس اگر راست می گویند، سخنی مثل آن بیاورند. آیا از هیچ خلق شده اند؟ یا آنکه خودشان خالق [خود] هستند؟ آیا آسمانها و زمین را [آنان] خلق کرده اند؟ [نه،] بلکه یقین ندارند. آیا ذخایر پروردگار تو پیش آنهاست؟ یا ایشان تسلّط [تامّ] دارند؟ آیا نردبانی دارند که بر آن [بر شوند و] بشنوند؟ پس باید شنونده آنان برهانی آشکار بیاورد. آیا خدا را دختران است و شما را پسران؟ آیا از آنها مزدی مطالبه می کنی و آنان از [تعهّد ادای] تاوان گرانبارند؟ آیا [علم] غیب پیش آنهاست و آنها می نویسند؟ یا می خواهند نیرنگی بزنند؟ و [لی] آنان که کافر شده اند، خود دچار نیرنگ شده اند. آیا ایشان را جز خدا معبودی است؟ منزّه است خدا از آنچه [با او] شریک می گردانند. و اگر پاره سنگی را در حال سقوط از آسمان ببینند می گویند: - «ابری متراکم است.» پس بگذارشان تا به آن روزی که در آن بیهوش می افتند برسند. روزی که نیرنگشان به هیچ وجه به کارشان نیاید و

حمایت نیابند. و در حقیقت، غیر از این [مجازات]، عذابی [دیگر] برای کسانی که ظلم کرده اند خواهد بود، ولی بیشترشان نمی دانند [که آن عذاب چیست]. و در برابر دستور پروردگارت شکیبایی پیشه کن که تو خود در حمایت مایی و هنگامی که [از خواب] بر می خیزی به نیایش پروردگارت تسبیح گوی. و [نیز] پاره ای از شب، و در فروشدن ستارگان تسبیح گویِ او باش.}

- «وَ النَّجْمِ إِذا هَوى *ما ضَلَّ صاحِبُکُمْ وَ ما غَوى *وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى *إِنْ هُوَ إِلاَّ وَحْيٌ يُوحى *عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوى *ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوى *وَ هُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلى *ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّى *فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنى *فَأَوْحى إِلى عَبْدِهِ ما أَوْحى *ما كَذَبَ الْفُؤادُ ما رَأى *أَ فَتُمارُونَهُ عَلى ما يَرى *وَ لَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرى *عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهى *عِنْدَها جَنَّةُ الْمَأْوى *إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ ما يَغْشى *ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغى *لَقَدْ رَأى مِنْ آياتِ رَبِّهِ الْكُبْرى *أَ فَرَأَيْتُمُ اللاَّتَ وَ الْعُزَّى *وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرى *أَ لَكُمُ الذَّكَرُ وَ لَهُ الْأُنْثى *تِلْكَ إِذاً قِسْمَةٌ ضِيزى *إِنْ هِيَ إِلاَّ أَسْماءٌ سَمَّيْتُمُوها أَنْتُمْ وَ آباؤُكُمْ ما أَنْزَلَ اللَّهُ بِها مِنْ سُلْطانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَ ما تَهْوَى الْأَنْفُسُ وَ لَقَدْ جاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدى *أَمْ لِلْإِنْسانِ ما تَمَنَّى *فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَ الْأُولى *وَ كَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّماواتِ لا تُغْنِي شَفاعَتُهُمْ شَيْئاً إِلاَّ مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشاءُ وَ يَرْضى *إِنَّ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنْثى *وَ ما لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَ إِنَّ الظَّنَّ لا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئاً *فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنا وَ لَمْ يُرِدْ إِلاَّ الْحَياةَ الدُّنْيا *ذلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدى *وَ لِلَّهِ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَساؤُا بِما عَمِلُوا وَ يَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَى *الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبائِرَ الْإِثْمِ وَ الْفَواحِشَ إِلاَّ اللَّمَمَ إِنَّ رَبَّكَ واسِعُ الْمَغْفِرَةِ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَ إِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهاتِكُمْ فَلا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقى *أَ فَرَأَيْتَ الَّذِي

تَوَلَّى *وَ أَعْطى قَلِيلاً وَ أَكْدى *أَ عِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرى *أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِما فِي صُحُفِ مُوسى *وَ إِبْراهِيمَ الَّذِي وَفَّى *أَلاَّ تَزِرُ وازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرى *وَ أَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسانِ إِلاَّ ما سَعى *وَ أَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرى *ثُمَّ يُجْزاهُ الْجَزاءَ الْأَوْفى.» - . نجم / ۱ - ۴۱ -

{سوگند به اختر [قرآن] چون فرود می آید، [که] یار شما نه گمراه شده و نه در نادانی مانده و از سر هوس سخن نمی گوید. این سخن بجز وحیی که وحی می شود نیست. آن را [فرشته] شدید القوی به او فرا آموخت، [سروش] نیرومندی که [مسلّط] درایستاد. در حالی که او در افق اعلی بود سپس نزدیک آمد و نزدیکتر شد، تا [فاصله اش] به قدرِ [طول] دو [انتهای] کمان یا نزدیکتر شدآن گاه به بنده اش آنچه را باید وحی کند، وحی فرمود. آنچه را دل دید انکار [ش] نکرد. آیا در آنچه دیده است با او جدال می کنید؟ و قطعاً بار دیگری هم او را دیده است، نزدیک سدره المنتهی در همان جا که جنّه المأوی است. آن گاه که درخت سدر را آنچه پوشیده بود، پوشیده بود. دیده [اش] منحرف نگشت و [از حدّ] درنگذشت. به راستی که [برخی] از آیات بزرگِ پروردگار خود را بدید. به من خبر دهید از لات و عزّی، و منات آن سوّمینِ دیگر، آیا [به خیالتان] برای شما پسر است و برای او دختر؟ در این صورت،

این تقسیمِ نادرستی است. [این بتان] جز نامهایی بیش نیستند که شما و پدرانتان نامگذاری کرده اید [و] خدا بر [حقّانیت] آنها هیچ دلیلی نفرستاده است. [آنان] جز گمان و آنچه را که دلخواهشان است پیروی نمی کنند، با آنکه قطعاً از جانب

پروردگارشان هدایت برایشان آمده است. مگر انسان آنچه را آرزو کند دارد؟ آن سرا و این سرا از آن خداست. و بسا فرشتگانی که در آسمانهایند [و] شفاعتشان به کاری نیاید، مگر پس از آنکه خدا به هر که خواهد و خشنود باشد اذن دهد. در حقیقت، کسانی که آخرت را باور ندارند، فرشتگان را در نامگذاری به صورت مؤنّث نام می نهند. و ایشان را به این [کار] معرفتی نیست. جز گمانِ [خود] را پیروی نمی کنند، و در واقع، گمان در [وصول به] حقیقت هیچ سودی نمی رساند. پس، از هر کس که از یاد ما روی برتافته و جز زندگی دنیا را خواستار نبوده است، روی برتاب. این منتهای دانش آنان است. پروردگار تو، خود به [حال] کسی که از راه او منحرف

شده داناتر، و او به کسی که راه یافته [نیز] آگاه تر است. و هر چه در آسمانها و هر چه در زمین است از آنِ خداست، تا کسانی را که بد کرده اند، به [سزای] آنچه انجام داده اند کیفر دهد، و آنان را که نیکی کرده اند، به نیکی پاداش دهد. آنان که از گناهان بزرگ و زشتکاریها - جز لغزشهای کوچک - خودداری می ورزند، پروردگارت [نسبت به آنها] فراخ آمرزش است. وی از آن دم که شما را از زمین پدید آورد و از همان گاه که در شکمهای مادرانتان [در زهدان] نهفته بودید به [حال] شما داناتر است، پس خودتان را پاک مشمارید. او به [حال] کسی که پرهیزگاری نموده داناتر است. پس آیا آن کسی را که [از جهاد] روی برتافت دیدی؟ و اندکی بخشید و [از باقی] امتناع ورزید. آیا علم غیب پیش اوست و او می بیند؟ یا بدانچه در صحیفه های موسی [آمده] خبر نیافته است؟ و [نیز در نوشته های] همان ابراهیمی که وفا کرد: که هیچ بردارنده ای بار گناه دیگری را بر نمی دارد. و اینکه برای انسان جز حاصل تلاش او نیست. و [نتیجه] کوشش او به زودی دیده خواهد شد.سپس هر چه تمامتر وی را پاداش دهند. }

- «اقْتَرَبَتِ السَّاعَهُ وَ انْشَقَّ الْقَمَرُ *وَ إِنْ يَرَوْا آيَهً يُعْرِضُوا وَ يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ *وَ كَذَّبُوا وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ وَ كُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ *وَ لَقَدْ جاءَهُمْ مِنَ الْأَنْباءِ ما فِيهِ مُزْدَجَرٌ *حِكْمَهٌ بالِغَهٌ فَما تُغْنِ النُّذُرُ *فَتَوَلَّ عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعِ إِلى شَيْ ءٍ نُكُرٍ *خُشَّعاً أَبْصارُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْداثِ كَأَنَّهُمْ جَرادٌ مُنْتَشِرٌ *مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكافِرُونَ هذا يَوْمٌ عَسِرٌ *كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنا وَ قالُوا مَجْنُونٌ وَ ازْدُجِرَ *فَدَعا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ *فَفَتَحْنا أَبْوابَ السَّماءِ بِماءٍ مُنْهَمِرٍ *وَ فَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُوناً فَالْتَقَى الْماءُ عَلى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ *وَ حَمَلْناهُ عَلى ذاتِ أَلْواحٍ وَ دُسُرٍ *تَجْرِي بِأَعْيُنِنا جَزاءً لِمَنْ كانَ كُفِرَ *وَ لَقَدْ تَرَكْناها آيَهً فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ *فَكَيْفَ كانَ عَذابِي وَ نُذُرِ *وَ لَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ *كَذَّبَتْ عادٌ فَكَيْفَ كانَ عَذابِي وَ نُذُرِ *إِنَّا أَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ رِيحاً صَرْصَراً فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ *تَنْزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجازُ نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ *فَكَيْفَ كانَ عَذابِي وَ نُذُرِ *وَ لَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ *كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ *فَقالُوا أَ بَشَراً مِنَّا واحِداً نَتَّبِعُهُ إِنَّا إِذاً لَفِي ضَلالٍ وَ سُعُرٍ *أَ أُلْقِيَ الذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنْ بَيْنِنا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌ *سَيَعْلَمُونَ غَداً مَنِ الْكَذَّابُ الْأَشِرُ *إِنَّا مُرْسِلُوا

النَّاقَهِ فِتْنَهً لَهُمْ فَارْتَقِبْهُمْ وَ اصْطَبِرْ *وَ نَبِّئْهُمْ أَنَّ الْماءَ قِسْمَهٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ *فَنادَوْا صاحِبَهُمْ فَتَعاطى فَعَقَرَ *فَكَيْفَ كانَ عَذابِي وَ نُذُرِ *إِنَّا أَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ صَيْحَهً واحِدَهً فَكانُوا كَهَشِيمِ الْمُحْتَظِرِ *وَ لَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ *كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنُّذُرِ *إِنَّا أَرْسَلْنا عَلَيْهِمْ حاصِباً إِلَّا آلَ لُوطٍ نَجَّيْناهُمْ بِسَحَرٍ *نِعْمَهً مِنْ عِنْدِنا كَذلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ *وَ لَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنا فَتَمارَوْا بِالنُّذُرِ *وَ لَقَدْ راوَدُوهُ عَنْ ضَيْفِهِ فَطَمَسْنا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا عَذابِي وَ نُذُرِ *وَ لَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَهً عَذابٌ مُسْتَقِرٌّ *فَذُوقُوا عَذابِي وَ نُذُرِ *وَ لَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ *وَ لَقَدْ جاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النُّذُرُ *كَذَّبُوا بِآياتِنا كُلِّها فَأَخَذْناهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُقْتَدِرٍ *أَ كُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أُولئِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَراءَهٌ فِي الزُّبُرِ *أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُنْتَصِرٌ *سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ يُوَلُّونَ الدُّبُرَ *بَلِ السَّاعَهُ

مَوْعِدُهُمْ وَ السَّاعَهُ أَدْهى وَ أَمَرُّ *إِنَّ الْمُجْرِمينَ فى ضَلالٍ وَ سُعُرٍ *يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِى النَّارِ عَلى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ *إِنَّا كُلَّ شَىْ ءٍ خَلَقْناهُ بِقَدَرٍ *وَ ما أَمْرُنا إِلاَّ واحِدَهٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ *وَ لَقَدْ أَهْلَكْنا أَشْياعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ *وَ كُلُّ شَىْ ءٍ فَعَلُوهُ فِى الزُّبُرِ *وَ كُلُّ صَغيرٍ وَ كَبيرٍ مُسْتَطَرٌ.» - . قمر / ۱ - ۵۳ -

{نزدیک شد قیامت و از هم شکافت ماه. و هر گاه نشانه ای ببینند روی بگردانند و گویند: «سحری دایم است.» و به تکذیب دست زدند و هوسهای خویش را دنبال کردند، و [لی] هر کاری را [آخر] قراری است.و قطعاً از اخبار، آنچه در آن مایه انزجار [از کفر] است به ایشان رسید. حکمت بالغه [حقّ این بود]، ولی هشدارها سود نکرد.پس، از آنان روی برتاب. روزی که داعیِ [حق] به سوی امری دهشتناک دعوت می کند، در حالی که دیدگان خود را فروهشته اند، چون ملخهای پراکنده از گورها [ی خود] برمی آیند. به سرعت سوی آن دعوتگر می شتابند. کافران می گویند: «امروز [چه] روز دشواری است.» پیش از آنان، قوم نوح [نیز] به تکذیب پرداختند و بنده ما را دروغزن خواندند و گفتند: «دیوانه ای است.» و [بسی] آزار کشید. تا پروردگارش را خواند که: «من مغلوب شدم به داد من برس!» پس درهای آسمان را به آبی ریزان گشودیم. و از زمین چشمه ها جوشانیدیم تا آب [زمین و آسمان] برای امری که مقدّر شده بود به هم پیوستند. و او را بر [کشتیِ] تخته دار و میخ آجین سوار کردیم. [کشتی] زیر نظر ما روان بود. [این] پاداش کسی بود که مورد انکار واقع شده بود. و به راستی آن [سفینه] را بر جای نهادیم [تا] عبرتی [باشد] پس آیا پندگیرنده ای هست؟ پس چگونه بود عذاب من و هشدارها [ی من]؟ و قطعاً قرآن را برای پندآموزی آسان کرده ایم پس آیا پندگیرنده ای هست؟ عادیان به تکذیب پرداختند. پس چگونه بود عذاب من و هشدارها [ی من]؟ ما بر [سرِ] آنان در روز شومی، به طور مداوم، تندبادی توفنده فرستادیم، [که] مردم را از جا می کند گویی تنه های نخلی بودند که ریشه کن شده بودند. پس چگونه بود عذاب من و هشدارها [ی من]؟ و قطعاً قرآن را برای پندآموزی آسان کرده ایم پس آیا پندگیرنده ای هست؟ قوم ثمود هشداردهندگان را تکذیب کردند. و گفتند: «آیا تنها بشری از خودمان را پیروی کنیم؟ در این صورت، ما واقعاً در گمراهی و جنون خواهیم بود.» «آیا از میان ما [وحی] بر او القا شده است؟ [نه،] بلکه او دروغگویی گستاخ است.» به زودی فردا بدانند دروغگوی گستاخ کیست. ما برای آزمایش آنان [آن] ماده شتر را فرستادیم و [به صالح گفتیم:] «مراقب آنان باش و شکیبایی کن. و به آنان خبر ده که آب میانشان بخش شده است: هر کدام را آب به نوبت خواهد بود.» پس رفیقشان را صدا کردند و [او] شمشیر کشید و [شتر را] پی کرد. پس چگونه بود عذاب من و هشدارها [ی من]؟ ما بر [سر] شان یک فریاد [مرگبار] فرستادیم و چون گیاهِ خشکیده [کومه ها] ریزریز شدند. و قطعاً قرآن را برای پندآموزی آسان کردیم پس آیا پندگیرنده ای هست؟ قوم لوط هشداردهندگان را تکذیب کردند. ما بر [سر] آنان سنگبارانی [انفجاری] فروفرستادیم [و] فقط خانواده لوط بودند که سحرگاهشان رهانیدیم. [و این] رحمتی از جانب ما بود هر که سپاس دارد، بدین سان [او را] پاداش می دهیم. و [لوط] آنها را از عذاب ما سخت بیم داده بود، و [لی] در تهدیدها [ی ما] به جدال برخاستند. و از مهمان [های] او کام دل خواستند، پس فروغ دیدگانشان را ستردیم و [گفتیم:] « [مزه] عذاب و هشدارهای مرا بچشید.» و به راستی که سپیده دم عذابی پیگیر به سر وقت آنان آمد. پس عذاب و هشدارهای مرا بچشید. و قطعاً قرآن را برای پندآموزی آسان کردیم پس آیا پندگیرنده ای هست؟ و در حقیقت هشداردهندگان به جانب فرعونیان آمدند. [امّا آنها] همه معجزات ما را تکذیب کردند، تا چون زبردستی زورمند [گریبان] آنان را گرفتیم. آیا کافرانِ شما، از اینان [که برشمردیم] برترند، یا شما را در نوشته ها [ی آسمانی] خط امانی است؟ یا می گویند: «ما همگی انتقام گیرنده [و یار و یاور همدیگر] یم!» زودا که این جمع درهم شکسته شود و پشت کنند. بلکه موعدشان قیامت است و قیامت [بسی] سخت تر

و تلـخ تر است. قطعاً بزهکاران در گمراهی و جنونند. روزی که در آتش به رو کشیده می شونـد [و به آنان گفته می شود:] «لهیب آتش را بچشید [و احساس کنیـد].» ماییم که هر چیزی را به انـدازه آفریـده ایم. و فرمان ما جز یک بار نیست [آن هم] چون چشم به هم زدنی. و هم مسلکانِ شما را سخت به هلاکت رساندیم پس آیا پندگیرنده ای هست؟ و هر چه کرده اند در کتابها [ی اعمالشان درج] است. و هر خرد و بزرگی [در آن] نوشته شده. }

- «الرَّحمنُ *عَلَّمَ الْقُرْآنَ *خَلَقَ الْإِنْسانَ *عَلَّمَهُ الْبَيانَ *الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ بِحُسْبانٍ *وَ النَّجْمُ وَ الشَّجَرُ يَسْجُدانِ *وَ السَّماءَ رَفَعَها وَ وَضَعَ الْميزانَ *أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْميزانِ *وَ أَقيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَ لا تُخْسِرُوا الْميزانَ *وَ الْأَرْضَ وَضَعَها لِلْأَنامِ *فيها فاكِهَةٌ وَ النَّخْلُ ذاتُ الْأَكْمامِ *وَ الْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَ الرَّيْحانُ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ صَلْصالٍ كَالْفَخَّارِ *وَ خَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مارِجٍ مِنْ نارٍ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَ رَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيانِ *بَيْنَهُما بَرْزَخٌ لا يَبْغِيانِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَ الْمَرْجانُ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *وَ لَهُ الْجَوارِ الْمُنْشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلامِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *كُلُّ مَنْ عَلَيْها فانٍ *وَ يَبْقى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلالِ وَ الْإِكْرامِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *يَسْئَلُهُ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ في شَأْنٍ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلانِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *يا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطارِ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ فَانْفُذُوا لا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطانٍ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *يُرْسَلُ عَلَيْكُما شُواظٌ مِنْ نارٍ وَ نُحاسٌ فَلا تَنْتَصِرانِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّماءُ فَكانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهانِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *فَيَوْمَئِذٍ لا يُسْئَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَ لا جَانٌّ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسيماهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّواصي وَ الْأَقْدامِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *هذِهِ جَهَنَّمُ الَّتي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ *يَطُوفُونَ بَيْنَها وَ بَيْنَ حَميمٍ آنٍ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *وَ لِمَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ جَنَّتانِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *ذَواتا أَفْنانٍ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *فيهِما عَيْنانِ تَجْرِيانِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *فيهِما مِنْ كُلِّ فاكِهَةٍ زَوْجانِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *مُتَّكِئينَ عَلى فُرُشٍ بَطائِنُها مِنْ إِسْتَبْرَقٍ وَ جَنَى الْجَنَّتَيْنِ دانٍ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *فيهِنَّ قاصِراتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا جَانٌّ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *كَأَنَّهُنَّ الْياقُوتُ وَ الْمَرْجانُ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *هَلْ جَزاءُ الْإِحْسانِ إِلَّا الْإِحْسانُ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *وَ مِنْ دُونِهِما جَنَّتانِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *مُدْهامَّتانِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *فيهِما عَيْنانِ نَضَّاخَتانِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *فيهِما فاكِهَةٌ وَ نَخْلٌ وَ رُمَّانٌ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *فيهِنَّ خَيْراتٌ حِسانٌ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *حُورٌ مَقْصُوراتٌ فِي الْخِيامِ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنْسٌ قَبْلَهُمْ وَ لا جَانٌّ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *مُتَّكِئينَ عَلى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَ عَبْقَرِيٍّ حِسانٍ *فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُما تُكَذِّبانِ *تَبارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلالِ وَ الْإِكْرامِ.» - . الرحمن / ۱ – ۷۸ -

{[خـدای] رحمان، قرآن را یاد داد. انسان را آفریـد، به او بیان آموخت. خورشـید و ماه بر حسابی [روان] انـد. و بوته و درخت چهره ساینـد. و آسـمان را برافراشت و ترازو را گـذاشت، تـا مبـادا از انـدازه درگذریـد. و وزن را به انصاف برپا داریـد و در سنجش مکاهید.و زمین را برای مردم نهاد. در آن، میوه [ها] و نخلها با خوشه های غلاف دار، و دانه های پوست دار و گیاهان خوشبوست. پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ انسان را از گل خشـکیده ای سفال مانند، آفرید. و جنّ را از تشعشـعی از آتش خلق کرد. پس کـدام یـک از نعمتهـای پروردگارتان را منکریـد؟ پروردگار دو خاور و پروردگار دو باختر. پس کـدام یک از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ دو دریا را [به گونه ای] روان کرد [که] با هم برخورد کنند. میان آن دو،

حدّ فاصلی است که به هم تجاوز نمی کننـد. پس کـدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ از هر دو [دریا] مروارید و مرجان برآید. پس کدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ و او راست در دریا سفینه های بادبان دارِ بلند همچون کوه هـا. پس کـدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکریـد؟ هر چه بر [زمین] است فانی شونـده است. و ذاتِ باشکوه و ارجمند پروردگـارت بـاقی خواهـد مانـد. پس کـدام یـکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکریـد؟ هر که در آسـمانها و زمین است از او درخواست می کند. هر زمان، او در کاری است. پس کدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ ای جنّ و انس، زودا که به شـما بپردازیم. پس کـدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکریـد؟ ای گروه جنّیان و انسیان، اگر می توانید از کرانه های آسـمانها و زمین به بیرون رخنه کنیـد، پس رخنه کنید. [ولی] جز با [به دست آوردن] تسلّطی رخنه نمی کنید. پس کدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکریـد؟ بر سَرِ شـما شـراره هایی از [نوع] تفته آهن و مس فروفرسـتاده خواهـد شد، و [از کسـی] یاری نتوانیـد طلبیـد. پس کـدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکریـد؟ پس آن گاه که آسـمان از هم شـکافد و چون چرم گلگون گردد. پس کـدام یـکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکریـد؟ در آن روز، هیـچ انس و جنّی از گناهش پرسـیده نشود. پس کـدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکریـد؟ تبهکاران از سـیمایشان شـناخته می شونـد و از پیشانی و پایشان بگیرنـد. پس کـدام یـکٔ از نعمتهـای پروردگارتـان را منکریـد؟ این است همـان جهنّمی که تبهکـاران آن را دروغ می خواندنـد. میان [آتش] و میـان آب جوشـان سرگردان باشـند. پس کـدام یـکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکریـد؟ و هر کس را که از مقام پروردگارش بترسـد دو باغ است. پس کـدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ که دارای شاخسارانند. پس کدام یکٔ از نعمتهـای پروردگارتـان را منکریـد؟ در آن دو [بـاغ] دو چشـمه روان اسـت. پس کـدام یـکٔ از نعمتهـای پروردگارتـان را منکریـد؟ در آن دو [بـاغ] از هر میوه ای دو گونه است. پس کـدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکریـد؟ بر بسترهایی که آستر آنها از ابریشم درشت بافت است، تکیه زنند و چیدن میوه [از] آن دو باغ [به آسانی] در دسترس است. پس کدام یکٔ از نعمتهـای پروردگارتان را منکریـد؟ در آن [باغها، دلبرانی] فروهشـته نگاهنـد که دست هیـچ انس و جنّی پیش از ایشان به آنها نرسـیده است. پس کـدام یـکٔ از نعمتهـای پروردگارتـان را منکریـد؟ گـویی که آنهـا یـاقوت و مرجاننـد. پس کـدام یـکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ مگر پاداش احسان جز احسان است؟ پس کدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ و غیر از آن دو [بـاغ]، دو باغ [دیگر نیز] هست. پس کـدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکریـد؟ که از [شـدّت] سبزی سـیه گون می نمایـد. پس کـدام یـکٔ از نعمتهـای پروردگارتـان را منکریـد؟ در آن دو [باغ] دو چشـمه همواره جوشان است. پس کـدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکریـد؟ در آن دو، میوه و خرما و انار است. پس کدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ در آنجا [زنانی] نکوخوی و نکورویند. پس کدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ حورانی پرده نشین در [دل] خیمه ها. پس کدام یکٔ از نعمتهای پروردگارتان را منکرید؟ دست هیچ انس و جنّی پیش از ایشان به آنها نرسیده است. پس کـدام یـکٔ از نعمتهـای پروردگارتـان را منکریـد؟ بر بـالش سبز و فرش نیکو تکیه زده انـد. پس کـدام یـکٔ از نعمتهـای پروردگارتان را منکرید؟خجسته باد نام پروردگار شکوهمند و بزرگوارت!}

– «أَ فَرَأَيْتُمْ ما تُمْنُونَ *أَ أَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخالِقُونَ *نَحْنُ قَدَّرْنا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَ ما نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ *عَلى أَنْ نُبَدِّلَ أَمْثالَكُمْ وَ نُنْشِئَكُمْ فِى ما لا تَعْلَمُونَ *وَ لَقَدْ عَلِمْتُمُ النَّشْأَةَ الْأُولى فَلَوْ لا تَذَكَّرُونَ *أَ فَرَأَيْتُمْ ما تَحْرُثُونَ *أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الزَّارِعُونَ *لَوْ نَشاءُ لَجَعَلْناهُ حُطاماً فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ *إِنَّا لَمُغْرَمُونَ *بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ *أَفَرَأَيْتُمُ الْماءَ الَّذى تَشْرَبُونَ *أَ أَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ الْمُنْزِلُونَ *لَوْ نَشاءُ جَعَلْناهُ أُجاجاً فَلَوْ لا تَشْكُرُونَ *أَ فَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتى تُورُونَ *أَ أَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَها أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُنَ *نَحْنُ

جَعَلْناها تَذْكِرَةً وَ مَتاعاً لِلْمُقْوينَ *فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظيم *فَلا أُقْسِمُ بِمَواقِعِ النُّجُوم *وَ إِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظيمٌ *إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَريمٌ *فی كِتابٍ مَكْنُونٍ *لا يَمَسُّهُ إِلاَّ الْمُطَهَّرُونَ *تَنْزيلٌ مِنْ رَبِّ الْعالَمينَ *أَ فَبِهذَا الْحَديثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ *وَ تَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ *فَلَوْ لا إِذا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ *وَ أَنْتُمْ حينَئِذٍ تَنْظُرُونَ *وَ نَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَ لكِنْ لا تُبْصِرُونَ *فَلَوْ لا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدينينَ *تَرْجِعُونَها إِنْ كُنْتُمْ صادِقينَ *فَأَمَّا إِنْ كانَ مِنَ الْمُقَرَّبينَ *فَرَوْحٌ وَ رَيْحانٌ وَ جَنَّةُ نَعيمٍ *وَ أَمَّا إِنْ كانَ مِنْ أَصْحابِ الْيَمينِ *فَسَلامٌ لَكَ مِنْ أَصْحابِ الْيَمينِ *وَ أَمَّا إِنْ كانَ مِنَ الْمُكَذِّبينَ الضَّالِّينَ *فَنُزُلٌ مِنْ حَميمٍ *وَ تَصْلِيَةُ جَحيمٍ *إِنَّ هذا لَهُوَ حَقُّ الْيَقينِ *فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظيمِ.» - . واقعه / ۵۸ / ۹۶ -

{آيا آنچه را [كه به صورت نطفه] فرو مى ريزيد ديده ايد؟ آيا شما آن را خلق مى كنيد يا ما آفريننده ايم؟ ماييم كه ميان شما مرگ را مقدّر كرده ايم و بر ما سبقت نتوانيد جست [و مى توانيم] امثال شما را به جاى شما قرار دهيم و شما را [به صورت] آنچه نمى دانيد پديدار گردانيم. و قطعاً پديدار شدنِ نخستين خود را شناختيد پس چرا سَرِ عبرت گرفتن نداريد؟ آيا آنچه را كِشت مى كنيد، ملاحظه كرده ايد؟ آيا شما آن را [بى يارى ما] زراعت مى كنيد، يا ماييم كه زراعت مى كنيم؟ اگر بخواهيم قطعاً خاشاكش مى گردانيم، پس در افسوس [و تعجّب] مى افتيد. [و مى گوييد:] «واقعاً ما زيان زده ايم، بلكه ما محروم شدگانيم.» آيا آبى را كه مى نوشيد ديده ايد؟ آيا شما آن را از [دلِ] ابرِ سپيد فرود آورده ايد، يا ما فرودآورنده ايم؟ اگر بخواهيم آن را تلخ مى گردانيم، پس چرا سپاس نمى داريد؟ آيا آن آتشى را كه برمى افروزيد ملاحظه كرده ايد؟ آيا شما [چوبِ] درختِ آن را پديدار كرده ايد، يا ما پديدآورنده ايم؟ ما آن را [مايه] عبرت

و [وسيله] استفاده براى بيابانگردان قرار داده ايم. پس به نام پروردگار بزرگت تسبيح گوى. نه [چنين است كه مى پنداريد]، سوگند به جايگاه هاى [ويژه و فواصل معيّن] ستارگان. اگر بدانيد، آن سوگندى سخت بزرگ است! كه اين [پيام] قطعاً قرآنى است ارجمند، در كتابى نهفته، كه جز پاك شدگان بر آن دست نزنند، وحيى است از جانب پروردگار جهانيان. آيا شما اين سخن را سَبُك [و سُست] مى گيريد؟ و تنها نصيب خود را در تكذيب [آن] قرار مى دهيد؟ پس چرا آن گاه كه [جان شما] به گلو مى رسد، و در آن هنگام خود نظاره گريد - و ما به آن [محتضر] از شما نزديكتريم ولى نمى بينيد - پس چرا، اگر شما بى جزا مى مانيد [و حساب و كتابى در كار نيست]، اگر راست مى گوييد، [روح] را برنمى گردانيد؟ و امّا اگر [او] از مقرّبان باشد، [در] آسايش و راحت و بهشت پر نعمت [خواهد بود]. و امّا اگر از ياران راست باشد، از ياران راست بر تو سلام باد. و امّا اگر از دروغزنان گمراه است، پس با آبى جوشان پذيرايى خواهد شد، و [فرجامش] درافتادن به جهنّم است. اين است همان حقيقت راست [و] يقين. پس به نام پروردگار بزرگ خود تسبيح گوى.}

- «وَ ما لَكُمْ لا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَ قَدْ أَخَذَ ميثاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنينَ *هُوَ الَّذی يُنَزِّلُ عَلى عَبْدِهِ آياتٍ بَيِّناتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَى النُّورِ وَ إِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَؤُفٌ رَحيمٌ *وَ ما لَكُمْ أَلاَّ تُنْفِقُوا فی سَبيلِ اللَّهِ وَ لِلَّهِ ميراثُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ لا يَسْتَوی مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَ قاتَلَ أُولئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَ قاتَلُوا وَ كُلاًّ وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنى وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبيرٌ *مَنْ ذَا الَّذی يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً فَيُضاعِفَهُ لَهُ وَ لَهُ أَجْرٌ كَريمٌ *يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنينَ وَ الْمُؤْمِناتِ يَسْعى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْديهِمْ وَ بِأَيْمانِهِمْ بُشْراكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْری مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدينَ فيها ذلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظيمُ

*يَوْمَ يَقُولُ الْمُنافِقُونَ وَ الْمُنافِقاتُ لِلَّذينَ آمَنُوا انْظُرُونا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قيلَ ارْجِعُوا وَراءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُوراً فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بابٌ باطِنُهُ فيهِ الرَّحْمَةُ وَ ظاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ الْعَذابُ *يُنادُونَهُمْ أَ لَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قالُوا بَلى وَ لكِنَّكُمْ فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَ تَرَبَّصْتُمْ وَ ارْتَبْتُمْ وَ غَرَّتْكُمُ الْأَمانِيُّ حَتَّى جاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَ غَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ *فَالْيَوْمَ لا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَ لا مِنَ الَّذينَ كَفَرُوا مَأْواكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلاكُمْ وَ بِئْسَ الْمَصيرُ *أَ لَمْ يَأْنِ لِلَّذينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَ ما نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَ لا يَكُونُوا كَالَّذينَ أُوتُوا الْكِتابَ مِنْ قَبْلُ فَطالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَ كَثيرٌ مِنْهُمْ فاسِقُونَ *اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِها قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآياتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ *إِنَّ الْمُصَّدِّقينَ وَ الْمُصَّدِّقاتِ وَ أَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً يُضاعَفُ لَهُمْ وَ لَهُمْ أَجْرٌ كَريمٌ *وَ الَّذينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ أُولئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَ الشُّهَداءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَ نُورُهُمْ وَ الَّذينَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا أُولئِكَ أَصْحابُ الْجَحيمِ *اعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَياةُ الدُّنْيا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ وَ زينَةٌ وَ تَفاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَ تَكاثُرٌ فِي الْأَمْوالِ وَ الْأَوْلادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَباتُهُ ثُمَّ يَهيجُ فَتَراهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطاماً وَ فِي الْآخِرَةِ عَذابٌ شَديدٌ وَ مَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوانٌ وَ مَا الْحَياةُ الدُّنْيا إِلاَّ مَتاعُ الْغُرُورِ *سابِقُوا إِلى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُها كَعَرْضِ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ ذلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتيهِ مَنْ يَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظيمِ *ما أَصابَ مِنْ مُصيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَ لا في أَنْفُسِكُمْ إِلاَّ في كِتابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَها إِنَّ ذلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسيرٌ *لِكَيْلا تَأْسَوْا عَلى ما فاتَكُمْ وَ لا تَفْرَحُوا بِما آتاكُمْ وَ اللَّهُ لا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتالٍ فَخُورٍ *الَّذينَ يَبْخَلُونَ وَ يَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَ مَنْ يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَميدُ *لَقَدْ أَرْسَلْنا رُسُلَنا بِالْبَيِّناتِ وَ أَنْزَلْنا مَعَهُمُ الْكِتابَ وَ الْميزانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَ أَنْزَلْنَا الْحَديدَ فيهِ بَأْسٌ شَديدٌ وَ مَنافِعُ لِلنَّاسِ وَ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَ رُسُلَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزيزٌ *وَ لَقَدْ أَرْسَلْنا نُوحاً وَ إِبْراهيمَ وَ جَعَلْنا في ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَ الْكِتابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ وَ كَثيرٌ مِنْهُمْ فاسِقُونَ *ثُمَّ قَفَّيْنا عَلى آثارِهِمْ بِرُسُلِنا وَ قَفَّيْنا بِعيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَ آتَيْناهُ الْإِنْجيلَ وَ جَعَلْنا في قُلُوبِ الَّذينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَ رَحْمَةً وَ رَهْبانِيَّةً ابْتَدَعُوها ما كَتَبْناها عَلَيْهِمْ إِلاَّ ابْتِغاءَ رِضْوانِ اللَّهِ فَما رَعَوْها حَقَّ رِعايَتِها فَآتَيْنَا الَّذينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ وَ كَثيرٌ مِنْهُمْ فاسِقُونَ *يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ آمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحيمٌ *لِئَلاَّ يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتابِ أَلاَّ يَقْدِرُونَ عَلى شَيْ‏ءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَ أَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتيهِ مَنْ يَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظيمِ.» - . حديد / ۸ - ۲۹ -

{و شما را چه شده که به خدا ایمان نمی آورید و [حال آنکه] پیامبر [خدا] شما را دعوت می کند تا به پروردگارتان ایمان آورید، و اگر مؤمن باشید، بی شکّ [خدا] از شما پیمان گرفته است. او همان کسی است که بر بنده خود آیات روشنی فرو می فرستد، تا شما را از تاریکیها به سوی نور بیرون کشاند. و در حقیقت، خدا [نسبت] به شما سخت رؤوف و مهربان است.و شما را چه شده که در راه خدا انفاق نمی کنید و [حال آنکه] میراث آسمانها و زمین به خدا تعلّق دارد؟ کسانی از شما که پیش از فتح [مکّه] انفاق و جهاد کرده اند، [با دیگران] یکسان نیستند. آنان از [حیث] درجه بزرگتر از کسانی اند که بعداً به انفاق و جهاد پرداخته اند. و خداوند به هر کدام وعده نیکو داده است، و خدا به آنچه می کنید آگاه است. کیست آن کس که به خدا وامی نیکو دهد تا [نتیجه اش را] برای وی دوچندان گرداند و او را پاداشی خوش باشد؟ آن روز که مردان و زنان مؤمن را می بینی که نورشان پیشاپیششان و به جانب راستشان دوان است. [به آنان گویند:] «امروز شما را مژده باد به باغهایی که از زیر [درختان] آن نهرها روان است در آنها جاودانید. این است همان کامیابی بزرگ. آن روز، مردان و زنان منافق به کسانی که ایمان آورده اند می گویند: «ما را مهلت دهید تا از نورتان [اندکی] برگیریم.» گفته می شود: «بازپس برگردید و نوری درخواست کنید.» آن گاه میان آنها دیواری زده می شود که آن را دروازه ای است: باطنش رحمت است و ظاهرش روی به عذاب دارد. [دو رویان،] آنان را ندا درمی دهند: «آیا ما با شما نبودیم؟» می گویند: «چرا، ولی شما خودتان را در بلا

افکندید و امروز و فردا کردید و تردید آوردید و آرزوها شما را غرّه کرد تا فرمان خدا آمد و [شیطانِ] مغرورکننده، شما را درباره خدا بفریفت. پس امروز نه از شما و نه از کسانی که کافر شده اند عوضی پذیرفته نمی شود: جایگاهتان آتش است آن سزاوار شماست و چه بد سرانجامی است.» آیا برای کسانی که ایمان آورده اند هنگام آن نرسیده که دلهایشان به یاد خدا و آن حقیقتی که نازل شده نرم [و فروتن] گردد و مانند کسانی نباشند که از پیش بدانها کتاب داده شد و [عمر و] انتظار بر آنان به درازا کشید، و دلهایشان سخت گردید و بسیاری از آنها فاسق بودند؟ بدانید که خدا زمین را پس از مرگش زنده می گرداند. به راستی آیات [خود] را برای شما روشن گردانیده ایم، باشد که بیندیشید. در حقیقت، مردان و زنان صدقه دهنده و [آنان که] به خدا وامی نیکو داده اند، ایشان را [پاداش] دوچندان گردد، و اجری نیکو خواهند داشت. و کسانی که به خدا و پیامبران وی ایمان آورده اند، آنان همان راستینانند و پیش پروردگارشان گواه خواهند بود [و] ایشان راست اجر و نورشان و کسانی که کفر ورزیده و آیات ما را تکذیب کرده اند آنان همدمان آتشند.بدانید که زندگی دنیا، در حقیقت، بازی و سرگرمی و آرایش و فخرفروشیِ شما به یکدیگر و فزون جویی در اموال و فرزندان است. [مَثَل آنها] چون مثل بارانی است که کشاورزان را رُستنی آن [باران] به شگفتی اندازد، سپس [آن کشت] خشک شود و آن را زرد بینی، آن گاه خاشاک شود. و در آخرت [دنیا پرستان را] عذابی سخت است و [مؤمنان را] از جانب خدا آمرزش و خشنودی است، و زندگانی دنیا جز کالای فریبنده نیست.

[برای رسیدن] به آمرزشی از پروردگارتان و بهشتی که پهنایش چون پهنای آسمان و زمین است [و] برای کسانی آماده شده که به خدا و پیامبرانش ایمان آورده اند، بر یکدیگر سبقت جویید. این فضل خداست که به هر کس بخواهد آن را می دهد، و خداوند را فزون بخششی

بزرگ است. هیچ مصیبتی نه در زمین و نه در نفسهای شما [به شما] نرسد، مگر آنکه پیش از آنکه آن را پدید آوریم، در کتابی است. این [کار] بر خدا آسان است. تا بر آنچه از دست شما رفته اندوهگین نشوید و به [سبب] آنچه به شما داده است شادمانی نکنید، و خدا هیچ خودپسند فخرفروشی را دوست ندارد: همانان که بخل می ورزند و مردم را به بخل ورزیدن وامی دارند. و هر که روی گرداند قطعاً خدا بی نیاز ستوده است.به راستی [ما] پیامبران خود را با دلایل آشکار روانه کردیم و با آنها کتاب و ترازو را فرود آوردیم تا مردم به انصاف برخیزند، و آهن را که در آن برای مردم خطری سخت و سودهایی است، پدید آوردیم، تا خدا معلوم بدارد چه کسی در نهان، او و پیامبرانش را یاری می کند. آری، خدا نیرومند شکست ناپذیر است. و در حقیقت، نوح و ابراهیم را فرستادیم و در میان فرزندان آن دو، نبوّت و کتاب را قرار دادیم: از آنها [برخی] راه یاب [شد] ند، و [لی] بسیاری از آنان بدکار بودند. آن گاه به دنبال آنان پیامبران خود را، پی در پی، آوردیم، و عیسی پسر مریم را در پی [آنان] آوردیم و به او انجیل عطا کردیم، و در دلهای کسانی که از او پیروی کردند رأفت و رحمت نهادیم و [اما] ترک دنیایی که از پیش خود درآوردند ما آن را بر ایشان مقرّر نکردیم مگر برای آنکه کسب خشنودی خدا کنند، با این حال آن را چنان که حقّ رعایت آن بود منظور نداشتند. پس پاداش کسانی از ایشان را که ایمان آورده بودند بدانها دادیم و [لی] بسیاری از آنان دستخوش انحرافند. ای کسانی که ایمان آورده اید، از خدا پروا دارید و به پیامبر او بگروید تا از رحمت خویش شما را دو بهره عطا کند و برای شما نوری قرار دهد که به [برکت] آن راه سپرید و بر شما ببخشاید، و خدا آمرزنده مهربان است. تا اهل کتاب بدانند که به هیچ وجه فزون بخشی خدا در [حیطه] قدرت آنان نیست و فضل [و عنایت، تنها] در دست خداست:

به هر کس بخواهد آن را عطا می کند، و خدا دارای کَرَم بسیار است.}

- «إِنَّ الَّذينَ يُحادُّونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ كُبِتُوا كَما كُبِتَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ قَدْ أَنْزَلْنا آياتٍ بَيِّناتٍ وَ لِلْكافِرينَ عَذابٌ مُهينٌ*يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَميعاً فَيُنَبِّئُهُمْ بِما عَمِلُوا أَحْصاهُ اللَّهُ وَ نَسُوهُ وَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَيْءٍ شَهيدٌ *أَ لَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما فِي السَّماواتِ وَ ما فِي الْأَرْضِ ما يَكُونُ مِنْ نَجْوى ثَلاثَةٍ إِلاَّ هُوَ رابِعُهُمْ وَ لا خَمْسَةٍ إِلاَّ هُوَ سادِسُهُمْ وَ لا أَدْنى مِنْ ذلِكَ وَ لا أَكْثَرَ إِلاَّ هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ ما كانُوا ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِما عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَليمٌ *أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوى ثُمَّ يَعُودُونَ لِما نُهُوا عَنْهُ وَ يَتَناجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ وَ مَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَ إِذا جاؤُكَ حَيَّوْكَ بِما لَمْ يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ وَ يَقُولُونَ في أَنْفُسِهِمْ لَوْ لا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِما نَقُولُ حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَها فَبِئْسَ الْمَصيرُ *يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا إِذا تَناجَيْتُمْ فَلا تَتَناجَوْا بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ وَ مَعْصِيَتِ الرَّسُولِ وَ تَناجَوْا بِالْبِرِّ وَ التَّقْوى وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ *إِنَّمَا النَّجْوى مِنَ الشَّيْطانِ لِيَحْزُنَ الَّذينَ آمَنُوا وَ لَيْسَ بِضارِّهِمْ شَيْئاً إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ *يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا إِذا قيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَ إِذا قيلَ انْشُزُوا فَانْشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَ الَّذينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجاتٍ وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبيرٌ *يا أَيُّهَا الَّذينَ آمَنُوا إِذا ناجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْواكُمْ صَدَقَةً ذلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَ أَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحيمٌ *أَ أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْواكُمْ صَدَقاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَ تابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقيمُوا الصَّلاةَ وَ آتُوا الزَّكاةَ وَ أَطيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ اللَّهُ خَبيرٌ بِما تَعْمَلُونَ *أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذينَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ما هُمْ مِنْكُمْ وَ لا مِنْهُمْ وَ يَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ *أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذاباً شَديداً إِنَّهُمْ ساءَ ما كانُوا يَعْمَلُونَ *اتَّخَذُوا أَيْمانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبيلِ اللَّهِ فَلَهُمْ عَذابٌ مُهينٌ *لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوالُهُمْ وَ لا أَوْلادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ هُمْ فيها خالِدُونَ *يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَميعاً فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَما يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلى شَيْءٍ أَلا إِنَّهُمْ هُمُ الْكاذِبُونَ *اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطانُ فَأَنْساهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ أُولئِكَ حِزْبُ الشَّيْطانِ أَلا إِنَّ حِزْبَ الشَّيْطانِ هُمُ الْخاسِرُونَ *إِنَّ الَّذينَ يُحادُّونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ أُولئِكَ فِي الْأَذَلّينَ *كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَ رُسُلي إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزيزٌ.» - . مجادله / ۵ - ۲۱ -

{بی گمان، کسانی که با خدا و فرستاده او مخالفت می کنند ذلیل خواهند شد، همان گونه که آنان که پیش از ایشان بودند ذلیل شدند، و به راستی آیات روشن [خود] را فرستاده ایم، و کافران را عذابی خفّت آور خواهد بود. روزی که خداوند همه آنان را بر می انگیزد و به آنچه کرده اند آگاهشان می گرداند. خدا [کارهایشان را] برشمرده است و حال آنکه آنها آن را فراموش کرده اند، و خدا بر هر چیزی گواه است. آیا ندانسته ای که خدا آنچه را که در آسمانها و آنچه را که در زمین است می داند؟ هیچ گفتگوی محرمانه ای میان سه تن نیست مگر اینکه او چهارمین آنهاست، و نه میان پنج تن مگر اینکه او ششمین آنهاست، و نه کمتر از این [عدد] و نه بیشتر، مگر اینکه هر کجا باشند او با آنهاست. آن گاه روز قیامت آنان را به آنچه کرده اند آگاه خواهد گردانید، زیرا خدا به هر چیزی داناست.آیا کسانی را که از نجوا منع شده بودند، ندیدی که باز بدانچه از آن منع گردیده اند، برمی گردند و با همدیگر به [منظور] گناه و تعدّی و سرپیچی از پیامبر، محرمانه گفتگو می کنند و چون به نزد تو آیند، تو را بدانچه خدا به آن [شیوه] سلام نگفته سلام می دهند و در دلهای خود می گویند: «چرا به آنچه می گوییم خدا ما را عذاب نمی کند؟» جهنّم برای آنان کافی است در آن درمی آیند، و چه بد سرانجامی است. ای کسانی که ایمان آورده اید، چون با یکدیگر محرمانه گفتگو می کنید، به [قصد] گناه و تعدّی و نافرمانی پیامبر با همدیگر محرمانه گفتگو نکنید، و به نیکوکاری و پرهیزگاری نجوا کنید، و از خدایی که نزد او محشور خواهید گشت پروا دارید. چنان نجوایی صرفاً از [القائات] شیطان است، تا کسانی را که ایمان آورده اند دلتنگ گرداند، و [لی] جز به فرمان خدا هیچ آسیبی به آنها نمی

رساند، و مؤمنان باید بر خدا اعتماد کنند. ای کسانی که ایمان آورده اید، چون به شما گفته شود: «در مجالس جای باز کنید»، پس جای باز کنید تا خدا برای شما گشایش حاصل کند، و چون گفته شود: «برخیزید»، پس برخیزید. تا خدا [رتبه] کسانی از شما را که گرویده و کسانی را که دانشمندند [بر حسب] درجات بلند گرداند، و خدا به آنچه می کنید آگاه است. ای کسانی که ایمان آورده اید، هر گاه با پیامبر [خدا] گفتگوی محرمانه می کنید، پیش از گفتگوی محرمانه خود صدقه ای تقدیم بدارید. این [کار] برای شما بهتر و پاکیزه تر است و اگر چیزی نیافتید بدانید که خدا آمرزنده مهربان است. آیا ترسیدید که پیش از گفتگوی محرمانه خود صدقه هایی تقدیم دارید؟ و چون نکردید و خدا [هم] بر شما بخشود، پس نماز را برپا دارید و زکات را بدهید و از خدا و پیامبر او فرمان برید، و خدا به آنچه می کنید آگاه است. آیا ندیده ای کسانی را که قومی را که مورد خشم خدایند به دوستی گرفته اند؟ آنها نه از شمایند و نه از ایشان، و به دروغ سوگند یاد می کنند و خودشان [هم] می دانند. خدا برای آنان عذابی سخت آماده کرده است. راستی که چه بد می کردند. سوگندهای خود را [چون] سپری قرار داده بودند و [مردم را] از راه خدا بازداشتند و [در نتیجه] برای آنان عذابی خفّت آور است. در برابر خداوند نه از اموالشان و نه از اولادشان هرگز کاری ساخته نیست. آنها دوزخی اند [و] در آن جاودانه [می مانند]. روزی که خدا همه آنان را برمی انگیزد، همان گونه که برای شما سوگند یاد می کردند برای او [نیز] سوگند یاد می کنند و چنان پندارند که حقّ به جانب آنهاست. آگاه باش که آنان همان دروغگویانند. شیطان بر آنان چیره شده و خدا را از یادشان برده است آنان حزب شیطانند. آگاه باش که حزب شیطان همان زیانکارانند. در حقیقت، کسانی که با خدا و پیامبر او به دشمنی برمی خیزند، آنان در [زمره] زبونان خواهند بود.خدا مقرّر کرده است که: «حتماً من و فرستادگانم چیره خواهیم گردید.» آری، خدا نیرومند شکست ناپذیر است. }

- «قَدْ کانَتْ لَکُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فی إِبْراهیمَ وَ الَّذینَ مَعَهُ إِذْ قالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآؤُا مِنْکُمْ وَ مِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ کَفَرْنا بِکُمْ وَ بَدا بَیْنَنا وَ بَیْنَکُمُ الْعَداوَةُ وَ الْبَغْضاءُ أَبَداً حَتَّی تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلاَّ قَوْلَ إِبْراهیمَ لِأَبیهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَکَ وَ ما أَمْلِکُ لَکَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَیْ ءٍ رَبَّنا عَلَیْکَ تَوَکَّلْنا وَ إِلَیْکَ أَنَبْنا وَ إِلَیْکَ الْمَصیرُ *رَبَّنا لا تَجْعَلْنا فِتْنَةً لِلَّذینَ کَفَرُوا وَ اغْفِرْ لَنا رَبَّنا إِنَّکَ أَنْتَ الْعَزیزُ الْحَکیمُ *لَقَدْ کانَ لَکُمْ فیهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ کانَ یَرْجُوا اللَّهَ وَ الْیَوْمَ الْآخِرَ وَ مَنْ یَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِیُّ الْحَمیدُ *عَسَی اللَّهُ أَنْ یَجْعَلَ بَیْنَکُمْ وَ بَیْنَ الَّذینَ عادَیْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةً وَ اللَّهُ قَدیرٌ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحیمٌ *لا یَنْهاکُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذینَ لَمْ یُقاتِلُوکُمْ فِی الدِّینِ وَ لَمْ یُخْرِجُوکُمْ مِنْ دِیارِکُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَ تُقْسِطُوا إِلَیْهِمْ إِنَّ اللَّهَ یُحِبُّ الْمُقْسِطینَ *إِنَّما یَنْهاکُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذینَ قاتَلُوکُمْ فِی الدِّینِ وَ أَخْرَجُوکُمْ مِنْ دِیارِکُمْ وَ ظاهَرُوا عَلی إِخْراجِکُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَ مَنْ یَتَوَلَّهُمْ فَأُولئِکَ هُمُ الظَّالِمُونَ *یا أَیُّهَا الَّذینَ آمَنُوا إِذا جاءَکُمُ الْمُؤْمِناتُ مُهاجِراتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإیمانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِناتٍ فَلا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَی الْکُفَّارِ لا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَ لا هُمْ یَحِلُّونَ لَهُنَّ وَ آتُوهُمْ ما أَنْفَقُوا وَ لا جُناحَ عَلَیْکُمْ أَنْ تَنْکِحُوهُنَّ إِذا آتَیْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَ لا تُمْسِکُوا بِعِصَمِ الْکَوافِرِ وَ سْئَلُوا ما أَنْفَقْتُمْ وَ لْیَسْئَلُوا ما أَنْفَقُوا ذلِکُمْ حُکْمُ اللَّهِ یَحْکُمُ بَیْنَکُمْ وَ اللَّهُ عَلیمٌ حَکیمٌ *وَ إِنْ فاتَکُمْ شَیْ ءٌ مِنْ أَزْواجِکُمْ إِلَی الْکُفَّارِ فَعاقَبْتُمْ فَآتُوا الَّذینَ ذَهَبَتْ أَزْواجُهُمْ مِثْلَ ما أَنْفَقُوا وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذی أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ *یا أَیُّهَا النَّبِیُّ إِذا جاءَکَ الْمُؤْمِناتُ یُبایِعْنَکَ عَلی أَنْ لا یُشْرِکْنَ بِاللَّهِ شَیْئاً وَ لا یَسْرِقْنَ وَ لا یَزْنینَ وَ لا یَقْتُلْنَ أَوْلادَهُنَّ وَ لا یَأْتینَ بِبُهْتانٍ یَفْتَرینَهُ بَیْنَ أَیْدیهِنَّ وَ أَرْجُلِهِنَّ وَ لا یَعْصینَکَ فی مَعْرُوفٍ فَبایِعْهُنَّ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحیمٌ *یا أَیُّهَا الَّذینَ آمَنُوا لا تَتَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ قَدْ یَئِسُوا مِنَ الْآخِرَةِ کَما یَئِسَ الْکُفَّارُ مِنْ أَصْحابِ الْقُبُورِ.» - . ممتحنه / ۴ - ۱۳ -

{قطعاً برای شما در [پیروی از] ابراهیم و کسانی که با اویند سرمشقی نیکوست: آن گاه که به قوم خود گفتند: «ما از شما و از آنچه به جای خدا می پرستید بیزاریم. به شما کفر می ورزیم و میان ما و شما دشمنی و کینه همیشگی پدیدار شده تا وقتی که فقط به خدا ایمان آورید.» جز [در] سخن ابراهیم [که] به [نا] پدر [ی] خود [گفت:] «حتماً برای تو آمرزش خواهم خواست،

ص: ۵۸

با آنکه در برابر خدا اختیار چیزی را برای تو ندارم.» «ای پروردگار ما! بر تو اعتماد کردیم و به سوی تو بازگشتیم و فرجام به سوی توست. پروردگارا، ما را وسیله آزمایش [و آماج آزار] برای کسانی که کفر ورزیده اند مگردان، و بر ما ببخشای که تو خود توانای سنجیده کاری.» قطعاً برای شما در [پیروی از] آنان سرمشقی نیکوست [یعنی] برای کسی که به خدا و روز بازپسین امید می بندد. و هر کس روی برتابد [بداند که] خدا همان بی نیاز ستوده [صفات] است. امید است که خدا میان شما و میان کسانی از آنان که [ایشان را] دشمن داشتید، دوستی برقرار کند، و خدا تواناست، و خدا آمرزنده مهربان است. [امّا] خدا شما را از کسانی که در [کار] دین با شما نجنگیده و شما را از دیارتان بیرون نکرده اند، باز نمی دارد که با آنان نیکی کنید و با ایشان عدالت ورزید، زیرا خدا دادگران را دوست می دارد. فقط خدا شما را از دوستی با کسانی باز می دارد که در [کار] دین با شما جنگ کرده و شما را از خانه هایتان بیرون رانده و در بیرون راندنتان با یکدیگر همپشتی کرده اند. و هر کس آنان را به دوستی گیرد، آنان همان ستمگرانند.ای کسانی که ایمان آورده اید، چون زنان با ایمان مهاجر، نزد شما آیند آنان را بیازمایید. خدا به ایمان آنان داناتر است. پس اگر آنان را باایمان تشخیص دادید، دیگر ایشان را به سوی کافران بازنگردانید: نه آن زنان بر ایشان حلالند و نه آن [مردان] بر این زنان حلال. و هر چه خرج [این زنان] کرده اند به [شوهران] آنها بدهید، و بر شما گناهی نیست که- در صورتی که مهرشان را به آنان بدهید- با ایشان ازدواج کنید، و به پیوندهای قبلی کافران متمسّک نشوید [و پایبند نباشید] و آنچه را شما [برای زنان مرتد و فراریِ خود که به کفّار پناهنده شده اند] خرج کرده اید، [از کافران] مطالبه کنید، و آنها هم باید آنچه را خرج کرده اند [از شما] مطالبه کنند. این حکمِ خداست [که] میان شما داوری می کند، و خدا دانای حکیم است. و در صورتی که [زنی] از همسران شما به سوی کفّار رفت [و کفّار مِهر مورد مطالبه شما را ندادند] و شما غنیمت یافتید پس به کسانی که همسرانشان رفته اند، معادل آنچه خرج کرده اند بدهید، و از آن خدایی که به او ایمان دارید بترسید. ای پیامبر، چون زنان باایمان نزد تو آیند که [با این شرط] با تو بیعت کنند که چیزی را با خدا شریک نسازند، و دزدی نکنند، و زنا نکنند، و فرزندان خود را نکشند، و بچه های حرامزاده ای را که پس انداخته اند با بُهتان [و حیله] به شوهر نبندند، و در [کار] نیک از تو نافرمانی نکنند، با آنان بیعت کن و از خدا برای آنان آمرزش بخواه، زیرا خداوند آمرزنده مهربان است.ای کسانی که ایمان آورده اید، مردمی را که خدا بر آنان خشم رانده، به دوستی مگیرید. آنها واقعاً از آخرت سلب امید کرده اند، همان گونه که کافرانِ اهل گور قطع امید نموده اند.}

- «وَ إِذْ قالَ عیسَی ابْنُ مَرْیَمَ یا بَنی إِسْرائیلَ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَیْكُمْ مُصَدِّقاً لِما بَیْنَ یَدَیَّ مِنَ التَّوْراهِ وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ یَأْتی مِنْ بَعْدِی اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جاءَهُمْ بِالْبَیِّناتِ قالُوا هذا سِحْرٌ مُبینٌ *وَ مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَری عَلَی اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُوَ یُدْعی إِلَی الْإِسْلامِ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمینَ *یُریدُونَ لِیُطْفِؤُا نُورَ اللَّهِ بِأَفْواهِهِمْ وَ اللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْكافِرُونَ *هُوَ الَّذی أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدی وَ دینِ الْحَقِّ لِیُظْهِرَهُ عَلَی الدِّینِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ.» - . صف / ۶ - ۹ -

{و هنگامی را که عیسی پسر مریم گفت: «ای فرزندان اسرائیل، من فرستاده خدا به سوی شما هستم. تورات را که پیش از من بوده تصدیق می کنم و به فرستاده ای که پس از من می آید و نام او «احمد» است بشارتگرم.» پس وقتی برای آنان دلایل روشن آورد، گفتند: «این سحری آشکار است.» و چه کسی ستمگرتر از آن کس است که با وجود آنکه به سوی اسلام فراخوانده می شود، بر خدا دروغ می بندد؟ و خدا مردم ستمگر را راه نمی نماید. می خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش کنند و حال آنکه خدا - گر چه کافران را ناخوش افتد - نور خود را کامل خواهد گردانید. اوست کسی که فرستاده خود را با هدایت و آیین درست روانه کرد، تا آن را بر هر چه دین است فائق گرداند، هر چند مشرکان را ناخوش آید.}

- «هُوَ الَّذی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولاً مِنْهُمْ یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ وَ یُزَکِّیهِمْ وَ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ إِنْ کانُوا مِنْ قَبْلُ لَفی ضَلالٍ مُبینٍ *وَ آخَرینَ مِنْهُمْ لَمَّا یَلْحَقُوا بِهِمْ وَ هُوَ الْعَزیزُ الْحَکیمُ *ذلِکَ فَضْلُ اللَّهِ یُؤْتیهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظیمِ *مَثَلُ الَّذینَ حُمِّلُوا التَّوْراهَ ثُمَّ لَمْ یَحْمِلُوها کَمَثَلِ الْحِمارِ یَحْمِلُ أَسْفاراً بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذینَ کَذَّبُوا بِآیاتِ اللَّهِ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمینَ *قُلْ یا أَیُّهَا الَّذینَ هادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّکُمْ أَوْلِیاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ کُنْتُمْ صادِقینَ *وَ لا یَتَمَنَّوْنَهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَیْدیهِمْ وَ اللَّهُ عَلیمٌ بِالظَّالِمینَ *قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذی تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلاقیکُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلی عالِمِ الْغَیْبِ وَ الشَّهادَهِ فَیُنَبِّئُکُمْ بِما کُنْتُمْ تَعْمَلُونَ.» - . جمعه / ۲ - ۸ -

{اوست آن کس که در میان بی سوادان فرستاده ای از خودشان برانگیخت، تا آیات او را بر آنان بخواند و پاکشان گرداند و کتاب و حکمت بدیشان بیاموزد، و [آنان] قطعاً پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند. و [نیز بر جماعتهایی] دیگر از ایشان که هنوز به آنها نپیوسته اند. و اوست ارجمند سنجیده کار. این فضل خداست، آن را به هر که بخواهد عطا می کند و خدا دارای فضل بسیار است. مَثَل کسانی که [عمل به] تورات بر آنان بار شد [و بدان مکلّف گردیدند] آن گاه آن را به کار نبستند، همچون مَثَلِ خری است که کتابهایی را بر پشت می کشد. [وه] چه زشت است وصف آن قومی که آیات خدا را به دروغ گرفتند. و خدا مردم ستمگر را راه نمی نماید. بگو: «ای کسانی که یهودی شده اید، اگر پندارید که شما دوستان خدایید نه مردم دیگر، پس اگر راست می گویید درخواست مرگ کنید.» و [لی] هرگز آن را به سبب آنچه از پیش به دست خویش کرده اند، آرزو نخواهند کرد، و خدا به [حال] ستمگران داناست. بگو: «آن مرگی که از آن می گریزید، قطعاً به سر وقت شما می آید آن گاه به سوی دانای نهان و آشکار بازگردانیده خواهید شد، و به آنچه [در روی زمین] می کردید، آگاهتان خواهد کرد.»}

- «إِذا جاءَکَ الْمُنافِقُونَ قالُوا نَشْهَدُ إِنَّکَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَ اللَّهُ یَعْلَمُ إِنَّکَ لَرَسُولُهُ وَ اللَّهُ یَشْهَدُ إِنَّ الْمُنافِقینَ لَکاذِبُونَ *اتَّخَذُوا أَیْمانَهُمْ جُنَّهً فَصَدُّوا عَنْ سَبیلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ ساءَ ما کانُوا یَعْمَلُونَ *ذلِکَ بِأَنَّهُمْ آمَنُوا ثُمَّ کَفَرُوا فَطُبِعَ عَلی قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لا یَفْقَهُونَ *وَ إِذا رَأَیْتَهُمْ تُعْجِبُکَ أَجْسامُهُمْ وَ إِنْ یَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ کَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَهٌ یَحْسَبُونَ کُلَّ صَیْحَهٍ عَلَیْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ قاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّی یُؤْفَکُونَ *وَ إِذا قیلَ لَهُمْ تَعالَوْا یَسْتَغْفِرْ لَکُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُؤُسَهُمْ وَ رَأَیْتَهُمْ یَصُدُّونَ وَ هُمْ مُسْتَکْبِرُونَ *سَواءٌ عَلَیْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ یَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الْفاسِقینَ *هُمُ الَّذینَ یَقُولُونَ لا تُنْفِقُوا عَلی مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّی یَنْفَضُّوا وَ لِلَّهِ خَزائِنُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لکِنَّ الْمُنافِقینَ لا یَفْقَهُونَ *یَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنا إِلَی الْمَدینَهِ لَیُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَ لِلَّهِ الْعِزَّهُ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِلْمُؤْمِنینَ وَ لکِنَّ الْمُنافِقینَ لا یَعْلَمُونَ *یا أَیُّهَا الَّذینَ آمَنُوا لا تُلْهِکُمْ أَمْوالُکُمْ وَ لا أَوْلادُکُمْ عَنْ ذِکْرِ اللَّهِ وَ مَنْ یَفْعَلْ ذلِکَ فَأُولئِکَ هُمُ الْخاسِرُونَ *وَ أَنْفِقُوا مِنْ ما رَزَقْناکُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ یَأْتِیَ أَحَدَکُمُ الْمَوْتُ فَیَقُولَ

رَبِّ لَوْ لا أَخَّرْتَنی إِلی أَجَلٍ قَریبٍ فَأَصَّدَّقَ وَ أَكُنْ مِنَ الصَّالِحینَ *وَ لَنْ یُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْساً إِذا جاءَ أَجَلُها وَ اللَّهُ خَبیرٌ بِما تَعْمَلُونَ.» - . منافقون / ۱ - ۱۱ -

{چون منافقـان نزد تو آینـد گوینـد: «گواهی می دهیم که تو واقعاً پیـامبر خـدایی.» و خـدا [هم] می دانـد که تو واقعاً پیامبر او هستی، و خـدا گواهی می دهد که مردم دوچهره سـخت دروغگویند. سوگندهای خود را [چون] سپری بر خود گرفته و [مردم را] از راه خدا بازداشته اند. راستی که آنان چه بد می کنند. این بدان سبب است که آنان ایمان آورده، سپس به انکار پرداخته انـد و در نتیجه بر دلهایشان مهر زده شده و [دیگر] نمی فهمند. و چون آنان را ببینی، هیکلهایشان تو را به تعجّب وامی دارد، و چون سخن گویند به گفتارشان گوش فرا می دهی گویی آنان شمعک هایی پشت بر دیوارند [که پوک شده و درخور اعتماد نیسـتند]: هر فریادی را به زیان خویش می پندارند. خودشان دشمنند از آنان بپرهیز خدا بکشدشان تا کجا [از حقیقت] انحراف یافته اند. و چون بدیشان گفته شود: «بیایید تا پیامبر خدا برای شـما آمرزش بخواهد»، سرهای خود را بر می گردانند، و آنان را می بینی که تکبرکنان روی برمی تابند.برای آنان یکسان است: چه بر ایشان آمرزش بخواهی یا بر ایشان آمرزش نخواهی، خدا هرگز بر ایشان نخواهـد بخشود. خـدا فاسـقان را راهنمایی نمی کنـد.آنان کسانی انـد که می گوینـد: «به کسانی که نزد پیامبر خداینـد انفاق مکنید تا پراکنده شوند، و حال آنکه گنجینه های آسـمانها و زمین از آنِ خداست ولی منافقان درنمی یابند. می گوینـد: «اگر به مـدینه برگردیم، قطعاً آنکه عزّتمندتر است آن زبون تر را از آنجا بیرون خواهد کرد.» و [لی] عزّت از آنِ خدا و از آنِ پیـامبر او و از آنِ مؤمنـان است لیکن این دورویـان نمی داننـد. ای کسـانی که ایمـان آورده ایـد، [زنهار] اموال شـما و فرزندانتان شـما را از یاد خدا غافل نگرداند، و هر کس چنین کند، آنان خود زیانکارانند. و از آنچه روزیِ شـما گردانیده ایم، انفاق کنید، پیش از آنکه یکی از شـما را مرگ فرا رسد و بگوید: «پروردگارا، چرا تا مدّتی بیشتر [اجل] مرا به تأخیر نینداختی تا صـدقه دهم و از نیکوکاران باشم؟» و [لی] هر کس اجلش فرا رسـد، هرگز خـدا [آن را] به تأخیر نمی افکند، و خدا به آنچه می کنید آگاه است.}

- «أَ لَمْ یَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذینَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذاقُوا وَبالَ أَمْرِهِمْ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلیمٌ *ذلِكَ بِأَنَّهُ كانَتْ تَأْتیهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَیِّناتِ فَقالُوا أَ بَشَرٌ یَهْدُونَنا فَكَفَرُوا وَ تَوَلَّوْا وَ اسْتَغْنَی اللَّهُ وَ اللَّهُ غَنِیٌّ حَمیدٌ *زَعَمَ الَّذینَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ یُبْعَثُوا قُلْ بَلی وَ رَبِّی لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِما عَمِلْتُمْ وَ ذلِكَ عَلَی اللَّهِ یَسیرٌ *فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ النُّورِ الَّذی أَنْزَلْنا وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبیرٌ *یَوْمَ یَجْمَعُكُمْ لِیَوْمِ الْجَمْعِ ذلِكَ یَوْمُ التَّغابُنِ وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَ یَعْمَلْ صالِحاً یُكَفِّرْ عَنْهُ سَیِّئاتِهِ وَ یُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْری مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدینَ فیها أَبَداً ذلِكَ الْفَوْزُ الْعَظیمُ *وَ الَّذینَ كَفَرُوا وَ كَذَّبُوا بِآیاتِنا أُولئِكَ أَصْحابُ النَّارِ خالِدینَ فیها وَ بِئْسَ الْمَصیرُ *ما أَصابَ مِنْ مُصیبَةٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ یَهْدِ قَلْبَهُ وَ اللَّهُ بِكُلِّ شَیْ ءٍ عَلیمٌ *وَ أَطیعُوا اللَّهَ وَ أَطیعُوا الرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّیْتُمْ فَإِنَّما عَلی رَسُولِنَا الْبَلاغُ الْمُبینُ.» - . تغابن / ۵ - ۱۲ -

{آیـا خبر کسـانی که پیش از این کفر ورزیدنـد، و فرجـام بَدِ کارشان را چشـیدند و عـذاب پردردی خواهنـد داشت، به شـما نرسیده است؟ این [بدفرجامی] از آن روی بود که پیامبرانشان دلایل آشکار بر ایشان می آوردند و [لی] آنان [می] گفتند: «آیا بشری ما را هدایت می کند؟» پس کافر شدند و روی گردانیدند و خدا بی نیازی نمود، و خدا بی نیاز ستوده است.کسانی که کفر ورزیدنـد، پنداشـتند که هرگز برانگیخته نخواهنـد شـد. بگو: «آری، سوگنـد به پروردگارم، حتماً برانگیخته خواهیـد شد، سپس شـما را به [حقیقت] آنچه کرده ایـد قطعاً واقف خواهنـد ساخت، و این بر خدا آسان است.» پس به خدا و پیامبر او و آن

نوری که ما فروفرستادیم ایمان آورید، و خدا به آنچه می کنید آگاه است. روزی که شما را برای روز گردآوری، گرد می آورد، آن [روز]، روز حسرت [خوردن] است، و هر کس به خدا ایمان آورده، و کار شایسته ای کرده باشد، بدیهایش را از او بسترد، و او را در بهشتهایی که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است درآورد. در آنجا بمانند. این است همان کامیابی بزرگ.و کسانی که کفر ورزیده، و آیات ما را تکذیب کرده اند، آنان اهل آتشند [و] در آن ماندگار خواهند بود، و چه بد سرانجامی است. هیچ مصیبتی جز به اذن خدا نرسد، و کسی که به خدا بگرود، دلش را به راه آورَد، و خدا [ست که] به هر چیزی داناست. و خدا را فرمان برید و پیامبر [او] را اطاعت نمایید، و اگر روی بگردانید، بر پیامبر ما فقط پیام رسانیِ آشکار است.}

- «وَ الَّذینَ کَفَرُوا وَ کَذَّبُوا بِآیاتِنا أُولئِکَ أَصْحابُ النَّارِ خالِدینَ فیها وَ بِئْسَ الْمَصیرُ *ما أَصابَ مِنْ مُصیبَةٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ مَنْ یُؤْمِنْ بِاللَّهِ یَهْدِ قَلْبَهُ وَ اللَّهُ بِکُلِّ شَیْ ءٍ عَلیمٌ.» - . طلاق / ۱۰ - ۱۱ -

{خدا برای آنان عذابی سخت آماده کرده است. پس ای خردمندانی که ایمان آورده اید، از خدا بترسید. راستی که خدا سوی شما تذکاری فرو رستاده است: پیامبری که آیات روشنگر خدا را بر شما تلاوت می کند، تا کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند از تاریکیها به سوی روشنایی بیرون بَرد، و هر کس به خدا بگرود و کار شایسته کند او را در باغهایی که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است، درمی آورد، جاودانه در آن می مانند. قطعاً خدا روزی را برای او خوش کرده است. }

ص: ۵۹

- «هُوَ الَّذی جَعَلَ لَکُمُ الْأَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا فی مَناکِبِها وَ کُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَ إِلَیْهِ النُّشُورُ *أَ أَمِنْتُمْ مَنْ فِی السَّماءِ أَنْ یَخْسِفَ بِکُمُ الْأَرْضَ فَإِذا هِیَ تَمُورُ *أَمْ أَمِنْتُمْ مَنْ فِی السَّماءِ أَنْ یُرْسِلَ عَلَیْکُمْ حاصِباً فَسَتَعْلَمُونَ کَیْفَ نَذیرِ *وَ لَقَدْ کَذَّبَ الَّذینَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَکَیْفَ کانَ نَکیرِ *أَ وَ لَمْ یَرَوْا إِلَی الطَّیْرِ فَوْقَهُمْ صافَّاتٍ وَ یَقْبِضْنَ ما یُمْسِکُهُنَّ إِلاَّ الرَّحْمنُ إِنَّهُ بِکُلِّ شَیْ ءٍ بَصیرٌ *أَمَّنْ هذَا الَّذی هُوَ جُنْدٌ لَکُمْ یَنْصُرُکُمْ مِنْ دُونِ الرَّحْمنِ إِنِ الْکافِرُونَ إِلاَّ فی غُرُورٍ *أَمَّنْ هذَا الَّذی یَرْزُقُکُمْ إِنْ أَمْسَکَ رِزْقَهُ بَلْ لَجُّوا فی عُتُوٍّ وَ نُفُورٍ *أَ فَمَنْ یَمْشی مُکِبًّا عَلی وَجْهِهِ أَهْدی أَمَّنْ یَمْشی سَوِیًّا عَلی صِراطٍ مُسْتَقیمٍ *قُلْ هُوَ الَّذی أَنْشَأَکُمْ وَ جَعَلَ لَکُمُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصارَ وَ الْأَفْئِدَةَ قَلیلاً ما تَشْکُرُونَ *قُلْ هُوَ الَّذی ذَرَأَکُمْ فِی الْأَرْضِ وَ إِلَیْهِ تُحْشَرُونَ *وَ یَقُولُونَ مَتی هذَا الْوَعْدُ إِنْ کُنْتُمْ صادِقینَ *قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ وَ إِنَّما أَنَا نَذیرٌ مُبینٌ *فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سیئَتْ وُجُوهُ الَّذینَ کَفَرُوا وَ قیلَ هذَا الَّذی کُنْتُمْ بِهِ تَدَّعُونَ *قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ أَهْلَکَنِیَ اللَّهُ وَ مَنْ مَعِیَ أَوْ رَحِمَنا فَمَنْ یُجیرُ الْکافِرینَ مِنْ عَذابٍ أَلیمٍ *قُلْ هُوَ الرَّحْمنُ آمَنَّا بِهِ وَ عَلَیْهِ تَوَکَّلْنا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فی ضَلالٍ مُبینٍ *قُلْ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ ماؤُکُمْ غَوْراً فَمَنْ یَأْتیکُمْ بِماءٍ مَعینٍ.» - . ملک / ۱۵ - ۳۰ -

{اوست کسی که زمین را برای شما رام گردانید، پس در فراخنای آن رهسپار شوید و از روزی [خدا] بخورید و رستاخیز به سویِ اوست. آیا از آن کس که در آسمان است ایمن شده اید که شما را در زمین فروبرد، پس بناگاه [زمین] به تپیدن افتد؟ یا از آن کس که در آسمان است ایمن شده اید که بر [سر] شما تندبادی از سنگریزه فروفرستد؟ پس به زودی خواهید دانست که بیم دادن من چگونه است! و پیش از آنان [نیز] کسانی به تکذیب پرداختند پس عذاب من چگونه بود؟ آیا در بالای سرشان به پرندگان ننگریسته اند [که گاه] بال می گسترند و [گاه] بال می زنند؟ جز خدای رحمان [کسی] آنها را نگاه نمی

دارد، او به هر چیزی بیناست. یا آن کسی که خود برای شما [چون] سپاهی است که یاریتان می کند، جز خدای رحمان کیست؟

کافران جز گرفتار فریب نیستند. یا کیست آن که به شما روزی دهد اگر [خدا] روزی خود را [از شما] بازدارد؟ [نه]! بلکه در سرکشی و نفرت پافشاری کردند. پس آیا آن کس که نگونسار راه می پیماید هدایت یافته تر است یا آن کس که ایستاده بر راه راست می رود؟ بگو: «اوست آن کس که شما را پدید آورده و برای شما گوش و دیدگان و دلها آفریده است. چه کم سپاس گزارید.» بگو: «اوست که شما را در زمین پراکنده کرده، و به نزد او [ست که] گرد آورده خواهید شد.» و می گویند: «اگر راست می گویید، این وعده کی خواهد بود؟» بگو: «علم [آن] فقط پیش خداست و من صرفاً هشدار دهنده ای آشکارم.» و آن گاه که آن [لحظه موعود] را نزدیک ببینند، چهره های کسانی که کافر شده اند در هم رود، و گفته شود: «این است همان چیزی که آن را فرا می خواندید!» بگو: «به من خبر دهید، اگر خدا مرا و هر که را با من است هلاک کند یا ما را مورد رحمت قرار دهد، چه کسی کافران را از عذابی پردرد پناه خواهد داد؟» بگو: «اوست خدای بخشایشگر، به او ایمان آوردیم، و بر او توکّل کردیم. و به زودی خواهید دانست چه کسی است که خود در گمراهی آشکاری است.»بگو: «به من خبر دهید، اگر آب [آشامیدنی] شما [به زمین] فرو رود، چه کسی آب روان برایتان خواهد آورد؟»}

- «ن وَ الْقَلَمِ وَ ما یَسْطُرُونَ *ما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّکَ بِمَجْنُونٍ *وَ إِنَّ لَکَ لَأَجْراً غَیْرَ مَمْنُونٍ *وَ إِنَّکَ لَعَلی خُلُقٍ عَظیم *فَسَتُبْصِرُ وَ یُبْصِرُونَ *بِأَیِّکُمُ الْمَفْتُونُ *إِنَّ رَبَّکَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبیلِهِ وَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدینَ *فَلا تُطِعِ الْمُکَذِّبینَ *وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَیُدْهِنُونَ *وَ لا تُطِعْ کُلَّ حَلَّافٍ مَهینٍ *هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمیم *مَنَّاعٍ لِلْخَیْرِ مُعْتَدٍ أَثیم *عُتُلٍّ بَعْدَ ذلِکَ زَنیم *أَنْ کانَ ذا مالٍ وَ بَنینَ *إِذا تُتْلی عَلَیْهِ آیاتُنا قالَ أَساطیرُ الْأَوَّلینَ *سَنَسِمُهُ عَلَی الْخُرْطُوم *إِنَّا بَلَوْناهُمْ کَما بَلَوْنا أَصْحابَ الْجَنَّهِ إِذْ أَقْسَمُوا لَیَصْرِمُنَّها مُصْبِحینَ *وَ لا یَسْتَثْنُونَ *فَطافَ عَلَیْها طائِفٌ مِنْ رَبِّکَ وَ هُمْ نائِمُونَ *فَأَصْبَحَتْ کَالصَّریم *فَتَنادَوْا مُصْبِحینَ *أَنِ اغْدُوا عَلی حَرْثِکُمْ إِنْ کُنْتُمْ صارِمینَ *فَانْطَلَقُوا وَ هُمْ یَتَخافَتُونَ *أَنْ لا یَدْخُلَنَّهَا الْیَوْمَ عَلَیْکُمْ مِسْکینٌ *وَ غَدَوْا عَلی حَرْدٍ قادِرینَ *فَلَمَّا رَأَوْها قالُوا إِنَّا لَضَالُّونَ *بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ *قالَ أَوْسَطُهُمْ أَ لَمْ أَقُلْ لَکُمْ لَوْ لا تُسَبِّحُونَ *قالُوا سُبْحانَ رَبِّنا إِنَّا کُنَّا ظالِمینَ *فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلی بَعْضٍ یَتَلاوَمُونَ *قالُوا یا وَیْلَنا إِنَّا کُنَّا طاغینَ *عَسی رَبُّنا أَنْ یُبْدِلَنا خَیْراً مِنْها إِنَّا إِلی رَبِّنا راغِبُونَ *کَذلِکَ الْعَذابُ وَ لَعَذابُ الْآخِرَهِ أَکْبَرُ لَوْ کانُوا یَعْلَمُونَ *إِنَّ لِلْمُتَّقینَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتِ النَّعیم *أَ فَنَجْعَلُ الْمُسْلِمینَ کَالْمُجْرِمینَ *ما لَکُمْ کَیْفَ تَحْکُمُونَ *أَمْ لَکُمْ کِتابٌ فیهِ تَدْرُسُونَ *إِنَّ لَکُمْ فیهِ لَما تَخَیَّرُونَ *أَمْ لَکُمْ أَیْمانٌ عَلَیْنا بالِغَهٌ إِلی یَوْمِ الْقِیامَهِ إِنَّ لَکُمْ لَما تَحْکُمُونَ *سَلْهُمْ أَیُّهُمْ بِذلِکَ زَعیمٌ *أَمْ لَهُمْ شُرَکاءُ فَلْیَأْتُوا بِشُرَکائِهِمْ إِنْ کانُوا صادِقینَ *یَوْمَ یُکْشَفُ عَنْ ساقٍ وَ یُدْعَوْنَ إِلَی السُّجُودِ فَلا یَسْتَطیعُونَ *خاشِعَهً أَبْصارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّهٌ وَ قَدْ کانُوا یُدْعَوْنَ إِلَی السُّجُودِ وَ هُمْ سالِمُونَ *فَذَرْنی وَ مَنْ یُکَذِّبُ بِهذَا الْحَدیثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَیْثُ لا یَعْلَمُونَ *وَ أُمْلی لَهُمْ إِنَّ کَیْدی مَتینٌ *أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْراً فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ *أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَیْبُ فَهُمْ یَکْتُبُونَ *فَاصْبِرْ لِحُکْمِ رَبِّکَ وَ لا تَکُنْ کَصاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نادی وَ هُوَ مَکْظُومٌ *لَوْ لا أَنْ تَدارَکَهُ نِعْمَهٌ مِنْ رَبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَراءِ وَ هُوَ مَذْمُومٌ *فَاجْتَباهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحینَ *وَ إِنْ یَکادُ الَّذینَ کَفَرُوا لَیُزْلِقُونَکَ بِأَبْصارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّکْرَ وَ یَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ *وَ ما هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ لِلْعالَمینَ.» - . قلم / ۱ - ۵۲ -

{نون، سوگند به قلم و آنچه می نویسند، [که] تو، به لطف پروردگارت، دیوانه نیستی. و بی گمان، تو را پاداشی بی منّت خواهد بود. و راستی که تو را خویی والاست!به زودی خواهی دید و خواهند دید، [که] کدام یک از شما دستخوش

جنونید.پروردگارت خود بهتر می داند چه کسی از راه او منحرف شده، و [هم] او به راه یافتگان داناتر است. پس، از دروغزنان فرمان مبر. دوست دارند که نرمی کنی تا نرمی نمایند.و از هر قَسَم خورنده فرومایه ای فرمان مبر: [که] عیبجوست و برای خبرچینی گام برمی دارد، مانع خیر، متجاوز، گناه پیشه، گستاخ، [و] گذشته از آن زنازاده است، به صرف اینکه مالدار و پسر دار است، چون آیات ما بر او خوانده شود، گوید: «افسانه های پیشینیان است.» زودا که بر بینی اش داغ نهیم [و رسوایش کنیم]. ما آنان را همان گونه که باغداران را آزمودیم، مورد آزمایش قرار دادیم، آن گاه که سوگند خوردند که صبح برخیزند و [میوه] آن [باغ] را حتماً بچینند. و [لی] «ان شاء اللّه» نگفتند. پس در حالی که آنان غنوده بودند، بلایی از جانب پروردگارت بر آن [باغ] به گردش درآمد. و [باغ،] آفت زده [و زمین بایر] گردید. پس [باغداران] بامدادان یکدیگر را صدا زدند، که: «اگر میوه می چینید، بامدادان به سوی کشت خویش روید.» پس به راه افتادند و آهسته به هم می گفتند «که: امروز نباید در باغ بینوایی بر شما درآید.» و صبحگاهان در حالی که خود را بر منع [بینوایان] توانا می دیدند، رفتند. و چون [باغ] را دیدند، گفتند: «قطعاً ما راه گم کرده ایم.

[نه!] بلکه ما محرومیم.» خردمندترینشان گفت: «آیا به شما نگفتم: چرا خدا را به پاکی نمی ستایید؟» گفتند: «پروردگارا، تو را به پاکی می ستاییم، ما واقعاً ستمگر بودیم.» پس بعضی شان رو به بعضی دیگر آوردند و همدیگر را به نکوهش گرفتند. گفتند: «ای وای بر ما که سرکش بوده ایم! امید است که پروردگار ما بهتر از آن را به ما عوض دهد، زیرا ما به پروردگارمان مشتاقیم. عذاب [دنیا] چنین است، و عذاب آخرت، اگر می دانستند قطعاً بزرگتر خواهد بود. برای پرهیزگاران، نزد پروردگارشان باغستانهای پرناز و نعمت است.پس آیا فرمانبرداران را چون بدکاران قرار خواهیم داد؟ شما را چه شده؟ چگونه داوری می کنید؟ یا شما را کتابی هست که در آن فرا می گیرید، که هر چه را برمی گزینید، برای شما در آن خواهد بود؟ یا اینکه شما تا روز قیامت [از ما] سوگندهایی رسا گرفته اید که هر چه دلتان خواست حکم کنید؟ از آنان بپرس: کدامشان ضامن این [ادّعا] یند؟ یا شریکانی دارند؟ پس اگر راست می گویند شریکانشان را بیاورند. روزی که کار، زار [و رهایی دشوار] شود و به سجده فرا خوانده شوند و در خود توانایی نیابند. دیدگانشان به زیر افتاده، خواری آنان را فرو می گیرد، در حالی که [پیش از این] به سجده دعوت می شدند و تندرست بودند. پس مرا با کسی که این گفتار را تکذیب می کند واگذار. به تدریج آنان را به گونه ای که در نیابند [گریبان] خواهیم گرفت، و مهلتشان می دهم، زیرا تدبیر من [سخت] استوار است.آیا از آنان مزدی درخواست می کنی، و آنان خود را زیر بار تاوان، گرانبار می یابند؟ یا [علم] غیب پیش آنهاست و آنها می نویسند؟ پس در [امتثال] حکم پروردگارت شکیبایی ورز، و مانند همدم ماهی [یونس] مباش آن گاه که اندوه زده ندا درداد. اگر لطفی از جانب پروردگارش تدارک [حالِ] او نمی کرد، قطعاً نکوهش شده بر زمین خشک انداخته می شد. پس پروردگارش وی را برگزید

و از شایستگانش گردانید. و آنان که کافر شدند، چون قرآن را شنیدند چیزی نمانده بود که تو را چشم بزنند، و می گفتند: «او واقعاً دیوانه ای است.» و حال آنکه [قرآن] جز تذکاری برای جهانیان نیست.}

ص: ۶۰

- «فَلاـ أُقْسِمُ بِما تُبْصِرُونَ *وَ ما لا تُبْصِرُونَ *إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ *وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شاعِرٍ قَلِيلًا ما تُؤْمِنُونَ *وَ لا بِقَوْلِ كاهِنٍ قَلِيلًا

ما تَذَكَّرُونَ *تَنْزيلٌ مِنْ رَبِّ الْعالَمينَ *وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنا بَعْضَ الْأَقاويلِ *لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْيَمينِ *ثُمَّ لَقَطَعْنا مِنْهُ الْوَتينَ *فَما مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حاجِزينَ *وَ إِنَّهُ لَتَذْكِرَةٌ لِلْمُتَّقينَ *وَ إِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبينَ *وَ إِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكافِرينَ *وَ إِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقينِ *فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظيمِ.» – . حاقه / ۳۸ – ۵۲ –

{پس نه [چنان است که می پندارید]، سوگند یاد می کنم به آنچه می بینید، و آنچه نمی بینید، که [قرآن] قطعاً گفتار فرستاده ای بزرگوار است. و آن گفتار شاعری نیست [که] کمتر [به آن] ایمان دارید. و نه گفتار کاهنی [که] کمتر [از آن] پند می گیرید. [پیام] فرودآمده ای است از جانب پروردگار جهانیان. و اگر [او] پاره ای گفته ها بر ما بسته بود، دست راستش را سخت می گرفتیم، سپس رگ قلبش را پاره می کردیم، و هیچ یک از شما مانع از [عذاب] او نمی شد. و در حقیقت، [قرآن] تذکاری برای پرهیزگاران است. و ما به راستی می دانیم که از [میان] شما تکذیب کنندگانی هستند. و آن واقعاً بر کافران حسرتی است. و این [قرآن]، بی شبهه، حقیقتی یقینی است. پس به [پاس] نام پروردگار بزرگت تسبیح گوی.}

– «الَّذينَ هُمْ عَلى صَلاتِهِمْ دائِمُونَ.» – . معارج / ۲۳ –

{همان کسانی که بر نمازشان پایداری می کنند.}

– «وَ قالُوا لا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَ لا تَذَرُنَّ وَدًّا وَ لا سُواعاً وَ لا يَغُوثَ وَ يَعُوقَ وَ نَسْراً.»

{و گفتند: زنهار، خدایان خود را رها مکنید، و نه «وَدّ» را واگذارید و نه «سُواع» و نه «یَغُوث» و نه «یَعُوق» و نه «نَسْر» را. } – . نوح / ۲۳ –

– «قُلْ إِنَّما أَدْعُوا رَبِّی وَ لا أُشْرِكُ بِهِ أَحَداً *قُلْ إِنِّی لا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَ لا رَشَداً *قُلْ إِنِّی لَنْ يُجيرَنی مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً *إِلاَّ بَلاغاً مِنَ اللَّهِ وَ رِسالاتِهِ وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِدينَ فيها أَبَداً *حَتَّى إِذا رَأَوْا ما يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ أَضْعَفُ ناصِراً وَ أَقَلُّ عَدَداً *قُلْ إِنْ أَدْری أَ قَريبٌ ما تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّی أَمَداً *عالِمُ الْغَيْبِ فَلا يُظْهِرُ عَلى غَيْبِهِ أَحَداً *إِلاَّ مَنِ ارْتَضى مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَ مِنْ خَلْفِهِ رَصَداً *لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا رِسالاتِ رَبِّهِمْ وَ أَحاطَ بِما لَدَيْهِمْ وَ أَحْصى كُلَّ شَيْ ءٍ عَدَداً.» – . جن / ۲۰ – ۲۸ –

{بگو: «من تنها پروردگار خود را می خوانم و کسی را با او شریک نمی گردانم.» بگو: «من برای شما اختیار زیان و هدایتی را ندارم.» بگو: «هرگز کسی مرا در برابر خدا پناه نمی دهد و هرگز پناهگاهی غیر از او نمی یابم. [وظیفه من] تنها ابلاغی از خدا و [رساندن] پیامهای اوست.» و هر کس خدا و پیامبرش را نافرمانی کند قطعاً آتش دوزخ برای اوست و جاودانه در آن خواهند ماند. [باش] تا آنچه را وعده داده می شوند ببینند، آن گاه دریابند که یاورِ چه کسی ضعیف تر و کدام یک شماره اش کمتر است. بگو: «نمی دانم آنچه را که وعده داده شده اید نزدیک است یا پروردگارم برای آن زمانی نهاده است؟» دانای نهان است، و کسی را بر غیب خود آگاه نمی کند، جز پیامبری را که از او خشنود باشد، که [در این صورت] برای او از پیش رو و از پشت سرش نگاهبانانی بر خواهد گماشت، تا معلوم بدارد که پیامهای پروردگار خود را رسانیده اند و [خدا] بدانچه نزد ایشان است احاطه دارد و هر چیزی را به عدد شماره کرده است.}

- «وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتيلاً *رَبُّ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكيلاً *وَ اصْبِرْ عَلى ما يَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَميلاً *وَ ذَرْني وَ الْمُكَذِّبينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَ مَهِّلْهُمْ قَليلاً *إِنَّ لَدَيْنا أَنْكالاً وَ جَحيماً *وَ طَعاماً ذا غُصَّةٍ وَ عَذاباً أَليماً *يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَ الْجِبالُ وَ كانَتِ الْجِبالُ كَثيباً مَهيلاً *إِنَّا أَرْسَلْنا إِلَيْكُمْ رَسُولاً شاهِداً عَلَيْكُمْ كَما أَرْسَلْنا إِلى فِرْعَوْنَ رَسُولاً *فَعَصى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْناهُ أَخْذاً وَبيلاً *فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِنْ كَفَرْتُمْ يَوْماً يَجْعَلُ الْوِلْدانَ شيباً *السَّماءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ كانَ وَعْدُهُ مَفْعُولاً *إِنَّ هذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شاءَ اتَّخَذَ إِلى رَبِّهِ سَبيلاً.» - . مزمل / ٨ - ١٩ -

{و نـام پروردگـار خود را یاد کن و تنها به او بپرداز. [اوست] پروردگار خاور و باختر، خـدایی جز او نیست، پس او را کارساز خویش اختیار کن. و بر آنچه می گوینـد شـکیبا باش و از آنان با دوری گزیدنی خوش فاصله بگیر. و مرا با تکذیب کنندگانِ توانگر واگـذار و انـدکی مهلتشان ده. در حقیقت پیش ما زنجیرها و دوزخ، و غـذایی گلوگیر و عذابی پردرد است. روزی که زمین و کوه ها به لرزه درآیند و کوه ها به سان ریگ روان گردند. بی گمان، ما به سوی شـما فرستاده ای که گواه بر شماست روانه کردیم، همان گونه که فرستاده ای به سوی فرعون فرسـتادیم. [ولی] فرعون به آن فرستاده عصیان ورزید، پس ما او را به سختی فرو گرفتیم. پس اگر کفر بورزیـد، چگونه از روزی که کودکان را پیر می گردانـد، پرهیز توانید کرد؟ آسـمان از [بیم] آن [روز] در هم شـکافد وعـده او انجام یافتنی است. قطعاً این [آیات] اندرزی است، تا هر که بخواهد به سوی پروردگار خود راهی در پیش گیرد.}

- «يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ *قُمْ فَأَنْذِرْ *وَ رَبَّكَ فَكَبِّرْ *وَ ثِيابَكَ فَطَهِّرْ *وَ الرُّجْزَ فَاهْجُرْ *وَ لا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ *وَ لِرَبِّكَ فَاصْبِرْ *فَإِذا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ *فَذلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسيرٌ *عَلَى الْكافِرينَ غَيْرُ يَسيرٍ *ذَرْني وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحيداً *وَ جَعَلْتُ لَهُ مالاً مَمْدُوداً *وَ بَنينَ شُهُوداً *وَ مَهَّدْتُ لَهُ تَمْهيداً *ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزيدَ *كَلاَّ إِنَّهُ كانَ لِآياتِنا عَنيداً *سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً *إِنَّهُ فَكَّرَ وَ قَدَّرَ *فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ *ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ *ثُمَّ نَظَرَ *ثُمَّ عَبَسَ وَ بَسَرَ *ثُمَّ أَدْبَرَ وَ اسْتَكْبَرَ *فَقالَ إِنْ هذا إِلاَّ سِحْرٌ يُؤْثَرُ *إِنْ هذا إِلاَّ قَوْلُ الْبَشَرِ *سَأُصْليهِ سَقَرَ *وَ ما أَدْراكَ ما سَقَرُ *لا تُبْقي وَ لا تَذَرُ *لَوَّاحَةٌ لِلْبَشَرِ *عَلَيْها تِسْعَةَ عَشَرَ *وَ ما جَعَلْنا أَصْحابَ النَّارِ إِلاَّ مَلائِكَةً وَ ما جَعَلْنا عِدَّتَهُمْ إِلاَّ فِتْنَةً لِلَّذينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيْقِنَ الَّذينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ يَزْدادَ الَّذينَ آمَنُوا إيماناً وَ لا يَرْتابَ الَّذينَ أُوتُوا الْكِتابَ وَ الْمُؤْمِنُونَ وَ لِيَقُولَ الَّذينَ في قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَ الْكافِرُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلاً كَذلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدي مَنْ يَشاءُ وَ ما يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلاَّ هُوَ وَ ما هِيَ إِلاَّ ذِكْرى لِلْبَشَرِ *كَلاَّ وَ الْقَمَرِ *وَ اللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ *وَ الصُّبْحِ إِذا أَسْفَرَ *إِنَّها

لَإِحْدَى الْكُبَرِ *نَذيراً لِلْبَشَرِ *لِمَنْ شاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ *كُلُّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ رَهينَةٌ *إِلاَّ أَصْحابَ الْيَمينِ *في جَنَّاتٍ يَتَساءَلُونَ *عَنِ الْمُجْرِمينَ *ما سَلَكَكُمْ في سَقَرَ *قالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ *وَ لَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكينَ *وَ كُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخائِضينَ *وَ كُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ *حَتَّى أَتانَا الْيَقينُ *فَما تَنْفَعُهُمْ شَفاعَةُ الشَّافِعينَ *فَما لَهُمْ عَنِ التَّذْكِرَةِ مُعْرِضينَ *كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ *فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ *بَلْ يُريدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتى صُحُفاً مُنَشَّرَةً *كَلاَّ بَلْ لا يَخافُونَ الْآخِرَةَ *كَلاَّ إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ *فَمَنْ شاءَ ذَكَرَهُ *وَ ما يَذْكُرُونَ إِلاَّ أَنْ يَشاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوى وَ أَهْلُ الْمَغْفِرَةِ.» - . مدثر / ١ - ٥٦ -

{ای کشـیده ردایِ شب بر سر، برخیز و بترسان. و پروردگار خود را بزرگ دار. و لباس خویشتن را پاک کن. و از پلیدی دور شـو. و منّت مگـذار و فزونی مَطلب. و برای پروردگـارت شـکیبایی کن. پس چون در صـور دمیـده شـود، آن روز [چه] روز ناگواری است! بر کافران آسان نیست. مرا با آنکه [او را] تنها آفریـدم واگذار. و دارایی بسـیار به او بخشـیدم، و پسـرانی آماده

[به خدمت، دادم]، و برایش [عیش خوش] آماده کردم. باز [هم] طمع دارد که بیفزایم. ولی نه، زیرا او دشمنِ آیات ما بود. به زودی او را به بالاـ رفتن از گردنه [عذاب] وادار می کنم. آری، [آن دشمن حقّ] اندیشید و سنجید. کُشته بادا، چگونه [او] سنجید؟ [آری،] کشته بادا، چگونه [او] سنجید. آن گاه نظر انداخت. سپس رو ترش نمود و چهره در هم کشید. آن گاه پشت گردانید و تکبّر ورزید، و گفت: «این [قرآن] جز سحری که [به برخی] آموخته اند نیست. این غیر از سخن بشر نیست.» زودا که او را به سَقَر در آورم.

ص: ۶۱

و تو چه دانی که آن سَـقَر چیست؟ نه باقی می گذارد و نه رها می کند. پوستها را سیاه می گرداند. [و] بر آن [دوزخ]، نوزده [نگهبان] است. و ما موکّلان آتش را جز فرشتگان نگردانیـدیم، و شماره آنها را جز آزمایشی برای کسانی که کافر شده اند قرار ندادیم، تا آنان که اهل کتابند یقین به هم رسانند، و ایمان کسانی که ایمان آورده اند افزون گردد، و آنان که کتاب به ایشان داده شده و [نیز] مؤمنان به شکّ نیفتند، و تا کسانی که در دلهایشان بیماری است و کافران بگویند: «خدا از این وصف کردن، چه چیزی را اراده کرده است؟» این گونه، خدا هر که را بخواهد بیراه می گذارد و هر که را بخواهد هدایت می کند، و [شماره] سپاهیان پروردگارت را جز او نمی داند، و این [آیات] جز تذکاری برای بشر نیست. نه چنین است [که می پندارند!] سوگند به ماه، و سوگند به شامگاه چون پشت کند، و سوگند به بامداد چون آشکار شود، که آیات [قرآن] از پدیده های بزرگ است. بشر را هشداردهنده است. هر که از شما را که بخواهد پیشی جوید یا بازایستد. هر کسی در گروِ دستاورد خویش است، بجز یاران دست راست: در میان باغها. از یکدیگر می پرسند، درباره مجرمان: «چه چیز شما را در آتش [سَـقَر] درآورد؟» گویند: «از نمازگزاران نبودیم، و بینوایان را غذا نمی دادیم، با هرزه درایان هرزه درایی می کردیم، و روز جزا را دروغ می شمردیم، تا مرگ ما در رسید.» و شفاعت شفاعتگران آنها را سود نبخشد! پس چرا از این تذکار رو گردانند؟ به خرانِ رمنده ای مانند: که از پیش شیری گریزان شده است. بلکه هر مردی از ایشان خواهد که نامه هایی سرگشاده دریافت کند. امّا نه چنان است! که از آخرت نمی ترسند. نه چنان است! در حقیقت این (سخن) اندرزی است، تا هر که خواهد، از آن پند گیرد. و [لی] تا خدا نخواهد [از آن] پند نگیرند. اوست سزاوار ترس و سزاوار آمرزش. }

– «لاـ تُحَرِّکْ بِهِ لِسانَکَ لِتَعْجَلَ بِهِ *إِنَّ عَلَیْنا جَمْعَهُ وَ قُرْآنَهُ *فَإِذا قَرَأْناهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ *ثُمَّ إِنَّ عَلَیْنا بَیانَهُ *کَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعاجِلَهَ *وَ تَذَرُونَ الْآخِرَهَ.» – قیامت / ۱۶ – ۲۱ –

{زبانت را [در هنگام وحی] زود بحرکت درنیاور تا در خواندن [قرآن] شتابزدگی بخرج دهی. در حقیقت گردآوردن و خواندن آن بر [عهده] ماست. پس چون آن را برخواندیم [همان گونه] خواندن آن را دنبال کن. سپس توضیح آن [نیز] بر عهده ماست! ولی نه! [شما دنیای] زودگذر را دوست دارید، و آخرت را وامی گذارید.}

– «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنا عَلَیْکَ الْقُرْآنَ تَنْزِیلاًـ *فَاصْبِرْ لِحُکْمِ رَبِّکَ وَ لا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِماً أَوْ کَفُوراً *وَ اذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ بُکْرَهً وَ أَصِیلاً *وَ مِنَ اللَّیْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَ سَبِّحْهُ لَیْلاً طَوِیلاً *إِنَّ هؤُلاءِ یُحِبُّونَ الْعاجِلَهَ وَ یَذَرُونَ وَراءَهُمْ یَوْماً ثَقِیلاً *نَحْنُ خَلَقْناهُمْ وَ شَدَدْنا أَسْرَهُمْ وَ إِذا شِئْنا بَدَّلْنا أَمْثالَهُمْ تَبْدِیلاً *إِنَّ هذِهِ تَذْکِرَهٌ فَمَنْ شاءَ اتَّخَذَ إِلی رَبِّهِ سَبِیلاً.» – . دهر (انسان) / ۲۳ – ۲۹ –

{در حقیقت، ما قرآن را بر تو به تدریج فرو فرستادیم. پس در برابر فرمان پروردگارت شکیبایی کن، و از آنان گناهکار یا ناسپاسگزار را فرمان مَبَر. و نام پروردگارت را بامدادان و شامگاهان یاد کن. و بخشی از شب را در برابر او سجده کن و شب [های] دراز، او را به پاکی بستای. اینان دنیای زودگذر را دوست دارند، و روزی گرانبار را [به غفلت] پشت سر می افکنند. ماییم که آنان را آفریده و پیوند مفاصل آنها را استوار کرده ایم، و چون بخواهیم، [آنان را] به نظایرشان تبدیل می کنیم. این [آیات،] پندنامه ای است. تا هر که خواهد، راهی به سوی پروردگار خود پیش گیرد. }

- «أَ لَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ ماءٍ مَهينٍ *فَجَعَلْناهُ فی قَرارٍ مَكينٍ *إِلى قَدَرٍ مَعْلُومٍ *فَقَدَرْنا فَنِعْمَ الْقادِرُونَ *وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبينَ *أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفاتاً *أَحْياءً وَ أَمْواتاً *وَ جَعَلْنا فيها رَواسِيَ شامِخاتٍ وَ أَسْقَيْناكُمْ ماءً فُراتاً *وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبينَ *انْطَلِقُوا إِلى ما كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ *انْطَلِقُوا إِلى ظِلٍّ ذی ثَلاثِ شُعَبٍ *لا ظَليلٍ وَ لا يُغْنی مِنَ اللَّهَبِ *إِنَّها تَرْمی بِشَرَرٍ كَالْقَصْرِ *كَأَنَّهُ جِمالَتٌ صُفْرٌ *وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبينَ *هذا يَوْمُ لا يَنْطِقُونَ *وَ لا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ *وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبينَ *هذا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْناكُمْ وَ الْأَوَّلينَ *فَإِنْ كانَ لَكُمْ كَيْدٌ فَكيدُونِ *وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبينَ *إِنَّ الْمُتَّقينَ فی ظِلالٍ وَ عُيُونٍ *وَ فَواكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ *كُلُوا وَ اشْرَبُوا هَنيئاً بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *إِنَّا كَذلِكَ نَجْزِی الْمُحْسِنينَ *وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبينَ *كُلُوا وَ تَمَتَّعُوا قَليلاً إِنَّكُمْ مُجْرِمُونَ *وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبينَ *وَ إِذا قيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لا يَرْكَعُونَ *وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبينَ *فَبِأَيِّ حَديثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ.» - . مرسلات / ۲۰ - ۵۰ -

{مگر شما را از آبی بی مقدار نیافریدیم؟ پس آن را در جایگاهی استوار نهادیم، تا مدّتی معیّن. و توانا آمدیم، و چه نیک تواناییم. آن روز وای بر تکذیب کنندگان. مگر زمین را محلّ اجتماع نگردانیدیم؟ چه برای مردگان چه زندگان. و کوه های بلند در آن نهادیم و به شما آبی گوارا نوشانیدیم. آن روز وای بر تکذیب کنندگان. بروید به سوی همان چیزی که آن را تکذیب می کردید. بروید به سوی [آن] دود سه شاخه، نه سایه دار است و نه از شعله [آتش] حفاظت می کند. [دوزخ] چون کاخی [بلند] شراره می افکند، گویی شترانی زرد رنگند. آن روز وای بر تکذیب کنندگان. این، روزی است که دَم نمی زنند. و رخصت نمی یابند تا پوزش خواهند. آن روز وای بر تکذیب کنندگان. این [همان] روز داوری است. شما و [جمله] پیشینیان را گرد می آوریم. پس اگر حیلتی دارید، در برابر من بسگالید. آن روز وای بر تکذیب کنندگان. اهل تقوا در زیر سایه ها و بر کنار چشمه سارانند با هر میوه ای که خوش داشته باشند. به [پاداش] آنچه می کردید، بخورید و بیاشامید گواراتان باد. ما نیکوکاران را چنین پاداش می دهیم. آن روز وای بر تکذیب کنندگان. [ای کافران،] بخورید و اندکی برخوردار شوید که شما گناهکارید. [ولی] آن روز وای بر تکذیب کنندگان. و چون به آنان گفته شود: «رکوع کنید»، به رکوع نمی روند. آن روز وای بر تکذیب کنندگان. پس به کدامین سخن پس از [قرآن] ایمان می آورند؟ }

- «أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهاداً *وَ الْجِبالَ أَوْتاداً *وَ خَلَقْناكُمْ أَزْواجاً *وَ جَعَلْنا نَوْمَكُمْ سُباتاً *وَ جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِباساً *وَ جَعَلْنَا النَّهارَ مَعاشاً *وَ بَنَيْنا فَوْقَكُمْ سَبْعاً شِداداً *وَ جَعَلْنا سِراجاً وَهَّاجاً *وَ أَنْزَلْنا مِنَ الْمُعْصِراتِ ماءً ثَجَّاجاً *لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَ نَباتاً *وَ جَنَّاتٍ أَلْفافاً *إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كانَ ميقاتاً *يَوْمَ يُنْفَخُ فِی الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْواجاً *وَ فُتِحَتِ السَّماءُ فَكانَتْ أَبْواباً *وَ سُيِّرَتِ الْجِبالُ فَكانَتْ سَراباً *إِنَّ جَهَنَّمَ كانَتْ مِرْصاداً *لِلطَّاغينَ مَآباً *لابِثينَ فيها أَحْقاباً *لا يَذُوقُونَ فيها بَرْداً وَ لا شَراباً *إِلاَّ حَميماً وَ غَسَّاقاً *جَزاءً وِفاقاً *إِنَّهُمْ كانُوا لا يَرْجُونَ حِساباً *وَ كَذَّبُوا بِآياتِنا كِذَّاباً *وَ كُلَّ شَیْ ءٍ أَحْصَيْناهُ كِتاباً *فَذُوقُوا فَلَنْ نَزيدَكُمْ إِلاَّ عَذاباً *إِنَّ لِلْمُتَّقينَ مَفازاً *حَدائِقَ وَ أَعْناباً *وَ كَواعِبَ أَتْراباً *وَ كَأْساً دِهاقاً *لا يَسْمَعُونَ فيها لَغْواً وَ لا كِذَّاباً *جَزاءً مِنْ رَبِّكَ عَطاءً حِساباً

*رَبِّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَيْنَهُمَا الرَّحْمنِ لا يَمْلِكَونَ مِنْهُ خِطاباً *يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَ الْمَلائِكَةُ صَفًّا لا يَتَكَلَّمُونَ إِلاَّ مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمنُ وَ قالَ صَواباً *ذلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شاءَ اتَّخَذَ إِلى رَبِّهِ مَآباً *إِنَّا أَنْذَرْناكُمْ عَذاباً قَرِيباً يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ ما قَدَّمَتْ يَداهُ وَ يَقُولُ الْكافِرُ يا لَيْتَنی كُنْتُ تُراباً. » - . نباء / ۶ - ۴۰ -

{آیا زمین را گهواره ای نگردانیدیم؟ و کوه ها را [چون] میخهایی [نگذاشتیم]؟ و شما را جفت آفریدیم. و خواب شما را [مایه] آسایش گردانیدیم. و شب را [برای شما] پوششی قرار دادیم. و روز را [برای] معاش [شما] نهادیم. و بر فرازِ شما هفت [آسمان] استوار بنا کردیم. و چراغی فروزان گذاردیم. و از ابرهای متراکم، آبی ریزان فرود آوردیم، تا بدان دانه و گیاه برویانیم، و باغهای درهم پیچیده و انبوه. قطعاً وعدگاه [ما با شما] روز داوری است: روزی که در «صور» دمیده شود، و گروه گروه بیایید و آسمان، گشوده و درهایی [پدید] شود و کوه ها را روان کنند، و [چون] سرابی گردند. [آری،] جهنّم [از دیرباز] کمینگاهی بوده، [که] برای سرکشان، بازگشتگاهی است. روزگاری دراز در آن درنگ کنند. در آنجا نه خنکی چشند و نه شربتی، جز آب جوشان و چرکابه ای. کیفری مناسب [با جُرم آنها]. آنان بودند که به [روز] حساب امید نداشتند و آیات ما را سخت تکذیب می کردند. و حال آنکه هر چیزی را برشمرده [به صورت] کتابی در آورده ایم. پس بچشید که جز عذاب، هرگز [چیزی] بر شما نمی افزاییم. مسلّماً پرهیزگاران را رستگاری است: باغچه ها و تاکستانها، و دخترانی همسال با سینه های برجسته، و پیاله های لبالب. در آنجا نه بیهوده ای شنوند، و نه [یکدیگر را] تکذیب [کنند]. [این است] پاداشی از پروردگار تو، عطایی از روی حساب. پروردگار آسمانها و زمین و آنچه میان آن دو است، بخشایشگری که کس را یارای خطاب با او نیست. روزی که «روح» و فرشتگان به صف می ایستند، و [مردم] سخن نگویند، مگر کسی که [خدای] رحمان به او رخصت دهد، و سخن راست گوید. آن [روز]، روز حقّ است پس هر که خواهد، راه بازگشتی به سوی پروردگار خود بجوید. ما شما را از عذابی نزدیک هشدار دادیم: روزی که آدمی آنچه را با دست خویش پیش فرستاده است بنگرد و کافر گوید: «کاش من خاک بودم.»}

- «رَفَعَ سَمْكَها فَسَوَّاها *وَ أَغْطَشَ لَيْلَها وَ أَخْرَجَ ضُحاها *وَ الْأَرْضَ بَعْدَ ذلِكَ دَحاها *أَخْرَجَ مِنْها ماءَها وَ مَرْعاها *وَ الْجِبالَ أَرْساها *مَتاعاً لَكُمْ وَ لِأَنْعامِكُمْ *فَإِذا جاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرى *يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسانُ ما سَعى *وَ بُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرى *فَأَمَّا مَنْ طَغى *وَ آثَرَ الْحَياةَ الدُّنْيا *فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوى *وَ أَمَّا مَنْ خافَ مَقامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوى *فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوى *يَسْئَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْساها *فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْراها *إِلى رَبِّكَ مُنْتَهاها *إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشاها *كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَها لَمْ يَلْبَثُوا إِلاَّ عَشِيَّةً أَوْ ضُحاها.» - . نازعات / ۲۸ - ۴۶ -

{سقفش را برافراشت و آن را [به اندازه معین] درست کرد، و شَبَش را تیره و روزش را آشکار گردانید، و پس از آن، زمین را با غلتانیدن گسترد، آبش و چراگاهش را از آن بیرون آورد، و کوه ها را لنگر آن گردانید، [تا وسیله] استفاده برای شما و دامهایتان باشد. پس آن گاه که آن هنگامه بزرگ دررَسَد، [آن] روز است که انسان آنچه را که در پی آن کوشیده است به یاد آوَرَد و جهنّم برای هر که بیند آشکار گردد. اما هر که طغیان کرد، و زندگی پستِ دنیا را برگزید، پس جایگاه او همان آتش است. و امّا کسی که از ایستادن در برابر پروردگارش هراسید، و نفس [خود] را از هوس باز داشت، پس جایگاه او همان بهشت است. در باره رستاخیز از تو می پُرسند که فرارسیدنش چه وقت است؟ تو را چه به گفتگو در آن. علم آن با پروردگار تو است. تو فقط کسی را که از آن می ترسد هشدار می دهی. روزی که آن را می بینند، گویی که آنان جز شبی یا روزی

درنگ نکرده اند.}

- «عَبَسَ وَ تَوَلّی *أَنْ جاءَهُ الْأَعْمی *وَ ما یُدْریکَ لَعَلَّهُ یَزَّکّی *أَوْ یَذَّکَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّکْری *أَمّا مَنِ اسْتَغْنی *فَأَنْتَ لَهُ تَصَدّی *وَ ما عَلَیْکَ أَلاّ یَزَّکّی *وَ أَمّا مَنْ جاءَکَ یَسْعی *وَ هُوَ یَخْشی *فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهّی *کَلاّ إِنَّها تَذْکِرَةٌ *فَمَنْ شاءَ ذَکَرَهُ *فی صُحُفٍ مُکَرَّمَةٍ *مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ *بِأَیْدی سَفَرَةٍ *کِرامٍ بَرَرَةٍ *قُتِلَ الْإِنْسانُ ما أَکْفَرَهُ *مِنْ أَیِّ شَیْ ءٍ خَلَقَهُ *مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ *ثُمَّ السَّبیلَ یَسَّرَهُ *ثُمَّ أَماتَهُ فَأَقْبَرَهُ *ثُمَّ إِذا شاءَ أَنْشَرَهُ *کَلاّ لَمّا یَقْضِ ما أَمَرَهُ *فَلْیَنْظُرِ الْإِنْسانُ إِلی طَعامِهِ *أَنّا صَبَبْنَا الْماءَ صَبًّا *ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا *فَأَنْبَتْنا فیها حَبًّا *وَ عِنَباً وَ قَضْباً *وَ زَیْتُوناً وَ نَخْلاً *وَ حَدائِقَ غُلْباً *وَ فاکِهَةً وَ أَبًّا *مَتاعاً لَکُمْ وَ لِأَنْعامِکُمْ *فَإِذا جاءَتِ الصّاخَّةُ *یَوْمَ یَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخیهِ *وَ أُمِّهِ وَ أَبیهِ *وَ صاحِبَتِهِ وَ بَنیهِ *لِکُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ یَوْمَئِذٍ شَأْنٌ یُغْنیهِ *وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ *ضاحِکَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ *وَ وُجُوهٌ یَوْمَئِذٍ عَلَیْها غَبَرَةٌ *تَرْهَقُها قَتَرَةٌ *أُولئِکَ هُمُ الْکَفَرَةُ الْفَجَرَةُ.» - عبس / ۱ - ۴۲ -

{چهره درهم کشید و روی گردانید، که آن مرد نابینا پیش او آمد و تو چه دانی، شاید او به پاکی گراید، یا پند پذیرد و اندرز سودش دهد. امّا آن کس که خود را بی نیاز می پندارد، تو بدو می پردازی با آنکه اگر پاک نگردد، بر تو [مسئولیّتی] نیست. و امّا آن کس که شتابان پیش تو آمد، در حالی که [از خدا] می ترسید، تو از او به دیگران می پردازی. زنهار [چنین مکن] این [آیات] پندی است. تا هر که خواهد، از آن پند گیرد. در صحیفه هایی ارجمند، والا و پاک شده، به دست فرشتگانی، ارجمند و نیکوکار. کشته باد انسان، چه ناسپاس است! او را از چه چیز آفریده است؟ از نطفه ای خلقش کرد و اندازه مقرّرش بخشید.سپس راه را بر او آسان گردانید. آن گاه به مرگش رسانید و در قبرش نهاد. سپس چون بخواهد او را برانگیزد. ولی نه! هنوز آنچه را به او دستور داده، به جای نیاورده است. پس انسان باید به خوراک خود بنگرد، که ما آب را به صورت بارشی فرو ریختیم آن گاه زمین را با شکافتنی [لازم] شکافتیم پس در آن، دانه رویانیدیم. و انگور و سبزی، و زیتون و درخت خرما، و باغهای انبوه، و میوه و چراگاه، [تا وسیله] استفاده شما و دامهایتان باشد. پس چون فریاد گوش خراش دررسد روزی که آدمی از برادرش، و از مادرش و پدرش. و از همسرش و پسرانش می گریزد، در آن روز، هر کسی از آنان را کاری است که او را به خود مشغول می دارد. در آن روز، چهره هایی درخشانند، خندان [و] شادانند. و در آن روز، چهره هایی است که بر آنها غبار نشسته، [و] آنها را تاریکی پوشانده است آنان همان کافران بدکارند.}

- «فَلا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ *الْجَوارِ الْکُنَّسِ *وَ اللَّیْلِ إِذا عَسْعَسَ *وَ الصُّبْحِ إِذا تَنَفَّسَ *إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ کَریمٍ *ذی قُوَّةٍ عِنْدَ ذِی الْعَرْشِ مَکینٍ *مُطاعٍ ثَمَّ أَمینٍ *وَ ما صاحِبُکُمْ بِمَجْنُونٍ *وَ لَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبینِ *وَ ما هُوَ عَلَی الْغَیْبِ بِضَنینٍ *وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شَیْطانٍ رَجیمٍ *فَأَیْنَ تَذْهَبُونَ *إِنْ هُوَ إِلاّ ذِکْرٌ لِلْعالَمینَ *لِمَنْ شاءَ مِنْکُمْ أَنْ یَسْتَقیمَ *وَ ما تَشاؤُنَ إِلاّ أَنْ یَشاءَ اللّهُ رَبُّ الْعالَمینَ.» - . تکویر / ۱۵ - ۲۹ -

{نه، نه! سوگند به اختران گردان، [کز دیده] نهان شوند و از نو آیند، سوگند به شب چو پشت گرداند، سوگند به صبح چون دمیدن گیرد، که [قرآن] سخن فرشته بزرگواری است. نیرومند [که] پیش خداوند عرش، بلندپایگاه است. در آنجا [هم] مُطاع [و هم] امین است. و رفیق شما مجنون نیست و قطعاً آن [فرشته وحی] را در افق رخشان دیده. و او در امر غیب بخیل نیست. و [قرآن] نیست سخن دیوِ رجیم. پس به کجا می روید؟ این [سخن] بجز پندی برای عالمیان نیست برای هر یک از شما که خواهد به راه راست رَوَد. و تا خدا، پروردگار جهانیان، نخواهد، [شما نیز] نخواهید خواست.}

- «يا أَيُّهَا الْإِنْسانُ ما غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَريمِ *الَّذى خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ *فى أَىِّ صُورَةٍ ما شاءَ رَكَّبَكَ.» -. انفطار / ۶ - ۸ -

{اى انسان، چه چيز تو را در باره پروردگار بزرگوارت مغرور ساخته؟ همان كس كه تو را آفريد، و [اندام] تو را درست كرد، و [آن گاه] تو را سامان بخشيد. و به هر صورتى كه خواست، تو را تركيب كرد. }

- «فَلا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ *وَ اللَّيْلِ وَ ما وَسَقَ *وَ الْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ *لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ *فَما لَهُمْ لا يُؤْمِنُونَ *وَ إِذا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لا يَسْجُدُونَ *بَلِ الَّذينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ *وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما يُوعُونَ *فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَليمٍ *إِلاَّ الَّذينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ.» -. انشقاق / ۱۶ - ۲۵ -

{نه، نه، سوگند به شَفَق، سوگند به شب و آنچه [شب] فروپوشاند، سوگند به ماه چون [بَدْرِ] تمام شود، كه قطعاً از حالى به حالى برخواهيد نشست. پس چرا آنان باور نمى دارند؟ و چون بر آنان قرآن تلاوت مى شود چهره بر خاك نمى سايند؟ [نه!] بلكه آنان كه كفر ورزيده اند، تكذيب مى كنند. و خدا به آنچه در سينه دارند داناتر

است. پس آنان را از عذابى دردناك خبر ده، مگر كسانى كه گرويده و كارهاى شايسته كرده اند، كه آنان را پاداشى بى منّت خواهد بود.}

- «بَلِ الَّذينَ كَفَرُوا فى تَكْذيبٍ *وَ اللَّهُ مِنْ وَرائِهِمْ مُحيطٌ *بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجيدٌ *فى لَوْحٍ مَحْفُوظٍ.» -. بروج / ۱۹ - ۲۲ -

{[نه،] بلكه آنان كه كافر شده اند در تكذيب اند با آنكه خدا از هر سو برايشان محيط است. آرى، آن قرآنى ارجمند است، كه در لوحى محفوظ است.}

- «وَ السَّماءِ ذاتِ الرَّجْعِ *وَ الْأَرْضِ ذاتِ الصَّدْعِ *إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ *وَ ما هُوَ بِالْهَزْلِ *إِنَّهُمْ يَكيدُونَ كَيْداً *وَ أَكيدُ كَيْداً *فَمَهِّلِ الْكافِرينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْداً. -. طارق / ۱۱ - ۱۷ -

{سوگند به آسمانِ بارش انگيز، سوگند به زمين شكافدار [آماده كشت]، [كه] در حقيقت، قرآن گفتارى قاطع و روشنگر است و آن شوخى نيست. آنان دست به نيرنگ مى زنند. و [من نيز] دست به نيرنگ مى زنم. پس كافران را مهلت ده، و كمى آنان را به حال خود واگذار.}

- «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى *الَّذى خَلَقَ فَسَوَّى *وَ الَّذى قَدَّرَ فَهَدى *وَ الَّذى أَخْرَجَ الْمَرْعى *فَجَعَلَهُ غُثاءً أَحْوى *سَنُقْرِئُكَ فَلا تَنْسى *إِلاَّ ما شاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَ ما يَخْفى *وَ نُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرى *فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرى *سَيَذَّكَّرُ مَنْ يَخْشى *وَ يَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَى *الَّذى يَصْلَى النَّارَ الْكُبْرى *ثُمَّ لا يَمُوتُ فيها وَ لا يَحْيى *قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى *وَ ذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى *بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَياةَ الدُّنْيا *وَ الْآخِرَةُ خَيْرٌ وَ أَبْقى *إِنَّ هذا لَفِى الصُّحُفِ الْأُولى *صُحُفِ إِبْراهيمَ وَ مُوسى.»÷ -. اعلى / ۱ - ۱۹ -

{نام پروردگار والاىِ خود را به پاكى بستاى: همان كه آفريد و هماهنگى بخشيد. و آنكه اندازه گيرى كرد و راه نمود. و

آنکه چمنزار را برآورد و پس [از چندی] آن را خاشاکی تیره گون گردانید. ما بزودی [آیات خود را به وسیله سروش غیبی] بر تو خواهیم خواند، تا فراموش نکنی جز آنچه خدا خواهد، که او آشکار و آنچه را که نهان است می داند. و برای تو آسانترین [راه] را فراهم می گردانیم. پس

پند ده، اگر پند سود بخشد. آن کس که ترسد، بزودی عبرت گیرد. و نگون بخت، خود را از آن دور می دارد همان کس که در آتشی بزرگ درآید آن گاه نه در آن می میرد و نه زندگانی می یابد. رستگار آن کس که خود را پاک گردانید و نام پروردگارش را یاد کرد و نماز گزارد. لیکن [شما] زندگی دنیا را بر می گزینید با آنکه [جهان] آخرت نیکوتر و پایدارتر است. قطعاً در صحیفه های گذشته این [معنی] هست، صحیفه های ابراهیم و موسی.}

- «أَ فَلا یَنْظُرُونَ إِلَی الْإِبِلِ کَیْفَ خُلِقَتْ *وَ إِلَی السَّماءِ کَیْفَ رُفِعَتْ *وَ إِلَی الْجِبالِ کَیْفَ نُصِبَتْ *وَ إِلَی الْأَرْضِ کَیْفَ سُطِحَتْ *فَذَکِّرْ إِنَّما أَنْتَ مُذَکِّرٌ *لَسْتَ عَلَیْهِمْ بِمُصَیْطِرٍ *إِلاَّ مَنْ تَوَلَّی وَ کَفَرَ *فَیُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذابَ الْأَکْبَرَ *إِنَّ إِلَیْنا إِیابَهُمْ *ثُمَّ إِنَّ عَلَیْنا حِسابَهُمْ.» - . غاشیه / ۱۷ - ۲۶ -

{آیا به شتر نمی نگرند که چگونه آفریده شده؟ و به آسمان که چگونه برافراشته شده؟ و به کوه ها که چگونه برپا داشته شده؟ و به زمین که چگونه گسترده شده است؟ پس تذکّر ده که تو تنها تذکّردهنده ای. بر آنان تسلّطی نداری مگر کسی که روی بگرداند و کفر ورزد، که خدا او را به آن عذاب بزرگتر عذاب کند. در حقیقت، بازگشت آنان به سوی ماست آن گاه حساب [خواستن از] آنان به عهده ماست. }

- «لا أُقْسِمُ بِهذَا الْبَلَدِ *وَ أَنْتَ حِلٌّ بِهذَا الْبَلَدِ *وَ والِدٍ وَ ما وَلَدَ *لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فی کَبَدٍ *أَ یَحْسَبُ أَنْ لَنْ یَقْدِرَ عَلَیْهِ أَحَدٌ *یَقُولُ أَهْلَکْتُ مالاً لُبَداً *أَ یَحْسَبُ أَنْ لَمْ یَرَهُ أَحَدٌ *أَ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَیْنَیْنِ *وَ لِساناً وَ شَفَتَیْنِ *وَ هَدَیْناهُ النَّجْدَیْنِ *فَلاَ اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ *وَ ما أَدْراکَ مَا الْعَقَبَةُ *فَکُّ رَقَبَةٍ *أَوْ إِطْعامٌ فی یَوْمٍ ذی مَسْغَبَةٍ *یَتیماً ذا مَقْرَبَةٍ *أَوْ مِسْکیناً ذا مَتْرَبَةٍ *ثُمَّ کانَ مِنَ الَّذینَ آمَنُوا وَ تَواصَوْا بِالصَّبْرِ وَ تَواصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ *أُولئِکَ أَصْحابُ الْمَیْمَنَةِ *وَ الَّذینَ کَفَرُوا بِآیاتِنا هُمْ أَصْحابُ الْمَشْأَمَةِ *عَلَیْهِمْ نارٌ مُؤْصَدَةٌ.» - . بلد / ۱ - ۲۰ -

{سوگند به این شهر، و حال آنکه تو در این شهر جای داری سوگند به پدری [چنان] و آن کسی را که به وجود آورد براستی که انسان را در رنج آفریده ایم. آیا پندارد که هیچ کس هرگز بر او دست نتواند یافت؟ گوید: «مال فراوانی تباه کردم.» آیا پندارد که هیچ کس او را ندیده است؟ آیا دو چشمش نداده ایم؟ و زبانی و دو لب. و هر دو راه [خیر و شرّ] را بدو نمودیم. و [لی] نخواست از گردنه [عاقبت نگری] بالا رَوَد! و تو چه دانی که آن گردنه [سخت] چیست؟ بنده ای را آزادکردن، یا در روز گرسنگی، طعام دادن: به یتیمی خویشاوند، یا بینوایی خاک نشین. علاوه بر این از زمره کسانی باشد که گرویده و یکدیگر را به شکیبایی و مهربانی سفارش کرده اند ایناننند خجستگان. و کسانی که به انکارِ نشانه های ما پرداخته اند، آنانند ناخجستگان شوم. بر آنان آتشی سرپوشیده احاطه دارد.}

- «أَ لَمْ نَشْرَحْ لَکَ صَدْرَکَ *وَ وَضَعْنا عَنْکَ وِزْرَکَ *الَّذی أَنْقَضَ ظَهْرَکَ *وَ رَفَعْنا لَکَ ذِکْرَکَ *فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْراً *إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْراً *فَإِذا فَرَغْتَ فَانْصَبْ *وَ إِلی رَبِّکَ فَارْغَبْ.» - . انشراح / ۱ - ۸ -

{آیا برای تو سینه ات را نگشاده ایم؟ و بار گرانت را از [دوش] تو برنداشتیم؟ [باری] که [گویی] پشت تو را شکست. و نامت را برای تو بُلند گردانیدیم. پس [بدان که] با دشواری، آسانی است. آری، با دشواری، آسانی است. پس چون فراغت یافتی، به طاعت درکوش و با اشتیاق، به سوی پروردگارت روی آور. }

- «وَ التِّینِ وَ الزَّیْتُونِ *وَ طُورِ سِینینَ *وَ هذَا الْبَلَدِ الْأَمینِ *لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فی أَحْسَنِ تَقْویم *ثُمَّ رَدَدْناهُ أَسْفَلَ سافِلینَ *إِلاَّ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَیْرُ مَمْنُونٍ *فَما یُکَذِّبُکَ بَعْدُ بِالدِّینِ *أَ لَیْسَ اللَّهُ بِأَحْکَمِ الْحاکِمینَ.» - . تین / ۱ - ۸ -

{سوگند به [کوه] تین و زیتون، و طور سینا، و این شهر امن [و امان]، [که] براستی انسان را در نیکوترین اعتدال آفریدیم. سپس او را به پست ترین [مراتب] پستی بازگردانیدیم مگر کسانی را که گرویده و کارهای شایسته کرده اند، که پاداشی

بی منّت خواهند داشت. پس چه چیز، تو را بعد [از این] به تکذیب جزا وامی دارد؟ آیا خدا نیکوترین داوران نیست؟}

- «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذی خَلَقَ *خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ *اقْرَأْ وَ رَبُّکَ الْأَکْرَمُ *الَّذی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ *عَلَّمَ الْإِنْسانَ ما لَمْ یَعْلَمْ *کَلاَّ إِنَّ الْإِنْسانَ لَیَطْغی *أَنْ رَآهُ اسْتَغْنی *إِنَّ إِلی رَبِّکَ الرُّجْعی *أَ رَأَیْتَ الَّذی یَنْهی *عَبْداً إِذا صَلَّی *أَ رَأَیْتَ إِنْ کانَ عَلَی الْهُدی *أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوی *أَ رَأَیْتَ إِنْ کَذَّبَ وَ تَوَلَّی *أَ لَمْ یَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ یَری *کَلاَّ لَئِنْ لَمْ یَنْتَهِ لَنَسْفَعاً بِالنَّاصِیَهِ *ناصِیَهٍ کاذِبَهٍ خاطِئَهٍ *فَلْیَدْعُ نادِیَهُ *سَنَدْعُ الزَّبانِیَهَ *کَلاَّ لا تُطِعْهُ وَ اسْجُدْ وَ اقْتَرِبْ.» - . علق / ۱ - ۱۹ -

{بخوان به نام پروردگارت که آفرید. انسان را از عَلَق آفرید. بخوان، و پروردگار تو کریمترین [کریمان] است. همان کس که به وسیله قلم آموخت. آنچه را که انسان نمی دانست [بتدریج به او] آموخت. حقّاً که انسان سرکشی می کند،همین که خود را بی نیاز پندارد. در حقیقت، بازگشت به سوی پروردگار توست. آیا دیدی آن کس را که باز می داشت،بنده ای را آن گاه که نماز می گزارد؟ چه پنداری اگر او بر هدایت باشد، یا به پرهیزگاری وادارد [برای او بهتر نیست]؟ [و باز] آیا چه پنداری [که] اگر او به تکذیب پردازد و روی برگرداند [چه کیفری در پیش دارد]؟ مگر ندانسته که خدا می بیند؟ زنهار، اگر باز نایستد، موی پیشانی [او] را سخت بگیریم [همان] مویِ پیشانی دروغزن گناه پیشه را. [بگو] تا گروه خود را بخواند. بزودی آتشبانان را فرا خوانیم. زنهار! فرمانش مَبَر، و سجده کن، و خود را [به خدا] نزدیک گردان.}

- «لَمْ یَکُنِ الَّذینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ وَ الْمُشْرِکینَ مُنْفَکِّینَ حَتَّی تَأْتِیَهُمُ الْبَیِّنَهُ *رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ یَتْلُوا صُحُفاً مُطَهَّرَهً *فیها کُتُبٌ قَیِّمَهٌ *وَ ما تَفَرَّقَ الَّذینَ أُوتُوا الْکِتابَ إِلاَّ مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُمُ الْبَیِّنَهُ *وَ ما أُمِرُوا إِلاَّ لِیَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصینَ لَهُ الدِّینَ حُنَفاءَ وَ یُقیمُوا الصَّلاهَ وَ یُؤْتُوا الزَّکاهَ وَ ذلِکَ دینُ الْقَیِّمَهِ *إِنَّ الَّذینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ وَ الْمُشْرِکینَ فی نارِ جَهَنَّمَ خالِدینَ فیها أُولئِکَ هُمْ شَرُّ الْبَرِیَّهِ *إِنَّ الَّذینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِکَ هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّهِ *جَزاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْری مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ خالِدینَ فیها أَبَداً رَضِیَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ ذلِکَ لِمَنْ خَشِیَ رَبَّهُ.» - . بینه / ۱ - ۸ -

{کافرانِ اهل کتاب و مشرکان، دست بردار نبودند تا دلیلی آشکار بر ایشان آید: فرستاده ای از جانب خدا که [بر آنان] صحیفه هایی پاک را تلاوت کند، که در آنها نوشته های استوار است. و اهل کتاب دستخوشِ پراکندگی نشدند، مگر پس از

آنکه برهان آشکار برای آنان آمد. و فرمان نیافته بودند جز اینکه خدا را بپرستند، و در حالی که به توحید گراییده اند، دین [خود] را برای او خالص گردانند، و نماز برپا دارند و زکات بدهند و دین [ثابت و] پایدار همین است. کسانی از اهل کتاب که کفر ورزیده اند و [نیز] مشرکان در آتش دوزخند، [و] در آن همواره می مانند اینانند که بدترین آفریدگانند. در حقیقت کسانی که گرویده و کارهای شایسته کرده اند، آنانند که بهترین آفریدگانند. پاداشِ آنان نزد پروردگارشان باغهای همیشگی است که از زیر [درختان] آن، نهرها روان است، جاودانه در آن همی مانند خدا از آنان خشنود است و [آنان نیز] از او خشنود این [پاداش] برای کسی است که از پروردگارش بترسد.}

- «أَ رَأَیْتَ الَّذی یُکَذِّبُ بِالدِّینِ *فَذلِکَ الَّذی یَدُعُّ الْیَتیمَ *وَ لا یَحُضُّ عَلی طَعامِ الْمِسْکینِ *فَوَیْلٌ لِلْمُصَلِّینَ *الَّذینَ هُمْ عَنْ صَلاتِهِمْ ساهُونَ *الَّذینَ هُمْ یُراؤُنَ *وَ یَمْنَعُونَ الْماعُونَ. » - . ماعون / ۱ - ۷ -

{آیا کسی را که [روزِ] جزا را دروغ می خواند، دیدی؟ این همان کس است که یتیم را بسختی می راند، و به خوراک دادن بینوا ترغیب نمی کند. پس وای بر نمازگزارانی که از نمازشان غافلند، آنان که ریا می کنند، و از [دادن] زکات [و وسایل و ما یحتاج خانه] خودداری می ورزند.}

- «إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ *فَصَلِّ لِرَبِّکَ وَ انْحَرْ *إِنَّ شانِئَکَ هُوَ الْأَبْتَرُ.» - . کوثر / ۱ - ۳ -

{ما تو را [چشمه] کوثر دادیم، پس برای پروردگارت نماز گزار و قربانی کن. دشمنت خود بی تبار خواهد بود.}

- «قُلْ یا أَیُّهَا الْکافِرُونَ *لا أَعْبُدُ ما تَعْبُدُونَ *وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ *وَ لا أَنا عابِدٌ ما عَبَدْتُّمْ *وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ *لَکُمْ دینُکُمْ وَ لِیَ دینِ.» - . کافرون / ۱ - ۶ -

{بگو: «ای کافران، آنچه می پرستید، نمی پرستم. و آنچه می پرستم، شما نمی پرستید. و نه آنچه پرستیدید من می پرستم. و نه آنچه می پرستم شما می پرستید.دین شما برای خودتان، و دینِ من برای خودم.»}

- «إِذا جاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَ الْفَتْحُ *وَ رَأَیْتَ النَّاسَ یَدْخُلُونَ فی دینِ اللَّهِ أَفْواجاً *فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّکَ وَ اسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ کانَ تَوَّاباً.» - . نصر / ۱ - ۳ -

{چون یاریِ خدا و پیروزی فرا رَسَد، و ببینی که مردم دسته دسته در دین خدا درآیند، پس به ستایش پروردگارت نیایشگر باش و از او آمرزش خواه، که وی همواره توبه پذیر است.}

ص: ۶۳

**[ترجمه]

تفسیر

تفسیر: قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی: إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا سَواءٌ عَلَیْهِمْ قیل نزلت فی أبی جهل و خمسه من أهل بیته قتلوا

یوم بدر و قیل نزلت فی قوم بأعیانهم من أحبار الیهود ممن کفر بالنبی صلی الله علیه و آله عنادا و کتم أمره حسدا و قیل نزلت فی مشرکی العرب و قیل هی عامه فی جمیع الکفار أخبر الله تعالی بأن جمیعهم لا یؤمنون (۱)و فی قوله تعالی وَ مِنَ النّٰاسِ مَنْ یَقُولُ آمَنّٰا نزلت فی المنافقین و هم عبد الله بن أبی بن سلول و جد بن قیس و معتب بن قشیر و أصحابهم و أکثرهم من الیهود (۲)و فی قوله وَ إِذٰا خَلَوْا إِلیٰ شَیٰاطِینِهِمْ

رُوِیَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ علیه السلام أَنَّهُمْ کُهَّانُهُمْ (۳).

و فی قوله إِنَّ اللّٰهَ لاٰ یَسْتَحْیِی أَنْ یَضْرِبَ مَثَلاً مٰا بَعُوضَةً فَمٰا فَوْقَهٰا

رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: إِنَّمَا ضَرَبَ اللَّهُ الْمَثَلَ بِالْبَعُوضَهِ لِأَنَّ الْبَعُوضَهَ عَلَی صِغَرِ حَجْمِهَا خَلَقَ اللَّهُ فِیهَا جَمِیعَ مَا خَلَقَ فِی الْفِیلِ مَعَ کِبَرِهِ وَ زِیَادَهِ عُضْوَیْنِ آخَرَیْنِ فَأَرَادَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ أَنْ یُنَبِّهَ بِذَلِکَ الْمُؤْمِنِینَ عَلَی لَطِیفِ خَلْقِهِ وَ عَجِیبِ صَنْعَتِهِ(۴).

و فی قوله یٰا بَنِی إِسْرٰائِیلَ اذْکُرُوا الخطاب للیهود و النصاری و قیل هو خطاب للیهود الذین کانوا بالمدینه و ما حولها. (۵)و فی قوله تعالی وَ لاٰ تَشْتَرُوا بِآیٰاتِی ثَمَناً قَلِیلاً

رُوِیَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی هَذِهِ الْآیَهِ قَالَ کَانَ حُیَیُّ بْنُ أَخْطَبَ وَ کَعْبُ بْنُ الْأَشْرَفِ وَ آخَرُونَ مِنَ الْیَهُودِ لَهُمْ مَأْکَلَهٌ عَلَی الْیَهُودِ فِی کُلِّ سَنَهٍ فَکَرِهُوا بُطْلَانَهَا بِأَمْرِ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَحَرَّفُوا لِذَلِکَ آیَاتٍ مِنَ التَّوْرَاهِ فِیهَا صِفَتُهُ وَ ذِکْرُهُ فَذَلِکَ الثَّمَنُ الَّذِی أُرِیدُ فِی الْآیَهِ (۶).

و فی قوله أَ تَأْمُرُونَ النّٰاسَ بِالْبِرِّ هذه الآیه خطاب لعلماء الیهود و کانوا یقولون لأقربائهم من المسلمین اثبتوا علی ما أنتم علیه و لا یؤمنون هم (۷)و فی قوله أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْ یُؤْمِنُوا لَکُمْ قیل إنهم علماء الیهود الذین یحرفون التوراه فیجعلون الحلال حراما و الحرام حلالا

۱- مجمع البیان ۱: ۴۳.

۲- مجمع البیان ۱: ۴۶.

۳- مجمع البیان ۱: ۵۱.

۴- مجمع البیان ۱: ۶۷.

۵- مجمع البیان ۱: ۹۳.

۶- مجمع البیان ۱: ۹۵.

۷- مجمع البیان ۱: ۹۸.

اتباعا لأهوائهم و إعانه لمن يرشونهم (۱)و فی قوله وَ إِذا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا إلی قوله لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكَمْ

رُوِیَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْبَاقِرِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: كَانَ قَوْمٌ مِنَ الْيَهُودِ لَيْسُوا مِنَ الْمُعَانِدِينَ الْمُتَوَاطِئِينَ إِذَا لَقُوا الْمُسْلِمِينَ حَدَّثُوهُمْ بِمَا فِی التَّوْرَاهِ (۲)مِنْ صِفَهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَنَهَاهُمْ كُبَرَاؤُهُمْ عَنْ ذَلِكَ وَ قَالُوا أَ تُخْبِرُونَهُمْ بِمَا فِی التَّوْرَاهِ مِنْ صِفَهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ فَنَزَلَتِ الْآيَهُ (۳).

و فی قوله فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هذا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ قیل کتابتهم بأیدیهم أنهم عمدوا إلی التوراه و حرفوا صفه النبی صلی الله علیه و آله لیوقعوا الشک بذلک علی المستضعفین من الیهود و هو المروی عن أبی جعفر الباقر علیه السلام و عن جماعه من أهل التفسیر و قیل کان صفته فی التوراه أسمر ربعه فجعلوه آدم طوالا و فی روایه عکرمه عن ابن عباس قال إن أحبار الیهود وجدوا صفه النبی صلی الله علیه و آله مکتوبه فی التوراه أکحل أعین ربعه حسن الوجه فمحوه من التوراه حسدا و بغیا فأتاهم نفر من قریش فقالوا أ تجدون فی التوراه نبیا منا قالوا نعم نجده طویلا أزرق سبط الشعر ذکره الواحدی بإسناده فی الوسیط (۴)و فی قوله وَ کانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا (۵)قال ابن عباس کانت الیهود یستفتحون أی یستنصرون علی الأوس و الخزرج برسول الله صلی الله علیه و آله قبل مبعثه فلما بعثه الله من العرب و لم یکن من بنی إسرائیل کفروا به و جحدوا ما کانوا یقولونه فیه فقال لهم معاذ بن جبل و بشر بن البراء بن معرور یا معشر الیهود اتقوا الله و أسلموا فقد کنتم تستفتحون علینا بمحمد و نحن

۱- مجمع البیان ۱: ۱۴۲.

۲- فی التفسیر المطبوع: لا تخبروهم بما فی التوراه.

۳- مجمع البیان ۱: ۱۴۲.

۴- مجمع البیان ۱: ۱۴۶، فیه: کانت صفته أسمر ربعه فجعلوه آدم طویلا. قلت: أسمر: من کان لونه بین السواد و البیاض. الربعه: الوسیط القامه، یستعمل للمذکر و المؤنث. قال الثعالبی: إذا علاه أدنی سواد فهو أسمر، فإذا زاد سواده علی الصفره فهو آدم انتهی. الاعین: الذی عظم سواد عینه فی سعه. الاکحل: ذو الکحل: سواد جفونها خلقه من غیر کحل.

۵- مجمع البیان ۱: ۱۵۸.

أهل الشرک و تصفونه و تذکرون أنه مبعوث فقال سلام بن مسلم أخو بنی النضیر ما جاءنا بشی ء نعرفه و ما هو بالذی کنا نذکر لکم فأنزل الله تعالی هذه الآیه. (۱)و فی قوله قُلْ مَنْ کانَ عَدُوًّا لِجِبْرِیلَ

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: سَبَبُ نُزُولِ هَذِهِ الْآیَهِ مَا رُوِیَ أَنَّ ابْنَ صُورِیَا وَ جَمَاعَهً مِنْ یَهُودِ أَهْلِ فَدَکَ لَمَّا قَدِمَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِلَی الْمَدِینَهِ سَأَلُوهُ فَقَالُوا یَا مُحَمَّدُ کَیْفَ نَوْمُکَ فَقَدْ أُخْبِرْنَا عَنْ نَوْمِ النَّبِیِّ الَّذِی یَأْتِی فِی آخِرِ الزَّمَانِ فَقَالَ یَنَامُ عَیْنَایَ وَ قَلْبِی یَقْظَانُ قَالُوا صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنَا عَنِ الْوَلَدِ یَکُونُ مِنَ الرَّجُلِ أَوِ الْمَرْأَهِ فَقَالَ أَمَّا الْعِظَامُ وَ الْعَصَبُ وَ الْعُرُوقُ فَمِنَ الرَّجُلِ وَ أَمَّا اللَّحْمُ وَ الدَّمُ وَ الظُّفُرُ وَ الشَّعْرُ فَمِنَ الْمَرْأَهِ قَالُوا صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَمَا بَالُ الْوَلَدِ یُشْبِهُ أَعْمَامَهُ لَیْسَ فِیهِ شَبَهٌ مِنْ أَخْوَالِهِ أَوْ یُشْبِهُ أَخْوَالَهُ وَ لَیسَ فِیه مِنْ شَبَهِ أَعْمَامِهِ شَیْ ءٌ فَقَالَ أَیُّهُمَا عَلَا مَاؤُهُ کَانَ الشَّبَهُ لَهُ قَالُوا صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ قَالُوا فَأَخْبِرْنَا عَنْ رَبِّکَ مَا هُوَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ إِلَی آخِرِ السُّورَهِ فَقَالَ لَهُ ابْنُ صُورِیَا خَصْلَهٌ وَاحِدَهٌ إِنْ قُلْتَهَا آمَنْتُ بِکَ وَ اتَّبَعْتُکَ أَیُّ مَلَکٍ یَأْتِیکَ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَیْکَ قَالَ فَقَالَ جَبْرَئِیلُ قَالَ ذَلِکَ عَدُوُّنَا یَنْزِلُ بِالْقِتَالِ وَ الشِّدَّهِ وَ الْحَرْبِ وَ مِیکَائِیلُ یَنْزِلُ بِالْبِشْرِ وَ الرَّخَاءِ فَلَوْ کَانَ مِیکَائِیلُ هُوَ الَّذِی یَأْتِیکَ لَآمَنَّا بِکَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآیَهَ جَوَاباً لِلْیَهُودِ وَ رَدّاً عَلَیْهِمْ. (۲).

و فی قوله تعالی لا تَقُولُوا راعِنا کان المسلمون یقولون یا رسول الله راعنا أی استمع منا فحرفت الیهود هذا اللفظ فقالوا یا محمد راعنا و هم یلحدون إلی الرعونه و یریدون به النقیصه و الوقیعه فلما عوتبوا قالوا نقول کما یقول المسلمون فنهی الله عن ذلک بقوله لا تَقُولُوا راعِنا وَ قُولُوا انْظُرْنا و قال قتاده إنها کلمه کانت تقولها الیهود علی وجه الاستهزاء و قال عطاء هی کلمه کانت الأنصار تقولها فی الجاهلیه فنهوا عنها فی الإسلام و قال السدی کان ذلک کلام یهودی بعینه یقال له رفاعه بن زید یرید بذلک الرعونه فنهی المسلمون عن ذلک

وَ قَالَ الْبَاقِرُ علیه السلام هَذِهِ

۱- مجمع البیان ۱: ۱۵۸.

۲- مجمع البیان ۱: ۱۶۷، و فیه: و میکائیل ینزل بالیسر و الرخاء.

الْكَلِمَهُ سَبٌّ بِالْعِبْرَانِيَّهِ إِلَيْهِ كَانُوا يَذْهَبُونَ.

و قيل كان معناه عندهم اسمع لا سمعت و معنى انْظُرْنا انتظرنا نفهم أو فهمنا و بين لنا أو أقبل علينا. (۱)و فى قوله تعالى أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكُمْ اختلف فى سبب نزولها فَرُوِىَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَافِعَ بْنَ حَرْمَلَهَ وَ وَهْبَ بْنَ زَيْدٍ قَالا لِرَسُولِ اللَّهِ ائْتِنَا بِكِتَابٍ تُنْزِلُهُ عَلَيْنَا مِنَ السَّمَاءِ نَقْرَؤُهُ وَ فَجِّرْ لَنَا أَنْهَاراً نَتَّبِعْكَ وَ نُصَدِّقْكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَهَ وَ قَالَ الْحَسَنُ عَنَى بِذَلِكَ مُشْرِكِى الْعَرَبِ وَ قَدْ سَأَلُوا وَ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنا إلى قوله أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِكَهِ قَبِيلًا و قالوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلائِكَهُ أَوْ نَرى رَبَّنا و قال السدى سألت العرب محمدا صلى الله عليه و آله أن يأتيهم بالله فيروه جهره

وَ قَالَ مُجَاهِدٌ سَأَلَتْ قُرَيْشٌ مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله أَنْ يَجْعَلَ لَهُمُ الصَّفَا ذَهَباً فَقَالَ لَهُمْ نَعَمْ وَ لَكِنْ يَكُونُ لَكُمْ كَالْمَائِدَهِ لِقَوْمِ عِيسَى عَلَى نَبِيِّنَا وَ آلِهِ وَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فَرَجَعُوا.

و قال روى أن رسول الله صلى الله عليه و آله سأله قوم أن يجعل لهم ذات أنواط كما كان للمشركين ذات أنواط و هى شجره كانوا يعبدونها و يعلقون عليها التمر و غيره من المأكولات كما سألوا موسى اجْعَلْ لَنا إِلهاً (۲)و فى قوله وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ نزلت الآيه فى حى بن أخطب و أخيه أبى ياسر بن أخطب و قد دخلا على النبى صلى الله عليه و آله حين قدم المدينه فلما خرجا قيل لحى أ هو نبى فقال هو هو فقيل ما له عندك قال العداوه إلى الموت و هو الذى نقض العهد و أثار الحرب يوم الأحزاب عن ابن عباس و قيل نزلت فى كعب بن الأشرف عن الزهرى و قيل فى جماعه من اليهود عن الحسن (۳)و فى قوله قالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصارى عَلى شَيْ ءٍ قال ابن عباس إنه لما قدم وفد نجران من النصارى على رسول الله صلى الله عليه و آله أتتهم أحبار اليهود فتنازعوا عند رسول الله فقال رافع بن حرمله

۱- مجمع البيان ۱: ۱۷۸، و فيه: و معنى انظرنا يحتمل وجوها: احدها: انظرنا نفهم و نتبين ما تعلمنا. و الآخر: فقهنا و بين لنا يا محمد. و الثالث: اقبل علينا. و يجوز أن يكون معناه: انظر إلينا فحذف حرف الجر.

۲- مجمع البيان ۱: ۱۸۳.

۳- مجمع البيان ۱: ۱۸۴. و فيه: فما له عندك؟.

ما أنتم على شـی ء و جحد نبوه عیسـی و کفر بالإنجیل فقال رجل من أهل نجران لیست الیهود على شی ء و جحد نبوه موسى و کفر بالتوراه فأنزل الله تعالى هذه الآیه و الَّذِینَ لا یَعْلَمُونَ مشـرکو العرب قالوا لمحمد صـلى الله علیه و آله و أصـحابه إنهم لیسوا على شی ء أو قالوا إن جمیع الأنبیاء و أممهم لم یکونوا على شی ء. (۱)و فی قوله وَ قالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَداً نزلت فی النصارى حیث قالوا المسـیح ابن الله أو فیهم و فی مشـرکی العرب حیث قالوا الملائکه بنات الله سبحانه تنزیها له عن اتخاذ الولد و عن القبائح و الصفات التی لا تلیق به (۲)بَلْ لَهُ ما فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ ملکا و الولـد لا یکون ملکا للأب لأن البنوه و الملک لا یجتمعان أو فعلاـ و الفعـل لا یکون من جنس الفاعل و الولـد لا یکون إلا من جنس أبیه. (۳)و فی قوله وَ قـالَ الَّذِینَ لا یَعْلَمُونَ هـم النصارى عن مجاهـد و الیهـود عن ابن عبـاس و مشـرکو العرب عن الحسن و قتـاده و هو الأـقرب أَوْ تَأْتِینـا آیَهٌ أی موافقه لـدعوتنا قَدْ بَیَّنَّا الْآیاتِ لِقَوْمٍ یُوقِنُونَ أی فیما ظهر من الآیات الباهرات الـداله على صـدقه کفایه لمن ترک التعنت و العناد و لو علم الله فی إظهار ما اقترحوه مصلحه لأظهرها. (۴)و فی قوله وَ قالُوا کُونُوا هُوداً عن ابن عباس أن، عبد الله بن صوریا و کعب بن الأشـرف و مالک بن الصـیف و جماعه من الیهود و نصارى أهل نجران خاصـموا أهل الإسـلام کل فرقه تزعم أنها أحق بدین الله من غیرها فقالت الیهود نبینا موسى أفضل الأنبیاء و کتابنا التوراه أفضل الکتب و قالت النصارى نبینا عیسى أفضل الأنبیاء و کتابنا الإنجیل أفضـل الکتب و کل فریق منهما قالوا للمؤمنین کونوا على دیننا فأنزل الله هـذه الآیه و قیل إن ابن صوریا قال لرسول الله صـلى الله علیه و آله ما الهدى

۱- مجمع البیان ۱: ۱۸۸. قلت: أورد معنى ما قال الطبرسیّ، راجع المصدر.

۲- فی التفسیر المطبوع: «سبحانه» أی إجلالا له عن اتخاذ الولد و تنزیها عن القبائح و السوء و الصفات التی لا تلیق به.

۳- مجمع البیان ۱: ۱۹۲.

۴- مجمع البیان ۱: ۱۹۵.

إلا ما نحن عليه فاتبعنا يا محمد تهتد و قالت النصارى مثل ذلك فنزلت. (۱)و فی قوله تعالی وَ إِذا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ عن ابن عباس قال دعا النبی صلی الله علیه و آله الیهود إلی الإسلام فقالوا بَلْ نَتَّبِعُ ما وَجَدْنا عَلَيْهِ آباءَنا فهم کانوا أعلم منا فنزلت هذه الآیه و فی روایه الضحاک عنه أنها نزلت فی کفار قریش. (۲)و فی قوله وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ قال الحسن نزلت فی المنافقین و قال السدی نزلت فی الأخنس بن شریق کان یظهر الجمیل بالنبی صلی الله علیه و آله و المحبه له و الرغبه فی دینه و یبطن خلاف ذلک و

رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام أَنَّ الْمُرَادَ بِالْحَرْثِ فِی هَذَا الْمَوْضِعِ الدِّینُ وَ بِالنَّسْلِ النَّاسُ (۳).

و فی قوله يُدْعَوْنَ إِلى كِتابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أی فی نبوه النبی صلی الله علیه و آله أو فی أمر إبراهیم و أن دینه الإسلام أو فی أمر الرجم

فَقَدْ رُوِیَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَجُلًا وَ امْرَأَهً مِنْ أَهْلِ خَیْبَرَ زَنَیَا وَ کَانَا مِنْ ذَوِی شَرَفٍ فِیهِمْ وَ کَانَ فِی کِتَابِهِمُ الرَّجْمُ فَکَرِهُوا رَجْمَهُمَا لِشَرَفِهِمَا وَ رَجَوْا أَنْ یَکُونَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رُخْصَهٌ فِی أَمْرِهِمَا فَرَفَعُوا أَمْرَهُمَا إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَحَکَمَ عَلَیْهِمَا بِالرَّجْمِ فَقَالَ لَهُ النُّعْمَانُ بْنُ أَوْفَی وَ بَحْرِیُّ بْنُ عَمْرٍو (نَجْرُ بْنُ عَمْرٍو) جُرْتَ عَلَیْهِمَا یَا مُحَمَّدُ لَیْسَ عَلَیْهِمَا الرَّجْمُ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَیْنِی وَ بَیْنَکُمَا التَّوْرَاهُ (۴)قَالُوا قَدْ أَنْصَفْتَنَا قَالَ فَمَنْ أَعْلَمُکُمْ بِالتَّوْرَاهِ قَالَ رَجُلٌ أَعْوَرُ یَسْکُنُ فَدَکَ یُقَالُ لَهُ ابْنُ صُورِیَا فَأَرْسَلُوا إِلَیْهِ فَقَدِمَ الْمَدِینَهَ وَ کَانَ جَبْرَئِیلُ قَدْ وَصَفَهُ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْتَ ابْنُ صُورِیَا قَالَ نَعَمْ قَالَ أَنْتَ أَعْلَمُ الْیَهُودِ قَالَ کَذَلِکَ یَزْعُمُونَ قَالَ فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِشَیْ ءٍ مِنَ التَّوْرَاهِ فِیهَا الرَّجْمُ مَکْتُوبٌ فَقَالَ لَهُ اقْرَأْ فَلَمَّا أَتَی عَلَی آیَهِ الرَّجْمِ وَضَعَ کَفَّهُ عَلَیْهَا وَ قَرَأَ مَا بَعْدَهَا فَقَالَ ابْنُ سَلَامٍ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَدْ جَاوَزَهَا وَ قَامَ إِلَی ابْنِ صُورِیَا وَ رَفَعَ کَفَّهُ عَنْهَا وَ قَرَأَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ عَلَی الْیَهُودِ بِأَنَّ الْمُحْصِنَ وَ الْمُحْصِنَهَ إِذَا زَنَیَا وَ قَامَتْ عَلَیْهِمَا

۱- مجمع البیان ۱: ۲۱۶. و فیه: مالک بن الضیف.

۲- مجمع البیان ۱: ۲۵۴.

۳- مجمع البیان ۲: ۳۰۰.

۴- فی التفسیر المطبوع: بینی و بینکم التوراه.

الْبَیِّنَهُ رُجِمَا وَ إِنْ کَانَتِ الْمَرْأَهُ حُبْلَی انْتُظِرَ بِهَا حَتَّی تَضَعَ مَا فِی بَطْنِهَا فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ بِالْیَهُودِیَّیْنِ فَرُجِمَا فَغَضِبَ الْیَهُودُ لِذَلِکَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی هَذِهِ الْآیَهَ. (۱).

و فی قوله إِنَّ مَثَلَ عِیسی عِنْدَ اللَّهِ قیل نزلت فی وفد نجران العاقب و السید و من معهما قالوا لرسول الله صلی الله علیه و آله هل رأیت ولدا من غیر ذکر فنزلت إِنَّ مَثَلَ عِیسی الآیات فقرأها علیهم عن ابن عباس و قتاده و الحسن. (۲)و فی قوله تعالی قُلْ یا أَهْلَ الْکِتابِ تَعالَوْا نزلت فی نصاری نجران و قیل فی یهود المدینه و قد رواه أصحابنا أیضا و قیل فی الفریقین من أهل الکتاب. (۳)و فی قوله وَ لا یَتَّخِذَ بَعْضُنا بَعْضاً أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ أی لا یتخذ بعضنا عیسی ربا أو لا یتخذ الأحبار أربابا بأن یطیعوهم طاعه الأرباب

وَ رُوِیَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: مَا عَبَدُوهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لَکِنْ حَرَّمُوا لَهُمْ حَلَالًا وَ أَحَلُّوا لَهُمْ حَرَاماً فَکَانَ ذَلِکَ اتِّخَاذَهُمْ أَرْبَاباً مِنْ دُونِ اللَّهِ (۴).

و فی قوله یا أَهْلَ الْکِتابِ لِمَ تُحَاجُّونَ قال ابن عباس و غیره إن أحبار الیهود و نصاری نجران اجتمعوا عند رسول الله فتنازعوا فی إبراهیم فقالت الیهود ما کان إبراهیم إلا یهودیا و قالت النصاری ما کان إلا نصرانیا فنزلت. (۵)و فی قوله وَ قالَتْ طائِفَهٌ قال الحسن و السدی تواطأ أحد عشر رجلا (۶)من أحبار یهود خیبر و قری عرنیه و قال بعضهم لبعض ادخلوا فی دین محمد أول النهار باللسان دون الاعتقاد و اکفروا به آخر النهار و قولوا إنا نظرنا فی کتبنا و شاورنا علماءنا فوجدنا محمدا لیس بذلک و ظهر لنا کذبه و بطلان دینه فإذا فعلتم ذلک شک أصحابه فی دینهم و قالوا إنهم أهل الکتاب و هم أعلم به منا فیرجعون عن دینه إلی دینکم و قال مجاهد و مقاتل و الکلبی کان هذا فی شأن القبله لما حولت إلی الکعبه

۱- مجمع البیان ۲: ۴۲۴.

۲- مجمع البیان ۲: ۴۵۱.

۳- مجمع البیان ۲: ۴۵۵. و فیه: نزلت فی یهود المدینه، عن قتاده و الربیع و ابن جریح، و قد رواه أصحابنا أیضا.

۴- مجمع البیان ۲: ۴۵۵.

۵- مجمع البیان ۲: ۴۵۶.

۶- فی التفسیر المطبوع: اثنا عشر رجلا.

و صلوا شق ذلک علی الیهود فقال کعب بن الأشرف لأصحابه آمنوا بما أنزل علی محمد من أمر الکعبه و صلوا إلیها وجه النهار و ارجعوا إلی قبلتکم آخره لعلهم یشکون. (۱)و فی قوله وَ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ عن ابن عباس قال یعنی بقوله مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطارٍ یُؤَدِّهِ إِلَیْکَ عبد الله بن سلام أودعه رجل ألفا و مائتی أوقیه من ذهب فأداه إلیه و بالآخر فنحاص بن عازوراء و ذلک أن رجلا من قریش استودعه دینارا فخانه و فی بعض التفاسیر أن الذین یؤدون الأمانه فی هذه الأمه النصاری و الذین لا یؤدونها الیهود. (۲)و فی قوله إِنَّ الَّذِینَ یَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ نزلت فی جماعه من أحبار الیهود أبی رافع و کنانه بن أبی الحقیق و حیی بن أخطب و کعب بن الأشرف کتموا ما فی التوراه من أمر محمد صلی الله علیه و آله و کتبوا بأیدیهم غیره و حلفوا أنه من عند الله لئلا تفوتهم الرئاسه و ما کان لهم علی أتباعهم عن عکرمه و قیل نزلت فی الأشعث بن قیس و خصم له فی أرض قام لیحلف عند رسول الله صلی الله علیه و آله فلما نزلت الآیه نکل الأشعث و اعترف بالحق و رد الأرض.(۳)و فی قوله وَ إِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِیقاً قیل نزلت فی جماعه من أحبار الیهود کتبوا بأیدیهم ما لیس فی کتاب الله من نعت محمد صلی الله علیه و آله و غیره و أضافوه إلی کتاب الله و قیل نزلت فی الیهود و النصاری حرفوا التوراه و الإنجیل و ضربوا کتاب الله بعضه ببعض و ألحقوا به ما لیس منه و أسقطوا منه الدین الحنیف عن ابن عباس. (۴)و فی قوله ما کانَ لِبَشَرٍ

قِیلَ إِنَّ أَبَا رَافِعٍ الْقُرَظِیَّ مِنَ الْیَهُودِ وَ رَئِیسَ وَفْدِ نَجْرَانَ قَالا یَا مُحَمَّدُ أَ تُرِیدُ أَنْ نَعْبُدَکَ أَوْ نَتَّخِذَکَ إِلَهاً قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ أَعْبُدَ غَیْرَ اللَّهِ أَوْ آمُرَ بِعِبَادَهِ غَیْرِ اللَّهِ مَا بِذَلِکَ بَعَثَنِی وَ لَا بِذَلِکَ أَمَرَنِی فَنَزَلَتْ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ عَطَاءٍ.

و قیل نزلت فی نصاری نجران

وَ قِیلَ إِنَّ رَجُلًا قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ نُسَلِّمُ عَلَیْکَ

۱- مجمع البیان ۲: ۴۶۰.

۲- مجمع البیان ۲: ۴۶۲.

۳- مجمع البیان ۲: ۴۶۳.

۴- مجمع البیان ۲: ۴۶۴. و فیه: من بعث النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلم.

كَمَا يُسَلِّمُ بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ أَ فَلَا نَسْجُدُ لَكَ قَالَ لَا يَنْبَغِي أَنْ يُسْجَدَ لِأَحَدٍ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لَكِنْ أَكْرِمُوا نَبِيَّكُمْ وَ اعْرِفُوا الْحَقَّ لِأَهْلِهِ فَنَزَلَتْ (۱).

و فی قوله تعالی كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قیل نزلت فی رجل من الأنصار یقال له الحارث بن سوید بن الصامت و کان قتل المحذر بن زیاد البلوی غدرا و هرب و ارتد عن الإسلام و لحق بمکه ثم ندم فأرسل إلی قومه أن یسألوا رسول الله صلی الله علیه و آله هل لی من توبه فسألوا فنزلت الآیات إلی قوله إِلَّا الَّذِينَ تابُوا فحملها إلیه رجل من قومه فقال إنی لأعلم أنک لصدوق و أن رسول الله لأصدق منک و أن الله تعالی أصدق الثلاثه و رجع إلی المدینه و تاب و حسن إسلامه و هو المروی عن أبی عبد الله علیه السلام و قیل نزلت فی أهل الکتاب الذین کانوا یؤمنون بالنبی صلی الله علیه و آله قبل مبعثه ثم کفروا بعد البعث حسدا و بغیا. (۲)و فی قوله تعالی كُلُّ الطَّعامِ كانَ حِلًّا أنکر الیهود تحلیل النبی صلی الله علیه و آله لحوم الإبل فقال صلی الله علیه و آله کل ذلک کان حلا لإبراهیم علیه السلام فقالت الیهود کل شی ء نحرمه فإنه کان محرما علی نوح و إبراهیم و هلم جرا حتی انتهی إلینا فنزلت. (۳)و فی قوله تعالی لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قیل إنهم کانوا یغرون بین الأوس و الخزرج یذکرونهم الحروب التی کانت بینهم فی الجاهلیه حتی تدخلهم الحمیه و العصبیه فینسلخوا عن الدین فهی فی الیهود خاصه و قیل فی الیهود و النصاری و معناها لم تصدون بالتکذیب بالنبی و إن صفته لیست فی کتبکم. (۴)و فی قوله تعالی لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذىً قال مقاتل إن رءوس الیهود مثل کعب بن الأشرف و أبی رافع و أبی یاسر و کنانه و ابن صوریا عمدوا إلی مؤمنیهم کعبد الله بن سلام و أصحابه فأنبوهم علی إسلامهم فنزلت. (۵)و فی قوله تعالی لَيْسُوا سَواءً قیل لما أسلم عبد الله بن سلام و جماعه قالت

۱- مجمع البیان ۲: ۴۶۶.

۲- مجمع البیان ۲: ۴۷۱.

۳- مجمع البیان ۲: ۴۷۵.

۴- مجمع البیان ۲: ۴۸۰.

۵- مجمع البیان ۲: ۴۸۷.

أحبار اليهود ما آمن بمحمد إلا أشرارنا فنزلت عن ابن عباس و غيره و قيل نزلت فی أربعين من أهل نجران و اثنين و ثلاثين من الحبشه و ثمانيه من الروم كانوا على عهد عيسی فصدقوا محمدا صلى الله عليه و آله عن عطاء. (۱)و فی قوله لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ لما نزل مَنْ ذَا الَّذِی يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً قالت اليهود إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ يستقرض منا وَ نَحْنُ أَغْنِياءُ قائله حيی بن أخطب عن الحسن و مجاهد و قيل كتب النبی صلى الله عليه و آله مع أبی بكر إلى يهود بنی قينقاع يدعوهم إلى إقامه الصلاه و إيتاء الزكاه و أن يقرضوا الله قرضا حسنا فدخل أبو بكر بيت مدارستهم فوجد ناسا كثيرا منهم اجتمعوا إلى رجل منهم يقال له فنحاص بن عازوراء فدعاهم إلى الإسلام و الزكاه و الصلاه فقال فنحاص إن كان ما تقول حقا فإن الله إذا لفقير و نحن أغنياء و لو كان غنيا لما استقرضنا أموالنا فغضب أبو بكر و ضرب وجهه فنزلت. (۲)و فی قوله تعالى الَّذِينَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنا قيل نزلت فی جماعه من اليهود منهم كعب بن الأشرف و مالك بن الصيف و وهب بن يهودا و فنحاص بن عازوراء قالوا يا محمد إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنا فی التوراه أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِيَنا بِقُرْبانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ فإن زعمت أن الله بعثك إلينا فجئنا به لنصدقك فأنزل هذه الآيه عن الكلبی و قيل إن الله أمر بنی إسرائيل فی التوراه من جاءكم يزعم أنه نبی فلا تصدقوه حتى يأتی بِقُرْبانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ حتى يأتيكم المسيح و محمد صلى الله عليه و آله فإذا أتياكم فآمنوا بهما بغير قربان فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ هذا تكذيب لهم فی قولهم و دلاله على عنادهم و على أن النبی صلى الله عليه و آله لو أتاهم بالقربان المتقبل كما أرادوا لم يؤمنوا به كما لم يؤمنوا آباؤهم و إنما لم يقطع الله عذرهم لعلمه سبحانه بأن فی الإتيان به مفسده لهم و المعجزات تابعه للمصالح و كان ذلك اقتراح فی الأدله على الله و الذی يلزم فی ذلك أن يزيح علتهم بنصب الأدله فقط. (۳)

۱- مجمع البيان ۲: ۴۸۸.

۲- مجمع البيان ۲: ۵۴۷.

۳- مجمع البيان ۲: ۵۴۹. و فيه: مالك بن الصيفی.

و فی قوله تعالی أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ أَوتُوا نزلت فی رفاعه بن زید بن السائب و مالک بن دخشم کانا إذا تکلم رسول الله صلی الله علیه و آله لویا بلسانهما و عاباه عن ابن عباس. (۱)و فی قوله أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ یُزَکُّونَ أَنْفُسَهُمْ قیل نزلت فی رجال من الیهود أتوا بأطفالهم إلی النبی صلی الله علیه و آله فقالوا هل علی هؤلاء من ذنب قال لا فقالوا فوالله ما نحن إلا کهیئتهم ما عملناه بالنهار کفر عنا باللیل و ما عملناه باللیل کفر عنا بالنهار فکذبهم الله تعالی و قیل نزلت فی الیهود و النصاری حین قالوا نَحْنُ أَبْناءُ اللَّهِ وَ أَحِبَّاؤُهُ و قالُوا لَنْ یَدْخُلَ الْجَنَّهَ إِلَّا مَنْ کانَ هُوداً أَوْ نَصاری و هو المروی عن أبی جعفر علیه السلام.(۲)و فی قوله أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ أُوتُوا نَصِیباً قیل کان أبو برزه کاهنا فی الجاهلیه فسافر إلیه ناس (۳)ممن أسلم فنزلت و قیل إن کعب بن الأشرف خرج فی سبعین راکبا من الیهود إلی مکه بعد وقعه أحد لیحالفوا قریشا علی رسول الله صلی الله علیه و آله فینقضوا العهد الذی کان بینهم و بین رسول الله صلی الله علیه و آله فنزل کعب علی أبی سفیان فأحسن مثواه و نزلت الیهود فی دور قریش فقال أهل مکه إنکم أهل کتاب و محمد صاحب الکتاب فلا نأمن أن یکون هذا مکرا منکم فإن أردت أن نخرج معک فاسجد لهذین الصنمین و آمن بهما ففعل فذلک قوله یُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَ الطَّاغُوتِ ثم قال کعب یا أهل مکه لیجی ء منکم ثلاثون و منا ثلاثون نلصق أکبادنا بالکعبه فنعاهد رب البیت لنجهدن علی قتال محمد ففعلوا ذلک فلما فرغوا قال أبو سفیان لکعب إنک امرؤ تقرأ الکتاب و تعلم و نحن أمیون لا نعلم فأینا أهدی طریقا و أقرب إلی الحق نحن أم محمد قال کعب اعرضوا علی دینکم فقال أبو سفیان نحن ننحر للحجیج الکوماء و نسقیهم الماء و نقری الضیف و نفک العانی (۴)و نصل الرحم و نعمر بیت ربنا و نطوف به و نحن أهل الحرم و محمد فارق دین آبائه و قطع الرحم و فارق الحرم

ص: ۷۴

۱- مجمع البیان ۳: ۵۳.

۲- مجمع البیان ۳: ۵۸.

۳- فی المصدر: فتنافس إلیه ناس.

۴- الکوماء: البعیر الضخم السنام. العانی: الاسیر.

و دیننا القدیم و دین محمد الحدیث فقال کعب أنتم و الله أهدی سبیلا مما علیه محمد صلی الله علیه و آله فنزلت. (۱)و فی قوله أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ یَزْعُمُونَ کان بین رجل من الیهود و رجل من المنافقین خصومه فقال الیهودی أخاصم إلی محمد لأنه علم أنه لا یقبل الرشوه و لا یجور فی الحکم و قال المنافق لا بل بینی و بینک کعب بن الأشرف لأنه علم أنه یأخذ الرشوه فنزلت فالطاغوت هو کعب بن الأشرف و قیل إنه کاهن من جهینه أراد المنافق أن یتحاکم إلیه و قیل أراد به ما کانوا یتحاکمون فیه إلی الأوثان بضرب القداح و

عَنِ الْبَاقِرِ وَ الصَّادِقِ علیه السلام أَنَّ الْمَعْنِیَّ بِهِ کُلُّ مَنْ یُتَحَاکَمُ إِلَیْهِ مِمَّنْ یَحْکُمُ بِغَیْرِ الْحَقِّ(۲).

و فی قوله لَوَجَدُوا فِیهِ اخْتِلافاً کَثِیراً أی تناقضا من جهه حق و باطل أو اختلافا فی الأخبار عما یسرون أو من جهه بلیغ و مرذول أو تناقضا کثیرا و ذلک أن کلام البشر إذا طال و تضمن من المعانی ما تضمنه القرآن لم یخل من التناقض فی المعانی و الاختلاف فی اللفظ و کل هذه منفی عن کتاب الله. (۳)و فی قوله إِنْ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِناثاً فیه أقوال أحدها إلا أوثانا و کانوا یسمون الأوثان باسم الإناث اللات و العزی و منات الثالثه الأخری و أشاف (۴)و نائله عن أبی مالک و السدی و مجاهد و ابن زید و ذکره أبو حمزه الثمالی فی تفسیره قال کان فی کل واحده منهن شیطانه أنثی تتراءی للسدنه و تکلمهم و ذلک من صنیع إبلیس و هو الشیطان الذی ذکره الله فقال لعنه الله قالوا و اللات کان اسما لصخره و العزی کان

۱- مجمع البیان ۳: ۵۹.

۲- مجمع البیان ۳: ۶۶.

۳- مجمع البیان ۳: ۸۱.

۴- هکذا فی المطبوع، و فی نسخه: اناف بالنون، و الصحیح: «اساف» بالسین ککتاب و سحاب صنم وضعها عمرو بن لحی علی الصفا، و نائله علی المروه و کان یذبح علیهما تجاه الکعبه، و قیل: هما اساف بن عمرو و نائله بنت سهل کانا شخصین من جرهم، فجرا فی الکعبه فمسخا حجرین فعبدتهما قریش.

اسما لشجره إلا- نقلوهما إلى الوثن و جعلوهما علما عليهما و قيل العزى تأنيث الأعز و اللات تأنيث لفظه الله و قال الحسن كان لكل حى من العرب وثن يسمونه باسم الأنثى.

و ثانيها أن المراد إلا مواتا عن ابن عباس و الحسن و قتاده فالمعنى ما يعبدون من دون الله إلا جمادا و مواتا لا يعقل و لا ينطق و لا- يضر و لا ينفع (۱)فدل ذلك على غايه جهلهم و ضلالهم و سماها إناثا لاعتقاد مشركى العرب الأنوثه فى كل ما اتضعت منزلته و لأن الإناث من كل جنس أرذله و قال الزجاج لأن الموات يخبر عنها بلفظ التأنيث تقول الأحجار تعجبنى و يجوز أن يكون سماها إناثا لضعفها و قله خيرها و عدم نصرتها.

و ثالثها أن المعنى إلا ملائكه لأنهم كانوا يزعمون أن الملائكه بنات الله و كانوا يعبدون الملائكه وَ إِنْ يَدْعُونَ إِلَّا شَيْطاناً مَرِيداً أى ماردا شديدا فى كفره و عصيانه متماديا فى شركه و طغيانه.

يسأل عن هذا فيقال كيف نفى فى أول الكلام عبادتهم لغير الإناث ثم أثبت فى آخره عبادتهم للشيطان فأثبت فى الآخر ما نفاه فى الأول أجاب الحسن عن هذا فقال إنهم لم يعبدوا إلا الشيطان فى الحقيقه لأن الأوثان كانت مواتا ما دعت أحدا إلى عبادتها بل الداعى إلى عبادتها الشيطان فأضيفت العباده إليه و قال ابن عباس كان فى كل من أصنامهم شيطان يدعو المشركين إلى عبادتها فلذلك حسن إضافه العباده إليهما و قيل ليس فى الآيه إثبات المنفى بل ما يعبدون إلا الأوثان و إلا الشيطان لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبادِكَ نَصِيباً مَفْرُوضاً أى معلوما

وَ رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله قَالَ: فِي هَذِهِ الْآيَهِ مِنْ بَنِي آدَمَ تِسْعَهٌ وَ تِسْعُونَ فِي النَّارِ وَ وَاحِدٌ فِي الْجَنَّهِ.

وَ فِي رِوَايَهٍ أُخْرَى مِنْ كُلِّ أَلْفٍ وَاحِدٌ لِلَّهِ وَ سَائِرُهُمْ لِلنَّارِ وَ لِإِبْلِيسَ.

أوردهما أبو حمزه الثمالى فى تفسيره وَ لَأُمَنِّيَنَّهُمْ يعنى طول البقاء فى الدنيا فيؤثرونها على الآخره و قيل أقول لهم ليس وراءكم بعث و لا نشور و لا جنه و لا نار فافعلوا ما شئتم و قيل معناه

۱- فى المصدر: لا تعقل و لا تنطق و لا تنفع.

أمنينهم بالأهواء الباطله الداعيه إلى المعصيه و أزين لهم شهوات الدنيا و زهراتها وَ لَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذانَ الْأَنْعامِ أى ليشقن آذانهم و قيل ليقطعن الأذن من أصلها و هو المروى

عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ هَذَا شَیْ ءٌ قَدْ کَانَ مُشْرِکُو الْعَرَبِ یَفْعَلُونَهُ یَجْدَعُونَ آذَانَ الْأَنْعَامِ.

و یقال کانوا یفعلونه بالبحیره و السائبه وَ لَآمُرَنَّهُمْ فَلَیُغَیِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ أی دین الله عن ابن عباس و غیره و هو المروی عن أبی عبد الله علیه السلام و قیل أراد معنی الخصاء و کرهوا الإخصاء فی البهائم و قیل إنه الوشم و قیل إنه أراد الشمس و القمر و الحجاره عدلوا عن الانتفاع بها إلی عبادتها. (۱)و فی قوله لَیْسَ بِأَمانِیِّکُمْ قیل تفاخر المسلمون و أهل الکتاب فقال أهل الکتاب نبینا قبل نبیکم و کتابنا قبل کتابکم و نحن أولی بالله منکم فقال المسلمون نبینا خاتم النبیین و کتابنا یقضی علی الکتب و دیننا الإسلام فنزلت الآیه فقال أهل الکتاب نحن و أنتم سواء فأنزل الله تعالی الآیه التی بعدها وَ مَنْ یَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحاتِ مِنْ ذَکَرٍ أَوْ أُنْثی وَ هُوَ مُؤْمِنٌ ففلح المسلمون و قیل لما قالت الیهود نَحْنُ أَبْناءُ اللَّهِ وَ أَحِبَّاؤُهُ و قال أهل الکتاب لَنْ یَدْخُلَ الْجَنَّهَ إِلَّا مَنْ کانَ هُوداً أَوْ نَصاری نزلت. (۲)و فی قوله یَسْئَلُکَ أَهْلُ الْکِتابِ روی أن کعب بن الأشرف و جماعه من الیهود قالوا یا محمد إن کنت نبیا فأتنا بکتاب من السماء جمله کما أوتی موسی بالتوراه جمله فنزلت و قیل إنهم سألوا أن ینزل علی رجال منهم بأعیانهم کتابا یأمرهم الله فیه بتصدیقه و اتباعه و روی أنهم سألوا أن ینزل علیهم کتابا خاصا لهم قال الحسن إنما سألوا ذلک للتعنت و التحکم فی طلب المعجزه لا لظهور الحق و لو سألوه ذلک استرشادا لا عنادا لأعطاهم الله ذلک. (۳)و فی قوله فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِینَ هادُوا حَرَّمْنا عَلَیْهِمْ طَیِّباتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ أی کانت حلالا لهم قبل ذلک فلما فعلوا ما فعلوا اقتضت المصلحه تحریم هذه الأشیاء علیهم و هی

۱- مجمع البیان ۳: ۱۱۲.

۲- مجمع البیان ۳: ۱۱۴.

۳- مجمع البیان ۳: ۱۳۳.

ما بین فی قوله سبحانه وَ عَلَی الَّذِینَ هادُوا حَرَّمْنا کُلَّ ذِی ظُفُرٍ الآیه. (۱)و فی قوله تعالی یا أَهْلَ الْکِتابِ قیل إنه خطاب للیهود و النصاری لأن النصاری غلت فی المسیح فقالوا هو ابن الله و بعضهم قال هو الله و بعضهم قال هو ثالث ثلاثه الأب و الابن و روح القدس و الیهود غلت فیه حتی قالوا ولد لغیر رشده فالغلو لازم للفریقین و قیل للنصاری خاصه وَ لا تَقُولُوا ثَلاثَهٌ هذا خطاب للنصاری أی لا تقولوا آلهتنا ثلاثه و قیل هذا لا یصح لأن النصاری لم یقولوا بثلاثه آلهه و لکنهم یقولون إله واحد ثلاثه أقانیم أب و ابن و روح القدس و معناه لا تقولوا الله ثلاثه و قد شبهوا قولهم جوهر واحد ثلاثه أقانیم بقولنا سراج واحد ثم نقول إنه ثلاثه أشیاء دهن و قطن و نار و شمس واحده و إنما هی جسم و ضوء و شعاع و هذا غلط بعید لأنا لا نعنی بقولنا سراج واحد أنه شی ء واحد بل هو أشیاء علی الحقیقه و کذلک الشمس کما تقول عشره واحده و إنسان واحد و دار واحده و إنما هی أشیاء متغایره فإن قالوا إن الله شی ء واحد و إله واحد حقیقه فقولهم ثلاثه متناقضه و إن قالوا إنه فی الحقیقه أشیاء کما ذکرناه فقد ترکوا القول بالتوحید و التحقوا بالمشبهه و إلا فلا واسطه بین الأمرین انتهی. (۲)و قال الرازی فی تفسیره المعنی لا تقولوا إن الله سبحانه واحد بالجوهر ثلاثه بالأقانیم.

و اعلم أن مذهب النصاری مجهول جدا و الذی یتحصل منهم أنهم أثبتوا ذاتا موصوفا بصفات ثلاثه إلا أنهم و إن سموا تلک الصفات بأنها صفات فهی فی الحقیقه ذوات بدلیل أنهم یجوزون علیها الحلول فی عیسی و فی مریم و لو لا أنها ذوات قائمه بأنفسها لما جوزوا علیها أن یحل فی الغیر و أن یفارق ذاتا إلی أخری فهم و إن کانوا یسمونها بالصفات إلا أنهم فی الحقیقه یثبتون ذواتا متعدده قائمه بأنفسها و ذلک محض الکفر.

ثم قال اختلفوا فی تعیین المبتدإ لقوله ثلاثه علی أقوال الأول ما ذکرناه

۱- مجمع البیان ۳: ۱۳۸.

۲- مجمع البیان ۳: ۱۴۴.

أی و لا تقولوا الأقانیم ثلاثه الثانی قال الزجاج و لا تقولوا آلهتنا ثلاثه و ذلک لأن القرآن یدل علی أن النصاری یقولون إن الله و المسیح و مریم ثلاثه آلهه و الدلیل علیه قوله تعالی أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنّاسِ اتَّخِذُونِی وَ أُمِّی إِلهَیْنِ مِنْ دُونِ اللّهِ (۱)الثالث قال الفراء و لا تقولوا هم ثلاثه کقوله سَیَقُولُونَ ثَلاثَهٌ (۲)و ذلک لأن ذکر عیسی و مریم مع الله بهذه العباره یوهم کونهما إلهین و بالجمله فلا نری مذهبا فی الدنیا أشد رکاکه و بعدا عن العقل من مذهب النصاری. (۳)و قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی فَأَغْرَیْنا بَیْنَهُمُ الْعَداوَهَ وَ الْبَغْضاءَ أی بین الیهود و النصاری و قیل المراد بین أصناف النصاری خاصه لأهوائهم المختلفه فی الدین و ذلک أن النسطوریه (۴)قالت إن عیسی ابن الله و الیعقوبیه أن الله هو

۱- المائده: ۱۱۶.

۲- الکهف: ۲۲.

۳- التفسیر الکبیر ۳: ۳۴۶.

۴- النسطوریه أو الناطره: طائفه من المسیحیین ینتسبون إلی نسطوریوس بطریرک القسطنطنیه المتولد فی ۴۲۸ من المیلاد، و قال الشهرستانی: هم أصحاب نسطور الحکیم الذی ظهر فی زمان المأمون، و تصرف فی الاناجیل بحکم رأیه، قال: إن اللّه تعالی واحد ذو أقانیم ثلاثه: الوجود و العلم و الحیاه، و هذه الاقانیم لیست زائده علی الذات و لا هی هو، و اتحد الکلمه بجسد عیسی علیه السلام کإشراق الشمس فی کوه او علی بلور، او کظهور النقش فی الخاتم، و زعموا أن الابن لم یزل متولدا من الأب و انما تجسد و اتحد بجسد المسیح حین ولد، و الحدث راجع إلی الجسد و الناسوت، فهو إله و إنسان اتحدا، و هما جوهران اقنومان طبیعتان: جوهر قدیم و جوهر محدث، إله تام و إنسان تام، و لم یبطل الاتّحاد قدم القدیم و لا حدوث المحدث، لکنهما صارا مسیحا واحدا و مشیئه واحده. و الیعقوبیه أو الیعاقبه طائفه اخری ینسبون إلی یعقوب البردعی اسقف الرها، و قیل: انهم أهل مذهب دیسقورس؛ و قیل: غیر ذلک، قال الشهرستانی: انهم قالوا بالاقانیم الثلاثه، إلّا انهم قالوا انقلبت الکلمه لحما و دما فصار الاله هو المسیح و هو الظاهر بجسده بل هو هو. الی آخر ما یطول ذکره. الملکانیه أو الملکائیه، قال الشهرستانی: هم أصحاب ملکا الذی ظهر بالروم و استولی علیها و معظم الروم ملکائیه، قالوا: ان الکلمه اتحدت بجسد المسیح و تدرعت بناسوته، و صرحوا بأن الجوهر غیر الاقانیم، و ذلک کالموصوف و الصفه و عن هذا صرحوا باثبات التثلیث، و قالوا: المسیح ناسوت کلی لا جزئی، و هو قدیم ازلی من قدیم ازلی و لقد ولدت مریم الها ازلیا، و القتل و الصلب وقع علی الناسوت و اللاهوت إه.

المسيح ابن مريم و الملكانيه و هم الروم قالُوا إِنَّ اللَّهَ ثالِثُ ثَلاثَةٍ الله و عيسى و مريم. (۱)و فى قوله نَحْنُ أَبْناءُ اللَّهِ قيل إن اليهود قالوا نحن فى القرب من الله بمنزله الابن من أبيه و النصارى كما قالوا المسيح ابن الله جعلوا نفوسهم أبناء الله و أحباءه لأنهم تأولوا ما فى الإنجيل من قول المسيح أذهب إلى أبى و أبيكم عن الحسن و قيل إن جماعه من اليهود منهم كعب بن الأشرف و كعب بن أسيد و زيد بن التابوه و غيرهم قالوا لنبى الله حين حذرهم بنقمات الله و عقوباته لا تخوفنا فإنا أبناء الله و أحباؤه و إن غضب علينا فإنما يغضب كغضب الرجل على ولده يعنى أنه يزول عن قريب عن ابن عباس و قيل إنه لما قال قوم إن المسيح ابن الله أجرى ذلك على جميعهم كما تقول العرب هذيل شعراء أى فيهم شعراء. (۲)و فى قوله قالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ أى مقبوضه عن العطاء ممسكه عن الرزق فنسبوه إلى البخل عن ابن عباس و غيره قالوا إن الله كان قد بسط على اليهود حتى كانوا من أكثر الناس مالا و أخصبهم ناحيه فلما عصوا الله فى محمد صلى الله عليه و آله و كذبوه كف الله عنهم ما بسط عليهم من السعه فقال عند ذلك فنحاص بن عازوراء يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ و لم يقل إلى عنقه قال أهل المعانى إنما قال فنحاص و لم ينهه الآخرون و رضوا بقوله فأشركهم الله فى ذلك و قيل معناه يد الله مكفوفه عن عذابنا فليس يعذبنا إلا بما يبر به قسمه قدر ما عبد آباؤنا العجل و قيل إنه استفهام و تقديره أ يد الله مغلوله عنا حيث قتر المعيشه علينا و قال أبو القاسم البلخى يجوز أن يكون اليهود قالوا قولا و اعتقدوا مذهبا يؤدى إلى أن الله تعالى يبخل فى حال و يجود فى حاله أخرى فحكى ذلك عنهم على وجه التعجيب منهم و التكذيب لهم و يجوز أن يكونوا قالوا ذلك على وجه الهزء من حيث لم يوسع على النبى صلى الله عليه و آله و ليس ينبغى أن يتعجب من قوم يقولون لموسى اجْعَلْ لَنا إِلهاً كَما لَهُمْ آلِهَةٌ (۳)و يتخذون العجل

۱- مجمع البيان ۳: ۱۷۳.

۲- مجمع البيان ۳: ۱۷۷، و فيه: و النصارى لما قالوا للمسيح: ابن اللّه.

۳- الأعراف: ۱۳۷.

إلهـا أن يقولوا إن الله يبخـل تـاره و يجود أخرى و قـال الحسن بن على المغربى حـدثنى بعض اليهود بمصـر أن طـائفه منهم قال ذلك. (۱)أقول قال الرازى لعله كان فيهم من كان على مـذهب الفلسـفه و هو أن الله تعالى موجب لـذاته و أن حدوث الحوادث عنه لا يمكن إلا على نهج واحد و سنن واحده و أنه تعالى غير قادر على إحداث الحوادث على غير الوجوه التى عليها يقع فعبروا عن عـدم الاقتـدار على التغيير و التبديل بغل اليد. (۲)و قال الطبرسـى رحمه الله فى قوله غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ فيه أقوال أحـدها أنه على سبيل الإخبار أى غلت أيديهم فى جهنم و ثانيها أن يكون خرج مخرج الدعاء كما يقال قاتله الله و ثالثها أن معناه جعلوا بخلاء و ألزموا البخل فهم أبخل قوم فلم يلق يهودى أبدا غير لئيم بخيل.

كُلَّمـا أَوْقَدُوا نـاراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَـا اللَّهُ أى لحرب محمـد صـلى الله عليه و آله و فى هـذا دلالـه و معجزه لأن الله أخبر فوافق خبره المخبر فقد كانت اليهود أشد أهل الحجاز بأسا و أمنعهم دارا حتى أن قريشا تعتضد بهم و الأوس و الخزرج تستبق إلى مخالفتهم و تتكثر بنصـرتهم فأباد الله خضـراءهم و اسـتأصل شأفتهم و اجتث أصلهم (۳)فأجلى النبى صـلى الله عليه و آله بنى النضـير و بنى قينقاع و قتل بنى قريظه و شـرد أهل خيبر و غلب على فدك و دان أهل وادى القرى فمحا الله سبحانه آثارهم صاغرين. (۴)و فى قوله لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قالُوا هذا مذهب اليعقوبيه منهم لأنهم قالوا إن الله تعالى اتحد بالمسيح اتحاد الذات فصارا شيئا واحدا و صار الناسوت لاهوتا. (۵)

۱- مجمع البيان ۳: ۲۲۰، و فيه: الحسين بن على المغربى و هو الصحيح.

۲- التفسير الكبير ۳: ۴۲۴.

۳- أباد اللّه خضراءهم أى أذهب نعمتهم و خصبهم، و يمكن أن يكون المعنى: أهلك اللّه معظمهم، من خضراء القوم: معظمهم. و استأصل شأفتهم أى استأصلهم من أصلهم، أو استأصل عداوتهم و أذاهم. اجتثه: قلعه من أصله.

۴- مجمع البيان ۳: ۲۲۱.

۵- مجمع البيـان ۳: ۲۲۸. النـاسوت: الطبيعه الانسـانيه، أصـله النـاس، زيـدت فى آخره واو و تـاء مبـالغه كملكوت. و اللاـهوت: الالوهه، و أصله: لاه بمعنى إله، و يجوز أن يكون من لاه يليه بمعنى علا و ارتفع.

و قال الرازی فی تفسیر قول النصاری ثالِثُ ثَلاثَهٍ طریقان الأول قول المفسرین و هو أنهم أرادوا بذلک أن الله و مریم و عیسی آلهه ثلاثه و الثانی أن المتکلمین حکوا عن النصاری أنهم یقولون جوهر واحد ثلاثه أقانیم أب و ابن و روح القدس و هذه الثلاثه إله واحد کما أن الشمس اسم یتناول القرص و الشعاع و الحراره و عنوا بالأب الذات و بالابن الکلمه و بالروح الحیاه و أثبتوا الذات و الکلمه و الحیاه و قالوا إن الکلمه التی هی کلام الله اختلطت بجسد عیسی اختلاط الماء بالخمر و الماء باللبن و زعمت أن الأب إله و الابن إله و الروح إله و الکل إله واحد و اعلم أن هذا معلوم البطلان ببدیهه العقل فإن الثلاثه لا تکون واحدا و الواحد لا یکون ثلاثه و لا نری فی الدنیا مقاله أشد فسادا من مقاله النصاری. (۱)و قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی تَری کَثِیراً مِنْهُمْ أی من الیهود یَتَوَلَّوْنَ الَّذِینَ کَفَرُوا یرید کفار مکه یرید بذلک کعب بن الأشرف و أصحابه حین استحاشوا المشرکین علی رسول الله صلی الله علیه و آله کما مر

وَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ الْبَاقِرُ علیه السلام یَتَوَلَّوْنَ الْمُلُوکَ الْجَبَّارِینَ وَ یُزَیِّنُونَ لَهُمْ أَهْوَاءَهُمْ لِیُصِیبُوا مِنْ دُنْیَاهُمْ (۲).

و فی قوله تعالی ما جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِیرَهٍ یرید ما حرمها أهل الجاهلیه و البحیره هی الناقه کانت إذا نتجت خمسه أبطن و کان آخرها ذکرا بحروا أذنها (۳)و امتنعوا من رکوبها و نحرها و لا تطرد من ماء و لا تمنع من مرعی فإذا لقیها المعیی (۴)لم یرکبها و قیل إنهم کانوا إذا نتجت الناقه خمسه أبطن نظروا فی البطن الخامس فإن کان ذکرا نحروه فأکله الرجال و النساء جمیعا و إن کانت أنثی شقوا أذنها فتلک البحیره ثم لا یجز لها وبر و لا یذکر علیها اسم الله إن ذکیت و لا

۱- التفسیر الکبیر ۳: ۴۳۳، و فیه: و زعموا أن الأب إله.

۲- مجمع البیان ۳: ۲۳۲، و فیه: «استجاشوا» بالجیم و هو الصحیح، أی طلبوا منهم المدد و الجیش.

۳- أی شقوا اذنها.

۴- المعیی: العاجز.

حمل علیها و حرم علی النساء أن یذقن من لبنها شیئا و لا أن ینتفعن بها و کان لبنها و منافعها للرجال خاصه دون النساء حتی تموت فإذا ماتت اشترک الرجال و النساء فی أکلها عن ابن عباس و قیل إن البحیره بنت السائبه.

وَ لا سائِبَهٍ و هی ما کانوا یسیبونه (۱)فإن الرجل إذا نذر لقدوم من سفر أو لبرء من عله أو ما أشبه ذلک فقال ناقتی سائمه فکانت کالبحیره فی أن لا ینتفع بها و أن لا تخلا عن ماء و لا تمنع من مرعی عن الزجاج و علقمه و قیل هی التی تسیب للأصنام (۲)أی تعتق لها و کان الرجل یسیب من ماله ما یشاء فیجی ء به إلی السدنه (۳)و هم خدمه آلهتهم فیطعمون من لبنها أبناء السبیل و نحو ذلک عن ابن عباس و ابن مسعود و قیل إن السائبه هی الناقه إذا تابعت بین عشر إناث لیس فیهن ذکر سیبت فلم یرکبوها و لم یجزوا وبرها و لم یشرب لبنها إلا ضیف فما نتجت بعد ذلک من أنثی شق أذنها ثم یخلی سبیلها مع أمها.

وَ لا وَصِیلَهٍ و هی فی الغنم کانت الشاه إذا ولدت أنثی فهی لهم و إذا ولدت ذکرا جعلوه لآلهتهم فإن ولدت ذکرا و أنثی قالوا وصلت أخاها فلم یذبحوا الذکر لآلهتهم عن الزجاج و قیل کانت الشاه إذا ولدت سبعه أبطن فإن کانت السابع جدیا ذبحوه لآلهتهم و لحمه للرجال دون النساء و إن کانت عناقا استحیوها و کانت من عرض الغنم و إن ولدت فی البطن السابع جدیا و عناقا قالوا إن الأخت وصلت أخاها فمحرمه علینا (۴)فحرما جمیعا و کانت المنفعه و اللبن للرجال دون النساء عن ابن مسعود و مقاتل و قیل الوصیله الشاه إذا أتأمت (۵) عشر إناث فی خمسه أبطن لیس فیها ذکر جعلت وصیله فقالوا قد وصلت فکان ما ولدت بعد ذلک للذکور دون الإناث عن محمد بن إسحاق.

۱- من سیبت الدابّه: ترکتها و اهملتها.

۲- من سیب الغلام: أعتقه.

۳- سدنه بفتحات: الخدم و الحجاب.

۴- فی التفسیر المطبوع: فحرمته علینا.

۵- أتأمت المرأه : وضعت اثنین فی بطن واحد.

وَ لا حامٍ و هو الذكر من الإبل كانت العرب إذا نتجت من صلب الفحل عشره أبطن قالوا قد حمى ظهره فلا يحمل عليه و لا يمنع من ماء و لا من مرعى عن ابن عباس و ابن مسعود و غيرهما و قيل إنه الفحل إذا لقح ولد ولده قيل حمى ظهره فلا يركب عن الفراء.

أعلم الله سبحانه أنه لم يحرم من هذه الأشياء شيئا و قال المفسرون

رُوِيَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله أَنَّ عَمْرَو بْنَ لُحَيِّ بْنِ قَمَعَةَ بْنِ خِنْدِفَ كَانَ قَدْ مَلَكَ مَكَّهَ وَ كَانَ أَوَّلَ مَنْ غَيَّرَ دِينَ إِسْمَاعِيلَ فَاتَّخَذَ الْأَصْنَامَ وَ نَصَبَ الْأَوْثَانَ وَ بَحَرَ الْبَحِيرَهَ وَ سَيَّبَ السَّائِبَهَ وَ وَصَلَ الْوَصِيلَهَ وَ حَمَى الْحَامِيَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ فِي النَّارِ تُؤْذِي أَهْلَ النَّارِ رِيحُ قُصْبِهِ (۱)وَ يُرْوَى يَجُرُّ قُصْبَهُ فِي النَّارِ (۲).

و فى قوله وَ لَوْ نَزَّلْنا عَلَيْكَ كِتاباً نزلت فى النضر بن الحارث و عبد الله بن أميه و نوفل بن خويلد قالوا يا محمد لن نؤمن لك حتى تأتينا بكتاب من عند الله و معه أربعه من الملائكه يشهدون عليه أنه من عند الله و أنك رسوله وَ لَوْ أَنْزَلْنا مَلَكاً لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لا يُنْظَرُونَ أى لما آمنوا به فاقتضت الحكمه استيصالهم و أن لا يمهلهم وَ لَوْ جَعَلْناهُ مَلَكاً أى الرسول أو الذى ينزل عليه ليشهد بالرساله لَجَعَلْناهُ رَجُلًا لأنهم لا يستطيعون أن يروا الملك فى صورته لأن أعين الخلق تحار عن رؤيه الملائكه إلا بعد التجسم بالأجسام الكثيفه وَ لَلَبَسْنا عَلَيْهِمْ ما يَلْبِسُونَ قال الزجاج كانوا هم يلبسون على ضعفتهم فى أمر النبى صلى الله عليه و آله فيقولون إنما هذا بشر مثلكم فقال لو أنزلنا ملكا فرأوهم الملك رجلا لكان يلحقهم من اللبس مثل ما لحق ضعفتهم منهم و هذا احتجاج عليهم بأن الذى طلبوه لا يزيدهم بيانا و قيل معناه و لو أنزلنا ملكا لما عرفوه إلا بالتفكر و هم لا يتفكرون فيبقون فى اللبس الذى كانوا فيه و أضاف اللبس إلى نفسه لأنه يقع عند إنزاله الملائكه. (۳)

ص: ۸۴

۱- فى النهايه: فيه: رأيت عمرو بن لحى يجر قصبه فى النار، و القصب بالضم: المعى، و جمعه اقصاب؛ و قيل: القصب اسم للامعاء كلها؛ و قيل: هو ما كان اسفل البطن من الامعاء.

۲- مجمع البيان ۳: ۲۵۲.

۳- مجمع البيان ۴: ۲۷۵- ۲۷۷.

و فی قوله قُلْ أَيُّ شَيْ ءٍ أَكْبَرُ شَهادَةً قال الکلبی أتی أهل مکه رسول الله صلی الله علیه و آله فقالوا ما وجد الله رسولا غیرک ما نری أحدا یصدقک فیما تقول و لقد سألنا عنک الیهود و النصاری فزعموا أنه لیس لک عندهم ذکر فأرنا من یشهد أنک رسول الله صلی الله علیه و آله کما تزعم فأنزل الله تعالی هذه الآیه. (۱)و فی قوله وَ مَنْ بَلَغَ

فِي تَفْسِيرِ الْعَيَّاشِيِّ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ وَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مَعْنَاهُ وَ مَنْ بَلَغَ أَنْ يَكُونَ إِمَاماً مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَهُوَ يُنْذِرُ بِالْقُرْآنِ كَمَا أَنْذَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۲).

و فی قوله كَما يَعْرِفُونَ أَبْناءَهُمُ قال أبو حمزه الثمالی لما قدم النبی صلی الله علیه و آله المدینه قال عمر لعبد الله بن سلام إن الله أنزل علی نبیه أن أهل الکتاب يَعْرِفُونَهُ كَما يَعْرِفُونَ أَبْناءَهُمُ فکیف هذه المعرفه قال نعرف نبی الله بالنعت الذی نعته الله إذا رأینا فیکم کما یعرف أحدنا ابنه إذا رآه بین الغلمان و ایم الله الذی یحلف به ابن سلام لأنا بمحمد أشد معرفه منی بابنی فقال له کیف قال عبد الله عرفته بما نعته الله لنا فی کتابنا فأشهد أنه هو فأما ابنی فإنی لا أدری ما أحدثت أمه فقال قد وفقت و صدقت و أصبت. (۳)و فی قوله وَ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ قیل إن نفرا من مشرکی مکه منهم النضر بن الحارث و أبو سفیان بن حرب و الولید بن مغیره و عتبه بن ربیعه و أخوه شیبه و غیرهم جلسوا إلی رسول الله صلی الله علیه و آله و هو یقرأ القرآن فقالوا للنضر ما یقول محمد فقال أساطیر الأولین مثل ما کنت أحدثکم عن القرون الماضیه و أساطیر الأولین أحادیثهم التی کانوا یسطرونها و قیل معنی الأساطیر الترهات و البسابس (۴)مثل حدیث رستم و إسفندیار و غیره مما لا فائده فیه. (۵)

۱- مجمع البیان ۴: ۲۸۱.

۲- مجمع البیان ۴: ۲۸۲.

۳- مجمع البیان ۴: ۲۸۲.

۴- الترهات بضم التاء و تشدید الراء جمع ترهه کقبره و هی الاباطیل و الاقاویل الخالیه من الطائل. البسابس: الاباطیل و الکذب.

۵- مجمع البیان ۴: ۲۸۶.

و فی قوله قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ أی ما یقولون إنک شاعر أو مجنون و أشباه ذلک فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ قرأ نافع و الکسائی و الأعشی عن أبی بکر لا یکذبونک بالتخفیف و هو قراءه علی علیه السلام و المروی عن الصادق علیه السلام و الباقون بفتح الکاف و التشدید و فیه وجوه.

أحدها لا یکذبونک بقلوبهم اعتقادا و إن کانوا یظهرون بأفواههم التکذیب عنادا و هو قول الأکثر و یشهد له ما رواه سلام بن مسکین عن أبی یزید المدنی أن رسول الله صلی الله علیه و آله لقی أبا جهل فصافحه أبو جهل فقیل له فی ذلک فقال و الله إنی لأعلم أنه صادق و لکنا متی کنا تبعا لعبد مناف فأنزل الله تعالی هذه الآیه و قال السدی التقی أخنس بن شریق و أبو جهل بن هشام فقال له یا أبا الحکم أخبرنی عن محمد صلی الله علیه و آله أ صادق هو أم کاذب فإنه لیس هنا أحد غیری و غیرک یسمع کلامنا فقال أبو جهل ویحک و الله إن محمدا لصادق و ما کذب قط و لکن إذا ذهب بنو قصی باللواء و الحجابه و السقایه و الندوه و النبوه فما ذا یکون لسائر قریش. (۱)و ثانیها أن المعنی لا یکذبونک بحجه و لا یتمکنون من إبطال ما جئت به ببرهان و یدل علیه ما روی عن علی علیه السلام أنه کان یقرأ لا یکذبونک و یقول إن المراد بها أنهم لا یأتون بحق هو أحق من حقک.

و ثالثها أن المراد لا یصادفونک کاذبا کما تقول العرب قاتلناکم فما أجبناکم أی ما أصبناکم جبناء و لا یختص هذا الوجه بالقراءه بالتخفیف لأن أفعلت و فعلت یجوزان فی هذا الموضع و أفعلت هو الأصل فیه.

و رابعها أن المراد لا ینسبونک إلی الکذب فیما أتیت به لأنک کنت عندهم أمینا صدوقا و إنما یدفعون ما أتیت به و یقصدون التکذیب بآیات الله و روی أن أبا جهل قال للنبی صلی الله علیه و آله لا نتهمک و لا نکذبک و لکننا نتهم الذی جئت به و نکذبه.

۱- و بهذا البیان السخیف صرفوا الخلافه عن أمیر المؤمنین علیّ علیه السلام إلی غیره، حیث قالوا: لا تجتمع النبوّه و الخلافه فی بیت واحد!.

و خامسها أن المراد لا يكذبونك بل يكذبوننى فإن تكذيبك راجع إلى و لست مختصا به لأنك رسول فمن رد عليك فقد رد على. (۱)و فى قوله فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ أى تطلب و تتخذ نَفَقاً فِي الْأَرْضِ أى سربا و مسكنا فى جوف الأرض أَوْ سُلَّماً أى مصعدا إلى السماء فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ أى حجه تلجئهم إلى الإيمان فافعل و قيل فتأتيهم بآيه أفضل مما آتيناهم به فافعل إِنَّما يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ أى يصغون إليك و يتفكرون فى آياتك فإن من لم يتفكر و لم يستدل بالآيات بمنزله من لم يسمع وَ الْمَوْتى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ يريد أن الذين لا يصغون إليك و لا يتدبرون بمنزله الموتى فلا يجيبون إلى أن يبعثهم الله يوم القيامه. (۲)وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ أى ما اقترحوا عليه من مثل آيات الأولين كعصا موسى و ناقه ثمود وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ ما فى إنزالها من وجوب الاستيصال لهم إذا لم يؤمنوا عند نزولها و ما فى الاقتصار بهم على ما أوتوه من الآيات من المصلحه. (۳)و فى قوله هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ أى الذين يكفرون بالله و يفسدون فى الأرض فإن هلك فيه مؤمن أو طفل فإنما يهلك محنه و يعوضه الله على ذلك أعواضا كثيره يصغر ذلك فى جنبها. (۴)و فى قوله هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمى وَ الْبَصِيرُ أى العارف بالله سبحانه العالم بدينه و الجاهل به و بدينه فجعل الأعمى مثلا للجاهل و البصير مثلا للعارف بالله و بنبيه و فى تفسير أهل البيت عليهم السلام هل يستوى من يعلم و من لا يعلم (۵)و فى قوله الَّذِينَ

۱- مجمع البيان ۴: ۲۹۳- ۲۹۴.

۲- فى التفسير المطبوع: يريد: إن الذين لا يصغون إليك من هؤلاء الكفّار و لا يتدبرون فيما تقرؤه عليهم و تبينه لهم من الآيات و الحجج بمنزله الموتى، فكما آيست أن تسمع الموتى كلامك إلى أن يبعثهم فكذلك فأيس من هؤلاء أن تستجيبوا لك، و تقديره: إنّما يستجيب المؤمن السامع للحق فاما الكافر فهو بمنزله الميت فلا يجيب إلى أن يبعثه اللّه يوم القيامه فيلجئه إلى الايمان إه. و كثيرا ما يختصر المصنّف كلام المفسرين و ينقل معناه.

۳- مجمع البيان ۴: ۲۹۶.

۴- مجمع البيان ۴: ۳۰۳.

۵- مجمع البيان ۴: ۳۰۴.

يَخافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلى رَبِّهِمْ يريد المؤمنين يخافون القيامه و أهوالها و قيل معناه يعلمون و

قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام أَنْذِرْ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَرْجُونَ الْوُصُولَ إِلَى رَبِّهِمْ بِرَغْبَتِهِمْ فِيمَا عِنْدَهُ فَإِنَّ الْقُرْآنَ شَافِعٌ مُشَفَّعٌ (۱)

و فی قوله ما تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ قيل معناه الذی تطلبونه من العذاب كأن يقولوا يا محمد ائتنا بالذی تعدنا و قيل هی الآيات التی اقترحوها عليه استعجلوه بها فأعلم الله سبحانه أن ذلک عنده (۲)و فی قوله مِنْ فَوْقِكُمْ قيل عنی به الصيحه و الحجاره و الطوفان و الريح أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ عنی به الخسف و قيل مِنْ فَوْقِكُمْ أی من قبل كباركم أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ من سفلتكم و قيل مِنْ فَوْقِكُمْ السلاطين الظلمه أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ العبيد السوء و من لا خير فيه و هو المروی عن أبی عبد الله علیه السلام أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً أی يخلطكم فرقا مختلفی الأهواء لا تكونون شيعه واحده و قيل هو أن يكلهم إلی أنفسهم و يخليهم من ألطافه بذنوبهم السالفه و قيل عنی به يضرب بعضهم ببعض بما يلقيه بينهم من العداوه و العصبيه و هو المروی عن أبی عبد الله علیه السلام وَ يُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ أی قتال بعض و حرب بعض و قيل هو سوء الجوار عن أبی عبد الله ع.

وَ فِي تَفْسِيرِ الْكَلْبِيِّ أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ قَامَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله فَتَوَضَّأَ وَ أَسْبَغَ وُضُوءَهُ ثُمَّ قَامَ وَ صَلَّى فَأَحْسَنَ صَلَاتَهُ ثُمَّ سَأَلَ اللَّهَ سُبْحَانَهُ أَنْ لَا يَبْعَثَ عَلَى أُمَّتِهِ عَذَابا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ لَا مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَ لَا يُلْبِسَهُمْ شِيَعاً وَ لَا يُذِيقَ بَعْضَهُمْ بَأْسَ بَعْضٍ فَنَزَلَ جَبْرَئِيلُ علیه السلام فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَمِعَ مَقَالَتَكَ وَ إِنَّهُ قَدْ أَجَارَهُمْ مِنْ خَصْلَتَيْنِ وَ لَمْ يُجِرْهُمْ مِنْ خَصْلَتَيْنِ أَجَارَهُمْ مِنْ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْهِمْ عَذَاباً مِنْ فَوْقِهِمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَ لَمْ يُجِرْهُمْ مِنَ الْخَصْلَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ فَقَالَ صلی الله علیه و آله يَا جَبْرَئِيلُ فَمَا بَقَاءُ أُمَّتِي مَعَ قَتْلِ بَعْضِهِمْ بَعْضاً فَقَامَ وَ عَادَ إِلَى الدُّعَاءِ فَنَزَلَ الم أَ حَسِبَ النَّاسُ الْآيَتَيْنِ (۳)فَقَالَ لَا بُدَّ مِنْ فِتْنَةٍ تُبْتَلَى بِهَا الْأُمَّةُ بَعْدَ نَبِيِّهَا لِيَتَبَيَّنَ الصَّادِقُ مِنَ الْكَاذِبِ لِأَنَّ الْوَحْيَ انْقَطَعَ وَ بَقِيَ السَّيْفُ وَ افْتِرَاقُ الْكَلِمَهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ..

۱- مجمع البيان۴:۳۰۴

۲- مجمع البيان ۴: ۳۱۰.

۳- العنكبوت: ۱- ۲.

وَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام لَمَّا نَزَلَ فَلا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّکْری مَعَ الْقَوْمِ الظّالِمِینَ قَالَ الْمُسْلِمُونَ کَیْفَ نَصْنَعُ إِنْ کَانَ کُلَّمَا اسْتَهْزَأَ الْمُشْرِکُونَ بِالْقُرْآنِ قُمْنَا وَ تَرَکْنَاهُمْ فَلَا نَدْخُلُ إِذاً الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَ لَا نَطُوفُ بِالْبَیْتِ الْحَرَامِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی وَ ما عَلَی الَّذِینَ یَتَّقُونَ مِنْ حِسابِهِمْ مِنْ شَیْ ءٍ أم (أَمَرَهُمْ) بِتَذْکِیرِهِمْ وَ تَبْصِیرِهِمْ مَا اسْتَطَاعُوا (۱).

و فی قوله کَالَّذِی اسْتَهْوَتْهُ الشَّیاطِینُ فِی الْأَرْضِ حَیْرانَ اسْتَهْوَتْهُ من قولهم هوی من حالق إذا تردی و یشبه به الذی زل عن الطریق المستقیم و قیل استغوته الغیلان فی المهامه (۲)و قیل دعته الشیاطین إلی اتباع الهوی و قیل أهلکته و قیل ذهبت به لَهُ أَصْحابٌ یَدْعُونَهُ إِلَی الْهُدَی أی إلی الطریق الواضح یقولون له ائْتِنا و لا یقبل منهم و لا یصیر إلیهم لأنه قد تحیر لاستیلاء الشیطان علیه. (۳)و فی قوله وَ ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ

جَاءَ رَجُلٌ مِنَ الْیَهُودِ یُقَالُ لَهُ مَالِکُ بْنُ الصَّیْفِ (۴)یُخَاصِمُ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَنْشُدُکَ بِالَّذِی أَنْزَلَ التَّوْرَاةَ عَلَی مُوسَی أَ مَا تَجِدُ فِی التَّوْرَاةِ أَنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ یُبْغِضُ الْحِبْرَ السَّمِینَ وَ کَانَ سَمِیناً فَغَضِبَ وَ قَالَ وَ اللَّهِ ما أَنْزَلَ اللَّهُ عَلی بَشَرٍ مِنْ شَیْ ءٍ فقالوا (فَقَالَ لَهُ) أَصْحَابُهُ وَیْحَکَ وَ لَا مُوسَی فَنَزَلَتِ الْآیَهُ عَنْ سَعِیدِ بْنِ جُبَیْرٍ.

و فی روایه أخری عنه أنها نزلت فی الکفار أنکروا قدره الله علیهم فمن أقر أن الله علی کل شی ء قدیر فقد قدر الله حق قدره و قیل نزلت فی مشرکی قریش عن مجاهد و قیل إن الرجل کان فنحاص بن عازوراء و هو قائل هذه المقاله عن السدی و قیل إن الیهود قالت یا محمد أنزل الله علیک کتابا قال نعم قالوا و الله ما أنزل الله من السماء کتابا فنزلت عن ابن عباس تَجْعَلُونَهُ قَراطِیسَ أی کتبا و صحفا متفرقه أو ذا قراطیس أی تودعونه إیاها تُبْدُونَها وَ تُخْفُونَ کَثِیراً أی تبدون بعضها و تکتمون بعضها و هو ما فی الکتب من صفات الرسول صلی الله علیه و آله و الإشاره إلیه وَ عُلِّمْتُمْ ما لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَ لا آباؤُکُمْ قیل إنه خطاب للمسلمین و قیل هو

۱- مجمع البیان ۴: ۳۱۵ و- ۳۱.

۲- الحالق من الجبال: المنیف المرتفع لانبات فیه. المکان المشرف. المهامه جمع المهمه و المهمهه: المفازه البعیده. البلد المقفر.

۳- مجمع البیان ۴: ۳۱۹.

۴- فی المصدر: مالک بن الضیف.

خطاب لليهود أى علمتم التوراه فضيعتموه أو علمتم بالقرآن ما لم تعلموا قُلِ اللَّهُ أى الله أنزل ذلك ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ أى فيما خاضوا فيه من الباطل و اللعب و هذا الأمر على التهديد. (۱) و فى قوله وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ الْجِنَّ أراد بالجن الملائكه لاستتارهم عن الأعين و قيل إن قريشا كانوا يقولون إن الله صاهر الجن فحدث بينهم الملائكه فالمراد الجن المعروف و قيل أراد بالجن الشياطين لأنهم أطاعوا الشيطان فى عباده الأوثان وَ خَلَقَهُمْ الهاء و الميم عائده عليهم أى جعلوا للذى خلقهم شركاء لا يخلقون أو على الجن فالمعنى و الله خالق الجن فكيف يكونون شركاء و يجوز أن يكون المعنى و خلق الجن و الإنس جميعا و قيل إن المراد بالآيه المجوس إذ قالوا يزدان و أهرمن و هو الشيطان عندهم فنسبوا خلق المؤذيات و الشرور و الأشياء الضاره إلى أهرمن و مثلهم الثنويه القائلون بالنور و الظلمه وَ خَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَ بَناتٍ أى اختلقوا و موهوا و افتروا الكذب على الله و نسبوا البنين و البنات إليه فإن المشركين قالوا الملائكه بنات الله و النصارى قالوا المسيح ابن الله و اليهود قالوا عزير ابن الله بِغَيْرِ عِلْمٍ أى بغير حجه. (۲)و فى قوله وَ لِيَقُولُوا دَرَسْتَ ذلك يا محمد أى تعلمته من اليهود و هذه اللام لام الصيروره أى إن السبب الذى أداهم إلى أن قالوا درست هو تلاوه الآيات. (۳)و فى قوله وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ قالت قريش يا محمد تخبرنا أن موسى كان معه عصا يضرب به الحجر فتنفجر منه اثنتا عشره عينا و تخبرنا أن عيسى كان يحيى الموتى و تخبرنا أن ثمود كانت له ناقه فأتنا بآيه من الآيات حتى نصدقك فقال رسول الله صلى الله عليه و آله أى شى ء تحبون أن آتيكم به قالوا اجعل لنا الصفا ذهبا و ابعث لنا بعض موتانا حتى نسألهم عنك أ حق ما تقول أم باطل و أرنا الملائكه يشهدون لك أو ائتنا بالله و الملائكه قبيلا فقال رسول الله فإن فعلت بعض ما تقولون أ تصدقونني قالوا نعم و الله لئن

۱- مجمع البيان ۴ : ۳۳۳.

۲- مجمع البيان ۴: ۳۴۲- ۳۴۳.

۳- مجمع البيان ۴: ۳۴۶.

فعلت لنتبعنک أجمعین و سأل المسلمون رسول الله صلی الله علیه و آله أن ینزلها علیهم حتی یؤمنوا فقام رسول الله یدعو أن یجعل الصفا ذهبا فجاء جبرئیل علیه السلام فقال له إن شئت أصبح الصفا ذهبا و لکن إن لم یصدقوا عذبتهم و إن شئت ترکتهم حتی یتوب تائبهم فقال علیه السلام بل یتوب تائبهم فأنزل الله تعالی هذه الآیه عن الکلبی و محمد بن کعب.

جَهْدَ أَیْمانِهِمْ أی مجدین مجتهدین مظهرین الوفاء به إِنَّمَا الْآیاتُ عِنْدَ اللَّهِ أی هو مالکها و القادر علیها فلو علم صلاحکم لأنزلها وَ نُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَ أَبْصارَهُمْ أی فی جهنم عقوبه لهم أو فی الدنیا بالحیره وَ حَشَرْنا أی جمعنا عَلَیْهِمْ کُلَّ شَیْ ءٍ أی کل آیه و قیل أی کل ما سألوه قُبُلًا أی معاینه و مقابله إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ أی أن یجبرهم علی الإیمان و هو المروی عن أهل البیت علیهم السلام.(۱)و فی قوله فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِینَ أی من الشاکین فی ذلک و الخطاب للنبی صلی الله علیه و آله و المراد به الأمه و قیل الخطاب لغیره أی فلا تکن أیها الإنسان أو أیها السامع (۲)وَ إِنْ هُمْ إِلَّا یَخْرُصُونَ أی ما هم إلا یکذبون أو لا یقولون عن علم و لکن عن خرز (۳)و تخمین و قال ابن عباس کانوا یدعون النبی صلی الله علیه و آله و المؤمنین إلی أکل المیته و یقولون أ تأکلون ما قتلتم و لا تأکلون ما قتل ربکم فهذا إضلالهم. (۴)و فی قوله وَ إِنَّ الشَّیاطِینَ لَیُوحُونَ إِلی أَوْلِیائِهِمْ یعنی علماء الکافرین و رؤساءهم لِیُجادِلُوکُمْ فی استحلال المیته کما مر و قال عکرمه إن قوما من مجوس فارس کتبوا إلی مشرکی قریش فکانوا (۵)أولیاءهم فی الجاهلیه أن محمدا و أصحابه یزعمون أنهم یتبعون أمر الله ثم یزعمون أن ما ذبحوه حلال و ما قتله الله حرام فوقع ذلک فی نفوسهم فذلک إیحاؤهم إلیهم و قال ابن عباس هم إبلیس و جنوده

۱- مجمع البیان ۴: ۲۴۹- ۲۵۱.

۲- مجمع البیان ۴: ۳۵۴. و الظاهر أنّه سقط بعد ذلک قوله: و فی قوله تعالی.

۳- هکذا فی المطبوع، و فی النسخه المخطوطه: حرز، و فی المصدر: خرص و هو الصحیح.

۴- مجمع البیان ۴: ۳۵۶.

۵- فی المصدر: و کان.

ليوحون إلى أوليائهم من الإنس بإلقاء الوسوسه فى قلوبهم. (۱)و فى قوله وَ هذا لِشُرَكائِنا يعنى الأوثان و إنما جعل الأوثان شركاءهم لأنهم جعلوا لها نصيبا من أموالهم.

فَما كانَ لِشُرَكائِهِمْ فَلا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ فيه أقوال أحدها أنهم كانوا يزرعون لله زرعا و للأصنام زرعا فكان إذا زكا الزرع الذى زرعوه لله و لم يزك الزرع الذى زرعوه للأصنام جعلوا بعضه للأصنام و صرفوه إليها و يقولون إن الله غنى و الأصنام أحوج و إن زكا الزرع الذى جعلوه للأصنام و لم يزك الزرع الذى زرعوه لله لم يجعلوا منه شيئا لله تعالى و قالوا هو غنى و كانوا يقسمون النعم فيجعلون بعضه لله و بعضه للأصنام فما كان لله أطعموه الضيفان و ما كان للصنم أنفق على الصنم.

و ثانيها أنه إذا كان اختلط ما جعل للأصنام بما جعل لله تعالى ردوه و إذا اختلط ما جعل لله بما جعل للأصنام تركوه و قالوا الله أغنى و إذا تخرق الماء من الذى لله فى الذى للأصنام لم يسدوه و إذا تخرق من الذى للأصنام فى الذى لله سدوه و قالوا الله أغنى عن ابن عباس و قتاده و هو المروى عن أئمتنا ع.

و ثالثها أنه إذا هلك ما جعل للأصنام بدلوه مما جعل لله و إذا هلك ما جعل لله لم يبدلوه مما جعل للأصنام. (۲)و فى قوله قَتْلَ أَوْلادِهِمْ شُرَكاؤُهُمْ يعنى الشياطين الذين زينوا لهم قتل البنات و وأدهن (۳)أحياء خيفه العيله و الفقر و العار و قيل كان السبب فى تزيين قتل البنات أن النعمان بن المنذر أغار على قوم فسبى نساءهم و كان فيهن بنت قيس بن عاصم ثم اصطلحوا فأرادت كل امرأه منهن عشيرتها غير ابنه قيس فإنها أرادت من سباها فحلف قيس لا تولد له بنت إلا وأدها فصار ذلك سنه فيما بينهم. (۴)قوله حِجْرٌ أى حرام عنى بذلك الأنعام و الزرع اللذين جعلوهما لآلهتهم و أوثانهم لا يَطْعَمُها إِلَّا مَنْ نَشاءُ بِزَعْمِهِمْ أى لا يأكلها إلا من نشاء أن نأذن له فى

۱- مجمع البيان ۴: ۳۵۸.

۲- مجمع البيان ۴: ۳۷۰.

۳- وأد البنت: دفنها فى التراب حيا.

۴- مجمع البيان ۴: ۳۷۱.

أكلها و أعلم سبحانه أن هذا التحريم زعم منهم لا حجه لهم فيه و كانوا لا يحلون ذلك إلا لمن قام بخدمه أصنامهم من الرجال دون النساء وَ أَنْعامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُها أى الركوب عليها و هى السائبه و البحيره و الحام وَ أَنْعامٌ لا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا قيل كانت لهم من أنعامهم طائفه لا يذكرون اسم الله عليها و لا فى شى ء من شأنها و قيل إنهم كانوا لا يحجون عليها و قيل هى التى إذا ذكوها أهلوا عليها بأصنامهم فلا يذكرون اسم الله عليها افْتِراءً عَلَيْهِ لأنهم كانوا يقولون إن الله أمرهم بذلك وَ قالُوا ما فِي بُطُونِ هذِهِ الْأَنْعامِ يعنى ألبان البحائر و السيب عن ابن عباس و غيره و قيل يعنى أجنه البحائر و السيب ما ولد منها حيا فهو خالص للذكور دون النساء و ما ولدت ميتا أكله الرجال و النساء و قيل المراد به كلاهما وَ مُحَرَّمٌ عَلى أَزْواجِنا أى إناثنا. (1)و فى قوله فَإِنْ شَهِدُوا فَلا تَشْهَدْ مَعَهُمْ معناه فإن لم يجدوا شاهدا يشهد لهم على تحريمها غيرهم فشهدوا بأنفسهم فلا تشهد أنت معهم. (2)قوله عَلى طائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنا أى اليهود و النصارى وَ إِنْ كُنَّا عَنْ دِراسَتِهِمْ لَغافِلِينَ أى إنا كنا غافلين عن تلاوه كتبهم. (3)و فى قوله إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَ كانُوا شِيَعاً قرأ حمزه و الكسائى فارقوا و هو المروى عن على ع.

و اختلف فى المعنيين بهذه الآيه على أقوال أحدها أنهم الكفار و أصناف المشركين و نسختها آيه السيف و ثانيها أنهم اليهود و النصارى لأنهم يكفر بعضهم بعضا و ثالثها أنهم أهل الضلاله و أصحاب الشبهات و البدع من هذه الأمه رواه أبو هريره و عائشه و هو المروى عن الباقر عليه السلام جعلوا دين الله أديانا لإكفار بعضهم بعضا و صاروا أحزابا و فرقا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْ ءٍ هذا خطاب للنبى صلى الله عليه و آله و إعلام له أنه ليس منهم فى شى ء و أنه على المباعده التامه من أن يجتمع معهم فى

١- مجمع البيان ۴: ٣٧٢- ٣٧٣.

٢- مجمع البيان: ٣٨١.

٣- مجمع البيان ۴: ٣٨٧.

معنی من مـذاهبهم الفاسده و قیل أی لست من مخالطتهم فی شـی ء و قیل لست من قتالهم فی شـی ء فنسـختها آیه القتال. (۱)و فی قوله تعالی فَلا یَکُنْ فِی صَدْرِکَ حَرَجٌ مِنْهُ فیه أقوال أحدها أن معنی الحرج الضـیق أی لا یضیق صدرک لتشعب الفکر خوفا من أن لا تقوم بتبلیغ ما أنزل إلیک حق القیام فلیس علیک أکثر من الإنذار.

و ثانیها أن معنی الحرج الشک أی لا یکن فی صدرک شک فیما یلزمک من القیام بحقه.

و ثالثها أن معناه فلا یضیقن صدرک من قومک أن یکذبوک و یجبهوک بالسوء (۲)فیما أنزل إلیک

وَ قَدْ رُوِیَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَی لَمَّا أَنْزَلَ الْقُرْآنَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ قَالَ إِنِّی أَخْشَـی أَنْ یُکَـذِّبَنِی النَّاسُ وَ یَثْلَغُوا رَأْسِـی (۳)فَیَتْرُکُوهُ کَالْخُبْزَهِ فَأَزَالَ اللَّهُ تَعَالَی الْخَوْفَ عَنْهُ بِهَذِهِ الْآیَهِ (۴).

و فی قوله تعالی وَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَهً کنی به عن المشـرکین الـذین کانوا یبـدون سوآتهم فی طوافهم فکان یطوف الرجال و النساء عراه یقولون نطوف کمـا ولـدتنا أمهاتنا و لا نطوف فی الثیاب التی قارفنا فیها الـذنوب و هم الحمس (۵)قال الفراء کانوا یعملون شیئا من سیور مقطعه یشـدونه علی حقویهم یسـمی حوفا و إن عمل من صوف سـمی رهطا و کان تضع المرأه علی قبلها النسـعه (۶)فتقول

۱- مجمع البیان ۴: ۳۸۸- ۳۸۹.

۲- جبهه بالسوء: استقبله به.

۳- ثلغ رأسه: شدخه أی کسره، قال الجزریّ فی النهایه: فیه: إذا تثلغوا رأسی کما تثلغ الخبزه، الثلغ: الشدخ، و قیل: ضربک الشی ء الرطب بالشی ء الیابس حتّی یتشدخ.

۴- مجمع البیان ۴: ۳۹۵.

۵- الحمس جمع الاحمس، و هم قریش و من ولدت قریش و کنانه و جدیله قیس و من تابعهم فی الجاهلیه، فسموا حمسا لانهم تحمسوا فی دینهم أی تشددوا، أو لالتجائهم بالحمساء، و هی الکعبه.

۶- السـیور جمع السـیر: قده من الجلد مسـتطیله. الحوف: جلد یشق کهیئه الازار تلبسه الصبیان أو نقبه من أدم تقد سـیورا. النسع: سیر أو حبل عریض تشد به الرحال، و القطعه منه: النسعه.

اليوم يبدو بعضه أو كله. و ما بدا منه فلا أحله.

تعنى الفرج لأن ذلك لا يستر سترا تاما.

و فى قوله فِي أَسْماءٍ سَمَّيْتُمُوها أَنْتُمْ وَ آباؤُكُمْ أى فى أصنام صنعتموها أنتم و آباؤكم و اخترعتم لها أسماء سميتموها آلهه و ما فيها من معنى الإلهيه شىء و قيل معناه تسميتهم لبعضها أنه يسقيهم المطر و الآخر أنه يأتيهم بالرزق و الآخر أنه يشفى المرضى و الآخر أنه يصحبهم فى السفر ما نَزَّلَ اللَّهُ بِها مِنْ سُلْطانٍ أى حجه و برهان فَانْتَظِرُوا عذاب الله فإنه نازل بكم. (۱)و فى قوله وَ كَلِماتِهِ أى الكتب المتقدمه و القرآن و الوحى (۲)و فى قوله أَ وَ لَمْ يَتَفَكَّرُوا ما بِصاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّهٍ معناه أ و لم يتفكروا هؤلاء الكفار المكذبون بمحمد صلى الله عليه و آله فيعلموا أنه ليس بمجنون إذ ليس فى أقواله و أحواله ما يدل على الجنون ثم ابتدأ بالكلام فقال ما بِصاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّهٍ أى ليس به جنون و ذلك أن رسول الله صلى الله عليه و آله صعد الصفا و كان يدعو قريشا فخذا فخذا (۳)إلى توحيد الله و يخوفهم عذاب الله فقال المشركون إن صاحبهم قد جن بات ليلا يصوت إلى الصباح فنزلت. (۴)و فى قوله تعالى قُلِ ادْعُوا شُرَكاءَكُمْ معناه أن معبودى ينصرنى و يدفع كيد الكائدين عنى و معبودكم لا يقدر على نصركم فإن قدرتم لى على ضر فاجتمعوا أنتم مع أصنامكم و تظاهروا على كيدى و لا تمهلونى فى الكيد و الإضرار فإن معبودى

ص: ۹۵

۱- مجمع البيان ۴: ۴۳۷ و ۴۳۸، و فيه: و لاخر انه يأتيهم بالرزق، و لاخر أنّه يشفى المرضى و لاخر أنّه يصحبهم فى السفر.

۲- مجمع البيان ۴: ۴۸۸.

۳- فخذا فخذا أى حيا حيا، قال الجزرىّ فى النهايه: لما نزلت: «وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَکَ الْأَقْرَبِينَ» بات يفخذ عشيرته، أى يناديهم فخذا فخذا و هم أقرب العشيره إليه، و قد تكرر ذكر الفخذ فى الحديث و أول العشيره الشعب، ثمّ القبيله، ثمّ الفصيله، ثمّ العماره، ثمّ البطن، ثمّ الفخذ.

۴- مجمع البيان ۴: ۵۰۴- ۵۰۵، و فيه: أو لم يتفكروا هؤلاء المكذبون بمحمد- صلّى اللّه عليه و آله و سلم- و بنبوّته فى أقواله و أفعاله فيعلموا اه.

یدفع کیدکم عنی وَ إِنْ تَدْعُوهُمْ أی الأصنام أو المشرکین خُذِ الْعَفْوَ أی ما عفا و فضل من أموالهم أو العفو من أخلاق الناس و اقبل المیسور منها و قیل هو العفو فی قبول العذر من المعتذر و ترک المؤاخذه بالإساءه وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ أی بالمعروف وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِینَ أی أعرض عنهم عند قیام الحجه علیهم و الإیاس من قبولهم و لا تقابلهم بالسفه.

و لا یقال هی منسوخه بآیه القتال لأنها عامه خص عنها الکافر الذی یجب قتله بدلیل قال ابن زید لما نزلت هذه الآیه قال النبی صلی الله علیه و آله کیف یا رب و الغضب فنزل (۱)قوله وَ إِمَّا یَنْزَغَنَّکَ مِنَ الشَّیْطانِ نَزْغٌ أی إن نالک من الشیطان وسوسه و نخسه فی القلب أو عرض لک من الشیطان عارض. (۲)و فی قوله وَ إِذا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآیَهٍ قالُوا لَوْ لا اجْتَبَیْتَها أی إذا جئتهم بآیه کذبوا بها و إذا أبطأت عنهم یقترحونها و یقولون هلا جئتنا من قبل نفسک فلیس کل ما تقوله وحیا من السماء و قیل إذا لم تأتهم بآیه مقترحه قالوا هلا اخترتها من قبل نفسک فتسأل ربک أن یأتیک بها. (۳)و فی قوله کَالَّذِینَ قالُوا سَمِعْنا وَ هُمْ لا یَسْمَعُونَ السماع هنا بمعنی القبول و هؤلاء هم المنافقون (۴)و قیل هم أهل الکتاب من الیهود و قریظه و النضیر و قیل إنهم مشرکو العرب لأنهم قالوا قد سمعنا لو نشاء لقلنا مثل هذا إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُکْمُ الَّذِینَ لا یَعْقِلُونَ یعنی هؤلاء المشرکین الذین لم ینتفعوا بما یسمعون من الحق و لا یتکلمون به و لا یعتقدونه و لا یقرون به فکأنهم صم بکم لا یعقلون کالدواب

قَالَ الْبَاقِرُ علیه السلام نَزَلَتِ الْآیَهُ فِی بَنِی عَبْدِ الدَّارِ لَمْ یَکُنْ أَسْلَمَ مِنْهُمْ غَیْرُ مُصْعَبِ بْنِ عُمَیْرٍ وَ حَلِیفٍ لَهُمْ یُقَالُ لَهُ سُوَیْبِطٌ (۵).

۱- مجمع البیان ۴: ۵۱۱ و ۵۱۲.

۲- مجمع البیان ۴: ۵۱۳.

۳- مجمع البیان ۴: ۵۱۴.

۴- فی المصدر: و هؤلاء الکفّار هم المنافقون.

۵- مجمع البیان ۴ : ۵۳۲.

و فی قوله لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هذا إنما قالوا ذلک مع ظهور عجزهم عن الإتیان بمثله عداوه و عنادا و قیل إنما قالوا ذلک قبل ظهور عجزهم و کان قائل هذا النضر بن الحارث بن کلده و أسر یوم بدر فقتله رسول الله صلی الله علیه و آله و عقبه بن أبی معیط و قتله أیضا یوم بدر وَ إِذْ قالُوا اللَّهُمَّ القائل لذلک النضر بن الحارث أیضا و قیل أبو جهل (۱)و فی قوله إِلَّا مُکاءً وَ تَصْدِیَهً المکاء الصفیر و التصدیه ضرب الید علی الید قال ابن عباس کانت قریش یطوفون بالبیت عراه یصفرون و یصفقون و صَلاتُهُمْ معناه دعاؤهم أی یقیمون المکاء و التصدیه مکان الدعاء و التسبیح و قیل أراد لیس لهم صلاه و لا عباده و إنما یحصل منهم ما هو ضرب من اللهو و اللعب و روی أن النبی صلی الله علیه و آله کان إذا صلی فی المسجد الحرام قام رجلان من بنی عبد الدار عن یمینه فیصفران و رجلان عن یساره یصفقان بأیدیهما فیخلطان علیه صلاته فقتلهم الله جمیعا ببدر و لهم یقول و لبقیه بنی عبد الدار فَذُوقُوا الْعَذابَ یعنی عذاب السیف یوم بدر و قیل عذاب الآخره. (۲)و فی قوله تعالی فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِینَ أی فی نصر المؤمنین و کبت أعداء الدین (۳)و فی قوله وَ قالَتِ الْیَهُودُ عُزَیْرٌ ابْنُ اللَّهِ قال ابن عباس القائل لذلک جماعه منهم جاءوا إلی النبی صلی الله علیه و آله منهم سلام بن مشکم و نعمان بن أوفی و شاس بن قیس و مالک بن الصیف فقالوا ذلک و قیل إنما قال ذلک جماعه منهم من قبل و قد انقرضوا و إن عزیرا أملی التوراه من ظهر قلبه علمه جبرئیل علیه السلام فقالوا إنه ابن الله إلا أن الله أضاف ذلک إلی جمیعهم و إن کانوا لا یقولون ذلک الیوم کما یقال إن الخوارج یقولون بتعذیب أطفال المشرکین و إنما یقوله الأزارقه منهم خاصه و یدل علی أن هذا مذهب الیهود أنهم لم ینکروا ذلک لما سمعوا هذه الآیه مع شده حرصهم علی تکذیب الرسول صلی الله علیه و آله یُضاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِینَ کَفَرُوا أی عباد الأصنام فی عبادتهم لها أو فی عبادتهم للملائکه و قولهم إنهم بنات الله اتَّخَذُوا أَحْبارَهُمْ وَ رُهْبانَهُمْ أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ

رُوِیَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُمَا قَالا أَمَا وَ اللَّهِ مَا

۱- مجمع البیان ۴: ۵۳۸- ۵۳۹.

۲- مجمع البیان ۴: ۵۴۰.

۳- مجمع البیان ۴: ۵۴۲.

صَامُوا لَهُمْ وَ لَا صَلَّوْا لَهُمْ وَ لَكِنَّهُمْ أَحَلُّوا لَهُمْ حَرَاماً وَ حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ حَلَالًا فَاتَّبَعُوهُمْ فَعَبَدُوهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ.

وَ رَوَى الثَّعْلَبِيُّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ فِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ يَا عَدِيُّ اطْرَحْ هَذَا الْوَثَنَ مِنْ عُنُقِكَ قَالَ فَطَرَحْتُهُ وَ انْتَهَيْتُ إِلَيْهِ وَ هُوَ يَقْرَأُ هَذِهِ الْآيَةَ حَتَّى فَرَغَ مِنْهَا فَقُلْتُ لَهُ إِنَّا لَسْنَا نَعْبُدُهُمْ فَقَالَ أَ لَيْسَ يُحَرِّمُونَ مَا أَحَلَّ اللَّهُ فَتُحَرِّمُونَهُ وَ يُحِلُّونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَتَسْتَحِلُّونَهُ قَالَ فَقُلْتُ بَلَى قَالَ فَتِلْكَ عِبَادَتُهُمْ (۱).

و فى قوله إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيادَةٌ فِي الْكُفْرِ يعنى تأخير الأشهر الحرم عما رتبها الله سبحانه عليه و كانت العرب تحرم الأشهر الأربعه و ذلك مما تمسكت به من مله إبراهيم و إسماعيل و هم كانوا أصحاب غارات و حروب فربما كان يشق عليهم أن يمكثوا ثلاثه أشهر متواليه لا يغيرون فيها (۲)فكانوا يؤخرون تحريم المحرم إلى صفر فيحرمونه و يستحلون المحرم فيمكثون بذلك زمانا ثم يزول التحريم إلى المحرم (۳)و لا يفعلون ذلك إلا فى ذى الحجه و قال ابن عباس معنى قوله زِيادَةٌ فِي الْكُفْرِ أنهم كانوا أحلوا ما حرم الله و حرموا ما أحل الله قال الفراء و الذى كان يقوم به رجل من كنانه يقال له نعيم بن تغلبه و كان رئيس الموسم فيقول أنا الذى لا أعاب و لا أخاب و لا يرد لى قضاء فيقولون نعم صدقت أنسئنا شهرا و أخر عنا حرمه المحرم و اجعلها فى صفر و أحل المحرم فيفعل ذلك و الذى كان ينسئها حين جاء الإسلام جناده بن عوف بن أميه الكنانى قال ابن عباس و أول من سن النسىء عمرو بن لحى بن قمعه بن خندف و قال أبو مسلم بل رجل من بنى كنانه يقال له القلمس و قال مجاهد كان المشركون يحجون فى كل شهر عامين فحجوا فى ذى الحجه عامين ثم حجوا فى المحرم عامين ثم حجوا فى صفر عامين و كذلك فى الشهور حتى وافقت الحجه التى قبل حجه الوداع فى ذى القعده ثم حج النبى

۱- مجمع البيان ۵: ۲۳.

۲- أغار عليهم: هجم و أوقع بهم. و فى التفسير المطبوع: لا يغزون فيها.

۳- فى التفسير المطبوع: ثم يأول التحريم إلى المحرم.

ص فی العام القابل حجه الوداع فوافقت فی ذی الحجه فذلک حین قال النبی صلی الله علیه و آله فی خطبته ألا إن الزمان قد استدار کهیئته یوم خلق السماوات و الأرض السنه اثنا عشر شهرا منها أربعه حرم ثلاثه متوالیات ذو القعده و ذو الحجه و المحرم و رجب مفطر الذی (۱)بین جمادی و شعبان و أراد علیه السلام بذلک أن الأشهر الحرم رجعت إلی مواضعها و أعاد الحج إلی ذی الحجه و بطل النسی ء لِیُواطِؤُا عِدَّهَ ما حَرَّمَ اللَّهُ أی أنهم لم یحلوا شهرا من الحرام إلا حرموا مکانه شهرا من الحلال و لم یحرموا شهرا من الحلال إلا أحلوا مکانه شهرا من الحرام لیکون موافقه فی العدد. (۲)و فی قوله أَنَّهُمْ یُفْتَنُونَ أی یمتحنون فِی کُلِّ عامٍ مَرَّهً أَوْ مَرَّتَیْنِ بالأمراض و الأوجاع أو بالجهاد مع رسول الله صلی الله علیه و آله و ما یرون من نصره الله رسوله و ما ینال أعداءه من القتل و السبی و قیل بالقحط و الجوع و قیل بهتک أستارهم و ما یظهر من خبث سرائرهم وَ إِذا ما أُنْزِلَتْ سُورَهٌ أی من القرآن و هم حضور مع النبی صلی الله علیه و آله کرهوا ما یسمعونه و نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ نظرا یؤمون به هَلْ یَراکُمْ مِنْ أَحَدٍ و إنما یفعلون ذلک لأنهم منافقون یحذرون أن یعلم بهم فکأنهم یقول بعضهم لبعض هل یراکم من أحد ثم یقومون فینصرفون و إنما یفعلون ذلک مخافه أن تنزل آیه تفضحهم و کانوا لا یقولون ذلک بألسنتهم و لکن ینظرون نظره من یقول لغیره ذلک و قیل إن المنافقین کان ینظر بعضهم إلی بعض نظر تعنت و طعن فی القرآن ثم یقولون هل یرانا أحد من المسلمین فإذا تحقق لهم أنه لا یراهم أحد من المسلمین بالغوا فیه و إن علموا أنه یراهم واحد کفوا عنه ثُمَّ انْصَرَفُوا عن المجلس أو عن الإیمان صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ عن رحمته و ثوابه و قیل إنه دعاء علیهم. (۳)

۱- هکذا فی المطبوع، و فی نسخه مخطوطه: و رجب مضر الذی. و فی التفسیر المطبوع: و رجب الذی.

۲- مجمع البیان ۵: ۲۹.

۳- مجمع البیان ۵: ۸۵- ۸۶.

و فی قوله قالَ الَّذِینَ لاـ یَرْجُونَ لِقاءَنَا أی لا یؤمنون بالبعث و النشور ائْتِ بِقُرْآنٍ غَیْرِ هـذا الـذی تتلوه علینا أَوْ بَدِّلْهُ فاجعله علی خلاف ما تقرؤه و الفرق بینهما أن الإتیان بغیره قـد یکون معه و تبـدیله لا یکون إلا برفعه و قیل معنی قوله بَدِّلْهُ غیر أحکامه من الحلال و الحرام أرادوا بـذلک زوال الحظر عنهم و سـقوط الأمر منهم و أن یخلی بینهم و بین ما یریدون وَ لا أَدْراکُمْ بِهِ أی و لا أعلمکم الله به بـأن لا ینزله علی فَقَدْ لَبِثْتُ فِیکُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ أی أقمت بینکم دهرا طویلا من قبل إنزال القرآن فلم أقرأه علیکم و لاـ ادعیت نبوه حتی أکرمنی الله به وَ یَقُولُونَ هؤُلاـءِ شُـفَعاؤُنا عِنْدَ اللَّهِ أخبر سـبحانه عن هؤلاـء الکفار أنهم قالوا إنا نعبـد هـذه الأصـنام لتشـفع لنـا عنـد الله و إن الله أذن لنـا فی عبادتهـا و أنه سیشـفعها فینـا فی الآخره و توهموا أن عبادتها أشـد فی تعظیم الله سبحانه من قصده تعالی بالعباده فجمعوا بین قبیح القول و قبیح الفعل و قبیح التوهم و قیل معناه هؤلاء شـفعاؤنا فی الدنیا لإصلاح معاشـنا عن الحسن قال لأنهم کانوا لا یقرون بالبعث بدلاله قوله تعالی وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَیْمانِهِمْ لا یَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ یَمُوتُ (۱)قُلْ أَ تُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِما لاـ یَعْلَمُ فِی السَّماواتِ وَ لاـ فِی الْأَرْضِ أی تخبرون الله بمـا لا یعلم من حسن عباده الأصـنام و کونها شافعه لأن ذلک لو کان صحیحا لکان تعالی به عالما ففی نفی علمه بذلک نفی المعلوم. (۲)و فی قوله تعالی فَسَیَقُولُونَ اللَّهُ فیها دلاله علی أنهم کـانوا یقرون بالخالق و إن کانوا مشـرکین فإن جمهور العقلاء یقرون بالصانع سوی جماعه قلیله من ملحـده الفلاسـفه و من أقر بالصانع علی هذا صـنفان موحد یعتقد أن الصانع واحد لا یستحق العباده غیره و مشرک و هم ضربان فضرب جعلوا لله شریکا فی ملکـه یضـاده و ینـاویه و هم الثنـویه و المجـوس ثم اختلفـوا فمنهم من یثبت لله شـریکا قـدیما کالمـانویه و منهم من یثبت لله شریکا محدثا کالمجوس و ضرب آخر لا یجعل لله شریکا فی حکمه

۱- النحل: ۳۸.

۲- مجمع البیان ۵: ۹۷- ۹۸.

و ملكه و لكن يجعل له شريكا فى العباده يكون متوسطا بينه و بين الصانع و هم أصحاب المتوسطات ثم اختلفوا فمنهم من جعل الوسائط من الأجرام العلويه كالنجوم و الشمس و القمر و منهم من جعل المتوسط من الأجسام السفليه كالأصنام و نحوها تعالى الله عما يقول الزائغون عن سبيله علوا كبيرا. (۱)و فى قوله تعالى أَمَّنْ لا يَهِدِّى إِلَّا أَنْ يُهْدى الأصنام لا تهتدى و لا تهدى أحدا و إن هديت لأنها موات من حجاره و نحوها و لكن الكلام نزل على أنها إن هديت اهتدت لأنهم لما اتخذوها آلهه عبر عنها كما يعبر عمن يعقل و وصفت بصفه من يعقل و إن لم تكن فى الحقيقه كذلك أ لا ترى إلى قوله تعالى (۲)إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبادٌ أَمْثالُكُمْ و قوله فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ أَ لَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِها الآيه و كذا قوله إِنْ تَدْعُوهُمْ لا يَسْمَعُوا دُعاءَكُمْ وَ لَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجابُوا لَكُمْ فأجرى عليه اللفظ كما يجرى على من يعلم و قيل المراد بذلك الملائكه و الجن و قيل الرؤساء و المضلون الذين يدعون إلى الكفر و قيل إن المعنى فى قوله لا يَهِدِّى إِلَّا أَنْ يُهْدى لا يتحرك إلا أن يحرك بَلْ كَذَّبُوا بِما لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ أى بما لم يعلموه من جميع وجوهه لأن فى القرآن ما يعلم المراد منه بدليل و يحتاج إلى الفكر فيه أو الرجوع إلى الرسول فى معرفه مراده مثل المتشابه فالكفار لما لم يعرفوا المراد بظاهره كذبوا به و قيل أى لم يحيطوا بكيفيه نظمه و ترتيبه و هذا كما أن الناس يعرفون ألفاظ الشعر و الخطب و معانيها و ما يمكنهم إبداعها لجهلهم بنظمها و ترتيبها و قال الحسن معناه بل كذبوا بالقرآن من غير علم ببطلانه و قيل معناه بل كذبوا بما فى القرآن من الجنه و النار و البعث و النشور و الثواب و العقاب. (۳)و فى قوله ما ذا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ هذا الاستفهام معناه التفظيع و التهويل كما يقول الإنسان لمن هو فى أمر يستوخم عاقبته ما ذا تجنى على نفسك و

قَالَ

۱- مجمع البيان ۵: ۱۰۷.

۲- فى التفسير المطبوع: ألا ترى إلى قوله سبحانه: «وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقاً مِنَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ شَيْئاً وَ لا يَسْتَطِيعُونَ» و قوله: «إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ» إه.

۳- مجمع البيان ۵: ۱۰۹- ۱۱۰.

أَبُو جَعْفَرٍ الْبَاقِرُ علیهما السلام یُرِیدُ بِذَلِکَ عَذَاباً یَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ عَلَی فَسَقَهِ أَهْلِ الْقِبْلَهِ فِی آخِرِ الزَّمَانِ.

أَ ثُمَّ إِذا ما وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ هذا استفهام إنکار و تقدیره أ حین وقع بکم العذاب المقدر الموقت آمنتم به أی بالله أو بالقرآن أو بالعذاب الذی کنتم تنکرونه فیقال لکم الآن تؤمنون به وَ قَدْ کُنْتُمْ بِهِ أی بالعذاب تَسْتَعْجِلُونَ من قبل مستهزءین. (۱)و فی قوله قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَ بِرَحْمَتِهِ قیل فضل الله الإسلام و رحمته القرآن و قیل بالعکس و

قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ الْبَاقِرُ علیهما السلام فَضْلُ اللَّهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ رَحْمَتُهُ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ ع.

و روی ذلک الکلبی عن أبی صالح عن ابن عباس. (۲)و فی قوله فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَراماً وَ حَلالًا یعنی ما حرموا من البحیره و السائبه و الوصیله و الحام و أمثالها. (۳)و فی قوله وَ لا یَحْزُنْکَ قَوْلُهُمْ أی أقوالهم المؤذیه کقولهم إنک ساحر أو مجنون وَ ما یَتَّبِعُ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَکاءَ یتحمل ما هاهنا وجهین أحدهما أن یکون بمعنی أی شی ء تقبیحا لفعلهم و الآخر أن یکون نافیه أی و ما یتبعون شرکاء فی الحقیقه و یحتمل وجها ثالثا و هو أن یکون بمعنی الذی و یکون منصوبا بالعطف علی من و یکون التقدیر و الذی یتبع الأصنام الذین یدعونهم من دون الله شرکاء. (۴)و فی قوله وَ ما أَنَا عَلَیْکُمْ بِوَکِیلٍ أی ما أنا بحفیظ لکم عن الإهلاک إذا لم تنظروا أنتم لأنفسکم و المعنی أنه لیس علی إلا البلاغ و لا یلزمنی أن أجعلکم مهتدین و أن أنجیکم من النار کما یجب علی من وکل علی متاع أن یحفظه من الضرر. (۵)و فی قوله یُمَتِّعْکُمْ مَتاعاً حَسَناً إِلی أَجَلٍ مُسَمًّی یعنی یمتعکم فی الدنیا بالنعم السابغه فی الخفض و الدعه و الأمن و السعه إلی الوقت الذی قدر لکم أجل الموت فیه وَ یُؤْتِ کُلَّ ذِی فَضْلٍ فَضْلَهُ أی ذی إفضال علی غیره بمال أو کلام أو عمل جزاء إفضاله أو کل ذی عمل صالح ثوابه علی قدر عمله أَلا إِنَّهُمْ یَثْنُونَ

۱- مجمع البیان ۵: ۱۱۵.

۲- مجمع البیان ۵: ۱۱۷.

۳- مجمع البیان ۵: ۱۱۸.

۴- مجمع البیان ۵: ۱۲۰- ۱۲۱.

۵- مجمع البیان ۵: ۱۴۰.

صُدُورَهُمْ قيل نزلت فى الأخنس بن شريق و كان حلو الكلام يلقى رسول الله صلى الله عليه و آله بما يحب و ينطوى بقلبه على ما يكره عن ابن عباس و

«۵» رَوَى الْعَيَّاشِيُّ بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: أَخْبَرَنِي جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ الْمُشْرِكِينَ إِذَا مَرُّوا بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله طَأْطَأَ أَحَدُهُمْ رَأْسَهُ وَ ظَهْرَهُ هَكَذَا وَ غَطَّى رَأْسَهُ بِثَوْبِهِ حَتَّى لَا يَرَاهُ رَسُولُ اللَّهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى هَذِهِ الْآيَةَ.

أَلا إِنَّهُمْ يعنى الكفار و المنافقين يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ أى يطوونها على ما هم عليه من الكفر عن الحسن و قيل معناه يخفون صدورهم (۱)لكيلا يسمعوا كتاب الله و ذكره و قيل يثنونها على عداوه النبى صلى الله عليه و آله و قيل إنهم كانوا إذا قعدوا مجلسا على معاداه النبى صلى الله عليه و آله و السعى فى أمره بالفساد انضم بعضهم إلى بعض و ثنى بعضهم صدره إلى صدر بعض يتناجون لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ أى ليخفوا ذلك من الله تعالى على القول الأخير و على الأقوال الأخر ليستروا ذلك عن النبى صلى الله عليه و آله أَلا حِينَ يَسْتَغْشُونَ ثِيابَهُمْ أى يتغطون بثيابهم ثم يتفاوضون فيما كانوا يدبرونه على النبى صلى الله عليه و آله و على المؤمنين و يكتمونه و قيل كنى باستغشاء ثيابهم عن الليل لأنهم يتغطون بظلمته. (۲)و فى قوله إِلى أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ أى إلى أجل مسمى و وقت معلوم عن ابن عباس و مجاهد و قيل أى إلى جماعه يتعاقبون فيصرون على الكفر و لا يكون فيهم من يؤمن كما فعلنا بقوم نوح و قيل إن الأمه المعدوده هم أصحاب المهدى عجل الله فرجه فى آخر الزمان ثلاثمائه و بضعه عشر رجلا كعده أهل بدر يجتمعون فى ساعه واحده كما يجتمع قزع الخريف (۳)و هو المروى عن أبى جعفر و أبى عبد الله عليه السلام.(۴)و فى قوله فَلَعَلَّكَ تارِكٌ روى عن ابن عباس أن رؤساء مكه من قريش أتوا رسول الله صلى الله عليه و آله فقالوا يا محمد إن كنت رسولا فحول لنا جبال مكه ذهبا أو ائتنا بملائكه يشهدون لك بالنبوه فأنزل الله تعالى فَلَعَلَّكَ تارِكٌ الآيه و

رَوَى الْعَيَّاشِيُ

۱- فى التفسير المطبوع: يحنون صدورهم.

۲- مجمع البيان ۵: ۱۴۳.

۳- فى النهايه: قزعه: قطعه من الغيم و جمعها: قزع؛ و منه حديث علىّ عليه السلام: فيجتمعون إليه كما يجتمع قزع الخريف. أى قطع السحاب المتفرق، و إنّما خص الخريف لانه اول الشتاء و السحاب يكون فيه متفرقا غير متراكم و لا مطبق، ثمّ يجتمع بعضه إلى بعض بعد ذلك.

۴- مجمع البيان ۵: ۱۴۴.

بِإِسْنَادِهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ لِعَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام إِنِّی سَأَلْتُ رَبِّی أَنْ یُؤَاخِیَ بَیْنِی وَ بَیْنَکَ فَفَعَلَ فَسَأَلْتُ رَبِّی أَنْ یَجْعَلَکَ وَصِیِّی فَفَعَلَ فَقَالَ بَعْضُ الْقَوْمِ وَ اللَّهِ لَصَاعٌ مِنْ تَمْرٍ فِی شَنٍّ بَالٍ أَحَبُّ إِلَیْنَا مِمَّا سَأَلَ مُحَمَّدٌ رَبَّهُ فَهَلَّا سَأَلَهُ مَلَکاً یَعْضُدُهُ عَلَی عَدُوِّهِ أَوْ کَنْزاً یَسْتَعِینُ بِهِ عَلَی فَاقَتِهِ فَنَزَلَتِ الْآیَهُ.

فَلَعَلَّکَ تارِکٌ بَعْضَ ما یُوحی إِلَیْکَ و هو ما فیه سب آلهتهم فلا تبلغهم إیاه خوفا منهم. وَ ضائِقٌ بِهِ صَدْرُکَ أی و لعلک یَضِیقُ صَدْرُکَ بِما یَقُولُونَ و بما یلحقک من أذاهم و تکذیبهم و قیل باقتراحاتهم أَنْ یَقُولُوا أی کراهه أو مخافه أن یقولوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ کَنْزٌ من المال أَوْ جاءَ مَعَهُ مَلَکٌ یشهد له و لیس قوله فَلَعَلَّکَ علی وجه الشک بل المراد به النهی عن ترک أداء الرساله و الحث علیه کما یقول أحدنا لغیره و قد علم من حاله أنه یطیعه و لا یعصیه و یدعوه غیره إلی عصیانه لعلک تترک بعض ما آمرک به لقول فلان و إنما یقول ذلک لیؤنس من یدعوه إلی ترک أمره.

قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَیاتٍ أی إن کان هذا مفتری علی الله کما زعمتم فأتوا بعشر سور مثله فی النظم و الفصاحه مفتریات علی زعمکم فإن القرآن نزل بلغتکم و قد نشأت أنا بین أظهرکم فإن لم یمکنکم ذلک فاعلموا أنه من عند الله و هذا صریح فی التحدی و فیه دلاله علی جهه إعجاز القرآن و أنها هی الفصاحه و البلاغه فی هذا النظم المخصوص لأنه لو کان جهه الإعجاز غیر ذلک لما قنع فی المعارضه بالافتراء و الاختلاق لأن البلاغه ثلاث طبقات فأعلی طبقاتها معجز و أدناها و أوسطها ممکن فالتحدی فی الآیه إنما وقع فی الطبقه العلیا منها و لو کان وجه الإعجاز الصرفه لکان الرکیک من الکلام أبلغ فی باب الإعجاز و المثل المذکور فی الآیه لا یجوز أن یکون المراد به مثله فی الجنس لأن مثله فی الجنس یکون حکایته فلا یقع بها التحدی و إنما یرجع ذلک إلی ما هو متعارف بین العرب فی تحدی بعضهم بعضا کما اشتهر من مناقضات إمرئ القیس و علقمه و عمرو بن کلثوم و الحارث بن حلزه و جریر و الفرزدق و غیرهم.

وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ أی لیعینوکم علی معارضه القرآن إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ

فی قولکم إنی افتریته فهذا غایه ما یمکن فی التحدی و المحاجه و فیه الدلاله الواضحه علی إعجاز القرآن لأنه إذا ثبت أن النبی صلی الله علیه و آله تحداهم به و أوعدهم بالقتل و الأسر بعد أن عاب دینهم و آلهتهم و ثبت أنهم کانوا أحرص الناس علی إبطال أمره حتی بذلوا مهجهم و أموالهم فی ذلک فإذا قیل لهم افتروا أنتم مثل هذا القرآن و أدحضوا حجته فذلک أیسر و أهون علیکم من کل ما تکلفتموه فعدلوا عن ذلک و صاروا إلی الحرب و القتل و تکلف الأمور الشاقه فذلک من أدل الدلائل علی عجزهم إذ لو قدروا علی معارضته مع سهوله ذلک علیهم لفعلوه لأن العاقل لا یعدل عن الأمر السهل إلی الصعب الشاق مع حصول الغرض بکل واحد منهما فکیف و لو بلغوا غایه أمانیهم فی الأمر الشاق و هو قتله صلی الله علیه و آله لکان لا یحصل غرضهم من إبطال أمرهم فإن المحق قد یقتل. فإن قیل لم ذکر التحدی مره بعشر سور و مره بسوره و مره بحدیث مثله فالجواب أن التحدی إنما یقع بما یظهر فیه الإعجاز من منظور الکلام فیجوز أن یتحدی مره بالأقل و مره بالأکثر فَإِلَّمْ یَسْتَجِیبُوا لَکُمْ قیل إنه خطاب للمسلمین و قیل للکفار أی فإن لم یستجب لکم من تدعونهم إلی المعاونه و قیل للرسول صلی الله علیه و آله و ذکره بلفظ الجمع تفخیما. (۱)و فی قوله ما کُنْتَ تَعْلَمُها أَنْتَ وَ لا قَوْمُکَ مِنْ قَبْلِ هذا أی إن هذه الأخبار لم تکن تعلمها أنت و لا قومک من العرب یعرفونها من قبل إیحائنا إلیک لأنهم لم یکونوا من أهل کتاب و سیر. (۲)

۱- فی هامش النسخه المقروءه علی المصنّف: لما کانت المذاهب المشهوره فی اعجاز القرآن متردده بین أن یکون بالصرفه او ببلوغه الدرجه القصوی من الفصاحه و البلاغه، او اشتماله علی العلوم الدقیقه، او علی القصص التی لا یعرفها الا أهل الکتاب، او علی الاخبار بالمغیبات، او عدم وجدان الاختلاف، او بغایه البلاغه و النظم المخصوص معا اختار الأخیر و استدلّ بالآیه علیه بانه لو کان لغیر الفصاحه و النظم مدخلا لما اکتفی بقوله: «مِثْلِهِ مُفْتَرَیاتٍ» اذ الظاهر من المماثله المماثله فی النظم و الفصاحه کما کان عادتهم فی معارضه الکلام و التفاخر به، و هذا ینفی الصرفه أیضا لان مثله مخل فی ذلک بل کان الانسب ان یقول: ائتوا بکلام أدون من ذلک، و أیضا الإتیان بالرکیک من الکلام کان ادخل فی الصرفه، و بعد فیه کلام للمتامل. منه.

۲- مجمع البیان ۵: ۱۴۶ و ۱۴۷.

و فی قوله ما نُثَبِّتُ بِهِ فُؤادَکَ أی ما نقوی به قلبک و نطیب به نفسک و نزیدک به ثباتا علی ما أنت علیه من الإنذار و الصبر علی أذی قومک. (۱)و فی قوله وَ ما یُؤْمِنُ أَکْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَ هُمْ مُشْرِکُونَ فیه أقوال أحدها أنهم مشرکو قریش کانوا یقرون بالله خالقا و محییا و ممیتا و یعبدون الأصنام و یدعونها آلهه عن ابن عباس و الجبائی.

و ثانیها أنها نزلت فی مشرکی العرب إذا سئلوا من خلق السماوات و الأرض و ینزل القطر قالوا الله ثم هم یشرکون و کانوا یقولون فی تلبیتهم لبیک لا شریک لک إلا شریک هو لک تملکه و ما ملک عن الضحاک.

و ثالثها أنهم أهل الکتاب آمنوا بالله و الیوم الآخر و التوراه و الإنجیل ثم أشرکوا بإنکار القرآن و نبوه نبینا صلی الله علیه و آله عن الحسن و هذا القول مع ما تقدمه رواه دارم بن قبیصه عن علی بن موسی الرضا عن جده (۲)أبی عبد الله ع.

و رابعها أنهم المنافقون یظهرون الإیمان و یشرکون فی السر عن البلخی و خامسها أنهم المشبهه آمنوا فی الجمله و أشرکوا فی التفصیل و روی ذلک عن ابن عباس و سادسها أن المراد بالإشراک شرک الطاعه لا شرک العباده أطاعوا الشیطان فی المعاصی التی یرتکبونها مما أوجب الله علیها النار فأشرکوا بالله فی طاعته و لم یشرکوا بالله فی عبادته (۳)عن أبی جعفر علیه السلام.

وَ رُوِیَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: قَوْلُ الرَّجُلِ لَوْ لَا فُلَانٌ لَهَلَکْتُ وَ لَوْ لَا فُلَانٌ لَضَاعَ عِیَالِی جَعْلٌ لِلَّهِ شَرِیکاً فِی مُلْکِهِ یَرْزُقُهُ وَ یَدْفَعُ عَنْهُ فَقِیلَ لَهُ لَوْ قَالَ لَوْ لَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَیَّ بِفُلَانٍ لَهَلَکْتُ قَالَ لَا بَأْسَ بِهَذَا.

وَ فِی رِوَایَهِ زُرَارَهَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ وَ حُمْرَانَ عَنْهُمَا علیهما السلام أَنَّهُ شِرْکُ النِّعَمِ.

وَ رَوَی مُحَمَّدُ بْنُ الْفُضَیْلِ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: إِنَّهُ شِرْکٌ لَا یَبْلُغُ بِهِ الْکُفْرَ.

أَ فَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِیَهُمْ غاشِیَهٌ مِنْ عَذابِ اللَّهِ أی عقوبه تغشاهم و تحیط بهم. (۴)

۱- مجمع البیان ۵: ۲۰۴.

۲- فی التفسیر المطبوع: عن أبیه، عن جده.

۳- فی التفسیر المطبوع: و لم یشرکوا باللّه شرک عباده فیعبدون معه غیره.

۴- مجمع البیان ۵: ۲۶۷- ۲۶۸. و فیه: أی أ فأمن هؤلاء الکافرون أن یاتیهم عذاب من اللّه سبحانه یعمهم و یحیط بهم؟.

و فى قوله يَسْتَعْجِلُونَکَ بِالسَّيِّئَهِ قَبْلَ الْحَسَنَهِ أى بالعذاب قبل الرحمه عن ابن عباس و غيره و المثلات العقوبات.

إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِکُلِّ قَوْمٍ هادٍ فيه أقوال أحدها إنما أنت مخوف و هاد لكل قوم و ليس إليك إنزال الآيات فأنت مبتدأ و منذر خبره و هاد عطف على منذر و الثانى أن المنذر هو محمد صلى الله عليه و آله و الهادى هو الله و الثالث أن معناه و لكل قوم نبى يهديهم و داع يرشده و الرابع أن المراد بالهادى كل داع إلى الحق

وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ لَمَّا نَزَلَتِ الْآيَهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنَا الْمُنْذِرُ وَ عَلِيٌّ الْهَادِى مِنْ بَعْدِى يَا عَلِيُّ بِکَ يَهْتَدِى الْمُهْتَدُونَ.

و روى مثله أبو القاسم الحسكانى بإسناده عن أبى برده الأسلمى. (۱)و فى قوله إِلَّا کَباسِطِ کَفَّيْهِ هذا مثل ضربه الله لكل من عبد غير الله و دعاه رجاء أن ينفعه فمثله كمثل رجل بسط كفيه إلى الماء من مكان بعيد ليتناوله و يسكن به غلته و ذلك الماء لا يبلغ فاه لبعد المسافه بينهما فكذلك ما كان يعبده المشركون من الأصنام لا يصل نفعها إليهم فلا يستجاب دعاؤهم عن ابن عباس و قيل كباسط كفيه إلى الماء أى كالذى يدعو الماء بلسانه و يشير إليه بيده فلا يأتيه الماء عن مجاهد و قيل كالذى يبسط كفيه إلى الماء فمات قبل أن يبلغ الماء فاه و قيل إنه يتمثل العرب لمن يسعى فيما لا يدركه فيقول هو كالقابض على الماء.

وَ ما دُعاءُ الْکافِرِينَ إِلَّا فِى ضَلالٍ أى ليس دعاؤهم الأصنام من دون الله إلا فى ذهاب عن الحق و الصواب و قيل فى ضلال عن طريق الإجابه و النفع وَ لِلَّهِ يَسْجُدُ

۱- مجمع البيان ۶: ۲۷۸. و الحديث فيه هكذا: روى أبو القاسم الحسكانى فى كتاب شواهد التنزيل بالاسناد الى إبراهيم بن الحكم بن ظهير، عن أبيه، عن حكم بن جبير، عن أبى برده الاسلمى قال: دعا رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و سلم بالطهور و عنده علىّ بن أبى طالب، فأخذ رسول اللّه بيد على بعد ما تطهر فألزمها بصدره، ثمّ قال: انما انت منذر، ثمّ ردها إلى صدر على ثمّ قال: و لكل قوم هاد، ثمّ قال: انک مناره الأنام و غايه الهدى، و أمير القرى، و أشهد ذلک انک كذلک.

مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ یعنی الملائکه و سائر المکلفین طَوْعاً وَ کَرْهاً أی یجب السجود لله تعالی إلا أن المؤمن یسجد له طوعا و الکافر کرها بالسیف أو یخضعون له إلا أن الکافر یخضع له کرها لأنه لا یمکنه أن یمتنع عن الخضوع لله تعالی لما یحل به من الآلام و الأسقام وَ ظِلالُهُمْ أی و یسجد ظلالهم لله بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ أی العشیات قیل المراد بالظل الشخص فإن من یسجد یسجد معه ظله قال الحسن یسجد ظل الکافر و لا یسجد الکافر و معناه عند أهل التحقیق أنه یسجد شخصه دون قلبه لأنه لا یرید بسجوده عباده ربه من حیث إنه یسجد للخوف و قیل إن الظلال علی ظاهرها و المعنی فی سجودها تمایلها من جانب إلی جانب و انقیادها للتسخیر (۱)بالطول و القصر قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ أی المؤمن و الکافر أَمْ هَلْ تَسْتَوِی الظُّلُماتُ وَ النُّورُ أی الکفر و الإیمان أو الضلاله و الهدی أو الجهل و العلم أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَکاءَ خَلَقُوا کَخَلْقِهِ أی هل جعل هؤلاء الکفار شرکاء فی العباده خلقوا أفعالا مثل خلق الله تعالی من الأجسام و الألوان و الطعوم و الروائح و القدره و الحیاه و غیر ذلک فَتَشابَهَ الْخَلْقُ عَلَیْهِمْ أی فاشتبه لذلک علیهم ما الذی خلق الله و ما الذی خلق الأوثان فظنوا أن الأوثان تستحق العباده لأن أفعالها مثل أفعال الله تعالی فإذا لم یکن ذلک مشتبها إذ کان ذلک کله لله لم یبق شبهه أنه الإله لا تستحق العباده سواه. (۲)و فی قوله تعالی فَسالَتْ أَوْدِیَهٌ بِقَدَرِها یعنی فاحتمل الأنهار الماء کل نهر بقدره الصغیر علی قدر صغره و الکبیر علی قدر کبره فَاحْتَمَلَ السَّیْلُ زَبَداً رابِیاً أی طافیا عالیا فوق الماء شبه سبحانه الحق و الإسلام بالماء الصافی النافع للخلق و الباطل بالزبد الذاهب باطلا و قیل إنه مثل للقرآن النازل من السماء ثم یحتمل القلوب حظها من الیقین و الشک علی قدرها فالماء مثل للیقین و الزبد مثل للشک عن ابن عباس ثم ذکر المثل الآخر فقال وَ مِمَّا یُوقِدُونَ عَلَیْهِ فِی النَّارِ و هو الذهب

۱- فی التفسیر المطبوع: و انقیادها بالتسخیر.

۲- مجمع البیان ۶: ۲۸۳- ۲۸۵.

و الفضه و الرصاص و غيره مما يذاب ابْتِغاءَ حِلْيَةٍ أى طلب زينه يتخذ منه كالذهب و الفضه أَوْ مَتاعٍ معناه ابتغاء متاع ينتفع به و هو مثل جواهر الأرض يتخذ منه الأوانى و غيرها زَبَدٌ مِثْلُهُ أى مثل زبد الماء فإن هذه الأشياء التى تستخرج من المعادن توقد عليها النار ليتميز الخالص من الخبيث لها أيضا زبد و هو خبثها كَذلِكَ يَضْرِبُ اللّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ أى مثل الحق و الباطل فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفاءً أى باطلا متفرقا بحيث لا ينتفع به وَ أَمّا ما يَنْفَعُ النّاسَ و هو الماء الصافى و الأعيان التى ينتفع بها فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ فينتفع به الناس فمثل المؤمن و اعتقاده كمثل هذا الماء المنتفع به فى نبات الأرض و حياه كل شى ء به و كمثل نفع الفضه و الذهب و سائر الأعيان المنتفع بها و مثل الكافر و كفره كمثل هذا الزبد الذى يذهب جفاء و كمثل خبث الحديد و ما تخرجه النار من وسخ الذهب و الفضه التى لا ينتفع به كَذلِكَ يَضْرِبُ اللّهُ الْأَمْثالَ للناس فى أمر دينهم قال قتاده هذه ثلاثه أمثال ضربها الله تعالى فى مثل واحد شبه نزول القرآن بالماء الذى ينزل من السماء و شبه القلوب بالأوديه و الأنهار فمن استقصى فى تدبره و تفكر فى معانيه أخذ حظا عظيما منه كالنهر الكبير الذى يأخذ الماء الكثير و من رضى بما أداه إلى التصديق بالحق على الجمله كان أقل حظا منه كالنهر الصغير فهذا مثل.

ثم شبه الخطرات و وساوس الشيطان بالزبد يعلو على الماء و ذلك من خبث التربه لا من الماء و كذا الله ما يقع فى النفس من الشكوك فمن ذاتها لا من ذات الحق يقول فكما يذهب الزبد باطلا و يبقى صفوه الماء كذلك يذهب مخايل الشك باطلا و يبقى الحق فهذا مثل ثان و المثل الثالث قوله وَ مِمّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فالكفر مثل هذا الخبث الذى لا ينتفع به و الإيمان مثل الصافى الذى ينتفع به. (1)و فى قوله وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً جواب لو محذوف أى لكان هذا القرآن و قيل أى لما آمنوا أَ فَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُوا أى أ فلم يعلموا و يتبينوا عن ابن عباس و غيره و قيل معناه أ و لم يعلم الذين آمنوا علما يئسوا معه من أن يكون غير ما علموه

۱- مجمع البيان ۶: ۲۸۷.

و قيل معناه أ فلم ييأس الذين آمنوا من إيمان هؤلاء الذين وصفهم الله بأنهم لا يؤمنون قارِعَةٌ أى نازله و داهيه تقرعهم من الحرب و الجدب و القتل و الأسر أَوْ تَحُلُّ قَرِيباً مِنْ دارِهِمْ قيل إن التاء فى تحل للتأنيث أى تَحُلُّ تلك القارعه قَرِيباً مِنْ دارِهِمْ فتجاورهم حتى تحصل لهم المخافه منها و قيل إن التاء للخطاب أى تَحُلُّ أنت يا محمد بنفسك قَرِيباً مِنْ دارِهِمْ يعنى مكه حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ بفتح مكه و قيل أى بالإذن لك فى قتالهم و قيل حتى يأتى يوم القيامه.

فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا أى فأمهلتهم و أطلت مدتهم ليتوبوا أو ليتم عليهم الحجه فَكَيْفَ كانَ عِقابِ تفخيم لذلك العقاب أَ فَمَنْ هُوَ قائِمٌ عَلى كُلِّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ أى أ فمن هو قائم بالتدبير على كل نفس و حافظ على كل نفس أعمالها حتى يجازيها كمن ليس بهذه الصفه من الأصنام و يدل على المحذوف قوله تعالى وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ أى بما يستحقون من الصفات و إضافه الأفعال إليهم إن كانوا شركاء لله كما يوصف الله بالخالق و الرازق و المحيى و المميت و قيل سموهم بالأسماء التى هى صفاتهم ثم انظروا هل تدل صفاتهم على جواز عبادتهم و اتخاذهم آلهه و قيل معناه أنه ليس لهم اسم له مدخل فى استحقاق الإلهيه و ذلك استحقار لهم و قيل سموهم ما ذا خلقوا أو هل ضروا أو نفعوا أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِما لا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أى بل أ تخبرون الله بشريك له فى الأرض و هو لا يعلمه على معنى أنه ليس و لو كان لعلم أَمْ بِظاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ أى أم تقولون مجازا من القول و باطلا لا حقيقه له فالمعنى أنه كلام ظاهر ليس له فى الحقيقه باطن و معنى فهو كلام فقط و قيل أم بظاهر كتاب أنزله الله سميتم الأصنام آلهه فبين أنه ليس هاهنا دليل عقلى و لا سمعى يوجب استحقاق الأصنام الإلهيه بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ أى دع ذكر ما كنا فيه زين الشيطان لهم الكفر لأن مكرهم بالرسول كفر منهم و قيل بل زين لهم الرؤساء و الغواه كذبهم و زورهم. (۱)و فى قوله وَ الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَفْرَحُونَ المراد أصحاب النبى ص

۱- مجمع البيان ۶: ۲۹۳- ۲۹۵.

الـذين أعطوا القرآن أو مؤمنو أهـل الكتاب. (۱)و فی قـوله وَ إِنْ مـا نُرِيَنَّکَ بَعْضَ الَّذِی نَعِـدُهُمْ أی من نصـر المـؤمنین علیهم و تمکینـک منهم بالقتـل و الأسـر و اغتنـام الأـموال أَوْ نَتَوَفَّیَنَّکَ أی نقبضـک إلینا قبل أن نریک ذلک و بین بهـذا أنه یکون بعض ذلـک فی حیـاته و بعضه بعـد وفـاته أی فلا تنتظر أن یکون جمیع ذلک فی أیام حیاتک فَإِنَّما عَلَیْکَ أن تبلغهم ما أرسـلناک به إلیهم و علینـا حسابهم و مجازاتهم. (۲)و فی قوله وَ مَنْ عِنْـدَهُ عِلْمُ الْکِتـابِ قیـل هو الله تعالی و قیل مؤمنو أهل الکتاب و قیل إن المراد به علی بن أبی طالب علیهما السلام و أئمه الهدی علیهم السلام عن أبی جعفر و أبی عبد الله علیه السلام بأسانید. (۳)و فی قوله مَثَلُ الَّذِینَ کَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أی مثل أعمالهم کَرَمادٍ اشْـتَدَّتْ بِهِ الرِّیحُ أی ذرته و نسفته فِی یَوْمٍ عاصِفٍ أی شدید الریح فکما لا یقدر أحد علی جمع ذلک الرماد المتفرق و الانتفاع به فکذلک هؤلاء الکفار لا یَقْدِرُونَ مِمَّا کَسَبُوا عَلی شَیْ ءٍ أی علی الانتفاع بأعمالهم. (۴)و فی قوله کَلِمَهً طَیِّبَهً هی کلمه التوحید و قیل کل کلام أمر الله تعالی کَشَـجَرَهٍ طَیِّبَهٍ أَصْلُها ثابِتٌ وَ فَرْعُها فِی السَّماءِ أی شـجره زاکیه نامیه راسـخه أصولها فی الأرض عالیه أغصانها و ثمارها فی السـماء و أراد به المبالغه فی الرفعه و هذه الشـجره قیل هی النخله (۵) و قیل شجره فی الجنه

۱- مجمع البیان ۶: ۲۹۶.

۲- مجمع البیان ۶: ۲۹۸.

۳- مجمع البیان ۶: ۳۰۱، و الأسانید فی المصدر هکذا: روی عن برید بن معاویه، عن أبی عبد اللّه علیه السـلام انه قال: إیانا عنی و علی اولنا و افضـلنا و خیرنا بعـد النبیّ صـلّی اللّه علیه و آله و سـلم. و روی عنه عبـد اللّه بن کثیر انه وضع یـده علی صدره، ثمّ قـال: عنـدنا و اللّه علم الکتـاب کملاـ و یؤیـد ذلک ما روی عاصم بن أبی النجود، عن أبی عبـد الرحمن السـلمی قال: ما رأیت أحدا اقرأ من علی بن أبی طالب علیه السـلام للقرآن. و روی أبو عبد الرحمن أیضا عن عبد اللّه بن مسعود قال: لو کنت أعلم أن أحدا أعلم بکتاب اللّه منی لاتیته. قال: فقلت له: فعلی؟ قال: أ و لم آته؟.

۴- مجمع البیان ۶: ۳۰۹.

۵- فی التفسیر المطبوع : روی أنس عن النبی ۹ ، أن هذه الشجره هی النخله.

وَ رَوَى ابْنُ عُقْدَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام أَنَّ الشَّجَرَهَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ فَرْعَهَا عَلِیٌّ علیه السلام وَ غُصْنَ الشَّجَرَهِ (۱)فَاطِمَهُ علیها السلام وَ ثِمَارَهَا أَوْلَادُهَا وَ أَوْرَاقَهَا شِیعَتُنَا ثُمَّ قَالَ علیه السلام إِنَّ الرَّجُلَ مِنْ شِیعَتِنَا لَیَمُوتُ فَتَسْقُطُ مِنَ الشَّجَرَهِ وَرَقَهٌ وَ إِنَّ الْمَوْلُودَ مِنْ شِیعَتِنَا لَیُولَدُ فَیُورِقُ مَکَانَ تِلْکَ الْوَرَقَهِ وَرَقَهٌ.

تُؤْتِی أُکُلَها أی تخرج هذه الشجره ما یؤکل منها کُلَّ حِینٍ أی فی کل سته أشهر عن ابن عباس و أبی جعفر علیه السلام و قیل أی کل سنه و قیل أی کل غداه و عشیه و قیل فی جمیع الأوقات و قیل إنه سبحانه شبه الإیمان بالنخله لثبات الإیمان فی قلب المؤمن کثبات النخله فی منبتها و شبه ارتفاع عمله إلی السماء بارتفاع فروع النخله و شبه ما یکسبه المؤمنون من برکه الإیمان و ثوابه کل وقت و حین بما ینال من ثمره النخله فی أوقات السنه کلها من الرطب و التمر و قیل إن معنی قوله تُؤْتِی أُکُلَها کُلَّ حِینٍ بِإِذْنِ رَبِّها ما یفتی به الأئمه من آل محمد شیعتهم فی الحلال و الحرام وَ مَثَلُ کَلِمَهٍ خَبِیثَهٍ هی کلمه الشرک و الکفر و قیل کل کلام فی معصیه الله کشجره خبیثه غیر زاکیه و هی شجره الحنظل و قیل إنها شجره هذه صفتها و هو أنه لا قرار لها فی الأرض و قیل إنها الکشوث (۲)و

رَوَی أَبُو الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام أَنَّ هَذَا مَثَلُ بَنِی أُمَیَّهَ.

اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ أی استؤصلت و اقتلعت جثته من الأرض ما لَها مِنْ قَرارٍ ما لتلک الشجره من ثبات فإن الریح تنسفها و تذهب بها فکما أن هذه الشجره لا ثبات لها و لا بقاء و لا ینتفع بها أحد فکذلک الکلمه الخبیثه لا ینتفع بها صاحبها. (۳)و فی قوله أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً أی عرفوا نعمه الله بمحمد أی عرفوا محمدا ثم کفروا به فبدلوا مکان الشکر کفرا و

رُوِیَ عَنِ الصَّادِقِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ نَحْنُ وَ اللَّهِ نِعْمَهُ اللَّهِ الَّتِی أَنْعَمَ بِهَا عَلَی عِبَادِهِ وَ بِنَا یَفُوزُ مَنْ فَازَ(۴).

۱- فی التفسیر المطبوع و فی نسخ مخطوطه من الکتاب: و عنصر الشجره فاطمه.

۲- الکشوث نبات یلتف علی الشوک و الشجر لا أصل له فی الأرض و لا ورق.

۳- مجمع البیان ۶: ۳۱۲- ۳۱۳.

۴- فی المصدر: ذکره علیّ بن إبراهیم فی تفسیره.

و یحتمل أن یکون المراد جمیع نعم الله بدلوها أقبح التبدیل إذ جعلوا مکان شکرها الکفر بها و اختلف فی المعنی بالآیه

فَرُوِیَ عَنْ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ ابْنِ عَبَّاسٍ وَ ابْنِ جُبَیْرٍ وَ غَیْرِهِمْ أَنَّهُمْ کُفَّارُ قُرَیْشٍ کَذَّبُوا نَبِیَّهُمْ وَ نَصَبُوا لَهُ الْحَرْبَ وَ الْعَدَاوَهَ.

-وَ سَأَلَ رَجُلٌ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام عَنْ هَذِهِ الْآیَهِ فَقَالَ هُمَا الْأَفْجَرَانِ مِنْ قُرَیْشٍ بَنُو أُمَیَّهَ وَ بَنُو الْمُغِیرَهِ فَأَمَّا بَنُو أُمَیَّهَ فَمُتِّعُوا إِلَی حِینٍ وَ أَمَّا بَنُو الْمُغِیرَهِ فَکَفَیْتُمُوهُمْ یَوْمَ بَدْرٍ.

و قیل إنهم جبله بن الأیهم و من تبعه من العرب تنصروا و لحقوا بالروم وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ أی دار الهلاک. (۱)و فی قوله رُبَما یَوَدُّ الَّذِینَ کَفَرُوا أی فی الآخره إذا صار المسلمون إلی الجنه و الکفار إلی النار ما نُنَزِّلُ الْمَلائِکَهَ إِلَّا بِالْحَقِّ أی بالموت أو بعذاب الاستئصال إن لم یؤمنوا أو إلا بالرساله وَ ما کانُوا إِذاً أی حین تنزل الملائکه مُنْظَرِینَ أی لا یمهلون ساعه.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّکْرَ أی القرآن وَ إِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ عن الزیاده و النقصان و التغییر و التحریف (۲)و قیل نحفظه من کید المشرکین فلا یمکنهم إبطاله و لا یندرس و لا ینسی و قیل المعنی و إنا لمحمد حافظون.

وَ لَوْ فَتَحْنا عَلَیْهِمْ أی علی هؤلاء المشرکین باباً مِنَ السَّماءِ ینظرون إلیه فَظَلُّوا فِیهِ یَعْرُجُونَ أی فظلت الملائکه تصعد و تنزل فی ذلک الباب و قیل فظل هؤلاء المشرکون یعرجون إلی السماء من ذلک الباب و شاهدوا ملکوت السماوات لَقالُوا إِنَّما سُکِّرَتْ أَبْصارُنا أی سدت و غطیت و قیل تحیرت و سکنت عن أن تنظر بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ سحرنا محمد فیخیل الأشیاء إلینا علی خلاف حقیقتها. (۳)

۱- مجمع البیان ۶: ۳۱۴.

۲- فی التفسیر المطبوع: و قیل: معناه: متکفل بحفظه إلی آخر الدهر علی ما هو علیه، فتنقله الأمه عصرا بعد عصر إلی یوم القیامه، لقیام الحجه به علی الجماعه من کل من لزمته دعوه النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلم، عن الحسن.

۳- مجمع البیان ۶: ۳۲۸ و ۳۳۰ و ۳۳۱.

و فی قوله لاـ تَمُدَّنَّ عَیْنَیْکَ إِلی ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ أی لا ترفعن عینیک من هؤلاء الکفار إلی ما متعناهم و أنعمنا علیهم به أمثالا من النعم من الأموال و الأولاد و غیر ذلک من زهرات الدنیا فیکون أزواجا منصوبا علی الحال و المراد به الأشیاء و الأمثال و قیل لا تنظرن و لا تعظمن فی عینیک و لا تمدهما إلی ما متعنا به أصنافا من المشرکین وَ لا تَحْزَنْ عَلَیْهِمْ إن لم یؤمنوا و نزل بهم العذاب وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِلْمُؤْمِنِینَ أی تواضع لهم.

کَما أَنْزَلْنا عَلَی الْمُقْتَسِمِینَ أی أنزلنا القرآن علیک کما أنزلنا علی المقتسمین و هم الیهود و النصاری الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ جمع عضه و أصله عضوه و التعضیه التفریق أی فرقوا و جعلوه أعضاء فآمنوا ببعضه و کفروا ببعضه و قیل سماهم مقتسمین لأنهم اقتسموا کتب الله فآمنوا ببعضها و کفروا ببعضها و قیل معناه أنی أنذرکم عذابا کَما أَنْزَلْنا عَلَی الْمُقْتَسِمِینَ الذین اقتسموا طریق مکه یصدون عن رسول الله صلی الله علیه و آله و الإیمان به قال مقاتل کانوا سته عشر رجلا بعثهم الولید بن المغیره أیام الموسم یقولون لمن أتی مکه لاـ تغتروا بالخارج منا و المدعی النبوه فأنزل الله بهم عذابا فماتوا شر میته ثم وصفهم فقال الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ أجزاء أجزاء (۱)فقالوا سحر و قالوا أساطیر الأولین و قالوا مفتری عن ابن عباس.

فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ أی أظهر و أعلن و صرح بما أمرت به غیر خائف وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِکِینَ أی لا تخاصمهم إلی أن تؤمر بقتالهم أو لاـ تلتفت إلیهم و لا تخف منهم حَتَّی یَأْتِیَکَ الْیَقِینُ أی الموت. (۲)و فی قوله أَمْواتٌ غَیْرُ أَحْیاءٍ أی الأصنام أو الکفار لا جَرَمَ أی حقا و هو بمنزله الیمین. (۳)

۱- فی التفسیر المطبوع: أی جزءوه أجزاء.

۲- مجمع البیان: ۶ ۳۴۴- ۳۴۷.

۳- مجمع البیان ۶: ۳۵۵.

و فی قوله أَوْ یَأْخُذَهُمْ فِی تَقَلُّبِهِمْ أی یأخذهم العذاب فی تصرفهم فی أسفارهم و تجاراتهم و قیل فی تقلبهم فی کل الأحوال لیلا و نهارا فیدخل فیه تقلبهم علی الفراش یمینا و شمالا فَما هُمْ بِمُعْجِزِینَ أی فلیسوا بفائتین و ما یریده الله بهم من الهلاک لا یمتنع علیه أَوْ یَأْخُذَهُمْ عَلی تَخَوُّفٍ قال الأکثر أی علی تنقص إما بقتل أو بموت أی ینقص من أطرافهم و نواحیهم یأخذ منهم الأول فالأول حتی یأتی علی جمیعهم و قیل فی حال تخوفهم من العذاب یَتَفَیَّؤُا ظِلالُهُ أی یتمیل ظلاله عن جانب الیمین و جانب الشمال و معنی سجود الظل دورانه من جانب إلی جانب کما مر و قیل المراد بالظل هو الشخص بعینه و لهذا الإطلاق شواهد فی کلام العرب وَ هُمْ داخِرُونَ أی أذله صاغرون فنبه تعالی علی أن جمیع الأشیاء تخضع له بما فیها من الدلاله علی الحاجه إلی واضعها و مدبرها فهی فی ذلک کالساجد من العباد وَ لَهُ الدِّینُ واصِباً أی له الطاعه دائمه واجبه علی الدوام من وصب الشیء وصوبا إذا دام و قیل أی خالصا نَصِیباً مِمَّا رَزَقْناهُمْ أی ما مر ذکره فی سوره الأنعام من الحرث و الأنعام و غیرها وَ لَهُمْ ما یَشْتَهُونَ أی و یجعلون لأنفسهم ما یشتهونه و یحبونه من البنین وَ هُوَ کَظِیمٌ أی ممتلئ غیظا و حزنا أَ یُمْسِکُهُ عَلی هُونٍ أَمْ یَدُسُّهُ فِی التُّرابِ أی یدبر فی أمر البنت المولود له أ یمسکه علی ذل و هوان أم یخفیه فی التراب و یدفنه حیا و هو الوأد الذی کان من عاده العرب و هو أن أحدهم کان یحفر حفیره صغیره فإذا ولد له أنثی جعلها فیها و حثا علیها التراب حتی تموت تحته و کانوا یفعلون ذلک مخافه الفقر وَ یَجْعَلُونَ لِلَّهِ ما یَکْرَهُونَ أی البنات أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنی أی البنون أو المثوبه الحسنی فی الآخره (1)وَ أَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ أی مقدمون معجلون إلی النار. (2)و فی قوله فَمَا الَّذِینَ فُضِّلُوا فیه قولان أحدهما أنهم لا یشرکون عبیدهم فی أموالهم و أزواجهم حتی یکونوا فیه سواء و یرون ذلک نقصا فلا یرضون لأنفسهم به و هم یشرکون عبادی فی ملکی و سلطانی و یوجهون العباده و القرب إلیهم کما

۱- فی التفسیر المطبوع: و المثوبه الحسنی و هی الجنه.

۲- مجمع البیان ۶: ۳۵۳- ۳۶۹.

یوجهونها إلی و الثانی أن معناه فهؤلاء الذین فضلهم الله فی الرزق من الأحرار لا یرزقون ممالیکهم بل الله رازق الملاک و الممالیک فإن الذی ینفقه المولی علی مملوکه إنما ینفقه مما یرزقه الله فهم سواء فی ذلک. (۱)و فی قوله وَ مَنْ رَزَقْناهُ مِنَّا رِزْقاً حَسَناً یرید حرا رزقناه و ملکناه مالا و نعمه فَهُوَ یُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَ جَهْراً لا یخاف من أحد هَلْ یَسْتَوُونَ یرید أن الاثنین المتساویین فی الخلق إذا کان أحدهما مالکا قادرا علی الإنفاق دون الآخر لا یستویان فکیف یسوی بین الحجاره التی لا تعقل و لا تتحرک و بین الله عز اسمه القادر علی کل شیء و الرازق لجمیع خلقه و قیل إن هذا المثل للکافر و المؤمن فإن الکافر لا خیر عنده و المؤمن یکسب الخیر وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَیْنِ أَحَدُهُما أَبْکَمُ لا یَقْدِرُ عَلی شَیْءٍ من الکلام لأنه لا یفهم و لا یفهم عنه و قیل معناه لا یقدر أن یمیز أمر نفسه وَ هُوَ کَلٌّ عَلی مَوْلاهُ أی ثقل و وبال علی ولیه الذی یتولی أمره أَیْنَما یُوَجِّهْهُ لا یَأْتِ بِخَیْرٍ أی لا منفعه لمولاه فیه أینما یرسله فی حاجه لا یرجع بخیر و لا یهتدی إلی منفعه هَلْ یَسْتَوِی هُوَ أی هذا الأبکم وَ مَنْ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ أی و من هو فصیح یأمر بالحق و الصواب وَ هُوَ عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ أی علی دین قویم و طریق واضح فیما یأتی و یذر و فیه (۲)أیضا وجهان أحدهما أنه مثل ضربه الله تعالی فیمن یؤمل الخیر من جهته و من لا یؤمل منه و أصل الخیر کله من الله فکیف یسوی بینه و بین شیء سواه فی العباده.

و الآخر أنه مثل للکافر و المؤمن فالأبکم الکافر و الذی یأمر بالعدل المؤمن عن ابن عباس و قیل إن الأبکم أبی بن خلف و مَنْ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ حمزه و عثمان بن مظعون عن عطاء و قیل إن الأبکم هاشم بن عمرو بن الحارث القرشی و کان قلیل الخیر یعادی رسول الله صلی الله علیه و آله.(۳)

۱- مجمع البیان ۶: ۳۷۳.

۲- أی فی هذا المثل.

۳- مجمع البیان ۶: ۳۷۵.

و فی قوله وَ لا تَنْقُضُوا الْأَيْمانَ بَعْدَ تَوْكِيدِها نزلت فی الذين بايعوا النبی صلی الله عليه و آله علی الإسلام فقال سبحانه للمسلمين الذين بايعوه لا- يحملنكم قله المسلمين و كثره المشركين علی نقض البيعه فإن الله حافظكم أی اثبتوا علی ما عاهدتم عليه الرسول و أكدتموه بالأيمان و قيل نزلت فی قوم حالفوا قوما فجاءهم قوم و قالوا نحن أكثر منهم و أعز و أقوی فانقضوا ذلک العهد و حالفونا وَ لا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَها أی لا تكونوا كالمرأه التی غزلت ثم نقضت غزلها من بعد إمرار و فتل للغزل و هی امرأه حمقاء من قريش كانت تغزل مع جواريها إلی انتصاف النهار ثم تأمرهن أن ينقضن ما غزلن و لا تزال ذلک دأبها و اسمها ريطه بنت عمرو بن كعب و كان تسمی خرقاء مكه أَنْكاثاً جمع نكث و هو الغزل من الصوف و الشعر يبرم ثم ينكث و ينقض ليغزل ثانيه تَتَّخِذُونَ أَيْمانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أی دغلا و خيانه و مكرا أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبى مِنْ أُمَّةٍ أی بسبب أن يكون قوم أكثر من قوم و أمه أعلی من أمه فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِها أی فتضلوا عن الرشد بعد أن تكونوا علی هدی. (۱)و فی قوله وَ إِذا بَدَّلْنا آيَةً مَكانَ آيَةٍ يعنی إذا نسخنا آيه و آتينا مكانها أخری قالُوا إِنَّما أَنْتَ مُفْتَرٍ قال ابن عباس كانوا يقولون يسخر محمد بأصحابه يأمرهم اليوم بأمر و غدا يأمرهم بأمر و إنه لكاذب و يأتيهم بما يقول من عند نفسه وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّما يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ قال ابن عباس قالت قريش إنما يعلمه بلعام و كان قينا بمكه روميا نصرانيا و قال الضحاک أرادوا به سلمان الفارسی قالوا إنه يتعلم القصص منه و قال مجاهد و قتاده أرادوا به عبدا لبنی الحضرمی روميا يقال له يعيش أو عائش صاحب كتاب و أسلم و حسن إسلامه و قال عبد الله بن مسلم كان غلامان فی الجاهليه نصرانيان من أهل عين التمر اسم أحدهما يسار و الآخر جبير و كانا صيقلين يقرءان كتابا لهما بلسانهم و كان رسول الله صلی الله عليه و آله ربما مر بهما و استمع قراءتهما فقالوا إنما يتعلم منهما ثم ألزمهم الله الحجه و أكذبهم بأن قال

۱- مجمع البيان: ۳۸۳.

لِسانُ الَّذِی یُلْحِدُونَ إِلَیْهِ أَعْجَمِیٌّ أی لغه الذی یضیفون إلیه التعلیم و یمیلون إلیه القول أعجمیه و الأعجمی هو الذی لا یفصح و إن کان عربیا وَ هذا لِسانٌ عَرَبِیٌّ مُبِینٌ أی ظاهر بین لا یتشکل (۱)یعنی إذا کانت العرب تعجز عن الإتیان بمثله و هو بلغتهم فکیف یأتی به الأعجمی. (۲)و فی قوله لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ الخطاب للنبی صلی الله علیه و آله و المراد به غیره لیکون أبلغ فی الزجر (۳)مَدْحُوراً أی مطرودا مبعدا عن رحمه الله. (۴)و فی قوله إِذاً لَابْتَغَوْا إِلی ذِی الْعَرْشِ سَبِیلًا أی لطلبوا طریقا یقربهم إلی مالک العرش لعلمهم بعلوه علیهم و عظمته و قال أکثر المفسرین معناه لطلبوا سبیلا- إلی معازه (۵)مالک العرش و مغالبته فإن الشریکین فی الإلهیه یکونان متساویین فی صفات الذات و یطلب أحدهما مغالبه صاحبه لیصفو له الملک فیکون إشاره إلی دلیل التمانع. (۶)و فی قوله وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَیْنَکَ وَ بَیْنَ الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ قال الکلبی هم أبو سفیان و النضر بن الحارث و أبو جهل و أم جمیل امرأه أبی لهب حجب الله رسوله عن أبصارهم عند قراءه القرآن فکانوا یأتونه و یمرون به و لا یرونه حِجاباً مَسْتُوراً أی ساترا و قیل مستورا عن الأعین لا یبصر إنما هو من قدره الله وَ إِذا ذَکَرْتَ رَبَّکَ فِی الْقُرْآنِ وَحْدَهُ أی ذکرت الله بالتوحید و أبطلت الشرک وَلَّوْا عَلی أَدْبارِهِمْ نُفُوراً أی أعرضوا عنک مدبرین نافرین و المعنی بذلک کفار قریش و قیل هم الشیاطین و قیل إذا سمعوا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ ولوا و قیل إذا سمعوا قول لا إله إلا الله.

۱- فی التفسیر المطبوع: ظاهر بین لا یتشکک.

۲- مجمع البیان ۶: ۳۸۵.

۳- مجمع البیان ۶: ۴۰۷، و لم نجد فیه قوله: «لیکون أبلغ فی الزجر».

۴- مجمع البیان ۶: ۴۱۶.

۵- عازه: عارضه فی العزه.

۶- مجمع البیان ۶: ۴۱۷.

نَحْنُ أَعْلَمُ بِما يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْکَ أى ليس يخفى علينا حال هؤلاء المشركين و غرضهم فى الاستماع إليک وَ إِذْ هُمْ نَجْوى أى متناجون و المعنى أنا نعلمهم فى حال ما يصغون إلى سماع قراءتک و فى حال يقومون من عندک و يتناجون فيما بينهم فيقول بعضهم هو ساحر و بعضهم هو كاهن و بعضهم هو شاعر و قيل يعنى به أبا جهل و زمعه بن الأسود و عمرو بن هشام و خويطب بن عبد العزى اجتمعوا و تشاوروا فى أمر النبى صلى الله عليه و آله فقال أبو جهل هو مجنون و قال زمعه هو شاعر و قال خويطب هو كاهن ثم أتوا الوليد بن المغيره و عرضوا ذلک عليه فقال هو ساحر إِذْ يَقُولُ الظّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلّا رَجُلًا مَسْحُوراً أى سحر فاختلط عليه أمره و قيل المراد بالمسحور المخدوع و المعلل و قيل أى ذا سحر أى رئه خلقه الله بشرا مثلكم و قيل المسحور بمعنى الساحر كالمستور بمعنى الساتر. (۱)و فى قوله قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أى الملائكه و المسيح و عزير و قيل هم الجن لأن قوما من العرب كانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ عن ابن مسعود قال و أسلم أولئک النفر (۲)و بقى الكفار على عبادتهم. (۳)و فى قوله إِنَّ رَبَّکَ أَحاطَ بِالنّاسِ أى أحاط علما بأحوالهم و ما يفعلونه من طاعه أو معصيه وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْيَا الَّتِى أَرَيْناکَ فيه أقوال أحدها أن المراد بالرؤيا رؤيه العين و المراد الأسرى و ما رآه فى المعراج و ثانيها أنها رؤيا نوم رآها أنه سيدخل مكه و هو بالمدينه فقصدها فصده المشركون فى الحديبيه حتى شک قوم و ثالثها أن ذلک رؤيا رآها النبى صلى الله عليه و آله فى منامه أن قرودا تصعد منبره و تنزل فساءه ذلک و اغتم به و هو المروى عن أبى جعفر و أبى عبد الله عليه السلام و قالوا على هذا التأويل إن الشجره الملعونه فى القرآن هى بنو أميه أخبره الله تعالى بتغلبهم على مقامه و قتلهم ذريته و قيل إن الشجره الملعونه هى شجره الزقوم و إنما سميت فتنه لأن المشركين

۱- مجمع البيان ۶: ۴۱۸- ۴۱۹.

۲- فى التفسير المطبوع: اولئک النفر من الجن.

۳- مجمع البيان ۶: ۴۲۲.

قالوا إن النار تحرق الشجر فكيف تنبت الشجره فی النار و صدق به المؤمنون. (۱)و فی قوله وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ

قال ابن عباس إن جماعه من قريش و هم عتبه و شيبه ابنا ربيعه و أبو سفيان بن الحرب و الأسود بن المطلب و زمعه بن الأسود و الوليد بن المغيره و أبو جهل بن هشام و عبد الله بن أميه (۲)و أميه بن خلف و العاص بن وائل و نبيه و منبه ابنا الحجاج و النضر بن الحارث و أبو البختری بن هشام اجتمعوا عند الكعبه و قال بعضهم لبعض ابعثوا إلى محمد و كلموه و خاصموه فبعثوا إليه أن أشراف قومک قد اجتمعوا لک فبادر عليه و آله صلوات الله و سلامه إليهم ظنا منه أنه بدا لهم من أمره و كان حريصا على رشدهم فجلس إليهم فقالوا يا محمد إنا دعوناك لنعتذر إليك فلا نعلم قوما أدخل على قومه ما أدخلت على قومك شتمت الآلهه و عبت الدين و سفهت الأحلام و فرقت الجماعه فإن كنت جئت بهذا لتطلب مالا أعطيناك و إن كنت تطلب الشرف سودناك علينا و إن كانت عله غلبت عليك طلبنا لك الأطباء فقال صلى الله عليه و آله ليس شی ء من ذلک بل بعثنی الله إليكم رسولا و أنزل كتابا فإن قبلتم ما جئت به فهو حظكم فی الدنيا و الآخره و إن تردوه أصبر حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنا قالوا فإذا ليس أحد أضيق بلدا منا فاسأل ربك أن يسير هذه الجبال و يجری لنا أنهارا كأنهار الشام و العراق و أن يبعث لنا من مضى و ليكن فيهم قصی فإنه شيخ صدوق لنسألهم عما تقول أ حق أم باطل فقال ما بهذا بعثت قالوا فإن لم تفعل ذلک فاسأل ربك أن يبعث ملكا يصدقك و يجعل لنا جنات و كنوزا و قصورا من ذهب فقال ما بهذا بعثت و قد جئتكم بما بعثنی الله تعالى به فإن قبلتم و إلا فهو يحكم بينی و بينكم قالوا فأسقط علينا السماء كما زعمت أن ربك إن شاء فعل ذلک قال ذاك إلى الله إن شاء فعل و قال قائل منهم لا نؤمن لک حتى

۱- مجمع البيان ۶: ۴۲۳- ۴۲۴.

۲- فی التفسير المطبوع: عبد اللّه بن أبی أميّه.

تـأتی بـالله و الملائکه قبیلاً. فقـام النبی صـلی الله علیه و آله و قام معه عبـد الله بن أمیه (۱)المخزومی ابن عمته عـاتکه بنت عبد المطلب فقـال یـا محمـد صـلی الله علیه و آله عرض علیـک قومـک ما عرضوا فلم تقبله ثم سألوک لأنفسـهم أمورا فلم تفعل ثم سـألوک أن تعجـل ما تخوفهم به فلم تفعل فو الله لا أؤمن بک أبـدا حتی تتخـذ سـلما إلی السـماء ثم ترقی فیه و أنا أنظر و یأتی معـک نفر من الملائکه یشـهدون لک و کتاب یشـهد لک و قال أبو جهل إنه أبی إلا سب الآلهه و شـتم الآباء و إنی أعاهـد الله لأحملن حجرا فإذا سـجد ضـربت به رأسه فانصـرف رسول الله صـلی الله علیه و آله حزینـا لمـا رأی من قومه فـأنزل الله سـبحانه الآیات.

حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً أی تشـقق لنا من أرض مکه عینا ینبع منه الماء فی وسط مکه أَوْ تُسْـقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَـفاً أی قطعا قد ترکب بعضـها علی بعض و معنی کما زعمت أی کما خوفتنا به من انشـقاق السماء و انفطارها أو کما زعمت أنـک نبی تـأتی بـالمعجزات أَوْ تَـأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَهِ قَبِیلًا أی کفیلا ضامنا لنا بما تقول و قیل هو جمع القبیله أی بالملائکه قبیله قبیله و قیل أی مقابلین لنا و هـذا یدل علی أن القوم کانوا مشـبهه مع شـرکهم أَوْ یَکُونَ لَکَ بَیْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أی من ذهب و قیل الزخرف النقوش أَوْ تَرْقی فِی السَّماءِ أی تصـعد وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِیِّکَ حَتَّی تُنَزِّلَ عَلَیْنا کِتاباً نَقْرَؤُهُ أی و لو فعلت ذلک لم نصـدقک حتی تنزل علی کل واحد منا کتابا من السـماء شاهدا بصحه نبوتک نقرؤه قُلْ سُبْحانَ رَبِّی أی تنزیها له من کل قبیح و سوء و فی ذلـک من الجواب أنکم تتخیرون الآیـات و هی إلی الله سـبحانه فهو العالم بالتـدبیر الفاعل لما توجبه المصـلحه فلا وجه لطلبکم إیاها منی و قیل أی تعظیما له عن أن یحکم علیه عبیده لأن له الطاعه علیهم و قیل إنهم لما قالوا أو تأتی بالله أو ترقی فی السـماء إلی عنـد الله لاعتقـادهم أنه سـبحانه جسم قـال قُلْ سُـبْحانَ رَبِّی عن کونه بصـفه الأجسام حتی یجوز علیه المقابله و النزول و قیل معناه تنزیها له عن أن یفعل المعجزات تابعا للاقتراحات هَلْ کُنْتُ إِلَّا بَشَراً رَسُولًا أی هذه الأشیاء لیست فی طاقه البشر فلا أقدر

۱- فی التفسیر المطبوع: عبد اللّه بن أبی أمیّه.

بنفسی أن آتی بها (۱)قُلْ لَوْ کانَ فِی الْأَرْضِ مَلائِکَةٌ یَمْشُونَ مُطْمَئِنِّینَ أی ساکنین قاطنین لَنَزَّلْنا عَلَیْهِمْ مِنَ السَّماءِ مَلَکاً رَسُولًا منهم و قیل معناه مطمئنین إلی الدنیا و لذاتها غیر خائفین و لا متعبدین بشرع و قیل معناه لو کان أهل الأرض ملائکه لبعثنا إلیهم ملکا لیکونوا إلی الفهم إلیه أسرع و قیل إن العرب قالوا کنا ساکنین مطمئنین فجاء محمد فأزعجنا و شوش علینا أمرنا فبین الله سبحانه أنهم لو کانوا ملائکه مطمئنین لأوجبت الحکمه إرسال الرسل إلیهم فکذلک کون الناس مطمئنین لا یمنع من إرسال الرسل إلیهم إذ هم إلیه أحوج من الملائکه. (۲)و فی قوله خَشْیَةَ الْإِنْفاقِ أی الفقر و الفاقه وَ کانَ الْإِنْسانُ قَتُوراً أی بخیلا (۳)و فی قوله وَ قُرْآناً فَرَقْناهُ أی و أنزلنا علیک قرآنا فصلناه سورا و آیات أو فرقنا به الحق عن الباطل أو جعلنا بعضه خبرا و بعضه أمرا و بعضه نهیا و بعضه وعدا و بعضه وعیدا أو أنزلناه متفرقا لم ننزله جمیعا إذ کان بین أوله و آخره نیف و عشرون سنه لِتَقْرَأَهُ عَلَی النَّاسِ عَلی مُکْثٍ أی علی تثبت و تؤده لیکون أمکن فی قلوبهم و قیل لتقرأه علیهم مفرقا شیئا بعد شی ء وَ نَزَّلْناهُ تَنْزِیلًا علی حسب الحاجه و وقوع الحوادث قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لا تُؤْمِنُوا به فإن إیمانکم ینفعکم و لا ینفع غیرکم و هذا تهدید لهم إِنَّ الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ أی أعطوا علم التوراه قبل نزول القرآن کعبد الله بن سلام و غیره و قیل إنهم أهل العلم من أهل الکتاب و غیرهم و قیل إنهم أمه محمد صلی الله علیه و آله إِذا یُتْلی عَلَیْهِمْ یَخِرُّونَ لِلْأَذْقانِ سُجَّداً أی یسقطون علی الوجوه ساجدین و إنما خص الذقن لأن من سجد کان أقرب شی ء منه إلی الأرض ذقنه. (۴)و فی قوله قَیِّماً أی معتدلا مستقیما لا تناقض فیه أو قیما علی سائر الکتب

ص: ۱۲۲

۱- فی التفسیر المطبوع: أن اتی بها کما لم یقدر من کان قبلی من الرسل، و اللّه تعالی انما یظهر المعجزه علی حسب المصلحه و قد فعل، فلا تطالبونی بما لا یطالب به البشر.

۲- مجمع البیان ۶: ۴۳۹- ۴۴۱.

۳- مجمع البیان ۶: ۴۴۳.

۴- مجمع البیان ۶: ۴۴۵.

المتقدمه يصدقها و يحفظها و ينفى الباطل عنها و هو الناسخ لشرائعها و قيل قيما لأمور الدين يلزم الرجوع إليه فيها و قيل دائما لا ينسخ (١)فَلَعَلَّکَ باخِعٌ نَفْسَکَ عَلى آثارِهِمْ أى مهلک و قاتل نفسک على آثار قومک الذين قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعاً تمردا منهم على ربهم إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهذَا الْحَدِيثِ أى بالقرآن أَسَفاً أى حزنا و تلهفا و وجدا بإدبارهم عنک و إعراضهم عن قبول ما آتيتهم به و قيل عَلى آثارِهِمْ أى بعد موتهم. (٢)و فى قوله إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ أى إلا طلب أن تأتيهم العاده فى الأولين من عذاب الاستئصال أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذابُ قُبُلًا أى مقابله من حيث يرونها و تأويله أنهم بامتناعهم عن الإيمان بمنزله من يطلب هذا حتى يؤمن كرها. (٣)و فى قوله أَ فَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أى أ فحسب الذين جحدوا توحيد الله أَنْ يَتَّخِذُوا عِبادِي مِنْ دُونِي أربابا ينصرونهم و يدفعون عنهم عقابى و المراد بالعباد المسيح و الملائكه و قيل معناه أ فحسب الذين كفروا أن يتخذوا من دونى آلهه و إنى لا أغضب لنفسى عليهم و لا أعاقبهم (٤)فَمَنْ كانَ يَرْجُوا لِقاءَ رَبِّهِ أى يطمع لقاء ثوابه. (٥)و فى قوله فَاخْتَلَفَ الْأَحْزابُ مِنْ بَيْنِهِمْ أى الأحزاب من أهل الكتاب فى أمر عيسى على نبينا و آله و عليه السلام كما مر. (٦)و فى قوله قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أى أ نحن أم أنتم خَيْرٌ مَقاماً أى منزلا و مسكنا أو موضع إقامه وَ أَحْسَنُ نَدِيًّا أى مجلسا هُمْ أَحْسَنُ أَثاثاً وَ رِءْياً قال ابن عباس الأثاث المتاع و زينه الدنيا و الرئى المنظر و الهيئه و قيل المعنى بالآيه النضر بن الحارث و ذووه و كانوا يرجلون شعورهم و يلبسون أفخر ثيابهم و يفتخرون بشارتهم (٧)و هيئتهم على أصحاب النبى صلى الله عليه و آله فَلْيَمْدُدْ

١- فى التفسير المطبوع: دائما يدوم و يثبت إلى يوم القيامه لا ينسخ.

٢- مجمع البيان ۶: ۴۴۹ و ۴۵۰.

٣- مجمع البيان ۶: ۴۷۷.

۴- مجمع البيان ۶: ۴۹۷.

۵- مجمع البيان ۶: ۴۹۹.

۶- مجمع البيان ۶: ۵۱۴.

٧- الشاره: الحسن و الجمال. الهيئه: اللباس و الزينه. متاع البيت المستحسن.

لَهُ الرَّحْمنُ مَـدًّا أمر معنـاه الخبر أی جعل الله جزاء ضـلالته أن یمـد له بأن یترکه فیها. (۱)و فی قـوله أَ فَرَأَیْتَ الَّذِی کَفَرَ بِآیاتِنـا أ فرأیت کلمه تعجیب و هو العاص بن وائل و قیل الولید بن المغیره و قیل هو عام وَ قالَ لَأُوتَیَنَّ مالًا وَ وَلَداً أی فی الجنه استهزاء أو إن أقمت علی دین آبائی و عباده آلهتی أعطی فی الـدنیا مالا و ولدا وَ نَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذابِ مَدًّا أی نصل له بعض العذاب بالبعض فلا ینقطع أبدا وَ نَرِثُهُ ما یَقُولُ أی ما عنده من المال و الولد. (۲)و فی قوله لَقَدْ جِئْتُمْ شَیْئاً إِدًّا الإد الأمر العظیم أی لقد جئتم بشی ء منکر عظیم شنیع تَکادُ السَّماواتُ یَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ أی أرادت السماوات تنشق لعظم فریتهم و إعظاما لقولهم وَ تَخِرُّ الْجِبالُ أی تسقط هَدًّا أی کسـرا شدیدا و قیل معناه هدما وَ ما یَنْبَغِی لِلرَّحْمنِ أَنْ یَتَّخِذَ وَلَداً أی لا یلیق به و لیس من صـفته اتخاذ الولد لأنه یقتضی حدوثه و احتیاجه (۳)و فی قوله قَوْماً لُدًّا أی شدادا فی الخصومه. (۴)و فی قوله أَوْ یُحْدِثُ لَهُمْ ذِکْراً أی یجدد القرآن لهم عظه و اعتبارا و قیل یحدث لهم شرفا بإیمانهم به.

وَ لاـ تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ فیه وجوه أحـدها أن معناه لا تعجل بتلاوته قبل أن یفرغ جبرئیل علیه السـلام من إبلاغه فإنه صـلی الله علیه و آله کان یقرأ معه و یعجل بتلاوته مخافه نسیانه أی تفهم ما یوحی إلیک إلی أن یفرغ الملک من قراءته و لا تقرأ معه و ثانیها أن معنـاه لاـ تقرئ به أصـحابک و لاـ تمله حتی یتبین لـک معانیه و ثالثها أن معناه و لا تسأل إنزال القرآن قبل أن یأتیک وحیه لأنه تعالی إنما ینزله بحسب المصلحه وقت الحاجه. (۵)

۱- مجمع البیان ۶: ۵۲۶.

۲- مجمع البیان ۶: ۵۲۸ و ۵۲۹.

۳- مجمع البیان ۶: ۵۳۰ و ۵۳۲.

۴- مجمع البیان ۶: ۵۳۳.

۵- مجمع البیان ۷: ۳۱- ۳۲.

و فی قوله أَ وَ لَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَهُ ما فِي الصُّحُفِ الْأُولى أی أ و لم یأتهم فی القرآن بیان ما فی کتب الأولی من أنباء الأمم التی أهلکناهم لما اقترحوا الآیات ثم کفروا بها قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ أی کل واحد منا و منکم منتظر فنحن ننتظر وعد الله لنا فیکم و أنتم تتربصون بنا الدوائر. (۱)و فی قوله بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ أی قالوا القرآن المجید تخالیط أحلام رآها فی المنام ما آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَهٍ أَهْلَكْناها أی لم یؤمن قبل هؤلاء الکفار من أهل قریه جاءتهم الآیات التی طلبوها فأهلکناهم مصرین علی الکفر أَ فَهُمْ يُؤْمِنُونَ عند مجیئها فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ

قَالَ عَلِيٌّ عليه السلام نَحْنُ أَهْلُ الذِّكْرِ (۲)

و قیل أهل التوراه و الإنجیل و قیل أهل العلم بأخبار الأمم و قیل أهل القرآن فیه ذکرکم أی شرفکم إن تمسکتم به أو ذکر ما تحتاجون إلیه من أمر دینکم و دنیاکم. (۳)و قال البیضاوی فی قوله تعالی وَ ما خَلَقْنَا السَّماءَ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما لاعِبِينَ و إنما خلقناها مشحونه بضروب البدائع تبصره للنظار و تذکره لذوی الاعتبار لَوْ أَرَدْنا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْواً ما یتلهی به و یلعب لَاتَّخَذْناهُ مِنْ لَدُنَّا من جهه قدرتنا أو من عندنا مما یلیق بحضرتنا من المجردات لا من الأجسام المرفوعه و الأجرام المبسوطه کعادتکم فی رفع السقوف و تزویقها و تسویه الفروش و تزیینها و قیل اللهو الولد بلغه الیمن و قیل الزوجه و المراد الرد علی النصاری بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْباطِلِ الذی من عداده اللهو فَيَدْمَغُهُ فیمحقه.

وَ مَنْ عِنْدَهُ یعنی الملائکه المنزلین منه لکرامتهم بمنزله المقربین عند الملوک وَ لا يَسْتَحْسِرُونَ أی و لا یتبعون منه (۴)أَ فَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخالِدُونَ نزلت حین قالوا

۱- مجمع البیان ۷: ۳۷.

۲- فی التفسیر المطبوع: و روی ذلک عن أبی جعفر علیه السلام.

۳- مجمع البیان ۷: ۳۹ و ۴۰.

۴- فی التفسیر المطبوع: و لا یعیون منها.

نتربص به ريب المنون حَتَّی طـالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ أی طالت أعمارهم فحسـبوا أن لا يزالوا كـذلك و أنه بسـبب ما هم فيه. (۱)و قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی أَنَّا نَأْتِی الْأَرْضَ نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها أی يأتيها أمرنا فينقصها من أطرافها بتخريبها و بموت أهلها و قيل بموت العلماء و روی ذلک عن أبی عبد الله عليه السـلام قَالَ نُقْصَانُهَا ذَهَابُ عَالِمِهَا و قيل معناه نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها بظهور النبی صـلی الله عليه و آله علی من قاتله أرضا فأرضا و قوما فقوما فيأخـذ قراهم و أراضـيهم. (۲)و فی قوله وَ لَقَـدْ كَتَبْنا فِی الزَّبُورِ مِنْ بَعْـدِ الـذِّكْرِ قيـل الزبور كتب الأنبيـاء و الـذكر اللوح المحفوظ و قيل الزبور الكتب المنزله بعـد التوراه و الـذكر التوراه و قيل الزبور زبور داود و الـذكر التوراه أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهـا عِبـادِيَ الصَّالِحُونَ قيـل يعنی أرض الجنه يرثهـا عبـادی المطيعون و قيـل هی الأرض المعروفه يرثها أمه محمد بالفتوح و

قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عليه السلام هُمْ أَصْحَابُ الْمَهْدِيِّ عَجَّلَ اللَّهُ فَرَجَهُ فِی آخِرِ الزَّمَانِ.

(۳)فَقُلْ آذَنْتُكُمْ عَلی سَواءٍ أی أعلمتكم بالحرب إعلاما يستوی نحن و أنتم فی علمه أو علی سواء فی الإيذان لم أبين الحق لقوم دون قوم وَ إِنْ أَدْرِی أی مـا أدری أَ قَرِيبٌ أَمْ بَعِيـدٌ مـا تُوعَـدُونَ يعنی أجـل القيـامه أو الإذن فی حربكم وَ إِنْ أَدْرِی أی ما أدری لَعَلَّهُ فِتْنَهٌ أی لعل ما آذنتكم به اختبار لكم أو لعل هـذه الدنيا فتنه لكم أو لعل تأخير العذاب محنه و اختبار لكم لترجعوا عما أنتم عليه وَ مَتـاعٌ إِلی حِينٍ أی تتمتعون به إلی وقت انقضاء آجالكم. (۴)و فی قوله تعالی وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجادِلُ قيل المراد به النضـر بن الحارث و المراد بالشيطان شيطان الإنس لأنه كان يأخذ من الأعاجم و اليهود ما يطعن به علی المسلمين. (۵)

۱- أنوار التنزيل ۲: ۷۷ و ۷۸ و ۸۱ و ۸۳.

۲- مجمع البيان ۷: ۴۹.

۳- و ذكر فی التفسير ما يدلّ علی ذلک من روايات كثيره من طرق العامّه راجعه.

۴- مجمع البيان ۷: ۶۶- ۶۸.

۵- مجمع البيان ۷: ۷۱.

و فی قوله ثـانِیَ عِطْفِهِ أی متکبرا فی نفسه تقول العرب ثنی فلاـن عطفه إذا تکبر و تجبر و عطفـا الرجـل جانباه و قیل معناه لاوی عنقه إعراضا و تکبرا وَ مِنَ النّاسِ مَنْ یَعْبُـدُ اللّهَ عَلی حَرْفٍ أی علی ضـعف فی العباده کضـعف القائم علی حرف أی علی طرف جبـل و نحوه و قیـل أی علی شـک و قیل یعبـد الله بلسانه دون قلبه قیل نزلت فی جماعه کانوا یقـدمون علی رسول الله صـلی الله علیه و آله المدینه فکان أحدهم إذا صح جسـمه و نتجت فرسه و ولدت امرأته غلاما و کثرت ماشیته رضی به و اطمأن إلیه و إن أصابه وجع و ولـدت امرأته جاریه قال ما أصـبت فی هذا الدین إلا شـرا وَ إِنْ أَصابَتْهُ فِتْنَهٌ أی اختبار بجدب و قله مال انْقَلَبَ عَلی وَجْهِهِ أی رجع عن دینه إلی الکفر. (۱)و قال البیضاوی فی قوله تعالی مَنْ کانَ یَظُنُّ أَنْ لَنْ یَنْصُـرَهُ اللّهُ فِی الدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ المعنی أن الله ناصـر رسوله فی الدنیا و الآخره فمن کان یظن خلاف ذلک و یتوقعه من غیظه و قیل المراد بالنصـر الرزق و الضـمیر لمن فَلْیَمْدُدْ بِسَـبَبٍ إِلَی السَّماءِ ثُمَّ لْیَقْطَعْ أی فلیسـتقص فی إزاله غیظه أو جزعه بأن یفعل کل ما یفعله الممتلئ غضـبا أو المبالغ جزعا حتی یمـد حبلاـ إلی سـماء بیته فیختنق من قطع إذا اختنق فـإن المختنق یقطع نفسه بحبس مجاریه و قیل فلیمـدد حبلا إلی سـماء الـدنیا ثم لیقطع به المسافه حتی یبلغ عنانه فیجتهد فی دفع نصـره أو تحصـیل رزقه فَلْیَنْظُرْ فلیتصور فی نفسه هَلْ یُذْهِبَنَّ کَیْدُهُ فعله ذلـک و سـماه علی الأول کیـدا لأنه منتهی ما یقـدر علیه ما یَغِیظُ غیظه أو الـذی یغیظ من نصـر الله و قیل نزلت فی قوم مسـلمین اسـتبطئوا نصـر الله لاستعجالهم و شده غیظهم علی المشرکین یَکادُونَ یَسْطُونَ بِالَّذِینَ یَتْلُونَ عَلَیْهِمْ آیاتِنا أی یثبون و یبطشون بهم ضَعُفَ الطّالِبُ وَ الْمَطْلُوبُ أی عابد الصـنم و معبوده أو الذباب یطلب ما یسـلب عن الصنم من الطیب و الصنم یطلب منه الذباب السلب أو الصنم و الذباب کأنه یطلبه لیستنقذ منه ما یسلبه فلو حققت وجدت الصنم أضعف منه بدرجات ما قَدَرُوا اللّهَ حَقَّ قَدْرِهِ أی ما عرفوه حق معرفته فَذَرْهُمْ فِی غَمْرَتِهِمْ

۱- مجمع البیان ۷: ۷۵.

أی فی جهالتهم شبهها بالماء الذی یغمر القامه لأنهم مغمورون فیها أو لاعبون فیها حَتّی حِینٍ أی إلی أن یقتلوا أو یموتوا أَ یَحْسَبُونَ أَنَّما نُمِدُّهُمْ بِهِ أن ما نعطیهم و نجعله مددا لهم مِنْ مالٍ وَ بَنِینَ بیان لما و لیس خبرا له بل خبره نُسارِعُ لَهُمْ فِی الْخَیْراتِ و الراجع محذوف و المعنی أن الذی نمدهم به نسارع به فیما فیه خیرهم و إکرامهم بَلْ لا یَشْعُرُونَ أن ذلک الإمداد استدراج وَ لَدَیْنا کِتابٌ یعنی اللوح أو صحیفه الأعمال بَلْ قُلُوبُهُمْ فِی غَمْرَهٍ فی غفله غامره لها مِنْ هذا الذی وصف به هؤلاء أو من کتاب الحفظه وَ لَهُمْ أَعْمالٌ خبیثه مِنْ دُونِ ذلِکَ متجاوزه لما وصفوا به أو منحطه (۱)عما هم علیه من الشرک هُمْ لَها عامِلُونَ معتادون فعلها حَتّی إِذا أَخَذْنا مُتْرَفِیهِمْ متنعّمیهم بِالْعَذابِ یعنی القتل یوم بدر أو الجوع

حین دعا علیهم الرسول صلی الله علیه و آله فقال اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَکَ عَلَی مُضَرَ وَ اجْعَلْهَا عَلَیْهِمْ سِنِینَ کَسِنِی یُوسُفَ فقحطوا حتی أکلوا الکلاب و الجیف و العظام المحترقه.

إِذا هُمْ یَجْأَرُونَ فأجاءوا الصراخ بالاستغاثه فقیل لهم لا تَجْأَرُوا الْیَوْمَ فَکُنْتُمْ عَلی أَعْقابِکُمْ تَنْکِصُونَ النکوص الرجوع القهقری مُسْتَکْبِرِینَ بِهِ الضمیر للبیت و شهره استکبارهم و افتخارهم بأنهم قوامه أغنی عن سبق ذکره أو لآیاتی فإنها بمعنی کتابی سامِراً أی یسمرون بذکر القرآن و الطعن فیه تَهْجُرُونَ من الهجر بفتح الهاء إما بمعنی القطیعه أو الهذیان أی تعرضون عن القرآن أو تهذون فی شأنه أو الهجر بالضم الفحش أَ فَلَمْ یَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ أی القرآن لیعلموا أنه الحق أَمْ جاءَهُمْ ما لَمْ یَأْتِ آباءَهُمُ الْأَوَّلِینَ من الرسول و الکتاب أو من الأمن من عذاب الله فلم یخافوا کما خاف آباؤهم الأقدمون وَ لَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْواءَهُمْ بأن کان فی الواقع آلهه لَفَسَدَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ وَ مَنْ فِیهِنَّ کما سبق فی قوله تعالی لَوْ کانَ فِیهِما آلِهَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتا و قیل لو اتبع الحق أهواءهم و انقلب باطلا لذهب ما قام به العالم فلا یبقی أو لو اتبع الحق الذی جاء به محمد أهواءهم و انقلب شرکا لجاء الله بالقیامه و أهلک

ص: ۱۲۸

۱- فی المصدر: أو متخطیه.

العالم من فرط غضبه أو لو اتبع الله أهواءهم بأن أنزل ما يشتهونه من الشرك و المعاصى لخرج عن الألوهيه و لم يقدر أن يمسك السماوات و الأرض أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجاً أجرا على أداء الرساله فَخَراجُ رَبِّكَ رزقه فى الدنيا و ثوابه فى العقبى خَيْرٌ لسعته و دوامه وَ لَوْ رَحِمْناهُمْ وَ كَشَفْنا ما بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ يعنى القحط روى أنهم قحطوا حتى أكلوا العلهز (۱)فجاء أبو سفيان إلى رسول الله صلى الله عليه و آله فقال أنشدك الله و الرحم أ لست تزعم أنك بعثت رحمه للعالمين قتلت الآباء بالسيف و الأبناء بالجوع فنزلت وَ لَقَدْ أَخَذْناهُمْ بِالْعَذابِ يعنى القتل يوم بدر ذا عَذابٍ شَدِيدٍ يعنى الجوع فإنه أشد من القتل و الأسر إِذا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ متحيرون آيسون من كل خير حتى جاءك أعتاهم يستعطفك قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْ ءٍ أى ملكه غايه ما يمكن و قيل خزائنه وَ هُوَ يُجِيرُ يغيث من يشاء و يحرسه وَ لا يُجارُ عَلَيْهِ و لا يغاث أحد و لا يمنع منه و تعديته بعلى لتضمين معنى النصره إِذاً لَذَهَبَ كُلُّ إِلهٍ بِما خَلَقَ أى لو كان معه آلهه كما يقولون لذهب كل إله منهم بما خلقه و استبد به و امتاز ملكه عن ملك الآخرين و وقع بينهم التحارب و التغالب كما هو حال ملوك الدنيا فلم يكن بيده وحده ملكوت كل شى ء و اللازم باطل بالإجماع و الاستقراء و قيام البرهان على استناد جميع الممكنات إلى واجب. (۲)

و قال الطبرسى رحمه الله فى قوله وَ يَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ قيل نزلت الآيات فى رجل من المنافقين كان بينه و بين رجل من اليهود حكومه فدعاه اليهودى إلى رسول الله صلى الله عليه و آله و دعاه المنافق إلى كعب بن الأشرف و حكى البلخى أنه كانت بين على عليه السلام و عثمان منازعه فى أرض اشتراها من على عليه السلام فخرجت فيها أحجار و أراد ردها بالعيب فلم يأخذها فقال بينى و بينك رسول الله صلى الله عليه و آله فقال الحكم بن أبى العاص إن حاكمته إلى ابن عمه حكم له فلا تحاكمه إليه فنزلت

۱- فى القاموس: العلهز بالكسر: القراد الضخم. و طعام من الدم و الوبر كان يتخذ فى المجاعه. و الناب المسنه و فيها بقيه. و نبات ينبت ببلاد بنى سليم.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۹۸ و ۱۱۱ و ۱۱۲ و ۱۲۲ و ۱۲۷ و فيه: إلى واجب واحد.

الآیات و هو المروی عن أبی جعفر علیه السلام. أو قریب منه وَ إِنْ یَکُنْ لَهُمُ الْحَقُّ أی و إن علموا أن الحق یقع لهم یَأْتُوا إِلَیْهِ أی إلی النبی صلی الله علیه و آله مُذْعِنِینَ مسرعین طائعین أَ فِی قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أی شک فی نبوتک و نفاق أَمِ ارْتابُوا فی عدلک أی رأوا منک ما رابهم لأجله أمرک. (۱)و فی قوله وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَیْمانِهِمْ لما بین الله سبحانه کراهتهم لحکمه قالوا للنبی صلی الله علیه و آله و الله لو أمرتنا بالخروج من دیارنا و أموالنا لفعلنا فنزلت و المعنی حلفوا بالله أغلظ أیمانهم و قدر طاقتهم أنک إن أمرتنا بالخروج إلی غزواتک لخرجنا قُلْ لهم لا تُقْسِمُوا أی لا تحلفوا و تم الکلام طاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ أی طاعه حسنه للنبی صلی الله علیه و آله خالصه صادقه أفضل و أحسن من قسمکم (۲)و قیل معناه لیکن منکم طاعه فَإِنَّما عَلَیْهِ ما حُمِّلَ أی کلف و أمر. (۳)و فی قوله وَ أَعانَهُ عَلَیْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ قالوا أعان محمد علی هذا القرآن عداس مولی خویطب (۴)بن عبد العزی و یسار غلام العلاء بن الحضرمی و حبر مولی عامر و کانوا من أهل الکتاب و قیل إنهم قالوا أعانه قوم من الیهود فَقَدْ جاؤُ ظُلْماً وَ زُوراً أی شرکا و کذبا و إنما اکتفی بذلک فی جوابهم لتقدم ذکر التحدی و عجزهم عن الإتیان بمثله وَ قالُوا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ أی هذه أحادیث المتقدمین و ما سطروه فی کتبهم اکْتَتَبَها انتسخها و قیل استکتبها فَهِیَ تُمْلی عَلَیْهِ بُکْرَةً وَ أَصِیلًا أی تملی علیه طرفی نهاره حتی یحفظها و ینسخها. (۵)و قال البیضاوی فی قوله تعالی قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِی یَعْلَمُ السِّرَّ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ لأنه أعجزکم عن آخرکم بفصاحته و تضمنه إخبارا عن مغیبات مستقبله و أشیاء مکنونه لا یعلمها إلا عالم الأسرار فکیف یجعلونه أساطیر الأولین وَ قالُوا

۱- مجمع البیان ۷: ۱۵۰.

۲- فی التفسیر المطبوع: من قسمکم بما لا تصدقون به.

۳- مجمع البیان ۷: ۱۵۱.

۴- فی التفسیر المطبوع: حویطب.

۵- مجمع البیان ۷: ۱۶۱.

ما لِهذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعامَ كما نأكل وَ يَمْشِي فِي الْأَسْواقِ لطلب المعاش كما نمشى و ذلك لعمههم و قصور نظرهم على المحسوسات فإن تميز الرسل عمن عداهم ليس بأمور جسمانيه و إنما هو بأحوال نفسانيه. (۱)و فى قوله وَ جَعَلْنا بَعْضَكُمْ أى الناس لِبَعْضٍ فِتْنَةً أى ابتلاء و من ذلك ابتلاء الفقراء بالأغنياء و المرسلين بالمرسل إليهم أَ تَصْبِرُونَ عله للجعل و المعنى و جعلنا بعضكم لبعض فتنه لنعلم أيكم يصبر (۲)و فى قوله كَذلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَكَ أى كذلك أنزلناه متفرقا لنقوى بتفريقه فؤادك على حفظه و فهمه لأن حاله يخالف حال موسى و داود و عيسى حيث كان أميا و كانوا يكتبون فلو ألقى إليه جمله لتعيا بحفظه (۳)و لأن نزوله بحسب الوقائع يوجب مزيد بصيره و خوض فى المعنى و لأنه إذا نزل منجما (۴)و هو يتحدى بكل نجم فيعجزون عن معارضته زاد ذلك قوه قلبه و لأنه إذا نزل به جبرئيل عليه السلام حالا بعد حال يثبت به فؤاده و منها معرفه الناسخ و المنسوخ و منها انضمام القرائن الحاليه إلى الدلالات اللفظيه فإنه يعين على البلاغه وَ رَتَّلْناهُ تَرْتِيلًا أى و قرأناه عليك شيئا بعد شى ء على تؤده و تمهل فى عشرين سنه أو فى ثلاث و عشرين سنه وَ لا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ بسؤال عجيب إِلَّا جِئْناكَ بِالْحَقِّ الدامغ له فى جوابه وَ أَحْسَنَ تَفْسِيراً أى ما هو أحسن بيانا أو معنى من سؤالهم أو لا يأتونك بحال عجيبه يقولون هلا كانت هذه حاله إلا أعطيناك من الأحوال ما يحق لك فى حكمتنا و ما هو أحسن كشفا لما بعثت له. (۵)و فى قوله وَ كانَ الْكافِرُ عَلى رَبِّهِ ظَهِيراً يظاهر الشيطان بالعداوه و الشرك إِلَّا مَنْ شاءَ أى إلا فعل من شاء أَنْ يَتَّخِذَ إِلى رَبِّهِ سَبِيلًا أن يتقرب إليه فصور ذلك بصوره الأجر من حيث إنه مقصود فعله و استثناه منه قلعا لشبهه الطمع و إظهارا لغايه الشفقه حيث اعتد بإنفاعك نفسك بالتعرض للثواب و التخلص عن

۱- أنوار التنزيل ۲: ۱۵۵.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۱۵۹.

۳- كذا فى النسخ.

۴- أى فى أوقات معينه.

۵- أنوار التنزيل ۲: ۱۶۲.

العقاب أجرا وافيا مرضيا به مقصورا عليه و قيل الاستثناء منقطع معناه لكن من شاء أن يتخذ إلى ربه سبيلا فليفعل. (۱)و فى قوله إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّماءِ آيَةً أى دلاله ملجئه إلى الإيمان أو بليه قاسره إليه فَظَلَّتْ أَعْناقُهُمْ لَها خاضِعِينَ أقحمت الأعناق لبيان موضع الخضوع و ترك الخبر على أصله و قيل لما وصفت الأعناق بصفات العقلاء أجريت مجراهم و قيل المراد بها الرؤساء أو الجماعات مِنْ كُلِّ زَوْجٍ صنف كَرِيمٍ محمود كثير المنفعه. (۲)و فى قوله وَ إِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ أى و إن ذكره أو معناه لفى الكتب المتقدمه أَ وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةً على صحه القرآن أو نبوه محمد صلى الله عليه و آله أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَماءُ بَنِي إِسْرائِيلَ أن يعرفوه بنعته المذكور فى كتبهم وَ لَوْ نَزَّلْناهُ عَلى بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ كما هو زياده فى إعجازه أو بلغه العجم فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ ما كانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ لفرط عنادهم و استكبارهم أو لعدم فهمهم و استنكافهم من اتباع العجم كَذلِكَ سَلَكْناهُ أى أدخلنا القرآن وَ ما تَنَزَّلَتْ بِهِ أى بالقرآن الشَّياطِينُ كما يزعمه بعض المشركين (۳)وَ ما يَنْبَغِي لَهُمْ إنزال ذلك و لا يقدرون عليه إنهم مصروفون عن استماع القرآن ممنوعون بالشهب (۴)وَ أَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ الأقرب منهم فالأقرب فإن الاهتمام بشأنهم أهمّ و

رُوِيَ أَنَّهُ لَمَّا نَزَلَتْ صَعِدَ الصَّفَا وَ نَادَاهُمْ فَخِذاً فَخِذاً حَتَّى اجْتَمَعُوا إِلَيْهِ فَقَالَ لَوْ أَخْبَرْتُكُمْ أَنَّ بِسَفْحِ هَذَا الْجَبَلِ خَيْلًا أَ كُنْتُمْ مُصَدِّقِيَّ قَالُوا نَعَمْ قَالَ فَإِنِّي نَذِيرٌ لَكُمْ بَيْنَ يَدَيْ عَذابٍ شَدِيدٍ

وَ اخْفِضْ جَناحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لين جانبك لهم مستعار من خفض الطائر جناحه إذا أراد أن ينحط الَّذِي يَراكَ حِينَ تَقُومُ إلى التهجد وَ تَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ و ترددك فى تصفح أحوال المجتهدين كما

رُوِيَ أَنَّهُ عليه السلام لَمَّا نُسِخَ فَرْضُ قِيَامِ اللَّيْلِ طَافَ تِلْكَ اللَّيْلَةَ

۱- أنوار التنزيل ۲: ۱۶۸.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۱۷۳.

۳- فى التفسير المطبوع: كما زعم المشركون انه من قبيل ما يلقى الشياطين على الكهنه.

۴- لم نجد ذلك فى أنوار التنزيل، بل هو موجود فى مجمع البيان راجعهما.

بِبُيُوتِ أَصْحَابِهِ لِيَنْظُرَ مَا يَصْنَعُونَ حِرْصاً عَلَى كَثْرَهِ طَاعَاتِهِمْ فَوَجَدَهَا كَبُيُوتِ الزَّنَابِيرِ لِمَا سَمِعَ مِنْ دَنْدَنَتِهِمْ بِذِكْرِ اللَّهِ وَ التِّلَاوَهِ.

أو تصرفك فيما بين المصلين بالقيام و الركوع و السجود و القعود إذا أممتهم تَنَزَّلُ عَلى كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ لما بين أن القرآن لا يصح أن يكون مما تنزلت به الشياطين أكد ذلك بأن بين أن محمدا لا يصلح أن يتنزلوا عليه من وجهين أحدهما أنه إنما يكون على شرير كذاب كثير الإثم فإن اتصال الإنسان بالغائبات لما بينهما من التناسب و التواد و حال محمد صلى الله عليه و آله على خلاف ذلك و ثانيهما قوله يُلْقُونَ السَّمْعَ أى الأفاكون يلقون السمع إلى الشياطين فيتلقون منهم ظنونا و أمارات لنقصان علمهم فيضمون إليها على حسب تخيلاتهم أشياء لا يطابق أكثرها و لا كذلك محمد صلى الله عليه و آله فإنه أخبر عن مغيبات كثيره لا تحصى و قد طابق كلها و قد فسر الأكثر بالكل لقوله عَلى كُلِّ أَفَّاكٍ و الأظهر أن الأكثريه باعتبار أقوالهم على معنى أن هؤلاء قل من يصدق منهم فيما يحكى عن الجنى و قيل الضمائر للشياطين أى يلقون السمع إلى الملإ الأعلى قبل أن رجموا فيخطفون منهم بعض المغيبات و يوحون به إلى أوليائهم أو يلقون مسموعهم منهم إلى أوليائهم. (۱)و فى قوله بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ أى عن الحق الذى هو التوحيد (۲)و فى قوله لَوْ لا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَهٌ لو لا الأولى امتناعيه و الثانى تحضيضيه و المعنى لو لا قولهم إذا أصابتهم عقوبه بسبب كفرهم و معاصيهم ربنا هلا أرسلت إلينا رسولا يبلغنا آياتك فنتبعها و نكون من المصدقين ما أرسلناك هُوَ أَهْدى مِنْهُما أى مما أنزل على موسى و على وَ لَقَدْ وَصَّلْنا لَهُمُ الْقَوْلَ أتبعنا بعضه بعضا فى الإنزال ليتصل التذكير أو فى النظم ليتقرر الدعوه بالحجه و المواعظ بالمواعيد و النصائح بالعبر (۳)و فى قوله جَعَلَ فِتْنَهَ النَّاسِ أى ما يصيبهم من أذيتهم فى الصرف عن الإيمان كَعَذابِ اللَّهِ فى الصرف عن الكفر وَ لَئِنْ جاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ فتح و غنيمه لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ فى الدين فأشركونا فيه و المراد المنافقون أو قوم ضعف إيمانهم فارتدوا من

۱- أنوار التنزيل ۲: ۱۸۸- ۱۹۰.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۲۰۳.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۲۱۸ و ۲۱۹.

أذی المشرکین وَ لَیَحْمِلُنَّ أَثْقالَهُمْ أی أثقال ما اقترفته أنفسهم وَ أَثْقالًا مَعَ أَثْقالِهِمْ و أثقالا أخر معها لما تسببوا له بالإضلال و الحمل علی المعاصی من غیر أن ینقص من أثقال من تبعهم شی ء. (۱)و فی قوله مَثَلُ الَّذِینَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِیاءَ فیما اتخذوه معتمدا و متکلا کَمَثَلِ الْعَنْکَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَیْتاً فیما نسجه من الخور (۲)و الوهن بل ذلک أوهن فإن لهذا حقیقه و انتفاعا ما أو مثلهم بالإضافه إلی الموحد کمثله بالإضافه إلی رجل یبنی بیتا من حجر و جص و یجوز أن یکون المراد ببیت العنکبوت دینهم سماه به تحقیقا للتمثیل فیکون المعنی و إن أوهن ما یعتمد به فی الدین دینهم (۳)و فی قوله وَ لا تُجادِلُوا أَهْلَ الْکِتابِ إِلَّا بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ أی بالخصله التی هی أحسن کمعارضه الخشونه باللین و الغضب بالکظم و قیل منسوخ بآیه السیف إذ لا مجادله أشد منه و جوابه أنه آخر الدواء و قیل المراد به ذوو العهد منهم إِلَّا الَّذِینَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ بالإفراط فی الاعتداء و العناد أو بإثبات الولد و قولهم یَدُ اللَّهِ مَغْلُولَهٌ أو بنبذ العهد و منع الجزیه فَالَّذِینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یُؤْمِنُونَ بِهِ هم عبد الله بن سلام و أضرابه أو من تقدم عهد الرسول من أهل الکتاب وَ مِنْ هؤُلاءِ أی و من العرب أو أهل مکه أو ممن فی عهد الرسول من أهل الکتاب. (۴)و قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی فِی صُدُورِ الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ هم النبی صلی الله علیه و آله و المؤمنون به لأنهم حفظوه و وعوه و قیل هم الأئمه من آل محمد صلی الله علیه و آله عن أبی جعفر و أبی عبد الله علیهما السلام: وَ یُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أی یقتل الناس بعضهم بعضا فیما حولهم و هم آمنون فی الحرم أَ فَبِالْباطِلِ یُؤْمِنُونَ أی یصدقون بعباده الأصنام و هی باطله مضمحله. (۵)

۱- أنوار التنزیل ۲: ۲۲۸ و ۲۲۹.

۲- الخور: الفتور و الضعف.

۳- أنوار التنزیل ۲: ۲۳۴.

۴- أنوار التنزیل ۲: ۲۳۵ و ۲۳۶.

۵- مجمع البیان ۸: ۲۸۸ و ۲۹۳.

و قال البيضاوى فى قوله تعالى وَ أَثارُوا الْأَرْضَ أى قلبوا وجهها لاستنباط المياه و استخراج المعادن و زرع البذور و غيرها. (۱)و فى قوله ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا فى عباده الأصنام مِنْ أَنْفُسِكُمْ أى منتزعا من أحواله التى هى أقرب الأمور إليكم هَلْ لَكُمْ مِنْ ما مَلَكَتْ أَيْمانُكُمْ مِنْ شُرَكاءَ فِي ما رَزَقْناكُمْ من الأموال و غيرها فَأَنْتُمْ فِيهِ سَواءٌ فتكونون سواء أنتم و هم فيه شركاء يتصرفون فيه كتصرفكم مع أنه بشر مثلكم و أنها معاره لكم تَخافُونَهُمْ أن تستبدوا بتصرف فيه كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ كما تخاف الأحرار بعضهم من بعض كَذلِكَ نُفَصِّلُ الْآياتِ نبينها لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ يستعملون عقولهم فى تدبر الأمثال لِيَكْفُرُوا بِما آتَيْناهُمْ اللام فيه للعاقبه و قيل للأمر بمعنى التهديد كقوله فَتَمَتَّعُوا غير أنه التفت فيه مبالغه فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ عاقبه تمتعكم أَمْ أَنْزَلْنا عَلَيْهِمْ سُلْطاناً أى حجه و قيل ذا سلطان أى ملكا معه برهان فَهُوَ يَتَكَلَّمُ تكلم دلاله كقوله كِتابُنا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ أو نطق بما كانُوا بِهِ يُشْرِكُونَ بإشراكهم و صحته أو بالأمر الذى بسببه يشركون فى ألوهيته. (۲)و فى قوله فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا أى فرأوا الأثر أو الزرع فإنه مدلول عليه بما تقدم و قيل السحاب لأنه إذا كان مصفرا لم يمطر فَإِنَّكَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتى و الكفار مثلهم لما سدوا عن الحق مشاعرهم وَ لا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعاءَ إِذا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ قيد الحكم به ليكون أشد استحاله فإن الأصم المقبل و إن لم يسمع الكلام تفطن منه بواسطه الحركات شيئا وَ ما أَنْتَ بِهادِ الْعُمْيِ عَنْ ضَلالَتِهِمْ سماهم عميا لفقدهم المقصود الحقيقى من الأبصار أو لعمى قلوبهم وَ لا يَسْتَخِفَّنَّكَ أى و لا يحملنك على الخفه و القلق الَّذِينَ لا يُوقِنُونَ بتكذيبهم. (۳)و قال الطبرسى رحمه الله نزل قوله وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ فى النضر بن الحارث كان يتجر فيخرج إلى فارس فيشترى أخبار الأعاجم و يحدث بها قريشا و يقول لهم إن محمدا صلى الله عليه و آله يحدثكم بحديث عاد و ثمود و أنا أحدثكم

۱- أنوار التنزيل ۲: ۲۴۱.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۲۴۵ و ۲۴۶.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۲۴۹ و ۲۵۱.

بحديث رستم و إسفنديار و أخبار الأكاسره فيستملحون حديثه و يتركون استماع القرآن عن الكلبى و قيل نزل فى رجل اشترى جاريه تغنيه ليلا و نهارا عن ابن عباس و أكثر المفسرين على أن المراد بلهو الحديث الغناء و هو قول ابن عباس و ابن مسعود و

هُوَ الْمَرْوِيُّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ وَ أَبِی الْحَسَنِ الرِّضَا صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ قَالُوا مِنْهُ الْغِنَاءُ.

و

رُوِیَ أَيْضاً عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: هُوَ الطَّعْنُ فِی الْحَقِّ وَ الِاسْتِهْزَاءُ بِهِ.

و ما كان أبو جهل و أصحابه يجيئون به إذ قال يا معشر قريش أ لا أطعمكم من الزقوم الذى يخوفكم به صاحبكم ثم أرسل إلى زبد و تمر و قال هذا هو الزقوم الذى يخوفكم به

قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام وَ مِنْهُ الْغِنَاءُ.

فعلى هذا فإنه يدخل فيه كل شى ء يلهى عن سبيل الله و عن طاعته وَ يَتَّخِذَها أى آيات القرآن أو سبيل الله هُزُواً يستهزئ بها كَأَنَّ فِي أُذُنَيْهِ وَقْراً أى ثقلا يمنعه عن سماع الآيات. (۱)و فى قوله بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها إذ لو كان لها عمد لرأيتموها لأنها لو كانت تكون أجساما عظاما حتى يصح منها أن تقل السماوات و لو كانت كذلك لاحتاجت إلى عمد آخر فكان يتسلسل فإذا لا عمد لها و قيل إن المراد بغير عمد مرئيه و المعنى أن لها عمدا لا ترونها وَ أَلْقى فِي الْأَرْضِ رَواسِيَ أى جبالا ثابته أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ أى كراهه أن تميد بكم. (۲)و فى قوله أَ وَ لَوْ كانَ الشَّيْطانُ يَدْعُوهُمْ جواب لو محذوف تقديره أ و لو كان الشيطان يدعوهم إلى عَذابِ السَّعِيرِ لاتبعوهم وَ مَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ أى و من يخلص دينه لله و يقصد فى أفعاله التقرب إلى الله وَ هُوَ مُحْسِنٌ فيها فيفعلها على موجب العلم و مقتضى الشرع فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَهِ الْوُثْقى أى فقد تعلق بالعروه الوثيقه التى لَا انْفِصامَ لَها وَ إِلَى اللَّهِ عاقِبَهُ الْأُمُورِ أى و إلى الله يرجع أواخر الأمور على وجه لا يكون لأحد التصرف فيها بالأمر و النهى. (۳)

۱- مجمع البيان ۸: ۳۱۳ و ۳۱۴.

۲- مجمع البيان ۸: ۳۱۴.

۳- مجمع البيان ۸: ۳۲۰ و ۳۲۱.

و فی قوله کَالظُّلَلِ شبه الموج بالسحاب الذی یرکب بعضه علی بعض و قیل یرید کالجبال فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ أی عدل فی الوفاء فی البر بما عاهد الله علیه فی البحر من التوحید له

روی السدی عن مصعب بن سعد عن أبیه قال لما کان یوم فتح مکه أمن رسول الله صلی الله علیه و آله الناس إلا أربعه نفر قال اقتلوهم و إن وجدتموهم متعلقین بأستار الکعبه عکرمه بن أبی جهل و عبد الله بن أخطل و قیس بن سبابه و عبد الله بن أبی سرح.

فأما عکرمه فرکب البحر فأصابتهم ریح عاصفه فقال أهل السفینه أخلصوا فإن آلهتکم لا تغنی عنکم شیئا هاهنا فقال عکرمه لئن لم ینجنی فی البحر إلا الإخلاص ما ینجینی فی البر غیره اللهم إن لک علی عهدا إن أنت عافیتنی مما أنا فیه أنی آتی محمدا حتی أضع یدی فی یده فلأجدنه عفوا کریما فجاء فأسلم و الختر أقبح الغدر. (۱)و فی قوله ما أَتاهُمْ مِنْ نَذِیرٍ مِنْ قَبْلِکَ یعنی قریشا إذ لم یأتهم نبی قبل نبینا صلی الله علیه و آله و إن أتی غیرهم من قبائل العرب مثل خالد بن سنان العبسی و قیل یعنی أهل الفتره بین عیسی و محمد صلی الله علیه و آله لم یأتهم نبی قبله فِی سِتَّهِ أَیّامٍ أی فیما قدره سته أیام ثُمَّ اسْتَوی عَلَی الْعَرْشِ بالقهر و الاستعلاء. (۲)و فی قوله أُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ مِنْ رِجْزٍ أی سیئ العذاب أَ فَلَمْ یَرَوْا إِلی ما بَیْنَ أَیْدِیهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ کیف أحاطت بهم و ذلک أن الإنسان حیثما نظر رأی السماء و الأرض قدامه و خلفه و عن یمینه و شماله فلا یقدر علی الخروج منها کِسَفاً مِنَ السَّماءِ أی قطعه منها تغطیهم و تهلکهم. (۳)وَ ما لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِیرٍ أی لیس له سبحانه منهم معاون علی خلق السماوات و الأرض و لا علی شی ء من الأشیاء وَ إِنّا أَوْ إِیّاکُمْ لَعَلی هُدیً أَوْ فِی ضَلالٍ مُبِینٍ إنما قال ذلک علی وجه الإنصاف فی الحجاج دون الشک کما یقول القائل أحدنا کاذب و إن کان هو عالما بالکاذب ثُمَّ یَفْتَحُ بَیْنَنا أی یحکم بالحق. (۴)

۱- مجمع البیان ۸: ۳۲۳.
۲- مجمع البیان ۸: ۳۲۵ و ۳۲۶.
۳- مجمع البیان ۸: ۳۷۷ و ۳۷۹.
۴- مجمع البیان ۸: ۳۸۹ و ۳۹۰.

و قال البیضاوی فی قوله تعالی قُلْ أَرُونِیَ الَّذِینَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَکاءَ أی لأری بأی صفه ألحقتموهم بالله فی استحقاق العباده و هو استفسار عن شبهتهم بعد إلزام الحجه علیهم زیاده فی تبکیتهم وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا کَافَّهً لِلنَّاسِ أی إلا رساله عامه لهم من الکف فإنها إذا عمتهم فقد کفتهم أن یخرج منها أحد منهم أو إلا جامعا لهم فی الإبلاغ فهی حال من الکاف و التاء للمبالغه وَ ما آتَیْناهُمْ مِنْ کُتُبٍ یَدْرُسُونَها فیها دلیل علی صحه الإشراک وَ ما أَرْسَلْنا إِلَیْهِمْ قَبْلَکَ مِنْ نَذِیرٍ یدعوهم إلیه و ینذرهم علی ترکه و قد بان من قبل أن لا وجه له فمن أین وقع لهم هذه الشبهه قُلْ إِنَّما أَعِظُکُمْ بِواحِدَهٍ أرشدکم و أنصح لکم بخصله واحده هی ما دل علیه أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ و هو القیام من مجلس رسول الله صلی الله علیه و آله أو الانتصاب فی الأمر خالصا لوجه الله معرضا عن المراء و التقلید مَثْنی وَ فُرادی متفرقین اثنین اثنین و واحدا واحدا فإن الازدحام یشوش الخاطر و یخلط القول ثُمَّ تَتَفَکَّرُوا فی أمر محمد صلی الله علیه و آله و ما جاء به لتعلموا حقیقته ما بِصاحِبِکُمْ مِنْ جِنَّهٍ فتعلموا ما به جنون یحمله علی ذلک أو استئناف منبه لهم علی أن ما عرفوا من رجاحه عقله کاف فی ترجیح صدقه فإنه لا یدعه أن یتصدی لادعاء أمر خطیر من غیر وثوق ببرهان فیفتضح علی رءوس الأشهاد و یلقی نفسه إلی الهلاک فکیف و قد انضم إلیه معجزات کثیره و قیل ما استفهامیه و المعنی ثم تتفکروا أی شی ء به من آثار الجنون قُلْ ما سَأَلْتُکُمْ مِنْ أَجْرٍ أی شی ء سألتکم من أجر علی الرساله فَهُوَ لَکُمْ و المراد نفی السؤال و قیل ما موصوله یراد بها ما سألهم بقوله ما أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شاءَ أَنْ یَتَّخِذَ إِلی رَبِّهِ سَبِیلًا (۱)و قوله لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی (۲)و اتخاذ السبیل ینفعهم و قرباه قرباهم قُلْ إِنَّ رَبِّی یَقْذِفُ بِالْحَقِّ یلقیه و ینزله علی من یجتبیه من عباده أو یرمی الباطل فیدمغه أو یرمی به إلی أقطار الأرض فیکون وعدا بإظهار الإسلام وَ ما یُبْدِئُ الْباطِلُ وَ ما یُعِیدُ أی زهق الباطل أی الشرک بحیث لم یبق له أثر مأخوذ من هلاک الحی فإنه إذا هلک لم یبق له إبداء و لا إعاده و قیل الباطل إبلیس أو الصنم و المعنی لا ینشئ خلقا

۱- الفرقان: ۵۷.

۲- الشوری: ۲۳.

و لا يعيده أو لا يبدئ خيرا لأهله و لا يعيده و قيل ما استفهاميه منتصبه بما بعده. (1)و فى قوله أَ فَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَناً أى كمن لم يزين له بل وفق حتى عرف الحق و استحسن الأعمال و استقبحها على ما هى عليه فحذف الجواب لدلاله فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ و قيل تقديره أ فمن زين له سوء عمله ذهبت نفسك عليهم حسره فحذف الجواب لدلاله فَلا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَراتٍ عليه و معناه فلا تهلك نفسك عليهم للحسرات على غيهم و إصرارهم على التكذيب ما يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ هو لفافه النواه وَ لَوْ سَمِعُوا على سبيل الفرض مَا اسْتَجابُوا لَكُمْ لعدم قدرتهم على الإنفاع أو لتبريهم منكم مما تدعون لهم وَ يَوْمَ الْقِيامَهِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ بإشراككم لهم يقرون ببطلانه أو يقولون ما كنتم إيانا تعبدون وَ لا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ و لا يخبرك بالأمر مخبر مثل خبير عالم به أخبرك و هو الله سبحانه فإنه الخبير به على الحقيقه دون سائر المخبرين وَ ما يَسْتَوِي الْأَعْمى وَ الْبَصِيرُ الكافر و المؤمن و قيل مثلان للصنم و لله عز و جل وَ لَا الظُّلُماتُ وَ لَا النُّورُ و لا الباطل و لا الحق وَ لَا الظِّلُّ وَ لَا الْحَرُورُ و لا الثواب و لا العقاب وَ ما يَسْتَوِي الْأَحْياءُ وَ لَا الْأَمْواتُ تمثيل آخر للمؤمنين و الكافرين أبلغ من الأول و لذلك كرر الفعل و قيل للعلماء و الجهلاء إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشاءُ هدايته فيوفقه لفهم آياته و الاتعاظ بعظاته وَ ما أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ ترشيح لتمثيل المصرين على الكفر بالأموات و مبالغه فى إقناطه عنهم بِالْبَيِّناتِ بالمعجزات الشاهده على نبوتهم وَ بِالزُّبُرِ كصحف إبراهيم وَ بِالْكِتابِ الْمُنِيرِ كالتوراه و الإنجيل على إراده التفصيل دون الجمع و يجوز أن يراد بهما واحد و العطف لتغاير الوصفين أَمْ آتَيْناهُمْ كِتاباً ينطق على أنا اتخذنا شركاء فَهُمْ عَلى بَيِّنَهٍ مِنْهُ على حجه من ذلك الكتاب بأن لهم شركه جعليه و يجوز أن يكون هم للمشركين وَ لا يَحِيقُ أى لا يحيط فَهَلْ يَنْظُرُونَ ينتظرون إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ سنه الله فيهم بتعذيب مكذبيهم فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَ لَنْ

١- أنوار التنزيل ٢: ٢٩٠ و ٢٩٣- ٢٩٥.

تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا أى لا يبدلها بجعل غير التعذيب تعذيبا و لا يحولها بأن ينقله من المكذبين إلى غيرهم. (۱)و فى قوله وَ إِذا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا ما بَيْنَ أَيْدِيكُمْ وَ ما خَلْفَكُمْ الوقائع التى خلت و العذاب المعد فى الآخره أو نوازل السماء و نوائب الأرض كقوله أَ فَلَمْ يَرَوْا إِلى ما بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أو عذاب الدنيا و عذاب الآخره أو عكسه أو ما تقدم من الذنوب و ما تأخر وَ إِذا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ على محاويجكم قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا بالصانع يعنى معطله كانوا بمكه لِلَّذِينَ آمَنُوا تهكما بهم من إقرارهم به و تعليقهم الأمور بمشيته أَ نُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ على زعمكم و قيل قاله مشركو قريش حين استطعمهم فقراء المؤمنين إيهاما بأن الله لما كان قادرا أن يطعمهم و لم يطعمهم فنحن أحق بذلك و هذا من فرط جهالتهم فإن الله تعالى يطعم بأسباب منها حث الأغنياء على إطعام الفقراء و توفيقهم له. (۲)وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ رد لقولهم إن محمدا صلى الله عليه و آله شاعر أى ما علمناه الشعر بتعليم القرآن فإنه غير مقفى و لا موزون و ليس معناه ما يتوخاه (۳)الشعراء من التخيلات المرغبه و المنفره وَ ما يَنْبَغِي لَهُ و ما يصح له الشعر و لا يتأتى له إن أراد قرضه على ما اختبرتم طبعه نحوا من أربعين سنه و قوله

أنا النبى لا كذب. و أنا ابن عبد المطلب.

و قوله

هل أنت إلا إصبع دميت. و فى سبيل الله ما لقيت.

اتفاقى من غير تكلف و قصد منه إلى ذلك و قد يقع مثله كثيرا فى تضاعيف المنثورات على أن الخليل ما عد المشطور من الرجز شعرا هذا و قد روى أنه حرك الباءين و كسر التاء الأولى بلا إشباع و سكن الثانيه و قيل الضمير للقرآن أى و ما يصح للقرآن أن يكون شعرا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ عظه و إرشاد من الله وَ قُرْآنٌ مُبِينٌ

۱- أنوار التنزيل ۲: ۲۹۷ و ۳۰۰ و ۳۰۱ و ۳۰۵.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۳۱۳.

۳- توخى الامر: تعمده و تطلبه دون سواه.

و كتاب سماوى يتلى فى المعابد ظاهر أنه ليس كلام البشر لما فيه من الإعجاز لِيُنْذِرَ القرآن أو الرسول مَنْ كانَ حَيًّا عاقلا فهما فإن الغافل كالميت أو مؤمنا فى علم الله فإن الحياه الأبديه بالإيمان و تخصيص الإنذار به لأنه المنتفع به وَ يَحِقَّ الْقَوْلُ و يجب كلمه العذاب عَلَى الْكافِرِينَ المصرين على الكفر وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً أشركوها به فى العباده لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ رجاء أن ينصروهم فيما حزبهم من الأمور (۱)و الأمر بالعكس لأنه لا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَ هُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ معدون لحفظهم و الذب عنهم أو محضرون أثرهم فى النار. (۲)و فى قوله فَاسْتَفْتِهِمْ أى فاستخبرهم و الضمير لمشركى مكه أو لبنى آدم أَ هُمْ أَشَدُّ خَلْقاً أَمْ مَنْ خَلَقْنا يعنى ما ذكر من الملائكه و السماء و الأرض و ما بينهما و المشارق و الكواكب و الشهب الثواقب و من لتغليب العقلاء إِنَّا خَلَقْناهُمْ مِنْ طِينٍ لازِبٍ و المراد إثبات المعاد و رد استحالتهم بأن استحاله ذلك إما لعدم قابليه الماده و مادتهم الأصليه هى الطين اللازب الحاصل من ضم الجزء المائى إلى الجزء الأرضى و هما باقيان قابلان للانضمام بعد و قد علموا أن الإنسان الأول إنما تولد منه إما لاعترافهم بحدوث العالم أو بقصه آدم على نبينا و آله و عليه السلام و شاهدوا تولد كثير من الحيوانات منه بلا توسط مواقعه فلزمهم أن يجوزوا إعادتهم كذلك و إما لعدم قدره الفاعل فإن من قدر على خلق هذه الأشياء قدر على ما لا يعتد به بالإضافه إليها سيما و من ذلك بدأهم أولا و قدرته ذاتيه لا تتغير بَلْ عَجِبْتَ من قدره الله و إنكارهم البعث وَ يَسْخَرُونَ من تعجبك و تقريرك للبعث. (۳)وَ جَعَلُوا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَباً يعنى الملائكه ذكرهم باسم جنسهم وضعا

۱- من حزبه الويل: أصابه و اشتد عليه.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۳۱۷.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۳۲۱.

منهم أن يبلغوا هـذه المرتبه و قيل قالوا إن الله صاهر الجن فخرجت الملائكه و قيل قالوا الله و الشـيطان أخوان وَ لَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّهُ إِنَّهُمْ أن الكفره أو الإنس أو الجنه إن فسـرت بغير الملائكه لَمُحْضَرُونَ فى العذاب سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ من الولد و النسب إِلَّا عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ استثناء من المحضرين منقطع أو متصل إن فسر الضمير بما يعمهم و ما بينهما اعتراض أو من يصفون فَإِنَّكُمْ وَ مـا تَعْبُـدُونَ عود إلى خطـابهم ما أَنْتُمْ عَلَيْهِ أى على الله بِفاتِنِينَ مفسـدين الناس بإغوائهم إِلَّا مَنْ هُوَ صالِ الْجَحِيمِ إلا من سـبق فى علم الله تعالى أنه من أهل النار و يصـلاها لا محاله و أنتم ضمير لهم و لآلهتهم غلب فيه المخاطب على الغائب و يجوز أن يكون وَ مـا تَعْبُـدُونَ لمـا فيه من معنى المقـارنه سـادا مسـد الخبر أى إنكم و آلهتكم قرنـاء لاـ تزالون تعبـدونها ما أنتم على ما تعبـدونه بفـاتنين ببـاعثين على طريق الفتنه إلاـ ضالا مسـتوجبا للنار مثلكم وَ ما مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقامٌ مَعْلُومٌ حكايه اعتراف الملائكه بالعبوديه للرد على عبـدتهم و المعنى و مـا منـا أحـد إلاـ له مقام معلوم فى المعرفه و العباده و الانتهاء إلى أمر الله فى تـدبير العالم و يحتمل أن يكون هذا و ما قبله من قوله سُـبْحانَ اللَّهِ من كلامهم ليتصل بقوله وَ لَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّهُ وَ إِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ فى أداء الطاعه و منازل الخدمه وَ إِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَـبِّحُونَ المنزهون الله عما لا يليق به وَ إِنْ كانُوا لَيَقُولُونَ يعنى مشـركى قريش لَوْ أَنَّ عِنْدَنا ذِكْراً مِنَ الْأَوَّلِينَ كتابا من الكتب التى نزلت عليهم لَكُنَّا عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِـينَ لأخلصنا العباده له و لم نخالف مثلهم فَكَفَرُوا بِهِ أى لما جاءهم الذكر الـذى هو أشـرف الأذكـار و المهيمن عليهـا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ عـاقبه كفرهـم فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ أى يوم بـدر و قيل يوم الفتـح وَ أَبْصِـرْهُمْ على ما ينالهم حينئذ فَسَوْفَ يُبْصِـرُونَ ما قضـينا لك من التأييد و النصـره و الثواب فى الآخره أَ فَبِعَذابِنا يَسْتَعْجِلُونَ روى أنه لما نزل فَسَوْفَ يُبْصِـرُونَ قالوا متى هذا فنزل فَإِذا نَزَلَ بِساحَتِهِمْ فإذا نزل العذاب بفنائهم فَساءَ صَباحُ الْمُنْذَرِينَ أى فبئس صباح المنذرين صباحهم. (۱)

ص: ۱۴۲

۱- أنوار التنزيل ۲: ۲۳۵ و ۲۳۶.

و فی قوله فِی عِزَّهٍ أی استکبار عن الحق وَ شِقاقٍ خلاف لله و لرسوله فَنادَوْا استغاثه أو توبه و استغفارا وَ لاتَ حِینَ مَناصٍ أی لیس الحین حین مناص و لا هی المشبهه بلیس زیدت علیها تاء التأنیث للتأکید و قیل هی النافیه للجنس أی و لا حین مناص لهم و قیل للفعل و النصب بإضماره أی و لا أری حین مناص. (۱)

و قال الطبرسی رحمه الله قال المفسرون إن أشراف قریش و هم خمسه و عشرون منهم الولید بن المغیره و هو أکبرهم و أبو جهل و أبی و أمیه ابنا خلف و عتبه و شیبه ابنا ربیعه و النضر بن الحارث أتوا أبا طالب و قالوا أنت شیخنا و کبیرنا و قد أتیناک تقضی بیننا و بین ابن أخیک فإنه سفه أحلامنا و شتم آلهتنا فدعا أبو طالب رسول الله صلی الله علیه و آله و قال یا ابن أخی هؤلاء قومک یسألونک فقال ما ذا یسألوننی قالوا دعنا و آلهتنا ندعک و إلهک فقال صلی الله علیه و آله أ تعطوننی کلمه واحده تملکون بها العرب و العجم فقال له أبو جهل لله أبوک نعطیکه ذلک و عشر أمثالها فقال قولوا لا إله إلا الله فقاموا و قالوا أَ جَعَلَ الْآلِهَهَ إِلهاً واحِداً فنزلت هذه الآیات.

و رُوِیَ أَنَّ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله اسْتَعْبَرَ (۲)ثُمَّ قَالَ یَا عَمِّ وَ اللَّهِ لَوْ وُضِعَتِ الشَّمْسُ فِی یَمِینِی وَ الْقَمَرُ فِی شِمَالِی مَا تَرَکْتُ هَذَا الْقَوْلَ حَتَّی أُنْفِذَهُ أَوْ أُقْتَلَ دُونَهُ فَقَالَ لَهُ أَبُو طَالِبٍ امْضِ لِأَمْرِکَ فَوَ اللَّهِ لَا أَخْذُلُکَ أَبَداً (۳).

و قال البیضاوی وَ انْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أی و انطلق أشراف قریش من مجلس أبی طالب بعد ما بکتهم (۴)رسول الله صلی الله علیه و آله أَنِ امْشُوا وَ اصْبِرُوا و اثبتوا (۵)عَلی آلِهَتِکُمْ علی عبادتها إِنَّ هذا لَشَیْ ءٌ یُرادُ إن هذا الأمر لشی ء من ریب الزمان یراد بنا فلا مرد له أو إن هذا الرأی الذی یدعیه من التوحید أو یقصده من الرئاسه و الترفع علی العرب و العجم لشی ء یتمنی أو یریده کل أحد أو إن دینکم یطلب لیؤخذ منکم

۱- أنوار التنزیل ۲: ۲۳۷.

۲- أی جرت عبرته، و العبره: الدمعه.

۳- مجمع البیان ۸: ۴۶۵.

۴- أی غلبهم بالحجه.

۵- فی المصدر هکذا: «أَنِ امْشُوا» قائلین بعضهم لبعض: امشوا «وَ اصْبِرُوا» و اثبتوا.

ما سَمِعْنا بِهذا بالذی یقوله فِی الْمِلَّهِ الْآخِرَهِ فی المله التی أدرکنا علیه آباءنا أو فی مله عیسی التی هو آخر الملل فإن النصاری یثلثون و یجوز أن یکون حالا من هذا أی ما سمعنا من أهل الکتاب و لا الکهان بالتوحید کائنا فی المله المترقبه إِنْ هذا إِلَّا اخْتِلاقٌ کذب اختلقه أَمْ عِنْدَهُمْ خَزائِنُ رَحْمَهِ رَبِّکَ بل أ عندهم خزائن رحمته و فی تصرفهم حتی یتخیروا للنبوه من شاءوا أَمْ لَهُمْ مُلْکُ السَّماواتِ أی لیس لهم مدخل فی أمر هذا العالم الجسمانی الذی هو جزء یسیر من خزائنه فمن أین لهم أن یتصرفوا فیها فَلْیَرْتَقُوا فِی الْأَسْبابِ أی إن کان لهم ذلک فلیصعدوا فی المعارج التی یتوصل بها إلی العرش حتی یستووا علیه و یدبروا أمر العالم فینزلوا الوحی إلی من یستصوبونه و السبب فی الأصل هو الوصله و قیل المراد بالأسباب السماوات لأنها أسباب الحوادث السفلیه جُنْدٌ ما هُنالِکَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزابِ أی هم جند ما من الکفار المتحزبین علی الرسل مهزوم مکسور عما قریب فمن أین لهم التدابیر الإلهیه أو فلا تکترث (۱)بما یقولون. (۲)قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِیمٌ أی ما أنبأتکم به من أنی نذیر من عقوبه من هذه صفته و أنه واحد فی الألوهیه و قیل ما بعده من نبإ آدم ما کانَ لِی مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلی إِذْ یَخْتَصِمُونَ فإن إخباره عن تقاول الملائکه و ما جری بینهم علی ما وردت فی الکتب المتقدمه من غیر سماع و مطالعه کتاب لا یتصور إلا بالوحی (۳)وَ ما أَنَا مِنَ الْمُتَکَلِّفِینَ المتصنعین بما لست من أهله علی ما عرفتم من حالی فأنتحل النبوه و أتقول القرآن بَعْدَ حِینٍ بعد الموت أو یوم القیامه أو عند ظهور الإسلام. (۴)و فی قوله وَ الَّذِینَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِیاءَ یحتمل المتخذین من الکفره و المتخذین من الملائکه و عیسی و الأصنام علی حذف الراجع و إضمار المشرکین من غیر ذکر لدلاله المساق علیهم و هو مبتدأ خبره علی الأول ما نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِیُقَرِّبُونا إِلَی اللَّهِ زُلْفی بإضمار القول أو إِنَّ اللَّهَ یَحْکُمُ بَیْنَهُمْ و هو متعین علی الثانی

۱- أی لا تعبأ به و لا تباله.

۲- أنوار التنزیل ۲: ۳۳۹.

۳- أنوار التنزیل ۲: ۳۵۰.

۴- أنوار التنزیل ۲: ۳۵۲.

و على هذا يكون القول المضمر بما فى حيزه حالا أو بدلا من الصله و زلفى مصدر أو حال لَوْ أَرادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً كما زعموا لَاصْطَفى مِمَّا يَخْلُقُ ما يَشاءُ إذ لا موجود سواه إلا و هو مخلوقه لقيام الدلاله على امتناع وجود واجبين و وجوب استناد ما عدا الواجب إليه و من البين أن المخلوق لا يماثل الخالق فيقوم مقام الولد له ثم قرر ذلك بقوله سُبْحانَهُ هُوَ اللَّهُ الْواحِدُ الْقَهَّارُ فإن الألوهيه الحقيقيه تتبع الوجوب المستلزم للوحده الذاتيه و هى تنافى المماثله فضلا عن التولد لأن كل واحد من المثلين مركب من الحقيقه المشتركه و التعين المخصوص و القهاريه المطلقه تنافى قبول الزوال المحوج إلى الولد (۱)نَسِيَ ما كانَ يَدْعُوا إِلَيْهِ أى نسى الضر الذى كان يدعو الله إلى كشفه أو ربه الذى كان يتضرع إليه. (۲)أَ فَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ خبره محذوف دل عليه قوله فَوَيْلٌ لِلْقاسِيَهِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أى من أجل ذكره. (۳)ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا للمشرك و الموحد رَجُلًا فِيهِ شُرَكاءُ مُتَشاكِسُونَ وَ رَجُلًا سَلَماً لِرَجُلٍ مثل المشرك على ما يدعيه مذهبه (۴)من أن يدعى كل واحد من معبوديه عبوديته و يتنازعوا فيه بعبد يتشارك فيه جمع يتجاذبونه و يتعاورونه فى المهام المختلفه فى تحيره و توزع قلبه و الموحد بمن خلص لواحد ليس لغيره عليه سبيل (۵)و قال الطبرسى رحمه الله فى قوله تعالى وَ يُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ كانت الكفار تخيفه بالأوثان التى كانوا يعبدونها قالوا أ ما تخاف أن تهلكك آلهتنا (۶)و قيل إنه لما قصد خالد لكسر العزى بأمر النبى صلى الله عليه و آله قالوا إياك يا خالد فبأسها شديد فضرب خالد أنفها بالفأس فهشمها فقال

كفرانك يا عزى لا سبحانك سبحان من أهانك

(۷)

۱- أنوار التنزيل ۲: ۳۵۲.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۳۵۴.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۳۵۷.

۴- فى المصدر: على ما يقتضيه مذهبه.

۵- أنوار التنزيل ۲: ۳۵۸.

۶- فى المصدر: إنا نخاف أن تهلكك آلهتنا.

۷- فى المصدر زياده و هى: انى رأيت اللّه قد أهانك. راجع مجمع البيان ۸: ۴۹۹.

أَ وَ لَوْ كانُوا لا يَمْلِكُونَ شَيْئاً من شفاعه وَ لا يَعْقِلُونَ جواب هذا الاستفهام محذوف أى أ و لو كانوا بهذه الصفه تتخذونهم شفعاء و تعبدونهم راجين شفاعتهم قُلْ لِلَّهِ الشَّفاعَةُ جَمِيعاً أى لا يشفع أحد إلا بإذنه وَ إِذا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ أى نفرت و قيل انقبضت. (۱)و قال البيضاوى وَ اتَّبِعُوا أَحْسَنَ ما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ أى القرآن أو المأمور به دون المنهى عنه أو العزائم دون الرخص أو الناسخ دون المنسوخ و لعله ما هو أنجى و أسلم كالإنابه و المواظبه على الطاعه (۲)إِنَّ الَّذِينَ يُجادِلُونَ فِي آياتِ اللَّهِ عام فى كل مجادل مبطل و إن نزلت فى مشركى مكه أو اليهود حين قالوا لست صاحبنا بل هو المسيح بن داود يبلغ سلطانه البر و البحر و تسير معه الأنهار إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ إلا تكبر عن الحق و تعظم عن التفكر و التعلم أو إراده الرئاسه أو إن النبوه و الملک لا يكون إلا لهم ما هُمْ بِبالِغِيهِ ببالغى دفع الآيات أو المراد لَخَلْقُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ فمن قدر على خلقها أولا من غير أصل قدر على خلق الإنسان ثانيا من أصل. (۳)فَإِذا جاءَ أَمْرُ اللَّهِ أى بالعذاب فى الدنيا و الآخره قُضِيَ بِالْحَقِّ بإنجاء المحق و تعذيب المبطل وَ خَسِرَ هُنالِكَ الْمُبْطِلُونَ المعاندون باقتراح الآيات بعد ظهور ما يغنيهم عنها. (۴)و فى قوله قُلُوبُنا فِي أَكِنَّةٍ أى فى أغطيه و هذه تمثيلات لنبو قلوبهم عن إدراک ما يدعوهم إليه و اعتقاده و مج أسماعهم له و امتناع مواصلتهم و موافقتهم للرسول فَاعْمَلْ على دينک أو فى إبطال أمرنا إِنَّنا عامِلُونَ على ديننا أو فى إبطال أمرک. (۵)و قال الطبرسى رحمه الله قيل إن أبا جهل رفع ثوبا بينه و بين النبى صلى الله عليه و آله

۱- مجمع البيان ۸: ۵۰۱.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۳۶۳.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۳۷۸.

۴- أنوار التنزيل ۲: ۳۸۱.

۵- أنوار التنزيل ۲: ۳۸۳.

فقال يا محمد أنت من ذاك الجانب و نحن من هذا الجانب فاعمل أنت على دينک و مذهبک إننا عاملون على ديننا و مذهبنا فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ أى لا تميلوا عن سبيله و توجهوا إليه بالطاعه. (۱)و فى قوله وَ الْغَوْا فِيهِ أى عارضوه باللغو و الباطل و بما لا يعتد به من الكلام لَعَلَّكُمْ تَغْلِبُونَ أى لتغلبوه باللغو و الباطل و لا يتمكن أصحابه من الاستماع و قيل الغوا فيه بالتخليط فى القول و المكاء و الصفير و قيل معناه ارفعوا أصواتكم فى وجهه بالشعر و الرجز عن ابن عباس و السدى لما عجزوا عن معارضه القرآن احتالوا فى اللبس على غيرهم و تواصوا بترک استماعه و الإلغاء عند قراءته. (۲)و قال البيضاوى فى قوله وَ ما يُلَقَّاها أى ما يلقى هذه السجيه و هى مقابله الإساءه بالإحسان إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا فإنها تحبس النفس عن الانتقام وَ ما يُلَقَّاها إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ من الخير و كمال النفس و قيل الحظ العظيم الجنه. (۳)وَ لَوْ جَعَلْناهُ قُرْآناً أَعْجَمِيًّا جواب لقولهم هلا نزل القرآن بلغه العجم لَقالُوا لَوْ لا فُصِّلَتْ آياتُهُ بينت بلسان نفقهه ءَ أَعْجَمِيٌّ وَ عَرَبِيٌّ أ كلام أعجمى و مخاطب عربى إنكار مقرر للتخصيص أُولئِكَ يُنادَوْنَ مِنْ مَكانٍ بَعِيدٍ هو تمثيل لهم فى عدم قبولهم و استماعهم له بمن تصيح به من مسافه بعيده. (۴)شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ أى شرع لكم دين نوح على نبينا و آله و عليه السلام و محمد صلى الله عليه و آله و من بينهما من أرباب الشرائع عليهم الصلاه و السلام و هو الأصل المشترک فيما بينهم المفسر بقوله أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ و هو الإيمان بما يجب تصديقه و الطاعه فيه أحكام الله وَ لا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ و لا تختلفوا فى هذا الأصل أما فروع الشرائع فمختلفه وَ ما تَفَرَّقُوا يعنى الأمم السالفه و قيل أهل الكتاب وَ إِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتابَ مِنْ بَعْدِهِمْ يعنى أهل الكتاب الذين كانوا فى عهد رسول الله صلى الله عليه و آله أو المشركين الذين أورثوا القرآن من بعد أهل الكتاب فَلِذلِکَ أى فلأجل ذلک التفرق أو الكتاب

۱- مجمع البيان ۹: ۴.

۲- مجمع البيان ۹: ۱۱.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۳۸۹.

۴- أنوار التنزيل ۲: ۳۹۰.

أو العلم الـذى أوتيته لاـ حُجَّةَ بَيْنَنـا وَ بَيْنَكُمُ أى لا حجاج بمعنى لا خصومه إذ الحق قـد ظهر و لم يبق للمخاصـمه مجال وَ الَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ فى دينه مِنْ بَعْدِ ما اسْـتُجِيبَ لَهُ من بعد ما استجاب له الناس و دخلوا فيه أو من بعد ما استجاب الله لرسوله فأظهر دينه بنصـره يوم بدر أو من بعد ما استجاب له أهل الكتاب بأن أقروا بنبوته و استفتحوا به حُجَّتُهُمْ داحِضَةٌ زائله باطله. (۱)فَإِنْ يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلى قَلْبِكَ استـبعاد للافتراء عن مثله بالإشعار على أنه إنما يجترئ عليه من كان مختوما على قلبه جاهلا بربه و كأنه قال إن يشـإ الله خـذلانك يختم على قلبـك لتجترئ بالاـفتراء عليه و قيل يَخْتِمْ عَلى قَلْبِكَ يمسك القرآن و الوحى عنه أو يربط عليه بالصبر فلا يشق عليك أذاهم. (۲)وَ كَذلِكَ أَوْحَيْنا إِلَيْكَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنا يعنى ما أوحى إليه و سـماه روحا لأن القلوب تحيا به و قيل جبرئيل عليه السلام و المعنى أرسلناه إليك بالوحى ما كُنْتَ تَدْرِى مَا الْكِتابُ وَ لَا الْإِيمانُ أى قبل الوحى و هو دليل على أنه لم يكن متعبـدا قبـل النبوه بشـرع و قيـل المراد هو الإيمان بما لا طريق إليه إلا السـمع وَ لكِنْ جَعَلْناهُ نُوراً أى الروح أو الكتاب أو الإيمان. (۳)و فى قوله وَ إِنَّهُ عطف على إنا فِي أُمِّ الْكِتابِ فى اللوح المحفوظ فإنه أصل الكتب السماويه لَدَيْنا محفوظا عندنا عن التغيير لَعَلِيٌّ رفيـع الشـأن فى الكتب السـماويه لكونه معجزا من بينهـا حَكِيمٌ ذو حكمه بـالغه أو محكم لاـ ينسـخه غيره أَ فَنَضْـرِبُ عَنْكُمُ الـذِّكْرَ صَـفْحاً أ فنـذوده و نبعـده عنكم مجـاز من قولهم ضـرب الغرائب عن الحوض و الفـاء للعطف على محـذوف أى أ نهملكم فنضـرب عنكم الذكر و صـفحا مصدر من غير لفظه فإن تنحيه الذكر عنهم إعراض أو مفعول له أو حال بمعنى صافحين و أصـله أن تولى الشـى ء صـفحه عنقك و قيل إنه بمعنى الجانب فيكون ظرفا أَنْ كُنْتُمْ أى لئن كنتم فَأَهْلَكْنا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشاً أى من القوم المسرفين

۱- أنوار التنزيل ۲: ۳۹۵ و ۳۹۶.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۳۹۸.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۴۰۲.

لأنه صرف الخطاب عنهم إلی الرسول صلی الله علیه و آله مخبرا عنهم وَ مَضی مَثَلُ الْأَوَّلِینَ و سلف فی القرآن قصتهم العجیبه و فیه وعد للرسول صلی الله علیه و آله و وعید لهم بمثل ما جری علی الأولین وَ جَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبادِهِ جُزْءاً أی ولدا فقالوا الملائکه بنات الله و لعله سماه جزءا کما سمی بعضا لأنه بضعه من الوالد دلاله علی استحالته علی الواحد الحق فی ذاته وَ هُوَ کَظِیمٌ مملوء قلبه من الکرب أَ وَ مَنْ یُنَشَّؤُا فِی الْحِلْیَهِ أی أو جعلوا له أو اتخذ من یتربی فی الزینه یعنی البنات وَ هُوَ فِی الْخِصامِ فی المجادله غَیْرُ مُبِینٍ مقرر لما یدعیه من نقصان العقل و ضعف الرأی وَ جَعَلُوا الْمَلائِکَهَ الَّذِینَ هُمْ عِبادُ الرَّحْمنِ إِناثاً کفر آخر تضمنه مقالهم شنع به علیهم و هو جعلهم أکمل العباد و أکرمهم علی الله أنقصهم رأیا و أخسهم صنفا أَ شَهِدُوا خَلْقَهُمْ أ حضروا خلق الله إیاهم فشاهدوهم إناثا فإن ذلک مما یعلم بالمشاهده. (۱)کِتاباً مِنْ قَبْلِهِ أی من قبل القرآن قالَ أَ وَ لَوْ جِئْتُکُمْ بِأَهْدی مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَیْهِ آباءَکُمْ أی أ تتبعون آباءکم و لو جئتکم بدین أهدی من دین آبائکم و هو حکایه أمر ماض أوحی إلی النذیر أو خطاب لرسول الله صلی الله علیه و آله و یؤید الأول أنه قرأ ابن عامر و حفص قال و قوله قالُوا إِنَّا بِما أُرْسِلْتُمْ بِهِ کافِرُونَ أی و إن کان أهدی إقناطا للنذیر من أن ینظروا و یتفکروا فیه بَلْ مَتَّعْتُ هؤُلاءِ المعاصرین للرسول من قریش وَ آباءَهُمْ بالمد فی العمر و النعمه فاغتروا بذلک و انهمکوا فی الشهوات. (۲)و قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ هذَا الْقُرْآنُ عَلی رَجُلٍ مِنَ الْقَرْیَتَیْنِ عَظِیمٍ یعنون بالقریتین مکه و الطائف و بالرجل منهما الولید بن المغیره من مکه و عروه بن مسعود الثقفی من الطائف و قیل عتبه بن ربیعه من مکه و ابن عبد یالیل من الطائف و قیل الولید بن المغیره من مکه و حبیب بن عمرو الثقفی من الطائف عن ابن عباس و إنما قالوا ذلک لأن الرجلین کانا عظیمین فی قومهما و ذوی الأموال الجسیمه فیهما فدخلت الشبهه علیهم حتی اعتقدوا أن من کان کذلک کان أولی بالنبوه فقال سبحانه ردا علیهم أَ هُمْ یَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّکَ

۱- أنوار التنزیل ۲: ۴۰۲- ۴۰۵.

۲- أنوار التنزیل ۲: ۴۰۶ و ۴۰۷.

یعنی النبوه بین الخلق ثم قال نَحْنُ قَسَمْنا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا أی نحن قسمنا الرزق فی المعیشه علی حسب ما علمنا من مصالح عبادنا فلیس لأحد أن یتحکم فی شیء من ذلک فکما فضلنا بعضهم علی بعض فی الرزق فکذلک اصطفینا للرساله من شئنا وَ رَفَعْنا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجاتٍ أی أفقرنا البعض و أغنینا البعض و لم نفوض ذلک إلیهم مع قله خطره فکیف نفوض اختیار النبوه إلیهم مع عظم محلها و شرف قدرها لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِيًّا معناه أن الوجه فی اختلاف الرزق بین العباد فی الضیق و السعه زیاده علی ما فیه من المصلحه أن فی ذلک تسخیرا من بعض العباد لبعض بإحواجهم إلیهم لیستخدم بعضهم بعضا فینتفع أحدهم بعمل الآخر له فینتظم بذلک قوام أمر العالم و قیل معناه لیملک بعضهم بعضا بما لهم فیتخذونهم عبیدا و ممالیک وَ رَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ أی الثواب أو الجنه أو النبوه (۱)فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ أی فإما نتوفینک فإنا منتقمون من أمتک بعدک أَوْ نُرِيَنَّكَ الَّذِي وَعَدْناهُمْ أی فی حیاتک ما وعدناهم من العذاب فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُقْتَدِرُونَ أی قادرون علی الانتقام منهم و عقوبتهم فی حیاتک و بعد وفاتک قال الحسن و قتاده إن الله أکرم نبیه بأن لم یره تلک النقمه و لم یر فی أمته إلا ما قرت به عینه و قد کان بعده نقمه شدیده.

و قَدْ رُوِيَ أَنَّهُ صلی الله علیه و آله أُرِيَ مَا يَلْقَى أُمَّتُهُ بَعْدَهُ فَمَا زَالَ مُنْقَبِضاً وَ لَمْ يَنْبَسِطْ ضَاحِكاً حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ تَعَالَى.

وَ رَوَى جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ قَالَ إِنِّي لَأَدْنَاهُمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ بِمِنًى قَالَ لَا أُلْفِيَنَّكُمْ تَرْجِعُونَ بَعْدِي كُفَّاراً يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ وَ ايْمُ اللَّهِ لَئِنْ فَعَلْتُمُوهَا لَتَعْرِفُنَّنِي فِي الْكَتِيبَةِ (۲)الَّتِي تُضَارِبُكُمْ ثُمَّ الْتَفَتَ إِلَى خَلْفِهِ فَقَالَ أَوْ عَلِيٌّ أَوْ عَلِيٌّ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَرَأَيْنَا أَنَّ جَبْرَئِيلَ علیه السلام غَمَزَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَى أَثَرِ ذَلِكَ فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ بِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام.

قیل إن النبی صلی الله علیه و آله أری الانتقام منهم و هو ما کان من نقمه الله من

۱- مجمع البیان ۹: ۴۶.

۲- الکتیبه: القطعه من الجیش.

المشركين يوم بدر بعد أن أخرجوه من مكه وَ إِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَ لِقَوْمِكَ أى شرف وَ سَوْفَ تُسْئَلُونَ عن شكر ما جعله الله لكم من الشرف و قيل عن القرآن و عما يلزمكم من القيام بحقه وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنا أى سل مؤمنى أهل الكتاب و التقدير سل أمم من أرسلنا و قيل معناه و سل الأنبياء و هم الذين جمعوا له ليله الأسرى و كانوا سبعين نبيا منهم موسى و عيسى على نبينا و آله و عليهما السلام و لم يسألهم لأنه كان أعلم بالله منهم. (۱)و فى قوله تعالى وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا اختلف فى المراد وجوه أحدها أن معناه و لما وصف ابن مريم شبها فى العذاب بالآلهه أى فيما قالوه و على زعمهم و ذلك أنه لما نزل قوله إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ (۲)قال المشركون قد رضينا أن تكون آلهتنا حيث يكون عيسى و ذلك قوله إذا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ أى يضجون ضجيج المجادله حيث خاصموك و هو قوله وَ قالُوا أَ آلِهَتُنا خَيْرٌ أَمْ هُوَ أى ليست آلهتنا خيرا من عيسى فإن كان عيسى فى النار بأنه يعبد من دون الله فكذلك آلهتنا عن ابن عباس و مقاتل.

و ثانيها أن معناه لما ضرب الله المسيح مثلا بآدم فى قوله إِنَّ مَثَلَ عِيسى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ (۳)اعترض على النبى صلى الله عليه و آله بذلك قوم من كفار قريش فنزلت.

و ثالثها أن النبى صلى الله عليه و آله لما مدح المسيح و أمه و أنه كآدم فى الخاصيه قالوا إن محمدا يريد أن نعبده كما عبدت النصارى عيسى عن قتاده.

و رابعها

مَا رَوَاهُ سَادَةُ أَهْلِ الْبَيْتِ عليهم السلام عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام أَنَّهُ قَالَ: جِئْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَوْماً فَوَجَدْتُهُ فِی مَلَإٍ مِنْ قُرَيْشٍ فَنَظَرَ إِلَيَّ ثُمَّ قَالَ يَا عَلِيُّ إِنَّمَا مَثَلُكَ فِی هَذِهِ الْأُمَّهِ كَمَثَلِ عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ أَحَبَّهُ قَوْمٌ فَأَفْرَطُوا فِی حُبِّهِ فَهَلَكُوا وَ أَبْغَضَهُ قَوْمٌ وَ أَفْرَطُوا فِی بُغْضِهِ فَهَلَكُوا وَ اقْتَصَدَ فِيهِ قَوْمٌ فَنَجَوْا فَعَظُمَ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَ ضَحِكُوا

ص: ۱۵۱

۱- مجمع البيان ۹: ۴۹.

۲- الأنبياء: ۹۸.

۳- آل عمران: ۵۹.

وَ قالُوا يُشَبِّهُهُ بِالْأَنْبِيَاءِ وَ الرُّسُلِ فَنَزَلَتْ.

وَ قالُوا أَ آلِهَتُنا خَيْرٌ أَمْ هُوَ أى المسيح أو محمد صلى الله عليه و آله أو على عليه السلام لَجَعَلْنا مِنْكُمْ أى بدلا منكم معاشر بنى آدم مَلائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ بنى آدم. (۱)أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَإِنَّا مُبْرِمُونَ أى بل أبرموا أمرا (۲)فى كيد محمد صلى الله عليه و آله و المكر به فَإِنَّا مُبْرِمُونَ أى محكمون أمرا فى مجازاتهم أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَ نَجْواهُمْ السر ما يضمره الإنسان فى نفسه و لا يظهره لغيره و النجوى ما يحدث به المحدث غيره فى الخفيه. (۳)و قال البيضاوى قُلْ إِنْ كانَ لِلرَّحْمنِ وَلَدٌ فإن النبى صلى الله عليه و آله يكون أعلم بالله و بما يصح له و ما لا يصح له و أولى بتعظيم ما يوجب تعظيمه و من حق تعظيم الوالد تعظيم ولده و لا يلزم من ذلك صحه كينونه الولد و عبادته له إذ المحال قد يستلزم المحال (۴)و قيل معناه إن كان له ولد فى زعمكم فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِينَ لله الموحدين له أو الآنفين منه أو من أن يكون له ولد من عبد يعبد إذا اشتد أنفه أو ما كان له ولد فأنا أول الموحدين من أهل مكه فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ يصرفون من عبادته إلى عباده غيره وَ قِيلِهِ و قول الرسول و نصبه للعطف على سرهم أو على محل الساعه أو لإضمار فعله أى قال قيله و جره عاصم و حمزه عطفا على الساعه فَاصْفَحْ عَنْهُمْ فأعرض عن دعوتهم آيسا عن إيمانهم وَ قُلْ سَلامٌ تسلم منكم و متاركه. (۵)و فى قوله سبحانه فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَ آياتِهِ يُؤْمِنُونَ أى بعد آيات الله

۱- مجمع البيان ۹: ۵۳.

۲- فى المصدر: بل أحكموا أمرا.

۳- مجمع البيان ۹: ۵۷.

۴- فى المصدر هنا زياده اسقطها المصنّف للاختصار و هى قوله: بل المراد نفيها على أبلغ الوجوه، كقوله: «لَوْ كانَ فِيهِما آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتا» غير ان «لو» ثمه مشعره بانتفاء الطرفين و «إن» هنا لا تشعر به و لا بنقيضه فانها لمجرد الشرطيه، بل الانتفاء معلوم بالانتفاء اللازم الدال على انتفاء ملزومه، و الدلاله على ان انكاره للولد ليس لعناد و مراء، بل لو كان لكان أولى الناس بالاعتراف به.

۵- أنوار التنزيل ۲: ۴۱۳- ۴۱۵.

و تقـديم اسم الله للمبالغه و التعظيم كما فى أعجبنى زيـد و كرمه أو بعد حديث الله و هو القرآن و آياته دلائله المتلوه أو القرآن و العطف لتغـاير الوصـفين قُـلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا أى يعفوا و يصـفحوا لِلَّذِينَ لاـ يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لاـ يتوقعون وقائعه بأعـدائه من قولهم أيـام العرب لوقـائعهم أو لاـ يـأملون الأوقات التى وقتها الله لنصـر المؤمنين و ثوابهم و وعـدهم بها و قيل إنها منسوخه بآيه القتـال لِيَجْزِيَ قَوْماً عله للأمر ثُمَّ جَعَلْناکَ عَلى شَـرِيعَهٍ أى طريقه مِنَ الْأَمْرِ أى أمر الـدين هـذا أى القرآن أو اتباع الشـريعه بَصائِرُ لِلنَّاسِ بينات تبصرهم وجه الفلاح. (۱)أَ فَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ أى ترک متابعه الهدى إلى مطاوعه الهوى فكأنه يعبده و قرئ آلهه هواه لأـنه كـان أحـدهم يسـتحسن حجرا فيعبـده فـإذا رأى أحسن منه رفضه إليه وَ قـالُوا ما هِيَ ما الحياه أو الحال إِلَّا حَياتُنَا الـدُّنْيا التى نحن فيها نَمُوتُ وَ نَحْيا نكون أمواتا و نطفا و ما قبلها و نحيا بعد ذلک أو نموت بأنفسـنا و نحيا ببقاء أولادنا أو يموت بعضـنا و يحيا بعض أو يصـيبنا الموت و الحياه فيها و ليس وراء ذلک حياه و يحتمل أنهم أرادوا به التناسخ فإنه عقيده أكثر عبده الأوثان وَ ما يُهْلِكُنا إِلَّا الـدَّهْرُ إلا مرور الزمان وَ ما لَهُمْ بِـذلِکَ مِنْ عِلْمٍ يعنى نسبه الحوادث إلى حركات الأفلاک و ما يتعلق بها على الاسـتقلال أو إنكـار البعث أو كليهمـا إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ إذ لاـ دليـل لهم عليه و إنمـا قـالوه بناء على التقليـد و الإنكار لما لم يحسوا به. (۲)و فى قوله وَ أَجَـلٍ مُسَـمًّى و بتقـدير الأجـل ينتهى إليه الكـل و هو يوم القيـامه أو كل واحـد و هو آخر مـده بقائه المقـدر له أَوْ أَثارَهٍ مِنْ عِلْمٍ أو بقيه من علم بقيت عليكم من علوم الأولين هل فيها ما يـدل على اسـتحقاقهم للعباده أو الأمر بها وَ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لا يَسْتَجِيبُ لَهُ إنكار أن يكون أحد أضل من المشركين حيث تركوا عباده السميع المجيب القادر الخبير إلى عباده من لا يستجيب لهم لو سمع دعاءهم فضلا أن يعلم سرائرهم و يراعى مصالحهم إِلى يَوْمِ الْقِيامَهِ

۱- أنوار التنزيل ۲: ۴۲۱ و ۴۲۳.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۴۲۴.

ما دامت الدنيا وَ هُمْ عَنْ دُعائِهِمْ غافِلُونَ لأنهم إما جمادات و إما عباد مسخرون مشتغلون بأحوالهم قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ على الفرض فَلا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئاً أى إن عاجلنى الله بالعقوبه فلا تقدرون على دفع شى ء منها فكيف أجترئ عليه و أعرض نفسى للعقاب من غير توقع نفع و لا دفع ضر من قبلكم هُوَ أَعْلَمُ بِما تُفِيضُونَ فِيهِ تندفعون فيه من القدح فى آياته قُلْ ما كُنْتُ بِدْعاً مِنَ الرُّسُلِ بديعا منهم أدعوكم إلى ما لا يدعون إليه أو أقدر على ما لم يقدروا عليه و هو الإتيان بالمقترحات كلها وَ شَهِدَ شاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرائِيلَ أى عبد الله بن سلام و قيل موسى على نبينا و آله و عليه السلام و شهادته ما فى التوراه من نعت الرسول صلى الله عليه و آله عَلى مِثْلِهِ مثل القرآن و هو ما فى التوراه من المعانى المصدقه للقرآن المطابقه لها أو مثل ذلك و هو كونه من عند الله إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ استئناف مشعر بأن كفرهم به لضلالهم المسبب عن ظلمهم و دليل على الجواب المحذوف مثل أ لستم ظالمين وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا لأجلهم لَوْ كانَ خَيْراً الإيمان أو ما أتى به محمد صلى الله عليه و آله ما سَبَقُونا إِلَيْهِ و هم سقاط إذ عامتهم فقراء و موال و رعاه و إنما قاله قريش و قيل بنو عامر و غطفان و أسد و أشجع لما أسلم جهينه و مزنه و أسلم و غفار أو اليهود حين أسلم ابن سلام و أصحابه بَلاغٌ أى هذا الذى وعظتم به أو هذه السوره بلاغ أى كفايه أو تبليغ من الرسول. (1)و قال الطبرسى رحمه الله فى قوله تعالى مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجَتْكَ أى أخرجك أهلها و المعنى كم من رجال هم أشد من أهل مكه أَ فَمَنْ كانَ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ أى على يقين من دينه و على حجه واضحه من اعتقاده فى التوحيد و الشرائع كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ هم المشركون و قيل هم المنافقون و هو المروى عن أبى جعفر عليه السلام وَ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ يعنى المنافقين (2)قالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ يعنى الذين آتاهم الله العلم و الفهم من المؤمنين

عَنِ الْأَصْبَغِ بْنِ نُبَاتَةَ عَنْ عَلِيٍّ عليه السلام قَالَ: إِنَّا كُنَّا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَيُخْبِرُنَا بِالْوَحْيِ فَأَعِيهِ أَنَا وَ مَنْ يَعِيهِ فَإِذَا خَرَجْنَا قَالُوا

۱- أنوار التنزيل: ۴۲۶ و ۴۲۸ و ۴۳۳.

۲- فى المصدر المطبوع: أى و من الكافرين.

ما ذا قالَ آنِفاً

أی أی شی ء قال الساعه و إنما قالوا استهزاء و إظهارا إنا لم نشتغل بوعیه و فهمه (۱)و قیل إنما قالوا ذلک لأنهم لم یفهموا معناه و لم یعلموا ما سمعوه و قیل بل قالوا ذلک تحقیرا لقوله صلی الله علیه و آله أی لم یقل شیئا فیه فائده و یحتمل أیضا أن یکونوا سألوا ریاء و نفاقا أی لم یذهب عنی من قوله إلا هذا فما ذا قال أعده علی لأحفظه. (۲)و فی قوله وَ تُعَزِّرُوهُ أی تنصروه بالسیف و اللسان إِنَّ الَّذِینَ یُبایِعُونَکَ المراد بیعه الحدیبیه و هی بیعه الرضوان. (۳)و فی قوله لَعَنِتُّمْ أی لوقعتم فی عنت و هو الإثم و الهلاک (۴)قالَتِ الْأَعْرابُ آمَنَّا هم قوم من بنی أسد أتوا النبی صلی الله علیه و آله فی سنه جدبه و أظهروا الإسلام و لم یکونوا مؤمنین فی السر إنما کانوا یطلبون الصدقه فأمره الله سبحانه أن یخبرهم بذلک لیکون آیه معجزه له فقال قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا أی لم تصدقوا علی الحقیقه فی الباطن وَ لکِنْ قُولُوا أَسْلَمْنا أی استسلمنا مخافه السبی و القتل لا یَلِتْکُمْ مِنْ أَعْمالِکُمْ أی لا ینقصکم من ثواب أعمالکم شَیْئاً قالوا فلما نزلت الآیتان أتوا رسول الله صلی الله علیه و آله یحلفون أنهم مؤمنون صادقون فی دعواهم الإیمان فأنزل الله سبحانه قُلْ أَ تُعَلِّمُونَ اللَّهَ بِدِینِکُمْ أی أ تخبرون الله بالدین الذی أنتم علیه و المعنی أنه سبحانه عالم بذلک فلا یحتاج إلی إخبارکم به و کان هؤلاء یقولون آمنا بک من غیر قتال و قاتلک بنو فلان فقال سبحانه یَمُنُّونَ عَلَیْکَ أَنْ أَسْلَمُوا أی بأن أسلموا. (۵)و قال البیضاوی فی قوله تعالی وَ کَمْ أَهْلَکْنا قَبْلَهُمْ قبل قومک مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشاً أی قوه کعاد و ثمود فَنَقَّبُوا فِی الْبِلادِ فخرقوا فی البلاد و تصرفوا فیها أو جالوا فی الأرض کل مجال حذر الموت و أصل التنقیب التنقیر عن الشی ء و البحث عنه هَلْ مِنْ مَحِیصٍ أی لهم من الله أو من الموت و قیل الضمیر فی نقبوا

۱- هکذا فی النسخ، و فی المصدر: و إنّما قالوه استهزاء أو اظهار أنا لم نشتغل أیضا بوعیه و فهمه.

۲- مجمع البیان ۹: ۱۰۰- ۱۰۲.

۳- مجمع البیان ۹: ۱۱۲.

۴- مجمع البیان ۹: ۱۲۳.

۵- مجمع البیان ۹: ۱۳۸ و ۱۳۹.

لأهل مكه أى ساروا فى أسفارهم فى بلاد القرون فهل رأوا لهم محيصا حتى يتوقعوا مثله لأنفسهم لِمَنْ كانَ لَهُ قَلْبٌ أى قلب واع يتفكر فى حقائقه أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ و أصغى لاستماعه وَ هُوَ شَهِيدٌ حاضر بذهنه ليفهم معانيه أو شاهد بصدقه فيتعظ بظواهره و ينزجر بزواجره وَ ما أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ أى بمسلط تقهرهم على الإيمان أو تفعل بهم ما تريد و إنما أنت داع. (۱)أَ تَواصَوْا بِهِ أى كان الأولين و الآخرين منهم أوصى بعضهم بعضا بهذا القول حتى قالوه جميعا بَلْ هُمْ قَوْمٌ طاغُونَ إضراب عن أن التواصى جامعهم لتباعد أيامهم إلى أن الجامع لهم على هذا القول مشاركتهم فى الطغيان الحامل عليه فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فأعرض عن مجادلتهم فَما أَنْتَ بِمَلُومٍ على الإعراض بعد ما بذلت جهدك فى البلاغ. (۲)فَما أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بحمد الله و إنعامه بِكاهِنٍ وَ لا مَجْنُونٍ كما يقولون أَمْ يَقُولُونَ شاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ ما يقلق النفوس من حوادث الدهر و قيل المنون الموت قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّی مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ أتربص هلاككم كما تتربصون هلاكى أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلامُهُمْ عقولهم بِهذا التناقض فى القول فإن الكاهن يكون ذا فتنه و دقه نظر و المجنون مغطى عقله و الشاعر يكون ذا كلام موزون متسق مخيل و لا يتأتى ذلك من المجنون أَمْ هُمْ قَوْمٌ طاغُونَ مجاوزون الحد فى العناد أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ اختلقه من تلقاء نفسه بَلْ لا يُؤْمِنُونَ فيرمون بهذه المطاعن لكفرهم و عنادهم أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْ ءٍ أم أحدثوا و قدروا من غير محدث و مقدر فلذلك لا يعبدونه أو من أجل لا شى ء من عباده و مجازاه أَمْ هُمُ الْخالِقُونَ يؤيد الأول فإن معناه أم خلقوا أنفسهم و لذلك عقبه بقوله أَمْ خَلَقُوا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ و أم فى هذه الآيات منقطعه و معنى الهمزه فيها الإنكار بَلْ لا يُوقِنُونَ أى إذا سئلوا من خلقكم و من خلق السماوات و الأرض قالوا الله إذ لو أيقنوا ذلك لما أعرضوا عن عبادته أَمْ عِنْدَهُمْ خَزائِنُ رَبِّكَ خزائن رزقه حتى يرزقوا النبوه من شاءوا أو خزائن علمه

۱- أنوار التنزيل ۲: ۴۶۰ و ۴۶۱.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۴۶۶ و ۴۶۷.

حتی یختاروا لها من شاءوا أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ الغالبون علی الأشیاء یدبرونها کیف شاءوا أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ مرتقی إلی السماء أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْراً علی تبلیغ الرساله فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ من التزام غرم مُثْقَلُونَ محملون الثقل فلذلک زهدوا فی اتباعک وَ إِنْ يَرَوْا كِسْفاً قطعه مِنَ السَّماءِ ساقِطاً يَقُولُوا من فرط طغیانهم و عنادهم سَحابٌ مَرْكُومٌ هذا سحاب تراکم بعضها علی بعض فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنا فی حفظنا بحیث نراک و نکلؤک. [(۱)](#)و قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی أَ فَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرى أی أخبرونا عن هذه الآلهه التی تعبدونها من دون الله و تعبدون معها الملائکه و تزعمون أن الملائکه بنات الله و قیل معناه أ فرأیتم أیها الزاعمون أن اللات و العزی و منات بنات الله لأنه کان منهم من یقول إنما نعبد هؤلاء لأنهم بنات الله و قیل زعموا أن الملائکه بنات الله و صوروا أصنامهم علی صورهم و عبدوها من دون الله و اشتقوا لها أسماء من أسماء الله فقالوا اللات من الله و العزی من العزیز و قیل إن اللات صنم کانت ثقیف تعبده و العزی صنم أیضا و قیل إنها کانت شجره سمره عظیمه لغطفان یعبدونها فبعث إلیها رسول الله صلی الله علیه و آله خالد بن الولید فقطعها و قال

یا عز کفرانک لا سبحانک إنی رأیت الله قد أهانک

عن مجاهد و قال قتاده کانت مناه صنما لهذیل بین مکه و المدینه [(۲)](#)و قال الضحاک و الکلبی کانت فی الکعبه لهذیل و خزاعه یعبدها أهل مکه و قیل اللات و العزی و مناه أصنام من حجاره کانت فی الکعبه یعبدونها و معنی الآیه أخبرونی عن هذه الأصنام هل ضرت أو نفعت أو فعلت ما یجب أن یعدل بالله [(۳)](#)ثم قال سبحانه منکرا علی کفار قریش قولهم الملائکه بنات الله و کذلک الأصنام أَ لَكُمُ الذَّكَرُ وَ لَهُ الْأُنْثى تِلْكَ إِذاً قِسْمَةٌ ضِيزى أی جائره غیر معتدله یعنی أن القسمه التی قسمتم من نسبه الإناث إلی الله و إیثارکم بالبنین قسمه غیر عادله. [(۴)](#)

۱- أنوار التنزیل ۲: ۴۷۰ و ۴۷۱.

۲- فی المصدر: کانت مناه صنما بقدید بین مکّه و المدینه.

۳- فی المصدر: ما یوجب أن یعدل باللّه.

۴- مجمع البیان ۹: ۱۷۶ و ۱۷۷.

و فی قوله أَ فَرَأَیْتَ الَّذِی تَوَلَّی و نزلت الآیات السبع فی عثمان بن عفان کان یتصدق و ینفق ماله فقال له أخوه من الرضاعه عبد الله بن سعد بن أبی سرح ما هذا الذی تصنع یوشک أن لا یبقی لک شی ء فقال عثمان إن لی ذنوبا و إنی أطلب بما أصنع رضا الله و أرجو عفوه فقال له عبد الله أعطنی ناقتک برحلها و أنا أتحمل عنک ذنوبک کلها فأعطاه و أشهد علیه و أمسک عن الصدقه فنزلت أَ فَرَأَیْتَ الَّذِی تَوَلَّی أی یوم أحد حین ترک المرکز و أعطی قلیلا ثم قطع نفقته إلی قوله سَوْفَ یُری فعاد عثمان إلی ما کان علیه عن ابن عباس و جماعه من المفسرین.

و قیل نزلت فی الولید بن المغیره و کان قد اتبع رسول الله صلی الله علیه و آله علی دینه فعیره المشرکون و قالوا ترکت دین الأشیاخ و ضللتهم و زعمت أنهم فی النار قال إنی خشیت عذاب الله فضمن له الذی عاتبه إن هو أعطاه شیئا من ماله و رجع إلی شرکه أن یتحمل عنه عذاب الله ففعل فأعطی الذی عاتبه بعض ما کان ضمن له ثم بخل و منعه تمام ما ضمن له فنزلت أَ فَرَأَیْتَ الَّذِی تَوَلَّی عن الإیمان وَ أَعْطی صاحبه الضامن قَلِیلًا وَ أَکْدی أی بخل بالباقی عن مجاهد و ابن زید.

و قیل نزلت فی العاص بن وائل السهمی و ذلک أنه ربما کان یوافق رسول الله صلی الله علیه و آله فی بعض الأمور عن السدی و قیل نزلت فی رجل قال لأهله جهزونی حتی أنطلق إلی هذا الرجل یرید النبی صلی الله علیه و آله فتجهز و خرج فلقیه رجل من الکفار فقال له أین ترید فقال محمدا صلی الله علیه و آله لعلی أصیب من خیره قال له الرجل أعطنی جهازک و أحمل عنک إثمک عن عطاء بن یسار و قیل نزلت فی أبی جهل و ذلک أنه قال و الله ما یأمرنا محمد صلی الله علیه و آله إلا بمکارم الأخلاق فذلک قوله وَ أَعْطی قَلِیلًا وَ أَکْدی أی لم یؤمن به عن محمد بن کعب. (۱)و قال البیضاوی فی قوله تعالی وَ یَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ أی مطرد و هو یدل علی أنهم رأوا قبله آیات أخری مترادفه حتی قالوا ذلک أو محکم من المره (۲)

۱- مجمع البیان ۹: ۱۷۸.

۲- فی المصدر: أو محکم من المره، یقال: أمررته فاستمر: إذا احکمته فاستحکم.

أو مستبشع من استمر إذ اشتدت مرارته أو مار ذاهب لا يبقى وَ كُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ منته إلى غايه من خذلان أو نصره فى الدنيا و شقاوه أو سعاده فى الآخره. (۱)أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ جماعه أمرنا مجتمع مُنْتَصِرٌ ممتنع لا نرام أو منتصر من الأعداء لا نغلب أو متناصر ينصر بعضنا بعضا سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ يُوَلُّونَ الدُّبُرَ أى الأدبار و إفراده لإراده الجنس أو لأن كل واحد يولى دبره و قد وقع ذلك يوم بدر وَ لَقَدْ أَهْلَكْنا أَشْياعَكُمْ أى أشباهكم فى الكفر ممن قبلكم. (۲)و فى قوله تعالى أَ فَرَأَيْتُمْ ما تُمْنُونَ أى ما تقذفونه فى الأرحام من النطف أَ فَرَأَيْتُمْ ما تَحْرُثُونَ تبذرون حبه أَ أَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ تنبتونه لَجَعَلْناهُ حُطاماً هشيما فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ تعجبون أو تندمون على اجتهادكم فيه أو على ما أصبتم لأجله من المعاصى فتتحدثون فيه و التفكه التنقل بصنوف الفاكهه و قد استعير للتنقل بالحديث إِنَّا لَمُغْرَمُونَ لملزمون غرامه ما أنفقنا أو مهلكون لهلاك رزقنا من الغرام بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ حرمنا رزقنا أَ أَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ من السحاب واحدته مزنه و قيل المزن السحاب الأبيض و ماؤه أعذب لَوْ نَشاءُ جَعَلْناهُ أُجاجاً ملحا أو من الأجيج فإنه يحرق الفم فَلَوْ لا تَشْكُرُونَ أمثال هذه النعم الضروريه أَ فَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ تقدحون أَ أَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَها أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُنَ يعنى الشجره التى منه الزناد نَحْنُ جَعَلْناها جعلنا نار الزناد تَذْكِرَةً تبصره فى أمر البعث أو فى الظلام أو تذكيرا أو أنموذجا لنار جهنم وَ مَتاعاً و منفعه لِلْمُقْوِينَ للذين ينزلون القواء و هى القفر أو للذين خلت بطونهم أو مزاودهم (۳)من الطعام من أقوت الدار إذا خلت من ساكنيها فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ فأحدث التسبيح بذكر اسمه أو بذكره فَلا أُقْسِمُ إذ الأمر أوضح من أن يحتاج إلى قسم أو فأقسم و لا مزيده للتأكيد أو فلانا أقسم فحذف المبتدأ و أشبع فتحه لام الابتداء و يدل عليه أنه قرئ فلأقسم أو فلا رد لكلام

۱- أنوار التنزيل ۲: ۴۷۸.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۴۷۱ و ۴۷۲.

۳- جمع المزود: ما يوضع فيه الزاد.

يخالف المقسم عليه بِمَواقِعِ النُّجُومِ بمساقطها أو بمنازلها و مجاريها و قيل النجوم نجوم القرآن و مواقعها أوقات نزولها وَ إِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ لما فى القسم به من الدلاله على عظيم القدره و كمال الحكمه و فرط الرحمه إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ كثير النفع فِي كِتابٍ مَكْنُونٍ مصون و هو اللوح لا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ لا يطلع على اللوح إلا المطهرون من الكدورات الجسمانيه و هم الملائكه أو لا يمس القرآن إلا المطهرون من الأحداث فيكون نفيا بمعنى نهى أو لا يطلبه إلا المطهرون من الكفر أَ فَبِهذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ متهاونون به كمن يدهن فى الأمر أى يلين جانبه و لا يتصلب فيه تهاونا به وَ تَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أى شكر رزقكم أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ أى بمانحه (۱)حيث تنسبونه إلى الأنواء. (۲)أَ لَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أ لم يأت وقته يقال أنى الأمر يأنى أنيا و أنا و إنا إذا جاء أناه وَ ما نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ أى القرآن و هو عطف على الذكر عطف أحد الوصفين على الآخر و يجوز أن يراد بالذكر أن يذكر الله فَطالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ أى فطال عليهم الزمان بطول أعمارهم أو آمالهم أو ما بينهم و بين أنبيائهم. (۳)و قال الطبرسى رحمه الله قيل إن قوله تعالى أَ لَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا الآيه

۱- أى بمعطيه و الانواء جمع النوء: النجم مال للغروب؛ و قيل. معنى النوء سقوط نجم من المنازل فى المغرب و طلوع رقيبه و هو نجم يقابله من ساعته فى المشرق فى كل ليله إلى ثلاثه يوما، و هكذا كل نجم منها إلى انقضاء السنه ما خلا الجبهه فان لها أربعه عشر يوما، و إنّما سمى نوءا لانه إذا سقط الغارب ناء الطالع، أى نهض و طلع، و ذلك الطلوع هو النوء، و الانواء كانت عندهم ثمانيه و عشرون معروفه المطالع فى أزمنه السنه كلها، يسقط منها فى كل ثلاثه عشره ليله نجم فى المغرب مع طلوع الفجر، و يطلع آخر يقابله فى المشرق من ساعته، و كلاهما معلوم مسمى، و انقضاء هذه الثمانيه و عشرين كلها مع انقضاء السنه، ثمّ يرجع الامر إلى النجم الأول، و كانت العرب فى الجاهليه إذا سقط منها نجم و طلع آخر قالوا: لا بد من أن يكون عند ذلك مطر أو رياح، فينسبون كل غيث يكون عند ذلك إلى ذلك النجم، فيقولون: مطرنا بنوء الثريا أو بنوء الدبران.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۴۹۲ و ۴۹۴.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۴۹۷ و ۴۸۹.

نزلت فی المنافقین بعد الهجره بسنه و ذلک أنهم سألوا سلمان الفارسی ذات یوم فقالوا حدثنا عما فی التوراه فإن فیها عجائب فنزلت الر تِلْکَ آیاتُ الْکِتابِ الْمُبِینِ إلی قوله تعالی لَمِنَ الْغافِلِینَ فخبرهم أن هذا القرآن أحسن القصص و أنفع لهم من غیره فکفوا عن سؤال سلمان ما شاء الله ثم عادوا فسألوا سلمان عن مثل ذلک فنزلت اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِیثِ کِتاباً الآیه فکفوا عن سؤال سلمان ما شاء الله ثم عادوا فسألوا سلمان فنزلت هذه الآیه عن الکلبی و مقاتل و قیل نزلت فی المؤمنین و قال ابن مسعود ما کان بین إسلامنا و بین أن عوتبنا بهذه الآیه إلا أربع سنین فجعل المؤمنون یعاتب بعضهم بعضا و قیل إن الله استبطأ قلوب المؤمنین فعاتبهم علی رأس ثلاث عشره سنه من نزول القرآن بهذه الآیه عن ابن عباس و قیل کانت الصحابه بمکه مجدبین فلما هاجروا أصابوا الریف (۱)و النعمه فتغیروا عما کانوا علیه فقست قلوبهم و الواجب أن یزدادوا الإیمان و الیقین و الإخلاص فی طول صحبه الکتاب عن محمد بن کعب. (۲)و قال البیضاوی فی قوله تعالی یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا أی بالرسل المتقدمه (۳)اتَّقُوا اللَّهَ فیما نهاکم منه وَ آمِنُوا بِرَسُولِهِ محمد صلی الله علیه و آله یُؤْتِکُمْ کِفْلَیْنِ نصیبین مِنْ رَحْمَتِهِ لإیمانکم بمحمد صلی الله علیه و آله و إیمانکم بمن قبله و لا یبعد أن یثابوا علی دینهم السابق و إن کان منسوخا ببرکه الإسلام و قیل الخطاب للنصاری الذین کانوا فی عصره وَ یَجْعَلْ لَکُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ یرید المذکور فی قوله یَسْعی نُورُهُمْ أو الهدی الذی یسلک به إلی جناب القدس لِئَلَّا یَعْلَمَ أی لیعلموا و لا مزیده و یؤیده أنه قرئ لیعلم و لکی یعلم و لأن یعلم بإدغام النون فی الیاء أَهْلُ الْکِتابِ أَلَّا یَقْدِرُونَ عَلی شَیْ ءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ أن هی المخففه و المعنی أنهم لا ینالون شیئا مما ذکر من فضله لأنهم لم یؤمنوا برسوله و هو مشروط بالإیمان به أو لا یقدرون علی شی ء من فضله فضلا أن یتصرفوا فی أعظمه و هو النبوه فیخصونها بمن أرادوا و قیل لا غیر مزیده

ص: ۱۶۱

۱- الریف: السعه فی المآکل و المشارب. أرض فیها زرع و خصب.

۲- مجمع البیان ۹: ۲۳۷.

۳- فی نسخه: بالکتب المتقدمه.

و المعنى لئلا يعتقد أهل الكتاب أنه لا يقدر النبى و المؤمنون به على شى ء من فضل الله و لا ينالونه فيكون وَ أَنَّ الْفَضْلَ عطفا على أن لا يعلم. (۱)و فى قوله تعالى إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ يعادونهما فإن كلا من المتعاديين فى حد غير حد الآخر أو يضعون و يختارون حدودا غير حدودهما كبتوا أخزوا أو أهلكوا و أصل الكبت الكب. (۲)أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا أى والوا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ يعنى اليهود ما هُمْ مِنْكُمْ وَ لا مِنْهُمْ لأنهم منافقون مذبذبون بين ذلك وَ يَحْلِفُونَ عَلَى الْكَذِبِ و هو ادعاء الإسلام وَ هُمْ يَعْلَمُونَ أن المحلوف عليه كذب و

رُوِيَ أَنَّهُ صلى الله عليه و آله كَانَ فِي حُجْرَةٍ مِنْ حُجُرَاتِهِ فَقَالَ يَدْخُلُ عَلَيْكُمُ الْآنَ رَجُلٌ قَلْبُهُ قَلْبُ جَبَّارٍ وَ يَنْظُرُ بِعَيْنِ شَيْطَانٍ فَدَخَلَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نتيل (نُفَيْلٍ) (۳)الْمُنَافِقُ وَ كَانَ أَزْرَقَ فَقَالَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ السَّلَامُ عَلَامَ تَشْتِمُنِي أَنْتَ وَ أَصْحَابُكَ فَحَلَفَ بِاللَّهِ مَا فَعَلَ ثُمَّ جَاءَ بِأَصْحَابِهِ فَحَلَفُوا فَنَزَلَتْ.

اتَّخَذُوا أَيْمانَهُمْ أى التى حلفوا بها جُنَّةً وقايه دون دمائهم و أموالهم فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فصدوا الناس فى خلال أمنهم عن دين الله بالتحريش و التثبيط اسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطانُ أى استولى عليهم. (۴)و فى قوله لا تَتَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ يعنى عامه الكفار أو اليهود إذ روى أنها نزلت فى بعض فقراء المسلمين كانوا يواصلون اليهود ليصيبوا من ثمارهم قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْآخِرَةِ لكفرهم بها أو لعلمهم بأنه لا حظ لهم فيها لعنادهم الرسول المنعوت فى التوراه المؤيد بالآيات كَما يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحابِ الْقُبُورِ أن يبعثوا أو يثابوا أو ينالهم خير منهم. (۵)و قال الطبرسى رحمه الله هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ يعنى العرب و كانت أمه أميه لا تكتب و لا تقرأ و لم يبعث إليهم نبى و قيل يعنى أهل مكه لأن مكه تسمى

۱- أنوار التنزيل ۲: ۵۰۱.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۵۰۳.

۳- فى نسخه: عبد اللّه بن نفيل.

۴- أنوار التنزيل ۲: ۵۰۶ و ۵۰۷.

۵- أنوار التنزيل ۲: ۵۱۷.

أم القرى وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ الكتاب القرآن و الحكمه الشرائع و قيل إن الحكمه تعم الكتاب و السنه و كل ما أراده الله تعالى قُلْ يا أَيُّهَا الَّذِينَ هادُوا أى سموا يهودا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِياءُ لِلَّهِ أى إن كنتم تظنون على زعمكم أنكم أنصار الله و أن الله ينصركم مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ أنكم أبناء الله و أحباؤه فإن الموت هو الذى يوصلكم إليه و

رُوِيَ أَنَّهُ صلى الله عليه و آله قَالَ: لَوْ تَمَنَّوْا لَمَاتُوا عَنْ آخِرِهِمْ.

(۱)و قال البيضاوى فى قوله قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْراً رَسُولًا يعنى بالذكر جبرئيل عليه السلام لكثره ذكره أو لنزوله بالذكر و هو القرآن أو لأنه مذكور فى السماوات أو ذا ذكر أى شرف أو محمدا صلى الله عليه و آله لمواظبته على تلاوه القرآن أو تبليغه و عبر عن إرساله بالإنزال ترشيحا أو لأنه مسبب عن إنزال الوحى إليه و أبدل عنه رسولا للبيان أو أراد به القرآن و رسولا منصوب بمقدر مثل أرسل أو ذكر أو الرسول مفعوله أو بدله على أنه بمعنى الرساله. (۲)و فى قوله هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا لينه ليسهل لكم السلوك فيها فَامْشُوا فِي مَناكِبِها أى فى جوانبها أو جبالها فَإِذا هِيَ تَمُورُ تضطرب كَيْفَ نَذِيرِ أى كيف إنذارى فَكَيْفَ كانَ نَكِيرِ أى إنكارى عليهم بإنزال العذاب صافَّاتٍ باسطات أجنحتهن فى الجو عند طيرانها فإنهن إذا بسطنها صففن قوادمها وَ يَقْبِضْنَ و يضممنها إذا ضربن بها جنوبهن وقتا بعد وقت للاستظهار به على التحرك ما يُمْسِكُهُنَّ فى الجو على خلاف الطبع إِلَّا الرَّحْمنُ الشامل رحمته كل شى ء بأن خلقهن على أشكال و خصائص هيأتهن للجرى فى الهواء أَمَّنْ هذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ أى الآلهه إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ بإمساك المطر و سائر الأسباب المحصله و الموصله له إليكم أَ فَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلى وَجْهِهِ يقال كببته فأكب (۳)و معنى مكبا أنه يعثر كل ساعه و يخر لوجهه لوعوره طريقه (۴)و لذلك قابله بقوله أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا سالما (۵)من العثار

ص: ۱۶۳

۱- مجمع البيان ۱۰: ۲۸۴ و ۲۸۷.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۵۲۸. و فيه: مثل ارسل، أو ذكرا مصدر و الرسول مفعوله أو بدله.

۳- كذا فى النسخ و الظاهر: فانكب.

۴- فى المصدر: كوعوره طريقه و اختلاف أجزائه.

۵- فى المصدر: قائما سالما من العثار.

عَلى صِـراطٍ مُسْـتَقِيمٍ مستوى الأجزاء أو الجهه و المراد تمثيل المشرك و الموحد بالسالكين و الدينين بالمسلكين و قيل المراد بالمكب الأعمى فإنه يعتسف فينكب و بالسوى البصير و قيل من يمشى مكبا هو الذى يحشر على وجهه إلى النار و من يمشى سويا الذى يحشر على قدميه إلى الجنه (١)إِنْ أَصْبَحَ ماؤُكُمْ غَوْراً أى غائرا فى الأرض بحيث لا تناله الدلاء مصدر وصف به فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِماءٍ مَعِينٍ جار أو ظاهر سهل المأخذ. (٢)ن من أسماء الحروف و قيل اسم الحوت و المراد به الجنس أو اليهموت و هو الذى عليه الأرض أو الدواه فإن بعض الحيتان يستخرج منه شى ء أسود يكتب به وَ الْقَلَمِ هو الذى خط اللوح أو الذى يخط به أقسم به لكثره فوائده وَ ما يَسْطُرُونَ و ما يكتبون ما أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ جواب القسم و المعنى ما أنت بمجنون منعما عليك بالنبوه و حصافه الرأى (٣)وَ إِنَّ لَكَ لَأَجْراً على الاحتمال أو الإبلاغ غَيْرَ مَمْنُونٍ مقطوع أو ممنون به عليك من الناس بِأَيِّكُمُ الْمَفْتُونُ أيكم الذى فتن بالجنون و الباء مزيده أو بأيكم الجنون على أن المفتون مصدر كالمعقول و المجلود أو بأى الفريقين منكم المجنون أ بفريق المؤمنين أو بفريق الكافرين أى فى أيهما يوجد من يستحق هذا الاسم وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ بأن تلاينهم بأن تدع نهيهم عن الشرك أو توافقهم فيه أحيانا فَيُدْهِنُونَ فيلاينونك بترك الطعن و الموافقه وَ لا تُطِعْ كُلَّ حَلَّافٍ

۱- قال الشريف الرضى قدّس سرّه: هذه استعاره و المراد بها صفه من يتخبط فى الضلال و ينحرف عن طريق الرشاد لانهم يصفون من تلك حاله بأنّه ماش على وجهه، فيقولون: فلان يمشى على وجهه و يمضى على وجهه إذا كان كذلك، و انما شبهوه بالماشى على وجهه لانه لا ينتفع بمواقع بصره، اذ كان البصر فى الوجه و إذا كان الوجه مكبوبا على الأرض كان الإنسان كالاعمى الذى لا يسلك جددا و لا يقصد سددا، و من الدليل على قوله تعالى: «أَ فَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا» من الكنايات عن عمى البصر قوله تعالى فى مقابله ذلك: «أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا» لان السوى ضد المنقوص فى خلقه و المبتلى فى بعض كرائم جسمه.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۵۳۵- ۵۳۷.

۳- حصافه الرأى: جودته.

كثير الحلف فى الحق و الباطل مَهِينٍ حقير الرأى هَمّازٍ عياب مَشّاءٍ بِنَمِيمٍ نقال للحديث على وجه السعايه مَنّاعٍ لِلْخَيْرِ يمنع الناس عن الخير من الإيمان و الإنفاق و العمل الصالح مُعْتَدٍ متجاوز فى الظلم أَثِيمٍ كثير الآثام عُتُلٍّ جاف غليظ بَعْدَ ذٰلِكَ بعد ما عد من مثالبه زَنِيمٍ دعى قيل هو الوليد بن المغيره ادعاه أبوه بعد ثمانى عشره من مولده و قيل الأخنس بن شريق أصله فى ثقيف و عداده فى زهره أَنْ كانَ ذا مالٍ وَ بَنِينَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِ آياتُنا قالَ أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ أى قال ذلك حينئذ لأن كان متمولا (۱)مستظهرا بالبنين من فرط غروره لكن العامل مدلول قال لا نفسه لأن ما بعد الشرط لا يعمل فيما قبله و يجوز أن يكون عله للا تطع أى لا تطع من هذه مثالبه لأن كان ذا مال سَنَسِمُهُ بالكى عَلَى الْخُرْطُومِ على الأنف و قد أصاب أنف الوليد جراحه يوم بدر فبقى أثره و قيل هو عباره عن أن يذله غايه الإذلال أو يسود وجهه يوم القيامه. (۲)إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَما تَخَيَّرُونَ أى إن لكم ما تختارونه و تشتهونه و أصله أن لكم بالفتح لأنه المدروس فلما جئت باللام كسرت و تخير الشى ء و اختياره أخذ خيره (۳)أَمْ لَكُمْ أَيْمانٌ عَلَيْنا عهود مؤكده بالأيمان بالِغَةٌ متناهيه فى التوكيد إِلى يَوْمِ الْقِيامَهِ متعلق بالمقدر فى لكم أى ثابته لكم علينا إلى يوم القيامه لا نخرج عن عهدتها حتى نحكمكم فى ذلك اليوم أو ببالغه أى أيمان علينا تبلغ ذلك اليوم إِنَّ لَكُمْ لَما تَحْكُمُونَ جواب القسم سَلْهُمْ أَيُّهُمْ بِذٰلِكَ زَعِيمٌ بذلك الحكم قائم يدعيه و يصححه أَمْ لَهُمْ شُرَكاءُ فى هذا القول فَلْيَأْتُوا بِشُرَكائِهِمْ إِنْ كانُوا صادِقِينَ فى دعواهم إذ لا أقل من التقليد سَنَسْتَدْرِجُهُمْ سندنيهم من العذاب درجه درجه بالإمهال و إدامه الصحه و ازدياد النعمه وَ أُمْلِي لَهُمْ و أمهلهم إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ لا يدفع بشى ء و إنما سمى إنعامه استدراجا بالكيد لأنه فى صورته وَ إِنْ يَكادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ

۱- فى المصدر: لانه كان متمولا.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۵۳۷ و ۵۳۸.

۳- فى المصدر: فلما جى ء باللام كسرت، و تخير الشى ء و اختاره: أخذ خيره.

بِأَبْصارِهِمْ إن هی المخففه و اللام دلیلها و المعنی أنهم لشده عداوتهم ینظرون إلیک شزرا (۱)أی غضبا بحیث یکادون یزلون قدمک و یرمونک. (۲)و فی قوله بِما تُبْصِرُونَ وَ ما لا تُبْصِرُونَ أی بالمشاهدات و المغیبات و ذلک یتناول الخالق و المخلوقات بأسرها وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَیْنا بَعْضَ الْأَقاوِیلِ سمی الافتراء تقولا لأنه قول متکلف لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْیَمِینِ بیمینه ثُمَّ لَقَطَعْنا مِنْهُ الْوَتِینَ أی نیاط قلبه بضرب عنقه و هو تصویر لإهلاکه بأفظع ما تفعله الملوک بمن یغضبون علیه و هو أن یأخذ القتال بیمینه و یکفحه بالسیف (۳)و یضرب جیده و قیل الیمین بمعنی القوه فَما مِنْکُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ عن القتل أو المقتول حاجِزِینَ دافعین وصف لأحد فإنه عام و الخطاب للناس وَ إِنَّهُ لَحَسْرَهٌ عَلَی الْکافِرِینَ إذا رأوا ثواب المؤمنین به وَ إِنَّهُ لَحَقُّ الْیَقِینِ للیقین الذی لا ریب فیه. (۴)و فی قوله عَلی أَنْ نُبَدِّلَ خَیْراً مِنْهُمْ أی نهلکهم و نأتی بخلق أمثل منهم (۵)أو نعطی محمدا صلی الله علیه و آله بدلکم و هو خیر منکم و هم الأنصار وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً منحرفا و ملتجأ إِلَّا بَلاغاً مِنَ اللَّهِ استثناء من قوله لا أَمْلِکُ فإن التبلیغ إرشاد و إنفاع أو من مُلْتَحَداً أو معناه أن لا أبلغ بلاغا و ما قبله دلیل الجواب وَ رِسالاتِهِ عطف علی بلاغا. (۶)وَ تَبَتَّلْ إِلَیْهِ تَبْتِیلًا أی انقطع إلیه بالعباده و جرد نفسک عما سواه وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِیلًا بأن تجانبهم و تدانیهم و لا تکافئهم و تکل أمرهم إلی الله أُولِی النَّعْمَهِ أرباب التنعم یرید صنادید قریش. (۷)ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِیداً نزل فی الولید بن المغیره و وحیدا حال من الیاء أی ذرنی وحدی معه فأنا أکفیکه أو من التاء أی و من خلقته وحدی لم یشرکنی فی

۱- شزر الرجل و إلیه: نظر إلیه بجانب عینه مع إعراض أو غضب، شزر فلانا: أصابه بالعین.

۲- أنوار التنزیل ۲: ۵۴۰- ۵۴۲.

۳- أی یضربه به.

۴- أنوار التنزیل ۲: ۵۴۶.

۵- أی خیر منهم و أفضل.

۶- أنوار التنزیل ۲: ۵۵۰.

۷- أنوار التنزیل ۲: ۵۵۸ و ۵۵۹.

خلقه أحد أو من العائد المحذوف أى من خلقته فريدا لا مال له و لا ولد أو ذم فإنه كان ملقبا به فسماه الله تهكما به أو أراد أنه وحيد فى الشراره أو عن أبيه لأنه كان زنيما وَ جَعَلْتُ لَهُ مالًا مَمْدُوداً مبسوطا كثيرا أو ممددا بالنماء و كان له الزرع و الضرع و التجاره وَ بَنِينَ شُهُوداً حضورا معه بمكه يتمتع بلقائهم لا يحتاجون إلى سفر لطلب المعاش استغناء بنعمته و لا يحتاج أن يرسلهم فى مصالحه لكثره خدمه أو فى المحافل و الأنديه لوجاهتهم قيل كان له عشره بنين أو أكثر كلهم رجال فأسلم منهم ثلاثه خالد و عماره و هشام وَ مَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيداً و بسطت له الرئاسه و الجاه العريض حتى لقب ريحانه قريش و الوحيد أى باستحقاق الرئاسه و التقدم ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ على ما أوتيه و هو استبعاد لطمعه إما لأنه لا مزيد على ما أوتى أو لأنه لا يناسب ما هو عليه من كفران النعم و معانده المنعم و لذلك قال كَلَّا إِنَّهُ كانَ لِآياتِنا عَنِيداً فإنه ردع له عن الطمع و تعليل للردع على سبيل الاستئناف بمعانده آيات المنعم قيل ما زال بعد نزول هذه الآيه فى نقصان ماله حتى هلك سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً سأغشيه عقبه شاقه المصعد و هو مثل لما يلقى من الشدائد و

عَنْهُ عليه السلام الصَّعُودُ جَبَلٌ مِنْ نَارٍ يَصَّعَّدُ فِيهِ سَبْعِينَ خَرِيفاً ثُمَّ يَهْوِى فِيهِ كَذَلِكَ أَبَداً.

إِنَّهُ فَكَّرَ وَ قَدَّرَ تعليل للوعيد أو بيان للعناد و المعنى فكر فيما يخيل طعنا فى القرآن و قدر فى نفسه ما يقول فيه فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ تعجيب من تقديره استهزاء به أو لأنه أصاب أقصى ما يمكن أن يقال عليه من قولهم قتله الله ما أشجعه.

رُوِىَ أَنَّهُ مَرَّ بِالنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ يَقْرَأُ حم السَّجْدَهَ فَأَتَى قَوْمَهُ وَ قَالَ قَدْ سَمِعْتُ مِنْ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله آنِفاً كَلَاماً مَا هُوَ مِنْ كَلَامِ الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ إِنَّ لَهُ لَحَلَاوَهً وَ إِنَّ عَلَيْهِ لَطَلَاوَهً (۱)وَ إِنَّ أَعْلَاهُ لَمُثْمِرٌ وَ إِنَّ أَسْفَلَهُ لَمُغْدِقٌ (۲)وَ إِنَّهُ لَيَعْلُو وَ لَا يُعْلَى فَقَالَ قُرَيْشٌ صَبَأَ الْوَلِيدُ (۳)فَقَالَ ابْنُ أَخِيهِ أَبُو جَهْلٍ أَنَا أَكْفِيكُمُوهُ فَقَعَدَ إِلَيْهِ حَزِيناً وَ كَلَّمَهُ بِمَا أَحْمَاهُ فَقَامَ فَنَادَاهُمْ

۱- الطلاوه بالتثليث: الحسن و البهجه.

۲- من أغدقت الأرض: أخصبت.

۳- صبأ: خرج من دين إلى دين آخر.

فَقالَ تَزْعُمُونَ أَنَّ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله مَجْنُونٌ فَهَلْ رَأَيْتُمُوهُ يُخْنَقُ وَ تَقُولُونَ إِنَّهُ كاهِنٌ فَهَلْ رَأَيْتُمُوهُ يَتَكَهَّنُ وَ تَزْعُمُونَ أَنَّهُ شاعِرٌ فَهَلْ رَأَيْتُمُوهُ يَتَعاطَى شِعْراً فَقَالُوا لَا فَقَالَ مَا هُوَ إِلَّا ساحِرٌ أَ مَا رَأَيْتُمُوهُ يُفَرِّقُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ أَهْلِهِ وَ وُلْدِهِ وَ مَوَالِيهِ فَفَرِحُوا بِهِ وَ تَفَرَّقُوا مُسْتَعْجِبِينَ مِنْهُ.

ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ تكرير للمبالغه ثُمَّ نَظَرَ أى فى أمر القرآن مره بعد أخرى ثُمَّ عَبَسَ قطب وجهه لما لم يجد فيه طعنا و لم يدر ما يقول أو نظر إلى رسول الله صلى الله عليه و آله و قطب وجهه وَ بَسَرَ إتباع لعبس ثُمَّ أَدْبَرَ عن الحق أو الرسول وَ اسْتَكْبَرَ عن اتباعه فَقالَ إِنْ هذا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ يروى و يتعلم وَ ما هِيَ أى سقر أو عده الخزنه أو السوره إِلَّا ذِكْرى لِلْبَشَرِ إلا تذكره لهم كَلَّا ردع لمن أنكرها أو إنكار لأن يتذكروا بها إِنَّها لَإِحْدَى الْكُبَرِ لإحدى البلايا الكبر لِمَنْ شاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ بدل من لِلْبَشَرِ أى نذيرا للمتمكنين من السبق إلى الخير أو التخلف عنه أو لمن شاء خبر لأن يتقدم.

كَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ شبههم فى إعراضهم و نفارهم عن استماع الذكر بحمر نافره فرت من قسوره أى أسد بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتى صُحُفاً مُنَشَّرَةً قراطيس تنشر و تقرأ و ذلك أنهم قالوا للنبى صلى الله عليه و آله لن نتبعك حتى تأتى كلا منا بكتاب من السماء فيها من الله إلى فلان اتبع محمدا (۱)لا تُحَرِّكْ يا محمد بِهِ بالقرآن لِسانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ لتأخذه على عجله مخافه أن ينفلت منك إِنَّ عَلَيْنا جَمْعَهُ فى صدرك وَ قُرْآنَهُ و إثبات قراءته فى لسانك و هو تعليل للنهى فَإِذا قَرَأْناهُ بلسان جبرئيل عليه السلام عليك فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ قراءته و تكرر فيه حتى يرسخ فى ذهنك ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنا بَيانَهُ بيان ما أشكل عليك من معانيه و قيل الخطاب مع الإنسان المذكور و المعنى أنه يؤتى كتابه فيتلجلج لسانه من سرعه قراءته خوفا فيقال له لا تُحَرِّكْ بِهِ لِسانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ فإن علينا بمقتضى الوعد جمع ما فيه من أعمالك و قراءته فإذا قرأناه فاتبع قراءته بالإقرار أو التأمل فيه ثم إن علينا بيان أمره بالجزاء عليه (۲)وَ شَدَدْنا أَسْرَهُمْ أى و أحكمنا ربط مفاصلهم بأعصاب وَ إِذا شِئْنا بَدَّلْنا

۱- أنوار التنزيل ۲: ۵۶۲- ۵۶۵.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۵۷۶.

أَمْثالَهُمْ تَبْدِيلًا و إذا شئنا أهلكناهم و بدلنا أمثالهم فی الخلقه و شده الأسر یعنی النشأه الثانیه و لذلک جی ء بإذا أو بدلناهم غیرهم ممن یطیع و إذا لتحقق القدره و قوه الداعیه (۱)أَ لَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ ماءٍ مَهِينٍ نطفه قذره ذلیله فَجَعَلْناهُ فِي قَرارٍ مَكِينٍ هو الرحم إِلى قَدَرٍ مَعْلُومٍ إلی مقدار معلوم من الوقت قدره الله تعالی للولاده فَقَدَرْنا أی فقدرنا علی رد ذلک أو فقدرناه فَنِعْمَ الْقادِرُونَ نحن وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ بقدرتنا علی ذلک أو علی الإعاده أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفاتاً کافته اسم لما یکفت أی یضم و یجمع أَحْياءً وَ أَمْواتاً منتصبان علی المفعولیه وَ جَعَلْنا فِيها رَواسِيَ شامِخاتٍ جبالا ثوابت طوالا وَ أَسْقَيْناكُمْ ماءً فُراتاً بخلق الأنهار و المنابع فیها. (۲)فَلا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ بالکواکب الرواجع من خنس إذا تأخر و هی ما سوی النیرین من السیارات و لذلک وصفها بقوله الْجَوارِ الْكُنَّسِ أی السیارات التی تختفی تحت ضوء الشمس وَ اللَّيْلِ إِذا عَسْعَسَ إذا أقبل بظلامه أو أدبر وَ الصُّبْحِ إِذا تَنَفَّسَ أی إذا أضاء إِنَّهُ أی القرآن لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ یعنی جبرئیل علیه السلام مَكِينٍ ذی مکانه مُطاعٍ فی ملائکته ثَمَّ أَمِينٍ علی الوحی و ثم یحتمل اتصاله بما قبله و ما بعده وَ لَقَدْ رَآهُ رأی رسول الله جبرئیل بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ بمطلع الشمس الأعلی وَ ما هُوَ و ما محمد صلی الله علیه و آله عَلَى الْغَيْبِ علی ما یخبره من الوحی إلیه و غیره من الغیوب بظنین بمتهم و قرأ نافع و عاصم و حمزه و ابن عامر بِضَنِينٍ من الضن و هو البخل أی لا یبخل بالتبلیغ و التعلیم وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شَيْطانٍ رَجِيمٍ بقول بعض المسترقه للسمع و هی نفی لقولهم إنه لکهانه و سحر فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ استضلال لهم فیما یسلکونه فی أمر الرسول و القرآن کقولک لتارک الجاده أین تذهب. (۳)ما غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ أی شی ء خدعک و جرأک علی عصیانه الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ التسویه جعل الأعضاء سلیمه مسواه معده لمنافعها و التعدیل جعل البنیه معتدله متناسبه الأعضاء أو معدله بما یستعدها من القوی فِي أَيِّ صُورَةٍ ما شاءَ رَكَّبَكَ أی رکبک فی أی صوره شاءها و ما مزیده.(۴)

۱- أنوار التنزیل ۲: ۵۷۳.

۲- أنوار التنزیل ۲: ۵۷۵.

۳- أنوار التنزیل ۲: ۵۸۸.

۴- أنوار التنزیل ۲: ۵۸۹.

فَلاٰ أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ الحمره التی تری فی أفق المغرب وَ اللَّيْلِ وَ ما وَسَقَ و ما جمعه و ستره من الدواب و غيرها وَ الْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ اجتمع و تم بدرا لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ حالا بعد حال مطابقه لأختها فی الشده أو مراتب من الشده بعد المراتب و هی الموت و أهوال القيامه أو هی و ما قبلها من الدواهی علی أنه جمع طبقه لا يَسْجُدُونَ أی لا يخضعون أو لا يسجدون لقراءه آيه السجده. (۱)بِما يُوعُونَ أی يضمرون فی صدورهم من الكفر و العداوه غَيْرُ مَمْنُونٍ أی مقطوع أو ممنون به عليهم (۲)وَ السَّماءِ ذاتِ الرَّجْعِ ترجع فی كل دوره إلی الموضع الذی تحركت عنه و قيل الرجع المطر وَ الْأَرْضِ ذاتِ الصَّدْعِ ما يتصدع عنه الأرض من النبات أو الشق بالنبات و العيون إِنَّهُ إن القرآن لَقَوْلٌ فَصْلٌ فاصل بين الحق و الباطل أَمْهِلْهُمْ رُوَيْداً إمهالا يسيرا (۳)لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ بمتسلط. (۴)و قال الطبرسی رحمه الله فی قوله تعالی أَهْلَكْتُ مالًا لُبَداً أی أهلكت مالا كثيرا (۵)فی عداوه النبی صلی الله عليه و آله يفتخر بذلك و قيل هو الحارث بن عامر بن نوفل و ذلك أنه أذنب ذنبا فاستفتی النبی صلی الله عليه و آله فأمره أن يكفر فقال لقد ذهب مالی فی الكفارات و النفقات منذ دخلت فی دين محمد صلی الله عليه و آله أَ يَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ فيطالبه من أين اكتسبه و فيما أنفقه و قيل إنه كان كاذبا لم ينفق ما قاله. (۶)إِنَّ الْإِنْسانَ لَيَطْغی أَنْ رَآهُ اسْتَغْنی أی لئن رأی نفسه مستغنيه عن ربه بعشيرته و أمواله و قوته قيل إنها نزلت فی أبی جهل بن هشام من هنا إلی آخر

۱- فی المصدر: لا يخضعون، أو لا يسجدون لتلاوته.

۲- أنوار التنزيل ۲: ۵۹۴.

۳- أنوار التنزيل ۲: ۵۹۷.

۴- أنوار التنزيل ۲: ۶۰۰.

۵- فی المصدر: أنفقت مالا كثيرا.

۶- مجمع البيان ۱۰: ۴۹۳.

السوره إِنَّ إِلى رَبِّکَ الرُّجْعی أی إلی الله مرجع کل أحد أَ رَأَیْتَ الَّذِی یَنْهی عَبْداً إِذا صَلَّی

روی أن أبا جهل قال هل یعفر محمـد وجهه بین أظهرکم قالوا نعم قال فبالـذی یحلف به لئن رأیته یفعل ذلک لأطأن علی رقبته فقیل له ها هو ذلک یصلی فانطلق لیطأ علی رقبته فما فاجأهم إلا و هو ینکص علی عقبیه و یتقی بیدیه فقالوا ما لک یا أبا الحکم قـال إن بینی و بینه خنـدقا من نـار و هولا و أجنحه و قال نبی الله و الـذی نفسـی بیـده لو دنا منی لاختطفته الملائکه عضوا عضوا فأنزل الله سبحانه أَ رَأَیْتَ الَّذِی یَنْهی إلی آخر السوره.

أَ رَأَیْتَ إِنْ کانَ عَلَی الْهُدی یعنی محمدا صـلی الله علیه و آله أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوی أی بالإخلاص و التوحید و مخافه الله تعالی و هاهنا حذف تقدیره کیف یکون حال من ینهاه عن الصـلاه أَ رَأَیْتَ إِنْ کَذَّبَ أی أبو جهل وَ تَوَلَّی عن الإیمان. (۱)و قال البیضاوی فی قوله تعـالی لَمْ یَکُنِ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتـابِ الیهود و النصـاری فإنهم کفروا بالإلحاد فی صـفات الله وَ الْمُشْرِکِینَ و عبـده الأصـنام مُنْفَکِّینَ عما کانوا علیه من دینهم أو الوعد باتباع الحق إذا جاءهم الرسول حَتَّی تَأْتِیَهُمُ الْبَیِّنَهُ الرسول أو القرآن فإنه مبین للحق رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ بـدل من الْبَیِّنَهُ بنفسه أو بتقـدیر مضاف أو مبتدأ یَتْلُوا صُحُفاً مُطَهَّرَهً صـفته أو خبره فِیها کُتُبٌ قَیِّمَهٌ مکتوبات مسـتقیمه وَ ما تَفَرَّقَ الَّذِینَ أُوتُوا الْکِتابَ عما کانوا علیه بأن آمن بعضـهم أو تردد فی دینه أو عن وعدهم بالإصرار علی الکفر إِلَّا مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُمُ الْبَیِّنَهُ وَ ما أُمِرُوا أی فی کتبهم بما فیها إِلَّا لِیَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِینَ لَهُ الدِّینَ لا یشـرکون حُنَفاءَ مائلین عن العقائد الزائغه وَ یُقِیمُوا الصَّلاهَ وَ یُؤْتُوا الزَّکـاهَ و لکنهم حرفوه فعصوا وَ ذلِکَ دِینُ الْقَیِّمَهِ أی دین المله القیمه. (۲)أَ رَأَیْتَ الَّذِی یُکَذِّبُ بِالـدِّینِ بالجزاء أو الإسـلام فَذلِکَ الَّذِی یَدُعُّ الْیَتِیمَ یدفعه دفعا عنیفا و هو أبو جهل کان وصـیا لیتیم فجاءه عریانا یسأله من مال نفسه فدفعه

ص: ۱۷۱

۱- مجمع البیان ۱۰: ۵۱۵.

۲- أنوار التنزیل ۲: ۶۱۳ و ۶۱۴.

أو أبو سفيان نحر جزورا فسأله يتيم لحما فقرعه بعصاه أو الوليد بن المغيره أو منافق بخيل. (۱)

- و قال الطبرسی رحمه الله نزلت سوره الجحد فی نفر من قریش منهم الحارث بن قیس السهمی و العاص بن وائل و الولید بن المغیره و الأسود بن عبد یغوث و الأسود بن المطلب بن أسد و أمیه بن خلف قالوا هلم یا محمد فاتبع دیننا و نتبع دینک و نشرککک فی أمرنا كله تعبد آلهتنا سنه و نعبد إلهک سنه فإن كان الذی جئت به خیرا مما بأیدینا كنا قد شركناك فیه و أخذنا بحظنا منه و إن كان الذی بأیدینا خیرا مما فی یدیک كنت قد شركتنا فی أمرنا و أخذت بحظک منه فقال معاذ الله أن أشرك به غیره قالوا فاستلم بعض آلهتنا نصدقک و نعبد إلهک فقال حتی أنظر ما یأتی من عند ربی فنزل قُلْ یا أَیُّهَا الْكافِرُونَ السوره فعدل رسول الله صلی الله علیه و آله إلی المسجد الحرام و فیه الملأ من قریش فقام علی رءوسهم ثم قرأ علیهم حتی فرغ من السوره فآیسوا عند ذلک و آذوه و آذوا أصحابه.

قال ابن عباس و فیهم نزل قوله أَ فَغَیْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّی أَعْبُدُ أَیُّهَا الْجاهِلُونَ قُلْ یا أَیُّهَا الْكافِرُونَ یرید قوما معینین لا أَعْبُدُ ما تَعْبُدُونَ أی لا أعبد آلهتكم التی تعبدونها الیوم و فی هذه الحال وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ أی إلهی الذی أعبده الیوم و فی هذه الحال وَ لا أَنا عابِدٌ ما عَبَدْتُّمْ فیما بعد الیوم وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ فیما بعد الیوم من الأوقات المستقبله و قیل أیضا فی وجه التكرار إن القرآن نزل بلغه العرب و من عادتهم تكریر الكلام للتأكید و الإفهام و قیل أیضا فی ذلک إن المعنی لا أعبد الأصنام التی تعبدونها و لا أنتم عابدون الله الذی أنا عابده إذا أشركتم به و اتخذتم الأصنام و غیرها تعبدونها من دونه و إنما یعبد الله من أخلص العباده له وَ لا أَنا عابِدٌ ما عَبَدْتُّمْ أی لا أعبد عبادتكم فتكون ما مصدریه وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ أی و ما تعبدون عبادتی فأراد فی الأول المعبود و فی الثانی العباده لَكُمْ دِینُكُمْ وَ لِیَ دِینِ أی لكم جزاء دینكم و لی جزاء دینی فحذف المضاف أو لكم كفركم بالله

ص: ۱۷۲

۱- انوار التنزیل ۲ : ۶۲۰.

و لی دین التوحید و الإخلاص علی الوعید و التهدید کقوله اعْمَلُوا ما شِئْتُمْ أو المراد بالدین الجزاء. (۱)

أقول: أکثر آیات القرآن الکریم مسوقه للاحتجاج و إنما اقتصرنا علی ما أوردنا لکونها أظهر فیه مع أنا قد أوردنا کثیرا منها فی کتاب التوحید و کتاب العدل و المعاد و سیأتی بعضها مع تفسیر کثیر مما أوردنا هاهنا فی کتاب أحوال نبینا صلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]طبرسی در باره آیه «إِنَّ الَّذینَ کَفَرُوا سَواءٌ عَلَیْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا یُؤْمِنُونَ» -. بقره / ۶ - ، {کسانی که کافر شده اند برای آنها مساویست چه بترسانی آنها را چه نترسانی ایمان نخواهند آورد} می نویسد: گفته شده این آیه در باره ابوجهل و پنج نفر بستگانش که در جنگ بدر کشته شدند نازل شده است.

بعضی گفته اند: در مورد گروه معینی از دانشمندان یهود نازل شده که از روی عناد به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ایمان نیاوردند و پیامبری آن جناب را از روی حسد پنهان می کردند.

و گفته اند: در باره مشرکین عرب نازل گردید. بعضی نیز معتقدند که در باره تمام کفار است که خداوند اطلاع می دهد آنها ایمان نمی آورند. -. مجمع البیان ۱: ۱۲۸ -

و در تفسیر آیه « وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالْیَوْمِ الْآخِرِ وَ ما هُمْ بِمُؤْمِنِینَ» -. بقره / ۸ - {و برخی از مردم می گویند: «ما به خدا و روز بازپسین ایمان آورده ایم»، ولی گروندگان [راستین] نیستند.} می نویسد: در باره منافقین که آنها عبد الله بن ابی بن سلول و جد بن قیس و معتب بن قشر و یارانش که بیشترشان یهودی بودند نازل شده است. -. مجمع البیان ۱: ۱۳۲ -

و در مورد آیه «وَ إِذا لَقُوا الَّذِینَ آمَنُوا قالُوا آمَنَّا وَ إِذا خَلَوْا إِلی شَیاطِینِهِمْ قالُوا إِنَّا مَعَکُمْ إِنَّما نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ» -. بقره / ۱۴ - ، {و چون با کسانی که ایمان آورده اند برخورد کنند، می گویند: «ایمان آوردیم»، و چون با شیطانهای خود خلوت کنند، می گویند: «در حقیقت ما با شماییم، ما فقط [آنان را] ریشخند می کنیم.»} می نویسد:

از حضرت امام باقر علیه السلام روایت شده که آیه در مورد کاهنان یهود نازل شده است.

و در تفسیر آیه « إِنَّ اللَّهَ لا یَسْتَحْیِی أَنْ یَضْرِبَ مَثَلًا ما بَعُوضَةً فَما فَوْقَها فَأَمَّا الَّذِینَ آمَنُوا فَیَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَ أَمَّا الَّذِینَ کَفَرُوا فَیَقُولُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا یُضِلُّ بِهِ کَثِیراً وَ یَهْدِی بِهِ کَثِیراً وَ ما یُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفاسِقِینَ» -. بقره / ۲۶ - ، {خدای را از اینکه به پشه ای - یا فروتر [یا فراتر] از آن - مَثَل زند، شرم نیاید. پس کسانی که ایمان آورده اند می دانند که آن [مَثَل] از جانب پروردگارشان بجاست؛ ولی کسانی که به کفر گراییده اند می گویند: «خدا از این مَثَل چه قصد داشته است؟» [خدا] بسیاری را با آن گمراه، و بسیاری را با آن راهنمایی می کند؛ و[لی] جز نافرمانان را با آن گمراه نمی کند.}

از امام صادق علیه السّلام روایت شده که خداوند از آن جهت به پشه مثل می زند چون پشه با کوچکی و جثه ضعیفی که دارد، خداوند در او آنچه در فیل وجود دارد با جثه قویش آفریده، به اضافه دو عضو دیگر که در فیل وجود ندارد. تا مؤمنین را متوجه آفرینش دقیق و مصنوعات عجیب خود بنماید. -. مجمع البیان ۱: ۱۶۵ -

در مورد آیه «یا بَنِی إِسْرائِیلَ اذْکُرُوا نِعْمَتِیَ الَّتِی أَنْعَمْتُ عَلَیْکُمْ وَ أَوْفُوا بِعَهْدِی أُوفِ بِعَهْدِکُمْ وَ إِیَّایَ فَارْهَبُونِ» -. بقره / ۴۰ - ،

{ ای فرزندان اسرائیل، نعمتهایم را که بر شما ارزانی داشتم به یاد آرید، و به پیمانم وفا کنید، تا به پیمانتان وفا کنم، و تنها از من بترسید.} می نویسد: خطاب به یهود و نصاری است. بعضی گفته اند خطاب به یهودیان مدینه و اطراف آن است. -. مجمع البیان ۱: ۲۰۷ -

در مورد آیه «وَ آمِنُوا بِما أَنْزَلْتُ مُصَدِّقاً لِما مَعَكُمْ وَ لا تَكُونُوا أَوَّلَ كافِرٍ بِهِ وَ لا تَشْتَرُوا بِآياتی ثَمَناً قَليلاً وَ إِيَّایَ فَاتَّقُونِ» -. بقره / ۴۱ - {و بدانچه نازل کرده ام - که مؤید همان چیزی است که با شماست - ایمان آرید؛ و نخستین منکر آن نباشید، و آیات مرا به بهایی ناچیز نفروشید، و تنها از من پروا کنید.}

می نویسد: از حضرت امام باقر علیه السلام روایت شده که فرمود: حی بن اخطب و کعب بن اشرف و چند نفر دیگر از یهود که از طریق یهودیان زندگی خود را می گذراندند و هر ساله حقوقی از آنها دریافت می نمودند، نمی خواستند با اعتراف به نبوّت حضرت محمد صلی الله علیه و آله حقوق سالیانه خود را از بین ببرند به همین جهت آیاتی که در تورات راجع به مشخصات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بوده تغییر دادند. مقصود از آیه همین پولی است که آنان سالیانه دریافت می کردند. -. مجمع البیان ۱: ۲۱۰ -

در تفسیر آیه «أَ تَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتابَ أَ فَلا تَعْقِلُونَ» -. بقره / ۴۴ - { آیا مردم را به نیکی فرمان می دهید و خود را فراموش می کنید، با اینکه

شما کتاب [خدا] را می خوانید؟ آیا [هیچ] نمی اندیشید؟} می نویسد: این آیه خطاب به علمای یهود است.

آنها به خویشاوندان مسلمان خود می گفتند بر دین خود پایدار باشید ولی خودشان ایمان نمی آوردند لذا خداوند می فرماید مردم را به نیکی دعوت می کنید و خود را فراموش می نمایید. -. مجمع البیان ۱: ۲۱۵ -

در باره آیه « أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَ قَدْ كانَ فَريقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ ما عَقَلُوهُ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ» -. بقره / ۷۵ - ، { آیا طمع دارید که [اینان] به شما ایمان بیاورند؟ با آنکه گروهی از آنان سخنان خدا را می شنیدند، سپس آن را بعد از فهمیدنش تحریف می کردند، و خودشان هم می دانستند.} می نویسد: گفته شده آنها دانشمندان یهود هستند که تورات را تحریف می کردند. از روی هوای نفس و هماهنگی و کمک با کسانی که در این باره به آنها پولی به عنوان رشوه می دادند، حلال را حرام و حرام را حلال می کردند.

ص: ۶۴

در مورد آیه «وَ إِذا لَقُوا الَّذينَ آمَنُوا قالُوا آمَنَّا وَ إِذا خَلا بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ قالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِما فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَ فَلا تَعْقِلُونَ» -. بقره / ۷۶ - {و [همین یهودیان] چون با کسانی که ایمان آورده اند برخورد کنند، می گویند: «ما ایمان آورده ایم.» و وقتی با همدیگر خلوت می کنند، می گویند: «چرا از آنچه خداوند بر شما گشوده است، برای آنان حکایت می کنید تا آنان به [استناد] آن، پیش پروردگارتان بر ضد شما استدلال کنند؟ آیا فکر نمی کنید؟»} می نویسد: از حضرت باقر علیه السّلام روایت شده که گروهی از یهودیان، دشمن سرسخت و مخالف جدی اسلام نبودند که با یکدیگر تبانی داشته

باشند. این گروه وقتی به مسلمانان برخورد می کردند مشخصات حضرت محمد صلی الله علیه و آله را که در تورات می یافتند برای آنها بازگو می کردند. علماء و رهبران ایشان آنان را از این عمل نهی می کردند و به آنها می گفتند، آیا شما مشخصات حضرت محمد را از روی تورات برای مسلمانان

نقل می کنید، که آنها با شما نزد پرودگارتان محاجّه کنند، این آیه به همین جهت نازل شد. - . مجمع البیان ۱: ۲۸۵ - ۲۸۶ -

و در باره آیه «فَوَیْلٌ لِلَّذینَ یَکْتُبُونَ الْکِتابَ بِأَیْدیهِمْ ثُمَّ یَقُولُونَ هذا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِیَشْتَرُوا بِهِ ثَمَناً قَلیلاً فَوَیْلٌ لَهُمْ مِمَّا کَتَبَتْ أَیْدیهِمْ وَ وَیْلٌ لَهُمْ مِمَّا یَکْسِبُونَ» - . بقره / ۷۹ - ، {پس وای بر کسانی که کتاب [تحریف شده ای] با دستهای خود می نویسند، سپس می گویند: «این از جانب خداست»، تا بدان بهای ناچیزی به دست آرند؛ پس وای بر ایشان از آنچه دستهایشان نوشته، و وای بر ایشان از آنچه [از این راه] به دست می آورند.} می نویسد: منظور از نوشتن با دست این بود که آنها مشخصات حضرت محمد صلی الله علیه و آله را با دست خود تغییر می دادند تا بدین وسیله مستضعفین یهود را مشکوک نمایند. همین مطلب از حضرت امام باقر علیه السّلام و گروهی از مفسران نقل شده است.

گفته اند: مشخصات قیافه پیامبر صلی الله علیه و آله در تورات سبزه و معتدل بود، آنها تغییر دادند و گندمگون و بلند قامت کردند. و در روایت عکرمه از ابن عباس نقل شده که گفت: دانشمندان یهود مشخصات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را در تورات چنین مشاهده کردند: مژگان سیاه و چشمان درشت و قامت معتدل و چهره زیبا دارد. از روی حسادت و ستمگری آن را تغییر دادند.

گروهی از قریش به آنها مراجعه کرده و پرسیدند، آیا در تورات پیامبری از قبیله ما تذکر داده شده است؟ می گفتند آری اما مشخصات او چنین است، بلند قامت دارای چشمان آبی و با موهایی صاف و کم است.

این مطلب را واحدی به اسناد خود در کتاب وسیط نقل می کند. - . مجمع البیان ۱: ۲۹۲ -

در باره تفسیر آیه «وَ لَمَّا جاءَهُمْ کِتابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِما مَعَهُمْ وَ کانُوا مِنْ قَبْلُ یَسْتَفْتِحُونَ عَلَی الَّذینَ کَفَرُوا فَلَمَّا جاءَهُمْ ما عَرَفُوا کَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَی

الْکافِرینَ» - . بقره / ۸۹ - {و هنگامی که از جانب خداوند کتابی که مؤید آنچه نزد آنان است برایشان آمد، و از دیرباز [در انتظارش] بر کسانی که کافر شده بودند پیروزی می جستند؛ ولی همین که آنچه [که اوصافش] را می شناختند برایشان آمد، انکارش کردند. پس لعنت خدا بر کافران باد.} می نویسد:

ابن عباس گوید: یهودیان پیوسته بر اوس و خزرج (ساکنان مدینه) با پیامبری که بعد از این مبعوث خواهد شد، اظهار برتری می کردند که همان رسول اکرم صلی الله علیه و آله بود. همین که خداوند او را از میان عرب برانگیخت و از بنی اسرائیل نبود کفر ورزیدند و آنچه قبلا در باره اش می گفتند را انکار کردند.

معاذ بن جبل و بشر بن براء بن معرور به آنها گفتند ای گروه یهود: از خدا بترسید و اسلام آورید. شما خود را قبلا به واسطه

حضرت محمد صلی الله علیه و آله بر ما پیروز می دانستید در حالی که ما

ص: ۶۵

مشرک بودیم و همیشه مشخصات و خصوصیات آن حضرت را به ما گوشزد می کردید که در آینده مبعوث می شود.

سلام بن مسلم برادر بنی النضیر در جواب او گفت: آنچه محمد آورده ما اطلاعی از آن نداریم و این آن پیامبری نیست که به شما می گفتیم. خداوند در همین مورد آیه فوق را نازل نمود. -. مجمع البیان ۱: ۳۱۰ -

و در باره آیه «قُلْ مَنْ کانَ عَدُوًّا لِجِبْریلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلی قَلْبِکَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقاً لِما بَیْنَ یَدَیْهِ وَ هُدیً وَ بُشْری لِلْمُؤْمِنینَ» -. بقره / ۹۷ - ، {بگو: «کسی که دشمن جبرئیل است [در واقع دشمن خداست] چرا که او، به فرمان خدا، قرآن را بر قلبت نازل کرده است، در حالی که مؤید [کتابهای آسمانی] پیش از آن، و هدایت و بشارتی برای مؤمنان است.»} می نویسد: ابن عباس گفت: سبب نزول این آیه آن بود که ابن صوریا و گروهی از یهودیان فدک پس از هجرت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به مدینه از آن جناب مسائلی می پرسیدند. می گفتند: ای محمد چگونه می خوابی؟ کیفیت خواب پیامبری که در آخر الزمان مبعوث می شود به ما اطلاع داده شده است.

آن حضرت در جواب می فرمود: چشمانم خواب ولی دلم بیدار است، در پاسخ می گفتند صحیح است. می پرسیدند بگو ببینیم فرزند از مرد به وجود می آید یا از زن؟ آن حضرت جواب می داد. استخوان و اعصاب و رگها از مرد است و گوشت و خون و ناخن و موی از زن. می گفتند: درست گفتی.

باز می پرسیدند: پس چرا فرزند به دایی هایش شباهت پیدا می کند و گاه هیچ شباهتی به عموهای خود ندارد. یا به دایی هایش شباهت می رساند در حالی که هیچ شباهتی به عموهایش ندارد، آن حضرت در جواب می فرمود: هر کدام نطفه و آب منی او افزون شود، شباهت به آن طرف بیشتر می شود. گفتند: صحیح فرمودی.

پرسیدند: بگو ببینیم خدایت چیست؟ خداوند در جواب آنها این آیه را نازل کرد «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ *اللَّهُ الصَّمَدُ *لَمْ یَلِدْ وَ لَمْ یُولَدْ *وَ لَمْ یَکُنْ لَهُ کُفُواً أَحَدٌ» -. توحید / ۱ - ۵ - { بگو: «او خدایی است یکتا، خدای صمد. نه کس را زاده، نه زاییده از کَس، و او را هیچ همتایی نباشد.»} در این موقع ابن صوریا گفت، یک مطلب دیگر باقی مانده، اگر جواب بدهی به تو ایمان می آورم و پیروت خواهم بود. کدام فرشته برایت وحی می آورد؟ آن حضرت در جواب او فرمود: جبرئیل.

ابن صوریا گفت: جبرئیل دشمن ما است او پیوسته جنگ و گرفتاری و کشتار به ارمغان می آورد، اما میکائیل مژده و نعمت فراوان می آورد. اگر میکائیل مأمور وحی بر تو بود ایمان می آوردیم. خداوند در جواب یهودیان و رد بر آنها این آیه را فرستاد. -. مجمع البیان ۱: ۳۲۵ -

در مورد آیه «یا أَیُّهَا الَّذینَ آمَنُوا لا تَقُولُوا راعِنا وَ قُولُوا انْظُرْنا وَ اسْمَعُوا وَ لِلْکافِرینَ عَذابٌ أَلیمٌ» -. بقره / ۱۰۴ - {ای کسانی که ایمان آورده اید، نگویید: «راعنا»، و بگویید: «انظرنا»، و [این توصیه را] بشنوید؛ و [گر نه] کافران را عذابی دردناک است.}

می نویسد: مسلمانان به پیامبر اکرم می گفتند، «یا رسول الله راعنا» یعنی یا رسول الله به حرف ما گوش بده. ولی یهودیان این لفظ را تحریف نموده می گفتند «راعِنا» و

این کلمه را از ماده رعونت می گرفتند و منظورشان عیبجویی و نسبت نقص بود. وقتی از جانب خدا مورد عتاب قرار گرفتند گفتند، ما که چیزی جز آنچه خود مسلمانان می گویند نمی گوییم. خداوند از این تحریف نهی نموده و این آیه را نازل نمود.

یکی از مفسرین به نام قتاده در تفسیر «لا تَقُولُوا راعِنا وَ قُولُوا انْظُرْنا» می گوید: «راعِنا» کلمه ای بود که یهودیان به عنوان مسخره و استهزا به پیامبر می گفتند. یکی دیگر از مفسرین به نام عطا نیز گفته: این کلمه را انصار در جاهلیت می گفتند ولی در اسلام از گفتن این کلمه نهی شد.

سدی گفته : راعنا عیناً کلام شخص یهودی به نام رفاعه بن زید بود که آن را از ماده رعونت می گرفتند و مسلمانان از گفتن چنین کلمه ای نهی شدند.

امام باقر علیه السّلام فرمود: این

ص: ۶۶

کلمه در لهجه عبرانی ناسزا است که منظور یهودیان همین ناسزا بود. بعضی نیز گفته اند معنی این کلمه در نزد آنها این بود که گوش کن که نخواهی شنید و معنی «انْظُرْنا» یعنی بگذار بفهمیم، یا به ما بفهمان و یا به ما توجه کن. - . مجمع البیان ۱: ۳۴۳ -

طبرسی در تفسیر آیه «أَمْ تُرِیدُونَ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَکُمْ کَما سُئِلَ مُوسی مِنْ قَبْلُ » - . بقره / ۱۰۸ - {آیا می خواهید از پیامبر خود همان را بخواهید که قبلاً از موسی خواسته شد؟} می نویسد: در باره سبب نزول این آیه اختلاف شده است.

ابن عباس می گوید: رافع بن حرمله و وهب بن زید به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله عرض کردند، برای ما کتابی از آسمان بیاور تا آن را بخوانیم و رودها و نهرها جاری نما تا پیرو تو شویم و تصدیقت کنیم. خداوند این آیه را نازل کرد.

حسن یکی از مفسرین قرآن می گوید: منظور مشرکین عرب هستند که چنین درخواستی را نمودند و خداوند متعال در قرآن می فرماید: «وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً *أَوْ تَکُونَ لَکَ جَنَّهٌ مِنْ نَخِیلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجِیراً *أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَفاً أَوْ تَأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَهِ

قَبِیلًا» - . إسراء / ۹۰ - ۹۲ - {و گفتند: «تا از زمین چشمه ای برای ما نجوشانی، هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد.یا [باید] برای تو باغی از درختان خرما و انگور باشد و آشکارا از میان آنها جویبارها روان سازی، یا چنانکه ادعا می کنی، آسمان را پاره پاره بر [سر] ما فرو اندازی، یا خدا و فرشتگان را در برابر [ما حاضر] آوری}. و آنان گفتند: «لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْنَا الْمَلائِکَهُ أَوْ نَری رَبَّنا» - . فرقان / ۲۱ - ، {چرا فرشتگان بر ما نازل نشدند یا پروردگارمان را نمی بینیم؟}

سدی یکی دیگر از مفسرین می گوید: اعراب درخواست می کردند که پیامبر اکرم خداوند را آشکارا به آنها نشان بدهد.

مجاهد می گوید: قریش می گفتند کوه صفا را برای ما به صورت طلا درآور آن حضرت فرمود: آری در آن صورت مانند مائده ای خواهد شد که عیسی برای پیروان خود نازل کرد. آنها برگشتند (و دنباله تقاضای خود را نگرفتند).

جبایی یکی دیگر از مفسران می گوید: روایت شده که گروهی از پیامبر صلی الله علیه و آله تقاضا کردند درختی را برای آنها تعیین کند که به آن درخت نذر و نیاز ببندند، چنانچه مشرکین درختهای متعددی برای این کار داشتند و آن درخت ها را می پرستیدند و خرما و خوراکیهای دیگر بر آن می آویختند؛ همان طوری که قوم موسی علیه السّلام از او درخواست می کردند، همان طوری که بت پرستان خدایان فراوانی دارند شما هم برای ما یک خدا قرار بده. «اجْعَلْ لَنا إِلهاً» - . مجمع البیان ۱: ۳۵۱ -

در باره آیه «وَدَّ کَثیرٌ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ لَوْ یَرُدُّونَکُمْ مِنْ بَعْدِ إِیمانِکُمْ کُفَّاراً حَسَداً مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ ما تَبَیَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا حَتَّی یَأْتِیَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدیرٌ» - . بقره / ۱۰۹ - {بسیاری از اهل کتاب - پس از اینکه حق برایشان آشکار شد - از روی حسدی که در وجودشان بود، آرزو می کردند که شما را، بعد از ایمانتان، کافر گردانند. پس عفو کنید و درگذرید، تا خدا فرمان خویش را

بیاورد، که خدا بر هر کاری تواناست.} می نویسد: این آیه در باره حی بن اخطب و برادرش ابو یاسر فرزند اخطب نازل شد که وقتی پیامبر به مدینه آمد خدمت آن جناب رسیدند و از نزدیک ایشان را مورد مطالعه قرار دادند. پس از خارج شدن از خدمت پیامبر، یک نفر به حی بن اخطب گفت: آیا به عقیده تو او پیامبر است؟ جواب داد، همان پیامبر است. گفتند: تو خود با او چگونه هستی؟ گفت تا بمیرم دشمن او هستم.

ابن عباس گوید: این همان کسی است که با پیامبر پیمان شکنی نموده و در جنگ احزاب آتش جنگ را پیوسته می افروخت.

زهری گفته: این آیه در باره کعب بن اشرف نازل شد.

و از حسن نقل شده که آیه در ارتباط با گروهی از یهودیان است. - . مجمع البیان ۱: ۳۵۳ -

و در باره آیه «وَ قالَتِ الْیَهُودُ لَیْسَتِ النَّصاری عَلی شَیْ ءٍ وَ قالَتِ النَّصاری لَیْسَتِ الْیَهُودُ عَلی شَیْ ءٍ وَ هُمْ یَتْلُونَ الْکِتابَ کَذلِکَ قالَ الَّذینَ لا یَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ یَحْکُمُ بَیْنَهُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ فیما کانُوا فیهِ یَخْتَلِفُونَ» - . بقره / ۱۱۳ - ،{ و یهودیان گفتند: «ترسایان بر حق نیستند.» و ترسایان گفتند: «یهودیان بر حق نیستند» با آنکه آنان کتاب [آسمانی] را می خوانند. افراد نادان نیز [سخنی] همانند گفته ایشان گفتند. پس خداوند، روز رستاخیز در آنچه با هم اختلاف می کردند، میان آنان داوری خواهد کرد.}می نویسد: ابن عباس گفت: وقتی نصاری نجران بر پیامبر صلی الله علیه و آله وارد شدند (که پیشنهاد مباهله شد) احبار و دانشمندان یهود نیز آمدند و در حضور پیامبر، این دو گروه با هم به نزاع پرداختند.

رافع بن حرمله

ص: ۶۷

به مسیحیان گفت: شما هیچ کاره‌ای نیستید و نبوت عیسی را انکار کرد و به کافر انجیل شد. یک نفر از نجرانیها گفت، یهودیان نیز کاره ای نیستند منکر نبوت موسی و تورات شد. خداوند این آیه را به همین جهت نازل نمود و منظور از «الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ» در آیه مشرکان عرب است که به حضرت محمد صلی

الله علیه و آله و یارانش گفتند، این ها کاره ای نیستند و یا گفتند، تمام پیامبران و امت هایشان بی ارزشند و موقعیتی ندارند. - . مجمع البیان ۱: ۳۵۸ - ۳۵۹ -

در مورد آیه «وَ قالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَداً سُبْحانَهُ بَلْ لَهُ ما فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قانِتُونَ» ، - . بقره / ۱۱۶ - {و گفتند: «خداوند فرزندی برای خود اختیار کرده است.» او منزّه است. بلکه هر چه در آسمانها و زمین است، از آنِ اوست، [و] همه فرمانپذیر اویند.} می نویسد: در باره مسیحیان نازل شده که معتقدند عیسی پسر خدا است یا در باره آنها و مشرکان عرب که ایشان نیز می گفتند ملائکه دختران خدایند.

خداوند می فرماید (سبحانه) خداوند منزه است از داشتن فرزند و زشتیها و صفاتی که شایسته خدا نیست. «بَلْ لَهُ ما فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ» او مالک تمام آسمان و زمین است. ولی فرزند ملک پدر نیست زیرا وقتی تمام آسمان و زمین ملک خدا باشد، پس فرزندانش ملک او و نمی شوند زیرا فرزند بودن با ملک شدن جمع نمی شود و یا این که بگوییم آنچه در آسمانها و زمین است فعل خداوند است و فعل از جنس فاعل نیست و فرزند جز از جنس پدر خود نخواهد بود (پس عیسی که فعل خدا است، نمی تواند از جنس خدا یعنی فرزند او باشد). - . مجمع البیان ۱: ۳۶۵ -

در مورد آیه «وَ قالَ الَّذِينَ لا يَعْلَمُونَ لَوْ لا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينا آيَةٌ كَذلِكَ قالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآياتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُون» - . بقره / ۱۱۸ - {افراد نادان گفتند: «چرا خدا با ما سخن نمی گوید؟ یا برای ما معجزه ای نمی آید؟» کسانی که پیش از اینان بودند [نیز] مثل همین گفته ایشان را می گفتند. دلها [و افکار]شان به هم می ماند. ما نشانه ها[ی خود] را برای گروهی که یقین دارند، نیک روشن گردانیده ایم.}می نویسد: مجاهد گفته است، منظور در این آیه مسیحیان هستند ولی ابن عباس می گوید، آیه مربوط به یهودیان است. حسن و قتاده معتقدند که آیه در باره مشرکین عرب است و همین نظریه به واقع نزدیک تر است؛ و منظور از «أَوْ تَأْتِينا

آيَةٌ» یعنی مطابق میل ما معجزه ای ظاهر کند «قَدْ بَيَّنَّا الْآياتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ» { ما نشانه ها[ی خود] را برای گروهی که یقین دارند، نیک روشن گردانیده ایم.}منظور این است که آیات و معجزات بسیار آشکار و بارزی آوردیم که گواه صدق پیامبر ما بود که برای هر کس ستیزه جو و معاند نباشد، آن معجزات کافی بود. اگر خداوند در مورد درخواست معجزه مخصوص که آنها می خواستند مصلحتی می دید برای آنها نیز همان معجزه را آشکار می نمود. - . مجمع البیان ۱: ۳۷۰ - ۳۷۱ -

و در باره این آیه «وَ قالُوا كُونُوا هُوداً أَوْ نَصارى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْراهِيمَ حَنِيفاً وَ ما كانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» - . بقره / ۱۳۵ - { و [اهل کتاب] گفتند: «یهودی یا مسیحی باشید، تا هدایت یابید»؛ بگو: «نه، بلکه [بر] آیین ابراهیم حق گرا [هستم]؛ و وی از مشرکان نبود.»}می نویسد: ابن عباس گفت: عبد الله بن صوریا و کعب بن اشرف و مالک بن صیف و گروهی از یهودیان و مسیحیان نجران با مسلمانان به بحث و مناظره پرداختند و هر کدام مدعی بودند که اهل حق آنها هستند. یهودیان می گفتند:

پیامبر ما حضرت موسی بهترین پیامبران است و تورات کتاب ما بهترین کتاب آسمانی است.

مسیحیان می گفتند: پیامبر ما بهترین پیامبر و کتاب ما انجیل بهترین کتاب خدا است و هر دو دسته مسلمانان را دعوت به پذیرفتن کیش خود می نمودند.

گفته شده: ابن صوریا به پیامبر اکرم می گفت، هدایت فقط

ص: ۶۸

در پذیرفتن معتقدات ما است، تو ای محمد، از ما پیروی کن تا هدایت یابی. نصاری نیز همین پیشنهاد را می کردند. این آیه در همین مورد نازل شد . - . مجمع البیان ۱: ۴۰۲ - ۴۰۳ -

در باره آیه «وَ إِذا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ قالُوا بَلْ نَتَّبِعُ ما أَلْفَيْنا عَلَيْهِ آباءَنا أَ وَ لَوْ كانَ آباؤُهُمْ لا يَعْقِلُونَ شَيْئاً وَ لا يَهْتَدُونَ» - . بقره / ۱۷۰ - {و چون به آنان گفته شود: «از آنچه خدا نازل کرده است پیروی کنید»؛ می گویند: «نه، بلکه از چیزی که پدران

خود را بر آن یافته ایم، پیروی می کنیم.» آیا هر چند پدرانشان چیزی را درک نمی کرده و به راه صواب نمی رفته اند [باز هم در خور پیروی هستند]؟}.

مرحوم طبرسی در مجمع البیان می نویسد: ابن عباس گفت: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله یهودیان را به اسلام دعوت نمود، آنها گفتند: «بَلْ نَتَّبِعُ ما أَلْفَيْنا عَلَيْهِ آباءَنا» ما روش اجداد خود را رها نخواهیم کرد و آنان از ما آگاه تر بودند، پس این آیه نازل شد.

و در روایت ضحاک از ابن عباس نقل می کند که گفت: این آیه در باره کفار قریش نازل شده است. - . مجمع البیان ۱: ۴۶۱ -

در تفسیر آیه «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا وَ يُشْهِدُ اللَّهَ عَلى ما فِي قَلْبِهِ وَ هُوَ أَلَدُّ الْخِصامِ»، - . بقره / ۲۰۴ - {و از میان مردم کسی است که در زندگی این دنیا سخنش تو را به تعجّب وامی دارد، و خدا را بر آنچه در دل دارد گواه می گیرد، و حال آنکه او سخت ترین دشمنان است.}

طبرسی می نویسد: حسن گفت، این آیه در باره منافقین نازل شده است و سدی یکی دیگر از مفسران می گوید آیه در باره اخنس بن شریق نازل شده که پیوسته نسبت به پیامبر اکرم اظهار علاقه و محبت و دلبستگی به او و علاقه به مسلمان شدن می کرد. اما فقط به این کار تظاهر می کرد و در دل تصمیم خلاف آن را داشت.

در تفسیر آیه «وَ إِذا تَوَلَّى سَعى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيها وَ يُهْلِكَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ وَ اللَّهُ لا يُحِبُّ الْفَسادَ» - . بقره / ۲۰۵ - ، { و چون برگردد [یا ریاستی یابد] کوشش می کند که در زمین فساد نماید و کشت و نسل را نابود سازد، و خداوند تباهکاری را دوست ندارد.} می نویسد: از حضرت صادق علیه السلام روایت شده که منظور از «حرث» کشتراز، در این آیه دین است و

منظور از نسل، مردم هستند. - . مجمع البیان ۱: ۵۳۴ -

در باره آیه «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذینَ أُوتُوا نَصیباً مِنَ الْکِتابِ یُدْعَوْنَ إِلى کِتابِ اللَّهِ لِیَحْکُمَ بَیْنَهُمْ ثُمَّ یَتَوَلَّى فَریقٌ مِنْهُمْ وَ هُمْ مُعْرِضُون» - . آل عمران / ۲۳ - ، {آیا داستان کسانی را که بهره ای از کتاب [تورات] یافته اند ندانسته ای که [چون] به سوی کتاب خدا فراخوانده می شوند تا میانشان حکم کند، آنگه گروهی از آنان به حال اعراض، روی برمی تابند؟}می نویسد: یعنی کتاب خدا در باره نبوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله یا در باره ابراهیم و اینکه دین او اسلام بوده قضاوت کند. و بعضی گفته اند منظور این است که کتاب خدا را در مورد سنگسار نمودن حاکم قرار دهید، زیرا از ابن عباس نقل شده که مرد و زنی از اهالی خیبر زنا کردند و از شخصیت های برجسته خیبریان بودند. در کتاب خود آنها مسأله رجم و سنگسار وجود داشت ولی به واسطه شخصیت آن دو، نمی خواستند آنها را رجم نمایند.

امیدوار بودند که در اسلام چنین کاری را اجازه داده باشند، به همین جهت برای حکم و داوری خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رفتند. حضرت رسول نیز آنها را محکوم به سنگسار نمودند. نعمان بن اوفی و نجر بن عمرو گفتند، در این حکم ستم روا داشتی، آنها نباید سنگسار شوند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: داور بین من و شما تورات باشد. قبول کردند، پرسید کدام یک از شماها به تورات آشناتر است؟ گفتند، مردی کج چشم به نام ابن صوریا که ساکن فدک است، از پی او شخصی را فرستادند و ابن صوریا به مدینه آمد، جبرئیل قبلا مشخصات ابن صوریا را برای پیامبر نقل کرده بودند. پیامبر اکرم به او فرمود: تو ابن صوریا هستی؟ جواب داد آری. فرمود: تو داناترین یهودی؟ گفت چنین می گویند.

پیامبر اکرم یک قسمت از تورات را که شامل رجم و سنگسار بود خواست و به او فرمود بخوان. شروع کرد به خواندن تا به آیه رجم رسید. دست خود را بر روی آن نهاد و آیه بعد از آن را خواند. ابن سلام گفت یا رسول الله، این مرد رد شد، و از جای خود به سوی ابن صوریا حرکت کرد و دستش را از روی آیه رجم برداشت و خود آیه را برای پیامبر و یهودیان قرائت کرد: که اگر مرد زن دار و زن

شوهردار عمل منافی عفت انجام دهند و این مطلب به وسیله گواهان ثابت شود

ص: ۶۹

باید رجم شوند. اگر زن آبستن باشد باید منتظر شد تا فرزند خود را زایمان کند. پیامبر اکرم دستور داد آن دو یهودی را سنگسار کردند. یهودیان به همین جهت خشمگین شدند و خداوند این آیه را نازل نمود. - . مجمع البیان ۱: ۷۲۲ - ۷۲۳ -

در باره آیه «إِنَّ مَثَلَ عیسى عِنْدَ اللَّهِ کَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ ثُمَّ قالَ لَهُ کُنْ فَیَکُونُ» - . آل عمران / ۵۹ - ، {در واقع، مَثَلِ عیسی نزد خدا همچون مَثَلِ [خلقت] آدم است [که] او را از خاک آفرید؛ سپس بدو گفت: «باش»؛ پس وجود یافت.} می نویسد: ابن عباس و قتاده و حسن گفته اند، این آیه در باره گروه نجران به نام عاقب و سید و همراهانشان نازل شده که به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گفتند، آیا ممکن است فرزند بدون مباشرت پدری به وجود بیاید؟ این آیه نازل شد که مثل

عیسی مانند آدم است و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آیه را برای آنها خواند. - . مجمع البیان ۱: ۷۶۲ -

و در باره آیه «قُلْ یا أَهْلَ الْکِتابِ تَعالَوْا إِلی کَلِمَهٍ سَواءٍ بَیْنَنا وَ بَیْنَکُمْ أَلاَّ نَعْبُدَ إِلاَّ اللَّهَ وَ لا نُشْرِکَ بِهِ شَیْئاً وَ لا یَتَّخِذَ بَعْضُنا بَعْضاً أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُون» - . آل عمران / ۶۴ - ، {بگو: «ای اهل کتاب، بیایید بر سر سخنی که میان ما و شما یکسان است بایستیم که: جز خدا را نپرستیم و چیزی را شریک او نگردانیم، و بعضی از ما بعضی دیگر را به جای خدا به خدایی نگیرد.» پس اگر [از این پیشنهاد] اعراض کردند، بگویید: «شاهد باشید که ما مسلمانیم [نه شما].»}

می نویسد: آیه در باره مسیحیان نجران نازل شد. بعضی گفته اند در باره یهودیان مدینه نازل شده است و اصحاب ما همین را نقل کرده اند. بعضی نیز گفته اند در باره هر دو دسته از اهل کتاب نازل شده است. (یهود و نصاری)

و مراد از « وَ لا یَتَّخِذَ بَعْضُنا بَعْضاً أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ» این است که عیسی را به عنوان خدا نگیرید یا احبار و دانشمندان یهود را به عنوان رب نپذیرید که مانند خدا از آنها اطاعت کنید.

و امام صادق علیه السّلام فرمود: آنان احبار و دانشمندان را پرستش نمی کردند، ولی آنها احکام خدا را تغییر می دادند، حلال را حرام و حرام را حلال می نمودند، مردم هم می پذیرفتند، نه اینکه آنها را به عنوان خدا بپرستند. - . مجمع البیان ۱: ۷۶۶ - ۷۶۷ -

در باره آیه «یا أَهْلَ الْکِتابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فی إِبْراهیمَ وَ ما أُنْزِلَتِ التَّوْراهُ وَ الْإِنْجیلُ إِلاَّ مِنْ بَعْدِهِ أَ فَلا تَعْقِلُون» - . آل عمران / ۶۵ - ، { ای اهل کتاب، چرا درباره ابراهیم محاجه می کنید با آنکه تورات و انجیل بعد از او نازل شده است؟ آیا تعقل نمی کنید؟} می نویسد: ابن عباس و دیگران گفته اند که احبار یهود و مسیحیان نجران در خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله اجتماع نمودند و در مورد ابراهیم با یکدیگر به بحث و نزاع پرداختند. یهودیان گفتند ابراهیم یهودی بود و مسیحیان می گفتند ابراهیم مسیحی بود. این آیه نازل شد که می فرماید، ابراهیم نه یهودی است و نه مسیحی بلکه او مسلمان و پیرو حق بود. - . مجمع البیان ۱: ۷۶۸ -

و در باره آیه «وَ قالَتْ طائِفَهٌ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ آمِنُوا بِالَّذی أُنْزِلَ عَلَی الَّذینَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهارِ وَ اکْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ» - . آل عمران / ۷۲ - ، {و جماعتی از اهل کتاب گفتند: «در آغاز روز به آنچه بر مؤمنان نازل شد، ایمان بیاورید، و در پایان [روز] انکار کنید؛ شاید آنان [از اسلام] برگردند.»}می نویسد: حسن گفت، یازده نفر از احبار یهود خیبر و دهات «عرنیه» با هم تبانی کردند و قرار گذاشتند که اول صبح به زبان اظهار اسلام کنند و قلباً معتقد نشوند و شامگاه کافر شوند و بگویند، ما در کتاب آسمانی دین خودمان دقت کردیم و متوجه شدیم که محمد صلی الله علیه و آله آن پیامبر موعود نیست، فهمیدیم او دروغ می گوید و دین او باطل است. آنها مدعی

بودند که اگر چنین کنند، اصحاب پیامبر مشکوک می‌شوند، زیرا خواهند گفت اینها اهل کتابند و اطلاعاتشان از ما بیشتر است، در نتیجه دست از اعتقاد خود خواهند کشید و به دین آنها بر می گردند.

مجاهد و مقاتل و کلبی گفته اند: این جریان مربوط به تغییر قبله از بیت المقدس به طرف کعبه است.

این تحویل و تغییر قبله بر یهودیان گران آمد. کعب بن اشرف به یاران خود گفت، در ابتدای روز به محمد ایمان بیاورید و به طرف قبله آنها نماز بخوانید ولی شامگاه برگردید، شاید بتوانید آنها را در اعتقادشان مشکوک نمائید. -. مجمع البیان ۱: ۷۷۳ - ۷۷۴ -

و در مورد آیه «وَ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَ مِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينارٍ لا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا ما دُمْتَ عَلَيْهِ قائِماً ذلِكَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لَيْسَ عَلَيْنا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَ يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ» -. آل عمران / ۷۵ -، {و از اهل کتاب، کسی است که اگر او را بر مال فراوانی امین شمری، آن را به تو برگرداند؛ و از آنان کسی است که اگر او را بر دیناری امین شمری، آن را به تو نمی پردازد، مگر آنکه دایماً بر [سرِ] وی به پا ایستی. این بدان سبب است که آنان [به پندار خود] گفتند: «در مورد کسانی که کتاب آسمانی ندارند، بر زیان ما راهی نیست.» و بر خدا دروغ می بندند با اینکه خودشان [هم] می دانند.} می نویسد: ابن عباس گفت، منظور از آیه فوق بعضی از اهل کتاب هستند که اگر آنها را بر یک پوست گاو پر از طلا امین قرار دهی به تو بر می گردانند؛ منظور عبد الله بن سلام است که مردی نزد او هزار و دویست اوقیه طلا به امانت گذاشت، عبد الله به صاحبش برگرداند. و منظور از کسی که اگر یک دینار به او بسپاری به تو بر نمی گرداند مگر اینکه بالای سرش بایستی و از او بخواهی، فنحاص بن عازوراء است، جریان چنین بود که مردی از قریش به او دیناری امانت سپرد اما او خیانت کرد.

در بعضی از تفاسیر است که منظور از کسانی که در این امت امانت را رد می کنند مسیحیان هستند و آنها که برنمی گردانند یهودیانند. -. مجمع البیان ۱: ۷۷۷ -

در باره آیه «إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ أَيْمانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلاً أُولئِكَ لا خَلاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَ لا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَ لا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ وَ لا يُزَكِّيهِمْ وَ لَهُمْ عَذابٌ أَلِيمٌ» -. آل عمران / ۷۷ -، {کسانی که پیمان خدا و سوگندهای خود را به بهای ناچیزی می فروشند، آنان را در آخرت بهره ای نیست؛ و خدا روز قیامت با آنان سخن نمی گوید، و به ایشان نمی نگرد، و پاکشان نمی گرداند، و عذابی دردناک خواهند داشت.}می نویسد: عکرمه گفت: این آیه در باره گروهی از احبار یهود نازل شده است: ابو رافع و کنانه بن ابی الحقیق وحی بن اخطب و کعب بن اشرف، که بشارت های تورات را در مورد بعثت حضرت محمد صلی الله علیه و آله کتمان نمودند و به دست خود آیات را تغییر دادند و قسم خوردند که همین طور نازل شده، تا مبادا ریاست از دستشان برود و مزایای پیروی مردم را از دست بدهند.

بعضی گفته اند، این آیه در باره اشعث بن قیس و اختلافی که با شخصی در مورد زمین داشت نازل شد. او تصمیم گرفت در حضور پیامبر صلی الله علیه و آله قسم بخورد. وقتی این آیه نازل شد، از این کار خودداری کرد و به حق اعتراف نمود و زمین را به مدعی آن برگرداند. -. مجمع البیان ۱: ۷۷۸ -

و در باره آیه «وَ إِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقاً يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتابِ وَ ما هُوَ مِنَ الْكِتابِ وَ يَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ ما هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ يَعْلَمُون» -. آل عمران / ۷۸ -، { و از میان آنان گروهی هستند که زبان خود

را به [خوانـدن] کتـاب [تحریف شـده ای] می پیچاننـد، تا آن [بربافته] را از [مطالب] کتاب [آسـمانی] پنداریـد، با اینکه آن از کتاب [آسـمانی] نیست؛ و می گوینـد: «آن از جانب خداست»، در صورتی که از جانب خدا نیست؛ و بر خدا دروغ می بندند، با اینکه

خودشـان [هم] می داننـد.}می نویسـد: گفته انـد این آیه در باره گروهی از احبار یهودی نازل شـد که با دست خود در کتاب خدا تغییراتی در ارتباط با اوصاف و مشخصات حضرت محمد صلی الله علیه و آله دادند و آن تغییرات را به خدا نسبت دادند.

ابن عباس گفته، در باره یهودیان و مسیحیان نازل شـد که تورات و انجیل را تحریف نمودنـد و جای آیات را تغییر دادند و به آیات آن اضافه نمودند و مطالبی که از دین ابراهیم در آن بود را حذف نمودند. - . مجمع البیان ۱: ۷۸۰ -

و در بـاره آیه «ما کـانَ لِبَشَرٍ أَنْ یُؤْتِیَهُ اللَّهُ الْکِتـابَ وَ الْحُکْمَ وَ النُّبُوَّهَ ثُمَّ یَقُولَ لِلنَّاسِ کُونُوا عِبـاداً لی مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لکِنْ کُونُوا رَبَّانِیِّینَ بِما کُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْکِتابَ وَ بِما کُنْتُمْ تَدْرُسُون» - . آل عمران / ۷۹ - { هیچ بشری را نسزد که خدا به او کتاب و حکم و پیامبری بدهد؛ سپس او به مردم بگوید: «به جای خدا، بندگان من باشید.» بلکه [باید بگوید:] «به سبب آنکه کتاب [آسمانی] تعلیـم می دادیـد و از آن رو کـه درس می خواندیـد، علمـای دین باشـید.»} گفته انـد: ابـو رافـع قرظّی و رئیس قـافله نجران به حضـرت محمـد صـلی الله علیه و آله گفتند، تو تصـمیم داری (بگویی) که ما تو را بپرستیم و خدا قرارت دهیم؟ فرمود: به خدا پنـاه می برم که غیر خـدا را بپرسـتم و یـا دسـتور پرسـتش غیر خـدا بـدهم، نه برای چنین کـاری مبعـوث شـده ام و نه مرا چنین دستوری داده اند. این آیه در باره همین جریان نازل شد.

این نظریه ابن عبـاس و عطا بوده است. بعضـی نیز گفته انـد در باره مسـیحیان نجران نازل شـده و نیز گفته انـد، مردی به پیامبر اکرم گفت یا رسول الله، ما به شما مانند دیگران سلام می‌دهیم،

ص: ۷۱

اجازه نمی‌دهی تو را سـجده کنیم؟ فرمود: جز خدا را نمی‌توان سـجده نمود ولی مأمور به احترام به پیامبرتان هستید. - . مجمع البیان ۱: ۷۸۲ -

در باره آیه «کَیْفَ یَهْدِی اللَّهُ قَوْماً کَفَرُوا بَعْدَ إِیمانِهِمْ وَ شَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَ جاءَهُمُ الْبَیِّناتُ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الظَّالِمین» - . آل عمران / ۸۶ - ، {چگونه خداوند، قومی را که بعد

از ایمانشان کافر شدنـد، هـدایت می کنـد؟ با آنکه شـهادت دادنـد که این رسول، بر حق است و برایشان دلایل روشن آمد، و خداوند قوم بیدادگر را هدایت نمی کند.}

می نویسد: این آیه در باره مردی از انصار به نام حارث بن سوید بن صامت نازل شد که محذر بن زیاد بلوی را به ناحق کشت و فرار نمود و از دین اسـلام برگشت و مرتد شد و داخل مکه گردید ولی بعد پشـیمان گردید. او توسط بستگان خود خواست که از پیامبر بپرسند، آیا توبه اش پذیرفته می شود؟ بستگان او سؤال کردند، این آیه نازل شد تا این قسمت آیه «إِلَّا الَّذِینَ تابُوا»

مگر کسانی که توبه نمایند.

یکی از بستگانش آیه را به او رساند و گفت، من می دانم تو در ادّعای خود که توبه کرده ای راست می گویی، پیامبر اکرم از تو راستگوتر است و خدا از هر دوی شما راستگوتر است. آن مرد به مدینه برگشت و توبه نمود و مسلمان واقعی گردید. همین مطلب از حضرت صادق علیه السلام روایت شده.

بعضی گفته اند، در باره اهل کتاب که قبل از بعثت پیامبر ایمان آورده بودند ولی پس از بعثت از روی حسد و طغیان و ستم کفر ورزیدند نازل شده است . - . مجمع البیان ۱: ۷۸۹ -

در باره آیه «كُلُّ الطَّعامِ كانَ حِلاًّ لِبَنِی إِسْرائِیلَ إِلاَّ ما حَرَّمَ إِسْرائِیلُ عَلی نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْراةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْراةِ فَاتْلُوها إِنْ كُنْتُمْ صادِقِین» - . آل عمران / ۹۳ - ، {همه خوراکیها بر فرزندان اسرائیل حلال بود، جز آنچه پیش از نزول تورات، اسرائیل [یعقوب] بر خویشتن حرام ساخته بود. بگو: «اگر [جز این است و] راست می گویید، تورات را بیاورید و آن را بخوانید.»}می نویسد: یهودیان از اینکه پیامبر اکرم گوشت شتر را حلال دانسته، ناراحت شدند. پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله در جواب آنها فرمود: تمام این گوشتها برای ابراهیم خلیل حلال بوده است؛ اما آنها مدعی شدند، هر چه را ما حرام بدانیم، در زمان نوح و ابراهیم حرام بوده تا به ما رسیده است. این آیه در جواب آنها نازل شد. - . مجمع البیان ۱: ۷۹۴ -

و در باره آیه « قُلْ یا أَهْلَ الْكِتابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبْغُونَها عِوَجاً وَ أَنْتُمْ شُهَداءُ وَ مَا اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُون» - . آل عمران / ۹۹ - ، { بگو: «ای اهل کتاب، چرا کسی را که ایمان آورده است، از راه خدا باز می دارید؛ و آن [راه] را کج می شمارید، با آنکه خود [به راستیِ آن] گواهید؟» و خدا از آنچه می کنید غافل نیست.}می نویسد: گفته اند، یهودیان پیوسته بین اوس و خزرج اختلاف می انداختند. آنها را به یاد جنگهایی که در جاهلیت بین این دو قبیله اتفاق افتاده بود می انداختند تا آنها از دین برگردند. و این کار فقط توسط یهودیان انجام می شد.

بعضی گفته اند، یهود و نصاری هر دو این کار را می کردند و معنی آیه این است که چرا با تکذیب پیامبر و با انکار صفات آن حضرت در کتابهایتان، مانع پیشرفت ایمان مردم می شوید و از راه خدا جلوگیری می کنید. - . مجمع البیان ۱: ۸۰۱ -

در باره آیه «لَنْ یَضُرُّوكُمْ إِلاَّ أَذیً وَ إِنْ یُقاتِلُوكُمْ یُوَلُّوكُمُ الْأَدْبارَ ثُمَّ لا یُنْصَرُون» - . آل عمران / ۱۱۱ - ، {جز آزاری [اندک] هرگز به شما زیانی نخواهند رسانید؛ و اگر با شما بجنگند، به شما پشت نمایند، سپس یاری نیابند.} می نویسد: مقاتل گفت، سران یهود از قبیل کعب بن اشرف و ابو رافع و ابو یاسر و کنانه و ابن صوریا یهودیانی که مسلمان شده بودند، مانند عبدالله بن سلام و یارانش را سرزنش می‌کردند. این آیه در مورد همین جریان نازل شد که هرگز آنها - جز آزار کردن! - نمی توانند به شما آسیبی برسانند. - . مجمع البیان ۱: ۸۱۳ -

در باره آیه «لَیْسُوا سَواءً مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ أُمَّةٌ قائِمَةٌ یَتْلُونَ آیاتِ اللَّهِ آناءَ اللَّیْلِ وَ هُمْ یَسْجُدُون» - . آل عمران / ۱۱۳ - ، {[ولی همه آنان] یکسان نیستند. از میان اهل کتاب، گروهی درستکردارند که آیات الهی را در دل شب می خوانند و سر به سجده می نهند.}می نویسد: وقتی عبد الله بن سلام و عده ای دیگر از یهودیان مسلمان شدند،

دانشمندان یهود گفتند: جز افراد شرور و نابکار ما به پیامبر اسلام ایمان نیاوردند. این آیه در همین مورد نازل شد.

عطاء گفته است، در باره چهل نفر از اهالی نجران و سی و دو نفر از اهالی حبشه و هشت نفر رومی که در زمان عیسی بودند و نبوت حضرت محمد را تصدیق نموده اند نازل شده است. - . مجمع البیان ۱: ۸۱۵ -

در باره آیه «لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قالُوا إِنَ اللَّهَ فَقِيرٌ وَ نَحْنُ أَغْنِياءُ سَنَكْتُبُ ما قالُوا وَ قَتْلَهُمُ الْأَنْبِياءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَ نَقُولُ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ» - . آل عمران / ۱۸۱ - ، {مسلماً خداوند، سخن کسانی را که گفتند: «خدا نیازمند است و ما توانگریم»، شنید. به زودی آنچه را گفتند، و بناحق کشتنِ آنان پیامبران را، خواهیم نوشت و خواهیم گفت: «بچشید عذابِ سوزان را.»} می نویسد: وقتی آیه «مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً فَيُضاعِفَهُ لَهُ أَضْعافاً كَثِيرَةً وَ اللَّهُ يَقْبِضُ وَ يَبْصُطُ وَ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ» - . بقره / ۲۴۵ - ، { کیست آن کس که به [بندگانِ] خدا وام نیکویی دهد تا [خدا] آن را برای او چند برابر بیفزاید؟ و خداست که [در معیشت بندگان] تنگی و گشایش پدید می آورد؛ و به سوی او بازگردانده می شوید.} نازل شد، یهودیان گفتند خداوند فقیر است و از ما تقاضای قرض می کند، چون ما ثروتمندیم. این سخن را حی بن اخطب گفت. این روایت از حسن و مجاهد نقل شده است.

بعضی گفته اند، پیامبر اکرم توسط ابا بکر نامه ای برای یهود بنی قینقاع فرستاد و آنها را دعوت به نماز و پرداخت زکات کرد و اینکه به خداوند قرض بدهند. ابا بکر وارد خانه ای که آنها مشغول درس و بحث بودند گردید و دید گروهی گرد یک نفر به نام فنحاص بن عازوراء جمع شده اند؛ آنها را دعوت به اسلام و پرداخت زکات کرد.

فنحاص گفت، اگر این حرفی که تو می گویی واقعیت داشته باشد، پس خدا فقیر است و ما ثروتمندیم. ابا بکر از شنیدن این سخن ناراحت شد و خشم گرفت و بر چهره اش سیلی زد! این آیه در همین مورد نازل شد. - . مجمع البیان ۱: ۸۹۸ -

در باره آیه «الَّذِينَ قالُوا إِنَ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنا أَلاَّ نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّى يَأْتِيَنا بِقُرْبانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جاءَكُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِي بِالْبَيِّناتِ وَ بِالَّذِي قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ» - . آل عمران / ۱۸۳ - ، { همانان که گفتند: «خدا با ما پیمان بسته که به هیچ پیامبری ایمان نیاوریم تا برای ما قربانیی بیاورد که آتش [آسمانی] آن را [به نشانه قبول] بسوزاند.» بگو: «قطعاً پیش از من، پیامبرانی بودند که دلایل آشکار را با آنچه گفتید، برای شما آوردند. اگر راست می گویید، پس چرا آنان را کشتید؟»}می نویسد: این آیه در باره گروهی از یهودیان که از جمله آنها کعب بن اشرف و مالک بن صیف و وهب بن یهودا و فنحاص بن عازوراء بودند نازل شد. آنها گفتند یا محمد، خداوند در تورات با ما قرار بسته که ایمان به پیامبری نیاوریم مگر اینکه یک قربانی بیاورد که او را آتش بسوزاند؛ اگر واقعا تو پیامبری، همین معجزه را بیاور تا تصدیقت کنیم. سپس این آیه نازل شد. روایت از کلبی است.

بعضی گفته اند، خداوند در تورات به بنی اسرائیل دستور داده که تا قبل از این که عیسی مسیح و محمد صلی الله علیه و آله بیایند، اگر کسی مدعی نبوت شد از او نپذیرند مگر اینکه قربانی‌ای بیاورد که آتش آن را بخورد. وقتی آنها مبعوث شدند، به

ایشان بـدون آن قربانی ایمان بیاورید «فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ» این قسـمت آیه ادعای آنها را تکذیب می کند، زیرا می فرمایـد: پس چرا همان پیامبران را کشتیـد اگر راست می گوئیـد؟ و این شاهد دشـمنی و عناد آنها است و دلیلی است بر اینکه اگر پیـامبر اکرم همـان طوری که می خواسـتند، قربـانی مقبول نیز می آورد، بـاز ایمـان نمی آوردنـد چنـانچه پـدرانشان ایمان نیاوردند. اما چرا خداوند بهانه آنها را مرتفع ننمود؟ زیرا می دانست فرسـتادن چنین قربانی به زیان آنها است. معجزات نیز تابع مصالح است و چنین پیشنهادی تکلیف تعیین نمودن برای خدا است. تنها دلیلی که لازم است، این است که به آن وسیله، شک و تردید ایشان را برطرف نماید. - . مجمع البیان ۱: ۹۰۰ - ۹۰۱ -

ص: ۷۳

در بـاره آیه «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيباً مِنَ الْكِتابِ يَشْتَرُونَ الضَّلالَةَ وَ يُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ» - . نساء / ۴۴ - ، {آیا به کسانی که بهره ای از کتاب یافته انـد ننگریستی؟ گمراهی را می خرنـد و می خواهنـد شـما [نیز] گمراه شوید.}می نویسد: ابن عبـاس گفته این آیه در بـاره رفاعه بن زیـد بن سائب و مالک بن دخشم نازل شـد که هر وقت پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله سخن می گفت، آنها دهن کجی می کردند و بر او عیب می گرفتند - . مجمع البیان ۲: ۸۳ - .

در مورد آیه «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَنْ يَشاءُ وَ لا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا» - . نساء / ۴۹ - ، { آیا به کسانی که خویشـتن را پاک می شـمارند ننگریسـته ای؟ [چنین نیست،] بلکه خداست که هر که را بخواهد پاک می گرداند، و به قدر نخِ روی هسته خرمایی ستم نمی بینند.} گفته اند این آیه در باره گروهی از یهودیان نازل شده که بچه های خود را خدمت پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله می آوردنـد و می گفتنـد، آیـا این بچه هـا هیـچ گنـاهی دارنـد؟ پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله می فرمود: نه، بعد می گفتند: قسم به خدا ما نیز مانند آنهاییم، هر چه در روز انجام دهیم شب از ما فرو می ریزد و هر چه در شب انجام دهیم روز خداونـد محو می نمایـد؛ پس در تکـذیب آنها این آیه نازل شـد. گفته انـد در باره یهودیان و مسـیحیانی نازل شـده که می گفتنـد ما فرزنـدان خـدا و دوسـتان اوئیم و مـدعی بودنـد که داخل بهشت نخواهـد شـد مگر کسـی که یهودی یا مسیحی باشد. همین روایت از حضرت باقر علیه السّلام نیز نقل شده است. - . مجمع البیان ۲: ۹۱ -

در باره آیه «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيباً مِنَ الْكِتابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَ الطَّاغُوتِ وَ يَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هؤُلاءِ أَهْدى مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا» - . نساء / ۵۱ - ،{آیا کسانی را که از کتابِ [آسمانی] نصیبی یافته اند ندیده ای؟ که به «جِبت» و «طاغوت» ایمان دارنـد، و در باره کسانی که کفر ورزیـده اند می گویند: «اینان از کسانی که ایمان آورده اند راه یافته ترند.»}می نویسد: گفته انـد ابو برزه در جاهلیت کاهن بود، بعضـی از مسلمانان پیش او می رفتند (و به سـخنان او گوش می دادند). این آیه از در این باره نازل شد.

و نیز گفته انـد: کعب بن اشـرف پس از جنـگ احـد به همراه هفتاد نفر از یهودیان به مکه رفتنـد تا با قریش علیه پیامبر اسـلام صلی الله علیه و آله هم پیمان شونـد و پیمانی که با پیامبر داشـتند را بشـکنند. کعب بر وارد ابو سـفیان شـد و او به کعب احترام زیـادی کرد، بقیه یهودیان نیز در خانه های قریش منزل گرفتنـد. اهالی مکه به آنها گفتنـد، شـما اهل کتاب هستیـد، محمـد نیز دارای کتاب است، ما اطمینان نـداریم که این عمل شـما حیله و تزویری نباشـد. اگر واقعا راست می گویید بیایید برویم و برای این بت های ما سجده کنید و به آنها ایمان آورید تا ما باور کنیم، آن یهودیان نیز همین کار را کردند.

این قسمت آیه اشاره به همان است که می فرماید «یُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَ الطّاغُوتِ» به بت و طاغوت ستمگر ایمان آوردند.

سپس کعب پیشنهاد کرد که سی نفر از شما و سی نفر از ما برویم سینه های خود را به خانه کعبه بچسبانیم و با خدای کعبه قرارداد ببندیم که علیه محمد به پیکار برخیزیم.

این کار را نیز کردند. پس از انجام این پیمان، ابو سفیان به کعب گفت، تو مردی کتاب خوان هستی و ما مردمانی بی سوادیم که چیزی نمی دانیم، حالا تو بگو کدام یک از ما بر حق هستیم، ما یا محمد؟

کعب گفت اعتقادات خود را برایم توضیح دهید. ابو سفیان در جواب گفت، ما برای حاجیان شترهای تناور می کشیم و برای آنها آب تهیه می کنیم و از ایشان

پذیرائی می نمائیم و بند از پای اسیر می گشائیم و صله رحم می کنیم و خانه خدایمان را نیز آباد می کنیم و در اطراف آن به طواف می پردازیم. ما اهل حرم و مکه هستیم ولی محمد دست از دین اجداد خود برداشت و قطع رحم کرد و از مکه خارج شد.

ص: ۷۴

دین ما سابقه دار است ولی دین محمد جدید و تازه است. کعب در جواب ابو سفیان گفت، به خدا قسم شما به هدایت از محمد نزدیک ترید. به همین خاطر این آیه نازل شد. -. مجمع البیان ۲: ۹۲ -

در باره آیه «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ یَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِما أُنْزِلَ إِلَیْکَ وَ ما أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِکَ یُرِیدُونَ أَنْ یَتَحاکَمُوا إِلَی الطّاغُوتِ وَ قَدْ أُمِرُوا أَنْ یَکْفُرُوا بِهِ وَ یُرِیدُ الشَّیْطانُ أَنْ یُضِلَّهُمْ ضَلالاً بَعِیداً» -. نساء / ۶۰ -، {آیا ندیده ای کسانی را که می پندارند به آنچه به سوی تو نازل شده و [به] آنچه پیش از تو نازل گردیده، ایمان آورده اند [با این همه] می خواهند داوریِ میان خود را به سوی طاغوت ببرند، با آنکه قطعاً فرمان یافته اند که بدان کفر ورزند، و[لی] شیطان می خواهد آنان را به گمراهیِ دوری دراندازد.} می نویسد: بین مردی یهودی و یکی از منافقین اختلافی بود. مرد یهودی پیشنهاد کرد برای داوری پیش محمد برویم، زیرا می دانست که حضرت رسول صلی الله علیه و آله رشوه نمی گیرد و در داوری ستم روا نمی دارد؛ اما مرد منافق گفت نه، پیش کعب بن اشرف برویم چون می دانست کعب رشوه می گیرد. پس منظور از طاغوت در آیه، کعب بن اشرف است.

بعضی گفته اند یکی از کاهنان جهینه بود که شخص منافقی مایل بود پیش او به داوری برود.

بعضی نیز در تفسیر آیه گفته اند، منظور همان رسمی بود که اعراب داشتند و برای رفع اختلاف، به وسیله تیرهای مخصوص در نزد بت ها فال می زدند.

امام باقر و حضرت صادق علیه السّلام می فرمایند: منظور از آیه هر کسی است که به داوری پیش او بروند او و بر خلاف واقع حکم کند. -. مجمع البیان ۲: ۱۰۲ -

در باره آیه «أَ فَلا یَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَ لَوْ کانَ مِنْ عِنْدِ غَیْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِیهِ اخْتِلافاً کَثِیرا» - . نساء / ۸۲ - ، {آیا در [معانی] قرآن نمی اندیشند؟ اگر از جانب غیر خدا بود قطعاً در آن اختلاف بسیاری می یافتند.}می نویسد: یعنی اگر قرآن از جانب خدا نبود، در آن از جهت حق و باطل تناقض پیدا می شد و یا در اخباری (که از ما) پنهان است اختلاف بود و یا از جهت بلاغت، نارسایی و تناقض زیادی در آن وجود داشت؛ زیرا سخن بشر زمانی که طولانی و دارای تمام مفاهیمی که در قرآن است باشد، قطعا همراه با تناقض های زیادی خواهد بود و اختلاف الفاظ در آن زیاد دیده می شود؛ تمام این احتمالات از قرآن دور است. - . مجمع البیان ۲: ۱۲۵ -

در باره آیه «إِنْ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا إِناثاً وَ إِنْ یَدْعُونَ إِلَّا شَیْطاناً مَرِیداً»، - . نساء / ۱۱۷ - {[مشرکان]، به جای او، جز بتهای مادینه را [به دعا] نمی خوانند، و جز شیطانِ سرکش را نمی خوانند.}در مورد این آیه اقوال متعددی است: یکی اینکه: «إِلَّا إِناثاً» (یعنی) عربها اوثان را اناث می نامند: لات و عزی و منات الثالثه الاخری و اساف و نائله. این مطلب از ابو مالك و سدی و مجاهد و ابن زید نقل شده است و ابو حمزه ثمالی نیز در تفسیر خود همین مطلب را نقل کرده است. او می گوید، در هر یك از این بت ها شیطانی زن وجود داشت که گه گاه برای خدمتکاران بت ظاهر می شدند و با آنها صحبت می کردند و این از کارهای ابلیس است که او همان شیطانی است که خداوند در قرآن او را ذکر کرده و لعنتش نموده. گفته اند: «لات» اسم تخته سنگی است و «عزی»

ص: ۷۵

اسم درختی است که این دو اسم را تغییر داده و نام دو بت کرده اند.

بعضی گفته اند «عزی» مؤنث اعز و «لات» مؤنث لفظ «الله» است. حسن گفته است. هر یک از قبائل دارای بتی بود که آنها را به نامهای مخصوص زنان می نامیدند (پس معنی آیه این است که جز بت ها را به مدد خود نمی خوانند).

قول دوم این است که «الا- مواتا» بوده. این قول از ابن عباس و حسن و قتاده نقل شده و معنی آیه چنین می شود که آنها (چیزی را) در مقابل خدا نمی پرستند،

مگر جمادات مرده‌ای را که شعور و عقل ندارند و سخن نمی گویند و موجب نفع و ضرری نمی شوند. و این مطلب شاهد کمال جهل و گمراهی آنها است. و آنها را اناث نامیده، چون مشرکین عرب معتقد بودند، هر چه پست و خوار باشد مؤنث است و نیز به جهت آنکه اناث از هر جنس، پست‌ترین و خوارترین افراد آن است.

زجاج گفته، چون ضمیری که به موات نسبت می‌دهند ضمیر تانیث است و می گویی «الاحجار تعجبنی» که فعل مؤنث نسبت به سنگ ها داده شده است.

قول سوم این است که معنی «الا- اناثا» الا- ملائکه است، زیرا آنها عقیده داشتند که ملائکه دختران خدایند و آنها را می پرستیدند و معنی «إِنْ یَدْعُونَ إِلَّا شَیْطاناً مَرِیداً» یعنی نمی پرستند مگر شیطان کافری را که سخت در طغیان و عصیان و سرکشی فرو رفته است.

در مورد آیه به این صورت سؤال می شود که چگونه در اول کلام عبادت غیر اناث را نفی می کند و در آخر سخن، اثبات عبادت شیطان را می کند؟ پس در آخر آیه اثبات چیزی شده که در اول آیه آن را نفی نموده است! حسن از این اشکال چنین پاسخ داده که آنها در حقیقت جز شیطان را نمی پرستیدند، زیرا بت ها مرده هستند و کسی دعوت به عبادت آنها نمی کند. دعوت کننده به عبادت بت، شیطان است ولی عبادت را به او نسبت داده اند.

ابن عباس گفته، در هر یک از بت های عرب شیطانی وجود داشت که مشرکین را دعوت به عبادت آن بت می کرد، به همین جهت نسبت عبادت به بت و شیطان، هر دو صحیح است. بعضی گفته اند، در آیه اثبات چیزی که نفی شده باشد وجود ندارد و منظور این است: «ما یعبدون الا الاوثان و الا الشیطان» جز بت ها و شیطان را نمی پرستند.

در مورد آیه «لَعَنَهُ اللَّهُ وَ قالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبادِكَ نَصيباً مَفْرُوضاً» - . نساء / ۱۱۸ - ، { خدا لعنتش کند، [وقتی که] گفت: «بی گمان، از میان بندگانت نصیبی معیّن [برای خود] برخواهم گرفت.} می نویسد: از پیامبر اکرم نقل شده که در مورد این آیه فرموده است: نود و نه درصد فرزندان آدم اهل جهنم و یک درصد آنها بهشتی هستند. در

روایت دیگری است که از هر هزار نفر، یکی مال خداست و بقیه سهم شیطان و اهل آتشند. این هر دو روایت را ابو حمزه ثمالی در تفسیر خود نقل نموده است.

«وَ لَأُمَنِّيَنَّهُمْ» یعنی به آنها وعده طول عمر در دنیا می دهم، به همین جهت دنیا را بر آخرت مقدم می دارند. گفته اند، شیطان به آنها می گوید، در آینده حشر و نشر و بهشت و جهنمی وجود ندارد، هر چه می خواهید بکنید.

ص: ۷۶

آنها را به هواهای باطل که موجب گناه می شود وعده می دهم و شهوترانی ها و زرق و برق دنیا را در نظرشان می آرایم «وَ لَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ آذانَ الْأَنْعامِ» یعنی وادارشان می کنم که گوشهای چهارپایان را شکاف دهند. بعضی گفته اند، یعنی گوش ها را از بیخ ببرند. همین نیز از حضرت صادق علیه السّلام روایت شده. مشرکان عرب نسبت به چهارپایان همین کار را می کردند و گفته اند، این کار را نسبت به بحیره و سائبه انجام می‌دادند.

«وَ لَآمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللَّهِ» یعنی دستور می دهم که دین خدا را تغییر دهند. از ابن عباس و دیگران نقل شده که از حضرت صادق علیه السّلام روایت شده: بعضی گفته اند منظور اخته نمودن چهارپایان است و آنها اخته کردن را دوست نداشتند. بعضی نیز علامت گذاری روی حیوان را گفته و گفته اند منظور ماه و خورشید و سنگ است که مردم به جای بهره بردن از آنها (چهار پایان)، به عبادت اینها مشغول شده اند. - . مجمع البیان ۲: ۱۷۲ - ۱۷۴ -

در باره آیه «لَيْسَ بِأَمانِيِّكُمْ وَ لا أَمانِيِّ أَهْلِ الْكِتابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءاً يُجْزَ بِهِ وَ لا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَ لا نَصيرا» - . نساء / ۱۲۳ - ، {[پاداش و کیفر] به دلخواه شما و به دلخواه اهل کتاب نیست؛ هر کس بدی کند، در برابر آن کیفر می بیند، و جز خدا برای خود یار و مددکاری نمی یابد.} گفته اند، مسلمانان با اهل کتاب به مفاخره پرداختند. اهل کتاب می گفتند پیامبر ما قبل از پیامبر شما و کتاب ما نیز قبل از کتاب شما بوده و به خدا از شما نزدیکتریم. مسلمانان گفتند پیامبر ما خاتم پیامبران و

کتاب ما حاکم بر کتابهای آسمانی است و دین ما اسلام است. این آیه نازل شد که می فرماید: نه

آرزوی شما و نه آرزوی اهل کتاب. هر کس کار بد کند کیفر می شود و هرگز جز خدا ناصر و یاوری نخواهد یافت. - . مجمع البیان ۲: ۱۷۵ -

در باره آیه « یَسْئَلُکَ أَهْلُ الْکِتابِ أَنْ تُنَزِّلَ عَلَیْهِمْ کِتاباً مِنَ السَّماءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسی أَکْبَرَ مِنْ ذلِکَ فَقالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُمُ الْبَیِّناتُ فَعَفَوْنا عَنْ ذلِکَ وَ آتَیْنا مُوسی سُلْطاناً مُبینا» - . نساء / ۱۵۳ - ، {اهل کتاب از تو می خواهند که کتابی از آسمان [یکباره] بر آنان فرود آوری. البتّه از موسی بزرگتر از این را خواستند و گفتند: «خدا را آشکارا به ما بنمای.» پس به سزای ظلمشان صاعقه آنان را فرو گرفت. سپس، بعد از آنکه دلایل آشکار برایشان آمد، گوساله را [به پرستش] گرفتند، و ما از آن هم درگذشتیم و به موسی برهانی روشن عطا کردیم.}می نویسد: کعب بن اشرف و گروهی از یهود گفتند یا محمد! اگر تو پیامبری، برای ما از آسمان کتابی بیاور چنانچه برای موسی آمد - و تورات یک مرتبه نازل شد - . و گفته اند، درخواست کردند خداوند برای اشخاص معینی نامه ای بفرستد و به آنها دستور دهد که به پیامبر ایمان بیاورند. روایتی نیز هست که گفتند، نوشته مخصوصی برای آنها از آسمان بیاید.

حسن گفته است، این درخواست را از روی لجبازی و زورگویی کردند و نه برای آشکار شدن واقعیت و معجزه خواستن. اگر از روی توضیح و راهنمایی درخواست می کردند، خداوند برای آنها می فرستاد. - . مجمع البیان ۲: ۲۰۵ -

در باره آیه «فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذینَ هادُوا حَرَّمْنا عَلَیْهِمْ طَیِّباتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَ بِصَدِّهِمْ عَنْ سَبیلِ اللَّهِ کَثیراً» - . نساء / ۱۶۰ - ، {پس به سزای ستمی که از یهودیان سر زَد و به سبب آنکه [مردم را] بسیار از راه خدا باز داشتند، چیزهای پاکیزه ای را که بر آنان حلال شده بود حرام گردانیدیم} یعنی وقتی(یهودیان) آنچه نباید کردند، چیزهای خوبی را بر یهودیان حرام کردیم که قبلا برای آنها حلال بود. مصلحت به تحریم این اشیاء قرار گرفت

ص: ۷۷

و آنها چیزهایی است که در این آیه بیان شده «وَ عَلَی الَّذِینَ هادُوا حَرَّمْنا کُلَّ ذِی ظُفُرٍ» - . انعام / ۱۴۶ - ، { و بر یهودیان، هر [حیوان] چنگال داری را حرام کردیم}. - . مجمع البیان ۲: ۲۱۳ -

در باره آیه «یا أَهْلَ الْکِتابِ لا تَغْلُوا فی دینِکُمْ وَ لا تَقُولُوا عَلَی اللَّهِ إِلاَّ الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسیحُ عیسَی ابْنُ مَرْیَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَ کَلِمَتُهُ أَلْقاها إِلی مَرْیَمَ وَ رُوحٌ مِنْهُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رُسُلِهِ وَ لا تَقُولُوا ثَلاثَةٌ انْتَهُوا خَیْراً لَکُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلهٌ واحِدٌ سُبْحانَهُ أَنْ یَکُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ ما فِی السَّماواتِ وَ ما فِی الْأَرْضِ وَ کَفی بِاللَّهِ وَکیلاً» - . نساء / ۱۷۱ - ،{ای اهل کتاب، در دین خود غلوّ مکنید، و در باره خدا جز [سخنِ] درست مگویید. مسیح، عیسی بن مریم، فقط پیامبر خدا و کلمه اوست که آن را به سوی مریم افکنده و روحی از جانب اوست. پس به خدا و پیامبرانش ایمان بیاورید و نگویید [خدا] سه گانه است. باز ایستید که برای شما بهتر است. خدا فقط معبودی یگانه است. منزّه از آن است که برای او فرزندی باشد. آنچه در آسمانها و آنچه در زمین است از آنِ اوست، و خداوند بس کارساز است.} می نویسد: گفته اند این آیه خطاب به یهودیان و مسیحیان است زیرا مسیحیان در باره عیسی

زیاده روی کردند، بعضی گفتند او خدا است و بعضی معتقد شدند سومین خدای سه گانه (پدر پسر روح القدس) است. یهودیان نیز در باره موسی غلو و زیاده روی کردند تا آنجا که گفتند بدون مباشرت پدر متولد شد. پس زیاده روی در هر دو دسته وجود دارد.

بعضی گفته اند مخصوص نصاری است، زیرا «وَ لا تَقُولُوا ثَلاثَةٌ» معتقد به سه خدا نشوید، در باره مسیحیان است؛ یعنی نگویید خدایان ما سه تا است.

گفته شده این حرف صحیح نیست، چون نصاری معتقد به سه خدا نیستند. آنها می گویند خدا یکی است ولی معتقد به سه اقنوم هستند (پدر پسر و روح القدس) و معنی آن این نیست که خدا سه تا است. اعتقاد آنها شبیه این حرف ما است که می گوییم این یک چراغ است و سپس می گوییم سه تا است: روغن و فتیله و شعله.

یا می گوییم خورشید یکی است، با اینکه خورشید مرکب از جسم و روشنایی و پرتو است.

این توجیه غلط و بسیار بعیدی است، چون وقتی ما می گوییم یک چراغ، منظور ما این نیست که چراغ یک شی ء واحد است زیرا چراغ مجموعه ای از چند چیز است و همین طور است خورشید. این مثال در آنجاست که می گویی، یک ده تایی و یک انسان و یک خانه، با اینکه اینها مجموعه‌ای از چند چیز هستند. اگر بگویند خدا یک شی ء واحد و خدای یکتای واقعی است، پس سه تا بودن با آن متناقض است. اگر می گویند خدا مجموعه ایست مثل همان‌ها که توضیح دادیم، در این صورت موحد نیستند و جزء مشبهه به شمار می آیند و دیگر شق سومی ندارد، پایان. - . مجمع البیان ۲: ۲۲۲ - ۲۲۴ -

رازی در تفسیر خود می نویسد: معنی این است که نگویید خدا یک ذات است و سه اقنوم.

باید توجه داشت که مذهب نصاری واقعاً مجهول و نامعلوم است. آنچه از مجموعه اعتقادات آنها به دست می آید این است که معتقد به یک ذات هستند که دارای سه صفت است، گر چه آنها اینها را صفت نامیده اند و در واقع صفت نیستند و بلکه چند ذات هستند؛ زیرا آنها تجویز می‌کنند که (خدا) در عیسی و مریم حلول کند. اگر اینها ذات قائم به نفس نباشند، نمی توانند در غیر حلول کنند و از یکی به دیگری منتقل شوند. گر چه آنها را صفات می‌نامند ولی در واقع سه ذات قائم به نفس است که این عین کفر است.

سپس می نویسد: در مورد تعیین مبتداء که «ثلاثه» خبر آن باشد، به سه قول اختلاف دارند.

قول اول همان است که ما ذکر کردیم:

ص: ۷۸

نگویید خدایان ما سه تا است (که مبتدا اقانیم می شود).

دوم، زجاج گفته: لا تقولوا آلهتنا ثلاثه، نگویید خدایان ما سه تا است. و این توجیه برای آن است که قرآن خود شاهد است

که نصاری می گویند الله و مسیح و

مریم سه خدایند و این آیه شاهد آن است «أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِی وَ أُمِّی إِلهَیْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ» - . مائده / ۱۱۶ - .

سوم، فراء گفته است: لا- تقولوا هم ثلاثه، یعنی مبتدا ضمیر هم است مانند این آیه «سَیَقُولُونَ ثَلاثَةٌ» - . الکهف / ۲۲ - و توضیح مطلب چنین است که اسم بردن عیسی و مریم با خدا به این صورت، چنین به ذهن می آورد که آنها قائل به دو خدایند. بالاخره ما مذهبی در دنیا از نظر عقل و دانش، رکیک تر و بعیدتر از مذهب نصاری نداریم. - . تفسیر کبیر ۳: ۳۴۶ -

مرحوم طبرسی در تفسیر مجمع البیان می نویسد: «فَأَغْرَیْنا بَیْنَهُمُ الْعَداوَةَ وَ الْبَغْضاءَ» بین آنها عداوت و دشمنی انداختیم یعنی بین یهود و نصاری. بعضی گفته اند یعنی بین دسته های مختلف نصاری این دشمنی را انداختیم زیرا اعتقادات مختلفی در دین دارند. توضیح اینکه نسطوریه می گویند، عیسی ابن الله است و یعقوبیها معتقدند خدا همان

ص: ۷۹

مسیح است و الملکانیه که همان رومیها هستند می گویند، خدا سومین سه خدا است: الله، عیسی، مریم. - . مجمع البیان ۲: ۲۶۸ - ۲۶۹ -

در باره آیه «وَ قالَتِ الْیَهُودُ وَ النَّصاری نَحْنُ أَبْناءُ اللَّهِ وَ أَحِبَّاؤُهُ قُلْ فَلِمَ یُعَذِّبُکُمْ بِذُنُوبِکُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِمَّنْ خَلَقَ یَغْفِرُ لِمَنْ یَشاءُ وَ یُعَذِّبُ مَنْ یَشاءُ وَ لِلَّهِ مُلْکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ ما بَیْنَهُما وَ إِلَیْهِ الْمَصِیرُ » - . مائده / ۸ - ، {و یهودان و ترسایان گفتند: «ما پسران خدا و دوستان او هستیم.» بگو: «پس چرا شما را به [کیفر] گناهانتان عذاب می کند؟ بلکه شما [هم] بشرید، از جمله کسانی که آفریده است. هر که را بخواهد می آمرزد، و هر که را بخواهد عذاب می کند، و فرمانروایی آسمانها و زمین و آنچه میان آن دو می باشد از آن خداست، و بازگشت [همه] به سوی اوست.»}می نویسد: گفته اند یهودیان مدعی هستند ما در مقام قرب به خدا، مانند فرزند هستیم نسبت به پدر؛ و مسیحیان همین طور می گویند عیسی مسیح فرزند خدا است و خویشتن را هم فرزندان و دوستان خدا می دانند، چون سخن عیسی را در انجیل که گفت: « پیش

پدر خودم و شما می‌روم » به همین صورت تفسیر کرده اند. بعضی گفته اند، گروهی از یهودیان مانند کعب ابن اشرف و کعب ابن اسید و زید بن التابوه و دیگران، هنگامی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آنها را از کیفر و عذاب خداوند بر حذر می داشت، به آن جناب عرض کردند ما را نترسان، ما فرزندان و دوستان خدا هستیم، اگر هم بر ما خشم بگیرد مانند خشمی است که پدر به فرزندش می گیرد. منظورشان این بود که به زودی از ما راضی خواهد شد. این قول از ابن عباس نقل شده است.

گفته شده، وقتی گروهی مدعی شدند عیسی مسیح فرزند خدا است، همین مقام را برای همه جاری دانستند؛ چنانچه عربها می گویند: قبیله هذیل شاعرانند. و منظورشان این است که در میان این قبیله شاعرانی وجود دارد. - . مجمع البیان ۲: ۲۷۲ - ۲۷۳ -

در باره آیه «وَ قالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَ لُعِنُوا بِما قالُوا بَلْ يَداهُ مَبْسُوطَتانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشاءُ وَ لَيَزِيدَنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْياناً وَ كُفْراً وَ أَلْقَيْنا بَيْنَهُمُ الْعَداوَةَ وَ الْبَغْضاءَ إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ كُلَّما أَوْقَدُوا ناراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَ يَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَساداً وَ اللَّهُ لا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ» - . مائده / ۶۴ - ، {و یهود گفتند: «دست خدا بسته است.» دستهای خودشان بسته باد. و به [سزای] آنچه گفتند، از رحمت خدا دور شوند. بلکه هر دو دست او گشاده است، هر گونه بخواهد می بخشد. و قطعاً آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو فرود آمده، بر طغیان و کفر بسیاری از ایشان خواهد افزود، و تا روز قیامت میانشان دشمنی و کینه افکندیم. هر بار که آتشی برای پیکار برافروختند، خدا آن را خاموش ساخت. و در زمین برای فساد می کوشند. و خدا مفسدان را دوست نمی دارد.} می نویسد: یعنی دستهای خدا بسته است و از دادن روزی امتناع دارد و نسبت بخل به خدا داده اند. ابن عباس و دیگران گفته اند: خداوند به یهودیان گسترش مالی عنایت کرد بطوری که ثروتمندترین مردم شدند و سرسبزترین مکان را در اختیار گرفتند. وقتی در مورد حضرت محمد صلی الله علیه و آله تمرد جسته و عصیان ورزیدند، خداوند آن قدرت مالی را از ایشان گرفت؛ در

این هنگام فنحاص بن عازوراء گفت «يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ» اما او نگفت إلى عنقه، بسته است به گردنش.

صاحب نظران در این مورد معتقدند که چون فقط فنحاص بن عازوراء این حرف را زد ولی دیگران او را از گفتن چنین سخنی باز نداشتند و از سخن او خوشحال بودند، خداوند نسبت این سخن را به همه یهودیان داده و دیگران را نیز شریک گفتار او کرده است.

بعضی گفته اند، منظور این است که دست خدا از عذاب ما بسته است و ما را جز به همان مقدار که قسم خوردنش مصداق پیدا نماید، بیشتر عذاب نمی کند؛ فقط به اندازه ای که آباء و اجدادمان را در مقابل گوساله پرستی عذاب نمود ما را عذاب می کند.

و نیز گفته اند، این جمله استفهام است و سؤال می کند: آیا دست خداوند نسبت به ما بسته شده که روزی را بر ما سخت گرفته است.

ابو القاسم بلخی می گوید، ممکن است یهودیان سخنی را گفته باشند و معتقد به عقیده ای شده اند که: خداوند گاهی بخل می ورزد و گاهی بخشش می کند. این سخن از آنها بر سبیل تعجب و شگفت از گفتارشان و تکذیب آنها نقل شده است و ممکن است این حرف را از روی مسخره گفته باشند. چون پیامبر اکرم از نظر مالی در مضیقه بود (آنها از روی استهزاء می گفتند، خدا حالا دستهایش بسته شده).

از گروهی که به موسی گفتند: «اجعل لنا إلها كما لهم آلهه» یک خدا برای ما قرار بده، آنها چقدر خدا دارند؛ و گوساله را

به خدایی پذیرفتند، نباید تعجب کرد که بگویند خداوند گاهی بخل می ورزد و گاهی جود و بخشش می نماید.

حسن بن علی مغربی گفت: بعضی از یهودیان مصری برایم نقل کردند که گروهی از یهودیان این سخن را گفته اند. - . مجمع البیان ۲: ۳۳۹ -

می گویم: رازی می گوید، شاید این سخن آنها یک اعتقاد فلسفی است که خداوند واجب الوجود است و حدوث حوادث از او به یک صورت و یک طریق امکان ندارد و نمی تواند حوادث و اتفاقات بر غیر صورتی که اتفاق می افتد را تغییر و

تبدیل نماید. همین قدرت نداشتن بر تغییر و تبدیل را «بغل ید» و دست بسته بودن تعبیر کرده اند. - . تفسیر رازی ۱۲: ۴۳ - ۴۴ -

مرحوم طبرسی در مورد «غلّت ایدیهم» که خداوند می فرماید دستهای خود آنها بسته باد، می نویسد: راجع به معنی آن با اختلاف سخن گفته اند. بعضی گفته اند جمله خبر می دهد که در جهنم دستهای آنها بسته است. نظر دوم این است که جمله نفرین است مثل اینکه می گویی خدا دستهای او را بشکند.

سوم اینکه خداوند آنها را بخیل کرده و نمی توانند از بخل دست بکشند و بخیل ترین مردم جهانند، طوری که هیچ یهودی را نمی بینی جز اینکه بخیل و پست است. - . مجمع البیان ۲: ۳۳۹ - ۴۴۰ -

«كُلَّما أَوْقَدُوا ناراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ» - . مائده / ۶۴ - ، {هر بار که آتشی برای پیکار برافروختند، خدا آن را خاموش ساخت.} یعنی هر زمان آتش جنگی برای محمد صلی الله علیه و آله افروختند، خداوند آتش را خاموش کرد. در این آیه یک شاهد و معجزه ای است، زیرا خداوند خبری می دهد و خبر او مطابق واقع و جریانهای بعدی اتفاق می افتد. یهودیان قدرتمندترین مردم حجاز و با شخصیت ترین اشخاص این ناحیه بودند به طوری که قریش نیز از آنها کمک می گرفتند و اوس و خزرج در کینه های دیرینه خود از آنها مدد و کمک می جستند. اما خداوند شخصیتهای آنها را نابود کرد و قدرت ایشان را از بین برد و ایشان را زبون و خوار کرد، و پیامبر اکرم دستور داد یهودیان بنی النضیر و بنی قینقاع تبعید شوند و بنی قریظه را کشت و اهالی خیبر را تار و مار کرد و بر فدک پیروز گردید. اهالی وادی القری نیز سر به اطاعت آوردند و آن قدرت و نیروی ایشان تبدیل به ضعف و زبونی گردید. - . مجمع البیان ۲: ۳۴۰ -

در باره آیه «لَقَدْ كَفَرَ الَّذينَ قالُوا إِنَ اللَّهَ هُوَ الْمَسيحُ ابْنُ مَرْيَمَ وَ قالَ الْمَسيحُ يا بَنى إِسْرائيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّى وَ رَبَّكُمْ إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَ

مَأْواهُ النَّارُ وَ ما لِلظَّالِمينَ مِنْ أَنْصارٍ» - . مائده / ۷۲ - ،{ کسانی که گفتند: «خدا همان مسیح پسر مریم است»، قطعاً کافر شده اند، و حال آنکه مسیح می گفت: «ای فرزندان اسرائیل، پروردگار من و پروردگار خودتان را بپرستید؛ که هر کس به خدا شرک آوَرَد، قطعاً خدا بهشت را بر او حرام ساخته و جایگاهش آتش است، و برای ستمکاران یاورانی نیست.»}می نویسد: این مذهب یعقوبیها از نصاری است، زیرا آنها معتقدند که خداوند با عیسی اتحاد ذاتی پیدا کرده و یک چیز شده و ناسوت لاهوت گردیده است. - . مجمع البیان ۲: ۳۵۲ -

رازی در تفسیر سخن مسیحیان که گفته اند: خدا سومین فرد خدایان است می نویسد: دو راه در این سخن هست.

اول، آنچه مفسران در این مورد گفته اند: خدا و مریم و عیسی سه خدایند.

دوم، این است که متکلمین از نصاری نقل کرده اند که آنها می گویند: جوهر یکتا است ولی اقانیم سه تا است: اب، ابن، روح القدس و هر سه یک خدایند، چنانچه خورشید یک اسم است که عبارت از مجموعه قرص خورشید و پرتو و حرارت است. منظورشان از اب، ذات خداست و از ابن، کلمه و از روح، حیات و اثبات ذات و کلمه و حیات کرده اند و گفته اند، کلمه الله که همان کلمه خدا است با عیسی متحد شده، چنانچه شراب با آب ممزوج می شود و آب با شیر می آمیزد و مدعی هستند پدر اله است پسر نیز اله و روح هم اله است و همه اینها یک خدا است.

باید توجه داشت که این ادعا بسیار باطل و بیهوده است و عقل گواه بطلان آن است. هرگز سه تا یکی نخواهد شد و یکی سه تا نمی شود. در دنیا از ادعای مسیحیان، مذهبی خرافی تر یافت نمی شود. -. تفسیر رازی ۱۲: ۶۴ -

طبرسی رحمه الله علیه در باره آیه «تَری کَثیراً مِنْهُمْ یَتَوَلَّوْنَ الَّذینَ کَفَرُوا لَبِئْسَ ما قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ وَ فِی الْعَذابِ هُمْ خالِدُونَ» -. مائده / ۸۰ -، {بسیاری از

آنان را می بینی که با کسانی که کفر ورزیده اند دوستی می کنند. راستی چه زشت است آنچه برای خود پیش فرستادند ، [در نتیجه] خدا بر ایشان خشم گرفت، و پیوسته در عذاب می مانند.} یعنی بسیاری از یهودیان را می‌بینی که علاقمند به کفار هستند (منظور کفار مکه است). آیه در باره کعب بن اشرف و یاران اوست که مشرکین را علیه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تحریک می کردند و قبلاً توضیح داده شد. حضرت امام باقر علیه السّلام فرمود: یعنی پادشاهان ستمگر را دوست می دارند و نظرات و خواسته های آنان را زیبا جلوه می دهند تا از قدرت مالی و دنیای آنها بهره مند شوند. -. مجمع البیان ۲: ۳۵۸ -

در باره آیه «ما جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحیرَةٍ وَ لا سائِبَةٍ وَ لا وَصیلَةٍ وَ لا حامٍ وَ لکِنَّ الَّذینَ کَفَرُوا یَفْتَرُونَ عَلَی اللَّهِ الْکَذِبَ وَ أَکْثَرُهُمْ لا یَعْقِلُون» -. مائده / ۱۰۳ -، {خدا [چیزهای ممنوعی از قبیل:] بحیره و سائبه و وصیله و حام قرار نداده است. ولی کسانی که کفر ورزیدند، بر خدا دروغ می بندند و بیشترشان تعقّل نمی کنند.} می نویسد: آنچه را اهل جاهلیت حرام نموده اند، (به نام بحیره و سائبه و وصیله و حام) خداوند چنین چیزی را قرار نداده است.

بحیره: شتری است که پنج شکم بزاید و آخرین نوزاد او نر باشد که گوش او را شکاف می دهند و از سوار شدن و کشتن او خودداری می نمایند و مانع آب و علف او نمی شوند. اگر شخص عاجز و ناتوانی هم او را مشاهده کند سوارش نمی شود.

ابن عباس گفته است: بحیره این است که وقتی شتری به زایمان پنجم رسید، اگر شکم پنجم او نر بود، آن شتر را می کشتند و زن و مرد از گوشتش نمی خوردند. اگر ماده بود، آن شتر بحیره است و گوش او را شکاف می دهند. دیگر کرک از او نمی گیرند و موقع کشتن نام خدا را بر او نمی برند،

و بار بر او قرار نمی دهند و بر زنان شیر او حرام است و (زنان) از او بهره برداری نمی کنند، بهره برداری و شیر او

مخصوص مردها است تا بمیرد. وقتی مرد، زن و مرد در خوردن گوشت او شریک هستند.

و گفته اند، بحیره بچه سائبه است، شتری است که برای آمدن از سفر یا شفا از بیماری و چیزهای دیگر آن را نذر کنند. می گوید، شترم سائبه است، آن وقت همان احکام بحیره نسبت به او هم جاری است از نظر بهره نبردن از او و جلوگیری نکردن از آب و علف. زجاج و علقمه این نظر را داده اند.

ابن عباس و ابن مسعود گفته اند، سائبه شتری است که برای بت ها نذر کنند. شخص از مال خود هر مقدار بخواهد نذر می کند و آن را تحویل خدمتکاران بت خانه می دهد. آنها شیر شتر را به غریبان و بیچارگان می دهند.

بعضی گفته اند، سائبه شتری است که ده شکم پشت سر هم ماده بزاید که هیچ کدام نر نباشد. دیگر سوار آن نمی شوند و کرکش را نمی کنند و از شیرش نمی خورند مگر برای میهمان. هر چه بعد از این شکم بزاید، گوش آن را می شکافند و سپس بچه و مادرش را رها می کنند.

(وصیله) زجاج می گوید: وصیله یک نوع گوسفند است. اگر بچه میش ماده بود، متعلق به خود آنها می شد و اگر نر می زائید آن را به خدایان خود می دادند. اگر نر و ماده می زائید، می گفتند بچه ماده به برادر خود رسید و دیگر بره نر را برای خدایان خود نمی کشتند.

ابن مسعود و مقاتل می گویند، وقتی گوسفند هفت شکم می زائید، اگر شکم هفتم بره نر بود آن را برای خدایان خود می کشتند و گوشت او متعلق به مردان بود نه زنان. اما اگر بره ماده بود، آن را نگه می داشتند و از گوسفندهای خوب به شمار می رفت. اما اگر در شکم هفتم، بره نر و ماده می زائید، می گفتند بره ماده به برادر خود رسید و دیگر به ما حرام است و هر دو بر آنها حرام می شد و تمام بهره و منفعت آن متعلق به مردها بود نه زنان.

بعضی گفته اند، وصیله به گوسفندی می‌گفتند که ده بچه ماده در پنج شکم می زائید که هیچ بره نری در میان آنها نبود، پس از آن هر چه می زائید متعلق به مردان بود. این مطلب از محمد بن اسحاق نقل شده.

ص: ۸۳

«و لا ـ حام»، حام شتر نر بود. عرب هر گاه از نطفه شتر نری ده شکم بهره گیری می کرد می گفت، دیگر پشت او ممنوع شد. آن شتر را بار نمی کرد و از آب و چرا باز نمی داشت. بعضی گفته اند حام شتر نر بود. عرب هر گاه از نطفه شتر نری ده شکم بهره گیری می کرد، می گفت دیگر پشت او ممنوع شد. آن شتر را بار نمی کرد و از آب و چرا باز نمی داشت. از ابن عباس و ابن مسعود و دیگران نقل شده.

بعضی گفته اند حام شتر نری است که بچه بچه خود را باردار کند. می گفتند پشت او ممنوع شد و سوارش نمی شدند.

باید توجه داشت که خداوند عزیز هیچ کدام از این چند نوع را حرام نکرده. مفسران از ابن عباس نقل کرده اند که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: عمرو بن لحی بن قمعه بن خندف فرمانروای مکه بود و او اولین کسی بود که دین اسماعیل را تغییر داد. بت ها و بت پرستی را رایج نمود و بحیره و سائبه و وصیله و حامی را به وجود آورد. پیامبر اکرم فرمود: او را در آتش جهنم مشاهده کردم که از شراره هایش جهنمیان در عذاب بودند، روایتی نیز هست که چوبهای آتش او را در جهنم می کشیدند. - . مجمع البیان ۲: ۳۸۹ - ۳۹۰ -

در باره آیه «وَ لَوْ نَزَّلْنا عَلَیْکَ کِتاباً فی قِرْطاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَیْدیهِمْ لَقالَ الَّذینَ کَفَرُوا إِنْ هذا إِلاَّ سِحْرٌ مُبین» - . انعام / ۷ - ، { و اگر مکتوبی، نوشته بر کاغذ، بر تو نازل می کردیم و آنان، آن را با دستهای خود لمس می کردند قطعاً کافران می گفتند: «این [چیزی] جز سحر آشکار نیست.»}می نویسد: آیه در باره نضر بن حارث و عبد الله بن امیه و نوفل بن خویلد نازل شده که گفتند: ما به تو ایمان نمی آوریم مگر اینکه کتابی از جانب خداوند بیاوری و چهار فرشته نیز به همراه آن کتاب باشند و گواهی دهند که این کتاب از جانب خدا است و تو پیامبر اویی «وَ لَوْ أَنْزَلْنا مَلَکاً لَقُضِیَ الْأَمْرُ» یعنی وقتی ایمان نیاورند، مقتضای حکمت این است که آنها را خداوند مهلت ندهد و مستاصل نماید «وَ لَوْ جَعَلْناهُ مَلَکاً» یعنی اگر آن پیامبر را فرشته قرار دهیم و یا آن فرشته که گواه بر پیامبری اوست، «لَجَعَلْناهُ رَجُلًا» او را به صورت مردی خواهیم فرستاد زیرا آنها قدرت دیدن فرشته را به صورتی که هست ندارند. چون چشم انسان نمی تواند فرشته و ملک را ببیند مگر بعد از اینکه تکثف پیدا کند و مجسم به صورت اجسام مرئی شود «وَ لَلَبَسْنا عَلَیْهِمْ ما یَلْبِسُونَ».

زجاج گفته است: آنها با ضعف و ناتوانی که داشتند، در مورد خود پیامبر مشکوک بودند و می گفتند این هم یک انسان است مثل شما. خداوند می فرماید: اگر آن فرشته را به صورت یک مرد و انسانی بفرستیم همان طور دچار شک و اشتباه می شوند و این آیه احتجاج بر کفار است به این صورت که آنچه شما درخواست می کنید موجب توضیح مطلب و آشکار شدن جریان نخواهد شد.

بعضی گفته اند منظور این است که اگر فرشته بفرستیم او را نمی شناسند مگر با اندیشه و تفکر، آنها هم که اهل تفکر نیستند، در نتیجه همان شک و تردید برایشان باقی می ماند به همین جهت اشتباه را خداوند نسبت به خود داده، چون با فرستادن ملائکه این اشتباه به وجود می آید. - . مجمع البیان ۲: ۴۲۸ - ۴۲۹ -

ص: ۸۴

در باره آیه «قُلْ أَیُ شَیْ ءٍ أَکْبَرُ شَهادَةً قُلِ اللَّهُ شَهیدٌ بَیْنی وَ بَیْنَکُمْ وَ أُوحِیَ إِلَیَّ هذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَکُمْ بِهِ وَ مَنْ بَلَغَ أَ إِنَّکُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْری قُلْ لا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّما هُوَ إِلهٌ واحِدٌ وَ إِنَّنی بَری ءٌ مِمَّا تُشْرِکُون» - . انعام / ۱۹ - ، { بگو: «گواهی چه کسی از همه برتر است؟» بگو: «خدا میان من و شما گواه است. و این قرآن به من وحی شده تا به وسیله آن، شما و هر کس را [که این پیام به او] برسد، هشدار دهم. آیا واقعاً شما گواهی می دهید که در جنب خدا، خدایان دیگری است؟» بگو: «من گواهی نمی دهم.» بگو: «او تنها معبودی یگانه است، و بی تردید، من از آنچه شریک [او] قرار می دهید بیزارم.»}می نویسد: کلبی می گوید اهل مکه خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیده گفتند: خدا غیر از تو پیامبری نیافت؟ ما که خیال نمی کنیم. یک نفر را به ما نشان بده که نزد ما گواهی به رسالت تو بنماید. این آیه در همین مورد نازل شد. - . مجمع البیان

- ۲: ۴۳۶ -

در باره این آیه می نویسد: در تفسیر عیاشی ذکر شده که حضرت باقر و صادق علیهما السلام فرمودند: منظور از (من بلغ) این است که می فرماید این قرآن به من وحی شده تا شما را به وسیله آن و کسانی که به آن مقام می رسند انذار دهم.

منظور این است، کسی می تواند از آل محمد صلی الله علیه و آله امام بشود که او نیز مانند پیامبر اکرم، به وسیله قرآن شما را می ترساند.

در باره آیه «الَّذینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یَعْرِفُونَهُ کَما یَعْرِفُونَ أَبْناءَهُمُ الَّذینَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لا یُؤْمِنُونَ» - . انعام / ۲۰ - ، { کسانی که کتاب [آسمانی] به آنان داده ایم، همان گونه که پسران خود را می شناسد، او [=پیامبر] را می شناسد. کسانی که به خود زیان زده اند، ایمان نمی آورند.} می نویسد: ابو حمزه ثمالی گفت، وقتی پیامبر وارد مدینه شد، عمر به عبد الله بن سلام گفت: خداوند بر پیامبر آیه ای نازل کرده که می گوید، اهل کتاب این پیامبر را چنان می شناسند که بچه های خود را می شناسند، این شناسایی چگونه است؟

عبد الله بن سلام در جواب او گفت، ما پیامبر را با مشخصاتی که خداوند به او بخشیده، مثل یک نفر که بچه اش را بین بچه ها تشخیص می دهد، می‌شناسیم و تشخیص می دهیم

سوگند به خدا که من هم اکنون پیامبر را بهتر از فرزند خود می شناسم و حتی شناختم به او بیشتر است. عمر گفت برایم توضیح بده، چگونه چنین شناختی داری؟

عبد الله بن سلام گفت، او را با مشخصاتی که خداوند در کتاب ما برایش تعیین کرده می شناسم که این همان پیامبر است، اما در مورد فرزندم کاملا نمی دانم مادرش چه کرده! عمر گفت، واقعاً خدا به تو توفیق داده و به واقعیت رسیده ای. - . مجمع البیان ۲: ۴۳۷ -

و در باره آیه «وَ مِنْهُمْ مَنْ یَسْتَمِعُ إِلَیْکَ وَ جَعَلْنا عَلی قُلُوبِهِمْ أَکِنَّةً أَنْ یَفْقَهُوهُ وَ فی آذانِهِمْ وَقْراً وَ إِنْ یَرَوْا کُلَّ آیَةٍ لا یُؤْمِنُوا بِها حَتَّی إِذا جاؤُکَ یُجادِلُونَکَ یَقُولُ الَّذینَ کَفَرُوا إِنْ هذا إِلَّا أَساطیرُ الْأَوَّلین» - . اسراء / ۴۶ - {و برخی از آنان به تو گوش فرا می دهند، و[لی] ما بر دلهایشان پرده ها افکنده ایم تا آن را نفهمند، و در گوشهایشان سنگینی [قرار داده ایم]. و اگر هر معجزه ای را ببینند به آن ایمان نمی آورند. تا آنجا که وقتی نزد تو می آیند و با تو جدال می کنند، کسانی که کفر ورزیدند، می گویند: «این [کتاب] چیزی جز افسانه های پیشینیان نیست.»} گفته اند، گروهی از مشرکان مکه از قبیل نضر بن حارث و ابو سفیان بن حرب و ولید بن مغیره و عتبه بن ربیعه و برادرش شیبه و دیگران در خدمت پیامبر نشسته بودند و آن جناب مشغول تلاوت قرآن بود.

بعضی به نضر گفتند، محمد چه می گوید؟ گفت این داستانها و قصه گذشتگان است همان طوری که من از گذشته برای شما نقل می کنم. «أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ» یعنی وقایعی که آنها را در کتابها نوشته اند. بعضی گفته‌اند معنی آن سخنان بیهوده و اباطیل است مانند داستان رستم و اسفندیار و قصه های دیگری که فایده ای ندارد. - . مجمع البیان ۲: ۴۴۲ - ۴۴۴ -

در باره آیه «قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَیَحْزُنُکَ الَّذی یَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لا یُکَذِّبُونَکَ وَ لکِنَّ الظَّالِمینَ بِآیاتِ اللَّهِ یَجْحَدُونَ» - . انعام / ۳۳ - ، {به یقین، می دانیم که آنچه می گویند تو را سخت غمگین می کند. در واقع آنان تو را تکذیب نمی کنند، ولی ستمکاران آیات خدا را انکار می کنند.} حرفهایی مثل اینکه می گویند ساحر است یا دیوانه و نظائر این نسبت ها «فَإِنَّهُمْ لا یُکَذِّبُونَکَ» این آیه را نافع و کسائی و اعشی نقل کرده اند که به تخفیف خواند و همین قرائت حضرت علی علیه السّلام است و از حضرت صادق علیه السّلام نیز روایت شده، ولی بقیه به تشدید کاف و فتحه خوانده اند. در توجیه معنی آن چند وجه است.

اول: یعنی آنها در دل تو را پیامبر می دانند و تکذیب نمی کنند. اما به زبان از روی عناد و لجبازی منکر می شوند. این نظر اکثر مفسرین است. این نظر را روایتی که سلام بن مسکین از یزید مدنی نقل کرده، تائید می کند: روزی پیامبر اکرم در بین راه با ابو جهل برخورد کرد. ابو جهل با او مصافحه نمود. به ابو جهل اعتراض کردند که چرا تو محمد را در آغوش گرفتی؟ گفت خدا گواه است که من او را در ادعایش صادق می دانم، ولی کی ما تابع عبد مناف شده ایم؟ خداوند این آیه را به همین جهت نازل نمود.

یکی از مفسرین به نام سدی می گوید: اخنس بن شریق با ابو جهل برخورد کرد و به او گفت، یا ابا الحکم! از وضع محمد صلی الله علیه و آله برایم پرده بگشا. آیا او در ادعای نبوت خود صادق است یا کاذب؟ اکنون کسی جز من و تو نیست که سخنان تو را بشنود. ابو جهل گفت، نه هرگز، خدا را گواه می گیرم که او صادق است و هرگز دروغ نگفته، ولی وقتی فرزندان قصی پرچم و پرده داری و سقایت حاج و رهبری دار الندوه و پیامبری را به خود اختصاص دهند، دیگر برای سایر قریش چه خواهد ماند؟

دوم: اینکه نمی توانند با دلیل تو را تکذیب نمایند و قدرت ابطال دلائل تو را ندارند. دلیل بر این معنی روایتی است که از حضرت علی علیه السّلام نقل شده که به همین صورت قرائت می کرد و می فرمود: یعنی آنها نمی توانند دلیلی بیاورند که بر دلائل تو چیره شود.

سوم: منظور این است که با تو با ادعای دروغ برخورد نخواهد کرد (یعنی نمی‌گویند دروغ می‌گویی) چنانچه عربها می گویند «قاتلناکم فما اجبناکم» یعنی با شما نبرد کردیم ولی از شما نترسیدیم. در این صورت لازم نیست حتما با تخفیف خوانده شود زیرا باب افعال و تفعیل هر دو به این معنی می آید و باب افعال بیشتر در این مورد است.

چهارم: منظور این است که به در ادعای نبوت تو نسبت دروغ نمی دهند زیرا تو بین آنها امین و راستگو بودی. بلکه مطالب تو را تکذیب می نمایند و نسبت دروغ به آیات خدا می دهند. و روایت شده که ابو جهل به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گفت، ما تو را متهم نمی کنیم و هرگز نسبت دروغ به تو نمی دهیم ولی ما آنچه را آورده ای قبول نداریم و تکذیب می کنیم.

پنجم: یعنی تو را تکـذیب نمی کننـد، مرا تکـذیب می کنند ولی تکذیب تو، بر گشت به من دارد و تو تنها تکذیب نمی شوی؛ زیرا تو پیکی و رسول، هر که تو را نپذیرد مرا نپذیرفته است. - . مجمع البیان ۲: ۴۵۴ - ۴۵۶ -

در باره آیه «وَ إِنْ کانَ کَبُرَ عَلَیْکَ إِعْراضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِیَ نَفَقاً فِی الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِی السَّماءِ فَتَأْتِیَهُمْ بِآیَةٍ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدى فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِینَ» - . انعام / ۳۵ - ، {و اگر اعراض کردن آنان [از قرآن] بر تو گران است، اگر می توانی نقبی در زمین یا نردبانی در آسمان بجویی تا معجزه ای [دیگر] برایشان بیاوری [پس چنین کن]، و اگر خدا می خواست قطعاً آنان را بر هـدایت گِرد می آورد، پس زنهار از نادانان مباش.} می نویسـد: یعنی اگر می توانی جایگاهی درون زمین و یا نردبانی برای بالا رفتن به آسـمان ترتیب دهی و دلائلی بیاوری که آنها مجبور به ایمان شوند این کار را بکن. بعضی گفته اند، یعنی (اگر می‌توانی) دلیلی بهتر از آنچه ما آورده ایم برای آنها بیاوری، این کار را بکن.

«إِنَّما یَسْتَجِیبُ الَّذِینَ یَسْمَعُونَ وَ الْمَوْتى یَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَیْهِ یُرْجَعُونَ» - . انعام / ۳۶ - ، {تنهـا کسانی [دعوت تو را] اجابت می کننـد که گوش شـنوا دارنـد، و [امّـا] مردگـان را خداونـد [در قیـامت] بر خواهـد انگیخت؛ سپس به سوی او بازگردانیـده می شوند.} یعنی به ندای تو کسانی پاسخ می دهند که گوش می دهند و می اندیشـند، زیرا کسـی که اندیشه نکند و تدبر ننماید، مثـل کسـی است که گوش نـداده «وَ الْمَوْتى یَبْعَثُهُمُ اللَّهُ» می فرمایـد: کسانی که گوش نمی دهنـد و انـدیشه و تفکر نمی کنند مانند مرده ها هستند. آنها اجابت نخواهند کرد مگر در قیامت که برانگیخته شوند.

«وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَیْهِ آیَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قادِرٌ عَلى أَنْ یُنَزِّلَ آیَةً وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ لا یَعْلَمُونَ» - . انعام / ۳۷ - ، {و گفتند: «چرا معجزه ای از جانب پروردگارش بر او نازل نشـده است؟» بگو: «بی تردیـد، خـدا قادر است که پدیـده ای شـگرف فرو فرسـتد، لیکن بیشتر آنان نمی دانند.»} منظور این است که دلائلی مانند پیامبران پیشـین می خواسـتند از قبیل عصای موسـی و شتر ثمود «وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ لا یَعْلَمُونَ» ولی بیشتر آنها نمی دانند که چنین آیاتی، وقتی(پس از آن) ایمان نیاورند، موجب بدبختی آنها می شود و نمی دانند که این آیات و نشانه ها به مصلحت آنها است. - . مجمع البیان ۲: ۴۵۸ - ۴۵۹ -

در باره آیه «قُلْ أَ رَأَیْتَکُمْ إِنْ أَتاکُمْ عَذابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ یُهْلَکُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ» - . انعام / ۴۷ - ، {بگو: «به نظر شما، اگر عذاب خدا ناگهان یا آشـکارا به شـما برسد، آیا جز گروه سـتمگران [کسی] هلاک خواهد شد؟»} یعنی هلاک شده فقط کسانی هسـتند که کافر به خداینـد و در زمین فتنه و فساد بر پا می کنند زیرا اگر مؤمنی از دنیا رود یا بچه ای بمیرد، آزمایشـی است که خداونـد در مقابـل آن چنـدین برابر پـاداش می دهـد که این گرفتـاری در مقابـل آن پاداش، چیزی نخواهـد بود. - . مجمع البیان ۲: ۴۶۹ -

در بـاره آیه «قُـلْ لا أَقُولُ لَکُمْ عِنْـدِی خَزائِنُ اللَّهِ وَ لا أَعْلَمُ الْغَیْبَ وَ لا أَقُولُ لَکُمْ إِنِّی مَلَکٌ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما یُوحى إِلَیَّ قُـلْ هَلْ یَسْتَوِی الْأَعْمى وَ الْبَصِیرُ أَ فَلا تَتَفَکَّرُون» - . انعام / ۵۰ - ، {بگو: «به شـما نمی گویم گنجینه های خدا نزد من است؛ و غیب نیز نمی دانم؛ و به شـما نمی گویم که من فرشـته ام. جز آنچه را که به سوی من وحی می شود پیروی نمی کنم.» بگو: «آیا نابینا و بینا یکسان است؟ آیا تفکّر نمی کنیـد.»} می نویسد: یعنی آیا کسانی که عارف به خدا و دین اویند، با کسانی که جاهل و بی اطلاعنـد مسـاوی هسـتند. کور را مثـل برای نادانـان و بینـا را مثل برای عارف و دانا قرار داده است و در تفسـیر اهل بیت آمـده است، آیا کسی که می داند، با کسی که نمی داند مساوی است.

در باره آیه «وَ أَنْذِرْ بِهِ الَّذینَ

ص: ۸۷

یَخافُونَ أَنْ یُحْشَرُوا إِلی رَبِّهِمْ لَیْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِیٌّ وَ لا شَفیعٌ لَعَلَّهُمْ یَتَّقُونَ » - . انعام / ۵۱ - ، { و به وسیله این [قرآن] کسانی را که بیم دارند که به سوی پروردگارشان محشور شوند هشدار ده [چرا] که غیر او برای آنها یار و شفیعی

نیست، باشد که پروا کنند.} می نویسد: یعنی مؤمنین از هول و هراس قیامت بیمناکند. بعضی گفته اند «یخافون» به معنای «یعلمون» است، یعنی می دانند که محشور می شوند.

امام صادق علیه السّلام فرمود: با قران انذار بده کسی را که امیدوار است به پیشگاه پروردگار خود می رود به واسطه علاقه و عشقی که به پاداش او دارد. همانا قرآن شفاعت کننده ای است که شفاعتش پذیرفته می شود. - . مجمع البیان ۲: ۴۷۰ - ۴۷۱ -

در باره آیه « قُلْ إِنِّی عَلی بَیِّنَةٍ مِنْ رَبِّی وَ کَذَّبْتُمْ بِهِ ما عِنْدی ما تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنِ الْحُکْمُ إِلاَّ لِلَّهِ یَقُصُّ الْحَقَّ وَ هُوَ خَیْرُ الْفاصِلینَ» - . انعام / ۵۷ - ، { بگو: «من از جانب پروردگارم دلیل آشکاری [همراه] دارم، و[لی] شما آن را دروغ پنداشتید، [و] آنچه را به شتاب خواستار آنید در اختیار من نیست. فرمان جز به دست خدا نیست، که حق را بیان می کند، و او بهترین داوران است.»} می نویسد: یعنی در مورد عذابی که درخواست می نمایید و می گویید، یا محمد! بگو خدا آن عذابی را که وعده داده بفرستد. بعضی گفته اند منظور دلائلی است که آنها پیشنهاد می کردند پیامبر (برایشان) بیاورد. خداوند اعلام می کند که آن دلائل در نزد خدا هست. - . مجمع البیان ۲: ۴۷۹ -

و در باره « قُلْ هُوَ الْقادِرُ عَلی أَنْ یَبْعَثَ عَلَیْکُمْ عَذاباً مِنْ فَوْقِکُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِکُمْ أَوْ یَلْبِسَکُمْ شِیَعاً وَ یُذیقَ بَعْضَکُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ کَیْفَ نُصَرِّفُ الْآیاتِ لَعَلَّهُمْ یَفْقَهُون» - . انعام / ۶۵ - ،{ بگو: «او تواناست که از بالای سرتان یا از زیر پاهایتان عذابی بر شما بفرستد یا شما را گروه گروه به هم اندازد [و دچار تفرقه سازد] و عذاب بعضی از شما را به بعضی [دیگر] بچشاند.» بنگر، چگونه آیات [خود] را گوناگون بیان می کنیم، باشد که آنان بفهمند.} منظور از عذاب بالا یعنی صدای آسمانی و فرستادن سنگ و طوفان و باد شدید «أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِکُمْ» و مقصود از عذاب زیر پا، فرو رفتن به زمین است.

گفته اند «مِنْ فَوْقِکُمْ» یعنی از طرف بزرگانتان و «أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِکُمْ» یعنی از طرف اشخاص پست و رذل شما. و نیز گفته اند «مِنْ فَوْقِکُمْ» یعنی پادشاهان ستمگر «أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِکُمْ» یعنی بندگان و بردگان بد و بی فایده. همین نظر از حضرت صادق علیه السّلام روایت شده است.

«أَوْ یَلْبِسَکُمْ شِیَعاً» یعنی شما را به دسته های مختلف با عقاید متفاوت تقسیم می کند که یک عقیده نداشته باشید.

بعضی گفته اند، یعنی آنها را به خود وامی گذارد و از عنایت و لطف خویش به واسطه گناهانی که قبلا انجام داده اند، بی بهره می کند. بعضی نیز گفته اند، یعنی بین آنها اختلاف می اندازند و به واسطه دشمنی و کینه ای که بین آنها می اندازد، به

جان هم می افتند. همین روایت از امام صادق علیه السّلام هم نقل شده است.

«وَ يُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ» یعنی شما را گرفتار جنگ با یکدیگر می کند. و بعضی گفته اند منظور همسایه بد است. از حضرت صادق علیه السّلام همین روایت رسیده است.

در تفسیر کلبی می نویسد: وقتی این آیه بر پیامبر اکرم نازل شد، آن حضرت از جای خود حرکت نموده و وضویی شاداب گرفت، سپس به نماز ایستاد و نماز نیکویی خواند و بعد از نماز از خداوند درخواست کرد که امتش را گرفتار عذاب بالا و پائین ننماید و گرفتار اختلاف و جنگ نکند.

پس جبرئیل نازل شد و گفت: یا محمد، خداوند درخواست تو را شنید و آنها را از دو چیز امان داد ولی دو چیز دیگر را اجرا خواهد کرد. به آنها امان داد از اینکه عذابی از بالا یا از پائین بر آنها نازل کند، اما دو چیز را امان نداد. پیامبر اکرم فرمود: جبرئیل، دیگر از امتم چه باقی می ماند، در صورتی که گرفتار جنگ با یکدیگر شوند و یکدیگر را بکشند. باز از جای حرکت کرد و شروع به دعا نمود؛ در آن هنگام این آیه نازل شد: « الم * أَ حَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَ هُمْ لا يُفْتَنُونَ » - . عنکبوت / ۱ - ۲ - ، { الف، لام، میم. آیا مردم پنداشتند که تا گفتند ایمان آوردیم، رها می شوند و مورد آزمایش قرار نمی گیرند؟} پیامبر اکرم فرمود: نه! باید حتما آزمایشی بعد از پیامبر

باشد تا راستگو از دروغگو تشخیص داده شود. چون وحی منقطع شده است و شمشیر مانده و اختلاف و ناهماهنگی تا روز قیامت هست. - . مجمع البیان ۲: ۴۸۶ - ۴۸۷ -

حضرت باقر علیه السّلام فرمود: وقتی این آیه نازل شد: «وَ إِذا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آياتِنا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَ إِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطانُ فَلا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ» - . انعام / ۶۸ - ، { و چون ببینی کسانی [به قصد تخطئه] در آیات ما فرو می روند از ایشان روی برتاب، تا در سخنی غیر از آن درآیند؛ و اگر شیطان تو را [در این باره] به فراموشی انداخت، پس از توجّه، [دیگر] با قوم ستمکار منشین.} مسلمانان گفتند: اگر مشرکان پیوسته قرآن را به مسخره بگیرند و بنا باشد ما حرکتی نکنیم و آنها را به خود واگذاریم، چگونه با آنها برخورد نمائیم، دیگر باید وارد مسجد الحرام نشویم و خانه خدا را طواف نکنیم. خداوند این آیه را فرستاد: «وَ ما عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَ لكِنْ ذِكْرى لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ» - . انعام / ۶۹ - ، {و چیزی از حساب آنان [=ستمکاران] بر عهده کسانی که پروا[ی خدا] دارند، نیست. لیکن، تذکّر دادن [لازم] است، باشد که [از استهزا] پرهیز کنند.} یعنی به واسطه ارشاد و راهنمایی که به قدر توان و قدرت خویش می کنند. - . مجمع البیان ۲: ۴۸۹ -

و در باره آیه «قُلْ أَ نَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَنْفَعُنا وَ لا يَضُرُّنا وَ نُرَدُّ عَلى أَعْقابِنا بَعْدَ إِذْ هَدانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّياطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرانَ لَهُ أَصْحابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنا قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدى وَ أُمِرْنا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعالَمِينَ» - . انعام / ۷۱ - ، { بگو: «آیا به جای خدا چیزی را بخوانیم که نه سودی به ما می رساند و نه زیانی؛ و آیا پس از اینکه خدا ما را هدایت کرده، از

عقیده خود بازگردیم؟ مانند کسی که شیطانها او را در بیابان از راه به در برده اند، و حیران [بر جای مانده] است؟ برای او یارانی است که وی را به سوی هدایت می خوانند که:» به سوی ما بیا. «بگو:» هدایت خداست که هدایتِ [واقعی] است، و دستور یافته ایم که تسلیم پروردگار جهانیان

باشیم.} می نویسد: این لفظ از هوی به معنی پرت کردن از بلندی گرفته شده و کسانی را که از راه راست منحرف شده اند، به همین وضعیت تشبیه می کنند.

بعضی گفته اند، یعنی آنها را به بیابانهای قفر می اندازند و گفته اند، به معنی این است که شیاطین آنها را دعوت به پیروی هوای نفس می کنند.

و نیز گفته اند، به هلاکت وامی‌دارند. و گفته اند، یعنی او را از بین می برند «لَهُ أَصْحابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى»، {برای او یارانی است که وی را به سوی هدایت می خوانند}. به او می گویند پیش ما بیا ولی او نمی پذیرد و نزد ایشان نمی رود، چون به واسطه تسلط شیاطین، حیران و سرگردان شده است. - . مجمع البیان ۲: ۴۹۳ -

در باره آیه «وَ ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَ قَدْرِهِ إِذْ قالُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ عَلى بَشَرٍ مِنْ شَيْ ءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتابَ الَّذی جاءَ بِهِ مُوسى نُوراً وَ هُدىً لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَراطيسَ تُبْدُونَها وَ تُخْفُونَ كَثيراً وَ عُلِّمْتُمْ ما لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَ لا آباؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فی خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ» - . انعام / ۹۱ - ، { و آنگاه که [یهودیان] گفتند: «خدا چیزی بر بشری نازل نکرده»، بزرگی خدا را چنانکه باید نشناختند. بگو: «چه کسی آن کتابی را که موسی آورده است نازل کرده؟ [همان کتابی که] برای مردم روشنایی و رهنمود است، [و] آن را به صورت طومارها درمی آورید. [آنچه را] از آن [می خواهید] آشکار و بسیاری را پنهان می کنید، در صورتی که چیزی که نه شما می دانستید و نه پدرانتان، [به وسیله آن] به شما آموخته شد.» بگو: «خدا [همه را فرستاده]»؛ آنگاه بگذار تا در ژرفای [باطل] خود به بازی [سرگرم] شوند.} می نویسد: مردی از یهودیان به نام مالك بن صیف برای مناظره خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رسید. پیامبر اکرم به او فرمود: تو را سوگند می دهم به آن کسی که تورات را بر موسی نازل کرد، بگو ببینم آیا خداوند در تورات نازل نکرده که از عالم یهودی چاق متنفر است؟ خود او مردی فربه و چاق بود. خشمگین شده گفت، خداوند بر هیچ کس چیزی نازل نکرده. دوستانش از روی اعتراض گفتند، وای بر تو! آیا بر حضرت موسی هم چیزی نازل

نکرده است؟ این آیه در همین مورد نازل شد. این تفسیر از سعید بن جبیر نقل شده است.

در روایت دیگری است که آیه در باره کفاری نازل شده که منکر قدرت خدا بر خود بودند. هر کس معتقد باشد که خداوند بر هر چیز توانا است، او را به قدرتی که دارد ستوده. مجاهد (یکی از مفسرین) گفته است در باره مشرکان قریش است. سدی مفسر دیگری است که می گوید: آن مرد فنحاص بن عازوراء بود که این حرف را گفت، ابن عباس می گوید، یهودیان به حضرت محمد صلی الله علیه و آله گفتند: آیا خداوند بر تو کتاب نازل کرده است؟ فرمود: آری. گفتند: به خدا قسم هرگز خداوند از آسمان کتابی نفرستاده. این آیه به همین جهت نازل شده است.

«تَجْعَلُونَهُ قَراطِيسَ»: يعنى آن را كتـاب و صـفحات پراكنـده قرار مى دهيـد يا داراى كاغـذ! منظور اين است كه پيامبر را در آن كتاب قرار مى دهيـد «تُبْدُونَها وَ تُخْفُونَ كَثِيراً» يعنى بعضـى از آيات كتاب را آشـكار مى كنيد و بسـيارى را پنهان مى نمائيد؟ منظور صفات پيامبر است و اشاره به آن جناب است.

«وَ عُلِّمْتُمْ ما لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَ لا آباؤُكُمْ» گفته اند اين آيه خطاب به مسلمانان است. بعضى گفته اند

ص: ۸۹

خطاب به يهود است، يعنى تورات را آموختيد ولى ضايع نموديد. يا منظور اين است كه قرآن را فرا گرفتيد ولى «قُلِ اللَّهُ»: بگو خـدا اين آيات را نازل كرده را ياد نگرفتيـد. آنها را واگذار تا در همان باطلى كه فرو رفته اند بمانند. اين امر تهديدى است از جانب خدا. - . مجمع البيان ۲: ۵۱۴ - ۵۱۵ -

و در باره آيه «وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُـرَكاءَ الْجِنَ وَ خَلَقَهُمْ وَ خَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَ بَناتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُـبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يَصِفُون» - . انعام / ۱۰۰ - ،{و براى خـدا شـريكانى از جـن قرار دادنـد، بـا اينكـه خـدا آنهـا را خلـق كرده است. و براى او، بى هيـچ دانشـى، پسـران و دخترانى تراشـيدند. او پاك و برتر است از آنچه وصف مى كننـد.}مى نويسد: منظور از جن در اين آيه ملائكه است به جهت پنهان بودن آنها از چشم. گفته انـد: قريش معتقـد بودنـد كه خداونـد جن را به ازدواج (يكـديگر) در آورد، ملائكه از آنها به وجود آمد. در اين

صورت منظور همان جن معروف است. بعضـى گفته اند منظور از جن شـيطان است زيرا آنها در بت پرستى پيرو شيطان شدند. «وَ خَلَقَهُمْ» ضـمير هم به همه آنها بر مى گردد و يا به جن تنها بر مى گردد. معنى آيه چنين مى شود: خداونـد خالق جن است، چگونه جن شريك او مى شود. مى تواند معنى آيه چنين باشد: خداوند جن و انس را آفريده است.

گفته اند، منظور از آيه مجوس است زيرا آنها مى گفتند «يزدان» و «اهرمن» كه اهريمن به عقيده آنها همان شـيطان است. آنان خلقت موجودات موذى و شـرور و اشـياء زيان آور را به اهرمن نسـبت مى دهنـد و ثنويها نيز كه معتقد به دو مبدأ نور و ظلمت شبيه آنها هستند.

«وَ خَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَ بَناتٍ» از خود حرفى درآوردنـد و مردم را به اشـتباه انداختنـد و به دروغ و بـدون هيـچ دليلى به خـدا نسـبت دادند كه داراى پسـر و دختر است. مشـركان مى گفتند ملائكه دختران خدايند و مسـيحيان مى گفتند مسـيح پسـر خدا است و يهوديان معتقد بودند عزير پسر خدا است.

در بـاره آيه «وَ كَذلِكَ نُصَـرِّفُ الْآياتِ وَ لِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَ لِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ» - . انعام / ۱۰۵ - ،{ و اين گونه آيـات [خود] را گوناگون بيان مى كنيم، تا مبادا بگوينـد تو درس خوانـده اى، و تا اينكه آن را براى گروهى كه مى داننـد روشن سازيم.} مى نويسـد: يعنى اين مطـالب را از يهود ياد گرفته اى و منظور اين است كه سـبب سـخن آنها كه گفتنـد از يهوديان ياد گرفته اى، خواندن آيات بود. - . مجمع البيان ۲: ۵۳۵ -

در بـاره آیه «وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَیْمانِهِمْ لَئِنْ جاءَتْهُمْ آیَةٌ لَیُؤْمِنُنَّ بِها قُلْ إِنَّمَا الْآیاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَ ما یُشْعِرُکُمْ أَنَّها إِذا جاءَتْ لا یُؤْمِنُون» - . انعام / ۱۰۹ - ، {و با سـخت ترین سوگندهایشان، به خدا سوگند خوردند که اگر معجزه ای برای آنان بیاید، حتماً بـدان می گرونـد. بگـو: «معجزات، تنهـا در اختیـار خـداست.» و شـما چـه می دانیـد که اگر [معجزه هم] بیایـد بـاز ایمـان نمی آورند.} می نویسد: قریش گفتند: یا محمد، تو به ما

اطلاع داده ای که موسـی دارای عصایی بود که آن را به سـنگ زد و دوازده چشـمه باز شـد و به ما می گویی عیسـی مرده را زنـده می کرد و خودت اطلاع می دهی که ثمود دارای ناقه و شتری بودنـد، تو نیز نشانه ایماننـد آنها بیاور تا تصدیقت کنیم. پیامبر اکرم فرمود: مایلی چه چیزی برایتان بیاوریم. گفتند کوه صفا را برای ما به صورت طلا درآور و بعضی از مرده های ما را زنـده کن تـا از آنهـا پرسشـهایی کنیم که آیـا ادعـای تو صـحیح است یـا باطـل. و ملائکه را به ما نشان بـده تا گواهی برای تو بدهند. یا خدا را برای ما بیاور و فرشتگان را دسته دسته پیشاپیش او بیاور.

پیامبر اکرم فرمود: اگر بعضی از خواسته های شما را برآورم مرا تصدیق می کنید؟ گفتند: آری به خدا قسم اگر

ص: ۹۰

بیاوری، همه ما پیرو تو خواهیم شد. مسلمانان نیز تقاضا کردند پیامبر اکرم این تقاضاها را برآورد تا آنها مسلمان شوند. پیامبر اکرم از جای حرکت کرده، شـروع به دعا کرد که خداوند صفا را طلا نماید. جبرئیل بر او نازل شده گفت، اگر بخواهی، صفا طلا خواهـد شـد ولی اگر تصـدیق نکردند آنها را عذاب خواهم کرد. و اگر آنها را رها کنی، هر کدام توبه نمایند توبه آنها را می پـذیرم. پیـامبر گفت نه، باشـد تـا توبه نماینـد. خداونـد این آیه را در همین رابطه فرسـتاد. این روایت از کلبی و محمـد بن کعب نقل شده است.

«جَهْدَ أَیْمانِهِمْ» یعنی تمام کوشـش و جـدیت خود را به کار می برنـد و اظهار وفاء به آن می کننـد «إِنَّمَا الْآیاتُ عِنْدَ اللَّهِ» یعنی خـدا مالـک آیـات است و در اختیـار اوسـت، اگر صـلاح بدانـد، برای شـما آن آیه و دلیـل را می فرسـتد «وَ نُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَ أَبْصارَهُمْ» دل و چشم آنها را تغییر می دهم. منظور از این تغییر، یا در جهنم است به واسـطه عقاب آنها، یا این در دنیا است به اینکه آنها حیران و سـرگردان می شونـد «وَ حَشَرْنا» یعنی جمع کردیم «عَلَیْهِمْ کُلَّ شَیْ ءٍ» یعنی هر آیه را. بعضـی گفته اند، هر چه درخواست کردنـد، آشـکارا به آنهـا نشان دادیم «إِلَّا أَنْ یَشاءَ اللَّهُ» یعنی اینکه مجبور نمایـد آنها را به ایمان. همین مطلب از اهل بیت علیهم السلام روایت شده است. - . مجمع البیان ۲: ۵۴۰ - ۵۴۲ -

در مورد آیه «أَ فَغَیْرَ اللَّهِ أَبْتَغی حَکَماً وَ هُوَ الَّذی أَنْزَلَ إِلَیْکُمُ الْکِتابَ مُفَصَّلًا وَ الَّذینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّکَ بِالْحَقِّ فَلا تَکُونَنَ مِنَ الْمُمْتَرینَ» - . انعام / ۱۱۴ - ، {پس، آیا داوری جز خدا جویم؟ با اینکه اوست که این کتاب را به تفصیل به سوی شما نازل کرده است. و کسانی که کتاب [آسمانی] بدیشان داده ایم می دانند که آن از جانب پروردگارت به حق فرو فرسـتاده شـده است. پس تو از تردیدکننـدگان مبـاش.} یعنی از شـکّ کننـدگان مبـاش. این مطلب خطاب به پیامبر است ولی منظور از آن امت هستند. بعضی گفته‌اند خطاب مربوط به غیر پیامبر است، یعنی ای انسان و ای شنونده! چنین نباش. - . مجمع البیان ۲: ۵۶۴ - «وَ إِنْ هُمْ إِلَّا یَخْرُصُونَ» یعنی آنهـا جز تکـذیب کـاری ندارنـد یا معنی این است که حرفهای آنها همه از روی

تخمین و حدس است نه اطلاع و یقین.

ابن عباس می گوید: پیامبر و مؤمنین را دعوت به خوردن گوشت مرده می کردند و می گفتند، شما آنچه خودتان می کشید می خورید ولی آنچه را خدا می کشد نمی خورید؛ این بود گمراه کردن آنها. -. مجمع البیان ۲: ۵۴۹ -

و در باره «وَ لا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ إِنَّهُ لَفِسْقٌ وَ إِنَّ الشَّياطِينَ لَيُوحُونَ إِلى أَوْلِيائِهِمْ لِيُجادِلُوكُمْ وَ إِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ» -. انعام /۱۲۱ - {و از آنچه نام خدا بر آن برده نشده است مخورید، چرا که آن قطعاً نافرمانی است. و در حقیقت، شیطانها به دوستان خود وسوسه می کنند تا با شما ستیزه نمایند. و اگر اطاعتشان کنید، قطعاً شما هم مشرکید.} یعنی دانشمندان کفار و رؤسای آنها مردم را به خط کفر رهبری می کردند. «لِيُجادِلُوكُمْ» با شما در خوردن گوشت مرده مجادله می کردند، چنانچه قبلا ذکر شد.

عکرمه می گوید، بعضی از مجوس فارس برای دوستان قریشی خود نوشتند که محمد و یاران او مدّعی هستند که ما پیرو فرمان خدا هستیم. آنها هر آنچه که خود می کشند را می خورند ولی آنچه را خدا کشته حرام می دانند. قریش از این حرف خوششان آمد؛ این است وحی و الهامی که شیطان ها به دوستان خود می کنند.

ابن عباس گفته، منظور ابلیس و سپاه اوست

ص: ۹۱

که به دوستان انسانی خود با وسوسه کردن در دلهاشان وحی می کنند. -. مجمع البیان ۲: ۵۵۳ - ۵۵۴ -

در باره آیه «وَ جَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَ الْأَنْعامِ نَصِيباً فَقالُوا هذا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَ هذا لِشُرَكائِنا فَما كانَ لِشُرَكائِهِمْ فَلا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَ ما كانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلى شُرَكائِهِمْ ساءَ ما يَحْكُمُونَ» -. انعام / ۱۳۶ -، {و [مشرکان،] برای خدا از آنچه از کِشت و دامها که آفریده است سهمی گذاشتند، و به پندار خودشان گفتند: «این ویژه خداست و این ویژه بتان ما.» پس آنچه خاص بتانشان بود به خدا نمی رسید، و[لی] آنچه خاص خدا بود به بتانشان می رسید. چه بد داوری می کنند.} منظور از شرکاء بت ها است. بت ها از آن جهت شریک آنهایند که از اموال خود برای آنها سهمی قرار داده اند.

«فَما كانَ لِشُرَكائِهِمْ فَلا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ» در مورد این آیه اقوال زیادی است: اول: آنها برای خدا زراعت می کردند و برای بت ها نیز زراعت می کردند. وقتی زراعتی که به نام خدا کرده بودند محصول خوبی می داد ولی زراعت بت ها محصول خوب نمی داد، مقداری از زراعت خدا را در راه بت ها صرف می کردند. می گفتند خداوند بی نیاز است ولی بت ها نیازمندند؛ اما اگر محصول مخصوص خدا کم می شد و زراعت بت ها زیاد بود، برای خدا چیزی نمی دادند و می گفتند خدا بی نیاز است. چهارپایان را نیز بین خدا و بت ها تقسیم می کردند. آنچه مربوط به خدا بود به میهمانان می دادند، اما سهم بت ها را در راه بت خرج می کردند.

دوم: وقتی سهم بت ها با سهم خدا مخلوط می شد، آن را بر می گرداندند، ولی وقتی آنچه متعلق به خدا بود با سهم بت ها

مخلوط می شـد، بر نمی گرداندند و می گفتند خداوند بی نیازتر است. وقتی آبی که در زمین خدا بود به زمین بتها رخنه پیدا می کرد، آب را نمی بستند ولی وقتی آب زمین بت ها به زمین خدا جاری می شد

آن را می بستند و می گفتند، خدا بی نیازتر است. این تفسیر به نقل از ابن عباس و قتاده است و همین نظر از ائمه علیهم السلام نیز نقل شده است.

سوم: هر چه از سـهم بت ها می مرد، از سـهم خـدا به جای آن می گذاشـتند ولی اگر از سـهم خدا می مرد، از سـهم بت ها به جای آن نمی گذاشتند. – . مجمع البیان ۲: ۵۷۰ – ۵۷۱ –

در مورد آیه «وَ كَذٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثيرٍ مِنَ الْمُشْرِكينَ قَتْلَ أَوْلادِهِمْ شُرَكاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَ لِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دينَهُمْ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ ما فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَ ما يَفْتَرُون» – . انعـام / ۱۳۷ – ، { و این گونه برای بسیاری از مشـرکان، بتانشـان کشـتن فرزنـدانشان را آراسـتند، تا هلاکشان کنند و دینشان را بر آنان مشـتبه سازند؛ و اگر خدا می خواست چنین نمی کردند. پس ایشان را با آنچه به دروغ می سازنـد رهـا کن.}می نویسـد: یعنی شـیاطینی که به نظر آنهـا کشـتن دخترهـا و زنـده به گور کردن آنها را از ترس فقر و ننگ خوب جلوه داده بودند.

گفته انـد، اینکه کشـتن دختر بین اعراب رایـج گردیـد، به آن علت بود که نعمان بن منذر به قبیله ای حمله کرد و زنان آنها را اسـیر کردنـد. در میان آن زنان دختر قیس بن عاصم نیز بود؛ بعـداً بین دو قبیله صـلح شـد و همه زنان تقاضای برگشت به قبیله خود را نمودنـد مگر دختر قیس که او گفت من پیش همین قبیله می مـانم. قیس سوگنـد یاد کرد، هر دختری که برایش متولد شود، او را زنده به گور کند. سپس این کار بین آنها رسم شد. – . مجمع البیان ۲: ۵۷۲ – ۵۷۳ –

دربـاره آیه «وَ قـالُوا هـذِهِ أَنْعامٌ وَ حَرْثٌ حِجْرٌ لا يَطْعَمُها إِلَّا مَنْ نَشاءُ بِزَعْمِهِمْ وَ أَنْعامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُها وَ أَنْعامٌ لا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِراءً عَلَيْهِ سَيَجْزيهِمْ بِما كانُوا يَفْتَرُونَ » – . انعام / ۱۳۸ – ،{و به زعم خودشان گفتنـد: «اینها دامها و کشتزار[های] ممنوع است، که جز کسـی که مـا بخـواهیم نبایـد از آن بخـورد، و دامهـایی است که [سوار شـدن بر] پشت آنهـا حرام شـده است.» و دامهایی [داشتند] که [هنگام ذبح] نام خدا را بر آن[ها]

نمی برنـد به صـرف افترا بر [خدا] به زودی [خدا] آنان را به خاطر آنچه افترا می بسـتند جزا می دهد.} می نویسد: یعنی حرام است! منظور چهارپایـان و زراعتهـایی است که مخصوص خـدا و بت هـا است و می گفتنـد، جز به کسـانی که بخواهیم، نمی دهیم تا

ص: ۹۲

بخورنـد. خداونـد در این آیه اعلام می کند، این تحریم، ادعایی است از طرف آنها و دلیلی ندارد. آنها این خوردنیها را حلال نمی دانسـتند مگر برای مردانی که در خـدمت بت هـا بودنـد، نه زنـان آنها «وَ أَنْعامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُها» یعنی چهارپایانی که سوار شدن بر آنها حرام است که عبارتند از سائبه، بحیره و حام «وَ أَنْعامٌ لا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا». گفته اند، اعراب با آن چهارپایان حـج انجام نمی دادنـد. و گفته انـد، آن دسـته از چهارپایانی است که به نام بت های خود می کشـتند و نام خدا را بر آنها نمی

بردنـد. «افْتِراءً عَلَيْهِ» به خـدا تهمت می زدند چون مدعی بودند خداوند به آنها چنین دسـتوری را داده «وَ قالُوا ما فِی بُطُونِ هذِهِ الْأَنْعامِ» می گفتنـد، هر چه از این چهارپایـان سود و منفعتی به دست آیـد، اختصـاص به مردان دارد و زنـان از آن محرومنـد. منظور شیر بحیره و سائبه است. این تفسیر به نقل از ابن عباس و دیگران است.

بعضـی گفته اند، منظور جن های بحیره و سائبه است، آنچه زنده از آنها متولد می شود اختصاص به مردان دارد و به زنان نمی رسـد، اما هر چه مرده به دنیا آمد بین زن و مرد مشترک خواهد بود. گفته شده منظور از آن، هر دوی آنها است «وَ مُحَرَّمٌ عَلی أَزْواجِنا» یعنی زنان ما. -. مجمع البیان ۲: ۵۷۴ - ۵۷۵ -

در باره آیه « قُلْ هَلُمَّ شُهَداءَكُمُ الَّذینَ یَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هذا فَإِنْ شَهِدُوا فَلا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَ الَّذینَ كَذَّبُوا بِآیاتِنا وَ الَّذینَ لاـ یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَهِ وَ هُمْ بِرَبِّهِمْ یَعْـدِلُونَ » -. انعام / ۱۵۰ -، { بگو: «گواهان خود را كه گواهی می دهنـد به اینكه خـدا اینها را حرام كرده، بیاورید.» پس اگر هم شـهادت دادند، تو با آنان شهادت مده، و هوسهای كسانی را كه آیات ما را تكذیب كردنـد و كسـانی كه به آخرت ایمان نمی آورنـد و [معبودان دروغین را] با پروردگارشان همتا قرار می دهنـد، پیروی مكن.} می نویسـد: معنی آیـه این است كه اگر آنهـا شاهـدی نیافتنـد كه برای آنهـا بر تحریم آن حیوانـات شـهادت دهـد و خودشـان شهادت دادند، تو با آنها شهادت مده. -. مجمع البیان ۲: ۵۸۸ -

در مورد آیه «أَنْ تَقُولُوا إِنَّمـا أُنْزِلَ الْكِتـابُ عَلی طائِفَتَیْنِ مِنْ قَبْلِنا وَ إِنْ كُنَّا عَنْ دِراسَـتِهِمْ لَغافِلِینَ»، -. انعام / ۱۵۶ - {تا نگویید: «كتـاب [آسـمانی] تنها بر دو طایفه پیش از ما نازل شـده، و ما از آموختن آنان بی خبر بودیم.»}می نویسـد: منظور از دو طایفه یهود و نصاری است «وَ إِنْ كُنَّا عَنْ دِراسَتِهِمْ لَغافِلِینَ». یعنی ما از خواندن كتاب آنها غافل بودیم. -. مجمع البیان ۲: ۵۹۷ -

در مورد آیه «إِنَ الَّذینَ فَرَّقُوا دینَهُمْ وَ كانُوا شِـیَعاً لَسْتَ مِنْهُمْ فی شَیْ ءٍ إِنَّما أَمْرُهُمْ إِلَی اللَّهِ ثُمَّ یُنَبِّئُهُمْ بِما كانُوا یَفْعَلُونَ»، -. انعام / ۱۵۹ - { كسـانی كه دین خود را پراكنـده ساختنـد و فرقه فرقه شدنـد، تو هیـچ گونه مسؤول ایشـان نیستی، كارشـان فقـط با خـداست. آنگـاه به آنچه انجـام می دادنـد آگاهشان خواهـد كرد.} حمزه و كسائی «فارقوا» قرائت كرده انـد و همین قرائت از علی علیه السّلام نقل شده.

در مورد معنی آیه به اختلاـف سـخن گفته انـد: ۱. منظـور كفـار و گروههـای مختلف مشـركین است. این آیه را آیه سـیف و شمشیر نسخ نموده. ۲. منظور یهود و نصاری است، چون آنها یكـدیگر را تكفیر می نمایند. ۳. منظور شبهه اندازان و گمراهان و بدعت گذاران این امت اند. این روایت را ابو هریره و عایشه نقل كرده اند و همین مطلب از حضـرت باقر علیه السّلام روایت شده: دین خدا را به صورت دینهای مختلف درآوردند، چون یكدیگر را نسبت به كفر می دادند و به شعبه های مختلف تقسیم شدند. «لَسْتَ مِنْهُمْ فِی شَیْ ءٍ» خطاب به پیامبر است و به او اعلام می شود كه هیچ ارتباطی به آنها ندارد و بسیار از اجتماع آنها و

ص: ۹۳

عقاید فاسدشان فاصـله دارد. گفته اند، یعنی نباید با آنها آمیزشـی داشـته باشـی. بعضـی هم گفته اند، نباید با آنها به هیچ وجه

جنگ کنی، ولی آیه قتال آن را نسخ کرد. - . مجمع البیان ۲: ۶۰۰ - ۶۰۱ -

در تفسیر آیه «کِتابٌ أُنْزِلَ إِلَیْکَ فَلا یَکُنْ فی صَدْرِکَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَ ذِکْری لِلْمُؤْمِنین» - . اعراف / ۲ - ، { کتابی است که به سوی تو فرو فرستاده شده است - پس نباید در سینه تو از ناحیه آن، تنگی باشد - تا به وسیله آن هشدار دهی و برای مؤمنان پندی باشد.} می نویسد: در باره این آیه چند قول است:

۱. معنی حرج و تنگی است: مبادا از افکار مختلف، از ترس اینکه مبادا قیام لازم را برای تبلیغ رسالت نکرده باشی دلتنگ شوی، تو مامور به انذار و ترسانیدن مردم هستی.

۲. معنی حرج: شک است؛ یعنی مبادا در دل شک و تردیدی در اینکه قیام کردن به تبلیغ برایت لازم است راه دهی.

۳. معنی آیه این است که از تکذیب مردم و اینکه با تو برخورد ناروا دارند دلتنگ نشوی. و روایت شده است که وقتی خداوند قرآن را بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل کرد، آن جناب عرض کرد، پروردگارا می ترسم مردم مرا تکذیب نمایند و چنان مرا مورد ضرب قرار دهند که سرم را تکه تکه نمایند. خداوند به وسیله این آیه بیم و هراس را از دل پیامبر خارج کرد. - . مجمع البیان ۲: ۶۱۰ - ۶۱۱ -

در باره آیه «وَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَةً قالُوا وَجَدْنا عَلَیْها آباءَنا وَ اللَّهُ أَمَرَنا بِها قُلْ إِنَّ اللَّهَ لا یَأْمُرُ بِالْفَحْشاءِ أَ تَقُولُونَ عَلَی اللَّهِ ما لا تَعْلَمُون» - . اعراف / ۲۸ - ، {و چون کار زشتی کنند، می گویند: «پدران خود را بر آن یافتیم و خدا ما را بدان فرمان داده است.» بگو: «قطعاً خدا به کار زشت فرمان نمی دهد، آیا چیزی را که نمی دانید به خدا نسبت می دهید؟»}می نویسد: این آیه اشاره به مشرکین دارد که در طواف خانه خدا مراعات حیا را نمی کردند و زن و مرد لخت به طواف مشغول می شدند. آنها مدعی بودند که ما چنان طواف می کنیم که مادرزاد بودیم و با لباسهایی که به وسیله آنها مرتکب گناه شده ایم طواف نخواهیم کرد. آنها معتقد به این اعمال بودند. این گروه «حُمس» نامیده می شدند. - . «حمس» طائفه ای از قریش اند که به جهت شدّت دینداری به این نام نامیده شده بودند یا به جهت این که این ها به کعبه پناه می بردند و کعبه را حمساء می گفتند. - فراء گفته است: یک تکه پوست را به جلو و عقب خود می بستند و آن را «حوف» می نامیدند، و اگر از پشم درست می شد «رهط» نام داشت. زن بر روی فرج خود یک تسمه می بست و در طواف می گفت:

امروز مقداری یا همه آن آشکار می شود، آنچه آشکار شد حلال نمی کنم؛ منظورش فرج بود که کاملا پوشیده نمی شد - . مجمع البیان ۲: ۶۳۳ - .

در باره آیه «قالَ قَدْ وَقَعَ عَلَیْکُمْ مِنْ رَبِّکُمْ رِجْسٌ وَ غَضَبٌ أَ تُجادِلُونَنی فی أَسْماءٍ سَمَّیْتُمُوها أَنْتُمْ وَ آباؤُکُمْ ما نَزَّلَ اللَّهُ بِها مِنْ سُلْطانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّی مَعَکُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرینَ» - . اعراف / ۷۱ - ، {گفت: «راستی که عذاب و خشمی [سخت] از پروردگارتان بر شما مقرر گردیده است. آیا درباره نامهایی که خود و پدرانتان [برای بتها] نامگذاری کرده اید، و خدا بر [حقانیت] آنها برهانی فرو نفرستاده، با من مجادله می کنید؟ پس منتظر باشید که من [هم] با شما از منتظرانم.»} می نویسد: منظور این است

که در باره بت هایی که به دست شما و پدرانتان ساخته شده و به آنها نام الهه داده اید، با اینکه هیچ معنی خدایی در آنها وجود ندارد. بعضی گفته اند، منظور از نامگذاری بت ها این است که می گفتند، بعضی از اینها باران می فرستند و بعضی رزق و روزی می دهند، و برخی شفای مریض و دیگری همراه آنها در سفر است. خداوند هرگز در این موارد چیزی نفرستاده است. انتظار عذاب خدا را داشته باشید که حتما مشمول آن می شوید - . مجمع البیان ۲: ۶۷۴ - ۶۷۵ -

در تفسیر «قُلْ یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَیْکُمْ جَمیعاً الَّذی لَهُ مُلْکُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ یُحْیی وَ یُمیتُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ النَّبِیِّ الْأُمِّیِّ الَّذی یُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ کَلِماتِهِ وَ اتَّبِعُوهُ لَعَلَّکُمْ تَهْتَدُون» - . اعراف / ۱۵۸ - ،{ بگو: «ای مردم، من پیامبر خدا به سوی همه شما هستم، همان [خدایی] که فرمانروایی آسمانها و زمین از آنِ اوست.

هیچ معبودی جز او نیست؛ که زنده می کند و می میراند. پس به خدا و فرستاده او - که پیامبر درس نخوانده ای است که به خدا و کلمات او ایمان دارد - بگروید و او را پیروی کنید، امید که هدایت شوید.»} می نویسد: منظور کتابهای انبیای گذشته و قرآن و وحی است. - . مجمع البیان ۲: ۷۵۱ -

و در باره «أَ وَ لَمْ یَتَفَکَّرُوا ما بِصاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّهٍ إِنْ هُوَ إِلاَّ نَذیرٌ مُبینٌ » - . اعراف / ۱۸۴ - ،{ آیا نیندیشیده اند که همنشین آنان هیچ جنونی ندارد؟ او جز هشداردهنده ای آشکار نیست.}می نویسد: یعنی آیا این کافرانی که محمد صلی الله علیه و آله را تکذیب می نمایند اندیشه نمی کنند تا بفهمند او دیوانه و مجنون نیست زیرا در افعال و گفتارش دلیلی بر جنون وجود ندارد؟! سپس ابتدا می نماید و می فرماید: «ما بِصاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّهٍ» یعنی او دیوانه نیست. جریان چنین بود.

روزی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بر فراز کوه صفا رفت و قریش را دسته دسته دعوت نمود و آنها را از عذاب خدا ترسانید. مشرکان گفتند، دوست شما دیوانه شده است. پیامبر آن شب را تا به صبح به دعوت مردم مشغول بود. این آیه در این باره نازل شد. - . مجمع البیان ۲: ۷۷۵ - ۷۷۶ -

در مورد آیه «أَ لَهُمْ أَرْجُلٌ یَمْشُونَ بِها أَمْ لَهُمْ أَیْدٍ یَبْطِشُونَ بِها أَمْ لَهُمْ أَعْیُنٌ یُبْصِرُونَ بِها أَمْ لَهُمْ آذانٌ یَسْمَعُونَ بِها قُلِ ادْعُوا شُرَکاءَکُمْ ثُمَّ کیدُونِ فَلا تُنْظِرُون» - . اعراف / ۱۹۵ - ، { آیا آنها پاهایی دارند که با آن راه بروند، یا دستهایی دارند که با آن کاری انجام دهند، یا چشمهایی دارند که با آن بنگرند، یا گوشهایی دارند که با آن بشنوند؟ بگو: «شریکان خود را بخوانید؛ سپس در باره من حیله به کار برید و مرا مَهَلت مدهید.»}معنی آیه این است که معبود و خدای من

ص: ۹۵

مرا یاری می کند و حیله و تزویر نابکاران را از من دفع می کند، اما معبود شما قدرت یاری کردن شما را ندارد. اگر شما قدرت آزار مرا دارید، همه با بت هایتان جمع شوید و چاره ای در باره ام بیاندیشید و از کید و آزار من هرگز فرو گذار نشوید. خدایم مرا از آزار شما نگه می دارد «وَ إِنْ تَدْعُوهُمْ» یعنی اگر بت ها را دعوت به حق کنید نمی شنوند؛ ممکن است منظور مشرکان باشند که اگر دعوت کنند، آنها گوش نمی دهند.

«خُذِ الْعَفْوَ» یعنی ما زاد از اموال آنها را بگیر. یا به معنی گذشت اخلاقی است و پذیرفتن مقدار ممکن از آنها. بعضی گفته

منظور بخشیدن کسی است که پوزش می‌خواهد و انتقام نگرفتن از او. «وَ أْمُرْ بِالْعُرْفِ» یعنی به کار نیک دستور بده «وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجاهِلِینَ» یعنی از نادانان پس از اتمام شدن حجت بر آنها اعراض کن، مبادا با آنها ستیزه جویی کنی.

نباید توهم شود که این آیه به وسیله آیه قتال که دستور جنگ می دهد منسوخ شده زیرا آن آیه‌ای عمومی است که کافر از آن به خاطر وجوب کشتن او با دلیل، استثناء شده است.

ابن زید گفت، وقتی این آیه نازل شد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گفت، خدایا خشم را چه کنم؟ این آیه نازل شد: «وَ إِمَّا یَنْزَغَنَّکَ مِنَ الشَّیْطانِ نَزْغٌ» اگر شیطان در دلت وسوسه ای کرد و یا پیش آمدی شیطانی برایت شد، به خدا پناه ببر. - . مجمع البیان ۲: ۷۸۶ - ۷۸۸ -

در باره آیه «وَ إِذا لَمْ تَأْتِهِمْ بِآیَةٍ قالُوا لَوْ لا اجْتَبَیْتَها قُلْ إِنَّما أَتَّبِعُ ما یُوحی إِلَیَّ مِنْ رَبِّی هذا بَصائِرُ مِنْ رَبِّکُمْ وَ هُدیً وَ رَحْمَةٌ لِقَوْمٍ یُؤْمِنُونَ» - . اعراف / ۲۰۳ - ، {و هر گاه برای آنان آیاتی نیاوری، می گویند: «چرا آن را خود برنگزیدی؟ « بگو: «من فقط آنچه را که از پروردگارم به من وحی می شود پیروی می کنم. این [قرآن] رهنمودی است از جانب پروردگار شما و برای گروهی که ایمان می آورند، هدایت و رحمتی است.} می نویسد: یعنی وقتی آیه‌ای برای آنها می آوری تکذیب می کنند و وقتی دیر وحی می شود و مدتی قطع می گردد، تکلیف تعیین می کنند و می گویند، چرا از خودت یک آیه نمی آوری؟! آنچه می گویی از آسمان نیست. گفته اند، منظور این است که وقتی

آیه ای را که آنها خواسته اند نیاوری، می گویند چرا از خودت آن آیه را در نیاوردی و بعد از خدا بخواهی آن آیه را برایت ارسال نماید. - . مجمع البیان ۲: ۷۹۰ -

در باره آیه «وَ لا تَکُونُوا کَالَّذِینَ قالُوا سَمِعْنا وَ هُمْ لا یَسْمَعُونَ» - . انفال / ۲۱ - ، { و مانند کسانی مباشید که گفتند: «شنیدیم» در حالی که نمی شنیدند.} می نویسد: شنیدن اینجا به معنی قبول و پذیرفتن است و اینها منافقان هستند. بعضی گفته اند، منظور اهل کتاب از یهودیان و بنی قریظه و بنی النضیر هستند.

گفته شده، مشرکان قریشند؛ زیرا آنها گفتند: «سَمِعْنا لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هذا» شنیدیم، اگر بخواهیم ما هم مانند این آیات را می سازیم. «إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُکْمُ الَّذِینَ لا یَعْقِلُونَ» یعنی این مشرکان که از آنچه می شنوند بهره نمی برند و زبان به حق نمی گشایند و اعتقاد ندارند، از بدترین جنبندگان روی زمین هستند. کر و لالهایی که همچون چهارپایان عقل را به کار نمی برند. امام باقر علیه السّلام فرمود: این آیه در باره بنی عبد الدار نازل شد که از این قبیله جز مصعب بن عمیر و یک نفر دیگر هم پیمان آنها به نام سویبط، کسی دیگر ایمان نیاورد. - . مجمع البیان ۲: ۸۱۷ - ۸۱۸ -

ص: ۹۶

در باره آیه «وَ إِذا تُتْلی عَلَیْهِمْ آیاتُنا قالُوا قَدْ سَمِعْنا لَوْ نَشاءُ لَقُلْنا مِثْلَ هذا إِنْ هذا إِلَّا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ» - . انفال / ۳۱ - ، { و چون آیات ما بر آنان خوانده شود، می گویند: «به خوبی شنیدیم، اگر می خواستیم، قطعاً ما نیز همانند این را می گفتیم، این جز افسانه های پیشینیان نیست.»}می نویسد: این سخن را گفتند، «اگر بخواهیم، مانند قرآن را می آوریم» با اینکه ناتوانی آنها از

آوردن قرآن کاملا مشهود و آشکار بود ولی از روی عناد و دشمنی این حرف را می زدند.

بعضی گفته اند، این حرف را پیش از عاجز شدن گفته اند و گوینده آن نضر بن حارث بن کلده بود که در روز جنگ بدر اسیر شد و پیامبر او را کشت و همچنین عقبه بن ابی معیط که او را نیز در جنگ بدر کشت. «وَ إِذْ قالُوا اللَّهُمَ» گفتند: خدایا

اگر این آیات واقعیت دارد، از آسمان بر سر ما سنگ ببار. گوینده این حرف نضر بن حارث بود و گفته اند ابو جهل این حرف را زده است. - . مجمع البیان ۲: ۸۲۸ -

در باره آیه «وَ ما كانَ صَلاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلاَّ مُكاءً وَ تَصْدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ» - . انفال / ۳۵ - ، {و نمازشان در خانه [خدا] جز سوت کشیدن و کف زدن نبود. پس به سزای آنکه کفر می ورزیدید، این عذاب را بچشید!}می نویسد: «مکاء» به معنای سوت زدن و «تصدیه» به معنای دست زدن است. ابن عباس گفته است، قریش در اطراف خانه کعبه برهنه و عریان طواف می کردند در حالی که سوت و کف می‌زدند. «صلوه» در آیه به معنی دعا است، یعنی به جای دعا سوت و کف می زدند.

بعضی گفته اند، منظور این است که آنها نماز و عبادتی نداشتند، کاری که می کردند نوعی رقص و بازی بود. و روایت شده که هر وقت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در مسجد الحرام مشغول نماز می شد، دو نفر از بنی عبد الدار در طرف راست آن جناب می‌ایستادند و شروع به سوت زدن می کردند و دو نفر طرف چپ دست می زدند تا نمازش را به هم بزنند. خداوند همه آنها را در جنگ بدر کشت و خداوند برای آنان و بقیه بنی عبد الدار می فرماید: «فَذُوقُوا الْعَذابَ» بچشید عذاب را و منظور عذاب شمشیر است در جنگ بدر. بعضی گفته اند، عذاب آخرت است. - . مجمع البیان ۲: ۸۳۱ -

و در باره آیه «قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ ما قَدْ سَلَفَ وَ إِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِين» - . انفال / ۳۸ - ، {به کسانی که کفر ورزیده اند، بگو: «اگر بازایستند، آنچه گذشته است برایشان آمرزیده می شود؛ و اگر بازگردند، به یقین، سنّت [خدا در مورد] پیشینیان گذشت.»} یعنی سنت یاری کردن مؤمنین و نابود نمودن دشمنان آنها (که در گذشته همین کار را خدا بارها کرده است.) - . مجمع البیان ۲: ۸۳۴ -

در باره آیه «وَ قالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَ قالَتِ النَّصارى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْواهِهِمْ يُضاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ» - . توبه / ۳۰ - ، {و یهود گفتند: «عُزَیر، پسر خداست.» و نصاری گفتند: «مسیح، پسر خداست.» این سخنی است [باطل] که به زبان می آورند، و به گفتار کسانی که پیش از این کافر شده اند شباهت دارد. خدا آنان را بکشد؛ چگونه [از حق] بازگردانده می شوند؟} می نویسد: ابن عباس گفته است، گوینده این سخن گروهی از یهودیان مثل سلام بن مشکم و نعمان بن اوفی و شاس بن قیس و مالك بن صیف بودند که خدمت پیامبر اکرم آمدند و این حرف را زدند.

بعضی گفته اند، این ادعای گروهی از یهودیان پیشین بود که در آن زمان وجود نداشتند. عزیر تورات را از حفظ می خواند و جبرئیل به او آموخته بود. گفتند او پسر خداست. ولی خداوند این نسبت را به همه آنها داده، گرچه حالا چنین اعتقادی نداشته باشند. (چنانچه می گویند، خوارج معتقدند که فرزندان مشرکین نیز عذاب خواهند شد با اینکه چنین اعتقادی را فقط ازارقه از

خوارج دارنـد.) و دلیـل بر اینکه چنین اعتقـادی را داشـته انـد، همـان است که در موقع نزول آیه آنهـا با کمال جـدیتی که در تکذیب پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله داشـتند اعتراض نکردند. «یُضاهِؤُنَ قَوْلَ الَّذِینَ کَفَرُوا» یعنی شبیه سـخن بت پرسـتان در عبادتشان یا در پرستش ملائکه که می گویند فرشته ها دختران خدایند، سخن می گفتند.

«اتَّخَذُوا أَحْبارَهُمْ وَ رُهْبانَهُمْ أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ» از حضـرت باقر و امام صادق علیهما السـلام روایت شده که فرموده اند: به خدا قسم،

مردم برای احبار و رهبان خود نماز و روزه نگرفتنـد ولی آنها برای مردم حلالهایی را حرام و حرامهایی را حلال نمودنـد، مردم نیز از آنها پیروی کردند؛ در نتیجه آنها را ناخودآگاه پرستش نمودند.

ثعلبی به اسـناد خود از عـدی بن حـاتم نقـل کرده که گفت: خـدمت پیـامبر اکرم صـلی الله علیه و آله رسـیدم و صـلیبی از طلا برگردن آویخته بـودم. فرمـود: عـدی، این بت را از گردن خود به دور انـداز. من صـلیب را از گردن خود خـارج نمودم و رها کردم و برگشـتم خـدمت آن جناب، دیـدم این آیه را می خوانـد «...که احبار و رهبان خود را به جای خدا می پرسـتند» عرض کردم: مـا آنهـا را نمی پرستیم، فرمود: مگر آنهـا برای شـما چیزهایی را که خـدا حلال نموده و شـما نیز آن چیزها را حرام می شماریـد حرام نمی کننـد، و چیزهایی را که خداوند حرام کرده و شـما هم حلال می شـمارید حلال می نمایند؟ گفتم صـحیح است. فرمود: همین پرستش آنها است. - . مجمع البیان ۳: ۳۶ - ۳۷ -

در بـاره آیه «إِنَّمَـا النَّسی ءُ زِیـادَةٌ فِی الْکُفْرِ یُضَلُّ بِهِ الَّذِینَ کَفَرُوا یُحِلُّونَهُ عاماً وَ یُحَرِّمُونَهُ عاماً لِیُواطِؤُا عِـدَّةَ ما حَرَّمَ اللَّهُ فَیُحِلُّوا ما حَرَّمَ اللَّهُ زُیِّنَ لَهُمْ سُـوءُ أَعْمـالِهِمْ وَ اللَّهُ لا ـ یَهْـدِی الْقَوْمَ الْکـافِرِین» - . توبه / ۳۷ - ،{ جز این نیست که جابجـا کردنِ [ماههـای حرام]، فزونی در کفر است که کافران به وسیله آن گمراه می شوند؛ آن را یکسال حلال می شمارند، و یکسال [دیگر]، آن را حرام می دانند، تا با شماره ماههایی که خدا حرام کرده است موافق سازند، و در نتیجه آنچه را خدا حرام کرده [بر خود] حلال گرداننـد. زشتیِ اعمالشـان برایشـان آراسـته شـده است، و خـدا گروه کافران را هـدایت نمی کنـد.}منظور تاخیر ماههای حرام است، بر خلاف ترتیبی که خداوند برای آنها معین نموده.

عربها چهار ماه را حرام می دانسـتند و آنها این حرمت را از ملت ابراهیم و اسـماعیل به یادگار داشتند؛ با اینکه پیوسته به جنگ و غـارت اشـتغال داشـتند، گاهی بر آنها دشوار و ناگوار بود که سه ماه متوالی دست از جنگ و غارت بردارنـد. گاهی حرمت مـاه محرم را تـاخیر می انداختنـد و صـفر را حرام می نمودنـد و در محرم جنگ و غارت را حلال می شـمردند و مـدتی به این وضع می گذراندند. باز دو مرتبه تحریم را به خود ماه محرم بر می گرداندند و این کار را نمی کردند مگر در ماه ذیحجه.

ابن عباس گفته است: معنی «زِیادَةٌ فِی الْکُفْرِ»

این است که اعراب آنچه را خداونـد حرام کرده بود حلال می شـمردند و آنچه حلال نموده بود حرام. فراء می گویـد، کسـی که این کـار را می کرد، مردی از قبیله بنی کنـانه به نـام نعیم بن تغلبه بود. او رئیس موسم و مراسم حـج بود. در میان مردم می

گفت، من شخصی هستم که مورد عیب و خرده گیری قرار نمی گیرم و هرگز خواسته مرا رد نمی کنند و دستورم را

رها نمی کنند. مردم می گفتند راست می گویی همین طور است، اینک حرمت ماه محرم را از ما بردار و آن حرمت را یک ماه به تاخیر انداز و به جای محرم صفر را حرام و محرم را حلال کن. او نیز این کار را می کرد. پس از آمدن اسلام، کسی که این کار را می کرد، جناده بن عوف بن امیه کنانی بود.

ابن عباس می گوید، اولین کسی که «نسی ء» را معمول کرد، عمرو بن لحی بن قمعه بن خندف بود.

ابو مسلم گفته است، مردی از بنی کنانه بود که قلمس نام داشت.

مجاهد گفته است که مشرکان در هر ماه دو سال حج به جا می آوردند. دو سال در ذیحجه، بعد دو سال در محرم، و پس از آن دو سال در صفر، به همین ترتیب تا ذی قعده، مطابق حجی شد که پیامبر

ص: ۹۸

صلی الله علیه و آله قبل از حجه الوداع انجام داد. سپس پیامبر اکرم در سال بعد در ذیحجه مراسم حج را به جای آورد که این همان حجه الوداع و آخرین حج پیامبر بود. ایشان در سخنرانی خود این مطلب را فرمود: مردم، زمان دور زد، به همان صورتی که خداوند در ابتدا آسمان و زمین را آفریده بود. هر سال ۱۲ ماه است و از دوازده ماه، چهار ماه آن حرام است که سه ماه متوالی و پشت سر هم است: ذی قعده و ذیحجه و محرم، و ماه چهارم رجب است که بین جمادی الآخر و شعبان قرار دارد.

منظور پیامبر صلی الله علیه و آله این بود که ماههای حرام به همان صورت اول برگشت و حج نیز به همان ذیحجه برگشت و نسی ء از میان رفت.

«لِيُواطِؤُا عِدَّةَ ما حَرَّمَ اللَّهُ» یعنی آنها هر ماه را که حلال می کردند، یک ماه از ماههای حلال را به جای آن حرام می نمودند و هر ماه را که حرام می کردند، به جای آن یک ماه از ماههای حرام را حلال می شمردند تا از نظر تعداد ماهها، موافق با دستور خدا باشد. -. مجمع البیان ۳: ۴۵ - ۴۶ -

در باره این آیه «أَ وَ لا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فی كُلِّ عامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لا يَتُوبُونَ وَ لا هُمْ يَذَّكَّرُونَ» -. توبه / ۱۲۶ - ، {آیا نمی بینند که آنان در هر سال، یک یا دو بار آزموده

می شوند، باز هم توبه نمی کنند و عبرت نمی گیرند؟} یعنی امتحان می شدند «فِی كُلِّ عامٍ مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ» در هر سال یک مرتبه یا دو مرتبه به وسیله امراض و بیماریها یا به وسیله جهاد و پیکار با پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، و آنچه مشاهده می کردند که خداوند پیامبرش را یاری می کند و دشمنان پیامبر چگونه کشته و اسیر می شوند.

بعضی گفته اند، به وسیله قحطی و گرسنگی آزمایش می شدند و برخی را عقیده آن است که منظور از آزمایش، همان پرده برداری از دل آنها و آشکار کردن نیت های فاسدی است که داشتند.

«وَ إِذا ما أُنْزِلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ هَلْ يَراكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انْصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لا يَفْقَهُون» - . توبه / ۱۲۷ - ، {و چون سوره ای نازل شود، بعضی از آنان به بعضی دیگر نگاه می کنند [و می گویند:] «آیا کسی شما را می بیند؟» سپس [مخفیانه از حضور پیامبر] بازمی گردند. خدا دلهایشان را [از حقّ] برگرداند، زیرا آنان گروهی هستند که نمی فهمند.} یعنی هر وقت سوره ای از قرآن نازل می شد و آنها در خدمت پیامبر اکرم بودند، از شنیدن آیات خوششان نمی آمد «نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلى بَعْضٍ» به یکدیگر با ایماء و اشاره نگاه می کردند، چون منافق بودند و می ترسیدند که کسی متوجه آنها شود؛ مثل اینکه به یکدیگر می گفتند، آیا کسی متوجه شما شد؟! سپس از جای حرکت کرده و می رفتند. این عمل را به این خاطر انجام می دادند که ترس داشتند آیه ای در رسوایی و فضاحت آنها نازل شود. آنها این سخنان را به زبان نمی آوردند و فقط با اشاره و نگاه به هم می فهماندند.

بعضی گفته اند، منافقین یکدیگر را از روی طعنه و دشمنی با قرآن نگاه می کردند و سپس می گفتند، آیا کسی از مسلمانان متوجه رفتار ما شد؟ وقتی می فهمیدند که کسی متوجه آنها نیست، در این کار اصرار می ورزیدند اما اگر متوجه می شدند که یک نفر آنها را دیده، خودداری می کردند «ثُمَّ انْصَرَفُوا» و بعد می رفتند. یا منظور این است که از ایمان کناره می گرفتند: «صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ» خداوند دلهای آنها را از رحمت و ثواب خود دور کند، این نفرینی است بر آنها. - . مجمع البیان ۳: ۱۲۹ - ۱۳۰ -

در باره آیه «وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا بَيِّناتٍ قالَ الَّذينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ ما يَكُونُ لى أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسى إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ ما يُوحى إِلَيَّ إِنِّى أَخافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّى عَذابَ يَوْمٍ عَظيم» - . یونس / ۱۵ - ، {و چون آیات روشنِ ما بر آنان خوانده شود، آنانکه به دیدار ما امید ندارند می گویند: «قرآن دیگری جز این بیاور، یا آن را عوض کن.» بگو: «مرا نرسد که آن را از پیش خود عوض کنم. جز آنچه را که به من وحی می شود پیروی نمی کنم. اگر پروردگارم را نافرمانی کنم، از عذاب روزی بزرگ می ترسم.»} می نویسد: کسانی که امیدی به دیدار ما ندارند، یعنی ایمان به زندگی آینده و قیامت ندارند، می گویند، «ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا» یعنی جز این قرآن که تلاوت می کنی، کتاب دیگری برای ما بیاور «أَوْ بَدِّلْهُ» یعنی (آن را) تغییر بده و به صورت دیگری درآور. فرق بین این دو صورت این است که کتاب دیگری بیاورد. ممکن است این کتاب قرآن هم باشد یا کتاب دیگری، ولی تغییر و تبدیل به صورتی است که دیگر آن قرآن نخواهد بود.

بعضی گفته اند «بَدِّلْهُ» منظور این است که احکام و حلال و حرام آن را تغییر بده، منظورشان این بود که محدودیت ها برطرف شود و هر چه مایلند انجام دهند.

«قُلْ لَوْ شاءَ اللَّهُ ما تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَ لا أَدْراكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فيكُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ أَ فَلا تَعْقِلُون» - . یونس / ۱۶ - ، {بگو: «اگر خدا می خواست، آن را بر شما نمی خواندم، و [خدا] شما را بدان آگاه نمی گردانید. قطعاً پیش از [آوردن] آن، روزگاری در میان شما به سر برده ام. آیا فکر نمی کنید؟»} می نویسد: خداوند به شما اعلام نکرده که این قرآن را من بر او نازل نکرده ام. من مدتها پیش از نزول قرآن در میان شما زندگی می کردم و هرگز مدعی نبوت نشده بودم و نه قرآنی برای شما می خواندم، تا خداوند مرا به این مقام مفتخر نمود.

«وَ يَقُولُونَ هؤُلاءِ شُفَعاؤُنا عِنْدَ اللَّهِ» خداوند از قول کفار می گوید که آنها مدعی هستند ما این بت ها را می پرستیم تا برای ما نزد خدا شفاعت کنند و خداوند به ما اجازه پرستش آنها را داده و به زودی در عالم آخرت آنها را شفیع ما قرار می دهد و چنین می پنداشتند که در بزرگداشت خداوند عبادت بت ها بهتر است از عبادت و پرستش خدا؛ در نتیجه بین گفتار ناپسند و کردار ناپسند و اعتقاد ناپسند جمع کرده بودند.

بعضی گفته اند، منظورشان این بود که بت ها شفیعان ما در امور دنیوی و اصلاح معاش هستند. این نظریه از حسن نقل شده و استدلال کرده که چون آنها به دلیل آیه «وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمانِهِمْ لا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ» - . نحل / ٢٨ - به صراحت مدعی هستند که بعث و نشری وجود ندارد، بت ها را شفیع آخرت خود قرار نخواهند داد.

در تفسیر آیه «وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَضُرُّهُمْ وَ لا يَنْفَعُهُمْ وَ يَقُولُونَ هؤُلاءِ شُفَعاؤُنا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَ تُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِما لا يَعْلَمُ فِي السَّماواتِ وَ لا فِي الْأَرْضِ سُبْحانَهُ وَ تَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ » - . یونس / ١٨ - ، { و به جای خدا، چیزهایی را می پرستند که نه به آنان زیان می رساند و نه به آنان سود می دهد. و می گویند: «اینها نزد خدا شفاعتگران ما هستند.» بگو: «آیا خدا را به چیزی که در آسمانها و در زمین نمی داند، آگاه می گردانید؟» او پاک و برتر است از آنچه [با وی] شریک می سازند.}می نویسد: یعنی آیا به خدا چیزی را که اطلاعی از آن ندارد اطلاع می دهید؟ منظور خوبی بت پرستی است از این جهت که آنها شفیع مردم باشند زیرا اگر چنین چیزی صحیح بود، خداوند از آن اطلاع داشت، وقتی نفی علم از خدا می شود که وجود ندارد (یعنی پرستش بت و شفاعت آنها کار صحیح و عملی پسندیده نیست.) - . مجمع البیان ٣: ١٤٧ - ١٤٩ -

در باره این آیه «قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَ الْأَبْصارَ وَ مَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ يُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَ مَنْ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَ فَلا تَتَّقُونَ » - . یونس / ٣١ - { بگو: «کیست که از آسمان و زمین به شما روزی می بخشد؟ یا کیست که حاکم بر گوشها و دیدگان است؟ و کیست که زنده را از مرده بیرون می آورد و مرده را از زنده خارج می سازد؟ و کیست که کارها را تدبیر

می کند؟» خواهند گفت: «خدا»، پس بگو: «آیا پروا نمی کنید؟»}می نویسد: از این آیه استفاده می شود که آنها به خدا و آفریننده جهان اقرار داشته اند گرچه مشرک بودند؛ زیرا عموم مردمان با عقل خود به صانع و آفریننده اقرار می‌کنند مگر گروه اندکی از فلاسفه ملحد. اما معترفین به صانع دو دسته هستند: یک دسته موحد که ایمان دارند خدا یکتا است و جز او شایسته پرستش نیست و دسته دوم مشرک هستند.

مشرکین نیز دو دسته اند: یک دسته معتقد به شریک مخالف و ضد برای خدا هستند مانند ثنویها و مجوس، و بین آنها نیز اختلاف است؛ گروهی می گویند شریک خدا قدیم و ازلی است مانند مانویها و گروهی معتقد، به شریکی آفریده شده هستند مانند مجوس. دسته دیگر برای او شریک در ملک و حکم قائل نیستند

ص: ١٠٠

و فقط شریک در عبادت قائلند که آن شریک، واسطه بین خدا و آنهاست؛ این گروه به نام اصحاب متوسطات نامیده شده اند.

اینها نیز چند فرقه هستند: بعضی وسائط بین خود و خدا را اجرام سماوی مانند خورشید و ماه قرار داده اند، و برخی اجسام سفلی مانند بت ها. خدا از اعتقاد انحرافی این منحرفین منزه است. - . مجمع البیان ۳: ۱۶۲ - ۱۶۳ -

در باره آیه « قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكائِكُمْ مَنْ يَهْدى إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدى لِلْحَقِّ أَ فَمَنْ يَهْدى إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لا يَهِدِّى إِلاَّ أَنْ يُهْدى فَما لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ» - . یونس / ۳۵ - { بگو: «آیا از شریکان شما کسی هست که به سوی حقّ رهبری کند؟» بگو: «خداست که به سوی حقّ رهبری می کند» پس، آیا کسی که به سوی حقّ رهبری می کند سزاوارتر است مورد پیروی قرار گیرد یا کسی که راه نمی یابد مگر آنکه هدایت شود؟ شما را چه شده، چگونه داوری می کنید؟}می نویسد: بت ها نه هدایت شده اند و نه احدی را هدایت می کنند، زیرا آنها مرده و جماد هستند و از سنگ و چوبند، ولی سخن در این مقام قرار گرفته که اگر (کسی) آنها را هدایت کند، هدایت می شوند؛ چون وقتی مردم از آنها به نام خدا یاد می کنند، تعبیر از چیزی با عقل و فهم می‌کنند و نسبتی که به آنها می دهند، همان نسبتی است که به عقلاء ی دهند، گرچه واقعا این طور نباشد. با دقت در این آیه، مطلب ثابت می شود «إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبادٌ أَمْثالُكُمْ» - . اعراف / ۱۹۴ - ، {در حقیقت، کسانی را که به جای خدا می خوانید، بندگانی امثال شما هستند.}و یا این آیه «فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ أَ لَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِها» و همچون آیه «إِنْ تَدْعُوهُمْ لا يَسْمَعُوا دُعاءَكُمْ وَ لَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجابُوا لَكُمْ» - . فاطر / ۱۴ - {اگر آنها را بخوانید، دعای شما را نمی شنوند، و اگر [فرضاً] بشنوند اجابتتان نمی کنند.} نسبتهایی که به آنها داده شده، نسبت کسی است که دارای علم و فهم است.

بعضی گفته اند، منظور ملائکه و جن هستند و برخی را عقیده این است که منظور فرمانروایان گمراه آنها هستند که دعوت به کفر می نمایند.

گفته اند، منظور از آیه «لا يَهِدِّى إِلَّا أَنْ يُهْدى» {یا کسی که راه نمی یابد مگر آنکه هدایت شود؟}یعنی حرکتی ندارند مگر محرکی آنها را حرکت دهد.

« بَلْ كَذَّبُوا بِما لَمْ يُحيطُوا بِعِلْمِهِ وَ لَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذلِكَ كَذَّبَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَانْظُرْ كَيْفَ كانَ عاقِبَةُ الظَّالِمينَ» - . یونس / ۳۹ - ، {بلکه چیزی را دروغ شمردند که به علم آن احاطه نداشتند و هنوز تأویل آن برایشان نیامده است. کسانی [هم] که پیش از آنان بودند، همین گونه [پیامبرانشان را] تکذیب کردند. پس بنگر که فرجام ستمگران چگونه بوده است.}می نویسد: یعنی تکذیب کردند چیزی را که از تمام جهات به آن اطلاع ندارند، زیرا در قرآن مطالبی است که می توان با دلیل از آن اطلاع پیدا کرد و احتیاج به تفکر دارد؛ یا با مراجعه به پیامبر در کشف منظور آیه مانند متشابهات (آن را فهمید). ولی کفار چون معنی ظاهر آیه را درک نکردند، آن را تکذیب نمودند.

بعضی می گویند، منظور این است که اطلاعی از نظم و ترتیب قرآن ندارند؛ همان طور که مردم کلمات و معنی اشعار را می فهمند ولی خودشان نمی توانند مانند آن شعرها را بگویند چون به نظم و ترتیب کلمات وارد نیستند.

حسن گفته است، یعنی قرآن را تکذیب کردند با اینکه اطلاعی از بطلان آن نداشتند.

بعضی گفته اند، یعنی مطالب قرآن را مانند بهشت و جهنم و قیامت و حشر و نشر و ثواب و عقاب تکذیب کردند. - . مجمع البیان ۳: ۱۶۵ -

در باره آیه «قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ أَتاكُمْ عَذابُهُ بَياتاً أَوْ نَهاراً ما ذا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُون» - . یونس / ۵۰ - { بگو: «به من خبر دهید، اگر عذاب او شب یا روز به شما دررسد، بزهکاران چه چیزی از آن به شتاب می خواهند؟»}می نویسد: جمله استفهامی است و در مقام ترسانیدن و وحشت است؛ چنانچه انسان به کسی که معتقد است آینده وخیمی دارد، می گوید، می دانی چه جنایتی به خود روا می داری.

ص: ۱۰۱

حضرت باقر علیه السّلام فرمود: منظور عذابی است که در آخر الزمان بر تبهکاران مسلمانها نازل می شود.

«أَ ثُمَ إِذا ما وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ آلْآنَ وَ قَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ» - . یونس / ۵۱ - ،{ سپس، آیا هنگامی که [عذاب بر شما] واقع شد، اکنون به آن ایمان آوردید، در حالی که به [آمدن] آن شتاب می نمودید؟}می نویسد: این جمله نیز استفهام انکاری است و معنی چنین است: آیا وقتی عذاب مقدر بر شما نازل شد، آن وقت به خدا یا قرآن و یا عذابی که انکار می‌کردید، ایمان می آورید؟ سپس به آنها گفته می شود، حالا ایمان آوردید، با اینکه قبلاً آنها را مسخره می کردید؟. - . مجمع البیان ۳: ۱۷۴ -

در باره آیه «قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَ بِرَحْمَتِهِ فَبِذلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ » - . یونس / ۵۸ - ،{ بگو: «به فضل و رحمت خداست که [مؤمنان] باید شاد شوند.» و این از هر چه گرد می آورند بهتر است.} می نویسد: فضل خدا اسلام است و رحمت او قرآن. بعضی عکس این را گفته اند. حضرت باقر علیه السّلام فرمود: فضل خدا پیامبر اکرم

و رحمت او علی بن ابی طالب علیه السّلام است. این مطلب را کلبی از ابو صالح از ابن عباس نقل کرده است. - . مجمع البیان ۳: ۱۷۸ -

در باره آیه «قُلْ أَ رَأَيْتُمْ ما أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَراماً وَ حَلالاً قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُون» ، - . یونس / ۵۹ - {بگو: «به من خبر دهید، آنچه از روزی که خدا برای شما فرود آورده [چرا] بخشی از آن را حرام و [بخشی را] حلال گردانیده اید» بگو: «آیا خدا به شما اجازه داده یا بر خدا دروغ می بندید؟»}می نویسد: منظور چیزهایی است که حرام نموده اند، مانند بحیره و سائبه و وصیله و حام و دیگر چیزها. - . مجمع البیان ۳: ۱۷۹ -

و در باره آیه «وَ لا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ »، - . یونس / ۶۵ - {سخن آنان تو را غمگین نکند، زیرا عزّت، همه از آنِ خداست. او شنوای داناست.} یعنی سخن نابجای آنها مانند اینکه می گویند ساحر یا دیوانه است، تو را اندوهگین نکند.

درباره آیه «أَلا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ مَنْ فِي الْأَرْضِ وَ ما يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلاَّ الظَّنَّ وَ إِنْ هُمْ إِلاَّ يَخْرُصُونَ» - . یونس / ۶۶ - ،{ آگاه باش، که هر که [و هر چه] در آسمانها، و هر که [و هر چه] در زمین است از آن

خداست. و کسانی که غیر از خدا شریکانی را می خوانند، [از آنها] پیروی نمی کنند. اینان جز از گمان پیروی نمی کنند و جز گمان نمی برند.} می نویسد: لفظ (ما) در این آیه دو احتمال دارد، یکی اینکه به معنی چه چیز و مای استفهامیه باشد به جهت زشت شمردن کار آنها. وجه دوم اینکه (ما) نافیه باشد، یعنی در حقیقت از شریکان پیروی نمی کنند.

وجه سومی نیز محتمل است که ما به واسطه عطف به (من) به معنی الذی و موصول باشد و محلاً منصوب باشد و در واقع معنی چنین می شود: کسی که پیروی بت ها را می کند، و بت هایی که در مقابل خدا تراشیده اند، هر دو شریکند. - . مجمع البیان ۳: ۱۸۲ - ۱۸۳ -

و در باره آیه «قُلْ یا أَیُّهَا النّاسُ قَدْ جاءَکُمُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّکُمْ فَمَنِ اهْتَدی فَإِنَّما یَهْتَدی لِنَفْسِهِ وَ مَنْ ضَلَّ فَإِنَّما یَضِلُّ عَلَیْها وَ ما أَنَا عَلَیْکُمْ بِوَکیل» - . یونس / ۱۰۸ - ، {بگو: «ای مردم، حقّ از جانب پروردگارتان برای شما آمده است. پس هر که هدایت یابد به سود خویش هدایت می یابد، و هر که گمراه گردد به زیان خود گمراه می شود، و من بر شما نگهبان نیستم.»} می نویسد: یعنی در صورتی که خود مواظبت نکنید، من عهده دار نجات شما از هلاکت نیستم، و منظور این است که مأموریت من فقط تبلیغ است نه اینکه شما را هدایت کرده و از آتش برهانم؛ مانند کسانی که مأمور حفاظت یک چیز می شوند که زیان و ضرری به آن نرسد. - . مجمع البیان ۳: ۲۱۱ -

در باره آیه «وَ أَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّکُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَیْهِ یُمَتِّعْکُمْ مَتاعاً حَسَناً إِلی أَجَلٍ مُسَمًّی وَ یُؤْتِ کُلَّ ذی فَضْلٍ فَضْلَهُ وَ إِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّی أَخافُ عَلَیْکُمْ عَذابَ یَوْمٍ کَبیرٍ» - . هود / ۳ - ، {و اینکه از پروردگارتان آمرزش بخواهید، سپس به درگاه او توبه کنید، [تا اینکه] شما را با بهره مندی نیکویی تا زمانی معیّن بهره مند سازد، و به هر شایسته نعمتی از کَرَم خود عطا کند، و اگر روی گردان شوید، من از عذاب روزی بزرگ بر شما بیمناکم.} می نویسد: منظور این است که تا هنگام مرگی که برایتان مقدر شده، در دنیا شما را با نعمتهای فراوان از قبیل آسایش زندگی و امن و امان وسعت می دهد «یُؤْتِ کُلَّ ذِی فَضْلٍ فَضْلَهُ» ، {و به هر شایسته نعمتی از کَرَم خود عطا کند} یعنی به هر کس که به وسیله مال یا کلامی و یا عملی نسبت به دیگری کمک کرده، پاداش نیکی او را می دهد و یا اینکه هر خیرخواهی، به مقدار خیرخواهی خود پاداش می برد.

«أَلا إِنَّهُمْ یَثْنُونَ

ص: ۱۰۲

صُدُورَهُمْ لِیَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلا حینَ یَسْتَغْشُونَ ثِیابَهُمْ یَعْلَمُ ما یُسِرُّونَ وَ ما یُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلیمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ » - . هود / ۵ - ، { آگاه باشید که آنان دل می گردانند [و می کوشند] تا [راز خود را] از او نهفته دارند. آگاه باشید آنگاه که آنان جامه هایشان را بر سر می کشند، [خدا] آنچه را نهفته و آنچه را آشکار می دارند، می داند، زیرا او به اسرار سینه ها داناست.} گفته، این آیه در باره اخنس بن شریق نازل شده که مردی شیرین زبان بود. روبرو با پیامبر برخورد بسیار خوبی نشان می داد ولی در دل، دشمنی خود را پنهان می کرد، این قول از ابن عباس نقل شده است.

عیاشی به اسناد خود از حضرت باقر علیه السّلام نقل می کند که جابر بن عبد الله گفت: وقتی مشرکین با پیامبر اکرم صلی الله

علیه و آله روبرو می شدنـد، سـرهای خود را درون جامه خود پنهان می کردنـد تا پیامبر آنها را نبینـد. خداوند این آیه را نازل کرد که مشرکان و کفار آنچه از کفر که در دل دارند، پنهان می کنند. این مطلب از حسن نقل شده.

بعضی گفته اند، دل های خود را پنهان می کردند تا قرآن را نشنوند. گفته شده که عداوت پیامبر را در دل پنهان می کردند.

بعضی گفته اند، منظور آیه این است که وقتی گرد هم جمع می شدند و جلسه ای علیه پیامبر تشکیل می دادند، به هم نزدیک می شدند و آهسته و درگوشی صحبت می کردند تا از نظر خدا پنهان باشد - بنا بر نظریه اخیر - و اما بنا بر نظرات دیگر، این کار می کردند تا پیامبر متوجه نشود.

«أَلا حِینَ یَسْتَغْشُونَ ثِیابَهُمْ»، { آگاه باشید آنگاه که آنان جامه هایشان را بر سر می کشند} یعنی هنگامی که خود را در جامه خویش می پیچیدنـد و توطئه علیه پیـامبر و مؤمنین را بـا هم در میـان می گذاشـتند و پنهـان می کردنـد. گفته شـده، منظور از پوشش در لباس این است که از تاریکی شب استفاده می کردند. - . مجمع البیان ۳: ۲۱۴ - ۲۱۶ -

و در باره آیه «وَ لَئِنْ أَخَّرْنا عَنْهُمُ الْعَذابَ إِلی أُمَّهٍ مَعْدُودَهٍ لَیَقُولُنَّ ما یَحْبِسُهُ أَلا یَوْمَ یَأْتِیهِمْ لَیْسَ مَصْرُوفاً عَنْهُمْ وَ حاقَ بِهِمْ ما کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُن» - . هود / ۸ - { و اگر عـذاب را تا چندگاهی از آنان به تأخیر افکنیم، حتماً خواهند گفت: «چه چیز آن را باز می دارد؟» آگـاه باش، روزی که [عـذاب] به آنان برسـد از ایشان بازگشـتنی نیست، و آنچه را که مسـخره می کردنـد آنان را فرو خواهـد گرفت.}می نویسـد: یعنی تا زمان معین. بعضـی گفته انـد، یعنی تا گروهی از پی آنها بیاینـد و اصـرار بر کفر ورزند و هیچ کس در میان آنها ایمان نیاورد، چنانچه در باره قوم نوح انجام دادیم.

از حضـرت باقر و حضـرت صادق علیه السّلام در باره این آیه نقل شـده که می فرمایند: اگر عذاب را از آنها تأخیر بیندازیم تا امت معـدوده یعنی تا اصـحاب حضـرت مهـدی عجل الله فرجه در آخر الزمان که سیصد و سیزده نفرند، به تعداد سلحشوران جنگ بدر، در یک ساعت گرد یکدیگر جمع می شوند، چنانچه ابرها در پاییز به هم می پیوندند. - . مجمع البیان ۳: ۲۱۸ -

در بـاره آیه «فَلَعَلَّکَ تارِکٌ بَعْضَ ما یُوحی إِلَیْکَ وَ ضائِقٌ بِهِ صَدْرُکَ أَنْ یَقُولُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ کَنْزٌ أَوْ جاءَ مَعَهُ مَلَکٌ إِنَّما أَنْتَ نَذِیرٌ وَ اللَّهُ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ وَکِیلٌ » - . هود / ۱۲ - ،{ و مبـادا تـو برخی از آنچه را که به سویت وحی می شود ترک گویی و سینـه ات بـدان تنـگ گردد کـه می گوینـد: «چرا گنجی بر او فرو فرسـتاده نشـده یـا فرشـته ای بـا او نیامـده اسـت؟» تـو فقط هشداردهنـده ای، و خـدا بر هر چیزی نگهبـان است.}می نویسـد: ابن عبـاس گفت، سرکردگان قریش در مکه خـدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسیده گفتنـد: یا محمد، اگر تو پیامبری، کوههای مکه را برای ما به صورت طلا درآور یا ملائکه را برای گواهی بر نبوت خویش بیاور. این آیه در همین رابطه نازل شد.

ص: ۱۰۳

عیاشـی به اسـناد خود از حضـرت صادق علیه السّلام نقل می کند که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به علی بن ابی طالب علیه السّلام فرمود: من از خـدا خواسـتم که تو را برادر من قرار دهـد، خواسته ام پـذیرفته شـد. بـاز تقاضـا کردم که تو را وصـی و جانشین من قرار دهد، این کار را نیز کرد. بعضـی از حاضران که شنیدند گفتند، یک من خرما در یک انبان خشک در نظر ما

بهتر است از آنچه محمد از پروردگار خود تقاضا کرده. چرا درخواست نکرد که فرشته ای او را هنگام برخورد با دشمن کمک کند یا گنجی که به وسیله آن رفع تنگدستی از خود بنماید. این آیه راجع به همان نازل شد. «شاید تو بعضی از آنچه به تو وحی شده را رها کنی» و آن سب و ناسزا به خدایان آنهاست و به خاطر هراسی که از ایشان داری، به خودشان نگو. «وَ ضائِقٌ بِهِ صَدْرُکَ» یعنی شاید تو از حرفهایی که آنها می گویند و آزار و اذیتی که به تو می کنند دلتنگ می شوی.

بعضی گفته اند، منظور تقاضاهای کفار است «أَنْ یَقُولُوا» یعنی از ترس اینکه بگویند چرا گنجی با او نیامده یا فرشته ای گواهی رسالتش را نمی دهد.

ضمنا باید توجه داشت که «لعلک» به معنی شک و تردید نیست بلکه منظور، نهی از ترک تبلیغ و رسالت و تحریص به انجام وظیفه پیامبری است؛ مثل اینکه ما به کسی که می دانیم مطیع و فرمانبردار است، از جهت ترغیب و تحریص می گوییم، شاید تو بعضی دستورات مرا به واسطه حرف فلانی رها کنی. این سخن را از آن جهت می گوییم که به او گوشزد کنیم که فلان کس ممکن است از تو بخواهد مأموریتت را انجام ندهی و ترک انجام وظیفه نمایی.

«أَمْ یَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرَیاتٍ وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ » - . هود / ۱۳ - ،{ یا می گویند: «این [قرآن] را به دروغ ساخته است.» بگو: «اگر راست می گویید، ده سوره برساخته شده مانند آن بیاورید و غیر از خدا هر که را می توانید فرا خوانید.»}می نویسد: یعنی اگر این آیات به دروغ نسبت به خدا داده شده، چنانچه شما می پندارید، شما ده سوره با همین نظم و فصاحت بسازید - قرآن که به زبان شما نازل شده و من خود نیز بین شما بزرگ شده ام - . در صورتی که آوردن مانند آن عاجزید، پس اعتراف کنید که قرآن از جانب خدا است. این پیشنهادی صریح در تحدی و به مبارزه طلبیدن است و همین آیه شاهدی جهت اعجاز قرآن و فصاحت و بلاغت و نظم مخصوص آن است. زیرا اگر اعجاز قرآن از جهت دیگری بود، در معارضه با آن به افتراء و ساختگی آن قناعت نمی کرد. چون بلاغت سه درجه دارد و عالیترین درجه بلاغت، اعجاز است و پست ترین نوع و حد متوسط آن، امری ممکن و انجام شدنی است. این به مبارزه خواستن و تحدی در نوع اعلای آن است. اگر وجه اعجاز قرآن این بود که خداوند اجباراً نگذارد مانند قرآن را بیاورند، این جلوگیری قهری با رکیک ترین کلمات و جملات ممکن بود (لازم نبود فصیح و بلیغ باشد).

اما آنچه در این آیه مورد تحدی و مبارزه قرار گرفته این نیست که مانند همان آیات را از نظر جنس مطلب و سخن بیاورند، زیرا آوردن مانندی که مطابق همان باشد، یعنی بازگو نمودن همان آیات، و این تحدی و مبارزه نیست. این موضوع به همان تحدی و مبارزه و نبردی اشاره دارد که بین خود اعراب معمول بوده است (به این صورت) که فصحاء و بلغاء عرب در سخن سرایی و شعر با یکدیگر به مبارزه بر می خاستند؛ از قبیل مبارزات و مناقضات امرء القیس و علقمه و عمرو بن کلثوم و حارث بن حلزه و جریر و فرزدق و دیگران.

«وَ ادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ» { و غیر از خدا هر که را می توانید فرا خوانید.} یعنی هر که را می خواهید، به جز خدا، دعوت کنید تا در این کار با شما همکاری نماید؛

اگر واقعا فکر می‌کنید من به دروغ بر خدا بسته ام. این نوع مبارزه طلبیدن و دعوت به مخاصمه، نهایی ترین درجه تحدی و مبارزه است و همین آیه شاهد بارزی بر اعجاز قرآن است.

وقتی ثابت شد که پیامبر اکرم به وسیله این آیات آنها را به معارضه و مبارزه خواسته و تهدید به کشته شدن و اسارت نیز نموده است - با اینکه (قبلًا) اعتقادات آنها را به خرافات نسبت داده بود و بر خدایانشان خرده گرفته بود - و در ضمن به اثبات رسید که اعراب جاهلی سرسخت ترین دشمنان پیامبر بودند و تمام سعی و کوشش خود را در معارضه و نابودی او به کار گرفتند تا آنجا که خونها ریخته شد و ثروتها بر باد رفت، وقتی به آنها پیشنهاد شد که شما هم مانند همین قرآن را بسازید و استدلال او را بدین وسیله باطل نمایید، با این که این عمل ساده تر از مایه گذاشتن جان و مال است، آنها از چنین مبارزه و معارضه ای دست کشیدند و روی به جنگ و کشتار آوردند و سخت ترین راه را در پیش گرفتند. این خود آشکارترین دلیل است بر اینکه نمی توانستند با قرآن معارضه کنند، چون اگر امکان معارضه وجود داشت، همین کار ساده تر را انجام می دادند، زیرا هیچ عاقلی کار سهل و آسان را رها نمی کند که خود را دچار دشوارترین کارها نماید، با اینکه منظور و هدف او به وسیله هر دو نوع انجام می شود. هرگز چنین نیست! زیرا آنها اگر به نهائی ترین آرزوی خود که کشتن پیامبر هم بود می رسیدند، باز هم به هدف اصلی خویش که ابطال دعوت و اعلان پیامبر نبودن او باشد نمی رسیدند، چه بسا اشخاص محق و حقیقت گویی که به قتل رسیده‌اند!

اگر اشکال شود که چرا به مبارزه خواستن گاهی توسط ده سوره پیشنهاد شده و گاهی به یک سوره و گاهی به مقداری مانند آن، جواب این است که پیروزی در مبارزه، به همان مقداری لازم است که اعجاز ثابت شود و ناتوانی آنها آشکار گردد؛ ممکن است یک بار با مقدار کمتری پیشنهاد مبارزه نموده و گاهی به مقدار بیشتر.

«فَإِلَّمْ یَسْتَجیبُوا لَکُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّما أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَ أَنْ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ » - . هود / ۱۴ - ، {پس اگر شما را اجابت نکردند، بدانید که آنچه نازل شده است به علم خداست ، و اینکه معبودی جز او نیست. پس آیا شما گردن می نهید؟}(اگر پیشنهاد شما را نپذیرفتند) گفته، این قسمت آیه خطاب به مسلمانان است و بعضی گفته اند خطاب به کفار است که معنی چنین می شود: اگر برای کمک شما نیامدند. بعضی هم می گویند خطاب به خود پیامبر است ولی از نظر احترام به لفظ جمع آورده شده است. - . مجمع البیان ۳: ۲۲۱ - ۲۲۳ -

در باره آیه «تِلْکَ مِنْ أَنْباءِ الْغَیْبِ نُوحیها إِلَیْکَ ما کُنْتَ تَعْلَمُها أَنْتَ وَ لا قَوْمُکَ مِنْ قَبْلِ هذا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعاقِبَهَ لِلْمُتَّقین» - . هود / ۴۹ - ، {این از خبرهای غیب است که آن را به تو وحی می کنیم. پیش از این نه تو آن را می دانستی و نه قوم تو. پس شکیبا باش که فرجام [نیک] از آنِ تقواپیشگان است.}می نویسد: این اخبار و جریانهای امم گذشته را تو و اعراب قبیله ات اطلاع نداشتید قبل از اینکه به تو وحی شود چون آنها اهل مطالعه و اطلاع نبودند. - . مجمع البیان ۳: ۲۵۵ -

ص: ۱۰۵

و در مورد آیه «وَ کُلاًّ نَقُصُّ عَلَیْکَ مِنْ أَنْباءِ الرُّسُلِ ما نُثَبِّتُ بِهِ فُؤادَکَ وَ جاءَکَ فی هذِهِ الْحَقُّ وَ مَوْعِظَهٌ وَ ذِکْری لِلْمُؤْمِنینَ » - . هود / ۱۲۰ - ، {و هر یک از سرگذشتهای پیامبران [خود] را که بر تو حکایت می کنیم، چیزی است که دلت را بدان استوار

می گردانیم، و در اینها حقیقت برای تو آمـده، و برای مؤمنان انـدرز و تذکّری است.}می نویسد: یعنی دل تو را قوی و اسـتوار کنیم و دلخوش باشـی و استقامت بیشتری به تو ببخشیم تا تحمل و توان بیشتری در راه تبلیغ و آزار آنها داشته باشی. -. مجمع البیان ۳: ۳۱۲ -

در مورد آیه «وَ ما یُؤْمِنُ أَکْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلاَّ وَ هُمْ مُشْـرِکُون» -. یوسف / ۱۰۶ -، {و بیشترشان به خدا ایمان نمی آورند جز اینکه [با او چیزی را] شریک می گیرند.}می نویسد: در مورد این آیه چند اظهار نظر شده است:

۱. منظور از مشرک همان مشرکین قریش بودند که اعتقاد داشتند خدا خالق و زنده کننده و فانی کننده موجودات است اما باز هم بت پرست بودند و آنها را به عنوان خدا و الهه می پذیرفتند. این نظر ابن عباس و جبائی است.

۲. ضـحاک گفته، منظور مشـرکان عرب است که وقتی از آنها می پرسـیدند چه کسـی آسمانها و زمین را آفریده و باران نازل می کنـد؟ پاسـخ می دادند: خدا. ولی باز طریق شـرک را پیمودند زیرا در تلبیه خود چنین می گفتند: لبیک لا شـریک لک الا شریک هو لک تملکه و ما ملک. یعنی آری خدایا، شریکی نداری مگر آن شریکی که هستی او و هر چه دارد، مال تو است.

۳. منظور اهـل کتـاب هسـتند که به خـدا و روز قیـامت و تورات و انجیـل ایمـان دارنـد ولی با انکار قرآن و نبوت پیامبر خاتم، مشـرک می شوند. این نظریه از حسن نقل شده. این نظر و نظریه قبل از آن را دارم بن قبیصه از حضرت رضا علیه السّلام و آن جناب از جد خود حضرت صادق نقل کرده اند.

۴. مراد منافقین هستند که اظهار ایمان می کنند ولی در پنهان مشرکند، ای نظریه را بلخی گفته است.

۵. منظور فرقه مشـبهه هستند که ایمان اجمالی دارند ولی در توضیح و تفصیل مشرک هستند. این مطلب از ابن عباس نقل شده است.

۶. منظور از شـریک قرار دادن برای خدا، شریک در اطاعت است نه شریک در عبادت. آنها در معصیتهایی که انجام می دهند که موجب آتش جهنم می شود، آنهـا اطـاعت شـیطان کردنـد، پس در اطـاعت مشـرک شـده انـد بـا اینکه مشـرک در عبادت نیستند. این نظر از حضرت باقر علیه السلام نقل شده است.

از حضـرت صادق علیه السّلام روایت شده که این سخن شخصی است که می گوید: اگر فلان کس نبود من از بین رفته بودم، یـا اگر فلاـنی نبود خـانواده من نـابود شـده بودنـد. سـخنی شـرک آمیز است و برای خـدا شـریک در ملـک و رزق و دفـاع از ناراحتیها قرار داده است. عرض کردنـد، اگر بگویـد اگر خداونـد بر من منّت ننهاده بود به واسـطه فلان کس هلاک شده بودم چطور است؟ فرمود: اشکالی ندارد.

و در روایت محمـد بن مسـلم و حمران از امـام صـادق و بـاقر علیهمـا السـلام نقل شـده که این شـریک نعمت قرار دادن است. محمد بن فضـیل از حضرت رضا علیه السّلام نقل کرده که فرموده است: «انه شرک لا یبلغ به الکفر». این یک نوع شرک است که به حد کفر نمی رسد.

درباره آیه «أَ فَأَمِنُوا أَنْ تَأْتِيَهُمْ غاشِيَةٌ مِنْ عَذابِ اللَّهِ أَوْ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَ هُمْ لا يَشْعُرُونَ » - . يوسف / ۱۰۷ - ،{آيا ايمنند از اينكه عذاب فراگير خدا به آنان دررسد، يا قيامت - در حالى كه بى خبرند - بناگاه آنان را فرا رسد؟} مى نويسد: يعنى مطمئن و آسوده هستند از اينكه عقوبت كيفرى آنها را از جانب خدا فرا گيرد كه ايشان را محاصره نمايد و بر آنها احاطه پيدا كند. - . مجمع البيان ۳: ۴۱۰ -

ص: ۱۰۶

در باره آيه «وَ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثُلاتُ وَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلى ظُلْمِهِمْ وَ إِنَّ رَبَّكَ لَشَديدُ الْعِقابِ» - . رعد / ۶ - ،{و پيش از رحمت، شتابزده از تو عذاب مى طلبند و حال آنكه پيش از آنان [بر كافران] عقوبتها رفته است، و به راستى پروردگار تو نسبت به مردم - با وجود ستمشان - بخشايشگر است، و به يقين پروردگار تو سخت كيفر است.}مى نويسد: يعنى شتاب دارند به عذاب قبل از رحمت؛ و منظور از مَثُلات عقوبتها است. اين مطلب از ابن عباس و ديگران نقل شده است.

در مورد آيه «وَ يَقُولُ الَّذينَ كَفَرُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّه إِنَّما أَنْتَ مُنْذِرٌ وَ لِكُلِ قَوْمٍ هادٍ » - . رعد / ۷ - ،{و آنان كه كافر شده اند مى گويند: «چرا نشانه اى آشكار از طرف پروردگارش بر او نازل نشده است؟» [اى پيامبر،] تو فقط هشداردهنده اى، و براى هر قومى رهبرى است.}مى نويسد: در مورد اين آيه چند قول نقل شده:

۱. تو ترساننده و هادى هر گروهى هستى اما انزال آيات در اختيار تو نيست. در اين صورت از نظر ادبى (انت) مبتدا است و (منذر) خبر آن است و «هاد» عطف بر منذر است.

۲. منذر و ترساننده حضرت محمد صلى الله عليه و آله است و هادى خدا است.

۳. معنى آيه اين است كه هر قوم و ملتى پيامبرى دارند كه آنها را هدايت مى كند و راهنماى ايشان است.

۴. منظور از هادى، هر دعوت كننده به حق است. ابن عباس نقل كرده كه وقتى اين آيه نازل شد، پيامبر اكرم صلى الله عليه و آله فرمود: من منذرم و على هادى است. يا على، پس از من پويندگان هدايت به وسيله تو هدايت مى يابند. مانند همين روايت را ابو القاسم حسكانى به اسناد خود از ابى برده اسلمى نقل كرده است. - . مجمع البيان ۳: ۴۲۷ وشواهد التنزيل للحسكانى: ۳۰۱ - ۳۰۲ -

و در باره آيه «لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَ الَّذينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا يَسْتَجيبُونَ لَهُمْ بِشَيْ ءٍ إِلاَّ كَباسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْماءِ لِيَبْلُغَ فاهُ وَ ما هُوَ بِبالِغِهِ وَ ما دُعاءُ الْكافِرينَ إِلاَّ فى ضَلالٍ»، - . رعد / ۱۴ - {دعوت حق براى اوست. و كسانى كه [مشركان] جز او مى خوانند، هيچ جوابى به آنان نمى دهند، مگر مانند كسى كه دو دستش را به سوى آب بگشايد تا [آب] به دهانش برسد، در حالى كه [آب] به [دهان] او نخواهد رسيد، و دعاى كافران جز بر هدر نباشد.} مى نويسد: اين مثلى است كه خداوند براى كسانى زده كه غير خدا را مى پرستند و به اميد سود و منفعتى او را مى خوانند. مَثَل چنين اشخاصى مانند كسى است كه دست از دور دراز كرده تا آب بردارد و تشنگى خود را فرو نشاند و به خاطر دورى از آب، به آن دست نمى يابد. همچنين آنچه مشركان از بت ها مى

پرستند، سودی برایشان ندارد و دعایشان مستجاب نمی شود. این تفسیر از ابن عباس نقل شده است.

گفته شده: معنی «کَباسِطِ کَفَّیْهِ إِلَی الْماءِ» {کسی که دو دستش را به سوی آب بگشاید} یعنی مانند کسی که با زبان آب بخواهد و با دست اشاره به آب کند اما آب پیش او نمی آید. این مطلب از مجاهد نقل شده است.

گفته اند: مانند کسی که دست به سوی آب می گشاید ولی قبل از رسیدن آب به دهانش می میرد.

بعضی نیز گفته اند این مَثَل عرب است در مورد کسی که برای رسیدن به چیزی تلاش می‌کند که به آن نمی رسد. می گویند مانند کسی است که می خواهد آب را با چنگ و مشت بگیرد، هو کالقابض علی الماء.

«وَ ما دُعاءُ الْکافِرِینَ إِلَّا فِی ضَلالٍ» {و دعای کافران جز بر هدر نباشد.} یعنی نیایش آنها بتها را به جای خدا، جز انحراف از حق و حقیقت نیست. بعضی گفته اند: منظور، از راه اجابت و سود منحرف شده اند.

در مورد آیه «وَ لِلَّهِ یَسْجُدُ

ص: ۱۰۷

مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ کَرْهاً وَ ظِلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ» - . رعد / ۱۵ - ، {و هر که در آسمانها و زمین است - خواه و ناخواه - با سایه هایشان، بامدادان و شامگاهان، برای خدا سجده می کنند.} می نویسد: یعنی ملائکه و تمام مکلفان، یا به خواست خود و یا به اجبار «طَوْعاً وَ کَرْهاً» {خواه و ناخواه} برای خدا سجده می کنند ولی مؤمن از روی بندگی و علاقه سجده می کند و کافر به زور شمشیر. یا منظور این است که در پیشگاه پروردگار خضوع و کوچکی می کنند ولی کافر با اکراه خضوع می نماید، چون به واسطه گرفتاریها و بیماریهایی که به او روی می آورد چاره ای ندارد (جز اینکه دعا کند).

«وَ ظِلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ» {با سایه هایشان، بامدادان و شامگاهان} گفته اند، منظور از «ظل» شخص است زیرا وقتی که سجده نماید سایه او هم سجده می کند. حسن گفته است، یعنی سایه کافر سجده می کند ولی خود او سجده نمی کند و در نزد محققان، منظور این است که پیکرش به سجده می افتد ولی قلب او سجده نمی کند؛ زیرا او از جهت عبادت و پرستش سجده نمی کند بلکه از ترس به سجده می افتد.

گفته شده، منظور از ظلال همان معنی ظاهری آن است، یعنی سایه ها هم سجده می کنند به این صورت که متمایل به این طرف و آن طرف می شوند و بلند و کوتاه می گردند.

در مورد آیه مبارکه «قُلْ مَنْ رَبُّ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَ فَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِیاءَ لا یَمْلِکُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعاً وَ لا ضَرًّا قُلْ هَلْ یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِی الظُّلُماتُ وَ النُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَکاءَ خَلَقُوا کَخَلْقِهِ فَتَشابَهَ الْخَلْقُ عَلَیْهِمْ قُلِ اللَّهُ خالِقُ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ هُوَ الْواحِدُ الْقَهَّارُ» - . رعد / ۱۶ - ، { بگو: «پروردگار آسمانها و زمین کیست؟» بگو: «خدا!» بگو: «پس آیا جز او سرپرستانی گرفته اید که اختیار سود و زیان خود را ندارند؟» بگو: «آیا نابینا و بینا یکسانند؟ یا تاریکیها و روشنایی برابرند؟ یا برای خدا شریکانی پنداشته اند که مانند آفرینش او آفریده اند و در نتیجه، [این دو] آفرینش بر آنان مشتبه شده است؟» بگو:

«خدا آفریننده هر چیزی است، و اوست یگانه قهار.»}می نویسد: یعنی آیا مؤمن با کافر مساوی است؟ «أَمْ هَلْ تَسْتَوِی الظُّلُماتُ وَ النُّورُ» یعنی آیا کفر و ایمان مساوی هستند یا گمراهی و هدایت

یا علم و جهل؟ «أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ» {یا برای خدا شریکانی پنداشته اند که مانند آفرینش او آفریده اند} یعنی آیا این کفار هر یک در عبادت خدا کسانی را شریک قرار داده اند که چیزهایی را آفریده، همان طوری که خدا اجسام و الوان و طعمها و بویها و قدرت و زندگی و سایر چیزها را آفریده است.

«فَتَشابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ» {و در نتیجه، [این دو] آفرینش بر آنان مشتبه شده است؟} که همین خلقتی که شرکاء خدا داشته اند موجب اشتباه آنها شده و خیال کرده اند که بت ها هم شایسته پرستش هستند، چون آنها نیز مانند خدا آفرینش دارند. وقتی که آنها قدرت آفریدن نداشته باشند، دیگر وجهی برای اشتباه باقی نمی ماند و جز خدا هیچ کس شایسته پرستش نیست. - . مجمع البیان ۳: ۴۳۶ - ۴۳۸ -

در باره آیه «أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَسالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِها فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَداً رابِياً وَ مِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهُ كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفاءً وَ أَمَّا ما يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثال» - . رعد / ۱۷ - ،{[همو که] از آسمان، آبی فرو فرستاد. پس رودخانه هایی به اندازه گنجایش خودشان روان شدند، و سیل، کفی بلند روی خود برداشت، و از آنچه برای به دست آوردن زینتی یا کالایی، در آتش می گدازند هم نظیر آن کفی برمی آید. خداوند، حق و باطل را چنین مَثَل می زند. اما کف، بیرون افتاده از میان می رود، ولی آنچه به مردم سود می رساند در زمین [باقی] می ماند. خداوند مَثَلها را چنین می زند.} می نویسد: یعنی خداوند از آسمان آب را می فرستد و هر نهری به مقدار وسعت و گنجایشی که دارد، از آن آب بهره می گیرد. «فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَداً رابِياً» {و سیل، کفی بلند روی خود برداشت}. خداوند در این آیه آب صاف و پاک را به اسلام نافع و سودمند برای مردم تشبیه نموده و خط باطل را به کفی که روی آب می ایستد و نابودشونده است.

بعضی گفته اند، منظور قرآن است که از آسمان نازل شده و هر دلی به اندازه یقین و شکی که دارد از آن بهره می برد. آب مَثَل برای یقین است و کف مَثَل برای شک. این قول را ابن عباس گفته است. سپس خداوند مثل دیگری را می زند:

«وَ مِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ» {و از آنچه برای به دست آوردن زینتی یا کالایی، در آتش می گدازند} (که منظور طلا

ص: ۱۰۸

و نقره و مس و سایر سنگهای معدنی است که گداخته می شود) «ابْتِغاءَ حِلْيَةٍ» که از آن زینت آلات می سازند مانند طلا و نقره «أَوْ مَتاعٍ» یا لوازم زندگی درست می کنند مانند معادن دیگر که از آنها ظروف و وسائل تهیه می شود؛ این نوع از گداختنی ها هم مانند آب دارای کف هستند زیرا آنها را که از معادن استخراج کرده و برای جدا کردن ناخالصیها می گدازند و در آتش حرارت می دهند. وقتی گداخته می شود، ناخالصی های آنها نیز به صورت کف در می آید.

«كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ» {خداوند، حق و باطل را چنین مَثَل می زند.} «فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفاءً» {اما کف، بیرون

افتـاده از میان می رود} «وَ أَمَّا ما یَنْفَعُ النَّاسَ» {ولی آنچه به مردم سود می رسانـد}ماننـد آب صاف و طلا و نقره و سایر فلزات مفیـد «فَیَمْکُثُ فِی الْأَرْضِ» {در زمین [باقی] می ماند.}و مردم از آن بهره مند می شوند. مَثَل مؤمن همانند آب صاف است که تمام نباتات از آن استفاده می کنند و موجب زندگی همه چیز است و شبیه سود طلا و نقره و سایر فلزات است که مردم از آن بهره مند می شوند. و مَثَل کافر و کفر او مانند همان کف است که نابودشدنی است و تار و مار می شود و مانند ناخالصی های سنگهای معدنی است، همچون چرک و کثافت بر طلا و نقره، که سودی ندارد.

«کَذلِکَ یَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ» {خداوند مَثَلها را چنین می زند.}در امور دینی.

قتـاده گفتـه است: خداونـد در ضـمن یـک مثـل در این آیه، سه مَثَل آورده است. نزول قرآن را به آبی که از آسـمان فرو می فرستد تشبیه نموده و دلهای مردم را به نهرها و رودها. هر که انـدیشه را به کار برد و کنجکاو باشـد، بهره کافی و زیاد می برد مانند یک رود بزرگ که گنجایش آب فراوان دارد؛ اما کسـی که به همان مقدار که فقط اعتراف به یکتایی خدا داشـته باشـد قانع باشد، بهره اش از آن دیگری کمتر است مانند نهر کوچک. این یک مثال است.

بعد خداوند وساوس و شبهات شیطان را تشبیه به کف نموده که روی آب می ایستد و این کف ها از خود آب نیست بلکه از کثافات زمین است. همین طور این شکوک و وساوس از طینت و ذات خود شخص است نه این که لازمه حق و واقعیت باشد. بعـد می فرمایـد: همان طوری که کف از بین می رود و آب صاف باقی می ماند، وسوسه های شیطان نیز نابود می شود و حق باقی می ماند. این مثل دوم است.

اما مثل سوم «وَ مِمَّا یُوقِدُونَ عَلَیْهِ» {آنچه در آتش می گدازنـد} از فلزات. پس کفر همین خباثت و ناخالصـی ها است که بهره ای ندارنـد و بی فایده هستند و ایمان همان طلا و نقره خالص و آب صاف است که مردم از آن بهره مند می شوند. - . مجمع البیان ۳: ۴۴۱ -

در بـاره آیه «وَ لَوْ أَنَ قُرْآناً سُیِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ کُلِّمَ بِهِ الْمَوْتی بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمیعاً أَ فَلَمْ یَیْأَسِ الَّذینَ آمَنُوا أَنْ لَوْ یَشاءُ اللَّهُ لَهَدَی النَّاسَ جَمیعاً وَ لا یَزالُ الَّذینَ کَفَرُوا تُصیبُهُمْ بِما صَنَعُوا قارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَریباً مِنْ دارِهِمْ حَتَّی یَأْتِیَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لا یُخْلِفُ الْمیعادَ» - . رعد / ۳۱ - ، {و اگر قرآنی بود که کوهها بدان روان می شد، یا زمین بدان قطعه قطعه می گردید، یا مردگـان بـدان به سخن درمی آمدنـد [باز هم در آنان اثر نمی کرد.] نه چنین است، بلکه همه امور بستگی به خـدا دارد. آیا کسانی که ایمان آورده انـد، ندانسـته انـد که اگر خـدا می خواست قطعاً تمام مردم را به راه می آورد؟ و کسانی که کافر شده انـد پیوسته به [سزای] آنچه کرده اند مصیبت کوبنده ای به آنان می رسد یا نزدیک خانه هایشان فرود می آید، تا وعده خدا فرا رسـد. آری، خـدا وعـده [خود را] خلاف نمی کنـد.} می نویسـد: جواب (لو) محـذوف است یعنی لکان هـذا القرآن. اگر کتابی کوهها را به رفتار و مردگان را به گفتار در آورد و زمین را در هم نوردد، این قرآن کریم است. گفته شـده، چون ایمان آورده اند.

«أَ فَلَمْ یَیْأَسِ الَّذینَ آمَنُوا» {آیا کسانی که ایمان آورده انـد، ندانسـته انـد} اگر خـدا بخواهـد همه مردم را هدایت می کند. ابن عبـاس گفته است و بعضـی از دیگران نیز می گوینـد، معنی آیه این است که آیا مؤمنین هنوز اطلاعی کسب نکرده انـد که از

علم دیگری مایوس و ناامید باشند (یعنی اطلاعی صحیح و غیر قابل تردید).

ص: ۱۰۹

و نیز گفته شده که معنی آیه این است، آیا مؤمنین از ایمان کسانی که خداوند اطلاع داده که ایمان نخواهند آورد مایوس نشده اند؟

«قارِعَةٌ» یعنی مصیبت و گرفتاری که آنها را فرا گیرد مانند جنگ و قحطی و خشکسالی و کشتن و اسارت «أَوْ تَحُلُّ قَرِيباً مِنْ دارِهِمْ» {یا نزدیک خانه هایشان فرود می آید} یعنی این مصیبت و ناراحتی نزدیک خانه آنها فرود آید که موجب ترس و هراس آنها شود. بعضی گفته اند، (تاء) در «تَحُلُّ» تای خطاب است؛ یعنی تو ای محمد، به سرزمین آنها یعنی مکه وارد شوی «حَتَّى يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ» تا وعده خدا به فتح مکه برسد. گفته شده، اجازه جنگ با آنها صادر شود. بعضی نیز گفته اند، تا قیامت فرا رسد. -. مجمع البیان ۳: ۴۵۱ - ۴۵۲ -

«فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا» { پس به کسانی که کافر شده بودند مهلت دادم} یعنی به آنها مهلت دادیم و مدت آنها را طولانی کردیم تا توبه کنند یا حجت بر آنها تمام شود «فَكَيْفَ كانَ عِقابِ» چگونه خواهد بود آن عذاب؟ این سخن، خود عظمت عقاب را بیشتر می کند «أَ فَمَنْ هُوَ قائِمٌ عَلى كُلِّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ» {آیا کسی که بر هر شخصی بدانچه کرده است مراقب است [مانند کسی است که از همه جا بی خبر است]؟} یعنی کسی که مدبر تمام جهان است و متوجه تمام اعمال مردم است، طوری که از نظر او عملی مخفی نیست، مانند کسی چون بت ها است که این قدرت را ندارد؟ این آیه بر اینکه منظور همان بت ها است، دلالت می کند: «وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ» {و برای خدا شریکانی قرار دادند. بگو: «نامشان را ببرید»} و اگر شریک خدایند، کارهایی که انجام می دهند را به آنها نسبت دهند؛ چنانچه به خدا نسبت رازق و خالق و محیی و ممیت می دهند.

گفته شده ،یعنی آنها را با همان صفاتی که دارند بنامید و بعد دقت کنید ببینید، با این صفاتی که دارند شایسته عبادت و خدایی هستند؟

گفته اند، یعنی آنها (حتی) نامی که موجب عبادتشان شود ندارند، و این سخن برای حقارت و بی ارزشی بت ها است.

و گفته اند، یعنی نام ببرید، چه را آفریده اند؟ یا بگویید چه نفع و چه ضرری رسانده اند؟.

در مورد آیه «أَ فَمَنْ هُوَ قائِمٌ عَلى كُلِّ نَفْسٍ بِما كَسَبَتْ وَ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكاءَ قُلْ سَمُّوهُمْ أَمْ تُنَبِّئُونَهُ بِما لا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ بِظاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَ صُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ» -. رعد / ۳۳ - ،{آیا کسی که بر هر شخصی بدانچه کرده است مراقب است [مانند کسی است که از همه جا بی خبر است]؟ و برای خدا شریکانی قرار دادند. بگو: «نامشان را ببرید» آیا او را به آنچه در زمین است و او نمی داند خبر می دهید، یا سخنی سطحی [و میان تهی] می گویید؟ [چنین نیست] بلکه برای کسانی که کافر شده اند نیرنگشان آراسته شده و از راه [حق] بازداشته شده اند و هر که را خدا بی راه گذارد، رهبری نخواهد داشت.}می نویسد: یعنی به خدا اطلاع دهید از شریکی که او از آن مطلع نیست، یعنی وجود ندارد تا

اطلاعی از آن داشته باشد «أَمْ بِظاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ» {یا سخنی سطحی [و میان تهی] می گویید؟} یا سخنی سرسری و حرفی غیر واقعی می گویید. معنی این است که فقط حرف است و نه واقعیت. گفته اند، یا شما به ظاهر کتابی که خدا فرستاده آنها را خدا نامیده اید. بدین وسیله خداوند توضیح می دهد که دلیل عقلی و نقلی وجود ندارد که اینها استحقاق پرستش داشته باشند.

«بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ» {بلکه برای کسانی که کافر شده اند نیرنگشان آراسته شده} یعنی این حرف را رها کن. شیطان کفر را در نظر آنها آراسته، زیرا مکر و حیله ای که نسبت به پیامبر روا می دارند، نشانه کفر آنهاست. بعضی گفته اند، یعنی رهبران و ستمگران این دروغ گویی و ستمگری را برای آنها آراسته اند. - . مجمع البیان ۳: ۴۵۳ - ۴۵۴ -

در باره آیه «وَ الَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يَفْرَحُونَ بِما أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَ مِنَ الْأَحْزابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ قُلْ إِنَّما أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَ لا أُشْرِكَ بِهِ إِلَيْهِ أَدْعُوا وَ إِلَيْهِ مَآبِ»، - . رعد / ۳۶ - {و کسانی که به آنان کتاب [آسمانی] داده ایم، از آنچه به سوی تو نازل شده شاد می شوند. و برخی از دسته ها کسانی هستند که بخشی از آن را انکار می کنند. بگو: «جز این نیست که من مأمورم خدا را بپرستم و به او شرک نورزم. به سوی او می خوانم و بازگشتم به سوی اوست.»}می نویسد: منظور اصحاب پیامبر است که

ص: ۱۱۰

قرآن به آنها عنایت شده است و شادند. یا مقصود مؤمنین اهل کتاب هستند. - . مجمع البیان ۳: ۴۵۵ -

در باره آیه «وَ إِنْ ما نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّما عَلَيْكَ الْبَلاغُ وَ عَلَيْنَا الْحِسابُ» - . رعد / ۴۰ - ،{و اگر پاره ای از آنچه را که به آنان وعده می دهیم به تو بنمایانیم، یا تو را بمیرانیم، جز این نیست که بر تو رساندن [پیام] است و بر ما حساب [آنان].} می نویسد: یعنی یک نشانه از یاری و پیروزی مؤمنین بر آن کفار همین است که تو قدرت جنگ و اسارت و غنیمت اموال آنها را پیدا می کنی. «أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ» یعنی یا قبل از نشان دادن این مطلب تو را به سوی خود می خوانیم و با این آیه، خداوند توضیح می دهد که بعضی از این پیروزیها در زمان حیات پیامبر و بعضی از آنها بعد از فوت پیامبر است؛ یعنی منتظر نباش که تمام اینها در زمان حیات تو اتفاق افتد «فإنما علیک» تو باید تبلیغ کنی و ما به حساب آنها خواهیم رسید و کیفرشان خواهیم نمود. - . مجمع البیان ۳: ۴۵۹ -

در باره آیه «وَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفى بِاللَّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَ مَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتابِ» - . رعد / ۴۳ - ،{ و کسانی که کافر شدند می گویند: «تو فرستاده نیستی.» بگو: «کافی است خدا و آن کس که نزد او علم کتاب است، میان من و شما گواه باشد.»} می نویسد: بعضی گفته اند، منظور خدا است که علم کتاب دارد. و گفته شده، مقصود مؤمنین اهل کتاب است. و از حضرت باقر و صادق با سندهای متعددی رسیده که منظور علی بن ابی طالب و ائمه هدی علیهم السلام هستند که دارای علم کتابند. - . مجمع البیان ۳: ۴۶۲ -

در باره آیه «مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمالُهُمْ كَرَمادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عاصِفٍ لا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلى شَيْ ءٍ ذلِكَ هُوَ

الضَّلالُ الْبَعِيدُ» - . ابراهيم / ۱۸ - ، { مَثَل کسانی که به پروردگار خود کافر شدند، کردارهایشان به خاکستری می ماند که بادی تند در روزی طوفانی بر آن بوزد: از آنچه به دست آورده اند هیچ [بهره ای] نمی توانند بُرد. این است همان گمراهیِ دور و دراز.}می نویسد: یعنی اعمال آنها همچون توده های خاکستری است که طوفانی بر آن بوزد و آنها را به صورت ذرّات پراکنده نماید «فِی یَوْمٍ عاصِفٍ» یعنی در یک روز تندبادی. همان طوری که هیچ کس قدرت ندارد این خاکسترها را جمع آوری کند و از آنها بهره ای ببرد، همین طور این کافران نیز سودی از اعمال خود نمی برند. - . مجمع البیان ۳: ۴۷۴ - ۴۷۵ -

در باره آیه «أَ لَمْ تَرَ کَیْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً کَلِمَةً طَیِّبَةً کَشَجَرَةٍ طَیِّبَةٍ أَصْلُها ثابِتٌ وَ فَرْعُها فِی السَّماءِ» - . ابراهیم / ۲۴ - ، {آیا ندیدی خدا چگونه مَثَل زده: سخنی پاک که مانند درختی پاک است که ریشه اش استوار و شاخه اش در آسمان است؟}می نویسد: منظور از کلمه طیبه توحید است.

بعضی گفته اند: هر سخنی را که خداوند امر کرده باشد «کَشَجَرَةٍ طَیِّبَةٍ أَصْلُها ثابِتٌ وَ فَرْعُها فِی السَّماءِ» یعنی چون درخت خوش نژاد و تنومندی است که در اعماق زمین ریشه دوانده و شاخ و بال و میوه آن آسمان را فرا گرفته و منظور بلندی و ارزش آن است. گفته اند این درخت خرما است و بعضی گفته اند، درختی در بهشت است.

ص: ۱۱۱

ابن عقده از حضرت ابو جعفر علیه السلام نقل کرده که فرمود: درخت، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است و تنه آن علی علیه السّلام و شاخه های درخت فاطمه زهرا علیها السلام و میوه آن اولاد فاطمه علیها السلام هستند و برگ درخت شیعیان مایند. فرمود: یکی از شیعیان ما که فوت می کند برگی از آن درخت فرو می ریزد و هر گاه فرزندی از شیعیان ما به دنیا آید، به جای آن برگ ریخته، برگی بر می آید.

«تُؤْتِی أُکُلَها» یعنی از آن درخت خوردنیها به بار می آید «کُلَّ حِینٍ» یعنی در هر شش ماه. این نظر ابن عباس است. حضرت باقر علیه السّلام فرمود: یعنی در هر سال. بعضی گفته در هر صبح و شام. و برخی نیز می گویند در تمام اوقات.

گفته اند، خداوند ایمان را به جهت ثبات و پایداری ایمان در دل مؤمن به درخت خرما تشبیه نموده است، همانند استواری درخت خرما به وسیله ریشه اش. و بالا رفتن عمل مؤمن را به سوی آسمان به شاخه های برآمده درخت خرما تشبیه کرده است. و بهره و منافعی که مؤمنین از اعمال خود می برند به میوه درخت خرما تشبیه نموده که در تمام سال از آن به صورت خرمای تازه (رطب) و خرمای معمولی استفاده می شود.

گفته اند، معنی این آیه «تُؤْتی أُکُلَها کُلَ حینٍ بِإِذْنِ رَبِّها وَ یَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ یَتَذَکَّرُونَ» - . ابراهیم / ۲۵ - ، {میوه اش را هر دم به اذن پروردگارش می دهد. و خدا مَثَلها را برای مردم می زند، شاید که آنان پند گیرند.}منظور رفتار وی و دستور العملهایی است که ائمه علیهم السلام در مورد حلال و حرام به شیعیان خود می دهند.

«وَ مَثَلُ کَلِمَةٍ خَبِیثَةٍ کَشَجَرَةٍ خَبِیثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ ما لَها مِنْ قَرارٍ» - . ابراهیم / ۲۶ - ، {و مَثَلِ سخنی ناپاک چون درختی ناپاک است که از روی زمین کنده شده و قراری ندارد.} منظور کلمه شرک و کفر است. بعضی گفته اند، هر سخنی که در

راه معصیت خدا باشد مانند درخت ناپاک و آلوده است. و می گویند آن درخت حنظل است. بعضی نیز می گویند، هر درختی که چنین مشخصاتی را داشته باشد، در روی زمین پایدار نباشد. بعضی می گویند منظور پیچک است.

ابو الجارود از حضرت باقر علیه السّلام نقل کرده است که فرمود: این آیه مَثَل برای بنی امیه است «اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ» یعنی به زمین چسبیده و پیکر آن از زمین جداست «ما لَها مِنْ قَرارٍ» یعنی این درخت قرار و ثباتی ندارد، باد آن را از جای می کند و با خود می برد.

همان طوری که چنین درختی ثبات و قراری ندارد و کسی از آن بهره نمی برد، کلمه خبیثه نیز بهره ای برای صاحب آن ندارد. -. مجمع البیان ۳: ۴۸۰ - ۴۸۱ -

در باره آیه «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْراً وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ » -. ابراهیم / ۲۸ - { آیا به کسانی که [شکر] نعمت خدا را به کفر تبدیل کردند و قوم خود را به سرای هلاکت درآوردند ننگریستی؟} می نویسد: یعنی به وسیله محمد صلی الله علیه و آله نعمت خدا را شناختند. منظور این است که محمد را شناختند ولی منکر او شدند و به جای سپاسگزاری، کفران نعمت کردند.

از حضرت صادق علیه السّلام روایت شده که فرمود: ما آن نعمت خدا هستیم که به مردم ارزانی داشته و به وسیله ما رستگاران رستگار شده اند.

ص: ۱۱۲

ممکن است منظور همه نعمتهای خدا باشد که بسیاری از مردم آنها را تغییر دادند و به جای سپاسگزاری کفران نمودند. در منظور آیه اختلاف شده است؛ حضرت امیر المؤمنین علیه السّلام و ابن عباس و ابن جبیر و دیگران گفته اند: منظور کفار قریش هستند که پیامبر را تکذیب کردند و به دشمنی و جنگ با او پرداختند.

مردی از امیر المؤمنین علیه السّلام از تفسیر این آیه سؤال کرد، در جواب فرمود: آن دو نابکار، قریش بنو امیه و بنی مغیره هستند؛ اما بنی امیه مدتها بهره مند شدند ولی بنو مغیره را شما در جنگ بدر از پای درآوردید.

بعضی گفته اند، منظور جبله بن الایهم و پیروان او از عرب هستند که مسیحی شده و به روم رفتند.

«وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ» یعنی طرفداران خود را به نابودی کشاندند. -. مجمع البیان ۳: ۴۸۳ -

در باره آیه «رُبَما يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كانُوا مُسْلِمِينَ» -. حجر / ۲ -، {چه بسا کسانی که کافر شدند آرزو کنند که کاش مسلمان بودند.} می نویسد: یعنی در عالم آخرت وقتی مسلمانان رهسپار بهشت شوند و کافران به سوی جهنم، کافران بسیار دوست می دارند که کاش از مسلمانان بودند.

در باره آیه «ما نُنَزِّلُ الْمَلائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِ وَ ما كانُوا إِذاً مُنْظَرِينَ» -. حجر / ۸ -، { فرشتگان را جز به حق فرو نمی فرستیم، و در

آن هنگام، دیگر مهلت نیابند.}می نویسد: یعنی ما ملائکه را نازل نمی کنیم مگر به مرگ یا با عذابی که موجب استیصال آنها شود، «وَ ما کانُوا إِذاً مُنْظَرِینَ» یعنی وقتی ملائکه نازل شوند دیگر به آنها مهلت داده نخواهد شد.

در مورد آیه مبارکه «إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّکْرَ وَ إِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ » - . حجر / ۹ - ،{ بی تردید، ما این قرآن را به تدریج نازل کرده ایم، و قطعاً نگهبان آن خواهیم بود.} می نویسد: إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّکْرَ یعنی قرآن را «وَ إِنَّا لَهُ لَحافِظُونَ» یعنی ما حفظ می کنیم آن را از زیاده و نقصان و تغییر و تحریف. - . مجمع البیان ۳: ۵۰۵ - بعضی گفته اند، یعنی حفظ می کنیم قرآن را از حیله و تزویر مشرکین که نتوانند آن را نابود کنند و نمی گذاریم کهنه شود یا به فراموشی سپرده شود. گفته شده است: مقصود این است که ما نگهبان محمد هستیم.

در مورد آیه «وَ لَوْ فَتَحْنا عَلَیْهِمْ باباً مِنَ السَّماءِ فَظَلُّوا فیهِ یَعْرُجُون» - . حجر / ۱۴ - ،{و اگر دری از آسمان بر آنان می گشودیم که همواره از آن بالا می رفتند} می نویسد: یعنی اگر برای مشرکان دربی از آسمان بگشاییم که ملائکه پیوسته از این درب فرود آیند و بالا روند. بعضی گفته اند: خود این مشرکان از این درب به آسمان بالا روند و ملکوت آسمان را مشاهده کنند.

«لَقالُوا إِنَّما سُکِّرَتْ أَبْصارُنا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُون» - . حجر / ۱۵ - { قطعاً می گفتند: «در حقیقت، ما چشم بندی شده ایم، بلکه ما مردمی هستیم که افسون شده ایم.»} «لَقالُوا إِنَّما سُکِّرَتْ أَبْصارُنا» می گویند چشمهای ما را پوشانده اند. گفته اند، متحیر شده و

نمی توانند نگاه کنند «بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ» ما را محمد سحر کرده، نمی توانیم واقعیت را درک کنیم. - . مجمع البیان ۳: ۵۰۸ - ۵۰۹ -

ص: ۱۱۳

در باره آیه «لا تَمُدَّنَ عَیْنَیْکَ إِلی ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ وَ لا تَحْزَنْ عَلَیْهِمْ وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِلْمُؤْمِنینَ» - . حجر / ۸۸ - ، {و به آنچه ما دسته هایی از آنان [=کافران] را بدان برخوردار ساخته ایم چشم مدوز، و بر ایشان اندوه مخور، و بال خویش برای مؤمنان فرو گستر.}می نویسد: یعنی به این کفار که آنها را از انواع مختلف چهارپایان و اولاد و سایر زرق و برقهای دنیوی بهره مند کرده ایم چشم نداشته باش. بنا بر این معنی، «أَزْواجاً» در آیه بنا به حال بودن، منصوب است و منظور اشیاء و امثال است. بعضی آیه را چنین تفسیر نموده اند: در چشم تو جلوه نکند و خیره نشوی به آنچه ما به گروهی از مشرکین داده ایم و اندوهناک نباش بر آنها اگر ایمان نیاورند و عذاب بر آنها نازل شود «وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِلْمُؤْمِنِینَ» { و بال خویش برای مؤمنان فرو گستر.} یعنی نسبت به مؤمنین متواضع باش. - . مجمع البیان ۳: ۵۳۱ -

«کَما أَنْزَلْنا عَلَی الْمُقْتَسِمین» - . حجر / ۹۰ - ،{ همان گونه که [عذاب را] بر تقسیم کنندگان نازل کردیم} یعنی قرآن را بر تو نازل کردیم، چنانچه بر یهود و نصاری نازل کردیم؛ آنها که قرآن را تکه تکه نمودند، یعنی بعضی از آن را قبول کردند و برخی را نپذیرفتند. و بعضی نیز گفته اند آنها را مقتسم نامیده اند چون کتابهای آسمانی را تقسیم نمودند؛ به برخی از آنها ایمان آوردند و نسبت به بعضی دیگر کافر شدند.

ابن عباس گفته است: معنی آیه این است: من شما را از عذابی می ترسانم که بر مقتسمینی که در راه مکه بودند و مانع از ایمان آوردن مردم به پیامبر می شدند نازل کردیم. مقاتل می گوید، آنها شانزده نفر بودند که ولید بن مغیره آنها را مامور کرده بود بر سر راه حجاج و زائرین بیت الله بایستند و به آنها بگویند مبادا فریب این مردی که در میان ما مدعی نبوت شده را بخورید. خداوند بر آنها عذابی نازل کرد

که به بدترین صورت مردند. سپس آنها را به صفاتی که داشتند معرفی می کند: کسانی که قرآن را تکه تکه نمودند و گفتند سحر است، داستانهای گذشته است. و گفتند: قرآن به دروغ و افتراء به خدا نسبت داده شده است. - . مجمع البیان ۳: ۵۲۹ - - ۵۳۱

«فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكينَ» - . حجر / ۹۴ - ، {پس آنچه را بدان مأموری آشکار کن و از مشرکان روی برتاب،} فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ یعنی اظهار کن و آشکارا بدون ترس به ماموریت خویش بپرداز «وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ» یعنی تا وقتی که دستور جنگ با مشرکان را به تو بدهم، با مشرکان دشمنی نکن و توجهی به ایشان مکن و از آنها تا هنگام مرگ مترس «حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ» {تا اینکه مرگ تو فرا رسد.}. - . مجمع البیان ۳: ۵۳۳ - ۵۳۴ -

در باره آیه «أَمْواتٌ غَيْرُ أَحْياءٍ وَ ما يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ» - . نحل / ۲۱ - ، {مردگانند نه زندگان، و نمی دانند کی برانگیخته خواهند شد.} می نویسد: یعنی بت ها و کفار مردگانند «لا جَرَمَ» یعنی واقعاً و این کلمه به منزله قسم است. - . مجمع البیان ۳: - ۵۴۶ - ۵۴۷

ص: ۱۱۴

در باره آیه «أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَما هُمْ بِمُعْجِزِينَ» - . نحل / ۴۶ - ، {یا در حال رفت و آمدشان [گریبان] آنان را بگیرد، و کاری از دستشان برنیاید؟} یعنی در رفت و آمدهایی که در سفر و تجارت می کنند، دچار عذاب شوند. بعضی گفته اند، منظور این است که در تمام شب و روز و حتی از این پهلو به آن پهلوشدنشان در رختخواب، دچار عذاب می شوند «فَما هُمْ بِمُعْجِزِينَ» یعنی چنان نیست که از دست ما بگریزند و قدرتی بتواند جلوی عذابی را که خداوند برای آنها مقرر کرده، بگیرد.

در باره آیه «أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلى تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ» - . نحل / ۴۷ - ، {یا آنان را در حالی که وحشت زده اند فرو گیرد؟ همانا پروردگار شما رؤوف و مهربان است.}

می نویسد: بیشتر مفسرین گفته اند، یعنی آنها را به وسیله نقص و کمبود یا به کشته شدن و یا به مرگ می گیریم؛ یعنی از دور و بر آنها کم می کنیم و یکی یکی آنها را می گیریم تا تمام آنها را هلاک نماییم.

گفته اند: یعنی در حال ترس ایشان از عذاب «يَتَفَيَّؤُا ظِلالُهُ» می فرماید: آیا آنچه خداوند آفریده را نمی بینند که سایه هایشان در حال سجده به چپ و راست می روند. و معنی سجده کردن سایه همان تمایل آن به چپ و راست است چنانچه قبلا گذشت. بعضی نیز گفته اند، منظور از سایه، خود شخص است نه سایه او و این نوع تعبیر در سخنان عرب نمونه زیاد دارد.

«وَ هُمْ داخِرُونَ» یعنی آنها کوچک و خوارند. خداوند در این آیه توجه می دهد که تمام اشیاء نسبت به او کوچک و خاضعند، به طوری که به خالق و مدبر خود نیازمندند. اشیاء نیز در این مورد، مانند همان بندگان در حال سجده هستند «وَ لَهُ الدِّينُ واصِباً» {و آیین پایدار [نیز] از آنِ اوست.}یعنی اطاعت از او پیوسته و برای همیشه لازم است. بعضی گفته اند یعنی به طور خالص.

«نَصِيباً مِمَّا رَزَقْناهُمْ» مقداری از روزی خود را به چیزهایی که نمی دانند اختصاص می دهند؛ منظور همان چیزهایی است که در سوره انعام گذشت که از زراعت ها و چهارپایان مقداری را اختصاص به خدایان خود می دهند «وَ لَهُمْ ما يَشْتَهُونَ» یعنی آنچه را دوست می دارند برای خود قرار می دهند (منظور پسرها است) «و دخترها را برای خداوند می‌دانند».

«وَ هُوَ كَظِيمٌ» یعنی از شنیدن تولد دختر غرق در خشم و اندوه می شود «أَ يُمْسِكُهُ عَلى هُونٍ أَمْ يَدُسُّهُ فِي التُّرابِ» {از قبیله [خود] روی می پوشاند. آیا او را با خواری نگاه دارد، یا در خاک پنهانش کند؟} این عمل از عادات زشت اعراب به شمار می رفت. هنگام زایمان گودالی کوچک می کند و اگر دختر متولد می شد او را درون همان گودال می انداخت و بر رویش خاک می ریخت تا زنده زنده بمیرد. این عمل را از ترس فقر و تنگدستی انجام می دادند.

«وَ يَجْعَلُونَ لِلَّهِ ما يَكْرَهُونَ» برای خدا دختران را که خودشان ناپسند می شمارند نسبت می دهند «أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنى» منظور این است که برای خودشان خوبها را که پسرانند بر می گزینند. بعضی گفته اند، منظور این است که در آخرت پاداش نیکو را به خود اختصاص می دهند «وَ أَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ» یعنی آنها را به سرعت به طرف آتش جهنم می برند. - . مجمع البیان ۳: ۵۶۱ — - ۵۶۹

در باره آیه « وَ اللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلى ما مَلَكَتْ أَيْمانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَواءٌ أَ فَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ » - . نحل / ۷۱ - ، {و خدا بعضی از شما را در روزی بر بعضی دیگر برتری داده است. و[لی] کسانی که فزونی یافته اند، روزیِ خود را به بندگان خود نمی دهند تا در آن با هم مساوی باشند. آیا باز نعمت خدا را انکار می کنند؟}می نویسد: این آیه دو نوع تفسیر شده.

اول: عربها غلام و کنیز خود را در اموال و خانواده خود شریک نمی کردند تا با آنها مساوی باشند و این عمل را نقص می پنداشتند و نمی پسندیدند، با اینکه آنها بندگان مرا شریک در ملک و قدرت من می دانستند و عبادت و تقرب به آنها را لازم می شمردند،

ص: ۱۱۵

همان طوری که مرا نیز عبادت می کردند.

دوم: یعنی این مردمان آزاد که خداوند آنها را در روزی و مال دنیا برتری بخشیده، خرج بندگان خود را نمی دهند و روزی دهنده آنها نیستند بلکه خداوند به مالک و مملوک، هر دو روزی می بخشد؛ زیرا آنچه مالک به مملوک خود می دهد، از روزی‌ای است که خداوند به او بخشیده، پس مالک و مملوک هر دو مساوی هستند. - . مجمع البیان ۳: ۵۷۵ - ۵۷۶ -

در باره « ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْداً مَمْلُوكاً لا يَقْدِرُ عَلى شَيْ ءٍ وَ مَنْ رَزَقْناهُ مِنَّا رِزْقاً حَسَناً فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَ جَهْراً هَلْ يَسْتَوُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ»، - . نحل / ۷۵ - {خدا مَثَلی می زند: بنده ای است زرخرید که هیچ کاری از او برنمی آید. آیا [او] با کسی که به وی از جانب خود روزیِ نیکو داده ایم، و او از آن در نهان و آشکار انفاق می کند یکسان است؟ سپاس خدای راست. [نه،] بلکه بیشترشان نمی دانند.}می نویسد: «وَ مَنْ رَزَقْناهُ مِنَّا رِزْقاً حَسَناً» یعنی شخص آزادی را که به او روزی بخشیدیم و نعمت و مال ارزانی داشتیم و او در پنهان و آشکارا انفاق می کند و از کسی باک ندارد «هَلْ يَسْتَوُونَ» یعنی دو نفر که از نظر خلقت با هم مساوی هستند، وقتی یکی قدرت داشته باشد و بتواند انفاق کند، با آن دیگری که قدرت انفاق ندارد مساوی نیستند، پس چگونه بین سنگ و بت هایی را که شعور ندارند و قدرت حرکت برایشان نیست، با خداوند عزیزی که قادر بر هر چیزی است و رازق تمام موجودات است مساوی می‌دانید؟.

بعضی گفته اند، این مثل در باره کافر و مؤمن است زیرا کافر هیچ خیر و بهره ای ندارد ولی مؤمن کسب خیر و پاداش می کند.

«وَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُما أَبْكَمُ لا يَقْدِرُ عَلى شَيْ ءٍ وَ هُوَ كَلٌّ عَلى مَوْلاهُ أَيْنَما يُوَجِّهْهُ لا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَ مَنْ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ هُوَ عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ» - . نحل / ۷۶ - ،{و خدا مثلی [دیگر] می زند: دو مردند که یکی از آنها لال است و هیچ کاری از او برنمی آید و او سربار خداوندگارش می باشد. هر جا که او را می فرستد خیری به همراه نمی آورد. آیا او با کسی که به عدالت فرمان می دهد و خود بر راه راست است یکسان است؟}

در مورد این آیه نیز دو وجه نقل شده است: اول اینکه، آیه مَثَلی است برای دو نفر که یکی امید خیر از او هست و دیگری هیچ امیدی به او نیست؛ با اینکه اصل خیر از جانب خدا است، چگونه چنین کسی را که همه خیرها از جانب اوست و آن کس که هیچ امیدی از او و در عبادت و ستایش نیست برابر می‌دانند؟.

دوم، ابن عباس می گوید: این آیه مثلی برای کافر و مؤمن است. لال کافر است، و آن کس که زبان گویا دارد و امر به عدالت می کند مؤمن است. این مطلب را عطاء گفته است. لال ابی بن خلف است و بنده ای که امر به عدالت می کند، حمزه و عثمان بن مظعون است.

بعضی گفته اند: لال هاشم بن عمرو بن حارث قریشی است که دشمن پیامبر صلی الله علیه و آله بود و مردی بخیل و بی فایده بود. - . مجمع البیان ۳: ۵۷۸ -

ص: ۱۱۶

و در باره آیه «وَ أَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذا عاهَدْتُمْ وَ لا تَنْقُضُوا الْأَيْمانَ بَعْدَ تَوْكِيدِها وَ قَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلاً إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما تَفْعَلُونَ» - . نحل / ۹۱ - {و چون با خدا پیمان بستید، به پیمان خود وفا کنید و سوگندهای [خود را] پس از استوار کردن آنها مشکنید، با اینکه خدا را بر خود ضامن [و گواه] قرار داده اید، زیرا خدا آنچه را انجام می دهید می داند.} می نویسد: این آیه در باره کسانی نازل شده است که با پیامبر اکرم به اسلام بیعت کردند. خداوند به مسلمانان می فرماید، مبادا کثرت مشرکین و

تعداد زیاد آنها و قلت مسلمانان موجب شود که شما نقض پیمان کنید. خداوند نگهبان شما است و در پیمانی که بسته اید پایدار باشید.

بعضی گفته اند، این آیه در مورد گروهی نازل شد که با گروه دیگر هم قسم شده بودند. گروه دیگری پیش آنها آمده گفتند، ما از آنها که هم پیمان شما شده اند قوی تر و با شخصیت تریم، پیمان خود را با آنها بشکنید و با ما هم پیمان شوید.

«وَ لا تَكُونُوا كَالَّتِی نَقَضَتْ غَزْلَها مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكاثاً تَتَّخِذُونَ أَيْمانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِیَ أَرْبی مِنْ أُمَّةٍ إِنَّما يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ وَ لَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ ما كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ» - . نحل / ۹۲ - ، {و مانند آن [زنی] که رشته خود را پس از محکم بافتن، [یکی یکی] از هم می گسست مباشید که سوگندهای خود را میان خویش وسیله [فریب و] تقلب سازید [به خیال این] که گروهی از گروه دیگر [در داشتن امکانات] افزونترند. جز این نیست که خدا شما را بدین وسیله می آزماید و روز قیامت در آنچه اختلاف می کردید، قطعاً برای شما توضیح خواهد داد.}یعنی مانند آن زن نباشید که نخ های خود را بعد از اینکه به هم پیوسته و رشته بود در هم پاشید. آن زنی احمق از قریش بود که تا نیمه روز با کنیزان خود نخ می رشت، بعد به آنها می گفت رشته های خود را در هم بپاشید و همین کار را عادت خود قرار داده بود. او «ریطه» نام داشت و دختر عمرو بن کعب بود و به او خرماء مکه می گفتند.

«تَتَّخِذُونَ أَيْمانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ» ایمان خود را وسیله خیانت و دغلبازی قرار دهید «أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِیَ أَرْبی مِنْ أُمَّةٍ» به دلیل اینکه گروهی بر دیگران اکثریت دارند و یا از گروه دیگر برترند «فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِها» یعنی بعد از اینکه هدایت یافته اید، موجب انحراف شما می شود. - . مجمع البیان ۳: ۵۸۹ - ۵۹۰ -

در باره آیه «وَ إِذا بَدَّلْنا آيَةً مَكانَ آيَةٍ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما يُنَزِّلُ قالُوا إِنَّما أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ » - . نحل / ۱۰۱ - ، {و چون حکمی را به جای حکم دیگر بیاوریم - و خدا به آنچه به تدریج نازل می کند داناتر است - می گویند: «جز این نیست که تو دروغ بافی.» [نه،] بلکه بیشتر آنان نمی دانند.}می نویسد: یعنی وقتی آیه ای را نسخ کنیم و آیه دیگر را جایگزین آن نماییم «قالُوا إِنَّما أَنْتَ مُفْتَرٍ». ابن عباس گفته است: مخالفین اسلام می گفتند، حضرت محمد صلی الله علیه و آله یاران خود را به مسخره گرفته، امروز آنها را به کاری دستور می دهد، فردا باز به کار دیگری و به دروغ این کار را می کند و از خود می تراشد.

«وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّما يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ» - . نحل / ۱۰۳ - ، {و نیک می دانیم که آنان می گویند: «جز این نیست که بشری به او می آموزد}.

ابن عباس می گوید: قریش مدعی بود که غلامی رومی و مسیحی به نام «بلعام» به پیامبر آموزش می دهد. ضحاک گفته است: منظور از آن شخص، سلمان فارسی است. می گفتند: پیامبر داستانها را از سلمان یاد می گرفت. مجاهد و قتاده گفته اند: منظور از آن شخص، غلامی رومی بود که به نام «یعیش» یا «عائش» که به بنی حضرم تعلق داشت و کتابی داشت. او مسلمان شد و اسلامی نیکو داشت.

عبد الله بن مسلم گفت: در جاهلیت دو غلام مسیحی از اهالی عین التمر به نام «یسار» و «جبیر» بودند که به شغل شمشیر سازی اشتغال داشتند و کتابی را به زبان خود می خواندند. گاهی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از کنار آنها رد می شد و خواندن ایشان را گوش می داد. گفتند پیامبر از این دو غلام یاد گرفته است. خداوند با این آیه دروغ آنها را فاش نمود و تکذیبشان کرده

ص: ۱۱۷

و این آیه را نازل کرد: «لِسانُ الَّذِی یُلْحِدُونَ إِلَیْهِ أَعْجَمِیٌّ» یعنی زبانی که شما نسبت می دهید از آن آموخته است غیر عربی است و زبانی غیر فصیح می باشد «وَ هذا لِسانٌ عَرَبِیٌّ مُبِینٌ» یعنی جای هیچ شک و شبهه ای نیست! وقتی عرب از آوردن مثل قرآن عاجز و ناتوان باشند با اینکه به زبان آنها است، چگونه می توانند غیر عرب زبانان چنین بدو بیاموزند. - . مجمع البیان ۳: ۵۹۵ -

در باره آیه «لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوماً مَخْذُولاً» - . اسراء / ۲۲ - ، { معبود دیگری با خدا قرار مده تا نکوهیده و وامانده بنشینی.} می نویسد: خطاب در این آیه به پیامبر است ولی منظور دیگران هستند تا در منع و زجر تاکید بیشتری داشته باشد « با خدا خدایان دیگری قرار نده». «مَدْحُوراً» یعنی از رحمت خدا فاصله خواهی گرفت. - . مجمع البیان ۳: ۶۲۷ -

در باره آیه «قُلْ لَوْ کانَ مَعَهُ آلِهَةٌ کَما یَقُولُونَ إِذاً لَابْتَغَوْا إِلی ذِی الْعَرْشِ سَبِیلا» - . اسراء / ۴۲ - ، {بگو: «اگر - چنانکه می گویند - با او خدایانی [دیگر] بود، در آن صورت حتماً در صدد جستن راهی به سوی [خداوند،] صاحب عرش، برمی آمدند.»}می نویسد: یعنی راهی را می جویند که آنها را به مالک عرش خدای بزرگ نزدیک کند چون از عظمت و جلالش اطلاع دارند.

اما بیشتر مفسران گفته اند، معنی آیه این است که راهی را می جویند که با خداوند مالک عرش به معارضه و مبارزه پردازند، زیرا دو شریک در خدایی از نظر ذات برابرند ولی یکی در طلب پیروزی بر دیگری است تا قدرت در اختیار او قرار گیرد؛ با این توجیه می توان آیه را دلیل بر عدم امکان بودن خدای دیگر دانست. - . مجمع البیان ۳: ۶۴۳ - ۶۴۴ -

در باره آیه «وَ إِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنا بَیْنَکَ وَ بَیْنَ الَّذِینَ لا یُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجاباً مَسْتُوراً» - . اسراء / ۴۵ - ،{و چون قرآن بخوانی، میان تو و کسانی که به آخرت ایمان ندارند پرده ای پوشیده قرار می دهیم.} می نویسد: کلبی گفته است، منظور ابوسفیان و نضر بن حارث و ابو جهل و ام جمیل زن ابی لهب است که در موقع قرآن خواندن پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم، خداوند او را از دیدگان آنها پنهان می داشت. آنان از کنار پیامبر رد می شدند ولی او را نمی دیدند «حِجاباً مَسْتُوراً» یعنی پرده ای که بپوشانید. بعضی گفته اند، از چشمها مستور و پوشیده باشد که فقط از راه قدرت خدا امکان دارد.

طبرسی درباره آیه «وَ جَعَلْنا عَلی قُلُوبِهِمْ أَکِنَّةً أَنْ یَفْقَهُوهُ وَ فی آذانِهِمْ وَقْراً وَ إِذا ذَکَرْتَ رَبَّکَ فِی الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلی أَدْبارِهِمْ نُفُوراً» - . اسراء / ۴۶ - ،{و بر دلهایشان پوششها می نهیم تا آن را نفهمند و در گوشهایشان سنگینی [قرار می دهیم] و چون در قرآن پروردگار خود را به یگانگی یاد کنی با نفرت پشت می کنند.} می نویسد: یعنی وقتی خدا را به یگانگی

بستایی و شرک را باطل نمایی «وَلَّوْا عَلی أَدْبارِهِمْ نُفُوراً» با تنفر تمام از تو فرار می کنند و فاصله می گیرند. منظور از آیه کفار قریش هستند. بعضی گفته اند منظور شیاطینند. و گفته شده، وقتی «بسم الله الرحمن الرحیم» را می شنوند فرار می کنند و برخی می گویند از شنیدن «لا اله الا الله» فرار می کنند.

ص: ۱۱۸

«نَحْنُ أَعْلَمُ بِما یَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ یَسْتَمِعُونَ إِلَیْکَ وَ إِذْ هُمْ نَجْوی إِذْ یَقُولُ الظّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلاَّ رَجُلاً مَسْحُورا» - . اسراء / ۴۷ - ، {هنگامی که به سوی تو گوش فرا می دارند ما بهتر می دانیم به چه [منظور] گوش می دهند، و [نیز] آنگاه که به نجوا می پردازند؛ وقتی که ستمگران گویند: «جز مردی افسون شده را پیروی نمی کنید.»} یعنی حال مشرکان و غرض آنها از گوش دادن به قرائت قرآن تو بر ما مخفی نیست «وَ إِذْ هُمْ نَجْوی» معنی آیه این است که ما می دانیم، آنها وقتی به قرآن خواندن تو گوش می دهند، بعد از اینکه از جای خود حرکت می کنند و می روند، با یکدیگر به نجوی و آهسته چه می گویند؟ برخی می گویند ساحر است و بعضی کاهن و گروهی مدعی می شوند شاعر است. گفته اند، منظور ابو جهل و زمعه بن اسود و عمرو بن هشام و خویطب بن عبد القری است که گرد هم جمع شده در باره پیامبر به مشورت پرداختند.

ابو جهل گفت دیوانه است. زمعه مدعی شد که شاعر است. خویطب گفت کاهن است. سپس پیش ولید بن مغیره آمده و نظرات خود را به او عرضه داشتند. او گفت ساحر است «إِذْ یَقُولُ الظّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلّا رَجُلًا مَسْحُوراً» ستمگران گفتند پیروی نمی کنید مگر مردی را که سحر در او اثر گذاشته. در ترجمه مسحور گفته اند، یعنی سحر او را به این حالت درآورده و بعضی گفته اند، مسحور کسی است که جن زده و گرفتار یک بیماری روانی باشد.

بعضی گفته اند، صاحب نظری که خدا او را به صورت بشر آفریده و نیز گفته اند، مسحور یعنی ساحر است مانند مستور به معنی ساتر. - . مجمع البیان ۳: ۶۴۵ - ۶۴۶ -

و در باره آیه «قُلِ ادْعُوا الَّذینَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلا یَمْلِکُونَ کَشْفَ الضُّرِّ عَنْکُمْ وَ لا تَحْویلاً » - . اسراء / ۵۶ - ، { بگو: «کسانی را که به جای او [معبود خود] پنداشتید، بخوانید. [آنها] نه اختیاری دارند که از شما دفع زیان کنند و نه [آنکه بلایی را از شما] بگردانند.} می نویسد: بگو خدایانی را که خیال می کنید شریک خدایند بخوانید و منظور ملائکه و مسیح و عزیر است. بعضی می گویند، منظور جن است زیرا گروهی از اعراب جن پرست بودند. ابن مسعود گفته است، جنیان ایمان آوردند ولی کفار به عبادت و پرستش جنیان ادامه می دادند. - . مجمع البیان ۳: ۶۵۱ -

در باره آیه «وَ إِذْ قُلْنا لَکَ إِنَ رَبَّکَ أَحاطَ بِالنّاسِ وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْیَا الَّتی أَرَیْناکَ إِلاَّ فِتْنَهً لِلنّاسِ وَ الشَّجَرَهَ الْمَلْعُونَهَ فِی الْقُرْآنِ وَ نُخَوِّفُهُمْ فَما یَزیدُهُمْ إِلاَّ طُغْیاناً کَبیراً» - . اسراء / ۶۰ - ، {و [یاد کن] هنگامی را که به تو گفتیم: «به راستی پروردگارت بر مردم احاطه دارد.» و آن رؤیایی را که به تو نمایاندیم، و [نیز] آن درخت لعنت شده در قرآن را جز برای آزمایش مردم قرار ندادیم؛ و ما آنان را بیم می دهیم، ولی جز بر طغیان بیشتر آنها نمی افزاید.} می نویسد: یعنی خدا از حال مردم که گناه می کنند یا اطاعت اطلاع دارد «وَ ما جَعَلْنَا الرُّؤْیَا الَّتِی أَرَیْناکَ» در باره تفسیر آیه به اختلاف سخن گفته شده است.

بعضی گفته اند، منظور دیدن چشم است نه خواب دیدن و آن عجایبی است که با چشم در معراج مشاهده نمود.

نظر دوم این است که منظور رؤیا در خواب است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله موقعی که در مدینه بود، در خواب دید داخل مکه خواهد شد. به جانب مکه رهسپار شد ولی در حدیبیه مشرکان مانع ایشان از ورود به مکه شدند، و بعضی از مسلمانان در باره پیامبر دچار شک شدند.

نظر سوم این است که منظور همان خوابی است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دید که میمونهایی بر فراز منبر بالا می روند و پائین می آیند و خیلی ناراحت و غمگین شد. همین نظر از حضرت باقر و حضرت صادق علیهما السلام نقل شده است. بنا بر این تاویل شجره ملعونه بنی امیه هستند که خداوند به پیامبرش اطلاع می دهد آنها منصب و مقام او را خواهند گرفت و اولادش را می کشند.

بعضی گفته اند، منظور از شجره ملعونه، شجره زقوم است (که درختی در جهنم است) و این درخت را «فتنه» نامیده اند چون مشرکین مسخره می کردند

ص: ۱۱۹

و می گفتند، آتش درخت را می سوزاند، چگونه درون آتش درخت می روید!؟ ولی مؤمنین این مطلب را تصدیق کردند. - . مجمع البیان ۳: ۶۵۴ - ۶۵۵ -

در باره آیات «وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً *أَوْ تَکُونَ لَکَ جَنَّةٌ مِنْ نَخیلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجیراً *أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَفاً أَوْ تَأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَةِ قَبیلاً *أَوْ یَکُونَ لَکَ بَیْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقی فِی السَّماءِ وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِیِّکَ حَتَّی تُنَزِّلَ عَلَیْنا کِتاباً نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحانَ رَبِّی هَلْ کُنْتُ إِلاَّ بَشَراً رَسُولاً *وَ ما مَنَعَ النَّاسَ أَنْ یُؤْمِنُوا إِذْ جاءَهُمُ الْهُدی إِلاَّ أَنْ قالُوا أَ بَعَثَ

اللَّهُ بَشَراً رَسُولاً * قُلْ لَوْ کانَ فِی الْأَرْضِ مَلائِکَةٌ یَمْشُونَ مُطْمَئِنِّینَ لَنَزَّلْنا عَلَیْهِمْ مِنَ السَّماءِ مَلَکاً رَسُولاً» - . اسراء / ۹۰- ۹۵ - ، {و گفتند: «تا از زمین چشمه ای برای ما نجوشانی، هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد.یا [باید] برای تو باغی از درختان خرما و انگور باشد و آشکارا از میان آنها جویبارها روان سازی،یا چنانکه ادعا می کنی، آسمان را پاره پاره بر [سر] ما فرو اندازی، یا خدا و فرشتگان را در برابر [ما حاضر] آوری،یا برای تو خانه ای از طلا[کاری] باشد، یا به آسمان بالا روی، و به بالا رفتن تو [هم] اطمینان نخواهیم داشت، تا بر ما کتابی نازل کنی که آن را بخوانیم.»بگو: «پاک است پروردگار من، آیا [من] جز بشری فرستاده هستم؟»و [چیزی] مردم را از ایمان آوردن باز نداشت، آنگاه که هدایت برایشان آمد، جز اینکه گفتند: «آیا خدا بشری را به سِمَتِ رسول مبعوث کرده است؟»بگو: «اگر در روی زمین فرشتگانی بودند که با اطمینان راه می رفتند، البته بر آنان [نیز] فرشته ای را به عنوان پیامبر از آسمان نازل می کردیم.»} می نویسد: ابن عباس گفت، گروهی از قریش از قبیل عتبه و شیبه و پسران ربیعه و ابو سفیان و اسود بن مطلب و زمعه بن اسود و ولید بن مغیره، ابو جهل بن هشام، عبد الله بن امیه، امیه بن خلف و عاص بن وائل و نبیه و منبه دو فرزند حجاج و نضر بن حارث و ابو البختری پسر هشام در کنار کعبه اجتماع نموده، گفتند

خوب است شخصی را از پی محمد بفرستیم تا او اینجا بیاید و ما با او رو در رو حرف های خود را بزنیم. به آن جناب پیغام دادند که سران فامیلت در کنار کعبه اجتماع نموده‌اند، خوب است آنجا بیایی، با تو کار دارند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به خیال اینکه متمایل به اسلام شده اند بلافاصله آمد – چون علاقه شدیدی به مسلمان شدن آنها داشت – و در آن جمع نشست. گفتند یا محمد، ما از پی تو فرستاده ایم تا با تو استدلال کنیم و به صحبت پردازیم. ما کسی مانند تو را ندیده‌ایم که به فامیل خود زیان رسانده باشد! خدایان ما را دشنام می دهی و بر آئین و دین ما خرده می گیری و به ما سفاهت و نادانی نسبت می دهی و بین جمع ما جدایی انداخته ای؛ اگر واقعا این کارها را برای رسیدن به مال دنیا انجام می دهی ما حاضریم هر چه بخواهی در اختیارت بگذاریم، اگر طالب

ریاستی ما تو را رئیس و سرور خود می کنیم، اگر گرفتار بیماری شده ای ما برایت طبیب خواهیم آورد و معالجه ات می کنیم. فرمود: هیچ کدام از اینها نیست. خداوند مرا برانگیخته و پیامبرم نموده و به من کتاب داده است؛ اگر مرا به نبوت بپذیرید، در دنیا و آخرت بهره مند خواهید شد. اگر نپذیرفتید صبر می کنم تا خداوند بین من و شما حاکم شود.

گفتند، پس در این صورت، تو که می‌بینی ما چقدر از نظر موقعیت جغرافیایی در مضیقه هستیم، از خدایت بخواه این کوهها را از ما دور نماید و برای ما رودهایی مانند رودهای شام و عراق به وجود آورد و مردگان ما را زنده کند، مخصوصا قصی را که مردی راستگو است تا از او بپرسیم تو در ادعایت راست می گویی یا دروغ؟ پیامبر اکرم فرمود: برای انجام چنین درخواست هایی مبعوث نشده ام. گفتند، حالا که چنین کاری را نمی کنی از خدایت بخواه فرشته ای را بفرستد تا نبوت تو را گواهی نماید و برای ما باغستانها و گنجها و قصرهایی از طلا به وجود آورد. فرمود: برای چنین کارهایی نیز مبعوث نشده ام. من ماموروم شما را راهنمایی کنم، اگر قبول کردید بهتر و اگر نپذیرفتید منتظر فرمان خدا می شوم. گفتند، پس آسمان را بر سر ما خراب کن. همان طور که مدعی هستی، اگر خدایت بخواهد می تواند چنین کند. فرمود: این کار در اختیار خداست اگر بخواهد انجام می دهد.

یکی از آنها گفت، ما به خدا ایمان نخواهیم آورد

ص: ۱۲۰

مگر اینکه خداوند با ملائکه در جلوی ما حاضر شوند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از جای حرکت کرد، عبد الله بن امیه مخزومی پسر عمه اش نیز از جای حرکت نمود – او پسر عاتکه دختر عبد المطلب بود – عبد الله گفت یا محمد، آنچه خویشاوندانت پیشنهاد کردند نپذیرفتی. در مورد خودت نیز هر چه خواستند قبول نکردی. گفتند ما را دچار عذاب کن باز هم نکردی. به خدا قسم من به تو ایمان نمی آورم مگر اینکه به وسیله نردبانی به آسمان بالا روی، به طوری که تو را مشاهده کنم و بعد به همراه خود چند فرشته را بیاوری که گواه رسالتت باشند و با خود نامه ای در مورد نبوت تو بیاورند.

ابو جهل گفت، او جز ناسزا گفتن به خدایان ما و نسبتهای ناروا به اجدادمان کار دیگری نمی کند. من با خدا پیمان می بندم که هر وقت به سجده رفت، سنگی بزرگ را بلند کرده و بر سر او زنم.

پیامبر اکرم از آنها جدا شد و از برخوردی که آنها داشتند محزون گردید. خداوند این آیات را در همین مورد نازل فرمود.

«حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً» یعنی در سرزمین مکه برای ما چشمه ساری به وجود آوری که میان مکه جاری شود «أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَفاً» یا تکه های بر هم انباشته آسمان بر سر ما فرود آید و منظور از (کما زعمت) این است که: همان طور که مدعی هستی، آسمان شکاف خواهد خورد یا چنانچه ادعا می کنی پیامبرم و دارای معجزه هستم «أَوْ تَأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَهِ قَبِیلًا» قبیل یعنی ضامن و کفیل گفته تو باشند. و گفته اند قبیل جمع قبیله است یعنی گروه گروه ملائکه بیایند.

بعضی گفته اند، قبیل یعنی در مقابل ما. این معنی شاهدی بر این است که مشرکان عرب علاوه بر کفر و شرک، مشبهه نیز بودند «أَوْ یَکُونَ لَکَ بَیْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ» یعنی یا خانه ای از طلا داشته باشی. بعضی گفته اند زخرف یعنی نقشها «أَوْ تَرْقی فِی السَّماءِ» یعنی به آسمان بالا روی «وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِیِّکَ حَتَّی تُنَزِّلَ عَلَیْنا کِتاباً نَقْرَؤُهُ» یعنی اگر این کار را هم بکنی ما پیامبری تو را نمی پذیریم مگر اینکه برای هر کدام از ما نامه ای از آسمان بیاوری که گواهی بر نبوت تو داده باشد و ما خود آن نامه را بخوانیم.

«قُلْ سُبْحانَ رَبِّی» بگو منزه است خدا از هر کار ناپسند. در این آیات جواب آنها چنین داده شده که معجزات را به انتخاب خودتان قرار داده اید با اینکه مربوط به خداست؛ او از تدبیر جهان مطلع است و می داند چه کار به مصلحت است. راهی برای شما متصور نیست که از من بخواهید. بعضی گفته اند او بزرگتر است از اینکه بندگانش برایش تکلیف تعیین کنند چون بندگان باید مطیع او باشند.

گفته اند: وقتی اعراب گفتند یا به آسمان بالا روی و خدا و ملائکه را بیاوری، از گفته آنها معلوم می شد که معتقد به جسم بودن خدایند، به همین جهت خداوند

می فرماید: «قُلْ سُبْحانَ رَبِّی» بگو خدا منزه است از اینکه دارای صفت اجسام باشد تا مشاهده شود و پایین بیاید.

بعضی نیز می گویند، خدا منزه است از اینکه معجزات را به درخواست اشخاصی بیاورد و تابع آنها باشد.

«هَلْ کُنْتُ إِلَّا بَشَراً رَسُولًا» یعنی این کارها از یک انسان ساخته نیست. من نمی توانم

ص: ۱۲۱

چنین کارهایی را انجام دهم «قُلْ لَوْ کانَ فِی الْأَرْضِ مَلائِکَهٌ یَمْشُونَ مُطْمَئِنِّینَ» بگو اگر در زمین ملائکه ای ساکن بودند و وطن گرفته بودند «لَنَزَّلْنا عَلَیْهِمْ مِنَ السَّماءِ مَلَکاً رَسُولًا» ما برای آنها فرشته ای را از آسمان به عنوان پیامبر می فرستادیم.

بعضی گفته اند، منظور از «مُطْمَئِنِّینَ» یعنی دل به دنیا و لذتهای آن بسته بودند و پیرو دینی نبودند. برخی چنین معنی کرده اند: اگر ساکنان زمین فرشته بودند ما پیامبری را از جنس فرشته برای آنها می فرستادیم تا بهتر بفهمند.

در مورد آیه چنین نیز توجیه کرده اند: اعراب می گفتند ما در جهان آسوده و راحت بودیم، محمد آمد و ما را به تشویش و

اضطراب انداخت. خداوند می فرماید: اگر مانند فرشته هم آسوده و راحت بودید باز حکمت مقتضی بود که برایتان پیامبر بفرستد. پس انسان اگر آسوده و راحت باشد مانع از ارسال پیامبران نخواهد شد چرا که آنها از ملائکه نیاز بیشتری به پیامبر دارند. - . مجمع البیان ۳: ۶۷۹ - ۶۸۰ -

در باره آیه « قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِكُونَ خَزائِنَ رَحْمَهِ رَبِّی إِذاً لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَهَ الْإِنْفاقِ وَ كانَ الْإِنْسانُ قَتُوراً » - . اسراء / ۱۰۰ - ، {بگو: «اگر شما مالک گنجینه های رحمت پروردگارم بودید، باز هم از بیم خرج کردن قطعاً امساک می ورزیدید، و انسان همواره بخیل است.»} می نویسد: «خَشْيَهَ الْإِنْفاقِ» یعنی از ترس فقر و گرفتاری «وَ كانَ الْإِنْسانُ قَتُوراً» یعنی انسان بخیل است - . مجمع البیان ۳: ۶۸۳ - «وَ قُرْآناً فَرَقْناهُ» یعنی ما برایت کتابی نازل کردیم که آن را به صورت آیات و سوره هایی متفرق و جدا جدا نازل نموده ایم. یا منظور اینست که به وسیله آن حق را از باطل جدا کرده ایم. یا اینکه قسمتی از قرآن اخبار است و بعضی امر و برخی نهی و مقداری تهدید و برخی مژده. یا اینکه آن را به صورت متفرق نازل کردیم نه یک مرتبه، زیرا از ابتدا تا انتهای نزول قرآن بیست و چند سال طول کشید.

و درباره آیه «وَ قُرْآناً فَرَقْناهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلى مُكْثٍ وَ نَزَّلْناهُ تَنْزِيلاً» - . اسراء / ۱۰۶ - ، {و قرآنی [با عظمت را] بخش بخش [بر تو] نازل کردیم تا آن را به آرامی بر مردم بخوانی، و آن را به تدریج نازل کردیم.}می نویسد: یعنی تا به تدریج و با تأنی بر مردم بخوانی که بیشتر در دل آنها جایگیر شود.

گفته اند، یعنی جدا جدا و کم کم بر آنها بخوانی «وَ نَزَّلْناهُ تَنْزِيلًا» یعنی به تدریج به مناسبت احتیاجات و اتفاقات آن را نازل کردیم «قُلْ آمِنُوا بِهِ أَوْ لا تُؤْمِنُوا» بگو ایمان بیاورید یا نیاورید، این ایمان شما برای خودتان سودمند است و موجب نفع دیگری نخواهد شد؛ این آیه تهدیدی است برای آنها. «إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ» یعنی کسانی که قبل از قرآن به آنها علم تورات داده شده مانند عبد الله بن سلام و دیگران. و بعضی گفته اند منظور دانشمندان اهل کتاب و دیگران هستند و بعضی نیز می گویند، منظور امّت حضرت محمد صلی الله علیه و آله است.

« إِذا يُتْلى عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقانِ سُجَّداً » - . اسراء / ۱۰۷ - { بگو: «[چه] به آن ایمان بیاورید یا نیاورید، بی گمان کسانی که پیش از [نزول] آن دانش یافته اند، چون [این کتاب] بر آنان خوانده شود سجده کنان به روی درمی افتند.»}وقتی قرآن بر آنها خوانده می شود با چهره های خود بر زمین می افتند و سجده می کنند. اما اینکه چانه (ذقن) را اختصاص به ذکر داده، برای این است که وقتی انسان به سجده بیافتد، چانه او از همه جای بدن زودتر به زمین می‌رسد. - . مجمع البیان ۳: ۶۸۷ - ۶۸۸ -

در باره آیه «قَيِّماً» می نویسد: یعنی قرآن معتدل و مستقیم است و تناقضی در آن وجود ندارد. یا به معنی این است که اساس و پایگاهی است برای کتاب های

ص: ۱۲۲

آسمانی گذشته که آنها را تصدیق می نماید و حفظ می کند و آلودگیها را از آن برطرف می نماید و قرآن ناسخ شرایع این کتابها است.

بعضی گفته اند، یعنی قرآن پایگاه امور دین است که لازم است در امور دین به آن مراجعه شود. بعضی «قیّما» را به معنی دائماً گرفته انـد، یعنی نسخ نخواهد شد. «فَلَعَلَّكَ باخِعٌ نَفْسَكَ عَلى آثارِهِمْ» یعنی تو خود را می کشی، بر آنچه قوم تو گفتند که ما ایمان به تو نمی آوریم مگر اینکه برای ما چشمه ساری به وجود بیاوری، چون نسبت به پروردگارت سرپیچی کردنـد «إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهذَا الْحَدِيثِ أَسَفاً» اگر ایمان به قرآن نیاورند، تو محزون و متأثر می شوی که (چرا) اعراض می کنند و دستورات تو را نمی پذیرند؟ بعضی گفته اند «علی آثارهم» یعنی بعد از مرگ آنها. -. مجمع البیان ۳: ۶۹۳ - ۶۹۴ -

در باره آیه « وَ ما مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا إِذْ جاءَهُمُ الْهُدى وَ يَسْتَغْفِرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذابُ قُبُلًا» -. کهف / ۵۵ -، {و چیزی مانع مردم نشد از اینکه وقتی هدایت به سویشان آمد ایمان بیاورند، و از پروردگارشان آمرزش بخواهند، جز اینکه [مستحق شوند] تا سنت [خدا در مورد عذاب] پیشینیان، در باره آنان [نیز] به کار رود، یا عذاب رویارویشان بیاید.} می نویسد: «إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ» یعنی جز اینکه می خواهند طبق گذشته دچار عذابی شوند که مستاصل و بیچاره گردند «أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذابُ قُبُلًا» یا عذابی بر آنها نازل شود که به چشم بینند. تاویل آیه چنین است که آنها از ایمان خودداری می کنند مگر دچار چنین عذابهایی شوند و به اجبار ایمان آورند. -. مجمع البیان ۳: ۷۳۷ -

درباره آیه «أَ فَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ يَتَّخِذُوا عِبادِي مِنْ دُونِي أَوْلِياءَ إِنَّا أَعْتَدْنا جَهَنَّمَ لِلْكافِرِينَ نُزُلًا» -. کهف / ۱۰۲ -، {آیا کسانی که کفر ورزیده اند، پنداشته اند که [می توانند] به جای من، بندگانم را سرپرست بگیرند؟ ما جهنم را آماده کرده ایم تا جایگاه پذیرایی کافران باشد.} می‌نویسد: یعنی کسانی که منکر یکتایی خدایند و بندگان مرا به عنوان

خدا پذیرفته اند (منظور عیسی مسیح و ملائکه هستند) گمان کرده اند من بر آنها خشم نمی گیرم و کیفرشان نمی کنم -. مجمع البیان ۳: ۷۶۷ - «فَمَنْ كانَ يَرْجُوا لِقاءَ رَبِّهِ» یعنی هر که آرزوی ثواب خدا را دارد. -. مجمع البیان ۳: ۷۷۰ -

در باره آیه «فَاخْتَلَفَ الْأَحْزابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ» -. مریم / ۳۷ -، {اما دسته ها[ی گوناگون] از میان آنها به اختلاف پرداختند، پس وای بر کسانی که کافر شدند، از مشاهده روزی دهشتناک.} می نویسد: یعنی گروههای مختلف از اهل کتاب در باره عیسی علیه السّلام اختلاف نمودند چنانچه قبلا ذکر شد.

در باره آیه «وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا بَيِّناتٍ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقاماً وَ أَحْسَنُ نَدِيًّا» -. مریم / ۷۳ -، {و چون آیات روشن ما بر آنان خوانده شود، کسانی که کفر ورزیده اند به آنان که ایمان آورده اند می گویند: «کدام یک از [ما] دو گروه جایگاهش بهتر و محفلش آراسته تر است؟»} می نویسد: یعنی کافران به مؤمنان می گویند، کدام دسته از ما و شما دارای بهترین موقعیت و مقام و مجلس هستیم «أَحْسَنُ نَدِيًّا» به معنی «هُمْ أَحْسَنُ أَثاثاً وَ رِءْياً» است.

ابن عباس می گوید، اثاث لوازم زندگی و زینت دنیا است (و الرئی) منظر و قیافه است. گفته اند آیه در مورد نضر بن حارث و دوستان اوست که مویهای خود را شانه می زدند و بهترین لباسهای خود را می پوشیدند و با ظاهر آراسته و قیافه ساخته و پرداخته خود بر اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله افتخار می نمودند «فَلْيَمْدُدْ لَهُ

الرَّحْمنُ مَدًّا» «فَلْيَمْدُدْ» فعل امری است که معنی آن خبری است، یعنی خداوند جزای او را چنین داده که در همان حال رهایش می کند. - . مجمع البیان ۳: ۸۱۳ -

در باره آیه اگر آیه «أَ فَرَأَيْتَ الَّذِی کَفَرَ بِآیاتِنا وَ قالَ لَأُوتَيَنَّ مالاً وَ وَلَداً»، - . مریم / ۷۷ - {آیا دیدی آن کسی را که به آیات ما کفر ورزید و گفت: «قطعاً به من مال و فرزند [بسیار] داده خواهد شد»؟} می نویسد: «أَ فَرَأَيْتَ» کلمه تعجب است و منظور از آیه عاص بن وائل است و بعضی می گویند: مقصود ولید بن مغیره است و بعضی نیز می گویند: عمومی است «وَ قالَ لَأُوتَيَنَّ مالًا وَ وَلَداً» که آنها از روی استهزاء می گفتند در بهشت به ما ثروت و فرزندانی خواهند داد. یا منظور این است که می گفتند اگر ما بر دین آباء و اجداد خود پایدار باشیم، به ما در دنیا ثروت و فرزند خواهد داد «وَ نَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذابِ مَدًّا» یعنی پیوسته او را در عذاب خواهم داشت «وَ نَرِثُهُ ما يَقُولُ» یعنی آنچه از مال و فرزند مدعی بود، در اختیار ما خواهد گذاشت. - . مجمع البیان ۳: ۸۱۶ - ۸۱۷ -

در باره آیه «لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئاً إِدًّا» - . مریم / ۸۹ - ، {واقعاً چیز زشتی را [بر زبان] آوردید.}می نویسد: مراد از «إِدًّ» امر عظیم است یعنی کار زشت بزرگی را انجام دادید. «تَكادُ السَّماواتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ» نزدیک بود آسمان از دروغی که شنید و حرف بزرگی که زدند شکافته شود «وَ تَخِرُّ الْجِبالُ هَدًّا» و کوهها فرو می ریزد و از هم بپاشد «هَدًّا» را بعضی به معنی هدم و ویرانی گرفته اند «وَ ما يَنْبَغِی لِلرَّحْمنِ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً» شایسته نیست برای خدا که فرزند بگیرد و فرزند داشتن از صفات او نیست، چون کسی که فرزند دارد حادث و محتاج است. - . مجمع البیان ۳: ۸۲۱ - «قَوْماً لُدًّا» یعنی گروهی که سخت به دشمنی پرداخته اند. - . مجمع البیان ۳: ۸۲۳ -

در باره آیه «وَ كَذلِكَ أَنْزَلْناهُ قُرْآناً عَرَبِيًّا وَ صَرَّفْنا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْراً » - . طه / ۱۱۳ - ، {و این گونه آن را [به صورت] قرآنی عربی نازل کردیم، و در آن از انواع هشدارها سخن آوردیم، شاید آنان راه تقوا در پیش گیرند، یا [این کتاب] پندی تازه برای آنان بیاورد.}می نویسد: یعنی قرآن برای آنها تجدید موعظه و

پند نماید. گفته اند، منظور این است که قرآن به آنها به خاطر ایمان آوردنشان شخصیت داد. - . مجمع البیان ۴: ۵۱ -

« فَتَعالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَ لا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَ قُلْ رَبِّ زِدْنِی عِلْماً » - . طه / ۱۱۴ - ، {پس بلندمرتبه است خدا، فرمانروای بر حق، و در [خواندن] قرآن، پیش از آنکه وحی آن بر تو پایان یابد، شتاب مکن، و بگو: «پروردگارا، بر دانشم بیفزای.»} در باره این آیه چند وجه نقل شده است:

۱. یعنی در تلاوت قرآن، پیش از اینکه جبرئیل ابلاغ وحی را تمام کند، عجله نکن، زیرا پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با جبرئیل تلاوت می کرد و از ترس فراموشی عجله داشت. و یعنی در باره آنچه به تو وحی می شود درست دقت کن تا جبرئیل از قرائت آن فارغ گردد و با او مخوان.

۲. یعنی تا وقتی منظور آن را نفهمیدی، بر اصحاب خود آیات قرآن را مخوان و به آنها املاء نکن که بنویسند.

۳. یعنی تقاضای وحی قرآن را پیش از وحی شدن آن نکن، زیرا خداوند آیات را در موقعی که مصلحت باشد و نیازی به

وجود آید می فرستد. - . مجمع البیان ۴: ۵۲ -

در باره آیه «وَ قالُوا لَوْ لا يَأْتِينا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ أَ وَ لَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةُ ما فِي الصُّحُفِ الْأُولى» - . طه / ۱۳۳ - ، {و گفتند: «چرا از جانب پروردگارش معجزه ای برای ما نمی آورد؟» آیا دلیل روشن آنچه در صحیفه های پیشین است برای آنان نیامده است؟} یعنی آیا در قرآن اخبار امتهای گذشته که در کتابهای آسمانی پیش آمده است، توضیح داده نشده است؟ آن مردمی که ما آنها را هلاك كرديم، چون تقاضای معجزه می کردند و پس از آمدن معجزه نسبت به آن کفر ورزیدند «قُلْ كُلٌّ مُتَرَبِّصٌ» یعنی تمام ما در انتظار بمانیم، ما منتظر وعده خدا در باره شما هستیم و شما هم انتظار بلا و گرفتاری را برای ما دارید. - . مجمع البیان ۴: ۶۰ -

در باره آیه «بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ بَلِ افْتَراهُ بَلْ هُوَ شاعِرٌ فَلْيَأْتِنا بِآيَةٍ كَما أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ » - . انبیاء / ۵ - ، {بلکه گفتند: «خوابهای شوریده است، [نه] بلکه آن را بربافته، بلکه او شاعری است. پس همان گونه که برای پیشینیان هم عرضه شد، باید برای ما نشانه ای بیاورد.»}می نویسد: یعنی گفتند قرآن مجید خواب و خیالهایی به هم بافته است.

«ما آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْناها أَ فَهُمْ يُؤْمِنُون» - . انبیاء / ۶ - ، {قبل از آنان [نیز مردم] هیچ شهری - که آن را نابود کردیم - [به آیات ما] ایمان نیاوردند.} «أَ فَهُمْ يُؤْمِنُونَ» {پس آیا اینان [به معجزه] ایمان می آورند؟}.

«فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ» - . انبیاء / ۷ - ، {اگر نمی دانید از پژوهندگان کتابهای آسمانی بپرسید.} علی علیه السّلام فرمود: ما اهل ذکر و اطلاع هستیم. بعضی گفته اند اهل ذکر یعنی یهودیان و مسیحیان و برخی نیز می گویند، کسانی که از امم گذشته اطلاع دارند.

بعضی گفته اند مراد اهل قرآن است «فِيهِ ذِكْرُكُمْ» اگر به این قرآن چنگ بزنید شرف و شخصیت شما است، یا ذکر آنچه مورد احتیاج شما از امر دینتان و دنیایتان است. - . مجمع البیان ۴: ۶۳ - ۶۵ -

بیضاوی در باره آیه «وَ ما خَلَقْنَا السَّماءَ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما لاعِبِين» - . انبیاء / ۱۶ - ، {و آسمان و زمین و آنچه را که میان آن دو است به بازیچه نیافریدیم.} می نویسد: همانا آسمان و زمین را با بدایع و عجایب فراوان آفریدیم تا موجب بینش توجه کنندگان شود و خردمندان متوجه گردند «لَوْ أَرَدْنا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْواً» اگر می خواستیم بازیچه بسازیم «لَاتَّخَذْناهُ مِنْ لَدُنَّا» به قدرت خویش به وجود می آوردیم یا از مجردات چیزهایی که شایسته درگاه ما بود تهیه می کردیم نه اجسام و اجرام، چنانچه شما خود سقفهای بلند و فرش آراسته و زینت های مرتب به کار می برید، بعضی گفته‌اند، «لهو» به زبان یمنی ها فرزند است. و نیز گفته اند، مراد از لهو همسر و زوجه است و این رد بر مسیحیان است «بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْباطِلِ» ما با واقعیتها باطل را از میان برمی داریم که لهو نیز یکی از آنها است «فَيَدْمَغُهُ» آن را نابود می کند.

«وَ مَنْ عِنْدَهُ» یعنی ملائکه ای که در نزد خدا هستند، مانند مقربین دربار سلاطین از عبادت امتناعی ندارند «وَ لا يَسْتَحْسِرُونَ» یعنی خسته نمی شوند. «أَ فَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخالِدُونَ» این آیه موقعی نازل شد که کفار گفتند،

انتظار مرگ او را می کشیم «حَتَّی طالَ عَلَیْهِمُ الْعُمُرُ» وقتی عمرشان طولانی شد خیال کردند پیوسته خواهند بود و گمان می کردند به خاطر وضعی که دارند، طول عمر پیدا می‌کنند (این آیه نازل شد که می فرماید، آیا اگر تو مردی، آنها جاوید خواهند ماند؟). - . تفسیر بیضاوی: ۱۰۸ - ۱۱۵ -

مرحوم طبرسی صاحب مجمع البیان در باره آیه «بَلْ مَتَّعْنا هؤُلاءِ وَ آباءَهُمْ حَتَّی طالَ عَلَیْهِمُ الْعُمُرُ أَ فَلا یَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِی الْأَرْضَ نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها أَ فَهُمُ الْغالِبُونَ » - . انبیاء / ۴۴ - ،{[نه] بلکه اینها و پدرانشان را برخوردار کردیم تا عمرشان به درازا کشید. آیا نمی بینند که ما می آییم و زمین را از جوانب آن فرو می کاهیم؟ آیا باز هم آنان پیروزند؟}می نویسد: یعنی امر ما به زمین می رسد و از اطراف آن کم می کند. این کم شدن به معنی تخریب زمین و مرگ اهل زمین است. بعضی گفته اند به مرگ دانشمندان. این مطلب از حضرت صادق علیه السلام روایت شده که فرمود: نقصان زمین از بین رفتن دانشمندان است. گفته اند «نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها» به وسیله ظهور پیامبر است که بر دشمنان خود پیروز می شود و سرزمین ها و قریه ها و قصبات آنها را متصرف می شود. - . مجمع البیان ۳: ۴۶۱ -

و در باره آیه «وَ لَقَدْ کَتَبْنا فِی الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّکْرِ أَنَّ الْأَرْضَ یَرِثُها عِبادِیَ الصَّالِحُون» - . انبیاء / ۱۰۵ - ،{و در حقیقت، در زبور پس از تورات نوشتیم که زمین را بندگان شایسته ما به ارث خواهند برد.} می نویسد: منظور از زبور کتب انبیاء است و ذکر لوح محفوظ است.

بعضی گفته اند، زبور کتب آسمانی بعد از تورات است و ذکر، تورات است. و گفته اند زبور همان زبور داود است و مراد از ذکر تورات است.

«أَنَّ الْأَرْضَ یَرِثُها عِبادِیَ الصَّالِحُونَ» یعنی سرزمین بهشت به بندگان مطیع خدا به ارث می رسد. گفته اند منظور همان سرزمین معروفی است که امت محمد صلی الله علیه و آله به وسیله فتوحات به دست می آورند.

حضرت باقر علیه السّلام می فرماید: آنها اصحاب حضرت مهدی عجل الله فرجه در آخر الزمان هستند.

«فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ آذَنْتُکُمْ عَلی سَواءٍ وَ إِنْ أَدْری أَ قَرِیبٌ أَمْ بَعِیدٌ ما تُوعَدُونَ» - . انبیاء / ۱۰۹ - ،{ پس اگر روی برتافتند بگو: «به [همه] شما به طور یکسان اعلام کردم، و نمی دانم آنچه وعده داده شده اید آیا نزدیک است یا دور.»}«وَ إِنْ أَدْری لَعَلَّهُ فِتْنَهٌ لَکُمْ وَ مَتاعٌ إِلی حِینٍ» - . انبیاء / ۱۱۱ - ،{و نمی دانم، شاید آن برای شما آزمایشی و تا چندگاهی [وسیله] برخورداری باشد.}

«فَقُلْ آذَنْتُکُمْ عَلی سَواءٍ» یعنی به شما جنگ را اعلان می کنم و اطلاع می دهم به طوری که ما و شما در آن اطلاع مساوی هستیم. یا منظور این است که ما و شما در اجازه جنگ برابریم و نمی‌گویم که حق با کدام دسته است و با که نیست. «وَ إِنْ أَدْرِی أَ قَرِیبٌ أَمْ بَعِیدٌ ما تُوعَدُونَ» نمی دانم قیامت (یا اجازه جنگ) دور یا نزدیک است «وَ إِنْ أَدْرِی لَعَلَّهُ فِتْنَهٌ» یعنی نمی دانم، شاید آنچه را به شما اطلاع دادم آزمایش و امتحانی برای شما باشد. و یا شاید دنیا آزمایشگاه شما است. یا شاید تاخیر عذاب

یـک گرفتـاری و آزمایش برای شـما باشـد تا از کارهایی که کردیـد برگردیـد «وَ مَتاعٌ إِلی حِینٍ» یعنی از آن تا هنگام مرگتان بهره مند شوید -. مجمع البیان ۴: ۱۰۵ - ۱۰۸ -.

در باره آیه شـریفه «وَ مِنَ النّاسِ مَنْ یُجادِلُ فِی اللّهِ بِغَیْرِ عِلْمٍ وَ یَتَّبِعُ کُلَّ شَـیْطانٍ مَرِیـدٍ»، -. حج / ۳ - {و برخی از مردم در بـاره خدا بدون هیچ علمی مجادله می کنند و از هر شیطان سرکشی پیروی می نمایند.} می نویسد: گفته شده منظور نضر بن حارث است و منظور از شیطان، شـیطان انسانی است زیرا او از ملتهای غیر عرب و یهودیان چیزهایی می آموخت تا مسلمانان را مورد سرزنش و طعنه قرار دهد. -. مجمع البیان ۴: ۱۱۳ -

ص: ۱۲۶

در مورد آیه «ثانِیَ عِطْفِهِ لِیُضِلَّ عَنْ سَبِیلِ اللّهِ لَهُ فِی الدُّنْیا خِزْیٌ وَ نُذِیقُهُ یَوْمَ الْقِیامَهِ عَذابَ الْحَرِیقِ» -. حج / ۹ -، {[آن هم] از سرِ نخوت، تا [مردم را] از راه خـدا گمراه کند. در این دنیا برای او رسوایی است، و در روز رسـتاخیز او را عذاب آتش سوزان می چشـانیم.} یعنی در نفس خود متکبر است. وقـتی کسـی تکبر و خودخواهی بورزد عربهـا می گوینـد «ثنی فلاـن عطفه» و همچنین عربها می گویند: «عطفا الرجل» یعنی دو طرف شخص.

بعضی گفته، یعنی گردنش را از روی تکبر و خودخواهی کج می کند.

«وَ مِنَ النّاسِ مَنْ یَعْبُدُ اللّهَ عَلی حَرْفٍ» گروهی از مردم خدا را با ضـعف و سـستی عبادت می کنند مانند ضعف و ناتوانی کسی که کنار پرتگاه کوهی ایسـتاده. برخی گفته انـد، یعنی با شک عبادت می کند. و نیز گفته اند: خدا را به زبان عبادت می کنند نه با قلب.

گفته اند، این آیه در باره گروهی نازل شد که به مدینه خدمت پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله می آمدند. بعضـی از آنها اگر تندرست و سالم بود و اسبش می زائید و زنش پسر برای او می آورد و چهارپایانش افزون می گردید، خوشحال بود و آرامش خاطر داشت «وَ إِنْ أَصابَتْهُ فِتْنَهٌ» اما اگر با قحط سالی و یا کمبود مال دچار آزمایشی می گردید «انْقَلَبَ عَلی وَجْهِهِ» از دین خود بر می گشت و کافر می شد. -. مجمع البیان ۴: ۱۱۹ - ۱۲۰ -

بیضـاوی در باره آیه «مَنْ کانَ یَظُنُّ أَنْ لَنْ یَنْصُـرَهُ اللّهُ فِی الـدُّنْیا وَ الْآخِرَهِ فَلْیَمْـدُدْ بِسَـبَبٍ إِلَی السَّماءِ ثُمَّ لْیَقْطَعْ فَلْیَنْظُرْ هَلْ یُـذْهِبَنَّ کَیْدُهُ ما یَغِیظُ » -. حج / ۱۵ -، { هر که می پنـدارد که خـدا [پیامبرش] را در دنیا و آخرت هرگز یاری نخواهد کرد [بگو] تا طنابی به سوی سـقف کشد [و خود را حلق آویز کند] سپس [آن را] بِبُرَد. آنگاه بنگرد که آیا نیرنگش چیزی را که مایه خشم او شـده از میـان خواهـد برد؟}می نویسـد: منظور این است که خداونـد پیامبرش را در دنیا و آخرت یاری می کنـد، کسـی که احتمـال دیگری بدهـد و یا انتظار خلاف آن را داشـته باشـد، از کینه و دشـمنی اوست. گفته انـد منظور از نصـر و یاری دادن، روزی و رزق است و ضمیر «یَنْصُرَهُ» به من برمی گردد.

«فَلْیَمْـدُدْ بِسَـبَبٍ إِلَی السَّمـاءِ ثُمَّ لْیَقْطَعْ» یعنی سـعی و کوشـش نمایـد که خشم و کینه خود را از میـان بردارد، همان طور که هر شخص خشمگینی انجام می دهد، تا آنجا که ریسمانی به سقف خانه خود بیاویزد و خود را به دار بیاویزد.

گفته انـد منظور این است که ریسـمانی به آسـمان بر افرازد و بالا رود تا بر فراز آسـمان برسد و آنگاه کوشـش کند و نگذارد خدا پیامبرش را یاری کند و یا روزی به او برساند «فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ ما يَغِيظُ».

(چنین کسـی) بـا خود بیندیشـد، آیـا حیله و نیرنگش موجب از بین رفتن خشم او می شود؟ یا منظور این است که باعث از بین رفتن خشمی که از یاری کردن خدا برایش به وجود می آید می شود.

و گفته انـد این آیه در باره گروهی از مسـلمانان است که بر مشـرکین شدیدا خشـمگین بودند و یاری و کمک خداوند را دیر می‌دانستند و گمان می کردند که خداوند فوراً آنها را یاری نمی کند. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۱۳۶ – ۱۳۷ -

«يَكادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آياتِنا» یعنی وقتی آیات قرآن را بر کافران می خوانند، نزدیک است از ناراحتی بر کسـی که آیات را می خواند حمله کنند.

«ضَعُفَ الطَّالِبُ وَ الْمَطْلُوبُ» خداونـد مثال می زند: بتهایی را که می پرستید قدرت به وجود آوردن یک مگس را ندارند. اگر مگس از آنها چیزی برباید نمی توانند از او پس بگیرند. و سپس می فرماید: «ضَعُفَ الطَّالِبُ وَ الْمَطْلُوبُ» یعنی هم بت پرست و هم بت هر دو ضـعیف هسـتند. یا مگسـی که از بت چیزی می ربایـد و بتی که از او چیزی را که ربوده می خواهد. یا از منظور بت و مگس مثل این است که بت در جسـتجوی مگس است تا از او آنچه ربوده بگیرد، اگر درست دقت کنی خواهی دید که بت از او بسیار ناتوان تر است.

«ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ» یعنی به واقع خدا را نشناخته اند. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۱۵۴ - ۱۵۵ -

«فَذَرْهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ»

ص: ۱۲۷

یعنی آنهـا را فرو گـذار در جهـالت خویش. جهـل و نـادانی آنهـا را به آبی تشبیه نموده که قـامت را فرا می گیرد زیرا آنها در گرداب جهل فرو رفته اند یا به بازی مشغولند «حَتَّى حِينٍ» یعنی تا زمانی که کشته شوند یا بمیرند.

«أَ يَحْسَبُونَ أَنَّما نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مالٍ وَ بَنِينَ» خیال می کننـد کمک های مالی و خانوادگی (کثرت فرزنـد) که به آنها می کنیم «نُسارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْراتِ» به نفع آنهـا است و ما در خیر و نیکی آنها گام برداشـته ایم «بَلْ لا يَشْعُرُونَ» نمی داننـد که این یک تمکن و قـدرتی است تـا هر چه مایلنـد انجـام دهنـد «وَ لَدَيْنا كِتابٌ» ما نوشـته ای از اعمال آنها داریم، منظور لوح یا نامه عمل است، «بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ» دلهـای آنهـا از وضع این چنین مردم یـا از توجه به نـامه اعمـال غافـل است «وَ لَهُمْ أَعْمالٌ مِنْ دُونِ ذلِكَ» آنها دارای اعمالی بدتر از این هستند که عادت خویش قرار داده اند.

«حَتَّى إِذا أَخَذْنا مُتْرَفِيهِمْ» تا بالاخره اشـخاص سـرمایه داری را که سـتمگرند عذاب خواهیم کرد. منظور کشـته شدن در جنگ بدر است، یا مبتلا به گرسنگی شدن پس از نفرین پیامبر صلی الله علیه و آله که گفت: «اللهم اشدد وطأتک علی مضر و اجعلها علیهم سنین کسنی یوسف»

خدایا بر قبیله مضر سخت بگیر و آنها را گرفتار سالهای قحط مشابه زمان یوسف بگردان. چنان دچار قحط سالی شدند که سگ و مردار و استخوانهای سوخته را می خوردند «إِذا هُمْ یَجْأَرُونَ» شروع به ناله و فریاد کردند «لا تَجْأَرُوا الْیَوْمَ فَکُنْتُمْ عَلی أَعْقابِکُمْ تَنْکِصُونَ» بی فایده ناله و فریاد نزنید، بازگشت به قهقرا نموده اید «مُسْتَکْبِرِینَ بِهِ» به واسطه پرده داری و عهده داری کارهای خانه خدا به خود می بالید «سامِراً تَهْجُرُونَ» در باره قرآن یاوه سرایی می کنید و نسبتهای بی ربط می دهید؛ یعنی از آن اعراض کرده و در مورد آن حرفهای ناشایست می زنید. ممکن است از (هجر) بضم ها به معنی فحش و ناسزا گرفته شده باشد.

«أَ فَلَمْ یَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ» یعنی در باره قرآن نمی اندیشید تا بفهمید که آن حقیقتی است «أَمْ جاءَهُمْ ما لَمْ یَأْتِ آباءَهُمُ الْأَوَّلِینَ» یا اینها دارای پیامبران و کتابهای مخصوصی هستند که برای پدرانشان نیامده. و یا منظور این است، به آنها اطمینانی داده شد که ترس از عذاب ندارند، چنانچه گذشتگان ایشان می ترسیدند.

«وَ لَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْواءَهُمْ» اگر آنچه می گویند صحیح باشد و جهان را چند خدا باشد «لَفَسَدَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ وَ مَنْ فِیهِنَ» تعدد خدایان موجب تباهی آسمانها و زمین و مردم می شود. چنانچه در آیه دیگر می فرماید «لَوْ کانَ فِیهِما آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتا».

بعضی گفته اند، یعنی اگر واقعیت تغییر کند و مطابق نظر آنها شود، آنچه موجب پایداری جهان است نابود می شود. یا اگر آنچه محمد صلی الله علیه و آله آورده برگردد و مشرک شود، خداوند قیامت را بر پا خواهد داشت و عالم را از خشم تباه می کند.

ص: ۱۲۸

یا اگر خداوند تابع هوای نفس آنها شود و آنچه از شرک و باطل مایلند بفرستد، از خدایی خارج خواهد شد و قادر به نگهداری آسمان و زمین نیست.

«أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرْجاً» یعنی: یا از آنها تقاضای کمک مالی می کنی «فَخَراجُ رَبِّکَ خَیْرٌ» رزق و توشه پروردگارت در دنیا و ثوابش در آخرت بهتر است، چون دوام و گسترش دارد.

«وَ لَوْ رَحِمْناهُمْ وَ کَشَفْنا ما بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ» اگر به آنها رحم کنیم و قحط سالی را برداریم.

روایت شده است که اعراب گرفتار قحط شدیدی شدند، به طوری که گوشت میمونهای بزرگ یا غذای تهیه شده از خون و پشم (علهز) را می خوردند

ابو سفیان خدمت پیامبر آمده گفت، تو را به ارتباط خویشاوندی سوگند می دهم، مگر مدعی نیستی که رحمت برای جهانیانی، پدران را با شمشیر کشتی اینک فرزندان را گرفتار گرسنگی کرده ای. این آیه نازل شد: «وَ لَقَدْ أَخَذْناهُمْ بِالْعَذابِ» آنها را دچار عذاب کشته شدن کردیم باز دست نکشیدند تا بالاخره دری دیگر از عذاب شدید بر آنها گشودیم؛ همان

گرسنگی که از کشته شدن و اسارت بدتر است «إِذا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ» دیگر متحیر و سرگردان شدند و پیش تو آمده تقاضای لطف و محبت کردند «قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْ ءٍ» بگو، ملکوت هر چیزی در اختیار چه کسی است؟ یعنی قدرت نهایی بر انجام هر کار. یا منظور از «مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْ ءٍ» خزینه و انبار هر چیز است «وَ هُوَ يُجِيرُ» او به فریاد هر کس که بخواهد می رسد «وَ لا يُجارُ عَلَيْهِ» ولی کسی نمی تواند مانع او بشود و هر کس را او بخواهد گرفتار کند، کسی نمی تواند به فریادش برسد.

«إِذاً لَذَهَبَ كُلُّ إِلهٍ بِما خَلَقَ» یعنی اگر در آسمانها خدایان دیگری با خدای جهان آفرین وجود داشت، هر کدام آنچه آفریده بودند جدا می کردند و در اختیار خویش می گرفتند و بین آنها جنگ و جدال واقع می شد چنانچه بین فرمانروایان و پادشاهان جهان اتفاق می افتد، در آن صورت ملکوت اشیاء در اختیار خدا نبود. چون چنین نیست و جنگ و جدالی در جهان به وجود نیامده، پس خدا یکتا است و از روی اجماع و استقراء لازم باطل شد، در نتیجه ثابت می شود که مدار جهان در دست قدرت خدای یکتا است. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۱۷۱ - ۱۷۸ -

مرحوم طبرسی در تفسیر آیه «وَ يَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالرَّسُولِ وَ أَطَعْنا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ وَ ما أُولئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ» - . نور / ۴۷ - ، { و می گویند: «به خدا و پیامبر [او] گرویدیم و اطاعت کردیم.» آنگاه دسته ای از ایشان پس از این [اقرار] روی برمی گردانند، و آنان مؤمن نیستند.}می نویسد: گفته اند این آیه در باره مردی از منافقین نازل شد که بین او و مردی یهودی اختلافی بود. یهودی او را دعوت کرد که برای قضاوت خدمت پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله بروند، ولی منافق می گفت پیش کعب بن اشرف برویم.

بلخی می نویسد که اختلاف بین علی علیه السّلام و عثمان بود، در مورد زمینی که او از علی علیه السّلام خریده بود و زمین پر سنگ بود، عثمان می خواست آن را با ادعای عیب برگرداند، اما علی علیه السّلام باز پس نمی گرفت و گفت، بین من و تو پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حاکم باشد. حکم بن ابی العاص به عثمان گفت، اگر حاکم بین شما پسر عموی علی باشد به نفع او حکم خواهد کرد. این آیات در همین باره نازل شده است.

ص: ۱۲۹

همین روایت از حضرت باقر علیه السّلام نقل شده و قریب به این مضمون است: «وَ إِنْ يَكُنْ لَهُمُ الْحَقُّ» یعنی اگر بدانند به نفع آنها حکم می شود «يَأْتُوا إِلَيْهِ» در حالی که معترفند و مطیع، سریعاً پیش پیامبر صلی الله علیه و آله می روند «أَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ» یعنی آیا در دل آنها راجع به نبوت تو تردید است و منافقند؟ «أَمِ ارْتابُوا» فی عدلک، یعنی از تو چیزی دیده اند که آنها را در باره تو مشکوک نموده است. - . مجمع البیان ۴: ۲۳۶ -

و در باره آیه «وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمانِهِمْ لَئِنْ أَمَرْتَهُمْ لَيَخْرُجُنَّ قُلْ لا تُقْسِمُوا طاعَةٌ مَعْرُوفَةٌ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِما تَعْمَلُون»، - . نور / ۵۳ - {و با سوگندهای سخت خود به خدا سوگند یاد کردند که اگر به آنان فرمان دهی، بی شک [برای جهاد] بیرون خواهند آمد. بگو: «سوگند مخورید. اطاعتی پسندیده [بهتر است] که خدا به آنچه می کنید داناست.»} می نویسد: وقتی خداوند آشکار نمود که آنها از قضاوت پیامبر ناراضی هستند، به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گفتند، به خدا سوگند اگر به ما امر کنی از خانه و زندگیمان دست برداریم و از اینجا برویم، خواهیم رفت. این آیات نازل شد که معنی آنها این است:

«قُلْ لا تُقْسِمُوا» بگو قسم نخورید و سخن را چنین پایان داد که اطاعت درست از پیامبر بدون غل و غش، بهتر از قسم خوردن است. بعضی گفته اند، معنی این است که: باید اطاعت کنید «فَإِنَّما عَلَيْهِ ما حُمِّلَ» آنچه (به آن) مکلف و مامور شده است، نتیجه اش برای خود اوست. - . مجمع البیان ۴: ۲۳۸ -

در باره آیه «وَ قالَ الَّذینَ کَفَرُوا إِنْ هـذا إِلاَّ إِفْکٌ افْتَراهُ وَ أَعانَهُ عَلَیْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ فَقَدْ جاؤُ ظُلْماً وَ زُوراً»، {و کسانی که کفر ورزیدند، گفتند: «این [کتاب] جز دروغی که آن را بربافته [چیزی] نیست، و گروهی دیگر او را بر آن یاری کرده اند.» و قطعاً [با چنین نسبتی] ظلم و بهتانی به پیش آوردند.}می نویسد: گفتند، محمد را بر (آوردن)این قرآن، «عداس» غلام حویطب بن عبد العزی و یسار غلام علاء بن حضرمی و «حبر» غلام عامر کمک کردند، آنها جزو اهل کتاب بودند. گفته شده که گروهی از یهودیان به او کمک کردند «فَقَدْ جاؤُ ظُلْماً وَ زُوراً» یعنی دروغ بستند و مشرک شدند. و به همین مقدار در جواب آنها اکتفا نموده چون قبلاً آنها را به مبارزه دعوت نموده بود ولی از مبارزه عاجز شده بودند و نتوانستند شبیه قرآن بیاورند. «وَ قالُوا أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ» گفتند اینها داستانها و قصه های پیشینیان است و آنچه را آنها در کتابهایشان نوشته اند، او نسخه برداری نموده است. - . مجمع البیان ۴: ۲۵۳ -

بعضی گفته اند، از آنها خواسته که برایش بنویسند. صبح و شام برایش خوانده اند تا حفظ کرده و نسخه برداری نموده است.

بیضاوی در باره آیه «قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذی یَعْلَمُ السِّرَّ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ کانَ غَفُوراً رَحیماً » - . فرقان / ۶ - ، { بگو: «آن را کسی نازل ساخته است که رازِ نهانها را در آسمانها و زمین می داند، و هموست که همواره آمرزنده مهربان است.»} می نویسد: قرآن با فصاحت خود همه آنها را عاجز نمود و شامل اخبار غیبی نسبت به آینده و اسراری بود که جز خدا که عالم بر اسرار است کسی اطلاع نداشت، پس چگونه آن را داستان می دانند؟ «وَ قالُوا

ص: ۱۳۰

ما لِهـذَا الرَّسُولِ یَأْکُلُ الطَّعامَ» (می گفتند) این چگونه پیامبری است که مثل ما می خورد و در بازارها برای احتیاجات زندگی راه می رود؟ این تصور آنها به واسطه جهل و بینش مادیگرایی آنها بود زیرا پیامبران از دیگران با مشخصات جسمی ممتاز نمی گردند بلکه شخصیت پیامبران در خصائص روحی آنها است. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۲۱۷ -

در باره آیه «وَ ما أَرْسَلْنا قَبْلَکَ مِنَ الْمُرْسَلینَ إِلاَّ إِنَّهُمْ لَیَأْکُلُونَ الطَّعامَ وَ یَمْشُونَ فِی الْأَسْواقِ وَ جَعَلْنا بَعْضَکُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَ تَصْبِرُونَ وَ کانَ رَبُّکَ بَصیراً» - . فرقان / ۲۰ - ،{ و پیش از تو پیامبران [خود] را نفرستادیم جز اینکه آنان [نیز] غذا می خوردند و در بازارها راه می رفتند، و برخی از شما را برای برخی دیگر [وسیله] آزمایش قرار دادیم. آیا شکیبایی می کنید؟ و پروردگار تو همواره بیناست.} می نویسد: یعنی بعضی را موجب آزمایش بعض دیگر قرار دادیم، مانند فقراء که موجب آزمایش اغنیاء هستند و پیامبران که مردم را با آنها آزمایش می کند «أَ تَصْبِرُونَ» یعنی بعضی را سبب آزمایش بعض دیگر قرار دادیم تا ببینیم صبر می کنید و پایدار هستید؟. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۲۲۱ -

در باره آیه «وَ قالَ الَّذینَ کَفَرُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَیْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً واحِدَةً کَذلِکَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤادَکَ وَ رَتَّلْناهُ تَرْتیلاً» - . فرقان / ۳۲ - ،{

و کسانی که کافر شدند، گفتند: «چرا قرآن یکجا بر او نازل نشده است؟» این گونه [ما آن را به تدریج نازل کردیم] تا قلبت را به وسیله آن استوار گردانیم، و آن را به آرامی [بر تو] خواندیم.} می نویسد: یعنی ما این چنین قرآن را قسمت به قسمت نازل کردیم تا با جدا نمودن آیات از یکدیگر، در حفظ و درک قرآن، موجب تقویت قلب تو شویم؛ زیرا پیامبر ما با موسی و داود و عیسی فرق داشت. پیامبر ما مکتب نرفته بود ولی آنها خط می نوشتند. اگر یک باره قرآن را نازل می کرد، حفظ کردن آن دشوار بود و ضمنا نزول تدریجی قرآن موجب بصیرت و دقت بیشتری در معنی آن می شد و هم اینکه در هر مرتبه که مقداری نازل می شد، با اینکه دعوت به مبارزه و آوردن شبیه خود نموده بود و آنها از آوردن شبیه تمام قسمتهای تدریجی آن عاجز بودند، بیشتر موجب تقویت دل پیامبر بود. پس نزول تدریجی آیات قرآن توسط جبرئیل، سبب دیگری برای تقویت او بود. او هم ناسخ و هم منسوخ را می دانست و انضمام قرائن حالیه به معانی الفاظ، بیشتر موجب بلاغت قرآن می شد «وَ رَتَّلْناهُ تَرْتِيلًا» یعنی قرآن را برای تو تدریجا در طول بیست سال یا بیست و سه سال فرستادیم «وَ لا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ» یعنی هر سؤال عجیبی که آنها از تو می کردند، جوابی عالی برای آن به تو نازل کردیم و توضیحی نیکوتر از سؤال آنها می دادیم. یا منظور از آیه این است که هر چه آنها اعتراض

می کردند که چرا این پیامبر چنین و چنان نیست، ما آن وضعی را که شایسته نبوت تو بود به تو عنایت می کردیم تا بهتر معلوم شود علت بعثت تو چیست؟ - . تفسیر بیضاوی ۳: ۲۲۵ - ۲۲۶ -

و بیضاوی در باره آیه «وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَنْفَعُهُمْ وَ لا يَضُرُّهُمْ وَ كانَ الْكافِرُ عَلى رَبِّهِ ظَهِيراً» - . فرقان / ۵۵ - ، {و غیر از خدا چیزی را می پرستند که نه سودشان می دهد و نه زیانشان می رساند؛ و کافر همواره در برابر پروردگار خود همپشت [شیطان] است.} می نویسد: یعنی کافر با عداوت و کفر خود پشتیبان شیطان است «إِلَّا مَنْ شاءَ» یعنی اجر رسالت این است که هر کسی (که بخواهد) راه خدا را در پیش بگیرد. و منظور از رسالت نیز هدایت امت در راه خداست. پس این قسم از اجر و مزد را استثناء نموده است تا ثابت کند هیچ گونه طمعی در مزد رسالت ندارد و فقط دلش بر امت می سوزد چرا که سود امت را در ثواب آخرت می‌داند و رهایی از

ص: ۱۳۱

عذاب آخرت را اجر رسالت می شمارد و این را اجر کامل و مورد توجه پیامبر صلی الله علیه و آله معرفی می کند.

بعضی گفته اند آیه استثناء منقطع است، یعنی هر کسی مایل است راه خدا را در پیش بگیرد بیاید. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۲۳۳ - ۲۳۴ -

بیضاوی در باره آیه «إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّماءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْناقُهُمْ لَها خاضِعِينَ» - . شعراء / ۴ - ، { اگر بخواهیم، معجزه ای از آسمان بر آنان فرود می آوریم، تا در برابر آن، گردنهایشان خاضع گردد.} می نویسد: یعنی آنچنان نشانه ای از آسمان برای آنها می فرستادیم که مجبور به ایمان شوند. یا بلایی که آنها را به ایمان وادارد «فَظَلَّتْ أَعْناقُهُمْ لَها خاضِعِينَ» گردنها از کوچکی و خضوع به زیر می افتد. گفته اند چون گردنها متصف به صفات انسان (یعنی خضوع) شده، به همین جهت جایگزین صاحبان عقل شده اند (و گر نه گردن که خضوع ندارد).

بعضـی نیز گفته انـد، مراد گردنکشان و سـران جماعت و قبائلنـد. «مِنْ کُلِّ زَوْجٍ کَرِیمٍ» یعنی از هر صـنف و نوع پر منفعت. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۲۴۰ - ۲۴۱ -

در باره آیه «وَ إِنَّهُ لَفی زُبُرِ الْأَوَّلین» - . شعراء / ۱۹۶ - ،{ و [وصفِ] آن در کتابهای پیشینیان آمده است.} می نویسد: یعنی یاد او و ذکرش و یـا معنی آن در کتب پیشـینیان است «أَ وَ لَمْ یَکُنْ لَهُمْ آیَهً» یعنی آیا آنها را نشانه و دلیلی بر حجت قرآن یا نبوت حضـرت محمـد صـلی الله علیه و آله نیست «أَنْ یَعْلَمَهُ عُلَمـاءُ بَنِی إِسْـرائِیلَ» تـا پیـامبر را با صـفاتی که در کتابهایشان ذکر شـده بشناسـند «وَ لَوْ نَزَّلْنـاهُ عَلی بَعْضِ الْأَعْجَمِینَ» که این نزول قرآن بر غیر عرب زبان، بیشتر موجب اعجاز بود. و یا منظور این اسـت که اگر قرآن را به زبان غیر عربی نازل می کردیم «فَقَرَأَهُ عَلَیْهِمْ ما کانُوا بِهِ مُؤْمِنِینَ» بیشتر دشـمنی می ورزیدند و سرکشی می... کردند، زیرا نمی‌فهمیدند و از پیروی عجم تنفر داشتند «کَذلِکَ سَلَکْناهُ» یعنی قرآن را چنین داخل کردیم.

«وَ ما تَنَزَّلَتْ بِهِ» یعنی هرگز شـیاطین قرآن را بر او نازل نکرده انـد چنانچه شـما مـدعی هستیـد «وَ ما یَنْبَغِی لَهُمْ» آنها نمی توانند چنین کاری بکننـد و قـدرت ندارند، آنها نمی توانند اسـتماع وحی بکنند چون به وسـیله تیر شـهاب رانده می شوند. - . مجمع البیان ۴: ۳۲۱ - «وَ أَنْذِرْ عَشِـیرَتَکَ الْأَقْرَبِینَ» منظور این است که هر چه به پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله نزدیکتر باشـند، انذار آنها اهمیت بیشتری دارد. روایت شـده است، وقتی این آیه نازل شـد. پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله بر فراز کوه صـفا رفت و آنها را یکایک صـدا زد تا جمع شدند، آنگاه فرمود: اگر به شـما اطلاع دهم که دامنه این کوه را سـپاهی گران پر کرده، شـما گفتار مرا تصدیق می کنید و سخنم را می پذیرید؟ گفتند آری.

فرمود: اینک شما را از عذاب شدیدی که در انتظار شما است می ترسانم.

«وَ اخْفِضْ جَناحَـکَ لِمَنِ اتَّبَعَـکَ مِنَ الْمُؤْمِنِینَ» یعنی بـا آنهـا به نرمی رفتـار کن. این کلمه از پایین آوردن پر پرنـده برای فرود آمـدن، اسـتعاره آورده شـده. «الَّذِی یَراکَ حِیـنَ تَقُومُ» خـدایی کـه تـو را هنگـام قیـام برای نـافله شب می بینـد «وَ تَقَلُّبَـکَ فِی السَّاجِـدِینَ» و رفت و آمـد کردنت را برای خبرگیری از عبـادت کننـدگان. چنـانچه روایت شـده که وقتی وجوب نماز شب از ایشان برداشته شد، آن شب را به گردش

ص: ۱۳۲

در اطراف خانه های اصحاب پرداخت تا ببینـد چه می کننـد. چون علاقه زیادی به طاعت و بندگی آنها داشت. از درون خانه های آنها صداهایی شبیه کندوی زنبوران شنید که صدای زمزمه مناجات و تلاوت قرآن ایشان بود.

یا منظور، تصرف در بین نمازگزاران است به قیام و رکوع و سجود و قعود هنگام امامت بر آنها.

«تَنَزَّلُ عَلی کُلِّ أَفَّاکٍ أَثِیمٍ» چون در آیات قبل تذکر داده شد که شـیاطین هرگز نمی توانند قرآن را نازل کنند، همین مطلب را دوباره به این صورت تأکید می کند که جایز نیست شیاطین بر حضرت محمد صلی الله علیه و آله نازل شوند. به دو دلیل:

۱. زیرا آنها بر اشـخاص شرور و دروغ پرداز و گناهکار نازل می شوند، چون همبستگی انسان با آنچه غائبند، به واسطه تناسب

و علاقه ای است که بین آنها است و حال حضرت محمد صلی الله علیه و آله بر خلاف این بوده.

۲. «يُلْقُونَ السَّمْعَ» دروغ پردازان گوش به سخن شیاطین فرا می دادند و طبق تخیلات خویش بر آن اضافه می کردند و اکثر آنها غیر واقعی و دروغ بود. اما حضرت محمد صلی الله علیه و آله هر چه را که از مسائل غیبی اطلاع داده (که بسیار زیاد است) همه مطابق واقع بوده و در آیه، اکثر به کل تفسیر شده است زیرا فرموده: «عَلى كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ». ظاهراً اکثریت به اعتبار گفتار آنها است. یعنی کم اتفاق می افتد که سخن آنها را از جنی بپذیرند و قبول کنند. بعضی گفته، ضمیر در (یلقون) به شیاطین بر می گردد، یعنی شیاطین، قبل از اینکه رجم شوند و آنها را بزنند، در ملاء اعلی گوش می‌ایستند و یک چیزهایی به گوش آنها می خورد و آنها را به پیروان خود القا می کنند، یا شنیده های خود را به دوستان خویش تحویل می دهند. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۲۶۵ - ۲۶۸ -

و درباره آیه «أَمَّنْ خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ أَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَنْبَتْنا بِهِ حَدائِقَ ذاتَ بَهْجَةٍ ما كانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَها أَ إِلهٌ مَعَ اللَّهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ»، - . نمل / ۶۰ - {[آیا آنچه شریک می پندارند بهتر است] یا آن کس که آسمانها و زمین را خلق کرد و برای شما آبی از آسمان فرود آورد، پس به وسیله آن، باغهای بهجت انگیز رویانیدیم. کار شما نبود که درختانش را برویانید. آیا معبودی با خداست؟ [نه،] بلکه آنان قومی منحرفند.}می نویسد: یعنی از واقعیتی به نام توحید کناره گیری می کنند. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۲۸۶ -

و درباره آیه «وَ لَوْ لا أَنْ تُصِيبَهُمْ مُصِيبَةٌ بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنا لَوْ لا أَرْسَلْتَ إِلَيْنا رَسُولاً فَنَتَّبِعَ آياتِكَ وَ نَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» - . قصص / ۴۷ - ،{ و اگر نبود که وقتی به [سزای] پیش فرستِ دستهایشان مصیبتی به ایشان برسد، بگویند: «پروردگارا، چرا فرستاده ای به سوی ما نفرستادی تا از احکام تو پیروی کنیم و از مؤمنان باشیم» [قطعاً در کیفر آنان شتاب می کردیم].}می نویسد: لولای اولی امتناعی است و لولای دومی تخضیضی و معنی آیه چنین است: اگر گفتار آن ها در موقعی که به واسطه کفر و معصیت خود دچار مصیبتی می شوند نبود که می گفتند، خدایا چرا برای ما پیامبری فرستادی تا آیات تو را بر ما بخواند و ما از او پیروی کنیم و جزء گرویدگان به او شویم، ای پیامبر ! ما تو را نمی فرستادیم.

«هُوَ أَهْدى مِنْهُما» یعنی کتابی بهتر از آنچه به موسی و بر من نازل شده بیاورید، اگر راست می گویید. «وَ لَقَدْ وَصَّلْنا لَهُمُ الْقَوْلَ» یعنی به تدریج آیات قرآن را به هم پیوسته فرستادیم تا تذکر و راهنمایی قطع نشود. یا منظور این است که در نظم شبیه یکدیگر است تا دعوت به خدا با دلیل ثابت شود و پند و اندزر با وعید و نصایح با عبرت ها همراه باشد. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۳۰۷ - ۳۰۸ -

در باره آیه «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذابِ اللَّهِ وَ لَئِنْ جاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَ وَ لَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِما فِي صُدُورِ الْعالَمِينَ» - . عنکبوت / ۱۰ - {و از میان مردم کسانی اند که می گویند: «به خدا ایمان آورده ایم» و چون در [راه] خدا آزار کشند، آزمایش مردم را مانند عذاب خدا قرار می دهند؛ و اگر از جانب پروردگارت یاری رسد حتماً خواهند گفت: «ما با شما بودیم.» آیا خدا به آنچه در دلهای جهانیان است داناتر نیست}می نویسد: یعنی اذیت و آزاری که برای جلوگیری از ایمان می بینند را مانند عذاب خدا در مورد جلوگیری از کفر می دانند «وَ لَئِنْ جاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ» وقتی یاری خدا از قبیل فتح یا غنیمتی نصیب تو شود «لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ» می گویند ما هم با شما

بوديم، بايد شريک شما در غنيمت باشيم. منظور منافقين است يا گروهى که ايمانى ضعيف دارند و با آزار مشرکين از دين بر مى گردند.

ص: ۱۳۳

«وَ لَيَحْمِلُنَّ أَثْقالَهُمْ» يعنى وزر و وبال خود (به سبب) آنچه انجام داده اند، به اضافه وزر و وبال ديگران که سبب گمراهى آنها شده اند، بر ايشان تحميل مى شود بدون اينکه از وزر و وبال پيروانشان چيزى کاسته شود. - . تفسير بيضاوى ۳: ۳۲۱ - ۳۲۲ -

و در باره آيه «مَثَلُ الَّذينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِياءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتاً وَ إِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كانُوا يَعْلَمُونَ» - . عنکبوت / ۴۱ - ، { داستان کسانى که غير از خدا دوستانى اختيار کرده اند، همچون داستان عنکبوت است که [با آب دهان خود] خانه اى براى خويش ساخته، و در حقيقت - اگر مى دانستند - سست ترين خانه ها همان خانه عنکبوت است.} مى نويسد: مثل کسانى که جز خدا به ديگران اعتماد نموده اند «كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتاً"مانند خانه عنکبوت است در سستى و بى اعتمادى بلکه تکيه گاه آنها سست تر است زيرا خانه عنکبوت بالاخره براى او مورد استفاده است و يک واقعيت است. يا منظور اين است که مثال آنها نسبت به شخص موحد و خداشناس مانند کسى است که خانه اى از سنگ و گچ و محکم ساخته است. ممکن است منظور از خانه عنکبوت دين آنها باشد و اعتقاد آنها را به

اين نام ناميده تا نشان دهد که واقعاً چه سست و بى بنياد است، و معنى اين است که سست ترين چيزى که بر آن اعتماد نموده اند، دين چنين اشخاصى است. - . تفسير بيضاوى ۳: ۳۲۹ -

در باره آيه «وَ لا تُجادِلُوا أَهْلَ الْكِتابِ إِلَّا بِالَّتى هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَ قُولُوا آمَنَّا بِالَّذى أُنْزِلَ إِلَيْنا وَ أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَ إِلهُنا وَ إِلهُكُمْ واحِدٌ وَ نَحْنُ لَهُ مُسْلِمُون» - . عنکبوت / ۴۶ - ،{و با اهل کتاب، جز به [شيوه اى] که بهتر است، مجادله مکنيد - مگر [با] کسانى از آنان که ستم کرده اند - و بگوييد: «به آنچه به سوى ما نازل شده و [آنچه] به سوى شما نازل گرديده، ايمان آورديم؛ و خداى ما و خداى شما يکى است و ما تسليم اوييم.»} مى نويسد: يعنى با اهل کتاب مجادله نکنيد، مگر به طريقى نيکو مانند اينکه خشونت را به نرمى پاسخ دهيد و خشم را با فرو بردن آن کنترل کنيد. گفته اند اين آيه با آيه برخورد شمشير منسوخ شده است، چون مجادله اى شديدتر و قاطع تر از آن نيست. جواب اين است که برخورد با شمشير آخرين راه چاره است.

بعضى گفته اند، منظور مشرکانى هستند که داراى عهدنامه و قرارداد مى باشند.

«إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ» مگر کسانى که در دشمنى افراط مى کنند و يا براى خدا فرزند قائلند، يا مى گويند دست خدا بسته است، يا پيمان شکنى مى کنند و جزيه نمى دهند.

«فَالَّذِينَ آتَيْناهُمُ الْكِتابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ» کسانى که به آنها کتاب داده ايم، به آن ايمان مى آورند و منظور عبد الله بن سلام و کسانى مثل او بودند يا کسانى از اهل کتاب که قبل از زمان پيامبر مى زيستند. «وَ مِنْ هؤُلاءِ» يعنى از اعراب يا اهل مکه يا کسانى که در زمان پيامبر از اهل کتاب بوده اند.

طبرسی رحمه الله علیه در مجمع البیان می نویسد: «فِی صُدُورِ الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ» منظور پیامبر و مؤمنین است که حافظ قرآن و نگهبان آن هستند. بعضی گفته اند منظور ائمه از آل محمدند صلی الله علیه و آله. از حضرت باقر و صادق علیهما السلام نقل شده است. - . مجمع البیان ۴: ۴۵۰ - ۴۵۱ -

«وَ یُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ» یعنی اطرافیان آنها یکدیگر را می کشند ولی آنها در حرم در امانند. «أَ فَبِالْباطِلِ یُؤْمِنُونَ» یعنی بت پرستی را که ناپایدار و نابود است تصدیق می کنند. - . مجمع البیان ۴: ۴۵۸ -

ص: ۱۳۴

بیضاوی در باره آیه «أَ وَ لَمْ یَسِیرُوا فِی الْأَرْضِ فَیَنْظُرُوا کَیْفَ کانَ عاقِبَةُ الَّذِینَ مِنْ قَبْلِهِمْ کانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَ أَثارُوا الْأَرْضَ وَ عَمَرُوها أَکْثَرَ مِمَّا عَمَرُوها وَ جاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَیِّناتِ فَما کانَ اللَّهُ لِیَظْلِمَهُمْ وَ لکِنْ کانُوا أَنْفُسَهُمْ یَظْلِمُونَ» - . روم / ۹۰ - ، {آیا در زمین نگردیده اند تا ببینند فرجام کسانی که پیش از آنان بودند، چگونه بوده است؟ آنها بس نیرومندتر از ایشان بودند، و زمین را زیرورو کردند و بیش از آنچه آنها آبادش کردند آن را آباد ساختند، و پیامبرانشان دلایل آشکار برایشان آوردند. بنابراین خدا بر آن نبود که بر ایشان ستم کند، لیکن خودشان بر خود ستم می کردند.}می نویسد: «أَثارُوا الْأَرْضَ» یعنی زمین را برای استخراج آب و معادن و کاشتن بذر و زراعت زیر و رو می کنند. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۳۳۹ -

در باره آیه «ضَرَبَ لَکُمْ مَثَلاً مِنْ أَنْفُسِکُمْ هَلْ لَکُمْ مِنْ ما مَلَکَتْ أَیْمانُکُمْ مِنْ شُرَکاءَ فی ما رَزَقْناکُمْ فَأَنْتُمْ فِیهِ سَواءٌ تَخافُونَهُمْ کَخِیفَتِکُمْ أَنْفُسَکُمْ کَذلِکَ نُفَصِّلُ الْآیاتِ لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ» - . روم / ۲۸ - ، { [خداوند] برای شما از خودتان مَثَلی زده است: آیا در آنچه به شما روزی داده ایم شریکانی از بردگانتان دارید که در آن [مال با هم] مساوی باشید و همان طور که شما از یکدیگر بیم دارید از آنها بیم داشته باشید؟ این گونه، آیات خود را برای مردمی که می اندیشند، به تفصیل بیان می کنیم.} برای شما مثالی در باره بت پرستی زد «مِنْ أَنْفُسِکُمْ»، مثالی که نزدیکترین شباهت را به امور شما دارد «هَلْ لَکُمْ مِنْ ما مَلَکَتْ أَیْمانُکُمْ مِنْ شُرَکاءَ فِی ما رَزَقْناکُمْ» آیا بردگان و زر خریداران شما نیز در اموال و سایر مسائل مادی با شما شریکند و می توانند مانند خودتان در اموال شما تصرف نمایند، با آنکه آنها هم بشری مانند شمایند و آن اموال امانتی است در اختیار شما و می ترسید آنها مستقلاً در اموال شما تصرف نمایند، مانند ترسی که از اشخاص حر و آزاد دارید که در اموالتان مصرف کنند. «کَذلِکَ نُفَصِّلُ الْآیاتِ» این چنین آیات را برای گروهی که عقل خود را به کار می برند توضیح می دهیم تا در این امثال اندیشه کنند.

«لِیَکْفُرُوا بِما آتَیْناهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُون» - . روم / ۳۴ - ، {بگذار تا به آنچه بدانها عطا کرده ایم کفران ورزند. [بگو:] برخوردار شوید، زودا که خواهید دانست.} لام در آیه برای عاقبت است. بعضی گفته اند لام امر است که برای تهدید آمده است (یعنی باید کفر ورزند) مانند آیه «فَتَمَتَّعُوا» جز اینکه در این مورد، برای مبالغه، التفات از غیبت به خطاب نموده. «فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ» به زودی خواهید دانست عاقبت این بهره وری شما به کجا منتهی می شود «أَنْزَلْنا عَلَیْهِمْ سُلْطاناً» یعنی آیا بر آنها دلیل نازل کردیم؟ گفته اند، یعنی ملکی که با او دلیل باشد «فَهُوَ یَتَکَلَّمُ» پس آن ملک سخن حق را بگوید مانند این سخن «کِتابُنا یَنْطِقُ عَلَیْکُمْ بِالْحَقِ» - . الجاثیه / ۲۹ - ، { کتابِ ما که علیه شما به حق سخن می گوید.} کتاب ما واقعیتها را بر شما آشکار می کند «بِما کانُوا بِهِ یُشْرِکُونَ» و به شرک و انحراف آنها گواهی می دهد یا آنها را به امری که به جهت آن راه شرک به خدا

را در پیش گرفته اند مطلع می کند. -. تفسیر بیضاوی ۳: ۳۴۴ - ۳۴۶ -

در باره آیه «وَ لَئِنْ أَرْسَلْنا ریحاً فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ یَکْفُرُون» -. روم / ۵۱ -، { و اگر بادی [آفت زا] بفرستیم و [کِشت خود را] زردشده ببینند، قطعاً پس از آن کفران می کنند.} می نویسد: «فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا»یعنی آن اثر یا کشتزار خود را زرد ببینند زیرا سابقه قبلی آیات همین است. بعضی گفته اند ابر را زرد می بینند زیرا وقتی ابر زرد باشد باران نمی بارد. «فَإِنَّکَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتی» تو نمی توانی به گوش مردگان فرو کنی، کفار نیز مثل آنهایند زیرا دل از حق بر تافته اند «فَإِنَّکَ لا تُسْمِعُ الْمَوْتی وَ لا تُسْمِعُ الصُّمَ الدُّعاءَ إِذا وَلَّوْا مُدْبِرینَ» -. روم / ۵۲ -، {و در حقیقت، تو مردگان را شنوا نمی گردانی، و این دعوت را به کران - آنگاه که به ادبار پشت می گردانند - نمی توانی بشنوانی.} اینکه قید نموده وقتی پشت به تو کرده اند، برای آن است که اگر شخص کر رو به طرف انسان داشته باشد، با حرکت لب و زبان می توان به او چیزی فهماند «وَ ما أَنْتَ بِهادِی الْعُمْیِ عَنْ ضَلالَتِهِمْ» چنین اشخاص را کور نامیده، چون نتیجه استفاده از چشم را نمی برند و یا به جهت کوردلی آنها «وَ لا یَسْتَخِفَّنَّکَ» یعنی تو را ناراحت و مضطرب نکنند «الَّذِینَ لا یُوقِنُونَ» کسانی که بواسطه تکذیبشان، یقین ندارند. -. تفسیر بیضاوی ۳: ۳۵۰ - ۳۵۳ -

مرحوم طبرسی می نویسد: آیه «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَشْتَری لَهْوَ الْحَدیثِ لِیُضِلَّ عَنْ سَبیلِ اللَّهِ بِغَیْرِ عِلْمٍ وَ یَتَّخِذَها هُزُواً أُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ مُهینٌ» -. لقمان / ۶ - {و برخی از مردم کسانی اند که سخن بیهوده را خریدارند تا [مردم را] بی[هیچ] دانشی از راه خدا گمراه کنند، و [راه خدا] را به ریشخند گیرند؛ برای آنان عذابی خوارکننده خواهد بود.} در باره نضر بن حارث نازل شده. او تاجری بود که به ایران سفر می کرد و داستانهای ایرانی را از آنها فرا می گرفت و بعد از برگشت از مسافرت برای قریش نقل می کرد و به آنها می گفت، محمد صلی الله علیه و آله داستان عاد و ثمود نقل می کند، من

داستان رستم و اسفندیار و داستانهای پادشاهان را. آنان از داستانهای او خوششان می آمد و گوش دادن به قرآن را رها می کردند.

کلبی می نویسد: گفته اند این آیه در باره مردی نازل شد که کنیزی را خرید که شبانه روز برای او غنا می خواند. از ابن عباس و بیشتر مفسرین نقل شده که منظور از «لهو الحدیث» غنا است و همین نظر ابن عباس و ابن مسعود است و از حضرت باقر و صادق علیهما السلام و حضرت رضا علیهم السلام نقل شده که فرموده اند: یک نوع از «لهو الحدیث» غنا است.

از حضرت صادق علیه السّلام روایت شده که فرمود: «لهو الحدیث» طعنه زدن و مسخره کردن حق است، کارهایی که ابو جهل و یارانش می کردند. او می گفت: ای قریش! مایلید به شما از زقوم بچشانم، همان زقومی که رفیقتان شما را از آن می ترساند؟ سپس می فرستاد مقداری کره و خرما می آوردند و می گفت این همان زقوم است که شما را از آن می ترساند.

حضرت صادق فرمود: غنا نوعی لهو الحدیث است، بنا بر این هر چه ما را از راه خدا باز دارد و به خود مشغول کند لهو الحدیث است «وَ یَتَّخِذَها هُزُواً» یعنی آیات قرآن یا راه خدا را مسخره می کنند «کَأَنَّ فِی أُذُنَیْهِ وَقْراً»، -. لقمان / ۷ - {گویی

در گوشهایش سنگینی است}که مانع از شنیدن آیات می شود.

در باره آیه «خَلَقَ السَّماواتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَها وَ أَلْقى فِي الْأَرْضِ رَواسِيَ أَنْ تَميدَ بِكُمْ وَ بَثَّ فيها مِنْ كُلِّ دابَّةٍ وَ أَنْزَلْنا مِنَ السَّماءِ ماءً فَأَنْبَتْنا فيها مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَريمٍ» - . لقمان / ۱۰ - ، {آسمانها را بی هیچ ستونی که آن را ببینید خلق کرد و در زمین کوههای استوار بیفکند تا [مبادا زمین] شما را بجنباند، و در آن از هر گونه جنبنده ای پراکنده گردانید، و از آسمان آبی فروفرستادیم و از هر نوع [گیاه] نیکو در آن رویانیدیم.} می نویسد: اگر برای آسمانها ستونی بود، دیده می شد، زیرا باید ستونهای بسیار بزرگی باشد که بتواند آسمانها را نگه دارد. اگر چنین بود نیز احتیاج به ستونهای دیگری بود که آنها را نگه دارد. همین طور مسلسل وار ادامه می یافت و تسلسل هم باطل است. پس آسمان ستونی ندارد.

بعضی گفته اند، منظور این است که ستون قابل دیدنی ندارد و معنی آیه همین است. «وَ أَلْقى فِي الْأَرْضِ رَواسِيَ» {و در زمین کوههایی استوار افکند} «أَنْ تَميدَ بِكُمْ» { تا شما را نجنباند}. - . مجمع البیان ۴: ۴۹۰ - ۴۹۱ -

و در باره آیه «وَ إِذا قيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ قالُوا بَلْ نَتَّبِعُ ما وَجَدْنا عَلَيْهِ آباءَنا أَ وَ لَوْ كانَ الشَّيْطانُ يَدْعُوهُمْ إِلى عَذابِ السَّعيرِ» - . لقمان / ۲۱ - ، { و چون به آنان گفته شود: «آنچه را که خدا نازل کرده پیروی کنید»، می گویند: «[نه!] بلکه آنچه که پدرانمان را بر آن یافته ایم پیروی می کنیم»؛ آیا هر چند شیطان آنان را به سوی عذاب سوزان فرا خواند؟} جواب لو محذوف است، به این صورت که اگر شیطان آنها را دعوت به عذاب جهنم می کرد، آنها پیروی شیطان را می کردند «وَ مَنْ يُسْلِمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ» {و هر کس خود را تسلیم خدا کند} یعنی هر کس دین خود را برای خدا خالص کند و در کارها منظورش تقرب به خدا باشد «وَ هُوَ مُحْسِنٌ» و کارهای خود را مطابق شرع و دین انجام دهد «فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقى» یعنی چنگ به دست آویزی ناگسستنی زده «وَ إِلَى اللَّهِ عاقِبَةُ الْأُمُورِ» یعنی بازگشت کارها به سوی خدا است به صورتی که برای هیچ کس اجازه تصرف در امر و نهی نمی باشد. - . مجمع البیان ۴: ۵۰۲ -

ص: ۱۳۶

در باره آیه «وَ إِذا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظُّلَلِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَ ما يَجْحَدُ بِآياتِنا إِلاَّ كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ» - . لقمان / ۳۲ - ،{و چون موجی کوه آسا آنان را فرا گیرد، خدا را بخوانند و اعتقاد [خود] را برای او خالص گردانند، و[لی] چون نجاتشان داد و به خشکی رساند برخی از آنان میانه رو هستند، و نشانه های ما را جز هر خائن ناسپاسگزاری انکار نمی کند.}می نویسد: موج را تشبیه کرده به ابرهایی که بر هم انباشته می شوند. بعضی گفته اند، منظور مانند کوهها است. «فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ» یعنی در وفای به عهد خود در زمین ، جانب عدالت را گرفته، چنانچه در دریا با خدا پیمان بسته بود که به یگانگی او را بشناسد. سدی از مصعب بن سعد از پدرش نقل کرد که روز فتح مکه (پیامبر) تمام مردم را امان داد مگر چهار نفر که در باره آنها فرمود: هر کجا ایشان را پیدا کردید بکشید گر چه به پرده کعبه چنگ زده باشند ۱. عکرمه بن ابی جهل. ۲. عبد الله بن اخطل. ۳. قیس بن سبابه. ۴.عبد الله بن ابی سرح.

اما عکرمه پسر ابو جهل سوار کشتی شد و در دریا با طوفانی مهیب روبرو گردید. مسافران کشتی گفتند دست از خدایان دروغی بردارید و اخلاص بورزید که آن خداها و بت ها نمی توانند اینجا موجب نجات شما بشوند. عکرمه گفت، اگر مرا از

بلای دریا جز اخلاص چیزی نجات نبخشد، در بیابان نیز غیر آن چیز دیگری نجات نمی بخشد. گفت خدایا، من با تو پیمان می بندم که اگر از این گرفتاری نجاتم بخشی، خدمت حضرت محمد می روم و دست در دست او می گذارم و او را شخصی بخشنده و کریم می دانم. نجات یافت و خدمت پیامبر صلی الله علیه و آله رسید و مسلمان شد. معنی ختر: بدترین نوع فریبکاری است. - . مجمع البیان ۴: ۵۰۶ - ۵۰۷ -

در باره آیه «أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ بَلْ هُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْماً ما أَتاهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ» - . سجده / ۳ - ، {آیا می گویند: «آن را بربافته است»؟ [نه چنین است] بلکه آن حقّ و از جانب پروردگار توست، تا مردمی را که پیش از تو بیم دهنده ای برای آنان نیامده است هشدار دهی، امید که راه یابند.} یعنی قبل از تو پیامبری برای آنها نیامده بود. می نویسد: منظور قریش است زیرا برای آنها قبل از پیامبر ما صلی الله علیه و آله پیامبری نیامده بود گرچه برای سایر قبائل آمده بود، مانند خالد بن سنان عبسی. بعضی گفته اند منظور اهل فترت است که فاصله بین زمان عیسی و حضرت محمد صلی الله علیه و آله است. قبل از حضرت محمد صلی الله علیه و آله برای آنها پیامبری نیامده بود.

«فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ» یعنی در آن شش روزی که مقدر کرده بود «ثُمَّ اسْتَوى عَلَى الْعَرْشِ» {سپس بر عرش [جهانداری] استیلا یافت.} یعنی با قدرت و برتری بر عرش استیلا یافت. - . مجمع البیان ۴: ۵۰۹ - ۵۱۰ -

در باره آیه «وَ الَّذِينَ سَعَوْا فی آياتِنا مُعاجِزِينَ أُولئِكَ لَهُمْ عَذابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ» - . سباء / ۵ - ، {و کسانی که در [ابطال] آیات ما کوشش می ورزند که ما را درمانده کنند، برایشان عذابی از بلایی دردناک باشد.} می نویسد: یعنی عذاب بدی.

در مورد آیه «أَ فَلَمْ يَرَوْا إِلى ما بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ إِنْ نَشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفاً مِنَ السَّماءِ إِنَّ فی ذلِكَ لَآيَةً لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ» - . سباء / ۹ - ، {آیا به آنچه - از آسمان و زمین - در دسترسشان و پشت سرشان است ننگریسته اند؟ اگر بخواهیم آنان را در زمین فرو می بریم، یا پاره سنگهایی از آسمان بر سرشان می افکنیم. قطعاً در این [تهدید] برای هر بنده توبه کاری عبرت است.}

می گویم: این مطلب چنین است که انسان جلویش را می‌بیند و جنود آسمان و زمین را می بیند و همچنین عقب و راست و چپ را و قدرت خارج شدن از این آسمان و زمین را ندارد «كِسَفاً» یعنی یک قطعه از آسمان که آنها را زیر بگیرد و هلاک نماید. - . مجمع البیان ۴: ۵۹۱ - ۵۹۳ -

طبری درباره آیه «وَ ما لَهُ مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرٍ» می نویسد: {و برای وی از میان آنان هیچ پشتیبانی نیست.} یعنی خداوند را معاون و همکاری برای خلق آسمانها و زمین و هر چه آفریده نیست.

«إِنَّا أَوْ إِيَّاكُمْ لَعَلى هُدىً أَوْ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ» - . سباء / ۲۴ - ، {و در حقیقت یا ما، یا شما بر هدایت یا گمراهی آشکاریم.} این سخن را از جهت انصاف در استدلال فرموده است نه اینکه واقعا مشکوک باشد؛ چنانچه شما به دوستت می گویی، یکی از ما دو نفر دروغ گفته ایم با اینکه می دانی کدام یک از شما دروغ گفته است. «ثُمَّ يَفْتَحُ بَيْنَنا» یعنی بعداً به حق بین ما حکومت خواهد کرد. - . مجمع البیان ۴: ۶۰۹ - ۶۱۰ -

بیضاوی در تفسیر «قُلْ أَرُونِیَ الَّذینَ أَلْحَقْتُمْ بِهِ شُرَکاءَ کَلَّا بَلْ هُوَ اللَّهُ الْعَزیزُ الْحَکیمُ» - . سباء / ۲۷ - ، {بگو: «کسانی را که [به عنوان] شریک به او ملحق گردانیده اید، به من نشان دهید.» چنین نیست، بلکه اوست خدای عزیز حکیم.} می نویسد: یعنی به من نشان دهید، با چه امتیازی این بت ها را شریک عبادت با خدا قرار داده اید. این سؤال از شبهه آنهاست بعد از اینکه حجت بر ایشان تمام شده بود تا آنها را بیشتر ملزم نماید «وَ ما أَرْسَلْناکَ إِلَّا کَافَّةً لِلنَّاسِ» یعنی تو را به رسالت برای تمام مردم فرستاده ایم. از ماده «کف» است که وقتی همه را شامل شد مانع خواهد بود که حتی یک نفر از تحت این حکم خارج نشود. یا منظور این است که ابلاغ تو همه را فراگیر است؛ در این صورت حال است از کاف، که (تا) برای مبالغه به آن اضافه شده است. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۴۰۷ -

«وَ ما آتَیْناهُمْ مِنْ کُتُبٍ یَدْرُسُونَها » - . سباء / ۴۴ - ، { و ما کتابهایی به آنان نداده بودیم که آن را بخوانند} که در آن دلیلی بر صحت شریک قرار دادن برای خداوند باشد «وَ ما أَرْسَلْنا إِلَیْهِمْ قَبْلَکَ مِنْ نَذیرٍ» ما قبل از تو برای آنها پیامبری نفرستادیم که آنها را به قرار دادن شریک برای خدا بخواند و از ترک شریک آنان را انذار دهد! با اینکه قبلا توضیح داده شد که راهی به سوی چنین احتمالی وجود ندارد، پس از کجا این شبهه برای آنها واقع شده است؟

«قُلْ إِنَّما أَعِظُکُمْ بِواحِدَةٍ» {بگو: «من فقط به شما یک اندرز می دهم} به یک خصلت واحد که آن این است: «أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ» برای خدا از مجلس پیامبر صلی الله علیه و آله برخیزید؛ یا برای به پا داشتن حق، با اخلاص در راه خدا در حالی که خالی از تظاهر و ریا و تقلید باشد. «مَثْنی وَ فُرادی» جدا، دو تا دو تا یا یکی یکی زیرا ازدحام موجب تشویش خاطر و اظهار نظرهای مختلف می شود «ثُمَّ تَتَفَکَّرُوا» بعد در مورد آنچه پیامبرتان آورده بیاندیشید «ما بِصاحِبِکُمْ مِنْ جِنَّةٍ» آن وقت خواهید فهمید که جنون او را وادار به این عمل نکرده است. ممکن است جمله به ما قبل مربوط نباشد و استیناف باشد به این صورت که آنها را متوجه کند به اینکه، شما که عقل و دانش پیامبر را ملاحظه می کنید، کافی است تا صدق و درستی او را باور کنید. زیرا این درایت او را مانع می شود از اینکه بدون دلیل قابل اعتماد، ادعای چیز بزرگی کند که موجب رسواییش در مقابل مردم خواهد شد و خود را به هلاکت می افکند. چگونه چنین بوده، با اینکه معجزات زیادی نیز به همراه دارد.

بعضی گفته اند (ما) استفهامی است، یعنی بعد فکر می کنند چه چیز در او هست که موجب جنون شده باشد «قُلْ ما سَأَلْتُکُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَکُمْ» بگو هر چه از شما در مورد مزد نبوت خواسته ام، مال خودتان باشد؛ یعنی من مزدی نخواسته ام. بعضی گفته اند (ما) موصول است و منظور این است که درخواستی از شما نکرده ام مانند این آیه «ما أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شاءَ أَنْ یَتَّخِذَ إِلی رَبِّهِ سَبیلًا» - . الفرقان / ۵۷ - ، و آیه دیگر «لا أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِی الْقُرْبی» - . الشوری / ۲۳ - در پیش گرفتن راه خدا به نفع آنها است و خویشاوندان پیامبر صلی الله علیه و آله خویشاوند آنها است.

«قُلْ إِنَّ رَبِّی یَقْذِفُ بِالْحَقِ» یعنی خداوند حق و واقعیت را بر کسانی که آنها از میان بندگان خود برگزیده است القاء می کند. یا باطل را کنار می زند و آن را از بین می برد و یا آن را به اطراف جهان پرت می کند که این خود وعده ای است برای پیروزی اسلام «وَ ما یُبْدِئُ الْباطِلُ وَ ما یُعیدُ» یعنی باطل از میان می‌رود که منظور شرک است به طوری که اثری از آن باقی نمی ماند. این سخن از هلاک قبیله گرفته شده که وقتی یک دودمان از بین رفت، دیگر نه ابتدایی دارد و نه بازگشتی.

بعضی گفته، باطل ابلیس یا بت است و معنی این است که دیگر دو مرتبه خلقی را نمی آفریند

ص: ۱۳۸

و او را برنمی گرداند. یا منظور این است که باطل هرگز موجب خیر برای اهل آن نخواهد شد و بازگشت به خیر هم نمی کند. برخی گفته اند (ما) استفهامی است که به وسیله فعل بعد از خود منصوب شده. -. تفسیر بیضاوی ۳: ۴۱۱ - ۴۱۳ -

بیضاوی در باره آیه «أَ فَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَآهُ حَسَناً» -. سباء / ۷ -، { بگو: «کسانی را که [به عنوان] شریک به او ملحق گردانیده اید، به من نشان دهید.» چنین نیست، بلکه اوست خدای عزیز حکیم.} می نویسد: آیا کسی که عمل بد خود را خوب بداند، مانند کسی است که عمل خود را خوب نبیند بلکه چنان باشد که واقعیت را درک کند و اعمال خوب خود را خوب بداند و اعمال زشت را واقعا زشت بداند. این جواب حذف شده چون در جمله قرینه‌ای به حذف آن وجود دارد «فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي مَنْ يَشاءُ» تقدیر آیه چنین بوده: آیا کسی که عمل خود را خوب بداند، تو بر کار او اندوهگین می شوی: جواب به خاطر قرینه حذف شده. «فَلا تَذْهَبْ نَفْسُكَ عَلَيْهِمْ حَسَراتٍ» معنی آیه این است که با حسرت و اندوه بر گمراهی آنان که اصرار بر تکذیب تو دارند، خود را هلاک نکن. -. تفسیر بیضاوی ۳: ۴۱۸ -

«ما يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ» مالک قطمیر نیستند، یعنی مالک پوست روی دانه خرما.

«وَ لَوْ سَمِعُوا» اگر فرض کنیم آنها بشنوند «مَا اسْتَجابُوا لَكُمْ» جواب شما را نمی دهند زیرا قدرت بر این کار ندارند، یا چون از شما به خاطر کاری که می کنید بیزارند. «وَ يَوْمَ الْقِيامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ» روز قیامت اقرار می کنند که شما مشرک بوده اید و به باطل می رفتید. یا می گویند «ما كُنْتُمْ إِيَّانا تَعْبُدُونَ» شما ما را نمی پرستید «وَ لا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ» هرگز کسی چون خداوند نمی تواند این جریان را به تو اطلاع دهد زیرا او واقعا مطلع است و دیگران چنین اطلاعی ندارند. «وَ ما يَسْتَوِي الْأَعْمى وَ الْبَصِيرُ» یعنی کافر و مؤمن مساوی نیستند. بعضی گفته اند، مثال برای بت و خدا است «وَ لَا الظُّلُماتُ وَ لَا النُّورُ» نه باطل و حق «وَ لَا الظِّلُّ وَ لَا الْحَرُورُ» و نه ثواب و نه عقاب «وَ ما يَسْتَوِي الْأَحْياءُ وَ لَا الْأَمْواتُ» مثال دیگری است برای مؤمنین و کافران، روشنتر از مثال اول، به همین جهت فعل (لا یستوی) را تکرار کرده. گفته اند مثالی برای علما و جاهلان است. «إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَنْ يَشاءُ» یعنی خداوند توفیق فهم آیات و استفاده از مواعظ را به او می دهد «وَ ما أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ» با این آیه بیشتر ثابت می کند که اصرارورزان بر کفر، همچون اموات و مرده هایند و باید از آنها مایوس بود «بِالْبَيِّناتِ» یعنی با معجزاتی که شاهد بر نبوت آنها است «و بالزبر» مانند صحف ابراهیم «وَ بِالْكِتابِ الْمُنِيرِ» چون تورات و انجیل و منظور هر کدام جدا جداست و ممکن است مجموع هر دو منظور باشد و عطف به واسطه مغایرت دو صفتی که دارند، باشد.

«أَمْ آتَيْناهُمْ كِتاباً» ینطق یا ما کتابی فرستاده ایم که در آن نوشته است ما برای خود شریک گرفته ایم «فَهُمْ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْهُ» آنها دلیلی از این کتاب بر شرکت قرار دادن داشته باشند. ممکن است ضمیر (هم) مربوط به مشرکین باشد. «وَ لا يَحِيقُ» یعنی احاطه ندارد. «فَهَلْ يَنْظُرُونَ» آیا منتظرند. «إِلَّا سُنَّتَ الْأَوَّلِينَ» روش خدا را در باره آنها که کافران و تکذیب کنندگان را عذاب می کند «فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَ لَنْ

تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا» یعنی روش خود را تغییر نمی دهد که عذاب نکردن را عذاب قرار دهد و نه این کار را نسبت به دیگران انجام می دهد که غیر مکذبان را عذاب نماید. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۴۲۱، ۴۲۷ - ۴۲۸ -

بیضاوی در باره آیه «وَ إِذا قیلَ لَهُمُ اتَّقُوا ما بَیْنَ أَیْدیکُمْ وَ ما خَلْفَکُمْ لَعَلَّکُمْ تُرْحَمُون» - . یس / ۴۵ - ، {و چون به ایشان گفته شود: «از آنچه در پیش رو و پشت سر دارید بترسید، امید که مورد رحمت قرار گیرید» [نمی شنوند].}می نویسد: وقتی به آنها گفته می شود از آنچه مقابل شما است و آنچه پشت سرتان است بترسید: از قبیل وقایعی که گذشته و عذابی که در آخرت آماده شده، یا بلاهای آسمانی و یا زمینی؛ مانند این آیه: «أَ فَلَمْ یَرَوْا إِلی ما بَیْنَ أَیْدِیهِمْ وَ ما خَلْفَهُمْ مِنَ السَّماءِ وَ الْأَرْضِ» یا عذاب دنیا و عذاب آخرت و یا عکس آن، یا گناهان آینده و گناهان گذشته. «وَ إِذا قِیلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَکُمُ اللَّهُ» انفاق کنید بر مستمندان «قالَ الَّذِینَ کَفَرُوا» آنها که کافر به خدا هستند منکرین خدا که ساکن مکه بودند «لِلَّذِینَ آمَنُوا» به مؤمنین که اقرار به خدا دارند و کارها را وابسته به مشیت او می دانند، از روی لجاجت می گویند: «أَ نُطْعِمُ مَنْ لَوْ یَشاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ» ما به کسی خوراک بدهیم که اگر خدا بخواهد - بنا به اعتقاد شما- به او غذا می دهد. گفته اند این سخن مشرکان قریش است که فقراء مؤمنین از آنها تقاضای کمک کردند. آنها می خواهند بگویند، خدا با اینکه می تواند آنها را سیر کند ولی چیزی (به آنها) نمی دهد. پس ما شایسته تریم که چیزی به ایشان ندهیم؛ این از کمال نادانی آنها است، زیرا خداوند روزی را با اسباب مختلفی می دهد یکی از آن اسباب، وادار کردن ثروتمندان به کمک نسبت به تهیدستان و توفیق چنین کاری را دادن است. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۴۳۹ - ۴۴۰ -

بیضاوی درباره آیه «وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ وَ ما یَنْبَغی لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ وَ قُرْآنٌ مُبینٌ» - . یس / ۶۹ - ، {و [ما] به او شعر نیاموختیم و در خور وی نیست؛ این [سخن] جز اندرز و قرآنی روشن نیست.} می نویسد: این آیه رد گفتار آنها است که می گفتند، محمد شاعر است. یعنی ما با قرآن به او شعر نیاموختیم زیرا قرآن دارای قافیه و وزن نیست. معنی آیه این است که تخیلات شاعرانه ندارد «وَ ما یَنْبَغِی لَهُ» برای او شعر گفتن صحیح نیست و از او ساخته نیست، چنانچه چهل سال قبل از بعثت او را آزمایش کردید و این دو شعر گونه، اتفاقی بوده، بدون آنکه تصمیم شعرگویی داشته باشد.

انا النبی لا کذب

انا ابن عبد المطلب

هل انت الا اصبع رمیت

و فی سبیل الله ما لقیت

من پیامبرم. دروغ نیست. من فرزند عبدالمطلبم.

آیا تو جز انگشتی، چیز دیگری انداختی؟ و در راه خدا است آنچه به تو می رسد.

گاهی اوقات اتفاق می افتد که، در ضمن صحبت عادی کلامی شعر گونه و موزون بر زبان انسان جاری می شود. در حالی که خلیل ابن احمد عروضی حتی (رجز) را شعر به حساب نمی آورد. و روایت شده که پیامبر موقع خواندن این دو جمله، باء کذب و عبد المطلب را متحرک خوانده (شعر معمولا یا باید ساکن باشد یا اشباع شود) و تاء جمله دوم را (رمیت) بدون اشباع تلفظ نموده.

بعضی گفته اند، ضمیر در «عَلَّمْناهُ» به قرآن بر می گردد یعنی صحیح نیست که قرآن شعر باشد «إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ» قرآن پند و ارشادی است از جانب خدا «وَ قُرْآنٌ

ص: ۱۴۰

مُبِينٌ» کتابی آسمانی است که در مساجد خوانده می شود و به خاطر معجزاتی که در لابه لای قرآن وجود دارد، معلوم است که سخن بشر نیست «لِيُنْذِرَ» تا بترساند قرآن یا پیامبرصلی الله علیه و آله «مَنْ كانَ حَيًّا» کسانی را که دارای عقل و فهم هستند - زیرا غافل چون مرده است - یا کسانی را که در علم خدا مؤمن هستند زیرا حیات جاوید با ایمان است و انذار و ترسانیدن به او اختصاص دارد که از ایمان مؤمن بهره می برد «وَ يَحِقَّ الْقَوْلُ» عذاب لازم شد و «عَلَى الْكافِرِينَ» بر کافران، آنها که اصرار به کفر دارند «وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً» خدایان دیگری را شریک در عبادت خدا کرده اند «لَعَلَّهُمْ يُنْصَرُونَ» تا شاید در گرفتاریهایشان به کمک آنها بشتابند و با اینکه کار به عکس است زیرا «لا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ وَ هُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ» - . یس / ۷۵ - ، {[ولی بتان] نمی توانند آنان را یاری کنند و آنانند که برای [بتان] چون سپاهی احضار شده اند.} نیروی کمک به آنها را ندارند و خودشان مامور حفظ و نگهبانی بت ها هستند، یا خواهند دید که در آتش می سوزند. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۴۳۹ - ۴۴۶ -

بیضاوی در باره آیه «فَاسْتَفْتِهِمْ أَ هُمْ أَشَدُّ خَلْقاً أَمْ مَنْ خَلَقْنا إِنَّا خَلَقْناهُمْ مِنْ طِينٍ لازِبٍ» - . صافات / ۱۱ - ، { پس، [از کافران] بپرس: آیا ایشان از نظر آفرینش سخت ترند یا کسانی که [در آسمانها] خلق کردیم؟ ما آنان را از گِلی چسبنده پدید آوردیم.}می نویسد: از آنها بپرس، یعنی از مشرکان مکه یا از بنی آدم، «أَ هُمْ أَشَدُّ خَلْقاً أَمْ مَنْ خَلَقْنا» یعنی ملائکه آسمان و زمین و آنچه بین این دو است، از مشرق ها و ستارگان و شهاب ها و ثواقب که آفریده های ما است، مهمتر است؟ یا خلقت آنها «إِنَّا خَلَقْناهُمْ مِنْ طِينٍ لازِبٍ» منظور این آیه، اثبات معاد است و رد محال دانستن بازگشت در معاد؛ به این صورت که ما انسان را از خاک و آب آفریدیم و ماده اصلی باقی است و می تواند دو باره به هم آمیخته شود. خودشان می دانند که انسان اولی از همین آفریده شده است (یا به دلیل اعتراف آنها به حدوث جهان و یا به این دلیل که گفتار پیامبر ما را صلی الله علیه و آله در مورد آدم تصدیق می کنند). و بسیاری از حیوانات را دیده اند که بدون تولید و تناسل از خاک تولید شده اند. باید به همین شکل، بازگشت در معاد را نیز قبول کنند. یا انکار آنها به این دلیل است که (می پندارند) خدا بر اعاده انسان قدرت ندارد. این نیز باطل است زیرا کسی که قدرت بر آفرینش اشیاء را داشته باشد، در مقابل خلقت این جهان بی کران، می تواند مسأله ساده ای را که بازگشت دوباره انسان است انجام دهد، مخصوصا که از همین خاک آنها را آفریده و قدرتش ذاتی و غیر قابل تغییر است «بَلْ عَجِبْتَ» از قدرت خدا در شگفتی و انکارند. آنها معاد را و این تعجب تو را (از حرف آنها) مسخره می کنند. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۴۵۲ - ۴۵۳ -

بیضاوی درباره آیه «وَ جَعَلُوا بَيْنَهُ وَ بَيْنَ الْجِنَّةِ نَسَباً وَ لَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ» - . صافات / ۱۵۸ - ، {و میان خدا و جنّ ها پیوندی انگاشتند و حال آنکه جنّیان نیک دانسته اند که [برای حساب پس دادن،] خودشان احضار خواهند شد.}می نویسد: یعنی بین خدا و ملائکه خویشاوندی است.

ص: ۱۴۱

بعضی گفته اند خداوند با جنیان مصاهرت و خویشاوندی برقرار کرده و ملائکه از آنها به وجود آمده‌اند. بعضی نیز گفته اند، که (مشرکان) مدعی بودند که خدا و شیطان دو برادرند «لَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ» ملائکه یا جنیان می دانند که کافران یا انسانها در عذاب خواهند بود «سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ» منزه است خدا از نسبت داشتن فرزند و خویشاوند می دهند «إِلَّا عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ» بندگان مخلص را از معذبین و اهل جهنم استثناء نموده «فَإِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ».

باز خطاب به مشرکین می گوید «ما أَنْتُمْ عَلَيْهِ بِفاتِنِينَ» - . صافات / ۱۶۲ - ، {بر ضدّ او گمراه گر نیستید،} شما نمی توانید در باره خدا افساد کنید و مردم را گمراه نمایید «إِلَّا مَنْ هُوَ صالِ الْجَحِيمِ» - . صافات / ۱۶۳ - ، {مگر کسی را که به دوزخ رفتنی است.}مگر کسانی که در علم خدا گذشته است که اهل جهنم هستند و انتم «وَ ما تَعْبُدُونَ» شما و خدایانی که می پرستید گرفتار عذاب جهنم خواهید شد.

«وَ ما مِنَّا إِلَّا لَهُ مَقامٌ مَعْلُومٌ» - . صافات / ۱۶۴ - ، { و هیچ یک از ما [فرشتگان] نیست مگر [اینکه] برای او [مقام و] مرتبه ای معیّن است.}سخن ملائکه را بازگو می کند که اعتراف به بندگی می نمایند و مقام پرستش را رد می کنند. معنی این است که هر یک از ما دارای جایگاه معینی از عبادت و معرفت و فرمانبرداری در نظام آفرینش هستیم. ممکن است این جمله و ما قبل آن «سُبْحانَ اللَّهِ» از سخنان ملائکه باشد تا به این قسمت آیه «لَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ» بپیوندد.

«وَ إِنَّا لَنَحْنُ الصَّافُّونَ» - . صافات / ۱۶۵ - ، {و در حقیقت، ماییم که [برای انجام فرمان خدا] صف بسته ایم.}.

«وَ إِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ» - . صافات / ۱۶۶ - ، {و ماییم که خود تسبیح گویانیم.} ما منزه هستیم از آنچه نسبت می دهند «وَ إِنْ كانُوا لَيَقُولُونَ» گر چه مشرکان می گویند «لَوْ أَنَّ عِنْدَنا ذِكْراً مِنَ الْأَوَّلِينَ» اگر نزد ما کتابی از کتب آسمانی بود «لَكُنَّا عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ»به اخلاص خدا را عبادت می کردیم و مانند آنها به مخالفت نمی پرداختیم «فَكَفَرُوا بِهِ» وقتی کتاب آمد کفر ورزیدند، آن هم بهترین کتاب، «فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ» در آینده نتیجه کفر خود را خواهند فهمید «فَتَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّى حِينٍ» از آنها کناره بگیر تا موقع معین یعنی روز بدر؛ بعضی گفته اند تا روز فتح مکه «وَ أَبْصِرْهُمْ» آن وقت تماشا کن چه به آنها می رسد «فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ» آنها خواهند دید که ما چگونه تو را تائید می کنیم و نصرت می بخشیم و در آخرت ثواب می دهیم.

«أَ فَبِعَذابِنا يَسْتَعْجِلُونَ» آیا برای عذاب ما عجله دارند؟ گفته اند وقتی «فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ» نازل شد، گفتند چه وقت این کارها انجام می شود؟ بعد این آیه نازل شد «فَإِذا نَزَلَ بِساحَتِهِمْ فَساءَ صَباحُ الْمُنْذَرِينَ» - . صافات / ۱۷۷ - ، {پس هشدارداده شدگان را آنگاه که عذاب به خانه آنان فرود آید چه بد صبحگاهی است.}وقتی عذاب به در خانه آنها نازل شود، سحرگاه بدی خواهند داشت. - . تفسیر بیضاوی ۳: ۴۷۳ - ۴۷۵ -

ص: ۱۴۲

بیضاوی در باره آیه «بَلِ الَّذینَ کَفَرُوا فی عِزَّهٍ وَ شِقاقٍ» - . ص / ۲ - ، { آری، آنان که کفر ورزیدند در سرکشی و ستیزه اند.} می نویسد: یعنی در خودخواهی و استکبار از حق «وَ شِقاقٍ» مخالفت با خدا و پیامبرش «فَنادَوْا» از روی تقاضا و التماس یا توبه و استغفار فریاد می زنند: «وَ لاتَ حِینَ مَناصٍ» ولی هنگام چاره جویی گذشته است. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۵ - ۶ -

مرحوم طبرسی می نویسد: مفسران گفته اند سران قریش که بیست و پنج نفر بودند از آن جمله ولید بن مغیره که از همه بالاتر بود و ابو جهل و ابی و امیه دو پسر خلف، و عتبه و شیبه فرزندان ربیعه و نضر بن حارث پیش ابو طالب آمده گفتند: تو بزرگ و با شخصیت ترین افراد ما هستی، ما آمده ایم تا بین ما و پسر برادرت داوری کنی. او افکار و عقاید ما را خرافات می‌داند و خدایان ما را به ناسزا می گیرد.

ابو طالب پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را خواست و عرض کرد: پسر برادر، اینها فامیل تو هستند و تقاضایی دارند. پرسید چه می خواهند؟ عرض کرد، می گویند تو دست از ما و خدایان ما بردار تا ما دست از تو و خدایت برداریم.

به آنها فرمود: شما یک جمله را از من بپذیرید تا بر عرب و عجم حکومت کنید. ابو جهل گفت:

بسیار خوب ما ده برابر از تو می پذیریم فرمود: بگویید: «لا اله الا الله».

از جای حرکت کرده گفتند: «أَ جَعَلَ الْآلِهَهَ إِلهاً واحِداً» می خواهد این همه خدا را در یکی منحصر نماید. این آیات به همین جهت نازل شد.

و روایت شده که اشک از چشمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله جاری شد و بعد فرمود: عمو، اگر خورشید را در دست راست و ماه را در دست چپم قرار دهند دست از ماموریت خود بر نمی دارم تا به انجام برسانم یا کشته شوم. حضرت ابو طالب گفت، دنبال کار خود باش، هرگز دست از پشتیبانی تو بر نمی دارم. - . مجمع البیان ۴: ۷۲۵ - ۷۲۶ -

بیضاوی در مورد آیه «وَ انْطَلَقَ الْمَلَأُ مِنْهُمْ أَنِ امْشُوا وَ اصْبِرُوا عَلی آلِهَتِکُمْ إِنَّ هذا لَشَیْ ءٌ یُرادُ» - . ص / ۲ - ، {و بزرگانشان روان شدند [و گفتند:] «بروید و بر خدایان خود ایستادگی نمایید که این امر قطعاً هدف [ما]ست.} می نویسد: یعنی اشراف قریش، پس از آنکه پیامبر اکرم آنها را با دلیل ملزم نموده رفتند، گفتند: «أَنِ امْشُوا وَ اصْبِرُوا عَلی آلِهَتِکُمْ» بروید و دست از خدایان خود بر ندارید «إِنَّ هذا لَشَیْ ءٌ یُرادُ» این عملی است که روزگار به سر ما آورده و قابل دفع نیست یا منظور این است که آنچه پیشنهاد و پیش بینی می کند (توحید و ریاست و حکومت بر عرب و عجم) را همه کس آرزو دارند. یا منطق این است که او می خواهد دین شما را از دستتان بگیرد.

ص: ۱۴۳

«ما سَمِعْنا بِهذا» چنین سخنی را نشنیده ایم «فِی الْمِلَّهِ الْآخِرَهِ» از مردمی که زمان پدرانمان بوده اند یا از مسیحیان که آخرین ملت مذهبی هستند؛ زیرا مسیحیان قائل به سه خدا هستند. یعنی ما از اهل کتاب و کاهنان که مردمان مترقی هستند، یکتاپرستی

و توحید را نشنیده ایم.

«إِنْ هذا إِلَّا اخْتِلاقٌ» این دروغی بیش نیست «أَمْ عِنْدَهُمْ خَزائِنُ رَحْمَهِ رَبِّکَ» یعنی آیا گنجینه های رحمت خدا در اختیار آنها است تا هر که را خواستند برای نبوت برگزینند «أَمْ لَهُمْ مُلْکُ السَّماواتِ» آنها در مورد این عالم جسمانی اختیاری ندارند در صورتی که این عالم جزئی کوچک از قدرت خدا است، پس چگونه می توانند اختیار داری کنند.

«فَلْیَرْتَقُوا فِی الْأَسْبابِ» اگر چنین اختیاری دارند، با وسائلی که دارند بر فراز عرش برآیند و اختیار را در دست بگیرند و نظام عالم را اداره کنند و به هر کس می خواهند وحی کنند.

(سبب) وسیله رسیدن است. گفته اند مراد از اسباب، آسمانها است زیرا آسمانها سبب حوادث زمین هستند «جُنْدٌ ما هُنالِکَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزابِ» اینها سپاهی گرد هم آمده از کفار هستند که به زودی شکست می خورند، چگونه می توانند جهان را تدبیر نمایند. یا یعنی، اعتنایی به گفتار آنها نکن. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۷ - ۹ -

«قُلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِیمٌ» بگو، این خبر بزرگی است که به شما گوشزد کردم که بترسید از خدایی که یکتا است. بعضی گفته اند، منظور خبری است که بعد از حضرت آدم می دهد «ما کانَ لِی مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَإِ الْأَعْلی إِذْ یَخْتَصِمُونَ» زیرا اطلاعاتی که از ملائکه و جریانهای بین آنها به همان صورتی که در کتابهای قبل از قرآن آمده است می دهد را از کسی نشنیده و از مطالعه به دست نیاورده، و جز وحی به چیز دیگری فکر کرد. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۲۲ - ۲۳ -

«ما أَنَا مِنَ الْمُتَکَلِّفِینَ» چنانچه سابقه مرا دارید، من هرگز مدعی چیزی که صلاحیت آن را ندارم نیستم (چه رسد) که به دروغ مدعی نبوت و آوردن قرآن شوم. «وَ لَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِینٍ» یعنی این مطالب را بعد از مرگ خواهید فهمید یا روز قیامت یا هنگام ظهور اسلام. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۲۵ -

و در باره آیه «أَلا لِلَّهِ الدِّینُ الْخالِصُ وَ الَّذینَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِیاءَ ما نَعْبُدُهُمْ إِلاَّ لِیُقَرِّبُونا إِلَی اللَّهِ زُلْفی إِنَّ اللَّهَ یَحْکُمُ بَیْنَهُمْ فی ما هُمْ فیهِ یَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لا یَهْدی مَنْ هُوَ کاذِبٌ کَفَّارٌ » -. زمر / ۳ - { آگاه باشید: آیینِ پاک از آنِ خداست، و کسانی که به جای او دوستانی برای خود گرفته اند [به این بهانه که:] ما آنها را جز برای اینکه ما را هر چه بیشتر به خدا نزدیک گردانند، نمی پرستیم، البتّه خدا میان آنان در باره آنچه که بر سر آن اختلاف دارند، داوری خواهد کرد. در حقیقت، خدا آن کسی را که دروغ پردازِ ناسپاس است هدایت نمی کند.}می نویسد: ممکن است دوست گیرندگان کفار باشند و دوستان آنها ملائکه و عیسی و بت ها باشد (بنا بر حذف ضمیر راجع و در نظر گرفتن مشرکین بدون قرینه ای که شاهد بر آن در کلام باشد). «وَ الَّذِینَ» مبتداء است خبر آن بنا بر توجیه اول «ما نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِیُقَرِّبُونا إِلَی اللَّهِ زُلْفی» -. زمر / ۳ - ،{ما آنها را جز برای اینکه ما را هر چه بیشتر به خدا نزدیک گردانند، نمی پرستیم} است به تقدیر قول. یا خبرش این جمله است «إِنَّ اللَّهَ یَحْکُمُ بَیْنَهُمْ» و بنا به توجیه دوم،

ص: ۱۴۴

خبر آن همین جمله «إِنَّ اللَّهَ یَحْکُمُ بَیْنَهُمْ» است، بنا بر این قولی که در تقدیر گرفته می شود. حال یا بدل از صله و «زُلْفی»

مصدر است و یا حال.

«لَوْ أَرادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَداً لَاصْطَفى مِمَّا يَخْلُقُ ما يَشاءُ سُبْحانَهُ هُوَ اللَّهُ الْواحِدُ الْقَهَّارُ» - . زمر / ۴ - ، {اگر خدا می خواست برای خود فرزنـدی بگیرد، قطعاً از [میـان] آنچه خلق می کنـد، آنچه را می خواست برمی گزیـد. منزّه است او، اوست خـدای یگانه قهار.} اگر خـدا بخواهد فرزندی بگیرد و چنانچه گمان می کنند «لَاصْطَفى مِمَّا يَخْلُقُ ما يَشاءُ» زيرا هيچ موجودی وجود ندارد مگر اینکه مخلوق اوست. چون محال است دو واجب وجود داشته باشـد و باید غیر واجب الوجود به واجب مستند شود و این واضح است که مخلوق شباهت به خالق ندارد تا فرزند او شود. سپس این مطلب را با این آیه بیان می فرماید: «هُوَ اللَّهُ الْواحِدُ الْقَهَّارُ» زیرا الوهیت واقعی تابع وجوبی است که مستلزم ذاتی بودن آن است و این منافات با شباهت است، چه رسـد به تولـد. زیرا هر کـدام از دو مماثل و مشابه، مرکب از یک حقیقت مشترک هستند و یک یقین مخصوص و قهار بودن مطلق، منافی با قبول زوالی است که محتاج به فرزند باشد.

«وَ إِذا مَسَّ الْإِنْسانَ ضُرٌّ دَعا رَبَّهُ مُنِيباً إِلَيْهِ ثُمَّ إِذا خَوَّلَهُ نِعْمَةً مِنْهُ نَسِيَ ما كانَ يَدْعُوا إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَ جَعَلَ لِلَّهِ أَنْداداً لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحابِ النَّارِ» - . زمر / ۸ - ، {و چون به انسان آسیبی رسد، پروردگارش را - در حالی که به سوی او بازگشت کننـده است - می خوانـد؛ سپس چون او را از جانب خود نعمتی عطا کنـد، آن [مصیبتی] را که در رفع آن پیشتر به درگـاه او دعـا می کرد، فراموش می نمایـد و برای خـدا همتایـانی قرار می دهـد تا [خود و دیگران را] از راه او گمراه گرداند. بگو: «به کفرت اندکی برخوردار شو که تو از اهل آتشـی.»} یعنی گرفتاری را که از خدا درخواست می کرد آن را بر طرف نماید فراموش کرده، یا منظور این است که خدایش را که تضـرع به درگاه او می کرد فراموش کرده. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۲۶ – ۲۹ -

«أَ فَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلامِ فَهُوَ عَلى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولئِكَ فِي ضَلالٍ مُبِينٍ» - . زمر / ۲۲ - ، {پس آیا کسـی که خـدا سـینه اش را برای [پذیرش] اسـلام گشاده، و [در نتیجه] برخوردار از نوری از جانب پروردگارش می باشد [همانند فرد تاریکدل است]؟ پس وای بر آنان که از سخت دلی یاد خدا نمی کنند؛ ایناننـد که در گمراهی آشکارند.} «أَ فَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ» خبر این دو جمله محذوف است که این قسمت از آیه شاهد آن است «فَوَيْلٌ لِلْقاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ» یعنی دلهایشان به واسطه اعراض از یاد او، سخت گردیده. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۳۲ -

«ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا» خـدا برای مشـرک و موحد مثال می زند «رَجُلًا فِيهِ شُرَكاءُ مُتَشاكِسُونَ وَ رَجُلًا سَلَماً لِرَجُلٍ» مثل مشـرک بنا بر آنچه مقتضای اعتقاد است که هر کدام از خدایانش مدعی عبودیت و بندگی او هستند، مثال برده ای است که چند نفر مالک او باشـند و هر کـدام او را به جـانب خود می کشـند و او سـرگردان است. و موحـد مثل کسـی است که فقط متعلق به یک نفر باشد و دیگری بر او راهی نداشته باشد. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۳۴ -

مرحوم طبرسـی در آیه «أَ لَيْسَ اللَّهُ بِكافٍ عَبْدَهُ وَ يُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ وَ مَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ» - . زمر / ۳۶ - ، { آیا خدا کفایت کننده بنده اش نیست؟ و [کافران] تو را از آنها که غیر اویند می ترسانند و هر که را خدا گمراه گرداند برایش راهبری نیست.} می نویسد: کفار پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله را از بت های خود می ترسانیدند و به ایشان می گفتند، نمی ترسـی که خدایان ما تو را بکشـند! گفته اند، وقتی خالد بن ولید به دستور پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خواست بت عزی را

در هم شکند، آنها گفتند مواظب باش که عزی سخت گیر است، ولی خالد با تبر بر بینی او نواخت و او را تکه تکه کرده گفت:

کفرانک یا عزی لاسبحانک سبحان من اهانک

ص: ۱۴۵

کافرم به تو ای عزّی منزّه نیستی، منزّه کسی است که به تو اهانت کرد

«أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعاءَ قُلْ أَ وَ لَوْ كانُوا لا يَمْلِكُونَ شَيْئاً وَ لا يَعْقِلُونَ» -. زمر / ۴۳ -، {آیا غیر از خدا شفاعتگرانی برای خود گرفته اند؟ بگو: «آیا هر چند اختیار چیزی را نداشته باشند و نیندیشند؟»} جواب این استفهام محذوف است یعنی اگر چنین باشند که آنها مالک شفاعت نباشند و عقل هم نداشته باشند، آیا باز هم ایشان را می پرستید و امید شفاعت از آنها دارید «قُلْ لِلَّهِ الشَّفاعَةُ جَمِيعاً» یعنی احدی بدون اجازه خدا حق شفاعت ندارد «وَ إِذا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ» وقتی نام خدا را می برند متنفر می شوند. گفته اند دلهایشان می گیرد. -. مجمع البیان ۴: ۷۸۱ - ۷۸۲ -

بیضاوی می نویسد: «وَ اتَّبِعُوا أَحْسَنَ ما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذابُ بَغْتَةً وَ أَنْتُمْ لا تَشْعُرُون» -. زمر / ۵۵ -، {و پیش از آنکه به طور ناگهانی و در حالی که حدس نمی زنید شما را عذاب دررسد، نیکوترین چیزی را که از جانب پروردگارتان به سوی شما نازل آمده است پیروی کنید.»} یعنی تابع قرآن باشید یا اوامرش را اطاعت کنید نه اینکه آنچه را نهی کرده انجام دهید. یا منظور این است که تابع واجبات باشید نه غیر واجب. یا تابع ناسخ باشید نه منسوخ. شاید منظور این است که تابع چیزی باشید که بیشتر موجب نجات و سلامتی شما می شود مانند توبه و انابه و مواظبت طاعت و بندگی. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۴۱ -

«إِنَّ الَّذِينَ يُجادِلُونَ فِي آياتِ اللَّهِ» کسانی که در آیات خدا مجادله می کنند. این حکم عمومی است گرچه آیه در باره مشرکین مکه و یهودیان نازل شده، موقعی که گفتند: تو آن پیامبری که ما انتظارش را داریم نیستی. مسیح بن داود است که بر دریا و خشکیها حاکم است و نهرها با او در جریان است «إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ» جز تکبر نسبت به حق و خود را برتر دانستن از نظر اندیشه و دانش، چیزی در دل ندارند. یا منظور اراده ریاست است. یا اینکه نبوت و سلطنت مال آنها باشد «ما هُمْ بِبالِغِيهِ» آنها نمی توانند از آیات خدا جلوگیری کنند یا به آرزوی خود برسند «لَخَلْقُ

السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ» آفرینش آسمانها و زمین بزرگتر از آفرینش انسان است. کسی که قادر بر آفریدن جهان بدون ماده و مایه ای که قبلا وجود داشته باشد است، بر برگرداندن انسان وقتی که مایه و ماده ای هم وجود دارد، قادرتر است. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۶۳ -

«فَإِذا جاءَ أَمْرُ اللَّهِ» وقتی فرمان خدا به عذاب در دنیا و آخرت آمد «قُضِيَ بِالْحَقِ» به حق قضاوت می کند که واقع بین نجات یابد و یاوه سرا عذاب شود «وَ خَسِرَ هُنالِكَ الْمُبْطِلُونَ» آن معاندین که پیوسته طلب معجزه می کنند، با اینکه به اندازه کافی آن را دیده اند. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۶۷ -

در باره آیه «وَ قالُوا قُلُوبُنا فی أَکِنَّةٍ مِمّا تَدْعُونا إِلَیْهِ وَ فی آذانِنا وَقْرٌ وَ مِنْ بَیْنِنا وَ بَیْنِکَ حِجابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنا عامِلُون» - . فصلت / ۵ - ، {و گفتند: «دلهای ما از آنچه ما را به سوی آن می خوانی سخت محجوب و مهجور است. و در گوشهای ما سنگینی و میان ما و تو پرده ای است؛ پس تو کار خود را بکن ما [هم] کار خود را می کنیم.»}می نویسد: دلهای ما زیر پرده هایی است. اینها مثالهایی است از کوردلی آنها در مورد پذیرفتن دعوت پیامبر صلی الله علیه و آله و اعتقاد به دین او و کراهتی که از شنیدن گفتارش دارند و مخالفت و دوری که از او می نمایند «فَاعْمَلْ» به دین خود یا ابطال عقیده ما عمل کن «إِنَّنا عامِلُونَ» ما نیز عمل به دین خود یا ابطال دعوت تو می کنیم. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۷۱ -

مرحوم طبرسی می نویسد: گفته اند ابا جهل جامه ای را بین خود و پیامبر صلی الله علیه و آله بلند نموده

ص: ۱۴۶

گفت، یا محمد! تو از این طرف برو، ما از آن طرف. تو به دین خود عمل کن و ما به دین خودمان. «فَاسْتَقِیمُوا إِلَیْهِ» یعنی از راه او منحرف نشوید و از او اطاعت کنید. - . مجمع البیان ۵: ۴ - ۵ -

در باره آیه «وَ قالَ الَّذینَ کَفَرُوا لا تَسْمَعُوا لِهذَا الْقُرْآنِ وَ الْغَوْا فیهِ لَعَلَّکُمْ تَغْلِبُون» - . فصلت / ۲۶ - ، { و کسانی که کافر شدند گفتند: «به این قرآن گوش مدهید و سخن لغو در آن اندازید، شاید شما پیروز شوید.»}یعنی با قرآن با سخنان بیهوده و لغو و باطل مبارزه کنید «لَعَلَّکُمْ تَغْلِبُونَ» شاید به وسیله این لغو و باطل پیروز شوید و یاران محمد صلی الله علیه و آله سخن او را نشنوند. بعضی گفته اند، معنی «وَ الْغَوْا فِیهِ» یعنی سر و صدا کنید، سوت بزنید و رقاصی کنید.

دیگری گفته است، یعنی صدایتان را با شعر و رجز در مقابل او بلند کنید (ابن عباس و سدی گویند): چون از معارضه با قرآن مایوس شدند، چاره ای اندیشیدند و سفارش به گوش ندادن (سخنان پیامبر) کردند و اینکه کارهای بیهوده انجام دهند تا با قرآن مبارزه کنند. - . مجمع البیان ۵: ۱۶ -

بیضاوی در باره آیه «وَ ما یُلَقّاها إِلاَّ الَّذینَ صَبَرُوا وَ ما یُلَقّاها إِلاّ ذُو حَظٍّ عَظیمٍ» - . فصلت / ۳۵ - ، {و این [خصلت] را جز کسانی که شکیبا بوده اند نمی یابند، و آن را جز صاحب بهره ای بزرگ، نخواهد یافت.}می نویسد: چنین صفتی، یعنی پاسخ بدی را به خوبی دادن را کسی نمی تواند انجام دهد «إِلَّا الَّذِینَ صَبَرُوا» مگر شکیبایان که جلوی نفس را از انتقام گرفتن باز می دارند «وَ ما یُلَقّاها إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِیمٍ» و مگر کسانی که بهره فراوانی از نیکوییها و کمال نفس دارند. بعضی گفته اند «حَظٍّ عَظِیمٍ» بهشت است. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۷۹ -

«وَ لَوْ جَعَلْناهُ قُرْآناً أَعْجَمِیًّا» این آیه جواب آنها است که می گفتند چرا قرآن به زبان غیر عرب نازل نشده «لَقالُوا لَوْ لا فُصِّلَتْ آیاتُهُ» چرا به زبانی رسیده که ما نمی فهمیم «ءَ أَعْجَمِیٌّ وَ عَرَبِیٌّ» زبان غیر عربی برای عرب آورده شده. «أُولئِکَ یُنادَوْنَ مِنْ مَکانٍ بَعِیدٍ» مثالی برای نپذیرفتن آنها است، مثل کسی که او را از راه دور صدا بزنند. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۸۰ - ۸۱ -

«شَرَعَ لَکُمْ مِنَ الدِّینِ» یعنی دین نوح را بر پیامبر ما صلی الله علیه و آله تشریع نموده و ادیان دیگری که در فاصله بین این دو قرار داشت، و آن همان اصل مشترک بین ادیان است «أَنْ أَقِیمُوا الدِّینَ» ایمان به آنچه لازم است و اطاعت از احکام خدا «وَ لا

تَتَفَرَّقُوا فِيهِ» در این اصل اختلاف نورزید ولی فروع شرایع، مختلف است «وَ ما تَفَرَّقُوا» فیه، امم گذشته گفته اند، یعنی اهل کتاب «وَ إِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتابَ مِنْ بَعْدِهِمْ» منظور اهل کتابی هستند که در زمان پیامبر صلی الله علیه و آله زندگی می کردند یا مشرکینی که بعد از اهل کتاب وارث قرآن شدند «فَلِذلِكَ» یعنی به جهت این تفرقه یا کتاب یا علمی که به تو داده شده است.

ص: ۱۴۷

«فَلِذلِكَ فَادْعُ وَ اسْتَقِمْ كَما أُمِرْتَ وَ لا تَتَّبِعْ أَهْواءَهُمْ وَ قُلْ آمَنْتُ بِما أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتابٍ وَ أُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ رَبُّنا وَ رَبُّكُمْ لَنا أَعْمالُنا وَ لَكُمْ أَعْمالُكُمْ لا حُجَّةَ بَيْنَنا وَ بَيْنَكُمُ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنا وَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ» - . شوری / ۱۵ - ،{بنابراین به دعوت پرداز، و همان گونه که مأموری ایستادگی کن، و هوسهای آنان را پیروی مکن و بگو: «به هر کتابی که خدا نازل کرده است ایمان آوردم و مأمور شدم که میان شما عدالت کنم؛ خدا پروردگار ما و پروردگار شماست؛ اعمال ما از آنِ ما و اعمال شما از آنِ شماست؛ میان ما و شما خصومتی نیست؛ خدا میان ما را جمع می کند، و فرجام به سوی اوست.} یعنی استدلال و دعوایی بین ما و شما نیست چرا که حق آشکار شده است و دیگر جای بحث و گفتگو نیست «وَ الَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ» کسانی که در دین خدا به استدلال می پردازند «مِنْ بَعْدِ ما اسْتُجِيبَ لَهُ» بعد از اینکه مردم دین خدا را پذیرفتند، یا بعد از آنکه خدا در روز بدر دعای پیامبرش را مستجاب کرد و او را یاری نمود، یا بعد از اینکه اهل کتاب دعوتش را پذیرفتند،«حُجَّتُهُمْ داحِضَةٌ» دلیل آنها باطل و زائق است. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۸۷ - ۸۸ -

«أَمْ يَقُولُونَ افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً فَإِنْ يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلى قَلْبِكَ وَ يَمْحُ اللَّهُ الْباطِلَ وَ يُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِماتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ» - . شوری / ۲۴ - ،{آیا می گویند: «بر خدا دروغی بسته است؟» پس اگر خدا بخواهد بر دلت مُهر می نَهد؛ و خدا باطل را محو و حقیقت را با کلمات خویش پا برجا می کند. اوست که به راز دلها داناست.} آیه، بعید می شمارد که پیامبر بر خدا دروغ ببندد زیرا کسی افترا می زند که بر دلش مهر زده شده باشد و جاهل به پروردگار باشد؛ مثل این که می گوید، اگر خدا بخواهد بر دلت مهر می زند تا جرات پیدا کنی دروغ بگویی. گفته اند «يَخْتِمْ عَلى قَلْبِكَ» یعنی قرآن را نگه می دارد و به تو وحی نمی کند. یا به تو صبر می دهد تا از آزار آنها دل شکسته نشوی. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۹۱ -

«وَ كَذلِكَ أَوْحَيْنا إِلَيْكَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنا ما كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتابُ وَ لَا الْإِيمانُ وَ لكِنْ جَعَلْناهُ نُوراً نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشاءُ مِنْ عِبادِنا وَ إِنَّكَ لَتَهْدِي إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ»، - . شوری / ۵۲ - {وهمین گونه، روحی از امر خودمان به سوی تو وحی کردیم. تو نمی دانستی کتاب چیست و نه ایمان [کدام است؟] ولی آن را نوری گردانیدیم که هر که از بندگان خود را بخواهیم به وسیله آن راه می نماییم، و به راستی که تو به خوبی به راه راست هدایت می کنی.} یعنی بر تو چنین وحی کردیم و آنچه را وحی نموده، روح نامیده است زیرا دلها را زنده می کند. بعضی گفته اند منظور جبرئیل است و معنی این است که او را با وحی پیش تو فرستادیم «ما كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتابُ وَ لَا الْإِيمانُ» یعنی قبل از وحی، کتاب و ایمان را نمی دانستی. همین آیه دلیل است بر اینکه پیامبر قبل از نبوت متعبد به شریعتی نبوده. گفته، مراد ایمان است به چیزی که جز شنیدن راهی ندارد «وَ لكِنْ جَعَلْناهُ نُوراً» ولی برای او راهی، نور یعنی روح یا کتاب یا ایمان را، قرار دادیم . - . تفسیر بیضاوی ۴: ۹۸ -

در باره آیه «وَ إِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتابِ لَدَيْنا لَعَلِيٌّ حَكِيمٌ » - . زخرف / ۴ - ،{ و همانا که آن در کتاب اصلی [=لوح محفوظ] به نزد

ما سخت والا و پرحکمت است.}می نویسد: ام الکتاب لوح محفوظ است که اصل کتب آسمانی است «لدینا» نزد ما محفوظ از تغییر، «لعلی» یعنی در میان کتب آسمانی بسیار بلند مرتبه است زیرا فقط قرآن از میان آنها معجزه است. «حکیم»، صاحب حکمت بالغه است یا منظور این است که محکم است و نسخ پذیر نیست، «أَ فَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحاً» آیا آن را از شما دور می کنیم که مجازا از این گفتار عرب است (ضرب الغرائب عن الحوض) بیگانه ها را از آب دور کردیم. (فاء) عاطفه است به فعل محذوف، یعنی آیا شما را رها می کنیم و ذکر را از شما دور می کنیم. «صفحا» مصدری است غیر مطابق با لفظ فعل، زیرا دور کردن ذکر، اعراض است. یا مفعول له است یا حال است به معنی صافح و اصل آن از این است که پشت گردن به آن بگردانی و گفته اند، به معنی جانب است که در این صورت ظرف خواهد بود.

«أَنْ كُنْتُمْ» یعنی (لئن کنتم) «فَأَهْلَكْنا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشاً» یعنی از قوم اسرافگر.

ص: ۱۴۸

زیرا خطاب را از آنها به پیامبر بر می گرداند و خبر از آنها می دهد. «وَ مَضى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ» و در قرآن داستان عجیب آنها گذشت. در این آیه وعده ای است برای پیامبر صلی الله علیه و آله و تهدیدی است برای آنها، شبیه جریانهایی که برای گذشتگان اتفاق افتاده «وَ جَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبادِهِ جُزْءاً» یعنی از بندگانش برای او فرزند قرار داده اند و گفته اند ملائکه فرزند خدایند. این که فرزند را جزء نامیده، چون فرزند پاره تن والد است. و این مطلب دلیلی است بر محال بودن نسبت فرزند به خدای یکتا دادن.«وَ هُوَ كَظِيمٌ» دلش پر از ناراحتی است «أَ وَ مَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ» یعنی یا برای خدا قرار داده اند. «وَ جَعَلُوا الْمَلائِكَةَ الَّذِينَ هُمْ عِبادُ الرَّحْمنِ إِناثاً أَ شَهِدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ شَهادَتُهُمْ وَ يُسْئَلُون» -. زخرف / ۱۹ -،{و فرشتگانی را که خود، بندگان رحمانند، مادینه [و دختران او] پنداشتند. آیا در خلقت آنان حضور داشتند؟ گواهی ایشان به زودی نوشته می شود و [از آن] پرسیده خواهند شد.}این کفر دیگری است که (به خاطر آن) خداوند آنها را سرزنش می کند که بهترین و کاملترین بندگانش یعنی ملائکه را به صورت ناقص ترین و بی ارزش ترین آنها درآورند «أَ شَهِدُوا خَلْقَهُمْ» در موقع آفرینش آنها حضور داشتند که خداوند ملائکه را زن آفریده؛ زیرا ادعای چنین چیزی با مشاهده صحیح است. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۹۹ - ۱۰۲ -

«كِتاباً مِنْ قَبْلِهِ» یعنی کتابی قبل از قرآن «قالَ أَ وَ لَوْ جِئْتُكُمْ بِأَهْدى مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آباءَكُمْ قالُوا إِنَّا بِما أُرْسِلْتُمْ بِهِ كافِرُون» -. زخرف / ۲۴ -،{گفت «هر چند هدایت کننده تر از آنچه پدران خود را بر آن یافته اید برای شما بیاورم؟» گفتند: «ما [نسبت] به آنچه بدان فرستاده شده اید کافریم.»}یعنی اگر من دینی برای شما بیاورم که بهتر از راه پدرانتان باشد، آیا باز پیرو پدران خود هستید. این آیه حکایت از یک جریانی در گذشته می کند که به پیامبر آنها چنین فرمود؛ یا خطاب به پیامبر ما است صلی الله علیه و آله.

دلیل وجه اول این است که ابن عامر و حفص آیه را چنین قرائت کرده اند: «قالُوا إِنَّا بِما أُرْسِلْتُمْ بِهِ كافِرُونَ» یعنی اگر چه بهتر باشد، ما نمی پذیریم. تا پیامبر خود را از تفکر و اندیشه در این مورد مایوس کنند «بَلْ مَتَّعْتُ هؤُلاءِ» ما معاصرین پیامبر خود را از قریش نا امید کردیم «وَ آباءَهُمْ» به عمرهای طولانی و نعمت مغرور شدند و غرق در شهوترانی شدند. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۱۰۳ - ۱۰۴ -

مرحوم طبرسی در آیه «وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ هذَا الْقُرْآنُ عَلی رَجُلٍ مِنَ الْقَرْیَتَیْنِ عَظیمٍ» - . زخرف / ۳۱ - ، {و گفتند: «چرا این قرآن بر مردی بزرگ از [آن] دو شهر فرود نیامده است؟»} می نویسد: منظورشان از دو قریه، مکه و طائف است و آن دو مرد، یکی ولید بن مغیره از مکه و عروه بن مسعود ثقفی از طائف است. بعضی گفته اند عتبه بن ربیعه از مکه و ابن عبد یا لیل از طائف. و از ابن عباس نقل شده، ولید بن مغیره از مکه و حبیب بن عمر و ثقفی از طائف، زیرا این دو مرد در بین مردم متشخص و بسیار ثروتمند بودند. آنها چنین گمان می کردند که هر کس دارای ثروت و شخصیت باشد، به نبوت شایسته تر است. خداوند در رد آنها می فرماید: «أَ هُمْ یَقْسِمُونَ رَحْمَتَ

ص: ۱۴۹

رَبِّکَ» آیا آنها نبوت را بین بندگان خدا تقسیم می کنند؟ سپس می فرماید: «نَحْنُ قَسَمْنا بَیْنَهُمْ مَعِیشَتَهُمْ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا» یعنی ما روزی را در زندگی، طبق مصالحی که می دانیم بین بندگان تقسیم می کنیم. هیچ کس را نمی رسد که در این موارد دخالت کند و همان طوری که بعضی را در ثروت بر بعض دیگر برتری داده ایم، در مورد نبوت نیز به هر کس صلاح می دانیم می دهیم «وَ رَفَعْنا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجاتٍ» یعنی بعضی را فقیر و بعضی را ثروتمند می‌کنیم و این اختیار را به آنها نداده ایم، با اینکه چیز بی اهمیتی است، چگونه انتخاب پیامبر را با موقعیت و مقام ارجمندی که دارد به آنها واگذار می کنیم.

«لِیَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِیًّا» - . زخرف / ۳۲ - ، { بالاتر از بعضی [دیگر] قرار داده ایم تا بعضی از آنها بعضی [دیگر] را در خدمت گیرند} وجه تفاوت ثروت بین بندگان، علاوه بر مصالحی که گفتیم، یکی این است که طبق مصالح و احتیاج هایی که دارند، یکدیگر را به خدمت بگمارند و از کار هم استفاده نمایند و به این وسیله نظام جهان قوام یابد. بعضی گفته اند، تا برخی به وسیله مال خود مالک برخی دیگر شوند و آنها را به بندگی بگیرند «وَ رَحْمَتُ رَبِّکَ خَیْرٌ مِمَّا یَجْمَعُونَ» یعنی ثواب یا بهشت و یا نبوت بهتر است از آنچه آنها از ثروت بر هم انباشته می کنند. - . مجمع البیان ۵: ۷۱ - ۷۶ -

«فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِکَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ» - . زخرف / ۴۱ - ، { پس اگر ما تو را [از دنیا] ببریم، قطعاً از آنان انتقام می کشیم.} یعنی یا پس از مرگ از امتت انتقام خواهیم گرفت «أَوْ نُرِیَنَّکَ الَّذِی وَعَدْناهُمْ» یا در زمان حیات تو آنچه به آنها از عذاب وعده داده ایم، دچار خواهیم کرد «فَإِنَّا عَلَیْهِمْ مُقْتَدِرُونَ» یعنی ما قادر بر انتقام هستیم و می توانیم در زمان حیات تو و بعد از وفاتت آنها را کیفر نماییم. حسن و قتاده گفته اند: خداوند پیامبرش را گرامی داشت به اینکه چنین کیفری را در زمان حیاتش به امت نداد و جز آنچه موجب خشنودی او شود انجام نداد، ولی بعد از او نقمت و انتقام شدیدی پیش آمد.

روایت شده که به پیامبر نشان دادند که امتش بعد از او چگونه دچار می شوند. از آن روز پیوسته گرفته بود و دیگر او را خندان ندیدند تا از دنیا رفت.

جابر بن عبد الله انصاری می گوید: در «حجه الوداع» در منی، من نزدیکترین شخص به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بودم. فرمود: مبادا شما را ببینم که پس از من کافر شدید و گردن یکدیگر می زنید. به خدا سوگند اگر چنین کنید، مرا میان سپاهی خواهید دید که شما را در پیکار پاسخ می دهند؛ بعد متوجه پشت سر خود شده، سه مرتبه فرمود: علی علی علی. دیدیم که جبرئیل به او اشاره نمود. پشت سر آن این آیه نازل شد: «فَإِمَّا نَذْهَبَنَّ بِکَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ» وقتی تو را بردیم، به وسیله علی از

آنها انتقام خواهیم گرفت.

گفته اند که. در جریان بدر، پس از اینکه آن جناب را از مکه بیرون کردند،

ص: ۱۵۰

به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نشان دادند که چگونه از آنها انتقام خواهند گرفت. «وَ إِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَ لِقَوْمِكَ» این قرآن موجب شخصیت و شرافت برای تو و قومت خواهد بود «وَ سَوْفَ تُسْئَلُونَ» در آینده از سپاس مقام و موقعیتی که به شما داده شده، بازخواست خواهید شد. گفته، از قرآن و وظیفه ای که نسبت به آن داشتید سؤال خواهند کرد.

«وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنا» - . زخرف / ۴۵ - ، {و از رسولان ما که پیش از تو گسیل داشتیم جویا شو} یعنی از مؤمنان اهل کتاب بپرس. تقدیر چنین است. از امتهای پیشین بپرس. بعضی گفته اند معنای آیه این است: از انبیاء سؤال کن که در شب معراج خداوند آنها را برای پیامبر صلی الله علیه و آله جمع کرد و هفتاد نفر بودند از قبیل موسی و عیسی علیهم السلام. ولی از آنها سؤال نکرد چون او از جانب خدا، بیشتر از این انبیاء اطلاع داشت. - . مجمع البیان ۵: ۷۵ - ۷۶ -

در باره این آیه «وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّون» - . زخرف / ۵۷ - ، { و هنگامی که [در مورد] پسر مریم مثالی آورده شد، بناگاه قوم تو از آن [سخن] هلهله درانداختند [و اعراض کردند]}می نویسد: در مورد معنی آیه اختلاف نموده اند به چند صورت:

۱. معنی آیه این است. چون طبق عقیده آنها، توجیه کردند که عیسی بن مریم هم در عذاب خواهد بود، و جریان از این قرار بود که وقتی آیه «إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَها وارِدُونَ» - . الأنبياء / ۹۸ - ، {در حقیقت، شما و آنچه غیر از خدا می پرستید، هیزم دوزخید. شما در آن وارد خواهید شد.} شما و خدایانتان در جهنم خواهید بود. مشرکان گفتند ما راضی هستیم، چون عیسی نیز با خدایان ما خواهد بود و این آیه اشاره به آن است «إِذا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ» قوم تو به فریاد می آیند و با تو به مخاصمه می پردازند. این آیه مخاصمه آنها است: «وَ قالُوا أَ آلِهَتُنا خَيْرٌ أَمْ هُوَ» یعنی خدایان ما از عیسی بهتر نیستند، وقتی عیسی در جهنم باشد - چون او را پرستیده اند - پس خدایان ما هم باشند. ابن عباس و مقاتل این مطلب را نقل کرده اند.

۲. معنی آیه را چنین گفته اند: چون خداوند آدم را برای خلقت عیسی مثل زده، در این آیه «إِنَّ مَثَلَ عِيسى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرابٍ» - . آل عمران / ۵۹ - ، { در واقع، مَثَلِ عیسی نزد خدا همچون مَثَلِ [خلقت] آدم است [که] او را از خاک آفرید؛ سپس بدو گفت: «باش»؛ پس وجود یافت.} گروهی از کفار به این مطلب بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله اعتراض نمودند. این آیه از آن جهت نازل شد.

۳. قتاده می گوید: چون پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله عیسی و مادرش را ستود که او نیز مانند ادم است در ویژگی خلقتش، مشرکین گفتند که مقصود محمد این است که او را مانند عیسی که نصاری او را می پرستند، بپرستند.

۴. نظری است که ائمه گرام از علی علیه السّلام نقل کرده انـد که فرمود: روزی خدمت پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله رفتم، گروهی از قریش اطرافش را گرفته بودند، به من نگاهی کرده فرمود: یا علی، مثل تو در این امت چون عیسی است که گروهی او را دوست داشـتند و در دوستی افراط کردند و هلاک شدند و گروهی او را دشـمن داشتند و در دشمنی افراط نمودند، آنها نیز هلاک شدند؛ اما گروهی میانه رو بودند و نجات یافتند. این سخن بر قریش گران آمد و شروع به خنده کردند

ص: ۱۵۱

و گفتند، او را به انبیاء و رسل تشبیه می کند. بعد این آیه نازل شد: «وَ قالُوا أَ آلِهَتُنا خَيْرٌ أَمْ هُوَ» یعنی مسیح. یا محمد صـلی الله علیه و آله، یا علی علیه السـلام «لَجَعَلْنا مِنْكُمْ» به جای شـما بنی آدم، ملائکه را قرار می دهیم که جانشین شما باشند. - . مجمع البیان ۵: ۸۰ - ۸۱ -

«أَمْ أَبْرَمُوا أَمْراً فَإِنَّا مُبْرِمُونَ» - . زخرف / ۷۹ - ،{یا در کاری ابرام ورزیده اند؟ ما [نیز] ابرام می ورزیم.} آنها در باره حضـرت محمـد صـلی الله علیه و آله تصـمیمی می گیرند، ما نیز در باره عذاب و کیفر آنها تصـمیم می گیریم «أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَ نَجْواهُمْ» - . زخرف / ۸۰ - ،{آیا می پندارند که ما راز آنها و نجوایشان را نمی شـنویم؟} سـر، چیزی است که انسان در دل خود پنهان می کنـد به دیگری نمی گویـد، ولی نجوی چیزی است که پنهانی به دیگری می گویـد. - . مجمع البیان ۵: ۸۷ -

بیضاوی درباره آیه «قُلْ إِنْ كانَ لِلرَّحْمنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِينَ» - . زخرف / ۸۱ - ،{ بگو: «اگر برای [خدایِ] رحمان فرزندی بود، خود من نخستین پرستندگان بودم.»}می نویسـد: پیامبر صـلی الله علیه و آله بهتر می دانست چه چیزی را می توان به خـدا نسبت داد و چه چیزی را نمی توان. از کسانی که باید به آنها احترام کرد، او شایسته تر به احترام است. یکی از موارد احترام به پدر این است که احترام بچه اش را نگه دارند. از این آیه چنین اسـتفاده نمی شود که صـحیح است خدا بچه داشته باشد و بچه اش را عبادت کنند، زیرا امر محال موجب لازمه محالش نمی شود.

بعضـی گفته انـد، یعنی اگر بنا به ادعای شـما، خـدا را فرزنـدی باشـد، من اولین عابد و پرسـتش کننده خدا و اعتراف کننده به یگانگی اویم. یا از مخالفین و معترضـین به این عقیـده هسـتم و از ماده (عبـد یعبـد) به معنی این که بیزار شد و ناراحت گردید است. یا معنی آیه این است که او را فرزنـد نیست و من اولین موحـد مکه هسـتم «فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ» یعنی به کجا روی می آورید؟ از عبادت خدا به عبادت دیگری؟!

«وَ قِيلِهِ» یعنی قول پیامبر صلی الله علیه و آله و به واسطه اینکه عطف به «سِرَّهُمْ» گردید یا عطف به محل «السَّاعَةِ» منصوب شده. یـا فعل قیل در تقـدیر گرفته شـده یعنی (قال قیله). عاصم و حمزه لفظ «قِيلِهِ» را مجرور کرده انـد به جهت عطف به لفظ الساعه «فَاصْفَحْ عَنْهُمْ» یعنی از آنها اعراض کن و مایوس از ایمان آنها باش «وَ قُلْ سَلامٌ» آسوده شدم از شـما و رها کردم شما را. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۱۱۵ - ۱۱۶ -

در باره آیه «تِلْكَ آياتُ اللَّهِ نَتْلُوها عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِأَيِ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَ آياتِهِ يُؤْمِنُون» - . جاثیه / ۶ - {این[ها]ست آیات خدا

که به راستی آن را بر تو می خوانیم. پس، بعد از خدا و نشانه های او به کدام سخن خواهند گروید؟} می نویسد: یعنی به چه حدیثی از آیات خدا؟

ص: ۱۵۲

و اسم خدا را به خاطر تعظیم بر آیات مقدم داشته؛ چنانچه می گویی اعجبنی زید و کرمه. یا منظور بعد حدیث الله است که آن قرآن می باشد: اما آیات آن، دلائل زیادی است که در آن وجود دارد یا منظور از دلائل، قرآن است. و عطف به جهت مغایرت داشتن دو وصف است.

«قُلْ لِلَّذینَ آمَنُوا یَغْفِرُوا لِلَّذینَ لا یَرْجُونَ أَیَّامَ اللَّهِ لِیَجْزِیَ قَوْماً بِما کانُوا یَکْسِبُون» ، - . جاثیه / ۱۴ - {به کسانی که ایمان آورده اند بگو تا از کسانی که به روزهای [پیروزیِ] خدا امید ندارند درگذرند، تا [خدا هر] گروهی را به [سبب] آنچه مرتکب می شده اند به مجازات رساند.} یعنی بگو به مؤمنین که ببخشند و چشم پوشی کنند «لِلَّذینَ لا یَرْجُونَ أَیَّامَ اللَّهِ» یعنی بگو به کسانی که زمان پیش آمدهایی را که نسبت به دشمنان خدا شده، انتظار ندارند و از این گفته عرب استفاده شد «ایام العرب» یعنی حوادث و وقایع آنها. آیا اوقاتی را که خداوند به مؤمنین برای ثواب و پاداش وعده داده، آرزو ندارند. گفته اند این آیه به وسیله آیه قتال «لِیَجْزِیَ قَوْماً» منسوخ شده.

«ثُمَّ جَعَلْناکَ عَلی شَرِیعَهٍ» شریعت یعنی طریقه، «مِنَ الْأَمْرِ» یعنی امر دین، «هذا» یعنی قرآن یا پیروی از آن، «بَصائِرُ لِلنَّاسِ» دلائلی است که بینش آنها را می افزاید و راه صلاح و رستگاری را می آموزند. - . تفسیر البیضاوی ۴: ۱۲۷ - ۱۲۹ -

«أَ فَرَأَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلی عِلْمٍ وَ خَتَمَ عَلی سَمْعِهِ وَ قَلْبِهِ وَ جَعَلَ عَلی بَصَرِهِ غِشاوَهً فَمَنْ یَهْدیهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَ فَلا تَذَکَّرُونَ» - . جاسیه / ۲۳ - ، {پس آیا دیدی کسی را که هوس خویش را معبود خود قرار داده و خدا او را دانسته گمراه گردانیده و بر گوش او و دلش مُهر زده و بر دیده اش پرده نهاده است؟ آیا پس از خدا چه کسی او را هدایت خواهد کرد؟ آیا پند نمی گیرید؟} یعنی پیروی هدایت را رها نموده و پیرو هوای نفس شده، گویا با این پیروی او را می پرستد. بعضی قرائت کرده اند «إِلهَهُ هَواهُ» او از سنگی خوشش می آید و آن را می پرستد، وقتی چیزی بهتر از او پیدا کند، آن را عبادت خواهد کرد. «وَ قالُوا ما هِیَ إِلَّا حَیاتُنَا الدُّنْیا» - . جاسیه / ۲۴ - ، {و گفتند: «غیر از زندگانی دنیای ما [چیز دیگری] نیست} «نَمُوتُ وَ نَحْیا» اموات و مرده بودیم و نطفه و پیش از نطفه و زنده شدیم بعد از آن یا می میریم و با به وجود آمدن فرزندان زنده می شویم. یا منظور این است که بعضی می میرند و بعضی زنده می شوند، یا مرگ و زندگی ما را فرا می گیرد و بعد از آن دیگر زندگی وجود ندارد. شاید منظور آنها تناسخ بوده است و تناسخ مذهب بیشتر بت پرستان است «وَ ما یُهْلِکُنا إِلَّا الدَّهْرُ» گذشت زمان ما را از بین می برد «وَ ما لَهُمْ بِذلِکَ مِنْ عِلْمٍ» یعنی حوادث را به حرکات افلاک و آنچه مربوط به آن است مستقلاً نسبت می‌دهند. یا اطلاعی از بعث ندارند یا هر دو. «إِنْ هُمْ إِلَّا یَظُنُّونَ» زیرا دلیلی ندارند و این حرف را از روی تقلید و انکار گفته اند چون چنین چیزی را درک نکرده اند. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۱۳۰ - ۱۳۱ -

و در باره آیه «ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَیْنَهُما إِلَّا بِالْحَقِّ وَ أَجَلٍ مُسَمًّی وَ الَّذینَ کَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ» - . احقاف / ۳ - ، { [ما] آسمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است جز به حقّ و [تا] زمانی معیّن نیافریدیم، و کسانی که کافر شده

انـد، از آنچـه هشـدار داده شـده انـد روی گرداننـد.} بـه تقـدیر اجلی که همه به آن منتهی می شونـد که روز قیـامت است؛ یا آخرین مـدتی که برای هر کس مقدر شده «أَوْ أَثارَةٍ مِنْ عِلْمٍ» یا باقیمانده علمی که از پیشـینیان به شـما رسـیده، آیا در آن علم چیزی هست که این بت ها را شایسته عبادت بداند یا امر به عبادت آنها کند؟.

«وَ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لا يَسْتَجيبُ لَهُ إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ وَ هُمْ عَنْ دُعائِهِمْ غافِلُونَ» - . احقاف / ۵ - ، {و کیست گمراه تر از آن کس کـه بـه جـای خـدا کسـی را می خوانـد که تـا روز قیـامت او را پاسـخ نمی دهـد، و آنهـا از دعایشـان بی خبرند؟}سـرزنش و انکار است که آیا کسی گمراه تر از این مشرکین هست که عبادت خدای سمیع و مجیب و قادر و خبیر را رها کرده انـد و روی به عبادت بتی آورده انـد که اگر صـدایشان را بشـنود جواب آنها را نمی دهد، چه برسد که اسـرار و راز دلهایشان را بفهمد و مراعات مصالح آنها را بنماید «إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ»

تا دنیا باشد. «وَ هُمْ عَنْ دُعائِهِمْ غافِلُونَ» آنها از دعای این مشرکین غافلند، زیرا بت ها یا جمادند و یا بندگانی هستند که به کار و گرفتاریهای خود مشغولند. «قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ» بگو اگر فرض شود که من به دروغ این قرآن را آورده ام «فَلا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئاً» یعنی اگر خداوند مرا دچار عقاب و کیفر نماید، شـما قدرت جلوگیری عذاب از مرا ندارید، پس چگونه من جرأت دارم و خود را مستحق کیفر می کنم با اینکه از حرف شما نفعی و دفع ضرری نسبت به من متصور نیست.

«أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئاً هُوَ أَعْلَمُ بِما تُفيضُونَ فيهِ كَفى بِهِ شَهيداً بَيْني وَ بَيْنَكُمْ وَ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحيمُ»، - . احقـاف / ۸ - {یـا می گوینـد: «این [کتـاب] را بربـافته است.» بگو: «اگر آن را بربـافته باشم؛ در برابر خـدا اختیار چیزی برای مـن ندارید. او آگـاه تر است به آنچه [بـا طعنه] در آن فرومی رویـد. گـواه بـودن او میـان من و شـما بس است، و اوست آمرزنده مهربان.»} خدا بهتر می داند که شما چه ایرادتراشی هایی در مورد آیاتش می کنید.

«قُلْ ما كُنْتُ بِدْعاً مِنَ الرُّسُلِ وَ ما أَدْري ما يُفْعَلُ بي وَ لا بِكُمْ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما يُوحى إِلَيَّ وَ ما أَنَا إِلَّا نَذيرٌ مُبينٌ» - . احقاف / ۹ - ، {بگو: «من از [میـان] پیـامبران، نو درآمـدی نبودم و نمی دانم با من و با شـما چه معامله ای خواهـد شـد. جز آنچه را که به من وحی می شـود، پیروی نمی کنم؛ و من جز هشداردهنـده ای آشـکار [بیش] نیسـتم.»}بگـو، من در میـان پیـامبران چیز تـازه ای نیاورده ام که شما را به آن دعوت کنم یا بر آنچه آنها قادر نبوده اند قدرت داشته باشم و هر چه شما مایلید انجام دهم «وَ شَهِدَ شاهِدٌ مِنْ بَني إِسْرائيلَ» - . احقاف / ۱۰ - {شاهدی از فرزندان اسرائیل به مشابهت آن [با تورات] گواهی داده} منظور عبد الله بن سلام است.

بعضـی گفته اند، منظور موسـی است علی نبینا و علیه الصـلاه و السلام و گواهی او به آنچه در تورات از صفت پیامبر صلی الله علیه و آله آمده است «علی مثله» مانند قرآن و مطالبی است که در تورات گواه واقعیت قرآن است. یا اینکه قرآن از جانب خدا است.

«إِنَّ اللَّهَ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمينَ» - . احقاف / ۱۰ - ، {البتّه خدا قوم سـتمگر را هدایت نمی کند.»} این استیناف گواه است بر

این که کفر آنها از ظلم و ستمشان به وجود آمده و دلیل بر یک جواب محذوف است، مثل اینکه پرسیده است: آیا شما ظالم نیستید؟ «وَ قالَ الَّذِینَ کَفَرُوا لِلَّذِینَ آمَنُوا لَوْ کانَ خَیْراً» کافران گفتند، اگر ایمان یا آنچه بر محمد صلی الله علیه و آله نازل شده خوب بود، ما سَبَقُونا إِلَیْهِ آنها بر ما سبقت به ایمان نمی گرفتند زیرا همه آنها اشخاص بی ارزشی چون فقیر و غلام و بیچاره هستند؛ این حرف را قریش گفتند. گفته اند، بنو عامر و غطفان و اسد و اشجع، چون جهینه و مزنه و اسلم و غفار ایمان آوردند (این را گفتند). یا وقتی عبد الله بن سلام و یارانش ایمان آوردند یهودیان گفتند. «بلاغ» یعنی مطلبی که پند می دهد. یا این سوره کافی است. یا تبلیغ پیامبر. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۱۳۴ - ۱۳۷، ۱۴۴ -

مرحوم طبرسی در مجمع البیان می نویسد: «وَ کَأَیِّنْ مِنْ قَرْیَةٍ هِیَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْیَتِکَ الَّتِی أَخْرَجَتْکَ أَهْلَکْناهُمْ فَلا ناصِرَ لَهُمْ» - . محمد / ۱۳ - ، {و بسا شهرها که نیرومندتر از آن شهری بود که تو را [از خود] بیرون راند، که ما هلاکشان کردیم و برای آنها یار [و یاوری] نبود.} یعنی اهل آن قریه‌ای که تو را اخراج کردند. معنی این است که مردان آنها قوی تر از اهالی مکه بودند.

«أَ فَمَنْ کانَ عَلی بَیِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ کَمَنْ زُیِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ» - . محمد / ۱۴ - ، {آیا کسی که بر حجّتی از جانب پروردگار خویش است، چون کسی است که بدی کردارش برای او زیبا جلوه داده شده و هوسهای خود را پیروی کرده اند؟} یعنی دارای یقین در دین است و دلیل واضحی بر اعتقاد خود راجع به توحید و شرایع دارد «کَمَنْ زُیِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ» {چون کسی است که بدی کردارش برای او زیبا جلوه داده شده} آنها مشرکان هستند. و گفته اند از حضرت باقر روایت شده که منافقانند.

«وَ مِنْهُمْ مَنْ یَسْتَمِعُ إِلَیْکَ» {و از میان [منافقان] کسانی اند که [در ظاهر] به [سخنان] تو گوش می دهند،} یعنی منافقان «قالُوا لِلَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ» - . محمد / ۱۶ - ، {به دانش یافتگان می گویند} یعنی کسانی که خداوند به آنها علم و فهم داده، از مؤمنین.

اصبغ بن نباته از علی بن ابی طالب علیه السّلام نقل می کند که فرمود: وقتی وحی نازل می شد، ما با عده ای در خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بودیم. ایشان وحی را بر ما می خواند و من حفظ می کردم. وقتی بیرون می رفتیم، دیگران می گفتند،

«ما ذا قالَ آنِفاً» الآن چه چیزی گفت؟! و این سخن را از روی تمسخر می گفتند و یا می خواستند بگویند، ما توجهی به حفظ مطالب او نداریم.

بعضی گفته اند، این حرف را می زدند چون معنایش را نمی فهمیدند و نمی دانستند چه شنیده اند. گفته اند، از روی تحقیر می گفتند یعنی چیز با فایده ای

نگفت. ممکن است از روی ریا و نفاق بوده که سؤال می کردند. یعنی از گفتار او چیزی را از دست نداده ایم مگر همین

مطلب را، چه گفت تا آن را حفظ کنیم؟!. - . مجمع البیان ۵: ۱۵۱ - ۱۵۴ -

در باره آیه «لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ تُعَزِّرُوهُ وَ تُوَقِّرُوهُ وَ تُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَ أَصيلاً » - . فتح / ۹ - ، { تا به خدا و فرستاده اش ایمان آورید و او را یاری کنید و ارجش نهید، و [خدا] را بامدادان و شامگاهان به پاکی بستایید.} یعنی او را با شمشیر و زبان یاری می کنید «إِنَّ الَّذِينَ يُبايِعُونَكَ» منظور بیعت حدیبیه است که بیعت رضوان نام دارد. - . مجمع البیان ۵: ۱۷۱ -

در باره آیه «وَ اعْلَمُوا أَنَّ فيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطيعُكُمْ فی كَثيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَ لكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإيمانَ وَ زَيَّنَهُ فی قُلُوبِكُمْ وَ كَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَ الْفُسُوقَ وَ الْعِصْيانَ أُولئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ» - . حجرات / ۷ - ،{ و بدانید که پیامبر خدا در میان شماست. اگر در بسیاری از کارها از [رأی و میل] شما پیروی کند، قطعاً دچار زحمت می شوید، لیکن خدا ایمان را برای شما دوست داشتنی گردانید و آن را در دلهای شما بیاراست و کفر و پلیدکاری و سرکشی را در نظرتان ناخوشایند ساخت. آنان [که چنین اند] ره یافتگانند.}می نویسد: یعنی در گناه و هلاکت می افتید «قالَتِ الْأَعْرابُ آمَنَّا» آنها گروهی از بنی اسد بودند که در سالی سخت و قحط خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رسیده، اظهار اسلام کردند ولی در دل مؤمن نبودند و می خواستند از زکات چیزی بگیرند. خدا پیامبر را صلی الله علیه و آله از نیت آنها مطلع نمود و فرمود: به آنها اطلاع بده تا این، معجزه ای برای او باشد «قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا» بگو شما تصدیق واقعی نکرده اید.

«وَ لكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنا» - . حجرات / ۱۴ - ،{«ایمان نیاورده اید، لیکن بگویید: اسلام آوردیم.}بگو از ترس بردگی و کشته شدن تسلیم شده اید. «لا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمالِكُمْ» یعنی از ثواب اعمال شما چیزی کم نمی شود. می گویند وقتی این دو آیه نازل شد، آنها خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده گفتند، ما در ادعای ایمان صادق هستیم. خداوند این آیه را نازل فرمود: «قُلْ أَ تُعَلِّمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ» شما می خواهید اعتقاد خود را به خدا بفهمانید، خدا مطلع است و احتیاجی به اخبار شما ندارد. آنها می گفتند ما بدون جنگ به تو ایمان آوردیم اما فلان قبیله پس از جنگ ایمان آوردند. خداوند فرمود: «يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا» یعنی به اسلام خود بر تو منت می گذارند. - . مجمع البیان ۵: ۱۹۹ - ۲۰۹ -

بیضاوی در مورد آیه «وَ كَمْ أَهْلَكْنا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشاً فَنَقَّبُوا فِی الْبِلادِ هَلْ مِنْ مَحيصٍ» - . ق / ۳۶ - ،{ و چه بسا نسلها که پیش از ایشان هلاک کردیم که [بس] نیرومندتر از اینان بودند و شهرها را درنوردیدند [امّا سرانجام] مگر گریزگاهی بود؟} یعنی چقدر اقوامی را قبل از قوم تو هلاک کردیم «مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشاً» آنها قدرتشان بیشتر بود مانند عاد و ثمود «فَنَقَّبُوا فِی الْبِلادِ» دست تصرف در شهرها دراز کردند یا تمام نیروی خود را از ترس مرگ به کار بردند «هَلْ مِنْ مَحِيصٍ» آیا چاره ای از خدا یا مرگ هست؟. گفته اند ضمیر «نقبوا»

ص: ۱۵۵

مربوط به اهل مکه است یعنی در سفرهای خود میان اقوام و ملل بگردند (ببینند) آیا آنها چاره ای اندیشیده اند تا آنها نیز برای خود همان را پیدا کنند؟ «لِمَنْ كانَ لَهُ قَلْبٌ» کسی که قلب آگاهی دارد که حقایق را درک می کند «أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَ هُوَ شَهِيدٌ» و یا گوش داده است تا بشنود «وَ هُوَ شَهِيدٌ» ذهن خود را آماده می کند تا معنی آن را بفهمد. یا او به راستی آن گواه است و از ظاهرش پند می گیرد و از دستوراتش سرپیچی می کند «وَ ما أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ» یعنی تو بر آنها مسلط نیستی که آنها

را به زور وادار به ایمان نمایی یا هر چه مایلی انجام دهی، تو(فقط) دعوت کننده هستی. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۱۸۲ - ۱۸۳ -

«أَ تَواصَوْا بِهِ» یعنی گویا پیشینیان و حاضرین همه نسبت به این حرف سفارش کرده اند تا اینکه همه گفتند «بَلْ هُمْ قَوْمٌ طاغُونَ» یعنی آنها در یک مطلب که طغیان گری باشد مشترکند «فَتَوَلَّ عَنْهُمْ» از مجادله با آنها اعراض کن «فَما أَنْتَ

بِمَلُومٍ» بعد از اینکه وظیفه خود را در تبلیغ انجام دادی، تو را بر اعراض از آنها سرزنش نمی کنند. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۱۹۲ - ۱۹۳ -

«فَذَكِّرْ فَما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّكَ بِكاهِنٍ وَ لا مَجْنُونٍ» -. طور / ۲۹ -، {پس اندرز ده که تو به لطف پروردگارت نه کاهنی و نه دیوانه.} چنانچه می گویند «أَمْ يَقُولُونَ شاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ الْمَنُونِ» شاعری است که ما منتظریم دچار گرفتاریهای زمان شود. بعضی گفته اند (منون) مرگ است.

«قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ» -. طور / ۳۱ -، {بگو: «منتظر باشید که من [نیز] با شما از منتظرانم.»} منتظر هلاک شما هستم، چنانچه شما منتظر مرگ من هستید «أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلامُهُمْ» آیا عقل به آنها می گوید که معتقد به چنین تناقضی گردیده اند؟ زیرا کاهن صاحب دقت نظر و هوشیاری است و مجنون و دیوانه عقل ندارد. شاعر نیز دارای سخن موزون و تخیلی است که دیوانه نمی تواند چنان مسجع و با قافیه سخن بگوید «أَمْ هُمْ قَوْمٌ طاغُونَ» یا آنها از حد گذشته، (با تو) دشمنی دارند «أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ» از خودش درآورده است «بَلْ لا يُؤْمِنُونَ» چون ایمان ندارند این نسبتها را می دهند «أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ» یا بی آنکه به وجود آورنده و مدبری وجود داشته باشد به وجود آنده اند. یا از جهت هیچ بودن عبادت و مجازات را قبول ندارند «أَمْ هُمُ الْخالِقُونَ» مؤید معنی اول این است که، آیا خود را به وجود آورده اند؟ و به همین جهت پشت سر آن، آمده است «بَلْ لا يُوقِنُونَ» یعنی وقتی از آنها می پرسی چه کسی شما و آسمانها و زمین را آفریده؟ می گویند خدا. اگر به این حرف خود یقین داشته باشند، از عبادت او روی بر نمی گردانند.

«أَمْ عِنْدَهُمْ خَزائِنُ رَبِّكَ»، -. طور / ۳۷ - { آیا ذخایر پروردگار تو پیش آنهاست؟} یعنی آیا خزائن رزق پروردگار نزد شما است تا نبوت را به هر کس که بخواهید بدهید؟ یا خزائن علم خدا در اختیار آنها است

ص: ۱۵۶

تا هر که را بخواهند انتخاب نمایند «أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ» {یا ایشان تسلّط [تامّ] دارند؟} بر جهان و هر چه بخواهند می کنند. «أَمْ لَهُمْ سُلَّمٌ» یا وسیله رفتن بر فراز آسمانها را دارند؟ «أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْراً» یا پاداش به رسالت از آنها خواسته ای؟ «فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ» آنها به واسطه تعهدی که کرده اند زیر بار گرانی رفته اند؟ به همین جهت از پیروی تو سرباز زده اند. «وَ إِنْ يَرَوْا كِسْفاً» اگر ببینند قطعه ای از آسمان «مِنَ السَّماءِ ساقِطاً يَقُولُوا» فرو ریزد، از طغیانگری و عنادشان می گویند، «سَحابٌ مَرْكُومٌ» ابری بر هم انباشته است. «فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنا» تو زیر نظر ما هستی و ما تو را حفظ می کنیم. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۱۹۹ - ۲۰۱ -

مرحوم طبرسی در باره آیه «أَ فَرَأَيْتُمُ اللاَّتَ وَ الْعُزَّى *وَ مَناهَ الثَّالِثَهَ الْأُخْرى » -. نجم / ۱۹ - ۲۰ -، {به من خبر دهید از لات و عزّی، و منات آن سوّمین دیگر} می نویسد: یعنی به ما از این خدایانی که در مقابل خدا آنها را می پرستید و ملائکه را نیز با

آنها پرستش می کنید و می گویید دختران خدایند، اطلاع دهید. بعضی گفته اند: دیدید ای جاهلان! که لات و عزی و منات دختران خدایند. گفته اند، آنها اعتقاد داشته اند که ملائکه دختران خدایند و بت ها را به صورت آنها تراشیده بودند و به همین جهت می پرستیدند و برای آنها اسمهایی از نامهای خدا گذاشته بودند. می گفتند لات از الله مشتق است و عزی از عزیز و گفته اند، لات بتی بود که قبیله ثقیف می پرستیدند و عزی نیز همینطور. بعضی گفته اند عزی درخت بزرگی بود در میان غطفان که او را می پرستیدند. پیامبر خالد بن ولید را فرستاد، آن را قطع کرد و این شعر را گفت:

ای «عزی» به تو کفر می ورزم. تو را پاک و منزه نمی دانم من خدای را دیدم که به تو اهانت کرده است.

از مجاهد و قتاده نقل شده که منات بتی بود مربوط به هذیل و بین مکه و مدینه بود. ضحاک و کلبی گفته اند در کعبه بود ولی متعلق به هذیل و خزاعه بود و اهل مکه او را می پرستیدند. گفته اند، لات و منات و عزی هر سه از سنگ بودند که در کعبه قرار داده بود و آنها را می پرستیدند.

معنی آیه این است که به من اطلاع دهید، آیا این بت ها سود یا زیان و یا عملی انجام می دهند که قابل پرستش باشند و در مقابل خدا قرار گیرند؟ سپس خدا در حالی اعتقاد قریش را که ملائکه و بت ها را دختران خدا می داند انکار می کند، می فرماید «أَ لَکُمُ الذَّکَرُ وَ لَهُ الْأُنْثی» آیا برای شما نر است و برای او ماده «تِلْکَ إِذاً قِسْمَهٌ ضِیزی» این یک تقسیم غیر عادلانه است.
- . مجمع البیان ۵: ۲۶۶ - ۲۶۸ -

در باره آیه «أَ فَرَأَیْتَ الَّذی تَوَلَّی» - . نجم / ۳۰ - {پس آیا آن کسی را که [از جهاد] روی برتافت دیدی؟}این هفت آیه در باره عثمان بن عفان نازل شده. او از اموال خود صدقه می داد و انفاق می کرد. عبد الله بن سعد بن ابی سرح برادر رضاعی او گفت چکار می کنی؟ ممکن است فقیر و مستمند شوی. گفت من گناهی انجام داده ام که با این کار می خواهم رضا و عفو خدا را به دست آورم. برادرش گفت همین شترت را با تمام لوازم و زین و برگش به من بده تا من همه گناهان تو را بر دوش خود بپذیرم.

او هم پذیرفت و شترش را داد و چند نفر را هم شاهد بر این عمل گرفت و دیگر صدقه نداد. این آیه نازل شد «أَ فَرَأَیْتَ الَّذِی تَوَلَّی» یعنی روز احد فرار کرد و جنگ را رها نمود و مختصری بخشید بعد قطع کرد، تا این آیه «سَوْفَ یُری» به زودی خواهید دید، عثمان باز به کار سابق خود برگشت. ناقل ابن عباس و گروهی از مفسران این را گفته‌اند.

گفته اند در باره ولید بن مغیره نازل شده که پیرو دین پیامبر صلی الله علیه و آله شد. مشرکان او را سرزنش کردند و به او گفتند، دین آباء و اجداد خود را رها کرده و آنها را به گمراهی نسبت دادی و معتقدی آنها در آتش جهنم هستند. جواب داد، من از عذاب خدا ترسیدم. کسی که او را سرزنش می کرد ضمانت کرد که اگر مقداری از مالش را بدهد و از دین اسلام برگردد، او عذاب خدا را به جای مغیره تحمل نماید. او پذیرفت اما مقداری از پولی را که ضمانت کرده بود داد ولی از پرداخت بقیه خودداری نمود. این آیه نازل شد «أَ فَرَأَیْتَ الَّذِی تَوَلَّی» به ایمان پشت کرد «وَ أَعْطی» به دوستش داد «قَلِیلًا وَ

أَكْدى» مقداری بخشید و بقیه را بخل ورزید. مجاهد و ابن زید گفته اند.

گفته شده که در باره عاص بن وائل سهمی نازل شده، زیرا او با پیامبر در بعضی از کارها موافقت می کرده است. سدی نقل کرده که گفته اند در باره مردی نازل شد که به خانواده خود گفت، بار و بنه خود مرا ببندید تا پیش این مرد بروم و منظورش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بود. وسائل خود را برداشت و راه افتاد، در بین راه مردی از کفار او را دید، گفت کجا می روی؟ گفت می خواهم پیش محمد صلی الله علیه و آله بروم شاید بهره مند شوم. آن مرد گفت، بار و بنه ات را به من بده تا گناهانت را به عهده بگیرم. عطاء بن یسار نقل کرده. بعضی نیز گفته اند در باره ابا جهل نازل شده، او می گفت به خدا قسم محمد به ما جز مکارم چیز دیگری نمی آموزد. این گفته اوست «وَ أَعْطی قَلِيلًا وَ أَكْدى» یعنی ایمان به او نیاورد. محمد بن کعب گفته است. - . مجمع البیان ۵: ۲۷۰ - ۲۷۱ -

بیضاوی در باره آیه «وَ إِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَ يَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ» - . قمر / ۲ - ، {و هر گاه نشانه ای ببینند روی بگردانند و گویند: «سحری دایم است.»} یعنی پشت سر هم. این آیه دلیل است بر اینکه آنها قبل از این هم آیات دیگری را مشاهده کرده اند و این حرف را زده اند. یا معنی «مُسْتَمِرٌّ» یعنی محکم است که از ماده مر است.

ص: ۱۵۸

یا معنی این است که سحری است بد از ماده (استمر) یعنی خیلی تلخ. یا منظور گذشتنی است و دوام ندارد به معنی (مار) «وَ كُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقِرٌّ» منتهی به مقداری از خواری و ذلت می شود. یا نصرت دنیا، و شقاوت یا سعادت در آخرت. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۲۱۲ -

«أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ» یعنی ما متحد هستیم و همگی یک حرف می زنیم «مُنْتَصِرٌ» شکست ناپذیریم، یا به ما کمک می شود و مغلوب نخواهیم شد. یا به یکدیگر کمک می کنیم. «سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَ يُوَلُّونَ الدُّبُرَ» یعنی پشت می کنند و لفظ دبر را مفرد آورده چون جنس را تقدیر گرفته. یا معنی این است که هر کدام پشت می کنند، این جریان در جنگ بدر اتفاق افتاد. «وَ لَقَدْ أَهْلَكْنا أَشْياعَكُمْ» یعنی شبیه شما را در کفر از پیشینیان، از بین برده ایم. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۲۱۸ -

در باره آیه «أَ فَرَأَيْتُمْ ما تُمْنُونَ» - . واقعه / ۵۸ - ، {آیا آنچه را [که به صورت نطفه] فرو می ریزید دیده اید؟} یعنی آیا آنچه در رحم مادران از نطفه قرار دادید را دیدید.

«أَ فَرَأَيْتُمْ ما تَحْرُثُونَ» آنچه تخمش را می کارید. «أَ أَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ» شما آن را می رویانید «لَجَعَلْناهُ حُطاماً» آن را پژمرده و خزان زده قرار دادیم. «فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ» شما تعجب کردید. یا از فعالیتی که در این مورد کرده اید. یا در باره آنچه از معاصی انجام داده اید، با هم گفتگو می کنید. در این مورد، «تفکه» استفاده از انواع میوه ها است و اینجا مجازا در مورد گفتگو و صحبت به کار رفته است. «إِنَّا لَمُغْرَمُونَ» ما متعهد غرامت آنچه انفاق نموده ایم هستیم. یا ما به خاطر نابودی رزق مان هلاک می شویم، از (غرام)آمده. «بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ» از روزی خود محروم شدیم «أَ أَنْتُمْ أَنْزَلْتُمُوهُ مِنَ الْمُزْنِ» مزن یعنی ابر و مفرد آن مزنه است. گفته اند (مزن) ابر سفید است و آبش گواراتر است. «لَوْ نَشاءُ جَعَلْناهُ أُجاجاً» اگر بخواهیم آن آب را شور قرار می دهیم؛ یا

ممکن است از اجیج که لب را می سوزاند باشد. «فَلَوْ لا تَشْكُرُونَ» چرا سپاس این نعمتها را نمی گذارید.

«أَ فَرَأَيْتُمُ النَّارَ الَّتِي تُورُونَ» آتشی را که می افروزید «أَ أَنْتُمْ أَنْشَأْتُمْ شَجَرَتَها أَمْ نَحْنُ الْمُنْشِؤُنَ» - . واقعه / ۷۲ - ، {آیا شما [چوبِ] درختِ آن را پدیدار کرده اید، یا ما پدیدآورنده ایم؟} «نَحْنُ جَعَلْناها» ما قرار دادیم آتش افروز را «تَذْكِرَةً» سبب توجه راجع به قیامت یا توجه به تاریکی. یا بیداری. و یا نمونه ای از آتش جهنم. «وَ مَتاعاً لِلْمُقْوِينَ» سبب بهره برداری کسانی که شکم هایشان خالی است؛ از لفظ «اقوت الدار» وقتی خالی از سکنه باشد «فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ» تسبیح کن به نامش یا به یادش «فَلا أُقْسِمُ» یعنی قسم نمی خورم چون مطلب واضح تر از آن است که قسم بخورم. یا

معنی این است که قسم می خورم و (لا) برای تاکید آمده. یا این طور بوده، فلانا اقسم که (انا) مبتدا بوده و حذف شده و لام ابتداء باقی مانده.

دلیل بر این مطلب قرائتی است که خوانده «فَلا أُقْسِمُ» یا (فلا) در رد سخن مخالف،

ص: ۱۵۹

جمله ایست که برای آن قسم خورده می شود «مثل اینکه می گویند نه نه قسم می خورم».

«بِمَواقِعِ النُّجُومِ» محل سقوط آنها. یا مدار و مسیر آنها. گفته، نجوم قرآن است و مواقع آن مواقع نزول آیات است «وَ إِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ» زیرا قسم خوردن به آن، شاهد عظمت قدرت و کمال حکمت و رحمت بی پایان خدا است «إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ» کریم یعنی پر فایده «فِي كِتابٍ مَكْنُونٍ» در کتابی محفوظ یعنی لوح محفوظ. «لا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ» یعنی اطلاع از لوح پیدا نخواهند کرد مگر پاکان از تیرگی های جسمانی و آنها ملائکه هستند. یا منظور این است که قرآن را مس نمی کنند مگر کسانی که پاک از حدث باشند، در این صورت نفی به معنی نهی است (نباید مس کنند). یا در جستجوی آن نیستند مگر پاکان از کفر «أَ فَبِهذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ» یعنی آیا راجع به این مطلب سستی می ورزید، مثل کسی که در کاری سستی می کند. «وَ تَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ» یعنی شکر روزی خود را «أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ» شما لطف کننده آن تکذیب می کنید زیرا آنها را یعنی نعمت ها را به حرکت ستاره ها نسبت می دهید (آمدن باران و خشکسالی و یا سود و زیان را به حرکت ستاره نسبت می دادند). - . تفسیر بیضاوی ۴: ۲۳۶ - ۲۳۹ -

«أَ لَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا» یعنی وقت آن نرسیده که دلهایشان از ذکر خدا خاشع شود «وَ ما نَزَلَ مِنَ الْحَقِ» یعنی قرآن. عطف به ذکر است که عطف یک وصف است به وصف دیگر؛ و ممکن است مراد از ذکر، یاد خدا باشد «فَطالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ» یعنی زمان به اندازه مدت عمرشان به طول انجامید. یا آرزوهایشان. یا بین آنها و پیامبران. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۲۴۵ -

مرحوم طبرسی می نویسد: گفته شده آیه «أَ لَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَ ما نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَ لا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ مِنْ قَبْلُ فَطالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ فاسِقُونَ» - . حدید / ۱۶ - ، {آیا برای کسانی که ایمان آورده اند هنگام آن نرسیده که دلهایشان به یاد خدا و آن حقیقتی که نازل شده نرم [و فروتن] گردد و مانند کسانی نباشند که از پیش بدانها کتاب داده شد و [عمر و] انتظار بر آنان به درازا کشید، و دلهایشان سخت گردید و بسیاری از آنها

فاسق بودند؟} یک سال پس از هجرت در باره منافقین نازل شده است.

ص: ۱۶۰

جریـان چنین بود که روزی از سـلمان خواسـتند که آنچه از عجائب در تورات است برایشـان نقل کنـد. این آیه نازل شـد «الر تِلْـکَ آیـاتُ الْکِتابِ الْمُبِینِ» تا این آیه «لَمِنَ الْغافِلِینَ» - . یوسف / ۱ - ۳ - به آنهـا گفت قرآن بهترین قصه هـا است و از همه کتابها سودش برای آنها بیشتر است. دیگر با سـلمان صحبت نکردند. تا مدتی بعد، باز دوباره آمدند و مانند همان سؤال اول را کردند. این آیه نازل شد «اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِیثِ کِتاباً». که دوباره از سؤال از سلمان خودداری کردند.

ابن مسعود گفت، فاصله بین اسلام ما و سرزنشی که به وسیله این آیه شدیم چهار سال بود.

مؤمنین یکدیگر را سـرزنش می کردند. گفته اند خداوند دلهای مؤمنین را پس از ۱۳ سال از نزول قرآن سنگین دید و آنها را بـا این آیه سـرزنش کرد. ابن عبـاس گفته، نقـل شـده که اصـحاب در مکه در قحطی و سـختی گرفتـار بودنـد، وقتی مهاجرت کردند، به نعمت و فراوانی رسـیدند. تغییر روش دادند و دلهایشان سـنگین شد، با اینکه باید با مصاحبت قرآن، افزایش ایمان و یقین و اخلاص پیدا می کردند. از محمد بن کعب نقل شده. - . مجمع البیان ۵: ۳۵۷ - ۳۵۸ -

بیضـاوی در بـاره آیه «یـا أَیُّهَا الَّذینَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ آمِنُوا بِرَسُولِهِ یُؤْتِکُمْ کِفْلَیْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَ یَجْعَلْ لَکُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ وَ یَغْفِرْ لَکُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِیمٌ» - . حدیـد / ۲۸ - ، {ای کسـانی که ایمان آورده ایـد، از خـدا پروا داریـد و به پیامبر او بگرویـد تا از رحمت خویش شـما را دو بهره عطا کنـد و برای شـما نوری قرار دهـد که به [برکت] آن راه سپریـد و بر شـما ببخشاید، و خدا آمرزنده مهربان است.} یعنی ای کسانی که به پیامبران پیشـین ایمان آورده اید، از خدا بپرهیزید و به پیامبرش محمد صـلی الله علیه و آله ایمـان بیاوریـد «یُؤْتِکُمْ کِفْلَیْنِ» شـما را دو بهره می دهـد «مِنْ رَحْمَتِهِ» از رحمت خود؛ برای ایمـان به پیـامبر اسـلام و پیامبران قبل. بعید نیست که بر دین گذشته خود، به برکت اسلام پاداش بگیرند، گر چه دین آنها منسوخ شده بود.

گفته انـد خطـاب به نصـارای زمـان پیامبر است «وَ یَجْعَلْ لَکُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ» منظور از آن نور، نوری است که در این قسـمت بیان می کند «یَسْعی نُورُهُمْ» یا هدایتی که به وسـیله آن رهسپار بهشت می شوند «لِئَلَّا یَعْلَمَ» تا بدانند که. (لا) زائد است و دلیل آن این است که (لیعلم، قرائت شده) لکی یعلم و لان یعلم به ادغام نون در یا است.

«لِئَلاَّـ یَعْلَم أَهْلُ الْکِتابِ أَلَّا یَقْدِرُونَ عَلی شَیْ ءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ» - . حدیـد / ۲۹ - ، {تا اهل کتاب بداننـد که به هیـچ وجه فزون بخشی خدا در [حیطه] قدرت آنان نیست} یعنی آنها به چیزی از فضل خدا نائل نمی شوند، زیرا آنها ایمان به پیامبرش نیاورده اند و بهره برداری از فضل خدا مشروط به ایمان به پیامبر صلی الله علیه و آله است، چه برسد که پیامبری را به هر کس که می خواهند اختصاص بدهند!. بعضی گفته اند (لا) زائد نیست

ص: ۱۶۱

و معنی این است که تـا اهـل کتـاب معتقـد نشونـد که پیامبر و مؤمنین قـدرت بر چیزی از فضل خـدا ندارنـد و به آن نائل نمی

شوند «وَ أَنَّ الْفَضْلَ» عطف به «لِئَلّا یَعْلَمَ» است. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۲۵۰ -

و در باره آیه «إِنَ الَّذینَ یُحَادُّونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ کُبِتُوا کَما کُبِتَ الَّذینَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَ قَدْ أَنْزَلْنا آیاتٍ بَیِّناتٍ وَ لِلْکافِرینَ عَذابٌ مُهینٌ » - . مجادله / ۵ - {بی گمان، کسانی که با خدا و فرستاده او مخالفت می کنند ذلیل خواهند شد، همان گونه که آنان که پیش از ایشان بودند ذلیل شدند، و به راستی آیات روشن [خود] را فرستاده ایم، و کافران را عذابی خفّت آور خواهد بود.}آنها که با خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله دشمنی می ورزند «کُبِتُوا» یعنی خوار شده اند یا هلاک شده اند. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۲۵۳ -

«أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ تَوَلَّوْا» یعنی گروهی را که خدا بر آنها خشم گرفته دوست می دارند، منظور یهودیان است «ما هُمْ مِنْکُمْ وَ لا مِنْهُمْ» زیرا آنها موافقند و بین مؤمنین و کفار در رفت و آمدند «وَ یَحْلِفُونَ عَلَی الْکَذِبِ» ادعای اسلام می کنند و قسم می خورند، با اینکه خود می دانند دروغ می گویند. روایت شده که روزی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در یکی از خانه های خود بود. فرمود: هم اکنون مردی وارد می شود که دلش دل یک ستمکار است و با دیده شیطان می نگرد. در این موقع عبد الله بن نتیل منافق که چشمهای آبی داشت وارد شد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به او فرمود: چرا تو و یارانت مرا ناسزا می گویید؟ قسم خورد چنین نکرده ام. دوستان خود را آورد، آنها نیز قسم خوردند. این آیه نازل شد. «اتَّخَذُوا أَیْمانَهُمْ» قسم های خود را وسیله حفظ جان و مال خویش قرار می دهند «فَصَدُّوا عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ» چون خود را در پناه اسلام قرار داده بودند و از خویش آسوده بودند، سعی در انحراف مردم از اسلام داشتند «اسْتَحْوَذَ عَلَیْهِمُ الشَّیْطانُ» شیطان بر آنها مسلط شده. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۲۵۶ - ۲۵۷ -

و در باره آیه «یا أَیُّهَا الَّذینَ آمَنُوا لا تَتَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ قَدْ یَئِسُوا مِنَ الْآخِرَهِ کَما یَئِسَ الْکُفَّارُ مِنْ أَصْحابِ الْقُبُورِ » - . ممتحنه / ۱۳ - ،{ای کسانی که ایمان آورده اید، مردمی را که خدا بر آنان خشم رانده، به دوستی مگیرید. آنها واقعاً از آخرت سلب امید کرده اند، همان گونه که کافرانِ اهل گور قطع اُمید نموده اند.} (دوستی نکنید با

گروهی که خدا بر آنها خشم گرفته) می نویسد: یعنی تمام کفار یا یهود. چون روایت شده است که این آیه در باره عده ای از فقراء مسلمان نازل شده که با یهودیان ارتباط داشتند تا از آنها چیزی نصیبشان شود. «قَدْ یَئِسُوا مِنَ الْآخِرَهِ» از آخرت مایوس هستند چون به آن کافر می باشند، یا چون می دانند در آخرت بهره ای ندارند؛ به خاطر اینکه با پیامبری که توسط تورات خودشان بشارت داده شده و مؤید به معجزات است، دشمنی ورزیدند.

«کَما یَئِسَ الْکُفَّارُ مِنْ أَصْحابِ الْقُبُورِ» چنانچه کافران از مرده ها مایوسند که محشور شوند یا ثوابی به آنها داده شود یا از آنها بهره ای بگیرند. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۲۷۱ - ۲۷۲ -

مرحوم طبرسی در باره آیه «هُوَ الَّذی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولاً مِنْهُمْ یَتْلُوا عَلَیْهِمْ آیاتِهِ وَ یُزَکِّیهِمْ وَ یُعَلِّمُهُمُ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ إِنْ کانُوا مِنْ قَبْلُ لَفی ضَلالٍ مُبین» - . جمعه / ۲ - ، { اوست آن کس که در میان بی سوادان فرستاده ای از خودشان برانگیخت، تا آیات او را بر آنان بخواند و پاکشان گرداند و کتاب و حکمت بدیشان بیاموزد، و [آنان] قطعاً پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند.} می نویسد: یعنی در میان عرب که مردمی بی سواد بودند و پیامبری به سوی آنها فرستاده نشده بود. گفته

اند منظور اهل مکه است زیرا به مکه

ص: ۱۶۲

ام القری می گفتند «وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَةَ» به آنها کتاب یعنی قرآن و حکمت و شرایع می آموزد. گفته اند، حکمت شامل کتاب و سنت و هر چه خدا اراده نموده می شود. «قُلْ يا أَيُّهَا الَّذِينَ هادُوا» بگو ای یهودیان «إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِياءُ لِلَّهِ» اگر خیال می کنید شما دوست خدا هستید و خدا یاریتان می کند. «مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ» اگر شما فرزندان خدا و دوستان او هستید، آرزوی مرگ کنید زیرا مرگ شما را به او می رساند. روایت شده که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: اگر آرزوی مرگ می کردند همه شان می مردند. -. مجمع البیان ۵: ۴۲۸ - ۴۳۳ -

بیضاوی در باره آیه «أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذاباً شَدِيداً فَاتَّقُوا اللَّهَ يا أُولِي الْأَلْبابِ الَّذِينَ آمَنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْراً» -. طلاق / ۱۰ - ،{خدا برای آنان عذابی سخت آماده کرده است. پس ای خردمندانی که ایمان آورده اید، از خدا بترسید. راستی که خدا سوی شما تذکاری فرو فرستاده است} می نویسد: یعنی جبرئیل، به واسطه اینکه زیاد ذکر او می شود، یا برای اینکه ذکر را می آورد که قرآن است. یا چون در سماوات مذکور است، یا صاحب ذکر است یعنی شرافت، یا منظور محمد صلی الله علیه و آله است به خاطر مواظبتی که از قرآن می کند و یا آن را تبلیغ می نماید - از ارسال به انزال تعبیر شده - یا به خاطر اینکه او واسطه انزال وحی است. و از او برای بیان کردن، به رسول بدل آورده، یا منظور قرآن است.

(رسولاـ) منصوب به فعل مقدر مانند (ارسل یا ذکر) است و رسول مفعول آن است یا بدل از آن، بنا بر اینکه به معنی رسالت باشد. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۲۹۰ - ۲۹۱ -

در باره آیه «هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولاًـ فَامْشُوا فِي مَناكِبِها وَ كُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَ إِلَيْهِ النُّشُورُ» -. ملك / ۱۵ - ، { اوست کسی که زمین را برای شما رام گردانید، پس در فراخنای آن رهسپار شوید و از روزی [خدا] بخورید و رستاخیز به سویِ اوست.} یعنی زمین را نرم کرد تا برای شما استفاده از آن آسان باشد «فَامْشُوا فِي مَناكِبِها» راه بروید در اطراف آن یا کوههایش «فَإِذا هِيَ تَمُورُ» ناگهان مضطرب می شود «كَيْفَ نَذِيرِ» ترسانیدن من چگونه است «فَكَيْفَ كانَ نَكِيرِ» چگونه است انکار من بر آنها به انزال عذاب. «صافَّاتٍ» یعنی بالهای خود را در آسمان هنگام پرواز گشاده اند زیرا وقتی بال می گشایند، سینه های خود را صاف نگه می دارند «وَ يَقْبِضْنَ» و گه گاه وقتی بالها را به پهلوی خود می زنند، آنها را به هم می چسبانند تا قدرت بر حرکت پیدا کنند «ما يُمْسِكُهُنَ» آنها را در آسمان نگه نمی دارد (بر خلاف طبع که باید به زمین بیافتند) «إِلَّا الرَّحْمنُ» جز خدای رحمان که رحمتش همه چیز را فرا گرفته. که

آنها را با اندامهایی برای حرکت در آسمان آفریده است. «أَمَّنْ هذَا الَّذِي هُوَ جُنْدٌ لَكُمْ» منظور بت ها است.

«إِنْ أَمْسَكَ رِزْقَهُ» یعنی باران نفرستد و سایر لوازمی که موجب روزی می شود «أَ فَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلى وَجْهِهِ» یعنی کسی که به واسطه ناهمواری راه پیوسته بر زمین می افتد - به همین جهت خلاف آن را نیز ذکر نموده - «أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا» یعنی یا کسی که سالم از لغزش

ص: ۱۶۳

و راست راه می رود «عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ» راهی که صاف و مرتب است. این مثالی است برای مشرک و موحد که در طریق زندگی و دین حرکت می کنند. گفته اند منظور از مکب کور است و از سویّ، بینا «یَمْشِی مُکِبًّا» کسی است که به صورت در آتش جهنم می افتد «أَمَّنْ یَمْشِی سَوِیًّا» کسی که با پاهای خود به جانب بهشت رهسپار می گردد.

«إِنْ أَصْبَحَ ماؤُکُمْ غَوْراً» {اگر آب [آشامیدنی] شما [به زمین] فرو رود}در زمین فرو رود به طوری که نتوان آن را بیرون کشید «فَمَنْ یَأْتِیکُمْ بِماءٍ مَعِینٍ»، { چه کسی آب روان برایتان خواهد آورد؟}. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۳۰۰ - ۳۰۳ -

(ن) از اسمهای حروف تهجی است. گفته اند اسم ماهی است و مراد جنس ماهی است یا مراد یهموت است که زمین روی آن قرار دارد یا دوات است؛ زیرا از بعضی ماهی ها ماده سیاهی خارج می شود که با آن می نویسند «وَ الْقَلَمِ» که با آن می نویسند و یا با آن خط می کشند، به واسطه فایده زیاد به آن قسم خورده «وَ ما یَسْطُرُونَ» و آنچه می نویسند. «ما أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّکَ بِمَجْنُونٍ» جمله جواب قسم است یعنی تو دیوانه نیستی. خدایت نعمت نبوت و کمال درایت را عنایت فرموده «وَ إِنَّ لَکَ لَأَجْراً» به خاطر تحمل ناراحتیها یا تبلیغ «غَیْرَ مَمْنُونٍ» یعنی فنا ناپذیر. یا به وسیله آن اجر از جانب مردم بر تو منت نهاده شده «بِأَیِّکُمُ الْمَفْتُونُ» کدام یک به جنون فریفته شده. و با زائد است یا معنی این است که کدام یک دیوانه هستند.

ممکن است مفتون مصدر باشد مانند معقول و مجلود، یعنی کدام یک از دو گروه مجنون هستند مؤمنین یا کافران و در کدام گروه، کسی که این اسم بر او صادق است یافت می شود «وَدُّوا لَوْ تُدْهِنُ فَیُدْهِنُونَ» دوست دارند تو با آنها مماشات کنی، از شرک جلوگیری نکنی و موافق با خواسته آنها حرکت کنی؛ آنها نیز از طعن و بدگوئی دست بردارند «لا تُطِعْ کُلَّ حَلَّافٍ مَهِینٍ»

ص: ۱۶۴

پیرو هر زیاد قسم خور پست نشو. «هَمَّازٍ» عیبجو «مَشَّاءٍ بِنَمِیمٍ» پیوسته سخن چینی از این آن می کند. «مَنَّاعٍ لِلْخَیْرِ» مردم را از کار نیک که ایمان آورد یا انفاق کند و عمل صالح انجام دهد باز می دارد. «مُعْتَدٍ أَثِیمٍ» زیاد ستم روا می دارد و فراوان گناه می کند «عُتُلٍّ» ستمکار زیاده خواه «بَعْدَ ذلِکَ زَنِیمٍ» بعد از این همه عیوب، پست فطرت است.

گفته اند منظور ولید بن مغیره است که پس از ۱۸ سال از تولدش، پدرش او را فرزند خود نامید. بعضی گفته اند اخنس بن شریق است که از قبیله ثقیف است ولی جزو قبیله زهره به شمار می رود «أَنْ کانَ ذا مالٍ و بنین» ، «إِذا تُتْلی عَلَیْهِ آیاتُنا قالَ أَساطِیرُ الْأَوَّلِینَ» چون ثروتمند و دارای فرزندان زیاد است، از روی غرور می گوید، آیات ما داستانهای گذشته است. عامل در اذا معنی قال است نه خود او، زیرا ما بعد شرط، در ما قبل عمل نمی کند. ممکن است علت برای «لا تُطِعْ» باشد، یعنی اطاعت نکن زیرا چنین است.

«سَنَسِمُهُ عَلَی الْخُرْطُومِ» بینی او را داغ می گذاریم. ولید بن مغیره در جنگ بدر جراحتی بر بینی برداشت که اثرش باقی ماند. بعضی گفته اند کنایه از این است که او را ذلیل و خوار می کنم یا صورتش را روز قیامت سیاه خواهیم کرد. -. تفسیر

بیضاوی ۴: ۳۰۴ – ۳۰۶ –

«إِنَّ لَكُمْ فِيهِ لَما تَخَيَّرُونَ» یعنی برای شما است آنچه انتخاب کنید و مایل باشید. «أَمْ لَكُمْ أَيْمانٌ عَلَيْنا» یا ما قسم خورده ایم و قرارداد بسته ایم «بالِغَةٌ» قرارداد خیلی محکم «إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ» یعنی به شما قول می دهیم که تا روز قیامت به آن قرارداد عمل کنیم و در آن روز، خدا بین ما و شما قضاوت کند.

«او ببالغه» یعنی قسمی و قراری که به آن برسد «إِنَّ لَكُمْ لَما تَحْكُمُونَ» جمله جواب قسم است «سَلْهُمْ أَيُّهُمْ بِذلِكَ زَعِيمٌ» کدام یک ادعای این حکم را می کند «أَمْ لَهُمْ شُرَكاءُ» یا آنها در این حکم «فَلْيَأْتُوا بِشُرَكائِهِمْ إِنْ كانُوا صادِقِينَ» شرکاء خود را بیاورند، اگر راست می گویند؛ زیرا لا اقل تقلید کرده اند «سَنَسْتَدْرِجُهُمْ» به زودی آنها را پس از مهلت دادن و صحت جسم و افزایش نعمت، درجه درجه به عذاب نزدیک می کنیم «إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ» کسی نمی تواند جلوی نقشه مرا بگیرد. نام انعام خدا کید گذاشته شده زیرا به صورت کید است «وَ إِنْ يَكادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصارِهِمْ»

ص: ۱۶۵

یعنی آنها به واسطه شدت عداوت با تو، با گوشه چشم و با کمال خشم نگاه می کنند. می خواهند تو را به زمین بزنند و هدف تیر خود قرار دهند. –. تفسیر بیضاوی ۴: ۳۰۹ – ۳۱۱ –

در باره آیه «فَلا أُقْسِمُ بِما تُبْصِرُونَ *وَ ما لا تُبْصِرُونَ» –. حاقه / ۳۸ – ۳۹ –، {پس نه [چنان است که می پندارید]، سوگند یاد می کنم به آنچه می بینید، و آنچه نمی بینید.} یعنی آنچه دیده می شود و آنچه غیب و نادیدنی است، و این شامل خدا و تمام مخلوقات می شود «وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنا بَعْضَ الْأَقاوِيلِ».

افتراء را تقول نامیده زیرا سخن ناصحیح است «لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْيَمِينِ» جانب راستش را می گیریم «ثُمَّ لَقَطَعْنا مِنْهُ الْوَتِينَ» بعد رگهای دلش را با گردن زدن قطع می کنیم. و این مجسم نمودن هلاک دوست به صورتی است که پادشاهان با دشمنان خویش می کنند. جلاد با دست راست او را می گیرد و با شمشیر گردنش را می زند. بعضی گفته اند (یمین) به معنی نیرو است «فَما مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حاجِزِينَ» هیچ کدام نمی توانند جلوی (قتل) یا مقتول را بگیرند.

«وَ إِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى الْكافِرِينَ» زمانی که ثواب مؤمنین را ببینند، کافران حسرت می خورند «وَ إِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ» یقینی است که شک بردار نیست. –. تفسیر بیضاوی ۴: ۳۱۸ – ۳۱۹ –

در باره آیه «عَلى أَنْ نُبَدِّلَ خَيْراً مِنْهُمْ وَ ما نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ» –. معارج / ۴۱ –، {که به جای آنان بهتر از ایشان را بیاوریم؛ و بر ما پیشی نتوانند جُست.} یعنی آنها را هلاک کنیم و مردمی بهتر از آنها بیاوریم. یا به جای شما به محمد صلی الله علیه و آله (کسان) بهتری را بدهیم که انصارند. –. تفسیر بیضاوی ۴: ۳۲۵ –

«وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً» به جز خدا پناهی نمی یابم «إِلَّا بَلاغاً مِنَ اللَّهِ» استثناء از «لا أَمْلِكُ» است. یا معنی آن این است که نمی رسم رسیدنی، و جملات ما قبل دلیل جواب است و «رِسالاتِهِ» عطف به بلاغاً می باشد. –. تفسیر بیضاوی ۴: ۳۳۵ –

«وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا» یعنی با عبادت به جانب خدا برو و نفس خود را از ما سوی الله جدا کن «وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِيلًا» از آنها دوری بگزین و نزدیکشان مشو و کار آنها را به خدا واگذار «أُولِي النَّعْمَةِ» یعنی ثروتمندان که منظور سران قریشند. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۳۳۹ -

«ذَرْنِي وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً» - . مدثر / ۱۱ - ،{مرا با آنکه [او را] تنها آفریدم واگذار.}این آیه در باره ولید بن مغیره نازل شده؛ یعنی مرا با آن کس که آفریده ام تنها واگذار، تو را کفایت می کنم «وَحِيداً» یا حال از (یای ذرنی) است و حال (ت) خلقت که یعنی او را تنها آفریده ام و کسی که در آفریدن او با من شریک نبوده است.

ص: ۱۶۶

یا حال از ضمیر موصول محذوف است یعنی او را تنها و بدون مال و فرزند آفریدم. یا منظورش سرزنش اوست چون به همین لقب او را ملقب کرده بودند؛ معنی آن این است که او در شرارت بی نظیر و تنها است یا از پدرش که بی اصل و نسب است «وَ جَعَلْتُ لَهُ مالًا مَمْدُوداً» و به او مال زیادی دادم که پیوسته به آن افزوده می شد. او دارای کشت و زرع و گاو و گوسفند و تجارت بود «وَ بَنِينَ شُهُوداً» فرزندانی در مکه داشت که از دیدار آنها بهره مند می شد و لازم نبود در طلب روزی رنج سفر بکشند. از مال پدر بهره مند بودند و آنها را به کار هم وانمی داشت چون خدمتکاران زیادی داشت و یا در مجالس به حضور فرزندان خود که زیبا بودند افتخار می کرد.

گفته اند ده فرزند داشت. همه آنها یا بیشترشان پسر بودند. سه نفر آنها مسلمان شدند: خالد، عماره، هشام. «وَ مَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيداً» ریاست و موقعیت را برایش آماده کردم به طوری که او را ریحانه قریش یا وحید لقب داده بودند، یعنی تنها او شایسته ریاست و بزرگواری است «ثُمَّ يَطْمَعُ أَنْ أَزِيدَ» باز هم طمع داشت که اضافه کنم. تعجب از طمع اوست یا به واسطه اینکه بیش از آن نمی شد و یا اینکه شخص کافر و مخالف شایسته نعمتی بیش از آن نبود؛ به همین جهت می فرماید «كَلَّا إِنَّهُ كانَ لِآياتِنا عَنِيداً» که او را از طمع باز می دارد و دلیل بر این باز داشتن - بر سبیل استیناف - این که، آیات منعم (خداوند) را منکر است و معاند است. گفته اند پس از آمدن این آیات، پیوسته از ثروتش کاسته می شد تا هلاک گردید.

«سَأُرْهِقُهُ صَعُوداً» به زودی او را وارد گردنه‌ای بسی صعب العبور خواهیم کرد و این مثل است برای گرفتاریهایی که با آن روبرو است. از امام علیه السّلام نقل شده که صعود کوهی از آتش است که بالا رفتن بر آن هفتاد پاییز طول می کشد، سپس سرازیر شدن از آن هم به همین صورت است، تا ابد.

«إِنَّهُ فَكَّرَ وَ قَدَّرَ» دلیل این تهدید است، یا بیان دشمنی او است. او اندیشید که چه عیبی از قرآن بگیرد و فکر کرد چه می گوید «فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ» تعجب از اندیشه اوست که قرآن را مسخره می کند یا منظور این است که آخرین چیزی که می توانستند به قرآن نسبت دهند همین بود که استفاده از این بیان می شود: قتله الله ما اشجعه.

روایت شده که (روزی) او از کنار پیامبر صلی الله علیه و آله می گذشت. آن جناب مشغول خواندن سوره حم سجده بود. پیش یاران خود آمد و گفت، هم اکنون از محمد سخنی شنیدم که شباهتی به سخنان بشر و جنیان نداشت؛ بسیار دلپذیر و زیبا

بود، پر فایده و با برکت و فنا ناپذیر و غیر قابل رد بود. قریش گفتند مغیره از دین برگشته. سپس برادرش ابو جهل گفت، من او را برمی گردانم. پیش مغیره رفت و با اندوه نشست و با سخنانی گفت که او را تحت تاثیر قرار داد.

مغیره از جای حرکت کرده

ص: ۱۶۷

گفت، گمان می کنید محمد دیوانه است؟ آیا شما هیچ آثار دیوانگی را در او دیده اید؟ یا می گویید کاهن است، هیچ دیده اید کهانت کند؟ یا خیال می کنید شاعر است، تا کنون دیده اید شعری بگوید؟ همه گفتند نه. گفت او ساحر است. نمی بینید که سخنانش بین زن و شوهر و فرزند و غلامش جدایی می اندازد. قریش خوشحال شدند و با تعجب از او جدا گردیدند.

«ثُمَّ قُتِلَ کَیْفَ قَدَّرَ» برای مبالغه تکرار شده «ثُمَّ نَظَرَ» سپس در باره قرآن اندیشید «ثُمَّ عَبَسَ» صورتش در هم شد، چون نمی دانست چه بگوید و عیبی در آن نمی دید. یا به پیامبر صلی الله علیه و آله نگاه کرد و در هم شد «وَ بَسَرَ» ناراحت شد «ثُمَّ أَدْبَرَ» بعد از حق اعراض نمود، یا از پیامبر صلی الله علیه و آله. «وَ اسْتَکْبَرَ» و از پیروی او کبر ورزید «إِنْ هذا إِلَّا سِحْرٌ یُؤْثَرُ» این سحری است که آموخته می شود «وَ ما هِیَ إِلَّا ذِکْری لِلْبَشَرِ» چیزی نیست مگر تذکری برای بشر «کَلَّا» تنفر از کسی است که قرآن را انکار می کند یا انکاری است تا متوجه شوند «إِنَّها لَإِحْدَی الْکُبَرِ» یکی از بلایای بزرگ است.

«لِمَنْ شاءَ مِنْکُمْ أَنْ یَتَقَدَّمَ أَوْ یَتَأَخَّرَ» - . مدثر / ۳۷ - ، {هر که از شما را که بخواهد پیشی جوید یا بازایستد.} تهدیدی است برای کسانی که امکان سبقت در خیر یا تخلف از آن را دارند «کَأَنَّهُمْ حُمُرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ *فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ» - . مدثر / ۵۰ - ۵۱ - ، {به خرانِ رمنده ای مانند: که از پیش شیری گریزان شده است.} آنها را در فرار از حق به الاغی تشبیه کرده که از ترس شیر فرار کند.

«بَلْ یُرِیدُ کُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ یُؤْتی صُحُفاً مُنَشَّرَةً» - . مدثر / ۵۲ - ، {بلکه هر مردی از ایشان خواهد که نامه هایی سرگشاده دریافت کند.} نامه هایی که باز کند و بخواند. روایت شده که به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گفتند، ما به تو ایمان نمی آوریم مگر اینکه برای هر کدام از ما نامه ای جداگانه از جانب خدا بیاوری که نوشته باشد. فلانی، از محمد صلی الله علیه و آله پیروی کن. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۳۴۴ - ۳۴۹ -

«لا تُحَرِّکْ بِهِ لِسانَکَ لِتَعْجَلَ بِهِ» یا محمد، زبانت را حرکت مده که قرآن را با عجله بگیری مبادا از دست تو برود «إِنَّ عَلَیْنا جَمْعَهُ وَ قُرْآنَهُ» ما قرآن را در سینه تو جمع می کنیم و قرائتش را در زبانت ثابت می نماییم. این علت نهی «لا تُحَرِّکْ» است «فَإِذا قَرَأْناهُ» وقتی به زبان جبرئیل بر تو خواندیم «فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ» پیرو قرائت او باش و قرائتش را تکرار کن تا در حافظه ات رسوخ کند «ثُمَّ إِنَّ عَلَیْنا بَیانَهُ» بر ما است بیان آنچه از معانی قرآن که بر تو مشکل باشد. گفته اند، خطاب به انسان است و معنی آن این است که نامه اش را به دست او می دهند، به خاطر سرعتی که در خواندن آن دارد، از ترس زبانش می گیرد. به او گفته می شود «لا تُحَرِّکْ بِهِ لِسانَکَ» تعجیل به بر ما است که طبق وعده ای که داده ایم، اعمال تو را جمع کنیم و بخوانیم «فَإِذا قَرَأْناهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ» وقتی جبرئیل قرآن را بر تو خواند، تو از قرائتش پیروی کن و تکرار کن یا با اقرار و یا تفکر در آیات، سپس

بر ماست بیان امر آن. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۳۵۲ - ۳۵۳ -

«وَ شَدَدْنا أَسْرَهُمْ» یعنی ارتباط مفاصل او را با اعصاب محکم کردیم «وَ إِذا شِئْنا بَدَّلْنا أَمْثالَهُمْ تَبْدِیلًا»

ص: ۱۶۸

وقتی بخواهیم، آنها را هلاک می کنیم و به جای آنها گروه دیگری می آوریم که در خلقت و استحکام مفاصل شبیه آنها باشند. یعنی در نشئه دیگر. به همین جهت با «إِذا» آورده. یا منظور این است که دیگران (یعنی) اشخاص مطیع را به جای آنها می آوریم. (اذا) برای تحقق قدرت و قوت انگیزه است. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۳۶۲ -

«أَ لَمْ نَخْلُقْکُمْ مِنْ ماءٍ مَهِینٍ» مگر شما را از نطفه پلید و بی ارزش نیافریدیم «فَجَعَلْناهُ فِی قَرارٍ مَکِینٍ» او را در رحم قرار دادیم «إِلی قَدَرٍ مَعْلُومٍ» به مقدار معینی که خداوند برای ولادت مقدر نموده «فَقَدَرْنا» یعنی ما قدرت داریم آن را برگردانیم «فَنِعْمَ الْقادِرُونَ وَیْلٌ یَوْمَئِذٍ لِلْمُکَذِّبِینَ».

وای بر کسانی که قدرت ما را بر آن(خلق) یا بر باز گرداندن آن تکذیب نمایند، «أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ کِفاتاً» مگر زمین را جمع کننده قرار ندادیم «أَحْیاءً وَ أَمْواتاً» مرده ها و زنده ها را «وَ جَعَلْنا فِیها رَواسِیَ شامِخاتٍ» در زمین کوههای بلند را ثابت گردانیدیم «وَ أَسْقَیْناکُمْ ماءً فُراتاً» شما را با آفرینش نهرها و چشمه ها از آب گوارا سیراب کردیم. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۳۶۵ - - ۳۶۶

«فَلا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ» به ستاره های رواجع قسم نمی خورم و آن ستاره ها غیر از خورشید و ماه و بقیه ستارگان هستند، برای همین آنها را موصوف به «الْجَوارِ الْکُنَّسِ» یعنی ستارگان پنهان در نور خورشید کرده «وَ اللَّیْلِ إِذا عَسْعَسَ» قسم به شب، زمانی که با تاریکی خود روی آورد یا برود «وَ الصُّبْحِ إِذا تَنَفَّسَ» و قسم به صبح وقتی بردمد «إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ کَرِیمٍ» قرآن سخن پیکی با شخصیت یعنی جبرئیل است «مَکِینٍ» دارای مقام «مُطاعٍ» ملائکه از او پیروی می کنند و «ثَمَّ أَمِینٍ» و امین بر وحی است. ممکن است «ثَمَّ» متصل به ما قبل یا ما بعد باشد. «لَقَدْ رَآهُ» یعنی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله جبرئیل را دید «بِالْأُفُقِ الْمُبِینِ» مشرق اعلی و «ما هو» محمد صلی الله علیه و آله نیست «عَلَی الْغَیْبِ» بر غیب، آنچه توسط وحی مطلع می شود یا سایر غیوب . بظنین یعنی متهم. نافع و عاصم و حمزه و ابن عامر «بِضَنِینٍ» را با ضاد خوانده اند یعنی بخیل نیست؛ یعنی از تبلیغ و تعلیم خودداری نمی کند. «وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شَیْطانٍ رَجِیمٍ» این سخنان شیطانها نیست که استراق سمع کرده باشند و این، گفتار آنها را که می گفتند کهانت و سحر است رد می کند. «فَأَیْنَ تَذْهَبُونَ» به کسانی که با امر پیامبر و قرآن مخالفت می کنند، نسبت گمراهی در راهی را که می پیمایند می دهد؛ مثل این که تو که به کسی که منحرف شده می گویی، کجا می روی؟. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۳۸۸ - ۳۹۰ -

«ما غَرَّکَ بِرَبِّکَ الْکَرِیمِ» یعنی ای انسان، چه چیز تو را بر مخالفت با خدای کریمت جری کرده؟ «الَّذِی خَلَقَکَ فَسَوَّاکَ فَعَدَلَکَ» آن خدایی که تو را متناسب و به اندازه لازم خلق کرده و نیروهای لازم را در اختیارت گذاشته «فِی أَیِّ صُورَةٍ ما شاءَ رَکَّبَکَ» یعنی تو را به هر صورتی که خواست ترکیب نمود. (ما) زائد است. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۳۹۱ -۳۹۲ -

ص: ۱۶۹

«فَلا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ» قرمزی است که در افق مغرب دیـده می شود «وَ اللَّيْلِ وَ ما وَسَقَ» و شب و آنچه جمع کرده آن را و پوشانـده از چهارپایـان و چیزهـای دیگر. «وَ الْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ» قسم به مـاه زمـانی که تمـام گردد و بـدر شود «لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ» یعنی حـالی بعـد از حـالی دیگر. یـا به معنی شـدت یا مراتب شـدت، و گرفتاری بعـد از گرفتاری، که منظور مرگ و بیم و ترسـهای قیـامت است یـا اهوال قیـامت و گرفتاریهـای قبـل از آن، بنا بر اینکه جمع طبقه باشـد. «لا يَسْجُدُونَ» یعنی خاضع نمی شونـد یا اینکه برای آیه سجده، به سجده نمی افتند.

«بِما يُوعُونَ» یعنی آنچه از کفر و دشـمنی در دل پنهان می کنند «غَيْرُ مَمْنُونٍ» یعنی قطع نشدنی یا منت نهاده شده به آن نعمت، بر آنها. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۳۹۸ – ۳۹۹ –

در بـاره آیه «وَ السَّماءِ ذاتِ الرَّجْعِ» - . طارق / ۱۱ – ، {سوگند به آسـمانِ بارش انگیز} می نویسد: یعنی قسم به آسمان که در هر دوره ای به محلی که از آنجا حرکت کرده بر می گردد. بعضـی گفته اند (رجع) باران است «وَ الْأَرْضِ ذاتِ الصَّدْعِ» قسم به زمینی که به وسـیله نباتـات و چشـمه ها می شـکافد «إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ» قرآن کتابی است که فاصل بین حق و باطل است «أَمْهِلْهُمْ رُوَيْداً» یعنی آنهـا را کمی مهلت بـده ، - . تفسـیر بیضاوی ۴: ۴۰۵ – ۴۰۶ – «لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ» بر آنهـا مسـلط نیستی. - . تفسیر بیضاوی ۴: ۴۱۲ –

مرحوم طبرسی در مورد آیه «يَقُولُ أَهْلَكْتُ مالاً لُبَداً» - . بلد / ۶ – ، {گوید: «مال فراوانی تباه کردم.»} یعنی مال بسیار زیادی را در عداوت و دشـمنی با حضـرت محمد صـلی الله علیه و آله تلف کردم و به این سخن افتخار می کرد. گفته شده او حارث بن عـامر بن نوفـل بود که گنـاهی انجـام داده بود و از پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله در مورد آن گناه سؤال کرد. ایشان دسـتور دادنـد کفـاره بدهـد، گفت ثروتم در راه کفـاره ها و مخارج عمومی از روزی که داخل دین محمـد شـده ام از دست رفت. «أَ يَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ» خیال می کنـد کسـی او را ندیده که از کجا به دست آورده و در چه راهی صـرف نموده. گفته اند او دروغ می گفت و انفاقی نکرده بود. - . مجمع البیان ۵: ۷۴۸ –

«إِنَّ الْإِنْسانَ لَيَطْغى أَنْ رَآهُ اسْتَغْنى» انسان وقتی بیند از پروردگار خود بی نیاز شده، با نیرو و قدرت و فامیلی که دارد طغیان می کند. گفته، این قسمت تا آخر سوره در باره ابو جهل ابن هشام نازل شده

ص: ۱۷۰

«إِنَّ إِلى رَبِّكَ الرُّجْعى» بازگشت هر چیز به سوی خدا است «أَ رَأَيْتَ الَّذِي يَنْهى عَبْداً إِذا صَلَّى» روایت شده که ابا جهل گفت، آیا محمد در مقابل شما صورت بر خاك می گذارد؟ گفتند آری. گفت به آن کس که

می توان قسم خورد، سوگند یاد می کنم که اگر او را در سجده ببینم، سر و گردنش را لگدمال می کنم.

یك نفر گفت، هم اکنون آنجا مشغول نماز است. ابو جهل روانه شد تا پای بر روی گردن پیامبر صـلی الله علیه و آله بگذارد.

هنوز به او نزدیک نشده بود که در حالی که دستهای خود را از ترس بر چهره گرفته بود برگشت. گفتند چه شد؟ گفت بین من و او نهری از آتش بود و ترس عجیبی و پر و بالهای زیادی. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: سوگند به آن کس که جانم در کف اوست، اگر به من نزدیک شده بود ملائکه او را تکه تکه کرده بودند. خداوند این آیه را نازل کرد.

«أَ رَأَيْتَ الَّذِي يَنْهى» تا آخر سوره «أَ رَأَيْتَ إِنْ كانَ عَلَى الْهُدى» یعنی حضرت محمد صلی الله علیه و آله «أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوى» یا امر به اخلاص و توحید و ترس از خدا می کرد. اینجا یک جمله حذف شده و تقدیر آن چنین است: کیف یکون حال من ینهاه عن الصلاه، چگونه بود، حال کسی که او را از نماز باز می داشت «أَ رَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ» اگر دروغ بگوید (ابا جهل) «وَ تَوَلَّى» از ایمان روی برگرداند. -. مجمع البیان ۵: ۷۸۲ -

بیضاوی در باره آیه «لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ وَ الْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِّينَ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَه» -. بینه / ۱ - {کافرانِ اهل کتاب و مشرکان، دست بردار نبودند تا دلیلی آشکار بر ایشان آید} می نویسد: منظور یهود و نصاری هستند که در مورد صفات خدا کافر شدند «وَ الْمُشْرِكِينَ» و بت پرستان «مُنْفَكِّينَ» جدا شده اند از دین و آئینی که داشتند، یا وعده دادند که وقتی پیامبری برای آنها بیاید، از حق پیروی کنند «حَتَّى تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ» منظور از بینه رسول است یا قرآن، زیرا مبین و آشکارکننده حق است «رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ» این جمله بدل از بینه است یا به تقدیر مضاف یا مبتدا است «يَتْلُوا صُحُفاً مُطَهَّرَةً» می خواند کتابهای پاک را یا اخبار پاک دارند «فِيها كُتُبٌ قَيِّمَةٌ» نوشته هایی مستقیم و بی انحراف در آنها است «ما تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتابَ» اهل کتاب از آن وضعی که داشتند متفرق نشدند که بعضی ایمان بیاورند یا در دین خود تردید پیدا کنند یا طبق قراری که داشتند، دست از کفر بر ندارند. «إِلَّا مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُمُ الْبَيِّنَةُ وَ ما أُمِرُوا» یعنی در کتابهایشان و به آنچه در کتابها است «إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ» جز خدا را نپرستند و برای او شریک نگیرند. «حُنَفاءَ» از عقائد باطل برکنار باشند «وَ يُقِيمُوا الصَّلاةَ وَ يُؤْتُوا الزَّكاةَ» نماز بخوانند و زکات بپردازند ولی آنها تحریف کردند و عصیان نمودند «وَ ذلِكَ دِينُ الْقَيِّمَهِ» این دین و آئین مردمان پایدار است. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۴۳۹ - ۴۴۰ -

«أَ رَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ» آیا دیدی کسی را که روز جزا یا اسلام را تکذیب می کرد؟ «فَذلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ» اوست که یتیم را به شدت می راند. در باره ابا جهل نازل شده که وصی یتیمی بود، با تن لخت پیش او آمد و تقاضا کرد از مال خودش چیزی بدهد که بدن خویش را بپوشاند، ولی ابوجهل او را راند.

ص: ۱۷۱

یا راجع به ابو سفیان است که شتری را کشت، یتیمی از او درخواست کرد، با عصا بر پیکر او نواخت. یا (درباره) ولید بن مغیره و یا منافقی بخیل، آمده است. -. تفسیر بیضاوی ۴: ۴۵۴ -

مرحوم طبرسی درباره سوره «قُلْ يا أَيُّهَا الْكافِرُونَ *لا أَعْبُدُ ما تَعْبُدُونَ *وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ *وَ لا أَنا عابِدٌ ما عَبَدْتُّمْ *وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ *لَكُمْ دِينُكُمْ وَ لِيَ دِينِ» -. کافرون / ۱ - ۶ - {بگو: «ای کافران، آنچه می پرستید، نمی پرستم. و آنچه می پرستم، شما نمی پرستید. و نه آنچه پرستیدید من می پرستم. و نه آنچه می پرستم شما می پرستید.}می نویسد: سوره جحد در باره گروهی از قریش از قبیل حارث بن قیس سهمی و عاص بن وائل و ولید بن مغیره و اسود بن عبد یغوث و اسود بن

المطلب بن اسد نازل شده که می گفتند: در تمام کارهای خود تو را شریک کنیم. تو یک سال خدای ما را بپرست و ما یک سال خدای تو را. اگر آنچه تو آورده ای خوب بود، ما با تو شریک شده ایم و بهره خویش را از آن برده ایم، اگر آنچه ما داریم بهتر بود، تو با ما شریک شده ای و بهره خود را برداشته ای. فرمود: به خدا پناه می برم که دیگری را شریک او قرار دهم.

گفتند، بعضی از خدایان ما را ببوس و به او احترام گذار تا پروردگار تو را بپرستیم و تو را تصدیق کنیم. فرمود: باشد ببینم خدایم در این باره چه می فرماید، بعد این سوره نازل شد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به طرف مسجد الحرام رفت و گروهی در آنجا جمع شده بودند. بالای سر آنها ایستاد و این سوره را تا آخر قرائت کرد. دیگر آنها مایوس شدند و شروع به آزار او و اصحابش نمودند، ابن عباس گفته، در همین مورد نازل شد. «أَ فَغَيْرَ اللَّهِ تَأْمُرُونِّي أَعْبُدُ أَيُّهَا الْجاهِلُونَ» - . الزمر / ۶۴ - ای نادانان! مرا امر می کنید که جز خدا را بپرستم. «قُلْ يا أَيُّهَا الْكافِرُونَ»، منظورش یک گروه معینی است «لا أَعْبُدُ ما تَعْبُدُونَ» بگو خدایانی را که شما امروز می پرستید نمی پرستم. «وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ» و نه شما بعد از این آنچه من می پرستم خواهید پرستید.

گفته شده، وجه تکرار جملات این است که قرآن به زبان عرب نازل شده و معمول است اعراب برای تفهیم و تاکید، جملات را مکرر می آورند. معنی آیه این است که من بت های شما را نمی پرستم و نه شما خدای مرا می پرستید وقتی برای او شریک می گیرید و بت ها و چیزهای دیگر را شریک او قرار می‌دهید زیرا عبادت برای خدا باید خالص باشد «وَ لا أَنا عابِدٌ ما عَبَدْتُّمْ» یعنی مانند شما عبادت نخواهم کرد. در این صورت (ما) مصدری است «وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ» یعنی شما هم مرا عبادت نخواهید کرد. در اولی منظور معبود است و در دومی عبادت. «لَكُمْ دِينُكُمْ وَ لِيَ دِينِ» مرا پاداش دین خودم و شما را پاداش دین خودتان باشد.

مضاف (جزاء) حذف شده. یا برای شما همان کفر باشد

ص: ۱۷۲

و برای من توحید و اخلاص که این جملات، یک نوع تهدید است مانند این جمله «اعْمَلُوا ما شِئْتُمْ» - . فصلت / ۴۰ - هر چه مایلید انجام دهید. یا منظور از دین، جزاء باشد.

می گویم: بیشتر آیات قرآن جنبه احتجاج و استدلال دارد. این آیات که ما انتخاب کردیم بیشتر ظهور در احتجاج داشت با اینکه ما آیات زیادی را در بخش توحید و عدل و معاد ذکر کردیم و به زودی بعضی از آن آیات با تفسیر مفصلی در بخش احوالات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خواهد آمد. - . مجمع البیان ۵: ۸۴۰ - ۸۴۲ -

**[ترجمه]

ما ورد عن المعصومین علیهم السلام فی تفسیر آیات الباب

روایات

«۱»

م، تفسیر الإمام علیه السلام الم ذٰلِکَ الْکِتابُ لا رَیْبَ فِیهِ هُدیً لِلْمُتَّقِینَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام کَذَّبَتْ قُرَیْشٌ وَ الْیَهُودُ بِالْقُرْآنِ وَ قَالُوا سِحْرٌ مُبِینٌ تَقَوَّلَهُ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ الم ذٰلِکَ الْکِتابُ أَیْ یَا مُحَمَّدُ هَذَا الْکِتَابُ الَّذِی أَنْزَلْتُهُ عَلَیْکَ وَ هُوَ بِالْحُرُوفِ الْمُقَطَّعَهِ الَّتِی مِنْهَا أَلِفٌ وَ لَامٌ وَ مِیمٌ وَ هُوَ بِلُغَتِکُمْ وَ حُرُوفِ هِجَائِکُمْ فَأْتُوا بِمِثْلِهِ إِنْ کُنْتُمْ صَادِقِینَ فَاسْتَعِینُوا عَلَی ذَلِکَ بِسَائِرِ شُهَدَائِکُمْ ثُمَّ بَیَّنَ أَنَّهُمْ لَا یَقْدِرُونَ عَلَیْهِ بِقَوْلِهِ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلی أَنْ یَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا یَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ کانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِیراً قَالَ اللَّهُ تَعَالَی الم هُوَ الْقُرْآنُ الَّذِی افْتُتِحَ بِالم هُوَ ذٰلِکَ الْکِتابُ الَّذِی أَخْبَرَ بِهِ مُوسَی وَ مَنْ بَعْدَهُ مِنَ الْأَنْبِیَاءِ وَ أَخْبَرُوا بَنِی إِسْرَائِیلَ أَنِّی سَأُنْزِلُهُ عَلَیْکَ یَا مُحَمَّدُ کِتَاباً عَرَبِیّاً عَزِیزاً لا یَأْتِیهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ وَ لا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِیلٌ مِنْ حَکِیمٍ حَمِیدٍ لا رَیْبَ فِیهِ لَا شَکَّ فِیهِ لِظُهُورِهِ عِنْدَهُمْ کَمَا أَخْبَرَهُمْ أَنْبِیَاؤُهُمْ أَنَّ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله یَنْزِلُ عَلَیْهِ الْکِتَابُ یَقْرَؤُهُ هُوَ وَ أُمَّتُهُ عَلَی سَائِرِ أَحْوَالِهِمْ (۲).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السّلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «الم ذٰلِکَ الْکِتابُ لا رَیْبَ فِیهِ هُدیً لِلْمُتَّقِینَ» - . بقره / ۱ - ۲ - .{الف، لام، میم. این است کتابی که در [حقانیت] آن هیچ تردیدی نیست؛ [و] مایه هدایت تقواپیشگان است} فرمود: قریش و یهود قرآن را تکذیب نموده گفتند: سحر است که از خود ساخته است. خداوند می فرماید «الم ذٰلِکَ الْکِتابُ» ای محمد، صلی الله علیه و آله، این کتاب را که بر تو نازل کردیم، ترکیبی از تک تک حروف است از قبیل الف، لام، میم و به زبان مادری شما است. این همان حروف اصلی زبان شما است. اگر راست می گویید مانند آن را بیاورید. می توانید برای این کار از دیگر همفکران خود کمک بگیرید، بعد خداوند به وسیله این آیه اعلام می کند که قدرت برآوردن مانند قرآن را ندارند: «قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلی أَنْ یَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا یَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ کانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِیراً» - . الاسراء / ۸۸ - ،{بگو: «اگر انس و جن گرد آیند تا نظیر این قرآن را بیاورند، مانند آن را نخواهند آورد، هر چند برخی از آنها پشتیبان برخی [دیگر] باشند.»}.

خداوند می فرماید: «الم» همان قرآنی که آن را با «الم ذٰلِکَ الْکِتابُ» افتتاح می کنم، همین کتابی است که موسی و پیامبران بعد از او بشارت آن را داده اند و به بنی اسرائیل گفته اند که من بر تو کتابی عربی و با ارزش نازل خواهم کرد که هرگز باطل با او آمیخته نمی شود - نه قبل و نه بعد - فرستاده خدای حکیم و حمید است «لا رَیْبَ فِیهِ» شکی در آن نیست، چون در نزد آنها شناخته شده است چنانچه پیامبرانشان از آن اطلاع داده اند که بر محمد صلی الله علیه و آله کتابی نازل می شود که او و امتش آن کتاب را می خوانند بر سایر احوال خود. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۶۲ -

**[ترجمه]

«۲»

م، تفسیر الإمام علیه السلام إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا سَواءٌ عَلَیْهِمْ الْآیَهَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام لَمَّا ذَکَرَ اللَّهُ هَؤُلَاءِ الْمُؤْمِنِینَ وَ مَدَحَهُمْ ذَکَرَ الْمُنَافِقِینَ الْمُخَالِفِینَ لَهُمْ فِی کُفْرِهِمْ فَقَالَ إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا بِاللَّهِ وَ بِمَا آمَنَ بِهِ هَؤُلَاءِ الْمُؤْمِنُونَ مِنْ تَوْحِیدِ اللَّهِ وَ نُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ رَسُولِ

اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ بِوَصِيِّهِ عَلِيٍّ عليه السلام وَلِيِّ اللَّهِ وَ وَصِيِّ رَسُولِهِ وَ بِالْأَئِمَّهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ خِيَارِ عِبَادِهِ الْمَيَامِينَ الْقَوَّامِينَ بِمَصَالِحِ خَلْقِ اللَّهِ سَواءٌ عَلَيْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ خَوَّفْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَمْ تُخَوِّفْهُمْ لا يُؤْمِنُونَ أَخْبَرَ عَنْ عِلْمِهِ فِيهِمْ وَ هُمُ الَّذِينَ قَدْ عَلِمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

ص: ۱۷۳

۱- مجمع البيان ۱۰: ۵۵۲.

۲- تفسير العسكريّ: ۲۲.

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ الْبَاقِرُ علیهما السلام إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ وَ ظَهَرَتْ آثَارُ صِدْقِهِ وَ آيَاتُ حَقِّيَّتِهِ وَ بَيِّنَاتُ نُبُوَّتِهِ كَادَتِ الْيَهُودُ أَشَدَّ كَيْدٍ وَ قَصَدُوهُ أَقْبَحَ قَصْدٍ يَقْصِدُونَ أَنْوَارَهُ لِيَطْمِسُوهَا وَ حُجَّتَهُ لِيُبْطِلُوهَا فَكَانَ مِمَّنْ قَصَدَهُ لِلرَّدِّ عَلَيْهِ وَ تَكْذِيبِهِ مَالِكُ بْنُ الصَّيْفِ وَ كَعْبُ بْنُ الْأَشْرَفِ وَ حُيَيُّ بْنُ أَخْطَبَ وَ حدی (جُدَيُّ) بْنُ أَخْطَبَ وَ أَبُو يَاسِرِ بْنُ أَخْطَبَ وَ أَبُو لُبَابَةَ بْنُ عَبْدِ الْمُنْذِرِ (۱)فَقَالَ مَالِكٌ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله يَا مُحَمَّدُ تَزْعُمُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله كَذَلِكَ قَالَ اللَّهُ خَالِقُ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ قَالَ يَا مُحَمَّدُ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ أَنَّكَ رَسُولُهُ حَتَّى يُؤْمِنَ لَكَ هَذَا الْبِسَاطُ الَّذِي تَحْتِي إِلَى آخِرِ مَا سَيَأْتِي فِي أَبْوَابِ مُعْجِزَاتِهِ صلی الله علیه و آله خَتَمَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِمْ وَ عَلى سَمْعِهِمْ الْآيَةَ قَالَ علیه السلام أَيْ وَسَمَهَا بِسِمَةٍ يَعْرِفُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ مَلَائِكَتِهِ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا بِأَنَّهُمُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ وَ عَلى سَمْعِهِمْ وَ عَلى أَبْصارِهِمْ غِشاوَةٌ وَ ذَلِكَ أَنَّهُمْ لَمَّا أَعْرَضُوا عَنِ النَّظَرِ فِيمَا كُلِّفُوهُ وَ قَصَّرُوا فِيمَا أُرِيدَ مِنْهُمْ جَهِلُوا مَا لَزِمَهُمُ الْإِيمَانُ بِهِ فَصَارُوا كَمَنْ عَلَى عَيْنَيْهِ غِطَاءٌ لَا يُبْصِرُ مَا أَمَامَهُ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَتَعَالَى عَنِ الْعَبَثِ وَ الْفَسَادِ وَ عَنْ مُطَالَبَةِ الْعِبَادِ بِمَا قَدْ مَنَعَهُمْ بِالْقَهْرِ مِنْهُ فَلَا يَأْمُرُهُمْ بِمُغَالَبَتِهِ وَ لَا بِالْمَسِيرِ إِلَى مَا قَدْ صَدَّهُمْ بِالْعَجْزِ عَنْهُ وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِيمٌ يَعْنِي فِي الْآخِرَةِ الْعَذَابَ الْمُعَدَّ لِلْكَافِرِينَ وَ فِي الدُّنْيَا أَيْضاً لِمَنْ يُرِيدُ أَنْ يَسْتَصْلِحَهُ بِمَا يَنْزِلُ بِهِ مِنْ عَذَابِ الِاسْتِصْلَاحِ لِيُنَبِّهَهُ لِطَاعَتِهِ أَوْ مِنْ عَذَابِ الِاصْطِلَامِ لِيُصَيِّرَهُ إِلَى عَدْلِهِ وَ حِكْمَتِهِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السّلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «إِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا سَواءٌ عَلَيْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لا يُؤْمِنُونَ » - . بقره / ۶ - ، {در حقیقت کسانی که کفر ورزیدند - چه بیمشان دهی، چه بیمشان ندهی - برایشان یکسان است؛ [آنها] نخواهند گروید.} می فرماید: وقتی مردمان مؤمن را یاد می کند و آنها را می ستاید، از منافقین نیز سخن می گوید (نسخه دیگر، کافرین) که با کفر خود مخالف مؤمنین هستند و می فرماید «إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا» کسانی که به خدا و به آنچه این مؤمنین می گویند، کافر شدند. و امیه بن خلف گفتند بیا محمد صلی الله علیه و آله دین ما را بپذیر و ما دین تو را بپذیریم و معتقدند دارند از قبیل: توحید و نبوت و وصایت حضرت علی ولی الله و جانشین پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه طاهرین برگزیدگان از بندگان خدا شایسته مردمی که قیام به حفظ مصالح خلق نموده «سَواءٌ عَلَيْهِمْ أَ أَنْذَرْتَهُمْ» فرقی نمی کند، چه آنها را بترسانی «أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ» چه نترسانی «لا يُؤْمِنُونَ» ایمان نمی آورند. خداوند از علم خود به پیامبرش اطلاع می دهد، اینها همان کسانی هستند که خداوند می داند ایمان نخواهند آورد.

ص: ۱۷۳

امام باقر علیه السّلام فرمود: وقتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وارد مدینه شد و آثار صدق و دلائل واقعیت و معجزات نبوتش آشکار گردید، بیشترین کارشکنی ها را یهود می کردند و سخت به مبارزه علیه او برخاستند و تصمیم داشتند نور درخشان او را خاموش کنند و دلائلش را باطل نمایند. از جمله آنان، مالك بن صیف و کعب بن اشرف و حیی بن اخطب و حدی بن اخطب و ابو یاسر بن اخطب و ابو لبابه بن المنذر بودند. مالك بن صیف به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گفت: تو مدعی پیامبری هستی؟! گفت: آری خدای جهان آفرین چنین فرمود. مالك گفت، ما

به تو ایمان نمی آوریم مگر اینکه فرشی که در زیر خود گسترده ام به تو ایمان بیاورد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۹۱ -

دنباله خبر در ابواب معجزات پیامبر خواهد آمد.

«خَتَمَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِمْ وَ عَلى سَمْعِهِمْ» امام علیه السّلام فرمود: یعنی وقتی کسانی را که ایمان نیاورده اند دیدی، بر آنها علامتی بگذار، علامتی که تمام ملائکه آنها را بشناسند «وَ عَلى سَمْعِهِمْ وَ عَلى أَبْصارِهِمْ غِشاوَةٌ». مطلب به این صورت است که وقتی آنها از توجه به آنچه موظف بودند اعراض کردند و در باره آنچه از آنها خواسته شده بود کوتاهی نمودند نسبت به چیزی که باید به آن ایمان آورند غافل و جاهل شدند. مثل کسی که بر روی چشمهایش پرده ای است و جلو خود را نمی بیند. خداوند بزرگتر از آن است که مردم را نسبت به چیزی که خودش مانع از اعتقاد به آن شده است مؤاخذه نماید و هرگز آنها را به چیزی که نمی گذرد که به آن دست یابند و یا جلوی آنها را می گیرد، مامور نمی کند «وَ لَهُمْ عَذابٌ عَظِيمٌ» در آخرت گرفتار عذابی خواهند شد که برای کفار آماده شده، و در دنیا با عذابهای بیدارکننده برای کسانی که می خواهد آنها را اصلاح نماید تا متوجه بندگی خود نماید، یا عذابی که آنها را مستاصل کرده و به جانب عدل و حکمت خود برگرداند. - .
تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۹۸ -

**[ترجمه]

«۳»

فس، تفسیر القمی وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ ما هُمْ بِمُؤْمِنِينَ فَإِنَّهَا نَزَلَتْ فِي قَوْمٍ مُنَافِقِينَ أَظْهَرُوا لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْإِسْلَامَ وَ كَانُوا إِذَا رَأَوُا الْكُفَّارَ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ وَ إِذَا لَقُوا الْمُؤْمِنِينَ قَالُوا نَحْنُ مُؤْمِنُونَ وَ كَانُوا يَقُولُونَ لِلْكُفَّارِ إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّما نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِمُ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَ يَمُدُّهُمْ فِي طُغْيانِهِمْ

۱- فی المصدر: و شبیه.

۲- تفسیر العسکریّ: ۳۳ و ۳۶.

يَعْمَهُونَ وَ الِاسْتِهْزَاءُ مِنَ اللَّهِ هُوَ الْعَذَابُ وَ يَمُدُّهُمْ فِي طُغْيانِهِمْ أَيْ يَدَعُهُمْ أُولئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلالَةَ بِالْهُدى الضَّلَالَةُ هَاهُنَا الْحَيْرَةُ وَ الْهُدَى الْبَيَانُ وَ اخْتَارُوا الْحَيْرَةَ وَ الضَّلَالَةَ عَلَى الْبَيَانِ وَ ادْعُوا شُهَداءَكُمْ يَعْنِي الَّذِينَ عَبَدُوهُمْ وَ أَطَاعُوهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ ما هُمْ بِمُؤْمِنِينَ» - . بقره / ۸ - ، {و برخی از مردم می گویند: «ما به خدا و روز بازپسین ایمان آورده ایم»، ولی گروندگان [راستین] نیستند.}

علی بن ابراهیم می نویسد: این آیه در باره گروهی از منافقین نازل شده که خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله اظهار اسلام نمودند. وقتی چشمشان به کفار می افتاد می گفتند «إِنَّا مَعَكُمْ» ما با شما هستیم. به مؤمنین می گفتند ما ایمان آورده ایم، به کفار می گفتند «إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّما نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ» ما هم کیش شما هستیم و آنها را مسخره می کنیم. خداوند تمسخر آنان را به خودشان برمی گرداند: «اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَ يَمُدُّهُمْ فِي طُغْيانِهِمْ يَعْمَهُونَ»

ص: ۱۷۴

خداوند آنها را مسخره می کند «استهزاء» خدا همان عذاب است.

«وَ يَمُدُّهُمْ فِي طُغْيانِهِمْ» یعنی آنها را در سرکشی که دارند رها می کند «أُولئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلالَةَ بِالْهُدى» آنها کسانی هستند که گمراهی و حیرانی را بر هدایت ترجیح داده اند «وَ ادْعُوا شُهَداءَكُمْ» کسانی را که در مقابل خدا می پرستید به کمک خویش بخوانید. - . تفسیر قمی ۱: ۴۷ -

**[ترجمه]

«۴»

م، تفسیر الإمام علیه السلام وَ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا عَلى عَبْدِنا الْآيَةَ قَالَ الْعَالِمُ علیه السلام فَلَمَّا ضَرَبَ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلْكَافِرِينَ الْمُجَاهِدِينَ الدَّافِعِينَ لِنُبُوَّةِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ الْمُنَاصِبِينَ الْمُنَافِقِينَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الدَّافِعِينَ مَا قَالَهُ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله فِي أَخِيهِ عَلِيٍّ علیه السلام وَ الدَّافِعِينَ أَنْ يَكُونَ مَا قَالَهُ عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ هِيَ آيَاتُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ مُعْجِزَاتُهُ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مُضَافَةً إِلَى آيَاتِهِ الَّتِي بَيَّنَهَا لِعَلِيٍّ علیه السلام بِمَكَّةَ وَ الْمَدِينَةِ وَ لَمْ يَزْدَادُوا إِلَّا عُتُوّاً وَ طُغْيَاناً قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِمَرَدَةِ أَهْلِ مَكَّةَ وَ عُتَاةِ أَهْلِ الْمَدِينَةِ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا عَلى عَبْدِنا حَتَّى تَجْحَدُوا أَنْ يَكُونَ مُحَمَّدٌ رَسُولَ اللَّهِ وَ أَنْ يَكُونَ هَذَا الْمُنَزَّلُ عَلَيْهِ كَلَامِي مَعَ إِظْهَارِي عَلَيْهِ بِمَكَّةَ الْبَاهِرَاتِ مِنَ الْآيَاتِ كَالْغَمَامَةِ الَّتِي كَانَ يُظِلُّهُ بِهَا فِي أَسْفَارِهِ وَ الْجَمَادَاتِ الَّتِي كَانَتْ تُسَلِّمُ عَلَيْهِ مِنَ الْجِبَالِ وَ الصُّخُورِ وَ الْأَحْجَارِ وَ الْأَشْجَارِ وَ كَدِفَاعِهِ قَاصِدِيهِ بِالْقَتْلِ عَنْهُ وَ قَتْلِهِ إِيَّاهُمْ وَ كَالشَّجَرَتَيْنِ الْمُتَبَاعِدَتَيْنِ اللَّتَيْنِ تَلَاصَقَتَا فَقَعَدَ خَلْفَهُمَا لِحَاجَتِهِ ثُمَّ تَرَاجَعَتَا إِلَى أَمْكِنَتِهِمَا (۲)كَمَا كَانَتَا وَ كَدُعَائِهِ لِلشَّجَرَةِ فَجَاءَتْهُ مُجِيبَةً خَاضِعَةً ذَلِيلَةً ثُمَّ أَمْرِهِ لَهَا بِالرُّجُوعِ فَرَجَعَتْ سَامِعَةً مُطِيعَةً قَالَ يَا مَعَاشِرَ قُرَيْشٍ وَ الْيَهُودِ وَ يَا مَعَاشِرَ النَّوَاصِبِ الْمُنْتَحِلِينَ لِلْإِسْلَامِ الَّذِينَ هُمْ مِنْهُ بُرَآءُ وَ يَا مَعْشَرَ الْعَرَبِ الْفُصَحَاءَ الْبُلَغَاءَ ذَوِي الْأَلْسُنِ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ مِنْ مِثْلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مِنْ مِثْلِ رَجُلٍ مِنْكُمْ لَا يَقْرَأُ وَ لَا يَكْتُبُ وَ لَمْ يَدْرُسْ كِتَاباً وَ لَا اخْتَلَفَ إِلَى عَالِمٍ وَ لَا تَعَلَّمَ مِنْ أَحَدٍ وَ أَنْتُمْ تَعْرِفُونَهُ فِي أَسْفَارِهِ وَ فِي حَضَرِهِ بَقِيَ كَذَلِكَ أَرْبَعِينَ سَنَةً ثُمَّ أُوتِيَ جَوَامِعَ الْعِلْمِ حَتَّى عَلِمَ عِلْمَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ

۱- تفسير القمّيّ: ۳۰.

۲- في المصدر: ثم تراجعتا إلى مكانهما.

فَإِنْ کُنْتُمْ فِی رَیْبٍ مِنْ هَـٰذِهِ الْآیَاتِ فَأْتُوا مِنْ مِثْلِ هَذَا الرَّجُلِ بِمِثْلِ هَذَا الْکَلَامِ لِیُبَیِّنَ أَنَّهُ کَاذِبٌ (۱)لِأَنَّ کُلَّ مَا کَانَ مِنْ عِنْدِ غَیْرِ اللَّهِ فَسَیُوجَدُ لَهُ نَظِیرٌ فِی سَائِرِ خَلْقِ اللَّهِ وَ إِنْ کُنْتُمْ مَعَاشِرَ قُرَّاءِ الْکُتُبِ مِنَ الْیَهُودِ وَ النَّصَارَی فِی شَکٍّ مِمَّا جَاءَکُمْ بِهِ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله مِنْ شَرَائِعِهِ وَ مِنْ نَصْبِهِ أَخَاهُ سَیِّدَ الْوَصِیِّینَ وَصِیّاً بَعْدَ أَنْ أَظْهَرَ لَکُمْ مُعْجِزَاتِهِ الَّتِی مِنْهَا أَنْ کَلَّمَتْهُ ذِرَاعٌ مَسْمُومَهٌ وَ نَاطَقَهُ ذِئْبٌ وَ حَنَّ إِلَیْهِ الْعُودُ وَ هُوَ عَلَی الْمِنْبَرِ وَ دَفَعَ اللَّهُ عَنْهُ السَّمَّ الَّذِی دَسَّتْهُ الْیَهُودُ (۲)فِی طَعَامِهِمْ وَ قَلَبَ عَلَیْهِمُ الْبَلَاءَ (۳)وَ أَهْلَکَهُمْ بِهِ وَ کَثَّرَ الْقَلِیلَ مِنَ الطَّعَامِ فَأْتُوا بِسُورَهٍ مِنْ مِثْلِهِ یَعْنِی مِثْلَ الْقُرْآنِ مِنَ التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِیلِ وَ الزَّبُورِ وَ صُحُفِ إِبْرَاهِیمَ وَ الْکُتُبِ الْأَرْبَعَهَ عَشَرَ (۴)فَإِنَّکُمْ لَا تَجِدُونَ فِی سَائِرِ کُتُبِ اللَّهِ سُورَهً کَسُورَهٍ مِنْ هَـٰذَا الْقُرْآنِ وَ کَیْفَ یَکُونُ کَلَامُ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله الْمُتَقَوَّلُ أَفْضَلَ مِنْ سَائِرِ کَلَامِ اللَّهِ وَ کُتُبِهِ یَا مَعْشَرَ الْیَهُودِ وَ النَّصَارَی ثُمَّ قَالَ لِجَمَاعَتِهِمْ وَ ادْعُوا شُهَدَاءَکُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ ادْعُوا أَصْنَامَکُمُ الَّتِی تَعْبُدُونَهَا أَیُّهَا الْمُشْرِکُونَ وَ ادْعُوا شَیَاطِینَکُمْ یَا أَیُّهَا النَّصَارَی وَ الْیَهُودُ وَ ادْعُوا قُرَنَاءَکُمْ مِنَ الْمُلْحِدِینَ یَا مُنَافِقِی الْمُسْلِمِینَ مِنَ النُّصَّابِ لِآلِ مُحَمَّدٍ الطَّیِّبِینَ علیهم السلام وَ سَائِرَ أَعْوَانِکُمْ عَلَی إِرَادَاتِکُمْ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ بِأَنَّ مُحَمَّداً تَقَوَّلَ هَـٰذَا الْقُرْآنَ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِهِ لَمْ یُنَزِّلْهُ اللَّهُ عَلَیْهِ وَ أَنَّ مَا ذَکَرَهُ مِنْ فَضْلِ عَلِیٍّ عَلَی جَمِیعِ أُمَّتِهِ وَ قَلَّدَهُ سِیَاسَتَهُمْ لَیْسَ بِأَمْرِ أَحْکَمِ الْحَاکِمِینَ ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا أَیْ لَمْ تَأْتُوا یَا أَیُّهَا الْمُقَرَّعُونَ بِحُجَّهِ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ لَنْ تَفْعَلُوا أَیْ وَ لَا یَکُونُ هَـٰذَا مِنْکُمْ أَبَداً فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِی وَقُودُهَا النَّاسُ أَیْ حَطَبُهَا وَ الْحِجارَهُ تُوقَدُ تَکُونُ عَذَاباً عَلَی أَهْلِهَا أُعِدَّتْ لِلْکافِرِینَ الْمُکَذِّبِینَ بِکَلَامِهِ وَ بِنَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله النَّاصِبِینَ الْعَدَاوَهَ لِوَلِیِّهِ وَ وَصِیِّهِ قَالَ فَاعْلَمُوا بِعَجْزِکُمْ عَنْ ذَلِکَ أَنَّهُ مِنْ قِبَلِ اللَّهِ وَ لَوْ کَانَ مِنْ قِبَلِ الْمَخْلُوقِینَ لَقَدَرْتُمْ عَلَی مُعَارَضَتِهِ فَلَمَّا عَجَزُوا بَعْدَ التَّقْرِیعِ وَ التَّحَدِّی قَالَ اللَّهُ قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلی أَنْ یَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا یَأْتُونَ بِمِثْلِهِ

۱- فی المصدر: لتبین أنّه کاذب کما تزعمون.

۲- فی المصدر: دسته الیهودیه فی طعامهم.

۳- فی نسخه: و غلب علیهم البلاء.

۴- فی المصدر: و الکتب المائه و الأربعه عشر.

وَ لَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً (۱)

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «وَ إِنْ کُنْتُمْ فِی رَیْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا عَلی عَبْدِنا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَ ادْعُوا شُهَداءَکُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِین» - . بقره / ۲۳ - ،{و اگر در آنچه بر بنده خود نازل کرده ایم شک دارید، پس - اگر راست می گویید - سوره ای مانند آن بیاورید؛ و گواهان خود را - غیر خدا - فرا خوانید.} فرمود: خداوند این مثال را برای کافرانی زده که سعی در جلوگیری از گسترش دعوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله داشتند و دشمنان منافقی که جلو سخنان پیامبر راجع به برادر خود علی علیه السّلام را می گرفتند و کسانی که می گفتند، آنچه محمد صلی الله علیه و آله از معجزات و دلائل آورده، به اضافه مطالبی که در باره برادر خود علی علیه السّلام در مکه و مدینه گفته، از جانب خدا نیست و پیوسته سرکشی و طغیان آنها افزایش می یافت.

خداوند در باره کفار مکه و سرکشان مدینه فرمود: «وَ إِنْ کُنْتُم فِی رَیْبٍ مِمَّا نَزَّلْنا عَلی عَبْدِنا» اگر در باره آنچه ما بر بنده خود نازل کردیم شک دارید و منکرید که او پیامبر ما است و آنچه آورده کلام من است، با آن معجزاتی که من در مکه برای او آشکار نمودم مانند ابری که بر سر او در سفرها سایه می افکند و سنگ و ریگها و کوهها و درختانی که به او سلام می کردند. و همچنین دفاع از او در مورد کسانی که تصمیم کشتنش را داشتند و آنها را کشت و آن دو درختی که از هم فاصله داشتند و به هم نزدیک شدند تا پشت آنها قضای حاجت نمود و دوباره به جای خود برگشتند و صدا زدن آن حضرت درخت را که بیاید و با کمال خضوع و خواری پیش آمد و دستور داد برگردد، به جای خود برگشت.

گفت: ای مردان قریش و یهودیان و ای گروه مخالفین اسلام که از دین مبین فاصله گرفته اید و ای عرب زبانان فصیح و بلیغ و زبان آوران «فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ» یک سوره مانند آنچه محمد صلی الله علیه و آله آورده بیاورید. مردی که نه درس خوانده و نه مکتب رفته و کتابی نیاموخته و نه با دانشمندان رفت و آمد داشته و از کسی فرا نگرفته است. شما او را در سفر و حضور در وطن به خوبی می شناسید.

چهل سال در میان شما زندگی کرد، آنگاه به او کتابی داده شد که جوامع علوم پیشینیان و دیگران در آن کتاب هست

ص: ۱۷۵

«إِنْ کُنْتُمْ فِی رَیْبٍ» اگر نسبت به این آیات در شک هستید «فَأْتُوا» بیاورید یک نفر مثل او را تا شبیه قرآن و معجزات او را بیاورد، آنگاه معلوم شود او دروغ می گوید. زیرا هر چه از جانب خدا نباشد، نظیرش در میان مردم پیدا خواهد شد. «وَ إِنْ کُنْتُمْ» و اگر شما یهودیان و مسیحیان «فِی ریب» در شک هستید، نسبت به آنچه محمد صلی الله علیه و آله از شرایع آورده و تعیین برادر خود به عنوان سرور اوصیاء و با آن معجزاتی که به شما نشان داده از قبیل دست بزغاله مسموم که سخن گفت و گرگی که حرف زد و چوبی که وقتی بر منبر بود از فراق او ناله زد، و جلوگیری خداوند از غذای سمی که یهودی آورده بود و بلا۔را بر مخالفین برگرداند و آنها را به وسیله آن بلا کشت، و غذای کم را زیاد کرد «فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ» مانند قرآن از تورات و انجیل و زبور و صحف ابراهیم و نوشته های چهارده گانه بیاورید. ولی در سایر کتابها یک سوره مانند قرآن نخواهید یافت. چگونه ممکن است کلام محمد صلی الله علیه و آله که می گویید از خودش درآورده، بهتر از سایر کتابهای خدا باشد.

سپس به همه می فرمایـد: «وَ ادْعُوا شُـهَداءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ» بت های خود را دعوت کنیـد، مشـرکان و شـیطانهای خویش را نیز بخوانید. ای مسیحیان و یهودیان، همدستان خود را از کفار و مسلمانان منافق که دشمن آل محمد صلی الله علیه و آله هستند و سایر یاران خود را نیز دعوت کنید «إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ» اگر راست می گویید که محمد صـلی الله علیه و آله این قرآن را از خود ساخته و زمامداری پسر عمویش علی را بر تمام امت و سیاستمداری او از جانب پروردگار نبوده است.

سپس فرمود: «فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا» اگر نتوانستیـد انجام دهیـد «وَ لَنْ تَفْعَلُوا» و هرگز نخواهیـد توانست «فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِی وَقُودُهَا النَّاسُ» بپرهیزیـد از آتشـی که هیزم آن مردم «الْحِجارَةُ» و سـنگ است و عـذاب برای اهل آتش است «أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ» برای کافرانی که منکر کلام خـدا و پیامبرنـد و دشـمن وحی اوینـد آماده شـده. و می فرمایـد: بدانید که از این کار عاجزید. اگر این قرآن از جـانب انسـانی بود، بایـد شـما قـدرت معـارضه می داشتیـد. وقتی پس از این دعوت هـا و اعلاـن قرآن به مبـارزه عاجز شدنـد، خداوند فرمود: «قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ

ص: ۱۷۶

وَ لَوْ كانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيراً». - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۱۵۱ -

**[ترجمه]

«۵»

م، تفسیـر الإمام علیه السـلام إِنَّ اللَّهَ لا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا ما بَعُوضَةً فَما فَوْقَها الْآيَةَ قَالَ الْبَاقِرُ علیه السلام فَلَمَّا قَالَ اللَّهُ يا أَيُّهَا النَّاسُ ضُـرِبَ مَثَـلٌ وَ ذَكَرَ الـذُّبَابَ فِي قَوْلِهِ إِنَّ الَّذِينَ تَـدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُباباً الْآيَةَ وَ لَمَّا قَالَ مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَـذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيـاءَ كَمَثَـلِ الْعَنْكَبُوتِ الْآيَةَ وَ ضَـرَبَ مَثَلًـا فِي هَـذِهِ السُّورَهِ بِـالَّذِي اسْـتَوْقَدَ نَـاراً وَ بِـالصَّيِّبِ مِنَ السَّمَاءِ قَالَتِ الْكُفَّارُ وَ النَّوَاصِبُ وَ مَا هَذَا مِنَ الْأَمْثَالِ فَيُضْـرَبَ يُرِيدُونَ بِهِ الطَّعْنَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ اللَّهُ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ لا يَسْتَحْيِي لَـا يَتْرُكُ حَيَـاءً أَنْ يَضْـرِبَ مَثَلًـا لِلْحَقِّ يُوضِـحُهُ بِهِ عِنْـدَ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ ما بَعُوضَةً مَا هُوَ بَعُوضَةُ الْمَثَلِ فَما فَوْقَها فَوْقَ الْبَعُوضَـهِ وَ هُوَ الذُّبَابُ يَضْـرِبُ بِهِ الْمَثَلَ إِذَا عَلِمَ أَنَّ فِيهِ صَـلَاحَ عِبَادِهِ وَ نَفْعَهُمْ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ بِوَلَايَهِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ آلِهِمَا الطَّيِّبِينَ وَ سَـلَّمَ لِرَسُولِ اللَّهِ (۲)ص وَ لِلْـأَئِمَّهِ أَحْكَامَهُمْ وَ أَخْبَارَهُمْ وَ أَحْوَالَهُمْ وَ لَمْ يُقَابِلْهُمْ فِي أُمُورِهِمْ (۳)وَ لَمْ يَتَعَاطَ الدُّخُولَ فِي أَسْرَارِهِمْ وَ لَمْ يُفْشِ شَـيْئاً مِمَّا يَقِفُ عَلَيْهِ مِنْهَـا إِلَّا بِإِذْنِهِمْ فَيَعْلَمُونَ يَعْلَمُ هَؤُلَاءِ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هَـذِهِ صِـفَتُهُمْ أَنَّهُ الْمَثَلُ الْمَضْـرُوبُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ أَرَادَ بِهِ الْحَقَّ وَ إِبَانَتَهُ وَ الْكَشْفَ عَنْهُ وَ إِيضَاحَهُ وَ أَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا بِمُحَمَّدٍ بِمُعَارَضَـتِهِمْ لَهُ فِي عَلِيٍّ بِلِمَ وَ كَيْفَ وَ تَرْكِهِمُ الِانْقِيَادَ لَهُ فِي سَائِرِ مَا أَمَرَ بِهِ فَيَقُولُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهـذا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَ يَهْدِي بِهِ كَثِيراً يَقُولُ (۴)الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ بِهَذَا الْمَثَلِ كَثِيراً وَ يَهْـدِي بِهِ كَثِيراً أَيْ فَلَا مَعْنَى لِلْمَثَلِ لِأَنَّهُ وَ إِنْ نَفَعَ بِهِ مَنْ يَهْـدِيهِ فَهُوَ يُضِـرُّ بِهِ مَنْ يُضِـلُّهُ فَرَدَّ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ قِيلَهُمْ فَقَالَ وَ ما يُضِلُّ بِهِ أَيْ وَ مَا يُضِلُّ اللَّهُ بِالْمَثَلِ إِلَّا الْفاسِقِينَ الْجَانِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِتَرْكِ تَأَمُّلِهِ وَ بِوَضْعِهِ عَلَى خِلَافِ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِوَضْعِهِ عَلَيْهِ (۵).

ص: ۱۷۷

۱- تفسیر العسکریّ: ۵۹. التقریع: التعنیف. و التحدی: المباراه و المغالبه.

۲- فی المصدر: و سلموا لرسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله.

۳- فی المصدر: و لم یقابلوهم.

۴- فی المصدر: أی یقول.

۵- تفسیر العسکریّ: ۸۲.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: حضرت امام باقر علیه السّلام در تفسیر آیه «إِنَ اللَّهَ لا یَسْتَحْیِی أَنْ یَضْرِبَ مَثَلًا ما بَعُوضَةً فَما فَوْقَها فَأَمَّا الَّذِینَ آمَنُوا فَیَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَ أَمَّا الَّذِینَ کَفَرُوا فَیَقُولُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا یُضِلُّ بِهِ کَثِیراً وَ یَهْدِی بِهِ کَثِیراً وَ ما یُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفاسِقِینَ» - . بقره / ۲۶ - ، {خدای را از اینکه به پشه ای - یا فروتر [یا فراتر] از آن - مَثَل زند، شرم نکند. پس کسانی که ایمان آورده اند می دانند که آن [مَثَل] از جانب پروردگارشان بجاست؛ ولی کسانی که به کفر گراییده اند می گویند: «خدا از این مَثَل چه قصد داشته است؟» [خدا] بسیاری را با آن گمراه، و بسیاری را با آن راهنمایی می کند؛ و[لی] جز نافرمانان را با آن گمراه نمی کند.} فرمود: وقتی خداوند فرمود: «یا أَیُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ» مردم، مثلی زده شده و نام مگس را در آیه دیگر برد. «إِنَّ الَّذِینَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ یَخْلُقُوا ذُباباً» - . حج / ۷۳ - ، {کسانی را که جز خدا می خوانید هرگز [حتی] مگسی نمی آفرینند} و فرمود: «مَثَلُ الَّذِینَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ

اللَّهِ أَوْلِیاءَ کَمَثَلِ الْعَنْکَبُوتِ» - . العنکبوت / ۴۱ - ، {داستان کسانی که غیر از خدا دوستانی اختیار کرده اند، همچون داستان عنکبوت است}.

در این سوره به کسی که آتش افروخته و به باران از آسمان مثال زد، کفار و ناصبیان گفتند، این چه مثلهایی است! و منظورشان طعنه بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بود. خداوند فرمود: «إِنَّ اللَّهَ لا یَسْتَحْیِی» خداوند شرم نکند «أَنْ یَضْرِبَ مَثَلًا» مثلی برای مؤمنان «ما بَعُوضَةً» هر چه باشد، و لو به یک پشه و بالاتر از آن که مگس است، وقتی بداند به صلاح بندگان است، مثل می زند «فَأَمَّا الَّذِینَ آمَنُوا» کسانی که به محمد صلی الله علیه و آله و علی و آل پاکش ایمان دارند و تسلیم پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه و احکام و اخبار و احوال آنها هستند و به معارضه بر نمی خیزند و سعی در موشکافی اسرارشان ندارند و اگر بر اسرار آنها اطلاع یافتند افشا نمی کنند «فَیَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ» آنها می دانند که این مثلها یک واقعیت است که خدا می خواهد توضیح و تفهیم حقیقت کند.

«وَ أَمَّا الَّذِینَ» اما آنها که به محمد صلی الله علیه و آله و به علی کافر هستند و در کارها پیرو او نیستند «فَیَقُولُونَ ما ذا أَرادَ اللَّهُ بِهذا مَثَلًا یُضِلُّ بِهِ کَثِیراً وَ یَهْدِی بِهِ کَثِیراً» کافران می گویند خدا به وسیله این مثلها گروهی را به کفر می کشاند و گروهی را هدایت می کند. چنین مثلی فایده‌ای ندارد، چه آنکه اگر گروهی هدایت می یابند گروه دیگر گمراه می شوند.

خداوند در رد گفتار آنها فرمود: «وَ ما یُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفاسِقِینَ» به وسیله این مثل ها گمراه نمی کند، مگر تبه کاران را که فکر ندارند و بر خلاف منظور خدا عمل می کنند. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۲۰۵ -

ص: ۱۷۷

**[ترجمه]

بیان

قوله علیه السلام ما هو بعوضه ظاهره أنه علیه السلام قرأ بالرفع کما قرئ به فی الشواذ فکلمه ما إما موصوله حذف صدر صلتها أو موصوفه کذلک و محلها النصب بالبدلیه أو استفهامیه هی المبتدأ و الأظهر فی الخبر الوجهان الأولان.

**[ترجمه]قول امام عليه السلام كه فرمود: «ما هو بَعُوضَةً» ظاهراً آن حضرت «بَعُوضَةٌ» را مرفوع خوانده است چنانچه بعضى در قرائت شاذ چنين قرائت كرده اند. ولى بسيار كم است، پس كلمه «ما» موصول است كه صدر صله آن حذف شده يا موصوف است به همين صورت و محل آن به عنوان بدل منصوب است، يا استفهاميه است و مبتدا، قول اظهر در خبر، دو وجه اول است.

**[ترجمه]

«۶»

م، تفسير الإمام عليه السلام يا بَنِى إِسْرائِيلَ اذْكُرُوا الْآيَةَ قَالَ الْإِمَامُ عليه السلام قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ يا بَنِى إِسْرائِيلَ وُلْدَ يَعْقُوبَ إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِى أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ لَمَّا بَعَثْتُ مُحَمَّداً وَ أَقْرَرْتُهُ بِمَدِينَتِكُمْ وَ لَمْ أُجَشِّمْكُمُ الْحَطَّ وَ التَّرْحَالَ إِلَيْهِ (۱)وَ أَوْضَحْتُ عَلَامَاتِهِ وَ دَلَائِلَ صِدْقِهِ لِئَلَّا يَشْتَبِهَ عَلَيْكُمْ حَالُهُ وَ أَوْفُوا بِعَهْدِى الَّذِى أَخَذْتُهُ عَلَى أَسْلَافِكُمْ أَنْبِيَاؤُكُمْ وَ أَمَرُوهُمْ (۲)أَنْ يُؤَدُّوهُ إِلَى أَخْلَافِهِمْ لَيُؤْمِنُنَّ بِمُحَمَّدٍ الْعَرَبِيِّ الْقُرَشِيِّ الْهَاشِمِيِّ الْمُتَأَتَّى بِالْآيَاتِ (۳)الْمُؤَيَّدِ بِالْمُعْجِزَاتِ الَّتِى مِنْهَا أَنْ كَلَّمَتْهُ ذِرَاعٌ مَسْمُومَةٌ وَ نَاطَقَهُ ذِئْبٌ وَ حَنَّ إِلَيْهِ (۴)عُودُ الْمِنْبَرِ وَ كَثَّرَ اللَّهُ الْقَلِيلَ مِنَ الطَّعَامِ وَ أَلَانَ لَهُ الصُّلْبَ مِنَ الْأَحْجَارِ وَ صَبَّتْ لَهُ الْمِيَاهُ السَّيَّالَةُ (۵)وَ لَمْ يُؤَيِّدْ نَبِيّاً مِنْ أَنْبِيَائِهِ بِدَلَالَةٍ إِلَّا جَعَلَ لَهُ مِثْلَهَا أَوْ أَفْضَلَ مِنْهَا وَ الَّذِى جَعَلَ مِنْ آيَاتِهِ (۶)عَلِيُّ بْنُ أَبِى طَالِبٍ عليهما السلام شَقِيقُهُ وَ رَفِيقُهُ عَقْلُهُ مِنْ عَقْلِهِ وَ عِلْمُهُ مِنْ عِلْمِهِ (۷)وَ حِلْمُهُ مِنْ حِلْمِهِ مُؤَيِّدٌ دِينَهُ بِسَيْفِهِ الْبَاتِرِ (۸)بَعْدَ أَنْ قَطَعَ مَعَاذِيرَ الْمُعَانِدِينَ بِدَلِيلِهِ الْقَاهِرِ وَ عِلْمِهِ الْفَاضِلِ وَ فَضْلِهِ الْكَامِلِ أُوفِ بِعَهْدِكُمْ الَّذِى أَوْجَبْتُ بِهِ لَكُمْ نَعِيمَ الْأَبَدِ فِى دَارِ الْكَرَامَهِ وَ مُسْتَقَرِّ الرَّحْمَهِ وَ إِيَّاىَ فَارْهَبُونِ فِى مُخَالَفَهِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فَإِنِّى الْقَادِرُ عَلَى صَرْفِ بَلَاءِ مَنْ يُعَادِيكُمْ عَلَى مُوَافَقَتِى وَ هُمْ لَا يَقْدِرُونَ عَلَى صَرْفِ انْتِقَامِى عَنْكُمْ إِذَا آثَرْتُمْ مُخَالَفَتِى

۱- جشمه و أجشمه الامر: كلفه إياه.

۲- فى المصدر: على أسلافكم انبياؤهم و امراؤهم و أمروهم خ ل أن يؤدوه إلى أخلافهم ليؤمنوا اه.

۳- فى المصدر و فى نسختين مخطوطتين من الكتاب و كذا فى هامش النسخه المقروءه على المصنّف، المبان بالآيات.

۴- حن اليه:اشتاق.

۵- فى المصدر و نسخه من الكتاب و كذا فى هامش النسخه المقروءه على المصنّف: و صلب له المياه السياله.

۶- فى المصدر: و الذى جعل من أكبر آياته.

۷- فى المصدر: و حكمه من حكمه و حلمه من حلمه.

۸- الباتر: القاطع.

وَ آمِنُوا بِما أَنْزَلْتُ مُصَدِّقاً لِما مَعَكُمْ وَ لا تَكُونُوا أَوَّلَ كافِرٍ بِهِ الْآيَهَ قَالَ الْإِمَامُ عليه السلام قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِلْيَهُودِ وَ آمِنُوا أَيُّهَا الْيَهُودُ بِما أَنْزَلْتُ عَلَى مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله مِنْ ذِكْرِ نُبُوَّتِهِ وَ أَنْبَاءِ إِمَامَهِ أَخِيهِ عَلِيٍّ وَ عِتْرَتِهِ الطَّاهِرِينَ مُصَدِّقاً لِما مَعَكُمْ فَإِنَّ مَثَلَ هَذَا فِي كِتَابِكُمْ (۱) أَنَّ مُحَمَّداً النَّبِيَّ سَيِّدُ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ الْمُؤَيَّدُ بِسَيِّدِ الْوَصِيِّينَ وَ خَلِيفَهِ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَارُوقِ الْأُمَّهِ وَ بَابِ مَدِينَهِ الْحِكْمَهِ وَ وَصِيِّ رَسُولِ الرَّحْمَهِ وَ لا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي الْمُنَزَّلَهِ بِنُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ إِمَامَهِ عَلِيٍّ عليه السلام وَ الطَّيِّبِينَ مِنْ عِتْرَتِهِ ثَمَناً قَلِيلًا بِأَنْ تَجْحَدُوا نُبُوَّهَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ إِمَامَهَ الْإِمَام عليه السلام (۲)تَعْتَاضُوا مِنْهَا عَرَضَ الدُّنْيَا فَإِنَّ ذَلِكَ وَ إِنْ كَثُرَ فَإِلَى نَفَادٍ أَوْ خَسَارٍ وَ بَوَارٍ وَ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِيَّايَ فَاتَّقُونِ فِي كِتْمَانِ أَمْرِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ أَمْرِ وَصِيِّهِ فَإِنَّكُمْ إِنْ تَتَّقُوا لَمْ تَقْدَحُوا فِي نُبُوَّهِ النَّبِيِّ وَ لَا فِي وَصِيَّهِ الْوَصِيِّ بَلْ حُجَجُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ قَائِمَهٌ وَ بَرَاهِينُهُ لِذَلِكَ وَاضِحَهٌ وَ قَدْ قَطَعَتْ مَعَاذِيرَكُمْ وَ أَبْطَلَتْ تَمْوِيهَكُمْ (۳)وَ هَؤُلَاءِ يَهُودُ الْمَدِينَهِ جَحَدُوا نُبُوَّهَ مُحَمَّدٍ وَ خَانُوهُ وَ قَالُوا نَحْنُ نَعْلَمُ أَنَّ مُحَمَّداً نَبِيٌّ وَ أَنَّ عَلِيّاً وَصِيُّهُ وَ لَكِنْ لَسْتَ أَنْتَ ذَاكَ وَ لَا هَذَا يُشِيرُونَ إِلَى عَلِيٍّ فَأَنْطَقَ اللَّهُ ثِيَابَهُمُ الَّتِي عَلَيْهِمْ وَ خِفَافَهُمُ الَّتِي فِي أَرْجُلِهِمْ يَقُولُ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهَا لِلَابِسِهِ كَذَبْتَ يَا عَدُوَّ اللَّهِ بَلِ النَّبِيُّ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله هَذَا وَ الْوَصِيُّ عَلِيٌّ هَذَا وَ لَوْ أُذِنَ لَنَا ضَغَطْنَاكُمْ وَ عَقَرْنَاكُمْ (۴)وَ قَتَلْنَاكُمْ وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ اللَّهَ يُمْهِلُهُمْ لِعِلْمِهِ بِأَنَّهُ سَيَخْرُجُ مِنْ أَصْلَابِهِمْ ذُرِّيَّاتٌ طَيِّبَاتٌ مُؤْمِنَاتٌ لَوْ تَزَيَّلُوا (۵)لَعَذَّبَ هَؤُلَاءِ عَذَاباً أَلِيماً إِنَّمَا يَعْجَلُ مَنْ يَخَافُ الْفَوْتَ (۶).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: حضرت امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «یا بَنی إِسْرائیلَ اذْکُرُوا نِعْمَتِیَ الَّتی أَنْعَمْتُ عَلَیْکُمْ وَ أَوْفُوا بِعَهْدی أُوفِ بِعَهْدِکُمْ وَ إِیَّایَ فَارْهَبُونِ » - . بقره / ۴۰ - ،{ای فرزندان اسرائیل، نعمتهایم را که بر شما ارزانی داشتم به یاد آرید، و به پیمانم وفا کنید، تا به پیمانتان وفا کنم، و تنها از من بترسید.} فرمود: خداوند می فرماید: «یا بَنِی إِسْرائِیلَ» ای فرزندان یعقوب «اذْکُرُوا نِعْمَتِیَ الَّتِی أَنْعَمْتُ عَلَیْکُمْ» به یاد نعمت من باشید که به شما ارزانی داشتم و محمد صلی الله علیه و آله را فرستادم و در شهر شما جای دادم و شما را به زحمت نینداختم که رنج سفر کشید و به سوی او بروید، و علائم و دلائل او را آشکارا بیان داشتم و اظهار کردم تا نبوت او بر شما مشتبه نشود.

«وَ أَوْفُوا بِعَهْدِی» به پیمانی که پیامبران من از پدران شما گرفتند وفا کنید که به فرزندان خود برسانند که به محمد صلی الله علیه و آله عربی قرشی و هاشمی ایمان آورند که آیات زیادی می آورد و با معجزاتی از قبیل سخن گفتن دست بزغاله مسموم و سخن گرگ و ناله چوب منبر او را تائید کرده ام.

غذای کم برای او زیاد شد و سنگهای سخت برایش نرم شدند و آبهای روان برایش جاری شد. هر پیامبری را با دلیل و معجزه ای تائید کرده ام، او را نیز با مجموع آن دلائل و معجزات یا معجزه ای بهتر از آنها تأیید نموده ام. آن پیامبری که یکی از دلائل او علی بن ابی طالب، محبوب و دوست اوست که عقل او از عقل پیامبر و علمش از علم او و حلمش از حلم اوست. دین را با شمشیر بران خود تائید می کند بعد از آنکه بهانه دشمنان را قطع می نماید، و دارای علم زیاد و فضل کامل است.

«أُوفِ بِعَهْدِکُمْ» به عهد شما وفا می کنم که بهشت برین را برایتان واجب نموده ام تا ابد در آنجا باشید. (آنجا) محل لطف و عنایت من و جایگاه رحمتم است.

«وَ إِیَّایَ فَارْهَبُونِ» در مخالفت با محمد صلی الله علیه و آله از من بهراسید. وقتی شما راه مخالفت مرا در پیش بگیرید، من می توانم بلایی را که از دشمنان به جانب شما حواله می شود برگردانم ولی آنها نمی توانند جلوی انتقام مرا از شما بگیرند. - .

تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۲۲۷ -

ص: ۱۷۸

«وَ آمِنُوا بِما أَنْزَلْتُ مُصَدِّقاً لِما مَعَكُمْ وَ لا تَكُونُوا أَوَّلَ كافِرٍ بِهِ» امام علیه السّلام فرمود خداوند می فرماید «وَ آمِنُوا» یهودیان! ایمان بیاورید «بِما أَنْزَلْتُ» به آنچه نازل کرده ام بر محمد، از نبوت و تعیین برادرش به جانشینی و امامت عترت پاکش. «مُصَدِّقاً لِما مَعَكُمْ» مثال آن در کتاب شما است که محمد صلی الله علیه و آله سرور جهانیان گذشته و آینده است که او را به وسیله وصیش سید الوصیین و خلیفه پیامبر خدای جهان آفرین تایید کرده ام «وَ لا تَشْتَرُوا بِآياتِي» آیات مرا که راجع به محمد صلی الله علیه و آله نازل نموده ام و امامت وصی و جانشینی علی و فرزندان پاک و طاهرش را به بهای بی ارزش دنیا نفروشید که منکر نبوت او و امامت امام شوید، و آن را با دنیای بی ارزش گر چه زیاد باشد ولی فانی و نابودشدنی است مبادله نکنید.

و خداوند فرموده است: «وَ إِيَّايَ فَاتَّقُونِ» در مورد کتمان امر محمد صلی الله علیه و آله و امر وصی او از من بترسید. اگر پرهیزگار باشید، در مورد نبوت او و امامت وصیش اشکال تراشی نمی کنید. حجت خدا بر شما تمام شده و دلائل واضحی در این مورد برای شما فرستاده است، به طوری که بهانه ای باقی نمانده. دیگر جای اشتباه کاری نیست.

یهودیان مدینه نبوت محمد صلی الله علیه و آله را انکار نموده به او خیانت کردند و گفتند، ما می دانیم محمد صلی الله علیه و آله پیامبر است و علی وصی اوست ولی تو آن محمد نیستی و علی نیز همین طور. خداوند لباسهای تنشان را به سخن درآورد و کفشهای پایشان را که به آنها می گفتند، دروغ می گوئید ای دشمنان خدا! آن محمد همین پیامبر و وصی او همین علی است. اگر به ما اجازه دهند شما را می فشاریم و مجروح می کنیم و می کشیم. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند آنها را مهلت داد چون می دانست از نهاد آنها فرزندانی پاک و مؤمن به وجود خواهد آمد «لو تزیلوا لعذب هؤلاء عذابا الیما» اگر این فرزندان مؤمن از آنها جدا شده بودند، آنان دچار عذاب دردناکی می شدند، کسی در کیفر عجله می کند که ترس از فرار آن به جایی داشته باشد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۲۲۸ -

**[ترجمه]

«۷»

فس، تفسیر القمی أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ الْآيَةَ فَإِنَّهَا نَزَلَتْ فِي الْيَهُودِ قَدْ كَانُوا

ص: ۱۷۹

۱- فی المصدر : فان مثل هذا الذکر فی کتابکم.

۲- فی المصدر: بأن تجحدوا نبوه النبیّ و امامه علی و آلهما اه.

۳- موه علیه الامر أو الخبر: زوره علیه و زخرفه و لبسه، أو بلغه خلاف ما هو.

۴- ضغطه: عصره، و ضیق علیه. عقره: جرحه. نحره.

٥- تزيلوا: تفرقوا، أى لو تميزت ذرياتهم المؤمنات عن أصلابهم لعذب هؤلاء.

٦- تفسير الإمام العسكريّ: ٩٢.

أَظْهَرُوا الْإِسْلَامَ وَ كَانُوا مُنَافِقِينَ وَ كَانُوا إِذَا رَأَوْا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ وَ إِذَا لَقُوا الْيَهُودَ قَالُوا نَحْنُ مَعَكُمْ وَ كَانُوا يُخْبِرُونَ الْمُسْلِمِينَ بِمَا فِي التَّوْرَاةِ مِنْ صِفَةِ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَصْحَابِهِ فَقَالَ لَهُمْ كُبَرَاؤُهُمْ وَ عُلَمَاؤُهُمْ أَ تُحَدِّثُونَهُمْ بِما فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَ فَلا تَعْقِلُونَ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَقَالَ أَ وَ لا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ وَ ما يُعْلِنُونَ وَ مِنْهُمْ أَيْ مِنَ الْيَهُودِ أُمِّيُّونَ لا يَعْلَمُونَ الْكِتابَ إِلَّا أَمانِيَّ وَ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ وَ كَانَ قَوْمٌ مِنْهُمْ يُحَرِّفُونَ التَّوْرَاةَ وَ أَحْكَامَهُ ثُمَّ يَدَّعُونَ أَنَّهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتابَ الْآيَةَ وَ قالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّاماً مَعْدُودَةً قَالَ بَنُو إِسْرَائِيلَ لَنْ نُعَذَّبَ إِلَّا الْأَيَّامَ الْمَعْدُودَاتِ الَّتِي عَبَدْنَا فِيهَا الْعِجْلَ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى قُلْ يَا مُحَمَّدُ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْداً الْآيَةَ وَ قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْناً نَزَلَتْ فِي الْيَهُودِ ثُمَّ نُسِخَتْ بِقَوْلِهِ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَ قَدْ كانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ ما عَقَلُوهُ وَ هُمْ يَعْلَمُون» - . بقره / ۷۵ - ،{آیا طمع دارید که [اینان] به شما ایمان بیاورند؟ با آنکه گروهی از آنان سخنان خدا را می شنیدند، سپس آن را بعد از فهمیدنش تحریف می کردند، و خودشان هم می دانستند.} روایت کرده است: این آیه در باره یهودیانی نازل شد که

اظهار اسلام کرده بودند در حالی که منافق بودند. وقتی پیامبر را می دیدند می گفتند «إِنَّا مَعَكُمْ» وقتی یهودیان را مشاهده می کردند به آنها می گفتند ما با شما هستیم به مسلمانان صفات پیامبر صلی الله علیه و آله و اصحابش را که در تورات بود اطلاع می دادند.

سران و دانشمندان آنها گفتند: «أَ تُحَدِّثُونَهُمْ بِما فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَ فَلا تَعْقِلُونَ» به آنها مطالبی را می گوئید که علیه شما پیش پروردگارتان استدلال نمایند؟ آیا عقل ندارید.

خداوند در رد آنها می فرماید: «أَ وَ لا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ ما يُسِرُّونَ وَ ما يُعْلِنُونَ» نمی دانند که خدا از پنهان و آشکار آنها اطلاع دارد. «وَ مِنْهُمْ» یعنی بعضی از یهود «أُمِّيُّونَ لا يَعْلَمُونَ الْكِتابَ إِلَّا أَمانِيَّ وَ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ» تحریف می کردند تورات و احکام آن را و می گفتند از جانب خدا آمده است. خداوند این آیه را نازل کرد: «فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتابَ» وای بر آنها که کتاب را می نویسند.

«وَ قالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّاماً مَعْدُودَةً» بنی اسرائیل گفتند ما عذاب نخواهیم شد مگر همان چند روزی که گوساله پرست بودیم. خداوند (سخن) آنها را با این آیه رد کرد «قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْداً» بگو ای محمد، صلی الله علیه و آله از خدا پیمان گرفته اید؟ وَ قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْناً در باره یهودیان نازل شد که به آنها سخن نیکو بگویید. سپس به وسیله آیه «فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ» مشرکان را هر جا یافتید بکشید ، نسخ گردید. - . تفسیر قمی ۱: ۶۰ -

**[ترجمه]

م، تفسير الإمام عليه السلام وَ إِذْ أَخَذْنا مِيثاقَكَمْ لا تَسْفِكَونَ دِماءَكُمْ الْآيَهَ قَالَ الْإِمَامُ عليه السلام أَیْ وَ اذْكُرُوا يَا بَنِی إِسْرَائِيلَ حِينَ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ أَیْ أَخَذَ الْمِيثَاقَ عَلَى أَسْلَافِكُمْ (٢)وَ عَلَى كُلِّ مَنْ يَصِلُ إِلَيْهِ الْخَبَرُ بِذَلِكَ مِنْ أَخْلَافِهِمُ الَّذِينَ أَنْتُمْ مِنْهُمْ لا تَسْفِكُونَ دِماءَكُمْ لَا يَسْفِكْ بَعْضُكُمْ دِمَاءَ بَعْضٍ وَ لا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيارِكُمْ أَیْ لَا يُخْرِجْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً مِنْ دِيَارِهِمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ بِذَلِكَ الْمِيثَاقِ كَمَا أَقَرَّ بِهِ أَسْلَافُكُمْ وَ الْتَزَمْتُمُوهُ كَمَا الْتَزَمُوهُ وَ أَنْتُمْ تَشْهَدُونَ بِذَلِكَ الْمِيثَاقِ عَلَى أَسْلَافِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ ثُمَّ أَنْتُمْ مَعَاشِرَ الْيَهُودِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ يَقْتُلُ بَعْضُكُمْ بَعْضاً وَ تُخْرِجُونَ فَرِيقاً مِنْكُمْ مِنْ دِيارِهِمْ غَضَباً وَ قَهْراً تَظاهَرُونَ عَلَيْهِمْ يُظَاهِرُ بَعْضُكُمْ بَعْضاً عَلَى إِخْرَاجِ مَنْ تُخْرِجُونَهُ مِنْ دِيَارِهِمْ وَ قَتْلِ مَنْ تَقْتُلُونَهُمْ بِغَيْرِ حَقٍّ (٣)بِالْإِثْمِ وَ الْعُدْوانِ بِالتَّعَدِّی تَتَعَاوَنُونَ وَ تَتَظَاهَرُونَ وَ إِنْ يَأْتُوكُمْ يَعْنِی

١- تفسير القمّیّ: ۴۲ و ۴۳.

٢- فی المصدر: و اذكروا يا بنی إسرائيل حين اخذنا ميثاقكم على أسلافكم.

٣- فی المصدر: و قتل من تقتلونه منهم بغير حق.

هَؤُلَاءِ الَّذِينَ تُخْرِجُونَهُمْ أَیْ تَرُومُونَ إِخْرَاجَهُمْ وَ قَتْلَهُمْ ظُلْماً إِنْ یَأْتُوکُمْ أَساری قَدْ أَسَرَهُمْ أَعْدَاؤُکُمْ وَ أَعْدَاؤُهُمْ تُفادُوهُمْ مِنَ الْأَعْدَاءِ بِأَمْوَالِکُمْ وَ هُوَ مُحَرَّمٌ عَلَیْکُمْ إِخْراجُهُمْ أَعَادَ قَوْلَهُ إِخْراجُهُمْ وَ لَمْ یَقْتَصِرْ عَلَی أَنْ یَقُولَ وَ هُوَ مُحَرَّمٌ عَلَیْکُمْ لِأَنَّهُ لَوْ قَالَ ذَلِکَ لَرُئِیَ أَنَّ الْمُحَرَّمَ إِنَّما هُوَ مُفَادَاتُهُمْ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ أَ فَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْکِتابِ وَ هُوَ الَّذِی أَوْجَبَ عَلَیْهِمُ الْمُفَادَاتِ وَ تَکْفُرُونَ بِبَعْضٍ وَ هُوَ الَّذِی حَرَّمَ قَتْلَهُمْ وَ إِخْرَاجَهُمْ فَقَالَ فَإِذَا کَانَ قَدْ حَرَّمَ الْکِتَابُ قَتْلَ النُّفُوسِ وَ الْإِخْرَاجَ مِنَ الدِّیَارِ کَمَا فَرَضَ فِدَاءَ الْأُسَرَاءِ فَمَا بَالُکُمْ تُطِیعُونَ فِی بَعْضٍ وَ تَعْصُونَ فِی بَعْضٍ کَأَنَّکُمْ بِبَعْضٍ کَافِرُونَ وَ بِبَعْضٍ مُؤْمِنُونَ ثُمَّ قَالَ فَما جَزاءُ مَنْ یَفْعَلُ ذلِکَ مِنْکُمْ یَا مَعْشَرَ الْیَهُودِ إِلَّا خِزْیٌ ذُلٌّ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا جِزْیَهٌ تُضْرَبُ عَلَیْهِ یُذَلُّ بِهَا وَ یَوْمَ الْقِیامَهِ یُرَدُّونَ إِلی أَشَدِّ الْعَذابِ إِلَی جِنْسِ أَشَدِّ الْعَذَابِ یَتَفَاوَتُ ذَلِکَ عَلَی قَدْرِ تَفَاوُتِ مَعَاصِیهِمْ وَ مَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا یَعْمَلُونَ یَعْمَلُ هَؤُلَاءِ الْیَهُودُ (۱)ثُمَّ وَصَفَهُمْ فَقَالَ تَعَالَی أُولئِکَ الَّذِینَ اشْتَرَوُا الْحَیاهَ الدُّنْیا بِالْآخِرَهِ رَضُوا بِالدُّنْیا وَ حُطَامِهَا بَدَلًا مِنْ نَعِیمِ الْجِنَانِ الْمُسْتَحَقِّ بِطَاعَاتِ اللَّهِ فَلا یُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذابُ وَ لا هُمْ یُنْصَرُونَ لَا یَنْصُرُهُمْ أَحَدٌ یَدْفَعُ عَنْهُمُ الْعَذَابَ(۲).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه: «وَ إِذْ أَخَذْنا میثاقَکُمْ لا تَسْفِکُونَ دِماءَکُمْ وَ لا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَکُمْ مِنْ دِیارِکُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَ أَنْتُمْ تَشْهَدُون» - . بقره / ۸۴ - ، {و چون از شما پیمان محکم گرفتیم که: «خون همدیگر را مریزید، و یکدیگر را از سرزمین خود بیرون نکنید»؛ سپس [به این پیمان] اقرار کردید، و خود گواهید.} فرمود: یعنی بنی اسرائیل، به یاد آورید وقتی را که از شما پیمان گرفتیم، یعنی از اجدادتان و کسانی که این خبر به آنها برسد «لا تَسْفِکُونَ دِماءَکُمْ» که خون یکدیگر را نریزید «وَ لا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَکُمْ مِنْ دِیارِکُمْ» و یکدیگر را از شهر اخراج نکنید.

«ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ» بعد به این پیمان اقرار نمودید و مانند اجدادتان ملتزم شدید «وَ أَنْتُمْ تَشْهَدُونَ» و گواهی دادید که از اجدادتان پیمانی گرفته شده «ثُمَّ أَنْتُمْ هؤُلاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَکُمْ» بعد به جان هم افتادید «وَ تُخْرِجُونَ فَرِیقاً مِنْکُمْ مِنْ دِیارِهِمْ» و گروهی گروه دیگر را از شهر و دیار خود، با خشم و اجبار خارج کردند.

«تَظاهَرُونَ عَلَیْهِمْ» در این آواره کردن و کشتن همدیگر به ناحق و از روی ستم و عدوان به یکدیگر کمک می کردید «وَ إِنْ یَأْتُوکُمْ»

ص: ۱۸۰

اگر همین اشخاصی که تصمیم بیرون کردن و کشتن آنها را دارید «أُساری» پیش شما بیایند در حالی که دشمنان شما و آنها ایشان را اسیر کرده باشند «تُفادُوهُمْ» با مال خود خونبهای ایشان را می دهید.

«وَ هُوَ مُحَرَّمٌ عَلَیْکُمْ إِخْراجُهُمْ» با اینکه بر شما این خارج کردن از شهر و دیار حرام است. لفظ خراج را در آیه مکرر آورد چون اگر «اخراجکم» را نمی فرمود، خیال می کردند فدیه دادن بر آنها حرام است.

سپس خداوند می فرماید: «أَ فَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْکِتابِ» ایمان به مقداری از کتاب که خونبها دادن است می آورید «وَ تَکْفُرُونَ بِبَعْضٍ» ولی نسبت به خارج کردن که حرام است کافرید. در صورتی که کتاب شما قتل نفس و اخراج را حرام کرده همان طور که خونبها دادن را واجب نموده است. چرا به بعضی ایمان دارید و نسبت به بقیه کافرید. گویا شما مؤمن به بعض و کافر

به بعض هستید.

سپس می فرمایـد: «فَما جَزاءُ مَنْ یَفْعَلُ ذلِکَ مِنْکُمْ إِلَّا خِزْیٌ» کیفر شـما یهودیان نیست مگر خواری و ذلت در زنـدگی که باید جزیه بپردازیـد «وَ یَوْمَ الْقِیامَهِ یُرَدُّونَ إِلی أَشَـدِّ الْعَذابِ» و در قیامت رهسـپار شدیدترین عذاب می شوید که به مقدار معصـیت، متفاوت است. «أُولئِکَ الَّذِینَ اشْتَرَوُا الْحَیاهَ الدُّنْیا بِالْآخِرَهِ» آنهایند که در مقابل زندگی جاوید آخرت، راضـی به زندگی دنیا و زرق و برق آن شدنـد «فَلا یُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذابُ وَ لا هُمْ یُنْصَـرُونَ» هیچ کس آنها را در دفع عذاب از ایشان یاری نخواهد کرد و عذابشان تخفیف نخواهد یافت. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۳۶۷ -

**[ترجمه]

«۹»

م، تفسـیر الإمام علیه السـلام وَ لَمَّا جاءَهُمْ کِتابٌ مِنْ عِنْـدِ اللَّهِ الْآیَهَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السـلام ذَمَّ اللَّهُ تَعَالَی الْیَهُودَ فَقَالَ وَ لَمَّا جاءَهُمْ یَعْنِی هَؤُلَاءِ الْیَهُودَ الَّذِینَ تَقَـدَّمَ ذِکْرُهُمْ وَ إِخْوَانَهُمْ مِنَ الْیَهُودِ جَاءَهُمْ کِتابٌ مِنْ عِنْـدِ اللَّهِ الْقُرْآنُ مُصَـدِّقٌ ذَلِکَ الْکِتَابُ لِما مَعَهُمْ التَّوْرَاهِ (۳)الَّتِی بُیِّنَ فِیهَـا أَنَّ مُحَمَّداً الْأَمِینَ مِنْ وُلْـدِ إِسْـمَاعِیلَ الْمُؤَیَّدَ بِخَیْرِ خَلْقِ اللَّهِ بَعْـدَهُ عَلِیٍّ وَلِیِّ اللَّهِ وَ کانُوا یَعْنِی هَؤُلَاءِ الْیَهُودَ مِنْ قَبْلُ ظُهُورِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله بِالرِّسَالَهِ یَسْتَفْتِحُونَ یَسْأَلُونَ الْفَتْحَ وَ الظَّفَرَ عَلَی الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَعْدَائِهِمْ وَ الْمُنَاوِینَ لَهُمْ (۴)وَ کَانَ اللَّهُ یَفْتَحُ لَهُمْ وَ یَنْصُرُهُمْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی فَلَمَّا جاءَهُمْ أَیْ هَؤُلَاءِ الْیَهُودَ ما

۱- فی المصدر: أی یعمل هؤلاء الیهود.

۲- تفسیر الإمام: ۱۳۶ و ۱۳۷.

۳- فی المصدر: لما معهم من التوراه.

۴- المناوین: المعادین.

عَرَفُوا مِنْ نَعْتِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ صِفَتِهِ کَفَرُوا بِهِ جَحَدُوا نُبُوَّتَهُ حَسَداً لَهُ وَ بَغْیاً عَلَیْهِ (١).

أقول: سیأتی تمامه فی کتاب أحوال النبی ص.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه: «وَ لَمّا جاءَهُمْ کِتابٌ مِنْ عِنْدِ اللّهِ مُصَدِّقٌ لِما مَعَهُمْ وَ کانُوا مِنْ قَبْلُ یَسْتَفْتِحُونَ عَلَی الَّذینَ کَفَرُوا فَلَمّا جاءَهُمْ ما عَرَفُوا کَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَهُ اللّهِ عَلَی الْکافِرینَ » -. بقره / ٨٩ - ، {و هنگامی که از جانب خداوند کتابی که مؤید آنچه نزد آنان است برایشان آمد، و از دیرباز [در انتظارش] بر کسانی که کافر شده بودند پیروزی می جستند؛ ولی همین که آنچه [که اوصافش] را می شناختند برایشان آمد، انکارش کردند. پس لعنت خدا بر کافران باد.} فرمود: خداوند یهودیان را سرزنش می کند و می فرماید: «وَ لَمّا جاءَهُمْ» وقتی این یهودیانی که ذکر شد و هم مسلکان آنها، کتابی از جانب خدا آید (قرآن) که تصدیق کتابشان (تورات) را می کند و در آن نوشته شده، محمد امین صلی الله علیه و آله از نژاد اسماعیل است که او را به بهترین افراد، علی بن ابی طالب ولی الله، مؤید نموده ایم «کانُوا مِنْ قَبْلُ یَسْتَفْتِحُونَ» همین یهودیان، قبل از بعثت پیامبر سؤال می کردند، چه وقت فتح و پیروزی بر کافرانی که دشمن آنها بودند فرا می رسد.

خداوند می فرماید: «فَلَمّا جاءَهُمْ ما عَرَفُوا» وقتی (پیامبر آمد) این یهودیان آنچه

ص: ١٨١

را که از نشانه و صفات پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله می‌دانستند، از روی حسد و ستمگری و ظلم بر او انکار نمودند. -. تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ٣٩٣ -

مولف: تمام این خبر در احوال پیامبر صلی الله علیه و آله خواهد آمد.

**[ترجمه]

«١٠»

م، تفسیر الإمام علیه السلام بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ الْآیَهَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام ذَمَّ اللَّهُ تَعَالَی الْیَهُودَ وَ عَابَ فِعْلَهُمْ فِی کُفْرِهِمْ بِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَقَالَ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَیْ اشْتَرَوْهَا بِالْهَدَایَا وَ الْفُضُولِ الَّتِی کَانَتْ تَصِلُ إِلَیْهِمْ وَ کَانَ اللَّهُ أَمَرَهُمْ بِشِرَائِهَا مِنَ اللَّهِ بِطَاعَتِهِمْ لَهُ لِیَجْعَلَ لَهُمْ أَنْفُسَهُمْ وَ الِانْتِفَاعَ بِهَا دَائِماً فِی نَعِیمِ الْآخِرَهِ فَلَمْ یَشْتَرُوهَا بَلِ اشْتَرَوْهَا بِمَا أَنْفَقُوهُ فِی عَدَاوَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِیَبْقَی لَهُمْ عِزُّهُمْ فِی الدُّنْیَا وَ رِئَاسَتُهُمْ عَلَی الْجُهَّالِ وَ یَنَالُوا الْمُحَرَّمَاتِ وَ أَصَابُوا الْفُضُولَاتِ مِنَ السَّفَلَهِ وَ صَرَفُوهُمْ عَنْ سَبِیلِ الرَّشَادِ وَ وَقَفُوهُمْ عَلَی طُرُقِ الضَّلَالاتِ ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ یَکْفُرُوا بِما أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْیاً أَیْ بِمَا أَنْزَلَ عَلَی مُوسَی مِنْ تَصْدِیقِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله بَغْیاً أَنْ یُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلی مَنْ یَشاءُ مِنْ عِبادِهِ قَالَ وَ إِنَّمَا کَانَ کُفْرُهُمْ لِبَغْیِهِمْ وَ حَسَدِهِمْ لَهُ لِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَیْهِ وَ هُوَ الْقُرْآنُ الَّذِی أَبَانَ فِیهِ نُبُوَّتَهُ وَ أَظْهَرَ بِهِ آیَتَهُ وَ مُعْجِزَتَهُ ثُمَّ قَالَ فَباؤُ بِغَضَبٍ عَلی غَضَبٍ یَعْنِی رَجَعُوا وَ عَلَیْهِمُ الْغَضَبُ مِنَ اللَّهِ عَلَی غَضَبٍ فِی أَثَرِ غَضَبٍ وَ الْغَضَبُ الْأَوَّلُ حِینَ کَذَّبُوا بِعِیسَی ابْنِ مَرْیَمَ وَ

الْغَضَبُ الثَّانِی حِینَ کَذَّبُوا بِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله قَالَ وَ الْغَضَبُ الْأَوَّلُ أَنْ جَعَلَهُمْ قِرَدَةً خَاسِئِینَ وَ لَعَنَهُمْ عَلَی لِسَانِ عِیسَی علیه السلام وَ الْغَضَبُ الثَّانِی حِینَ سَلَّطَ عَلَیْهِمْ سُیُوفَ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ وَ أُمَّتِهِ حَتَّی ذَلَّلَهُمْ بِهَا فَإِمَّا دَخَلُوا فِی الْإِسْلَامِ طَائِعِینَ وَ إِمَّا أَدَّوُا الْجِزْیَةَ صَاغِرِینَ دَاخِرِینَ(۲).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه: «بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ یَکْفُرُوا بِما أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْیاً أَنْ یُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلی مَنْ یَشاءُ مِنْ عِبادِهِ فَباؤُ بِغَضَبٍ عَلی غَضَبٍ وَ لِلْکافِرِینَ عَذابٌ مُهِینٌ» - . بقره / ۹۰ - ، {وه که به چه بـد بهایی خود را فروختند که آنچه را خدا نازل کرده بود، از سر رشک و حسد انکار کردند، که چرا خداوند از فضـل خویش بر هر کس از بندگانش که بخواهد [آیاتی] فرو می فرستد. پس به خشمی بر خشم دیگر گرفتار آمدند. و برای کافران عـذابی خفت آور است.} فرمود: خداونـد یهودیـان را سـرزنش کرد و بر آنهـا ایمان نیاوردن به محمـد صـلی الله علیه و آله را عیبجویی نمود و فرمود «بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ» به وسیله هـدایایی که به آنها می رسـید، آن را خریدنـد. خداوند به آنها امر کرده بود با طاعت خود، آن را به خدا بفروشـند تا از جان خود بهره ببرند و در نعمتهای آخرتی جاودان باشند ولی آنها معامله نکردنـد. و به بهـای عـداوت بـا پیامبر اسـلام صـلی الله علیه و آله فروختنـد تا عزت و ریاست بر جهان برایشان باقی بمانـد و به خواسـته هـای حرام و بهره های بی ارزش از طرف مردم نادان برسـند و آنها را از راه رسـتگاری باز دارنـد و به همان گمراهی واگذارند.

سپس خداونـد می فرمایـد: «أَنْ یَکْفُرُوا بِما أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْیاً» اگر به آنچه خداونـد بر موسـی نازل نموده راجع به تصـدیق حضـرت محمد صـلی الله علیه و آله از روی سـتم کافر شوند «أَنْ یُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلی مَنْ یَشاءُ مِنْ عِبادِهِ» فرمود: کفر آنها به واسـطه ستم و حسادتشان بود بر آنچه از مقام پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله که خداوند به او عنایت نموده و آن قرآن است که نبوت پیامبر در آن بیان شده و دلیل نبوت و معجزه آن حضرت است.

سپس فرمود: «فَباؤُ بِغَضَبٍ عَلی غَضَبٍ» یعنی برگشـتند در حـالی که خشم از خـدا پشت سـر خشم قبـل، آنهـا را فرا گرفته بود. غضـب اول هنگـامی بـود که عیسـی را تکـذیب نمودنـد و خشم دوم هنگـامی بـود که محمـد صـلی الله علیه و آله را تکـذیب نمودنـد. گفته است، غضب اول این بود که آنها را میمون کرد و به زبان عیسـی ایشان را لعنت نمود و غضب دوم هنگامی بود که شمشـیرهای حضـرت محمـد صـلی الله علیه و آله و یـارانش بر پیکر ایشـان وارد شـد و آنهـا را به خواری کشانیـد که یا به خواست خود اسـلام پذیرفتند و یا با کمال خواری به پرداخت جزیه محکوم شدند. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۰۱ -

**[ترجمه]

«۱۱»

م، تفسیر الإمـام علیه السـلام وَ إِذا قِیلَ لَهُمْ آمِنُوا بِما أَنْزَلَ اللَّهُ الْآیَةَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السـلام وَ إِذَا قِیلَ لِهَؤُلَاءِ الْیَهُودِ الَّذِینَ تَقَدَّمَ ذِکْرُهُمْ آمِنُوا بِما أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَی مُحَمَّدٍ مِنَ الْقُرْآنِ الْمُشْتَمِلِ عَلَی الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ وَ الْفَرَائِضِ وَ الْأَحْکَامِ قالُوا نُؤْمِنُ بِما أُنْزِلَ عَلَیْنا مِنَ التَّوْرَاهِ وَ یَکْفُرُونَ بِما وَراءَهُ یَعْنِی مَا سِوَاهُ لَا یُؤْمِنُونَ بِهِ وَ هُوَ الْحَقُّ وَ الَّذِی یَقُولُ

۱- تفسير الإمام العسكريّ: ۱۵۸.

۲- تفسير الإمام العسكريّ: ۱۶۲.

هَؤُلَاءِ الْيَهُودُ إِنَّهُ وَرَاءَهُ هُوَ الْحَقُّ لِأَنَّهُ هُوَ النَّاسِخُ لِلْمَنْسُوخِ الَّذِی تَقَدَّمَهُ (۱)قَالَ اللَّهُ تَعَالَی قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ وَ لِمَ کَانَ یَقْتُلُ أَسْلَافُکُمْ أَنْبِیاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنِینَ بِالتَّوْرَاهِ أَیْ لَیسَ فِی التَّوْرَاهِ الْأَمْرُ بِقَتْلِ الْأَنْبِیَاءِ (۲)فَإِذَا کُنْتُمْ تَقْتُلُونَ الْأَنْبِیاءَ فَمَا آمَنْتُمْ بِمَا أُنْزِلَ عَلَیْکُمْ مِنَ التَّوْرَاهِ لِأَنَّ فِیهَا تَحْرِیمَ قَتْلِ الْأَنْبِیَاءِ وَ کَذَلِکَ إِذَا لَمْ تُؤْمِنُوا بِمُحَمَّدٍ وَ بِمَا أُنْزِلَ عَلَیْهِ وَ هُوَ الْقُرْآنُ وَ فِیهِ الْأَمْرُ بِالْإِیمَانِ بِهِ فَأَنْتُمْ مَا آمَنْتُمْ بَعْدُ بِالتَّوْرَاهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَخْبَرَ اللَّهُ تَعَالَی أَنَّ مَنْ لَا یُؤْمِنُ بِالْقُرْآنِ فَمَا آمَنَ بِالتَّوْرَاهِ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَی أَخَذَ عَلَیْهِمُ الْإِیمَانَ بِهِمَا لَا یَقْبَلُ الْإِیمَانَ بِأَحَدِهِمَا إِلَّا مَعَ الْإِیمَانِ بِالْآخَرِ (۳).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه: «وَ إِذا قِیلَ لَهُمْ آمِنُوا بِما أَنْزَلَ اللَّهُ قالُوا نُؤْمِنُ بِما أُنْزِلَ عَلَیْنا وَ یَکْفُرُونَ بِما وَراءَهُ وَ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقاً لِما مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِیاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنِینَ» - . بقره / ۹۱ - ، { و چون به آنان گفته شود: «به آنچه خدا نازل کرده ایمان آورید»، می گویند: «ما به آنچه بر [پیامبر] خودمان نازل شده ایمان می آوریم.» و غیر آن را - با آنکه [کاملا] حق و مؤید همان چیزی است که با آنان است - انکار می کنند. بگو: «اگر مؤمن بودید، پس چرا پیش از این، پیامبران خدا را می کشتید؟»} فرمود: وقتی به این یهودیان گفته شود به آنچه خداوند بر محمد صلی الله علیه و آله نازل نموده که عبارتست از قرآنی که حلال و حرام و فرائض و احکام در آن وجود دارد ایمان بیاورید، «قالُوا نُؤْمِنُ بِما أُنْزِلَ عَلَیْنا» ما به آنچه بر خودمان نازل شده یعنی تورات ایمان می آوریم «وَ یَکْفُرُونَ بِما وَراءَهُ» و به جز تورات به دیگر چیزها کافر هستیم. «وَ هُوَ الْحَقُّ» آنچه این یهودیان می گویند

ص: ۱۸۲

که قرآن غیر از آن است، یک واقعیت است زیرا قرآن ناسخ کتابهای پیشین است.

خداوند می فرماید: «قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ» بگو پس چرا پدرانتان پیامبران را می کشتند «إِنْ کُنْتُمْ مُؤْمِنِینَ» اگر ایمان به تورات داشتند؛ زیرا در تورات کشتن انبیاء حرام شده، همین طور که شما به پیامبر اسلام و آنچه بر او نازل شده ایمان

نیاورده اید. خداوند پیمان گرفته که به هر دو ایمان بیاورند. ایمان به یکی از این دو را بدون دیگری نمی پذیرد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۰۳ - ۴۰۴ -

**[ترجمه]

«۱۲»

م، تفسیر الإمام علیه السلام أَمْ تُرِیدُونَ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَکُمْ الْآیَهَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ عَلِیُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ مُوسَی علیهما السلام أَمْ تُرِیدُونَ بَلْ تُرِیدُونَ (۴) یَا کُفَّارَ قُرَیْشٍ وَ الْیَهُودِ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَکُمْ مَا تَقْتَرِحُونَهُ مِنَ الْآیَاتِ الَّتِی لَا تَعْلَمُونَ هَلْ فِیهَا صَلَاحُکُمْ أَوْ فَسَادُکُمْ کَما سُئِلَ مُوسی مِنْ قَبْلُ وَ اقْتُرِحَ عَلَیْهِ لِمَا قِیلَ لَهُ لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی نَرَی اللَّهَ جَهْرَهً فَأَخَذَتْکُمُ الصَّاعِقَهُ وَ مَنْ یَتَبَدَّلِ الْکُفْرَ بِالْإِیمانِ بَعْدَ جَوَابِ الرَّسُولِ لَهُ أَنَّ مَا سَأَلَهُ لَا یَصْلُحُ اقْتِرَاحُهُ عَلَی الْأَنْبِیَاءِ (۵) وَ بَعْدَ مَا یُظْهِرُ اللَّهُ لَهُ مَا اقْتَرَحَ إِنْ کَانَ صَوَاباً وَ مَنْ یَتَبَدَّلِ الْکُفْرَ بِالْإِیمانِ بِأَنْ لَا یُؤْمِنَ عَنْ مُشَاهَدَهِ مَا اقْتَرَحَ مِنَ الْآیَاتِ أَوْ لَا یُؤْمِنَ إِذَا عَرَفَ أَنْ لَیْسَ لَهُ أَنْ یَقْتَرِحَ وَ أَنَّهُ یَجِبُ أَنْ یَکْتَفِیَ بِمَا قَدْ أَقَامَهُ اللَّهُ مِنَ الدَّلَالاتِ وَ أَوْضَحَ مِنَ الْبَیِّنَاتِ فَیَتَبَدَّلَ الْکُفْرَ بِالْإِیمَانِ بِأَنْ یُعَانِدَ وَ یَلْتَزِمَ الْحُجَّهَ الْقَائِمَهَ

عَلَيْهِ فَقَدْ ضَلَّ سَواءَ السَّبِيلِ أَخْطَأَ قَصْدَ الطَّرُقِ الْمُؤَدِّيَهِ إِلَى الْجِنَانِ وَ أَخَذَ فِی الطَّرُقِ الْمُؤَدِّيَهِ إِلَى النِّيرَانِ (۶).

ص: ۱۸۳

۱- فی المصدر و فی نسخه من الکتاب: الذی قدمه اللّه تعالی.

۲- فی نسخه: أی لیست التوراه الامر بقتل الأنبیاء.

۳- تفسیر الإمام: ۱۶۳.

۴- فی المصدر: أی بل تریدون.

۵- فی المصدر: لا یصلح اقتراحه علی اللّه.

۶- تفسیر الإمام العسکریّ: ۲۰۳.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه: «أَمْ تُرِیدُونَ أَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَکُمْ کَما سُئِلَ مُوسی مِنْ قَبْلُ وَ مَنْ یَتَبَدَّلِ الْکُفْرَ بِالْإِیمانِ فَقَدْ ضَلَّ سَواءَ السَّبِیل» - . بقره / ۱۰۸ - ، { آیا می خواهید از پیامبر خود همان را بخواهید که قبلاً از موسی خواسته شد؟ و هر کس کفر را با ایمان عوض کند، مسلماً از راه درست گمراه شده است.} فرمود: حضرت امام علی النقی فرموده است: یعنی ای کفار قریش و یهودیان تصمیم دارید معجزه ای را درخواست کنید که نمی دانید به صلاح شما است یا به ضررتان «کَما سُئِلَ مُوسی مِنْ قَبْلُ» چنانچه از حضرت موسی درخواست کردید و گفتید ما به تو ایمان نمی آوریم مگر خدا را آشکارا ببینیم و صاعقه شما را فرا گرفت.

«وَ مَنْ یَتَبَدَّلِ الْکُفْرَ بِالْإِیمانِ» یعنی پس از اینکه پیامبر به او گفت، آنچه درخواست داری به صلاح تو نیست و چنین چیزی را نباید از پیامبران خواست و بعد از اظهار معجزه ای که خواسته بود، کفر را با ایمان معاوضه کرد. اگر صحیح باشد.

«وَ مَنْ یَتَبَدَّلِ الْکُفْرَ بِالْإِیمانِ» هر کس کفر را به جای ایمان بگیرد و با دیدن معجزاتی که به وقوع پیوسته ایمان نیاورد. و یا بعد از اینکه فهمید نباید چنین معجزاتی را درخواست کرد و لازم است به همان مقدار که خداوند برایش اقامه دلیل نموده و توضیح داده اکتفا کند، ایمان نیاورد و دشمنی و عناد می ورزد، حجت بر او تمام می گردد.

«فَقَدْ ضَلَّ سَواءَ السَّبِیلِ» راه راستی را که او را به سوی بهشت می رساند اشتباه کرده و از راهی که به جهنم می رود رفته است.
- . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۹۶ -

ص: ۱۸۳

**[ترجمه]

«۱۳»

م، تفسیر الإمام علیه السلام وَدَّ کَثِیرٌ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ الْآیَةَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام وَدَّ کَثِیرٌ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ لَوْ یَرُدُّونَکُمْ مِنْ بَعْدِ إِیمانِکُمْ کُفَّاراً بِمَا یُورِدُونَهُ عَلَیْکُمْ مِنَ الشُّبَهِ حَسَداً مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ لَکُمْ بِأَنْ أَکْرَمَکُمْ بِمُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ آلِهِمَا الطَّیِّبِینَ مِنْ بَعْدِ ما تَبَیَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ الْمُعْجِزَاتُ (۱)الدَّالَّاتُ عَلَی صِدْقِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ فَضْلِ عَلِیٍّ وَ آلِهِمَا فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا عَنْ جَهْلِهِمْ وَ قَابِلُوهُمْ بِحُجَجِ اللَّهِ وَ ادْفَعُوا بِهَا أَبَاطِیلَهُمْ حَتَّی یَأْتِیَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ فِیهِمْ بِالْقَتْلِ یَوْمَ مَکَّةَ فَحِینَئِذٍ تُجْلُونَهُمْ مِنْ بَلَدِ مَکَّةَ وَ مِنْ جَزِیرَةِ الْعَرَبِ وَ لَا تُقِرُّونَ بِهَا کَافِراً إِنَّ اللَّهَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ وَ لِقُدْرَتِهِ عَلَی الْأَشْیَاءِ قَدَرَ عَلَی مَا هُوَ أَصْلَحُ لَکُمْ فِی تَعَبُّدِهِ إِیَّاکُمْ مِنْ مُدَارَاتِهِمْ وَ مُقَابَلَتِهِمْ بِالْجِدَالِ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ (۲)

أقول: و سیأتی تمامه فی أبواب أحوال أصحاب النبی صلی الله علیه و آله.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه: «وَدَّ کَثِیرٌ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ لَوْ یَرُدُّونَکُمْ مِنْ بَعْدِ إِیمانِکُمْ کُفَّاراً حَسَداً مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ

مِنْ بَعْدِ ما تَبَیَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا حَتَّی یَأْتِیَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ» - . بقره / ۱۰۹ - ، {بسیاری از اهل

کتاب -پس از اینکه حق برایشان آشکار شد- از روی حسدی که در وجودشان بود، آرزو می کردند که شما را، بعد از ایمانتان، کافر گردانند. پس عفو کنید و درگذرید، تا خدا فرمان خویش را بیاورد، که خدا بر هر کاری تواناست.} می فرماید: «وَدَّ کَثِیرٌ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ لَوْ یَرُدُّونَکُمْ مِنْ بَعْدِ إِیمانِکُمْ کُفَّاراً» بیشتر اهل کتاب مایلند که به وسیله شبهه هایی که بر شما عرضه می کنند، شما را از دین برگردانند.

«حَسَداً مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ» به خاطر حسادتی که با شما دارند که خدا شما را به واسطه حضرت محمد صلی الله علیه و آله گرامی داشته.

«مِنْ بَعْدِ ما تَبَیَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ» پس از اینکه معجزات را مشاهده کردند که گواه بر درستی گفتار حضرت محمد صلی الله علیه و آله و فضل علی علیه السّلام بود.

«فَاعْفُوا وَ اصْفَحُوا» از نادانی آنها چشم پوشی کنید و با دلائلی که خدا داده با آنها به مقابله بپردازید و یاوه سرائیهای آنها را باطل کنید.

«حَتَّی یَأْتِیَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ» تا خداوند نظر خود را در باره آنها با کشتن آنها در روز فتح مکه و اخراجشان از شهر مکه و جزیره العرب، اجرا کند. و در آنجا دیگر کافری را باقی نخواهد گذاشت.

«إِنَّ اللَّهَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ قَدِیرٌ» چون بر هر چیز قدرت دارد. آنچه را به صلاح شما بوده انتخاب کرده که با آنها مدارا کنید و با جدال احسن و استدلال صحیح با آنها روبرو شوید. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۵۱۵ -

تمام این جریان در احوال حضرت پیامبر صلی الله علیه و آله خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱۴»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ قالَتِ الْیَهُودُ لَیْسَتِ النَّصاری عَلی شَیْ ءٍ وَ قالَتِ النَّصاری لَیْسَتِ الْیَهُودُ عَلی شَیْ ءٍ وَ هُمْ یَتْلُونَ الْکِتابَ کَذلِکَ قالَ الَّذِینَ لا یَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ یَحْکُمُ بَیْنَهُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ فِیما کانُوا فِیهِ یَخْتَلِفُونَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ اللَّهُ تَعَالَی وَ قالَتِ الْیَهُودُ لَیْسَتِ النَّصاری عَلی شَیْ ءٍ مِنَ الدِّینِ بَلْ دِینُهُمْ بَاطِلٌ وَ کُفْرٌ وَ هُمْ یَتْلُونَ الْکِتابَ التَّوْرَاهَ وَ قالَتِ النَّصاری لَیْسَتِ الْیَهُودُ عَلی شَیْ ءٍ مِنَ الدِّینِ بَلْ دِینُهُمْ بَاطِلٌ وَ کُفْرٌ وَ هُمْ یَتْلُونَ الْکِتابَ الْإِنْجِیلَ- (۳) فَقَالَ هَؤُلَاءِ وَ هَؤُلَاءِ مُقَلِّدُون بِلَا حُجَّهٍ وَ هُمْ یَتْلُونَ الْکِتَابَ فَلَا یَتَأَمَّلُونَهُ لِیَعْمَلُوا بِمَا یُوجِبُهُ فَیَتَخَلَّصُوا مِنَ الضَّلَالَهِ ثُمَّ قَالَ کَذلِکَ قالَ الَّذِینَ لا یَعْلَمُونَ الْحَقَّ وَ لَمْ یَنْظُرُوا فِیهِ مِنْ حَیْثُ أَمَرَهُمُ اللَّهُ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ وَ هُمْ مُخْتَلِفُونَ کَقَوْلِ الْیَهُودِ وَ النَّصَارَی بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ هَؤُلَاءِ یُکَفِّرُ هَؤُلَاءِ وَ هَؤُلَاءِ یُکَفِّرُ هَؤُلَاءِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی فَاللَّهُ یَحْکُمُ بَیْنَهُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ فِیما کانُوا فِیهِ یَخْتَلِفُونَ فِی الدُّنْیَا یُبَیِّنُ ضَلَالَهُمْ وَ فِسْقَهُمْ وَ یُجَازِی کُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ بِقَدْرِ اسْتِحْقَاقِهِ وَ قَالَ الْإِمَامُ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام إِنَّمَا أُنْزِلَتِ الْآیَهُ لِأَنَّ قَوْماً

١- فی المصدر: من بعد ما تبين لهم الحق بالمعجزات.

٢- تفسير الإمام: ٢١٢.

٣- راجع المصدر فانه خال عن جمله: و هم يتلون الكتاب الإنجيل.

مِنَ الْيَهُودِ وَ قَوْماً مِنَ النَّصَارَى جَاءُوا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالُوا يَا مُحَمَّدُ اقْضِ بَيْنَنَا فَقَالَ قُصُّوا عَلَيَّ قِصَّتَكُمْ فَقَالَتِ الْيَهُودُ نَحْنُ الْمُؤْمِنُونَ بِالْإِلَهِ الْوَاحِدِ الْحَكِيمِ وَ أَوْلِيَائِهِ وَ لَيْسَتِ النَّصَارَى عَلَى شَيْ ءٍ مِنَ الدِّينِ وَ الْحَقِّ وَ قَالَتِ النَّصَارَى بَلْ نَحْنُ الْمُؤْمِنُونَ بِالْإِلَهِ الْوَاحِدِ الْحَكِيمِ وَ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَى شَيْ ءٍ مِنَ الدِّينِ وَ الْحَقِّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كُلُّكُمْ مُخْطِئُونَ مُبْطِلُونَ فَاسِقُونَ عَنْ دِينِ اللَّهِ وَ أَمْرِهِ فَقَالَتِ الْيَهُودُ فَكَيْفَ نَكُونُ كَافِرِينَ وَ فِينَا كِتَابُ اللَّهِ التَّوْرَاةُ نَقْرَؤُهُ فَقَالَتِ النَّصَارَى كَيْفَ نَكُونُ كَافِرِينَ وَ لَنَا كِتَابُ اللَّهِ الْإِنْجِيلُ نَقْرَؤُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّكُمْ خَالَفْتُمْ أَيُّهَا الْيَهُودُ وَ النَّصَارَى كِتَابَ اللَّهِ فَلَمْ تَعْمَلُوا بِهِ فَلَوْ كُنْتُمْ عَامِلِينَ بِالْكِتَابَيْنِ لَمَا كَفَّرَ بَعْضُكُمْ بَعْضاً بِغَيْرِ حُجَّةٍ لِأَنَّ كُتُبَ اللَّهِ أَنْزَلَهَا شِفَاءً مِنَ الْعَمَى(الغيّ خ ل) وَ بَيَاناً مِنَ الضَّلَالَةِ يَهْدِي الْعَامِلِينَ بِهَا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ وَ كِتَابُ اللَّهِ إِذَا لَمْ تَعْمَلُوا بِمَا كَانَ فِيهِ كَانَ وَبَالًا عَلَيْكُمْ (۱)وَ حُجَّةُ اللَّهِ إِذَا لَمْ تَنْقَادُوا لَهَا كُنْتُمْ لِلَّهِ عَاصِينَ وَ لِسَخَطِهِ مُتَعَرِّضِينَ ثُمَّ أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلَى الْيَهُودِ وَ قَالَ احْذَرُوا أَنْ يَنَالَكُمْ بِخِلَافِ أَمْرِ اللَّهِ وَ خِلَافِ كِتَابِ اللَّهِ مَا أَصَابَ أَوَائِلَكُمُ الَّذِينَ قَالَ اللَّهُ فِيهِمْ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ وَ أُمِرُوا بِأَنْ يَقُولُوهُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فَأَنْزَلْنا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزاً مِنَ السَّماءِ عَذَاباً مِنَ السَّمَاءِ طَاعُوناً نَزَلَ بِهِمْ فَمَاتَ مِنْهُمْ مِائَةٌ وَ عِشْرُونَ أَلْفاً ثُمَّ أَخَذَهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فَمَاتَ (۲)مِنْهُمْ مِائَةٌ وَ عِشْرُونَ أَلْفاً أَيْضاً وَ كَانَ خِلَافُهُمْ أَنَّهُمْ لَمَّا أَنْ بَلَغُوا الْبَابَ رَأَوْا بَاباً مُرْتَفِعاً فَقَالُوا مَا بَالُنَا نَحْتَاجُ أَنْ نَرْكَعَ عِنْدَ الدُّخُولِ هَاهُنَا ظَنَنَّا أَنَّهُ بَابٌ مُتَطَأْمِنٌ (۳)لَا بُدَّ مِنَ الرُّكُوعِ فِيهِ وَ هَذَا بَابٌ مُرْتَفِعٌ إِلَى مَتَى يَسْخَرُ بِنَا هَؤُلَاءِ يَعْنُونَ مُوسَى وَ يُوشَعَ بْنَ نُونٍ وَ يُسْجِدُونَّا فِي الْأَبَاطِيلِ وَ جَعَلُوا إستاهم (أَسْتَاهَهُمْ) نَحْوَ الْبَابِ وَ قَالُوا بَدَلَ قَوْلِهِمْ حِطَّةٌ الَّذِي أُمِرُوا بِهِ همطا سمقانا (۴)يَعْنُونَ حِنْطَةً حَمْرَاءَ فَذَلِكَ تَبْدِيلُهُمْ (۵).

۱- في المصدر: و كتاب اللّه إذا لم تعملوا به كان وبالا عليكم.

۲- في المصدر: ثم أخذهم بعد قباع فمات إه. و حكى عنه كذلك أيضا في البرهان.

۳- في النسخة: المقروءه على المصنّف: انه باب منحط إه. و المتطامن: المنخفض.

۴- في النسخه المقروءه على المصنّف: هطاسمقانا، و في المصدر في طبعيه: همطاشمقاثا. و حكاه في البرهان هكذا: هطا سمقاثا.

۵- تفسير الإمام: ۲۲۶ و ۲۲۷.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه: «وَ قالَتِ الْیَهُودُ لَیْسَتِ النَّصاری عَلی شَیْ ءٍ وَ قالَتِ النَّصاری لَیْسَتِ الْیَهُودُ عَلی شَیْ ءٍ وَ هُمْ یَتْلُونَ الْکِتابَ کَذلِکَ قالَ الَّذِینَ لا یَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ یَحْکُمُ بَیْنَهُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ فِیما کانُوا فِیهِ یَخْتَلِفُونَ» - . بقره / ۱۱۳ - ، {و یهودیان گفتند: «ترسایان بر حق نیستند.» و ترسایان گفتند: «یهودیان بر حق نیستند» با آنکه آنان کتاب [آسمانی] را می خوانند. افراد نادان نیز [سخنی] همانند گفته ایشان گفتند. پس خداوند، روز رستاخیز در آنچه با هم اختلاف می کردند، میان آنان داوری خواهد کرد.}. فرمود: یهودیان گفتند نصاری چیزی ندارند و دین آنها باطل است. مسیحیان گفتند یهودیان چیزی ندارند و دین آنها باطل است و کافرند. «وَ هُمْ یَتْلُونَ الْکِتابَ» با آنکه ایشان انجیل را می خواندند. امام فرمود: هر دو اینها مقلد بودند و بدون دلیل انجیل می خواندند، ولی دقت نداشتند تا به مقتضای دستوراتش عمل کنند و از گمراهی برهند. سپس فرمود: «کَذلِکَ قالَ الَّذِینَ لا یَعْلَمُونَ» کسانی که عارف به حق نبودند و به آنچه که خدا دستور داده توجه نمی کردند، این چنین گفتند. بعضی برای بعضی دیگر می گفتند و اختلاف داشتند مانند سخن مسیحیان و یهودیان این دسته، آن دسته را تکفیر می کردند.

«فَاللَّهُ یَحْکُمُ بَیْنَهُمْ یَوْمَ الْقِیامَهِ فِیما کانُوا فِیهِ یَخْتَلِفُونَ» در دنیا فسق و گمراهی آنها را آشکار می کند و در آخرت به مقدار استحقاق آنها را معذب می نماید.

حضرت امام حسن علیه السّلام فرمود: این آیه به آن جهت نازل شد که گروهی

ص: ۱۸۴

از یهودیان و گروهی از مسیحیان خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رسیدند و گفتند یا محمد، بین ما قضاوت کن. فرمود: داستان خود را بیان کنید.

یهودیان گفتند، ما ایمان به خدای واحد حکیم و اولیاء او آورده ایم اما مسیحیان چیزی ندارند. مسیحیان گفتند ما مؤمن به خدای واحد حکیم هستیم یهودیان دین ندارند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: هر دویتان به خطا رفته اید و نسبت به دین خدا فاسق هستید.

یهودیان گفتند، چطور ما کافریم با اینکه دارای کتاب خداییم و آن را قرائت می کنیم.

مسیحیان نیز گفتند، ما چطور کافریم با اینکه انجیل را تلاوت می کنیم. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: شما هر دو دسته با کتاب خدا مخالفت می کنید و به آن عمل نمی نمایید. اگر شما به کتاب خدا عمل می کردید، بدون دلیل به یکدیگر نسبت به کفر نمی دادید، زیرا کتاب خدا مایه شفا از کوری و نجات از گمراهی است. عمل کنندگان را به راه راست هدایت می کند، ولی وقتی عمل نکردید، برای شما وبال و موجب افزایش گناه می شود. وقتی حجت خدا را نپذیرفتید مخالف خدا خواهید بود و مشمول خشم او.

آنگاه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله روی به جانب یهودیان نموده فرمود: بترسید از اینکه در صورت مخالفت با دستور خدا گرفتار بلایی شوید که پیشینیان شما مبتلا شدند، که خداوند در باره آنها می فرماید «فَبَدَّلَ الَّذِینَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَیْرَ الَّذِی قِیلَ لَهُمْ»

به آنها دستور داده بود که سخن معینی را بگویند ولی بر خلاف آن را گفتند. خداوند در این آیه می فرماید: فَأَنْزَلْنا «عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزاً مِنَ السَّماءِ» بر ستمکاران عذابی از آسمان فرستادیم. منظور طاعون است که به آن دچار شدند و یک صد و بیست هزار نفر آنها مردند. برای مرتبه دوم دچار طاعون شدند، یک صد و بیست هزار نفر دیگر هلاک گردیدند. خلاف (گناه) آنها این بود که وقتی به درب رسیدند و دیدند دربی بلند است، گفتند وقتی به این درب می رسیم، احتیاجی به رکوع کردن نداریم. ما خیال می کردیم درب کوتاهی است که به ناچار باید خم شد ولی این بلند است. تا کی موسی و یوشع ما را مسخره می کنند و برای چیزهای بیهوده به سجده وامی دارند و خود مقعدشان را به جانب درب می گذارند. به جای این که بگویند «حطه»، گفتند همطا سمقانا. و منظورشان گندم قرمز بود. همین حرف را تبدیل نمودند. -. تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۵۴۴ -

ص: ۱۸۵

**[ترجمه]

«۱۵»

فس، تفسير القمى وَ أُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ أَيْ أَحَبُّوا الْعِجْلَ حَتَّى عَبَدُوهُ ثُمَّ قَالُوا نَحْنُ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِنْ كُنْتُمْ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ كَمَا تَقُولُونَ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ لِأَنَّ فِي التَّوْرَاةِ مَكْتُوبٌ أَنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ يَتَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ قَوْلُهُ تَعَالَى قُلْ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ الْآيَةَ فَإِنَّهَا نَزَلَتْ فِي الْيَهُودِ الَّذِينَ قَالُوا لِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ لَنَا مِنَ الْمَلَائِكَةِ أَصْدِقَاءَ وَ أَعْدَاءً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَنْ صَدِيقُكُمْ وَ مَنْ عَدُوُّكُمْ قَالُوا جَبْرَئِيلُ عَدُوُّنَا لِأَنَّهُ يَأْتِي بِالْعَذَابِ وَ لَوْ كَانَ الَّذِي نَزَلَ عَلَيْكَ مِيكَائِيلُ لَآمَنَّا بِكَ فَإِنَّ مِيكَائِيلَ صَدِيقُنَا وَ جَبْرَئِيلَ مَلَكُ الْفَظَاظَةِ وَ الْعَذَابِ وَ مِيكَائِيلُ مَلَكُ الرَّحْمَةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى قُلْ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ إِلَى قَوْلِهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكافِرِينَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ إِذْ أَخَذْنا مِيثاقَكُمْ وَ رَفَعْنا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا ما آتَيْناكُمْ بِقُوَّةٍ وَ اسْمَعُوا قالُوا سَمِعْنا وَ عَصَيْنا وَ أُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَما يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» -. بقره / ۹۳ - ،{ و آنگاه که از شما پیمان محکم گرفتیم، و [کوه] طور را بر فراز شما برافراشتیم، [و گفتیم:] «آنچه را به شما داده ایم به جد و جهد بگیرید، و [به دستورهای آن] گوش فرا دهید.» گفتند: «شنیدیم و نافرمانی کردیم.» و بر اثر کفرشان، [مِهر] گوساله در دلشان سرشته شد.

بگو: «اگر مؤمنید [بدانید که] ایمانتان شما را به بد چیزی وامی دارد.»}روایت کرده است: آنان گوساله را دوست داشتند که به عبادتش پرداختند، سپس گفتند ما اولیاء خدا هستیم. خداوند فرمود اگر واقعا شما دوست خدا هستید «فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ» آرزوی مرگ کنید اگر راست می گویید، زیرا در تورات نوشته است که دوستان خدا آرزوی مرگ می کنند.

«قُلْ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ» این آیه در باره یهودیانی نازل شد که به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می گفتند، ما در میان ملائکه دوستان و دشمنانی داریم. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پرسید، کدام یک دوست و کدام دشمن شما هستند. پاسخ دادند، جبرئیل دشمن ما است. او بود که همیشه برای ما عذاب می آورد. اگر فرشته ای که برای تو وحی می آورد میکائیل

بود، ما به تو ایمان می آوردیم زیرا او دوست ما است؛ ولی جبرئیل فرشته ای بـد اخلاق و عذاب گر است، اما میکائیل فرشته رحمت است. خداونـد این آیه را نازل نمود «قُلْ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ» تا اینجا «فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكافِرِينَ». - . تفسیر قمی ۱: ۶۴ -

**[ترجمه]

«۱۶»

م، تفسير الإمام عليه السلام وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْداداً الْآيَة قَالَ الْإِمَامُ عليه السلام قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَمَّا آمَنَ الْمُؤْمِنُونَ وَ قَبِلَ وَلَايَةَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ عليهما السلام الْعَاقِلُونَ وَ صَدَّ عَنْهُمَا الْمُعَانِدُونَ وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْداداً أَعْدَاءً يَجْعَلُونَهُمْ لِلَّهِ أَمْثَالًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ يُحِبُّونَ تِلْكَ الْأَنْدَادَ مِنَ الْأَصْنَام كَحُبِّهِمْ لِلَّهِ وَ الَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ مِنْ هَؤُلَاءِ الْمُتَّخِذِينَ الْأَنْدَادَ مَعَ اللَّهِ لِأَنَّ الْمُؤْمِنِينَ يَرَوْنَ الرُّبُوبِيَّةَ لِلَّهِ لَا يُشْرِكُونَ (۲)ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ وَ لَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا بِاتِّخَاذِ الْأَصْنَام أَنْدَاداً وَ اتِّخَاذِ الْكُفَّارِ وَ الْفُجَّارِ أَمْثَالًا لِمُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ الْوَاقِعَ بِهِمْ لِكُفْرِهِمْ وَ عِنَادِهِمْ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ (۳)لَعَلِمُوا أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَ يُكْرِمُ مَنْ يَشَاءُ لَا قُوَّةَ لِلْكُفَّارِ يَمْتَنِعُونَ بِهَا عَنْ عَذَابِهِ وَ أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذابِ وَ لَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ لِمَنِ اتَّخَذَ الْأَنْدَادَ مَعَ اللَّهِ ثُمَّ قَالَ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا الرُّؤَسَاءُ مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا الرَّعَايَا وَ الْأَتْبَاعِ (۴)وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ فَنِيَتْ حِيَلُهُمْ وَ لَا

ص: ۱۸۶

۱- تفسير القمّيّ: ۴۶.

۲- فی المصدر: يرون الربوبيه للّه وحده لا يشركون به.

۳- فی المصدر: أن القوّه للّه جميعا.

۴- فی المصدر: ثم قال: «إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا» لو رأى هؤلاء الكفّار الذين اتخذوا الانداد حين يتبرأ الذين اتبعوا الرؤساء «مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا» الرعايا و الاتباع «وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ».

يَقْدِرُونَ عَلَى النَّجَاهِ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ بِشَيْ ءٍ وَ قالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا الْأَتْباعُ لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً يَتَمَنَّوْنَ لَوْ كَانَ لَهُمْ رَجْعَهٌ إِلَى الدُّنْيَا فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ هُنَاكَ كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا هُنَا قالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ كَذلِكَ كَمَا تَبَرَّأَ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ وَ ذَلِكَ أَنَّهُمْ عَمِلُوا فِي الدُّنْيَا لِغَيْرِ اللَّهِ فَيَرَوْنَ أَعْمَالَ غَيْرِهِمُ الَّتِي كَانَتْ لِلَّهِ قَدْ عَظَّمَ اللَّهُ ثَوَابَ أَهْلِهَا وَ رَأَوْا أَعْمَالَ أَنْفُسِهِمْ لَا ثَوَابَ لَهَا إِذْ كَانَتْ لِغَيْرِ اللَّهِ وَ كَانَتْ عَلَى غَيْرِ الْوَجْهِ الَّذِي أَمَرَ اللَّهُ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنَ النَّارِ عَذَابُهُمْ سَرْمَدٌ دَائِمٌ إِذْ كَانَتْ ذُنُوبُهُمْ كُفْراً لَا يَلْحَقُهُمْ شَفَاعَهُ نَبِيٍّ وَ لَا وَصِيٍّ وَ لَا خَيِّرٍ مِنْ خِيَارِ شِيعَتِهِمْ (۱).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْداداً يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَ الَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَ لَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعاً وَ أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذابِ» - . بقره / ۱۶۵ - {و برخی از مردم، در برابر خدا، همانندهایی [برای او] برمی گزینند، و آنها را چون دوستی خدا، دوست می دارند؛ ولی کسانی که ایمان آورده اند، به خدا محبت بیشتری دارند. کسانی که [با برگزیدن بتها، به خود] ستم نموده اند اگر می دانستند هنگامی که عذاب را مشاهده کنند تمام نیرو[ها] از آنِ خداست، و خدا سخت کیفر است.}

فرمود: وقتی مؤمنان ایمان آوردند و خردمندان ولایت محمد و علی علیهما السلام را پذیرفتند، ولی دشمنان جلوگیری کردند.

خداوند فرمود: «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْداداً» بعضی از مردم به جز خدا چیزهای دیگری را دشمن خدا قرار می دهند و به آنها مرتبه خدایی می دهند «يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ» مانند خدا آنها را دوست می دارند «وَ الَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ» ولی مؤمنین محبتشان به خدا بیشتر است از محبت کافران به بت؛ زیرا آنها مقام خدایی را فقط به خدای یکتا می دادند.

سپس فرمود: یا محمد صلی الله علیه و آله، «وَ لَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا» اگر ستمگران را ببینی که بت را به جای خدا گرفته و محمد و علی علیهما السلام به اشخاص فاسق و فاجر تشبیه کردند.

«إِذْ يَرَوْنَ الْعَذابَ» زمانی که عذابی را ببینند که به واسطه کفر و دشمنی دچار آنها می شود «أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ» خواهند دانست که نیرو در اختیار خدا است؛ هر که را بخواهد عذاب می کند و هر که را بخواهد گرامی می دارد. کافران قدرتی که جلو عذاب خدا را بگیرند ندارند «وَ أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذابِ» خواهند دانست که خداوند کسانی را که برایش شریک بگیرند سخت کیفر می کند. سپس می فرماید. «إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا» سران و بزرگان قبائل بیزاری می جویند «مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا» از رعایا و پیروان خود «وَ تَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبابُ» و چاره از دستشان برود

ص: ۱۸۶

«وَ قالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا» رعایا می گویند «لَوْ أَنَّ لَنا كَرَّةً» اگر بازگشتی به دنیا داشتیم «فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ» آنجا بیزاری می جستیم «كَما تَبَرَّؤُا مِنَّا» چنانچه از ما بیزار شدند «كَذلِكَ» خداوند می فرماید: این چنین از یکدیگر تبری می جویند «يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمالَهُمْ حَسَراتٍ عَلَيْهِمْ» بر کارهای خود حسرت می خورند زیرا می بینند که اعمال آنها هیچ پاداش و ثوابی ندارد، چون برای غیر خدا انجام داده اند و بر خلاف دستور خدا بوده.

«وَ ما هُمْ بِخارِجِينَ مِنَ النَّارِ» عذاب آنها دائم و تمام ناشدنی است، زیرا گناه آنها کفر است و از شفاعت پیامبر یا وصی و

شخصیت موجه نزد پروردگار استفاده نمی کنند. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۵۷۸ -

**[ترجمه]

«۱۷»

فس، تفسیر القمی وَ مَثَلُ الَّذِینَ کَفَرُوا کَمَثَلِ الَّذِی یَنْعِقُ الْآیَهَ فَإِنَّ الْبَهَائِمَ إِذَا زَجَرَهَا صَاحِبُهَا فَإِنَّهَا تَسْمَعُ الصَّوْتَ وَ لَا تَدْرِی مَا یُرِیدُ وَ کَذَلِکَ الْکُفَّارُ إِذَا قَرَأْتَ عَلَیْهِمُ الْقُرْآنَ وَ عَرَضْتَ عَلَیْهِمُ الْإِیمَانَ لَا یَعْلَمُونَ مِثْلَ الْبَهَائِمِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ مَثَلُ الَّذینَ کَفَرُوا کَمَثَلِ الَّذی یَنْعِقُ بِما لا یَسْمَعُ إِلَّا دُعاءً وَ نِداءً صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لا یَعْقِلُون» - . بقره / ۱۷۱ - ،{و مَثَل [دعوت کننده] کافران چون مَثَل کسی است که حیوانی را که جز صدا و ندایی [مبهم، چیزی] نمی شنود بانگ می زند. [آری،] کرند، لالند، کورند. [و] درنمی یابند. }

روایت می کند: مثل کسانی که کفر ورزیدند مانند چهارپایان است وقتی صاحبشان فریاد می زند، صدایی می شنوند ولی نمی فهمند منظور چیست. زمانی که بر کفار نیز قرآن خوانده می شود و ایمان بر آنها عرضه می گردد، مانند چهارپایان(فقط صدایی می شنوند ولی آن را) نمی فهمند. - . تفسیر القمی ۱: ۷۳ -

**[ترجمه]

«۱۸»

م، تفسیر الإمام علیه السلام وَ مَثَلُ الَّذِینَ کَفَرُوا الْآیَهَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مَثَلُ الَّذِینَ کَفَرُوا فِی عِبَادَتِهِمُ الْأَصْنَامَ وَ اتِّخَاذِهِمُ الْأَنْدَادَ مِنْ دُونِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِمَا کَمَثَلِ الَّذِی یَنْعِقُ بِما لا یَسْمَعُ یَصُوتُ بِمَا لَا یَسْمَعُ إِلَّا دُعاءً وَ نِداءً لَا یَفْهَمُ مَا یُرَادُ مِنْهُ فیتعب (فَیُغِیثَ) الْمُسْتَغِیثَ بِهِ وَ یُعِینَ مَنِ اسْتَغَاثَهُ صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ مِنَ الْهُدَی فِی اتِّبَاعِهِمُ الْأَنْدَادَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ الْأَضْدَادَ لِأَوْلِیَاءِ اللَّهِ الَّذِینَ سَمَّوْهُمْ بِأَسْمَاءِ خِیَارِ خُلَفَاءِ اللَّهِ وَ لَقَّبُوهُمْ بِأَلْقَابِ أَفَاضِلِ الْأَئِمَّهِ الَّذِینَ نَصَبَهُمُ اللَّهُ لِإِقَامَهِ دِینِ اللَّهِ فَهُمْ لا یَعْقِلُونَ أَمْرَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ: قَالَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ علیهما السلام هَذَا فِی عُبَّادِ الْأَصْنَامِ وَ فِی النُّصَّابِ لِأَهْلِ بَیْتِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله نَبِیِّ اللَّهِ هُمْ أَتْبَاعُ إِبْلِیسَ وَ عُتَاهُ مَرَدَتِهِ سَوْفَ یُصَیِّرُونَهُمْ إِلَی الْهَاوِیَه (۳).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «وَ مَثَلُ الَّذینَ کَفَرُوا کَمَثَلِ الَّذی یَنْعِقُ بِما لا یَسْمَعُ إِلَّا دُعاءً وَ نِداءً صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ فَهُمْ لا یَعْقِلُونَ » - . بقره / ۱۷۱ - ، {و مَثَل [دعوت کننده] کافران چون مَثَل کسی است که حیوانی را که جز صدا و ندایی [مبهم، چیزی] نمی شنود بانگ می زند. [آری،] کرند، لالند، کورند. [و] درنمی یابند.} فرمود: خداوند می فرماید: «وَ مَثَلُ الَّذِینَ کَفَرُوا» مثل کافران در عبادت بت ها «کَمَثَلِ الَّذِی یَنْعِقُ بِما لا یَسْمَعُ» مانند کسی است که فریاد زند به چیزی که شنیده نشود «إِلَّا دُعاءً وَ نِداءً» فهمیده نمی شود که چه می گوید و به زحمت می افتد استغاثه کننده تا کسی که او را صدا می زند به دادش برسد «صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ» کسانی که کژدل و کور از تشخیص هدایتند و پیرو بت ها شده اند و دشمنان اولیاء خدا را به نام برگزیدگان خداوند نامیده و لقب ائمه طاهرین را به روی آنها گذاشته اند «فَهُمْ لا یَعْقِلُونَ»

آنها عقل ندارند.

حضرت زین العابدین فرمود: این آیه در باره بت پرستان و دشمنان اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله است که پیرو شیطان و از مریدان بی ایمان او هستند. به زودی آنها را تحویل هاویه خواهند داد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۵۸۴ -

**[ترجمه]

«۱۹»

م، تفسیر الإمام علیه السلام لَیسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَکُمْ الْآیَهَ قَالَ الْإِمَامُ قَالَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ علیهما السلام إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا أَنْ فَضَّلَ عَلِیّاً وَ أَخْبَرَ عَنْ جَلَالَتِهِ عِنْدَ رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَبَانَ عَنْ فَضَائِلِ شِیعَتِهِ وَ أَنْصَارِ دَعْوَتِهِ وَ وَبَّخَ الْیَهُودَ وَ النَّصَارَی عَلَی کُفْرِهِمْ وَ

ص: ۱۸۷

۱- تفسیر الإمام: ۲۴۱.

۲- تفسیر القمّیّ: ۵۵.

۳- تفسیر القمّیّ: ۲۴۳.

کِتْمَانِهِمْ مُحَمَّداً وَ عَلِیّاً عَلَیْهِمَا الصَّلَاهُ وَ السَّلَامُ فِی کُتُبِهِمْ (۱)بِفَضَائِلِهِمْ وَ مَحَاسِنِهِمْ فَخَرَتِ الْیَهُودُ وَ النَّصَارَی عَلَیْهِمْ فَقَالَ الْیَهُودُ قَدْ صَلَّیْنَا إِلَی قِبْلَتِنَا هَذِهِ الصَّلَوَاتِ الْکَثِیرَهَ وَ فِینَا مَنْ یُحْیِی اللَّیْلَ صَلَاهً إِلَیْهَا وَ هِیَ قِبْلَهُ مُوسَی الَّتِی أَمَرَنَا بِهَا وَ قَالَتِ النَّصَارَی قَدْ صَلَّیْنَا إِلَی قِبْلَتِنَا هَذِهِ الصَّلَوَاتِ الْکَثِیرَهَ وَ فِینَا مَنْ یُحْیِی اللَّیْلَ صَلَاهً إِلَیْهَا وَ هِیَ قِبْلَهُ عِیسَی الَّتِی أَمَرَنَا بِهَا وَ قَالَ کُلُّ وَاحِدٍ مِنَ الْفَرِیقَیْنِ أَ تَرَی رَبَّنَا یُبْطِلُ أَعْمَالَنَا هَذِهِ الْکَثِیرَهَ وَ صَلَاتَنَا إِلَی قِبْلَتِنَا لِأَنَّا لَا نَتَّبِعُ مُحَمَّداً عَلَی هَوَاهُ فِی نَفْسِهِ وَ أَخِیهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی یَا مُحَمَّدُ صلی الله علیه و آله قُلْ لَیْسَ الْبِرَّ الطَّاعَهَ الَّتِی تَنَالُونَ بِهَا الْجِنَانَ وَ تَسْتَحِقُّونَ بِهَا الْغُفْرَانَ وَ الرِّضْوَانَ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَکُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ بِصَلَاتِکُمْ أَیُّهَا النَّصَارَی وَ قِبَلَ الْمَغْرِبِ أَیُّهَا الْیَهُودُ وَ أَنْتُمْ لِأَمْرِ اللَّهِ مُخَالِفُونَ وَ عَلَی وَلِیِّ اللَّهِ مُغْتَاظُونَ وَ لکِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ بِأَنَّهُ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الْفَرْدُ الصَّمَدُ یُعَظِّمُ مَنْ یَشَاءُ وَ یُکْرِمُ مَنْ یَشَاءُ وَ یُهِینُ مَنْ یَشَاءُ وَ یُذِلُّهُ لَا رَادَّ لِأَمْرِ اللَّهِ وَ لا مُعَقِّبَ لِحُکْمِهِ وَ آمَنَ بِالْیَوْمِ الْآخِرِ یَوْمِ الْقِیَامَهِ الَّتِی أَفْضَلُ مَنْ یُوَافِیهَا مُحَمَّدٌ سَیِّدُ النَّبِیِّینَ وَ بَعْدَهُ عَلِیٌّ أَخُوهُ وَ صَفِیُّهُ سَیِّدُ الْوَصِیِّینَ وَ الَّتِی لَا یَحْضُرُهَا مِنْ شِیعَهِ مُحَمَّدٍ أَحَدٌ إِلَّا أَضَاءَتْ فِیهَا أَنْوَارُهُ فَصَارَ فِیهَا إِلَی جَنَّاتِ النَّعِیمِ هُوَ وَ إِخْوَانُهُ (۲)وَ أَزْوَاجُهُ وَ ذُرِّیَّاتُهُ وَ الْمُحْسِنُونَ إِلَیْهِ وَ الدَّافِعُونَ فِی الدُّنْیَا عَنْهُ وَ لَا یَحْضُرُهَا مِنْ أَعْدَاءِ مُحَمَّدٍ أَحَدٌ إِلَّا غَشِیَتْهُ ظُلُمَاتُهَا فَیَسِیرُ (۳)فِیهَا إِلَی الْعَذَابِ الْأَلِیمِ هُوَ وَ شُرَکَاؤُهُ فِی عَقْدِهِ وَ دِینِهِ وَ مَذْهَبِهِ وَ الْمُتَقَرِّبُونَ کَانُوا فِی الدُّنْیَا إِلَیْهِ مِنْ غَیْرِ تَقِیَّهٍ لَحِقَتْهُمْ مِنْهُ الْخَبَرَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «لَیْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَکُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ وَ لکِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ وَ الْمَلائِکَهِ وَ الْکِتابِ وَ النَّبِیِّینَ وَ آتَی الْمالَ عَلی حُبِّهِ ذَوِی الْقُرْبی وَ الْیَتامی وَ الْمَساکِینَ وَ ابْنَ السَّبِیلِ وَ السَّائِلِینَ وَ فِی الرِّقابِ وَ أَقامَ الصَّلاهَ وَ آتَی الزَّکاهَ وَ الْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذا عاهَدُوا وَ الصَّابِرِینَ فِی الْبَأْساءِ وَ الضَّرَّاءِ وَ حِینَ الْبَأْسِ أُولئِکَ الَّذِینَ صَدَقُوا وَ أُولئِکَ هُمُ الْمُتَّقُونَ» - . بقره / ۱۷۷ - ، {نیکوکاری آن نیست که روی خود را به سوی مشرق و [یا] مغرب بگردانید، بلکه نیکی آن است که کسی به خدا و روز بازپسین و فرشتگان و کتاب [آسمانی] و پیامبران ایمان آوَرَد، و مال [خود] را با وجودِ دوست داشتنش، به خویشاوندان و یتیمان و بینوایان و در راه ماندگان و گدایان و در [راهِ آزاد کردن] بندگان بدهد، و نماز را برپای دارد، و زکات را بدهد، و آنان که چون عهد بندند، به عهد خود وفادارانند؛ و در سختی و زیان، و به هنگام جنگ شکیبایانند؛ آنانند کسانی که راست گفته اند، و آنان همان پرهیزگارانند.}

فرمود: حضرت زین العابدین علیهما السلام نقل کرده است که پیامبر صلی الله علیه و آله به علی علیه السلام امتیاز بخشید و مردم را از مقام او در نزد پروردگار مطلع کرد و شرح امتیازات شیعه و یاوران علی علیه السّلام را داد و یهودیان و مسیحیان را بر کفر

ص: ۱۸۷

و کتمان نبوت پیامبر و وصایت علی علیهما السلام در کتب خود با فضائل و صفات شایسته ای که در آنها نقل شده توبیخ کرد.

یهودیان و مسیحیان بر مسلمانان افتخار می کردند. یهودیان می گفتند: ما سالها است رو به قبله خودمان نمازها خوانده ایم و در میان ما شب زنده دارانی هستند که به سوی همان قبله نمازها خوانده اند؛ این همان قبله ایست که موسی به ما دستور داده است.

مسیحیان نیز می گفتند: ما سالها رو به قبله خود نماز خوانده ایم و شب زنده دارانی داریم که به سوی آن قبله نمازها خوانده اند؛ این همان قبله ایست که عیسی به ما دستور داده است.

هر دو گروه می گفتند، شما خیال می کنید، چون ما پیرو محمد نشده ایم و خواسته او را در مورد برادرش نپذیرفته ایم، خداوند این همه اعمال و نمازهایمان را به سوی این قبله باطل می کند؟. این آیه به همین جهت نازل شد. «لَیْسَ الْبِرَّ» نیکی که همان اطاعتی است که به وسیله آن به بهشت می روند و مستوجب آمرزش و رضای خدا می شوند به این نیست که «أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَکُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ» ای مسیحیان با نماز خود رو به جانب مشرق نمایید و ای یهودیان به طرف رو مغرب کنید.در حالی که شما مخالف امر خدا و دشمن ولی او هستید.

«وَ لکِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ» ولی نیکوکار کسی است که ایمان به خدای واحد یکتای بی نیاز بیاورد و آن خدا هر که را بخواهد عزیز و هر که را بخواهد گرامی و هر کس را بخواهد خوار و ذلیل می کند. کسی نمی تواند خواست خدا را رد کند و حکم او را تاخیر اندازد. «وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ» و به روز قیامت ایمان آورد، قیامتی که با شخصیت ترین افراد در آن حضرت محمد سید النبیین صلی الله علیه و آله است و بعد از او برادر و جانشین و سرور اوصیاء علی بن ابی طالب علیه السّلام است. آن قیامتی که هر یک از شیعیان محمد صلی الله علیه و آله در آن حضور یابند، نورشان محشر را روشن کند و خود و برادران و خانواده و بستگان و نیکوکاران به او و کسانی که در دنیا از او دفاع می کردند به جانب بهشت رهسپار می شود. و هر یک از دشمنان این خاندان در محشر حضور یابد، در گرداب تاریکی فرو رود و او و همدستان و هم عقیده هایش و کسانی که خود را بدون تقیه ای که ناچارشان کرده باشد به این کار به او نزدیک می کردند، به سوی عذاب دردناک رهسپار گردد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۵۸۹ -

**[ترجمه]

«۲۰»

م، تفسیر الإمام علیه السلام وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُعْجِبُکَ قَوْلُهُ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا الْآیَهَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام لَمَّا أَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی الْآیَهِ الْمُتَقَدِّمَهِ بِالتَّقْوَی سِرّاً وَ عَلَانِیَهً أَخْبَرَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله أَنَّ فِی النَّاسِ مَنْ یُظْهِرُهَا وَ یُسِرُّ خِلَافَهَا وَ یَنْطَوِی عَلَی مَعَاصِی اللَّهِ فَقَالَ

ص: ۱۸۸

۱- فی المصدر: و کتمانهم لذکر محمّد و علی و آلهما فی کتبهم.

۲- فی نسخه من الکتاب و المصدر: و أخواته.

۳- فی المصدر: فیصیر.

۴- تفسیر الإمام: ۲۴۸.

يَا مُحَمَّدُ وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا وَ بِإِظْهَارِهِ تِلْكَ الدِّينَ وَ الْإِسْلَامَ (۱) وَ تَزَيُّنِهِ فِي حَضْرَتِكَ بِالْوَرَعِ وَ الْإِحْسَانِ وَ يُشْهِدُ اللَّهَ عَلى ما فِي قَلْبِهِ بِأَنْ يَحْلِفَ لَكَ بِأَنَّهُ مُؤْمِنٌ مُخْلِصٌ مُصَدِّقٌ لِقَوْلِهِ بِعَمَلِهِ وَ إِذا تَوَلَّى عَنْكَ أَدْبَرَ سَعى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيها وَ يَعْصِيَ بِالْكُفْرِ الْمُخَالِفِ لِمَا أَظْهَرَ لَكَ وَ الظُّلْمِ الْمُبَايِنِ لِمَا وَعَدَ مِنْ نَفْسِهِ بِحَضْرَتِكَ وَ يُهْلِكَ الْحَرْثَ بِأَنْ يُحْرِقَهُ أَوْ يُفْسِدَهُ وَ النَّسْلَ بِأَنْ يَقْتُلَ الْحَيَوَانَاتِ فَيَقْطَعَ نَسْلَهَا وَ اللَّهُ لا يُحِبُّ الْفَسادَ لَا يَرْضَى بِهِ وَ لَا يَتْرُكُ أَنْ يُعَاقِبَ عَلَيْهِ وَ إِذا قِيلَ لَهُ لِهَذَا الَّذِي يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ اتَّقِ اللَّهَ وَ دَعْ سُوءَ صَنِيعِكَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ الَّذِي هُوَ مُحْتَقِبُهُ (۲)فَيَزْدَادُ إِلَى شَرِّهِ شَرّاً وَ يُضِيفُ إِلَى ظُلْمِهِ ظُلْماً فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ جَزَاءً لَهُ عَلَى سُوءِ فِعْلِهِ وَ عَذَاباً وَ لَبِئْسَ الْمِهادُ تَمْهِيدُهَا وَ يَكُونُ دَائِماً فِيهَا (۳).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَياةِ الدُّنْيا وَ يُشْهِدُ اللَّهَ عَلى ما في قَلْبِهِ وَ هُوَ أَلَدُّ الْخِصامِ» - . بقره / ۲۰۴ - ، {و از میان مردم کسی است که در زندگی این دنیا سخنش تو را به تعجّب وامی دارد، و خدا را بر آنچه در دل دارد گواه می گیرد، و حال آنکه او سخت ترین دشمنان است.}

فرمود: وقتی خداوند در آیه قبل دستور داد که در پنهان و آشکارا تقوی و پرهیزگاری را در پیش بگیرید، به حضرت محمد صلی الله علیه و آله اطلاع داد، در میان مردم کسانی هستند که ظاهرا خود را متقی نشان می دهند و در باطن بر خلاف آن هستند و معصیت کارند. فرمود:

ص: ۱۸۸

ای محمد صلی الله علیه و آله، سخن بعضی از مردم در دنیا که اظهار دین اسلام کرده و با آب و تاب اظهار ورع و اخلاص می نماید، موجب شگفتی تو می شود.

«وَ يُشْهِدُ اللَّهَ عَلى ما فِي قَلْبِهِ» او خدا را هم گواه بر دل خویش می گیرد که من مخلص و موحدم «وَ إِذا تَوَلَّى سَعى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيها» همین که به تو پشت می کند، بر خلاف آنچه به تو می گفت، رو به گناه و کفر می آورد و ستمگری می نماید.

«وَ يُهْلِكَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ» باعث نابودی کشتزار و از بین رفتن آنها می شود و حیوانات را می کشد و قطع نسل می نماید «وَ اللَّهُ لا يُحِبُّ الْفَسادَ» خداوند راضی به فساد نیست و عامل آن را کیفر می دهد.

«وَ إِذا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ» وقتی به این شخص بگویی از خدا بپرهیز «أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ» بدش می آید و خود را بالاتر از آن می داند که گناه کند، با اینکه کانون فساد است و بیشتر شر و فساد کرده و ستم

می کند «فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَ لَبِئْسَ الْمِهادُ» بر کردار زشت و ناپسندش جهنم او را کافی است. بسیار جای ناراحت کننده ای برایش آماده شده. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۶۱۷ -

**[ترجمه]

فس، تفسیر القمی وَ یُهْلِکَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ قَالَ الْحَرْثُ فِی هَذَا الْمَوْضِعِ الدِّینُ وَ النَّسْلُ النَّاسُ وَ نَزَلَتْ فِی الثَّانِی وَ یُقَالُ فِی مُعَاوِیَهَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ إِذا تَوَلَّی سَعی فِی الْأَرْضِ لِیُفْسِدَ فیها وَ یُهْلِکَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ وَ اللَّهُ لا یُحِبُّ الْفَسادَ» - . بقره / ۲۰۵ - ،{ و چون برگردد [یا ریاستی یابد] کوشش می کند که در زمین فساد نماید و کشت و نسل را نابود سازد، و خداوند تباهکاری را دوست ندارد.} گفته است: حرث در این آیه دین است و نسل مردم و در باره دومی نازل شده، بعضی گفته اند در باره معاویه. - . تفسیر قمی ۱: ۷۹ -

**[ترجمه]

«۲۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنِ الْحُسَیْنِ بْنِ بَشَّارٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُعْجِبُکَ قَوْلُهُ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا قَالَ فُلَانٌ وَ فُلَانٌ وَ یُهْلِکَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ هُمُ الذُّرِّیَّهُ وَ الْحَرْثُ الزَّرْعُ (۵).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حسین بن بشار گفت: از حضرت امام موسی کاظم علیه السلام تفسیر این آیه را پرسیدم «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یُعْجِبُکَ قَوْلُهُ فِی الْحَیاهِ الدُّنْیا» فرمود: فلانی و فلانی است. «وَ یُهْلِکَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ» حرث کشت و زرع و نسل ذریه است. - . تفسیر عیاشی ۱: ۱۱۹ -

**[ترجمه]

«۲۳»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ زُرَارَهَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُمَا عَنْ قَوْلِهِ وَ إِذا تَوَلَّی سَعی فِی الْأَرْضِ إِلَی آخِرِ الْآیَهِ فَقَالَ النَّسْلُ الْوَلَدُ وَ الْحَرْثُ الْأَرْضُ وَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام الْحَرْثُ الذُّرِّیَّهُ (۶).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: زراره گفت، از حضرت باقر و حضرت صادق علیهما السلام تفسیر این آیه را پرسیدم «وَ إِذا تَوَلَّی سَعی فِی الْأَرْضِ» فرمودند: نسل ولد و حرث این زمین است. حضرت صادق فرمود: حرث ذریه است. - . تفسیر عیاشی ۱: ۱۱۹ - ۱۲۰ -

**[ترجمه]

«۲۴»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی إِسْحَاقَ السَّبِیعِیِّ (۷) عَنْ عَلِیٍّ علیه السلام فِی قَوْلِهِ وَ إِذا تَوَلَّی

۱- فی المصدر: و باظهاره لک الدین و الإسلام و تزیینه بحضرتک.

۲- احتقب الاثم: جمعه. و فی المصدر: هو مختفیه.

۳- تفسیر الإمام: ۲۶۰، و فیه: «وَ لَبِئْسَ الْمِهادُ» مهدها.

۴- تفسیر القمّیّ: ۶۱.

۵- مخطوط.

۶- مخطوط.

۷- السبیعی بفتح السین منسوب إلی سبیع و هو بطن من همدان، و الرجل هو أبو إسحاق عمرو بن عبد اللّه بن علی السبیعی الهمدانیّ الکوفیّ من أعیان التابعین رأی علیّا علیه السلام و کان کثیر الروایه، ولد سنه ۲۹ فی خلافه عثمان، و مات سنه ۱۲۷، و قیل فی ۱۲۸ و ۱۲۹ و ۱۳۲ ترجمه الشیخ فی رجاله فی باب أصحاب أمیر المؤمنین و الحسن علیهما السلام.

سَعی فِی الْأَرْضِ لِیُفْسِدَ فِیها وَ یُهْلِکَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ بِظُلْمِهِ وَ سُوءِ سِیرَتِهِ وَ اللَّهُ لا یُحِبُّ الْفَسادَ (۱)

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت علی علیه السّلام در تفسیر آیه «وَ إِذا تَوَلَّی سَعی

ص: ۱۸۹

فِی الْأَرْضِ لِیُفْسِدَ فِیها وَ یُهْلِکَ الْحَرْثَ وَ النَّسْلَ» فرمود: یعنی با ظلم و طینت بدی که دارد «وَ اللَّهُ لا یُحِبُّ الْفَسادَ» و خداوند فساد را دوست نمی دارد. - . تفسیر عیاشی ۱: ۱۲۰ -

**[ترجمه]

«۲۵»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ سَعْدٍ الْإِسْکَافِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی وَ هُوَ أَلَدُّ الْخِصامِ قَالَ اللَّدُّ الْخُصُومَهُ (۲).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «وَ هُوَ أَلَدُّ الْخِصامِ» فرمود: «الد» یعنی خصومت. - . تفسیر عیاشی ۱: ۱۲۰ -

**[ترجمه]

«۲۶»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی سَلْ بَنِی إِسْرائِیلَ کَمْ آتَیْناهُمْ مِنْ آیَهٍ بَیِّنَهٍ فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَ مِنْهُمْ مَنْ جَحَدَ وَ مِنْهُمْ مَنْ أَقَرَّ وَ مِنْهُمْ مَنْ أَنْکَرَ(۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام صادق علیه السّلام در تفسیر آیه «سَلْ بَنِی إِسْرائِیلَ کَمْ آتَیْناهُمْ مِنْ آیَهٍ بَیِّنَهٍ وَ مَنْ یُبَدِّلْ نِعْمَهَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِیدُ الْعِقابِ» - . بقره / ۲۱۱ - ،{از فرزندان اسرائیل بپرس: چه بسیار نشانه های روشنی به آنان دادیم و هر کس نعمت خدا را - پس از آنکه برای او آمد - [به کفران] بدل کند، خدا سخت کیفر است.} فرمود: بعضی ایمان آوردند و بعضی انکار کردند و گروهی اقرار و گروهی انکار نمودند. - . تفسیر عیاشی ۱: ۱۲۲ -

**[ترجمه]

«۲۷»

فس، تفسیر القمی ها أَنْتُمْ هؤُلاءِ أَیْ أَنْتُمْ یَا هَؤُلَاءِ حاجَجْتُمْ فِیما لَکُمْ بِهِ عِلْمٌ یَعْنِی بِمَا فِی التَّوْرَاهِ وَ الْإِنْجِیلِ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِیما لَیْسَ لَکُمْ بِهِ عِلْمٌ یَعْنِی بِمَا فِی صُحُفِ إِبْرَاهِیمَ علیه السلام قَوْلُهُ تَعَالَی وَ تَکْتُمُونَ الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ أَیْ تَعْلَمُونَ مَا فِی التَّوْرَاهِ مِنْ صِفَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ تَکْتُمُونَهُ قَوْلُهُ تَعَالَی وَ قالَتْ طائِفَهٌ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ الْآیَهَ قَالَ نَزَلَتْ فِی قَوْمٍ مِنَ الْیَهُودِ قَالُوا آمَنَّا بِالَّذِی جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله بِالْغَدَاهِ وَ کَفَرُوا بِهِ بِالْعَشِیِّ.

-وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی وَ قالَتْ طائِفَهٌ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ آمِنُوا بِالَّذِی أُنْزِلَ عَلَی الَّذِینَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهارِ وَ اکْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا قَدِمَ الْمَدِینَهَ وَ هُوَ یُصَلِّی نَحْوَ بَیْتِ الْمَقْدِسِ أَعْجَبَ ذَلِکَ الْیَهُودَ فَلَمَّا صَرَفَهُ اللَّهُ عَنْ بَیْتِ الْمَقْدِسِ إِلَی الْبَیْتِ الْحَرَامِ وَجَدَتِ الْیَهُودُ مِنْ ذَلِکَ وَ کَانَ صَرْفُ الْقِبْلَهِ فِی صَلَاهِ الظُّهْرِ فَقَالُوا صَلَّی مُحَمَّدٌ الْغَدَاهَ وَ اسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا فَآمِنُوا بِالَّذِی أُنْزِلَ عَلَی مُحَمَّدٍ وَجْهَ النَّهَارِ وَ اکْفُرُوا آخِرَهُ یَعْنُونَ الْقِبْلَهَ حِینَ اسْتَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ إِلَی قِبْلَتِنَا (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه « ها أَنْتُمْ هؤُلاءِ حاجَجْتُمْ فیما لَکُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحاجُّونَ فیما لَیْسَ لَکُمْ بِهِ عِلْمٌ وَ اللَّهُ یَعْلَمُ وَ أَنْتُمْ لا تَعْلَمُون.» - . آل عمران / ۶۶ - {هان، شما [اهل کتاب] همانان هستید که درباره آنچه نسبت به آن دانشی داشتید محاجه کردید؛ پس چرا در مورد چیزی که بدان دانشی ندارید محاجه می کنید؟ با آنکه خدا می داند و شما نمی دانید.}

گفته است: «ها أَنْتُمْ هؤُلاءِ» یعنی شما «حاجَجْتُمْ فِیما لَکُمْ بِهِ عِلْمٌ» در مورد چیزی که اطلاع دارید یعنی تورات و انجیل بحث می کنید «فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِیما لَیْسَ لَکُمْ بِهِ عِلْمٌ» چرا در مورد چیزی که اطلاع ندارید بحث می کنید، منظور صحف ابراهیم است «وَ تَکْتُمُونَ الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ» حق را کتمان می کنید با اینکه می دانید. یعنی با اینکه می دانید صفات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در تورات ذکر شده، آن را پنهان می کنید «وَ قالَتْ طائِفَهٌ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ» این آیه در باره گروهی از یهودیان نازل شد که صبحگاه گفتند به آنچه محمد صلی الله علیه و آله آورده ایمان آورده ایم و شب کافر شدند.

حضرت امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «وَ قالَتْ طائِفَهٌ مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ آمِنُوا بِالَّذِی أُنْزِلَ عَلَی الَّذِینَ آمَنُوا وَجْهَ النَّهارِ وَ اکْفُرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُونَ» - . آل عمران / ۷۲ - ،{و جماعتی از اهل کتاب گفتند: «در آغاز روز به آنچه بر مؤمنان نازل شد، ایمان بیاورید، و در پایان [روز] انکار کنید؛ شاید آنان [از اسلام] برگردند.»} فرمود: وقتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به مدینه آمد و از جانب بیت المقدس به طرف کعبه روی برگرداند، (اهل کتاب) ناراحت شدند. این تغییر قبله در نماز ظهر بود. آنها گفتند، محمد نماز صبح را به سمت قبله ما خواند، پس در روز به آنچه بر او نازل شده ایمان بیاورید ولی شامگاه کافر شوید و منظورشان قبله بود(زیرا) بعد از ظهر به جانب کعبه روی برگردانده بود، شاید آنها باز به طرف قبله ما روی آورند. - . تفسیر قمی ۱: ۱۱۳ -

**[ترجمه]

«۲۸»

فس، تفسیر القمی ذَلِکَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لَیْسَ عَلَیْنا فِی الْأُمِّیِّینَ سَبِیلٌ فَإِنَّ الْیَهُودَ قَالُوا یَحِلُّ لَنَا أَنْ نَأْخُذَ مَالَ الْأُمِّیِّینَ وَ الْأُمِّیُّونَ الَّذِینَ لَیْسَ مَعَهُمْ کِتَابٌ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَیْهِمْ

ص: ۱۹۰

۱- مخطوط.

٢- مخطوط.

٣- مخطوط.

٤- تفسير القمّيّ: ٩٤ و ٩٥.

فَقَالَ وَ يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ قَوْلُهُ إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ أَيْمانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلًا قَالَ يَتَقَرَّبُونَ إِلَى النَّاسِ بِأَنَّهُمْ مُسْلِمُونَ فَيَأْخُذُونَ مِنْهُمْ وَ يَخُونُونَهُمْ وَ مَا هُمْ بِمُسْلِمِينَ عَلَى الْحَقِيقَهِ قَوْلُهُ تَعَالَى وَ إِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقاً يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتابِ الْآيَهَ قَالَ كَانَ الْيَهُودُ يَقْرَءُونَ شَيْئاً لَيْسَ فِي التَّوْرَاهِ وَ يَقُولُونَ هُوَ فِي التَّوْرَاهِ فَكَذَّبَهُمُ اللَّهُ قَوْلُهُ ما كانَ لِبَشَرٍ الْآيَهَ أَيْ إِنَّ عِيسَى لَمْ يَقُلْ لِلنَّاسِ إِنِّي خَلَقْتُكُمْ فَكُونُوا عِبَاداً لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لَكِنْ قَالَ لَهُمْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ أَيْ عُلَمَاءَ قَوْلُهُ وَ لا يَأْمُرَكُمْ الْآيَهَ قَالَ كَانَ قَوْمٌ يَعْبُدُونَ الْمَلَائِكَهَ وَ قَوْمٌ مِنَ النَّصَارَى زَعَمُوا أَنَّ عِيسَى رَبٌّ وَ الْيَهُودُ قَالُوا عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ فَقَالَ اللَّهُ لا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلائِكَهَ وَ النَّبِيِّينَ أَرْباباً (۱)

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَ مِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينارٍ لا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا ما دُمْتَ عَلَيْهِ قائِماً ذلِكَ بِأَنَّهُمْ قالُوا لَيْسَ عَلَيْنا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ وَ يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ» - . آل عمران / ۷۵ - ،{و از اهل كتاب، كسی است كه اگر او را بر مال فراوانی امين شمری، آن را به تو برگرداند؛ و از آنان كسی است كه اگر او را بر ديناری امين شمری، آن را به تو نمی پردازد، مگر آنكه دايماً بر [سرِ] وی به پا ايستی. اين بدان سبب است كه آنان [به پندار خود] گفتند: «در مورد كسانی كه كتاب آسمانی ندارند، بر زيان ما راهی نيست.» و بر خدا دروغ می بندند با اينكه خودشان [هم] می دانند.}

گفته است: يهود می گفتند برای ما حلال است كه مال امیين، يعنی كسانی كه دارای كتاب نيستند را بخوريم خداوند حرف آنها را با اين آيه رد كرد

ص: ۱۹۰

«وَ يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ يَعْلَمُونَ» با اينكه می دانند، بر خدا دروغ می بندند.

«إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَ أَيْمانِهِمْ ثَمَناً قَلِيلًا» منظور كسانی هستند كه خود را به مسلمانان نزديک می كنند و از آنها استفاده می نمايند ولی به ايشان خيانت می كنند. آنها در حقيقت مسلمان نيستند.

اين آيه «وَ إِنَ مِنْهُمْ لَفَرِيقاً يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتابِ وَ ما هُوَ مِنَ الْكِتابِ وَ يَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ ما هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ يَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ هُمْ يَعْلَمُون» - . آل عمران / ۷۸ - ،{و از ميان آنان گروهی هستند كه زبان خود را به [خواندن] كتاب [تحريف شده ای] می پيچانند، تا آن [بربافته] را از [مطالب] كتاب [آسمانی] پنداريد، با اينكه آن از كتاب [آسمانی] نيست؛ و می گويند: «آن از جانب خداست»، در صورتی كه از جانب خدا نيست؛ و بر خدا دروغ می بندند، با اينكه خودشان [هم] می دانند.}می نويسد: يهوديان مطالبی را می خواندند و می گفتند در تورات است با اينكه در تورات نبود. خداوند آنها را تكذيب نمود.

«ما كانَ لِبَشَرٍ» يعنی عيسی به مردم نگفت من شما را آفريده ام و بندگان من باشيد نه بنده خدا، ولی به آنها گفت «كُونُوا رَبَّانِيِّينَ» مردمانی دانشمند باشيد «وَ لا يَأْمُرَكُمْ». گفت، گروهی ملائكه را می پرستيدند و بعضی از مسيحيان خيال می كردند عيسی خدا است و يهوديان مدعی بودند كه عزير پسر خدا است، خداوند فرمود «لا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلائِكَهَ وَ النَّبِيِّينَ أَرْباباً»

به شما نمی گوید ملائکه و پیامبران را خدا بگیرید. - . تفسیر قمی ۱: ۱۱۴ -

**[ترجمه]

«۲۹»

فس، تفسیر القمی أَ فَغَیْرَ دِینِ اللَّهِ یَبْغُونَ قَالَ أَ غَیْرَ هَذَا الَّذِی قُلْتُ لَكُمْ أَنْ تُقِرُّوا بِمُحَمَّدٍ وَ وَصِیِّهِ وَ لَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ كَرْهاً أَیْ فَرَقاً مِنَ السَّیْفِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَ فَغَیْرَ دینِ اللَّهِ یَبْغُونَ وَ لَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ كَرْهاً وَ إِلَیْهِ یُرْجَعُون» - . آل عمران / ۸۳ - ، {آیا جز دین خدا را می جویند؟ با آنكه هر كه در آسمانها و زمین است خواه و ناخواه سر به فرمان او نهاده است، و به سوی او بازگردانیده می شوند.} می‌نویسد: یعنی آیا غیر آنچه برایتان گفتم كه به محمد و وصی او اقرار كنید را می جوئید «وَ لَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ كَرْهاً» هر كه در آسمان و زمین است، یا به دلخواه خود و یا از ترس شمشیر تسلیم او شده است. - . تفسیر قمی ۱: ۱۱۵ -

**[ترجمه]

«۳۰»

فس، تفسیر القمی كُلُّ الطَّعامِ كانَ حِلًّا لِبَنِی إِسْرائِیلَ الْآیَةَ قَالَ إِنَّ یَعْقُوبَ كَانَ یُصِیبُهُ عِرْقُ النَّسَا فَحَرَّمَ عَلَی نَفْسِهِ لَحْمَ الْجَمَلِ فَقَالَتِ الْیَهُودُ إِنَّ لَحْمَ الْجَمَلِ مُحَرَّمٌ فِی التَّوْرَاةِ (۳)فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُمْ فَأْتُوا بِالتَّوْراةِ فَاتْلُوها إِنْ كُنْتُمْ صادِقِینَ إِنَّمَا حَرَّمَ هَذَا إِسْرَائِیلُ عَلَی نَفْسِهِ وَ لَمْ یُحَرِّمْهُ عَلَی النَّاسِ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «كُلُ الطَّعامِ كانَ حِلًّا لِبَنِی إِسْرائِیلَ إِلَّا ما حَرَّمَ إِسْرائِیلُ عَلی نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْراةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْراةِ فَاتْلُوها إِنْ كُنْتُمْ صادِقِینَ» - . آل عمران / ۹۳ - ، {همه خوراكیها بر فرزندان اسرائیل حلال بود، جز آنچه پیش از نزول تورات، اسرائیل [یعقوب] بر خویشتن حرام ساخته بود. بگو: «اگر [جز این است و] راست می گویید، تورات را بیاورید و آن را بخوانید.»} گفته است: یعقوب دچار بیماری عرق النساء بود، به همین جهت گوشت شتر را بر خود حرام كرد. یهودیان گفتند گوشت شتر در تورات حرام است. خداوند می فرماید: «فَأْتُوا بِالتَّوْراةِ فَاتْلُوها إِنْ كُنْتُمْ صادِقِینَ» اگر راست می گویید، تورات را بیاورید و بخوانید. شتر را اسرائیل یعنی یعقوب بر خود حرام كرده بود ولی برای مردم حرام نبود. - . تفسیر قمی ۱: ۱۱۵ -

**[ترجمه]

«۳۱»

شی، تفسیر العیاشی ابْنُ أَبِی یَعْفُورٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ كُلُّ الطَّعامِ كانَ حِلًّا لِبَنِی إِسْرائِیلَ إِلَّا ما حَرَّمَ

إِسْـرائِيلُ عَلى نَفْسِهِ قَالَ إِنَّ إِسْرَائِيلَ كَانَ إِذَا أَكَلَ لُحُومَ الْإِبِلِ هَيَّجَ عَلَيْهِ وَجَعَ الْخَاصِرَهِ فَحَرَّمَ عَلَى نَفْسِهِ لَحْمَ الْإِبِلِ وَ ذَلِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْراهُ فَلَمَّا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاهُ لَمْ يُحَرِّمْهُ (۵)وَ لَمْ يَأْكُلْهُ(۶).

ص: ۱۹۱

۱- تفسیر القمّیّ: ۹۵ و ۹۶.

۲- تفسیر القمّیّ: ۹۷. قوله: فرقا من السیف أی خوفا و فزعا منه.

۳- فی المصدر: محرم علی بنی إسرائیل فی التوراه.

۴- تفسیر القمّیّ: ۹۷.

۵- قوله: فلمـا أنزلت التوراه لم یحرمه إه لاـ یخلو بظاهره عن غرابه، لان الظاهر أن الضـمیر یرجع الی إسـرائیل أی یعقوب، و هو کان قبل موسی و نزول التوراه بکثیر، فلذا أرجع المصنّف الضمیر إلی موسی، راجع الحدیث تحت رقم ۴۶.

۶- مخطوط.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابن ابی یعفور گفت، از حضرت صادق علیه السّلام از تفسیر این آیه سؤال کردم «کُلَّ الطَّعامِ کانَ حِلًّا لِبَنِی إِسْرائِیلَ إِلَّا ما حَرَّمَ إِسْرائِیلُ عَلی نَفْسِهِ» فرمود: اسرائیل وقتی گوشت شتر می خورد درد پهلو می گرفت، به همین جهت گوشت شتر را بر خود حرام نمود. این جریان قبل از نزول تورات بود، وقتی تورات نازل شد آن را حرام نکرد ولی یعقوب گوشت شتر نمی خورد. - . تفسیر عیاشی ۱: ۲۰۸ -

ص: ۱۹۱

**[ترجمه]

«۳۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَقُولُ فِی قَوْلِ اللَّهِ قُلْ قَدْ جاءَکُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِی بِالْبَیِّناتِ وَ بِالَّذِی قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ وَ قَدْ عَلِمَ أَنَّ هَؤُلَاءِ لَمْ یَقْتُلُوا وَ لَکِنْ لَقَدْ کَانَ هَوَاهُمْ مَعَ الَّذِینَ قَتَلُوا فَسَمَّاهُمُ اللَّهُ قَاتِلِینَ لِمُتَابَعَةِ هَوَاهُمْ وَ رِضَاهُمْ بِذَلِکَ الْفِعْلِ (۱).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: سماعه گفت، از حضرت صادق علیه السّلام شنیدم در تفسیر آیه «الَّذینَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَیْنا أَلاَّ نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّی یَأْتِیَنا بِقُرْبانٍ تَأْکُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جاءَکُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلی بِالْبَیِّناتِ وَ بِالَّذی قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ کُنْتُمْ صادِقین» - . آل عمران / ۱۸۳ - {همانان که گفتند: «خدا با ما پیمان بسته که به هیچ پیامبری ایمان نیاوریم تا برای ما قربانیی بیاورد که آتش [آسمانی] آن را [به نشانه قبول] بسوزاند.» بگو: «قطعاً پیش از من، پیامبرانی بودند که دلایل آشکار را با آنچه گفتید، برای شما آوردند. اگر راست می گویید، پس چرا آنان را کشتید؟»}

فرمود: با اینکه خداوند می دانست، کسانی را که به آنها خطاب می کند آن پیامبران را نکشته اند، ولی هوادار همان پیامبر کشان بودند، بنابراین خداوند آنها را قاتل نامیده چون طرفدار آنها بودند و کار آنها را می پسندیدند. - . تفسیر عیاشی ۱: ۲۳۲ -

**[ترجمه]

«۳۳»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ هَاشِمٍ عَمَّنْ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَاتُ قُلْ قَدْ جاءَکُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِی بِالْبَیِّناتِ وَ بِالَّذِی قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ وَ قَدْ عَلِمَ أَنْ قَالُوا وَ اللَّهِ مَا قَتَلْنَا وَ لَا شَهِدْنَا قَالَ وَ إِنَّمَا قِیلَ لَهُمُ ابْرَءُوا مِمَّنْ قَتَلَهُمْ فَأَبَوْا (۲).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: امام صادق علیه السلام در تفسیر آیه «الَّذینَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَیْنا أَلاَّ نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّی یَأْتِیَنا بِقُرْبانٍ تَأْکُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جاءَکُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلی بِالْبَیِّناتِ وَ بِالَّذی قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ کُنْتُمْ صادِقین» - . آل عمران / ۱۸۳ - ، {همانان که گفتند: «خدا با ما پیمان بسته که به هیچ پیامبری ایمان نیاوریم تا برای ما قربانی‌ای بیاورد که آتش [آسمانی] آن را [به

نشانه قبول] بسوزانـد.» بگو: «قطعاً پیش از من، پیـامبرانی بودنـد که دلایل آشـکار را با آنچه گفتیـد، برای شـما آوردنـد. اگر راست می گویید، پس چرا آنان را کشتید؟»}

فرمود: وقتی این آیه نـازل شـد گفتنـد: خـدا می دانـد ما آنها را نکشـته ایم و آن وقت حضور نـداشتیم. به آنها گفتنـد: پس از قاتلین آنها بیزار شوید، اما آنان امتناع کردند. - . تفسیر عیاشی، ۱: ۲۳۳ -

**[ترجمه]

«۳۴»

فس، تفسیر القمی لَقَـدْ سَـمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِینَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِیرٌ وَ نَحْنُ أَغْنِیاءُ قَالَ وَ اللَّهِ مَا رَأَوُا اللَّهَ فَیَعْلَمُونَ أَنَّهُ فَقِیرٌ وَ لَکِنَّهُمْ رَأَوْا أَوْلِیَاءَ اللَّهِ فُقَرَاءَ فَقَـالُوا لَوْ کَانَ اللَّهُ غَنِیّاً لَأَغْنَی أَوْلِیَاءَهُ فَافْتَخَرُوا عَلَی اللَّهِ بِالْغِنَی وَ أَمَّا قَوْلُهُ الَّذِینَ قالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِـدَ إِلَیْنا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّی یَأْتِیَنا بِقُرْبانٍ تَأْکُلُهُ النَّارُ فَکَانَ عِنْـدَ بَنِی إِسْرَائِیلَ طَسْتٌ کَانُوا یُقَرِّبُونَ فِیهِ الْقُرْبَانَ (۳)فَیَضَعُونَهُ فِی الطَّسْتِ فَتَجِی ءُ نَارٌ فَتَقَعُ فِیهِ فَتُحْرِقُهُ فَقَالُوا لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَأْتِیَنَا بِقُرْبَانٍ تَأْکُلُهُ النَّارُ کَمَا کَانَ لِبَنِی إِسْرَائِیلَ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَی قُلْ لَهُمْ یَا مُحَمَّدُ قَدْ جاءَکُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِی بِالْبَیِّناتِ وَ بِالَّذِی قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ فَإِنْ کَذَّبُوکَ فَقَدْ کُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِکَ جاؤُ بِالْبَیِّناتِ الْآیَاتِ وَ الزُّبُرِ هُوَ کُتُبُ الْأَنْبِیَاءِ (۴)وَ الْکِتابِ الْمُنِیرِ الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ(۵).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه « لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذینَ قالُوا إنَ اللَّهَ فَقیرٌ وَ نَحْنُ أَغْنِیاءُ سَنَکْتُبُ ما قالُوا وَ قَتْلَهُمُ الْأَنْبِیـاءَ بِغَیْرِ حَقٍّ وَ نَقُولُ ذُوقُوا عَـذابَ الْحَریق» - . آل عمران / ۱۸۱ - ،{مسـلماً خداوند، سخن کسانی را که گفتند: «خدا نیازمند است و ما توانگریم»، شـنید. به زودی آنچه را گفتند، و بناحق کشتنِ آنان پیامبران را، خواهیم نوشت و خواهیم گفت: «بچشید عذابِ سوزان را.»}

فرمود: به خـدا آنها خـدا را ندیدنـد تا بفهمند فقیر است، ولی چون دوسـتان خدا را دیدند که فقیرند گفتند، اگر خدا ثروتمند بود اینها را بی نیاز می کرد. به همین جهت بر خدا افتخار کردند که ما ثروتمندیم.

و در تفسـیر آیه مبـارکه «الَّذینَ قـالُوا إنَّ اللَّهَ عَهِـدَ إلَیْنـا أَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّی یَأْتِیَنـا بِقُرْبـانٍ تَأْکُلُهُ النَّارُ» می نویسـد: بنی اسـرائیل طشتی داشـتند که وقتی قربانی می کردنـد آن را داخل طشت می گذاشـتند. آتشـی می آمـد و قربانی را می سوزانـد. به پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله گفتنـد، مـا به تو ایمان نمی آوریم تا برای ما یک قربانی بیاوری و آتش آن را بسوزانـد، چنانچه بنی اسـرائیل می کردنـد. خداونـد فرمود: یا محمـد - صـلی الله علیه و آله - به آنها بگو «قَدْ جاءَکُمْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِی بِالْبَیِّناتِ وَ بِالَّذِی قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ» پیامبران قبل از من همین دلائلی را که از من می خواهیـد آوردند، پس چرا آنها را کشتید، اگر راست می گویید.

حضـرت امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «فَإنْ کَذَّبُوکَ فَقَدْ کُذِّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِکَ جاؤُ بِالْبَیِّناتِ» فرمود: منظور از بینات آیات

است «وَ الزُّبُرِ» کتب انبیاء است «وَ الْکِتابِ الْمُنِیرِ» حلال و حرام است. - . تفسیر القمی، ج ۱، ص ۱۳۴ - ۱۳۵ -

**[ترجمه]

«۳۵»

فس، تفسیر القمی فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی وَ إِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِیثاقَ الَّذِینَ أُوتُوا الْکِتابَ لَتُبَیِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَ لا تَکْتُمُونَهُ ذَلِکَ أَنَّ اللَّهَ أَخَذَ

۱- مخطوط.

۲- مخطوط.

۳- فی المصدر: و کانوا یقربون القربان.

۴- فی المصدر: هو کتب الأنبیاء بالنبوه.

۵- تفسیر القمّیّ: ۱۱۶.

مِیثَاقَ الَّذِینَ أَوتُوا الْکِتَابَ فِی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله لَتُبَیِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ إِذَا خَرَجَ وَ لَا تَکْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَراءَ ظُهُورِهِمْ یَقُولُ نَبَذُوا عَهْدَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَ اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَناً قَلِیلًا فَبِئْسَ ما یَشْتَرُونَ

**[ترجمه]تفسیر قمی: حضرت باقر علیه السّلام در تفسیر آیه «وَ إِذْ أَخَذَ اللَّهُ میثاقَ الَّذینَ أُوتُوا الْکِتابَ لَتُبَیِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَ لا تَکْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَراءَ ظُهُورِهِمْ وَ اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَناً قَلیلاً فَبِئْسَ ما یَشْتَرُون» - . آل عمران / ۱۸۷ - ، { و [یاد کن] هنگامی را که خداوند از کسانی که به آنان کتاب داده شده، پیمان گرفت که حتماً باید آن را [به وضوح] برای مردم بیان نمایید و کتمانش مکنید. پس، آن [عهد] را پشتِ سرِ خود انداختند و در برابر آن، بهایی ناچیز به دست آوردند، و چه بد معامله ای کردند.}

فرمود: جریان چنین بود که خداوند از کسانی که در کتاب آنها در مورد

ص: ۱۹۲

حضرت محمد صلی الله علیه و آله (نشانه هایی) نازل کرده بود پیمان گرفت که آنها را برای مردم اظهار کنند و کتمان ننمایند «فَنَبَذُوهُ وَراءَ ظُهُورِهِمْ» آنها پیمان خدا را پشت سر انداختند «وَ اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَناً قَلِیلًا فَبِئْسَ ما یَشْتَرُونَ» بد معامله ای کردند. - . تفسیر قمی ۱: ۱۳۶ -

**[ترجمه]

«۳۶»

شی، تفسیر العیاشی عَمْرُو بْنُ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام نَزَلَتْ هَذِهِ الْآیَهُ عَلَی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله هَکَذَا یَا أَیُّهَا الَّذِینَ أُوتُوا الْکِتَابَ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ فِی عَلِیٍّ مُصَدِّقاً لِمَا مَعَکُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً فَنَرُدَّهَا عَلَی أَعْقَابِهَا الْآیَهَ فَأَمَّا قَوْلُهُ مُصَدِّقاً لِما مَعَکُمْ یَعْنِی مُصَدِّقاً بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۱).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت باقر علیه السّلام فرمود: این آیه بر حضرت محمد صلی الله علیه و آله چنین نازل شد «یا أَیُّهَا الَّذینَ أُوتُوا الْکِتابَ آمِنُوا بِما نَزَّلْنا مُصَدِّقاً لِما مَعَکُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَطْمِسَ وُجُوهاً فَنَرُدَّها عَلی أَدْبارِها أَوْ نَلْعَنَهُمْ کَما لَعَنَّا أَصْحابَ السَّبْتِ وَ کانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولاً» - . نساء / ۴۷ - {ای کسانی که به شما کتاب داده شده است، به آنچه فرو فرستادیم و تصدیق کننده همان چیزی است که با شماست ایمان بیاورید، پیش از آنکه چهره هایی را محو کنیم و در نتیجه آنها را به قهقرا بازگردانیم؛ یا همچنانکه «اصحاب سَبْت» را لعنت کردیم؛ آنان را [نیز] لعنت کنیم، و فرمان خدا همواره تحقق یافته است.}اما این قسمت آیه «مُصَدِّقاً لِما مَعَکُمْ» یعنی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را تصدیق می نمود. - . تفسیر عیاشی ۱: ۲۷۲ -

**[ترجمه]

«۳۷»

فس، تفسیر القمی أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ یُزَکُّونَ أَنْفُسَهُمْ بَلِ اللَّهُ یُزَکِّی مَنْ یَشاءُ قَالَ هُمُ الَّذِینَ سَمَّوْا أَنْفُسَهُمْ بِالصِّدِّیقِ وَ الْفَارُوقِ وَ

ذِی النُّورَیْنِ قَوْلُهُ وَ لاٰ یُظْلَمُونَ فَتِیلاً قَالَ الْقِشْرَهُ الَّتِی تَکُونُ عَلَی النَّوَاهِ ثُمَّ کَنَّی عَنْهُمْ فَقَالَ انْظُرْ کَیْفَ یَفْتَرُونَ عَلَی اللّٰهِ الْکَذِبَ وَ هُمْ هَؤُلَاءِ الثَّلَاثَهُ وَ قَوْلُهُ أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ أُوتُوا نَصِیباً مِنَ الْکِتابِ یُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَ الطّٰاغُوتِ وَ یَقُولُونَ لِلَّذِینَ کَفَرُوا هٰؤُلاٰءِ أَهْدیٰ مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا سَبِیلاً قَالَ نَزَلَتْ فِی الْیَهُودِ حِینَ سَأَلَهُمْ مُشْرِکُو الْعَرَبِ فَقَالُوا أَ دِینُنَا أَفْضَلُ أَمْ دِینُ مُحَمَّدٍ قَالُوا بَلَی دِینُکُمْ أَفْضَلُ وَ قَدْ رُوِیَ فِیهِ أَیْضاً أَنَّهَا نَزَلَتْ فِی الَّذِینَ غَصَبُوا آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ وَ حَسَدُوا مَنْزِلَتَهُمْ فَقَالَ اللّٰهُ أُولٰئِکَ الَّذِینَ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ وَ مَنْ یَلْعَنِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِیراً أَمْ لَهُمْ نَصِیبٌ مِنَ الْمُلْکِ فَإِذاً لاٰ یُؤْتُونَ النّٰاسَ نَقِیراً یَعْنِی النُّقْطَهَ الَّتِی فِی ظَهْرِ النَّوَاهِ ثُمَّ قَالَ أَمْ یَحْسُدُونَ النّٰاسَ یَعْنِی بِالنَّاسِ هُنَا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ وَ الْأَئِمَّهَ علیهم السلام عَلیٰ ما

۱- الحدیث من الآحاد التی وردت فی تحریف القرآن، و هو لا یوجب علما و لا عملا، علی ان الرجالیین ضعفوا عمرو بن شمر قال النجاشیّ: عمرو بن شمر أبو عبد اللّه الجعفی عربی، روی عن أبی عبد اللّه علیه السلام ضعیف جدا، زید أحادیث فی کتب جابر الجعفی ینسب بعضها إلیه، و الامر ملتبس انتهی. و قال العلامه فی الخلاصه بعد ما سرد کلام النجاشیّ: فلا أعتمد علی شی ء مما یرویه. و قال النجاشیّ فی ترجمه جابر: جابر بن یزید أبو عبد اللّه و قیل أبو محمّد الجعفی عربی قدیم، لقی ابا جعفر و أبا عبد اللّه علیهما السلام، و مات فی أیّامه سنه ثمان و عشرین و مائه، روی عنه جماعه غمز فیهم و ضعفوا، منهم عمرو بن شمر و مفضل بن صالح و منخل بن جمیل و یوسف بن یعقوب، و کان فی نفسه مختلطا إه. و یمکن أن یحمل الحدیث علی أنّها وردت فی علیّ علیه السلام کما أن له نظائر فی غیره من الأحادیث.

آتـاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْـلِهِ فَقَـدْ آتَيْنـا آلَ إِبْراهِيمَ الْكِتـابَ وَ الْحِكْمَهَ وَ آتَيْناهُمْ مُلْكاً عَظِيماً وَ هِیَ الْخِلَافَهُ بَعْـدَ النُّبُوَّهِ وَ هُمُ الْأَئِمَّهُ علیهم السلام.

حَدَّثَنِی عَلِیُّ بْنُ الْحُسَـیْنِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ أَبِیهِ عَنْ یُونُسَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْأَحْوَلِ عَنْ حَنَانٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السـلام قَـالَ: قُلْتُ قَوْلُهُ فَقَـدْ آتَیْنا آلَ إِبْراهِیمَ الْکِتابَ قَالَ النُّبُوَّهَ قُلْتُ وَ الْحِکْمَهَ قَالَ الْفَهْمَ وَ الْقَضَاءَ وَ آتَیْناهُمْ مُلْکاً عَظِیماً قَالَ الطَّاعَهَ الْمَفْرُوضَهَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ یُزَکُّونَ أَنْفُسَـهُمْ بَـلِ اللَّهُ یُزَکِّی مَنْ یَشـاءُ وَ لاـ یُظْلَمُونَ فَتِیلًا» – . نساء / ۴۹ – ، {آیا به کسانی که خویشتن را پاک می شـمارند ننگریسته ای؟ [چنین نیست،] بلکه خداست که هر که را بخواهـد پاک می گردانـد، و به قدر نخ روی هسته خرمایی ستم نمی بینند.} گفته است: آنها کسانی بودند که نام خود را صـدیق و فاروق و ذو النورین گذاشـته بودند «وَ لا یُظْلَمُونَ فَتِیلًا» فرمود: پوستی است که روی دانه خرما است و سـپس کنایه از آنها آورده و فرموده است «انْظُرْ کَیْفَ یَفْتَرُونَ عَلَی اللَّهِ الْکَذِبَ» آنها همین سه نفر بودند.

و امـا این آیه «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ أُوتُوا نَصِـیباً مِنَ الْکِتـابِ یُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَ الطَّاغُوتِ وَ یَقُولُونَ لِلَّذِینَ کَفَرُوا هؤُلاـءِ أَهْـدی مِنَ الَّذِینَ آمَنُوا سَبِیلًا» در باره یهودیان نازل شده که از مشـرکان عرب پرسیدند آیا دین ما بهتر است یا دین محمد – صلی الله علیه و آله –؟ آنها گفتند دین شـما بهتر است. روایت شده که در باره کسانی نازل شده است که حق آل محمد صلی الله علیه و آله را غصب نمودند و به مقام آنها حسادت ورزیدند. خداوند فرمود: «أُولئِکَ الَّذِینَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ مَنْ یَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِیراً أَمْ لَهُمْ نَصِـیبٌ مِنَ الْمُلْکِ فَإِذاً لا یُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِیراً» منظور از نقیر همان نقطه ایست که در پشت دانه خرما است. سپس می فرماید «أَمْ یَحْسُـدُونَ النَّاسَ» منظور از مردمی که در آیه می فرمایـد به آنهـا حسـد می‌شود، امیر المؤمنین و ائمه علیهم السـلام هسـتند «عَلی ما

ص: ۱۹۳

آتاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْـلِهِ فَقَـدْ آتَیْنا آلَ إِبْراهِیمَ الْکِتابَ وَ الْحِکْمَهَ وَ آتَیْناهُمْ مُلْکاً عَظِیماً» که منظور خلفاء بعـد از پیامبرند و آنها ائمه علیهم السلام هستند.

حنان از حضـرت صادق علیه السـلام نقل کرد که به ایشان گفتم، منظور از آیه «فَقَـدْ آتَیْنا آلَ إِبْراهِیمَ الْکِتابَ» چیست؟ فرمود: نبوت «وَ الْحِکْمَهَ» فهم و قضـاوت «وَ آتَیْناهُمْ مُلْکاً عَظِیماً» اطاعت واجب که مردم بایـد از آنها اطاعت کننـد. – . تفسیر قمی ۱: ۱۴۸ –

**[ترجمه]

«۳۸»

فس، تفسـیر القمی یُرِیـدُونَ أَنْ یَتَحاکَمُوا إِلَی الطَّاغُوتِ نَزَلَتْ فِی الزُّبَیْرِ بْنِ الْعَوَّامِ فَإِنَّهُ نَازَعَ رَجُلًا مِنَ الْیَهُودِ فِی حَدِیقَهٍ فَقَالَ الزُّبَیْرُ

تَرْضَى (۲) بِابْنِ شَيْبَهَ الْيَهُودِيِّ وَ قَالَ الْيَهُودِيُّ نَرْضَى بِمُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِما أُنْزِلَ إِلَيْكَ إِلَى قَوْلِهِ رَأَيْتَ الْمُنافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُوداً هُمْ أَعْدَاءُ آلِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله كُلُّهُمْ جَرَتْ فِيهِمْ هَذِهِ الْآيَهُ (۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِما أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَ ما أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَ قَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَ يُرِيدُ الشَّيْطانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلالاً بَعِيداً» - . نساء / ۶۰ - ، {آیا ندیده ای کسانی را که می پندارند به آنچه به سوی تو نازل شده و [به] آنچه پیش از تو نازل گردیده، ایمان آورده اند [با این همه] می خواهند داوریِ میان خود را به سوی طاغوت ببرند، با آنکه قطعاً فرمان یافته اند که بدان کفر ورزند، و[لی] شیطان می خواهد آنان را به گمراهیِ دوری دراندازد.} می نویسد: این آیه در باره زبیر بن عوام نازل شده. او با مردی از یهودیان در باره باغی اختلاف داشت، به او گفت راضی هستی که ابن شیبه یهودی در باره ما قضاوت کند؟ یهودی گفت ما به قضاوت محمد صلی الله علیه و آله راضی هستیم. این آیه نازل شد «أَ لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِما أُنْزِلَ إِلَيْكَ» تا این قسمت «رَأَيْتَ الْمُنافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُوداً» که دشمنان آل محمدند صلوات الله علیه. این در باره همه آنها جاری است. - . تفسیر قمی ۱: ۱۴۹ - ۱۵۰ -

**[ترجمه]

«۳۹»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ وَ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالا الْمُصِيبَهُ هِيَ الْخَسْفُ وَ اللَّهِ بِالْفَاسِقِينَ عِنْدَ الْحَوْضِ قَوْلُ اللَّهِ فَكَيْفَ إِذا أَصابَتْهُمْ مُصِيبَهٌ الْآيَهَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: حضرت صادق و حضرت باقر علیهما السلام فرمودند: مصیبت عبارت از فرو رفتن در زمین است. به خدا قسم، تبهکاران در کنار حوض به زمین فرو می روند. این آیه «فَكَيْفَ إِذا أَصابَتْهُمْ مُصِيبَهٌ بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جاؤُكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنا إِلاَّ إِحْساناً وَ تَوْفِيقاً» - . نساء / ۶۲ - ، {پس چگونه، هنگامی که به [سزایِ] کار و کردار پیشینشان مصیبتی به آنان می رسد، نزد تو می آیند و به خدا سوگند می خورند که ما جز نیکویی و موافقت قصدی نداشتیم؟}. - . تفسیر قمی ۱: ۱۵۰ -

**[ترجمه]

«۴۰»

فس، تفسیر القمی وَ لَوْ لا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَتُهُ قَالَ الْفَضْلُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ الرَّحْمَهُ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ(۵).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ إِذا جاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذاعُوا بِهِ وَ لَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَ

إلی أَولِی الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذینَ یَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَ لَوْ لا فَضْلُ اللَّهِ عَلَیْکَمْ وَ رَحْمَتُهُ لَاَتَّبَعْتُمُ الشَّیْطانَ إِلاَّ قَلیلًا » - . نساء / ۸۳ - {و چون خبری [حاکی] از ایمنی یا وحشت به آنان برسد، انتشارش دهند؛ و اگر آن را به پیامبر و اولیای امر خود ارجاع کنند، قطعاً از میان آنان کسانی اند که [می توانند درست و نادرست] آن را دریابند، و اگر فضل خدا و رحمتِ او بر شما نبود، مسلّماً جز [شمارِ] اندکی، از شیطان پیروی می کردید.}می نویسد: فضل رسول خدا صلی الله علیه و آله و رحمت امیر المؤمنین علیه السلام است. - . تفسیر قمی ۱: ۱۵۳ -

**[ترجمه]

«۴۱»

فس، تفسیر القمی لَیْسَ بِأَمانِیِّکُمْ وَ لا أَمانِیِّ أَهْلِ الْکِتابِ یَعْنِی لَیْسَ مَا تَتَمَنَّوْنَ أَنْتُمْ وَ لَا أَهْلُ الْکِتَابِ أَیْ أَنْ لَا تُعَذَّبُوا بِأَفْعَالِکُمْ قَوْلُهُ وَ لا یُظْلَمُونَ نَقِیراً هِیَ النُّقْطَهُ الَّتِی فِی النَّوَاهِ (۶).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه لَیْسَ بِأَمانِیِّکُمْ وَ لا أَمانِیِ أَهْلِ الْکِتابِ مَنْ یَعْمَلْ سُوءاً یُجْزَ بِهِ وَ لا یَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِیًّا وَ لا نَصِیراً » - . نساء / ۱۲۳ - ،{ [پاداش و کیفر] به دلخواه شما و به دلخواه اهل کتاب نیست؛ هر کس بدی کند، در برابر آن کیفر می بیند، و جز خدا برای خود یار و مددکاری نمی یابد.}می نویسد: یعنی آن طوری که آرزوی شما و اهل کتاب است نخواهد شد که در مقابل اعمالتان عذاب نشوید «وَ لا یُظْلَمُونَ نَقِیراً» نقیر همان نقطه ایست که پشت دانه خرما است. - . تفسیر قمی ۱: ۱۶۰ -

**[ترجمه]

«۴۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُغِیرَهِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ وَ إِنْ مِنْ

۱- تفسیر القمّیّ: ۱۲۸ و ۱۲۹.

۲- فی نسخه: نرضی.

۳- تفسیر القمّیّ: ۱۲۹ و ۱۳۰.

۴- تفسیر القمّیّ: ۱۳۰.

۵- تفسیر القمّیّ: ۱۳۳.

۶- تفسیر القمّیّ: ۱۴۱، و کلمه أی غیر موجوده فیه.

أَهْلِ الْكِتابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَ يَوْمَ الْقِيامَهِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً قَالَ هُوَ رَسُولُ اللَّهِ ص.

**[ترجمه]تفسير عياشی: حارث بن مغيره از حضرت صادق عليه السّلام نقل كرده در تفسير آيه «وَ إِنْ مِنْ

ص: ۱۹۴

أَهْلِ الْكِتابِ إِلاَّ لَيُؤْمِنَنَ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَ يَوْمَ الْقِيامَهِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيداً» - . نساء / ۱۵۹ - ، {و از اهل كتاب، كسی نيست مگر آنكه پيش از مرگ خود حتماً به او ايمان می آورد، و روز قيامت [عيسی نيز] بر آنان شاهد خواهد بود.} فرمود: آن پيامبر اكرم صلی الله عليه و آله است. - . تفسير عياشی ۱: ۳۰۹ -

**[ترجمه]

«۴۳»

شی، تفسير العياشی عَنِ الْمُفَضَّلِ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ إِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ الْآيَهَ فَقَالَ هَذِهِ فِينَا نَزَلَتْ خَاصَّهً إِنَّهُ لَيْسَ رَجُلٌ مِنْ وُلْدِ فَاطِمَهَ عليها السلام يَمُوتُ وَ لَا يَخْرُجُ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى يُقِرَّ لِلْإِمَامِ بِإِمَامَتِهِ كَمَا أَقَرَّ وُلْدُ يَعْقُوبَ لِيُوسُفَ حِينَ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنا.

**[ترجمه]تفسير عياشی: مفضل گفت: از حضرت صادق عليه السّلام از تفسير اين آيه «وَ إِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ» پرسيدم، فرمود: اين آيه فقط در باره ما نازل شده كه احدی از فرزندان فاطمه عليها السلام نخواهد مرد و از دنيا خارج نمی شود مگر اينكه به امامت امام خود اقرار می كند چنانچه فرزندان يعقوب به مقام يوسف اقرار نمودند وقتی كه گفتند: «تَاللَّهِ لَقَدْ آثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنا». - . تفسير عياشی ۱: ۳۱۰ -

**[ترجمه]

«۴۴»

شی، تفسير العياشی عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ فِي عِيسَى وَ إِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ الْآيَهَ فَقَالَ إِنَّمَا إِيمَانُ أَهْلِ الْكِتَابِ لِمُحَمَّدٍ صلی الله عليه و آله.

**[ترجمه]تفسير عياشی: حضرت صادق عليه السّلام در تفسير آيه «وَ إِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ» فرمود: ايمان اهل كتاب به محمد صلی الله عليه و آله است. - . تفسير عياشی ۱: ۳۱۰ -

**[ترجمه]

«۴۵»

فس، تفسير القمی أَبِي عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ الْمِنْقَرِيِّ عَنْ أَبِي حَمْزَهَ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ قَالَ: قَالَ لِيَ

الْحَجَّاجُ يَا شَهْرُ آيَةٌ فِی کِتَابِ اللَّهِ قَدْ أَعْيَتْنِی فَقُلْتُ أَيُّهَا الْأَمِيرُ أَيَّةُ آيَةٍ هِیَ فَقَالَ قَوْلُهُ وَ إِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَ اللَّهِ إِنِّی لَآمُرُ بِالْيَهُودِیِّ وَ النَّصْرَانِیِّ فَتُضْرَبُ عُنُقُهُ (۱)ثُمَّ أَرْمَقُهُ (۲)بِعَيْنِی فَمَا أَرَاهُ يُحَرِّكُ شَفَتَيْهِ حَتَّی يَخْمُدَ فَقُلْتُ أَصْلَحَ اللَّهُ الْأَمِيرَ لَيْسَ عَلَی مَا تَأَوَّلْتَ (۳)قَالَ كَيْفَ هُوَ قُلْتُ إِنَّ عِيسَی يَنْزِلُ قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَهِ إِلَی الدُّنْيَا فَلَا يَبْقَی أَهْلُ مِلَّهٍ يَهُودِیٍّ وَ لَا غَيْرِهِ إِلَّا آمَنَ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَ يُصَلِّی خَلْفَ الْمَهْدِیِّ قَالَ وَيْحَكَ أَنَّی لَكَ هَذَا وَ مِنْ أَيْنَ جِئْتَ بِهِ فَقُلْتُ حَدَّثَنِی بِهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ عليهما السلام فَقَالَ جِئْتَ وَ اللَّهِ بِهَا مِنْ عَيْنٍ صَافِيَهٍ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم می نویسد: شهر بن حوشب گفت، حجاج به من گفت یک آیه در قرآن مرا خسته کرده. گفتم امیر! بفرمایید کدام آیه است؟ گفت این آیه «وَ إِنْ مِنْ أَهْلِ الْكِتابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ» هیچ یک از اهل کتاب نیستند مگر اینکه به او قبل از مرگش ایمان می آورند.

سپس گفت، من دستور می دهم گردن یک یهودی یا مسیحی را بزنند و بعد دقیق تماشا می کنم، هرگز لبهای خود را حرکتی نمی دهد تا موقعی که می میرد و چیزی نمی گوید که معلوم شود ایمان آورده. گفتم خدا امیر را خیر دهد، آن طور که تو تاویل کرده ای نیست، پرسید چگونه است؟

گفتم عیسی قبل از روز قیامت به دنیا فرود خواهد آمد. احدی از ملتها چه یهودی و چه دیگران نمی ماند مگر اینکه به او ایمان می آورد و او پشت سر حضرت مهدی نماز خواهد خواند.

گفت وای بر تو، از کجا این مطلب را کشف نموده ای و از چه کس استفاده کرده ای؟ گفتم این مطلب را محمد بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب برایم نقل کرد. گفت به خدا قسم از سرچشمه پاکی استفاده کرده ای. - . تفسیر قمی ۱: ۱۶۵ -

**[ترجمه]

«۴۶»

فس، تفسير القمی قَوْلُهُ تَعَالَی فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هادُوا الْآيَهَ: فَإِنَّهُ حَدَّثَنِی أَبِی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی يَعْفُورٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام يَقُولُ مَنْ زَرَعَ حِنْطَهً فِی أَرْضٍ فَلَمْ تَزْكُ فِی أَرْضِهِ وَ زَرْعِهِ وَ خَرَجَ زَرْعُهُ كَثِيرَ الشَّعِيرِ فَبِظُلْمِ عَمَلِهِ فِی مِلْكِهِ

۱- فی المصدر: فأضرب عنقه.

۲- رمقه: لحظه لحظا خفيفا. أطال النظر إليه.

۳- فی المصدر: فليس علی ما قلت.

۴- تفسير القمّیّ: ۱۴۶.

رَقَبِهِ الْأَرْضِ أَوْ بِظُلْمٍ لِمُزَارِعِهِ وَ أَكَرَتِهِ لِأَنَّ اللَّهَ يَقُولُ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هادُوا حَرَّمْنا عَلَيْهِمْ طَيِّباتٍ أَحِلَّتْ لَهُمْ وَ بِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيراً يَعْنِي لُحُومَ الْإِبِلِ وَ الْبَقَرِ وَ الْغَنَمِ هَكَذَا أَنْزَلَهَا اللَّهُ فَاقْرَءُوهَا هَكَذَا وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُحِلَّ شَيْئاً فِي كِتَابِهِ ثُمَّ يُحَرِّمَهُ بَعْدَ مَا أَحَلَّهُ وَ لَا يُحَرِّمَ شَيْئاً ثُمَّ يُحِلَّهُ بَعْدَ مَا حَرَّمَهُ قُلْتُ وَ كَذَلِكَ أَيْضاً وَ مِنَ الْبَقَرِ وَ الْغَنَمِ حَرَّمْنا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُما قَالَ نَعَمْ قُلْتُ فَقَوْلُهُ إِلَّا ما حَرَّمَ إِسْرائِيلُ عَلى نَفْسِهِ قَالَ إِنَّ إِسْرَائِيلَ كَانَ إِذَا أَكَلَ مِنْ لَحْمِ الْإِبِلِ يُهَيِّجُ عَلَيْهِ وَجَعَ الْخَاصِرَهِ فَحَرَّمَ عَلَى نَفْسِهِ لَحْمَ الْإِبِلِ وَ ذَلِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَاهُ فَلَمَّا نُزِّلَتِ التَّوْرَاهُ لَمْ يُحَرِّمْهُ وَ لَمْ يَأْكُلْهُ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه « فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِینَ هادُوا حَرَّمْنا عَلَیْهِمْ طَیِّباتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَ بِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ کَثِیراً» - . نساء / ۱۶۰ - ، {پس به سزای ستمی که از یهودیان سر زد و به سبب آنکه [مردم را] بسیار از راه خدا باز داشتند، چیزهای پاکیزه ای را که بر آنان حلال شده بود حرام گردانیدیم}می نویسد: عبد الله بن ابی یعفور گفت، از حضرت صادق علیه السلام شنیدم می فرمود: هر کس در زمین و کشتزار خود گندم بکارد ولی جو درآید به واسطه ستمی است که کرده، یا زمین

ص: ۱۹۵

را تصاحب کرده و یا به زارعین و یا کارگران خود ستمی نموده است زیرا خداوند می فرماید: «فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِینَ هادُوا حَرَّمْنا عَلَیْهِمْ طَیِّباتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَ بِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ کَثِیراً» یعنی گوشت شتر و گاو و گوسفند. آیه را خداوند چنین نازل نموده، همین طور بخوانید و خداوند چیزی را در کتاب خود حلال نمی کند که بعداً حرام نماید و حرام نمی کند چیزی را که بعد حلال نماید. گفتم آیه همین طور است و من الابل «وَ مِنَ الْبَقَرِ وَ الْغَنَمِ حَرَّمْنا عَلَیْهِمْ شُحُومَهُما» فرمود: بلی همین طور است. عرض کردم این آیه چگونه است «إِلَّا ما حَرَّمَ إِسْرائِیلُ عَلی نَفْسِهِ» فرمود: اسرائیل وقتی گوشت شتر می خورد مبتلا به درد پهلو می شد، بنابراین گوشت شتر را بر خود حرام نمود. این مطلب قبل از نزول تورات بود، وقتی تورات نازل شد آن را حرام نکرد ولی (یعقوب از آن) نخورد. - . تفسیر قمی ۱: ۱۶۵ - ۱۶۶ -

**[ترجمه]

بیان

أقول:

رَوَاهُ الْعَيَّاشِيُّ عَنِ ابْنِ أَبِي يَعْفُورٍ وَ سَاقَهُ إِلَى قَوْلِهِ يَعْنِي لُحُومَ الْإِبِلِ وَ الْبَقَرِ وَ الْغَنَمِ وَ قَالَ إِنَّ إِسْرَائِيلَ كَانَ إِذَا أَكَلَ مِنْ لَحْمِ الْبَقَرِ إِلَى آخِرِ الْخَبَرِ.

و لعله إنما أسقط الزوائد لإعضالها و عدم استقامه معناها بلا تكلف و الذی سنح لی فی حله أنه علیه السلام قرأ حَرَمْنَا عَلَيْهِمْ بالتخفیف أی جعلناهم محرومین من تلک الطیبات و إنما عدی بعلی بتضمین معنی السخط و نحوه و الحاصل أنهم لما ظلموا أنفسهم بارتکاب المحرمات سلبنا عنهم اللطف و التوفیق حتی ابتدعوا و حرموا الطیبات علی أنفسهم.

ثم استدل عليه السلام على أن هذه القراءه أولى و هذا المعنى أحرى بأن ظلم اليهود كان بعد موسى على نبينا و آله و عليه السلام و لم ينسخ التوراه كتاب بعده سوى الإنجيل و اليهود لم يعملوا بحكم الإنجيل فتعين أن يكون التحريم من قبل أنفسهم فقوله ثم يحرمه بعد ما أحله أى فى غير هذا الكتاب و بعد ذهاب النبى الذى نزل عليه الكتاب فلا ينافى نسخ الكتاب بالكتاب و بالسنه ثم سأل السائل عن قوله حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا فقال عليه السلام هنا أيضا كذلك بالتخفيف بهذا المعنى و أما قوله تعالى إِلَّا ما حَرَّمَ إِسْرائِيلُ عَلى نَفْسِهِ فهو بالتشديد لأنه مصرح بأنه إنما حرم على نفسه بفعله و لم يحرمه الله عليه و يحتمل على بعد أن يكون المعنى أنه عليه السلام

ص: ۱۹۶

۱- تفسير القمّىّ: ۱۴۶- ۱۴۷.

لما استشهد بالآیه علی أن الله تعالی قد یذهب ببعض النعم لمعاصی العباد عرف السائل بأن المراد بالتحریم هاهنا ما یناسب هذا المعنی و هو ابتلاؤهم ببلاء لم یمکنهم الانتفاع بها إما بآفه أو بأن یستولی الشیطان علیهم فیحرموها علی أنفسهم ثم أکد ذلک بقوله هکذا أنزلها الله أی بهذا المعنی و إن لم یختلف اللفظ فاقرءوها هکذا أی قاصدین هذا المعنی لا ما فهمه الناس و الأول أصوب و أما قوله و لم یأکله فالظاهر أن المراد به موسی علی نبینا و آله و علیه السلام أی لم یحرمه موسی علی نبینا و آله و علیه السلام أو الکتاب و لم یأکله موسی تنزها أو لاشتراک العله بینه و بین إسرائیل و یحتمل أن یکون المعنی أنه نزل فی التوراه أن إسرائیل لم یحرمه و لم یأکله.

**[ترجمه]این روایت را نمی شناسی. تا اینجا یعنی لحوم الابل و البقر و الغنم از ابن ابی یعفور نقل کرده و گفته است، ان اسرائیل کان اذا اکل لحم البقر تا آخر خبر. - . تفسیر العیاشی ۱: ۳۱۰ - ۳۱۱ -

شاید عیاشی زوائد خبر را به خاطر مشکل بودن معنی و اشکالی که در معنی آن وجود داشت که به سادگی نمی توان آن را معنی کرد، اسقاط نموده. اما آنچه به خاطر من رسیده این است که امام علیه السلام این طور قرائت نموده «حَرَمْنا عَلَيْهِمْ» بدون تشدید، یعنی آنها را از طیبات محروم کردیم و اینکه جمله به «علی» متعدی شده است از آن جهت است که معنی خشم و سخط را دارا است. حاصل معنی آن این است که آنها چون به انجام کارهای حرام بر خود ستم روا داشتند، ما لطف خود را از آنها برداشتیم طوری که آنها بدعت نهادند و بر خود طیبات را حرام کردند.

سپس امام علیه السّلام استدلال نموده است که این روایت بهتر است و این معنی شایسته تر است به اینکه ظلم یهود بعد از حضرت موسی علیه السّلام بوده و تورات را کتابی بعد از او جز انجیل منسوخ ننموده و یهودیان به حکم انجیل هم عمل نمی کنند، پس باید این تحریم از طرف خودشان باشد. پس اینکه می فرماید ثم یحرمه بعد ما احله، یعنی در غیر این کتاب و بعد از رفتن پیامبری که بر او نازل شده است. پس منافاتی در نسخ کتاب به وسیله کتاب دیگر و به وسیله سنت نیست. بعد سائل در مورد این آیه سؤال می کند «حَرَمْنا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُما» می فرماید: این هم همان طور به تخفیف خوانده می شود اما این آیه «إِلَّا ما حَرَّمَ إِسْرائِيلُ عَلى نَفْسِهِ» با تشدید خوانده می شود زیرا صریح است در اینکه به واسطه کار خودش بر خود حرام نموده و خداوند بر او حرام نکرده است.

ممکن است چنین نیز توجیه کنیم. البته بعید است که امام علیه السلام وقتی

ص: ۱۹۶

استشهاد به آیه می نماید بر اینکه خداوند بعضی از نعمتها را گاهی به خاطر معصیت مردم از بین می برد، سئوال کننده را متوجه نموده که منظور از تحریم این است که آنها را مبتلا به بلایی کرده که نتوانسته اند از این نعمتها استفاده کنند، یا شیطان بر آنها مسلط گردیده و خودشان بر خود تحریم نموده اند. سپس امام تاکید می فرماید که خدا این طور و به این معنی نازل نموده که گرچه ظاهر لفظ به صورت دیگری است، یعنی منظورتان آن معنی باشد نه آنچه مردم می فهمند. اما توجیه اول صحیح تر است. اما این قسمت فرمایش امام که فرمود: (لم یاکله) ظاهراً منظور حضرت موسی علی نبینا و علیه السلام است، یعنی موسی یا کتابش بر پیامبر ما صلی الله علیه و آله حرام نکرده و نخوردن موسی با خواست خودش و پرهیز شخصی بوده و

یا به واسطه همان بیماری که یعقوب هم دچار آن بوده(از آن نمی خورده است) و محتمل است معنی این باشد که در تورات است: اسرائیل بر خود حرام نکرده و نخورده است.

**[ترجمه]

«۴۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَوْلُهُ قَدْ جاءَكُمْ بُرْهانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ أَنْزَلْنا إِلَيْكُمْ نُوراً مُبِيناً قَالَ الْبُرْهَانُ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله وَ النُّورُ عَلِيٌّ علیه السلام قَالَ قُلْتُ قَوْلُهُ صِراطاً مُسْتَقِيماً قَالَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ عَلِيٌّ علیه السلام (۱).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: عبد الله بن سنان گفت، به حضرت صادق علیه السّلام عرض کردم آیه «یا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جاءَكُمْ بُرْهانٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ أَنْزَلْنا إِلَيْكُمْ نُوراً مُبِيناً» - . نساء / ۱۷۴ - ، {ای مردم، در حقیقت برای شما از جانب پروردگارتان برهانی آمده است، و ما به سوی شما نوری تابناک فرو فرستاده ایم.} تفسیرش چیست؟ فرمود: برهان محمد صلی الله علیه و آله و نور علی علیه السلام است. گفتم «صِراطاً مُسْتَقِيماً» چیست؟ فرمود: صراط مستقیم علی علیه السّلام است. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۱۱ -

**[ترجمه]

«۴۸»

فس، تفسیر القمی وَ مِنَ الَّذِينَ قالُوا إِنَّا نَصارى أَخَذْنا مِيثاقَهُمْ قَالَ عَنَى (۲)أَنَّ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ عَبْدٌ مَخْلُوقٌ فَجَعَلُوهُ رَبّاً فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ قَوْلُهُ يا أَهْلَ الْكِتابِ قَدْ جاءَكُمْ رَسُولُنا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيراً مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتابِ وَ يَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ قَالَ يُبَيِّنُ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله (۳)مَا أَخْفَيْتُمُوهُ مِمَّا فِی التَّوْرَاةِ مِنْ أَخْبَارِهِ وَ يَدَعُ كَثِيراً لَا يُبَيِّنُهُ قَدْ جاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَ كِتابٌ مُبِينٌ يَعْنِی بِالنُّورِ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْأَئِمَّةَ علیهم السلام قَوْلُهُ قَدْ جاءَكُمْ رَسُولُنا يُبَيِّنُ لَكُمْ مُخَاطَبَةٌ لِأَهْلِ الْكِتَابِ يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلى فَتْرَةٍ مِنَ الرُّسُلِ قَالَ عَلَى انْقِطَاعٍ مِنَ الرُّسُلِ ثُمَّ احْتَجَّ عَلَيْهِمْ فَقَالَ أَنْ تَقُولُوا أَيْ لِئَلَّا تَقُولُوا (۴)

۱- مخطوط.

۲- هكذا فی نسخ الكتاب، و فی المصدر: قال: علی أن عیسی. و هو أصح.

۳- فی المصدر: یبین لكم النبیّ صلّی اللّه علیه و آله.

۴- تفسیر القمّیّ: ۱۵۲.

قَوْلُهُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكَمْ إِذْ جَعَلَ فِيكَمْ أَنْبِياءَ وَ جَعَلَكَمْ مُلُوكاً يَعْنِی فِی بَنِی إِسْرَائِيلَ لَمْ يَجْمَعِ اللَّهُ لَهُمُ النُّبُوَّهَ وَ الْمُلْكَ فِی بَيْتٍ وَاحِدٍ ثُمَّ جَمَعَ اللَّهُ لِنَبِيِّهِ صلی الله عليه و آله.

**[ترجمه]تفسير قمی: علی بن ابراهيم در تفسير آيه «وَ مِنَ الَّذينَ قالُوا إِنَّا نَصاری أَخَذْنا ميثاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنا بَيْنَهُمُ الْعَداوَهَ وَ الْبَغْضاءَ إِلی يَوْمِ الْقِيامَهِ وَ سَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ بِما كانُوا يَصْنَعُونَ » - . مائده / ۱۴ - ،{و از كسانی كه گفتند: «ما مسيحی هستيم»، از ايشان [نيز] پيمان گرفتيم، و[لی] بخشی از آنچه را بدان اندرز داده شده بودند فراموش كردند، و ما [هم] تا روز قيامت ميانشان دشمنی و كينه افكنديم، و به زودی خدا آنان را از آنچه می كرده اند [و می ساخته اند] خبر می دهد.} نوشته است: منظور اين است كه عيسی بن مريم بنده مخلوق است كه نصاری او را خدا گرفته اند «وَ نَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ» اين و آيه «يا أَهْلَ الْكِتابِ قَدْ جاءَكُمْ رَسُولُنا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيراً مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتابِ وَ يَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ» فرمود: پيامبر اكرم صلی الله عليه و آله آنچه شما از تورات در ارتباط با اخبار مربوطه به پيامبر اسلام مخفی كرده ايد را بيان می كند كه و بسياری از آنها را بيان نمی كند. «قَدْ جاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَ كِتابٌ مُبِينٌ» منظور از نور، امير المؤمنين و ائمه عليهم السلام است.

آيه «قَدْ جاءَكُمْ رَسُولُنا يُبَيِّنُ لَكُمْ» خطاب به اهل كتاب است «يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلی فَتْرَهٍ مِنَ الرُّسُلِ» يعنی زمانی كه فرستادن پيامبران قطع شده است. سپس بر آنها احتجاج نموده «أَنْ تَقُولُوا» يعنی تا نگوييد.

ص: ۱۹۷

آيه «اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِياءَ وَ جَعَلَكُمْ مُلُوكاً» يعنی در بنی اسرائيل، خداوند نبوت و فرمانروايی و سلطنت را به يک خانواده نداد ولی اين دو مقام را برای پيامبر ما صلی الله عليه و آله جمع نمود. - . تفسير قمی ۱: ۱۷۲ -

**[ترجمه]

«۴۹»

شی، تفسير العياشی عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ شُعَيْبٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ قالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَهٌ قَالَ فَقَالَ لِی كَذَا وَ قَالَ وَ أَوْمَأَ بِيَدِهِ إِلَی عُنُقِهِ وَ لَكِنَّهُ قَالَ قَدْ فَرَغَ مِنَ الْأَشْيَاءِ.

وَ فِی رِوَايَهٍ أُخْرَی يَعْنِی قَوْلَهُمْ فَرَغَ مِنَ الْأَمْرِ.

-وَ عَنْ حَمَّادٍ عَنْهُ عليه السلام قَالَ: يَعْنُونَ أَنَّهُ قَدْ فَرَغَ مِمَّا هُوَ كَائِنٌ لُعِنُوا بِما قالُوا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بَلْ يَداهُ مَبْسُوطَتانِ (۱)

**[ترجمه]عياشی: يعقوب بن شعيب گفت، از حضرت صادق عليه السلام تفسير اين آيه را پرسيدم: «وَ قالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَهٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَ لُعِنُوا بِما قالُوا بَلْ يَداهُ مَبْسُوطَتانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشاءُ وَ لَيَزِيدَنَّ كَثِيراً مِنْهُمْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْياناً وَ كُفْراً وَ أَلْقَيْنا بَيْنَهُمُ الْعَداوَهَ وَ الْبَغْضاءَ إِلی يَوْمِ الْقِيامَهِ كُلَّما أَوْقَدُوا ناراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَ يَسْعَوْنَ فِی الْأَرْضِ فَساداً وَ اللَّهُ لا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ» - . مائده / ۶۴ - ،{ و يهود گفتند: «دست خدا بسته است.» دستهای خودشان بسته باد. و به [سزای] آنچه گفتند، از رحمت خدا دور شوند. بلكه هر دو دست او گشاده است، هر گونه بخواهد می بخشد. و قطعاً آنچه از جانب

پروردگارت به سوی تو فرود آمده، بر طغیان و کفر بسیاری از ایشان خواهد افزود، و تا روز قیامت میانشان دشمنی و کینه افکندیم. هر بار که آتشی برای پیکار برافروختند، خدا آن را خاموش ساخت. و در زمین برای فساد می کوشند. و خدا مفسدان را دوست نمی دارد.} به من فرمود: این طور، و دست خود را به طرف گردن برد، ولی منظورشان این بود که کارها را تمام کرده. در روایت دیگری است که منظور آنها این است که خدا از کار فراغت یافته. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۵۸ -

امام صادق علیه السلام فرمود: آنها می گویند خدا کارها را تمام نموده «لُعِنُوا بِما قالُوا» خداوند می فرماید «بَلْ يَداهُ مَبْسُوطَتانِ». - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۵۹ -

**[ترجمه]

«۵۰»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ كُلَّما أَوْقَدُوا ناراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ كُلَّمَا أَرَادَ جَبَّارٌ مِنَ الْجَبَابِرَهِ هَلَكَهَ آلِ مُحَمَّدٍ قَصَمَهُ اللَّهُ (۲).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت امام باقر علیه السّلام در تفسیر آیه «كُلَّما أَوْقَدُوا ناراً لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ» فرمود: هر زمان یکی از ستمگران روزگار بخواهد آل محمد صلی الله علیه و آله را هلاک نماید، خداوند او را به هلاکت می رساند. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۵۹ -

**[ترجمه]

«۵۱»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی وَ لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ أَقامُوا التَّوْراهَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ قَالَ الْوَلَايَهُ (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت باقر علیه السّلام در تفسیر آیه «وَ لَوْ أَنَّهُمْ أَقامُوا التَّوْراهَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّهٌ مُقْتَصِدَهٌ وَ كَثِيرٌ مِنْهُمْ ساءَ ما يَعْمَلُونَ» - . مائده / ۶۶ - ،{و اگر آنان به تورات و انجیل و آنچه از جانب پروردگارشان به سویشان نازل شده است، عمل می کردند، قطعاً از بالای سرشان [برکات آسمانی] و از زیر پاهایشان [برکات زمینی] برخوردار می شدند. از میان آنان گروهی میانه رو هستند، و بسیاری از ایشان بد رفتار می کنند.}

فرمود: ولایت است. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۵۹ -

**[ترجمه]

«۵۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی الصَّهْبَاءِ الْبَکْرِیِّ قَالَ: سَمِعْتُ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام وَ دَعَا رَأْسَ الْجَالُوتِ وَ أَسْقُفَّ النَّصَارَی فَقَالَ إِنِّی سَائِلُکُمَا عَنْ أَمْرٍ وَ أَنَا أَعْلَمُ بِهِ مِنْکُمَا فَلَا تَکْتُمَانِی ثُمَّ دَعَا أُسْقُفَّ النَّصَارَی فَقَالَ أَنْشُدُکَ بِاللَّهِ الَّذِی أَنْزَلَ الْإِنْجِیلَ عَلَی عِیسَی وَ جَعَلَ عَلَی رِجْلِهِ الْبَرَکَهَ وَ کَانَ یُبْرِئُ الْأَکْمَهَ وَ الْأَبْرَصَ وَ أَبْرَأَ أَکْمَهَ الْعَیْنِ وَ أَحْیَا الْمَیِّتَ وَ صَنَعَ لَکُمْ مِنَ الطِّینِ طُیُوراً وَ أَنْبَأَکُمْ بِمَا تَأْکُلُونَ وَ مَا تَدَّخِرُونَ فَقَالَ دُونَ هَذَا صدق (أَصْدُقُ) فَقَالَ عَلِیٌّ علیه السلام بِکَمِ افْتَرَقَتْ بَنُو إِسْرَائِیلَ بَعْدَ عِیسَی فَقَالَ لَا وَ اللَّهِ إِلَّا فِرْقَهً وَاحِدَهً فَقَالَ عَلِیٌّ کَذَبْتَ وَ الَّذِی لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَقَدِ افْتَرَقَتْ عَلَی اثْنَتَیْنِ وَ سَبْعِینَ فِرْقَهً کُلُّهَا فِی النَّارِ إِلَّا فِرْقَهً وَاحِدَهً إِنَّ اللَّهَ یَقُولُ مِنْهُمْ أُمَّهٌ مُقْتَصِدَهٌ وَ کَثِیرٌ مِنْهُمْ ساءَ ما یَعْمَلُونَ فَهَذِهِ الَّتِی تَنْجُو (۴).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: ابی الصهباء بکری نقل می کند که از علی بن ابی طالب علیه السّلام شنیدم، راس الجالوت و اسقف نصاری را خواست و فرمود: من از شما چیزی را می پرسم که خودم بهتر از شما می دانم، مبادا کتمان کنید. به اسقف نصاری فرمود: تو را قسم می دهم به خدایی که انجیل را بر عیسی نازل کرد و برکت را در پای او نهاد که عیسی علیه السلام کور و برص و نابینا و میت را زنده می کرد و برای شما از گل پرنده ها ساخت و به شما از آنچه می خورید و ذخیره نموده اید اطلاع داد. اسقف گفت بدون این حرفها راست می گویم. علی علیه السّلام فرمود: مسیحیان بعد از عیسی چند فرقه شدند؟ گفت به خدا قسم فقط یک فرقه. علی علیه السّلام فرمود: قسم به خدایی که جز او خدایی نیست دروغ گفتی؛ به هفتاد و دو فرقه تقسیم شدند، همه اهل آتشند مگر یک فرقه. خداوند می فرماید: «مِنْهُمْ أُمَّهٌ مُقْتَصِدَهٌ وَ کَثِیرٌ مِنْهُمْ ساءَ ما یَعْمَلُونَ» فقط همین یک فرقه نجات می یابند. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۵۹ -

**[ترجمه]

«۵۳»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ حُمْرَانَ بْنِ أَعْیَنَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَی یا أَهْلَ الْکِتابِ لَسْتُمْ عَلی شَیْ ءٍ حَتَّی تُقِیمُوا التَّوْراهَ وَ الْإِنْجِیلَ وَ ما أُنْزِلَ إِلَیْکُمْ مِنْ رَبِّکُمْ وَ لَیَزِیدَنَّ کَثِیراً مِنْهُمْ ما أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ طُغْیاناً وَ کُفْراً قَالَ هُوَ وَلَایَهُ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام (۵)

۱- مخطوط.

۲- مخطوط.

۳- مخطوط.

۴- مخطوط.

۵- مخطوط.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت باقر علیه السّلام در تفسیر آیه «قُلْ يا أَهْلَ الْكِتابِ لَسْتُمْ عَلى شَيْ ءٍ حَتَّى تُقيمُوا التَّوْراةَ وَ الْإِنْجيلَ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَ لَيَزيدَنَ كَثيراً مِنْهُمْ ما أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْياناً وَ كُفْراً فَلا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكافِرِينَ» - . مائده / ۶۸ - ، {بگو: «ای اهل کتاب، تا [هنگامی که] به تورات و انجیل و آنچه از پروردگارتان به سوی شما نازل شده است عمل نکرده اید بر هیچ [آیین بر حقّی] نیستید.» و قطعاً آنچه از جانب پروردگارت به سوی تو نازل شده، بر طغیان و کفر بسیاری از آنان خواهد افزود. پس بر گروه کافران اندوه مخور.}

فرمود: این ولایت امیر المؤمنین علیه السّلام است. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۶۳ -

ص: ۱۹۸

**[ترجمه]

«۵۴»

فس، تفسير القمی وَ قالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ الْآيَةَ قَالَ قَالُوا قَدْ فَرَغَ اللَّهُ مِنَ الْأَمْرِ لَا يُحْدِثُ اللَّهُ غَيْرَ مَا قَدَّرَهُ فِي التَّقْدِيرِ الْأَوَّلِ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَقَالَ بَلْ يَداهُ مَبْسُوطَتانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشاءُ أَيْ يُقَدِّمُ وَ يُؤَخِّرُ وَ يَزِيدُ وَ يَنْقُصُ وَ لَهُ الْبَدَاءُ وَ الْمَشِيَّةُ قَوْلُهُ وَ لَوْ أَنَّهُمْ أَقامُوا التَّوْراةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ يَعْنِي الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ قَالَ مِنْ فَوْقِهِمُ الْمَطَرُ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ النَّبَاتُ قَوْلُهُ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ قَالَ قَوْمٌ مِنَ الْيَهُودِ دَخَلُوا فِي الْإِسْلَامِ فَسَمَّاهُمُ اللَّهُ مُقْتَصِدَةً (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ قالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ» گفته است: یهودیان گفتند خداوند از کار فارغ شده و جز آنچه قبلا مقدر نموده نمی آفریند. خداوند اعتقاد آنها را رد کرده فرمود: «بَلْ يَداهُ مَبْسُوطَتانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشاءُ» یعنی جلو می اندازد امری را یا تاخیر می اندازد، زیاد می کند یا کم می نماید. او اختیار و بدا دارد و دارای مشیت است.

این آیه «وَ لَوْ أَنَّهُمْ أَقامُوا التَّوْراةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ ما أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ» یعنی یهود و نصاری «لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ» از بالای سر باران و از زیر پاهایشان نباتات. این آیه «مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُقْتَصِدَةٌ» گفت: گروهی از یهود بودند که داخل اسلام شدند، آنها را خداوند امت مقتصده نامید. - . تفسیر قمی ۱: ۱۷۸ - ۱۷۹ -

**[ترجمه]

«۵۵»

شی، تفسير العياشی عَنْ مَرْوَانَ (۲)عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: ذَكَرَ النَّصَارَى وَ عَدَاوَتَهُمْ فَقُلْتُ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى ذلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَ رُهْباناً وَ أَنَّهُمْ لا يَسْتَكْبِرُونَ قَالَ أُولَئِكَ كَانُوا قَوْماً بَيْنَ عِيسَى وَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله يَنْتَظِرُونَ مَجِيءَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: از مروان از بعضی اصحاب نقل کرد که حضرت صادق علیه السّلام صحبت از نصاری و دشمنی آنها

نمود. این آیه را خواندم: « لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النّاسِ عَداوَةً لِلَّذينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَ الَّذينَ أَشْرَكُوا وَ لَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذينَ آمَنُوا الَّذينَ قالُوا إِنَّا نَصارى ذلِكَ بِأَنَ مِنْهُمْ قِسِّيسينَ وَ رُهْباناً وَ أَنَّهُمْ لا يَسْتَكْبِرُونَ»، - . مائده / ۸۲ - {مسلّماً یهودیان و کسانی را که شرک ورزیده اند، دشمن ترین مردم نسبت به مؤمنان خواهی یافت؛ و قطعاً کسانی را که گفتند: «ما مسیحی هستیم»، نزدیکترین مردم در دوستی با مؤمنان خواهی یافت، زیرا برخی از آنان دانشمندان و رهبانانی اند که تکبر نمی ورزند.} فرمود: آنها قومی بودند بین عیسی و محمد صلی الله علیه و آله که انتظار آمدن حضرت محمد صلی الله علیه و آله را داشتند. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۶۴ -

**[ترجمه]

«۵۶»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ ما جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَ لا سائِبَةٍ وَ لا وَصِيلَةٍ وَ لا حامٍ قَالَ إِنَّ أَهْلَ الْجَاهِلِيَّةِ كَانُوا إِذَا وَلَدَتِ النَّاقَةُ وَلَدَيْنِ فِی بَطْنٍ قَالُوا وَصَلَتْ فَلَا يَسْتَحِلُّونَ ذَبْحَهَا وَ لَا أَكْلَهَا وَ إِذَا وَلَدَتْ عَشْراً جَعَلُوهَا سَائِبَةً فَلَا يَسْتَحِلُّونَ ظَهْرَهَا وَ لَا أَكْلَهَا وَ الْحَامُ فَحْلُ الْإِبِلِ لَمْ يَكُونُوا يَسْتَحِلُّونَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَمْ يُحَرِّمْ شَيْئاً مِنْ هَذَا وَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ الْبَحِيرَةُ إِذَا وَلَدَتْ وَ وَلَدَ وَلَدُهَا بُحِرَتْ (۴).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت صادق علیه السّلام در تفسیر آیه «ما جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَ لا سائِبَةٍ وَ لا وَصِيلَةٍ وَ لا حامٍ وَ لكِنَّ الَّذينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلُونَ» - . مائده / ۱۰۳ - ، {خدا [چیزهای ممنوعی از قبیل:] بحیره و سائبه و وصیله و حام قرار نداده است. ولی کسانی که کفر ورزیدند، بر خدا دروغ می بندند و بیشترشان تعقّل نمی کنند.} فرمود: مردم جاهلیت وقتی شترشان در یک شکم دو قلو زائید می گفتند به هم وصل شد، نه کشتن آن را جایز می دانستند و نه خوردنش را. وقتی که ده فرزند می زائید او را سائبه می نامیدند، نه سواری آن و نه خوردن گوشتش را حلال می دانستند. «حام» شتر نر است که آن را نیز حلال نمی دانستند. خداوند این آیه را نازل نمود که خداوند هیچ یک از اینها را حرام نکرده است. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۷۵ -

امام صادق علیه السّلام فرمود: بحیره موقعی است که بچه بچه شتر بزاید. به آن بحیره می گویند. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۷۶ -

**[ترجمه]

«۵۷»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ ما جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ الْآيَةَ فَإِنَّ الْبَحِيرَةَ كَانَتْ إِذَا وَضَعَتِ الشَّاةُ خَمْسَةَ أَبْطُنٍ فَفِی السَّادِسَةِ قَالَتِ الْعَرَبُ قَدْ بُحِرَتْ فَجَعَلُوهَا لِلصَّنَمِ وَ لَا تُمْنَعُ مَاءً وَ لَا مَرْعًى وَ الْوَصِيلَةَ إِذَا وَضَعَتِ الشَّاةُ خَمْسَةَ أَبْطُنٍ ثُمَّ وَضَعَتْ فِی السَّادِسَةِ جَدْياً وَ عَنَاقاً فِی بَطْنٍ وَاحِدٍ جَعَلُوا الْأُنْثَى لِلصَّنَمِ وَ قَالُوا وَصَلَتْ أَخَاهَا وَ حَرَّمُوا لَحْمَهَا عَلَى النِّسَاءِ وَ الْحَامَ كَانَ إِذَا كَانَ الْفَحْلُ مِنَ الْإِبِلِ جَدَّ الْجَدِّ قَالُوا حَمَى ظَهْرَهُ

۱- تفسیر القمّیّ: ص ۱۵۹.

۲- فی النسخه المقروءه علی المصنّف: عن عمران.

۳- مخطوط.

۴- مخطوط.

فَسَمَّوْهُ حَاماً فَلَا يُرْكَبُ وَ لَا يُمْنَعُ مَاءً وَ لَا مَرْعًى وَ لَا يُحْمَلُ عَلَيْهِ شَيْ ءٌ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَقَالَ ما جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ إِلَى قَوْلِهِ وَ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلُونَ (۱)

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «ما جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ» گفته است: بحیره موقعی بود که گوسفند پنج مرتبه بزاید و در مرتبه ششم می گفتند بحیره شده و آن بره را برای بت قرار می دادند و دیگر کسی مانع از چرا و آب خوردن او نمی شد. وصیله به گوسفندی می گفتند که پنج شکم بزاید و در مرتبه ششم یک بزغاله نر و یک ماده در یک شکم بزاید که بزغاله ماده را برای بت قرار می دادند و می گفتند به برادرش رسید و گوشت آن را برای زنان حرام می کردند. وقتی شتر نری پدر پدر پدر می شد، می گفتند پشت شتر

ص: ۱۹۹

قرق شد و دیگر نمی توان از او سواری و باربری کشید و او را حام می نامیدند و از چرا و آب او جلوگیری نمی شد. خداوند این (عقاید آنها) را رد کرده، فرمود: «ما جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ» تا این قسمت «وَ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْقِلُونَ». -. تفسیر قمی ۱: ۱۹۵ -

**[ترجمه]

«۵۸»

فس، تفسیر القمی وَ إِذْ قالَ اللَّهُ يا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَ أُمِّي إِلهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَلَفْظُ الْآيَةِ مَاضٍ وَ مَعْنَاهُ مُسْتَقْبِلٌ وَ لَمْ يَقُلْهُ بَعْدُ وَ سَيَقُولُهُ وَ ذَلِكَ أَنَّ النَّصَارَى زَعَمُوا أَنَّ عِيسَى قَالَ لَهُمْ إِنِّي وَ أُمِّي إِلَهَانِ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ يَجْمَعُ اللَّهُ بَيْنَ النَّصَارَى وَ بَيْنَ عِيسَى فَيَقُولُ لَهُ أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَ أُمِّي إِلهَيْنِ (۲)فَيَقُولُ عِيسَى سُبْحانَكَ ما يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ ما لَيْسَ لِي بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ ما فِي نَفْسِي وَ لا أَعْلَمُ ما فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ إِلَى قَوْلِهِ وَ أَنْتَ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ شَهِيدٌ وَ الدَّلِيلُ عَلَى أَنَّ عِيسَى لَمْ يَقُلْ لَهُمْ ذَلِكَ قَوْلُهُ هذا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ (۳)

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ إِذْ قالَ اللَّهُ يا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونى وَ أُمِّيَ إِلهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قالَ سُبْحانَكَ ما يَكُونُ لى أَنْ أَقُولَ ما لَيْسَ لى بِحَقٍّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ ما فى نَفْسى وَ لا أَعْلَمُ ما فى نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ» - . مائده / ۱۱۶ - ،{و [یاد کن] هنگامی را که خدا فرمود: «ای عیسی پسر مریم، آیا تو به مردم گفتی: من و مادرم را همچون دو خدا به جای خداوند بپرستید؟» گفت: «منزّهی تو، مرا نزیبد که [در باره خویشتن] چیزی را که حق من نیست بگویم. اگر آن را گفته بودم قطعاً آن را می دانستی. آنچه در نفس من است تو می دانی؛ و آنچه در ذات توست من نمی دانم، چرا که تو خود، دانای رازهای نهانی.} گفته است: لفظ آیه ماضی است ولی معنی آن مستقبل است، قبلا نگفته، بعد از این خواهد گفت. جریان این بود که مسیحیان گمان می کردند عیسی به آنها گفته است: من و مادرم دو خدا هستیم، روز قیامت خداوند بین مسیحیان و عیسی جمع می کند و به او می گوید: «أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَ أُمِّي إِلهَيْنِ» تو گفتی به مردم که من و مادرم را دو خدا بگیرید؟

می گوید خدایا تو منزهی، هرگز من چیزی را که شایسته آن نیستم نخواهم گفت. اگر گفته بودم تو خود می دانستی. تو

آنچه را در دل من است می دانی، ولی من آنچه در ذات تو است را نمی دانم. تو دانـای رازهـا هستی، تـا این آیه «وَ أَنْتَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ شَهِیدٌ» و دلیل بر اینکه عیسی چنین چیزی را نگفته این آیه است «هذا یَوْمُ یَنْفَعُ الصَّادِقِینَ صِدْقُهُمْ». - . تفسیر قمی ۱: ۱۹۷ -

**[ترجمه]

«۵۹»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ ثَعْلَبَهَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی لِعِیسَی أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِی وَ أُمِّی إِلهَیْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ لَمْ یَقُلْهُ وَ سَیَقُولُهُ إِنَّ اللَّهَ إِذَا عَلِمَ أَنَّ شَیْئاً کَائِنٌ أَخْبَرَ عَنْهُ خَبَرَ مَا کَانَ.

-وَ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ هَذِهِ الْآیَهِ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَرَادَ أَمْراً أَنْ یَکُونَ قَصَّهُ قَبْلَ أَنْ یَکُونَ کَأَنْ قَدْ کَانَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت باقر علیه السّلام در باره سخن خدا به عیسی: «أَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِی وَ أُمِّی» فرمود: خداونـد این سؤال را نکرده است، چون خداونـد می دانـد یـک جریان اتفاق افتادنی است از آینـده به طور واقع شـده خبر می دهد. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۷۹ -

و از سلیمان بن خالـد از حضـرت صادق علیه السّلام نقل شده که از این آیه سؤال کردند، فرمود: خداوند وقتی اراده امری را کرد، قبل از وقوع، خبر اتفاق افتادن آن را می دهد. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۷۹ -

**[ترجمه]

«۶۰»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ جَابِرٍ الْجُعْفِیِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعْلَمُ ما فِی نَفْسِی وَ لا أَعْلَمُ ما فِی نَفْسِکَ إِنَّکَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُیُوبِ قَالَ إِنَّ الِاسْمَ الْأَکْبَرَ ثَلَاثَهٌ وَ سَبْعُونَ حَرْفاً فَاحْتَجَبَ الرَّبُّ تَبَارَکَ وَ تَعَالَی مِنْهَا بِحَرْفٍ فَمِنْ ثَمَّ لَا یَعْلَمُ أَحَدٌ مَا فِی نَفْسِهِ عَزَّ وَ جَلَّ أَعْطَی آدَمَ اثْنَیْنِ وَ سَبْعِینَ حَرْفاً مِنَ الِاسْمِ تَوَارَثَتْهَا الْأَنْبِیَاءُ حَتَّی صَارَتْ إِلَی عِیسَی فَذَلِکَ قَوْلُ عِیسَی تَعْلَمُ ما فِی نَفْسِی یَعْنِی اثْنَیْنِ وَ سَبْعِینَ حَرْفاً مِنَ الِاسْمِ الْأَکْبَرِ یَقُولُ أَنْتَ عَلَّمْتَنِیهَا فَأَنْتَ تَعْلَمُهَا وَ لا أَعْلَمُ ما فِی نَفْسِکَ یَقُولُ لِأَنَّکَ احْتَجَبْتَ مِنْ خَلْقِکَ بِذَلِکَ الْحَرْفِ فَلَا یَعْلَمُ أَحَدٌ مَا فِی نَفْسِکَ (۵).

ص: ۲۰۰

۱- تفسیر القمّیّ: ۱۷۵.

۲- فی المصدر: أنت قلت لهم ما یدعون علیک؟ فیقول عیسی.

۳- تفسیر القمّیّ: ۱۷۷.

٤- تفسير العيّاشيّ: مخطوط.

٥- تفسير العيّاشيّ: مخطوط.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت باقر علیه السّلام در مورد آیه «تَعْلَمُ ما فِی نَفْسِی وَ لا أَعْلَمُ ما فِی نَفْسِکَ إِنَّکَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُیُوبِ» فرمود: اسم اعظم و اکبر هفتاد و سه حرف است، یک حرف آن را خداوند به خود اختصاص داده و هیچ کس را از آن مطلع نکرده، به همین جهت احدی نمی داند در نفس او چیست. این است معنی قول عیسی «تَعْلَمُ ما فِی نَفْسِی» یعنی هفتاد و دو حرف از اسم اکبر به من آموختی و خود می دانی «وَ لا أَعْلَمُ ما فِی نَفْسِکَ» زیرا تو این یک حرف را به هیچ آفریده ای نیاموخته ای، پس احدی نمی داند در نفس تو چیست. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۷۹ -

ص: ۲۰۰

**[ترجمه]

«۶۱»

فس، تفسیر القمی قَالَ تَعَالَی حِکَایَهً عَنْ قُرَیْشٍ وَ قالُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ مَلَکٌ یَعْنِی عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَوْ أَنْزَلْنا مَلَکاً لَقُضِیَ الْأَمْرُ ثُمَّ لا یُنْظَرُونَ فَأَخْبَرَ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَّ الْآیَهَ إِذَا جَاءَتْ وَ الْمَلَکُ إِذَا نَزَلَ وَ لَمْ یُؤْمِنُوا هَلَکُوا فَاسْتَعْفَی النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مِنَ الْآیَاتِ رَأْفَهً مِنْهُ وَ رَحْمَهً عَلَی أُمَّتِهِ وَ أَعْطَاهُ اللَّهُ الشَّفَاعَهَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ وَ لَوْ جَعَلْناهُ مَلَکاً لَجَعَلْناهُ رَجُلًا وَ لَلَبَسْنا عَلَیْهِمْ ما یَلْبِسُونَ وَ لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِکَ فَحاقَ بِالَّذِینَ سَخِرُوا مِنْهُمْ ما کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ أَیْ نَزَلَ بِهِمُ الْعَذَابُ ثُمَّ قَالَ قُلْ لَهُمْ یَا مُحَمَّدُ سِیرُوا فِی الْأَرْضِ أَیِ انْظُرُوا فِی الْقُرْآنِ وَ أَخْبَارِ الْأَنْبِیَاءِ ثُمَّ انْظُرُوا کَیْفَ کانَ عاقِبَهُ الْمُکَذِّبِینَ (۱)ثُمَّ قَالَ قُلْ لَهُمْ لِمَنْ ما فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ ثُمَّ رَدَّ عَلَیْهِمْ فَقَالَ قُلْ لَهُمْ لِلَّهِ کَتَبَ عَلی نَفْسِهِ الرَّحْمَهَ یَعْنِی أَوْجَبَ الرَّحْمَهَ عَلَی نَفْسِهِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم گفته است: این آیه حکایت کفار قریش است: «وَ قالُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ مَلَکٌ وَ لَوْ أَنْزَلْنا مَلَکاً لَقُضِیَ الْأَمْرُ ثُمَّ لا یُنْظَرُون» - . انعام / ۸ - ،{ و گفتند: «چرا فرشته ای بر او نازل نشده است؟» و اگر فرشته ای فرود می آوردیم، قطعاً کار تمام شده بود؛ سپس مهلت نمی یافتند.} گفتند: چرا بر او یعنی پیامبر صلی الله علیه و آله فرشته نازل نمی شود «وَ لَوْ أَنْزَلْنا مَلَکاً لَقُضِیَ الْأَمْرُ ثُمَّ لا یُنْظَرُونَ» خداوند خبر می دهد که معجزه وقتی آمد و فرشته نازل شد و ایمان نیاوردند، هلاک می شوند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از روی رحمت و رأفت به امت خویش از آوردن معجزات خودداری می کند و خداوند به او شفاعت را عنایت نموده است.

سپس خداوند می فرماید «وَ لَوْ جَعَلْناهُ مَلَکاً لَجَعَلْناهُ رَجُلًا وَ لَلَبَسْنا عَلَیْهِمْ ما یَلْبِسُونَ وَ لَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِکَ فَحاقَ بِالَّذِینَ سَخِرُوا مِنْهُمْ ما کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ» یعنی بر آنها عذاب نازل شد، سپس می فرماید «قُلْ سِیرُوا فِی الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا کَیْفَ کانَ عاقِبَهُ الْمُکَذِّبِینَ» بگو ای محمد - صلی الله علیه و آله - بروید و گردش کنید و در قرآن و اخبار پیامبران نگاه کنید که عاقبت تکذیب کنندگان چه بوده است، بعد می فرماید «قُلْ لِمَنْ ما فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ کَتَبَ عَلی نَفْسِهِ الرَّحْمَهَ» بگو آسمانها و زمین مال کیست، سپس حرف آنها را رد می کند و می فرماید:

خدا است که رحمت را بر خود لازم نموده. - . تفسیر القمی: ۲۰۲ -

**[ترجمه]

«۶۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنِ ابْنِ أَبِی یَعْفُورٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام لَبَسُوا عَلَیْهِمْ لَبَسَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ فَإِنَّ اللَّهَ یَقُولُ وَ لَلَبَسْنا عَلَیْهِمْ ما یَلْبِسُونَ

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت صادق علیه السّلام فرمود: هر چه بر خود بپوشانند و مشتبه سازند، خداوند نیز بر آنها می پوشاند و مشتبه می سازد؛ در قرآن می فرماید «وَ لَوْ جَعَلْناهُ مَلَکاً لَجَعَلْناهُ رَجُلًا وَ لَلَبَسْنا عَلَیْهِمْ ما یَلْبِسُونَ» - . انعام / ۹ - ،{و اگر او را فرشته ای قرار می دادیم، حتماً وی را [به صورت] مردی در می آوردیم، و امر را همچنان بر آنان مشتبه می ساختیم.}. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۸۵ -

**[ترجمه]

«۶۳»

فس، تفسیر القمی فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی قُلْ أَیُّ شَیْ ءٍ أَکْبَرُ شَهادَهً قُلِ اللَّهُ شَهِیدٌ بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ وَ ذَلِکَ أَنَّ مُشْرِکِی أَهْلِ مَکَّهَ قَالُوا یَا مُحَمَّدُ مَا وَجَدَ اللَّهُ رَسُولًا یُرْسِلُهُ غَیْرَکَ مَا نَرَی أَحَداً یُصَدِّقُکَ بِالَّذِی تَقُولُ وَ ذَلِکَ فِی أَوَّلِ مَا دَعَاهُمْ وَ هُوَ یَوْمَئِذٍ بِمَکَّهَ قَالُوا وَ لَقَدْ سَأَلْنَا عَنْکَ الْیَهُودَ وَ النَّصَارَی فَزَعَمُوا أَنَّهُ لَیْسَ لَکَ ذِکْرٌ عِنْدَهُمْ فَأْتِنَا بِمَنْ یَشْهَدُ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ رَسُولُ اللَّهِ اللَّهُ شَهِیدٌ بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ الْآیَهَ قَالَ أَ إِنَّکُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَهً أُخْری یَقُولُ اللَّهُ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَإِنْ شَهِدُوا فَلا تَشْهَدْ مَعَهُمْ قَالَ قُلْ لا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّما هُوَ إِلهٌ واحِدٌ وَ إِنَّنِی بَرِی ءٌ مِمَّا تُشْرِکُونَ (۳)

**[ترجمه]تفسیر قمی: حضرت امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «قُلْ أَیُ شَیْ ءٍ أَکْبَرُ شَهادَهً قُلِ اللَّهُ شَهِیدٌ بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ وَ أُوحِیَ إِلَیَّ هذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَکُمْ بِهِ وَ مَنْ بَلَغَ أَ إِنَّکُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَهً أُخْری قُلْ لا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّما هُوَ إِلهٌ واحِدٌ وَ إِنَّنِی بَرِی ءٌ مِمَّا تُشْرِکُونَ » - . انعام / ۱۹ - {بگو: «گواهی چه کسی از همه برتر است؟» بگو: «خدا میان من و شما گواه است. و این قرآن به من وحی شده تا به وسیله آن، شما و هر کس را [که این پیام به او] برسد، هشدار دهم. آیا واقعاً شما گواهی می دهید که در جنب خدا، خدایان دیگری است؟» بگو: «من گواهی نمی دهم.» بگو: «او تنها معبودی یگانه است، و بی تردید، من از آنچه شریک [او] قرار می دهید بیزارم.»}فرمود: مشرکان اهل مکه گفتند یا محمد - صلی الله علیه و آله - خدا کسی را جز تو پیدا نکرد که به رسالت مبعوث نماید؟ نمی بینیم یک نفر دعوت تو را بپذیرد - این سخنان در ابتدای دعوت در مکه بود - ما از یهودیان و مسیحیان پرسیدیم، گفتند در کتابهای ما چیزی راجع به تو وجود ندارد. یک نفر را شاهد بیاور که گواهی بدهد تو پیامبر خدایی. فرمود: خدا گواه بین من و شما است. (خداوند) فرموده است «إِنَّکُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَهً أُخْری» شما گواهی می دهید که با خدا خدایان دیگری است. خداوند به حضرت محمد می فرماید: فان تشهدوا فلا تشهد معهم، اگر چنین گواهی دادند، تو با آنها گواهی مده؛ قل لا اشهد «إِنَّما هُوَ إِلهٌ واحِدٌ وَ إِنَّنِی بَرِی ءٌ مِمَّا تُشْرِکُونَ» بگو گواهی نمی دهم. او خدای یکتا است و من از شرک شما بیزارم. - . تفسیر قمی ۱: ۲۰۲ -

**[ترجمه]

شی، تفسیر العیاشی عَنْ زُرَارَهَ وَ حُمْرَانَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ

ص: ۲۰۱

۱- فی المصدر: «سِیرُوا فِی الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوا» أی انظروا فی القرآن و أخبار الأنبیاء کیف کان عاقبه المکذبین.

۲- تفسیر القمی : ۱۸۱.

۳- تفسیر القمّیّ: ۱۸۲.

وَ أُوحِيَ إِلَيَّ هذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَ مَنْ بَلَغَ يَعْنِی الْأَئِمَّهَ مِنْ بَعْدِهِ وَ هُمْ يُنْذِرُونَ بِهِ النَّاسَ (۱).

-وَ عَنْ أَبِی خَالِدٍ الْكَابُلِيِّ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: مَنْ بَلَغَ أَنْ يَكُونَ إِمَاماً مِنْ ذُرِّيَّتِهِ الْأَوْصِيَاءُ فَهُوَ يُنْذِرُ بِالْقُرْآنِ كَمَا أَنْذَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت باقر و امام صادق علیهما السلام در باره تفسیر

ص: ۲۰۱

آیه «وَ أُوحِيَ إِلَيَّ هذَا الْقُرْآنُ لِأُنْذِرَكُمْ بِهِ وَ مَنْ بَلَغَ» فرمودند: منظور از «مَنْ بَلَغَ» ائمه علیهم السلام هستند که بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله مردم را به وسیله قرآن هشدار می دهند. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۸۶ -

ابو خالد کابلی از حضرت باقر علیه السّلام نقل کرد که فرمود: هر که از بازماندگان پیامبر به مقام امامت برسد، همان اوصیا به وسیله قرآن هشدار می دهند چنانچه پیامبر هشدار می داد. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۸۶ -

**[ترجمه]

«۶۵»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ عَمَّارِ بْنِ مِيثَمٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: قَرَأَ رَجُلٌ عِنْدَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ وَ لكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآياتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ فَقَالَ بَلَى وَ اللَّهِ لَقَدْ كَذَّبُوهُ أَشَدَّ الْمُكَذِّبِينَ (۲)وَ لَكِنَّهَا مُخَفَّفَهٌ لَا يُكَذِّبُونَكَ لَا يَأْتُونَ بِبَاطِلٍ يُكَذِّبُونَ بِهِ حَقَّكَ.

-وَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ الْمُنْذِرِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَى فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ قَالَ لَا يَسْتَطِيعُونَ إِبْطَالَ قَوْلِكَ (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: عمار بن میثم از حضرت صادق علیه السلام نقل کرد که مردی خدمت امیر المؤمنین علیه السّلام این آیه را خواند، «قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِی يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ وَ لكِنَ الظَّالِمِينَ بِآياتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ » - . انعام / ۳۳ - ، {به یقین، می دانیم که آنچه می گویند تو را سخت غمگین می کند. در واقع آنان تو را تکذیب نمی کنند، ولی ستمکاران آیات خدا را انکار می کنند.} آن جناب فرمود: بلی به خدا پیامبر صلی الله علیه و آله را به شدیدترین وجه ممکن تکذیب کردند، ولی (یکذبوک) بدون تشدید است یعنی نمی توانند باطلی را بیاورند که حق تو را پایمال کنند. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۸۹ -

حسین بن منذر از حضرت صادق علیه السّلام در مورد آیه «فَإِنَّهُمْ لا يُكَذِّبُونَكَ» نقل کرد که فرمود: آنها نمی توانند گفتار تو را باطل نمایند. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۸۹ -

**[ترجمه]

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَیَحْزُنُکَ الَّذِی یَقُولُونَ الْآیَهَ فَإِنَّهَا قُرِئَتْ عَلَی أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فَقَالَ بَلَی وَ اللَّهِ لَقَدْ کَذَّبُوهُ أَشَدَّ التَّکْذِیبِ وَ إِنَّمَا نَزَلَتْ لَا یُکَذِّبُونَکَ أَیْ لَا یَأْتُونَ بِحَقٍّ یُبْطِلُونَ حَقَّکَ.

- حَدَّثَنِی أَبِی عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ سُلَیْمَانَ بْنِ دَاوُدَ الْمِنْقَرِیِّ عَنْ حَفْصِ بْنِ غِیَاثٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَا حَفْصُ إِنَّ مَنْ صَبَرَ صَبَرَ قَلِیلًا وَ إِنَّ مَنْ جَزِعَ جَزِعَ قَلِیلًا ثُمَّ قَالَ عَلَیْکَ بِالصَّبْرِ فِی جَمِیعِ أُمُورِکَ فَإِنَّ اللَّهَ بَعَثَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله وَ أَمَرَهُ بِالصَّبْرِ وَ الرِّفْقِ فَقَالَ وَ اصْبِرْ عَلی ما یَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِیلًا وَ قَالَ ادْفَعْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِی بَیْنَکَ وَ بَیْنَهُ عَداوَهٌ کَأَنَّهُ وَلِیٌّ حَمِیمٌ فَصَبَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَتَّی قَابَلُوهُ بِالْعِظَامِ وَ رَمَوْهُ بِهَا فَضَاقَ صَدْرُهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّکَ یَضِیقُ صَدْرُکَ بِما یَقُولُونَ ثُمَّ کَذَّبُوهُ وَ رَمَوْهُ فَحَزِنَ لِذَلِکَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَیَحْزُنُکَ الَّذِی یَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لا یُکَذِّبُونَکَ وَ لکِنَّ الظَّالِمِینَ بِآیاتِ اللَّهِ یَجْحَدُونَ وَ لَقَدْ کُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِکَ فَصَبَرُوا عَلی ما کُذِّبُوا وَ أُوذُوا حَتَّی أَتاهُمْ

ص: ۲۰۲

۱- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۲- فی نسخه: أشدّ التکذیب، و هو الظاهر، و یؤیده ما یأتی عن القمّیّ.

۳- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

نَصْرُنا فَأَلْزَمَ نَفْسَهُ الصَّبْرَ فَقَعَدُوا (۱)وَ ذَكَرُوا اللَّهَ تَبارَكَ وَ تَعالَى وَ كَذَّبُوهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لَقَدْ صَبَرْتُ فِي نَفْسِي وَ أَهْلِي وَ عِرْضِي وَ لَا صَبْرَ لِي عَلَى ذِكْرِهِمْ إِلَهِي فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعالَى وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَ ما مَسَّنا مِنْ لُغُوبٍ فَاصْبِرْ عَلى ما يَقُولُونَ فَصَبَرَ صلى الله عليه و آله فِي جَمِيعِ أَحْوَالِهِ ثُمَّ بُشِّرَ فِي الْأَئِمَّةِ مِنْ عِتْرَتِهِ وَ وُصِفُوا بِالصَّبْرِ فَقَالَ وَ جَعَلْنا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنا لَمَّا صَبَرُوا وَ كانُوا بِآياتِنا يُوقِنُونَ فَعِنْدَ ذَلِكَ قَالَ صلى الله عليه و آله الصَّبْرُ مِنَ الْإِيمَانِ كَالرَّأْسِ مِنَ الْبَدَنِ فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ ذَلِكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ تَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنى عَلى بَنِي إِسْرائِيلَ بِما صَبَرُوا وَ دَمَّرْنا ما كانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَ قَوْمُهُ وَ ما كانُوا يَعْرِشُونَ فَقَالَ آيَةُ بُشْرَى وَ انْتِقَام فَأَبَاحَ اللَّهُ قَتْلَ الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وُجِدُوا فَقَتَلَهُمْ عَلَى يَدَيْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَحِبَّائِهِ وَ عَجَّلَ لَهُ ثَوَابَ صَبْرِهِ مَعَ مَا ادَّخَرَ لَهُ فِي الْآخِرَهِ.

-وَ فِي رِوَايَهِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ وَ إِنْ كانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْراضُهُمْ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يُحِبُّ إِسْلَامَ الْحَارِثِ بْنِ عَامِرِ بْنِ نَوْفَلِ بْنِ عَبْدِ مَنَافٍ دَعَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ جَهَدَ بِهِ أَنْ يُسْلِمَ فَغَلَبَ عَلَيْهِ الشَّقَاءُ فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى وَ إِنْ كانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْراضُهُمْ إِلَى قَوْلِهِ نَفَقاً فِي الْأَرْضِ يَقُولُ سَرَباً وَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ نَفَقاً فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِي السَّماءِ قَالَ إِنْ قَدَرْتَ أَنْ تَحْفِرَ الْأَرْضَ أَوْ تَصَّعَّدَ السَّمَاءَ أَيْ لَا تَقْدِرُ عَلَى ذَلِكَ ثُمَّ قَالَ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدى أَيْ جَعَلَهُمْ كُلَّهُمْ مُؤْمِنِينَ وَ قَوْلُهُ فَلا تَكُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِينَ مُخَاطَبَةٌ لِلنَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ الْمَعْنَى لِلنَّاسِ ثُمَّ قَالَ إِنَّما يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ يَعْنِي يَعْقِلُونَ وَ يُصَدِّقُونَ وَ الْمَوْتى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ أَيْ يُصَدِّقُونَ بِأَنَّ الْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ أَيْ هَلَّا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قادِرٌ عَلى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَ لكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لا يَعْلَمُونَ قَالَ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ الْآيَةَ إِذَا جَاءَتْ وَ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهَا لَهَلَكُوا.

۱- فی نسخه: فتعدوا.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ إِنَّ اللَّهَ قادِرٌ عَلی أَنْ یُنَزِّلَ آیَهً وَ سَیُرِیکُمْ فِی آخِرِ الزَّمَانِ آیَاتٍ مِنْهَا دَابَّهُ الْأَرْضِ وَ الدَّجَّالُ وَ نُزُولُ عِیسَی ابْنِ مَرْیَمَ وَ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَیَحْزُنُکَ الَّذِی یَقُولُونَ» گفته است: این آیه را بر حضرت صادق علیه السّلام خواندند فرمود: آری آنها به شدیدترین وجه تکذیب کردند ولی «لا یُکَذِّبُونَکَ» بدون تشدید نازل شده، یعنی نمی توانند چیزی بیاورند که حقیقت گفتار تو را باطل نمایند.

حفص بن غیاث از حضرت صادق علیه السّلام نقل می کند که فرمود: یا حفص، هر که صبر کند کمی صبر کرده و هر که ناراحتی و جزع نماید کمی ناراحتی کرده؛ بعد فرمود: صبر را در تمام کارها از دست مده. خداوند حضرت محمد صلی الله علیه و آله را برانگیخت و به او امر به صبر و مدارا کرد و فرمود «وَ اصْبِرْ عَلی ما یَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْراً جَمِیلًا» - . المزمل / ۱۰ - ، {و بر آنچه می گویند شکیبا باش و از آنان با دوری گزیدنی خوش فاصله بگیر.} و فرمود: «ادْفَعْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ السَّیِّئَهَ فَإِذَا الَّذِی بَیْنَکَ وَ بَیْنَهُ عَداوَهٌ کَأَنَّهُ وَلِیٌّ حَمِیمٌ» - . فصلت / ۳۴ - ، {[بدی را] به آنچه خود بهتر است دفع کن؛ آنگاه کسی که میان تو و میان او دشمنی است، گویی دوستی یکدل می گردد.} آنقدر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله صبر کرد تا ناراحتی های شدید برای او ایجاد کردند و ایشان را سخت در معرض هدف تیرهای کینه خود قرار دادند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دلتنگ شد، خدا این آیه را نازل نمود «وَ لَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّکَ یَضِیقُ صَدْرُکَ بِما یَقُولُونَ» - . الحجر / ۹۷ - ، {و قطعاً می دانیم که سینه تو از آنچه می گویند تنگ می شود.} ما می دانیم از گفتار آنها دلتنگ هستی. باز تکذیبش نمودند و ایشان را هدف گفتار ناهنجار خویش قرار دادند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله محزون گردید.

خداوند این آیه را نازل کرد «قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَیَحْزُنُکَ الَّذِی یَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لا یُکَذِّبُونَکَ وَ لکِنَّ الظَّالِمِینَ بِآیاتِ اللَّهِ یَجْحَدُونَ وَ لَقَدْ کُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِکَ فَصَبَرُوا عَلی ما کُذِّبُوا وَ أُوذُوا حَتَّی أَتاهُمْ نَصْرُنا» - . الأنعام / ۳۳ - ۳۴ - ، { به یقین، می دانیم که آنچه می گویند تو را سخت غمگین می کند. در واقع آنان تو را تکذیب نمی کنند، ولی ستمکاران آیات خدا را انکار می کنند. و پیش از تو نیز پیامبرانی تکذیب شدند، ولی بر آنچه تکذیب شدند و آزار دیدند شکیبایی کردند تا یاری ما به آنان رسید.}

ص: ۲۰۲

دوباره پیامبر صبر کرد و آنها تکذیب کردند و به خدا اهانت کردند. پیامبر اکرم فرمود: در مورد خود و خانواده و آبرویم صبر کردم، اما نمی توانم در مورد نام خدایم صبر کنم که هر چه می خواهند بگویند.، خداوند این آیه را نازل نمود «وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَیْنَهُما فِی سِتَّهِ أَیَّامٍ وَ ما مَسَّنا مِنْ لُغُوبٍ فَاصْبِرْ عَلی ما یَقُولُونَ» - . ق / ۳۸ - ۳۹ - {و در حقیقت، آسمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است را در شش هنگام آفریدیم و احساس ماندگی نکردیم. بر آنچه می گویند صبر کن.} پیامبر در تمام احوال صبر کرد سپس خداوند او را به جانشینان و ائمه بعد از او که به صبر آراسته شده اند بشارت داد و فرمود: «وَ جَعَلْنا مِنْهُمْ أَئِمَّهً یَهْدُونَ بِأَمْرِنا لَمَّا صَبَرُوا وَ کانُوا بِآیاتِنا یُوقِنُونَ» - . السجده / ۲۴ - ، { و چون شکیبایی کردند و به آیات ما یقین داشتند، برخی از آنان را پیشوایانی قرار دادیم که به فرمان ما [مردم را] هدایت می کردند.} در این موقع فرمود: «الصبر من الایمان کالرأس من البدن» پیامبر شکر نعمت را نمود. خداوند این آیه را بر او نازل کرد: «وَ تَمَّتْ کَلِمَتُ رَبِّکَ الْحُسْنی عَلی بَنِی إِسْرائِیلَ بِما صَبَرُوا وَ دَمَّرْنا ما کانَ یَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَ قَوْمُهُ وَ ما کانُوا یَعْرِشُونَ» - . الاعراف / ۱۳۷ - ، {

وعده نیکوی پروردگارت به فرزندان اسرائیل تحقق یافت، و آنچه را که فرعون و قومش ساخته و افراشته بودند ویران کردیم.}

فرمود: آیه بشارت و انتقام است، خداوند کشتن مشرکین را اجازه داد که هر جا آنها را پیدا کردند بکشند و به دست پیامبر صلی الله علیه و آله و یارانش آنها را کشت و پاداش صبرش را در همین دنیا به اضافه آنچه در آخرت برایش ذخیره نموده داد.

در روایت ابی الجارود از حضرت باقر علیه السّلام در باره آیه «وَ إِنْ کانَ کَبُرَ عَلَیْکَ إِعْراضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِیَ نَفَقاً فِی الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِی السَّماءِ فَتَأْتِیَهُمْ بِآیَةٍ وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَی الْهُدی فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِینَ» - . انعام / ۳۵ - ،{و اگر اعراض کردن آنان [از قرآن] بر تو گران است، اگر می توانی نقبی در زمین یا نردبانی در آسمان بجویی تا معجزه ای [دیگر] برایشان بیاوری [پس چنین کن]، و اگر خدا می خواست قطعاً آنان را بر هدایت گِرد می آورد، پس زنهار از نادانان مباش.} نَفَقاً فِی الْأَرْضِ یعنی نقب و سوراخی در زمین.

علی بن ابراهیم در مورد آیه «نَفَقاً فِی الْأَرْضِ أَوْ سُلَّماً فِی السَّماءِ» می گوید: یعنی اگر قدرت داری زمین را حفر کنی یا به آسمان بالا روی، یعنی نمی توانی چنین کنی. بعد می فرماید: «وَ لَوْ شاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَی الْهُدی» یعنی اگر خدا بخواهد می تواند همه را مؤمن نماید.

این آیه «فَلا تَکُونَنَّ مِنَ الْجاهِلِینَ» خطاب به پیامبر صلی الله علیه و آله است ولی منظور مردم هستند. «إِنَّما یَسْتَجِیبُ الَّذِینَ یَسْمَعُونَ» دعوت تو را کسانی که عقل دارند و درک می کنند می پذیرند. «وَ الْمَوْتی یَبْعَثُهُمُ اللَّهُ» یعنی تصدیق می کنند که خداوند مرده ها را بر می انگیزاند. «وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَیْهِ آیَةٌ» یعنی چرا بر او آیه و معجزه ای نازل نمی شود. «قُلْ إِنَّ اللَّهَ قادِرٌ عَلی أَنْ یُنَزِّلَ آیَةً وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ لا یَعْلَمُونَ» بگو خداوند قادر است آیه نازل نماید ولی اکثر آنها نمی دانند اگر معجزه ای آمد و ایمان نیاوردند هلاک خواهند شد.

ص: ۲۰۳

حضرت امام باقر علیه السّلام در تفسیر آیه: «وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ عَلَیْهِ آیَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَ اللَّهَ قادِرٌ عَلی أَنْ یُنَزِّلَ آیَةً وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ لا یَعْلَمُونَ» - . انعام / ۳۷ - ،{و گفتند: «چرا معجزه ای از جانب پروردگارش بر او نازل نشده است؟» بگو: «بی تردید، خدا قادر است که پدیده ای شگرف فرو فرستد، لیکن بیشتر آنان نمی دانند.»} فرمود: به زودی در آخر الزمان آیاتی را از قبیل دابه الارض، دجال، نزول عیسی بن مریم و طلوع خورشید از مغرب نشانتان می دهد. - . تفسیر قمی ۱: ۲۰۴ - ۲۰۶ -

**[ترجمه]

«۶۷»

فس، تفسیر القمی قُلْ لَهُمْ یَا مُحَمَّدُ أَ رَأَیْتَکُمْ إِنْ أَتاکُمْ عَذابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْکُمُ السَّاعَةُ أَ غَیْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ ثُمَّ رَدَّ

عَلَيْهِمْ فَقَالَ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ ما تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شاءَ وَ تَنْسَوْنَ ما تُشْرِكُونَ قَالَ تَدْعُونَ اللَّهَ إِذَا أَصَابَكَمْ ضُرٌّ ثُمَّ إِذَا كَشَفَ عَنْكُمْ ذَلِكَ تَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ أَيْ تَتْرُكُونَ الْأَصْنَامَ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم گفته است: یا محمد - صلی الله علیه و آله - به آنها بگو «قُلْ أَ رَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتاكُمْ عَذابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَ غَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ» - . انعام / ۴۰ - ،{بگو: «به نظر شما، اگر عذاب خدا شما را دررسد یا رستاخیز شما را دریابد ، اگر راستگویید، کسی غیر از خدا را می خوانید؟»} اگر عذاب خدا یا قیامت بیاید، آیا جز خدا را به فریاد خود می خوانید؟ اگر راست می گویید. بعد سخن آنها را با این آیه رد می کند: «بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ ما تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شاءَ وَ تَنْسَوْنَ ما تُشْرِكُونَ» - . انعام / ۴۱ - ،{[نه،] بلکه تنها او را می خوانید، و اگر او بخواهد، رنج و بلا را از شما دور می گرداند، و آنچه را شریک [او] می گردانید فراموش می کنید.}. فرمود: وقتی گرفتار یک ناراحتی می شوید خدا را می خوانید. وقتی خداوند آن ناراحتی را برطرف نمود فراموش می کنید و بت ها را شریک خدا قرار می دهید. - . تفسیر قمی ۱: ۲۰۷ -

**[ترجمه]

«۶۸»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَ أَبْصارَكُمْ وَ خَتَمَ عَلى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآياتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى قُلْ لِقُرَيْشٍ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَ أَبْصارَكُمْ وَ خَتَمَ عَلى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَرُدُّهَا عَلَيْكُمْ إِلَّا اللَّهُ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ أَيْ يَكْذِبُونَ.

وَ فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام فِي قَوْلِهِ تَعَالَى قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَ أَبْصارَكُمْ وَ خَتَمَ عَلى قُلُوبِكُمْ يَقُولُ أَخَذَ اللَّهُ مِنْكُمُ الْهُدَى ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ يَقُولُ يُعْرِضُونَ (۳)قَوْلُهُ تَعَالَى قُلْ أَ رَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتاكُمْ عَذابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ فَإِنَّهَا نَزَلَتْ لَمَّا هَاجَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَى الْمَدِينَةِ وَ أَصَابَ أَصْحَابَهُ الْجَهْدُ وَ الْعِلَلُ وَ الْمَرَضُ فَشَكَوْا ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَنْزَلَ اللَّهُ قُلْ لَهُمْ يَا مُحَمَّدُ أَ رَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتاكُمْ عَذابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ أَيْ إِنَّهُ لَا يُصِيبُكُمْ إِلَّا الْجَهْدُ وَ الضُّرُّ فِي الدُّنْيَا فَأَمَّا الْعَذَابُ الْأَلِيمُ الَّذِي فِيهِ الْهَلَاكُ لَا يُصِيبُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (۴).

ص: ۲۰۴

۱- تفسیر القمّیّ: ۱۸۴- ۱۸۶.

۲- تفسیر القمّیّ: ۱۸۷.

۳- فی المصدر: یقول: أخذ اللّه منکم الهدی «مَنْ إِلهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآياتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ» یقول: یعرضون.

۴- تفسیر القمّیّ: ۱۸۸ و ۱۸۹.

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَ أَبْصارَكُمْ وَ خَتَمَ عَلى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآياتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ» - . انعام / ۴۶ - ، {بگو: «به نظر شما، اگر خدا شنوایی شما و دیدگانتان را بگیرد و بر دلهایتان مُهر نَهد، آیا غیر از خدا کدام معبودی است که آن را به شما بازپس دهد؟» بنگر چگونه آیات [خود] را [گوناگون] بیان می کنیم، سپس آنان روی برمی تابند؟} گفته است: خداوند می فرماید به قریش بگو اگر خدا گوش و چشم شما را بگیرد و مهر بر دلهای شما بزند، یعنی هدایت را از شما بگیرد، جز خدا چه کس می تواند به شما برگرداند «ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ» باز هم آنها تکذیب می کنند.

در روایت ابی الجارود ذیل همین آیه می فرماید باز آنها اعراض می کنند.

آیه «قُلْ أَ رَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتاكُمْ عَذابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ» - . انعام / ۴۷ - {بگو: «به نظر شما، اگر عذاب خدا ناگهان یا آشکارا به شما برسد، آیا جز گروه ستمگران [کسی] هلاک خواهد شد؟»} در موقعی نازل شد که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به مدینه هجرت کرده بود و اصحاب گرفتار تنگدستی و بیماری و ناراحتی شده بودند و به پیامبر صلی الله علیه و آله شکایت نمودند. خداوند این آیه را نازل نمود؛ یعنی به شما در این دنیا جز گرفتاری و تنگدستی چیز دیگری نمی رسد اما آیا عذاب دردناک خدا که موجب هلاکت می شود، جز برای ستمکاران است؟ - . تفسیر قمی ۱: ۲۰۸ - ۲۰۹ -

ص: ۲۰۴

**[ترجمه]

«۶۹»

فس، تفسير القمي قَوْلُهُ تَعَالَى قُلْ هُوَ الْقادِرُ عَلى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذاباً مِنْ فَوْقِكُمْ قَالَ السُّلْطَانُ الْجَائِرُ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ قَالَ السَّفِلَةُ وَ مَنْ لَا خَيْرَ فِيهِ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً قَالَ الْعَصَبِيَّةُ وَ يُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ قَالَ سُوءُ الْجِوَارِ.

وَ فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ قُلْ هُوَ الْقادِرُ عَلى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذاباً مِنْ فَوْقِكُمْ قَالَ هُوَ الدَّجَّالُ وَ الصَّيْحَةُ (۱)أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ وَ هُوَ الْخَسْفُ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَ هُوَ اخْتِلَافٌ فِي الدِّينِ وَ طَعْنُ بَعْضِكُمْ عَلَى بَعْضٍ وَ يُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ وَ هُوَ أَنْ يَقْتُلَ بَعْضُكُمْ بَعْضاً وَ كُلُّ هَذَا فِي أَهْلِ الْقِبْلَةِ يَقُولُ اللَّهُ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآياتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ وَ كَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَ هُمْ قُرَيْشٌ قَوْلُهُ لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ يَقُولُ لِكُلِّ نَبَإٍ حَقِيقَةٌ وَ سَوْفَ تَعْلَمُونَ وَ قَوْلُهُ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ أَيْ كَيْ يفقهون (يَفْقَهُوا) قَوْلُهُ وَ كَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَ هُوَ الْحَقُّ يَعْنِي الْقُرْآنَ كَذَّبَتْ بِهِ قُرَيْشٌ قَوْلُهُ لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ لِكُلِّ خَبَرٍ وَقْتٌ قَوْلُهُ وَ إِذا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آياتِنا يَعْنِي الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِالْقُرْآنِ وَ يَسْتَهْزِءُونَ بِهِ قَوْلُهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّياطِينُ أَيْ خَدَعَتْهُ قَوْلُهُ لَهُ أَصْحابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنا يَعْنِي ارْجِعْ إِلَيْنَا وَ هُوَ كِنَايَةٌ عَنْ إِبْلِيسَ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «قُلْ هُوَ الْقادِرُ عَلى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذاباً مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً وَ يُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآياتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ» - . انعام / ۶۵ - ،{بگو: «او تواناست که از

بالای سرتان یا از زیر پاهایتان عذابی بر شما بفرستد یا شما را گروه گروه به هم اندازد [و دچار تفرقه سازد] و عذاب بعضی از شما را به بعضی [دیگر] بچشاند.» بنگر، چگونه آیات [خود] را گوناگون بیان می کنیم باشد که آنان بفهمند.} گفته است: بگو او قادر است عذابی از بالای سرتان بر شما فرستد، یعنی سلطان ستمگر «أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ» یعنی مردمان نادان و بی فایده «أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً» یا شما را دچار عصبیت نماید «وَ يُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ» و گرفتار همسایه بد نماید.

حضرت باقر علیه السلام در باره آیه «قُلْ هُوَ الْقادِرُ عَلى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذاباً مِنْ فَوْقِكُمْ» فرمود: آن عذاب دجال و صیحه آسمانی است «أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ» یعنی خسف و فرو رفتن در زمین «أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعاً» اختلاف در دین و طعنه زدن به یک دیگر است «وَ يُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ» یعنی یک دیگر را کشتن تمام این بلاها در میان اهل قبله است خداوند می فرماید «انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآياتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ وَ كَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ» یعنی قریش تکذیب کردند «لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ» از برای هر جریانی حقیقتی است که بعد متوجه می شوند.

و آیه «لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ» یعنی تا بفهمند. و «وَ كَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَ هُوَ الْحَقُّ» یعنی قریش قرآن را تکذیب کردند. «لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ» یعنی هر خبری وقتی دارد. «وَ إِذا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آياتِنا» یعنی وقتی آنهایی را می بینی که قرآن را تکذیب می کنند و مسخره می نمایند. «كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّياطِينُ» مانند کسی که او را شیطان فریب داده. «لَهُ أَصْحابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنا» یارانی دارد که به او می گویند پیش ما برگرد، که کنایه از ابلیس است. - . تفسیر قمی ۱: ۲۱۱ - ۲۱۲ -

**[ترجمه]

«۷۰»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ رِبْعِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَمَّنْ ذَكَرَهُ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ وَ إِذا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آياتِنا قَالَ الْكَلَامُ فِي اللَّهِ وَ الْجِدَالُ فِي الْقُرْآنِ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ قَالَ مِنْهُ الْقَصَّاصُ(۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت باقر علیه السّلام در تفسیر آیه «وَ إِذا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فی آياتِنا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فی حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَ إِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطانُ فَلا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ» - . انعام / ۶۸ - ،{و چون ببینی کسانی [به قصد تخطئه] در آیات ما فرو می روند از ایشان روی برتاب، تا در سخنی غیر از آن درآیند؛ و اگر شیطان تو را [در این باره] به فراموشی انداخت، پس از توجّه، [دیگر] با قوم ستمکار منشین.} فرمود: یعنی در باره خدا حرف می زنند و در قرآن جدال می کنند «فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ» از آنها کناره بگیر تا وارد حدیث دیگری شوند. فرمود: از آن جمله است داستان سرا و کسی که قصه گو است. - . تفسیر عیاشی ۱: ۳۹۲ -

**[ترجمه]

بیان

قوله منه القصاص أی ناقلو القصص و الأكاذيب و المراد علماء المخالفين و رواتهم.

**[ترجمه]منظور از ناقل قصه های دروغ و اکاذیب است و مراد، علمای مخالفین و روایت کننده های آنها است.

**[ترجمه]

«۷۱»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ سُبْحَانَهُ وَ ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ قَالَ لَمْ یَبْلُغُوا مِنْ عَظَمَهِ اللَّهِ أَنْ یَصِفُوهُ بِصِفَتِهِ إِذْ قالُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ عَلی بَشَرٍ مِنْ شَیْ ءٍ وَ هُمْ قُرَیْشٌ وَ الْیَهُودُ فَرَدَّ

ص: ۲۰۵

۱- هکذا فی المطبوع، و فی نسخه: هو الدجال، و الظاهر علی ما فی المصدر و نسخ من الکتاب هو مصحف الدخان، و هو هکذا: قال: هو الدخان و الصیحه.

۲- تفسیر القمّیّ: ۱۹۲ و ۱۹۳.

۳- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ احْتَجَّ وَ قَالَ قُلْ لَهُمْ يَا مُحَمَّدُ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتابَ الَّذِي جاءَ بِهِ مُوسى نُوراً وَ هُدىً لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَراطِيسَ تُبْدُونَها يَعْنِي تُقِرُّونَ بِبَعْضِهَا وَ تُخْفُونَ كَثِيراً يَعْنِي مِنْ أَخْبَارِ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ عُلِّمْتُمْ ما لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَ لا آباؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ يَعْنِي فِيمَا خَاضُوا فِيهِ مِنَ التَّكْذِيبِ ثُمَّ قَالَ وَ هذا كِتابٌ يَعْنِي الْقُرْآنَ أَنْزَلْناهُ مُبارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ يَعْنِي التَّوْرَاةَ وَ الْإِنْجِيلَ وَ الزَّبُورَ وَ لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرى وَ مَنْ حَوْلَها يَعْنِي مَكَّةَ وَ إِنَّمَا سُمِّيَتْ أُمَّ الْقُرَى لِأَنَّهَا خُلِقَتْ أَوَّلَ بُقْعَةٍ (۱)وَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ أَيْ بِالنَّبِيِّ وَ الْقُرْآنِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ» می نویسد: نمی توانند به عظمت خدا برسند و او را چنان که هست بستایند «إِذْ قالُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ عَلى بَشَرٍ مِنْ شَيْ ءٍ» گوینده این حرف قریش و یهود بودند، خداوند آنها را رد می کند

ص: ۲۰۵

و با آنها احتجاج می نماید: «قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتابَ الَّذِي جاءَ بِهِ مُوسى نُوراً وَ هُدىً لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَراطِيسَ تُبْدُونَها» بگو ای محمد - صلی الله علیه و آله - منظور از «تُبْدُونَها» یعنی به مقداری از آن اقرار می کنید. «وَ تُخْفُونَ كَثِيراً» یعنی بسیاری از اخبار پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله را پنهان می کنید. «وَ عُلِّمْتُمْ ما لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَ لا آباؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ» یعنی بگذار آنها را در همان تکذیبی که می کنند بمانند. بعد می فرماید «وَ هذا كِتابٌ أَنْزَلْناهُ مُبارَكٌ مُصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَ لِتُنْذِرَ أُمَّ الْقُرى وَ مَنْ حَوْلَها» یعنی قرآن کتابی است که او را با برکت نازل کرده ایم و تورات و انجیل و زبور را تصدیق می کند، تا ساکنان مکه و اطرافش را بیم دهی. اینکه مکه را ام القری نامیده اند به آن جهت است که اولین بقعه و خانه ای که در زمین ساخته شد آنجا بود. «وَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ» یعنی به پیامبر و قرآن ایمان می آورند. - . تفسیر قمی ۱: ۲۱۶ -

**[ترجمه]

«۷۲»

شی، تفسير العياشي عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سِنَانٍ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتابَ الَّذِي جاءَ بِهِ مُوسى نُوراً وَ هُدىً لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَراطِيسَ تُبْدُونَها قَالَ كَانُوا يَكْتُمُونَ مَا شَاءُوا وَ يُبْدُونَ مَا شَاءُوا.

فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى عَنْهُ عليه السلام قَالَ: كَانُوا يَكْتُبُونَهُ فِي الْقَرَاطِيسِ ثُمَّ يُبْدُونَ مَا شَاءُوا وَ يُخْفُونَ مَا شَاءُوا وَ قَالَ كُلُّ كِتَابٍ أُنْزِلَ فَهُوَ عِنْدَ أَهْلِ الْعِلْمِ (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: عبد الله بن سنان گفت، از حضرت صادق علیه السّلام راجع به تفسیر این آیه پرسیدم «وَ ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قالُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ عَلى بَشَرٍ مِنْ شَيْ ءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتابَ الَّذِي جاءَ بِهِ مُوسى نُوراً وَ هُدىً لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَراطِيسَ تُبْدُونَها وَ تُخْفُونَ كَثِيراً وَ عُلِّمْتُمْ ما لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَ لا آباؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فی خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ» - . انعام / ۹۱ - ، {و آنگاه كه [یهودیان] گفتند: «خدا چیزی بر بشری نازل نکرده»، بزرگی خدا را چنانکه باید نشناختند. بگو: «چه کسی آن کتابی را که موسی آورده است نازل کرده؟ [همان کتابی که] برای مردم روشنایی و رهنمود است، [و] آن را به صورت طومارها درمی

آوریـد. [آنچه را] از آن [می خواهید] آشـکار و بسـیاری را پنهان می کنید، در صورتی که چیزی که نه شـما می دانستید و نه پـدرانتان، [به وسـیله آن] به شـما آموخته شـد.» بگو: «خـدا [همه را فرسـتاده]»؛ آنگـاه بگـذار تا در ژرفای [باطل] خود به بازی [سرگرم] شوند.}

آن حضرت فرمود: هر چه را مایل بودند آشکار می کردند و هر چه مایل بودند پنهان می نمودند.

در روایت دیگری از آن حضـرت نقـل می شـود که در کاغـذها می نوشـتند، سـپس هر چه را دلشـان می خواست آشـکار می نمودند و آنچه را مایل بودند پنهان می کردند.

و فرمود: هر کتابی نازل شده، نزد اهل علم است (منظور از اهل علم علمای آل محمد و ائمه علیهم السـلام هسـتند). - . تفسـیر عیاشی ۱: ۲۹۹ -

**[ترجمه]

«۷۳»

فس، تفسـیر القمی قَوْلُهُ تَعَـالَی وَ مَنْ عَمِیَ فَعَلَیْهـا یَعْنِی عَلَی النَّفْسِ وَ ذَلِکَ لِاکْتِسَابِهَا الْمَعَاصِـی قَوْلُهُ وَ لِیَقُولُوا دَرَسْتَ قَالَ کَانَتْ قُرَیْشٌ تَقُولُ لِرَسُولِ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله إِنَّ الَّذِی تُخْبِرُنَـا بِهِ مِنَ الْأَخْبَـارِ تَتَعَلَّمُهُ مِنْ عُلَمَاءِ الْیَهُودِ وَ تَـدْرُسُهُ قَوْلُهُ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْـرِکِینَ مَنْسُوخَهٌ بِقَوْلِهِ فَاقْتُلُوا الْمُشْـرِکِینَ حَیْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ قَوْلُهُ وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَیْمانِهِمْ یَعْنِی قُرَیْشاً قَوْلُهُ وَ نُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَ أَبْصارَهُمْ یَقُولُ وَ نُنَکِّسُ قُلُوبَهُمْ.

-وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَـارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السـلام فِی قَوْلِهِ وَ نُقَلِّبُ أَفْئِـدَتَهُمْ وَ أَبْصارَهُمْ یَقُولُ وَ نُنَکِّسُ قُلُوبَهُمْ فَیَکُونُ أَسْـفَلُ قُلُوبِهِمْ أَعْلَاهَـا وَ نُعْمِی أَبْصَـارَهُمْ فَلَـا یُبْصِـرُونَ الْهُـدَی کَمـا لَمْ یُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّهٍ یَعْنِی فِی الـذَّرِّ وَ الْمِیثَـاقِ وَ نَـذَرُهُمْ فِی طُغْیانِهِمْ یَعْمَهُونَ أَیْ یَضِـلُّونَ ثُمَّ عَرَّفَ اللَّهُ نَبِیَّهُ صلی الله علیه و آله مَا فِی ضَمَائِرِهِمْ وَ أَنَّهُمْ مُنَافِقُونَ فَقَالَ وَ لَوْ أَنَّنا نَزَّلْنا إِلَیْهِمُ الْمَلائِکَهَ إِلَی قَوْلِهِ قُبُلًا أَیْ عِیَاناً الْآیَهَ قَوْلُهُ وَ هُوَ الَّذِی

ص: ۲۰۶

۱- فی المصدر: لانها أول بقعه خلقت فی وجه الأرض.

۲- تفسیر القمّیّ: ۱۹۷ و ۱۹۸.

۳- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط. و أراد بأهل العلم العلماء من آل محمّد علیهم السلام.

أَنْزَلَ إِلَيْکَمُ الْکِتابَ مُفَصَّلًا یَعْنِی یَفْصِلُ بَیْنَ الْحَقِّ وَ الْبَاطِلِ قَوْلُهُ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّی نُؤْتی مِثْلَ ما أُوتِیَ رُسُلُ اللَّهِ قَالَ قَالَ الْأَکَابِرُ لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّی نُؤْتَی مِثْلَ مَا أُوتِیَ الرُّسُلُ مِنَ الْوَحْیِ وَ التَّنْزِیلِ قَوْلُهُ بِما کانُوا یَمْکُرُونَ أَیْ یَعْصُونَ اللَّهَ فِی السِّرِّ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ مَنْ عَمِیَ فَعَلَیْها» می نویسد: یعنی هر که گمراه شود و گناه کند، به ضرر خود اوست. «وَ لِیَقُولُوا دَرَسْتَ» جریان چنین است که قریش به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می گفتند، آنچه به ما می گویی از علمای یهود می آموزی و از آنها درس می گیری، آیه«وَ أَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِکِینَ» این آیه منسوخ شد با آیه «فَاقْتُلُوا الْمُشْرِکِینَ حَیْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ». در آیه «أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَیْمانِهِمْ» - . نحل / ۳۸ - ، { اگر [چه] بر هدایت آنان حرص ورزی، ولی خدا کسی را که فرو گذاشته است هدایت نمی کند، و برای ایشان یاری کنندگانی نیست. و با سخت ترین سوگندهایشان به خدا سوگند یاد کردند که خدا کسی را که می میرد بر نخواهد انگیخت.} منظور قریش است. «وَ نُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَ أَبْصارَهُمْ» می فرماید: دلهای آنها را زیر و رو می کنیم به طوری که بالای آن پایین می آید. چشمهایشان را کور می کنیم که (راه) هدایت را نبینند. «کَما لَمْ یُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ» چنانچه در بار اول یعنی عالم ذر و میثاق ایمان نیاوردند. «وَ نَذَرُهُمْ فِی طُغْیانِهِمْ یَعْمَهُونَ» یعنی گمراه می شوند، سپس خداوند به پیامبرش صلی الله علیه و آله اعلام می کند که دلهای ایشان چگونه است و (آنها) منافق هستند. «وَ لَوْ أَنَّنا نَزَّلْنا إِلَیْهِمُ الْمَلائِکَةَ» تا این قسمت آیه «قُبُلًا» یعنی آشکار.

ص: ۲۰۶

«وَ هُوَ الَّذِی أَنْزَلَ إِلَیْکُمُ الْکِتابَ مُفَصَّلًا» یعنی بین حق و باطل تشخیص می دهد. «آیَهٌ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّی نُؤْتی مِثْلَ ما أُوتِیَ رُسُلُ اللَّهِ» فرمود: بزرگان آنها گفتند ما به تو ایمان نمی آوریم مگر

اینکه برایمان مانند آنچه انبیاء دیگر از وحی و نزول کتاب آوردند بیاوری. «بِما کانُوا یَمْکُرُونَ» یعنی به واسطه معصیتی که در پنهان انجام می دادند. - . تفسیر قمی ۱: ۲۱۹ -

**[ترجمه]

«۷۴»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ وَ جَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَ الْأَنْعامِ نَصِیباً إِلَی قَوْلِهِ تَعَالَی ساءَ ما یَحْکُمُونَ فَإِنَّ الْعَرَبَ کَانَتْ إِذَا زَرَعُوا زَرْعاً قَالُوا هَذَا لِلَّهِ وَ هَذَا لِآلِهَتِنَا وَ کَانُوا إِذَا سَقَوْهَا فَخَرَقَ الْمَاءُ مِنَ الَّذِی لِلَّهِ فِی الَّذِی لِلْأَصْنَامِ لَمْ یَسُدُّوهُ وَ قَالُوا اللَّهُ أَغْنَی وَ إِذَا خَرَقَ مِنَ الَّذِی لِلْأَصْنَامِ فِی الَّذِی لِلَّهِ سَدُّوهُ وَ قَالُوا اللَّهُ أَغْنَی وَ إِذَا وَقَعَ شَیْ ءٌ مِنَ الَّذِی لِلَّهِ فِی الَّذِی لِلْأَصْنَامِ لَمْ یَرُدُّوهُ وَ قَالُوا اللَّهُ أَغْنَی وَ إِذَا وَقَعَ شَیْ ءٌ مِنَ الَّذِی لِلْأَصْنَامِ فِی الَّذِی لِلَّهِ رَدُّوهُ وَ قَالُوا اللَّهُ أَغْنَی فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِی ذَلِکَ عَلَی نَبِیِّهِ صلی الله علیه و آله وَ حَکَی فِعْلَهُمْ وَ قَوْلَهُمْ فَقَالَ وَ جَعَلُوا لِلَّهِ الْآیَةَ قَوْلُهُ وَ کَذلِکَ زَیَّنَ لِکَثِیرٍ مِنَ الْمُشْرِکِینَ قَتْلَ أَوْلادِهِمْ شُرَکاؤُهُمْ قَالَ یَعْنِی أَسْلَافَهُمْ زَیَّنُوا لَهُمْ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ لِیُرْدُوهُمْ وَ لِیَلْبِسُوا عَلَیْهِمْ دِینَهُمْ یَعْنِی یُغْرُوهُمْ وَ یَلْبِسُوا عَلَیْهِمْ دِینَهُمْ قَوْلُهُ وَ قالُوا هذِهِ أَنْعامٌ وَ حَرْثٌ حِجْرٌ قَالَ الْحِجْرُ الْمُحَرَّمُ لا یَطْعَمُها إِلَّا مَنْ نَشاءُ بِزَعْمِهِمْ قَالَ کَانُوا یُحَرِّمُونَهَا عَلَی قَوْمٍ وَ أَنْعامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُها یَعْنِی الْبَحِیرَةَ وَ السَّائِبَةَ وَ الْوَصِیلَةَ وَ الْحَامَ وَ قالُوا ما فِی بُطُونِ هذِهِ الْأَنْعامِ قَالَ کَانُوا یُحَرِّمُونَ الْجَنِینَ الَّذِی یُخْرِجُونَهُ مِنْ بُطُونِ الْأَنْعَامِ عَلَی النِّسَاءِ فَإِذَا کَانَ مَیِّتاً تَأْکُلُهُ الرِّجَالُ وَ النِّسَاءُ ثُمَّ قَالَ قَدْ خَسِرَ الَّذِینَ قَتَلُوا أَوْلادَهُمْ سَفَهاً بِغَیْرِ عِلْمٍ أَیْ بِغَیْرِ فَهْمٍ وَ حَرَّمُوا ما رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَ هُمْ قَوْمٌ

يَقْتُلُونَ أَوْلَادَهُمْ مِنَ الْبَنَاتِ لِلْغِيرَهِ وَ قَوْمٌ كَانُوا يَقْتُلُونَ أَوْلَادَهُمْ مِنَ الْجُوعِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ جَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَ الْأَنْعامِ نَصِيباً فَقالُوا هذا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَ هذا لِشُرَكائِنا فَما كانَ لِشُرَكائِهِمْ فَلا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَ ما كانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلى شُرَكائِهِمْ ساءَ ما يَحْكُمُونَ » - . انعام / ۱۳۶ - ،{و [مشرکان،] برای خدا از آنچه از کِشت و دامها که آفریده است سهمی گذاشتند، و به پندار خودشان گفتند: «این ویژه خداست و این ویژه بتان ما.» پس آنچه خاص بتانشان بود به خدا نمی رسید، و[لی] آنچه خاص خدا بود به بتانشان می رسید. چه بد داوری می کنند.} تا این آیه «ساءَ ما يَحْكُمُونَ» گفته است: عربها وقتی زراعتی را می کاشتند می گفتند این مال خدا است و این مال الهه ما. در موقع آبیاری اگر آب از مسیر منحرف می شد و از قسمت خدا به قسمتی که مربوط به بتهایشان بود می رفت آن را نمی بستند و می گفتند خدا بی نیاز از این مقدار آب است. اگر مقداری از آنچه مربوط به خدا بود برای بت ها می رفت آن را بر نمی گرداندند و می گفتند خدا از آن بی نیاز است. خداوند بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این مورد آیه نازل نمود و کار و رفتار آنها را شرح داد و فرمود: «وَ جَعَلُوا لِلَّهِ».

آیه «وَ كَذلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلادِهِمْ شُرَكاؤُهُمْ» یعنی پیشینیان آنها از کشتن فرزندانشان خوششان می آمد. «وَ لِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ» یعنی فریب دهند آنها را و ایشان را در دین به اشتباه اندازند. آیه «وَ قالُوا هذِهِ أَنْعامٌ وَ حَرْثٌ حِجْرٌ» این چهارپایان و کشت حرام است. «لا يَطْعَمُها إِلَّا مَنْ نَشاءُ بِزَعْمِهِمْ» آنها را بر دسته ای حرام می دانستند. «وَ أَنْعامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُها» که همان بحیره و سائبه و وصیله و حام است.

«وَ قالُوا ما فِي بُطُونِ هذِهِ الْأَنْعامِ» آنها جنینی را که زنده از شکم چهارپایان بیرون می آمد بر زنان حرام می دانستند ولی اگر مرده بود، هم زنان می خوردند و هم مردان. سپس فرمود «قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلادَهُمْ سَفَهاً بِغَيْرِ عِلْمٍ» یعنی به نافهمی. «وَ حَرَّمُوا ما رَزَقَهُمُ اللَّهُ» آنها گروهی بودند که دختران خود را از روی غیرت می کشتند و گروهی هم بچه هایشان را از گرسنگی (فقر) می کشتند. - . تفسیر قمی ۱: ۲۲۳ - ۲۲۴ -

**[ترجمه]

«۷۵»

فس، تفسیر القمی وَ عَلَى الَّذِينَ هادُوا حَرَّمْنا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ يَعْنِي الْيَهُودَ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ لُحُومَ الطَّيْرِ وَ حَرَّمَ عَلَيْهِمُ الشُّحُومَ وَ كَانُوا يُحِبُّونَهَا إِلَّا مَا كَانَ عَلَى ظُهُورِ الْغَنَمِ

ص: ۲۰۷

۱- تفسیر القمّیّ: ص ۲۰۰- ۲۰۳.

۲- تفسیر القمّیّ: ص ۲۰۵ و ۲۰۶.

أَوْ فِي جَانِبِهِ خَارِجاً مِنَ الْبَطْنِ وَ هُوَ قَوْلُهُ حَرَّمْنا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُما إِلَّا ما حَمَلَتْ ظُهُورُهُما أَوِ الْحَوايا يَعْنِي فِي الْجَنْبَيْنِ أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذلِكَ جَزَيْناهُمْ بِبَغْيِهِمْ أَيْ كَانَ مُلُوكُ بَنِي إِسْرَائِيلَ يَمْنَعُونَ فُقَرَاءَهُمْ مِنْ أَكْلِ لُحُومِ الطَّيْرِ وَ الشُّحُومِ فَحَرَّمَ اللَّهُ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ بِبَغْيِهِمْ عَلَى فُقَرَائِهِمْ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ عَلَى الَّذِينَ هادُوا حَرَّمْنا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ وَ مِنَ الْبَقَرِ وَ الْغَنَمِ حَرَّمْنا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُما إِلاّ ما حَمَلَتْ ظُهُورُهُما أَوِ الْحَوايا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذلِكَ جَزَيْناهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَ إِنَّا لَصادِقُونَ» - . انعام / ۱۴۶ - ،{ و بر یهودیان، هر [حیوان] چنگال داری را حرام کردیم، و از گاو و گوسفند، پیه آن دو را بر آنان حرام کردیم، به استثنای پیه هایی که بر پشت آن دو یا بر روده هاست یا آنچه با استخوان درآمیخته است. این [تحریم] را به سزای ستم کردنشان، به آنان کیفر دادیم، و ما البتّه راستگوییم.}

گفته است: منظور یهود است که خداوند بر آنها گوشت پرنده ها را حرام کرد و چربیها را نیز حرام کرد - در حالی که آنها را خیلی دوست داشتند - مگر آن مقدار چربی که بر پشت گوسفندان

ص: ۲۰۷

یا در پهلویش و خارج از شکم باشد. و این معنی آیه است: «حَرَّمْنا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُما إِلَّا ما حَمَلَتْ ظُهُورُهُما أَوِ الْحَوايا» یعنی در جنین «أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذلِكَ جَزَيْناهُمْ بِبَغْيِهِمْ» یعنی فرمانروایان بنی اسرائیل مانع خوردن فقیران از خوردن گوشت پرنده و چربیها می شدند، خداوند آنها را به خاطر این ستمی که بر فقرا روا می داشتند، (همین ها را) بر آنها حرام کرد. - . تفسیر قمی ۱: ۲۲۶ -

**[ترجمه]

«۷۶»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ أَنْ تَقُولُوا إِنَّما أُنْزِلَ الْكِتابُ عَلى طائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنا يَعْنِي الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى وَ إِنْ كُنَّا لَمْ نَدْرُسْ كُتُبَهُمْ أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتابُ لَكُنَّا أَهْدى مِنْهُمْ يَعْنِي قُرَيْشاً قَالُوا لَوْ أُنْزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَى وَ أَطْوَعَ مِنْهُمْ فَقَدْ جاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ هُدىً وَ رَحْمَةٌ يَعْنِي الْقُرْآنَ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آياتِنا أَيْ يَدْفَعُونَ وَ يَمْنَعُونَ عَنْهَا (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَنْ تَقُولُوا إِنَّما أُنْزِلَ الْكِتابُ عَلى طائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنا وَ إِنْ كُنَّا عَنْ دِراسَتِهِمْ لَغافِلِينَ» - . انعام / ۱۵۶ - ، { تا نگویید: «کتاب [آسمانی]، تنها بر دو طایفه پیش از ما نازل شده، و ما از آموختن آنان بی خبر بودیم.»} گفته است: یعنی یهود و نصاری، گرچه ما کتاب آنها را نخوانده ایم. یا می گویید، اگر بر ما کتاب نازل می شد از آنها بیشتر هدایت می یافتیم. که منظور قریش است که گفتند اگر کتاب بر ما نازل می شد بهتر اطاعت می کردیم و هدایت می شدیم. «فَقَدْ جاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَ هُدىً وَ رَحْمَةٌ» یعنی هدایت و دلیل از جانب خدا برای

شما آمد که همان قرآن کریم است «سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آياتِنا» به زودی کسانی را که جلو آیات مرا می گیرند و مانع

پیشرفت آن می شوند کیفر می کنیم. - . تفسیر قمی ۱: ۲۲۷ -

**[ترجمه]

«۷۷»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ إِنَّ الَّذِینَ فَرَّقُوا دِینَهُمْ وَ کانُوا شِیَعاً قَالَ فَارَقُوا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ صَارُوا أَحْزَاباً.

حَدَّثَنِی أَبِی عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَیْدٍ عَنْ یَحْیَی الْحَلَبِیِّ عَنِ الْمُعَلَّی بْنِ خُنَیْسٍ (۳) عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی إِنَّ الَّذِینَ فَارَقُوا (۴)دِینَهُمْ وَ کَانُوا شِیَعاً قَالَ فَارَقَ الْقَوْمُ وَ اللَّهِ دِینَهُمْ (۵)

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «إِنَ الَّذینَ فَرَّقُوا دینَهُمْ وَ کانُوا شِیَعاً لَسْتَ مِنْهُمْ فی شَیْ ءٍ إِنَّما أَمْرُهُمْ إِلَی اللَّهِ ثُمَّ یُنَبِّئُهُمْ بِما کانُوا یَفْعَلُون» - . انعام / ۱۵۹ - ، { کسانی که دین خود را پراکنده ساختند و فرقه فرقه شدند، تو هیچ گونه مسؤول ایشان نیستی، کارشان فقط با خداست. آنگاه به آنچه انجام می دادند آگاهشان خواهد کرد.} گفته است: کسانی که از امیر المؤمنین علیه السلام جدا شدند و دسته ها تشکیل دادند. معلی بن خنیس از حضرت صادق علیه السّلام نقل کرد که در باره آیه «إِنَّ الَّذِینَ فَرَّقُوا دِینَهُمْ وَ کانُوا شِیَعاً» فرمود: به خدا آنها از دین خود دست برداشتند. - . تفسیر قمی ۱: ۲۲۸ -

**[ترجمه]

«۷۸»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ کُلَیْبٍ الصَّیْدَاوِیِّ (۶)قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِینَ فَرَّقُوا دِینَهُمْ وَ کانُوا شِیَعاً قَالَ کَانَ عَلِیٌّ علیه السلام یَقْرَؤُهَا فَارَقُوا دِینَهُمْ قَالَ فَارَقَ وَ اللَّهِ الْقَوْمُ دِینَهُمْ.

ص: ۲۰۸

۱- تفسیر القمّیّ: ۲۰۷. فی المصدر: و معنی قوله: «جَزَیْناهُمْ بِبَغْیِهِمْ» انه کان ملوک بنی إسرائیل اه.

۲- تفسیر القمّیّ: ۲۰۹.

۳- بالتصغیر کزبیر.

۴- هکذا فیما عندنا من نسخ الکتاب، و فی المصدر المطبوع فی طبعیه: إن الذین فرقوا.

۵- تفسیر القمّیّ: ۲۱۱.

۶- کلیب کزبیر، و الصیداوی، منسوب الی صیدا، و اسمه عمرو بن قعین بن الحارث بن ثعلبه بن دودان بن أسد بن خزیمه، و الرجل هو کلیب بن معاویه بن جبله الصیداوی الأسدی أبو محمد، و قیل أبو الحسین، روی عن أبی جعفر و أبی عبد اللّه علیهما السلام، و له ابن یسمی محمّد بن کلیب روی عن أبی عبد اللّه علیه السلام، ترجمه الشیخ و النجاشیّ فی فهرستهما، و قد ذکر الکشّیّ فی رجاله روایات فی مدحه.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت صادق علیه السّلام در تفسیر آیه «إِنَّ الَّذِینَ فَرَّقُوا دِینَهُمْ وَ کانُوا شِیَعاً» فرمود: علی علیه السّلام چنین قرائت می کرد «فارقوا دینهم» فرمود: به خدا از دین خود جدا شدند. - . تفسیر العیاشی ۱: ۴۱۴ -

ص: ۲۰۸

**[ترجمه]

«۷۹»

فس، تفسیر القمی المص کِتابٌ أُنْزِلَ إِلَیْکَ مُخَاطَبَةٌ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلا یَکُنْ فِی صَدْرِکَ حَرَجٌ مِنْهُ أَیْ ضِیقٌ لِتُنْذِرَ بِهِ وَ ذِکْری لِلْمُؤْمِنِینَ

حَدَّثَنِی أَبِی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ ابْنِ رِئَابٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ قَیْسٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهِ قَالَ: إِنَّ حُیَیَّ بْنَ أَخْطَبَ وَ أَبَا یَاسِرِ بْنَ أَخْطَبَ وَ نَفَراً مِنَ الْیَهُودِ مِنْ أَهْلِ نَجْرَانَ أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالُوا لَهُ أَ لَیْسَ فِیمَا تَذْکُرُ فِیمَا أُنْزِلَ إِلَیْکَ الم قَالَ بَلَی قَالُوا أَتَاکَ بِهَا جَبْرَئِیلُ علیه السلام مِنْ عِنْدِ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ قَالُوا لَقَدْ بُعِثَ أَنْبِیَاءُ قَبْلَکَ مَا نَعْلَمُ نَبِیّاً مِنْهُمْ أَخْبَرَنَا مُدَّهَ مُلْکِهِ وَ مَا أَکَلَ أُمَّتَهُ غَیْرَکَ قَالَ فَأَقْبَلَ حُیَیُّ بْنُ أَخْطَبَ عَلَی أَصْحَابِهِ فَقَالَ لَهُمُ الْأَلِفُ وَاحِدٌ وَ اللَّامُ ثَلَاثُونَ وَ الْمِیمُ أَرْبَعُونَ فَهَذِهِ إِحْدَی وَ سَبْعُونَ سَنَةً فَعَجَبٌ مِمَّنْ یَدْخُلُ فِی دِینٍ مُدَّهُ مُلْکِهِ وَ أَکْلِ أُمَّتِهِ إِحْدَی وَ سَبْعُونَ سَنَةً قَالَ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ یَا مُحَمَّدُ هَلْ مَعَ هَذَا غَیْرُهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ هَاتِهِ قَالَ المص قَالَ هَذَا أَثْقَلُ وَ أَطْوَلُ الْأَلِفُ وَاحِدٌ وَ اللَّامُ ثَلَاثُونَ وَ الْمِیمُ أَرْبَعُونَ وَ الصَّادُ تِسْعُونَ فَهَذِهِ مِائَةٌ وَ إِحْدَی وَ سِتُّونَ سَنَةً ثُمَّ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَلْ مَعَ هَذِهِ غَیْرُهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ هَاتِ قَالَ الر قَالَ هَذَا أَثْقَلُ وَ أَطْوَلُ الْأَلِفُ وَاحِدٌ وَ اللَّامُ ثَلَاثُونَ وَ الرَّاءُ مِائَتَانِ ثُمَّ قَالَ فَهَلْ مَعَ هَذَا غَیْرُهُ قَالَ نَعَمْ قَالَ هَاتِ قَالَ المر قَالَ هَذَا أَثْقَلُ وَ أَطْوَلُ الْأَلِفُ وَاحِدٌ وَ اللَّامُ ثَلَاثُونَ وَ الْمِیمُ أَرْبَعُونَ وَ الرَّاءُ مِائَتَانِ ثُمَّ قَالَ هَلْ مَعَ هَذَا غَیْرُهُ قَالَ نَعَمْ قَالُوا لَقَدِ الْتَبَسَ عَلَیْنَا أَمْرُکَ فَمَا نَدْرِی مَا أُعْطِیتَ ثُمَّ قَامُوا عَنْهُ ثُمَّ قَالَ أَبُو یَاسِرٍ لِحُیَیٍّ أَخِیهِ وَ مَا یُدْرِیکَ لَعَلَّ مُحَمَّداً قَدْ جُمِعَ لَهُ فِیهِمْ هَذَا کُلُّهُ وَ أَکْثَرُ مِنْهُ فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ علیه السلام إِنَّ هَذِهِ الْآیَاتِ أُنْزِلَتْ فِیهِمْ مِنْهُ آیاتٌ مُحْکَماتٌ هُنَّ أُمُّ الْکِتابِ وَ أُخَرُ مُتَشابِهاتٌ وَ هِیَ تَجْرِی فِی وُجُوهٍ أُخَرَ عَلَی غَیْرِ مَا تَأَوَّلَ حُیَیُّ بْنُ أَخْطَبَ وَ أَخُوهُ وَ أَصْحَابُهُ ثُمَّ خَاطَبَ اللَّهُ الْخَلْقَ فَقَالَ اتَّبِعُوا ما أُنْزِلَ إِلَیْکُمْ مِنْ رَبِّکُمْ وَ لا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِیاءَ غَیْرَ مُحَمَّدٍ قَلِیلًا ما تَذَکَّرُونَ (۱)

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «المص * کِتابٌ أُنْزِلَ إِلَیْکَ فَلا یَکُنْ فی صَدْرِکَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَ ذِکْری لِلْمُؤْمِنِینَ» - . اعراف / ۱ - ۲ - ،{الف، لام، میم، صاد.کتابی است که به سوی تو فرو فرستاده شده است - پس نباید در سینه تو از ناحیه آن، تنگی باشد - تا به وسیله آن هشدار دهی و برای مؤمنان پندی باشد.} گفته است: خطاب به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است «فَلا یَکُنْ فِی صَدْرِکَ حَرَجٌ مِنْهُ» دلتنگ نشوی از آن «لِتُنْذِرَ بِهِ وَ ذِکْری لِلْمُؤْمِنِینَ».

محمد بن قیس از حضرت ابو جعفر علیه السّلام نقل کرد که حی بن اخطب و ابو یاسر بن اخطب و چند نفر از یهودیان نجران خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رسیدند و گفتند، مگر در کتابی که بر شما نازل شده نمی گویی «الم»؟ فرمود: چرا. گفتند، جبرئیل آن را برایت از جانب خدا آورده؟ فرمود بلی. گفتند در میان انبیاء گذشته سراغ نداریم کسی مدت حکومت و قدرت ملت و امت خود را بیان کرده باشد جز تو. در این موقع حی بن اخطب رو به جانب یاران خود نموده گفت. «الف» یک

است و «لام» سی است و «میم» چهل و مجموع آنها هفتاد و یک می شود. تعجب می کنم از مردمی که این دین را برگزیدند با اینکه تمام مدت عمرش هفتاد و یک سال است. و سپس رو به جانب پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نموده گفت، جز این است که من گفتم؟ فرمود بلی. گفت بگو چیست؟

فرمود: «المص». گفت، این سنگین تر و طولانی تر است، الف یک و لام سی و میم چهل و صاد نود و مجموع آن صد و شصت و یک می شود. باز گفت دیگر چیزی هست؟ فرمود آری. گفت بگو. فرمود «المر». گفت این سنگین تر و طولانی تر است، الف یک، لام سی، میم چهل، راء دویست. گفت آیا چیز دیگری هست؟ فرمود آری. گفتند ما دیگر از کار تو سر در نمی آوریم و نمی دانیم به تو چه داده اند! از جای حرکت کردند (و رفتند). ابو یاسر به برادر خود گفت، تو نمی دانی شاید برای محمد صلی الله علیه و آله تمام این ارقام و بیشتر از آنها جمع شده است.

حضرت باقر علیه السّلام فرمود: این آیات در باره آنها نازل شد: «مِنْهُ آیاتٌ مُحْکَماتٌ هُنَّ أُمُّ الْکِتابِ وَ أُخَرُ مُتَشابِهاتٌ» - . آل عمران / ۷ - ، { پاره ای از آن، آیات محکم [=صریح و روشن] است. آنها اساس کتابند؛ و [پاره ای] دیگر متشابهاتند [که تأویل پذیرند].} این آیات دارای وجوهی دیگر است، بر خلاف آنچه حی بن اخطب و برادر و یارانش تفسیر نمودند. سپس خداوند مردم را مخاطب قرار می دهد و می فرماید: «اتَّبِعُوا ما أُنْزِلَ إِلَیْکُمْ مِنْ رَبِّکُمْ وَ لا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِیاءَ قَلِیلًا ما تَذَکَّرُونَ» - . اعراف / ۳ - ،{آنچه را از جانب پروردگارتان به سوی شما فرو فرستاده شده است، پیروی کنید؛ و جز او از معبودان [دیگر] پیروی مکنید. چه اندک پند می گیرید!} یعنی دوستی غیر محمد صلی الله علیه و آله. «قَلِیلًا ما تَذَکَّرُونَ». - . تفسیر قمی ۱: ۲۲۹ -

**[ترجمه]

«۸۰»

فس، تفسیر القمی وَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَةً قالُوا أَیْ عَبَدَةُ الْأَصْنَامِ.

وَ فِی رِوَایَةِ أَبِی الْجَارُودِ

ص: ۲۰۹

۱- تفسیر القمّیّ: ۲۱۰ و ۲۱۱.

قَوْلُهُ كما بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ قَالَ خَلَقَهُمْ حِينَ خَلَقَهُمْ مُؤْمِناً وَ كَافِراً وَ شَقِيّاً وَ سَعِيداً وَ كَذَلِكَ يَعُودُونَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ مُهْتَدٍ وَ ضَالٌّ (۱)

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ إِذا فَعَلُوا فاحِشَهً قالُوا وَجَدْنا عَلَيْها آباءَنا وَ اللَّهُ أَمَرَنا بِها قُلْ إِنَّ اللَّهَ لا يَأْمُرُ بِالْفَحْشاءِ أَ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُون» - . اعراف / ۲۸ - ،{ و چون کار زشتی کنند، می گویند: «پدران خود را بر آن یافتیم و خدا ما را بدان فرمان داده است.» بگو: «قطعاً خدا به کار زشت فرمان نمی دهد، آیا چیزی را که نمی دانید به خدا نسبت می دهید؟»}می نویسد: یعنی بت پرستان و در روایت ابی الجارود

ص: ۲۰۹

در آیه «كَما بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ» گفت، موقعی که آنها را آفرید، مؤمن و کافر و شقی و سعید آفرید و همچنین روز قیامت آنها را بر می گردند، هدایت یافته یا گمراه. - . تفسیر قمی ۱: ۲۳۲ -

**[ترجمه]

«۸۱»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ تَعَالَى لِمَا يُحْيِيكُمْ قَالَ الْحَيَاهُ الْجَنَّهُ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ أَيْ يَحُولُ بَيْنَ مَا يُرِيدُ اللَّهُ وَ بَيْنَ مَا يُرِيدُهُ.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ كَثِيرِ بْنِ عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ إِذا دَعاكُمْ لِما يُحْيِيكُمْ يَقُولُ وَلَايَهُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام فَإِنَّ اتِّبَاعَكُمْ إِيَّاهُ وَ وَلَايَتَهُ أَجْمَعُ لِأَمْرِكُمْ وَ أَبْقَى لِلْعَدْلِ فِيكُمْ وَ أَمَّا قَوْلُهُ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ يَقُولُ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ الْمُؤْمِنِ وَ مَعْصِيَتِهِ أَنْ تَقُودَهُ إِلَى النَّارِ (۲)وَ يَحُولُ بَيْنَ الْكَافِرِ وَ بَيْنَ طَاعَتِهِ أَنْ يَسْتَكْمِلَ بِهَا الْإِيمَانَ(۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «لِما يُحْيِيكُمْ» گفته است: گفت، حیات بهشت است. «وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ» یعنی بین آنچه خدا خواسته و آنچه او خواسته است فاصله می شود.

ابو الجارود از حضرت باقر نقل کرد در باره آیه «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ إِذا دَعاكُمْ لِما يُحْيِيكُمْ وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ وَ أَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ» - . انفال / ۲۴ - ،{ای کسانی که ایمان آورده اید، چون خدا و پیامبر، شما را به چیزی فرا خواندند که به شما حیات می بخشد، آنان را اجابت کنید، و بدانید که خدا میان آدمی و دلش حایل می گردد، و هم در نزد او محشور خواهید شد.}یعنی ولایت علی بن ابی طالب را؛ زیرا پیروی از ولایتش موجب بقای عدالت و نظام اجتماع شما خواهد بود.

و اما «وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَ قَلْبِهِ» یعنی بین مؤمن و معصیت فاصله می شود تا او را به جانب آتش نکشاند، و بین کافر و اطاعت او از خدا فاصله می شود تا نتواند ایمان خود را کامل کند. - . تفسیر قمی ۱: ۲۷۰ -

**[ترجمه]

«۸۲»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ وَ إِذْ قالُوا اللَّهُمَّ إِنْ کانَ هذا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِکَ الْآیَهَ فَإِنَّهَا نَزَلَتْ لَمَّا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ لِقُرَیْشٍ إِنَّ اللَّهَ بَعَثَنِی أَنْ أَقْتُلَ جَمِیعَ مُلُوکِ الدُّنْیَا وَ أَجُرَّ الْمُلْکَ إِلَیْکُمْ فَأَجِیبُونِی إِلَی مَا أَدْعُوکُمْ إِلَیْهِ تَمْلِکُوا بِهَا الْعَرَبَ وَ تَدِینُ لَکُمْ بِهَا الْعَجَمُ وَ تَکُونُوا مُلُوکاً فِی الْجَنَّهِ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ اللَّهُمَّ إِنْ کانَ هذا الَّذِی یَقُولُ مُحَمَّدٌ هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِکَ فَأَمْطِرْ عَلَیْنا حِجارَهً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِیمٍ حَسَداً لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ قَالَ کُنَّا وَ بَنِی هَاشِمٍ کَفَرَسَیْ رِهَانٍ نَحْمِلُ إِذَا حَمَلُوا وَ نَظْعَنُ إِذَا ظَعَنُوا (۴)وَ نُوقِدُ إِذَا أَوْقَدُوا فَلَمَّا اسْتَوَی بِنَا وَ بِهِمُ الرَّکْبُ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ مِنَّا نَبِیٌّ لَا نَرْضَی بِذَلِکَ أَنْ یَکُونَ فِی (مِنْ خ ل) بَنِی هَاشِمٍ وَ لَا یَکُونَ فِی (مِنْ خ ل) بَنِی مَخْزُومٍ ثُمَ

ص: ۲۱۰

۱- تفسیر القمّیّ: ۲۱۴.

۲- أی یحول بین المؤمن و معصیته بالتوفیق و التسدید علی الترک، و یحول بین الکافر و الطاعه بالخذلان و التخلیه بینه و بین نفسه الاماره، لا- أنّه یجبرهما و یلجئهما إلی ذلک. و فی النسخه المقروءه علی المصنّف بعد ذلک: و اعلموا أن الاعمال بخواتیمها.

۳- تفسیر القمّیّ: ۲۴۸.

۴- فی المصدر: و نطعن إذا طعنوا.

قَالَ غُفْرَانَکَ اللَّهُمَّ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِی ذَلِکَ وَ ما کانَ اللَّهُ لِیُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِیهِمْ وَ ما کانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ حِینَ قَالَ غُفْرَانَکَ اللَّهُمَّ فَلَمَّا هَمُّوا بِقَتْلِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَخْرَجُوهُ مِنْ مَکَّهَ قَالَ اللَّهُ وَ ما لَهُمْ أَلَّا یُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَ هُمْ یَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ وَ ما کانُوا أَوْلِیاءَهُ یَعْنِی قُرَیْشاً مَا کَانُوا أَوْلِیَاءَ مَکَّهَ إِنْ أَوْلِیاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ أَنْتَ وَ أَصْحَابُکَ یَا مُحَمَّدُ فَعَذَّبَهُمُ اللَّهُ بِالسَّیْفِ یَوْمَ بَدْرٍ فَقُتِلُوا (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ إِذْ قالُوا اللَّهُمَ إِنْ کانَ هذا هُوَ الْحَقَ مِنْ عِنْدِکَ فَأَمْطِرْ عَلَیْنا حِجارَهً مِنَ السَّماءِ أَوِ ائْتِنا بِعَذابٍ أَلِیمٍ» - . انفال / ۳۲ - ، {و [یاد کن] هنگامی را که گفتند: «خدایا، اگر این [کتاب] همان حقّ از جانب توست، پس بر ما از آسمان سنگهایی بباران یا عذابی دردناک بر سر ما بیاور.»} گفته است: این آیه موقعی نازل شد که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به قریش فرمود: خداوند مرا مبعوث به رسالت نموده تا تمام پادشاهان دنیا را از میان بردارم و قدرت را در اختیار شما بگذارم. دعوت مرا بپذیرید تا بر عرب حکومت کنید و ملت غیر عرب نیز مطیع شما شوند و در بهشت نیز فرمانروا شوید.

ابو جهل گفت، «اللَّهُمَّ إِنْ کانَ هذا» اگر آنچه محمد صلی الله علیه و آله می گوید واقعیت دارد بر سر ما سنگی از آسمان فرود آور یا دچار عذابی دردناکمان گردان. به خاطر حسادتی که با پیامبر صلی الله علیه و آله داشت.

بعد گفت، ما و بنی هاشم مانند دو اسب مسابقه بودیم. وقتی آنها حمله می کردند حمله می کردیم. وقتی آنها کوچ می کردند کوچ می کردیم. وقتی آنها می افروختند، می افروختیم. همین که ما و آنها به هدف رسیدیم، یکی از بنی هاشم گفت، در میان ما پیامبری است. ما به این که در بنی هاشم پیامبر باشد ولی در بنی مخزوم نباشد رضایت نمی دهیم. ص: ۲۱۰

بعد گفت، خدایا از تو پوزش می خواهم. خداوند این آیه را نازل فرمود: «وَ ما کانَ اللَّهُ لِیُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِیهِمْ وَ ما کانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ یَسْتَغْفِرُونَ» - . انفال / ۳۳ - ، {و[لی] تا تو در میان آنان هستی، خدا بر آن نیست که ایشان را عذاب کند، و تا آنان طلب آمرزش می کنند، خدا عذاب کننده ایشان نخواهد بود.} این موقعی بود که او طلب مغفرت نمود، اما وقتی تصمیم به کشتن پیامبر صلی الله علیه و آله گرفتند و از مکه او را بیرون کردند، خداوند فرمود: «وَ ما لَهُمْ أَلَّا یُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَ هُمْ یَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ وَ ما کانُوا أَوْلِیاءَهُ» یعنی قریش صاحب اختیار مکه نبودند «إِنْ أَوْلِیاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ» یا محمد، صاحب اختیار مکه تو و اصحابت هستید. خداوند آنها را در جنگ بدر با شمشیر عذاب نمود و کشته شدند. - . تفسیر قمی ۱: ۲۷۵ - ۲۷۶ -

**[ترجمه]

«۸۳»

فس، تفسیر القمی لَمَّا اجْتَمَعَتْ قُرَیْشٌ أَنْ یَدْخُلُوا عَلَی النَّبِیِّ لَیْلًا فَیَقْتُلُوهُ وَ خَرَجُوا إِلَی الْمَسْجِدِ یُصَفِّرُونَ وَ یُصَفِّقُونَ وَ یَطُوفُونَ بِالْبَیْتِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ ما کانَ صَلاتُهُمْ عِنْدَ الْبَیْتِ إِلَّا مُکاءً وَ تَصْدِیَهً فَالْمُکَاءُ التَّصْفِیرُ وَ التَّصْدِیَهُ صَفْقُ الْیَدَیْنِ(۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه گفته است: وقتی قریش تصمیم گرفتند که شبانه بر سر پیامبر صلی الله علیه و آله بریزند و ایشان را بکشند و سپس به جانب مسجد الحرام رفته سوت می زدند و کف می نواختند و دور خانه می

گشتند، خداوند این آیه را نازل نمود: «وَ ما کانَ صَلاتُهُمْ عِنْدَ الْبَیْتِ إِلاَّ مُکاءً وَ تَصْدِیَةً فَذُوقُوا الْعَذابَ بِما کُنْتُمْ تَکْفُرُونَ» - . انفال / ۳۵ - {و نمازشان در خانه [خدا] جز سوت کشیدن و کف زدن نبود. پس به سزای آنکه کفر می ورزیدید، این عذاب را بچشید!} مکاء سوت زدن و تصدیه دست زدن می باشد. - . تفسیر قمی ۱: ۲۷۴ -

**[ترجمه]

«۸۴»

فس، تفسیر القمی فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ اتَّخَذُوا أَحْبارَهُمْ وَ رُهْبانَهُمْ أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ الْمَسِیحَ ابْنَ مَرْیَمَ أَمَّا الْمَسِیحُ فَعَصَوْهُ وَ عَظَّمُوهُ فِی أَنْفُسِهِمْ حِینَ زَعَمُوا أَنَّهُ إِلَهٌ وَ أَنَّهُ ابْنُ اللَّهِ وَ طَائِفَهٌ مِنْهُمْ قَالُوا ثَالِثُ ثَلَاثَهٍ وَ طَائِفَهٌ مِنْهُمْ قَالُوا هُوَ اللَّهُ وَ أَمَّا أَحْبَارُهُمْ وَ رُهْبَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ أَطَاعُوا وَ أَخَذُوا بِقَوْلِهِمْ وَ اتَّبَعُوا مَا أَمَرُوهُمْ بِهِ وَ دَانُوا بِمَا دَعَوْهُمْ إِلَیْهِ فَاتَّخَذُوهُمْ أَرْبَاباً بِطَاعَتِهِمْ لَهُمْ وَ تَرْکِهِمْ أَمْرَ اللَّهِ وَ کُتُبَهُ وَ رُسُلَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَ مَا أَمَرَهُمْ بِهِ الْأَحْبَارُ وَ الرُّهْبَانُ اتَّبَعُوهُمْ وَ أَطَاعُوهُمْ وَ عَصَوُا اللَّهَ وَ إِنَّمَا ذُکِرَ هَذَا فِی کِتَابِنَا لِکَیْ نَتَّعِظَ بِهِمْ (۳)فَعَیَّرَ اللَّهُ بَنِی إِسْرَائِیلَ بِمَا صَنَعُوا یَقُولُ اللَّهُ وَ ما أُمِرُوا إِلَّا لِیَعْبُدُوا إِلهاً واحِداً لا إِلهَ إِلَّا هُوَ سُبْحانَهُ عَمَّا یُشْرِکُونَ (۴)

**[ترجمه]تفسیر قمی: حضرت امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «اتَّخَذُوا أَحْبارَهُمْ وَ رُهْبانَهُمْ أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ الْمَسِیحَ ابْنَ مَرْیَمَ وَ ما أُمِرُوا إِلاَّ لِیَعْبُدُوا إِلهاً واحِداً لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ سُبْحانَهُ عَمَّا یُشْرِکُون» - . توبه / ۳۱ - ، {اینان دانشمندان و راهبان خود و مسیح پسر مریم را به جای خدا به الوهیّت گرفتند، با آنکه مأمور نبودند جز اینکه خدایی یگانه را بپرستند که هیچ معبودی جز او نیست. منزّه است او از آنچه [با وی] شریک می گردانند.} فرمود: عیسی مسیح را معصیت کردند و او را به مقامی بیشتر از آنچه داشت رساندند زیرا گمان کردند او خدا است و پسر خدا است، گروهی از آنها گفتند سومین خدا است و بعضی گفتند خود او خدا است؛ اما احبار و رهبان را اطاعت نموده و فرمانشان را پذیرفتند و پیرو دستورات آنها شدند و آنچه ایشان می گفتند به عنوان دین می پذیرفتند و با این پیروی، آنها را ارباب خویش گرفتند و دستور خدا را در کتابها و پیامبرانش را پشت سر انداختند. آنها هر چه احبار و رهبان می گفتند قبول می کردند و خدا را عصیان می کردند. این جریان در قرآن ما ذکر شده تا از آنها پند بگیریم. خداوند بنی اسرائیل را بر این کار در این آیه سرزنش می کند «وَ ما أُمِرُوا إِلَّا لِیَعْبُدُوا إِلهاً واحِداً لا إِلهَ إِلَّا هُوَ سُبْحانَهُ عَمَّا یُشْرِکُونَ». - . تفسیر قمی ۱: ۲۸۸ -

**[ترجمه]

«۸۵»

فس، تفسیر القمی إِنَّمَا النَّسِیءُ زِیادَهٌ فِی الْکُفْرِ الْآیَهَ فَإِنَّهُ کَانَ سَبَبُ نُزُولِهَا أَنَّ رَجُلًا مِنْ کِنَانَهَ (۵)کَانَ یَقِفُ فِی الْمَوْسِمِ فَیَقُولُ قَدْ أَحْلَلْتُ دِمَاءَ الْمُحِلِّینَ طَیٍّ وَ خَثْعَمٍ فِی

١- تفسير القمّيّ: ٢٥٣.

٢- تفسير القمّيّ: ٢٥٢. قلت: و الترتيب يقتضى إيراده قبل الآيه المتقدمه.

٣- فى المصدر: لكى يتعظ بهم.

۴- تفسير القمّيّ: ٢۶۴.

۵- تقدم ذكر الخلاف فيه، نقل الطبرسىّ عن الفراء أنّه كان يسمى نعيم بن تغلبه، و عن ابن مسلم أنه رجل من كنانه يقال له القلمس، و أن الذى كان ينساها حين جاء الإسلام جناده بن عوف بن اميه الكنانىّ، و أول من سن ذلك عمرو بن لحى.

شَهْرِ الْمُحَرَّمِ وَ أَنْسَأْتُهُ وَ حَرَّمْتُ بَدَلَهُ صَفَرَ فَإِذَا كَانَ الْعَامُ الْمُقْبِلُ يَقُولُ قَدْ أَحْلَلْتُ صَفَرَ وَ أَنْسَأْتُهُ وَ حَرَّمْتُ بَدَلَهُ شَهْرَ الْمُحَرَّمِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ إِنَّمَا النَّسِي ءُ زِيادَةٌ فِي الْكُفْرِ إِلَى قَوْلِهِ زُيِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمالِهِمْ (۱)

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «إِنَّمَا النَّسی ءُ زِیادَةٌ فِی الْکُفْرِ یُضَلُّ بِهِ الَّذینَ کَفَرُوا یُحِلُّونَهُ عاماً وَ یُحَرِّمُونَهُ عاماً لِیُواطِؤُا عِدَّةَ ما حَرَّمَ اللَّهُ فَیُحِلُّوا ما حَرَّمَ اللَّهُ زُیِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمالِهِمْ وَ اللَّهُ لا یَهْدِی الْقَوْمَ الْکافِرینَ» -. توبه / ۳۷ -، {جز این نیست که جابجا کردنِ [ماههای حرام]، فزونی در کفر است که کافران به وسیله آن گمراه می شوند؛ آن را یکسال حلال می شمارند، و یکسال [دیگر]، آن را حرام می دانند، تا با شماره ماههایی که خدا حرام کرده است موافق سازند، و در نتیجه آنچه را خدا حرام کرده [بر خود] حلال گردانند. زشتیِ اعمالشان برایشان آراسته شده است، و خدا گروه کافران را هدایت نمی کند.}گفته است: سبب نزول آیه این بود که مردی از قبیله کنانه در موسم حج می ایستاد و می گفت، خون آنها را که محرم نیستند که عبارتند از قبیله طی و خثعم،

ص: ۲۱۱

در ماه محرم حلال کردم و (ماه حرام را) فراموش می کنم و به جای آن صفر را قرار می دهم. سال بعد می گوید، من ماه صفر را حلال کردم و آن را فراموش کردم و به جای آن ماه محرم را حرام کردم. خداوند این آیه را نازل نمود: «إِنَّمَا النَّسِی ءُ زِیادَةٌ فِی الْکُفْرِ» تا این قسمت آیه «زُیِّنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمالِهِمْ». -. تفسیر قمی ۱: ۲۸۹ -

**[ترجمه]

«۸۶»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ یَزِیدَ بْنِ عَبْدِ الْمَلِکِ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِنَّهُ لَنْ یَغْضَبَ اللَّهُ لِشَیْ ءٍ کَغَضَبِ الطَّلْحِ وَ السِّدْرِ إِنَّ الطَّلْحَ کَانَتْ کَالْأُتْرُجِّ وَ السِّدْرَ کَالْبِطِّیخِ فَلَمَّا قَالَتِ الْیَهُودُ یَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ نُقِصَتَا حَمْلَهُمَا فَصَغِرَ فَصَارَ لَهُ عَجَمٌ وَ اشْتَدَّ الْعَجَمُ فَلَمَّا أَنْ قَالَتِ النَّصَارَی الْمَسِیحُ ابْنُ اللَّهِ زَعِرَتَا فَخَرَجَ لَهُمَا هَذَا الشَّوْکُ وَ نُقِصَتَا حَمْلَهُمَا وَ صَارَ السِّدْرُ إِلَی هَذَا الْحَمْلِ وَ ذَهَبَ حَمْلُ الطَّلْحِ فَلَا یَحْمِلُ حَتَّی یَقُومَ قَائِمُنَا وَ قَالَ مَنْ سَقَی طَلْحَةً أَوْ سِدْرَةً فَکَأَنَّمَا سَقَی مُؤْمِناً مِنْ ظَمَإٍ (۲).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت صادق علیه السّلام فرمود: برای خدا چیزی مانند درخت طلح و سدر خشم نگرفته. طلح به اندازه ترنج بود و سدر مانند خربزه، وقتی یهودیان گفتند «یَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ» میوه آنها کوچک شد و دارای دانه شدند، دانه ای سخت. وقتی مسیحیان گفتند «الْمَسِیحُ ابْنُ اللَّهِ» این دو درخت کم برگ شدند و خاردار و میوه آنها کوچک شد، سدر به این کوچکی شد و میوه طلح از بین رفت و دیگر میوه نخواهد داد تا قیام حضرت مهدی صلوات الله علیه. و فرمود: هر کس درخت طلح و سدر را آب دهد، مثل این است که مؤمنی را از تشنگی سیراب نموده. -. تفسیر عیاشی ۲: سوره توبه ح ۴۴ -

**[ترجمه]

بیان

قیل الطلح شجر الموز و قیل أم غیلان و قیل کل شجر عظیم کثیر الشوک و الخبر ینفی الأول و یمکن أن یکون غضبهما مجازا عن ظهور الغضب فیهما و کفی ذلک فی شرفهما.

**[ترجمه]طلح درخت موز است. گفته اند ام غیلان است. و گفته اند هر درخت بزرگ پر خار را طلح می نامند. اما خبر، معنی اول را که درخت موز باشد نفی می کند (زیرا موز اکنون هم میوه می دهد) و ممکن است غضب آن دو مجازاً باشد و ظهور غضب در آنها باشد و همین در شرف این دو درخت کافی است.

**[ترجمه]

«۸۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی اتَّخَذُوا أَحْبارَهُمْ وَ رُهْبانَهُمْ أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ مَا دَعَوْهُمْ إِلَی عِبَادِهِ أَنْفُسِهِمْ وَ لَوْ دَعَوْهُمْ مَا أَجَابُوهُمْ وَ لَکِنَّهُمْ أَحَلُّوا لَهُمْ حَلَالًا وَ حَرَّمُوا عَلَیْهِمْ حَرَاماً فَأَخَذُوا بِهِ فَکَانُوا أَرْبَابَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ.

وَ فِی رِوَایَهٍ أُخْرَی فَکَانُوا یَعْبُدُونَهُمْ مِنْ حَیْثُ لَا یَشْعُرُونَ (۳).

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: حضرت صادق علیه السلام در تفسیر آیه «اتَّخَذُوا أَحْبارَهُمْ وَ رُهْبانَهُمْ أَرْباباً مِنْ دُونِ اللَّهِ» فرمود: آنها را دعوت به عبادت خود نمی کردند. اگر می گفتند ما را بپرستید ایشان نمی پذیرفتند، ولی آنها حلالی را حرام و حرامی را حلال می نمودند، ایشان هم می پذیرفتند و در نتیجه آنها را رب خود قرار می دادند. - . تفسیر عیاشی ۲: ۹۲ -

در روایت دیگری است که آنها را طوری که متوجه نبودند می پرستیدند.

**[ترجمه]

«۸۸»

فس، تفسیر القمی أَ وَ لا یَرَوْنَ أَنَّهُمْ یُفْتَنُونَ فِی کُلِّ عامٍ أَیْ یَمْرَضُونَ قَوْلُهُ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ یَعْنِی الْمُنَافِقِینَ ثُمَّ انْصَرَفُوا أَیْ تَفَرَّقُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ عَنِ الْحَقِّ (۴)إِلَی الْبَاطِلِ بِاخْتِیَارِهِمُ الْبَاطِلَ عَلَی الْحَقِّ.

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَ وَ لا یَرَوْنَ أَنَّهُمْ یُفْتَنُونَ فی کُلِّ عامٍ مَرَّهً أَوْ مَرَّتَیْنِ ثُمَّ لا یَتُوبُونَ وَ لا هُمْ یَذَّکَّرُونَ» - . توبه / ۱۲۶ - ،{آیا نمی بینند که آنان در هر سال، یک یا دو بار آزموده می شوند، باز هم توبه نمی کنند و عبرت نمی گیرند؟} گفته است: یعنی مریض می شوند. «نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلی بَعْضٍ» یعنی منافقین. «ثُمَّ انْصَرَفُوا» متفرق می شوند. «صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ» خدا دلهایشان را از حق بر می گرداند و باطل را بر حق ترجیح می دهند. - . تفسیر قمی ۱: ۳۰۸ -

**[ترجمه]

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِیسَی عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ عُمَرَ الْیَمَانِیِّ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ هُوَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۵).

۱- تفسیر القمّیّ: ۲۶۵.

۲- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۳- تفسیر العیّاشیّ: مخطوط.

۴- تفسیر القمّیّ: ۲۸۳.

۵- تفسیر القمّیّ: ۲۸۴.

**[ترجمه]تفسیر قمی: حضرت صادق علیه السّلام در تفسیر آیه «أَ كانَ لِلنَّاسِ عَجَباً أَنْ أَوْحَيْنا إِلى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَ بَشِّرِ الَّذينَ آمَنُوا أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قالَ الْكافِرُونَ إِنَّ هذا لَساحِرٌ مُبينٌ» - . یونس / ۲ - ، {آیا برای مردم شگفت آور است که به مردی از خودشان وحی کردیم که: مردم را بیم ده و به کسانی که ایمان آورده اند مژده ده که برای آنان نزد پروردگارشان سابقه نیک است؟ کافران گفتند: «این [مرد] قطعاً افسونگری آشکار است.»}فرمود: پیامبر اکرم است. - . تفسیر قمی ۱: ۳۰۹ -

ص: ۲۱۲

**[ترجمه]

«۹۰»

فس، تفسیر القمی قالَ الَّذِينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا فَإِنَّ قُرَيْشاً قَالَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ائْتِنَا بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَذَا فَإِنَّ هَذَا شَيْ ءٌ تَعَلَّمْتَهُ مِنَ الْيَهُودِ وَ النَّصَارَى قَوْلُهُ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ أَيْ قَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَبْلَ أَنْ يُوحَى إِلَيَّ لَمْ آتِكُمْ بِشَيْ ءٍ مِنْهُ حَتَّى أُوحِيَ إِلَيَّ وَ أَمَّا قَوْلُهُ أَوْ بَدِّلْهُ

فَإِنَّهُ أَخْبَرَنِي الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِيسَى عَنْ أَبِي السَّفَاتِجِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِي قَوْلِهِ تَعَالَى ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا أَوْ بَدِّلْهُ يَعْنِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام قُلْ ما يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما يُوحى إِلَيَّ يَعْنِي فِي عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام قَوْلُهُ وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَضُرُّهُمْ وَ لا يَنْفَعُهُمْ وَ يَقُولُونَ هؤُلاءِ شُفَعاؤُنا عِنْدَ اللَّهِ قَالَ كَانَتْ قُرَيْشٌ يَعْبُدُونَ الْأَصْنَامَ وَ يَقُولُونَ إِنَّمَا نَعْبُدُهُمْ لِيُقَرِّبُونا إِلَى اللَّهِ زُلْفى فَإِنَّا لَا نَقْدِرُ عَلَى عِبَادَةِ اللَّهِ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ قَالَ قُلْ لَهُمْ يَا مُحَمَّدُ أَ تُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِما لا يَعْلَمُ أَيْ لَيْسَ لَهُ شَرِيكٌ يُعْبَدُ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ إِذا تُتْلى عَلَيْهِمْ آياتُنا بَيِّناتٍ قالَ الَّذينَ لا يَرْجُونَ لِقاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا أَوْ بَدِّلْهُ قُلْ ما يَكُونُ لی أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسی إِنْ أَتَّبِعُ إِلاَّ ما يُوحى إِلَيَّ إِنِّی أَخافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّی عَذابَ يَوْمٍ عَظيمٍ»، - . یونس / ۱۵ - {و چون آیات روشنِ ما بر آنان خوانده شود، آنانکه به دیدار ما امید ندارند می گویند: «قرآن دیگری جز این بیاور، یا آن را عوض کن.» بگو: «مرا نرسد که آن را از پیش خود عوض کنم. جز آنچه را که به من وحی می شود پیروی نمی کنم. اگر پروردگارم را نافرمانی کنم، از عذاب روزی بزرگ می ترسم.»} گفته است: قریش به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله گفتند، قرآنی غیر از این برای ما بیاور، این را که از یهود و نصاری آموخته ای. «فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُراً مِنْ قَبْلِهِ» یعنی قبل از اینکه به من وحی شود، من چهل سال میان شما زندگی کرده ام و چنین چیزی نیاوردم تا به من وحی شد. «او بدله» حضرت صادق علیه السلام در باره آیه «ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هذا أَوْ بَدِّلْهُ» فرمود: منظور امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السلام است. «قُلْ ما يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا ما يُوحى إِلَيَ».

در باره علی بن ابی طالب امیر المؤمنین علیه السلام است (که من نمی توانم او را از جانب خود تغییر دهم).

آیه «وَ يَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَضُرُّهُمْ وَ لا يَنْفَعُهُمْ وَ يَقُولُونَ هؤُلاءِ شُفَعاؤُنا عِنْدَ اللَّهِ» گفت: قریش بت ها را می پرستیدند و

می گفتند ما اینها را می پرستیم تا ما را نزد خدا مقرب نمایند، ما قدرت بر عبادت خداوند نداریم. خداوند آنها را رد کرد و فرمود: «قُلْ أَ تُنَبِّئُونَ اللَّهَ بِما لا يَعْلَمُ» یعنی او را شریکی نیست که پرستیده شود. -. تفسیر قمی ۱: ۳۱۰ - ۳۱۱ -

**[ترجمه]

«۹۱»

فس، تفسير القمى فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ أَ فَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ أَحَقُّ أَنْ يُتَّبَعَ الْآيَةَ فَأَمَّا مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ فَهُوَ مُحَمَّدٌ وَ آلُ مُحَمَّدٍ مِنْ بَعْدِهِ وَ أَمَّا مَنْ لَا يَهِدِّي إِلَّا أَنْ يُهْدَى فَهُوَ مَنْ خَالَفَ مِنْ قُرَيْشٍ وَ غَيْرِهِمْ أَهْلَ بَيْتِهِ مِنْ بَعْدِهِ.

-وَ فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْهُ عليه السلام قَوْلُهُ قُلْ أَ رَأَيْتُمْ إِنْ أَتاكُمْ عَذابُهُ بَياتاً يَعْنِي لَيْلًا أَوْ نَهاراً ما ذا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ فَهَذَا عَذَابٌ يَنْزِلُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ عَلَى فَسَقَةِ أَهْلِ الْقِبْلَةِ وَ هُمْ يَجْحَدُونَ نُزُولَ الْعَذَابِ عَلَيْهِمْ قَوْلُهُ وَ ما أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ أَيْ لَسْتُ بِوَكِيلٍ عَلَيْكُمْ أَحْفَظُ أَعْمَالَكُمْ إِنَّمَا عَلَيَّ أَنْ أَدْعُوَكُمْ (۲).

**[ترجمه]تفسير قمی: حضرت باقر عليه السّلام در تفسير آيه «قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكائِكُمْ مَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ قُلِ اللَّهُ يَهْدِي لِلْحَقِّ أَ فَمَنْ يَهْدِي إِلَى الْحَقِ أَحَقُ أَنْ يُتَّبَعَ أَمَّنْ لا يَهِدِّي إِلاَّ أَنْ يُهْدى فَما لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ» -. يونس / ۳۵ - {بگو: «آيا از شريكان شما كسى هست كه به سوى حقّ رهبرى كند؟» بگو: «خداست كه به سوى حقّ رهبرى مى كند» پس، آيا كسى كه به سوى حقّ رهبرى مى كند سزاوارتر است مورد پيروى قرار گيرد يا كسى كه راه نمى يابد مگر آنكه هدايت شود؟ شما را چه شده، چگونه داورى مى كنيد؟} مى فرمايد: اما آنها كه هدايت يافته اند محمد و آل محمدند - صلى الله عليهم اجمعين - اما كسانى كه هدايت نمى يابند مگر كسى آنها را رهبرى كند، مخالفين ايشان از قريش هستند و ديگرانى كه با اهل بيت پيامبر بعد از او از در مخالفت برخيزند.

امام عليه السلام در باره «أَ رَأَيْتُمْ إِنْ أَتاكُمْ عَذابُهُ بَياتاً» فرمود: يعنى شب و روز. «ما ذا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ» فرمود: اين عذابى است كه در آخر الزمان بر فاسقان اهل قبله كه منكر عذاب هستند نازل مى شود. -. تفسير قمى ۱: ۳۱۲ - ۳۱۳ -

آيه «وَ ما أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ» يعنى من وكيل شما نيستم كه اعمال شما را حفظ كنم. بر من لازم است شما را دعوت نمايم. -. تفسير قمى ۱: ۳۲۱ -

**[ترجمه]

«۹۲»

فس، تفسير القمى فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام الر كِتابٌ أُحْكِمَتْ آياتُهُ قَالَ هُوَ الْقُرْآنُ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ قَالَ مِنْ عِنْدِ حَكِيمٍ خَبِيرٍ وَ أَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ يَعْنِي الْمُؤْمِنِينَ قَوْلُهُ وَ يُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ فَهُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام

۱- تفسير القمّيّ: ۲۸۵.

۲- تفسير القمّيّ: ۴۸۷ و ۴۸۸ و ۴۹۶.

قَوْلُهُ وَ إِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّی أَخافُ عَلَیْکُمْ عَذابَ یَوْمٍ کَبِیرٍ یَعْنِی الدُّخَانَ وَ الصَّیْحَهَ قَوْلُهُ أَلا إِنَّهُمْ یَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِیَسْتَخْفُوا مِنْهُ یَقُولُ یَکْتُمُونَ مَا فِی صُدُورِهِمْ مِنْ بُغْضِ عَلِیٍّ علیه السلام وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ آیَهَ الْمُنَافِقِ بُغْضُ عَلِیٍّ علیه السلام فَکَانَ قَوْمٌ یُظْهِرُونَ الْمَوَدَّهَ لِعَلِیٍّ علیه السلام عِنْدَ النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ یُسِرُّونَ بُغْضَهُ فَقَالَ أَلا حِینَ یَسْتَغْشُونَ ثِیابَهُمْ فَإِنَّهُ کَانَ إِذَا حَدَّثَ بِشَیْءٍ مِنْ فَضْلِ عَلِیٍّ أَوْ تَلَا عَلَیْهِمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِیهِ نَفَضُوا ثِیَابَهُمْ ثُمَّ قَامُوا یَقُولُ اللَّهُ یَعْلَمُ ما یُسِرُّونَ وَ ما یُعْلِنُونَ حِینَ قَامُوا إِنَّهُ عَلِیمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ قَوْلُهُ وَ لَئِنْ أَخَّرْنا عَنْهُمُ الْعَذابَ إِلی أُمَّهٍ مَعْدُودَهٍ قَالَ إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ فِی هَذِهِ الدُّنْیَا إِلَی خُرُوجِ الْقَائِمِ عَجَّلَ اللَّهُ فَرَجَهُ فَنَرُدُّهُمْ وَ نُعَذِّبُهُمْ لَیَقُولُنَّ ما یَحْبِسُهُ أَیْ یَقُولُونَ أَمَا لَا یَقُومُ الْقَائِمُ وَ لَا یَخْرُجُ عَلَی حَدِّ الِاسْتِهْزَاءِ فَقَالَ اللَّهُ أَلا یَوْمَ یَأْتِیهِمْ لَیْسَ مَصْرُوفاً عَنْهُمْ وَ حاقَ بِهِمْ ما کانُوا بِهِ یَسْتَهْزِؤُنَ قَوْلُهُ أَ فَمَنْ کانَ عَلی بَیِّنَهٍ مِنْ رَبِّهِ

-حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ یَحْیَی بْنِ أَبِی عِمْرَانَ عَنْ یُونُسَ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ وَ الْفُضَیْلِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: إِنَّمَا أُنْزِلَتْ أَ فَمَنْ کانَ عَلی بَیِّنَهٍ مِنْ رَبِّهِ یَعْنِی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ یَتْلُوهُ شاهِدٌ مِنْهُ یَعْنِی أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ (۱)إِمَاماً وَ رَحْمَهً وَ مِنْ قَبْلِهِ کِتَابُ مُوسَی أُولَئِکَ یُؤْمِنُونَ بِهِ فَقَدَّمُوا وَ أَخَّرُوا فِی التَّأْلِیفِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: حضرت امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «الر کِتابٌ أُحْکِمَتْ آیاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَکیمٍ خَبیرٍ»، - . هود / ۱ - { الف، لام، راء. کتابی است که آیات آن استحکام یافته، سپس از جانب حکیمی آگاه، به روشنی بیان شده است} فرمود: آن قرآن است. «مِنْ لَدُنْ حَکِیمٍ خَبِیرٍ» فرمود: از نزد حکیم خبیر. «وَ أَنِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّکُمْ» ای مؤمنین استغفار کنید. «یُؤْتِ کُلَّ ذِی فَضْلٍ فَضْلَهُ» او علی بن ابی طالب است

ص: ۲۱۳

و «وَ إِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّی أَخافُ عَلَیْکُمْ عَذابَ یَوْمٍ کَبِیرٍ» شما را می ترسانم از عذابی بزرگ؛ آن عذاب دود است و صیحه آسمانی.

و آیه «أَلا إِنَّهُمْ یَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِیَسْتَخْفُوا مِنْهُ أَلا حینَ یَسْتَغْشُونَ ثِیابَهُمْ یَعْلَمُ ما یُسِرُّونَ وَ ما یُعْلِنُونَ إِنَّهُ عَلیمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ» - . هود / ۵ - ،{ آگاه باشید که آنان دل می گردانند [و می کوشند] تا [راز خود را] از او نهفته دارند. آگاه باشید آنگاه که آنان جامه هایشان را بر سر می کشند [خدا] آنچه را نهفته و آنچه را آشکار می دارند، می داند، زیرا او به اسرار سینه ها داناست.}

فرمود: یعنی آنچه در دلهای خود از کینه علی علیه السّلام دارند را پنهان می کنند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: نشانه منافق بغض علی علیه السّلام است. گروهی بودند که خدمت پیغمبر صلی الله علیه و آله اظهار محبت با علی می کردند ولی در دل کینه او را داشتند. پس فرمود «أَلا حِینَ یَسْتَغْشُونَ ثِیابَهُمْ» هر وقت از فضائل علی علیه السّلام چیزی نقل می کرد یا آیاتی که در باره او نازل شده است تلاوت می نمود، لباسهای خود را تکان می دادند و از جای حرکت می کردند. خداوند می فرماید «یَعْلَمُ ما یُسِرُّونَ وَ ما یُعْلِنُونَ» هنگام حرکت شما، از پنهان و آشکار شما مطلع است. «إِنَّهُ عَلِیمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ» - . تفسیر قمی ۱: ۳۲۲ - او بر دلها آگاه است.

آیه «وَ لَئِنْ أَخَّرْنا عَنْهُمُ الْعَذابَ إِلی أُمَّهٍ مَعْدُودَهٍ» یعنی اگر ما آنها را تا قیام حضرت مهدی عجل الله فرجه الشریف مهلت دهیم، آنها را بر می گردانیم و عذاب خواهیم کرد.

«لَيَقُولُنَّ ما يَحْبِسُهُ» یعنی از روی استهزاء می گویند چرا قائم قیام نمی کند. خداوند می فرماید «أَلا يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفاً عَنْهُمْ وَ حاقَ بِهِمْ ما كانُوا بِهِ يَسْتَهْزِؤُنَ» -. هود / ۸ - -. تفسیر قمی ۱: ۳۲۳ - ۳۲۴ - {آگاه باش، روزی که [عذاب] به آنان برسد از ایشان بازگشتنی نیست، و آنچه را که مسخره می کردند آنان را فرو خواهد گرفت.}، آیه «أَ فَمَنْ كانَ عَلى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ» امام باقر علیه السّلام فرمود: پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است «وَ يَتْلُوهُ شاهِدٌ» یعنی امیر المؤمنین علیه السلام «إِماماً وَ رَحْمَةً وَ مِنْ قَبْلِهِ كِتابُ مُوسى أُولئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ» پس آیه را مقدم و مؤخر کردند؛ یعنی آیه «إِماماً وَ رَحْمَةً» قبل از «وَ مِنْ قَبْلِهِ كِتابُ مُوسى» بوده که آنها جایش را عوض کرده اند. -. تفسیر قمی ۱: ۳۲۵ - ۳۲۶ -

**[ترجمه]

بیان

تفسیر الاستغشاء بالنفض غریب لم أظفر به فی اللغه.

**[ترجمه]تفسیر استغشاء به نفض و تکان دادن لباس بعید به نظر می رسد زیرا در لغت به چنین معنی برنخوردم.

**[ترجمه]

«۹۳»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ وَ كَأَيِّنْ مِنْ آيَةٍ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ قَالَ الْكُسُوفُ وَ الزَّلْزَلَةُ وَ الصَّوَاعِقُ قَوْلُهُ وَ ما يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَ هُمْ مُشْرِكُونَ فَهَذَا شِرْكُ الطَّاعَةِ.

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ عَنْ مُوسَى بْنِ بَكْرٍ عَنِ الْفُضَيْلِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَ ما يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَ هُمْ مُشْرِكُونَ قَالَ شِرْكُ طَاعَةٍ لَيْسَ بِشِرْكِ عِبَادَةٍ وَ الْمَعَاصِي الَّتِي يَرْتَكِبُونَ فَهِيَ شِرْكُ طَاعَةٍ أَطَاعُوا فِيهَا الشَّيْطَانَ فَأَشْرَكُوا بِاللَّهِ فِي الطَّاعَةِ لِغَيْرِهِ وَ لَيْسَ بِإِشْرَاكِ عِبَادَةٍ أَنْ يَعْبُدُوا غَيْرَ اللَّهِ.

۱- المصدر خال عن قوله: یعنی أمیر المؤمنین، و لعله سقط عن الطبع.

۲- تفسیر القمّیّ: ص ۲۹۷ و ۲۹۸ و ۳۰۰.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ قُلْ هذِهِ سَبِیلِی أَدْعُوا إِلَی اللَّهِ عَلی بَصِیرَهٍ أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنِی یَعْنِی نَفْسَهُ وَ مَنِ اتَّبَعَهُ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام وَ آلُ مُحَمَّدٍ صَلَّی اللَّهُ عَلَیْهِ وَ عَلَیْهِمْ أَجْمَعِینَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ کَأَیِّنْ مِنْ آیَهٍ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ یَمُرُّونَ عَلَیْها وَ هُمْ عَنْها مُعْرِضُونَ» -. یوسف / ۱۰۵ -، {و چه بسیار نشانه ها در آسمانها و زمین است که بر آنها می گذرند در حالی که از آنها روی برمی گردانند.} گفته است: خورشید گرفتن و زلزله و صاعقه. آیه «وَ ما یُؤْمِنُ أَکْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَ هُمْ مُشْرِکُونَ»، -. یوسف / ۱۰۶ - {و بیشترشان به خدا ایمان نمی آورند جز اینکه [با او چیزی را] شریک می گیرند.} این شرک در طاعت است.

حضرت امام باقر علیه السّلام در تفسیر آیه «وَ ما یُؤْمِنُ أَکْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَ هُمْ مُشْرِکُونَ» فرمود: شرک طاعت است نه شرک عبادت. گناهانی که مرتکب می شوند شرک طاعت است زیرا مطیع شیطان شده اند در نتیجه در اطاعت نمودن از دیگری، به خدا مشرک شده اند ولی شرک عبادت نیست که غیر خدا را بپرستند.

ص: ۲۱۴

و در روایت ابی الجارود از حضرت ابی جعفر در آیه «قُلْ هذِهِ سَبِیلِی أَدْعُوا إِلَی اللَّهِ عَلی بَصِیرَهٍ أَنَا وَ مَنِ اتَّبَعَنی وَ سُبْحانَ اللَّهِ وَ ما أَنَا مِنَ الْمُشْرِکین» -. یوسف / ۱۰۸ -،{ بگو: «این است راه من، که من و هر کس (پیروی ام) کرد با بینایی به سوی خدا دعوت می کنیم، و منزّه است خدا، و من از مشرکان نیستم.»}منظور خود پیامبر صلی الله علیه و آله است «وَ مَنِ اتَّبَعَنِی» کسی که پیرو من است، منظور علی بن ابی طالب علیه السلام است و آل محمد صلی الله علیهم اجمعین. -. تفسیر قمی ۱: ۳۵۸ -

**[ترجمه]

«۹۴»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ هُوَ الَّذِی یُرِیکُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً وَ طَمَعاً یَعْنِی یَخَافُهُ قَوْمٌ وَ یَطْمَعُ فِیهِ قَوْمٌ أَنْ یُمْطَرُوا وَ یُنْشِئُ السَّحابَ الثِّقالَ یَعْنِی یَرْفَعُهَا مِنَ الْأَرْضِ وَ یُسَبِّحُ الرَّعْدُ أَیِ الْمَلَکُ الَّذِی یَسُوقُ السَّحَابَ وَ هُوَ شَدِیدُ الْمِحالِ أَیْ شَدِیدُ الْغَضَبِ.

-وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ وَ الَّذِینَ یَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا یَسْتَجِیبُونَ لَهُمْ بِشَیْ ءٍ فَهَذَا (۲)مَثَلٌ ضَرَبَهُ اللَّهُ لِلَّذِینَ یَعْبُدُونَ الْأَصْنَامَ وَ الَّذِینَ یَعْبُدُونَ الْآلِهَهَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا یَسْتَجِیبُونَ (۳)لَهُمْ بِشَیْ ءٍ وَ لَا یَنْفَعُهُمْ إِلَّا کَباسِطِ کَفَّیْهِ إِلَی الْماءِ لِیَتَنَاوَلَهُ مِنْ بَعِیدٍ وَ لَا یَنَالُهُ (۴).

وَ حَدَّثَنِی أَبِی عَنْ أَحْمَدَ بْنِ النَّضْرِ عَنْ عَمْرِو بْنِ شِمْرٍ عَنْ جَابِرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَیْتُ أَمْراً عَظِیماً فَقَالَ وَ مَا رَأَیْتَ قَالَ کَانَ لِی مَرِیضٌ وَ نُعِتَ لَهُ مَاءٌ مِنْ بِئْرِ الْأَحْقَافِ یَسْتَشْفِی بِهِ فِی بَرَهُوتَ قَالَ فَتَهَیَّأْتُ (۵)وَ مَعِی قِرْبَهٌ وَ قَدَحٌ لِآخُذَ مِنْ مَائِهَا وَ أَصُبَّ فِی الْقِرْبَهِ إِذَا شَیْ ءٌ قَدْ هَبَطَ مِنْ جَوِّ السَّمَاءِ کَهَیْئَهِ السِّلْسِلَهِ وَ هُوَ یَقُولُ یَا هَذَا اسْقِنِی السَّاعَهَ السَّاعَهَ أَمُوتُ فَرَفَعْتُ رَأْسِی وَ رَفَعْتُ إِلَیْهِ الْقَدَحَ لِأَسْقِیَهُ فَإِذَا رَجُلٌ فِی عُنُقِهِ سِلْسِلَهٌ فَلَمَّا ذَهَبْتُ أُنَاوِلُهُ الْقَدَحَ اجْتَذَبَ مِنِّی حَتَّی عَلِقَ بِالشَّمْسِ ثُمَّ أَقْبَلْتُ عَلَی الْمَاءِ أَغْتَرِفُ إِذَا أَقْبَلَ الثَّانِیَهَ وَ هُوَ یَقُولُ الْعَطَشَ الْعَطَشَ یَا هَذَا اسْقِنِی

السَّاعَهَ أَمُوتُ فَرَفَعْتُ الْقَدَحَ لِأَسْقِيَهُ فَاجْتَذَبَ مِنِّی حَتَّی عَلِقَ بِالشَّمْسِ حَتَّی فَعَلَ ذَلِکَ الثَّالِثَهَ وَ شَدَدْتُ قِرْبَتِی وَ لَمْ أَسْقِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ذَاکَ قَابِیلُ بْنُ آدَمَ الَّذِی قَتَلَ أَخَاهُ وَ هُوَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَ

۱- تفسیر القمّیّ: ۳۳۴.

۲- فی المصدر: «لا یَسْتَجِیبُونَ لَهُمْ بِشَیْ ءٍ إِلَّا کَباسِطِ کَفَّیْهِ إِلَی الْماءِ لِیَبْلُغَ فاهُ» فهذا اه.

۳- فی المصدر: و الذین یعبدون آلهه من دون اللّه فلا یستجیبون اه.

۴- تفسیر القمّیّ: ۳۳۷. و فیه: من بعد و لا یناله.

۵- فی المصدر: فانتهیت.

وَ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْ ءٍ إِلَّا كَباسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْماءِ الْآيَهَ قَوْلُهُ وَ لِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ كَرْهاً وَ ظِلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ قَالَ بِالْعَشِيَّهِ قَالَ ظِلُّ الْمُؤْمِنِ يَسْجُدُ طَوْعاً وَ ظِلُّ الْكَافِرِ يَسْجُدُ كَرْهاً وَ هُوَ نُمُوُّهُمْ وَ حَرَكَتُهُمْ وَ زِيَادَتُهُمْ وَ نُقْصَانُهُمْ.

وَ فِي رِوَايَهِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ وَ لِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ الْآيَهَ قَالَ أَمَّا مَنْ يَسْجُدُ مِنْ أَهْلِ السَّمَاوَاتِ طَوْعاً فَالْمَلَائِكَهُ يَسْجُدُونَ طَوْعاً وَ مَنْ يَسْجُدُ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ فَمَنْ وُلِدَ فِي الْإِسْلَامِ فَهُوَ يَسْجُدُ لَهُ طَوْعاً وَ أَمَّا مَنْ يَسْجُدُ لَهُ كَرْهاً فَمَنْ جُبِرَ عَلَى الْإِسْلَامِ وَ أَمَّا مَنْ لَمْ يَسْجُدْ فَظِلُّهُ يَسْجُدُ لَهُ بِالْغَدَاهِ وَ الْعَشِيِّ وَ قَوْلُهُ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمى وَ الْبَصِيرُ يَعْنِي الْمُؤْمِنَ وَ الْكَافِرَ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُماتُ وَ النُّورُ أَمَّا الظُّلُمَاتُ فَالْكُفْرُ وَ أَمَّا النُّورُ فَهُوَ الْإِيمَانُ وَ قَوْلُهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَسالَتْ أَوْدِيَهٌ بِقَدَرِها يَقُولُ الْكَبِيرُ عَلَى قَدْرِ كِبَرِهِ وَ الصَّغِيرُ عَلَى قَدْرِ صِغَرِهِ قَوْلُهُ اللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً يَقُولُ أَنْزَلَ الْحَقَّ مِنَ السَّمَاءِ فَاحْتَمَلَتْهُ الْقُلُوبُ بِأَهْوَائِهَا ذُو الْيَقِينِ عَلَى قَدْرِ يَقِينِهِ وَ ذُو الشَّكِّ عَلَى قَدْرِ شَكِّهِ فَاحْتَمَلَ الْهَوَى بَاطِلًا كَثِيراً وَ جُفَاءً فَالْمَاءُ هُوَ الْحَقُّ وَ الْأَوْدِيَهُ هِيَ الْقُلُوبُ وَ السَّيْلُ هُوَ الْهَوَى وَ الزَّبَدُ هُوَ الْبَاطِلُ وَ الْحِلْيَهُ وَ الْمَتَاعُ هُوَ الْحَقُّ قَالَ اللَّهُ كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفاءً وَ أَمَّا ما يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ فَالزَّبَدُ وَ خُبْثُ الْحِلْيَهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَ الْمَتَاعُ وَ الْحِلْيَهُ هُوَ الْحَقُّ مَنْ أَصَابَ الزَّبَدَ وَ خُبْثَ الْحِلْيَهِ فِي الدُّنْيَا لَمْ يَنْتَفِعْ بِهِ وَ كَذَلِكَ صَاحِبُ الْبَاطِلِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ لَا يَنْتَفِعُ بِهِ وَ أَمَّا الْحِلْيَهُ وَ الْمَتَاعُ فَهُوَ الْحَقُّ مَنْ أَصَابَ الْحِلْيَهَ وَ الْمَتَاعَ فِي الدُّنْيَا انْتَفَعَ بِهِ وَ كَذَلِكَ صَاحِبُ الْحَقِّ يَوْمَ الْقِيَامَهِ يَنْفَعُهُ كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ قَوْلُهُ زَبَداً رابِياً أَيْ مُرْتَفِعاً وَ مِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغاءَ حِلْيَهٍ يَعْنِي مَا يَخْرُجُ مِنَ الْمَاءِ مِنَ الْجَوَاهِرِ وَ هُوَ مَثَلٌ أَيْ يَثْبُتُ الْحَقُّ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ وَ فِي قُلُوبِ الْكُفَّارِ لَا يَثْبُتُ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفاءً يَعْنِي يَبْطُلُ وَ أَمَّا ما يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ وَ هَذَا مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ كَذلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ

لِلَّذِينَ اسْتَجابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنى إِلَى قَوْلِهِ وَ بِئْسَ الْمِهادُ فَالْمُؤْمِنُ إِذَا سَمِعَ الْحَدِيثَ ثَبَتَ فِي قَلْبِهِ رَجاءَ رَبِّهِ وَ آمَنَ بِهِ (۱)وَ هُوَ مِثْلُ الْمَاءِ الَّذِي يَبْقَى فِي الْأَرْضِ فَيَنْبُتُ النَّبَاتُ وَ الَّذِي لَا يُنْتَفَعُ بِهِ يَكُونُ مِثْلَ الزَّبَدِ الَّذِي تَضْرِبُهُ الرِّيَاحُ فَيَبْطُلُ قَوْلُهُ وَ بِئْسَ الْمِهادُ قَالَ يَتَمَهَّدُونَ فِي النَّارِ قَوْلُهُ أُولُوا الْأَلْبابِ أَيْ أُولُو الْعُقُولِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفاً وَ طَمَعاً» - . رعد / ۱۲ - ،{اوست کسی که برق را برای بیم و امید به شما می نمایاند، و ابرهای گرانبار را پدیدار می کند.}گفته است: یعنی با دیدن برق بعضی می ترسند و بعضی نیز به طمع می افتند که باران ببارد «وَ يُنْشِئُ السَّحابَ الثِّقالَ» یعنی ابرهای سنگین را از زمین بلند می کند «وَ يُسَبِّحُ الرَّعْدُ» یعنی فرشته ای که ابرها را سوق می دهد تسبیح می کند «وَ هُوَ شَدِيدُ الْمِحالِ» او عذاب شدیدی دارد.

حضرت امام باقر علیه السّلام در تفسیر آیه «لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْ ءٍ إِلَّا كَباسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْماءِ لِيَبْلُغَ فاهُ وَ ما هُوَ بِبالِغِهِ وَ ما دُعاءُ الْكافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلالٍ» - . رعد / ۱۴ - ،{دعوت حق برای اوست. و کسانی که [مشرکان] جز او می خوانند، هیچ جوابی به آنان نمی دهند، مگر مانند کسی که دو دستش را به سوی آب بگشاید تا [آب] به دهانش برسد، در حالی که [آب] به [دهان] او نخواهد رسید، و دعای کافران جز بر هدر نباشد.}فرمود: این مثلی است که خداوند برای کسانی که بت پرست هستند و آنها که چند خدا می پرستند، زده است. یعنی خدایانشان جواب آنها را نمی دهند و برای آنها نفعی ندارند مثل کسی که از دور دست خود را به سوی آب دراز کند تا کفی بردارد و بیاشامد ولی هرگز دستش به آب نمی رسد.

حضرت باقر علیه السّلام فرمود: مردی خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رسیده عرض کرد، خواب عظیمی دیدم. فرمود چه چیزی؟. گفت مریضی داشتم، برای او آبی از چاه احقاف در برهوت تجویز نمودند تا بهبودی یابد. به آنجا رفتم و با خود مشک و کاسه ای برداشتم تا آب بردارم و در مشک بریزم. ناگهان دیدم از آسمان چیزی مانند زنجیر فرود آمد و می گفت مرا آب بده الآن، الآن می میرم! سر بلند کردم و کاسه را بلند نمودم تا به او بدهم. دیدم مردی است که در گردن او زنجیری است. همین که خواستم قدح را به او بدهم از من جدا شد و رفت تا به خورشید چسبید. من دوباره خواستم آب بردارم. برای مرتبه دوم آمد و فریاد زد. عطش، عطش، مرا آب بده که مردم! باز قدح را بلند کردم تا به او آب دهم، از من جدا شد تا به خورشید چسبید. این کار را سه مرتبه تکرار نمود، سر مشک را بستم و آبش ندادم. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: او قابیل پسر آدم بود که برادر خود را کشت و این معنی آیه

ص: ۲۱۵

«وَ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ بِشَيْ ءٍ إِلَّا كَباسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْماءِ» است.

در تفسیر آیه «وَ لِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ طَوْعاً وَ كَرْهاً وَ ظِلالُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصالِ» فرمود: شبها است .گفت ظل مؤمن به دلخواه خود سجده می کند ولی ظل کافر از روی اکراه سجده می نماید. و آن سجود، نمو و حرکت و زیادت و نقصان آن چیز است.

حضرت باقر علیه السلام در تفسیر آیه «وَ لِلَّهِ یَسْجُدُ مَنْ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ» فرمود: اما کسانی که از ساکنان آسمان به دلخواه خود سجده می کنند، ملائکه هستند و کسانی که در زمین بر تربیت اسلام متولد شده اند نیز به دلخواه خود سجده می کنند و کسانی که از روی اکراه سجده می کنند آنهایی هستند که به اجبار اسلام را پذیرفته اند. اما کسی که سجده نمی کند، ظل او در هر صبح و شام سجده می کند.

در تفسیر آیه «هَلْ یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ» فرمود: یعنی آیا مؤمن و کافر مساوی هستند «أَمْ هَلْ تَسْتَوِی الظُّلُماتُ وَ النُّورُ» ظلمات کفر است و نور ایمان است. آیه «أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً فَسالَتْ أَوْدِیَةٌ بِقَدَرِها» یعنی باران را از آسمان فرو فرستاد، هر نهری به اندازه گنجایش خود آبگیری کرد؛ بزرگ به اندازه خود و کوچک به قدر گنجایش خویش.

آیه «أَنْزَلَ مِنَ السَّماءِ ماءً» منظور این است که خداوند حق را از آسمان نازل نمود اما دلها و قلبها آنها را به (اندازه) هوای نفس خویش گرفتند؛ صاحب یقین به مقدار یقین خود و مشکوک به اندازه شک خویش. هوای نفس، باطل بسیاری را برداشت و آب حق و حقیقت است و نهرها قلب ها است و سیل همان هوی است. کف همان باطل است و زیور و متاع، حق است.

خداوند می فرماید:«کَذلِکَ یَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَ الْباطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَیَذْهَبُ جُفاءً وَ أَمَّا ما یَنْفَعُ النَّاسَ فَیَمْکُثُ فِی الْأَرْضِ» - . رعد / ۱۷ - ، { خداوند، حق و باطل را چنین مَثَل می زند. اما کف، بیرون افتاده از میان می رود، ولی آنچه به مردم سود می رساند در زمین [باقی] می ماند.} کف و زیور بد، باطل است و متاع و حلیه، حق است. هر کس کف و زیور بد در دنیا به دست آورد سودی نخواهد برد. همچنین صاحب باطل روز

قیامت بهره ای نمی برد، اما حلیه و متاع که حق است، هر که آن را به دست آورد، در دنیا از آن بهره مند می شود و در روز قیامت از آن سود می برد «کَذلِکَ یَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثالَ».

آیه «زَبَداً رابِیاً» یعنی کف مرتفع «وَ مِمَّا یُوقِدُونَ عَلَیْهِ فِی النَّارِ ابْتِغاءَ حِلْیَةٍ» یعنی جواهری که آب به دست می آید و این مثل است؛ یعنی حق در دل مؤمنین ثابت می ماند ولی در دلهای کافران ثابت نمی ماند «فَأَمَّا الزَّبَدُ فَیَذْهَبُ جُفاءً» اما کف از بین می رود «وَ أَمَّا ما یَنْفَعُ النَّاسَ فَیَمْکُثُ فِی الْأَرْضِ».

این مثلی است برای مؤمنین و مشرکین. خداوند می فرماید «کَذلِکَ یَضْرِبُ

اللَّهُ الْأَمْثالَ لِلَّذِینَ اسْتَجابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنی» تا این آیه «وَ بِئْسَ الْمِهادُ». پس وقتی مؤمن حدیثی را شنید، به امید ثواب پروردگار در دلش ثابت می ماند و به آن ایمان می آورد مانند آبی که در زمین می ماند و از آن گیاه می روید. و آنچه استفاده نمی دهند مانند کفی است که باد آن را از بین می برد «وَ بِئْسَ الْمِهادُ» یعنی در آتش جای می گیرند. «أُولُوا الْأَلْبابِ» صاحبان عقل - . تفسیر قمی ۱: ۳۶۲ - ۳۶۴ - .

**[ترجمه]

«۹۵»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً الْآیَهَ قَالَ لَوْ کَانَ شَیْ ءٌ مِنَ الْقُرْآنِ کَذَلِکَ لَکَانَ هَذَا قَوْلُهُ قارِعَهٌ أَیْ عَذَابٌ.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی وَ لا یَزالُ الَّذِینَ کَفَرُوا تُصِیبُهُمْ بِما صَنَعُوا قارِعَهٌ وَ هِیَ النَّقِمَهُ أَوْ تَحُلُّ قَرِیباً مِنْ دارِهِمْ فَتَحُلُّ بِقَوْمٍ غَیْرِهِمْ فَیَرَوْنَ ذَلِکَ وَ یَسْمَعُونَ بِهِ وَ الَّذِینَ حَلَّتْ بِهِمْ عُصَاهٌ کُفَّارٌ مِثْلُهُمْ وَ لَا یَتَّعِظُ بَعْضُهُمْ بِبَعْضٍ وَ لَنْ یَزَالُوا کَذَلِکَ حَتَّی یَأْتِیَ وَعْدُ اللَّهِ الَّذِی وَعَدَ الْمُؤْمِنِینَ مِنَ النَّصْرِ وَ یُخْزِی الْکَافِرِینَ وَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ فَأَمْلَیْتُ لِلَّذِینَ کَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ أَیْ طَوَّلْتُ لَهُمُ الْأَمَلَ ثُمَّ أَهْلَکْتُهُمْ (۳).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً سُیِّرَتْ بِهِ الْجِبالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ کُلِّمَ بِهِ الْمَوْتی بَلْ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِیعاً أَ فَلَمْ یَیْأَسِ الَّذِینَ آمَنُوا أَنْ لَوْ یَشاءُ اللَّهُ لَهَدَی النَّاسَ جَمِیعاً وَ لا یَزالُ الَّذِینَ کَفَرُوا تُصِیبُهُمْ بِما صَنَعُوا قارِعَهٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِیباً مِنْ دارِهِمْ حَتَّی یَأْتِیَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لا یُخْلِفُ الْمِیعادَ» - . رعد / ۳۱ - ،{ و اگر قرآنی بود که کوهها بدان روان می شد، یا زمین بدان قطعه قطعه می گردید، یا مردگان بدان به سخن درمی آمدند [باز هم در آنان اثر نمی کرد.] نه چنین است، بلکه همه امور بستگی به خدا دارد. آیا کسانی که ایمان آورده اند، ندانسته اند که اگر خدا می خواست قطعاً تمام مردم را به راه می آورد؟ و کسانی که کافر شده اند پیوسته به [سزای] آنچه کرده اند مصیبت کوبنده ای به آنان می رسد یا نزدیک خانه هایشان فرود می آید، تا وعده خدا فرا رسد. آری، خدا وعده [خود را] خلاف نمی کند.} گفته است: «وَ لَوْ أَنَّ قُرْآناً» یعنی اگر مقداری از قرآن چنین باشد، هر آینه این طور خواهد بود که در آنان اثر نمی کند. «قارِعَهٌ» یعنی عذاب.

حضرت امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «وَ لا یَزالُ الَّذِینَ کَفَرُوا تُصِیبُهُمْ بِما صَنَعُوا قارِعَهٌ» گفته است: یعنی کیفر «أَوْ تَحُلُّ قَرِیباً مِنْ دارِهِمْ» آن کیفر به گروهی در نزدیکی آنها می رسد. آنها عذاب را می بینند و می شنوند که بر گنهکاران و کفار آنها عذاب وارد شده ولی پند نمی گیرند و همان راه را ادامه می دهند «حَتَّی یَأْتِیَ وَعْدُ اللَّهِ» یعنی وعده ای که خداوند به مؤمنین داده که آنها را پیروز کند و کافران را خوار.

علی بن ابراهیم در مورد آیه «فَأَمْلَیْتُ لِلَّذِینَ کَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ» یعنی آنها را دچار آرزوهای دراز می کنم و سپس هلاک می نمایم. - . تفسیر قمی ۱: ۳۶۶ -

**[ترجمه]

«۹۶»

فس، تفسیر القمی الر کِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَیْکَ یَا مُحَمَّدُ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ یَعْنِی مِنَ الْکُفْرِ إِلَی الْإِیمَانِ إِلی صِراطِ الْعَزِیزِ الْحَمِیدِ وَ الصِّرَاطُ الطَّرِیقُ الْوَاضِحُ وَ إِمَامَهُ الْأَئِمَّهِ علیهم السلام قَوْلُهُ مَثَلُ الَّذِینَ کَفَرُوا الْآیَهَ قَالَ مَنْ لَمْ یُقِرَّ بِوَلَایَهِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام بَطَلَ عَمَلُهُ مِثْلُ الرَّمَادِ الَّذِی تَجِی ءُ الرِّیحُ فَتَحْمِلُهُ (۴).

**[ترجمه]تفسیر قمی: «الر کِتابٌ أَنْزَلْناهُ إِلَیْکَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُماتِ إِلَی النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلی صِراطِ الْعَزِیزِ الْحَمِیدِ» - .

ابراهیم / ۱ - ، {الف، لام، راء. کتابی است که آن را به سوی تو فرود آوردیم تا مردم را به اذن پروردگارشان از تاریکیها به سوی روشنایی بیرون آوری: به سوی راه آن شکست ناپذیر ستوده.} یعنی ای محمد، کتابی بر تو نازل نموده ایم تا مردم را از کفر به سمت ایمان خارج کنی «إِلى صِراطِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ» راه آشکار و امامت ائمه علیهم السلام. «مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا» یعنی کسی که اقرار به ولایت امیر المؤمنین علیه السّلام ندارد، عملش باطل است مانند خاکستری که باد آن را از میان ببرد. - . تفسیر قمی ۱: ۳۶۹ - ۳۷۰ -

**[ترجمه]

«۹۷»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ الْأَحْوَلِ عَنْ سَلَّامِ بْنِ مُسْتَنِيرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً الْآيَةَ قَالَ

ص: ۲۱۷

۱- فی المصدر المطبوع فی سنه ۱۳۱۵: فالمؤمن إذا سمع الحديث ثبت فی قلبه و أجابه و آمن به. و فی طبعه الآخر «حاربه» بدل «أجابه» فهو لا يخلو عن تصحيف.

۲- تفسیر القمّیّ: ص ۳۳۸- ۳۴۰.

۳- تفسیر القمّیّ: ۳۴۲.

۴- تفسیر القمّیّ: ۳۴۴ و ۳۴۵.

الشَّجَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ نَسَبُهُ ثَابِتٌ فِی بَنِی هَاشِمٍ وَ فَرْعُ الشَّجَرَهِ عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام وَ غُصْنُ الشَّجَرَهِ فَاطِمَهُ علیها السلام وَ ثَمَرَاتُهَا الْأَئِمَّهُ مِنْ وُلْدِ عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ علیها السلام وَ شِیعَتُهُمْ وَرَقُهَا وَ إِنَّ الْمُؤْمِنَ مِنْ شِیعَتِنَا لَیَمُوتُ فَتَسْقُطُ مِنَ الشَّجَرَهِ وَرَقَهٌ وَ إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَیُولَدُ فَتُورِقُ الشَّجَرَهُ وَرَقَهً قُلْتُ أَ رَأَیْتَ قَوْلَهُ تُؤْتِی أُکُلَها کُلَّ حِینٍ بِإِذْنِ رَبِّها قَالَ یَعْنِی بِذَلِکَ مَا یُفْتِی الْأَئِمَّهُ شِیعَتَهُمْ فِی کُلِّ حَجٍّ وَ عُمْرَهٍ مِنَ الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ ثُمَّ ضَرَبَ اللَّهُ لِأَعْدَاءِ آلِ مُحَمَّدٍ مَثَلًا فَقَالَ وَ مَثَلُ کَلِمَهٍ خَبِیثَهٍ کَشَجَرَهٍ خَبِیثَهٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ ما لَها مِنْ قَرارٍ.

فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ قَالَ: کَذَلِکَ الْکَافِرُونَ لَا تَصَّعَّدُ أَعْمَالُهُمْ إِلَی السَّمَاءِ وَ بَنُو أُمَیَّهَ لَا یَذْکُرُونَ اللَّهَ فِی مَجْلِسٍ وَ لَا فِی مَسْجِدٍ وَ لَا تَصَّعَّدُ أَعْمَالُهُمْ إِلَی السَّمَاءِ إِلَّا قَلِیلٌ مِنْهُمْ (۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: سلام بن مستنیر گفت: از حضرت باقر علیه السّلام راجع به این آیه «أَ لَمْ تَرَ کَیْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلاً کَلِمَهً طَیِّبَهً کَشَجَرَهٍ طَیِّبَهٍ أَصْلُها ثابِتٌ وَ فَرْعُها فِی السَّماءِ» ، - . ابراهیم / ۲۴ - { آیا ندیدی خدا چگونه مَثَل زده: سخنی پاک که مانند درختی پاک است که ریشه اش استوار و شاخه اش در آسمان است؟} سؤال کردم، فرمود:

ص: ۲۱۷

شجره و درخت، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و نسب آن جناب در بنی هاشم ثابت است تنه درخت علی بن ابی طالب است و شاخه آن فاطمه زهرا علیها السلام و میوه هایش ائمه علیهم السلام از نژاد علی و فاطمه علیهما السلام و برگ درخت شیعیان آنهایند. وقتی یکی از مؤمنان شیعه از دنیا می رود، یک برگ از درخت فرو می افتد و فرزندی که برایش متولد می شود، یک برگ بر درخت می روید. گفتم نظر شما در باره این قسمت آیه چیست «تُؤْتِی أُکُلَها کُلَّ حِینٍ بِإِذْنِ رَبِّها» فرمود: یعنی آنچه ائمه علیهم السلام در مورد حلال و حرام در هر حج و عمره به آنها فتوی می دهند. سپس خداوند برای دشمنان آل محمد صلی الله علیه و آله مثل می زند «وَ مَثَلُ کَلِمَهٍ خَبِیثَهٍ کَشَجَرَهٍ خَبِیثَهٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ ما لَها مِنْ قَرارٍ».

در روایت ابی الجارود فرمود: همچنین اعمال کافران به آسمان بالا نمی رود، بنی امیه خدا را در هیچ مجلس و مسجدی یاد نمی کنند و اعمال آنها به جانب آسمان نمی رود مگر عده کمی از آنها. - . تفسیر قمی ۱: ۳۷۰ - ۳۷۱ -

**[ترجمه]

«۹۸»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِیسَی عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَی أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً قَالَ نَزَلَتْ فِی الْأَفْجَرَیْنِ مِنْ قُرَیْشٍ بَنِی أُمَیَّهَ وَ بَنِی الْمُغِیرَهِ فَأَمَّا بَنُو الْمُغِیرَهِ فَقَطَعَ اللَّهُ دَابِرَهُمْ یَوْمَ بَدْرٍ وَ أَمَّا بَنُو أُمَیَّهَ فَمُتِّعُوا إِلَی حِینٍ ثُمَّ قَالَ نَحْنُ وَ اللَّهِ نِعْمَهُ اللَّهِ الَّتِی أَنْعَمَ اللَّهُ بِهَا عَلَی عِبَادِهِ وَ بِنَا یَفُوزُ مَنْ فَازَ (۲).

**[ترجمه]تفسیر قمی: عثمان بن عیسی از حضرت صادق علیه السّلام نقل کرد که پرسیدم از تفسیر این آیه «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً وَ أَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دارَ الْبَوارِ» - . ابراهیم / ۲۸ - ،{آیا به کسانی که [شکر] نعمت خدا را به کفر تبدیل

کردنـد و قوم خود را به سـرای هلاکت درآوردنـد ننگریستی؟}فرمود: در باره دو نابکار قبیله قریش نازل شـده، بنی امیه و بنی مغیره. اما بنی مغیره را خداونـد در جنگ بـدر دمار از روزگارشان برآورد ولی بنی امیه تا مدتی آزادند. سـپس فرمود: «نحن و الله نعمه الله التی انعم الله بها علی عباده و بنا یفوز من فاز». به خـدا قسم ما هستیم آن نعمتی که خداوند به مردم ارزانی داشـته و به وسیله ما رستگار می شود هر کس که (بخواهد) رستگار گردد. - . تفسیر قمی ۱: ۳۷۳ -

**[ترجمه]

«۹۹»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعِیدٍ (۳)قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ قَوْلِ اللَّهِ الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً قَالَ فَقَالَ مَا تَقُولُونَ فِی ذَلِکَ فَقَالَ نَقُولُ هُمَا الْأَفْجَرَانِ مِنْ قُرَیْشٍ بَنُو أُمَیَّهَ وَ بَنُو الْمُغِیرَهِ فَقَالَ بَلَی هِیَ قُرَیْشٌ قَاطِبَهً إِنَّ اللَّهَ خَاطَبَ نَبِیَّهُ فَقَالَ إِنِّی فَضَّلْتُ قُرَیْشاً عَلَی الْعَرَبِ وَ أَنْعَمْتُ عَلَیْهِمْ نِعْمَتِی وَ بَعَثْتُ إِلَیْهِمْ رَسُولًا فَبَدَّلُوا نِعْمَتِی وَ کَذَّبُوا رَسُولِی.

**[ترجمه]تفسیر عیاشی: عمرو بن سعید گفت، از حضرت صادق علیه السّلام سؤال کردم از تفسیر آیه «الَّذِینَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ کُفْراً» فرمود: شـما چه می گویید در مورد آن؟ گفتم آنها دو قبیله نابکار قریش بنی امیه و بنی مغیره اند. فرمود: آری تمام آنها قریشی هستند.

خداوند پیامبرش را مخاطب قرار داده فرمود: من قریش را بر عرب فضیلت دادم و نعمت خود را بر آنها ارزانی داشتم و پیامبرم را در میان آنها مبعوث کردم. نعمت مرا تبدیل نمودند و پیامبرم را تکذیب کردند. - . تفسیر عیاشی ۲: ۲۴۶ -

**[ترجمه]

«۱۰۰»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنِ ابْنِ أُذَیْنَهَ عَنْ رِفَاعَهَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: إِذَا کَانَ یَوْمُ الْقِیَامَهِ یُنَادِی مُنَادٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَا یَدْخُلُ الْجَنَّهَ إِلَّا

۱- تفسیر القمّیّ: ۳۴۷.

۲- تفسیر القمّیّ: ۳۴۷.

۳- الظاهر أنّه عمرو بن سعید بن هلال الثقفی.

مُسْلِمٌ فَيَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ قَوْلُهُ وَ يُلْهِهِمُ الْأَمَلُ أَيْ يُشْغِلُهُمْ قَوْلُهُ كِتابٌ مَعْلُومٌ أَيْ أَجَلٌ مَكْتُوبٌ قَوْلُهُ لَوْ ما تَأْتِينا أَيْ هَلَّا تَأْتِيَنَا قَوْلُهُ وَ ما كانُوا إِذاً مُنْظَرِينَ قَالُوا لَوْ أَنْزَلْنَا الْمَلَائِكَةَ لَمْ يُنْظَرُوا وَ هَلَكُوا قَوْلُهُ وَ لَقَدْ آتَيْناكَ سَبْعاً مِنَ الْمَثانِي وَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ يَعْنِي فَاتِحَةَ الْكِتَابِ قَوْلُهُ الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ قَالَ قَسَمُوا الْقُرْآنَ وَ لَمْ يُؤَلِّفُوهُ عَلَى مَا أَنْزَلَهُ اللَّهُ (۱)

<meta info=". تفسیر قمی: حضرت صادق علیه السّلام فرمود: روز قیامت یک منادی از جانب خدا فریاد می زند: داخل بهشت نمی شود

ص: ۲۱۸

مگر مسلمان. در آن روز کفار آرزو می کنند کاش مسلمان بودند. آیه «ذَرْهُمْ یَأْکُلُوا وَ یَتَمَتَّعُوا وَ یُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ یَعْلَمُونَ» - . حجر / ۳ - ، {بگذارشان تا بخورند و برخوردار شوند و آرزو[ها] سرگرمشان کند، پس به زودی خواهند دانست.} یعنی دل بسته به آرزوها می شوند. «کِتابٌ مَعْلُومٌ» یعنی اجل معین. «لَوْ ما تَأْتِینا» یعنی چرا پیش ما نیامدی؟ «وَ ما کانُوا إِذاً مُنْظَرِینَ» گفتند اگر ملائکه را نازل می کردیم، به آنها مهلت داده نمی شد و هلاک می شدند. - . تفسیر قمی ۱: ۳۷۵ -

آیه «وَ لَقَدْ آتَیْناکَ سَبْعاً مِنَ الْمَثانی وَ الْقُرْآنَ الْعَظِیمَ» - . حجر / ۸۷ - ، { و به راستی، به تو سبع المثانی [=سوره فاتحه] و قرآن بزرگ را عطا کردیم.} یعنی فاتحه الکتاب آیه «الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ» { همانان که قرآن را جزء جزء کردند [به برخی از آن عمل کردند و بعضی را رها نمودند].} فرمود: کسانی که قرآن را تقسیم کردند و به صورتی که خداوند نازل کرده بود جمع ننمودند. - . تفسیر قمی ۱: ۳۸۰ -

**[ترجمه]

«۱۰۱»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ حَمَّادٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَحَدِهِمَا علیهما السلام فِی قَوْلِ اللَّهِ لا تَمُدَّنَّ عَیْنَیْکَ إِلی ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ قَالَ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله نَزَلَ بِهِ ضَیْفُهُ فَاسْتَسْلَفَ مِنْ یَهُودِیٍّ فَقَالَ الْیَهُودِیُّ وَ اللَّهِ یَا مُحَمَّدُ لَا ثَاغِیَةَ وَ لَا رَاغِیَةَ فَعَلَی مَا أَسْلِفُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنِّی لَأَمِینُ اللَّهِ فِی سَمَائِهِ وَ أَرْضِهِ وَ لَوِ ائْتَمَنْتَنِی عَلَی شَیْ ءٍ لَأَدَّیْتُهُ إِلَیْکَ قَالَ فَبَعَثَ بِدَرَقِهِ لَهُ فَرَهَنَهَا عِنْدَهُ فَنَزَلَتْ عَلَیْهِ وَ لا تَمُدَّنَّ عَیْنَیْکَ إِلی ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ زَهْرَهَ الْحَیاهِ الدُّنْیا (۲)

<meta info=". تفسیر عیاشی: امام باقر یا صادق علیهما السلام در تفسیر آیه «لا تَمُدَّنَ عَیْنَیْکَ إِلی ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ وَ لا تَحْزَنْ عَلَیْهِمْ وَ اخْفِضْ جَناحَکَ لِلْمُؤْمِنِینَ»، - . حجر / ۸۸ - {و به آنچه ما دسته هایی از آنان [=کافران] را بدان برخوردار ساخته ایم چشم مدوز، و بر ایشان اندوه مخور، و بال خویش برای مؤمنان فرو گستر.} فرمود: برای پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مهمانی رسید، از مردی یهودی مقداری قرض خواست، یهودی گفت به خدا قسم یا محمد، - صلی الله علیه و آله - نه گوسفند و نه شتری قرض نمی دهم، به امید کدام درآمد باشم؟ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: من امین خدا در آسمان و زمین اویم، اگر مرا امین بر چیزی قرار دهی به تو بر می گردانم. سپس پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله سپری را به گروگان برایش فرستاد. این آیه در این مورد نازل شد «وَ لا تَمُدَّنَ عَیْنَیْکَ إِلی ما مَتَّعْنا بِهِ أَزْواجاً مِنْهُمْ زَهْرَهَ الْحَیاهِ الدُّنْیا لِنَفْتِنَهُمْ فِیهِ وَ

رِزْقُ رَبِّکَ خَیْرٌ وَ أَبْقی» - . طـه / ۱۳۱ - ، {و زنهـار به سوی آنچه اصـنافی از ایشـان را از آن برخوردار کردیم [و فقـط] زیور زنـدگی دنیاست تا ایشان را در آن بیازماییم، دیدگان خود مدوز، و [بدان که] روزیِ پروردگار تو بهتر و پایدارتر است.}. - . تفسیر عیاشی ۲: ۲۷۱ -

**[ترجمه]

بیان

الثاغیه الغنم و الراغیه الناقه و الدرقه بالتحریک الترس إذا کان من جلود لیس فیه خشب.

**[ترجمه]الثاغیه الغنم و الراغیه الناقه و الدرقه بالتحریک الترس إذا کان من جلود لیس فیه خشب.

**[ترجمه]

«۱۰۲»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ زُرَارَهَ وَ حُمْرَانَ وَ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ وَ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ قَالَ هُمْ قُرَیْشٌ (۳)

lt;meta info=". تفسیر عیاشـی: حضـرت باقر و حضـرت صادق علیهما السـلام در تفسیر آیه «الَّذِینَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِینَ» فرمودند: آنها قریشی هستند. - . تفسیر عیاشی، حجر / ۹۱ -

**[ترجمه]

«۱۰۳»

شی، تفسیر العیاشـی عَنْ أَبِی بَصِـیرٍ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السـلام فِی قَوْلِهِ وَ لا تَجْهَرْ بِصَلاتِکَ وَ لا تُخافِتْ بِها قَالَ نَسَخَتْهَا فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ (۴)

lt;meta info=". تفسیر عیاشـی: حضـرت بـاقر علیه السّـلام در تفسـیر آیه «قُـلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمنَ أَیًّا ما تَـدْعُوا فَلَهُ الْأَسْـماءُ الْحُسْـنی وَ لاـ تَجْهَرْ بِصَـلاتِکَ وَ لاـ تُخافِتْ بِها وَ ابْتَغِ بَیْنَ ذلِکَ سَبِیلًا» - . الاسـراء / ۱۱۰ - ، {بگو: «خـدا را بخوانید یا رحمـان را بخوانیـد، هر کـدام را بخوانیـد، برای او نامهـای نیکوتر است.» و نمازت را به آواز بلنـد مخوان و بسـیار آهسته اش مکن، و میان این [و آن] راهی [میانه] جوی.} فرمود: این آیه را آیه «فَاصْدَعْ بِما تُؤْمَرُ» نسخ کرد. - . تفسیر عیاشی ۲: ۲۷۱ -

**[ترجمه]

«۱۰۴»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ أَبَانِ بْنِ عُثْمَانَ رَفَعَهُ قَالَ: كَانَ الْمُسْتَهْزِءُونَ خَمْسَةً مِنْ قُرَيْشٍ الْوَلِيدَ بْنَ الْمُغِيرَهِ الْمَخْزُومِيَّ وَ الْعَاصَ بْنَ وَائِلٍ السَّهْمِيَّ وَ الْحَارِثَ بْنَ حَنْظَلَهَ وَ الْأَسْوَدَ بْنَ عَبْدِ يَغُوثَ بْنِ وَهْبٍ الزُّهْرِيَّ وَ الْأَسْوَدَ بْنَ الْمُطَّلِبِ بْنِ أَسَدٍ فَلَمَّا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّا كَفَيْناكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ عَلِمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنَّهُ قَدْ أَخْزَاهُمْ فَأَمَاتَهُمُ اللَّهُ بِشَرِّ مِيتَاتٍ (۵)

۱- تفسير القمّيّ: ۳۴۸ و ۳۴۹ و ۳۵۳.

۲- تفسير العيّاشيّ مخطوط.

۳- تفسير العيّاشيّ مخطوط.

۴- تفسير العيّاشيّ مخطوط.

۵- تفسير العيّاشيّ مخطوط.

lt;meta info=". تفسیر عیاشی: ابان بن عثمان نقل می کند که فرمود: مسخره کنندگان پیامبر پنج نفر بودند: ۱. ولید بن مغیره مخزومی. ۲. عاص بن وائل سهمی. ۳. حارث بن حنظله. ۴. اسود بن عبد یغوث بن وهب زهری. ۵. اسود بن مطلب بن اسد. وقتی خداوند این آیه را نازل نمود «إِنَّا کَفَیْناکَ الْمُسْتَهْزِئِینَ» من مسخره کنندگان تو را کفایت کردم. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فهمید که آنها را خوار خواهد نمود و به بدترین وضع آنها را خواهد کشت. - . تفسیر عیاشی ۲: ۲۷۱ - ۲۷۲ -

ص: ۲۱۹

**[ترجمه]

«۱۰۵»

فس، تفسیر القمی أَتی أَمْرُ اللَّهِ فَلا تَسْتَعْجِلُوهُ قَالَ نَزَلَتْ لَمَّا سَأَلَتْ قُرَیْشٌ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ یُنَزِّلَ عَلَیْهِمُ الْعَذَابَ قَوْلُهُ یُنَزِّلُ الْمَلائِکَهَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ یَعْنِی بِالْقُوَّهِ الَّتِی جَعَلَهَا اللَّهُ فِیهِمْ.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ عَلی مَنْ یَشاءُ مِنْ عِبادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ یَقُولُ بِالْکِتَابِ وَ النُّبُوَّهِ (۱).

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَتی أَمْرُ اللَّهِ فَلا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحانَهُ وَ تَعالی عَمَّا یُشْرِکُونَ» - . نحل / ۱ - ، {[هان] امر خدا دررسید، پس در آن شتاب مکنید. او منزّه و برتر است از آنچه [با وی] شریک می سازند.} گفت: این آیه وقتی نازل شد که قریش از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله درخواست عذاب نمودند.

آیه «یُنَزِّلُ الْمَلائِکَهَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلی مَنْ یَشاءُ مِنْ عِبادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لا إِلهَ إِلاَّ أَنَا فَاتَّقُونِ» - . نحل / ۲ - {فرشتگان را با «روح»، به فرمان خود، بر هر کس از بندگانش که بخواهد نازل می کند، که بیم دهید که معبودی جز من نیست. پس، از من پروا کنید.} یعنی ملائکه را نازل می کند به نیرویی که در آنها قرار داده است و در روایت ابی الجارود از حضرت باقر در مورد آیه «عَلی مَنْ یَشاءُ مِنْ عِبادِهِ أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لا إِلهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ» می گوید: به کتاب و نبوت.

**[ترجمه]

بیان

تأویل الروح بالقوه غریب (۲)و سیأتی فی الأخبار أنه خلق أعظم من الملائکه و لعله من بطون الآیه و قوله یَقُولُ بِالْکِتَابِ إما تفسیر للروح أیضا کما ذکره المفسرون أو متعلق بالإنذار.

**[ترجمه]تاویل روح در آیه «یُنَزِّلُ الْمَلائِکَهَ بِالرُّوحِ» به نیرو بسیار بعید به نظر می رسد و در اخبار خواهد آمد که روح موجودی است بزرگتر از ملائکه و شاید این تفسیر از بطون آیه باشد. و اما اینکه فرمود به کتاب و نبوت یا تفسیر برای روح است، یعنی ملائکه را با کتاب و نبوت نازل می کند، چنانچه مفسران گفته اند. یا متعلق به انذار و ترسانیدن است یعنی به

کتاب و نبوت می ترسانند. -. تفسیر قمی ۱: ۳۸۴ -

**[ترجمه]

«۱۰۶»

فس، تفسیر القمی قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ لِیَحْمِلُوا أَوْزارَهُمْ کامِلَةً یَوْمَ الْقِیامَهِ الْآیَهَ قَالَ یَعْنِی یَحْمِلُونَ آثَامَهُمْ یَعْنِی الَّذِینَ غَصَبُوا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ آثَامَ کُلِّ مَنِ اقْتَدَی بِهِمْ (۳)قَوْلُهُ فِی تَقَلُّبِهِمْ قَالَ إِذَا جَاءُوا وَ ذَهَبُوا فِی التِّجَارَاتِ وَ فِی أَعْمَالِهِمْ فَیَأْخُذُهُمْ فِی تِلْکَ الْحَالَهِ أَوْ یَأْخُذَهُمْ عَلی تَخَوُّفٍ قَالَ عَلَی تَیَقُّظٍ قَوْلُهُ سُجَّداً لِلَّهِ وَ هُمْ داخِرُونَ قَالَ تَحْوِیلُ کُلِّ ظِلٍّ (۴)خَلَقَهُ اللَّهُ هُوَ سُجُودُهُ لِلَّهِ لِأَنَّهُ لَیسَ شَیْ ءٌ إِلَّا لَهُ ظِلٌّ یَتَحَرَّکُ بِتَحْرِیکِهِ وَ تَحَرُّکُهُ سُجُودُهُ قَوْلُهُ وَ لَهُ الدِّینُ واصِباً أَیْ وَاجِباً قَوْلُهُ تَجْئَرُونَ أَیْ تَفْزَعُونَ وَ تَرْجِعُونَ وَ یَجْعَلُونَ لِما لا یَعْلَمُونَ نَصِیباً مِمَّا رَزَقْناهُمْ هُوَ الَّذِی وَصَفْنَاهُ مِمَّا کَانَتِ الْعَرَبُ یَجْعَلُونَ لِلْأَصْنَامِ نَصِیباً فِی زَرْعِهِمْ

ص: ۲۲۰

۱- تفسیر القمّیّ: ۳۵۶.

۲- قد فسر الروح هنا بالوحی، و بالقرآن، و بالنبوه، و أمّا ما فسره علیّ بن إبراهیم فهو معنی حسن أقرب من معنی الروح، و لکن غریب، لان الظاهر من نظائرها کقوله تعالی: «وَ کَذلِکَ أَوْحَیْنا إِلَیْکَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنا» خلاف ذلک، و علیه فیحتمل أن یکون «من» فی قوله: «من أمره» بمعنی الباء، أی ینزل الملائکه بالقوه التی جعلها اللّه فیهم بأمره و وحیه علی من یشاء، و أمّا قوله: بالکتاب و النبوّه فهو تفسیر آخر من الإمام علیه السلام للروح، و یحتمل أن یکون تفسیرا لقوله: من أمره بمعنی الذی قلناه.

۳- أضاف فی المصدر بعد ذلک: و هو قول الصادق علیه السلام: و اللّه ما اهریقت محجمه من دم و لا قرع عصا بعصا و لا غصب فرج حرام و لا اخذ مال من غیر حل الا وزر ذلک فی أعناقهم، من غیر أن ینقص من أوزار العاملین شی ء. راجع تفسیر القمّیّ ص ۳۵۸.

۴- فی طبعه من المصدر: تحریک کل ظل.

وَ إِبِلِهِمْ وَ غَنَمِهِمْ وَ يَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنٰاتِ قَالَ قَالَتْ قُرَيْشٌ إِنَّ الْمَلَائِكَهَ هُمْ بَنَاتُ اللّٰهِ فَنَسَبُوا مَا لَا يَشْتَهُونَ إِلَى اللّٰهِ فَقَالَ اللّٰهُ تَعَالَى سُبْحانَهُ وَ لَهُمْ ما يَشْتَهُونَ (۱)يَعْنِي مِنَ الْبَنِينَ قَوْلُهُ أَ يُمْسِكُهُ عَلى هُونٍ أَيْ يَسْتَهِينُ بِهِ قَوْلُهُ وَ أَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ أَيْ مُعَذَّبُونَ قَوْلُهُ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ قَالَ لَا يَجُوزُ لِلرَّجُلِ أَنْ يَخُصَّ نَفْسَهُ بِشَيْ ءٍ مِنَ الْمَأْكُولِ دُونَ عِيَالِهِ.

وَ فِي رِوَايَهِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام قَالَ: الَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا امْرَأَهٌ مِنْ بَنِي تَمِيمِ بْنِ مُرَّهَ وَ يُقَالُ لَهَا رَابِطَهُ بِنْتُ كَعْبِ بْنِ سَعْدِ بْنِ تَيْمِ بْنِ كَعْبِ بْنِ لُؤَيِّ بْنِ غَالِبٍ (۲)كَانَتْ حَمْقَاءَ تَغْزِلُ الشَّعْرَ فَإِذَا غَزَلَتْهُ نَقَضَتْهُ ثُمَّ عَادَتْ فَغَزَلَتْهُ فَقَالَ اللّٰهُ كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَها مِنْ بَعْدِ قُوَّهٍ أَنْكاثاً تَتَّخِذُونَ أَيْمانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ قَالَ إِنَّ اللّٰهَ تَعَالَى أَمَرَ بِالْوَفَاءِ وَ نَهَى عَنْ نَقْضِ الْعَهْدِ فَضَرَبَ لَهُمْ مَثَلًا قَوْلُهُ وَ إِذا بَدَّلْنا آيَهً مَكانَ آيَهٍ قَالَ كَانَ إِذَا نُسِخَتْ آيَهٌ قَالُوا لِرَسُولِ اللّٰهِ صلى الله عليه و آله أَنْتَ مُفْتَرٍ فَرَدَّ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ فَقَالَ قُلْ لَهُمْ يَا مُحَمَّدُ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ يَعْنِي جَبْرَئِيلَ.

وَ فِي رِوَايَهِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ رُوحُ الْقُدُسِ قَالَ هُوَ جَبْرَئِيلُ عليه السلام وَ الْقُدُسُ الطَّاهِرُ لِيُثَبِّتَ اللّٰهُ الَّذِينَ آمَنُوا هُمْ آلُ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله قَوْلُهُ لِسانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ قَالَ هُوَ لِسَانُ أَبِي فُكَيْهَهَ مَوْلَى ابْنِ الْحَضْرَمِيِّ (۳)كَانَ أَعْجَمِيَّ اللِّسَانِ وَ كَانَ قَدِ اتَّبَعَ نَبِيَّ اللّٰهِ وَ آمَنَ بِهِ وَ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ فَقَالَتْ قُرَيْشٌ إِنَّهُ يُعَلِّمُ مُحَمَّداً عِلْمَهُ بِلِسَانِهِ (۴)

۱- فى المصدر: فقال اللّه عزّ و جلّ: وَ يَجْعَلُونَ لِلّٰهِ الْبَنٰاتِ سُبْحٰانَهُ وَ لَهُمْ مٰا يَشْتَهُونَ

۲- هكذا فى النسخ، و فى المصدر: ريطه و كذا فى مجمع البيان الا أنّه قال: ربطه بنت عمرو بن كعب بن سعد بن تميم بن مره.

۳- هكذا فى بعض النسخ و المصدر، و لكن فى نسخ اخرى من الكتاب و كذا فى مجمع البيان: ابن الحضرمى.

۴- تفسير القمّىّ: ۳۶۰- ۳۶۲ و ۳۶۴- ۳۶۶.

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «لِيَحْمِلُوا أَوْزارَهُمْ كامِلَةً يَوْمَ الْقِيامَهِ وَ مِنْ أَوْزارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلا ساءَ ما يَزِرُونَ» - . نحل / ۲۵ - ، {تا روز قیامت بار گناهان خود را تمام بردارند، و [نیز] بخشی از بار گناهان کسانی را که ندانسته آنان را گمراه می کنند. آگاه باشید، چه بد باری را می کشند.} گفته است: یعنی گناهان خود را حمل می کنند. منظور کسانی هستند که مقام امیر المؤمنین علیه السلام را غصب کردند و گناهان هر که را پیرو آنها شده است. آیه «فِي تَقَلُّبِهِمْ» گفت، وقتی در حال رفت و آمد و کار و تجارتند، در همان حال خداوند آنها را می گیرد. «أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلى تَخَوُّفٍ» - . تفسیر قمی ۱: ۳۸۵ - گفت، یا آنها را در حال بیداری می گیرد.

آیه «سُجَّداً لِلَّهِ وَ هُمْ داخِرُونَ» تغییر هر ظلی که خدا آفریده، سجده اوست. زیرا برای خدا هیچ چیزی وجود ندارد مگر اینکه دارای ظلی است که تحرک او حرکت می کند و همان تحرک، سجود اوست «وَ لَهُ الدِّينُ واصِباً» واجب است. «تَجْئَرُونَ» پناه می برید و برمی گردید. «وَ يَجْعَلُونَ لِما لا يَعْلَمُونَ نَصِيباً مِمَّا رَزَقْناهُمْ» این همان جریانی است که توضیح دادیم که اعراب برای بت های خود سهمی از کشت و زرع

ص: ۲۲۰

و شتر و گوسفند قرار می دادند. «وَ يَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَناتِ» قریش می گفتند ملائکه دختران خدا هستند و آنچه را که خودشان دوست نداشتند به خدا نسبت می دادند. خداوند می فرماید «وَ لَهُمْ ما يَشْتَهُونَ» خودشان هر چه دوست داشتند را (برای خود) می گرفتند یعنی پسران را. «أَ يُمْسِكُهُ عَلى هُونٍ» یا دختر را با کمال خواری نگه می داشت. «أَنَّهُمْ مُفْرَطُونَ» معذب هستند. «فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ» فرمود: جایز نیست مرد خوراکی را به خود اختصاص دهد و به زن و فرزند خویش ندهد. - . تفسیر قمی ۱: ۳۸۸ -

حضرت امام باقر علیه السّلام در تفسیر آیه «كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَها» فرمود: کسی که رشته خود را پاره کرد زنی از بنی تمیم بن مره به نام رابطه دختر کعب بن سعد بن تیم بن کعب بن لوی بن غالب بود. زنی احمق که مویها را می رشت و وقتی تمام می کرد، رشته های خود را از هم باز می کرد. باز دو مرتبه شروع به رشتن می کرد. خداوند می فرماید «كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَها مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكاثاً تَتَّخِذُونَ أَيْمانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ» خداوند امر به وفای عهد می کند و از پیمان شکنی نهی می نماید. برای چنین اشخاصی مثل می زند.

آیه «وَ إِذا بَدَّلْنا آيَةً مَكانَ آيَةٍ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما يُنَزِّلُ قالُوا إِنَّما أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يَعْلَمُونَ» - . نحل / ۱۰۱ - ، { و چون حکمی را به جای حکم دیگر بیاوریم - و خدا به آنچه به تدریج نازل می کند داناتر است - می گویند: «جز این نیست که تو دروغ بافی.» [نه،] بلکه بیشتر آنان نمی دانند.}وقتی یک آیه نسخ می شد به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می گفتند «أَنْتَ مُفْتَرٍ» تو دروغ می گویی. خداوند حرف آنها را رد می کند و می فرماید: «قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِ» بگو ای محمد - صلی الله علیه و آله - جبرئیل از جانب پروردگارت (آن را) می آورد. در روایت ابی الجارود از حضرت ابی جعفر در باره «رُوحُ الْقُدُسِ» فرمود: جبرئیل است. «الْقُدُسِ» طاهر است «لِيُثَبِّتَ الله الَّذِينَ آمَنُوا» آنها آل محمد صلی الله علیه و آله هستند. «لِسانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ» فرمود: این زبان ابو فکهیه غلام ابن الحضرمی بود که به زبانی غیر از عربی حرف می زد. او به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ایمان آورده بود و از اهل کتاب به شمار می رفت. قریش می گفتند او زبان خود

را به محمد صلی الله علیه و آله می آموزد. - . تفسیر قمی ۱: ۳۹۱ - ۳۹۲ -

ص: ۲۲۱

**[ترجمه]

«۱۰۷»

شی، تفسیر العیاشی عَنْ سَمَاعَةَ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: سَأَلْتُهُ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ وَ لَهُ الدِّینُ واصِباً قَالَ وَاجِباً (۱)

lt;meta info=". تفسیر عیاشی: سماعه از حضرت صادق علیه السّلام نقل کرد که از تفسیر این آیه پرسیدم « وَ لَهُ الدِّینُ واصِباً» - . نحل / ۵۳ - { و آیین پایدار از آنِ اوست}فرمود: واصب یعنی واجب. - . تفسیر عیاشی ۲: ۲۸۳ -

**[ترجمه]

«۱۰۸»

فس، تفسیر القمی لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ مُخَاطَبَةٌ لِلنَّبِیِّ صلی الله علیه و آله وَ الْمَعْنَی لِلنَّاسِ وَ هُوَ قَوْلُ الصَّادِقِ علیه السلام إِنَّ اللَّهَ بَعَثَ نَبِیَّهُ بِإِیَّاکِ أَعْنِی وَ اسْمَعِی یَا جَارَةُ قَوْلُهُ إِذاً لَابْتَغَوْا إِلی ذِی الْعَرْشِ سَبِیلًا قَالَ لَوْ کَانَتِ الْأَصْنَامُ آلِهَةً کَمَا یَزْعُمُونَ لَصَعِدُوا إِلَی الْعَرْشِ قَوْلُهُ وَ إِذْ هُمْ نَجْوی أَیْ إِذْ هُمْ فِی سِرٍّ یَقُولُونَ هُوَ سَاحِرٌ قَوْلُهُ ظَهِیراً أَیْ مُعِیناً قَوْلُهُ وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً فَإِنَّهَا نَزَلَتْ فِی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی أُمَیَّةَ أَخِی أُمِّ سَلَمَةَ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَیْهَا وَ ذَلِکَ أَنَّهُ قَالَ هَذَا لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِمَکَّةَ قَبْلَ الْهِجْرَهِ فَلَمَّا خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ إِلَی فَتْحِ مَکَّهَ اسْتَقْبَلَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِی أُمَیَّهَ فَسَلَّمَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَلَمْ یَرُدَّ السَّلَامَ عَلَیْهِ فَأَعْرَضَ عَنْهُ وَ لَمْ یُجِبْهُ بِشَیْ ءٍ وَ کَانَتْ أُخْتُهُ أُمُّ سَلَمَهَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَدَخَلَ إِلَیْهَا وَ قَالَ یَا أُخْتِی إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدْ قَبِلَ إِسْلَامَ النَّاسِ کُلِّهِمْ وَ رَدَّ إِسْلَامِی فَلَیْسَ یَقْبَلُنِی کَمَا قَبِلَ غَیْرِی فَلَمَّا دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَلَی أُمِّ سَلَمَهَ قَالَتْ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی یَا رَسُولَ اللَّهِ سَعِدَ بِکَ جَمِیعُ النَّاسِ إِلَّا أَخِی مِنْ بَیْنِ قُرَیْشٍ وَ الْعَرَبِ رَدَدْتَ إِسْلَامَهُ وَ قَبِلْتَ إِسْلَامَ النَّاسِ کُلِّهِمْ إِلَّا أَخِی فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا أُمَّ سَلَمَهَ إِنَّ أَخَاکِ کَذَّبَنِی تَکْذِیباً لَمْ یُکَذِّبْنِی أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ هُوَ الَّذِی قَالَ لِی لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً إِلَی قَوْلِهِ کِتاباً نَقْرَؤُهُ قَالَتْ أُمُّ سَلَمَهَ بِأَبِی أَنْتَ وَ أُمِّی یَا رَسُولَ اللَّهِ أَ لَمْ تَقُلْ إِنَّ الْإِسْلَامَ یَجُبُّ مَا کَانَ قَبْلَهُ (۲)قَالَ نَعَمْ فَقَبِلَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِسْلَامَهُ.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ

ص: ۲۲۲

۱- مخطوط.

۲- أی یمحو ما کان قبله من الکفر و المعاصی و الذنوب، من الجب و هو القطع.

يَنْبُوعاً أَیْ عَیْناً أَوْ تَکُونَ لَکَ جَنَّهٌ أَیْ بُسْتَانٌ مِنْ نَخِیلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجِیراً مِنْ تِلْکَ الْعُیُونِ أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَفاً وَ ذَلِکَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَ إِنَّهُ سَیَسْقُطُ مِنَ السَّمَاءِ کِسْفاً لِقَوْلِهِ وَ إِنْ یَرَوْا کِسْفاً مِنَ السَّماءِ ساقِطاً یَقُولُوا سَحابٌ مَرْکُومٌ وَ قَوْلُهُ أَوْ تَأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَهِ قَبِیلًا وَ الْقَبِیلُ الْکَثِیرُ أَوْ یَکُونَ لَکَ بَیْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ الْمُزَخْرَفُ بِالذَّهَبِ أَوْ تَرْقی فِی السَّماءِ وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِیِّکَ حَتَّی تُنَزِّلَ عَلَیْنا کِتاباً نَقْرَؤُهُ یَقُولُ مِنَ اللَّهِ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی أُمَیَّهَ إِنَّ مُحَمَّداً صَادِقٌ وَ إِنِّی أَنَا بَعَثْتُهُ وَ یَجِی ءُ مَعَهُ أَرْبَعَهٌ مِنَ الْمَلَائِکَهِ یَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ کَتَبَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ قُلْ سُبْحانَ رَبِّی هَلْ کُنْتُ إِلَّا بَشَراً رَسُولًا قَوْلُهُ وَ ما مَنَعَ النَّاسَ أَنْ یُؤْمِنُوا إِذْ جاءَهُمُ الْهُدی قَالَ قَالَ الْکُفَّارُ لِمَ لَمْ یَبْعَثِ اللَّهُ إِلَیْنَا الْمَلَائِکَهَ فَقَالَ اللَّهُ لَوْ بَعَثْنَا إِلَیْهِمْ مَلَکاً لَمَا آمَنُوا وَ لَهَلَکُوا وَ لَوْ کَانَتِ الْمَلَائِکَهُ فِی الْأَرْضِ یَمْشُونَ مُطْمَئِنِّینَ لَنَزَّلْنا عَلَیْهِمْ مِنَ السَّماءِ مَلَکاً رَسُولًا قَوْلُهُ قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِکُونَ الْآیَهَ قَالَ لَوْ کَانَتِ الْأَمْوَالُ بِیَدِ النَّاسِ لَمَا أَعْطَوُا النَّاسَ شَیْئاً مَخَافَهَ الْفَنَاءِ وَ کانَ الْإِنْسانُ قَتُوراً أَیْ بَخِیلًا قَوْلُهُ عَلی مُکْثٍ أَیْ عَلَی مَهْلٍ (۱)

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «ذلِکَ مِمَّا أَوْحی إِلَیْکَ رَبُّکَ مِنَ الْحِکْمَهِ وَ لا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلهاً آخَرَ فَتُلْقی فی جَهَنَّمَ مَلُوماً مَدْحُوراً» - . اسراء / ۳۹ - ، {این [سفارشها] از حکمتهایی است که پروردگارت به تو وحی کرده است، و با خدای یگانه معبودی دیگر قرار مده، و گرنه حسرت زده و مطرود در جهنم افکنده خواهی شد.}

گفته است: خطاب به پیامبر است ولی منظور مردم هستند. این فرمایش امام صادق علیه السّلام است و فرمود: خداوند پیامبرش صلی الله علیه و آله را مبعوث نمود «بإیاک اعنی و اسمعی یا جاره»، یعنی تو را یاد می کنم ولی می گویم همسایه بشنو.

«قُلْ لَوْ کانَ مَعَهُ آلِهَهٌ کَما یَقُولُونَ إِذاً لَابْتَغَوْا إِلی ذِی الْعَرْشِ سَبِیلًا» - . اسراء / ۴۲ - ، {بگو: «اگر - چنانکه می گویند - با او خدایانی [دیگر] بود، در آن صورت حتماً در صدد جستن راهی به سوی [خداوند،] صاحب عرش، برمی آمدند.»} یعنی اگر بت ها خدا می بودند، آن طوری که شما گمان می کنید، به جانب صاحب عرش صعود می کردند و بالا می رفتند. - . تفسیر قمی ۱: ۴۰۸ -

آیه «نَحْنُ أَعْلَمُ بِما یَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ یَسْتَمِعُونَ إِلَیْکَ وَ إِذْ هُمْ نَجْوی إِذْ یَقُولُ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلاَّ رَجُلًا مَسْحُوراً» - . اسراء / ۴۷ - ، { هنگامی که به سوی تو گوش فرا می دارند ما بهتر می دانیم به چه [منظور] گوش می دهند، و [نیز] آنگاه که به نجوا می پردازند؛ وقتی که ستمگران گویند: «جز مردی افسون شده را پیروی نمی کنید.»} یعنی زمانی که آنها در پنهانی به یکدیگر می گویند او ساحر است.

در تفسیر آیه «قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلی أَنْ یَأْتُوا بِمِثْلِ هذَا الْقُرْآنِ لا یَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ کانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِیراً» - . اسراء / ۸۸ - {بگو: «اگر انس و جن گرد آیند تا نظیر این قرآن را بیاورند، مانند آن را نخواهند آورد، هر چند برخی از آنها پشتیبان برخی [دیگر] باشند.»}می نویسد: «ظَهِیراً» یعنی کمک کننده.

در تفسیر آیه «وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً» - . اسراء / ۹۰ - {و گفتند: «تا از زمین چشمه ای برای ما نجوشانی، هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد.} می نویسد: این آیه در باره عبد الله بن ابی امیه برادر ام سلمه رحمه الله علیها بود. او

این حرف را قبل از هجرت به پیامبر صلی الله علیه و آله زده بود. وقتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برای فتح مکه خارج شد، عبد الله بن ابی امیه به استقبال پیامبر صلی الله علیه و آله آمد و بر آن جناب سلام کرد.

اما ایشان جواب او را نداده و از او روی برگرداندند. خواهرش ام سلمه با پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بود. عبد الله پیش خواهر خود آمد و گفت، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله اسلام همه مردم را پذیرفت ولی اسلام مرا نپذیرفت و به من مانند دیگران توجه نکرد.

وقتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پیش ام سلمه آمد، عرض کرد پدر و مادرم فدایت باد، به وسیله تو تمام مردم به سعادت رسیدند مگر برادر من. از میان قریش و عرب اسلام همه را پذیرفتی ولی از او نپذیرفتی.

فرمود ام سلمه، برادرت مرا چنان تکذیب کرد که هیچ کس آن طور تکذیب ننمود، اوست که این حرف را به من گفته بود: «وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً *أَوْ تَکُونَ لَکَ جَنَّهٌ مِنْ نَخیلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجیراً *أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَفاً أَوْ تَأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَهِ قَبیلاً *أَوْ یَکُونَ لَکَ بَیْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقی فِی السَّماءِ وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِیِّکَ حَتَّی تُنَزِّلَ عَلَیْنا کِتاباً نَقْرَؤُهُ قُلْ سُبْحانَ رَبِّی هَلْ کُنْتُ إِلاَّ بَشَراً رَسُولاً» - . اسراء / ۹۰ - ۹۳ - ، {و گفتند: «تا از زمین چشمه ای برای ما نجوشانی، هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد. یا [باید] برای تو باغی از درختان خرما و انگور باشد و آشکارا از میان آنها جویبارها روان سازی،یا چنانکه ادعا می کنی، آسمان را پاره پاره بر [سر] ما فرو اندازی، یا خدا و فرشتگان را در برابر [ما حاضر] آوری، یا برای تو خانه ای از طلا[کاری] باشد، یا به آسمان بالا روی، و به بالا رفتن تو [هم] اطمینان نخواهیم داشت، تا بر ما کتابی نازل کنی که آن را بخوانیم.»بگو: «پاک است پروردگار من، آیا [من] جز بشری فرستاده هستم؟»}

ام سلمه عرض کرد پدر و مادرم فدایت، مگر نفرمودی «ان الاسلام یجب ما کان قبله» اسلام سوابق قبل کفر و معصیت را محو می کند و از میان می برد؟ فرمود: آری، و سپس پیامبر اسلام او را پذیرفت. - . تفسیر قمی ۱: ۴۱۱ -

و در روایت ابی الجارود آمده است که امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعا» - . اسراء / ۹۰ - ، { و گفتند: «تا از زمین چشمه ای برای ما نجوشانی، هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد.} فرمود:

ص: ۲۲۲

« یَنْبُوعاً » یعنی چشمه «أَوْ تَکُونَ لَکَ جَنَّهٌ مِنْ نَخِیلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجِیراً» « أَوْ تَکُونَ لَکَ جَنَّهٌ» یعنی بوستان «مِنْ نَخِیلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجِیراً» از خرما و انگور داشته باشی که میان درختان نهرها جاری باشد.

«أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَفاً» جریان چنین بود که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: در آینده آسمان بر سر شما فرو می ریزد؛ با اشاره به این آیه: «وَ إِنْ یَرَوْا کِسْفاً مِنَ السَّماءِ ساقِطاً یَقُولُوا سَحابٌ مَرْکُومٌ».

و در تفسیر آیه «أَوْ تَأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَهِ قَبِیلًا» فرمود: «قبیلا» یعنی کثیر. «أَوْ یَکُونَ لَکَ بَیْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ» یعنی خانه ای آراسته

از طلا.

در تفسیر آیه «أَوْ تَرْقی فِی السَّماءِ وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِیِّکَ حَتَّی تُنَزِّلَ عَلَیْنا کِتاباً نَقْرَؤُهُ» می نویسد: نامه ای از جانب خدا بیاوری که در آن نوشته باشد: نامه‌ای از جانب خدا است برای عبد الله بن ابی امیه. محمد - صلی الله علیه و آله - راست می گوید، من او را مبعوث کرده ام و با او چهار ملائکه بیایند و شهادت دهند که این نامه از خداست. خداوند این آیه را در رد او نازل نمود: «قُلْ سُبْحانَ رَبِّی هَلْ کُنْتُ إِلَّا بَشَراً رَسُولًا» {بگو: «پاک است پروردگار من، آیا [من] جز بشری فرستاده هستم؟»}. - . تفسیر قمی ۱: ۴۱۷ -

و در تفسیر آیه «وَ ما مَنَعَ النَّاسَ أَنْ یُؤْمِنُوا إِذْ جاءَهُمُ الْهُدی إِلاَّ أَنْ قالُوا أَ بَعَثَ اللَّهُ بَشَراً رَسُولاً» - . اسراء / ۹۴ - ، {و [چیزی] مردم را از ایمان آوردن باز نداشت، آنگاه که هدایت برایشان آمد، جز اینکه گفتند: «آیا خدا بشری را به سِمَتِ رسول مبعوث کرده است؟»} می نویسد: کفار گفتند چرا خداوند برای ما ملائکه‌ای را به عنوان پیامبر مبعوث نمی کند؟ خداوند می فرماید: اگر ملائکه را بر آنها نازل کنیم ایمان نمی آورند و هلاک می شوند. اگر در زمین ملائکه ساکن بودند پیامبری از ملائکه برای آنها می فرستادیم.

«یَمْشُونَ مُطْمَئِنِّینَ لَنَزَّلْنا عَلَیْهِمْ مِنَ السَّماءِ مَلَکاً رَسُولًا» {که با اطمینان راه می رفتند، البته بر آنان [نیز] فرشته ای را به عنوان پیامبر از آسمان نازل می کردیم.}. - . تفسیر قمی ۱: ۴۱۸ -

در تفسیر آیه «قُلْ لَوْ أَنْتُمْ تَمْلِکُونَ خَزائِنَ رَحْمَهِ رَبِّی إِذاً لَأَمْسَکْتُمْ خَشْیَهَ الْإِنْفاقِ وَ کانَ الْإِنْسانُ قَتُوراً» - . اسراء / ۱۰۰ - {بگو: «اگر شما مالک گنجینه های رحمت پروردگارم بودید، باز هم از بیم خرج کردن قطعاً امساک می ورزیدید، و انسان همواره بخیل است.»} گفت: اگر اموال به دست مردم باشد، از ترس تمام شدن به مردم چیزی نمی دهند.

منظور از «وَ کانَ الْإِنْسانُ قَتُوراً» انسان بخیل است.

و در تفسیر آیه «وَ قُرْآناً فَرَقْناهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَی النَّاسِ عَلی مُکْثٍ وَ نَزَّلْناهُ تَنْزِیلًا » {و قرآنی [با عظمت را] بخش بخش [بر تو] نازل کردیم تا آن را به آرامی بر مردم بخوانی، و آن را به تدریج نازل کردیم.} می نویسد: «عَلی مُکْثٍ» یعنی به تدریج و با فاصله. - . تفسیر قمی ۱: ۴۱۹ -

**[ترجمه]

«۱۰۹»

فس، تفسیر القمی وَ لَمْ یَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً قَیِّماً قَالَ هَذَا مُقَدَّمٌ وَ مُؤَخَّرٌ لِأَنَّ مَعْنَاهُ الَّذِی أَنْزَلَ عَلَی عَبْدِهِ الْکِتَابَ قَیِّماً وَ لَمْ یَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً فَقَدْ قَدَّمَ حَرْفاً عَلَی حَرْفٍ لِیُنْذِرَ بَأْساً شَدِیداً مِنْ لَدُنْهُ یَعْنِی یُخَوِّفُ وَ یُحَذِّرُهُمْ مِنْ عَذَابِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ فَلَعَلَّکَ باخِعٌ نَفْسَکَ یَقُولُ قَاتِلٌ نَفْسَکَ عَلی آثارِهِمْ قَوْلُهُ أَسَفاً أَیْ حُزْناً (۲)

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ لَمْ یَجْعَـلْ لَهُ عِوَجـاً قَیِّمـاً» گفته است: این کلمه هـا مقـدم و مؤخر شده است زیرا معنی آن چنین است: بر بنده خود کتاب استواری را نازل کرده و در آن کژی قرار نداده، یک کلمه را بر دیگری مقدم داشته اند «قَیِّماً لِیُنْذِرَ بَأْساً شَدیداً مِنْ لَدُنْهُ وَ یُبَشِّرَ الْمُؤْمِنینَ الَّذینَ یَعْمَلُونَ الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْراً حَسَناً » - . کهف / ۲ - ، { [کتـابی] راست و درست، تـا [گناهکـاران را] از جـانب خود به عـذابی سـخت بیم دهـد، و مؤمنـانی را که کارهـای شایسته می کنند نوید بخشد که برای آنان پاداشی نیکوست.}یعنی بترساند و آنها را از عذاب خدا بر حذر دارد.

و در روایـت ابی الجـارود از حضـرت ابی جعفر علیـه السـلام در مـورد آیه «فَلَعَلَّکَ بـاخِعٌ نَفْسَـکَ» یعنی خـود را بکشـی «عَلی آثارِهِمْ» و «أَسَفاً» از اندوه. - . تفسیر قمی ۲: ۵ -

**[ترجمه]

«۱۱۰»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ لَقَدْ جِئْتُمْ شَیْئاً إِدًّا أَیْ عَظِیماً قَوْلُهُ قَوْماً لُدًّا قَالَ أَصْحَابُ الْکَلَامِ وَ الْخُصُومَهِ (۳)

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه « لَقَدْ جِئْتُمْ شَیْئاً إِدًّا » - . مریم / ۸۹ - { واقعاً چیز زشتی را [بر زبان] آوردید.}می نویسد: « إِدًّا » یعنی عظیم «قَوْماً لُدًّا» اهل بحث و خصومت. - . تفسیر قمی ۲: ۳۰ - ۳۱ -

**[ترجمه]

«۱۱۱»

فس، تفسیر القمی أَ فَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَ أَنْتُمْ تُبْصِرُونَ أَیْ تَأْتُونَ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله وَ هُوَ سَاحِرٌ

ص: ۲۲۳

۱- تفسیر القمّیّ: ۳۸۰ و ۳۸۲ و ۳۸۷ و ۳۸۸- ۳۹۱.

۲- تفسیر القمّیّ: ۳۹۱ و ۳۹۲.

۳- تفسیر القمّیّ: ۴۱۵.

ثُمَّ قَالَ قُلْ لَهُمْ يَا مُحَمَّدُ رَبِّی یَعْلَمُ الْقَوْلَ فِی السَّماءِ وَ الْأَرْضِ یَعْنِی مَا یُقَالُ فِی السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ ثُمَّ حَکَی اللَّهُ قَوْلَ قُرَیْشٍ فَقَالَ بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ بَلِ افْتَراهُ أَیْ هَذَا الَّذِی یُخْبِرُنَا مُحَمَّدٌ یَرَاهُ فِی النَّوْمِ وَ قَالَ بَعْضُهُمْ بَلِ افْتَرَاهُ أَیْ یَکْذِبُ وَ قَالَ بَعْضُهُمْ بَلْ هُوَ شاعِرٌ فَلْیَأْتِنا بِآیَهٍ کَما أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَیْهِمْ فَقَالَ ما آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْیَهٍ أَهْلَکْناها أَ فَهُمْ یُؤْمِنُونَ قَالَ کَیْفَ یُؤْمِنُونَ وَ لَمْ یُؤْمِنْ مَنْ کَانَ قَبْلَهُمْ بِالْآیَاتِ حَتَّی هَلَکُوا قَوْلُهُ فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّکْرِ قَالَ آلُ مُحَمَّدٍ (۱)قَوْلُهُ وَ ما جَعَلْنا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِکَ الْخُلْدَ فَإِنَّهُ لَمَّا أَخْبَرَ اللَّهُ نَبِیَّهُ بِمَا یُصِیبُ أَهْلَ بَیْتِهِ بَعْدَهُ وَ ادِّعَاءِ مَنِ ادَّعَی الْخِلَافَهَ دُونَهُمْ اغْتَمَّ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ ما جَعَلْنا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِکَ الْخُلْدَ أَ فَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخالِدُونَ کُلُّ نَفْسٍ ذائِقَهُ الْمَوْتِ وَ نَبْلُوکُمْ بِالشَّرِّ وَ الْخَیْرِ فِتْنَهً أَیْ نَخْتَبِرُهُمْ (۲)قَوْلُهُ وَ لَقَدْ کَتَبْنا فِی الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّکْرِ قَالَ الْکُتُبُ کُلُّهَا ذِکْرٌ أَنَّ الْأَرْضَ یَرِثُها عِبادِیَ الصَّالِحُونَ قَالَ الْقَائِمُ عَجَّلَ اللَّهُ فَرَجَهُ وَ أَصْحَابُهُ قَالَ وَ الزَّبُورُ فِیهِ مَلَاحِمُ وَ تَحْمِیدٌ وَ تَمْجِیدٌ وَ دُعَاءٌ قَوْلُهُ قالَ رَبِّ احْکُمْ بِالْحَقِّ قَالَ مَعْنَاهُ لَا تَدَعِ الْکُفَّارَ وَ الْحَقُّ الِانْتِقَامُ مِنَ الظَّالِمِینَ (۳)

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «لاهِیَهً قُلُوبُهُمْ وَ أَسَرُّوا النَّجْوَی الَّذِینَ ظَلَمُوا هَلْ هذا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُکُمْ أَ فَتَأْتُونَ السِّحْرَ وَ أَنْتُمْ تُبْصِرُونَ» - . انبیاء / ۳ - ،{در حالی که دلهایشان مشغول است. و آنانکه ستم کردند پنهانی به نجوا برخاستند که: «آیا این [مرد] جز بشری مانند شماست؟ آیا دیده و دانسته به سوی سحر می روید؟»} می نویسد: یعنی شما پیش محمد صلی الله علیه و آله می آیید با اینکه می گویید او ساحر است؛

ص: ۲۲۳

بعد می فرماید: «قالَ رَبِّی یَعْلَمُ الْقَوْلَ فِی السَّماءِ وَ الْأَرْضِ وَ هُوَ السَّمِیعُ الْعَلِیمُ» - . انبیاء / ۴ - ، {[پیامبر] گفت: «پروردگارم [هر] گفتار[ی] را در آسمان و زمین می داند، و اوست شنوای دانا.»}

سپس خداوند سخن قریش را حکایت می کند «بَلْ قالُوا أَضْغاثُ أَحْلامٍ بَلِ افْتَراهُ بَلْ هُوَ شاعِرٌ فَلْیَأْتِنا بِآیَهٍ کَما أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ» - . [۷] انبیاء / ۵ - ،{بلکه گفتند: «خوابهای شوریده است، [نه] بلکه آن را بربافته، بلکه او شاعری است. پس همان گونه که برای پیشینیان هم عرضه شد، باید برای ما نشانه ای بیاورد.»}

یعنی آنچه محمد صلی الله علیه و آله به ما می گوید در خواب می بیند. بعضی گفتند بلکه دروغ می گوید «بَلْ هُوَ شاعِرٌ فَلْیَأْتِنا بِآیَهٍ کَما أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ» بعضی گفتند او شاعر است، اگر راست می گوید مانند پیامبران قبل معجزه ای بیاورد. خداوند بر رد رد آنها می گوید، «ما آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْیَهٍ أَهْلَکْناها أَ فَهُمْ یُؤْمِنُونَ» - . انبیاء / ۶ - {قبل از آنان [نیز مردم] هیچ شهری - که آن را نابود کردیم - [به آیات ما] ایمان نیاوردند. پس آیا اینان [به معجزه] ایمان می آورند؟}

می فرماید: اینها چگونه ایمان خواهند آورد و حال اینکه پیشینیان با وجود معجزات ایمان نیاوردند تا هلاک شدند.

آیه «فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّکْرِ» اهل ذکر آل محمدند صلی الله علیه و آله. «ما جَعَلْنا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِکَ الْخُلْدَ» چون خداوند به پیامبر صلی الله علیه و آله اطلاع داد که اهل بیت او از کسانی که ادعای خلافت را می نمایند چه خواهند دید. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله غمگین شد. این آیه را در همین مورد نازل نمود «وَ ما جَعَلْنا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِکَ الْخُلْدَ أَ فَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخالِدُونَ کُلُّ نَفْسٍ ذائِقَهُ

الْمَوْتِ وَ نَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَ الْخَيْرِ فِتْنَهً» يعنى آزمايش مى كنيم آنها را. - . تفسير قمى ۲: ۴۲ -

آيه «وَ لَقَدْ كَتَبْنا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُها عِبادِيَ الصّالِحُون » - . انبياء / ۱۰۵ - {و در حقيقت، در زبور پس از تورات نوشتيم كه زمين را بندگان شايسته ما به ارث خواهند برد.} فرمود: تمام كتابها ذكر است «أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُها عِبادِيَ الصّالِحُونَ»، گفت: منظور حضرت قائم عجل اللّه فرجه و اصحاب او هستند. گفت: زبور كتابى است داراى جريانهاى تاريخى، رنج و ناراحتى و حمد خدا و تمجيد و دعا.

آيه « قالَ رَبِ احْكُمْ بِالْحَقِ وَ رَبُّنَا الرَّحْمنُ الْمُسْتَعانُ عَلى ما تَصِفُونَ » - . انبياء / ۱۱۲ - ، {گفت: «پروردگارا، [خودت] به حق داورى كن، و به رغم آنچه وصف مى كنيد، پروردگار ما همان بخشايشگر دستگير است.»} گفت: معنى آن اين است كه كفار را رها نكن و حق اين است كه از ستمگران انتقام بگيرى. - . تفسير قمى ۲: ۵۲ -

**[ترجمه]

«۱۱۲»

فس، تفسير القمى وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ لا هُدىً وَ لا كِتابٍ مُنِيرٍ قَالَ نَزَلَتْ فِي أَبِي جَهْلٍ ثانِيَ عِطْفِهِ قَالَ تَوَلَّى عَنِ الْحَقِّ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ عَنْ طَرِيقِ اللَّهِ وَ الْإِيمَانِ قَوْلُهُ وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلى حَرْفٍ قَالَ عَلَى شَكٍّ فَإِنْ أَصابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ الْآيَهَ.

فَإِنَّهُ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي عِمْرَانَ عَنْ يُونُسَ عَنْ حَمَّادٍ عَنِ ابْنِ طَيَّارٍ (۴)عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَهُ

ص: ۲۲۴

۱- فى المصدر: قال: آل محمّد هم أهل الذكر. راجع التفسير: ۴۲۶.

۲- تفسير القمّىّ: ۴۲۸.

۳- تفسير القمّىّ: ۴۳۴.

۴- الظاهر أنّه حمزه بن محمّد الطيار.

فِي قَوْمٍ وَحَّدُوا اللَّهَ وَ خَلَعُوا عِبَادَةَ مَنْ دُونَ اللَّهِ وَ خَرَجُوا مِنَ الشِّرْكِ وَ لَمْ يَعْرِفُوا أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَهُمْ يَعْبُدُونَ اللَّهَ عَلَى شَكٍّ فِي مُحَمَّدٍ وَ مَا جَاءَ بِهِ فَأَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالُوا نَنْظُرُ فَإِنْ كَثُرَتْ أَمْوَالُنَا وَ عُوفِينَا فِي أَنْفُسِنَا وَ أَوْلَادِنَا عَلِمْنَا أَنَّهُ صَادِقٌ وَ أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ إِنْ كَانَ غَيْرُ ذَلِكَ نَظَرْنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ فَإِنْ أَصابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَ إِنْ أَصابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيا وَ الْآخِرَةَ ذلِكَ هُوَ الْخُسْرانُ الْمُبِينُ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَضُرُّهُ وَ ما لا يَنْفَعُهُ انْقَلَبَ مُشْرِكاً يَدْعُو غَيْرَ اللَّهِ وَ يَعْبُدُ غَيْرَهُ فَمِنْهُمْ مَنْ يَعْرِفُ وَ يَدْخُلُ الْإِيمَانُ قَلْبَهُ فَهُوَ مُؤْمِنٌ وَ يُصَدِّقُ وَ يَزُولُ عَنْ مَنْزِلَتِهِ مِنَ الشَّكِّ إِلَى الْإِيمَانِ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَلْبَثُ عَلَى شَكِّهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَنْقَلِبُ إِلَى الشِّرْكِ وَ أَمَّا قَوْلُهُ مَنْ كانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَةِ فَإِنَّ الظَّنَّ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَلَى وَجْهَيْنِ ظَنُّ يَقِينٍ وَ ظَنُّ شَكٍّ فَهَذَا ظَنُّ شَكٍّ قَالَ مَنْ شَكَّ أَنَّ اللَّهَ لَا يُثِيبُهُ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّماءِ أَيْ يَجْعَلُ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ اللَّهِ دَلِيلًا وَ الدَّلِيلُ عَلَى أَنَّ السَّبَبَ هُوَ الدَّلِيلُ قَوْلُ اللَّهِ فِي سُورَةِ الْكَهْفِ وَ آتَيْناهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَباً فَأَتْبَعَ سَبَباً أَيْ دَلِيلًا وَ قَالَ ثُمَّ لْيَقْطَعْ أَيْ يُمَيِّزُ وَ الدَّلِيلُ عَلَى أَنَّ الْقَطْعَ هُوَ التَّمْيِيزُ قَوْلُهُ وَ قَطَّعْناهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ أَسْباطاً أُمَماً أَيْ مَيَّزْنَاهُمْ فَقَوْلُهُ ثُمَّ لْيَقْطَعْ أَيْ يُمَيِّزُ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ ما يَغِيظُ أَيْ حِيلَتُهُ وَ الدَّلِيلُ عَلَى أَنَّ الْكَيْدَ هُوَ الْحِيلَةُ قَوْلُهُ تَعَالَى كَذلِكَ كِدْنا لِيُوسُفَ أَيِ احْتَلْنَا لَهُ حَتَّى حَبَسَ أَخَاهُ وَ قَوْلُهُ يَحْكِي قَوْلَ فِرْعَوْنَ فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ أَيْ حِيلَتَكُمْ قَالَ فَإِذَا وَضَعَ لِنَفْسِهِ سَبَباً وَ مَيَّزَ دَلَّهُ عَلَى الْحَقِّ وَ أَمَّا الْعَامَّةُ فَإِنَّهُمْ رَوَوْا فِي ذَلِكَ أَنَّهُ مَنْ لَمْ يُصَدِّقْ بِمَا قَالَ اللَّهُ فَلْيُلْقِ حَبْلًا إِلَى سَقْفِ الْبَيْتِ ثُمَّ لْيَخْتَنِقْ (۱)

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يُجادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ لا هُدىً وَ لا كِتابٍ مُنِيرٍ» - . حج / ۸ - ، {و از [میان] مردم کسی است که در باره خدا بدون هیچ دانش و بی هیچ رهنمود و کتاب روشنی به مجادله می پردازد} گفت: در باره ابو جهل نازل شد «ثانِيَ عِطْفِهِ» پشت کرد از حق «لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» تا از راه ایمان و خدا باز دارد «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلى حَرْفٍ» خدا را از روی شک می پرستد. «فَإِنْ أَصابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ» ابن طیار از حضرت صادق علیه السّلام نقل می کند که این آیه

در باره گروهی نازل شد که خدا را به یکتایی می پرستیدند و جز او را نمی پرستیدند. آنها از شرک دست کشیده بودند ولی نمی دانستند که محمد صلی الله علیه و آله رسول خدا است. آنها خدا را پرستش می کردند اما در نبوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آنچه آورده شک داشتند. خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمدند و گفتند، ما صبر می کنیم، اگر اموالمان افزایش یافت و خودمان و فرزندانمان سلامتی داشتیم می فهمیم او راست می گوید و پیامبر است، اگر چنین نشد، باز در باره اش تحقیق می کنیم. خداوند این آیه را نازل کرد « يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ ما لا يَضُرُّهُ وَ ما لا يَنْفَعُهُ ذلِكَ هُوَ الضَّلالُ الْبَعِيدُ » - . حج / ۱۲ - ، { به جای خدا چیزی را می خواند که نه زیانی به او می رساند و نه سودش می دهد. این است همان گمراهی دور و دراز.}.

یعنی به شرک برگشته و غیر خدا را می خواند و غیر از او را می پرستد، بعضی از آنها مؤمن می شوند و ایمان وارد قلبشان می گردد و تصدیق می کند و آن شک و تردید از میان می رود، برخی هم به همان حالت شک باقی می مانند و بعضی نیز به شرک بر می گردند.

اما این آیه «مَنْ كانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيا وَ الْآخِرَهِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّماءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ ما يَغيظُ» - . حج / ۱۵ - ، { هر كه مى پندارد كه خدا [پيامبرش] را در دنيا و آخرت هرگز يارى نخواهد كرد [بگو] تا طنابى به سوى سقف كشد [و خود را حلق آويز كند] سپس [آن را] بِبُرَد. آنگاه بنگرد كه آيا نيرنگش چيزى را كه مايه خشم او شده از ميان خواهد برد؟} ظن در قرآن به دو صورت آمده است، ظن به معنى يقين و ظن به معنى شك، اين ظن به معنى شك است يعنى هر كس گمان مى كند كه خدا در دنيا و آخرت به او ثواب مى دهد «فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّماءِ» يعنى بين خود و خدا دليلى قرار دهد. علت اينكه سبب را در اين آيه دليل معنى كرديم اين است كه خداوند در سوره كهف مى فرمايد: «وَ آتَيْناهُ مِنْ كُلِّ شَيْ ءٍ سَبَباً فَأَتْبَعَ سَبَباً» يعنى دليل «ثُمَّ لْيَقْطَعْ» يعنى بعد تميز دهد؛ و دليل بر اينكه ليقطع معنى تميز مى‌دهد، اين آيه است «وَ قَطَّعْناهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَهَ أَسْباطاً أُمَماً» يعنى تميز داديم آنها را، پس معنى اين مى شود كه تشخيص دهد «فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدُهُ ما يَغِيظُ» يعنى حيله اش را. دليل بر اينكه كيد به معنى حيله است اين آيه است «كَذلِكَ كِدْنا لِيُوسُفَ» به يوسف چنين حيله‌اى را آموختيم تا بتواند برادرش را نگه دارد و اين آيه كه از قول فرعون نقل مى كند «فَأَجْمِعُوا كَيْدَكُمْ» تمام حيله خود را به كار بريد گفت، وقتى براى خود دليلى قرار دهد و تشخيص دهد، او را به حق راهنمايى مى كند. اما عامه روايت كرده اند كه هر كس گفتار خدا را تصديق نكند ريسمانى از سقف بياويزد و خود را حلق آويز نمايد. - . تفسير قمى ۲: ۵۴ - ۵۵ -

**[ترجمه]

«۱۱۳»

فس، تفسير القمى فِي رِوَايَهِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ أُولئِكَ يُسارِعُونَ فِي الْخَيْراتِ وَ هُمْ لَها سابِقُونَ يَقُولُ هُوَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ لَمْ يَسْبِقْهُ أَحَدٌ وَ قَوْلُهُ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَهٍ مِنْ هذا يَعْنِي مِنَ الْقُرْآنِ وَ لَهُمْ أَعْمالٌ مِنْ دُونِ ذلِكَ يَقُولُ مَا كُتِبَ عَلَيْهِمْ فِي اللَّوْحِ مَا هُمْ لَها عامِلُونَ قَبْلَ أَنْ يُخْلَقُوا هُمْ لِذَلِكَ الْأَعْمَالِ الْمَكْتُوبَهِ عَامِلُونَ

ص: ۲۲۵

۱- تفسير القمّىّ: ۴۳۶.

وَ قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ وَ لَدَيْنا كِتابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ أَيْ عَلَيْكَمْ ثُمَّ قَالَ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هذا أَيْ فِي شَكٍّ مِمَّا يَقُولُونَ حَتَّى إِذا أَخَذْنا مُتْرَفِيهِمْ أَيْ كُبَرَاءَهُمْ بِالْعَذابِ إِذا هُمْ يَجْأَرُونَ أَيْ يَضِجُّونَ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ لا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِلَى قَوْلِهِ سامِراً تَهْجُرُونَ أَيْ جَعَلْتُمُوهُ سَمَراً وَ هَجَرْتُمُوهُ قَوْلُهُ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ يَعْنِي بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَوْلُهُ وَ لَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْواءَهُمْ قَالَ الْحَقُّ رَسُولُ اللَّهِ وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ الدَّلِيلُ عَلَى ذَلِكَ قَوْلُهُ قَدْ جاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ يَعْنِي وَلَايَةَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام (١)وَ مِثْلُهُ كَثِيرٌ وَ الدَّلِيلُ عَلَى أَنَّ الْحَقَّ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَوِ اتَّبَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام قُرَيْشاً (٢)لَفَسَدَتِ السَّماواتُ وَ الْأَرْضُ وَ مَنْ فِيهِنَّ فَفَسَادُ السَّمَاءِ إِذَا لَمْ تَمْطُرْ وَ فَسَادُ الْأَرْضِ إِذَا لَمْ تَنْبُتْ وَ فَسَادُ النَّاسِ فِي ذَلِكَ قَوْلُهُ وَ إِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ قَالَ إِلَى وَلَايَةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام قَالَ وَ إِنَّ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّراطِ لَناكِبُونَ قَالَ عَنِ الْإِمَامِ لَحَادُّونَ (٣)ثُمَّ رَدَّ عَلَى الثَّنَوِيَّةِ الَّذِينَ قَالُوا بِإِلَهَيْنِ فَقَالَ مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَ ما كانَ مَعَهُ مِنْ إِلهٍ (۴)قَالَ لَوْ كَانَ إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَمَا زَعَمْتُمْ لَكَانَا يَخْتَلِفَانِ فَيَخْلُقُ هَذَا وَ لَا يَخْلُقُ هَذَا وَ يُرِيدُ هَذَا وَ لَا يُرِيدُ هَذَا وَ لَطَلَبَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمُ الْغَلَبَةَ (۵)وَ إِذَا أَرَادَ أَحَدُهُمَا خَلْقَ إِنْسَانٍ وَ أَرَادَ الْآخَرُ خَلْقَ بَهِيمَةٍ فَيَكُونُ إِنْسَاناً وَ بَهِيمَةً فِي حَالَةٍ

١- فى المصدر هنا زياده و هى: و قوله: «وَ يَسْتَنْبِئُونَكَ» أى يا محمّد أهل مكّه فى على «أَ حَقٌّ هُوَ» إمام هو؟ «قُلْ إِي وَ رَبِّي إِنَّهُ لَحَقٌّ» أى لامام.

٢- الظاهر ان قوله: رسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله و أمير المؤمنين عليه السلام تفسير للحق، و إلا فيستلزم التحريف الذى يخالفه معظم الإماميّه بل جلهم، و على اى فكلامه لا يخلو عن اشكال.

٣- -هكذا فى النسخ، و الصحيح كما فى المصدر: لحائدون أى مائلون و عادلون عنه. و هنا فى المصدر زياده و هى هكذا: ثم حكى اللّه قول الدهريه: «قالُوا أَ إِذا مِتْنا وَ كُنَّا تُراباً وَ عِظاماً أَ إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ» إلى قوله: «أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ» يعنى أحاديث الاولين، فرد اللّه عليهم فقال: «بَلْ أَتَيْناهُمْ بِالْحَقِّ وَ إِنَّهُمْ لَكاذِبُونَ»

۴- ذكر الآيه فى المصدر إلى قوله: «عَلى بَعْضٍ».

۵- فى المصدر: و يطلب كل واحد منهما الغلبه.

وَاحِدَةٍ وَ هُوَ مُحَالٌ (۱)فَلَمَّا بَطَلَ هَذَا ثَبَتَ التَّدْبِيرُ وَ الصُّنْعُ لِوَاحِدٍ وَ دَلَّ أَيْضاً التَّدْبِيرُ وَ ثَبَاتُهُ وَ قِوَامُ بَعْضِهِ بِبَعْضٍ عَلَى أَنَّ الصَّانِعَ وَاحِدٌ جَلَّ جَلَالُهُ (۲)ثُمَّ قَالَ آنِفاً سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ قَوْلُهُ وَ قُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزاتِ الشَّياطِينِ قَالَ مَا يَقَعُ فِي الْقَلْبِ مِنْ وَسْوَسَةِ الشَّيْطَانِ (۳).

=<meta info". تفسیر قمی: حضرت باقر علیه السلام در تفسیر آیه «أُولئِكَ يُسارِعُونَ فِي الْخَيْراتِ وَ هُمْ لَها سابِقُونَ» - . مومنون / ۶۱ - ، {آنانند که در کارهای نیک شتاب می ورزند و آنانند که در انجام آنها سبقت می جویند} فرمود: آنها به کارهای نیک سریع اقدام می کنند و از سبقت گیرندگان هستند. می گوید علی بن ابی طالب علیه السلام است که احدی بر او سبقت نگرفته.

آیه «بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هذا» یعنی از قرآن «وَ لَهُمْ أَعْمالٌ مِنْ دُونِ ذلِكَ» می گوید: آنچه قبل از اینکه آفریده شوند در لوح نوشته شده است که آنها انجام خواهند داد و عامل این اعمال خواهند بود.

ص: ۲۲۵

و علی بن ابراهیم در مورد آیه «وَ لا نُكَلِّفُ نَفْساً إِلاَّ وُسْعَها وَ لَدَيْنا كِتابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِ وَ هُمْ لا يُظْلَمُون» - . مومنون / ۶۲ - ، {و هیچ کس را جز به قدر توانش تکلیف نمی کنیم، و نزد ما کتابی است که به حق سخن می گوید و آنان مورد ستم قرار نخواهند گرفت.} یعنی کتاب ما برای شما واقعیتی را بازگو می کند. بعد می فرماید: «بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هذا» دلهای آنها در شک است «حَتَّى إِذا أَخَذْنا مُتْرَفِيهِمْ» یعنی وقتی بزرگان آنها را به عذاب گرفتیم. «إِذا هُمْ يَجْأَرُونَ» در این هنگام آنها ضجه و ناله می کنند. خداوند بر آنها رد کرده «لا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ» تا این آیه «سامِراً تَهْجُرُونَ» یعنی آن را داستان حساب کردید و فاصله گرفتید!.

آیه «أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ» یا می گویند رسول خدا صلی الله علیه و آله دیوانه است «وَ لَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْواءَهُمْ» رسول خدا و امیر المؤمنین علیه السلام حق است. دلیل بر این مطلب تا آیه «قَدْ جاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ» بر ولایت امیر المؤمنین علیه السّلام و شبیه این، زیاد است.

و دلیل بر اینکه حق، رسول خدا و امیر المؤمنین است، این آیه است که می فرماید، اگر رسول خدا و امیر المؤمنین علیهما السلام تابع قریش شوند، آسمانها و زمین و هر چه در آنها است تباه می شود. تباه شدن آسمان به باران نباریدن است و فساد زمین به گیاه نروییدن و فساد مردم به این است: «وَ إِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ» تو آنها را دعوت به صراط مستقیم می کنی یعنی به ولایت امیر المؤمنین علیه السلام «وَ إِنَّ الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّراطِ لَناكِبُونَ» یعنی از امام رو برگردانند، سپس کسانی را که اعتقاد به ثنویت دارند و دو خدا را می پرستند رد می کند «مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَ ما كانَ مَعَهُ مِنْ إِلهٍ» یعنی اگر دو خدا وجود داشت با هم اختلاف می کردند، یکی می خواست خلق کند دیگری خلق نکند و یکی اراده می کرد دیگری اراده نمی کرد و هر کدام به دنبال پیروزی بر دیگری بودند. وقتی یکی از آنها اراده می کرد انسان بیافریند و دیگری چهارپا، آن مخلوق چیزی بین انسان و چهارپا می شد که این محال است.

وقتی این مطلب باطل گردید، ثابت می شود که مدبر جهان خدایی یکتا است. همین تدبیر و ثبات و استواری اشیاء به یکدیگر دلیل بر آن است که صانع یکتا است، جل جلاله. سپس گفت: «سُبْحانَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ».

آیه «قُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزاتِ الشَّياطِينِ» همزات شیطان عبارت از وسوسه ای است از شیطان که در قلب قرار می گیرد. - . تفسیر قمی ۲: ۶۷ - ۶۸ -

**[ترجمه]

«۱۱۴»

فس، تفسير القمى قَوْلُهُ وَ يَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالرَّسُولِ وَ أَطَعْنا إِلَى قَوْلِهِ وَ ما أُولئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ فَإِنَّهُ حَدَّثَنِي أَبِي عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنِ ابْنِ سِنَانٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام قَالَ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ عُثْمَانَ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ كَانَ بَيْنَهُمَا مُنَازَعَةٌ فِي حَدِيقَةٍ فَقَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ تَرْضَى بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ لِعُثْمَانَ لَا تُحَاكِمْهُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَإِنَّهُ يَحْكُمُ لَهُ عَلَيْكَ وَ لَكِنْ حَاكِمْهُ إِلَى ابْنِ شَيْبَةَ الْيَهُودِيِّ فَقَالَ عُثْمَانُ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام لَا أَرْضَى إِلَّا بِابْنِ شَيْبَةَ الْيَهُودِيِّ فَقَالَ ابْنُ شَيْبَةَ لِعُثْمَانَ تَأْتَمِنُونَ مُحَمَّداً عَلَى وَحْيِ السَّمَاءِ وَ تَتَّهِمُونَهُ فِي الْأَحْكَامِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَ إِذا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِلَى قَوْلِهِ بَلْ أُولئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ثُمَّ ذَكَرَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِ فَقَالَ إِنَّما كانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنا وَ أَطَعْنا إِلَى قَوْلِهِ فَأُولئِكَ هُمُ الْفائِزُونَ (۴).

lt;meta info="". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ يَقُولُونَ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ بِالرَّسُولِ وَ أَطَعْنا ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِكَ وَ ما أُولئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ» - . نور / ۴۷ - { و می گویند: «به خدا و پیامبر [او] گرویدیم و اطاعت کردیم.» آنگاه دسته ای از ایشان پس از این [اقرار] روی برمی گردانند، و آنان مؤمن نیستند.} ابن سنان از حضرت صادق علیه السّلام نقل کرد که فرمود: این آیه در باره امیر المؤمنین علیه السلام و عثمان نازل شد. جریان این بود که بین آنها در مورد باغی اختلاف افتاد. امیر المؤمنین علیه السلام فرمود: راضی هستی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در مورد اختلاف ما قضاوت کند؟. عبد الرحمن بن عوف (به عثمان) گفت، قضاوت را پیش پیامبر مبر زیرا به نفع او و به ضرر تو حکم خواهد کرد. برای قضاوت پیش ابن شیبه یهودی بروید.

عثمان گفت، جز ابن شیبه یهودی کسی را قبول ندارم. ابن شیبه به عثمان گفت، شما به حضرت محمد صلی الله علیه و آله در مورد وحی آسمان ایمان و اعتقاد دارید ولی در مورد حکومت و قضاوت اعتماد ندارید؟! خداوند این آیه را نازل کرد «أَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَمِ ارْتابُوا أَمْ يَخافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ رَسُولُهُ بَلْ أُولئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ» - . نور / ۵۰ - ، {آیا در دلهایشان بیماری است، یا شک دارند، یا از آن می ترسند که خدا و فرستاده اش بر آنان ستم ورزند؟ [نه،] بلکه خودشان ستمکارند}.

سپس امیر المؤمنین علیه السلام را ذکر کرده و فرموده: «إِنَّما كانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَ رَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ

يَقُولُوا سَمِعْنا وَ أَطَعْنا وَ أُولئِکَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» - . نور / ۵۱ - ،{گفتار مؤمنان - وقتی به سوی خدا و پیامبرش خوانده شوند تا میانشان داوری کند - تنها این است که می گویند: «شنیدیم و اطاعت کردیم.» ایناننند که رستگارند.}. - . تفسیر قمی ۲: ۸۳ -

**[ترجمه]

«۱۱۵»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ وَ أَعانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ قَالُوا إِنَّ هَذَا الَّذِی يَقْرَؤُهُ مُحَمَّدٌ وَ يُخْبِرُنَا بِهِ (۵)إِنَّمَا يَتَعَلَّمُهُ مِنَ الْيَهُودِ وَ يَسْتَكْتِبُهُ مِنْ عُلَمَاءِ النَّصَارَى وَ يَكْتُبُ عَنْ

ص: ۲۲۷

۱- فی المصدر: «و هذا غیر موجود» بدل «و هو محال».

۲- فی المصدر هنا زیاده و هی هکذا: و ذلک قوله: «مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ» إلی قوله: «بَعْضُهُمْ عَلی بَعْضٍ»

۳- تفسیر القمّیّ: ۴۴۷.

۴- تفسیر القمّیّ: ۴۶۰.

۵- فی المصدر هنا زیاده و هی هکذا: و یخبرنا بانه من اللّه.

رَجُلٍ يُقَالُ لَهُ ابْنُ قبطَهَ يَنْقُلُهُ عَنْهُ بِالْغَدَاهِ وَ الْعَشِيِّ (۱).

وَ فِي رِوَايَهِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام فِي قَوْلِهِ تَعَالَى إِفْكٌ افْتَراهُ قَالَ الْإِفْكُ الْكَذِبُ وَ أَعانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ يَعْنِي أَبَا فُهَيْكَهَ (۲)وَ حِبْراً وَ عَدَّاساً وَ عَابِساً مَوْلَى حُوَيْطِبٍ قَوْلُهُ أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَها فَهُوَ قَوْلُ النَّضْرِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عَلْقَمَهَ بْنِ كَلَدَهَ قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَها مُحَمَّدٌ فَهِيَ تُمْلى عَلَيْهِ بُكْرَهً وَ أَصِيلًا (۳)

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ أَعانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ» گفت: آنچه حضرت محمد صلی الله علیه و آله می خواند و به ما خبر می دهد از یهود یاد می گیرد و علمای نصاری برایش می نویسند

ص: ۲۲۷

و مردی به نام ابن قبیطه هر صبح و شام برایش نقل می کند.

و در روایت ابی الجارود از حضرت ابی جعفر است که در باره «إِفْكٌ افْتَراهُ» فرمود: افک دروغ است «وَ أَعانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ آخَرُونَ» یعنی ابا فهیکه و حبر و عداس و عابس غلام حویطب به او کمک می کنند.

آیه «وَ قالُوا أَساطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَها» این سخن نضر بن حارث بن علقمه کلده است که گفت داستانهای پیشینیان است که آنه نوشته‌اند. «فَهِيَ تُمْلى عَلَيْهِ بُكْرَهً وَ أَصِيلًا». ۳

**[ترجمه]

«۱۱۶»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ لَعَلَّكَ باخِعٌ نَفْسَكَ أَيْ خَادِعٌ (۴)قَوْلُهُ إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّماءِ آيَهً فَظَلَّتْ أَعْناقُهُمْ لَها خاضِعِينَ

فَإِنَّهُ حَدَّثَنِي أَبِي عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام قَالَ: تُخْضِعُ رِقَابَهُمْ يَعْنِي بَنِي أُمَيَّهَ وَ هِيَ الصَّيْحَهُ مِنَ السَّمَاءِ بِاسْمِ صَاحِبِ الْأَمْرِ عَجَّلَ اللَّهُ فَرَجَهُ قَوْلُهُ وَ إِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعالَمِينَ أَيِ الْقُرْآنُ.

وَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ حَسَّانَ (۵)عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِي قَوْلِهِ وَ إِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعالَمِينَ إِلَى قَوْلِهِ مِنَ الْمُنْذِرِينَ قَالَ الْوَلَايَهُ الَّتِي نَزَلَتْ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام يَوْمَ الْغَدِيرِ.

قَوْلُهُ وَ لَوْ نَزَّلْناهُ عَلى بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام لَوْ نُزِّلَ الْقُرْآنُ عَلَى الْعَجَمِ مَا آمَنَتْ بِهِ الْعَرَبُ وَ قَدْ نُزِّلَ عَلَى الْعَرَبِ فَآمَنَتْ بِهِ الْعَجَمُ فَهَذِهِ فَضِيلَهُ الْعَجَمِ.

ص: ۲۲۸

۱- في المصدر هنا زياده و هي: فحكى قولهم ورد عليهم فقال: «وَ قالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هذا إِلَّا إِفْكٌ افْتَراهُ» إلى قوله: «بُكْرَهً وَ

أَصِيلًا» فرد اللّه عليهم فقال: «قل» لهم يا محمّد «أَنْزَلَهُ الَّذِی یَعْلَمُ السِّرَّ فِی السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ إِنَّهُ کانَ غَفُوراً رَحِیماً»

٢- هكذا فى النسخ، و فى المصدر: أبا فكيهه، و هكذا تقدم قبل ذلك أيضا.

٣- تفسير القمّىّ: ۴۶۳.

۴- بخع نفسه: انهكها و كاد يهلكها من غضب أو غم، و أمّا المعنى الذى ذكره على بن إبراهيم فغريب لم نجده فى اللغه، و قد فسره قبل ذلك بقوله: قاتل نفسك، و هو الصحيح راجع رقم ١٢۴.

۵- فى نسخه: حيان و فى المصدر المطبوع فى ١٣١٣: حنان.

وَ حَدَّثَنِی مُحَمَّدُ بْنُ الْوَلِیدِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْفُرَاتِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: الَّذِی یَراکَ حِینَ تَقُومُ فِی النُّبُوَّهِ وَ تَقَلُّبَکَ فِی السَّاجِدِینَ قَالَ فِی أَصْلَابِ النَّبِیِّینَ (۱).

<meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «لَعَلَّکَ باخِعٌ نَفْسَکَ» گفت: یعنی شاید تو خود را به کشتن دهی. - . اگر چه در اینجا علی بن ابراهیم (باخِعٌ) را خادع معنی کرده و این معنی در لغت نیست مخصوصا در چند صفحه قبل همین آیه را قاتل معنی کرده همان طور که ترجمه کردیم. -

آیه «إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَیْهِمْ مِنَ السَّماءِ آیَهً فَظَلَّتْ أَعْناقُهُمْ لَها خاضِعِینَ» هشام از حضرت صادق علیه السّلام نقل کرد که فرمود: گردنهایشان خاضع شود، یعنی بنی امیه. و آن آیه صیحه آسمانی است به اسم صاحب الامر عجل الله فرجه. - . تفسیر قمی ۲: ۹۴ -

آیه «وَ إِنَّهُ لَتَنْزِیلُ رَبِّ الْعالَمِینَ» یعنی قرآن. حسان از حضرت صادق علیه السلام در آیه «وَ إِنَّهُ لَتَنْزِیلُ رَبِّ الْعالَمِینَ *نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمینُ *عَلی قَلْبِکَ لِتَکُونَ مِنَ الْمُنْذِرِین» - . شعراء / ۱۹۲ - ۱۹۴ - ،{ و راستی که این [قرآن] وحی پروردگار جهانیان است.«روح الامین» آن را بر دلت نازل کرد، تا از [جمله] هشداردهندگان باشی؛}نقل کرد که فرمود: ولایت امیر المؤمنین که روز غدیر نازل نمود.

آیه «وَ لَوْ نَزَّلْناهُ عَلی بَعْضِ الْأَعْجَمِینَ» حضرت صادق علیه السلام فرمود: اگر قرآن بر عجم نازل می شد عرب به آن ایمان نمی آورد ولی بر عرب نازل شد، عجم ایمان آورد. این فضیلتی است برای عجم. - . تفسیر قمی ۲: ۹۹ -

ص: ۲۲۸

محمد بن فرات از حضرت ابی جعفر علیه السلام نقل کرد «الَّذِی یَراکَ حِینَ تَقُومُ» در نبوت «وَ تَقَلُّبَکَ فِی السَّاجِدِینَ» یعنی در اصلاب پیامبران. - . تفسیر قمی ۲: ۱۰۰ -

**[ترجمه]

«۱۱۷»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ وَ قالُوا إِنْ نَتَّبِعِ الْهُدی مَعَکَ قَالَ نَزَلَتْ فِی قُرَیْشٍ حِینَ دَعَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی الْإِسْلَامِ وَ الْهِجْرَهِ قَالُوا إِنْ نَتَّبِعِ الْهُدی مَعَکَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنا (۲)

<meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ قالُوا إِنْ نَتَّبِعِ الْهُدی مَعَکَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنا أَ وَ لَمْ نُمَکِّنْ لَهُمْ حَرَماً آمِناً یُجْبی إِلَیْهِ ثَمَراتُ کُلِّ شَیْ ءٍ رِزْقاً مِنْ لَدُنَّا وَ لکِنَّ أَکْثَرَهُمْ لا یَعْلَمُونَ» - . قصص / ۵۷ - {و گفتند: «اگر با تو از [نور] هدایت پیروی کنیم، از سرزمین خود ربوده خواهیم شد.» آیا آنان را در حرمی امن جای ندادیم که همه محصولات - که رزقی از جانب ماست - به سوی آن سرازیر می شود؟ ولی بیشترشان نمی دانند.} گفت، این آیه در باره قریش نازل شد. موقعی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آنها را دعوت به اسلام و هجرت می کرد، گفتند اگر ما پیرو

هدایت شویم، از سرزمین و وطنمان ما را به همراه تو اخراج خواهند کرد - . تفسیر قمی ۲: ۱۱۹ - : «إِنْ نَتَّبِعِ الْهُدی مَعَکَ نُتَخَطَّفْ مِنْ أَرْضِنا»

**[ترجمه]

«۱۱۸»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ کَعَذابِ اللَّهِ قَالَ إِذَا آذَاهُ إِنْسَانٌ أَوْ أَصَابَهُ ضُرٌّ أَوْ فَاقَةٌ أَوْ خَوْفٌ مِنَ الظَّالِمِینَ دَخَلَ مَعَهُمْ فِی دِینِهِمْ فَرَأَی أَنَّ مَا یَفْعَلُونَهُ هُوَ مِثْلُ عَذَابِ اللَّهِ الَّذِی لَا یَنْقَطِعُ قَوْلُهُ وَ لَئِنْ جاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّکَ (۳)یَعْنِی الْقَائِمَ عَجَّلَ اللَّهُ فَرَجَهُ قَوْلُهُ وَ لْنَحْمِلْ خَطایاکُمْ قَالَ کَانَ الْکُفَّارُ یَقُولُونَ لِلْمُؤْمِنِینَ کُونُوا مَعَنَا فَإِنَّ الَّذِی تَخَافُونَ أَنْتُمْ لَیْسَ بِشَیْ ءٍ فَإِنْ کَانَ حَقّاً فَنَحْمِلُ نَحْنُ ذُنُوبَکُمْ فَیُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ مَرَّتَیْنِ مَرَّةً بِذُنُوبِهِمْ وَ مَرَّةً بِذُنُوبِ غَیْرِهِمْ ثُمَّ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا فِیمَنِ اتَّخَذَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِیّاً فَقَالَ مَثَلُ الَّذِینَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِیاءَ کَمَثَلِ الْعَنْکَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَیْتاً وَ هُوَ الَّذِی نَسَجَهُ الْعَنْکَبُوتُ عَلَی بَابِ الْغَارِ الَّذِی دَخَلَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ أَوْهَنُ الْبُیُوتِ فَکَذَلِکَ مَنِ اتَّخَذَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِیّاً وَ ما یَعْقِلُها إِلَّا الْعالِمُونَ یَعْنِی آلَ مُحَمَّدٍ علیهم السلام قَوْلُهُ وَ لا تُجادِلُوا أَهْلَ الْکِتابِ قَالَ الْیَهُودُ وَ النَّصَارَی إِلَّا بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ قَالَ بِالْقُرْآنِ قَوْلُهُ فَالَّذِینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یُؤْمِنُونَ بِهِ یَعْنِی آلَ مُحَمَّدٍ علیهم السلام وَ مِنْ هؤُلاءِ مَنْ یُؤْمِنُ بِهِ یَعْنِی أَهْلَ الْإِیمَانِ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَهِ قَوْلُهُ فِی صُدُورِ الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ قَالَ هُمُ الْأَئِمَّهُ علیهم السلام (۴).

<meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ فَإِذا أُوذِیَ فِی اللَّهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ کَعَذابِ اللَّهِ وَ لَئِنْ جاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّکَ لَیَقُولُنَّ إِنَّا کُنَّا مَعَکُمْ أَ وَ لَیْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِما فی صُدُورِ الْعالَمِینَ» - . عنکبوت / ۱۰ - ،{و از میان مردم کسانی اند که می گویند: «به خدا ایمان آورده ایم» و چون در [راه] خدا آزار کشند، آزمایش مردم را مانند عذاب خدا قرار می دهند؛ و اگر از جانب پروردگارت یاری رسد حتماً خواهند گفت: «ما با شما بودیم.» آیا خدا به آنچه در دلهای جهانیان است داناتر نیست؟} گفت: وقتی کسی او را بیازارد، یا دچار گرفتاری یا فقر شود، یا ترس از ستمگران داشته باشد، داخل در دین آنها می شود و چنین گمان دارد که آنچه اینها می کنند، مانند عذاب پایان ناپذیر خدا است.

آیه «لَئِنْ جاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّکَ» یعنی حضرت قائم عجل الله تعالی فرجه «وَ لْنَحْمِلْ خَطایاکُمْ» کفار به مؤمنین می گفتند با ما باشید، آنچه شما از آن می ترسید اهمیتی ندارد. اگر صحیح باشد ما گناهان شما را به گردن می گیریم. خداوند آنها را دو مرتبه عذاب می کند، یک بار به خاطر گناهان خودشان و یک بار به خاطر گناهان دیگران.

سپس خداوند در مورد کسانی که غیر خدا را به دوستی برگزیده اند مثل می زند «مَثَلُ الَّذِینَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِیاءَ کَمَثَلِ الْعَنْکَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَیْتاً» همان تارهایی است که عنکبوت بر در غاری که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وارد شد تنید که سست ترین خانه ها است. همین طور است هر کسی که غیر خدا دیگری را به دوستی بگزیند.

«وَ ما یَعْقِلُها إِلَّا الْعالِمُونَ» یعنی جز آل محمد کسی درک نمی کند «وَ لا تُجادِلُوا أَهْلَ الْکِتابِ» یعنی یهود و نصاری «إِلَّا بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ» مگر به وسیله قرآن «فَالَّذِینَ آتَیْناهُمُ الْکِتابَ یُؤْمِنُونَ بِهِ» یعنی آل محمد صلی الله علیه و آله «وَ مِنْ هؤُلاءِ مَنْ یُؤْمِنُ بِهِ» مؤمنین از اهل قبله «فِی صُدُورِ الَّذِینَ أُوتُوا الْعِلْمَ» آنها ائمه علیهم السلام هستند. - . تفسیر قمی ۲: ۱۲۶ - ۱۲۷ -

**[ترجمه]

«۱۱۹»

فس، تفسير القمى قَوْلُهُ ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ فَإِنَّهُ كَانَ سَبَبُ نُزُولِهَا

۱- تفسير القمّيّ: ۴۶۹ و ۴۷۴.

۲- تفسير القمّيّ: ۴۹۰.

۳- هكذا فى النسخ و الصحيح كما فى المصدر و المصحف الشريف: و لئن جاء نصر من ربك.

۴- تفسير القمّيّ: ۴۹۵- ۴۹۷.

نَّ قُرَيْشاً وَ الْعَرَبَ كَانُوا إِذَا حَجُّوا يُلَبُّونَ وَ كَانَتْ تَلْبِيَتُهُمْ لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَ النِّعْمَةَ لَكَ وَ الْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ وَ هِيَ تَلْبِيَةُ إِبْرَاهِيمَ عليه السلام وَ الْأَنْبِيَاءِ عليهم السلام فَجَاءَهُمْ إِبْلِيسُ فِي صُورَةِ شَيْخٍ فَقَالَ لَيْسَتْ هَذِهِ تَلْبِيَةَ أَسْلَافِكُمْ قَالُوا وَ مَا كَانَتْ تَلْبِيَتُهُمْ قَالَ كَانُوا يَقُولُونَ لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ إِلَّا شَرِيكٌ هُوَ لَكَ فَنَفَرَتْ قُرَيْشٌ مِنْ هَذَا الْقَوْلِ فَقَالَ لَهُمْ إِبْلِيسُ عَلَى رِسْلِكُمْ (۱)حَتَّى آتِيَ عَلَى آخِرِ كَلَامِي فَقَالُوا مَا هُوَ فَقَالَ إِلَّا شَرِيكٌ هُوَ لَكَ تَمْلِكُهُ وَ مَا مَلَكَ (۲)أَ لَا تَرَوْنَ أَنَّهُ يَمْلِكُ الشَّرِيكَ وَ مَا مَلَكَ (۳)فَرَضُوا بِذَلِكَ وَ كَانُوا يُلَبُّونَ بِهَذَا قُرَيْشٌ خَاصَّةً فَلَمَّا بَعَثَ اللَّهُ رَسُولَهُ أَنْكَرَ ذَلِكَ عَلَيْهِمْ وَ قَالَ هَذَا شِرْكٌ فَأَنْزَلَ اللَّهُ ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِكُمْ الْآيَةَ أَيْ تَرْضَوْنَ أَنْتُمْ فِيمَا تَمْلِكُونَ أَنْ يَكُونَ لَكُمْ فِيهِ شَرِيكٌ وَ إِذَا لَمْ تَرْضَوْا أَنْتُمْ أَنْ يَكُونَ لَكُمْ فِيمَا تَمْلِكُونَهُ شَرِيكٌ فَكَيْفَ تَرْضَوْنَ أَنْ تَجْعَلُوا لِي شَرِيكاً فِيمَا أَمْلِكُ قَوْلُهُ وَ لَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لا يُوقِنُونَ أَيْ لَا يُغْضِبَنَّكَ(۴).

lt;meta info ". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «ضَرَبَ لَکُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِکُمْ هَلْ لَکُمْ مِنْ ما مَلَکَتْ أَیْمانُکُمْ مِنْ شُرَکاءَ فی ما رَزَقْناکُمْ فَأَنْتُمْ فیهِ سَواءٌ تَخافُونَهُمْ کَخیفَتِکُمْ أَنْفُسَکُمْ کَذلِکَ نُفَصِّلُ الْآیاتِ لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ» -. روم / ۲۸ - ، {[خداوند] برای شما از خودتان مَثَلی زده است: آیا در آنچه به شما روزی داده ایم شریکانی از بردگانتان دارید که در آن [مال با هم] مساوی باشید و همان طور که شما از یکدیگر بیم دارید از آنها بیم داشته باشید؟ این گونه، آیات خود را برای مردمی که می اندیشند، به تفصیل بیان می کنیم.} می نویسد: سبب نزول این آیه بود

ص: ۲۲۹

که قریش وقتی مراسم حج انجام می دادند، به این صورت تلبیه می گفتند: «لبیک اللهم لبیک، لبیک لا شریک لک لبیک ان الحمد و النعمه لک و الملک لا شریک لک» که همین تلبیه حضرت ابراهیم و انبیاء علیهم السلام بود. ابلیس به صورت پیر مردی پیش آنها آمد و گفت این تلبیه اجداد شما نیست، پرسیدند تلبیه آنها به چه صورت بود؟ گفت این گونه بود: «لبیک اللهم لبیک لا شریک لک الا شریک هو لک.»

قریش از این لبیک بدشان آمد. ابلیس گفت اجازه بدهید و عجله نکنید تا تمام حرف خود را بزنم، گفتند بگو. گفت،(الا شریک هو لک تملکه و ما ملک) با این جمله می گویید، مگر شریکی که تو مالک او و هر چه دارد هستی. قبول کردند و تنها قبیله قریش چنین لبیک می گفتند.

وقتی پیامبر صلی الله علیه و آله مبعوث شد این لبیک را رد کرد و فرمود: این شرک است. خداوند این آیه را نازل کرد «ضَرَبَ لَکُمْ مَثَلًا مِنْ أَنْفُسِکُمْ» یعنی شما خودتان راضی هستید که در چیزهایی که مالک آنها هستید کسی شریک شما باشد؟ وقتی شما نمی خواهید کسی از مملوک های خودتان شریکتان باشد، چگونه برای من از چیزهایی که مالک هستم شریک قرار می دهید. -. تفسیر قمی ۲: ۱۳۱ - ۱۳۲ -

آیه «وَ لا یَسْتَخِفَّنَّکَ الَّذِینَ لا یُوقِنُونَ» یعنی تو را به خشم در نیاورد. -. تفسیر قمی ۲: ۱۳۷ -

**[ترجمه]

فس، تفسیر القمی فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ وَ مِنَ النّٰاسِ مَنْ یَشْتَرِی لَهْوَ الْحَدِیثِ لِیُضِلَّ عَنْ سَبِیلِ اللّٰهِ بِغَیْرِ عِلْمٍ فَهُوَ النَّضْرُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ عَلْقَمَهَ بْنِ کَلَدَهَ مِنْ بَنِی عَبْدِ الدَّارِ بْنِ قُصَیٍّ وَ کَانَ النَّضْرُ رَاوِیَهً لِأَحَادِیثِ النَّاسِ وَ أَشْعَارِهِمْ قَوْلُهُ هٰذٰا خَلْقُ اللّٰهِ أَیْ مَخْلُوقُهُ- (۵)لِأَنَّ الْخَلْقَ هُوَ الْفِعْلُ وَ الْفِعْلُ لَا یُرَی (۶)قَوْلُهُ وَ إِذٰا قِیلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مٰا أَنْزَلَ اللّٰهُ فَهُوَ النَّضْرُ بْنُ الْحَارِثِ قَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اتَّبِعْ مَا أُنْزِلَ إِلَیْکَ مِنْ رَبِّکَ قَالَ بَلْ أَتَّبِعُ مَا وَجَدْتُ عَلَیْهِ آبَائِی قَوْلُهُ فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ أَیْ صَالِحٌ وَ الْخَتَّارُ الْخَدَّاعُ (۷).

ص: ۲۳۰

۱- الرسل- بکسر الراء-: الرفق و التسهل، ای استقروا علی رفقکم.

۲- فی المصدر: و ما یملک.

۳- فی المصدر: و ما ملکه.

۴- تفسیر القمّیّ: ۵۰۰ و ۵۰۴.

۵- فی المصدر: أی مخلوق اللّه.

۶- فی المصدر: هنا زیاده و هی: و انما أشار إلی المخلوق و إلی السماء و الأرض و الجبال و جمیع الحیوان، فأقام الفعل مقام المفعول.

۷- تفسیر القمّیّ: ۵۰۵ و ۵۰۹ و ۵۱۰.

lt;meta info=". تفسیر قمی: حضرت باقر علیه السّلام در تفسیر آیه «وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ یَشْتَرِی لَهْوَ الْحَدِیثِ لِیُضِلَّ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ بِغَیْرِ عِلْمٍ وَ یَتَّخِذَها هُزُواً أُولئِکَ لَهُمْ عَذابٌ مُهِینٌ» - . لقمان / ۶ - فرمود: و برخی از مردم کسانی اند که سخن بیهوده را خریدارند تا [مردم را] بی[هیچ] دانشی از راه خدا گمراه کنند، و [راه خدا] را به ریشخند گیرند؛ برای آنان عذابی خوارکننده خواهد بود.} فرمود: او نضر بن حارث بن علقمه بن کلده از قبیله بنی عبد الدار بن قصی بود که داستانها و اشعاری برای مردم نقل می کرد.

آیه «هذا خَلْقُ اللَّهِ» یعنی مخلوق خدا است زیرا خلق آفرینش است و آن فعل است و فعل دیده شدنی نیست. - . تفسیر قمی ۲: ۱۳۷ - ۱۳۸ -

آیه «وَ إِذا قِیلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا ما أَنْزَلَ اللَّهُ» در مورد نضر بن حارث است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به او فرمود: بیا از آنچه خدا نازل نموده پیروی کن. گفت من پیرو آباء و اجداد خویشم. «فَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ» یعنی صالحند و الختار یعنی حیله گر. - . تفسیر قمی ۲: ۱۴۳ - ۱۴۴ -

ص: ۲۳۰

**[ترجمه]

«۱۲۱»

فس، تفسیر القمی فِی رِوَایَةِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ قُلْ ما سَأَلْتُکُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَکُمْ وَ ذَلِکَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله سَأَلَ قَوْمَهُ أَنْ یَوَدُّوا أَقَارِبَهُ وَ لَا یُؤْذُونَهُمْ وَ أَمَّا قَوْلُهُ فَهُوَ لَکُمْ یَقُولُ ثَوَابُهُ لَکُمْ (۱).

lt;meta info=". تفسیر قمی: امام باقر علیه السّلام در تفسیر آیه «قُلْ ما سَأَلْتُکُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَکُمْ إِنْ أَجْرِیَ إِلَّا عَلَی اللَّهِ وَ هُوَ عَلی کُلِّ شَیْ ءٍ شَهِیدٌ» - . سباء / ۴۷ - ، {بگو: «هر مزدی که از شما خواستم آن از خودتان! مزد من جز بر خدا نیست، و او بر هر چیزی گواه است.»} فرمود: پیغمبر صلی الله علیه و آله از قومش خواستار دوستی نزدیکانش و نیازردن ایشان شد «فَهُوَ لَکُمْ» می گوید: ثواب آن برای شما است. - . تفسیر قمی ۲: ۱۷۹ -

**[ترجمه]

«۱۲۲»

فس، تفسیر القمی احْتَجَّ اللَّهُ عَلَی عَبَدَهِ الْأَصْنَامِ فَقَالَ إِنْ تَدْعُوهُمْ لا یَسْمَعُوا دُعاءَکُمْ وَ لَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجابُوا لَکُمْ وَ یَوْمَ الْقِیامَهِ یَکْفُرُونَ بِشِرْکِکُمْ یَعْنِی یَجْحَدُونَ بِشِرْکِکُمْ لَهُمْ یَوْمَ الْقِیَامَهِ قَوْلُهُ وَ ما یَسْتَوِی الْأَعْمی وَ الْبَصِیرُ مَثَلٌ ضَرَبَهُ اللَّهُ لِلْمُؤْمِنِ وَ الْکَافِرِ وَ ما أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِی الْقُبُورِ قَالَ هَؤُلَاءِ الْکُفَّارُ لَا یَسْمَعُونَ مِنْکَ کَمَا لَا یَسْمَعُ أَهْلُ الْقُبُورِ قَوْلُهُ وَ إِنْ مِنْ أُمَّهٍ إِلَّا خَلا فِیها نَذِیرٌ قَالَ لِکُلِّ زَمَانٍ إِمَامٌ ثُمَّ حَکَی عَزَّ وَ جَلَّ قَوْلَ قُرَیْشٍ فَقَالَ وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَیْمانِهِمْ لَئِنْ جاءَهُمْ نَذِیرٌ لَیَکُونُنَّ أَهْدی مِنْ إِحْدَی الْأُمَمِ یَعْنِی الَّذِینَ هَلَکُوا فَلَمَّا جاءَهُمْ نَذِیرٌ یَعْنِی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۲).

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم می نویسد: خداوند بر بت پرستان با این آیه احتجاج می کند «إِنْ تَدْعُوهُمْ لا يَسْمَعُوا دُعاءَكُمْ وَ لَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجابُوا لَكُمْ وَ يَوْمَ الْقِيامَهِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَ لا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ» - . فاطر / ۱۴ - ، {اگر آنها را بخوانید، دعای شما را نمی شنوند، و اگر [فرضاً] بشنوند اجابتتان نمی کنند، و روز قیامت شرکِ شما را انکار می کنند؛ و [هیچ کس] چون [خدای] آگاه، تو را خبردار نمی کند.} یعنی روز قیامت شرک شما را انکار می نمایند. آیه «وَ ما يَسْتَوِي الْأَعْمى وَ الْبَصِيرُ» مثلی است که خدا برای مؤمن و کافر می زند «وَ ما أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ» این کفار از تو نمی شنوند، چنانچه اهل قبرستان نمی شنوند. در آیه «وَ إِنْ مِنْ أُمَّهٍ إِلَّا خَلا فِيها نَذِيرٌ» گفت: هر زمان امامی هست، سپس خداوند سخن قریش را حکایت می کند «وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمانِهِمْ لَئِنْ جاءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ أَهْدى مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ» کسانی که هلاک شدند «فَلَمَّا جاءَهُمْ نَذِيرٌ» وقتی آنها را پیامبر یعنی رسول اکرم صلی الله علیه و آله آمد. - . تفسیر قمی ۲: ۱۸۳ - ۱۸۴ -

**[ترجمه]

«۱۲۳»

فس، تفسير القمی قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام يس اسْمُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۳) عَلى صِراطٍ مُسْتَقِيمٍ قَالَ عَلَى الطَّرِيقِ الْوَاضِحِ تَنْزِيلَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ قَالَ الْقُرْآنُ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلى أَكْثَرِهِمْ يَعْنِي لِمَنْ نَزَلَ بِهِ الْعَذَابُ قَوْلُهُ وَ مَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَ فَلا يَعْقِلُونَ فَإِنَّهُ رَدٌّ عَلَى الزَّنَادِقَهِ الَّذِينَ يُبْطِلُونَ التَّوْحِيدَ وَ يَقُولُونَ إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا نَكَحَ الْمَرْأَهَ وَ صَارَتِ النُّطْفَهُ فِي الرَّحِمِ تَلَقَّتْهُ أَشْكَالٌ مِنَ الْغِذَاءِ وَ دَارَ عَلَيْهِ الْفَلَكُ وَ مَرَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ وَ النَّهَارُ فَيُولَدُ الْإِنْسَانُ بِالطَّبَائِعِ مِنَ الْغِذَاءِ وَ مُرُورِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ فَنَقَضَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَوْلَهُمْ فِي حَرْفٍ وَاحِدٍ فَقَالَ وَ مَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَ فَلا يَعْقِلُونَ قَالَ لَوْ كَانَ هَذَا كَمَا يَقُولُونَ يَنْبَغِي أَنْ يَزِيدَ الْإِنْسَانُ أَبَداً مَا دَامَتِ الْأَشْكَالُ قَائِمَهً وَ اللَّيْلُ وَ النَّهَارُ قَائِمَانِ وَ الْفَلَكُ يَدُورُ فَكَيْفَ صَارَ يَرْجِعُ إِلَى النُّقْصَانِ كُلَّمَا ازْدَادَ فِي الْكِبَرِ إِلَى حَدِّ الطُّفُولِيَّهِ وَ نُقْصَانِ السَّمْعِ وَ الْبَصَرِ وَ الْقُوَّهِ وَ الْفِقْهِ وَ الْعِلْمِ وَ الْمَنْطِقِ حَتَّى يَنْقُصَ وَ يَنْتَكِسَ فِي الْخَلْقِ وَ لَكِنَّ ذَلِكَ مِنْ خَلْقِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ وَ تَقْدِيرِهِ

ص: ۲۳۱

۱- تفسير القمّیّ: ۵۴۱.

۲- تفسير القمّیّ: ۵۴۵ و ۵۴۶.

۳- فی المصدر زياده و هی: و الدليل علی ذلک قوله: «إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ»

قَوْلُهُ وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ وَ ما يَنْبَغِي لَهُ قَالَ كَانَتْ قُرَيْشٌ تَقُولُ إِنَّ هَذَا الَّذِي يَقُولُهُ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله شِعْرٌ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَقَالَ وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ وَ لَمْ يَقُلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ شِعْراً قَطُّ قَوْلُهُ لِيُنْذِرَ مَنْ كانَ حَيًّا يَعْنِي مُؤْمِناً حَيَّ الْقَلْبِ وَ يَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكافِرِينَ يَعْنِي الْعَذَابَ.

وَ فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ تَعَالَى وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً إِلَى قَوْلِهِ لا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَهُمْ أَيْ لَا يَسْتَطِيعُ الْآلِهَةُ لَهُمْ نَصْراً وَ هُمْ لَهُمْ لِلْآلِهَةِ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ (۱)

lt;meta info=". تفسیر قمی: حضرت صادق علیه السلام فرمود: «یس» اسم پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است «عَلی صِراطٍ مُسْتَقِیمٍ» فرمود: راه واضح «تَنْزِیلَ الْعَزِیزِ الرَّحِیمِ» فرمود: قرآن «لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلی أَکْثَرِهِمْ» منظور کسانی است که عذاب بر آنها نازل شد «وَ مَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَکِّسْهُ فِی الْخَلْقِ أَ فَلا یَعْقِلُونَ» این آیه ردی است بر کفاری که توحید را قبول ندارند و مدعی هستند که مرد وقتی با زن ازدواج کرد و نطفه او در رحم زن قرار گرفت و غذاهای گوناگون به او رسید و طبیعت به گردش خود ادامه داد و شب و روز بر او گذشت، انسان از طبیعت: غذا، گوشت، شب و روز به وجود می آید. خداوند سخن آنها را با یک حرف رد می کند: «وَ مَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَکِّسْهُ فِی الْخَلْقِ أَ فَلا یَعْقِلُونَ» می فرماید: اگر این جریان همان طوری است که آنها می گویند، باید تا وقتی غذاهای متنوع هست و شب و روز وجود دارد و گردش طبیعت هست انسان پیوسته رو به رشد برود، پس چرا هر چه بزرگتر می شود رو به کاهش می رود و گوش و چشم و نیرو و علم و دانش او و سخن گفتنش کم می شود و طوری به عقب بر می گردد که به مرز طفولیت می رسد. این تغییرات از آفرینش خداوند عزیز و علیم و تدبیر و برنامه ریزی او است. - . تفسیر قمی ۲: ۱۸۶ -

ص: ۲۳۱

آیه «وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ وَ ما یَنْبَغِی لَهُ» قریش می گفتند، آنچه محمد صلی الله علیه و آله آورده است شعر است. خداوند آنها را رد می کند و می فرماید: «وَ ما عَلَّمْناهُ الشِّعْرَ» و پیامبر صلی الله علیه و آله هرگز شعری نگفته است. «لِیُنْذِرَ مَنْ کانَ حَیًّا» تا مؤمنی را که دل زنده است بیم دهد «وَ یَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَی الْکافِرِینَ» یعنی عذاب.

و در روایت ابی الجارود از حضرت امام باقر علیه السلام نقل شده که در تفسیر آیه «وَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً» تا این آیه «لا یَسْتَطِیعُونَ نَصْرَهُمْ» فرمود: یعنی خدایان قدرت یاری آنها را ندارند «وَ هُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ». - . تفسیر قمی ۲: ۱۹۲ -

**[ترجمه]

«۱۲۴»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ مِنْ طِینٍ لازِبٍ یَعْنِی یَلْزَقُ بِالْیَدِ (۲)قَوْلُهُ فَاسْتَفْتِهِمْ أَ لِرَبِّکَ الْبَناتُ قَالَ قَالَتْ قُرَیْشٌ إِنَّ الْمَلَائِکَةَ هُمْ بَنَاتُ اللَّهِ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَیْهِمْ فَاسْتَفْتِهِمْ الْآیَةَ إِلَی قَوْلِهِ سُلْطانٌ مُبِینٌ أَیْ حُجَّةٌ قَوِیَّةٌ عَلَی مَا یَزْعُمُونَ قَوْلُهُ وَ جَعَلُوا بَیْنَهُ وَ بَیْنَ الْجِنَّةِ نَسَباً یَعْنِی أَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّ الْجِنَّ بَنَاتُ اللَّهِ فَقَالَ وَ لَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ یَعْنِی أَنَّهُمْ فِی النَّارِ.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ وَ إِنْ کانُوا لَیَقُولُونَ لَوْ أَنَّ عِنْدَنا ذِکْراً مِنَ الْأَوَّلِینَ لَکُنَّا عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِینَ فَهُمْ کُفَّارُ قُرَیْشٍ کَانُوا یَقُولُونَ لَوْ أَنَّ عِنْدَنا ذِکْراً مِنَ الْأَوَّلِینَ قَاتَلَ اللَّهُ الْیَهُودَ وَ النَّصَارَی کَیْفَ کَذَّبُوا أَنْبِیَاءَهُمْ أَمَا وَ اللَّهِ لَوْ کَانَ عِنْدَنَا ذِکْرٌ مِنَ الْأَوَّلِینَ لَکُنَّا عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِینَ یَقُولُ اللَّهُ فَکَفَرُوا بِهِ حِینَ جَاءَهُمْ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله قَوْلُهُ فَإِذا نَزَلَ بِساحَتِهِمْ فَساءَ صَباحُ الْمُنْذَرِینَ یَعْنِی الْعَذَابَ إِذَا نَزَلَ بِبَنِی أُمَیَّهَ وَ أَشْیَاعِهِمْ فِی آخِرِ الزَّمَانِ قَوْلُهُ وَ تَوَلَّ عَنْهُمْ حَتَّی حِینٍ وَ أَبْصِرْ فَسَوْفَ یُبْصِرُونَ فَذَلِکَ إِذَا أَتَاهُمُ الْعَذَابُ أَبْصَرُوا حِینَ لَا یَنْفَعُهُمُ الْبَصَرُ فَهَذِهِ فِی أَهْلِ الشُّبُهَاتِ وَ الضَّلَالاتِ مِنْ أَهْلِ الْقِبْلَهِ(۳).

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «فَاسْتَفْتِهِمْ أَ هُمْ أَشَدُّ خَلْقاً أَمْ مَنْ خَلَقْنا إِنَّا خَلَقْناهُمْ مِنْ طِینٍ لازِبٍ» - . صافات / ۱۱ - ، {پس، [از کافران] بپرس: آیا ایشان از نظر آفرینش سخت ترند یا کسانی که [در آسمانها] خلق کردیم؟ ما آنان را از گِلی چسبنده پدید آوردیم.} می نویسد: از گلی که به دست می چسبد. «فَاسْتَفْتِهِمْ أَ لِرَبِّکَ الْبَناتُ» قریش گفتند ملائکه دختران خدایند. ولی خداوند با این آیه آنها را رد می کند «فَاسْتَفْتِهِمْ» تا «سُلْطانٌ مُبِینٌ» یعنی دلیلی قوی بر اعتقاد خود. «وَ جَعَلُوا بَیْنَهُ وَ بَیْنَ الْجِنَّهِ نَسَباً» آنها گفتند جنیان دختران خدایند «وَ لَقَدْ عَلِمَتِ الْجِنَّهُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ» آنها در آتشند. - . تفسیر قمی ۲: ۱۹۵ -

و در روایت ابی الجارود از حضرت امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «وَ إِنْ کانُوا لَیَقُولُونَ لَوْ أَنَّ عِنْدَنا ذِکْراً مِنَ الْأَوَّلِینَ لَکُنَّا عِبادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِینَ» نقل می کند که فرمود: آنها کفار قریش بودند که می گفتند، اگر ما کتاب آسمانی داشتیم، از بندگان مخلص خدا می شدیم، خداوند یهود و نصاری را بکشد، چگونه پیامبران خود را تکذیب نمودند. خداوند می فرماید «فَکَفَرُوا بِهِ» هنگامی که حضرت محمد صلی الله علیه و آله برای آنها آمد، کفر ورزیدند. - . تفسیر قمی ۲: ۲۰۰ -

**[ترجمه]

«۱۲۵»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ تَعَالَی فِی عِزَّهٍ وَ شِقاقٍ یَعْنِی فِی کُفْرٍ قَوْلُهُ فَنادَوْا وَ لاتَ

ص: ۲۳۲

۱- تفسیر القمّیّ: ۵۴۸ و ۵۵۳.

۲- فی طبعه من المصدر: یلصق بالید.

۳- تفسیر القمّیّ: ۵۵۵ و ۵۶۰.

حِینَ مَناصٍ أَیْ لَیسَ هُوَ وَقْتَ مَفَرٍّ قَوْلُهُ إِلَّا اخْتِلاقٌ أَیْ تَخْلِیطٌ قَوْلُهُ مِنَ الْأَحْزابِ یَعْنِی الَّذِینَ تَحَزَّبُوا عَلَیْکَ یَوْمَ الْخَنْدَقِ (۱).

حَدَّثَنَا سَعِیدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ بَکْرِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ عَبْدِ الْغَنِیِّ عَنْ مُوسَی بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ ابْنِ جَرِیحٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِی قَوْلِهِ تَعَالَی قُلْ یَا مُحَمَّدُ ما أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَیْ عَلَی مَا أَدْعُوکُمْ إِلَیْهِ مِنْ مَالٍ تُعْطُونِیهِ وَ ما أَنَا مِنَ الْمُتَکَلِّفِینَ یُرِیدُ مَا أَتَکَلَّفُ هَذَا مِنْ عِنْدِی إِنْ هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ یُرِیدُ مَوْعِظَةً لِلْعالَمِینَ یُرِیدُ الْخَلْقَ أَجْمَعِینَ وَ لَتَعْلَمُنَّ یَا مَعْشَرَ الْمُشْرِکِینَ نَبَأَهُ بَعْدَ حِینٍ یُرِیدُ عِنْدَ الْمَوْتِ وَ بَعْدَ الْمَوْتِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ (۲).

<meta info="". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «بَلِ الَّذینَ کَفَرُوا فی عِزَّهٍ وَ شِقاق» - . ص / ۲ - ، {آری، آنان که کفر ورزیدند در سرکشی و ستیزه اند.} می نویسد: یعنی در کفر. «فَنادَوْا وَ لاتَ حِینَ مَناصٍ»

ص: ۲۳۲

آن وقت هنگام فرار نیست «إِلَّا اخْتِلاقٌ» به هم در آمیختن «مِنَ الْأَحْزابِ» آنها که همداستان شدند و گروه و احزابی علیه تو در جنگ خندق تشکیل دادند. - . تفسیر قمی ۲: ۲۰۲ -

ابن عباس در مورد آیه «قُلْ ما أَسْئَلُکُمْ عَلَیْهِ» گفت: بگو ای محمد صلی الله علیه و آله، من در مقابل دعوت به دین و آیین خدا که کرده ام از شما مالی نمی خواهم «وَ ما أَنَا مِنَ الْمُتَکَلِّفِینَ» من این قرآن را از جانب خویش نیاورده ام «إِنْ هُوَ إِلَّا ذِکْرٌ لِلْعالَمِینَ» تذکر است برای جهانیان «وَ لَتَعْلَمُنَّ نَبَأَهُ بَعْدَ حِینٍ» جریان آن را هنگام مرگ و بعد از مرگ در روز قیامت خواهید فهمید. - . تفسیر قمی ۲: ۲۱۵ -

**[ترجمه]

«۱۲۶»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ ما نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِیُقَرِّبُونا إِلَی اللَّهِ زُلْفی وَ ذَلِکَ أَنَّ قُرَیْشاً قَالَتْ إِنَّمَا نَعْبُدُ الْأَصْنَامَ لِیُقَرِّبُونَا إِلَی اللَّهِ زُلْفَی فَإِنَّا لَا نَقْدِرُ أَنْ نَعْبُدَ اللَّهَ حَقَّ عِبَادَتِهِ فَحَکَی اللَّهُ قَوْلَهُمْ عَلَی لَفْظِ الْخَبَرِ وَ مَعْنَاهُ حِکَایَةٌ عَنْهُمْ.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی قُلْ إِنَّ الْخاسِرِینَ الَّذِینَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ یَعْنِی غَبَنُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْلِیهِمْ یَوْمَ الْقِیَامَهِ (۳).

<meta info="". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَلا لِلَّهِ الدِّینُ الْخالِصُ وَ الَّذینَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِیاءَ ما نَعْبُدُهُمْ إِلاَّ لِیُقَرِّبُونا إِلَی اللَّهِ زُلْفی إِنَّ اللَّهَ یَحْکُمُ بَیْنَهُمْ فی ما هُمْ فیهِ یَخْتَلِفُونَ إِنَّ اللَّهَ لا یَهْدی مَنْ هُوَ کاذِبٌ کَفَّارٌ» - . زمر / ۳ - ، { آگاه باشید: آیینِ پاک از آنِ خداست، و کسانی که به جای او دوستانی برای خود گرفته اند [به این بهانه که:] ما آنها را جز برای اینکه ما را هر چه بیشتر به خدا نزدیک گردانند، نمی پرستیم، البتّه خدا میان آنان در باره آنچه که بر سر آن اختلاف دارند، داوری خواهد کرد. در حقیقت، خدا آن کسی را که دروغ پردازِ ناسپاس است هدایت نمی کند.} می‌نویسد: جریان چنین است که قریش می گفتند ما این بت ها را می پرستیم تا ما را به خدا نزدیک کنند زیرا ما نمی توانیم خدا را چنانچه

شایسته است عبادت کنیم. خداوند با جمله خبری سخن آنها را نقل می کند و آیه حکایت حال آنها است. -. تفسیر قمی ۲: ۲۱۶ -

و در خبری از ابی الجارود از حضرت ابی جعفر در تفسیر آیه « فَاعْبُدُوا ما شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ قُلْ إِنَ الْخاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ أَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيامَهِ أَلا ذلِکَ هُوَ الْخُسْرانُ الْمُبِينُ» -. زمر / ۱۵ - {پس هر چه را غیر از او می خواهید، بپرستید «[ولی به آنان] بگو:» زیانکاران در حقیقت کسانی اند که به خود و کسانشان در روز قیامت زیان رسانده اند؛ آری، این همان خسران آشکار است.»}آمده، یعنی خود و خانواده خویش را دچار زیان کرده اند. -. تفسیر قمی ۲: ۲۱۹ -

**[ترجمه]

«۱۲۷»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ ما يُجادِلُ فِي آياتِ اللَّهِ هُمُ الْأَئِمَّهُ علیهم السلام قَوْلُهُ وَ الْأَحْزابُ مِنْ بَعْدِهِمْ هُمْ أَصْحَابُ الْأَنْبِيَاءِ الَّذِينَ تَحَزَّبُوا وَ هَمَّتْ كُلُّ أُمَّهٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ يَعْنِي يَقْتُلُوهُ وَ جادَلُوا بِالْباطِلِ أَيْ خَاصَمُوا لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ أَيْ يُبْطِلُوهُ وَ يَدْفَعُوهُ (۴).

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «ما يُجادِلُ فی آياتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَلا يَغْرُرْكَ تَقَلُّبُهُمْ فِی الْبِلادِ» -. غافر / ۴ -، {جز آنهایی که کفر ورزیدند [کسی] در آیات خدا ستیزه نمی کند، پس رفت و آمدشان در شهرها تو را دستخوش فریب نگرداند.} آیات خدا ائمه علیهم السلام هستند «وَ الْأَحْزابُ مِنْ بَعْدِهِمْ» آنها اصحاب انبیاء هستند که تشکل یافته اند «وَ هَمَّتْ كُلُّ أُمَّهٍ بِرَسُولِهِمْ لِيَأْخُذُوهُ» تا او را بکشند «وَ جادَلُوا بِالْباطِلِ» دشمنی ورزیدند «لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَ» تا حق او را از میان ببرند. -. تفسیر قمی ۲: ۲۲۶ -

**[ترجمه]

«۱۲۸»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ فُصِّلَتْ آياتُهُ أَيْ بُيِّنَ حَلَالُهَا وَ حَرَامُهَا وَ أَحْكَامُهَا وَ سُنَنُهَا بَشِيراً وَ نَذِيراً أَيْ يُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ وَ يُنْذِرُ الظَّالِمِينَ فَأَعْرَضَ أَكْثَرُهُمْ يَعْنِي عَنِ الْقُرْآنِ قَوْلُهُ فِي أَكِنَّهٍ (۵)مِمَّا تَدْعُونا إِلَيْهِ أَيْ تَدْعُونَا إِلَى مَا لَا نَفْهَمُهُ وَ لَا نَعْقِلُهُ قَوْلُهُ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ أَيْ أَجِيبُوهُ قَوْلُهُ وَ وَيْلٌ لِلْمُشْرِكِينَ هُمُ الَّذِينَ أَقَرُّوا بِالْإِسْلَامِ وَ أَشْرَكُوا بِالْأَعْمَالِ.

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِي

۱- تفسير القمّيّ: ۵۶۱ و ۵۶۲.

۲- تفسير القمّيّ: ۵۷۴.

۳- تفسير القمّيّ: ۵۷۴ و ۵۷۷.

۴- تفسير القمّيّ: ۵۸۲.

۵- في المصدر: «فِي أَكِنَّةٍ» قال: في غشاوه.

جَمِيلَهَ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ قَالَ: قَالَ لِی أَبُو عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام یَا أَبَانُ أَ تَرَی أَنَّ اللَّهَ طَلَبَ مِنَ الْمُشْرِکِینَ زَکَاهَ أَمْوَالِهِمْ وَ هُمْ یُشْرِکُونَ بِهِ حَیْثُ یَقُولُ وَ وَیْلٌ لِلْمُشْرِکِینَ الَّذِینَ لا یُؤْتُونَ الزَّکاهَ وَ هُمْ بِالْآخِرَهِ هُمْ کافِرُونَ قُلْتُ لَهُ کَیْفَ ذَاکَ جُعِلْتُ فِدَاکَ فَسِّرْهُ لِی فَقَالَ وَیْلٌ لِلْمُشْرِکِینَ الَّذِینَ أَشْرَکُوا بِالْإِمَامِ الْأَوَّلِ وَ هُمْ بِالْأَئِمَّهِ الْآخِرِینَ کَافِرُونَ یَا أَبَانُ إِنَّمَا دَعَا اللَّهُ الْعِبَادَ إِلَی الْإِیمَانِ بِهِ فَإِذَا آمَنُوا بِاللَّهِ وَ بِرَسُولِهِ افْتَرَضَ عَلَیْهِمُ الْفَرَائِضَ قَوْلُهُ إِذْ جاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَیْنِ أَیْدِیهِمْ یَعْنِی نُوحاً وَ إِبْرَاهِیمَ وَ مُوسَی وَ عِیسَی وَ النَّبِیِّینَ وَ مِنْ خَلْفِهِمْ أَنْتَ قَوْلُهُ وَ الْغَوْا فِیهِ أَیْ صَیِّرُوهُ سُخْرِیَّهً وَ لَغْواً.

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام فِی قَوْلِهِ إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا بِالذِّکْرِ لَمَّا جاءَهُمْ یَعْنِی الْقُرْآنَ لا یَأْتِیهِ الْباطِلُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ قَالَ لَا یَأْتِیهِ مِنْ قِبَلِ التَّوْرَاهِ وَ لَا مِنْ قِبَلِ الْإِنْجِیلِ وَ الزَّبُورِ وَ أَمَّا مِنْ خَلْفِهِ لَا یَأْتِیهِ مِنْ بَعْدِهِ کِتَابٌ یُبْطِلُهُ قَوْلُهُ لَوْ لا فُصِّلَتْ آیاتُهُ ءَ أَعْجَمِیٌّ وَ عَرَبِیٌّ قَالَ لَوْ کَانَ هَذَا الْقُرْآنُ أَعْجَمِیّاً لَقَالُوا کَیْفَ نَتَعَلَّمُهُ وَ لِسَانُنَا عَرَبِیٌّ وَ أَتَیْتَنَا بِقُرآنٍ أَعْجَمِیٍّ فَأَحَبَّ اللَّهُ أَنْ یُنَزِّلَ بِلِسَانِهِمْ (۱)

<meta info="lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «کِتابٌ فُصِّلَتْ آیاتُهُ قُرْآناً عَرَبِیًّا لِقَوْمٍ یَعْلَمُونَ» - . فصلت / ۳ - ، {کتابی است که آیات آن، به روشنی بیان شده. قرآنی است به زبان عربی برای مردمی که می دانند.} می نویسد: یعنی حلال و حرام و احکام و سنن آنها توضیح داده شده «بَشِیراً وَ نَذِیراً» به مؤمنین بشارت می دهد و ستمکاران را می ترساند «فَأَعْرَضَ أَکْثَرُهُمْ» بیشتر آنها از قرآن اعراض کردند. آیه «فِی أَکِنَّهٍ مِمَّا تَدْعُونا إِلَیْهِ» یعنی به چیزی دعوت می کنی که ما آنها را نمی فهمیم و درک نمی کنیم «فَاسْتَقِیمُوا إِلَیْهِ» یعنی اجابت کنید او را آیه «وَ وَیْلٌ لِلْمُشْرِکِینَ» آنها کسانی هستند که اقرار به اسلام دارند ولی در عمل مشرکند.

ص: ۲۳۳

ابان بن تغلب گفت، حضرت صادق علیه السلام فرمود: یا ابان، تو خیال می کنی خداوند از مشرکان زکات بخواهد با اینکه آنها مشرک به خدا هستند؟ در این آیه می فرماید «وَ وَیْلٌ لِلْمُشْرِکِینَ الَّذِینَ لا یُؤْتُونَ الزَّکاهَ وَ هُمْ بِالْآخِرَهِ هُمْ کافِرُونَ» عرض کرد، چگونه است فدایت شوم؟ برایم تفسیر بفرمایید.

فرمود: وای بر مشرکین، کسانی که به امام اول مشرک شدند و به ائمه دیگر کافرند. ابان، خداوند مردم را دعوت به ایمان به خود می کند، وقتی ایمان به خدا و پیامبر آوردند، احکام و فرائض را بر او واجب می نماید. «إِذْ جاءَتْهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَیْنِ أَیْدِیهِمْ» یعنی نوح و ابراهیم و موسی و عیسی و پیامبران «وَ مِنْ خَلْفِهِمْ» یعنی تو «وَ الْغَوْا فِیهِ» آن را مسخره و بیهوده جلوه بدهند. - . تفسیر قمی ۲: ۲۳۳ - ۲۳۷ -

و در روایت ابی الجارود است که حضرت امام باقر علیه السلام در تفسیر آیه «إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا بِالذِّکْرِ لَمَّا جاءَهُمْ» فرمود: ذکر یعنی قرآن «لا یَأْتِیهِ الْباطِلُ مِنْ بَیْنِ یَدَیْهِ» یعنی از جانب تورات و انجیل و زبور، چیزی که موجب ابطال آن شود نیست «وَ لا مِنْ خَلْفِهِ» یعنی کتابی بعد از او نخواهد آمد تا قرآن را باطل کند.

آیه «لَوْ لا فُصِّلَتْ آیاتُهُ ءَ أَعْجَمِیٌّ وَ عَرَبِیٌّ» یعنی اگر این قرآن به زبان غیر عرب بود می گفتند چگونه آن را بیاموزیم؟ زبان ما

عربی است، تو برای ما قرآنی به زبان عجمی آورده ای، خداوند (آن را) به زبان خودشان فرستاد. - . تفسیر قمی ۲: ۲۳۸ -

**[ترجمه]

«۱۲۹»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ تَعَالَی أَنْ أَقِیمُوا الدِّینَ أَیْ تَعَلَّمُوا الدِّینَ یَعْنِی التَّوْحِیدَ وَ إِقَامَ الصَّلَاهِ وَ إِیتَاءَ الزَّکَاهِ وَ صَوْمَ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ حِجَّ الْبَیْتِ وَ السُّنَنَ وَ الْأَحْکَامَ الَّتِی فِی الْکُتُبِ وَ الْإِقْرَارَ بِوَلَایَهِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام وَ لا تَتَفَرَّقُوا فِیهِ أَیْ لَا تَخْتَلِفُوا فِیهِ کَبُرَ عَلَی الْمُشْرِکِینَ ما تَدْعُوهُمْ إِلَیْهِ مِنْ ذِکْرِ هَذِهِ الشَّرَائِعِ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ یَجْتَبِی إِلَیْهِ مَنْ یَشاءُ أَیْ یَخْتَارُ وَ یَهْدِی إِلَیْهِ مَنْ یُنِیبُ وَ هُمُ الْأَئِمَّهُ الَّذِینَ اجْتَبَاهُمُ اللَّهُ وَ اخْتَارَهُمْ قَالَ وَ ما تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ ما جاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْیاً بَیْنَهُمْ قَالَ لَمْ یَتَفَرَّقُوا بِجَهْلٍ وَ لَکِنَّهُمْ تَفَرَّقُوا لَمَّا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ وَ عَرَفُوهُ فَحَسَدَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً وَ بَغَی بَعْضُهُمْ عَلَی بَعْضٍ لَمَّا رَأَوْا مِنْ تَفَاضُلِ أَمِیرِ الْمُؤْمِنِینَ بِأَمْرِ اللَّهِ فَتَفَرَّقُوا فِی الْمَذَاهِبِ وَ أَخَذُوا بِالْآرَاءِ وَ الْأَهْوَاءِ ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَوْ لا کَلِمَهٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّکَ إِلی أَجَلٍ مُسَمًّی لَقُضِیَ بَیْنَهُمْ قَالَ لَوْ لَا أَنَّ اللَّهَ قَدْ قَدَّرَ ذَلِکَ أَنْ یَکُونَ فِی التَّقْدِیرِ الْأَوَّلِ لَقُضِیَ بَیْنَهُمْ إِذَا اخْتَلَفُوا وَ أَهْلَکَهُمْ وَ لَمْ یُنْظِرْهُمْ

۱- تفسیر القمّیّ: ۵۸۹- ۵۹۴.

وَ لَكِنْ أَخَّرَهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى الْمَقْدُورِ وَ إِنَّ الَّذِينَ أُورِثُوا الْكِتابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ كِنَايَةٌ عَنِ الَّذِينَ نَقَضُوا أَمْرَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ قَالَ فَلِذلِكَ فَادْعُ وَ اسْتَقِمْ يَعْنِي لِهَذِهِ الْأُمُورِ وَ الدِّينِ الَّذِي تَقَدَّمَ ذِكْرُهُ وَ مُوَالاةِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَادْعُ وَ اسْتَقِمْ كَما أُمِرْتَ ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ الَّذِينَ يُحَاجُّونَ فِي اللَّهِ أَيْ يَحْتَجُّونَ عَلَى اللَّهِ بَعْدَ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْهِمُ الرُّسُلَ فَبَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهِمُ الرُّسُلَ وَ الْكُتُبَ فَغَيَّرُوا وَ بَدَّلُوا ثُمَّ يَحْتَجُّونَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ فَ حُجَّتُهُمْ عَلَى اللَّهِ داحِضَةٌ أَيْ بَاطِلَةٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ ثُمَّ قَالَ قُلْ لَهُمْ يَا مُحَمَّدُ لا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً يَعْنِي عَلَى النُّبُوَّهِ إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِي الْقُرْبى

قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنِ ابْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام يَقُولُ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى قُلْ لاـ أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِي الْقُرْبى يَعْنِي فِي أَهْلِ بَيْتِهِ قَالَ جَاءَتِ الْأَنْصَارُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالُوا إِنَّا قَدْ آوَيْنَا وَ نَصَرْنَا فَخُذْ طَائِفَةً مِنْ أَمْوَالِنَا فَاسْتَعِنْ بِهَا عَلَى مَا نَابَكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى قُلْ لا أَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً يَعْنِي عَلَى النُّبُوَّهِ إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِي الْقُرْبى يَعْنِي فِي أَهْلِ بَيْتِهِ ثُمَّ قَالَ أَ لَا تَرَى أَنَّ الرَّجُلَ يَكُونُ لَهُ صَدِيقٌ وَ فِي نَفْسِ ذَلِكَ الرَّجُلِ شَيْ ءٌ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ فَلَا يَسْلَمُ صَدْرُهُ فَأَرَادَ اللَّهُ أَنْ لَا يَكُونَ فِي نَفْسِ رَسُولِ اللَّهِ شَيْ ءٌ عَلَى أُمَّتِهِ فَعَرَضَ عَلَيْهِمُ الْمَوَدَّهَ فِي الْقُرْبَى فَإِنْ أَخَذُوا أَخَذُوا مَفْرُوضاً وَ إِنْ تَرَكُوا تَرَكُوا مَفْرُوضاً قَالَ فَانْصَرَفُوا مِنْ عِنْدِهِ وَ بَعْضُهُمْ يَقُولُ عَرَضْنَا عَلَيْهِ أَمْوَالَنَا فَقَالَ قَاتِلُوا عَنْ أَهْلِ بَيْتِي مِنْ بَعْدِي وَ قَالَتْ طَائِفَةٌ مَا قَالَ هَذَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ جَحَدُوهُ وَ قَالُوا كَمَا حَكَى اللَّهُ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرى عَلَى اللَّهِ كَذِباً فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى فَإِنْ يَشَإِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلى قَلْبِكَ قَالَ لَوِ افْتَرَيْتَ وَ يَمْحُ اللَّهُ الْباطِلَ يَعْنِي يُبْطِلُهُ وَ يُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِماتِهِ يَعْنِي بِالْأَئِمَّهِ وَ الْقَائِمِ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ (۱).

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ ما وَصَّى بِهِ نُوحاً وَ الَّذِي أَوْحَيْنا إِلَيْكَ وَ ما وَصَّيْنا بِهِ إِبْراهِيمَ وَ مُوسى وَ عِيسى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَ لا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ ما تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشاءُ وَ يَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ» - . شوری / ۱۳ - ، { از [احکام] دین، آنچه را که به نوح در باره آن سفارش کرد، برای شما تشریع کرد و آنچه را به تو وحی کردیم و آنچه را که درباره آن به ابراهیم و موسی و عیسی سفارش نمودیم که «دین را برپا دارید و در آن تفرقه اندازی مکنید.» آنچه که ایشان را به سوی آن فرا می خوانی، بر مشرکان گران می آید. خدا هر که را بخواهد، به سوی خود برمی گزیند، و هر که را که از در توبه درآید، به سوی خود راه می نماید.} می نویسد: یعنی توحید و نماز و زکاه و روزه ماه رمضان و حج و سنن و احکامی که در آداب شریعت هست و اقرار به ولایت حضرت امیر المؤمنین علیه السّلام را فرا گیرید «وَ لا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ» در باره آن اختلاف نکنید «كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ ما تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ» دعوت به این شرایعی که می کنید بر مشرکین گران است. سپس می فرماید «اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشاءُ» خدا هر که را بخواهد انتخاب می کند «وَ يَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ» ایشان ائمه علیهم السلام هستند که خدا آنها را انتخاب و اختیار کرده است.

«وَ ما تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ ما جاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْياً بَيْنَهُمْ» آنها از روی نادانی تفرقه و اختلاف را از پیش نگرفته‌اند بلکه با علم و اطلاع و از روی حسادت و ستمی که بر یکدیگر روا داشتند اختلاف انداختند. آنها وقتی دیدند امیر المؤمنین به دستور خدا بر همه برتری جست، مذاهب مختلفی به وجود آوردند و به آراء و خواسته های دل خویش گرایش پیدا کردند. بعد خداوند می فرماید: «وَ لَوْ لا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلى أَجَلٍ مُسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ» اگر این نبود که خداوند در ازل این مطلب را مقدر نمود، هر آینه وقتی به اختلاف می گراییدند، بین آنها قضاوت می کرد و آنها را هلاک می نمود و به ایشان مهلت نمی داد

ص: ۲۳۴

ولی آن را تـا موقع معین تـاخیر انـداخته «وَ إِنَّ الَّذِینَ أُورِثُوا الْکِتـابَ مِنْ بَعْـدِهِمْ لَفِی شَکٍّ مِنْهُ مُرِیبٍ» کنایه از کسانی است که پیمـان پیـامبر صـلی الله علیه و آله را شکسـتند، سـپس می فرمایـد: «فَلِـذلِکَ فَـادْعُ وَ اسْـتَقِمْ» به خاطر این، به دین و دوستی امیر المؤمنین علیه السلام دعوت کن و پایدار باش، چنانچه به تو دستور داده شد. بعد می فرماید: «وَ الَّذِینَ یُحَاجُّونَ فِی اللَّهِ» کسانی که با خدا بعد از اینکه پیامبرانی را فرسـتاد به احتجاج بپردازند «حُجَّتُهُمْ داحِضَهٌ» دلیل آنها نزد خدا باطل است. بعد می فرماید: «قُلْ لا أَسْـئَلُکُمْ عَلَیْهِ أَجْراً» بگو ای محمد، در مقابل نبوت، از شـما تقاضای پاداشـی ندارم «إِلَّا الْمَوَدَّهَ فِی الْقُرْبی» مگر دوستی با اهل بیتم. سـپس می گوید، مگر چنین نیست که شـخص دوستی دارد و می خواهد سفارشی (راجع به او) به خانواده خود کند ولی دلش اجازه نمی دهد. خداوند می دانست که در دل پیامبر چیزی در ارتباط با امت از سفارشات لازم، جز علاقه و دوستی به خـانواده اش بـاقی نمانـده، به همین جهت دوستی با خویشاونـدان پیامبر را واجب نمود که اگر انجام دادنـد، واجبی را انجام داده انـد و اگر ترک کننـد واجبی را ترک کرده انـد. آنهـا از اطراف پیـامبر صـلی الله علیه و آله متفرق شدنـد در حالی که به یکدیگر می گفتند، ما اموال خود را در اختیارش گذاشتیم، گفت پس از رفتنم از اهل بیت من دفاع کنید. عده‌ای گفتند پیامبر چنین چیزی را نگفته و انکار نمودنـد، و چنانچه قرآن حکایت می کنـد گفتنـد، «أَمْ یَقُولُونَ افْتَری عَلَی اللَّهِ کَذِباً» به خدا دروغ بسته. خداونـد می فرمایـد «فَإِنْ یَشَإِ اللَّهُ یَخْتِمْ عَلی قَلْبِکَ» اگر دروغ بگویی «وَ یَمْـحُ اللَّهُ الْباطِلَ» باطل را نابود می کند «وَ یُحِقُّ الْحَقَّ بِکَلِماتِهِ» حق را به وسیله ائمه علیهم السـلام و قائم آل محمد صلی الله علیه و آله ثابت می کند. - . تفسیر قمی ۲: ۲۴۶ - - ۲۴۸

**[ترجمه]

«۱۳۰»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ أَ فَنَضْرِبُ عَنْکُمُ الذِّکْرَ صَفْحاً أَیْ نَدَعُکُمْ مُهْمَلِینَ لَا نَحْتَجُّ عَلَیْکُمْ بِرَسُولٍ أَوْ بِإِمَامٍ أَوْ بِحُجَجٍ قَوْلُهُ أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشاً یَعْنِی مِنْ قُرَیْشٍ قَوْلُهُ

ص: ۲۳۵

۱- تفسیر القمّیّ: ۶۰۰- ۶۰۲.

وَ جَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبادِهِ جُزْءاً قَالَ قَالَتْ قُرَيْشٌ إِنَّ الْمَلَائِكَةَ هُمْ بَنَاتُ اللَّهِ قَوْلُهُ أَ وَ مَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ أَيْ فِي الذَّهَبِ قَوْلُهُ عَلى أُمَّةٍ أَيْ عَلَى مَذْهَبٍ ثُمَّ حَكَى اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قَوْلَ قُرَيْشٍ وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ أَيْ هَلَّا نُزِّلَ هذَا الْقُرْآنُ عَلى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ وَ هُوَ عُرْوَةُ بْنُ مَسْعُودٍ وَ الْقَرْيَتَيْنِ مَكَّةُ وَ الطَّائِفُ وَ كَانَ يَحْتَمِلُ الدِّيَاتِ وَ كَانَ عَمَّ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ فَرَدَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فَقَالَ أَ هُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ يَعْنِي النُّبُوَّةَ وَ الْقُرْآنَ حِينَ قَالُوا لِمَ لَمْ يُنَزَّلْ عَلَى عُرْوَةَ بْنِ مَسْعُودٍ (۱).

أقول: سيأتى تفسير قوله وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ فى باب احتجاج الباقر ع.

=<meta info". تفسير قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَ فَنَضْرِبُ عَنْكُمُ الذِّكْرَ صَفْحاً أَنْ كُنْتُمْ قَوْماً مُسْرِفِينَ» - . زخرف / ۵ - ، {آیا به [صِرفِ] اینکه شما قومی منحرفید [باید] قرآن را از شما بازداریم؟} می نویسد: یعنی شما را بیهوده رها خواهیم کرد و حجت خود را به وسیله پیامبر یا امام و دلائل تمام نخواهیم کرد؟ «أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشاً» از قریش

ص: ۲۳۵

«وَ جَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبادِهِ جُزْءاً» قریش گفتند ملائکه دختران خدا هستند «أَ وَ مَنْ يُنَشَّؤُا فِي الْحِلْيَةِ» یعنی در طلا. - . تفسیر قمی ۲: ۲۵۴ -

و آیه «عَلى أُمَّةٍ »یعنی بر مذهب. سپس خداوند گفتار قریش را حکایت می کند «وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ» چرا این قرآن نازل نشد «عَلى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ» و او عروه بن مسعود است و دو قریه مکه و طائف است عروه غرامت و جریمه ها را از مال خود پرداخت می کرد و عموی مغیره بن شعبه بود. خداوند سخن آنها را رد کرد «أَ هُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ» مگر آنها نبوت و قرآن را به هر کس بخواهند می دهند؟ موقعی که گفتند چرا بر عروه بن مسعود ثقفی نازل نشد. - . تفسیر قمی ۲: ۲۵۶ -

مولف: به زودی تفسیر آیه «وَ سْئَلْ مَنْ أَرْسَلْنا مِنْ قَبْلِكَ» در باب احتجاج امام باقر علیه السلام خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱۳۱»

فس، تفسير القمی قَوْلُهُ وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا الْآيَةَ: حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ وَكِيعٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهَيْلٍ عَنْ أَبِي صَادِقٍ عَنْ أَبِي الْأَعَزِّ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله جَالِسٌ فِي أَصْحَابِهِ إِذْ قَالَ إِنَّهُ يَدْخُلُ عَلَيْكُمُ السَّاعَةَ شَبِيهُ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ فَخَرَجَ بَعْضُ مَنْ كَانَ جَالِساً مَعَ رَسُولِ اللَّهِ لِيَكُونَ هُوَ الدَّاخِلَ فَدَخَلَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام فَقَالَ الرَّجُلُ لِبَعْضِ أَصْحَابِهِ أَ مَا رَضِيَ مُحَمَّدٌ أَنْ فَضَّلَ عَلِيّاً عَلَيْنَا حَتَّى يُشَبِّهَهُ بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَ اللَّهِ لَآلِهَتُنَا الَّتِي كُنَّا نَعْبُدُهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ أَفْضَلُ مِنْهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ فِي ذَلِكَ الْمَجْلِسِ وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذا قَوْمُكَ مِنْهُ يَضِجُّونَ فَحَرَّفُوهَا يَصِدُّونَ وَ قالُوا أَ آلِهَتُنا خَيْرٌ أَمْ هُوَ ما ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ (۲)إِنْ عَلِيٌّ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَ جَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ فَمَحَا اسْمَهُ عَنْ هَذَا الْمَوْضِعِ ثُمَّ ذَكَرَ اللَّهُ خَطَرَ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ عِظَمَ شَأْنِهِ عِنْدَهُ تَعَالَى فَقَالَ وَ إِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَةِ فَلا تَمْتَرُنَّ بِها وَ اتَّبِعُونِ هذا صِراطٌ مُسْتَقِيمٌ يَعْنِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام قَوْلُهُ فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِينَ يَعْنِي أَوَّلَ الْآنِفِينَ لَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ (۳).

۱- تفسير القمّیّ: ۶۰۶- ۶۰۹.

۲-فی نسخه هنا زیاده و هی: خصمون علیا.

۳- تفسير القمّیّ: ۶۱۱ و ۶۱۴.

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذا قَوْمُکَ مِنْهُ يَصِدُّون» - . زخرف / ۵۷ - ، {و هنگامی که [در مورد] پسر مریم مثالی آورده شد، بناگاه قوم تو از آن [سخن] هلهله درانداختند [و اعراض کردند]} می نویسد: سلمان فارسی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل کرد که روزی پیامبر صلی الله علیه و آله میان اصحاب نشسته بود، فرمود: هم اکنون شخصی بر شما وارد می شود که شبیه عیسی بن مریم است. بعضی از اطرافیان از جای حرکت کرده رفتند تا وارد شوند و آنها صاحب این امتیاز باشند. در این موقع علی بن ابی طالب علیه السّلام وارد شد. آن مرد به یکی از دوستان خود گفت، - محمد صلی الله علیه و آله - قانع به همین نشد که علی را بر همه ما برتری بخشد تا بالاخره او را شبیه عیسی بن مریم کرد. به خدا قسم، خدایانی که در جاهلیت می پرستیدیم بهتر از او بود. خداوند در همین مجلس این آیه را نازل فرمود: «وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذا قَوْمُکَ مِنْهُ» یضجون که تغییرش دادند «يَصِدُّونَ وَ قالُوا أَ آلِهَتُنا خَيْرٌ أَمْ هُوَ ما ضَرَبُوهُ لَکَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ» علی جز بنده ای که بر او نعمت بخشیدیم و او را مثل برای بنی اسرائیل قرار دادیم نیست. آنها اسمش را از این آیه محو نموده اند. سپس خداوند مقام و عظمت امیر المؤمنین علیه السلام را بیان می کند. - . تفسیر قمی ۲: ۲۵۹ -

«وَ إِنَّهُ لَعِلْمٌ لِلسَّاعَهِ فَلا تَمْتَرُنَّ بِها وَ اتَّبِعُونِ هذا صِراطٌ مُسْتَقِيمٌ» منظور امیر المؤمنین علیه السلام است «فَأَنَا أَوَّلُ الْعابِدِينَ» یعنی اولین مخالف این هستم که او را فرزندی باشد. - . تفسیر قمی ۲: ۲۶۳ -

ص: ۲۳۶

**[ترجمه]

«۱۳۲»

فس، تفسير القمی إِنَّا أَنْزَلْناهُ يَعْنِي الْقُرْآنَ فِي لَيْلَهٍ مُبارَكَهٍ وَ هِيَ لَيْلَهُ الْقَدْرِ أَنْزَلَ اللَّهُ الْقُرْآنَ فِيهَا إِلَى الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ جُمْلَهً وَاحِدَهً ثُمَّ نُزِّلَ مِنَ الْبَيْتِ الْمَعْمُورِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي طُولِ عِشْرِينَ سَنَهً قَوْلُهُ فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ أَيِ انْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ (۱).

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «إِنَّا أَنْزَلْناهُ فی لَيْلَهٍ مُبارَكَهٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ» - . دخان / ۳ - ، {[که] ما آن را در شبی فرخنده نازل کردیم، [زیرا] که ما هشداردهنده بودیم.} گفته است: یعنی قرآن؛ «فِي لَيْلَهٍ مُبارَكَهٍ» شب قدر است. خداوند قرآن را یک مرتبه در این شب در بیت المعمور نازل کرد سپس از بیت المعمور در طول بیست سال بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل نمود «فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ» یعنی منتظر باش آنها نیز منتظرند. - . تفسیر قمی ۲: ۲۶۴ -

**[ترجمه]

«۱۳۳»

فس، تفسير القمی قَوْلُهُ وَيْلٌ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَيْ كَذَّابٍ قَوْلُهُ وَ إِذا عَلِمَ مِنْ آياتِنا شَيْئاً يَعْنِي إِذَا رَأَى فَوَضَعَ الْعِلْمَ مَكَانَ الرُّؤْيَهِ قَوْلُهُ

عَذابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ قَالَ الشِّدَّهُ وَ السُّوءُ.

حَدَّثَنَا أَبُو الْقَاسِمِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبَّاسٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى عَنْ عَبْدِ الْعَظِيمِ الْحَسَنِيِّ عَنْ عُمَرَ بْنِ رُشَيْدٍ عَنْ دَاوُدَ بْنِ كَثِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ قَالَ قُلْ لِلَّذِينَ مَنَنَّا عَلَيْهِمْ بِمَعْرِفَتِنَا أَنْ يُعَلِّمُوا الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ (٢)فَإِذَا عَرَّفُوهُمْ فَقَدْ غَفَرُوا لَهُمْ قَوْلُهُ أَ فَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ قَالَ نَزَلَتْ فِي قُرَيْشٍ كُلَّمَا هَوَوْا شَيْئاً عَبَدُوهُ وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلى عِلْمٍ أَيْ عَذَّبَهُ عَلَى عِلْمٍ مِنْهُ فِيمَا ارْتَكَبُوا مِنْ أَمْرِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ جَرَى ذَلِكَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِيمَا فَعَلُوهُ بَعْدَهُ بِأَهْوَائِهِمْ وَ آرَائِهِمْ وَ أَزَالُوا الْخِلَافَةَ وَ الْإِمَامَةَ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام بَعْدَ أَخْذِهِ الْمِيثَاقَ عَلَيْهِمْ مَرَّتَيْنِ لِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ وَ قَوْلُهُ تَعَالَى اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ نَزَلَتْ فِي قُرَيْشٍ وَ جَرَتْ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فِي أَصْحَابِهِ الَّذِينَ غَصَبُوا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ اتَّخَذُوا إِمَاماً بِأَهْوَائِهِمْ ثُمَّ عَطَفَ عَلَى الدَّهْرِيَّهِ الَّذِينَ قَالُوا لَا نَحْيَا بَعْدَ الْمَوْتِ فَقَالَ وَ قالُوا ما هِيَ إِلَّا حَياتُنَا الدُّنْيا نَمُوتُ وَ نَحْيا وَ هَذَا مُقَدَّمٌ وَ مُؤَخَّرٌ لِأَنَّ الدَّهْرِيَّهَ لَمْ يُقِرُّوا بِالْبَعْثِ وَ النُّشُورِ بَعْدَ الْمَوْتِ وَ إِنَّمَا قَالُوا نَحْيَا وَ نَمُوتُ وَ مَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ إِلَى قَوْلِهِ يَظُنُّونَ فَهَذَا ظَنُّ شَكٍّ (٣).

١- تفسير القمّيّ: ٦١٥ و ٦١٧. فيه: تهديد من اللّه و وعيد، و انتظر إنهم منتظرون.

٢- فى المصدر: أن يعرفوا الذين لا يعلمون.

٣- تفسير القمّيّ: ٦١٨ و ٦١٩.

<meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَيْلٌ لِكُلِّ أَفَّاكٍ أَثيم» - . جاثیه / ۷ - ، { وای بر هر دروغزن گناه پیشه!} گفته است: یعنی کذاب. «وَ إِذا عَلِمَ مِنْ آياتِنا شَيْئاً» یعنی وقتی بیند. خداوند به جای دیدن، کلمه علم را گذاشته است. «عَذابٌ مِنْ رِجْزٍ أَلِيمٌ» گفت، یعنی شدت و گرفتاری.

داود بن کثیر از حضرت صادق علیه السّلام نقل کرد که در مورد آیه «قُلْ لِلَّذينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذينَ لا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْماً بِما كانُوا يَكْسِبُونَ» - . جاثیه / ۱۴ - ، { به کسانی که ایمان آورده اند بگو تا از کسانی که به روزهای [پیروزی] خدا امید ندارند درگذرند، تا [خدا هر] گروهی را به [سبب] آنچه مرتکب می شده اند به مجازات رساند.} فرمود: به کسانی که به آنها به شناخت خود منت نهاده ایم بگو که نادانان را بیاموزند، وقتی به آنها معرفت بیاموزند، آنها را می بخشیم.

در تفسیر آیه «أَ فَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ» گفت: این آیه در باره قریش نازل شده که هر چه دوست داشتند را می پرستیدند «وَ أَضَلَّهُ اللَّهُ عَلى عِلْمٍ» یعنی او را با اطلاع از آنچه در باره امیر المؤمنین علیه السّلام انجام دادند عذاب می نماید. این جریان پس از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله اتفاق افتاد و آنها به میل خود حرکت کردند و کارهایی انجام دادند که خلافت و امامت را از امیر المؤمنین علیه السّلام گرفت. آیه «اتَّخَذَ إِلهَهُ هَواهُ» در باره قریش نازل شده و بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله در مورد اصحابش که خلافت امیر المؤمنین علیه السّلام را غصب نمودند و امامی را به هوای نفس خود انتخاب کردند، جاری شده؛ سپس سخن را به دهری ها برمی گرداند که مدعی هستند بعد از مرگ زنده نمی شویم، «وَ قالُوا ما هِيَ إِلَّا حَياتُنَا الدُّنْيا نَمُوتُ وَ نَحْيا» و در اینجا تقدیم و تاخیر شده، زیرا دهری‌ها به حشر و نشر بعد از مرگ اعتقادی ندارند. آنها می گویند نحیا و نموت «وَ ما يُهْلِكُنا إِلَّا الدَّهْرُ» ما خودمان زنده می شویم و می میریم و جز طبیعت چیز دیگری ما را نمی میراند تا این آیه «يَظُنُّونَ»، این گمان به معنی شک است. - . تفسیر قمی ۲: ۲۶۸ - ۲۷۰ -

ص: ۲۳۷

**[ترجمه]

«۱۳۴»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ وَ الَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُونَ يَعْنِي قُرَيْشاً عَمَّا دَعَاهُمْ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ثُمَّ احْتَجَّ عَلَيْهِمْ فَقَالَ قُلْ لَهُمْ يَا مُحَمَّدُ أَ رَأَيْتُمْ ما تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ يَعْنِي الْأَصْنَامَ الَّتِي كَانُوا يَعْبُدُونَهَا ثُمَّ قَالَ وَ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لا يَسْتَجِيبُ لَهُ (۱)قَالَ مَنْ عَبَدَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ وَ الْكَوَاكِبَ وَ الْبَهَائِمَ وَ الشَّجَرَ وَ الْحَجَرَ إِذا حُشِرَ النَّاسُ كَانَتْ هَذِهِ الْأَشْيَاءُ لَهُمْ أَعْداءً وَ كانُوا بِعِبادَتِهِمْ كافِرِينَ ثُمَّ قَالَ أَمْ يَقُولُونَ يَا مُحَمَّدُ افْتَراهُ- يَعْنِي الْقُرْآنَ أَيْ وَضَعَهُ مِنْ عِنْدِهِ فَ قُلْ لَهُمْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئاً إِنْ أَثَابَنِي أَوْ عَاقَبَنِي عَلَى ذَلِكَ هُوَ أَعْلَمُ بِما تُفِيضُونَ فِيهِ أَيْ تَكْذِبُونَ ثُمَّ قَالَ قُلْ لَهُمْ ما كُنْتُ بِدْعاً مِنَ الرُّسُلِ أَيْ لَمْ أَكُنْ وَاحِداً مِنَ الرُّسُلِ فَقَدْ كَانَ قَبْلِي أَنْبِيَاءُ (۲).

<meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «ما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما إِلاَّ بِالْحَقِّ وَ أَجَلٍ مُسَمًّى وَ الَّذينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنْذِرُوا مُعْرِضُون» - . احقاف / ۳ - {[ما] آسمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است جز به حقّ و [تا] زمانی معیّن نیافریدیم، و کسانی که کافر شده اند، از آنچه هشدار داده شده اند روی گردانند.} گفته است: منظور قریش

است که از آنچه پیامبر صلی الله علیه و آله آنها را به آن دعوت می کرد روی برمی گرداندند. فرمود: یا محمد، به آنها بگو «أَ رَأَيْتُمْ ما تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ» یعنی بت هایی را که می پرستیدند. سپس می فرماید: «وَ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لا يَسْتَجِيبُ لَهُ» گفت: کسانی که خورشید و ماه و ستارگان و چهارپایان و درخت و سنگ را می پرستیدند، زمانی که در قیامت محشور شوند، همین معبودها و خدایان دشمن ایشان خواهند بود و نسبت به عبادت آنها بیزاری می جویند؛ سپس می فرماید «أَمْ يَقُولُونَ افْتَراهُ» یا می گویند این قرآن را از خود درآورده «إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئاً» اگر من دروغ بسته باشم، در صورتی که خدا بخواهد مرا پاداش یا کیفر دهد، قدرت ندارند جلوی او را بگیرند «هُوَ أَعْلَمُ بِما تُفِيضُونَ فِيهِ» او دروغهایی که در این مورد می گویید بهتر می داند.

سپس می فرماید: «قُلْ ما كُنْتُ بِدْعاً مِنَ الرُّسُلِ» بگو من تنها یک پیامبر نیستم و قبل از من انبیایی آمده اند. - . تفسیر قمی ۲: ۲۷۱ -

**[ترجمه]

«۱۳۵»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ فَإِنَّهَا نَزَلَتْ فِي الْمُنَافِقِينَ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ مَنْ كَانَ إِذَا سَمِعَ شَيْئاً مِنْهُ لَمْ يُؤْمِنْ بِهِ وَ لَمْ يَعِهِ فَإِذَا خَرَجَ قَالَ لِلْمُؤْمِنِينَ مَا ذَا قَالَ مُحَمَّدٌ آنِفاً (۳).

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ مِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ ما ذا قالَ آنِفاً أُولئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلى قُلُوبِهِمْ وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ» - . محمد / ۱۶ - ، {و از میان [منافقان] کسانی اند که [در ظاهر] به [سخنان] تو گوش می دهند، ولی چون از نزد تو بیرون می روند، به دانش یافتگان می گویند: «هم اکنون چه گفت؟» اینان همانانند که خدا بر دلهایشان مُهر نهاده است و از هوسهای خود پیروی کرده اند.} گفته است: این آیه در باره منافقین از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله نازل شده و کسانی که وقتی قرآن را می شنیدند، نه به آن ایمان داشتند و نه آن را حفظ می کردند و وقتی خارج می شد به مؤمنین می گفتند، پیامبر چه گفت؟!. - . تفسیر قمی ۲: ۲۷۸ -

**[ترجمه]

«۱۳۶»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ وَ لكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنا أَيِ اسْتَسْلَمْتُمْ بِالسَّيْفِ وَ لَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمانُ فِي قُلُوبِكُمْ قَوْلُهُ لا يَلِتْكُمْ أَيْ لَا يَنْقُصُكُمْ قَوْلُهُ يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا نَزَلَتْ فِي عُثْمَانَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَ ذَلِكَ أَنَّهُ مَرَّ بِعَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ وَ هُوَ يَحْفِرُ الْخَنْدَقَ وَ قَدِ ارْتَفَعَ الْغُبَارُ مِنَ الْحَفْرِ فَوَضَعَ عُثْمَانُ كُمَّهُ عَلَى أَنْفِهِ وَ مَرَّ فَقَالَ عَمَّارٌ

لَا يَسْتَوِي مَنْ يَبْنِي الْمَسَاجِدَا يَظَلُّ فِيهَا رَاكِعاً وَ سَاجِداً

كَمَنْ يَمُرُّ بِالْغُبَارِ حَائِداً يُعْرِضُ عَنْهُ جَاحِداً مُعَانِداً

فَالْتَفَتَ إِلَيْهِ عُثْمَانُ فَقَالَ يَا ابْنَ السَّوْدَاءِ إِيَّایَ تَعْنِی ثُمَّ أَتَی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ لَمْ نَدْخُلْ مَعَکَ فِی الْإِسْلَامِ لِتَسُبَّ أَعْرَاضَنَا فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدْ أَقَلْتُکَ إِسْلَامَکَ فَاذْهَبْ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ یَمُنُّونَ عَلَیْکَ أَنْ أَسْلَمُوا إِلَی قَوْلِهِ إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ أَیْ لَیْسَ هُمْ صَادِقِینَ (۴).

۱- فی المصدر: «لا یستجیب لهم یوم القیامه»- الی قوله-: «وَ کانُوا بِعِبادَتِهِمْ کافِرِینَ» قال: اه.

۲- تفسیر القمّیّ: ۶۲۰.

۳- تفسیر القمّیّ: ۶۲۷.

۴- تفسیر القمّیّ: ۶۴۲. و فیه: أی لستم بصادقین.

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «قالَتِ الْأَعْرابُ آمَنَّا قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَ لکِنْ قُولُوا أَسْلَمْنا وَ لَمَّا یَدْخُلِ الْإِیمانُ فی قُلُوبِکُمْ وَ إِنْ تُطِیعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لا یَلِتْکُمْ مِنْ أَعْمالِکُمْ شَیْئاً إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِیمٌ» - . حجرات / ۱۴ - {[برخی از] بادیه نشینان گفتند: «ایمان آوردیم.» بگو: «ایمان نیاورده اید، لیکن بگویید: اسلام آوردیم.» و هنوز در دلهای شما ایمان داخل نشده است. و اگر خدا و پیامبرِ او را فرمان برید از [ارزشِ] کرده هایتان چیزی کم نمی کند. خدا آمرزنده مهربان است.»} گفته است: «وَ لکِنْ قُولُوا أَسْلَمْنا» یعنی شما با شمشیر تسلیم شدید «وَ لَمَّا یَدْخُلِ الْإِیمانُ فِی قُلُوبِکُمْ لا یَلِتْکُمْ» یعنی از شما کاسته نمی شود.

آیه «یَمُنُّونَ عَلَیْکَ أَنْ أَسْلَمُوا» در باره عثمان در جنگ خندق نازل شد. او در حالی از کنار عمار بن یاسر گذشت که عمار خندق حفر می کرد و از کند و کاو او گرد و غبار بلند شده بود. عثمان بینی خود را گرفت و رد شد. عمار گفت:

لَا یَسْتَوِی مَنْ یَبْنِی الْمَسَاجِدَا

یَظَلُّ فِیهَا رَاکِعاً وَ سَاجِداً

کَمَنْ یَمُرُّ بِالْغُبَارِ حَائِداً

یُعْرِضُ عَنْهُ جَاحِداً مُعَانِدا

آن که مسجد می سازد و در آن رکوع و سجود می کند مانند کسی نیست که از کنار غبار در حالی که بینی خود را گرفته می گذرد و از آن با حالت انکار و عناد روی می گرداند.

عثمان عصبانی شده گفت، پسر سیاه زاده! منظورت من هستم؟ سپس شکایتش را پیش پیامبر صلی الله علیه و آله برد و گفت، ما دعوت تو را پذیرفتیم و اسلام آوردیم تا ما را به دشنام بگیرند و آبرویمان را ببرند؟ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: اگر اسلام برایت دشوار است برو.

خداوند این آیه را نازل نمود «یَمُنُّونَ عَلَیْکَ أَنْ أَسْلَمُوا» تا «إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ» یعنی راست نمی گویند. - . تفسیر قمی ۲: ۲۹۷ - ۲۹۸ -

ص: ۲۳۸

**[ترجمه]

«۱۳۷»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَما أَنْتَ بِمَلُومٍ قَالَ هَمَّ اللَّهُ جَلَّ ذِکْرُهُ بِهَلَاکِ أَهْلِ الْأَرْضِ فَأَنْزَلَ عَلَی رَسُولِهِ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ یَا مُحَمَّدُ فَما أَنْتَ بِمَلُومٍ ثُمَّ بَدَا لَهُ فِی ذَلِکَ فَأَنْزَلَ عَلَیْهِ وَ ذَکِّرْ فَإِنَّ الذِّکْری تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِینَ (۱)

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَما أَنْتَ بِمَلُومٍ» - . ذاریات / ۵۴ - {پس، از آنان روی بگردان، که تو درخور نکوهش نیستی.}خداوند تصمیم داشت مردم روی زمین را هلاک نماید، به حضرت محمد صلی الله علیه و آله فرمود: تو از آنها فاصله بگیر سرزنش نخواهی شد. سپس در این مورد بدا حاصل شد و این آیه را نازل نمود «وَ ذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ». - . تفسیر قمی ۲: ۳۰۶ -

**[ترجمه]

«۱۳۸»

فس، تفسیر القمی أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلامُهُمْ بِهذا قَالَ لَمْ يَكُنْ فِي الدُّنْيَا أَحْلَمَ مِنْ قُرَيْشٍ ثُمَّ عَطَفَ عَلَى أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ أَمْ يَقُولُونَ يَا مُحَمَّدُ تَقَوَّلَهُ يَعْنِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام بَلْ لا يُؤْمِنُونَ أَنَّهُ لَمْ يَتَقَوَّلْهُ وَ لَمْ يُقِمْهُ بِرَأْيِهِ ثُمَّ قَالَ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ أَيْ رَجُلٍ مِثْلِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنْ كانُوا صادِقِينَ ثُمَّ قَالَ أَمْ تَسْئَلُهُمْ يَا مُحَمَّدُ أَجْراً فِيمَا آتَيْتُهُمْ بِهِ فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ أَيْ أَمْ يَقَعُ عَلَيْهِمُ الْغُرْمُ الثَّقِيلُ قَوْلُهُ وَ إِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا آلَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله حَقَّهُمْ عَذاباً دُونَ ذلِكَ قَالَ عَذَابُ الرَّجْعَةِ بِالسَّيْفِ قَوْلُهُ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنا أَيْ بِحِفْظِنَا وَ حِرْزِنَا وَ نِعْمَتِنَا وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ قَالَ لِصَلَاةِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ قَالَ صَلَاةُ اللَّيْلِ.

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْبَزَنْطِيِّ عَنِ الرِّضَا علیه السلام قَالَ: أَدْبارَ السُّجُودِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ بَعْدَ الْمَغْرِبِ وَ إِدْبارَ النُّجُومِ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الصُّبْحِ (۲)

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلامُهُمْ بِهذا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طاغُونَ» - . طور / ۳۲ - {آیا پندارهایشان آنان را به این [موضعگیری] وا می دارد یا [نه،] آنها مردمی سرکشند؟} گفت: در دنیا پندار گرا تر از قریش نبود، بعد روی سخن را به اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله می نماید «أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ» یا می گویند محمد از خودش ساخته و منظور امیر المؤمنین است «بَلْ لا يُؤْمِنُونَ» از خود نساخته و این رأی شخصی او نیست. سپس می فرماید «فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ» یعنی مردی مانند او را از جانب خدا بیاورند «إِنْ كانُوا صادِقِينَ» سپس می فرماید «أَمْ تَسْئَلُهُمْ أَجْراً فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ» مگر تو از آنها پاداشی خواستی که زیر بار سنگینی پرداخت آن بمانند؟.

آیه «وَ إِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا» کسانی که به آل محمد صلی الله علیه و آله در مورد حقشان ظلم کردند «عَذاباً دُونَ ذلِكَ» عذاب رجعت است به وسیله شمشیر «فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنا» تو در پناه حفظ و نگهبانی و نعمت ما هستی «وَ سَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ» وقتی برای نماز شب حرکت می کنی خدا را تسبیح کن. «فَسَبِّحْهُ» گفت، نماز شب است بزنطی گفت، حضرت رضا علیه السّلام فرمود: «أَدْبارَ السُّجُودِ» چهار رکعت است بعد از مغرب «وَ إِدْبارَ النُّجُومِ» دو رکعت است قبل از نماز صبح. - . تفسیر قمی ۲: ۳۰۹ - ۳۱۰ -

**[ترجمه]

«۱۳۹»

فس، تفسیر القمی وَ النَّجْمِ إِذا هَوى قَالَ النَّجْمُ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله (٣)إِذا هَوى لَمَّا أَسْرِيَ بِهِ إِلَى السَّمَاءِ وَ هُوَ فِي الْهَوَاءِ (۴)وَ هُوَ قَسَمٌ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هُوَ فَضْلٌ لَهُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ وَ جَوَابُ الْقَسَمِ ما ضَلَّ صاحِبُكُمْ وَ ما غَوى وَ ما يَنْطِقُ عَنِ الْهَوى أَيْ لَا يَتَكَلَّمُ بِالْهَوَى إِنْ هُوَ يَعْنِي الْقُرْآنَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحى عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوى (۵)يَعْنِي اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوى يَعْنِي رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله

١- تفسير القمّیّ: ۶۴۸.

٢- تفسير القمّیّ: ۶۵۰.

٣- ذكر الطبرسیّ معان أخر للنجم راجع مجمع البيان: ج ٩: ١٧٢.

۴- فی المصدر هنا زياده و هی: و هذا ردّ على من انكر المعراج.

۵- قال الطبرسیّ: يعنى به جبرئيل، ای القوى فی نفسه و خلقته «ذُو مِرَّةٍ» قال: أی ذو قوه و شده فی خلقه؛ و قيل: ذو صحه و خلق حسن، و قيل: ذو مرور فی الهواء ذاهبا و جائيا و نازلا و صاعدا «فَاسْتَوى جبرائيل على صورته التی خلق عليها بعد الخداره إلى محمّد صلّى اللّه عليه و آله و سلم «وَ هُوَ» كنايه عن جبرائيل «بِالْأُفُقِ الْأَعْلى يعنى افق المشرق، و المراد بالاعلى جانب المشرق و هو فوق جانب المغرب فی صعيد الأرض لا فی الهواء، قالوا: إن جبرائيل كان يأتی النبیّ صلى الله عليه و آله فی صوره الآدميين فسأله النبیّ صلى الله عليه و آله أن يريه نفسه على صورته التی خلق عليها، فأراه نفسه مرتين: مره فی الأرض و مره فی السماء اما فی الأرض ففی الافق الأعلى، و ذلك ان محمّدا صلى الله عليه و آله كان بحراء فطلع له جبرائيل من المشرق فسد الافق إلى المغرب فخر النبیّ صلى الله عليه و آله مغشيا عليه فنزل جبرائيل فی صوره الآدميين فضمه إلى نفسه و هو قوله: «ثُمَّ دَنا فَتَدَلَّى» و تقديره: ثم تدلى أی قرب بعد بعده و علوه فی الافق الأعلى فدنا من محمّد صلى الله عليه و آله (إلى ان قال:) و قيل: معناه: استوى جبرائيل و محمّد صلى الله عليه و آله بالافق الأعلى يعنى السماء الدنيا ليله المعراج «فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ» أی كان ما بين جبرائيل و رسول اللّه صلى الله عليه و آله قاب قوسين، و القوس: ما يرمى به، و قيل: قدر ذراعين، «فَأَوْحى إِلى عَبْدِهِ ما أَوْحى أی فاوحى اللّه على لسان جبرائيل إلى عبد اللّه محمّد صلى الله عليه و آله ما أوحى اللّه تعالى إليه. «إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ ما يَغْشى قيل: يغشاه الملائكه أمثال الغربان حين يقعن على الشجر.

قَوْلُهُ وَ هُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلى يَعْنِي رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله ثُمَّ دَنا يَعْنِي الرَّسُولَ صلى الله عليه و آله مِنْ رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فَتَدَلَّى قَالَ إِنَّمَا نَزَلَتْ ثُمَّ دَنَا فَتَدَانَى فَكانَ قابَ قَوْسَيْنِ قَالَ كَانَ مِنَ اللَّهِ كَمَا بَيْنَ مَقْبَضِ الْقَوْسِ إِلَى رَأْسِ السِّيَةِ (۱)أَوْ أَدْنى قَالَ بَلْ أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ فَأَوْحى إِلى عَبْدِهِ ما أَوْحى قَالَ وَحْيُ مُشَافَهَةٍ قَوْلُهُ إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ ما يَغْشى قَالَ لَمَّا رَفَعَ الْحِجَابَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ رَسُولِ اللَّهِ غَشِيَ نُورُهُ السِّدْرَةَ قَوْلُهُ ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغى أَيْ لَمْ يُنْكِرْ لَقَدْ رَأى مِنْ آياتِ رَبِّهِ الْكُبْرى قَالَ رَأَى جَبْرَئِيلَ عَلَى سَاقِهِ الدُّرُّ مِثْلَ الْقَطْرِ عَلَى الْبَقْلِ لَهُ سِتُّمِائَةِ جَنَاحٍ قَدْ مَلَأَ مَا بَيْنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ أَمَّا قَوْلُهُ أَ فَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّى قَالَ اللَّاتُ رَجُلٌ وَ الْعُزَّى امْرَأَةٌ قَوْلُهُ وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرى قَالَ كَانَ صَنَمٌ بِالْمِشْكِ خَارِجٌ مِنَ الْحَرَمِ عَلَى سِتَّةِ أَمْيَالٍ يُسَمَّى الْمَنَاةَ (۲)قَوْلُهُ تِلْكَ إِذاً قِسْمَةٌ ضِيزى أَيْ نَاقِصَةٌ ثُمَّ قَالَ إِنْ هِيَ يَعْنِي اللَّاتَ وَ الْعُزَّى وَ الْمَنَاةَ إِلَّا أَسْماءٌ سَمَّيْتُمُوها أَنْتُمْ وَ آباؤُكُمْ ما أَنْزَلَ اللَّهُ بِها مِنْ سُلْطانٍ

۱- سيه القوس: ما عطف من طرفيها.

۲- تقدم في تفسير الآيات معان أخر لها.

أَیْ مِنْ حُجَّةٍ قَوْلُهُ فَبِأَیِّ آلاءِ رَبِّکَ تَتَماری أَیْ بِأَیِّ سُلْطَانٍ تُخَاصِمُ هذا نَذِیرٌ یَعْنِی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مِنَ النُّذُرِ الْأَولی أَ فَمِنْ هذَا الْحَدِیثِ تَعْجَبُونَ یَعْنِی مَا قَدْ تَقَدَّمَ ذِکْرُهُ مِنَ الْأَخْبَارِ وَ تَضْحَکُونَ وَ لا تَبْکُونَ وَ أَنْتُمْ سامِدُونَ أَیْ لَاهُونَ(۱).

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ النَّجْمِ إِذا هَوی» - . نجم / ۱ - ،{ سوگند به اختر [= قرآن] چون فرود می آید.} گفته است: نجم پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است «إِذا هَوی» وقتی شب در آسمانها سیر داده شد و آن وقت در هوا بود و این قسمی است که خداوند به پیامبر اکرم می خورد و یک فضیلتی است برای آن جناب نسبت به سایر پیامبران، و جواب قسم است «ما ضَلَّ صاحِبُکُمْ وَ ما غَوی وَ ما یَنْطِقُ عَنِ الْهَوی» یعنی از روی هوای نفس نمی گوید، تمام این قرآن وحی است «إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْیٌ یُوحی عَلَّمَهُ شَدِیدُ الْقُوی» منظور جبرئیل است که به او آموخته «ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوی» یعنی پیامبر اکرم.

ص: ۲۳۹

آیه «وَ هُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلی» پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله «ثُمَّ دَنا» یعنی رسول الله به پروردگارش نزدیک شد «فَتَدَلَّی» گفته است این طور نازل شده «ثُمَّ دَنا» پس به یکدیگر نزدیک شدند «فَکانَ قابَ قَوْسَیْنِ» یعنی پیامبر چنان به خدا به اندازه فاصله سر کمان تا دو طرف آن «أَوْ أَدْنی» بلکه از این نزدیکتر «فَأَوْحی إِلی عَبْدِهِ ما أَوْحی» رودر رو به او وحی نمود. - . تفسیر قمی ۲: ۳۱۱ -

آیه «إِذْ یَغْشَی السِّدْرَةَ ما یَغْشی» گفت وقتی حجاب بین خدا و پیامبر برداشته شد، نور او سدره را پوشاند «ما زاغَ الْبَصَرُ وَ ما طَغی» انکار نکرده «لَقَدْ رَأی مِنْ آیاتِ رَبِّهِ الْکُبْری» گفت، جبرئیل را دید که بر ساقش درّی بود مانند کمربند قاطر دارای ششصد بال که بین آسمان و زمین را پر کرده بود.

«أَ فَرَأَیْتُمُ اللَّاتَ وَ الْعُزَّی» گفت، لات مرد است و عزی زن «وَ مَناةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْری» گفت، بتی در مِسک خارج از مکه به فاصله شش میل بود که منات نام داشت. «تِلْکَ إِذاً قِسْمَةٌ ضِیزی» قسمت ناقص، سپس می فرماید «إِنْ هِیَ إِلَّا أَسْماءٌ سَمَّیْتُمُوها أَنْتُمْ وَ آباؤُکُمْ ما أَنْزَلَ اللَّهُ بِها مِنْ سُلْطانٍ» سلطان،

ص: ۲۴۰

یعنی دلیل و حجت. - . تفسیر قمی ۲: ۳۱۵ -

«فَبِأَیِّ آلاءِ رَبِّکَ تَتَماری» یعنی با چه نیرویی می جنگی «هذا نَذِیرٌ» رسول الله صلی الله علیه و آله «مِنَ النُّذُرِ الْأُولی أَ فَمِنْ هذَا الْحَدِیثِ تَعْجَبُونَ» از آنچه از اخبار ذکر شد «وَ تَضْحَکُونَ وَ لا تَبْکُونَ وَ أَنْتُمْ سامِدُونَ» شما به لهو و لعب مشغولید. - . تفسیر قمی ۲: ۳۱۷ -

**[ترجمه]

بیان

هوی یکون بمعنی هبط و بمعنی صعد.

<meta info="(هوی) به معنی فرود آمدن و بالا رفتن هر دو هست.

**[ترجمه]

«۱۴۰»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ أَیْ كَانُوا یَعْمَلُونَ بِرَأْیِهِمْ وَ یُكَذِّبُونَ أَنْبِیَاءَهُمْ قَوْلُهُ ما فِیهِ مُزْدَجَرٌ أَیْ مُتَّعِظٌ قَوْلُهُ وَ لَقَدْ أَهْلَكْنا أَشْیاعَكُمْ أَیْ أَتْبَاعَكُمْ فِی عِبَادَةِ الْأَصْنَامِ قَوْلُهُ وَ كُلُّ شَیْ ءٍ فَعَلُوهُ فِی الزُّبُرِ أَیْ مَكْتُوبٌ فِی الْكُتُبِ وَ كُلُّ صَغِیرٍ وَ كَبِیرٍ یَعْنِی مِنْ ذَنْبٍ مُسْتَطَرٌ أَیْ مَكْتُوبٌ (۲).

<meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ كَذَّبُوا وَ اتَّبَعُوا أَهْواءَهُمْ وَ كُلُّ أَمْرٍ مُسْتَقِرٌ» - . قمر / ۳ - {و به تكذیب دست زدند و هوسهای خویش را دنبال كردند، و[لی] هر كاری را [آخر] قراری است.} گفته است: رای و نظر خود را به كار می بستند و به دستور انبیای خویش عمل نمی كردند «ما فِیهِ مُزْدَجَرٌ» پندگیرنده «وَ لَقَدْ أَهْلَكْنا أَشْیاعَكُمْ» پیروان شما را در عبادت بت ها هلاك كردیم «وَ كُلُّ شَیْ ءٍ فَعَلُوهُ فِی الزُّبُرِ» در كتب نوشته است «وَ كُلُّ صَغِیرٍ وَ كَبِیرٍ» گناه كوچك و بزرگ «مُسْتَطَرٌ» مكتوب. - . تفسیر قمی ۲: ۳۱۹ - ۳۲۰ -

**[ترجمه]

«۱۴۱»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ أَ فَرَأَیْتُمْ ما تُمْنُونَ یَعْنِی النُّطْفَهَ قَوْلُهُ مِنَ الْمُزْنِ قَالَ مِنَ السَّحَابِ قَوْلُهُ أَ فَرَأَیْتُمُ النَّارَ الَّتِی تُورُونَ أَیْ تُوقِدُونَهَا وَ تَنْتَفِعُونَ بِهَا قَوْلُهُ لِلْمُقْوِینَ أَیْ لِلْمُحْتَاجِینَ قَوْلُهُ فَلا أُقْسِمُ بِمَواقِعِ النُّجُومِ أَیْ فَأُقْسِمُ.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ ثَابِتٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ سَمَاعَهَ وَ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الْقَزَّازِ جَمِیعاً عَنْ صَالِحِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ ثَابِتِ بْنِ شُرَیْحٍ عَنْ أَبَانِ بْنِ تَغْلِبَ عَنْ عَبْدِ الْأَعْلَی التَّغْلَبِیِّ وَ لَا أَرَانِی إِلَّا وَ قَدْ سَمِعْتُهُ مِنْ عَبْدِ الْأَعْلَی قَالَ حَدَّثَنِی أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِیُّ (۳)

أَنَّ عَلِیّاً علیه السلام قَرَأَ بِهِمُ الْوَاقِعَهَ وَ تَجْعَلُونَ شُكْرَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ إِنِّی عَرَفْتُ أَنَّهُ سَیَقُولُ قَائِلٌ لِمَ قَرَأَهَا هَكَذَا قَرَأْتُهَا إِنِّی سَمِعْتُ (۴)رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَقْرَؤُهَا كَذَلِكَ وَ كَانُوا إِذَا مُطِرُوا قَالُوا مُطِرْنَا بِنَوْءِ كَذَا وَ كَذَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَ تَجْعَلُونَ شُكْرَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ.

وَ حَدَّثَنَا عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِیهِ عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ عَنْ أَبِی بَصِیرٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِی قَوْلِهِ وَ تَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ قَالَ

۱- تفسير القمّىّ: ۶۵۰- ۶۵۶.

۲- تفسير القمّىّ: ۶۵۷- ۶۵۸.

۳- هو عبد اللّه بن حبيب بن ربيعه السلمى الكوفىّ المقرى و لابيه صحبه مات بعد السبعين.

۴- كذا فيما عندنا من النسخ؛ و فى المصدر: سيقول قائل من قرءها هكذا؟ قرأتها إنّى سمعت اه.

بَلْ هِيَ وَ تَجْعَلُونَ شُكْرَكُمْ أَنَّكَمْ تُكَذِّبُونَ (۱)

lt;meta info=". تفسیر قمی: «أَ فَرَأَیْتُمْ ما تُمْنُونَ» - . واقعه / ۵۸ - ، {آیا آنچه را [که به صورت نطفه] فرو می ریزید دیده اید؟} یعنی نطفه «مِنَ الْمُزْنِ» گفت، از سحاب و ابر «أَ فَرَأَیْتُمُ النَّارَ الَّتِی تُورُونَ» می افروزید آن را و از آن بهره مند می شوید «لِلْمُقْوِینَ» برای محتاجان «فَلا أُقْسِمُ بِمَواقِعِ النُّجُومِ» یعنی قسم می خورم. - . تفسیر قمی ۲: ۳۲۷ - ۳۲۸ -

ابو عبد الرحمن سلمی گفت، علی علیه السّلام سوره واقعه را برای آنها این طور قرائت کرد «وَ تَجْعَلُونَ - شکرکم - أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ» وقتی به پایان رسانید فرمود: می دانستم که یکی خواهد گفت چرا این طور خواندی؟ من از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله شنیدم همین طور می خواند.

وقتی باران می بارید می گفتند، فلان ستاره و فلان چیز باران را فرستاد «وَ تَجْعَلُونَ - شکرکم - أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ» به جای سپاس و شکر، تکذیب می کنید.

ابو بصیر از حضرت صادق علیه السّلام در مورد آیه «وَ تَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ» فرمود:

ص: ۲۴۱

این آیه چنین است «وَ تَجْعَلُونَ - شکرکم - أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ». - . تفسیر قمی ۲: ۳۲۷ - ۳۲۸ -

**[ترجمه]

بیان

قال الطبرسی رحمه الله قرأ علی علیه السلام و ابن عباس و روی عن النبی صلی الله علیه و آله وَ تَجْعَلُونَ شُكْرَكُمْ (۲)

**[ترجمه]مرحوم طبرسی نوشته علی علیه السّلام و ابن عباس چنین خوانده اند و از پیامبر صلی الله علیه و آله روایت شده که و تجعلون شکرکم خوانده. - . مجمع البیان ۵: ۳۳۹ -

**[ترجمه]

«۱۴۲»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ أَ لَمْ يَأْنِ يَعْنِي أَ لَمْ يَجِبْ أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ يَعْنِي الرَّهَبَ قَوْلُهُ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ قَالَ نَصِيبَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ أَحَدُهُمَا أَنْ لَا يُدْخِلَهُ النَّارَ وَ الثَّانِيَةُ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ قَوْلُهُ وَ يَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ يَعْنِي الْإِيمَانَ.

أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُوَيْدٍ عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ سَمَاعَةَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام فِي قَوْلِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ قَالَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا وَ يَجْعَلْ لَكُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ قَالَ

إِمَاماً تَأْتَمُّونَ بِهِ (۳)

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَ لَمْ یَأْنِ لِلَّذِینَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِکْرِ اللَّهِ » ، {آیا برای کسانی که ایمان آورده انـد هنگام آن نرسیده که دلهایشان به یاد خـدا و آن حقیقتی که نازل شده نرم [و فروتن] گردد؟} در معنـای ألم یـأن گفته است: یعنی آیـا لازم نشـده است؟ «أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ» که دلهـا بترسـد. در آیه «یُؤْتِکُمْ کِفْلَیْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ» گفت، یعنی دو بهره از رحمت خود: اول این که او را داخل آتش نکند. دوم اینکه وارد بهشتش نماید. آیه «وَ یَجْعَلْ لَکُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ» منظور نور ایمان است.

سمـاعه بن مهران از حضـرت صـادق علیه السّـلام در بـاره آیه «یُؤْتِکُمْ کِفْلَیْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ» نقـل کرد، یعنی حسن و حسـین علیه السّلام «وَ یَجْعَلْ لَکُمْ نُوراً تَمْشُونَ بِهِ» گفت، یعنی امامی که به او اقتداء کنید. -. مجمع البیان ۲: ۳۳۱ - ۳۳۲ -

**[ترجمه]

«۱۴۳»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ قَالَ نَزَلَتْ فِی الثَّانِی لِأَنَّهُ مَرَّ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله وَ هُوَ جَالِسٌ عِنْدَ رَجُلٍ مِنَ الْیَهُودِ یَکْتُبُ خَبَرَ رَسُولِ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله فَأَنْزَلَ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاؤُهُ أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ ما هُمْ مِنْکُمْ وَ لا مِنْهُمْ فَجَاءَ الثَّانِی إِلَی النَّبِیِّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله رَأَیْتُکَ تَکْتُبُ عَنِ الْیَهُودِ وَ قَدْ نَهَی اللَّهُ عَنْ ذَلِکَ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ کَتَبْتُ عَنْهُ مَا فِی التَّوْرَاهِ مِنْ صِفَتِکَ وَ أَقْبَلَ یَقْرَأُ ذَلِکَ عَلَی رَسُولِ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله وَ هُوَ غَضْبَانُ فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ وَیْلَکَ أَ مَا تَرَی غَضَبَ النَّبِیِّ صـلی الله علیه و آله عَلَیْکَ فَقَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ غَضَبِ اللَّهِ وَ غَضَبِ رَسُولِهِ إِنِّی إِنَّمَا کَتَبْتُ ذَلِکَ لِمَا وَجَدْتُ فِیهِ مِنْ خَبَرِکَ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا فُلَانُ لَوْ أَنَّ مُوسَی بْنَ عِمْرَانَ فِیهِمْ قَائِماً ثُمَّ أَتَیْتَهُ رَغْبَهً عَمَّا جِئْتُ بِهِ لَکُنْتَ کَافِراً بِمَا جِئْتُ بِهِ (۴)

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ ما هُمْ مِنْکُمْ وَ لا مِنْهُمْ وَ یَحْلِفُونَ عَلَی الْکَذِبِ وَ هُمْ یَعْلَمُون» -. مجادله / ۱۴ - ، {آیا ندیده ای کسانی را که قومی را که مورد خشم خدایند به دوستی گرفته انـد؟ آنها نه از شـمایند و نه از ایشان، و به دروغ سوگنـد یاد می کننـد و خودشان [هم] می داننـد.} گفته است: این آیه در باره دومی نازل شد، زیرا موقعی که پیش مردی یهودی نشسـته بود و مشغول نوشتن اخبار پیامبر صلی الله علیه و آله بود پیـامبر اکرم صـلی الله علیه و آله بر او گـذشت، این آیـات نـازل شـد: «أَ لَمْ تَرَ إِلَی الَّذِینَ تَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَیْهِمْ ما هُمْ مِنْکُمْ وَ لا مِنْهُمْ».

دومی خـدمت پیـامبر اکرم صـلی الله علیه و آله رسـید، آن جناب به او فرمود: دیـدم گفتار یهود را می نوشتی با اینکه خـداوند چنین کاری را نهی نموده. گفت، آنچه در تورات راجع به شـما نوشـته بود را می نوشـتم و شـروع کرد به خواندن نوشـته های خود، در حالی که پیامبر بر او خشمگین بود.

مردی از انصار به او گفت، وای بر تو، نمی بینی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بر تو خشمگین است.

دومی گفت، به خدا پناه می برم از خشم خدا و پیامبر صلی الله علیه و آله. من اینها را چون راجع به شما بود نوشتم. پیامبر اکرم به او فرمود فلانی، اگر موسی بن عمران در میان آنها ایستاده باشد و تو با بی اعتنائی به آنچه من از نزد خدا آورده ام پیش او بروی نسبت به آنچه من آورده ام کافر خواهی بود. - . تفسیر قمی ۲: ۳۳۷ -

**[ترجمه]

«۱۴۴»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّیِّینَ رَسُولًا مِنْهُمْ قَالَ الْأُمِّیُّونَ الَّذِینَ لَیْسَ مَعَهُمْ کِتَابٌ.

ص: ۲۴۲

۱- تفسیر القمّیّ: ۶۶۳.

۲- مجمع البیان ۹: ۲۲۴.

۳- تفسیر القمی: ۶۶۵ و ۶۶۷.

۴- تفسیر القمّیّ: ۶۷۰

قَالَ فَحَدَّثَنِی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَيْرٍ عَنْ مُعَاوِيَهَ بْنِ عَمَّارٍ عَنْ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ قَالَ كَانُوا يَكْتُبُونَ وَ لَكِنْ لَمْ يَكُنْ مَعَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَ لَا بَعَثَ إِلَيْهِمْ رَسُولًا فَنَسَبَهُمْ إِلَی الْأُمِّيِّينَ قَوْلُهُ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ قَالَ إِنَّ فِی التَّوْرَاهِ مَكْتُوباً أَوْلِيَاءُ اللَّهِ يَتَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ (۱).

<meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «هُوَ الَّذی بَعَثَ فِی الْأُمِّيِّينَ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آياتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتابَ وَ الْحِكْمَهَ وَ إِنْ كانُوا مِنْ قَبْلُ لَفی ضَلالٍ مُبين» - . جمعه / ۲ - ، {اوست آن کس که در میان بی سوادان فرستاده ای از خودشان برانگیخت، تا آیات او را بر آنان بخواند و پاکشان گرداند و کتاب و حکمت بدیشان بیاموزد، و [آنان] قطعاً پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند.} گفته است: امیون کسانی هستند که میان آنها کتابی وجود ندارد.

معاویه بن عمار از حضرت صادق علیه السّلام در باره «هُوَ الَّذِی بَعَثَ فِی الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ» نقل کرد که فرمود: سواد نوشتن داشتند ولی کتابی از جانب خداوند میان آنها نیامده بود و نه پیامبری میان آنها برانگیخته شده بود، به همین جهت آنها را امی می گفتند «فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ» در تورات نوشته شده که اولیاء خدا آرزوی مرگ می کنند. - . تفسیر قمی ۲: ۳۴۸ -

**[ترجمه]

«۱۴۵»

فس، تفسیر القمی عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِی عَبْدِ اللَّهِ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ أَبِی أَيُّوبَ عَنْ أَبِی خَالِدٍ الْكَابُلِيِّ قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ عليه السلام عَنْ قَوْلِهِ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ النُّورِ الَّذِی أَنْزَلْنا قَالَ يَا أَبَا خَالِدٍ النُّورُ وَ اللَّهِ الْأَئِمَّهُ مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله عليه و آله إِلَی يَوْمِ الْقِيَامَهِ هُمْ وَ اللَّهِ نُورُ اللَّهِ الَّذِی أَنْزَلَ الْخَبَرَ قَوْلُهُ قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْراً رَسُولًا قَالَ الذِّكْرُ اسْمُ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله عليه و آله وَ قَالُوا نَحْنُ أَهْلُ الذِّكْرِ قَوْلُهُ ذَلُولًا أَیْ فِرَاشاً فَامْشُوا فِی مَناكِبِها أَیْ فِی أَطْرَافِهَا (۲).

<meta info=". تفسیر قمی: حضرت صادق علیه السّلام در تفسیر آیه «فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَ رَسُولِهِ وَ النُّورِ الَّذی أَنْزَلْنا وَ اللَّهُ بِما تَعْمَلُونَ خَبیر» - . تغابن / ۸ - ، {پس به خدا و پیامبر او و آن نوری که ما فروفرستادیم ایمان آورید، و خدا به آنچه می کنید آگاه است.} فرمود: یا ابا خالد، به خدا آن نور ائمه از آل محمد صلی الله علیه و آله هستند تا روز قیامت. به خدا قسم آنها نوری هستند که نازل نموده ... تا آخر خبر. - . تفسیر قمی ۲: ۳۵۴ -

آیه «قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْراً رَسُولًا» گفت، ذکر نام پیامبر صلی الله علیه و آله است و فرمود: ما اهل ذکریم «ذَلُولًا» یعنی رختخواب «فَامْشُوا فِی مَناكِبِها» در اطراف آن. - . تفسیر قمی ۲: ۳۶۴ -

**[ترجمه]

«۱۴۶»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ ن وَ الْقَلَمِ وَ ما یَسْطُرُونَ أَیْ مَا یَکْتُبُونَ هُوَ قَسَمٌ وَ جَوَابُهُ ما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّکَ بِمَجْنُونٍ قَوْلُهُ وَ إِنَّ لَکَ لَأَجْراً غَیْرَ مَمْنُونٍ أَیْ لَا یَمُنُّ عَلَیْکَ فِیمَا یُعْطِیکَ مِنْ عَظِیمِ الثَّوَابِ (۳) قَوْلُهُ وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَیْنا بَعْضَ الْأَقاوِیلِ یَعْنِی رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْیَمِینِ قَالَ انْتَقَمْنَا مِنْهُ بِقُوَّهٍ ثُمَّ لَقَطَعْنا مِنْهُ الْوَتِینَ قَالَ عِرْقٌ فِی الظَّهْرِ یَکُونُ مِنْهُ الْوَلَدُ قَالَ فَما مِنْکُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حاجِزِینَ یَعْنِی لَا یَحْجُزُ اللَّهَ أَحَدٌ وَ لَا یَمْنَعُهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (۴)قَوْلُهُ وَ قالُوا لا تَذَرُنَّ آلِهَتَکُمْ وَ لا تَذَرُنَّ وَدًّا قَالَ کَانَ قَوْمٌ مُؤْمِنُونَ قَبْلَ نُوحٍ عَلَی نَبِیِّنَا وَ آلِهِ وَ عَلَیْهِ السَّلَامُ فَمَاتُوا فَحَزِنَ عَلَیْهِمُ النَّاسُ فَجَاءَ إِبْلِیسُ فَاتَّخَذَ لَهُمْ صُوَرَهُمْ لِیَأْنَسُوا بِهَا فَأَنِسُوا بِهَا فَلَمَّا جَاءَهُمُ الشِّتَاءُ أَدْخَلُوهُمُ الْبُیُوتَ فَمَضَی ذَلِکَ الْقَرْنُ

ص: ۲۴۳

۱- تفسیر القمّیّ: ۶۷۷ و ۶۷۸.

۲- تفسیر القمّیّ: ۶۸۳ و ۶۸۶ و ۶۸۹.

۳- تفسیر القمّیّ: ۶۹۰، و فیه: لا نمن علیک فیما نعطیک اه.

۴- تفسیر القمّیّ: ۶۹۵.

وَ جَاءَ الْقَرْنُ الْآخَرُ فَجَاءَهُمْ إِبْلِيسُ فَقَالَ لَهُمْ إِنَّ هَؤُلَاءِ آلِهَةٌ كَانُوا آبَاؤُكُمْ يَعْبُدُونَهَا فَعَبَدُوهُمْ وَ ضَلَّ مِنْهُمْ بَشَرٌ كَثِيرٌ فَدَعَا عَلَيْهِمْ نُوحٌ فَأَهْلَكَهُمُ اللَّهُ قَوْلُهُ وَ لا تَذَرُنَّ وَدًّا وَ لا سُواعاً قَالَ كَانَتْ وَدٌّ صَنَماً لِكَلْبٍ وَ كَانَتْ سُوَاعٌ لِهُذَيْلٍ وَ يَغُوثُ لِمُرَادٍ وَ يَعُوقُ لِهَمْدَانَ وَ نَسْرٌ لِحُصَيْنٍ قَوْلُهُ قُلْ إِنِّي لَنْ يُجِيرَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ إِنْ كَتَمْتُ مَا أُمِرْتُ بِهِ وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً يَعْنِي مَأْوًى إِلَّا بَلاغاً مِنَ اللَّهِ أُبَلِّغُكُمْ مَا أَمَرَنِي اللَّهُ بِهِ مِنْ وَلَايَةِ عَلِيٍّ علیه السلام وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فِي وَلَايَةِ عَلِيٍّ علیه السلام فَإِنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِينَ فِيها أَبَداً (۱)

<meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «ن وَ الْقَلَمِ وَ ما یَسْطُرُونَ» - . قلم / ۱ - { نون، سوگند به قلم و آنچه می نویسند} می نویسد: یعنی آنچه می نویسند. این قسم و جواب آن است «ما أَنْتَ بِنِعْمَهِ رَبِّکَ بِمَجْنُونٍ * وَ إِنَّ لَکَ لَأَجْراً غَیْرَ مَمْنُونٍ» - . قلم / ۳ - { [که] تو، به لطف پروردگارت، دیوانه نیستی. و بی گمان، تو را پاداشی بی منّت خواهد بود.} یعنی (به خاطر) آن پاداش بزرگی که به تو می دهد، منتی بر تو نخواهد گذاشت «وَ لَوْ تَقَوَّلَ عَلَیْنا بَعْضَ الْأَقاوِیلِ» اگر پیامبر بر ما از طرف خود چیزی بسازد و بگوید «لَأَخَذْنا مِنْهُ بِالْیَمِینِ» با تمام نیرو از او انتقام خواهیم گرفت «ثُمَّ لَقَطَعْنا مِنْهُ الْوَتِینَ» نسل او را قطع می کنیم. وتین رگی است که فرزند از او تولید می شود «فَما مِنْکُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حاجِزِینَ» هرگز کسی نمی تواند جلوی خدا را نسبت به پیامبرش بگیرد و از او دفاع کند. - . تفسیر قمی ۲: ۳۷۲ -

آیه «وَ قالُوا لا تَذَرُنَّ آلِهَتَکُمْ وَ لا تَذَرُنَّ وَدًّا وَ لا سُواعاً وَ لا یَغُوثَ وَ یَعُوقَ وَ نَسْراً» - . نوح / ۲۳ - ، {و گفتند: زنهار، خدایان خود را رها مکنید، و نه «وَدّ» را واگذارید و نه «سُواع» و نه «یَغُوث» و نه «یَعُوق» و نه «نَسْر» را.} گفت، گروهی قبل از حضرت نوح علیه السّلام بودند که از دنیا رفتند، مردم از مردن ایشان غمگین شدند. شیطان پیش آنها آمد و مجسمه های آنها را ساخت تا به آنها انس بگیرند؛ وقتی زمستان شد آن مجسمه ها را میان خانه هایشان بردند. آن قرن گذشت.

ص: ۲۴۳

در قرن بعد ابلیس پیش آنها آمد و گفت، اینها خدایانی بودند که آباء شما آنها را می پرستیدند. بت پرست شدند و گروه زیادی گمراه گردیدند. نوح آنها را نفرین کرد هلاک شدند «لا تَذَرُنَّ وَدًّا وَ لا سُواعاً» گفت، ود بتی بود متعلق به قبیله کلب و سواع مال هذیل بود و یغوث متعلق به مراد و یعوق مربوط به قبیله همدان و نسر مال حصین. - . تفسیر قمی ۲: ۳۷۶ - ۳۷۷ -

آیه «قُلْ إِنِّی لَنْ یُجِیرَنِی مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ» کسی مرا از کیفر خدا پناه نمی دهد، اگر آنچه را که ماموررم ابلاغ کنم، پنهان نمایم «وَ لَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَداً» یعنی جز او پناهگاهی ندارم «إِلَّا بَلاغاً مِنَ اللَّهِ» مگر اینکه آنچه را که راجع به ولایت علی بن ابی طالب علیه السّلام مأمورم، برسانم «وَ مَنْ یَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ» هر که با خدا و پیامبر در مورد ولایت علی علیه السّلام مخالفت نماید «فَإِنَّ لَهُ نارَ جَهَنَّمَ خالِدِینَ فِیها أَبَداً». - . تفسیر قمی ۲: ۳۷۹ -

**[ترجمه]

«۱۴۷»

فس، تفسیر القمی يا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ قَالَ تَدَثَّرَ الرَّسُولُ صلی الله علیه و آله فَالْمُدَّثِّرُ يَعْنِي الْمُتَدَثِّرَ بِثَوْبِهِ (۲)قُمْ فَأَنْذِرْ قَالَ هُوَ قِيَامُهُ فِي

الرَّجْعَهِ يُنْذِرُ فِيهَا قَوْلُهُ وَ ثِيابَکَ فَطَهِّرْ قَالَ تَطْهِيرُهَا تَشْمِيرُهَا وَ يُقَالُ شِيعَتُنَا يُطَهِّرُونَ (۳)وَ الرُّجْزَ فَاهْجُرْ الرُّجْزُ الْخَبِيثُ.

وَ فِی رِوَايَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ عليه السلام فِی قَوْلِهِ تَعَالَی وَ لا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ لَا تُعْطِی الْعَطِيَّهَ تَلْتَمِسُ أَكْثَرَ مِنْهَا (۴).

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «یا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ» - . مدثر / ۱ - ،{ای کشیده ردایِ شب بر سر} گفته است: یعنی پیامبر که جامه به خود پیچیده بود. مدثر یعنی متدثر «قُمْ فَأَنْذِرْ» گفت، آن قیام پیامبر است در رجعت که می ترساند آیه «وَ ثِیابَکَ فَطَهِّرْ» - . مدثر / ۴ - {و لباس خویشتن را پاک کن.} یعنی جامه ات را بالا بزن. گفته می شود شیعتنا یطهرون، یعنی جامه های خود را کوتاه می کنند «وَ الرُّجْزَ فَاهْجُرْ» - . مدثر / ۵ - ،{و از پلیدی دور شو.} از پلیدیها بپرهیز. و در روایت ابی الجارود است از حضرت باقر علیه السّلام در آیه «وَ لا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ» - . مدثر / ۶ - {و منّت مگذار و فزونی مَطَلب.} فرمود: یعنی عطا را نبخش به امید اینکه بیشتر بگیری. - . تفسیر قمی ۲: ۳۸۴ -

**[ترجمه]

بیان

قوله و يقال شيعتنا يطهرون لعل المعنی أن الثياب كنايه عن الشيعه فأمر صلی الله عليه و آله بتطهيرهم عن الذنوب و الأخلاق الذميمه كما قالوا عليهم السلام لشيعتهم فی مواطن أنتم الشعار دون الدثار.

**[ترجمه]این مطلب که فرمود: «شیعتنا یطهرون» شاید منظور این است که لباس کنایه از شیعه است که پیامبر صلی الله علیه و آله امر به پاک شدن آنها از گناهان و اخلاق بد می کند، چنانچه در مورد شیعیان در چند جا فرموده اند: انتم الشعار دون الدثار. شما لباس تن ما هستید نه لباس رو (یعنی چسبیده به ما هستید).

**[ترجمه]

«۱۴۸»

فس، تفسير القمی قَوْلُهُ ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً فَإِنَّهَا نَزَلَتْ فِی الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَهِ وَ كَانَ شَيْخاً كَبِيراً مُجَرَّباً مِنْ دُهَاهِ الْعَرَبِ وَ كَانَ مِنَ الْمُسْتَهْزِءِينَ بِرَسُولِ اللَّهِ ص

ص: ۲۴۴

۱- تفسير القمّیّ: ۶۹۷ و ۶۹۹.

۲- فی طبعه من المصدر: يعنی المتزر بثوبه.

۳- لعله كلام مستأنف أورده للتمثيل علی استعمال التطهير بمعنی التشمير أی و منه: شيعتنا يطهرون، أی يقصرون الثياب و لا يسبلونها خيلاء. و قد وردت روايات كثيره فی الامر بتطهير الثياب و فسر بالتقصير و التشمير و النهی عن اسبالها خيلاء.

۴- تفسير القمّیّ: ۷۰۲.

وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقْعُدُ فِي الْحِجْرِ وَ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ فَاجْتَمَعَتْ قُرَيْشٌ إِلَى الْوَلِيدِ بْنِ الْمُغِيرَهِ فَقَالُوا يَا أَبَا عَبْدِ شَمْسٍ مَا هَذَا الَّذِي يَقُولُ مُحَمَّدٌ شِعْرٌ أَمْ كِهَانَهٌ أَمْ خَطْبٌ فَقَالَ دَعُونِي أَسْمَعْ كَلَامَهُ فَدَنَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ أَنْشِدْنِي مِنْ شِعْرِكَ قَالَ مَا هُوَ شِعْرٌ وَ لَكِنَّهُ كَلَامُ اللَّهِ الَّذِي ارْتَضَاهُ الْمَلَائِكَهُ وَ أَنْبِيَاؤُهُ وَ رُسُلُهُ فَقَالَ اتْلُ عَلَيَّ مِنْهُ شَيْئاً فَقَرَأَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله حم السَّجْدَهَ فَلَمَّا بَلَغَ قَوْلَهُ فَإِنْ أَعْرَضُوا يَا مُحَمَّدُ قُرَيْشٌ فَقُلْ لَهُمْ أَنْذَرْتُكُمْ صاعِقَهً مِثْلَ صاعِقَهِ عادٍ وَ ثَمُودَ قَالَ فَاقْشَعَرَّ الْوَلِيدُ وَ قَامَتْ كُلُّ شَعْرَهٍ فِي رَأْسِهِ وَ لِحْيَتِهِ وَ مَرَّ إِلَى بَيْتِهِ وَ لَمْ يَرْجِعْ إِلَى قُرَيْشٍ مِنْ ذَلِكَ فَمَشَوْا إِلَى أَبِي جَهْلٍ فَقَالُوا يَا أَبَا الْحَكَمِ إِنَّ أَبَا عَبْدِ شَمْسٍ صَبَأَ إِلَى دِينِ مُحَمَّدٍ (۱)أَ مَا تَرَاهُ لَمْ يَرْجِعْ إِلَيْنَا فَغَدَا أَبُو جَهْلٍ إِلَى الْوَلِيدِ فَقَالَ لَهُ يَا عَمِّ نَكَّسْتَ رُءُوسَنَا وَ فَضَحْتَنَا وَ أَشْمَتَّ بِنَا عَدُوَّنَا وَ صَبَوْتَ إِلَى دِينِ مُحَمَّدٍ قَالَ مَا صَبَوْتُ إِلَى دِينِهِ وَ لَكِنِّي سَمِعْتُ كَلَاماً صَعْباً تَقْشَعِرُّ مِنْهُ الْجُلُودُ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ أَ خَطْبٌ هِيَ قَالَ لَا إِنَّ الْخَطْبَ كَلَامٌ مُتَّصِلٌ وَ هَذَا كَلَامٌ مَنْثُورٌ وَ لَا يُشْبِهُ بَعْضُهُ بَعْضاً قَالَ فَشِعْرٌ هُوَ قَالَ لَا أَمَا إِنِّي قَدْ سَمِعْتُ أَشْعَارَ الْعَرَبِ بَسِيطَهَا وَ مَدِيدَهَا وَ رَمَلَهَا وَ رَجَزَهَا وَ مَا هُوَ بِشِعْرٍ قَالُوا فَمَا هُوَ قَالَ دَعْنِي أُفَكِّرُ فِيهِ فَلَمَّا كَانَ مِنَ الْغَدِ قَالُوا لَهُ يَا أَبَا عَبْدِ شَمْسٍ مَا تَقُولُ فِيمَا قُلْنَاهُ قَالَ قُولُوا هُوَ سِحْرٌ فَإِنَّهُ أَخَذَ بِقُلُوبِ النَّاسِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ فِي ذَلِكَ ذَرْنِي وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً وَ إِنَّمَا سُمِّيَ وَحِيداً لِأَنَّهُ قَالَ لِقُرَيْشٍ أَنَا أَتَوَحَّدُ بِكِسْوَهِ الْبَيْتِ سَنَهً وَ عَلَيْكُمْ فِي جَمَاعَتِكُمْ سَنَهً وَ كَانَ لَهُ مَالٌ كَثِيرٌ وَ حَدَائِقُ وَ كَانَ لَهُ عَشْرُ بَنِينَ بِمَكَّهَ وَ كَانَ لَهُ عَشْرُ عَبِيدٍ عِنْدَ كُلِّ عَبْدٍ أَلْفُ دِينَارٍ يَتَّجِرُ بِهَا وَ تِلْكَ الْقِنْطَارُ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ وَ يُقَالُ إِنَّ الْقِنْطَارَ جِلْدُ ثَوْرٍ مَمْلُوءٌ ذَهَباً فَأَنْزَلَ اللَّهُ ذَرْنِي وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِيداً إِلَى قَوْلِهِ صَعُوداً قَالَ جَبَلٌ يُسَمَّى صَعُوداً إِنَّهُ فَكَّرَ وَ قَدَّرَ فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ يَعْنِي قَدَّرَهُ كَيْفَ سَوَّاهُ وَ عَدَلَهُ ثُمَّ نَظَرَ ثُمَّ عَبَسَ وَ بَسَرَ قَالَ عَبَسَ وَجْهَهُ وَ بَسَرَ قَالَ لَوَى شِدْقَهُ (۲)ثُمَّ أَدْبَرَ وَ اسْتَكْبَرَ فَقَالَ إِنْ

ص: ۲۴۵

۱- أی خرج من دیننا إلی دین محمّد صلّی اللّه علیه و آله.

۲- الشدق بالکسر و الفتح: زاویه الفم من باطن الخدین، یقال: لوی شدقه لمن توسع فی الکلام من غیر احتیاط و احتراز و لمن استهزأ بالناس.

هذا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ إِلَى قَوْلِهِ سَقَرَ وَادٍ فِي النَّارِ قَوْلُهُ فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَهٍ يَعْنِي مِنَ الْأَسَدِ.

وَ فِي رِوَايَهِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتى صُحُفاً مُنَشَّرَهً وَ ذَلِكَ أَنَّهُمْ قَالُوا يَا مُحَمَّدُ قَدْ بَلَغَنَا أَنَّ الرَّجُلَ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَانَ يُذْنِبُ الذَّنْبَ فَيُصْبِحُ وَ ذَنْبُهُ مَكْتُوبٌ عِنْدَ رَأْسِهِ وَ كَفَّارَتُهُ فَنَزَلَ جَبْرَئِيلُ عَلَى نَبِيِّ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَالَ يَسْأَلُكَ قَوْمُكَ سُنَّهَ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الذُّنُوبِ فَإِنْ شَاءُوا فَعَلْنَا ذَلِكَ بِهِمْ وَ أَخَذْنَاهُمْ بِمَا كُنَّا نَأْخُذُ بِهِ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَزَعَمُوا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله كَرِهَ ذَلِكَ لِقَوْمِهِ (۱).

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِیداً» - . مدثر / ۱۱ - ،{مرا با آنکه [او را] تنها آفریدم واگذار.} گفته است: این آیه در باره ولید بن مغیره که یکی از پیرمردان سیاستمدار عرب بود و از جمله مستهزئین و مسخره کنندگان پیامبر صلی الله علیه و آله به شمار می رفت نازل شده است.

ص: ۲۴۴

آن جناب در کنار حجر الاسود می نشست و قرآن می خواند؛ قریش پیش ولید بن مغیره آمدند و گفتند یا ابا عبد الشمس، آنچه محمد می گوید چیست؟ شعر است یا کهانت و یا خطبه است؟ گفت اجازه بدهید تا من سخنان او را بشنوم.

نزد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رفت و گفت، از اشعارت برایم بخوان. فرمود: اینها شعر نیست کلام خداست که آن را ملائکه و انبیاء و رسل خوش می دارند. گفت، برایم مقداری بخوان. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله سوره حم السجده را خواند، همین که به آیه «فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صاعِقَهً مِثْلَ صاعِقَهِ عادٍ وَ ثَمُودَ» - . فصلت / ۱۳ - {پس اگر روی برتافتند بگو: «شما را از آذرخشی چون آذرخش عاد و ثمود برحذر داشتم.»}. رسید، موی بر تن ولید راست شد و تمام مویهای سر و ریشش راست شد. به خانه خود برگشت و دیگر به میان قریش نرفت. قریش پیش ابا جهل رفتند و گفتند: ای ابو الحکم، ولید متمایل به دین محمد صلی الله علیه و آله شده، دیدی که پیش ما بر نگشت؟.

ابو جهل با عجله پیش ولید رفت و به او گفت، عمو ما را بی آبرو کردی و رسوا شدیم و دشمن ما را سرزنش می کند که به دین محمد گرائیدی. گفت من به دین او نپیوسته ام، ولی سخنانی بس دشوار شنیدم، موی بر تنم راست شد. ابو جهل پرسید، خطبه است؟ گفت نه، خطبه سخنی پیوسته است و این کلام پراکنده و غیر مشابه. گفت شعر است؟ گفت نه. من اشعار عرب را، کوتاه و بلند و وزن رمل و رجز آنها را شنیده ام، اینها شعر نیست. گفت پس چیست؟ گفت اجازه بده در این مورد بیاندیشم. فردا صبح گفتند یا ابا عبد الشمس، بالاخره نظرت در مورد سؤال ما چه شد؟ گفت بگویید سحر است زیرا بر دل می نشیند. خداوند این آیات را در مورد او فرستاد.

«ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِیداً» او را وحید می نامیدند چون به قریش گفته بود به من اجازه بدهید یک سال به تنهایی پرده داری کعبه را به عهده بگیرم و تمام شما یک سال دیگر را به عهده بگیرید. ثروت زیادی داشت و دارای باغهای زیادی بود و ده پسر و ده بنده داشت که هر کدام آنها هزار دینار برای تجارت در اختیار داشتند. به این مبلغ در آن زمان قنطار می گفتند. بعضی گفته اند قنطار یک پوست گاو پر از طلا است. آیه «ذَرْنِی وَ مَنْ خَلَقْتُ وَحِیداً» تا «صَعُوداً» گفته است، کوهی است که

نام آن صعود است.

«إِنَّهُ فَكَّرَ وَ قَدَّرَ* فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ * ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ» - . مدثر / ۱۸ - ۲۰ - ، {آری، [آن دشمن حقّ] اندیشید و سنجید. کُشته بادا، چگونه [او] سنجید؟[آری،] کشته بادا، چگونه [او] سنجید.} یعنی اندیشید که چگونه این کلام تهیه شده و مرتب گردیده «ثُمَّ نَظَرَ * ثُمَّ عَبَسَ وَ بَسَرَ» { آنگاه نظر انداخت.سپس رو ترش نمود و چهره در هم کشید.} گفت، از روی تمسخر نگاهی کرده «ثُمَّ أَدْبَرَ وَ اسْتَكْبَرَ فَقالَ إِنْ

ص: ۲۴۵

هذا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ» - . مدثر / ۲۱ -۲۲ - تا «سَقَرَ» که محلی است در جهنم «فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ» - . مدثر / ۵۱ - ، { که از پیش شیری گریزان شده است.} یعنی از شیر درنده. - . تفسیر قمی ۲: ۳۸۴ - ۳۸۶ -

و در روایت ابی الجارود از حضرت امام محمد باقر علیه السّلام نقل شده است که در تفسیر آیه «بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتى صُحُفاً مُنَشَّرَةً» - . مدثر / ۵۲ - ، { بلکه هر مردی از ایشان خواهد که نامه هایی سرگشاده دریافت کند.} فرمود: جریان این بود که آنها گفتند، یا محمد! به ما رسیده که هر یک از بنی اسرائیل گناهی می کردند، فردا صبح گناه او و کفاره آن گناه بر سرش گذاشته می شد. جبرئیل بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل شده گفت، قوم تو خواسته اند سنت بنی اسرائیل در مورد گناه میان ایشان نیز جاری شود، اگر بخواهند، همین کار را در مورد آنها نیز می کنیم و مانند بنی اسرائیل آنها را کیفر خواهیم کرد. چنین گمان کردند که پیامبر صلی الله علیه و آله خوش نداشت این کیفر در باره قومش اجرا شود. - . تفسیر قمی ۲: ۳۸۷ -

**[ترجمه]

«۱۴۹»

فس، تفسیر القمی إِنَّ عَلَيْنا جَمْعَهُ وَ قُرْآنَهُ قَالَ عَلَى آلِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله جَمْعُ الْقُرْآنِ وَ قِرَاءَتُهُ فَإِذا قَرَأْناهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ قَالَ يَعْنِي اتَّبِعُوا مَا ذَا قَرَءُوهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنا بَيانَهُ أَيْ تَفْسِيرَهُ (۲)قَوْلُهُ وَ شَدَدْنا أَسْرَهُمْ يَعْنِي خَلْقَهُمْ قَالَ الشَّاعِرُ

وَ ضَامِرَةٍ شَدَّ الْمَلِيكُ أَسْرَهَا أَسْفَلَهَا وَ ظَهْرَهَا وَ بَطْنَهَا

(۳)قَالَ الضَّامِرَةُ يَعْنِي فَرَسَهُ شَدَّ الْمَلِيكُ أَسْرَهَا أَيْ خَلَقَهَا تَكَادُ مَادَّتُهَا قَالَ عُنُقُهَا تَكُونُ شَطْرَهَا أَيْ نِصْفَهَا.

<meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «إِنَّ عَلَيْنا جَمْعَهُ وَ قُرْآنَهُ»، - . قیامت / ۱۷ - {در حقیقت گردآوردن و خواندن آن بر [عهده] ماست.} گفته است: بر آل محمد صلی الله علیه و آله است که قرآن را جمع کنند و آن را بخوانند «فَإِذا قَرَأْناهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ» - . قیامت / ۱۸ - ، { پس چون آن را برخواندیم [همان گونه] خواندن آن را دنبال کن.} گفت، از آنچه می خواهند پیروی کنند «ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنا بَيانَهُ» - . قیامت / ۱۹ - ، {سپس توضیح آن [نیز] بر عهده ماست!} تفسیر آن بر ما است. - . تفسیر قمی ۲: ۳۸۸ -

«وَ شَدَدْنا أَسْرَهُمْ» - . انسان / ۲۸ - { و پیوند مفاصل آنها را استوار کرده ایم}یعنی آفرینش آنها را شاعر گفته است:

و ضامره شد المليک اسرها

اسفلها و ظهرها و بطنها - . فی المصدر: وضامره شد المليک أسرها يکاد ماذنها اسفلها و ظهرها و بطنها -

گفت ضامره اسب اوست و \\"شد المليک اسرها\\" یعنی آفرینش او را خدواوند محکم کرد، پایینش را و پشتش را و شکمش را. «تکاد مادتها» گفت گردنش را «تکون شطرها» یعنی نصف آن. - . تفسير قمی ۲: ۳۹۱ -

**[ترجمه]

بيان

قوله تکاد مادتها تکون شطرها مصراع آخر لم يورده أولا فذکره عند التفسير و فی بعض النسخ هذا المصراع مذکور بين المصراعين و الماده بمعنى العنق لم نجد فی اللغه و الظاهر أنه کان هاديها و الهادی العنق فيستقيم الوزن و المعنى.

**[ترجمه]این قسمت (تکاد مادتها تکون شطرها) مصرع دیگر شعر است که اول آن را ذکر نکرده و در موقع تفسیر ذکر می کند. در بعضی از نسخه ها این مصراع در بین آن دو مصراع ذکر شده \\"ماده\\" به معنی گردن در لغت نیافتیم ظاهرا باید هادیها باشد که هادی به معنی گردن است، در این صورت وزن و معنی هر دو درست می شود.

**[ترجمه]

«۱۵۰»

فس، تفسير القمی أَ لَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ ماءٍ مَهِينٍ قَالَ مُنْتِنٌ فَجَعَلْناهُ فِي قَرارٍ مَكِينٍ قَالَ فِي الرَّحِمِ قَوْلُهُ أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفاتاً أَحْياءً وَ أَمْواتاً قَالَ الْكِفَاتُ

ص: ۲۴۶

۱- تفسير القمّیّ: ۷۰۲- ۷۰۵.

۲- تفسير القمّیّ: ۷۰۵.

۳- فی المصدر المطبوع: و ضامره شد المليک أسرها تکاد ماذنها اسفلها و ظهرها و بطنها و فی طبعه: تکاد مادتها.

الْمَسَاكِنُ وَ قَالَ نَظَرَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام فِی رُجُوعِهِ مِنْ صِفِّینَ إِلَی الْمَقَابِرِ فَقَالَ هَذِهِ کِفَاتُ الْأَمْوَاتِ أَیْ مَسَاکِنُهُمْ ثُمَّ نَظَرَ إِلَی بُیُوتِ الْکُوفَهِ فَقَالَ هَذِهِ کِفَاتُ الْأَحْیَاءِ ثُمَّ تَلَا قَوْلَهُ أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ کِفاتاً أَحْیاءً وَ أَمْواتاً قَوْلُهُ وَ جَعَلْنا فِیها رَواسِیَ شامِخاتٍ قَالَ جِبَالًا مُرْتَفِعَهً وَ أَسْقَیْناکُمْ ماءً فُراتاً أَیْ عَذْباً وَ کُلُّ عَذْبٍ مِنَ الْمَاءِ هُوَ الْفُرَاتُ (۱)

<meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَ لَمْ نَخْلُقْکُمْ مِنْ ماءٍ مَهِینٍ» -. مرسلات / ۲۰ - {مگر شما را از آبی بی مقدار نیافریدیم؟} گفته است: یعنی آب بدبو «فَجَعَلْناهُ فِی قَرارٍ مَکِینٍ» -. مرسلات / ۲۱ - ،{ پس آن را در جایگاهی استوار نهادیم} قرار مکین رحم است «أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ کِفاتاً * أَحْیاءً وَ أَمْواتاً» -. مرسلات / ۲۵ - ۲۶ - ،{ مگر زمین را محلّ اجتماع نگردانیدیم؟ چه برای مردگان چه زندگان.} کفات

ص: ۲۴۶

به معنی مساکن است. گفت، امیر المؤمنین علیه السّلام در بازگشت خود از صفین چشمش به قبرستانی افتاد. فرمود: اینجا کفات اموات است یعنی مساکن آنها است بعد چشم به منازل کوفه انداخته فرمود: هذه کفات الاحیاء؛ این هم مساکن زنده ها است. سپس این آیه را قرائت نمود «أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ کِفاتاً أَحْیاءً وَ أَمْواتاً وَ جَعَلْنا فِیها رَواسِیَ شامِخاتٍ» کوههای مرتفع «وَ أَسْقَیْناکُمْ ماءً فُراتاً» یعنی آب گوارا، هر آب گوارایی را فرات گویند. -. تفسیر قمی ۲: ۳۹۲ -

**[ترجمه]

«۱۵۱»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ تَعَالَی أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهاداً قَالَ یَمْهَدُ فِیهَا الْإِنْسَانُ وَ یَهْدَأُ (۲)وَ الْجِبالَ أَوْتاداً أَیْ أَوْتَادَ الْأَرْضِ وَ جَعَلْنَا اللَّیْلَ لِباساً قَالَ یَلْبَسُ عَلَی النَّهَارِ وَ جَعَلْنا سِراجاً وَهَّاجاً قَالَ الشَّمْسُ الْمُضِیئَهُ وَ أَنْزَلْنا مِنَ الْمُعْصِراتِ قَالَ مِنَ السَّحَابِ ماءً ثَجَّاجاً قَالَ صَبّاً عَلَی صَبٍّ قَوْلُهُ وَ جَنَّاتٍ أَلْفافاً قَالَ بَسَاتِینُ مُلْتَفَّهُ الشَّجَرِ (۳).

<meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَ لَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهاداً» گفت، انسان آن را آماده می کند و در آن ساکن می شود «وَ الْجِبالَ أَوْتاداً» کوهها

میخهای زمین است «وَ جَعَلْنَا اللَّیْلَ لِباساً» شب لباس روز است «وَ جَعَلْنا سِراجاً وَهَّاجاً» گفت، خورشید درخشان است «وَ أَنْزَلْنا مِنَ الْمُعْصِراتِ» یعنی از ابرها «ماءً ثَجَّاجاً» آبی که پیوسته بر روی هم بریزد «وَ جَنَّاتٍ أَلْفافاً» باغهایی که درختها در هم فرو روند. -. تفسیر قمی ۲: ۳۹۴ -

**[ترجمه]

«۱۵۲»

فس، تفسیر القمی قَوْلُهُ وَ أَغْطَشَ لَیْلَها أَیْ أَظْلَمَ وَ أَخْرَجَ ضُحاها أَیِ الشَّمْسَ وَ الْأَرْضَ بَعْدَ ذلِکَ دَحاها أَیْ بَسَطَهَا وَ الْجِبالَ

أَرْساها أَيْ أَثْبَتَهَا (۴)قَوْلُهُ قَضْباً قَالَ الْقَضْبُ الْقَتُّ (۵)وَ حَدائِقَ غُلْباً أَيْ بَسَاتِينَ مُلْتَفَّةً مُجْتَمِعَةً وَ فاكِهَةً وَ أَبًّا قَالَ الْأَبُّ الْحَشِيشُ لِلْبَهَائِمِ.

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ بَكْرِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ عَبْدِ الْغَنِيِّ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ مُوسَى بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُقَاتِلِ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنِ الضَّحَّاكِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ مَتاعاً لَكُمْ وَ لِأَنْعامِكُمْ يُرِيدُ مَنَافِعَ لَكُمْ وَ لِأَنْعَامِكُمْ (۶)

lt;meta info="". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ أَغْطَشَ لَيْلَها وَ أَخْرَجَ ضُحاها» -. نازعات / ۲۹ - {و شَبَش را تیره و روزش را آشکار گردانید،} گفته است: یعنی شبش را تاریک کرد «وَ أَخْرَجَ ضُحاها» یعنی خورشید را درآورد « وَ الْأَرْضَ بَعْدَ ذلِكَ دَحاها » -. نازعات / ۳۰ - ،{و پس از آن، زمین را با غلتانیدن گسترد} یعنی گسترش داد «وَ الْجِبالَ أَرْساها» -. نازعات / ۳۲ - { و کوهها را لنگر آن گردانید، }یعنی آن را ثابت کرد. -. تفسیر قمی ۲: ۳۹۷ -

آیه «وَ عِنَباً وَ قَضْباً» -. عبس / ۲۸ - ،{و انگور و سبزی،} قضب یعنی قَتّ (خوراک حیوانات، علوفه خشک. به معنی دانه های نباتی است که مردم می خورند و شاید در اینجا منظور همان باشد).

«وَ حَدائِقَ غُلْباً» -. عبس / ۳۰ - { و باغهای انبوه }یعنی باغهای پهلوی هم و پیچیده و پر درخت «وَ فاكِهَةً وَ أَبًّا» -. عبس / ۳۱ - {و میوه و چراگاه،}گفت، اب، به معنی علوفه خشک برای بهائم است. ضحاک از ابن عباس نقل کرد که در مورد آیه «مَتاعاً لَكُمْ وَ لِأَنْعامِكُمْ» -. عبس / ۳۲ - {[تا وسیله] استفاده شما و دامهایتان باشد.} گفت، منظور این است که موجب استفاده شما و چهارپایانتان می باشد. -. تفسیر قمی ۲: ۳۹۹ -

**[ترجمه]

«۱۵۳»

فس، تفسير القمی فَلا أُقْسِمُ أَيْ أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ وَ هُوَ اسْمُ النُّجُومِ الْجَوارِ الْكُنَّسِ

۱- تفسير القمّیّ: ۷۰۸.

۲- أی يسكن، و يهدأ بالمكان: يقيم بها.

۳- تفسير القمّیّ: ۷۰۹.

۴- تفسير القمّیّ: ۷۱۰.

۵- القت: الفصفصه «نبات تعلقه الدوابّ» أو اليابسه منها. حب بری يأكله أهل الباديه بعد دقه و طبخه. و لعله المراد هنا.

۶- تفسير القمّیّ: ۷۱۲.

قَالَ النُّجُومُ تَكْنِسُ (۱)بِالنَّهَارِ فَلَا تَبِينُ وَ اللَّيْلِ إِذا عَسْعَسَ قَالَ إِذَا أَظْلَمَ وَ الصُّبْحِ إِذا تَنَفَّسَ قَالَ إِذَا ارْتَفَعَ وَ هَذَا كُلُّهُ قَسَمٌ وَ جَوَابُهُ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ يَعْنِي ذَا مَنْزِلَةٍ عَظِيمَةٍ عِنْدَ اللَّهِ مَكِينٍ مُطاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ فَهَذَا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ نَبِيَّهُ صلى الله عليه و آله وَ لَمْ يُعْطِ أَحَداً مِنَ الْأَنْبِيَاءِ مِثْلَهُ.

حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ أَحْمَدَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ مُوسَى عَنِ ابْنِ الْبَطَائِنِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عليه السلام فِي قَوْلِهِ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ قَالَ يَعْنِي جَبْرَئِيلَ قُلْتُ قَوْلُهُ مُطاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ قَالَ يَعْنِي رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هُوَ الْمُطَاعُ عِنْدَ رَبِّهِ الْأَمِينُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ قُلْتُ قَوْلُهُ وَ ما صاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ قَالَ يَعْنِي النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله مَا هُوَ بِمَجْنُونٍ فِي نَصْبِهِ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام عَلَماً لِلنَّاسِ قُلْتُ قَوْلُهُ وَ ما هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ قَالَ وَ مَا هُوَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى عَلَى نَبِيِّهِ بِغَيْبِهِ بِضَنِينٍ عَلَيْهِ قُلْتُ وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شَيْطانٍ رَجِيمٍ قَالَ يَعْنِي الْكَهَنَةَ الَّذِينَ كَانُوا فِي قُرَيْشٍ فَنَسَبَ كَلَامَهُمْ إِلَى كَلَامِ الشَّيَاطِينِ الَّذِينَ كَانُوا مَعَهُمْ يَتَكَلَّمُونَ عَلَى أَلْسِنَتِهِمْ فَقَالَ وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شَيْطانٍ رَجِيمٍ مِثْلَ أُولَئِكَ قُلْتُ قَوْلُهُ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعالَمِينَ قَالَ أَيْنَ تَذْهَبُونَ فِي عَلِيٍّ عليه السلام يَعْنِي وَلَايَتَهُ أَيْنَ تَفِرُّونَ مِنْهَا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعالَمِينَ لِمَنْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَهُ عَلَى وَلَايَتِهِ قُلْتُ قَوْلُهُ لِمَنْ شاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ قَالَ أَنْ يَسْتَقِيمَ فِي طَاعَةِ عَلِيٍّ عليه السلام وَ الْأَئِمَّةِ مِنْ بَعْدِهِ قُلْتُ قَوْلُهُ وَ ما تَشاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعالَمِينَ قَالَ لِأَنَّ الْمَشِيَّةَ إِلَيْهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى لَا إِلَى النَّاسِ (۲)

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «فَلا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ» - . تکویر / ۱۵ - ،{ نه، نه! سوگند به اختران گردان،} گفته است: «فَلا أُقْسِمُ» یعنی قسم می خورم «بِالْخُنَّسِ» اسم ستاره ها است «الْجَوارِ الْكُنَّسِ»

ص: ۲۴۷

ستارگان در روز پنهان می شوند و دیده نمی شوند «وَ اللَّيْلِ إِذا عَسْعَسَ» گفت، شب وقتی تاریک شود «وَ الصُّبْحِ إِذا تَنَفَّسَ» گفت، روز وقتی بلند شود. تمام اینها قسم است و جواب آن جمله « إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ * ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ » - . تکویر / ۱۹-۲۰ - ،{ که [قرآن] سخن فرشته بزرگواری است نیرومند [که] پیش خداوند عرش، بلندپایگاه است. }یعنی در نزد خدا دارای ارزش و استوار است «مُطاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ» این چیزی است که فقط از امتیازات پیامبر ماست - صلی الله علیه و آله - که به دیگری از پیامبران داده نشده.

ابو بصیر از حضرت صادق علیه السّلام در مورد آیه «ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ»، فرمود: یعنی جبرئیل. پرسیدم این قسمت «مُطاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ»، فرمود: پیامبر در نزد پروردگار خود مطاع است و امین روز قیامت است. گفتم «وَ ما صاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ»ریال فرمود: یعنی پیامبر در نصب امیر المؤمنین علیه السّلام به امامت دیوانه نیست. گفتم «وَ ما هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ»، فرمود: یعنی خداوند در اطلاع دادن پیامبر به ما از غیب بخیل نیست و مضایقه ندارد. گفتم «وَ ما هُوَ بِقَوْلِ شَيْطانٍ رَجِيمٍ» فرمود: یعنی کاهنانی که در قریش بودند. سخن آنها به شیطانهایی نسبت داده شده که به زبان آنها صحبت می کردند. گفت، سخن شیطان مطرود مثل آنها نیست.

گفتم، معنی این آیه «فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعالَمِينَ» فرمود: کجا می روید و از ولایت علی علیه السّلام به کجا فرار می کنید؟ «إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعالَمِينَ» برای کسانی که خدا از آنها به ولایت علی علیه السّلام پیمان گرفته است. گفتم «وَ ما تَشاؤُنَ

إِلَّا أَنْ يَشاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعالَمِينَ» فرمود: زيرا مشيت مال خدا است نه مردم. - . تفسير قمى ۲: ۴۰۱ - ۴۰۲ -

**[ترجمه]

«۱۵۴»

فس، تفسير القمى قَوْلُهُ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ أَيْ لَيْسَ فِيكَ اعْوِجَاجٌ فِي أَيِّ صُورَةٍ ما شاءَ رَكَّبَكَ قَالَ لَوْ شَاءَ رَكَّبَكَ عَلَى غَيْرِ هَذِهِ الصُّورَةِ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله (۳)وَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ إِنَّ عَلَيْكُمْ لَحافِظِينَ قَالَ الْمَلَكَانِ الْمُوَكَّلَانِ بِالْإِنْسَانِ كِراماً كاتِبِينَ يَكْتُبُونَ الْحَسَنَاتِ وَ السَّيِّئَاتِ

ص: ۲۴۸

۱- كنس الظبى: تغيب و استتر فى كناسه، أى النجوم يستتر بضوء الشمس فلا يشاهد.

۲- تفسير القمّىّ: ۷۱۴.

۳- فى المصدر: قال: برسول اللّه صلّى اللّه عليه و آله. اه.

قَوْلُهُ فَلا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ أَيِ الْحُمْرَهِ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ وَ اللَّيْلِ وَ ما وَسَقَ يَقُولُ إِذْ سَاقَ كُلَّ شَيْ ءٍ مِنَ الْخَلْقِ إِلَى حَيْثُ يَهْلِكُونَ بِهَا وَ الْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ إِذَا اجْتَمَعَ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ يَقُولُ حَالًا بَعْدَ حَالٍ يَقُولُ لَتَرْكَبُنَّ سُنَّهَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ حَذْوَ النَّعْلِ بِالنَّعْلِ وَ الْقُذَّهِ بِالْقُذَّهِ لَا تُخْطِئُونَ طَرِيقَهُمْ وَ لَا يُخْطَى شِبْرٌ بِشِبْرٍ وَ ذِرَاعٌ بِذِرَاعٍ وَ بَاعٌ بِبَاعٍ حَتَّى أَنْ لَوْ كَانَ مَنْ قَبْلَكُمْ دَخَلَ جُحْرَ ضَبٍّ لَدَخَلْتُمُوهُ قَالُوا الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى تَعْنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ فَمَنْ أَعْنِي لَتَنْقُضُنَّ عُرَى الْإِسْلَامِ عُرْوَهً عُرْوَهً فَيَكُونُ أَوَّلَ مَا تَنْقُضُونَ مِنْ دِينِكُمُ الْأَمَانَهُ (۱)وَ آخِرَهُ الصَّلَاهُ قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ بَلَى يَرْجِعُ بَعْدَ الْمَوْتِ فَلا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ قَسَمٌ (۲)وَ جَوَابُهُ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ أَيْ مَذْهَباً بَعْدَ مَذْهَبٍ وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما يُوعُونَ أَيْ بِمَا يَعِي صُدُورُهُمْ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ أَيْ لَا يُمَنُّ عَلَيْهِمْ (۳)

**[ترجمه]تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «فَسَوَّاکَ فَعَدَلَکَ» می نویسد: یعنی در او کجی و اعوجاج نیست «فِی أَیِّ صُورَهٍ ما شاءَ رَکَّبَکَ» گفت، اگر بخواهد، به غیر این صورت در می آورد «کَلَّا بَلْ تُکَذِّبُونَ بِالدِّینِ» رسول خدا و امیر المؤمنین علیهما السلام «وَ إِنَّ عَلَیْکُمْ لَحافِظِینَ» دو ملکی که بر انسان موکلند «کِراماً کاتِبِینَ» کارهای نیک و زشت انسان را می نویسند.
- . تفسیر قمی ۲: ۴۰۳ -

ص: ۲۴۸

آیه «فَلا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ» یعنی قرمزی بعد از غروب آفتاب «وَ اللَّیْلِ وَ ما وَسَقَ» می فرماید: زمانی که هر یک از مخلوقات را به خواب ببرد «وَ الْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ» زمانی که اجتماع یابد «لَتَرْکَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ» می گوید: یعنی حالی بعد از حال. می گوید، به راهی که پیشینیان رفته اند می روید، و به اندازه یک وجب هم با آنها تفاوت نخواهید داشت. حتی پر تیری مانند پر تیر و گشادی دست به اندازه گشادی دست به طوری که اگر یکی از پیشینیان وارد سوراخ سوسماری شده باشد شما نیز داخل خواهید شد. گفتند یا رسول الله، منظورتان یهود و نصاری هستند ؟ فرمود: پس منظورم کیست؟ دست آویزهای اسلام را یکی پس از دیگری می شکنید. اولین چیزی که از دین خود در هم می شکنید امانت است (در نسخه دیگری امامت است) و آخر آن نماز است.

علی بن ابراهیم در مورد آیه «إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ یَحُورَ» گفت: چرا، به بعد از مرگ بر می گردد «فَلا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ» قسم است و جواب آن جمله «لَتَرْکَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ» یعنی مذهبی بعد از مذهب دیگر «وَ اللَّهُ أَعْلَمُ بِما یُوعُونَ» به آنچه در سینه های آنها است «لَهُمْ أَجْرٌ غَیْرُ مَمْنُونٍ» بر آنها منت نهاده نمی شود. - . تفسیر قمی ۲: ۴۰۷ - ۴۰۸ -

**[ترجمه]

بیان

قوله یقول إذا ساق کل شی ء بیان لحاصل المعنی مع رعایه الاشتقاق الکبیر فی اللفظ أیضا و الهلاک مجاز عن النوم.

**[ترجمه]قوله یقول إذا ساق کل شی ء بیان لحاصل المعنی مع رعایه الاشتقاق الکبیر فی اللفظ أیضا و الهلاک مجاز عن النوم.

**[ترجمه]

«۱۵۵»

فس، تفسیر القمی وَ السَّماءِ ذاتِ الرَّجْعِ قَالَ ذَاتُ الْمَطَرِ وَ الْأَرْضِ ذاتِ الصَّدْعِ أَیْ ذَاتِ النَّبَاتِ وَ هُوَ قَسَمٌ وَ جَوَابُهُ إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ یَعْنِی مَا مَضَی (۴)أَیْ قَاطِعٌ وَ ما هُوَ بِالْهَزْلِ أَیْ لَیْسَ بِالسُّخْرِیَّهِ إِنَّهُمْ یَکِیدُونَ کَیْداً أَیْ یَحْتَالُونَ الْحِیَلَ وَ أَکِیدُ کَیْداً فَهُوَ مِنَ اللَّهِ الْعَذَابُ فَمَهِّلِ الْکافِرِینَ أَمْهِلْهُمْ رُوَیْداً قَالَ دَعْهُمْ قَلِیلًا (۵)

<meta info="". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «وَ السَّماءِ ذاتِ الرَّجْعِ» گفت: یعنی قسم به آسمان باران زا «وَ الْأَرْضِ ذاتِ الصَّدْعِ» و زمین صاحب گیاه، این قسم است و جواب آن جمله «إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ» گفتاری قاطع است «وَ ما هُوَ بِالْهَزْلِ» یعنی مسخره نیست «إِنَّهُمْ یَکِیدُونَ کَیْداً» آنها حیله ها به کار می برند «وَ أَکِیدُ کَیْداً» و ما عذابی برای آنها آماده می کنیم «فَمَهِّلِ الْکافِرِینَ أَمْهِلْهُمْ رُوَیْداً» یعنی مختصری آنها را مهلت بده. - . تفسیر قمی ۲: ۴۱۱ -

**[ترجمه]

بیان

قوله یعنی ما مضی أی الضمیر راجع إلی ما مضی من الآیات.

**[ترجمه]قول «یعنی ما مذی» ضمیر راجع به آیات گذشته است.

**[ترجمه]

«۱۵۶»

فس، تفسیر القمی سَبِّحِ اسْمَ رَبِّکَ الْأَعْلَی قَالَ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّیَ الْأَعْلَی الَّذِی

ص: ۲۴۹

۱- فی نسخه: الإمامه. قلت: القذه بالضم و التشدید: ریش السهم. الباع: قدر مد الیدین.

۲- فی المصدر زیاده و هی: و هو الذی یظهر بعد مغیب الشمس، و هو قسم اه.

۳- تفسیر القمّیّ: ۷۱۵ و ۷۱۸.

۴- هکذا فی المطبوع و نسخ مخطوطه، و فی المصدر: ماض أی قاطع. و هو الصحیح فلا یحتاج إلی تکلف و بیان.

۵- تفسیر القمّیّ: ۷۲۰.

خَلَقَ فَسَوَّی وَ الَّذِی قَدَّرَ فَهَدی قَالَ قَدَّرَ الْأَشْیَاءَ فِی التَّقْدِیرِ الْأَوَّلِ (۱)ثُمَّ هَدَی إِلَیْهَا مَنْ یَشَاءُ قَوْلُهُ وَ الَّذِی أَخْرَجَ الْمَرْعی قَالَ أَیِ النَّبَاتُ فَجَعَلَهُ بَعْدَ إِخْرَاجِهِ غُثاءً أَحْوی قَالَ یَصِیرُ هَشِیماً بَعْدَ بُلُوغِهِ وَ یَسْوَدُّ قَوْلُهُ سَنُقْرِئُکَ فَلا تَنْسی أَیْ نُعْلِمُکَ فَلَا تَنْسَی ثُمَّ اسْتَثْنَی فَقَالَ إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ لِأَنَّهُ لَا یُؤْمَنُ النِّسْیَانُ (۲)لِأَنَّ الَّذِی لَا یَنْسَی هُوَ اللَّهُ وَ نُیَسِّرُکَ لِلْیُسْری فَذَکِّرْ یَا مُحَمَّدُ إِنْ نَفَعَتِ الذِّکْری سَیَذَّکَّرُ مَنْ یَخْشی بِذِکْرِکَ إِیَّاهُ (۳)ثُمَّ قَالَ وَ یَتَجَنَّبُهَا یَعْنِی مَا یَذْکُرُ بِهِ الْأَشْقَی الَّذِی یَصْلَی النَّارَ الْکُبْری قَالَ نَارُ یَوْمِ الْقِیَامَهِ ثُمَّ لا یَمُوتُ فِیها وَ لا یَحْیی یَعْنِی فِی النَّارِ فَیَکُونُ کَمَا قَالَ اللَّهُ وَ یَأْتِیهِ الْمَوْتُ مِنْ کُلِّ مَکانٍ وَ ما هُوَ بِمَیِّتٍ (۴)قَوْلُهُ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَکَّی قَالَ زَکَاهُ الْفِطْرَهِ فَإِذَا أَخْرَجَهَا قُبِلَتْ صَلَاهُ الْعِیدِ وَ ذَکَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّی قَالَ صَلَاهُ الْفِطْرِ وَ الْأَضْحَی إِنَّ هذا یَعْنِی مَا قَدْ تَلَوْتُهُ مِنَ الْقُرْآنِ لَفِی الصُّحُفِ الْأُولی صُحُفِ إِبْراهِیمَ وَ مُوسی

حَدَّثَنَا سَعِیدُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ بَکْرِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ عَبْدِ الْغَنِیِّ بْنِ سَعِیدٍ عَنْ مُوسَی بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ ابْنِ جَرِیحٍ عَنْ عَطَاءٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِی قَوْلِهِ تَعَالَی إِنَّهُ یَعْلَمُ الْجَهْرَ وَ ما یَخْفی یُرِیدُ مَا یَکُونُ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ فِی قَلْبِکَ وَ نَفْسِکَ وَ نُیَسِّرُکَ یَا مُحَمَّدُ فِی جَمِیعِ أُمُورِکَ لِلْیُسْری

وَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ فِی قَوْلِهِ أَ فَلا یَنْظُرُونَ إِلَی الْإِبِلِ کَیْفَ خُلِقَتْ یُرِیدُ الْأَنْعَامَ إِلَی قَوْلِهِ وَ إِلَی الْجِبالِ کَیْفَ نُصِبَتْ یَقُولُ عَزَّ وَ جَلَّ یَقْدِرُ أَحَدٌ أَنْ یَخْلُقَ مِثْلَ الْإِبِلِ وَ یَرْفَعَ مِثْلَ السَّمَاءِ وَ یَنْصِبَ مِثْلَ الْجِبَالِ وَ یَسْطَحَ مِثْلَ الْأَرْضِ غَیْرِی وَ یَفْعَلَ (۵)مِثْلَ هَذَا الْفِعْلِ أَحَدٌ سِوَایَ قَوْلُهُ فَذَکِّرْ إِنَّما أَنْتَ مُذَکِّرٌ أَیْ

۱- فی نسخه: من الکتاب و المصدر: بالتقدیر الأول.

۲- فی هامش النسخه المقروءه علی المصنّف و کذا المصدر زیاده و هی: النسیان اللغوی هو الترک. و فی طبعه من المصدر: لا یؤمن النسیان و هو الترک.

۳- فی طبعه من المصدر هکذا: قال: تذکرته إیّاه ما یتذکر به. و الظاهر أنّه مصحف: بذکرک إیّاه أو بتذکرتک اياه.

۴- إبراهیم: ۱۷.

۵- فی نسخه: أو یفعل.

فَعِظْ يَا مُحَمَّدُ إِنَّمَا أَنْتَ وَاعِظٌ قَالَ عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ فِي قَوْلِهِ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ قَالَ لَسْتَ بِحَافِظٍ وَ لَا كَاتِبٍ عَلَيْهِمْ.

وَ فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ علیه السلام فِي قَوْلِهِ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَ كَفَرَ يَقُولُ مَنْ لَمْ يَتَّعِظْ وَ لَمْ يُصَدِّقْكَ وَ جَحَدَ رُبُوبِيَّتِي وَ كَفَرَ نِعْمَتِي فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذابَ الْأَكْبَرَ يُرِيدُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ الدَّائِمَ إِنَّ إِلَيْنا إِيابَهُمْ يُرِيدُ مَصِيرَهُمْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنا حِسابَهُمْ أَيْ جَزَاءَهُمْ (۱).

<meta info="". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّکَ الْأَعْلَی» - . اعلی / ۱ - {نام پروردگار والای خود را به پاکی بستای} گفته است: یعنی بگو سبحان ربی الاعلی «الَّذِی

ص: ۲۴۹

خَلَقَ فَسَوَّی *وَ الَّذِی قَدَّرَ فَهَدی» - . اعلی / ۲ - ۳ - ، {همان که آفرید و هماهنگی بخشید. و آنکه اندازه گیری کرد و راه نمود.} گفته است: اشیاء را در اول تقدیر کرد، بعد هر که را خواست هدایت نمود «وَ الَّذِی أَخْرَجَ الْمَرْعی» - . اعلی / ۴ - ، { و آنکه چمنزار را برآورد} کسی که گیاه را بیرون آورد «فَجَعَلَهُ بعد إخراجه غُثاءً أَحْوی» - . اعلی / ۵ - ، { و پس [از چندی] آن را خاشاکی تیره گون گردانید.} بعد آن را خشک و سیاه کرد.

آیه «سَنُقْرِئُکَ فَلا تَنْسی» - . اعلی / ۷ - ، {ما به زودی [آیات خود را به وسیله سروش غیبی] بر تو خواهیم خواند، تا فراموش نکنی} یعنی به تو می آموزیم، فراموش نکن بعد استثناء می کند «إِلَّا ما شاءَ اللَّهُ» - . اعلی / ۵ - ، { جز آنچه خدا خواهد}، فراموش نکن مگر آن مقداری را که خدا می خواهد، زیرا پیامبر از نسیان در امان نیست و آن کس که فراموش نمی کند خداست «وَ نُیَسِّرُکَ لِلْیُسْری* فَذَکِّرْ - یا محمد - إِنْ نَفَعَتِ الذِّکْری* سَیَذَّکَّرُ مَنْ یَخْشی» - . اعلی / ۸ - ۱۰ - ، {و برای تو آسانترین [راه] را فراهم می گردانیم. پس پند ده، اگر پند سود بخشد. آن کس که ترسد، به زودی عبرت گیرد.}، یعنی به واسطه تذکری که تو به او می دهی می ترسد. سپس می فرماید: «وَ یَتَجَنَّبُهَا الْأَشْقَی الَّذِی یَصْلَی النَّارَ الْکُبْری»، کسی که دچار آتش دوزخ می شود، از تذکرات تو فاصله می گیرد

«ثُمَّ لا یَمُوتُ فِیها وَ لا یَحْیی»، یعنی در آتش نه می میرد و نه زنده است چنانچه در این آیه می فرماید: «وَ یَأْتِیهِ الْمَوْتُ مِنْ کُلِّ مَکانٍ وَ ما هُوَ بِمَیِّتٍ» - . ابراهیم / ۱۷ - ، { و مرگ از هر جانبی به سویش می آید ولی نمی میرد }. آیه «قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَکَّی» - . اعلی / ۱۴ - ، { رستگار آن کس که خود را پاک گردانید} هر کس زکات فطره داد رستگار شد. وقتی زکات فطره را خارج کرد نماز عیدش قبول می شود «وَ ذَکَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّی» - . اعلی / ۱۵ - {و نام پروردگارش را یاد کرد و نماز گزارد.}، فرمود: نماز فطر و نماز عید قربان. «إِنَّ هذا» یعنی آنچه که از قرآن برایت تلاوت کردم «لَفِی الصُّحُفِ الْأُولی* صُحُفِ إِبْراهِیمَ وَ مُوسی» - . اعلی / ۱۸ - ۱۹ - ، { قطعاً در صحیفه های گذشته این [معنی] هست، صحیفه های ابراهیم و موسی.}.

ابن عباس در قول خداوند متعال: «إِنَّهُ یَعْلَمُ الْجَهْرَ وَ ما یَخْفی» - . اعلی / ۷ - ، { او آشکار و آنچه را که نهان است می داند.} گوید: مراد از آن، چیزی است که تا روز قیامت در دل و ضمیر تو باشد «وَ نُیَسِّرُکَ» ای محمد، در تمام کارهایت «لِلْیُسْری» - . تفسیر قمی ۲: ۴۱۳ - ۴۱۴ - .

ابن عباس در مورد آیه «أَفَلا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ» - . غاشیه / ۱۷ - ، { آیا به شتر نمی نگرند که چگونه آفریده شده؟} گفت: منظور شتر تنها نیست، منظور چهارپایان است «وَ إِلَى الْجِبالِ كَيْفَ نُصِبَتْ» - . غاشیه / ۱۹ - ، {و به کوه ها که چگونه برپا داشته شده؟}، خداوند می فرماید: جز من کسی قادر است مانند شتر را بیافریند و مانند آن بلند نماید و کوهها را برافرازد و زمین را مسطح نماید؟ و آیا کسی جز من می تواند چنین کارهایی را بکند؟ «فَذَكِّرْ إِنَّما أَنْتَ مُذَكِّرٌ» - . غاشیه / ۲۱ - ، {پس تذکّر ده که تو تنها تذکّردهنده ای.}

ص: ۲۵۰

پند بده، تو واعظ و پند دهنده هستی «لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ» - . غاشیه / ۲۲ - ، {بر آنان تسلّطی نداری} تو نگهبان آنها و نویسنده اعمالشان نیستی.

و در روایت ابی الجارود از حضرت ابی جعفرعلیه السلام است، «إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَ كَفَرَ» - . غاشیه / ۲۳ - ، {مگر کسی که روی بگرداند و کفر ورزد} یعنی کسی که پند نگرفت و تو را تصدیق نکرد و منکر ربوبیت من شد و کافر به نعمتم گردید «فَيُعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذابَ الْأَكْبَرَ» - . غاشیه / ۲۴ - ، {که خدا او را به آن عذاب بزرگتر عذاب کند.} او را به عذاب شدید و دائمی کیفر می کند «إِنَّ إِلَيْنا إِيابَهُمْ» - . غاشیه / ۲۵ - ، {در حقیقت، بازگشت آنان به سوی ماست.} «ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنا حِسابَهُمْ» و جزای آنها بر ما است. - . تفسیر قمی ۲: ۴۱۶ -

**[ترجمه]

«۱۵۷»

فس، تفسير القمي لا أُقْسِمُ بِهذَا الْبَلَدِ أَيْ مَكَّةَ وَ أَنْتَ حِلٌّ بِهذَا الْبَلَدِ قَالَ كَانَتْ قُرَيْشٌ لَا يَسْتَحِلُّونَ أَنْ يَظْلِمُوا أَحَداً فِي هَذَا الْبَلَدِ وَ يَسْتَحِلُّونَ ظُلْمَكَ فِيهِ وَ والِدٍ وَ ما وَلَدَ قَالَ آدَمُ وَ مَا وَلَدَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْأَوْصِيَاءِ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِي كَبَدٍ أَيْ مُنْتَصِباً وَ لَمْ يَخْلُقْ مِثْلَهُ شَيْ ءٌ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مالًا لُبَداً أَيْ مُجْتَمِعاً.

وَ فِي رِوَايَةِ أَبِي الْجَارُودِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مالًا لُبَداً قَالَ هُوَ عَمْرُو بْنُ عَبْدِ وُدٍّ حِينَ عَرَضَ عَلَيْهِ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام الْإِسْلَامَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَ قَالَ فَأَيْنَ مَا أَنْفَقْتُ فِيكُمْ مَالًا لُبَداً وَ كَانَ قَدْ أَنْفَقَ مَالًا فِي الصَّدِّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَقَتَلَهُ عَلِيٌّ ع.

وَ أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ إِدْرِيسَ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ عَبَّادٍ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي يَعْقُوبَ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ عليه السلام فِي قَوْلِهِ تَعَالَى أَ يَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ يَعْنِي نَعْثَلَ فِي قَتْلِهِ ابْنَةَ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله يَقُولُ أَهْلَكْتُ مالًا لُبَداً يَعْنِي الَّذِي جَهَّزَ بِهِ النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فِي جَيْشِ الْعُسْرَةِ أَ يَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ قَالَ فِي فَسَادٍ كَانَ فِي نَفْسِهِ أَ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ لِساناً يَعْنِي أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ شَفَتَيْنِ يَعْنِي الْحَسَنَ وَ الْحُسَيْنَ وَ هَدَيْناهُ النَّجْدَيْنِ إِلَى وَلَايَتِهِمَا فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَ ما أَدْراكَ مَا الْعَقَبَةُ يَقُولُ مَا أَعْلَمَكَ وَ كُلُّ شَيْ ءٍ فِي الْقُرْآنِ مَا أَدْرَاكَ فَهُوَ مَا أَعْلَمَكَ يَتِيماً ذا مَقْرَبَةٍ يَعْنِي رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ الْمَقْرَبَةُ

ص: ۲۵۱

۱- تفسير القمّيّ: ۷۲۱ و ۷۲۲ و ۷۲۳.

قُرْبَاهُ أَوْ مِسْكِيناً ذا مَتْرَبَةٍ يَعْنِی أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ علیه السلام مُتْرِبٌ بِالْعِلْمِ (۱)

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «لا أُقْسِمُ بِهذَا الْبَلَدِ» - . بلد / ۱ - ، {سوگند به این شهر} یعنی مکه «وَ أَنْتَ حِلٌّ بِهذَا الْبَلَدِ» - . بلد / ۲ - ، {و حال آنکه تو در این شهر جای داری.} گفت: قریش حلال نمی دانستند که به کسی در مکه بود ستم کنند، اما ستم به تو(ی پیامبر) را حلال شمردند «وَ والِدٍ وَ ما وَلَدَ» - . بلد / ۳ - ، { سوگند به پدری [چنان] و آن کسی را که به وجود آورد.} قسم به آدم و انبیاء و اوصیائی که از او متولد شدند «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسانَ فِی کَبَدٍ» - . بلد / ۴ - ، {براستی که انسان را در رنج آفریده ایم.} انسان را متعادل و درست آفریدیم و چیزی را مانند او نیافریدیم «يَقُولُ أَهْلَكْتُ مالًا لُبَداً» - . بلد / ۶ - ، {گوید: «مال فراوانی تباه کردم.»} مال انبوهی را از بین بردم.

و در روایت ابی الجارود در تفسیر آیه «أَهْلَكْتُ مالًا لُبَداً» از حضرت ابی جعفر نقل می کند که فرمود: آن شخص عمرو بن عبد ودّ بود که حضرت علی علیه السّلام در روز جنگ خندق به او اسلام را عرضه داشت ولی او گفت، پس آن همه اموالی را که در راه شما خرج کردم چه می شود؟! (او ثروت زیادی را در راه جلوگیری از گسترش دین خرج کرده بود) پس علی علیه السّلام او را کشت.

حسین بن ابی یعقوب از یکی از اصحاب از امام ابی جعفر علیه السّلام در مورد آیه «أَ يَحْسَبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ أَحَدٌ» ، - . بلد / ۵ - {آیا پندارد که هیچ کس هرگز بر او دست نتواند یافت؟}نقل کرد که منظور نعثل است که دختر پیامبر را کشت. «يَقُولُ أَهْلَكْتُ مالًا لُبَداً» منظور پولی است که برای تجهیز سپاه در جنگ عسرت داد «أَ يَحْسَبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ» - . بلد / ۷ - ، {آیا پندارد که هیچ کس او را ندیده است؟}خیال می کند کسی از فساد ضمیر و دلش خبر ندارد «أَ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ» - . بلد / ۸ - ، { آیا دو چشمش نداده ایم؟}یعنی رسول خدا، «وَ لِساناً» یعنی امیر المؤمنین، «وَ شَفَتَيْنِ» امام حسن و امام حسین علیهما السلام «وَ هَدَيْناهُ النَّجْدَيْنِ» - . بلد / ۱۰ - ، {و هر دو راه [خیر و شرّ] را بدو نمودیم.} او را به ولایت آن دو هدایت کردیم «فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ وَ ما أَدْراكَ مَا الْعَقَبَةُ» و ما ادریک یعنی ما اعلمک. هر چه در قرآن به این لفظ (ما ادریک) هست، یعنی چه چیز تو را آگاه نموده «يَتِيماً ذا مَقْرَبَةٍ» پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، او مقربه

ص: ۲۵۱

خویشاوندان ایشان است «أَوْ مِسْكِيناً ذا مَتْرَبَةٍ» یعنی امیر المؤمنین علیه السّلام که بی نیاز از علم است. - . تفسیر قمی، ۲: ۴۲۰ -

**[ترجمه]

بيان

... قال الجوهري نعثل اسم رجل كان طويل اللحيه ... قوله مَا أَعْلَمَكَ لعله جعل ما للتعجب و يحتمل على بعد أن يكون إشاره إلى ما قيل إن كل موضع في القرآن فيه وَ ما أَدْراكَ فهو ما قد بينه الله و ما كان ما يُدْرِيكَ لم يبينه قوله مُتْرِبٌ بِالْعِلْمِ على بناء الفاعل أي مستغن يقال أترب الرجل إذا استغنى كأنه صار له من المال بقدر التراب ذكره الجوهري.

**[ترجمه]نعثل لقب عثمان بن عفان بود جوهری می نویسد: نعثل اسم مردی بود که ریش بلندی داشت، وقتی عثمان را مورد سرزنش و عیبجویی قرار می دادند او را به خاطر ریش درازی که داشت تشبیه به همان مرد می کردند. - . الصحاح: ۱۸۳۲ -

توضیحی که داد و \\"ما ادریک\\" را به معنی \\"ما اعلمک\\" گرفت شاید \\"ما\\" را مای تعجب گرفته و به احتمال بعید ممکن است منظورش این مطلب باشد که گفته اند، هر چه در قرآن به لفظ \\"ما ادریک\\" است یعنی آنچه خدا بیان نموده و آنچه به لفظ \\"ما یدریک\\" است، یعنی آنچه خدا بیان نکرده است. - . الصحاح: ۹۰ -

**[ترجمه]

«۱۵۸»

فس، تفسیر القمی أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الشَّیْبَانِیُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَحْمَدَ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِیٍّ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ یُوسُفَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ کَیْسَانَ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: نَزَلَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام عَلَی مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ اقْرَأْ فَقَالَ وَ مَا أَقْرَأُ قَالَ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذِی خَلَقَ یَعْنِی خَلَقَ نُورَکَ الْأَقْدَمَ قَبْلَ الْأَشْیَاءِ خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ یَعْنِی خَلَقَکَ مِنْ نُطْفَهٍ وَ شَقَّ مِنْکَ عَلِیّاً اقْرَأْ وَ رَبُّکَ الْأَکْرَمُ الَّذِی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ یَعْنِی عَلَّمَ عَلِیَّ بْنَ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام عَلَّمَ الْإِنْسانَ ما لَمْ یَعْلَمْ یَعْنِی عَلَّمَ عَلِیّاً مِنَ الْکِتَابَهِ لَکَ مَا لَمْ یَعْلَمْ قَبْلَ ذَلِکَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ قَالَ اقْرَأْ بِاسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیمِ الَّذِی خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ قَالَ مِنْ دَمٍ اقْرَأْ وَ رَبُّکَ الْأَکْرَمُ الَّذِی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ قَالَ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ الْکِتَابَهَ الَّتِی بِهَا یَتِمُّ أُمُورُ الدُّنْیَا فِی مَشَارِقِ الْأَرْضِ وَ مَغَارِبِهَا ثُمَّ قَالَ کَلَّا إِنَّ الْإِنْسانَ لَیَطْغی أَنْ رَآهُ اسْتَغْنی قَالَ إِنَّ الْإِنْسَانَ إِذَا اسْتَغْنَی یَکْفُرُ وَ یَطْغَی وَ یُنْکِرُ إِنَّ إِلی رَبِّکَ الرُّجْعی قَوْلُهُ أَ رَأَیْتَ الَّذِی یَنْهی عَبْداً إِذا صَلَّی قَالَ کَانَ الْوَلِیدُ بْنُ الْمُغِیرَهِ یَنْهَی النَّاسَ عَنِ الصَّلَاهِ وَ أَنْ یُطَاعَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَی أَ رَأَیْتَ الَّذِی یَنْهی عَبْداً إِذا صَلَّی قَوْلُهُ لَنَسْفَعاً بِالنَّاصِیَهِ أَیْ لَنَأْخُذُهُ بِالنَّاصِیَهِ فَنُلْقِیهِ فِی النَّارِ قَوْلُهُ فَلْیَدْعُ نادِیَهُ قَالَ لَمَّا مَاتَ أَبُو طَالِبٍ علیه السلام فَنَادَی أَبُو جَهْلٍ وَ الْوَلِیدُ عَلَیْهِمَا لَعَائِنُ اللَّهِ هَلُمَّ فَاقْتُلُوا مُحَمَّداً فَقَدْ مَاتَ الَّذِی کَانَ نَاصِرَهُ (۲)فَقَالَ اللَّهُ فَلْیَدْعُ

ص: ۲۵۲

۱- تفسیر القمّیّ: ۷۲۵ و ۷۲۶.

۲- فی المصدر: هلموا فاقتلوا محمّدا فقد مات الذی کان ینصره.

نـادِيَهُ سَـنَدْعُ الزَّبـانِيَهَ قَالَ كَمَا دَعَا إِلَى قَتْلِ رَسُولِ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله نَحْنُ أَيْضاً نَـدْعُ الزَّبَانِيَهَ ثُمَّ قَالَ كَلَّا لا تُطِعْهُ وَ اسْـجُدْ وَ اقْتَرِبْ أَيْ لَمْ يُطِيعُوهُ (۱)لَمَّا دَعَـاهُمْ إِلَيْهِ لِأَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صـلى الله عليه و آله أَجَارَهُ مُطْعِمُ بْنُ عَـدِيٍّ بْنِ نَوْفَلِ بْنِ عَبْـدِ مَنَافٍ وَ لَمْ يَجْسُرْ عَلَيْهِ أَحَدٌ (۲)

lt;meta info=". تفسیر قمی: حضـرت باقر علیه السـلام فرمود: جبرئیل بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل شد و گفت «اقراء» بخوان. گفت چه بخوانم؟ گفت «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ الَّذِی خَلَقَ» یعنی نور قـدیم تو را قبل از اشـیاء آفریـد «خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ» - . علق / ۲ - ،{انسان را از عَلَق آفرید.} یعنی تو را از نطفه آفرید و از تو علی را جدا کرد «اقْرَأْ وَ رَبُّکَ الْأَکْرَمُ الَّذِی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» - .علق / ۳-۴ - ،{ بخوان، و پروردگـار تو کریمترین [کریمـان] است. همـان کس که به وسـیله قلم آموخت.}یعنی به علی بن ابی طالب علیه السّلام تعلیم نمود «عَلَّمَ الْإِنْسانَ ما لَمْ یَعْلَمْ»، - . علق / ۵ - {آنچه را که انسان نمی دانست [به تدریج به او] آموخت.}یعنی علی را که قبلاـ نمی دانست، برای تو نوشـتن آموخت. علی بن ابراهیم در مورد آیه «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّکَ» ، - . علق / ۱ - {بخوان به نام پروردگارت که آفرید.}گفت بخوان بسم الله الرحمن الرحیم را الذی «خَلَقَ الْإِنْسانَ مِنْ عَلَقٍ»، - . علق / ۲ - {انسـان را از عَلَق آفریـد.}گفت، از خون «اقْرَأْ وَ رَبُّکَ الْأَکْرَمُ الَّذِی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ»، - . علق / ۳-۴ - { بخوان، و پروردگار تو کریمترین [کریمـان] است. همان کس که به وسیله قلم آموخت.} گفت به انسان نوشـتن را آموخت که به وسـیله آن امور دنیـا در شـرق و غرب تکمیل می شود سـپس فرمود: «کَلَّا إِنَّ الْإِنْسانَ لَیَطْغی أَنْ رَآهُ اسْـتَغْنی»، - . علق / ۶-۷ - {حقّاً که انسان سرکشی می کند، همین که خود را بی نیاز پندارد.}می فرماید انسان وقتی بی نیاز شد کفر می ورزد و طغیان می کند «إِنَّ إِلی رَبِّکَ الرُّجْعی»، - . علق / ۸ - {در حقیقت، بازگشت به سوی پروردگار توست.} آیه «أَ رَأَیْتَ الَّذِی یَنْهی عَبْداً إِذا صَـلَّی»، - . علق / ۹-۱۰ - {آیا دیـدی آن کس را که باز می داشت، بنـده ای را آنگاه که نماز می گزارد؟} گفته است آن شـخص ولید بن مغیره بود که مردم را از نماز خواندن باز می داشت که اطاعت خدا و پیامبر را ننمایند. آیه «لَنَسْفَعاً بِالنَّاصِیَهِ» - . علق / ۱۵ - ،{موی پیشانی [او] را سخت بگیریم} یعنی سر او را می گیریم و در آتش می اندازیم.

آیه «فَلْیَدْعُ نادِیَهُ»، - . علق / ۱۷ - {[بگو] تا گروه خود را بخوانـد.}گفت، وقتی ابو طالب علیه السّـلام از دنیا رفت، ابو جهل و ولیـد ملعون فریاد زدنـد، بیاییـد محمد صـلی الله علیه و آله را بکشـیم، دوست و یاورش از دنیا رفت. خداوند می فرماید: فریاد بزند

ص: ۲۵۲

و هر کس را مایـل است بخوانـد، چنـانچه مردم را دعوت به کشـتن پیامبر صـلی الله علیه و آله نمود ما نیز زبانیه جهنم را آماده می کنیم، سـپس می فرمایـد «کَلَّا لا تُطِعْهُ وَ اسْـجُدْ وَ اقْتَرِبْ» - . علق / ۱۹ - { زنهـار! فرمانش مَبَر، و سـجده کن، و خود را [به خدا] نزدیک گردان.} هر چه دعوت کرد از او اطاعت نکردند چون پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را مطعم بن عدی بن نوفل بن مناف پناه داده بود و کسی جرات جسارت به ایشان را نداشت. - . تفسیر قمی ۲: ۴۳۰ - ۴۳۱ -

**[ترجمه]

بیان

أی لم یطیعوه علی هذا التأویل لعله خبر فی صوره النهی أی قلنا بالخطاب العام لا تُطِعْهُ وَ لَمْ نُوَفِّقْهُمْ لِذَلِکَ.

**[ترجمه]اینکه «لا تُطِعْهُ» را به معنی اطاعت نکردنـد معنی نموده، شاید منظور این باشد که گفتیم کلًا از آنها اطاعت نکنید و آنها را از پیروی باز داشتیم.

**[ترجمه]

«۱۵۹»

فس، تفسیر القمی لَمْ یَکُنِ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ یَعْنِی قُرَیْشاً وَ الْمُشْرِکِینَ مُنْفَکِّینَ (۳)قَالَ هُمْ فِی کُفْرِهِمْ حَتَّی تَأْتِیَهُمُ الْبَیِّنَهُ

وَ فِی رِوَایَهِ أَبِی الْجَارُودِ عَنْ أَبِی جَعْفَرٍ علیه السلام قَالَ: الْبَیِّنَهُ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ فِی قَوْلِهِ وَ ما تَفَرَّقَ الَّذِینَ أُوتُوا الْکِتابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُمُ الْبَیِّنَهُ قَالَ لَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِالْقُرْآنِ خَالَفُوهُ وَ تَفَرَّقُوا بَعْدَهُ قَوْلُهُ حُنَفاءَ أَیْ طَاهِرِینَ قَوْلُهُ وَ ذلِکَ دِینُ الْقَیِّمَهِ أَیْ دِینٌ قَیِّمٌ قَوْلُهُ إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ وَ الْمُشْرِکِینَ فِی نارِ جَهَنَّمَ قَالَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَیْهِمُ الْقُرْآنَ فَارْتَدُّوا وَ کَفَرُوا وَ عَصَوْا أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ علیه السلام أُولئِکَ هُمْ شَرُّ الْبَرِیَّهِ قَوْلُهُ إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِکَ هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّهِ قَالَ نَزَلَتْ فِی آلِ مُحَمَّدٍ ع(۴).

lt;meta info=". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «لَمْ یَکُنِ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ وَ الْمُشْرِکِینَ مُنْفَکِّینَ حَتَّی تَأْتِیَهُمُ الْبَیِّنَهُ » - . بینه / ۱ - ،{ کافرانِ اهل کتاب و مشرکان، دست بردار نبودنـد تا دلیلی آشکار بر ایشان آیـد.} گفته است: یعنی قریش در کفر

خود از کفار اهل کتاب جدا نیستند «حَتَّی تَأْتِیَهُمُ الْبَیِّنَهُ» در روایت ابی الجارود از حضرت ابی جعفر علیه السّلام است که بینه محمد صلی الله علیه و آله است.

علی بن ابراهیم گفت، «وَ ما تَفَرَّقَ الَّذِینَ أُوتُوا الْکِتابَ إِلاَّ مِنْ بَعْدِ ما جاءَتْهُمُ الْبَیِّنَهُ» - . بینه / ۴ - {و اهل کتاب دستخوش پراکندگی نشدند، مگر پس از آنکه برهان آشکار برای آنان آمد.} وقتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمد با او به مخالفت برخاستند و پس از او متفرق شدند.

«حُنَفاءَ» یعنی پاکان «وَ ذلِکَ دِینُ الْقَیِّمَهِ» یعنی دینی پایدار. «إِنَّ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ وَ الْمُشْرِکِینَ فی نارِ جَهَنَّمَ خالِدِینَ فِیها أُولئِکَ هُمْ شَرُّ الْبَرِیَّهِ»، - . بینه / ۶ - { کسانی از اهـل کتاب کـه کفر ورزیـده انـد و [نیز] مشرکان در آتش دوزخنـد، [و] در آن همواره می ماننـد؛ ایناننـد که بـدترین آفریدگاننـد.} خداوند قرآن را بر آنها نازل کرد مرتد شدند و کفر ورزیدنـد و بـا علی امیر المؤمنین علیه السلام به مخـالفت برخاسـتند «أُولئِکَ هُمْ شَرُّ الْبَرِیَّهِ إِنَّ الَّذِینَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحاتِ أُولئِکَ هُمْ خَیْرُ الْبَرِیَّهِ»، - . بینه / ۶-۷ - { ایناننـد که بـدترین آفریدگاننـد. در حقیقت کسانی که گرویده و کارهای شایسته کرده اند، آنانند که بهترین آفریدگانند.} در باره آل محمد صلی الله علیه و آله نازل شده. - . تفسیر قمی ۲: ۴۳۳ -

**[ترجمه]

«۱۶۰»

فس، تفسیر القمی أَ رَأَیْتَ الَّذِی یُکَذِّبُ بِالدِّینِ قَالَ نَزَلَتْ فِی أَبِی جَهْلٍ وَ کُفَّارِ قُرَیْشٍ فَذلِکَ الَّذِی یَدُعُّ الْیَتِیمَ أَیْ یَدْفَعُهُ یَعْنِی عَنْ حَقِّهِ وَ لا یَحُضُّ عَلی طَعامِ الْمِسْکِینِ أَیْ لَا یَرْغَبُ فِی إِطْعَامِ الْمِسْکِینِ(۵).

lt;meta info="". تفسیر قمی: علی بن ابراهیم در تفسیر آیه «أَ رَأَیْتَ الَّذِی یُکَذِّبُ بِالدِّینِ»، -. الماعون / ۱ - {آیا کسی را که [روز] جزا را دروغ می خواند، دیدی؟} گفته است: در باره ابو جهل و کفار قریش نازل شده است «فَذلِکَ الَّذِی یَدُعُّ الْیَتِیمَ» -. الماعون / ۲ -،{این همان کس است که یتیم را به سختی می راند،} یعنی مانع حقش می شود «وَ لا یَحُضُّ عَلی طَعامِ الْمِسْکِینِ» ، -. الماعون / ۳ - {و به خوراک دادن بینوا ترغیب نمی کند.} علاقه ای به اطعام درویشان و تهیدستان ندارد. -. تفسیر قمی ۲: ۴۴۶ -

**[ترجمه]

«۱۶۱»

فس، تفسیر القمی أَبِی عَنِ ابْنِ أَبِی عُمَیْرٍ قَالَ: سَأَلَ أَبُو شَاکِرٍ أَبَا جَعْفَرٍ الْأَحْوَلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ قُلْ یا أَیُّهَا الْکافِرُونَ لا أَعْبُدُ ما تَعْبُدُونَ وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ وَ لا أَنا عابِدٌ

۱- فی المصدر: لا یطیعون، و فی طبعه: لا تطیعوه.

۲- تفسیر القمّیّ: ۷۳۰ و ۷۳۱.

۳- فی المصدر المطبوع فی سنه ۱۳۱۵: «لَمْ یَکُنِ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ وَ الْمُشْرِکِینَ» یعنی قریشا «منفکین» قال: هم فی کفرهم.

۴- تفسیر القمّیّ: ۷۳۲.

۵- تفسیر القمّیّ: ۷۴۰.

ما عَبَدْتُّمْ وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ فَهَلْ يَتَكَلَّمُ الْحَكِيمُ بِمِثْلِ هَذَا الْقَوْلِ وَ يُكَرِّرُهُ مَرَّةً بَعْدَ مَرَّةٍ فَلَمْ يَكُنْ عِنْدَ أَبِی جَعْفَرٍ الْأَحْوَلِ فِی ذَلِکَ جَوَابٌ فَدَخَلَ الْمَدِينَهَ فَسَأَلَ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام عَنْ ذَلِکَ فَقَالَ کَانَ سَبَبُ نُزُولِهَا وَ تَکْرَارِهَا أَنَّ قُرَيْشاً قَالَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَعْبُدُ إِلَهَنَا (۱)سَنَهً وَ نَعْبُدُ إِلَهَکَ سَنَهً وَ تَعْبُدُ إِلَهَنَا سَنَهً وَ نَعْبُدُ إِلَهَکَ سَنَهً فَأَجَابَهُمُ اللَّهُ بِمِثْلِ مَا قَالُوا فَقَالَ فِيمَا قَالُوا تَعْبُدُ إِلَهَنَا سَنَهً قُلْ يا أَيُّهَا الْكافِرُونَ لا أَعْبُدُ ما تَعْبُدُونَ وَ فِيمَا قَالُوا وَ نَعْبُدُ إِلَهَکَ سَنَهً وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ وَ فِيمَا قَالُوا تَعْبُدُ إِلَهَنَا سَنَهً وَ لا أَنا عابِدٌ ما عَبَدْتُّمْ وَ فِيمَا قَالُوا وَ نَعْبُدُ إِلَهَکَ سَنَهً وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ لَكُمْ دِينُكُمْ وَ لِيَ دِينِ قَالَ فَرَجَعَ أَبُو جَعْفَرٍ الْأَحْوَلُ إِلَى أَبِی شَاكِرٍ فَأَخْبَرَهُ بِذَلِکَ فَقَالَ أَبُو شَاكِرٍ هَذَا حَمَلَتْهُ الْإِبِلُ مِنَ الْحِجَازِ (۲).

أقول: سيأتی كثير من تفاسير تلك الآيات فی الأبواب الآتيه.

۱- فی المصدر: آلهتنا، و كذا فيما يأتی.

۲- تفسير القمّیّ: ۷۴۱.

<meta info="". تفسیر قمی: ابو شاکر دیصانی از ابو جعفر احول راجع به این آیات پرسید: «قُلْ يا أَيُّهَا الْكافِرُونَ. لا أَعْبُدُ ما تَعْبُدُونَ. وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ. وَ لا أَنا عابِدٌ

ص: ۲۵۳

ما عَبَدْتُّمْ. وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ» ، - . کافرون / ۱تا آخر - { بگو: ای کافران، آنچه می پرستید، نمی پرستم. و آنچه می پرستم، شما نمی پرستید. و نه آنچه پرستیدید من می پرستم. و آنچه می پرستم، شما نمی پرستید.} گفت: آیا حکیم این طور صحبت می کند و این همه مکررات را پشت سر هم می آورد؟

ابو جعفر احول نتوانست جواب او را بدهد. وارد مدینه شد و اشکال را از حضرت صادق علیه السلام پرسید.

امام فرمود: سبب نزول این آیات و تکرار آن این بود که قریش به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پیشنهاد کردند، تو یک سال خدای ما را بپرست و ما یک سال خدای تو را می پرستیم، باز یک سال تو خدای ما را بپرست و یک سال هم ما خدای تو را بپرستیم. خداوند شبیه گفتار خود آنها، به آنها جواب داد. در مقابل اینکه گفتند یک سال خدای ما را بپرست فرمود: «قُلْ يا أَيُّهَا الْكافِرُونَ. لا أَعْبُدُ ما تَعْبُدُونَ» { بگو: ای کافران، آنچه می پرستید، نمی پرستم} و در جواب اینکه یک سال خدای تو را می پرستیم فرمود: «وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ» { و آنچه می پرستم، شما نمی پرستید.} باز در جواب سخن آنها که یک سال تو خدایان ما را بپرست فرمود: «وَ لا أَنا عابِدٌ ما عَبَدْتُّمْ» و در مقابل این سخن که ما خدای تو را یک سال می پرستیم فرمود: «وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ. لَكُمْ دِينُكُمْ وَ لِيَ دِينِ» {و آنچه می پرستم، شما نمی پرستید. دین شما برای خودتان، و دینِ من برای خودم.}.

ابو جعفر احول پیش ابو شاکر دیصانی برگشت و جواب را گفت. ابو شاکر گفت این پاسخ به وسیله شتر از حجاز رسیده است. - . تفسیر قمی ۲: ۴۴۸ -

مولف: بسیاری از تفاسیر این آیات در بخشهای آینده کتاب خواهد آمد، ان شاء الله.

ص: ۲۵۴

**[ترجمه]

أبواب احتجاجات الرسول صلى الله عليه و آله

باب ۱ ما احتج صلى الله عليه و آله به على المشركين و الزنادقه و سائر أهل الملل الباطله

الأخبار

«۱»

م، تفسير الإمام عليه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ قالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّهَ إِلَّا مَنْ كانَ هُوداً أَوْ نَصارى تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ قُلْ هاتُوا بُرْهانَكَمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ بَلى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَ هُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ قَالَ الْإِمَامُ عليه السلام قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ قالُوا يَعْنِي الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى قَالَتِ الْيَهُودُ لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّهَ إِلَّا مَنْ كانَ هُوداً أَيْ يَهُودِيّاً وَ قَوْلُهُ أَوْ نَصارى يَعْنِي وَ قَالَتِ النَّصَارَى لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّهَ إِلَّا مَنْ كَانَ نَصْرَانِيّاً قَال أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام وَ قَدْ قَالَ غَيْرُهُمْ قَالَتِ الدَّهْرِيَّهُ الْأَشْيَاءُ لَا بَدْءَ لَهَا وَ هِيَ دَائِمَهٌ مَنْ خَالَفَنَا ضَالٌّ مُخْطِئٌ مُضِلٌّ وَ قَالَتِ الثَّنَوِيَّهُ النُّورُ وَ الظُّلْمَهُ هُمَا الْمُدَبِّرَانِ مَنْ خَالَفَنَا فَقَدْ ضَلَّ وَ قَالَتْ مُشْرِكُو الْعَرَبِ إِنَّ أَوْثَانَنَا آلِهَهٌ مَنْ خَالَفَنَا فِي هَذَا ضَلَّ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ الَّتِي يَتَمَنَّوْنَهَا قُلْ لَهُمْ هاتُوا بُرْهانَكُمْ عَلَى مَقَالَتِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ وَ قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام وَ قَدْ ذُكِرَ عِنْدَهُ الْجِدَالُ فِي الدِّينِ وَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ الْأَئِمَّهَ عليهم السلام قَدْ نَهَوْا عَنْهُ فَقَالَ الصَّادِقُ عليه السلام لَمْ يَنْهَ عَنْهُ مُطْلَقاً وَ لَكِنَّهُ نَهَى عَنِ الْجِدَالِ بِغَيْرِ الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ أَ مَا تَسْمَعُونَ اللَّهَ يَقُولُ وَ لا تُجادِلُوا أَهْلَ الْكِتابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ وَ قَوْلُهُ تَعَالَى ادْعُ إِلى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَهِ وَ الْمَوْعِظَهِ الْحَسَنَهِ وَ جادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَالْجِدَالُ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ قَدْ قَرَنَهُ الْعُلَمَاءُ بِالدِّينِ وَ الْجِدَالُ بِغَيْرِ الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ مُحَرَّمٌ حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى شِيعَتِنَا وَ كَيْفَ يُحَرِّمُ اللَّهُ الْجِدَالَ جُمْلَهً وَ هُوَ يَقُولُ

وَ قالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كانَ هُوداً أَوْ نَصارى قَالَ اللَّهُ تَعَالَى تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ قُلْ هاتُوا بُرْهانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ فَجَعَلَ عِلْمَ الصِّدْقِ الْإِتْيَانَ بِالْبُرْهَانِ وَ هَلْ يُؤْتَى بِالْبُرْهَانِ إِلَّا فِي الْجِدَالِ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ قِيلَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ فَمَا الْجِدَالُ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ وَ الَّتِي لَيْسَتْ بِأَحْسَنَ قَالَ أَمَّا الْجِدَالُ الَّذِي بِغَيْرِ الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَأَنْ تُجَادِلَ مُبْطِلًا فَيُورِدَ عَلَيْكَ بَاطِلًا فَلَا تَرُدَّهُ بِحُجَّةٍ قَدْ نَصَبَهَا اللَّهُ وَ لَكِنْ تَجْحَدُ قَوْلَهُ أَوْ تَجْحَدُ حَقّاً يُرِيدُ ذَلِكَ الْمُبْطِلُ أَنْ يُعِينَ بِهِ بَاطِلَهُ فَتَجْحَدُ ذَلِكَ الْحَقَّ مَخَافَةَ أَنْ يَكُونَ لَهُ عَلَيْكَ فِيهِ حُجَّةٌ لِأَنَّكَ لَا تَدْرِي كَيْفَ الْمَخْلَصُ مِنْهُ فَذَلِكَ حَرَامٌ عَلَى شِيعَتِنَا أَنْ يَصِيرُوا فِتْنَةً عَلَى ضُعَفَاءِ إِخْوَانِهِمْ وَ عَلَى الْمُبْطِلِينَ أَمَّا الْمُبْطِلُونَ فَيَجْعَلُونَ ضَعْفَ الضَّعِيفِ مِنْكُمْ إِذَا تَعَاطَى مُجَادَلَتَهُ وَ ضَعْفَ مَا (مَنْ خ ل) فِي يَدِهِ حُجَّةً لَهُ عَلَى بَاطِلِهِ وَ أَمَّا الضُّعَفَاءُ مِنْكُمْ فَتَعْمَى قُلُوبُهُمْ (۱)لِمَا يَرَوْنَ مِنْ ضَعْفِ الْمُحِقِّ فِي يَدِ الْمُبْطِلِ وَ أَمَّا الْجِدَالُ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَهُوَ مَا أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ نَبِيَّهُ أَنْ يُجَادِلَ بِهِ مَنْ جَحَدَ الْبَعْثَ بَعْدَ الْمَوْتِ وَ إِحْيَاءِهِ لَهُ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى حَاكِياً عَنْهُ وَ ضَرَبَ لَنا مَثَلًا وَ نَسِيَ خَلْقَهُ قالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي الرَّدِّ عَلَيْهِ قُلْ يَا مُحَمَّدُ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَها أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ هُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ ناراً فَإِذا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ فَأَرَادَ اللَّهُ مِنْ نَبِيِّهِ أَنْ يُجَادِلَ الْمُبْطِلَ الَّذِي قَالَ كَيْفَ يَجُوزُ أَنْ يَبْعَثَ هَذِهِ الْعِظَامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ فَقَالَ اللَّهُ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَها أَوَّلَ مَرَّةٍ أَ فَيَعْجِزُ مَنِ ابْتَدَأَ بِهِ لَا مِنْ شَيْءٍ أَنْ يُعِيدَهُ بَعْدَ أَنْ يَبْلَى بَلِ ابْتِدَاؤُهُ أَصْعَبُ عِنْدَكُمْ مِنْ إِعَادَتِهِ ثُمَّ قَالَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ ناراً أَيْ إِذَا كَانَ قَدْ كَمَّنَ النَّارَ (۲)الْحَارَّةَ فِي الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ الرَّطْبِ ثُمَّ يَسْتَخْرِجُهَا فَعَرَّفَكُمْ أَنَّهُ عَلَى إِعَادَةِ مَنْ بَلِيَ أَقْدَرُ ثُمَّ قَالَ أَ وَ لَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بِقادِرٍ عَلى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلى وَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ أَيْ إِذَا كَانَ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ أَعْظَمَ وَ أَبْعَدَ فِي أَوْهَامِكُمْ

۱- فی المصدر و كذا فی الاحتجاج: إذا تعاطی مجادلتهم و ضعف ما فی يده حجه له علی باطلهم و أمّا الضعفاء فتغم قلوبهم.

۲- كمن الشی ء: أخفاه.

وَ قَدَرِكُمْ أَنْ يَقْدِرُوا عَلَيْهِ مِنْ إِعَادَهِ الْبَالِي فَكَيْفَ جَوَّزْتُمْ مِنَ اللَّهِ خَلْقَ الْأَعْجَبِ عِنْدَكُمْ وَ الْأَصْعَبِ لَدَيْكُمْ وَ لَمْ تُجَوِّزُوا مِنْهُ مَا هُوَ أَسْهَلُ عِنْدَكُمْ مِنْ إِعَادَهِ الْبَالِي قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام فَهَذَا الْجِدَالُ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ لِأَنَّ فِيهَا قَطْعَ عُذْرِ الْكَافِرِينَ وَ إِزَالَهَ شُبَهِهِمْ وَ أَمَّا الْجِدَالُ بِغَيْرِ الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَأَنْ تَجْحَدَ حَقّاً لَا يُمْكِنُكَ أَنْ تُفَرِّقَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَ بَاطِلِ مَنْ تُجَادِلُهُ وَ إِنَّمَا تَدْفَعُهُ عَنْ بَاطِلِهِ بِأَنْ تَجْحَدَ الْحَقَّ فَهَذَا هُوَ الْمُحَرَّمُ لِأَنَّكَ مِثْلُهُ جَحَدَ هُوَ حَقّاً وَ جَحَدْتَ أَنْتَ حَقّاً آخَرَ وَ قَالَ أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْعَسْكَرِيُّ عليهما السلام فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ آخَرُ فَقَالَ يَا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ أَ فَجَادَلَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ الصَّادِقُ عليه السلام مَهْمَا ظَنَنْتَ بِرَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مِنْ شَيْ ءٍ فَلَا تَظُنَّنَّ بِهِ مُخَالَفَهَ اللَّهِ أَ لَيْسَ اللَّهُ قَدْ قَالَ وَ جادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ وَ قَالَ قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَها أَوَّلَ مَرَّهٍ لِمَنْ ضَرَبَ لِلَّهِ مَثَلًا أَ فَتَظُنُّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله خَالَفَ مَا أَمَرَهُ اللَّهُ بِهِ فَلَمْ يُجَادِلْ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ وَ لَمْ يُخْبِرْ عَنِ اللَّهِ بِمَا أَمَرَهُ أَنْ يُخْبِرَ بِهِ.

وَ لَقَدْ حَدَّثَنِي أَبِي الْبَاقِرُ عَنْ جَدِّي عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ زَيْنِ الْعَابِدِينَ عَنْ أَبِيهِ الْحُسَيْنِ سَيِّدِ الشُّهَدَاءِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ أَنَّهُ اجْتَمَعَ يَوْماً عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَهْلُ خَمْسَهِ أَدْيَانٍ الْيَهُودُ وَ النَّصَارَى وَ الدَّهْرِيَّهُ وَ الثَّنَوِيَّهُ وَ مُشْرِكُو الْعَرَبِ فَقَالَتِ الْيَهُودُ نَحْنُ نَقُولُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَ قَدْ جِئْنَاكَ يَا مُحَمَّدُ لِنَنْظُرَ مَا تَقُولُ فَإِنِ اتَّبَعْتَنَا فَنَحْنُ أَسْبَقُ إِلَى الصَّوَابِ مِنْكَ وَ أَفْضَلُ وَ إِنْ خَالَفْتَنَا خَصَمْنَاكَ وَ قَالَتِ النَّصَارَى نَحْنُ نَقُولُ الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ اتَّحَدَ بِهِ وَ قَدْ جِئْنَاكَ لِنَنْظُرَ مَا تَقُولُ فَإِنِ اتَّبَعْتَنَا فَنَحْنُ أَسْبَقُ إِلَى الصَّوَابِ مِنْكَ وَ أَفْضَلُ وَ إِنْ خَالَفْتَنَا خَصَمْنَاكَ وَ قَالَتِ الدَّهْرِيَّهُ نَحْنُ نَقُولُ الْأَشْيَاءُ لَا بَدْءَ لَهَا وَ هِيَ دَائِمَهٌ وَ قَدْ جِئْنَاكَ لِنَنْظُرَ مَا تَقُولُ فَإِنِ اتَّبَعْتَنَا فَنَحْنُ أَسْبَقُ إِلَى الصَّوَابِ مِنْكَ وَ أَفْضَلُ وَ إِنْ خَالَفْتَنَا خَصَمْنَاكَ وَ قَالَتِ الثَّنَوِيَّهُ نَحْنُ نَقُولُ إِنَّ النُّورَ وَ الظُّلْمَهَ هُمَا الْمُدَبِّرَانِ وَ قَدْ جِئْنَاكَ لِنَنْظُرَ مَا تَقُولُ فَإِنِ اتَّبَعْتَنَا فَنَحْنُ أَسْبَقُ إِلَى الصَّوَابِ مِنْكَ وَ أَفْضَلُ وَ إِنْ خَالَفْتَنَا خَصَمْنَاكَ

وَ قَالَتْ مُشْرِكُو الْعَرَبِ نَحْنُ نَقُولُ إِنَّ أَوْثَانَنَا آلِهَهٌ وَ قَدْ جِئْنَاكَ لِنَنْظُرَ مَا تَقُولُ فَإِنِ اتَّبَعْتَنَا فَنَحْنُ أَسْبَقُ إِلَى الصَّوَابِ مِنْكَ وَ أَفْضَلُ وَ إِنْ خَالَفْتَنَا خَصَمْنَاكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله آمَنْتُ بِاللَّهِ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ كَفَرْتُ بِالْجِبْتِ وَ بِكُلِّ مَعْبُودٍ سِوَاهُ ثُمَّ قَالَ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَدْ بَعَثَنِي كَافَّهً لِلنَّاسِ بَشِيراً وَ نَذِيراً حُجَّهً عَلَى الْعَالَمِينَ وَ سَيَرُدُّ كَيْدَ مَنْ يَكِيدُ دِينَهُ فِي نَحْرِهِ ثُمَّ قَالَ لِلْيَهُودِ أَ جِئْتُمُونِي لِأَقْبَلَ قَوْلَكُمْ بِغَيْرِ حُجَّهٍ قَالُوا لَا قَالَ فَمَا الَّذِي دَعَاكُمْ إِلَى الْقَوْلِ بِأَنَّ عُزَيْراً ابْنُ اللَّهِ قَالُوا لِأَنَّهُ أَحْيَا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ التَّوْرَاهَ بَعْدَ مَا ذَهَبَتْ وَ لَمْ يَفْعَلْ بِهَا هَذَا إِلَّا لِأَنَّهُ ابْنُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَكَيْفَ صَارَ عُزَيْرٌ ابْنَ اللَّهِ دُونَ مُوسَى وَ هُوَ الَّذِي جَاءَهُمْ بِالتَّوْرَاهِ وَ رُئِيَ مِنْهُ مِنَ الْمُعْجِزَاتِ مَا قَدْ عَلِمْتُمْ فَإِنْ كَانَ عُزَيْرٌ ابْنَ اللَّهِ لِمَا أَظْهَرَ مِنَ الْكَرَامَهِ بِإِحْيَاءِ التَّوْرَاهِ فَلَقَدْ كَانَ مُوسَى بِالْبُنُوَّهِ أَحَقَّ وَ أَوْلَى وَ لَئِنْ كَانَ هَذَا الْمِقْدَارُ مِنْ إِكْرَامِهِ لِعُزَيْرٍ يُوجِبُ أَنَّهُ ابْنُهُ فَأَضْعَافُ هَذِهِ الْكَرَامَهِ لِمُوسَى تُوجِبُ لَهُ مَنْزِلَهً أَجَلَّ مِنَ الْبُنُوَّهِ وَ إِنْ كُنْتُمْ إِنَّمَا تُرِيدُونَ (۱)بِالْبُنُوَّهِ الْوِلَادَهَ عَلَى سَبِيلِ مَا تُشَاهِدُونَهُ فِي دُنْيَاكُمْ هَذِهِ مِنْ وِلَادَهِ الْأُمَّهَاتِ الْأَوْلَادَ بِوَطْيِ آبَائِهِمْ لَهُنَّ فَقَدْ كَفَرْتُمْ بِاللَّهِ وَ شَبَّهْتُمُوهُ بِخَلْقِهِ وَ أَوْجَبْتُمْ فِيهِ صِفَاتِ الْمُحْدَثِينَ وَ وَجَبَ عِنْدَكُمْ أَنْ يَكُونَ مُحْدَثاً مَخْلُوقاً وَ أَنْ يَكُونَ لَهُ خَالِقٌ صَنَعَهُ وَ ابْتَدَعَهُ قَالُوا لَسْنَا نَعْنِي هَذَا فَإِنَّ هَذَا كُفْرٌ كَمَا ذَكَرْتَ وَ لَكِنَّا نَعْنِي أَنَّهُ ابْنُهُ عَلَى مَعْنَى الْكَرَامَهِ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ هُنَاكَ وِلَادَهٌ كَمَا يَقُولُ بَعْضُ عُلَمَائِنَا لِمَنْ يُرِيدُ إِكْرَامَهُ وَ إِبَانَتَهُ بِالْمَنْزِلَهِ (۲)عَنْ غَيْرِهِ يَا بُنَيَّ وَ إِنَّهُ ابْنِي لَا عَلَى إِثْبَاتِ وِلَادَتِهِ مِنْهُ لِأَنَّهُ قَدْ يَقُولُ ذَلِكَ لِمَنْ هُوَ أَجْنَبِيٌّ لَا نَسَبَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ وَ كَذَلِكَ لَمَّا فَعَلَ اللَّهُ بِعُزَيْرٍ مَا فَعَلَ كَانَ قَدِ اتَّخَذَهُ ابْناً عَلَى الْكَرَامَهِ لَا عَلَى الْوِلَادَهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَهَذَا مَا قُلْتُهُ لَكُمْ إِنَّهُ إِنْ وَجَبَ عَلَى هَذَا الْوَجْهِ أَنْ يَكُونَ عُزَيْرٌ ابْنَهُ فَإِنَّ هَذِهِ الْمَنْزِلَهَ لِمُوسَى أَوْلَى وَ إِنَّ اللَّهَ يَفْضَحُ كُلَّ مُبْطِلٍ بِإِقْرَارِهِ وَ يَقْلِبُ عَلَيْهِ حُجَّتَهُ

۱- فی المصدر: لانکم إن کنتم انما تریدون اه.

۲- فی نسخه: بمنزلته.

وَ أَمَّا مَا احْتَجَجْتُمْ بِهِ (۱)يُؤَدِّيكُمْ إِلَى مَا هُوَ أَكْبَرُ مِمَّا ذَكَرْتُهُ لَكُمْ لِأَنَّكُمْ قُلْتُمْ إِنَّ عَظِيماً مِنْ عُظَمَائِكُمْ قَدْ يَقُولُ لِأَجْنَبِيٍّ لَا نَسَبَ بَيْنَهُ وَ بَيْنَهُ يَا بُنَيَّ وَ هَذَا ابْنِي لَا عَلَى طَرِيقِ الْوِلَادَةِ فَقَدْ تَجِدُونَ أَيْضاً هَذَا الْعَظِيمَ يَقُولُ لِأَجْنَبِيٍّ آخَرَ هَذَا أَخِي وَ لِآخَرَ هَذَا شَيْخِي وَ أَبِي (۲)وَ لِآخَرَ هَذَا سَيِّدِي وَ يَا سَيِّدِي عَلَى سَبِيلِ الْإِكْرَامِ وَ إِنَّ مَنْ زَادَهُ فِي الْكَرَامَهِ زَادَهُ فِي مِثْلِ هَذَا الْقَوْلِ فَإِذاً يَجُوزُ عِنْدَكُمْ أَنْ يَكُونَ مُوسَى أَخاً لِلَّهِ أَوْ شَيْخاً لَهُ أَوْ أَباً أَوْ سَيِّداً لِأَنَّهُ قَدْ زَادَهُ فِي الْإِكْرَامِ مِمَّا لِعُزَيْرٍ كَمَا أَنَّ مَنْ زَادَ رَجُلًا فِي الْإِكْرَامِ قَالَ لَهُ يَا سَيِّدِي وَ يَا شَيْخِي وَ يَا عَمِّي وَ يَا رَئِيسِي عَلَى طَرِيقِ الْإِكْرَامِ وَ أَنَّ مَنْ زَادَهُ فِي الْكَرَامَهِ زَادَهُ فِي مِثْلِ هَذَا الْقَوْلِ أَ فَيَجُوزُ عِنْدَكُمْ أَنْ يَكُونَ مُوسَى أَخاً لِلَّهِ أَوْ شَيْخاً أَوْ عَمّاً أَوْ رَئِيساً أَوْ سَيِّداً أَوْ أَمِيراً لِأَنَّهُ قَدْ زَادَهُ فِي الْإِكْرَامِ عَلَى مَنْ قَالَ لَهُ يَا شَيْخِي أَوْ يَا سَيِّدِي أَوْ يَا عَمِّي أَوْ يَا أَمِيرِي أَوْ يَا رَئِيسِي قَالَ فَبُهِتَ الْقَوْمُ وَ تَحَيَّرُوا وَ قَالُوا يَا مُحَمَّدُ أَجِّلْنَا (۳)نَتَفَكَّرْ فِيمَا قُلْتَهُ لَنَا فَقَالَ انْظُرُوا فِيهِ بِقُلُوبٍ مُعْتَقِدَهٍ لِلْإِنْصَافِ يَهْدِكُمُ اللَّهُ ثُمَّ أَقْبَلَ صلی الله علیه و آله عَلَى النَّصَارَى فَقَالَ وَ أَنْتُمْ قُلْتُمْ إِنَّ الْقَدِيمَ عَزَّ وَ جَلَّ اتَّحَدَ بِالْمَسِيحِ ابْنِهِ فَمَا الَّذِي أَرَدْتُمُوهُ بِهَذَا الْقَوْلِ أَرَدْتُمْ أَنَّ الْقَدِيمَ صَارَ مُحْدَثاً لِوُجُودِ هَذَا الْمُحْدَثِ الَّذِي هُوَ عِيسَى أَوِ الْمُحْدَثَ الَّذِي هُوَ عِيسَى صَارَ قَدِيماً لِوُجُودِ الْقَدِيمِ الَّذِي هُوَ اللَّهُ أَوْ مَعْنَى قَوْلِكُمْ إِنَّهُ اتَّحَدَ بِهِ أَنَّهُ اخْتَصَّهُ بِكَرَامَهٍ لَمْ يُكْرِمْ بِهَا أَحَداً سِوَاهُ فَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنَّ الْقَدِيمَ تَعَالَى صَارَ مُحْدَثاً فَقَدْ أَبْطَلْتُمْ لِأَنَّ الْقَدِيمَ مُحَالٌ أَنْ يَنْقَلِبَ فَيَصِيرَ مُحْدَثاً وَ إِنْ أَرَدْتُمْ أَنَّ الْمُحْدَثَ صَارَ قَدِيماً فَقَدْ أَحَلْتُمْ لِأَنَّ الْمُحْدَثَ أَيْضاً مُحَالٌ أَنْ يَصِيرَ قَدِيماً وَ إِنْ أَرَدْتُمْ أَنَّهُ اتَّحَدَ بِهِ بِأَنِ اخْتَصَّهُ وَ اصْطَفَاهُ عَلَى سَائِرِ عِبَادِهِ فَقَدْ أَقْرَرْتُمْ بِحُدُوثِ عِيسَى وَ بِحُدُوثِ الْمَعْنَى الَّذِي اتَّحَدَ بِهِ مِنْ أَجْلِهِ لِأَنَّهُ إِذَا كَانَ عِيسَى مُحْدَثاً وَ كَانَ اللَّهُ اتَّحَدَ بِهِ بِأَنْ أَحْدَثَ بِهِ مَعْنًى صَارَ بِهِ أَكْرَمَ الْخَلْقِ عِنْدَهُ فَقَدْ صَارَ عِيسَى وَ ذَلِكَ الْمَعْنَى مُحْدَثَيْنِ وَ هَذَا

۱- فی نسخه: و فی الاحتجاج: و ان ما احتججتم به.

۲- فی المصدر: و لاخر هذا أبی.

۳- فی النسخه المقروءه علی المصنّف: خلنا.

خِلَافُ مَا يَدَاْتُمْ تَقُولُونَهُ قَالَ فَقَالَتِ النَّصَارَى يَا مُحَمَّدُ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمَّا أَظْهَرَ عَلَى يَدِ عِيسَى مِنَ الْأَشْيَاءِ الْعَجِيبَهِ مَا أَظْهَرَ فَقَدِ اتَّخَذَهُ وَلَداً عَلَى جِهَهِ الْكَرَامَهِ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله قَدْ سَمِعْتُمْ مَا قُلْتُهُ لِلْيَهُودِ فِي هَذَا الْمَعْنَى الَّذِي ذَكَرْتُمُوهُ ثُمَّ أَعَادَ صلى الله عليه و آله ذَلِكَ كُلَّهُ فَسَكَتُوا إِلَّا رَجُلًا وَاحِداً مِنْهُمْ قَالَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ أَ وَ لَسْتُمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلُ اللَّهِ قَالَ قَدْ قُلْنَا ذَلِكَ فَقَالَ إِذَا قُلْتُمْ ذَلِكَ فَلِمَ مَنَعْتُمُونَا مِنْ أَنْ نَقُولَ إِنَّ عِيسَى ابْنُ اللَّهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّهُمَا لَمْ يَشْتَبِهَا لِأَنَّ قَوْلَنَا إِنَّ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلُ اللَّهِ فَإِنَّمَا هُوَ مُشْتَقٌّ مِنَ الْخَلَّهِ أَوِ الْخُلَّهِ فَأَمَّا الْخَلَّهُ فَإِنَّمَا مَعْنَاهَا الْفَقْرُ وَ الْفَاقَهُ وَ قَدْ كَانَ خَلِيلًا إِلَى رَبِّهِ فَقِيراً وَ إِلَيْهِ مُنْقَطِعاً وَ عَنْ غَيْرِهِ مُتَعَفِّفاً مُعْرِضاً مُسْتَغْنِياً وَ ذَلِكَ لَمَّا أُرِيدَ قَذْفُهُ فِي النَّارِ فَرُمِيَ بِهِ فِي الْمَنْجَنِيقِ فَبَعَثَ اللَّهُ تَعَالَى جَبْرَئِيلَ عليه السلام وَ قَالَ لَهُ أَدْرِكْ عَبْدِي فَجَاءَهُ فَلَقِيَهُ فِي الْهَوَاءِ فَقَالَ كَلِّفْنِي مَا بَدَا لَكَ فَقَدْ بَعَثَنِي اللَّهُ لِنُصْرَتِكَ فَقَالَ بَلْ حَسْبِيَ اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ إِنِّي لَا أَسْأَلُ غَيْرَهُ وَ لَا حَاجَهَ لِي إِلَّا إِلَيْهِ فَسَمَّاهُ خَلِيلَهُ أَيْ فَقِيرَهُ وَ مُحْتَاجَهُ وَ الْمُنْقَطِعَ إِلَيْهِ عَمَّنْ سِوَاهُ وَ إِذَا جُعِلَ مَعْنَى ذَلِكَ مِنَ الْخُلَّهِ وَ هُوَ أَنَّهُ قَدْ تَخَلَّلَ مَعَانِيَهُ (۱)وَ وَقَفَ عَلَى أَسْرَارٍ لَمْ يَقِفْ عَلَيْهَا غَيْرُهُ كَانَ مَعْنَاهُ الْعَالِمَ بِهِ وَ بِأُمُورِهِ وَ لَا يُوجِبُ ذَلِكَ تَشْبِيهَ اللَّهِ بِخَلْقِهِ أَ لَا تَرَوْنَ أَنَّهُ إِذَا لَمْ يَنْقَطِعْ إِلَيْهِ لَمْ يَكُنْ خَلِيلَهُ وَ إِذَا لَمْ يَعْلَمْ بِأَسْرَارِهِ لَمْ يَكُنْ خَلِيلَهُ وَ إِنَّ مَنْ يَلِدُهُ الرَّجُلُ وَ إِنْ أَهَانَهُ وَ أَقْصَاهُ لَمْ يَخْرُجْ عَنْ أَنْ يَكُونَ وَلَدَهُ لِأَنَّ مَعْنَى الْوِلَادَهِ قَائِمٌ ثُمَّ إِنْ وَجَبَ لِأَنَّهُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ خَلِيلِي أَنْ تَقِيسُوا (۲)أَنْتُمْ فَتَقُولُوا إِنَّ عِيسَى ابْنُهُ وَجَبَ أَيْضاً أَنْ تَقُولُوا لَهُ وَ لِمُوسَى إِنَّهُ ابْنُهُ فَإِنَّ الَّذِي مَعَهُ مِنَ الْمُعْجِزَاتِ لَمْ يَكُنْ بِدُونِ مَا كَانَ مَعَ عِيسَى فَقُولُوا إِنَّ مُوسَى أَيْضاً ابْنُهُ وَ إِنَّهُ يَجُوزُ أَنْ تَقُولُوا عَلَى هَذَا الْمَعْنَى إِنَّهُ شَيْخُهُ وَ سَيِّدُهُ وَ عَمُّهُ وَ رَئِيسُهُ وَ أَمِيرُهُ كَمَا ذَكَرْتُهُ لِلْيَهُودِ فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ وَ فِي الْكُتُبِ الْمُنَزَّلَهِ أَنَّ عِيسَى قَالَ أَذْهَبُ إِلَى أَبِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَإِنْ كُنْتُمْ بِذَلِكَ الْكِتَابِ تَعْمَلُونَ (۳)فَإِنَّ فِيهِ أَذْهَبُ إِلَى أَبِي وَ أَبِيكُمْ فَقُولُوا إِنَّ جَمِيعَ الَّذِينَ خَاطَبَهُمْ عِيسَى كَانُوا أَبْنَاءَ اللَّهِ كَمَا

۱- فی المصدر: و هو انه قد تخلل به معانیه.

۲- فی نسخه: ثم ان من اوجب أن یقول علی قول إبراهیم خلیله أن تقیسوا اه.

۳- فی نسخه: تعلمون.

كَانَ عِيسَى ابْنَهُ مِنَ الْوَجْهِ الَّذِی كَانَ عِيسَى ابْنَهُ ثُمَّ إِنَّ مَا فِی هَذَا الْكِتَابِ يُبْطِلُ عَلَيْكُمْ هَذَا الَّذِی زَعَمْتُمْ أَنَّ عِيسَى مِنْ جِهَةِ الِاخْتِصَاصِ كَانَ ابْناً لَهُ لِأَنَّكُمْ قُلْتُمْ إِنَّمَا قُلْنَا إِنَّهُ ابْنُهُ لِأَنَّهُ اخْتَصَّهُ بِمَا لَمْ يَخْتَصَّ بِهِ غَيْرُهُ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّ الَّذِی خَصَّ بِهِ عِيسَى لَمْ يَخُصَّ بِهِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمَ الَّذِينَ قَالَ لَهُمْ عِيسَى أَذْهَبُ إِلَى أَبِی وَ أَبِيكُمْ فَبَطَلَ أَنْ يَكُونَ الِاخْتِصَاصُ لِعِيسَى لِأَنَّهُ قَدْ ثَبَتَ عِنْدَكُمْ بِقَوْلِ عِيسَى لِمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مِثْلُ اخْتِصَاصِ عِيسَى وَ أَنْتُمْ إِنَّمَا حَكَيْتُمْ لَفْظَةَ عِيسَى وَ تَأَوَّلْتُمُوهَا عَلَى غَيْرِ وَجْهِهَا لِأَنَّهُ إِذَا قَالَ أَبِی وَ أَبِيكُمْ فَقَدْ أَرَادَ غَيْرَ مَا ذَهَبْتُمْ إِلَيْهِ وَ نَحَلْتُمُوهُ (۱)وَ مَا يُدْرِيكُمْ لَعَلَّهُ عَنَى أَذْهَبُ إِلَى آدَمَ أَوْ إِلَى نُوحٍ إِنَّ اللَّهَ يَرْفَعُنِی إِلَيْهِمْ وَ يَجْمَعُنِی مَعَهُمْ وَ آدَمُ أَبِی وَ أَبِيكُمْ وَ كَذَلِكَ نُوحٌ بَلْ مَا أَرَادَ غَيْرَ هَذَا فَسَكَتَتِ النَّصَارَى وَ قَالُوا مَا رَأَيْنَا كَالْيَوْمِ مُجَادِلًا وَ لَا مُخَاصِماً وَ سَنَنْظُرُ فِی أُمُورِنَا ثُمَّ أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلَى الدَّهْرِيَّةِ فَقَالَ وَ أَنْتُمْ فَمَا الَّذِی دَعَاكُمْ إِلَى الْقَوْلِ بِأَنَّ الْأَشْيَاءَ لَا بَدْءَ لَهَا وَ هِیَ دَائِمَةٌ لَمْ تَزَلْ وَ لَا تَزَالُ فَقَالُوا لِأَنَّا لَا نَحْكُمُ إِلَّا بِمَا نُشَاهِدُ وَ لَمْ نَجِدْ لِلْأَشْيَاءِ مُحْدِثاً (۲)فَحَكَمْنَا بِأَنَّهَا لَمْ تَزَلْ وَ لَمْ نَجِدْ لَهَا انْقِضَاءً وَ فَنَاءً فَحَكَمْنَا بِأَنَّهَا لَا تَزَالُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَ فَوَجَدْتُمْ لَهَا قِدَماً أَمْ وَجَدْتُمْ لَهَا بَقَاءً أَبَدَ الْأَبَدِ (۳)فَإِنْ قُلْتُمْ إِنَّكُمْ وَجَدْتُمْ ذَلِكَ أَثْبَتُّمْ (۴)لِأَنْفُسِكُمْ أَنَّكُمْ لَمْ تَزَالُوا عَلَى هَيْئَتِكُمْ (۵)وَ عُقُولِكُمْ بِلَا نِهَايَةٍ وَ لَا تَزَالُونَ كَذَلِكَ وَ لَئِنْ قُلْتُمْ هَذَا دَفَعْتُمُ الْعِيَانَ وَ كَذَّبَكُمُ الْعَالِمُونَ الَّذِينَ يُشَاهِدُونَكُمْ قَالُوا بَلْ لَمْ نُشَاهِدْ لَهَا قِدَماً وَ لَا بَقَاءً أَبَدَ الْأَبَدِ (۶)قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَلِمَ صِرْتُمْ بِأَنْ تَحْكُمُوا بِالْقِدَمِ وَ الْبَقَاءِ دَائِماً لِأَنَّكُمْ لَمْ تُشَاهِدُوا حُدُوثَهَا وَ انْقِضَاؤُهَا أَوْلَى مِنْ تَارِكِ التَّمَيُّزِ لَهَا مِثْلُكُمْ فَيَحْكُمُ لَهَا بِالْحُدُوثِ وَ الِانْقِضَاءِ وَ الِانْقِطَاعِ لِأَنَّهُ لَمْ يُشَاهِدْ لَهَا

۱- فی هامش المصدر: تأولتموه خ ل.

۲- فی نسخه: و فی الاحتجاج حدثا.

۳- فی المصدر: أبد الآباد.

۴- فی نسخه: و فی الاحتجاج: أنهضتم لانفسکم.

۵- فی نسخه: لم تزالوا علی ذهنکم و عقولکم.

۶- فی المصدر: ابد الآباد.

قِدَماً وَ لَا بَقَاءَ أَبَدَ الْأَبَدِ (۱)أَ وَ لَسْتُمْ تُشَاهِدُونَ اللَّيْلَ وَ النَّهَارَ وَاحِدُهُمَا بَعْدَ الْآخَرِ فَقَالُوا نَعَمْ فَقَالَ أَ فَتَرَوْنَهُمَا لَمْ يَزَالا وَ لَا يَزَالانِ فَقَالُوا نَعَمْ قَالَ أَ فَيَجُوزُ عِنْدَكُمْ اجْتِمَاعُ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ فَقَالُوا لَا فَقَالَ عليه السلام فَإِذاً يَنْقَطِعَ أَحَدُهُمَا عَنِ الْآخَرِ فَيَسْبِقَ أَحَدُهُمَا وَ يَكُونَ الثَّانِي جَارِياً بَعْدَهُ (۲)فَقَالُوا كَذَلِكَ هُوَ فَقَالَ قَدْ حَكَمْتُمْ بِحُدُوثِ مَا تَقَدَّمَ مِنْ لَيْلٍ وَ نَهَارٍ وَ لَمْ تُشَاهِدُوهُمَا فَلَا تُنْكِرُوا لِلَّهِ قُدْرَةً ثُمَّ قَالَ عليه السلام أَ تَقُولُونَ مَا قِبَلَكُمْ (۳)مِنَ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ مُتَنَاهٍ أَمْ غَيْرُ مُتَنَاهٍ فَإِنْ قُلْتُمْ غَيْرُ مُتَنَاهٍ فَقَدْ وَصَلَ إِلَيْكُمْ آخِرٌ بِلَا نِهَايَةَ لِأَوَّلِهِ وَ إِنْ قُلْتُمْ إِنَّهُ مُتَنَاهٍ فَقَدْ كَانَ وَ لَا شَيْ ءَ مِنْهُمَا (۴)قَالُوا نَعَمْ قَالَ لَهُمْ أَ قُلْتُمْ إِنَّ الْعَالَمَ قَدِيمٌ غَيْرُ مُحْدَثٍ وَ أَنْتُمْ عَارِفُونَ بِمَعْنَى مَا أَقْرَرْتُمْ بِهِ وَ بِمَعْنَى مَا جَحَدْتُمُوهُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَهَذَا الَّذِي نُشَاهِدُهُ مِنَ الْأَشْيَاءِ بَعْضُهَا إِلَى بَعْضٍ مُفْتَقِرٌ لِأَنَّهُ لَا قِوَامَ لِلْبَعْضِ إِلَّا بِمَا يَتَّصِلُ بِهِ كَمَا تَرَى الْبِنَاءَ مُحْتَاجاً بَعْضُ أَجْزَائِهِ إِلَى بَعْضٍ وَ إِلَّا لَمْ يَتَّسِقْ وَ لَمْ يَسْتَحْكِمْ وَ كَذَلِكَ سَائِرُ مَا نَرَى (۵)قَالَ فَإِذَا كَانَ هَذَا الْمُحْتَاجُ بَعْضُهُ إِلَى بَعْضٍ لِقُوَّتِهِ وَ تَمَامِهِ (۶)هُوَ الْقَدِيمَ فَأَخْبِرُونِي أَنْ لَوْ كَانَ مُحْدَثاً كَيْفَ كَانَ يَكُونُ وَ مَا ذَا كَانَتْ تَكُونُ صِفَتُهُ قَالَ فَصَمَتُوا وَ عَلِمُوا (۷)أَنَّهُمْ لَا يَجِدُونَ لِلْمُحْدَثِ صِفَةً يَصِفُونَهُ بِهَا إِلَّا وَ هِيَ مَوْجُودَةٌ فِي هَذَا الَّذِي زَعَمُوا أَنَّهُ قَدِيمٌ فَوَجَمُوا (۸)وَ قَالُوا سَنَنْظُرُ فِي أَمْرِنَا ثُمَّ أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَلَى الثَّنَوِيَّةِ الَّذِينَ قَالُوا النُّورُ وَ الظُّلْمَةُ هُمَا الْمُدَبِّرَانِ

۱- في المصدر: أبد الآباد.

۲- في المصدر: و يكون الثاني حادثا بعده.

۳- في هامش المصدر: ما تقدم خ ل.

۴- في المصدر: فقد كان حادثا و لا شي ء منها بقديم.

۵- في المصدر: و كذلك سائر ما ترون.

۶- في المصدر: لقوامه و تمامه.

۷- في نسخه و في الاحتجاج: فبهتوا و علموا، و في المصدر: فبهتوا و تحيروا خ ل و علموا.

۸- وجم: سكت و عجز عن التكلم من شده الغيظ أو الخوف. عبس وجهه و أطرق لشده الحزن. وجم من الامر: أمسك عنه و هو كاره.

فَقَالَ وَ أَنْتُمْ فَمَا الَّذِی دَعَاکُمْ إِلَی مَا قُلْتُمُوهُ مِنْ هَذَا فَقَالُوا لِأَنَّا قَدْ وَجَدْنَا الْعَالَمَ صِنْفَیْنِ خَیْراً وَ شَرّاً وَ وَجَدْنَا الْخَیْرَ ضِدّاً لِلشَّرِّ فَأَنْکَرْنَا أَنْ یَکُونَ فَاعِلٌ وَاحِدٌ یَفْعَلُ الشَّیْ ءَ وَ ضِدَّهُ (۱)بَلْ لِکُلٍّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فَاعِلٌ أَ لَا تَرَی أَنَّ الثَّلْجَ مُحَالٌ أَنْ یُسَخِّنَ کَمَا أَنَّ النَّارَ مُحَالٌ أَنْ تُبَرِّدَ فَأَثْبَتْنَا لِذَلِکَ صَانِعَیْنِ قَدِیمَیْنِ ظُلْمَةً وَ نُوراً فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ فَلَسْتُمْ قَدْ وَجَدْتُمْ سَوَاداً وَ بَیَاضاً وَ حُمْرَةً وَ صُفْرَةً وَ خُضْرَةً وَ زُرْقَةً وَ کُلُّ وَاحِدٍ ضِدٌّ لِسَائِرِهَا لِاسْتِحَالَةِ اجْتِمَاعِ اثْنَیْنِ مِنْهَا فِی مَحَلٍّ وَاحِدٍ کَمَا کَانَ الْحَرُّ وَ الْبَرْدُ ضِدَّیْنِ لِاسْتِحَالَةِ اجْتِمَاعِهِمَا فِی مَحَلٍّ وَاحِدٍ قَالُوا نَعَمْ قَالَ فَهَلَّا أَثْبَتُّمْ بِعَدَدِ کُلِّ لَوْنٍ صَانِعاً قَدِیماً لِیَکُونَ فَاعِلُ کُلِّ ضِدٍّ مِنْ هَذِهِ الْأَلْوَانِ غَیْرَ فَاعِلِ الضِّدِّ الْآخَرِ قَالَ فَسَکَتُوا ثُمَّ قَالَ وَ کَیْفَ اخْتَلَطَ هَذَا النُّورُ وَ الظُّلْمَةُ وَ هَذَا مِنْ طَبْعِهِ الصُّعُودُ وَ هَذَا مِنْ طَبْعِهِ النُّزُولُ أَ رَأَیْتُمْ لَوْ أَنَّ رَجُلًا أَخَذَ شَرْقاً یَمْشِی إِلَیْهِ وَ الْآخَرَ غَرْباً یَمْشِی إِلَیْهِ أَ کَانَ یَجُوزُ أَنْ یَلْتَقِیَا مَا دَامَا سَائِرَیْنِ عَلَی وُجُوهِهِمَا قَالُوا لَا فَقَالَ وَجَبَ أَنْ لَا یَخْتَلِطَ النُّورُ وَ الظُّلْمَةُ لِذَهَابِ کُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فِی غَیْرِ جِهَةِ الْآخَرِ فَکَیْفَ حَدَثَ هَذَا الْعَالَمُ مِنِ امْتِزَاجِ مَا مُحَالٌ أَنْ یَمْتَزِجَ بَلْ هُمَا مُدَبَّرَانِ جَمِیعاً مَخْلُوقَانِ فَقَالُوا سَنَنْظُرُ فِی أُمُورِنَا ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی مُشْرِکِی الْعَرَبِ وَ قَالَ وَ أَنْتُمْ فَلِمَ عَبَدْتُمُ الْأَصْنَامَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَقَالُوا نَتَقَرَّبُ بِذَلِکَ إِلَی اللَّهِ تَعَالَی فَقَالَ أَ وَ هِیَ سَامِعَةٌ مُطِیعَةٌ لِرَبِّهَا عَابِدَةٌ لَهُ حَتَّی تَتَقَرَّبُوا بِتَعْظِیمِهَا إِلَی اللَّهِ فَقَالُوا لَا قَالَ فَأَنْتُمُ الَّذِینَ نَحَتُّمُوهَا (۲)بِأَیْدِیکُمْ فَلَأَنْ تَعْبُدَکُمْ هِیَ لَوْ کَانَ یَجُوزُ مِنْهَا الْعِبَادَةُ أَحْرَی مِنْ أَنْ تَعْبُدُوهَا إِذَا لَمْ یَکُنْ أَمَرَکُمْ بِتَعْظِیمِهَا مَنْ هُوَ الْعَارِفُ بِمَصَالِحِکُمْ وَ عَوَاقِبِکُمْ وَ الْحَکِیمُ فِیمَا یُکَلِّفُکُمْ قَالَ فَلَمَّا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَذَا اخْتَلَفُوا فَقَالَ بَعْضُهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَلَّ فِی هَیَاکِلِ رِجَالٍ کَانُوا عَلَی هَذِهِ الصُّوَرِ فَصَوَّرْنَا هَذِهِ الصُّوَرَ (۳)نُعَظِّمُهَا لِتَعْظِیمِنَا تِلْکَ الصُّوَرَ الَّتِی حَلَّ فِیهَا رَبُّنَا

۱- فی هامش المصدر: فانکرنا أن یکون فاعل الشی ء و ضده واحدا خ ل.

۲- هکذا فی النسخ و فی المصدر: فانتم الذین تنحتونها.

۳- فی المصدر: کانوا علی هذه الصور التی صورناها فصورنا هذه نعظمها.

وَ قَالَ آخَرُونَ مِنْهُمْ إِنَّ هَذِهِ صُوَرُ أَقْوَامٍ سَلَفُوا كَانُوا مُطِيعِينَ لِلَّهِ قَبْلَنَا فَمَثَّلْنَا صُوَرَهُمْ وَ عَبَدْنَاهَا تَعْظِيماً لِلَّهِ وَ قَالَ آخَرُونَ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَمَّا خَلَقَ آدَمَ وَ أَمَرَ الْمَلَائِكَةَ بِالسُّجُودِ لَهُ كُنَّا نَحْنُ أَحَقَّ بِالسُّجُودِ لِآدَمَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فَفَاتَنَا ذَلِكَ فَصَوَّرْنَا صُورَتَهُ فَسَجَدْنَا لَهُ تَقَرُّباً إِلَى اللَّهِ تَعَالَى كَمَا تَقَرَّبَتِ الْمَلَائِكَةُ بِالسُّجُودِ لِآدَمَ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَ كَمَا أُمِرْتُمْ بِالسُّجُودِ بِزَعْمِكُمْ إِلَى جِهَةِ مَكَّةَ (كَعْبَةَ خ ل) فَفَعَلْتُمْ ثُمَّ نَصَبْتُمْ فِي ذَلِكَ الْبَلَدِ بِأَيْدِيكُمْ مَحَارِيبَ سَجَدْتُمْ إِلَيْهَا وَ قَصَدْتُمُ الْكَعْبَةَ لَا مَحَارِيبَكُمْ وَ قَصْدُكُمْ بِالْكَعْبَةِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لَا إِلَيْهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَخْطَأْتُمُ الطَّرِيقَ وَ ضَلَلْتُمْ أَمَّا أَنْتُمْ وَ هُوَ يُخَاطِبُ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ يَحُلُّ فِي هَيَاكِلِ رِجَالٍ كَانُوا عَلَى هَذِهِ الصُّوَرِ الَّتِي صَوَّرْنَاهَا فَصَوَّرْنَا هَذِهِ نُعَظِّمُهَا لِتَعْظِيمِنَا لِتِلْكَ الصُّوَرِ الَّتِي حَلَّ فِيهَا رَبُّنَا فَقَدْ وَصَفْتُمْ رَبَّكُمْ بِصِفَةِ الْمَخْلُوقَاتِ أَ وَ يَحُلُّ رَبُّكُمْ فِي شَيْءٍ حَتَّى يُحِيطَ بِهِ ذَلِكَ الشَّيْءُ فَأَيُّ فَرْقٍ بَيْنَهُ إِذاً وَ بَيْنَ سَائِرِ مَا يَحُلُّ فِيهِ مِنْ لَوْنِهِ وَ طَعْمِهِ وَ رَائِحَتِهِ وَ لِينِهِ وَ خُشُونَتِهِ وَ ثِقْلِهِ وَ خِفَّتِهِ وَ لِمَ صَارَ هَذَا الْمَحْلُولُ فِيهِ (۱)مُحْدَثاً وَ ذَلِكَ قَدِيماً دُونَ أَنْ يَكُونَ ذَلِكَ مُحْدَثاً وَ هَذَا قَدِيماً وَ كَيْفَ يَحْتَاجُ إِلَى الْمَحَالِّ مَنْ لَمْ يَزَلْ قَبْلَ الْمَحَالِّ وَ هُوَ عَزَّ وَ جَلَّ كَمَا لَمْ يَزَلْ (۲)وَ إِذَا وَصَفْتُمُوهُ بِصِفَةِ الْمُحْدَثَاتِ فِي الْحُلُولِ فَقَدْ لَزِمَكُمْ أَنْ تَصِفُوهُ بِالزَّوَالِ (۳)أَمَّا مَا وَصَفْتُمُوهُ بِالزَّوَالِ وَ الْحُدُوثِ فَصِفُوهُ بِالْفَنَاءِ (۴)لِأَنَّ ذَلِكَ أَجْمَعَ مِنْ صِفَاتِ الْحَالِّ وَ الْمَحْلُولِ فِيهِ وَ جَمِيعُ ذَلِكَ يُغَيِّرُ الذَّاتَ فَإِنْ كَانَ لَمْ يَتَغَيَّرْ (۵)ذَاتُ الْبَارِي عَزَّ وَ جَلَّ بِحُلُولِهِ فِي شَيْءٍ جَازَ أَنْ لَا يَتَغَيَّرَ (۶)بِأَنْ يَتَحَرَّكَ وَ يَسْكُنَ وَ يَسْوَدَّ وَ يَبْيَضَّ وَ يَحْمَرَّ وَ

۱- فی هامش المصدر: هذا الحال فيه محدثا خ ل.

۲- فی المصدر: و هو عزّ و جلّ لا يزال كما لم يزل.

۳- فی المصدر: بالزوال و الحدوث.

۴- فی نسخه: و ما وصفتموه بالزوال و الحدوث وصفتموه بالفناء. و فی الاحتجاج مثل ذلک إلّا أن فيه: فصفوه بالفناء.

۵- فی المصدر: فان جاز أن يتغير.

۶- فی المصدر: جاز ان يتغير.

يَصْغَرَ وَ تَحِلَّهُ الصِّفَاتُ الَّتِی تَتَعَاقَبُ عَلَی الْمَوْصُوفِ بِهَا حَتَّی یَکونَ فِیهِ جَمِیعُ صِفَاتِ الْمُحْدَثِینَ وَ یَکونَ مُحْدَثاً عَزَّ اللَّهُ تَعَالَی عَنْ ذَلِکَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَإِذَا بَطَلَ مَا ظَنَنْتُمُوهُ مِنْ أَنَّ اللَّهَ یَحُلُّ فِی شَیْ ءٍ فَقَدْ فَسَدَ مَا بَنَیْتُمْ عَلَیْهِ قَوْلَکُمْ قَالَ فَسَکَتَ الْقَوْمُ وَ قَالُوا سَنَنْظُرُ فِی أُمُورِنَا ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَی الْفَرِیقِ الثَّانِی فَقَالَ أَخْبِرُونَا عَنْکُمْ إِذَا عَبَدْتُمْ صُوَرَ مَنْ کَانَ یَعْبُدُ اللَّهَ فَسَجَدْتُمْ لَهُ وَ صَلَّیْتُمْ فَوَضَعْتُمُ الْوُجُوهَ الْکَرِیمَهَ عَلَی التُّرَابِ بِالسُّجُودِ لَهَا فَمَا الَّذِی أَبْقَیْتُمْ لِرَبِّ الْعَالَمِینَ أَ مَا عَلِمْتُمْ أَنَّ مِنْ حَقِّ مَنْ یَلْزَمُ تَعْظِیمُهُ وَ عِبَادَتُهُ أَنْ لَا یُسَاوَی بِهِ عَبْدُهُ أَ رَأَیْتُمْ مَلِکاً أَوْ عَظِیماً إِذَا سَاوَیْتُمُوهُ بِعَبِیدِهِ فِی التَّعْظِیمِ وَ الْخُشُوعِ وَ الْخُضُوعِ أَ یَکُونُ فِی ذَلِکَ وَضْعٌ مِنَ الْکَبِیرِ کَمَا یَکُونُ زِیَادَهً فِی تَعْظِیمِ الصَّغِیرِ فَقَالُوا نَعَمْ قَالَ أَ فَلَا تَعْلَمُونَ أَنَّکُمْ مِنْ حَیْثُ تُعَظِّمُونَ اللَّهَ بِتَعْظِیمِ صُوَرِ عِبَادِهِ الْمُطِیعِینَ لَهُ تَزرُونَ عَلَی رَبِّ الْعَالَمِینَ (۱)قَالَ فَسَکَتَ الْقَوْمُ بَعْدَ أَنْ قَالُوا سَنَنْظُرُ فِی أُمُورِنَا ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِلْفَرِیقِ الثَّالِثِ لَقَدْ ضَرَبْتُمْ لَنَا مَثَلًا وَ شَبَّهْتُمُونَا بِأَنْفُسِکُمْ وَ لَا سَوَاءَ وَ ذَلِکَ لِأَنَّا عِبَادُ اللَّهِ (۲)مَخْلُوقُونَ مَرْبُوبُونَ نَأْتَمِرُ لَهُ فِیمَا أَمَرَنَا وَ نَنْزَجِرُ عَمَّا زَجَرَنَا وَ نَعْبُدُهُ مِنْ حَیْثُ یُرِیدُهُ مِنَّا فَإِذَا أَمَرَنَا بِوَجْهٍ مِنَ الْوُجُوهِ أَطَعْنَاهُ وَ لَمْ نَتَعَدَّ إِلَی غَیْرِهِ مِمَّا لَمْ یَأْمُرْنَا وَ لَمْ یَأْذَنْ لَنَا لِأَنَّا لَا نَدْرِی لَعَلَّهُ أَرَادَ مِنَّا الْأَوَّلَ وَ هُوَ یَکْرَهُ الثَّانِیَ وَ قَدْ نَهَانَا أَنْ نَتَقَدَّمَ بَیْنَ یَدَیْهِ فَلَمَّا أَمَرَنَا أَنْ نَعْبُدَهُ بِالتَّوَجُّهِ إِلَی الْکَعْبَهِ أَطَعْنَا ثُمَّ أَمَرَنَا بِعِبَادَتِهِ بِالتَّوَجُّهِ نَحْوَهَا فِی سَائِرِ الْبُلْدَانِ الَّتِی نَکُونُ بِهَا فَأَطَعْنَا فَلَمْ نَخْرُجْ فِی شَیْ ءٍ مِنْ ذَلِکَ عَنِ اتِّبَاعِ أَمْرِهِ وَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ حَیْثُ أَمَرَنَا بِالسُّجُودِ لِآدَمَ لَمْ یَأْمُرْ بِالسُّجُودِ لِصُورَتِهِ الَّتِی هِیَ غَیْرُهُ فَلَیْسَ لَکُمْ أَنْ تَقِیسُوا ذَلِکَ عَلَیْهِ لِأَنَّکُمْ لَا تَدْرُونَ لَعَلَّهُ یَکْرَهُ مَا تَفْعَلُونَ إِذْ لَمْ یَأْمُرْکُمْ بِهِ ثُمَّ قَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ رَأَیْتُمْ لَوْ أَذِنَ لَکُمْ رَجُلٌ فِی دُخُولِ دَارِهِ یَوْماً بِعَیْنِهِ أَ لَکُمْ أَنْ تَدْخُلُوهَا بَعْدَ ذَلِکَ بِغَیْرِ أَمْرِهِ أَوْ لَکُمْ أَنْ تَدْخُلُوا دَاراً لَهُ أُخْرَی مِثْلَهَا بِغَیْرِ أَمْرِهِ أَوْ وَهَبَ لَکُمْ رَجُلٌ ثَوْباً مِنْ ثِیَابِهِ أَوْ عَبْداً مِنْ

۱- أی تعیبون علیه و تضعون من حقه.

۲- فی نسخه و کذا فی الاحتجاج: و ذلک أنا عباد اللّه.

عَبِيدِهِ أَوْ دَابَّهً مِنْ دَوَابِّهِ أَ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا ذَلِكَ فَإِنْ لَمْ تَأْخُذُوهُ (۱)أَخَذْتُمْ آخَرَ مِثْلَهُ قَالُوا لَا لِأَنَّهُ لَمْ يَأْذَنْ لَنَا فِي الثَّانِي كَمَا أَذِنَ لَنَا فِي الْأَوَّلِ قَالَ فَأَخْبِرُونِي اللَّهُ أَوْلَى بِأَنْ لَا يُتَقَدَّمَ عَلَى مِلْكِهِ بِغَيْرِ أَمْرِهِ أَوْ بَعْضُ الْمَمْلُوكِينَ قَالُوا بَلِ اللَّهُ أَوْلَى بِأَنْ لَا يُتَصَرَّفَ فِي مِلْكِهِ بِغَيْرِ إِذْنِهِ قَالَ فَلِمَ فَعَلْتُمْ وَ مَتَى أَمَرَكُمْ أَنْ تَسْجُدُوا لِهَذِهِ الصُّوَرِ قَالَ فَقَالَ الْقَوْمُ سَنَنْظُرُ فِي أُمُورِنَا وَ سَكَتُوا وَ قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام فَوَ الَّذِي بَعَثَهُ بِالْحَقِّ نَبِيّاً مَا أَتَتْ عَلَى جَمَاعَتِهِمْ إِلَّا ثَلَاثَهُ أَيَّامٍ حَتَّى أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَأَسْلَمُوا وَ كَانُوا خَمْسَهً وَ عِشْرِينَ رَجُلًا مِنْ كُلِّ فِرْقَهٍ خَمْسَهٌ وَ قَالُوا مَا رَأَيْنَا مِثْلَ حُجَّتِكَ يَا مُحَمَّدُ نَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ قَالَ الصَّادِقُ عليه السلام قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عليه السلام فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ جَعَلَ الظُّلُماتِ وَ النُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ فَكَانَ فِي هَذِهِ الْآيَهِ رَدّاً عَلَى ثَلَاثَهِ أَصْنَافٍ مِنْهُمْ لَمَّا قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ فَكَانَ رَدّاً عَلَى الدَّهْرِيَّهِ الَّذِينَ قَالُوا الْأَشْيَاءُ لَا بَدْءَ لَهَا وَ هِيَ دَائِمَهٌ ثُمَّ قَالَ وَ جَعَلَ الظُّلُماتِ وَ النُّورَ فَكَانَ رَدّاً عَلَى الثَّنَوِيَّهِ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ النُّورَ وَ الظُّلْمَهَ هُمَا الْمُدَبِّرَانِ ثُمَّ قَالَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ فَكَانَ رَدّاً عَلَى مُشْرِكِي الْعَرَبِ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ أَوْثَانَنَا آلِهَهٌ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ إِلَى آخِرِهَا فَكَانَ رَدّاً عَلَى مَنِ ادَّعَى مِنْ دُونِ اللَّهِ ضِدّاً أَوْ نِدّاً قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِأَصْحَابِهِ قُولُوا إِيَّاكَ نَعْبُدُ أَيْ نَعْبُدُ وَاحِداً لَا نَقُولُ كَمَا قَالَتِ الدَّهْرِيَّهُ إِنَّ الْأَشْيَاءَ لَا بَدْءَ لَهَا وَ هِيَ دَائِمَهٌ وَ لَا كَمَا قَالَتِ الثَّنَوِيَّهُ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ النُّورَ وَ الظُّلْمَهَ هُمَا الْمُدَبِّرَانِ وَ لَا كَمَا قَالَ مُشْرِكُو الْعَرَبِ إِنَّ أَوْثَانَنَا آلِهَهٌ فَلَا نُشْرِكُ بِكَ شَيْئاً وَ لَا نَدَّعِي مِنْ دُونِكَ إِلَهاً (۲)كَمَا يَقُولُ هَؤُلَاءِ الْكُفَّارُ وَ لَا نَقُولُ كَمَا قَالَتِ الْيَهُودُ وَ النَّصَارَى إِنَّ لَكَ وَلَداً تَعَالَيْتَ عَنْ ذَلِكَ قَالَ فَذَلِكَ قَوْلُهُ وَ قالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّهَ إِلَّا مَنْ كانَ هُوداً أَوْ نَصارى وَ قَالَ غَيْرُهُمْ مِنْ هَؤُلَاءِ

۱- فی الاحتجاج هنا زیاده و هی: قالوا نعم. قال: فان لم تأخذوه اه.

۲- فی المصدر و الاحتجاج: و لا ندعو من دونک الها.

الْكُفَّارِ مَا قَالُوا قَالَ اللَّهُ يَا مُحَمَّدُ تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ الَّتِي يَتَمَنَّوْنَهَا بِلَا حُجَّةٍ قُلْ هاتُوا بُرْهانَكُمْ وَ حُجَّتَكُمْ عَلَى دَعْوَاكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ كَمَا أَتَى مُحَمَّدٌ بِبَرَاهِينِهِ الَّتِي سَمِعْتُمُوهَا ثُمَّ قَالَ بَلى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ يَعْنِي كَمَا فَعَلَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ آمَنُوا بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا سَمِعُوا بَرَاهِينَهُ وَ حُجَجَهُ وَ هُوَ مُحْسِنٌ فِي عَمَلِهِ لِلَّهِ فَلَهُ أَجْرُهُ ثَوَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ يَوْمَ فَصْلِ الْقَضَاءِ وَ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ حِينَ يَخَافُ الْكَافِرُونَ مَا يُشَاهِدُونَهُ مِنَ الْعَذَابِ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ عِنْدَ الْمَوْتِ لِأَنَّ الْبِشَارَةَ بِالْجِنَانِ تَأْتِيهِمْ عِنْدَ ذَلِكَ (۱)

ج، الإحتجاج بِإِسْنَادِهِ إِلَى أَبِي مُحَمَّدٍ علیه السلام قَالَ: ذُكِرَ عِنْدَ الصَّادِقِ علیه السلام الْجِدَالُ فِي الدِّينِ وَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الْأَئِمَّةَ علیهم السلام قَدْ نَهَوْا عَنْهُ وَ سَاقَ الْحَدِيثَ إِلَى قَوْلِهِ وَ قَالُوا مَا رَأَيْنَا مِثْلَ حُجَّتِكَ يَا مُحَمَّدُ نَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ (۲)

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السّلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر این آیه «وَ قالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كانَ هُوداً أَوْ نَصارى تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ قُلْ هاتُوا بُرْهانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ. بَلى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَ هُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَ لا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لا هُمْ يَحْزَنُونَ» - . بقره / ۱۱۲ - ،{و گفتند: «هرگز کسی به بهشت درنیاید، مگر آنکه یهودی یا ترسا باشد.» این آرزوهای [واهیِ] ایشان است. بگو: «اگر راست می گویید، دلیل خود را بیاورید.» آری، هر کس که خود را با تمام وجود، به خدا تسلیم کند و نیکوکار باشد، پس مزد وی پیش پروردگار اوست، و بیمی بر آنان نیست، و غمگین نخواهند شد.} فرمود: امیر المؤمنین علیه السّلام فرمود: «وَ قالُوا» یعنی یهود و نصاری.

یهودیان گفتند، داخل بهشت نمی شود مگر کسی که یهودی باشد «أَوْ نَصارى» و مسیحیان گفتند هرگز داخل بهشت نخواهد شد مگر کسی که مسیحی باشد. امیر المؤمنین علیه السّلام فرمود: دیگران چیز دیگری گفتند، دهری ها گفتند اشیاء ابتدا ندارند و از قدیم بوده اند، هر که خلاف این اعتقاد را داشته باشد اشتباه کرده و گمراه است. مشرکان عرب گفتند: بتهای ما خدایند، مخالف عقیده ما گمراه است. خداوند می فرماید «تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ» این آرزویی است که آنها دارند، به آنها بگو دلیلی بر اعتقاد خود بیاورند - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۵۲۶ - اگر راست می گویند.

خدمت امام صادق علیه السّلام سخن از این شد که پیامبر اکرم و ائمه علیهم السلام از بحث و مناظره دینی نهی کرده اند. ایشان فرمود: به طور کلی نهی نکرده اند آنچه مورد نهی قرار گرفته، جدال و بحث و مناظره ایست که از طریق احسن نباشد. به این آیه توجه نمی کنید که می فرماید: «وَ لا تُجادِلُوا أَهْلَ الْكِتابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ» - . عنکبوت / ۴۶ - با اهل کتاب جدال نکنید مگر از طریق احسن. و این آیه دیگر «ادْعُ إِلى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَ جادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ»، - . نحل / ۱۲۵ - {با حکمت و اندرز نیکو به راه پروردگارت دعوت کن و با آنان به [شیوه ای] که نیکوتر است مجادله نمای.}. - . نحل / ۱۲۵ -

پس دانشمندان جدال به طریق احسن را جزء دین قرار داده اند، ولی جدال غیر از این راه حرام است و خداوند آن را بر شیعیان ما حرام نموده، چگونه خداوند مطلق بحث و مناظره را حرام می کند با اینکه می فرماید

«وَ قالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كانَ هُوداً أَوْ نَصارى تِلْكَ أَمانِيُّهُمْ قُلْ هاتُوا بُرْهانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ»، - . بقره / ۱۱۱ - {و گفتند: «هرگز کسی به بهشت درنیاید، مگر آنکه یهودی یا ترسا باشد.» این آرزوهای [واهیِ] ایشان است. بگو: «اگر راست می گویید، دلیل خود را بیاورید.»}.

خداوند در این آیه دلیل و برهان را نشانه صحت و درستی ادعا قرار داده، مگر می توان جز در بحث و مناظره از راه احسن دلیل آورد.

کسی گفت یا ابن رسول الله، جدال از راه صحیح و غیر صحیح کدام است؟

فرمود: اما جدالی صحیح نیست که با یاوه سرایی به بحث بپردازی و او دلیلی باطل اقامه نماید ولی تو با دلیلی که خداوند به حق در مقابل او قرار داده، باطلش را رد نکنی و فقط حرف او را انکار کنی یا منکر یک واقعیت و ادعای صحیحی بشوی که او برای اثبات ادعای باطل خود کمک گرفته، از ترس اینکه مبادا این واقعیت تو را در ادعایت مغلوب نماید، چون نمی دانی چگونه از چنگ او رهایی یابی. این چنین مناظره ای که موجب تشویش خاطر ضعفای برادران خود شود و یاوه سرایان فرصت یابند، بر شیعیان ما حرام است زیرا یاوه سرایان و مدعیان باطل ضعف او را دلیل بر صحت مدعای باطل خود می گیرند و ضعیفان از برادرانتان در چنین گیر و داری دلگیر می شوند، چون می بینند اعتقاد صحیح آنها در چنگ یک یاوه سرا تضعیف گردید.

اما مناظره احسن همان مناظره ای است که خداوند پیامبرش را مامور می کند تا با کسانی که منکر قیامت و حشر و نشرند بنماید. خداوند از قول آنها نقل می کند: «وَ ضَرَبَ لَنا مَثَلًا وَ نَسِيَ خَلْقَهُ قالَ مَنْ يُحْيِ الْعِظامَ وَ هِيَ رَمِيمٌ»، - . یس / ۷۸ - { و برای ما مَثَلی آورد و آفرینش خود را فراموش کرد؛ گفت: «چه کسی این استخوانها را که چنین پوسیده است زندگی می بخشد؟»} برای ما مثلی زد ولی آفرینش خود را فراموش کرده بود. گفت چه کسی این استخوان پوسیده را زنده می کند؟ خداوند در رد او می فرماید: بگو یا محمد «يُحْيِيهَا الَّذِي أَنْشَأَها أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ هُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ. الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ ناراً فَإِذا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقِدُونَ» ، - . یس / ۸۰-۷۹ - {بگو: «همان کسی که نخستین بار آن را پدید آورد و اوست که به هر [گونه] آفرینشی داناست.» همو که برایتان در درخت سبزفام اخگر نهاد که از آن [چون نیازتان افتد] آتش می افروزید.}خداوند از پیامبرش می خواهد که با یاوه سرا به مناظره پردازد، آن کسی که می گوید چگونه ممکن است این استخوان ها زنده شوند با اینکه پوسیده است؟ خداوند می فرماید، بگو، آیا آن کسی که ابتدا آنها را از هیچ آفریده، عاجز است که دو مرتبه استخوان پوسیده را زنده کند؟ به نظر شما، آفرینش اول که از هیچ بود از اعاده آن سخت تر است؟ سپس می فرماید «الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ ناراً» یعنی کسی که آتش گرم را در دل درخت سبز و تازه پنهان کند و بعد (از آن) خارج نماید، بر اعاده چیزی که کهنه است قادرتر است. سپس می فرماید «أَ وَ لَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ بِقادِرٍ عَلى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلى وَ هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ» {آیا کسی که آسمانها و زمین را آفریده توانا نیست که [باز] مانند آنها را بیافریند؟ آری، اوست آفریننده دانا.}یعنی وقتی آفرینش آسمانها و زمین در نظر شما مشکلتر و بعیدتر از خلق دوباره پوسیده ها باشد،

چگونه آفرینش آنچه را به نظر مشکلتر است می پذیرنـد ولی آنچه سـاده تر است که خلق دوبـاره موجودات پوسـیده و کهنه باشد را نمی پذیرند.

امام صادق علیه السّلام فرمود این است جـدال احسن، زیرا بهانه کفار را قطع و شـبهه آنها را بر طرف می نمایـد. اما جدال غیر احسن به این است که حقی را انکـار نمـایی چون نمی توانی بین آن و بـاطلی را که ادعـا می کنـد این جـدال حرام است تمیز دهی؛ پس تو نیز مانند او هستی، او یک واقعیت را انکار نموده و تو واقعیت دیگری را.

حضـرت امام حسن عسکری علیه السّلام فرمود: روزی مردی در حضور حضرت صادق علیه السّلام عرض کرد، آیا پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله منـاظره هم کرده انـد؟ آن جناب فرمود: هر گمانی در باره پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله می بری، گمان مخـالفت بـا دسـتور خـدا را مبر، مگر نخوانـده ای که خداونـد در این آیه می فرمایـد: «وَ جادِلْهُمْ بِالَّتِی هِیَ أَحْسَنُ». با آنها به بهترین روش منـاظره کن و در این آیه می فرمایـد: «قُلْ یُحْیِیهَا الَّذِی أَنْشَأَها أَوَّلَ مَرَّهٍ» {بگو: «همان کسـی که نخستین بار آن را پدید آورد}.

در جواب کسـی که مثالی برای پیامبر زده بود و می گفت این اسـتخوان پوسیده چگونه زنده می شود. تو خیال می کنی پیامبر اکرم بر خلاف دستور خدا جوابی که او به او فرموده است نگفته؟ - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۵۲۷ - ۵۳۰ -

پـدرم حضـرت باقر از جدم زین العابدین علیه السّـلام و ایشان از سـید الشـهداء و آن جناب از امیر المؤمنین علی بن ابی طالب علیه السّلام نقل کرد که روزی معتقدین پنج مذهب و مسلک، یهودیان و مسیحیان و طبیعی مذهبان و مانویان و مشرکین عرب خدمت پیامبر اکرم اجتماع کردند.

یهودیان گفتند، ما معتقدیم که عزیر پسر خدا است، آمده ایم در این مورد با شما مناظره کنیم. اگر در این اعتقاد تابع ما شوی، به واسطه سبقت زمانی که داریم بر تو مقدم هستیم و اگر مخالفت نمایی، با تو به بحث و مناظره می پردازیم.

مسـیحیان مـدعی شدنـد که عیسـی مسـیح پسـر خـدا است و با او متحد است، و گفتند ما آمده ایم ببینیم شـما در این مورد چه عقیـده داری، اگر قبول کنی تابع ما خواهی بود و در صورت مخالفت با تو مناظره می کنیم. ثنویها (پیروان مانی) گفتند، نور و ظلمت تدبیر جهان را می کنند؛ اگر این را قبول نمایی تابع مایی و در صورت مخالفت با هم بحث می کنیم.

طبیعی مذهبان گفتند، اشیاء ازلی بوده اند و تا ابد خواهند بود. کسی آنها را به وجود نیاورده. ما برای مناظره با شما آمده ایم، در صورتی که عقیده ما را قبول کنی سبقت ما موجب فضیلت ما می شود و در صورت مخالفت، با هم مناظره خواهیم کرد.

ص: ۲۵۷

مشـرکین عرب گفتنـد، ما بتها را خـدای خود می دانیم، آمـده ایم با شـما مناظره کنیم، اگر تابع ما شوی ما مقـدم هستیم و اگر مخالفت کنی به بحث می پردازیم.

پیـامبر اکرم صـلی الله علیه و آله فرمود: من به خـدای یکتـایی ایمان دارم که او را شـریکی نیست و به بتها و هر معبودی جز او

کافرم، خداوند مرا برای مژده و تهدید تمام جهانیان فرستاده و برای همه حجت قرار داده است؛ به زودی اعتقاد هر یک از شما را رد می کنم و اعتقادات پوشالی را به گردنش می آویزم. در این موقع رو به جانب یهودیان نموده فرمود: می خواهید بدون دلیل عقیده شما را بپذیرم؟ گفتند نه. فرمود: پس به چه دلیل عزیر را پسر خدا می دانید.

گفتند، چون او تورات را برای بنی اسرائیل بعد از کهنه شدن زنده کرد. این کار را فقط به خاطر آن توانست انجام دهد که پسر خدا است.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: چه شد که عزیر پسر خدا گردید و موسی که تورات را آورد، با آن معجزاتی که داشت، پسر خدا نشد؟ اگر عزیر به خاطر زنده کردن تورات پسر خدا باشد، موسی به این مقام شایسته تر است. و در صورتی که ارج نهادن خدا به عزیر به واسطه این کار موجب فرزندی شود، موقعیت و مقام موسی که از او بالاتر است، پس باید مقامی بالاتر از فرزندی برای او به وجود آورد.

اگر منظور شما از فرزندی همان گونه باشد که در فرزندان خود مشاهده می کنید به این صورت که در اثر با نزدیکی پدر و مادر، فرزندی از طریق زایمان از مادر متولد می شود، این عقیده کفر است و خدا را تشبیه به مخلوق نموده اید و صفات موجودات را به او داده اید، در این صورت باید او خود نیز آفریده شده باشد و او را خالق و صانعی باشد.

گفتند منظورمان این نیست زیرا چنین عقیده ای همان طور که تذکر دادی کفر است ولی ما معتقدیم پسر خدا است به این معنی که دارای چنین مقام و موقعیتی است، گرچه ولادتی در بین نباشد؛ همانطور که دانشمندان ما وقتی می خواهند کسی را بر دیگری امتیاز بخشند و او را احترام نمایند می گویند پسر من است بدون اینکه ولادتی در کار باشد و با هم نسبت و خویشاوندی ندارند، خداوند عزیر را به واسطه مقامش به فرزندی خود گرفت نه اینکه از او متولد شده باشد.

پیامبر اکرم فرمود: در این صورت چنانچه قبلا توضیح دادم، موسی به این مقام از او شایسته تر است. این اعتراف بیشتر موجب رسوایی و شکست شماست،

ص: ۲۵۸

علاوه بر اینکه استدلال شما موجب می شود مقامی بالاتر از فرزندی را نیز برای او بپذیرید زیرا گفتید بزرگان شما یک نفر اجنبی را که با آنها خویشاوندی ندارند، از روی احترام می گویند فرزند من است. آنها به اجنبی دیگری هم می گویند این برادر من است و یا بزرگتر و پدر من است و یا آقا و سرور من است. تمام این انتسابها از جهت احترام و عظمت است و هر چه بخواهند به کسی بیشتر احترام بگذارند، به او مقامی بالاتری می دهند.

در این صورت باید موسی برادر یا بزرگتر یا پدر و سرور خدا باشد زیرا او را از عزیر بیشتر احترام می کنند و به این مقام مفتخرش می نمایند و می گویند سرورم یا آقای من، عمو جان یا فرمانروای من. شما تجویز می کنید موسی برادر یا بزرگتر یا عمو و رئیس یا سید و آقا و امیر خدا باشد؟.

یهودیان در جواب فروماندند و گفتند ما را مهلت ده تا در این مورد اندیشه کنیم و جوابی آماده کنیم. فرمود: شما مهلت دارید مشروط بر اینکه انصاف را از دست ندهید تا خدا هدایتتان نماید.

سپس روی به مسیحیان آورد و فرمود: شما معتقدید که خدای قدیم با عیسی مسیح متحد گشته که پسر او شده است؟ منظورتان از این عقیده چیست؟ می گویید ذات قدیم و ازلی خدا به واسطه اتحاد با عیسی که خودش مخلوق است مخلوق شده، یا عیسی که خود آفریده ای است و سابقه عدمی داشته، به واسطه اتصال به خدا قدیم و ازلی شده است؟ یا منظورتان از این اتحاد این است که خداوند او را مزیت و مرتبه ای داده که به هیچ کس این مقام را نداده.

اگر می گویید خدای قدیم مخلوق است که این ادعای باطلی است زیرا ذات قدیم و ازلی محال است که دگرگون شود و آفریده گردد. اگر بگویید عیسی قدیم و ازلی شده است که این هم محال است زیرا مخلوق نیز محال است قدیم و ازلی شود. اگر بگویید منظورتان از اتحاد این است که او را مزیتی بخشیده و از بین مردم ممتازش نموده، شما خود معترف شدید که عیسی آفریده شده است و این مقام و موقعیت نیز قبلاً نبوده و بعد پیدا شده است، زیرا وقتی عیسی آفریده شده باشد و مقامی که به او داده است نیز بعد به وجود آمده باشد، هر دو محدث و مخلوقند و این مخالف

ص: ۲۵۹

ادعایی است که اول کردید.

مسیحیان گفتند، وقتی خداوند به دست عیسی آن معجزات را آشکار نموده، از جهت مقام و موقعیت او را فرزند خود خواند.

پیامبر اکرم فرمود: شنیدید که در جواب یهود چه گفتم؟ بعد همان فرمایش خود را تکرار کرد. همه سکوت کردند مگر یک نفر که گفت، مگر شما معتقد نیستید که ابراهیم خلیل الله است، آن جناب فرمود: آری. گفت، پس چه اشکالی دارد که ما بگوییم عیسی پسر خدا است.

پیامبر اکرم فرمود: این دو مثل هم نیستند، زیرا وقتی می گوییم ابراهیم خلیل الله است؛ یا لفظ خلیل از خله به معنی احتیاج و فقر گرفته شده، در این صورت می گوییم او محتاج و فقیر در خانه خدا است و از دیگران بی نیاز است. این معنی آشکار است، زیرا همان موقعی که خواستند او را در آتش اندازند و در منجنیق قرار دادند، خداوند به جبرئیل دستور داد که بنده ام ابراهیم را دریاب. او در وسط آسمان با ابراهیم ملاقات کرده، گفت، هر دستوری داری بگو که مرا برای یاری تو فرستاده اند. در جواب جبرئیل گفت، خدا کافی است و خوب نگهبانی است، من پناه به دیگری نمی برم و فقط به او عرض حاجت می کنم. پس خداوند او را خلیل خود نامید زیرا از دیگران بی نیاز و محتاج و فقیر درب خانه اوست. اگر خلیل را از خله بگیریم که معنیش این است که بر اموری از اسرار اطلاع دارد که دیگری مطلع نیست این مقام موجب تشبیه خدا به خلق نمی شود. چنانچه می بینید که در هر یک از این دو معنی، وقتی ابراهیم محتاج به او نباشد خلیلش نیست یا وقتی عالم به اسرارش نباشد باز خلیل او نخواهد بود. ولی کسی که فرزند شخصی باشد و از او به وجود آمده باشد، گرچه به او اهانت نماید و او را از خودش دور کند، باز هم فرزند اوست زیرا مقام فرزندی ثابت است. از این گذشته، در صورتی که شما خلیل بودن را با فرزند

بودن مقایسه کنید و بگویید عیسی پسر خدا است، لازم است همین مقام را به موسی نیز بدهید زیرا معجزات موسی کمتر از عیسی نبوده، با وجود این معنی می توان گفت، سرور و عمو و فرمانروا و امیر خدا نیز هستند چنانچه به یهودیان گفتم.

در این موقع یکی از مسیحیان به دیگری گفت، در کتابهای آسمانی آمده که عیسی گفت، پیش پدرم می روم. فرمود: اگر شما به آن کتاب معتقد هستید، در آنجا گفته است، پیش پدر شما و خودم می روم، پس باید به همان دلیل که عیسی پسر خدا است، تمام کسانی که مخاطب عیسی در این سخن بوده اند پسر خدا باشند.

ص: ۲۶۰

علاوه بر این، اگر دلیل شما نوشته آن کتاب باشد، دیگر استدلال قبل را که گفتید به واسطه امتیاز و مقام بود که خدا این سمت را به او داده، باطل می شود، زیرا گفتید این فرزندی از جهت احترام و موقعیت عیسی بوده و خودتان می دانید که موقعیت عیسی را آنهایی که عیسی به ایشان گفت پیش پدر خود و شما می روم نداشتند. پس مقام فرزندی اختصاص به عیسی پیدا نمی کند با اینکه شما گفتار عیسی را بر خلاف منظورش تفسیر کردید. شاید منظور او این بوده که پیش آدم که پدر من و شما است می روم یا پیش نوح پیامبر و منظور عیسی غیر از این هم نبوده است. مسیحیان

ساکت شدند و گفتند تاکنون با این استدلال و مناظره ای روبرو نشده بودیم، اجازه بده بیشتر در این باره فکر کنیم.

در این موقع پیامبر اکرم رو به طبیعی مذهبان نموده و فرمود: شما را چه واداشته است که معتقد شدید موجودات ازلی هستند و پیوسته خواهند بود؟ گفتند، ما هر چه را ببینیم قبول داریم، ما برای اشیاء آفریننده ای نمی بینیم و به همین جهت می گوییم از ازل بوده اند و چون پایان و فنایی برای آنها مشاهده نمی کنیم، معتقدیم که همیشه خواهند بود.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: شما قدیم بودن اشیاء و بودن آنها را از ازل دیده اید؟

اگر بگویید آن را مشاهده کرده اید، ثابت کرده اید که خود شما نیز از قدیم به همین صورت و با همین عقل و درک بوده اید و همیشه نیز خواهید بود. در صورتی که چنین ادعایی کنید، ادعایی بر خلاف واقعیت کرده اید و تمام جهان شما را تکذیب می کنند.

گفتند، ما قدیم بودن اشیاء و باقی ماندن آنها را تا ابد مشاهده نکرده ایم. فرمود، پس چرا حکم به قدیم بودن و بقای ابدی می کنید در صورتی که شما شاهد حدوث و به وجود آمدن و فانی شدن آنها نبوده اید، و از کجا ادعای شما می تواند بهتر از ادعای کسانی باشد که مثل شما شاهد حدوث و فنای اشیاء نبوده اند و مدعی هستند که موجودات آفریده شده اند و فانی خواهند شد، به دلیل اینکه شاهد قدیم بودن و باقی بودن آنها نبوده اند.

ص: ۲۶۱

و فرمود: مگر شما نمی بینید که شب و روز یکی پس از دیگری می آید؟ گفتند چرا.

پرسید، شما عقیده دارید که پیوسته همین طور بوده و خواهد بود؟ گفتند آری. فرمود: شما جایز می دانید که شب و روز با هم جمع شوند؟ گفتند نه. فرمود: در این صورت یکی از آن دو از دیگری جدا شده و جلوتر بوده و دومی پس از او آمده؟ گفتند همین طور است.

فرمود: پس شما اعتراف کردید که یکی از شب و روز که جلوتر بوده است پدیدار گشته و قبلا نبوده، با اینکه پیدایش آنها را مشاهده نکرده اید؛ پس چرا قدرت پروردگار را در آفرینش موجودات انکار می کنید؟.

آنگاه فرمود: این پرسش مرا پاسخ دهید: آیا شب و روز گذشته را ابتدا و انتهایی است یا متناهی نیستند؟ اگر مدعی شوید متناهی نیستند باید قبول کنید که یک غیر متناهی به شما رسیده و منتهی به زمان شما گردیده با اینکه اول ندارد، و اگر قبول کنید متناهی است پس اعتراف کرده اید خدا بوده است و شب و روز هیچ کدام وجود نداشته اند. گفتند همین طور است. فرمود: شما که مدعی بودید عالم قدیم است و پدیدار نگشته، با اینکه به معنی حادث بودن عالم که اقرار کردید توجه داشتید و معنی قدیم را نیز متوجه هستید.

فرمود: این اشیاء و موجودات که می بینیم به یکدیگر احتیاج دارند زیرا نمی توانند قوام و وجود داشته باشند مگر با اتصال به اشیاء دیگر، چنانچه در ساختمان مشاهده می کنید که قسمتی از آن به قسمت دیگر متصل است اگر این اتصال و پیوستگی نباشد ساختمان استحکام نخواهد داشت و درست نمی شود بقیه اشیاء نیز شبیه همین ساختمان است. وقتی این اشیایی که به یکدیگر نیازمند هستند تا بتوانند کامل و درست باشند قدیم باشد، شما توضیح دهید، اگر اینها مخلوق و آفریده باشند، باید به چه صورت درآیند که غیر این صورت فعلی باشد و چه مختصاتی غیر از این وضع فعلی خواهند داشت.

طبیعی مذهبان سکوت کرده و متوجه شدند نمی توانند صفتی برای مخلوق و آفریده شده بیابند جز همین صفاتی که اکنون در موجوداتی که به عقیده آنها قدیم است وجود دارد، پس مغلوب شدند و تقاضای اندیشه و تفکر بیشتر کردند.

پیامبر اکرم متوجه ثنویان (پیروان مانی) که معتقدند آفرینش جهان از نور و ظلمت است شده

فرمود: شما را چه چیز به این اعتقاد واداشته است؟ گفتند، چون ما می بینیم جهان از دو قسمت خیر و شر تشکیل شده و این دو با یکدیگر ضدند، نمی توانیم بپذیریم که یک آفریننده چیزی را بیافریند و ضد آن را نیز به وجود آورد و می گوییم، هر کدام از این دو، یک فاعل دارند. مگر نمی بینی که محال است یخ گرم باشد و محال است که آتش سرد باشد؟ برای این دو موجود، به دو صانع قدیم که ظلمت و نور است معتقد شده ایم.

پیامبر اکرم فرمود: شما مگر سیاهی و سفیدی و قرمزی و زردی و رنگ سبز و آبی را نمی بینید؟ هر کدام از این رنگها با دیگری ضد است چون نمی تواند دو رنگ در یک محل جمع شود، مانند سرما و گرما که نمی تواند در یک جا جمع شود. گفتند صحیح است. فرمود: پس چرا برای هر رنگی صانعی قدیم قائل نشده اید تا فاعل هر کدام از این رنگها غیر از فاعل دیگری باشد.

ثنویان ساکت ماندند.

آنگـاه پیامبر اکرم فرمود: چگونه این نور و ظلمت با یکـدیگر درآمیختنـد، با اینکه یکی طبیعتش صـعود است و دیگری نزول. اگر دو نفر در حال حرکت باشـند، یکی به جانب شـرق و دیگری در جهت غرب، تا وقتی به سـیر و حرکت خود در دو جهت مختلف ادامه دهند، ممکن است با یکدیگر ملاقات کنند؟ گفتند نه.

فرمود: پس نمی توانـد نور و ظلمت بـا هم درآمیزد، چون هر کـدام جهت مخـالفی بـا دیگری دارد. پس چگونه این جهـان از امتزاج دو چیزی که محـال است بـا هم اختلاط و امتزاج یابنـد پدیـدار گشـته، چنین نیست. این دو (نور و ظلمت) نیز مخلوق و آفریده شده هستند. گفتند در این باره اندیشه خواهیم کرد.

در این موقع پیامبر اکرم رو به جانب مشـرکین عرب نمود و فرمود: شـما چرا در مقابل خدای یکتا بت ها را می پرستید؟ گفتند مـا بـا پرسـتش آنهـا به خـدا نزدیـک می شویم. فرمود: آیا بتها شـنوایند و مطیع پروردگار خود هسـتند و او را می پرسـتند تا با پرستش آنها مقرب درگاه خدا شوید؟ گفتند نه.

فرمود: پس شما با دست خود آنها را تراشیده اید و اگر می توانستند عبادت کنند، باید آنها شما را می پرستیدند نه شما آنها را بپرستیـد. در صورتی که خـدای عارف به مصالح و عواقب امور و حکیم و دانا در امر و نهی به شـما دسـتوری در مورد عبادت آنها نداده است. سخن پیامبر اکرم که به اینجا رسید، بین آنها اختلاف پیدا شد. بعضی گفتند خداوند در قیافه این مردان حلول کرده و ما مجسمه آنها را ساخته ایم و آنها را مقدس می شماریم چون خداوند در آنها حلول نموده.

ص: ۲۶۳

گروه دیگر مدعی شدند که این مجسمه ها صورت اشخاصی است که قبلا زندگی می کرده اند و مطیع و فرمانبردار خدا بوده اند و ما مجسمه آنها را ساخته ایم و به همین جهت آنها را گرامی می داریم.

دسـته دیگری گفتنـد، وقتی خداونـد آدم را آفرید و به ملائکه دسـتور داد برای او سـجده کنند، ما از ملائکه به سـجده نمودن شایسـته تریم و چون ما آن موقعیت را درک نکردیم مجسـمه ای ساختیم و آن مجسـمه را برای تقرب به خدا سـجده می کنیم چنـانچه ملائکه با همین سـجده تقرب جسـتند؛ همان طوری که شـما نیز به خیال خود به طرف مکه سـجده می کنیـد و در این شهر بـا دست خـود محراب می سازیـد و به جـانب کعبه سـجده می کنیـد، بـا اینکه قصـد شـما کعبه است نه آن محراب هـا و منظورتان از کعبه خدا است نه خود کعبه.

فرمود :اشتباه کرده اید و گمراه گشته اید. اما شما که می گویید خداوند در پیکر مردانی حلول کرده و شما صورتها و مجسمه آنها را تراشـیده اید و به خاطر حلول خدا آنها را می پرستید، صـفت مخلوقات را به خدا داده اید. آیا جایز است خدا در چیزی حلول کنـد و آن چیز او را احـاطه نمایـد؟ در این صورت چه فرقی است بین خـدا و چیزهـای دیگری که در آن شـی ء حلول کرده از قبیل رنگ، طعم، بو، نرمی، درشتی و سـنگینی و سـبکی. به چه دلیل آن شـی ء آفریـده شـده باشـد و چیزی که در او حلول کرده قـدیم باشـد. چرا آن شـی ء قـدیم نشـد و حلول کننده مخلوق، و چگونه کسـی که پایدار بوده قبل از این اشـیاء و

پایدار خواهد بود احتیاج به حلول دارد؟ وقتی به او صفت حلول می دهید، لازم است - بنا به عقیده شما - صفت زوال نیز به او بدهید و چیزی را که با صفت زوال و پیدایش انگاشتید، باید صفت فنا و ناپایداری نیز به او بدهید زیرا تمام اینها مخصوص اشیایی است که در چیزی حلول نمایند و یا چیزی در آنها حلول کند و تمام این صفات موجب تغییر ذات می شود.

اگر مدعی شوید که ذات پروردگار با حلول در چیزی تغییر نمی کند، پس باید با حرکت و سکون و سیاهی و سفیدی و قرمزی و

ص: ۲۶۴

زردی نیز تغییر نکند و صفاتی که بر چنین اشیایی وارد می شود بر او نیز عارض گردد؛ به طوری که تمام صفتهای مخلوقات در او وارد شود و خدا نیز آفریده شده باشد.

او منزه است از این اوهام. اگر اعتقاد شما در باره خدا که در چیزی حلول نموده صحیح باشد، دیگر احترام و پرستشی که می کنید صحیح نخواهد بود. آنها سکوت کرده، تقاضای اندیشه بیشتر نمودند.

سپس متوجه گروه دوم شده فرمود: در صورتی که شما مجسمه اشخاصی را که خدا را می پرستیده اند بپرستید و برای آنها سجده کنید و صورتهای خویش را برای آنها بر خاک گذارید، دیگر برای پرستش خدا چه باقی گذاشته اید؟ مگر خود شما قبول ندارید، خدایی را که باید پرستش و تعظیم نمود نباید با بنده اش مساوی باشد؟ اگر پادشاهی را در احترام و تعظیم با غلامش برابر کنید، با این کار مگر به شاه اهانت نکرده اید و غلامش را بیش از حد بزرگ نداشته اید؟ گفتند صحیح است.

مگر متوجه نیستید که با تعظیم و احترام مجسمه اشخاصی که خداپرست بوده اند، به خدای یکتا توهین کرده اید؟ آنها نیز سکوت کردند و تقاضای مهلت نمودند.

بعد متوجه دسته سوم شده فرمود: برای من مثالی زدید و ما را به خود تشبیه کردید، با اینکه با هم برابر نیستیم؛ زیرا ما بنده خدا و مخلوق و تحت فرمان او هستیم، هر چه او فرمان دهد اطاعت می کنیم و از هر چه نهی نماید می پرهیزیم و او را همان طور که دستور داده می پرستیم. وقتی ما را به یک صورت معینی (از عبادت) فرمان دهد، از دستور او تجاوز نمی کنیم و به صورت دیگری که دستور نداده آن را انجام نمی دهیم. چون ما نمی دانیم، شاید همان طوری را که فرموده دوست دارد و با وضع دیگری نپسندد، و ما را از اینکه در مقابلش بایستیم نهی نموده، چون دستور داده رو به جانب کعبه کنیم، اطاعت می کنیم و نیز امر کرده در شهرهای دیگر به همان سمت رو کنیم، باز مطیع او هستیم و از فرمان او ذره ای سرپیچی نمی کنیم. خداوندی که امر کرد برای آدم سجده کنند، دستور نداده مجسمه او را که غیر آدم است سجده کنیم. نباید شما این دو را با هم قیاس کنید؛ از کجا می دانید، شاید این کار را نپسندد چون در این مورد دستوری نداده است.

اگر شخصی به شما اجازه دهد در فلان روز معین وارد خانه اش بشوید، آیا جایز است بعد از آن روز هر وقت خواستید، بدون اجازه وارد خانه او شوید یا بدون اجازه داخل خانه دیگرش بشوید؟ یا اگر کسی یکی از جامه های خود یا غلامش را

یـا یکی از مالهـای سواریش به شـما ببخشـد، می توانیـد شـما به جـای آن، جـامه معین یا غلام مشـخص و یا مال سواری معین دیگری را انتخاب کنید؟ گفتند نه زیرا اجازه دیگری را به ما نداده است.

فرمود: حالا بگویید، آیا شایسته تر نیست که در ملک خداوند بدون اجازه اش تصرف نکنید؟ گفتند، خدا شایسته تر است که بدون اجازه در ملکش تصرف نکنیم. فرمود: پس چرا شما این کار را می کنید؟ چه وقت به شما دستور داده این مجسمه ها را بپرستید؟ آنها دیگر چیزی نگفتند و مهلت خواستند.

حضرت صادق علیه السّلام فرمود: قسم به پروردگاری که محمد مصطفی را به نبوت برانگیخت، پس از سه روز، تمام آنها که بیست و پنج نفر بودند (از هر مذهبی پنج نفر) خدمت پیامبر اکرم آمده اسلام آوردند و گفتند، استدلالی محکمتر از استدلال تو ندیدیم، گواهی می دهیم که تو پیامبر خدایی. -. تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۵۳۰ -

امام صادق علیه السلام از قول حضرت امیرالمؤمنین فرمود: خداوند متعال فرستاد «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ جَعَلَ الظُّلُماتِ وَ النُّورَ ثُمَّ الَّذِینَ کَفَرُوا بِرَبِّهِمْ یَعْدِلُونَ» -. انعام / ۱ - ،{ستایش خدایی را که آسمانها و زمین را آفرید، و تاریکیها و روشنایی را پدید آورد. با این همه کسانی که کفر ورزیده اند، [غیر او را] با پروردگار خود برابر می کنند.}

پس این آیه ردی بر سه گروه از کفار است: آنجا که فرموده «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی خَلَقَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ» این قسمت آیه رد بر گروه دهریه است، کسانی که می گویند ابتدائی برای چیزها نیست و آنها همیشه بوده اند. و قسمت دوم آیه که می فرماید «وَ جَعَلَ الظُّلُماتِ وَ النُّورَ» رد بر ثنویه است، کسانی که می گویند: نور و ظلمت جهان را اداره می کنند. و قسم سوم آیه «ثُمَّ الَّذِینَ کَفَرُوا بِرَبِّهِمْ یَعْدِلُونَ» رد بر مشرکین عرب است، کسانی که می گویند همان بت های ما خدایان ماست. سپس خدای متعال سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» -. توحید / ۱ - { بگو: «او خدایی است یکتا،} را تا آخر فرو فرستاد و این هم رد بر کسانی است می گویند خدا شریک دارد.

امیرالمؤمنین فرمود: رسول خدا به اصحابش می فرمودند: بگویید «إِیَّاکَ نَعْبُدُ» یعنی خدای واحد را می پرستیم و آنچه را که دهریه می گویند نمی گوییم، آنها می گویند، قطعاً اشیاء ابتدائی ندارد و همیشگی هستند و همچنین آنچه را که ثنویه می گویند ما نمی گوییم. آنان می گویند نور و ظلمت اداره کننده جهان هستند و همچنین ما آنچه را که مشرکین عرب می گویند نمی گوییم. آنان می گویند: بت های ما خدایان ما است پس ما به تو شرک نمی ورزیم و خدایی غیر تو را نمی خوانیم، همان طور که این کفار می گویند؛ و آن چه را که یهود و نصاری می گویند نیز ما نمی گوییم. آن ها برای تو فرزندی قائل هستند، تو بلند مرتبه ای از آنچه آنها می گویند.

امیرالمؤمنین فرمود: به همین دلیل بود که خداوند فرمود: «وَ قالُوا لَنْ یَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ کانَ هُوداً أَوْ نَصاری» -.بقره / ۱۱۱ - ،{ و گفتند: «هرگز کسی به بهشت درنیاید، مگر آنکه یهودی یا ترسا باشد.»}یعنی هرگز جز یهود و نصاری داخل بهشت نمی شوند و غیر از آنان، سایر کفار نیز همان حرف های آنان را می گویند.

ص: ۲۶۶

خدا فرمود: ای محمدصلی الله علیه وآله، «تِلْکَ أَمانِیُّهُمْ» این آرزوهای بدون دلیل آن ها است که طلب می نمایند.

«قُلْ هاتُوا بُرْهانَکُمْ» بگو دلیل و حجت خود را بر مدعای خودتان را بیاورید «إِنْ کُنْتُمْ صادِقِینَ» اگر راست می گویید. همان طوری که محمّد دلیل هایش را آورد و شما شنیدید.

پس فرمود: «بَلی مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ» بله، کسی که محض رضای خدا تسلیم خدا گشته، همان طوری که آن گروه وقتی دلائل و حجت های او را شنیدند به رسول خدا ایمان آوردند. «وَ هُوَ مُحْسِنٌ» در حالی که کار نیک کردند و کردارش را برای خدا انجام داده «فَلَهُ أَجْرُهُ» ثواب او برای او است «عِنْدَ رَبِّهِ» در نزد پروردگارش روز قیامت «وَ لا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ» وقتی که کافران عذاب خدا را مشاهده می کنند و می ترسند، خوفی بر آنان نیست «وَ لا هُمْ یَحْزَنُونَ» و آنان هنگام مرگ محزون نیستند، چون بشارت به بهشت در آن هنگام برای آنان خواهد آمد. - . تفسیر امام حسن العسکری: ۵۴۲ - ۵۴۳ -

احتجاج: امام حسن عسکری علیه السلام فرمود: نزد امام صادق علیه السلام یاد آوری شد که در دین رسول خدا و ائمه معصومین از جدال نهی شده است تا آخر حدیث - . احتجاج: ۲۱ - ۲۸ - .

**[ترجمه]

بیان

قوله صلی الله علیه و آله من الخله أو الخله و الأولی بالفتح و هی بمعنی الفقر و الحاجه و الثانیه بالضم و هی بمعنی غایه الصداقه و المحبه اشتق من الخلال لأن المحبه تخللت قلبه فصارت خلاله أی فی باطنه و قد ذکر اللغویون أنه یحتمل کون الخلیل مشتقا من الخله بالفتح أو الضم.

قوله صلی الله علیه و آله قَدْ حَکَمْتُمْ بِحُدُوثِ مَا تَقَدَّمَ مِنْ لَیْلٍ وَ نَهَارٍ تدرج علیه السلام فی الاحتجاج فنزلهم أولا عن مرتبه الإنکار إلی مدرجه الشک بهذا الکلام و حاصله أنکم کثیرا ما تحکمون بأشیاء لم تروها کحکمکم هذا بعدم اجتماع اللیل و النهار فیما سبق من الأزمان فلیس لکم أن تجعلوا عدم مشاهدتکم لشی ء حجه للجزم بإنکاره فلا تنکروا لله قدره أی فلا تنکروا أن الأشیاء مقدوره لله تعالی و أن الله خالقها أو لا تنکروا قدره الله علی إحداثها من کتم العدم و من غیر ماده ثم أخذ صلی الله علیه و آله فی إقامه البرهان علی حدوثها و هو یحتمل وجهین.

الأول أن یکون إلی آخر الکلام برهانا واحدا حاصله أنه لا یخلو من أن یکون اللیل و النهار أی الزمان غیر متناه من طرف الأزل منتهیا إلینا أو متناهیا من

ص: ۲۶۷

۱- تفسیر العسکری :۲۱۸ _۲۲۷

٢- بل ذكره بتمامه، راجع الاحتجاج: ٧- ١٣.

طرف الأزل أيضا فعلى الثانى فالأشياء لحدوثها لا بد لها من صانع يتقدمها ضروره فهذا معنى قوله فقد كان و لا شی ء منهما أی کان الصانع قبل وجود شی ء منهما ثم أخذ صلى الله عليه و آله فى إبطال الشق الأول بأنكم إنما حكمتم بقدمها لئلا تحتاج إلى صانع و العقل السليم يحكم بأن القديم الذى لا يحتاج إلى صانع لا بد أن يكون مباينا فى الصفات و الحالات للحادث الذى يحتاج إلى الصانع مع أن ما حكمتم بقدمه لم يتميز عن الحادث فی شی ء من التغيرات و الصفات و الحالات أو المعنى أن ما يوجب الحكم فى الحادث بكونه محتاجا إلى الصانع من التركب و اعتوار الصفات المتضاده عليه و كونها فى معرض الانحلال و الزوال كلها موجوده فيما حكمتم بقدمه و عدم احتياجه إلى الصانع فيجب أن يكون هذا أيضا حادثا مصنوعا. الثانى أن يكون قوله أَ تَقُولُونَ إلى قوله قَالَ لَهُمْ أَ قُلْتُمْ برهانا واحدا بأن يكون قوله فَقَدْ وَصَلَ إِلَيْكُمْ آخِرٌ بِلَا نِهَايَةٍ لِأَوَّلِهِ إبطالا للشق الأول بالإحاله على الدلائل التى أقيمت على إبطال الأمور الغير المتناهيه المترتبه بناء على عدم اشتراط وجودها معا فى إجرائها كما زعمه أكثر المتكلمين و يكون بعد ذلک دليلا واحدا كما مر سياقه و يمكن أن يقرر ما قبله أيضا برهانا ثالثا على إثبات الصانع بأن يكون المراد بقوله صلى الله عليه و آله حَكَمْتُمْ بِحُدُوثِ مَا تَقَدَّمَ مِنْ لَيْلٍ وَ نَهَارٍ لبيان أن حكمهم بحدوث كل ليل و نهار يكفى لاحتياجها إلى الصانع و لا ينفعكم قدم طبيعه الزمان فإن كل ليل و كل نهار لحدوثه بشخصه يكفى لإثبات ذلک.

قوله صلى الله عليه و آله وَ كَيْفَ اخْتَلَطَ هَذَا النُّورُ وَ الظُّلْمَةُ إشاره إلى ما ذكره المانويه من الثنويه و هو أن العالم مصنوع مركب من أصلين قديمين أحدهما نور و الآخر ظلمه و أنهما أبديان لم يزلا و لا يزالان ثم اختلفوا فى المزاج و سببه فقال بعضهم كان ذلک بالخبط و الاتفاق و قال بعضهم وجوها ركيكه أخرى و قالوا جميع أجزاء النور أبدا فى الصعود و الارتفاع و أجزاء الظلمه أبدا فى النزول و التسفل فرد النبى صلى الله عليه و آله عليهم بأنكم إذا اعترفتم بأن النور يقتضى بطبعه الصعود و الظلمه تقتضى بطبعها النزول و لا تعترفون بصانع يقسرهما على الاجتماع و الامتزاج فمن أين جاء امتزاجهما و اختلاطهما

ليحصل هـذا العالم و كيف يتأتى الخبط و الاتفاق مع كون الطبيعتين قاسـرتين لهما على الافتراق و تفصـيل القول و بسط الكلام فی أمثال ذلك يوجب الخروج عن موضوع الكتاب و إنما نكتفی بإشارات مقنعه لأولی الألباب فی كل باب.

**[ترجمه]«خَله» به معنـای فقر و نيازمنـدی است «خُله» به معنای انتهای دوستی و محبت است كه از ماده «خلال» مشـتق شـده، چون محبت در درون دل جـای می گيرد، لـذا «خُله» به آن اطلاق می شود. لغويون گفته انـد: احتمال دارد خليل از خَله يا خُله مشتق شده باشد.

در آنجا كه پيامبرصـلی الله عليه وآله فرمود: «قـد حكمتم بحـدوث ما تقـدم من ليل و نهار» آن حضـرت در اسـتدلال از قاعـده تدرّج استفاده كرده:

اولاًـ آنهـا را بـا اين گفتـار از مرتبه انكار تا پلّه شك پائين آورده است و نتيجه سـخن آن حضـرت اين است كه شـما بسـياری اوقات به چيزهايی حكم می كنيد كه آن را نمی بينيد. مثل همين حكم شما كه قائل به عدم امكان اجتماع شب و روز در زمان های گذشـته شـده ايـد، پس نبايد نديدنتان را دليل انكار چيزی قرار دهيد و منكر قدرت خدا نشويد؛ يعنی اينكه تمام اشياء را خداونـد تقـدير كرده و خـدا خـالق آنهاست؛ يا قـدرت خـدا را به ايجاد اشـياء از كتم عـدم و بـدون ماده به عرصه وجود منكر نشويد. سپس حضرت شروع كرده است به اقامه برهان بر حدوث عالم و آن دو احتمال دارد:

اول: تا آخر كلام می توانـد برهان واحـدی باشـد به اين شـرح كه زمان از ازل تا رسـيدن به ما، يا پايان ناپـذير است و يا پايان پذير.

ص: ۲۶۷

اگر پايان پـذير باشـد حادث بوده و نيازمند آفرينندهای قبل از خود می باشد «چون علت قبل از معلول است». اگر بگوييد پايان ناپذير است و از ازل نياز به علت نداشته و قديم است، اين حرف باطل است چون قديم بی نياز از آفريدگار، بايد در حالات و صفات با حادث نيازمنـد علت فرق داشـته باشـد، در حالی كه فرقی نـدارد. «شب و روزماننـد مخلوقات ديگر متغير است و هر متغيری حـادث است» نه قـديم، به علاوه اين كه تركيب، عارض شـدن صـفات ضـد هم و زوال پـذيری همه از صـفات حادث است كه در شب و روزی كه شما قائل به قديم بودن آنها هستيد موجود است، پس بايد حادث و مخلوق باشد نه ازلی.

دوم: قول پيامبرصـلی الله عليه وآله: «اتقولون» تـا «قـال لهم اقلتم» يـك برهـان باشـد به اين كه به شـما آخری رسـيده كه اولش نهايت نـدارد، اين موضوع شق اول را به سـبب حواله دادن بر دلائلی كه برای ابطال امور غير متناهيه مترتبه اقامه شده، باطل می كند، چون وجود امور با هم در تحقق آن شرط نشده است، چنان كه اكثر متكلمين اعتقاد دارند، و مطلب بعد از اين يك دليل مستقل به حساب می آيد چنان چه سياق آن گذشت.

و ممكن است پيش از آن، برهان سوم بر اثبات خداونـد به حساب آيد. و قول آن حضـرت «حكمتم بحدوث ماتقدم من ليل و نهار»، بيان حكم آنان به حـدوث روز و شب باشـد كه برای نياز آنها به خـدا كافی است و قـديم بودن طبيعت زمان برای شـما فايده ندارد، چون حادث بودن هر يك از روزها و از شب ها برای اثبات اين مطلب كافی است.

قول او صلی الله علیه وآله: «کیف اختلط هذا النور و الظلمه»: اشاره به اعتقادات مانویه است که گفته اند، عالم مصنوعی مرکب از دو اصل قدیمی است که یکی از آن ها نور و یکی دیگر ظلمت است و هر دو آنها ابدی و دائمی بوده و همیشه خواهد بود.

مانوی ها در مزاج و سبب این امتزاج اختلاف کرده اند. بعضـی آنان گفته اند: این کار اتفاقی بوده است و بعضی دلائل واهی دیگری را بیان کرده اند.

آنهـا گفته انـد، تمام اجزاء نور همیشه رو بالا دارد و اجزاء تاریکی همیشه رو به پایین است. پیامبرصـلی الله علیه وآله این کلام آنان را رد کرده با این استدلال که وقتی شما اعتراف دارید به این که طبیعت نور بالا رفتن و طبیعت تاریکی پایین رفتن است، و اعتراف به خدایی که آن دو را مجبور به اجتماع کرده ندارید، این امتزاج و اختلاط از کجا آمد

ص: ۲۶۸

تا این عالم درست شود؟ و چگونه این اجتماع به وجود آمد در حالی که طبیعت هر یک خواهان جدایی و دوری است.

تفصیل و توضیح این مقاله باعث خارج شدن از موضوع کتاب می شود. ما فقط به اشارات قانع کننده عاقلان در هر باب بسنده می کنیم.

**[ترجمه]

«۲»

م، تفسیر الإمام علیه السلام ج، الإحتجاج بِالْإِسْنَادِ إِلَی أَبِی مُحَمَّدٍ الْعَسْکَرِیِّ علیه السلام أَنَّهُ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِی عَلِیِّ بْنِ مُحَمَّدٍ علیهما السـلام هَلْ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صـلی الله علیه و آله یُنَاظِرُ الْیَهُودَ وَ الْمُشْرِکِینَ إِذَا عَاتَبُوهُ وَ یُحَاجُّهُمْ قَالَ بَلَی مِرَاراً کَثِیرَهً مِنْهَا مَا حَکَی اللَّهُ تَعَالَی مِنْ قَوْلِهِمْ وَ قالُوا ما لِهذَا الرَّسُولِ یَأْکُلُ الطَّعامَ وَ یَمْشِی فِی الْأَسْواقِ لَوْ لا أُنْزِلَ إِلَیْهِ مَلَکٌ إِلَی قَوْلِهِ رَجُلًا مَسْحُوراً وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ هـذَا الْقُرْآنُ عَلی رَجُلٍ مِنَ الْقَرْیَتَیْنِ عَظِیمٍ وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً إِلَی قَوْلِهِ کِتاباً نَقْرَؤُهُ ثُمَّ قِیلَ لَهُ فِی آخِرِ ذَلِکَ لَوْ کُنْتَ نَبِیّاً کَمُوسَی لَنَزَّلْتَ عَلَیْنَا الصَّاعِقَهَ (۱)فِی مَسْأَلَتِنَا إِلَیْکَ لِأَنَّ مَسْأَلَتَنَا أَشَدُّ مِنْ مَسَائِلِ قَوْمِ مُوسَی لِمُوسَی قَالَ وَ ذَلِکَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله کَانَ قَاعِداً ذَاتَ یَوْمٍ بِمَکَّهَ بِفِنَاءِ الْکَعْبَهِ إِذَا اجْتَمَعَ جَمَاعَهٌ مِنْ رُؤَسَاءِ قُرَیْشٍ مِنْهُمُ الْوَلِیدُ بْنُ الْمُغِیرَهِ الْمَخْزُومِیُّ وَ أَبُو الْبَخْتَرِیِّ بْنُ هِشَامٍ وَ أَبُو جَهْلِ بْنُ هِشَامٍ وَ الْعَاصُ بْنُ وَائِلٍ السَّهْمِیُّ وَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِی أُمَیَّهَ الْمَخْزُومِیُّ وَ کَانَ مَعَهُمْ جَمْعٌ مِمَّنْ یَلِیهِمْ کَثِیرٌ وَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی نَفَرٍ مِنْ أَصْحَابِهِ یَقْرَأُ عَلَیْهِمْ کِتَابَ اللَّهِ وَ یُؤَدِّی إِلَیْهِمْ عَنِ اللَّهِ أَمْرَهُ وَ نَهْیَهُ فَقَالَ الْمُشْرِکُونَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ لَقَدِ اسْتَفْحَلَ أَمْرُ مُحَمَّدٍ (۲)وَ عَظُمَ خَطْبُهُ فَتَعَالَوْا نَبْدَأْ بِتَقْرِیعِهِ وَ تَبْکِیتِهِ (۳)وَ تَوْبِیخِهِ وَ الِاحْتِجَاجِ عَلَیْهِ وَ إِبْطَالِ مَا جَاءَ بِهِ لِیَهُونَ خَطْبُهُ عَلَی أَصْحَابِهِ وَ یَصْغُرَ قَدْرُهُ عِنْدَهُمْ فَلَعَلَّهُ أَنْ یَنْزِعَهُ عَمَّا هُوَ فِیهِ (۴)مِنْ غَیِّهِ وَ بَاطِلِهِ وَ تَمَرُّدِهِ وَ طُغْیَانِهِ فَإِنِ انْتَهَی وَ إِلَّا عَامَلْنَاهُ بِالسَّیْفِ الْبَاتِرِ قَالَ أَبُو جَهْلٍ فَمَنِ الَّذِی یَلِی کَلَامَهُ وَ مُجَادَلَتَهُ (۵)قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِی أُمَیَّهَ الْمَخْزُومِیُّ

ص: ۲۶۹

۱- فی الاحتجاج: لو کنت نبیّا کموسی أنزلت علینا کسفا من السماء و نزلت علینا الصاعقه.

۲- استفحل الامر: تفاقم أی عظم و لم یجر علی استواء.

۳- التقریع و التبکیت: التعنیف.

۴- فی الاحتجاج: فلعله ینزع عما هو فیه.

۵- فی التفسیر: فمن الذی یلی مکالمته و مجادلته.

أَنَا إِلَى ذَلِکَ أَ فَمَا تَرْضَانِي لَهُ قِرْناً حَسِيباً وَ مُجَادِلًا كَفِيّاً قَالَ أَبُو جَهْلٍ بَلَى فَأَتَوْهُ بِأَجْمَعِهِمْ فَابْتَدَأَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أَمَيَّهَ الْمَخْزُومِيُّ فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ لَقَدِ ادَّعَيْتَ دَعْوَى عَظِيمَهً وَ قُلْتَ مَقَالًا هَائِلًا زَعَمْتَ أَنَّکَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ مَا يَنْبَغِي لِرَبِّ الْعَالَمِينَ وَ خَالِقِ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ أَنْ يَكُونَ مِثْلُکَ رَسُولَهُ بشرا (بَشَرٌ) مِثْلُنَا تَأْكُلُ كَمَا نَأْكُلُ (۱)وَ تَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ كَمَا نَمْشِي فَهَذَا مَلِکُ الرُّومِ وَ هَذَا مَلِکُ الْفُرْسِ لَا يَبْعَثَانِ رَسُولًا إِلَّا كَثِيرَ مَالٍ عَظِيمَ حَالٍ (۲)لَهُ قُصُورٌ وَ دُورٌ وَ فَسَاطِيطُ (۳)وَ خِيَامٌ وَ عَبِيدٌ وَ خُدَّامٌ وَ رَبُّ الْعَالَمِينَ فَوْقَ هَؤُلَاءِ كُلِّهِمْ وَ هُمْ عَبِيدُهُ وَ لَوْ كُنْتَ نَبِيّاً لَكَانَ مَعَکَ مَلَکٌ يُصَدِّقُکَ وَ نُشَاهِدُهُ بَلْ لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ إِلَيْنَا نَبِيّاً لَكَانَ إِنَّمَا يَبْعَثُ إِلَيْنَا مَلَكاً لَا بَشَراً مِثْلَنَا مَا أَنْتَ يَا مُحَمَّدُ إِلَّا مَسْحُوراً وَ لَسْتَ بِنَبِيٍّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَلْ بَقِيَ مِنْ كَلَامِکَ شَيْ ءٌ قَالَ بَلَى لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ إِلَيْنَا رَسُولًا لَبَعَثَ أَجَلَّ مَنْ فِيمَا بَيْنَنَا مَالًا وَ أَحْسَنَهُ حَالًا فَهَلَّا نَزَلَ هَذَا الْقُرْآنُ الَّذِي تَزْعَمُ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَهُ عَلَيْکَ وَ ابْتَعَثَکَ بِهِ رَسُولًا عَلى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ إِمَّا الْوَلِيدُ بْنُ الْمُغِيرَهِ بِمَكَّهَ وَ إِمَّا عُرْوَهُ بْنُ مَسْعُودٍ الثَّقَفِيُّ بِالطَّائِفِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله هَلْ بَقِيَ مِنْ كَلَامِکَ شَيْ ءٌ يَا عَبْدَ اللَّهِ فَقَالَ بَلَى لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعاً بِمَكَّهَ هَذِهِ فَإِنَّهَا ذَاتُ أَحْجَارٍ وَعِرَهٍ وَ جِبَالٍ تَكْسَحُ أَرْضَهَا وَ تَحْفِرُهَا وَ تُجْرِي فِيهَا الْعُيُونَ فَإِنَّنَا إِلَى ذَلِکَ مُحْتَاجُونَ أَوْ تَكُونَ لَکَ جَنَّهٌ مِنْ نَخِيلٍ وَ عِنَبٍ فَتَأْكُلُ مِنْهَا وَ تُطْعِمُنَا فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها خِلَالَ تِلْکَ النَّخِيلِ وَ الْأَعْنَابِ تَفْجِيراً أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ كَما زَعَمْتَ عَلَيْنا كِسَفاً فَإِنَّکَ قُلْتَ لَنَا وَ إِنْ يَرَوْا كِسْفاً مِنَ السَّماءِ ساقِطاً يَقُولُوا سَحابٌ مَرْكُومٌ فَلَعَلَّنَا نَقُولُ ذَلِکَ ثُمَّ قَالَ أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِكَهِ قَبِيلًا تَأْتِي بِهِ وَ بِهِمْ وَ هُمْ لَنَا مُقَابِلُونَ أَوْ يَكُونَ لَکَ بَيْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ تُعْطِينَا مِنْهُ وَ تُغْنِينَا بِهِ فَلَعَلَّنَا نَطْغَى فَإِنَّکَ قُلْتَ لَنَا كَلَّا إِنَّ الْإِنْسانَ لَيَطْغى أَنْ رَآهُ اسْتَغْنى ثُمَّ قَالَ أَوْ تَرْقى

۱- زاد في الاحتجاج: و تشرب كما نشرب.

۲- في المصدرين: كثير المال عظيم الحال.

۳- في التفسير: و دور و بساتين و فساطيط.

فِی السَّماءِ أَیْ تَصْعَدَ فِی السَّمَاءِ وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِیِّکَ أَیْ لِصُعُودِکَ حَتّٰی تُنَزِّلَ عَلَیْنا کِتاباً نَقْرَؤُهُ مِنَ اللَّهِ الْعَزِیزِ الْحَکِیمِ إِلَی عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی أُمَیَّةَ الْمَخْزُومِیِّ وَ مَنْ مَعَهُ بِأَنْ آمِنُوا بِمُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَإِنَّهُ رَسُولِی فَصَدِّقُوهُ فِی مَقَالِهِ فَإِنَّهُ مِنْ عِنْدِی ثُمَّ لَا أَدْرِی یَا مُحَمَّدُ إِذَا فَعَلْتَ هَذَا کُلَّهُ أُؤْمِنُ بِکَ أَوْ لَا أُؤْمِنُ بِکَ بَلْ لَوْ رَفَعْتَنَا إِلَی السَّمَاءِ وَ فَتَحْتَ أَبْوَابَهَا وَ أَدْخَلْتَنَاهَا لَقُلْنَا إِنَّما سُکِّرَتْ أَبْصارُنا أَوْ سَحَرْتَنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عَبْدَ اللَّهِ أَ بَقِیَ شَیْ ءٌ مِنْ کَلَامِکَ فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ أَ وَ لَیْسَ فِیمَا أَوْرَدْتُهُ عَلَیْکَ کِفَایَةٌ وَ بَلَاغٌ مَا بَقِیَ شَیْ ءٌ فَقُلْ مَا بَدَا لَکَ وَ أَفْصِحْ عَنْ نَفْسِکَ إِنْ کَانَتْ لَکَ حُجَّةٌ وَ أْتِنَا بِمَا سَأَلْنَاکَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّامِعُ لِکُلِّ صَوْتٍ وَ الْعَالِمُ بِکُلِّ شَیْ ءٍ تَعْلَمُ مَا قَالَهُ عِبَادُکَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَلَیْهِ یَا مُحَمَّدُ وَ قالُوا ما لِهٰذَا الرَّسُولِ یَأْکُلُ الطَّعامَ وَ یَمْشِی فِی الْأَسْواقِ إِلَی قَوْلِهِ رَجُلًا مَسْحُوراً ثُمَّ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی انْظُرْ کَیْفَ ضَرَبُوا لَکَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا فَلا یَسْتَطِیعُونَ سَبِیلًا ثُمَّ قَالَ یَا مُحَمَّدُ تَبارَکَ الَّذِی إِنْ شاءَ جَعَلَ لَکَ خَیْراً مِنْ ذٰلِکَ جَنّاتٍ تَجْرِی مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ یَجْعَلْ لَکَ قُصُوراً وَ أَنْزَلَ عَلَیْهِ یَا مُحَمَّدُ فَلَعَلَّکَ تارِکٌ بَعْضَ ما یُوحی إِلَیْکَ وَ ضائِقٌ بِهِ صَدْرُکَ الْآیَةَ وَ أَنْزَلَ عَلَیْهِ یَا مُحَمَّدُ وَ قالُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَیْهِ مَلَکٌ وَ لَوْ أَنْزَلْنا مَلَکاً لَقُضِیَ الْأَمْرُ إِلَی قَوْلِهِ وَ لَلَبَسْنا عَلَیْهِمْ ما یَلْبِسُونَ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عَبْدَ اللَّهِ أَمَّا مَا ذَکَرْتَ مِنْ أَنِّی آکُلُ الطَّعَامَ کَمَا تَأْکُلُونَ وَ زَعَمْتَ أَنَّهُ لَا یَجُوزُ لِأَجْلِ هَذِهِ أَنْ أَکُونَ لِلَّهِ رَسُولًا فَإِنَّمَا الْأَمْرُ لِلَّهِ یَفْعَلُ ما یَشاءُ وَ یَحْکُمُ ما یُرِیدُ وَ هُوَ مَحْمُودٌ وَ لَیْسَ لَکَ وَ لَا لِأَحَدٍ الِاعْتِرَاضُ عَلَیْهِ بِلِمَ وَ کَیْفَ أَ لَا تَرَی أَنَّ اللَّهَ کَیْفَ أَفْقَرَ بَعْضاً وَ أَغْنَی بَعْضاً وَ أَعَزَّ بَعْضاً وَ أَذَلَّ بَعْضاً وَ أَصَحَّ بَعْضاً وَ أَسْقَمَ بَعْضاً وَ شَرَّفَ بَعْضاً وَ وَضَعَ بَعْضاً وَ کُلُّهُمْ مِمَّنْ یَأْکُلُ الطَّعَامَ ثُمَّ لَیْسَ لِلْفُقَرَاءِ أَنْ یَقُولُوا لِمَ أَفْقَرْتَنَا وَ أَغْنَیْتَهُمْ وَ لَا لِلْوُضَعَاءِ أَنْ یَقُولُوا لِمَ وَضَعْتَنَا وَ شَرَّفْتَهُمْ (وَ) لَا لِلزَّمْنَی وَ الضُّعَفَاءِ أَنْ یَقُولُوا لِمَ أَزْمَنْتَنَا وَ أَضْعَفْتَنَا وَ صَحَّحْتَهُمْ وَ لَا لِلْأَذِلَّاءِ أَنْ یَقُولُوا لِمَ أَذْلَلْتَنَا وَ أَعْزَزْتَهُمْ وَ لَا لِقِبَاحِ الصُّوَرِ أَنْ یَقُولُوا لِمَ أَقْبَحْتَنَا وَ جَمَّلْتَهُمْ بَلْ إِنْ قَالُوا ذَلِکَ کَانُوا عَلَی رَبِّهِمْ رَادِّینَ وَ لَهُ فِی أَحْکَامِهِ مُنَازِعِینَ وَ بِهِ کَافِرِینَ وَ لَکَانَ جَوَابُهُ لَهُمْ أَنَا

الْمَلِكَ الْخَافِضُ الرَّافِعُ الْمُغْنِی الْمُفْقِرُ الْمُعِزُّ الْمُذِلُّ الْمُصِحُّ الْمُسْقِمُ وَ أَنْتُمُ الْعَبِیدُ لَیسَ لَکمْ إِلَّا التَّسْلِیمُ لِی وَ الِانْقِیادُ لِحُکمِی فَإِنْ سَلَّمْتُمْ کنْتُمْ عِبَاداً مُؤْمِنِینَ وَ إِنْ أَبَیتُمْ کنْتُمْ بِی کافِرِینَ وَ بِعُقُوبَاتِی مِنَ الْهَالِکینَ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَیهِ یا مُحَمَّدُ قُلْ إِنَّما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُکمْ یعْنِی آکلُ الطَّعَامَ یوحی إِلَیَّ أَنَّما إِلهُکمْ إِلهٌ واحِدٌ یعْنِی قُلْ لَهُمْ أَنَا فِی الْبَشَرِیةِ مِثْلُکمْ وَ لَکنْ رَبِّی خَصَّنِی بِالنُّبُوَّةِ دُونَکمْ کمَا یخُصُّ بَعْضَ الْبَشَرِ بِالْغِنَی وَ الصِّحَّةِ وَ الْجَمَالِ دُونَ بَعْضٍ مِنَ الْبَشَرِ فَلَا تُنْکرُوا أَنْ یخُصَّنِی أَیضاً بِالنُّبُوَّةِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَمَّا قَوْلُک هَذَا مَلِک الرُّومِ وَ مَلِک الْفُرْسِ لَا یبْعَثَانِ رَسُولًا إِلَّا کثِیرَ الْمَالِ عَظِیمَ الْحَالِ لَهُ قُصُورٌ وَ دُورٌ وَ فَسَاطِیطُ وَ خِیامٌ وَ عَبِیدٌ وَ خُدَّامٌ وَ رَبُّ الْعَالَمِینَ فَوْقَ هَؤُلَاءِ کلِّهِمْ فَإِنَّهُمْ عَبِیدُهُ فَإِنَّ اللَّهَ لَهُ التَّدْبِیرُ وَ الْحُکمُ لَا یفْعَلُ عَلَی ظَنِّک وَ حُسْبَانِک وَ لَا بِاقْتِرَاحِک بَلْ یفْعَلُ ما یشاءُ وَ یحْکمُ ما یرِیدُ وَ هُوَ مَحْمُودٌ یا عَبْدَ اللَّهِ إِنَّمَا بَعَثَ اللَّهُ نَبِیهُ لِیعَلِّمَ النَّاسَ دِینَهُمْ وَ یدْعُوَهُمْ إِلَی رَبِّهِمْ وَ یکدَّ نَفْسَهُ فِی ذَلِک آنَاءَ لَیلِهِ وَ نَهَارِهِ فَلَوْ کانَ صَاحِبَ قُصُورٍ یحْتَجِبُ فِیهَا وَ عَبِیدٍ وَ خَدَمٍ یسْتُرُونَهُ عَنِ النَّاسِ أَ لَیسَ کانَتِ الرِّسَالَةُ تَضِیعُ وَ الْأُمُورُ تَتَبَاطَأُ أَ وَ مَا تَرَی الْمُلُوک إِذَا احْتَجَبُوا کیفَ یجْرِی الْفَسَادُ وَ الْقَبَائِحُ مِنْ حَیثُ لَا یعْلَمُونَ بِهِ وَ لَا یشْعُرُونَ یا عَبْدَ اللَّهِ إِنَّمَا بَعَثَنِی اللَّهُ وَ لَا مَالَ لِی لِیعَرِّفَکمْ قُدْرَتَهُ وَ قُوَّتَهُ وَ أَنَّهُ هُوَ النَّاصِرُ لِرَسُولِهِ لَا تَقْدِرُونَ عَلَی قَتْلِهِ وَ لَا مَنْعِهِ مِنْ رِسَالَتِهِ فَهَذَا أَبْینُ فِی قُدْرَتِهِ وَ فِی عَجْزِکمْ وَ سَوْفَ یظْفِرُنِی اللَّهُ بِکمْ فَأُوَسِّعُکمْ قَتْلًا وَ أَسْراً ثُمَّ یظْفِرُنِی اللَّهُ بِبِلَادِکمْ وَ یسْتَوْلِی عَلَیهَا الْمُؤْمِنُونَ مِنْ دُونِکمْ وَ دُونَ مَنْ یوَافِقُکمْ عَلَی دِینِکمْ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَمَّا قَوْلُک وَ لَوْ کنْتَ نَبِیاً لَکانَ مَعَک مَلَک یصَدِّقُک وَ نُشَاهِدُهُ بَلْ لَوْ أَرَادَ أَنْ یبْعَثَ إِلَینَا نَبِیاً لَکانَ إِنَّمَا یبْعَثُ لَنَا مَلَکاً لَا بَشَراً مِثْلَنَا فَالْمَلَک لَا تُشَاهِدُهُ حَوَاسُّکمْ لِأَنَّهُ مِنْ جِنْسِ هَذَا الْهَوَاءِ لَا عِیانَ مِنْهُ وَ لَوْ شَاهَدْتُمُوهُ بِأَنْ یزَادَ فِی قُوَی أَبْصَارِکمْ لَقُلْتُمْ لَیسَ هَذَا مَلَکاً بَلْ هَذَا بَشَرٌ لِأَنَّهُ إِنَّمَا کانَ یظْهَرُ لَکمْ بِصُورَةِ الْبَشَرِ الَّذِی قَدْ أَلِفْتُمُوهُ لِتَفْهَمُوا عَنْهُ مَقَالَتَهُ وَ تَعْرِفُوا خِطَابَهُ وَ مُرَادَهُ فَکیفَ کنْتُمْ تَعْلَمُونَ صِدْقَ الْمَلَک وَ أَنَّ مَا یقُولُهُ حَقٌّ بَلْ إِنَّمَا بَعَثَ اللَّهُ بَشَراً وَ أَظْهَرَ عَلَی

يَدِهِ الْمُعْجِزَاتِ الَّتِی لَیسَتْ فِی طَبَائِعِ الْبَشَرِ الَّذِینَ قَدْ عَلِمْتُمْ ضَمَائِرَ قُلُوبِهِمْ فَتَعْلَمُونَ بِعَجْزِكُمْ عَمَّا جَاءَ بِهِ أَنَّهُ مُعْجِزَةٌ وَ أَنَّ ذَلِكَ شَهَادَةٌ مِنَ اللَّهِ بِالصِّدْقِ لَهُ وَ لَوْ ظَهَرَ لَكُمْ مَلَكٌ وَ ظَهَرَ عَلَی یَدِهِ مَا یَعْجِزُ عَنْهُ الْبَشَرُ لَمْ یَكُنْ فِی ذَلِكَ مَا یَدُلُّكُمْ أَنَّ ذَلِكَ لَیسَ فِی طَبَائِعِ سَائِرِ أَجْنَاسِهِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ حَتَّی یَصِیرَ ذَلِكَ مُعْجِزاً أَ لَا تَرَوْنَ أَنَّ الطُّیُورَ الَّتِی تَطِیرُ لَیسَ ذَلِكَ مِنْهَا بِمُعْجِزٍ لِأَنَّ لَهَا أَجْنَاساً یَقَعُ مِنْهَا مِثْلُ طَیَرَانِهَا وَ لَوْ أَنَّ آدَمِیّاً طَارَ كَطَیَرَانِهَا كَانَ ذَلِكَ مُعْجِزاً فَاللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ سَهَّلَ عَلَیْكُمُ الْأَمْرَ وَ جَعَلَهُ بِحَیْثُ یَقُومُ عَلَیْكُمْ حُجَّتُهُ وَ أَنْتُمْ تَقْتَرِحُونَ عِلْمَ الصَّعْبِ (۱)الَّذِی لَا حُجَّةَ فِیهِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَمَّا قَوْلُكَ مَا أَنْتَ إِلَّا رَجُلٌ مَسْحُورٌ فَكَیفَ أَكُونُ كَذَلِكَ وَ قَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّی فِی صِحَّةِ التَّمْییزِ وَ الْعَقْلِ فَوْقَكُمْ فَهَلْ جَرَّبْتُمْ عَلَیَّ مُنْذُ نَشَأْتُ إِلَی أَنِ اسْتَكْمَلْتُ أَرْبَعِینَ سَنَةً خِزْیَةً أَوْ ذِلَّةً أَوْ كَذِبَةً أَوْ جِنَایَةً (خَنَاءً) أَوْ خَطأً مِنَ الْقَوْلِ أَوْ سَفَهاً مِنَ الرَّأْیِ أَ تَظُنُّونَ أَنَّ رَجُلًا یَعْتَصِمُ طُولَ هَذِهِ الْمُدَّةِ بِحَوْلِ نَفْسِهِ وَ قُوَّتِهَا أَوْ بِحَوْلِ اللَّهِ وَ قُوَّتِهِ وَ ذَلِكَ مَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَی انْظُرْ كَیفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا فَلا یَسْتَطِیعُونَ سَبِیلًا إِلَی أَنْ یُثْبِتُوا عَلَیْكَ عَمًی بِحُجَّةٍ أَكْثَرَ مِنْ دَعَاوِیهِمُ الْبَاطِلَةِ الَّتِی یُبَیِّنُ عَلَیْكَ التَّحْصِیلُ بُطْلَانَهَا ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَمَّا قَوْلُكَ لَوْ لا نُزِّلَ هذَا الْقُرْآنُ علی رَجُلٍ مِنَ الْقَرْیَتَیْنِ عَظِیمٍ الْوَلِیدِ بْنِ الْمُغِیرَهِ بِمَكَّهَ أَوْ عُرْوَهَ بِالطَّائِفِ فَإِنَّ اللَّهَ لَیسَ یَسْتَعْظِمُ مَالَ الدُّنْیا كَمَا تَسْتَعْظِمُهُ أَنْتَ وَ لَا خَطَرَ لَهُ عِنْدَهُ كَمَا لَهُ عِنْدَكَ بَلْ لَوْ كَانَتِ الدُّنْیا عِنْدَهُ تَعْدِلُ جَنَاحَ بَعُوضَةٍ لَمَا سَقَی كَافِراً بِهِ مُخَالِفاً لَهُ شَرْبَةَ مَاءٍ وَ لَیسَ قِسْمَةُ رَحْمَهِ اللَّهِ إِلَیْكَ بَلِ اللَّهُ هُوَ الْقَاسِمُ لِلرَّحَمَاتِ وَ الْفَاعِلُ لِمَا یَشَاءُ فِی عَبِیدِهِ وَ إِمَائِهِ وَ لَیسَ هُوَ عَزَّ وَ جَلَّ مِمَّنْ یَخَافُ أَحَداً كَمَا تَخَافُهُ أَنْتَ لِمَالِهِ وَ حَالِهِ فَعَرَفْتَهُ (فَتَعْرِفَهُ خ ل) بِالنُّبُوَّهِ لِذَلِكَ وَ لَا مِمَّنْ یَطْمَعُ فِی أَحَدٍ فِی مَالِهِ أَوْ حَالِهِ كَمَا تَطْمَعُ فَتَخُصَّهُ بِالنُّبُوَّهِ لِذَلِكَ وَ لَا مِمَّنْ یُحِبُّ أَحَداً مَحَبَّةَ الْهَوَی كَمَا تُحِبُّ فَیُقَدِّمَ مَنْ لَا یَسْتَحِقُّ التَّقْدِیمَ وَ إِنَّمَا مُعَامَلَتُهُ بِالْعَدْلِ فَلَا یُؤْثِرُ لِأَفْضَلِ مَرَاتِبِ الدِّینِ وَ خِلَالِهِ (۲)إِلَّا الْأَفْضَلَ فِی طَاعَتِهِ وَ الْأَجَدَّ فِی خِدْمَتِهِ وَ كَذَا لَا یُؤَخِّرُ فِی مَرَاتِبِ

۱- فی نسخه: عمل الصعب.

۲- فی الاحتجاج: فلا یؤثر الا بالعدل لا فضل مراتب الدین و جلاله.

الـدِّينِ وَ خِلَالِهِ (۱)إِلَّا أَشَـدَّهُمْ تَبَاطُؤاً عَنْ طَاعَتِهِ وَ إِذَا كَانَ هَـذَا صِـفَتُهُ لَمْ يَنْظُرْ إِلَى مَالٍ وَ لَا إِلَى حَالٍ بَلْ هَـذَا الْمَالُ وَ الْحَالُ مِنْ تَفَضُّلِهِ وَ لَيْسَ لِأَحَدٍ مِنْ عِبَادِهِ عَلَيْهِ ضَرِيبَةٌ لَازِمَةٌ (۲)فَلَا يُقَالُ لَهُ إِذَا تَفَضَّلْتَ بِالْمَالِ عَلَى عَبْدٍ فَلَا بُدَّ أَنْ تَتَفَضَّلَ عَلَيْهِ بِالنُّبُوَّةِ أَيْضاً لِأَنَّهُ لَيْسَ لِأَحَـدٍ إِكْرَاهُهُ عَلَى خِلَافِ مُرَادِهِ وَ لَا إِلْزَامُهُ تَفَضُّلًا لِأَنَّهُ تَفَضَّلَ قَبْلَهُ بِنِعْمَهٍ أَ لَا تَرَى يَا عَبْدَ اللَّهِ كَيْفَ أَغْنَى وَاحِداً وَ قَبَّحَ صُورَتَهُ وَ كَيْفَ حَسَّنَ صُورَهَ وَاحِـدٍ وَ أَفْقَرَهُ وَ كَيْفَ شَـرَّفَ وَاحِداً وَ أَفْقَرَهُ وَ كَيْفَ أَغْنَى وَاحِداً وَ وَضَـعَهُ ثُمَّ لَيْسَ لِهَذَا الْغَنِيِّ أَنْ يَقُولَ هَلَّا أُضِـيفَ إِلَى يَسَـارِي جَمَـالُ فُلَـانٍ وَ لَـا لِلْجَمِيلِ أَنْ يَقُولَ هَلَّا أُضِـيفَ إِلَى جَمَالِي مَالُ فُلَانٍ وَ لَا لِلشَّرِيفِ أَنْ يَقُولَ هَلَّا أُضِـيفَ إِلَى شَرَفِي مَالُ فُلَانٍ وَ لَا لِلْوَضِـيعِ أَنْ يَقُولَ هَلَّا أُضِـيفَ إِلَى ضِـعَتِي شَرَفُ فُلَانٍ وَ لَكِنَّ الْحُكْمَ لِلَّهِ يَقْسِمُ كَيْفَ يَشَاءُ وَ يَفْعَلُ كَمَا يَشَاءُ وَ هُوَ حَكِيمٌ فِي أَفْعَـالِهِ مَحْمُودٌ فِي أَعْمَـالِهِ وَ ذَلِـكَ قَوْلُهُ وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ هـذَا الْقُرْآنُ عَلى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَ هُمْ يَقْسِـمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ يَـا مُحَمَّدُ نَحْنُ قَسَـمْنا بَيْنَهُمْ مَعِيشَـتَهُمْ فِي الْحَيـاهِ الـدُّنْيا فَأَحْوَجْنَا بَعْضاً إِلَى بَعْضٍ أَحْوَجَ هَـذَا إِلَى مَالِ ذَلِكَ وَ أَحْوَجَ ذَلِكَ إِلَى سِـلْعَهِ هَذَا وَ إِلَى خِدْمَتِهِ (۳)فَتَرَى أَجَلَّ الْمُلُوكِ وَ أَغْنَى الْأَغْنِيَاءِ مُحْتَاجاً إِلَى أَفْقَرِ الْفُقَرَاءِ فِي ضَـرْبٍ مِنَ الضُّرُوبِ إِمَّا سِلْعَهٌ مَعَهُ لَيْسَتْ مَعَهُ وَ إِمَّا خِدْمَهٌ يَصْلُحُ لَهَا لَا يَتَهَيَّأُ لِذَلِكَ الْمَلِكِ أَنْ يَسْتَغْنِيَ إِلَّا بِهِ وَ إِمَّا بَابٌ مِنَ الْعُلُومِ وَ الْحِكَمِ هُوَ فَقِيرٌ إِلَى أَنْ يَسْـتَفِيدَهَا مِنْ هَذَا الْفَقِيرِ الَّذِي يَحْتَاجُ (۴)إِلَى مَالِ ذَلِكَ الْمَلِكِ الْغَنِيِّ وَ ذَلِكَ الْمَلِكُ يَحْتَاجُ إِلَى عِلْمِ هَـذَا الْفَقِيرِ أَوْ رَأْيِهِ أَوْ مَعْرِفَتِهِ ثُمَّ لَيْسَ لِلْمَلِـكِ أَنْ يَقُولَ هَلَّا اجْتَمَعَ إِلَى مَالِي عِلْمُ هَـذَا الْفَقِيرِ وَ لَا لِلْفَقِيرِ أَنْ يَقُولَ هَلَّا اجْتَمَعَ إِلَى رَأْيِي وَ عِلْمِي وَ مَا أَتَصَرَّفُ فِيهِ مِنْ فُنُونِ الْحِكَمِ مَالُ هَذَا الْمَلِكِ الْغَنِيِ

۱- في المصدر: «جلاله» و كذا فيما تقدم.

۲- في الاحتجاج و نسخه من التفسير: ضريبه لازب. قلت: الضريبه: الجزيه. اللازب: الثابت.

۳- في التفسير: و هذا إلى خدمته.

۴- في المصدر هكذا: هو فقير إلى أن يستفيدها من هذا الفقير، فهذا الفقير يحتاج اه.

ثُمَّ قَالَ وَ رَفَعْنا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِيًّا ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ قُلْ لَهُمْ وَ رَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ أَيْ مَا يَجْمَعُهُ هَؤُلَاءِ مِنْ أَمْوَالِ الدُّنْيَا ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ أَمَّا قَوْلُكَ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعاً إِلَى آخِرِ مَا قُلْتَهُ فَإِنَّكَ اقْتَرَحْتَ عَلَى مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ أَشْيَاءَ مِنْهَا مَا لَوْ جَاءَكَ بِهِ لَمْ يَكُنْ بُرْهَاناً لِنُبُوَّتِهِ وَ رَسُولُ اللَّهِ يَرْتَفِعُ (۱)أَنْ يَغْتَنِمَ جَهْلَ الْجَاهِلِينَ وَ يَحْتَجَّ عَلَيْهِمْ بِمَا لَا حُجَّةَ فِيهِ وَ مِنْهَا مَا لَوْ جَاءَكَ بِهِ كَانَ مَعَهُ هَلَاكُكَ وَ إِنَّمَا يُؤْتَى بِالْحُجَجِ وَ الْبَرَاهِينِ لِيُلْزِمَ عِبَادَ اللَّهِ الْإِيمَانَ بِهَا لَا لِيَهْلِكُوا بِهَا فَإِنَّمَا اقْتَرَحْتَ هَلَاكَكَ وَ رَبُّ الْعَالَمِينَ أَرْحَمُ بِعِبَادِهِ وَ أَعْلَمُ بِمَصَالِحِهِمْ مِنْ أَنْ يُهْلِكَهُمْ بِمَا يَقْتَرِحُونَ وَ مِنْهَا الْمُحَالُ الَّذِي لَا يَصِحُّ وَ لَا يَجُوزُ كَوْنُهُ وَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ يُعَرِّفُكَ ذَلِكَ وَ يَقْطَعُ مَعَاذِيرَكَ وَ يَضِيقُ عَلَيْكَ سَبِيلُ مُخَالَفَتِهِ وَ يُلْجِئُكَ بِحُجَجِ اللَّهِ إِلَى تَصْدِيقِهِ حَتَّى لَا يَكُونَ لَكَ عِنْدَ ذَلِكَ مَحِيدٌ وَ لَا مَحِيصٌ (۲)وَ مِنْهَا مَا قَدِ اعْتَرَفْتَ عَلَى نَفْسِكَ أَنَّكَ فِيهِ مُعَانِدٌ مُتَمَرِّدٌ لَا تَقْبَلُ حُجَّةً وَ لَا تُصْغِي إِلَى بُرْهَانٍ وَ مَنْ كَانَ كَذَلِكَ فَدَوَاؤُهُ عَذَابُ اللَّهِ (۳)النَّازِلُ مِنْ سَمَائِهِ أَوْ فِي جَحِيمِهِ أَوْ بِسُيُوفِ أَوْلِيَائِهِ وَ أَمَّا قَوْلُكَ يَا عَبْدَ اللَّهِ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعاً بِمَكَّةَ هَذِهِ فَإِنَّهَا ذَاتُ حِجَارَةٍ وَ صُخُورٍ وَ جِبَالٍ تَكْسَحُ أَرْضَهَا وَ تَحْفِرُهَا وَ تُجْرِي فِيهَا الْعُيُونَ فَإِنَّنَا إِلَى ذَلِكَ مُحْتَاجُونَ فَإِنَّكَ سَأَلْتَ هَذَا وَ أَنْتَ جَاهِلٌ بِدَلَائِلِ اللَّهِ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَ رَأَيْتَ لَوْ فَعَلْتَ هَذَا كُنْتَ مِنْ أَجْلِ هَذَا نَبِيّاً قَالَ لَا قَالَ أَ رَأَيْتَ الطَّائِفَ الَّتِي لَكَ فِيهَا بَسَاتِينُ أَ مَا كَانَ هُنَاكَ مَوَاضِعُ فَاسِدَةٌ صَعْبَةٌ أَصْلَحْتَهَا وَ ذَلَّلْتَهَا وَ كَسَحْتَهَا وَ أَجْرَيْتَ فِيهَا عُيُوناً اسْتَنْبَطْتَهَا قَالَ بَلَى قَالَ وَ هَلْ لَكَ فِيهَا فِي هَذَا نُظَرَاءُ قَالَ بَلَى قَالَ أَ فَصِرْتَ بِذَلِكَ أَنْتَ وَ هُمْ أَنْبِيَاءُ قَالَ لَا قَالَ فَكَذَلِكَ لَا يَصِيرُ هَذَا حُجَّةً لِمُحَمَّدٍ

۱- في التفسير: و رسول اللّه يرتفع شأنه عن أن يغتنم اه.

۲- في المصدر: حتى لا يكون عنه محيد و لا محيص.

۳- في نسخه: فجزاؤه عذاب اللّه.

لَوْ فَعَلَهُ عَلَى نُبُوَّتِهِ فَمَا هُوَ إِلَّا كَقَوْلِكَ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَقُومَ وَ تَمْشِيَ عَلَى الْأَرْضِ أَوْ حَتَّى تَأْكُلَ الطَّعَامَ كَمَا يَأْكُلُ النَّاسُ وَ أَمَّا قَوْلُكَ يَا عَبْدَ اللَّهِ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَ عِنَبٍ فَتَأْكُلَ مِنْهَا وَ تُطْعِمَنَا وَ تُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجِيراً أَ وَ لَيْسَ لِأَصْحَابِكَ وَ لَكَ جَنَّاتٌ مِنْ نَخِيلٍ وَ عِنَبٍ بِالطَّائِفِ تَأْكُلُونَ وَ تُطْعِمُونَ مِنْهَا وَ تُفَجِّرُونَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيراً أَ فَصِرْتُمْ أَنْبِيَاءَ بِهَذَا قَالَ لَا قَالَ فَمَا بَالُ اقْتِرَاحِكُمْ (۱)عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَشْيَاءَ لَوْ كَانَتْ كَمَا تَقْتَرِحُونَ لَمَا دَلَّتْ عَلَى صِدْقِهِ بَلْ لَوْ تَعَاطَاهَا لَدَلَّ تَعَاطِيهَا عَلَى كَذِبِهِ لِأَنَّهُ حِينَئِذٍ يَحْتَجُّ بِمَا لَا حُجَّةَ فِيهِ وَ يَخْتَدِعُ الضُّعَفَاءَ عَنْ عُقُولِهِمْ وَ أَدْيَانِهِمْ وَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ يَجِلُّ وَ يَرْتَفِعُ عَنْ هَذَا ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا عَبْدَ اللَّهِ وَ أَمَّا قَوْلُكَ أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ كَما زَعَمْتَ عَلَيْنا كِسَفاً فَإِنَّكَ قُلْتَ وَ إِنْ يَرَوْا كِسْفاً مِنَ السَّماءِ ساقِطاً يَقُولُوا سَحابٌ مَرْكُومٌ فَإِنَّ فِي سُقُوطِ السَّمَاءِ عَلَيْكُمْ هَلَاكَكُمْ وَ مَوْتَكُمْ فَإِنَّمَا تُرِيدُ بِهَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله أَنْ يُهْلِكَكَ وَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَرْحَمُ بِكَ مِنْ ذَلِكَ لَا يُهْلِكُكَ وَ لَكِنَّهُ يُقِيمُ عَلَيْكَ حُجَجَ اللَّهِ وَ لَيْسَ حُجَجُ اللَّهِ لِنَبِيِّهِ عَلَى حَسَبِ اقْتِرَاحِ عِبَادِهِ لِأَنَّ الْعِبَادَ جُهَّالٌ بِمَا يَجُوزُ مِنَ الصَّلَاحِ وَ بِمَا لَا يَجُوزُ مِنَ (مِنْهُ خ ل) الْفَسَادِ وَ قَدْ يَخْتَلِفُ اقْتِرَاحُهُمْ وَ يَتَضَادُّ حَتَّى يَسْتَحِيلَ وُقُوعُهُ وَ اللَّهُ لَا يُجْرِي تَدْبِيرَهُ عَلَى مَا يَلْزَمُ بِهِ الْمُحَالُ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ هَلْ رَأَيْتَ يَا عَبْدَ اللَّهِ طَبِيباً كَانَ دَوَاؤُهُ لِلْمَرْضَى عَلَى حَسَبِ اقْتِرَاحَاتِهِمْ وَ إِنَّمَا يَفْعَلُ بِهِ مَا يَعْلَمُ صَلَاحَهُ فِيهِ أَحَبَّهُ الْعَلِيلُ أَوْ كَرِهَهُ فَأَنْتُمُ الْمَرْضَى وَ اللَّهُ طَبِيبُكُمْ فَإِنْ أَنْفَذْتُمْ لِدَوَائِهِ شَفَاكُمْ وَ إِنْ تَمَرَّدْتُمْ عَلَيْهِ أَسْقَمَكُمْ (۲)وَ بَعْدُ فَمَتَى رَأَيْتَ يَا عَبْدَ اللَّهِ مُدَّعِيَ حَقٍّ مِنْ قِبَلِ رَجُلٍ أَوْجَبَ عَلَيْهِ حَاكِمٌ مِنْ حُكَّامِهِمْ فِيمَا مَضَى بَيِّنَةً عَلَى دَعْوَاهُ عَلَى حَسَبِ اقْتِرَاحِ الْمُدَّعَى عَلَيْهِ إِذاً مَا كَانَ يَثْبُتُ لِأَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ دَعْوَى وَ لَا حَقٌّ وَ لَا كَانَ بَيْنَ ظَالِمٍ وَ مَظْلُومٍ وَ لَا بَيْنَ صَادِقٍ وَ كَاذِبٍ فَرْقٌ ثُمَّ قَالَ يَا عَبْدَ اللَّهِ وَ أَمَّا قَوْلُكَ أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِكَةِ قَبِيلًا يُقَابِلُونَنَا وَ نُعَايِنُهُمْ

۱- اقترح علیه کذا أو بکذا: تحکم و سأله إیّاه بالعنف و من غیر رویه.

۲- فی التفسیر و نسخه من الکتاب: و ان تمردتم اشقاکم.

فَإِنَّ هَذَا مِنْ الْمُحَالِ الَّذِی لَا خَفَاءَ بِهِ لِأَنَّ رَبَّنَا عَزَّ وَ جَلَّ لَیْسَ کَالْمَخْلُوقِینَ یَجِی ءُ وَ یَذْهَبُ وَ یَتَحَرَّکُ وَ یُقَابِلُ شَیْئاً حَتَّی یُؤْتَی بِهِ فَقَدْ سَأَلْتُمُوهُ بِهَذَا الْمُحَالِ وَ إِنَّمَا هَذَا الَّذِی دَعَوْتَ إِلَیْهِ صِفَهُ أَصْنَامِکُمْ الضَّعِیفَهِ الْمَنْقُوصَهِ الَّتِی لَا تَسْمَعُ وَ لَا تُبْصِرُ وَ لَا تَعْلَمُ وَ لَا تُغْنِی عَنْکُمْ شَیْئاً وَ لَا عَنْ أَحَدٍ یَا عَبْدَ اللَّهِ أَ وَ لَیْسَ لَکَ ضِیَاعٌ وَ جَنَّاتٌ بِالطَّائِفِ وَ عِقَارٌ بِمَکَّهَ وَ قُوَّامٌ عَلَیْهَا قَالَ بَلَی قَالَ أَ فَتُشَاهِدُ جَمِیعَ أَحْوَالِهَا بِنَفْسِکَ أَوْ بِسُفَرَاءَ بَیْنَکَ وَ بَیْنَ مُعَامِلِیکَ قَالَ بِسُفَرَاءَ قَالَ أَ رَأَیْتَ لَوْ قَالَ مُعَامِلُوکَ وَ أَکَرَتُکَ وَ خَدَمُکَ لِسُفَرَائِکَ لَا نُصَدِّقُکُمْ فِی هَذِهِ السِّفَارَهِ إِلَّا أَنْ تَأْتُونَا بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِی أُمَیَّهَ لِنُشَاهِدَهُ فَنَسْمَعَ مَا تَقُولُونَ عَنْهُ شِفَاهاً کُنْتَ تُسَوِّغُهُمْ هَذَا أَ وَ کَانَ یَجُوزُ لَهُمْ عِنْدَکَ ذَلِکَ قَالَ لَا قَالَ فَمَا الَّذِی یَجِبُ عَلَی سُفَرَائِکَ أَ لَیْسَ أَنْ یَأْتُوهُمْ عَنْکَ بِعَلَامَهٍ صَحِیحَهٍ تَدُلُّهُمْ عَلَی صِدْقِهِمْ یَجِبُ عَلَیْهِمْ أَنْ یُصَدِّقُوهُمْ قَالَ بَلَی قَالَ یَا عَبْدَ اللَّهِ أَ رَأَیْتَ سَفِیرَکَ لَوْ أَنَّهُ لَمَّا سَمِعَ مِنْهُمْ هَذَا عَادَ إِلَیْکَ وَ قَالَ قُمْ مَعِی فَإِنَّهُمْ قَدِ اقْتَرَحُوا عَلَیَّ مَجِیئَکَ مَعِی أَ لَیْسَ یَکُونُ لَکَ مُخَالِفاً وَ تَقُولُ لَهُ إِنَّمَا أَنْتَ رَسُولٌ لَا مُشِیرٌ وَ آمِرٌ قَالَ بَلَی قَالَ فَکَیْفَ صِرْتَ تَقْتَرِحُ عَلَی رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِینَ مَا لَا تُسَوِّغُ عَلَی أَکَرَتِکَ وَ مُعَامِلِیکَ أَنْ یَقْتَرِحُوهُ عَلَی رَسُولِکَ إِلَیْهِمْ وَ کَیْفَ أَرَدْتَ مِنْ رَسُولِ رَبِّ الْعَالَمِینَ أَنْ یَسْتَذِمَّ عَلَی رَبِّهِ (۱)بِأَنْ یَأْمُرَ عَلَیْهِ وَ یَنْهَی وَ أَنْتَ لَا تُسَوِّغُ مِثْلَ هَذَا عَلَی رَسُولِکَ إِلَی أَکَرَتِکَ وَ قُوَّامِکَ هَذِهِ حُجَّهٌ قَاطِعَهٌ لِإِبْطَالِ جَمِیعِ مَا ذَکَرْتَهُ فِی کُلِّ مَا اقْتَرَحْتَهُ یَا عَبْدَ اللَّهِ وَ أَمَّا قَوْلُکَ یَا عَبْدَ اللَّهِ أَوْ یَکُونَ لَکَ بَیْتٌ مِنْ زُخْرُفٍ وَ هُوَ الذَّهَبُ أَ مَا بَلَغَکَ أَنَّ لِعَظِیمِ مِصْرَ (۲)بُیُوتاً مِنْ زُخْرُفٍ قَالَ بَلَی قَالَ أَ فَصَارَ بِذَلِکَ نَبِیّاً قَالَ لَا قَالَ فَکَذَلِکَ لَا تُوجِبُ لِمُحَمَّدٍ لَوْ کَانَتْ لَهُ نُبُوَّهٌ (۳)وَ مُحَمَّدٌ لَا یَغْتَنِمُ جَهْلَکَ بِحُجَجِ اللَّهِ وَ أَمَّا قَوْلُکَ یَا عَبْدَ اللَّهِ أَوْ تَرْقی فِی السَّماءِ ثُمَّ قُلْتَ وَ لَنْ نُؤْمِنَ لِرُقِیِّکَ حَتَّی تُنَزِّلَ عَلَیْنا کِتاباً نَقْرَؤُهُ یَا عَبْدَ اللَّهِ الصُّعُودُ إِلَی السَّمَاءِ أَصْعَبُ مِنَ النُّزُولِ عَنْهَا وَ إِذَا

۱- فی التفسیر: أن یستقدم یتقدم خ ل إلی ربّه.

۲- فی التفسیر: لعزیز لعظیم خ ل مصر.

۳- فی الاحتجاج: فکذلک لا یوجب لمحمّد نبوه لو کان له بیوت.

اعْتَرَفْتَ عَلَى نَفْسِكَ أَنَّكَ لَا تُؤْمِنُ إِذَا صَعِدْتَ فَكَذَلِكَ حُكْمُ النُّزُولِ ثُمَّ قُلْتَ حَتَّى تُنَزِّلَ عَلَيْنا كِتاباً نَقْرَؤُهُ ثُمَّ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَا أَدْرِي أُومِنُ بِكَ أَوْ لَا أُومِنُ بِكَ فَأَنْتَ يَا عَبْدَ اللَّهِ مُقِرٌّ بِأَنَّكَ تُعَانِدُ حُجَّةَ اللَّهِ عَلَيْكَ فَلَا دَوَاءَ لَكَ إِلَّا تَأْدِيبُهُ عَلَى يَدِ أَوْلِيَائِهِ الْبَشَرِ (۱)أَوْ مَلَائِكَتِهِ الزَّبَانِيَهِ وَ قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ حِكْمَهً جَامِعَهً (۲)لِبُطْلَانِ كُلِّ مَا اقْتَرَحْتَهُ فَقَالَ تَعَالَى قُلْ يَا مُحَمَّدُ سُبْحانَ رَبِّي هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَراً رَسُولًا مَا أَبْعَدَ رَبِّي عَنْ أَنْ يَفْعَلَ الْأَشْيَاءَ عَلَى مَا تَقْتَرِحُهُ الْجُهَّالُ بِمَا يَجُوزُ وَ بِمَا لَا يَجُوزُ وَ هَلْ كُنْتُ إِلَّا بَشَراً رَسُولًا لَا يَلْزَمُنِي إِلَّا إِقَامَهُ حُجَّهِ اللَّهِ الَّتِي أَعْطَانِي وَ لَيْسَ لِي أَنْ آمُرَ عَلَى رَبِّي وَ لَا أَنْهَى وَ لَا أُشِيرَ فَأَكُونَ كَالرَّسُولِ الَّذِي بَعَثَهُ مَلِكٌ إِلَى قَوْمٍ مِنْ مُخَالِفِيهِ فَرَجَعَ إِلَيْهِ يَأْمُرُهُ أَنْ يَفْعَلَ بِهِمْ مَا اقْتَرَحُوهُ عَلَيْهِ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ يَا مُحَمَّدُ هَاهُنَا وَاحِدَهٌ أَ لَسْتَ زَعَمْتَ أَنَّ قَوْمَ مُوسَى احْتَرَقُوا بِالصَّاعِقَهِ لَمَّا سَأَلُوهُ أَنْ يُرِيَهُمُ اللَّهُ جَهْرَهً قَالَ بَلَى قَالَ فَلَوْ كُنْتَ نَبِيّاً لَاحْتَرَقْنَا نَحْنُ أَيْضاً فَقَدْ سَأَلْنَا أَشَدَّ مِمَّا سَأَلَ قَوْمُ مُوسَى لِأَنَّهُمْ زَعَمْتَ أَنَّهُمْ قَالُوا (۳)أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَهً وَ نَحْنُ نَقُولُ لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَ الْمَلَائِكَهِ قَبِيلًا نُعَايِنُهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا أَبَا جَهْلٍ أَ مَا عَلِمْتَ قِصَّهَ إِبْرَاهِيمَ الْخَلِيلِ عليه السلام لَمَّا رُفِعَ فِي الْمَلَكُوتِ وَ ذَلِكَ قَوْلُ رَبِّي وَ كَذلِكَ نُرِي إِبْراهِيمَ مَلَكُوتَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ قَوَّى اللَّهُ بَصَرَهُ لَمَّا رَفَعَهُ دُونَ السَّمَاءِ حَتَّى أَبْصَرَ الْأَرْضَ وَ مَنْ عَلَيْهَا ظَاهِرِينَ وَ مُسْتَتِرِينَ فَرَأَى رَجُلًا وَ امْرَأَهً عَلَى فَاحِشَهٍ فَدَعَا عَلَيْهِمَا بِالْهَلَاكِ فَهَلَكَا ثُمَّ رَأَى آخَرَيْنِ فَدَعَا عَلَيْهِمَا بِالْهَلَاكِ فَهَلَكَا (۴)ثُمَّ رَأَى آخَرَيْنِ فَهَمَّ بِالدُّعَاءِ عَلَيْهِمَا فَأَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ اكْفُفْ دَعْوَتَكَ عَنْ عِبَادِي وَ إِمَائِي فَإِنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ الْجَبَّارُ (۵)الْحَلِيمُ لَا تَضُرُّنِي ذُنُوبُ عِبَادِي وَ إِمَائِي كَمَا لَا تَنْفَعُنِي طَاعَتُهُمْ وَ لَسْتُ

۱- في التفسير: اولياءه من البشر.

۲- في التفسير: حكمه كلمه خ ل جامعه و في الاحتجاج: حكمه بالغه جامعه.

۳- كذا في النسخ.

۴- في المصدر أضاف ايضا: ثم رأى آخرين فدعا عليهما بالهلاك فهلكا.

۵- في التفسير: «الحنان» بدل «جبار».

أَسُوسُهُمْ بِشِفَاءِ الْغَيْظِ (۱)كَسِيَاسَتِکَ فَاکْفُفْ دَعْوَتَکَ عَنْ عِبَادِی (۲)فَإِنَّمَا أَنْتَ عَبْدٌ نَذِيرٌ لَا شَرِيکَ فِی الْمَمْلَکَهِ وَ لَا مُهَيْمِنٌ عَلَيَّ (۳)وَ عِبَادِی مَعِی بَيْنَ خِلَالٍ (۴)ثَلَاثٍ إِمَّا تَابُوا إِلَيَّ فَتُبْتُ عَلَيْهِمْ وَ غَفَرْتُ ذُنُوبَهُمْ وَ سَتَرْتُ عُيُوبَهُمْ وَ إِمَّا کَفَفْتُ عَنْهُمْ عَذَابِی لِعِلْمِی بِأَنَّهُ سَيَخْرُجُ مِنْ أَصْلَابِهِمْ ذُرِّيَّاتٌ مُؤْمِنُونَ فَأَرْفُقُ بِالْآبَاءِ الْکَافِرِينَ وَ أَتَأَنَّی بِالْأُمَّهَاتِ الْکَافِرَاتِ وَ أَرْفَعُ عَنْهُمْ عَذَابِی لِيَخْرُجَ ذَلِکَ الْمُؤْمِنُ مِنْ أَصْلَابِهِمْ فَإِذَا تَزَايَلُوا حَقَّ بِهِمْ (۵)عَذَابِی وَ حَاقَ بِهِمْ بَلَائِی وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ هَذَا وَ لَا هَذَا فَإِنَّ الَّذِی أَعْدَدْتُهُ لَهُمْ مِنْ عَذَابِی أَعْظَمُ مِمَّا تُرِيدُهُ بِهِمْ فَإِنَّ عَذَابِی لِعِبَادِی عَلَی حَسَبِ جَلَالِی وَ کِبْرِيَائِی يَا إِبْرَاهِيمُ فَخَلِّ بَيْنِی وَ بَيْنَ عِبَادِی فَإِنِّی أَرْحَمُ بِهِمْ مِنْکَ وَ خَلِّ بَيْنِی وَ بَيْنَ عِبَادِی فَإِنِّی أَنَا الْجَبَّارُ الْحَلِيمُ الْعَلَّامُ الْحَکِيمُ أُدَبِّرُهُمْ بِعِلْمِی وَ أُنَفِّذُ فِيهِمْ قَضَائِی وَ قَدَرِی ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله عليه و آله إِنَّ اللَّهَ يَا أَبَا جَهْلٍ إِنَّمَا دَفَعَ عَنْکَ الْعَذَابَ لِعِلْمِهِ بِأَنَّهُ سَيُخْرِجُ مِنْ صُلْبِکَ ذُرِّيَّهً طَيِّبَهً عِکْرِمَهَ ابْنَکَ وَ سَيَلِی مِنْ أُمُورِ الْمُسْلِمِينَ مَا إِنْ أَطَاعَ اللَّهَ فِيهِ کَانَ عِنْدَ اللَّهِ جَلِيلًا وَ إِلَّا فَالْعَذَابُ نَازِلٌ عَلَيْکَ وَ کَذَلِکَ سَائِرُ قُرَيْشٍ السَّائِلِينَ لَمَّا سَأَلُوا مِنْ هَذَا إِنَّمَا أُمْهِلُوا لِأَنَّ اللَّهَ عَلِمَ أَنَّ بَعْضَهُمْ سَيُؤْمِنُ بِمُحَمَّدٍ وَ يَنَالُ بِهِ السَّعَادَهَ فَهُوَ لَا يَقْتَطِعُهُ عَنْ تِلْکَ السَّعَادَهِ وَ لَا يَبْخَلُ بِهَا عَلَيْهِ أَوْ مَنْ يُولَدُ مِنْهُ مُؤْمِنٌ فَهُوَ يُنْظِرُ أَبَاهُ (۶)لِإِيصَالِ ابْنِهِ إِلَی السَّعَادَهِ وَ لَوْ لَا ذَلِکَ لَنَزَلَ الْعَذَابُ بِکَافَّتِکُمْ فَانْظُرْ نَحْوَ السَّمَاءِ فَنَظَرَ إِلَی أَکْنَافِهَا وَ إِذَا أَبْوَابُهَا مُفَتَّحَهٌ وَ إِذَا النِّيرَانُ نَازِلَهٌ مِنْهَا مُسَامِتَهٌ (۷)لِرُءُوسِ الْقَوْمِ تَدْنُو مِنْهُمْ حَتَّی وَجَدُوا حَرَّهَا بَيْنَ أَکْتَافِهِمْ فَارْتَعَدَتْ فَرَائِصُ أَبِی جَهْلٍ وَ الْجَمَاعَهِ

ص: ۲۷۹

۱- أی ادبرهم و اتولی امرهم بما يشفی غيظی.

۲- فی المصدر: عن عبادی و إمائی.

۳- أی و لا الرقيب علی و علی عبادی و لا القائم علی عبادی بأعمالهم و ارزاقهم و آجالهم.

۴- الخلال: الخصال.

۵- فی المصدر: حل بهم عذابی. قلت: تزايلوا أی تفرقوا و خرجوا من أصلابهم. حاق بهم. أحاط بهم.

۶- أی يمهله.

۷- أی مقابله و موازاه لرءوسهم.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله وَ لَا تَرُوعَنَّكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُهْلِكُكُمْ بِهَا وَ إِنَّمَا أَظْهَرَهَا عِبْرَةً لَكُمْ ثُمَّ نَظَرُوا وَ إِذَا قَدْ خَرَجَ مِنْ ظُهُورِ الْجَمَاعَةِ أَنْوَارٌ قَابَلَتْهَا وَ رَفَعَتْهَا وَ دَفَعَتْهَا حَتَّى أَعَادَتْهَا فِي السَّمَاءِ كَمَا جَاءَتْ مِنْهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله علیه و آله بَعْضُ هَذِهِ الْأَنْوَارِ أَنْوَارُ مَنْ قَدْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّهُ سَيُسْعِدُهُ بِالْإِيمَانِ بِي مِنْكُمْ مِنْ بَعْدُ وَ بَعْضُهَا أَنْوَارُ ذُرِّيَّةٍ طَيِّبَةٍ سَتَخْرُجُ عَنْ بَعْضِكُمْ مِمَّنْ لَا يُؤْمِنُ وَ هُمْ يُؤْمِنُونَ (۱).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السّلام: امام حسن عسکری علیه السّلام نقل می کند که به پدرم حضرت امام علی النقی علیه السلام عرض کردم، آیا وقتی یهودیان و مخالفین بر پیامبر اکرم اعتراض و مخالفت می کردند مناظره هم کرده؟ فرمود: آری چندین مرتبه. از آن جمله این آیه است که خداوند از قول آنها نقل می کند:

«وَ قالُوا ما لِهذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعامَ وَ يَمْشِي فِي الْأَسْواقِ لَوْ لا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ» {و گفتند: «این چه پیامبری است که غذا می خورد و در بازارها راه می رود؟ چرا فرشته ای به سوی او نازل نشده تا همراه وی هشداردهنده باشد؟} تا «رَجُلًا مَسْحُوراً» ، - . فرقان / ۷- ۸ - { مردی افسون شده}و این آیه دیگر: «لَوْ لا نُزِّلَ هذَا الْقُرْآنُ عَلى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ» ، - . زخرف / ۳۱ - { و گفتند: «چرا این قرآن بر مردی بزرگ از [آن] دو شهر فرود نیامده است؟»} و آیه دیگر: «وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ يَنْبُوعاً» {و گفتند: «تا از زمین چشمه ای برای ما نجوشانی، هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد.} تا «كِتاباً نَقْرَؤُهُ» - . اسراء / ۹۰- ۹۳ - { کتابی که آن را بخوانیم}.

بالاخره در آخر این قسمت گفتند، اگر تو پیامبری، مانند موسی آسمان را بر سر ما فرود آور. یا در صورتی که پیامبر باشی، باید صاعقه ای از آسمان ما را فرا گیرد چون درخواست ما از تقاضای قوم موسی بزرگتر و شدیدتر است (آنها می گفتند ما می خواهیم با چشم خدا را ببینیم).

پدرم فرمود: این جریانها موقعی اتفاق افتاد که روزی پیامبر اکرم با اصحاب خود کنار خانه کعبه نشسته بود و برای آنها آیات قرآن و دستورات پروردگار را می خواند. در این موقع گروهی از سران قریش از قبیل: ولید بن مغیره مخزومی و ابو

البختری پسر هشام و ابو جهل و عاص بن وائل سهمی و عبد الله بن ابی امیه مخزومی و گروهی از پیروان آنها اجتماع نمودند و با هم به گفتگو پرداختند. آنها می گفتند، کار محمد بالا گرفته و موقعیتی پیدا کرده، باید او را سرکوب نمود و ساکت کرد و با او به بحث و مناظره پرداخت و سرزنشش کرد تا ادعایش باطل شود و موقعیت و مقامش پیش پیروان و هوادارانش پایین بیاید، شاید بدین وسیله دست از گمراهی بردارند و این سرکشی و طغیان را فرو گذارند. اگر دست برداشتند چه بهتر و گر نه با شمشیر بران با آنها مقابله خواهیم کرد.

ابو جهل گفت: چه کسی حاضر به بحث و مناظره با اوست؟ عبد الله بن ابی امیه

ص: ۲۶۹

مخزومی جواب داد من. مگر مرا همطراز و همدوش با او نمی دانید؟

ابو جهل پاسخ داد چرا.

تمام آنها پیش پیامبر آمدند. ابتدا عبد الله بن ابی امیه مخزومی شروع به سخن کرده گفت: یا محمد! ادعای بزرگی کرده ای و سخن دشواری می گویی. خود را پیامبر خدا می دانی با اینکه شایسته نیست خداوند و آفریننده جهان مانند تو را سفیر و پیامبر خود قرار دهد. یک انسان که مانند ما می خورد و می آشامد و در کوچه و بازار راه می رود. یک مطالعه در باره فرمانروایان روم و پادشاهان ایران بکن. اگر بخواهند پیکی بفرستند، قطعا شخصی را انتخاب می کنند که موقعیتی داشته باشد و دارای ثروت باشد. قصرهای بلند و باغهای زیبا و غلام و کنیز فراوان. خداوند از تمام این فرمانروایان بزرگتر و با قدرت تر است، اینها همه بنده اویند.

از آن گذشته، اگر تو پیامبر بودی، به همراهت فرشته ای می فرستاد تا تو را تصدیق نماید و ما او را می دیدیم. اگر خداوند تصمیم داشت برای ما پیامبری بفرستد حتما فرشته و ملکی را می فرستاد نه آدمی مثل خودمان را. تو مردی هستی که جن زده ای و عقل خویش را از دست داده ای، نه پیامبر و سفیر خدا.

پیامبر اکرم فرمود: دیگر اعتراضی نداری؟ گفت چرا. اگر خداوند می خواست پیامبری بفرستد، باید شخصی را می فرستاد که از نظر مالی و شخصیت از همه ما برتر باشد، چرا این قرآنی که مدعی هستی خدا بر تو نازل کرده، بر یکی از دو

شخصیت برجسته عرب در مکه، ولید بن مغیره و در طائف، عروه بن مسعود ثقفی نازل نکرد.

دوباره پیامبر اکرم فرمود: دیگر حرفی نداری؟ گفت چرا. هرگز ایمان به تو نخواهیم آورد، مگر از زمین مکه چشمه ساری برآوری. چون اینجا سرزمین سخت و خشک و کوهستانی است، زمین آن را پر خاک و قابل شخم و کشت کنی و نهرها و جویبارها در آن به وجود آوری، ما احتیاج به چنین چیزهایی داریم. یا لا اقل خودت باغی داشته باشی پر از انگور و خرما که خود بخوری و به ما نیز بدهی. از میان باغ و بین درختان خرما و انگور، نهرها و جویبارها جاری باشد. یا چنانچه مدعی هستی، آسمان را بر سر ما فرود آری زیرا خود در قرآن می گویی: «وَ إِنْ یَرَوْا کِسْفاً مِنَ السَّماءِ ساقِطاً یَقُولُوا سَحابٌ مَرْکُومٌ» - . سوره طور / ۴۴ - .

اگر پاره ای از آسمان را ببینند که بر سر آنها فرو می بارد، می گویند چیزی نیست اینها ابرهای بر هم انباشته است. تو این کار را بکن شاید ما هم همین حرف را بزنیم.

یا خدا و ملائکه را پیش ما بیاوری، طوری که در مقابل و روبروی ما باشند. و یا انباری از جواهر و طلا و نقره داشته باشی و به ما بدهی تا بی نیاز و ثروتمند شویم. شاید چنانچه خود می گویی سر به طغیان و سرکشی برداریم زیرا در قرآن خود می گویی «کَلَّا إِنَّ الْإِنْسانَ لَیَطْغی أَنْ رَآهُ اسْتَغْنی» - . علق / ۶- ۷ - ، {حقّاً که انسان سرکشی می کند، همین که خود را بی نیاز پندارد}. نه چنین است. انسان وقتی خود را بی نیاز ببیند سرکشی آغاز می کند.

باز دنباله سخن خود را چنین ادامه داد: یا به آسمان برآیی.

تازه ما برای این بالا رفتن به آسمان به تو ایمان نخواهیم آورد، مگر نامه ای از جانب خداوند بیاوری که مضمونش این باشد: ای عبد الله بن امیه مخزومی، با همراهان خود به محمد بن عبد الله بن عبد المطلب ایمان بیاورید. او پیامبر من است، گفتارش را بپذیرید که من او را فرستاده ام. تازه بعد از تمام این کارها که انجام دهی، اطمینان ندارم که به تو ایمان خواهم آورد یا خیر.

اگر ما را به آسمان بالا ببری و تمام درب های آسمان ها را به روی ما بگشایی و ما را وارد آنها بنمایی، ما می گوییم چشم بندی کرده ای و این یک نوع سحر است.

پیامبر اکرم فرمود: آیا حرف دیگری هم داری؟ گفت: یا محمد! آنچه بر تو اعتراض نمودم کافی نبود؟ دیگر چیزی باقی نمانده، حالا تو هر جوابی داری واضح و آشکار بیان کن. اگر واقعاً می توانی تقاضاهای ما را برآور و در صورتی که دلیلی داری، برای ما استدلال نما؟

پیامبر اکرم فرمود: خدایا، تو هر صدایی را می شنوی و از هر چیز اطلاع داری، سخن این بندگان خود را شنیدی. خداوند این آیه بر پیامبر نازل نمود:

«وَ قالُوا ما لِهـذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعامَ»، - . الفرقان / ۷ - {و گفتند: این چه پیامبری است که غذا می خورد} تا «رَجُلًا مَسْحُوراً» سپس می فرماید:

«انْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا فَلا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا» - . اسراء / ۴۸ - ببین چگونه برایت مثال می زنند؟ اینان گمراهند و هرگز به راه نخواهند آمد.

سپس می فرماید: «تَبارَكَ الَّذِي إِنْ شاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْراً مِنْ ذلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَ يَجْعَلْ لَكَ قُصُوراً» - . فرقان / ۱۰ - ،{ بزرگ [و خجسته] است کسی که اگر بخواهد، بهتر از این را برای تو قرار می دهد: باغهایی که جویبارها از زیر [درختان] آن روان خواهد بود، و برای تو کاخها پدید می آورد.}.

و این آیه دیگر را نیز در همین مورد نازل فرمود: «فَلَعَلَّكَ تارِكٌ بَعْضَ ما يُوحى إِلَيْكَ وَ ضائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ أَوْ جاءَ مَعَهُ، مَلَكٌ، إِنَّما أَنْتَ نَذِيرٌ وَ اللَّهُ عَلى كُلِّ شَيْ ءٍ وَكِيلٌ» - . هود / ۱۴ - ،{ و مبادا تو برخی از آنچه را که به سویت وحی می شود ترک گویی و سینه ات بدان تنگ گردد که می گویند: «چرا گنجی بر او فرو فرستاده نشده یا فرشته ای با او نیامده است؟» تو فقط هشداردهنده ای، و خدا بر هر چیزی نگهبان است.}.

شاید برخی از آنچه را به تو وحی می شود ترک می کنی و دلگیر می گردی از اینکه می گویند چرا برایش گنجی نفرستاده اند یا فرشته ای با او نیامده. تو یک پیامبر و نذیر هستی، خداوند عهده دار تمام چیزها است. این آیه دیگر را نیز نازل نمود: «وَ قالُوا لَوْ لا أُنْزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَ لَوْ أَنْزَلْنا مَلَكاً لَقُضِيَ الْأَمْرُ»، - . الانعام / ۸ - {و گفتند: «چرا فرشته ای بر او نازل نشده است؟» و

اگر فرشته ای فرود می آوردیم، قطعاً کار تمام شده بود} تا «وَ لَلَبَسْنا عَلَيْهِمْ ما يَلْبِسُونَ»، - . الانعام / ۹ - {و امر را همچنان بر آنان مشتبه می ساختیم.}.

پیامبر فرمود: اینک توجه کن ای بنده خدا، آنچه اعتراض کردی که چرا من هم مثل شما غذا می خورم و مدعی شدی که به همین دلیل شایسته پیامبری نیستم. این کار مربوط به خدا است. هر کار بخواهد انجام می دهد و هر تصمیمی بخواهد می گیرد. به کارهای او نمی توان خرده گرفت. به تو و به هیچ کس نمی رسد که چون و چرا کنند.

مگر نمی بینی خدا گروهی را فقیر و برخی را غنی و بعضی را عزیز و برخی را ذلیل و عده ای را سالم و صحیح و برخی را مریض و بعضی را شریف و برخی را پست کرده، همه آنها غذا می خورند. فقرا نمی توانند بگویند چرا ما ضعیف و ناتوان شده ایم و آنها سالم و توانایند و ذلیلان بگویند، چرا ما ذلیل و آنها عزیز شده اند، و نه زشت صورتان بگویند، چرا ما زشت و آنها را زیبا کرده ای.

اگر چنین حرفی بزنند بر خدا اعتراض نموده و در مقابل او ایستادگی کرده اند و به او کافر خواهند بود. خداوند در جواب آنها خواهد گفت، من

ص: ۲۷۱

فرمانروایی هستم که پستی و بلندی و ثروت و فقر و عزت ذلت و صحت و بیماری در اختیار من است. شما بنده منید و جز تسلیم در مقابل من و اطاعت فرمانم کاری ندارید. اگر تسلیم شدید بندگانی مؤمنید و اگر امتناع ورزیدید به من کافر هستید و گرفتار عقاب و کیفر من خواهید شد.

بعد خداوند این آیه را بر پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نازل کرد: «قُلْ إِنَّما أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُوحى إِلَيَّ أَنَّما إِلهُكُمْ إِلهٌ واحِدٌ» ، - .الکهف / ۱۱۰ - {بگو: «من هم مثل شما بشری هستم و[لی] به من وحی می شود که خدای شما خدایی یگانه است}. بگو من هم انسانی مثل شما هستم، غذا می خورم و در بشریت همانند شمایم جز اینکه خداوند مرا به پیامبری برگزیده است، چنانچه بعضی را ثروتمند و برخی را تندرست و یکی را جمال می دهد و به بعض دیگر نمی دهد. همینطور نباید انکار نبوت مرا بکنید. چون به شما این امتیاز را نبخشیده.

اما آنچه گفتی که پادشاه روم و فرمانروای ایران پیک و فرستاده خود را از ثروتمندانی که دارای قصرها و خانه ها و باغ ها و غلام و کنیزها هستند، انتخاب می کنند و خدا از همه آنها برتر است چون اینها بنده اویند.

باید بدانی که اختیار در دست خدا است، به دستور و عقیده و نظر تو عمل نمی کند و نه به آنچه تو صلاح بدانی، بلکه هر چه او خود صلاح بداند و تصمیم بگیرد انجام می دهد و در کارهایش جای هیچ اعتراضی نیست.

خداوند پیامبرانش را فرستاد تا مردم را به دین متمایل کنند و متوجه خدا نمایند و شبانه روز وقت خود را در راه پرورش افکار، با زحمت و مشقت از هیچ خدمتی فروگذاری ننمایند.

اگر دارای قصرها باشد که درون آنها جای بگیرد و خدمتکاران، مردم را از رسیدن به خدمت او باز دارند، مگر نه این است که رسالت از بین می رود و کارها به کندی می گذرد. مگر تو خود نمی بینی، وقتی پادشاهان در پشت پرده های قصرها جای می گیرند، چگونه فساد و کارهای زشت دور از دید آنها شیوع پیدا می کند و اطلاعی هم از آن حاصل نمی کنند.

فرمود: ای بنده خدا، خداوند مرا بدون ثروت برانگیخت تا به شما قدرت و نیروی خویش را بشناساند و بدانید که او یاور من است و شما قدرت کشتن مرا ندارید و نمی توانید جلوی گسترش دین او را بگیرید، این خود مطلبی است آشکار از نیروی خدا و ضعف و ناتوانی شما.

به زودی مرا بر شما پیروز خواهد کرد. شما را می کشم و اسیر می نمایم. مرا بر شهر و دیار شما مسلط خواهد کرد و مؤمنین فرمانروای این دیار می شوند و شما و دوستانتان را قدرت مقابله نیست.

اما آنچه گفتی که اگر پیامبر می بودم با من فرشته ای بود که شما او را مشاهده می کردید و او مرا تصدیق می نمود، و گفتی اگر خدا بخواهد برای ما پیامبری بفرستد از ملائکه می فرستد نه بشری مانند ما، باید بدانی که ملک و فرشته را شما نمی توانید با حواس خود درک کنید چون او از جنس این هوا است و متمثل و آشکار نیست. اگر قدرت دید شما را بیافزایند او را مشاهده نمایید، خواهید گفت این فرشته نیست، او هم بشری است. چون در صورت ظهور و آشکار شدن، به شکل انسان خواهد بود که شما به آن مانوس هستید تا سخنش را بفهمید و منظورش را درک کنید. از کجا می توانید درستی ادعای فرشته را درک کنید.

خداوند پیامبران را از میان انسانها برانگیخت و در اختیارشان معجزاتی را گذاشت

ص: ۲۷۲

که بشر در یابد کسی نمی تواند مانند آن را بیاورد. همین عاجز بودن مردم از آوردن مانند آن معجزات، گواهی است از جانب خدا بر صدق ادعای انبیاء.

اگر آنها را به صورت فرشته و ملک بفرستد و این معجزات را نیز در اختیار آنها قرار بدهد که سایر فرشتگان نتوانند چنین کارهایی را بکنند تا کار او برای شما معجزه باشد. مگر با چشم خود نمی بینید که پریدن پرنده برایش اعجازی نیست، زیرا بسیاری از این جنس هستند که می پرند. اگر یک آدم مثل پرنده ها پرید، این کار معجزه است. خداوند کار را بر شما آسان نموده و به آسانی بر شما حجت تمام می شود اما خودتان راه دشواری را می پذیرید که حجت و دلیلی هم در آن نیست.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: اما این که گفتی من جن زده و دیوانه ام، چگونه چنین چیزی ممکن است، با اینکه کاملا تشخیص می دهید که من دارای تمیز و تشخیص هستم و عقلی بالاتر از شما دارم. آیا از کودکی تا چهل سالگی، شما سابقه ای از من دارید که شاهد عیب و عاری باشد؟ یا گمراهی و یا دروغ و خیانتی کرده باشم، و خطایی و در گفتار و کردار و عقیده من سر زده باشد. ممکن است یک نفر خود را در طول چنین زمانی به نیروی خویش نگه دارد یا به نیرو و قدرت پروردگار است؟ خداوند در این آیه به همین مطلب اشاره می کند: «انْظُرْ کَیْفَ ضَرَبُوا لَکَ الْأَمْثالَ فَضَلُّوا فَلا یَسْتَطِیعُونَ سَبِیلًا»

- . الاسراء / ۴۸ - ،{ ببین چگونه برای تو مثلها زدند و گمراه شدند، در نتیجه راه به جایی نمی توانند ببرند.}.

نمی تواننـد بـا دلیـل، سابقه ای برای تو اثبـات کننـد جز ادعاهای باطلی که برای تو ابطال آن ادعاها بسیار ساده است. سپس فرمود: اما سخن تو که چرا این قرآن بر یکی از دو شخصیت مکه و طائف، ولید بن مغیره و عروه بن مسعود ثقفی نازل نشد، بایـد بـدانی که خداونـد مثـل شـما برای ثروت دنیا ارزشـی قائل نیست و برایش ثروت دنیا ارزش آفرین نیست، چنانچه در نزد شما هست.

اگر دنیا در نزد خداوند به اندازه پر مگسی ارزش داشت، به کافر و مخالف خود شربت آبی نمی داد.

تقسیم کننـده رحمت خـدا تو نیستی. اوست که رحمت خود را به هر کس از بنـدگانش بخواهـد می بخشد. هرگز خداوند از کسـی به خـاطر مـوقعیت و ثروتی که دارد نمی ترسـد، آن طـور که تـو می ترسی، تـا به او مقـام نبوت را به واسـطه این ترس ببخشد. و نه طمع در مال و موقعیت شخصـی دارد، چنانچه تو داری، که به واسـطه این طمع او را به نبوت برانگیزد، و نه کسـی را از روی هوی و هوس دوست می دارد مانند تو، تا موجب شود کسـی را که شایسـته نیست مزیت و برتری بخشد. او از روی عـدالت رفتار می کند. هرگز عالی ترین مزیت دینی را نمی بخشد مگر به کسـی که در طاعت و بندگی و فرمانبرداری از همه برتر و شایسته تر باشد و نه کسی را در مراتب

ص: ۲۷۳

دینی مؤخر می دارد مگر اینکه نافرمانتر باشد.

وقتی چنین بود، دیگر توجهی به مـال و موقعیت نـدارد. تـازه این مـال و موقعیت از فضـل و لطف خود اوست و هیـچ یـک از بنـدگان از او طلبی ندارند تا گفته شود حالا که به او مال و موقعیت بخشـیدی باید نبوت هم بدهی. چون هیچ کس نمی تواند خداوند را مجبور به خواست خود نماید و نه اینکه او را به بخشـیدن چیزی ملزم نماید که چون قبلاً چیزی را بخشـیده، حالا نیز بایـد ببخشد. مگر نمی‌بینی چگونه شخصـی را غنی می کند اما به او صورتی زشت می دهد. یا یکی را فقیر کرده ولی صورتی زیبا می‌دهـد و یا شخصـی را با وجود فقر شـرافت می دهـد و به دیگری ثروت می دهد اما با پستی و خست. این ثروتمند نمی تواند بگوید خدایا چرا به توانگری و ثروتم جمال و زیبایی فلانی را نیفزودی و نه شـخص پست می تواند بگوید چرا شرافت و شخصـیت فلانی را به من ندادی؟! فرمان از خدا است، به هر کس هر طور بخواهد می دهد. کارهایش از روی صـلاح اندیشی است و تمام این کارها صحیح و درست است.این آیه از قرآن همین مطلب را گوشزد می کند:

«وَ قالُوا لَوْ لا نُزِّلَ هـذَا الْقُرْآنُ عَلی رَجُلٍ مِنَ الْقَرْیَتَیْنِ عَظِیمٍ» - . الزخرف / ۳۱ - ،{ و گفتنـد: «چرا این قرآن بر مردی بزرگ از [آن] دو شهر فرود نیامده است؟».}

خداونـد می فرمایـد: «أَ هُـمْ یَقْسِـمُونَ رَحْمَـتَ رَبِّکَ» ، - . الزخرف / ۳۲ - {آیـا آنانند که رحمت پروردگارت را تقسیم می کننـد؟}آنهـا رحمت پروردگارت را تقسـیم می کننـد. «نَحْنُ قَسَـمْنا بَیْنَهُمْ مَعِیشَـتَهُمْ فِی الْحَیاهِ الـدُّنْیا»، - . زخرف / ۳۲ - { ما [وسایل] معاشِ آنان را در زندگی دنیا میانشان تقسیم کرده ایم}.

ما متاع زندگی را بین آنها تقسیم کرده ایم، بعضی را محتاج و نیازمند بعضی دیگر، یکی احتیاج به مال دیگری دارد و دیگری احتیاج به متاع و یا کار او. بزرگترین پادشاهان و ثروتمندترین ثروتمندان را می بینی که به نوعی به فقیرترین اشخاص احتیاج دارند؛ یا متاعی دارد که او ندارد و یا از او کاری بر می آید که پادشاه را قدرت انجام آن کار نیست مگر به وسیله همان شخص. و یا دارای اطلاعاتی است که او احتیاج دارد این مطلب را از همان فقیر استفاده کند، آن فقیر نیز نیازمند ثروت و مال آن پادشاه و ثروتمند است و پادشاه نیز محتاج علم یا نظر و شناخت آن فقیر است.

پادشاه نمی تواند بگوید چرا به قدرت و امکان مالی من علم این فقیر را نیفزودی و فقیر نیز نمی گوید چرا به این علم و درایت من مال فلان ثروتمند را نیفزودی؟

ص: ۲۷۴

سپس خداوند می فرماید:

«وَ رَفَعْنا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِيًّا» - . زخرف / ۳۲ - ،{ و برخی از آنــان را از [نظر] درجات، بالاتر از بعضی [دیگر] قرار داده ایم تا بعضی از آنها بعضی [دیگر] را در خدمت گیرند}.

بعد خداوند می فرماید ای محمد، «وَ رَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ»، {و رحمت پروردگار تو از آنچه آنان می اندوزند بهتر است.}رحمت پروردگارت بهتر است از آنچه اینها بر هم انباشته می کنند.

آنگاه فرمود: اما سخن تو که گفتی ایمان نمی آورم مگر اینکه از زمین چشمه ساری خارج کنی تا آخر حرفهایت، تو با این سخنان خود مطالبی را از محمد رسول خدا - صلی الله علیه و آله - خواسته ای که بعضی از آنها در صورت انجام، دلیلی بر نبوت نیست و مقام پیامبر بالاتر از آن است که تحت تاثیر نادانی نادانان قرار گیرد و احتیاج و به چیزی که دلیل نیست استدلال نماید.

بعضی دیگر در صورت انجام، موجب هلاک تو می شود با اینکه احتیاج و استدلال به دلیل و برهان، برای راهنمایی مردم و ایمان آنها است نه برای کشتن و نابود کردن ایشان.

تو نابودی خود را می خواهی. خداوند مهربانتر است به بندگان خود و مصالح ایشان را بهتر می داند که طبق خواسته تو آنها را از بین ببرد (یا نه).

بعضی از خواسته های تو محال است و امکان ندارد. پیامبر خدا تو را آگاه می کند و بهانه هایت را از بین می برد و راه را بر مخالفت تو می بندد و با استدلال، تو را مجبور به تصدیق نبوتش می نماید تا چاره ای از قبول آن نداشته باشی.

بعضی دیگر از خواسته هایت دلیل بر این است که دشمنی می ورزی و عناد و تمرد داری و دلیل و برهان نمی پذیری، کسی که چنین باشد، معالجه او به وسیله عذاب خدا است که او را در جهنم یا با شمشیر دوستان خود معذب نماید.

اینکه گفتی ایمان نمی آورم، مگر چشمه ساری در مکه جاری کنی چون سرزمین سنگلاخ و کوهستانی است و این سرزمین را به جای سنگ انباشته از خاک کنی و نهرها در آن جاری سازی چون ما نیازمند به چنین چیزها هستیم.

تو چنین درخواستی می کنی با اینکه نسبت به دلائل خدا جاهلی، بگو ببینم، اگر چنین کاری انجام دهم، با همین کار، من پیامبر می شوم؟ گفت نه. فرمود: مگر طائف که خود در آنجا چندین باغ داری، زمینهای سنگلاخ نداشته که تو خود آنها را آباد کرده ای و زیر کشت آورده ای و جوی در آن جاری کرده ای؟ جواب داد چرا. فرمود: آیا غیر تو، دیگران نیز چنین کارهایی نکرده اند؟ جواب داد چرا.

فرمود: تو و آنها با چنین کاری پیامبر شده اید؟ جواب داد نه. فرمود: اگر این کار را من هم انجام بدهم،

ص: ۲۷۵

دلیل بر نبوتم نمی شود. آن سخن تو مثل این است که بگویی: من به تو ایمان نمی آورم مگر از جای حرکت کنی و مثل مردم روی زمین راه بروی یا بگویی، مگر مانند مردم غذا بخوری.

اما این سخن تو که گفتی، یا دارای باغی باشی از خرما و انگور که خود بخوری و به ما نیز بدهی و دارای جویها و نهرهای جاری باشد. مگر تو و دوستانت باغهای خرما و انگور در طائف ندارید که از آنها می خورید و به دوستان نیز می دهید و جویها در میان درختان جاری است، با داشتن چنین چیزی پیامبر می شوید؟ گفت نه.

فرمود: پس چرا چیزهایی از پیامبر درخواست می کنید که در صورت انجام دلیل بر صدق گفتارش نمی شود. اگر خواسته شما را بپذیرد، تازه دلیل بر کذب اوست چون استدلال به چیزی نموده که دلیل نیست و مردم را در راه اندیشه و دین فریفته است. پیامبر مقامش بالاتر و بزرگتر از چنین کارهایی است.

بعد فرمود: اما سخن تو که گفتی آسمان بر سر ما سنگ ببارد، چون در این آیه تصریح شده است:

«وَ إِنْ یَرَوْا کِسْفاً مِنَ السَّماءِ ساقِطاً یَقُولُوا سَحابٌ مَرْکُومٌ» - . طور / ۴۴ - ، { و اگر پاره سنگی را در حال سقوط از آسمان ببینند می گویند: «ابری متراکم است.»} با فرو ریختن آسمان نابود می شوید و می میرید، تو با این تقاضا می خواهی که پیامبر سبب هلاک و نابودیت شود؟ او مهربانتر از این حرفها است. تو را نمی کشد ولی برایت دلیل و برهان می آورد، تا حجت بر تو تمام شود. استدلال خدا برای اثبات نبوت پیامبر، بستگی به درخواست مردم ندارد چون آنها نادانند و چیزی را می خواهند که صلاحشان نیست و انجام آن موجب تباهی است. گاهی نیز درخواستهای متضاد دارند که انجام همه آنها محال است. خداوند طبیب و راهنمای شما است، هرگز برنامه ای که مستلزم محال باشد به اجرا نمی گذارد.

سپس پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: هیچ دیده ای طبیبی به دلخواه مریض دوا بدهد؟ بلکه آنچه برای مریض صلاح باشد انجام می دهد. چه او بخواهد یا نخواهد. شما مریض هستید و خداوند طبیب شما است، اگر دوایش را پذیرفتید شما را شفا می دهد و اگر سرپیچی کردید، بیمارتان می کند.

از اینها گذشته، تو هیچ دیده ای کسی بر دیگری ادعای حقی نماید و حاکم و قاضی از او دلیلی به دلخواه و نظر مدعی علیه بخواهد (یعنی کسی که مثلا بدهکار است بگوید، اگر فلان دلیل را آورد من حقش را قبول می کنم).

اگر چنین کاری صحیح باشد، ادعا و حق هیچ کس ثابت نخواهد شد و بین مظلوم و ظالم و راستگو و دروغگو فرقی نخواهد بود.

سپس فرمود: این سخن تو که گفتی، یا خدا را با ملائکه جلوی ما حاضر کنی طوری که آنها را مشاهده کنیم،

ص: ۲۷۶

این درخواست تو محال است و جای هیچ شک و شبهه ای نیست. خداوند کریم مانند آفریده ها نیست که بیاید و برود و حرکت کند و روبروی چیزی بایستد یا او را بیاورند، این محال است. چنین چیزی از صفات بت های ضعیف و ناقص است که نمی شنوند و نمی بینند و درک ندارند و برای شما و دیگری ذره ای سود ندارند.

مگر تو خودت در طائف باغ و بستان نداری، و در مکه نیز دارای زمین نیستی که نمایندگان و مامورینت کارهای آنها را انجام می دهند؟ پاسخ داد چرا.

فرمود: تمام کارهای کشاورزی و باغداری خود را به چشم می بینی یا نمایندگانت واسطه بین تو و کارگران هستند.

گفت: نمایندگان واسطه هستند. فرمود: آیا صحیح است کارگران و خریداران به نمایندگان تو بگویند، ما شما را در این وساطت و ماموریت قبول نداریم، مگر این که عبد الله بن امیه مخزومی را بیاورید و آنچه را شما ادعا می کنید، خودمان از او بشنویم. تو اجازه می دهی چنین چیزی را بخواهند و آیا از نظر تو این کار جایز است؟.

گفت: نه. فرمود: به نظر تو، مامورین و نمایندگان تو چه باید انجام دهند؟ مگر نه این است که باید علامت و نشانه صحیحی از جانب تو بیاورند که شاهد ادعای ایشان باشد تا آنها تصدیق نمایند؟

گفت: چرا؟ فرمود: حالا بگو ببینم، اگر نماینده تو پس از شنیدن چنین درخواستی پیش تو بیاید و بگوید، حرکت کن برویم پیش این معامله گران و کارگران، آنها گفته اند باید خودت پیش آنها بیایی، چنین کاری مخالف نظر تو نیست و به آن نماینده نمی گویی، تو نماینده هستی نه صلاح اندیش و دستور دهنده؟

گفت: همین طور است؟

فرمود: پس چرا آنچه در مورد نمایندگان خویش تجویز نمی کنی، از پیامبر خدا درخواست می نمایی و او را پیش خدا شرمنده می کنی که به او امر کند و نهی نماید؟ چنین کاری را نسبت به نمایندگان خود و حتی راجع به کارگران و خریداران تجویز نمی کنی، پس این دلیلی قاطع برای ابطال تمام این خواسته های تو است.

اما این گفته ات که یا خانه ای از طلا داشته باشی، مگر نشنیده ای که عزیز مصر خزینه هائی از طلا داشت، آیا با داشتن این خزینه های طلا پیامبر می شد؟

جواب داد: نه.

فرمود: پس اگر محمد نیز خانه های پر از طلا می داشت، موجب نبوتش نمی شد. هرگز محمد از نادانی تو برای آوردن دلیل استفاده نمی کند.

اما این سخن تو که به آسمان بالا- روی. و اضافه کردی که این بالا رفتن به آسمان سبب ایمان آوردن به تو نمی شود مگر اینکه فرود آیی و نامه ای از جانب خدا بیاوری که آن نامه را بخوانیم.

ص: ۲۷۷

وقتی خود اعتراف می کنی که در صورت بالا رفتن به آسمان ایمان نمی آوری، پس پایین آمدن از آسمان نیز همین حکم را خواهد داشت.

بعد گفتی، مگر اینکه فرود آیی و نامه ای بیاوری تا آن را بخوانیم، و باز هم نمی دانم ایمان خواهم آورد یا نه. تو خود اعتراف می کنی که در مورد حجت خدا عناد و دشمنی داری. بیماری تو را دوایی نیست مگر اینکه به وسیله دوستان خدا ادب گردی و یا به شراره های جهنم سپرده شوی. خداوند بر من علم و اطلاعی جامع عنایت کرده که تمام خواسته های تو را باطل می نمایم.

خداوند فرموده: بگو ای محمد، «سُبْحانَ رَبِّی هَلْ کُنْتُ إِلَّا بَشَراً رَسُولًا» ، - . اسراء / ۹۳ - { پاک است پروردگار من، آیا [من] جز بشری فرستاده هستم؟}مگر من جز انسانی پیامبر هستم.

هرگز خداوند کارها را طبق خواسته و نظر نادانان انجام نخواهد داد. چه جایز باشد و چه غیر جایز، مگر من جز انسانی پیامبرم و مرا ، غیر آن دلائلی که خدا در اختیارم گذاشته الزامی نیست. هرگز مرا نمی رسد که به خدا امر و نهی کنم و نه برایش صلاحدید نمایم، در این صورت مانند آن پیکی هستم که پادشاهی او را پیش دشمنان خود بفرستد و پیک به پادشاه بگوید، باید آنچه دشمنان مایلند انجام دهی.

ابو جهل گفت، یک چیز باقی ماند. مگر تو خود نمی گویی که قوم موسی با صاعقه آسمانی سوختند ،چون تقاضای دیدن خدا را کردند؟

فرمود: صحیح است.

ابو جهل گفت: اگر تو نیز پیامبرش باشی، باید همه ما بسوزیم، زیرا ما درخواستمان دشوارتر از درخواست قوم موسی است. آنها بنا به ادعای شما می گفتند خدا را به ما آشکارا نشان بده. ما می گوییم به تو ایمان نمی آوریم مگر خداوند و ملائکه را

برای ما حاضر کنی که با چشم خود ایشان را ببینیم.

پیامبر اکرم فرمود: ابا جهل، مگر داستان ابراهیم خلیل را نشنیده ای؟ وقتی خداوند او را به ملکوت آسمانها برد، که این آیه شاهد آن است:

«وَ کَذلِکَ نُرِی إِبْراهِیمَ مَلَکُوتَ السَّماواتِ وَ الْأَرْضِ وَ لِیَکُونَ مِنَ الْمُوقِنِینَ». - . انعام / ۷۵ - و این گونه ملکوت آسمانها و زمین را به ابراهیم نمایاندیم تا از جمله یقین کنندگان باشد.} دید چشم او قوی شد به طوری که زمین و آنچه بر روی زمین بود، چه پنهان و چه آشکارا می دید. در همین موقع مشاهده کرد زن و مردی مشغول عمل منافی عفتند. با دیدن چنین جریانی آنها را نفرین کرد که هلاک شوند. هر دو مردند. سپس دو نفر دیگر را مشاهده کرد، بر آن دو نیز نفرین نمود، آن دو هم مردند. برای مرتبه سوم، دو نفر دیگر را به این کار مشغول دید، تا خواست نفرین کند، خداوند به او وحی نمود: ابراهیم، از نفرین نسبت به زن و مرد بنده من خودداری کن، من بخشنده و مهربان و جبار و حلیم هستم. مرا گناه بندگانم زیانی نمی رساند همان طور که اطاعت و بندگی آنها نیز سودی نمی بخشد.

ص: ۲۷۸

هرگز با آنها مثل تو معامله قهرآمیز نمی کنم، از نفرین نسبت به بندگانم خودداری کن. تو بنده ای هستی که باید بندگانم را بترسانی. مرا در ملک شریکی نیست و نه مراقب و فرمانروایی دارم.

بندگان من نسبت به من در یکی از سه حالت هستند:

۱. یا توبه می کنند و من توبه آنها را می پذیرم و گناهشان را می بخشم و کار زشت آنها را می پوشانم.

۲. یا آنها را عذاب نمی کنم. چون می دانم از نژاد ایشان فرزندانی مؤمن به وجود خواهد آمد، نسبت به پدر و مادر کافر آنها مدارا می کنم و عذابشان نمی کنم تا آن فرزند مؤمن متولد شود، وقتی متولد شد، گرفتار عذاب و بلای من می شوند.

۳. اگر نه جزء دسته اول و نه دسته دوم باشند، آن کیفری که برای آنها آماده کرده ام شدیدتر از نفرینی است که تو می کنی، زیرا عذاب و کیفر من برای بندگان مناسب کبریا و جلال من است.

اینک ابراهیم، مرا با بندگانم واگذار، من به آنها از تو مهربانترم، مرا با آنها واگذار چون من جبار و حلیم و حکیم هستم و با علم خود تدبیر امور آنها را می نمایم و قضا و قدر خویش را در میان ایشان اجرا می کنم.

سپس پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: ابا جهل، خداوند عذاب را از تو رفع نموده، برای اینکه می داند به زودی از نژاد تو فرزندی پاک به وجود خواهد آمد. همان فرزندت عکرمه، او فرمانروای مسلمانان و نزد خدا - تا وقتی که مطیع خدا باشد - از شخصیتهای برجسته خواهد بود. اگر این جریان نبود، به واسطه این درخواستی که کردید، عذاب بر تو و سایر قریش نازل می شد ولی خداوند می داند، گروهی از ایشان به پیامبرش ایمان می آورند و سعادتمند می شوند. خداوند جلو این سعادت را از آنها نمی گیرد و از ایشان دریغ نمی دارد؛ یا می داند از او مؤمنی متولد می شود و پدرش را مهلت می دهند تا فرزندش به

سعادت برسد. اگر این گونه نبود، عذاب بر همه آنها نازل می شد. به آسمان نگاه کن.

اباجهل چشم گشود و دید، دربهای آسمان باز است و آتشی فرود می آید تا جایی که بالای سر آنها قرار می گیرد، آن قدر نزدیک که حرارت آتش را احساس کردند. پیکر ابا جهل و گروه حاضر به لرزه افتاد،

ص: ۲۷۹

پیامبر اکرم فرمود: نترسید، خداوند شما را از میان نمی برد با این آتش عذابی نازل کرد تا شما پند بگیرید. سپس از پشت آن گروه نورهایی خارج شد و به آسمان بالا رفت و در مقابل آنها قرار گرفت و به آسمان برگشت، چنانچه از آسمان آمده بود.

پیامبر اکرم فرمود: بعضی از این نورها همان نورهایی است که خداوند می داند با ایمان به من سعادتمند می شوند و بعض دیگر نورهایی است از فرزندانی پاک که به برخی از شما مربوط است. پدرانشان به من ایمان نمی آورند ولی آن فرزندان ایمان خواهند آورد. -. تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۵۰۰ - ۵۱۴ -

**[ترجمه]

توضیح

استفحل الأمر تفاقم و عظم قوله تکسح أرضها أی تکنسها عن تلک الأحجار قوله فلعلنا نقول ذلک لعل الأظهر فلعلنا لا نقول ذلک (۲)و یحتمل أن یکون المعنی افعل ذلک لعلنا نقول ذلک فیکون مصدقا لقولک و حجه لک علینا و کذا الکلام فی قوله فلعلنا نطغی و الضریبه ما یؤدی العبد إلی سیده من الخراج المقدر علیه و یقال استذم الرجل إلی الناس أی أتی بما یذم علیه.

**[ترجمه]استفحل الأمر تفاقم و عظم قوله تکسح أرضها أی تکنسها عن تلک الأحجار قوله فلعلنا نقول ذلک لعل الأظهر فلعلنا لا نقول ذلک - بل الأظهر الأول لانه طلب بذلک العذاب. - و یحتمل أن یکون المعنی افعل ذلک لعلنا نقول ذلک فیکون مصدقا لقولک و حجه لک علینا و کذا الکلام فی قوله فلعلنا نطغی و الضریبه ما یؤدی العبد إلی سیده من الخراج المقدر علیه و یقال استذم الرجل إلی الناس أی أتی بما یذم علیه.

**[ترجمه]

«۳»

ما، الأمالی للشیخ الطوسی الْمُفِیدُ قَالَ أَخْبَرَنِی أَبُو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِی شَیْخٍ إِجَازَهً قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو مُحَمَّدِ بْنُ أَحْمَدَ الْحَکِیمِیُّ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَبُو سَعِیدٍ الْبَصْرِیُّ قَالَ حَدَّثَنَا وَهْبُ بْنُ جَرِیرٍ عَنْ أَبِیهِ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ بْنِ بَشَّارٍ الْمَدَنِیُّ (۳)قَالَ حَدَّثَنِی سَعِیدُ بْنُ مِینَا عَنْ غَیْرِ وَاحِدٍ مِنْ أَصْحَابِهِ أَنَّ نَفَراً مِنْ قُرَیْشٍ اعْتَرَضُوا الرَّسُولَ صلی الله علیه و آله مِنْهُمْ عُتْبَهُ بْنُ رَبِیعَهَ وَ أُمَیَّهُ بْنُ خَلَفٍ وَ الْوَلِیدُ بْنُ الْمُغِیرَهِ وَ الْعَاصُ بْنُ سَعِیدٍ فَقَالُوا یَا مُحَمَّدُ هَلُمَّ فَلْنَعْبُدْ مَا تَعْبُدُ وَ تَعْبُدُ مَا نَعْبُدُ (۴)فَنَشْتَرِکُ نَحْنُ وَ أَنْتَ فِی الْأَمْرِ فَإِنْ یَکُنِ الَّذِی نَحْنُ عَلَیْهِ الْحَقَّ فَقَدْ أَخَذْتَ بِحَظِّکَ مِنْهُ وَ إِنْ یَکُنِ الَّذِی أَنْتَ عَلَیْهِ الْحَقَّ فَقَدْ أَخَذْنَا بِحَظِّنَا

مِنْهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبارَکَ وَ تَعالَی قُلْ یا أَیُّهَا الْکافِرُونَ لا أَعْبُدُ ما تَعْبُدُونَ وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ إِلَی آخِرِ السُّورَهِ

ص: ۲۸۰

۱- تفسیر العسکریّ: ۲۰۳- ۲۱۲. الاحتجاج: ۱۳- ۱۸.

۲- بل الأظهر الأول لانه طلب بذلک العذاب.

۳- هکذا فی النسخ و الصحیح کما فی المصدر و أمالی المفید: محمّد بن إسحاق بن یسار المدنیّ و هو أبو بکر المدنیّ امام المغازی نزیل العراق المترجم فی رجال الشیخ و رجال العامّه، المتوفی سنه ۱۵۰ و یقال بعدها. و الحدیث یوجد أیضا فی أمالی المفید: ۱۴۵.

۴- فی المصدر: هلم فلتعبد ما نعبد فنعبد ما تعبد. و فی أمالی المفید مثل ما فی المتن.

ثُمَّ مَشَی أَبَیُّ بْنُ خَلَفٍ بِعَظْمٍ رَمِیمٍ فَفَتَّهُ (۱)فِی یَدِهِ ثُمَّ نَفَخَهُ وَ قَالَ أَ تَزْعَمُ أَنَّ رَبَّکَ یُحْیِی هَذَا بَعْدَ مَا تَرَی فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی وَ ضَرَبَ لَنا مَثَلًا وَ نَسِیَ خَلْقَهُ قالَ مَنْ یُحْیِ الْعِظامَ وَ هِیَ رَمِیمٌ قُلْ یُحْیِیهَا الَّذِی أَنْشَأَها أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ هُوَ بِکُلِّ خَلْقٍ عَلِیمٌ إِلَی آخِرِ السُّورَةِ .(۲)

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: گروهی از قریش از جمله عتبه بن ربیعه و امیه بن خلف، ولید بن مغیره و عاص بن سعید با پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله روبرو شدند و گفتند: یا محمد! بیا تا ما خدای تو را عبادت کنیم و تو نیز خدای ما را عبادت کن، ما و تو هر دو در این کار شریک باشیم. اگر اعتقاد ما بر حق باشد تو هم از آن بهره مند شده ای و اگر معتقدات تو بر حق باشد، ما نیز بهره خود را برده ایم. خداوند این سوره را نازل نمود:

«قُلْ یا أَیُّهَا الْکافِرُونَ. لا أَعْبُدُ ما تَعْبُدُونَ. وَ لا أَنْتُمْ عابِدُونَ ما أَعْبُدُ ...» { بگو: «ای کافران، آنچه می پرستید، نمی پرستم. و آنچه می پرستم، شما نمی پرستید...}

ص: ۲۸۰

سپس ابی بن خلف استخوان پوسیده ای را با دست خود نرم کرده، آن را به باد داد و گفت، آیا خیال می کنی پروردگارت این استخوانها را باز زنده خواهد کرد خداوند این آیه را نازل نمود «وَ ضَرَبَ لَنا مَثَلًا وَ نَسِیَ خَلْقَهُ قالَ مَنْ یُحْیِ الْعِظامَ وَ هِیَ رَمِیمٌ قُلْ یُحْیِیهَا الَّذِی أَنْشَأَها أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ هُوَ بِکُلِّ خَلْقٍ عَلِیمٌ» تا آخر سوره ... - . امالی الطوسی ۱۸ - ۱۹ -

**[ترجمه]

«۴»

یج، الخرائج و الجرائح رُوِیَ أَنَّ أَعْرَابِیّاً أَتَی النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله فَقَالَ إِنِّی أُرِیدُ أَنْ أَسْأَلَکَ عَنْ أَشْیَاءَ فَلَا تَغْضَبْ قَالَ سَلْ عَمَّا بَدَا لَکَ فَإِنْ کَانَ عِنْدِی أَجَبْتُکَ وَ إِلَّا سَأَلْتُ جَبْرَئِیلَ فَقَالَ أَخْبِرْنَا عَنِ الصُّلَیْعَاءِ وَ عَنِ الْقُرَیْعَاءِ وَ عَنْ أَوَّلِ دَمٍ وَقَعَ عَلَی وَجْهِ الْأَرْضِ وَ عَنْ خَیْرِ بِقَاعِ الْأَرْضِ وَ عَنْ شَرِّهَا فَقَالَ یَا أَعْرَابِیُّ هَذَا مَا سَمِعْتُ بِهِ وَ لَکِنْ یَأْتِینِی جَبْرَئِیلُ فَأَسْأَلُهُ فَهَبَطَ فَقَالَ هَذِهِ أَسْمَاءٌ مَا سَمِعْتُ بِهَا قَطُّ فَعَرَجَ إِلَی السَّمَاءِ ثُمَّ هَبَطَ فَقَالَ أَخْبِرِ الْأَعْرَابِیَّ أَنَّ الصُّلَیْعَاءَ هِیَ الْمِسْبَاخُ الَّتِی یَزْرَعُهَا أَهْلُهَا فَلَا تُنْبِتُ شَیْئاً وَ أَمَّا الْقُرَیْعَاءُ فَالْأَرْضُ الَّتِی یَزْرَعُهَا أَهْلُهَا فَتُنْبِتُ هَاهُنَا طَاقَةً وَ هَاهُنَا طَاقَةً فَلَا یَرْجِعُ إِلَی أَهْلِهَا نَفَقَاتُهُمْ وَ خَیْرُ بِقَاعِ الْأَرْضِ الْمَسَاجِدُ وَ شَرُّهَا الْأَسْوَاقُ وَ هِیَ مَیَادِینُ إِبْلِیسَ إِلَیْهَا یَغْدُو وَ إِنَّ أَوَّلَ دَمٍ وَقَعَ عَلَی الْأَرْضِ مَشِیمَةُ حَوَّاءَ حِینَ وَلَدَتْ قَابِیلَ بْنَ آدَمَ.

**[ترجمه]خرایج: مردی عرب خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رسیده گفت، من می خواهم چند سؤال از شما بکنم، خشمگین نمی‌شوی؟ فرمود: هر چه می خواهی سؤال کن، اگر خودم می دانستم برای تو خواهم گفت و گر نه از جبرئیل سؤال خواهم کرد.

گفت برایم توضیح بدهید، صلیعاء، قریعاء چیست و اولین خونی که بر زمین ریخت چه بود و بهترین بقعه های روی زمین و بدترین جایگاه در زمین کجاست؟ فرمود: ای مرد عرب، این چیزها را نشنیده ام اما جبرئیل که آمد از او می پرسم. جبرئیل

نازل شد، او نیز گفت این نامهایی است که تا حالا نشنیده ام. به آسمان عروج نمود و بعد پایین آمده گفت، به مرد عرب بگو صلیعاء سرزمینی است که مردم می کارند ولی چیزی به عمل نمی آید. اما قریعاء سرزمینی است که مردم می کارند بعضی جاها می روید ولی بعضی از قسمتهای آن نمی روید و به اندازه مخارج مردم محصول نمی دهد. بهترین بقعه های زمین مساجد است و بدترین بقعه ها بازارها است که میدان جنب و جوش شیطان است و هر صبح رو به آنجا می آورد. اولین خونی که بر زمین ریخت خون جفت حواء بود، وقتی قابیل از او متولد شد.

**[ترجمه]

بیان

قال الجزری فی حدیث علی علیه السلام إِنَّ أَعْرَابِیّاً سَأَلَ النَّبِیَّ صلی الله علیه و آله عَنِ الصُّلَیْعَاءِ وَ الْقُرَیْعَاءِ.

الصلیعاء تصغیر الصلعاء الأرض التی لا تنبت و القریعاء أرض لعنها الله إذا أنبتت أو زرع فیها نبت فی حافتیها (حافتیها) و لم ینبت فی متنها شی ء.

**[ترجمه]جزری گفته است، در حدیث علی علیه السّلام (که مرد عربی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله پرسید صلیعاء و قریعاء چیست) آمده، صلیعاء مصغر صلعاء است و آن زمینی است که چیزی در آن نمی روید و قریعاء زمینی است که خدا آن را لعنت کرد، وقتی چیزی در آن کاشته شود، حاشیه دو طرف زمین می روید ولی وسط آن چیزی نمی روید. - . النهایه فی غریب الحدیث والاثر ۴: ۴۵ -

**[ترجمه]

«۵»

م، تفسیر الإمام علیه السلام هَلْ یَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ یَأْتِیَهُمُ اللَّهُ فِی ظُلَلٍ مِنَ الْغَمامِ وَ الْمَلائِکَهُ وَ قُضِیَ الْأَمْرُ وَ إِلَی اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ قَالَ الْإِمَامُ لَمَّا بَهَرَهُمْ (۳)رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِآیَاتِهِ وَ قَدْ رَدَّ مَعَاذِیرَهُمْ بِمُعْجِزَاتِهِ (۴)أَبَی بَعْضُهُمُ الْإِیمَانَ وَ اقْتَرَحَ عَلَیْهِ الِاقْتِرَاحَاتِ الْبَاطِلَهَ وَ هِیَ مَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَی وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً أَوْ تَکُونَ

۱- فت الشی: کسره بالاصابع کسرا صغیرا.

۲- أمالی ابن الشیخ: ۱۲.

۳- أی غلبهم.

۴- فی المصدر: و قطع معاذیرهم بمعجزاته.

لَکَ جَنَّهٌ مِنْ نَخِیلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجِیراً أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَفاً أَوْ تَأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَهِ قَبِیلًا أَوْ سَائِرُ مَا ذُکِرَ فِی الْآیَهِ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَی یَا مُحَمَّدُ هَلْ یَنْظُرُونَ أَیْ هَلْ یَنْظُرُ هَؤُلَاءِ الْمُکَذِّبُونَ بَعْدَ إِیضَاحِنَا لَهُمُ الْآیَاتِ وَ قَطْعِنَا مَعَاذِیرَهُمْ بِالْمُعْجِزَاتِ إِلَّا أَنْ یَأْتِیَهُمُ اللَّهُ فِی ظُلَلٍ مِنَ الْغَمامِ وَ الْمَلائِکَهُ وَ یَأْتِیَهُمُ الْمَلَائِکَهُ کَمَا کَانُوا اقْتَرَحُوا (۱)عَلَیْکَ اقْتِرَاحَهُمُ الْمُحَالَ فِی الدُّنْیَا فِی إِتْیَانِ اللَّهِ الَّذِی لَا یَجُوزُ عَلَیْهِ وَ إِتْیَانِ الْمَلَائِکَهِ (۲)الَّذِینَ لَا یَأْتُونَ إِلَّا مَعَ زَوَالِ هَذَا التَّعَبُّدِ وَ حِینَ وُقُوعِ هَلَاکِ الظَّالِمِینَ بِظُلْمِهِمْ وَ هَذَا وَقْتُ التَّعَبُّدِ (۳)لَا وَقْتُ مَجِی ءِ الْأَمْلَاکِ بِالْهَلَاکِ فَهُمْ فِی اقْتِرَاحِهِمْ لِمَجِی ءِ الْأَمْلَاکِ جَاهِلُونَ وَ قُضِیَ الْأَمْرُ أَیْ هَلْ یَنْظُرُونَ إِلَّا مَجِی ءَ الْمَلَائِکَهِ فَإِذَا جَاءُوا وَ کَانَ ذَلِکَ قُضِیَ الْأَمْرُ بِهَلَاکِهِمْ وَ إِلَی اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ فَهُوَ یَتَوَلَّی الْحُکْمَ فِیمَا یَحْکُمُ بِالْعِقَابِ عَلَی مَنْ عَصَاهُ وَ یُوجِبُ کَرِیمَ الْمَآبِ لِمَنْ أَرْضَاهُ قَالَ عَلِیُّ بْنُ الْحُسَیْنِ علیهما السلام طَلَبَ هَؤُلَاءِ الْکُفَّارُ الْآیَاتِ وَ لَمْ یَقْنَعُوا بِمَا أَتَاهُمْ بِهِ مِنْهَا بِمَا فِیهِ الْکِفَایَهُ وَ الْبَلَاغُ حَتَّی قِیلَ لَهُمْ هَلْ یَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ یَأْتِیَهُمُ اللَّهُ أَیْ إِذَا لَمْ یَقْنَعُوا بِالْحُجَّهِ الْوَاضِحَهِ الدَّافِعَهِ فَهَلْ یَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ یَأْتِیَهُمُ اللَّهُ وَ ذَلِکَ مُحَالٌ لِأَنَّ الْإِتْیَانَ عَلَی اللَّهِ لَا یَجُوزُ (۴).

(۵)

**[ترجمه]۵. تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «هَلْ یَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ یَأْتِیَهُمُ اللَّهُ فِی ظُلَلٍ مِنَ الْغَمامِ وَ الْمَلائِکَهُ وَ قُضِیَ الْأَمْرُ وَ إِلَی اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ» - . بقره / ۲۱۰ - ،{مگر انتظار آنان غیر از این است که خدا و فرشتگان، در [زیر] سایبانهایی از ابر سپید به سوی آنان بیایند و کار [داوری] یکسره شود؟ و کارها به سوی خدا بازگردانده می شود.}فرمود: وقتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بر کفار و مشرکین با دلائل خود غلبه یافت و عذر و بهانه آنها را با معجزات خویش رد کرد، بعضی از آنها از آوردن ایمان امتناع کردند و تقاضای انجام کارهای باطلی را نمودند که در این آیه می فرماید «وَ قالُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَکَ حَتَّی تَفْجُرَ لَنا مِنَ الْأَرْضِ یَنْبُوعاً أَوْ تَکُونَ

لَکَ جَنَّهٌ مِنْ نَخِیلٍ وَ عِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهارَ خِلالَها تَفْجِیراً، أَوْ تُسْقِطَ السَّماءَ کَما زَعَمْتَ عَلَیْنا کِسَفاً أَوْ تَأْتِیَ بِاللَّهِ وَ الْمَلائِکَهِ قَبِیلًا»، - . اسراء / ۹۰ - ۹۱ - { و گفتند: «تا از زمین چشمه ای برای ما نجوشانی، هرگز به تو ایمان نخواهیم آورد. یا [باید] برای تو باغی از درختان خرما و انگور باشد و آشکارا از میان آنها جویبارها روان سازی،یا چنانکه ادعا می کنی، آسمان را پاره پاره بر [سر] ما فرو اندازی، یا خدا و فرشتگان را در برابر [ما حاضر] آوری،}و بقیه چیزهایی که در آیه ذکر شده است. خداوند می فرماید یا محمد، آیا بعد از این همه دلائلی که آوردیم و بهانه های آنها را با معجزات قطع نمودیم، منتظرند «إِلَّا أَنْ یَأْتِیَهُمُ اللَّهُ فِی ظُلَلٍ مِنَ الْغَمامِ وَ الْمَلائِکَهُ»، - . بقره / ۲۱۰ - {مگر انتظار آنان غیر از این است که خدا و فرشتگان، در [زیر] سایبانهایی از ابر سپید به سوی آنان بیایند و کار [داوری] یکسره شود؟}تا خداوند با گروهی از ملائکه در سایه هایی از ابر بیاید، چنانچه از تو می خواستند که خداوند در این جهان برای آنها آشکار شود که درخواستی محال است و می گفتند ملائکه پیش ایشان بیاید که ملائکه نیز نخواهند آمد مگر زمانی که دیگر پرستشی نباشد و ستمکاران به واسطه ظلم خود نابود شوند؛ اما فعلا هنگام تکلیف و تعبد است نه وقتی که ملائکه برای هلاک کردن بیایند، این درخواست را از روی نادانی می کنند «وَ قُضِیَ الْأَمْرُ» آنها منتظر آمدن ملائکه هستند، وقتی ملائکه بیایند، دیگر محکوم به فنا و هلاک هستند. «وَ إِلَی اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ»، - . بقره / ۲۱۰ - {و کارها به سوی خدا بازگردانده می شود} بازگشت به سوی خدا است که او بر تبهکاران به عقاب

و برای مردم متقی و پرهیزگار به جایگاه عالی حکم خواهد کرد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۶۲۹ - ۶۳۰ -

امام زین العابدین علیه السّلام فرمود: این کفار به آن همه آیات و دلائل کافی که برای آنها آمد قانع نشدند تا آنجا که به آنها گفته شد، «هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ» یعنی وقتی با دلیل واضح و آشکار قانع نشدند، آیا جز این انتظار دارند که خدا پیش آنها بیاید که این محال است، زیرا چنین توهمی بر خدا جایز نیست. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۶۳۰ -

**[ترجمه]

«۶»

كنز الكراجكى، جَاءَ فِي الْحَدِيثِ أَنَّ قَوْماً أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالُوا لَهُ أَ لَسْتَ رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لَهُمْ بَلَى قَالُوا لَهُ وَ هَذَا الْقُرْآنُ الَّذِي أَتَيْتَ بِهِ كَلَامُ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ قَالُوا فَأَخْبِرْنِي عَنْ قَوْلِهِ إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَها وارِدُونَ إِذَا كَانَ مَعْبُودُهُمْ مَعَهُمْ فِي النَّارِ فَقَدْ عَبَدُوا الْمَسِيحَ أَ فَتَقُولُ إِنَّهُ فِي النَّارِ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ أَنْزَلَ الْقُرْآنَ عَلَيَّ بِكَلَامِ الْعَرَبِ وَ الْمُتَعَارَفُ فِي لُغَتِهَا أَنَّ مَا لِمَا لَا يَعْقِلُ وَ مَنْ لِمَنْ يَعْقِلُ وَ الَّذِي يَصْلُحُ لَهُمَا

ص: ۲۸۲

۱- فی المصدر: فیما کانوا اقترحوا علیک.

۲- فی المصدر: لا یجوز علیه الإتیان و الباطل فی اتیان الملائکه اه.

۳- فی المصدر: و وقتک هذا وقت التعبد.

۴- تفسیر العسکریّ: ۲۶۵.

۵- هذا الروایه غیر موجوده فی بعض النسخ.

جَمِيعاً فَإِنْ كُنْتُمْ مِنَ الْعَرَبِ فَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ هَذَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّكَمْ وَ ما تَعْبُدُونَ يُرِيدُ الْأَصْنَامَ الَّتِی عَبَدُوهَا وَ هِیَ لَا تَعْقِلُ وَ الْمَسِيحُ عليه السلام لَا يَدْخُلُ فِی جُمْلَتِهَا فَإِنَّهُ يَعْقِلُ وَ لَوْ كَانَ قَالَ إِنَّكُمْ وَ مَنْ تَعْبُدُونَ لَدَخَلَ الْمَسِيحُ فِی الْجُمْلَهِ فَقَالَ الْقَوْمُ صَدَقْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ (۱).

**[ترجمه]۶. كنز كراجكى: در حديث آمده كه گروهى خدمت پيامبر اكرم صلى الله عليه و آله آمده گفتند، مگر تو پيامبر نيستى؟ فرمود: چرا. گفتند، مگر اين قرآن كلام خدا نيست؟ فرمود: چرا. گفتند، اينك اين آيه را توضيح بده «إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَها وارِدُونَ» - . انبياء / ۹۸ - ، {در حقيقت، شما و آنچه غير از خدا مى پرستيد، هيزم دوزخيد. شما در آن وارد خواهيد شد.}وقتى آنها با خدايانشان داخل جهنم شوند، (پس) گروهى حضرت مسيح را مى پرستند، تو مى گويى عيسى مسيح هم در جهنم خواهد بود؟!

پيامبر اكرم صلى الله عليه و آله فرمود: خداوند قرآن را بر من به زبان عرب و حالت متعارف بين آنها در زبانشان در مورد بى شعوران و باشعوران نازل نموده،

ص: ۲۸۲

اگر شما عرب باشيد خود متوجه مى شويد. در اين آيه مى فرمايد «إِنَّكُمْ وَ ما تَعْبُدُونَ» شما و آنچه مى پرستيد كه منظور بت ها است و عيسى مسيح داخل آنها نيست (چون «ما» در مورد غير ذوى العقول به كار برده مى شود) و عيسى از ذوى العقول است. اگر گفته بود انكم و من تعبدون حضرت مسيح را نيز در بر مى گرفت. پس آنها به درستى فرموده پيامبر اكرم صلى الله عليه و آله اعتراف نمودند. - . كنز الفوائد ۲: ۱۸۶ - ۱۸۷ -

**[ترجمه]

باب ۲ احتجاج النبی صلی الله علیه و آله علی الیهود فی مسائل شتی

الأخبار

«۱»

م، تفسير الإمام عليه السلام ج، الإحتجاج بِالْإِسْنَادِ إِلَى أَبِی مُحَمَّدٍ الْعَسْكَرِيِّ عليه السلام قَالَ قَالَ جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَبْدُ اللَّهِ بْنُ صُورِيَا غُلَامٌ أَعْوَرُ يَهُودِيٌّ تَزْعُمُ الْيَهُودُ أَنَّهُ أَعْلَمُ يَهُودِيٍّ بِكِتَابِ اللَّهِ وَ عُلُومِ أَنْبِيَائِهِ عَنْ مَسَائِلَ كَثِيرَهٍ (۲)يُعَنِّتُهُ فِيهَا فَأَجَابَهُ عَنْهَا رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بِمَا لَمْ يَجِدْ إِلَى إِنْكَارِ شَیْ ءٍ مِنْهُ سَبِيلًا فَقَالَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ مَنْ يَأْتِيكَ بِهَذِهِ الْأَخْبَارِ عَنِ اللَّهِ تَعَالَى قَالَ جَبْرَئِيلُ قَالَ لَوْ كَانَ غَيْرُهُ يَأْتِيكَ بِهَا لَآمَنْتُ بِكَ وَ لَكِنْ جَبْرَئِيلُ عَدُوُّنَا مِنْ بَيْنِ الْمَلَائِكَهِ وَ لَوْ كَانَ مِيكَائِيلُ أَوْ غَيْرُهُ سِوَى جَبْرَئِيلَ يَأْتِيكَ بِهَا لَآمَنْتُ بِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ لِمَ اتَّخَذْتُمْ جَبْرَئِيلَ عَدُوّاً قَالَ لِأَنَّهُ نَزَلَ بِالْبَلَاءِ وَ الشِّدَّهِ عَلَى بَنِی إِسْرَائِيلَ وَ دَفَعَ دَانِيَالَ عَنْ قَتْلِ بُخْتَ نَصَّرَ (۳)حَتَّى قَوِیَ أَمْرُهُ وَ أَهْلَكَ بَنِی إِسْرَائِيلَ وَ كَذَلِكَ كُلُّ بَأْسٍ وَ شِدَّهٍ لَا يُنْزِلُهَا إِلَّا جَبْرَئِيلُ وَ مِيكَائِيلُ يَأْتِينَا بِالرَّحْمَهِ

۱- كنز الكراجكىّ: ص ۲۸۵.

۲- تجد بعض مسائله فى الخبر الآتى.

۳- قال الفيروزآبادى أصل بخت بوخت و معناه: ابن؛ و نصر كبقم: صم، و كان وجد عند الصنم و لم يعرف له اب فنسب إليه. انتهى. قلت: هو بخت نصر او بنوكد نصر ملك الكلدانيين تولى سنه ۶۰۷ قبل المسيح و مات سنه ۵۵۱ أغار بحملاته على مصر و فتح اورشليم و نهبها و أحرق أمتعتها فى ۵۸۸ و أجلى أهل يهوذا إلى بابل، و يأتى الايعاز إلى وقائعه اجمالا فى محله.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَيْحَكَ أَ جَهِلْتَ أَمْرَ اللَّهِ وَ مَا ذَنْبُ جَبْرَئِيلَ إِنْ أَطَاعَ اللَّهَ فِيمَا يُرِيدُهُ بِكُمْ أَ رَأَيْتُمْ مَلَكَ الْمَوْتِ أَ هُوَ عَدُوُّكُمْ وَ قَدْ وَكَّلَهُ اللَّهُ بِقَبْضِ أَرْوَاحِ الْخَلْقِ الَّذِي أَنْتُمْ مِنْهُ أَ رَأَيْتُمُ الْآبَاءَ وَ الْأُمَّهَاتِ إِذَا أَوْجَرُوا الْأَوْلَادَ الْأَدْوِيَهَ (۱)الْكَرِيهَهَ لِمَصَالِحِهِمْ أَ يَجِبُ أَنْ يَتَّخِذَهُمْ أَوْلَادُهُمْ أَعْدَاءً مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ لَا وَ لَكِنَّكُمْ بِاللَّهِ جَاهِلُونَ وَ عَنْ حِكْمَتِهِ غَافِلُونَ أَشْهَدُ أَنَّ جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ بِأَمْرِ اللَّهِ عَامِلَانِ وَ لَهُ مُطِيعَانِ وَ أَنَّهُ لَا يُعَادِي أَحَدَهُمَا إِلَّا مَنْ عَادَى الْآخَرَ وَ أَنَّهُ مَنْ زَعَمَ أَنَّهُ يُحِبُّ أَحَدَهُمَا وَ يُبْغِضُ الْآخَرَ فَقَدْ كَذَبَ وَ كَذَلِكَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ عَلِيٌّ أَخَوَانِ كَمَا أَنَّ جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ أَخَوَانِ فَمَنْ أَحَبَّهُمَا فَهُوَ مِنْ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ وَ مَنْ أَبْغَضَهُمَا فَهُوَ مِنْ أَعْدَاءِ اللَّهِ وَ مَنْ أَبْغَضَ أَحَدَهُمَا وَ زَعَمَ أَنَّهُ يُحِبُّ الْآخَرَ فَقَدْ كَذَبَ وَ هُمَا مِنْهُ بَرِيئَانِ وَ كَذَلِكَ مَنْ أَبْغَضَ وَاحِداً مِنِّي وَ مِنْ عَلِيٍّ ثُمَّ زَعَمَ أَنَّهُ يُحِبُّ الْآخَرَ فَقَدْ كَذَبَ وَ كِلَانَا مِنْهُ بَرِيئَانِ وَ اللَّهُ تَعَالَى وَ مَلَائِكَتُهُ وَ خِيَارُ خَلْقِهِ مِنْهُ بُرَآءُ (۲).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام و احتجاج طبرسی: از حضرت امام حسن عسکری علیه السّلام نقل می کند که فرمود: جابر ابن عبد الله انصاری گفت، عبد الله بن صوریا که غلامی یهودی و یک چشمش کور بود و یهودیان مدعی بودند او داناترین افراد به مکتب خدا و علوم انبیاء است، از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله سؤالهایی در مورد مسائل مختلف نمود تا ایشان را در جواب به آنها درمانده کند، اما پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله جوابهایی به او دادند که چاره ای از نپذیرفتن آنها نداشت.

گفت، این اخبار را کدام فرشته برایت می آورد؟ فرمود: جبرئیل. گفت، اگر فرشته دیگری می آورد به تو ایمان می آوردم ولی جبرئیل در بین فرشتگان دشمن ما است جز او اگر میکائیل یا ملائکه‌ای به جز جبرئیل می آورد به تو ایمان می آوردم. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: چرا جبرئیل را دشمن خود می دانید؟ گفت چون او گرفتاری و شدت را برای بنی اسرائیل می آورد و نگذاشت بخت النصر - . فیروزآبادی می نویسد: بخت یعنی پسر و نصر بتی است؛ چون او را پیش بتی یافتند و نفهمیدند پدرش کیست، او را بخت نصر پسر آن بت نامیدند، در حملات خود مصر را غارت کرد و بر اورشلیم تسلط یافت. شهر را آتش زد و تمام متاع آن را به غارت برد و یهودیان را به بابل متواری کرد.

- به دست دانیال کشته شود تا مسلط بر مردم گردید و بنی اسرائیل را به کشتن داد. هر نوع گرفتاری و ناراحتی را فقط جبرئیل می آورد ولی میکائیل حامل رحمت خدا بود.

ص: ۲۸۳

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: وای بر تو که اطلاعی از کار خدا نداری. جبرئیل چه گناهی دارد؟ او که اطاعت امر خدا را در باره شما نموده است. آیا شما ملک الموت را دشمن خود می دانید که مامور قبض روح تمام مردم است؟ آیا پدر و مادری که به فرزندان خود برای بهبودی و مصلحت آنها دواهای تلخ و شور می دهند، تو خیال می کنی دشمن آنها هستند و باید بچه ها پدر و مادر خود را برای این کار دشمن خود بدانند؟ شما نادان هستید و از حکمت خدا غافلید.

من گواهی می دهم که جبرئیل و میکائیل هر دو به دستور خدا عمل می کنند و مطیع او هستند و هر کس دشمن یکی از آن دو باشد، دشمن دیگری نیز هست و کسی که بگوید یکی را دوست می دارم، اگر با دیگری دشمن باشد دروغ گفته است. همچنین محمد و علی علیهما السلام هر دو برادر هستند مانند جبرئیل و میکائیل. هر که آن دو را دوست بدارد از اولیاء خداست و هر که دشمن آنها باشد از دشمنان خداست. کسی که یکی را دوست بدارد و مدعی شود دیگری را دشمن می

دارد دروغ گفته و هر دو از چنین کسی بیزارند. همین طور هر کس یکی از ما دو نفر (محمد و علی) را دشمن بدارد و مدعی شود که دیگری را دوست می دارم، ادعای دروغی کرده و ما هر دو از او بیزاریم. خداوند و ملائکه و مردمان پاک سرشت نیز از او بیزارند. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۰۶ - ۴۰۷ -

**[ترجمه]

«۲»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ قُلْ مَنْ کانَ عَدُوًّا لِجِبْرِیلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلی قَلْبِکَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقاً لِما بَیْنَ یَدَیْهِ وَ هُدیً وَ بُشْری لِلْمُؤْمِنِینَ مَنْ کانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَ مَلائِکَتِهِ وَ رُسُلِهِ وَ جِبْرِیلَ وَ مِیکالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْکافِرِینَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ الْحُسَیْنُ (۳)بْنُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی ذَمَّ الْیَهُودَ فِی بُغْضِهِمْ لِ جَبْرَئِیلَ الَّذِی کَانَ یُنَفِّذُ قَضَاءَ اللَّهِ فِیهِمْ بِمَا یَکْرَهُونَ وَ ذَمَّهُمْ أَیْضاً وَ ذَمَّ النَّوَاصِبَ فِی بُغْضِهِمْ لِجَبْرَئِیلَ وَ مِیکَائِیلَ علیهما السلام وَ مَلَائِکَهِ اللَّهِ النَّازِلِینَ لِتَأْیِیدِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام عَلَی الْکَافِرِینَ حَتَّی أَذَلَّهُمْ بِسَیْفِهِ الصَّارِمِ فَقَالَ قُلْ یَا مُحَمَّدُ مَنْ کانَ عَدُوًّا لِجِبْرِیلَ مِنَ الْیَهُودِ لِرَفْعِهِ مِنْ بُخْتَ نَصَّرَ أَنْ یَقْتُلَهُ دَانِیَالُ مِنْ غَیْرِ ذَنْبٍ کَانَ جَنَاهُ بُخْتَ نَصَّرُ حَتَّی بَلَغَ کِتَابُ اللَّهِ فِی الْیَهُودِ أَجَلَهُ وَ حَلَّ بِهِمْ مَا جَرَی فِی سَابِقِ عِلْمِهِ وَ مَنْ کَانَ أَیْضاً عَدُوّاً لِجَبْرَئِیلَ مِنْ سَائِرِ الْکَافِرِینَ وَ مِنْ أَعْدَاءِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ النَّاصِبِینَ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَی بَعَثَ جَبْرَئِیلَ لِعَلِیٍّ علیه السلام مُؤَیِّداً

ص: ۲۸۴

۱- أی جعلوا الدواء فی فیه.

۲- تفسیر العسکریّ: ص ۱۶۴، الاحتجاج: ص ۲۳.

۳- فی المصدر: الحسن بن علیّ.

وَ لَهُ عَلَى أَعْدَائِهِ نَاصِراً وَ مَنْ كَانَ عَدُوّاً لِجَبْرَئِيلَ لِمُظَاهَرَتِهِ مُحَمَّداً وَ عَلِيّاً عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ وَ مُعَاوَنَتِهِ لَهُمَا وَ إِنْفَاذِهِ لِقَضَاءِ رَبِّهِ عَزَّ وَ جَلَّ فِي إِهْلَاكِ أَعْدَائِهِ عَلَى يَدِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ فَإِنَّهُ يَعْنِي جَبْرَئِيلَ نَزَّلَهُ يَعْنِي نَزَّلَ هَذَا الْقُرْآنَ عَلى قَلْبِكَ يَا مُحَمَّدُ بِإِذْنِ اللَّهِ بِأَمْرِ اللَّهِ وَ هُوَ كَقَوْلِهِ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ بِلِسانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ نَزَّلَ هَذَا الْقُرْآنَ جَبْرَئِيلُ عَلَى قَلْبِكَ يَا مُحَمَّدُ مُصَدِّقاً مُوَافِقاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَاةِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ الزَّبُورِ وَ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَ كُتُبِ شَيْثٍ وَ غَيْرِهِمْ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ (۱)ثُمَّ قَالَ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِلَّهِ لِإِنْعَامِهِ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ آلِهِمَا الطَّيِّبِينَ وَ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ بَلَغَ مِنْ جَهْلِهِمْ أَنْ قَالُوا نَحْنُ نُبْغِضُ اللَّهَ الَّذِي أَكْرَمَ مُحَمَّداً وَ عَلِيّاً بِمَا يَدَّعِيَانِ وَ جَبْرَئِيلَ وَ مَنْ كَانَ عَدُوّاً لِجِبْرِيلَ لِأَنَّهُ جَعَلَهُ ظَهِيراً لِمُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ عَلَى أَعْدَاءِ اللَّهِ وَ ظَهِيراً لِسَائِرِ الْأَنْبِيَاءِ وَ الْمُرْسَلِينَ كَذَلِكَ وَ مَلائِكَتِهِ يَعْنِي وَ مَنْ كَانَ عَدُوّاً لِمَلَائِكَةِ اللَّهِ الْمَبْعُوثِينَ لِنُصْرَةِ دِينِ اللَّهِ وَ تَأْيِيدِ أَوْلِيَاءِ اللَّهِ وَ ذَلِكَ قَوْلُ بَعْضِ النُّصَّابِ وَ الْمُعَانِدِينَ بَرِئْتُ مِنْ جَبْرَئِيلَ النَّاصِرِ لِعَلِيٍّ عليه السلام وَ هُوَ قَوْلُهُ وَ رُسُلِهِ وَ مَنْ كَانَ عَدُوّاً لِرُسُلِ اللَّهِ مُوسَى وَ عِيسَى وَ سَائِرِ الْأَنْبِيَاءِ الَّذِينَ دَعَوْا إِلَى نُبُوَّةِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ إِمَامَةِ عَلِيٍّ عليه السلام (۲)ثُمَّ قَالَ وَ جِبْرِيلَ وَ مِيكالَ وَ مَنْ كَانَ (۳)عَدُوّاً لِجَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ وَ ذَلِكَ كَقَوْلِ مَنْ قَالَ مِنَ النَّوَاصِبِ لَمَّا قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فِي عَلِيٍّ عليه السلام جَبْرَئِيلُ عَنْ يَمِينِهِ وَ مِيكَائِيلُ عَنْ يَسَارِهِ وَ إِسْرَافِيلُ مِنْ خَلْفِهِ وَ مَلَكُ الْمَوْتِ أَمَامَهُ وَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ فَوْقِ عَرْشِهِ نَاظِرٌ بِالرِّضْوَانِ إِلَيْهِ نَاصِرُهُ قَالَ بَعْضُ النَّوَاصِبِ فَأَنَا أَبْرَأُ مِنَ اللَّهِ وَ مِنْ جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ وَ الْمَلَائِكَةِ الَّذِينَ حَالُهُمْ مَعَ عَلِيٍّ عليه السلام مَا قَالَهُ مُحَمَّدٌ صلى الله عليه و آله فَقَالَ مَنْ كَانَ عَدُوّاً لِهَؤُلَاءِ تَعَصُّباً عَلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكافِرِينَ فَاعِلٌ بِهِمْ مَا يَفْعَلُ الْعَدُوُّ بِالْعَدُوِّ مِنْ إِحْلَالِ النَّقِمَاتِ وَ تَشْدِيدِ الْعُقُوبَاتِ

۱- قطع من هنا قطعه طويله فى فضيله القرآن و لعله يخرجها فى كتاب القرآن.

۲- فى المصدر هنا زياده و هى: و ذلك قول النواصب: برئنا من هؤلاء الرسل الذين دعوا إلى إمامه على.

۳- فى المصدر: أى من كان اه.

وَ كَانَ سَبَبُ نُزُولِ هَاتَيْنِ الْآيَتَيْنِ مَا كَانَ مِنَ الْيَهُودِ أَعْدَاءِ اللَّهِ مِنْ قَوْلٍ سَيِّئٍ فِي جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ (۱)وَ مَا كَانَ مِنْ أَعْدَاءِ اللَّهِ النُّصَّابِ مِنْ قَوْلٍ أَسْوَأَ مِنْهُ فِي اللَّهِ وَ فِي جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ وَ سَائِرِ مَلَائِكَهِ اللَّهِ وَ أَمَّا مَا كَانَ مِنَ النُّصَّابِ فَهُوَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا كَانَ لَا يَزَالُ يَقُولُ فِي عَلِيٍّ علیه السلام الْفَضَائِلَ الَّتِي خَصَّهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهَا وَ الشَّرَفَ الَّذِي أَهَّلَهُ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ وَ كَانَ فِي كُلِّ ذَلِكَ يَقُولُ أَخْبَرَنِي بِهِ جَبْرَئِيلُ عَنِ اللَّهِ وَ يَقُولُ فِي بَعْضِ ذَلِكَ جَبْرَئِيلُ عَنْ يَمِينِهِ وَ مِيكَائِيلُ عَنْ يَسَارِهِ وَ يَفْتَخِرُ جَبْرَئِيلُ عَلَى مِيكَائِيلَ فِي أَنَّهُ عَنْ يَمِينِ عَلِيٍّ علیه السلام الَّذِي هُوَ أَفْضَلُ مِنَ الْيَسَارِ كَمَا يَفْتَخِرُ نَدِيمُ مَلِكٍ عَظِيمٍ فِي الدُّنْيَا يُجْلِسُهُ الْمَلِكُ عَنْ يَمِينِهِ عَلَى النَّدِيمِ الْآخَرِ الَّذِي يُجْلِسُهُ عَلَى يَسَارِهِ وَ يَفْتَخِرَانِ عَلَى إِسْرَافِيلَ الَّذِي خَلْفَهُ فِي الْخِدْمَهِ (۲)وَ مَلَكِ الْمَوْتِ الَّذِي أَمَامَهُ بِالْخِدْمَهِ وَ أَنَّ الْيَمِينَ وَ الشِّمَالَ أَشْرَفُ مِنْ ذَلِكَ كَافْتِخَارِ حَاشِيَهِ (۳)الْمَلِكِ عَلَى زِيَادَهِ قُرْبِ مَحَلِّهِمْ مِنْ مَلِكِهِمْ وَ كَانَ يَقُولُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِي بَعْضِ أَحَادِيثِهِ إِنَّ الْمَلَائِكَهَ أَشْرَفُهَا عِنْدَ اللَّهِ أَشَدُّهَا لِعَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ حُبّاً وَ إِنَّ قَسَمَ الْمَلَائِكَهِ فِيمَا بَيْنَهَا وَ الَّذِي شَرَّفَ عَلِيّاً عَلَى جَمِيعِ الْوَرَى بَعْدَ مُحَمَّدٍ الْمُصْطَفَى وَ يَقُولُ مَرَّهً إِنَّ مَلَائِكَهَ السَّمَاوَاتِ وَ الْحُجُبِ لَيَشْتَاقُونَ إِلَى رُؤْيَهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ كَمَا تَشْتَاقُ الْوَالِدَهُ الشَّفِيقَهُ إِلَى وَلَدِهَا الْبَارِّ الشَّفِيقِ آخِرِ مَنْ بَقِيَ عَلَيْهَا بَعْدَ عَشَرَهٍ دَفَنَتْهُمْ فَكَانَ هَؤُلَاءِ النُّصَّابُ يَقُولُونَ إِلَى مَتَى يَقُولُ مُحَمَّدٌ جَبْرَئِيلُ وَ مِيكَائِيلُ وَ الْمَلَائِكَهُ كُلُّ ذَلِكَ تَفْخِيمٌ لِعَلِيٍّ وَ تَعْظِيمٌ لِشَأْنِهِ وَ يَقُولُ اللَّهُ تَعَالَى خَاصٌّ لِعَلِيٍّ دُونَ سَائِرِ الْخَلْقِ بَرِئْنَا مِنْ رَبٍّ وَ مِنْ مَلَائِكَهٍ وَ مِنْ جَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ هُمْ لِعَلِيٍّ علیه السلام بَعْدَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مُفَضِّلُونَ وَ بَرِئْنَا مِنْ رُسُلِ اللَّهِ الَّذِينَ هُمْ لِعَلِيٍّ علیه السلام بَعْدَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مُفَضِّلُونَ وَ أَمَّا مَا قَالَهُ الْيَهُودُ فَهُوَ أَنَّ الْيَهُودَ أَعْدَاءُ اللَّهِ فَإِنَّهُ لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله الْمَدِينَهَ أَتَوْهُ بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ صُورِيَا فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ كَيْفَ نَوْمُكَ فَإِنَّا قَدْ أُخْبِرْنَا عَنْ نَوْمِ النَّبِيِّ الَّذِي يَأْتِي فِي آخِرِ الزَّمَانِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله تَنَامُ عَيْنِي وَ قَلْبِي يَقْظَانُ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ قَالَ

۱- فی المصدر: و سائر ملائکه اللّه.

۲- فی المصدر: بالخدمه.

۳- فی هامش المصدر: خاصّه خ ل.

أَخْبِرْنِی یَا مُحَمَّدُ الْوَلَدُ یَکُونُ مِنَ الرَّجُلِ أَوْ مِنَ الْمَرْأَهِ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَمَّا الْعِظَامُ وَ الْعَصَبُ وَ الْعُرُوقُ فَمِنَ الرَّجُلِ وَ أَمَّا اللَّحْمُ وَ الدَّمُ وَ الشَّعْرُ فَمِنَ الْمَرْأَهِ قَالَ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ ثُمَّ قَالَ یَا مُحَمَّدُ فَمَا بَالُ الْوَلَدِ یُشْبِهُ أَعْمَامَهُ لَیْسَ فِیهِ مِنْ شَبَهِ أَخْوَالِهِ شَیْ ءٌ وَ یُشْبِهُ أَخْوَالَهُ لَیْسَ فِیهِ مِنْ شَبَهِ أَعْمَامِهِ شَیْ ءٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَیُّهُمَا عَلَا مَاؤُهُ مَاءَ صَاحِبِهِ کَانَ الشَّبَهُ لَهُ قَالَ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَمَّنْ لَا یُولَدُ لَهُ وَ مَنْ یُولَدُ لَهُ فَقَالَ إِذَا مَغَرَتِ النُّطْفَهُ (۱)لَمْ یُولَدْ لَهُ إِذَا احْمَرَّتْ وَ کَدِرَتْ وَ إِذَا کَانَتْ صَافِیَهً وُلِدَ لَهُ فَقَالَ أَخْبِرْنِی عَنْ رَبِّکَ مَا هُوَ فَنَزَلَتْ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ إِلَی آخِرِهَا فَقَالَ ابْنُ صُورِیَا صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ بَقِیَتْ خَصْلَهٌ إِنْ قُلْتَهَا آمَنْتُ بِکَ وَ اتَّبَعْتُکَ أَیُّ مَلَکٍ یَأْتِیکَ بِمَا تَقُولُهُ عَنِ اللَّهِ قَالَ جَبْرَئِیلُ قَالَ ابْنُ صُورِیَا کَانَ ذَلِکَ عَدُوَّنَا مِنْ بَیْنِ الْمَلَائِکَهِ یَنْزِلُ بِالْقَتْلِ وَ الشِّدَّهِ وَ الْحَرْبِ وَ رَسُولُنَا مِیکَائِیلُ یَأْتِی بِالسُّرُورِ وَ الرَّخَاءِ فَلَوْ کَانَ مِیکَائِیلُ هُوَ الَّذِی یَأْتِیکَ آمَنَّا بِکَ لِأَنَّ مِیکَائِیلَ کَانَ یَشُدُّ مُلْکَنَا وَ جَبْرَئِیلُ کَانَ یُهْلِکُ مُلْکَنَا فَهُوَ عَدُوُّنَا لِذَلِکَ فَقَالَ لَهُ سَلْمَانُ الْفَارِسِیُّ فَمَا بَدْءُ عَدَاوَتِهِ لَکَ (۲)قَالَ نَعَمْ یَا سَلْمَانُ عَادَانَا مِرَاراً کَثِیرَهً وَ کَانَ مِنْ أَشَدِّ ذَلِکَ عَلَیْنَا أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ عَلَی أَنْبِیَائِهِ أَنَّ بَیْتَ الْمَقْدِسِ یُخَرَّبُ عَلَی یَدِ رَجُلٍ یُقَالُ لَهُ بُخْتَ نَصَّرُ وَ فِی زَمَانِهِ وَ أَخْبَرَنَا بِالْحِینِ الَّذِی یُخَرَّبُ فِیهِ (۳)وَ اللَّهُ یُحْدِثُ الْأَمْرَ بَعْدَ الْأَمْرِ فَیَمْحُو مَا یَشَاءُ وَ یُثْبِتُ فَلَمَّا بَلَغْنَا ذَلِکَ الْحِینَ (۴)الَّذِی یَکُونُ فِیهِ هَلَاکُ بَیْتِ الْمَقْدِسِ بَعَثَ أَوَائِلُنَا رَجُلًا مِنْ أَقْوِیَاءِ بَنِی إِسْرَائِیلَ وَ أَفَاضِلِهِمْ نَبِیّاً کَانَ یُعَدُّ مِنْ أَنْبِیَائِهِمْ یُقَالُ لَهُ دَانِیَالُ فِی طَلَبِ بُخْتَ نَصَّرَ لِیَقْتُلَهُ فَحَمَلَ مَعَهُ وِقْرَ (۵)مَالٍ لِیُنْفِقَهُ فِی ذَلِکَ فَلَمَّا انْطَلَقَ فِی طَلَبِهِ لَقِیَهُ بِبَابِلَ غُلَاماً ضَعِیفاً مِسْکِیناً لَیْسَ لَهُ قُوَّهٌ وَ لَا مَنَعَهٌ (۶)فَأَخَذَهُ

۱- مغر الثوب: صبغه بالمغره، و هی لون الحمره لیس بناصع.

۲- فی المصدر: فما بدؤ عداوته لکم.

۳- فی المصدر: و فی نسخه: أخبرنا بالخبر الذی یخرب به.

۴- فی المصدر: و فی نسخه: فلما بلغنا ذلک الخبر.

۵- الوقر بالکسر: الحمل الثقیل.

۶- المنعه: القوّه التی تمنع من یرید أحدا بسوء.

صَاحِبُنَا لِيَقْتُلَهُ فَدَفَعَ عَنْهُ جَبْرَئِيلُ وَ قَالَ لِصَاحِبِنَا إِنْ كَانَ رَبُّكُمْ هُوَ الَّذِی أَمَرَ بِهَلَاكِكُمْ فَإِنَّهُ لَا يُسَلِّطُكَ عَلَيْهِ وَ إِنْ لَمْ يَكُنْ هَذَا فَعَلَى أَيِّ شَیْ ءٍ تَقْتُلُهُ فَصَدَّقَهُ صَاحِبُنَا وَ تَرَكَهُ وَ رَجَعَ إِلَيْنَا وَ أَخْبَرَنَا بِذَلِكَ وَ قَوِیَ بُخْتَ نَصَّرُ وَ مَلَكَ وَ غَزَانَا وَ خَرَّبَ بَيْتَ الْمَقْدِسِ فَلِهَذَا نَتَّخِذُهُ عَدُوّاً وَ مِيكَائِيلُ عَدُوٌّ لِجَبْرَئِيلَ فَقَالَ سَلْمَانُ يَا ابْنَ صُورِيَا بِهَذَا الْعَقْلِ الْمَسْلُوكِ بِهِ غَيْرُ سَبِيلِهِ ضَلَلْتُمْ أَ رَأَيْتُمْ أَوَائِلَكُمْ كَيْفَ بَعَثُوا مَنْ يَقْتُلُ بُخْتَ نَصَّرَ وَ قَدْ أَخْبَرَ اللَّهُ تَعَالَى فِی كُتُبِهِ وَ عَلَى أَلْسِنَهِ رُسُلِهِ أَنَّهُ يَمْلِكُ وَ يُخَرِّبُ بَيْتَ الْمَقْدِسِ أَرَادُوا تَكْذِيبَ أَنْبِيَاءِ اللَّهِ تَعَالَى فِی أَخْبَارِهِمْ وَ اتَّهَمُوهُمْ فِی أَخْبَارِهِمْ أَوْ صَدَّقُوهُمْ فِی الْخَبَرِ عَنِ اللَّهِ وَ مَعَ ذَلِكَ أَرَادُوا مُغَالَبَهَ اللَّهِ هَلْ كَانَ هَؤُلَاءِ وَ مَنْ وَجَّهُوهُ إِلَّا كُفَّاراً بِاللَّهِ وَ أَيُّ عَدَاوَهٍ تَجُوزُ أَنْ يُعْتَقَدَ لِجَبْرَئِيلَ وَ هُوَ يَصُدُّ عَنْ مُغَالَبَهِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ يَنْهَى عَنْ تَكْذِيبِ خَبَرِ اللَّهِ تَعَالَى فَقَالَ ابْنُ صُورِيَا قَدْ كَانَ اللَّهُ تَعَالَى أَخْبَرَ بِذَلِكَ عَلَى أَلْسُنِ أَنْبِيَائِهِ لَكِنَّهُ يَمْحُو مَا يَشَاءُ وَ يُثْبِتُ قَالَ سَلْمَانُ فَإِذاً لَا تَثِقُوا بِشَیْ ءٍ مِمَّا فِی التَّوْرَاهِ مِنَ الْأَخْبَارِ عَمَّا مَضَى وَ مَا يَسْتَأْنِفُ فَإِنَّ اللَّهَ يَمْحُو مَا يَشَاءُ وَ يُثْبِتُ وَ إِذاً لَعَلَّ اللَّهَ قَدْ كَانَ عَزَلَ مُوسَى وَ هَارُونَ عَنِ النُّبُوَّهِ وَ أَبْطَلَا فِی دَعْوَتِهِمَا لِأَنَّ اللَّهَ يَمْحُو مَا يَشَاءُ وَ يُثْبِتُ وَ لَعَلَّ كُلَّ مَا أَخْبَرَاكُمْ أَنَّهُ يَكُونُ لَا يَكُونُ وَ مَا أَخْبَرَاكُمْ أَنَّهُ لَا يَكُونُ يَكُونُ وَ كَذَلِكَ مَا أَخْبَرَاكُمْ عَمَّا كَانَ لَعَلَّهُ لَمْ يَكُنْ وَ مَا أَخْبَرَاكُمْ أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ لَعَلَّهُ كَانَ وَ لَعَلَّ مَا وَعَدَهُ مِنَ الثَّوَابِ يَمْحُوهُ وَ لَعَلَّ مَا تَوَعَّدَ بِهِ مِنَ الْعِقَابِ يَمْحُوهُ فَإِنَّهُ يَمْحُو مَا يَشَاءُ وَ يُثْبِتُ أَنَّكُمْ جَهِلْتُمْ مَعْنَى يَمْحُوا اللَّهُ ما يَشاءُ وَ يُثْبِتُ فَلِذَلِكُمْ أَنْتُمْ بِاللَّهِ كَافِرُونَ وَ لِإِخْبَارِهِ عَنِ الْغُيُوبِ مُكَذِّبُونَ وَ عَنْ دِينِ اللَّهِ مُنْسَلِخُونَ ثُمَّ قَالَ سَلْمَانُ فَإِنِّی أَشْهَدُ أَنَّ مَنْ كَانَ عَدُوّاً لِجَبْرَئِيلَ فَإِنَّهُ عَدُوٌّ لِمِيكَائِيلَ وَ أَنَّهُمَا جَمِيعاً عَدُوَّانِ لِمَنْ عَادَاهُمَا سِلْمَانِ لِمَنْ سَالَمَهُمَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى عِنْدَ ذَلِكَ مُوَافِقاً لِقَوْلِ سَلْمَانَ رَحِمَهُ اللَّهِ عَلَيْهِ قُلْ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فِی مُظَاهَرَتِهِ لِأَوْلِيَاءِ اللَّهِ عَلَى أَعْدَائِهِ وَ نُزُولِهِ بِفَضَائِلِ عَلِيٍّ وَلِيِّ اللَّهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ فَإِنَّ جَبْرَئِيلَ نَزَّلَ هَذَا الْقُرْآنَ عَلى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَ أَمْرِهِ مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ مِنْ سَائِرِ كُتُبِ اللَّهِ وَ هُدىً مِنَ الضَّلَالَهِ وَ بُشْرى لِلْمُؤْمِنِينَ بِنُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله وَ وَلَايَهِ عَلِيٍّ وَ مَنْ بَعْدَهُ مِنَ الْأَئِمَّهِ بِأَنَّهُمْ

أَوْلِيَاءُ اللَّهِ حَقّاً إِذَا مَاتُوا عَلَى مُوَالاتِهِمْ لِمُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ آلِهِمَا الطَّيِّبِينَ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا سَلْمَانُ إِنَّ اللَّهَ صَدَّقَ قِيلَكَ وَ وَفَّقَ رَأْيَكَ (۱)فَإِنَّ جَبْرَئِيلَ عَنِ اللَّهِ يَقُولُ يَا مُحَمَّدُ إِنَّ سَلْمَانَ وَ الْمِقْدَادَ أَخَوَانِ مُتَصَافِيَانِ (۲)فِي وِدَادِكَ وَ وِدَادِ عَلِيٍّ أَخِيكَ وَ وَصِيِّكَ وَ صَفِيِّكَ وَ هُمَا فِي أَصْحَابِكَ كَجَبْرَئِيلَ وَ مِيكَائِيلَ فِي الْمَلَائِكَةِ (۳)عَدُوَّانِ لِمَنْ أَبْغَضَ أَحَدَهُمَا وَلِيَّانِ لِمَنْ وَالاهُمَا وَ وَالَى مُحَمَّداً وَ عَلِيّاً عَدُوَّانِ لِمَنْ عَادَى مُحَمَّداً وَ عَلِيّاً وَ أَوْلِيَاءَهُمَا وَ لَوْ أَحَبَّ أَهْلُ الْأَرْضِ سَلْمَانَ وَ الْمِقْدَادَ كَمَا تُحِبُّهُمَا مَلَائِكَةُ السَّمَاوَاتِ وَ الْحُجُبِ وَ الْكُرْسِيِّ وَ الْعَرْشِ لِمَحْضِ وِدَادِهِمَا لِمُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ مُوَالاتِهِمَا لِأَوْلِيَائِهِمَا وَ مُعَادَاتِهِمَا لِأَعْدَائِهِمَا لَمَا عَذَّبَ اللَّهُ تَعَالَى أَحَداً مِنْهُمْ بِعَذَابٍ الْبَتَّةَ (۴).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری در تفسیر آیه «قُلْ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ وَ هُدىً وَ بُشْرى لِلْمُؤْمِنِينَ. مَنْ كانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَ مَلائِكَتِهِ وَ رُسُلِهِ وَ جِبْرِيلَ وَ مِيكالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكافِرِينَ» - . بقره / ۹۸ - {بگو: «کسی که دشمن جبرئیل است [در واقع دشمن خداست] چرا که او، به فرمان خدا، قرآن را بر قلبت نازل کرده است، در حالی که مؤید [کتابهای آسمانی] پیش از آن، و هدایت و بشارتی برای مؤمنان است.» هر که دشمن خدا، و فرشتگان و فرستادگان او، و جبرئیل و میکائیل است [بداند که] خدا یقیناً دشمن کافران است.} فرمود: امام حسین علیه السّلام از علی بن ابی طالب علیه السّلام نقل کرد که فرمود: خداوند یهود را به دلیل دشمنی که با جبرئیل دارند سرزنش می کند، چون او به دستور خدا مامور اجرای مسائلی بوده که یهود آن پیش آمدها را نمی پسندیدند. خداوند آنها و نواصب را به واسطه کینه ای که با جبرئیل و میکائیل داشتند سرزنش می کند چون این دو فرشته و فرشتگان خدا برای تائید علی بن ابی طالب علیه السّلام نزول می کردند تا او را بر کافران و دشمنان خدا پیروز نمایند تا شمشیر آبدارش دمار از روزگار آنها بر کند.

فرمود: بگو ای محمد صلی الله علیه و آله، «مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ» هر کس از یهودیان دشمن جبرئیل است که بخت النصر را بلند کرد تا بدون گناه به دست دانیال کشته نشود و امضای خدا در مورد یهود به وقوع بپیوندد و آنچه خداوند می داند برای ایشان اتفاق افتد. و کافران دیگری از دشمنان خدا که با جبرئیل دشمنی دارند، آل محمد و علی و ناصبی ها هستند، چون خداوند جبرئیل را یاور و ناصر علی قرار داده،

ص: ۲۸۴

نسبت به او کینه دارند، زیرا از محمد و علی علیهما السلام پشتیبانی نموده و دستور پروردگار را در مورد هلاک دشمنان ایشان انجام داده، «فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ» همان جبرئیل قرآن را برای تو به اجازه خدا آورده است. این آیه نیز مشابه آیه دیگری است که می فرماید: «نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ بِلِسانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ مُصَدِّقاً لِما بَيْنَ يَدَيْهِ» - . شعراء / ۱۹۳ - ۱۹۵ - ، {«روح الامین» آن را بر دلت نازل کرد، تا از [جمله] هشداردهندگان باشی؛ به زبان عربی روشن، در حالی که مؤید [کتابهای آسمانی] پیش از آن}جبرئیل این قرآن را به قلب تو، موافق با آنچه در انجیل و زبور و صحف ابراهیم و کتاب شیث و سایر انبیاء علیهم السلام است نازل نموده. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۴۸ - ۴۴۹ -

سپس می فرماید، «مَنْ كانَ عَدُوًّا لِلَّهِ» هر که به خاطر نعمتهایی که بر محمد و علی و خانواده آنها ارزانی داشته دشمن خدا باشد. آنها آنقدر نادانند که می گویند ما نسبت به خدا و جبرئیل کینه داریم زیرا محمد و علی را گرامی می دارد. هر که

دشـمن جبرئيل باشد به اين دليل كه خدا او را در پيكار با دشمنان خدا پشتيبان محمد و على عليهما السلام قرار داده، و به دليل آنكه پشتيبـان سـاير انبياء و مرسـلين بوده و همين طور هر كس دشـمن ملائكه خـداست كه براى نصـرت دين و تائيـد اوليائش فرسـتاده (اين آيه در رابطه با گفتار ناصبيان بود كه مى گفتنـد ما از جبرئيلى كه ياور على باشـد بيزاريم و همچنين از پيامبرانى از قبيل موسـى و عيسـى و ساير انبياء كه دعوت به نبوت محمد و امامت حضـرت على نموده اند بيزاريم) و سپس مى فرمايد «وَ جِبْرِيلَ وَ مِيكالَ» يعنى هر كس دشمن جبرئيل و ميكائيل باشد.

(وقتى پيامبر اكرم در باره على عليه السّلام فرمود جبرئيل طرف راست و ميكائيل طرف چپ و اسرافيل پشت سر و ملك الموت جلو على است بعضى از نواصب گفتند، ما از خدا و جبرئيل و ميكائيل و ملائكه اى كه با على چنين كنند بيزاريم.)

فرمود: هر كس به واسـطه شدت كينه اى كه با على بن ابى طالب عليه السّـلام دارد دشـمن اينها باشد، «فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكافِرِينَ» خداوند دشمن كفار است و با آنها چنان رفتار مى كند كه دشمن، دشمن خويش را كيفر داده و عقوبت و شكنجه مى كند.

ص: ۲۸۵

سبب نزول اين دو آيه، گفتار زشت يهوديان در باره دشـمنى با جبرئيل و ميكائيل بود و گفتار بـدترى كه ناصبيان در باره خدا و جبرئيل و ميكائيل و ساير ملائكه خدا گفتند. اما ناصبيان چون از پيامبر اكرم صـلى الله عليه و آله پيوسـته در باره فضائل على عليه السّـلام و امتيـازاتى كه خـدا به او ارزانى داشـته سـخنانى مى شـنيدند و در تمـام اين موارد پيـامبر صـلى الله عليه و آله مى فرمود: جبرئيل برايم از جانب خدا چنين پيام آورده و گاهى مى فرمود: جبرئيل طرف راست و ميكائيل طرف چپ على است و جبرئيـل بر ميكائيـل افتخار مى كنـد چون طرف راست او است چنانچه وزير دست راست پادشاه بر وزير دست چپ افتخار مى كنـد، و همين طور بر بر اسـرافيل كه در پشت سـر على است و عزرائيل كه در جلو به ماموريت گماشـته شـده افتخار مى كنـد، زيرا راست و چپ از جلو بهتر است، چنانچه اطرافيان پادشاه به نسبت قرب و منزلتى كه دارند بر يكديگر افتخار مى كنند.

و بـاز مى فرمـود: ممتـازترين ملائـكه آن ملكى اسـت كـه بيشـتر از ديگران على را دوست داشـته باشـد و سوگنـد ملائـكه بين خودشـان اين جمله است، قسم به آن كسـى كه على عليه السـلام را بر تمام مردم بعـد از پيامبر اكرم صـلى الله عليه و آله امتياز بخشيده.

و گاهى پيامبر اكرم صـلى الله عليه و آله مى فرمود: ملائكه حجب مشـتاق ديدار على ابن ابى طالب هسـتند همان طور كه مادر مهربانى مشتاق ديدار فرزند دلبند و نيكوكار خويش است، فرزندى كه پس از مرگ ده فرزندش برايش باقى مانده.

ناصبيان مى گفتنـد، تا كى محمـد صـلى الله عليه و آله مرتب مى گويـد جبرئيل و ميكائيل و ملائكه چنين هسـتند و همين طور مقام على را بالا مى برد و مى گويـد خداوند اختصاص به على دارد نه ساير مردم. ما از خدا و ملائكه و جبرئيل و ميكائيلى كه على را بعـد از محمد صـلى الله عليه و آله برترى مى بخشد بيزاريم و از پيامبرانى كه على را بعد از پيامبر از ساير مردم برتر مى دانند نيز بيزاريم.

اما گفتار دشـمنان خدا، يهوديان، موقعى بود كه پيامبر اكرم صـلى الله عليه و آله وارد مدينه شد. عبد الله ابن صوريا را آوردند.

او گفت، یـا محمـد – صـلی الله علیه و آله – چگونه می خوابی؟ زیرا به ما کیفیت خواب پیامبری را که در آخر الزمان می آید اطلاـع داده انـد. پیـامبر اکرم صـلی الله علیه و آله در جـواب او فرمود، چشـمم خواب است ولی دلم بیـدار است. گفت راسـت گفتی.

ص: ۲۸۶

بـاز پرسـید، بگو ببینم، بچه از مرد است یا از زن؟ فرمود، اسـتخوانها و رگ و پی ها از مرد است ولی گوشت و خون و موی از زن است. گفت صـحیح است. گفت، چرا بچه گاهی چنان شبیه عموی خود می شود و هیچ شـباهتی به دایی های خود ندارد؟ فرمود، هر کدام آبش بر دیگری بچربد، شـباهت به آن طرف می شود. گفت صـحیح است. گفت، بگو ببینم، چگونه می شود که بعضی فرزند ندارند و بچه دار نمی شوند و بعضی دارای بچه اند.

فرمود، وقتی نطفه قرمز شود و کـدر گردد منشأ فرزنـد نمی شود ولی اگر صاف باشـد بچه خواهـد شـد. گفت، بگو ببینم، خدا چگونه است؟ که این سوره در رابطه با همین سؤال نازل شد «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» تا آخر سوره. گفت صحیح است.

گفت، یک سؤال دیگر باقی مانده، اگر بگویی به تو ایمان می آورم و از تو پیروی می کنم. بگو، کدام فرشته برایت از جانب خدا وحی می آورد؟ فرمود، جبرئیل. ابن صوریا گفت، در بین ملائکه، جبرئیل دشمن ما است. او پیوسته کشتار و

گرفتـاری و جنـگ را برای مـا آورده اما پیک و پیام آور ما میکائیل است که حامل شادی و فراوانی است. اگر فرشـته وحی تو میکائیـل بود به تو ایمـان می آوردم چون او باعث تقویت قـدرت ما می شـد ولی جبرئیل پادشاه ما را از میان می برد، به همین جهت دشمن ما است.

سلمان فارسـی از او پرسـید، دشـمنی او با شـما از کجا شـروع شد؟ جواب داد، بسـیار زیاد اتفاق افتاده که با ما دشمنی ورزیده ولی شدیـدترین دشـمنی او آنجا بود که خداوند به پیامبران خود خبر داد که بیت المقدس به دست مردی به نام بخت النصـر و در زمان حکومت او خراب می‌شود. او آن را به ما گفته بود، با اینکه خداوند هر چه را بخواهد تغییر می دهد و هر چه را مایل باشد باقی می گذارد و آنچه را بخواهد از میان می برد.

در همـان تاریـخ، اجـداد ما یکی از زورمنـدان بنی اسـرائیل را که پیامبر نیز بود و دانیال نام داشت برای دفع و قتل بخت النصـر مـامور کردنـد و مـال زیادی در اختیارش گذاشـتند تا در این راه خرج کنـد. همان طور که در بین راه به جسـتجوی او بود، در بابل پسرک ضعیف و ناتوانی را یافت که نیرو و قدرتی نداشت،

ص: ۲۸۷

خواست او را بکشد اما جبرئیل مانع او شد و به دانیال گفت، اگر خدا او را امر به کشـتن شـما اسـرائیلیان نموده که تو نخواهی توانست او را بکشـی، ولی اگر این پسـر، آن مرد نباشـد، به چه جهت او را می کشـی؟ دانیال او را تصـدیق کرد و از کشـتنش منصـرف شـد و بازگشت و جریان را نقل کرد. کم کم بخت النصـر (همان پسـر) قوی شد و به سـلطنت رسـید و با ما به جنگ

پرداخت و بیت المقدس را خراب کرد. به همین جهت است که ما او را (جبرئیل) دشمن خود می گیریم و میکائیل هم دشمن جبرئیل است.

سلمان گفت: ابن صوریا، با همین اندیشه فاسد از راه حقیقت گمراه شده اید. دیدید که اجداد شما چگونه دانیال را برای کشتن بخت النصر مامور کردند، با اینکه خداوند به وسیله انبیاء و پیامبرانش اطلاع داده بود که کسی بر بیت المقدس دست می یابد و آنجا را خراب می کند. آنها تصمیم داشتند پیامبران را تکذیب کنند و آنها را در خبری که داده اند متهم نمایند یا می خواسته اند - با اینکه خبر پیامبران را تصدیق می کنند - بر آنچه خدا مقدر نموده پیروز شوند.

آیا چنین افرادی ممکن است کافر نباشند؟ این چه دشمنی با جبرئیلی است که جلوی طرح شکست تقدیر خدا را گرفته و مردم را از تکذیب خبر انبیاء باز داشته است!.

ابن صوریا گفت، صحیح است که خدا توسط انبیاء چنین خبری داده است ولی او هر چه را بخواهد محو می کند و هر چه را بخواهد ثابت می دارد.

سلمان گفت، پس در این صورت نمی توان به آنچه در تورات، نسبت به گذشته و آینده است نیز اطمینان داشت، زیرا خداوند هر چه را بخواهد محو و هر چه را بخواهد اثبات می نماید. شاید خداوند موسی و هارون را از نبوت عزل کرده و دعوت آنها را باطل نموده است، چون هر چه را بخواهد اثبات می کند و هر چه آنها اطلاع داده اند که در آینده به وقوع می پیوندد، شاید انجام نشود؛ و آنچه را که گفته اند انجام نمی شود، شاید انجام شد؛ و هر چه گفته اند اتفاق افتاده، شاید اتفاق نیافتاده؛ و آنچه اطلاع داده اند اتفاق نیافتاده، شاید اتفاق افتاده؛ و ممکن است ثوابی را که می گویند در مقابل اعمال داده می شود، خداوند محو کرده باشد و هر عقاب و عذابی که به وسیله آنها تهدید کرده، شاید انجام نشود؛ زیرا خداوند محو و اثبات می نماید. شما معنی محو و اثبات را نمی دانید به همین جهت کافر به خدا هستید و تکذیب خبر غیبی خدا را نموده اید و از دین خارج هستید.

بعد سلمان گفت، من گواهی می دهم، هر کس دشمن جبرئیل باشد او دشمن میکائیل است و آن دو دشمن کسی هستند که با ایشان دشمنی ورزد و رفیق کسی که با آنها مهربان باشد. خداوند این آیه را موافق قول سلمان رحمه الله علیه نازل کرد «قُلْ مَنْ کانَ عَدُوًّا لِجِبْرِیلَ» هر که دشمن جبرئیل است، چون پشتیبان اولیاء خدا است و فضائل علی علیه السّلام را از جانب خداوند آورده و این قرآن را به اجازه خدا بر قلب تو نازل کرده، تصدیق سایر کتب آسمانی را می کند و هدایتی است برای مؤمنین و بشارتی برای آنها است به نبوت حضرت محمد و ولایت حضرت علی و سایر ائمه علیهم السلام پس از او.

ص: ۲۸۸

او (جبرئیل) آنها را بشارت می دهد که اگر بر موالات این خاندان بمیرند اولیای واقعی خدا هستند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به سلمان فرمود: خداوند سخن تو را تصدیق نموده و گفتارت را پذیرفت. اینک جبرئیل از جانب خدا پیام آورده است که سلمان و مقداد دو برادر پاک باز در محبت تو و علی برادر و وصی و برگزیده تو هستند و آنها میان اصحابت همچون جبرئیل

و میکائیل در میان ملائکه اند. آنها دشمن کسی هستند که یکی از آن دو نفر را دشمن بدارد و دوست دوستدار خود هستند و دوست دوستدار محمد و علی هستند و دشمن کینه توز آنها. اگر مردم روی زمین سلمان و مقداد را به اندازه ای دوست بدارند که ملائکه آسمانها و حجب و کرسی و عرش آنها را دوست دارند، خداوند به واسطه دوستی با دوستان آنها و دشمنی با دشمنان ایشان، یک نفر را عذاب نخواهد کرد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۵۱ - ۴۵۷ -

**[ترجمه]

بیان

قوله إنكم جهلتم معنى يَمْحُوا اللَّهُ ما يَشاءُ لعل مراده رضوان الله عليه أن البداء إنما يكون فيما لم يخبر به الأنبياء و الأوصياء عليهم السلام على سبيل الجزم و الحتم و إلا يلزم تكذيبهم و هذا مما كانوا أخبروا به على الحتم و أيضا الأمر الذى يكون فيه البداء لا يمكن رفعه بالمغالبه و المعارضه بل بما يتوسل به إلى جنابه تعالى من الدعاء و الصدقه و التوبه و أمثالها كما مر تحقيقه فى باب البداء و الله يعلم.

**[ترجمه]قوله إنكم جهلتم معنى يَمْحُوا اللَّهُ ما يَشاءُ لعل مراده رضوان الله عليه أن البداء إنما يكون فيما لم يخبر به الأنبياء و الأوصياء عليهم السلام على سبيل الجزم و الحتم و إلا يلزم تكذيبهم و هذا مما كانوا أخبروا به على الحتم و أيضا الأمر الذى يكون فيه البداء لا يمكن رفعه بالمغالبه و المعارضه بل بما يتوسل به إلى جنابه تعالى من الدعاء و الصدقه و التوبه و أمثالها كما مر تحقيقه فى باب البداء و الله يعلم.

**[ترجمه]

«۳»

ج، الإحتجاج عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: خَرَجَ مِنَ الْمَدِينَهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا مِنَ الْيَهُودِ قَالُوا انْطَلِقُوا بِنَا إِلَى هَذَا الْكَاهِنِ الْكَذَّابِ حَتَّى نُوَبِّخَهُ فِي وَجْهِهِ وَ نُكَذِّبَهُ فَإِنَّهُ يَقُولُ أَنَا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَكَيْفَ يَكُونُ رَسُولًا وَ آدَمُ خَيْرٌ مِنْهُ وَ نُوحٌ خَيْرٌ مِنْهُ وَ ذَكَرُوا الْأَنْبِيَاءَ عليهم السلام فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ التَّوْرَاةُ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ فَرَضِيَتِ الْيَهُودُ بِالتَّوْرَاةِ فَقَالَتِ الْيَهُودُ آدَمُ خَيْرٌ مِنْكَ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَهُ بِيَدِهِ وَ نَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله آدَمُ النَّبِيُّ أَبِي وَ قَدْ أُعْطِيتُ أَنَا أَفْضَلَ مِمَّا أُعْطِيَ آدَمَ فَقَالَتِ الْيَهُودُ مَا ذَلِكَ قَالَ إِنَّ الْمُنَادِي يُنَادِي كُلَّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ

ص: ۲۸۹

۱- فى المصدر: و وثق رأيك.

۲- تصافي القوم: أخلص الود بعضهم لبعض.

۳- فى نسخه: و هما فى اصحابكما كجبرئيل و ميكائيل، و الملائكه عدوان لمن ابغض احدهما.

۴- تفسير العسكرىّ: ۱۸۲- ۱۸۶، و للحديث ذيل لم يورده فى الباب.

أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ وَ لَمْ یَقُلْ آدَمُ رَسُولُ اللَّهِ وَ لِوَاءُ الْحَمْدِ بِیَدِی یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ لَیْسَ بِیَدِ آدَمَ فَقَالَتِ الْیَهُودُ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ وَ هُوَ مَکْتُوبٌ فِی التَّوْرَاهِ قَالَ هَذِهِ وَاحِدَهٌ قَالَتِ الْیَهُودُ مُوسَی خَیْرٌ مِنْکَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ لِمَ ذَلِکَ قَالُوا لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ کَلَّمَهُ بِأَرْبَعَهِ آلَافِ کَلِمَهٍ وَ لَمْ یُکَلِّمْکَ بِشَیْ ءٍ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَقَدْ أُعْطِیتُ أَنَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِکَ فَقَالُوا وَ مَا ذَاکَ قَالَ قَوْلُهُ تَعَالَی سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی الَّذِی بارَکْنا حَوْلَهُ وَ حُمِلْتُ عَلَی جَنَاحِ جَبْرَئِیلَ حَتَّی انْتَهَیْتُ إِلَی السَّمَاءِ السَّابِعَهِ فَجَاوَزْتُ سِدْرَهَ الْمُنْتَهَی عِنْدَها جَنَّهُ الْمَأْوی حَتَّی تَعَلَّقْتُ بِسَاقِ الْعَرْشِ فَنُودِیتُ مِنْ سَاقِ الْعَرْشِ إِنِّی أَنَا اللَّهُ لا إِلهَ إِلَّا أَنَا السَّلامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَیْمِنُ الْعَزِیزُ الْجَبَّارُ الْمُتَکَبِّرُ الرَّءُوفُ الرَّحِیمُ فَرَأَیْتُهُ بِقَلْبِی وَ مَا رَأَیْتُهُ بِعَیْنِی فَهَذَا أَفْضَلُ مِنْ ذَلِکَ فَقَالَتِ الْیَهُودُ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ وَ هُوَ مَکْتُوبٌ فِی التَّوْرَاهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَذَا اثْنَانِ قَالُوا نُوحٌ خَیْرٌ مِنْکَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ لِمَ ذَلِکَ قَالُوا لِأَنَّهُ رَکِبَ السَّفِینَهَ فَجَرَتْ عَلَی الْجُودِیِّ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَقَدْ أُعْطِیتُ أَنَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِکَ قَالُوا وَ مَا ذَلِکَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ أَعْطَانِی نَهَراً فِی السَّمَاءِ مَجْرَاهُ تَحْتَ الْعَرْشِ عَلَیْهِ أَلْفُ أَلْفِ قَصْرٍ لَبِنَهٌ مِنْ ذَهَبٍ وَ لَبِنَهٌ مِنْ فِضَّهٍ حَشِیشُهَا الزَّعْفَرَانُ وَ رُضْرَاضُهَا (۱)الدُّرُّ وَ الْیَاقُوتُ وَ أَرْضُهَا الْمِسْکُ الْأَبْیَضُ فَذَلِکَ خَیْرٌ لِی وَ لِأُمَّتِی وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ تَعَالَی إِنَّا أَعْطَیْناکَ الْکَوْثَرَ قَالُوا صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ وَ هُوَ مَکْتُوبٌ فِی التَّوْرَاهِ هَذَا خَیْرٌ مِنْ ذَاکَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله هَذِهِ ثَلَاثَهٌ قَالُوا إِبْرَاهِیمُ خَیْرٌ مِنْکَ قَالَ وَ لِمَ ذَلِکَ قَالُوا لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَی اتَّخَذَهُ خَلِیلًا قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنْ کَانَ إِبْرَاهِیمُ علیه السلام خَلِیلَهُ فَأَنَا حَبِیبُهُ مُحَمَّدٌ قَالُوا وَ لِمَ سُمِّیتَ مُحَمَّداً قَالَ سَمَّانِیَ اللَّهُ مُحَمَّداً وَ شَقَّ اسْمِی مِنِ اسْمِهِ هُوَ الْمَحْمُودُ وَ أَنَا مُحَمَّدٌ وَ أُمَّتِی الْحَامِدُونَ (۲)

۱- الرضراض: ما صغر و دق من الحصی.

۲- فی المصدر: و امتی الحامدون علی کل حال.

قالَتِ الْيَهُودُ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ هَذَا خَيْرٌ مِنْ ذَاکَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله هَذِهِ أَرْبَعَهٌ قَالَتِ الْيَهُودُ عِیسَی خَیْرٌ مِنْکَ قَالَ وَ لِمَ ذَاکَ قَالُوا لِأَنَّ عِیسَی ابْنَ مَرْیَمَ کَانَ ذَاتَ یَوْمٍ بِعَقَبَهِ بَیْتِ الْمَقْدِسِ فَجَاءَتْهُ الشَّیَاطِینُ لِیَحْمِلُوهُ فَأَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ جَبْرَئِیلَ علیه السلام أَنِ اضْرِبْ بِجَنَاحِکَ الْأَیْمَنِ وُجُوهَ الشَّیَاطِینِ وَ أَلْقِهِمْ فِی النَّارِ فَضَرَبَ بِأَجْنِحَتِهِ وُجُوهَهُمْ وَ أَلْقَاهُمْ فِی النَّارِ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَقَدْ أُعْطِیتُ أَنَا أَفْضَلَ مِنْ ذَلِکَ قَالُوا وَ مَا هُوَ قَالَ أَقْبَلْتُ یَوْمَ بَدْرٍ مِنْ قِتَالِ الْمُشْرِکِینَ وَ أَنَا جَائِعٌ شَدِیدَ الْجَوْعِ فَلَمَّا وَرَدْتُ الْمَدِینَهَ اسْتَقْبَلَتْنِی امْرَأَهٌ یَهُودِیَّهٌ وَ عَلَی رَأْسِهَا جَفْنَهٌ وَ فِی الْجَفْنَهِ جَدْیٌ مَشْوِیٌّ وَ فِی کُمِّهَا شَیْ ءٌ مِنْ سُکَّرٍ فَقَالَتِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِی مَنَحَکَ السَّلَامَهَ وَ أَعْطَاکَ النَّصْرَ وَ الظَّفَرَ عَلَی الْأَعْدَاءِ وَ إِنِّی قَدْ کُنْتُ نَذَرْتُ لِلَّهِ نَذْراً إِنْ أَقْبَلْتَ سَالِماً غَانِماً مِنْ غَزَاهِ بَدْرٍ لَأَذْبَحَنَّ هَذَا الْجَدْیَ وَ لَأَشْوِیَنَّهُ وَ لَأَحْمِلَنَّهُ إِلَیْکَ لِتَأْکُلَهُ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَنَزَلْتُ عَنْ بَغْلَتِیَ الشَّهْبَاءِ وَ ضَرَبْتُ بِیَدِی إِلَی الْجَدْیِ لِآکُلَهُ فَاسْتَنْطَقَ اللَّهُ تَعَالَی الْجَدْیَ فَاسْتَوَی عَلَی أَرْبَعِ قَوَائِمَ وَ قَالَ یَا مُحَمَّدُ لَا تَأْکُلْنِی فَإِنِّی مَسْمُومٌ قَالُوا صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ هَذَا خَیْرٌ مِنْ ذَلِکَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله هَذِهِ خَمْسَهٌ قَالُوا بَقِیَتْ وَاحِدَهٌ ثُمَّ نَقُومُ مِنْ عِنْدِکَ قَالَ هَاتُوهُ قَالُوا سُلَیْمَانُ خَیْرٌ مِنْکَ قَالَ وَ لِمَ ذَاکَ قَالُوا لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَی عَزَّ وَ جَلَّ سَخَّرَ لَهُ الشَّیَاطِینَ وَ الْإِنْسَ وَ الْجِنَّ وَ الرِّیَاحَ وَ السِّبَاعَ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَقَدْ سَخَّرَ اللَّهُ لِیَ الْبُرَاقَ وَ هُوَ خَیْرٌ مِنَ الدُّنْیَا بِحَذَافِیرِهَا وَ هِیَ دَابَّهٌ مِنْ دَوَابِّ الْجَنَّهِ وَجْهُهَا مِثْلُ وَجْهِ آدَمِیٍّ وَ حَوَافِرُهَا مِثْلُ حَوَافِرِ الْخَیْلِ وَ ذَنَبُهَا مِثْلُ ذَنَبِ الْبَقَرِ فَوْقَ الْحِمَارِ وَ دُونَ الْبَغْلِ سَرْجُهُ مِنْ یَاقُوتَهٍ حَمْرَاءَ وَ رِکَابُهُ مِنْ دُرَّهٍ بَیْضَاءَ مَزْمُومَهً بِسَبْعِینَ أَلْفَ زِمَامٍ مِنْ ذَهَبٍ عَلَیْهِ جَنَاحَانِ مُکَلَّلَانِ بِالدُّرِّ وَ الْجَوْهَرِ وَ الْیَاقُوتِ وَ الزَّبَرْجَدِ مَکْتُوبٌ بَیْنَ عَیْنَیْهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَالَتِ الْیَهُودُ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ وَ هُوَ مَکْتُوبٌ فِی التَّوْرَاهِ هَذَا خَیْرٌ مِنْ ذَاکَ یَا مُحَمَّدُ نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَقَدْ أَقَامَ نُوحٌ فِی قَوْمِهِ وَ دَعَاهُمْ أَلْفَ سَنَهٍ إِلَّا خَمْسِینَ عَاماً ثُمَّ وَصَفَهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَقَلَّلَهُمْ فَقَالَ وَ ما آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِیلٌ وَ لَقَدْ تَبِعَنِی فِی

سِنِّیَ الْقَلِیلِ وَ عُمُرِیَ الْیَسِیرِ مَا لَمْ یَتْبَعْ نُوحاً فِی طُولِ عُمُرِهِ وَ کِبَرِ سِنِّهِ وَ إِنَّ فِی الْجَنَّهِ عِشْرِینَ وَ مِائَهَ صَفٍّ أُمَّتِی مِنْهَا ثَمَانُونَ صَفّاً وَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ جَعَلَ کِتَابِیَ الْمُهَیْمِنَ عَلَی کُتُبِهِمُ النَّاسِخَ لَهَا وَ لَقَدْ جِئْتُ بِتَحْلِیلِ مَا حَرَّمُوا وَ تَحْرِیمِ بَعْضِ مَا أَحَلُّوا مِنْ ذَلِکَ أَنَّ مُوسَی جَاءَ بِتَحْرِیمِ صَیْدِ الْحِیتَانِ یَوْمَ السَّبْتِ حَتَّی إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی قَالَ لِمَنِ اعْتَدَی مِنْهُمْ (۱)کُونُوا قِرَدَهً خاسِئِینَ فَکَانُوا وَ لَقَدْ جِئْتُ بِتَحْلِیلِ صَیْدِهَا حَتَّی صَارَ صَیْدُهَا حَلَالًا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أُحِلَّ لَکُمْ صَیْدُ الْبَحْرِ وَ طَعامُهُ مَتاعاً لَکُمْ وَ جِئْتُ بِتَحْلِیلِ الشُّحُوم کُلِّهَا وَ کُنْتُمْ لَا تَأْکُلُونَهَا ثُمَّ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ صَلَّی عَلَیَّ فِی کِتَابِهِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ إِنَّ اللَّهَ وَ مَلائِکَتَهُ یُصَلُّونَ عَلَی النَّبِیِّ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَیْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِیماً ثُمَّ وَصَفَنِیَ اللَّهُ تَعَالَی بِالرَّأْفَهِ وَ الرَّحْمَهِ وَ ذَکَرَ فِی کِتَابِهِ لَقَدْ جاءَکُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِکُمْ عَزِیزٌ عَلَیْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِیصٌ عَلَیْکُمْ بِالْمُؤْمِنِینَ رَؤُفٌ رَحِیمٌ وَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَلَّا یُکَلِّمُونِی حَتَّی یَتَصَدَّقُوا بِصَدَقَهٍ وَ مَا کَانَ ذَلِکَ لِنَبِیٍّ قَطُّ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِذا ناجَیْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَیْنَ یَدَیْ نَجْواکُمْ صَدَقَهً ثُمَّ وَضَعَهَا عَنْهُمْ بَعْدَ أَنِ افْتَرَضَهَا عَلَیْهِمْ بِرَحْمَتِهِ (۲).

**[ترجمه]۳. احتجاج طبرسی: ابن عباس گوید: چهل نفر از یهودیان مدینه گفتند، برویم پیش این جادوگر دروغگو و او را سرزنش نماییم و تکذیبش کنیم. او مدعی است من پیامبر خدای جهانم، چگونه می تواند پیامبر باشد با اینکه آدم بهتر از اوست و نوح از او بهتر است و یکایک انبیاء را نام بردند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به عبد الله بن سلام فرمود: بین من و تو تورات حاکم باشد. یهودیان راضی شدند. آنها گفتند آدم از تو بهتر است زیرا خداوند او را به دست خویش آفریده و از روح خود در او دمیده. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: آدم پدر من است ولی به من بهتر از آنچه به آدم داده اند، داده شده. پرسیدند چه چیز؟ فرمود: منادی در هر روز پنج مرتبه فریاد می زند:

ص: ۲۸۹

«اشهد ان لا اله الا الله و ان محمدا رسول الله» ولی نمی گوید آدم رسول خدا است. لواء حمد در روز قیامت در اختیار من است نه در دست آدم. گفتند صحیح است، در تورات نوشته است. فرمود، این یکی.

یهودیان گفتند، موسی بهتر از تو است. فرمود، به چه دلیل؟ گفتند زیرا خداوند عزیز با چهار هزار کلمه با او صحبت کرد ولی با تو یک کلمه هم صحبت نکرده. فرمود: به من بهتر از او داده اند. پرسیدند چه چیز؟ فرمود: «سُبْحانَ الَّذِی أَسْری بِعَبْدِهِ لَیْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرامِ إِلَی الْمَسْجِدِ الْأَقْصَی الَّذِی بارَکْنا حَوْلَهُ» من بر بال جبرئیل نشستم تا به آسمان هفتم رسیدم و از سدره المنتهی گذشتم، آنجا که جنه الماوی

است، تا بالاخره به ساق عرش چسبیدم از ساق عرش صدایی برآمد: «انی انا الله لا اله الا انا السلام المؤمن المهیمن العزیز الجبار المتکبر الرؤف الرحیم»

با دل او را دیدم نه با چشم و این بهتر است از آنچه به موسی داده اند. یهودیان اعتراف نموده گفتند، اینها در تورات مکتوب است. فرمود، این دومی.

گفتنـد، نوح بهتر از تو است. فرمود: به چه دلیـل؟ گفتنـد، چون او سوار کشتی شـد و بر جودی گـذشت. فرمود: به من از نوح بهتر داده انـد. گفتنـد، چه چیز؟ فرمود: خداوند به من نهری در آسـمان عنایت کرده که مجرای آن زیر عرش است بر آن یک میلیون قصر است با یک خشت از طلا و یک خشت از نقره. خار و خاشاک آن زعفران است و سنگریزه آن در و یاقوت است و زمینش از مشک سـفید. این برای من و امتم بهتر است و اشاره به همین است آیه شریفه «إِنَّا أَعْطَيْناكَ الْكَوْثَرَ» - . کوثر / ۱ - { ما تو را [چشـمه] کوثر دادیم،} گفتند، صـحیح است این مطلب در تورات نوشته شده و این نهر بهتر از آن است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: این سومی.

گفتنـد، ابراهیم بهتر از تو است. فرمود: به چه دلیـل؟ گفتنـد، زیرا خداونـد او را خلیـل خود قرار داده. فرمود: اگر ابراهیم خلیل خـداست من حبیب خـدایم. پرسـیدند چرا تو را محمـد نامیده اند؟ فرمود: مرا خداوند محمد نامیده و اسم مرا از اسم خود جدا نموده، او محمود است و من محمد و امت من حامدند.

ص: ۲۹۰

یهودیان گفتند، صحیح است این بهتر از آن است. فرمود: این چهارمی.

گفتنـد: عیسـی بهتر از تو است. فرمود: برای چه؟ گفتند، زیرا عیسـی بن مریم روزی در گردنه های بیت المقدس بود، شـیاطین آمدند تا او را ببرند، خداوند جبرئیل را مامور کرد تا بال خود بر چهره شـیاطین بزند و آنها را در آتش اندازد. با بال خود زد و آنها را در آتش افکند.

پیـامبر اکرم صـلی الله علیه و آله فرمود: به من بهتر از او عنـایت کرده انـد. گفتنـد، چه چیز؟ فرمود: روز جنگ بـدر از پیکار با مشـرکین برگشـتم، بسیار گرسنه بودم، وارد مدینه که شدم زنی یهودی به استقبال من آمد و بالای سر خود تغاری داشت و در آن بزغاله ای را بریان کرده بود و مقداری نیز شـکر به همراه خود آورده بود. گفت خدا را سـپاس که به سلامت برگشتی و بر دشمن پیروز گردیدی، من نذر کرده بودم اگر از این جنگ به سلامت و با غنیمت برگشتی، این بزغاله را بکشم و آن را بریان کنم و برایت بیـاورم. من از استرم به نام شـهباء پایین آمـدم. همین که دست بردم از آن گوشت بریان بخورم، خداونـد او را به سخن درآورد و روی چهارپا ایسـتاد و گفت، یا محمد! مرا نخوری که مسـموم هسـتم. گفتند راست می گویی، این بهتر از آن است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: این پنجم.

گفتنـد، یکی دیگر مانـده، بعـد می رویم. فرمود: بگوییـد. گفتنـد، سـلیمان بهتر از تو است. پرسـید به چه دلیـل؟ گفتنـد، چون خداوند برای او شیاطین انس و جن و باد و حیوانات را مسخر گردانیده بود.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند براق را مسخر من گردانید که بهتر از تمام دنیا است و یکی از چهارپایان بهشت است. صورتش ماننـد صورت انسـان و پاهـایش ماننـد چهارپـایـان و دم او شبیه دم گاو است. از الاغ بزرگتر و از استر کوچکتر است. زینی از یـاقوت قرمز دارد و رکـاب آن از در سـفید و هفتاد هزار افسار از طلا دارد. دارای دو بال مکلل به در و گوهر و یاقوت و زبرجد است و در پیشانی او نوشته است: «لا اله الا الله وحده لا شریک له محمد رسول الله»

گفتند، صحیح است این مطلب در تورات نوشته شده و از آن بهتر است. ما گواهی به یکتایی خدا و رسالت شما می دهیم.

پیامبر اکرم فرمود: نوح در میان قوم خود نهصد و پنجاه سال درنگ کرد و آنها را دعوت به دین خدا نمود، ولی خداوند تعداد مؤمنین به او را اندک شمرده و فرمود: «وَ ما آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ» - . هود / ۴۰ - ، { و با او جز [عدّه] اندکی ایمان نیاورده بودند.}ولی در

ص: ۲۹۱

سن کم و عمر کوتاهم آنقدر پیرو من شدند که در طول عمر نوح پیرو او نشدند. در بهشت صد و بیست صف هستند که هشتاد صف آن از امت من می باشند. خداوند عزیز کتاب مرا حاکم و ناسخ بر کتب آنها قرار داده، من چیزهایی را که حرام کرده اند حلال نموده ام و بعضی از چیزهایی را که حلال دانسته اند حرام نموده ام.

یکی از آنها این است که موسی علیه السّلام ماهی گرفتن را در روز شنبه حرام کرده است و خداوند به متجاوزین از این دستور می فرماید «كُونُوا قِرَدَةً خاسِئِينَ» - . بقره / ۶۵ - ،{بوزینگانی رانده شده باشید.} یعنی میمون پست باشید و آنچنان شدند. اما من صید ماهی را حلال نمودم، خداوند می فرماید «أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَ طَعامُهُ مَتاعاً لَكُمْ» - . مائده / ۹۶ - ، {صید دریا و مأکولات آن برای شما حلال شده است تا برای شما و مسافران بهره ای باشد.}من چربیها را حلال نموده ام با اینکه شما آن را نمی خورید. خداوند در کتاب خود بر من درود و صلوات می فرستد و می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ وَ مَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيماً» - . احزاب / ۵۶ - ،{ خدا و فرشتگانش بر پیامبر درود می فرستند. ای کسانی که ایمان آورده اید، بر او درود فرستید و به فرمانش به خوبی گردن نهید.}خداوند مرا به رافت و رحمت می ستاید و در قرآن می فرماید: «لَقَدْ جاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ ما عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ» - . توبه / ۱۲۸ - ،{ قطعاً، برای شما پیامبری از خودتان آمد که بر او دشوار است شما در رنج بیفتید، به [هدایت] شما حریص، و نسبت به مؤمنان، دلسوز مهربان است.}و خداوند در قرآن نازل نموده که با من به نجوی نپردازند مگر اینکه صدقه ای بدهند و هیچ پیامبری این امتیاز را ندارد؛ خداوند در قرآن می فرماید: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذا ناجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْواكُمْ صَدَقَةً» - . مجادله / ۱۲ - ، {ای کسانی که ایمان آورده اید، هرگاه با پیامبر [خدا] گفتگوی محرمانه می کنید، پیش از گفتگوی محرمانه خود صدقه ای تقدیم بدارید.}بعداً خداوند از آنها این حکم را برداشت. - . احتجاج : ۴۸ - ۵۰ -

**[ترجمه]

بیان

لعل ذكرهم لعيسى على نبينا و آله و عليه السلام كان من جانب النصارى و بزعمهم و إقباله صلى الله عليه و آله على أكل الجدى كان قبل نزول حرمه ذبائح أهل الكتاب أو كان لظهور المعجزه لا لقصد الأكل أو كان أخبر أنه ذبحه مسلم (۳).

**[ترجمه]شاید اینکه یهودیان نام عیسی بن مریم را می برند، از طرف نصاری صحبت می کنند و نظر آنها را بیان می نمایند. اینکه پیامبر اکرم اراده خوردن بزغاله را می کند، قبل از نزول حرمت ذبیحه اهل کتاب بوده یا منظور اظهار معجزه بوده نه

خوردن و یا به ایشان اطلاع داده بودند که مسلمانی آن را کشته است.

**[ترجمه]

«۴»

ج، الإحتجاج عَنْ ثَوْبَانَ (۴)قَالَ: إِنَّ يَهُودِيّاً جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ

ص: ۲۹۲

۱- فی المصدر: لمن اعتدی منهم فی صیدها یوم السبت. و لعل «صیدها» مصحف «صیدهم».
۲- الاحتجاج: ص ۲۸.
۳- أو کانت تظهر بکلماتها هذه و هدیتها الإسلام.
۴- الظاهر أنّه ثوبان مولی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلم، و هو ثوبان بن بجدد؛ و قیل: ابن حجدر یکنی أبا عبد اللّه؛ و قیل: ابو عبد الرحمن. و هو من حمر من الیمن؛ و قیل: هو من السراه موضع بین مکّه و الیمن؛ و قیل: هو من سعد العشیره من مذحج، أصابه سباء فاشتراه رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلم فأعتقه، و قال له: إن شئت ان تلحق بمن أنت منهم، و ان شئت أن تکون منا أهل البیت، فثبت علی ولاء رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلم، و لم یزل معه سفرا و حضرا إلی ان توفی رسول اللّه صلّی اللّه علیه و آله و سلم، فخرج إلی الشام فنزل إلی الرمله و ابتنی بها دارا، و ابتنی بمصر دارا، و بحمص دارا، و توفی بها سنه أربع و خمسین، و شهد فتح مصر، روی عن النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلم أحادیث ذوات عدد. ترجمه بذلک ابن الأثیر فی أسد الغابه ج ۱ ص ۲۴۹، و له ترجمه فی غیره من کتب التراجم، و ترجمه الشیخ فی رجاله فی أصحاب النبیّ صلّی اللّه علیه و آله و سلم.

أَسْأَلُکَ فَتُخْبِرُنِی فَرَکَضَهُ ثَوْبَانُ بِرِجْلِهِ وَ قَالَ قُلْ یَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ لَا أَدْعُوهُ إِلَّا بِمَا سَمَّاهُ أَهْلُهُ فَقَالَ أَ رَأَیْتَ قَوْلَهُ عَزَّ وَ جَلَّ یَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَیْرَ الْأَرْضِ وَ السَّماواتُ مَطْوِیّاتٌ بِیَمِینِهِ أَیْنَ النَّاسُ یَوْمَئِذٍ فَقَالَ فِی الظُّلْمَهِ دُونَ الْمَحْشَرِ قَالَ فَمَا أَوَّلُ مَا یَأْکُلُ أَهْلُ الْجَنَّهِ إِذَا دَخَلُوهَا قَالَ کَبِدُ الْحُوتِ قَالَ فَمَا طَعَامُهُمْ عَلَی أَثَرِ ذَلِکَ قَالَ کَبِدُ الثَّوْرِ قَالَ فَمَا شَرَابُهُمْ عَلَی أَثَرِ ذَلِکَ قَالَ السَّلْسَبِیلُ قَالَ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ أَسْأَلُکَ عَنْ شَیْ ءٍ لَا یَعْلَمُهُ إِلَّا نَبِیٌّ (۱)قَالَ وَ مَا هُوَ قَالَ عَنْ شَبَهِ الْوَلَدِ أَبَاهُ وَ أُمَّهُ قَالَ مَاءُ الرَّجُلِ أَبْیَضُ غَلِیظٌ وَ مَاءُ الْمَرْأَهِ أَصْفَرُ رَقِیقٌ فَإِذَا عَلَا مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَ الْمَرْأَهِ کَانَ الْوَلَدُ ذَکَراً بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مِنْ قِبَلِ ذَلِکَ یَکُونُ الشَّبَهُ (۲)وَ إِذَا عَلَا مَاءُ الْمَرْأَهِ مَاءَ الرَّجُلِ خَرَجَ الْوَلَدُ أُنْثَی بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ مِنْ قِبَلِ ذَلِکَ یَکُونُ الشَّبَهُ (۳)ثُمَّ قَالَ صلی الله علیه و آله وَ الَّذِی نَفْسِی بِیَدِهِ مَا کَانَ عِنْدِی شَیْ ءٌ مِمَّا سَأَلْتَنِی عَنْهُ حَتَّی أَنْبَأَنِیهِ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی مَجْلِسِی هَذَا (۴).

-ع، علل الشرائع الدَّقَّاقُ عَنْ حَمْزَهَ بْنِ الْقَاسِمِ الْعَلَوِیِّ عَنْ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ الْبَزَّازِ عَنْ إِبْرَاهِیمَ بْنِ مُوسَی الْفَرَّاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ ثَوْرٍ عَنْ مَعْمَرِ بْنِ یَحْیَی عَنْ یَحْیَی بْنِ أَبِی کَثِیرٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُرَّهَ عَنْ ثَوْبَانَ أَنَّ یَهُودِیّاً جَاءَ الْخَبَرَ إِلَّا أَنَّ فِیهِ کَبِدُ الْحُوتِ قَالَ فَمَا شَرَابُهُمْ (۵).

۱- فی المصدر: أ فلا أسألک عن شی ء لا یعلمه إلّا نبی؟.

۲- فی المصدر: و من تشبه أباه قبل ذلک یکون الشبه.

۳- فی المصدر: و من تشبه أمه قبل ذلک یکون الشبه.

۴- الاحتجاج: ۲۹ و فیه: حتی أنبأنیه اللّه عزّ و جلّ فی مجلسیّ هذا علی لسان اخی جبرئیل.

۵- علل الشرائع: ۴۳.

**[ترجمه]احتجاج طبرسی: از ثوبان نقل می کند که مردی یهودی خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رسید و گفت، یا محمد! ص: ۲۹۲

سؤال می کنم به من جواب بده. ثوبان با پای خود او را زد و گفت بگو یا رسول الله! یهودی گفت، من فقط نامی را می برم که خانواده اش او را به آن نام نامیده اند. فرمود: به این آیه توجه کرده‌ای؟ «یَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَیْرَ الْأَرْضِ وَ السَّماواتُ مَطْوِیَّاتٌ بِیَمِینِهِ» - . ابراهیم / ۴۸ و زمر / ۶۷ - ،{ روزی که زمین به غیر این زمین، و آسمانها درپیچیده به دست اوست}روزی که زمین به غیر آن تبدیل شود و آسمانها در دست او پیچیده شده است.

یهودی گفت، مردم در آن وقت کجا هستند؟ فرمود: در ظلمت هستند، نه محشر. گفت، اولین چیزی که بهشتیان وقتی وارد بهشت می شوند می خورند چیست؟ فرمود: کبد ماهی. پرسید، غذای آنها بعد از این چیست؟ فرمود: کبد گاو. پرسید، پشت سر این غذا چه آشامیدنی می خورند؟ فرمود سلسبیل. گفت، صحیح است یا محمد. اینک از تو سؤالی می کنم که جز پیامبر، کس دیگری جواب آن را نمی داند. فرمود: چه سؤالی؟ گفت، چگونه است که بچه شبیه پدر و مادرش می شود؟ فرمود: آب مرد سفید و غلیظ است و آب زن زرد و رقیق، وقتی آب مرد بر زن فزونی یافت، بچه به اجازه خدا پسر می شود ، از همین جهت شباهت نیز پیدا می شود؛ ولی موقعی که آب زن بر مرد فزون شد، بچه به اجازه خدا دختر می شود و شباهت هم از همین جهت است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: آنچه از من پرسیدی، سوگند می خورم به آن کس که جانم در دست اوست، هیچ اطلاعی از آن نداشتم جز اینکه خداوند همین الان مرا مطلع نمود. - . احتجاج: ۵۰ -

علل الشرائع: همین خبر را نقل می کند تا این قسمت که کبد حوت می گوید و بعد سؤال می کند، چه آشامیدنی می خورند؟ - . علل الشرائع: ۹۶ -

ص: ۲۹۳

**[ترجمه]

«۵»

لی، الأمالی للصدوق مَاجِیلَوَیْهِ عَنْ عَمِّهِ عَنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ أَبِی الْحَسَنِ عَلِیِّ بْنِ الْحُسَیْنِ الْبَرْقِیِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبَلَةَ عَنْ مُعَاوِیَةَ بْنِ عَمَّارٍ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِیهِ عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ: جَاءَ نَفَرٌ مِنَ الْیَهُودِ إِلَی رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَقَالَ یَا مُحَمَّدُ أَنْتَ الَّذِی تَزْعُمُ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ وَ أَنَّکَ الَّذِی یُوحَی إِلَیْکَ کَمَا أُوحِیَ إِلَی مُوسَی بْنِ عِمْرَانَ فَسَکَتَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله سَاعَةً ثُمَّ قَالَ نَعَمْ أَنَا سَیِّدُ وُلْدِ آدَمَ وَ لَا فَخْرَ وَ أَنَا خَاتَمُ النَّبِیِّینَ وَ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ وَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِینَ قَالُوا إِلَی مَنْ إِلَی الْعَرَبِ أَمْ إِلَی الْعَجَمِ أَمْ إِلَیْنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَی هَذِهِ الْآیَةَ قُلْ یَا مُحَمَّدُ یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَیْکُمْ جَمِیعاً قَالَ الْیَهُودِیُّ الَّذِی کَانَ أَعْلَمَهُمْ یَا مُحَمَّدُ إِنِّی أَسْأَلُکَ عَنْ عَشْرِ کَلِمَاتٍ أَعْطَی اللَّهُ مُوسَی بْنَ عِمْرَانَ فِی الْبُقْعَةِ الْمُبَارَکَةِ حَیْثُ نَاجَاهُ لَا یَعْلَمُهَا إِلَّا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ أَوْ مَلَکٌ مُقَرَّبٌ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله سَلْنِی قَالَ أَخْبِرْنِی یَا مُحَمَّدُ عَنِ الْکَلِمَاتِ الَّتِی اخْتَارَهُنَّ اللَّهُ لِإِبْرَاهِیمَ علیه السلام حَیْثُ بَنَی الْبَیْتَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله نَعَمْ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا

إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ قَالَ الْيَهُودِيُّ فَبِأَيِّ شَيْ ءٍ بَنَى هَذِهِ الْكَعْبَهَ مُرَبَّعَهً قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله بِالْكَلِمَاتِ الْأَرْبَعِ قَالَ لِأَيِّ شَيْ ءٍ سُمِّيَتِ الْكَعْبَهُ قَالَ النَّبِيُّ لِأَنَّهَا وَسَطُ الدُّنْيَا قَالَ الْيَهُودِيُّ أَخْبِرْنِي عَنْ تَفْسِيرِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله عَلِمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنَّ بَنِي آدَمَ يَكْذِبُونَ عَلَى اللَّهِ فَقَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ تَبَرِّياً مِمَّا يَقُولُونَ (١)وَ أَمَّا قَوْلُهُ الْحَمْدُ لِلَّهِ فَإِنَّهُ عَلِمَ أَنَّ الْعِبَادَ لَا يُؤَدُّونَ شُكْرَ نِعْمَتِهِ فَحَمِدَ نَفْسَهُ قَبْلَ أَنْ يَحْمَدُوهُ (٢)وَ هُوَ أَوَّلُ الْكَلَامِ لَوْ لَا ذَلِكَ لَمَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَى أَحَدٍ بِنِعْمَتِهِ فَقَوْلُهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَعْنِي وَحْدَانِيَّتَهُ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ الْأَعْمَالَ إِلَّا بِهَا وَ هِيَ كَلِمَهُ التَّقْوَى يُثَقِّلُ اللَّهُ بِهَا الْمَوَازِينَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ وَ أَمَّا قَوْلُهُ اللَّهُ أَكْبَرُ فَهِيَ كَلِمَهٌ أَعْلَى الْكَلِمَاتِ وَ أَحَبُّهَا إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ يَعْنِي أَنَّهُ لَيْسَ شَيْ ءٌ أَكْبَرَ مِنِّي لَا تُفْتَتَحُ الصَّلَاهُ إِلَّا بِهَا (٣)لِكَرَامَتِهَا عَلَى اللَّهِ وَ هُوَ الِاسْمُ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ قَالَ الْيَهُودِيُّ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَمَا جَزَاءُ قَائِلِهَا قَالَ

١- في العلل: براءه ممّا يقولون.

٢- في هامش النسخه المقروءه على المصنّف: أن يحمده العباد.

٣- في العلل: و لا تصح الصلاه إلّا بها.

إِذَا قَالَ الْعَبْدُ سُبْحَانَ اللَّهِ سَبَّحَ مَعَهُ مَا دُونَ الْعَرْشِ فَيُعْطَى قَائِلُهَا عَشْرَ أَمْثَالِهَا وَ إِذَا قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِنَعِيمِ الدُّنْيَا مَوْصُولًا بِنَعِيمِ الْآخِرَهِ (۱)وَ هِيَ الْكَلِمَهُ الَّتِي يَقُولُهَا أَهْلُ الْجَنَّهِ إِذَا دَخَلُوهَا وَ يَنْقَطِعُ الْكَلَامُ الَّذِي يَقُولُونَ فِي الدُّنْيَا مَا خَلَا الْحَمْدَ لِلَّهِ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ دَعْواهُمْ فِيها سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ وَ تَحِيَّتُهُمْ فِيها سَلامٌ وَ آخِرُ دَعْواهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ وَ أَمَّا قَوْلُهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَالْجَنَّهُ جَزَاؤُهُ (۲)وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ هَلْ جَزاءُ الْإِحْسانِ إِلَّا الْإِحْسانُ يَقُولُ هَلْ جَزَاءُ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِلَّا الْجَنَّهُ (۳)فَقَالَ الْيَهُودِيُّ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ قَدْ أَخْبَرْتَ وَاحِدَهً فَتَأْذَنُ لِي أَنْ أَسْأَلَكَ الثَّانِيَهَ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله سَلْنِي عَمَّا شِئْتَ وَ جَبْرَئِيلُ عَنْ يَمِينِ النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله وَ مِيكَائِيلُ عَنْ يَسَارِهِ يُلَقِّنَانِهِ فَقَالَ الْيَهُودِيُّ لِأَيِّ شَيْءٍ سُمِّيتَ مُحَمَّداً وَ أَحْمَدَ وَ أَبَا الْقَاسِمِ وَ بَشِيراً وَ نَذِيراً وَ دَاعِياً فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَمَّا مُحَمَّدٌ فَإِنِّي مَحْمُودٌ فِي الْأَرْضِ وَ أَمَّا أَحْمَدُ فَإِنِّي مَحْمُودٌ فِي السَّمَاءِ وَ أَمَّا أَبُو الْقَاسِمِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ يَقْسِمُ يَوْمَ الْقِيَامَهِ قِسْمَهَ النَّارِ فَمَنْ كَفَرَ بِي مِنَ الْأَوَّلِينَ وَ الْآخِرِينَ فَفِي النَّارِ وَ يَقْسِمُ قِسْمَهَ الْجَنَّهِ فَمَنْ آمَنَ بِي وَ أَقَرَّ بِنُبُوَّتِي فَفِي الْجَنَّهِ وَ أَمَّا الدَّاعِي فَإِنِّي أَدْعُو النَّاسَ إِلَى دِينِ رَبِّي وَ أَمَّا النَّذِيرُ فَإِنِّي أُنْذِرُ بِالنَّارِ مَنْ عَصَانِي وَ أَمَّا الْبَشِيرُ فَإِنِّي أُبَشِّرُ بِالْجَنَّهِ مَنْ أَطَاعَنِي قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِي عَنِ اللَّهِ لِأَيِّ شَيْءٍ وَقَّتَ هَذِهِ الْخَمْسَ صَلَوَاتٍ فِي خَمْسِ مَوَاقِيتَ عَلَى أُمَّتِكَ فِي سَاعَاتِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِنَّ الشَّمْسَ عِنْدَ الزَّوَالِ لَهَا حَلْقَهٌ تَدْخُلُ فِيهَا فَإِذَا دَخَلَتْ فِيهَا زَالَتِ الشَّمْسُ فَيُسَبِّحُ كُلُّ شَيْءٍ دُونَ الْعَرْشِ لِوَجْهِ رَبِّي (۴)وَ هِيَ السَّاعَهُ الَّتِي يُصَلِّي عَلَيَّ فِيهَا رَبِّي فَفَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَ

۱- فی العلل بنعم الآخره. و فی ما قبله: بنعم الدنیا.

۲- فی العلل: فثمنها الجنه.

۳- ذکر فی هامش نسخه هنا زیاده عن الاختصاص و هی هذا: و أمّا قوله: اللّه أکبر فهی أکبر درجات فی الجنه و أعلاها منزله عند اللّه.

۴- فی العلل: بحمد ربی.

عَلَيَّ وَ عَلَى أُمَّتِى فِيهَا الصَّلَاةَ وَ قَالَ أَقِمِ الصَّلاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلى غَسَقِ اللَّيْلِ وَ هِيَ السَّاعَةُ الَّتِى يُؤْتَى فِيهَا بِجَهَنَّمَ يَوْمَ الْقِيَامَهِ فَمَا مِنْ مُؤْمِنٍ يُوَفَّقُ تِلْكَ السَّاعَةَ أَنْ يَكُونَ سَاجِداً أَوْ رَاكِعاً أَوْ قَائِماً إِلَّا حَرَّمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ جَسَدَهُ عَلَى النَّارِ وَ أَمَّا صَلَاةُ الْعَصْرِ فَهِيَ السَّاعَةُ الَّتِى أَكَلَ فِيهَا آدَمُ مِنَ الشَّجَرَهِ فَأَخْرَجَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنَ الْجَنَّهِ فَأَمَرَ اللَّهُ ذُرِّيَّتَهُ بِهَذِهِ الصَّلَاهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ وَ اخْتَارَهَا لِأُمَّتِى فَهِيَ مِنْ أَحَبِّ الصَّلَوَاتِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ أَوْصَانِى أَنْ أَحْفَظَهَا مِنْ بَيْنِ الصَّلَوَاتِ وَ أَمَّا صَلَاةُ الْمَغْرِبِ فَهِيَ السَّاعَةُ الَّتِى تَابَ اللَّهُ فِيهَا عَلَى آدَمَ عليه السلام وَ كَانَ بَيْنَ مَا أَكَلَ مِنَ الشَّجَرَهِ وَ بَيْنَ مَا تَابَ اللَّهُ تَعَالَى فِيهَا عَلَيْهِ ثَلَاثُمِائَهِ سَنَهٍ مِنْ أَيَّامِ الدُّنْيَا وَ فِي أَيَّامِ الْآخِرَهِ يَوْمٌ كَأَلْفِ سَنَهٍ مِنْ وَقْتِ صَلَاهِ الْعَصْرِ إِلَى الْعِشَاءِ (۱)فَصَلَّى آدَمُ ثَلَاثَ رَكَعَاتٍ رَكْعَهً لِخَطِيئَتِهِ وَ رَكْعَهً لِخَطِيئَهِ حَوَّاءَ وَ رَكْعَهً لِتَوْبَتِهِ فَافْتَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ هَذِهِ الثَّلَاثَ الرَّكَعَاتِ عَلَى أُمَّتِى وَ هِيَ السَّاعَةُ الَّتِى يُسْتَجَابُ فِيهَا الدُّعَاءُ فَوَعَدَنِى رَبِّى أَنْ يَسْتَجِيبَ لِمَنْ دَعَاهُ فِيهَا وَ هَذِهِ الصَّلَوَاتُ الَّتِى أَمَرَنِى بِهَا رَبِّى عَزَّ وَ جَلَّ فَقَالَ (۲)فَسُبْحانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَ حِينَ تُصْبِحُونَ وَ أَمَّا صَلَاةُ الْعِشَاءِ الْآخِرَهِ فَإِنَّ لِلْقَبْرِ ظُلْمَهً وَ لِيَوْمِ الْقِيَامَهِ ظُلْمَهً أَمَرَنِىَ اللَّهُ وَ أُمَّتِى بِهَذِهِ الصَّلَاهِ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ لِتُنَوِّرَ لَهُمُ الْقُبُورَ وَ لِيُعْطَوُا النُّورَ (۳)عَلَى الصِّرَاطِ وَ مَا مِنْ قَدَمٍ مَشَتْ إِلَى صَلَاهِ الْعَتَمَهِ إِلَّا حَرَّمَ اللَّهُ تَعَالَى جَسَدَهَا عَلَى النَّارِ وَ هِيَ الصَّلَاةُ الَّتِى اخْتَارَهَا اللَّهُ لِلْمُرْسَلِينَ قَبْلِى وَ أَمَّا صَلَاةُ الْفَجْرِ فَإِنَّ الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَطْلُعُ عَلَى قَرْنَيِ الشَّيْطَانِ (۴)فَأَمَرَنِىَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَنْ أُصَلِّيَ صَلَاةَ الْفَجْرِ (۵)قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَ قَبْلَ أَنْ يَسْجُدَ لَهَا الْكَافِرُ فَتَسْجُدُ أُمَّتِى لِلَّهِ وَ سُرْعَتُهَا أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ وَ هِيَ الصَّلَاةُ الَّتِى تَشْهَدُهَا مَلَائِكَهُ اللَّيْلِ وَ مَلَائِكَهُ النَّهَارِ

۱- في العلل: ما بين العصر و العشاء.

۲- في العلل: في قوله: سبحان اللّه.

۳- في العلل: و ليعطيني و امتي النور اه.

۴- في العلل: على قرني شيطان.

۵- في العلل: صلاه الغداه.

قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی لِأَیِّ شَیْ ءٍ تُوَضَّأَ (۱)هَذِهِ الْجَوَارِحُ الْأَرْبَعُ وَ هِیَ أَنْظَفُ الْمَوَاضِعِ فِی الْجَسَدِ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لَمَّا أَنْ وَسْوَسَ الشَّیْطَانُ إِلَی آدَمَ وَ دَنَا آدَمُ مِنَ الشَّجَرَهِ وَ نَظَرَ إِلَیْهَا ذَهَبَ مَاءُ وَجْهِهِ ثُمَّ قَامَ وَ هُوَ أَوَّلُ قَدَمٍ (۲)مَشَتْ إِلَی الْخَطِیئَهِ ثُمَّ تَنَاوَلَ بِیَدِهِ ثُمَّ مَسَّهَا فَأَکَلَ مِنْهَا (۳)فَطَارَ الْحُلِیُّ وَ الْحُلَلُ عَنْ جَسَدِهِ ثُمَّ وَضَعَ یَدَهُ عَلَی أُمِّ رَأْسِهِ وَ بَکَی فَلَمَّا تَابَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَیْهِ فَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَیْهِ وَ عَلَی ذُرِّیَّتِهِ الْوُضُوءَ عَلَی هَذِهِ الْجَوَارِحِ الْأَرْبَعِ (۴)وَ أَمَرَهُ أَنْ یَغْسِلَ الْوَجْهَ لِمَا نَظَرَ إِلَی الشَّجَرَهِ وَ أَمَرَهُ بِغَسْلِ السَّاعِدَیْنِ إِلَی الْمِرْفَقَیْنِ (۵)لِمَا تَنَاوَلَ مِنْهَا وَ أَمَرَهُ بِمَسْحِ الرَّأْسِ لِمَا وَضَعَ یَدَهُ عَلَی رَأْسِهِ (۶)وَ أَمَرَهُ بِمَسْحِ الْقَدَمَیْنِ لِمَا مَشَی إِلَی الْخَطِیئَهِ (۷)ثُمَّ سَنَّ عَلَی أُمَّتِی الْمَضْمَضَهَ لِتُنَقِّیَ الْقَلْبَ مِنَ الْحَرَامِ وَ الِاسْتِنْشَاقَ لِتَحْرُمَ عَلَیْهِمْ رَائِحَهُ النَّارِ وَ نَتْنُهَا قَالَ الْیَهُودِیُّ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَمَا جَزَاءُ عَامِلِهَا قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَوَّلُ مَا یَمَسُّ الْمَاءَ یَتَبَاعَدُ عَنْهُ الشَّیْطَانُ وَ إِذَا تَمَضْمَضَ نَوَّرَ اللَّهُ قَلْبَهُ وَ لِسَانَهُ بِالْحِکْمَهِ فَإِذَا اسْتَنْشَقَ أَمِنَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ وَ رَزَقَهُ رَائِحَهَ الْجَنَّهِ فَإِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ بَیَّضَ اللَّهُ وَجْهَهُ یَوْمَ تَبْیَضُّ فِیهِ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ فِیهِ وُجُوهٌ وَ إِذَا غَسَلَ سَاعِدَیْهِ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَیْهِ أَغْلَالَ النَّارِ وَ إِذَا مَسَحَ رَأْسَهُ مَسَحَ اللَّهُ سَیِّئَاتِهِ وَ إِذَا مَسَحَ قَدَمَیْهِ أَجَازَهُ اللَّهُ عَلَی الصِّرَاطِ یَوْمَ تَزِلُّ فِیهِ الْأَقْدَامُ قَالَ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنِ الْخَامِسَهِ لِأَیِّ شَیْ ءٍ أَمَرَ اللَّهُ بِالاغْتِسَالِ مِنَ الْجَنَابَهِ (۸)وَ لَمْ یَأْمُرْ مِنَ الْبَوْلِ وَ الْغَائِطِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِنَّ آدَمَ لَمَّا أَکَلَ مِنَ

۱- ذکره الصدوق أیضا فی علل الشرائع: ص ۱۰۳.

۲- فی العلل: ثم قام و مشی إلیها و هی أول قدم اه.

۳- فی العلل: ثم تناول بیده منها ممّا علیها فأکل فطار الحلی اه.

۴- فی العلل: غسل هذه الجوارح الاربع.

۵- فی العلل: بغسل الیدین إلی المرفقین.

۶- فی العلل: علی أم رأسه.

۷- فی العلل: لما مشی بها إلی الخطیئه.

۸- أورده الصدوق أیضا فی علل الشرائع: ص ۱۰۴ إلی قوله: منهما الوضوء.

الشَّجَرَهِ دَبَّ ذَلِکَ فِی عُرُوقِهِ وَ شَعْرِهِ وَ بَشَرِهِ فَإِذَا جَامَعَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ خَرَجَ الْمَاءُ مِنْ کُلِّ عِرْقٍ وَ شَعْرَهٍ فَأَوْجَبَ اللَّهُ عَلَی ذُرِّیَّتِهِ الِاغْتِسَالَ مِنَ الْجَنَابَهِ إِلَی یَوْمِ الْقِیَامَهِ وَ الْبَوْلُ یَخْرُجُ مِنْ فَضْلَهِ الشَّرَابِ الَّذِی یَشْرَبُهُ الْإِنْسَانُ وَ الْغَائِطُ یَخْرُجُ مِنْ فَضْلَهِ الطَّعَامِ الَّذِی یَأْکُلُهُ فَعَلَیْهِمْ مِنْهُمَا الْوُضُوءُ قَالَ الْیَهُودِیُّ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی مَا جَزَاءُ مَنِ اغْتَسَلَ مِنَ الْحَلَالِ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا جَامَعَ أَهْلَهُ بَسَطَ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَکٍ جَنَاحَهُ وَ تَنْزِلُ الرَّحْمَهُ فَإِذَا اغْتَسَلَ بَنَی اللَّهُ لَهُ بِکُلِّ قَطْرَهٍ بَیْتاً فِی الْجَنَّهِ وَ هُوَ سِرٌّ فِیمَا بَیْنَ اللَّهِ وَ بَیْنَ خَلْقِهِ یَعْنِی الِاغْتِسَالَ مِنَ الْجَنَابَهِ قَالَ الْیَهُودِیُّ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنِ السَّادِسِ عَنْ خَمْسَهِ أَشْیَاءَ مَکْتُوبَاتٍ فِی التَّوْرَاهِ أَمَرَ اللَّهُ بَنِی إِسْرَائِیلَ أَنْ یَقْتَدُوا بِمُوسَی فِیهَا مِنْ بَعْدِهِ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله فَأَنْشَدْتُکَ بِاللَّهِ إِنْ أَنَا أَخْبَرْتُکَ تُقِرُّ لِی قَالَ الْیَهُودِیُّ نَعَمْ یَا مُحَمَّدُ قَالَ فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله أَوَّلُ مَا فِی التَّوْرَاهِ مَکْتُوبٌ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هِیَ بِالْعِبْرَانِیَّهِ طاب ثُمَّ تَلَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَذِهِ الْآیَهَ یَجِدُونَهُ مَکْتُوباً عِنْدَهُمْ فِی التَّوْراهِ وَ الْإِنْجِیلِ وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ یَأْتِی مِنْ بَعْدِی اسْمُهُ أَحْمَدُ وَ فِی السَّطْرِ الثَّانِی اسْمُ وَصِیِّی عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ وَ الثَّالِثِ وَ الرَّابِعِ سِبْطَیَّ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ فِی السَّطْرِ الْخَامِسِ أُمِّهِمَا فَاطِمَهَ سَیِّدَهِ نِسَاءِ الْعَالَمِینَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَیْهَا وَ فِی التَّوْرَاهِ اسْمُ وَصِیِّی إِلْیَا وَ اسْمُ السِّبْطَیْنِ شَبَّرَ وَ شَبِیرٍ وَ هُمَا نُورَا فَاطِمَهَ علیها السلام قَالَ الْیَهُودِیُّ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنْ فَضْلِکُمْ أَهْلَ الْبَیْتِ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله لِی فَضْلٌ عَلَی النَّبِیِّینَ فَمَا مِنْ نَبِیٍّ إِلَّا دَعَا عَلَی قَوْمِهِ بِدَعْوَهٍ وَ أَنَا أَخَّرْتُ دَعْوَتِی لِأُمَّتِی لِأَشْفَعَ لَهُمْ یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ أَمَّا فَضْلُ أَهْلِ بَیْتِی وَ ذُرِّیَّتِی عَلَی غَیْرِهِمْ کَفَضْلِ الْمَاءِ عَلَی کُلِّ شَیْ ءٍ وَ بِهِ حَیَاهُ کُلِّ شَیْ ءٍ وَ حُبُّ أَهْلِ بَیْتِی وَ ذُرِّیَّتِی اسْتِکْمَالُ الدِّینِ وَ تَلَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَذِهِ الْآیَهَ الْیَوْمَ أَکْمَلْتُ لَکُمْ دِینَکُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَیْکُمْ نِعْمَتِی وَ رَضِیتُ لَکُمُ الْإِسْلامَ دِیناً إِلَی آخِرِ الْآیَهِ قَالَ الْیَهُودِیُّ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی بِالسَّابِعِ مَا فَضْلُ الرِّجَالَ عَلَی النِّسَاءِ

قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله کَفَضْلِ السَّمَاءِ عَلَی الْأَرْضِ وَ کَفَضْلِ الْمَاءِ عَلَی الْأَرْضِ فَبِالْمَاءِ یَحْیَا الْأَرْضَ وَ بِالرِّجَالِ تَحْیَا النِّسَاءُ لَوْ لَا الرِّجَالُ مَا خُلِقَ النِّسَاءُ لِقَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ الرِّجالُ قَوَّامُونَ عَلَی النِّساءِ بِما فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ علی بَعْضٍ (۱)قَالَ الْیَهُودِیُّ لِأَیِّ شَیْ ءٍ کَانَ هَکَذَا قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ آدَمَ مِنْ طِینٍ وَ مِنْ فَضْلَتِهِ وَ بَقِیَّتِهِ خُلِقَتْ حَوَّاءُ وَ أَوَّلُ مَنْ أَطَاعَ النِّسَاءَ آدَمُ فَأَنْزَلَهُ اللَّهُ مِنَ الْجَنَّهِ وَ قَدْ بَیَّنَ فَضْلَ الرِّجَالِ عَلَی النِّسَاءِ فِی الدُّنْیَا أَ لَا تَرَی إِلَی النِّسَاءِ کَیْفَ یَحِضْنَ وَ لَا یُمْکِنُهُنَّ الْعِبَادَهُ مِنَ الْقَذَارَهِ وَ الرِّجَالُ لَا یُصِیبُهُمْ شَیْ ءٌ مِنَ الطَّمْثِ (۲)قَالَ الْیَهُودِیُّ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی لِأَیِّ شَیْ ءٍ فَرَضَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الصَّوْمَ عَلَی أُمَّتِکَ بِالنَّهَارِ ثَلَاثِینَ یَوْماً وَ فَرَضَ عَلَی الْأُمَمِ أَکْثَرَ مِنْ ذَلِکَ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ آدَمَ لَمَّا أَکَلَ مِنَ الشَّجَرَهِ بَقِیَ فِی بَطْنِهِ ثَلَاثِینَ یَوْماً وَ فَرَضَ (فَفَرَضَ) اللَّهُ عَلَی ذُرِّیَّتِهِ ثَلَاثِینَ یَوْماً الْجُوعَ وَ الْعَطَشَ وَ الَّذِی یَأْکُلُونَهُ بِاللَّیْلِ تَفَضُّلٌ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَیْهِمْ وَ کَذَلِکَ کَانَ عَلَی آدَمَ فَفَرَضَ اللَّهُ عَلَی أُمَّتِی ذَلِکَ ثُمَّ تَلَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَذِهِ الْآیَهَ کُتِبَ عَلَیْکُمُ الصِّیامُ کَما کُتِبَ عَلَی الَّذِینَ مِنْ قَبْلِکُمْ لَعَلَّکُمْ تَتَّقُونَ أَیَّاماً مَعْدُوداتٍ قَالَ الْیَهُودِیُّ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَمَا جَزَاءُ مَنْ صَامَهَا فَقَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله مَا مِنْ مُؤْمِنٍ یَصُومُ شَهْرَ رَمَضَانَ احْتِسَاباً إِلَّا أَوْجَبَ اللَّهُ لَهُ سَبْعَ خِصَالٍ أَوَّلُهَا یَذُوبُ الْحَرَامَ فِی جَسَدِهِ وَ الثَّانِیَهُ یَقْرُبُ مِنْ رَحْمَهِ اللَّهِ وَ الثَّالِثَهُ یَکُونُ قَدْ کَفَّرَ خَطِیئَهَ أَبِیهِ آدَمَ وَ الرَّابِعَهُ یُهَوِّنُ اللَّهُ عَلَیْهِ سَکَرَاتِ الْمَوْتِ وَ الْخَامِسَهُ أَمَانٌ مِنَ الْجُوعِ وَ الْعَطَشِ یَوْمَ الْقِیَامَهِ وَ السَّادِسَهُ یُعْطِیهِ اللَّهُ بَرَاءَهً مِنَ النَّارِ وَ السَّابِعَهُ یُطْعِمُهُ اللَّهُ مِنْ ثَمَرَاتِ الْجَنَّهِ (۳)قَالَ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنِ التَّاسِعَهِ لِأَیِّ شَیْ ءٍ أَمَرَ اللَّهُ بِالْوُقُوفِ بِعَرَفَاتٍ بَعْدَ الْعَصْرِ قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله إِنَّ الْعَصْرَ هِیَ السَّاعَهُ الَّتِی عَصَی فِیهَا آدَمُ رَبَّهُ وَ فَرَضَ

۱- زاد فی علل الشرائع: «وَ بِما أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوالِهِمْ»

۲- رواه الصدوق فی العلل: ص ۱۷۴ من قوله: ما فضل الرجال علی النساء.

۳- رواه الصدوق فی العلل: ص ۱۳۲ الا أنّه قال: یذوب الحرام من جسده. و قال: و یطعمه من طیبات الجنه.

اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَى أُمَّتِيَ الْوُقُوفَ وَ التَّضَرُّعَ وَ الدُّعَاءَ فِي أَحَبِّ الْمَوَاضِعِ إِلَيْهِ وَ تَكَفَّلَ لَهُمْ بِالْجَنَّهِ وَ السَّاعَهُ الَّتِي يَنْصَرِفُ فِيهَا النَّاسُ هِيَ السَّاعَهُ الَّتِي تَلَقَّى فِيهَا آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ الَّذِي بَعَثَنِي بِالْحَقِّ بَشِيراً وَ نَذِيراً إِنَّ لِلَّهِ بَاباً فِي السَّمَاءِ الدُّنْيَا يُقَالُ لَهُ بَابُ الرَّحْمَهِ وَ بَابُ التَّوْبَهِ وَ بَابُ الْحَاجَاتِ وَ بَابَ التَّفَضُّلِ وَ بَابُ الْإِحْسَانِ وَ بَابُ الْجُودِ وَ بَابُ الْكَرَمِ وَ بَابُ الْعَفْوِ وَ لَا يَجْتَمِعُ بِعَرَفَاتٍ أَحَدٌ إِلَّا اسْتَأْهَلَ مِنَ اللَّهِ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ هَذِهِ الْخِصَالَ وَ إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِائَهَ أَلْفِ مَلَكٍ مَعَ كُلِّ مَلَكٍ مِائَهٌ وَ عِشْرُونَ أَلْفَ مَلَكٍ وَ لِلَّهِ رَحْمَهٌ عَلَى أَهْلِ عَرَفَاتٍ يُنْزِلُهَا عَلَى أَهْلِ عَرَفَاتٍ فَإِذَا انْصَرَفُوا أَشْهَدَ اللَّهُ (۱)مَلَائِكَتَهُ بِعِتْقِ أَهْلِ عَرَفَاتٍ مِنَ النَّارِ وَ أَوْجَبَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُمُ الْجَنَّهَ وَ نَادَى مُنَادٍ انْصَرِفُوا مَغْفُورِينَ فَقَدْ أَرْضَيْتُمُونِي وَ رَضِيتُ عَنْكُمْ قَالَ الْيَهُودِيُّ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْعَاشِرَهِ عَنْ سَبْعِ خِصَالٍ (۲)أَعْطَاكَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ بَيْنِ النَّبِيِّينَ وَ أَعْطَى أُمَّتَكَ مِنْ بَيْنِ الْأُمَمِ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله أَعْطَانِيَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَاتِحَهَ الْكِتَابِ وَ الْأَذَانَ (۳)وَ الْجَمَاعَهَ فِي الْمَسْجِدِ وَ يَوْمَ الْجُمُعَهِ وَ الْإِجْهَارَ فِي ثَلَاثِ صَلَوَاتٍ وَ الرُّخَصَ لِأُمَّتِي (۴)عِنْدَ الْأَمْرَاضِ وَ السَّفَرِ وَ الصَّلَاهَ عَلَى الْجَنَائِزِ وَ الشَّفَاعَهَ لِأَصْحَابِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي قَالَ الْيَهُودِيُّ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَمَا جَزَاءُ مَنْ قَرَأَ فَاتِحَهَ الْكِتَابِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَنْ قَرَأَ فَاتِحَهَ الْكِتَابِ أَعْطَاهُ اللَّهُ بِعَدَدِ كُلِّ آيَهٍ أُنْزِلَتْ مِنَ السَّمَاءِ فَيَجْزِي بِهَا ثَوَابَهَا (۵)وَ أَمَّا الْأَذَانُ فَإِنَّهُ يُحْشَرُ الْمُؤَذِّنُونَ مِنْ أُمَّتِي مَعَ النَّبِيِّينَ وَ الصِّدِّيقِينَ وَ الشُّهَدَاءِ وَ الصَّالِحِينَ

۱- في هامش نسخه: و للّه مائه رحمه ينزلها على أهل عرفات، فإذا انصرفوا أشهد اللّه تلك الملائكه، ختص.

۲- في هامش نسخه: عن تسع خصال. ختص.

۳- في هامش نسخه: زاد: و الإقامه. قلت: فعلى نسخه الاختصاص يعد يوم الجمعه خامسا.

۴- في الخصال: و الرخصه لامتي.

۵- في الخصال: بعدد كل آيه نزلت من السماء ثواب تلاوتها.

وَ أَمَّا الْجَمَاعَهُ فَإِنَّ صُفُوفَ أُمَّتِی فِی الْأَرْضِ کَصُفُوفِ الْمَلَائِکَهِ فِی السَّمَاءِ (۱)وَ الرَّکْعَهُ فِی الْجَمَاعَهِ أَرْبَعٌ وَ عِشْرُونَ رَکْعَهً کُلَّ رَکْعَهٍ أَحَبُّ إِلَی اللَّهِ مِنْ عِبَادَهِ أَرْبَعِینَ سَنَهً وَ أَمَّا یَوْمُ الْجُمُعَهِ فَیَجْمَعُ اللَّهُ فِیهِ الْأَوَّلِینَ وَ الْآخِرِینَ لِلْحِسَابِ فَمَا مِنْ مُؤْمِنٍ مَشَی إِلَی الْجَمَاعَهِ إِلَّا خَفَّفَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عَلَیْهِ أَهْوَالَ یَوْمِ الْقِیَامَهِ ثُمَّ یَأْمُرُ بِهِ إِلَی الْجَنَّهِ (۲)وَ أَمَّا الْإِجْهَارُ فَإِنَّهُ یَتَبَاعَدُ مِنْهُ لَهَبُ النَّارِ بِقَدْرِ مَا یَبْلُغُ صَوْتَهُ وَ یَجُوزُ عَلَی الصِّرَاطِ وَ یُعْطَی السُّرُورَ حَتَّی یَدْخُلَ الْجَنَّهَ وَ أَمَّا السَّادِسُ (۳)فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ یُخَفِّفُ أَهْوَالَ یَوْمِ الْقِیَامَهِ لِأُمَّتِی کَمَا ذَکَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِی الْقُرْآنِ وَ مَا مِنْ مُؤْمِنٍ یُصَلِّی عَلَی الْجَنَائِزِ إِلَّا أَوْجَبَ اللَّهُ لَهُ الْجَنَّهَ إِلَّا أَنْ یَکُونَ مُنَافِقاً أَوْ عَاقّاً وَ أَمَّا شَفَاعَتِی فَهِیَ لِأَصْحَابِ الْکَبَائِرِ مَا خَلَا أَهْلَ الشِّرْکِ وَ الظُّلْمِ (۴)قَالَ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ وَ أَنَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّکَ عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ خَاتَمُ النَّبِیِّینَ وَ إِمَامُ الْمُتَّقِینَ وَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِینَ فَلَمَّا أَسْلَمَ وَ حَسُنَ إِسْلَامُهُ أَخْرَجَ رَقّاً أَبْیَضَ فِیهِ جَمِیعُ مَا قَالَ النَّبِیُّ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ وَ الَّذِی بَعَثَکَ بِالْحَقِّ نَبِیّاً مَا اسْتَنْسَخْتُهَا إِلَّا مِنَ الْأَلْوَاحِ الَّتِی کَتَبَهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِمُوسَی بْنِ عِمْرَانَ وَ لَقَدْ قَرَأْتُ فِی التَّوْرَاهِ فَضْلَکَ حَتَّی شَکَکْتُ فِیهَا یَا مُحَمَّدُ وَ لَقَدْ کُنْتُ أَمْحُو اسْمَکَ مُنْذُ أَرْبَعِینَ سَنَهً مِنَ التَّوْرَاهِ کُلَّمَا مَحَوْتُهُ وَجَدْتُهُ مُثْبَتاً فِیهَا وَ لَقَدْ قَرَأْتُ فِی التَّوْرَاهِ أَنَّ هَذِهِ الْمَسَائِلَ لَا یُخْرِجُهَا غَیْرُکَ وَ أَنَّ فِی السَّاعَهِ الَّتِی تُرَدُّ عَلَیْکَ فِیهَا هَذِهِ الْمَسَائِلُ یَکُونُ جَبْرَئِیلُ عَنْ یَمِینِکَ وَ مِیکَائِیلُ عَنْ یَسَارِکَ وَ وَصِیُّکَ بَیْنَ یَدَیْکَ

۱- فی هامش نسخه: فی السماء الرابعه. ختص.

۲- فی الخصال: ثم یجازیه الجنه.

۳- فی هامش نسخه: و أمّا الرخصه فان اللّه یخفف أهوال القیامه علی من رخص من امتی، کما رخص اللّه فی القرآن؛ و أمّا الصلاه علی الجنائز فما من مؤمن یصلی علی جنازه إلّا أن یکون شافعا مشفعا. ختص.

۴- فی هامش نسخه: و اما شفاعتی ففی أصحاب الکبائر ما خلا أهل الشرک و المظالم. ختص.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله صَدَقْتَ هَذَا جَبْرَئِيلُ عَنْ يَمِينِي وَ مِيكَائِيلُ عَنْ يَسَارِي وَ وَصِيِّي عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام بَيْنَ يَدَيَّ فَآمَنَ الْيَهُودِيُّ وَ حَسُنَ إِسْلَامُهُ (١)

ل، الخصال بِالْإِسْنَادِ الْمَذْكُورِ عَنْ جَدِّهِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ فِي حَدِيثٍ طَوِيلٍ قَالَ: جَاءَ نَفَرٌ مِنَ الْيَهُودِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَسَأَلَهُ أَعْلَمُهُمْ عَنْ مَسَائِلَ فَكَانَ فِيمَا سَأَلَهُ أَخْبِرْنَا عَنْ سَبْعِ خِصَالٍ أَعْطَاكَ اللَّهُ مِنْ بَيْنِ النَّبِيِّينَ إِلَى آخِرِ الْخَبَرِ (٢)

ع، علل الشرائع بِالْإِسْنَادِ الْمَذْكُورِ إِلَى الْحَسَنِ عليه السلام قَالَ: جَاءَ نَفَرٌ مِنَ الْيَهُودِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَسَأَلَهُ أَعْلَمُهُمْ فَقَالَ لَهُ أَخْبِرْنِي عَنْ تَفْسِيرِ سُبْحَانَ اللَّهِ إِلَى قَوْلِهِ قَالَ هَلْ جَزَاءُ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ إِلَّا الْجَنَّةَ فَقَالَ الْيَهُودِيُّ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ(٣)

ع، علل الشرائع بِالْإِسْنَادِ الْمَذْكُورِ قَالَ: جَاءَ نَفَرٌ مِنَ الْيَهُودِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَسَأَلَهُ أَعْلَمُهُمْ عَنْ مَسَائِلَ فَكَانَ فِيمَا سَأَلَهُ أَنْ قَالَ أَخْبِرْنِي عَنِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ لِأَيِّ شَيْ ءٍ فَرَضَ هَذِهِ الْخَمْسَ صَلَوَاتٍ إِلَى قَوْلِهِ تَشْهَدُهَا مَلَائِكَةُ اللَّيْلِ وَ مَلَائِكَةُ النَّهَارِ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ (۴)

ختص، الإختصاص عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ مِهْرَانَ عَنِ الْحَسَنِ (الْحُسَيْنِ) بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام مِثْلَهُ (۵).

أقول: سيأتى شرح أجزاء الخبر فى الأبواب المناسبه لها.

**[ترجمه]امالی صدوق: حسن بن علی علیهما السلام نقل می کند که یک نفر یهودی خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رسیده گفت، تو مدعی هستی پیامبرم و به من مانند موسی بن عمران وحی می شود؟ پیامبر اکرم ساعتی سکوت نمود بعد فرمود: آری من بهترین فرزند آدم هستم، فخری نیست، من خاتم النبیین و پیشوای متقین و پیامبر پروردگار جهانیانم. گفت، به جانب کدام گروه مبعوث شده ای، عربها یا عجمها یا ما؟ خداوند این آیه را نازل نمود: «قُلْ یا أَیُّهَا النَّاسُ إِنِّی رَسُولُ اللَّهِ إِلَیْکُمْ جَمِیعاً». - . اعراف / ۱۵۸ - ،{ بگو: «ای مردم، من پیامبر خدا به سوی همه شما هستم}

آن یهودی که از همه داناتر بود گفت، من از ده کلمه ای که خداوند با موسی بن عمران در بقعه مبارکه مناجات نمود که جز پیامبر مرسل یا ملک مقرب کسی نمی داند می پرسم، فرمود: بپرس. گفت به من بگو، کلماتی را که خداوند برای ابراهیم موقعی که خانه خدا را می ساخت انتخاب کرد چه بود؟ فرمود: آن کلمات این است: «سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر».

یهودی گفت، به چه چیز کعبه را مربع قرار داد؟ فرمود: به کلمات چهارگانه. پرسید، چرا کعبه نام گرفت؟ فرمود: چون وسط دنیا است. یهودی گفت، تفسیر «سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله» را برایم بگو. فرمود: خداوند می دانست که فرزندان آدم به خدا دروغ می بندند پس فرمود: «سبحان الله»، یعنی منزه است خدا از آنچه آنها می گویند. اما «الحمدلله»؛ خداوند می داند که بندگان شکر نعمت او را نمی توانند ادا نمایند، پس خود را قبل از ستایش آنها می ستاید و همین اول کلام است، اگر این

نبود خداوند احدی را به نعمت خود متنعم نمی کرد. اما «لا اله الا الله»

این کلمه تقوی است که موجب سنگینی ترازوی عمل در روز قیامت می شود. اما «الله اکبر» بالاترین و محبوبترین کلمات است در نزد خدا؛ یعنی چیزی از من بزرگتر نیست. به واسطه اهمیت این کلمه در نزد خدا، نماز با این کلمه شروع می شود و همین اسم با ارزش و گرامی خدا است.

یهودی گفت، صحیح است اما پاداش گوینده این کلام چیست؟ فرمود:

ص: ۲۹۴

وقتی بنده بگوید «سبحان الله»، با او تمام جهان غیر از عرش تسبیح می کنند و به گوینده

این کلام ده برابر پاداش می دهد. وقتی بگوید«الحمد لله»، خداوند به او نعمتهای دنیا را متصل به نعمتهای آخرت ارزانی می دارد و این سخن اهل بهشت است. وقتی وارد بهشت می شوند، همه سخنان دنیا تمام می شود و قطع می گردد مگر همین کلمه.

اما «الحمد لله»؛ خداوند در این آیه می فرماید: «دَعْواهُمْ فِيها سُبْحانَكَ اللَّهُمَّ وَ تَحِيَّتُهُمْ فِيها سَلامٌ وَ آخِرُ دَعْواهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِينَ» - . یونس / ۱۰ - ، { نیایش آنان در آنجا سبحانک اللّهم [=خدایا! تو پاک و منزّهی] و درودشان در آنجا سلام است، و پایان نیایش آنان این است که: الحمد لله رب العالمین [=ستایش ویژه پروردگار جهانیان است].}

اما «لا اله الا الله»؛ که جزای آن بهشت است و این آیه اشاره به همان است «هَلْ جَزاءُ الْإِحْسانِ إِلَّا الْإِحْسانُ» - . رحمن / ۶۰ - و آیا پاداش کسی که می گوید «لا اله الا الله»، جز بهشت است؟.

یهودی گفت، راست می گویی یا محمد، اولی را جواب دادی، اینک اجازه بده دومی را بپرسم. فرمود: هر چه مایلی بپرس. جبرئیل از طرف راست پیامبر و میکائیل از طرف چپ به او تلقین می نمودند.

یهودی گفت، چرا تو را محمد و احمد و ابو القاسم و بشیر و نذیر و داعی نامیده اند؟ فرمود: اما محمد، زیرا من محمودم در زمین؛ اما احمد، چون در آسمان محمودم؛ اما ابو القاسم، زیرا خداوند در روز قیامت سهم آتش را تقسیم می کند، هر کس از اولین و آخرین کافر به من باشد، در جهنم است؛ و اهل بهشت را تقسیم می کند، هر که به من ایمان آورد و اقرار بر نبوت من کند در بهشت است. اما داعی، زیرا من دعوت کننده مردمم به دین پروردگارم؛ اما نذیر، من هر کس را که مخالفت با من کند، به آتش جهنم می ترسانم؛ اما بشیر، من هر که را اطاعت من کند، مژده به بهشت می دهم.

گفت، راست می گویی یا محمد، بگو ببینم چرا خداوند نماز پنجگانه را بر امت تو در این اوقات شبانه روز واجب کرد؟ فرمود: خورشید هنگام ظهر حلقه ای دارد که وارد آن می شود، وقتی داخل آن حلقه شد، تمام جهان به جز عرش تسبیح خدا می کنند و این همان ساعتی است که خدا بر من درود می فرستد؛ به همین جهت خدا

ص: ۲۹۵

در این ساعت نماز را بر من و امتم واجب نموده و فرموده است «أَقِمِ الصَّلاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلى غَسَقِ اللَّيْلِ» - . اسراء / ۷۸ - ، {نماز را از زوال آفتاب تا نهایت تاریکی شب برپادار}و این همان ساعتی است که جهنم را در روز قیامت می آورند، هر مؤمنی که در این ساعت توفیق یابد ساجد یا راکع و یا قائم باشد، خداوند بدنش را بر جهنم حرام می نماید. اما نماز عصر، در همان ساعتی است که آدم در آن ساعت از درخت منهی خورد و او را از بهشت خارج کرد. خداوند فرزندان او را تا روز قیامت مامور به این نماز کرد. خداوند برای امت من نیز لازم گردانید و این از محبوبترین نمازها در نزد خدا است و به من سفارش شده که در بین نمازها، به این نماز اهمیت خاصی بدهم. اما نماز مغرب در همان ساعتی است که خداوند توبه آدم را پذیرفت و فاصله بین موقعی که از درخت منهی خورد تا وقتی که توبه اش را قبول کرد، سیصد سال از سالهای دنیا بود و در آخرت، یک روز مانند هزار سال است. از وقت نماز عصر تا عشاء، آدم سه رکعت نماز خواند، یک رکعت برای خطایش و یک رکعت برای خطای حوا و یک رکعت برای توبه خود. خداوند این سه رکعت را بر امت من واجب نموده و این ساعت استجابت دعا است. خداوند به من وعده داده که دعای کسی را که در این ساعت او را می خواند مستجاب نماید. این بود نمازهایی که خداوند مرا به آن مامور نموده و فرموده است «فَسُبْحانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَ حِينَ تُصْبِحُونَ». - . روم / ۱۷ - ، {پس خدا را تسبیح گویید آنگاه که به عصر درمی آیید و آنگاه که به بامداد درمی شوید.} اما نماز عشای آخر، چون قبر تاریک است و قیامت نیز تاریک است، خداوند من و امتم را به این نماز مامور نموده تا قبور آنها نورانی شود و به آنها بر صراط نیز نور عنایت شود. (بنده) هر قدمی که برای نماز عشا بردارد، خداوند جسدش را بر آتش حرام می کند و این نمازی است که خداوند برای پیامبران قبل از من انتخاب نموده است. اما نماز صبح، زیرا خورشید وقتی بر دو شاخ شیطان طلوع می کند، خداوند مرا مامور کرده که نماز صبح را قبل از طلوع آفتاب و پیش از آنکه کافر برای خورشید سجده نماید به جا آورم و امت من برای خدا سجده نمایند و سرعت در این نماز محبوب تر است نزد خدا و این نمازی است که ملائکه شب و ملائکه روز هر دو شاهد آن هستند.

ص: ۲۹۶

گفت، راست می گویی یا محمد، اینک بگو چرا این چهار عضو که نظیف ترین اعضای جسد هستند اختصاص به وضو دارند. فرمود: وقتی شیطان آدم را وسوسه کرد و او نزدیک درخت رفت و به آن نگاه کرد، آب صورتش رفت. سپس از جای حرکت کرد و این اولین قدمی بود که به سوی خطیئه برداشت. بعد با دست آن را گرفت و مالید و از آن خورد، تمام زیور و لباسهایش از تنش ریخت. وقتی خداوند از او درگذشت، دست خود را روی سر گذاشت و گریست. خداوند بر او و فرزندانش وضو را بر این چهار عضو واجب نموده و دستور به شستن صورتی که به درخت نگاه کرد داد. و دستور داد دو دست را تا آرنج بشوید چون از درخت برداشت. و دستور مسح سر را داد، چون دست خود را روی سر گذاشت. و امر کرد دو پایش را مسح نماید چون به سوی خطا گام برداشت. بر امت من مضمضه لازم شد تا دل از حرام بشوید و استنشاق نیز لازم گردید تا بر آنها بوی آتش و گند جهنم را حرام نماید.

یهودی گفت، راست می گویی یا محمد، پاداش عمل کننده به آن چیست؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: اولین لحظه ای

که به آب دست می زنـد، شـیطان از او دور می شود. وقتی مضـمضه می کنـد، خداوند قلب و زبانش را به حکمت نورانی می کند. وقتی اسـتنشاق می کند، خدا او را از آتش ایمن می کند و بوی بهشت را روزی او می گرداند. وقتی صورتش را بشوید، خداونـد رویش را در روزی که صورتهای سـفید سیاه می شونـد، سـفید می کنـد. وقتی دو دسـتش را بشوید، خداوند غلهای آتش را بر او حرام می کنـد. وقتی سـر را مسـح می کنـد خداونـد گناهان او را می زدایـد و وقتی دو پایش را مسـح می کنـد، خداوند در روزی که قدمها در آنجا می لغزد، او را از صراط عبور می دهد.

گفت راست گفتی یـا محمـد، مرا از پنجمی اطلاع بـده، چرا خداونـد غسـل جنـابت را لازم نمود ولی برای ادرار و دفع غایط غسل را لازم نکرد؟ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: وقتی آدم از درخت خورد،

آن غذا در تمام رگها و موی و پوست او جریان یافت. وقتی مردی با همسر خود همبستر شود، آبی که از او خارج می شود، از هر رگ و مـوی اوسـت. بـه همین جهت خداونـد بر ذریه او شسـتشوی از جنـابت را تـا روز قیـامت واجب نمـود. ولی ادرار از زیادی آشامیـدنی است که می آشامـد و غایط مواد زائـد غـذایی است که می خورد، به همین جهت برای آنها وضو لازم شده است.

یهودی گفت، صـحیح می گویی یا محمـد، اینک بفرماییـد، پاداش کسـی که غسل جنابت از حلال نماید چیست؟ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: مؤمن وقتی با زن خود همبستر شود، هفتاد نفر از فرشـته بال و پر خود را می گشاینـد و رحمت نازل می شود و هر وقت غسل نمایـد، با هر قطره ای، خداونـد خانه ای در بهشت برایش می سازد و این سـرّی است بین خدا و خلق او (منظور غسل جنابت است).

یهودی گفت، صـحیح می فرماییـد، مرا از ششـمی مطلع کنید. پنج چیز در تورات است که خداوند به بنی اسـرائیل دسـتور داد بعد از موسـی به او اقتدا کنند. پیامبر صـلی الله علیه و آله فرمود تو را به خدا سوگند، اگر از آنها اطلاع دهم می پذیری و اقرار می کنی؟ گفت آری.

فرمود: اولین کلمه‌ای که در تورات نوشـته شده «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» است که به زبان عبرانی طاب است، سپس این آیه را خواند «يَجِدُونَهُ مَكْتُوباً عِنْدَهُمْ فِي التَّوْراةِ وَ الْإِنْجِيلِ» - . اعراف / ۱۵۷ - ، «وَ مُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ» - . صف / ۶ - ، {همانان که از این فرسـتاده، پیامبر درس نخوانـده - که [نام] او را نزد خود، در تورات و انجیل نوشـته می یابنـد - پیروی می کنند؛ [همان پیامبری که] آنان را به کار پسـندیده فرمان می دهد، و از کار ناپسـند باز می دارد}، { و به فرستاده ای که پس از من می آیـد و نـام او «احمـد» است بشارتگرم}و در جمله دوم، نام وصـی من علی بن ابی طالب است و سوم و چهارم دو نواده من حسن و حسـین و در سـطر پنجم مادر آنها فاطمه سرور زنان جهان صلوات الله علیهم است و در تورات نام وصی من ایلیا و اسم دو نواده ام شبر و شبیر و آن دو، نور چشم فاطمه علیهما السلام هستند.

یهودی گفت، صحیح است. اکنون بفرمایید، فضیلت اهل بیت چیست؟ فرمود: مرا بر پیامبران فضیلتی است. هیچ پیامبری نیست

مگر اینکه قوم خود را نفرین نموده ولی من دعا بر امت خود را نگه داشته ام تا روز قیامت شفاعت کنم از آنها اما برتری بازماندگان و خاندانم بر دیگران، مانند برتری آب است بر تمام اشیاء. همان طور که آب وسیله حیات همه چیز است، حب و دوستی خانواده من باعث کمال دین می شود و این آیه را قرائت نمود: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ أَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلامَ دِيناً» - . مائده / ۳ - ، { امروز دین شما را برایتان کامل و نعمت خود را بر شما تمام گردانیدم، و اسلام را برای شما [به عنوان] آیینی برگزیدم} تا آخر آیه.

یهودی گفت، صحیح است یا محمد، راجع به هفتمی بفرمایید. فضیلت مردان بر زنان چیست؟

ص: ۲۹۸

پیامبر اکرم فرمود: مانند فضل آسمان است بر زمین و مانند برتری آب است بر زمین. به وسیله آب زمین زنده می شود و با مردان زنان زنده می شوند. اگر مردان نبودند خداوند زنان را نمی آفرید، و این آیه را تلاوت کرد: «الرِّجالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّساءِ بِما فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلى بَعْضٍ». - . نساء / ۳۴ - ، { مردان، سرپرست زنانند، به دلیل آنکه خدا برخی از ایشان را بر برخی برتری داده.}

یهودی گفت چرا چنین است؟ پیامبر اکرم فرمود: خداوند عزیز آدم را از گل آفرید و از زیادی گل آدم حوّا را آفرید. اولین کسی که از زن اطاعت کرد آدم بود و همین موجب اخراج آدم از بهشت شد. خداوند فضیلت مردان بر زنان در دنیا را بیان کرده است. نمی بینی که زنان حیض می شوند و به همین جهت نمی توانند عبادت کنند ولی مردان دچار چنین ناپاکی نمی شوند؟ یهودی گفت، صحیح است. بفرمایید چرا خداوند بر امت شما سی روز روزه واجب نموده ولی بر سایر امت ها بیشتر از این واجب کرده؟ فرمود: وقتی آدم از درخت منهی خورد، سی روز در دل او باقی ماند. خداوند بر فرزندانش واجب کرد که سی روز تشنگی و گرسنگی بکشند و آن خوراکی که در شب می خورند، تفضل و لطفی است از خدا به آنها، همین طور که بر آدم تفضل نمود، خداوند بر امت من آن را واجب نموده بعد پیامبر این آیه را تلاوت کرد: «كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيامُ كَما كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ. أَيَّاماً مَعْدُوداتٍ» - . بقره / ۱۸۳ - ۱۸۴ - ، { ای کسانی که ایمان آورده اید، روزه بر شما مقرر شده است، همان گونه که بر کسانی که پیش از شما [بودند] مقرر شده بود، باشد که پرهیزگاری کنید. روزهای معدودی.}

یهودی گفت، صحیح است. پاداش کسی که روزه بدارد چیست؟ فرمود: هر مؤمنی که ماه رمضان برای امر خدا و به امید ثواب روزه بدارد، برایش هفت امتیاز دارد:

۱. پیکرش از حرام زدوده می شود.

۲. به رحمت خدا نزدیک می گردد.

۳. کفاره خطای آدم را پرداخته است.

۴. ناراحتیهای مرگ بر او آسان می شود.

۵. ایمنی از گرسنگی و تشنگی در روز قیامت است.

۶. خداوند به او براتی از آزادی آتش جهنم می دهد.

۷. از میوه های بهشت به او می خوراند. گفت صحیح است، نهمی را بفرمایید، چرا خداوند وقوف در عرفات را بعد از عصر واجب کرده؟ فرمود: عصر همان ساعتی است که آدم در آن ساعت خلاف نمود.

ص: ۲۹۹

خداوند بر امت من وقوف و تضرع و دعا را در بهترین مواضع و محبوب ترین جاها نزد خود لازم نموده و ضمانت بهشت را برای آنها نموده و ساعتی که مردم از عرفات کوچ می کنند همان ساعتی است که آدم کلمات را از خداوند پذیرفت و بر او توبه نمود. خداوند توبه پذیر و مهربان است.

سپس پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: سوگند به آن کس که مرا به عنوان بشیر و نذیر به رسالت مبعوث نمود، برای خداوند دری است در آسمان دنیا به نام باب الرحمه و باب التوبه و باب الحاجات و باب التفضل و باب الاحسان و باب الجود و باب الکرم و باب العفو و احدی در عرفات اجتماع نمی کند مگر اینکه شایسته این امتیازات می شود. خداوند را صد هزار فرشته است که با هر کدام صد و بیست هزار فرشته می باشد و خدا را رحمتی بر اهل عرفات است که بر آنها نازل می فرماید. وقتی از عرفات کوچ کنند، خداوند ملائکه را بر آزاد نمودن اهل عرفات از آتش شاهد می گیرد و بهشت را برای آنها واجب می کند و منادی فریاد می زند، بروید شما آمرزیده هستید، مرا از خود خشنود کردید و از شما راضی شدم.

یهودی گفت صحیح می فرمایید، اینک دهمی را بفرمایید و آن هفت امتیازی است که خداوند از پیامبران به شما و از تمام امت ها به امت شما عنایت کرده است. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: خداوند به من فاتحه الکتاب را عنایت نموده و اذان و جماعت در مسجد و روز جمعه و بلند خواندن در سه نماز و آزادی که به امت من عنایت شده در هنگام بیماری ها و سفر و نماز میت و شفاعت برای اهل کبائر از امتم. یهودی گفت راست می فرمایی،

سپس پرسید: ثواب کسی که فاتحه را بخواند چیست؟ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: هر کس فاتحه الکتاب را بخواند، خداوند معادل هر آیه ای که از آسمان نازل شده، ثواب تلاوت آن آیات را به او پاداش می دهد.

اما اذان، پاداشش این است که اذان گویان امت من با پیامبران و صدیقین و شهداء و صالحین محشور می شوند.

ص: ۳۰۰

اما جماعت صفوف امت من در زمین، مانند صفهای ملائکه است در آسمان و یک رکعت در جماعت معادل بیست و چهار رکعت است که هر رکعتی در نزد خدا محبوبتر از عبادت چهل سال است. اما روز جمعه، خداوند اولین و آخرین را برای

حساب جمع می کند. مؤمنی که در روز جمعه به سوی جماعت برود، خداوند بر او اهوال و ترسهای روز قیامت را سبک می گرداند و او را روانه بهشت می کند.

اما بلند خواندن نماز موجب دور شدن شراره آتش به اندازه صدایش می گردد و از صراط عبور می کند و خوشحال می شود تا وارد بهشت گردد.

اما ششم، خداوند اهوال قیامت را برای امت من تخفیف می دهد چنانچه در قرآن کریم ذکر نموده، هر مؤمنی که نماز میت بخواند خداوند بهشت را بر او واجب می نماید مگر منافق یا نافرمان پدر و مادر باشد. اما شفاعت من در باره مرتکبین گناه کبیره است به جز مشرکین و ستمگران. گفت درست است یا محمد، صلی الله علیه و آله، من گواهی می دهم به لا اله الا الله و اینکه تو بنده و پیامبر او و خاتم پیامبران و پیشوای متقین و رسول رب العالمینی. پس از اسلام آوردن نوشته ای سفید خارج کرد که در آن تمام گفتار پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نوشته بود و گفت یا رسول الله، قسم به آن کسی که تو را به حق مبعوث نموده، این مطالب را نسخه برداری نکرده ام مگر از الواحی که خدا برای موسی بن عمران نوشته بود. در تورات فضیلت تو را خواندم، ولی به شک افتادم. چهل سال است که نام تو را از تورات محو می کنم و پیوسته می بینم باز نوشته است. در تورات خواندم که این مسائل را جز تو جواب نمی دهد و در آن ساعتی که این مسائل به تو عرضه می شود، جبرئیل طرف راست و میکائیل طرف چپ و وصیت در مقابل تو است.

ص: ۳۰۱

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: راست می گویی، این جبرییل است که طرف راست من و میکائیل طرف چپ و وصیم علی بن ابی طالب است که در مقابل من است. یهودی ایمان آورد و نیکو ایمانی پیدا کرد.

این خبر در امالی و علل الشرائع و اختصاص نیز نقل شده است. - . امالی صدوق: ۱۵۷ - ۱۶۳ -

الخصال: در کتاب خصال از جد بزرگوارش حسن بن علی علیه السلام در حدیث طولانی مثل آن را روایت کرده است. - . الخصال: ۳۵۵ -

علل الشرائع: امام حسن علیه السلام فرمود: تعدادی از یهودیان پیش رسول خدا آمدند و داناترین آنان از رسول خدا در مورد تفسیر سبحان اللّه پرسید، تا آخر حدیث. - . علل الشرائع: ۲۵۱ -

علل الشرائع: گروهی یهودی نزد رسول خدا صلی الله علیه وآله آمد که داناترین آنان از رسول خدا مسائلی سؤال کرد که از آن جمله بود، مرا خبر بده از خدای متعال، برای چه نماز پنجگانه را فرض کرد، تا آخر حدیث. - . علل الشرائع: ۳۳۷ -

الإختصاص: حسن بن عبداللّه از پدرش از جدش از امام حسین علیه السلام مثل این حدیث را نقل کرده است. - . اختصاص: ۳۳ - ۳۵ -

مولف: شرح این خبر در ابواب مناسب آن خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۶»

ع، علل الشرائع وَهْبٌ الْيَمَانِيُّ (۶)قَالَ: إِنَّ يَهُودِيّاً سَأَلَ النَّبِيَّ صلى الله علیه و آله فَقَالَ يَا مُحَمَّدُ

ص: ۳۰۲

۱- الأمالی: ص ۱۱۲- ۱۱۸.

۲- الخصال ۲: ۹.

۳- علل الشرائع: ص ۹۴.

۴- علل الشرائع: ص ۱۲۰.

۵- الاختصاص: مخطوط: و نسخته غیر موجوده عندنا.

۶- هو وهب بن منبه بن كامل الیمانیّ الابناوی المتوفی فی ۱۱۴. و الابناوی نسبه إلی الابناء، كل من ولد بالیمن من أبناء الفرس الذین وجههم كسری مع سیف بن ذی یزن فلیس من العرب و یسمونهم الابناء، و ینسب إلیها همام أخو وهب أیضا و طاوس بن كیسان و غیرهم.

أَ كُنْتَ فِي أَمِّ الْكِتَابِ نَبِيّاً قَبْلَ أَنْ تُخْلَقَ قَالَ نَعَمْ قَالَ وَ هَؤُلَاءِ أَصْحَابُكَ الْمُؤْمِنُونَ الْمُثْبَتُونَ مَعَكَ قَبْلَ أَنْ يُخْلَقُوا قَالَ نَعَمْ قَالَ فَمَا شَأْنُكَ لَمْ تَتَكَلَّمْ بِالْحِكْمَهِ حِينَ خَرَجْتَ مِنْ بَطْنِ أُمِّكَ كَمَا تَكَلَّمَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ عَلَى زَعْمِكَ وَ قَدْ كُنْتَ قَبْلَ ذَلِكَ نَبِيّاً فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله إِنَّهُ لَيْسَ أَمْرِي كَأَمْرِ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ إِنَّ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ خَلَقَهُ اللَّهُ مِنْ أُمٍّ لَيْسَ لَهُ أَبٌ كَمَا خَلَقَ آدَمَ عليه السلام مِنْ غَيْرِ أَبٍ وَ لَا أُمٍّ وَ لَوْ أَنَّ عِيسَى حِينَ خَرَجَ مِنْ بَطْنِ أُمِّهِ لَمْ يَنْطِقْ بِالْحِكْمَهِ لَمْ يَكُنْ لِأُمِّهِ عُذْرٌ عِنْدَ النَّاسِ وَ قَدْ أَتَتْ بِهِ مِنْ غَيْرِ أَبٍ وَ كَانُوا يَأْخُذُونَهَا كَمَا يَأْخُذُونَ بِهِ مِثْلَهَا مِنَ الْمُحْصَنَاتِ فَجَعَلَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مَنْطِقَهُ عُذْراً لِأُمِّهِ (۱).

**[ترجمه]علل الشرائع: وهب یمانی گفت، مردی یهودی پیش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمده گفت،

ص: ۳۰۲

آیا تو در ام الکتاب، قبل از به وجود آمدنت پیامبر بوده ای؟ فرمود: آری. گفت نام این اصحاب مؤمن تو، قبل از به وجود آمدنشان با نام تو ثبت شده است؟ فرمود: آری. گفت چه شد که شما موقع تولد زبان به حکمت نگشودی چنانچه عیسی زبان گشود، با اینکه تو قبل از آن پیامبر بودی.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: وضع من مانند عیسی نیست. او را خداوند از مادر بدون پدر آفرید چنانچه آدم را بدون پدر و مادر آفرید. اگر عیسی هنگام ولادت زبان به حکمت نمی گشود، مادرش در مقابل مردم عذری نداشت که او را بدون پدر زائیده بود و او را مورد مؤاخذه قرار می دادند، چنانچه سایر زنان پاکدامن را بازخواست می کردند. سخن او باعث عذر مادرش گردید. - . علل الشرائع: ۷۹ -

**[ترجمه]

بیان

لعل غرض الیهودی من الکلام بحیث یسمع عامه الناس فلذا لم یذکر صلی الله علیه و آله کلامه الذی خص بسماعه أهله الأدنون أو لم یتعرض له لعدم إمکان إثباته علی السائل مع إنکاره.

**[ترجمه]شاید منظور یهودی، سخن گفتن پیامبر در مقابل مردم بود. به همین جهت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله سخن گفتن خود را برای خویشاوندان نزدیک خویش ذکر نکرد و یا اظهار نکردن برای آن بوده که اثباتش برای سائل با انکاری که داشت ممکن نبوده.

**[ترجمه]

«۷»

ع، علل الشرائع الطَّالَقَانِيُّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ الْحَلَّالِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ مُحَمَّدِ بْنِ الْخَلِيلِ الْمحرمِيِّ (۲)عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بَكْرٍ الْمِسْمَعِيِّ (۳)عَنْ حُمَيْدٍ الطَّوِيلِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: سَمِعَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ بِقُدُومِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ فِي

أَرْضٍ يَحْتَرِثُ فَأَتَى النَّبِيَّ صلى الله عليه و آله فَقَالَ إِنِّی أَسْأَلُکَ عَنْ ثَلَاثٍ لَا یَعْلَمُهُنَّ إِلَّا نَبِیٌّ أَوْ وَصِیُّ نَبِیٍّ مَا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَهِ وَ مَا أَوَّلُ طَعَامِ أَهْلِ الْجَنَّهِ وَ مَا یَنْزِعُ الْوَلَدَ إِلَی أَبِیهِ أَوْ إِلَی أُمِّهِ قَالَ صلی الله علیه و آله أَخْبَرَنِی بِهِنَّ جَبْرَئِیلُ علیه السلام آنِفاً قَالَ هَلْ أَخْبَرَکَ جَبْرَئِیلُ قَالَ نَعَمْ قَالَ ذَلِکَ عَدُوُّ الْیَهُودِ مِنَ الْمَلَائِکَهِ قَالَ ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآیَهَ قُلْ مَنْ کانَ عَدُوًّا

۱- علل الشرائع: ۳۸.

۲- هکذا فی النسخ، و فی نسخه من العلل: المخزومی، و الصحیح: المخرمی بالخاء المعجمه و الراء المکسوره المشدده منسوب الی المخرم و هی محله ببغداد، نزلها بعض ولد یزید بن المخرم فسمیت به، و الرجل هو محمّد بن الخلیل المخرمی البغدادیّ أبو جعفر الفلاس المتوفی فی سنه المائتین و بضع و ستین، ترجمه ابن حجر فی التقریب ص ۴۴۴.

۳- فی العلل المطبوع: التمیمی المسمعی خ ل.

لِجِبْرِيـلَ فَـإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلى قَلْبِـکَ بِإِذْنِ اللَّهِ أَمَّا أَوَّلُ أَشْـرَاطِ السَّاعَهِ فَنَارٌ تَحْشُـرُ النَّاسَ مِنَ الْمَشْـرِقِ إِلَی الْمَغْرِبِ وَ أَمَّا أَوَّلُ طَعَامٍ یَأْکُلُهُ أَهْلُ الْجَنَّهِ فَزِیَادَهُ کَبِدِ الْحُوتِ وَ إِذَا سَبَقَ مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَ الْمَرْأَهِ نَزَعَ الْوَلَدُ إِلَیْهِ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّکَ رَسُولُ اللَّهِ إِنَّ الْیَهُودَ قَوْمٌ بُهْتٌ وَ إِنَّهُمْ إِنْ عَلِمُوا بِإِسْـلَامِی قَبْـلَ أَنْ تَسْـأَلَهُمْ عَنِّی بَهَتُونِی فَجَاءَتِ الْیَهُودُ فَقَالَ أَیُّ رَجُلٍ عَبْـدُ اللَّهِ بْنُ سَـلَامٍ قَالُوا خَیْرُنَا وَ ابْنُ خَیْرِنَا وَ سَـیِّدُنَا وَ ابْنُ سَـیِّدِنَا قَالَ أَ رَأَیْتُمْ إِنْ أَسْـلَمَ عَبْدُ اللَّهِ قَالُوا أَعَاذَهُ اللَّهُ مِنْ ذَلِکَ فَخَرَجَ عَبْدُ اللَّهِ وَ قَالَ أَشْـهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً رَسُولُ اللَّهِ قَالُوا شَرُّنَا وَ ابْنُ شَرِّنَا وَ انْتَقَصُوهُ قَالَ فَقَالَ هَذَا الَّذِی کُنْتُ أَخَافُ مِنْهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ (۱).

**[ترجمه]علل الشـرائع: انس بن مالک گفت، عبد الله بن سـلام شـنید که پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله در سرزمین یحترث آمـده است، او نیز در آنجـا بود، خـدمت پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله رسـید و گفت، من سه سؤال از شـما می کنم که جز پیامبر یا وصـی او کسـی نمی داند. اولین نشانه قیامت چیست و اولین خوراک بهشتیان چه خواهد بود و چه چیز موجب کشش فرزند به پدر و مادرش می شود؟.

فرمـود: جبرئیـل لحظه ای پیش به من خبـر داد. عبـد الله بن سـلام گفت جبرئیـل به تو خـبر داده؟ فرمود: آری. گفت او در بین ملائکه، دشمن یهودیان است. پیامبر این آیه را قرائت نمود: «قُلْ مَنْ کانَ

ص: ۳۰۳

عَـدُوًّا لِجِبْرِیـلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلی قَلْبِکَ بِإِذْنِ اللَّهِ» -. بقره / ۹۷ -، { بگو: کسـی که دشـمن جبرئیل است [در واقع دشمن خداست] چرا که او، به فرمـان خـدا، قرآن را بر قلبت نـازل کرده است،} امـا اولین نشانه قیامت آتشـی است که مردم مشـرق و مغرب را زنـده می کند. اما اول غذایی که اهل بهشت می خورند کبد ماهی است. و وقتی آب مرد بر زن غلبه کند، فرزند شبیه پدر می شود. عبـد الله بن سـلام گفت: اشـهد ان لا اله الا الله و اشـهد انک رسول الله و گفت، یهودیان مردمانی حیراننـد اگر بدانند من مسـلمان شـده ام به من نسبت نادانی می دهنـد. یهودیان خـدمت پیامبر اکرم آمدند. فرمود: عبد الله بن سـلام چگونه شخصـی است؟ گفتند بهترین ما است و سرور و سید ما است. فرمود؟ اگر مسلمان شده باشد؟ گفتند به خدا پناه می بریم از این کار.

عبد الله بن سـلام پیش آنها آمد در حالی که می گفت اشـهد ان لا اله الا الله و اشـهد ان محمدا رسول الله. گفتند او بدترین ما است و خـانواده او بدنـد و از او جـدا شدنـد. به پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله عرض کرد، این بود همان مطلبی که من از آن می ترسیدم. -. علل الشرایع: ۹۴ -

**[ترجمه]

توضیح

زیاده الکبد هی القطعه المنفرده المتعلقه بالکبد و هی أهنؤها و أطیبها ذکره الکرمانی فی شرح البخاری و قال نزع الولد إلی أبیه و نحوه أشبهه و قال الجزری فی حدیث ابن سلام إنهم قوم بهت جمع بهوت من بناء المبالغه کصبور و صبر ثم یسکن تخفیفا.

**[ترجمه]«زیـاده الکبـد» تکه ای جـدا از کبـد است که به آن چسبیـده و گوارا ترین و پـاکیزه ترین آنهـا است. این مطلب را

کرمانی در شرح صحیح بخاری نوشته است. کرمانی گوید: «نزع الولد الی ابیه» به معنای شبیه ترین انسان به پدرش است. جزری در حدیث ابن سلام گوید: بهت، جمع بهوت می باشد. و بهوت صیغه مبالغه بهت است مثل صبور و صبر. سپس به خاطر کثرت استعمال ساکن شده است. - . النهایه فی غریب الحدیث والاثر ۱: ۱۶۵ -

**[ترجمه]

«۸»

ع، علل الشرائع الْحَسَنُ بْنُ يَحْيَى بْنِ ضُرَيْسٍ الْبَجَلِيُّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ أَحْمَدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ سَلَّامِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله عَنْ يَزِيدَ بْنِ سَلَّامٍ (۲)

أَنَّهُ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ لِمَ سُمِّيَ الْفُرْقَانُ فُرْقَاناً قَالَ لِأَنَّهُ مُتَفَرِّقُ الْآيَاتِ وَ السُّوَرِ أُنْزِلَتْ فِي غَيْرِ الْأَلْوَاحِ وَ غَيْرُهُ مِنَ الصُّحُفِ وَ التَّوْرَاةِ وَ الْإِنْجِيلِ وَ الزَّبُورِ أُنْزِلَتْ كُلُّهَا جُمْلَةً فِي الْأَلْوَاحِ وَ الْوَرَقِ قَالَ فَمَا بَالُ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ لَا يَسْتَوِيَانِ فِي الضَّوْءِ وَ النُّورِ قَالَ لَمَّا خَلَقَهُمَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَطَاعَا وَ لَمْ يَعْصِيَا شَيْئاً فَأَمَرَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ جَبْرَئِيلَ عليه السلام أَنْ يَمْحُوَ ضَوْءَ الْقَمَرِ فَمَحَاهُ فَأَثَّرَ الْمَحْوُ فِي الْقَمَرِ خُطُوطاً سَوْدَاءَ وَ لَوْ أَنَّ الْقَمَرَ تُرِكَ عَلَى حَالِهِ بِمَنْزِلَةِ الشَّمْسِ لَمْ يُمْحَ

ص: ۳۰۴

۱- علل الشرائع: ۴۲.

۲- الاسناد فی المصدر هكذا: الحسين الحسن خ بن يحيى بن ضريس البجليّ قال: حدّثنا أبی، قال حدّثنا أبو جعفر عماره السكونی السريانی، قال: حدّثنا إبراهيم بن عاصم بقزوين، قال: حدّثنا عبد اللّه بن هارون الكرخی، قال: حدّثنا أبو جعفر أحمد بن عبد اللّه بن يزيد بن سلام بن عبد اللّه مولی رسول اللّه ص، قال: حدّثنی أبی عبد اللّه بن يزيد، قال: حدّثنی يزيد بن سلام.

لَمَا عُرِفَ اللَّيْلُ مِنَ النَّهارِ وَ لَا النَّهَارُ مِنَ اللَّيْلِ وَ لَا عَلِمَ الصَّائِمُ كَمْ يَصُومُ وَ لَا عَرَفَ النَّاسُ عَدَدَ السِّنِينَ وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ جَعَلْنَا اللَّيْلَ وَ النَّهارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنا آيَةَ اللَّيْلِ وَ جَعَلْنا آيَةَ النَّهارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَ الْحِسابَ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِي لِمَ سُمِّيَ اللَّيْلُ لَيْلًا قَالَ لِأَنَّهُ يُلَايِلُ الرِّجَالَ مِنَ النِّسَاءِ جَعَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ أُلْفَةً وَ لِبَاساً وَ ذَلِكَ قَوْلُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاساً وَ جَعَلْنَا النَّهارَ مَعاشاً قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَمَا بَالُ النُّجُومِ تَسْتَبِينَ صِغَاراً وَ كِبَاراً وَ مِقْدَارُهَا سَوَاءٌ قَالَ لِأَنَّ بَيْنَهَا وَ بَيْنَ السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِحَاراً يَضْرِبُ الرِّيحُ أَمْوَاجَهَا فَلِذَلِكَ تَسْتَبِينُ صِغَاراً وَ كِبَاراً وَ مِقْدَارُ النُّجُومِ كُلِّهَا سَوَاءٌ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الدُّنْيَا لِمَ سُمِّيَتِ الدُّنْيَا قَالَ لِأَنَّ الدُّنْيَا دَنِيئَةٌ خُلِقَتْ مِنْ دُونِ الْآخِرَةِ وَ لَوْ خُلِقَتْ مَعَ الْآخِرَةِ لَمْ يَفْنَ أَهْلُهَا كَمَا لَا يَفْنَى أَهْلُ الْآخِرَةِ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْقِيَامَةِ لِمَ سُمِّيَتِ الْقِيَامَةَ قَالَ لِأَنَّ فِيهَا قِيَامَ الْخَلْقِ لِلْحِسَابِ قَالَ فَأَخْبِرْنِي لِمَ سُمِّيَتِ الْآخِرَةُ آخِرَةً قَالَ لِأَنَّهَا مُتَأَخِّرَةٌ تَجِيءُ مِنْ بَعْدِ الدُّنْيَا لَا تُوصَفُ سِنِينُهَا وَ لَا تُحْصَى أَيَّامُهَا وَ لَا يَمُوتُ سُكَّانُهَا قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ أَخْبِرْنِي عَنْ أَوَّلِ يَوْمٍ خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قَالَ يَوْمَ الْأَحَدِ قَالَ وَ لِمَ سُمِّيَ يَوْمَ الْأَحَدِ قَالَ لِأَنَّهُ وَاحِدٌ مَحْدُودٌ قَالَ فَالْإِثْنَيْنِ قَالَ هُوَ الْيَوْمُ الثَّانِي مِنَ الدُّنْيَا قَالَ فَالثَّلَاثَاءَ قَالَ الثَّالِثُ مِنَ الدُّنْيَا قَالَ فَالْأَرْبِعَاءَ قَالَ الْيَوْمُ الرَّابِعُ مِنَ الدُّنْيَا قَالَ فَالْخَمِيسَ قَالَ هُوَ يَوْمٌ خَامِسٌ مِنَ الدُّنْيَا وَ هُوَ يَوْمٌ أَنِيسٌ لُعِنَ فِيهِ إِبْلِيسُ وَ رُفِعَ فِيهِ إِدْرِيسُ عليه السلام قَالَ فَالْجُمُعَةَ قَالَ هُوَ يَوْمٌ مَجْمُوعٌ لَهُ النَّاسُ وَ ذَلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ وَ هُوَ يَوْمُ شاهِدٍ وَ مَشْهُودٍ قَالَ فَالسَّبْتَ قَالَ يَوْمٌ مَسْبُوتٌ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي الْقُرْآنِ وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ فَمِنَ الْأَحَدِ إِلَى الْجُمُعَةِ سِتَّةُ أَيَّامٍ وَ السَّبْتُ مُعَطَّلٌ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِي عَنْ آدَمَ لِمَ سُمِّيَ آدَمَ قَالَ لِأَنَّهُ خُلِقَ مِنْ طِينِ الْأَرْضِ وَ أَدِيمِهَا قَالَ فَآدَمُ خُلِقَ مِنَ الطِّينِ كُلِّهِ أَوْ مِنْ طِينٍ وَاحِدٍ قَالَ بَلْ مِنَ الطِّينِ

كُلِّهِ وَ لَوْ خُلِقَ مِنْ طِينٍ وَاحِدٍ لَمَا عَرَفَ النَّاسُ بَعْضُهُمْ بَعْضاً وَ كَانُوا عَلَى صُورَةٍ وَاحِدَةٍ قَالَ فَلَهُمْ فِي الدُّنْيَا مَثَلٌ قَالَ التُّرَابُ فِيهِ أَبْيَضُ وَ فِيهِ أَخْضَرُ وَ فِيهِ أَصْفَرُ وَ فِيهِ أَغْبَرُ وَ فِيهِ أَحْمَرُ وَ فِيهِ أَزْرَقُ وَ فِيهِ عَذْبٌ وَ فِيهِ مِلْحٌ وَ فِيهِ خَشِنٌ وَ فِيهِ لَيِّنٌ وَ فِيهِ أَصْهَبُ فَلِذَلِكَ صَارَ النَّاسُ فِيهِمْ لَيِّنٌ وَ فِيهِمْ خَشِنٌ وَ فِيهِمْ أَبْيَضُ وَ فِيهِمْ أَصْفَرُ وَ أَحْمَرُ وَ أَصْهَبُ وَ أَسْوَدُ عَلَى أَلْوَانِ التُّرَابِ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنْ آدَمَ خُلِقَ مِنْ حَوَّاءَ أَوْ خُلِقَتْ حَوَّاءُ مِنْ آدَمَ قَالَ بَلْ حَوَّاءُ خُلِقَتْ مِنْ آدَمَ علیه السلام وَ لَوْ كَانَ آدَمُ خُلِقَ مِنْ حَوَّاءَ لَكَانَ الطَّلَاقُ بِيَدِ النِّسَاءِ وَ لَمْ يَكُنْ بِيَدِ الرِّجَالِ قَالَ فَمِنْ كُلِّهِ خُلِقَتْ أَمْ مِنْ بَعْضِهِ قَالَ بَلْ مِنْ بَعْضِهِ وَ لَوْ خُلِقَتْ مِنْ كُلِّهِ لَجَازَ الْقِصَاصُ فِي النِّسَاءِ كَمَا يَجُوزُ فِي الرِّجَالِ قَالَ فَمِنْ ظَاهِرِهِ أَوْ بَاطِنِهِ قَالَ بَلْ مِنْ بَاطِنِهِ وَ لَوْ خُلِقَتْ مِنْ ظَاهِرِهِ لَانْكَشَفْنَ النِّسَاءُ كَمَا يَنْكَشِفُ الرِّجَالُ فَلِذَلِكَ صَارَتِ النِّسَاءُ مُسْتَتِرَاتٌ قَالَ فَمِنْ يَمِينِهِ أَوْ مِنْ شِمَالِهِ قَالَ بَلْ مِنْ شِمَالِهِ وَ لَوْ خُلِقَتْ مِنْ يَمِينِهِ لَكَانَ لِلْأُنْثَى حَظٌّ كَحَظِّ الذَّكَرِ مِنَ الْمِيرَاثِ فَلِذَلِكَ صَارَ لِلْأُنْثَى سَهْمٌ وَ لِلذَّكَرِ سَهْمَانِ وَ شَهَادَةُ امْرَأَتَيْنِ مِثْلَ شَهَادَةِ رَجُلٍ وَاحِدٍ قَالَ فَمِنْ أَيْنَ خُلِقَتْ قَالَ مِنَ الطِّينَةِ الَّتِي فَضَلَتْ مِنْ ضِلْعِهِ الْأَيْسَرِ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِي عَنِ الْوَادِي الْمُقَدَّسِ لِمَ سُمِّيَ الْمُقَدَّسَ قَالَ لِأَنَّهُ قُدِّسَتْ فِيهِ الْأَرْوَاحُ وَ اصْطُفِيَتْ فِيهِ الْمَلَائِكَةُ وَ كَلَّمَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ مُوسَى تَكْلِيماً قَالَ فَلِمَ سُمِّيَتِ الْجَنَّةُ جَنَّةً قَالَ لِأَنَّهَا جَنِينَةٌ خِيَرَةٌ نَقِيَّةٌ وَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى ذِكْرُهُ مَرْضِيَّةٌ (۱).

**[ترجمه]علل الشرائع: یزید بن سلام از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله سؤال کرد، چرا قرآن را فرقان نامیده اند؟ فرمود: زیرا آیات و سوره های آن متفرق است و به صورت الواح نازل نشده، ولی سایر کتب از قبیل صحف و تورات و انجیل و زبور یکباره در الواح و اوراق نازل شده است. گفت چرا خورشید و ماه در نور با هم مساوی نیستند؟ فرمود وقتی خداوند آن دو را آفرید اطاعت نمودند و هیچ مخالفتی ننمودند.

خداوند به جبرئیل دستور داد نور ماه را از بین ببرد. جبرئیل نور ماه را محو کرد. در روی قمر خطهای سیاهی بر اثر همین محو نور باقیمانده، اگر ماه به همان صورت خود مانند خورشید به جای می ماند

ص: ۳۰۴

و نورش محو نمی گردید، شب از روز و روز از شب تمیز داده نمی شد و نه روزه دار می دانست چقدر روزه گرفته و تاریخ ماه و سال نیز معلوم نمی شد و این آیه در همین مورد است: «وَ جَعَلْنَا اللَّيْلَ وَ النَّهارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنا آيَةَ اللَّيْلِ وَ جَعَلْنا آيَةَ النَّهارِ مُبْصِرَةً لِتَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ وَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَ الْحِسابَ». - . اسراء / ۱۲ - ،{و شب و روز را دو نشانه قرار دادیم. نشانه شب را تیره گون و نشانه روز را روشنی بخش گردانیدیم تا [در آن] فضلی از پروردگارتان بجویید، و تا شماره سالها و حساب [عمرها و رویدادها] را بدانید و هر چیزی را به روشنی باز نمودیم.}

گفت صحیح است. بفرمایید چرا شب را لیل گفته اند. فرمود زیرا مردان در پناه و کنار زنان قرار می گیرند و خداوند شب را موقع الفت و پوشش قرار داده و این آیه همان مطلب را می فرماید: «وَ جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِباساً وَ جَعَلْنَا النَّهارَ مَعاشاً»، - . نبأ / ۱۰ - ۱۱ - { و شب را [برای شما] پوششی قرار دادیم. و روز را [برای] معاش [شما] نهادیم.}

گفت صحیح است. بفرمایید چرا ستاره ها کوچک و بزرگ دیده می شوند و حال اینکه اندازه آنها مساوی است؟ فرمود: زیرا بین ستاره ها و آسمان دنیا دریاهایی است که باد امواج آن را به حرکت در می آورد و به همین جهت کوچک و بزرگ دیده

می شود و انـدازه سـتارگان مساوی هسـتند. گفت بفرماییـد چرا دنیا را دنیا نامیده اند؟ فرمود: زیرا دنیا پست آفریده شده و بی ارزش تر از آخرت است. اگر با آخرت خلق می شد اهل آن فانی نمی شد.

گفت بفرماییـد چرا به قیـامت قیـامت می گوینـد؟ فرمود: زیرا در قیامت مردم برای حساب قیام می کننـد. گفت چرا آخرت را آخرت نامیـده انـد؟ فرمود: چون آخرت بعـد از دنیا در آخر می آیـد سالهایش وصف ناشدنی است و روزهایش ناشـمردنی و اهل آن نخواهند مرد.

گفت راست می گویی یـا محمـد، بگو ببینم اولین روزی را که خـدا آفریـد کـدام روز بود؟ فرمود: روز یک شـنبه. گفت چرا یک شـنبه نامیـده شـد؟ فرمود: چون یکی است و محـدود است. گفت دوشـنبه چرا؟ فرمود: چون روز دوم دنیا بود. گفت سـه شنبه چرا؟ جواب داد: او روز سوم بود. پرسـید چهارشنبه؟ فرمود: روز چهارم بود. گفت پنج شنبه؟ فرمود: پنجمین روز دنیا بود و همـان روز انیس است کـه ابلیس در آن روز مـورد لعنـت قرار گرفـت و ادریس را بالاـ برد. گفـت جمعـه چرا بـه ایـن نـام اختصاص یافت؟ فرمود: آن روزی است که مردم در آن جمع می شوند «وَ ذٰلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ» روز شاهد و مشهود است. گفت شنبه را بفرمایید چرا شـنبه نام گرفت؟ فرمود: روز آسوده شدن و تمام گردیدن است و این آیه در قرآن شاهد آن است «وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ وَ ما بَيْنَهُما فِي سِتَّةِ أَيّامٍ» - . قاف / ۳۸ - { و در حقیقت، آسـمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است در شـش هنگام آفریدیم و احساس ماندگیً نکردیم.} روز یک شنبه خلقت آسمان و زمین شروع شد و روز جمعه اتمام یافت و شنبه روز فراغت و تمام شدن کار است.

گفت راست می فرماییـد. بفرماییـد چرا آدم را آدم نامیـده انـد؟ فرمود: زیرا از گل زمین و خاک ظاهر آن آفریده شده. گفت آدم از همه نوع گل آفریده شده یا از یک نوع؟ فرمود: از همه نوع،

ص: ۳۰۵

اگر از یک نوع آفریده شده بود، مردم همدیگر را نمی شناختند و به یک شکل بودند. گفت آیا شبیهی در دنیا دارند؟ فرمود: در خاک رنگ سفید و سبز و زرد و تیره و قرمز و آبی وجود دارد و در آن طعم شیرین و شور و درشت و نرم و رنگ نزدیک به زرد هست، به همین جهت در میان مردم نرم خو و درشت خو و سفید و زرد و قرمز پوست و زرد پوست و سیاه وجود دارد، مطابق رنگهای خاک.

گفت بفرماییـد آدم از حوا آفریـده شـد یا حوا از آدم؟ فرمود: نه، حوا از آدم؛ اگر آدم از حوا آفریـده می شد طلاق به دست زنان بود و نه مردان. گفت از همه آدم خلق شد یا از یک قسـمت او؟ فرمود: از یک قسمت بدنش، اگر از همه او آفریده شده بود قصاص نیز در زنان ماننـد مردان جایز بود. گفت از ظاهر آدم آفریده شد یا از باطنش؟ فرمود: از باطن او، اگر از ظاهر آدم آفریده شده بود، زنان نیز مانند مردان می توانستند آشکارا و ظاهر باشند به همین جهت آنها پوشیده اند. گفت از طرف راست یـا چپ او بود؟ فرمود: از طرف چپ، اگر از طرف راست می بود، مقـدار سـهم ارث زن هم برابر مرد می شـد. به همین جهت مرد دو برابر زن ارث می برد و شـهادت دو زن مساوی با شـهادت یک مرد است. گفت پس از کجا خلق شـد؟ فرمود: از گلی که از پهلوی چپ آدم اضافه مانده بود.

گفت راست می فرمایید. بگویید چرا نام بیت المقدس را روی آن سرزمین گذاشته اند؟

فرمود: چون در آن سرزمین روحها مقدس شده اند و ملائکه برگزیده گردیده و خداوند با موسی در آنجا صحبت کرد. پرسید چرا بهشت جنت نام دارد؟ فرمود: زیرا بهشت مستور و پوشیده از مردم است و خوب و پاک است و در نزد خدا یادآوری بهشت، پسندیده است. - . علل الشرائع: ۴۷۰ - ۴۷۲ -

**[ترجمه]

بیان

قوله لأنه یلایل الرجال یظهر منه أن الملایله کان فی الأصل بمعنی الملابسه أو نحوها و لیس هذا المعنی فیما عندنا من کتب اللغه قال الفیروزآبادی لایلته استجرته للیله و عاملته ملایله کمیاومه قوله صلی الله علیه و آله من دون الآخره أی فی الرتبه أو بعدها زمانا قوله صلی الله علیه و آله یوم مسبوت قال الجزری قیل سمی یوم السبت لأن الله تعالی خلق العالم فی سته أیام آخرها الجمعه و انقطع العمل فسمی الیوم السابع یوم السبت.

۱- علل الشرائع: ۱۶۰.

و قال الفيروزآبادى السبت الراحه و القطع و قال الأشقر من الدواب الأحمر فى مغره حمره يحمر منها العرف و الذنب و من الناس من تعلو بياضه حمره و قال الصهب محركه حمره أو شقره فى الشعر و الأصهب بعير ليس بشديد البياض قوله صلى الله عليه و آله لأنها جنينه أى مستوره عن الخلق و لا يستر إلا ما كان خيره.

**[ترجمه]قول آن حضرت كه فرمود: «لانه يلايل الرجال» ملايله در اصل به معناى ملابست و مانند آن است گرچه اين معنا از كتابهاى لغوى موجود به دست نمى آيد.

فيروزآبادى گويد: «لا يلته» به معناى اجاره كردن و عامل گرفتن شخصى براى كار يك شب است.

قول پيامبر كه فرمود: «من دون الاخره» مراد در رتبه يا بُعد زمانى مى باشد.

قول پيامبر كه فرمود: «يوم مسبوت» جزرى گويد: روز شنبه را يوم السبت ناميد زيرا خداوند متعال عالم را در شش روز آفريد كه آخر آن جمعه بود. و خداوند در آن روز كار را تمام كرد پس روز هفتم را يوم السبت يا روز آرامش نامگذارى نمود.

ص: ۳۰۶

فيروزآبادى گويد: سبت به معناى راحتى و بريدن است. وى گويد: «الأشقر من الدواب» به معناى سرخ موترين آنها است كه موهاى سفيد بر سرخى آن بچربد. وى گويد: «صَهَب» سرخى يا بورى در مو است و «اصهب» به معناى شترى است كه موهايش سفيدى تند ندارد.

قول آن حضرت «لانها جنينه» يعنى از مردم پوشيده است. و جز شى نفيس را نمى پوشانند. - . النهايه فى غريب الحديث والاثر۲: ۳۳۱ -

**[ترجمه]

«۹»

ص، قصص الأنبياء عليهم السلام الصَّدُوقُ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَامِدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمْدَوَيْهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ الْكَرِيم عَنْ وَهْبِ بْنِ جَرِيرٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي الْحُسَيْنِ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله الْمَدِينَهَ أَتَاهُ رَهْطٌ مِنَ الْيَهُودِ فَقَالُوا إِنَّا سَائِلُوكَ عَنْ أَرْبَعِ خِصَالٍ فَإِنْ أَخْبَرْتَنَا عَنْهُ صَدَّقْنَاكَ وَ آمَنَّا بِكَ فَقَالَ عَلَيْكُمْ بِذَلِكَ عَهْدَ اللَّهِ وَ مِيثَاقَهُ قَالُوا نَعَمْ قَالَ سَلُوا عَمَّا بَدَا لَكُمْ قَالُوا عَنِ الشَّبَهِ كَيْفَ يَكُونُ مِنَ الْمَرْأَهِ وَ إِنَّمَا النُّطْفَهُ لِلرَّجُلِ فَقَالَ أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ أَ تَعْلَمُونَ أَنَّ نُطْفَهَ الرَّجُلِ بَيْضَاءُ غَلِيظَهٌ وَ أَنَّ نُطْفَهَ الْمَرْأَهِ حَمْرَاءُ رَقِيقَهٌ فَأَيَّتُهُمَا غَلَبَتْ صَاحِبَتَهَا كَانَتْ لَهَا الشَّبَهُ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالُوا فَأَخْبِرْنَا عَمَّا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَنْزِلَ التَّوْرَاهُ قَالَ أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ أَحَبَّ الطَّعَامِ وَ الشَّرَابِ إِلَيْهِ لُحُومُ الْإِبِلِ وَ أَلْبَانُهَا فَاشْتَكَى شَكْوَى فَلَمَّا عَافَاهُ اللَّهُ مِنْهَا حَرَّمَهَا عَلَى نَفْسِهِ لِيَشْكُرَ اللَّهَ بِهِ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ فَقَالُوا أَخْبِرْنَا عَنْ نَوْمِكَ كَيْفَ هُوَ قَالَ أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُونَ مِنْ صِفَهِ هَذَا الرَّجُلِ الَّذِي تَزْعُمُونَ أَنِّي لَسْتُ بِهِ تَنَامُ عَيْنُهُ وَ قَلْبُهُ يَقْظَانُ قَالُوا

اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ وَ كَذَا نَوْمِي قَالُوا فَأَخْبِرْنَا عَنِ الرُّوحِ قَالَ أَنْشُدُكُمْ بِاللَّهِ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّهُ جَبْرَئِيلُ عليه السلام قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ وَ هُوَ الَّذِي يَأْتِيكَ وَ هُوَ لَنَا عَدُوٌّ وَ هُوَ مَلَكٌ إِنَّمَا يَأْتِي بِالْغِلْظَةِ وَ شِدَّةِ الْأَمْرِ وَ لَوْ لَا ذَلِكَ لَاتَّبَعْنَاكَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى قُلْ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ إِلَى قَوْلِهِ أَ وَ كُلَّما عاهَدُوا عَهْداً نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ (۱).

**[ترجمه]قصص الانبياء: صدوق از شهر بن حوشب نقل کرده است: وقتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وارد مدینه شد، گروهی از یهود خدمت ایشان رسیدند و گفتند ما می خواهیم از چهار چیز سؤال کنیم، اگر جواب ما را دادی تو را تصدیق خواهیم کرد و به تو ایمان می آوریم. فرمود: در این مورد با خدا عهد و پیمان ببندید. گفتند بسیار خوب. فرمود: هر چه مایلید بپرسید.

گفتند، چرا فرزند به مادر شبیه می شود با اینکه نطفه از مرد است؟ فرمود: شما را به خدا سوگند می دهم، شما قبول ندارید که نطفه مرد سفید و غلیظ است و نطفه زن قرمز و رقیق است؟ هر کدام غلبه داشت شباهت به آن طرف می شود. گفتند درست است.

پرسیدند، بگو ببینیم قبل از نازل شدن تورات، اسرائیل چه چیز را بر خود حرام نمود؟ فرمود: شما را به خدا قسم، مگر محبوب ترین غذاها در نزد یعقوب گوشت شتر و شیر آن نبود تا اینکه گرفتار یک نوع ناراحتی شد، همین که خداوند او را شفا بخشید، به شکرانه این شفا آن گوشت را بر خود حرام نمود. گفتند بسیار خوب، بگو ببینیم چطور می خوابی؟ فرمود: شما را به خدا قسم می دهم، آیا از امتیازات آن شخصی که شما خیال می کنید من آن شخص نیستم این نیست که چشمش در خواب است ولی دلش بیدار؟ گفتند چرا. فرمود: خواب من همین طور است. گفتند به ما از روح اطلاع بده. فرمود: شما را به خدا سوگند، آیا نمی دانید آن جبرئیل است؟ گفتند چرا و او همان فرشته‌ای است که حامل وحی است برای تو و دشمن ما است و او فرشته ایست تندخو و سخت گیر، اگر جز این بود، ما از تو پیروی

می کردیم. خداوند این آیه را به همین جهت نازل کرد: «قُلْ مَنْ كانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ» تا این قسمت «أَ وَ كُلَّما عاهَدُوا عَهْداً نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ». - . قصص الانبياء: ۲۹۶ -

**[ترجمه]

«۱۰»

م، تفسير الإمام عليه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْباطِلِ وَ تَكْتُمُوا الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ

ص: ۳۰۷

۱- قصص الأنبياء، مخطوط.

تَعْلَمُونَ وَ أَقِيمُوا الصَّلاهَ وَ آتُوا الزَّكاهَ وَ ارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ أَ تَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتابَ أَ فَلا تَعْقِلُونَ وَ اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَ الصَّلاهِ وَ إِنَّها لَكَبِيرَهٌ إِلَّا عَلَى الْخاشِعِينَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلاقُوا رَبِّهِمْ وَ أَنَّهُمْ إِلَيْهِ راجِعُونَ يا بَنِي إِسْرائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَ أَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعالَمِينَ وَ اتَّقُوا يَوْماً لا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً وَ لا يُقْبَلُ مِنْها شَفاعَهٌ وَ لا يُؤْخَذُ مِنْها عَدْلٌ وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ وَ إِذْ نَجَّيْناكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذابِ يُذَبِّحُونَ أَبْناءَكُمْ وَ يَسْتَحْيُونَ نِساءَكُمْ وَ فِي ذلِكُمْ بَلاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام خَاطَبَ اللَّهُ بِهَا قَوْماً يَهُوداً لَبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ بِأَنْ زَعَمُوا أَنَّ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله نَبِيٌّ وَ أَنَّ عَلِيّاً وَصِيٌّ وَ لَكِنَّهُمَا يَأْتِيَانِ بَعْدَ وَقْتِنَا هَذَا بِخَمْسِمِائَهِ سَنَهٍ فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ تَرْضَوْنَ التَّوْرَاهَ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ حَكَماً قَالُوا بَلَى فَجَاءُوا بِهَا وَ جَعَلُوا يَقْرَءُونَ مِنْهَا خِلَافَ مَا فِيهَا فَقَلَبَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الطُّومَارَ الَّذِي مِنْهُ كَانُوا يَقْرَءُونَ وَ هُوَ فِي يَدِ قَارِءَيْنِ مِنْهُمْ مَعَ أَحَدِهِمَا أَوَّلُهُ وَ مَعَ الْآخَرِ آخِرُهُ فَانْقَلَبَ ثُعْبَاناً لَهَا رَأْسَانِ وَ تَنَاوَلَ كُلُّ رَأْسٍ مِنْهُمَا يَمِينَ مَنْ هُوَ فِي يَدِهِ وَ جَعَلَتْ (جَعَلَ) تُرَضِّضُهُ وَ تُهَشِّمُهُ (۱)وَ يَصِيحُ الرَّجُلَانِ وَ يَصْرُخَانِ وَ كَانَتْ هُنَاكَ طَوَامِيرُ أُخَرُ فَنَطَقَتْ وَ قَالَتْ لَا تَزَالانِ فِي هَذَا الْعَذَابِ حَتَّى تَقْرَءَا مَا فِيهَا مِنْ صِفَهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ نُبُوَّتِهِ وَ صِفَهِ عَلِيٍّ علیه السلام وَ إِمَامَتِهِ عَلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ فَقَرَءَا صَحِيحاً وَ آمَنَا بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ اعْتَقَدَا إِمَامَهَ عَلِيٍّ وَلِيِّ اللَّهِ وَ وَصِيِّ رَسُولِ اللَّهِ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ لا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ بِأَنْ تُقِرُّوا بِمُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ مِنْ وَجْهٍ وَ تَجْحَدُوا مِنْ وَجْهٍ وَ تَكْتُمُوا الْحَقَّ مِنْ نُبُوَّهِ هَذَا وَ إِمَامَهِ هَذَا وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ أَنَّكُمْ تَكْتُمُونَهُ وَ تُكَابِرُونَ عُلُومَكُمْ (حُلُومَكُمْ) وَ عُقُولَكُمْ فَإِنَّ اللَّهَ إِذَا كَانَ قَدْ جَعَلَ أَخْبَارَكُمْ حُجَّهً ثُمَّ جَحَدْتُمْ لَمْ يُضَيِّعْ هُوَ حُجَّتَهُ بَلْ يُقِيمُهَا مِنْ غَيْرِ حُجَّتِكُمْ فَلَا تُقَدِّرُوا أَنَّكُمْ تُغَالِبُونَ رَبَّكُمْ وَ تُقَاهِرُونَهُ (۲)ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ لِقَوْمٍ مِنْ مَرَدَهِ الْيَهُودِ وَ مُنَافِقِيهِمْ الْمُحْتَجِنِينَ لِأَمْوَالِ الْفُقَرَاءِ الْمُسْتَأْكِلِينَ

۱- رضضه: بالغ فی رضه، أی دقه و جرشه. هشم الشی: بالغ فی هشمه أی کسره.

۲- فی المصدر هنا قطعه طویله فی فضل الصلاه و غیرها ترک ذکرها.

لِلْأَغْنِيَاءِ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْخَيْرِ وَ يَتْرُكُونَهُ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الشَّرِّ وَ يَرْتَكِبُونَهُ فَقَالَ يَا مَعَاشِرَ الْيَهُودِ أَ تَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ بِالصَّدَقَاتِ وَ أَدَاءِ الْأَمَانَاتِ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ فَلَا تَفْعَلُونَ مَا بِهِ تَأْمُرُونَ وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتابَ التَّوْرَاةَ الْآمِرَةَ بِالْخَيْرَاتِ النَّاهِيَةَ عَنِ الْمُنْكَرَاتِ الْمُخْبِرَةَ عَنْ عِقَابِ الْمُتَمَرِّدِينَ وَ عَنْ عَظِيمِ الشَّرَفِ الَّذِي يَتَطَوَّلُ اللَّهُ بِهِ عَلَى الطَّائِعِينَ الْمُجْتَهِدِينَ أَ فَلا تَعْقِلُونَ مَا عَلَيْكُمْ مِنْ عِقَابِ اللَّهِ تَعَالَى فِي أَمْرِكُمْ بِمَا بِهِ لَا تَأْخُذُونَ وَ فِي نَهْيِكُمْ عَمَّا أَنْتُمْ فِيهِ مُنْهَمِكُونَ وَ كَانَ هَؤُلَاءِ قوم (قَوْماً) مِنْ رُؤَسَاءِ الْيَهُودِ وَ عُلَمَائِهِمُ احْتَجَنُوا أَمْوَالَ الصَّدَقَاتِ وَ الْمَبَرَّاتِ فَأَكَلُوهَا وَ اقْتَطَعُوهَا ثُمَّ حَضَرُوا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ حَرَّشُوا (۱)عَلَيْهِ عَوَامَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّ مُحَمَّداً قَدْ تَعَدَّى طَوْرَهُ وَ ادَّعَى مَا لَيْسَ لَهُ فَجَاءُوا بِأَجْمَعِهِمْ إِلَى حَضْرَتِهِ وَ قَدِ اعْتَقَدَ عَامَّتُهُمْ أَنْ يَقَعُوا بِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَيَقْتُلُوهُ وَ لَوْ أَنَّهُ فِي جَمَاهِيرَ مِنْ أَصْحَابِهِ لَا يُبَالُونَ بِمَا أَتَاهُمْ بِهِ الدَّهْرُ فَلَمَّا حَضَرُوهُ وَ كَانُوا بَيْنَ يَدَيْهِ قَالَ لَهُ رُؤَسَاؤُهُمْ وَ قَدْ وَاطَئُوا عَوَامَّهُمْ عَلَى أَنَّهُمْ إِذَا أَفْحَمُوا مُحَمَّداً وَضَعُوا عَلَيْهِ سُيُوفَهُمْ فَقَالَ رُؤَسَاؤُهُمْ جِئْتَ يَا مُحَمَّدُ تَزْعُمُ أَنَّكَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ نَظِيرُ مُوسَى وَ (سَائِرِ) الْأَنْبِيَاءِ الْمُتَقَدِّمِينَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَمَّا قَوْلِي إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ فَنَعَمْ وَ أَمَّا أَنْ أَقُولَ إِنِّي نَظِيرُ مُوسَى وَ الْأَنْبِيَاءِ فَمَا أَقُولُ هَذَا وَ مَا كُنْتُ لِأُصَغِّرَ مَا قَدْ عَظَّمَهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ قَدْرِي بَلْ قَالَ رَبِّي يَا مُحَمَّدُ إِنَّ فَضْلَكَ عَلَى جَمِيعِ النَّبِيِّينَ وَ الْمُرْسَلِينَ وَ الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ كَفَضْلِي وَ أَنَا رَبُّ الْعِزَّةِ عَلَى سَائِرِ الْخَلْقِ أَجْمَعِينَ وَ كَذَلِكَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِمُوسَى علیه السلام لَمَّا ظَنَّ أَنَّهُ قَدْ فُضِّلَ عَلَى جَمِيعِ الْعَالَمِينَ فَغَلُظَ ذَلِكَ عَلَى الْيَهُودِ وَ هَمُّوا أَنْ يَقْتُلُوهُ فَذَهَبُوا يَسُلُّونَ سُيُوفَهُمْ فَمَا مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا وَجَدَ يَدَيْهِ إِلَى خَلْفِهِ كَالْمَكْتُوفِ يَابِساً لَا يَقْدِرُ أَنْ يُحَرِّكَهُمَا وَ تَحَيَّرُوا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ رَأَى مَا بِهِمْ مِنَ الْحَيْرَةِ لَا تَجْزَعُوا فَخَيْرٌ (۲)أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَى بِكُمْ مَنَعَكُمْ مِنَ الْوُثُوبِ عَلَى وَلِيِّهِ وَ حَبَسَكُمْ عَلَى اسْتِمَاعِ حُجَّتِهِ فِي نُبُوَّةِ مُحَمَّدٍ وَ وَصِيَّهِ أَخِيهِ عَلِيٍ

۱- حرش بین القوم: أغری بعضهم ببعض. و فی المصدر: و قد حشروا علیه عوامهم.

۲- فی نسخه: فخیرا اراده اللّه تعالی بکم.

ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا مَعَاشِرَ الْیَهُودِ هَؤُلَاءِ رُؤَسَاؤُکُمْ کَافِرُونَ وَ لِأَمْوَالِکُمْ مُحْتَجِنُونَ وَ لِحُقُوقِکُمْ بَاخِسُونَ وَ لَکُمْ فِی قِسْمَةٍ مِنْ بَعْدِ مَا اقْتَطَعُوهُ ظَالِمُونَ (۱)یَخْفِضُونَ وَ یَرْفَعُونَ فَقَالَتْ رُؤَسَاءُ الْیَهُودِ حَدَثَ عَنْ مَوَاضِعِ الْحُجَّةِ حُجَّةُ نُبُوَّتِکَ وَ وَصِیَّةِ عَلِیٍّ أَخِیکَ هَذَا دَعْوَاکَ الْأَبَاطِیلَ وَ إِغْرَاؤُکَ قَوْمَنَا بِنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لَکِنَّ اللَّهَ (۲)عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ أَذِنَ لِنَبِیِّهِ أَنْ یَدْعُوَ بِالْأَمْوَالِ الَّتِی خُنْتُمُوهَا هَؤُلَاءِ الضُّعَفَاءُ وَ مَنْ یَلِیهِمْ فَیُحْضِرَهَا هَاهُنَا بَیْنَ یَدَیْهِ وَ کَذَلِکَ یَدْعُوَ حُسْبَانَاتِکُمْ فَیُحْضِرَهَا لَدَیْهِ وَ یَدْعُوَ مَنْ وَاطَأْتُمُوهُ عَلَی اقْتِطَاعِ أَمْوَالِ الضُّعَفَاءِ فَتَنْطِقُ بِاقْتِطَاعِهِمْ جَوَارِحُهُمْ وَ کَذَلِکَ تَنْطِقُ بِاقْتِطَاعِکُمْ جَوَارِحُکُمْ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا مَلَائِکَةَ رَبِّی (۳)أَحْضِرُونِی أَصْنَافَ الْأَمْوَالِ الَّتِی اقْتَطَعَهَا هَؤُلَاءِ الظَّالِمُونَ لِعَوَامِّهِمْ فَإِذَا الدَّرَاهِمُ فِی الْأَکْیَاسِ وَ الدَّنَانِیرُ وَ إِذَا الثِّیَابُ وَ الْحَیَوَانَاتُ وَ أَصْنَافُ الْأَمْوَالِ مُنْحَدِرَةٌ عَلَیْهِمْ مِنْ حَالِقٍ حَتَّی اسْتَقَرَّتْ بَیْنَ أَیْدِیهِمْ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ائْتُونِی بِحُسْبَانَاتِ هَؤُلَاءِ الظَّالِمِینَ الَّذِینَ غَالَطُوا بِهَا هَؤُلَاءِ الضُّعَفَاءُ (۴)فَإِذَا الْأَدْرَاجُ تَنْزِلُ عَلَیْهِمْ فَلَمَّا اسْتَقَرَّتْ عَلَی الْأَرْضِ قَالَ خُذُوهَا فَأَخَذُوهَا وَ قَرَءُوا فِیهَا نَصِیبَ کُلِّ قَوْمٍ کَذَا وَ کَذَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا مَلَائِکَةَ رَبِّی اکْتُبُوا تَحْتَ اسْمِ کُلِّ وَاحِدٍ مِنْ هَؤُلَاءِ مَا سَرَقُوهُ مِنْهُ وَ بَیِّنُوهُ فَظَهَرَتْ کِتَابَةٌ بَیِّنَةٌ لَا بَلْ نَصِیبُ کُلِّ قَوْمٍ کَذَا وَ کَذَا فَإِذَا أَنَّهُمْ قَدْ خَانُوهُمْ عَشْرَةَ أَضْعَافِ مَا دَفَعُوا إِلَیْهِمْ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا مَلَائِکَةَ رَبِّی مَیِّزُوا بَیْنَ هَذِهِ الْأَمْوَالِ الْحَاضِرَةِ کُلَّ مَا فَضَلَ عَمَّا بَیَّنَهُ هَؤُلَاءِ الظَّالِمُونَ لِنُؤَدِّیَ إِلَی مُسْتَحِقِّهِ فَاضْطَرَبَتْ تِلْکَ الْأَمْوَالُ وَ جَعَلَتْ یَنْفَصِلُ بَعْضٌ مِنْ بَعْضٍ حَتَّی تَمَیَّزَتْ أَجْزَاءٌ کَمَا ظَهَرَتْ فِی الْکِتَابِ الْمَکْتُوبِ وَ بَیَّنَ أَنَّهُمْ سَرَقُوهُ وَ اقْتَطَعُوهُ فَدَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی مَنْ حَضَرَ مِنْ عَوَامِّهِمْ نَصِیبَهُ وَ بَعَثَ إِلَی مَنْ غَابَ مِنْهُمْ فَأَعْطَاهُ وَ أَعْطَی وَرَثَةَ مَنْ قَدْ مَاتَ وَ فَضَحَ اللَّهُ الْیَهُودَ الرُّؤَسَاءَ وَ غَلَبَ الشَّقَاءُ عَلَی بَعْضِهِمْ وَ بَعْضِ الْعَوَامِّ وَ وَفَّقَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ

۱- فی نسخه: و لکم فی قسمه ما اقتطعوه ظالمون.

۲- فی المصدر: لا و لکن اللّه.

۳- فی نسخه: یا ملائکه اللّه.

۴- فی نسخه و فی المصدر: هؤلاء الفقراء.

فَقَالَ لَهُ الرُّؤَسَاءُ الَّذِینَ هَمُّوا بِالْإِسْلَامِ نَشْهَدُ یَا مُحَمَّدُ أَنَّکَ النَّبِیُّ الْأَفْضَلُ وَ أَنَّ أَخَاکَ هَذَا وَصِیُّکَ هُوَ الْوَصِیُّ الْأَجَلُّ الْأَکْمَلُ فَقَدْ فَضَحَنَا اللَّهُ بِذُنُوبِنَا أَ رَأَیْتَ إِنْ تُبْنَا مِمَّا اقْتَطَعْنَا مَا ذَا یَکُونُ حَالُنَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِذَا أَنْتُمْ فِی الْجِنَانِ رُفَقَاؤُنَا وَ فِی الدُّنْیَا وَ فِی دِینِ اللَّهِ إِخْوَانُنَا وَ یُوَسِّعُ اللَّهُ أَرْزَاقَکُمْ وَ تَجِدُونَ فِی مَوَاضِعِ هَذِهِ الْأَمْوَالِ الَّتِی أُخِذَتْ مِنْکُمْ أَضْعَافَهَا وَ یَنْسَی هَؤُلَاءِ الْخَلْقُ فَضِیحَتَکُمْ حَتَّی لَا یَذْکُرَهَا أَحَدٌ مِنْهُمْ فَقَالُوا فَإِنَّا نَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَنَّکَ یَا مُحَمَّدُ عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ صَفِیُّهُ وَ خَلِیلُهُ وَ أَنَّ عَلِیّاً أَخُوکَ وَ وَزِیرُکَ وَ الْقَیِّمُ بِدِینِکَ وَ النَّائِبُ عَنْکَ وَ الْمُنَاضِلُ دُونَکَ وَ هُوَ مِنْکَ بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَی إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِیَّ بَعْدَکَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَأَنْتُمُ الْمُفْلِحُونَ (۱)ثُمَّ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی یا بَنِی إِسْرائِیلَ اذْکُرُوا نِعْمَتِیَ الَّتِی أَنْعَمْتُ عَلَیْکُمْ أَنْ بَعَثْتُ مُوسَی وَ هَارُونَ إِلَی أَسْلَافِکُمْ بِالنُّبُوَّةِ فَهَدَیْنَاهُمْ إِلَی نُبُوَّةِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ وَصِیِّهِ عَلِیٍّ علیه السلام وَ إِمَامَةِ عِتْرَتِهِ الطَّیِّبِینَ وَ أَخَذْنَا عَلَیْکُمْ بِذَلِکَ الْعُهُودَ وَ الْمَوَاثِیقَ الَّتِی إِنْ وَفَیْتُمْ بِهَا کُنْتُمْ مُلُوکاً فِی جِنَانِهِ مُسْتَحِقِّینَ لِکَرَامَاتِهِ وَ رِضْوَانِهِ وَ أَنِّی فَضَّلْتُکُمْ عَلَی الْعالَمِینَ هُنَاکَ أَیْ فَعَلْتُهُ بِأَسْلَافِکُمْ فَضَّلْتُهُمْ دِیناً وَ دُنْیَا أَمَّا تَفْضِیلُهُمْ فِی الدِّینِ فَلِقَبُولِهِمْ وَلَایَةَ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ آلِهِمَا الطَّیِّبِینَ وَ أَمَّا فِی الدُّنْیَا فَبِأَنْ ظَلَّلْتُ عَلَیْهِمُ الْغَمَامَ وَ أَنْزَلْتُ عَلَیْهِمُ الْمَنَّ وَ السَّلْوَی وَ سَقَیْتُهُمْ مِنْ حَجَرٍ مَاءً عَذْباً وَ فَلَقْتُ لَهُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَیْتُهُمْ وَ أَغْرَقْتُ أَعْدَاءَهُمْ فِرْعَوْنَ وَ قَوْمَهُ وَ فَضَّلْتُهُمْ بِذَلِکَ عَلَی عَالَمِی زَمَانِهِمُ الَّذِینَ خَالَفُوا طَرَائِقَهُمْ وَ حَادُوا عَنْ سَبِیلِهِمْ ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ لَهُمْ فَإِذَا کُنْتُ قَدْ فَعَلْتُ هَذَا بِأَسْلَافِکُمْ فِی ذَلِکَ الزَّمَانِ لِقَبُولِهِمْ وَلَایَةَ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَبِالْأَحْرَی (۲)أَنْ أَزِیدَکُمْ فَضْلًا فِی هَذَا الزَّمَانِ إِذَا أَنْتُمْ وَفَیْتُمْ بِمَا أَخَذَ مِنَ الْعَهْدِ وَ الْمِیثَاقِ عَلَیْکُمْ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ اتَّقُوا یَوْماً لا تَجْزِی

۱- فی المصدر هنا قطعه طویله لم یذکرها المصنّف.

۲- فی نسخه: فبالحری.

نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً لَا تَدْفَعُ عَنْهُ عَذَاباً قَدِ اسْتَحَقَّهُ عِنْدَ النَّزْعِ وَ لا يُقْبَلُ مِنْها شَفاعَةٌ وَ لَا تَشْفَعُ لَهَا بِتَأْخِيرِ الْمَوْتِ عَنْهَا وَ لا يُؤْخَذُ مِنْها عَدْلٌ لَا يُقْبَلُ فِدَاءٌ مَكَانَهُ يُمَاتُ وَ يُتْرَكُ هُوَ- قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام وَ هَذَا يَوْمُ الْمَوْتِ فَإِنَّ الشَّفَاعَةَ وَ الْفِدَاءَ لَا يُغْنِی عَنْهُ وَ أَمَّا فِی الْقِيَامَةِ فَإِنَّا وَ أَهْلَنَا نَجْزِی عَنْ شِيعَتِنَا كُلَّ جَزَاءٍ (۱).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «وَ لا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْباطِلِ وَ تَكْتُمُوا الْحَقَّ وَ أَنْتُمْ تَعْلَمُونَ.

وَ أَقِيمُوا الصَّلاةَ وَ آتُوا الزَّكاةَ وَ ارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ. أَ تَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتابَ أَ فَلا تَعْقِلُونَ. وَ اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَ الصَّلاةِ وَ إِنَّها لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخاشِعِينَ. الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلاقُوا رَبِّهِمْ وَ أَنَّهُمْ إِلَيْهِ راجِعُونَ يا بَنِی إِسْرائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِی أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَ أَنِّی فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعالَمِينَ. وَ اتَّقُوا يَوْماً لا تَجْزِی نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً وَ لا يُقْبَلُ مِنْها شَفاعَةٌ وَ لا يُؤْخَذُ مِنْها عَدْلٌ وَ لا هُمْ يُنْصَرُونَ وَ إِذْ نَجَّيْناكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذابِ يُذَبِّحُونَ أَبْناءَكُمْ وَ يَسْتَحْيُونَ نِساءَكُمْ وَ فِی ذلِكُمْ بَلاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ». - . بقره / ۴۲ - ۴۹ - {و حق را به باطل درنیامیزید، و حقیقت را - با آنکه خود می دانید - کتمان نکنید. و نماز را بر پا دارید، و زکات را بدهید، و با رکوع کنندگان رکوع کنید. آیا مردم را به نیکی فرمان می دهید و خود را فراموش می کنید، با اینکه شما کتاب [خدا] را می خوانید؟ آیا [هیچ] نمی اندیشید؟ از شکیبایی و نماز یاری جویید. و به راستی این [کار] گران است، مگر بر فروتنان: همان کسانی که می دانند با پروردگار خود دیدار خواهند کرد؛ و به سوی او باز خواهند گشت. ای فرزندان اسرائیل، از نعمتهایم که بر شما ارزانی داشتم، و [از] اینکه من شما را بر جهانیان برتری دادم، یاد کنید و بترسید از روزی که هیچ کس چیزی [از عذاب خدا] را از کسی دفع نمی کند؛ و نه از او شفاعتی پذیرفته، و نه به جای وی بدلی گرفته می شود؛ و نه یاری خواهند شد. و [به یاد آرید] آنگاه که شما را از [چنگ] فرعونیان رهانیدیم؛ [آنان] شما را سخت شکنجه می کردند؛ پسران شما را سر می بریدند؛ و زنهایتان را زنده می گذاشتند، و در آن [امر، بلا و] آزمایش بزرگی از جانب پروردگارتان بود.}

فرمود: خداوند با این آیات یهود را مخاطب قرار داده که حق را با باطل می آمیختند. آنها معتقدند که محمد پیامبر است و علی نیز وصی اوست اما پانصد سال دیگر خواهد آمد. سپس فرمود: شما قبول دارید که تورات حاکم بین ما و شما باشد؟ گفتند آری.

تورات را آوردند و بر خلاف مطالبی که در آن وجود داشت شروع به خواندن آن کردند. خداوند طوماری که در دست خواننده بود برگرداند و زیر و رو کرد مقداری در دست یکی و بقیه در دست دیگری قرار گرفت و به صورت اژدهایی درآمد که دو سر داشت و هر سر آن اژدها، دست راست یکی از آنها را گرفت و شروع کرد به تکه تکه کردن دست او. آن دو مرد فریاد و ناله می کردند. طومارهای دیگری نیز وجود داشت که به زبان آمده گفتند، باید این عذاب را بکشید تا وقتی که آنچه در باره امتیازات محمد و وصی او علی بن ابی طالب در تورات وجود دارد را درست بخوانید.

در این موقع شروع به خواندن تورات به صورت صحیح کردند و به پیامبر ایمان آوردند و به امامت علی بن ابی طالب علیه

السّـلام معتقد شدند. خداوند فرمود: «لا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْباطِلِ» به این صورت که از یک سو به محمد و علی علیهما السـلام اقرار کنیـد و از جهت دیگر آن را کتمان کنیـد «وَ تَكْتُمُوا الْحَقَ» اما نبوت و امامت این محمـد و علی علیه السّـلام را منکریـد و شـما خود می دانید که کتمان می کنید و مخالف علوم و عقول خود هستید. خداوند اخبار شما را حجت قرار داده اما شما منکر می شویـد. او هرگز حجت خویش را از بین نمی برد و بـا دلائـل دیگری آنهـا را در میان خلق به پا می دارد و شـما نمی توانیـد بر خداوند پیروز و غالب شوید. -. تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۲۳۰ -

سپس خداوند به گروهی از یهودیان منافق که زالووار اموال فقراء را غصب می کنند و مال اغنیاء را می خورند،

ص: ۳۰۸

آنهـایی که امر به معروف می کننـد ولی خـود انجـام نمی دهنـد و از کـار بـد بـاز می دارنـد ولی خود مرتکب آن می شونـد، فرموده است «أَ تَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ» مردم را امر به صدقه دادن و رد امانت می کنید «وَ تَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ» و آنچه می گویید انجام نمی دهیـد «وَ أَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتـابَ» منظور خوانـدن تورات است که امر به کـار نیـک می کنـد و از زشتیهـا بـاز می دارد و کیفر متمردین را بیان می نمایـد و شـرافت و شخصـیت اطاعت کنندگان را بازگو می کند «أَ فَلا تَعْقِلُونَ» شـما اندیشه و عقل ندارید که چه عـذابی در انتظـار کسـانی است که امر کننـد و خود انجـام ندهنـد و باز دارنـد از کاری که خود انجام می دهنـد؟ اینان گروهی از رؤسای یهود بودند که اموال بیت المال و صدقات را به خود اختصاص می دادند و به نفع خویش ضبط می کردند، سپس خـدمت پیـامبر اکرم صـلی الله علیـه و آلـه رسـیدند در حـالی کـه مردم نـادان مردم را علیه پیـامبر صـلی الله علیه و آله به جسارت واداشـته بودند و می گفتند محمد از حد خود تجاوز نموده و ادعای بیجا می نماید. همه خدمت پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله رسـیدند و عوام آنها تصمیم داشتند به پیامبر صلی الله علیه و آله حمله نمایند و او را بکشند - گر چه آن جناب میان اصـحاب و یاران خود باشـند - و باکی از آینده (و عاقبت کار خود) نداشـته باشـند. وقتی حضور یافتند، رؤسای یهود شروع به صحبت کردند و قرار گذاشتند، موقعی که حضرت محمد صلی الله علیه و آله را مغلوب کردند، به روی او شمشیر بکشند.

گفتنـد، تو مـدعی هستی که مانند موسـی و سایر انبیای پیشـین پیامبری؟ پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله فرمود: ادعای پیامبری درست است اما اینکه بگویم من نظیر موسـی و انبیاء هسـتم، این را نمی گویم. مقام و موقعیتی که خداوند به من ارزانی داشـته را کوچک نمی کنم. خداوند عزیز می فرماید: ای محمد، برتری تو بر سایر پیامبران و مرسـلین و ملائکه و مقربین، مانند برتری من است که من پروردگـار جهانیانم بر تمام جهانیان. همین سـخن را خداونـد به موسـی فرمود، وقتی او گمان می کرد بر تمام جهانیان برتری دارد.

یهودیان از این جملات به خشم آمدند و تصـمیم گرفتند که پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله را بکشـند و خواستند شمشیرهای خود را از نیام بکشـند ولی متوجه شدند که دستهایشان مثل اینکه از پشت بسته شده باشد، خشک است و قدرت حرکت دادن آن را ندارند، متحیر ماندند.

پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله فرمود: ناراحت نباشـید! خداونـد تصـمیم خوبی در باره شـما دارد و نگـذاشت که به دوست او حمله کنید و شـما را مجبور کرد، اسـتدلال او را در باره نبوت حضـرت محمد و وصی او علی بن ابی طالب علیه السّلام گوش

دهید.

ص: ۳۰۹

سپس پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله رو به یهودیان نموده فرمود: ای مردم یهود، این رؤسای شما کافرند و اموال شما را می بلعند و حقوق شما را نمی دهند و به شما ستم روا داشته اند و اموالی را به خود اختصاص داده اند و آن را کم و زیاد می کنند.

رؤسای یهودیان گفتند، اینک استدلال خود را بر ادعایت در مورد نبوت خویش و وصایت برادرت علی بیاور؛ این ادعاهای واهی است که هم کیشان ما را علیه ما می شورانی.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: اما خداوند عزیز اجازه داده که من آن اموالی را که شما به این مردم ضعیف خیانت کرده اید و همچنین صورت حسابهایی که ترتیب داده اید و در آن صورت حسابها حق اینها را را به نفع خویش ضبط نموده اید حاضر کنم و اعضای آنها به این عمل گواهی دهد و اعضای شما هم این ظلم را افشاء کند.

در این موقع پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: ای ملائکه خدای عزیز، کلیه اموالی را که اینها به نفع خویش ضبط نموده و به مردم عوام ستم روا داشته اند حاضر کنید. کیسه های زر و سیم و لباسها و حیوانات و اموال مختلف از از بالا سرازیر شدند و در مقابل ایشان صف کشیدند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: صورت حسابهایی را که اینها در آن صورت حساب ها مغالطه نموده و حق این بیچارگان را به خویش اختصاص داده اند بیاورید. در این موقع طومارهایی پایین آمد و روی زمین قرار گرفت. فرمود: این طومارها را بردارید. وقتی برداشتند، روی آنها نوشته شده بود، نصیب و حق فلان کس فلان مبلغ است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: ای فرشتگان خدا، زیر اسم هر کس، مقداری که از او به سرقت برده و به او ستم روا داشته اند بنویسید. مشاهده کردند به خط آشکار نوشته شد، نصیب و حق فلان کس فلان مبلغ است. آنها متوجه شدند که به آنها ده برابر خیانت شده است و حقشان را نداده اند.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: ای ملائکه خدا، اموالی را که حق این مردم است جدا کنید تا به هر کس حق خود او داده شود. اموال از هم جدا شد و به همان مقداری که در صورت حسابها نوشته شده بود، در کنار هم قرار گرفت و معلوم شد این مبلغ را به سرقت برده و به خود اختصاص داده اند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به هر کدام از عوامی که حضور داشتند حق آنها را پرداخت و آنهایی را که نبودند برایشان فرستاد و کسانی که فوت شده بودند، به ورثه آنها پرداخت. خداوند رؤسای یهود را بین مردم رسوا نمود ولی بر بعضی از آن رؤسا و مردم شقاوت مستولی گردید و عده ای را هم خداوند توفیق هدایت بخشید.

ص: ۳۱۰

آنهایی که تصمیم به اسلام آوردن گرفتند، به پیامبر صلی الله علیه و آله عرض کردند، ما گواهی می دهیم که شما برترین پیامبران و وصی تو علی بن ابی طالب علیهما السلام برترین اوصیاء است؛ اینک خداوند ما را به گناهانمان رسوا نمود، اگر توبه کنیم و دست از هر چه ستم به مردم نموده ایم برداریم، آینده ما چگونه خواهد بود؟

فرمود: شما با ما در بهشت رفیق خواهید شد و برادر ما در دین و آیین خدا هستید. این مردم نیز رسوایی شما را فراموش خواهند کرد طوری که حتی به یاد یکی از آنها نخواهد آمد.

گفتند، ما به یکتایی خدا که شریکی ندارد گواهی می دهیم و به رسالت و برگزیدگی و عظمت شما و اینکه علی برادر شما، وزیر و نگهبان دین و نائب و جانشین شما است و او نسبت به شما همچون هارون است نسبت به موسی، جز مرتبه پیامبری که بعد از شما پیامبری نخواهد بود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: اینک رستگار شدید. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۲۳۳ - ۲۳۷ -

بعد خداوند در این آیه می فرماید: «یا بَنِی إِسْرائِیلَ اذْکُرُوا نِعْمَتِیَ الَّتِی أَنْعَمْتُ عَلَیْکُمْ» - . بقره / ۴۰ - ، {ای فرزندان اسرائیل، نعمتهایم را که بر شما ارزانی داشتم به یاد آرید.} که موسی و هارون را برای اجداد شما به نبوت فرستادم تا بشارت به ظهور حضرت محمد صلی الله علیه و آله و نبوت او و وصایت علی علیه السّلام و امامان از عترت پاکش بدهند و پیمان ها و عهدهایی در این مورد از شما گرفتم که اگر به آنها وفا کنید در بهشت برین فرمانفرما خواهید بود و استحقاق لطف و محبت خدا را خواهید داشت «وَ أَنِّی فَضَّلْتُکُمْ عَلَی الْعالَمِینَ» و شما را بر جهانیان برتری بخشیدم، یعنی اجداد شما را هم از نظر دین و هم از نظر دنیا برتری بخشیدم.

اما برتری دینی آنها به واسطه آن بود که آنها ولایت حضرت محمد و علی علیهما السلام و آل او را پذیرفتند و اما در دنیا، به اینکه ابر بر سر آنها سایه افکند و خداوند برای آنها مرغ بریان و ترنجبین را از آسمان نازل نمود و از یک سنگ، آب خوشگوار می نوشیدند و دریا را برای آنها شکافت و آنها نجات یافتند و دشمنانشان غرق گردیدند؛ آنها را بدین وسیله بر اهل زمانشان برتری بخشید، آن کسانی که مخالف عقیده ایشان بودند و منحرف بودند.

سپس خداوند به آنها فرمود: وقتی به خاطر پذیرفتن ولایت محمد صلی الله علیه و آله چنین کاری را نسبت به اجداد شما انجام داده باشم، پس شایسته است شما را فضیلت بیشتری دهم که به عهد و پیمان خود وفا کرده اید. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۲۴۰ -

بعد می فرماید: «وَ اتَّقُوا یَوْماً لا تَجْزِی

ص: ۳۱۱

نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَیْئاً» بپرهیزید از روزی که هیچ کس نمی تواند جلوی عذابی را که هنگام مرگ به دیگری خواهد رسید، بگیرد «وَ لا یُقْبَلُ مِنْها شَفاعَةٌ» و نه شفاعت او در تاخیر مرگ پذیرفته می شود «وَ لا یُؤْخَذُ مِنْها عَدْلٌ» و نه از او پذیرفته می شود که دیگری را برای مرگ به جای او معرفی نماید.

امـام صـادق علیه السّـلام فرمود: این جریان به هنگام مرگ است که شـفاعت و فـدا قبول نمی شود، اما در قیامت، ما و خانواده مان تمام گرفتاریهای شیعیانمان را برطرف می کنیم. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۲۴۱ -

**[ترجمه]

بیان

قوله احتجنوا بـالنون قـال الجوهری حجنت الشـی ء و احتجنه إذا جـذبته بالمحجن إلی نفسک و منه قول قیس بن عاصم علیکم بالمال و احتجانه هو ضمکه إلی نفسک و إمساکک إیاه.

و قال الجزری فیه ما أقطعک العقیق لتحتجنه أی تملکه دون الناس و الاحتجان جمع الشـی ء و ضمه إلیک و منه و احتجناه دون غیرنا انتهی. و فی بعض النسـخ بالباء أی احتجبوا بالأموال و الأول أظهر و یقال اقتطع من ماله قطعه أخذه و الحالق الجبل المرتفع و یقال جاء من حالق أی من مکان مشرف.

قوله علیه السـلام ما سـرقوه منه و بینوه أی و ما بینوه و أظهروه و أعطوه مسـتحقه أو هو بصیغه الأمر خطابا للملائکه و هو أظهر و المناضله المراماه و المراد هنا مطلق الجهاد قوله و حادوا أی مالوا.

**[ترجمه]در باره قول آن حضرت «احتجنوا»، جوهری گوید: این لغت به معنای جذب و نگهداری چیزی آمده است.

جزری گوید: به معنای تملک کردن هم آمده است، «احتجان» جمع آوری و یک جا کردن چیزی است.

و در بعضـی نسخه ها «احتجبوا» آمده است. یعنی با اموال خود را پوشاندند. اما معنای اول اظهر است. «اقتطاع» به معنای گرفتن آمده است. «حالق» کوه بلند را گویند. در زبان عرب «جاء من حالق» را زمانی می گویند که کسی از جای بلندی آمده باشد.

قول امام علیه السـلام «ما سـرقوه منه و بینوه» به معنای «مابینوه» است یعنی آن را ظاهر نکردم. یا صـیغه امر و خطاب به فرشتگان است که تیر و پیکان را آشکار سازید یعنی جهاد نمایید. و «حادوا» به معنای میل کردن آمده است. - . الصحاح: ۲۰۹۷ -

**[ترجمه]

«۱۱»

م، تفسـیر الإمـام علیه السـلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَـلَّ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُکُمْ مِنْ بَعْـدِ ذلِکَ فَهِیَ کَالْحِجارَهِ أَوْ أَشَـدُّ قَسْوَهً وَ إِنَّ مِنَ الْحِجارَهِ لَما یَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهـارُ وَ إِنَّ مِنْهـا لَمـا یَشَّقَّقُ فَیَخْرُجُ مِنْهُ الْمـاءُ وَ إِنَّ مِنْهـا لَما یَهْبِطُ مِنْ خَشْـیَهِ اللَّهِ وَ مَا اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السـلام قَـالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَـلَّ ثُمَّ قَسَتْ قُلُـوبُکُمْ عَسَتْ (۲)وَ جَفَّتْ وَ یَبِسَـتْ مِنَ الْخَیْرِ وَ الرَّحْمَهِ قُلُـوبُکُمْ مَعَاشِـرَ الْیَهُـودِ مِنْ بَعْدِ ذلِکَ مِنْ بَعْدِ مَا بَیَّنْتُ مِنَ الْآیَاتِ الْبَاهِرَاتِ فِی زَمَانِ مُوسَی وَ مِنَ الْآیَاتِ الْمُعْجِزَاتِ الَّتِی شَاهَدْتُمُوهَا مِنْ مُحَمَّدٍ ص

۱- تفسیر العسکریّ علیه السلام: ۹۲- ۹۶. و للحدیث ذیل لم یورده المصنّف هنا.

۲- فی المصدر: عمت.

فَهِیَ کَالْحِجارَهِ الْیابِسَهِ لَا تَرْشَحُ بِرُطُوبَهٍ وَ لَا یَنْتَفِضُ مِنْهَا مَا یُنْتَفَعُ بِهِ أَیْ إِنَّکُمْ لَا حَقَّ اللَّهِ تُؤَدُّونَ وَ لَا مِنْ أَمْوَالِکُمْ وَ لَا مِنْ حَوَاشِیهَا تَتَصَدَّقُونَ وَ لَا بِالْمَعْرُوفِ تَتَکَرَّمُونَ وَ بِهِ تَجُودُونَ وَ لَا الضَّیْفَ تَقْرُونَ وَ لَا مَکْرُوباً تُغِیثُونَ وَ لَا بِشَیْ ءٍ مِنَ الْإِنْسَانِیَّهِ تُعَاشِرُونَ وَ تُعَامِلُونَ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَهً إِنَّمَا هِیَ فِی قَسَاوَهِ الْأَحْجَارِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَهً أَبْهَمَ عَلَی السَّامِعِینَ وَ لَمْ یُبَیِّنْ لَهُمْ کَمَا یَقُولُ الْقَائِلُ أَکَلْتُ خُبْزاً أَوْ لَحْماً وَ هُوَ لَا یُرِیدُ بِهِ أَنِّی لَا أَدْرِی مَا أَکَلْتُ بَلْ یُرِیدُ أَنْ یُبْهِمَ عَلَی السَّامِعِ حَتَّی لَا یَعْلَمَ مَا ذَا أَکَلَ وَ إِنْ کَانَ یَعْلَمُ أَنَّهُ مَا قَدْ أَکَلَ وَ لَیْسَ مَعْنَاهُ بَلْ أَشَدُّ قَسْوَهً لِأَنَّ هَذَا اسْتِدْرَاکُ غَلَطٍ وَ هُوَ عَزَّ وَ جَلَّ یَرْتَفِعُ أَنْ یَغْلَطَ فِی خَبَرٍ ثُمَّ یَسْتَدْرِکَ عَلَی نَفْسِهِ الْغَلَطَ لِأَنَّهُ الْعَالِمُ بِمَا کَانَ وَ بِمَا یَکُونُ وَ مَا لَا یَکُونُ أَنْ لَوْ کَانَ کَیْفَ کَانَ یَکُونُ وَ إِنَّمَا یَسْتَدْرِکُ الْغَلَطَ عَلَی نَفْسِهِ الْمَخْلُوقُ الْمَنْقُوصُ وَ لَا یُرِیدُ بِهِ أَیْضاً فَهِیَ کَالْحِجارَهِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَهً أَیْ وَ أَشَدُّ قَسْوَهً لِأَنَّ هَذَا تَکْذِیبُ الْأَوَّلِ بِالثَّانِی لِأَنَّهُ قَالَ فَهِیَ کَالْحِجَارَهِ فِی الشِّدَّهِ لَا أَشَدَّ مِنْهَا وَ لَا أَلْیَنَ فَإِذَا قَالَ بَعْدَ ذَلِکَ أَوْ أَشَدُّ فَقَدْ رَجَعَ عَنْ قَوْلِهِ الْأَوَّلِ لِأَنَّهُ لَیْسَ بِأَشَدَّ وَ هَذَا مَثَلٌ لِمَنْ یَقُولُ لَا یَجِی ءُ مِنْ قُلُوبِکُمْ خَیْرٌ لَا قَلِیلٌ وَ لَا کَثِیرٌ (۱)فَأَبْهَمَ عَزَّ وَ جَلَّ فِی الْأَوَّلِ حَیْثُ قَالَ أَوْ أَشَدُّ وَ بَیَّنَ فِی الثَّانِی أَنَّ قُلُوبَهُمْ أَشَدُّ قَسْوَهً مِنَ الْحِجَارَهِ لَا بِقَوْلِهِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَهً بَلْ بِقَوْلِهِ تَعَالَی وَ إِنَّ مِنَ الْحِجارَهِ لَما یَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهارُ أَیْ فَهِیَ فِی الْقَسَاوَهِ بِحَیْثُ لَا یَجِی ءُ مِنْهَا الْخَیْرُ وَ فِی الْحِجَارَهِ مَا یَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ فَیَجِی ءُ بِالْخَیْرِ وَ الْغِیَاثِ لِبَنِی آدَمَ وَ إِنَّ مِنْها مِنَ الْحِجَارَهِ لَما یَشَّقَّقُ فَیَخْرُجُ مِنْهُ الْماءُ وَ هُوَ مَا یَقْطُرُ مِنْهَا الْمَاءُ فَهُوَ خَیْرٌ مِنْهَا دُونَ الْأَنْهَارِ الَّتِی یَتَفَجَّرُ مِنْ بَعْضِهَا وَ قُلُوبُهُمْ لَا یَتَفَجَّرُ مِنْهَا الْخَیْرَاتُ وَ لَا یَشَّقَّقُ فَیَخْرُجُ مِنْهَا قَلِیلٌ مِنَ الْخَیْرَاتِ وَ إِنْ لَمْ یَکُنْ کَثِیراً ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ وَ إِنَّ مِنْها یَعْنِی مِنَ الْحِجارَهِ لَما یَهْبِطُ مِنْ خَشْیَهِ اللَّهِ إِذَا أَقْسَمَ عَلَیْهَا بِاسْمِ اللَّهِ وَ بِأَسْمَاءِ أَوْلِیَائِهِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ فَاطِمَهَ وَ الْحَسَنِ وَ الْحُسَیْنِ وَ الطَّیِّبِینَ مِنْ

۱- فی المصدر هکذا: و لا یرید به أیضا فهی کالحجاره فی الشده لا أشدّ منها و لا ألین، فإذا قال بعد ذلک: أو أشدّ فقد رجع عن قوله الأول: انها لیست بأشد، هذا مثل أن یقول: لا یجی ء من قبلک خیر لا قلیل و لا کثیر. و فی المصدر المطبوع بهامش تفسیر علیّ بن إبراهیم مثل ما فی المتن.

آلِهِمْ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ لَيْسَ فِي قُلُوبِكُمْ شَيْ ءٌ مِنْ هَذِهِ الْخَيْرَاتِ وَ مَا اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ بَلْ عَالِمٌ بِهِ يُجَازِيكُمْ عَنْهُ بِمَا هُوَ بِهِ عَادِلٌ عَلَيْكُمْ وَ لَيْسَ بِظَالِمٍ لَكُمْ يُشَدِّدُ حِسَابَكُمْ وَ يُؤْلِمُ عِقَابَكُمْ وَ هَذَا الَّذِي وَصَفَ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ قُلُوبَهُمْ هَاهُنَا نَحْوُ مَا قَالَ فِي سُورَةِ النِّسَاءِ أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذاً لا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيراً وَ مَا وَصَفَ بِهِ الْأَحْجَارَ هَاهُنَا نَحْوُ مَا وَصَفَ فِي قَوْلِهِ تَعَالَى لَوْ أَنْزَلْنا هذَا الْقُرْآنَ على جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خاشِعاً مُتَصَدِّعاً مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَ هَذَا التَّقْرِيعُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى لِلْيَهُودِ وَ النَّاصِبِ وَ الْيَهُودُ جَمَعُوا الْأَمْرَيْنِ وَ اقْتَرَفُوا الْخَطِيئَتَيْنِ فَغَلُظَ عَلَى الْيَهُودِ مَا وَبَّخَهُمْ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله فَقَالَ جَمَاعَةٌ مِنْ رُؤَسَائِهِمْ وَ ذَوِي الْأَلْسُنِ وَ الْبَيَانِ مِنْهُمْ يَا مُحَمَّدُ إِنَّكَ تَهْجُونَا وَ تَدَّعِي عَلَى قُلُوبِنَا مَا اللَّهُ يَعْلَمُ مِنْهَا خِلَافَهُ إِنَّ فِيهَا خَيْراً كَثِيراً نَصُومُ وَ نَتَصَدَّقُ وَ نُوَاسِي الْفُقَرَاءَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله إِنَّمَا الْخَيْرُ مَا أُرِيدَ بِهِ وَجْهُ اللَّهِ تَعَالَى وَ عُمِلَ عَلَى مَا أَمَرَ اللَّهُ تَعَالَى بِهِ وَ أَمَّا مَا أُرِيدَ بِهِ الرِّيَاءُ وَ السُّمْعَةُ وَ مُعَانَدَةُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ إِظْهَارُ الْعِنَادِ لَهُ وَ التَّمَالُكِ وَ الشَّرَفِ عَلَيْهِ فَلَيْسَ بِخَيْرٍ بَلْ هُوَ الشَّرُّ الْخَالِصُ وَبَالٌ عَلَى صَاحِبِهِ يُعَذِّبُهُ اللَّهُ بِهِ أَشَدَّ الْعَذَابِ فَقَالُوا لَهُ يَا مُحَمَّدُ أَنْتَ تَقُولُ هَذَا وَ نَحْنُ نَقُولُ بَلْ مَا نُنْفِقُهُ إِلَّا لِإِبْطَالِ أَمْرِكَ وَ دَفْعِ رِئَاسَتِكَ وَ لِتَفْرِيقِ أَصْحَابِكَ عَنْكَ وَ هُوَ الْجِهَادُ الْأَعْظَمُ نُؤَمِّلُ بِهِ مِنَ اللَّهِ الثَّوَابَ الْأَجَلَّ الْأَجْسَمَ وَ أَقَلُّ أَحْوَالِنَا أَنَّا تَسَاوَيْنَا فِي الدَّعْوَى مَعَكَ فَأَيُّ فَضْلٍ لَكَ عَلَيْنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا إِخْوَةَ الْيَهُودِ إِنَّ الدَّعَاوِيَ يَتَسَاوَى فِيهَا الْمُحِقُّونَ وَ الْمُبْطِلُونَ وَ لَكِنْ حُجَجُ اللَّهِ وَ دَلَائِلُهُ تُفَرِّقُ بَيْنَهُمْ فَتَكْشِفُ عَنْ تَمْوِيهِ الْمُبْطِلِينَ وَ تُبَيِّنُ عَنْ حَقَائِقِ الْمُحِقِّينَ وَ رَسُولُ اللَّهِ مُحَمَّدٌ لَا يَغْتَنِمُ جَهْلَكُمْ وَ لَا يُكَلِّفُكُمُ التَّسْلِيمَ لَهُ بِغَيْرِ حُجَّةٍ وَ لَكِنْ يُقِيمُ عَلَيْكُمْ حُجَّةَ اللَّهِ الَّتِي لَا يُمْكِنُكُمْ دِفَاعُهَا وَ لَا تُطِيقُونَ الِامْتِنَاعَ مِنْ مُوجَبِهَا وَ لَوْ ذَهَبَ مُحَمَّدٌ يُرِيكُمْ آيَةً مِنْ عِنْدِهِ لَشَكَكْتُمْ وَ قُلْتُمْ إِنَّهُ مُتَكَلِّفٌ مَصْنُوعٌ مُحْتَالٌ فِيهِ مَعْمُولٌ أَوْ مُتَوَاطَأٌ عَلَيْهِ وَ إِذَا اقْتَرَحْتُمْ أَنْتُمْ فَأَرَاكُمْ مَا تَقْتَرِحُونَ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ أَنْ تَقُولُوا مَعْمُولٌ أَوْ مُتَوَاطَأٌ عَلَيْهِ أَوْ مُتَأَتًّى بِحِيلَةٍ وَ مُقَدِّمَاتٍ فَمَا الَّذِي تَقْتَرِحُونَ فَهَذَا رَبُّ

الْعَالَمِینَ قَدْ وَعَدَنِی أَنْ یُظْهِرَ لَکُمْ مَا تَقْتَرِحُونَ لِیَقْطَعَ مَعَاذِیرَ الْکَافِرِینَ مِنْکُمْ وَ یَزِیدَ فِی بَصَائِرِ الْمُؤْمِنِینَ مِنْکُمْ قَالُوا قَدْ أَنْصَفْتَنَا یَا مُحَمَّدُ فَإِنْ وَفَیْتَ بِمَا وَعَدْتَ مِنْ نَفْسِکَ مِنَ الْإِنْصَافِ وَ إِلَّا فَأَنْتَ أَوَّلُ رَاجِعٍ مِنْ دَعْوَاکَ النُّبُوَّهَ وَ دَاخِلٌ فِی غُمَارِ الْأُمَّهِ وَ مُسَلِّمٌ لِحُکْمِ التَّوْرَاهِ لِعَجْزِکَ عَمَّا نَقْتَرِحُهُ عَلَیْکَ وَ ظُهُورِ بَاطِلِ دَعْوَاکَ (۱)فِیمَا تَرُومُهُ مِنْ جِهَتِکَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الصِّدْقُ بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ لَا الْوَعِیدُ (۲)اقْتَرِحُوا مَا أَنْتُمْ مُقْتَرِحُونَ (۳)لِیُقْطَعَ مَعَاذِیرُکُمْ فِیمَا تَسْأَلُونَ فَقَالُوا لَهُ یَا مُحَمَّدُ زَعَمْتَ أَنَّهُ مَا فِی قُلُوبِنَا شَیْ ءٌ مِنْ مُوَاسَاهِ الْفُقَرَاءِ وَ مُعَاوَنَهِ الضُّعَفَاءِ وَ النَّفَقَهِ فِی إِبْطَالِ الْبَاطِلِ وَ إِحْقَاقِ المحق (الْحَقِ) وَ أَنَّ الْأَحْجَارَ أَلْیَنُ مِنْ قُلُوبِنَا وَ أَطْوَعُ لِلَّهِ مِنَّا وَ هَذِهِ الْجِبَالُ بِحَضْرَتِنَا فَهَلُمَّ بِنَا إِلَی بَعْضِهَا فَاسْتَشْهِدْهُ عَلَی تَصْدِیقِکَ وَ تَکْذِیبِنَا فَإِنْ نَطَقَ بِتَصْدِیقِکَ فَأَنْتَ الْمُحِقُّ یَلْزَمُنَا اتِّبَاعُکَ وَ إِنْ نَطَقَ بِتَکْذِیبِکَ أَوْ صَمَتَ فَلَمْ یَرُدَّ جَوَابَکَ فَاعْلَمْ أَنَّکَ الْمُبْطِلُ فِی دَعْوَاکَ الْمُعَانِدُ لِهَوَاکَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله نَعَمْ هَلُمُّوا بِنَا إِلَی أَیِّهَا شِئْتُمْ فَأَسْتَشْهِدَهُ لِیَشْهَدَ لِی عَلَیْکُمْ فَخَرَجُوا إِلَی أَوْعَرِ جَبَلٍ رَأَوْهُ فَقَالُوا یَا مُحَمَّدُ هَذَا الْجَبَلَ فَاسْتَشْهِدْهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِلْجَبَلِ إِنِّی أَسْأَلُکَ بِجَاهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّیِّبِینَ الَّذِینَ بِذِکْرِ أَسْمَائِهِمْ خَفَّفَ اللَّهُ الْعَرْشَ عَلَی کَوَاهِلِ (۴)ثَمَانِیَهٍ مِنَ الْمَلَائِکَهِ بَعْدَ أَنْ لَمْ یَقْدِرُوا عَلَی تَحْرِیکِهِ وَ هُمْ خَلْقٌ کَثِیرٌ لَا یَعْرِفُ عَدَدَهُمْ غَیْرُ اللَّهِ (۵)عَزَّ وَ جَلَّ وَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّیِّبِینَ الَّذِینَ بِذِکْرِ أَسْمَائِهِمْ تَابَ اللَّهُ عَلَی آدَمَ وَ غَفَرَ خَطِیئَتَهُ وَ أَعَادَهُ إِلَی مَرْتَبَتِهِ وَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّیِّبِینَ الَّذِینَ بِذِکْرِ أَسْمَائِهِمْ وَ سُؤَالِ اللَّهِ بِهِمْ رَفَعَ إِدْرِیسَ فِی الْجَنَّهِ مَکَاناً عَلِیّاً لَمَّا شَهِدْتَ لِمُحَمَّدٍ بِمَا أَوْدَعَکَ اللَّهُ بِتَصْدِیقِهِ عَلَی هَؤُلَاءِ الْیَهُودِ فِی ذِکْرِ قَسَاوَهِ قُلُوبِهِمْ وَ تَکْذِیبِهِمْ فِی جَحْدِهِمْ لِقَوْلِ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله

۱- فی المصدر: و ظهور الباطل فی دعواک.

۲- فی المصدر: و فی نسخه: الصدق ینبئ عنکم لا الوعید.

۳- فی المصدر: اقترحوا بما أنتم مقترحون.

۴- جمع الکاهل: أعلی الظهر ممّا یلی العنق.

۵- فی نسخه: الا اللّه.

فَتَحَرَّکَ الْجَبَلُ وَ تَزَلْزَلَ وَ فَاضَ عَنْهُ الْمَاءُ وَ نَادَی یَا مُحَمَّدُ أَشْهَدُ أَنَّکَ رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِینَ وَ سَیِّدُ الْخَلَائِقِ أَجْمَعِینَ وَ أَشْهَدُ أَنَّ قُلُوبَ هَؤُلَاءِ الْیَهُودِ کَمَا وَصَفْتَ أَقْسَی مِنَ الْحِجَارَهِ لَا یَخْرُجُ مِنْهَا خَیْرٌ کَمَا قَدْ یَخْرُجُ مِنَ الْحِجَارَهِ الْمَاءُ سَیْلًا أَوْ تَفَجُّراً (۱)وَ أَشْهَدُ أَنَّ هَؤُلَاءِ کَاذِبُونَ عَلَیْکَ فِیمَا بِهِ یَقْذِفُونَکَ مِنَ الْفِرْیَهِ عَلَی رَبِّ الْعَالَمِینَ(۲).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السّلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُکُمْ مِنْ بَعْدِ ذلِکَ فَهِیَ کَالْحِجارَهِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَهً وَ إِنَّ مِنَ الْحِجارَهِ لَما یَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهارُ وَ إِنَّ مِنْها لَما یَشَّقَّقُ فَیَخْرُجُ مِنْهُ الْماءُ وَ إِنَّ مِنْها لَما یَهْبِطُ مِنْ خَشْیَهِ اللَّهِ وَ مَا اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ» - . بقره / ۷۴ - ، {سپس دلهای شما بعد از این [واقعه] سخت گردید، همانند سنگ، یا سخت تر از آن، چرا که از برخی سنگها، جویهایی بیرون می زند، و پاره ای از آنها می شکافد و آب از آن خارج می شود، و برخی از آنها از بیم خدا فرو می ریزد، و خدا از آنچه می کنید غافل نیست.} «ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُکُمْ» فرمود: ای یهودیان، دلهایتان کور و خشک و دور از خیر و رحمت شد. «مِنْ بَعْدِ ذلِکَ» یعنی بعد از اظهار آیات و معجزات عالی که در زمان حضرت موسی مشاهده کردید و آیات و معجزاتی که از حضرت محمد صلی الله علیه و آله دیدید

ص: ۳۱۲

«فَهِیَ کَالْحِجارَهِ» مانند سنگ ترشح و رطوبتی نداشت که موجب سود و نفعی باشد. یعنی نه حق خدا را پرداختید و نه از اموال و قدرتهای مالی خود انفاق نمودید و نه گرسنه ای را سیر کردید و نه مهمان نوازی نمودید و نه به داد کسی رسیدید و هیچ عمل به آداب انسانیت نکردید «أَوْ أَشَدُّ قَسْوَهً» یعنی دلهای شما مانند سنگهای سخت یا سخت تر از سنگ شد. در اینجا به صورت ابهام بیان می کند و توضیح نمی دهد؛ مانند کسی که به دیگری می گوید، تو نان یا گوشت خورده ای و منظورش این نیست که من نمی دانم کدام را خورده ای و می خواهد بر شنونده مبهم باشد تا نفهمد که چه خورده، گرچه می داند او چه خورده است. معنی آیه این نیست که بلکه سخت تر از سنگ است، زیرا استدراک (که مطلبی را اول به صورتی بگویند و بعد آن را تصحیح کنند، در جایی است که جمله اول غلط است و جمله بعد آن را تصحیح می کند) و این محال است که به خدا نسبت دهیم که مطلبی را به غلط بگوید و بعد آن را تصحیح نماید زیرا او عالم به گذشته و حال و آینده است و می داند که چیزی که در آینده به وجود آید، چگونه خواهد بود. این استدراک مخصوص مخلوق ناقص است و منظورش این هم نیست که دلهای شما چون سنگ و سخت تر از سنگ است یعنی نه سخت تر و نه ملایم تر. وقتی بعداً بفرماید سخت تر است، گفتار قبلی خود را باطل می کند زیرا قبلاً فرمود: مانند سنگ است و این مثل است برای کسی که منظورش این است که بفهماند، دلهای شما نه کم و نه زیاد، منبع و منشأ خیری نیست. در جمله اول مبهم آورده چون می فرماید «أَوْ أَشَدُّ» ولی در جمله دوم توضیح داده که از سنگ سخت تر است این توضیح نه به وسیله لفظ «أَوْ أَشَدُّ قَسْوَهً» است بلکه به وسیله این آیه است «وَ إِنَّ مِنَ الْحِجارَهِ لَما یَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهارُ» یعنی در قساوت طوری است که از آن خیری بر نمی خیزد. از بعضی سنگها آب تراوش می کند و به درد مردم می خورند «وَ إِنَّ مِنْها لَما یَشَّقَّقُ فَیَخْرُجُ مِنْهُ الْماءُ» بعضی از سنگها می شکافد و از آنها آب می تراود که منبع خیری است، به جز نهرهایی که از دل کوه ها جاری است، اما دلهای آنها هیچ خیری از آن نمی تراود و تکان نمی خورد تا موجب خیرات مختصری گردد. سپس می فرماید: «وَ إِنَّ مِنْها لَما یَهْبِطُ مِنْ خَشْیَهِ اللَّهِ» بعضی از این سنگها وقتی آنها را به خدا و به اسماء اولیاء خدا محمد و علی و فاطمه و حسن و حسین و اولاد پاکش علیهم السلام قسم بدهند،

ص: ۳۱۳

از خشیت خدا فرود می آید ولی در دلهای شما چنین اثری وجود ندارد «وَ مَا اللَّهُ بِغافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ» خداوند کاملا مطلع از وضع شما است و طبق استحقاق شما به شما جزا و کیفر می دهد. او هرگز به شما ظلم نخواهد کرد. او حسابی سخت می گیرد و عقابی سخت می نماید. آنچه در این آیه خداوند در باره دلهای آنها می فرماید، شبیه مطلبی است که در سوره نساء آمده است:

«أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَإِذاً لا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيراً» - . نساء / ۵۳ - ، {آیا آنان نصیبی از حکومت دارند؟ [اگر هم داشتند،] به قدر نقطه پشت هسته خرمایی [چیزی] به مردم نمی دادند.} اگر قدرت در دست آنها بود، به مردم به اندازه ذره ای هم نمی دادند و توضیحی که در مورد سنگ ها داده، شبیه توصیفی است که در این آیه می فرماید: «لَوْ أَنْزَلْنا هذَا الْقُرْآنَ عَلى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خاشِعاً مُتَصَدِّعاً مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ» - . حشر / ۲۱ - ، { اگر این قرآن را بر کوهی فرومی فرستادیم، یقیناً آن [کوه] را از بیم خدا فروتن [و] از هم پاشیده می دیدی. و این مَثَلها را برای مردم می زنیم، باشد که آنان بیندیشند.} این سرزنش در ارتباط با یهودیان و ناصبی ها است. یهودیان جامع هر دو کار و فاعل هر دو خطا بودند به همین جهت بر آنها سخت گرفته شد تا جایی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ایشان را مورد سرزنش قرار داد. زیرا گروهی از رؤسای ایشان و زبان آورانشان گفتند: یا محمد، تو ما را ملامت می کنی و از دلهای ما خبر می دهی، درحالی که خدا می داند آن طور نیست. دلهای ما موجب خیر کثیری است؛ ما روزه می گیریم، صدقه می دهیم و با فقرا مواسات داریم.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: خیر و خوبی در صورتی درست است که در راه خدا باشد و به دستور او انجام شود، اما وقتی منظور، ریا و دشمنی با پیامبر خدا و خودنمایی به وسیله ثروت علیه سفیر خدا باشد، چنین کاری خیر نیست بلکه شر خالص است و آن چنان گردنگیر فاعل می شود که به عذاب شدید مبتلا خواهد شد.

گفتند یا محمد، تو چنین ادعایی می کنی، ولی ما می گوییم آنچه انفاق می کنیم در راه سرکوب نمودن تو و پراکنده کردن یاران تو است و این کار برای ما جهاد بزرگی است و از خداوند آرزوی ثواب عظیمی در مقابل این اعمال داریم. و کمترین چیز این است که ما با شما در ادعا برابریم. دیگر چه فضیلتی برای تو نسبت به ما می ماند؟

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: برادران یهود! ادعای تساوی نسبت به کسی که به حق این ادعا را می کند و کسی که به باطل مدعی است درست نیست. حجت ها و براهین خداداد بین این دو فرق می گذارد و پرده از ادعای باطل بر می دارد و حق را آشکار می کند. محمد رسول خدا نادانی شما را مغتنم نمی شمرد که بدون دلیل سخن او را بپذیرید، ولی چنان برای شما استدلال می کند که امکان نپذیرفتن آن را نداشته باشید و نتوانید فرار کنید. اگر محمد یک معجزه به انتخاب خود بیاورد، خواهید گفت که این ساختگی و حیله بازی است یا قبلا آموخته است، اما اگر خودتان تقاضا کنید و انتخاب نمایید، دیگر نمی توانید چنین ادعایی کنید. اینک چه معجزه ای می خواهید؟

ص: ۳۱۴

خداوند به من خبر داده که هر چه شما انتخاب کنید انجام خواهد داد تا بهانه کفار را قطع نماید و موجب افزایش بصیرت مؤمنین شما گردد.

گفتند با ما به انصاف رفتار کردی، اگر همین وعده ای که دادی در مورد خود به انجام رسانیدی، درست، و گر نه باید از ادعای خود در مورد نبوت دست برداری و مانند مردم عادی باشی و تابع حکم تورات گردی، زیرا نتوانسته ای آنچه را ما خواسته ایم انجام دهی و ادعایت باطل می‌گردد. پیامبر اکرم فرمود: باید تعهد به واقعیت و حقیقت کنید نه تهدید. حالا هر چه مایلید انتخاب کنید تا بهانه شما از میان برود.

گفتند یا محمد، اینک از این کوه گواهی (به رسالت) خود بخواه. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: ای کوه، از تو می خواهم به حق محمد و آل پاکش، آنها که به نام ایشان خداوند عرش را بر شانه هشت فرشته سبک نموده با اینکه نمی توانستند آن را تکان بدهند، آنها که با نام ایشان خدا توبه آدم را پذیرفت و از خطایش درگذشت و به او مقام اولش را برگرداند، و به حق محمد و آل پاکش، آنها که با نام آنها و درخواست از خدا، خداوند ادریس را در بهشت به مقام ارجمندی رساند، اینک برای این یهودیان گواهی بده، به آن شهادتی که خداوند در تو در مورد قساوت دلهای ایشان و تکذیب آنها گفتار محمد رسول خدا صلی الله علیه و آله را به امانت گذارده.

ص: ۳۱۵

کوه حرکتی کرد و آب از آن جاری شد و فریاد زد یا محمد!

گواهی می دهم تو رسول پروردگار جهان و بهترین مردم هستی و گواهی می دهم که دل این یهودیان چنانچه توصیف نموده ای از سنگ سخت تر است و چیزی از آن بر نمی آید، چنانچه از دل سنگ آب سیل آسا می تراود یا بیرون می آید و گواهی می دهم که آنها در مورد نسبت کذبی که به تو در رابطه با خدای جهان می دهند، دروغ می گویند. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۲۸۳ - ۳۸۷ -

**[ترجمه]

توضیح

أقول تمامه فی أبواب معجزات النبی صلی الله علیه و آله و یقال عسا الشی ء إذا یبس و صلب قوله الصدق بینی و بینکم أی یجب أن نصدق فیما نقول و نأتی به و لا نکتفی بالوعد و الوعید و فی بعض النسخ ینبئ عنکم و هو أظهر.

**[ترجمه]بقیه این خبر در ابواب معجزات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خواهد آمد.

**[ترجمه]

«۱۲»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَوْلُهُ تَعَالَی أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْ یُؤْمِنُوا لَکُمْ الْآیَهَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام فَلَمَّا بَهَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله هَؤُلَاءِ الْیَهُودَ بِمُعْجِزَتِهِ وَ قَطَعَ مَعَاذِیرَهُمْ بِوَاضِحِ دَلَالَتِهِ لَمْ یُمْکِنْهُمْ مُرَاجَعَتُهُ فِی حُجَّتِهِ وَ لَا إِدْخَالُ التَّلْبِیسِ عَلَیْهِ فِی مُعْجِزَاتِهِ قَالُوا یَا مُحَمَّدُ قَدْ آمَنَّا بِأَنَّکَ الرَّسُولُ الْهَادِی الْمَهْدِیُّ وَ أَنَّ عَلِیّاً أخوک (أَخَاکَ) هُوَ الْوَصِیُّ وَ الْوَلِیُّ وَ کَانُوا إِذَا خَلَوْا بِالْیَهُودِ الْآخَرِینَ یَقُولُونَ لَهُمْ إِنَّ إِظْهَارَنَا لَهُ الْإِیمَانَ بِهِ أَمْکَنُ لَنَا مِنْ مَکْرُوهِهِ وَ أَعْوَنُ لَنَا عَلَی اصْطِلَامِهِ وَ اصْطِلَام أَصْحَابِهِ لِأَنَّهُمْ عِنْدَ اعْتِقَادِهِمْ أَنَّنَا مَعَهُمْ یَقِفُونَنَا عَلَی أَسْرَارِهِمْ وَ لَا یَکْتُمُونَنَا شَیْئاً فَنُطْلِعُ عَلَیْهِمْ أَعْدَاءَهُمْ فَیَقْصِدُونَ أَذَاهُمْ بِمُعَاوَنَتِنَا وَ مُظَاهَرَتِنَا فِی أَوْقَاتِ اشْتِغَالِهِمْ وَ اضْطِرَابِهِمْ وَ أَحْوَالِ تَعَذُّرِ الْمُدَافَعَهِ وَ الِامْتِنَاعِ مِنَ الْأَعْدَاءِ عَلَیْهِمْ وَ کَانُوا مَعَ ذَلِکَ یُنْکِرُونَ عَلَی سَائِرِ الْیَهُودِ الْإِخْبَارَ لِلنَّاسِ عَمَّا کَانُوا یُشَاهِدُونَهُ مِنْ آیَاتِهِ وَ یُعَایِنُونَهُ مِنْ مُعْجِزَاتِهِ فَأَظْهَرَ اللَّهُ مُحَمَّداً رَسُولَهُ عَلَی قُبْحِ اعْتِقَادِهِمْ وَ سُوءِ دَخِیلَاتِهِمْ (۳)وَ عَلَی إِنْکَارِهِمْ عَلَی مَنِ اعْتَرَفَ بِمُشَاهَدِهِ مِنْ آیَاتِ مُحَمَّدٍ وَ وَاضِحِ بَیِّنَاتِهِ وَ بَاهِرِ مُعْجِزَاتِهِ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْتَ وَ أَصْحَابُکَ مِنْ عَلِیٍّ علیه السلام وَ آلِهِ الطَّیِّبِینَ أَنْ یُؤْمِنُوا لَکُمْ هَؤُلَاءِ الْیَهُودِ الَّذِینَ هُمْ بِحُجَجِ اللَّهِ قَدْ بَهَرْتُمُوهُمْ وَ بِآیَاتِ اللَّهِ وَ دَلَائِلِهِ الْوَاضِحَهِ قَدْ قَهَرْتُمُوهُمْ أَنْ یُؤْمِنُوا لَکُمْ وَ یُصَدِّقُوکُمْ

۱- فی المصدر أو تفجیرا.

۲- تفسیر العسکریّ: ۱۱۳- ۱۱۵.

۳- فی المصدر: علی سوء اعتقادهم و قبح اخلاقهم. و فی طبعه الآخر أضاف: و دخالتهم.

بِقُلُوبِهِمْ وَ يُبْدُوا فِی الْخَلَوَاتِ لِشَیَاطِینِهِمْ شَرِیفَ أَحْوَالِکُمْ وَ قَدْ کانَ فَرِیقٌ مِنْهُمْ یَعْنِی مِنْ هَؤُلَاءِ الْیَهُودِ مِنْ بَنِی إِسْرَائِیلَ یَسْمَعُونَ کَلامَ اللَّهِ فِی أَصْلِ جَبَلِ طُورِ سَیْنَاءَ وَ أَوَامِرِهِ وَ نَوَاهِیهِ ثُمَّ یُحَرِّفُونَهُ عَمَّا سَمِعُوهُ إِذَا أَدَّوْهُ إِلَی مَنْ وَرَاءَهُمْ مِنْ سَائِرِ بَنِی إِسْرَائِیلَ مِنْ بَعْدِ ما عَقَلُوهُ وَ عَلِمُوا أَنَّهُمْ فِیمَا یَقُولُونَهُ کَاذِبُونَ وَ هُمْ یَعْلَمُونَ أَنَّهُمْ فِی قِیلِهِمْ کَاذِبُونَ (۱)ثُمَّ أَظْهَرَ اللَّهُ عَلَی نِفَاقِهِمُ الْآخَرَ- فَقَالَ وَ إِذا لَقُوا الَّذِینَ آمَنُوا کَانُوا إِذَا لَقُوا سَلْمَانَ وَ الْمِقْدَادَ وَ أَبَا ذَرٍّ وَ عَمَّاراً قالُوا آمَنَّا کَإِیمَانِکُمْ إِیمَاناً بِنُبُوَّةِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله مَقْرُوناً بِالْإِیمَانِ بِإِمَامَةِ أَخِیهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام وَ بِأَنَّهُ أَخُوهُ الْهَادِی وَ وَزِیرُهُ الْمُؤَاتِی (۲)وَ خَلِیفَتُهُ عَلَی أُمَّتِهِ وَ مُنْجِزُ عِدَتِهِ وَ الْوَافِی بِذِمَّتِهِ (۳)وَ النَّاهِضُ بِأَعْبَاءِ سِیَاسَتِهِ وَ قَیِّمُ الْخَلْقِ الذَّابُّ لَهُمْ عَنْ سَخَطِ الرَّحْمَنِ الْمُوجِبُ لَهُمْ إِنْ أَطَاعُوهُ رِضَی الرَّحْمَنُ وَ أَنَّ خُلَفَاءَهُ مِنْ بَعْدِهِ هُمُ النُّجُومُ الزَّاهِرَةُ (۴)وَ الْأَقْمَارُ النَّیِّرَةُ وَ الشَّمْسُ الْمُضِیئَةُ الْبَاهِرَةُ وَ أَنَّ أَوْلِیَاءَهُمْ أَوْلِیَاءُ اللَّهِ وَ أَنَّ أَعْدَاءَهُمْ أَعْدَاءُ اللَّهِ وَ یَقُولُ بَعْضُهُمْ نَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً صَاحِبُ الْمُعْجِزَاتِ وَ مُقِیمُ الدَّلَالاتِ الْوَاضِحَاتِ وَ سَاقَ الْحَدِیثَ کَمَا سَیَأْتِی فِی أَبْوَابِ مُعْجِزَاتِ الرَّسُولِ صلی الله علیه و آله وَ بَابِ غَزْوَةِ بَدْرٍ إِلَی قَوْلِهِ فَلَمَّا أَفْضَی بَعْضُ هَؤُلَاءِ الْیَهُودِ إِلَی بَعْضٍ قَالُوا أَیَّ شَیْ ءٍ صَنَعْتُمْ أَخْبَرْتُمُوهُمْ (۵)بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَیْکُمْ

۱- فی المصدر هنا زیاده و هی هکذا: و ذلک أنهم لما صاروا مع موسی إلی الجبل فسمعوا کلام اللّه و وقفوا علی أوامره و نواهیه، و رجعوا فأدوه إلی من بعدهم فشق علیهم، فاما المؤمنون منهم فثبتوا علی ایمانهم و صدقوا فی نیاتهم، و أمّا أسلاف هؤلاء الیهود الذین نافقوا رسول اللّه فی هذا القصه فانهم قالوا لبنی إسرائیل: إن اللّه تعالی قال لنا هذا و أمرنا بما ذکرناه لکم و نهانا، و اتبع ذلک بأنکم إن صعب علیکم ما أمرتکم به فلا علیکم أن لا تفعلوه و إن صعب علیکم بما عنه نهیتکم فلا علیکم ان ترتکبوه و تواقعوه، و هم یعلمون أنهم یقولون بقولهم خ ل هذا کاذبون، ثمّ أظهر اللّه علی نفاقهم الآخر مع جهلهم فقال: اه اه.

۲- فی المصدر: و وزیره الموالی. الموافی خ ل. قلت: المؤاتی: الموافق.

۳- فی هامش المصدر: بدینه خ ل.

۴- فی المصدر: هم النجوم الظاهره.

۵- فی المصدر: أی شی ء صنعتم «أ تحدثونهم» أخبرتموهم اه.

مِنَ الدَّلَالاتِ عَلَى صِدْقِ نُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ صلى الله علیه و آله وَ إِمَامَهِ أَخِيهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ بِأَنَّكُمْ كُنْتُمْ قَدْ عَلِمْتُمْ هَـذَا وَ شَاهَدْتُمُوهُمْ فَلَمْ تُؤْمِنُوا بِهِ وَ لَمْ تُطِيعُوهُ وَ قَدَرُوا بِجَهْلِهِمْ أَنَّهُمْ إِنْ لَمْ يُخْبِرُوهُمْ بِتِلْكَ الْآيَاتِ لَمْ يَكُنْ لَهُ عَلَيْهِمْ حُجَّهٌ فِی غَيْرِهَا ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ أَ فَلا تَعْقِلُونَ أَنَّ هَذَا الَّذِی يُخْبِرُونَهُمْ بِهِ مِمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ مِنْ دَلَائِلِ نُبُوَّهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله حُجَّهٌ عَلَيْكُمْ عِنْـدَ رَبِّكُمْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى أَ وَ لا يَعْلَمُونَ يَعْنِی أَ وَ لَا يَعْلَمُ هَؤُلَاءِ الْقَائِلُونَ لِإِخْوَانِهِمْ أَ تُحَـدِّثُونَهُمْ بِما فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مـا يُسِـرُّونَ مِنْ عَـدَاوَهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ يُضْـمِرُونَهُ مِنْ أَنَّ إِظْهَـارَهُمُ الْإِيمَانَ بِهِ أَمْكَنُ لَهُمْ مِنِ اصْطِلَامِهِ وَ إِبَادَهِ أَصْحَابِهِ (۱)وَ ما يُعْلِنُونَ مِنَ الْإِيمَانِ ظَاهِراً لِيُؤْنِسُوهُمْ وَ يَقِفُوا بِهِ عَلَى أَسْرَارِهِمْ فَيُذِيعُونَهَا بِحَضْرَهِ مَنْ يَضُرُّهُمْ وَ أَنَّ اللَّهَ لَمَّا عَلِمَ ذَلِكَ دَبَّرَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله تَمَامَ أَمْرِهِ بِبُلُوغِ غَايَهِ مَا أَرَادَهُ اللَّهُ بِبَعْثِهِ وَ أَنَّهُ يُتِمُّ أَمْرَهُ وَ أَنَّ نِفَاقَهُمْ وَ كَيْدَهُمْ لَا يَضُرُّهُ قَوْلُهُ تَعَالَى وَ مِنْهُمْ أُمِّيُّونَ الْآيَهَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام ثُمَّ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى يَا مُحَمَّدُ وَ مِنْ هَؤُلَاءِ الْيَهُودِ أُمِّيُّونَ لَا يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ وَ لَـا يَكْتُبُونَ كَالْأُمِّيِّ مَنْسُوبٌ إِلَى الْـأُمِّ أَیْ هُوَ كَمَـا خَرَجَ مِنْ بَطْنِ أُمِّهِ لَا يَقْرَأُ وَ لَا يَكْتُبُ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ الْمُنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ وَ لَا الْمُتَكَذَّبَ بِهِ (۲)وَ لَا يُمَيِّزُونَ بَيْنَهُمَا إِلَّا أَمانِيَّ أَیْ إِلَّا أَنْ يُقْرَأَ عَلَيْهِمْ وَ يُقَالَ لَهُمْ إِنَّ هَذَا كِتَابُ اللَّهِ وَ كَلَامُهُ وَ لَا يَعْرِفُونَ إِنْ قُرِئَ مِنَ الْكِتَابِ خِلَافُ مَا فِيهِ وَ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ أَیْ مَا يَقُولُ لَهُمْ (۳)رُؤَسَاؤُهُمْ مِنْ تَكْذِيبِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فِی نُبُوَّتِهِ وَ إِمَامَهِ عَلِيٍّ علیه السلام سَيِّدِ عِتْرَتِهِ يُقَلِّدُونَهُمْ (۴)مَعَ أَنَّهُ مُحَرَّمٌ عَلَيْهِمْ تَقْلِيدُهُمْ (۵)ثُمَّ قَالَ عَزَّ وَ جَلَّ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتابَ بِأَيْدِيهِمْ الْآيَهَ قَالَ

۱- الإباده: الاهلاک.

۲- فی المصدر: و لا المکذوب به.

۳- فی نسخه: إن ما یقول لهم.

۴- فی المصدر: إلّا ما یقول لهم رؤساؤهم من تکذیب محمّد فی نبوّته و إمامه علی سید عترته و هم یقلدونهم.

۵- قطع من هنا قطعه طویله.

الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ لِقَوْمٍ مِنْ هَؤُلَاءِ الْيَهُودِ كَتَبُوا صِفَةً زَعَمُوا أَنَّهَا صِفَةُ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله وَ هُوَ خِلَافُ صِفَتِهِ وَ قَالُوا لِلْمُسْتَضْعَفِينَ هَذِهِ صِفَةُ النَّبِيِّ الْمَبْعُوثِ فِی آخِرِ الزَّمَانِ أَنَّهُ طَوِيلٌ عَظِيمُ الْبَدَنِ وَ الْبَطْنِ أَصْهَبُ الشَّعْرِ وَ مُحَمَّدٌ بِخِلَافِهِ وَ هُوَ يَجِی ءُ بَعْدَ هَذَا الزَّمَانِ بِخَمْسِمِائَةِ سَنَةٍ وَ إِنَّمَا أَرَادُوا بِذَلِکَ لِتَبْقَى لَهُمْ عَلَى ضُعَفَائِهِمْ رِئَاسَتُهُمْ وَ تَدُومَ لَهُمْ مِنْهُمْ إِصَابَاتُهُمْ وَ يَكُفُّوا أَنْفُسَهُمْ مَئُونَةَ خِدْمَةِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ خِدْمَةِ عَلِيٍّ علیه السلام وَ أَهْلِ خَاصَّتِهِ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ مِنْ هَذِهِ الصِّفَاتِ الْمُحَرَّفَاتِ الْمُخَالِفَاتِ لِصِفَةِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ عَلِيٍّ علیه السلام الشِّدَّةُ لَهُمْ مِنَ الْعَذَابِ فِی أَسْوَإِ بِقَاعِ جَهَنَّمَ وَ وَيْلٌ لَهُمُ الشِّدَّةُ مِنَ الْعَذَابِ ثَانِيَةً لَهُمْ مُضَافَةً إِلَى الْأُولَى مِمَّا يَكْسِبُونَهُ مِنَ الْأَمْوَالِ الَّتِی يَأْخُذُونَهَا إِذَا أَثْبَتُوا عَوَامَّهُمْ عَلَى الْكُفْرِ- بِمُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ الْجَحْدِ لِوَصِيَّةِ أَخِيهِ عَلِيٍّ وَلِيِّ اللَّهِ علیه السلام وَ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّاماً مَعْدُودَةً الْآيَةَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ قالُوا يَعْنِی الْيَهُودَ الْمُظْهِرِينَ لِلْإِيمَانِ الْمُسِرِّينَ لِلنِّفَاقِ الْمُدْبِرِينَ (1)عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله (2)وَ ذَوِيهِ بِمَا يَظُنُّونَ أَنَّ فِيهِ عَطَبَهُمْ (3)لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّاماً مَعْدُودَةً وَ ذَلِکَ أَنَّهُ كَانَ لَهُمْ أَصْهَارٌ وَ إِخْوَةٌ رَضَاعٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يُسِرُّونَ كُفْرَهُمْ عَنْ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ صَحْبِهِ وَ إِنْ كَانُوا بِهِ عَارِفِينَ صِيَانَةً لَهُمْ لِأَرْحَامِهِمْ وَ أَصْهَارِهِمْ قَالَ لَهُمْ هَؤُلَاءِ وَ لِمَ تَفْعَلُونَ هَذَا النِّفَاقَ الَّذِی تَعْلَمُونَ أَنَّكُمْ بِهِ عِنْدَ اللَّهِ مَسْخُوطٌ عَلَيْكُمْ مُعَذَّبُونَ أَجَابَهُمْ ذَلِکَ الْيَهُودُ بِأَنَّ مُدَّةَ ذَلِکَ الْعَذَابِ نُعَذَّبُ بِهِ لِهَذِهِ الذُّنُوبِ أَيَّاماً مَعْدُودَةً تَنْقَضِی ثُمَّ نَصِيرُ بَعْدُ فِی النِّعْمَةِ فِی الْجِنَانِ فَلَا نَتَعَجَّلُ الْمَكْرُوهَ فِی الدُّنْيَا لِلْعَذَابِ الَّذِی هُوَ بِقَدْرِ أَيَّامِ ذُنُوبِنَا فَإِنَّهَا تَفْنَى وَ تَنْقَضِی وَ نَكُونُ قَدْ حَصَّلْنَا لِذَاتِ الْحُرِّيَّةِ مِنَ الْخِدْمَةِ وَ لِذَاتِ نِعْمَةِ الدُّنْيَا ثُمَّ لَا نُبَالِی بِمَا يُصِيبُنَا بَعْدُ فَإِنَّهُ إِذَا لَمْ يَكُنْ دَائِماً فَكَأَنَّهُ قَدْ فَنِيَ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ قُلْ يَا مُحَمَّدُ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْداً أَنَّ عَذَابَكُمْ عَلَى كُفْرِكُمْ

۱- فی نسخه: يعنی اليهود المظهرون للايمان، المسرون للنفاق، المدبّرون اه.

۲- فی المصدر: اليهود المصرون المظهرون للايمان المسرون للنفاق المدبرون على رسول اللّه.

۳- أی يظنون أن فيه هلاكهم.

بِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ دِفْعِكَمْ لِآيَاتِهِ فِي نَفْسِهِ وَ فِي عَلِيٍّ علیه السلام وَ سَائِرِ خُلَفَائِهِ وَ أَوْلِيَائِهِ مُنْقَطِعٌ غَيْرُ دَائِمٍ بَلْ مَا هُوَ إِلَّا عَذَابٌ دَائِمٌ لَا نَفَادَ لَهُ فَلَا تَجْتَرُوا عَلَى الْآثَامِ وَ الْقَبَائِحِ مِنَ الْكُفْرِ بِاللَّهِ وَ بِرَسُولِهِ وَ بِوَلِيِّهِ الْمَنْصُوبِ بَعْدَهُ عَلَى أُمَّتِهِ لِيَسُوسَهُمْ وَ يَرْعَاهُمْ سِيَاسَةَ الْوَالِدِ الشَّفِيقِ الرَّحِيمِ الْكَرِيمِ لِوَلَدِهِ وَ رِعَايَةِ الْحَدَبِ الْمُشْفِقِ عَلَى خَاصَّتِهِ فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ وَعْدَهُ فَلِذَلِكَ أَنْتُمْ (۱)بِمَا تَدَّعُونَ مِنْ فَنَاءِ عَذَابِ ذُنُوبِكُمْ هَذِهِ فِي حِرْزٍ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ ما لا تَعْلَمُونَ بَلَى أَنْتُمْ فِي أَيِّهِمَا ادَّعَيْتُمْ كَاذِبُونَ(۲).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «أَ فَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ» می فرماید: وقتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با معجزات خود یهودیان را مغلوب نمود و بهانه آنها را قطع کرد، به طوری که امکان مقابله نداشتند و نتوانستند با معجزات آن جناب مبارزه نمایند، گفتند یا محمد، ما به رسالت شما و به اینکه شما هادی و مهدی هستی و علی علیه السّلام برادرت وصی و ولی خدا است ایمان آورده ایم. اما وقتی با سایر یهودیان به خلوت می نشستند، به آنها می گفتند، این ایمانی که ما به ظاهر آوردیم، ما را از ناراحتیهایی که از جانب ایشان می رسد مصون نگه می دارد و در نابودی او و اصحابش ما را کمک می کند، زیرا وقتی آنها خیال می کنند از ایشان هستیم به ما اعتماد نموده اسرار خود را در اختیار ما می گذارند و چیزی را از ما پنهان نمی کنند و ما بدین وسیله اطلاعات خود را در اختیار دشمنان آنها می گذاریم و آنها به کمک ما می توانند در هنگام اشتغال و گرفتاری آنها و زمانی که امکان دفاع ندارند، به ایشان حمله نمایند. ولی در عین حال، مشاهدات و معجزاتی که دیده بودند را نیز به آنها می گفتند. خداوند پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را بر این اعتقاد زشت آنها آگاه نمود و مداخلات بی جای آنها و اینکه منکر مشاهدات خود در مورد معجزات و دلائل واضح آن جناب هستند و فرمود «أَ فَتَطْمَعُونَ» آیا طمع دارید شما و اصحابت از قبیل علی علیه السّلام و آل پاکش «أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ» که ایمان به شما بیاورند، این یهودیانی که به وسیله دلائل و معجزات آنها را مغلوب کرده اید و با دلائل واضح آنها را مقهور نمودید «أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ» شما را تصدیق کنند

ص: ۳۱۶

و برای شیطان صفتان خود، مقام عالی و احوال شریف شما را بیان کنند. «وَ قَدْ كانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ» بعضی از این یهودیان بنی اسرائیل «يَسْمَعُونَ كَلامَ اللَّهِ» کلام خدا را در کنار کوه طور سیناء و دستورات و نواهی خدا را می شنیدند «ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ» بعد وقتی به دیگران تحویل می دادند، تغییر می دادند «مِنْ بَعْدِ ما عَقَلُوهُ» و کاملا متوجه بودند که آنچه می گویند دروغ است «وَ هُمْ يَعْلَمُونَ».

بعد خداوند نفاق دیگری از آنها را بیان می کند «وَ إِذا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا» این یهودیان وقتی با سلمان و مقداد و اباذر و عمار روبرو می شدند، می گفتند ما ایمان آوردیم «آمَنَّا» ایمان به نبوت محمد صلی الله علیه و آله به همراه ایمان به امامت برادرش علی بن ابی طالب که او برادر او و راهنما و وزیر دوستدارش و جانشین او در میان امت و وفا کننده به عهد او و پرداخت کننده تعهدات او است و بپا دارنده سیاست و کفیل مردم و بازدارنده مردم است و اطاعت او موجب خشنودی خدا و جانشینان بعد از او ستارگان درخشان و ماه تابان و خورشید نور افشانند و دوستان آنها دوستان خدایند و دشمنانشان دشمنان خدا.

و بعضی می گویند، گواهی می دهیم که محمد صاحب معجزات و بپا دارنده دلائل واضح... و دنباله مطلب را به بخش معجزات پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و باب جنگ بدر کشانده و تا آنجا که می گوید: گروهی از این یهودیان وقتی به

دیگران می رسند، می گویند چه کرده اید؟ به آنها گفتید که خداوند چگونه شما را

ص: ۳۱۷

از صدق نبوت محمد صلی الله علیه و آله و امامت برادرش علی بن ابی طالب علیه السّلام مطلع نموده «لِیُحَاجُّوکُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّکُمْ» تا در نزد خدا با شما به استدلال پردازند، و گفتید که شما این معجزات و شواهد را مشاهده کردید ولی ایمان نیاوردید و اطاعت از او ننمودید؟ آنها خیال می کردند، اگر این شواهد و دلائل را برای دیگران نگویند، از آنها بازخواستی نخواهد شد «أَ فَلا تَعْقِلُونَ» مگر شما اندیشه نمی کنید که آنچه از دلائل و شواهد نبوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله به شما برسد، حجتی بر شما خواهد بود «أَنَّ اللَّهَ یَعْلَمُ ما یُسِرُّونَ» خدا می داند که شما در دل خود دشمنی حضرت محمد صلی الله علیه و آله را پنهان کرده اید و این ایمان ظاهری آنها را در تصمیم خود مبنی بر کشتن پیامبر و از بین بردن اصحابش بیشتر کمک می کند «وَ ما یُعْلِنُونَ» و آنچه آشکار می کنند، از قبیل اظهار ایمان که آنها را با مسلمانان مانوس نماید و اسرار آنها را کشف نمایند و به آنها که می توانند بر ضرر مسلمانان اقدام کنند برسانند. ولی خداوند پیامبر خود محمد صلی الله علیه و آله را در پناه خود نگه می دارد تا بتواند هدف خود را از بعثت آن جناب به انجام برساند و نفاق و دشمنی آنها نمی تواند زیانی به پیامبر صلی الله علیه و آله برساند. -. تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۲۹۱ — ۲۹۳ و ۲۹۷ -

خداوند می فرماید، «وَ مِنْهُمْ أُمِّیُّونَ» تا آخر آیه. امام علیه السّلام فرمود: بعد خداوند می فرماید ای محمد، بعضی از این یهودیان بیسوادند که نمی توانند کتاب بخوانند و سواد نوشتن نیز ندارند (امی منسوب به لفظ «ام» است، یعنی او مانند وقتی که از مادر متولد شده، نمی تواند بنویسد و بخواند) و اطلاعی از کتاب آسمانی و کتاب غیر آسمانی که به دروغ آسمانی معرفی کرده اند ندارد و فرقی بین آن دو نمی گذارد.

«إِلَّا أَمانِیَ» یعنی مگر برای آنها بخوانند و یا بگویند این کتاب خدا است و سخن پروردگار است، و اگر کتاب خدا را بر خلاف آنچه نزول یافته بخوانند، آنها تشخیص نمی دهند «وَ إِنْ هُمْ إِلَّا یَظُنُّونَ» هر چه دانشمندان ایشان به آنها در مورد تکذیب حضرت محمد صلی الله علیه و آله و وصایت و امامت حضرت علی علیه السّلام تلقین کنند، فقط از آنها تقلید می کنند، با اینکه تقلید بر آنها حرام است. -. تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۲۲۹ -

سپس خداوند می فرماید: «فَوَیْلٌ لِلَّذِینَ یَکْتُبُونَ الْکِتابَ بِأَیْدِیهِمْ» -. بقره / ۷۹ -، {پس وای بر کسانی که کتاب [تحریف شده ای] با دستهای خود می نویسند.}

ص: ۳۱۸

امام علیه السّلام در تفسیر این آیه فرمود: این سخن را خداوند در مورد گروهی از یهودیان می فرماید که صفاتی را در مورد پیامبر آخر الزمان می نویسند و آن صفات بر خلاف صفات موجود در حضرت محمد صلی الله علیه و آله است، به این صورت که بلند قامت و تنومند است و شکمی بزرگ دارد و مویهایی نزدیک به قرمز رنگ دارد، در حالی که حضرت رسول صلی الله علیه و آله دارای این صفات نبود و مدعی می شدند که آن پیامبر پانصد سال بعد از این خواهد آمد. این سخنان را

می گفتند تا ریاست و حکومتشان بر آن مردم از دست نرود و استفاده هایی که از آنها می برند از میان نرود؛ و در ضمن از رنج خدمتگزاری نسبت به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امیر المؤمنین و یاران خاصش آسوده باشند. خداوند می فرماید «فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ» وای بر آنها از این صفات غیر واقعی که در باره محمد صلی الله علیه و آله و علی علیه السّلام به دست خود می نویسند و عذابی بس شدید در بدترین جاهای جهنم «وَ وَيْلٌ لَهُمْ» برای مرتبه دوم شدیدترین عذاب بر آنها «مِمَّا يَكْسِبُونَ» از اموالی که به دست می آورند که عوام مردم را از ایمان به حضرت محمد صلی الله علیه و آله باز می دارند و منکر ولایت و امامت حضرت علی علیه السّلام می شوند. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۳۰۲ - ۳۰۳ -

و گفتند «لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّاماً مَعْدُودَةً» امام علیه السّلام در تفسیر آیه شریفه می فرماید: این یهودیانی که اظهار ایمان می کنند ولی نفاق خود را پنهان می نمایند و پیوسته نقشه قتل و هلاک او را می کشند، مدعی هستند که چند روزی بیش دچار آتش جهنم نخواهیم شد. جریان چنین بود که آنها خویشاوندان و برادرانی رضاعی در میان مسلمانان داشتند که آنها را مورد سؤال قرار می دادند که چرا نفاق خود را پنهان می کنید؟ شما خود می دانید که مورد خشم خداوند قرار خواهید گرفت. اما آنها جواب می دادند که مدت این عذاب اندک است و چند روزی بیش نیست و سپس به نعمت بهشت جاوید خواهیم رسید. بنابراین به خاطر آن عذاب مختصری که در آخرت مبتلا خواهیم شد که به زودی از ما برداشته می شود به استقبال این ناراحتی و رنج دنیا نمی رویم، ولی حالا آزاد هستیم و گردن به دین او نمی نهیم و از نعمت دنیا برخورداریم. اشکالی ندارد، ناراحتی وقتی زودگذر باشد اهمیتی ندارد.

خداوند می فرماید: «قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْداً» بگو ای محمد، آیا پیمان گرفته اید از خدا بر اینکه عذاب شما در باره کفر

ص: ۳۱۹

به محمد و وصی او و جانشینانش کم و معدود است؟ نه، بلکه بر این انکار نبوت محمد و ولایت حضرت علی که چون مادری مهربان به امر رهبری امت بعد از او قیام می کند، عذابی دائم و جاوید خواهد

بود «فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ» تا خدا خلاف پیمان و قرارداد خود نکند؛ شما در هر دو ادعای خود کاذب و دروغگو هستید. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۳۰۳ - ۳۰۴ -

**[ترجمه]

«۱۳»

م، تفسیر الإمام علیه السلام وَ لَقَدْ آتَيْنا مُوسَى الْكِتابَ وَ قَفَّيْنا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ الْآيَةَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ هُوَ يُخَاطِبُ هَؤُلَاءِ الْيَهُودَ الَّذِينَ أَظْهَرَ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ الْمُعْجِزَاتِ لَهُمْ عِنْدَ تِلْكَ الْجِبَالِ وَ يُوَبِّخُهُمْ وَ لَقَدْ آتَيْنا مُوسَى الْكِتابَ التَّوْرَاةَ الْمُشْتَمِلَ عَلَى أَحْكَامِنَا وَ عَلَى ذِكْرِ فَضْلِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ وَ إِمَامَةِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ خُلَفَائِهِ بَعْدَهُ وَ شَرَفِ أَحْوَالِ الْمُسْلِمِينَ لَهُ وَ سُوءِ أَحْوَالِ الْمُخَالِفِينَ عَلَيْهِ وَ قَفَّيْنا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَ جَعَلْنَا رَسُولًا رَسُولًا فِي أَثَرِ رَسُولٍ وَ آتَيْنا أَعْطَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّناتِ الْآيَاتِ الْوَاضِحَاتِ إِحْيَاءَ الْمَوْتَى وَ إِبْرَاءَ الْأَكْمَهِ وَ الْأَبْرَصِ وَ الْإِنْبَاءَ بِمَا يَأْكُلُونَ وَ مَا يَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِهِمْ وَ

أَیَّدْناهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَ هُوَ جَبْرَئِیلُ علیه السلام وَ ذَلِکَ حِینَ رَفَعَهُ مِنْ رَوْزَنَهِ بَیْتِهِ إِلَی السَّمَاءِ وَ أَلْقَی شِبْهَهُ عَلَی مَنْ رَامَ قَتْلَهُ فَقُتِلَ بَدَلًا مِنْهُ وَ قِیلَ هُوَ الْمَسِیحُ (۳).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السّلام: امام حسن عسکری علیه السّلام در تفسیر آیه «وَ لَقَدْ آتَیْنا مُوسَی الْکِتابَ وَ قَفَّیْنا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ» - . بقره / ۸۷ - ،{و همانا به موسی کتاب [تورات] را دادیم، و پس از او پیامبرانی را پشت سر هم فرستادیم.} فرمود: خداوند در این آیه به همان یهودیانی خطاب می کند که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله معجزه کوه را برای آنها آورد و آنها را به این صورت سرزنش می کند که ما به حضرت موسی کتاب تورات را دادیم که احکام دین و فضیلت محمد و آل او و امامت علی بن ابی طالب و جانشینان بعد از او و مقام و ارزش مؤمنین به او و بدبختی کسانی که نسبت به او کفر ورزیدند، در آن بود «وَ قَفَّیْنا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ» و پیوسته پیامبرانی یکی پس از دیگری فرستادیم «وَ آتَیْنا عِیسَی ابْنَ مَرْیَمَ الْبَیِّناتِ» و به عیسی بن مریم معجزاتی آشکارا دادیم از قبیل زنده نمودن مرده و شفا بخشیدن به کور و پیس و اطلاع دادن از آنچه در خانه خود پنهان می کنند «وَ أَیَّدْناهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ» و او را با جبرئیل مدد و یاری کردیم در آن موقعی که او را از پنجره خانه اش به آسمان برد و کسانی که تصمیم به کشتن او داشتند را به اشتباه انداختیم و خیال کردند آن شخص عیسی مسیح است. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۳۷۱ -

**[ترجمه]

«۱۴»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ قالُوا قُلُوبُنا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِکُفْرِهِمْ فَقَلِیلًا ما یُؤْمِنُونَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ اللَّهُ تَعَالَی وَ قالُوا یَعْنِی الْیَهُودَ الَّذِینَ أَرَاهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله الْمُعْجِزَاتِ الْمَذْکُورَاتِ عِنْدَ قَوْلِهِ فَهِیَ کَالْحِجارَهِ الْآیَهَ قُلُوبُنَا غُلُفٌ أَوْعِیَهٌ لِلْخَیْرِ وَ الْعُلُومُ قَدْ أَحَاطَتْ بِهَا وَ اشْتَمَلَتْ عَلَیْهَا ثُمَّ هِیَ مَعَ ذَلِکَ لَا نَعْرِفُ لَکَ یَا مُحَمَّدُ فَضْلًا مَذْکُوراً فِی شَیْ ءٍ مِنْ کُتُبِ اللَّهِ وَ لَا عَلَی لِسَانِ أَحَدٍ مِنْ أَنْبِیَاءِ اللَّهِ فَقَالَ اللَّهُ تَعَالَی رَدّاً عَلَیْهِمْ بَلْ لَیْسَ کَمَا یَقُولُونَ أَوْعِیَهً لِلْعُلُومِ وَ لَکِنْ قَدْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ أَبْعَدَهُمُ

ص: ۳۲۰

۱- فی المصدر: فکذلک أنتم.

۲- تفسیر العسکریّ: ۳۱۶- ۲۳.

۳- تفسیر العسکریّ: ۱۴۸، و للحدیث ذیل.

اللَّهُ مِنَ الْخَيْرِ فَقَلِيلًا ما يُؤْمِنُونَ قَلِيلٌ إِيمَانُهُمْ يُؤْمِنُونَ بِبَعْضٍ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَ يَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَإِذَا كَذَّبُوا مُحَمَّداً فِي سَائِرِ مَا يَقُولُ فَقَدْ صَارَ مَا كَذَّبُوا بِهِ أَكْثَرَ وَ مَا صَدَّقُوا بِهِ أَقَلَّ وَ إِذَا قُرِئَ غُلُفٌ فَإِنَّهُمْ قَالُوا قُلُوبُنَا غُلُفٌ فِي غِطَاءٍ فَلَا نَفْهَمُ كَلَامَكَ وَ حَدِيثَكَ نَحْوَ مَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ قالُوا قُلُوبُنا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونا إِلَيْهِ وَ فِي آذانِنا وَقْرٌ وَ مِنْ بَيْنِنا وَ بَيْنِكَ حِجابٌ وَ كِلَا الْقِرَاءَتَيْنِ حَقٌّ وَ قَدْ قَالُوا بِهَذَا وَ بِهَذَا جَمِيعاً ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله مَعَاشِرَ الْيَهُودِ أَ تُعَانِدُونَ رَسُولَ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ تَأْبَوْنَ الِاعْتِرَافَ بِأَنَّكُمْ كُنْتُمْ بِذُنُوبِكُمْ مِنَ الْجَاهِلِينَ إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ بِهَا أَحَداً وَ لَا يُزِيلُ عَنْ فَاعِلِ هَذَا عَذَابَهُ أَبَداً إِنَّ آدَمَ عليه السلام لَمْ يَقْتَرِحْ عَلَى رَبِّهِ الْمَغْفِرَةَ لِذَنْبِهِ إِلَّا بِالتَّوْبَةِ فَكَيْفَ تَقْتَرِحُونَهَا أَنْتُمْ مَعَ عِنَادِكُمْ (۱).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السّلام: امام حسن عسکری علیه السّلام در تفسیر آیه «وَ قالُوا قُلُوبُنا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا ما يُؤْمِنُونَ»، - . بقره / ۸۸ - {و گفتند: «دلهای ما در غلاف است.» [نه، چنین نیست] بلکه خدا به سزای کفرشان، لعنتشان کرده است. پس آنان که ایمان می آورند چه اندک شماره اند.} فرمود :یعنی همان یهودیانی که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله برای آنها اظهار معجزه نمود و گفتند دلهای ما منبع خیرات و علومی است که خود داریم و در آن هیچ فضیلت و شخصیتی برای توی محمد نمی بینیم که در کتابهای خدا ذکر شده باشد و نه به زبان یکی از پیامبران آمده باشد.

خداوند در رد آنها می فرماید «بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ» بلکه خدا آنها را لعنت نموده و از خیر و نیکی دورشان کرده

ص: ۳۲۰

«فَقَلِيلًا ما يُؤْمِنُونَ» - . بقره / ۸۸ - ایمان مختصری دارند. ایمان به بعضی از آنچه خدا فرستاده دارند و برخی دیگر را کافرند. وقتی حضرت محمد صلی الله علیه و آله را در مورد سایر گفتارش تکذیب نمایند، تکذیب ایشان از تصدیقشان بیشتر می شود اما اگر قرائت شود «غُلُفٌ» منظورشان این است که دلهای ما در پس پرده ایست و گفتار تو را نمی فهمیم و شبیه این آیه است که خداوند می فرماید: «وَ قالُوا قُلُوبُنا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونا إِلَيْهِ وَ فِي آذانِنا وَقْرٌ وَ مِنْ بَيْنِنا وَ بَيْنِكَ حِجابٌ»، - . فصلت / ۵ - { و گفتند: «دلهای ما از آنچه ما را به سوی آن می خوانی سخت محجوب و مهجور است. و در گوشهای ما سنگینی و میان ما و تو پرده ای است} و هر دو قرائت درست است. آنها مدعی هر دو جهت شده اند. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۳۹۰ - ۳۹۱ -

سپس رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: ای گروه یهودیان، آیا با فرستاده پروردگار عالمیان دشمنی می کنید و از اعتراف به این که شما به خاطر گناهانتان از جاهلان هستید سر باز می زنید؟ قطعاً خداوند با چنین اعترافی احدی را عذاب نمی کند و از کسی که دشمنی ورزد و اعتراف نکند، عذاب دائمی خداوند برطرف نخواهد شد زیرا حضرت آدم بخشش گناهان خود را جز با توبه پیشنهاد نداد، چگونه شما آن را پیشنهاد می دهید، در حالی که چنین عناد و دشمنی‌ای دارید.

**[ترجمه]

توضیح

قال الطبرسی رحمه الله القراءات المشهوره غلف بسکون اللام و روی فی الشواذ غلف بضم اللام عن أبی عمرو فمن قرأ بتسکین

اللام فهو جمع الأغلف يقال للسيف إذا كان فی غلاف أغلف و من قرأ بضم اللام فهو جمع غلاف فمعناه أن قلوبنا أوعيه العلم فما بالها لا تفهم.

**[ترجمه]مرحوم طبرسی می نویسد، قرائت های مشهور «غُلْفٌ» به سکون لام است ولی قرائت به ضم لام کمتر شده است. اگر به سکون لام باشد جمع اغلف است که شمشیر را وقتی در غلاف باشد اغلف می گویند و آنها که به ضم لام خوانده اند، جمع غلاف است و معنی آن این است: با اینکه قلوب ما ظرف منبع علم است، نمی دانیم چرا نمی فهمد که تو پیامبری. - . مجمع البیان ۱: ۳۰۸ -

**[ترجمه]

«۱۵»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ قُلْ إِنْ کانَتْ لَکُمُ الدَّارُ الْآخِرَهُ عِنْدَ اللَّهِ خالِصَهً إِلَی قَوْلِهِ وَ اللَّهُ بَصِیرٌ بِما یَعْمَلُونَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام إِنَّ اللَّهَ تَعَالَی لَمَّا وَبَّخَ هَؤُلَاءِ الْیَهُودَ عَلَی لِسَانِ رَسُولِ اللَّهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ قَطَعَ مَعَاذِیرَهُمْ وَ أَقَامَ عَلَیْهِمُ الْحُجَجَ الْوَاضِحَهَ بِأَنَّ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله سَیِّدُ النَّبِیِّینَ وَ خَیْرُ الْخَلَائِقِ أَجْمَعِینَ وَ أَنَّ عَلِیّاً علیه السلام سَیِّدُ الْوَصِیِّینَ (۲)وَ خَیْرُ مَنْ یَخْلُفُهُ بَعْدَهُ فِی الْمُسْلِمِینَ وَ أَنَّ الطَّیِّبِینَ مِنْ آلِهِ هُمُ الْقُوَّامُ بِدِینِ اللَّهِ وَ الْأَئِمَّهُ لِعِبَادِ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَ انْقَطَعَتْ مَعَاذِیرُهُمْ وَ هُمْ لَا یُمْکِنُهُمْ إِیرَادُ حُجَّهٍ وَ لَا شُبْهَهٍ فَجَاءُوا إِلَی أَنْ کَابَرُوا (۳)فَقَالُوا لَا نَدْرِی مَا تَقُولُ وَ لَکِنَّا نَقُولُ إِنَّ الْجَنَّهَ خَالِصَهٌ لَنَا مِنْ دُونِکَ یَا مُحَمَّدُ وَ دُونِ عَلِیٍّ وَ دُونِ أَهْلِ دِینِکَ وَ أُمَّتِکَ

۱- تفسیر العسکریّ: ۱۵۶ و للحدیث ذیل.

۲- فی نسخه: و أن علیا أمیر المؤمنین.

۳- فی نسخه: الی ان تکابروا.

وَ أَنَّا بِكَمْ مُبْتَلَوْنَ وَ مُمْتَحَنُونَ وَ نَحْنُ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ الْمُخْلَصُونَ وَ عِبَادُهُ الْخَيِّرُونَ وَ مُسْتَجَابٌ دُعَاؤُنَا غَيْرُ مَرْدُودٍ عَلَيْنَا بِشَيْ ءٍ مِنْ سُؤَالِنَا رَبَّنَا فَلَمَّا قَالُوا ذَلِكَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لِنَبِيِّهِ عَلَيْهِ الصَّلَاهُ وَ السَّلَامُ قُلْ يَا مُحَمَّدُ لِهَؤُلَاءِ الْيَهُودِ إِنْ كانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَهُ الْجَنَّهُ وَ نَعِيمُهَا خالِصَهً مِنْ دُونِ النَّاسِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِيٍّ وَ الْأَئِمَّهِ عَلَيْهِمُ الصَّلَاهُ وَ السَّلَامُ وَ سَائِرِ الْأَصْحَابِ وَ مُؤْمِنِي الْأُمَّهِ وَ إِنَّكُمْ بِمُحَمَّدٍ وَ ذُرِّيَّتِهِ مُمْتَحَنُونَ وَ إِنَّ دُعَاءَكُمْ مُسْتَجَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ لِلْكَاذِبِينَ مِنْكُمْ (۱)وَ مِنْ مُخَالِفِيكُمْ فَإِنَّ مُحَمَّداً وَ عَلِيّاً وَ ذُرِّيَّتَهُمَا (۲)يَقُولُونَ إِنَّهُمْ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ مِنْ دُونِ النَّاسِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَهُمْ فِي دِينِهِمْ وَ هُمُ الْمُجَابُ دُعَاؤُهُمْ فَإِنْ كُنْتُمْ مَعَاشِرَ الْيَهُودِ كَمَا تَدَّعُونَ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ لِلْكَاذِبِينَ مِنْكُمْ (۳)وَ مِنْ مُخَالِفِيكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ بِأَنَّكُمْ أَنْتُمُ الْمُحِقُّونَ الْمُجَابُ دُعَاؤُكُمْ عَلَى مُخَالِفِيكُمْ فَقُولُوا اللَّهُمَّ أَمِتِ الْكَاذِبَ مِنَّا وَ مِنْ مُخَالِفِينَا لِيَسْتَرِيحَ مِنْهُ الصَّادِقُونَ وَ لِتَزْدَادَ حُجَّتُكَ (۴)وُضُوحاً بَعْدَ أَنْ قَدْ صَحَّتْ وَ وَجَبَتْ (۵)ثُمَّ قَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله بَعْدَ مَا عَرَضَ هَذَا عَلَيْهِمْ لَا يَقُولُهَا أَحَدٌ مِنْكُمْ إِلَّا قَدْ غَصَّ بِرِيقِهِ فَمَاتَ مَكَانَهُ وَ كَانَتِ الْيَهُودُ عُلَمَاءَ بِأَنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ وَ أَنَّ مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله وَ عَلِيّاً عليه السلام وَ مُصَدِّقِيهِمَا هُمُ الصَّادِقُونَ فَلَمْ يَجْسُرُوا أَنْ يَدْعُوا بِذَلِكَ لِعِلْمِهِمْ بِأَنَّهُمْ إِنْ دَعَوْا فَهُمُ الْمَيِّتُونَ فَقَالَ تَعَالَى وَ لَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ يَعْنِي الْيَهُودَ لَنْ يَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ لِلْكَاذِبِ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ مِنَ الْكُفْرِ بِاللَّهِ وَ بِمُحَمَّدٍ رَسُولِهِ وَ نَبِيِّهِ وَ صَفِيِّهِ وَ بِعَلِيٍّ أَخِي نَبِيِّهِ وَ وَصِيِّهِ وَ بِالطَّاهِرِينَ مِنَ الْأَئِمَّهِ الْمُنْتَجَبِينَ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ الْيَهُودِ إِنَّهُمْ لَا يَجْسُرُونَ أَنْ يَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ لِلْكَاذِبِ لِعِلْمِهِمْ أَنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ وَ لِذَلِكَ أَمَرَكَ أَنْ تَبْهَرَهُمْ بِحُجَّتِكَ وَ تَأْمُرَهُمْ أَنْ يَدْعُوا عَلَى الْكَاذِبِ لِيَمْتَنِعُوا مِنَ الدُّعَاءِ وَ يَتَبَيَّنَ لِلضُّعَفَاءِ أَنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ ثُمَّ قَالَ يَا مُحَمَّدُ وَ لَتَجِدَنَّهُمْ يَعْنِي تَجِدُ هَؤُلَاءِ الْيَهُودَ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلى حَياهٍ وَ ذَلِكَ لِإِيَاسِهِمْ مِنْ نَعِيم

۱- فی نسخه: للکذاب منکم.

۲- فی نسخه: فان محمّدا و علیا و ذویهما.

۳- فی نسخه: للکذاب منکم.

۴- فی المصدر: و لتزداد حجتکم وضوحا.

۵- فی النسخه المقروءه علی المصنّف. و وجهت.

الْآخِرَهِ لِانْهِمَاكِهِمْ فِی کُفْرِهِمُ الَّذِینَ (۱)یَعْلَمُونَ أَنَّهُمْ لَا حَظَّ لَهُمْ مَعَهُ فِی شَیْ ءٍ مِنْ خَیْرَاتِ الْجَنَّهِ وَ مِنَ الَّذِینَ أَشْرَکُوا قَالَ تَعَالَی هَؤُلَاءِ الْیَهُودُ أَحْرَصُ النَّاسِ عَلَی حَیَاهٍ وَ أَحْرَصُ مِنَ الَّذِینَ أَشْرَکُوا عَلَی حَیَاهٍ یَعْنِی الْمَجُوسَ لِأَنَّهُمْ لَا یَرَوْنَ النَّعِیمَ إِلَّا فِی الدُّنْیَا وَ لَا یُؤَمِّلُونَ خَیْراً فِی الْآخِرَهِ فَلِذَلِکَ هُمْ أَشَدُّ النَّاسِ حِرْصاً عَلَی حَیَاهٍ ثُمَّ وَصَفَ الْیَهُودَ فَقَالَ یَوَدُّ أَحَدُهُمْ یَتَمَنَّی أَحَدُهُمْ لَوْ یُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَهٍ وَ مَا هُوَ أَیِ التَّعْمِیرُ أَلْفَ سَنَهٍ بِمُزَحْزِحِهِ بِمُبَاعِدِهِ مِنَ الْعَذابِ أَنْ یُعَمَّرَ تَعْمِیرُهُ وَ إِنَّمَا قَالَ وَ ما هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذابِ أَنْ یُعَمَّرَ وَ لَمْ یَقُلْ وَ مَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ فَقَطْ لِأَنَّهُ لَوْ قَالَ وَ مَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ وَ اللَّهُ بَصِیرٌ لَکَانَ یَحْتَمِلُ أَنْ یَکُونَ وَ مَا هُوَ یَعْنِی وُدَّهُ وَ تَمَنِّیَهُ بِمُزَحْزِحِهِ فَلَمَّا أَرَادَ وَ مَا تَعْمِیرُهُ قَالَ وَ مَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ أَنْ یُعَمَّرَ ثُمَّ قَالَ وَ اللَّهُ بَصِیرٌ بِما یَعْمَلُونَ فَعَلَی حَسَبِهِ یُجَازِیهِمْ وَ یَعْدِلُ عَلَیْهِمْ وَ لَا یَظْلِمُهُمْ قَالَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِیٍّ علیهما السلام لَمَّا کَاعَتِ الْیَهُودُ عَنْ هَذَا التَّمَنِّی وَ قَطَعَ اللَّهُ مَعَاذِیرَهُمْ قَالَتْ طَائِفَهٌ مِنْهُمْ وَ هُمْ بِحَضْرَهِ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَدْ کَاعُوا وَ عَجَزُوا یَا مُحَمَّدُ فَأَنْتَ وَ الْمُؤْمِنُونَ الْمُخْلَصُونَ لَکَ مُجَابٌ دُعَاؤُکُمْ وَ عَلِیٌّ أَخُوکَ وَ وَصِیُّکَ أَفْضَلُهُمْ وَ سَیِّدُهُمْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بَلَی قَالُوا یَا مُحَمَّدُ فَإِنْ کَانَ هَذَا کَمَا زَعَمْتَ فَقُلْ لِعَلِیٍّ یَدْعُو اللَّهَ لِابْنِ رَئِیسِنَا هَذَا فَقَدْ کَانَ مِنَ الشَّبَابِ جَمِیلًا نَبِیلًا وَسِیماً قَسِیماً لَحِقَهُ بَرَصٌ وَ جُذَامٌ وَ قَدْ صَارَ حِمًی لَا یُقْرَبُ وَ مَهْجُوراً لَا یُعَاشَرُ یُتَنَاوَلُ الْخُبْزَ عَلَی أَسِنَّهِ الرِّمَاحِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله ائْتُونِی بِهِ فَأُتِیَ بِهِ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ أَصْحَابُهُ مِنْهُ إِلَی مَنْظَرٍ فَظِیعٍ سَمِجٍ قَبِیحٍ کَرِیهٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا أَبَا حَسَنٍ ادْعُ اللَّهَ لَهُ بِالْعَافِیَهِ فَإِنَّ اللَّهَ یُجِیبُکَ فِیهِ فَدَعَا لَهُ فَلَمَّا کَانَ بَعْدَ فَرَاغِهِ مِنْ دُعَائِهِ إِذَا الْفَتَی قَدْ زَالَ عَنْهُ کُلُّ مَکْرُوهٍ وَ عَادَ إِلَی أَفْضَلِ مَا کَانَ عَلَیْهِ مِنَ النُّبْلِ وَ الْجَمَالِ وَ الْوَسَامَهِ وَ الْحُسْنِ فِی الْمَنْظَرِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِلْفَتَی یَا فَتَی آمِنْ بِالَّذِی أَغَاثَکَ مِنْ بَلَائِکَ قَالَ الْفَتَی قَدْ آمَنْتُ وَ حَسُنَ إِیمَانُهُ فَقَالَ أَبُوهُ یَا مُحَمَّدُ ظَلَمْتَنِی وَ ذَهَبْتَ مِنِّی بِابْنِی یَا لَیْتَهُ کَانَ أَجْذَمَ

۱- فی نسخه: لانهما کهم فی کفرهم الذی.

أَبْرَصَ كَمَا كَانَ وَ لَمْ يَدْخُلْ فِی دِینِکَ فَإِنَّ ذَلِکَ کَانَ أَحَبَّ إِلَیَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَکِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ قَدْ خَلَّصَهُ مِنْ هَذِهِ الْآفَهِ وَ أَوْجَبَ لَهُ نَعِیمَ الْجَنَّهِ قَالَ أَبُوهُ یَا مُحَمَّدُ مَا کَانَ هَذَا لَکَ وَ لَا لِصَاحِبِکَ (۱)إِنَّمَا جَاءَ وَقْتُ عَافِیَتِهِ فَعُوفِیَ فَإِنْ کَانَ صَاحِبُکَ هَذَا یَعْنِی عَلِیّاً مُجَاباً فِی الْخَیْرِ فَهُوَ أَیْضاً مُجَابٌ فِی الشَّرِّ فَقُلْ لَهُ یَدْعُو عَلَیَّ بِالْجُذَامِ وَ الْبَرَصِ فَإِنِّی أَعْلَمُ أَنَّهُ لَا یُصِیبُنِی لِیَتَبَیَّنَ لِهَؤُلَاءِ الضُّعَفَاءِ الَّذِینَ قَدْ اغْتَرُّوا بِکَ أَنَّ زَوَالَهُ عَنِ ابْنِی لَمْ یَکُنْ بِدُعَائِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا یَهُودِیُّ اتَّقِ اللَّهَ وَ تَهَنَّأْ بِعَافِیَهِ اللَّهِ إِیَّاکَ وَ لَا تَتَعَرَّضْ لِلْبَلَاءِ وَ لِمَا لَا تُطِیقُهُ وَ قَابِلِ النِّعْمَهَ بِالشُّکْرِ فَإِنَّ مَنْ کَفَرَهَا سُلِبَهَا وَ مَنْ شَکَرَهَا امْتَرَی مَزِیدَهَا فَقَالَ الْیَهُودِیُّ مِنْ شُکْرِ نِعَمِ اللَّهِ تَکْذِیبُ عَدُوِّ اللَّهِ الْمُفْتَرِی عَلَیْهِ وَ إِنَّمَا أُرِیدُ بِهَذَا أَنْ أُعَرِّفَ وَلَدِی أَنَّهُ لَیْسَ مِمَّا قُلْتَ لَهُ وَ ادَّعَیْتَهُ قَلِیلٌ وَ لَا کَثِیرٌ وَ أَنَّ الَّذِی أَصَابَهُ مِنْ خَیْرٍ لَمْ یَکُنْ بِدُعَاءِ عَلِیٍّ صَاحِبِکَ فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ قَالَ یَا یَهُودِیُّ هَبْکَ قُلْتَ إِنَّ عَافِیَهَ ابْنِکَ لَمْ یَکُنْ بِدُعَاءِ عَلِیٍّ علیه السلام وَ إِنَّمَا صَادَفَ دُعَاؤُهُ وَقْتَ مَجِی ءِ عَافِیَتِهِ أَ رَأَیْتَ لَوْ دَعَا عَلِیٌّ علیه السلام عَلَیْکَ بِهَذَا الْبَلَاءِ الَّذِی اقْتَرَحْتَهُ فَأَصَابَکَ أَ تَقُولُ إِنَّ مَا أَصَابَنِی لَمْ یَکُنْ بِدُعَائِهِ وَ لَکِنَّهُ صَادَفَ دُعَاؤُهُ وَقْتَ بَلَائِی قَالَ لَا أَقُولُ هَذَا لِأَنَّ هَذَا احْتِجَاجٌ مِنِّی عَلَی عَدُوِّ اللَّهِ فِی دِینِ اللَّهِ وَ احْتِجَاجٌ مِنْهُ عَلَیَّ وَ اللَّهُ أَحْکَمُ مِنْ أَنْ یُجِیبَ إِلَی مِثْلِ هَذَا فَیَکُونَ قَدْ فَتَنَ عِبَادَهُ وَ دَعَاهُمْ إِلَی تَصْدِیقِ الْکَاذِبِینَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَهَذَا فِی دُعَاءِ عَلِیٍّ علیه السلام لِابْنِکَ کَهُوَ فِی دُعَائِهِ عَلَیْکَ لَا یَفْعَلُ اللَّهُ تَعَالَی مَا یَلْبِسُ بِهِ عَلَی عِبَادِهِ دِینَهُ وَ یُصَدِّقُ بِهِ الْکَاذِبَ عَلَیْهِ فَتَحَیَّرَ الْیَهُودِیُّ لَمَّا بَطَلَتْ عَلَیْهِ شُبْهَتُهُ وَ قَالَ یَا مُحَمَّدُ لِیَفْعَلَ عَلِیٌّ هَذَا بِی إِنْ کُنْتَ صَادِقاً فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام یَا أَبَا حَسَنٍ قَدْ أَبَی الْکَافِرُ إِلَّا عُتُوّاً وَ تَمَرُّداً وَ طُغْیَاناً فَادْعُ عَلَیْهِ بِمَا اقْتَرَحَ وَ قُلِ اللَّهُمَّ ابْتَلِهِ بِبَلَاءِ ابْنِهِ مِنْ قَبْلُ فَقَالَهَا فَأَصَابَ الْیَهُودِیَّ دَاءُ ذَلِکَ الْغُلَامِ مِثْلَ مَا کَانَ فِیهِ الْغُلَامُ مِنَ الْجُذَامِ وَ الْبَرَصِ وَ اسْتَوْلَی عَلَیْهِ الْأَلَمُ

ص: ۳۲۴

۱- فی نسخه: و لا لاصحابک.

وَ الْبَلَاءُ وَ جَعَلَ يَصْرَخُ وَ يَسْتَغِيثُ وَ يَقُولُ يَا مُحَمَّدُ قَدْ عَرَفْتُ صِدْقَكَ فَأَقِلْنِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَوْ عَلِمَ اللَّهِ صِدْقَكَ لَنَجَاكَ وَ لَكِنَّهُ عَالِمٌ بِأَنَّكَ لَا تَخْرُجُ عَنْ هَذَا الْحَالِ إِلَّا ازْدَدْتَ كُفْراً وَ لَوْ عَلِمَ أَنَّهُ إِنْ نَجَاكَ آمَنْتَ بِهِ لَجَادَ عَلَيْكَ بِالنَّجَاهِ فَإِنَّهُ الْجَوَادُ الْكَرِيمُ ثُمَّ قَالَ علیه السلام فَبَقِيَ الْيَهُودِيُّ فِي ذَلِكَ الدَّاءِ وَ الْبَرَصِ أَرْبَعِينَ سَنَةً آيَةً لِلنَّاظِرِينَ وَ عِبْرَةً لِلْمُعْتَبِرِينَ وَ عَلَامَةً وَ حُجَّةً بَيِّنَةً لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله بَاقِيَةً لِلْغَابِرِينَ وَ عِبْرَةً لِلْمُتَكَبِّرِينَ وَ بَقِيَ ابْنُهُ كَذَلِكَ مُعَافًى صَحِيحَ الْأَعْضَاءِ وَ الْجَوَارِحِ ثَمَانِينَ سَنَةً عِبْرَةً لِلْمُعْتَبِرِينَ وَ تَرْغِيباً لِلْكَافِرِينَ فِي الْإِيمَانِ وَ تَزْهِيداً لَهُمْ فِي الْكُفْرِ وَ الْعِصْيَانِ وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حِينَ حَلَّ الْبَلَاءُ بِالْيَهُودِيِّ بَعْدَ زَوَالِ الْبَلَاءِ عَنِ ابْنِهِ عِبَادَ اللَّهِ وَ إِيَّاكُمْ وَ الْكُفْرَ لِنِعَمِ اللَّهِ (۱)فَإِنَّهُ مَشُومٌ عَلَى صَاحِبِهِ أَلَا وَ تَقَرَّبُوا إِلَى اللَّهِ بِالطَّاعَاتِ يُجْزِلْ لَكُمُ الْمَثُوبَاتِ وَ قَصِّرُوا أَعْمَارَكُمْ فِي الدُّنْيَا بِالتَّعَرُّضِ لِأَعْدَاءِ اللَّهِ فِي الْجِهَادِ لِتَنَالُوا طُولَ أَعْمَارِ الْآخِرَهِ (۲)فِي النَّعِيمِ الدَّائِمِ الْخَالِدِ وَ ابْذُلُوا أَمْوَالَكُمْ فِي الْحُقُوقِ اللَّازِمَهِ لِيَطُولَ غِنَاؤُكُم فِي الْجَنَّهِ فَقَامَ نَاسٌ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ نَحْنُ ضُعَفَاءُ الْأَبْدَانِ قَلِيلُو الْأَعْمَارِ وَ الْأَمْوَالِ لَا نَفِي بِمُجَاهَدَهِ الْأَعْدَاءِ وَ لَا تَفْضُلُ أَمْوَالُنَا عَنْ نَفَقَاتِ الْعِيَالاتِ فَمَا ذَا نَصْنَعُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَلَا فَلْيَكُنْ صَدَقَاتُكُمْ مِنْ قُلُوبِكُمْ وَ أَلْسِنَتِكُمْ قَالُوا كَيْفَ يَكُونُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ صلی الله علیه و آله أَمَّا الْقُلُوبُ فَتَقْطَعُونَهَا عَلَى حُبِّ اللَّهِ وَ حُبِّ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ وَ حُبِّ عَلِيٍّ وَلِيِّ اللَّهِ وَ وَصِيِّ رَسُولِ اللَّهِ وَ حُبِّ الْمُنْتَجَبِينَ لِلْقِيَامِ بِدِينِ اللَّهِ وَ حُبِّ شِيعَتِهِمْ وَ مُحِبِّيهِمْ وَ حُبِّ إِخْوَانِكُمُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْكَفِّ عَنِ اعْتِقَادَاتِ الْعَدَاوَاتِ وَ الشَّحْنَاءِ وَ الْبَغْضَاءِ وَ أَمَّا الْأَلْسِنَهُ فَتُطْلِقُونَهَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَعَالَى بِمَا هُوَ أَهْلُهُ وَ الصَّلَاهِ عَلَى نَبِيِّهِ مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّيِّبِينَ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى بِذَلِكَ يَبْلُغُكُمْ أَفْضَلَ الدَّرَجَاتِ وَ يُنِيلُكُمْ بِهِ الْمَرَاتِبَ الْعَالِيَاتِ (۳).

ص: ۳۲۵

۱- فی نسخه: بنعم اللّه.

۲- فی نسخه: طول الاعمار فی الآخره.

۳- تفسیر العسکریّ: ۱۷۹- ۱۸۲.

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السّلام: امام حسن عسکری علیه السّلام در تفسیر آیه « قُلْ إِنْ كانَتْ لَكُمُ الدّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللّهِ خالِصَةً مِنْ دُونِ النّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ *وَ لَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَ اللّهُ عَلِيمٌ بِالظّالِمِينَ *وَ لَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النّاسِ عَلى حَياةٍ وَ مِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَ ما هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَ اللّهُ بَصِيرٌ بِما يَعْمَلُونَ » - . بقره / ۹۴ - ۹۶ - ، { بگو: «اگر در نزد خدا، سرای بازپسین یکسر به شما اختصاص دارد، نه دیگر مردم، پس اگر راست می گویید آرزوی مرگ کنید.» ولی به سبب کارهایی که از پیش کرده اند، هرگز آن را آرزو نخواهند کرد. و خدا به [حال] ستمگران داناست.} فرمود: حضرت مجتبی علیه السّلام فرموده است: وقتی خداوند این یهودیان را به زبان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله سرزنش نمود و عذر و بهانه ایشان را قطع کرد و در مورد نبوت حضرت ختمی مرتبت و بهترین خلایق، دلائل واضحی برای آنها اقامه نمود و اثبات کرد که علی علیه السّلام سید اوصیاء و بهترین فرد بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله است و عترت پاکش بپا دارنده دین خدا و رهبر و راهنمای بندگان خدایند و بهانه آنها قطع شد، بطوری که دیگر دلیل و برهانی نمی توانستند اقامه نمایند، شروع به مکابره و لجبازی کردند و گفتند، ما نمی فهمیم تو چه می گویی ولی مدعی هستیم که بهشت فقط به ما اختصاص دارد نه شما و علی و هواداران و امتت. ما گرفتار شما شده ایم و خداوند ما را به این گرفتاری آزمایش می کند. ما اولیاء خاص خدا و بندگان نیکوکار او هستیم که دعایمان را مستجاب می نماید و هرگز درخواست ما را رد نمی کند. پس از این سخنان، خداوند به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: به آنها بگو، اگر بهشت به شما اختصاص دارد نه دیگران که عبارتند از محمد صلی الله علیه و آله و علی و ائمه علیهم السلام و سایر اصحاب و مؤمنین امت تو،

ص: ۳۲۱

و شما گرفتار به محنت محمد و آل شده اید و دعایتان مستجاب است، پس برای دروغگویان خود و مخالفین خویش آرزوی مرگ کنید.

زیرا محمد و علی علیهما السلام می گویند، ما اولیای خاص خدا هستیم نه دیگرانی که با ما در عقیده مخالفند، و دعای ما مستجاب است؛ اگر آنچه مدعی هستید واقعیت دارد، پس برای هر کدام از این دو گروه که دروغگو است، آرزوی مرگ کنید «إِنْ كُنْتُمْ صادِقِينَ» اگر واقعا راست می گویید و دعایتان مستجاب است و اینگونه دعا کنید: خدایا هر یک از ما را دروغگو هستیم بکش تا راست گویان آسوده شوند. تا روشن شود که استدلال شما صحیح و درست بوده است یانه؟.

سپس پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بعد از آوردن آن معجزات برای ایشان به آنها فرمود: اینک هر کدام از شما که این حرف را بزنید، چنان آب دهانتان گلوگیرتان می شود که در دم خواهید مرد.

یهودیان می دانستند که در ادعای خود دروغ می گویند و محمد و علی علیهما السلام در ادعای خویش صادقند و هر که آنها را تصدیق نماید صادق است. جرات نکردند چنین دعایی بکنند زیرا می دانستند همان دم خواهند مرد. خداوند می فرماید: «وَ لَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَداً بِما قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ»، یعنی یهودیان به خاطر کفری که قبلا به خدا و محمد و علی برادر و وصی او و ائمه طاهرین ورزیده اند، برای کاذب و دروغگو آرزوی مرگ نخواهند کرد.

می فرماید «وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ» خداوند می داند آنها جرات آرزوی مرگ برای کاذب را ندارند چون می دانند خودشان دروغگو هستند، به همین جهت به تو ای پیامبر! دستور داده که با حجت خود ایشان را مغلوب نمایی و به آنها بگویی دروغگو را نفرین کنند تا از این عمل خودداری کند و برای ضعفاء روشن شود که آنها خود دروغگو هستند؛ سپس می فرماید «لَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلى حَياةٍ» ای محمد! آنها را حریص ترین مردم به زندگی دنیا خواهی یافت، چون از نعمتهای آخرت مایوس هستند

ص: ۳۲۲

و در کفر خویش چنان غوطه ورند که می دانند با چنین کفری امید بهشت امکان ندارد «وَ مِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا» خداوند می فرماید، این یهودیان بیشتر از مشرکین (که منظور مجوسیان است)، به دنیا حرص دارند زیرا آنها جز دنیا به چیز دیگری اعتقاد ندارند و امید خیری در آخرت ندارند و به همین دلیل حرص شدیدی به زندگی دنیا دارند.

بعد سخن از یهودیان می گوید «يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَ ما هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذابِ أَنْ يُعَمَّرَ» - . بقره / ۹۶ - ، {با آنکه اگر چنین عمری هم به او داده شود، وی را از عذاب دور نتواند داشت. و خدا بر آنچه می کنند بیناست.} آرزو دارند هر یک از آنها هزار سال عمر کند و این درازی عمر، آنها را از عذاب دور نخواهد کرد. در این آیه خداوند فقط نفرموده «وَ ما هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ» که اگر چنین می فرمود، معنی آن این می شد که این آرزو او را از عذاب دور نمی کند، اما چون منظورش عمر دراز بود، فرمود «وَ ما هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذابِ أَنْ يُعَمَّرَ» بعد می فرماید «وَ اللَّهُ بَصِيرٌ بِما يَعْمَلُونَ» خداوند می داند که آنها چه می کنند و مطابق علم و اطلاعی که دارد به آنها کیفر می دهد و به عدالت رفتار می نماید و ظلم روا نمی دارد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۴۲ - ۴۴۴ -

امام حسن بن علی علیهما السلام فرمود: وقتی یهودیان از این آرزو و تمنا خودداری کردند و خداوند بهانه آنها را قطع کرد، گروهی از آنها که در حضور پیامبر امتناع ورزیده بودند، گفتند یا محمد، آیا دعای تو و مؤمنان مخلص و علی برادر و وصیت که برترین آنها است، مستجاب می شود؟ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: آری.

گفتند اگر واقعا چنین است، به علی بگو برای پسر رئیس ما دعا کند. او جوانی برومند و زیبا و تنومند بود اما مبتلا به برص و جذام شده و چنان گوشه گیر شده که در میان مردم رفت و آمدی ندارد و حتی نان را با سرنیزه و از فاصله دور بر می دارد و کسی به او نزدیک نمی شود.

فرمود: او را بیاورید. وقتی آوردند پیامبر صلی الله علیه و آله و اصحاب دیدند قیافه بسیار کریه و زشتی دارد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به علی علیه السلام فرمود: برایش دعا کن خداوند دعایت را مستجاب می نماید. علی علیه السّلام

شروع به دعا کرد و بعد از پایان دعا، تمام ناراحتیهای جوان بر طرف شد و همان جمال و زیبایی و کمال اول به او برگشت.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: جوان، اینک به آن کس که از این گرفتاری نجاتت بخشید ایمان بیاور. گفت ایمان آوردم و ایمان نیکویی پیدا کرد. اما پدرش رو به پیامبر اکرم نموده گفت یا محمد، به من ستم روا داشتی. کاش پسرم همان

طور جذام

ص: ۳۲۳

و برص داشت و دین تو را نمی پذیرفت، من همان حال را بهتر دوست می داشتم.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: ولی خداوند او را از این درد نجات بخشید و بهشت برین را به او ارزانی داشت. پدرش گفت چنین موقعیتی را به تو و دوستت نداده اند، هنگام شفایش رسیده بود خدا به او شفا داد. اگر دعای دوست تو یعنی علی در امور خیر به اجابت می رسد، باید در امور شر نیز به اجابت برسد، بگو دعا کند خدا مرا مبتلا به برص و جذام نماید من می دانم طوری نخواهد شد؛ تا برای آنها معلوم شود که فریب تو را خورده اند و پسر من به دعای او شفا پیدا نکرده.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: ای یهودی از خدا بپرهیز و قدر عافیت و سلامتی را بدان، مبادا خود را دچار بلا کنی و به استقبال بلا و گرفتاری بروی. این نعمت را با شکر و سپاسگزاری پاسخ بده. هر که کفران نعمت کند، آن نعمت از او گرفته می شود و هر کس سپاسگزار باشد به او افزایش می دهند.

یهودی گفت، یکی از شکرهای نعمت خدا، تکذیب دشمن دروغگوی خدا است. من می خواهم با این کار به پسرم بفهمانم که شفای او به شما هیچ ربطی ندارد و خوب شدنش به واسطه دعای علی دوست شما نبوده.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله تبسمی نموده فرمود: بسیار خوب، تو می گویی شفای فرزندت به دعای علی نبوده بلکه هنگام شفای او مصادف با دعای علی گردیده، اکنون اگر علی بر تو نفرین کند و مبتلا به بلا بشوی، خواهی گفت بلای من مصادف با نفرین او شده است؟

یهودی گفت نه این حرف را نمی زنم زیرا من بدین وسیله بر دشمن خدا استدلال می کنم و همین نیز دلیلی از طرف او برای من است. خداوند هرگز در چنین موردی دعای دشمن خود را مستجاب نخواهد کرد که در این صورت، بندگان خود را فریفته که دعای مدعی دروغی را اجابت نموده است.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: در این صورت نباید دعای علی را نیز در مورد شفای فرزندت می پذیرفت، چنانچه ادعا می کنی در باره تو نمی پذیرد و کاری نمی کند که موجب اشتباه بندگان خدا شود و دروغگو را تصدیق نماید. مرد یهودی متحیر شد زیرا شبهه او باطل گردید، ولی باز گفت، اگر راست می گویی، علی این کار را نسبت به من انجام دهد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به علی علیه السّلام فرمود یا ابو الحسن این کافر جز سرپیچی و تمرد راه دیگری را نمی پذیرد اینک از خدا آنچه را او پیشنهاد می کند بخواه و بگو خدایا، او را مبتلا به بیماری فرزندش بفرما. امیر المؤمنین علیه السّلام همین نفرین را نمود و مرد یهودی به درد فرزند خود مبتلا گردید و دچار جذام و برص شد. شروع کرد به ناله

ص: ۳۲۴

و فریاد زدن و می گفت یا محمد، فهمیدم راست می گویی مرا ببخش.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: اگر خدا بداند تو راست می گویی نجاتت می بخشد ولی او می داند تو از این حال خارج نخواهی شد و پیوسته بر کفرت افزوده می شود. اگر بداند در صورت نجات ایمان می آوری تو را می بخشد زیرا خداوند جواد و کریم است.

امام علیه السّلام فرمود: درد یهودی چهل سال به همین صورت باقی بود تا نشانه ای برای مردم باشد و موجب عبرت گردد و علامت و حجتی برای حضرت محمد صلی الله علیه و آله و آیندگان باشد و فرزندش صحیح و سالم هشتاد سال زندگی کرد تا موجب عبرت شود و مردم به ایمان تشویق شوند و از کفر و طغیان کناره گیری کنند.

وقتی مرد یهودی مبتلا به بیماری شد و پسرش شفا یافت، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: بندگان خدا! از کفر نسبت به نعمت خدا بپرهیزید زیرا موجب بازگشت بلا برای ناسپاس و کافر خواهد شد و با بندگی و اطاعت به خدا نزدیک شوید تا پاداش شما را زیاد کند. و عمرهای خود را در دنیا با پیکار و جنگ با دشمنان خدا کوتاه کنید تا به شما در آخرت در بهشت جاوید طول عمر عنایت کنند و اموال خود را در مصارف لازم به کار بندید تا ثروت و غنای شما در بهشت افزون شود.

گروهی گفتند یا رسول الله، ما بدنی ضعیف و عمری کوتاه و اموال کمی داریم که برای پیکار با دشمنان کافی نیست و اموال ما از خرج خانواده مان زیادتر نمی باشد، می فرمایید چکار کنیم؟ فرمود: با دل و زبان همراهی کنید.

عرض کردند به چه صورت؟ فرمود: دلهای خود را وقف محبت «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» و علی ولی الله و وصی رسول الله و حب و دوستی برگزیدگان دین خدا و حب شیعه و دوستداران آنها و حب برادران مؤمن خودتان و خودداری از دشمنی و کینه توزی کنید اما زبانها را به ذکر خدا و ستایش او و صلوات بر پیامبر و آل پاکش بگشایید که خداوند با این اعمال شما را به شایسته ترین درجات می رساند و به مقام های عالی خواهید رسید. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۴۴ - ۴۴۸ -

ص: ۳۲۵

**[ترجمه]

بیان

کاع عنه أی هاب و جبن و الوسیم الحسن الوجه و کذا القسیم بمعناه و یقال هذا شی ء حِمًی علی فِعَلٍ أی محظور لا یقرب و یقال امتری الریح السحاب أی استدره.

**[ترجمه]«کاع» به معنای فرار و ترسیدن می‌آید «وسیم» مانند «قسیم» و به خوشروی گویند. گفته می شود این چیز مورد حمایت است یعنی کسی حق نزدیک شدن به او را ندارد «امتری الریح السحاب» گفته می شود یعنی باد ابر را بفشرد.

**[ترجمه]

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَقَدْ أَنْزَلْنا إِلَيْكَ آياتٍ بَيِّناتٍ وَ ما يَكْفُرُ بِها إِلَّا الْفاسِقُونَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ لَقَدْ أَنْزَلْنا إِلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ آياتٍ بَيِّناتٍ دَالَّاتٍ عَلَى صِدْقِكَ فِي نُبُوَّتِكَ مُبَيِّنَاتٍ عَنْ إِمَامَةِ عَلِيٍّ علیه السلام أَخِيكَ وَ وَصِيِّكَ وَ صَفِيِّكَ مُوضِحَاتٍ عَنْ كُفْرِ مَنْ شَكَّ فِيكَ أَوْ فِي أَخِيكَ أَوْ قَابَلَ أَمْرَ وَاحِدٍ مِنْكُمَا بِخِلَافِ الْقَبُولِ وَ التَّسْلِيمِ ثُمَّ قَالَ وَ ما يَكْفُرُ بِها بِهَذِهِ الْآيَاتِ الدَّالَّاتِ عَلَى تَفْضِيلِكَ وَ تَفْضِيلِ عَلِيٍّ علیه السلام بَعْدَكَ عَلَى جَمِيعِ الْوَرَى إِلَّا الْفاسِقُونَ الْخَارِجُونَ عَنْ دِينِ اللَّهِ وَ طَاعَتِهِ مِنَ الْيَهُودِ الْكَاذِبِينَ وَ النَّوَاصِبِ الْمُتَسَمِّينَ بِالْمُسْلِمِينَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ علیهما السلام وَ ذَلِكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا آمَنَ بِهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَام بَعْدَ مَسَائِلِهِ الَّتِي سَأَلَهَا رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ جَوَابِهِ إِيَّاهُ عَنْهَا قَالَ لَهُ يَا مُحَمَّدُ بَقِيَتْ وَاحِدَةٌ وَ هِيَ الْمَسْأَلَةُ الْكُبْرَى وَ الْغَرَضُ الْأَقْصَى مَنِ الَّذِي يَخْلُفُكَ بَعْدَكَ وَ يَقْضِي دُيُونَكَ وَ يُنْجِزُ عِدَاتِكَ وَ يُؤَدِّي أَمَانَاتِكَ وَ يُوضِحُ عَنْ آيَاتِكَ وَ بَيِّنَاتِكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أُولَئِكَ أَصْحَابِي قُعُودٌ فَامْضِ إِلَيْهِمْ فَسَيَدُلُّكَ النُّورُ السَّاطِعُ فِي دَائِرَةِ غُرَّةِ وَلِيِّ عَهْدِي وَ صَفْحَةِ خَدَّيْهِ وَ سَيَنْطِقُ طُومَارُكَ بِأَنَّهُ هُوَ الْوَصِيُّ وَ سَتَشْهَدُ جَوَارِحُكَ بِذَلِكَ فَصَارَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ إِلَى الْقَوْمِ فَرَأَى عَلِيّاً علیه السلام يَسْطَعُ مِنْ وَجْهِهِ نُورٌ يُبْهِرُ نُورَ الشَّمْسِ وَ نَطَقَ طُومَارُهُ وَ أَعْضَاءُ بَدَنِهِ كُلٌّ يَقُولُ يَا ابْنَ سَلَام هَذَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ علیهما السلام الْمَالِئُ جِنَانَ اللَّهِ بِمُحِبِّيهِ وَ نِيرَانَهُ بِشَانِئِيهِ الْبَاثُّ دَيْنَ اللَّهِ فِي أَقْطَارِ الْأَرْضِ وَ آفَاقِهَا وَ النَّافِي الْكُفْرَ عَنْ نَوَاحِيهَا وَ أَرْجَائِهَا فَتَمَسَّكْ بِوَلَايَتِهِ تَكُنْ سَعِيداً وَ اثْبُتْ عَلَى التَّسْلِيمِ لَهُ تَكُنْ رَشِيداً فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَام أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ الْمُصْطَفَى وَ أَمِينُهُ الْمُرْتَضَى وَ أَمِيرُهُ عَلَى جَمِيعِ الْوَرَى

ص: ۳۲۶

وَ أَشْهَدُ أَنَّ عَلِيّاً علیه السلام أَخُوهُ وَ صَفِیُّهُ وَ وَصِیُّهُ الْقَائِمُ بِأَمْرِهِ الْمُنْجِزُ لِعِدَاتِهِ الْمُؤَدِّی لِأَمَانَاتِهِ الْمُوضِحُ لِآیَاتِهِ وَ بَیِّنَاتِهِ الدَّافِعُ لِلْأَبَاطِیلِ بِدَلَائِلِهِ وَ مُعْجِزَاتِهِ وَ أَشْهَدُ أَنَّکُمَا اللَّذَانِ بَشَّرَ بِکُمَا مُوسَی وَ مَنْ قَبْلَهُ مِنَ الْأَنْبِیَاءِ وَ دَلَّ عَلَیْکُمَا الْمُخْتَارُونَ مِنَ الْأَصْفِیَاءِ ثُمَّ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَدْ تَمَّتِ الْحُجَجُ وَ انْزَاحَتِ الْعِلَلُ وَ انْقَطَعَتِ الْمَعَاذِیرُ فَلَا عُذْرَ لِی إِنْ تَأَخَّرْتُ عَنْکَ وَ لَا خَیْرَ فِیَّ إِنْ تَرَکْتُ التَّعَصُّبَ لَکَ ثُمَّ قَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْیَهُودَ قَوْمٌ بُهْتٌ وَ إِنَّهُمْ إِنْ سَمِعُوا بِإِسْلَامِی وَقَعُوا فِیَّ فَاخْبَأْنِی عِنْدَکَ (۱)وَ إِذَا جَاءُوکَ فَسَلْهُمْ عَنِّی لِتَسْمَعَ قَوْلَهُمْ فِیَّ قَبْلَ أَنْ یَعْلَمُوا بِإِسْلَامِی وَ بَعْدَهُ لِتَعْلَمَ أَحْوَالَهُمْ فَخَبَأَهُ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی بَیْتِهِ ثُمَّ دَعَا قَوْماً مِنَ الْیَهُودِ فَحَضَرُوهُ وَ عَرَضَ عَلَیْهِمْ أَمْرَهُ فَأَبَوْا فَقَالَ بِمَنْ تَرْضَوْنَ حَکَماً بَیْنِی وَ بَیْنَکُمْ قَالُوا بِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ قَالَ وَ أَیُّ رَجُلٍ هُوَ قَالُوا رَئِیسُنَا وَ ابْنُ رَئِیسِنَا وَ سَیِّدُنَا وَ ابْنُ سَیِّدِنَا وَ عَالِمُنَا وَ ابْنُ عَالِمِنَا وَ وَرِعُنَا وَ ابْنُ وَرِعِنَا وَ زَاهِدُنَا وَ ابْنُ زَاهِدِنَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَ رَأَیْتُمْ إِنْ آمَنَ بِی أَ تُؤْمِنُونَ قَالُوا قَدْ أَعَاذَهُ اللَّهُ مِنْ ذَلِکَ ثُمَّ أَعَادَهَا وَ أَعَادُوهَا فَقَالَ اخْرُجْ عَلَیْهِمْ یَا عَبْدَ اللَّهِ وَ أَظْهِرْ مَا قَدْ أَظْهَرَهُ اللَّهُ لَکَ مِنْ أَمْرِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله فَخَرَجَ عَلَیْهِمْ وَ هُوَ یَقُولُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِیکَ لَهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ الْمَذْکُورُ فِی التَّوْرَاةِ وَ الْإِنْجِیلِ وَ الزَّبُورِ وَ صُحُفِ إِبْرَاهِیمَ وَ سَائِرِ کُتُبِ اللَّهِ الْمَدْلُولُ فِیهَا عَلَیْهِ وَ عَلَی أَخِیهِ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام فَلَمَّا سَمِعُوهُ یَقُولُ ذَلِکَ قَالُوا یَا مُحَمَّدُ سَفِیهُنَا وَ ابْنُ سَفِیهِنَا وَ شَرُّنَا وَ ابْنُ شَرِّنَا وَ فَاسِقُنَا وَ ابْنُ فَاسِقِنَا وَ جَاهِلُنَا وَ ابْنُ جَاهِلِنَا کَانَ غَائِباً عَنَّا فَکَرِهْنَا أَنْ نَغْتَابَهُ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ هَذَا الَّذِی کُنْتُ أَخَافُهُ یَا رَسُولَ اللَّهِ ثُمَّ إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ حَسُنَ إِسْلَامُهُ وَ لَحِقَهُ الْقَصْدُ الشَّدِیدُ مِنْ جِیرَانِهِ مِنَ الْیَهُودِ وَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فِی حَمَارَّهِ الْقَیْظِ فِی مَسْجِدِهِ یَوْماً إِذْ دَخَلَ عَلَیْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ وَ قَدْ کَانَ بِلَالٌ أَذَّنَ لِلصَّلَاهِ وَ النَّاسُ بَیْنَ قَائِمٍ

۱- فی نسخه: و اغتابونی عندک، و الموجود فی المصدر هکذا: و انهم ان سمعوا باسلامی لانکروا بمرتبتی فی علم التوراه و تعظیمهم بی و سندیه قولی عندهم، فاخبأنی عندک فاطلبهم فإذا جاءوک فاسألهم عن حالی و رتبتی بینهم لتسمع اه.

وَ قَاعِدٍ وَ رَاكِعٍ وَ سَاجِدٍ فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی وَجْهِ عَبْدِ اللَّهِ فَرَآهُ مُتَغَیِّراً وَ إِلَی عَیْنَیْهِ دَامِعَتَیْنِ فَقَالَ مَا لَکَ یَا عَبْدَ اللَّهِ فَقَالَ یَا رَسُولَ اللَّهِ قَصَدَتْنِی الْیَهُودُ وَ أَسَاءَتْ جِوَارِی وَ کُلُّ مَاعُونٍ لِی اسْتَعَارُوهُ مِنِّی وَ کَسَرُوهُ وَ أَتْلَفُوهُ وَ مَا اسْتَعَرْتُ مِنْهُمْ مَنَعُونِیهِ ثُمَّ زَادَ أَمْرُهُمْ بَعْدَ هَذَا فَقَدِ اجْتَمَعُوا وَ تَوَاطَئُوا وَ تَحَالَفُوا عَلَی أَنْ لَا یُجَالِسَنِی مِنْهُمْ أَحَدٌ وَ لَا یُبَایِعَنِی وَ لَا یُشَارِیَنِی (۱)وَ لَا یُکَلِّمَنِی وَ لَا یُخَالِطَنِی (۲)وَ قَدْ تَقَدَّمُوا بِذَلِکَ إِلَی مَنْ فِی مَنْزِلِی فَلَیْسَ یُکَلِّمُنِی أَهْلِی وَ کُلُّ جِیرَانِنَا یَهُودُ وَ قَدِ اسْتَوْحَشْتُ مِنْهُمْ فَلَیْسَ لِی أُنْسٌ بِهِمْ وَ الْمَسَافَةُ مَا بَیْنَنَا وَ بَیْنَ مَسْجِدِکَ هَذَا وَ مَنْزِلِکَ بَعِیدَةٌ فَلَیْسَ یُمْکِنُنِی فِی کُلِّ وَقْتٍ یَلْحَقُنِی ضِیقُ صَدْرٍ مِنْهُمْ أَنْ أَقْصِدَ مَسْجِدَکَ أَوْ مَنْزِلَکَ فَلَمَّا سَمِعَ ذَلِکَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله غَشِیَهُ مَا کَانَ یَغْشَاهُ عِنْدَ نُزُولِ الْوَحْیِ عَلَیْهِ مِنْ تَعْظِیمِ أَمْرِ اللَّهِ تَعَالَی ثُمَّ سُرِّیَ عَنْهُ (۳)وَ قَدْ أُنْزِلَ عَلَیْهِ إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِینَ آمَنُوا الَّذِینَ یُقِیمُونَ الصَّلاةَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکاةَ وَ هُمْ راکِعُونَ وَ مَنْ یَتَوَلَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ الَّذِینَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغالِبُونَ قَالَ یَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَام إِنَّما وَلِیُّکُمُ اللَّهُ وَ نَاصِرُکُمُ اللَّهُ عَلَی الْیَهُودِ الْقَاصِدِینَ بِالسُّوءِ لَکَ وَ رَسُولُهُ (۴)إِنَّمَا وَلِیُّکَ وَ نَاصِرُکَ (۵)وَ الَّذِینَ آمَنُوا الَّذِینَ صِفَتُهُمْ أَنَّهُمْ یُقِیمُونَ الصَّلاةَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکاةَ وَ هُمْ راکِعُونَ أَیْ وَ هُمْ فِی رُکُوعِهِمْ ثُمَّ قَالَ یَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَام وَ مَنْ یَتَوَلَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ الَّذِینَ آمَنُوا مَنْ تَوَلَّاهُمْ وَ وَالَی أَوْلِیَاءَهُمْ وَ عَادَی أَعْدَاءَهُمْ وَ لَجَأَ عِنْدَ الْمُهِمَّاتِ إِلَی اللَّهِ ثُمَّ إِلَیْهِمْ فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ جُنْدَهُ هُمُ الْغالِبُونَ لِلْیَهُودِ وَ سَائِرِ الْکَافِرِینَ أَیْ فَلَا یَهُمَّنَّکَ یَا ابْنَ سَلَام فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَی وَ هَؤُلَاءِ أَنْصَارُکَ وَ هُوَ کَافِیکَ شُرُورَ أَعْدَائِکَ وَ ذَائِدٌ عَنْکَ مَکَایِدَهُمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عَبْدَ اللَّهِ بْنَ

۱- فی المصدر: و لا یشاورنی.

۲- فی نسخه: و لا یخاطبنی.

۳- سری عنه أی زال عنه ما کان یجده.

۴- فی المصدر: انما ولیکم اللّه و ناصرکم علی الیهود القاصدین بالسوء لک اللّه و رسوله، انما ولیکم و ناصرکم و الذین آمنوا.

۵- فی نسخه: أی انما ولیک و ناصرک.

سَلَام أَبْشِرْ فَقَدْ جَعَلَ اللَّهُ لَکَ أَوْلِیَاءَ خَیْراً مِنْهُمْ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِینَ آمَنُوا الَّذِینَ یُقِیمُونَ الصَّلاهَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکاهَ وَ هُمْ راکِعُونَ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ مَنْ هَؤُلَاءِ الَّذِینَ آمَنُوا فَنَظَرَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله إِلَی سَائِلٍ فَقَالَ هَلْ أَعْطَاکَ أَحَدٌ شَیْئاً الْآنَ قَالَ نَعَمْ ذَلِکَ الْمُصَلِّی أَشَارَ إِلَیَّ بِإِصْبَعِهِ أَنْ خُذِ الْخَاتَمَ فَأَخَذْتُهُ فَنَظَرَ إِلَیْهِ وَ إِلَی الْخَاتَمِ فَإِذَا هُوَ خَاتَمُ عَلِیٍّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اللَّهُ أَکْبَرُ هَذَا وَلِیُّکُمْ بَعْدِی وَ أَوْلَی النَّاسِ بَعْدِی (۱)عَلِیُّ بْنُ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ ثُمَّ لَمْ یَلْبَثْ عَبْدُ اللَّهِ إِلَّا یَسِیراً حَتَّی مَرِضَ بَعْضُ جِیرَانِهِ وَ افْتَقَرَ وَ بَاعَ دَارَهُ فَلَمْ یَجِدْ لَهَا مُشْتَرِیاً غَیْرَ عَبْدِ اللَّهِ وَ أُسِرَ آخَرُ مِنْ جِیرَانِهِ فَأُلْجِئَ إِلَی بَیْعِ دَارِهِ فَلَمْ یَجِدْ لَهَا مُشْتَرِیاً غَیْرَ عَبْدِ اللَّهِ ثُمَّ لَمْ یَبْقَ مِنْ جِیرَانِهِ مِنَ الْیَهُودِ أَحَدٌ إِلَّا دَهَتْهُ دَاهِیَهٌ (۲)وَ احْتَاجَ مِنْ أَجْلِهَا إِلَی بَیْعِ دَارِهِ فَمَلَکَ عَبْدُ اللَّهِ تِلْکَ الْمَحَلَّهَ وَ قَلَعَ اللَّهُ تَعَالَی شَأْفَهَ الْیَهُودِ (۳)وَ حَوَّلَ عَبْدُ اللَّهِ إِلَی تِلْکَ الدُّورِ قَوْماً مِنْ خِیَارِ الْمُهَاجِرِینَ وَ کَانُوا لَهُ أُنَاساً وَ جُلَّاساً وَ رَدَّ اللَّهُ کَیْدَ الْیَهُودِ فِی نُحُورِهِمْ وَ طَیَّبَ اللَّهُ عَیْشَ عَبْدِ اللَّهِ بِإِیمَانِهِ بِرَسُولِهِ وَ مُوَالاتِهِ لِعَلِیٍّ وَلِیِّ اللَّهِ علیه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ أَ وَ کُلَّما عاهَدُوا عَهْداً نَبَذَهُ فَرِیقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَکْثَرُهُمْ لا یُؤْمِنُونَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ الْبَاقِرُ علیه السلام قَالَ اللَّهُ تَعَالَی وَ هُوَ یُوَبِّخُ هَؤُلَاءِ الْیَهُودَ الَّذِینَ تَقَدَّمَ ذِکْرُهُمْ وَ عِنَادُهُمْ وَ هَؤُلَاءِ النُّصَّابُ الَّذِینَ نَکَثُوا مَا أُخِذَ مِنَ الْعَهْدِ عَلَیْهِمْ فَقَالَ أَ وَ کُلَّما عاهَدُوا عَهْداً وَ وَاثَقُوا وَ عَاقَدُوا لَیَکُونَنَّ لِمُحَمَّدٍ طَائِعِینَ وَ لِعَلِیٍّ بَعْدَهُ مُؤْتَمِرِینَ وَ إِلَی أَمْرِهِ صَابِرِینَ نَبَذَهُ نَبَذَ الْعَهْدَ فَرِیقٌ مِنْهُمْ وَ خَالَفَهُ قَالَ اللَّهُ تَعَالَی بَلْ أَکْثَرُهُمْ أَکْثَرُ هَؤُلَاءِ الْیَهُودِ وَ النَّوَاصِبِ لا یُؤْمِنُونَ فِی مُسْتَقْبَلِ أَعْمَارِهِمْ لَا یَرْعَوْنَ وَ لَا یَتُوبُونَ مَعَ مُشَاهَدَتِهِمْ لِلْآیَاتِ وَ مُعَایَنَتِهِمْ لِلدَّلَالاتِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله اتَّقُوا اللَّهَ عِبَادَ اللَّهِ وَ اثْبُتُوا عَلَی مَا أَمَرَکُمْ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله

۱- فی نسخه: و أولی الناس بالناس بعدی.

۲- أی أصابته داهیه.

۳- الشأفه: الأصل. العداوه. یقال: استأصل شأفته أی أزاله من أصله. و استأصل اللّه شأفتهم أی عداوتهم.

مِنْ تَوْحِيدِ اللَّهِ وَ مِنَ الْإِيمَانِ بِنُبُوَّةِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه و آله رَسُولِ اللَّهِ وَ مِنَ الِاعْتِقَادِ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ عليه السلام وَلِيِّ اللَّهِ وَ لَا يَغُرَّنَّكُمْ صَلَاتُكُمْ وَ صِيَامُكُمْ وَ عِبَادَتُكُمُ السَّالِفَةُ إِنَّمَا تَنْفَعُكُمْ إِنْ وَافَيْتُمُ الْعَهْدَ وَ الْمِيثَاقَ (۱)فَمَنْ وَفَى وُفِيَ لَهُ وَ تَفَضَّلَ بِالْإِفْضَالِ عَلَيْهِ وَ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّما يَنْكُثُ عَلى نَفْسِهِ وَ اللَّهُ وَلِيُّ الِانْتِقَامِ مِنْهُ وَ إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِخَوَاتِيمِهَا هَذِهِ وَصِيَّةُ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله لِكُلِّ أَصْحَابِهِ وَ بِهَا أَوْصَى حِينَ صَارَ إِلَى الْغَارِ (۲).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السّلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه: «وَ لَقَدْ أَنْزَلْنا إِلَيْكَ آياتٍ بَيِّناتٍ وَ ما يَكْفُرُ بِها إِلَّا الْفاسِقُونَ» - . بقره / ۹۹ - ، {و همانا بر تو آیاتی روشن فرو فرستادیم، و جز فاسقان [کسی] آنها را انکار نمی کند.}فرمود: خداونـد می فرمایـد ای محمـد - صـلی الله علیه و آله - بر تو آیات و نشانه های آشـکاری نازل کردیم که شاهد صدق ادعای نبوت تو است و امـامت برادرت علی و وصـی و صـفی تو را آشـکار می کنـد و این دلائـل کفر کسـانی است که در بـاره تو و برادرت شک دارنـد و یا گفتار یکی از شـما را رد می کننـد و نمی پذیرنـد. سپس می فرماید «وَ ما يَكْفُرُ بِها» به این آیات که شاهـد برتری تو و علی بعـد از تو بر تمـام جهانیـان است کـافر نمی شود مگر فـاسق و شخصـی که خـارج از دین خـداست، از یهودیان دروغگو و دشمنان سرسختی که به ظاهر خود را مسلمان می نامند. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۵۹ -

امام فرمود: حضرت علی بن الحسین علیه السّلام فرمود: جریان چنین بود که وقتی عبد الله بن سلام پس از سؤالهایی که نمود و جوابهـایی کـه دریـافت کرد بـه پیـامبر ایمـان آورد و گفت، یـا محمـد صـلی الله علیه و آله، یـک چیز دیگر بـاقی مانـده و آن بزرگترین سؤال و عالی ترین هـدف است. چه کسـی جانشـین تو خواهـد بود و تعهدات تو را می پردازد و امانات تو را رد می کند و آیات و نشانه های تو را توضیح می دهد؟ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: اینک اصحاب من حضور دارند، پیش آنهـا برو. نور درخشانی که در پیشانی جانشـین من و چهره تابناکش وجود دارد تو را راهنمایی خواهـد کرد و به زودی طومار دست تو می گوید او وصی من است و اعضاء و جوارحت نیز بر آن گواهی خواهند داد.

عبـد الله بن سـلام پیش آنها رفت، چشـمش به علی علیه السّـلام که در بین آنها بود افتاد. چهره اش چنان می درخشـید که نور آفتاب را خیره می کرد. طوماری که در دست داشت، با اعضای بـدنش گفتنـد ای پسـر سـلام، این علی بن ابی طالب است که دوسـتانش بهشت را پر کرده اند و دشمنانش جهنم را و گسترش دهنده دین خدا در اطراف جهان است و کفر و بت پرستی را از روی زمین بر می دارد. به دامن ولایت او چنگ بزن تا سعادتمند شوی و در راه او پایدار باش تا رشد و کمال یابی.

عبـد الله بـن سـلام گفت، «اشـهد ان لاـ اله الاـ الله وحـده لاـ شـریک له و اشـهد ان محمـد صـلی الله علیه و آله عبـده و رسـوله المصطفی و امینه المرتضی و امیره علی جمیع الوری

ص: ۳۲۶

و اشـهد ان علیا اخوه و صفیه و وصیه القائم بامره». کسی که تعهدات و دیون و امانتهای او را رد می کند و آیات و بینات او را توضـیح می دهـد و بـا دلائـل و معجزات خود اباطیل و یاوه سـرائیها را رد می نمایـد. من گواهی می دهم که شـما دو تا همان کسانی هستید که موسی و پیامبران پیش از او ما را راهنمایی به شـناختتان نموده اند و برگزیده همه اصفیاء هستند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: حجت تمام گردیـد و شک و شـبهه و بهانه برطرف شـد. اگر تو را رها کنم دیگر برای من بهانه ای

نماند و اگر از تو پشتیبانی نکنم برای من سودی نخواهد داشت.

بعد گفت یا رسول الله، یهودیان مردمانی یاوه سرا و متعصبند، اگر بدانند من مسلمان شده ام مرا به باد ناسزا می گیرند؛ مرا پیش خود پنهان کن. وقتی پیش تو آمدند سؤال کن نظرشان در باره من چیست؟ تا بشنوی قبل از اطلاع نسبت به ایمان من، چه عقیده ای در باره ام دارند و بعد از اطلاع چه خواهند کرد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله عبد الله بن سلام را در خانه خود پنهان کرد و گروهی از یهودیان را احضار نمود و اسلام را بر آنها عرضه داشت ولی ایشان انکار نمودند. فرمود: چه کسی را قبول دارید تا بین من و شما حکومت کند؟ گفتند عبد الله بن سلام را. فرمود: او نزد شما چگونه شخصی است؟ گفتند او رئیس ما است و پسر رئیسمان و سرور و فرزند سرور ما و عالم و پسر دانشمند ما است. مردی پارساست و پدری پارسا داشت و بسیار زاهد و متدین است.

فرمود: اگر او به من ایمان آورد آیا شما ایمان خواهید آورد؟ گفتند خدا او را از این شر نگهدارد. باز سؤال کرد و آنها همین جواب را دادند. پیامبر اکرم در این موقع صدا زد خارج شو عبد الله و برای آنها آنچه خدا برایت از نبوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله آشکار نموده اظهار نما.

عبد الله بن سلام خارج شد در حالی که می گفت «اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شریک له و اشهد ان محمد عبده و رسوله» همان کسی که در تورات و انجیل و زبور و صحف ابراهیم و سایر کتب آسمانی نامش برده شده و نام او و برادرش علی بن ابی طالب یاد شده است. وقتی یهودیان این سخن را از او شنیدند گفتند، این مرد نادانترین ماست و فرزند مردی نادان و بدترین ماست و فرزند بدترین و فاسق پسر فاسق و نادان و فرزند نادانی است. چون اینجا نبود ما نخواستیم از او به بدی یاد کنیم و غیبت او را نماییم.

عبد الله رو به پیامبر اکرم نموده عرض کرد، من از همین مطلب می ترسیدم. او ایمان خوبی داشت و یهودیان همسایه اش همواره در پی آزار عبد الله بودند. روزی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در شدت گرما در مسجد بود که عبد الله بن سلام وارد شد. بلال اذان نماز را گفته بود و مردم نیز بعضی در رکوع و

ص: ۳۲۷

برخی در قیام و گروهی در سجده بودند. تا چشم پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به او افتاد دید رنگش تغییر کرده و از دو چشمش اشک می بارد. فرمود: چه شده عبد الله؟

گفت یا رسول الله، یهودیان به من حمله کردند و هر چه در منزل داشتم از من به امانت گرفته و شکستند و هر چه از آنها به امانت خواستم ندادند بعد با هم قرار گذاشتند که با من مجالست و معامله و مشورت نکنند و حتی سخن نگویند و هرگز رفت و آمدی نکنند. آنها با خانواده من نیز چنین قراردادی کردند و دیگر اهل منزلم نیز با من صحبت نمی کنند و تمام همسایگان یهودم همین طورند. از آنها بیزار شده ام و دیگر با آنها انس و الفتی ندارم؛ اما فاصله بین من و مسجد و خانه شما زیاد است و امکان ندارد هر وقت ناراحت شدم در مسجد یا منزلتان خدمت شما برسم. پس از شنیدن سخنان عبد الله، پیامبر اکرم را حالتی

ماننـد حـالت وحی دست داد و بعـد از لحظه ای آن حالت مرتفع شـد و این آیه نازل گردیـد «إِنَّما وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلاةَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكاةَ وَ هُمْ راكِعُونَ وَ مَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ الَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغالِبُونَ» - . مائده / ۵۵ - ۵۶ - {ولیّ شما، تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده اند: همان کسانی که نماز برپا می دارند و در حال رکوع زکات می دهنـد. و هر کس خـدا و پیامبر او و کسانی را که ایمان آورده اند ولیّ خود بداند [پیروز است، چرا که] حزب خدا همان پیروزمندانند.}

فرمود یا عبد الله بن سلام، ولی شما خدا است و یاور شما بر یهودیانی که علیه شما توطئه می کنند اوست و رسول خدا نیز یاور شما و کسانی است که نماز بپا می‌دارند و در حال رکوع زکات می‌دهند. سپس فرمود: یا عبد الله هر که خدا و پیامبر و مؤمنین را دوست داشـته باشـد و دوسـتان آنها را دوست بـدارد و با دشـمنان آنها دشـمن باشـد و در گرفتاریها به خدا و آنها پناه ببرد، همانـا حزب خـدا بر یهودیـان و سـایر کافران پیروزنـد. مبادا ناراحت باشـی، خـدا و این گروه یاور توانـد و او مـدافع تو از شـر دشمنانت است و جلوی مکر و حیله آنها را می گیرد.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: یا عبد الله بن سلام،

ص: ۳۲۸

به تو مژده می‌دهم که خداوند دوسـتانی بهتر از آنها به تو عنایت کرده که آن دوسـتان عبارتند از خدا و پیامبرش و کسانی که ایمان دارند و نماز می خوانند و در حال رکوع زکات می دهند.

عبـد الله گفت آن شخصـی که این امتیـاز را دارد کیست؟ پیامبر اکرم صـلی الله علیه و آله رو به جانب سائلی نموده فرمود: هم اکنون کسی به تو چیزی داد؟ گفت آری، آن نمازگزار دست خود را به جانب من دراز کرد و اشاره نمود که این انگشتر را از او بگیرم، من از دست او گرفتم. پیامبر صـلی الله علیه و آله نگاهی به انگشتر و آن سـمت نمود و دید انگشتر علی است. آنگاه فرمود: الله اکبر، این شخص ولی شما بعد از من و برترین مردم پس از من است.

پس از مـدتی کوتـاه، همسـایه عبـد الله مریض شـد و فقیر گردیـد و مجبور به فروش خـانه خود شـد امـا جز عبـد الله مشتری‌ای نـداشت. پس از آن نیز هر کـدام از همسایگـانش به یـک گرفتـاری مبتلاـ شدنـد و به همـان جهت مجبور به فروش منزل خود شدنـد. عبـد الله مالـک آن محله شـد، خداونـد ریشه یهودیان را کنـد و عبـد الله به جای آنها گروهی از بهترین افراد مهاجر را جـایگزین نمود که بـا او کمـال انس و مجالست را پیـدا کردنـد. حیله آنها به خودشان برگشت. خداونـد به واسـطه ایمانی که عبدالله به پیامبر داشت و دوستی با امیر المؤمنین علی ولی الله علیهما السـلام، زندگی بسیار خوشی به او عنایت کرد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۶۰ - ۴۶۴ -

آیه «أَ وَ كُلَّما عاهَدُوا عَهْداً نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لا يُؤْمِنُونَ» - . بقره / ۱۰۰ - ،{ و مگر نه این بـود که [یهـود] هر گـاه پیمانی بسـتند، گروهی از ایشان آن را دور افکندنـد؟ بلکه [حقیقت این است که] بیشترشان ایمان نمی آورنـد.} امام عسـکری علیه السّـلام فرمود: حضـرت بـاقر علیه السّـلام فرمود: خداونـد در این آیه یهودیـانی را که جریـان آنها را ذکر کردیم و ناصبی

هایی که پیمان شکنی کردند را توبیخ و سرزنش می کند و می فرماید: «أَ وَ کُلَّما عاهَدُوا عَهْداً» هر زمان پیمانی بستند و تاکید نمودند که مطیع محمد و علی و فرمانبردار و شکیبا در این راه باشند، گروهی از آنها پیمان شکنی

کردند. خداوند می فرماید، بلکه اکثر آنها ایمان ندارند و در آینده با مشاهده آیات و دیدن معجزات توبه نخواهند کرد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۶۴ - ۴۶۵ -

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: مردم، از خدا بپرهیزید و در راه فرمان پیامبر او

ص: ۳۲۹

در توحید و ایمان به نبوت محمد رسول و اعتقاد به ولایت علی ولی الله پایدار باشید. مبادا شما را نماز و روزه و عبادت های گذشته بفریبد و آنچه به شما سود می بخشد، وفا نمودن به عهد و پیمان است. اگر وفا کردید نسبت به شما وفا خواهد شد و مورد محبت قرار می گیرید و هر که پیمان شکنی کند به ضرر خود او است و خداوند انتقام گیرنده از او است و نتیجه اعمال شما در آخر معلوم خواهد شد. این وصیت پیامبر است برای همه اصحابش و همین سفارش را هنگامی که روانه غار شد، کرد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۶۵ -

**[ترجمه]

بیان

حماره القیظ بتشدید الراء شده حره و فی المثل استأصل الله شأفته أی أذهبه الله.

**[ترجمه]«حماره القیظ» با تشدید «ر» به معنای گرم شدن آن است و در مثال «استاصل الله شافته» یعنی خدا او را از بین برد.

**[ترجمه]

«۱۷»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ لَمَّا جاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِلَی قَوْلِهِ لَمَثُوبَهٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَیْرٌ لَوْ کانُوا یَعْلَمُونَ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ الصَّادِقُ علیه السلام وَ لَمَّا جاءَهُمْ جَاءَ الْیَهُودَ وَ مَنْ یَلِیهِمْ مِنَ النَّوَاصِبِ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِما مَعَهُمْ الْقُرْآنُ مُشْتَمِلًا عَلَی فَضْلِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ علیهما و آلهما السلام (۳)وَ إِیجَابِ وَلَایَتِهِمَا وَ وَلَایَهِ أَوْلِیَائِهِمَا وَ عَدَاوَهِ أَعْدَائِهِمَا نَبَذَ فَرِیقٌ مِنَ الَّذِینَ أُوتُوا الْکِتابَ کِتابَ اللَّهِ الْیَهُودُ التَّوْرَاهَ وَ کُتُبَ أَنْبِیَاءِ اللَّهِ عَلَیْهِمُ الصَّلَاهُ وَ السَّلَامُ وَراءَ ظُهُورِهِمْ تَرَکُوا الْعَمَلَ بِمَا فِیهَا وَ حَسَدُوا مُحَمَّداً صلی الله علیه و آله عَلَی نُبُوَّتِهِ وَ عَلِیّاً عَلَی وَصِیَّتِهِ وَ جَحَدُوا مَا وَقَفُوا عَلَیْهِ مِنْ فَضَائِلِهِمَا کَأَنَّهُمْ لا یَعْلَمُونَ وَ فَعَلُوا فِعْلَ مَنْ جَحَدَ ذَلِکَ وَ الرَّدَّ لَهُ فِعْلَ مَنْ لَا یَعْلَمُ مَعَ عِلْمِهِمْ بِأَنَّهُ حَقٌّ وَ اتَّبَعُوا هَؤُلَاءِ الْیَهُودُ وَ النَّوَاصِبُ ما تَتْلُوا مَا تَقْرَأُ الشَّیاطِینُ عَلی مُلْکِ سُلَیْمانَ وَ زَعَمُوا أَنَّ سُلَیْمَانَ بِذَلِکَ السِّحْرِ وَ التَّدْبِیرِ وَ النَّیْرَنْجَاتِ نَالَ مَا نَالَهُ مِنَ الْمُلْکِ الْعَظِیمِ فَصَدُّوهُمْ بِهِ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ وَ ذَلِکَ أَنَّ الْیَهُودَ الْمُلْحِدِینَ وَ النَّوَاصِبَ الْمُشْرِکِینَ لَهُمْ فِی إِلْحَادِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله فَضَائِلَ عَلِیٍّ وَ

شَاهَدُوا مِنْهُ وَ مِنْ عَلِيٍّ علیه السلام الْمُعْجِزَاتِ الَّتِی أَظْهَرَهَا اللَّهُ تَعَالَی لَهُمْ عَلَی أَیْدِیهِمَا أَفْضَی بَعْضُ الْیَهُودِ وَ النُّصَّابِ إِلَی بَعْضٍ وَ قَالُوا مَا مُحَمَّدٌ إِلَّا طَالِبَ الدُّنْیَا بِحِیَلٍ وَ مَخَارِیقَ وَ سِحْرٍ وَ نَیْرَنْجَاتٍ تَعَلَّمَهَا وَ عَلَّمَ عَلِیّاً بَعْضَهَا فَهُوَ

۱- فی المصدر: إنها لا تنفعكم ان خالفتم العهد و المیثاق.

۲- تفسیر العسكریّ: ۱۸۷- ۱۸۹. و للحدیث ذیل لعله یخرجه فی حدیث الغار.

۳- و فی نسخه: كتاب من عند اللّه. و فی المصدر: كتاب من عند اللّه القرآن مشتملا علی فضل محمّد اه.

يُرِيدُ أَنْ يَتَمَلَّكَ عَلَيْنَا حَيَاتَهُ (۱)وَ يَعْقِدَ الْمُلْكَ لِعَلِيٍّ بَعْدَهُ وَ لَيْسَ مَا يَقُولُهُ عَنِ اللَّهِ بِشَيْ ءٍ إِنَّمَا هُوَ تَقُولُهُ (۲)فَيَعْقِدُ عَلَيْنَا وَ عَلَى ضُعَفَاءِ عِبَادِ اللَّهِ بِالسِّحْرِ وَ النَّيْرَنْجَاتِ الَّتِي تَعَلَّمَهَا (۳)وَ أَوْفَرُ النَّاسِ حَظّاً مِنْ هَذَا السِّحْرِ- سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ الَّذِي مَلَكَ بِسِحْرِهِ الدُّنْيَا كُلَّهَا مِنَ الْجِنِّ وَ الْإِنْسِ وَ الشَّيَاطِينِ وَ نَحْنُ إِذَا تَعَلَّمْنَا بَعْضَ مَا كَانَ تَعَلَّمَهُ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ تَمَكَّنَّا مِنْ إِظْهَارِ مِثْلِ مَا أَظْهَرَهُ مُحَمَّدٌ وَ عَلِيٌّ وَ ادَّعَيْنَا لِأَنْفُسِنَا مَا يَجْعَلُهُ مُحَمَّدٌ لِعَلِيٍّ وَ قَدِ اسْتَغْنَيْنَا عَنِ الِانْقِيَادِ لِعَلِيٍّ فَحِينَئِذٍ ذَمَّ اللَّهُ الْجَمِيعَ مِنَ الْيَهُودِ وَ النَّوَاصِبِ فَقَالَ عَزَّ وَ جَلَّ نَبَذُوا كِتَابَ اللَّهِ الْآمِرَ بِوَلَايَةِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ عَلِيٍّ علیهما السلام وَراءَ ظُهُورِهِمْ فَلَمْ يَعْمَلُوا بِهِ وَ اتَّبَعُوا ما تَتْلُوا كَفَرَةُ الشَّيَاطِينِ مِنَ السِّحْرِ وَ النَّيْرَنْجَاتِ عَلى مُلْكِ سُلَيْمانَ الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّ سُلَيْمَانَ مَلَكَ بِهِ وَ نَحْنُ أَيْضاً بِهِ نَظْهَرُ الْعَجَائِبَ حَتَّى تَنْقَادَ لَنَا النَّاسُ وَ نَسْتَغْنِيَ عَنِ الِانْقِيَادِ لِعَلِيٍّ قَالُوا وَ كَانَ سُلَيْمَانُ كَافِراً وَ سَاحِراً مَاهِراً بِسِحْرِهِ مَلَكَ مَا مَلَكَ وَ قَدَرَ عَلَى مَا قَدَرَ فَرَدَّ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِمْ وَ قَالَ وَ ما كَفَرَ سُلَيْمانُ وَ لَا اسْتَعْمَلَ السِّحْرَ كَمَا قَالَهُ هَؤُلَاءِ الْكَافِرُونَ وَ لكِنَّ الشَّياطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ أَيْ بِتَعْلِيمِهِمُ النَّاسَ السِّحْرَ الَّذِي نَسَبُوهُ إِلَى سُلَيْمَانَ كَفَرُوا (۴).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السّلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «وَ لَمَّا جاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ» - . بقره / ۱۰۱ - ،{و آنگاه که فرستاده ای از جانب خداوند برایشان آمد} تا این آیه «لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَوْ كانُوا يَعْلَمُونَ» - . بقره / ۱۰۳ - ،{ قطعاً پاداشی [که] از جانب خدا [می یافتند] بهتر بود، اگر می دانستند} می فرماید: امام صادق علیه السّلام فرمود: وقتی پیامبری از جانب خدا می آید و آنچه نزد یهودیان و ناصبی ها از فضیلت محمد و علی و لزوم ولایت آن دو ولایت دوستان آنها و دشمنی با دشمنانشان است را تصدیق می کند، گروهی از اهل کتاب، کتاب خدا را پشت سر می اندازند و عمل به آن را ترک می کنند و نسبت به نبوت حضرت محمد صلی الله علیه و آله و ولایت و امامت علی علیه السّلام حسد می ورزند و فضائل آنها را انکار می کنند و طوری برخورد می کنند که انگار اطلاعی ندارند با اینکه کاملا مطلع هستند که راه و ادعای آنها بر حق است. این یهودیان و ناصبی ها آنچه را شیاطین بر ملک سلیمان می‌خوانند خوانده و گمان می کنند که سلیمان با سحر و جادو و نیرنگ بازی ها به آن قدرت عظیم رسیده و می خواهند به این وسیله آنها را از راه خدا باز دارند.

جریان چنین بود که یهودیان ملحد و ناصبی های مشرک که همکار آنها در الحادشان بودند، وقتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فضائل علی را شنیدند و از او و علی علیه السّلام معجزاتی را که خداوند به دست آنها ابراز نمود دیدند، با یکدیگر به گفتگو پرداختند و بالاخره چنین نتیجه گیری کردند که محمد صلی الله علیه و آله با نیرنگ و جادوگری و سحری که خود آموخته و به علی نیز یاد داده، جز قدرت طلبی هدفی ندارد.

ص: ۳۳۰

او تصمیم دارد بر ما حکومت کند و فرمانرویی را بعد از خود برای علی تحکیم نماید و آنچه از جانب خداوند می گوید ناصحیح است و بر خدا بسته است. او با سحر و نیرنگ خود می خواهد ما و ضعفای ما را به زانو درآورد. از همه مردم نیرومندتر در سحر، سلیمان بن داود بود که با سحر خود مالک تمام دنیا شد و جن و انس و شیاطین را مسخر نمود. اگر ما هم مقداری از جادوگری سلیمان را بیاموزیم می توانیم آنچه را محمد و علی علیهما السلام می گویند بگوییم و می توانیم مقامی را که محمد به علی علیه السّلام اختصاص می دهد برای خود ادعا کنیم و از اطاعت علی بی نیاز خواهیم بود.

در این هنگام خداوند آنها را سرزنش می کند و می فرماید «نَبَذَ ... كِتابَ اللَّهِ» کتاب خدا که آنها را امر به ولایت محمد و

علی علیهما السلام می نماید پشت سر می اندازند و به آن عمل نمی کنند «وَ اتَّبَعُوا ما تَتْلُوا» و از نیرنگ و سحر شیاطین کافر در ملک سلیمان پیروی می کنند و مدعی هستند که سلیمان با همین سحر و جادو قدرت یافته است. خداوند آنها را با این آیه رد می کند «وَ ما کَفَرَ سُلَیْمانُ» چنانچه این کافران ادعا می کنند، سلیمان کفر نورزیده و سحر به کار نبرده «وَ لکِنَّ الشَّیاطِینَ کَفَرُوا یُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ» -. بقره / ۱۰۲ -،{ لیکن آن شیطان[صفت]ها به کفر گراییدند که به مردم سحر می آموختند.} ولی شیاطینی که به مردم سحر آموختند و آنها را به سلیمان نسبت دادند، کافر شدند. -. تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۷۱ - ۴۷۲ -

**[ترجمه]

«۱۸»

م، تفسیر الإمام علیه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَقُولُوا راعِنا وَ قُولُوا انْظُرْنا وَ اسْمَعُوا وَ لِلْکافِرِینَ عَذابٌ أَلِیمٌ قَالَ الْإِمَامُ علیه السلام قَالَ مُوسَی بْنُ جَعْفَرٍ علیهما السلام إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لَمَّا قَدِمَ الْمَدِینَةَ وَ کَثُرَ حَوْلَهُ الْمُهَاجِرُونَ وَ الْأَنْصَارُ وَ کَثُرَتْ عَلَیْهِ الْمَسَائِلُ وَ کَانُوا یُخَاطِبُونَهُ بِالْخِطَابِ الشَّرِیفِ الْعَظِیمِ الَّذِی یَلِیقُ بِهِ صلی الله علیه و آله وَ ذَلِکَ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَی کَانَ قَالَ لَهُمْ یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَرْفَعُوا أَصْواتَکُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِیِّ وَ لا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ کَجَهْرِ بَعْضِکُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمالُکُمْ وَ أَنْتُمْ لا تَشْعُرُونَ وَ کَانَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِهِمْ رَحِیماً وَ عَلَیْهِمْ عَطُوفاً وَ فِی إِزَالَةِ الْآثَامِ عَنْهُمْ مُجْتَهِداً حَتَّی إِنَّهُ کَانَ یَنْظُرُ إِلَی کُلِّ مَنْ کَانَ یُخَاطِبُهُ فَیَعْمَلُ عَلَی أَنْ یَکُونَ صَوْتُهُ مُرْتَفِعاً (۵)عَلَی صَوْتِهِ لِیُزِیلَ عَنْهُ مَا تَوَعَّدَهُ اللَّهُ بِهِ

ص: ۳۳۱

۱- فی المصدر: فهو یرید أن یتملک علینا فی حیاته.

۲- فی المصدر و فی نسخه: إنّما هو قوله. و فی المصدر: لیعقد.

۳- فی المصدر: یستعملها.

۴- تفسیر العسکریّ: ۱۹۱ و ۱۹۲.

۵- فی نسخه: فیعمد أن یکون صوته مرتفعا.

مِنْ إِحْبَاطِ أَعْمَالِهِ حَتَّى إِنَّ رَجُلًا أَعْرَابِيّاً نَادَاهُ يَوْماً وَ هُوَ خَلْفَ حَائِطٍ بِصَوْتٍ لَهُ جَهْوَرِيٍّ يَا مُحَمَّدُ فَأَجَابَهُ صلى الله عليه و آله بِأَرْفَعَ مِنْ صَوْتِهِ يُرِيدُ أَنْ لَا يَأْثَمَ الْأَعْرَابِيُّ بِارْتِفَاعِ صَوْتِهِ فَقَالَ لَهُ الْأَعْرَابِيُّ أَخْبِرْنِي عَنِ التَّوْبَةِ إِلَى مَتَى تُقْبَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَا أَخَا الْعَرَبِ إِنَّ بَابَهَا مَفْتُوحٌ لِابْنِ آدَمَ لَا يَنْسَدُّ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ مِنْ مَغْرِبِهَا وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آياتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آياتِ رَبِّكَ وَ هُوَ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا لا يَنْفَعُ نَفْساً إِيمانُها لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمانِها خَيْراً وَ قَالَ مُوسَى بْنُ جَعْفَرٍ عليهما السلام فَكَانَتْ هَذِهِ اللَّفْظَةُ رَاعِنَا مِنْ أَلْفَاظِ الْمُسْلِمِينَ الَّذِينَ يُخَاطِبُونَ بِهَا رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله يَقُولُونَ رَاعِنَا أَيِ ارْعَ أَحْوَالَنَا وَ اسْمَعْ مِنَّا نَسْمَعْ مِنْكَ وَ كَانَ فِي لُغَةِ الْيَهُودِ اسْمَعْ لَا سَمِعْتَ فَلَمَّا سَمِعَ الْيَهُودُ الْمُسْلِمِينَ يُخَاطِبُونَ بِهَا رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُونَ رَاعِنَا وَ يُخَاطِبُونَ بِهَا قَالُوا كُنَّا نَشْتِمُ (۱)مُحَمَّداً صلى الله عليه و آله إِلَى الْآنَ سِرّاً فَتَعَالَوُا الْآنَ نَشْتِمُهُ جَهْراً وَ كَانُوا يُخَاطِبُونَ رَسُولَ اللَّهِ صلى الله عليه و آله وَ يَقُولُونَ رَاعِنَا يُرِيدُونَ شَتْمَهُ فَتَفَطَّنَ لَهُمْ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ الْأَنْصَارِيُّ فَقَالَ يَا أَعْدَاءَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ لَعْنَةُ اللَّهِ أَرَاكُمْ تُرِيدُونَ سَبَّ رَسُولِ اللَّهِ تُوَهِّمُونَا أَنَّكُمْ تَجْرُونَ فِي مُخَاطَبَتِهِ مَجْرَانَا وَ اللَّهِ لَا سَمِعْتُهَا مِنْ أَحَدٍ مِنْكُمْ إِلَّا ضَرَبْتُ عُنُقَهُ وَ لَوْ لَا أَنِّي أَكْرَهُ أَنْ أَقْدِمَ عَلَيْكُمْ قَبْلَ التَّقَدُّمِ وَ الِاسْتِئْذَانِ لَهُ وَ لِأَخِيهِ وَ وَصِيِّهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ عليهما السلام الْقَيِّمِ بِأُمُورِ الْأُمَّةِ (۲)نَائِباً عَنْهُ لَضَرَبْتُ عُنُقَ مَنْ قَدْ سَمِعْتُهُ مِنْكُمْ يَقُولُ هَذَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى يَا مُحَمَّدُ مِنَ الَّذِينَ هادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَواضِعِهِ وَ يَقُولُونَ سَمِعْنا وَ عَصَيْنا وَ اسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَ راعِنا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَ طَعْناً فِي الدِّينِ وَ لَوْ أَنَّهُمْ قالُوا سَمِعْنا وَ أَطَعْنا وَ اسْمَعْ وَ انْظُرْنا لَكانَ خَيْراً لَهُمْ وَ أَقْوَمَ وَ لكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا وَ أَنْزَلَ يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَقُولُوا راعِنا وَ قُولُوا انْظُرْنا وَ اسْمَعُوا وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ أَلِيمٌ لا تَقُولُوا راعِنا فَإِنَّهَا لَفْظَةٌ يَتَوَصَّلُ بِهَا أَعْدَاؤُكُمْ مِنَ الْيَهُودِ إِلَى سَبِّ رَسُولِ اللَّهِ صلى الله عليه و آله

۱- فی المصدر: إنا كنا نشتم.

۲- فی نسخه: القيم بأمور امته.

وَ سَبِّكَمْ وَ شَتْمِكَمْ وَ قُولُوا انْظُرْنـا أَیْ قُولُوا بِهَذِهِ اللَّفْظَهِ لَا بِلَفْظَهِ رَاعِنَا فَإِنَّهُ لَیْسَ فِیهَا مَا فِی قَوْلِکَمْ رَاعِنَا وَ لَا یُمْکِنُهُمْ أَنْ یَتَوَصَّلُوا بِهَا إِلَی الشَّتْمِ کَمَا یُمْکِنُهُمْ بِقَوْلِکُمْ رَاعِنَا وَ اسْمَعُوا إِذَا قَالَ لَکُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله قَوْلًا وَ أَطِیعُوا وَ لِلْکافِرِینَ یَعْنِی الْیَهُودَ الشَّاتِمِینَ لِرَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله عَذابٌ أَلِیمٌ وَجِیعٌ فِی الدُّنْیَا إِنْ عَادُوا لِشَتْمِهِمْ وَ فِی الْآخِرَهِ بِالْخُلُودِ فِی النَّارِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله یَا عِبَادَ اللَّهِ هَذَا سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ مِنْ خِیَارِ عِبَادِ اللَّهِ آثَرَ رِضَا اللَّهِ عَلَی سَخَطِ قَرَابَاتِهِ وَ أَصْهَارِهِ مِنَ الْیَهُودِ أَمَرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَی عَنِ الْمُنْکَرِ وَ غَضِبَ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله رَسُولِ اللَّهِ وَ لِعَلِیٍّ وَلِیِّ اللَّهِ وَ وَصِیِّ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَنْ یُخَاطَبَا بِمَا لَا یَلِیقُ بِجَلَالَتِهِمَا فَشَکَرَ اللَّهُ لَهُ لِتَعَصُّبِهِ لِمُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ عَلِیٍّ وَ بَوَّأَهُ فِی الْجَنَّهِ مَنَازِلَ کَرِیمَهً وَ هَیَّأَ لَهُ فِیهَا خَیْرَاتٍ وَاسِعَهً لَا تَأْتِی الْأَلْسُنُ عَلَی وَصْفِهَا وَ لَا الْقُلُوبُ عَلَی تَوَهُّمِهَا (۱)وَ الْفِکْرِ فِیهَا وَ لَسِلْکَهٌ مِنْ مَنَادِیلِ مَوَائِدِهِ فِی الْجَنَّهِ (۲)خَیْرٌ مِنَ الدُّنْیَا بِمَا فِیهَا وَ زِینَتِهَا وَ لُجَیْنِهَا وَ جَوَاهِرِهَا وَ سَائِرِ أَمْوَالِهَا وَ نَعِیمِهَا فَمَنْ أَرَادَ أَنْ یَکُونَ فِیهَا رَفِیقَهُ وَ خَلِیطَهُ فَلْیَتَحَمَّلْ غَضَبَ الْأَصْدِقَاءِ وَ الْقَرَابَاتِ وَ لْیُؤْثِرْ لَهُمْ رِضَا اللَّهِ فِی الْغَضَبِ لِمُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ صلی الله علیه و آله وَ لْیَغْضَبْ إِذَا رَأَی الْحَقَّ مَتْرُوکاً وَ رَأَی الْبَاطِلَ مَعْمُولًا بِهِ وَ إِیَّاکُمْ وَ الْهُوَیْنَا فِیهِ (۳)مَعَ التَّمَکُّنِ وَ الْقُدْرَهِ وَ زَوَالِ التَّقِیَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ لَا یَقْبَلُ لَکُمْ عُذْراً عِنْدَ ذَلِکَ(۴).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السّلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَقُولُوا راعِنا وَ قُولُوا انْظُرْنا وَ اسْمَعُوا وَ لِلْکافِرِینَ عَذابٌ أَلِیمٌ»، - . بقره / ۱۰۴ - {ای کسانی که ایمان آورده اید، نگویید: «راعنا»، و بگویید: «انظرنا»، و [این توصیه را] بشنوید؛ و [گر نه] کافران را عذابی دردناک است.} فرمود: که موسی بن جعفر علیه السّلام فرمود: وقتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وارد مدینه شد و اطراف او را مهاجر و انصار گرفتند، پیوسته نیازمندی مردم به ایشان افزایش می یافت و او را با لقبهای شایسته مورد خطاب قرار می دادند، القابی که زیبنده آن جناب بود و خداوند به آنها دستور داده بود که «یا أَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا لا تَرْفَعُوا أَصْواتَکُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِیِّ وَ لا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ کَجَهْرِ بَعْضِکُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمالُکُمْ وَ أَنْتُمْ لا تَشْعُرُونَ»، - . حجرات / ۲ - { ای کسانی که ایمان آورده اید، صدایتان را بلندتر از صدای پیامبر مکنید، و همچنانکه بعضی از شما با بعضی دیگر بلند سخن می گویید با او به صدای بلند سخن مگویید، مبادا بی آنکه بدانید کرده هایتان تباه شود.} پیامبر اکرم نسبت به آنها مهربان و با محبت بود و در رفع گرفتاری آنها پیوسته می کوشید و سعی می کرد با هر کدام از مؤمنین صحبت می کرد، صدایش از او بلندتر باشد مبادا آن مؤمن، اگر صدایش بلند شود، مشمول تهدید خداوند شود

و اعمالش از میان برود. روزی مردی اعرابی از پشت دیوار با صدای بلند ایشان را صدا زده گفت، یا محمد! پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با صدای بلندتری - می خواست مرد عرب با بلند نمودن صدایش به گناه دچار نشود - او را پاسخ داد.

مرد عرب پرسید، به من بگو، توبه تا چه وقت پذیرفته می شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: برادر عرب! باب توبه بسته نمی شود تا وقتی که خورشید از طرف مغرب طلوع کند و این آیه اشاره به همان است «هَلْ یَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِیَهُمُ الْمَلائِکَهُ أَوْ یَأْتِیَ رَبُّکَ أَوْ یَأْتِیَ بَعْضُ آیاتِ رَبِّکَ یَوْمَ یَأْتِی بَعْضُ آیاتِ رَبِّکَ» - . انعام / ۱۵۸ - ، { آیا جز این انتظار دارند که فرشتگان به سویشان بیایند، یا پروردگارت بیاید، یا پاره ای از نشانه های پروردگارت بیاید؟ [اما] روزی که پاره ای از نشانه های پروردگارت [پدید] آید.} و این آمدن بعض آیات پروردگار، همان طلوع خورشید است از مغرب «لا یَنْفَعُ نَفْساً إِیمانُها

لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمانِها خَيْراً» - . انعام / ۱۵۸ - ،{ کسی که قبلاً ایمان نیاورده یا خیری در ایمان آوردن خود به دست نیاورده، ایمان آوردنش سود نمی بخشد.}.

موسی بن جعفر علیه السّلام فرمود: این لفظ «راعِنا» از سخنان مسلمین بود که به پیامبر خطاب می نمودند و می گفتند «راعِنا»، یعنی مراعات حال ما را بفرما و سخن ما را گوش کن تا سخنان شما را بشنویم. ولی در لغت یهود به معنی «اسمع» به معنی نشنیدی بود. وقتی یهودیان این نوع خطاب مسلمانان را به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله شنیدند که می گویند «راعِنا»، گفتند ما قبلا-او را پنهانی ناسزا می گفتیم حالا- بیایید آشکارا او را دشنام دهیم. از آن پس هر وقت با پیامبر صلی الله علیه و آله برخورد می کردند می گفتند «راعِنا» و منظورشان ناسزا بود. سعد بن معاذ متوجه این نیرنگ یهودیان شد.

به آنها گفت، دشمنان خدا! خدا شما را لعنت کند. من فهمیدم که شما با این برخورد خود، پیامبر را دشنام می دهید ولی در ظاهر ایشان را شبیه ما خطاب می کنید. به خدا سوگند، اگر از یک نفر شما چنین خطابی را بشنوم گردنتان را می زنم. اگر بیم این را نداشتم که قبل از اجازه از پیامبر و برادرش و وصی او علی بن ابی طالب که نگهبان امت اسلامی است و نایب او است پیش دستی نمایم، گردن هر کس از شما که این سخن را می گفت می زدم. خداوند این آیه را نازل نمود:

«مِنَ الَّذِينَ هادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَواضِعِهِ وَ يَقُولُونَ سَمِعْنا وَ عَصَيْنا وَ اسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَ راعِنا لَيًّا بِأَلْسِنَتِهِمْ وَ طَعْناً فِي الدِّينِ وَ لَوْ أَنَّهُمْ قالُوا سَمِعْنا وَ أَطَعْنا وَ اسْمَعْ وَ انْظُرْنا لَكانَ خَيْراً لَهُمْ وَ أَقْوَمَ وَ لكِنْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا»، - . نساء / ۴۶ - {برخی از آنان که یهودی اند، کلمات را از جاهای خود برمی گردانند، و با پیچانیدن زبان خود و به قصد طعنه زدن در دین [اسلام، با درآمیختن عبری به عربی] می گویند: «شنیدیم و نافرمانی کردیم؛ و بشنو [که کاش] ناشنوا گردی.» و [نیز از روی استهزا می گویند:] «راعنا» [که در عربی یعنی: به ما التفات کن، ولی در عبری یعنی: خبیث ما،] و اگر آنان می گفتند: «شنیدیم و فرمان بردیم، و بشنو و به ما بنگر»، قطعاً برای آنان بهتر و درست تر بود، ولی خدا آنان را به علّت کفرشان لعنت کرد، در نتیجه جز [گروهی] اندک ایمان نمی آورند.}

و این آیه دیگر را «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَقُولُوا راعِنا وَ قُولُوا انْظُرْنا وَ اسْمَعُوا وَ لِلْكافِرِينَ عَذابٌ أَلِيمٌ»، - . بقره / ۱۰۴ - { ای کسانی که ایمان آورده اید، نگویید: «راعنا»، و بگویید: «انظرنا»، و [این توصیه را] بشنوید؛ و [گر نه] کافران را عذابی دردناک است.}. یعنی نگوئید «راعِنا» این لفظی است که با آن دشمنان شما پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را دشنام می دهند

ص: ۳۳۲

و به شما نیز دشنام می دهند. به جای آن بگویید «انْظُرْنا» زیرا در این لفظ سوء استفاده نمی شود و نمی توانند لفظ «انْظُرْنا» را وسیله دشنام قرار دهند «وَ اسْمَعُوا» وقتی پیامبر اکرم سخنی می گوید بشنوید و اطاعت کنید «وَ لِلْكافِرِينَ» برای یهودیانی که پیامبر را مورد ناسزا قرار می دهند «عَذابٌ أَلِيمٌ» عذاب دردناکی در دنیا است و اگر دوباره دشنام دهند، در آخرت نیز در آتش مخلد خواهند بود. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۷۷ - ۴۷۹ -

سپس پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: بندگان خدا این سعد بن معاذ از بهترین بندگان است که خشنودی خدا را بر

خشـنودی خویشاونـدان و بسـتگان خـود از یهودیـان مقـدم داشـت و امر بـه معروف و نهی از منکر کرد و بـه خـاطر برخـورد ناشایست با محمـد رسول خدا و علی ولی الله و وصـی رسول الله خشـمگین شد. خداوند پاس تعصب و حمایت او را نسـبت به محمـد و علی داشت و او را در بهـترین منـازل بهشت جـای داد و برای او عـالیترین نعمت هـا را در بهشت فراهم نمود که نمی توان آنهـا را توصـیف نمود و نه دلهـا می تواننـد تصور کننـد و یـک نـخ از پـارچه های بهشتی او از تمام دنیا و زینت آلات و جواهر و سایر اموال و نعمتهای دنیا بهتر است. هر که بخواهـد در بهشت رفیق او باشد، باید خشم دوسـتان و خویشاوندان را در حمایت از محمد صـلی الله علیه و آله تحمل کند و خشـنودی ایشان را بر خشـنودی خویشاوندان مقدم بدارد و اگر دید حق را ترک کرده انـد و باطل میان مردم معمول است خشـمگین شود. از ضـعف و سـستی در این باره با تمکن و قـدرت و زوال تقیه بپرهیزید. در چنین مواقعی خداوند بهانه را نمی پذیرد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۷۹ -

**[ترجمه]

«۱۹»

م، تفسـیر الإمام علیه السلام قَوْلُهُ عَزَّ وَ جَلَّ ما یَوَدُّ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ وَ لَا الْمُشْرِکِینَ أَنْ یُنَزَّلَ عَلَیْکُمْ مِنْ خَیْرٍ مِنْ رَبِّکُمْ وَ اللَّهُ یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ قَالَ الْإِمَامُ علیه السـلام قَالَ عَلِیُّ بْنُ مُوسَـی الرِّضَا علیهما السلام إِنَّ اللَّهَ ذَمَّ الْیَهُودَ وَ الْمُشْرِکِینَ وَ

ص: ۳۳۳

۱- فی هامش المصدر: علی توسمها خ ل.

۲- فی نسخه: و لسلکه من فرائده فی الجنه. و فی المصدر: من منادیل موائد نعمتها فی الجنه.

۳- فی المصدر: و إیّاکم و التهون و الهوینا خ ل فیه.

۴- تفسیر العسکریّ: ص ۱۹۴- ۱۹۶، و للحدیث ذیل فی عقاب تارک الامر بالمعروف و النهی عن المنکر و غیره.

النَّوَاصِبَ (۱)فَقَالَ ما یَوَدُّ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ الْیَهُودُ وَ النَّصَارَی وَ لَا الْمُشْرِکِینَ وَ لَا مِنَ الْمُشْرِکِینَ الَّذِینَ هُمْ نَوَاصِبُ یَغْتَاظُونَ لِذِکْرِ اللَّهِ وَ ذِکْرِ مُحَمَّدٍ وَ فَضَائِلِ عَلِیٍّ علیه السلام وَ إِبَانَتِهِ عَنْ شَرِیفِ فَضْلِهِ وَ مَحَلِّهِ أَنْ یُنَزَّلَ عَلَیْکُمْ مِنْ خَیْرٍ مِنْ رَبِّکُمْ مِنَ الْآیَاتِ الزَّائِدَاتِ فِی شَرَفِ مُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ آلِهِمَا الطَّیِّبِینَ عَلَیْهِمْ صَلَوَاتُ اللَّهِ وَ سَلَامُهُ وَ لَا یَوَدُّونَ أَنْ یَنْزِلَ دَلِیلٌ مُعْجِزٌ مِنَ السَّمَاءِ یُبَیِّنُ عَنْ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله وَ عَلِیٍّ علیه السلام- (۲)فَهُمْ لِأَجْلِ ذَلِکَ یَمْنَعُونَ أَهْلَ دِینِهِمْ مِنْ أَنْ یُحَاجُّوکَ مَخَافَةَ أَنْ تُبْهِرَهُمْ حُجَّتُکَ (۳)وَ تُفْحِمَهُمْ مُعْجِزَاتُکَ فَیُؤْمِنَ بِکَ عَوَامُّهُمْ أَوْ یَضْطَرِبُونَ عَلَی رُؤَسَائِهِمْ فَلِذَلِکَ یَصُدُّونَ مَنْ یُرِیدُ لِقَاءَکَ یَا مُحَمَّدُ لِیَعْرِفَ أَمْرَکَ (۴)بِأَنَّهُ لَطِیفٌ خَلَّاقٌ سَاحِرُ اللِّسَانِ لَا تراک (تَرَاهُ) وَ لَا یَرَاکَ خَیْرٌ لَکَ وَ أَسْلَمُ لِدِینِکَ وَ دُنْیَاکَ فَهُمْ بِمِثْلِ هَذَا یَصُدُّونَ الْعَوَامَّ عَنْکَ ثُمَّ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ وَ اللَّهُ یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ (۵)عَلَی مَنْ یُوَفِّقُهُ لِدِینِهِ وَ یَهْدِیهِ إِلَی مُوَالاتِکَ وَ مُوَالاةِ أَخِیکَ عَلِیِّ بْنِ أَبِی طَالِبٍ علیهما السلام قَالَ فَلَمَّا قَرَعَهُمْ بِهَذَا رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله حَضَرَهُ مِنْهُمْ جَمَاعَةٌ فَعَانَدُوهُ وَ قَالُوا یَا مُحَمَّدُ إِنَّکَ تَدَّعِی عَلَی قُلُوبِنَا خِلَافَ مَا فِیهَا مَا نَکْرَهُ أَنْ یَنْزِلَ عَلَیْکَ حُجَّةٌ تَلْزَمُ الِانْقِیَادَ لَهَا فَنَنْقَادَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله أَمَا إِنْ عَانَدْتُمْ مُحَمَّداً هَاهُنَا فَسَتُعَانِدُونَ رَبَّ الْعَالَمِینَ إِذَا أَنْطَقَ صَحَائِفُکُمْ بِأَعْمَالِکُمْ وَ تَقُولُونَ ظَلَمَتْنَا الْحَفَظَةُ وَ کَتَبُوا عَلَیْنَا مَا لَمْ نَجْتَرِمْهُ فَعِنْدَ ذَلِکَ یُسْتَشْهَدُ جَوَارِحُکُمْ فَتَشْهَدُ عَلَیْکُمْ فَقَالُوا لَا تُبَعِّدْ شَاهِدَکَ فَإِنَّهُ فِعْلُ الْکَذَّابِینَ بَیْنَنَا وَ بَیْنَ الْقِیَامَةِ بُعْدٌ أَرِنَا فِی أَنْفُسِنَا مَا تَدَّعِی لِنَعْلَمَ صِدْقَکَ وَ لَنْ تَفْعَلَهُ لِأَنَّکَ مِنَ الْکَذَّابِینَ

۱- فی المصدر: ان اللّه تعالی ذمّ الیهود و النصاری و المشرکین و النواصب.

۲- أضاف فی المصدر: و آلهما.

۳- فی نسخه: أن تقهرهم بحجتک.

۴- فی نسخه: لیعرفوهم أمرک. و فی نسخه لیغروهم بک.

۵- الموجود فی المصدر هکذا: «وَ اللَّهُ یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ» و توفیقه لدین الإسلام و موالاه محمّد و علی «مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ» علی من یوفقه لدینه.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله لِعَلِیٍّ علیه السلام اسْتَشْهِدْ جَوَارِحَهُمْ فَاسْتَشْهَدَهَا عَلِیٌّ علیه السلام فَشَهِدَتْ کُلُّهَا عَلَیْهِمْ أَنَّهُمْ لَا یَوَدُّونَ أَنْ یَنْزِلَ عَلَی أُمَّهِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله عَلَی لِسَانِ مُحَمَّدٍ صلی الله علیه و آله خَیْرٌ مِنْ عِنْدِ رَبِّکُمْ آیَهٌ بَیِّنَهٌ وَ حُجَّهٌ مُعْجِزَهٌ لِنُبُوَّتِهِ وَ إِمَامَهِ أَخِیهِ عَلِیٍّ علیه السلام مَخَافَهَ أَنْ تُبْهِرَهُمْ حُجَّتُهُ وَ یُؤْمِنَ بِهِ عَوَامُّهُمْ وَ یَضْطَرِبَ عَلَیْهِ کَثِیرٌ مِنْهُمْ (۱)فَقَالُوا یَا مُحَمَّدُ لَسْنَا نَسْمَعُ هَذِهِ الشَّهَادَهَ الَّتِی تَدَّعِی أَنَّهَا تَشْهَدُ بِهَا جَوَارِحُنَا فَقَالَ صلی الله علیه و آله یَا عَلِیُّ هَؤُلَاءِ مِنَ الَّذِینَ قَالَ اللَّهُ إِنَّ الَّذِینَ حَقَّتْ عَلَیْهِمْ کَلِمَتُ رَبِّکَ لا یُؤْمِنُونَ وَ لَوْ جاءَتْهُمْ کُلُّ آیَهٍ ادْعُ عَلَیْهِمْ بِالْهَلَاکِ فَدَعَا عَلَیْهِمْ عَلِیٌّ علیه السلام بِالْهَلَاکِ فَکُلُّ جَارِحَهٍ نَطَقَتْ بِالشَّهَادَهِ عَلَی صَاحِبِهَا انْفَتَقَتْ حَتَّی مَاتَ مَکَانَهُ فَقَالَ قَوْمٌ آخَرُونَ حَضَرُوا مِنَ الْیَهُودِ مَا أَقْسَاکَ یَا مُحَمَّدُ قَتَلْتَهُمْ أَجْمَعِینَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله مَا کُنْتُ أَلِینُ عَلَی مَنِ اشْتَدَّ عَلَیْهِ غَضَبُ اللَّهِ أَمَا إِنَّهُمْ لَوْ سَأَلُوا اللَّهَ بِمُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ آلِهِمَا الطَّیِّبِینَ أَنْ یُمْهِلَهُمْ وَ یُقِیلَهُمْ لَفَعَلَ بِهِمْ کَمَا کَانَ فَعَلَ بِمَنْ کَانَ قَبْلُ مِنْ عَبَدَهِ الْعِجْلِ لَمَّا سَأَلُوا اللَّهَ بِمُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ آلِهِمَا الطَّیِّبِینَ وَ قَالَ لَهُمْ (۲)عَلَی لِسَانِ مُوسَی لَوْ کَانَ دَعَا بِذَلِکَ عَلَی مَنْ قُتِلَ لَأَعْفَاهُ اللَّهُ مِنَ الْقَتْلِ کَرَامَهً لِمُحَمَّدٍ وَ عَلِیٍّ وَ آلِهِمَا الطَّیِّبِینَ علیهم السلام (۳).

**[ترجمه]تفسیر امام علیه السّلام: امام حسن عسکری علیه السلام در تفسیر آیه «ما یَوَدُّ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ وَ لَا الْمُشْرِکِینَ أَنْ یُنَزَّلَ عَلَیْکُمْ مِنْ خَیْرٍ مِنْ رَبِّکُمْ وَ اللَّهُ یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ» - . بقره / ۱۰۵ - ، {نه کسانی که از اهل کتاب کافر شده اند، و نه مشرکان [هیچ کدام] دوست نمی دارند خیری از جانب پروردگارتان بر شما فرود آید، با آنکه خدا هر که را خواهد به رحمت خود اختصاص دهد، و خدا دارای فزون بخشی عظیم است.} فرمود: حضرت رضا علیه السّلام فرمود: خداوند یهود و مشرکان

ص: ۳۳۳

و ناصبی ها را سرزنش نمود و در این آیه فرمود: «ما یَوَدُّ الَّذِینَ کَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْکِتابِ» - . بقره / ۱۰۵ - ، {نه کسانی که از اهل کتاب کافر شده اند} کافران اهل کتاب و مشرکین ناصبی دوست ندارند و از نام خدا و اسم محمد و فضائل علی علیه السّلام خشمگین می شوند و اظهار فضل و شرف آنها خشم ایشان را می افزاید. آنها دوست ندارند خیری از جانب خدا به شما برسد که موجب افزایش عظمت و شخصیت شما گردد و دوست ندارند دلیل معجزه آسایی از آسمان فرود آید که موجب آشکار شدن مقام محمد و علی علیه السّلام شود. به همین جهت مانع هم کیشان خود می شوند که با تو مناظره کنند، مبادا بر آنها پیروز شوی و معجزات تو آنها را مجاب و مغلوب نماید و باعث ایمان آوردن عوام آنها بشود و یا در مورد رؤسای خود تردید پیدا کنند، به همین جهت جلوی هر کس که مایل به ملاقات تو است می گیرند تا تو را به عنوان یک ساحر زبان باز معرفی کنند و می گویند، اگر او را نبینی و او تو را نبیند برای تو بهتر است و موجب سلامتی دین و دنیای تو می شود و با چنین حیله ای جلوی عوام خود را می گرفتند.

سپس خداوند می فرماید: «وَ اللَّهُ یَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ یَشاءُ وَ اللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیمِ» - . بقره / ۱۰۵ - ، {با آنکه خدا هر که را خواهد به رحمت خود اختصاص دهد، و خدا دارای فزون بخشی عظیم است.}

خداوند هر که را بخواهد به رحمت خویش ممتاز می سازد؛ آنهایی که توفیق هدایت به دین تو و ولایت تو و ولایت برادرت علی بن ابی طالب یافته اند. وقتی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آنها را مورد سرزنش قرار داد، گروهی از یهودیان خدمت

ایشان آمدند و شروع به دشمنی کردند. گفتند یا محمد، تو ادعای چیزی را در دلهای ما می کنی که ما فکر می کنیم صحیح نیست، ما بی میل نیستیم دلیلی بر تو نازل شود که موجب اطاعت ما از شما بشود. فرمود: اگر شما حالا با من دشمنی کنید، در آینده نیز با خدا دشمنی خواهید کرد. وقتی نامه عمل شما گویا شود، می گویید خدایا، ملائکه نویسنده به ما ستم روا داشته اند و چیزهایی را به ما نسبت داده اند که انجام نداده ایم. در چنین موقعی جوارح و اعضایتان علیه شما گواهی می دهند.

گفتند، چه دلیل بعیدی آوردی، این کار دروغگویان است. بین ما و قیامت فاصله زیادی است. در بدن ما چیزی به ما نشان بده که بفهمیم راست می گویی و هرگز نمی توانی انجام دهی چون دروغگو هستی.

ص: ۳۳۴

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به علی علیه السّلام فرمود: جوارح آنها را به شهادت بخواه و امیر المؤمنین علیه السّلام اعضاء و جوارح ایشان را به شهادت خواست. تمام جوارح آنها گواهی دادند که اینها دوست ندارند به زبان آن جناب خیری از جانب خدا بر امت محمد نازل شود- آیه ای روشنگر و حجت و معجزه ای برای نبوت آن جناب و امامت برادرش علی - مبادا مغلوب شوند و عوام آنها ایمان آورند و گروهی از آنها از این دانشمندان سرپیچی کنند.

گفتند یا محمد، ما شهادت جوارح خود را نمی پذیریم.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به امیر المؤمنین علیه السّلام فرمود: اینها از کسانی هستند که خداوند در باره ایشان می گوید: «إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لا يُؤْمِنُونَ وَ لَوْ جاءَتْهُمْ كُلُّ آيَةٍ» - . یونس: ۹۶ - ۹۷ - ،{ در حقیقت، کسانی که سخن پروردگارت بر آنان تحقق یافته ایمان نمی آورند، هر چند هر گونه آیتی برایشان بیاید.} اینک آنها را نفرین کن تا هلاک شوند. امیر المؤمنین علیه السّلام آنها را نفرین نمود، هر عضوی که علیه آنها گواهی داده بود از هم پاشید و آنها در جا مردند.

گروهی از یهودیان که حضور داشتند گفتند، چقدر تو قساوت داری یا محمد، همه اینها را کشتی. فرمود: شما چقدر نسبت به کسی که مورد خشم خدا قرار گرفته مهربان هستی. اگر آنها از خدا درخواست می کردند و او را به محمد و علی و آل آن دو قسم می دادند، آنها را سالم نگه می داشت. همان کاری که نسبت به گوساله پرستان انجام داد و به آنها به زبان موسی پیام داد که اگر او را به محمد و علی و آل پاکش قسم دهند، خداوند به جهت عظمت مقام محمد و علی و آل پاک آنها علیهم السلام، آنها را سالم نگه می دارد. - . تفسیر امام حسن عسکری علیه السلام: ۴۸۸ - ۴۹۰ -

**[ترجمه]

«۲۰»

ختص، الإختصاص عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا بُعِثَ مُحَمَّدٌ صلی الله علیه و آله أَنْ يَدْعُوَ الْخَلْقَ إِلَى شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ فَأَسْرَعَ النَّاسُ إِلَى الْإِجَابَةِ وَ أَنْذَرَ النَّبِيُّ صلی الله علیه و آله الْخَلْقَ فَأَمَرَهُ جَبْرَئِيلُ علیه السلام أَنْ يَكْتُبَ إِلَى أَهْلِ الْكِتَابِ يَعْنِي الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى وَ يَكْتُبَ كِتَاباً وَ أَمْلَى جَبْرَئِيلُ علیه السلام عَلَى النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله كِتَابَهُ وَ كَانَ كَاتِبُهُ يَوْمَئِذٍ سَعْدَ

بْنَ أَبِی وَقَّاصٍ فَکَتَبَ إِلَی یَهُودِ خَیْبَرَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ مِنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْأُمِّیِّ رَسُولِ اللَّهِ إِلَی یَهُودِ خَیْبَرَ أَمَّا بَعْدُ فَ إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ یُورِثُها مَنْ یَشاءُ مِنْ عِبادِهِ وَ الْعاقِبَهُ لِلْمُتَّقِینَ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّهَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِیِ

ص: ۳۳۵

۱- فی نسخه: و یضطرب علی کثیر منهم. و فی المصدر: و یضطرب علیهم کثیر منهم.

۲- فی المصدر: و قال اللّه لهم.

۳- تفسیر العسکریّ: ص ۲۰۰.

الْعَظِيم ثُمَّ وَجَّهَ الْكِتَابَ إِلَى يَهُودِ خَيْبَرَ فَلَمَّا وَصَلَ الْكِتَابُ إِلَيْهِمْ حَمَلُوهُ وَ أَتَوْا بِهِ رَئِيساً لَهُمْ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَام إِنَّ هَذَا كِتَابُ مُحَمَّدٍ إِلَيْنَا فَاقْرَأْهُ عَلَيْنَا فَقَرَأَهُ فَقَالَ لَهُمْ مَا تَرَوْنَ فِي هَذَا الْكِتَاب قَالُوا نَرَى عَلَامَةً وَجَدْنَاهَا فِي التَّوْرَاةِ فَإِنْ كَانَ هَذَا محمد (مُحَمَّداً) الَّذِي بَشَّرَ بِهِ مُوسَى وَ دَاوُدُ وَ عِيسَى عليه السلام سَيُعَطِّلُ التَّوْرَاةَ وَ يُحِلُّ لَنَا مَا حُرِّمَ عَلَيْنَا مِنْ قَبْلُ فَلَوْ كُنَّا عَلَى دِينِنَا كَانَ أَحَبَّ إِلَيْنَا فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَام يَا قَوْم اخْتَرْتُمُ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَهِ وَ الْعَذَابَ عَلَى الرَّحْمَهِ قَالُوا لَا قَالَ وَ كَيْفَ لَا تَتَّبِعُونَ دَاعِيَ اللَّهِ قَالُوا يَا ابْنَ سَلَامٍ وَ مَا عَلِمْنَا أَنَّ مُحَمَّداً صَادِقٌ فِيمَا يَقُولُ قَالَ فَإِذاً نَسْأَلُهُ عَنِ الْكَائِنِ وَ الْمُكَوَّنِ وَ النَّاسِخِ وَ الْمَنْسُوخِ فَإِنْ كَانَ نَبِيّاً كَمَا يَزْعُمُ فَإِنَّهُ سَيُبَيِّنُ كَمَا بَيَّنَ الْأَنْبِيَاءُ مِنْ قَبْلُ قَالُوا يَا ابْنَ سَلَام سِرْ إِلَى مُحَمَّدٍ حَتَّى تَنْقُضَ كَلَامَهُ وَ تَنْظُرَ كَيْفَ يَرُدُّ عَلَيْكَ الْجَوَابَ فَقَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ لَوْ كَانَ هَذَا محمد (مُحَمَّداً) الَّذِي بَشَّرَ بِهِ مُوسَى وَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَ كَانَ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ فَلَوِ اجْتَمَعَ الثَّقَلَانِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلَى أَنْ يَرُدُّوا عَلَى مُحَمَّدٍ حَرْفاً وَاحِداً أَوْ آيَةً مَا اسْتَطَاعُوا بِإِذْنِ اللَّهِ قَالُوا صَدَقْتَ يَا ابْنَ سَلَامٍ فَمَا الْحِيلَةُ قَالَ عَلَيَّ بِالتَّوْرَاةِ فَحُمِلَتِ التَّوْرَاةُ إِلَيْهِ فَاسْتَنْسَخَ مِنْهَا أَلْفَ مَسْأَلَهٍ وَ أَرْبَعَ مَسَائِلَ ثُمَّ جَاءَ بِهَا إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه و آله حَتَّى دَخَلَ عَلَيْهِ يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ بَعْدَ صَلَاهِ الْفَجْرِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله وَ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى وَ رَحْمَهُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ مَنْ أَنْتَ فَقَالَ أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَام مِنْ رُؤَسَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَ مِمَّنْ قَرَأَ التَّوْرَاةَ وَ أَنَا رَسُولُ الْيَهُودِ إِلَيْكَ مَعَ آيَاتٍ مِنَ التَّوْرَاهِ تُبَيِّنُ لَنَا مَا فِيهَا نَرَاكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى نَعْمَائِهِ يَا ابْنَ سَلَامٍ جِئْتَنِي سَائِلًا أَوْ مُتَعَنِّتاً قَالَ بَلْ سَائِلًا يَا مُحَمَّدُ قَالَ عَلَى الضَّلَالَهِ أَمْ عَلَى الْهُدَى قَالَ بَلْ عَلَى الْهُدَى يَا مُحَمَّدُ

فَقَالَ النَّبِيُّ صلى الله عليه و آله فَسَلْ عَمَّا تَشَاءُ قَالَ أَنْصَفْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنْكَ أَ نَبِیٌّ أَنْتَ أَمْ رَسُولٌ قَالَ أَنَا نَبِیٌّ وَ رَسُولٌ ذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى فِی الْقُرْآنِ مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنا عَلَيْكَ وَ مِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی كَلَّمَكَ اللَّهُ قِبَلًا قَالَ مَا لِعَبْدٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْياً أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی تَدْعُو بِدِينِكَ أَمْ بِدِينِ اللَّهِ قَالَ بَلْ أَدْعُو بِدِينِ اللَّهِ وَ مَا لِی دِينٌ إِلَّا مَا دَيَّنَنَا اللَّهُ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی إِلَى مَا تَدْعُو قَالَ إِلَى الْإِسْلَامِ وَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ قَالَ وَ مَا الْإِسْلَامُ قَالَ شَهَادَةُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَنَّ مُحَمَّداً عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ أَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لا رَيْبَ فِيها وَ أَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِی الْقُبُورِ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی كَمْ دِينٌ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ قَالَ دِينٌ وَاحِدٌ وَ اللَّهُ تَعَالَى وَاحِدٌ لَا شَرِيكَ لَهُ قَالَ وَ مَا دِينُ اللَّهِ قَالَ الْإِسْلَامُ قَالَ وَ بِهِ دَانَ النَّبِيُّونَ مِنْ قَبْلِكَ قَالَ نَعَمْ قَالَ فَالشَّرَائِعُ قَالَ كَانَتْ مُخْتَلِفَةً وَ قَدْ مَضَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ يَدْخُلُونَ فِيهَا بِالْإِسْلَامِ أَوْ بِالْإِيمَانِ أَوْ بِالْعَمَلِ قَالَ مِنْهُمْ مَنْ يَدْخُلُ بِالثَّلَاثَهِ يَكُونُ مُسْلِماً مُؤْمِناً عَامِلًا فَيَدْخُلُ الْجَنَّهَ بِثَلَاثَهِ أَعْمَالٍ أَوْ يَكُونُ نَصْرَانِيّاً أَوْ يَهُودِيّاً أَوْ مَجُوسِيّاً فَيُسْلِمُ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ وَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ يَخْلَعُ الْكُفْرَ مِنْ قَلْبِهِ فَيَمُوتُ عَلَى مَكَانِهِ وَ لَمْ يُخَلِّفْ مِنَ الْأَعْمَالِ شَيْئاً فَيَكُونُ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّهِ فَذَلِكَ إِيمَانٌ بِلَا عَمَلٍ وَ يَكُونُ يَهُودِيّاً أَوْ نَصْرَانِيّاً يَتَصَدَّقُ وَ يُنْفِقُ فِی غَيْرِ ذَاتِ اللَّهِ فَهُوَ عَلَى الْكُفْرِ وَ الضَّلَالَهِ يَعْبُدُ الْمَخْلُوقَ دُونَ الْخَالِقِ فَإِذَا مَاتَ عَلَى دِينِهِ كَانَ فَوْقَ عَمَلِهِ فِی النَّارِ يَوْمَ الْقِيَامَهِ لِأَنَّ اللَّهَ لَا يَتَقَبَّلُ إِلَّا مِنَ الْمُتَّقِينَ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ قَالَ فَأَخْبِرْنِی هَلْ أَنْزَلَ عَلَيْكَ كِتَاباً قَالَ نَعَمْ قَالَ وَ أَیُّ كِتَابٍ هُوَ قَالَ الْفُرْقَانُ قَالَ وَ لِمَ سَمَّاهُ فُرْقَاناً قَالَ لِأَنَّهُ مُتَفَرِّقُ الْآيَاتِ وَ السُّوَرِ أَنْزَلَ فِی غَيْرِ الْأَلْوَاحِ وَ غَيْرِ الصُّحُفِ وَ التَّوْرَاهُ وَ الْإِنْجِيلُ وَ الزَّبُورُ أُنْزِلَتْ كُلُّهَا جُمَلًا فِی الْأَلْوَاحِ وَ الْأَوْرَاقِ فَقَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی أَیُّ شَیْ ءٍ مُبْتَدَأُ الْقُرْآنِ وَ أَیُّ شَیْ ءٍ مُؤَخَّرُهُ

قَالَ مُبْتَدَؤُهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ وَ مُؤَخَّرُهُ أَبْجَدْ قَالَ مَا تَفْسِيرُ أَبْجَدْ قَالَ الْأَلِفُ آلَاءُ اللَّهِ وَ الْبَاءُ بَهَاءُ اللَّهِ وَ الْجِيمُ جَمَالُ اللَّهِ وَ الدَّالُّ دِينُ اللَّهِ وَ إِدْلَالُهُ عَلَى الْخَيْرِ هَوَّزْ الْهَاوِيَهُ حُطِّي حُطُوطُ الْخَطَايَا وَ الذُّنُوبِ سَعْفَصْ صَاعاً بِصَاعٍ حَقّاً بِحَقٍّ فَصّاً بِفَصٍّ يَعْنِي جَوْراً بِجَوْرٍ قَرَشَتْ سَهْمُ اللَّهِ الْمُنْزَلُ فِي كِتَابِهِ الْمُحْكَمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ سُنَّهُ اللَّهِ سَبَقَتْ رَحْمَهُ اللَّهِ غَضَبَهُ قَالَ لَمَّا عَطَسَ آدَمُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ فَأَجَابَهُ رَبُّهُ يَرْحَمُكَ رَبُّكَ يَا آدَمُ فَسَبَقَتْ لَهُ ذَلِكَ الْحُسْنَى مِنْ رَبِّهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَعْصِيَ اللَّهَ فِي الْجَنَّهِ فَقَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِي عَنْ أَرْبَعِهِ أَشْيَاءَ خَلَقَهُنَّ اللَّهُ تَعَالَى بِيَدِهِ قَالَ خَلَقَ اللَّهُ جَنَّاتِ عَدْنٍ بِيَدِهِ وَ نَصَبَ شَجَرَهَ طُوبَى فِي الْجَنَّهِ بِيَدِهِ وَ خَلَقَ آدَمَ عليه السلام بِيَدِهِ وَ كَتَبَ التَّوْرَاهَ بِيَدِهِ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ قَالَ فَمَنْ أَخْبَرَكَ بِهَذَا قَالَ جَبْرَئِيلُ عليه السلام قَالَ جَبْرَئِيلُ عَمَّنْ قَالَ عَنْ مِيكَائِيلَ قَالَ مِيكَائِيلُ عَمَّنْ قَالَ عَنْ إِسْرَافِيلَ قَالَ إِسْرَافِيلُ عَمَّنْ قَالَ عَنِ اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ قَالَ اللَّوْحُ عَمَّنْ قَالَ عَنِ الْقَلَمِ قَالَ الْقَلَمُ عَمَّنْ قَالَ عَنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ قَالَ فَأَخْبِرْنِي عَنْ جَبْرَئِيلَ فِي زِيِّ الْإِنَاثِ أَمْ فِي زِيِّ الذُّكُورِ قَالَ فِي زِيِّ الذُّكُورِ لَيْسَ فِي زِيِّ الْإِنَاثِ قَالَ فَأَخْبِرْنِي مَا طَعَامُهُ قَالَ طَعَامُهُ التَّسْبِيحُ وَ شَرَابُهُ التَّهْلِيلُ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِي مَا طُولُ جَبْرَئِيلُ قَالَ إِنَّهُ عَلَى قَدْرٍ بَيْنِ الْمَلَائِكَهِ لَيْسَ بِالطَّوِيلِ الْعَالِي وَ لَا بِالْقَصِيرِ الْمُتَدَانِي لَهُ ثَمَانُونَ ذُؤَابَهً وَ قُصَّتُهُ جَعْدَهٌ وَ هِلَالٌ بَيْنَ عَيْنَيْهِ أَغَرُّ أَدْعَجُ مِحْجَلٌ (۱)ضَوْؤُهُ بَيْنَ الْمَلَائِكَهِ كَضَوْءِ النَّهَارِ عِنْدَ ظُلْمَهِ اللَّيْلِ

۱- الذؤابه: شعر فی مقدم الرأس. القصه: شعر الناصیه: کل خصله من الشعر. الاغر: الحسن. الابیض من کل شی ء. دعجت العین: صارت شدیده السواد مع سعتها، فصاحبها أدعج. و فی الحدیث: امتی الغر المحجلون أی بیض مواضع الوضوء من الأیدی و الاقدام. و الخیل المحجل الذی یرتفع البیاض فی قوائمه إلی موضع القید و یجاوز الارساغ و لا یجاوز الرکبتین. قاله الجزریّ فی النهایه.

لَهُ أَرْبَعٌ وَ عِشْرُونَ جَنَاحاً خَضِراً مُشَبَّكَهً بِالدُّرِّ وَ الْيَاقُوتِ مُخَتَّمَهً بِاللُّؤْلُؤِ وَ عَلَيْهِ وِشَاحٌ (۱)بِطَانَتُهُ الرَّحْمَهُ إِزَارُهُ الْكَرَامَهُ ظِهَارَتُهُ الْوَقَارُ رِيشُهُ الزَّعْفَرَانُ وَاضِحُ الْجَبِينِ أَقْنَى الْأَنْفِ (۲)سَائِلُ الْخَدَّيْنِ (۳)مُدَوَّرُ اللَّحْيَيْنِ حَسَنُ الْقَامَهِ لَا يَأْكُلُ وَ لَا يَشْرَبُ وَ لَا يَمَلُّ وَ لَا يَسْهُو قَائِمٌ بِوَحْيِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِي مَا الْوَاحِدُ وَ مَا الِاثْنَانِ وَ مَا الثَّلَاثَهُ وَ مَا الْأَرْبَعَهُ وَ مَا الْخَمْسَهُ وَ مَا السِّتَّهُ وَ مَا السَّبْعَهُ وَ مَا الثَّمَانِيَهُ وَ مَا التِّسْعَهُ وَ مَا الْعَشَرَهُ وَ مَا الْأَحَدَ عَشَرَ وَ مَا الِاثْنَا عَشَرَ وَ مَا الثَّلَاثَهَ عَشَرَ وَ مَا الْأَرْبَعَهَ عَشَرَ وَ مَا الْخَمْسَهَ عَشَرَ وَ مَا السِّتَّهَ عَشَرَ وَ مَا السَّبْعَهَ عَشَرَ وَ مَا الثَّمَانِيَهَ عَشَرَ وَ مَا التِّسْعَهَ عَشَرَ وَ مَا الْعِشْرُونَ وَ مَا الْأَحَدُ وَ عِشْرُونَ وَ مَا الِاثْنَانِ وَ عِشْرُونَ وَ ثَلَاثَهٌ وَ عِشْرُونَ وَ أَرْبَعَهٌ وَ عِشْرُونَ وَ خَمْسَهٌ وَ عِشْرُونَ وَ سِتَّهٌ وَ عِشْرُونَ وَ سَبْعَهٌ وَ عِشْرُونَ وَ ثَمَانِيَهٌ وَ عِشْرُونَ وَ تِسْعَهٌ وَ عِشْرُونَ وَ مَا الثَّلَاثُونَ وَ مَا الْأَرْبَعُونَ وَ مَا الْخَمْسُونَ وَ مَا السِّتُّونَ وَ مَا السَّبْعُونَ وَ مَا الثَّمَانُونَ وَ مَا التِّسْعَهُ وَ التِّسْعُونَ وَ مَا الْمِائَهُ قَالَ نَعَمْ يَا ابْنَ سَلَامٍ أَمَّا الْوَاحِدُ فَ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ لا شَرِيکَ لَهُ وَ لَا صَاحِبَهَ لَهُ وَ لَا وَلَدَ لَهُ يُحْيِي وَ يُمِيتُ بِيَدِهِ الْخَيْرُ وَ هُوَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَ أَمَّا الِاثْنَانِ فَآدَمُ وَ حَوَّاءُ كَانَا زَوْجَيْنِ فِي الْجَنَّهِ قَبْلَ أَنْ يَخْرُجَا مِنْهَا وَ أَمَّا الثَّلَاثَهُ فَجَبْرَئِيلُ وَ مِيكَائِيلُ وَ إِسْرَافِيلُ وَ هُمْ رُؤَسَاءُ الْمَلَائِكَهِ وَ هُمْ عَلَى وَحْيِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَ أَمَّا الْأَرْبَعَهُ فَالتَّوْرَاهُ وَ الْإِنْجِيلُ وَ الزَّبُورُ وَ الْفُرْقَانُ وَ أَمَّا الْخَمْسَهُ أُنْزِلَ عَلَيَّ وَ عَلَى أُمَّتِي خَمْسُ صَلَوَاتٍ لَمْ تُنْزَلْ عَلَى مَنْ قَبْلِي وَ لَا تُفْتَرَضُ عَلَى أُمَّهٍ بَعْدِي لِأَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي وَ أَمَّا السِّتَّهُ خَلَقَ اللَّهُ السَّماواتِ وَ الْأَرْضَ فِي سِتَّهِ أَيَّامٍ

ص: ۳۳۹

۱- الوشاح: شبه قلاده من نسيج عريض يرصع بالجوهر تشده المرأه بين عاتقها و كشحيها.

۲- قنى الانف: ارتفع وسط قصبته و ضاق منخراه فهو أقنى.

۳- فى النهايه: فى صفته صلّى اللّه عليه و آله و سلم: سائل الاطراف أى ممتدها.

وَ أَمَّا السَّبْعَهُ فَسَبْعُ سَمَاوَاتٍ شِدَادٍ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى وَ بَنَيْنا فَوْقَكَمْ سَبْعاً شِداداً وَ أَمَّا الثَّمَانِيَهُ يَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمانِيَهٌ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ وَ أَمَّا التِّسْعَهُ آتَيْنا مُوسى تِسْعَ آياتٍ بَيِّناتٍ وَ أَمَّا الْعَشَرَهُ تِلْكَ عَشَرَهٌ كامِلَهٌ وَ أَمَّا الْأَحَدَ عَشَرَ قَوْلُ يُوسُفَ لِأَبِيهِ يا أَبَتِ إِنِّی رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَباً وَ أَمَّا الِاثْنا عَشَرَ فَالسَّنَهُ تَأْتِی كُلَّ عَامٍ اثْنا عَشَرَ شَهْراً جَدِيداً وَ أَمَّا الثَّلَاثَهَ عَشَرَ كَوْكَباً فَهُمْ إِخْوَهُ يُوسُفَ وَ أَمَّا الشَّمْسُ وَ الْقَمَرُ فَالْأُمُّ وَ الْأَبُ (۱)وَ أَمَّا الْأَرْبَعَهَ عَشَرَ فَهُوَ أَرْبَعَهَ عَشَرَ قِنْدِيلًا مِنْ نُورٍ مُعَلَّقاً بَيْنَ الْعَرْشِ وَ الْكُرْسِيِّ طُولُ كُلِّ قِنْدِيلٍ مَسِيرَهُ مِائَهِ سَنَهٍ وَ أَمَّا الْخَمْسَهَ عَشَرَ فَإِنَّ الْقُرْآنَ أُنْزِلَ عَلَى آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فِی خَمْسَهَ عَشَرَ يَوْماً خَلَا مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ الَّذِی أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدىً لِلنَّاسِ وَ بَيِّناتٍ مِنَ الْهُدى وَ الْفُرْقانِ وَ أَمَّا السِّتَّهَ عَشَرَ فَسِتَّهَ عَشَرَ صَفّاً مِنَ الْمَلَائِكَهِ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ وَ أَمَّا السَّبْعَهَ عَشَرَ فَسَبْعَهَ عَشَرَ اسْماً مِنْ أَسْمَاءِ اللَّهِ تَعَالَى مَكْتُوباً بَيْنَ الْجَنَّهِ وَ النَّارِ وَ لَوْ لَا ذَلِكَ لَزَفَرَتْ جَهَنَّمُ زَفْراً فَتُحْرِقُ مَنْ فِی السَّمَاوَاتِ وَ مَنْ فِی الْأَرْضِ وَ أَمَّا الثَّمَانِيَهَ عَشَرَ فَثَمَانِيَهَ عَشَرَ حِجَاباً مِنْ نُورٍ مُعَلَّقٍ بَيْنَ الْكُرْسِيِّ وَ الْحُجُبِ وَ لَوْ لَا ذَلِكَ لَذَابَتْ صُمُّ الْجِبَالِ الشَّوَامِخِ فَاحْتَرَقَتِ الْإِنْسُ وَ الْجِنُّ مِنْ نُورِ اللَّهِ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ

۱- تفسیر لقول یوسف: «يا أَبَتِ إِنِّی رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَباً وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِی ساجِدِينَ» فالمجموع ثلاثه عشر منه احدی عشر کوکبا و هم اخوه یوسف و الاثنان منه و هو الشمس و القمر أبوه و أمه. و فی نسخه: و اما الثلاثه عشر کوکبا فهم اخوه یوسف و ابواه ظ.

قالَ وَ أَمَّا التِّسْعَهَ عَشَرَ فَهِیَ سَقَرُ لا تُبْقِی وَ لا تَذَرُ لَوَّاحَهٌ لِلْبَشَرِ عَلَیْها تِسْعَهَ عَشَرَ وَ أَمَّا الْعِشْرُونَ أَنْزَلَ الزَّبُورَ عَلَی دَاوُدَ فِی عِشْرِینَ یَوْماً خَلَوْنَ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ وَ ذَلِکَ قَوْلُهُ تَعَالَی فِی الْقُرْآنِ وَ آتَیْنا داوُدَ زَبُوراً وَ أَمَّا أَحَدٌ وَ عِشْرُونَ فَتَلَا سُلَیْمَانُ بْنُ دَاوُدَ وَ سَبَّحَتْ مَعَهُ الْجِبَالُ وَ أَمَّا الِاثْنَانِ وَ الْعِشْرُونَ تَابَ اللَّهُ عَلَی دَاوُدَ وَ غَفَرَ لَهُ ذَنْبَهُ وَ لَیَّنَ الْحَدِیدَ یَتَّخِذُ مِنْهُ السَّابِغَاتِ وَ هِیَ الدُّرُوعُ وَ أَمَّا الثَّلَاثَهُ وَ الْعِشْرُونَ أَنْزَلَ الْمَائِدَهَ فِیهِ مِنْ شَهْرِ الصِّیَامِ عَلَی عِیسَی علیه السلام وَ أَمَّا الْأَرْبَعَهُ وَ الْعِشْرُونَ کَلَّمَ اللَّهُ مُوسی تَکْلِیماً وَ أَمَّا الْخَمْسَهُ وَ الْعِشْرُونَ فَلَقَ الْبَحْرَ لِمُوسَی وَ لِبَنِی إِسْرَائِیلَ وَ أَمَّا السِّتَّهُ وَ الْعِشْرُونَ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَی مُوسَی التَّوْرَاهَ وَ أَمَّا السَّبْعَهُ وَ الْعِشْرُونَ أَلْقَتِ الْحُوتُ یُونُسَ بْنَ مَتَّی مِنْ بَطْنِهَا وَ أَمَّا الثَّمَانِیَهُ وَ الْعِشْرُونَ رَدَّ اللَّهُ بَصَرَ یَعْقُوبَ عَلَیْهِ وَ أَمَّا التِّسْعَهُ وَ الْعِشْرُونَ رَفَعَ اللَّهُ إِدْرِیسَ مَکاناً عَلِیًّا وَ أَمَّا الثَّلَاثُونَ وَ واعَدْنا مُوسی ثَلاثِینَ لَیْلَهً وَ أَتْمَمْناها بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِیقاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِینَ لَیْلَهً وَ أَمَّا الْخَمْسُونَ یَوْماً کانَ مِقْدارُهُ خَمْسِینَ أَلْفَ سَنَهٍ وَ أَمَّا السِّتُّونَ فَالْأَرْضُ لَهَا سِتُّونَ عِرْقاً وَ النَّاسُ خُلِقُوا عَلَی سِتِّینَ یَوْماً (نَوْعاً) وَ أَمَّا السَّبْعُونَ وَ اخْتارَ مُوسی قَوْمَهُ سَبْعِینَ رَجُلًا لِمِیقاتِنا وَ أَمَّا الثَّمَانُونَ فَشَارِبُ الْخَمْرِ یُجْلَدُ بَعْدَ تَحْرِیمِهِ ثَمَانِینَ سَوْطاً وَ أَمَّا التِّسْعَهُ وَ التِّسْعُونَ لَهُ تِسْعٌ وَ تِسْعُونَ نَعْجَهً وَ أَمَّا الْمِائَهُ فَ الزَّانِیَهُ وَ الزَّانِی فَاجْلِدُوا کُلَّ واحِدٍ مِنْهُما مِائَهَ جَلْدَهٍ قَالَ صَدَقْتَ یَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنْ آدَمَ علیه السلام کَیْفَ خُلِقَ وَ مِنْ أَیِّ شَیْ ءٍ خُلِقَ

قَالَ نَعَمْ إِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ وَ بِحَمْدِهِ وَ تَقَدَّسَتْ أَسْمَاؤُهُ وَ لَا إِلَهَ غَيْرُهُ خَلَقَ آدَمَ مِنَ الطِّينِ وَ الطِّينَ مِنَ الزَّبَدِ وَ الزَّبَدَ مِنَ الْمَوْجِ وَ الْمَوْجَ مِنَ الْبَحْرِ وَ الْبَحْرَ مِنَ الظُّلْمَهِ وَ الظُّلْمَهَ مِنَ النُّورِ وَ النُّورَ مِنَ الْحَرْفِ وَ الْحَرْفَ مِنَ الْآيَهِ وَ الْآيَهَ مِنَ السُّورَهِ وَ السُّورَهَ مِنَ الْيَاقُوتَهِ وَ الْيَاقُوتَهَ مِنْ كُنْ وَ كُنْ مِنْ لَا شَيْ ءَ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی كَمْ لِعَبْدٍ مِنَ الْمَلَائِكَهِ قَالَ لِكُلِّ عَبْدٍ مَلَكَانِ مَلَكٌ عَنْ يَمِينِهِ وَ مَلَكٌ عَنْ شِمَالِهِ الَّذِی عَنْ يَمِينِهِ يَكْتُبُ الْحَسَنَاتِ وَ الَّذِی عَنْ شِمَالِهِ يَكْتُبُ السَّيِّئَاتِ قَالَ فَأَيْنَ يَقْعُدُ الْمَلَكَانِ وَ مَا قَلَمُهُمَا وَ مَا دَوَاتُهُمَا وَ مَا لَوْحُهُمَا قَالَ مَقْعَدُهُمَا كَتِفَاهُ وَ قَلَمُهُمَا لِسَانُهُ وَ دَوَاتُهُمَا حَلْقُهُ وَ مِدَادُهُمَا رِيقُهُ وَ لَوْحُهُمَا فُؤَادُهُ يَكْتُبُونَ أَعْمَالَهُ إِلَى مَمَاتِهِ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی مَا خَلَقَ اللَّهُ بَعْدَ ذَلِكَ قَالَ ن وَ الْقَلَم قَالَ وَ مَا تَفْسِيرُ ن وَ الْقَلَم قَالَ النُّونُ اللَّوْحُ الْمَحْفُوظُ وَ الْقَلَمُ نُورٌ سَاطِعٌ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى ن وَ الْقَلَم وَ ما يَسْطُرُونَ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی مَا طُولُهُ وَ مَا عَرْضُهُ وَ مَا مِدَادُهُ وَ أَيْنَ مَجْرَاهُ قَالَ طُولُ الْقَلَم خَمْسُمِائَهِ سَنَهٍ وَ عَرْضُهُ مَسِيرَهُ ثَمَانِينَ سَنَهً يَخْرُجُ الْمِدَادُ مِنْ بَيْنِ أَسْنَانِهِ يَجْرِی فِی اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ بِأَمْرِ اللَّهِ وَ سُلْطَانِهِ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنِ اللَّوْحِ الْمَحْفُوظِ مِمَّا هُوَ قَالَ مِنْ زُمُرُّدَهٍ خَضْرَاءَ أَجْوَافُهُ اللُّؤْلُؤُ بِطَانَتُهُ الرَّحْمَهُ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی كَمْ لَحْظَهً لِرَبِّ الْعَالَمِينَ فِی اللَّوْحِ فِی كُلِّ يَوْمٍ وَ لَيْلَهٍ قَالَ ثَلَاثُمِائَهٍ وَ سِتُّونَ لَحْظَهً قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی أَيْنَ هَبَطَ آدَمُ عليه السلام قَالَ بِالْهِنْدِ قَالَ حَوَّاءُ قَالَ بِجُدَّهٍ قَالَ إِبْلِيسُ قَالَ بِأَصْفَهَانَ قَالَ فَمَا كَانَ لِبَاسُ آدَمَ حَيْثُ أُنْزِلَ مِنَ الْجَنَّهِ قَالَ وَرَقَاتٌ مِنْ وَرَقِ الْجَنَّهِ كَانَ مُتَّزِراً بِوَاحِدَهٍ مُرْتَدِياً بِالْأُخْرَى وَ مُعْتَمّاً بِالثَّالِثِ قَالَ فَمَا كَانَ لِبَاسُ حَوَّاءَ قَالَ شَعْرُهَا كَانَ يَبْلُغُ الْأَرْضَ قَالَ فَأَيْنَ اجْتَمَعَا قَالَ بِعَرَفَاتٍ

قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنْ أَوَّلِ رُكْنٍ وَضَعَ اللَّهُ تَعَالَى فِی الْأَرْضِ قَالَ الرُّكْنَ الَّذِی بِمَكَّهَ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى فِی الْقُرْآنِ إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِی بِبَكَّهَ مُبارَكاً قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ قَالَ فَأَخْبِرْنِی عَنْ آدَمَ خُلِقَ مِنْ حَوَّاءَ أَوْ حَوَّاءُ خُلِقَتْ مِنْ آدَمَ قَالَ بَلْ خُلِقَتْ حَوَّاءُ مِنْ آدَمَ وَ لَوْ أَنَّ آدَمَ خُلِقَ مِنْ حَوَّاءَ لَكَانَ الطَّلَاقُ بِيَدِ النِّسَاءِ وَ لَمْ يَكُنْ بِيَدِ الرِّجَالِ قَالَ مِنْ كُلِّهِ أَوْ بَعْضِهِ قَالَ بَلْ مِنْ بَعْضِهِ وَ لَوْ خُلِقَتْ حَوَّاءُ مِنْ كُلِّهِ لَجَازَ الْقِصَاصُ فِی النِّسَاءِ كَمَا يَجُوزُ فِی الرِّجَالِ قَالَ فَمِنْ ظَاهِرِهِ أَوْ مِنْ بَاطِنِهِ قَالَ بَلْ مِنْ بَاطِنِهِ وَ لَوْ خُلِقَتْ مِنْ ظَاهِرِهِ لَكُشِفَتِ النِّسَاءُ كَمَا يَنْكَشِفُ الرِّجَالُ فَلِذَلِكَ النِّسَاءُ مُسْتَتِرَاتٌ قَالَ مِنْ يَمِينِهِ أَوْ مِنْ شِمَالِهِ قَالَ بَلْ مِنْ شِمَالِهِ وَ لَوْ خُلِقَتْ مِنْ يَمِينِهِ لَكَانَ حَظُّ الذَّكَرِ وَ الْأُنْثَى وَاحِداً فَلِذَلِكَ لِلذَّكَرِ سَهْمَانِ وَ لِلْأُنْثَى سَهْمٌ وَ شَهَادَهُ امْرَأَتَيْنِ بِرَجُلٍ وَاحِدٍ قَالَ فَمِنْ أَیِّ مَوْضِعٍ خُلِقَتْ مِنْ آدَمَ قَالَ صلى الله عليه و آله مِنْ ضِلْعِهِ الْأَيْسَرِ قَالَ مَنْ سَكَنَ الْأَرْضَ قَبْلَ آدَمَ قَالَ الْجِنُّ قَالَ وَ بَعْدَ الْجِنِّ قَالَ الْمَلَائِكَهُ قَالَ وَ بَعْدَ الْمَلَائِكَهِ قَالَ آدَمُ قَالَ فَكَمْ كَانَ بَيْنَ الْجِنِّ وَ بَيْنَ الْمَلَائِكَهِ قَالَ سَبْعَهَ آلَافِ سَنَهٍ قَالَ فَبَيْنَ الْمَلَائِكَهِ وَ بَيْنَ آدَمَ قَالَ أَلْفَیْ أَلْفِ سَنَهٍ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنْ آدَمَ حَجَّ الْبَيْتَ قَالَ نَعَمْ قَالَ مَنْ حَلَقَ رَأْسَ آدَمَ قَالَ جَبْرَئِيلُ قَالَ مَنْ خَتَنَ آدَمَ قَالَ اخْتَتَنَ بِنَفْسِهِ قَالَ وَ مَنِ اخْتَتَنَ بَعْدَ آدَمَ قَالَ إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ الرَّحْمَنِ عليه السلام قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنْ رَسُولٍ لَا مِنَ الْإِنْسِ وَ لَا مِنَ الْجِنِّ وَ لَا مِنَ الْوَحْشِ قَالَ فَبَعَثَ اللَّهُ غُرَاباً يَبْحَثُ فِی الْأَرْضِ قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِی عَنْ بُقْعَهٍ أَضَاءَتْهُ الشَّمْسُ مَرَّهً وَ لَا تَعُودُ أُخْرَى إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ قَالَ لَمَّا ضَرَبَ مُوسَى الْبَحْرَ بِعَصَاهُ انْفَلَقَ الْبَحْرُ بِاثْنَتَیْ عَشْرَهَ قِطْعَهً وَ أَضَاءَتِ الشَّمْسُ عَلَى أَرْضِهِ فَلَمَّا غَرَّقَ اللَّهُ فِرْعَوْنَ وَ جُنُودَهُ أَطْبَقَ الْبَحْرُ وَ لَا تُضِیءُ الشَّمْسُ إِلَى تِلْكَ الْبُقْعَهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَهِ

قَالَ صَدَقْتَ يَا مُحَمَّدُ فَأَخْبِرْنِي عَنْ بَيْتٍ لَهُ اثْنَا عَشَرَ بَاباً أَخْرِجَ مِنْهُ اثْنَا عَشَرَ رِزْقاً لِاثْنَيْ عَشَرَ وَلَداً قَالَ لَمَّا دَخَلَ مُوسَى الْبَحْرَ مَرَّ بِصَخْرَةٍ بَيْضَاءَ مُرَبَّعَةً كَالْبَيْتِ فَشَكَا بَنُو إِسْرَائِيلَ الْعَطَشَ إِلَى مُوسَى فَضَرَبَهَا بِعَصَاهُ فَانْفَجَرَتْ مِنْهَا اثْنَا عَشَرَ عَيْناً مِنِ اثْنَيْ عَشَرَ بَاباً (۱).

أقول: إلى هنا انتهى ما وجدنا من الخبر و قد كان سقط منه أشياء فى المنقول منه و كان فيه بعض التصحيف فنقلنا كما وجدنا.

**[ترجمه]اختصاص: ابن عباس نقل می کند که وقتی خداوند پیامبر اکرم را برانگیخت تا مردم را دعوت به شهادت «لا اله الا الله وحده لا شریک له» نماید، مردم به سرعت او را اجابت نمودند و پیامبر مردم را بر حذر داشت، جبرئیل به پیامبر گفت، برای اهل کتاب یعنی یهود و نصاری نامه ای بنویسد و موضوع نامه را جبرئیل بر پیامبر دیکته کرد. نویسنده پیامبر صلی الله علیه و آله در آن روز سعد بن ابی وقاص بود او نامه ای به یهودیان خیبر نوشت:

بسم الله الرحمن الرحیم. نامه ایست از جانب محمد بن عبد الله پیامبر امی به سوی یهود خیبر. اما بعد، زمین متعلق به خدا است که به هر کس از بندگان خود که بخواهد می سپارد و عاقبت نیکو اختصاص به پرهیزکاران دارد «و لا حول و لا قوه الا بالله العلی العظیم».

ص: ۳۳۵

نامه را برای اهالی خیبر فرستاد. نامه را پیش رئیس خود که نامش عبد الله بن سلام بود آوردند و گفتند، این نامه محمد است، برای ما بخوان. نامه را خواند و از آنها پرسید، در این نامه چه می بینید؟.

گفتند علامتی را که در تورات داریم در این نامه می بینیم. اگر این شخص همان محمدی است که موسی و داود و عیسی علیهم السلام مژده او را داده اند، در آینده تورات تعطیل خواهد شد و آنچه قبلاً بر ما حرام شده حلال می نماید. اگر ما دین خود را داشته باشیم برایمان بهتر است.

عبد الله بن سلام گفت، شما دنیا را بر آخرت برگزیدید و عذاب را به جای رحمت انتخاب کردید. گفتند نه. گفت چرا از منادی خدا پیروی نمی کنید؟ گفتند ما نمی دانیم آنچه می گوید راست است یا نه.

گفت از او راجع به کائن و مکون و ناسخ و منسوخ می پرسیم، اگر پیامبر باشد چنانچه مدعی است، مانند انبیای گذشته توضیح خواهد داد. گفتند اینک راه بیافتیم و پیش محمد برویم تا گفتار او را در هم شکنی و ببینیم در جواب تو چه خواهد گفت.

گفت شما مردمان نادانی هستید. اگر این همان محمدی باشد که موسی و عیسی بن مریم مژده داده اند و خاتم پیغمبران باشد، اگر جن و انس جمع شوند که یک حرف او را رد کنند یا یک آیه بیاورند، جز با اجازه خدا نمی توانند.

گفتند راست می گویی پس چه چاره ای بیاندیشیم؟ گفت تورات را بیاورید. تورات را آوردند. هزار و چهار مسأله از آن انتخاب کرد و روز دوشنبه بعد از نماز صبح آنها را خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آورد. گفت «السلام علیک یا

محمد».

آن جناب در جواب فرمود:«و علی من اتبع الهـدی و رحمه الله و برکاته» تو کیستی؟ گفت من عبـد الله بن سـلام از رؤسای بنی اسـرائیل و از کسانی هستم که تورات را خوانده است و من نماینده یهودیان هستم با آیاتی که از تورات آورده ام، اگر برای ما توضیح دهید، ما شما را از نیکوکاران می شماریم.

پیـامبر اکرم صـلی الله علیه و آله فرمـود: «الحمـد لله علی نعمـائه». پسـر سـلام، بگو بـبینم، آمـده ای برای فهمیـدن سؤال کنی یا لجبازی کنی. گفت نه، می خواهم بفهمم. فرمود: برای هدایت یا گمراهی؟ گفت برای هدایت.

ص: ۳۳۶

پیامبر اکرم فرمود: اینک هر چه مایلی بپرس. گفت انصاف دادی ای محمـد. گفت بفرماییـد شـما نبی هستید یا رسول؟ فرمود: من نبی و رسولم و این آیه قرآن نشـان آن است «مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنا عَلَيْكَ وَ مِنْهُمْ مَنْ لَمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ» - . ممکن است آیه نقل به معنی شده باشد چون در قرآن چنین است رُسُلًا قَدْ قَصَصْناهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَ رُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ یعنی همه اینها رسول و نبی هستند مثل من. - . - . غافر / ۷۸ - { برخی از آنان را [ماجرایشان را] بر تو حکایت کرده ایم و برخی از ایشان را بر تو حکایت نکرده ایم.}

گفت راست می گویی، بفرما آیا خداونـد با تو رو در رو صـحبت می کنـد؟ فرمود: خداوند با هیچ بنده ای صـحبت نمی کند مگر به صورت وحی یا از پشت پرده. گفت راست می گویی یا محمد، بگو ببینیم دعوت به دین خود می کنید یا به دین خدا؟ گفت به دین خدا. مرا دینی نیست جز آنچه خداوند به ما عنایت نموده.

گفت صـحیح است یـا محمـد، بگو ببینم به چه چیز دعوت می کنی؟ گفت به اسـلام و ایمـان به خـدا. پرسـید اسـلام چیست؟ فرمود: دعوت به شـهادت «لا اله الا الله وحـده لا شـریک له و ان محمدا عبده و رسوله» و اینکه قیامت خواهد آمد و شـکی در آن نیست و خداوند هر که را در قبرها است بر می انگیزاند.

گفت صـحیح است، بگو ببینم خدا چند دین دارد؟ فرمود: یک دین. خدا یکتا است و شریکی ندارد. پرسید دین خدا چیست؟ گفت اسلام. پرسید آیا پیامبران پیشین و قبل از تو هم همین دین را داشتند.

فرمود: آری. گفت شرایع چگونه است؟ فرمود: شرایع مختلف است و راه و روش پیشینیان گذشته است.

گفت راست می گویی یا محمد، بگو ببینم بهشتیان به واسـطه اسـلام داخل بهشت می شوند یا به واسطه ایمان یا عمل؟ فرمود: بعضـی بـا هر سه داخـل بهشت می شونـد. آنـان که مسلمان مؤمن عامـل هسـتند با سه عمل داخل بهشت می شونـد. یا کسـی مسـیحی و یا یهودی و یا مجوس است ولی بین دو نماز مسـلمان می شود و کفر را از دل می زدایـد و پس از مسـلمان شدن از دنیـا می رود، او بـا اینکه عملی انجـام نـداده، از اهل بهشت خواهـد بود، این ایمان بـدون عمل است. و یا یهودی و یا مسـیحی است که صـدقه می دهـد و انفـاق می کنـد ولی نه در راه خـدا. او در کفر و گمراهی خویش است، مردم پرست است نه خـدا

پرست، اگر بمیرد در جهنم خواهد بود، چون خداوند غیر از متقین و پرهیزگاران عملی را نمی پذیرد.

عرض کرد درست است یا محمد، بفرمایید آیا کتابی بر شما نازل شده است؟

فرمود: آری. گفت چه کتابی است؟ فرمود: فرقان. پرسید چرا فرقان نام گرفته؟ فرمود چون آیات و سوره های متفرق دارد و به صورت الواح و صحیفه و تورات و انجیل و زبور نازل نشده است.

گفت راست می گویی یا محمد، بگو ببینم ابتدای قرآن و انتهای آن چیست؟

ص: ۳۳۷

فرمود: ابتدای آن«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمنِ الرَّحِیمِ» - . فاتحه / ۱ - ،{ به نام خداوند رحمتگر مهربان}است و آخر آن (ابجد) است. گفت تفسیر ابجد چیست؟

فرمود: الف آلاء و نعمتهای خدا است و باء بها الله و جیم جمال الله و دال دین الله و راهنمایی خدا به خیر است. و نیکی \\"هوز\\" هاویه است. \\"حطی\\" از بین رفتن گناهان و خطاها است. \\"سعفص\\" یک من به یک من و یک پیمانه به یک پیمانه و یک نگین به یک نگین یعنی هر طور باشد معادل همان. \\"قرشت\\" سهم خدا است که در کتاب محکم او تعیین شده.

بسم الله الرحمن الرحیم سنت خدا است که رحمتش بر غضب او سبقت گرفته و فرمود: وقتی آدم عطسه زد گفت «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعالَمِینَ» - . فاتحه / ۲ - ،{ستایش خدا را که پروردگار جهانیان است.}

خداوند او را جواب داد: یرحمک ربک یا آدم. این لطف و مرحمت از خدا در بهشت، قبل از اینکه معصیت خدا را بکند، به آدم رسید.

گفت راست می گویی یا محمد، بگو آن چهار چیزی که خدا به دست خود آفریده چیست؟ فرمود: بهشت عدن را به دست خود آفریده و شجره طوبی را در بهشت به دست خود نصب کرده و آدم را به دست خود آفریده و تورات را به دست خود نوشته.

گفت راست می گویی یا محمد، چه کسی این خبر را به تو داده؟ فرمود: جبرئیل. گفت جبرئیل از چه کس خبر می آورد؟ فرمود: از میکائیل. پرسید میکائیل از که؟ فرمود: از اسرافیل. پرسید اسرافیل از که؟ فرمود: از لوح محفوظ. گفت لوح از که؟ فرمود: از قلم. پرسید قلم از که؟ فرمود: قلم از رب العالمین.

گفت راست می گویی یا محمد، بگو ببینم جبرئیل به صورت زنان است یا مردان؟ فرمود: به صورت مردها نه به صورت زنان. پرسید غذایش چیست؟ فرمود: غذایش تسبیح و آب او تهلیل. گفت راست می گویی یا محمد، بگو ببینم طول جبرئیل چقدر است؟ فرمود: در بین ملائکه نه بسیار بلند قد است و نه کوتاه قد. دارای هشتاد زلف است و جلوی سرش مجعد است. یک

ابرو بین دو چشم دارد نیکو و سفید چشم زیبا و بزرگی دارد و آن نشانه ای که پرهیزکاران امت من دارند «محجل» است که او نیز دارد و نشانه زیبایی است. نور جبرئیل بین ملائکه مانند نور روز روشن است هنگام تاریکی شب تار.

ص: ۳۳۸

دارای بیست و چهار بال سبز است که آراسته به در و یاقوت شده و به مروارید ختم گردیده. گردن آویزی دارد که باطن آن رحمت است. جامه او کرامت است و پیراهنش وقار و پرهایش زعفران. پیشانی گشاده دارد. بینی باریک و برآمده دارد. چهره ای گشاده و ریشی گرد و خوش قامت دارد. نه می خورد و نه می آشامد و نه ملول می شود و نه سهو می کند. مامور وحی خدا است تا روز قیامت. گفت راست می گویی یا محمد، بگو ببینم واحد چیست و دو تا و سه تا و چهار تا و پنج تا و شش تا و هفت تا و هشت تا و نه تا و ده تا و یازده تا و دوازده تا و سیزده تا و چهارده تا و پانزده تا و شانزده تا و هفده تا و هجده تا و نوزده تا و بیست تا و بیست و یک و بیست و دو و بیست و سه و بیست و چهار و بیست و پنج و بیست و شش و بیست و هفت و بیست و هشت و بیست و نه و سی و چهل و پنجاه و شصت و هفتاد و هشتاد و نود و نه و صد چیست؟ فرمود: آری پسر سلام! اما واحد خدای یکتای قهار است که شریک و رفیق و فرزند ندارد، زنده می کند و می میراند، بیده الخیر و هو علی کل شی ء قدیر.

اما دوتا: آدم و حوا یک زن و شوهر بودند در بهشت قبل از اینکه از آنجا خارج شوند.

اما سه تا: جبرئیل و میکائیل و اسرافیل که رؤسای ملائکه هستند؛ آنها مامور وحی پروردگار جهانیانند.

اما چهارتا: تورات و انجیل و زبور و فرقان.

اما پنج تا: بر من و امتم پنج نماز واجب شد که بر سایر امتهای قبل و امت های بعد واجب نخواهد شد، زیرا پیامبری بعد از من نیست.

اما شش تا: خداوند آسمانها و زمین را در شش روز آفرید.

ص: ۳۳۹

اما هفت تا: پس هفت آسمان محکم است و این آیه اشاره به همان است «وَ بَنَيْنا فَوْقَكُمْ سَبْعاً شِداداً» - . نبأ / ۱۲ - ، { و بر فرازِ شما هفت [آسمان] استوار بنا کردیم.}

اما هشت تا: «وَ يَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمانِيَةٌ - . حاقّه / ۱۷ - {و عرش پروردگارت را آن روز، هشت [فرشته] بر سر خود بر می دارند.}

اما نه تا: این آیه «آتَيْنا مُوسى تِسْعَ آياتٍ بَيِّناتٍ» - . اسراء / ۳۱ - ، { ما به موسی نُه نشانه آشکار دادیم.} به موسی نه معجزه آشکار دادیم.

اما ده تا: «تِلْكَ عَشَرَةٌ كامِلَةٌ» - . بقره / ۱۹۶ - ،{ این ده [روز] تمام است.}این است ده تا.

اما یازده: سخن یوسف که به پدرش گفت: «یا أَبَتِ إِنِّی رَأَیْتُ أَحَدَ عَشَرَ کَوْکَباً » - . یوسف / ۴ - ،{«ای پدر، من [در خواب] یازده ستاره را دیدم}.

و اما دوازده: هر سال دوازده ماه جدید می آورد.

اما سیزده: ستاره است که برادران یوسف بودند و شمس و قمر، مادر و پدرش.

و اما چهارده تا: آن چهارده قندیل از نور است که بین عرش و کرسی آویخته است که فاصله بین هر قندیل صد سال راه است.

اما پانزده: قرآن است که آیات مفصل آن در پانزده روز از ماه رمضان گذشته بر من نازل شده است: «شَهْرُ رَمَضانَ الَّذی أُنْزِلَ فیهِ الْقُرْآنُ هُدیً لِلنّاسِ وَ بَیِّناتٍ مِنَ الْهُدی وَ الْفُرْقان» - . بقره / ۱۸۵ - {ماه رمضان [همان ماه] است که در آن، قرآن فرو فرستاده شده است، [کتابی] که مردم را راهبر، و [متضمّن] دلایل آشکار هدایت، و [میزان] تشخیص حق از باطل است.}

و اما شانزده تا: شانزده صف از ملائکه است که اطراف عرش صف کشیده اند و این آیه اشاره به همان است «حافِّینَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ یُسَبِّحُون» - . زمر / ۷۵ - ،{ پیرامون عرش به ستایش پروردگارِ خود تسبیح می گویند}.

اما هفده: عبارت از هفده اسم از اسماء خدای تعالی است که بین بهشت و جهنم نوشته شده که اگر آن اسماء نباشد، جهنم چنان شعله می کشد که هر که در آسمانها و زمین است آتش می گیرد و می سوزد.

اما هجده: عبارت از هجده حجاب از نور است که بین کرسی و حجب معلق است. اگر آنها نبودند کوههای بسیار سخت و بلند ذوب می شد و جن و انس از نور خدا می سوختند.

گفت راست گفتی یا محمد.

ص: ۳۴۰

فرمود: اما نوزده: عبارت از (نگهبان) جهنم است که باقی نمی گذارد و فروگذاری نمی کند. این آیه اشاره به همان است «لَوّاحَةٌ لِلْبَشَرِ * عَلَیْها تِسْعَةَ عَشَرَ» - . مدثر / ۲۹ - ۳۰ - ،{پوستها را سیاه می گرداند.[و] بر آن [دوزخ]، نوزده [نگهبان] است.}.

اما بیست: زبور در بیست روز گذشته از ماه رمضان بر داود نازل شد و این آیه اشاره به آن است «وَ آتَیْنا داوُدَ زَبُوراً» - . نساء / ۱۶۳ - ،{ و به داوود زبور بخشیدیم.}

اما بیست و یک: سلیمان بن داود تسبیح نمود و کوهها با او شروع به تسبیح کردند.

اما بیست و دو: خداوند توبه داود را پذیرفت و او را بخشید و آهن را برایش نرم کرد و او از آن زره می ساخت.

بیست و سه: مائده آسمانی در روز بیست سوم بر عیسی نازل شد.

بیست و چهار: خداوند با موسی سخن گفت.

بیست و پنج: خداوند دریا را برای موسی و بنی اسرائیل شکافت.

بیست و شش: خداوند تورات را بر موسی نازل نمود.

و اما بیست و هفت: ماهی یونس متی را از شکم خود بیرون افکند.

بیست و هشت: خداوند بینایی چشم یعقوب را به او برگرداند.

اما بیست و نه: خداوند ادریس را به مکانی بلند بالا برد.

اما سی: خداوند موسی را سی شب دعوت کرد و ده شب دیگر را به آن اضافه کرد.

اما چهل: قرار پروردگار به چهل شب کامل شد.

اما پنجاه: روزی که مقدار آن پنجاه هزار سال است.

اما شصت: زمین دارای شصت رگه است و مردم به شصت نوع آفریده شده اند.

اما هفتاد: موسی از میان قوم خود، هفتاد نفر را برای قرارگاه پروردگار انتخاب کرد.

اما هشتاد: شراب خوار را هشتاد تازیانه می زنند.

اما نود و نه: در این آیه دارای نود و نه گوسفند است «لَهُ تِسْعٌ وَ تِسْعُونَ نَعْجَةً» - . ص / ۲۳ - {او را نود و نه میش، و مرا یک میش است.}

اما صد: زن زنا کار و مرد زنا کار را صد تازیانه به هر کدام بزنید.

گفت راست می گویی یا محمد، بگو ببینم آدم چگونه و از چه چیز آفریده شد.

ص: ۳۴۱

فرمود: آری، خداوند سبحان که او را می ستایم و اسمایش را ارج می نهم و جز او خدایی نیست، آدم را از گل آفرید و گل از کف و کف از موج و موج از دریا و دریا از ظلمت و ظلمت از نور و نور از حرف و حرف از آیه و آیه از سوره و سوره از یاقوت و یاقوت از (کن) و (کن) از هیچ آفریده شد.

گفت راست می گویی یا محمـد، بفرماییـد هر بنـده ای چنـد ملک دارد؟ فرمود هر بنـده ای دارای دو ملک است، یکی طرف راست و دیگری طرف چپ. ملک طرف راست حسـنات و کارهای نیک را می نویسد و فرشـته طرف چپ خطاها را یادداشت می کنـد. گفت فرشـته هـا کجـا می نشـینند و قلم آنهـا چیست و دوات چیست و لوح چیست؟ فرمود: محـل آنها روی دو شانه است. قلم آنهـا زبـان اوست و دوات حلق او و مرکب آب دهـانش و لوح آن دو دل او است که اعمال او را تا روز وفاتش می نویسند.

گفت صـحیح می فرماییـد یـا محمـد، بفرماییـد خداونـد بعـد از آن چه آفریـد؟ فرمـود: «ن وَ الْقَلَم». پرسـید تفسـیر «ن وَ الْقَلَم» چیست؟ فرمـود: نـون لوح محفوظ و قلم نور درخشـان است و این آیه همـان است «ن وَ الْقَلَمِ وَ مـا یَسْـطُرُونَ» - . قلم / ۱ - ، {نـون، سوگنـد بـه قلم و آنچه می نویسـند} گفت راست گفـتی، بفرماییـد طـول آن چقـدر است و عرض آن چقـدر و مرکبش چیست و مجرای آن کدام؟

فرمود: طول قلم پانصـد سال است و عرض آن به مقـدار هشـتاد سال. مرکب از بین دنـدانهایش خارج می شود و به امر خـدا و قدرت او در لوح محفوظ جاری می گردد. گفت راست می گویی. بفرمایید لوح محفوظ از چیست.

فرمود: از زمرد سبز که درون آن مروارید است و داخل آن رحمت است.

گفت راست می گویی. بفرماییـد آدم علیه السّـلام کجـا فرود آمـد؟ فرمود: در هنـد. گفت حواء کجا؟ فرمود: در جـده. گفت شیطـان کجـا؟ فرمود: در اصـفهان. گفت آدم وقتی پایین آدم چه لباسـی داشت؟ فرمود برگهایی از برگ بهشت که یکی را به کمر بسـته بود و دیگری را به شانه انـداخته و عمامه ای با برگ سوم بسـته بود. پرسـید لباس حواء چه بود؟ فرمود مویهای او به زمین می رسید. پرسید در کجا به هم رسیدند؟ فرمود: در عرفات.

ص: ۳۴۲

گفت راست می گویی یا محمد. بفرمایید اولین رکنی که خدا در زمین قرار داد چه بود؟

فرمود: رکنی که در مکه است و این آیه اشاره به آن است «إِنَّ أَوَّلَ بَیْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِی بِبَکَّهَ مُبارَکاً» - . آل عمران / ۹۶ - ، {در حقیقت، نخستین خانه ای که برای [عبادت] مردم، نهاده شده، همان است که در مکه است و مبارک}

گفت راست می گویی یا محمد، بفرمایید آدم از حواء خلق شد یا حواء از آدم؟

فرمود: نه. حواء از آدم. اگر آدم از حواء آفریـده می شـد طلاق به دست زنان بود نه به دست مردان. پرسـید از تمام بـدن او یا قسـمتی از بـدنش؟ گفت از مقـداری از بـدنش. اگر حواء از تمام بدن او آفریده شده بود قصاص در زنان جایز بود چنانچه در مردان جایز است. گفت از ظاهر او خلق شـد یا از باطنش؟ فرمود: از باطنش. اگر از ظاهر او آفریـده می شد باید زنان نیز مانند مردان در پوشش آزاد بودند به همین جهت زنان را در پرده قرار دارند. پرسید از طرف راست یا چپ او آفریده شد؟ فرمود: از طرف چپ. اگر از طرف راست آفریـده شده بود، نصیب مرد و زن یکسان بود به همین جهت برای مرد دو سـهم است و برای

زن یک سهم و گواهی دو زن برای یک مرد است. گفت پس آدم از چه موضعی آفریده شد؟ فرمود: از پهلوی چپش.

گفت چه کسی قبل از آدم ساکن زمین بود؟ فرمود: جنیان. گفت بعد از جن؟ فرمود: ملائکه. گفت بعد از ملائکه؟ فرمود: آدم. پرسید چقدر فاصله بین جن و ملائکه بود؟ فرمود: هفت هزار سال. پرسید بین ملائکه و آدم چقدر فاصله شد؟ فرمود: دو ملیون سال.

گفت راست می گویی یا محمد، بفرمایید آیا آدم حج خانه خدا را بجا آورد؟ فرمود: آری. پرسید چه کسی سر او را تراشید؟ فرمود: جبرئیل. گفت چه کسی آدم را ختنه نمود؟ فرمود: او ختنه شده بود. گفت پس از آدم چه کسی ختنه شد؟ فرمود: ابراهیم خلیل.

گفت بفرمایید کدام رسول بود که نه انسان و نه جن و نه از وحوش بود؟ فرمود: «بعث اللَّهُ غُراباً یَبْحَثُ فِی الْأَرْضِ» - . مائده / ۳۱ - ، { پس، خدا زاغی را برانگیخت که زمین را می کاوید.} گفت راست می گویی. بفرمایید کدام سرزمین است که در تمام طول جهان یک مرتبه بر او آفتاب تابیده و دیگر نخواهد تابید؟.

فرمود: وقتی موسی با عصای خود به دریا زد، دریا به دوازده شعبه شکافته شد و خورشید بر آن زمین تابید. وقتی خدا فرعون و سپاهش را غرق نمود، دریا به هم پیوست و دیگر تا روز قیامت بر آن نخواهد تابید.

ص: ۳۴۳

گفت راست می گویی یا محمد، بفرمایید کدام خانه بود که دوازده درب داشت و از آن دوازده رزق برای دوازده فرزند خارج شد؟ فرمود: وقتی موسی داخل دریا شد، گذارش به سنگ سفید مربع شکلی چون یک خانه افتاد. بنی اسرائیل از تشنگی شکایت کردند، با عصای خود بر آن زد، از آن سنگ دوازده چشمه از دوازده درب جوشید. - . اختصاص: ۴۲ - ۵۱ -

مولف: تا اینجا آنچه از خبر به دست ما آمده پایان می یابد. مقداری از این خبر افتاده است. این خبر دارای مقداری تصحیف و اشتباهات و پس و پیش هایی بود که ما آن را همان طور که دیدیم نقل کردیم.

**[ترجمه]

بیان

قوله صلی الله علیه و آله مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنا کأنها نقلت بالمعنی و فی القرآن هکذا وَ رُسُلًا قَدْ قَصَصْناهُمْ عَلَیْکَ مِنْ قَبْلُ وَ رُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَیْکَ أی کل من هؤلاء رسول نبی مثلی.

قوله صلی الله علیه و آله و مؤخره أبجد لعل المراد بالتأخر التأخر بحسب الرتبه أو أنه یلزم تعلم معانیه بعد تعلم القرآن و أکثر ما فی الخبر مبنی علی ما کان مشهورا بین أهل الکتاب و من خصائصهم لا یعلمها إلا الأنبیاء و الأوصیاء علیهم السلام و من أخذ

عنهم.

**[ترجمه]اینکه در خبر فرموده: «مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنا» گویا نقل به معنا نموده، اما در قرآن آیه چنین است «وَ رُسُلًا قَدْ قَصَصْناهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَ رُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ» - . نساء / ۱۶۴ - ، {و پیامبرانی [را فرستادیم] که در حقیقت [ماجرای] آنان را قبلاً بر تو حکایت نمودیم؛ و پیامبرانی [را نیز برانگیخته ایم] که [سرگذشتِ] ایشان را بر تو بازگو نکرده ایم.} یعنی آن رسولان هم مثل من پیامبرند.

اینکه در خبر فرموده: «مؤخره ابجد» این تاخر تاخر به حسب رتبه است یا منظور این است که لازم است آنها را بعد از آموزش قرآن یاد بگیرند. بیشتر مسائلی که در خبر است، موافق آن چیزی است بین اهل کتاب مشهور است وارد شده و از امتیازات آنها این است که از واقعیت چنین مسائلی، جز انبیاء و شاگردان آنها اطلاع ندارند.

ص: ۳۴۴

**[ترجمه]

باب ۳ نادر

الأخبار

«۱»

ب، قرب الإسناد هَارُونُ عَنِ ابْنِ زِيَادٍ عَنْ جَعْفَرٍ عَنْ أَبِيهِ عليه السلام قَالَ: مَرَّ بَعْضُ الصَّحَابَةِ بِرَاهِبٍ فَكَلَّمَهُ بِشَيْ ءٍ فَقَالَ لَهُ الرَّاهِبُ يَا عَبْدَ اللَّهِ إِنَّ دِينَكَ جَدِيدٌ وَ دِينِي خَلَقٌ فَلَوْ قَدْ خَلُقَ دِينُكَ لَمْ يَكُنْ شَيْ ءٌ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ مِثْلِهَا (۲)

ص: ۳۴۴

۱- الاختصاص: مخطوط و نسخته غير موجوده عندنا.

۲- قرب الإسناد: ص ۴۰.

**[ترجمه]قرب الاسناد: هارون از ابن زیاد از جعفر از پدرش علیه السّلام نقل کرد که یکی از صحابه به مرد راهبی گذر کرد. با او چند کلمه ای صحبت کرد. راهب به او گفت بنده خدا، دین تو تازه است ولی دین من کهنه، اگر دین تو نیز کهنه شود، چیزی محبوب تر از آن نزد تو نخواهد بود. - . قرب الاسناد: ۴۰ -

ناشر دیجیتالی : مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان

**[ترجمه]

فهرست ما فی هذا الجزء

الموضوع/ الصفحه

إلى هنا تمّ الجزء التّاسع من كتاب بحار الأنوار من هذه الطبعه المزدانه بتعاليق نفيسه قيّمه و فوائد جمّه ثمينه؛ و يحوى هذا الجزء ۱۸۸ حديثاً فى أربعه أبواب و يتلوه الجزء العاشر و سيصدر قريباً بعون اللّه تعالى.

و قد قوبل هذا الجزء من هذا الكتاب القيّم بعدّه نسخ مخطوطه و مطبوعه، منها نسخه ثمينه نفيسه مقروءه على المصنّف- قدّس سرّه الشريف،- و قد أتحفنا إيّاها الأستاذ المعظّم السيّد محمّد مشكوه- أطال الله بقاه- فمن الواجب أن نقدّم إليه ثناءنا العاطر و شكرنا الجزيل؛ وفّقه اللّه تعالى و إيّانا لجميع مرضاته. إنّه وليّ التوفيق.

يحيى عابدى

ص: ۳۴۶

**[ترجمه]ص: ۳۴۵

ص: ۳۴۶

**[ترجمه]

تذكار (من المصحّح رحمه اللّه تعالى)

اعتمدنا فی تصحیح كتاب الاحتجاجات- هذا الجزء و الذی یلیه- و تخرج احادیثه علی هذه الكتب:

«۱» الاحتجاج للطبرسیّ طبعه: النجف سنه: ۱۳۵۰

«۲» الإرشاد للشیخ المفید طبعه: إیران سنه: ۱۳۰۸

«۳» إرشاد القلوب للدیلمیّ طبعه: النجف دون تاریخ

«۴» الاستیعاب لابن عبد البرّ طبعه: مصر سنه: ۱۳۵۸

«۵» الأمالی للشیخ الصدوق طبعه: إیران سنه: ۱۳۷۴

«۶» الأمالی للشیخ الطوسیّ طبعه: إیران سنه: ۱۳۱۳

«۷» الأمالی للسیّد المرتضی طبعه: مصر سنه: ۱۳۲۵

«۸» بصائر الدرجات للصفّار طبعه إیران سنه: ۱۲۸۵

«۹» تفسیر الإمام العسكریّ علیه السلام طبعه: إیران سنه: ۱۳۱۵

و كثیراً ما راجعت طبعه الآخر فی هامش تفسیر علیّ بن إبراهیم طبعه: إیران سنه: ۱۳۱۵

«۱۰» تحف العقول لابن شعبه طبعه: طهران سنه: ۱۳۷۶

«۱۱» تفسیر البیضاویّ طبعه إسلامبول سنه: ۱۳۰۳

«۱۲» تفسیر علیّ بن إبراهیم القمیّ طبعه: إیران سنه: ۱۳۱۳

و كثیراً ما راجعت طبعه الآخر بسنه ۱۳۱۵

«۱۳» التوحید للصدوق طبعه: هند سنه: ۱۳۲۱

«۱۴» الخرائج و الجرائح للراوندیّ طبعه: إیران سنه: ۱۳۰۵

«۱۵» الخصال للصدوق طبعه: إیران سنه: ۱۳۰۲

«۱۶» الرجال للکشیّ طبعه: بمبئی سنه: ۱۳۱۷

«۱۷» الروضه فی الفضائل طبع مع علل الشرائع و المعانی بإیران سنه: ۱۳۲۱

«۱۸» شرح نهج البلاغه لابن میثم طبعه: إیران سنه: ۱۲۷۶

«۱۹» صحیفه الرضا علیه السلام طبعه: إیران سنه: ۱۳۷۶

ص: ۳۴۷

«۲۰» علل الشرائع و معانی الأخبار للصدوق طبعه: إیران سنه: ۱۳۱۱

«۲۱» عیون الأخبار للصدوق طبعه: إیران سنه: ۱۳۱۸ ۲۲- الغیبه للنعمانیّ طبعه: إیران سنه: ۱۳۱۷

«۲۳» الفصول المختاره للسیّد المرتضی طبعه النجف دون تاریخ

«۲۴» الفضائل لابن شاذان طبعه: إیران سنه: ۱۲۹۴

«۲۵» القامس المحیط للفیروز آبادیّ طبعه الهند دون تاریخ

«۲۶» قرب الإسناد للحمیریّ طبعه: إیران سنه: ۱۳۷۰

«۲۷» الکافی للکلینیّ: الاصول طبعه: إیران سنه: ۱۳۷۵

الروضه طبعه: إیران سنه: ۱۳۷۷

«۲۸» الکشّاف للزمخشریّ طبعه: مصر سنه: ۱۳۷۳

«۲۹» کمال الدین للصدوق طبعه: إیران سنه: ۱۳۰۱

«۳۰» کنز الفوائد للکراجکیّ طبعه: إیران سنه: ۱۳۲۲

«۳۱» مجمع البیان للطبرسیّ طبعه: إیران سنه: ۱۳۷۳

«۳۲» النهایه لابن الأثیر طبعه: إیران سنه: ۱۲۹۹

«۳۳» نهج البلاغه للسیّد الرضی طبعه: مصر دون تاریخ

قم المشرفه خادم العلم و الدین عبد الرحیم الربانی الشیرازی

ص: ۳۴۸

**[ترجمه]ص: ۳۴۸

**[ترجمه]

تعريف مركز

بسم الله الرحمن الرحيم

هَلْ يَسْتَوِى الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

الزمر: ۹

المقدمة:

تأسّس مركز القائمیة للدراسات الكمبيوترية فی أصفهان بإشراف آیة الله الحاج السيد حسن فقيه الإمامی عام ۱۴۲۶ الهجری فی المجالات الدينية والثقافية والعلمية معتمداً على النشاطات الخالصة والدؤوبة لجمع من الإخصائيين والمثقفين فی الجامعات والحوزات العلمية.

إجراءات المؤسسة:

نظراً لقلة المراكز القائمة بتوفير المصادر فی العلوم الإسلامية وتبعثرها فی أنحاء البلاد وصعوبة الحصول على مصادرها أحياناً، تهدف مؤسسة القائمية للدراسات الكمبيوترية فی أصفهان إلى التوفير الأسهل والأسرع للمعلومات ووصولها إلى الباحثين فی العلوم الإسلامية وتقدم المؤسسة مجاناً مجموعة الكترونية من الكتب والمقالات العلمية والدراسات المفيدة وهی منظمة فی برامج إلكترونية وجاهزة فی مختلف اللغات عرضاً للباحثين والمثقفين والراغبين فيها.

وتحاول المؤسسة تقديم الخدمة معتمدة على النظرة العلمية البحتة البعيدة من التعصبات الشخصية والاجتماعية والسياسية والقومية وعلى أساس خطة تنوی تنظيم الأعمال والمنشورات الصادرة من جميع مراكز الشيعة.

الأهداف:

نشر الثقافة الإسلامية وتعاليم القرآن وآل بيت النبیّ عليهم السلام

تحفيز الناس خصوصا الشباب على دراسة أدقّ فی المسائل الدينية

تنزيل البرامج المفيدة فی الهواتف والحاسوبات واللابتوب

الخدمة للباحثين والمحققين فی الحوازت العلمية والجامعات

توسيع عام لفكرة المطالعة

تهميد الأرضية لتحريض المنشورات والكتّاب على تقديم آثارهم لتنظيمها فی ملفات الكترونية

السياسات:

مراعاة القوانين والعمل حسب المعايير القانونية

إنشاء العلاقات المترابطة مع المراكز المرتبطة

الاجتنباب عن الروتينية وتكرار المحاولات السابقة

العرض العلمی البحت للمصادر والمعلومات

الالتزام بذكر المصادر والمآخذ فی نشر المعلومات
من الواضح أن یتحمل المؤلف مسؤولیة العمل.

نشاطات المؤسسة:
طبع الکتب والملزمات والدوريات
إقامة المسابقات فی مطالعة الکتب
إقامة المعارض الالکترونية: المعارض الثلاثية الأبعاد، أفلام بانوراما فی الأمكنة الدينية والسياحية
إنتاج الأفلام الكرتونية والألعاب الكمبيوترية
افتتاح موقع القائمية الانترنتی بعنوان : www.ghaemiyeh.com
إنتاج الأفلام الثقافية وأقراص المحاضرات و...
الإطلاق والدعم العلمی لنظام استلام الأسئلة والاستفسارات الدينية والأخلاقية والاعتقادية والردّ عليها
تصميم الأجهزة الخاصة بالمحاسبة، الجوال، بلوتوث Bluetooth، ويب كيوسك kiosk، الرسالة القصيرة ((sms
إقامة الدورات التعليمية الالکترونية لعموم الناس
إقامة الدورات الالکترونية لتدريب المعلمين
إنتاج آلاف برامج فی البحث والدراسة وتطبيقها فی أنواع من اللابتوب والحاسوب والهاتف ويمكن تحميلها على ٨ أنظمة؛
١.JAVA
٢.ANDROID
٣.EPUB
٤.CHM
٥.PDF
٦.HTML
٧.CHM
٨.GHB
إعداد ۴ الأسواق الإلکترونية للكتاب على موقع القائمية ويمكن تحميلها على الأنظمة التالية
١.ANDROID
٢.IOS
٣.WINDOWS PHONE
۴.WINDOWS

وتقدّم مجاناً فی الموقع بثلاث اللغات منها العربية والانجليزية والفارسية

الکلمة الأخيرة

نتقـدم بكلمـة الشـكر والتقـدير إلى مكاتب مراجع التقليـد منظمات والمراكز، المنشورات، المؤسـسات، الكتّاب وكل من قدّم لنا المساعدة فى تحقيق أهدافنا وعرض المعلومات علينا.
عنوان المكتب المركزى
أصفهان، شارع عبد الرزاق، سوق حاج محمد جعفر آباده ای، زقاق الشهيد محمد حسن التوكلى، الرقم ۱۲۹، الطبقة الأولى.

عنوان الموقع : : www.ghbook.ir
البريد الالكترونى : Info@ghbook.ir
هاتف المكتب المركزى ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵
هاتف المكتب فى طهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ ـ ۰۲۱
قسم البيع ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹شؤون المستخدمين ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹.